Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

KW 108 A 6

~~I D 37~~ a

~~III~~

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Continentur hoc tomo.

I.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

JOANNIS CRELLII FRANCI

OPERA

OMNIA EXEGETICA.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Johannis Crellii Franci

Operum

EXEGETICORUM TOMUS TERTIUS.

Contenta Sequens pagina exhibet.

Omnia hactenus inedita.

IRENOPOLI

Poſt annum Domini 1656.

KONINKL. BIBLIOTHEEK TE 'SHAGE.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Catatogus generalis hoc volumine contentorum.

JOHANNIS CRELLII FRANCI Commentarius in varia loca Euangeliorum Matthæi, Marci & Lucæ.
——— in Magnam partem Euangelii Johannis.
——— in Magnam partem Actorum Apoſtolicorum.
——— in plurima Capita & Loca Epiſtolarum Pauli Apoſtoli.
——— in II ad Timotheum Epiſtolam.
——— in multa loca Epiſtolarum Catholicarum.
——— in maximam partem Apocalypſeos Johannis.
——— Synopſes aliquot Concionum.

Catalogus particularis Librorum, Capitum & Locorum Sacræ Scripturæ, in hoc opere Explicatorum & reſolutorum.

IN JOELIS.
Cap. — verſ.
II. — 12.
MICH.
V. — 6.
MATTHÆI.
II. — 6.
III. — 11.
— 11, 12.
IX. — 1 ad 9.
XII. — 18 ad 22.
MARCI.
IX. — 49, 50.
LUCÆ.
II. — 14.
— 41.
IV. — 18, 19.
VII. — 36 ad fin.
X. — 25 ad fin.
XI. — 5 ad 14.
XII. — 13 ad 35.
XIV. — 1 ad 15.
— 16.
XV. — totum.
XVI. — totum.
XX. — 34, 35, 36.
XXIV. — 13 ad 35.
JOHANNIS.
IV. — 20 ad 25.
V. — 21.
— 34 ad finem.
VI. — 37, 38, 39.
VII. VIII. IX. X. } integra.
X. — 1 ad 21
XI. — 1 ad 49.
XII. — 2 ad 28.
XIII. — 1 ad 18.
XX. — 1 ad 19.

ACT. APOST.
Cap. — verſ.
I. II. III. IV. V. VI. } integra.
VII. — 1, 2.
VIII. — 1 ad 24.
IX. — 1 ad 36.
XVI. — 16, 17, 18.
AD ROM.
VIII. — 28 ad 33.
XII. — 20.
I COR.
III. — 10 ad 16.
— 21, 22, 23.
VI. — 2, 3, 4.
VII. — 7.
X. — 1 ad 13.
— 16, 17.
— 28 ad fin.
XI. — 1 ad 14.
— 7.
XIII. — 1, 2, 3.
II AD COR.
I. — 3 ad 11.
III. — 4, 5, 6.
— 6, 7 ad fin.
V. — 1 ad 10.
— 11 ad 18.
— 14, 15.
— 16, 17.
V. — 1 ad 10.
X. — 12.
XIII. — 5.
AD GALAT.
III. — 20, 21.
— 26.

AD EPHESIOS.
Cap. — verſ.
II. — 1 ad 11.
III. — 13.
IV. — 1.
— 10 ad 15.
AD COLOS.
III. — 12.
II AD THESSAL.
I. — 3 ad fin.
III. — 6 ad 15.
I AD TIMOTH.
Argum. Epiſtolæ ab Authore correctum.
Argum. Cap. 6.
VI. — 13.
II. — 4 ad 7.
II AD TIMOTH.
In totam Epiſtolam exceptis 12 poſtremis verſibus.
HEBR.
X. — 26 ad 32.
— 23, 24, 25.
XII. — 22 ad finem.
EP. JACOBI.
I. — 1 ad 5.
— 5.
— 5 ad 9.
— 25.
— 26.
I PETR.
III. — 18 ad fin.
IV. — 1.
— 17, 18.
II PETR.
I. — 5 ad 8.
JUDÆ.
verſ. 22 & ſeqq.

APOCAL.
Cap. — verſ.
IV. — 6 ad fin.
V. VI. VII. VIII. IX. X. } integra.
XI. — 1, 2.
XII. — 1 ad 12.
XIII. — 5 ad fin.
XIV. XV. XVI. XVII. XVIII. XIX. XX. } integra.
XXI. — 1 ad 12.
— 1 ad 9.
Synopſes Concionum in
1 Cor. X. 31.
Phil. IV. 13.
Jac. IV. 5.
2 Cor. IV. 17. 1 a Conc.
2 Conc. in eundem locum.
Phil. III. 7.
1 Cor. XIV. 20.
1 Joh. V. 4.
Hebr. III. 3.
1 Petr. V. 5.
Matth. XVI. 24.
1 Concio.
2 Concio in eadem verba.
Rom. IV. 25.
Col. III. 1.

Plura alia loca lector benevolus in primi voluminis, Tomo Sedundo inveniet, una cum eorum Catalogo.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

EXPLICATIO VARIORUM MATTHÆI, MARCI & LUCÆ LOCORUM.

In Joëlis cap. 2. verſ 12.

ET *etiam nunc dixit* DOMINUS: *Convertimini ad me in toto corde veſtro, & in jejunio, & in fletu, & in planctu.*

Par eſſet ut homines ſemper ad voluntatem Dei, vitam moreſque ſuos componerent. Id enim & mandantis Dei authoritati, & naturali juſtitiæ atque æquitati, & ſuæ denique utilitati, quæ inde emergit, debent. Sed aliter ferè fit: partim ipſa hominum non ſolum imbecillitate ſed & perverſitate, partim ob cauſas externas, quibus ad peccandum incitamur. Deus verò graves pœnas ſibi non obtemperantibus minatur. Quid hîc agendum? Docet hîc propheta, in verbis prælectis, quibus nos ad reſipiſcentiam vocat. Ea quippe tabula eſt, qua ex iſto naufragio emergere datur.

Primò autem nobis notanda venit authoritas hortantis, quæ exprimitur his verbis, *dicit Dominus*. Si homo Dei nomine præſertim ab illo miſſus nos adhortaretur, meritò illi obſequeremur. Quid quum Deus ipſe præcipit, atque hortatur is qui jus habet in omnes noſtras actiones, qui obſequentes remunerari, refractarios punire poteſt? Is qui manum jam ſuſtulerat ad feriendum, rationem evadendi pœnam per pœnitentiam monſtrat, & ad eam amplectendam nos incitat. Sic primo mundo antequam diluvium immitteret, præconem juſtitiæ Noam indulſit. Antequam Pharaonem oppreſſit, Moſen ad eum miſit. Ad Sodomæos Lotum, ad Ninivitas Jonam, ad Judæos Chriſtum & Apoſtolos. vide Matth. 23. 34. Nota hîc, prophetas non ſua ſomnia, ſed verbum Dei afferre debere. Vox dicebat Eſaiæ, *clama*, nec ille tamen de ſuo proloqui auſus, quærit, *quid clamabo?* Eſa. XI. 6. Michææ exemplum vide 1 Reg. 22. 14. Vide & Deut. 18. 22. Jer. 23. 28. Sic Paulus, Ego accepi à Domino, quod & tradidi vobis. 1 Cor. XI. 23. Duas autem notas populo tradidit Deus, quibus agnoſcerent ſuum per prophetas prolatum ſermonem. Prima fuit conformitas vaticiniorum cum lege Dei ſcripta, Eſa. 8. 20. Secunda, vaticiniorum eventus, Deut. 18. 22. Jerem. 28. 9. Nos verò quum audimus dictum Domini, ita comparati ſimus prout Samuëlem inſtituit Heli 1 Sam. 3. 9. *Loquere Domine, ſervus tuus audit*, imò auſcultat & obtemperare tibi paratus eſt.

Notandum deinde ad quid nos Deus hortetur, *Convertimini* vel *convertite vos*. Quum jubet converti, innuit eos averſos fuiſſe. Poteſt autem hæc averſio eſſe particularis, poteſt & univerſalis: atque ita duplex quoque converſio: quippe vel totius vitæ morumque omnium, vel in certo quodam vitiorum virtutumque genere. Ad converſionem requiritur primò agnitio peccati: quæ paratur collatione factorum noſtrorum legiſque divinæ: ſive ea cordibus noſtris ſit inſcripta, ſive libris ſacris promulgata. Hac primò opus eſt. Nec enim de remediis morbi cogitabit ægrotus, ſi ſe ægrotare neſciat. Imponit autem nobis amor noſtri, ne facilè vitia noſtra agnoſcamus. Judex à partium ſtudio alienus eſſe debet. Itaque ponamus affectus omnes quum de noſtris ipſorum factis judicare volumus. Agnitionem peccatorum ſequitur pudor, ac dolor de admiſſis. Peſſimi enim ſunt illi qui ad doloris ſenſum occalluerunt: quales deſcribuntur Eph. 4. 19. Dolor iſte fit partim conſideratione turpitudinis quæ peccatis ipſis ineſt, partim expenſione iræ divinæ quæ peccata conſequi ſolet, pœnæque metu. Dolorem de admiſſis, ſequitur odium eorundem. Odium fertur & in præteritum, & in futurum. In præteritum, ut aboleantur quæ male admiſſa ſunt. Cæterum quum factum infectum fieri nequeat; non poſſunt quidem actiones malæ perpetratæ aboleri: ſed reatus tamen illis inhærens ac pœna eis debita aboleri poteſt, per remiſſionem, quæ ſolicita deprecatione impetranda eſt. In futurum quod fertur odium, cavet ne iterentur peccata, imò ut peccatis ſuccedat cultus juſtitiæ. Peccata cavendi optima ratio eſt, ſi peccatorum vites occaſionem. Juvabit conatum tuum conſideratio legiſlatoris atque judicis, qui ſupra te, angelorum hominumque, qui circa te, mortis atque inferni, qui ſub te. Non ſufficit autem declinare à malo, ſed etiam faciendum quod bonum eſt, Pſal. 34. 14. Nec ſufficit conatus in hoc ſeculo, quem opere compleas in futuro, ſed opus ipſum nunc temporis exigitur. Tit. 2. 12. His omnibus adeſſe imò præeſſe debet fides in Deum vera, quæ gratiam ejus amplectatur. Atque ita cenſeri poterit plena eſſe converſio hoc loco præcepta. Cavendum autem ſedulò in converſione, ne ab uno peccato converſi ad aliud revertamur. Eoque notandum tertiò quòd converſio debeat fieri ad DOMINUM. Is enim hîc dicit, *ad me*. DOMINUS autem *ſanctus eſt*, imò ipſa ſanctitas. Ad DOMINUM converti, eſt ad voluntatem ac mandatum DEI vitam ſuam componere. Hæc enim cynoſura noſtra eſt ad quam collimandum. Non ergo attendendum ad hominum placita, ad patrum authoritates, ad conciliorum decreta. Notandum quartò quod inquit, *etiam nunc*. Quaſi dicat; quanquam id quidem jam olim antea oportuiſſet fieri; tamen etiam nunc adhuc tempus eſt, nec diu tamen tempus erit. Obſerva non properare Dominum ad pœnam, ſed moram ſæpenumero longam interponere. Sic primo mundo 120 annos ad reſipiſcentiam conceſſit. Sic Babylonicam captivitatem, ſic Jeroſolymorum excidium, longè antè minatus eſt. Nobis quoque longo tempore non deſunt minæ ex ipſo Dei verbo petitæ, ac ſæpius repetitæ. Obſerva tamen; Eſſe tempus aliquod ultra quod pœnitentia differri non poſſit. Nota eſt parabola de quinque virginibus, Matth. 25. 10, 11, 12. vide & Luc. 13. 25. Item exemplum Eſavi, de quo Gen. 27. 24, 28. & Hebr. 12. 17. Ignotum eſt verò nobis quouſque Deus connivere peccatis noſtris velit. Pendet enim hoc ab illius arbitrio. Itaque ne differamus unquam reſipiſcentiam noſtram. *Hodie ſi vocem* DOMINI *audieritis, ne obdurate corda veſtra.* Pſal. 95. 7. Heb. 3. 7, 8, 13, 15. Ne nobis ſervator objiciat illud Matth. 16. 3. Et Jerem. 8. 7. Redimendum eſt tempus, Eph. 5. 16. vide & Gal. 6. 10. 1 Corinth. 7. 29. 2 Corinth. 6. 2. Luc. 19. 44.

Nota quintò, quòd converſio debeat eſſe ex toto corde. Non ſufficit externa conteſtatio: ſed in corde originem converſio habere debet. *Mortalis ſpectat quod eſt ob oculos, Deus autem quod eſt in corde* ſeu animo 1 Sam. 16. 7. Ipſe eſt ſcrutator cordium & renum Pſal. 7. 10. Cordis inclinationem externa deinde membra facilè ſequuntur. Sed nec in corde tantum utcunque debet eſſe converſio, verùm *ex toto corde*. Ut *ex utroque pede claudicare* nobis non liceat, quod Iſraëlitis

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

objecit Elias, 1 Reg. 18. 21. *Nemo poteſt duobus Domi-*
nis ſervire. Matth. 6. 24. Summa legis eſt, *Diliges*
Dominum, Deum tuum, ex toto corde &c. Luc. x. 27.
Nec eſt quod quis impoſſibilitatem hîc prætexat.
David de ſe inquit, Pſal. 119. 10. *Ex toto corde meo*
quæſivi te, ô Deus. Vide etiam quid de Joſua Re-
ge dicatur, 2. Reg. 23. 25. Imò Judæis in genere tri-
buitur quòd fœdus inierint Deum ex toto corde quæ-
rendi 2 Chron. 15. 12.

Notandum ſextò: Ad converſionem cordis, exter-
nam quoque conteſtationem accedere debere. Ea fit
jejunio, fletu, planctu.

De jejunio. Jejunium vel involuntarium vel vo-
luntarium eſt. Involuntarium, quum quis vel non
habet quod edat, etſi vellet: quale jejunium pro-
culdubio Samariæ fuit, 2 Reg. 6. ℣. 26. Vel etiam-
ſi habet cibum, tamen faſtidit, aut ob morbum,
aut ob circumſtantias, aut ob aliquod diſcrimen,
ut Actor. 23. ℣. 21. Voluntarium autem eſt natura-
le, aut civile, aut religioſum. Naturale quod quis
ſuſcipit ob naturæ conſervationem, aut valetu-
dinis recuperationem. Civile ob civilem finem ſu-
ſcipitur, ut illud 1 Sam. 14. ℣. 24. Religioſum, quod
ob finem religioſum, puta, ut quis humilietur co-
ram Deo, ut carnem ſuam mortificet, ut aptus ſit ad
devotionem. [Eſdras jejunavit ob peccata eorum qui
Babylone exiverant 1 Eſd. 10. 6. 3 Eſd. 8. 73, 74.
Eſther mandavit integrum triduum jejunare, ut ob-
tineret populi Dei liberationem. Eſth. 4. 15, 16.]
Jejunium eſt abſtinentia ab omni cibo & potu ad tem-
pus certum. Ut apparet ex deſcriptione aliquot je-
juniorum in ſacris; Davidis, 2 Sam. 3. 35. Eſdræ
cap. 10. 6. Eſtheræ cap. 4. 16. Ninivitarum Jonæ
3. 7. Pauli Actor. 9. 9. Quin & per luctum deſcribi-
tur jejunium Matth. 9. 15. Et dicitur afflictio ani-
mæ Eſai. 58. 3. Quis verò luctus, quæ animæ afflictio
quum quis piſcibus probe effarcitur, & vino ſeſe in-
gurgitat? Jejunium Judæis ex lege ordinarium erat
die decima ſeptimi menſis, Levit. 16. 29. Idem tem-
pore captivitatis Babylonicæ, menſibus quarto,
quinto, ſeptimo & decino ſibi jejunium indixerant.
De quo vide Zach. 7. 5. & 8. 19. Sic alio tempore alia
ſibi jejunia vel populus integer vel privati homines pro
arbitrio imponebant. Phariſæus apud Luc. 18. 12.
Jejunabat bis in hebdomada, nempe ſecundo & quin-
to die. Nec Chriſtus jejunia improbat, quin potius
legem illis certam præſcribit, Matth. 6. 16. & 9. 14.
inquit appropinquare tempus quum diſcipuli ſui je-
junaturi ſint. Laudatur jejunium Annæ Luc. 2. 34.
& Cornelii Actor. 10. 30. Jejunavit Paulus Acto. 9. 9.
2 Cor. 6. 5. & XI. 27. Jejunavit Eccleſia Antiochena
Actor. 13. 3. Paulus iterum, atque Barnabas Actor.
14. 23. Sic conjugibus commendatur jejunium 1 Cor. 7.
℣. 5. Meritò verò & nunc à Magiſtratu hujus urbis je-
junium publicum indictum eſt, avertendo bello, peſti,
aliiſque malis, partim præſentibus, partim imminen-
tibus. Edicto parêre debent omnes qui poſſunt. Poſ-
ſunt autem omnes quotquot vel ætate ut pueri atque
ſenes, vel morbo non ſunt infirmi.

Cum jejunio conjungitur *fletus*, teſtis & ipſe do-
loris noſtri, quem capimus ex præſente rerum ſtatu,
deſideriique quo cupimus ex eo liberari. Sic Petrus
Matth. 26. 75, poſt negatum Dominum flevit ama-
rè. Sic Luc. 7. 38. Mulier peccatrix fletu pœniten-
tiam ſuam teſtata eſt. Vide & 6. 21. Unde cum je-
junio fletus conjungi ſæpe ſolet. Vide exemplum
Iſraëlitarum Jerem. 9. 1. Judic. 10. 23, 26. Eſd. 10. 1.
Id quod fortaſſe, Iſraëlitæ adumbrare voluerunt
1 Sam. 7. 6. quum hauſerunt aquam eamque coram
Domino effuderunt. Hinc & pro ipſo jejunio notan-
do luctus ſive fletus interdum ponitur. Ut Zach. 7.
℣. 3. Matth. 9. 15. Fleviſſe Dominus Jeſus aliquoties
legitur, riſiſſe nunquam. Nobis quidem flendi ar-
gumentum nunquam deeſt, ſive peccata noſtra, ſi-
ve aliena, ſive præſentem rerum ſtatum, & in hoc re-
gno, & in vicinis regionibus; ſive etiam impendentia
mala cogitemus.

Cum fletu jungitur planctus. Is percuſſionem quan-
dam ſignificat quam quis adhibet ad vehementem
ſuum dolorem teſtandum: quæ quidem ad pectus
plerumque fieri ſolet. Id quod expreſſe legitur Luc.
18. 13. & 23. 48. Vide & Jer. 6. 26. XLVI. 3. Ezec.
27. 31. Joël. 1. 13. Pectus enim eſt cordis & affectuum
ſedes. Inde mala quæ perpetramus originem ha-
bent, Matth. 15. 19. Marc. 7. 21, 22. Ad illud quo-
que ſenſus doloris quem capere debemus pertinet:
ut iſta percuſſio vel caſtigatio quædam pectoris ve-
lut excitatio ad dolorem videri poſſit. Interdum ve-
rò etiam percuſſio iſta fiebat apud Judæos ad fe-
mur, Jerem. 30. 6. & 31. 19. Ezec. 21. 17. ad exem-
plum puerperarum, quæ in magno dolore ſimiliter
facere ſolent.

In Matth. 2. 6. Locus Mich. cap. 5. 6.

CONtinetur his verbis vaticinium de Chriſto Do-
mino: ut non modò Pontifices & ſcribæ apud
Matthæum, & Chaldæa paraphraſis, ſed & ipſimet
hodierni Judæi agnoſcunt: quod opportune ſubjici-
tur ad conſolationem Iſraëlitarum, poſtquam & ob
peccata graviter eos increpuiſſet Propheta, & iram eis
Dei fuiſſet minatus. Partes hujus vaticinii duæ ſunt.
Primò enim locum in quo Meſſias eſſet naſciturus de-
ſignat; deinde ortûs ejus antiquitatem deducit. De
primo. Alloquitur locum ipſum ex quo Meſſias eſſet
proditurus. Nec enim inſvetum eſt in Sacris Literis,
ut majoris Emphaſeos cauſſa ſermo ad res inanimatas,
ut ad cœlum & terram atque ad urbes dirigatur. Lo-
cus in quo Meſſias eſſet naſciturus, vocatur *Beth-*
lehem Ephrata. Bethlehemi vicus ſeu oppidum erat ſex
paſſuum millibus ab Jeroſolyma verſus meridiem di-
ſtans, in monte porrectum. Latinè ſignificat domum
panis, ut credibile eſt à fertilitate, quam alterum ejus
nomen *Ephrata* ſignificat, quo prius fuit appellatum.
Erat autem in tribu Judæ, ut apparet ex Matth. cap. 2.
ubi loco Ephratæ *terra Juda* nominatur. Id autem fa-
ctum eſt ad diſtinguendum illud ab altero Bethlehe-
mo, quod in tribu Zabulon fuit. Optimè autem con-
veniebat, ut in civitate Davidis, quemadmodum ap-
pellatur Luc. 2. 4. ex qua David oriundus erat 1 Sam.
16. 1. Meſſias Davidis progenies naſceretur. Adde
quòd *panis vitæ* quo nomine ſeſe Servator noſter apud
Joh. 6. aliquoties appellat, nuſquam melius quam in
domo panis exoriretur.

Nomini loci additur deſcriptio, ſed ita comparata
ut dignitatem ejus non parum imminuere videatur,
dicitur enim *minima in millibus Judæ.* Erant tribus in
millia diviſæ, ut videre eſt Judic. 6. 15. 1 Sam. 10. 19.
ſuoſque ſingula duces ſeu præfectos habebant, qui
quidem apud Matthæum pro millibus ipſis ſubſtituun-
tur. Non poterant autem iſta millia omnia inter ſe
exactè ſemper eſſe æqualia. Nam & numerum homi-
num interdum auctum, interdum diminutum fuiſſe
credibile eſt, & opes & potentia ſine dubio diſpar erat.
Ita & Bethlehemum inter minima fuiſſe hîc dicitur.
Mirum ergo quòd in tam vili oppido Meſſiam Deus
naſci voluerit: ſed multum differunt cogitationes viæ-
que Dei, à cogitationibus hominum. Eſai 55. 8, 9. In-
firma enim & ignobilia mundi Deus elegit, ne caro ul-
la gloriaretur. 1 Cor. 1. 27, 28. Unde neque nunc mi-
rum cuipiam eſſe debet, renatum eſſe Euangelium, &
cum illo ipſum quodammodo ſervatorem noſtrum in
gentibus quæ ab aliis pro barbaris habentur, & in vili-
bus oppidulis: qualia ſunt aut Witemberga, aut ſimilia
illi alia oppida. Qualecunque verò ſit Bethlehemum,
ait tamen Deus apud prophetam noſtrum, *Dux mihi ex*
te egredietur, qui ſit dominator in Iſraël. Egreſſus non i-
pſam nativitatem hîc ſignificat, ſed eam præſupponit.
Erat Bethlehemi naſciturus Meſſias, atque inde egreſ-
ſurus. Non caret autem myſterio, quod inquit, *egre-*
dietur mihi. Significatur enim hac ratione reſpectus
Meſſiæ illiuſque nuncii, ad Dominum, ad cujus nu-
tum atque honorem ille ſeſe actioneſque ſuas omnes
compoſiturus ſit.

Sequi-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Sequitur inſigne Meſſiæ elogium, *qui ſit dominator in Iſraël.* Per Iſraëlem, Iſraëlis poſteros intelligi, cuilibet patet. Erant autem quum hæc Michæas vaticinaretur, diverſæ tribus, neque unus Rex Iſraëli toti imperabat. Imò Iſraëlis nomen aliis à tribu Judæ diſtinctis nominatim tribuebatur. Hîc tamen Deus tribum Judæ à Meſſiæ imperio ſine dubio noluit excludere, ei enim præcipuè illum deſtinabat. Itaque per id omnes tribus omneſque poſteri Iſraëlis, ut diximus, rectè intelliguntur. Qui maximus illius honor reputandus eſt, quippe illud perfecturi quod nemo per tot ſecula potuerat. Quando hoc vaticinium impletum fuerit, vide Luc. 2. Ubi animadverte quomodo per multam Dei providentiam, Auguſto Romanorum Imperatore regnante, Maria Dominum Jeſum in utero gerens, quæ domicilium alioqui Nazareti habebat, Bethlehemum adducta ſit, ut Meſſiam ibidem pareret. Judæi, quum negare nequeant, Dominum Jeſum Bethlememi natum, quominus tamen credant eum eſſe qui hoc in loco pro Meſſia deſignatur, obtendunt Dominum Ieſum non fuiſſe dominatorem in Iſraële, quin contrà Iſraëlem ipſi potius dominatum. Sed ad poſterius ipſi reſponderunt Ioh. 18. 32. *Nobis non licet occidere quenquam*, & ſatis docet hiſtoria, nil illos id temporis niſi præſidibus Romanis volentibus aut conniventibus potuiſſe. Malè verò Judæi Dominum Ieſum impugnant ex eo quòd dum in terris ageret nullum ipſe dominium in Iſraëlem exercuerit, quaſi nos intra illud tempus dominium iſtud coarctemus. Habuit ille quidem jus regni & in terris, unde & Regem ſeſe faſſus eſt coram Pilato, qui titulum ejus deinde cruci affixit. Uſurpavit quoque jus regni eatenus, quatenus jam tum leges plurimas à populo ſuo obſervandas tulit. Plenam tamen uſurpationem, præſertim eo modo quo Judæi eam intelligebant, etſi oblatam, acceptare noluit, ut patet Ioh. 6. 15. Sciebat pati ſe prius debere, atque ita ad gloriam ſuam ingredi, Luc. 24. 26. Confer Philip. 2. 9. Hebr. 2. 9. Inde ergo regnum ejus verè cenſendum eſt, ab eo tempore quo plurimos habuit ex Iſraëlitis, qui imperium illius acceptarent, eique obſequerentur. Actor. 2. 41. c. 5. 14. XXI. 20. & alibi paſſim. Quotquot autem eum acceptare noluerunt, hos per everſam eorum Rempublicam graviter punivit, & in ultimo porrò judicio puniet. Imò non ii tantùm Iſraël cenſendi, qui ſecundùm carnem ex Iſraële nati, ſed & ex omnibus gentibus quotquot promiſſionem Abrahæ factam acceptarunt, ejuſque hæredes facti ſunt, qui verus ſunt Dei Iſraël. Rom. 9. 5, 7, 8. Gal. 6. 16. His omnibus ille imperat. Imò non tantùm Iſraëlitis obedientibus, ſed etiam refractariis omnibus, & non tantùm hominibus, ſed etiam Angelis, atque adeo quicquid eſt vel in cælo vel in terra ullius dominii capax.

De ſecundo. *Egreſſiones ejus ab antiquo, à diebus ſeculi.* Variè hunc locum varii & interpretantur & explicant. Plerique generationem hîc Meſſiæ æternam ſignificari putant. Sed ii nimium ſunt abſurdi. Si enim generatio Meſſiæ hîc ſignificatur, quomodo æterna eſſe poterit? quum generatio ſit productio à non eſſe ad eſſe. Piſcator in Apologia ſuæ verſionis, alio eam refutat argumento, quòd generatio filii divina, quam ipſe alioquin concedit, ſit una, hîc verò de egreſſionibus in plurali numero ſit ſermo. Reſponderi ſolet, vel ad duas generationes Chriſti hîc reſpici, unam ex Deo, alteram ex Maria: vel exprimi hac ratione ejuſdem ex Patre generationis continuationem. Sed prior reſponſio, præter alia hoc habet abſurdi, quòd generatio Chriſti ex Maria hac ratione ab æterno ſit futura. Poſterior quum generationis continuatio aſſeritur, generatum facit quiddam fluxum & evaneſcens, quod niſi perpetuò reſtauraretur, in nihilum abiturum ſit. Piſcator egreſſiones Meſſiæ intelligit ejus ſub Angeli alicujus forma ad Patres egreſſus. Sed ut hæc interpretatiò valere poſſit, primùm probandum eſſet, Angelorum iſtorum quenquam qui Patribus apparuerunt, Meſſiam fuiſſe. Id verò ille non facit. Nos verò aliàs contrà probavimus, nec inter illos qui Abrahamo apparuerunt, Meſſiam fuiſſe, ex Heb. 13. 2. Nec inter eos qui Moſi, ſive in rubo, Actor. 7. 30, 35. ſive in Sina, Actor. 7. 38. Gal. 3. 19. Hebr. 2. 2, apparuerunt. Tertia explicatio eſt Sebaſtiani Munſteri, Gloſſæ ordinariæ, & Calvini, qui ad decretum Dei de Meſſia reſpectum putant; cum quorum ſententia convenire videtur, id, quod Judæi vulgò ajunt, Meſſiam, ut & legem, & res alias quaſdam, ante mundum creatas fuiſſe; quod de decreto Dei explicandum, ratio docet. Quarta eſt Paraphraſtæ Chaldæi, qui ſic habet: cujus nomen præparatur ab antiquo, à diebus ſeculi. Cum quo ferè conveniunt Tremellius & Junius, qui ſic: cujus exortus à principio, à diebus ſeculi, & per exortus intelligunt declarationes atque demonſtrationes, tanquam exortus ſolis. Quinta Johannis Toſarii, & Judæorum, qui de origine à primis & priſci ſeculi Regibus ſermonem eſſe putant. Eligat ex his tribus poſterioribus quam quis volet, aut omnes eas conjungat. Ultima tamen earum ſimpliciſſima videtur. Ad quam ut & penultimam confirmandam notandum; verba quæ in Hebræo habentur, non rem ab æterno factam propriè aut præciſe ſignificare, ut multi hîc prætendunt, ſed ut Piſcatoris interpretatio recte habet, *ab antiquo, & à diebus ſeculi*, ſive mundi. Verba enim Hebraica antiquitatem ſive temporis ſive loci ſignificare, idem Piſcator affirmat, & probat. De tempore notentur illa loca, Pſal. 74. 2, 12. *Dies ſeculi* quoque æternitatem abſolutam non ſignificare, patet ex illis, Malach. 3. 4. Pſal. 25. 6. Eſai. 64. 4. Joh. 9. 32.

Notetur autem hoc quoque argumentum præſtantiæ Meſſiæ, quòd egreſſiones ejus ab antiquo & à diebus ſeculi eſſe dicantur. Sive enim hoc ad decretum Dei de illo factum, ſive ad declarationes per prophetas, viſiones, atque typos, ſive denique ad originem generis ejus referas, omnia illa nihil vulgare ſed quiddam penitus eximium aſſerunt.

Matth. 3. 11.

OStendit his verbis Johannes ſui Chriſtique baptiſmi, & per conſequens utriuſque eorum muneris diſcrimen. Videamus primo quomodo nobis baptiſmum munuſque ſuum proponat, deinde quomodo Chriſti. De primo: *Ego quidem baptizo vos aqua.* Quid hic loquatur ex antecedentibus conſtat. Johannes nimirum, Zachariæ atque Eliſabethæ filius, in ſenectute eorum ſingulari Dei cura conceptus & genitus, in deſerto educatus. Vir auſtera vita, veſte ex camelorum pilis texta veſtitus, coriaceo cingulo cinctus, cujus cibus erat locuſtæ & mel agreſte. Ad illum ſermo Dei factus Luc. 3. 2. ipſeque miſſus à Deo fuerat Joh. 1. 6, & quidem ad baptiſandum ℣. 23. unde quod deinde de munere ſuo prædicat, non ſua ſponte, ſed divino juſſu præſtitiſſe exiſtimandus eſt. Noc enim ſumere quicquam homo poteſt, niſi quæ à Deo illi fuerint data, ut ipſe loquitur Joh. 3. 27. Hic ergo Johannes dicit: Ego baptiſo aquâ. Baptiſmus proprie immerſionem in aqua ſignificat, id apparet ex 2 Reg. 5. ℣. 14. per conſequens vero etiam ablutionem & purgationem, ut Marc. 7 4. Johannem ita baptiſaſſe apparet ex eo, quod ſepulturam baptiſmo comparet Paulus Rom. 6. 4. Col. 2. 12. Unde intelligi poteſt quantum à baptiſmi ritu recedant, qui effuſione aquulæ in ſolum caput illum ſe perficere poſſe putant. Quum nec vocabuli vis iſtud ferat, nec ullo exemplo probari poſſit. Porrò quorſum iſta immerſio hominum à Johanne uſurpata pertinuerit, id ſequentia docent, quum addit: *in reſipiſcentiam.* Nimirum exprobrabat Johannes Dei juſſu populo & ſingulis ex populo peccata ſua, & ut ab illis recederent juſtitiæque ſtuderent, eos hortabatur, pœnam graviſſimam, niſi facerent, minatus. Quotquot ergo ad illum accederent, & peccata ſua confiterentur, hos baptiſabat in reſipiſcentiam, ſive eo pacto ut à peccatis reſipiſcerent, & meliori vitæ ſtuderent, qua ra-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

tione futurum erat ut deinde remiſſionem peccatorum
conſequerentur: quemadmodum videre eſt Mar. 1.4.
Luc. 3.3. Erat autem baptiſmi ceremonia ad hanc rem
aptiſſima, utpote non modò à profanis gentibus ſed
ab Iſraëlitis Dei juſſu ad purgationes expiationeſque
adhibita. De leproſorum purgatione Levit. 14.5, 9.
De laborantibus ſeminis profluvio Lev. 15.5, 6, 7, 8, 9.
De iis qui tetigerint cadaver Lev. 17.15. vide quoque
Num. 19. toto. Hinc manaſſe videntur illa quæ ex
Mar. 7. antea recitavimus. Imò ritus proſelytos bapti-
ſandi, quem in Thalmude & Rabbinis videre licet,
hinc quoque eſt. Adumbrat verò commodè externus
baptiſmus internam animi à peccatis ablutionem. Un-
de & noſter nos baptiſmus admonere poteſt internæ
animi purgationis, cui ſemper ſtudendum. *Facite fru-*
ctus (inquit hîc Johan. ℣. 8.) *dignos reſipiſcentiâ.* Reſi-
piſcentia verò duo in ſe complectitur. Primò ut quis
doleat de peccatis admiſſis, & ad ea nunquam redeat.
Deinde ut bonum amet, atque faciat.

Porrò quum Johannes inquit, *Ego vos baptiſo*, Ju-
dæos alloquitur, quippe ad quos miſſus fuerat. Nam
Gentes Apoſtoli demum baptiſarunt. Paries enim in-
tergerinus inter Judæos & Gentes per Chriſtum ejuſ-
que crucem demum disjectus fuit. Particula *quidem*
oppoſitionem ſeu diſcrimen inter Johannis Chriſtique
munus indicat: cujus unius deſcriptionem quum vi-
derimus, videamus jam & alterius. *Qui autem poſt me*
venit, validior me eſt, Chriſtum intelligit, ut Johan-
nes ipſe interpretatur, Joh. 1.29, 30, & ſeqq. Poſt Jo-
hannem enim Chriſtus venit, non ut ſervus poſt Do-
minum, ſed contrà, ut Dominus poſt anteambulo-
nem. Illud poſt ad locum propriè refertur, conſe-
quenter etiam ad tempus. Nam qui loco poſterior in-
cedit, is & tempore poſterius venit. *Venire* autem
Chriſtus dicitur non quum natus eſt, ſed quum mu-
nus ſuum aggreſſus eſt: quod ex hoc loco perſpicue
apparet: & notandum eſt propter illud *in carne venit*
1 Joh. 4.2. & 2 Joh. ℣. 7. quod ad nativitatem vulgò
ſed male referunt. Erat autem adventus Chriſti cùm
hæc Johannes loqueretur, in propinquo, ut apparet ex
iis quæ apud Euangeliſtam noſtrum ſequuntur; itaque
non dicit veniet in futuro, ſed *venit* in præſenti.

Cùm Chriſtus Johanne *validior* dicitur, non ad ro-
bur corporis, ſed ad virtutem Spiritûs reſpicitur: de
qua & Heb. 1.9. Vide ejuſdem Johannis Baptiſtæ con-
feſſionem, Joh. 1. ℣. 15. & Joh. 3.28. Notanda hæc
præſtantiæ Chriſti confeſſio, ab eo edita, qui quantus
vir fuerit, vide Matt. 11.7. Nobis roboris Chriſti con-
ſideratio eo quoq; ſervire debet quò Paulus eam appli-
cat 1 Cor. 10.22. ut ne Dominum ad zelum irritemus.

Pergit Johannes exaggerare Chriſti præſtantiam
cùm addit: *Cujus non ſum dignus portare calceamenta.*
Dignitatem Chriſti ex eo adſtruit, quòd ipſe viliſſimo
ejus miniſterio indignus ſit. Id enim proverbiali hac lo-
quutione denotatur. Cui ſimilis eſt illa Mar. 1.7. Luc.
3.16. ubi ſe dicit indignum qui corrigiam calceamenti
ejus ſolvat. Et illa Pſal. 60. 10. & Pſal. 108. 10. ubi Da-
vid ſe ſuper Edomum dicit projecturum calceamenta
ſua. Locutio inde ſumta videtur, quòd accubituri cal-
ceos deponebant, quos honoratiores ſervi aſſervabant.
Quin & locum Sacrum ingreſſuros veriſimile eſt cal-
ceos poſuiſſe: quod Moſi mandatum legimus Exo. 3.5.
& Joſ. 5.15: quodque Turcis & Africanis etiam nunc
in uſu eſt. Notanda hic iterum ſumma Chriſti præſtan-
tia & dignitas. Notanda & ſumma in Johanne animi
demiſſio, ut tanto in viro; eaque nobis imitanda, cùm
alibi, tum inprimis quando cum Chriſto negotium no-
bis eſt. Notandum tamen & hoc quod Johannes licet
ſeſe indignum agnoſcat qui vel calceamenta Chriſti ge-
ſtet, munus tamen præcurſoris Chriſti, à Deo ſibi de-
latum non detrectaverit ſed pro virili adminiſtraverit.
Ita & nobis infirmitatis noſtræ agnitio non debet ob-
ſtare quominus officium faciamus. Malè Moſes balbu-
tiem, Jeremias juventutem ſuam prætendebat, contra
Domini mandatum.

Ille vos baptiſabit Spiritu ſancto & igne. Oſtendit
Chriſti baptiſmum non modò à ſuo diverſum, ſed & eo
longè præſtantiorem atque efficaciorem, ut non vanè
illum ſe fortiorem dixerit. Quanto enim plus poteſt
Spiritus atque ignis, quàm aqua? Opponi poſſet, legi
nihilominus & Dominum Jeſum aquâ baptiſaſſe Joh.
3.22. IV. 1. quod quanquam ibid. ℣.2. explicetur, per
diſcipulos ejus id fuiſſe peractum, credibile eſt tamen
diſcipulos nil niſi volente magiſtro in re tanti momen-
ti feciſſe: id etiam dici poteſt de baptiſmo ab iiſdem poſt
aſcenſionem Chriſti adminiſtrato. Sed reſponderi po-
teſt non ſtatim negari, Chriſtum aqua baptiſaturum,
etſi Spiritu ſancto quoque & igne eum baptiſaturum
affirmetur; atque hoc ſufficere ut baptiſmus hujus tan-
quam præſtantior Johannis Baptiſmo aquæ opponatur.
Sumit enim ad Chriſti præſtantiam præſe probandam
argumentum ex Chriſti Baptiſmo potiſſimùm, eumque
ſuo aquæ Baptiſmo opponit; qui & ipſo diſcipulorum
Chriſti aquæ Baptiſmo inferior dici poteſt. Iſte enim &
reſipiſcentiam perfectiorem, & remiſſionem peccato-
rum pleniorem adumbrabat, & in nomine Chriſti ad-
miniſtratus fidem in eum apertè requirebat. Jam quòd
Chriſtus Spiritu baptiſaturus dicitur, id quomodo in-
telligendum ſit, ipſemet oſtendit Actor. 1.5. Et Petrus
Act. 11.16. Reſpicitur enim hac phraſi, primùm ad
abundantiam Spiritûs, quæ tanta futura eſſet, ut illa
veluti obrui & immergi poſſint: quam abundantiam
Chriſtus notat Joh. 7.38. Deinde & ad purgationis ef-
fectum, quem & Petrus notat Epiſt. 1. c. 1. ℣.22. Quod
autem additur, *& igne*, id nonnulli proprie intellectum
volunt, quemadmodum de Abyſſinis fertur, eos aqua
baptiſatis notam igne inurere. Alii, ut Origenes, Hi-
larius, Hieronynus, ad purgatorium ignem hoc tra-
hunt, ineptè. Cùm & purgatorius ille ignis nuſpiam ſit,
& Baptiſmo ignis non pœna ſed beneficium potiùs hoc
loco denotare Johann. videatur. Certè ſi hîc ignis intel-
ligendus eſſet noxius, ille potius intelligeretur cujus &
in antecedenti & in ſequenti verſu fit mentio. Sed ex
collatione Marci, qui de Baptiſmo Spiritûs loquens i-
gnem omittit, Mar. 1.8, ſatis conſtare videtur per ignis
Baptiſmum nihil hic à Spiritûs Baptiſmo diverſum ſi-
gnificari, ſed illum potiùs explicari. Vult quippe Johan-
nes ſignificare, Dominum Jeſum igneo quodam Spiri-
tu ſuos donaturum, qui mentes eorum illuſtret, incen-
dat, purget. Hanc virtutem Spiritûs notat Eſaias c. 4.
℣. 4. & c. 6. ℣. 6, 7. Ea res verò ſignificatur eo quoque
quòd die Pentecoſtes Spiritus ſancti effuſio, ſymbolo
linguarum diviſarum inſtar ignis figurabatur. Unde
videmus quanta ſubito in diſcipulis Domini immuta-
tio facta fuerit. Baptiſet nos quoque Dominus Jeſus
Spiritu S. & igne, quo ab omnibus peccatis purgati, ple-
naque veritatis notitia colluſtrati, fervide feramur ad
id quod nobis injunxit, faciendum, ejuſque Patriſque
ejus gloriæ ſtudio flagremus.

Matth. 3. *verſ.* 11, 12.

A*Rgumentum.* In his verbis Johannes Baptiſta ex-
tollit præſtantiam muneris Domini Jeſu Chriſti;
idque comparatione inter ſe atque illum, ratione mu-
neris inſtituta. Loci duæ ſunt partes: Protaſis compara-
tionis & Apodoſis. In protaſi ſeu priori comparationis
parte ſuum munus exprimit Johannes, in Apodoſi ſeu
altera parte, munus Chriſti, ſeu muneris ipſius præ-
ſtantiam muneri ſuo opponit. Prius illud continetur
℣. 11. *Ego Baptiſo vos aqua in pœnitentiam.* Ubi duo ex-
plicantur. 1. Quid Johannes ratione ſui muneris fece-
rit. 2. Quem in finem. Illud eſt, *Baptizo vos aquâ*, hoc,
ad pœnitentiam. Per Baptiſma autem in aqua ſimul
etiam doctrinam ſuam intelligit. Quanquam poſſet ali-
quis jure ſuſpicari Johannem noluiſſe totum munus
ſuum explicare, ſed partem ipſius, nempe aquæ Baptiſ-
mum tantùm, abſque doctrina ipſa: quia eam opponit
Baptiſmo Spiritus, qui hoc loco non videtur complecti
Baptiſmum doctrinæ. Altera pars comparationis con-
tinetur in ſequentibus ℣. 11 & 12. ubi duo ſunt
conſideranda. 1. Quomodo Dominum Jeſum deſcri-
bat. 2. Quomodo præſtantiam muneris ipſius ex-
primat. Primum eſt ibi *qui verò poſt me venit.* Al-
terum duplici ratione præſtat. 1. Generatim, 2. Spe-
ciatim. Generatim ibi, *Fortior me eſt, cujus non ſum*
dignus

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

dignus calceamenta portare. Ubi in priori parte exprimitur iſta præſtantia, in poſteriori amplificatur. Speciatim verò in ſequentibus. Iſta autem duabus in rebus cernitur. Primò in præſtantia iſtius doni quod Dominus Jeſus ſuis, vel hominibus in ſe credentibus in hoc ſeculo largiturus erat. Deinde in eo quòd poteſtas judicandi ipſi fuerit demandata. Vel potiùs, primo in eo quòd diviniſſimum donum in hac vita in ſuos ſit effuſurus; deinde quòd judicium de hominibus inſtituturus ſit. Prius illud explicat in verbis, *Ipſe vos baptizabit in Spiritu ſancto & igne.* Ubi videndum, primò quomodo hoc donum exprimat; ſecundò qua ubertate illud Dominus Jeſus effuſurus erat. Donum ipſum 1, voce *Spiritus* 2 *ignis*; ubertas effundendi illius, voce *baptizandi* exprimitur. Poſterius in verſiculo 12, toto continetur. In quo iterum duo poſſunt conſiderari. Nam primò, poteſtas illa judicandi explicatur; deinde illius exercitatio & actus ſive effectus. Illud eſt ibi, *Cujus ventilabrum in manu ipſius.* Quanquam eadem verba poſſunt etiam ſignificare præparationem quandam, & ut ita dicam accinctionem ad judicis munus exercendum: quaſi dicat, jam eſt paratus & accinctus ad judicandum. Exercitatio verò in ſequentibus exprimitur. Ubi conſideranda 1. deſcriptio bonorum, & ipſorum felicitatis 2. deſcriptio malorum & ipſorum infelicitatis. Vel potiùs exercitatio iſta exprimitur, primò quidem generatim, in verbis, *& perpurgabit aream ſuam,* deinde ſpeciatim: dum duas veluti partes illius exprimit, quarum prior ad bonos ſpectat, eſtque læta, ibi *& congregabit triticum ſuum in horreum*; poſterior ad malos, eſtque triſtis, *paleam comburet igni inexſtinguibili.*

De ſenſu verborum.

E*Go vos baptizo aqua.* His verbis Johannes vel ſolum baptiſmum intelligit, à doctrina diſtinctum, vel ſimul & doctrinam comprehendit: & ita una parte muneris expreſſa totum munus intelligit: quemadmodum fit & alibi Matth. 21. 25. Exprimere autem voluit hoc pacto vilitatem quandam muneris ſui, quòd nimirum aquâ, quæ res eſt vulgaris, & ad animum hominis plane non penetrat, nullamque per ſe ad pietatem efficiendam habet efficaciam, homines tingeret. Erat autem baptiſmus ille adumbratio quædam duarum iſtarum partium quæ in munere Johannis continebantur: hoc eſt tum ejus quod hominibus ipſis faciendum præcipiebat, tum ejus quod Dei nomine iiſdem ſi obtemperaſſent promittebat. Præcipiebat enim pœnitentiam, promittebat peccatorum remiſſionem. Utrumque repurgatio & ablutio quæ ablatio quædam eſt, illa quidem ipſarum peccati ſordium, hæc verò reatus, ſeu pœnarum. Quare utraque ablutione quadam externa adumbrabatur.

Hinc doctrina, 1. Non eſſe baptiſmum aquæ perſe magnifaciendum, neque illi tribuendam eſſe perſe vim & efficaciam aliquam in ſalutis negotio, quam quidem ut jam diximus perſe habeat, quicquid tandem velis in & cum aqua iſta fieri. Sed per ſe adumbratio tantùm illi quædam tribuenda eſt rerum earum quæ ad ſalutem iſtam pertinent, vel in quibus etiam ipſa ſalus quodammodo poſita eſt. Adeoque baptiſmo aquæ tantum tribuendum eſt in ſalutis noſtræ negotio, quantam vim habere poteſt externa, & hominum ipſorum operâ peracta negotii ſalutis adumbratio. Per accidens enim non eſt negandum poſſe aliquid baptiſmo aquæ tribui. Adumbratio autem iſta eatenus tantùm aliquid virium in hoc negotio poteſt habere, quatenus ejus conſideratio nos aliquo modo ad pietatem incitare poteſt. Eo præfertim addito quòd ii qui hoc modo à Johanne ſeſe abluendos curabant, ea ratione ſolenniter ſtipularentur ſe id præſtituros quod ea ablutione deſignabant: hoc eſt animum à ſordibus peccatorum repurgaturos, & vitæ rationem in melius mutaturos. Quæ res ſi memoria teneatur, & diligenter expendatur, hominem ad virtutis ſtudium aliquo modo excitare poteſt. Nota obiter, diſcrimen hac in parte eſſe inter Dei verbum, & baptiſmum aquæ, quod attinet ad rationem nos ad pietatem impellendi. Verbum Dei, præſertim Euangelium, ipſummet, modò conſideretur, ad pietatem nos invitat & impellit, non ratione alicujus accidentariæ qualitatis: imò verbum Dei, modò intelligatur, & in animum incidat bene præparatum, tanquam in agrum fertilem, ſua majeſtate ac præſtantia efficere videtur ut diligenter conſideretur. Baptiſmus autem aquæ, hoc eſt ipſa ablutio, quæ aqua fit, ratione qualitatis ſeu finis accidentarii tantùm, qui non perſe ſed ex inſtituto, ſive Dei, ſive hominum illi additur, nempe quatenus aliquid adumbrat, vim aliquam habet, ſi ea res conſideretur; nec tamen illa ipſa adumbratio tanti eſt ut hominem videatur magnopere ad diligentem conſiderationem excitare: longè ſane minus quàm Dei verbum illud vivum & permanens in æternum, quod promiſſiones maximas & pretioſiſſimas quæ animum hominis maxime feriunt ac perſtringunt, complectitur. Unde etiam fit, ut etſi tandem æque diligenter utrumque perpendatur, longe minus tamen baptiſmus efficiat quàm Dei verbum, imò propemodum nihil. Adde quòd ratio iſtius adumbrationis, unde totum id proficiſcitur quod baptiſmus hac in parte efficere poteſt, ferè in nuda tantùm conſideratione ſit poſita, adeoque ſit intellectûs ipſius humani quædam operatio. Ablutio quidem ipſa, & ſimilitudo quæ inter eam & ſpiritualem noſtri ablutionem eſt, à conſideratione noſtra non pendet, ſed tamen quòd ea ablutio iſtum in finem adhibeatur ut ablutionem ſpiritualem adumbret, id totum videtur intellectu noſtro niti. At verò id quòd Dei verbum nos ad pietatem excitat, intellectûs noſtri operationem antecedit: nempe voluntas divina, partim de promiſſionibus nobis reipſa exhibendis, partim de pietate à nobis præſtanda, & ſi quæ ſunt quæ promiſſionum aut certitudinem oſtendunt, aut ullam ad pietatem illam vel pleniùs intelligendam vel commendandam vim habent, quale eſt exemplum Domini Jeſu, & ſimilia. Quod ad Spiritum ſanctum attinet, ille quia perſe in animum hominis illabitur, vel conſideratione non videtur indigere, ſed ſua veluti ſponte nos ad pietatem incitare, cùm in nobis cogitationem rerum ſalutarium ipſemet excitet, & ſpem ſalutis confirmet, augeat, atque altius elevet, ita ut etiam ſenſum quendam voluptatum futurarum præſtet: vel ſi indiget, eam conſiderationem partim ipſe excitare facile poteſt, partim aliquid amplius præſtat quàm ipſa tantùm ejus conſideratio, & hac ratione vel ipſum Dei verbum quod eſt ſigillum quoddam, ſuperat. Iſtud enim tantum in nobis videtur efficere quantum ejus conſideratio præſtare poteſt. Spiritus autem ſanctus, aliquid amplius in nobis præſtat quàm id eſt quod ex ejus conſideratione proficiſcitur.

Doctrina 2. Quando ſermo eſt de baptiſmo qui à Chriſto in Chriſtianos proficiſcatur & Chriſtianorum planè ſit proprius, non debere aquæ baptiſmum intelligi: ſiquidem hunc Iohannes tanquam ſui muneris proprium ponit, & Chriſti baptiſmo quo ille ſuos ſit abluturus opponit.

Appendix. Poteſt hoc loco differi de cauſis cur aquæ baptiſmus fuerit uſurpatus ab Apoſtolis, tum Chriſto adhuc in terris verſante, tum etiam poſt ipſius aſcenſionem in cœlos: & præterea quod ſit diſcrimen inter baptiſma Iohannis & Apoſtolorum, præſertim poſt aſcenſionem D. Ieſu. Videatur Fauſtus Socinus de baptiſmo.

Ad pœnitentiam, hoc eſt ut homines hac ratione pœnitentiam & profiteantur & agant, vel potiùs hoc ſolum ut agant. Hoc ipſo partim commendat illud quod hactenus quodammodo depreſſerat: quaſi dicat, habet tamen iſte baptiſmus aquæ egregium finem, licèt ipſe per ſe non ſit tanti, partim etiam videtur deprimere velle ſuum munus, quaſi dicat, ut ita homines præparentur ad aliquid longe majus, quod poſtea Deus per Chriſtum eſt facturus. Hæc erat præparatio viæ Domini, vide Canticum Zachariæ Luc. 1. 76, & prophetiam Eſaiæ 40. 3, *Vox clamantis in deſerto, parate viam Domini*, &c.. Tanto autem magis hoc admittendum videtur, quia pœnitentia quam Iohannes prædicabat non erat uſquequaque perfecta. Nam ſupra legem Moſis & id quod naturalis ratio dictat vix aſcendebat.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Hinc Doctrina. Requiri ad ſalutem pœnitentiam :
imò etiam ut doctrina Chriſti commodius & facilius
recipiatur requiri aliquam vitæ emendationem, ut
homines ſaltem ſecundùm legem & rationis dictamen
vivant. Non tamen hoc abſolute requiritur, ſed ut
tanto facilius & commodius ſuſcipiatur. Nam duplex
eſt probitas quæ poteſt reperiri in eo qui Chriſti do-
ctrinam non fuerit amplexus, quarum altera eſt omni-
no neceſſaria, altera utilis ad iſtam doctrinam ſuſci-
piendam. Illa imperfectior, hæc perfectior. Illa in
pronitate tantùm animi ſeu propenſione quadam ad
virtutem conſiſtit, etiamſi facta ipſa à virtute abhor-
reant, hæc factorum etiam probitatem complectitur,
non contrà. Pœnitentia ſeu reſipiſcentia eſt animi
primùm deinde actionum externarum ex animo pro-
ficiſcentium in melius mutatio. Sed mutatio illa vel
eſt imperfectior, vel perfectior. Illa quæ ad normam
legis Moſaicæ & rationis dictamen eſt inſtituta : per-
fectior quæ ad Chriſti doctrinam. NB. Sacræ Li-
teræ iiſdem vocabulis nunc plura nunc pauciora
complectuntur. Plura cùm minus proprie illis utun-
tur, & brevius loqui volunt: pauciora cùm magis
proprie & explicatius loquuntur. Sic pœnitentiam
nonnunquam accipiunt proprie planè, ita ut animi
tantùm mutationem in melius ſignificet : quod fit cùm
fructus pœnitentiæ ſeu bona opera à pœnitentia tan-
quam effectum à cauſa diſtinguunt. Nonnunquam
minus proprie, cùm eo nomine & factorum exter-
norum in melius mutationem ex animi mutatione
proficiſcentem complectuntur : ut hoc loco, & aliis
omnibus ubi officium hominum qui remiſſionem pec-
catorum adipiſci velint, hoc ſolo nomine exprimitur.
Præterea interdum adhuc latius quodammodo exten-
ditur hoc vocabulum, cùm non tantum pro perfe-
ctiſſima quadam mutatione tum animi tum morum
ſumitur, quæ nimirum eſt inſtituta ad normam
Euangelii, ſed etiam fidem quæ illius eſt cauſa effi-
ciens, complectitur : quæ tamen aliàs à pœnitentia
diſtinguitur. Hoc modo ſumitur pœnitentia Luc. 24.
47, ubi prædicatio Euangelii Apoſtolis demandata
duabus in rebus ponitur, *annunciatione pœnitentiæ*, &
remiſſionis peccatorum : cùm tamen nemo neſciat illos
fidem quod attinet ad hominum officium prædicare
debuiſſe. Ita Act. 5. 31. Hoc tantum fortaſſis dici
poteſt ibi ubi fides à pœnitentia diſtinguitur imper-
fectiori quadam fere ratione pœnitentiam accipi, hoc
eſt ut eam tantùm animi & factorum mutationem ſi-
gnificet, quæ ad legis & naturalis rationis regulam ſit
inſtituta. Eodem modo fides nonnunquam plenius
accipitur, & totum Chriſtianorum officium ſeu to-
tum id quod ex parte noſtri ad ſalutem eſt neceſſarium
comprehenditur, ut cùm dicimur *fide juſtificari* : in-
terdum à charitate, quæ altera eſt eaque maxima of-
ficii noſtri pars, tanquam cauſa à ſuo effectu diſtingui-
tur, & magis proprie ſumitur. Interdum denique
pro firma de rebus divinitus nobis revelatis, & de cer-
titudine promiſſorum divinorum, perſuaſione, ab ea-
rundem deſiderio ſeu ſpe, quam ſuperior ſignificatio
complectebatur, ſejuncta, ſumitur : quæ ſignificatio
maxime propria eſt, ut 1 Cor. 13 ult. Sic etiam *ſpes*,
nunc fidem complectitur, nunc à fide diſtinguitur.
Idem contingit in *cognitione Dei & Chriſti* : nunc
enim utriuſque fit mentio ſimul, & utraque paulò
ſtrictius ſumitur, nunc alterius tantùm horum cogni-
tio utriuſque notitiam complectitur.

Qui poſt me venit. Hoc eſt qui munus ſuum poſt me
demum aggredietur. Ratio eſt quia Chriſti munus de-
buit eſſe longe præſtantius ac perfectius Johannis mu-
nere : perfectiora autem tempore ſolent fieri poſterio-
ra. Hæc ratio poteſt ita illuſtrari : Johannis munus
fuit quædam præparatio ad id quod Chriſtus poſtea
peragere debuit, atque adeo peregit. Venit enim Jo-
hannes ut præpararet viam Domino. Præparatio au-
tem rem ipſam cujus eſt præparatio antecedere debet.
Quare hinc elici poteſt quædam commendatio mu-
neris Domini Jeſu. Hic fortaſſe eſt occaſio diſſerendi,
cur Deus poſtquam denuo voluit in lucem producere
veritatem, non omnia ſtatim aperuerit quæ ad pleniſ-
ſimam veritatis cognitionem pertinent. Quia perfe-
ctiora ſolent fieri tempore poſteriora, & ad perfe-
ctiora illa intelligenda præparationibus quibuſdam
opus eſt, quas Deus voluit præmittere : quemadmo-
dum olim voluit per Johannis prædicationem præpa-
rari animos hominum ad Chriſti doctrinam recipien-
dam. Doctrina. Non ſemper antiquiſſima ſunt opti-
ma & præſtantiſſima. Prior fuit Johanne lex Moſis,
& tempora quæ Legem anteceſſerunt : nec tamen præ
doctrina Chriſti & noſtris temporibus præſtantiora.
Hoc quidem certum eſt, quòd illa quæ habita ratione
ejus temporis quod à Chriſti revelatione initium du-
cit ſunt antiquiora, ratione doctrinæ, ſint meliora,
præſertim reſpectu temporis quod aſcenſionem Chri-
ſti brevi eſt conſequutum. Nam hic non tantum Do-
ctorum ſed & auditorum ratio habenda. Omnis nem-
pe quæ eſt in doctrina Euangelica præſtantia ea exinde
pendet, & ad illam conformari debet, tanquam ad
normam ſuam perfectiſſimam : ita ut ſupra illam aſcen-
dere infra illam fere ſubſiſtat. Quod attinet ad audi-
tores, illi qui olim fuerunt poterant aliqua ex parte
noſtros ſuperare : ſed non eſt impoſſibile eoſdem ali-
quatenus ſuperari ab hodiernis.

Fortior me eſt. Id eſt ob præſtantiam muneris ſui
præ meo, majores vires ac potentiam ad ea quæ mu-
neris ipſius ſunt, exercenda, conſequutus eſt : idque
jure quodam, quia finis iſtius muneris fuit etiam præ-
ſtantior, nempe ſalutem humani generis plane per-
ficere : ad quam rem plura requirebantur quàm ad
inchoationem. Doctrina. Quò majus & præſtantius
munus Deus alicui imponit, eo majores vires addit.
(Sed nemo idcirco debet ſibi arrogare aptitudinem ad
aliquod munus cui non eſt par.) Nota, loco *prioris*
qua voce Johannes utitur, Joh. 1. 15 & 30; tres Euan-
geliſtas uti voce *fortioris*. *Fortior me* id eſt fortis. [Ut
1 Pet. 3. 17. *Melius eſt benefacientes pati, quàm malefa-
cientes*. Hoc eſt, illud ſolum eſt bonum] Nam Johan-
nes ad Spiritu ſancto baptiſandum, & judicium exer-
cendum, nihil habuit roboris. Fieri tamen poteſt ut
iſtam fortitudinem opponat viribus naturalibus quas
habuit ad baptiſandum aqua. Majoribus viribus eſt in-
ſtructus, inquit, quàm ego, qui nullas hujuſmodi ha-
beo vires.

Cujus non ſum dignus calceamenta portare. Exaggera-
tio præſtantiæ Chriſti præ Johanne. Quaſi dicat : Non
tantùm non ſum illi æquiparandus, ſed ne dignus qui-
dem ut viliſſimum illi ſervitium præſtem, vel qui in-
ter viliſſima ipſius mancipia reputer : quales ii ſunt qui
ſolent portare calceamenta dominorum. [Vide Mal-
donatum, aut alium quemvis de conſuetudine am-
bulandi nudis pedibus, vel tantùm cum ſoleis.] Do-
ctrina. De modeſtia ſingulari Johannis; & ſimul de
præſtantia Domini Jeſu. Magnum eum eſſe oportet,
cujus calceamenta portare tantus Dei ſervus quo nul-
lus major ſurrexerat, ſe indignum profitetur. Appa-
ret eum non ſimpliciter fuiſſe Dei ſervum, imò non
tantùm dominum qualemcunque (nam hujus calcea-
menta portare, vel corrigiam ſolvere dignus eſt ſer-
vus) ſed præditum divinitate quadam ſingulari.

Ille vos baptiſabit, Spiritu ſancto. Hic primo de-
ſcriptio iſtius doni conſideranda, deinde etiam quan-
ta ubertate iſtud donum Dominus Jeſus ſit effuſurus.
Modus quo deſcribitur primus eſt quum dicitur *Spi-
ritus ſanctus*. Videtur autem hoc loco Spiritus ſanctus
potiſſimùm debere accipi de donis iſtis viſibilibus quæ
ab initio in Apoſtolos Chriſtique Eccleſiam effunde-
bantur. Qua de re vide Act. 1. 4, 5. Sed poteſt deinde
accommodari ad dona illa inviſibilia Spiritus ſancti,
quæ etiamnum effunduntur in eos qui Chriſto fidunt
ac parent, & effundentur uſque ad finem ſeculi. Ea-
dem enim per Chriſtum etiam hominibus tribuuntur.
Eſt enim *Dominus ille per quem omnia*. Poteſt etiam
accommodari, quanquam minus propriè ad doctri-
nam illam ſpiritualem, ſeu à Spiritu ſancto profectam,
qua Chriſtus hominum animos imbuit. Sed de hac
vix videtur ſermo eſſe : partim quia eſt diſſimilis ad-
modum

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

modum iſtis donis de quibus Chriſtus hæc verba revera explicat, & alterius revera generis: partim quia doctrina Chriſti vix fortaſſe ipſo Spiritus ſancti nomine ſignificatur, licet aliàs Spiritus appelletur, & eodem pacto etiam Spiritus ſanctus dici queat: ſed hîc non quid fieri poſſit, verùm quid fiat, & quidem uſitatè in Sacris Literis ſpectandum eſt: partim denique quia hic ſermo eſſe videtur non de effectu muneris prophetici Domini Jeſu, ſed potiùs muneris Regii, & ſummæ illius potentiæ Chriſti, quæ in iſto munere cernitur, cujus ratione Johannes hoc loco omnino dixiſſe videtur Chriſtum ſe robuſtiorem, & ſe indignum qui vel calceamenta ipſius portet. Secundus modus deſcribendi hoc donum, *& igne.* Quod idem donum intelligatur ex collatione locorum conſtat. Dicitur autem ignis ob effectus ſimiles effectibus proprii ignis. Ignis lucet adeoque res obſcuras aut in tenebris poſitas illuſtrat, deinde calefacit ac denique urendo purificat. Spiritus ille ſanctus colluſtrat etiam hominum mentes, præſertim conjunctus cum doctrina iſta ad cujus confirmationem impertiebatur. Idem calefacit, & ardorem tum erga Deum, tum erga proximum, ſeu mavis erga pietatem univerſam gloriamque divinam excitat: atque hac ratione etiam exurit ſi quid eſt impuritatum. Incidit tamen etiam aliud quippiam ob quod Johannes videtur Spiritum ſanctum ignis nomine deſcripſiſſe, quia numirum illum aquæ tanquam rei terreſtri opponit; ignis autem quidpiam magis cœleſte videtur, & naturæ cujuſdam præſtantioris, præſertim propter lucem & claritatem quandam. Nam quæ lucida ſunt ea cœleſtia videntur. Unde *Angelus lucis*, & *Deus inhabitare lucem inacceſſam* dicitur: & contra tenebræ malè audiunt. Hinc alia cœleſtia oſtenta, ignea ſpecie apparuerunt. Ut Deus ſive Angelus Moſi in rubo ardente. Elias curru igneo raptus in cœlum. Eliſæi ſervo currus & equi ignei apparuere. Mons Sinai fumabat, eo quòd Deus deſcendiſſet in igne. Exod. 19. 18. Vide & 3 Reg. 19. 11, 12. Quanquam ibi non in igne Deus, ſed ignis illum ſibilum proxime antegreſſus eſt in quo Deus erat. Quæ etiam cauſa eſſe videtur cur ignis quadam ſpecie (ita enim ſtatuendum videtur) poſtea fuerit hic Spiritus effuſus in Apoſtolos: & facile fieri poteſt ut Spiritus divinus per Johannem loquens ad eam rem aliquo modo alluderet, ac ita quodammodo indicaret quidnam illud eſſet quod hoc loco promitteretur: quanquam id niſi re exhibita intelligi vix poterat. Hæc cauſa videtur probabilior ſuperiore quæ ex effectibus propriis ignis ducitur, ad quam vix videtur Johannes reſpexiſſe.

Ubertas iſtius doni indicatur in voce *baptiſabit.* Ille vos non aſperget aliquo modo, ſed veluti immerget & penitus imbuet. Vide 1 Cor. 12. 13, quaſi dicat, exterius & interius vos ejus participes faciet. Nam iſtis duobus modis poteſt aliquis liquoris alicujus fieri particeps, quem utrumque modum una baptiſandi voce hoc loco Johannes expreſſit.

Doctrina 1. Hic poteſt commendari ſingulari ratione hoc donum Spiritus ſancti: ſed ita ut ad totum genus hujus doni hæc præſtantia extendatur, non tantum ad viſibilia, ſed etiam ad inviſibilia.

Doctrina 2. De noſtro officio, & de ſignis ex quibus pateat nos eſſe Spiritu ſancto præditos.

Doctrina 3. Spiritus ſanctus non eſt perſona Dei. Nemo enim baptiſari poteſt Deo, vel Chriſto.

Doctrina 4. De Dei & Chriſti benignitate, qui non parcè ſed ubertim dat tam præclarum donum: habita tamen ratione neceſſitatis. *Non enim ad menſuram dat Deus Spiritum.* Joh. 3. 34. Quaſi dicat Johannes Baptiſta ibi, non habet Deus certam aliquam menſuram, ut nimirum pariter omnibus Spiritum impertiat, ſed nunc uberius nunc parcius, prout vult; Chriſto uberrime.

Reliqua pars tota per ſimilitudinem ſeu allegorice prolata eſt. Ducitur autem ſimilitudo a Patre familias, qui poſtquam frumentum tribula excuſſit, ventilabro repurgat, &c. Primùm autem poteſtas Domini Jeſu exprimitur, dum dicitur eſſe *in ipſius manu ventilabrum.* Secundò cùm dicitur illum *repurgaturum aream ſuam*, per quam non tantum Eccleſia, ſed etiam illi omnes intelliguntur ad quorum aures Euangelium pervenit. Johannes videtur proprie ad Judaicam gentem reſpicere. Itaque area iſta eſt cœtus hominum iſtorum qui habuerunt occaſionem amplectendi Chriſti veritatem, ſive amplexi ſint, ſive minus, ſive ei obedierint, ſive minus.

Doctrina. Populus Dei eſt jam Chriſti populus. Quanquam prioribus verbis non tantùm poteſtas ſed etiam illud denotatur, quòd paratus ſit, adeoque velit, judicare. Hic poteſt inſtitui comparatio inter Chriſtum & alios Dei ſervos. Nemo illorum habuit hoc ventilabrum.

Repurgare eſt ſeparare ratione mercedis bonos à malis.

Doctrina. Etſi ſunt permiſti boni malis, ſeparabuntur tandem. Huc pertinet parabola de *Zizaniis*, & de *ſagena.* Matth. 13. 40, 41. ſeqq. & 47. ſeqq.

Doctrina 2. De præmio bonorum, & pœna malorum.

Hic bonorum deſcriptio, & ipſorum felicitatis; deſcriptio item malorum & ipſorum infelicitatis conſideranda. Nota hanc repurgationem non tantum pertinere ad ultimum illum diem, ſed etiam ad alia judicia divina: in quibus diſcrimen eſt inter bonos & malos. Et hoc potiſſimùm pertinet ad excidium Jeroſolymitanum. *Triticum* vocantur boni, quia hoc eſt utile, & hoc quærit is qui repurgat. Pii demum ſunt Deo grati. *Paleæ* nulli ferè ſunt uſui. Nam porci in Judæa non alebantur eis: quemadmodum etiam apud Turcas. Imò & in Podolia, in Ruſſia paleæ exuruntur. Et quia exuri ſolitæ, ideo aptiſſimè malis idem accommodatur. *Ignis inexſtinctus* eſt inprimis ille futurus, qui ita conſumet omnia, ut ad meliorem ſtatum nullus ſit reditus, & exitium plane æternum afferet. Deinde etiam alia judicia, licet temporaria, æternum tamen exitium ſecum trahentia. Per *horreum* partim cœlum, partim locus aliquis tutus & veluti munimentum quoddam adverſus Dei judicia intelligitur.

De Judiciis Dei.

DE Judiciis ſeu pœnis divinis nonnihil dicturi, & abyſſi hujus ripas aliquomodo lecturi 1. Semovebimus aliqua Dei judicia quæ ſingulares tantummodo homines nominatim proſequuntur, & de iis tantum dicemus aliquid, quæ ad totam aliquam ſocietatem & veluti corpus ex pluribus membris conflatum pertinent. Hujuſmodi autem ſocietates ſunt Regna integra, Civitates, familiæ, in primis autem etiam Eccleſiæ, de quibus poſitis potiſſimum hic nobis erit diſſerendum.

Jam ut ad pœnas, quæ integram aliquam communitatem premunt, aditum nobis aliquem ſtruamus, intelligendum eſt eſſe nonnunquam totius alicujus ſocietatis quædam vitia & veluti morbos, qui non pauca tantum aliqua membra occupent, ſed per totum propemodum corpus ſerpant, ita tamen ut alia membra minus, alia magis iis laborent, nonnulla etiam iis prorſus vacent, ſed pauciora. Hinc fit ut tota etiam ſocietas à Deo puniatur, ita tamen ut non ſingula membra attingat pœna, nec etiam ea omnia membra, quæ malum aliquod ex pœna totius corporis ſentiunt puniri dici debeant, ſed pœna ad totum illud corpus propriè ſpectat, quod in membris nunc pluribus, nunc paucioribus ſupplicium patitur. Nam cum membra illa inter ſe ſingulari ratione ſint colligata, fieri non poteſt, quin pluribus calamitatem aut afflictionem in ſe experientibus, ad cætera membra partim dolor, partim ejuſdem mali metus præter alia incommoda redundet, ita ut totum corpus jure punitum cenſeri debeat. Verum tamen in ipſis corporis totius membris, quod ad malorum iſtiuſmodi perpeſſionem attinet, magna eſt varietas & ſingularis ac ut

Sacræ Literæ loquuntur haud perveſtigabilis Dei cernitur ſapientia, cujus vix veſtigia legere etiam liceat. Quantum tamen licet, & fas eſt ingenio humano ſcrutari, ejus rationem aſſequi pro viribus conemur. Quod ut præſtemus diſtinguenda ſunt primum Dei judicia, quæ partim ex ira tantum proficiſcuntur atque ad perdendum ſolummodo ſpectant, partim ex amore quodam manant atque ad corrigendum pertinent quæ caſtigationes propriè appellamus. Deinde diſtinguenda ſunt Societatis quæ punitur membra. Alia enim meliora ſunt, alia deteriora: Et rurſus alia quæ præſunt & cætera veluti gubernant; Alia quæ ſubſunt & reguntur. Et hæc quidem nunc ad Eccleſiam, de qua nobis potiſſimum agendum transferamus.

Quod ad ea judicia attinet, quæ ex ira Dei profecta ad perdendum tantum pertinent non ad corrigendum, non dubium eſt, quin magnum hic ſit diſcrimen inter meliora ſocietatis alicujus membra & deteriora, præſertim ſi meliora illa verè etiam bona dici queant, & deteriora videantur prorſus inſanabilia. Nam qui vere ſunt boni & ejus vitii, quo pleraque alia membra ſunt infecta expertes, ii proculdubio judiciis iſtis divinis ſubducuntur, licet nonnunquam aliquam rerum ſuarum jacturam patiantur, aut incommodum aliquod natura rei ita ferente, ſentiant. Hac ratione Loth Gen. 19. 10. & ante eum, Gen. 7 toto, Noë ſervatus fuit, cæteris omnibus ad eandem ſocietatem pertinentibus, judicio divino pereuntibus. Sic Joſue & Caleb inter Iſraëlitas. Num. 14. 30. Legatur etiam hac de re id quod eſt apud Jerem. 36. 26. & 45 toto. Jeremiam ubi imminente urbis Hieroſolymitanæ vaſtatione & excidio, Barucho de miſeria ſua conquerenti Deus promittit, ipſum animam ſuam in lucro habiturum, eaque re illum debere eſſe contentum. Quod ſi meliora illa membra cæteris tantummodo comparata meliora dici queant, interim tamen ſimpliciter bona dici nequeant; plerumque etiam una cum prioribus eadem pœna corripiuntur, niſi forte ſingulare aliquod illorum factum eos communi pœnæ eximat. Quemadmodum videtur contigiſſe olim Elimelecho Æthiopi, qui Jer. 38. 7 & ſeq. Hieremiam in ſquallidiſſimo carcere morti jam fere vicinum inde liberaverat, cui etiam Deus liberationem à morte quam cæteri ſubituri eſſent, promittit.

Quod ad membra deteriora attinet, eorum tum nullum vel propemodum nullum evadit pro ratione ſupplicii, quod Deus tum immittit. Nam Gen. 7 toto, in diluvio, & Gen. 19 toto in incendio, Sodomæ urbium integrarum terræ hiatibus ſorptionibus nemo evadit: in aliis omnibus, ut in bello aut incediis naturali quadam ratione excitatis aut graſſantibus in peſtilentia quidam etiam mali evadunt, qui ſi ſint plane deplorati ad majora judicia reſervantur, quin etiam cæteri, qui iſtis pœnis divinis poſtmodum non corriguntur. Fit autem nonnunquam ut ii, qui omnium ſunt peſſimi, aut ii à quibus contagio vitiorum in reliqua membra manarat, quales ferè ſunt ii, qui præſunt, non corripiantur primi ubi judicium divinum moram aliquam habet, & non ſtatim omnes uno veluti ictu conficit, ideo nimirum ut tanto gravius puniantur, cum oculis ſuis veluti cernunt pœnam ſibi imminentem, prę́ſertini cum terror nonnunquam ipſo malo ſit gravior, & melius videatur cum illis agi, qui pœna cito defunguntur.

Sed jam ad ea judicia deveniamus quæ tamen ex amore aliquo divino proficiſcuntur & ad emendationem ſocietatis ſpectant: quod fit cum pauci ſunt in ſocietate aliqua prorſus improbi atque incurabiles, ſed plerique morbo aliquo laborant qui medicinam tamen admittant, nonnulli etiam vere boni reperiuntur. Jam quod ad meliora membra attinet, per quæ cum de Eccleſia potiſſimum agamus intelligimus eos qui nullo vero & perfecto vitii alicujus habitu làborant, ea diſtinguenda ſunt, quemadmodum etiam paulo ante fecimus, in eos qui ſimpliciter etiam boni dici queunt, & tales ſunt qui ex vi Novi Fœderis nulli pœnæ aut damnationi ſunt obnoxii nec æternæ nec temporariæ, hoc eſt ii omnes qui in Chriſto Jeſu non ſecundum carnem, ſed ſecundum Spiritum ambulant & tamen ratione aliqua perfectiori, & eos, qui vel diſpoſitionem quandam, ut loquimur, ad vitium aliquod habent, & à vero habitu parum abſunt, atque ita veluti in confinio verſantur eorum, qui ſecundum carnem ambulant, vel ſaltem ob facta aliqua ſeu lapſus graviores judicio divino ſunt obnoxii, præſertim ſi ſeſe, ut Paulus loquitur, non dijudicent, idque in tempore.

Jam quod ad priores attinet, hoc eſt verè bonos, eos admodum probabile eſt ab eo malo, quod toti corpori infligitur eſſe immunes, licet ob conjunctionem cum aliis fieri vix poſſit, quin dolorem aut incommodum aliquod ex eorum malis ſentiant. Quod ſi tamen fortaſſis eodem malo, quod cæteros premit involvantur, id pœnæ loco habendum non eſt; idque tum demum videtur contingere, cum vel ipſimet in periculum ſe conjiciunt, aut cum illud vitare poſſunt, non vitant, & bonum aliquem in finem v. gr. ut fratres juvent, aut aliquos ex ſuis domeſticis, conſanguineis, amicis: qui interdum non modo ſine peccato aliquo, ſed etiam magna, cum charitatis laude facere poſſunt, cum nimirum eſt locus illi præcepto quod animam pro fratribus ponere jubet. Neque enim iis, qui tam egregium facinus ſuſcipiunt, ſpes aliqua à Deo facta eſt, quod periculum omnino effugere debeant. Nam hoc pacto facile eſſet animam pro fratre ponere, ſi ſemper aut plerumque ſaltem ii, qui hoc faciunt, vi promiſſi divini periculum effugerent, imo hujuſmodi promiſſum præceptum quodammodo éverteret. Vix vero dici poteſt eum animam ponere pro fratribus, qui certam ſpem habet periculum effugiendi. Deinde ejuſmodi judiciorum divinorum tempore, non vulgarem, ſed ſingularem quendam in precibus ardorem ac diligentiam requiri arbitror, quo fiat ut Deus etiam naturalem alicujus mali vim inhibeat, & ſingularem aliquam corporis ac vitæ tuæ aut etiam tuorum, vel etiam rerum tuarum curam ſuſcipiat. Quæ diligentia in precibus ſi abſit, fieri poſſe videtur, ut Deus naturæ vim non inhibeat, & ſic malum aliquod verbi gratia peſtis aut incendii ad eos etiam perveniat, qui alias verè boni ſunt, ſi alias naturæ ratio ita ferat. Neque enim Deus naturæ curſum facilè mutat, nec pios omnino vult ab iis rebus, quibus cæteri ſubjacent, prorſus eſſe immunes, ut hac ratione etiam judicia ejus aliquo modo tegantur & iis quos improbitas planè ex cœcavit non ſint manifeſta. Unde etiam fit, ut ſi hujuſmodi homines Deus malis aliquibus eripiat, tamen plerumque naturalia quædam media aut alias conſueta adhibeat, ut cum eos ante periculum ſubducit, aut auxiliis aliquibus humanis aut naturalibus inſtruit, aut ſimile quidpiam præſtat quod ad avertendum ab iis malum vim habeat.

Quod ad eos attinet, qui licet non videantur eſſe hujuſmodi ut ex vi novi Fœderis æternæ pœnæ ſint obnoxii, tamen ſint pœnæ alicui leviori, licet ſæpè fiat, ut eorum culpa non admodum ſit manifeſta. Quo pertinent ii, de quibus ſermo eſt 1 Cor. XI, qui poſtquam peccaſſent, ſe non dijudicant (quanquam ea verba forte non ad ſingulos ſed ad totum cœtum ſint referenda) ii facile poſſunt iſtiuſmodi judiciis divinis corripi, quanquam forte non omnes, & veriſimile eſt hic naturæ ſuum curſum relinquere Deum. Nam ſive puniantur revera, præſertim morte, ſive etiam diſcrimen effugiant, finem ſuum aſſequi poteſt Deus. Si moriantur exemplum quoddam divini judicii in iis ſtatuitur, unde ad cæteros metus perveniat. Si effugiant, cauſam habent & ſpatium ad id, ut ſeſe corrigant & emendent, ac cautius in poſterum in conſpectu Dei verſari diſcant. Fieri autem poteſt, ut ſi initio ſtatim divini judicii metu perculſi reſipiſcant & ſe dijudicent, lachrymis, precibus, jejunio, elemoſynis Dei miſericordiam anxiè quærant, in eorum numero à Deo reponantur.

Quod ad deteriora membra attinet, hoc eſt eos qui

vero

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

vero aliquo vitii habitu laborant, ii rurſus vel curabiles ſunt, vel incurabiles. Incurabiles vel in judicio illo pereunt, vel ad gravius aliquod ſupplicium reſervantur, & nonnunquam id, ut per eos puniantur alii.

Quod ad curabiles attinet, hic quoque naturæ vis multum valet, ita ut qui malo vicinior eſt, facilius corripiatur, & ſic etiam pereat, non parum tamen etiam valere videtur id, ſi quis vitia ſua aliis quibuſdam virtutibus, aut égregiis factis quodammodo compenſet. Inde enim fieri poteſt, ut Deus vel hanc illi gratiam largiatur, ne vitam ſaltem hanc amittat & ſpatium ad reſipiſcentiam habeat, vel quia æternam illi vitam daturus non eſt, ei vitam hanc proroget & à calamitatibus temporariis eum liberet. Atque hinc fieri videmus, ut ab initio iſtiuſmodi Dei judiciorum, nec peſſimi, nec ii qui vero aliquo vitii habitu laborant, corripiantur, ſed meliores ferè: ut cæteri & occaſionem & incitamentum ad emendationem ſui habeant, & cum metu illo perculſi, quod cum viride lignum ardere videant, ſe quoque aridos & iræ divinæ opportunos incendium vix effugituros colligere queant.

Jam quod ad eos attinet, qui Eccleſiæ præſunt (nam quæ hactenus diximus ad cœtum auditorum referri volumus) quia illi in dextera Domini Jeſu geſtantur, & ſingulari aliqua cura foventur, ſi quidem illi officium ſuum diligenter faciunt; non eſt dubium quod ii hujuſmodi Dei judicia effugiant, quanquam dolore vacare non poſſint, nec à damnis aliquibus ſemper ſint immunes. Quod ſi officium ſuum non fecerint, nec illud ſtudium in corrigenda Eccleſia quod decebat adhibuerint, multo vero magis, ſi contagio ab ipſis in reliquos manarit, fieri vix poſſe videtur, quin pœna tum corripiantur, licet forte ad malorum exemplum reſerventur, ut terrore ipſo diu excruciati puniri ſe ſentiant, nec cito malo ſuo defungantur. Quanquam & hic reſipiſcentiæ aliquis eſt locus, & via ad pœnam effugiendam pro ratione tamen delictorum.

Matth. 9. 1. *ad* 9.

DEſcribitur his verbis miraculum à Chriſto editum in homine paralytico. Quam deſcriptionem ita inſtituit Matthæus, ut 1. Locum deſcribat, ubi miraculum ſit editum. 2. Ipſam miraculi hiſtoriam. Locus exprimitur his verbis: *Et aſcendens in navigium, trajecit, & venit in propriam civitatem.* Suprà cap. 8. 28, dixerat, Chriſtum fuiſſe in ulteriori parte lacus in regione Gergeſſenorum, & dæmoniacum curaſſe, dæmonibuſque permiſiſſe, ut ingrederentur in porcos: poſteà rogaſſe incolas, Chriſtum, ut diſcederet à finibus ſuis, quia magno metu tenebantur, ne graviori aliquo malo eos afficeret. Hoc facto, trajecit, & venit in civitatem ſuam, id eſt, Capernaumum, ut indicat Marcus cap. XI. 1, quæ urbs ideò vocatur ejus propria, quia in eâ domum habuit vel propriam, vel conductam, vel talem, ad quam ſemper ei licuit divertere, inque eâ habitare. In ipſius miraculi hiſtoriâ tria ſunt conſideranda. 1. Miraculi antecedentia. 2. Ipſum miraculum. 3. Miraculi conſequentia. In primâ parte videndum. 1. Quæ fuerit Domino data occaſio ad hoc miraculum edendum? 2. evibus verbis Chriſtus aditum ſibi fecerit quendam ad hoc miraculum? 3. Quo animo inimici Chriſti verba ejus acceperint? Occaſio fuit allatio miſeri cujuſdam hominis, ejuſmodi morbo affecti; qui hominem ſenſu & uſu membrorum privat; fideſque eorum, qui ipſum afferebant: ℣. 2. Quæ fides in eo erat, quòd benè perſuaſi de Chriſti potentiâ benignitati ejus fuerint confiſi. Et hanc fidem ità teſtati ſunt, ut deſcribit Marcus, ut cùm ad Dominum appropinquare non poſſent propter turbam, detexerint tabulatum domûs, in quâ erat, eoque perfoſſo, funibus demiſerint grabbatum, in quo paralyticus jacebat. Tanto ſtudio elaborarunt, ut hunc ægrotum ob oculos Domino ponereat, ut viſo eo ſanaret illum. Hoc arguit magnam eorum fidem. *Docemur* hîc, ut nos quoque eos imitari ſtudeamus. Etſi enim præſentem ac conſpicuum nunc non habeamus Dominum, ipſi tamen nos conſpicui ſumus, inque ejus oculis ſemper verſamur. Feramus ergò ad eum etiam ægrotos noſtros; exhibeamus eos ac ſiſtamus ipſi animo, fide ac precibus, ut eos reſpiciat, & ſanitate donet. Hoc ſi faciamus, eandem charitatem exercebimus, quam exercuerunt iſti, qui paralyticum Domino obtulerunt; imò majorem iſtâ: quia in eo quod iſti fecerunt, minus eſt laboris, quàm in precibus. Illud quivis facere poteſt: hoc nemo niſi qui confidit Deo. *Diſcendum* etiam hinc, quàm miſericors ſit Dominus, qui ægris ſanitatem reſtituit. Non id quidem nunc facit eo modo, quo tunc fecit, cùm doctrina ejus confirmatione indigeret. Interim tamen nobis hodiè quoque miraculoſe auxiliatur, non ut in oculos omnium incurrat ejus auxilium, ſed benedicit media, quibus utimur, vimque eis & efficaciam addit. Experti ſumus ipſi ſæpiſſimè divinam ejus opem. Inquit autem Matthæus, *Videns Jeſus fidem eorum.* Intelligitur hîc fides tùm eorum, qui ægrum attulerant, non ſine magno labore, tùm ipſius ægri, qui ſe portari curavit: ideò ipſum potiſſimùm Chriſtus alloquitur: *Confide fili.* Sed videndum, de quali fide hîc ſit ſermo, & quomodò fides iſta ſervaverit hunc calamitoſum hominem. Non intelligitur hîc fides ſalvifica. Incredibile enim eſt, eam in iſtis hominibus potuiſſe habere locum, cùm nondum in Apoſtolis fuerit, qui non intelligebant, neque credebant, Chriſtum moriturum ac reſurrecturum. Deindè quia Chriſtus ex ipſorum facto colligebat fidem eorum, apparet, eam non talem fuiſſe, ex quâ ſequitur ſalus, ſed eos credidiſſe tantùm, quòd Dominus poſſit ſanare ægros. Semper Chriſtus requirebat talem fidem ab iis, quos curabat, qualem iſti habuerunt: ut legimus infra hoc eodem capite ℣. 28. *Dicit Jeſus cæcis: Creditiſnè, me hoc poſſe facere?* & ℣. 29. *Secundùm fidem veſtram fiat vobis.* Noluit Chriſtus, ut ad ſe accederent dubii & fluctuantes, ut cogitarent: ſi fieri poterit, ut nos ſanet, benè eſt; ſin minùs nihil nobis nocebit. Nec tam de eo agebatur, ut illi crederent, Chriſtum velle ſanare, quàm eum poſſe, ſi velit. Hoc enim facile erat creditu, Chriſtum ſi poſſet, velle id facere. Sed alterum erat difficilius. Hanc fidem habuit leproſus ille, qui dicit Matth. 8. 2. *Domine, ſi vis, potes me ſanare:* & hæc fides in eo firma fuit. Demus & nos operam, ut tali fide ſimus præditi, eamque gignamus in nobis per conſiderationem eorum beneficiorum Domini, quæ aliis hominibus, & nobis ipſis præſtitit. Talis fides fuit & centurionis illius, qui dixit: *Non ſum dignus Domine, ut ſubeas tectum meum* Matth. 8. 8. Cujus fide major ne in Iſraële quidem inventa eſt. Eadem fides fuit etiam mulieris illius Chananææ Matth. 15. 22. Ità & alibi Chriſtum fidem hominum requiſivit, quandò miracula facturus erat. Similis fides in nobis quoque eſſe debet hodiè, ut credamus, quod poſſit nos juvare, etiam in morte conſtitutos, & quòd velit: quia benignus ac miſericors eſt Deus, & Dominus noſter Jeſus Chriſtus, & quod majus eſt, quia promiſit, & hanc promiſſionem confirmavit morte ſuâ. Itaque & illi qui ad ſalutem adſpirant, oportet ut tali fide ſint præditi: quæ hoc in ſe complectitur, ut faciant ea ſine quibus ſalus non poteſt contingere. Tales enim ſolum Dominus vult ſalvare. Hâc fide alios quidem ſalvare non poſſumus, ſed poſſumus tamen procurare, ut media eis & ſubſidia ad ſalutem neceſſaria ſuppeditentur. Quia fundamentum fidei ſalvificæ eſt credere, quòd Deus per Chriſtum poſſit nobis dare vitam æternam. Quam ſi ex animo optamus ac deſideramus, faciamus ea quæ nobis injuncta ſunt: hoc pacto fides noſtra conſummata ac perfecta fiet; ſicut fides Abrahami, cùm filium ſuum offerret, in quo factæ ipſi erant promiſſiones. Deſiderabat impleri iſtas promiſſiones in filio factas, ideoque occidit filium ſuum in animo ſuo, quamvis non reipſa. Per-

feſtiſſima

fectiſſimæ fidei ſpecimen edidit. Si fides effectu careat, & operibus, nihil valet. Ità ſi homines iſti credidiſſent quidem, Dominum poſſe ſanare paralyticum, ſed id ſe credere facto ac opere non monſtraſſent, non obtinuiſſent id, quod obtinuerunt. Major fuiſſet ipſorum fides, ſi eo non allato, pro ipſo oraſſent. Novit quidem Jeſus fidem eorum ex eo quia norat corda hominum & cogitationes, etiam eorum, qui murmurabant. Sed Euangeliſtæ oſſendunt, Chriſtum ex eo cognoviſſe fidem eorum, quod fecerunt; ex factis apparebat eorum fides. Ità noſtra quoque fides ex factis & operibus debet patere Deo, Domino Jeſu & omnibus. Si non vivamus, ut decet Chriſtianos, non habemus hanc fidem. Quandò videmus, nos ut plurimum facere ea quæ Deus vult, poſſumus & ipſi ex eo colligere, nos habere hanc fidem: & de aliis eodem modo judicare poſſumus; quanquam non tam perfectè ut de nobis ipſis. Deus tam noſtram quàm aliorum omnium fidem perfectè videt. In contrariam partem certior eſt illatio: Impiè vivit. Ergò non habet fidem. Hactenus fuit occaſio miraculi.

Sequitur aditus, quem ſibi Dominus fecit ad miraculum verbis ſuis; cum dixit Paralytico: *Confide fili, remittuntur tibi peccata tua.* In quibus continetur conſolatio data ægro; ubi ſimul elucet inſignis Chriſti humanitas ac comitas. Ità dixit quoque infrà ℣. 22, mulieri illi hæmorrhoiſſæ: *Confide filia.* Confide, id eſt, certus eſtone dubita, te conſecuturum, quod petis ac deſideras. Quare? quia *remiſſa ſunt tibi peccata.* Apparet iſtum hominem ægrotum peccatorum ſuorum conſcientiâ fuiſſe vexatum. Fieri enim poteſt, ut ſanus cum eſſet, gravi ſe peccato obſtrinxerit, & ſubitò fuerit hoc morbo correptus, poſteà verò ſe recolligens, agnoverit peccatum ſuum, anxiamque propterea mentem ſemper habuerit, & tunc quoque ante Chriſtum jacens cogitarit: quis ſcit, an me ſit ſanaturus, cùm ille peccata ſummo odio proſequatur. Chriſtus igitur applicat animo ejus ſuaviſſimum conſolationis emplaſtrum: quaſi dicat. Ne ſis ſolicitus ampliùs, jam tibi Deus id remiſit, quo eum offendiſti. Quòdſi verò tunc homo iſte tales in animo non fovit cogitationes, nihilominus Chriſtus ità loqui potuit, ut oſtenderet, morbum iſtum non ex cauſis naturalibus eſſe profectum, ſed propter peccata ipſi eſſe à Deo immiſſum; addens ſimul ſolatium, hoc ipſi ad recipiendam ſanitatem non fore impedimento. Quapropter & nos, quandò adverſi aliquid nobis accidit, examinemus nos ipſos, excutiamus actiones noſtras, annon Deum ad iram provocaverimus aliquo facto voluntati ejus contrario; & ſi quid in nobis tale deprehendamus, deploremus factum ac deteſtemur. Si non deprehendamus, nihil nobis nocet iſtud examen; quin potiùs incitamento nobis erit, ut impoſterùm ſimus cautiores. Multi ſeipſos decipiunt, quòd ſe non examinent, neque accuſent. Magnus error eſt, cùm exiſtimas te innocentem eſſe, cùm ſis nocens; multò gravior eſt hic error, quàm ſi putes, te nocentem eſſe, cùm ſis innocens: præſertim cùm homines non ſint proclives ad deſperationem. Cùm ægrotamus, oremus, ut nobis remittantur peccata: hoc ſi obtineamus, ſtatim ſequetur effectus. Conſiderandum etiam qualem remiſſionem hîc Chriſtus intelligat, & quomodò aliena fides afflicto ac ægro profuerit. Remiſſio peccatorum eſt, quandò Deus jure ſuo cedit, quod habuit ad puniendum aliquem, inprimis autem, quandò homini dat privilegium, ne ampliùs pœnam timeat: perfectiſſimè verò, quandò pœnam ipſam tollit & aufert. Cujus rei exemplum habemus in Davide, qui cùm faſſus eſſet ſe eſſe virum mortis, ſeu reum mortis ac morte dignum, dixit ei Nathan: Tranſtulit à te Jehova peccatum tuum, ut non ſis moriturus. Sed pœnæ peccatorum aliæ ſunt æternæ, aliæ temporales. Temporales pœnæ nobis remittuntur, quandò in hâc vitâ nos non punit Deus. Æterna remiſſio eſt, quandò nobis condonat pœnam mortis ſempiternæ. Hæc remiſſio in cælis eſt; hîc autem Chriſtus loquitur de remiſſione, quæ eſt in terris, quæ reſpicit ſolùm pœnas temporales, à quibus liberatum iri hunc miſerum promittit Dominus. Ità ſub Lege legalis modus remittendi peccata erat in terris: nam & præcepta ibi tantùm terrena erant. Homo iſte æger ſub lege quoque conſtitutus, legali pœnâ fuit affectus: quod & ex eo liquet, quòd propter alienam fidem ei pœna iſta remiſſa ſit. Jacobus cap. 5. ℣. 13 cùm ait, *Infirmatur aliquis inter vos? accerſat ſeniores Eccleſiæ, & orent pro eo*, &c. loquitur de remiſſione peccatorum in terris; perindè quaſi dicat: Si peccata commiſerit, quæ ipſi cauſa morbi fuerunt, remittet ea Deus. Nam quod juſtificantem fidem attinet, propriâ tantùm quiſque juſtificabitur, & Deo ſe approbabit. In rebus ad corpus ſpectantibus multum nobis prodeſſe etiam aliena fides poteſt. Cùm ergò tam magna ſit fidei efficacia, demus operam, ut eâ ſimus præditi; conſideremus potentiam & miſericordiam Dei, ac Domini noſtri Jeſu Chriſti. Ad res temporarias nullo privilegio nobis jus datum eſt: ad æternas datum habemus. Ideò dicit Jacobus: *Multum valet oratio juſti*, &c. Non dicit: Omnia poteſt; quia loquitur de rebus temporariis, in quibus Deus multas ſæpenumerò cauſas habet, cur eas nobis dare nolit, vel à nobis auferat: interdùm nobis melius eſt ſine illis. In ejuſmodi rebus debemus voluntati divinæ noſmet ſubmittere. Ponit autem Chriſtus hic præſens pro futuro: *Remittuntur*, id eſt, remittentur tibi peccata tua.

Quo animo inimici Chriſti verba iſta ejus exceperint, deſcribit Matthæus ℣. 3. quòd ſcandaliſati ſint Phariſæi hoc Chriſti ſermone, ubi etiam reſponſio Chriſti attendenda eſt, quâ hoc ſcandalum refutavit. Nullos graviores inimicos Chriſtus habuit, quàm Phariſæos, qui primatum obtinebant in populo Iſraëlitico. Populus Dominum glorificabat; illi ferre id non poterant, quia Dominum odio habebant. Sic & hodiè, qui primi deberent veritatem ſuſcipere, peſſimi ſunt omnium. *Dicebant*, inquit Matthæus, *intrà ſe.* Cogitabant tantum, non loquebantur: ideò Marcus ait, Chriſtum cognoviſſe Spiritu eorum cogitationes. Ità interdum impii proferre non audent, pudore impediti, quæ cogitant mala. *Iſte*, ajunt, *blaſphemat*, id eſt, dicit id, quod Deo contumelioſum eſt, quodque cum imminutione divinæ gloriæ eſt conjunctum. Argumentum eorum tale fuit: Solus Deus habet poteſtatem remittendi peccata. Iſte ſibi hanc poteſtatem arrogat. Ergò blaſphemat. Verbum blaſphemandi varias habet in Sacris Literis ſignificationes. In genere tamen ſignificat detrahere alicujus dignitati ac honori verbis ſuis: Sed interdùm etiam hoc vocatur blaſphemia, quandò quis, etiamſi nihil loquatur, Deum contumeliâ afficit. Aliquandò convitium etiam vocatur blaſphemia.

Reſponſio Chriſti eſt ℣. 4, 5, 6. ubi primò reprehendit eorum factum, deinde argumentum eorum refellit ac diluit, oſtendens eos non habere juſtam cauſam ſcandaliſandi, & ſe rectè eſſe locutum. Liquet hîc primùm ſapientia Chriſti in eo, quòd in terris exiſtens cogitationes hominum habuerit perſpectas. Multò magis nunc omnia novit, cum ſit conſtitutus Judex, qui illuminabit occulta tenebrarum. Ad judicium requiritur, ſcire, quis & quam ob rem judicandus ſit: ad hoc intereſt noſſe occulta tenebrarum. Ille eſt qui ſcrutatur corda & renes. Proindè quàm cautiſſimè in conſpectu ejus agamus. Revereamur eum, & gaudeamus, quòd Dominus videat & noſtra & calumniantium nos adverſariorum corda. Si hominum aliquis poſſet corda noſtra introſpicere, non auderemus eo præſente quicquam cogitare mali. Si metu ignominiæ vel pœnæ ab hominibus irrogandæ abſtinemus ab inhoneſtis rebus: cur non magis reveremur Dominum, è cujus gratiâ & arbitrio omnis noſtra felicitas pendet. Sed quia de eo non multum laboramus, inde fit, ut non tantum cogitare, ſed & loqui ac facere ea nobis permittamus, quæ non decent. Conſtringit eos porrò Chriſtus rationibus. *Quid eſt facilius, dicere, Remittuntur*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

tuntur peccata tua; an dicere, ſurge & ambula? Id eſt, ſi poſſum efficere id quod difficilius eſt, cur mihi etiam non liceat ità loqui? Statim reipſa id præſtabo: ergò videbitis, me jure poſſe iſti homini dicere, Remittuntur tibi peccata. *Facilius* inquit, *eſt, dicere.* Nam & Nathan dixit Davidi, Tranſtulit à te Dominus peccatum; quamvis non haberet poteſtatem pœnas auferendi. Nulla poteſtate opus eſt ad dicendum, *Remittuntur tibi peccata*, dummodò id velit Deus & Chriſtus facere. At dicere, *ſurge*, riſum moveret apud homines, ſi effectus non ſequeretur. Poteſtate hîc opus eſt, ſivè propriâ, ſivè ab alio communicatâ. Facilius eſt pronuntiare aliquid de rebus remotis, quàm proximis, de occultis, quam apertis & in omnium oculos incurrentibus.

Ipſum miraculum exprimitur ỳ. 6. *Ut autem ſciatis, Filium hominis habere poteſtatem in terrâ remittendi peccata; ait paralytico: ſurge &c.* Confirmat Chriſtus antecedentia. Credebant illi, neminem poſſe peccata remittere, niſi Deum: & hoc verum eſt, ſi addas, *per ſe ipſum*, vel *propriâ poteſtate*: ſed poteſt etiam Deus alteri hanc poteſtatem communicare. Monſtrat igitur Chriſtus, collatam ſibi eſſe talem poteſtatem. Ità quoque dicitur, Deum ſolum facere miracula, quia reliqui omnes ejus vi ſibi communicatâ ea faciunt. Apoſtoli etiam annunciarunt remiſſionem peccatorum ex Dei voluntate. *In terrâ.* Diſcrimen facit Chriſtus inter remiſſionem peccatorum. Perfectior poteſtas data eſt Chriſto poſt reſuſcitationem ex mortuis. In certis nemini poterat dare immortalitatem, ſine quâ perfecta remiſſio peccatorum eſſe nequit, quia nec ipſe tunc immortalitatem habuit. Nunc à dextris Dei ſedens in cœlis, poteſt vitâ æternâ donare, quem vult.

In eo verò eſt miraculum ipſum, quòd dixerit paralytico: ſurge, tolle lectum tuum, & abi domum; quod ille ſtatim ſurrexerit, & abierit. Magnum eſt paralytico, ſurgere: majus, tollere lectum ſuum; majus adhuc, portare illud domum. Ità & Joh. 5. 8. Sabbato jubet lectum portare ægro. Eximia & inſignis hæc fuit Chriſti poteſtas: ſed inſignior erit, quandò omnes fideles ſuos ſimul, à morte in vitam reducet. Tunc admirabilis fiet in omnibus credentibus. 2 Theſſ. c. 1. 10. Hanc poteſtatem Chriſti conſideremus, eique nos ſubjiciamus.

Miraculi conſequens fuit, quòd turba videns mirata ſit, & glorificaverit Deum, qui dederit talem poteſtatem hominibus: ỳ. 8. Proborum hominum ingenium, dignum imitatione, ut & nos ità Dei actiones ſpectemus, ut Deum laudibus celebremus, non tantùm quandò nobis ipſis, verùm etiam, quandò aliis hominibus benefacit. Non dicit Euangeliſta, quod Chriſtum glorificarint, ac celebrarint; quanquam & hoc fecerunt: ſed quod crediderint, eum à Deo miſſum eſſe. *Quòd dederit talem poteſtatem hominibus*, id eſt, quòd per hominem tanta & talia beneficia in homines effuderit. Datam eſſe Chriſto poteſtatem dicit hic Euangeliſta, approbans judicium populi. Perperam igitur argumentantur, qui hinc colligunt, Chriſtum eſſe unum illum Deum. Quæ ſententia & Dei gloriam obſcruat, & nobis ſolatium eripit; quod in eo ſitum eſt, quod Deus unum è genere mortalium ita extulerit, gloriâque ac honore coronatum, ad dexteram ſuam collocarit, ut nobis daret pœnitentiam & ſpem remiſſionis peccatorum. Hoc nos altius in animum admittentes, laudemus Deum ac glorificemus exemplo iſtius turbæ, per Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum.

Matth. 12. *à verſ.* 18 *ad verſ.* 22.

IN his verbis continetur commendatio Chriſti, habita ratione ejus temporis quo munus ſuum in terris obiit. 1. Primò autem Deus qui in his verbis loquens introducitur, eum deſcribit, maximè ex ſuo erga ipſum affectu. 2. Deinde ea de ipſo commemorat quæ ad rationem muneris ipſius quod in terris obiit magis pertinent. Quod ad prius attinet, id continetur illis verbis, *Ecce ſervus meus quem elegi, dilectus ille meus, in quo complacuit anima mea.* Ubi 1. Attentionem noſtram excitat, ut eum quem commendaturus eſt veluti digito demonſtret, quum ait *Ecce.* Deinde munus ipſius generali nomine deſcribit, dum eum *ſervum ſuum* vocat: quæ appellatio utut oſtendat quanto Chriſtus fuerit Deo inferior, nihilominus tamen ad illius commendationem non parum facit. Eſt enim valde honorificum eſſe ſervum Dei, ſummi illius Regis, præſertim in re tanta quanta ea fuit in qua Chriſtus Deo miniſtravit: hoc eſt in ſalute totius humani generis, primum promulganda ac confirmanda, adeoque in Dei regno in terris conſtituendo. Hinc & Paulus authoritatem ſibi conciliaturus, nonnunquam in epiſtolarum initiis, ſe Dei aut Chriſti ſervum appellat, habita inprimis muneris ſui ratione. At in hoc ſervitio ſeu miniſterio Paulus Chriſto ipſi ſubſerviit. Quodſi nihilominus ad laudem Pauli id pertinet quòd Dei ſervus fuerit, quanto magis ad Chriſti laudem id pertinere cenſendum eſt, quòd Dei ſervus olim fuerit, hoc eſt ſervorum omnium præſtantiſſimus ſeu princeps ſervorum. Tertio denique ſuum erga illum affectum atque amorem exprimit, dum addit: *Quem elegi, dilectus ille meus, in quo complacuit anima mea.* In Hebræo paulò alia ſunt verba, licet rei ſumma eodem redeat. Ita enim ibi legitur: *Innitar ei, electus meus;* [in quo ſibi] *complacuit anima mea.* Ubi verba illa *innitar ei*, per metaphoram dicta cenſeri debent. Videtur enim Deus ſeſe comparare cum hero ſeu patre familias qui quum ſervum habet fidelem ac ſumma diligentia omnia in domo adminiſtrantem, ei omnia libenter committit, & in eo veluti recumbit: Quo pacto Potiphar olim Joſepho, Gen. 39. 6, commiſit rei familiaris adminiſtrationem, nulla de re ſolicitus, quum nil dubitaret omnia recte ab eo curari. Ejuſmodi ſervus eſt Domino inſtar ſcipionis cui innitatur, & quo ſeſe fulciat. Simili ergo ratione Deus apud prophetam, Chriſtum commendaturus, ait, ſe ei innixurum vel inniti, (futurum enim pro præſenti ſumi poteſt, Hebraico more) quia nimirum ei tanquam fideli ſervo omnia ſit commiſſurus: quum nullum ſit dubium quin omnia rectiſſime ſit adminiſtraturus & ex voluntate ipſius geſturus. Itaque quod ad ſententiam attinet, non longe ab illis verbis diſcedunt Græca, *quem elegi.* Significatur enim Deum ſervum hunc tanquam eximium ac fidelem delegiſſe, & munus ei ſingulare, nempe ſalutem humano generi & offerendi & confirmandi dediſſe. Illa quæ ſequuntur, ac divinum erga Chriſtum amorem luculentius explicant, ſatis ſunt perſpicua, nempe illa: *Dilectus ille meus* (pro quibus eſt in Hebræo *electus meus*) *in quo complacuit anima mea* hoc eſt quo vehementer delectatur anima mea, qui mihi vehementiſſime placet; ſingulariter dilectus: dicuntur enim hæc κατ' ἐξοχὴν. Hæc de priori membro.

Quod ad poſterius membrum attinet, in quo ea explicantur quæ ad muneris Chriſti in terris adminiſtrati rationem inprimis pertinent, ea ad 4 capita revocari poſſunt. 1. enim oſtenditur quo pacto eum Deus ad munus illud conſecraverit, ſeu mavis conſecraturus fuerit. 2. qua in re muneris illius adminiſtratio fuerit conſtituta 3. qua lenitate ac manſuetudine in muneris illius adminiſtratione fuerit uſurus, & 4. denique quis muneris illius ſeu adminiſtrationis ejus officii futurus fuerit effectus, quamque late ejus fructus patere debuerit. Primum eſt in illis verbis, *ponam ſpiritum meum ſuper eum.* In Hebræo eſt, *dedi ſpiritum meum ſuper eum.* Vox *dandi* pro voce *ponendi* apud Hebræos frequentiſſime ſumitur, ut & præteritum pro futuro. Itaque nihil hic eſt in re diſcriminis. Intelligitur autem hîc ille ſpiritus quo & myſteria divina exactiſſimè tenebat, ſibi jam antè à Deo revelata, cujuſque adeo ductu omnia ipſius dicta ut & facta gubernabantur, ita ut nil niſi quod veritati divinæque voluntati uſquequaque conſentaneum eſſet, diceret, atque etiam faceret: & ſimul etiam occultas hominum cogitationes, reſque longiſſime diſſitas atque ab externis ſenſibus remotas perſpiciebat, & denique miracula innumera longeque maxima edebat. Hujuſmodi enim ſpiritu illi erat opus, partim ut ſine omni errore ſalutarem veritatem ſub-

limia-

limiaque illa Dei myſteria nobis explicare poſſet, partim ut eadem nobis luculenter demonſtraret, & ſe divinitus miſſum eſſe omnibus teſtatum faceret. Etſi autem hujus Spiritus ab ineunte ætate habuerit quaſdam primitias, quæ cùm ipſa ætate in ipſo creverunt, ut ex Luc. cap. 2. 40. Intelligitur; tamen tum temporis revera eo fuit impletus, quum poſt baptiſmum à Johanne ſuſceptum cœlitus in eum deſcendit.

Secundum, nempe muneris iſtius adminiſtratio, illis verbis continetur, *& judicium gentibus annunciabit*, vel, ut eſt in Hebræo, *proferet. Judicium* Hebræorum more pro jure ſeu legibus ponitur. Itaque ſenſus eſt, fore, ut leges, nempe divinas, non uni tantùm genti ſed omnibus terræ nationibus promulget ſervandaſque tradat. Ubi una quidem tantùm adminiſtrationis illius pars exprimitur, ſed tamen altera etiam tacite in ea intelligitur, nempe promiſſorum quoque divinorum annunciatio. Illam autem ſolam expreſſe commemoravit, quia ſi Dei ſcopum hac in parte ſpectes, promiſſa illa ideo promulgavit per Chriſtum, ut leges ac præcepta ipſius ſervarentur: ita ut promiſſiones legibus earumque obſervationi ſubſerviant. Nos quidem leges obſervamus, ut promiſſa obtineamus; ſed nihilominus tamen Deus promiſſa nobis propoſuit, ut leges obſervare vellemus. Itaque legum promulgatio aliqua ratione eſt potior annunciatione promiſſorum. Dico aliqua ratione, quia alia ratione diverſum ſtatui poteſt, nempe reſpectu Dei: non quod præcepta ſint præſtantiora promiſſis. Eandem autem rem paulò poſt iterum veluti aliud agens commemorat Deus, quum ſignificat Chriſtum ejecturum judicium ad victoriam, de quibus paulò pòſt agemus in explicatione tertiæ particulæ, ad quam nunc ſtatim accedimus.

In ea autem diximus exprimi ſingularem Chriſti lenitatem ac manſuetudinem, quâ in munere ſuo adminiſtrando, vel totius iſtius adminiſtrationis tempore fuerit uſurus, atque adeo uſus fuit: Quæ quidem res explicatur illis verbis; *Non litigabit, neque clamabit, neque audiet quiſpiam in plateis vocem ejus, calamum contuſum non confringet, & linum fumigans non exſtinguet, donec ejiciat ad victoriam judicium.* Quorum verborum primùm nobis ſenſus eſt eruendus: deinde oſtendendum quomodo ea ad rem propoſitam pertineant: ſiquidem hæc ſola eſſe videntur ob quæ totus locus à Matthæo fuerit hîc citatus. Duplex autem manſuetudinis, adde & modeſtiæ atque humilitatis Chriſti effectus in his verbis commemoratur, quorum alter in verbis alter in factis conſiſtit. Prior in ℣. 19, poſterior in 20. In quo etiam ejus virtutis conſtantia oſtenditur. Quod ergo ad ℣. 19 attinet, primò animadvertendum eſt, in Hebræo non exſtare iſta verba, *non rixabitur*, vel *non litigabit*. Interim tamen ſententia ejus verbi ſatis in Hebræo continetur. Et Paulò pòſt aliud verbum quod in Hebræo exſtat, in Græco omiſſum eſt, nempe *non exaltabit* ſeu *tollet*. Intellige, vocem ſuam: quemadmodum nimirum illi ſolent qui cum aliis rixantur, ac pertinaciter certant, iiſque vel minantur, vel conviciantur. Quare ſententia verbi *litigandi* ſatis videtur expreſſa, tum in iſto *exaltandi*, tum etiam in *clamandi* verbo. Adjunctum enim rixarum eſt expreſſum, nempe clamor. Facile autem eſt intelligere, diſputationes ac certamina Chriſti, quæ cum ſingulari modeſtia, manſuetudine, ac patientia, pro veritate cum adverſariis ſuis ſuſcepit, nequaquam his Prophetæ verbis adverſari, aut rixarum nomine cenſenda eſſe. Aliud enim eſt diſputare, idque pro veritate, maximè divina, cum ſingulari modeſtia, lenitate ac manſuetudine: aliud verò rixari ac litigare. Hoc enim iræ, pertinaciæ, atque ambitionis eſt, neque intra modeſtiæ limites conſiſtit, & crebrius pro mendacio quam pro veritate, libentius pro iniquitate quam pro æquitate ſuſcipitur. Ex his etiam perſpici facile poteſt, quid per iſtum clamorem intelligi debeat, dum hîc dicitur *eum non clamaturum, neque vociferaturum, neque auditurum quenquam eſſe in plateis vocem ipſius.* Tale nimirum clamoris genus intelligi debet, quod iracundorum vel ſaltem ambitioſorum eſt proprium. Cujus generis eſt illud clamoris genus quod Apoſtolus prohibet, Epheſ. 4. ℣. 31. ubi ex antecedentibus & conſequentibus, quivis videt de eo clamore ſermonem eſſe, qui ex ira vindictæque cupiditate & quadam animi impotentia proficiſcatur, ac proinde comitati ac manſuetudini opponatur. Cum quo clamore conjungenda eſt & illa vociferatio quæ hominum eſt pertinacium & ambitioſorum, dum cum aliis certant iiſque cedere nolunt, ne de laude illis aliquid depereat, aut etiam ad certamen alios provocant. Cæteroquin notum eſt, Chriſtum ut veritatem ſalutarem hominibus inculcaret, ſæpe etiam clamaſſe, & vocem extuliſſe, ut ab omnibus exaudiri poſſet: idque vel in templo, vel in aliis locis publicis, qui hîc *platearum* nomine ſignificantur. Et hæc de manſuetudine Chriſti, quatenus ea in verbis ſeu voce apparet. Quod attinet ad facta in quibus manſuetudo ipſius fuit conſpecta, ea exprimuntur illis, cùm ait, *calamum contuſum non confringet, & linum fumigans non exſtinguet, donec ejiciat ad victoriam judicium.* Ubi etiam virtutus iſtius conſtantiam explicari ſuprà monuimus. Verba autem iſta, præſertim priora hujus verſiculi, allegorica eſſe nemo non videt. Verus autem & genuinus illorum hic eſt ſenſus, Chriſtum tanta uſurum lenitate, tanta manſuetudine ut nemini planè noceat, ne illi quidem cui nocere facillime poſſet, maximaque hac in re uſurum eſſe cautione ac prudentia: perinde atque ſi quis adeo leniter incederet adeoque molliter veſtigia pedum imponeret rebus ſubjectis, ut ne quidem calamum jam aliqua ratione contuſum, in quo pedem poneret, confringeret, aut linum fumigans, quod pede impreſſo facile exſtingui poteſt exſtingueret, ſeu ut noſtri loqui conſueverunt, ne quidem ſi per ova incederet eorum ullum confringeret. Solent aliàs hæc verba vulgò ita accipi, acſi dictum eſſet, Chriſtum ea manſuetudine uſurum erga homines fide infirmos, aut habita ratione pietatis imbecilles, ut eos ſuppliciis ſuis non conterat, nec auxilium illis ſuum ut convaleſcere ac corroborari queant ſubducat, ſed potius ut manum ſalutarem illis admoveat, eos ſanet, fide corroboret, ſpe fulciat, & robur illis ad pietatem colendam inſpiret. Sed hic ſenſus, licèt aliàs eximius, & conſolationis plenus, genuinus tamen non eſt: quod clariùs apparebit poſtea, ubi de ſcopo agemus, ad quem Matthæus hæc verba citans reſpexit. Addit autem propheta, *donec ejiciat ad victoriam judicium.* In Hebræo eſt, *ad veritatem proferet*, vel *egredi faciet, judicium.* Cur nomen *veritatis* in nomen *victoriæ* fuerit mutatum, Maldonatus non pauca diſputat, qui videri poteſt. Cæteroqui quod ad rem ipſam attinet, non multum intereſt inter Hebræam & Græcam lectionem. Duplici autem modo utraque verba tum Hebræa tum Græca accipi poſſunt. Prior ſenſus eſt, Chriſtum exactè atque ad verum omnia in judicio examinaturum, & ita jus dicturum non ut Judices terreni ſolent, qui ſæpe eum condemnant quem abſolvere, aut abſolvunt quem damnare, deberent, ſed juſtam de unoquoque ſententiam laturum. Et de verbis quidem Hebræis dubium eſſe non videtur, ea ſententiam iſtiuſmodi ferre. De Græcis dubitari poteſt. Sed nihilominus tamen idem de illis ſtatui poſſe, is animadvertet, qui intelligit ea nos ſic interpretari poſſe quaſi dictum eſſet, Chriſtum effecturum, ut judicium, hoc eſt, jus atque æquum vincat, atque ita ad victoriam perducatur. Jus enim tum vincit cùm juſta ſententia tandem obtinet, & ad verum omnia examinantur, ac pronunciantur. Verùm hæc iſtorum verborum ſententia, non tam muneri Chriſti prophetico quàm regio, atque ut ita dicam judiciario convenit. Hîc autem Chriſtum ratione muneris prophetici revera ſpectari diximus: quod verba ℣. 18 ſatis arguunt, & id oſtendit quod Matthæus hæc verba ad illud tempus retulit quo

Chriſtus in terris fuit verſatus, idque eum in finem ut oſtenderet, qua manſuetudine Chriſtus tum temporis uſus erga hoſtes ſuos fuerit. Quare aliquanto diverſa iſtarum verborum ſententia inquirenda eſt. Quam quidem non difficile erit deprehendere, ſi nomen judicii eodem modo hîc accipiamus, quo antea ẏ. 18, nempe pro legibus atque adeo in univerſum pro doctrina Chriſti. Illæ autem leges tum ad victoriam ejiciuntur, vel conatu labore, curâ, perducuntur, quum efficitur ut leges illæ inter homines obtineant, & pro juſtis ac veris agnoſcantur. Tum enim jura divina vincunt. Eadem autem eſſe poteſt verborum Hebræorum ſententia. Tum enim profertur judicium hoc eſt jura, ad verum, quum efficitur ut illa vera juſta ac legitima agnoſcantur. Significabitur ergo Chriſtum tamdiu uſurum iſtiuſmodi lenitate, quamdiu in eo ſit verſaturus ut leges doctrinamque ſuam hominibus tradat atque ita confirmet ut ab omnibus merito ea recipiatur, & pro vera divinaque agnoſcatur, ac ſic in animis hominum regnet. Quanquam quum dicitur *donec* id fiat, non eſt omnino intelligendum, Chriſtum poſt illud tempus non amplius ea manſuetudine uſurum, ſed tantùm eum intra id tempus ab ea lenitate non receſſurum, licet ſit multas plurimaſque habiturus cauſas quæ eum ad vindictam de adverſariis ſumendam incitent, eumque de tanta animi manſuetudine deducere poſſe videantur. His ita explicatis, jam videndum eſt, quorſum hæc verba citaverit Matthæus, vel quomodo ad ſcopum ipſius pertineant. Omiſſis igitur aliis ea de re ſententiis, de quibus Maldonatus videri poteſt, hæc omnium videtur eſſe ſimpliciſſima, quòd nimirum rationem oſtendere voluerit Matthæus, cur Chriſtus cùm cognoviſſet Phariſæos conſilium inter ſe iniiſſe de ipſo interimendo, illorum furori ceſſerit, & poſtea quum alibi tantam ægrotorum multitudinem curaſſet, apertumque documentum dediſſet quàm facile ipſi eſſet non tantùm reſiſtere adverſariis ſuis, verùm etiam uno verbo atque adeò halitu eos penitus frangere atque proſternere, tamen ne illos irritaret, atque ad ſe perſequendum incitaret, his interdixerit ne ipſum manifeſtum facerent, hoc eſt ubinam verſaretur indicarent. Poterat enim aliquis ita ſecum cogitare, Quid cauſæ eſt cur Chriſtus tanta præditus potentia, tam eximius Dei legatus, adverſariis ſuis cedat, eos fugiat, & tanquam eos metueret ſeſe occultet? Cur non potiùs homines perditiſſimos perdit, & ſic ſeſe de illis ulciſcitur? Reſpondet Matthæus eam ob cauſam id factum eſſe ut impleretur illud quod à propheta de Chriſto ſit ſcriptum, nempe eum toto illo tempore quo munus ſuum ſit in terris adminiſtraturus, adeo manſuetum, adeo lenem adeoque modeſtum fore, ut nec verbis adverſarios ſuos irritet eoſve provocet aut offendere cupiat, nec alia aliqua ratione eos lædat, eiſve noceat: utut ejus iræ maximè paterent, & ab eo inſtar calami contuſi facile confringi, atque inſtar lini fumigantis facile exſtingui poſſint. Itaque nullam tantam fore injuriam, quæ eum ab hac lenitate deducat: ut ita mirum nequaquam ſit, Chriſtum maluiſſe adverſariis hoſtibuſque ſuis cedere, quàm vi ac potentiâ qua divinitus erat inſtructus illis reſiſtere, eoſque conterere ac perdere.

Reſtat ultima ſecundi membri atque adeo totius loci particula, *& in nomine ejus gentes ſperabunt*. Nam quæ in Hebræo inter hæc & ſuperiora verba interjiciuntur, nempe illa; *Non remiſſus erit, nec frangetur animo, donec ponat in terra judicium*, eorum ſententia in præcedentibus ſaltem ex parte continetur. Nam quod ad priora attinet, nempe *non remiſſus erit nec frangetur animo*, quanquam id tantùm ſignificare videntur, eum non iri debilitatum adverſariorum injuriis, ita ut ab inſtituto ſuo deducatur, tamen etiam illud intelligi poteſt quod antea dictum fuerat, eum à manſuetudine animi nullis adverſariorum injuriis deductum iri. Etenim & hæc quædam animi imbecillitas eſt, ſi cujus patientia ac lenitas expugnetur, ita ut injurias ferre amplius non poſſit, atque adeo ad vindicandum ſeſe, contra priſtinum animi propoſitum permoveatur. Illa verò poſteriora, *donec ponat in terra judicium*, continentur in illis verſiculi præcedentis, *donec ejiciat in victoriam judicium*. Et non eſt incredibile horum poſtremorum verborum repetitionem quandam in cauſa fuiſſe, ut & ipſa, & unà cum illis præcedentia ejuſdem verſiculi verba omitterentur, tanquam eandem cum prioribus ſententiam continentia. Quod autem attinet ad illa verba quæ ultimo loco à Matthæo expreſſè citantur, illa in Hebræo paulò aliter leguntur, hoc nimirum pacto, *& legem ejus inſulares exſpectabunt*. Ubi primùm quæri poteſt, cur pro *lege* poſitum ſit *nomen*. Eſt autem credibile, Græcam lectionem, non quidem in Matthæi codice, ſed in ipſa Græca Eſaiæ interpretatione etiam ante Matthæum fuiſſe mutatam, & pro voce νόμῳ ſcriptum ὀνόματι, non modò ob ſimilitudinem ipſarum vocum Græcarum, verùm etiam propterea quòd vox ὀνόματι, melius videatur ſententiæ & communi loquendi apud Hebræos uſui congruere. Etenim non ſatis convenienter loquendi conſuetudini dictum videtur, aliquem ſperare in lege alicujus, ſed in nomine alicujus ſperare, credere, aut confidere, id Hebraicæ loquendi conſuetudini maximè congruum eſt. Itaque ab illis qui Hebræum textum non inſpexerunt, credi potuit, errore quodam vocem νόμῳ pro ὀνόματι in Græcam interpretationem irrepſiſſe, itaque hanc poſteriorem tanquam genuinam pro illa reponendam. Quam lectionem non mutavit Matthæus, utpote quæ nec falſam efficiat ſententiam, nec revera diverſam ab ea quæ ipſorum Hebræorum verborum eſt. Etenim eatenus *inſulares* vel *gentes* dicuntur exſpectaturæ legem Chriſti, quia legem ejus avidè ſint recepturæ, tanquam æquiſſimam, & ſibi maxime ſalutarem: quod qui faciunt eo ipſo in nomine ipſius ſpem ac fiduciam ſuam collocant. Quod verò pro *inſularibus* quorum in Hebræo fit mentio, reponuntur *gentes*, in eo etiam verborum potiùs quam ſententiæ diſcrepantia eſt. Etenim apud prophetas *inſulæ* vel homines inſulares poni ſolent pro gentibus longiſſime à Judæa terra diſſitis. Quaſi dicat, Non tantùm homines qui terras Judææ propinquas incolunt, ſed remotiſſimi etiam terrarum populi, quales ſunt ii qui in inſulis degunt, legem atque jura ipſius avide & inquirent, & recipient: nec mare eis obſtabit, quominus ei ſe ſubjiciant, felicitatem ſibi ab eo certam pollicentes. Quare ſynecdochice inſulares pro gentibus omnibus ponuntur, ſpecies nimirum certa, quam aliàs minimè veriſimile eſſet id facturam de quo hîc ſermo eſt, pro genere hoc eſt gentibus univerſis. Itaque ſententiam nihil immutarunt ſive Græci interpretes, ſive Matthæus illos ſequutus, dum pro inſularibus gentes repoſuerunt. His ita explicatis vix quidquam reſtat quod ad ſententiam hujus loci eruendam pertineat: quandoquidem ſatis apparet, quid ſit gentes in Chriſti *nomine* ſeu in ipſo Chriſto ſpem ſuam eſſe collocaturas, nempe eas ſpe certæ felicitatis quam ſibi polliceantur, ſi Chriſti legibus paruerint, leges eas inquiſituras, ac recepturas, & ad earum obſervationem ſeſe compoſituras. Oſtendere nempe voluit Deus, Chriſti doctrinam non intra unius Judaicæ regionis aut gentis terminos conſtituram, ſed in omnes terras propagandam, nec unam tantum illam gentem Chriſto parituram, ſed omnes gentes. Qua de re videde quæ apud prophetam Eſaiam legantur ibidem paulò pòſt, verſiculo 6.

Explicatio locorum quorundam difficiliorum in Euang. Marci & Lucæ.

In Marci IX. 49, 50.

Hæc verba duobus modis cum ſuperioribus connecti poſſunt. Vel enim referuntur ad ea quę ſunt remotiora, hoc eſt ad ea quę de eruendo oculo de abſcinden-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

dis pedibus ac manibus ſi nos offendant, ſuprà dicta ſunt . vel ad proximè præcedentia, ubi dicitur ignem quo cruciandi ſunt ii qui præceptum hoc Dei neglexerunt, non exſtingui. Priori modo ſi ſuperioribus annectantur, ſcopus horum verborum erit, docere, iis qui Deo placere velint, omnium neceſſarium eſſe ut præceptum Chriſti de eruendo oculo obſervent, ita ut ſenſus ſit, omnem qui Deo velit placere, igne quodam qui vehementer urat, debere condiri, ac veluti ſaliri, ut ita quicquid ibi impurum eſt expurgetur: & omnem victimam, hoc eſt quemvis qui ſeipſum Deo conſecrare eique placere velit, debere ſale quod ipſum quoque valde mordet, condiri, ut ita putredo ac corruptio omnis ab eo avertatur: quemadmodum ſub lege quoque omnis victima quæ grata eſſe Deo debebat, ſale erat conſpergenda. Per *ignem* autem iſtum intelligi poterit doctrina Euangelii aſpera & in carnem noſtram dura, quæ non ſine dolore aliquo vitia noſtra expurgat, & nos à corruptione liberos atque immunes reddit. Quanquam in ſequentibus Chriſtus eadem voce *ſalis* qua in præcedentibus uſus fuit in abſtracto, utitur in concreto, & eum intelligit hominem qui ſale ſit aſperſus, ſeu doctrinâ Euangelii imbutus, Chriſtique diſcipulus: quemadmodum ex collatione hujus loci cum verbis Mat. 5. 13. & Luc. 14. ℣ ſib. duobus ultimis apparet. Tandem iterum in abſtracto ſumit in verbis ultimis hujus capitis, cùm dicit, *Habete in vobis ſal.* Qualis diverſitas ſignificationis etiam alibi reperitur: ut inter alia in voce *lucis* Eph. 5.8. 2Cor.5. ult. quamvis ibi vox *peccati* diverſa ſignificatione uſurpatur. Videtur autem propterea Dominus Jeſus doctrinam ſuam igni & ſali hac in parte comparaſſe, ut oſtenderet, doctrinam ſuam ea hominibus præcipere, quæ carni noſtræ admodum eſſent moleſta, eamque urerent, ac morderent: quia præceptum illud quod ſuperius tradiderat, de oculo eruendo, manu & pede abſcindendis, carni noſtræ eſt moleſtiſſimum: ſiquidem eo præcepto adeo jubemur rerum jucundarum & carni noſtræ allubeſcentium conſpectu, aut tactu, aut etiam auditu, abſtinere, ut iis ipſis membris propemodum noſmet ipſos privare dici queamus. Quare, ut Dominus Jeſus nobis perſuadet, id licet acerbiſſimum nobis ſit, tamen nobis eſſe neceſſarium, ait: Neceſſe eſſe quemvis qui Deo probari velit, & tanquam victimam ipſi ſe conſecrare, igni & ſale condiri, & nullam carnis moleſtiam aut dolorem defugere.

Si poſteriori modo hæc verba ſuperioribus connectas, tum per *ignem* intelligetur ille ignis quo cruciabuntur tranſgreſſores mandati Domini Jeſu ſuperius traditi: & per vocem illam πᾶς ſeu omnis intelligentur omnes illi qui vel iſtud mandatum vel aliquod ſimile fuerint tranſgreſſi. Quam interpretationem reddit veriſimilem tum vicinitas ſeu propinquitas verborum, tum vox ignis utrobique poſita. Duplici tamen modo nihilominus verba hæc accipi poterunt. Primùm ita ut vult Maldonatus, quaſi dicat: quod dixi ignem non exſtingui, adeoque ſignificari pœnam eorum qui mandatum iſtud meum tranſgredientur, fore ignem, id ideo aſſerui, quia omnis qui pœnam ſubibit, & inſtar victimæ iræ divinæ mactabitur, igne ſalietur, ac veluti condietur: quemadmodum omnis victima legalis ſale condiri debet. Solent enim qui à Deo morte puniuntur, victimæ vocari, quod tanquam victimæ quæ ſacrificanti reſiſtere non poſſunt, à Deo ad ipſius gloriam, & declarationem potentiæ aut etiam juſtitiæ quodammodo trucidentur. Quam in ſententiam citat Maldonatus loca, Eſai. 34. 6. Jer. 12. 3. & 46. 10. & 51. 40. Ezech. 2. 9, 10. & 39. 17. Quia enim Chriſtus in verbis ſuperioribus, *vermis eorum non moritur, & ignis non exſtinguitur*, reſpexit ad locum Eſai. 66. 24, in quo de occidione bellica agitur, ii verò qui in bello à Deo occiduntur, ejus vocantur victimæ, perſtitit in metaphora admodùm Prophetis uſitata, & de damnatis tanquam de victimis loquutus eſt. Ac quia victima omnis ſub lege ſalienda erat, dixit etiam damnandos eſſe ſaliendos, verumtamen eorum ſalem non eſſe iſtum quo alias victimas ſaliri Lex præcipiebat, ſed pro ſale futurum illis ignem in exſtinguibilem, cujus cruciatibus torqueri debent. Verba verò ſequentia, *& omnis victima ſale ſalietur*, quæ ex Levitico citantur, ita connectit Maldonatus præcedentibus, ut conjunctionem *Et* ex Hebræorum idiomate, non tam copulativam hoc loco quàm comparativam eſſe velit: quaſi dicat Chriſtus; ſicut omnis victima, quemadmodum in Lege præſcribitur igne ſalitur, ita omnis damnatus ſalietur igne. Cujus locutionis exempla Prov. 25. 3. & 23. & 25. & 27. Quæ apud ipſum videre licet. De ſequentibus, *Bonum eſt ſal.* &c. ſuſpiciatur, ea à Chriſto non hoc ſed alio loco fuiſſe prolata; à Marco autem, ut alia multa, alieno loco poſita, ea tantum occaſione quod ſalis mentio in ſuperioribus fuerit facta: quemadmodum ſoleamus in ſolitis colloquiis unius verbi occaſione in alios labi ſermones.

Deinde poſſunt ita accipi hæc verba, ut vox πυρὶ non ſit caſus inſtrumenti, ſed finem quodammodo denotet, adeoque vertenda ſit *igni* Dativo caſu, non igne. Nam non ſemel Dativus finem ut loquuntur *cui* denotat: idque tum Hebraici tum Græci ſermonis conſuetudo permittit: cum & Hebræi præfixum *Lamed* quod Dativi ſolet eſſe nota, ponant pro *ad*: ut hoc loco *le eſch igni* pro ad ignem; & Græci. Unde illa appellatio eſt nata τοῦ τέλους ᾧ. Exempla hujus rei in Sacris Literis habemus Mich. 5. 2. ubi vide Vatablum. Eſai. 9. 6. Luc. 12. 21. ubi opponuntur diteſcere ſibi, & diteſcere in Deum. 1 Cor. 14. 20. Imò etiam ibid. ℣. 2. &. 3. & 2 Cor. 2. 15. Hoc ergo dicere cenſendus erit Chriſtus; omnem eum qui inſtar victimæ mactatus, igne conſumi debet, & ad divini numinis gloriam ob ſua ſcelera puniri, ſale condiendum, & hoc modo ad ignem præparandum eſſe: quemadmodum omnis in univerſum victima, ut olim ſub lege, ſale propriè ſic dicto, ita nunc ſub Euangelio ſale doctrinæ Chriſti, quæ res Deo gratas efficere, & à corruptione conſervare debet, eſt condienda. Probamus enim Maldonati conjecturam de alluſione, quæ in primis hujus loci verbis ad victimas fiat, atque in primis ad holocauſta. Sed conſiderandum eſt, duplicis generis eſſe victimas; Aliæ enim igne judiciorum divinorum ad nominis ejus laudem conſumendæ ſunt, aliæ per vitæ pietatem nominis divini gloriæ conſecrantur. Utriuſque generis victimæ præparantur & veluti conſecrantur per cœleſtis veritatis ſalem: quemadmodum olim nulla victima ſine ſale Deo erat grata. Nam ut aliquis meritò cum ſingulari divinæ juſtitiæ laude puniri queat, cognitio divinæ veritatis, ejus præſertim quæ in Euangelio continetur, efficit: Ut ex multis Sacrarum Literarum locis patet. Rurſus ut aliquis per veram vitæ pietatem Dei gloriæ conſecretur, & victima grata efficiatur, itidem doctrina Chriſti quæ perfectam pietatem ſub ſpe immortalitatis præſcribit, præſtat. Utrumque hunc ſalis effectum in ſequentibus verbis non obſcure Chriſtus explicat, dum ait: *Bonus eſt ſal.* hoc eſt vehementer eſt utilis doctrina mea, vel doctrinâ meâ imbutum eſſe admodum eſt fructuoſum; *ſed ſi ſal ſaporem ſuum amiſerit*, hoc eſt ſi is qui doctrinâ meâ imbutus eſt, vel eam abjiciat, vel ei convenienter non vivat, adeoque ſit plane inſipidus; *quare iterum condietur?* hoc eſt qua ratione poterit in priſtinum ſtatum reſtitui?

Quibus verbis graviſſima iſtiuſmodi hominum pœna deſcribitur. Quemadmodum ex Matth. & Lucæ verbis ſupra citatis apertius conſtat. Unde tandem admonitionem ſubjungit Chriſtus, *ut habeant ſal*, ſeu doctrinam ſuam ſartam tectam uſque ad finem retineant, ejuſque vim exprimant, atque inprimis pacem inter ſe mutuò colant, non verò ut ſupra eos feciſſe legimus, inter ſe de primatu certent, aut aliis Chriſti profeſſoribus levi de cauſa negotium faceſſant, ut apparet ex ℣. 34. & ℣. 38, 39.

Planior eſſet ſenſus verborum primorum, ſi admittenda eſſet conjectura Joſephi Scaligeri, qui arbitratur

tratur verba Græca ab aliquo vel per incuriam, vel quia ea non ſatis intellexerat, mutata eſſe. Nam pro πᾶς γὰρ πυρὶ, legendum eſſe πᾶσα πυρία, vel ſaltem πᾶσα γὰρ πυρία, hoc eſt, omnis enim incenſio, ſeu omne ſacrificium igne conſumendum. Facilè enim fieri potuit ut α ultimum in voce πυρία propter α initiale ſequentis dictionis ab aliquo fuerit ablatum, qui illud per incuriam putavit additum, ob ſequentis dictionis initium, quæ cum priore aliquomodo fuit confuſa: præſertim cùm olim non ita accurate ſpiritus, qui initiis à vocalibus incipientium nunc adduntur, & eas à prioribus aperte diſtinguunt, apponerentur. Mutata autem voce πυρία, etiam in prima voce πᾶσα mutatio aliqua fuit facienda, & vel α prorſus abjiciendum, vel adjectis duabus literulis, in patriculam aliquam nempe γὰρ convertendam, unde hæc quam codices vulgati habent, nata eſt. Ingenioſa quidem conjectura, ſed cui ſine codicum authoritate non facile eſt fidendum. Quanquam id illam valde reddit probabilem, etiam ſine codicum authoritate, quòd ſenſus loci hoc pacto longe foret planior: dicereque poſſet aliquis, cum in aliis compluribus locis deprehendamus varietatem, eamque tanto majorem quanto plures reperiuntur codices, & nonnunquam ea lectio ſit probior quæ in paucioribus aut uno tantum exſtet; non mirum eſſe ſi quis hoc in loco idem factum ſuſpicetur, licet ob defectum codicum teſtimonio deſtituamur, cujus loco nobis ratio eſſe debeat. Quod ſi aliquid huic conjecturæ tribuendum eſt, noſtra de Dativo πυρὶ ſententia ſit probabilior, cùm ex ea lectione idem ſenſus eliciatur, licet res non ſit ita plana atque aperta: dicique poteſt non ſine Dei providentia factum eſſe, ut licet lectio vera fuerit mutata, non tamen ita mutari potuerit, quin nihilominus verus ſenſus verbis aliquantum depravatis accommodari poſſit, & ſic facem præferentibus loci circumſtantiis ex iiſdem elici. Atque hinc etiam ratio aliqua peti poteſt, cur vocem πυρὶ non pro inſtrumentali ſed pro Dativo caſu accipiamus, cùm tamen poſtea vocem ἁλὶ, eidem verbo ἁλισθήσεται, cum quo etiam πυρὶ in præcedentibus conjuncta fuerat, præpoſitum, pro caſu inſtrumentali accipiamus, & in ſimilibus quod ad Grammaticæ rationem attinet phraſibus, diſſimilem tamen ſignificationem agnoſcamus. Neque enim id mirum cenſeri debet, ſi lectio loci fuit mutata, & genuina verba non integrè retenta. Quanquam illud quoque duritiem iſtam excuſare debet, quòd niſi hæc admittatur, alia ſit admittenda haud minor, nempe quod aliquis igne debeat ſaliri, quod certe omnes duriſſimum eſſe animadvertunt.

In Lucæ 2. verſ. 14.

HUjus voti & gratulationis Angelicæ, duo, ſi rem ipſam ſpectes ſunt membra: licèt eorum alterum, de cujus ſententia controvertitur, duabus iterum veluti partibus conſtet. Nam quum dicitur, *& ſuper terra pax, in hominibus beneplacitum*, ſeu *benevolentia*, in prioribus quidem ipſe effectus nempe felicitas quæ in terris regnare debeat, exprimitur, in poſterioribus autem ejus felicitatis fons ac cauſſa, nempe benevolentia, qua homines Deus complectatur, aut qua ut Deus homines complecteretur Angeli optabant. Quaſi dicant, Deus hominibus faveat eoſque ſingulari amore, prout quidem jam facere aliquomodo cœpit, proſequatur: inde felicitas in eos manet. Cur autem ſi verba ſpectentur duas putemus eſſe hujus poſterioris membri partes, facit conſtans Græcorum codicum lectio, facit etiam vocum vis & loquendi conſuetudo. Nam quod ad prius attinet, ita legunt Græci codices; *in hominibus benevolentia*: quum Latini legant, *hominibus bonæ voluntatis*: primùm particulam ἐν quæ in Græcis conſtanter legitur, expungentes, deinde nominativum εὐδοκία in Genitivum vertentes. Quod factum eſſe ideo non eſt mirandum, quòd authores iſtiuſmodi lectionis ignorare potuerunt quæ vis eſſet phraſeos, & cùm commodam ſententiam verborum Græcorum reperire non poſſent, & præterea ſi rem ipſam ſpectes duo tantùm hujus voti ſeu mavis hymni Angelici membra eſſe cernerent, inde putarunt ex duobus verborum commatibus unum omnino eſſe conſtituendum. Idem etiam Græcis quibuſdam accidere potuit. Quare quòd aliter illi hunc locum interpretati ſint, aut legendum putarint, id fidei codicum Græcorum vulgatorum præjudicare nihil debet. Sed deinde, quod attinet ad vim verborum, ſi legas *hominibus bonæ voluntatis*, quæ bona voluntas Græce eſt εὐδοκία, & Hebraico *Ratzon* reſpondet, non videtur ſat commodus inde emergere ſenſus; nam homines εὐδοκίας ſeu favoris, ſignificare potius viderentur homines qui ipſi benevoli ſint aliis, quàm quos quiſpiam alius, nempe Deus, benevolentiâ complectatur: quum tamen benevolentia hæc activè nonniſi Deo tribuatur: paſſive autem cuipiam tribui, ita ut nimirum quiſpiam dicatur eſſe homo εὐδοκίας, legere vel audire non memini. At illa phraſis εὐδοκεῖν ἐν τινὶ, hoc eſt alicui favere, ſatis eſt in Sacris Literis uſitata. Sic, dicit Deus de Chriſto, ἐν ᾧ εὐδόκησα. Sic Author ad Hebræos Habacuci verba citans, οὐκ εὐδοκεῖ ἡ ψυχή μου ἐν αὐτῷ Heb. 10. 38. Cum hac autem phraſi planè congruit hæc, εὐδοκία ſcilicet ἐςὶ ἐν ἀνθρώποις. ut particula ἐν denotet objectum in quod feratur, ſeu quod reſpiciat favor ac benevolentia divina. Deinde hoc modo diſtinguerent angeli homines ab hominibus, & ſignificarent non omnibus hominibus ſed tantùm certis, ſe felicitatem iſtam vovere atque cupere: quemadmodum etiam illi volunt qui Latinæ interpretationis lectionem Græcæ lectioni præferunt. Atqui longè magis eſt & menti Angelicæ, & præcedentibus Angeli paſtores alloquentis verbis conſentaneum, ut illi hominibus gratam pacem ac felicitatem hic optent. Dixerat Angelus ℣ſic. 10. *Ecce annuncio vobis gaudium magnum, quod erit omni* ſeu toti *populo*: & hoc ſanè proculdubio cupiverunt Angeli, ut toti populo Iſraëlitico, ac porrò etiam cæteris omnibus hominibus gaudium illud contingeret, id autem gaudium, pacem illam de qua hic loquuntur, complectitur. Cur ergo non cenſendi ſunt id ipſum hic optaſſe? Neque enim refert quòd non omnibus reipſa contingat. Optari enim nihilominus recte poteſt ut omnibus contingat. Idque eſt Angelorum benevolentiæ erga homines, & gaudio quod hic teſtantur admodum conſentaneum.

Lucæ 2. verſ. 41. ad finem.

IN his verbis narratur Hiſtoria de Domino Jeſu, quum duodecim annorum eſſet, & ſimul quid poſt illud tempus eo factum fuerit, breviter explicatur. Hiſtoria autem illa eſt, quòd cum parentibus profectus Jeroſolymam ad feſtum, iis ignorantibus ibidem poſtea ſubſtiterit, & in templo cum Doctoribus fuerit colloquutus, & factum ſuum defenderit, redierit tamen cum parentibus domum, iis paruerit, & incrementum tum corpore tum animo ceperit.

Etſi autem multæ ſunt hujus narrationis partes, quum non tantùm ipſius Chriſti facta dictaque, ſed etiam aliorum, & inprimis parentum dicta & facta, iſtorum quæ Chriſtus fecerat occaſione narrentur, tamen tota Hiſtoria ad tria capita poteſt reduci. Primò autem narratur occaſio qua Chriſtus Jeroſolymam pervenerit. Deinde quid Jeroſolymæ fecerit, dixeritve, & quid ejus occaſione parentes fecerint dixerintve. Denique quid Chriſtus fecerit eive contigerit, poſtquam Jeroſolymis diſceſſiſſet. Quod ad primum caput attinet, occaſio illa eſt profectio parentum Chriſti ad feſtum Jeroſolymis agendum: explicatur autem ℣. 41. & 42: quæ profectio iterum duobus modis exprimitur, 1. Generatim, 2. Speciatim. Generatim ℣. 41, ubi iſta tria ordine conſideranda ſunt. 1. Deſcriptio Joſephi & Mariæ, voce *parentum*, 2. Illorum aſſiduitas in profectione Jeroſolymam ſuſcipienda, nempe quòd quotannis iverint Jeroſoly-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

mam. 3. Quo tempore, nempe in feſto Paſchæ. Quod ad primum, oſtendendum diverſa ratione Mariæ, & diverſa Joſepho accommodari parentis vocem; quod etiam infrà notandum, *Ecce ego & pater tuus*. Illa enim naturalis, hic legalis erat parens Chriſti. Secundò conſiderandum præceptum Dei de feſtis agendis, & quidem in loco eo quem Dominus elegerat, ut apud Moſen ſcribtum eſt. Locus autem eſt Hieroſolyma. Ubi 1. Quanta moleſtia fuerit in hoc itinere ter repetendo. Unde exemplum. 2. Quod cultus divinus fuerit alligatus certo loco. Qua in re differentia N. Fœd. a veteri obſervanda. Nempe, quod olim certus locus & ſtatus fuerit electus, ad quem omnes omnino Judæi deberent convenire, & cultum divinum publicum peragere, extra quem Deum adorare, & ſolennem ei cultum exhibere, non licebat. At hodie nullus ejuſmodi locus eſt, qui certus ſit & fixus, & extra quem, Deum colere non liceat, locus tamen ſemper eſt aliquis, præſertim ubi res ipſa permittit. Eſt autem is ille, ubi convenerit inter Chriſtianos, præſertim vicinos, ut eò conveniant, & ibi verbum Dei audiant, ac cætera peragant, quæ ad ſolennem ac publicum Dei cultum pertinent. Nam quicquid fuit in hac re poſitivum ut loquuntur, & ex placito Dei pependit, id ceſſavit. Quod naturale eſt, non deſiit. Naturale autem eſt, ut fideles, ad publicum ſolennemq; Dei cultum, & cætera quæ ſinguli peragere vel non poſſunt, vel non quæ commodè poſſunt, certo aliquo in loco, quem ipſimet pro arbitrio elegerint conveniant. Quare, non eſt ſtatuendum, iſtud eſſe hac in parte inter Antiquum & N. Fœderus diſcrimen, quòd ibi aliquis fuerit locus, ubi ea quæ ad publicam religionis exercitationem ſpectant, peragerent, hic verò nullus prorſus eſt: ſed, ibi fuiſſe fixum, hic non fixum. Ibi unum, hic poſſe eſſe innumeros. Ibi, Deum ipſum, rem hanc definiviſſe, hic ipſorum Chriſtianorum arbitrium & commodum valere.

Cauſæ autem cur Chriſtiani homines, illi nimirum, qui poſſunt unà eſſe præſertim commodiùs, omnino & quam frequentiſſimè inter ſe, ad publicum religionis exercitium, convenire debeant, ad tria poſſunt revocari capita. 1. Quia id ipſum à divino ſpiritu præceptum eſt. 2. Quia ea ſunt præcepta, quæ nonniſi in publico aliquo fidelium conventu poſſunt peragi, ita ut hac quoque in parte id de quo agitur, quaſi præceptum eſſet, cenſeri poſſit. 3. Quia inſignes inde manant fructus, & utilitates. Quod ad primum attinet, Præceptum ea de re continetur, Heb. 10. 25, ubi præcipitur ne fideles relinquant congregationem ſuam mutuam, quemadmodum quidam conſueverint, ſed adhortentur, nempe ſe invicem. Nam etſi non deſint, qui verba iſta, ita intelligenda putent, quaſi tantum prohibeatur apoſtaſia à doctrina Chriſti & ſic etiam à ſocietate fidelium, tamen vel hunc ſolum, vel præcipuum eſſe ſenſum, verba non permittunt. Nam primum vox ἐπισυναγωγῆς, non tantum ſignificat ſocietatem, quæ ſit inter fideles, ſparſim etiam exiſtentes; ſed omnino ſignificat congregationem in unum aliquem locum, ſeu conventum publicum. Quare jubentur fideles non relinquere conventus publicos. Adde quod autor ille dicit, quibuſdam id in more fuiſſe poſitum, ut relinquerent iſtam congregationem, quod ſignificat eoſdem crebro id factitaſſe. At non eſt veriſimile, aliquos fuiſſe, qui crebro committerent, ut, nunc ad eccleſiæ ſocietatem accederent, nunc recederent, idque frequenter. Denique, quòd oppoſitio hujus relictionis, & finis iſtius congregationis, ſatis indicet, non tantum de ſocietate, quam omnes fideles inter ſe colunt, hic ſermonem eſſe; ſed de conventibus quos Chriſtiani inter ſe agitent. Nam verbis illis, *Non relinquentes congregationem veſtram mutuam*, opponuntur illa, *Sed adhortantes* nempe vos mutuo, id quod tum omnium commodiſſimè & uſitatiſſimè fit, cum pii inter ſe conveniunt, & res ſacras, unà tractant. Quin etiam verba ſuperiora ℣. 24 *Sed conſiderantes alii alios, ad incitationem charitatis & bonorum operum*, quibus ſubjunguntur illa, *Non relinquentes* ſatis indicant, iſtum in finem hanc congregationem, cujus poſtea fit mentio, inſtitui debere, & ſic à nemine relinqui, quia nimirum hoc pacto alii aliorum mores inſpicere, & ſe mutuò incitare poſſunt ad charitatem, aliaque bona opera exercenda. Plura hac de re dici poterunt in ſequentibus, ex quibus facile erit colligere, idem ſi non expreſſis verbis, tacitè tamen, quamquam non ita obſcure, quin quivis id intelligere queat, idem eſſe præceptum.

Quod ad alterum caput attinet, duo imprimis ſunt, quæ non niſi in publicis conventibus à piis peragi poſſunt, aut debent; quorum alterum eſt, cœnæ dominicæ celebratio, de qua Paulus ait, in ea commemorationem eſſe corporis Chriſti, quia unus panis, unum corpus, multi ſimus, quandoquidem uno pane participemus, ſatis aperte indicans, cœnam dominicam, à pluribus vel omnibus Chriſtianis, qui ſimul vivant, celebrari debere. Aliàs enim non poſſet ex illo cœnæ Dominicæ ritu, iſta communio Chriſtianorum apparere, non magis quam ex aliis, quæ quivis ſeparatim facit. Adde, quod ibi vult, ut cum cœnam dominicam volunt celebrare, alii alios exſpectent, nec ſeſe invicem præveniant. Ne quid dicam de illis verbis, *Congregatis igitur vobis, non eſt id cœnam dominicam comedere, &c.* in quibus pro conceſſo ſumit Apoſtolus, cœnam Dominica in congregatione ipſorum haberi ſolitam. Alterum eſt, quod eccleſiæ ſit hoc officium, ut illos qui peccant enormiter aut inordinatè ambulant, à communione ſua ſegreget, & à conſortio illorum ſe removeat. Quin etiam ſi frater offenderit fratrem, ad rem illam cognoſcendam, & eum qui peccaverit, ac privatim non reſipuerit corrigendum, ut Chriſtus loquitur, ſit parata: quod fieri non poteſt, niſi conventus publici, & quidem uſitati habeantur, cum poſſint tales cauſæ, præſertim in frequentiori cœtu creberrimè incidere, niſi quis dicat, per legatos, aut per literas, debere hanc rem peragi, quod nemo cordatorum dixerit, & communis ratio atque uſus in ejuſmodi rerum genere, contrarium docet. Quomodo enim ſinguli, præſertim in frequentiori & numeroſiori cœtu, ſeparatim cauſas audire & defenſionem ſi ea ſit opus, cognoſcere queant; quomodo item, ſi diverſitas ſententiarum oriatur, res commodè diſceptari, & argumenta inter ſe conferri; quomodo denique, una eademque ſententia, ab omnibus generatim ferri poteſt. Nulla judicia in ulla Repub. quæ quidem à pluribus debent haberi, à ſingulis ſeparatim exercentur. Ratio omnes gentes docuit, judicium in unum convenire debere; quod idem in aliis ſuffragiis fieri videmus. Huc refer locum Matth. 18. ubi etiam poteſtas quædam datur eccleſiæ ligandi & ſolvendi, & promiſſio additur, ratum id fore, in cœlis, quod ipſa in terris concluſerit. Refer huc locum 1 Cor. 5. ubi tum de inceſto iſto, ex eccleſiæ medio tollendo & quidem in unum collectis agitur, tum de aliorum qui fratres appellantur, ſed in peccato aliquo hereant, vitando conſortia: quæ omnia ad eccleſiæ totius judicium pertinent, & in conventibus publicis, agitari debent. Huc pertinet, quod Timotheo Paulus præcipit 1 Tim. 5. 20. ut peccantes nempe presbyteros coram omnibus arguat, ut & reliqui timorem habeant. Quomodo autem id fieri poteſt, niſi omnes conveniant. Alia nonnulla, quæ huc referri poſſent, in tertio cap. videbimus, ad quod nunc accedimus, in quo fructus iſtorum conventuum publicorum, nobis ſunt conſiderandi. Fructus autem illi, trium ſunt generum. Quidam enim ad Deum Chriſtumque pertinent. Quidam ad ipſos fideles. Quidam denique ad extraneos, ſeu à veritate alienos. Quod ad primum genus fructus attinet, nemo non videt illuſtriorem quandam ad Deum redundare gloriam, ex publicis religionis exercitationibus quæ & à multis ſimul agitantur, ac omnium oculis ſint expoſitæ, quam ex privatis ſingulorum, quæ ſæpius tegendæ potius ſint, quam oculis omnium exponendæ. Quanquam enim ex illis quoque Deo proficiſcitur gloria, multum ei rei decederet, ſi publici cœtus non

habe-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

haberentur. At ſi publicæ religionis exercitationes, cum privatis conjungantur, tum demum hac in parte, plena ac perfecta erit, divini nominis celebratio.

Quod ad alterius generis fructus attinet, qui ad ipſos fideles ſpectant, iis ſunt ſanè plurimi. Primum autem locum obtinere poteſt inter eos, ille, qui verbis Chriſti, Matth. 18.20 exprimitur, ubi Dominus Jeſus promittit, ſe ubi duo aut tres congregati fuerint, in ipſius nomen, in eorum medio fore; quod ut omnes intelligunt, nihil eſt aliud, quam cum ſingulari quadam gratia favore, & auxilio iis adfuturum; qualem ſingulis fidelibus, ordinariè, non præſtet; nempe, ſi cætera ſint paria. Nam alioquin fieri poteſt, ut uni alicui valde pio, magis adſit Chriſtus, licèt ſoli, quàm aliis duobus aut tribus, pluribuſve, quorum omnium pietas, etiam juncta iſtius ſolius pietate minor eſt, & minor erga Chriſtum amor, & gloriam ejus fervor. Duo autem ad hanc Chriſti præſentiam, potiſſimum pertinent; nempe donum Spiritus ſancti, quod tunc in ſuos Chriſtus ſolet effundere, idque vel immediatè in ſingulorum animos, vel ita ut eos qui cœtui præſunt, eum docent, ac regunt, cœleſti iſti dono primò imbuat, ut ex iis tamquam ex fonte aliquo, rivi aquæ viventis, ad reliquos omnes manent, & ſic omnes iſto Spiritu potent. Deinde Angelorum à Chriſto emiſſorum præſentia & cuſtodia, piis circumpoſita, ne vel Satanas, ille malus, ut aliàs ſemper, ita tum maximè intentus, cum pii id agunt, quod ipſi maximè diſplicet, vel mali homines, vel aliud aliquod incommodum, illis noceat. Unde Paulus etiam vult, ut mulieres in eccleſia, capita tegant, propter angelos. Quanquam haud ſcio, an plus hac in parte præſtent angeli, quam ut fideles tantum à periculis externis cuſtodiant, & non potius aliquid amplius, ad ipſam religionem pertinens, præſtent piis. Nam ſi Satanas homines ad mala incitare, & impias cogitationes in illorum cor injicere poteſt, quemadmodum de Juda legimus, cur non boni angeli, bonas injicere queant, aut cur Deus ac Chriſtus, illorum hac in parte opera non utatur, cum is ubi ordinaria adſunt media, extraordinaria adhibere non ſoleat; qua de re nunc non eſt amplius diſſerendi locus.

Secundum locum, inter fructus illos obtinet, quod divinum verbum ab omnibus audiri poſſit, unde omnes fidem, vel in ea incrementum acquirere, & ad omnis generis pietatem, excitari poſſunt. Nam ſi dicas, Poſſe quemlibet privatim divinum verbum legere, primò non animadvertis, id non poſſe ab omnibus præſtari, nec etiamſi præſtetur, eodem fructu præſtari plerumque ſolere. Etenim plerique ferè in eccleſia, rudiores eſſe ſolent, qui ipſi, vix ea ex S. L. ſatis poſſunt colligere, quæ ad ſalutem prorſus ſunt neceſſaria, nedum ut alia, ad eam valde utilia, ſpontè ſua inde colligere queant; & fieri vix poteſt, quin ſi ſinguli ſeorſim S. tractent Literas, & neminem in conſilium adhibeant, in varios errores, utut tandem ſaluti perſe non noxios, noxios tamen aliquomodo non incidant. Adde, quòd viva vox, plus videatur habere efficaciæ, præſertim quando dicentis accedit fervor, devotio ac religio, quæ verbis, ſpiritum & animam quandam indit, quam eadem, tantum lecta, & hunc fervorem, auditorum quoque frequentia, & devotio in omnium vultu apparens, imprimis autem ſuſpiria ad Deum Chriſtumque pro dicentibus miſſa, divinumque auxilium, illis cœlitus ſuppeditatum, facillimè extitare poſſunt. Quare vel hac ipſa de cauſa, longe ſatius eſt conventus eoſque quantum fieri poſſunt numeroſiſſimos, quam creberrimè frequentare. Et ſanè ſi quis tum Chriſti, tum Apoſtolorum exempla conſideret, videbit illos frequentes cœtus agitaſſe, & conciones ad eos qui confluerent, aut ad ipſam eccleſiam habuiſſe. Quin etiam Paulus ita ſæpe in epiſtolis loquitur, ut omnino pro conceſſo ponat, conventus in eccleſiis haberi, & in iis res divinas tractari. Quo pertinet illud, quod 1 Cor. 14 docetur, de donis ſpiritualibus, imprimis verò de prophetiæ dono, itemque linguarum, & earundem interpretationibus, in eccleſiæ utilitatem conferendis; deque cœtu erudiendo, conſolando, hortando, ut alia jam loca prætercam. Huc etiam pertinet, quod prohibet, ne mulieres in eccleſia doceant, itidem pro conceſſo ponens, eccleſiam convenire & debere & ſolere, & in ea eſſe debere, qui doceant: quæ res ita manifeſta eſt, ut probatione nulla indigere videatur, poteſtque hæc res annumerari iis quæ ſecundo loco expoſuimus, nempe quæ ſine conventibus publicis, rectè exerceri nequeant. Adde huic quod eccleſia univerſa donis ſingulorum quæ in eccleſia ſunt, iis divinitus, ad eccleſiæ totius ædificationem conceſſis perfrui vel plane non poſſit, vel vix ac ne vix quidem poſſit, niſi conventus iſtiuſmodi agitentur, ubi omnes ſuo loco ac tempore dicere, & cœtum erudire, atque inſtruere queant. Atqui Deus, non ideò largitur ſingulis dona peculiaria, ut iis ſinguli tantum perfruantur, ſed ut omnes, qui inſtar ejuſdem corporis membra ſunt, quorum alterum alteri ſuccurrere, omnia autem totius corporis uſui, ſervire debent. Qua de re prolixè Apoſtolus 1 Cor. 12. & Rom. 12.

Tertium locum obtinet id, quod autor ad Hebr. cap. 10. ut ſupra vidimus, pro fine quodam ponit congregationum publicarum, nempe, ut alii aliorum vitam moreſque inſpiciant, ſeſe mutuò ad officium faciendum cohortentur, reprehendant, corrigant, conſolentur, confirment, erudiant ac inſtruant, quo inter alia multa pertinet præceptum Apoſtoli 1 Theſſ. 5. 14. At niſi frequentes, omnium habeantur conventus, nec facilè, quid alii agant reſcire, nec eos ita commodè emendare, & prout opus eſt, caſtigare, ad frugemque reducere poſſumus, neque etiam ita commode conſolari & confirmare.

Quartò. In publicis conventibus, alii etiam aliorum exemplo, ad religionem, devotionem, ac pietatem majorem excitari poſſunt, & cum ſinguli pii, aliquid ferè habeant peculiare, quo præ cæteris emineant, ex ſingulis aliquod diſcere, & ad omnia præclara, hoc pacto excitari quiſque fidelium poteſt.

Quintò. Conventus iſti, mutuam concordiam & amorem, qui inter pios, tamquam ejuſdem corporis membra, ſervari debet, imprimis alunt, ac fovent. Quod ſi congregationes illas tollas, facile concordiam quæ inter fideles ſervari maximè debet, & quæ diſcipulorum Chriſti nota eſt, & eccleſiæ veluti ſpiritus, convelles, & ſic ipſam quoque eccleſiam diſſolves, ac deſtrues, non ſecus ac ſi corporis membra ſeparares. Recte olim dictum eſt, τὴν ἀπροσηγορίαν ſeu ſilentium, multas amicitias diſſolviſſe, & Philoſophi docent, imo ipſa quoque experientia, convictum, amicitias retinere, eoque ſublato, illas quoque concidere. Quare idem continget amicitiæ & ſocietati illi, quæ inter pios eſſe debet, ſi crebrò non conveniant, & ſecum non colloquantur, ac converſentur. Nam ſi dicas per literas aut internuncios id fieri poſſe, vix eſt cur reſpondeamus, cum nec omnes nec facilè, nec eodem fructu, nec ita frequenter id præſtare queant, niſi conventus illi agitentur.

Sextò. Communibus conſiliis & auxiliis ſæpiſſimè opus eſt, tum ad gloriam divinam promovendam, tum ad aliorum ſalutem curandam, tam ad pauperes, ægrotos, alioſque ſublevandos, quorum nil rectè, aut commodè, niſi conventus illi habeantur, perfici poteſt.

Septimò. Ipſi quoque fideles, cum unà ſunt, communes preces de certa aliqua re concipere, & id facilius quod petunt, à Deo Chriſtoque ſecundùm promiſſum ipſis Matth. 18. 18 impetrare poſſunt, qui fructus, vel inter præcipuos numerandus eſt. Quo pertinet etiam, ſingulorum fratrum commodum, qui alios omnes ad preces pro ſe ad Deum fundendas, excitare facilius poſſunt.

Octavò. Ipſi illi, qui eccleſiam docent, hoc pacto, ad diligens in officio faciendo ſtudium, excitari poſſunt, & ſic à ſegnitie, quæ omnibus facilè obrepit, prohiberi. Excitat enim auditor ſtudium, non facilè autem dici poteſt, quantum damnum ad eccleſiam redundet, ſi doctores ac miniſtri eccleſiæ ſegneſcant. Idem enim

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

vitium, facillimè ad totum cætum manat, cum ad eorum exemplum, totus cætus componatur facillimè. Contra autem maximum redundet ad eccleſiam commodum, ſi doctores & paſtores eccleſiarum lectioni ut Timoth. hortatur Apoſtolis, ac doctrinæ, diligenter incumbant, & quod ſimul etiam iſtorum conventuum, ope, perfici poteſt, ipſimet in officio contineantur. Hoc enim pacto, ut Apoſtolus ait, & ſeipſos ſervant, & eos qui illos audiunt. Hoc idem transferri poteſt ad omnes qui aliquod in eccleſia munus gerunt. Nam neſcio quo pacto, omnes ferè, negligentius facimus officium, cum nullus eſt officii exactor, & metus omnis reprehenſionis abeſt. Is verò non aberit, ſi crebri conventus inſtituantur, in quibus ratio officii ab omnibus exigatur.

Quod ad extraneos attinet ad eos ex iſtis conventibus, magna redire poteſt utilitas. Quia hoc pacto, facilius omnes verbum Dei audire, cum viris piis, & divinorum myſteriorum gnaris colloqui; illorum fervore, religione, ac pietate in Deum ad eorundem virtutum imitationem excitari facilius queant: Poteſtque huc jure referri illud, quod generatim, de omnis generis pietate dictam eſt, *Luceat lux veſtra coram hominibus ut videant*, &c. Ne de eo nunc quidquam dicam, quòd in publicis conventibus facilius etiam à multis, de eorum ſalute conſilium capi, & cura ſuſcipi poteſt.

Dicet hic aliquis. Præceptum illud, quod ſupra exſtare diximus ut & cætera eum quæ præcepti vim habent, ad eos tantum ſpectare, qui eodem in loco habitant, vel ſaltem ita ſunt inter ſe vicini, ut facili negotio convenire inter ſe queant.

Reſponderi poteſt. Præceptum illud, proculdubio omnes illos comprehendit, qui id quod præcipitur, præſtare poſſunt & ad eam rem, occaſionem, & adjumenta, qualia in humanis requiruntur habent. Quare, ſi qui ita diſſiti ſunt inter ſe loco, ut licet aliquanto difficilius illis accidat, ut unà ſint, tamen ſi id fieri queat, ita nempe ut res humanæ ferunt, omnino illi curare debent, ut inter ſe conveniant, & tantò crebrius, quantò vel commodius id facere poſſunt, & magis ea re indigent, aut vel gloria divina, vel ipſorum, vel aliorum ſalus ac neceſſitas id poſtulat. Minus tamen crebri conventus ab iis exiguntur neceſſariò, in quibus contraria locum habent. Proportio enim hic inſtituenda eſt inter eos qui convenire debent, tum ratione commoditatis id perficiendi, tum ratione neceſſitatis aut utilitatis, quæ duo non ſemper æquali paſſu ambulant, ita ut nonnunquam is, qui longius verbi gratia habitat, magis ea re indigeat, ut crebro frequentet cœtum, quàm is qui propius. Commoditas autem illa, non tantum ex longinquitate & propinquitate æſtimanda eſt, verum etiam ex aliis adjumentis & impedimentis quæ hic aliquid habeant momenti. Poteſt autem nonnunquam is qui remotior eſt facilius frequentare cætum, quàm is qui propior eſt, vel quia valetudo firmior eſt; vel quia res familiaris, cæteraque negotia, id facilius admittunt. Interea omnibus cogitandum eſt, He rem gratiorem Deo facturos, & tanto majorem fructum ex ſuo labore percepturos, quanto majori cum difficultate id fecerint.

Quæri hic poteſt. Quid tum faciendum foret, ſi in locis admodum vicinis exempli gratia, duobus aut tribus milliaribus à ſe diſtantibus, plures ſint miniſtri, qui ſuis quiſque locis poſſent conventus aliquos, licèt non ita ſolennes inſtituere, & extraneos etiam ad ſeſe admittere. Hic primum dicendum eſt. Niſi ſinguli illi conventus, qui in diverſis locis habeantur, ita ſint frequentes, ſeu ratione perſonarum numeroſi, ut pro ſolennibus habendi videantur, etiamſi fortè non ſit ſimpliciter neceſſarium, ut plures illi cœtus inter ſe conveniant, tum ſi quis rationes ſuperius allatas diligentius perpendat, facilè videbit, valde utile, imò propemodum neceſſarium eſſe, ut illi cœtus, certis temporibus, de quibus inter ipſos convenerit, & quam creberrimè fieri poteſt, inter ſe coëant, & celebriores conventus agitent, præſertim ad cœnæ dominicæ celebrionem, quin etiam ad diſciplinam, tantò majori cum gravitate & fructu exercendam, maximè cum de iis agitru, qui autoritate aut opibus, in eccleſia aliqua excellunt, qui facilius in eccleſia numeroſiori à multis, qui ſapientia & autoritate pollent, coërceri, & in officio contineri queunt, quàm à cœta quodam exiguo, præſertim eo, cui ipſi præſunt, aut qui ab illis ferè totus pendet, quales ſunt patroni & miniſtri, tum denique ad conſilia publica, quæ poſſunt eſſe varia. Nam quemadmodum omnium eccleſiarum inter ſe, debet eſſe aliqua conjunctio, & ſocietas ſpiritualis quæ uſu ipſo exerceatur, ita proportione multò major debet eſſe conjunctio inter eccleſias viciniores, præſertim exiguas, quum ut ita loquar ſint mobiles, & propè totæ ex uno loco in alium migrare, queant; & quemadmodum ii, qui in eodem planè loco vivunt, in unum cœtum coire debent, niſi fortè ipſe numerus ſuperet, ita ut in eadem etiam urbe, plures conſtitui debeant eccleſiæ, ita etiam habita ratione analogiæ, plures cœtus privatorum, & exigui, qui ſingulis perſonis aliquando reſpondent, in unum cœtum, ſi id fieri queat convenire debent, habita ratione, ut ſupra diximus, tum commoditatis ſeu facilitatis, tum utilitatis, neceſſitatiſque. Qua in re, variæ circumſtantiæ ſunt obſervandæ. Primò ergo, ut diximus Synaxis illa ſacra, ſeu cœnæ dominicæ celebratio, & quæ cum hac conjuncta eſſe ſolent, crebrò unà eſſent peragenda, v. g. tertia, aut quarta quaq; ſeptimana. Deinde ſi id fieri queat, etiam viciniores cœtus, ſingulis ſeptimanis ex pacto inter ſe convenire poſſent, & nunc hîc illum, nunc ille hunc adire; quo tamen tempore videndum eſſet, ne nimis multi cogerentur in loco aliquo ſubſiſtere, & auditu verbi divini carere; qui ſi domi maneret loci miniſter, eo poſſent uti. Præterea cœtus minus numeroſus, aut etiam ubi major eſſe poteſt aliorum ædificatio, aliquomodo cedere debent, ut jam alias circumſtantias omittam, quæ ad commoditatem itineris faciendi, aut cœtum cogendi pertinent, quæ generatim definiri vix queunt, eaſque prudentia moderari debet.

Tertium eſt, de tempore anni, quo proficiſci ſolerent, Hieroſolyma, nempe feſto paſchæ, de quo legatur Exod. 12. Hoc autem loco, cauſa reddi poteſt, cur deus voluerit, ut omnes Iſraëlitæ, quotnanis unum in locu inter convenirent, ad feſtum, Hieroſolymę agendum. Videtur autem id feciſſe Deus, imprimis ad unitatem religionis ac cultus divini, & ſic etiam ejuſdem puritatem conſervandam; deinde ad concordiam totius populi, politicam & civilem, & quæ inde naſcitur, fœlicitatem, quæ ea nititur alendam. Quod de unitate diximus, id ex ſuperioribus quoque facile conſtare unicuique poteſt, & patet exemplo contrario, nempe ex facto Jeroboami 3 Reg. 12.26. & ſeq. qui cum vellet regnum ſibi reddere firmum, & prohibere, ne tribus decem, quibus ipſe præerat, cum reliquis duabus denuo conjungerentur & eundem eligerent regem, ex familia Davidis, effecit, ne populus amplius Hieroſolymam ad feſta iret; ſed alia illis deſignavit loca, eaque duo tantum, in quibus populus ille indiverſis partibus conveniret, videmus quæ ab eo tempore, & religionis & Reipub. unitatem, ita fuiſſe diſſolutam, ut nunquam poſtea coiverit. Quod autem ad religionis puritatem attinet, ea facilius inter multos ſervari poterat, quam inter paucos ſparſim ſacra foveri, poſtquam jam vera religio, toti populo eſſet tradita. Nam facilius eſt paucos corrumpere, & à vera religione deducere, quam multos, aut omnes, qui communia ſacra habeant, quemadmodum Ariſtoteles, de Repub. populari ait, eam ſtabiliorem eſſe, & conſilia ferè minus corrupta, quam cum pauci rerum potiuntur, & ait quemadmodum aqua magna, quale eſt mare difficilius corrumpitur, quam parva, ita etiam populum magnum, quam parum. Adde quòd hoc pacto, major eſſe poterat, religionis iſtius, ſeu cultus ceremonialis reverentia, ſi non in diverſis obſcuriſque locis, ſed in

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

unico tantum loco celeberrimo, ad quem exornandum omnes, opes ſtudiaque ſua conferrent, quemque omnes frequentare cogerentur, perageretur, qui ob ſuam imperfectionem facile potuiſſet evileſcere, niſi ſplendor ille & magnificentia acceſſiſſet. Huic adde, quòd hoc pacto, omnis ſacerdotum & Levitarum ordo, uni loco ſerviens ac miniſtrans, multum majeſtatis, & loco & cultui divino addere poterat, quod factum non fuiſſet, ſi populus potuiſſet, diverſis in locis, ſacra privata, aut ſaltem minus ſolemnia peragere. Ut nunc illud taceam, quod longe major futura fuiſſet, in ſacerdotum ſorte inæqualitas, ſi in diverſis locis, ſinguli primitias, victimas, oblationeſque contuliſſent. Nam omnibus iſtis rebus, quæ ad ſacerdotum victum & ſuſtentationem pertinebant, in unum locum collatis major poterat eſſe inter omnes hac in parte æqualitas.

Hinc colligi poteſt, etiamſi non ſint ſub N.Fœd. fixa aliqua, certaque tempora, præſertim in perpetuum, à Deo conſtituta, quibus omnes Chriſtiani convenire debeant, (hoc enim non erat naturale, ſed planè poſitivum) tamen quia naturalis aliqua ſubeſt ratio, qua conventuum iſtorum utilitas ac neceſſitas oſtenditur, hinc patet, Chriſtianos ipſos, vehementer decere, ut ipſi pro commoditate & uſu, certas aliquas & maximè ſolennes inſtituant congregiones ſeu Synodos, ad quas, totius alicujus ſi fieri poſſit regni incolæ, aut ſaltem præcipua ſingularum eccleſiarum membra, conveniant. Ita enim charitas & conjunctio omnium eccleſiarum, quæ ſunt inſtar magnorum, magni alicujus corporis membrorum, facilius conſervari poteſt, quæ abſque his tandem prorſus exoleſceret. Quinetiam gloria divina, hoc pacto facilius promoveri, communibus omnium conſiliis & auxiliis, eam in rem collatis, aliæque eccleſiæ ab aliis facilius curari, & adjuvari queunt, & exorientibus malis aut erroribus occuri, ac præterea ſi ſemel divina veritas omnium animos occuparit, facilius hoc pacto religionis puritas, & inter omnes de ea conſenſus, retineri poteſt. Veriſimilius enim eſt, eos à ſe diſſentire, qui de religione inter ſe nunquam colloquia inſtituant, & communia ſacra peragant, quàm qui id faciunt. Quanquam non eſt diffitendum, errores etiam hoc pacto, facilius ſtabiliri poſſe ac ſolere, ita ut hac quidem in parte, conventus illi, errantibus eccleſiis, quodammodo ſint pernicioſi. Dico, quodammodo; quia etiam poſſunt eſſe ſalutares, ſi nimirum deus excitet viros aliquos, qui univerſam iſtam Synodum, erroris admoneant, & veritatem edoceant. Itaque propter hunc abuſum, vel malum accidentarium, conventus iſti haud quaquam ſunt intermittendi; præſertim cum concordia, quæ eccleſiæ omnium maximè neceſſaria, & ejus anima eſt ac ſpiritus, hoc pacto firmari poteſt, ut antea diximus. Different autem iſtorum conventuum tempora, ſeu mavis feſta illa, non uno modo, ab ipſis legalibus. Primò enim, non tam fixa eſſe debebunt, quin pro arbitrio ipſarum eccleſiarum, mutari queant, prout uſus exegerit. Deinde, numerus etiam eorum, non erit definitus, ut in lege fiebat. Tertio, non omnes mares, ut in lege ad eas frequentandas neceſſario obſtringantur, præſertim, cum ipſi illi etiam conventus, non ſint ſimpliciter & omnino neceſſarii; ſed vehementer tantum utiles Maximè autem, illos celebrare decet iſtiuſmodi conventus, qui ſapientia & rerum gerendarum dexteritate, aliiſque donis, maximè excellunt, quique univerſos præ cæteris juvare poſſunt, tum eos qui ea re maximè indigent, vel habita rationæ ſuæ perſonæ, vel eccleſiarum in quibus vivunt, aut quibus præſunt. Omitto alias differentias, quæ circa feſta illa occurrunt, & ad celebrandi modum, ritus, ac ceremonias ſpectant. Nam, quidquid hîc naturale eſt, id ſolum debet eſſe firmum ac ſtabile, cætera, vel planè omitti debent, vel pro utilitatis ratione, nunc omitti, aut aliqua ratione mutari, nunc ſervari. Omitti ea debent, quæ ſpirituali cultui, qui conventuum iſtorum finis eſſe debet, obſunt, retineri ea quæ ſunt utilia, & ſi, nunc hæc, nunc illa ſunt utilia, ea pro temporum ratione ſunt mutanda. Hujus rei occaſione conſiderandum eſt, qua de cauſſa leges ceremoniales, & ex judicialibus nonnullæ, Placita appellentur; cum tamen naturalis iis videatur ſubeſſe ratio, quamquam non omnibus æque. Placita autem illa dici merentur, quæ non naturali aliqua ratione nituntur, ſed tantum arbitrio conſtituentis, nempe ejus, qui poteſtatem legem aliquam ferendi habet. Hic nodus, ita poteſt expediri. Omnes leges, quas poſitivas vocant, jurè dici poſſe Placita, ſeu dogmata, licet eæ omnes ex utilitate aliqua pendeant, & ad uſum ſocietatis aut Reipub. alicujus, vel eorum qui Reipub. præſunt, interdum etiam privatorum aliquorum ſint comparatæ. Hæc enim earum natura eſt, ut tum ex jure civili, tum ex lib. 5. ethic. Ariſtot. conſtat. Quo pacto decretum Auguſti, de univerſo orbe, qui nimirum Romanæ poteſtati eſſet ſubjectus cenſendo, aut deſcribendo, dogma appellatur Luc. 2. non quod nullam haberet rationem naturalem (utile enim erat cognoſcere, totius imperii vires, aut etiam fortaſſis facultates) ſed quòd ratio illa non eſſet planè cogens, nec ex perpetua naturæ ratione petita. Opponuntur enim leges poſitivæ naturalibus, quarum ratio perpetua in ipſa natura eſt defixa, ita ut eas mutare ſine ſcelere aut delicto aliquo, nemo poſſit. At nihil peccaſſet Auguſtus, etiamſi decretum iſtud non tuliſſet, licèt aliquam utilitatis partem neglexiſſet. Idem dicendum eſt, de legibus ceremonialibus, quæ licet ratione aliqua nitantur, tamen ea numque eſt perpetua, & in ipſa natura ita defixa, ut leges iſtas planè ferre cogat, ita ut ad leges eas figendas, omnino accedere debeat arbitrium, ac voluntas, conſtituentis. Unde jam jure dogmata ſeu placita appellantur; quia nimirum niſi id videatur, aut placeat ei, qui pietatem habet, alios lege obſtringendi, eæ neminem obſtringant, ſed in cujuſque arbitrio ſint poſitæ. Sed deinde, inter ipſas leges poſitivas, magnum eſt diſcrimen. Aliæ enim, ad naturales propius accedunt, aliæ ſunt ab illis remotiores, & illæ quidem firmioribus nituntur rationibus ac naturæ propioribus; unde fit ut in illis non tanta ſit in diverſis locis, regionibus ac provinciis, aut urbibus, aut etiam in eodem loco, diverſis temporibus varietas. Hæ verò majorem varietatem admittant, & minus ſint conſtantes. Prioris generis, multæ ſunt judiciariæ leges, apud Moſen, quibus etiam in Romano jure, & aliarum etiam gentium legibus, non paucæ ſunt ſimiles; his adde ceremonias quaſdam, ſed pauciores. Poſterioris autem generis pleræque fuerunt ceremoniæ, quæ adeò longe, à legum naturalium conditione diſcedunt, ut nonnunquam vix ratio aliqua naturalis pateat, cur eæ ſint conſtitutæ, ita ut robur iſtarum legum, totum cenſendum ſit, in conſtituentis arbitrio ac voluntate eſſe ſitum, & hæ leges, κατ' ἐξοχὴν dicuntur placita, earumque ratione, populus Iſraëliticus, præcipue fuit ſegregatus ab aliis gentibus. Animadvertendum autem præterea eſt, nonnunquam rem ipſam, magis ex natura & ratione certa pependiſſe; modum autem ac circumſtantias ac tempus, magis ex arbitrio conſtituentis, nonnunquam etiam contra, quod nunc prolixius perſequi non eſt opus.

Hactenus Lucas, generatim deſcripſit profectionem parentum Chriſti Hieroſolymitanam, ſequitur ut ſpecialem deſcriptionem videamus, quæ continetur ℣.42. in quo itidem tria continentur. 1. Tempus, 2. Ipſamet profectio. 3. Cauſa impulſiva. Primum eſt ibi. *Et cum factus eſſet puer Jeſus, annorum* 12. Hoc loco quæri poteſt, cur nihil de Chriſto habeamus deſcriptum, ab ejus in templum oblatione, fugaq; in Ægyptum, & exinde reditu, uſque ad annum ipſius 12. & inde iterum uſque ad annum circiter trigeſimum, cum munus ſuum obire cœpit. Cauſa autem hæc eſſe videtur potiſſima, quòd nullæ adeò inſignes Chriſti actiones, aut Dei circa illum, per illud tempus apparuerint, ut in hiſtoria ſacra, ubi nil niſi divina ac Chriſti majeſtate digna referri inſtituerunt viri divini, commemorari mererentur; præſertim cum alia eſſent longe majora, ut miracula, de quibus Johannes, cap. ultimo & penultimo,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

quæ tamen prolixitatis cauſa, fuerunt omiſſa, cum cætera ad Chriſto fidem habendam, & ejus doctrinam quantum ſatis erat cognoſcendam ſufficerent. Nam etſi certum eſſe debet, ut ex ℣. ult. hujus cap. ut poſtea videbimus, ſatis apparet, totam Chriſti vitam fuiſſe laudabilem, & in eo ſapientiam etiam quandam ſingularem apparuiſſe, tamen quia Deus aliquo pacto ipſe videtur ejus dignitatem tum occuluiſſe, quæ poſtea eſſet apparitura, ut ne Johannes quidem Baptiſta eum antea, quam Deus certo argumento ipſi oſtenderit, noſſet, ut ſic munus poſtea ſuum obire incipiens, & planè novus inaudita ſapientia ac potentia divina præditus, in conſpectum omnium prodiens, probis quidem & verè cordatis, tanto eſſet admirabilior, & tanto facilius à Deo veniſſe crederetur; improbis verò occaſio quædam daretur offenſionis, quòd is qui antea inter vulgares homines fuiſſe videretur, poſtea tamen novam doctrinam proponere auderet, & tantam ſapientiam præ ſe ferret, quod in patria ipſius potiſſimum accidiſſe legimus. Quia inquam, hoc Dei conſilium fuit, apparet in eo non apparuiſſe facta tum illuſtria & notabilia, quæ hic commemorare eſſet neceſſe. Et certè ſi talia apparuiſſent, præſertim crebra ac manifeſta, vix fieri potuiſſet, ut in patria ſua ita eſſet contemtus, ut ei objiceretur: *Nonne hîc eſt ille fabri filius?* vel ut alicubi legimus, faber; unde huic iſta ſapientia? & ſi quæ ſunt ſimilia. Adde quod ita ferè homines ſunt comparati, ut plerumque ea qua maximi ſunt momenti, vel prætereant, vel minoris faciant, ac minus diligenter conſiderent, quam ea, quæ longè ſunt minora; facile etiam fieri potuiſſet, ut ſi Chriſti facta, vel in pueritia, vel in juventute, pleraque fuiſſent deſcribta, majori diligentia cognoſcerentur atque adeò etiam præferrentur iis, quæ ab eo tempore geſſit, ex quo munus ſuum obire cæpit ad ſalutem nimirum, verè pertinentia. Quin etiam, ſi quid tale de illo fuiſſet ſcribtum, quod imitari aliquomodo potuiſſemus, etiamſi tandem id per ſe, ad religionem non pertinuiſſet, homines ſuperſtitioſi, facilius, ad earum rerum imitationem ſe compoſuiſſent, quam ad ſequenda, in quibus revera Chriſtus ſe nobis imitandum propoſuit. Videmus ſanè, quantopere mundus hac in parte deſipuerit, qui cum ſemper velit, puerum atque infantem agere, non potuit in hiſtoria Chriſti virili conquieſcere, ſed pueriles, pueritiæ Chriſti hiſtorias, nobis procudit, & non ſine veneratione quadam & delectatione complexus eſt: quid tum futurum fuiſſe putamus, ſi divini ſcribtores, quorum auctoritas ſacroſancta eſt, hiſtoriam pueritiæ, adoleſcentiæ, ac juventutis Chriſti retuliſſent, annon putamus, facilè eam reliquæ hiſtoriæ præferre potuiſſe. Sed hæc nunc ſufficiant.

Ipſa profectio, quàm ſecundo loco, in hoc verſu expreſſam diximus, eſt in illis verbis: *Aſcendentibus illis Hieroſolymam*, ubi nil occurrit notatu dignum; ſiquidem, id in ſuperioribus jam eſt explicatum. Cauſa impulſiva, eſt in illis *ſecundum conſuetudinem feſti*, &c. hoc eſt ita exigente ritu iſto feſti Paſchatos, à Moſe deſcribto, & à populo Judaico recepto. Nam conſuetudo, interdum ſumitur pro ritu ut Act. 6. 14. fortaſſe ideò, quia in conſuetudinem, vel abeant, vel abire debeant, vel etiam ſimpliciter, quia externa facta, non habita ratione crebræ iterationis, aut publicæ conſuetudinis, mores Latinè, Græce ἔθη appellari ſolent. Quod ſi velis accipere hoc de conſuetudine ipſorum Chriſti parentum, qui feſti illius tempore ire ſolerent Hieroſolymam, non admodum repugnaverim; ſed illud tamen malim.

Hæc de prima loci parte. Sequitur altera, in qua narratur quid Dominus Jeſus Hieroſolymæ dixerit feceritve, & quid ejus rei occaſione, parentes. Primò ergo de factis Chriſti agendum eſt; deinde de dictis, in quibus factorum ſuorum rationem reddit, eaque defendit. Facta autem duo imprimis ſunt. 1. Quòd Hieroſolymæ inſciis parentibus remanſerit. 2. Narratur etiam, qua re per illud tempus, fuerit occupatus. Prius narratur ℣. 43. ubi tria conſideranda: tempus, quo Dominus Jeſus ſubſtiterit Hieroſolymæ in verbis, *Et cum abſoluiſſent*, dies nempe feſti, *cum referterentur ipſi*, nempe parentes. 2. Ipſa Chriſti permanſio. *Remanſit puer Jeſus Hieroſolymæ* &c. 3. Modus, quòd ignorantibus parentibus id fecerit, *Et non noverunt*, &c. Antequam ad alteram factorum Chriſti partem tranſeat Lucas, ſubjungit ipſorum parentum Chriſti facta, quæ occaſione facti illius Chriſti contigerunt ℣. 44, 45. uſque ad medium ℣. 46. nempe verba, *& factum eſt, poſt dies tres repererunt illum*, &c. Primus autem effectus parentum Chriſti eſt, quòd venerint, hoc eſt iverint dici iter, nempe domum verſus; qui effectus illuſtratur, à cauſa impulſiva; nempe quòd putarent eum eſſe in comitatu, ubi poteſt aliquid dici, quod ad excuſationem parentum Chriſti pertineat, qui aliàs negligentiæ videntur fuiſſe accuſandi, quod diligentiorem curam filii non geſſerint, nempe quia cum haberent aliòs ex civitate ſua comites, & quidem cognatos ac familiares, ut ex ſequentibus verbis apparet, nil dubitarent, quin Chriſtus, cum ſecum non eſſet, inter cæteros comites ac conſanguineos ſaltem eſſet, neque enim illis in mentem venerat ſuſpicari, eum ſponte ſua aliò iviſſe, aut poſt parentes alicubi reſtitiſſe. Secundus effectus eſt, Quòd inquiſierint *Jeſum inter cognatos & notos*. Tertius, Quòd reverſi fuerint Hieroſolymam, qui effectus illuſtratur itidem à cauſa impulſiva; nempe quod filium non inveniſſent, tum à fine, qui etiam novi effectus rationem habet, in verbis *quærentes eum*. Quartus, vel ſi mavis. Quintus, qui ex ſuperiori aliquomodo pendet, eſt, Quod Jeſum reperiant, qui illuſtratur à circumſtantia temporis & loci. Temporis, *factum eſt poſt dies tres*. Loci, *In templo*: quanquam hæc poſteriora verba, ad ſequentia quoque referri poſſunt.

Videamus jam alteram partem factorum Chriſti, hoc eſt, Qua re Dominus Jeſus, poſtquam Hieroſol. permanſiſſet, fuerit occupatus. Id autem exprimitur ℣. 46. & ſeq. 47. & initio 48, ab effectis illuſtratur. Occupatio illa fuit, Quod in templo ſederit in mediò doctorum, & audierit illos, eoſque interrogaverit. Ex ſequenti autem verſu apparere videtur Dominum Jeſum, etiam reſpondiſſe ad quaſdam doctorum, ipſius fortaſſe ingenium & profectum explorare volentium, quæſtiones. Dicitur enim quòd auditores mirati fuerint ipſius intelligentiam & reſponſiones. Nam hoc loco, durum videtur, reſponſiones ſumi pro interrogationibus, quas Chriſtus ad doctorum illorum dicta, interrogationeſque attulerit, niſi fortaſſe cenſendum ſit Do. Jeſum interrogando quodammodo ad quædam doctorum dicta reſpondiſſe. Hinc duplex poteſt capi exemplum. Alterum ad eccleſiæ doctores pertinet, alterum ad auditores, & imprimis hoc quidem loco, ad pueros aut adoleſcentes. Iſtud eſt, ut doctores in publicis eccleſiæ conventibus, res ſacras imprimis tractent, populo explicent, & ſi qui ſint, qui erudiri cupiant, & ſcrupulos quoſdam ſibi eximi, illos libenter audiant, iiſque reſpondeant. Hoc verò, quòd auditores ipſoſque etiam pueros & adoleſcentes, vehementer deceat, tractationi rerum ſacrarum ubi aliquid præclari diſcere poſſint intereſſe, docentibus diligenter auſcultare, & ubi fieri poteſt, ſi quid non intelligant, de eo diligenter quærere. Effectus quibus factum hoc Chriſti illuſtratur, duo ſunt, alter in auditoribus Chriſti, alter in parentibus ℣. 47. *Obſtupuerunt autem omnes*, &c. Cauſa autem ſtuporis fuit, Intelligentia ac ſapientia Chriſti, in ſermonibus ejus lucens. Quæ res ad ſingularem Chriſti commendationem pertinet. Poſterior eſt initio ℣. 48. *Et fidentes, eum*, &c. ſcilicet parentes, *attoniti redditi ſunt*, &c. Ex quo obiter id notari poteſt, quod ſupra aſſeruimus ante hac quidpiam ita illuſtre, in Chriſto non apparuiſſe, aliàs admiratione rei non ita obſtupuiſſent. Hactenus Chriſti, ac parentum facta. Sequitur ut videamus dicta Chriſti, quibus factum hoc ſuum defendit. Ubi conſideranda imprimis tria. Primò occaſio iſtius defenſionis. Deinde ipſa defen-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ſio. Tertiò ejus conſequentia, vel effecta. Occaſio defenſionis fuit, interrogatio matris, qua à Chriſto, rationem facti requiſivit, & eum non obſcurè reprehendit, cauſamque indicavit, cur id minimè probandum eſſet, ab effectu petitam. Interrogatio ipſa, qua ratio facti exigitur, & Jeſus reprehenditur eſt, *Et dixit ad eum mater ipſius, fili, quòd feciſti nobis ita* &c. Cauſa interrogationis, & reprehenſionis eſt petita, ab effectu facti Chriſti, qui gravitatem illius arguere videbatur. *Ecce ego & pater tuus anxii vel cum dolore, quærebamus te,* &c. Reſponſiò ſeu defenſio ipſa continetur ỳ. 49, cujus duæ ſunt partes. Primò enim ad rationem Mariæ & ſic poſteriorem ſermonis illius partem reſpondet. 2. Sui facti rationem reddit, & ſic ad interrogationem illius, ſeu priorem ſermonis illius partem reſpondet. Vel ſi mavis, Prius, aliquomodo factum parentum reprehendit, Poſtea, ſuum factum defendit, & rationem affert prioris dicti ſui. Primum eſt ibi, *Quid eſt quod* &c. quaſi dicat nulla erat cauſa, cur me ita anxiè quæreretis. Secundum in quo ratio hujus dicti, & ſuperioris facti Domini Jeſu continetur eſt ibi *An neſciebatis* &c. quaſi dicat facile poterat vobis in mentem venire, me debuiſſe Hieroſol. ſubſiſtere, & ea tractare, quæ ad Deum, quem patrem meum noſtis ſpectant, & in religionis negotio totum occupari, non verò ea prætermittere, & ab iis diſcedere, quæ ad eam rem pertinent, atque adeò etiam, me nulli alii rei hactenus fuiſſe intentum, facile erat conjectare. Quapropter nulla erat cauſa, cur me hinc inde quæreretis, tanquam alibi temere vagatum, aut de me ſolliciti eſſetis.

Hoc loco quæri poteſt, fuerit ne hæc Domini reſponſiò ſufficiens. Nam dicet aliquis ſaltem debuiſſe Dominum Jeſum indicare ſuis parentibus ſe Hieroſol. ſubſtituturum & res ſacras, ibi tractaturum, ne illi poſtea, illum quærere, quemadmodum factum videmus cogerentur, & de illo redderentur anxii: prę́ſertim cum reverentia parentibus debita id videretur exigere. Neque enim Dominus Jeſus, licet Dei filius, ab obedientia parentibus præſtanda fuit ſolutus, præſertim cum legamus eum poſt hoc dictum, cum parentibus deſcendiſſe Nazaretham, & illis fuiſſe ſubjectum. Reſpondendum videtur, Dominum Jeſum, ipſa oratione ſua ſatis oſtendiſſe, non fuiſſe opus, ut is parentibus ſuis, talia indicaret, & aut ab iis licentiam ejus rei peteret, aut exſpectaret, ſiquidem ipſi parentes, id per ſe ipſos noſſe & poterant & debebant, cum tot haberent apertiſſima indicia, & patefactiones divinas, atque imprimis mater, quibus edocerentur, filium hunc ſuum, eſſe verum propriumque Dei filium, idque excellentiori quadam ratione, quam omnes alii Dei filii eſſent, vel fuiſſent, atque adeò ipſum eſſe Meſſiam. Unde erat promptum admodum colligere, hunc in iis omnino debere eſſe occupatum, quæ ad Deum patrem ſuum verum ac proprium pertinerent, nec Deum permiſſurum, ut ille vel aliquid agat, quod non deceat, vel temerè alicubi hæreat, aut detrimentum aliquod patiatur & ſic pereat. Jam verò, quæ ad Deum Chriſti patrem pertinebant, Hieroſol. revera agebantur, & tractabantur, præſertim circa feſtum tam ſolenne, & proculdubiò non fugiebat Joſephum & Mariam, res divinas eo tempore, in templo ſolere tractari, & legem divinam explicari. Quare concludere debebant, ſi rationem tantum conſulere vellent, Jeſum non alibi eſſe, quam in templo inter doctores, & ibi rebus divinis vacare. Quod ſi hoc non intellIgebant, illorum hæc culpa erat, non Chriſti, qui non indicaſſet id, quod indicare non erat opus. Dices, ſaltem poterat indicare, cum id videatur eſſe humanius, & charitati erga parentes convenientius, etſi tandem id eſſet factu non omnino neceſſarium. Reſpondendum videtur, Deum voluiſſe ab illo jam tempore indicare, D. Jeſum, in iis quæ ad Deum religionemque ſpectent, à parentibus haudquaquam pendere; ſed potius parentes debere ex ipſo talia quærere, eumque conſulere, numquid velit facere ad religionem & cultum divinum pertinens. Qua de cauſa & Joh. 2 legimus, Dominum Jeſum mátri, miraculum aliquod tacitè ab eo poſtulanti, ita reſpondiſſe, ut maternam poteſtatem & autoritatem ea in parte, ſe non agnoſcere profiteretur, & huc autoritatem maternam planè non extendi oſtenderet, ſed eo loco habendam eſſe Mariam ab ipſo, quo alia quævis mulier cum qua nihil illi ſit commune, quæ ad ipſum planè non pertineat. Ita enim reſpondet *mulier* &c. In aliis rebus, quæ ad communem hanc vitam pertinebant, agnovit Dominus Jeſus, parentum ſuorum authoritatem, & illis obedivit, ac paruit. Nam eatenus & tantum illorum erat filius: in rebus divinis, nullius ſupra ſe, auctoritatem ullam vel minimam, preter patris ſui agnovit. Dico vel minimam, quia non tantum non licuit parentibus Chriſto imperare ad religionem pertinens, quod vel Deus non præcepiſſet, vel, idque multò minus, quod Deus prohibuiſſet, id quod omnibus videtur eſſe commune, ſed ne hoc quidem, ut ipſi modum illi perſcriberent, in rebus divinis verſandi, & nunc tractandi ſacra, nunc omittendi, etiamſi fortaſſe tale aliquid liberis præcipere, aliàs parentibus eſſet permiſſum: præſertim cum jam tum parentibus proculdubio, ſapientia & cognitione rerum divinarum antecelleret, & futuri illius officii ac dignitatis, quædam in eo cernerentur præludia, inter quæ hoc ipſum, quod Hieroſol. fecit Chriſtus, reponi poteſt. Hinc apparet, Parentum Domini Jeſu, in rebus ad Deum pertinentibus nullam fuiſſe ſupra Chriſtum autoritatem, non magis quam alienorum.

Unde liquet quanto in errore verſentur pontificii, qui Chriſti matri tantam autoritatem tribuere audent, & nunc etiam, poſtquā Chriſtus non amplius puer eſt, qui munus publicum nondum ſuſceperit, ſed qui jam rex populi divini evaſerit, & ad dexteram Dei fuerit collocatus, Mariam dicunt thronum ſuum, ſupra Dei per quem Chriſtum intelligunt ſolium extuliſſe, rogantque Chriſtum, ut patiatur ipſos ſui loco matri ſuæ ſervire, & ſi quæ ſunt ſimiles blaſphemiæ audentque verba, quæ poſtea ſequuntur, quòd nimirum Dominus Jeſus ſubditus fuerit parentibus, ad hoc etiam tempus trahere, atque ad res divinas extendere, cum cernamus, ipſos ne puero quidem Domino Jeſu potuiſſe quidquam in religionis negotio præſcribere. Quanquam mirum ſit, cum de parentibus hic ſermo ſit, ipſos Mariæ ſoli, hoc juris & pietatis tribuere, non etiam Joſepho, cum tamen ipſa quoque Maria, ut uxor, marito, fuerit ſubdita tum temporis cum Dominus Jeſus utrique eſſet ſubditus.

Deinde poteſt aliquomodo colligi per quandam analogiam, parentes non debere ſibi in filios arrogare imperium, ratione conſcientiæ, ſeu in rebus divinis. Quanquam alia quadam ratione, quam in Chriſto intelligitur, liberos etiam, non teneri juſſum parentum in rebus divinis omnino ſequi, ſed tantum eatenus, quatenus Dei voluntati minimè repugnant. Nam Do. Jeſu, nihil hac in parte prorſus licebat præſcribere, niſi quantum in lege Deus definiſſet, ut in reliquis liberis ſufficit, nequid illis præcipiatur, aut ab iis fiat, ob parentum auctoritatem, quod Dei voluntati repugnet. Tertio. Omnis negligentia & oſcitantia in conſideratione rerum divinitus patefactarum fugienda eſt, nec excuſationem meretur, ſed reprehenſionem, & unum etiam ex alio colligendum eſt, & ratione utendum; quod ſi quis facere nolit, in illud vitium incurret, quod D. Jeſus ſuis diſcipulis apud Marcum, non ſemel objicit, nempe quod non intelligerent. Nam id videmus, parentibus Chriſti à Domino Jeſu objici, qui ſcire poterant, ſi animum attendiſſent, & id quod ex divinis patefactionibus de Chriſto colligi haud difficulter poterat deduxiſſent.

Denique, diſcant hic omnes qui ſe Dei filios eſſe profitentur, & cum Chriſto hac in parte communionem aliquam habere ſe gloriantur, ut diligentiſſimè verſentur in rebus iis quæ ad Deum patrem ſuum pertinent. Admonentur imprimis adoleſcentes ac pueri, qui ea jam ſunt ætate, ut doctrinam cœleſtem poſſint capere, ut rerum divinarum tractationi li-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

bentiſſimè interſint, eaſque unicè curent. Hæc de ipſa defenſione. Sequitur tertiò loco eventus, vel Sermonis ejus Chriſti ac defenſionis conſequentia; quæ ſunt duplicia. Alterum enim ad utrumque parentum Chriſti pertinet; alterum, ad matrem tantum. Illud exprimitur ℣. 50, *Sed ipſi non intellexerunt*, &c. quod tamen fortaſſe ad præſens illud tempus reſtringendum eſt, nempe, quòd tum non intellexerunt, quorſum id pertineret; vel ſi mavis ad ſequentia tempora trahere, id de pleniore quadam verborum horum intelligentia, accipiendum eſt, quia nimirum vim & ſcopum orationis Chriſti non capiebant. Notatur hic ſtupiditas quædam in parentibus Chriſti, quæ non prorſus vacabat culpa. Alterum effectum, ſeu conſequens, quod ad matrem Chriſti propriè pertinet, explicatur in poſt. part ℣. 51. quæ tamen pars cum his, ſi rem ipſam ſpectes, proxime cohæret, nempe, *Et mater ejus diligenter conſervabat* &c. Ubi diligentia quædam matris, in ſermonibus illis, Chriſti memoriæ mandandis, non verò expendendis & rimandis notatur. Videtur tacitè ſignificari, Joſephum hoc non feciſſe, eumque hac in parte fuiſſe negligentiorem. Nam cur aliàs non ſimiliter ejus diligentia, hac in parte commemoraretur, cum antea, communis cum Maria, non intelligentia verborum Chriſti, fuiſſet notata. Non pugnat autem hoc cum præcedentibus, ut jam indicavimus, quia ibi de intelligentia agitur, hic de memoria. At poteſt quis meminiſſe etiam eorum, quæ non intelligit, aut parum admodum intelligit. Hactenus ſecundum loci membrum. Reliquum eſt tertium, in quo narratur, quid poſt illud tempus Chriſtus fecerit, poſtquam Hieroſolymâ exceſſit. Ea autem tria ſunt. 1. Quod deſcenderit cum parentibus & Nazaretham venerit; quod ideo videtur commemorari potiſſimùm, ut patria, ejus aut locus, unde debebat appellari, ex prædictionibus prophetarum notaretur, Qua de re videre eſt Mat. 2. Secundum. Quòd fuerit parentibus ſubjectus &c. quod quouſque extendendum, & quid reſpondendum pontificiis hunc locum urgentibus, jam dictum ſupra. Exemplum obedientiæ liberis omnibus imitandum hinc petatur, præſertim cum liberi omnes, longe ſint minores Chriſto ea ætate exiſtente. Tertium idque potiſſimum, quod exponitur ℣. 52. nempe, profectus Domini Jeſu: quod in tribus rebus conſiſtit; Sapientia ſtatura & gratia, eaque tum apud Deum, tum apud homines. Primum ergo hic conſiderandum, quid nomine profectus ſignificetur. Ubi contra pontificios oſtendendum, verum profectum hic intelligi, non autem id, quod fieri tantum videretur, partim quia nulla ſit cauſa, cur à proprietate verborum diſcedatur, à qua ſine gravi ratione diſcedendum non eſt; partim quia id, quod medio loco collocatur, nempe ſtatura, quin etiam ultimum, cujus eadem ratio, quæ primi, nempe gratiâ apud Deum & homines, poſtulat, ut de vero profectu id intelligatur. Nam quod illi imprimis objiciunt ſuperius ℣. 40 poſita, ubi dici videtur, Chriſtum jam antea plenum fuiſſe ſapientia, & Dei gratiam fuiſſe ſuper ipſum. Primò non rectè verba vertunt. Deinde etiamſi ita vertenda eſſent nihil tamen efficerent, & potius illa verba ℣. 40 ex his ℣. ultimi, eſſent explicanda, quam contra. Primò non rectè vertunt verba, quia ibi non eſt nomen πλήρης, quod plenum ſignificat, ſed πληρούμενον præſens nempe participum paſſivum vel imperfectum, quod ſignificat impletionem, quæ in actu adhuc verſatur, non verò ſit perfectum; præſertim cum verba quæ præcedunt, in imperfecto ſunt poſita, ita ut participium πληρούμενον, quod & præſentis & præteriti imperfecti ſignificationem habere poteſt, pro imperfecto potius ſit accipiendum, & ſi reſolvatur in verbum indicativi modi, cum particula copulativa, ita reddendum ſit, quemadmodum à Beza & Piſcatore, rectè animadverſum eſt: Et implebatur ſeu implebaturque, quod jam indicat, actionem implendi ſignificari, ſed nondum perfectam, ac completam, & quæ ſit in fieri, ut loquuntur. At, qui hoc pacto impletur, illi porrò multum accedere poteſt, imò accedit. Ex quo etiam confirmatur id, quod de hoc loco aſſerimus, & ſatis indicatur, nullam eſſe cauſam, cur hic à proprietate verborum diſcedatur; præſertim, cum ultima hujus cap. verba, iſtis ſuperioribus omnino reſpondeant, & Lucas omnino videatur indicare velle, Quemadmodum puer Jeſus, antea creverit, nempe ratione ſtaturæ, & ſpiritu fuerit confirmatus, hoc eſt ſubinde auctus fuerit ſapientiâ, eaque repletus, & apud Deum gratia valuiſſe, ita etiam idem poſt illud tempus fuiſſe factum. Differentia tantum in eo eſt, Primum, quòd corroborationis ſpiritus, ibi fuit mentio, quæ hic non eſt expreſſa, Verum ea tacitè etiam hic continetur. Nam corroboratio iſta ſpiritus poſtea explicatur, per quandam exegeſin, cum additur πληρούμενον σοφίας. Participium enim illud, modum rei indicat, quia eatenus corroborabatur Dominus Jeſus ſpiritu, quatenus ſapientia, ex divina virtute ſibi conceſſa augebatur. Nam etiam animus alicujus robuſtus eſſe dicitur, robuſtum item judicium, aut judicium firmari dicitur, cum ſcientia augetur, ac firmior, certior & plenior evadit. Similis loquendi modus eſt ſupra cap. 1. ℣. ult. ubi de Johanne etiam dicitur, quod fuerit corroboratus ſpiritu, quod ſimili quadam ratione, licèt non pari intelligi poteſt, de incremento quodam ſapientiæ. Et ſanè, ſi corroboratio iſta ſpiritu, quidpiam fuiſſet diverſum, ab incremento ſapientiæ, non videretur Lucas, in ultimis verbis, iſtius roboris, mentionem fuiſſe prætermiſſurus. Neque enim veriſimile eſt Dominum Jeſum, ante duodecimum annum corroboratum fuiſſe, poſtea verò corroborari deſiiſſe; ſed potiùs omnino ſtatuendum, eum porrò in iſto robore, ac viribus, incrementum capere perrexiſſe. Quare ſi Lucas id non cenſendus eſt omiſiſſe, ſtatuendum eſt, eum in iſtis verbis expreſſiſſe, in quibus ait Dominum Jeſum profeciſſe ſapientia: quod tanto fiet veriſimilius, ſi id memoria repetatur, quod ſupra diximus, verba hæc ſuperioribus reſpondere, & Lucam ipſum, modum ipſius corroborationis expreſſiſſe in verbis πληρούμενον σοφίας. Poteſt autem vox ſpiritu, vel de animo accipi ac mente, vel de ſpiritu Dei; imò iſtud propemodum eſt veriſimilius. Deinde in eo quoque aliqua eſt differentia, ſed minoris momenti, quod in ſuperioribus verbis, tantùm ſit ſermo, de gratia Dei ſupra Chriſtum, hic non tantum de gratia Chriſti apud Deum, quæ cum illa eſt eadem, ſed etiam apud homines. Nam hoc poſterius per ſe minoris eſt momenti, & potuit ſuperiùs omitti, ac præterea nihil impedit, quominus in poſterioribus aliquid addatur, quod antea fuerat omiſſum, & denique fieri poteſt, ut poſt illud tempus potiſſimum, Dominus Jeſus gratia apud homines proficeret, quia ab eo tempore inter homines verſari cœpit, & ea in ipſorum conſpectu facere, unde illis gratus redderetur, quod antea factum non fuerat, præſertim tam inſigniter, ut poſtea. Deus autem qui illum à primo ortu ſemper noverat, favoris cauſas in illo ſemper habebat. Favor enim ex notitia & agnitione oritur, quæ ſemper in Deo fuit, in hominibus non ſemper.

Sed jam tempus eſt, ut ad alteram reſponſionem noſtram veniamus, quæ eſt quòd etiamſi ibi legeretur Dominum Jeſum fuiſſe plenum ſapientia, tamen non ſequeretur inde, nullum potuiſſe in eo dari ſapientiæ incrementum. Nam etiam de aliis quibuſdam legitur, quòd pleni fuerunt ſpiritu ſancto, non quòd nullum poſſet eſſe in illis incrementum, ſed quòd ſingularis quædam copia S.S. in illis eſſet. At copia, nunc major, nunc minor eſt, & magnum in ea datur incrementum. Dicitur de Johanne ſupra cap. 1. 15. eum Spiritu ſancto repletum iri; adhuc ex utero matris ſuæ, nemo tamen dixerit, in eo non potuiſſe habere locum, incrementum; imò vix quemquam eſſe arbitror, qui non fateretur S.S. donum in eo auctum fuiſſe. Sic etiam de Zacharia eodem cap. 1. 67 dicitur, quòd repletus fuerit Spiritu ſancto,

& ta-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

& tamen proculdubio, majus dari poterat ſpiritus illius incrementum. Hic de Elizabeta (quod exemplum, anteponi debuit) eodem cap. ℣. 41. & de Stephano Act. 7. 55, & 6. 5. de aliis quoque Stephani collegis. Hic de Paulo, Act. 13. 9. ut alia omittam. Dici enim poteſt, duplicem eſſe plenitudinem. Aliam planè abſolutam, ad quam nihil poſſit adjici, aliam ſecundum quid, ſeu ſufficientem, ac pro ſtatu & conditione hominis, rationeque temporis & actionis ſufficientem. Priori modo Dominus Jeſus, non fuit plenus ſpiritu ſancto, in pueritia ſua pręſertim, cum videamus, Chriſto in baptiſmo, qui hæc tempora de quibus loquimur, longè poſt ſequutus eſt, Spiritum ſanctum, fuiſſe viſibiliter donatum, & ſupra ipſum manſiſſe, & ſic ad munus ſuum, propheticum fuiſſe unctum. Qua de re vide etiam Luc. 4. & Act. 10. Quomodo ergo jam ita plenus fuit ſpiritu, ab ineunte ætate, aut ante annum 12 ætatis, ut nihil illi addi poſſet. Statuendum ergo eſt poſteriori modo Chriſtum fuiſſe plenum ante iſtud tempus, nempe pro ratione ætatis & conditionis ſuæ, & actionibus quibus tum incumbere debebat, ita ut nihil illi deeſſet donorum ſpiritualium aut ſapientiæ, quod illi tum eſſet neceſſarium. Quo pacto etiam intelligenda ſunt exempla ſuperiora, de ſpiritus plenitudine, quæ aliis tribuitur. Cum ergo vox plenitudinis, aut impletionis, alium poſſit ſenſum, ex communi loquendi conſuetudine admittere, quam volunt adverſarii, vocis autem proficiendi, nullum queat afferri exemplum; ubi non de vero incremento, ſed de eo tantum, quod augeri videatur ſumatur, potiùs illud verbum huic, quàm hoc illi cedere debet, & locus ſuperior ex poſteriori, non contra explicandus: præſertim cum adverſarii diffiteri nequeant, verum incrementum ſaltem ex parte, in iſtis verbis intelligi, nempe ratione ætatis, & ratione gratiæ, apud homines, unde nimirum argumentum duci poteſt, ad verum incrementum hoc loco probandum, quemadmodum ſupra indicavimus. Nam ne illud repetamus, quod nulla poſſit afferri idonea cauſa; an idem verbum, reſpectu diverſorum vocabulorum ei ſubjectorum, diverſimodè ſit accipiendum, quæ tamen omnino eſſet afferenda, illud quoque accedit, quòd concinnitas etiam, & elegantia ſermonis ac conſuetudo loquendi, talem diverſitatem, qualem hic illi volunt, nullo modo admittat, ita ut fateri cogantur, Lucam eo modo loquutum eſſe, quo nemo hominum loquitur, idque nullo addito, ejus rei indicio, quod nihil eſt aliud, quam dicere, Eum intelligi noluiſſe. Etenim reſpectu ſapientiæ impropriè dictum qualem permutationem, non tam reſpectu diverſorum verborum, ſed etiam reſpectu ejuſdem vocis, ad diverſa ſubjecta tantum relatæ nullum planè exemplum oſtendent. Ne de eo nunc quid quam dicam, quòd cum diverſitas ſignificationis eſt, cum plura conjunguntur, vel reſpectu ſingulorum diverſam ſignificationem admittendam eſſe, vel reſpectu omnium eandem, non verò reſpectu duorum quidem, præſertim ordinis ratione disjunctorum unam, reſpectu unius alicujus, ejuſque intermedii, & rurſus ratione ultimi aliam, quod hoc loco contingeret. Prætereaque verbum Proficiebat reſpectu ſapientiæ & gratiæ apud Deum, impropriè accipiendum putant, ſtatuunt id tamen ſignificare proficere videbatur. Atqui iſtud effugium, nihil eos juvat. Nam vel verè videbatur Dominus Jeſus proficere, vel falſò. Si verè, habemus id quod volumus. Si falſo, Quorſum hoc Euangeliſta commemorabat, præſertim quia ſatis conſtat, eum profectum iſtum in ſapientia & gratia apud Deum, ad Dominum Jeſum commendandum afferre, At quæ commendatio ex eo, quod ita fieri videbatur, ſed tamen ita non erat. Reſtat ergo ut proprium incrementum hoc loco intelligamus. Hæc de incremento ipſo.

Quod ad res eas attinet, in quibus incrementum iſtud verum apparuerit, eæ tres ſunt. Primum & ultimum, ſunt potiſſima, & ad animum pertinent, intermedium ad corpus; quanquam ni fallor, quædam exemplaria, medium reliquis præponunt. Vide Bezam: quod veriſimilius facit, collatio hujus ℣. cum 40. Ubi primo loco dicitur, *Puer autem creſcebat*, quod de incremento corporis, omnino videtur accipiendum, agnoſcentibus id quod ſciam interpretibus. Sed nos ſequamur ordinem, qui in pleriſque exemplaribus Græcis exſtat. Quod ergo ad ſapientiam attinet, illa latè ſumi poteſt, tum pro cognitione rerum divinarum, qua quidem illi, antequam munus propheticum obiret, aliquo pacto eſſet opus, tum pro prudentia quadam, qua in actionibus ſuis uteretur, ita ut tum ex dictis illius, ſi quid de rebus divinis loqueretur, tum ex ipſius factis, ſapientia illa eluceret.

Quod ad ſecundum, nempe *ſtaturam* attinet, de ea nihil opus eſt dicere amplius, quam cur Lucas id addiderit, quemadmodum & ſupra dicto ℣. 40. & de Joh. itidem cap. 1. ℣. ult. nempe quia ſignificare voluit, dominum Jeſum, ad juſtam & decentem ſtaturam, per ætatem perveniſſe, quæ dignitatem muneris ipſius deceret, & gravitatem quandam præ ſe ferret, ne vel ob eam cauſam redderetur contemtibilis.

Quod ad tertium, quod eſt *gratia apud Deum & homines*, id nihil eſt aliud, quam favor Dei & hominum erga Chriſtum, qui inde proculdubio ortus fuit, quod in omnibus egregiè, & ut ipſo dignum erat ſeſe gereret, & quod ad homines attinet, etiam ideo, quod ſapientia ſingularis & inuſitata in ipſo ſingulis ætatibus & temporibus appareret. Nam quod ad Deum attinet, dubium eſt, num dona quæ ipſe in Chriſtum contulerat, non verò à Chriſto labore fuerant aliquo & ſtudio acquiſita, qualis erat ſapientia, favoris illius erga Chriſtum cauſa fuerint. Sed veriſimilius eſt ea, Chriſto favorem hunc conciliaſſe apud Deum, quæ ab ipſo verè proficiſcebantur, ejuſque ſtudiò peragebantur, quales erant ejus actiones.

Hinc patet primò Quid pueri & adoleſcentes, ſibi, aut parentes liberis ſuis optare potiſſimum debeant, & qua in re eos elaborare oporteat, nempe ut ii in his rebus incrementum capiant, quam poteſt fieri maximum, in quibus olim Chriſtus, & imprimis in iis, quæ magis ſunt ſpiritualia, & ad animam veramque fœlicitatem pertinent, qualis eſt ſapientia & gratia apud Deum, quam vitæ integritas & ſanctitas, nonnunquam bonitas antecedit, tanquam cauſa effectum.

Patet etiam hinc, Sapientiam inter alia quæ à Deo mortalibus conceduntur bona, eſſe bonorum ferè primum & maximum; imò ſi ſapientia perfecta intelligatur, verè eſſe maximum, ex quo reliqua facile proficiſcuntur. Nam ſi ſapientia perfecta ſit, ſpes quoque immortalitatis in ea continetur. Virtus autem, quæ aliqua ex parte eſt optabilior, non in eorum eſt numero bonorum, de quibus nunc loquimur, quæ Deo in ſolidum ſint adſcribenda, non etiam hominis induſtria ex aliqua parte, ſed labore etiam noſtro accedente, comparantur.

Tertiò. Videmus etiam quid potiſſimum debeamus quærere, & quo actiones & ſtudia debeamus referre; quod adoleſcentibus hoc loco obſervandum; nempe ut gratia polleant apud Deum, & conſequenter apud homines cum Deo conſentientes: ille enim favor Dei, hanc felicitatem omnino ſecum trahit.

Quartò videmus, Non eſſe ſpernendum favorem hominum, imò etiam aliquo uſque deſiderandum, & quærendum, quatenus id cum Dei erga nos favore, conſiſtere poteſt, & hominum judicia, cum Dei judicio conſentiunt. Aliàs ſi Deus, homineſque diſſentiant, nullum eſt dubium, quin Dei favor, favori hominum longiſſimè ſit præferendus.

Denique hinc refutantur ii, qui Chriſto divinam naturam tribuunt, atque imprimis ii, qui ſtatuunt divinam illam naturam humanæ, à primo conceptionis momento, proprietates ſuas communicaſſe, aut donis ſupernaturalibus auxiſſe, ut nulli incremento eſſet locus, quales Lutherani & pontificii. Quamquam idem coguntur alii quoque facere, niſi velint,

unio-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

unionem perſonæ disjungere, & diverſos intellectus, qui perſonarum ſunt differentiæ ultimæ, in quorum altero ſapientia fuerit immenſa, nullius incrementi capax, in altero definita, & capax incrementorum, introducere, quod ipſum, eſt diverſas perſonas conſtituere. Adde, quod adverſus omnes illud militat, quòd dicatur Jeſus ſimpliciter gratia creviſſe apud Deum, & ſic manifeſtè à Deo ſimpliciter ita dicto, diſtinguatur; & ſanè mirum eſſet dicere Dominum Jeſum apud ſemetipſum gratia creviſſe, etiamſi tandem diverſitatem naturarum admittas, non ſecus atq; ſi quis dicat, aliquem apud ſemetipſum proficere gratia, quia corpus ipſius nunc minus, nunc magis ſibi placeat. Quinetiam, quod ad ſtaturam illam attinet, qua ratione Dominus Jeſus ſecundùm humanitatem, quæ certa ſtatura, & magnitudine definita eſſet prædita; cum Deo, ſeu divina natura, quam immenſam ſtatuunt, fuit conjuncta. Nam vel ratione totius fuit conjuncta, vel ratione partis hoc eſt, vel humana ipſius natura, fuit exæquata divinitati, ita ut nihil eſſet divinitatis, cum quo non eſſet conjuncta humanitas, aut ejus pars; vel humanitas tantum, cum aliqua divinitatis parte, fuit conjuncta, & ratione illius cum toto, quemadmodum homo, cum homine, ratione unius lateris, aut ratione manus tantum. Si prius. Ergo humanitas fuit infinita. Infinitum autem incrementum non admittit. Eo enim nihil majus. At hic ſtatura certa, & incrementum ſtaturæ, Domino Jeſu tribuitur, quod nemo etiam negare poteſt, niſi cum ratione velit inſanire. Si poſterius, Ergo divinitas partes habet, quod illis eſt abſurdiſſimum.

Luc. 4. verſ. 18. & 19.

IN his verbis Chriſtus muneris ſui prophetici rationem ac ſcopum explicat, & quam læta hominibus Dei nomine annunciare debeat, docet. Sunt autem verba hæc ut ex præcedentibus etiam apparet, ex Eſaia deſumta, qui Chriſti typum gerens, ea de ſe aliquando pronunciavit, oſtendens ſe quoque ad lætiſſimum à Deo nuncium Judæis afflictis afferendum miſſum eſſe, hoc eſt ad liberationem ipſorum è captivitate Babylonica aliquando ſequuturam, quæ quidem liberatio typus fuit liberationis noſtræ è tyrannide Diaboli, cæterorumque hoſtium noſtrorum ſpiritualium. Sunt autem duæ loci partes. In priori authoritatem dictis ſuis propheta, & porrò ipſe Chriſtus, de quo verba hæc potiſſimùm loquuntur, conciliat. Deinde ſcopum illum muneris ſiu proponit. Prius continetur illis verbis, *Spiritus Domini ſuper me; propterea unxit me.* Addi etiam poſſunt illa ſequentis commatis verba, *miſit me* nempe Dominus.

Duo potiſſimum commemorat propheta quibus fidem orationi ſuæ conciliat; quorum prius & quidem apertius, complectitur donum præſtantiſſimum, quo eum Deus inſtruxerat ad munns propheticum recte & ſine omni erroris periculo obeundum, ac fidem eidem adſtruendam. Poſterius eſt ipſa muneris collatio ſeu impoſitio divinitus profecta. Prius continetur illis verbis, *ſpiritus Domini ſuper me, propterea unxit me.* Quum ait ſpiritum Domini ſuper ſe eſſe, ſignificat ſe ſpriritu Dei regi, agi, ac commoveri, ac porrò non ſua ſe ſponte aut à ſe excogitata loqui, ſed impellente ſpiritu ea pronunciare quæ ipſe ſpiritus dictat. Similis phraſis eſt de Simeone Lucæ c. 2. ℣. 25. Quanquam longe perfectiori ratione ſpiritus Domini erat ſuper Chriſto, quàm ſuper Simeone aut etiam ſuper ipſo propheta Eſaia, qui inſignem Chriſti geſſit imaginem. Intelligitur hinc unde dictorum propheticorum certitudo pendeat, nempe quod ut Petrus ait, Epiſt. 2. c. 1. ℣. ult. *Non voluntate hominum allata ſit aliquando prophetia, ſed à Spiritu S. agitati loquuti ſunt ſancti Dei homines.* Quod idem intelligendum eſt etiam de Chriſti dictis, prophetico munere in terra fungentis. Quanquam interea non excludenda ſunt ipſa oracula ad prophetas delata & divina veluti alloquia, quibus prophetas omnes ſuperavit Chriſtus, ut pote qui in cœlis apud Patrem fuit, eum vidit, & ab ipſo præſens quæ aliis annunciaturus eſſet, accepit. Sed ſpiritus tamen ſanctus fuit qui ea ipſius menti penitus impreſſit, & perpetuo poſtea ſuggeſſit, atque ut ad rem quamvis quæ ipſi explicanda eſſet, ſine ullo errore, dubitatione, hæſitatione, applicare poſſet, effecit. Ideo autem priori loco hujus rei mentionem facit, poſtea demum miſſionem commemoraturus, licet hæc aliquomodo videatur illam præcedere, quia manifeſtius erat Spiritu Sancto prophetam aut etiam Chriſtum agi, quàm à Deo miſſum eſſe. Ita quidem ut hoc ex illo tanquam clariori potiſſimùm eſſet demonſtrandum. Quanta autem vis ſpiritus hujus fuerit quo Chriſtus fuit à Deo imbutus, patet ex ejuſdem Eſaiæ verbis quæ habentur ſup. c. XI. ℣. 2 & 3. de quo loco agitur in Tractatu de Spiritu Sancto.

Addit autem propheta, hoc confirmaturus *propterea unxit me.* Non dubito perinde hæc verba eſſe accipienda ac ſi dictum fuiſſet, propterea quod unxit me, ſeu quia unxit me, ut eſt in Hebræo: quemadmodum & ſententia ipſa poſtulat: de unctione enim ſermo eſt, quæ ipſo Spiritu ſancto fuerit peracta, hoc eſt quæ in eo conſiſtat quòd Spiritum S. in Chriſtum Deus effuderit. Jam verò non ideo Deus Chriſtum Spiritu S. unxit, quia Spiritus S. jam ſuper ipſo fuerit, licet ita nonnulli interpretes ineptiant, ſed propterea Spiritus S. ſuper Chriſto fuit, quia Deus illum Spiritu S. unxit: quemadmodum Petrus de eo loquitur Act. 10. 38. Eſtque res inde manifeſta, quòd Spiritum Domini ſuper aliquo vel ſuper aliquem eſſe, ſit effectus unctionis ſeu effuſionis Spiritus S. ſuper eandem perſonam, & hac dudum etiam præteritâ, maneat ac duret. Et ſanè hoc loco cùm Chriſtus ait, *Spiritus Domini ſuper me,* de re præſenti loquitur, ſubaudiendumque eſt verbum *eſt,* quaſi dicat, Spiritus Domini ſuper me eſt. At de unctione tanquam, de re præterita loquitur, quum ait, *unxit me.* Ideo autem Lucas dicit οὗ ἕνεκεν, *propter quod* quia ita habebat interpretatio vulgata Græca, quam mutare noluit, quum ſatis ex reipſa intelligi ſententia poſſet. Itaque οὗ ἕνεκεν pro διότι, hoc eſt propterea, poſitum eſt propterea quod. Quando autem Chriſtus fuerit Spiritu Sancto unctus, ſatis ex hiſtoria ſacra patet. Etſi enim Chriſtus à primo ſuo ortu Spiritu S. fuerit repletus, eoque ſubinde magis atque magis pro ætatis ratione inſtructus, tum demum tamen uberrime eo fuit perfuſus, quum poſt baptiſmum à Johanne ſuſceptum Spiritus S. viſibili ſpecie in eum deſcendit: quandoquidem etiam illo demum tempore ad munus ſuum propheticum verè fuit conſecratus: unde & interveniente tantùm tentatione dierum 40 in deſerto, protinus munus ſuum eſt exorſus: quemadmodum hoc ipſo capite Lucas docet, & ipſa rei ſeries, hoc & præcedenti capite explicatæ ſatis videtur unumquemque monere, ad quod tempus hæc unctio ſit referenda. Confer inter ſeſe ℣. 22, cap. præcedentis, & ℣. 1. hujus ipſius cap. quarti, itemque ℣. 14. ad hunc uſque locum.

Quod ad poſterius attinet, hoc eſt ad miſſionem, à qua munus Chriſti propheticum pependit totaque illius authoritas, ſatis clarum eſt quid eo nomine ſignificetur. In eo enim conſiſtit *miſſio* quòd alicui munus hominibus quippiam annunciandi demandetur: unde porrò fit ut verba ipſius omnia quæ Deo mandante pronunciat, non ipſius ſed Dei cenſenda ſint. Hæc autem miſſio quibuſnam ſit neceſſaria, alibi docetur. Chriſto ſanè omnino fuit neceſſaria, res antea inauditas Dei nomine hominibus annunciatura. Et hæc quidem de priori hujus loci parte dicta ſufficiant.

Quod ad poſteriorem partem attinet, pluribus verbis eandem rem exprimit propheta, & cum eo Chriſtus: quanquam nonnulla verba, ſalvâ manente ſententiâ, ſunt immutata. Eorum autem ſumma huc redit, quòd eum in finem ſit miſſus, ut homines ob peccata ſua in miſerrimam ſervitutem delapſos, & ut peccati ita ſimul etiam Diaboli & mortis tyrannide oppreſſos, infinitiſque conſcientiæ vulneribus ſaucios, in libertatem vindicandos eſſe doceat, eorumque animos ac conſcientias, tanto ſolatio erigat atque exhilaret. Et primum quidem ipſe propheta ſeu mavis Chriſtus, ſummam

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

mam rei explicat: poſtea ejus partim effecta ſubjicit, partim etiam paulò ſpecialius beneficii iſtius rationem exprimit, partim denique cauſam unde id beneficium profluat, indicat. Nam primùm dicit, *ſe miſſum eſſe ad euangelizandum*, ſeu ad lætum nuncium ferendum *pauperibus*, ſive hominibus afflictis. Etenim *pauperes* pro afflictis hic eſſe accipiendos, ſatis docet Maldonatus. Agebat enim propheta de illis qui in Babylonica captivitate aliquando eſſent detinendi, quibus ipſe lætum liberationis nuncium tanto antè tempore afferre debebat. Illis autem reſpondent, ut ſupra jam vidimus, homines peccati, Diaboli, ac mortis ſempiternæ ſervitute oppreſſi, quibus Chriſtus lætum liberationis nuncium afferre debuit, atque adeo attulit. Finemque deinde ejus rei explicat, dum ait, *ad ſanandum contritos corde*, hoc eſt ut eos hoc pacto ſoler, quorum animi ac conſcientiæ tot vulneribus quæ peccatis ſuis ſibi ipſis inflixerunt, ſauciæ ſunt, nec ſpem gratiæ divinæ ac ſalutis concipere per ſe poſſunt. Etenim Dominus Jeſus miſſus fuit ad remiſſionem peccatorum omnibus qui in ipſum crediderint, ac porrò vitam ſuam ad mandatorum ipſius normam compoſuerint, annunciandam ac confirmandam. Quæ quidem tam late patet, ut omnia peccata, quantacunque ſint, & quocunque tandem numero, quæ ejuſmodi fidem anteceſſerunt, & lapſus etiam, qui cum iſtiuſmodi fide conſiſtere poſſunt, iis qui fidem illam habent ſint condonanda. vide Act. 13. 38, 39. Itaque omnia illa peccata quæ agnitionem veritatis anteceſſerunt, ita credentibus vi promiſſionis per Chriſtum nobis propoſitæ condonantur, ut nihil illa prorſus ad gratiam divinam ac felicitatem ſempiternam illis obſtent. Quin etiam ſi quis poſt veritatis agnitionem non protinus peccati jugum excuſſerit, modò id poſtmodum excutiat, & ſic illam peccati ſervitutem fides vera atque per charitatem efficax conſequatur, etiam ejuſmodi peccata vi promiſſionis iſtius remittuntur. Vide 1 Joh. 2. 2. Sed eo tamen hæc peccata differunt ab iis quæ ante agnitam veritatem ſunt commiſſa, ut ſi quis aliquanto diutius in illis hæſerit, paulatim ſeſe divino auxilio quo ad excutiendum peccati jugum eſt opus, privet, & ſic difficiliorem ſibi ad remiſſionem peccatorum obtinendam aditum reddat: præſertim ſi aliorum piorum precibus accedentibus non juvetur. Deinde & illud efficit, ut etiamſi mortis æternæ pœnam non incurrat, aliis tamen in hac vita ſuppliciis obnoxium ſe reddat. Vide 1 Cor. XI. 30 ſeqq. Tertiò quod ad lapſus attinet qui fidei ac pietatis curſui interveniunt, ii ſi & leves per ſe ſint, & non adeo crebri, nec quicquam contumaciæ ſibi habeant adjunctum, proculdubio divina benignitate, vi promiſſionis ipſius per Chriſtum nobis factæ, penitus teguntur: præſertim ſi accedat ſingularis coram Deo humiliatio animi culpam ſuam agnoſcentis, ac porrò etiam deprecatio, tum propria, tum aliena, ardor præterea charitatis, & in pauperes atque afflictos major miſericordia, ac liberalitas effuſior. His enim omnibus magna vis ineſt ad lapſus ejuſmodi tegendos, imò etiam ad graviorum quorundam lapſuum pœnam avertendam. At ſi quippiam horum, vel etiam plura, abſint, facile fieri poteſt ut is qui deliquit aliquam ſibi accerſat pœnam, eamque tanto majorem, quanto aut gravius aut ſæpius deliquerit, aut pauciora remedia ad reatum ſuum delendum adhibuerit. Denique ſi contigerit ut aliquis poſtquam fidem per charitatem efficacem habere cœperit, & in vera pietate aliquamdiu duraverit, ad unum alterumve peccatum relabatur, ſi nihilominus ſeſe recipiat & ad veram illam atque efficacem fidem redeat, ejuſmodi etiam peccata, quæ fidei ut ita dicam filum abruperant, vi promiſſionis divinæ per Chriſtum nobis factæ delentur. (Huc faciunt exempla quæ exſtant in epiſtolis ad Eccleſias Aſiaticas; Apoc. 2. 5, 16, 22: 3. 3, 19. Quanquam etiam ex generalibus promiſſis, credentibus factis, remiſſionis peccatorum & vitæ æternæ idem patet.) Sed iſtiuſmodi tamen hominis ſtatus admodum eſt periculoſus: propterea quòd facile fieri poteſt ut à Deo induretur, & reſipiſcentiæ locus illi non pateat. Duo tamen potiſſimum ſunt quæ ſublevare hujuſmodi miſeriam poſſunt, quorum alterum in ipſo ſitum eſt, alterum in aliis. In ipſo, ſi & antea pietatem atque inprimis charitatem erga alios fervide fuerit ſectatus, & ut in aliqua peccata denuo fuerit prolapſus, alias tamen pietatis partes non deſerverit, atque inprimis charitatem erga fideles, alioſque miſeros atque afflictos; vide Hebr. 6. 10. & præterea ſi animum reſipiſcendi non abjiciat, ſeque ipſum ſubinde accuſet, à conſcientia ſtimulatus. In aliis verò illud ſitum eſt, ut ardentibus eum apud Deum juvent precibus, ut Deus illius miſertus, opem illi ſuam, aut occaſionem reſipiſcendi ne ſubtrahat, ſed potiùs varia morbo ejus ſanando adhibeat remedia: (vide 1 Joh. 5. 16.) ſimul etiam quæcunque facere ad eam rem ipſi poſſunt, diligenter faciant, hoc eſt moneant, corrigant, nunc acrius objurgent, nunc lenius, prout res exigit, tractent, nunc terreant ſuppliciorum divinorum metu, nunc etiam ſolentur, & ſpem divinæ gratiæ faciant, aut ſi quæ ſunt adhuc alia quibus eum ad frugem revocare poſſint. Vide Jud. ℣. 22, 23. Interim tamen id etiam metuendum eſt illis hominibus, & multo quidem magis quàm iſtis qui poſt agnitam veritatem in peccato aliquo perſeverant, vel crebrius aut gravius dum in fidei ſtadio verſantur, labuntur, ne aliis quibuſdam ſuppliciis divinis ſeſe involvant, utut æternum effugiant. Quodſi autem aliquid iſtorum defuerit quæ remedium tantis malis afferre poſſe diximus, facile fieri poteſt ut juſto Dei judicio aditus illis ad reſipiſcentiam quodammodo præcludatur; maximè ſi ad peccata illa acceſſerit animi contumacia.

Sequitur nunc ut videamus quomodo aliquanto ſpecialius propheta id beneficium explicet quod Chriſtus Dei nomine hominibus annunciare debuit. Id autem facit in illis verbis, *Ad prædicandum captivis remiſſionem*, vel emiſſionem, *& cæcis receptionem viſus, ad emittendum vulneratos in remiſſione*. Specialiora enim hæc eſſe, quàm præcedentia, facile cuivis conſtat. Latius enim patet nuncium lætum afflictis allatum, & ſolatium iiſdem adhibitum, quàm prædicatio de liberatione è captivitate, de receptione viſus, & dimiſſione eorum qui ſint vulnerati. Qua autem de re literali ſenſu inſpecto loquatur propheta, ſatis jam antea eſt indicatum. Quin & illud qua de re myſtico ſenſu loquatur Chriſtus. Quum enim ait ſe *miſſum eſſe ad prædicandam dimiſſionem captivis*, ſignificat ſe eum in finem eſſe miſſum, ut iis qui peccati ac mortis inprimis ſempiternæ veluti captivi erant, Dei nomine annunciet, fore ut à peccati reatu, ac ſempiternæ mortis ſupplicio vindicentur, modò reſipiſcant. Vox ἄφεσις quæ *remiſſionem* ſignificare in Sacris Literis ſolet, hoc loco non ad peccata, ſed ad homines ipſos refertur, & hominum dimiſſionem è captivitate ſignificat: quæ in remiſſione quidem peccatorum ſita eſt, ſi myſticum ſenſum ſpectes, ſed tamen eam remiſſionem primò aut propriè non denotat. Quod verò ad ſequentia verba attinet, quum ait Chriſtus, *& cæcis receptionem viſus, ad mittendum vulneratos in dimiſſionem*, ea in Hebræo aliter leguntur. Ubi unum tantum eſt membrum, non duo. Nihil enim ibi dicitur aliud quàm *& vinctis apertionem carceris*. Cur autem eo modo ſaltem ex parte verterint Græci interpretes atque ita citarit Lucas, explicatum eſt à Maldonato. Ultima denique verba quæ habentur verſic. 19, ita explicant divinum beneficium, hominibus per Chriſtum annunciandum, ut ſimul fontem ejus nempe divinam benignitatem aperiant, dum ait *ad prædicandum annum Domini acceptum*. Hebraicè ita ſonant, *ad prædicandum annum beneplaciti*, ſeu benevolentiæ ac benignitatis, *Domini*. Cætera apud Maldonatum videantur.

Lucæ 7. verſ. 36 uſque ad finem cap.

IN his verbis narrat Lucas quomodo fœmina quædam ob peccata infamis, gratiam D. Jeſu & quæſierit & impetraverit: quoq; pacto Chriſtus hoc tum ſuum tum illius factum defenderit. Tria ergo potiſſimum in iis ſpectanda nobis proponuntur. 1. Quomodo fœmina illa ad Chriſtum acceſſerit, ejuſque gratiam ambiverit.

2. Quomodo Chriſtus tum id quod mulier fecerat ipſcque admiſerat, tum quod porrò facturus erat in mulieris gratiam defenderit. 3. Quomodo gratiam fœminæ illi exhibuerit.

Ad primum quod attinet, rurſus tria ſunt à Luca nobis propoſita. 1. Locus ſimul & occaſio quæ fœminæ illi fuit data adeundi Chriſtum & gratiam ipſius ambiendi. 2. Facta illius mulieris quibus gratiam ambivit. 3. Effectum quoddam in hoſpite Chriſti enatum, quod ſequenti defenſioni occaſionem præbuit: quæ proinde particula primo membro cum ſecundo quodammodo communis eſt.

Locus & occaſio quæ mulieri illi data fuit ut Chriſtum adiret, & gratiam ejus ambiret, exponitur ỳ. 36. & ex parte etiam 37. Nempe quòd à Phariſæo quodam rogatus ut cibum unà caperet, ædes ipſius ingreſſus, accubuerit, idque fœmina illa cognoverit. Ubi occaſio eſt differendi de eo quatenus liceat Chriſtianis hominibus commercium habere cum infidelibus, & ipſorum etiam menſa uti, aut conviviis intereſſe. Alterum verò, hoc eſt facta mulieris quibus gratiam Chriſti ambivit recenſentur ỳ. 37 & 38. Quanquam priuſquam ea recenſeantur, ipſa prius fœmina aliqua ratione deſcribitur, dum dicitur fuiſſe *peccatrix*, quæ in eadem illa urbe vixerit. Vix videtur eſſe dubium ſignificari eam fuiſſe meretricem. Nam quemadmodum de viris *peccatorum* nomen ab Euangelicæ hiſtoriæ ſcriptoribus uſurpatur potiſſimum de publicanis, quamvis de variis flagitiorum generibus quibus illi ſunt contaminati accipi poſſit; Sic de fœminis peccatricum nomen uſurpatum ſcortationis vitium ſive ſolum ſive unà cum aliis videtur omnino complecti. Hoc enim vitium inprimis in fœminis ſolet notari eaſque præ cæteris infames reddere: Non quod fœminis ſit familiarius quàm viris, ſed potiùs propter id ipſum quòd quum natura eas ad pudorem ac verecundiam finxerit, gravius ab illis delinquatur ſi verecundiæ ac caſtitatis metas fuerint tranſgreſſæ: unde eas publica infamia ſtatim ſolet conſequi: Ut alias nunc rationes taceam. [Qualis illa eſt quod quum periculum ex libidine illis ſit majus, & ex effectu ſæpe in illis libido evadat manifeſtior, atque ad matrimonia honeſta aditum ſibi hac ratione præcludant, exiſtimatione fidei quam maritis uxores præſtare debent perdita, quia verendum eſt ne alienos fœtus maritis ſupponant; ideo tanto majorem illarum libido arguit impudentiam, quod metu etiam illo non abſterritæ, verecundiæ limites tranſilierint.]

Facta autem illius mulieris hæc ſunt. Primò quòd attulerit vaſculum ex alabaſtro confectum, unguento repletum, quod factum ſequentium quædam eſt præparatio. Secundò quòd ad pedes Chriſti conſiſtens, & quidem à tergo, fleverit. Ubi ipſius ſingularis demiſſio apparet, quòd non auſa fuerit ad caput ipſius conſiſtere, in lectulo ad menſam accumbentis, neque oculos ejus ſubire, pudore ex memoria peccati ſui ſuffuſa; ſed à tergo ipſius conſtiterit: & denique quod fleverit peccatumque ſuum acerbe deploraverit. Ubi unà cum demiſſione etiam dolor ex peccatis commiſſis conceptus apparuit: quæ duo omnibus peccatoribus, ſi peccatorum veniam à Deo Chriſtoque impetrare velint, ſunt imitanda. His enim rebus eluuntur quodammodo peccata, & ad miſericordiam Deus flectitur. Quanquam in illis non eſt acquieſcendum; ſed charitas quoque in Deum ac Chriſtum, ut ab hac muliere factum eſſe mox videbimus, quibus poſſumus modis teſtanda, & vita univerſa emendanda. Tertium illius factum ex ſecundo quodammodo enatum, eſt, quòd cœperit rigare pedes Chriſti lacrymis ſuis. *Cœpit* inquit, *rigare*, hoc eſt rigavit. Ita enim in Sacris Literis vox incipiendi non ſemel uſurpatur, ut Act. 1. ỳ. 1. Unde apparet & ubertim profluxiſſe illi lacrymas, quod majoris doloris argumentum eſt; & voluiſſe eam hac ipſa ratione Chriſti pedes quodammodo abluere, & hac quoque ratione ipſius gratiam ac miſericordiam ſibi conciliare: utpote cujus pedes non aquâ, ſed lacrymis ex capite oculiſque ſuis promanantibus ut ablueret, dignum judicaſſet.

Quartum illius factum eſt quòd capillis capitis ſui exterſerit ipſius pedes. In quo iterum illius apparet humilitas ſeu demiſſio & veneratio Chriſti, quem dignum judicavit cujus pedes non linteo aliquo, ſed comis ſuis, comis inquam capitis, quibus ſuperbire ſolerent mulieres, & ipſa proculdubio ſuperbierat, abſtergeret, ac purgaret.

Quintum eſt, quòd oſculata fuerit ipſius pedes; quod itidem ſummæ demiſſionis & charitatis in Chriſtum eſt argumentum. Oſculum quidem aliàs charitatis eſt, ſed pedibus fixum, humilitatis. Unde & vulgò quum ſignificare volumus nos non detrectare quominus nos coram aliquo proſternamus ac dejiciamus, dicere ſolemus nos paratos eſſe etiam pedes illius oſculari.

Ultimum illius factum eſt quòd eoſdem pedes unxerit, unguento illo quod attulerat. Id quod charitatis fuit: Amici enim amicos ungere in convivio ſolebant; & venerationis: quòd Chriſti non tantùm caput ſed ipſos etiam pedes dignos judicarit, quos unguento ungeret. Imò ſimul & humilitatis, quòd non auſa fuerit unguento caput ipſius perfundere, quaſi indigno quod caput ipſius contingeret, ſeu mavis quaſi ipſa ſit indigna quæ caput ipſius tangeret.

Hæc illa tunc fecit, quia Chriſtum habebat in terris corpore præſentem; nunc abſens aliis eſt modis colendus, & noſtra erga eum charitas conteſtanda: ac præcipue in ipſius membris, ſeu ut ipſe eos appellare dignatur, fratribus, quibus quicquid præſtatur boni, id ſibi imputat.

Non omnia autem quæ fœmina hæc præſtitit Chriſto, imò vix quidquam eorum membris Chriſti convenit: partim quia cum Chriſto dignitate haudquaquam ſunt comparandi, ac porrò tam humilia officia ſibi ab aliis præſtari, ferre per modeſtiæ leges non poſſunt aut debent, quæ Chriſtus Dei filius ac tantus Dei legatus ſalva modeſtia potuit admittere: partim quia quædam ſaltem ex illis conſuetudo abrogavit. Itaque loco horum officiorum alia ſunt Chriſto in ipſius membris exhibenda, atque inprimis beneficentia in ipſos exercenda. Hæc erunt loco ablutionis cujuſdam, & unctionis pedum Chriſti.

Sequitur nunc tertium, quod in primo hujus loci membro contineri diximus, nempe effectum quoddam in hoſpite Chriſti enatum, quod ſequenti Chriſti orationi ac defenſioni occaſionem præbuit: ac porrò non magis ad primum quàm ad ſecundum loci membrum referri poteſt. Continetur autem ỳ. 39. ubi dicitur, *Videns autem Phariſæus qui vocaverat ipſum, dixit*, ſeu cogitavit, *apud ſeipſum, inquiens: Hic ſi eſſet propheta, noſſet* vel cognoſceret *utique, quæ aut qualis ſit fœmina quæ ipſum tangit, quia peccatrix eſt.* Concluſit ex hoc mulieris facto quod Chriſtus admitteret, eum prophetam non eſſe. Ita enim ratiocinatus eſt: Si Jeſus eſſet propheta, cognoſceret cujuſmodi hæc ſit mulier, nempe ob peccatum infamis. At non cognoſcit: quandoquidem eam admittit, & ſeſe tangi ab ea patitur: id non facturus ſi noſſet eſſe fœminam ob peccata ſua infamem. Quare apparet eum prophetam non eſſe. Ex ſuo nimirum ingenio æſtimavit Chriſtum, & quia ipſe aliique ejuſdem generis homines, ſanctitatis opinione inflati, cum ejuſmodi fœminis ne minimum quidem commercii habere vellent, & ab illis tangi putarunt eſſe contaminari; ideo putavit etiam Chriſtum ſi hanc fœminam noſſet idem fuiſſe facturum: ignorans rationem muneris Chriſti, qui peccatorum ſervandorum cauſa venerat. Quanquam etiam in eo falſus fuit, quòd putarit omnino neceſſarium eſſe, ut propheta protinus cognoſceret quales eſſent homines qui ad eum accederent, eumque tangerent. Neque enim id omnium prophetarum, vel certè non quovis tempore fuit. Et de primo quidem hujus loci membro hactenus.

Sequi-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Sequitur defenſio Chriſti, qua & factum illius mulieris commendat, & jure illam non modo à ſe admitti, ſed etiam gratiam ei exhiberi, docet. Utitur autem ad hanc rem oſtendendum, parabola ſeu comparatione, cujus protaſis proponitur verſ. 40 & tribus ſequentibus: tum demum apodoſis ſeu applicatio, à verſ. 44. uſque ad finem 47.

Illa ita proponitur, ut prius attentionem hoſpitis ſui excitet Chriſtus, eumque ad audiendum comparet verſ. 40. Deinde rem ipſam partim ipſe exprimat, partim ex Simone iſto eliciat, ut ipſius judicio confirmata, poſtea ad rem accommodari rectius queat, & ad convincendum Simonem, illum hoſpitem, tanto majorem vim habeat. Summa autem parabolæ hæc eſt, ut oſtendat ex duobus debitoribus eum magis diligere ſolere creditorem cui plus ſit condonatum, eum minus cui minus. Unde poſtmodum, ut in applicatione videbimus, vult colligi etiam illum plus diligere Deum cui plus peccatorum condonetur, minus illum cui minus. Unde porrò vult colligi, hanc mulierem peccatricem quæ longe magis ipſum atque in ipſo Deum dilexerit, aut diligere ſe oſtenderit, quàm Simon: plus etiam illi quàm iſti à Deo condonatum eſſe; ac pòrro non ſpectandam eſſe illam à Simone ut mulierem peccatricem, ſed ut illam cujus peccata ſunt apud Deum deleta: ita ut jure Chriſtus eam ad ſe admittere debuerit, ac porrò etiam certâ remiſſionis peccatorum promiſſione aut ſpe ſolari debeat.

Sed jam ſingula protaſeos membra propius ſpectemus. Proponit ergo ſpectandum fœneratorem ſeu creditorem quendam, & duos ipſius debitores. Deinde debita illorum, magnitudine diverſa. Tertiò effectum creditoris circa utrumque debitum, ſeu mavis debitorem. Denique Simonis judicium elicit, de effectu in ipſis debitoribus, ex creditoris facto ſeu beneficio nato. Hic fœnerator ſeu creditor, Deum proculdubio refert, & ipſum Chriſtum, Deo hac in parte ſubordinatum, & perſonam ipſius ſuſtinentem. Quandoquidem Chriſtus Dei nomine debita apud ipſum contracta, hoc eſt peccata hominum vel remittere vel retinere poterat, in eum finem à Deo miſſus ut remiſſionem peccatorum hominibus reſipiſcentibus annunciaret, non reſipiſcentibus pœnam comminaretur. Vocabulum *fœneratoris* ad Chriſtum accommodatum, id quod vitioſum in ſe complecti ſolet quum de hominibus proprie dicitur, perdit. Quomodo autem Deus ſit creditor, mox apparebit, quum videbimus quomodo nos fiamus ipſius debitores. Debitores autem Dei evadimus, quod quidem ad rem præſentem attinet, peccando: quandoquidem peccata omnia ſunt offenſæ divinæ majeſtatis. Offenſa autem Dei majeſtate, nos quidem debitores pœnæ, Deus autem creditor evadit. Jam quod ad alterum attinet, hoc eſt diverſitatem debitorum, eam ita exprimit, ut dicat, *unum debuiſſe denarios* 500, *alterum vero* 50 tantùm. Alterum debitum decuplo ſuperat alterum. Qua in re Chriſtus attemperat ſermonem, hominis illius cum quo ipſi res erat, judicio, vel potius opinioni, ut eum poſtea tanto facilius conſtringat. Etenim quia mulierem illam peccatricem cum Simone hoſpite ſuo conferre volebat, ideo debitores introducit, æris alieni ratione admodum impares: quandoquidem Simon ita ſentiebat, ſe longe minus in Deum peccaſſe, quàm fœmina illa peccatrix. Itaque Chriſtus illi decimam tantùm debiti alterius partem adſcribit, ſeu mavis ei debitori qui iſtum refert. Quanquam interea fieri poteſt ut nonnunquam tam imparia ſint hominum merita, & alter alterum decuplo ſuperet: ſed tamen nos ipſi noſtra delicta eorumque gravitatem ac multitudinem extenuare non debemus, & ſatius eſt illis aliquid addere ponderis quàm demere. Ad tertium quod attinet, hoc eſt effectum creditoris circa utrumque debitum, ſeu mavis debitorem, eſt, quòd quum non haberent quod redderent, utrique condonaverit. Ubi divinæ remiſſionis ratio nobis exprimitur. Uſurpatur autem hîc verbum ἐχαρίσατο, quod gratiam ac liberalitatem remittentis exprimit. Jam quod ad effectum attinet in utroque debitore inde enatum, de eo judicium ipſius Simonis Chriſtus exquirit, & reſponſum etiam refert ac denique approbat. Quærit ergo uter illorum plus vel magis creditorem illum ſit dilecturus: id quod videtur omnino de effectu illius remiſſionis accipiendum, hoc eſt de charitate erga creditorem in debitoribus inde natam quòd debita ipſis eſſent remiſſa. Quanquam non deſunt qui de charitate ea loqui Chriſtum exiſtiment quæ condonationem præceſſerit: quaſi ita dixiſſet Chriſtus, Quis ergo ipſorum magis dilexiſſe cenſendus erit? Qua de re inf. ỳ. 47 plura dicentur. Hoc autem loco antequam ulterius progrediamur, quæri poteſt, cur quum fœmina illa humilitatis quoque ac demiſſionis officiis, ut ex ſuperiùs dictis animadverti poteſt, ſuperaverit Phariſæum, non hanc quoque commendare voluerit, & mulierem hoc nomine præferre, ac porrò in parabola quoque ejus mentionem facere, ſeu mavis talem parabolam inſtituere in qua humilitatis quoque haberetur ratio. Reſpondemus id tum demum faciendum fuiſſe, ſi Chriſtus hic cauſam voluiſſet afferre remiſſionis peccatorum obtinendæ, ſeu medium proponere quo interveniente mulier illa remiſſionem peccatorum fuerit conſequuta, aut adhuc conſequutura. At Chriſtus non hoc agebat, ſed argumentum quærebat, remiſſionis peccatorum, quæ mulieri illi quodammodo jam contigiſſet, ab effectu quodam manifeſto petitum: ut ita oſtenderet Simoni, non ſpectandam eſſe illam fœminam ut peccatricem, nec ob peccata ſua fuiſſe ab ipſo repellendam, ſed ita tractandam ut dignum eſſet ea cui Deus ipſe peccata condonaſſet. Ad hoc autem oſtendendum, non humilitas aut demiſſio, aut demiſſionis magnitudo, ſed charitatis faciebat. Neque enim cum quis ſeſe coram aliquo demittit magis quàm alius quiſquam, idque tanto cum pudore, animique dolore, ac ſolicitudine, id eſt argumento eum majoris debiti remiſſionem impetraſſe, ſed potiùs nondum impetratæ argumentum eſt, vel ſaltem magis nondum impetratam eſſe delicti condonationem, quàm impetratam eſſe arguit. Adde quòd licèt veriſimile ſit, eum cui plus ſit condonatum, eatenus magis coram creditore à quo debiti condonationem impetravit, ſeſe proſternere, eumque honorare; tamen illud humiliationis ſeu demiſſionis genus, quod condonationem ſequitur, aliud eſt ab eo quod mulier illa factis ſuis oſtendit. Illud enim cum gaudio ac voluptate quadam conjunctum eſt: hoc verò mulieris, cum dolore ac lacrymis conjunctum fuit. Quodſi dicas potuiſſe Chriſtum ex cauſa argumentum ducere, & oſtendere, non eſſe eam mulierem à ſe repellendam, ſed potiùs peccatorum remiſſionem ipſi Dei nomine annunciandam, quia tantopere ſe demiſerit: clementiæ enim conſentaneum eſſe ut ei plus condonetur qui magis ſeſe humiliet ac demittat; Reſpondemus, noluiſſe Chriſtum tantam gratiam, ipſius mulieris facto alicui ita adſcribere ut non ſignificaret id ex Dei potiùs clementia, facta mulieris bona ac laudabilia quibus eum ad miſericordiam flecteret, antegreſſa, revera pendere; & Dei clementiam potiùs peccatoribus etiam maximis veniam largiſſime offerentis in cauſa fuiſſe cur illam mulierem à ſe non repelleret, quàm mulieris illius ſive demiſſionem ſive charitatem. Neque verò fruſtra paulò antè Chriſtus, cùm de remiſſione debitorum iſtorum imparium loqueretur, ejus rei hanc attulit cauſam, quòd non haberent debitores unde redderent. Fecit id nimirum ut ſignificaret, meram Dei benignitatem, hominum miſeriam ac perniciem miſerantis tanti beneficii cauſam fuiſſe, non meritum aliquod ipſorum hominum antegreſſum, aut factum quo Deum ad tantam clementiam commoveret. Quod tamen non eo dictum volumus, quaſi ad plenum beneficii iſtius fructum percipiendum, nullum hominis factum requiratur, ac nominatim humilitas ac charitas: ſed quia hîc ut poſtea dicetur, non de pleno remiſſionis actu ſeu effectu, ſermo eſt, ſed de divino potiùs decreto, ejuſque conteſtatione ac declaratione, qua jus remiſſionis peccatorum conceditur:

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

tur: quæ res non ex hominum factis, ſed ex ſola Dei clementia pependit.

Reſponſio autem Simonis eſt, arbitrari ſe, eum ex debitoribus magis dilecturum creditorem, cui is plus remiſerit; Nempe quia id rei ipſius naturæ eſt conſentaneum, ut is magis diligat alterum, qui majus ab eo beneficium accepit, quàm qui minus. Quanquam non ita eſt neceſſarium, quin aliter interdum fieri queat, atque adeo fiat, aliis nimirum cauſis beneficii majoris vim aliqua ratione impedientibus. Et hæc fortè cauſa fuit, cur maluerit Chriſtus hanc ſententiam ex ipſo potiùs Simone elicere, quàm eam ipſe inferre, ne poſtea rem fortè revocare auderet, ſed fateri cogeretur ita rem ſeſe habere, ſeu id plane eſſe conſentaneum ac vero ſimillimum. Unde cernimus, quo quiſque majorum peccatorum ſibi conſcius eſt, eo illum debere, Deum qui ea ipſi ſe remiſſurum eſſe pollicitus eſt, ardentius amare. Quanquam ne cæteri quidem cedere hujuſmodi hominibus debent; propterea quòd licèt hoc fortè beneficii genere cedant aliis, aliis tamen rurſus vel vincunt cæteros, vel ſaltem æquant. Debent autem hoc pro beneficio Dei maxime inſigni habere, quòd eos à gravioribus ſceleribus immunes illibatoſque conſervaverit. Interea tamen negari non poteſt, habere conſiderationem clementiæ divinæ, quæ in remittendis peccatis cernitur, ſingularem quandam vim, ad eos Deo devinciendos qui illam magis ſunt experti. Ut non injuriâ dici queat, conſentaneum eſſe ut ii magis Deum diligant, quibus plus à Deo eſt condonatum, quàm quibus minus; ut ut fortè ſi cætera Dei beneficia ſpectes, & cum eo quod in remiſſione peccatorum cernitur conferas, illis ſint pares, quibus plus eſt remiſſum. Quam ob cauſam etiam Chriſtus hoc Simonis reſponſum comprobans, dixit ei, *Rectè judicaſti*.

Adhuc protaſis comparationis fuit: ſuccedit Apodoſis. Ad quam primùm ſibi aditum parat Chriſtus, attentionem Simonis excitans, deinde rem ipſam proponit: partim quidem majorem illius mulieris erga ſe charitatem, qua, Simonis comparatione ac contentione quadam, effectum utriuſque oſtendit. Deinde beneficio quoque divino, ſeu remiſſione peccatorum hanc mulierem ipſum ſuperare ſignificat. Aditum ſibi parat & attentionem Simonis excitat, cùm ita ait Lucas, ℣. 44. *Chriſtum converſum ad fœminam dixiſſe Simoni, vides mulierem hanc.* Converſus fuit ad mulierem, quia ea à tergo conſtiterat: itaque ut & ipſe eam intueretur, & Simonem quoque ad eam intuendam excitaret, ſe ad ipſam convertit, aut vultum reflexit. Quod autem ut eam Simon intueretur juſſit, ideo factum eſt ut altius hæc in Simonis animum deſcenderent, ſi mulierem ſpectans, ea quæ Chriſtus de ipſa diceret, audiret: & quam indignam judicaverat quæ vel pedes Chriſti contingeret, eam ſibi & charitate in Chriſtum & beneficio divino præferri videret.

Comparatio autem charitatis, ex contentione effectuum utriuſque hoc eſt & Simonis & mulieris illius, tribus conſtat membris. 1. eſt eodem ℣. 44. dum ait, *Ingreſſus ſum domum tuam, aquam ſuper pedes meos non dediſti: hæc autem lacrymis rigavit meos pedes, & comis capitis ſui exterſit.* Ubi nihil ſine emphaſi dicitur, ut & in ſequentibus membris: adeo ut accuratiſſima hæc ſit ac ſapientiſſime] inſtituta contentio. Nam primùm dicit, ſe veniſſe in ædes Simonis, intellige, ut cibum caperet, & tamen pedes ſuos ne aqua quidem eſſe lotos, quod miniſterium aliàs etiam exiguum, hoſpitibus paſſim ſolebat exhiberi. Hæc autem fœmina, inquit, nempe ad quam non ego acceſſi, ſed quæ aliunde ad me venit, non aqua ſed lacrymis è capite ſuo fluentibus rigavit meos pedes, & non linteo aliquo, ſed ipſis capitis ſui comis, ipſo capitis ornamento quo ſuperbire ſolent fœminæ, abſterſit poſtea pedes meos.

2. Membrum eſt ℣. 45, *oſculum* inquit, *mihi non dediſti*, id quod aliàs Judæis familiare erat, quod illis etiam præſtari ſolebat cum quibus non adeo magna illis intercederet familiaritas. *Hæc autem*, inquit, *à quo tempore ingreſſa eſt, non deſiit oſculari meos pedes.* Quaſi dicat, Tu nullum mihi dediſti oſculum, hæc dedit: tu ori meo negaſti, illa pedibus, infimo ac quodammodo contemtiſſimo membro ac viliſſimæ corporis parti oſcula fixit. Tu ne ſemel quidem me oſculatus es; illa toto illo tempore oſculari pedes meos non deſiit.

3. Membrum eſt, *oleo caput meum non unxiſti; hæc autem unguento unxit meos pedes.* Tu oleum mihi negaſti, ſimplex liquoris genus; hæc unguento me unxit: tu ne caput quidem meum unxiſti oleo; hæc autem pedes meos unxit unguento. De his autem ſuprà jam actum eſt, & qua ratione nobis imitanda explicatum.

Sequitur nunc comparatio hujus fœminæ cum Simone, ſeu mavis contentio, ratione divini beneficii, quod in remiſſione peccatorum conſiſtit: quanquam de muliere quidem illa, ac remiſſione peccatorum ipſi vel conceſſa vel concedenda, ſpeciatim loquitur, de Simone non item, ſed eum generali tantùm oratione, ut omnem orationi demeret acerbitatis ſpeciem, deſignat. Hæc autem contentio continetur ℣. 47. Quumque omnis comparatio ac contentio duobus conſtet membris, prius, hoc eſt protaſis, comprehenditur illis verbis, *Quam ob cauſam, dico tibi, remiſſa ſunt peccata illius multa quia dilexit multum.* Ubi verba illa οὗ χάριν ſeu *cujus rei gratiâ* tantùm inferendi ſeu concludendi vim habere videntur, quaſi dixiſſet, itaque. Præteritum autem illud ἀφέωνται *remiſſa ſunt*, vel vim præteriti retinere poteſt, vel etiam pro præſenti accipi: quaſi dicat, remittuntur peccata ejus multa. Id autem quomodo ſit intelligendum, aut intelligi ſaltem queat, ex ratione addita apparebit, *quia dilexit multum.* Quæ verba duplici modo accipiuntur ab interpretibus, vel ut cauſam rei ipſius denotent, vel ut cauſam tantùm concluſionis, ut loquuntur, hoc eſt rationem qua proxime præcedens aſſertio probetur, ut ab effectu petita. Si prius ſequi velis, vel ſequenda eſt illorum ſententia, qui verba Chriſti ſuperius ℣. 42 poſita, *uter ipſorum plus ipſum diliget?* ita accipiunt, ac ſi dixiſſet, uter ipſum plus dilexiſſe cenſendus erit; vel ſtatuendum, utrumque intelligi illis verbis voluiſſe, licèt alterum tantùm apertè expreſſerit, alterum cogitandum reliquerit, nempe eum quidem ex debitoribus plus diligere creditorem cui plus ab ipſo fuerit remiſſum: ſed viciſſim etiam veriſimile eſſe, ſi ex duobus debitoribus alter plus diligat, alter minus, illi creditorem qui benignitate in utrumque uti velit, plus remiſſurum, à quo magis ſe diligi animadverterit. Itaque in protaſi prius quidem illud fuit apertè expreſſum, quia ei loco magis quadrabat; at poſterius hìc fuiſſe à Chriſto quodammodo aſſumtum, tanquam æque probabile, quia rei de qua agebat magis conveniret. Prius illud quod nonnullos interpretes aſſerere diximus, propterea minus eſt veriſimile, quòd & verba omnino præ ſe videantur ferre, de charitate ea in creditorem ſermonem eſſe, quæ debiti remiſſionem conſequatur; & hic etiam in altera antitheſeos parte hæc verba exſtant, *cui autem parum remittitur, parum diligit.* Quorum verborum ſimplicitati longe convenientior eſt ille ſenſus, ut dicatur, eum cui parum remittitur, parum etiam tantùm ob beneficium illud acceptum amare eum qui remiſerit, non contrà. Adde, quòd ad oſtendendum, eum cui multum remiſſum ſit, magis antea dilexiſſe creditorem, quàm illum cui minus; videretur debuiſſe Chriſtus ponere æqualia debita utriuſque debitoris. Nam alioquin non ſequitur, eum plus dilexiſſe creditorem cui plus poſtea remiſſum eſt, quàm cui minus: quia fieri poteſt, ut æque diligat uterque, ſed alteri tamen minus condonetur, alteri plus; quia nimirum alter plus debuerit, alter verò minus, ita ut illi qui minus debuerat, utut æque creditorem diligenti, tantum remitti non poſſet, quantum alteri. Alia autem ratio fuiſſet, ſi æquale utriuſque fuiſſet debitum. Quæ poſterior ratio me movet, ut ne poſteriori quidem explicandi rationi quam paulò antè propoſuimus ſatis fidam: quia & hanc aliqua ratione videtur labefactare. Itaque valde in eam ſententiam inclino, quæ multis quoque interpretibus placuit, ut ſentiam particulam ὅτι

quoniam

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

quoniam vel *quia* non rei ſed concluſionis cauſam ſignificare. Quaſi dicatur, inde apparet illi peccata multa eſſe remiſſa, quoniam dilexit multum. Cui poſtea rectè opponitur, *At ille cui parum remittitur parum diligit.* Quod etiam rationis cujuſdam loco eſt: quaſi dicat, ſi enim parum diligeret, parum illi remitteretur, aut remiſſum fuiſſet, perinde ut tibi contigit qui parum diligis. Sed nihilominus tamen duplex in hac quoque explicatione occurrit difficultas. Prima eſt, quòd charitas erga Deum & Chriſtum non effectus eſſe videatur remiſſionis peccatorum, ſed cauſa: quum ſciamus tum demum peccata nobis condonari ubi reſipuerimus, & ubi in luce ambulaverimus, ut Deus eſt in luce: qua in re vitæ pietas, atque adeo dilectio quoque Dei ac Chriſti continetur. Altera eſt, quòd tum demum charitas major ex remiſſione majoris debiti conſequitur, ſi debitori de remiſſione conſtet. At huic fœminæ de remiſſione peccatorum ſuorum nondum videtur conſtitiſſe. Ideo enim tot lacrymas videtur fudiſſe, & Chriſti gratiam tam ſolicite ambiviſſe, ut remiſſionem peccatorum ab ipſo, vel per ipſum à Deo impetraret, ac ſpem illius certam concipere ex ipſius verbis poſſet. Quam ob cauſam etiam Chriſtus, poſt hæc verba, ad ipſam ſermonem ſuum convertens, dixit, *Remiſſa ſunt tibi peccata tua*, ut ob peccata mœſtam erigeret, & ne de gratia divina erga ſe dubitaret, hoc pacto efficeret. Ad primam, reſpondemus: Remiſſionem peccatorum duplici modo ſumi, vel pro ipſo remiſſionis actu, vel pro ipſius oblatione ac declaratione quadam, qua jus datur peccatori ad eam obtinendam. Priori modo ſumta remiſſio effectus eſt charitatis noſtrę erga Deum & Chriſtum, præſertim ſi actus ille remiſſionis plenus ac perfectus intelligatur. Nam imperfectus etiam præcedere charitatem noſtram in Deum & Chriſtum, quæ effectis ipſis ſeſe exerat, poteſt: quum ad eum ſufficiat fides ſeu fiducia in Deo & Chriſto collocata, & propenſio quædam animi noſtri ad pietatem nobis à Chriſto præſcriptam colendam, etiamſi effectus ille, hoc eſt ipſa vitæ pietas, nondum fuerit conſequuta. At, ſi poſteriore modo ſumatur remiſſio, ea charitatis noſtrę erga Deum ac Chriſtum cauſa eſt, & eam in nobis excitat, ac parit. Et hoc modo videtur ſumendum hoc loco verbum *remittendi*. Ad alteram difficultatem reſpondemus; non conſtare, imò ne veriſimile quidem eſſe hanc mulierem de remiſſione peccatorum ad eum modum accepta non audiviſſe, vel quod audierit non credidiſſe: ſed potius ideo eam ad Chriſtum veniſſe, & ipſis lacrymis, humilitate, ac charitatis ſuæ conteſtatione, remiſſionem peccatorum, certamve ejus promiſſionem ac ſpem obtinere voluiſſe: quia audierit eum hominibus reſipiſcentibus, Dei benignitatem, & ex ea pendentem remiſſionem peccatorum ac vitam æternam polliceri, nec quenquam à ſe repellere, quibuſcunque antea moribus fuerit. Itaque etiamſi nondum crediderit ſibi jam planè eſſe peccata à Deo remiſſa;. animadvertit tamen ſibi apud Chriſtum atque adeo apud Deum paratam eſſe veniam; vel ſaltem haud incredibile eſſe ſibi quoque veniam peccatorum ab ipſo datum iri. Atque hæc remiſſionis cognitio ſatis erat ad charitatem illius erga Chriſtum excitandam. Neque verò neceſſe eſt, ut per omnia remiſſio hujus mulieris dilectionem præcedens reſpondeat illi remiſſioni quæ charitatem debitoris erga creditorem in parabola propoſitam pręcedit. Satis eſt & hic & illic remiſſionem aliquam eſſe, & utrinque cognitionem ejus aliquam exſtare in debitore, qua ad creditorem diligendum accendatur.

Reliquum eſt, ut videamus tertium hujus loci membrum in quo gratiam exhibet mulieri illi Chriſtus, dum ei de remiſſione peccatorum quam tam anxie quærebat, ſpondet. Id autem fit tribus verſiculis ultimis. Ubi 1. narratur quomodo Chriſtus ei mulieri certam remiſſionis ſive ſpem ſive fidem fecerit. 2. qui effectus inde in hoſpitibus ſimul accumbentibus ortus fuerit: qui Chriſtum aliqua ratione impulit, ut quod mulieri illi promiſerat vel ſpoponderat, confirmaret. 3. exponitur quo pacto id quod dixerat mulieri confirmaverit;, & bono illam animo eſſe juſſerit, cauſa expoſita ob quam tanta illi gratia contingat. Primum exponitur verſ. 48. ubi ait, *Dixit autem illi* Jeſus, nempe, mulieri, *Remiſſa ſunt tibi peccata.* Quaſi dicat, ne ſis ſolicita amplius, non ſunt metuendæ tibi peccatorum tuorum pœnæ, eas tibi Deus condonare decrevit, idque ego tibi nunc Dei nomine denuncio. Remiſſio de qua hîc ſermo eſt in actu quidem aliqua ratione conſiſtit, hoc eſt decreto divino de reatu ac pœnis peccatorum hujus mulieris delendis auferendiſque, atque adeo in jure quodam quod dabatur jam illi fœminæ ad pœnas effugiendas: ſed hęc remiſſio nondum erat penitus abſoluta, verùm à conditione quadam adhuc pendebat, ſi nimirum in poſterum peccare deſineret, & Deo per Chriſtum confiſa pareret.

Effectus verò in unà diſcumbentibus hinc ortus, exprimitur ℣. 49. ubi ait Lucas eos *cœpiſſe dicere in ſeipſis*, hoc eſt cogitaſſe apud ſeipſos, (vox enim incipiendi ita uſurpatur, ut ſup. ℣. 38.) *Quis hic eſt qui etiam peccata remittit?* quaſi dicant, Quem hic ſeipſum facit, aut eſſe putat, qui non tantùm alia ſibi tribuit, & prophetam ſeſe dicens multa & præcipit, & Dei nomine pollicetur; verùm etiam à peccatorum reatu audet homines, & quidem tam flagitioſos abſolvere? Eſt enim hæc res divini tantum juris ac poteſtatis. Unde etiam alibi legimus, quum Chriſtus paralytico dixiſſet, Remiſſa ſunt tibi peccata tua, cogitaſſe Scribas & Phariſæos, *Quis eſt hic qui loquitur blaſphemias? Quis poteſt remittere peccata niſi ſolus Deus?* ut loquitur Lucas ſuperius cap. 5. ℣. 21. Quæ verba horum etiam quodammodo ſunt explicatio. Oriebatur nimirum hæc cogitatio illorum hominum, ex ignoratione tantæ Chriſti divinitatis ac poteſtatis, qua in terris adhuc degens à Deo fuerat inſtructus, qua fiebat ut in ipſius arbitrio eſſet poſitum, cui vellet remiſſionem peccatorum Dei nomine offerre ac denunciare, ac denunciando aut ſpondendo plenum ejus jus alteri dare: poteratque non tantùm generatim polliceri hominibus reſipiſcentibus peccatorum veniam, aut etiam his illiſve nominatim, ſub illius reſipiſcentiæ conditione, quod utrumque poſtea potuerunt & Apoſtòli, ipſius legati, authoritate ab illo tanta inſtructi; verùm etiam quum animos hominum noſſet, & fidem hominum vel infidelitatem, animi reſipiſcentiam, vel contrà animum reſipiſcere neſcium, ſinceritatem aut hypocriſin cognoſceret; poterat etiam non minus quàm ipſe Deus, quos vellet ita nominatim à reatu abſolvere, ut jam illis actu quodammodo peccata remiſſa eſſe ſponderet, & jus remiſſionem plene accipiendi illis largiretur: præſertim cùm id quoque in manibus ipſius eſſet poſitum, ut & temporales pœnas, ſi quas Deus ob peccata aliquibus inflixiſſet, pro arbitrio ſuo tolleret. Qua in re itidem Apoſtolos ſuos ſuperavit, qui precibus aut voto, quo Domini Jeſu opem implorabant ejus rei effectum ſubinde cogebantur impetrare: ut ita ea res magis in Chriſti quàm in ipſorum poteſtate eſſet. Quanquam promiſſo ſe illis Chriſtus obligaſſet, ut quoties illi non hæſitante fide opem hac in parte ſuam imploraſſent, effectus precum ſequeretur, & voto ipſorum eventus reſponderet. Fuit ergò illà res etiam in poteſtate Apoſtolorum, ſed magis tamen in Chriſti: quemadmodum etiam dicere licet, in Chriſti poteſtate cùm in terris viveret remiſſionem peccatorum & ablationem pœnarum temporalium ſitam fuiſſe, ſed magis tamen Dei, à quo Chriſti poteſtas & poteſtatis effectus pendebat: Ita ut licèt Chriſtus non in ſingulis miraculis edendis Dei nomen invocaret, aut tale quippiam diceret quod invocationis eſſet loco, quale fuiſſet ſi dixiſſet, Deus te ſanat, aut, in nomine Dei ſurge & ambula, quo pacto Apoſtoli Chriſti nomen invocarunt; nihilominus tamen & invocaverit Chriſtus Deum, ut hanc quam ſibi dediſſet poteſtatem, in ipſo perpetuam eſſe vellet, neque unquam permitteret; ut deficiente ejus virtute effectus eum unquam falleret, quum cuipiam hanc gratiam facere vellet ut ab eo pœnas peccatorum temporales auferret. Unde Chriſtus ad miracula ſua reſpiciens, gratias egit

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Deo quòd ab eo ſemper exaudiretur; vide Joh. XI. 41, 42. exauditionis enim inſtar erat quòd quoties volebat, miracula divinâ virtute ac poteſtate ſemel conceſſa ederet.

Supereſt jam quomodo Chriſtus id quod mulieri antea ſpoponderat, aliqua ratione confirmet, eamque bono eſſe animo jubeat. Dixit ergo ad mulierem illam, *Fides tua ſalvam te fecit*, vel *ſervavit te. Abi in pacem*, ut Græca habent, ſeu, quod perinde eſt, *in pace*. Quia animadverterat, convivas putare, nimis arroganter à ſe dictum, quod mulieri proxime dixiſſet, de remiſſione peccatorum certam ei fidem faciens, rem quodammodo repetit, & cauſa illius quæ in muliere exſtabat, indicatâ, aliquo modo confirmat. Maxime quia fieri poterat, ut & mulier illa adhuc vacillaret, nec ex ſolicitudine illa ſua tam facile ſe poſſet recolligere, ut flagitiorum ſuorum tam gravium memor, eorum ſibi veniam certò polliceri, ejuſque fiduciam capere ex verbis Chriſti poſſet. Præſertim ſi ex vultu convivarum animadvertere potuit eos ad verba illa Chriſti veluti attonitos non ſatis ea æquo animo accipere, & nimis arroganter vel etiam blaſpheme dicta exiſtimare. Quare illi ſalutem ſpondet; & fidem ipſius hoc impetraſſe ſignificat; ut cauſa indicatâ & res tanto fieret veriſimilior, & hac ipſa ratione moneretur fœmina ut in fide quæ tantum bonum ſibi peperiſſet conſtanter perſeveraret. *Fidem* autem intelligit Chriſtus eam, quòd credidiſſet Jeſum eſſe verum prophetam, Deique legatum, & talem quidem per quem etiam flagitiorum ſuorum graviſſimorum ob quæ ipſa tam male audiret, veniam conſequi poſſet, & cujus gratia ſibi eſſet quibus poſſet modis ambienda. Major enim aliquanto fides in hac muliere exſtitiſſe, & à Chriſto ei tributa fuiſſe videtur, quàm in aliis quibuſdam, quos ipſorum fides ſervaſſe eatenus à Chriſto dicitur quatenus ſanitatem ejus ope fuerunt conſequuti. In illis enim hæc tantùm fides fuit à Chriſto ſpectata, quòd crediderint poſſe Chriſtum ſeſe ſanare. Quanquam hæc fides ab illa vix ſejungi poterat, imò cum ea conjuncta fuiſſe cenſenda eſt, qua credebatur Jeſum eſſe verum prophetam atque à Deo miſſum; licèt interea nondum fortè animadverteretur quanta ab ipſo vel per ipſum à Deo bona impetrari poſſent: id quod hæc mulier aliquanto rectius videtur animadvertiſſe. Conſentaneum autem eſt, Chriſtum, qui antea charitatem mulieris illius erga ſe tantopere commendaverat, quam ad pariendam remiſſionem peccatorum magnam vim habere, aliunde ſatis conſtat, quamque huic mulieri quoque remiſſionem peccatorum conciliaſſe verba ỳ. 44 omnino indicare videntur; Conſentaneum inquam eſt Chriſtum fidei nomine charitatem illam quoque per metonymiam ſynecdochicam complexum fuiſſe: ut & alibi in Sacris Literis fit, quum de fide ſalvifica ſermo eſt, vel ſaltem intelligi voluiſſe fidem illam in cauſa fuiſſe, partim quidem per ſe, partim etiam ob charitatem illam quam in fœmina iſta erga Chriſtum accenderat, ut remiſſionem peccatorum conſequeretur. Maluit nempe Chriſtus fontem iſtius felicitatis quæ mulieri huic contigiſſet, fontem inquam in ipſa exiſtentem quàm rivum inde deductum exprimere & ei felicitatem illius mulieris adſcribere, partim quidem, quia etiam ipſa fides per ſe magnam vim habet ad remiſſionem, eo præſertim modo quo hîc accipitur, impetrandam, partim verò quia hoc modo ſignificatur fidem eſſe illud medium quo cætera quoque comparare & poſſimus & debeamus quæ ad remiſſionem peccatorum ac ſalutem conſequendam requiruntur, ac proindè arctiſſimè nobis eſſe complectendam ac retinendam. Superius autem charitatem potiùs mulieris urſit, quàm fidem: primùm quia, ut nobis magis probatur, non de cauſa illic agebat remiſſionis peccatorum, quæ huic mulieri eſſet à Deo deſtinata, ſed de illius tantùm argumento, hîc autem de cauſa, non de argumento, præſertim omnibus manifeſto, agit. Deinde quia etiamſi ibi quoque de cauſa remiſſionis fuiſſet Chriſtus loquutus, non tamen ita conveniebat fidem mulieris fidei Phariſæi opponere, ut charitatem charitati. Quia utut facta illa mulieris eſſent fidei etiam ipſius argumentum, & illa Phariſæum etiam fide ſuperaret, non tamen tam apertè oſtendebant eam fide Phariſæo eſſe ſuperiorem, quàm charitate. Poterat enim hoc totum quod illa faciebat inde tantùm proficiſci, atque adeo maximè etiam inde profectum fuerat, quod majus à Deo per Chriſtum beneficium quæreret atque exſpectaret, ac proinde ſe ad eum magis diligendum obligatam eſſe cerneret: & hoc inſpectâ tantum mulieris illius vitâ ac famâ unicuique in mentem venire facilè poterat, fidei autem majoris argumentum cenſeri non poterant ipſius facta: quia cogitare unuſquiſque facile potuit, etiamſi uterque parem fidem Chriſto haberet, ſeu Phariſæus non minus Chriſto fidem haberet quàm mulier illa, Phariſæum tamen ideo minus dilexiſſe Chriſtum, aut dilectionis ſigna ipſi oſtendiſſe, quia minus ipſius gratiâ indigere ſe exiſtimaret, ac minus beneficii ab ipſo expectaret: mulierem contrà ardentius eum dilexiſſe, quia ejus gratiâ magis ſe indigere ſenſerit, & plus ab eo boni exſpectarit, & ſibi apud ipſum quodammodo paratum eſſe crediderit. Interim tamen nequaquam negaverimus, voluiſſe Chriſtum illis verbis quibus mulieri fidem, & fidei illius ſalutem adſcribit, obliquè perſtringere atque notare Phariſæum, qui minus quàm mulier illa peccatrix fidei haberet, & hanc quoque ob cauſam minus eum diligeret.

Addidit denique Chriſtus, ut mulierem penitus ſolaretur, *Abi in pace*, quaſi dicat, bene ambula, ſeu animo ſis bono, & omnia tibi proſpere eventura ſpera. Vel, ſi mavis, ut omnia tibi proſpera eveniant, opto ac voveo. Videtur enim Chriſtus uſitatâ inter Judæos loquendi formulâ uſus: quanquam fieri poteſt ut pleniore ſenſu; & quod alii tantùm voverent, id ille potiùs promitteret, ac ſponderet, deque eo certam eſſe mulierem juberet.

Lucæ XI. *à verſ.* 5. *uſque ad verſ.* 14. *initium.*

IN his verbis incitat nos Chriſtus ad precationis ſtudium: idque ita ut partim rationem proponat, quæ nos ad opem divinam implorandam impellere debeat, partim nos ea de re admoneat, ſeu ipſum precationis ſtudium nobis præſcribat. Ratio autem quam affert, petita eſt ab inſigni precationis fructu. Docet enim nos ſi inſtemus orationi, impetraturos id quod petimus. Ita enim in tota hac re progreditur, ut primùm rationem afferat à ſimili petitam, ex qua liquet quantum oratio conſtans efficere poſſit. Deinde rationem illam veluti concludens, ſimul & officium hoc noſtrum hoc eſt orationis ſtudium nobis præſcribat, & fructum ejus ſummum exprimat. Denique iterum ratione quadam fructum precum aſſidue ad Deum fuſarum demonſtret, & ſpecialius explicet. Primum continetur ỳ. 5, & tribus ſequentibus: Ubi proponit exemplum ejus hominis qui importunis precibus invitum amicum eo adigat, ut ſibi gratificetur. Ubi quidem tria imprimis proponuntur ſpectanda. 1. Preces illius hominis importunæ, earumque cauſa. 2. Detrectatio illius amici, petitioni alterius certas ob cauſas ſatisfacere nolentis. 3. vis & effectus precum.

De primo ita ait: *Quis ex vobis habebit amicum, & iverit ad ipſum media nocte &c.* ỳ. 5 & 6. Ubi id primum ponitur, quòd amicus ad amicum veniat: quia etiam in re quam confirmare vult Chriſtus, ponitur nobis eſſe rem cum benigniſſimo patre. Deinde exprimitur quam importuno tempore amicum adeat, & eum ſibi gratificari poſtulet, nempe *media nocte*. Et hæc duo revera ad ſcopum pertinent: cætera pro emblematis cenſeri poſſunt. Quanquam precibus illis quæ ſubjiciuntur, hîc preces noſtræ quibus varia à Deo bona petimus, reſpondent. Sed quòd *tres panes* nominatim hîc commemorantur, & ratio additur, *quia amicus meus ex itinere ad me venit, & non habeo quod ei*

appo-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

apponam, id emblema eſt, & per ſe ad ſcopum non pertinet: ſed ſervit concinnitati rei unde exemplum petitur. Neque enim facile noctu pecunia verbi gratiâ petitur, ſed tale quippiam quod præſenti neceſſitati ſerviat, qualis eſt verbi gratiâ panis. Sed quia cogitare is poſſet à quo panes petuntur, quorſum tibi media nocte panes? aut, cur mihi tam importuno tempore de panibus moleſtus es? ideo ratio quæ eum huc impulerit, quæque factum ejus hoc excuſet additur, nempe ℣. 6. Detrectatio verò amici ejuſque cauſæ, exprimuntur ℣. 7. Cui quidem rei id in re de qua agere inſtituit Chriſtus reſpondet, quòd nonnunquam Deus nolit quempiam exaudire, & ſat graves ejus rei cauſas habeat, quæ tamen, ut poſtea apparebit, precibus aſſiduè fuſis vincuntur. Quare quod dicitur hoc loco amicus ille hanc afferre cauſam, *Jam janua clauſa eſt, & liberi mei mecum ſunt in lecto*, ſeu ſtrato, *non poſſum ſurgens dare tibi*; his ſpeciatim nihil reſpondet; ſed generatim tantùm ſignificatur, Deum quoque habere cauſam cur precibus noſtris non protinus annuat. Vis autem & effectus precum, ſi ab illis non deſiſtatur, exprimitur ℣. 8. ubi ait Chriſtus, *Dico vobis etiamſi non det ei ſurgens propterea quod amicus ipſius ſit, ſaltem propter impudentiam ipſius ſurgens, dabit illi quibus indiget* ſeu, ut Græca vox ſonat, *quot* vel *quantis*, indiget. Quaſi dicat; Tanta eſt vis hujuſmodi precum, ſi quis illis inſtet, nec ſe repelli patiatur, ut ut audiat ſibi negari quod petat, ut tandem impetrent quod quærit: & majorem eſſe hujus in petendo conſtantiæ etiam cum impudentia quadam conjunctæ vim, quàm amicitiæ: cui tamen multum aliàs inter homines dari ſolet.

Sequitur jam altera hujus loci pars, ubi rationem præcedentem concludens Chriſtus, ad preces fundendas nos hortatur, & generalem earum fructum nobis ſpectandum proponit. Idque facit & admonitione, & fructu illo ter repetito. Primùm autem proprie utrumque proponit, deinde impropriè ſeu metaphoricè. Primò enim dicit, *petite, & dabitur vobis*; quæ verba ſunt per ſe clara. Deinde idem repetens ait; *Quærite* nempe Dei gratiam, precando, *& invenietis* hoc eſt impetrabitis. Et tertiò idem repetens, ait; *pulſate, & aperietur vobis*. Metaphorâ ductâ ab iis qui fores alienas pulſant, ut in ædes intromittantur, idem plane ſignificat quod præcedentibus: hoc eſt petere jubet, ut impetremus quod volumus. Ipſa autem repetitione harum rerum, ſimul & aſſiduitatem ac conſtantiam quæ in precibus fundendis ſit adhibenda quodammodo exprimit, & quàm certus ſit precum conſtanter fuſarum fructus, indicat.

Reliquum eſt tertium hujus loci membrum. Fulcit id quod de fructu precum tam inſigni dixerat Chriſtus, primùm generali ratione. Deinde argumento à minori ad majus ducto, ab ipſorum hominum exemplo petito. Generalis ratio eſt ℣. 10 expreſſa, ubi ait; *Omnis enim qui petit accipit &c.* Nam ſi omnis qui petit accipit, Ergo & vos ſi petieritis accipietis, & ſic in cæteris. Ratio verò illa quæ à minori ad majus ducta, & ab ipſorum hominum exemplo eſt petita, continetur ℣. 11, & duobus ſequentibus. Ubi ſi Logice velis argumentationem illam reſolvere, primùm minoris ſententia, ſeu mavis exempla quibus Minor confirmari poteſt, proponuntur. Deinde Major connexa, ſeu conſequentia: quæ ut in connexis propoſitionibus fit, concluſionis ſententiam in ſe complectitur. Etenim ſi rationem illam ad certam formam redigere velis, talis ea erit: Si vos homines ſoletis bona dona dare liberis veſtris; quanto magis pater ille cœleſtis, dabit ſpiritum ſanctum petentibus ipſum. Atqui vos ſoletis bona dona dare liberis veſtris. Ergo multo magis pater ille cœleſtis, &c. Major propoſitio ut diximus eſt ℣. 13. Minor illis exemplis probatur, quæ ponuntur verſ. 11. & 12. Ita ut illius ſententia in iis contineri quodammodo dici poſſit. Sed ſi popularius rem velis proponere, dicere poſſis Chriſtum, 1. fundamentum quoddam ſternere ſuæ argumentationis 2. argumentationem ſuper hoc fundamento exſtruere. Fundamentum ſternit dum exemplis docet quàm benigni ſint patres erga filios ſuos ℣. 11 & 12. ubi exemplis tribus id quod diximus docet. Ea verò ita proponit, ut non tam exprimat quid dare ſoleant parentes liberis, quàm neget eos dare res pernicioſas, rebus utilibus quas liberi petant contrarias: ſed eo ipſo ſignificat, parentes ſolere res liberis utiles atque neceſſarias dare. Exempla ipſa per ſe ſunt ſatis manifeſta. Illud tantùm obſervari hic poteſt, pani opponi lapidem, piſci ſerpentem, ovo ſcorpium: quia aliqua tamen inter res illas ſive ratione formæ ſive ratione ſaltem magnitudinis intercedit ſimilitudo: licet qualitatibus longe inter ſe differant, atque adeo inter ſe ſint contrariæ. Lapis & panis, forma aliqua ratione inter ſe conveniunt, ſimiliter piſcis & ſerpens. Ovum autem & ſcorpio magnitudine potius quàm figura: niſi fortè quum ſeſe contrahit & caudam reflectit, ad ovi rotunditatem aliquantulum accedat.

Sequitur nunc argumentatio ſuper hoc fundamento exſtructa, ℣. 13, *Si ergo* inquit Chriſtus, *vos cum mali ſitis, noſtis dona bona dare liberis veſtris, quanto magis pater ille cœleſtis dabit*, &c. Ubi conſiderandum eſt & antecedens hujus enunciationis, ſeu quis mavult dicere argumentationis, & conſequens, & utrique interſerta conſequentiæ ratio. Antecedens eſt quòd nos homines ſciamus dona bona hoc eſt utilia dare liberis noſtris. Ubi noſſe idem videtur ſignificare, quod libenter ſolere. Illa verò verba *quum mali ſitis* ad conſequentiæ rationem pertinent: cujus pars altera huic oppoſita, in illis verbis quanquam tacite continetur, quum nobis malis opponitur *pater ille qui eſt ex cœlo*, quem benigniſſimum eſſe nemo non novit. Vox autem πονηροὶ ſeu mali duritiem potiſſimùm in alios & tenacitatem ac illiberalitatem ſignificare videtur. Quanquam nihil prohibet quominus & alia vitia quæ ad nocendum aliis ſunt comparata, & à beneficentia nos abducunt ſimul includas. Significat ergo Chriſtus, nobis duritiem etiam & illiberalitatem noſtram aut tenacitatem non obſtare tamen quominus liberis noſtris benefaciamus.

Huic membro opponitur conſequens; *Quanto magis pater ille qui eſt ex cœlo, dabit ſpiritum ſanctum petentibus ipſum?* Ubi & author doni præſtantiſſimi deſcribitur, & ipſum illius donum, quod ab eo impetraturi ſimus, & modus impetrandi, & facilitas quædam impetrandi, ſeu impetrationis certitudo. Quanquam hæc primis vocibus indicatur, dum ait; *Quanto magis*. Cur verò dicat, *quanto magis* jam aliqua ratione patet ex conſequentiæ ratione à Chriſto indicata. Nam ſi ii qui mali ſunt, ſeu duri, parci, ac tenaces, libenter tamen liberis ſuis benefaciunt, petentibus; quanto magis pater ille cœleſtis, quem in filios ſuos benigniſſimum ac liberaliſſimum eſſe, conſtat; dabit ſpiritum ſanctum rogantibus ipſum? Authorem deinde deſcribit doni præſtantiſſimi, dum ait, *Pater ille ex cœlo*, ubi Hebraiſmus eſt, pro pater cœleſtis; unde apud Matthæum eſt, *qui eſt in cœlis*. ut *Angelus ex cœlo* eſt angelus cœleſtis. Gal. 1. ℣. 8. (quanquam hæc verba ita poſſis accipere, quaſi dicatur angelus ex cœlo veniens) In hac autem deſcriptione omnia ſunt comprehendenda quæ ad largitionem donorum quæ petimus, ac nominatim ſpiritûs ſancti pertinent, nempe & dantis potentia, rerumque diviniſſimarum apud eum copia, & benignitas, ut jam paulò antè monuimus: quæ *patris* inprimis voce ſignificatur. Quanquam illi additæ voces *qui è cœlis eſt*, vim inſignem addunt, & omnem illam duritiem quam in patribus terrenis paulò antè notaverat Chriſtus, Deo adimunt. In hac autem argumentatione tacite ponitur, illos qui à Deo optimum etiam ſpiritûs ſancti donum impetrare velint, debere eſſe ipſius filios, ſeu filiorum inſtar ab eo diligi, utut fortè nondum perfecta ratione filii illius ſint. Jam donum quod in hac vita nobis contingere poſſit diviniſſimum, exprimit, cùm ait, *dabit ſpiritum ſanctum*. Apud Matthæum cap. 7. ℣. 11. ubi de eadem cæteroqui re agitur, & ſimilis plane argumentatio Chriſti exprimitur, generalius dicitur,

dabit bona petentibus ipſum. Sed hoc loco Chriſtus maluit ſpeciale donum commemorare quod nobis in hac vita contingere poſſet, & eſſet nobis maxime optabile atque inprimis neceſſarium, & Novi Fœderis maxime proprium: ac non obſcure indicaret, inſtare jam tempus quo ubertim diviniſſimum hoc munus Deus eſſet in homines ſibi addictos effuſurus. Quod etiam poſtea contigiſſe, hiſtoria Sacra abunde docet. Addi fortaſſe poteſt & hæc cauſa, cur cùm videatur generalius concludere debuiſſe, nempe Deum multò magis bona daturum eſſe petentibus, ut apud Matthæum fecerat, maluerit nominatim ſpiritum ſanctum promittere petentibus; quia dicere non injuria poſſis, ſpiritûs ſancti dono quodammodo contineri omnia, quæ in oratione initio capitis hujus nobis præſcripta, petere à Deo Chriſtus juſſit. Etenim, ut nomen Dei ſanctificetur, ut regnum ipſius veniat, ipſeque per Chriſtum in animis hominum veluti regnet, utque ipſius à nobis perficiatur voluntas, maximum adjumentum affert divinus ſpiritus. Unde porrò & remiſſionem peccatorum à Deo obtinere facile eſt, & ut in tentationibus firmiter ſubſiſtamus, nec à Satana vincamur, idem S. S. inprimis efficit. Quare non mirum eſt, Chriſtum, S. S. petentibus promiſiſſe, quaſi nimirum eo impetrato, omnia quodammodo impetraſſe cenſendi ſint. De hoc autem loco egimus nonnihil in libello de ſpiritu ſancto.

Modus denique donum hoc obtinendi exprimitur, dum ait Chriſtus, daturum eſſe Deum *petentibus*, ſeu rogantibus, *ipſum*: eum nimirum proponit doni hujus obtinendi modũ, ad quem nos tota hac oratione incitavit.

In Lucæ cap. XV.

IN hoc cap. continetur defenſio D. Jeſu adverſus criminationes adverſariorũ de converſatione cum peccatoribus. Ubi tres parabolas proponit Chriſtus, quibus ſeſe defendit adverſus iniquam adverſariorum reprehenſionem, id in ipſo carpentium quòd cum peccatoribus familiarius verſaretur, & in ipſos telum veluti retorquens, propter hanc ipſam reprehenſioné reprehendendos eſſe docet. ubi 1. conſideráda eſt hujus ſermonis Chriſti occaſio. 2. deinde ſermo ipſe quo ſeſe defendit.

Occaſio exponitur ỳ. 1 & 2. quæ conſtat duabus rebus, quarum poſterior ex priori pendet, ſeu quarum prior fuit occaſio poſterioris; quemadmodum poſterior rurſus occaſio eſt propria, ſequentis Domini Jeſu ſermonis. Prior eſt actio publicanorum & peccatorum, conjuncta cum facto ipſius Chriſti, quæ exponitur ỳ. 1. nempe quòd *omnes publicani* qui ob injuſtas exactiones peſſime apud omnes audiebant, *& peccatores* hoc eſt homines qui ob ſcelera aut peccata manifeſta publicè erant infames, ad Chriſtum acceſſerint, ut eum audirent. Ubi tacitè intelligendum eſt, Chriſtum id non modò non prohibuiſſe, ſed libenter etiam permiſiſſe, uti ex ſequentibus apparet. Poteſt autem hoc intelligi vel de eo quod ſæpius fieri ſoleret, vel de eo quod certo quodam loco ac tempore factum fuerit. Fieri enim potuit ut certo quodam in loco omnes ſeu plerique publicani ac peccatores qui iſthic viverent, ad ipſum convenirent. Unde adverſariis Chriſti inſignior quædam data eſt occaſio ipſum hoc nomine reprehendendi. Poſterior eſt adverſariorum Chriſti murmur ſeu reprehenſio; Chriſtum ideo carpentium quòd peccatores reciperet, ſeu ad familiare colloquium & congreſſum admitteret, & unà cum illis cibum caperet. Adverſarii autem illi fuerunt *Phariſæi, & Scribæ*, homines nimirum & ſapientia & pietatis laude inter Judæos celeberrimi. Nullos autem acriores habuit Chriſtus adverſarios, quam qui minimè eſſe debebant, & propter ſapientiæ ac pietatis famam, veritati doctrinæ Chriſti adverſaturi minime omnium videbantur. Quomodo ſeſe Chriſtus hac in parte defendat, ſuumque factum à reprehenſione liberet, poſtmodum videbimus. Interim non erit alienum, etiam hoc loco nonnihil dicere, ad ejus rationem tanto rectiùs intelligendam, & nos ne fortè præpoſtere imitemur, ſeu mavis, aliud agentes, imitari videamur, monendos. Viſum fuit adverſariis Chriſti abſurdum, eum qui ſe pro proheta gereret, & divinorum mandatorum obſervans videri vellet, familiarius verſari cum hominibus ob peccata ſua infamibus, à quibus non modò ipſi, ſed & alii è vulgo paulò honeſtiores ita abhorrerent, ut cum illis commercium habere, & cibum unà capere nollent. Sed non animadvertebant, primùm ad hoc ipſum fuiſſe Chriſtum à Deo miſſum, ut hoc hominum genus quæreret, & ad reſipiſcentiam vocaret. Deinde non animadvertebant eum ita cum illis verſari, ut medicus cum ægris ſolet, nempe ut eos ad ſanitatem mentis revocaret: & non modò nullum eſſe periculum, fore ut eorum conſuetudine quadam corrumperetur, ſed etiam fore ut eos meliores redderet, & ſalutis compotes faceret. Itaq; etiamſi homines illi non ultro ac ſponte ſua ad Chriſtũ acceſſiſſent, potuiſſet ille, imò etiam debuiſſet eos ipſemet adire ac quærere. Cum ſcopus ac ratio muneris ſibi demandati, id exigeret. Multò autem minus eos à ſe repellere debuit, cùm ipſimet ultro ſeſe offerrent. Neque verò dubitandum eſt, Chriſtum, ſi illi ſæpe diuque moniti, & divinam voluntatem edocti, reſipiſcere noluiſſent, omniaque adjumenta ad vitę pietatem ſectandam fruſtra habuiſſent, aut ſi animadvertiſſet eos canibus porciſq; ſimiles eſſe, qui divina oracula vilipenderent; eorum congreſſionem ac conſuetudinem familiarem fuiſſe fugiturum. unde jam apparet non poſſe eos ſe hoc Chriſti facto tueri, qui cum hominibus prorſus profanis atque impiis, quibus res ſacræ ludus & jocus ſunt, ac de quibus nulla aut vix ulla ſpes ſupereſt reditus ad frugem, libenter verſantur, eorumq; congreſſum etiam cùm nulla urget neceſſitas, non refugiunt; vel, quod deterius eſt, etiam ambiunt. Nec illi ſe hoc facto Chriſti defendere poſſunt, qui cum hominibus ob peccata infamibus aliam aliquam ob cauſam quippiam habent commercii, quàm ut illos ad ſaniorem mentem revocent. Nam etiamſi id facere nonnunquam licet, ut Paulus docet, 1 Cor. 5. 10. tamen hoc Domini Jeſu exemplum eò nihil facit. Multo auté minus illi ſe hoc Chriſti exemplo tueri poſſunt qui cum iis quos Chriſti Eccleſia fraterna conſuetudine & familiaribus congreſſibus indignos judicavit, familiariter nihilominus verſantur, etiam tum cùm id haudquaquam agunt ut eos ad frugem reducant. Siquidem nec hujuſmodi fuit illorum cum quibus Chriſtus verſatus fuit, ſtatus, utut fortè à Synagoga Judaica eſſent excluſi: propterea quòd Chriſtus per divinam voluntatem ſibi patefactam, & per ſe aliis publicandam etiam hujuſmodi hominibus gratiam divinã offerre, & legalia vincula ſolvere poterat. Quum illa vincula quibus Chriſti Eccleſia conſtringit eos qui Euangelicam veritatem habent cognitam, & nihilominus tamen contemtâ tanta Dei benignitate, divina mandata violant, ſolvi non poſſint ulla ratione, niſi reſipiſcentia eorum interveniat: & ipſius Chriſti interdictum nos ab hujuſmodi hominũ familiari cõſuetudine arcet.

Sed jam ad ipſas Chriſti parabolas quibus ſeſe defendit, & reprehenſionem in ſe injuriâ contortam in adverſarios retorquet, videamus. Ex tribus autem quibus ſermo Chriſti conſtat, parabolis, duæ priores inter ſe ſunt admodum ſimiles, & eodem prope modo à Chriſto tractatæ. Tertia & fuſior eſt, & prioribus utut ſcopo ſimilis, tractatione tamen admodum diſſimilis. Itaq; priores illæ duæ ſimul tractari à nobis poſſunt. In utraque duo oſtendit. 1. Majori quadam diligentia quęri ſolere rem eam quę perierat, quàm cuſtodiri etiam longe plura, quę nobis ſunt ſalva. 2. Deinde majorem ſolere percipi lætitiam ex re quę antea perierat inventa, ac recuperata, quàm ex longe pluribus illis quæ non perierant, & nobis ſunt ſalvæ. Quod poſterius ad inſtitutum ſuum apperte applicat Chriſtus, dum utrobiq; oſtendit, magis gaudere ipſos in cœlis angelos uno peccatore reſipiſcente, quàm ex nonaginta novem juſtis qui reſipiſcentiâ non indigeant. Horum utrumque quidem pertinet ad defenſionem facti Domini Jeſu; ſed poſterius tamen magis eſt comparatum ad factum adverſariorum reprehendendum: qui non tantum non lętabantur peccatores à Chriſto ad reſipiſcentiam vocari, & hunc in finem eum cum illis verſari; ſed etiam dolebant remque illam indigne ferebant. Ut ergo utrumque illud doceat, exempla proponit. Primò viri alicujus, ovem unam quę perierat, relictis aliis 99 in ipſo deſerto, ſine cuſtode, ſoli-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ſolicite quærentis, eamque receptam magno cum gaudio humeris ſuis impoſitam domum deferentis, atque ad communionem gaudii ac congratulationis amicos ac vicinos ſuos excitantis. Deinde fœminæ ex 10 drachmis unam quæ perierat ſolicite ſcrutantis, & ea inventa, amicas ac vicinas ſuas ſimiliter velut ad commune gaudium vocantis. Quo ipſo ſignificat, mirari neminem debere, ipſum atque adeo Deum per ipſum, relictis quodammodo iis qui innocenter viverent, in peccatoribus ad reſipiſcentiam vocandis tam diligenter tamque ſolicite laborare: præſertim cùm longe plures eſſent quam qui cum virtute vitam traducerent. Quandoquidem illi homines perierant: rei autem natura, ut parabolæ illæ oſtendunt, ita fert, ut majori cura quæramus ea quæ perierunt, quàm cuſtodiamus ea quæ ſalva ſunt, & de quibus ne forte pereant, non admodum metuimus. Præſertim quia inde conſequuturum eſſet ut ipſi quoque angeli cœleſtes gauderent: quod ipſorum gaudium ſignificat, quàm ea res ſit Deo, ad cujus voluntatem illi ſeſe penitus attemperant, grata atque accepta. Hoc ipſo autem & nobis exemplum præbuit Chriſtus, ut ſummam quoque adhibeamus curam ac diligentiam in peccatoribus ad frugem revocandis, ſi modò ſpes de illis bona nobis affulgeat: præſertim ſi plures illi ſint. Nam ſi vel unum tam ſolicite quærere deberemus, uniuſque reſipiſcentia tantum Angelis cæleſtibus affert gaudium; quid de pluribus cenſendum erit? Hoc ergo pacto ſeipſum Chriſtus potiſſimum defendit. Sed adverſarios ea ratione inprimis reprehenſione dignos oſtendit, quòd partim in parabola docuit, & cupere eos qui rem perditam recuperarunt ut alii quoque ſibi gratulentur, ſecumve lætentur, & ipſam humanitatem ut id fiat requirere: partim dum ſimilitudinem ad inſtitutum ſuum accommodans, docet ipſos quoque Angelos tantopere gaudere ſuper uno peccatore qui reſipiſcat. Ubi primùm opponit gaudium iſtud, illorum dolori atque indignationi: deinde Angelos hominibus: peccatores qui reſipiſcunt, juſtis reſipiſcentiâ non egentibus, unum peccatorem, 99 juſtis, & gaudium de illo uno perceptum, gaudio ex 99 juſtis capto. Significat enim illos non tantum non debuiſſe indignari aut dolere hoc Chriſti facto conſpecto, ſed etiam gaudere, & tum Chriſto, qui homines illos perditos in viam revocaret, tum ipſis peccatoribus ad reſipiſcentiam ſeſe quodammodo comparantibus, ipſiuſque doctrinam qua ad eam vocabantur audientibus gratulari: idque tanto magis quòd & Angeli in cœlis voluptatem ac lætitiam ex ea re percipiant. Si enim Angeli id faciunt, & natura & actionibus ab illis longe diſcreti; quanto magis id homines facere debent, qui & naturâ cum peccatoribus iſtis conjuncti ſunt, & utut tandem honeſte atque innocenter vitam traduxerint, non ſunt tamen à lapſibus prorſus immunes. Adde quòd ſi non modò æque gaudent Angeli ob reſipiſcentiam hominum nocentium quàm ob vitam ab aliis innocenter actam, ſed magis ex illa quàm ex hac gaudent: adeo quidem ut major exoriatur lætitia vel ex unius peccatoris reſipiſcentia, quàm ex longe plurium innocentia, atque in pietate colenda, conſtantia; quis non videt, quàm gravem mereantur reprehenſionem ii, qui non tantùm non gaudent plurimos peccatores ad reſipiſcentiam adduci, verùm etiam dolent, atque illi qui id curat, ſuccenſent. Hac autem ratione non illi tantùm monentur qui cernunt alios in peccatoribus ad frugem revocandis occupatos eſſe, ut non tantùm ægre id non ferant, ſed etiam gaudeant; verum etiam ii quibus facultas eſt & occaſio homines ad frugem revocandi, ut ea utantur, nec occaſionem ſibi fortè oblatam negligant; quum ſciant quàm gratam Angelis cœleſtibus ipſique adeo Deo ſint rem preſtituri, ſi peccatores ab errore viæ ſuæ in rectum ſalutis iter deduxerint, aut deducere conati fuerint: ſiquidem & conatus in laude eſt, ac præmium apud Deum habet, utut eventus non ſequatur. Et denique ipſi peccatores, monentur ut reſipiſcentes gaudium Angelis cœleſtibus parent, nec reditum ad ſaniorem mentem differendo illorum gaudium differant. Verùm antequam hinc abeamus, illud explicandum eſt quod dicit de juſtis qui non indigeant reſipiſcentia. Illud quidem planum eſt, quòd verba iſta, *qui non indigent reſipiſcentiâ* non addita ſint ad diſtinctionem juſtorum, quaſi nimirum alii ſint qui indigeant reſipiſcentiâ, alii non indigeant, & de his, non verò de prioribus illis, loqui ſe Chriſtus indicet; ſed proprium quoddam juſtorum omnium ſeu juſtitiæ ipſius conſequens, generale exprimant; Quaſi dicat; qui quidem juſti pœnitentia non indigent. Verùm illud non ſatis apud omnes conſtat, an ſint, vel quinam ſint illi juſti qui reſipiſcentia non indigeant. Nos quidem nihil dubitamus eos juſtorum nomine hîc intelligi, qui à primis annis legis divinæ notitia imbuti, (de hoc enim hominum genere ſermonem hîc habet Chriſtus) eam pro virili ſemper ſunt exſequuti, ita ut quemadmodum Paulus de ſeipſo teſtatur, ſecundum juſtitiam quæ in lege præcipitur eſſent irreprehenſibiles. Cujuſmodi fuit inter alios Zacharias, Johannis Baptiſtæ pater, ejuſque uxor Eliſabeta, quemadmodum apertè teſtatur Lucas euangelii cap. 1. ℣. 6. itemque Joſephus Mariæ maritus, Matth. 1. ℣. 19. Simeon Luc. 2. 25. & alii. Tales cenſeri potuerunt omnes quicunque nihil admiſerunt unquam quod ſacrificiis expiari non poſſet, nec quicquam tale quod præter ſacrificium mulctâ eſſet expiandum, aut tali aliquo vitio laborarent, quod ipſa ratio atque honeſtas vitæ reſpueret: quale fuiſſet, ſi ebrioſi aut luxurioſi fuiſſent, ſi nimis iracundi, aut ſuperbi. Nam nonnulla vitia niſi modum nimiùm excedant, vulgò feruntur, iiſque ita ignoſcitur, ut bonorum virorum nomen non amittant qui in illis hærent. Ex quibus jam intelligitur, exſtitiſſe & exſtare etiamnum poſſe juſtos hujuſmodi homines. Jam verò inde facilius intelligi poteſt quo pacto dici poſſit, juſtos hujuſmodi, reſipiſcentia non indigere. Etenim quum ii homines nunquam animum habuerint averſum à virtute & pietate, quinimo eam, quatenus non tantùm ratione duce, verum etiam ex lege divina agnoverant, ſtudioſe ſemper coluerint, reſipiſcentia in illis locum non habuit. Reſipiſcentia enim ſi proprie loqui velis, hujuſmodi eſt animi ac vitæ mutatio in melius, ut cùm antea vel plane averſum habueris ab aliqua ſaltem pietatis parte animum, vel certè non ita eam ſequendam omnino ſtatueris, atque adeo ſequutus fueris, quin multa commiſeris quæ te committere nullo pacto debere vel agnoveris vel agnoſcere facilè potueris, jam porrò aliud apud te decernas; & virtutem ac pietatem à te agnitam, conſtanter ſequendam ſtatuas, ac priſtina facta deteſtatus, melioris vitæ iter ingrediaris. Profectui in pietate atque ad perfectionem progreſſui, locus in illis eſſe potuit, imò omnino fuit; ſed aliud eſt in pietate proficere, atque ad majorem ſanctitatem adſpirare, aliud reſipiſcere. Licèt etiam is qui in pietate proficit, defectus priores relinquat, & eos improbet; ſed hujuſmodi tamen mutatio, reſipiſcentiæ nomine in Sacris Literis non ſolet ſignificari: hoc certè loco non intelligitur.

Veniendum nunc eſt ad tertiam parabolam, quæ fuſior eſt. In qua duo Chriſtus docet. Primum ac præcipuum eſt quàm promtus ſit Deus ad peccatores reſipiſcentes in gratiam recipiendos. Alterum, quàm conſentaneum ſit divinæ huic benignitati ac voluntati, ut homines cæteri, etiam ii qui reſipiſcentia non indigent nec indiguerunt unquam, ex aliorum reſipiſcentia ſummam capiant voluptatem. Hoc ut mentibus noſtris infigat, tres nobis potiſſimùm perſonas earumque actiones proponit ſpectandas: patrem nimirum cum duobus filiis, quorum alter peccatores qui poſtmodum reſipiſcant, alter homines juſtos reſipiſcentia non indigentes, repræſentat. Pater autem ipſum Deum, qualem ſeſe per Chriſtum hominum generi exhibere cœpit, refert. Primum autem de illo agit filio qui peccatores poſtmodum reſipiſcentes nobis exhibet. Deinde de Patre, hunc quidem filium in gratiam recipiente, alterum verò qui juſtos refert, ut

inven-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

invento fratre gaudeat, monente; & denique de altero illo filio. Quanquam membra hęc non ita ſunt inter ſe diſtincta, quin ea quæ patri tribuuntur, inſerantur partim hujus partim illius filii actionibus aut ſermonibus.

Quod ad priorem filium attinet, illius primum ætas, deinde actiones, actionumque effecta, vel conſequentia deſcribuntur. Ætas indicatur, dum dicitur fuiſſe *junior:* eam proculdubio ob cauſam quia ætas juvenilis petulantior, ad luxum ac laſciviam pronior eſt: & juniores filii indulgentius ſæpe habentur à parentibus, unde laxatis poſtea habenis ad voluptates ſeſe abjiciunt, & ſua libenter abliguriunt. Itaque rem hanc ita refert Chriſtus, ut ad conſuetudinem vulgarem ſermonem ſuum accommodet, quo probabilior fiat parabola, & hiſtoriæ ſimilior. Jam quod ipſius actiones, actionumque effecta attinet, tria de illo hic narrantur. 1. Ipſius delictum, vel potius delicta. 2. Deinde miſeria, in quam ſuo ſe delicto præcipitavit. 3. & denique reſipiſcentia. Nam quod poſtea in gratiam fuerit à patre receptus id ad patris potius actiones quàm ad filii pertinet.

Delictum ipſius eo continetur, quòd auſus fuerit partem hæreditatis ad ſe ſpectantem à patre vivente petere, & acceptam dilapidare. Quæ hîc fuſius recenſentur, additis quibuſdam circumſtantiis quæ in rebus unde petita eſt hæc ſimilitudo cerni ſolent. Ut quòd omnia illa quæ ad ſe ex patrimonio pertinerent bona intra dies non adeo multos collegerit, quodque longe à patre, quò licentioſius ac ſine monitore moleſtoque inſpectore vivere poſſet, abierit, atque ibi per luxum rem patriam dilapidaverit. Huic facto ſimile eſt omnium peccatorum, eorum pręſertim qui legem divinâ habuerunt cognitam & fœdere cum ipſo juncti fuerant, inſtitutum. Etenim qui abjecto Dei metu peccatis indulgent, patrimonium quodammodo ſuum dilapidant ac profundunt. Quanquam alioqui jactura gratiæ divinæ ac bonorum quæ in fœdere illis fuerant deſtinata, conſequens eſt peccatorum, de quo in ſequenti ſtatim particula agemus. Quocunque autem quiſpiam delicti genere Deum offendat, ſimilis eſt prodigo huic ac perdito adoleſcenti: ac non minus Deum offendit, quàm ejuſmodi filius offenderet ſuum patrem, qui & frugi habere filium vellet, & ægerrime ferret bona magno labore à ſe comparata, ac diligenter cuſtodita, per luxum ac libidines profundi.

Miſeria in quam incidit, deſcribitur ℣. 14, 15, 16. & quibuſdam veluti gradibus attollitur, atque iterum ad verſimilitudinem accommodatè exprimitur. 1. Primus gradus eſt, quòd conſumtis omnibus inopiâ laborare cœperit: idque eo tempore quo annonæ caritas ac fames, regionem in qua vivebat, oppreſſerat. 2. Secundus, quòd ad viliſſimum miniſterium, hoc eſt ad ſues paſcendas, cuidam civi, homini extraneo ſeſe addixerit. 3. Tertius, quòd deterior ipſius conditio fuerit quàm ipſorum quos paſcebat porcorum: quandoquidem ne ſiliquæ quidem ipſi ſuppeditaverint, quibus explere latrantem ſtomachum utcunque poſſet, quibus tamen ſues veſcebantur. Hæc ſi ad Chriſti ſcopum accommodare velis, ſignificant ſtatum peccatoris miſerrimum, ac nullis lacrymis ſatis deplorandum. Perdit nimirum iſtiuſmodi homo Dei gratiam, & quicquid ab illa proficiſcitur bonorum, nihil autem non ab hoc fonte proficiſcitur. Contra, variis ſeſe implicat ſuppliciis, & iræ divinæ fit victima. Nullus jam gratiæ divinæ ac benignitatis ſenſus eſt, utut quiſpiam ſibi videatur omnibus hujus mundi abundare bonis, fame nihilominus ipſius anima moritur, & deterior ipſius eſt quàm porcorum conditio.

Reſipiſcentia illius deſcribitur ℣. 17, 18, 19, parte 20, & 21. inſeritur jam initium paternę gratiæ in quam per reſipiſcentiam recipitur. Quo quidem loco, reſipiſcentiæ & ortus & progreſſus egregie nobis depingitur. 1. primùm enim deſcribitur id quod eum ad reſipiſcentiam vitæque rationem mutandam impulerit, nempe agnitio miſeriæ in quam inciderat. 2. Deinde conſilium mutandi facti ſui, & confeſſionis delicti, unà cum ſupplice precatione. 3. Denique hujus conſilii exſequutio, h. e. reditus ad patrem, & delicti ſui humilis confeſſio.

Primum exprimitur ℣. 17, ubi dicitur, *in ſe ipſum autem rediens, dixit: Quot mercenarii Patris mei abundant panibus, ego autem fame pereo.* Ubi infelicitatem ſuam ita conſiderat, ut ſtatum ſuum cum feliciori etiam hominum longe vilioris conditionis conferat, & illos ſe longe eſſe feliciores æſtimet. Ubi videmus, ſi quis reſipiſcere velit, ei neceſſe eſſe ut in ſeipſum deſcendat, & probè quid ſecum fiat, quo loco res ipſius ſint, quàm periculoſo quamque miſero in ſtatu verſetur, apud animum ſuum accurate expendat; & deprehenſâ hujus miſeriæ ſuæ cauſâ, nempe diſceſſu à patre, de ratione cogitet, qua poſſit ſe hac miſeriâ eximere, & ad feliciorem conditione emergere.

Alterum, hoc eſt conſilium mutandi inſtituti, ſeu redeundi ad patrem, & culpam apud ipſum tum confitendi, tum humiliter deprecandi, ac gratiam ipſius ambiendi, continetur verſic. 18 & 19. Ubi nobis prima veraque reſipiſcentiæ pars depingitur, nempe animi illa mutatio, quam poſtea vitæ ipſius mutatio, cum confeſſione delicti, ac deprecatione conjuncta, ſequi debet. Ita ergo apud ſe cogitaſſe à Chriſto dicitur; *Surgens ibo ad patrem meum, & dicam illi, pater, peccavi in cœlum &c.* Duo, ut diximus, ſibi proponit. Primum eſt reditus ad patrem; quo ſignificatur converſio vera ad Deum, hoc eſt reditus ad pietatem, ac vitæ in melius mutatio. Quemadmodum enim peccando diſcedimus, noſque avertimus à Deo; ita peccata deſerendo, ac juſtitiam colendo, ad Deum redimus. Alterum eſt confeſſio illa ac deprecatio ſupplex, ac valde demiſſa. *Dicam* inquit, *Pater, peccavi in cœlum, & coram te, & non amplius ſum dignus ut vocer filius ſuus, fac me ſicut unum ex mercenariis tuis.* Quaſi dicat: Et in Deum peccavi, qui in cœlis habitat, & in te; adeo, ut indignus jam ſim qui filii loco à te habear, quin & nomine illo ſum indignus. Neque etiam poſtulo, ut filii loco apud te ſim, ſeu ſicut filius à te tracter. Satis mihi erit, ut mercenarii apud te ſim loco: id unum à te peto, amplius nihil poſtulo: hoc ipſum gratiæ ac beneficii ſummi loco ſum habiturus. Quo loco de duobus monemur, quæ reſipiſcere volentibus ſunt obſervanda. Primò ut culpam apud ſeſe agnitam, fateri velint, neque eam præſertim coram Deo tegere ac ſilentio præterire velint. Deinde ut quàm indigni propterea ſint divinâ gratiâ, ſimul agnoſcant, ac confiteantur, ſibi nihil deberi, præſertim magnum atque inſigne, ſtatuant, & ſatis ſibi fore agnoſcant, ſi aliquâ ſaltem eos gratiâ Deus dignetur. Nam & ingenua illa confeſſio, ex animo ſincero, candidoque pectore profecta, & illa animi demiſſio atque humilitas, Deum ad miſericordiam flectit, & iram ejus placat. Exſequutio hujus conſilii ac decreti exponitur partim initio ℣. 20, partim ℣. 21. Etenim initio ℣. 20 narratur quomodo cæperit ad patrem ſuum redire: ℣. autem 21 quomodo confeſſionem delicti ſui, ſuæq; indignitatis, ediderit. Ubi quid intelligendum ſit, jam ſatis ex modò dictis apparet. Per reditum enim illum ad patrem, reditus ad frugem ſeu abjectio priſtinorum peccatorũ, & vitæ emendatio intelligitur. De confeſſione res per ſe liquet. Sed illud tamen obſervandum eſt ratione ordinis inter rem à qua ſimilitudo ducitur, & inter id quod ſimilitudine declaratur, diſcrimen eſſe. Etenim confeſſio peccatorum atque indignitatis noſtræ, non conſequi tantùm noſtrum ad frugem reditum debet, ſed & antecedere. Verùm ordo ille in re à qua ſimilitudo ducitur ſervari non poterat, propterea quòd filius à patre longe abſens, confiteri coram ipſo delictum ac culpam deprecari non poterat. Itaque prius ſurgendum & ad patrem redeundum erat, tum demum ubi ad patrem veniſſet, confeſſio edenda & culpa deprecanda. Hinc autem apparet, non ſatis eſſe ad reſipiſcentiam veram ac perfectam hominique fructuoſam, apud animum aliquid boni decernere, & reditum ad Deum, hoc eſt ad frugem ſeu mutationem vitæ in melius apud animum proponere; ſed neceſſe etiam eſſe, reipſa ad frugem redire, & hoc pacto ad Deum ſeſe convertere; nec ſatis eſſe confeſſionem tantùm delictorum edere, culpamve deprecari; ſed & factis eſſe opus quibus ad Deum reditur, & amicitia cum eo quæ re-

ſciſſa

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ſciſſa fuerat, denuo ſancitur. Eſt autem & illud notatu dignum, quòd filius nihilominus dicitur culpam indignitatemque ſuam confeſſus, etiamſi jam videret quàm gratus patri ſuus eſſet adventus. Dicit enim Chriſtus, patrem quidem quum eum è longinquo videret, ipſius miſertum accurriſſe, & complexum oſculatumque fuiſſe: ſed nihilominus filium dixiſſe, *pater peccavi* &c. *& non amplius ſum dignus ut vocer filius tuus.* Quod nobis exemplo eſt, ut etſi videamus quàm gratus ſit Deo noſter ad frugem atque adeo ad ipſum reditus, quantaque nos charitate complectatur, non deſinamus tamen culpam indignitatemque noſtram confiteri, & coram ipſo nos poſternere, eum deprecari, ac veniam petere. Quæ cauſa ferè præcipua fuit, cur Chriſtus voluerit, ut delictorum noſtrorum veniam à Deo quotidie peteremus. Et de factis filii junioris, peccatores reſipiſcentes nobis repræſentantis, hactenus.

Sequuntur nunc patris facta, eaque duplicia. Priora præcipuè ſpectant ad filium perditum in gratiam recipiendum, & beneficiis ſingularibus afficiendum. Poſteriora ad alios monendos, ac præcipue filium alterum, ut ſecum lætari ob filium reſtitutum velit.

Priora exprimuntur partim ℣. 20. partim 22 & parte 23. Etenim ℣. 20 dicitur, filio illo juniore adhuc longe abſente, patrem illius ipſum vidiſſe, & miſericordiâ motum accurriſſe, & eum in amplexus ſuos recepiſſe, oſculatumque fuiſſe. Ubi ſingulari quodam artificio vel potius ſapientiâ utitur Chriſtus in exprimenda ſummâ Dei erga peccatores charitate, ac propenſiſſima voluntate: qui non exſpectata plena perfectaque eorum reſipiſcentia ac vitæ emendatione, illos ſtatim ſimul atque reſipiſcere ac vitam emendare inceperint, gratiâ ſuâ complectatur, & peccatorum ab illis commiſſorum memoriam protinus deponat, iiſque mirum in modum favere incipiat. Quandoquidem ſtatuitur hic pater non exſpectaſſe donec filius ad ſeſe veniret, & advolutus forte pedibus, culpam prius deprecaretur, tantum abeſt ut deprecantem etiam ac diu multumque veniam orantem à ſe repelleret, & vultum ab eo ſuum averteret; ſed potius è longinquo conſpecti miſertus fuiſſe, & accurriſſe, eum amplexus oſculatuſque fuiſſe. Indulgentiſſimi nimirum & amantiſſimi patris ingenium hac in parte exprimit. Quanquam hæc non ita ſunt accipienda, quaſi remiſſio peccatorum quæ homini peccatori reſipiſcere incipienti apud Deum parata eſt, jam ſit plane abſoluta ac perfecta. Tum enim demum abſoluta ac perfecta evadit, ubi & reſipiſcentia fuerit penitus abſoluta: alioquin à Deo revocatur. Quod verò ad ℣. 22 attinet, ibi exprimuntur paterni illius affectûs effectus majores, hoc eſt beneficia in filium collata: quæ ſignificantur dum dicitur pater ille juſſiſſe ſervos afferre ſtolam præcipuam & induere filium, imò & annulo eum ornare, ſimiliter & ſandalia ſubligare pedibus, & convivium illius cauſâ mactato vitulo inſtruere. His rebus adumbrantur inſignia Dei beneficia quibus Deus peccatores reſipiſcentes partim hîc afficit, partim in altera vita eſt ornaturus. Jam ut ad alterum factorum hujus patris genus veniamus, quæ ſpectant ad alios monendos, ut & ipſi gaudere unà velint ob filium qui perierat receptum; illud primùm paulò generalius eſt quòd ſervis præcepit ut mactarent vitulum ſaginatum, & cibum capientes omnes unà ſeſe exhilalarent: cauſâ additâ ℣. 23. *quia hic filius meus mortuus erat & revixit &c.* Quandoquidem ut jam ſuprà vidimus ita rei natura fert, ut rebus perditis inventis, & maximè iis quæ chariſſimæ nobis fuerunt, vehementer lætemur, atque adeo magis quàm ſi nunquam periiſſent: maximè verò cùm filios perditos recipimus, & veluti à mortuis excitatos recuperamus. Quale autem gaudium illud fuerit, poſtea melius declaratur, dum verſic. 25 ſignificatur ſymphoniam quoque & choreas ibi fuiſſe inſtitutas, & à filio majore natu ex agro redeunte, auditas. Sed illud ſpecialius eſt quòd filium quoque majorem natu ad eandem lætitiam unà capiendam hortatus fuerit, & repugnantem indignantemque impellere fuerit conatus: qua de re agitur à verſic. 24 uſque ad finem capitis. Ubi patris & filii majoris natu dicta factaque inter ſe ut ſupra monuimis miſcentur. Unde primò generatim diſcimus, velle Deum, & ſummo quidem jure, ut omnes qualeſcunque tandem ſint, ex hominum peccatorum reſipiſcentia ſummam capiant lætitiam.

Verùm ne quid prætendere poſſent Chriſti adverſus quos ſeſe hîc defendit adverſarii, & ut eorum iniqua obmurmuratio retunderetur, ideo eos in filio hujus patris majore veluti depingit, & eorum indignationem exprimit, & nequaquam probandam eſſe oſtendit, patre ſimul introducto qui illam filii ſui iram mitiget, & rationem exponat cur gaudere unà jure & ipſe debeat, ipſiuſque rationem qua ſeſe defenderet refellat. Primùm igitur, ut in altero filio, ita & hîc alterius filii ætatem, deinde facta dictaque nobis ſpectanda proponit. Illam dum dicit eum fuiſſe *ſeniorem*: idque propterea quod grandior ætas ad morum quandam conſtantiam & vitæ frugalitatem non parum adferat adjumenti: quodque majores natu liberi minus indulgenter à parentibus haberi & laboribus exerceri magis ſolent. Quare hujus filii perſona magis fuit accommodata ad repræſentandos homines juſtos, aut juſtitiæ ſaltem famam habentes. Quod ad facta dictaque filii attinet, dictis patris veluti interjuncta, ea plura quidem ſunt, ſed non omnia ad ſcopum revera pertinent: quædam enim ſunt veluti emblemata, quæ Chriſtus huic picturæ addit, hoc eſt quædam interjicit, quæ ad narrationis probabilitatem rerumque connexionem quandam ſpectant, & cætera quæ ad rem pertinent magis illuſtrant. Etenim duo imprimis ſunt in hoc filio nobis propoſita quæ ad ſcopum revera pertineant. Prius eſt illius indignatio, & animus à gaudio illo quod pater unà cum ſervis ex filii reditu caperet, averſus: poſterius, hujus indignationis cauſa. Verùm ut res fiat veriſimilior, occaſio etiam hujus indignationis exprimitur, & facta quædam illius filii referuntur ad hanc rem valde accommodata: nempe verſ. 25, 26, 27. Ubi primùm dicitur, filium illum ſeniorem fuiſſe tum temporis in agro, nempe quum adveniret frater ipſius junior, & à patre exciperetur, ac convivium apparetur. Nam ſi adfuiſſet, impediturus ſtatim rem fuiſſe videretur; itaque abfuiſſe ſtatuitur. Quod verò in agro dicitur fuiſſe, id indicat eum fuiſſe diligentem, laborioſum ac frugi, & patri obſequentem, qui agrum curaverit: ut ita ipſius oratio quàm infrà ad patrem habuit, ℣. 29. *Ecce tot annos ſervio tibi, & nunquam mandatum tuum tranſgreſſus ſum*, fiat veriſimilior, & juſtiorem videatur habuiſſe indignationis cauſam. Adde quòd hoc pertinuit ad indignationem ipſius tanto magis acuendam, quòd ipſe ex agro id eſt à labore duriſſimo à patre ſibi demandato rediens, curata re familiari, deprehendit ex improviſo filium qui rem patriam magno labore partam dilapidaſſet, & poſtmodum reverſus domum tam lautè fuiſſet à patre acceptus, quàm lautè ipſe nunquam. Itaque ſuæ diligentiæ ac laboris recens memoria, & illius alterius deſidia, luxus, perditique mores, tanto magis ipſi bilem moverunt. Deinde narratur propior illius indignationis occaſio, quòd cùm appropinquaret domui paternæ, audiret ſymphonias & choreas: à qua poſtmodum venitur ad proximam. Hac enim cauſâ motus, dicitur vocaſſe unam è pueris vel ſervis & cauſam hujus rei ſiſcitatus ab eo, audiviſſe fratris cauſâ tam lautum convivium fuiſſe apparatum. Hæc ergo ut diximus emblemata quodammodo ſunt: quanquam id quod ultimo loco narratur aliquid habet quod in re qua de hîc agitur illi reſpondet. Quod enim viderunt Phariſæi & Scribæ Chriſtum tam familiariter admittere publicanos & peccatores, ut etiam cum illis ederet, reſpondebat ei quòd hic filius dicitur audiviſſe Symphonias & choreas, audiveritque lautas epulas à patre fuiſſe in gratiam filii perditi inſtitutas. Sequuntur nunc illa ut diximus facta dictaque filii ad rem imprimis pertinentia. Et indignatio quidem filii atque detrectatio lætitiæ exponitur initio verſ. 28. Cui quid in adverſariis Chriſti tum temporis reſpon-

derit,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

derit, ſatis ex initio hujus capitis liquet. Interſertâ poſtmodum patris exhortatione, qui egreſſus filium monuerit, ut nimirum ingrederetur, & unà hilarem ſeſe præberet; additur res altera: nempe oratio filii qua cauſam hujus ſuæ indignationis exponit, & jure ſe ſuccenſere oſtendere conatur. Illa verò cauſa exponitur ℣. 29 & 30. Ubi ſe cum fratre juniore ita comparat, ut partim merita utriuſque, partim præmia, ſeu mavis conditionem qua ſit apud patrem inter ſe contendat. Se enim obſequio erga patrem conſtanti amorem illius ac beneficia meritum, præmium tamen nullum hucuſque retuliſſe. At contrà filium alterum, non modò nullum præmium, ſed iram potiùs patris meritum, id conſequutum tamen eſſe, ut tam laute nunc acciperetur. Hanc ergo meritorum ac conditionis imparitatem, ac rei ipſius indignitatem quandam, meritò indignationem ſuam accendere. Protaſis hujus comparationis exponitur ℣. 29; apodoſis ℣. 30. Utraque autem bimembris eſt: ſiquidem partim merita, partim conditionem meritis minime reſpondentem explicat. Sua merita his verbis exponit atque exaggerat, quum ait, *Ecce tot annos ſervio tibi, & nunquam mandatum tuum tranſgreſſus ſum.* In ſingulis prope verbis emphaſis eſt aliqua. *Ecce*, inquit; rem ipſam modò conſidera, jam ipſis oculis propemodum ſubjectam. *Tibi ego ſervio*; filius quum ſim, ſervi tamen officia ac munia tibi præſto, & labores eos qui mancipiis imperari ſolent, tolero. Idque ad hunc uſque diem: non ſervivi tantùm tibi antehac, ſed ad hoc uſque tempus tibi miniſtro. Neque id per unum tantùm atque alterum diem, neque per unum alterumve annum; ſed *tot annos.* Neque verò ita tibi ſervio ad hunc uſque diem, ut aliquando ſaltem tibi fuerim immorigerus; *nunquam* ego *mandatum tuum tranſgreſſus ſum*, nunquam contrà quam juſſiſti, feci. Ita loquentem facit hunc filium Chriſtus, ut hac ejus oratione poſtmodum à patre refutatâ, omnibus etiam juſtiſſimis, aut juſtitiæ opinione vel maxima tumentibus, omnem adimat cauſam ob quam de tanta Dei erga peccatores clementia ac benignitate, ac porrò de Chriſto tantam illis Dei benevolentiam offerente, & quodammodo repræſentante, conquerantur. Siquidem hic filius patri non minus fuit obſequens, quàm iſti, Deo, ſive revera, ſive opinione ſua paruerunt: nec minus ille apud patrem, quàm hi apud Deum, imò plus etiam meritus fuerat. Conditionem ſuam, meritis illis ſuis vitæque actæ minime reſpondentem, his exprimit verbis: *Et mihi nunquam dediſti hædum, ut cum amicis meis me exhilararem.* Quaſi dicat, non modò vitulum, & quidem bene ſaginatum, nunquam meâ gratiâ mactaſti; ſed nec quod minimum eſt hædum aliquem dediſti. Neque verò ad certum tantùm tempus hanc tam exiguam benevolentiam mihi non præſtitiſti; ſed *nunquam.* Nec tantum id mihi negaſti, ut cum ſcortis aut nequam hominibus, genio indulgerem, ſed etiam ne cum amicis meis aliquando me oblectarem. Ubi videtur aliqua ratione exprimi eorum conditio, qui ſub lege Deo ita paruerunt ut juſtorum nomen mererentur, habita ratione donorum cœleſtium. Etenim nunquam illis tantum præmium obtulit, nunquam tam divina in illos effudit dona, atque in peccatores ſub Novo fœdere. His & immortalis vitæ præmium apertè obtulit, ſub Veteri Fœdere aperte non promiſſum, & uberrima ſpiritus Sancti dona impertiit: quæ nec tanta nec tam vulgaria ſub Veteri Fœdere fuerunt. Porrò de fratre ſuo ita loquitur, ut meritum ejus primum, ſeu mavis indignitatem his exprimat verbis; *Quando autem filius tuus iſte qui abligurivit tuum victum cum ſcortis &c.* Primùm ne nominare quidem eum dignatur, nec ſuum appellat fratrem; ſed tantùm dicit *filius tuus*, & quidem additâ voce *iſte*, quæ ipſa ad contemtum vel indignitatem exprimendam pertinet. Deinde ait eum non aliquid tantum de fortunis paternis abſumſiſſe, ſed ſimpliciter ait *victum* ſeu facultates, quaſi dicat, id ex quo tuipſe vivere debebas, & magnam ſubſtantiæ tuæ partem. Neque ait, inpendit in res neceſſarias, ſed *devoravit* vel abligurivit, per luxum profudit; idque *cum ſcortis*, fœminis impuriſſimis: quo ſimul & libidines ejus, & profuſionis major turpitudo notatur. Hac tota re quid deſignetur, jam ſuperius monuimus. Reſpondent enim huic filii illius prodigi facto omnia hominum peccatorum delicta ac flagitia. Ut non minus turpiter quiſque eorum ſe peccaſſe fateri debeat, quàm filius ille prodigus, tam fœde rem patriam frangens. Conditionem rurſus ipſius apud patrem, meritis ipſius minime reſpondentem, nimiamque fortunam, his exprimit verbis: *quum venit mactaſti illi vitulum illum ſaginatum.* Quaſi dicat; poſtquam his talibus flagitioſe perpetratis, ad te rediit; non hœdum aliquem, ſed vitulum, eumque bene ſaginatum ac pinguem, mactari curaſti, ut quam lautiſſimo eum convivio exciperes. Huic filii illius perditi conditioni reſpondet, ut paulò ante indicavimus, ſumma illa Dei benignitas, ac felicitas quam Deus peccatoribus reſipiſcentibus præſtat.

Huic orationi filii, ſubjungitur patris reſponſio, qua illam refutat, & oſtendit nullam illum habere juſtam indignationis cauſam. Contrà autem, cauſam eſſe magnam cur & ipſe de fratris ſui reditu ac ſalute lætari debeat. Itaque duæ ſunt iſtius reſponſionis partes. In quarum priori oſtenditur, nullam huic filio licèt tam obſequenti, fieri ab ipſo, nempe patre, injuriam. In poſteriori, oſtenditur cauſa, cur meritò non alii tantum, ſed & ipſe gaudere debeat. Prius fit ℣. 31. poſterius verſ. 32. In illo ita reſpondet pater; *Fili, tu ſemper mecum es, & omnia mea tua ſunt.* Quaſi dicat: non mirum eſt me nunquam tam laute te excepiſſe, aut quicquam tibi dediſſe, quo te aliquando cum amicis exhilarares, quandoquidem nec tu mihi, nec quicquam tibi apud me periit. Tu ſemper apud me perſtitiſti, nunquam ut frater iſte tuus, hinc profectus periiſti. Itaque non eſt mirum, quod nunquam tale tempus exſtiterit quo ex tua ſalute ſingularem aliquam & inſignem caperem lætitiam, qua ad te lautius tractandum, aut convivium tua cauſa parandum incitarer. Interea tamen omnia quæ adhuc mihi ſuperſunt bona, tua ſunt; illis tu poteras hucuſque & debebas eſſe contentus: ſemper tua conditio nihilominus fuit ſatis beata, quandoquidem patrimonium tuum apud me tibi erat ſalvum. Itaque etiamſi te nunquam lautius exceperim, ſorte tamen tua poteras penitus eſſe contentus. Quibus verbis ſignificatur, non habuiſſe etiam illos qui ſub Veteri Fœdere juſte atque innocenter vitam traduxerint, aliquam de Dei erga ſe benignitate conquerendi cauſam, etiamſi non tam laute, ut ita loquar, fuerint à Deo tractati, ac peccatores reſipiſcentes ſub Novo Fœdere: Quandoquidem quum nunquam periiſſent, nullum etiam præ cæteris exſtitit tempus quo de illis inſignite veluti lætatus Deus ſuis donis tam amplis qualia nunc in peccatores reſipiſcentes effundit, eos cumularet atque exhilararet. Deinde quia nihilominus illos manebat divina hæreditas ac bonorum etiam cœleſtium poſſeſſio; etiamſi ſervili quodammodo apud patrem conditione viverent. Jam quod ad alterum attinet, aliam oſtendit eſſe filii alterius rationem, dum ait; *Exhilarari autem & gaudere oportebat, quia frater tuus iſte mortuus erat, & revixit, & perierat, & inventus eſt.* Quaſi dicat: Hîc autem cauſa erat, cur non modò ego ſed & tu unà mecum lætareris: quandoquidem hic frater tuus antea mortuus propemodum fuerat, jam verò quodammodo revixit, antea perierat, nunc repertus eſt. Quis autem non

gaude-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

gauderet, ſi vel frater vel filius, qui fuiſſet mortuus reviviſceret, atque ab inferis rediret; Certè longe magis gauderet quàm ſi nunquam mortuus fuiſſet. Quis non gauderet, reperto fratre aut filio, qui antea periiſſet? Ita ſanè rei natura fert, ut magis gaudeamus re quæ perierat, quàm nunquam perdita. Quare mirari non debes me convivium in fratris tui gratiam inſtituiſſe, & tu ipſe nobis hilaritatis ſocius accedere debuiſſes, ac nunc etiam debes. Hæc verò quid ſignificent, jam ſuperiùs ſatis eſt explicatum.

In Lucæ 16, *parabolam priorem, cum annexis.*

IN his verbis deſcribit Lucas ſermonem Chriſti, quo homines divites ad liberalitatem in pauperes excitat, atque ab avaritia dehortatur; illiuſque orationis eventum ſeu effecta quædam. Quum enim ſuperiori capite oſtendiſſet Chriſtus quanta ſit Dei erga peccatores reſipiſcentes benignitas, nunc videtur oſtendere velle, quo pacto homines peccatores gerere ſe debeant, ut divinæ illius benignitatis reipſa tandem fiant participes, ſeu fructum ejus plenum ac perfectum conſequantur: Exemplo in divitibus propoſito, quos benignitate in homines egenos gratiam divinam ac felicitatem ſempiternam comparare ſibi jubet, quandoquidem hæc hac in parte plurimum poſſit. Unde & cæteri peccatores exemplum capere debent, ut qua quiſque re maxime valet ea potiſſimùm quoque ad divinam benevolentiam ſibi conciliandam ejuſque fructum pleniſſime percipiendum utatur. Nos igitur primùm ipſam Chriſti orationem ab initio capitis uſque ad finem verſ. 13 deſcriptam, deinde & eventum verſiculis duobus ſequentibus expreſſum videbimus. Oratio Chriſti conſtat comparatione ſeu ſimilitudine quadam. Cujus protaſis ſeu res unde ſimilitudo ducitur, quam parabolam ſolemus appellare, proponitur uſque ad finem verſ. 8. Inde ſequitur apodoſis, ſeu ſimilitudinis ad ſcopum propoſitum applicatio, ejuſque confirmatio, uſque ad finem verſ. 13.

In protaſi autem hujus comparationis nobis primùm perſonas quaſdam, deinde earum actiones actionumque eventa, ſpectanda proponit. Perſonæ ſunt inprimis duæ. Homo dives, & ipſius œconomus. Per hominem illum divitem non dubium eſt quin Deus, cui eſt immenſa rerum bonorumque copia, intelligatur. Quorum quidem bonorum partem concredidit hominibus divitibus. Unde facile apparet, per ejus œconomum ſeu diſpenſatorem, denotari homines divites: propterea quòd bona terrena à Deo habent non mancupi, ſed uſui, tantùm ad certum tempus data: quæ proinde ſumma fide tractare, & non ad ſuum ſed ad Dei arbitrium diſpenſare debent.

Jam quod ad actiones actionumve eventa attinet, ea licèt partim illius hominis divitis ſunt, partim œconomi, tamen ad œconomi ipſius facta eventaque revocari non incommodè poſſunt. Suntque duplicis generis. Primò enim narratur quomodo œconomus is ſua quadam proſperitate exciderit. Deinde quo pacto ſeſe à miſeria ac calamitate vindicare conatus fuerit, quomodoque ipſius conſilium fuerit laudatum approbatumque. Prius continetur parte altera verſic. 1. & verſ. 2. In priori, ipſius culpa exponitur, qua pœnam ſibi accerſivit, & ut ſuis fortunis excideret, meruit. Poſteriori, pœna ſeu calamitas in quam incidit, exprimitur.

Culpa illius fuit, quod dilapidaverit bona Domini ſui: quæ quidem culpa ad ipſum Dominum fuit delata. Illa bonorum herilium profuſio, reſpondet illi divitum profuſioni qua utuntur dum bona ſibi divinitus in uſus longe meliores conceſſa, in luxum ac libidines aliaque hujus generis profundunt, iiſque multis modis abutuntur. Quanquam & alia peccatorum genera hic comprehendi non tantùm poſſunt ſed etiam debent, à divitibus commiſſa: imo etiam, ſi ſcopum Chriſti ſpectes, omnia quorumvis hominum delicta. Quandoquidem hic ut diximus, divitis exemplo monentur omnes quid ſibi faciendum ſit, ut peccatorum veniam ſupremamque felicitatem conſequantur. Quiſquis delinquit is viribus aut facultate aliqua divinitus ſibi conceſſa abutitur, eamque veluti profundit. Quòd autem dicitur hic œconomus fuiſſe apud Dominum accuſatus, & eo nomine delatus (vox enim Græca διεβλήθη, non calumniam, ſed accuſationem ſeu delationem hoc loco ſimpliciter ſignificat) id ad Deum tranſlatum, ſignificat Deo culpam noſtram noſtraque peccata eſſe cognita, nec quicquam eum latere ac fallere poſſe.

Jam quod ad pœnam ſeu calamitatem attinet, quam œconomus ille ſua ſibi culpa accerſivit, ea exprimitur verſ. 2. ubi dicitur Dominus eum advocaſſe, & cum eo expoſtulaſſe, ac juſſiſſe rationem reddere ſuæ diſpenſationis: quia non poſſit amplius eo munere fungi, hoc eſt, quia non amplius conveniat ipſum eo munere fungi, nec poſſit herus à ſe impetrare, ut tam infidelem diſpenſatorem amplius ferat. Hoc ſignificat, homines divites, uti & cæteros peccatores, ſuis delictis mereri, ut Deus omnibus eos bonis quæ illis utenda dederit, exutos domo veluti ejiciat: hoc eſt non tantùm opibus ſi quas ex ipſius benignitate habent, ſed & ipſa vita privet, & perire patiatur. Indigni enim ſunt qui divinis beneficiis amplius fruantur: licet interim Deus illis nonnihil ſpatii relinquat, antequam eos ad rationem ſibi reddendam penitus adigat, ut interea ſibi adhuc conſulere, ſi velint, poſſint: quemadmodum ab hoc œconomo factum eſſe mox videbimus.

Jam enim nobis accedendum eſt ad alterum actionum hujus œconomi genus, quibus ſeſe à calamitate in quam inciderat aut mox caſurum ſe animadvertebat, vindicare conatus eſt; earumque actionum approbationem. Quod ad actiones ipſius attinet, tres inprimis nobis ſpectandæ proponuntur. 1. Quomodo calamitatem ſuam in quam inciderat apud ſe expenderit. 2. Quomodo conſilium mox invenerit ſibi ſalutare 3. quomodo id exſequutus fuerit. Primum continettur verſ. 3, ubi ait Lucas, *Dixit autem* hoc eſt cogitavit *in ſeipſo ille œconomus, Quid faciam? quòd*, vel quum *Dominus meus aufert*, vel auferet, *diſpenſationem à me: fodere non valeo, mendicare erubeſco.* Quaſi dicat, inops nunc ſum propemodum conſilii, nec quid inceptem ſcio, ubi Dominus meus ab hoc munere me removerit. Nam quum duo videantur tantùm ſuppetere modi, quibus vitam tolerem, nempe ut vel duro manuum labore victum quæram, fodiendo atque arando agrum, aliove ſimili laboris genere, vel ut mendicando me ſuſtentem: neuter mihi modus aptus eſt. Ille nimis durus, cui ego minime aſſuevi, atque adeo mihi intolerabilis: hic nimis pudendus, ac turpis. Hoc pacto ſignificatur, iis qui peccatis ſuis commeriti ſunt, ut omnibus divinis donis exuti, à Deo abjiciantur, nullam ſuppetituram eſſe rationem, qua ſe à tanta calamitate vindicent, niſi ut quamdiu divinis adhuc donis fruuntur illis quàm celerrime ad ſuum utantur compendium, & ſibi in poſterum proſpiciant. Aliàs funditus perirent, nec ulla illis ſpes extremam perniciem evadendi ſuperfuerit.

Secundum indicatur verſ. 4. ubi non quidem exprimit conſilium ſuum œconomus ille, ſed tamen ſe id jam habere in promtu, idque ſibi valde utile eſſe ſignificat, dum ait, *Novi quid faciam*, ſeu facturus ſim, *ut cùm remotus fuero à diſpenſatione recipiant me in domos ſuas.* Ubi vox *recipiant*, abſolutè ponitur, ſeu ut loquuntur imperſonaliter, non ex-

preſſis perſonis quæ id ſint facturæ; perinde ac ſi dictum eſſet, ut recipiar ab aliis in eorum domos. De induſtria autem non exprimit Chriſtus hoc loco œconomi conſilium, partim quia id ex ſequentibus, hoc eſt ipſa conſilii ejus exſequutione intelligitur, partim quia id facit ad exprimendam hominis tam callidi diligentiam atque induſtriam, qui invento conſilio non immoretur illius explicationi, ſed ſtatim rem aggrediatur. Divitibus, nobiſque adeo omnibus res hæc tanto eſt expeditior, quòd non invenire demum conſilium, ut œconomus ille neceſſe habemus; quum ab ipſo Chriſto id nobis hoc loco ſuppeditetur: ſatis eſt ab illo ſuppeditatum conſilium iſtud cognoſcere, & quàm celerrime ac conſtantiſſimè exſequi: quale illud ſit, ſequentia Chriſti verba ut diximus nos docebunt. Interim, quàm utile, quamque ſalutare ſit, inde patet, quòd eo faciat, ut quum omnibus hujus mundi bonis & ipſa denique vitâ exuti fuerimus, recipiamur in æterna tabernacula, ut Chriſtus ipſe inferius loquitur. Debemus autem hujus hominis induſtriam ac celeritatem imitari: ut non tam in eo occupati ſimus, ut dicamus quid faciendum ſit, quàm ut quam primum id opere ipſo exſequamur.

Tertium, hoc eſt exſequutio ipſa illius conſilii continetur verſ. 5, & duobus ſequentibus, ubi docet, Chriſtus quomodo œconomus ille advocatis Domini ſui debitoribus, ſingulis aliquid de debito remiſerit, eo fine ut hujus gratiæ memores poſtea ab officio amotum, viciſſim gratia ſua proſequerentur, eumque libenter in ædes ſuas reciperent, ac foverent, atque ita beneficium illud ei compenſarent. Ait ergo eum advocaſſe quemvis ex debitoribus Domini ſui: quanquam poſtea quid duobus tantum dixerit recenſetur: ſed de cæteris, ut videtur, ſimile quippiam cogitandum relinquitur. Dixit ergo primo, *Quantum debes Domino meo?* quum verò ille dixiſſet, *centum batos olei*, juſſit eum accipere chirographum, & celeriter ſcribere quinquaginta. Primùm interrogat eum quantum debeat; ut is intelligat tantum ſe omnino debere quantum in chirographo ſit ſcriptum, & magnitudine debiti æſtimatâ, poſtquam ſibi tam multum remitti poſtea viderit, tanto majoris id beneficium æſtimet. Sumit autem genus debiti tum temporis uſitatum: ex liquidis quidem oleum, ex aridis verò, ut poſtea intelligetur, triticum: & genera etiam menſurarum uſitata ſunt, hic batos commemorat, poſtea coros. Deinde non ipſe mutat chirographum, ſed ipſum debitorem jubet ſumere & dimidium ejus quòd antea debuerat ſcribere: ne poſtea à Domino fraus ob diverſitatem manus agnoſcatur. Jam quod ad ſecundum attinet, cum eo ſimiliter agit; niſi quod non tam multum de debito detrahi jubet, ſed minus: nempe non dimidium ſed tantum quintam partem ſummæ: pro centum coris tritici, poſitis octoginta. Itidem ut credibile eſt callido conſilio, ut ob diſſimilitudinem numeri fraus minus agnoſceretur: aut fortè quia minus veriſimile videri poſſet tantum fuiſſe tritici ab eo debitore redditum; vel tam parum illi fuiſſe creditum. Id dubium non eſt, callidi hominis ingenio accommodare hanc narrationem Chriſtum voluiſſe. Hæc quid ſignificent, nihil eſt neceſſe occupare dicere, quandoquidem ipſe Chriſtus hanc imprimis hujus parabolæ partem in apodoſi explicabit, atque ad inſtitutum ſuum accommodabit.

Quare ſtatim ad approbationem hujus conſilii accedimus: quæ continetur verſ. 8. Ubi primò quis & quomodo conſilium iſtud approbaverit, oſtenditur: ſecundò illa approbatio ratione quadam fulcitur. Illud docetur his verbis, *Et laudavit Dominus œconomum injuſtitiæ quod prudenter fecerit.* Ubi quidem per Dominum, articulo in Græcis verbis præfixo notatum intelligitur Dominus illius ipſius œconomi, & articulus ut alii interpretes notarunt, eſt ἀναφορικος, id eſt referens ſeu revocans animum ad id ſubjectum de quo antea ſermo fuit inſtitutus. Neque enim Lucæ ſunt hæc verba; cujus ſi eſſent, Domini nomine Chriſtus videretur intelligendus: ſed ſunt Chriſti de alio quopiam loquentis. Ut intelligitur ex verbis ſequentibus ỳ. 9. ubi Chiſtus pergit loqui ad hunc modum, *Et ego vobis dico, facite vobis amicos &c.* Quæ verba non recte præcedentibus de quibus nunc agimus annecterentur, ſi ea Lucæ eſſent, de Chriſto loquentis, non autem ipſius Chriſti. Perinde ergo eſt acſi dixiſſet Chriſtus; Et laudavit Dominus ille, hujus nempe œconomi, intellige poſtquam rem illam reſcivit. Atque hoc addit parabolæ vim quandam, & conſilium iſtius œconomi tanto magis commendat, quòd ipſe quoque ille Dominus cui damnum hac ratione fuit illatum, & non exigua bonorum pars interverſa, coactus tamen fuerit laudare illud conſilium, ſeu illius inventorem. Dicitur enim quod laudaverit *diſpenſatorem iniquitatis*, ſeu inquum, atque injuſtum: Eſt enim in iſtis verbis Hebraiſmus, quo nomini ſubſtantivo additum alterum ſubſtantivum, in caſu ſecundo ſeu genitivo, ponitur pro nominativo adjectivo. Quatenus autem laudaverit, id ſtatim explicatur, dum additur, *quòd prudenter fecerit*, hoc eſt ad ſuam utilitatem valde accommodate, quod conſilium invenerit quod aptum fuerit vitæ ipſius in poſterum tolerandæ. Prudentiæ nomen tam late hic extenditur, ut calliditatem quoque ac vafriciem in ſe complectatur: vulgi more, quod eos quoque prudentes appellat qui commodis ſuis optime norunt conſulere, utut ipſorum conſilia ſint cum turpitudine conjuncta, qualibus ille qui vere prudens eſt non utitur.

Ratio autem quæ huic approbationi ſubjungitur, hæc eſt; *quia filii ſeculi hujus prudentiores ſuper filios lucis in generationem ſuam ſunt.* Redditur autem ratio poſterioris ſententiæ proximæ partis: nempe quod prudentia œconomo illi in conſilio iſto inveniendo adſcribitur, & ſignificatur id non eſſe mirandum in hoc hominum genere: ſed potius dolendum parem prudentiam atque induſtriam non reperiri in hominibus luce veritatis colluſtratis, habita ratione rerum earum circa quas vel hoc vel illud hominum genus verſatur. Significat enim Chriſtus, homines qui in rebus ad hoc ſeculum ſeu præſentem hanc vitam ſpectantibus ſunt occupati, prudentius iſtis in rebus ſeſe gerere, quàm illi qui cœleſtis veritatis luce ſunt colluſtrati ſe gerunt, illis in rebus quæ ad lucem illam divinæque voluntatis cognitionem, ſeu mavis res quas luce illa colluſtrati agnoſcunt, ſpectant. Illi enim melius ſibi in rebus terrenis conſulunt, quam hi in ſpiritualibus & ad cœleſtem beatitatem comparandam pertinentibus: facilius illi inveniunt quod in rem ipſorum ſit, & majori induſtria exſequuntur, quàm hi ſuperiores.

Hucuſque extenditur hujus comparationis protaſis. Sequitur apodoſis, quæ & exprimitur, & confirmatur atque illuſtratur. Exprimitur ỳ. 9. Confirmatur atque illuſtratur quatuor ſequentibus. Eſt autem apodoſis non plene quidem propoſita, ſed quæ ſummam tantum eorum complectatur quæ docere nos Chriſtus tota hac comparatione voluit. Ait ergo, *Et ego vobis dico*, Quaſi dicat: Quare quemadmodum Dominus ille laudavit hujus œconomi ſui ingenium ac prudentiam, in inveniendo conſilio rebus ſuis accommodato, & parandis ſibi amicis de bonis alienis, ut ab iis poſtea in ipſorum ædes receptus foveretur; ita & ego vobis ſimile conſilium, in re diverſa, ſimili tamen ſequendum eſſe ſuadeo, nempe ut, *faciatis vobis amicos ex mammona injuſtitiæ, ut ubi defeceritis*, ſeu ad egeſtatem redacti fueritis, *recipiant vos in æterna tabernacula.* Commendari hic beneficentiam ac liberalitatem in egenos, & hunc ei fructum proponi, quod ea nobis ſit futura adjumento ut in cœlum recipiamur, ſatis liquet. Amici ergo illi ſunt homines in quos beneficentiam exercuerimus: qui

partim

partim propterea ſic appellantur, quod beneficentia aliorum animos nobis adjungere, eoſque nobis amicos efficere ſolet, Proverb. 19. verſ. 4. partim quòd ſive nobis amici animo revera evadant, ſive minus; nihilominus tamen amicorum nobis vicem quodammodo præſtant, & nos, utut forte ea de re ne cogitent quidem, in beatitate cœleſti adipiſcenda maximopere juvent: propterea quòd ipſorum cauſa ſeu ideo quia illis benefecerimus, aliquando in cœlum ſimus recipiendi. Quam ob cauſam verba illa, *ut recipiant vos in æterna tabernacula* ad illos ipſos amicos ſeu homines pauperes referri poſſunt. Quanquam nihil impedit quominus id verbum eo modo quo ſuprà verſ. 4. diximus, imperſonaliter accipiamus, perinde acſi dictum eſſet, ut recipiamini. *Mammonam* ſumi pro divitiis notum eſt. Dicitur autem Mammonas *injuſtitiæ*, hoc eſt per Hebraiſmum injuſtus; ſive quod ferè per fraudes atque injurias acquiri divitiæ ſolent: unde neſcio quis dixit: Dives aut injuſtus eſt, aut injuſti hæres: ſive quia eæ opes quas in terris poſſidemus, non veræ ſunt divitiæ, ſed divitiarum tantùm quædam umbræ: quia adeò ſunt caducæ ac fugitivæ, & ſi cum cæleſtibus opibus conferantur, exiguum habent uſum. Quod poſterius eo videtur confirmari, quòd paulò pòſt verſ. 11. injuſto Mammonæ opponitur id quod verum eſt: niſi tamen contra malis verum accipere pro juſto. Quid ſi Mammonas injuſtitiæ dicatur, quia quod ſuper eſt nobis, id injuſte retinemus: quemadmodum ille æconomus ex bonis Domini injuſte acquiſitis vel ſubdole interverſis ſibi conſuluit. Sed huic ſenſui non fido: quia tum demum fiunt injuſtæ opes quum retinentur præter Domini voluntatem. Verba porrò illa, *ubi defeceritis* ſignificare tempus mortis & quod mortem conſequitur non eſt obſcurum: tum enim revera deficimus, quum omnibus plane rebus exuti è terrena hac Heri noſtri domo veluti expellimur. De *æternis tabernaculis* vix opus eſt dicere quid ſignificent. *Tabernaculi* autem vox ſimpliciter pro habitatione ſumitur. Nam aliàs terrenæ potiùs ædes tabernacula ſunt, quàm domus illa cæleſtis, ſi voce tabernaculorum fragilitatem quandam velis indicari. *Æterna* autem tabernacula opponuntur temporalibus ſeu ad tempus durantibus, quales erant ædes eæ in quas diſpenſator ille à creditoribus Domini ſui recipi cupiebat, & ut reciperetur curabat.

Sequitur jam confirmatio atque illuſtratio hujus admonitionis Chriſti in apodoſi hujus parabolæ nobis à Chriſto propoſitæ. Confirmatio continetur verſ. 10, & duobus ſequentibus, ubi proponitur ingens damnum quod ſit conſequuturum ſi illud Chriſti conſilium non fuerimus ſequuti: nempe quòd cœleſtia bona nobis alioqui à Deo deſtinata non ſimus conſequuturi, niſi terrenis his opibus rectè fuerimus uſi, hoc eſt eas in beneficentium ac liberalitatem converterimus. Id autem duplici docet ratione. Priorem verſ. 10, & 11 complectitur, poſteriorem verſ. 12. In priori ita verſatur, ut 1. ejus quoddam fundamentum ſternat, 2. ipſam rationem ſuper hoc fundamento exſtruat. Fundamentum eſt verſ. 10, ubi ait, *qui fidelis eſt in minimo, etiam in multo fidelis eſt, & qui in minimo injuſtus, etiam in multo.* Quaſi dicat, ita communis fert conſuetudo, ut de hominis fide atque æquitate, aut contraria perfidia & iniquitate, ex rebus etiam minimis argumentum ſumatur: & is judicetur etiam in rebus magnis fidelis qui in re minima fuerit, ut contra etiam infidelis aut injuſtus, qui in re minima vel admodum parva injuſtus fuerit deprehenſus. Neque enim hic de eo ſermo eſt quid omnino ac perpetuo verum ſit, ſed quod verum eſſe ſolet, & probabiliter colligitur. Hinc jam ita rationem ſuam nectit atque exſtruit Chriſtus verſ. 11: *Si ergo in injuſto mammona fideles non fuiſtis, verum quis vobis credet?* Ubi quidem ratio hujus connexionis omiſſa eſt, atque à nobis ſubintelligenda, hæc nempe, quòd ſi quem in rebus magnis infidelem aut injuſtum fore exiſtimemus, aut ſuſpicemur, illi res magnas nos credere atque committere non ſolere. Unde conſequitur, ſi nos Deus infideles deprehendat, in mammona injuſto ſeu non vero, ſive fugitivis atque evanidis divitiis, eum nobis veras illas cœleſteſque opes non commiſſurum, hoc eſt non daturum. Satis enim apparet ſimilitudinem quandam his verbis eſſe implicatam, perinde ac ſi dixiſſet Chriſtus: Quemadmodum homines non ſolent res opeſque ſuas omnes, aut majorem ipſarum partem committere illis quos in rebus exiguis infideles aut injuſtos eſſe deprehenderint, veriti ne magnum rerum ſuarum detrimentum patiantur; ita & Deus cœleſtia illa bona & veras ſolidaſque opes non largitur iis quos deprehendit in bonis his vilibus ac caducis ſeſe non ita ut oportet geſſiſſe, ſeu eas non ita adminiſtraſſe ac diſpenſaſſe prout ipſius voluntas poſtulabat. Quo loco animadvertendum eſt, aliquantulum hic diſcedi ab alluſione ad factum œconomi antea nobis propoſitum: interim tamen non diſcedi penitus ab alluſione ad œconomos aut diſpenſatores. Antea enim Chriſtus nobis ſuaſerat ut imitaremur diſpenſatorem illum injuſtum in re illa in qua illius non fides ſed fraus potiùs apparuit. At hoc loco fidem nobis ille commendat in bonis his terrenis ac fugacibus à Deo nobis commiſſis diſpenſandis. Recte autem ac ſapienter ab eo factum eſt. Significare enim voluit Chriſtus, nos dum de heri noſtri hoc eſt ipſius Dei bonis nobis in terra commiſis largimur aliis, imitari quidem aliqua ratione iniquum & fraudulentum diſpenſatoris illius factum; ſed in eo tamen nos fidem noſtram Deo maxime probare. Quod enim ille perfide fecit, id nos dum in bonis curæ noſtræ commiſſis facimus, maxima fide facimus. Ille enim contra Domini ſui voluntatem, ipſo inſcio contraque officium ſuum id fecit; nos autem cùm de terrenis bonis largimur egenis, voluntatem heri noſtri, cujus illa ſunt bona, maximè exſequimur, & officium nobis injunctum facimus. Sequitur jam altera ratio qua idem Chriſtus demonſtrat, verſ. 12 comprehenſa; *Et ſi in alieno fideles non fuiſtis, veſtrum quis vobis dabit?* Ubi itidem involuta quædam eſt ſimilitudo: quaſi dicat; Quemadmodum homines cordati, cùm vident juvenem v.g. aliquem cujus res in ipſorum ſunt poteſtate, in alienis rebus non eſſe fidelem, ſed illas arrodere profundere ac dilapidare, non libenter illi res ipſius proprias tradere ſolent; veriti ne has longe citius diſſipet, quandoquidem ne aliena dilapidaret, pudor aut metus continere illum poterat, qui uterque vel abeſt vel longe minor eſt cum quis rebus ſuis pro arbitrio uti poteſt. Ita Deus vobis non eſt daturus ea bona quæ eſſent vobis futura propria, ſi vos deprehenderit in alienis infideles, hoc eſt, ſi viderit vos non ita diſpenſare hæc bona ad tempus tantùm vobis data, & curæ veſtræ ita commiſſa ut iis potiſſimùm ad liberalitatem ac beneficentiam in egenos utamini. Animadvertendum autem in utraque ratione illud eſt, cauſam cur homines non ſoleant majora illis committere quos in minoribus injuſtos aut infideles deprehenderunt, aut ſua tradere iis, quos in alienis non ſatis fidos eſſe animadverterunt, diverſam eſſe ab ea ob quam Deus nobis non ſit daturus maximas illas & ſtabiles perpetuaſque divitias, ſi nos in evadinis his alieniſque bonis infideles deprehenderit. Etenim illic metus potiſſimùm damni ab hujuſmodi hominibus accipiendi obſtat: hic vero indignitas potius hominis bonis divinitus conceſſis non recte utentis; non metus ne videlicet etiam cœleſtibus divitiis ſi ad eas admittatur non ſatis recte utatur. Quis enim tanta felicitate abuteretur, ad eam

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ſummâ Dei clementiâ ex miſerrimo ſtatu tranſlatus ? Præſertim cùm habeat ante oculos exemplum Satanæ ſeveriſſime puniti. [Quamvis alioqui non videatur negandum non fore prorſus impoſſibile ut abutatur aliquis vita æterna. Nam non eſt credibile Deum nos privaturum libero arbitrio: niſi velis eum naturam noſtram mutaturum. Etſi certum ſit propemodum impoſſibile id futurum: niſi forte extrema improbitas alicujus accedat. Nec obſtat quod æterna vita ſit promiſſa. Quemadmodum ſi Rex aliquem in filium adoptet, in hujus poteſtate eſt ne excidat tanta dignitate.]

Progrediendum nunc eſt ad illuſtrationem apodoſeos, ſeu præcepti nobis in ea propoſiti, quæ continetur verſ. 13. ubi Chriſtus nos dehortatur à vitio beneficentiæ in pauperes valde adverſo, eamque prorſus impediente, nempe avaritia. Idque argumento ab effectu & turpiſſimo & damnoſiſſimo, petito: nempe quia Deo ſervire non poſſimus, ſi avaritiæ ſimus dediti, ac divitiarum ſtudio mancipati. Ita autem ſe rem habere, argumento à ſimilibus ſeu mavis paribus ducto oſtendit. Quod argumentum, primò proponit, ſecundò comprobat, & denique ad inſtitutum accommodans, concludit. Proponit, dum ait, *Nullus ſervus poteſt duobus dominis ſervire.* Jam verò duorum dominorum inſtar ſunt, Deus & Mammonas. Unde ſequitur id quod poſtea infert Chriſtus, non poſſe nos ſimul Deo ſervire, & Mammonæ. Probatio rationis illius ſeu primæ propoſitionis, continetur illis verbis: *Aut enim unum odio habebit, & alterum diliget, aut uni adhærebit, & alterum contemnet.* Ubi ne videatur eſſe in verbis Chriſti tautologia, duplici ratione ea poſſumus explicare. Altera eſt ut vox unius, poſteriori præſertim loco poſita, vel ſumatur Hebraica conſuetudine pro primo, vel ſaltem referatur ad eum de quo antea dictum fuerat; *Aut unum odio habebit.* Quaſi dicat: Aut vice verſa, illi de quo modò dixeram quòd eum odio ſit habiturus, adhærebit, & contrà illum alterum quem dixeram eum dilecturum, contemnet. Altera verò explicandi ratio hæc eſt, ut hæc verba quandam correctionis vim habere cenſeamus: quaſi dicat, vel ſaltem ſi tale diſcrimen non faciet inter illos dominos, ut alterum odio habeat, alterum diligat, uni tamen tantum adhærebit, alterum verò negliget. Fieri enim poteſt, ut quis neutrum odio habeat, neutrum etiam omnino diligat: ſed illud tamen fieri non poteſt quin eodem tempore uni tantùm adhæreat, alterum vero negligat; quum utrique adhærere ſimul non poſſit. Quare ſi priorem explicationem ſequi velis, neceſſe eſt ut verbum μισεῖν ſeu odio habendi non plane proprie accipias, ſed ſumas pro minus diligere, aut ut poſtea Chriſtus loquitur ſpernere vel negligere. Quemadmodum contrà diligere pro adhærere, & alteri præferre. Concluſio continetur illis verbis; *Non poteſtis Deo ſervire, & Mammonæ:* quaſi dicat; fieri non poteſt ut ſimul & divitiis ſtudeatis, atque in opibus congerendis ſitis occupati, & Deo miniſtretis ita ut par eſt. Alterutri tantùm rei vacari eodem tempore poteſt. Cogitandum autem relinquit Chriſtus, quàm & turpiſſimum & damnoſiſſimum ſit Deo non ſervire: & neceſſe omnino eſſe, ut Mammonæ ſtudium ac curam negligamus, atque avaritiam procul habeamus. Quod ſi fiat, dubium non eſt, quin ſi quod demus nobis ſuppetat, illud Deo ſic jubente in pauperes libenter erogemus. Hucuſque ſermo ille Chriſti quo ad beneficentiam erga pauperes excitat homines divites extenditur.

Sequitur nunc eventus, ſeu ſermonis illius effecta quædam, & quidem duo, quorum alterum alterius iterum fuit effectum, ſeu conſequens. Prius eſt ſannæ adverſariorum quibus Chriſtum hancque ejus orationem, maxime de vitando opum ſtudio exceperunt. Poſterius eſt gravis eorundem hominum objurgatio à Chriſto profecta. De illâ dicitur verſ. 14. hæc exponitur verſ. 15. Subſannatio autem illa Phariſæorum ita commemoratur, ut ſimul cauſa ejus impulſiva proëgumena ſeu interna exprimatur, nempe eorum avaritia. Ait enim Lucas, *Audiverunt autem hæc omnia etiam Phariſæi,* (id eſt non tantùm diſcipuli Chriſti, ad quos loquutus dicitur) *qui erant avari, & irriſerunt* vel ſubſannaverunt *eum.* Ita enim fieri ſolet, ut qui vitio aliquo laborant, ſermones quibus id reprehenditur ægre ferant: tantò autem ægrius, quanto minus id illi pro vitio habent, & præſertim ſi ſanctitatis opinione tument. Objurgatio horum hominum à Chriſto profecta, ita refertur à Luca, *Et dixit illis,* nempe Chriſtus, *vos eſtis qui juſtificatis vos ipſos coram hominibus: Deus autem cognoſcit corda veſtra. Quia quod in hominibus ſublime eſt abominatio coram Deo eſt.* Ubi hypocriſin ac falſam juſtitiæ oſtentationem ipſis objicit, & objectum crimen, ſeu aſſertionem hanc ſuam occupatione objectionis cujuſdam illuſtrat, ac confirmat. Illud facit, dum ait: *Vos eſtis qui juſtificatis vos ipſos coram hominibus, Deus autem cognoſcit corda veſtra.* In prioribus oſtentationem juſtitiæ illis objicit, in poſterioribus vanam illam eſſe apertius oſtendit. Quanquam & priora verba ita ſunt concepta ut non obſcure ſignificent vanam hanc eſſe juſtitiæ oſtentationem. Perinde enim eſt ac ſi dixiſſet, Non mirum eſt vos meam hanc doctrinam tam ſanctam, naſo ſuſpendere adunco atque irridere: vos enim illi eſtis qui coram hominibus tantùm juſtitiam quandam oſtentatis, & ſpeciem ſanctitatis præ vobis fertis, atque in eo toti eſtis, ut ab hominibus pietatis laudem referatis, quam interim coram Deo, qui veſtra corda inſpicit nihil minus quam juſti ſitis. Aliud ille intus in vobis videt quam exterius præ vobis fertis, & coram hominibus ſimulatis. Tale enim quippiam intelligendum eſt in verbis iſtis, *ſed Deus novit corda veſtra:* quum hæc verba præcedentibus opponantur. Quare quum in præcedentibus dixerit, Phariſæos *coram hominibus ſe juſtificare;* in his ſignificat eos coram Deo juſtos minime apparere. Confirmatio autem atque illuſtratio hujus ſententiæ per objectionis occupationem eſt in illis verbis, *Quia quod in hominibus altum eſt, abominatio coram Deo eſt.* Quaſi dicat; Tantum enim abeſt ut coram Deo etiam propterea juſti cenſeri debeatis, quia tantam juſtitiæ ſpeciem apud homines oſtentatis, & ſanctitatis opinionem atque exiſtimationem vobis comparatis; ut potiùs hoc ipſum argumento ſit vos Deo planè diſplicere atque abominabiles eſſe. Ita enim fieri ferè ſolet, ut quod ab hominibus maximi æſtimatur, id Deo ſit inviſum atque abominabile.

Lucæ X. verſ. 25 uſque ad finem Cap.

IN his verbis deſcribitur colloquium Chriſti cum quodam Legiſperito, in quo agitur de ratione vitam æternam conſequendi: & duæ quæſtiones expediuntur à Legiſperito illo propoſitæ, ad rationem ſalutis æternæ conſequendæ ſpectantes: quarum poſterior è priori quodammodo enata fuit. De priori agitur uſque ad ℣. 28, finem, de poſteriori inde uſque ad finem capitis.

De priori tria inprimis ſunt conſideranda. 1. Quis ille fuerit qui quæſtionem illam Chriſto propoſuit. 2. Ipſa quæſtio. 3. Denique reſpondendi & quæſtionem expediendi modus.

Primum eſt comprehenſum illis in verbis, *Et ecce legiſperitus quidam ſurrexit, tentans illum.* Quis quæſtionem propoſuerit, indicatur nomine legiſperiti cujuſpiam, ſeu ejus qui Doctor eſſet Legis, qui eam populo publicè interpretaretur atque explicaret. Quo ipſo indicatur non cum vulgari homine

Chriſto

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Chriſto rem tunc fuiſſe, & eum tum cùm victoriam quæreret, laudemve aliquam captaret, vel aliàs inſidias Chriſto tenderet, Chriſti ſapientiâ victum facilè fuiſſe. Adde quòd hoc ipſo veriſimile videtur facere voluiſſe Lucas, idquod ſtatim ſubjecturus erat, nempe eum tentandi gratiâ Chriſtum interrogaſſe. Hoc enim genio ac moribus legiſperitorum erat admodùm accommodatum: magis certè quàm vulgi, qui ſinceriori ferè animo quæſtiones Chriſto propoſuit. Et quia quæſtionem propoſuit ea de re de qua ex lege conſtare aliquomodo poterat, atque omnino conſtare legis Doctores ſibi perſuaſerant. Quo animo interrogaverit oſtenditur dum dicitur eum *tentaſſe Chriſtum*, hoc eſt, non diſcendi animo hanc quæſtionem illi propoſuiſſe, ſed aliquid eliciendi quod carperet, ac traduceret, fortè & periculum aliquod Chriſto pararet. Atque hoc ideo inprimis narrare videtur, ut cauſa intelligatur, cur non ipſe Chriſtus, ut aliàs facere ſolitus eſt, ſuis ad eam quæſtionem verbis reſponderit, ſed reſponſionem ex ipſomet elicuerit: ut hac ipſa ratione palàm faceret, non diſcendi animo, ſed potius aliquid captandi, ac carpendi, eum quæſiviſſe: quandoquidem id quæſiiſſet quod ipſemet ex lege noſſet, ac noſſe, quum legis ſcientiam profiteretur, deberet.

Quæſtio autem ab ipſo ad hunc modum fuit propoſita, *Magiſter*, ſive Doctor, *quid faciens*, ſeu quid quum fecero, *vitam æternam hæreditabo?* Breviter, Quid mihi faciendum eſt, ut vitam æternam conſequar? Quæſtio ſanè omnium graviſſima, & maximè neceſſaria.

Ad modum reſponſionis quod attinet, videmus, primò Chriſtum non reſpondere, ſed quæſtione viciſſim propoſita legiſperito, reſponſionem ex ipſomet elicere. Deinde reſponſionem ex Lege ab ipſo Legiſperito afferri. Denique eam reſponſionem à Chriſto approbari.

Primum eſt ibi: *Is verò* nempe Chriſtus, *dixit ad ipſum; in lege quid ſcriptum eſt? quomodo legis?* Quia cum homine legiſperito ipſi res erat, & tentandi tantùm gratiâ ipſum interrogante, ideo, ut antea monuimus, non ipſe ſuis reſpondet verbis, ſed reſponſionem ex ipſo elicit: præſertim quum reſponſio ex Lege peti aliqua ratione poſſet, & adverſarius cum ſymmiſtis ſuis inde reſponſionem peti poſſe, omnino ut apparet cenſebat. Quod ut apertum fieret, Chriſtus ipſum ſibi ipſi nodum ſolvere jubet.

Reſponſio continetur verſ. 27. Ubi ratio vitam æternam conſequendi duobus explicatur præceptis, quorum alterum charitatem in Deum, alterum charitatem in proximum præſcribit. Et charitatem quidem, ſi verba per ſe ſpectes, perfectam: præſertim eam quæ Deum reſpicit.

Primum præceptum continetur illis verbis, *Diliges Dominum tuum ex toto corde tuo* &c. Ubi & ipſius dilectionis natura conſideranda venit, & illius modus. Quanquam & objectum iſtius dilectionis, nempe *Dominus Deus tuus*, hoc eſt Deus Iſraëlitarum, expreſſum eſt. Natura dilectionis Dei in eo conſiſtit ut Dei voluntati nos attemperemus, & ea quæ illi grata eſſe novimus, præſertim ab ipſo nobis præcepta, libenter faciamus, & honori ejus ac gloriæ ſtudeamus. Eſtque hoc præceptum, præſertim ſi Moſis locum inſpicias, unde hæc verba ſunt depromta, generale, & totius legis obſervationem complectitur. Etiamſi ob appoſitum præceptum de diligendo proximo, hoc aliiſve ſimilibus locis, quodammodo reſtringitur, & ſpeciale evadit: ita ut ſtudium inprimis erga gloriam divinam, eo præcepto nobis præſcribi, cenſeri debeat. Quanquam obſervatio omnium mandatorum divinorum, etiam hoc ſimilibuſque locis, poteſt hoc præcepto comprehendi, quatenus in iis obſervandis, metus ac reverentia divini numinis ſpectatur. Nam & hæc ad amorem illum erga Deum pertinet; quum Deo ſit gratiſſima. Charitas autem erga Deum id quod Deo gratum eſſe novimus, præſtare jubet. Proinde non ita diſtinguendum eſt hoc præceptum à poſteriori ut prorſus diverſum; ſed ut generale quodammodo reſpectu ſpecialis, & certum obſervationis divinorum mandatorum reſpectum comprehendens, qui ſequenti præcepto non ſignificatur.

Modus autem diligendi Deum, comprehenditur illis verbis; *ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis, & ex tota mente tua.* Quod nihil aliud ſignificat, quàm ut quicquid eſt in nobis facultatis quod ad diligendum Deum facere queat, id totum ad ejus dilectionem, hoc eſt mandatorum ipſius exſequutionem, ad venerationem ipſius conteſtandum atque ad ſtudium gloriæ & honoris ipſius convertamus. Non eſt autem neceſſe, ut quatuor illa quæ hic enumerantur, plane diviſa eſſe putemus. Quia ſolent nonnunquam Sacræ Literæ uno ex his modis, aut duobus, nonnunquam tribus, totum id complecti, quod quatuor hic vocibus exprimitur: ut à Janſenio eſt oſtenſum. Quanquam interea vis ac ſignificatio ſingulorum verborum propria aliquantulum differat. Et hæc etiam videtur fuiſſe cauſa, cur quum uno vocabulo id totum complecti poſſent Sacræ Literæ pluribus tamen uti maluerunt: ut & res tanto magis inculcaretur, & intelligeretur nihil prorſus omiſſum eſſe quod ad facultatem diligendi Deum ſpectaret. Interim tamen, ſi quis omnino hæc putet eſſe diſtincta; hoc modo diſcerini non incommode poterunt, ut *cor*, affectus vel affectuum fontem ſignificet; quaſi dicat, toto cordis affectû, quàm ardentiſſime ac ſinceriſſime. *Anima* autem ſignificet voluntatem: quaſi dicat, tota voluntatis propenſione, ita ut penitus apud te ſtatuas ac decernas id quod Deo gratum eſt, & cum reverentia atque honore nominis ipſius conjunctum, exſequi. In affectibus continetur appetitus, cujus commotio & ardor eſt affectus cordis. A quo tamen diſtinguitur voluntas, quæ quid faciendum ſit decernit, & interdum cohibet ardorem: quanquam hîc debent conſpirare. Appetitus eſt inſtar equi; voluntas inſtar ſeſſoris: ille objectum ſimpliciter apprehenſum amplectitur: hæc verò arbitrium habet, & poteſt appetitum vel intendere vel remittere. Eſt enim cum ratione conjuncta: nam voluntas eſt appetitus intellectualis. Verbi gratiâ, miſericordia eſt affectus appetitûs: voluntas autem poteſt eum affectum refrenare vel etiam vim affectûs augere, & cum eo conjuncta, fortius impellare ad juvandum proximum. *Vires* rurſus ſignificare poterunt eas corporis omniumque membrorum facultates, quæ ad exſequendum id quod affectus deſiderat, & voluntas decernit, pertinent. Quaſi dicat, ita ut omnes vires, omnes nervos intendas, ut Deum opere ipſo diligas. Nec abſurdum fuerit, aut à re alienum, ut etiam facultates externas, ſeu in opibus ac fortunis ſitas, hac voce complectaris; non quidem primò, ſed veluti ſecundariò. Quanquam alioqui magis nobis placet, ut virtus hæc ſeu robur, adjunctum tantùm ſit cordis atque animæ: quaſi dicat, ut quantum potes Deum diligas. *Mens* denique intellectum ſignificat: quæ mens & cognoſcit res Deo gratas, & de ratione cogitare poteſt qua illas exſequutioni mandes. Quaſi dicat, totam mentem totumque intellectum tuum in id impendas, omnes tuas cogitationes eò convertas, ut ea quæ Deo grata ſunt facias. Non exſtat autem apud Moſen hæc ultima particula, *ex tota mente tua.* Eſt autem credibile ideo hîc & apud Marcum poſitam, quanquam diverſo ordine (apud Marcum enim prius ponitur *ex tota mente tua*, poſterius *ex tota virtute*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

vel robore tuo) quòd in Græca veteris Teſtamenti interpretatione fuerit lectionum diverſitas: quia alii pro δυνάμεως (quæ vox hodie exſtat in Græca interpretatione Veteris Teſtamenti, & olim exſtitiſſe videtur) ob quandam vocabulorum affinitatem legerint διανόιας: quod vel ex Matthæo apparet, qui eadem verba cap. 22. ℣. 37 recenſens, non habet illud membrum *ex tota virtute tua*, quod eſſet ἐξ ὅλης δυνάμεως vel ὅλης ἰχύος σȣ̃, ſed pro eo habet ἐν ὅλῃ τῇ διανοίᾳ σȣ̃. Unde facile fieri potuit, ut quia utrumque ad rem ſatis quadraret, nonnulli utrumque retinerent, & ita locum apud Moſen ſcriberent citarentve, quos deinde Marcus & Lucas fuerunt ſequuti: & quia duo unius loco ſunt poſita, ideo ordinis ratio non eadem fuit ab omnibus obſervata, quam ob cauſam id quod Marcus præpoſuit, Lucas poſtpoſuit. Quodſi literalem verborum Moſis ſenſum ſpectes, putarim *animam & cor* pro eodem ſumi: *vires* autem ſignificare cordis ſeu animæ adjunctum quoddam, & ideo addi, ut tanto magis exprimatur quomodo ex toto corde totave anima Deus ſit diligendus, ita nimirum ut omnes animi vires intendantur, & ad Dei amorem convertantur.

Secundum præceptum continetur illis verbis, *Et*, ſcilicet diliges, ſeu diligas, *proximum tuum, ſicut teipſum.* Ubi & natura iſtius dilectionis, & ejus objectum, & denique dilectionis modus, conſideranda ſunt. Quanquam de objecto hoc eſt proximo, in alterius quæſtionis enodatione agetur.

Dilectio in eo conſiſtit, ut quæ alteri grata utiliaque ſunt, ei & cupias & præſtes.

Modus dilectionis, ut ſimiliter alteri & cupias & præſtes ea quæ ipſi grata ſunt & utilia, ſicut tibi ipſi. Breviter totius hujus præcepti ratio explicatur à Chriſto, Matth. 7. ℣. 12. ut *omnia quæ volumus nobis præſtari ab aliis, ea nos aliis præſtemus.* Eſt autem de utroque hoc præcepto obſervandum, id cùm per ſe generale ſit, ex ſpecialium præceptorum natura æſtimandum eſſe, & eouſque extendendum quouſque ſpecialium præceptorum ratio extendendum eſſe monet. Itaque ſub Veteri Fœdere non tam multa in ſe complectebantur, ſeu mavis non tam perfecta charitatis in Deum & proximum officia, ut ſub Novo Fœdere: quia ſpecialia Veteris Fœderis præcepta tam perfectam ſanctitatem charitatemque in Deum & proximum, quàm Novi Fœderis ſpecialia præcepta imperant, ab Iſraëlitis non exigebant. Quare vis quidem illorum verborum per ſe ſpectata eadem eſt, ſed ad diverſa tempora diverſamque hominum conditionem relata, nunc perfectiorem, nunc aliquanto imperfectiorem aut minus plenum ſenſum acquirunt. Qua de re & Maldonatus apud Matthæum nonnihil dixit.

Sequitur nunc approbatio iſtius reſponſionis, à Chriſto profecta, qui dixit illi legiſperito, *Rectè reſpondiſti, hoc fac, & vives.* Verba per ſe ſatis ſunt ſimplicia, & intellectu facilia, ſed circa ſententiam aliqua occurrit difficultas. Poſſet enim aliquis dicere, non hanc eſſe rationem vitam æternam conſequendi, ita præſertim, ut ſi quis hoc fecerit, prôtinus vitam æternam ſit conſequuturus, quemadmodum ultima Chriſti verba videntur ſignificare, quandoquidem fides in Chriſtum iis non comprehendatur, quæ tamen eſt ad vitam æternam conſequendam ita neceſſaria, ut eâ ſolâ Sacræ Literæ Novi Teſtamenti ſoleant complecti univerſam ſalutis adipiſcendæ rationem. Reſpondemus; Etiamſi hæc præcepta per ſe atque abſolute ſumta, non comprehendant omninò fidem in Chriſtum, & ea quæ hujus fidei ſint propria: habitâ tamen ratione temporis & circumſtantiarum, ſeu magis conditionis in qua poſt Chriſti adventum homines ſunt poſiti, etiam fidem in Chriſtum & quæ ejus ſunt propria, illis comprehendi. Etenim Chriſto nondum exhibito, non requirebatur ad Deum diligendum ut quis in Chriſtum crederet, ejuſque mandatis pareret: ſed poſtquam is exhibitus fuit, non potuit quiſquam Deum ita ut par eſt, diligere, hoc eſt diligere ex toto corde, tota anima, totis viribus totaque mente, niſi etiam in Chriſtum crederet, eumque diligeret, & mandata ipſius obſervaret: quandoquidem diximus, ad hujuſmodi dilectionem hoc requiri ut id ſummo ſtudio præſtemus quicquid Deo gratum eſſe animadvertimus, præſertim ſi id ab ipſo ſit præceptum. Jam autem Chriſto exhibito, non modò gratiſſimum Deo eſt in Chriſtum credere, eumque diligere, & mandatis ejus parere: ſed id omnino ab ipſo exigitur, ſeu ab ipſo nobis eſt præceptum: ita quidem ut qui Chriſtum non diligat, Deum ipſum non diligere ſit cenſendus. Deinde, addi etiam & illud poteſt, quòd ita hæc verba ſint concepta, ut non modò ea ratio vitam æternam conſequendi hic intelligi poſſit, quæ Novi Fœderis eſt propria, ſed etiam illa quæ veteri propria fuit: quæ nimirum conſiſtit in exactiſſima erga Deum & proximum charitate, uno verbo in exactiſſima, totius legis, & myſtico quidem ſenſu, ſeu ſenſu perfectiori acceptæ obſervatione. Potuit enim Chriſtus ita rem hanc temperare, ut non videretur tollere penitus velle id quod Lex myſtico licet ſenſu de ratione vitam æternam conſequendi tradidiſſet: præſertim quia modus ille ratus apud eum omnino foret, ſi homines eum obſervarent; vel ſaltem futurus fuiſſet ratus ſi eum homines obſervaſſent: ut Paulus indicat in epiſt. ad Galat. cap. 3. ℣. 21. Interim tamen ita quoque intelligi potuerunt hæc verba, ut ad modum quoque ſub Novo Fœdere præſcriptum accommodari poſſent; & ſignificaretur Chriſtum, licet novum quendam modum vitam æternam conſequendi præſcriberet, non tamen ea quæ Lex de pietate in Deum & proximum præcepiſſet, & ad vitam à Deo promiſſam obtinendam requiſiviſſet, abrogare, ſed potius ſtabilire: quo pacto & Paulus dicit, per Fidem non aboleri Legem, ſed ſtabiliri. Rigor enim tantùm ei detractus eſt, res autem ipſa manſit.

Sequitur nunc altera hujus colloquii pars, in qua de altera quæſtione, à Legiſperito propoſita agitur. Primò ergo narratur à Luca, quomodo ea quæſtio fuerit à Legis perito propoſita. Secundo, quomodo ad eam Chriſtus reſponderit, & Legiſperitum illum officii monuerit. Prius fit ℣. 29. Ubi primùm narratur quo animo quove conſilio hanc quæſtionem Chriſto propoſuerit Legiſperitus. Secundò quæ fuerit quæſtio quam propoſuerat.

Prius eſt in verbis, *Is autem volens juſtificare ſeipſum.* Quæ verba duplici modo accipi poſſe videntur. Primo ita ac ſi dictum eſſet, voluiſſe illum hominem oſtendere, ſe non tentandi cauſâ ſed ſeriò quæſtionem priorem Chriſto propoſuiſſe, & habuiſſe ſe cauſam non exiguam cur eam quæſtionem moveret, nempe ut hoc pacto ad hanc quæſtionem quæ non ſatis explicata eſſet, ſed inter legis etiam peritiſſimos adhuc controverſa, deveniret, & quiſnam ſit proximus ille qui diligi à nobis jubeatur, recte cognoſceret. Secundò ita accipi poſſunt hæc verba, quaſi dictum eſſet; eum voluiſſe hoc pacto oſtendere, ſe legis obſervantem eſſe, & eam ob cauſam quæſtiones has proponere, quòd vellet mentem legis recte cognoſcere, ut eam porrò etiam tanto rectius obſervaret. Prior explicandi ratio nobis magis probatur. Videntur enim hæc verba quodammodo oppoſita illis ℣. 25. ubi dictum fuerat eum tentandi Chriſti cauſâ quæſtionem illam propoſuiſſe. Quare quum poſtea animadverteret, artem hanc ſuam à Chriſto deprehenſam oſtenſamque fuiſſe, & ſe quodammodo ſeipſum prodere fuiſſe coactum, voluiſſe eum hanc nihilominus ſuſpicionem tollere, & alia quæſtione propoſita oſtendere non ſine cauſa, nec tentandi tantùm gratiâ ſeſe interrogaſſe. Sciviſſe quidem ſe quo pacto ad priorem quæſtionem eſſet reſpondendum, ſed voluiſſe tamen eam ob cauſam Chriſto quæſtionem illam proponere, ut ex ejus reſponſione occaſionem haberet de altera quæſtione quæ eſſet difficilior & magis implicata, ſententiam ejus rogandi. Accedit illud, quod non appareat quam cauſam habuerit Lucas dicendi eum hoc conſilio propoſuiſſe hanc Domino Jeſu quæſtionem quod vellet ſe juſtificare, non inquam magis in hac quæſtione quàm in priori. Nam ſi hac ratione opinionem

illam

illam captavit Legiſperitus quod quæſtionem ad legem ſpectantem Chriſto proponeret, quod nonniſi hominis illius eſſet qui juſtitiæ eſſet ſtudioſus; non video cur id hac magis quæſtione quàm illâ præſtiterit. Imò priori longe magis id videretur quæſiviſſe, quandoquidem ibi quæſivit ut vitam æternam conſequatur, quod videtur eſſe hominis qui pietati ac juſtitiæ ſit deditus: præſertim cùm ex reſponſione poſtea apparuerit ipſum ita judicaſſe, omninò pietatem in Deum ac proximum ſibi eſſe colendam, ſi vitam æternam conſequi velit. Quod ſi dicas, hac eum ratione exiſtimationem juſtitiæ conſequi voluiſſe, quòd hac quæſtione propoſita voluerit poſtmodum oſtendere ſe proximum ſuum dilexiſſe; non apparet quomodo ea de re Lucæ conſtiterit, nempe ex ipſa re geſta: Quandoquidem nihil poſtea addidit legiſperitus ille quod huc ſpectaret. Et credibilius eſt, ſi hoc legiſperitus ille voluiſſet, eum dicturum fuiſſe cum juvene illo de quo eſt in hiſtoria euangelica Matth. 19. ſe ea ab adoleſcentia vel ſaltem hucuſque obſervaſſe. Neque eſt quod dicas, vocem *juſtificandi* id non ferre: *juſtificare* enim eſt hoc loco juſtum ſeſe oſtendere, quod ut ad univerſam hominis vitam referri ſolet, ita etiam ad certum hominis factum: quo pacto judex reum etiam quum de certo tantùm facto ſermo eſt, juſtificare dicitur, hoc eſt juſtum pronunciare, quum eum abſolvit. Quare nil etiam prohibet, quominus quis poſſit dici ſeipſum juſtificare, quum reſpectu certi facti oſtendere conatur quòd ſe in eo recte geſſerit, nec quicquam malo aut fraudulento animo fecerit.

Quæſtio quam homo ille Domino Jeſu propoſuit eſt illis verbis expreſſa, *Et quis eſt meus proximus*? Vocula *&* inferendi quodammodo vim habet. Reſponſio Chriſti ad quæſtionem propoſitam refertur ſat fuſe, ab initio verſ. 30 uſque ad finem 37. Reſpondet autem parabolâ propoſita. Cujus protaſis partim à Chriſto ipſo exponitur, partim ex ipſo juriſperito iterum elicitur: ut ipſius judicio confirmata, tanto majorem ad ipſum monendum movendumque vim habeat. Deinde breviter applicatio ejuſdem ſubjicitur. Ad ſermonem autem Chriſti referendum accedens Lucas, aditum his verbis ſibi facit, dum ait: *ſuſcipiens autem Jeſus dixit:* hoc eſt eum Legis periti ſermonem excipiens, breviter, ei ſermoni reſponſionem ſtatim ſubjungens, & ex eo ſermonis anſam ac materiam ſumens. Jam quod ad ipſam parabolæ illius protaſin attinet, in ea exemplum proponit hominis qui charitatem exercuerit eximiam in hominem alienigenam, eique hoc pacto proximus evaſerit, eumque tanquam proximum ſuum tractaverit: quum alii ejuſdem gentis homines, ejuſdem inquam cum homine illo miſero, & tales quidem qui legis & videbantur & debebant eſſe ſtudioſiſſimi, nullum ei charitatis officium præſtitiſſent. Et primùm quidem, calamitoſum illum hominem nobis ſpectandum proponit: deinde eos qui charitatem in eum vel exercere neglexerant, vel exercuerant. Tum comparationem inter eos inſtituit, ac judicium ea de re ipſius legiſperiti elicit. Quod ad perſonas illas attinet, miſerum illum hominem nobis ſpectandum proponit ℣. 30, ubi ait: *Homo quidam deſcendit à Jeroſolyma in Jericho &c.* Ubi quum dicit hominem illum deſcendiſſe Jeroſolymis Jerichuntem verſus, id non obſcure ſignificat, eum fuiſſe Judæum, & quidem Jeroſolymitanum civem vel incolam. Neque enim id ſolùm videtur ſignificare velle, eum hominem Jeroſolymis tantùm diſceſſiſſe, ſed quum Jeroſolymis aliàs habitaret, Jerichuntem inde tetendiſſe. Ea verò res tanto magis pertinet ad oſtendendam, hinc quidem Sacerdotis & Levitæ, qui charitatem miſero non oſtenderint immiſericordiam, partim ad commendandam hominis alienigenæ, & quidem Samaritani charitatem: quam in eum exercuit qui & Judæus eſſet, & præcipuæ adhuc urbis incola. Quòd autem *deſcendiſſe* dicitur Jeroſolymis Jerichuntem, id locorum ſitum indicat: nempe quòd Jeroſolyma editiori loco ac montoſo eſſet ſita; Jericho autem loco humiliore, ad Jordanem fluvium. Videtur ideo Jerichuntem denominaſſe tanquam itineris hujus metam, ut id quod de latronibus in quos inciderit viator ille, ſtatim ſubjicit, evadat veriſimilius. Eſt enim credibile id quod à viris doctis ſcribitur, fuiſſe vias inter utramque urbem latrocinis infeſtas. Jam quod ad calamitatem attinet, ea his eſt verbis comprehenſa, quòd inciderit in latrones qui & ſpoliarint eum, & vulneribus ipſi inflictis abierint, ac ſemimortuum reliquerint, ſeu animam jam prope agentem. Gravem ſanè hominis calamitatem, & conditionem periculoſiſſimam, in qua tamen auxilio aliquis eſſet locus, deſcribit; ut ex gravitate calamitatis, in qua tamen adhuc auxilio eſſet locus, illinc quidem intelligeretur immiſericordia Levitæ ac Sacerdotis, hinc autem cura ac ſolicitudo in eo juvando & magnitudo charitatis quam ei alienigena exhibuit.

Sequuntur nunc ſecundo loco perſonæ illæ quæ charitatem calamitoſo illi homini, vel non exhibuerunt, vel exhibuerunt. Et primò illi qui non exhibuerunt, licet maxime deberent, quum Legis videri vellent eſſeque deberent obſervantiſſimi. Sunt autem duæ tales perſonæ, Sacerdos, & Levita. Qui quo pacto à ſe invicem diſtinguantur, ſatis notum eſt. Levitæ enim illi appellari ſolent, qui quum ex Levitica eſſent tribu, ſacerdotio tamen non fungerentur, propterea quòd ex Aharonis familia non eſſent: ad quam ſolam ſacerdotium legale fuerat divina lege adſtrictum: quum interea tamen in templo aliis fungerentur miniſteriis. Uti in libro Numerorum aliiſque Sacrarum Literarum locis, præſertim 1. Paral. videre eſt. Qui Sacerdotibus oppoſiti generale Levitarum nomen retinent: licet & Sacerdotes Levitæ habita ratione tribus ac familiæ eſſent. Patebat autem ad Sacerdotium omnibus Aharonis poſteris aditus, modò ad id inepti aliqua ratione non eſſent: atque adeo fungi omnes hoc munere ſolebant, ubi nempe fuiſſent certis ritibus conſecrati. Etiamſi unus tantum ex illis ſummus eſſet Pontifex, cui ſoli in anniverſario Sacrificio licebat adyta interiora, ſeu ſanctum ſanctorum ingredi. De utroque autem dicit eum forte fortuna cùm per eandem viam deſcenderet, vidiſſe quidem hominem tam miſerum, ſed è regione tranſiviſſe: indicans utrumque charitatis ergà proximum fuiſſe expertem: quum neutrum calamitas illius hominis quicquam moverit, ut eum aliqua ſaltem ratione juvarent. Et de utroque quidem expreſſe dicit, eum vidiſſe hominem: ne quis cogitare poſſet, quia eum jacentem non animadverterint, ideo præteriiſſe. Non eſt autem dubium quin hujus hominum generis mores notare voluerit Chriſtus, & ſignificare, Sacerdotes ac Levitas, qui ſacris eſſent addicti, & aliis legem proponere ſolerent, & ejus obſervantiſſimi videri vellent, ea tamen haudquaquam obſervare ſolere, atque inprimis charitatis in proximum magno laborare defectu. Solet enim Chriſtus parabolas petere ex iis rebus quas uſus comprobat, & conſuetudini eas attemperare.

Succedit nunc is qui charitatem tantam in calamitoſum illum hominem exercuit. Qui primum deſcribitur à natione ſeu gente: quanquam ita ut & religio ſimul non obſcure ſignificetur, qua itidem erat à calamitoſo illo homine diſtinctus. Deinde charitas illius erga iſtum hominem, ejuſque effecta enumerantur Natio ſimul & religio indicatur dum dicitur fuiſſe *Samarita*. Quinam iſti fuerint, ſatis ex lib. 4 Reg. 17. 24. & 2 Paralip. itemque ex libro Eſdræ & Nehem. conſtat. Fuerunt autem inprimis Chutæi. Quanquam enim ex pluribus fuerunt populis, quos Rex Aſſyriorum Salmanaſſar in Samariæ regnum ſeu regionem à decem tribubus Iſraëlitarum antea cultam, loco illarum tribuum inde abductarum, ex Media tranſtulit; ii tamen interdum Chutæi tantùm ſimpliciter dicuntur, proculdubio eam ob cauſam quòd numero cæteros ſuperarent. Quantum autem fuerit inter iſtos Samaritas & Judæos odium, ex æmulatione quadam ortum, tum liber Eſdræ & Nehemiæ, tum Joſephi hiſtoria teſtatur, tum ſatis indicat ipſa hiſtoria Euangelica non uno loco: & controverſia etiam de reli-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

gione indicatur à fœmina Samaritana, cum qua Chriſtus colloquutus fuiſſe ſcribitur. Vide Joh. 4. ℣. 20. Hoc propterea memoratur à Chriſto, ut indicet nec gentis nec religionis etiam diſcrimen, nec odia quæ alioquin inter diverſas gentes vigeant, obſtare cuiquam debere quominus aliis in calamitate poſitis proximi fiamus, & ipſos proximorum inſtar tractemus. Eratque exemplum in Samaritano propoſitum, ad hominem Judæum qualis erat ille Legiſperitus tanto magis convincendum aptiſſimum: Quandoquidem majus Judæis cum Samaritanis interceſſit odium quàm cum aliis gentibus. Et quod hic quoque vim aliquam habet, majus videtur fuiſſe odium Judæorum erga Samaritanos, quàm horum adverſus illos: & hi illorum amicitiam ſæpe ambierunt, & pro ipſorum cognatis ſeſe venditarunt, ab illis ſemper ſpreti, ſemper repulſam paſſi. Unde tanto notabilior eſt hujus Samaritani charitas, quòd illius gentis homini officia charitatis tot tantaque præſtitit, à qua ſua gens tantopere contemneretur, & cui ipſe cum ſuis adeo inviſus eſſet. Jam ad deſcribendam ejus charitatem charitatiſque effecta progrediens, ad ea recenſenda accedit, commemorata cauſa eorum procatarctica ſeu occaſione; quæ fuit quòd iter illac fecerit, atque ad hominem illum calamitoſum venerit, (vel ut vulgata verſio habet, *ſecus illum* aut in locum illum juxta quem miſer jacebat) eumque conſpexerit. Inde enim oritur charitas, quod calamitatem hominis cernamus oculis, vel ſaltem cernere nobis quodammodo videamur. Porrò charitatem illius deſcripturus, primò ipſum charitatis ſeu mavis miſericordiæ affectum exprimit, ſecundò illius ut diximus effectum. Affectus eſt, *miſericordiâ commotus eſt*, ſeu quæ vis verbi eſt, viſceribus fuit commotus. Qui affectus conſiſtit in dolore ex aliena calamitate orto, & impetum in ſeſe habet, hominem è calamitate liberandi. Effecta recenſentur aliquot. Primum eſt quòd ad eum accedens, obligaverit vulnera ipſius, oleo & vino infuſis. Quanquam id etiam in duo effecta diſcribuere liceret, nempe acceſſum ad hominem, & vulnerum obligationem. Qua in re non tam impenſa quàm cura ac labor hominis conſpicitur, in homine illo ſervando atque ſanitati reſtituendo. *Oleum & vinum* dicitur infudiſſe, non aliud aliquod unguenti aut emplaſtri genus adhibuiſſe, quia non hæc ſed illa viator, jumento cui inſidebat ſecum ferebat, in uſus ſuos. Secundum effectum fuit, quod eum jumento ſuo impoſitum duxerit in publicum hoſpitium: qua in re & labor ipſius conſpicitur, & moleſtiæ tolerantia, quòd ipſe maluerit pedes ire dummodo homini calamitoſo conſuleret. Tertium effectum eſt, quod *curam ipſius habuerit*, nempe etiam in ipſo hoſpitio. Quaſi dicat; non aliis jam hominis illius curam commendavit, tanquam ſatis officio jam functus; ſed ipſemet quanquam ad alios jam deductum curavit, & ut refocillaretur, ac valetudini reſtitueretur operam dedit. Quartum quod ſumtum etiam inde abiens in eum impenderit, & curam ejus hoſpiti ita commiſerit, ut etiam in poſterum ſiquis in eum ſumtus ab hoſpite fieret, redditurum ſe promiſerit. Quod dicitur *ſequenti die egreſſus*, id emblema eſt; ut & illud, quod *hoſpiti* potius rem commendaverit quàm cuipiam alii. Hoc enim per ſe ſolum ſpectatur, quod ſumtum impenderit. Prius enim illud ideo dicitur, quòd ſignificatum antea fuit, eum iter habuiſſe aliò, & caſu tantùm in hominem illum incidiſſe. Poſteriùs verò quia dictum fuerat, eum utpote viatorem, in hoſpitium publicum deduxiſſe miſerum illum hominem: quum viatoribus non inter ſuos verſantibus locus communis ſit publicum hoſpitium ſeu diverſorium. Dicitur autem non tantùm promiſiſſe ſumtum, quod ii nonnunquam faciunt qui nihil præſtare cogitant, ſed in anteceſſum jam dediſſe *duos denarios*, qui ſi ad noſtram monetam qua nunc utimur redigerentur, aliquantum ultra 20 groſſos conficerent. Quod etſi quiſpiam credere poſſit eſſe exiguum; tamen ſi ſpectetur locorum ac regionum iſtarum, illo tempore ratio, ac rerum omnium copia ſimul & vilitas, non plane exiguum cenſeri poteſt: præſertim ſi conſideres, & viatorem illum fuiſſe, qui in ſuos non in alienos uſus pecuniam ſecum in via tulerit, & præterea paratus fuerit in reditu, ſi quid amplius erogaretur hoſpiti rependere. Hoc pacto ſignificatur eum hominem nihil prætermiſiſſe officii quod homini miſero præſtare poſſet, & occupationes ipſius itineriſque ratio ullo modo ferret. Nam quod ipſemet ei poſthac non aſſederit, nec in hoſpitio unà permanſerit, hoc ratio itineris, ejuſque cauſa ſive neceſſitas non permiſit: & tamen abſentiam quoque ſuam compenſari hoſpitis diligentiâ ſuo autem ſumtu voluit.

Harum perſonarum factis ita deſcriptis, ad comparationem earum inter ſeſe accedit, habita ratione quæſtionis ab initio propoſitæ; & de illa ipſius Legiſperiti judicium exquirit, & reſponſionem elicit. Quærit ergo verſ. 36, *Quis ergo* inquit, *horum trium videtur tibi proximus factus fuiſſe*, ſeu exſtitiſſe, *illius qui inciderat in latrones?* Quæſtio hæc ipſa intellectu eſt facilis: ſed ex ea nobis difficilior oritur quæſtio, quomodo hoc ad quæſtionem ab initio propoſitam faciat? Etenim non id quæſierat Legiſperitus, cuinam ipſe fieri deberet proximus, ſed quis ipſi eſſet proximus, quemque proinde diligere deberet. Diverſæ ſunt ea de re ſententiæ: ſed ex eis duæ tantùm hoc loco videntur commemorandæ. Prima eſt quòd non tam ad verba quæſtionis à Legiſperito propoſitæ reſponſionem ſuam accommodaverit Chriſtus, quàm ad ipſius mentem, ſeu ad id quod ſpectabat, vel ſpectare videri vellet, nempe ut conſtaret quemnam diligere deberet, ut ita præcepto Legis de diligendo proximo ſatiſfaceret. Id verò illum ſatis, ſi ſcopum hunc ſpectes docuit Chriſtus, dum ei in hac parabola oſtendit, & exemplo Samaritani propoſito eum monuit, ut cuivis homini calamitoſo, & auxilio illius indigenti, licet alienigenæ, licet aliis ſacris addicto, & denique inimico, vel ex inimica gente orto, proximus evaderet, ſeu proximi atque amici officia præſtaret: hoc enim pacto eum legi illi de diligendo proximo abunde ſatiſfacturum. Quod ut efficeret Chriſtus, argute quæſtionis verba aliquomodo retinens, in ſententiam paulò diverſam flexit: ut evitata moleſta ac ſpinoſa de voce proximi controverſia, inter Legis doctores ut credibile eſt admodum controverſa, rem tamen ipſam maxime utilem ac neceſſariam hominem illum doceret. Itaque eo rem deduxit ut ipſe Legiſperitus cogeretur ei ea in re aſſentiri: qui fortaſſe ſi Chriſtus de voce proximi ita diſſeruiſſet ut ipſe cupierat, controverſiam illi fuiſſet moturus, plus contentionis quàm utilitatis habituram. Altera ſententia eſt, voluiſſe Chriſtum non ad id reſpondere quod ille quæſierat, ſed quod quærere potius debuerat: quaſi dixiſſet; non tam de eo labores quis ſit tuus proximus, quàm ut ſtudeas fieri cuivis homini ope tua indigenti proximus. Sed prior explicatio magis nobis probatur. Nam ſi poſteriorem admittas, dicendum erit, Chriſtum quæſtionem illam Legiſperiti tanquam parum utilem rejicere, & de illa dicere nolle: quum tamen verba illa de quibus nunc agimus omnino ſignificent illum de eo dicere voluiſſe, quis huic aut illi ſit exſtiteritve proximus. Quod ſane indicat, eum utut non ita directè ad quæſtionem propoſitam reſpondere voluerit, reſpondere tamen aliqua ratione voluiſſe, quod fiet ſi priorem ſententiam amplectamur. Et ſane cauſa non apparet, cur hanc quæſtionem, ita ut poſterior fert explicatio rejicere voluerit Chriſtus, cùm in ea non parum eſſet ſitum, ad legis intelligentiam & exſequutionem. Incidit & hæc aliquando ſententia, Chriſtum utut directe ad quæſtionem propoſitam non reſponderit, indicaſſe tamen quid reſpondendum ſit: cùm enim docuerit, Samaritanum proxi-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

mum evaſiſſe homini Judæo, licet alia gens, alia ſacra hujus & illius eſſent; indicaſſe eum hac ratione, eum quoque proximum qui à nobis diligendus ſit eſſe poſſe qui alterius ſit gentis, & aliis ſacris addictus: præſertim quum nulla ſit cauſa cur ſi alterius gentis ac religionis homo eatenus mihi poſſit eſſe proximus, quatenus amici officium mihi præſtet, non eatenus etiam proximus eſſe poſſit quatenus ei amici officia à me ſint præſtanda. Ut ergo ad verba Euangeliſtæ revertamur, ſubjicit quæſtioni à Chriſto propoſitæ reſponſionem Legiſperiti ℣. 37. Dicit enim eum reſpondiſſe, *Qui fecit miſericordiam cum ipſo*, ſcilicet is proximus factus eſt illi qui in latrones inciderat. Miſericordiam facere cum aliquo, Hebraica phraſi eſt miſericordem ſe erga aliquem præbere, & officia cuipiam præſtare ea ad quæ miſericordia impellit. Rectè autem ita reſpondit, quandoquidem nomen id Hebraicum quod *proximi* voce redditur à Græcis, ſignificat amicum: amici autem officia, non ſacerdos, non Levita, miſero illi homini præſtiterat, ſed Samaritanus tantum. Itaque hunc, non duos illos, proximos illi exſtitiſſe ſeu evaſiſſe, Legiſperitus ille recte judicavit.

Supereſt breviſſima applicatio parabolæ, admonitione comprehenſa, qua jubet Legiſperitum Chriſtus, imitari Samaritanum, cùm ait: *Vade & tu fac ſimiliter*. Quaſi dicat, Age igitur, & tu quoque imitatus Samaritanum illum, cuivis homini ope tua indigenti, nullâ habita ratione generis, aut etiam religionis, ſuccurre, & charitatis officia præſta. Sic nempe legem illam de proximo diligendo impleveris.

Lucæ 25. à verſ. 13 ad verſ. 35.

IN his verbis deſcribitur, quomodo Chriſtus eo quo reſurrexerat die duobus diſcipulis Emmauntem euntibus apparuerit; & non pauca cum illis collocutus, tandem ab illis fuerit agnitus. Tria autem hic exponuntur. 1. Antecedentia iſtius congreſſus, ac colloquii Chriſti quod cum diſcipulis habuit. 2. Ipſe congreſſus, & quæ in congreſſu illo utrinque dicta vel facta ſunt. 3. Nonnulla iſtius congreſſus ac colloquii conſequentia.

Primum continetur ℣. 13. & 14. Ubi & quinam illi fuerint quibus poſtmodum apparuit Chriſtus, & quo tempore, & in quem locum iverint, & denique quid in itinere egerint, exprimitur. Quod poſtremum ℣. 14 ita exprimitur, *Et ipſi colloquebantur inter ſe mutuo de omnibus his quæ contigerunt*, hoc eſt & de morte Chriſti, & de indiciis reſurrectionis ipſius, de quibus eo die audiverant, ut ipſimet inferiùs Domino Jeſu ea de re interroganti ſignificant. Quum enim res illæ & maxime inſignes eſſent, & ad ipſos plurimum pertinerent, & tam recens eſſent factæ, ideo mentes ipſorum totas ad ſe converterant, ut nulla illis eſſet alia ſermonum materia. Hîc ſolet tractari à concionatoribus locus communis, qualia debeant eſſe colloquia Chriſtianorum, etiam in itinere.

Quod ad ſecundum loci membrum attinet, ejus duæ iterum ſunt partes. Primò enim narratur, quid inter Chriſtum & illos fuerit factum dictumve in ipſo itinere. Secundò, quid in meta itineris, hoc eſt ipſo loco ad quem tetenderant.

In priori parte tria exponuntur, 1. Acceſſus Chriſti ad diſcipulos, ſeu cum eis congreſſus. 2. Cauſa cur ab illis non fuerit agnitus. 3. Colloquium inter ipſos & Chriſtum. Primum eſt ℣. 15. ubi dicitur quòd ipſorum colloquio & diſputationi intervenerit Jeſus, & cum illis unà iverit. Hîc ſolent allegorias ſectari plerique, quod cùm de rebus ſacris agunt fideles, Chriſtus interveniat libenter. Secundum exprimitur ℣. 16. nempe quod oculi ipſorum retenti fuerint, quominus eum agnoſcerent. Hoc quomodo factum fuerit, ex Marco quodammodo intelligimus, qui ait eum duobus illis diſcipulis, *manifeſtatum fuiſſe in alia forma*. Apparet nimirum Chriſtum, alium quodammodo vultum & totius corporis habitum, quàm quo antea fuerat quique illis erat notus præſe tuliſſe, & hac ratione ipſorum oculos impeditos fuiſſe, quominus eum agnoſcerent. Credibile eſt etiam vocem immutaſſe: quæ omnia ipſi præſtitu fuerunt admodum facilia. Quanquam haud negaverimus occulta quoque vi ipſorum viſum fuiſſe à Chriſto impeditum, quominus eum tunc agnoſcerent. Fecit id autem eam ob cauſam, ut haberet materiam atque occaſionem cum ipſis ex Scriptura Sacra de morte ac reſurrectione ſua diſſerendi, & eam comprobandi, & ſic illorum quoque fidem explorandi, utrum nimirum credituri eſſent reſurrectioni ipſius, ſolis Scripturæ dictis atque argumentis confirmatæ: præſertim quum jam ejus quædam haberent indicia ac nuncios; non exſpectato eo ut jam ipſis oculis rem cernerent. Hujus autem rei occaſio periiſſet, ſi ſe ipſis ſtatim forma illis nota conſpiciendum præbuiſſet. [Deus fidem hominum exercet, dum non ſemper ita omnia hominibus aperit, ut nullam poſſint habere dubitandi anſam; ſed à parvis initiis progreditur, ut quodammodo exploret utrum hominum animi ſint ſeſe inclinaturi in eam partem quæ veritati propior eſt, etiamſi nondum res ſit adeo clara: modò majora illius exſtent argumenta quàm contrariæ falſitatis. Hinc apparet animus veritatis ſtudioſus, etiamſi pondera videantur dubia, tamen quia præponderare videtur veritatis pondus, eò debet eſſe contentus is cui veritas cordi eſt.]

Sequitur tertium, nempe colloquium inter Chriſtum & ipſius diſcipulos. Ubi primò oſtenditur, quomodo Chriſtus ipſos ad colloquium provocaverit, & ut colloquii ſui argumentum ac ſcrupulos in animis ſuis enatos expromerent, impulerit. Secundò ſermo illorum diſcipulorum, ſui colloquii argumentum, ac dubitationes referentium. Tertiò ſermo Chriſti quo utrumque redarguit ſimul atque erudiit, ac dubitationes illorum diſcuſſit.

Primum eſt ℣. 17. *Dixit autem ad illos, Qui ſunt ſermones &c.* Sic nimirum ſæpe facimus, cùm ad animi ſui ſenſa aut ſcrupulos expromendos alterum incitare volumus, ut licet probe intelligamus quid ille velit, quidve ſentiat, tamen eum interrogemus. Itaque Chriſtus, licèt probe ſciret quid inter ſe illi agerent, eos ipſos tamen interrogavit, ut occaſionem haberet tanto majorem eos & arguendi & erudiendi.

Hinc poteſt per allegoriam elici, Deum interdum præbere nobis occaſiones inquirendi veritatem. Cupit Chriſtus ignorantes erudire, & huic rei eſt intentus. Quodſi ipſemet ſermonem quem poſtea habuit, ita intuliſſet, ut ſcire videretur quid illi colloquerentur, ſtatim eos ut ipſum cognoſcerent impuliſſet. Siquidem inde protinus agnoviſſent eum illa quoque ſcire quæ non audiviſſet, nec naturali aliqua ratione cognoviſſet. Idem etiam apparet paulò pòſt ℣. 19. ubi perrexit Chriſtus interrogare, quænam illa eſſent quæ unus ex illis diſcipulis contigiſſe dixerat. Secunda illius colloquii pars, hoc eſt ſermo iſtorum diſcipulorum exponitur, à ℣. 18, uſque ad finem 24. Ubi primò unius ex illis diſcipulis ſermo refertur, qui admirationem quandam continet, ex illa interrogatione ortam, & aditum ad rem de qua inter ipſos agebatur plenius explicandam. Deinde res tota ab utroque dilucidius ac fuſius explicatur, & colloquii ipſorum argumentum plenius exponitur. Prius fit ℣. 18. ubi dicitur reſpondiſſe unum ex illis diſcipulis, cui nomen fuerit Cleopæ, & Chriſto dixiſſe, *Tu ſolus habitas* vel tanquam incola vivis *Jeroſolymis, & non ſcis quæ facta illic ſint hiſce diebus*. Ubi ſi vox παροικεῖς ſignificat incolatum tantùm, qui extraneis non civibus aut indigenis convenit, ſenſus erit; Mirum mihi eſt, te rem tantam tam vulgo notam ignorare unum, quæ non civibus tantùm noſtris, ſed & omnibus qui nunc feſti

inpri-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

inprimis cauſa Jeroſolymis degunt extraneis, adeo nota eſt, ut hæc una videatur nunc eſſe ſermonum ac colloquiorum inter eos materia. Quare ne interrogare quidem debebas, qua de re inter nos ſermo eſſet, etiamſi tandem incola tantùm ſis, non civis aut indigena. Sed poteſt tamen vox παροικεῖν latius extendi, ita ut quamvis habitationem ſignificet, & civibus quoque atque indigenis conveniat. Sequitur poſtea altera Chriſti interrogatio qua ad rem totam plenius explicandam, & ſcrupulos quibus urgeantur expromendos, Chriſtus diſcipulos ſuos impulit, & eorum ad illam interrogationem reſponſio, ℣. 19 & ſequentibus. Chriſtus enim adhuc ita agens, ac ſi ignoraret quid Cleopas dicere vellet, quærit quænam illa ſint quæ iſtis diebus Jeroſolymis eſſent geſta. Reſponſio primò iterum rem ſummatim proponit, ſecundò eam explicat ac fuſius deſcribit. Propoſitio brevior eſt, quum reſponderunt Chriſto, *ea quæ de Jeſu Nazaræno*, hoc eſt illa eſſe quæ Jeſu Nazaræno contigerint, de eove narrentur, hæc illa eſſe quæ dixerit his diebus Jeroſolymis facta eſſe, quæque neminem ignorare putarit. Explicatio & enarratio uberior iterum bipartita eſt. Nam primò deſcribitur ipſe Chriſtus, ejuſque ſingularis præſtantia. Secundò ea quæ ipſi iſtis diebus contigerint. Deſcriptio Chriſti ejuſque ſingularis præſtantiæ, continetur illis verbis, quòd fuerit, *vir propheta potens in opere & ſermone, coram Deo, & omni populo,* hoc eſt propheta ejuſmodi qui & multa inſigniaque ediderit miracula, & præclariſſima docuerit, & Deo teſte, ſeu revera, & judicio univerſi populi; ſeu cujus & in miraculis edendis & in docendo facultas, non modò populo fuerit probata, & ſummam apud eum admirationem meruerit; ſed revera etiam talis qualis populo fuerit viſa, exſtiterit. Ea verò quæ Chriſto nuper contigerint, duo recenſet. Alterum ad mortem ipſius pertinet; alterum ad ipſius reſurrectionem. Prius commemoratur verſ. 20, & 21. Ubi primùm & authores mortis, nempe ſummi Sacerdotes, ac principes populi, & mortis genus exprimitur, nempe crucifixio: & quàm id ſuæ ſpei atque exſpectationi adverſum fuerit, oſtenditur: præſertim cùm jam tertius ab eo tempore quo hæc contigerint, labatur dies. Quod poſtremum narratur verſ. 21, ubi dicitur: *Nos autem ſperabamus quod ipſe ſit qui redemturus eſſet Iſraëlem,* hoc eſt è ſervitute populum Iſraëliticum liberaturus, & è poteſtate Romanorum in libertatem vindicaturus. *Sed cum his omnibus tertia hæc dies nunc labitur, ex quo hæc facta fuerunt.* Quaſi dicat verùm jam tertia labitur dies ex quo ille tam infami morte fuit è vivis ſublatus, ita ut ſpes videatur nulla amplius ſupereſſe fore ut is populum Iſraëliticum liberet. Sequitur id quod ad reſurrectionem Chriſti ſpectat, quod diſcipuli illi ita recenſent, ut non in gaudii ſed majoris potiùs perturbationis occaſionem ac materiam convertant. Et primò quidem quid mulieres ea de re narraverint; ſecundò quomodo quidam ex ipſis etiam diſcipulis rem eandem exploraverint, & veram eſſe compererint. Prius fit verſ. 22, ubi & effectus commemoratur, nempe perturbatio diſcipulorum, quæ orta fuerit ex illo ſermone mulierum: deinde quid mulieres illæ de reſurrectione Chriſti compererint; nempe quòd quum mane ad ſepulcrum veniſſent, non reperto corpore Domini redierint, affirmantes, Angelos ſibi apparuiſſe, qui dixerint Chriſtum vivere. Poſterius verſ. 24, ubi dicitur abiiſſe quoſdam eorum qui cum ipſis degant, ad monumentum, & reperiſſe ita quemadmodum & mulieres dixerint, ſed ipſum Dominum non vidiſſe. Ubi verba illa, *& repererunt ita quemadmodum & mulieres dixerant*, non ſunt ita accipienda, ac ſi Angelos etiam illos ibi reperiſſent, qui mulieribus antea apparuerint. Id enim hiſtoria ſacra, & ea inprimis quæ Johannes ea de re ſat fuſe narrat, nequaquam comprobant, imò potiùs refellunt: ſed referendum hoc eſt ad alias rei iſtius circumſtantias: nempe quòd lapis ab oſtió ſepulcri fuerit amotus, quòd linteamina ſola illic fuerint relicta, & ſi quæ ſint his ſimilia.

Sequitur nunc reſponſio Chriſti ad hunc diſcipulorum ſermonem, qua illos & arguit, & erudit. Primùm enim eos reprehendit ob ſtuporem quendam, & tarditatem animi, in credendo iis quæ loquuti ſunt prophetæ, verſ. 25. Deinde cauſam ejus rei affert cur eorum inſcitiam & incredulitatem tantopere reprehendat: duo præcipua prophetiarum de ſeipſo capita proponens verſ. 26. Et denique rem illam declarat, aut potiùs declaraſſe ac confirmaſſe ſcribitur, explicatis ea de re prophetarum omnium teſtimoniis.

De primo dicitur, quòd Chriſtus ad hunc modum alloquutus fuerit diſcipulos illos: O *amentes* ſeu mavis inconſiderati, *& tardi corde, ad credendum ſuper omnia quæ loquuti ſunt prophetæ.* Quaſi dicat: ô quam eſtis ſtupidi, qui minime conſideretis quæ à prophetis ſunt olim prædicta, quamque difficulter adducimini ut illis fidem adhibeatis.

Secundum his verbis continetur; *Nonne hæc oportebat pati Chriſtum, & ingredi in gloriam ſuam?* quaſi dicat. Nonne hoc eſt à prophetis prædictum, Chriſtum ex Dei decreto debere & pati mortem truculentam, & hac demum interveniente, ad cœleſtem gloriam ſummumque imperium evehi? Quæ duo infra his verbis explicantur, verſ. 46, & 47. *Ita ſcriptum eſt, & ita oportebat pati Chriſtum, & reſurgere ex mortuis tertia die, & prædicari in nomine ipſius pœnitentiam, & remiſſionem peccatorum in omnes gentes, initio facto ab Jeroſolyma.* Ubi illius gloriæ Chriſti & initium commemoratur, nempe reſurrectio ipſius tertio poſt mortem die conſequuta, & ex effectu longe diviniſſimo, gloriæ illius perfectio ac complementum, intelligendum relinquitur: nempe quòd debuerit ipſius juſſu, authoritate, atque imperio prædicari per omnes terras ac gentes, ſeu mavis omnibus terræ gentibus, & pœnitentia, & peccatorum remiſſio: quarum rerum illa univerſam pietatem, præceptis Chriſti comprehenſam, hæc felicitatem ſempiternam complectitur. Hæc duo comprehendit etiam Petrus 1. epiſt. cap. 1. verſ. 11. Ubi dicit Spiritum Chriſti qui in prophetis fuerit antea, fuiſſe teſtatum paſſiones in Chriſtum caſuras, & quæ has eſſent ſequuturæ glorias.

De tertio ita ait Lucas, rem breviter potius perſtringens, quàm explicans; *Et incipiens à Moſe & ab omnibus prophetis, interpretabatur*, ſeu explicabat *ipſis, in omnibus ſcripturis, ea quæ de ipſo,* ſcilicet ſcripta eſſent. Intelligenda autem hîc ea eſſe videntur quæ ad mortem & reſurrectionem atque exaltationem Chriſti pertinent. Quanquam fortè non omnia prorſus quæ in ſingulis prophetis exſtarent, ſed illuſtriora tantùm fuit perſequutus. Neque enim dicit quòd omnia fuerit interpretatus, ſed quòd ea quæ de ipſo ſcripta eſſent in omnibus ſcripturis, ſeu quavis ſcripturæ parte ſive libro, quæque in quovis propheta exſtarent, interpretatus fuerit. Et hæc de prima congreſſus ac colloquii cum diſcipulis Chriſti, parte, quæ in ipſo itinere fuit abſoluta.

Sequuntur modò ea quæ Emaunte, itineris nempe meta, ad quam contenderant diſcipuli illi, contigerunt, vel ſaltem prope ipſam Emauntem. Primum autem narratur quomodo diſcipuli illi Chriſtum diſcedere volentem retinuerint. Deinde quid in hoſpitio in quod diverterant, contigerit. Quod ad prius attinet, primò refertur Chriſti factum, qui ulterius ſe iturum ſimulaverit. Quod non ita quidem videtur accipiendum, quaſi nullo modo cogitarit abire, licet præ ſe ferret, ſe abire omnino velle. Credibile enim eſt Chriſtum, niſi eum diſcipuli illi retinerent, & vehementer quidem urgerent, abiturum fuiſſe; ſed intelligendum eſt, Chriſtum id tum occultaſſe quod deſiderarit quodammodo, idque ipſorum diſcipulorum cauſa, ut ab iis retineretur atque urgeretur, nec ullam ejus rei ſignificationem dederit, quòd animus ſibi ſit, ſi rogetur, manendi.

Ipſius

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Ipſius enim & oratio & geſtus, nihil aliud quam abitus conſilium ac decretum oſtendit. Quod ergo non totum id quod animo volvebat ac deſiderabat, verbis factiſve externis expreſſerit, ſed quodammodo ejus contrarium præ ſe tulerit, id ſimulationem Lucas appellat. Quæ in re hujuſmodi non eſt vitioſa: quum in rebus etiam majoribus viros divinos aliquid ſimulaſſe videamus: & nonnullos quidem ipſius Dei juſſu. Ut de Samuële legimus 1 Sam. 16. ỳ. 2.

Deinde exponitur quomodo eum retinuerint. Et primò quidem ipſorum ea in re diligentia & ardor exprimitur, quod eum *coëgerint*, & modus quo eum permoverunt, nempe & rogando, & precum cauſam afferendo. Rogarunt enim dicentes, *mane nobiſcum.* Cauſam attulerunt, *quia jam veſpera inſtat, & declinavit dies.* Denique effectus ſequitur, quod ingreſſus fuerit in vicum ac hoſpitium, & manſerit cum illis.

Jam quod ad alterum attinet, hoc eſt ad ea quæ in hoſpitio contigerunt, primum exponitur quid Chriſtus fecerit, unde eum poſtea cognoverint. Deinde ejus facti effectus, nempe Chriſti agnitio, & denique illius conſequens, nempe quod Chriſtus ab illis diſparuerit. De primo ita dicitur ỳ. 30. *Et factum eſt quum accumberet ipſe cum illis, accepto pane benedixit.* Hoc eſt gratiis Deo actis eum veluti conſecravit, ſeu ſanctificavit, uti nimirum cibos conſecrari, per Dei verbum & precationem dicit Apoſtolus, 1 Tim. 4. ỳ. 5; & fractum illis tradidit; morem nimirum ſuum ſequutus, ut inſtar patrisfamilias cibis benediceret, & diſcipulis tanquam domeſticis ſuis diſtribueret. Quæ res non parum illis attulit adjumenti ut Chriſtum agnoſcerent. Nam quum ipſi potius eum ad ſe invitaſſent, non vice verſa, ipſi potius & benedicere pani, & eum Jeſu proponere debebant. Itaque quum contrà ille faceret, & conſuetum ſibi morem, ipſis ſatis notum, & recenti adhuc memoriæ infixum ſequeretur; ſtatim illis in mentem venit, Dominum ſuum hunc eſſe ac Magiſtrum, qui hucuſque ſolitus fuerit, quum cibum unà cum ipſis caperet menſæ benedicere, & panem fractum diſcipulis tradere atque inter eos diſtribuere. Quod in ultima quoque cœna feciſſe legitur, idque non tantum quum myſticum calicem ipſis porrexit; ſed etiam ante inſtitutionem Euchariſtici ritus, quum poculum ſumens gratiis actis dixit, *Accipite, & diſpertimini hoc inter vos* Lucæ 22. ỳ. 17. Fieri autem facile poteſt, ut etiam verbis hujuſmodi uſus fuerit Chriſtus, quibus aut quorum ſimilibus etiam antehac uti ſolitus fuiſſet, quæ aliis Judæis non ſolerent eſſe uſitata ac familiaria. Neque enim credibile eſt Chriſtum, aut precandi aut gratias agendi formulas ab aliis didiciſſe; ſed ſuas quaſdam habuiſſe & aliis ea in re præiviſſe. Quare quod ſequitur, *ipſorum autem aperti ſunt oculi, & agnoverunt ipſum;* videtur effectum ſignificare, ſaltem ex parte, iſtarum Chriſti actionum, ỳ. 30 expoſitarum, de quibus modo diximus. Credibile enim eſt non ita diverſam Chriſtum formam præ ſe tuliſſe ut de ſua nihil retineret, ſuique prorſus videretur diſſimilis; ſed potius habitum aut vultum ita fuiſſe diverſum, ut non facile à diſcipulis agnoſceretur. Sicut nobis interdum accidit, quos levior mutatio ab agnitione ejus avertit quem aliàs ſatis novimus. Quanquam haud negaverimus, potuiſſe Chriſtum aciem eorum ita impedire ne ſeſe protinus agnoſcerent. At poſtquam iſta contigerunt, & ipſorum animi non modò colloquio antegreſſo, ſed & actionibus Chriſto familiaribus fuerunt excitati ad Chriſti faciem tanto diligentius luſtrandam, ceſſit jam aliquomodo illa formæ diverſitas, nec eos impediit quominus Chriſtum agnoſcerent; & ipſe Chriſtus ſi quam viſui illorum vim occulte antea adhibuerat, eam adhibere deſiit, & impedimentum omne, quod agnitioni ſui obſtaret, amovit.

Sequitur jam porro eventus, nempe quod Chriſtus quum eſſet à diſcipulis agnitus, *diſparuerit*, ita ut jam ab ipſis conſpici non poſſet. Quod proculdubio factum eſt vi quadam occulta ac miraculoſa, ipſorum oculis ſeu viſui adhibita. Eſt autem hoc loco vox ἄφαντος, adjunctis illi vocibus ἀπ' αὐτῶν, quæ non ſignificat eum factum fuiſſe inviſibilem, quod eſſet eum factum fuiſſe ἀόρατον, ſed eum illorum diſcipulorum aſpectum ita repente occulta virtute effugiſſe, ut conſpici ab iis non amplius poſſet, etiamſi eo ad breve aliquod tempus eſſet loco unde conſpici ab illis potuiſſet, ſi ipſorum oculi impediti non fuiſſent. Cauſa vero cur Chriſtus ita diſparere voluerit, nec diutius his diſcipulis conſpectum ſui indulgere, duplex animadverti poteſt. Prima eſt quod nondum ita illis ſeſe conſpiciendum voluerit præbere, quin alius adhuc reſtaret modus ſeſe patefaciendi perfectior; habita ſaltem diuturnitatis ratione: quandoquidem ut in loco Johan. 20 diximus, ab imperfectiori ſeſe patefaciendi modo ad perfectiorem progredi conſtituit, ut diſcipulorum ſuorum fidem tanto commodius exploraret. Altera eſt quod noluit Chriſtus aliis ſeſe hominibus præter fideles ſuos conſpiciendum præbere: id quod proculdubio eveniſſet, ſi apud hos diſcipulos diutius permanſiſſet, jam ab illis agnitus. Siquidem in alienis forſan erant ædibus, neque dubium eſt quin alii quoque homines extranei in iiſdem ædibus fuerint tum temporis verſati. Quia autem fieri potuiſſet, ut diſcipuli illi Dominum agnitum aliis quoque oſtenderent, & ſuum gaudium cum aliis quodammodo communicarent, & ut in Chriſtum paucis ante diebus crucifixum crederent, ac pro Meſſia & redemtore ſuo eum agnoſcerent, hoc tam efficaci argumento reſurrectionis ipſius eos impellere conarentur. Cauſam autem novimus ſatis gravem fuiſſe, cur Deus ac Chriſtus noluerit, ut ab infidelibus quoque is redivivus cerneretur. Ut taceam, non decuiſſe ut infidelibus hominibus prius quam ipſis Apoſtolis Chriſtus ſeſe conſpiciendum præberet.

Reſtat tertia atque ultima hujus loci pars; quæ duo iterum in ſe complectitur. Primum quid poſt illum Chriſti congreſſum inter ſe loquuti fuerint illi diſcipuli, & quomodo efficaciam ſermonum illius quam in animis ſuis ſenſerint, fuerint confeſſi; eo ipſo ſignificantes id argumentum fuiſſe & indicium Chriſti præſentis, licet eum non agnoverint, & quodammodo admirantes ſe tam tardos fuiſſe, ut ex tanta ſermonis illius efficacia ipſum non agnoſcerent. Deinde exponitur quomodo Emaunte Jeroſolymam regreſſi, ex Apoſtolis cognoverint certum reſurrectionis ipſius nuncium atque argumentum: & ipſi viciſſim quæ ſibi contigerint, & quomodo Chriſtum agnoverint, ipſis narraverint. Prius continetur ỳ. 32. Ubi ita ſcribit Lucas, *Et dixerunt ad ſe invicem, Nonne cor noſtrum ardens erat in nobis quum loqueretur nobis, & quum aperiret nobis ſcripturas?* Quorum verborum vis ac ſententia jam aliquomodo eſt explicata. Poſterius narratur ỳ. 33, & duobus ſequentibus. Ubi primo illorum ad alios diſcipulos reditus commemoratur. Secundo quid ex ipſis de reſurrectione Chriſti & certa ejus apparitione Simoni nimirum ſeu Petro audiverint, ỳ. 34. Cujus apparitionis fit mentio etiam apud Paulum 1 Cor. 15. ỳ. 5. & prima conſtituitur ex apparitionibus factis iis quorum teſtimonio ibi utitur Apoſtolus. Cui poſtea ſtatim ſubjungitur quod duodecim illis nempe Apoſtolis apparuerit Chriſtus: quemadmodum & hoc loco fit apud Lucam verſ. 36, & ſequentibus: & apud Johannem cap. 20. ỳ. 19 & ſeqq. Denique exponitur quomodo duo illi diſcipuli viciſſim narraverint ea quæ in via ipſis contigiſſent, & quomodo agnitus ab iis eſſet Chriſtus *in fractione panis*, ſeu dum panem frangeret, ipſiſque diſtribueret: qua voce & antegreſſa benedictio ſeu gratiarum actio eſt comprehendenda.

Lucæ 20. verſ. 34, 35, 36. Filii hujus ſeculi, &c.

CUr hunc contextum nobis explicandum ſumſerim, nemini eorum obſcurum eſſe poteſt, qui norunt, quem actum hodie præ manu habeamus. Interim doctrina his verbis propoſita, quanquam nonnullos noſtrum peculiariter attingat, omnibus tamen communiter uſui eſſe poteſt, tum iis qui cælibem vitam agunt, tum iis, qui matrimonium inierunt, vel inire cogitant. Docet his verbis Servator diſcrimen hujus & futuræ vitæ, ratione matrimonii, quod in hac quidem obtinet, in illa vero locum non habebit. Partes conſtitui poſſunt duæ. Prima hujus vitæ ſtatum ratione matrimonii nobis ob oculos ponit: ſecunda futuræ. De prima ſic inquit Servator, *Filii hujus ævi ducunt uxores, & nuptum dant*. Filiorum hujus ævi mentionem nonniſi apud Lucam unum reperire eſt, & quidem cum bis apud eum legantur, non ſit illud plane eadem ſignificatione. Sunt autem homines ævi per Hebraiſmum homines moribus hujus ævi adeo ſimiles, ut ex eo nati videantur. Cæterum cùm mores hujus ſeculi plerumque mali ſint, ideo fit, ut cap. 16. ℣. 8, per filios hujus ſeculi intelligantur homines malis ævi moribus dediti, opponuntur enim ibidem filiis Lucis. Hoc in loco per filios ſeculi intelligi videntur omnes homines & boni & mali, qui in præſenti ſeculo vivunt, & actionibus ad hujus vitæ uſum pertinentibus vacant. De his inquit ſervator, quod *ducant uxores & nuptum dentur*. Quippe ut cibo, ſomno, potu, utuntur ad conſervationem individuorum: ita & matrimonio ad conſervationem ſpecierum. Totus enim mundus, omneſque ejus partes conſervationem ſui ſectantur, eoque quia ipſa ſemper durare nequeunt, ut ſol, luna, cæteræque ſtellæ, per generationem propagantur, ut in plantis omnibusque animalibus videre eſt. Quanquam autem ſervator hic tantum ſignificare videatur, quid fiat, non autem an recte fiat, tamen conſtat id rectè & ſine peccato fieri. Omnia quippe quæ natura rerum ob ſui conſervationem exigit, pro licitis habenda ſunt. Huc accedit quòd & ipſe naturæ auctor Deus poſt virum creatum fœminam ex illius coſta formaverit, eamque ad virum adduxerit, & utrique inſuper benedixerit, dicens, creſcite & multiplicamini & replete terram. Quod & poſt diluvium Noam illiuſque filios alloquens repetivit. Idem & de matrimoniis, rite tum ineundis tum colendis tot leges populo Iſraelitico dedit. Quid quod ne Levitis quidem quorum tribum ſibi peculiariter elegerat, imo ne Sacerdotibus quidem, ſummiſque Pontificibus matrimonio interdixit. Hinc quotquot in Veteri F. legimus Dei ſervos atque amicos, omnes mariti fuerunt. Sub Novo F. quanquam laudetur virginitas & cælibatus, permittitur tamen Chriſtianis matrimonium, imo & ſuadetur 1 Cor. 7. 1, 7, 8, 25, 26, 28. Nec enim idem eſt omnium ſtatus atque ratio. Matt. 19. 11, 12. Quin & *doctrina dæmoniorum*, quæ matrimonium vetat, vocatur 1 Tim. 4. 3. Hoc vero privilegium & ad eos extenditur, qui Eccleſię prę̨fecti ſunt, ut patet ex lege Epiſcopis & Diaconis lata. Paulus Apoſtolus idem ſibi & Barnabæ permiſſum teſtatur, & quidem aliorum Apoſtolorum fratrumque Domini ipſius, & Cephæ, exemplo. 1 Cor. 9. 5. Ergo in hoc quidem nullum eſt diſcrimen inter ſervos Dei aliosque quod ad matrimonii jus in genere attinet. Finis tamen moduſque tum in ineundo tum in uſurpando matrimonio, his illiſve, ex lege præſertim Chriſti, longè diverſus eſt. Finis naturalis matrimonii eſt, propagatio generis, à quo fine ne Chriſtianus quidem abhorrebit, is tamen & hoc maxime ſpectabit, ut hac ratione vitet omnes impuras libidines 1 Cor. 7. 2. Finis hominum ſeculi hujus eſt ſæpenumero voluptas, nonnullorum etiam ut per matrimonium ad honores & ad opes perveniant.

Modus in ineundo matrimonio Chriſtianorum quidem eſt, ut *in Domino* matrimonium contrahant, id eſt ut mores atque vitæ honeſtatem in deligendo compare maximè ſpectent, cæteras ſive corporis, ſive fortunæ dotes non contemnant quidem, ſi adſint, non tamen ſi deſint, nimium angantur. Homines hujus ſeculi adverſa plane via incedunt. In uſu matrimonii Chriſtianus ſtudebit, ut non tantum conjugi ſed & Domino Jeſu placeat, imo conjugi non aliter quam ſecundum leges à Domino Jeſu illiuſque Apoſtolis præſcriptas, præcipue Eph. 5. 22. Col. 3. 18. 19. 1 Pet. 3. ℣. 1, & ſeqq. ſtudebit. Paratus Domini Jeſu cauſſa etiam conjugem cum aliis ſibi charis relinquere, conjugemque habens, quaſi non haberet, ut Apoſtolus loquitur 1 Cor. 7. 21. Homines vero hujus ſeculi alii quidem ex homine idolum faciunt nimio cultu, alii contemtim habent eum, aut, litis ſerram quotidie reciprocant. Summa quidem conjugium Chriſtianorum, erit ſecundum Epiſtolam ad Heb. 13. 4, honeſtum in omnibus, & lectus eorum incontaminatus: aliorum vero prout vel affectus vel occaſio tulerit.

Videamus jam ſecundo quis futurus ſit ſtatus eorum, qui ad futuram vitam pervenerint, ratione matrimonii. De iis inquit ſervator: Eos in matrimonio non futuros: idque allata deinde ratione probat. Expendamus primum affirmationem rei, deinde & illius rationem. In affirmatione notanda deſcriptio eorum, qui ad beatam vitam pervenient. Qui inquit *digni habebebuntur ut aſſequantur ſeculum illud, & reſurrectionem à mortuis*. Quia dignitas horum hominum commemoratur, apparet ſermonem non eſſe de impiis qui reſuſcitabuntur ad judicium, ſed de piis, id quod ſeqq. confirmant. Notandus autem hic loquendi modus in Scriptura, quæ cum futuri ſeculi & reſurrectionis mentionem faciunt, per illud beatum illum fidelium ſtatum, per hanc ad beatum illum ſtatum reſurrectionem plerumque intelligunt. De futuro ſeculo exempla Heb. 2. 5. vi. ℣. 5. De reſurrectione Joh. 6. ℣. 39, 44, 54. Phil. 3. 10. 1 Cor. 6. 14. cap. 15, paſſim. Et certè ea demum reſurrectio appellari meretur, quæ eſt non ad judicium, ſed ad vitam, & ad vitam non quæ durat ad ſupplicium, ſed quæ voluptatem affert. Quod autem hic dicitur de dignitate eorum, qui futurum ſeculum, & reſurrectionem mortuorum aſſequentur, id non intelligendum eſt, de dignitate quæ veniat ex merito proprie dicto (quod enim ullius eſſe poteſt meritum tantum, ut vita æterna dignum ſit) ſed quod Dominus benigna quadam æſtimatione pietati noſtræ utut imperfectæ tribuet. Interim notandum eſt, ſectandam eſſe dignitatem apud Deum per bona opera, 2 Pet. 3. ℣. 3. notetur locus.

Porro de his, qui futurum ſeculum, & reſurrectionem aſſequentur, inquit ſervator eos in matrimonio non futuros. Erit ergo longe diverſa illius ratio, ab hac qua nunc utimur. Simile eſt, quod Cor. 6. ℣. 13, *nec cibos illic* locum, atque ita nec eſum, illic amplius habiturum dicit, imo ne *ventrem* quidem. Unde colligere licet, nec aliis membris, quibus ad animalis hujus vitæ uſum indigemus, locum illic fore. Quin diſerte Apoſtolus 1 Cor. 15. 50, negat *carnem & ſanguinem hæredem Regni Dei* futurum. Unde liquet nec functiones illas corporis, quæ carne & ſanguine peraguntur, nec voluptates, quæ ex talibus functionibus reſultant, amplius futuras. Nec eo tamen deterior noſtra conditio futura eſt. Quotquot enim ſunt corporis hujus functiones, ita comparatæ ſunt, ut niſi aliqua voluptate condiantur, ipſimet ab iis fere abhorreamus, & voluptates, quæ ex ejuſmodi functionibus capiuntur, ita plerumque vanæ, ut nihil facilius, quam earum nobis tædium oboriatur. At futuræ vitæ actiones, atque voluptates plane erunt divinæ. *Videbimus Deum ſicut eſt*, 1 Joh. 3. 2. Videbimus autem *facie ad faciem* 1 Cor. 13. 12, *& cognoſcemus prout & cogniti ſumus* ibidem. Ita & Dominum Jeſum, Apoc. 22. 3. Incendemur utriuſque amore. Laudabimus utrumque induti togis albis, & palmas tenentes manibus Apoc. 7. 9, 10. Confer Apoc. 19. 6, 7, 8. Quanta vero in hoc felicitas, explicatur ſequentibus.

Expen-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Expendamus jam rationem cur qui futuræ vitæ participes erunt, matrimonio non amplius ſunt daturi operam: ea continetur his verbis *quia mori amplius nequeunt*. Cui in ſeqq. fulcra duo ſubſtituuntur. Magnum id eſt, quod non modo non ſint morituri, ſed nec mori amplius poſſint. Videmus quanto ſtudio omnia animalia mortem refugiant, quanto conatu, & armorum & mediorum ei imminenti reſiſtant. Eſt enim vita fundamentum omnium actionum, omniumque voluptatum, quas quis præcipue poſcit. Quid ei non deberemus, qui vitam nobis vel ad mille annos propagare poſſit? Quid ſi ergo in æternum cujus nullus eſt terminus? Cæterum cum negat ſervator homines futuri ſeculi amplius morituros, negat etiam ſubjectos fore iis, quæ viam in hac vita nobis ad mortem aperiunt ſive morbis, ſive caſibus aliis. Unde iſta in Apoc. 21. 4. Quæ vero eſt ratio conſequentiæ: Homines in futuro ſeculo, mori non poterunt, ergo & in matrimonio non vivent. Ea patet ex fine matrimonii. Finis matrimonii eſt generatio prolis, & per generationem, ſpeciei conſervatio. Ubi ergo ipſa individua à morte immunia erunt, ibi nec ſpeciei conſervatio per generationem, nec matrimonium generationis cauſa inſtitutum, locum habet. Notetur hic probe generationem in æternis ſi modò ratio ſervatoris bene concluſa eſt, locum non habere. Quod quorſum extendatur, non eſt nunc explicandi locus: ſapienti dictum ſatis.

Probat Servator hos tales mori non poſſe, duabus aliis rationibus. 1. Quod angelis pares ſint futuri, 2. quod filii Dei. Primo de Angelorum natura operoſum eſſet omnia congerere, quæ vel Scriptura S. de iis commemorat, vel ratio ex ejus dictis concludit. Id conſtat Spiritus eſſe, à Deo creatos, magnarum virtutum, magni roboris, magnæ gloriæ; &, quod huc potiſſimum facit, ſexus diſtinctione carent, proinde ad matrimonium inepti ſunt, & vitæ interminabilis. Quanquam autem angeli & boni ſint & mali, hic tamen ad bonos reſpici, patet ex parabola Matth. 22. 30. His ergo ſimiles erunt homines futuri ſeculi participes. Nam & corpora eorum erunt ſpiritualia, 1 Cor. 15. 44. Imò evadent ipſi ad exemplum Spiritus vivificantis, ℣. 45. Erunt magnarum virtutum atque roboris, 43. gloriæ item, ibidem. Cujus adumbrationem in Chriſto vide Matth. 17. ℣. 2. Denique æternæ vitæ participes, quæ ſexcenties in Novo Fœdere illis promittitur.

Nec incredibile eſt, quanquam mirum, homines angelis ſimiles fore: quum nunc etiam Angeli non erubeſcant hominum ſeſe conſervos appellare, Apoc. 19. 10, & 22. 8. Imo quum Chriſtus homo, & qui non erubeſcit nos appellare fratres, angelorum ſit Dominus, & ab illis colatur atque adoretur, 1 Cor. 15. 27. Epheſ. 1. 22. Philip. 2. 10. Col. 1. 17. Secunda ratio quòd Dei ſint filii. Videtur argumentatio per gradus aſcendere. Amplius enim quid ſonat Dei filium eſſe, quam angelis ſimilem. Quid enim Deo ſublimius? quis autem illius ſublimitati propius accedit quam filius? Mirum autem videri poteſt, quod Dei filios nominet, quum antea concluſerit, in æternis generationem non eſſe. Sed facilis eſt reſponſio. Eos qui Dei filii hic dicuntur, non generatos ex Dei eſſentia, ad ſpeciei conſervationem. Mirum autem & illud videri queat, quòd concludat Servator, homines futuri ſeculi participes, non morituros, ex eo quòd Dei ſint filii: quandoquidem & in hoc ſeculo filii illius vocantur, qui tamen morti ſubjecti ſunt. Omitto alia hujus rei exempla, quæ in Novo præſertim Fœdere frequentiſſima ſunt. Memorabilis eſt locus Pſal. 82. ℣. 6. Sed nimirum ejuſdem nominis non eadem ſemper vis eſt: ſed pro diverſitate ſtatus hominum, vel intenditur vel remittitur. Homines filii Dei dicuntur ob ſimilitudinem cum ipſo: quæ interdum major, interdum minor eſt.

In hac quidem vita, alii ob ſanctitatem, alii ob poteſtatis ſimilitudinem, Dei filii vocantur. In futura vita, ſanctitati accedet immortalitas, ad quam reſurrectio nos perducit. Unde tanto major eſt hujus nominis vis, quam ſignificare Servator voluit, quum addidit, *filii reſurrectionis exiſtentes*. Quid quod ea de cauſa & divinæ conſortes naturæ dicuntur, 2 Pet. 1. 4. Plenioris hujus ſignificationis exempla, Joh. 1. ℣. 12. Rom. 8. 23. 1 Joh. 3. ℣. 1, 2.

Luc. 12. *verſ.* 13, *ad* 35.

Certa quadam occaſione invitatus Chriſtus, tradit hic doctrinam, qua nos dehortatur ab avaritia, & adhortatur ad contrariam ei virtutem, id eſt, liberalitatem. Conſideranda igitur venit 1. Occaſio doctrinæ. 2. Ipſa doctrina. Occaſio ſic ſe habuit: *Dixit autem ei quidam è turba; Magiſter, dic fratri meo, ut dividat mecum hæreditatem*, &c. Chriſtus tunc præclaras tradebat doctrinas, ingenti hominum turba auſcultante, atque inprimis de nomine ſuo ac profeſſione doctrinæ ſuæ non abneganda. Verum hujus hominis mentem aliæ cogitationes carnales occupaverant. Non de eo erat ſolicitus, ut à Domino bona cœleſtia conſequeretur, ſed portionem bonorum terreſtrium, quam frater ſuus injuſtè detinebat, cogitavit per Chriſtum nullo negotio & ſine longo juris ſtrepitu recuperare. Credebat enim Chriſtum tanti nominis Doctorem auctoritate ſua haud difficulter effecturum apud fratrem ſuum, ut quod juſtum & æquum erat, faceret. Forte putavit etiam ad officium ejus qui magiſter omnium virtutum ac juſtitiæ erat, pertinere, ut fratrem contra juſtitiam agentem officii admoneret, & de injuſtitia redargueret. Sed Chriſtus reſpondet: *Homo, quis me conſtituit judicem aut diviſorem ſuper vos?* Oſtendit Chriſtus, id quod ille petebat, à ſuo officio eſſe alienum. Quaſi dicat: Non eſt hæc mea vocatio. Non ſum conſtitutus judex de hæreditatibus ac herciſcundis familiis hominum in terra. Aliud mihi impoſitum eſt negotium ac munus. Miſſus enim ſum ad monſtrandum Judæis viam, quâ pervenire queant ad vitam æternam. Etſi verò etiam id ad juſtitiam pertineret, ut quiſque quod ſuum erat obtineret, ne quis alterum injuria afficeret, & aliena detineret; tamen Chriſtus non tenebatur ad res tam particulares deſcendere. Illius erat generales tradere vivendi regulas. Si voluiſſet Chriſtus ſe implicare negotiis ac controverſiis particularibus, unum oppidulum aut vicus abſtuliſſet ei pene integrum tempus vitæ ejus. Sufficiebat proindè, quod Chriſtus in genere ad colendam juſtitiam omnes hortaretur. Sed ut ſingulis jus diceret, & ſingulas controverſias ſententia ſua dirimeret, non erat opus. Hoc etiam ſibi capere debent Paſtores & Antiſtites Eccleſiæ, ne ſe in quaſvis controverſias ingerant, etſi juſtas. Videmus hic Dominum recuſaſſe arbitrium de lite inter duos fratres, & dixiſſe, ad ſe litis iſtius dijudicationem non pertinere, etſi id fuerit valde juſtum, ut fratri injuria oppreſſo ſubveniretur. Satis eſt, ſi Paſtores & Doctores juſtitiam auditoribus ſedulo commendent, & inculcent, nec non qua in re illa conſiſtat, dextre explicent: particularia ſunt ſingulorum conſcientiæ committenda. Tum demum Paſtores debent controverſiis ejuſmodi componendis incumbere, quando pars utraque litigans eſt pertinax & nullius vult acquieſcere judicio: tunc ne lites ejuſmodi & diſſenſiones de rebus terrenis erumpant in ſcandalum Eccleſiæ, & turbas aliquas dent inter fratres, Paſtores debent quaſi medii intervenire diſceptantibus & ad amicam compoſitionem utriuſque partis animos diſponere. Ac tum etiam ſatius eſt, ut ex auditoribus prudentiores eligantur, qui ſint talium controverſiarum arbitri, quam ut Paſtores ipſi cauſis ejuſmodi decidendis præſideant: niſi fortè res ita ferat, ut aliter fieri nequeat.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Interea fratres qui turbant litibus ſuis Eccleſiam, ſpernentes aliorum fratrum judicium, timeant Deum, & meminerint, quam acriter Apoſtolus invehatur in eos, qui ſe judicari à fratibus non patiebantur. 1 Cor. 6. 1, & ſeqq. Videmus & hodiè ſæpius ſimile quid fieri ab auditoribus, qui ſuis querelis ac litibus moleſti ſunt Paſtoribus, quod fecit hic homo fratrem ſuum apud Chriſtum accuſans. Interpellant Paſtores ſuos & adeunt non raro, non ut aliquid ad ſalutem profuturum ab eis diſcant, ſed tricas ſuas de rebus terrenis afferentes, nihilque niſi terram & hujus mundi quiſquilias in animo & oculis ſuis gerentes.

Accedamus jam ad ipſam doctrinam, poſtquam occaſionem ejus vidimus. In qua doctrinâ Chriſtus 1. Dehortatur ab avaritia. 2. Adhortatur ad liberalitatem ac eleemoſynam. Quod attinet dehortationem ab avaritia, ea duplex eſt, una generalis ad omnes auditores directa, aut etiam ad fratres illos litigantes, quos ambos adfuiſſe præſentes quidam probabiliter exiſtimant (nam alioqui quomodo ille, qui accuſabat voluiſſet, Chriſtum dicere fratri ſuo, ut ſecum divideret hæreditatem, ſi frater non aderat? an enim Chriſtus fratrem neſcio ubi gentium quæreret?) altera dehortatio directa eſt ad diſcipulos. In priori ſermone Chriſtus jubet vitari avaritiam in retinendis & ſervandis bonis terrenis. In altero docet vitari avaritiam in quærendis rebus terrenis, paupertatis metum ac diffidentiam animis noſtris eximens. *Dixit autem ad illos*: nempè ad turbam univerſam, vel etiam ad duos illos fratres. *Videte & cavete ab avaritia.* Continetur hic admonitio, & ratio eam confirmans. Primum igitur Chriſtus ab avaritia dehortatur; ſecundo rationem affert, cur avaritia vitanda ſit, tertio rationem hanc ſimilitudine illuſtrat. Cum & ille qui petebat, ut Chriſtus auctoritatem ſuam interponeret, & alter qui detinebat partem hæreditatis fratri competentem, avaritia laboraret; hinc ſumſit Chriſtus anſam eos ab avaritia dehortandi. Nam & prior cum nullam haberet occaſionem id petendi à Chriſto, ſola avaritia inductus id fecit. Scilicet & tempore alieno poſtulatum iſtud ſuum propoſuit, interrumpens importunè Chriſti doctrinas longè graviores & verè divinas; præterea Chriſtum avocat interpellatione ſuâ à rebus cœleſtibus ad terrena, cum debuerit tali cum Magiſtro, rerum terrenarum oblitus, de rebus ſublimioribus agere, animumque ſuum ad cœlum & cœleſtia elevare. Sed in altero magis adhuc conſpicua & palpabilis erat avaritia, qui aduncis manibus involaverat totam hæreditatem eique incubabat, fratri debitam partem denegans. Dicit ergo Chriſtus: *Videte & cavete ab avaritia.* Monet, ut ſumma diligentia, attentio ac cura adhibeatur in vitanda avaritia: innuens, avaritiam facilè ſe inſinuare & irrepere in animos hominum, ut id non animadvertant. Nullum vitium & peccatum eſt occultius ac fallacius avaritia. Nemo ſi ſit avarus, putet ſe ideo excuſatum fore, quod definiri nequeat in ſpecie, quot centenis vel millenis florenis quiſque debeat eſſe contentus. Variæ enim ſunt hominum neceſſitates, & varia ſunt vitæ genera. Unus paucis indiget, alter pluribus. Unus oneratus eſt familiâ, alter ſolus eſt, vel pauciores habet domeſticos. Deinde pro ratione locorum & temporum variant quoque neceſſitates hominum. Determinari iſta præciſe à nemine poſſunt: præſertim cùm & Dominus ipſe non definiverit, quòd nefas ſit, ſi quid poſt obitum noſtrum ſuperſit. Satius enim eſt, cum incerta ſit vita, abundare, quàm deficere. Ne Deus quidem tam ſtrictè requirit, ne vel minimum quid ſuprà neceſſitatem habeamus. Adde caſus innumeros, quodque ignotum ſit, quamdiu ſimus victuri. Hæc omnia præbent ſpecioſum prætextum avaritiæ, quæ neceſſitates ſuas latiùs extendit, quam oportet, & digerit ac diſponit opes in multos annos. Quod etſi vitioſum eſſe videt homo prudens, tamen non facilè perſuadere poteſt avaro, ut credat, ſe eſſe avarum, vel eum in avaritia convincere. Inſuper res eſt dulciſſima pecunia, & lucri bonus eſt odor ex re qualibet: raro fit, ut qui habet opes, non habeatur ab eis. Quo igitur res eſt magis difficilis ac periculoſa, eo magis caveamus nobis ab avaritia, quæ eſt *radix omnium malorum*, ut qui ei dediti ſunt, facilè *aberrent à fide*, *& ſeipſos tranſfigant doloribus multis.* 1 Tim. 6. 10, ubi etiam oſtendit Apoſtolus, avaritiam eſſe cupiditatem diteſcendi, reponens pro avaritia voluntatem diteſcendi. Sic enim ait ℣. 8. *Habentes alimenta & tegumenta, his contenti ſimas. At qui volunt diteſcere, incidunt in tentationem, & laqueum, & deſideria multa inutilia & noxia, quæ demergunt homines in interitum & perditionem.* Ita hic quoque Chriſtus deſcribit avaritiam, quod in eo conſiſtat, ſi quis velit plus habere, vel retinere, quàm neceſſitas vitæ ſuſtentandæ poſtulat. Deus conceſſit nobis tantum ſumere aut quærere de bonis terrenis, quantum ſatis eſt ad vitam & valetudinem noſtram conſervandam: quantum ſatis eſt intellige non tantum patrifamilias cum conjuge, ſed & liberis & toti familiæ; dum modò abſit luxus, & modus in victu & veſtitu ſervetur. Præterea danda eſt opera, ne iſta quærantur cum rerum divinarum, vel alicujus officii Chriſtiani neglectu. Si quid noſtris neceſſitatibus ſuperſit, id in res gloriæ Dei & neceſſitates proximorum egentium convertere debemus: & quamvis id non ſtatim erogemus, meminiſſe debemus, nos eſſe diſpenſatores, & ſervare id debere tanquam alienum, ut quandò opus eſt, quando occaſio ſe offert, beneficentiam exerceamus.

Ratio admonitioni ſubjuncta eſt: *Quia non in eo, quod ſupereſt cuipiam ex bonis ejus, vita ejus eſt.* Senſus horum verborum eſt: Quia quod ſupereſt ex bonis, quod unice quærunt & appetunt avari, non facit ad conſervandam vitam. Supereſt enim ac redundat. Quod facit ad conſervationem vitæ, non redundat: at quod non facit, redundat. Non debent autem homines amplius appetere, quam ſine quo vivere nequeunt. Quo non opus ad conſervandam vitam, id propter nos ipſos appetere non debemus, ſed tantum propter alios, & aliorum neceſſitatem, ut aliis benefaciendi habeamus materiam. Itaque quando proximi neceſſitas adeſt, non debemus retinere, quod eo fine aſſervatum eſt, ut eo proximus juvetur. Appetere propter ſeipſum id quod ſupereſt, eſt avarum eſſe. Secundùm naturam debemus vivere. Natura paucis contenta eſt. Indigemus cibis, veſtibus, ædibus, ſed iſta non opus eſt, ut ſint ſumptuoſa. In cibi qualitate nihil aliud ſpectandum, quàm ut ſanitati ac valetudini conſulatur, ut ſimus apti ad honeſtos labores, Deo & hominibus utiles peragendos. Veſtitus ſit ejuſmodi, qui nos defendat à frigore & æſtu, qui tegat nuditatem, & ſimul etiam nos à contemtu vindicet. Neque id pro ſuperfluo habendum eſt, quod pertinet ac neceſſarium eſt ad cibum atque amictum acquirendum: uti eſt, ager, inſtrumenta ruſtica, boves ad arandum, ſic etiam opificibus neceſſaria ſunt varia inſtrumenta, & doctis libri, &c. Quanquam & hic mediocritas ſervanda eſt, & cavendum, ne appetamus plus quam neceſſe eſt, quo conſervatio vitæ noſtræ non indiget. Poteſt etiam alius eſſe iſtius rationis à Chriſto allatæ ſenſus: quaſi dicat; Non facit hoc, quod redundat, ad vitam continuandam, ac producendam; quemadmodum avari exiſtimant, ſe ideò diutius victuros, quia ſunt divites. Quo quis nummatior ac opulentior eſt, eo longiorem ſibi pollicetur vitam. Sed Chriſtus ait: Potes tu eſſe dives & affluere opibus, nec tamen diu vivere, ſed cito mori, & opes tuas aliis relinquere. Et hunc ſenſum videtur parabola ſubjecta comprobare & poſtulare: niſi quis velit dicere, parabola hac non rationem à Chriſto allatam, ſed admonitionem ipſam confirmari.

In parabola ipſa Chriſtus depingit miſeram conditionem avarorum: qui hoc unum agunt ac ſpectant, ut quod corraſerunt & coacervarunt, ſibi ipſis

ſervent

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ſervent, & ipſi eo fruantur. At Chriſtus oſtendit eorum ſummam infelicitatem, quòd ipſi non fruentur, ſed aliis relinquent, ipſi verò miſerè interibunt. Tria in hâc parabolâ ſunt attendenda. 1. Quomodo deſcribatur dives & ejus animi cogitata. 2. Quomodò exprimatur ejus finis & interitus miſerabilis, quàm cogitata ejus in caſſum reciderint. 3. Quid hinc diſcendum ſit, præſertim avaris. Divitem ſic deſcribit: *Hominis cujuſdam divitis ager uberes fructus attulit.* Avarum deſcribere volens, divitem deſcribit. Nam etſi pauperes quoque ſoleant eſſe avari, dùm nimiùm ſolicitè acquirere ac retinere laborant res terrenas: in divitibus tamen avaritia magis eſt conſpicua, qui nullis opibus & abundantiâ rerum expleri ac ſatiari poſſunt. Creſcit amor nummi, quantum ipſa pecunia creſcit. Multi nimium, nemo ſatis habet. Notandum autem eſt, Chriſtum hîc introducere avarum, qui iniquis mediis diteſcat. Homines enim vulgò eum tantùm avarum eſſe judicant, qui aliena ad ſe injuſtè rapit, per fas & nefas pecuniam corradit; at Chriſtus oſtendit eum quoque avarum eſſe, qui ad ſe aliena non trahit, ſed juſtis ac legitimis modis ad opes pervenit, cui Deus ipſe divitias largitur, ſi eas ſibi tantùm retineat, & aliorum rationem habere nolit. Juſtiſſimæ ſunt opes, quæ ex agriculturâ colliguntur. Hæ enim abſque ullius injuriâ comparantur, labore ac ſudore proprio, Deo ipſo laborem proſperante. Mercatura vix poteſt abſque peccato, abſque defraudatione & injuriâ proximi exerceri. Hinc Eccleſiaſticus: *Difficilè eximitur mercator à delicto, neque juſtificabitur caupo à peccato.* cap. 26. ult. & cap. 27. 2. *Sicut inter compages lapideas clavus figitur: ità inter venditionem & emtionem hæret peccatum.* Nimirùm in mercaturâ quod tibi accedit & accreſcit, id alteri decedit. At in agriculturâ fructus colliguntur ex terrâ; nemini hîc quicquam adimitur: licet hîc vel maximam uſuram ſumere. Deinde talis hîc introducitur dives, qui iis rebus abundat, & cujus opes in iis rebus conſiſtunt, quæ hominis vitam alunt ac ſuſtentant: & tamen oſtenditur, ne tales quidem opes hominis avari vitam prolongare poſſe. Fruges terræ maximè ſunt neceſſariæ ad hominis ſuſtentationem. Poteſt aliquis fame mori, etſi habeat æris & argenti magnos acervos, ſi alimenta ære comparare non poſſit. Verùm Chriſtus monſtrat, nihil prodeſſe ad longam vitam, & ſi quis abundet cibis & alimoniâ; cùm vita hominis in ſolius Dei manu ſit poſita, qui eam decurtare pro libitu aut etiam producere poteſt.

Avaras avari hominis cogitationes porrò depingit Chriſtus: *Et ratiocinabatur apud ſe, dicens: Quid faciam? non enim habeo, quo congregem fructus meos.* Avari homines multis curis ſunt diſtenti, aliæque ex aliis curæ naſcuntur. Semper de eo ſoliciti ſunt, quomodò ea quæ habent, retinere poſſint. Huic diviti plus frumenti acceſſit, plus etiam ſimul curarum & ſolicitarum cogitationum. *Et dixit: Hoc faciam; deſtruam horrea mea, & majora ædificabo, & congregabo illuc omnes proventus meos & bona mea; & dicam animæ meæ &c.* Hæc alternanti potior ſententia viſa eſt. Hæc tandem fuit conſultationis ejus concluſio, ex quâ cernitur, eum neminem niſi ſe ſolum ſpectaſſe, in ſe unum omnia bona, quæ habebat, convertere voluiſſe. Talis autem fuit iſte dives, qui in mundo vix videatur ullam reprehenſionem mereri. Non enim Euclionem aliquem triparcum inducit hîc Chriſtus, qui ſuum quoque defraudet genium, & opibus incubet eſuriens ipſe, quique medias inter opes inops ſit: verùm ejuſmodi divitem, qui benè curare cuticulam & lautè ac opiparè vivere geſtiebat. Non ſolùm qui injuſtè cumulat & acquirit divitias, non ſolùm qui ſordide & illiberaliter vivit, & Tantali inſtar in mediis ſitit aquis, avarus eſt: ſed etiam is, qui juſtè acquirit opes, nemini facit injuriam, largeque fruitur partis, ſi ſe unum reſpiciat, ſi ſolus fruatur congeſtis bonis, & in multos annos gaudia ſua diſponat. Quod faciebat hic dives. Non cogitabat; Nimium hoc eſt pro me; multa mihi ſuperſunt; conferam id, quod ſuperfluum eſt, in pauperes, in gloriæ divinæ propagationem; Deus mihi dedit, æquum eſt, ut de eo viciſſimi ipſi dem & in gloriam ejus impendam aliquid. Ego forſitan non diu victurus ſum; ſatius proindè eſt, ut dum vivo, benefaciam ex eo, quod mihi ſuppetit; quàm ut opes iſtæ poſt meam mortem in alienas & quidem indignas manus deveniant. Quia ſic non cogitavit dives iſte, avarus fuit. Ab hujuſmodi autem cogitationibus plerumque omnes avari abhorrent. Cumque varia ſint avarorum genera, ut alii Lapſo vivant & per aliorum injurias ad divitias feſtinent, alii nimiâ parcitate etiam in ſeipſos ſint injurii, alii contrà ſibi nihil denegent: in eo tamen omnes conveniunt, quòd non cogitant, ut aliis benefaciant, ut quod eis ſupereſt erogent in neceſſitates pauperum, vel in uſus gloriæ divinæ. Caveamus igitur nobis ab iſto avaritiæ vitio. Si ultrà neceſſitatem nobis Deus plura largiatur, ne cogitemus de voluptatibus, & de fovendis carnis cupiditatibus, ſed de juvandis egentioribus, & de promovendâ Dei gloriâ. Ne cogitemus, nos diu hîc eſſe victuros, ſed vitæ noſtræ incertitudinem ſemper habeamus antè oculos, quam Jacobus etiam mercatoribus, & omnibus, qui brevi jaculantur ævo multa, inculcat Cap. 4. 13. *Age nunc qui dicitis: Hodiè vel cras proficiſcemur in illam urbem, & agemus ibi annum unum, & mercabimur, & lucrabimur. Qui neſcitis, quid futurum ſit craſſimo die. Quæ enim eſt vita veſtra? vapor enim ad exiguum tempus apparens, & deindè diſparens.* Cogitemus incertas eſſe divitias, quas poſſidemus: nam vel igne conſumi, vel ab hoſte nobis eripi poſſunt; itaque eas non aſſervemus in longum tempus, ſed eas ità collocare ſtudeamus, ut monet Apoſtolus 1 Tim. 6. 18. de quo loco poſteà. De futuro tempore ne ſimus nimirùm ſoliciti, ut in longum tempus habeamus, undè vivamus. Cogitemus, Deum nobis non defuturum, & ea quibus poſteà nobis opus erit, nobis ſuppeditaturum. Intereà dùm pollemus opibus meminerimus, nos eſſe conſtitutos à Deo diſpenſatores. Diſpenſatorum autem eſt non in ſe tantùm & in ſuas neceſſitates vel voluptates commiſſa ſibi à Domino bona impendere, ſed in eos uſus convertere, in quos ea converti vult dominus.

Poſtea ℣. 20. Chriſtus oſtendit miſerabilem avarorum finem ac interitum. *Dixit autem illi Deus: ſtulte hac nocte animam ſuam repetent à te; quæ autem paraſti, cui erunt?* Dixit ei Deus, vel per Angelum, vel per ſomnium. Cogitationes ejus diſcuſſit Deus ac diſſipavit. Ille cogitabat, Vivam diu & fruar delitiis. At Deus ipſi dicit: Hodiè morieris, & relinques bona iſta ei, cui nolis. Ille volebat ſibi ea habere ac poſſidere, aliis nihil volebat ex eis concedere. Deus autem dicit: non tibi erunt, ſed aliis.

Doctrinam deindè generalem ſubdit Chriſtus pro omnibus, atque inprimis pro avaris: *ſic erit qui ſibi ipſi theſaurizat, & non in Deum diteſcit.* Sibi ipſi theſaurizat, qui nullo alio fine theſauros colligit ac divitias, quàm ut ſibi ipſi benefariat, ut ipſe frui voluptatibus poſſit, nullam gerens curam de egenis deque gloriâ Dei. In Deum autem diteſcit, qui apud ſe firmiter conſtituit, & reipſâ etiam facit, ut divitias ſuas ità diſpenſet, prout jubet Deus; qui ita ſe gerit, ut præcipit Apoſtolus 1 Tim. 6. 17. Divitibus in præſenti ſeculo præcipe ut non alte ſapiant, neque ſpem ponant in incertis divitiis, ſed in Deo vivo, qui præbet nobis abundè omnia ad fruendum; ut benefici ſint, divites bonis operibus, faciles ad impertiendum & communicandum, theſauriſantes ſibi fundamentum bonum in poſterum, ut apprehendant vitam æternam. Primùm vult, ut ſint alieni à faſtu & pompâ mundanâ. Plerumque enim divites ſunt pleni arrogantiæ & oſtentationis: putant ſe nemine indigere, alios autem omnes ſe indigere; ſciunt ſe multum poſſe: hinc erigunt criſtas, & ſuperciliosè alios deſpiciunt. Hoc eſt ingens divitum vitium, quod primùm deponere jubet Apoſtolus. Deindè vetat ſpem reponi in divitiis, quia incertæ ſunt. Poſſunt eripi & auferri, vel etſi non auferantur, non juvant tamen in ne-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ceſſitate. Interdùm dives omnibus facultatibus ac bonis ſuis libenter ſe redimeret ab interitu, vel ab aliquo morbo, aut infortunio: ſed nihil poteſt efficere. Quem Deus deſerit, eum totus mundus juvare non poteſt. Jubet eos Apoſtolus ſpem collocare in Deo vivo potiùs, qui & ipſe ſemper vivit, & aliis vitam prorogare atque à morte ſervare poteſt. A Deo itaque pendendum eſt nobis, à quo ſunt omnia, cujus in manu & vita noſtra & quicquid ad vitam pertinet, ſitum eſt. Porrò Apoſtolus divites multis verbis ad beneficentiam adhortatur, & eam maximè inculcat, ut non tantùm ſimpliciter ſint benefici, ſed etiam divites fiant bonis operibus. Quemadmodùm ſunt divites pecuniæ & bonorum terrenorum, ita ſtudere debent, ut diteſcant bonis operibus. Decreſcat & minuatur theſaurus opum ac pecuniæ, creſcat autem theſaurus bonorum operum. Vult igitur Apoſtolus divites large & abundanter benefacere. Et non hoc tantùm, ſed etiam addidit, ut faciles ſint ad impertiendum. Dat interdùm etiam alter, ſed ægrè, ſed animo reluctante, & nonniſi ſummâ cum difficultate. Liberalitas debet animo prompto ac hilari fieri. Hilarem datorem diligit Deus 2 Cor. 9. 7. Ità dandum eſt beneficium, tanquam ſi acciperes: quod etiam Ethnicus Philoſophus Seneca monuit in libris de Beneficiis, ubi pulchra præcepta etiam Chriſtianis obſervanda tradit. Qui ita ſe gerit, theſaurizat ſibi fundamentum bonum; gradus ſibi ſtruit ad cœlum: is eſt qui in Deo diteſcit. At qui contrà facit, cum eo ad iſtum agetur modum, ſicut hic in exemplo divitis adumbratum eſt. Morietur antè tempus, & miſerè peribit.

Alter ſermo Chriſti ad diſcipulos directus ſuccedit, in quo Chriſtus dehortatur diſcipulos ab eâ avaritiæ parte, quæ in quærendis bonis hujus vitæ conſiſtit; & nihil aliud eſt, quàm ſolicita cura de futuro. Ab hâc ergò curâ & ſimul à metu ac diffidentiâ avocat nos Chriſtus, oſtendens 1. Curam iſtam eſſe inutilem, & 2. Dari alium modum longè meliorem acquirendi ea, quibus indigemus. *Propterea dico vobis: Ne ſitis ſoliciti de animâ veſtrâ, quid manducetis &c.* Ubi primùm conſideranda admonitio, deindè rationes ſeu argumenta admonitionis. Vetat in admonitione ſolicitudinem de animâ & corpore, id eſt, de victu ratione animæ, & de amictu ratione corporis. In victu autem & amictu includit, reliqua omnia, quæ ad hanc vitam ſunt neceſſaria, ut habitationem & ſimilia. Per ſolicitudinem intelligitur cura, non ſimplex, ſed auxia & cum ægitudine animi, & metu paupertatis, adeoque diffidentiâ conjuncta. Alioquin enim non prohibetur curare, ut habeamus, undè vivamus, imò Apoſtolus nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti præcipit, ut laboremus, & ſuum quiſque panem comedamus. Ipſe etiam Apoſtolus dies & noctes laborabat propriis manibus victumque ſibi comparabat: quod ſine cura eſſe non poterat. 2 Theſ. 3. 7, 12. Et tamen Apoſtolus ſe imitari juſſit, ſicut ipſe imitabatur Chriſtum. 1 Corinth. XI. 1. Propterea illis qui operari nolunt, & egeſtate laborant, vetat Apoſtolus cibum præberi 2. Theſſ. 3. 10. Ad Epheſios autem ſcribit Cap. 4. 28, *Qui furatus eſt, ne furetur ampliùs; ſed laboret potiùs, operando, quod bonum eſt, propriis manibus, ut habeat* non ſolum, undè ipſe vivat, ſed etiam *undè impertiri poſſit egenti.* Non hoc ergò ſibi vult Chriſtus hâc ſuâ admonitione, ne ſimpliciter curam geramus de cibo & veſtitu, ſed ne more mundanorum hominum cum perturbatione animi, cum auxietate, cum tumultu quæramus res neceſſarias. Talibus diffidentiam Chriſtus objicit ℣. 28. appellans eos modicæ fidei. Etiam de rebus ſine quibus vita conſiſtere nequit, nimia & anxia cura prohibetur; quantò prohibetur magis de rebus, quæ neceſſariæ non ſunt, ſine quibus vivere poſſumus? Cibus & potus & amictus ſunt res omnino neceſſariæ; & tamen de eo nos vetat Chriſtus eſſe ſolicitos. Ad hanc ſolicitudinem etiam inprimis ſpectat, ſi quis deſtitutus licet rebus ad hanc vitam neceſſariis, eaſque labore ſuo quærens, intermittat & negligat res magis neceſſarias, nempè divinas & ad ſalutem ſpectantes. Deus enim vult, ne cura noſtri excludat curam de gloria Dei, deque ſalute noſtra & aliorum, ne res terrenæ nos animoſque noſtros totos ſibi vendicent. Qui labores ac curæ de corpore poſſunt unà conſiſtere cum curâ de ſalute, illæ correſſæ nobis ſunt. Cura vitæ æternæ primo loco à nobis poni debet; quicquid præterea ſupereſt temporis, in corpus & res corporeas impendere licet. Rationem deinceps admonitionis adfert Chriſtus: *Anima plus eſt, quàm cibus, & corpus plus quàm veſtimentum.* Quaſi dicat quid opus eſt, ut adeò ſitis ſoliciti? fidite Deo, eum vobis ea, quibus opus eſt, largiturum. Cum enim vobis dederit, quod majus eſt, nempè animam & corpus, ſine dubio etiam dabit, quod minus eſt, cibum ſcilicèt & veſtitum, quæ res ſunt propter animam ac corpus, & ſunt medium ad illa conſervandum. Quandò res præſtantior ſine viliori non poteſt conſiſtere, neceſſariò ſequitur, eum qui dedit id quod præſtantius eſt, daturum etiam rem viliorem: ſi modò nos faciamus, quod jubet ratio, id eſt, laboremus. Poſteà peculiariter agit de victu, & peculiariter de veſtitu. De victu ℣. 24. *Conſiderate corvos, quia non ſeminant, neque metunt, quibus non eſt cella, neque horreum, & tamen Deus alit illos: quantò magis vos præſtatis volucribus?* Corvus avis eſt viliſſima, nemo eum curat, imò omnes eum odio habent, Deus tamen & hanc inutilem avem vult vivere, dat ei alimentum, ut etiam non laborans habeat, quo veſcatur. Quanto magis vos, qui laboratis, qui ſeminatis, & metitis, & habetis horrea, Deus alet & ſuſtentabit, ſi modò faciatis officium, & cœleſtia non negligatis. Avis creatura irrationalis, bruta & vilis eſt: vos eſtis creaturæ Dei rationales, ad imaginem Dei conditæ, imò filii ejus eſtis ac filiæ. Quantò igitur major eſt veſtra præſtantia, quantò Deus majori vos charitate complectitur, & quantò ei conjunctiores eſtis; tantò magis ſperare ejus debetis auxilium, tantò magis confidere ejus bonitati ac paternæ providentiæ, eum vos non derelicturum, neque paſſurum, ut earum rerum penuriâ laboretis, ſine quibus vita conſtare non poteſt; ac proinde non debetis adeò animi diſcruciari de cibo & potu vobis neceſſario. Pergens porrò Chriſtus, de amictu loquitur, & ſolicitudinem de eo inutilem ac ſupervacuam eſſe monſtrat: *Quis autem ex vobis cogitans ſolicitè, poteſt adjicere ad ſtaturam ſuam cubitum unum. Si ergò neque quod minimum eſt, poteſtis, quid de cæteris ſoliciti eſtis?* Quemadmodum ſolicitudo de ſtaturâ inutilis eſt, etſi vel minimum quid ei vellemus adjicere, quia id non eſt in poteſtate noſtrâ, ſed in Dei manu & arbitrio; ità etiam ſupervacua eſt & reliqua omnis de corpore ſolicitudo, cujus conſervatio à Deo, non à nobis pendet. Si ergò nihil prodeſt ſolicitudo, mittamus eam. Confirmat alio exemplo, de amictu non debere nos eſſe ſolicitos. *Conſiderate lilia, quomodò creſcunt; non laborant, neque nent.* Matthæus addit, lilia *agri*, quod habet peculiarem emphaſin. Lilia enim hortenſia ab hominibus curantur, & plantantur, & rigantur: ſed lilia, quæ in agris naſcuntur, ſolus Deus curat, ſine hominum operâ ac labore. *Dico autem vobis, neque Salomon in omni gloriâ ſuâ fuit ſic amictus, ut unum ex iſtis.* Locuto iſta de Salomone videtur fuiſſe proverbialis, & vulgò tunc uſitata. Nam & hodiè dici ſolet: ne Salomon quidem id divinaret vel aſſequeretur. Indicat tantam eſſe liliorum pulchritudinem, ut nulla ars ſit humana, quæ eam imitari aut exprimere poſſit.

Si autem fœnum, quod hodiè in agro eſt, & cras in clibanum mittitur, Deus ſic veſtit, quantò magis vos modicæ fidei. Non hoc concludit, Deum nos pulchriùs

veſti-

veſtiturum; quam lilia. Nam ne Salomon quidem, ut ſupra dixit, cum ſe maxime ornare vellet more regio, tam pulchre ornatus fuit. At nobis nihil opus eſt, ut vel Salomoni in veſtitu pares ſimus, nedum & eum ſuperemus, & lilia pulchritudine æquemus, vel etiam vincamus. Sed ſimpliciter concludit, Deum nobis de veſtitu neceſſario proſpecturum. De hoc enim ſolo agitur. Sed dices: Quod lilia tam pulchra ſint & ornata, id natura facit. Ita quidem; ſed Deus eſt auctor naturæ, & quemadmodum efficit, ut talis ſit natura liliorum, ita etiam efficit, ut qui eum ex animo quærunt, non careant rebus in hac vita neceſſariis. Itaque ſi ordinariis mediis utantur, ita ut non intermittant interim divinarum rerum curam, nihil illis deerit. Quod labore eorum non poterit acquiri & effici, id Deus ſupplebit ſua providentia. Repetit admonitionem. *Et vos ne quærite, quid manducetis, aut quid bibatis, neque ſublimia curate*; vel, ut alii interpretantur, ne cogitationibus veſtris in ſublime feramini. Ethnicis talia ſunt relinquenda. Ideo addit: *Hæc enim omnia gentes mundi quærunt.* Gentes Deum verum ignorant, & ejus providentiam, quæ Chriſtianis notiſſima eſt. *Pater autem veſter ſcit, quòd his indigeatis.* Nullus eſt pater, qui liberis deneget ea quibus indigent, ſi modo habeat, unde det. Deus eſt pater noſter, & ſemper habet quod det, inexhauſtæ ſunt divitiæ ejus, neque etiam eum latere poteſt noſtra indigentia. Non eſt ergo quod dubitemus, eum defectus noſtros impleturum. Deus non eſt Pater Ethnicorum, ſed Chriſtianorum, eorum peculiarem agit curam. Hi ergo etiam peculiariter ipſi confideant.

Oſtendit jam Chriſtus dari modum meliorem acquirendi res neceſſarias. *Veruntamen quærite regnum Dei, & hæc omnia adjicientur vobis.* Loco ſolicitudinis de rebus temporalibus, commendat ſtudium & curam de regno Dei. Illa ſolicitudo eſt modus inutilis acquirendi ea, quæ nobis neceſſaria ſunt: multo melior & utilior modus eſt ſalutis æternæ ſtudium, quo fit, ut uno labore duo capiamus lucra, regnum ſcilicet cœleſte, & res ad hanc vitam neceſſarias. Matthæus explicatius hanc ſententiam Chriſti retulit Matth. 6. 33. *Quærite primum regnum Dei* & *juſtitiam ejus.* Primum, id eſt, ante omnia regnum Dei quærendum eſt, quia res major eſt & potior: majora autem magis curanda ſunt. Hic ſolicitudo adhibenda eſt: in rebus terrenis nocet ſolicitudo, in divinis prodeſt. Regnum Dei eſt felicitas nobis à Deo deſtinata: juſtitia eſt medium & via ad hanc felicitatem ducens, quæ in eo conſiſtit, ut obſervemus mandata Dei per Chriſtum tradita. *Et hæc omnia adjicientur vobis.* Præter veram mercedem res terrenas nobis Deus adjiciet. Vera merces noſtra erit regnum cœlorum & vita æterna, res autem corpori noſtro neceſſariæ, dabuntur nobis adjectamenti loco. Unde patet, eas apud Deum non eſſe in magno pretio, & facile eum illas largiturum. Stolidus ergo eſt, qui terrena unice curat, negligens ac incurioſus cœleſtium. Nam & illis non ſemper potietur & his certo excidet. At qui nihil prius, nihil antiquis habet cura rerum divinarum, utraque & cœleſtia & terrena, quibus indiget, habebit. Ratio additur hujus moniti: cui præmittitur emphatica conſolatio. *Ne time, puſille grex.* Timorem paupertatis vel multorum caſuum, qui nos ad egeſtatem poſſent redigere, vult nos excutere animo, & Deo confidere. Talem autem timorem prohibet, qui ſit cum neglectu hujus doctrinæ ſuæ conjunctus. *Gregem* vocat fideles ſuos, intellige ovium, non hircorum, non luporum. Chriſtiani ovium naturam & manſuetudinem debent imitari. Congregari autem debent & gregem facere, adeoque gregatim paſcua verbi Dei adire. *Puſillus* eſt grex fidelium reſpectu innumerorum infidelium. Non debet autem terrere Chriſtianos paucitas ipſorum, cum tot gregibus luporum undique cincti ſint. Habent enim paſtorem bonum, qui poſuit animam pro ovibus ſuis, qui paſcit eas, ac tuetur, è cujus manibus nemo eas poteſt eripere. Ratio ipſa eſt: *Quia bene placitum eſt Patri veſtro dare vobis regnum.* Si regnum rem inæſtimabilem, bonum illud inenarrabile vobis conſtituit dare, quidni det res minoris momenti, quibus in hac vita indigetis? Quid ergo ſolicitudine de iis opus eſt? Nam aut egeſtatem Deus à nobis arcebit, aut ſi permittet eam propter ſuam gloriam, convertet eam in noſtrum ſolatium. Bene-placito autem Dei, non noſtro vel ullius alterius merito factum eſt, quod nobis Deus velit dare ſalutem. Mera gratia Dei hic agnoſcenda eſt. Propterea tanto magis in eum omnes curæ noſtræ ſunt conjiciendæ, ut monet Petrus, 1 Petr. 5. verſ. 7.

Sequitur altera pars doctrinæ Chriſti, in qua nos adhortatur ad liberalitatem, virtutem avaritiæ contrariam: ubi videnda 1. Adhortatio. 2. Adhortationis ratio. Adhortatio eſt in his verbis: *Vendite bona veſtra & date eleemoſynam.* Bona, quæ vendi jubet, intelliguntur ſuperflua, quæ nobis præter neceſſaria redundant: quanquam & de neceſſariis aliquando vendenda ſunt aliqua, ſi tanta ſit pauperum aut Eccleſiæ neceſſitas, ut id omnino requirat. Nam ſi vitam quoque propter fratres impendere tenemur, multo magis id quod ad conſervandam vitam requiritur. Non ita intelligendum eſt hoc præceptum, quod teneamur omnia bona noſtra ſemul & ſemel vendere & erogare pauperibus; ſed ut id fiat pro ratione neceſſitatis pauperum, quibus hac in parte conſulendum eſt. Non debemus adeo addicti eſſe noſtris bonis, ut non ex eis libenter aliquid demamus, quando aliorum defectus opem neceſſariam deſiderat. Rara hæc eſt virtus in mundo, ſed noſtrum eſt exemplo omnium virtutum mundo prælucere. Non ſatisfaciunt huic præcepto, qui aſſumtis ſecum bonis ſuis in monaſterium ſecedunt. Ipſi enim bonis ſuis fruuntur. Quæ vero hæc eſt eleemoſyna. Hoc ſane facere poſſent aliquot divites, ut bona ſua in unum conferrent, lauteque adeo ex communi viverent. Ratio adhortationis eſt, quia hac ratione alias divitias longe meliores in cælis acquiremus. *Facite vobis crumenas, quæ non veteraſcunt, theſaurum non deficientem,* &c. Rationem proponit per modum adhortationis. Facite vobis, id eſt, quia ſic, ut docui, vendendo bona veſtra & dando eleemoſynam, facietis vobis crumenas, &c. Indicat autem præſtantiam illarum divitiarum cœleſtium, quas liberalitate noſtra acquiremus, quod non ſint unquam perituræ. Hi enim inter alios ſunt modi, quibus divitiæ perire ſolent, ſi crumenæ vel ciſtæ, in quibus pecunia ſervatur, veteraſcant, ſi fures auferant, quæ aſſervantur bona, ſi tinea corrodat ac corrumpat veſtimenta & alia ad ornatum pertinentia. Cœleſtes vero divitiæ ac theſauri his caſibus ac periculis non ſunt obnoxii. Oſtendit etiam Chriſtus utilitatem harum cœleſtium divitiarum: *Ubi enim eſt theſaurus veſter, ibi & cor veſtrum erit.* Quis neſcit, cor hominis adhærere theſauro ſuo? ſi igitur theſaurus noſter in cœlis erit, ibidem quoque cor noſtrum erit, ac proinde omnes actiones noſtræ erunt cœleſtes, & vita cœleſtis. Comparemus ergo nobis iſtum theſaurum inexhauſtum & non deficientem: per quem intelligitur vel ipſa vita æterna, vel gratia Dei, ex qua illa proficiſcitur. Regum etiam opulentiſſimorum theſauri exhauriuntur interdum ita, ut alienum æs contrahere cogantur. At Dei gratia nunquam exhauriri poteſt. Non perit nobis, quicquid damus pauperibus, ſed per cambium id mittimus in cœlum: poſtea id cum multo fænore recepturi. Hoc itaque nobis unice curæ ſit, ut theſauro huic cœleſti ſemper aliquid adjiciamus: quo theſauro ut aliquando in æternum fruamur, faxit Deus per Jeſum Chriſtum. Amen.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Luc. 14. 1. *ad* 15.

DEſcribitur nobis hoc loco hiſtoria de Chriſto, continens miraculoſam ſanationem cujuſdam hominis hydropici, & doctrinas ſingulares, quas Chriſtus illâ occaſione protulit. Tres ſunt iſtius textûs noſtri partes. 1. Sanatio hydropici ejuſque adverſus murmuratores defenſio, quòd in Sabbato fuerit facta. 2. Doctrina Chriſti de modeſtiâ & humilitate 3. Doctrina de eo, quinàm ad convivia à nobis ſint invitandi. Quod ſanationem attinet, conſideranda ſunt 1. Occaſio & ſanationis & ejuſdem defenſionis. 2. Ipſa ſanatio miraculoſa. 3. Ejus apologia ſeu defenſio. 4. Effectum, quod fuit conſecutum.

Occaſio ſic deſcribitur: *Et factum eſt, cum intraſſet Jeſus in domum cujuſdam, qui erat è primariis Phariſæis, Sabbato manducare panem.* Ubi & locus indicatur, quod id acciderit in domo Phariſæi cujuſdam non vulgaris, ad quem Chriſtus non ultro venit, ſed ſine dubio ab eo invitatus: & tempus exprimitur, quod id Sabbato contigerit, & ſpecialiter ſub tempus prandii. Magis adhuc occaſio deſcribitur: *Et ipſi*, id eſt, Phariſæi ac reliqui convivæ, qui aderant, *obſervabant eum. Et ecce homo quidam hydropicus erat antè illum.* Hydropicum iſtum Phariſæi habebant apud ſe, & videtur fuiſſe juſtructa cauſa; unde patet, non bono animo Dominum fuiſſe à Phariſæo ad praudium invitatum, ſed animo tentandi, & explorandi, quid facturus eſſet Dominus in Sabbato. Miſeria hominis ægroti movit Chriſtum & occaſionem dedit huic miraculo, ut & alias ſæpè. Sabbatum autem fuit occaſio, & cauſa, cur & Phariſæi Chriſtum obſervarent, & Chriſtus factum ſuum defenderet. Docebant Phariſæi & Legis periti, non licere morbos curare die Sabbati. Mar. 3. 2, ubi etiam Chriſtum accuſare voluerunt. Tam rigidi obſervatores Sabbati erant, ut etiam officia charitatis & pietatis intermittenda ducerent. At præceptum charitatis majus erat præcepto Sabbati: præſertim quum Chriſtus verbo tantum ſanaret ægrotos, non humana vi, ſed divina. Illi tamen tam cæci erant, ut quod divinitus fiebat, non animadverterent, ſed id maligno dente carperent. Ita ſupra quoque cap. 13. 14, legimus, cum Chriſtus mulierem quandam à dæmone incurvatam & contractam curaſſet Sabbato, Archiſynagogum indignatum fuiſſe, & cum non auderet Chriſtum ipſum aggredi, bilem ſuam effudiſſe in turbam Chriſto præſente, ac dixiſſe; *Sex dies ſunt in quibus oportet operari. His ergo venite & curamini, ac non in dei Sabbati*: Hoc animo & hic Chriſtum obſervabant adverſarii ejus, ut eum tanquam tranſgreſſorem Sabbati poſſent odio populi objicere, vel in periculum aliquod adducere.

Diſcendum eſt ex hujus hiſtoriæ occaſione, quod liceat homini Chriſtiano etiam conviviis hominum extraneorum intereſſe, dum modo memor ſit vocationis ſuæ in edendo, bibendo, ac loquendo. Nam his modis ut plurimum in conviviis peccari ſolet: intemperantia atque exceſſu in ſumptione cibi ac potus, & deinde vanis ſermonibus, ac dictis, ubi mero incaluerint capita. Ubique lucere debet lux noſtra, ſed in primis inter alienos homines. Si videat Chriſtianus, convivium fore luxurioſum, ſatius eſt, ut non veniat, aut ſi venerit, abeat, ubi viderit, ſe obſiſtere & mederi malo non poſſe. Abſque gravi cauſa non debet Chriſtianus talia loca adire. Sed aliquando neceſſarium quodammodo eſt, ut adſit. Nam & Chriſtus infrà Judæorum ac potiſſimum Phariſæorum arrogantiam perſtringit, quod dedignati ſint venire ad cænam vocati: ℣. 18, 19, 20. Itaque ſi adeſſe cogatur conviviis Chriſtianus debet cum ædificatione adeſſe, redarguere opera tenebrarum Epheſ. 5. 11, & quærere auſam & occaſionem loquendi de rebus bonis; ut faciebat Chriſtus. Nemo qui ebrietati deditorum hominum convivia frequentat, hoc ſe Chriſti facto tueatur. Hic enim nemo fuit ebrius, & Chriſtus ita verſatus eſt in convivio, ut aliquid boni doceret eos, qui præſentes erant. Venit ad eos Chriſtus, ut eos tanquam perditas oves ad Deum converteret. Præterea cauti eſſe debemus inter extraneos, qui nos obſervare ſolent, & ſermonibus ac factis noſtris inhiare, ut poſtea habeant, quod arrodant, & quo veritatem ac religionem noſtram infament. Ideo monet Apoſtolus Coloſ. 4. 5. *Sapienter ambulate erga extraneos, opportunitatem redimentes. Sermo veſter ſit ſemper cum gratiâ, ſale conditus, ut ſciatis quomodò oporteat vos unicuique reſpondere.* Prudentia adhibenda eſt, moderandi affectus, refrenanda lingua.

Antequam Dominus ad miraculum faciendum accederet, quæſivit ex adverſariis ſuis: *An liceat Sabbato curare?* Qua quæſtione ſignificavit, licere. Chriſtus defendit faſtum, priuſquam id aggrederetur. *Illi verò tacuerunt.* Videbant Dominum eos ſtatim confutaturum fuiſſe, ſi dixiſſent; Non licere: quod ſi dixiſſent, licere; ſibi ipſis contradixiſſent, nec habuiſſent cauſam eum reprehendendi. Maluerunt igitur tacere, metuentes, ne veritate convincerentur. Veritatem oderant, quia mali erant. Nos ab exemplo Chriſti diſcamus, ut quicquid agimus, nos recte ac juſte agere appareat, ut nihil habeant, quod vel inimici merito poſſint admordere. Chriſtianus debet habere bonam conſcientiam coram Deo & hominibus Act. 24. 16, debet & famæ ſuæ inter homines rationem habere, ne merito ſuo malè audiat, ſed ut bonam ſibi apud omnes exiſtimationem comparet. Id enim etiam ad Dei gloriam ſpectat: ut innuit Chriſtus Matth. 5. 16, dum ait, homines videntes bona opera noſtra glorificaturos Patrem noſtrum, qui in cœlis eſt. Contra vero infamia Chriſtianorum in Dei contumeliam redundat.

Ipſum miraculum deſcribitur: *Et apprehendens ſanavit eum, & dimiſit.* Magna & plane divina vis Chriſti fuit, quod ſolo tactu ſanaverit hominem humanis mediis inſanabilem. Perfecta hydrops enim ſuperat Medicorum artem. Admiremur hanc vim Chriſti ac poteſtatem. Talia miracula fuerunt fulcra ac tibicines doctrinæ ejus. Nos vero nunc habemus majus miraculum, quod ſedeat à dextris Dei, & noſtram in cœlis curet ſalutem. Hoc demonſtrarunt Apoſtoli, & innumeri martyres, qui doctrinam ejus tam adverſam humanis cupiditatibus morte ſuâ ac ſanguine obſignarunt. Apparet eos habuiſſe bonam cauſam. Qui negat, miracula à Chriſto & Apoſtolis facta eſſe, majus miraculum introducit, quod homines abſque miraculis talem doctrinam ſuſceperint, eamque ad truculentiſſimam mortem uſque profeſſi ſint.

Sequitur altera pars defenſionis Chriſti poſt factum & editum miraculum. *Cujus veſtrum bos aut aſinus in puteum cadet.* Sumit exemplum ab illis ipſis: & comparat inter ſe res maxime diſſimiles, pecudem & hominem ad imaginem Dei creatum, quem Deus vocat ad æternam felicitatem. Illi miſerebantur pecudis, aſini vel bovis; & non miſerabantur hominis à Deo dilecti: ac circa pecudem quidem labore opus erat, ut è puteo extraheretur; circa hominem nullo. Simplici tactu aut verbo Chriſtus ſanabat. Et tamen hoc vitio vertebant, illud ipſi faciebant. Interdixerat quidem Deus ſub Lege, ne ullum opus Sabbato ſuſciperetur. Sed excipiebantur caſus extraordinarii damnum ingens allaturi, quod Deus nolebat homines ſubire. Sabbatum enim propter hominem. Simili modo etiam Cap. 13. 15, ſupra ſe defendit Chriſtus, dicens ad archi-ſynagogum: *Hypocrita, nonne unuſquiſque veſtrum ſolvit Sabbato bovem ſuum aut aſinum à præſepi* &c. Hypocritam vocat: quia aliud ore promebat, aliud corde fovebat. Sabbatum nimis religioſe urgebat, & charitatis minime erat ſtudioſus. Ceremoniæ debent cedere dilectioni. Deus mavult miſericordiam, quam ſacrificium. Non erat tanti apud Deum illa quies Sabbati, quam charitas; præſertim talis, qualem exercuit *Chriſtus citra omnem laborem. Omnes iſti ſunt hypocritæ, qui ceremonias magis curant, quàm veras virtutes.* Quando interſe concurrunt ceremonialia præcepta cum moralibus, ſemper hæc prævalere debent.

Effectum

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Effectum hujus miraculi defenſioniſque ejus tale fuit: *Et non poterant illi ad hoc reſpondere.* Bis obmutuerunt. Non eſt expectandum, ut adverſarii convictos ſe eſſe fateantur, quando errores eorum redarguimus. Quis poterat ſolidius diſputare & revincere errores, quam Chriſtus? & tamen parum proferit. Cum reſpondere non poſſent adverſarii, tacebant, veritatem verò nequaquam agnoſcebant. Hinc dicitur Chriſtus Mar. 3. 5, iratus fuiſſe ac contriſtatus ſuper callo cordis eorum. Pertinacia nulli etiam apertiſſimæ veritati dat locum. Monachi & ſacerdotes nunc eodem ſe gerunt modo, quo olim Phariſæi, imò deteriores etiam aliquantò ſunt Phariſæis, eoſque ſtrophis, cavillis, veritatis odio, calumniis & malitia exuperant. Ne miremur: antiquum obtinet mundus.

Secundam partem textus noſtri jam conſideremus, in quâ habetur doctrina Chriſti de humilitate ſeu modeſtiâ: ubi rurſus ſpectanda. 1. Occaſio doctrinæ. 2. Ipſa doctrina. Occaſio fuit hujuſmodi: *Dixit autem parabolam ad vocatos, attendens, quomodo primos accubitus eligerent.* Voluit Chriſtus tumorem animi eorum detegere, & oſtendere, quid de iis ſentiendum ſit etiam in aliis rebus. Fuerunt homines ambitioſi, honoris avidiſſimi, certabant inter ſe de primatu loci ſuperioris, non expectabant, ut à convivatore eis locus aſſignaretur, ſed quiſque ſublimiorem præoccupare aliiſque præripere geſtiebat. Hoc idem nunc faciunt Clerici in conviviis, aliiſque conventibus, nec raro turbas dant ingentes, quando præcipua ſedes eis non datur. Veri hâc in re ſucceſſores ſunt Phariſæorum. Sed id tanquam inhoneſtum improbat Chriſtus, præter hunc locum, Matth. 24. 6. In ipſa doctrina oſtendit Chriſtus 1. Quid non ſit faciendum. 2. Quid ſit faciendum. 3. Utrumque confirmat. Primum his verbis tradit: *Cum vocatus fueris ab aliquo ad nuptias, ne diſcumbas in primo loco*, &c. Dehortatur à re humilitati contraria. Fuit enim ille Magiſter divinitus datus, ut homines edoceret virtutes morum perfectiſſimas, atque inprimis modeſtiam. Rationem dehortationis adjungit: *Ne quando honoratior te ſit vocatus ab illo, & veniens is qui te & illum vocavit, dicat tibi, da huic locum*, &c. Ratio ſumta eſt ab ignominia, quæ merito poſſit contingere homini ambitioſo, ut jubeatur à ſuperiori loco in inferiorem deſcendere. In hac una re docuit humilitatem, non ut in hac una tantum re ſervaretur, ſed ut in omnibus vitæ actionibus pariter exerceretur: ideo doctrinam hanc Lucas appellat parabolam. Docet ulterius, quid ſit faciendum; *ſed cum vocatus fueris, vadens accumbe ultimo loco*, &c. Jubet alios honore prævenire, ut etiam Apoſtolus monet Rom. 11. 10. Et rationem adhortationi itidem adjungit ſumtam ab utili & decoro. *Ut cum venerit, qui invitavit te, dicat tibi; Amice aſcende ſuperius, & tunc erit tibi gloria*, &c. Quod tamen non ita intelligendum eſt, ut id debeat Chriſtianus de induſtria quærere & affectare. Hæc enim eſſet præpoſtera ambitio. Confirmat porrò utramque & dehortationem & adhortationem ſuam generali fententia ſeu doctrina: *Omnis enim qui ſe ipſum extollit, humiliabitur*, &c. Non ſemper quidem ita fit in mundo, ſed ſæpè tamen. Superbi omnibus inviſi ſunt, & probris afficiuntur; maximè autem ſuperbi ſuperbos ferre non poſſunt. Humiles autem & modeſti omnibus grati atque accepti ſunt, inprimis vero Deo. Deus ſuperbis reſiſtit, detrahit eos è faſtigio, facitque ut quo altius aſcenderunt, eo graviore lapſu ruant. Dei inimicus eſt omnis ſuperbus; adimitque ei gloriam: quod enim Deo debetur, cui omnia bona adſcribenda ſunt, ſibi tribuit. Humilibus Deus dat gratiam Jac. 4. 6. Chriſtus alibi ſuum exemplum nobis proponit. Matth. 11. ỳ. 29. Erat Chriſtus *humilis corde*: idque multis comprobavit exemplis; inprimis lotione pedum, cum ſe tanquam famulus ad pedes Apoſtolorum demitteret, & morte plena ignominiæ pro ſalute humani generis ſuſcepta. *Non venit, ut ipſi miniſtraretur, ſed ut miniſtraret*, Matth. 20. 28. Indoles modeſtiæ eſt, non tribuere ſibi plus, quam decet, & tametſi plus aliis habeas, tamen ita te gerere, præſertim adverſus inferiores, quaſi plus non haberes, Deo omnia adſcribere, & coram eo quam maxime ſe ſubmittere. Modeſtia neminem contemnit, omnes debito honore proſequitur, pro ratione ſtatus ac dignitatis uniuſcujuſque, non quærit ipſa nec ambit honorem, non gloriatur de ſua præſtantia, niſi cogatur quodammodo aliquid de ſuis virtutibus dicere: ut fecit Paulus, quanquam parcè, Deo omnia accepta ferens, 1 Cor. 15. 10. Hoc loco autem ſenſus verborum Chriſti eſt, eum qui ſe humiliat, exaltatum iri in cœlum. Etſi non ſtatim Deus talem extollat, exaltabit tamen eum *tempore opportuno*, ut Petrus ſcribit 1 Petr. 5. 6, id eſt, quando tempus à Deo deſtinatum aderit. Humilitas vera cum charitate eſt conjuncta: nullum enim etiam viliſſimum officium præſtare fratri ex charitate detrectat; quin & animam pro fratribus ponere parata eſt. Qui autem charitatem habet, omnia habet, totam Legem implevit. Non poteſt proinde talis non eſſe gratiſſimus Deo & Chriſto. Ex humilitate quoque promanat ſtudium concordiæ. Epheſ. 4. 2, & Phil. 2. 3. Apoſtolus humilitatem commendat ac præſcribit tanquam medium ad concordiam. Humilitas donis Dei optime novit uti, nempe ad gloriam Dei: idcirco etiam Deus humiles donis ſuis cumulat magis magiſque. Cum enim Deus gloriam ſuam in omnibus quærat, quomodo non eum potiſſimum donis ſuis impleret, qui ea maxime ſcit ad gloriam ipſius convertere? Ad humilitatem quoque pertinet, agnoſcere peccata ſua coram Deo, ſed & coram hominibus quos læſimus. Qui alterum læſit, & coram eo humiliari non vult, ſuperbus eſt.

Reſtat tertia pars textus, quæ continet doctrinam de eo, quinam invitandi ſint. 1. Oſtendit, qui non ſint invitandi, & quare. 2. Qui invitandi, & quare. Doctrinam autem iſtam ei, qui ipſum invitaverat, inculcat. Apparet eum hac in re peccaſſe, & ſolos divites invitaſſe ad convivium. Qui enim certabant de ſuperiori accubitus loco, ſine dubio non erant homines plebeji. Ita Dominus venit non tantum ut ederet, ſed etiam ut aliquid boni doceret, occaſione ſumta ex rebus quæ occurrebant. Diſcamus à Chriſto ſapientiam, ut ſciamus, quæ reprehendenda ſint, quæ minus: diſcrimen inter bona & mala, licita & illicita dextre faciendum eſt. Caveamus, ne in reprehenſionibus aut monitis verbis aſperioribus utamur, ſed placide homines inſtituamus, exemplo Chriſti. *Cum facis prandium aut cœnam, noli vocare amicos tuos* &c. Hæc verba Chriſti ſunt prudenter accipienda. Non prohibet Chriſtus ſimpliciter vocare divites ad cœnam vel convivium. Hoc enim & humanitas ſæpe poſtulat, & res ipſa. Ad nuptias & funera ut amici & propinqui ac vicini invitentur, mos fert, eſſetque indecorum, ſi id non fieret: quanquam hac in parte non eſt nimis conſuetudini indulgendum. Omnino tamen & ſimpliciter id Chriſtus non prohibet: cùm erga omnes homines deceat nos eſſe comes, humanos, & hoſpitales. Sed hic Chriſtus agit de conviviis voluntariis, quæ non alia de cauſa inſtituuntur, quam animo benefaciendi. Deinde non prohibet id Chriſtus tanquam peccatum, quod hominem damnet, ſed tanquam rem inutilem, & nullius momenti coram Deo, incitans ad rem, quæ utilis valde & apud Deum eximia eſt. Ratio, cur illud non ſit faciendum: *Ne quando & ipſi te viciſſim invitent* &c. Quid inde lucri habebis? Hoc unum, quod te viciſſim invitabunt, & cibum apud eos capies. Sed poteras etiam domi cibum capere: non enim indiges, ut ab alio tibi cibus ſuppeditetur. Sic ergo carebis convivii tui pretio. Hoc de omnibus epulis & feſtivitatibus nuptialibus dici poteſt, quod carebunt compenſatione à Deo. Et ſi honeſte liceret per homines, quibuſcum nobis vivendum eſt, ſatius eſſet ab iis abſtinere. Sed quia omnia, quæcunque ſunt bonæ famæ, nobis facienda ſunt, hoc tantum videndum, ne mediocritatis limites tranſiliantur.

Quid ſit faciendum, docet: *Sed cum facis convivium, voca pauperes* &c. Ratio: *Quia non habent, unde reddant tibi*; ſed Deus tibi reddet. Doctrina hæc ad

divites ſpectat. Non præcipit Chriſtus omnino ut convivia faciant, ſed ſi velint facere, oſtendit qualia debeant facere, & quos invitare. Tantundem valet, etſi non inſtruas ex profeſſo convivium, ſi mittas pauperi cibos in domum ejus, ſi des ei pecuniam, qua ſibi emere poſſit neceſſaria. Debent divites inter ſe diſtribuere pauperes, ut hi hos, illi illos curent. *Beatus eris*: quomodo? *reddetur enim tibi in reſurrectione juſtorum*, à Deo ſcilicet per Chriſtum, qui dicet: *Eſurivi & dediſtis mihi cibum* &c. Matth. 25. 35. Homines generoſi animi ſi quid eorum in gratiam fiat, abſque remuneratione id abire non ſinunt: quanto minus ſinet tantus Dominus, in cujus manibus ſunt omnia. *In reſurrectione juſtorum.* Non hic in terris pecuniam tibi retribuet. Non etiam ſtatim poſt mortem remunerabitur. Sed in reſurrectione demum. *In illo die*, ut ait Apoſtolus 2 Tim. 4. 8. Si ſtatim poſt mortem retributio fieret, non dixiſſet Chriſtus, *in reſurrectione*, ſed poſt mortem ſtatim: ut docent hodie Chriſtiani. Major hæc eſſet conſolatio, ſi eſſet vera. Sed Apoſtolus ait, ſi non eſſet reſurrectio, edamus, bibamus &c. 1 Cor. 15. 32. Ita Chriſtus quoque argumentatur, fore reſurrectionem, quia Deus non eſt Deus mortuorum &c. Matth. 22. 32. Si animæ Patriarcharum in cœlo viverent, nihil opus eſſet reſurrectione; & abſque ea Deus eſſet eorum Deus, quorum animas cœleſtibus beavit gaudiis. Si anima poſſet abſque corpore frui voluptatibus, & Deum videre, non indigeret corpore: voluptas enim ad animam pertinet. Sed quia abſque corpore ſentire gaudia nequit, ideo corpore ejuſmodi, cujus ope ea ſentire poſſit, induetur: non ſtatim poſt mortem, ſed in reſurrectione. Tum demùm homines fient perfectè filii Dei, filii reſurrectionis exiſtentes, Luc. 20. 36. Addit: In reſurrectione *juſtorum.* Juſtis iſtud prœmium promiſſum eſt. Juſti ſunt, qui vitam ex præſcripto Chriſti inſtituunt, etſi antè agnitionem veritatis in peccatis vixerint, & poſt agnitam veritatem non ſtatim jugum peccatorum excuſſerint, excuſſerint tamen cum tempore, & ſtudeant perpetuo, ne unquam peccent. Demus operam, ut & nos ità juſti ſimus: memores ſimus humilitatis, beneficentiæ, aliarumque virtutum: ſic aliquando mercedem juſtorum accipiemus ex gratia Dei per Jeſum Chriſtum, Dominum noſtrum. Amen.

Luc. 14. 16, *uſque ad finem.*

Duplex doctrina continetur his verbis, pro diverſis occaſionibus tradita.

I. Docet Chriſtus, quam horrendo ſupplicio Deus mactaturus ſit Iſraëliticum populum propter ejus erga ſe ingratitudinem, quâ rejecit Chriſtum Dei gratiam ac ſummam felicitatem ipſis offerentem.

II. Docet, quanta animi fortitudine oporteat præditos eſſe eos, qui ei dant nomen, & quomodo inſtructus eſſe debeat, qui cupit verus eſſe Domini diſcipulus.

In priori doctrina hæc tria expendenda veniunt. 1. Quantam felicitatem Deus paraverit, deſtinaverit, & obtulerit populo Judaico per Chriſtum, & adhuc per Apoſtolos offerre debuerit. 2. Quam ingrata tanti beneficii divini fuerit Judaica natio. 3. Quantâ pœna tam nefarii contemtores gratiæ Dei ſint puniendi. Primum membrum comprehenditur ℣. 16, 17, ubi oſtendit, quodnam bonum Deus Judæis paraverit, & decreverit eis primum offerre, poſtea reipſa donare. Deinde quomodo id Deus illis obtulerit, eiſque ſuam gratiam patefecerit reipſa, ut de eâ ſcire, eamque amplecti poſſent.

Bonum oblatum exprimit his verbis: *Homo quidam fecit cœnam magnam & vocavit multos.* Apud Matthæum cap. 22. 1 dicit, Regem feciſſe nuptias filio ſuo, cum Rege terreno comparans Regem Regum & Dominum dominorum, creatorem rerum omnium, qui filio ſuo adornavit convivium magnum, & poſtea alios per eum ad hoc convivium invitavit. Hunc eundem Deum hic Chriſtus comparat cum homine quodam opulento. Itaque Deo ſalus noſtra, & quæcunque circa eam facta ſunt, adſcribenda ſunt, ei gratiæ agendæ, quia ex ipſo ſunt omnia, per Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum.

Cœna eſt ipſa felicitas parata Judaico populo, & oblata per Chriſtum & Apoſtolos. Per ſimilitudines ac figuras nobis deſcribit ſcriptura futuram noſtram in cœlis beatitudinem. Loquitur nobiſcum Scriptura tanquam cum infantibus, qui non ſumus capaces rerum cœleſtium & æternarum. 1 Cor. 13. 11. Paulus raptus in tertium cœlum, vidit oculis ſuis felicitatem illam, nec tamen potuit eloqui eam, audivit ibi verba ineffabilia. A lætiſſimis rebus ſumit Scriptura ſimilitudinem, ut nobis depingat felicitatem illam, & deſiderium ejus in nobis excitet. Revera autem nihil eſt in terris illi ſimile: nam *nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in mentem hominis venerunt, quæ Deus paravit diligentibus ſe.* 1 Cor. 2. 9. Poteſt autem hic per cœnam & convivium iſtud, non tantum futurum noſtrum gaudium intelligi, quo fruemur in cœlis apud Dominum, tanquam ſponſa in thalamo ſponſi ſui: ſed etiam varia queunt intelligi ſolatia ac beneficia, quibus Deus in hoc adhuc ſeculo pios cumulat: tametſi ſolatia in illa vita ſint futura longe præſtantiora ac perfectiora. Cœna iſta eſt quidem æterna felicitas, ſed qua & nunc tamen ſpe frui poſſumus. Hanc ſpem ſi nobis nunc adimas, eſſemus miſerrimi mortalium. Ita ait Apoſtolus 1 Cor. 15. 19. Et ibidem ℣. 32 inquit: *ſi mortui non reſuſcitantur, edamus, bibamus; quia cras moriemur.* Quemadmodum autem nunc ſpes noſtra procul diſtat à re ipſâ, quam ſperamus, ita olim fruitio iſtius boni ſuperabit ſpem noſtram & omnem de eo cogitationem. Cur per cœnam ac convivia nobis figuret Scriptura felicitatem noſtram, in cauſa eſt, quòd ſicut homines voluptarii conviviis & epulis unice delectantur; ita qui voluptatum cœleſtium deſiderio flagrant, non minorem ex iis delectationem capiunt, quàm homines ventri dediti ex epulis lautis ac opiparis. Hinc eſt, quòd Apoſtolus jubeat nos ſemper gaudere in domino, id eſt, gaudere propterea quod nacti ſimus talem dominum, per quem habemus ſpem vitæ æternæ, & per quem nomina noſtra ſcripta ſunt in cælo. Quapropter ad hanc cœnam nos paremus, eam appetamus toto pectore. Quærite cibum non qui perit, ſed qui permaneat ad vitam æternam. Joh. 6. 27. Anima macreſcit, quando corpus ſaginatur. Eo cibo utamur, quo animâ reficitur. Extendamus manus noſtras ad iſta fercula. Fieri enim poteſt, ut quis hic menſæ aſſideat, & tamen non fruatur cibis, quia eos manu non capit ſuâ. Contingit etiam non raro in mundo, ut quis abundans rerum omnium copiâ, cibum capere nequeat, & ſic fame moriatur. Caveamus, ne idem nobis hic accidat noſtra culpa.

Porrò deſcribit, quomodo Deus populo Judaico gratiam ſuam obtulerit. Primum dicit: *Et vocavit multos.* Poſtea addit: *Et miſit ſervum ſuum horâ cœnæ*, &c. Bis eis obtulit gratiam ſuam, eoſque invitavit, uti ſolent, qui ad cœnas & convivia hoſpites invitant: principio eos rogant aliquot diebus vel ſeptimanis ante convivium, ad nuptias, ut ſibi intereà præparare queant veſtes nuptiales; deindè ipſo tempore convivii vocant eos, ut veniant. Hoc modo & Deus tempeſtivè vocavit ad hoc convivium Judæos, quod perfectè factum eſt per Chriſtum, quem miſit ad prædicandam Judæis pœnitentiam & regnum cœlorum. Hæc prima fuit ipſius vox: Pœnitentiam agite, quia appropinquavit regnum cœlorum. Hoc idem etiam prodromus ejus Johannes Baptiſta prædicavit. Nondum tum erat Regnum iſtud, ſed jam appropinquabat. Perfectè demum cœpit, cùm Chriſtus conſedit in dextrâ Dei Patris ſui in cœlo. Etiam apud Prophetas fuit quædam, quamvis obſcura, mentio iſtius Regni: itaque dici poteſt etiam per Prophetas invitatum fuiſſe hunc populum ad hanc cœnam, ſed perfectiſſimè tamen eos invitavit per Chriſtum, qui primus debuit hujus convivii

eſſe

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

eſſe particeps, quod demùm perfectè factum eſt, cum in cœlum aſcendit. Vocavit ergò eos per ſervum ſuum, id eſt, Chriſtum, qui eſt primarius Dei ſervus. Matth. 12. 18. Non ſimpliciter autem vocavit Chriſtus Judæos, ſed etiam vocationem ſuam confirmavit morte ſuâ: & rurſus Deus ex ſuâ parte eam confirmavit Chriſti reſuſcitatione & exaltatione. Eum verò in finem Deus tempeſtivè Judæos invitari curavit, ut ſe meliùs ornarent ſanctitate & promptiùs Deo ſervire diſcerent. Tali veſte & ornatu qui caret, ejicietur in tenebras exteriores. Præterea idcirtò Deus voluit eos maturè invitari, ut homines, quo ſe ſolarentur in hâc mortalitate, haberent. Mundus abſque ſpe hujus Regni cœlorum, fuit inferni horrendi inſtar, ubi regnabat luctus & pavor & triſtiſſima mortis imago. Placuit ergò Deo edulcare quodammodò hanc vitam ſpe vitæ ſempiternæ. Hanc ſpem Chriſtus primùm Judæis fecit prædicatione ſuâ, poſteà Apoſtoli à Chriſto miſſi, rurſus eam confirmarunt, annunciantes eis, Deum ipſis fore propitium, dummodò veniant, & Euangelium ſuſcipiant. *Venite, quia jam parata ſunt omnia.* Hoc factum eſt, cùm Chriſtus in cœlum evectus eſt. Tunc enim quaſi cœpit cœna. Ipſe menſæ aſſidens quodammodò jam expectabat convivas. Anteà nondum omnia erant parata, nondum omnia confecta, quæ ad ingenerandam hominibus ſpem vitæ æternæ pertinent. Dùm Chriſtus fuit in terris, nondum ſciebant homines, quâ in re ſita eſſet felicitas ſumma, nondum omnia firmamenta ſpei & argumenta erant præparata. Poſt exaltationem autem Domini, & poſt effuſionem Spiritus Sancti in Apoſtolos, patuit demùm quidnàm ſit paratum hominibus qualis aſſignata felicitas; patuit poſſibilitas & facilitas adipiſcendæ hujus felicitatis; cùm ejus ſpecimen in uno jam ſit propoſitum: patuit etiam, Deum non tantùm poſſe, ſed & velle donare immortalitatem hominibus, cùm dederit eam primùm Duci noſtro, non modò ſoli fruendam ac poſſidendam, ſed etiam nobis conferendam. Cùm ergò felicitatem noſtram in manibus ſuis habeat is, qui eſt Caput noſtrum, cujus nos ſumus membra, qui nos fratres ſuos vocare non erubeſcit, quid obſtat, quominùs firmam ejus ſpem concipiamus? Typus hâc in parte fuit Joſephus fratrum ſuorum patronus ac curator in Ægypto. Præterea animum nobis addit mors Chriſti pro nobis ſuſcepta tunc, cùm ipſum & Patrem ejus odio proſequeremur & offenderemus noſtris flagitiis. Nunc cum jam conciliati ſimus cum eo, ejuſque amici facti, & ipſius cauſâ mori parati, quomodò nobis non donabit, quod promiſit? præſertim cùm id conjunctum ſit futurum cum propriâ ipſius gloriâ. Tunc enim glorificabitur in ſanctis ſuis. 2. Theſ. 1. 10. Antequam Chriſtus mortuus eſſet, nondum Teſtamentum erat validum; nunc autem firmum eſt, poſtquam mortuus eſt, qui id fecerat. Teſtamenta enim & legata duntaxàt poſt mortem teſtantium ſunt valida: quâ de re egregie diſſerit locus Heb. 9. 15, 16. Miſit proindè Apoſtolos, cùm jam omnia perfectè eſſent parata. Et nobis jam omnia parata ſunt, nihil reſtat, quàm ut veſcamur ac fruamur paratis cibis ad ſatietatem. Non poteſt hic modus in fruendo excedi. Epulæ terrenæ, ſi modus in iis capiendis non ſervetur, ſæpe mortem afferunt. At ſpirituales epulæ ita ſunt comparatæ, ut quò copioſiùs ſumuntur, eò magis nutriant, & majores vires addant. Non eſt Deus parcis ac reſtrictis convivatoribus ſimilis, qui torvis ac limis oculis aſpiciunt convivas avidè & magno cum appetitu comedentes. Vult Deus, ut affatim edamus ac bibamus. Qui habet, ei dabitur, & benè utens datis is majoribus amplioribus donis cumulabitur.

Pars ſecunda ſequitur, de ingratitudine Judæorum; *Et cæperunt ſimul omnes ſe excuſare.* ℣. 18, 19, 20. Non omnia verba ſimilitudinis ad rem ſignificatam ſunt accommodanda. Sufficit ſcire, Chriſtum indicare his verbis voluiſſe, eos mundo fuiſſe planè addictos ac immerſos, ideoque gratiam Dei ſprêviſſe, ac rejeciſſe occaſiones ac media conſequendæ ſalutis. Non legimus, homines ejuſmodi excuſationibus in cauſâ ſalutis eſſe uſos. Sed facta eorum idem valent, quod verba. Ità ſe geſſerunt, ac ſi rogarent Deum ut ſe haberet excuſatos, occupati unicè circâ ſuas negotiationes, voluptates, ac rem familiarem. Hinc Chriſtus eis dicebat: *Vos eſtis infernè, ego ſum ſupernè.* Joh. 8. 23. Nihil niſi terram ſpirabant, nullum guſtum ſpiritualium ciborum ſentiebant: ægrotorum inſtar, qui cibos averſantur, benè conditos & ſapidos, ac ſalubres, appetunt verò inſalubres. Ità faciunt etiam, qui ægri ſunt animo. Res terrenæ & cupiditates carnales ſunt in cauſâ, quòd homines non recipiant doctrinam Euangelii, vel ſecundùm eam non vivant. Qui vult ſalvus fieri, oportet ut ſibi caveat à mundo, à ſolicitudine, à gulâ, ab ambitione. Quamdiu iſta vitia hærent in animo, tamdiu amor æternorum bonorum in eo non poteſt habere locum. Deus vetat diligi voluptates carnis, ſed vult ut diligamus ac cupiamus æternas. Non eſt gloria accipienda ab hominibus, quod faciebant Phariſæi Johan. 5. 44. Theſauri non in terris, ſed in cœlis colligendi ſunt, ubi tinea, & rubigo non conſumit, nec fures poſſunt nocere. Nos quidem ſuſcepimus doctrinam Chriſti; benè eſt, quòd nobis hactenùs non obſtiterunt res mundanæ; ſed videamus, ne in nobis reliquiæ adhuc mundi & amoris ejus remanſerint, quæ nobis ad vitam æternam conſequendam obſint. Poteſt aliquis hîc in terris convivio ſpirituali intereſſe, & poſteà excludi ab illo futuro in cœlis, quia ei obſtant res mundanæ, quia in corde ſuo rogat, ut ſe Deus excuſatum habeat. Alii etiam ore ſe excuſant; dicunt: Non poſſum hoc facere: ſum occupatus. Laborandum mihi eſt circà panem lucrandum. Neceſſarius quidem eſt panis, ſed magis neceſſarium eſt, ne pereamus in æternum. Unum eſt neceſſarium. Luc. 10. 42. Antè omnia quærite regnum Dei & juſtitiam ejus. Matth. 6. 33. Ingratitudinem Judæis exprobravit acriter Paulus Actor. 13. 41. *Videte contemptores &c.* Non dicebant illi quidem: Non curamus vitam æternam, nolumus eam habere, imò eam ſperabant; ſed factis eam à ſe repellebant, & ſe indignos eâ judicabant; ut ibidem Apoſtolus eis objicit verſ. 46. *Vobis quidem oportebat primùm loqui verbum Dei, ſed quoniam repellitis illud, & vos ipſos indignos judicatis vitâ æternâ, ecce convertimur ad Gentes.*

Succedit pars tertia: Quàm graviter Deus hanc ingratitudinem Judæorum tulerit, ac puniverit. 1. Exprimitur aditus ad pœnam. 2. Modus pœnæ illatæ. 3. Finis ac ſcopus pœnæ. Aditus primùm quidam ad pœnam deſcribitur, verſ. 21. *Et reverſus ſervus nunciavit Domino ſuo hæc.* Inpropriè hoc eſt intelligendum. Deus ipſe videt omnia oculis ſuis; non opus eſt ipſi à quoquam aliquid nunciari. Videt ille abditiſſima quæque, etiam cogitationes noſtras. Sed loquitur hic Chriſtus de Deo humano more, quia eum tanquam hominem ac dominum terrenum introduxit. Domini autem per ſervos ſuos multa reſciſcunt. *Tunc iratus Paterfamilias.* De vindictâ ſuſcepit cogitationem, quæ ipſi competit. Scriptum eſt enim: *Mihi vindicta. Ego retribuam.* Rom. 12. 19. Non poteſt Deus ferre ſui contemtum ac contumeliam. Dignus enim eſt honore, & beneficia ejus grato animo ſuſcipienda ſunt. Etiam minimorum beneficiorum decet eſſe gratum, quantò magis maximorum? Videamus & nos, ne ſimus contemptores gratiæ Dei. Dignè nos geramus Deo & vocatione noſtra.

Modus pœnæ, ſeu medium quo Judæos Deus punivit, pro ingratitudine, exprimitur, cùm introducitur Paterfamilias dicens ad ſervum ſuum; *Exi citò in plateas & vicos &c.* Modus puniendi in eo eſt, quòd Deus gratiam ſuam à Judæis tranſtulerit ad gentes indigniſſimas & coràm Judæis abjectiſſimas.

Dupli-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Duplicis generis homines hîc ponuntur in parabolâ: Unum genus eorum qui in civitate ſunt, pauperes, manci, cæci & claudi; quales non ſolent ad nuptias & convivia vocari, ab omnibus ſpernuntur, tantùm micæ aliquæ aut reliquiæ ipſis conferuntur; alterum genus eſt adhuc vilius, eorum, qui in urbem non intromittuntur, ſed in compitis viarum, & circà ſepes extrà mænia urbis verſantur. Videtur Chriſtus diſcrimen quoddam inter Gentiles indicare voluiſſe: quòd alii fuerint cultiores & aptiores ad veritatem ſuſcipiendam, alii ineptiores & magis barbari. Sed voluit etiam innuere, Deum plurimas gentes aut plurimos ex gentibus eſſe vocaturum, ne Judæis ſit locus. Vult ergò omnia loca occupari à mendicis. *Et coge intrare.* Per coactionem non violentia ulla carnalis intelligitur, quæ in religione nullum habet locum: ſed perſuaſionum aſſiduitas & inſtantia. Optimè Apoſtoli explicarunt exemplo ſuo, qualis hîc coactio intelligenda ſit. Illi ſanè nullis uſi carnalibus mediis ad hominis convertendos. Arma militiæ noſtræ non ſunt carnalia. 2 Cor. 10. 4.

Finis ac ſcopus pœnæ iſtius expreſſus eſt his verbis: *Dico enim vobis, quia nemo virorum illorum, qui vocati ſunt, guſtabit meam cœnam.* Ideò vocati ſunt Ethnici, ne Judæis ſit locus. Dicit autem, *nemo ex illis guſtabit:* quia pauci admodùm ex Judæis converſi ſunt, qui propter paucitatem non computantur. Notandum eſt Deum duplici ratione mitigaſſe hanc pœnam Judæorum, quâ nemo admittendus ad cœnam cœleſtem eſſe dicitur. 1. Quia reliquias ſervavit, & ſemen reliquit: ut Apoſtolus docet ex Eſaiâ citatis duobus locis. Rom. 9. 27. Unus eſt ex Eſai. 10. 22. *Si fuerit numerus filiorum Iſraël tanquam arena maris reliquiæ ſervabuntur.* Alter citatur locus ex Eſai. 1. 9. *Si non Dominus Zebaoth reliquiſſet nobis ſemen, ſicut Sodoma facti eſſemus, & ſicut Gomorrhâ ſimiles fuiſſemus.* Rejecit Deus populum Judaicum & excidit, ſed tamen pauci qui erant probioris animi, curâ Apoſtolorum ſervati & ad fidem in Chriſtum adducti ſunt. 2. Quia decrevit adhuc omnem Iſraëlem ſervare, poſtquam plenitudo Gentium ingreſſa fuerit, id eſt, occaſiones ſufficientes & idonea Judaicæ genti ſuppeditare media ad convertendum: quod myſterium idem Apoſtolus explicat. Rom. XI. 25, 26.

Nemini Deus vim faciet: ſed occaſionem dabit & opportunitatum cognoſcendæ veritatis optimam. Clauſas quaſi fores aperiet, ut omnes intrare poſſint; quandò ſcilicèt ſcandala atque obſtacula omnia removebit, quæ nunc Judæos à Chriſtiana religione abſterrent, quandò abolebit omnem impietatem & idololatriam, erit hoc lætum admodùm tempus. *Si enim ruina Judæorum eſt opulentia mundi, & diminutio eorum opulentia Gentium; quantò magis plenitudo ipſorum?* Et, *ſi abjectio eorum eſt reconciliatio mundi, quæ erit aſſumtio, niſi vita ex mortuis.* Rom. XI. 12, 15. Utinam digni ſimus videre tam felicia tempora, cùm oſtium veritatis divinæ Judæis pandetur. Interim nos felicitatem noſtram conſideremus, quòd nunc rejectis Judæis aſſumti ſimus. Nos nunc ſedemus ad menſam, quæ dignitas Judæis erat deſtinata. Debebamus nos tantùm ſtare & ſpectare Judæos ad menſam aſſidentes, donec iis ſatiatis & nobis aliquæ reliquiæ porrigerentur. Sed nunc poſtquam Judæi ſe hâc dignitate indignos reddiderunt, verſæ ſunt rerum paginæ, ut nos menſæ accumbamus, & lautitiis cœnæ cœleſtis paſcamur, Judæi autem micas tantùm à nobis reliquas expectent. Ita factum eſt, uti prædixit Chriſtus Matth. 8. 11. *Dico vobis, quia multi ab Oriente & Occidente venient, & recumbent cum Abrahamo, Iſaaco, & Jacobo in regno cœlorum: filii autem regni ejicientur foràs.* Sed metuamus, ne propter ingratitudinem & nos rejiciamur. Nam *ſi Deus naturalibus ramis non pepercit,* ut argumentatur & minatur Apoſtolus, *vide ne tibi quoque non parcat.* Vide locum inſignem Rom. XI. 21, 22.

Abſoluimus primam doctrinam Chriſti: veniendum eſt ad alteram, ubi oſtendit, quomodò inſtructi eſſe debeant ii, qui diſcipuli ſui eſſe volunt. Quam doctrinam 1. Proponit. 2. Illuſtrat. Propoſuit eam hâc occaſione, quòd irent cum eo multæ turbæ. Populi multitudo ingens tunc comitabatur Chriſtum, videbanturque plerique eo animo eum aſſectari, quòd voluerint ipſius fieri diſcipuli, & doctrinam amplecti. Itaque monendos ſibi eos duxit Chriſtus, ut bene præparato animo & conſideratè id facerent, ne deinceps re temerè ſuſceptâ pœnitentiâ ducerentur. Oſtendit eſſe armandum fortitudine animum, & omnia infrà doctrinam ſuam ponenda: etiam rerum chariſſimarum jacturam propter doctrinam ſuam eſſe faciendam, & res acerbiſſimas ac moleſtiſſimas perferendas ejus gratiâ. *Si quis venit ad me, & non odit patrem ſuum,* id eſt, ſi non ità, quandò res poſtulat, deſerit eum, quaſi odiſſet eum. Nominat hîc Chriſtus perſonas nobis conjunctiſſimas, quas alibi Deus & natura diligere jubet. Damnantur ii, qui ſunt ἄστοργοι, ſeu qui naturali affectione ergà ſuos neceſſarios deſtituuntur Rom. 1. 31. 2 Tim. 3. 3. Et qui de ſuis curam non gerit, dicitur eſſe infideli deterior. 1 Tim. 5. 8. Hîc tamen eoſdem odiſſe jubemur. Senſus eſt: Quandò de religione agitur, magis Dominum Jeſum quam parentes noſtros revereri debemus, magis illi, quàm his obſequi. Etſi & hos honorare ac diligere debemus, ſed cum limitatione tamen, quatenus id ſine damno fidei in Chriſtum & conſcientiæ noſtræ facere poſſumus. Nihil ipſorum in gratiam facere debemus, quod Chriſtianæ pietati adverſum ſit. Non pauci peribunt propterea, quòd homines magis dilexerint, quàm Chriſtum. Multos retardant in curſu pietatis pater, mater, uxor, liberi &c. favor Regum, principum. Mundus & Satanas multa promittit, ſed pauca præſtat. Felix eſt, qui omnia iſta poteſt contemnere, & vincere obſtacula, unum Deum & promiſſa ejus reſpiciens. *Et animam ſuam,* id eſt, vitam. Fieri poteſt, ut quis jacturam amicorum ac propinquorum ſuorum levi pendat, dummodò ſeipſum conſervet; ità ſeipſum & animam ſuam ſuprà omnes ſibi conjunctiſſimos diligit. Dabit facilè pellem pro pelle, ut dicebat Satanas apud Jobum cap. 2. 4. dummodò ipſe evadat. Vult ergò Chriſtus, ut ne vitæ quidem noſtræ parcamus: ut religionem vitâ hâc temporariâ potiorem ducamus. Qui vult ſervare animam ſuam, perdet eam. Matth. cap. 10. verſ. 39. Hoc eſt abnegare ſeipſum, ſibi ipſi non parcere, & ſeipſum tanquam alienum tractare, vitam ſuam propter Chriſtum profundendo. Miles non poteſt eſſe bonus ac ſtremus, niſi vitam ſciat contemnere. Ità & Chriſtianus, nunquam ſtare poterit & ad finem perdurare, niſi animum habeat mori paratum. *Et qui non portat crucem ſuam.* Eſt gradus ſuperior, & in fortitudine ſummus. Cogitat alius interdum; ſi mors levis contingeret, non adeò refragarer. Sed nos Chriſtus paratos eſſe vult ad mortem etiam acerbiſſimam & ignominioſiſſimam, qualis erat mors crucis. Non eſt inter mortis genera delectus faciendus: ad omnia debemus eſſe parati. *Et ſequitur me.* Si nobis hoc arduum videatur, ſpectemus Chriſtum Ducem noſtrum, qui hîc ſeipſum quaſi pro exemplo nobis ponit; quaſi dicat, Vultis exemplum ecce ego vobis præeo, vos ſequimini. Similitudo hîc ſumta eſt ab iis qui crucifigendi erant: iis crux imponebatur, ut eam portarent ad locum ſupplicii. Ità nos quoque paratos eſſe decet, & quidem *quotidiè*, ut additur Luc. 9. 23. Non eſt cogitandum; non fiet id tam citò, longe adhuc diſtat à nobis mors. Imò cogitemus ſingulis diebus, poſſe fieri, ut hodiè ducamur ad mortem. Neque nos terreat imbecillitas noſtra. Nos ſumus infirmi, ſed potens eſt Chriſtus, in quo omnia poſſumus. Phil. 4. 3. Rom. 8. 37.

Illuſtrat hanc doctrinam ſuam Chriſtus per ſimilitudines duas: quas primùm proponit, poſteà applicat. Similitudo una ſumta eſt à turri ædificanda: altera à bello gerendo cum hoſte potente. Summa harum ſimilitudinum eſt. Quandò homines aliquid magni aggrediuntur, ut cùm propugnaculum aliquod volunt ex-

truere,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

truere, vel bellum cum hoſte ſuſcipere, quæ res requirit magnos ſumptus ac impenſas, ſolent priùs inire rationem & deliberare ſecum, an res occeptanda ſit, an omittenda. Ità hîc quoque deliberato & benè præparato animo ad religionem Chriſtianam arcedendum eſt. Non omnia quæ hic ponuntur in ſimilitudine, ad rem ſignificatam quadrant. Nam qui deliberatione inſtitutâ videt ſibi non ſufficere ſumptum ad ædificium extruendum, vel ad bellum movendum, illi licet deſiſtere, & prudenter facit, ſi non incipiat. At hîc ſi audieris vocem Domini, & expenſa rei difficultate reſilias, & nolis Chriſti diſciplinam ſuſcipere, non minùs damnationem incurres, quàm ſi ab incæpto deſiſtas. Omninò ac neceſſariò nobis turris iſta ædificanda eſt, bellumque gerendum. Vires autem ac ſumptus ſuppeditabit Deus; tantum opus eſt, ut animum geramus fortem, Deum ac Chriſtum ſuprà omnia diligamus, & quicquid ipſi poſſumus, faciamus.

Applicatio ſimilium eſt: *Sic omnis qui non valedicit omnibus poſſeſſionibus*. Per poſſeſſiones non tantùm bona immobilia intelliguntur, ſed in genere omnia, quæ habemus chara: etiam parentes, uxor, liberi, &c. de quibus ſuprà locutus eſt verſ. 26. ſi anima abjicienda eſt propter Chriſtum, multò magis alii homines, vel aliæ res. Teſtamentum illicò conſcribendum eſt ei, qui ſe dat in Chriſti diſciplinam.

In applicatione ſubdit adhortationem ad conſtantiam in religione Chriſtianâ. *Bonum eſt ſal*: id eſt, bonum eſt, fieri meum diſcipulum, ſuſcipere meam religionem. Sal omnia conſervat à corruptione, gratum quoque ſaporem cibis indit. Ità religio Chriſtiana facit hominem Deo gratum, & præſervat eum ab interitu ſempiterno. Sed *ſi ſal infatuetur, in quo condietur?* ſi Chriſtianus depravetur, abjiciat fidem, vel pietatem, deſperata eſt ejus conditio. Sicut ſalis inſulſi ac corrupti nullus eſt uſus: ita & talis Chriſtianus eſt inutile terræ pondus. Nihil reſtat, ei, niſi expectatio judicii terribilis, & ardentis ignis, qui eum devoret. Hebr. 10. 27.

Qui habet aures ad audiendum, audiat. Quaſi dicat: Hæc doctrina mea ad omnes pertinet, nemo ſe exceptum putet. Omnes auribus audiant, & corde conſervent hanc doctrinam, & opere ipſo obſervent. Quam ad rem & nos omnem adhibeamus diligentiam. Deus verò nos adjuvet per Chriſtum Jeſum. Amen.

Ioh. 4. *verſ.* 20, *ad* 25.

COlloquium Domini Jeſu cum muliere Samaritana de loco ubi Deus ſit colendus. Partes duæ. 1. Sermo mulieris ea de re. 2. Reſponſio Chriſti. In ſermone mulieris, 1. Continetur argumentum, quo ſententiam Judæorum, de loco ubi Deus ſit colendus impugnat, ſuam vero, hoc eſt Samaritanorum, quam tacite inſinuat, confirmat. 2. Sententia hac de re Judæorum, quam illa veritati non putabat conſentaneam. Argumentum ductum eſt, ab exemplo Patriarcharum, adeoque ab antiquiſſima conſuetudine, Deum eo loco colendi. *Patres noſtri*, hoc eſt Abrahamus, Iſaacus, & Jacobus, vide ℣. 12, quamquam falſo eos ſuos patres vocat. Erant enim Samaritani, origine ethnici, à rege Aſſyriorum in locum Iſraëlitarum, quos in captivitatem abduxerant, ſubſtituti, quemadmodum liquet ex 2 Reg. 17. 24. & ſeqq. Verum ut ex Joſepho apparet, florentibus Judæorum rebus, ejuſdem ſe cum illis ſtirpis eſſe, jactare ſolebant, quod alias negabant. *In hoc monte* Garizim, in quo Sanaballet Chutæus templum Hieroſolymitano ſimile exſtruxit, & Manaſſen, ex Aaronica familia, generum ſuum, à Judæis ſacerdotio privatum, conſtituit pontificem. Joſeph. lib. 11, antiquit. cap. 7, 8. *Adoraverunt* Deum coluerunt, ſeu ſolennia ſacra, ibi peregerunt. Univerſum enim cultum externum ac ſolennem, Deo exhibitum, vox adorandi, hic complectitur.

Hic, locus eſt diſſerendi de ritibus, qui antiquitatis autoritate defenduntur, & conſuetudine priſcorum Dei cultorum commendantur, iis neminem obſtringi, niſi Dei mandatum accedat, ex hoc loco ſatis docetur. Non omnia quæ antiquiſſima, etiam optima, & maximè obſervanda. Ad hunc mulieris ſermonem, ita reſpondit Chriſtus, ut primo falſam de loco ubi Deus ſit colendus opinionem tollat; deinde, veram ſententiam aſſerat. Nam primo ſententiam utriuſque gentis, id eſt, tum Judæorum, tum Samaritanorum de loco in quo Deus colendus, reſpecta temporis mox ſequuturi, vanam eſſe oſtendit. Secundo ſententiam Judæorum ea de re, opinioni Samaritanorum, reſpectu temporis tum labentis præfert. Tertio veram ſententiam, de ratione Deum colendi, adeoque etiam de loco, in quo id impoſterum ſit faciendum adſtruit.

Primum eſt ℣. 21, ubi primum fidem orationi ſuæ conciliat: *Mulier, crede mihi*: ſecundo tempus exprimit, cujus reſpectu, de loco Deum colendi loquatur, nempe mox futurum cum ait *venit hora* id eſt tempus. Nam alias reſpectu temporis præſentis ac multo magis præteriti, aliter erat ſtatuendum, quandoquidem ipſe Deus, locum certum ſibi delegerat ubi coli vellet, vide Deut. 16. 5, & ſeqq. 26. 2, nempe Hieroſolymam, vide 1 Par. 17. 12, & 22. 6. 2 Par. 6. 6. Pſal. 78. 68, 69. Tertio utrorumque hoc eſt tum Samaritanorum, tum Judæorum ea de re ſententiam, reſpectu ſequuturi temporis rejicit. *Neque in monte hoc, neque Hieroſolymis adorabitis patrem*, hoc eſt adorare tenebimini, ſeu ad adorandum eritis obligati. Nam de jure potius, quam de facto, ſeu eventu ipſo loquitur; quanquam eventus etiam reſpondit, vaſtato utroque loco, ſeu templo, & ſolenni utrobique cultu ſublato. Quando autem dicit. *Neque in monte hoc, neque Hieroſolymis*, ſubaudiendum eſt, neutro in loco nominatim id faciendum quaſi ad alterutrum cultus divinus, eſſet adſtrictus. Nam cæteroqui ut in aliis locis, ita etiam ibi adorare poterant; verum non magis ibi, quam alibi, ubi commodum eſſet, cultum divinum exercere, nec ideo, quaſi gratior ibi eſſet Deo cultus, quam alibi. Exprimit autem ſimul quiſnam ſit ille cui impoſterum cultum ſint præſtituri, & hactenus etiam præſtiterint, dum ait *Patrem*. hoc eſt Deum illum, qui patrem ſe nunc exhibuit. Patrem autem vocat, non ſui tantùm ratione, ſed etiam eorum, qui doctrinam ab ipſo promulgatam, ſuſcepturi, & in ipſum credituri eſſent. Deſcribtio Dei Novi Fœderis magis propria. Quibus de rebus hic diſſerendum, ſatis patet. Primò, de locis, quibus cultus divinus hodiè alligari ſolet. Secundo de eo, cui primò & per ſe, cultus divinus ſeu religioſus debeatur, & quomodo adoratio ipſius, ſit adoratio patris. Tertiò, de differentia inter cultum, quem Deo præſtiterunt ii, qui ante Chriſtum, & quem ei nunc exhibent Chriſtiani, non tantum ratione loci, ſed etiam ratione modi, quo Deum colant, quòd illi Deum immediatè coluerint, hi mediatè. Illi tanquam creatorem, dominum & benefactorem, ratione hujus vitæ terrenæ; hi etiam ut patrem. Diſſeri etiam poteſt, de ratione, qua Deus, etiam Chriſti ſit Pater & fidelium, explicata differentia, quæ inter nos ſit & illum, quanquam etiam de convenientia aliquid dici poteſt, prout auditoribus fuerit neceſſarium, ut ita melius pateat ratio, qua Chriſtus Dei filius ſit. Secunda pars ſermonis ſeu reſponſionis Chriſti eſt verſ. 22. ubi primum ſententiam Samaritanorum de loco rationeque cultus divini reprehendit. Deinde Judæorum ſententiam approbat & confirmat. Primum eſt ibi. *Vos adoratis, quod neſcitis* (hoc enim pacto Græcè legi indicandum eſt) particula *Quod*, licèt rem ipſam ſeu objectum adorationis propriè ſignificet, poteſt tamen etiam adorationis modum (latè ſumta voce, pro quavis circumſtantia exteriori) ſignificare. Confer inter ſe locum Marc. cap. 4. 24, & Luc. 8. 18, in quorum priore eſt Quid audiatis. In poſteriore Quomodo. Sententia autem loci hic poſtulat, ut de modo, non de objecto adorationis, verba capiantur. Neque enim de eo, ſermo

erat

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

erat inſtitutus utrum Samaritani eum colerent Deum, quem non noſſent; ſed utrum eo, quo debebant loco. Quod ſi quis tamen omnino velit, id dicere velle Chriſtum, Samaritanos colere Deum illum quem ignorent, ignorantia illa ad voluntatem divinam, ad quam pertinebat etiam præceptum de loco ubi coli vellet, erit imprimis referenda. Nam aliàs probè ſciebant Samaritani, quemnam colerent, nempe Deum illum ſummum, cœli & terræ creatorem. Senſus igitur erit vos colitis eum, cujus voluntatem, tum in aliis, tum ratione loci, ubi colendus ſit ignoratis. Hic locus eſt, reprehendendi ignorantiam in rebus, ad cultum Dei pertinentibus, & excitandi ſegniores, ut ea, quæ ad rectam Dei colendi rationem ſpectant, inquirere velint, eamque curam in alios penitus ne rejiciant, ſed ita ſe gerant, ut ſibi quoque ſupinæ ignorantiæ rationem reddendam ſciant, ne cœci cœcos ſequantur duces, & unacum iis in foveam cadant.

Differi poteſt nonnihil de fervore in religione, abſque ſcientia, atque imprimis de iis, qui hodie præter Dei inſtitutum, multa faciunt eo animo, ut cultum Deo præſtent, quorum non animus, ſed facta ipſa, & ignorantia, vituperatione digna eſt.

Secundum eſt ibi. *Nos adoramus, quod ſcimus, quia ſalus &c.* Ubi primò ſimpliciter aſſeritur Judæis notitia veritatis, circa rationem aut locum, qua & ubi Deus ſit colendus. Deinde, id etiam ratione comprobatur. Prius fit ibi. *Nos* (hoc eſt Judæi) *adoramus quod ſcimus* quod quid ſit, ex ſuperioribus conſtat, Illud addi poteſt verbum *ſcimus*, non tantum actum ipſorum ſciendi, ſeu notitiam rei ſimpliciter ſignificare; ſed etiam hoc, quod ejus notitiæ veluti ſedes quædam ſit inter Judæos & locus proprius; quandoquidem Deus ipſe, ſui ſuæque voluntatis notitiam Judæis propriè concredidit Pſal. 147. Rom. 3. Quapropter orta aliqua de cultu divino, inter Judaicum populum, & cæteras gentes controverſia, conſentaneum ſanè erat à Judæis potius ſtare veritatem, quam à cæteris gentibus, præſertim ſi oſtendi non poſſet, eos à religionis ſuæ principiis ac fundamentis, aliqua in re diſceſſiſſe. Ita autem accipiendam eſſe vocem *ſcimus*, tum alia tum ſequens etiam probatio, non obſcurè docet. Hic, vix quidquam dici poteſt præter ea, quæ in ſuperiori particula dicta ſunt. Iterari poteſt & urgeri adhortatio, ad inquiſitionem eorum quæ ad cultum divinum rectamque ejus rationem pertinent. Poſſet etiam comparatio inſtitui inter populum Chriſtianum & Judaicum. Nam quemadmodum hic olim fuit ſedes notitiæ de rebus divinis, ita nunc ille eſt columna & fundamentum veritatis, & in eo propriam, notitia divinæ voluntatis ſedem habet: non quidem quod ii qui eccleſiam conſtituunt, eam deſerere nequeant, quemadmodum etiam olim Judæi, qui ſæpe à Deo ſuo deſciverunt; ſed quòd extra eam nuſpiam veritas ſalutaris locum habeat.

Poſtremùm, hoc eſt, ratio aſſertionis eſt *Quia ſalus ex Judæis eſt.* quaſi dicat, inde apparet, nos potiùs Judæos, rectam colendi Dei rationem, aut locum noſſe, quam vos, & certam illarum rerum ſcientiam apud nos ſedem fixiſſe, quandoquidem Deus Judaicam gentem nominatim delegit, ut ex ea ſalus & felicitas omnium maxima cæteris omnibus contingeret, & iis quidem primum obveniret, ab iis verò ad alios demum dimanaret. Ex iis enim ipſe quoque Meſſias, quem Samaritani quoque exſpectabant, ut verſ. 25 apparet, naſci debebat; iiſque primùm fuerat promiſſus. vide Rom. cap. 9. & 15. Conſentaneum enim eſt, in eo populo, Deum ſuam notitiam exſtare voluiſſe & ſedem ei fixiſſe, quem nominatim ad id elegerat, ut ex eo ſalus ad omnes dimanaret. Hac occaſione, poteſt nonnihil dici de iis, quæ tradit Paulus Rom. XI. 17 & ſeqq.

Tertia pars reſponſionis Chriſti eſt verſ. 23, 24. Ubi tria obſervanda 1. Tempus, quo id fieri debeat, quod hic tradit de ratione vera Deum colendi. 2. Quæ ſit vera ratio Deum in poſterum colendi. Tertio. Hujus ſententiæ comprobatio. Primum eſt. *Sed venit hora & nunc eſt* particula *ſed* opponitur illis, *Nos adoramus, quod ſcimus:* quaſi dicat: Etiamſi nos Judæi Deum rectius colamus, quam vos, & certam rationem ipſum adorandi norimus, venit tamen tempus, quo ne eo quidem modo, quo nos hactenus facimus, veri adoratores, Deum colere tenebuntur. Dixit autem, non tantum venire horam, ſeu tempus; ſed etiam addit & nunc eſt, hoc eſt jam ejus rei factum initium, ut mulierem illam cum qua loquebatur, tanto magis accenderet ad inquirendum, quonam modo Deus in ſpiritu & veritate, adorandus eſſet; quandoquidem inde colligere poterat ſua quoque intereſſe, id ſcire, ſiquidem ejus rei tempus, jam adveniſſet. Secundum eſt: *Cum veri adoratores adorabunt patrem in ſpum & veritate,* &c. Veri adoratores, ſunt illi, qui recte & legitime Deum colunt, *Adorabunt patrem.* De hoc ſupra. In ſpiritu & veritate hoc eſt ſpirituali culta, ac perfecto, non ea ratione, qua rei corporeæ certoque aliquo loco alligatæ; non item umbris ut ſub lege. Spiritus enim opponitur corpori, ſeu rebus corporeis, qualis eſt locus certus, aut templum manufactum. Veritas autem umbris opponitur. Spirituale eſt, quod animo ac mente potiſſimum perficitur, & ex ea erumpit, eique eſt conſentaneum. Verum autem id eſt hoc loco, quod ſolidum eſt ac perfectum. Utroque vocabulo excluditur certus locus, ubi Deus ſit colendus, de priori id jam oſtenſum eſt. Poſterius etiam liquet. Nam & templum Hieroſol. fuit figura, atque umbra templi ſpiritualis, quod Chriſtiani inter ſe juncti conſtituunt. Vide 1 Cor. 3. ℣. 16, 17. 2 Cor. 6. ℣. 16. Eph. 2. 21. 1 Pet. 2. 5. Et ſanè, non malè illi ſentiunt, qui duobus vocabulis iidem reipſa expreſſum volunt, licet per ſe diverſa eorum vis ſit. Ideò enim verus eſt ille cultus ſub Euangelio præſcriptus, quia ſpiritualis, & quia verus & non in umbris conſiſtens, ſed ſolidus, ideo etiam ſpiritualis. Quibus de rebus, hic differendum, ſatis patet. Commendandus cultus ille, qui in animo devoto, precibus, gratiorum actionibus conſiſtit, cæteriſque virtutibus, quæ ex animo religioſo ac pio manant. Secundo, Refellendus illorum error, qui ex his Chriſti verbis colligunt, Satis eſſe, Deum animo colere; externa facta, adiaphora eſſe, qui error cum univerſis S. L. pugnat, quæ externorum factorum pietatem ubique inculcant, & opera carnis etiam externa, damnant. Spiritus, non excludit opera externa, ex ſpiritu animoque profecta; ſed potius, omnia illa opera externa, ambitu ſuo comprehendit, quæ non poteſt non ex ſe gignere, animus Deo verè devotus, verum, ceremonias, ad quas animus etiam devotiſſimus, ſua natura non impellitur, excludit. Tertio, Reprehendendi ii, qui tot ceremonias in Chriſtianam religionem invexerunt, quo factum, ut ſpiritualis veruſque cultus fuerit paulatim extinctus. Ita ferè ſit, ut ubi circa externa, nimium laboratur, interna negligantur. Si occaſio ferat, differi poteſt aliquid, de cœna Domini, & oſtendendum illam non prohibere, quo minus cultus noſter ſpiritualis ſimpliciter dici queat, quandoquidem hæc una tantum ceremonia, nobis in perpetuum præcepta eſt, & ea quidem ſimpliciſſima, ac denique, quod in ea poſitum eſt, ſpiritu peragitur. Tertium eſt: *Nam & pater tales quærit, qui adorent eum. Spiritus eſt Deus, & qui adorant,* &c. Duas affert ejus rei rationes Chriſtus, quarum prior, poſteriore nititur. Prior enim ſumta eſt ex Dei voluntate; altera, ex Dei natura, unde illa Dei voluntas proficiſcitur. Illa eſt ibi. *Nam & pater tales quærit qui adorent eum,* &c. hoc eſt qui eum in Spiritu & veritate colant. Quid hic diſſeri poſſit, vel in ſuperioribus dictum, vel perſe facile patet. Quanquam non eſt neceſſe, ubique doctrinas excerpere, cum nec trivialia nimis nec

nimis

nimis ſubtilia dicenda ſint. Itaque quædam etiam prætereunda, & ad alia properandum. Si quid ſit, quod quiſque per ſe videat, id duobus verbis indicandum, niſi fortè neceſſarium ſit immorari, vel propterea, quòd alii contra ſentiant; vel quòd contra faciant.

Id fortè hoc loco diſſeri poteſt, cur Deus olim ceremonialem illum cultum præceperit, cum hodiè aliter velit. Ratio ſatis nota eſt. Hæc eſt *Deus ſpiritus* ſcilicet eſt. Hanc enim lectionem malim. Indicandum tamen eſt, ita etiam legi aut verti poſſe hæc verba, ut noſtri reddiderunt, Deus ſpiritum ſcilicet quærit, cum πνεῦμα apud Græcos, utriuſque poſſit eſſe caſus. Si poſteriori modo interpreteris, non erit hæc nova ratio, ſed prioris tantum illuſtratio & expolitio quædam; & ſpiritus ſignificabit imprimis ſpiritum hominis ſeu animam, & ea quæ ſpiritui illi cognata ſunt, eique conſentanea. Sed ſi priori modo ſumas, ratio hæc erit à priori diverſa, aut illius fundamentum, ac probatio. quaſi dicat; Ideo Deus ſpiritualem cultum quærit, quia ipſe quoque ſpiritus eſt, non corpore aliquo craſſo præditus, cui opus ſit templo, aut hoſtiis, aut ſuffimentis, alioque externo apparatu, adeòque eum, cultum ſuæ natura conſentaneum quærere, qualis non fuit legalis ſeu ceremonialis, ſed ſpiritualis ſub euangelio præſcribtus. Vidit jam homo ethnicus Cato, vel quiſquis ille fuit, qui ſub Catonis nomine, verſiculos in ſcholis uſitatos ſcribſit. Si Deus eſt animus &c. Indicavit id ipſe Deus, qui interdum cultum illum ceremonialem, quanquam à ſe præſcriptum, ſibi non placere teſtatur, quia ſibi non ſit accommodatus. Vide imprimis Pſal. 50. 13. Eſai. 66. 1. & ſeqq. Actor. 7. 48. & 17. 24, 25. Quod verò ad tempus cultum illum externum ac carnalem inſtituit, id fecit, non quòd ſuæ naturæ eſſet accommodatus, ſed quòd accommodatus naturæ hominum, quibus præſcribebat, accommodatus conditioni temporum. Quia vero ipſius naturæ non conveniebat, ideò eum aliquando ceſſare, erat neceſſe. Et ſanè ſub ipſa etiam lege, cum cultum ſubinde deſideravit, qui ſpiritualis eſſet, ut vel ex loco illo Pſal. 50 apparet. Intelligi autem hinc poteſt, Vocem ſpiritus, non ſignificare hoc loco ſpiritum ſanctum, nec ſubjecti locum obtinere, ſed prædicati. Nam ſi is eſſet ſenſus, quem nonnulli quanquam pauciores ex adverſariis volunt, Spiritus ſanctus eſt Deus, nihil ad rem facerent hęc verba Chriſti, & ratio eſſet nulla. Nam probandum eſt, Patrem, in ſpiritu eſſe adorandum. Quæ verò ratio iſta foret, Quia ſpiritus ſanctus eſt Deus. Quid hoc ad patrem? aut quomodo inde ſequitur Patrem in ſpiritu, ſeu ſpirituali ratione eſſe colendum? At ſi vocem Dei ſubjecti locum obtinere dicas, & ſpiritum ſumas pro ſpirituali eſſentia, quæ corporeæ, hoc eſt craſſæ opponitur, qualis eſt rerum illarum quas oculis noſtris cerminus præſertim terrenarum, accipias, ſenſus eſt planus & elegans: Deus eſt ſpiritus ſeu eſſentia ſpiritualis. Ergo etiam ſpiritualem & ſuæ naturæ convenientem quærit cultum, non eum qui corporeæ aut terrenæ naturæ aptus eſt, qualis eſt templi veluti habitaculi exſtructio, pecudum immolatio, ſanguinis oblatio, incenſio victimarum aut ſuffitus, panum propoſitio, lucernarum incenſio, Harmonia muſica & concentus, ornatus templorum magnificus, aut veſtimentorum quibus ſacerdotes utantur, aliarumque rerum apparatus. Senſum hunc pleriq; ex adverſariis noſtris agnoſcunt, & urgent, & cum probare volunt, Deum eſſe ſubſtantiam ſpiritualem, vix ullum alium adducunt locum, quo id probent, præter hunc ipſum, ac urgent, non eſſe hic ſermonem de perſona ſpiritus ſancti, ſed de eſſentia divina, vel de Deo indiſtincte ſumto.

Diſſeri hic aliquid poteſt, de Dei majeſtate, & naturæ excellentia, quo pertinet etiam illud, *Quem nemo hominum vidit, nec videre poteſt.* Et niſi id jam antea, quantum ſatis, factum fuerit, reprehendendi ii, qui iſtiuſmodi rebus, quæ corpori aptæ ſunt, Deum colunt, atque imprimis ii, qui imagines Deo ponunt, cujus figura nulla eſt, aut forma, quæ exprimi & oculis hominum ſubjici poſſit, quod ipſe Deus reprehendit; qua de re in Ethic. dictum. Cum àddit, *Et eos qui adorant eum, in ſpiritu* &c. concluſio hæc eſt rationis præcedentis. *Et* ponitur pro *Ideoque* vel Id circo. Quaſi dicat, *Ideoque eos qui adorant* &c. Eodem modo ſumitur. Marc. 9. 5. 2 Tim. 2. 19 & al.bi.

Ioh. cap. 5. verſ. 21.

EX his verbis Domini Jeſu colligi poteſt eum quod attinet ad vivificationem mortuorum, non ita eſſe adſtrictum legibus ut nihil hac in parte ejus arbitrio liberæque voluntati ſit relictum. Aliàs enim non poſſet dici eum vivificare quem vult. Quæ verba omnino poſtulant ut libertas aliqua Domino Jeſu fuerit permiſſa in deligendis iis qui ab ipſo ſint vivificandi, liceatque illi quoſdam ad vivificationem non eligere ſed repudiare. Idem poſtulat etiam Regia Chriſti poteſtas. Rex enim non eſt qui ita legibus eſt adſcrictus ut nil niſi quod iis eſt definitum ipſi liceat agere. Is enim tantùm ſervus eſt, ac miniſter quidam eorum qui leges illas fixerunt, & quorum utilitati illæ ſunt comparatæ. Idem requirit ſeſſio ipſius ad Dei dexteram, quæ aliqua ex parte ſupremam & à ſuperiore poteſtate non definitam nec limitatam poteſtatem complectitur. Ade quòd ſi Dominus Jeſus ita eſt adſtrictus legibus Dei, ut voluntas ejus per omnia eſſet legibus conſtricta, & ſic eatenus nequaquam libera, nihil ejus miſericordia & ut ita loquar ϛυμπαθεία nobis prodeſſet, quam tamen Deus illi conſultò voluit ingenerari, deque ea nobis conſtare: ut tanto firmiorem de auxilio quod ab illo requirimus ſpem conciperemus. Atqui ejus affectûs erga nos nulla erit vis, nec ulla major ex eo ad nos manabit conſolatio, quod Domini Jeſu, qui non modò naturâ ſuâ nobiſcum conjunctus eſt, ſed & animam ſuam pro nobis poſuit, & nos fratres ſuos appellare non erubeſcit, curæ ſimus commendati, & ſalus noſtra univerſa in ipſius manu ſit poſita; quàm ſi Deus ipſemet ſuâ perſonâ hæc omnia adminiſtraret. Hoc enim pacto non magis moveri poſſet Domini Jeſu voluntas ad nos juvandos, quàm ipſæ leges quibus eſſet adſtricta: niſi quòd Domini Jeſu voluntas id exſequeretur quod leges omnino juſſiſſent, & cùm leges illæ à Dei erga nos voluntate & affectu fuerint profectæ, tantus eſſet Domini Jeſu affectus, quod ad vim & effectum attinet, quantum in ipſo Deo concipere poſſumus. Verùm conſiderandum eſt quouſque hæc libertas ſeu abſoluta Chriſti poteſtas extendatur, & quatenus rurſus legibus Dei ſit adſtricta. Atque ut ab hoc poſteriori faciamus initium; Siquidem Dominus Jeſus ſupremâ poteſtate ideo à Patre donatus eſt, ut ipſius de ſalute noſtra voluntatem ad exitum perducat: Dei autem voluntas eſt, ut ii tantum qui per Chriſtum in ſe credunt, ſerventur, cæteri damnentur; conſequitur eatenus Domini Jeſu poteſtatem limitatam eſſe, quatenus neminem in ſe ac in ipſum Deum credentem ſervare poteſt, cæteros verò damnare. Breviter, Novi Fœderis legibus, quæ non à Chriſti ſed à Dei voluntate ſunt profectæ, (Deus enim doctrinam illam in qua tota Novi Fœderis ratio continetur Domino Jeſu promulgandam primum tradidit, unde is eam non ſuam ſed Patris ſui à quo ſit miſſus doctrinam eſſe dixit) poteſtas Domini Jeſu eſt definita. Fœdus enim Novum, credentibus in Chriſtum ſalutem promittit, cæteris exitium minatur. Jam quia fides in Chriſtum in ejuſdem Novi Fœderis doctrina eſt deſcripta, & leges certæ à Deo ſunt fixæ illis omnibus obſervandæ qui fidem iſtam ſalutarem habere velint; illas quoque mutare, aut ab iis in judicando diſcedere Domino Jeſu non licet. Verumtamen, ut id quod priore loco poſuimus etiam exſequamur; quia generalis Novi Fœderis lex de credentibus ſervandis, & incredulis damnandis, vel ſecundùm rigorem accipi poteſt, vel etiam ſecundùm quandam æquitatem, quæ iterum latitudinem quandam habet, & à jure ſtricto vel longius vel minus longe recedit, ac benignitatem juſtitiæ nunc magis nunc minus

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

miſcet, ſeveritatemque temperat; Hîc primum libertatem arbitrii & poteſtatis Domini Jeſu locum habere cenſendum eſt; ita ut qui ſi ſtrictè Novi Fœderis leges ſumantur, damnari poſſet, quià nempe aliquid fidei ipſius defuiſſet, æquitate & benignitate Domini Jeſu ſervari queat. Itaque quouſque æquitas in accipiendis Novi Fœderis legibus & decretis locum habet, eouſque poteſtas ipſius extenditur. Habet autem æquitas locum ibi ubi fides eſt, hoc eſt ſpes immortalitatis firma per Chriſtum in Deo collocata, ejuſmodi pietatem ex ſe pariens, ut quis præcepta Domini Jeſu quæ cognita habet, pro viribus exſequatur. At fieri poteſt ut quis non omnia præcepta Domini Jeſu habeat cognita, & ſic non omnia exſequatur, exſequuturus ſi cognita haberet. Quanquam iſta ignorantio legum univerſalium non prorſus hominem excuſat, nec omni culpâ vacat; interdum tamen aliqua ſaltem excuſatione & veniâ digna eſt, nempe ſi quis exiguam habeat ad aliquod præceptum cognoſcendum occaſionem, aut per ſemet ipſum inquirendi facultatem: ſi quis eo loco vivat ubi contrarium vel ab omnibus vel à maxima parte doceatur, iſque doctrinam aliquam falſam quæ iſti cognitioni obſtat, unà cum materno lacte imbiberit: ſi rationes in ſpeciem plauſibiles, quas ſolvere ipſius non ſit, obſtent: præſertim ſi appareat aliquid tale quod præcepto illo Chriſti prohibetur, à Deo ſub Lege vel apertè permiſſum, vel etiam præceptum fuiſſe, ita ut divina authoritas homini ad peccati illius cognitionem aliquomodo obſtet; contra verò verba quibus Dominus Jeſus præceptum illud complexus eſt, videantur aliam aliquam explicationem admittere. Quale eſt verbi gratiâ præceptum de vindicta ne per magiſtratum quidem repetenda, & ſi quid eſt ſimile. Hujuſmodi ergo præcepti ignoratio & neglectus fidem ejuſmodi hominis reddit imperfectam, & ſi rigide cum eo ageretur, etiam vi Novi Fœderis poſſet eum à ſalute æterna excludere: ſed æquitas benignitaſque Domini Jeſu ei ſuccurrere poteſt; præſertim ſi ejuſmodi homo aliis quibuſdam virtutibus inſigniter excellat, atque inprimis charitate, de cujus vi alibi diſſeruimus. Idem fortaſſe ſtatui poteſt de eo qui affectum aliquem aut peccatum quod hominibus aliàs ſoleat eſſe familiare, nec ita turpe ut ipſa humana ratio ab eo prorſus abhorreat, non ita devicerit, ut habitum iſtius virtutis quæ in illo affectu domando cernitur, aut peccato illi opponitur, comparaſſe dici queat: in eo tamen vitio domando laboraverit; ſed vel ob naturæ pravitatem quandam, & ad vitium iſtud proclivitatem, vel ob inveteratam conſuetudinem, quæ nonnunquam ipſâ naturâ eſt robuſtior, vel ob alia externa impedimenta validaque ad peccatum incitamenta, illud prorſus expugnare nequiverit. Huic quoque ſi aliàs virtutibus egregiis ſit ornatus, ſi velit Dominus Jeſus miſericordiam oſtendere poteſt: maximè ſi aliorum piorum precibus adjuvetur. Aliorum graviorum vitiorum alia eſt ratio: & prout peccati alicujus turpitudo, vel ob ipſius rationis naturalis judicium, vel ob apertum Domini Jeſu mandatum eſt manifeſtior, tantò minus hominem excuſat. Hoc tamen addimus, fieri nonnunquam poſſe ut peccatum aliquod naturâ ipſius inſpectâ ſit altero gravius, facilius tamen condonari poſſit, quia plura quominus illud pro peccato agnoſcatur obſtant. Quod tum fit inprimis cùm ipſum peccatum aliquod ab iis qui res divinas tractant, & ſapientiæ cœleſtis nomine maximam authoritatem obtinent, pro particula aliqua cultus divini habetur. Quanquam hac de re haud temere quicquam ſtatuendum eſt: neceſſeque foret inſignem aliàs hujuſmodi hominis eſſe probitatem, & in Deum Chriſtumque amorem, cui tale peccatum condonari à Domino Jeſu deberet: præſertim cùm dixerimus licere Domino Jeſu, non tantùm aliqua ex parte eligere vivificandos; ſed etiam repudiare. Hæc ergo prima eſſe videtur & prope maxima libertatis Domini Jeſu in ſalutis noſtræ negotiò pars; eaque videtur regiæ poteſtati convenientiſſima. Regum enim proprium eſſe videtur, aliquid de ſtricto jure, etiamſi illud non pro ſumma injuria ut vulgò loquuntur, imò ne pro injuria quidem habendum ſit, remittere, & benignitate quadam legum vim temperare.

Altera, & priori admodum vicina iſtius libertatis ſeu ἐξουσίας pars in ſpirituali vivificatione cerni videtur. Ea verò nihil aliud eſt, quàm quòd homines ignorantiæ & peccatorum tenebris oppreſſos, luce veritatis cœleſtis pro voluntate ſua colluſtrat, & ex hac animæ morte veluti in vitam revocat. Qua in re late patet Domini Jeſu poteſtas: Licet enim ei quibus vult, quando, & per quos vult, quo denique libet modo veritatis cognoſcendæ occaſionem ac facultatem præbere, & ad quæ vult regna, provincias, urbes, homines, Euangelium ſuum mittere aut tranſferre. Et quanquam homines probi animi, qui ejus oves jam dici poſſunt, ut ex Johannis cap. 10 conſtat, ejus curæ hac in parte potiſſimùm ſunt commiſſi; tamen licet quoque Domino Jeſu ad eos etiam Euangelium ſuum mittere qui apti ſunt ut tales fiant, nondum autem reipſa ſunt. Deinde inter eos ipſos qui probi ſunt animi, licet ei diſcrimen aliquod facere, ut aliis prius, aliis poſterius, aliis majorem aliis minorem cognoſcendi euangelii præbeat occaſionem. Et hac quidem in parte tanta videtur eſſe Domini Jeſu libertas ut non ſemper iis qui probiores cenſendi ſunt, qui externam etiam morum probitatem quandam quæ quidem in homines euangelii ignaros cadit, cum animi ſinceritate conjungunt, aut prius aut majorem largiatur euangelii cognoſcendi facultatem; ſed interdum iis qui animi quidem probitate aliqua ſunt præditi, ſed moribus & factis externis admodum ſunt corrupti, cùm poſſit non minor, imò etiam major ex horum converſione Deo Chriſtoque naſci gloria, quam ex illorum. Et hæc libertatis imperii Chriſti pars, cum ſuperiore in Johannis loco conjungi poteſt: præſertim quum paulò inferius etiam de ſpirituali vivificatione mortuorum quam is voce ſua effecturus erat ſit ſermo.

Sunt præter hæc alia etiam in quibus poteſtas Chriſti ἀνυπεύθυνος, & legibus ſuperioris poteſtatis non adſtricta cernitur, idque potiſſimum in gubernatione Eccleſiæ jam conſtitutæ. Nam etſi ejus gubernatio hac generali lege ſit adſtricta ut ea ad Eccleſiæ, modò ne ſit contumax, ſalutem tota dirigatur; quæ ſi contumax fiat atque eſſe pergat, graviſſime puniatur, ac tandem rejiciatur; tamen quia hæc lex admodum eſt generalis, multa ſpecialia ac ſingularia ſub ea comprehenſa ipſius arbitrio libero ſunt permiſſa. Primum ergò videndum eſt quæ libertas ſit Domini Jeſu in Eccleſia officium ſuum faciente, in quam quidem nil niſi beneficia ſua confert, etiamſi nonnunquam ſecus videatur, gubernanda. Deinde quænam in Eccleſia ab officio ſuo recedente. Quod ad prius attinet, ſiquidem diximus Dominum Jeſum eam gubernare Eccleſiam quæ officium faciat, benefaciendo tantùm; in beneficiis vel in eam univerſam, vel in certas aliquas perſonas quæ in ea exiſtant, libertas illa verſabitur. Poterit ergo Dominus Jeſus pro ſuo arbitrio, Eccleſiam aliquam nunc majore nunc minore ſpiritualium quin etiam temporalium beneficiorum copiâ donare. Quanquam temporalia parcius in Eccleſiam conferre ſolet, & non ſine neceſſitate, pietati aut virtutis promotioni aliquomodo ſerviente. Poteſt etiam pro arbitrio ſuo miniſteria in Eccleſia diſtribuere, & vel hos vel illos homines ad publica in Eccleſia munera excitare, eoſque donis ſuis ad eam rem neceſſariis inſtruere. Quinetiam actiones illas ſive omnibus communes, ſive aliquibus peculiares, ad cultum divinum & religionis promotionem aliquomodo pertinentes, quarum infinitus eſt numerus, pro voluntate

ſua

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ſua dirigere. Præterea quod ad mala ſeu afflictiones attinet, eas præſertim quæ ad explorandam Chriſtianorum hominum fidem in Deum, patientiam ac pietatem pertinent; quales inprimis eæ ſunt quibus ob veritatis profeſſionem ac virtutis ſtudium ſunt obnoxii: eas nunc Chriſtus à piis pro arbitrio ſuo eo quo placet modo ac ratione avertit, nunc immittit, nunc mitigat, nunc intendit, prout nominis ſui gloriæ, & ſuorum ſaluti conducit; & ſimul etiam vires ad eas ſuſtinendas ſubminiſtrat: idque non uno modo, nec eadem menſura: aliis externa ad patientiam & conſtantiam ſufficiunt media, ut admonitiones, exempla, & ſi quæ ſunt alia quæ aliquid hic momenti habere poſſunt: aliis interius divini ſpiritus robur indendum eſt: unde videmus interdum eos qui aliàs fuerunt imbecilliores, majore cum alacritate & gaudio tormenta morteſque ſuſtinere quàm eos qui aliàs fortiore fuerunt animo, & ad patiendum paratiores.

Quod ad poſterius attinet, hoc eſt ad modum illum gubernandi Eccleſiam, officium ſuum non facientem, qui quidem ejus ſit proprius; (Nam aliàs ſunt quædam hujuſmodi etiam Eccleſiæ cum priore ſeu officium faciente communia: cùm non ſtatim ubi officium Eccleſiæ vel langueſcit vel ceſſat, beneficentia etiam Chriſti deſinat) ut is rectius intelligatur, Eccleſia iterum diſtinguenda eſt in eam quæ non ſit plane contumax, ſed ſanabilis, & in eam quæ contumax ſit, atque ita inſanabilis vel jam ſit vel evadat. In priore gubernanda duplici potiſſimum ratione cernere licet poteſtatis Domini Jeſu libertatem. Nam primò certum tempus pro arbitrio definire poteſt, intra quod niſi reſipiſcat, ab eo puniatur. Deinde in ratione & modo quo eam Eccleſiam ad reſipiſcentiam reducere conetur, pro voluntate ſua agit. Nam nunc levioribus, nunc aſperioribus uti poteſt ad eam rem perficiendam mediis. Levioribus ſi v. g. vel beneficiis aliquibus eos ſibi devinciat, vel pios homines & zelo divinæ gloriæ fervidos excitet, qui Eccleſiam illam emendent. Aſperioribus, ſi vel terrorem pœnarum, vel ipſas pœnas illis immittat atque infligat: in quibus ipſius caſtigationibus tum quod ad afflictionum genera attinet, tum quod ad modum & perſonas quas illæ proxime attingunt, magna & prope infinita eſt varietas, in qua Domini Jeſu libera voluntas verſatur. Quod ad Eccleſiam contumacem & tempus emendationi ſuæ præſtitutum negligentem attinet, eam à Domino Jeſu certum quidem eſt puniri: ſed id variis modis fieri poteſt, qua itidem in re ejus libertas cernitur. Nam vel cœcitate ſpirituali hujuſmodi homines puniri poſſunt, vel pietatis exercendæ facultas & occaſio eis eripi, aut aliis graviſſimis divinis ſuppliciis in hoc ſeculo ſubjici queunt: quod idem quoque de iis dictum volumus, quibus cùm lux veritatis affulſiſſet, eam tamen recipere noluerunt. Nam ibi quoque varietas judiciorum divinorum locum habet, & ſic quoque libertas voluntatis ac poteſtatis Domini Ieſu. Id enim in univerſum notandum eſt, quando leges à Deo fixæ quibus poteſtas Domini Ieſu circumſcribitur, in circumſtantiis quibuſcunque varietatem admittunt, ita ut legibus iis ſalvis aliquid vel fieri vel omitti queat, & ad finem ad quem gubernatio Chriſti ex Dei voluntate tendere debet, pluribus poſſit perveniri modis, ibi ſemper libertati voluntatis Domini Ieſu ejuſque arbitrio electionem eſſe permiſſam. Illud tantum addimus, quod non tantùm generalibus legibus poteſtas Domini Ieſu à Deo ſit circumſcripta, ſed etiam ſpecialibus quibuſdam ipſius decretis, quæ ei mutare non licet: qualia ſunt ea quæ in Apocalypſi ſunt deſcripta, aut fortaſſe etiam in propheticis ſcriptis olim deſignata. Quanquam pleraque ſint ejuſmodi ut in iis rurſus magna rerum ſit varietas. Et licèt aliquatenus rerum circumſtantiæ ſint definitæ, ut tempus, præſertim laxius ſumtum, regiones, urbes, & ſi quæ ſunt ſimilia, tamen aliqua ratione in iis quæ ab ipſo Deo non ſunt deſtinata, poteſtas libera Domini Ieſu apparere poteſt. Ad ſingularia etiam hæc, à Deo decreta vel decernenda, jure referimus ultimi judicii diem, quem pater in ſua poteſtate poſuit. Loquuti autem hactenus ſumus de libertate poteſtatis Domini Ieſu in ipſos tantùm homines, & ea quæ in hominibus cernuntur. Intelligi autem facile poteſt, etiam in gubernatione rerum inviſibilium, ut Angelorum & dæmonum, illum eandem habere.

In Johannis Euangelii quodam capita, cap. 5.

HÆc dico. Addit hæc verba ut occurrat illorum interrogationi: Cur illud produceret, ſi illo non egeret? Propter vos inquit Dominus, non propter me. Quaſi dicat, Ego illo non egeo, nam *habeo majus*: vobis tamen commemorandum eſt, ut quia Iohannem magni feciſtis, & teſtimonium ipſius ultro publica legatione decretâ & inſtitutâ exquiſiviſtis; *ſervemini*, id eſt teſtimonium iſtud ne ſpernatis, atque ita illi credendo, ac proinde me pro ſervatore veſtro recipiendo ſalutem conſequamini.

Verſ. 35. *Ille erat lucerna ardens.* Comprobat ſuperiorem ſententiam, ut oſtendat magnam iſti teſtimonio ineſſe authoritatem, nec ſe illo non egere, quia illud levis momenti eſſe putaret. Quaſi dicat; Et ipſi etiam iſti teſtimonio vos omnino fidem adhibere debetis: Magnus enim iſte vir fuit, illuſtre in populo Dei lumen. Metaphora Sacris Literis uſitata, qua res & perſonæ præſtantes ac à Deo dilectæ lucis nomine vocantur. Facit id ad Iohannis munus & functionem commendandum. Rem autem eandem quòd vir inſignis & excellentibus à Deo donis ornatus eſſet, non contentus his vocibus *lucerna ardens* expreſſiſſe, addit explicationis & majoris ut ita dicam intimationis cauſa, *& lucens.* Hoc verò ipſorum etiam teſtimonio comprobat. Sed ita ut ſimul illorum perverſitatem perſtringat.

Vos autem voluiſtis ad horam exſultare in ejus luce. Quaſi dicat; Quod quidem & vos agnoviſtis, nec negare poteſtis vos gaviſos eſſe tanto in viro conſpectis dotibus, magnique illum feciſtis, & ad illum quid facto opus eſſet, exquirentes conveniſtis. Verum quæ veſtra perverſitas eſt, & quod erubeſcere debetis, ad horam, id eſt citò iſte affectus bonus in animis veſtris reſedit, vix ad momentum duravit, ſtatim in illo zelo deferbuiſtis, qui ſi ut debebat diutius in vobis fuiſſet, næ vos & meorum dictorum veritatem conſpiceretis, & veſtræ ſaluti melius conſuleretis.

Verſ. 36. *At ego teſtimonium habeo majus Johannis.* Non Iohanne, ut vetus interpres vertit, quod obſervarunt etiam alii. Sequitur Apodoſis imparium, quam per particulam adverſativam At ſubjungit antecedentibus. Quia Iohannem ipſum laudaverat, ac proinde teſtimonium ipſius: quaſi rationem ſimul reddens cur nihilominus ipſius teſtimonio non egeret, quia videlicet majus haberet. Quaſi dicat: Magnum quidem eſt hoc teſtimonium, & dignum cui vos acquieſcatis; magnus enim ille vir fuit, & inſigne populi Dei lumen; non tamen ego illo coram vobis nitor: quia longe luculentius & amplius habeo. Quodnam autem illud ſit, exprimit ſtatim, *opera enim* nempe illa miraculoſa, tot & tanta, ac cum bono hominum perpetuo conjuncta, *quæ dedit mihi pater*, id eſt, quorum edendorum facultatem & jus tradidit, imò *ut ea perficerem*, mandavit ac præcepit, *teſtantur de me*, id eſt demonſtrant & oſtendunt. Teſtari enim propriè nonniſi perſonarum eſt, *quod pater miſerit me*, id eſt quòd ego ſim filius Dei, & hanc de qua ſuperius diſſerui poteſtatem judicandi habeam. Et hic enim videtur vox mittendi latiùs ſumi quàm ut ſolam miſſionem propriè ſic dictam ſignificet. Miracula igitur Chriſti, fuerunt teſtis ille intaminatæ fidei.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Miracula inquam, ut Chriſtus addit, quæ ipſe fecit, & numero multa, & amplitudine magna, ac omnem vim creatam, qualis eſt Satanæ, excedentia. Quod ideo repetimus, ut obſtruatur os illis qui quum nec tot nec tanta miracula hodie ciere poſſint, illis tamen ſe jactitant, & ab illis authoritatem Eccleſiæ ſuæ adſtruunt. Ut taceam nunc præſupponi à Chriſto tacitè, non illa miracula ideo à ſe patrata fuiſſe, ut homines à Deo ad idola traduceret. Scimus enim præmonitos eſſe Iſraëlitas à Domino, ne tales prophetæ, utut magna ſigna ederent, fidem apud homines invenirent.

Verſ. 37. *Et qui miſit me Pater*, &c. Verba ſubobſcuriora, & varias ab interpretibus explicationes ſortita. Quidam enim teſtimonium id Patris referunt ad teſtimonia Scripturæ veteris inſtrumenti de Chriſto: nonnulli ad id quod contigiſſe in baptiſmo Chriſti legimus. Sed quum illa de Meſſia quidem teſtentur, Meſſiam autem eſſe Jeſum non indicent: hoc verò non ſit veriſimile omnes vidiſſe, ut illo loco docuimus; obſcuro ſatis & ad eludendum facili uſus fuiſſet teſtimonio: quum tamen Patrem in teſtimonium advocaturus, maximè illuſtre & omnibus notum proferre debuiſſet. Videtur igitur dicere, eo ipſo Patrem teſtari, quia illa miracula ipſe faceret, quorum faciendorum ille jus ac facultatem Chriſto dederat. Quaſi dicat, Atque ita ipſe Pater qui me miſit teſtatus eſt de me, quatenus videlicet mihi jus & potentiam iſta miracula patrandi largitus eſt. Maluit autem præterito uti *teſtatus eſt*, cùm de operibus dixiſſet, *teſtantur*. Quod obeſſe huic interpretationi noſtræ videri poterat, quia nimirum ſtatim ac ipſi facultatem illam largitus eſt, imò eo ipſo cùm illi eam daret teſtimonium iſtud ipſi perhibuit: eſſetque iſtud quod in præſenti de operibus aſſeruit continuatio velut iſtius quod in ipſo ſtatim muneris Chriſti exordio factum eſt.

Neque vocem ejus audiviſtis unquam. Eorum verborum cùm ſenſus tum nexus ſubobſcurus eſt, & varie explicatur a variis. Omnium autem ſimpliciſſimus videtur iſte, ut, quemadmodum ſupra innuimus, à fide dictis ſuis facienda ſenſim delabatur ad eorum redargutionem, malitiæque ac perverſitatis ipſorum exprobrationem. Quaſi dicat, Sed quid ego verba in caſſum profundo, & vos teſtimonii hujus authoritate ad frugem revocare volo, de quibus non eſt ſperandum ut illud recipiatis? cùm ipſum patrem meum non noritis, ideoque de tanti teſtis authoritate recte judicare non poſſitis. Verba autem *Neque vocem ejus unquam audiviſtis, neque ſpeciem ejus vidiſtis*, etſi proprie alias intelligi & accipi poſſint, hic tamen proverbialem in ſe ſignificationem continere videntur, ad denotandum quod penitus non norint Patrem: quia videlicet unumquemque vel ex ejus voce ac ſermone, beneficio auditûs, vel ex ſpecie exteriore, oculorum interventu cognoſcimus.

Verſ. 38. *Et ſermonem ejus non habetis in vobis manentem.* Comprobat id quod aſſeruerat ab effectu: quod videlicet neque voluntatem Dei noſſent, neque ſecundum eam viverent. Quaſi dicat, Neque illud quod vobis præcipit curatis, aut ſermo illius vos ulla ex parte afficit. Quod ipſum deinde ex eo comprobat, *quia quem miſit ille huic vos non creditis*, id eſt mihi, doctrinamque meam pro vera & cœleſti recipere non vultis.

Verſ. 39. *Scrutamini Scripturas.* Vox ἐρευνᾶτε indicandi eſt, non imperandi. Non enim hic mandat quid faciendum illis eſſet, ſed tantum indicat quid facerent. Eſt enim hic verſiculus cum ſuperiore connectendus, ut ille adverſativam hujus contineat. Pergit videlicet in exprobranda illorum perverſitate & amentia; quam tanto majori digniorem oſtendit reprehenſione, quanto magis à propria conſcientia convinci, & ad ſanitatem mentis, ſi modò vellent, citius revocari poſſent. Quaſi dicat; Et ſanè mirum eſt, vos ſcrutari ſcripturas, *quia vos videmini vobis in ipſis vitam æternam habere*, id eſt, quia exiſtimatis in illis eſſe deſcriptam rationem ac modum vitæ æternæ conſequendæ, adeoque vos poſſe illarum ope vitam æternam conſequi: *nec tamen vultis ad me venire*, id eſt me pro doctore & Meſſia veſtro recipere, *ut vitam habeatis*, ut reipſa id conſequamini quod in Scriptura quæritis. *Et illæ ſunt quæ teſtantur de me.* Cum Scriptura ipſa vos ad me mittat, & eo ipſo quum Meſſiæ, ideoque mihi teſtimonium perhibet, vobis indicat ut me conſulatis, qua tandem ratione id quod in ipſa anxie quæritis, conſequi poſſitis. Ex quo tanto major apparet contumacia veſtra. Non dicit autem ſimpliciter, quia in ipſis vitam æternam habetis, quod verum eſt quatenus Scriptura veteris teſtamenti digitum intendit ad Chriſtum, qui vitæ æternæ conſequendæ rationem nobis aperit: ſed *vos videmini*, quia videlicet non eatenus in Scriptura vitam æternam ſeu rationem illam conſequendi contineri putabant, quatenus illa ad Chriſtum mittebat, ſed ſimpliciter quaſi in lege Moſis contineretur: ut qui nonniſi terrena quæque de Meſſia ſomniarent; & terrenum aliquem regem futurum exiſtimarent. Ex quo etiam illud pariter perſpici poteſt, quàm elumbe ſit argumentum ex hoc loco probantium, vitam æternam in veteri fædere eſſe promiſſam, idque in Scriptis illis contineri. Primò enim non aſſerit hîc Chriſtus, vitam æternam in illis contineri, ſed tantùm ita ſuis adverſariis viſum eſſe. Deinde utut contineretur tanquam promiſſa, non tamen ſine Chriſto promiſſam eſſe oſtendi poſſet, cùm manifeſtè Chriſtus doceat, ad ſe omnino veniendum eſſe qui illam reipſa habere velit.

Verſ. 41. *Gloriam ab hominibus non capto.* Nec hujus ac ſequentis verſiculi ſenſus in aperto eſt, propter conciſam loquendi rationem. Cenſent vulgò occurri iterum cogitationi adverſariorum Chriſti, qui poterant dicere, Chriſtum ea dicere ut laudetur, & auram ſibi populi colligat: ſe verò non poſſe id in illo ferre, quum gloria Dei ſit ipſis omnibus hominibus ac rebus antiquior. Utrumque igitur putant hic negari à Domino. Sed ſimplicior videtur futurus ſenſus, ſi dicamus, Dominum inſtar epiphonematis cujuſdam concludere ſuperiora. Quaſi dicat, Ita igitur jam videre poteſtis, me gloriam ab hominibus non captare. Videtur enim reſpicere ad illa verba, *ego autem non ab homine teſtimonium accipio*, quum tanti teſtis authoritate & advocatione me tueri poſſim. Verùm quicquid ego dicam, nihil id vos movebit, neque afficiet, quia *novi vos charitatem Dei non habere in vobis*: id eſt probe mihi cognitum & exploratum eſt, vos utut id præ vobis feratis, non amare Deum. Charitas Dei paſſive ut patet reſpectu Dei hîc eſt accipienda.

Verſ. 43. *Ego veni in nomine Patris*, &c. Inſiſtit cæptæ objurgationi, & improbitatem illorum exaggerat, à contrario oſtendens, ita illos eſſe comparatos, ut qui Chriſtum authoritate Patris munitum ſpernerent, parati eſſent recipere impoſtores, qui ad ipſos nulla cœlitus authoritate inſtructi, proprio motu & arbitratu venirent. Poſſunt autem iſta verba ſuperioribus annecti, ut ab effectis Chriſtus probet illos charitatem Dei in ſe non habere. Secundùm priorem acceptionem ſenſus erit ejuſmodi: Tanto autem deteſtabilior eſt hæc veſtra improbitas, quòd me qui venerim in nomine Patris non recipitis, & tamen ita comparati eſtis, ut alium qui, &c. Secundùm poſteriorem talis: Nullam autem vobis in eo à me injuriam fieri, & recte hoc à me vobis objici, genius iſte veſter & inductio animi luculentiſſime teſtari poteſt. Me enim *non recipitis* id eſt mihi non creditis, me pro doctore & Meſſia veſtro non habetis, qui *veni in nomine Patris mei*, id eſt qui vos alloquor authoritate Patris, à quo ſum ad vos miſſus, & qui mihi hoc munus vos erudiendi & ad pœnitentiam vocandi demandavit. Interim verò tales eſtis, ut ex moribus veſtris id apertiſſime colligi poſſit, vos recepturos alium, illique fidem & aſſenſum commodaturos, ſi venerit *in nomine ſuo*: id eſt, ſi nullo cœleſti mandato & authoritate revera nixus, utut id præ ſe tulerit, provinciam vos docendi, & ad ſui cerebri figmenta vos pertrahendi arripuerit. Loquitur in genere de omnibus impoſtoribus & pſeudodidaſcalis, qui vocationem & miſſionem aliquam divinam jactarent, revera tamen ea carerent, & etiamſi miſſi non eſſent, & propriæ tantum voluntatis œſtro perciti, provinciam

aliis

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

aliis præeundi, & ſuis phantaſmatis eos irretiendi capeſſerent. Ut enim *venire in nomine Patris*, eſt non ſolùm id præſeferre, ſed etiam revera eſſe miſſum à Patre, & inſtructum jure atque authoritate, ſeu Patris authoritate, homines alloqui; ita *venire in nomine ſuo* eſt non eſſe revera à Patre miſſum, nec ulla ab ipſo homines alloquendi authoritate inſtructum, ſed ex propria id libidine facere, utut illud obtendatur. Semper enim hoc ſubaudiendum eſt, cùm de iſtis impoſtoribus agitur, qui nunquam ita candide cum hominibus egerint (neque enim operæ pretium tuliſſent) ut à ſe illa conficta eſſe dicerent quæ hominibus ingerebant, ſed ſemper ſuis ſomniis ſuperiorem vim obtenderunt, & cœleſti revelatione pruriginem improbæ temeritatis ſuæ palliarunt.

Verſ. 44. *Quomodo vos poteſtis credere.* Altius aſcendit, & ipſius illius fontis quem verſ. 42 tetigit, ex quo incredulitas illa profluebat, venam aperit, nempe ambitionem & gloriolæ humanæ ſitim. Quaſi dicat; Et quid mirum vos charitatem Dei in vobis non habere, cùm voſmet ipſos tantopere ametis, & non ut à Deo laudemini & approbemini curetis, ſed in eo ſolo tantum ſitis toti ut alii aliorum laudem & approbationem mereamini: hoc unicum vobis in voto eſt digito monſtrari & dicier hic eſt. Qui autem ſunt tales, non eſt ut ab eis fidem in me exſpectes. Vel ſi mavis, ita: Quid multis opus? Cùm vos & mores veſtros intueor, ne poſſe quidem vos mihi credere quandiu tales eſtis, video. Itaque non eſt quod vos teſtimonio iſto quod jam protuli, ad adjungendum verbis meis fidem ulterius compellam. *Quomodo poteſtis credere?* Id eſt non poteſtis credere, ſcilicet mihi, & teſtimonio iſti. Vox credendi ſuppoſita eſt pro voce recipiendi, qua ſuperius eſt uſus. Non poſſe autem eos credere dicit, non ſimpliciter, quaſi id prorſus eſſet impoſſibile: Poterant enim ſi vim ſibi facere & ambitione deſiſtere voluiſſent; ſed ſecundùm quid, & naturâ morum (quos alioqui deponere poterant) gloriolæ videlicet captandæ ſtudio, inſpectâ. Quod genus impoſſibilitatis notavimus etiam. ℣. 30.

Qui gloriam ab invicem accipitis, id eſt qui id tantùm ſatagitis ut ab aliis laudemini, nec id cogitatis, ut legem Dei implentes ipſi placeatis, ſed ut pro talibus qui legem Dei implent, adeoque Deo placent, vulgò habeamini: denique os populi meruiſſe, hoc vobis palmarium, hæc ſumma votorum eſt. Ita exiſtimatio apud homines, & opinio de veſtra ſapientia & pietate, cynoſura vobis eſt & helice, ad quam curſum vitæ veſtræ dirigitis. Exprobrat id Dominus Phariſæis etiam alibi. *Accipitis* autem ponitur pro captatis & venamini, ut etiam ſuperius verſ. 34. & 41.

Et gloriam quæ à ſolo Deo eſt non quæritis. Id eſt, interim tamen gloriam illam veram, & quæ unicè vobis quærenda erat, nihil curatis: id eſt laudem & approbationem divinam ex eaque promanantem favorem ejus, ac denique ſummam felicitatem veſtram. Porro advertendum, lectionem Græcam paulò aliter ſe habere atque illam nobis interpretatio Latina exhibet. Etenim ita legimus, καὶ τὴν δόξαν παρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ οὐ ζητεῖτε. Quæ verba ob vim articuli τοῦ ante vocem μόνου poſiti, ita debere locum iſtum verti docent, *& gloriam quæ* (eſt) *ab eo qui ſolus eſt Deus, non quæritis*: ſenſu plane diverſo ab eo quem nobis omnium interpretum verſio exhibet, *& gloriam quæ eſt à ſolo Deo non quæritis.* Illa enim cùm particula excluſiva eum tantùm à quo gloria proficiſcatur deſcribat, nihil determinat de quali & quanta gloria loquatur, tantùm unde proficiſcatur indicat: hæc autem perfectionem gloriæ omnino denotat. Etſi autem iſta etiam tolerari poſſit, quaſi articulus τοῦ aut ſit infartus, aut potius tranſpoſitus; ſatius tamen eſt illam ſequi, propter eam quæ anteceſſit vocis gloriæ ſignificationem, quam nihil erat neceſſe mutare, & generalius ad certam ſpeciem adſtringere: ut ſenſus ſit, illos favorem hominum & approbationem venari & colligere, de favore autem Patris ſui qui tamen ſolus ſit Deus, eoque omnibus omnino hominibus jure opponi poſſit & debeat, ſecuros eſſe. Participiorum verò cum verbis poſitionem habes cùm alibi tum Epheſ. 1. 20.

Verſ. 45. *Ne putate me accuſaturum vos.* Occurrit tacitæ adverſariorum ſuorum cogitationi, qui iſta audientes, hæc poterant animo volvere: Ex hac quidem tua ratiocinatione promtum eſt colligere, te ſi tui res ſit arbitrii, nos facile in odium apud Deum vocaturum atque adeo nos coram illo accuſaturum. Sed eſt Moſes à partibus noſtris, cui Deus ipſe locutus eſt, & per quem fœdus nobiſcum pepigit. Incaſſum igitur minas iſtas jacis, & delicias facis cùm iſta dicis. Quare occupat Dominus, & utrumque iſtorum ita repellit, ut in adverſariorum caput retorqueat. Non neceſſe videlicet eſſe ut ipſe demum eos apud Patrem accuſet. Eſſe enim alium qui prior illos ſit accuſaturus, atque adeo iſte ipſe Moſes, cujus advocationem ſperarent, & quo ſe patrono tantopere tuerentur. Notandum autem primò cùm dicit, *ne putate me accuſaturum*, non eam eſſe vim ſermonis hujus, quaſi neget ſe omnino accuſaturum, id enim ut mox apparebit, contra eſt; ſed quod ad illos condemnandos, & gratiâ Dei excludendos, non ſit neceſſe ut ille demum accuſet, quemadmodum jam indicavimus, & ante nos explanarunt alii. Deinde voce accuſandi impropriè uſus eſt Dominus: nec enim proprie neceſſe eſt, aliquem ad Deum tanquam ignorantem quid rerum inter homines geratur, deferre. Nullus enim propriè delatoribus & delationibus locus ubi omnia perfecte & exacte ſciuntur. Sed metaphorâ iſta exprimere voluit, quòd quemadmodum delatores in cauſa ſunt ut nefaria facta puniantur, ita iſti qui homines apud Deum accuſare dicuntur, in cauſa ſint cur Deus judicia ſua in illos effundat. *In quo vos ſperaſtis.* Id eſt in quo vos omnem fiduciam veſtram collocaſtis, & cujus vos patrocinio tutos fore ſperatis. Non expreſſit autem cauſam apertè cur ille in cauſa futurus eſſet illorum condemnationis, ſed inſinuavit verſic. ſubſequente: quia videlicet non crederent ipſi Chriſto. Id quod probat, dum ſubjungit;

Verſ. 46. *Si enim crederetis Moſi, crederetis mihi*, id eſt, Hoc autem locupletiſſimum eſt documentum vos fruſtra Moſis patrocinium vobis polliceri, neque adeo ipſi credere, utut id jactetis & præ vobis feratis, quia mihi non creditis & meam doctrinam aſpernamini. Vox *credendi* latius hic uſurpatur, quàm ut ad certam materiam, puta illa quæ Moſes de Chriſto ſcripſit reſtringatur. Negat videlicet ſimpliciter eos Moſi revera credere, utut illo gloriarentur. Argumentum ex eo ſumit, *nam ille de me ſcripſit*, puta tum alia, tum inprimis verba Jacobi Patriarchæ benedicentis Judæ referens, & prophetam inſtar ipſius Moſis ſuſcitandum ex Iſraëlitis, repromittens. Vis argumenti Chriſti in eo conſiſtit, quia non ſit poſſibile, ut aliquis ex animo fidem Moſis doctrinæ adhibeat, id eſt ſecundùm eam mores & vitam ſuam componat, nec tamen Chriſtum, ea vitæ innocentia præditum, tam ſanctam & ſalutarem doctrinam populo annunciantem, inprimis verò tot prodigioſis ſignis & miraculis conſpicuum, recipiat, legens præſertim in Moſe tale quid olim à Deo Iſraëli promiſſum eſſe, & ſciens hanc ſub illa tempora univerſi populi exſpectationem fuiſſe, ut jam jam inſtare tempus præſtandæ illius promiſſionis exiſtimarent. Quibus addendum & illud eſt, receptum tunc inter Doctores populi Iſraëlitici fuiſſe, reperriri multa loca in Moſe, quæ utut ſenſum literalem alium præ ſe ferrent, myſtico tamen ad Meſſiam omnino pertinerent, & de illo primario prolata eſſent. Atque ex his rectiſſime tandem concludit Dominus:

Verſ. 47. *Quod ſi ſcriptis illius non creditis*, in quibus videlicet apertam de Meſſia promiſſionem contineri creditis, impleri autem iſta in me videtis; *quomodo verbis meis credetis?* Non eſt quod ego ſperem, me vobis fidem in me perſuaſurum, & vos ad mentis ſanitatem revocaturum. Argumentum eſt à magis ve-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

riſimili ad minus veriſimile. Si enim quod magis veriſimile eſt, non eſt, neque id quod minus veriſimile eſt erit. Magis enim veriſimile eſt Judæos legi Moſaicæ innutritos & ei ab incunabulis aſſuetos, quamque cum ipſo lacte materno ſuxerint, legiſlatoris ſui quo ſe unice efferrent ſcriptis quæ pro intemeratis haberent aſſentiri, quàm Chriſti verbis, utut tot miraculorum irrefragabili teſtimonio eſſet munitus, quia doctrinam illis novam videbatur afferre: præmonitos autem jam ſe putabant in lege, ne temerè, ſurgentibus prophetis crederent. Et alioqui neſcio quomodo ſemper novitas ſuſpecta cordatioribus eſſe ſolet, tantaque eſt conſuetudinis à multis retro ſeculis inolitæ vis ac authoritas, ut vel errare plerique cum antiquitate malint, quàm cum recentioribus ſapere.

CAP. VI.

CApitis hujus partes duæ ſunt: quarum utraque rurſum duo membra habet. In priore enim duo miracula narrat Euangeliſta, quorum unum ad maris littus, alterum verò in ipſo mari patraverit Dominus. In poſteriore verò etiam duo colloquia, quorum unum alterius cauſa & occaſio fuit.

Pars prior extenditur ad verſ. 22. Membrum verò ejus prius ad verſ. 16.

Prius prioris partis membrum continet miraculum Chriſti cibatorum quinque millium hominum quinque panibus & piſciculis duobus. Cujus narrationem perſequuturus Euangeliſta; primò circumſtantias memorat, temporis, quando, & loci, in quo factum eſt, & occaſionem qua Chriſtus impulſus eſt ad illud faciendum. Deinde quomodo ipſum miraculum factum ſit indicat. Tandem ea quæ illud ſunt conſequuta aperit. Circumſtantia temporis primo voculâ *poſthæc* inſinuatur, id eſt poſt illud colloquium quod Chriſto cum adverſariis ſuis ſub feſtum Pentecoſtes, ut volunt quidam interpretes, interceſſit. Quod tamen non ita accipimus quaſi hoc miraculum continuò & ſine ullius alterius rei interventu iſti colloquio ſucceſſerit; contrarium enim videtur ex aliis Euangeliſtis colligi poſſe: ſed ſimpliciter quòd poſt illud factum ſit. Notandum autem, non ſine cauſa S. Iohannem qui conſultò abſtinuit in ſua narratione hiſtorica ab iis quæ alii memorant, hujus tamen & ſubſequentis miraculi meminiſſe. Propoſitum videlicet ipſi fuit omiſſa ab aliis euangeliſtis referre. Docuimus enim ſupra illum ultimò omnium ad ſcribendum euangelium acceſſiſſe, idque ut veriſimile eſt, poſtquam aliorum quæ nunc exſtant ſcripta vidiſſet. Atqui iſti utut conſtanter hujus miraculi meminerunt, nullam tamen mentionem faciunt ejus quod propterea plebs Jeſum ſalutare regem voluit: imò nec totius iſtius ſermonis cum turba iſta habiti, ex occaſione miraculi iſtius orti: cum igitur ob illam cauſam, tum vel maxime ut ſciretur ex qua occaſione ad ejuſmodi ſermonem de pane myſtico deſcenderit, cùm ipſum miraculum perſequitur, tum omnia quæ inter illud & colloquium ipſum, continuo velut tractu interceſſerunt. Niſi quis & illud attendiſſe Apoſtolum putet quod ipſe de ſermone Chriſti ad Philippum injicit, & prætereunt alii. Sed hoc fortè minutius eſt. *Abiit Jeſus* Jeroſolymâ videlicet egreſſus eſt, & abiit *trans mare Galilææ*, id eſt ſinum lacus Geneſaret, vel promontorium quoddam ejus prætervectus eſt. Non enim voculam *trans* ſignificare quaſi Dominus totum omninò illum lacum trajecerit ex S. Luca patet, qui idem miraculum referens aſſerit illud factum eſſe ad Bethſaida. Atqui Geographicæ tabulæ oſtendunt in eadem continente ſita eſſe Jeroſolyma cum Bethſaida. Veriſimile igitur eſt, Dominum, quum pedibus parcere, vel etiam ſolus cum diſcipulis ſuis eſſe vellet, navem inſcendiſſe, & mari ad illum locum vectum, ſinum quendam ejus trajeciſſe, ſed ita ut promontorium etiam aliquod præterveheretur. Quod eſt colligere ex eo, quia S. Marcus narrat turbam ipſum pedibus antevertiſſe, quod fieri non poſſet ſi recto & non flexuoſo ſinu illuc trajeciſſet. *Tiberiadis* id eſt, quod eſt *Tiberiadis*. Vox enim iſta referenda ad vocem θαλάσσης, id eſt, quod vocatur etiam mare Tiberiadis, ab urbe ſic dicta. Jam lacus etiam ab Hebræis maria vocari notum eſt. Pertinet id ad circumſtantiam loci.

Verſ. 2. *Et ſequebatur eum turba multa.* Videlicet quum cognoviſſet ut Marcus addit, & conjeciſſet quò is ſe conferret. *quia videbat ejus ſigna* Cauſa impellens cur ipſum ſequeretur.

Tertiò loco jam incipit occaſionem facti miraculi referre.

Verſ. 3. *Subiit verò in montem Jeſus*, qui videlicet propè eſſet, *& ibi ſedit cum diſcipulis ſuis*, ut videlicet cum illis ſeparatim colloqueretur & requieſceret. Et id ad circumſtantiam loci pertinet.

Verſ. 4. *Prope autem erat Paſcha.* Id ad circumſtantiam temporis ſpectat, & eſt velut in parentheſi ſcritum legendum; nam ſuperius ſuum locum habuit. Cujus velut ibi oblitus, hîc inſerit: non tam propter Judæos, quàm propter alios. Scripſit enim, ut conſenſus eſt omnium, in Aſia, ideoque addit, *feſtum Judæorum*, terminum vocis Paſchæ explicans, cujus explicationis non egebant Judæi, ſed & nobis alias eſt notus.

Verſ. 5. *Quum ergo ſuſtuliſſet oculos.* Jam propius accedit ad occaſionem & cauſam impellentem: cujus tamen non ita exertè meminit atque alii Euangeliſtæ, proculdubio quia ab ipſis eſſet ſatis expoſita. Suſtuliſſe autem oculos idem hîc ſignificat quod vidiſſe: non quia ſemel tantum oculos ſublevarit, ſed quia ſubinde id fecerit. Sequentia enim, *& conſpexiſſet turbam multam ad ſe venire*, ita accipimus, quaſi turba iſta non ſimul ſed catervatim adventaret, prout quiſque pedibus valeret. Unde etiam antevertiſſe legimus. Porrò in relatione iſtius occaſionis videtur nonnihil Johannes abire à cæteris, qui conſtanter indicant, diſcipulos acceſſiſſe Dominum & rogaſſe ut illos comparandorum ciborum cauſâ dimitteret. Matthæus autem etiam addit, Chriſtum viſis illis miſertum illorum eſſe, & ægrotos illorum ſanaſſe. Quorum utrumque noſter reticet, & occaſionem videtur ipſi Chriſto tribuere, qui Philippum interrogaverit, *unde ememus panes ut iſti veſcantur?* Sed conciliari nullo negotio poſſunt. Quia enim quod alii omiſerant referre, & quod illi retulerant omittere decretum fuerat Johanni; ſtatuendum, à diſcipulis quidem ortam occaſionem, qui ad Dominum acceſſerint, & miſſionem turbæ à Domino petierint, Chriſtum autem audito illorum ſermone alloquutum eſſe Philippum.

Verſ. 6. *Hoc autem dicebat*, nempe ad Philippum. Refert in parentheſi cauſam cur ita Philippum eſſet alloquutus, *tentans eum* nempe explorandæ ipſius fidei, num id fierri poſſe, & quidem à ſe cujus tam multa antea ſigna & prodigia viderat, cenſeret.

Ipſe enim ſciebat, id eſt, non quod illius conſilium exquireret, quo ipſe deſtitutus eſſet, aut quid facto opus eſſet ignoraret. *Sciebat enim*, cauſam allocutionis falſam removet, & veram ponit.

Verſ. 7. *Reſpondit ei Philippus.* Elicuit vocem animi teſtem, & fidei adhuc expertem. Ait enim, *Ducentorum denariorum &c.* Quaſi dicat, Impoſſibile id eſt Domine. Nam ſi ducentis denariis panes emantur, vix ſuffecerint ut aliquid tantùm de illis guſtent, nedum ſaturentur. Tantam autem pecuniæ ſummam unde nos habeamus? Denarius octavam partem Joachimici ſeu thaleri imperialis valuit, ut obſervarunt etiam alii.

Verſ. 8. *Dicit ei unus ex diſcipulis ejus*, nempe Apoſtolis, Apoſtolus etiam ipſe, ut ſtatim explicat Euangeliſta, dum addit, *Andreas frater Simonis Petri.* Contractius iſta tradunt cæteri Euangeliſtæ, ideoque noſter iſtorum meminit. Facit autem id ad meliorem notitiam undenam fuerint iſti panes, poſtmodum miraculo multiplicati.

Verſ.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Verſ. 9. *Eſt puer unus hîc*, nempe in iſta turba, ſive unus ex illis qui huc ad te confluxerunt. *Qui habet quinque panes*, nempe venales. Veriſimile enim eſt turbam etiam comitatos fuiſſe qui venum exponerent, quemadmodum aliàs fieri ſolet ut populi multitudinem tales ſequantur. Neque probabile eſt, iſto ſermone uſuros fuiſſe, ſi aut puer iſte aut etiam panes, alicujus ex Apoſtolis eſſent. Et optimè id quadrat cum illis Philippi verbis, Ducentorum denariorum panes non ſufficient eis. Ita omnibus quæ anteceſſerunt miraculum diſertè expoſitis, jam accedit ad ipſum modum quo Chriſtus in eo patrando eſt uſus.

Verſ. 10. *Dicit ergo Jeſus, facite ut iſti diſcumbant.* Diſcumbere initiò illos jubet, ut doceat ſe velle illos cibare. Diſcumbendi enim & accumbendi ritus cibis capiendis erat proprius. Quia verò multi erant, jubet Apoſtolos ut ipſi imperent illis accubitum.

Addit Apoſtolus, *Erat autem gramen multum in eo loco*, ut doceat locum accubitioni epulari fuiſſe non incommodum.

Tertiò indicat illos paruiſſe, *diſcubuerunt ergo viri.* Viros proprie accipit; nam fœminas & pueros non fuiſſe numeratos, diſerte addunt reliqui Euangeliſtæ.

Jam quod dicit *quaſi quinquies mille* propterea facit ut doceat non ita fuiſſe numerum illum exquiſitum, quin aut ſuperfuerint aut etiam defuerint aliquot, & oſtendat ſimul, ita populum illum numerari hîc atque vulgò fieri ſolet, cùm certus numerus ponitur, etiamſi non adeo accuratè. Addit Marcus accubuiſſe ſigillatim per areolas, partim centenos, partim quinquagenos, ob commodiorem diſtributionem panum, ne cui forte fieret injuria. Et hoc eſt unum ex illis quæ in modo iſtius miraculi perficiendi conſideranda ſunt.

Verſ. 11. *Accepit autem illos panes Jeſus.* Alterum ex illis quæ in patratione miraculi fecit Jeſus, nempe quod panes *accepit* ſcilicet in ſuas manus. *Et gratias egit*, nempe Deo Patri: eodem ſenſu cæteri dicunt ſuſpicientem in cœlum benedixiſſe. Idem enim eſt hoc loco benedicere quod gratias agere. Etſi S. Lucas cùm expreſſe dicat Chriſtum benedixiſſe eis, id eſt panibus, videatur aliquid amplius exprimere voluiſſe. Id enim eſt quòd iſta gratiarum actione panes iſtos conſecraverit, & puros ac ad veſcendum idoneos præſtiterit. Aperte enim Apoſtolus ait, nihil rejiciendum eſſe, puta ex cibis, quod cum gratiarum actione percipitur, quia ſanctificetur per verbum Dei & orationem. 1. Tim. 4. 4, 5.

Diſtribuit diſcumbentibus ut habet vulgata verſio. At Græci codices modum aperte exprimunt, *dedit diſcipulis, diſcipuli autem diſcumbentibus*, Id enim ab eis commodius præſtari poterat, adeoque etiam fieri debebat, ut illi circumeuntes ſingulos nemine prætereito, tantum porrigerent quantum unicuique erat opus. Hoc eſt tertium ex iis quæ in ipſa miraculi patratione facta. In quo jam ipſum miraculum quod mox exprimet Apoſtolus, perfectum eſt.

Cùm autem quæri hic ſoleat, utrum panes iſti in Chriſti, an verò in ipſius turbæ manibus, imò etiam ore creverint; dici non abſurde poteſt, ubique illos creviſſe. Et primò quidem in Chriſti manibus, quem majores bucceas veriſimile eſt porrexiſſe, velut partem demenſi, aut etiam integrum demenſum uniuſcujuſque; tum in ipſius turbæ etiam, quà manibus quà ore, & dentibus: ut nec adeo diminueretur bolorum panis quantitas, licet ex illo dentibus ſubinde detraherent, & plus etiam roboris ad implendos eos haberent quàm naturaliter ſolent.

Verſ. 12. *Ut ergo expleti ſunt*, id eſt ſaturati. Addit id, ut doceat non tantùm guſtaſſe omnes de illis panibus & piſcibus, ſed etiam illis ſaturatos fuiſſe. Et hoc unum eſt quod magnitudinem miraculi iſtius arguit. Alterum quod illam exaggerat, exprimitur in ſequentibus, cum ait, *dixit Jeſus diſcipulis ſuis, colligite quæ ſuperfuerunt fragmenta.* Neque enim frugalitatis ergò, quod aliqui colligunt ex additis à Chriſto verbis, *ne quid pereat*, id fieri mandavit Chriſtus; ſed ad majorem iſtius miraculi amplitudinem oſtendendam: quòd videlicet de tam pauculis panibus & piſciculis, non guſtarunt tantùm tot hominum millia, ſed ſaturati etiam ſunt omnes atque expleti: nec tantum ſaturati, ſed plura fuerunt panum fragmenta, quàm ipſorum panum ratio naturaliter ferre potuiſſet.

Verſ. 13. *Collegerunt ergo, & impleverunt duodecim cophinos.* Cur hîc duodecim cophini reſtant, ubi pauciores erant panes, & piſciculi, aliàs verò cophini ſeptem, ubi panes erant plures, videlicet ſeptem? Ratio ſimplex (cùm adferri poſſit & illa quod libera Domino erat diſpenſatio multiplicationis iſtius) eſt, quod plures hic erant comedentes, quàm ibi: Unde cùm longe plura neceſſe fuerit eſſe fragmenta in quæ frangebantur illi panes, plura etiam debebant eſſe reſidua: ſiquidem veriſimile eſt unicuique illorum cui porrectus erat ille panis, aliquid de illo ſuperfuiſſe, ad ſignificandum unumquemque ad ſatietatem de illo comediſſe.

Verſ. 14. *Illi ergo cùm vidiſſent ſignum*, id eſt miraculum iſtud. Jam deinceps perſequitur, quis fuerit iſtius miraculi eventus, & quæ illud ſubſecuta ſint. Sunt autem numero tria. Primum eſt ſententia turbæ de Chriſto. Alterum intentio & propoſitum illorum. Tertiò factum Chriſti, quo propoſitum illorum fecit irritum. Primum exprimitur in hoc verſiculo, quòd animadvertentes quid ſecum Chriſtus feciſſet, ex miraculi magnitudine colligebant, *Hic eſt verè propheta ille qui venturus erat in mundum.* Id eſt, hic eſt magnus ille patribus noſtris olim promiſſus propheta, nempe Meſſias. Audiverant enim proculdubio à ſuis ſenioribus ſive etiam ipſi legerant, Meſſiam in cujus adventum tunc erant omnes erecti, cum ſignis & miraculis venturum. Adverte autem, turbam hanc, licet ab idololatria alienam, nihilominus tamen non illud quod nunc vulgò ſolent ex iſto miraculo colligere, Chriſtum eſſe naturâ Deum altiſſimum, ſed tantùm eſſe illum prophetam: & utut Meſſiam è cœlo ut carnem humanam aſſumeret deſcenſurum non arbitraretur, venturum tamen in mundum aſſerit. Videlicet non ea tum phraſeos *veniendi in mundum* notio fuit, nec ea poteſtatis miranda faciendi vis, ut hæc quidem eſſentiam divinam, illa autem incarnationem Chriſti argueret.

Verſ. 15. *Jeſus ergo*, &c. Secundum & tertium eorum quæ ſubſequuta ſunt miraculum, ſimul connectit Euangeliſta, quia illud hujus iterum erat cauſa, quemadmodum primum ſecundi. Eſt autem illud quod id animo agitarent, aut etiam fortè jam inter ſe conſilia de eo conferrent, ut ad Chriſtum venirent, *& ipſum correptum facerent regem.* Hoc verò, quod *cum noſſet Chriſtus* nempe miraculoſe & ſine ullius indicio, non habebat enim opus ut illi quiſquam teſtaretur de homine, ut qui ipſius etiam cordis cogitationes noſſet, *ſeceſſit rurſus in montem ſolus.* Id eſt quemadmodum è monte ubi antea quieſcebat, ad illos cibandos deſcenderat, ita poſtquam ejuſmodi illos conſilia agitare deprehendit, ſubduxit ſe illis antequam plane in id omnes conſentirent, aut etiam aliquid tentarent, & quod animo deſtinaverant reipſa aggrederentur. Quæri autem hic ſolet, an ſeceſſerit ab illa turba ita ut ſe illis in momento redderet inconſpicuum. Veriſimile eſt nihil ejuſmodi hîc à Domino factum: ſed ita Chriſtum egiſſe, ut licet illum turba ſecedere videret, nihil tamen ab illo tale quod evenit tentari, ſubodorari poſſit. Teſtantur enim alii Euangeliſtæ, Chriſtum primò coëgiſſe diſcipulos ſuos ut navem ingrederentur, & ſe antecederent, antequam ipſe turbam dimiſſet. Ex quo colligere poterant illum ad ſe rurſum rediturum. Nec obſtat quod iidem teſtantur, illum dimiſſa demum turba ſeceſſiſſe. Poſſunt enim iſta conſiſtere. Chriſtum videlicet turbæ dixiſſe, poſſe jam illos abire, & ita voce ſua illos dimiſiſſe, & ſtatim ab eis in montem ſecedere cœpiſſe: & tamen illos ut ut ipſum à ſe abire viderent, nihil de eo quod ipſe cogitabat ſuſpicatos eſſe, quia videlicet, ut mox dicemus, adhuc

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ſecum eſſe viderent diſcipulos ejus; & utut abiiſſent, ipſum tamen cùm nulla navis ſupereſſet, negotio propter quod ſecedebat abſoluto, ad ſe rediturum. Quod autem ſeceſſit *ſolus*, & non cum diſcipulis, factum videri poteſt propterea, ne aut quod animo agitabat illi perſentiſcerent, aut etiam illum in loco illo, cogitata perficere volentes, quærerent: quod facturi videbantur, ſi illum unà cum diſcipulis aut ſecedere aut etiam ſeceſſiſſe animadvertiſſent. Ita videlicet Chriſtus rem temperavit, ne quid illi cupidius in primo impetu facere attentarent, & interim affectus iſte illorum ſenſim in ipſis morâ ipſâ, dilabentibus aliis ut fit aliò, refrigeſceret.

Verſ. 16. *Ut autem ſerum diei factum eſt.* Continuata narrationis ſerie tranſit ad alterius miraculi, vel potius miraculorum narrationem. Plura enim ſimul fuiſſe mox patebit. Quod hic à Johanne præter ſuum (ut qui ab aliis memorata prætereat) morem, narrari diximus, ut integram hiſtoriam haberemus ejus quomodo ad illud colloquium fuerit perventum, quod ipſe ſibi præcipue memorandum propoſuiſſet. Cumque panibus cibati eſſent ad Bethſaida, colloquium autem interveniſſet Capernaumi, referendum utique erat illud etiam quomodo illuc cùm Chriſtus ipſe & ejus diſcipuli, tum turbæ etiam illæ perveniſſent. Trajectio autem quà Chriſti, quà diſcipulorum ipſius, ut mox videbimus facta eſt miraculoſè. Nunc illud animadvertendum, videri contraria his teſtari Matthæum, qui diſerte ſcribit, Chriſtum primo coëgiſſe diſcipulos trajicere, antequam turbam dimitteret, & poſtquam illam dimiſit, deinde ſeceſſiſſe. Hìc verò ſeceſſiſſe primùm ipſe dicitur, poſtea demum diſcipulos navem conſcendiſſe narratur. Sed re accuratis expenſa, nihil hic contrarietatis eſſe deprehendemus: quia videlicet Matthæus mandatum Chriſti de trajiciendo diſcipulis datum commemoret, Johannes autem factum illorum exponat: & præſertim ſi temporis in quo iſta à Chriſto dicta ſunt, & à diſcipulis ejus facta, brevitatem conſideremus. Cùm enim ut teſtantur alii Euangeliſtæ, dies jam ad veſperam inclinaret, quando turbas cibavit, & tot millium hominum ſaturatio aliquem temporis tractum requireret; neceſſe eſt jam veſperam appetiiſſe quando coëgit diſcipulos ut navem ingrederentur, id eſt, mandatum id illis dedit, & id illis injunxit, in ſe recipiens turbæ dimiſſionem. Cùmque illi jam iter molirentur, & aut in navem inferenda portarent, aut antennas ſolverent, vel etiam navem conſcenderent, tum Chriſtus ſe non morari turbam quominus diſcederet, dixit, & ipſe ſenſim ad montem ſe contulit. Denique etiam ipſo jam crepuſculo diſcipuli ſecundùm Chriſti mandatum navem inſcenderunt, & quia ſe juſſerit antevertere, aquæ ſe commiſerunt. Ita à Matthæo non tam id narrabitur quando præciſe diſcipuli trajecerint, quaſi Chriſti à turba ſeceſſum anteverterint, ſed quo jure illi non exſpectato Chriſto, poſtquam ille ſeceſſerit, navem ingreſſi aquæ ſe commiſerint.

Verſ. 17. *Et ingreſſi navem* ſcilicet diſcipuli. Jam ipſam trajectionem diſcipulorum narrare ingreditur: in qua tria ut mox apparebit miracula evenerunt, & occaſione illius quartum. Jam quod dicit illos iviſſe *trans mare* id ita accipiendum atque verſiculo primo, quòd videlicet ſinum alium lacus iſtius trajecerint. Et Bethſaida, ad quam docuimus miraculum cibationis factum, & Capernaum, in eadem lacus iſtius ripa ſunt ſita. Primùm hic oritur difficultas ex eo, quòd Marcus videatur aſſerere, Chriſtum coëgiſſe diſcipulos ut navigium ingreſſi præirent Bethſaidam. Quod ſi ita eſt, quomodo miraculum illud ad Bethſaida eſt factum? Item teſtatur idem Marcus, imò etiam Matthæus, eos egreſſos eſſe in terram Geneſaret: quomodo igitur verum erit illos navigaſſe Capernaumum? quod hic aſſerit S. Johannes. Sed hoc nullo negotio ita conciliatur, ut dicamus S. Johannem accuratiſſime hic loquentem, & colloquium propter quod iſta ſcribebat ob oculos habentem, ultimum terminum illius itineris exprimere voluiſſe, ad quem eundum eſſet per Geneſaret: alios verò tantùm terminum navigationis explicuiſſe. Niſi quis malit, illos cùm potuerint navigio Capernaumum appellere, vi tempeſtatis ad Geneſaret appulſos, illic navi egreſſos, reliquum itineris pedibus Capernaumum confeciſſe. Sed major difficultas in priori, quam conatur tollere Piſcator, in ſuis ad hunc locum Scholiis. Summa eſt, verba Marci πρὸς βηθσαϊδὰν aut eſſe jungenda cum verbo ἐμβῆναι, ut notetur locus apud quem diſcipuli navem debuerunt conſcendere; aut cohærere cum proximè præcedentibus, deficiente articulo τὸ, quaſi ſcriptum eſſet, εἰς τὸ πέραν τὸ πρὸς βηθσαϊδὰν, ac proinde vertendum, in ulteriorem ripam, Bethſaidæ oppoſitam.

Jam autem tenebræ erant, id eſt nox: additur id propter ſequens miraculum, ut doceatur illos ſolos noctu navigaſſe. Teſtatur enim Matthæus, quartâ demum vigiliâ Dominum ad illos profectum eſſe.

Verſ. 18. *Et mare vento magnò*, &c. Et id propter alterius miraculi, ut mox videbimus, relationem adjectum. Docuimus enim multa ſimul prodigioſa circa hanc navigationem contigiſſe. An verò ventus iſte naturaliter fuerit exortus, an ſupernaturali aliqua vi excitatus, ſupervacuum eſt quærere, nec poteſt definiri: & utrum libet fuerit, res eodem recidet, in magno vitæ periculo fuiſſe diſcipulos Chriſti. Diſerte enim ait Matthæus & Marcus, *Navigium verò jam in medio maris erat vexatum à fluctibus: nam ventus erat contrarius.* Magnitudo autem periculi iſtius patet, cùm ex eo quod Matthæus dicit, eos in medio tum mari fuiſſe jactatos, tum ex eo quod quartâ demum vigiliâ Chriſtus ad eos acceſſerit.

Verſ. 19. *Provecti vero quaſi ſtadia viginti quinque aut triginta*, id eſt circiter. Matthæus dicit eos in medio mari fuiſſe cum jactarentur à ventis.

Conſpiciunt Jeſum ambulantem ſuper mare. Hic duo miracula ſimul ponuntur. Unum explicitè, ambulatio videlicet Chriſti ſuper mare. Implicite alterum, nempe tam velox adventus ipſius ad mare, ut ipſi navi appropinquaret, licèt ipſi tum ſolviſſent cùm ille in montem ſeceſſiſſet. Ubi cùm oraſſe illum teſtentur Euangeliſtæ, non eſt verſimile illum ſtatim itineri ad lacum & poſtea ad navigium ſe commiſiſſe. Et alioqui navigium pedibus conſequi, cùm aliquid præterea itineris ad aquam ſit conficiendum, non eſt naturæ viribus poſſibile. Quin & S. Marcus diſerte teſtatur illum ſolum in terra fuiſſe cùm navis erat in medio mari; circaque quartam demum vigiliam ad eos adveniſſe. Eſt igitur veriſimile Dominum miraculoſè per aëra latum eos conſequutum eſſe. Jam quod ambulationem ſuper mare attinet, quæri vulgo ſolet, utrum corpus maris miraculoſe fuerit ſolidatum, ut ambulationis inſtrumentum eſſet, an verò potiùs corpus Domini fuerit in aëre velut ſuſpenſum, & ope divina, aut angelorum miniſterio ſuſtentatum ne mergeretur. Neutrum hoc eſt impoſſibile: poſterius tamen veriſimilius, id quod ipſa navigii ob maris commotionem agitatio indicare videtur.

Et timuerunt. Spectrum videlicet eſſe putantes, ut addit Matthæus. Quod erat ipſis ſaluti, periculum augere viſum.

Verſ. 20. *Ille verò dixit eis.* Non patitur illos Dominus diu terreri, ſed ſtatim ſolatur, voce ipſis nota compellans illos: quemadmodum ſolemus loqui, cùm alicui quærenti de nobis, aut etiam dubitanti quinam ſimus, & quomodo vocemur, dicere ſolemus, ego ſum, ut ex ipſa voce & ſono agnoſcamur. Ita Dominus reſpondet, *Ego ſum, ne timete.* Id eſt, non eſt quod timeatis, nam ego ſum, veſter Dominus, qui vos adjutum venio.

Verſ. 21. *Voluerunt ergo recipere eum in navim.* Euangeliſtæ alii dicunt, etiam receptum eſſe: unde non ſatis noſtro cum illis convenire videri poſſit. Hinc quidam Græcam phraſin ἤθελον λαβεῖν αὐτὸν quæ ad verbum

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

verbum ſonat voluerunt eum recipere, ita ſunt interpretati, *cupidè ergo receperunt eum*, ſed ſine neceſſitate. Non enim hoc genere loquendi uſus videtur S. Johannes, ut negaret illum fuiſſe receptum in navim, ſed ut mentem diſcipulorum exprimeret, qui ob jactationem in mari & periculum voluerunt ipſum recipere (prout etiam receperunt) verùm id non fuiſſe neceſſe, quia ſtatim extra periculum fuerunt, & navis ſolito citius imò ſtatim ad littus acceſſit. Et hoc eſt tertium in hac navigatione miraculum, navis ſupra naturalem rationem citus ad ripam appulſus. Omittit Johannes quartum, nempe Petri ſuper mare ambulationem, & quintum, nempe quod ſimulac Chriſtus navem eſt ingreſſus, ventus conquievit, utpote ab aliis memorata.

Verſ. 22. *Poſtero die* id eſt poſtquam cibaſſet populum. Poſtquam narraſſet quid diſcipulis in navigatione actum eſſet, redit ad narrationem quid ſequenti die turba illa egerit, ut rem deducat ad colloquium quod ſcribere propoſuerat. Cæterum verborum hujus & ſequentium verſiculorum ſententia, haud uſquequaque liquet, varieque à variis accipiuntur. Plerique agnoſcunt hic ἀνανταπόδοτον, ut ſententia verſiculi hujus pendeat, & verſiculus ſequens velut in parentheſi legatur, complementum verò ejus ſit verſiculo demum 24. Sed non ſatis id explicant, & alia loquendi formula apodoſis exprimitur quàm conſtructionis ratio poſtulat. Quod tamen non eſt novum. Vide Gal. 2. ℣. 6, & Rom. 5. 12, 14. Vulgata verò videtur pro ἰδὼν videns, legiſſe εἶδε vidit, quaſi poſtridie demum vidiſſet id quod tum videre revera non poterat, & vidiſſe pridie, quod tum verè imò tantum videre poterat, ſenſu planè abſurdo. Beza poſt voces οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ponit diſtinctionem, & voculam ἀπῆλθον ad turbam refert, non ad diſcipulos. Verùm nec id alicujus eſt momenti, & complures habet difficultates. Nam præterquam quòd ejuſmodi interpunctio durior eſt, vox μαθηταὶ nullum haberet verbum niſi ſubaudiendum eſſet συνεισῆλθον, quod tamen hic locum habere non poteſt. Ut igitur quod nobis videtur dicamus; primò ſiquis velit hic ἀνανταπόδοτον eſſe, dicendum erit, pendere quidem ſententiam verſiculi 22, & verſiculum 23 in parentheſi legendum, ſed verba ſequentia *quum vidiſſet*, &c. ad ſuperiora eſſe referenda, tanquam rationem additam ad docendum cur turba ſtaret trans mare: verba verò ℣ſ. 24, per epanalepſin eſſe cum verſiculo 22 jugenda, quorum prior pars ſit deſcriptio ſubjecti, nempe turbæ, hoc ſenſu; Poſtero die turba quæ ſtabat tranſmare, propterea quòd vidiſſet illic non eſſe navigiolum, &c. (interea verò alia navigiola Tiberiade venerant, &c.) hæc igitur inquam turba quum vidiſſet, &c. Deinde poteſt etiam ita locus hic ordinari, quaſi hoc S. Johannes voluerit dicere, Poſtero die *turba quæ ſteterat tranſmare*, id eſt, complures ex illis qui pridie paſti erant, nec dimiſſi domum ſe contulerant, licet vidiſſet illic non eſſe aliud navigiolum niſi unum illud in quod ingreſſi fuerant diſcipuli, nec Jeſum unà cum illis ingreſſum, nihilominus tamen quia alia navigia Tiberiade venerunt, & animadvertiſſet jam Ieſum in illo loco prorſus non eſſe, neque diſcipulos ejus, ingreſſi ſunt & ipſi navigia, &c. Sed huic interpretationi hæc obſtat difficultas, quòd in ℣ſic. 23, neceſſe ſit præcedere, *nihilominus tamen*. Vel denique ita, ut hic non tam rationem afferri dicamus cur turba illa navem inſcenderit, quàm cur illa navigia quæ Capernaumum ducebant inſcenderint. Deſunt quædam.

Verſ. 25. *Et invento eo trans mare*, id eſt trans ſinum quem trajecerant.

Rabbi quando huc veniſti, ſcilicet tam citò, cùm viderimus te te minime cum diſcipulis tuis navem eſſe ingreſſum. Suſpicantur miraculoſe illum eò perveniſſe, ideo ſciſcitantur ut expiſcentur rationem qua id fuerit factum.

Verſ. 26. *Reſpondit eis Jeſus & dixit.* Reſpondere dicit licet revera nihil ad interrogata reſpondeat, utut non frivola videatur iſta interrogatio, & ex fundamento, ut eſt veriſimile, non malo, quemadmodum jam diximus orta, quia videlicet ſuſpicabantur miraculoſe id eſſe factum. Sed Chriſtus Dominus utut hoc ſciri ad ſuam gloriam pertinebat, noluit tamen illis quicquam de eo reſpondere, nedum rationem ſui adventus illis aperire; utpote qui miracula etiam ſua inter pauciores facta ſileri juberet, nedum ipſe aliis ignorantibus ea prædicaret; ne ita in ſuſpicionem aliquam jactantiæ veniret, fidemque ſuam obtrectationi calumniatorum objiceret. Potiùs igitur ad id quo illi maximè opus habebant ſermonem & reſponſionem ſuam convertit, ad animum videlicet illorum, quem exprobrat non talem ipſis eſſe qualis eſſe debebat. Verbis enim *Amen amen dico vobis*, id eſt pro certo etiam atque etiam affirmo id vobis, reprehendit eos quòd non id ſectarentur in miraculis ipſius quod maxime ſectandum eſſet, & propter quod illa faceret. *Quæritis me*, id eſt ſequimini me. *Non quia ſigna vidiſtis* id eſt non tam quia vidiſtis miraculum ut illius impulſu me pro veſtro doctore & propheta à Deo miſſo recipiatis. *Sed quia comediſtis panes illos*, id eſt ſed quia cuticulam veſtram curaſtis. Quaſi dicat, Non id in miraculis meis attenditis quod erat unice ſpectandum, cur videlicet illa fiant, & ut Spiritui veſtro conducant, ſed id quod in illis eſt minùs principale & propter aliud, ac ſecundùm carnem.

Verſ. 27. *Operamini non cibum.* Poſtquam reprehendit illos, deinceps inſtruit quid ipſis eſſet faciendum. Quaſi dicat: Pro ea autem quod cuticulæ veſtræ curandæ advigilatis, & me ut illi ſit bene ſequimini, id potius curate & quærite quod non corpus ſed animum veſtrum cibare poſſit. Quærite verò à me qui ſolus id præſtare poſſum. Primò autem indicat quid ipſis ſit inquirendum: deinde cur: tum à quo id petendum: & denique quare ab iſto & non alio. Quid, & cur, eſt in his verbis. *Operamini non cibum qui perit, ſed cibum qui permanet in vitam æternam.* Operari hic ſignificat operando aſſequi, ſtudio acquirere, ut Gen. 12. ℣. 2, cum animabus quas fecerunt, id eſt acquiſiverunt, comparaverunt, & Ezech. 28. 4, feciſti tibi opes, id eſt acquiſiviſti, peperiſti. Quaſi dicat, Quodſi ſcire vultis quid vobis ſit unice quærendum, hoc etiam atque etiam aſſevero vobis, in id incumbite & huc nervos omnes contendite ut vobis acquirere poſſitis cibum non qui perit, id eſt non talem propter quem me nunc ſequuti eſtis: hic enim ut ipſe perit, ita neminem ſic reficere poteſt ut eum à morte & interitu vindicet. Sed cibum qui permanet in vitam æternam, id eſt qui ita perdurat, ut illum qui ipſo paſcatur, ad vitam uſque æternam conſervet, & deducat. A quo verò cibus iſte petendus ſit, exprimit, cùm ait, *quem filius hominis dabit vobis*, id eſt ego, licet ſum homo: quia rem magnam de ſe aſſeruit, ideo in tertia perſona de ſe quaſi de aliquo alio, modeſtiæ cauſa loquitur. Cur verò non ab alio, & ab iſto omnino? *Hunc enim pater obſignavit*, id eſt quem ſigno velut impreſſo notavit, & demonſtravit eſſe illum qui daturus ſit iſtum panem, id eſt eſſe ſervatorem mundi, ut ſimulac quis me inſpexerit, animadvertat mihi eſſe credendum. Metaphora ſumta non ſolùm à literis quibus confirmationis cauſâ ſigillum imprimere ſolemus, ſed etiam ab aliis omnibus rebus quas ſigillo noſtro notare ſolemus, ideo ut noſtræ eſſe agnoſcantur. Et aliàs ſcimus Romanis in more fuiſſe res ſibi cariſſimas, ne aut contemnerentur, aut etiam ſublegerentur, ſigillo notare. Hoc verò ſigillum non aliud erat quàm illa ſtupenda ſigna & miracula, luculentiſſima miſſionis ipſius à Deo documenta. Quia verò dixerat abſolutè quem obſignavit Pater, ne de terreno ipſum patre loqui putarent, addit vocem Deus, id eſt ille Pater qui Deus eſt. Videtur vox iſta opponi appellationi filii hominis,

qua

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

qua oſtendere vult, ſe utut filius ſit hominis, Deo tamen patre gaudere: ideoque non eſſe id contemnendum quod ſe à patre obſignatum dixerat.

Verſ. 28. *Dixerunt ergo ad eum.* Reſponſio Judæorum, ex qua apparet conjeciſſe illos ſtatim quid ſibi vellet Dominus, cùm ipſos juſſit acquirere cibum qui permanet ad vitam æternam. Interrogant enim, *Quid faciemus*, &c. ſignificantes intelligere ſe, operari illum cibum, eſſe facere opera Dei, id eſt opera Deo grata, quemadmodum Pſal. 51, dicuntur *ſacrificia Dei* id eſt ſacrificia Deo grata, & 1 Cor. 15 ultimo, *opus Domini*, id eſt Domino gratum & quod ad Domini gloriam pertinet. Notat Maldonatus, Judæos hac interrogatione promtitudinem quidem ſuam ad ejus mandata exhaurienda obtuliſſe, cum hac tamen cautione, ne quid adverſus voluntatem Dei facerent. Verùm id à Chriſto præexigi ex eo ipſo colligere poterant quia ad vitam æternam cibum illum permanere dixerat: cùm ſatis abunde ipſis conſtaret à nemine alio præterquam ſolo Deo vitam æternam dari poſſe.

Verſ. 29. *Reſpondit Jeſus & dixit eis, Hoc eſt illud opus Dei*, id eſt opus Deo gratum. Singulari numero utitur, cùm Judæi fuiſſent uſi plurali, ut oſtenderet unicum tantùm ab hominibus requiri, fidem videlicet in Chriſtum, ex qua velut ex perenni fonte omnes officiorum noſtrorum rivuli defluant. *Ut credatis in eum quem miſit ille*, nempe Pater: in me videlicet. Maluit autem tertia perſona uti, modeſtiæ cauſa. Circumſcriptione autem iſta uſus eſt, ut cauſam innueret propter quam ſibi fides deberetur, quia videlicet eſſet à Deo patre miſſus.

Verſ. 30. *Dixerunt ergo ei.* Ad directam Chriſti oſtenſionem inſtantiam afferunt Judæi, qua mobilitatem animi ſui cupiditatemque produnt. Petunt enim ſignum, quaſi nullum antea vidiſſent, & non recens tantum miraculum ſenſiſſent: cujus adeò non obliviſcuntur, ut tale quid nunc etiam petere videantur, non tam Spiritus quàm carnis gratiâ hoc quicquid eſt ſermonis concipientes. Cùm enim ſignum & petunt, & ex ſignis quibus Moſaica doctrina eſt confirmata unicum tantùm commemorant, idque tale quod affinitatem cum proximo miraculo haberet, illis autem adeò placuerat ut propterea Dominum vellent regem facere, eo ipſo ſatis cupiditatem ſuam produnt, & inſinuant ſe ejuſmodi quid à Domino velle, quod eos ſine ullo ipſorum labore paſcere, & omnis generis affluentia cumulare poſſet. Quaſi dicant, Si igitur ita eſt ut tu dicis, exhibe aliquod ſignum quod indicio ſit, tibi credendum, nec Moſi tantùm adhæreſcendum eſſe: idque ejuſmodi quod ſit conſimile illi quod datum eſt Patribus noſtris, imò illud ſuperet & antecellat.

Verſ. 31. *Patres noſtri*, &c. Rationem petitionis ſuæ afferunt, ſimulque cauſam indicant cur nolint temere à Moſe ad ipſum tranſire, quia videlicet tale ſignum fuerit olim exhibitum quod Moſem à Deo fuiſſe demonſtrabat. Eſt autem hæc oratio emphatica, & in quolibet verbo latet vis ad miraculi iſtius exaggerationem, & virium ejus in concilianda fide Moſis doctrinæ amplificationem. Cum enim non dicunt ſimpliciter, olim fuiſſe tale ſignum exhibitum, ſed *patres noſtri* authoritatem majorum obtendunt, & indicant non poſſe ſe adeò temere diſcedere ab ea doctrina quam parentes ipſorum eſſent amplexi, à quibus illam velut ſuxerunt ipſi. Cùm dicunt *comederunt* innuunt temporis diuturnitatem, ut tacite elevent proximam cibationem miraculoſam: & magis cum addunt *Manna*, id eſt cibum illum longe præſtantiſſimum & ſaporis jucundiſſimi: de quo vide interpretes, & inprimis Piſcatorem ad hunc locum, qui vocis etymon videtur aſſecutus. Denique cum ſubjiciunt *in deſerto*, ubi nulla ſpes erat cibi acquirendi, adeo ut actum eſſet de illis niſi ipſis ita ſuccurſum fuiſſet. Ne autem parum dixiſſe viderentur, confirmant id teſtimonio Pſaltis, ſed ita ut ſimul commendent. Nam voces *ſicut ſcriptum eſt* confirmationi ſerviunt: ſcriptum autem nempe in Pſalmis. Verba autem *panem de cœlo* faciunt commendationi, quod non fuerit panis ille vulgaris, puta hordeaceus, quo nuper fuerunt paſti, ſed *de cœlo* id eſt cœleſtis. Non enim voces ἐκ τοῦ οὐρανοῦ pertinent ad vocem ἔδωκεν, ſed ad ἄρτον, quod ante nos notarunt alii, ut non ſignificet locum unde panis iſte fuerit datus, ſed qualis fuerit: quemadmodum alibi *pater è cœlo* id eſt cœleſtis. Cœleſtis autem vocatur, quia è nubibus depluebat, quas cœli nomine inſigniunt ſacri codices. Sunt autem verba iſta ex Pſ. 78. ℣. 24 adducta, ubi non panis ſed frumentum cœlorum vocatur, quod videlicet loco frumenti fuerit illis: & addit *panem robuſtiſſimorum comedit vir* ſeu quiſque, id eſt panem angelorum, vel quòd angelorum operâ ſuppeditaretur, ut quidam volunt, vel quod dignus eſſet quo etiam ipſi angeli veſcerentur ſi cibum caperent.

Verſ. 32. *Dixit ergo eis Jeſus.* Importunæ ipſorum inſtantiæ Dominus ita reſpondet ut illam de ſigno dando petitionem prætermittat, vel ob id ipſum non neceſſariam, quia & aliàs multa ejus ſigna viderunt, & paulò ante experti ſunt miraculum illo quod hic commemorant quodammodo majus: oſtendit autem longe majorem ſe ipſis monſtrare poſſe cauſam ob quam ſibi credere debeant, quàm fuerit illa ob quam olim patres illorum crediderunt Moſi, adeoque non poſſe ſibi illam opponi, tanquam eam quæ aliquem arcere poſſit à fide ſibi habenda. Se enim longe majora & meliora ipſis daturum, aut potiùs Patrem per ipſum, quàm olim ſunt data. Ubi etiam ſimul tacite illos coarguit ſtultitiæ, qui id tantum quod ventrem ſaburraret cogitarent, nec mentis ſuæ aciem ad ea quæ ſunt Spiritus, & veram in ſe vitam ac voluptatem continent, extenderent. Quaſi dicat; Non eſt quod tantopere jactetis illud quod patribus veſtris contigit, tantique eſſe momenti credatis, ut propter illud ne latum unguem vobis à Moſe diſcedendum, nec ad me accedendum putetis, ideoque quid ſimile tanquam rem præſtantiſſimam à me requiratis. Quod enim ad commendationem illius cibi ex Pſalmo adduxiſtis, utut ille vocatus eſt panis cœlorum, revera tamen neque panis fuit, id eſt non præſtitit in ſummo gradu id quod panis præſtare debet, ut v[illegible]m videlicet verè prorogaret, neque fuit cœleſtis. Quodſi panis vobis tantopere cordi eſt, advertite igitur Patrem meum per me vobis dare panem, qui & vere id eſt quod eſſe dicitur, & cœleſtis eſt. Non enim hic ſenſus eſt verborum iſtorum *non Moſes dedit vobis*, quaſi Chriſtus neget Moſen dediſſe manna, (quod etiam non aſſeruerunt illi, ſed ſimpliciter dixerunt *dedit* non expreſſo authore) quia videlicet Deus illud depluerit, ut verba præ ſe ferre videntur: Sed ut ante nos notarunt alii, panem pani opponit, opponens interea etiam Moſi patrem, ita tamen ut non neget ſed aſſerat quodammodo, illius man Moſen fuiſſe authorem, quia ſcilicet ad ipſius interceſſionem datum fuerit à Deo. Ideo volunt quidam tranſpoſitionem eſſe voculæ *ȣ̓ non*, ut ſcribatur, Moſes non dedit vobis. Sed ſi ſcopus Domini probe attendatur, nihil opus eſt iſta tranſpoſitione. Eſt itaque in vocibus iſtis *panem illum cœleſtem* alia ſignificatio atque fuit in verſiculo ſuperiore. Nam & vox *panis* ſumitur in ea notione propter quam ita nominatus eſt, quod paſcat videlicet & vitam proroget, ideoque ſubaudienda vox veri in adverſativa enunciatione expreſſa: & *cœleſtis* non pro eo qui ex nubibus oriatur, ſed qui ex ipſo cœlo deſcendat, ut mox videbimus.

Verſ. 33. *Panis enim ille Dei*, id eſt, ille enim panis quem Deus dat, puta per me. Probat id quod aſſeruerat, panem quem Pater daret eſſe illum cœleſtem, verum. *Is* enim *eſt qui de cœlo deſcendit*, eſt igitur cœleſtis, *& dat vitam* puta æternam, eſt igitur verus, eſt perfecte id quod eſſe dicitur, qui non vitam momentaneam & caducam ſed ſempiternam proroget. Voculam autem *mundo* opponit vocibus ſuperioribus *patres noſtri*, ut oſtendat beneficium iſtud, non in ſe tantùm ſed etiam reſpectu perſonarum quibus conferatur,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

conferatur, longe amplius & illuſtrius eſſe: cùm & in ſe ſit præſtantius & longe pluribus quàm illud olim detur & conferatur.

Verſ. 34. *Dixerunt ergo ei &c.* Petitionem iſtam Judæorum putant quidam merè eſſe ironicam, quaſi deridentes Dominum iſta dixerint. Quod ut omnino negari non poteſt, ita dicendum videtur medium quid in illa contineri, ut non intelligentes verba Domini, & carnale quid more ſuo ſomniantes, impoſſibilia quidem à Domino dici putarent, interim tamen recordantes quid ſecum ante aliquot dies egiſſet, cogitarint, quid ſi dabit nobis panis atque cibi è cœlo venientis & corpora egregie reficientis copiam? ô quàm felices erimus! Petunt igitur, & deriſuri ni iſtud promiſſum eveniat, & felices futuri ſi eventus voto ipſorum arriſerit. Ideoque addunt voculam *ſemper*, quæ utrique iſti rei optime ſervit. Nam quia Chriſtus præſtantiorem ſuum panem illo man dixerat, ne ad illam paſtionem nuperam ipſos revocare videretur, dicunt, *da ſemper*, non ſemel ut nuper, neque ad pauculos annos, ſed quandoquidem ita aſſeris & promittis, *ſemper*. Ut nempe per totam vitam noſtram talis panis uſu abſque labore noſtro gaudere queamus. Simile quid in re ſimili ad ſermonem Domini de aqua eximia non intellectum dixit illa mulier Samaritana, ſupra cap. 4. verſ. 15.

Verſ. 35. *Dixit autem eis Jeſus.* Nihil moratus perverſitatem illorum; primò id quod peterent in manibus ipſorum eſſe dicit: deinde incredulitatem eis exprobrat, & cauſam ejus indicat: denique id quod primo loco aſſeruerat, comprobat.

Ego ſum panis ille, quaſi dicat; non eſt quod panem illum à me petatis, quum jam ipſum habeatis, modò illo uti & ad uſum accommodare ſciatis. Ego enim ſum iſte *panis vitæ* id eſt vitalis, ſeu, ut ſupra dixit, *qui dat vitam mundo*. Genitivus effecti. Non ſolùm autem ſe panem eſſe oſtendit, ſed etiam rationem qua illo uti debeant indicat, & denique vires ipſius aperit. Eſt autem Chriſtus panis vitæ, quatenus ille eſt in cauſa, tum doctrinâ tum potentiâ ſuâ, ut homines vivant, præſtatque id hominibus ratione vitæ æternæ, quod panis terrenus ratione vitæ terrenæ. Rationem qua iſto pane uti debeant, his verbis indicat, *qui venit ad me*, id eſt me pro doctore & Meſſia ſuo recipit, ſeu ut mox ipſe addit *& qui credit in me:* hoc enim eſt venire ad Chriſtum, hoc loco, hoc iſto pane uti, & illum manducare, & in ſuccum ac ſanguinem animæ ſuæ convertere. Vires denique hujus panis exprimit his verbis, *nunquam eſuriet*, id eſt, ita ſaturabitur, ut nulla unquam fame prematur, hoc eſt vivet in æternum. Addit verò *non ſitiet unquam*, cùm tamen ſitim reſtinguere ſit proprium potûs, non panis, ut oſtendat panem hunc eſſe talem qui ſolus plene & ſolide hominem recreet & refocillet, ac vires inſtauret: ita ut non ſolum cibi ſed etiam potus vices ſuſtineat.

Verſ. 36. *Sed dixi vobis* &c. Per quandam rejectionem ad reprehenſionem eorum divertitur. Quaſi dicat, ſed quid ego id vobis nunc quaſi rem novam & incognitam explico, laboremque dicendi in caſſum ſuſcipio, quibus ab ipſo ſermonis mei initio ego dixi *quòd & vidiſtis me & non creditis*. Id eſt, quia licèt animadvertiſtis, ex ſignis puta & miraculis meis me eſſe Meſſiam, & mundi doctorem, *non credidiſtis* id eſt, non tamen in me credidiſtis. Variè hæc verba explicantur ab interpretibus, ſed ſimpliciſſima eſt explicatio quam diximus. Non enim inſolens apud Græcos καὶ ſumi pro etſi. vide inter alia exempla, Pſal. 51. verſ. 18. & Eſai. 49. verſ. 5. Vidiſſe autem illos, id eſt cognoviſſe Jeſum eſſe Meſſiam, apparet ex verſ. 14, in quo teſtimonium Chriſto perhibent. Cùm verò ſe id illis jam dixiſſe ait, videtur reſpicere ad verſ. 26: in quo Dominus ut diximus reprehendit eos, quòd cùm propoſuiſſent ſibi Chriſtum quærere, non tamen id in eo ſpectarent quod eſſet ſpectandum. Carnalia quippe ut homines carnales ſpectabant atque ſpirabant, ad ſpiritualia autem quæ inprimis curanda erant aciem mentium ſuarum non dirigebant.

Verſ. 37. *Quicquid dat mihi Pater* &c. Cauſam incredulitatis eorum aperit, quòd videlicet non fuerint ipſi à Patre dati. Quod ſi ſimpliciter ut verba ſonant accipiendum eſſet, ipſos excuſare, omnem autem culpam in patrem conjicere & derivare videretur: cùm tamen res ipſa loquatur illum eò hæc dicere, ut ipſos reprehendat, & perverſitatem mentis eis exprobret. Quare dicendum eſt in phraſi iſta, *quicquid dat mihi pater*, poni effectum pro cauſa, videlicet ut ſignificetur homo qui eſt animo probo & ſequaci, quique ſe totum voluntati ac arbitrio divino permittat. Qui enim tales ſunt hos Pater Chriſto dat, id eſt ipſius tutelæ committit, ipſi regendos & gubernandos tradit. Idemque hac phraſi plane vult quod inferius verſu 44, *Nemo poteſt ad me venire, niſi pater qui miſit me traxerit eum*, de quo ſuo loco. Quocirca hanc eſſe cauſam incredulitatis ipſorum aſſerit, quòd non eſſent animo probo & ſequaci, ſed obſtinato & præfracto. Porrò utitur vocula generis neutrius, propter majorem evidentiam univerſalitatis, licèt homines tantùm intelligat; quod non eſt in Sacris Literis novum, & mox verſ. 39. & Apocal. 21. 27, & alibi ſæpe. Jam cùm dicit, *ad me veniet* idem eſt acſi dixiſſet in me credet, ut paulò ante monuimus. Utitur enim per Hebraiſmum quendam futuro, quaſi hæc ſint diſcreta, & non unum neceſſariò cum alio ſit conjunctum; pro venire ſolet. Etſi poteſt dici ideò futuro eſſe uſus, quia non ad eos tantum qui jam dati erant ipſi reſpiceret, ſed etiam ad eos qui poſtea quoque dandi erant.

Et eum qui venit ad me, id eſt qui autem crediderit in me. Redit eò unde digreſſus erat, ad explicandum uberius fructum quem ex fide in ſe verſ. 35, promanare dixerat. *Non ejiciam foràs*, id eſt, non expellam à me, ſed potius recipiam, illum regam & tuebor, ſemperque illi in omnibus ejus neceſſitatibus ſubveniam. Metaphora ſumta ab hoſpite, ædes alicujus patris familias ingrediente, aut etiam ab aliquo ſub patrocinium & tutelam alterius confugiente. Videtur autem longe minus dicere (etſi oratione generali) quàm ſuperiùs verſ. 35: cùm tamen plane idem ſit hujus ſenſus qui illius. Explicat videlicet rationem qua ipſe uſui eſſe poſſit hominibus, ſi videlicet ad ipſum veniant. Id quod etiam in ſequentibus comprobat.

Verſ. 38. *Quia deſcendi è cœlo* &c. Comprobat ſe neminem qui ad ſe venerit ejecturum, ex eo quia voluntas ipſius conſonet voluntati Patris. Hic autem vult omnem qui ad ſe veniat ſalvari. Jam deſcenſus iſte Chriſti de cœlo tam propriè poteſt accipi quàm improprie. Propriè quidem quia docuimus, illum antequam voluntatem Dei hominibus annunciare cœpiſſet, ad Patrem ut ibi mandata ab ipſo acciperet, aſcendiſſe. Improprie verò quia & ratione conceptus ſui ortum è cœlo ducit, & ea hominibus annunciavit ut cæteri quantumlibet à Deo miſſi terrenum quiddam reſpectu ejus annunciare, adeoque è terra eſſe & terrena loqui videantur. Huc ſpectant verba Iohannis Baptiſtæ Chriſtum ut multo excellentiorem ſibi præferentis quæ habentur ſuperius Iohan. 3. verſ. 31.

Non voluntatem meam, Ne quis fortè putet me animi & voluntatis meæ impetum ſic ſequutum, ut alienior ſim futurus ab eo qui me forte aliquando læſerat & inſuper habuerat. Dicit autem id non quaſi aliquando voluntas ipſius à voluntate Patris diſcreparet, ſed quia id non erat naturâ ſuâ impoſſibile. Dicit verò reſpectu Judæorum, qui cùm præſupponerent ſe Deo eſſe charos, eoque nihil de ipſius erga ſe gratia dubitarent, de Chriſti quem non ſemel læſerant erga ſe affectu ambigere poterant. Unde etiam ſuperius cap. 5, vidimus eum huic cogitationi occurrere, cum verſ. 30 ait *prout audio judico*. Alias eum Chriſtianus qui Chriſtum pro ſuo ſervatore & Domino agnoſcit, ex voluntatis Chriſti notitia in

noti-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

notitiam voluntatis Dei deducitur, & quia de illa certus eſt, in hac confirmatur. Ideo quippe excitatus & gloriâ coronatus eſt, ut fides ac ſpes noſtra eſſet in Deo.

Sed voluntatem ejus qui miſit me, id eſt Dei Patris, quem deſcribere maluit quàm diſertè exprimere, ut rationem ſtatim includeret propter quam voluntas ipſius cum voluntate Patris conveniret, quia videlicet eſſet Patris legatus, propterea miſſus ad homines ut voluntatem ejus ipſis aperiret. Notavimus autem ſuperius, miſſionem aliquanto ſumi latius, ut etiam ea quæ ipſam ſunt conſequuta complectatur: quomodo videtur hoc & ſequenti verſiculo accipienda.

Verſ. 39. *Hæc eſt autem voluntas ejus qui miſit me.* Quia voluntatis paternæ meminerat, ſuamque cum illa ſemper facere dixerat, ideo quæ ſit illa planius explicat, addens & nomen iſtius à quo ſe miſſum dicit, nempe *patris*.

Ut quicquid mihi dederit id eſt quemcunque meæ tutelæ & regimini commiſerit. Iterum neutrum pro maſculino. Phraſi autem iſta jam magis proprie uti videtur, & ad effectum potius quem præ ſe fert quàm ad cauſam ipſius (quod ℣. 37 fieri diximus) reſpiciendo. *Non perdam ex eo* id eſt non ſinam perire, non permittam ut pereat, nedum ipſe perdam. Sæpius enim verba activa Hebræis non ipſam actionem ſed tantum permiſſionem ſignificant. Eſt autem in tota etiam phraſi iſta *ut quicquid mihi dederit non perdam ex eo* Hebraiſmus, ut patet. Aliter enim nos loqueremur: videlicet ita, ne quicquam ex eo quod dedit mihi perdam, vel alio ſimili modo. Hebræi enim quia caſibus revera carent, ſæpe ſolent voces abſolute ponere quibus poſtea caſus per affixa largiuntur. Id quod creberrime occurrit in Sacris Literis. Vide inprimis Joh. 17. 2. & Pſal. 32. 10. Item 18. 41.

Sed ſuſcitem illud nempe ex mortuis ad vitam æternam. Rationem denique exprimit qua non ſit permiſſurus eum qui ad ſe venerit perire. Tempus etiam indicans quando id ſit futurum, *in ultimo illo die*, id eſt cùm veniet jura fatorum daturus. Jam voce reſuſcitationis ſtrictius utitur & reſpectu fidelium: ſeu quia rationem voluit indicare qua fideles ad vitam æternam eſſe perducturus, ſeu quia cogitationi tacitæ voluit occurrere, quæ facile ſuboriri potuit talis: Atqui quales quales homines fuerint nihilominus morientur; peribunt igitur.

Verſ. 40. *Hæc eſt autem voluntas &c.* Superiori aſſertioni immoratur, & clarius eam illuſtrat ac explicat. Ideoque ſatius eſt pro *autem* legi *enim*: ut etiam Græca quædam exemplaria habent. Jam quod ante dixerat *quicquid mihi dederit*, nunc dicit, *omnis qui videt filium & credit in eum*: ut doceat eos tantum dari Chriſto à Patre qui videant filium & credant. *Videant* id eſt cognoſcant eum eſſe verum illum Meſſiam & mundi ſervatorem: cognoſcant autem ex ejus qua dictis qua factis omnibus. Metaphora à ſenſu ad animum. Non contentus autem eſt voce *videndi*, quia non ſatis eſt doctrinam Chriſti noſſe, & quid in ſe contineat ſcire, ſed opus eſt etiam *credere in eum*, id eſt doctrinæ quidem illius in omnibus aſſentiri & ipſam pro vera ac cæleſti agnoſcere, in ipſo verò ſpem ac fiduciam ſuam collocare. Denique pro eo quod antea dixerat, *non perdam ex eo*, nunc dicit *ut habeat vitam æternam*, ut doceat quid ſit illud & quàm illuſtre bonum cum eo ſit copulatum quòd non ſit permiſſurus illum qui ad ſe venerit perire. Quia verò inter hanc & futuram vitam interrenit mors, ideo repetit iterum illas voces, *ego verò ſuſcitabo eum ultimo ille die.*

Verſ. 41. *Murmurabant igitur &c.* Inter ſe videlicet & ſubmiſſa proculdubio voce. Non enim Dominum alloquebantur, aut etiam clara voce iſta proferebant. Indicat quomodo tam ſalutarem Domini ſermonem & admonitionem acceptarint, ſed ita ut mobilitatem ac perverſitatem cordis illorum nobis ob oculos ponat. Quàm bona fuerunt hujus ſermonis initia? quàm neceſſaria à Domino quærunt, & velle ſe opera Dei facere præſeferunt? at ubi ad rem ventum, & quid opus facto eſſet explicari cœptum, Vides recte id eis à Domino exprobatum fuiſſe, non ob eum finem illos Dominum quæſiviſſe ob quem quærere debuerant, nec eo eſſe animo ut voluntatem ſuam cogerent in obſequium Chriſti. Pro eo enim quod explicationem eorum quæ capere non poterant inquirere debebant, *murmurabant*, id eſt non placere ſibi nec ſui ſaporis eſſe, adeoque ſuo animo diſplicere ſermonem Domini oſtendebant. *Quia dixerat, Ego ſum panis ille qui de cœlo deſcendi.* Materia murmurationis, cauſa autem verſu ſequenti.

Verſ. 42. *Et dicebant* puta inter ſe, *nonne hic eſt Jeſus?* Veriſimile eſt turbam iſtam non unius urbis aut oppidi fuiſſe, ſed ex pluribus vicis oppidiſque: ac proinde potuerunt in illa non pauci eſſe è Nazaret, ubi Dominus educatus, & è Capernaum, in qua libenter Dominus habitabat, unde urbs etiam ipſius nominari ſolet. Non mirum igitur ſi & patrem & matrem Chriſti ſe noſſe dicunt. Chriſti inquam, ne quis pronomen *cujus* ad Joſephum trahat quod ratio conſtructionis patitur. Cùm enim de Chriſto ſit ſermo, non eſt veriſimile eos in Joſephi potiùs quàm Chriſti genealogiam inquiſiviſſe. Faciunt verò iſta omnia ad contemtum Domini, & fidem dictis ejus derogandam. Concludunt enim ex iis *quomodo ergo dicit iſte è cœlo deſcendi?* Putabant enim proculdubio neminem id de ſe affirmare poſſe qui ſit verus homo, ſolique id Deo aut etiam angelo competere poſſe. Quaſi dicant, Unde iſta temeritas & præſumtio? nobiſne ille os ſublinat, & tanta de ſe prædicet, quem nos quis ſit & quibus parentibus ortus, optimè novimus?

Verſ. 43. *Reſpondit ergo Jeſus* ad illos videlicet clancularios ipſorum ſuſurros, ſive illos audivit, ſi voces aliquas extra dentium ſepta emittebant, ſive tacitas ejuſmodi cogitationes ipſorum ſpiritu cordium exploratore cognovit.

Ne murmurate inter vos id eſt indignationem & incredulitatem iſtam omittite, & pro eo quod ſermones ejuſmodi cæditis quibus dicta iſta mea in dubium vocatis, quieſcite, & animum ad ea quæ dico melius advertite.

Verſ. 44. *Nemo poteſt venire ad me.* Sermo iſte ſubobſcurior eſt, variamque à variis ſortitur interpretationem. A compluribus etiam ejuſmodi quæ turbam iſtam cui perverſitatem hîc Dominus exprobrat, excuſabilem omnino reddit, omnique illos crimine liberans, totius incredulitatis ipſorum culpam in Deum conjicit. *Trahi* enim *à Patre* ipſis eſt illuminari Spiritu ſancto, vel donari fide & Spiritu ſancto. Non aliud igitur illis hic diceret Dominus per iſtos, quàm, nolite murmurare, quia non eſtis donati à Patre fide & Spiritu ſancto. Atqui iſtud vel maxima murmurationis cauſa eſſe poterat. Et quomodo eos Chriſtus ab eo dehortaretur quod illi per iſtos non facere minimè poterant, imò quod facere omnino debebant? Murmurare enim & trahi à Patre, adeo contraria ſunt, ut ubi hoc non eſt illud inſit neceſſariò. Nec poteſt negari his verbis omninò cauſam reddi cur illos murmurare prohibeat. Quare iſta interpretatione tanquam impia & abſurda miſſâ, quæramus aliam. Hanc autem ex ipſorum etiam fundamento indagabimus. Fatentur etenim idem hîc ſignificare *dari Chriſto à Patre, trahi à Patre, & audire ac diſcere à Patre.* Sed & ipſe contextus docet, unam eandemque rem his licet diverſis verbis à Domino exprimi. Ex quo conſequitur, cùm illa tractio quam ipſi hic ſomniant, è diametro pugnet cum tractione de qua hic Chriſtus loquitur, trahi à Patre idem eſſe quod Patrem audire ac ab eo diſcere, ab ejuſque voce ac monitis ita pendere, ut omnes tuos greſſus non ad tuum libitum & voluntatem dirigas, ſed ad præſcriptum ipſius Dei, non ſecus atque ſolet incedere is qui trahitur, non ut ipſi lubet, aut etiam quo impetus voluntatis eum rapit, ſed quò funis qui trahit ipſum dirigit. Unde nec ducendi vocabulo utitur: qui enim ducitur libertatem habet quaqua velit eundi, aut viam ſive corripiendi ſive retardandi, dummodo ducentem con-

ſequa-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ſequatur : quod hîc non fit. Qui enim Deum pro ſuo magiſtro agnovit, ita ab ejus imperio debet trahi ut omnia vitæ ſuæ veſtigia ad ipſius voluntatem ponat. Quare hujus & antecedentis verſiculi ſenſus erit, Monere Dominum, ut pro eo quòd adverſus eum inſurgebant, ad rem ipſam potiùs animum attenderent & ſe ſequaces imperii docentis & inſtruentis ipſos Dei oſtenderent : ut qui non alia ratione in ipſum credere atque adeo veram ſalutem conſequi poſſint, quàm ſi Deum in hoc negotio pro Magiſtro ſuo agnoſcerent, ejuſque directionem & imperium ſequerentur. Quaſi dicat, nolite mihi obloqui & adverſum me inſurgere, aliàs enim ad me non pervenietis. Si enim, quod prætenditis, opera Dei facere, ac proinde ad me venire vultis, non mihi obloqui, ſed imperium Dei rem iſtam procurantis agnoſcere, ac illius voluntati vosmetipſos regendos & quò vult ipſe trahendos præbere deberetis. Nemo enim poteſt venire ad me, non eſt alia ratio quæ ducat ad fidem in me, *niſi pater traxerit eum* id eſt, quàm ſi quis animo ſit ſequaci & ad imperium Patris cœleſtis exhauriendum promto ac docili, qui ſe quacunque voluntas patris mei intenderit duci & trahi patiatur. Cauſam, nempe tractionem, ponit pro ipſo effectu nempe docilitate & ad obediendum Deo promtitudine : ſeu mavis antecedens pro conſequente. Hujuſmodi autem loquendi ratione uti voluit, ut inſinuaret Deo tanquam primo motori & impulſori hoc quicquid eſt cœleſtis boni tribuendum & imputandum eſſe. Hic nos trahit dum nobis gratiam & euangelium ſuum offert : non quidem vim irreſiſtibilem, ut iſti ſomniant, adhibendo, (jam enim qui non trahuntur eſſent extra culpam) ſed ſuaviter ad ſe incitando & alliciendo. Unde quia non omnes invitationi huic divinæ ſinum obſequii aperiunt, imò trahenti eos Deo reluctantur, fit ut meritò culpentur, & tandem condemnentur. Porrò voce trahendi non violentam aliquam & cui reſiſtere nequeas tractionem, ſed ſuavem quandam & blandam allectionem ac invitationem ſignificari, habes exempla, Prov. 7. ỷ. 21, *Blanditiis labiorum protaxit illum* Cant. 1. 4, *Trahe me poſt te.* Oſe. 2. 4, *funibus hominum traxi eos, funibus charitatis*; id eſt allexi eos variis beneficiis. Apoc. 12. 4. *Cujus cauda trahebat tertiam partem ſtellarum cœli.* Ubi per ſtellas ſignificari angelos à Diabolo ſeductos omnes quod ſciam interpretes fatentur. Atqui nullam ipſis hic vim irreſiſtibilem intulit, tantùm perſuaſit, induxit.

Qui miſit me ita deſcribit patrem, ut inſinuet cauſam cur dixerit doctrinâ ſuâ imperium paternum contineri, quia videlicet ipſe ſit ejus legatus.

Verſ. 45. *Et ſcriptum in Prophetis* Sententiam ſuperiorem confirmat teſtimonio Eſaiæ prophetæ. Quaſi dicat, Quod enim dictum eſt per prophetas, futura olim tempora quibus *omnes erunt docti à Deo*, id eſt voluntatem ipſius cognoſcent, ex ipſius Magiſterio & inſtructione, ea nunc jam advenerunt. *Docti* participium hic eſt, idemque ſignificat quod apud Apoſtolum 1. Theſ. 4, verſ. 9. θεοδίδακτοι. Et quod ex Jeremia commemorat divinus ille author epiſtolæ ad Hebræos, *Indam leges meas menti eorum, & cordibus inſcribam, & ero ipſis Deus, & ipſi erunt mihi populus. Neque docebunt ſinguli proximum ſuum, & ſinguli fratrem ſuum dicentes, cognoſce Dominum &c.* In quibus etiam ratio ex parte indicatur qua Deus inſtruat homines, ac proinde trahat, cùm videlicet gratiam illis ſuam offert, & remiſſionem peccatorum ac ejus conſummationem vitam videlicet æternam pollicetur : cum addit, *Ero enim propitius iniquitatibus eorum & peccatorum ipſorum ac iniquitatum non recordabor amplius.* Hoc autem cùm omnibus offerat Dominus qui modò reſipiſcere voluerint, omnes etiam quantum in ſe eſt trahit. Sed quia non omnes ſunt ſequaces, & plerique tractioni huic ejus obluctantur, nec ſe promiſſis divinis ad Deum adduci patiuntur, inde fit ut non omnes quoad effectum trahantur, id eſt pertrahi ſe patiantur. Utut enim tractio ipſa habita ratione normæ ad quam vitæ noſtræ greſſus ſunt exigendi non eſt voluntaria, eatenus quatenus non licet nobis qua voluerimus ire, ſed qua ducit funis ut ita dicam imperii divini ; eſt tamen eatenus voluntaria, quatenus poſſumus illi obſiſtere, non tantùm ne loco moveamur ad illius impulſum, ſed etiam ut ubi libuerit nobis ſubſiſtamus nec pedem ulterius promoveamus. Ex quo tandem concluditur, gratiam quidem ſpecialem Dei prævenire fidem noſtram, quatenus Deus mentes noſtras per euangelium ſuum illuſtrat, & ad ſe incitat ; ſed tamen ad ipſum effectum fidei unicuique inſerendum requiri præterea præparationem uniuſcujuſque noſtrum, & animi ac ſtudii noſtri ad iſtam gratiam applicationem : quæ niſi acceſſerit, illa penitus eſt infructuoſa. Quanquam nec generalis etiam gratia quædam, iſtam ipſam & præparationem & gratiam ſpecialem anteveniens, negari poteſt, qua homo ad iſtam ipſam præparationem juvetur. Ea vero conſiſtit in gubernatione & providentia divina uniuſcujuſque, per quam Deus alii plures, alii pauciores cauſas præbet ſe ad vitæ probitatem componendi, & turpitudinem vitiorum declinandi : dum videlicet hic illam magis expendit & animo ſuo ſubjicit quàm alius. Ac propter hanc quidem gratiam fit (quemadmodum & ex ipſo traduce, & educatione) ut alii aliis ad virtutem ſint procliviores, & ad amplectendam veritatem, ubi gratia ſpecialis mentibus ipſorum illuxerit, aptiores.

Omnis ergo qui audivit. Concludit ex ſuperiori teſtimonio, eum qui Deo obedire velit ad ſe venire, proindeque nec eos ſi diſcipuli Dei audire volunt, murmurare & obloqui ſibi debere, id quod probandum ipſi erat. Si enim hoc illud tempus eſt quo omnes debebant diſcipuli eſſe Dei, Pater autem docet per me, quia miſit me, profectò is tantùm qui diſcipulus eſt Dei ad me venit, ac proinde qui nomen ſuum inter Dei diſcipulos profitetur ad me venire debet. Quare & vos ſi ut jactatis & præ vobis fertis Deum pro magiſtro veſtro agnoſcitis, id eſt opera ejus facere vultis, ut ipſi dixiſtis, ad me venire, me conſulere, in me credere debetis. Quia verò Deum ut diximus hic conſiderat ſicut Magiſtrum, & duo ſunt officia diſcipuli, audire quæ dicuntur à præceptore, & diſcere, ideo hæc conjungit, *qui audivit à Patre & didicit*, id eſt cognovit voluntatem Dei patris ſeu euangelium, *& didicit* id eſt credidit ei ac obediit. *Is venit ad me*, id eſt, is demum credit in me. Neque enim id Chriſto propoſitum eſt probare, eum ad ſe venire ſeu in ſe credere qui à Patre audiverit & didicerit, ſed nonniſi eum. Verſiculum enim 44, ut diximus probat hîc Dominus.

Verſ. 46. *Non quod patrem viderit quiſquam.* Ne putarent id à Domino dici, Deum ipſum iis etiam locuturum ipſoſque illum viſuros, ac proinde paratam reſponſionem haberent, ſe illud tempus exſpectaturos, neu rogarent, ubinam & quando loquuturus ipſis eſſet Deus, occurrit Dominus, & oſtendit nemini id auditorum eventurum, nec eò ſe id dicere quaſi illi id etiam exſpectare debeant, ſed ſibi id tantùm eveniſſe, quem cùm audirent, ipſum Patrem audirent. Quaſi dicat ; Hoc verò non eò dico, quaſi quiſquam ex aliis hominibus Deum omnino aut viderit aut audiverit pollicerive id ſibi debeat. Id enim in eum ſolum competit *qui eſt à Deo*, id eſt in me Chriſtum. Oratio enim iſta generalis reſtringenda eſt ad certum aliquem qui peculiari & quidem perfectiſſima ratione erat à Deo miſſus doctor. *Hic vidit patrem*, id eſt ego. Ponit autem hic unum ſenſum pro alio, cùm ſuperius dixerit *qui audivit.* Eſt autem hujus verſiculi ſenſus planè idem qui Joh. 1. ỷ. 18, *Deum nemo vidit unquam, unigenitus ille filius qui eſt in ſinu Patris ipſe enarravit.* Niſi quod in illa enunciatione iſtud quod hic exprimitur, nempe vidiſſe Patrem,

non exprimitur, ſed tantum ſubintelligendum relinquitur: quemadmodum vice verſa quod ibi exprimitur hic rurſum reticerur, nempe enarraſſe nobis voluntatem Patris.

Verſ. 47. *Amen amen dico vobis.* Poſtquam comprobavit quod propoſuerat, nunc iterum inculcat, idque cum aſſeveratione & vocibus utens propriis. Quaſi dicat; Quicquid igitur dicatis, & quæ vobis libet jactetis, à me id pro certo ſcitote, quod is *qui credit in me,* (quod ante dixerat, *qui venit ad me, qui videt filium, & credit in eum,*) *habet vitam æternam:* id eſt & olim certò habiturus eſt, & nunc jus ad illam habet. Utriuſque enim hujus inſinuandi cauſâ, præſenti *habet* pro futuro *habebit* utitur, ut ante nos viderunt alii.

Verſ. 48. *Ego ſum panis ille vitæ* id eſt vitalis, qui vitam dat mundo, ut ℣. 33 dixerat. Repetit rationem cur ſibi fides adhiberi debeat, ad eam metaphoram regreſſum faciens à qua ſermonem hunc inchoaverat, & ad principalem ejus ſcopum adverſarios ſuos revocans. Panem autem ſe vocat, ut diximus, quia quemadmodum panis vires corporis humani inſtaurat, & eſt in cauſa ut vita hæc noſtra prorogetur, ita Chriſtus quo ad ſuam videlicet doctrinam, & quidem multo magis (quia niſi acceſſerit gratia Dei & ipſius Chriſti inefficax eſt panis iſte terrenus) vires noſtras ſpirituales inſtaurat, & eſt in cauſa ut vera vita noſtra prorogetur.

Verſ. 49. *Patres veſtri* id eſt quos ſuperius allegaſtis. Illuſtrat antitheſi quod modò dixerat, & quia panis mentionem fecerat, ut eos revocaret eo unde ſermonis exordium duxerant, illam etiam ipſorum ratiocinationem ℣. 31 expreſſam, & 32 ac 33 refutatam, rurſus convellit, oſtendens panem illum in deſerto datum, utut illum magni facerent, non eſſe tanti ut ſibi doctrinæque ſuæ Moſen cum ſua doctrina præferrent, eique ſe neglecto penitus adhæreſcerent. Antitheſis eſt in eo quòd manna illud quod illi tantopere jactarent negavit fuiſſe panem, ſeu eas vires habuiſſe quas debet habere id quod panis voce notatur, vitam videlicet conferendi, quia non potuerit mortem ab iis arcere qui eo perfruerentur. Quaſi dicat, Nam quod Patres veſtros qui vobis animos faciunt attinet, comederunt illi quidem cibum in deſerto miraculoſum, videlicet manna; ſed ille quomodo panis vocabitur, idque ut ſuperius inſinuabatis cœleſtis? cum illi qui ipſo uterentur omnes ſint mortui. Panis autem eſt conferre & prorogare vitam. Ideoque expreſſe dicit *manna* ut opponat vocem iſtam allegationi illorum ex Pſalmo, *panem cœleſtem dedit eis,* inſinuaretque nomen panis idque cœleſtis valde improprie illi cibo competere. Addit autem *in deſerto,* ſive ut ſimpliciter locum exprimat & tempus inſinuet quando & ubi manna illo veſcebantur, ſive ut plene ratiocinationem illam repeteret, in qua hæc verba per emphaſin poſita eſſe ſuperius annotavimus. *Et mortui ſunt* id eſt ſed mortui ſunt. Id autem etſi de temporaria tantum morte accipi poſſit, quia nihil prohibet complures ex illis ab æterna morte vindicatum iri, verum quia id aliunde proveniet, nec ex illius cibi viribus aut beneficio, ideo præſtat vocem iſtam ulterius extendi, eo ſenſu, ut intelligamus non ſtetiſſe per illum cibum quominus in æternum etiam morerentur.

Verſ. 50. *Hic eſt panis ille.* Apodoſis ſeu altera pars antitheſeos, qua ſe vere panem eſſe oſtendit, quia de cœlo revera deſcenderit, & vitam veram conferat. Utitur autem tertia perſona, non tam ob modeſtiam, quàm quia major eſt vis ac emphaſis in pronomine demonſtrativo *hic.* Quaſi dicat, Hic hic eſt verè id quod dicitur, nempe panis. Quomodo aliquem laudaturi aut etiam alicui antelaturi, dicere ſolemus, hic eſt ille doctor. Exprimit enim hîc diſertè deſcenſionem è cœlo, cujus non meminerat in protaſi, quia nominata fuit in ipſa ratiocinatione Judæorum. Unde & ſequentium *ut qui eo veſcitur* non is eſt ſenſus, quaſi ideo panem hunc de cœlo deſcendiſſe dicat, etiamſi id verum eſt; quia non hoc erat propoſitum Domino oſtendere cur è cœlo deſcenderit, ſed cur vere panis cœleſtis nomen ei competat. Quare verba *qui è cœlo deſcendit* ad ſubjectum pertinent, ut quæ ſub voce manna tacite comprehendebantur, tanquam expreſſe ab adverſariis in ipſorum ratiocinatione prolata. Ut ſenſus ſit, Non manna eſſe panem qui è cœlo deſcenderit, ſed ſe: ratio eſt ab effectu, quia qui manna veſcebantur mortui ſunt, qui ſe veſcerentur non moriantur. Quaſi dicat; At panis iſte de quo dico, (id eſt ego ipſe) ille verè eſt panis de cœlo deſcendens: tantarum quippe virium eſt, *ut qui eo veſcitur non moriatur,* puta in æternum, & morte ſecunda. Nam quod ad mortem primam & temporariam attinet, omnibus ſemel conſtitutum eſt mori.

51. *Ego ſum panis vivens.* Quod in tertia perſona propter emphaſin dixerat, nunc diſerte exprimit, ut tanto melius inculcet & adverſariorum memoriæ infigat, adeoque oſtendat minime ſe defugere tam auguſti nominis laudem, ut ipſe eam ſibi, quicquid illi obloquantur, tribuat ac vendicet.

Si quis ederit ex hoc pane, id eſt in me crediderit. Ratio per quam nobis prodeſt hic panis. Sermo metaphoricus, minus exprimens quàm debebat; quia nos manducantes, de pane aliquid detrahere idque manducare ſolemus: Chriſtus autem nobis totus eſt manducandus, nec ſufficit alicui tantum ejus doctrinæ parti fidem adhibuiſſe.

Et panis autem quem ego dabo, &c. Generali doctrinæ ſubjungit ſpecialem, quæ licet in ſuperiori fuerit incluſa, non tamen ita apertè atque res ipſa poſtulabat. Intuenti enim theſin Chriſti verſu 27 expreſſam, ad quam ille totam orationem ſuam convertit, apparebit in ſequentibus de pane, ſicut non omnino à priori diverſo, ita non prorſus cum illo eodem agi. Quocirca ſicut non omnino rejiciendi illi qui particulam *δὲ autem* tanquam neceſſariam urgent, & novi hic aliquid contineri volunt; ita nec omnino approbandi qui nullam omnino vim habere, adeoque idem in iſtis quod in antecedentibus Chriſtum aſſerere contendunt. Senſus eſt, quaſi dicat; Etiamſi autem totus ego quantus quantus ſum, ſum panis ille vivificus quèm pater meus vobis largitur, tamen eſt etiam in me quiddam quod peculiari quadam & perfectiori ratione panis nomen meretur, cujus ego ipſe ſum largitor. Id autem *caro mea eſt,* reſpectu mortis meæ truculentæ, per metonymiam. *Quam ego dabo* id eſt quatenus eam *dabo,* in mortem videlicet. Ea enim eſt in hoc negotio vocis dandi ſicut & tradendi ſignificatio, ut notavimus alibi. Porrò advertendum hic eſt, ideo Chriſtum cùm de morte ſua tanquam de pane loquitur, ſeipſum illius datorem nominare, cùm patri id diſerte tribuerit cùm ſeipſum totum tanquam panem illis manducandum proponeret: quia in Chriſti quidem miſſione & doctrinæ ipſius annunciatione variiſque miraculis confirmatione, potiores partes fuerunt ipſius Dei Patris, in morte verò ſubeunda potiores ſunt filii. *Pro mundi* autem, id eſt omnium hominum (puta quoad conſilium & intentionem Dei) *vita* dedit ſeipſum Chriſtus carnemque ſuam Chriſtus in mortem, quatenus ideo mortuus eſt ut mundus vitam æternam conſequeretur. Quod quomodo factum ſit, & iſtud ex illo conſequatur explicavimus alibi. Quatenus videlicet & ipſa Chriſti mors dum nobis euangelium confirmat jus ad vitam æternam nobis largitur, atque ita vim quandam nos vivificandi in ſe habet, & Chriſtus poteſtatem nos vitâ æterna donandi nonniſi per mortem eſt conſequutus. Habes hic illuſtre documentum ejus quod vocula *pro* non ſignificet *vice* ſeu *loco* quod illam vulgo ſignificare volunt, in hac de morte Chriſti materia.

Verſ. 52. *Pugnabant ergo Judæi,* id eſt inter ſe muſſantes. Iterum perverſitatem mentis ſuæ produnt, dum ad rem ipſam non attendunt, neque etiam de eo quod non intelligebant ſententiam Domini exquirunt, ſed more ſuo murmurant, & verba Domini tanquam impoſ-

ſibilia

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ſibilia traducu nt, rem craſſe conſiderantes, & ad invidiam Domino faciendam exaggerantes, *quomodo poteſt hic nobis dare carnem.* Cùm ſatis ex antecedentibus colligere potuerint, figuratum hunc eſſe loquendi modum nec debere proprie accipi. Sed quid facias hominibus nimia ſui opinione turgentibus, & ad calculum ingenii aut potius ambitionis ſuæ omnia revocantibus.

53. *Dixit ergo eis Jeſus* quia non recte cum Domino procedebant, neque id ſibi à Domino explicari petebant ut par erat quomodo verba ejus eſſent intelligenda, ſed ſtatim illa tanquam impoſſibilia rejiciebant, ideo nec Dominus illis directe reſpondet, ut videlicet oſtendat, quomodo id fieri poſſit, aut quomodo debeat intelligi quod aſſeruit, ſed fortiori aſſeveratione id ipſum quod jam dixerat munit. Quaſi dicat; utut vos mihi obloquamini, & hoc quod jam dixi impoſſibile eſſe dicatis, ego tamen etiam atque etiam id vobis confirmo, adeo rem hanc de qua jam dixi unicuique veſtrum eſſe neceſſariam, ut niſi cibi hujus participes fiatis, fruſtra ſpem aliquam de ſalute veſtra animo foveatis. Carni ſubjungit ſanguinem, quia loquitur ſpecialius quam antea, & quia uſitatum eſt ut qui pane veſcitur potum etiam ad ſitim exſtinguendam adjungat, ut oſtendat id de quo loquitur ad integram hominis refectionem viriumque ejus inſtaurationem & vitæ prorogationem vim habere. Porrò cùm in ſuperioribus Chriſtum edere qui eſt panis ille qui de cœlo deſcendit, non aliud ſit quàm credere in Chriſtum, ut ex verſ. 47 videri poteſt, etiam edere carnem Chriſti & bibere ſanguinem ejus, non poteſt aliquid omnino à fide diverſum ſignificare. Jam enim docuimus non loqui hic Chriſtum de pane à priore omnino diverſo, ſed de eo qui in illo quidem includatur, habeat tamen aliquid magis ſpeciale propter quod nomen iſtud mereatur. Ita *edere carnem Chriſti & bibere ſanguinem ejus* quod ad naturam quidem & eſſentiam ejus quod per iſtas voces ſignificatur, idem erit quod Chriſtum ipſum edere, credere videlicet in ipſum: ſed habebit ſibi adjunctam peculiarem quandam ſcheſin & reſpectum, cujus cauſa ſpecifice carni & ſanguini ſuo nomen panis & potus attribuit. Id autem dupliciter explicari poteſt. Vel ita ut caro & ſanguis Chriſti ſit tantum objectum iſtius manducationis ſeu fidei, ut videlicet illam terminet, nec tam peculiaris ratio fidei per illam ſignificetur, quàm effectus peculiaris fidem illam conſequens; ipſa autem caro & ſanguis id eſt mors Chriſti truculenta accipiatur metonymice pro ejus effectu, vi nempe mortis Chriſti: ut ſenſus ſit; niſi credendo in me vim carnis & ſanguinis id eſt mortis meæ truculentæ perceperitis, atque ita jus vitæ æternæ quod illa hominibus peperit vobis vindicaveritis. Vis enim iſta mortis Chriſti in eo conſiſtit, quod unicuique in Chriſtum credenti dictet eum jus habere vitam æternam conſequendi, & ratione iſtius vis ſecundùm iſtam phraſeos hujus explicationem, caro id eſt mors Chriſti panis appellabitur. Vel etiam ita ut caro & ſanguis Chriſti ſit quidem objectum in quod fides noſtra feratur, ſed ſimul etiam contineat in ſe affectionem quandam, quæ fidem iſtam ex ipſius Chriſti manducatione in nobis ortam & excitatam velut animet, & robur quoddam ei addat ac ad ultimum perfectionis gradum adducat. Ut ſenſus ſit; Niſi volueritis in me etiam crucifixum credere, & ipſa morte mea fidem veſtram velut animare & in vobis ipſis augere, nedū ut propterea à me recedere debeatis.

Non habetis vitam in vobis, Id eſt non poteſtis vobis vitam æternam polliceri, non habetis in vobis id quod vitam veſtram prorogare voſque ipſos de vita æterna conſequenda certos reddere queat. Habere vitam in ſeipſo ponitur pro habere jus vitæ, ſeu de vita conſequenda certum eſſe. Id enim eſt jus illud quod parit nobis mors Chriſti. Et hæc eſt illa vis quam nos percipere jubet dum jubet carnem ſuam manducare & ſanguinem bibere.

Verſ. 54. *Qui edit carnem meam.* Addit iſta ut oſtendat non ſolùm ſine cibo iſto neminem ſervari poſſe, ſed etiam omnem qui fruatur iſto cibo & potu, ſalutem ſibi certo polliceri poſſe. Fieri enim poteſt ut aliquid ita ſit ad rem aliquam conſequendam neceſſarium ut ſine ipſo illam conſequi nequeas, non tamen ſit ad illam conſequendam ſufficiens.

Habet vitam æternam, Reſpectu juris videlicet & certitudinis.

Et ego id eſt quia ego. Non novum eſt particulam καὶ ſumi pro quia. Modum explicat quo vitam æternam ſit ejuſmodi homo conſequuturus, ſimulque occurrit objectioni, ex quotidiana fidelium morte ſuborienti.

Verſ. 55. *Caro enim meâ* id eſt mors mea truculenta. *vere eſt cibus*, id eſt jure & perfectè ei competit nomen cibi, reſpectu effecti, quia videlicet perfectiſſima ratione præſtat id quod cibus præſtare debet, vitam videlicet largitur. Vocem *veri* non ita hic accipi ut æquipolleat proprio, ſed perfecto, notarunt ante nos alii, & patet ex omnibus illis metaphoricis de Chriſto loquutionibus, quando ſe vel paſtorem, vel vitem, vel januam vocat. Declarat hic quod verſibus antecedentibus aſſeruerat.

Verſ. 56. *Qui edit meam carnem.* Comprobat quod verſ. 54 dixerat & 55 declaraverat. Quaſi dicat; Ideo autem eum qui carnem meam manducaverit & ſanguinem meum biberit aſſero vitam æternam habiturum, quia qui carnem meam edit & ſanguinem bibit, *in me manet & ego in eo*, id eſt mihi inſeritur, mecum intime conjungitur: ut ego ſervator ipſius conſtituar, ille verò is qui ſit à me ſervandus, quemque ego favore & ſumma charitate complecti debeo. Modus loquendi ſoli S. Johanni uſitatus, quo & ſumma charitas & intima conjunctio indicatur. Etſi autem *manere* poſſit accipi pro ſimplici *eſſe*, ſignificat tamen durationem quandam: ut ſenſus ſit hominem ejuſmodi Chriſto inſitum atque unitum & arctiſſimo charitatis vinculo ipſi copulatum permanere.

Verſ. 57. *Sicut miſit me* &c. Pertexit inſtitutam rationem quæ nondum fuit abſoluta. Probandum enim erat hominem hujuſmodi habere vitam æternam. Chriſtus verò tantum probavit eum in Chriſto manere. Quare probandum reſtabat eum qui maneret in Chriſto habiturum vitam æternam: quæ eſt major propoſitio argumentationis Chriſti. Syllogiſmus eſt talis: Qui manet in me habet vitam æternam. Qui edit carnem meam & bibit ſanguinem, manet in me. Ergo qui edit carnem meam & bibit ſanguinem habet vitam æternam. Aſſumtio præceſſit ℣ſ. 56. Major cum ſua probatione & cum concluſione hoc verſiculo includitur. Eſt enim in his verbis hypallage. Non enim id ad propoſitum faciebat quòd Pater qui vivat Chriſtum miſerit, quod hic à Domino dicitur, ſed id quòd pater qui illum miſerit viveret: id enim ad rationem & inſtitutum Chriſti pertinebat. Miſſionis verò ſuæ meminit ut conjunctionem ſuam cum patre oſtenderet. Non poteſt enim non conjunctiſſimus & intimus miſſus mittenti eſſe, in re præſertim ob quam mittitur. Videtur igitur miſſionem à Patre ſuam loco manſionis in ſe ſubjeciſſe, quam vis inſtitutæ rationis exigebat.

Propter patrem voculam διὰ vertunt alii *per*, ut ſenſus ſit, hoc velle Chriſtum dicere, quod ipſe vivat virtute & efficacia Patris. Quanquam autem non eſt novum voculam iſtam ita verti; & hunc quoque ſenſum his verbis ſubeſſe libenter fatemur, credimus tamen amplius quid voluiſſe Chriſtum dicere, quod nempe propter ipſam cum Patre conjunctionem, quam voce miſſionis inſinuari diximus, idque virtute Patris vivat. Ideoque ſatius eſt voculam iſtam cum vulgata verſione interpretari propter. Quaſi dicat; Mea cum Patre conjunctio, & virtus ab illo proficiſcens, in cauſa ſunt quod ego vivam. Vivere autem ſe dicit in præſenti, puta in æternum; Nam de hac vita ſermo eſt inſtitutus, propter jus & certitudinem.

Et qui ederit me, id eſt, ita & qui. Non enim novum eſt in Sacris Literis voculam Καὶ more Hebraico ſimpliciter poni pro ita &. Ponit autem concluſionem pro majore, antecedens nempe *edere* pro conſe-

quente, nempe manſione in ſe. Hoc enim & probationis inſtitutæ ratio, & ipſa voci *Miſſionis* oppoſitio poſtulabat. *Vivet* puta in æternum. *Propter me* id eſt propter iſtam intimam conjunctionem quam manducatione iſta mecum conſequetur: vivet autem virtute & efficacia mea.

Verſ. 58. *Hic eſt panis ille* id eſt ego. Generalis concluſio totius ſermonis Chriſti, in qua ſummatim quæ hucuſque diſſeruerat colligit, tacite inſinuans majorem eſſe cauſam cur ſibi nunc homines adhæreſcant & in ſe credant, quàm olim Judæorum patribus Moſen ſequendi fuerit. Ideoque in ſequente ſermone, *Non prout comederunt* eſt Hypallage & conciſa loquendi ratio. Non enim hic revera comeſtio cum comeſtione ſed panis cum pane confertur. Ponitur itaque hic effectus ſeu conſequens pro cauſa & antecedente. Quod fit propterea, quia ſimul involvere voluit rationem propter quam manna illud cum quo adverſarii ſui provolaverant, panem cœleſtem eſſe negaret. Unde ſi reſolvantur iſta verba & quod involutum eſt evolvatur, ſenſus erit talis quaſi dicat; Hic igitur, (ut ſe indicet, nempe ego) eſt panis ille qui de cœlo deſcendit, ei ratio nominis & appellationis iſtius verè competit: quia qui ederit hunc panem vivet in æternum. At illi quem vos pro exemplo attuliſtis, & panem cœleſtem appellari dixiſtis, nomen id non competit, quia hoc non præſtat, ut patet ex iſtorum ipſorum quibus datus erat exemplo: Licèt enim ipſum comederint, ſunt tamen mortui. Verba iſtius verſiculi omnia explicavimus jam ſuperius.

Verſ. 59. *Hæc dixit in Synagoga.* Subjicit hæc Evangeliſta ob loci in quo iſta dicebantur celebritatem, ut ſimul inſinuaret cur hiſtoricam iſtam relationem poſuerit.

Verſ. 60. *Multi ergo ex diſcipulis ejus.* Puta ex iis qui eſſent præter illos duodecim. Subjungit eventum hujus colloquii ut tranſeat ad aliud cujus iſta occaſio fuit, quod habuit tum cum aliis diſcipulis, tum cum Apoſtolis. Sermonis cum aliis diſcipulis habiti cauſa fuerunt ipſorum taciti interea ſuſurri ob antecedentem Chriſti concionem. *Dixerunt* puta inter ſe murmurantes voce ſubmiſſa.

Durus eſt hic ſermo id eſt non ſolùm moleſtus auditu, ſed etiam abſurdus. *quis poteſt eum audire?* Quidam volunt *audire* poſitum eſſe pro intelligere, quod non eſt Sacris ſcriptoribus inſolens: quaſi ideo ſermonem iſtum durum appellaverint quia eum intelligere non poſſint. Cùm tamen illi quia intelligere ſe putarent quæ Chriſtus dixit, durum eſſe dixerint. Simpliciter igitur vocula iſta accipienda, quaſi dicerent; Ita radere aures iſta verba, ut ne audire quidem illa ſuſtinerent, propter eorum abſurditatem, ut patet ex reſponſione Chriſti.

Verſ. 61. *Sciens autem Jeſus apud ſe* id eſt ſpiritu ſuo tacitos illorum ſuſurros cognoſcens. *Hoc vos offendit.* Hoc vobis abſurdum videtur? Nempe quod de carnis meæ manducatione & ſanguinis bibitione diſſerui. Hoc enim potiſſimùm abſurdum viſum, & ideo ipſos præcipue murmuraſſe, arguunt ſequentia in Chriſti reſponſione de carne & ſpiritu.

Verſ. 62. *Si ergo videritis* &c. Verba ſubobſcura, quia non ſatis apparet quomodo cum antecedentibus & conſequentibus cohæreant, quidque illis Dominus voluerit. Putant autem nonnulli, poſt verba verſiculi iſtius ſubaudiendum eſſe, *cognoſcetis quòd*: quaſi docere voluerit, tum illos non iri offenſum, quia videlicet cognituri ſint quòd ſpiritus vivificet &c. Sed præterquam quòd vocula ἐν connexionem verſiculi iſtius cum antecedentibus & conſequentibus duriorem reddit, reprehendi hic illos apertius eſt quàm ut doceri debeat: quod tamen ex iſta interpretatione non liquet. Satius eſt igitur ita hunc verſiculum accipere, quaſi dicat; Hoc vos offendit, cùm tamen videatis inveniri poſſe rationem aliquam carnis meæ comedendæ quamdiu vobiſcum dego, qualis qualis illa tandem ſit: Si *igitur* videritis *filium hominis*, id eſt me *aſcendentem ubi erat prius* nempe in cœlum, hoc eſt poſtquam igitur aſcendero in cœlum; quanto magis offendemini? Nihilominus enim etiam tum caro mea vobis erit comedenda. Nulla autem jam à vobis ratio inveniri poterit qua caro mea poſſit manducari. Hæc verſiculi iſtius explanatio, & ſimplicior eſt, & cum ſuperioribus atque inferioribus connexionem habet, denique intentioni Chriſti accommodatiſſima eſt. Primò enim oſtendit, temere illos adeo abſurdum ejus ſermonem eſſe dixiſſe ut nemo illum ſuſtinere poſſet, quia paulò poſt aliquid minus veriſimile audituri eſſent, & tamen ei manus neceſſariò eſſent dandæ, quanto igitur magis huic? Deinde nullam in ſuo ſermone eſſe abſurditatem, viſam autem ipſis fuiſſe ob non recte intellectam phraſin edendæ carnis & bibendi ſanguinis: quia videlicet non ita ſit caro ſua comedenda atque illi voluerunt, puta oraliter & carnaliter. Id quod mox facit.

Verſ. 63. *Spiritus eſt qui vivificat*, id eſt ſpirituale ſit oportet quod vitam largiatur. *Caro* quoad ſuam ſubſtantiam, *non prodeſt quidquam*, ad vitam puta æternam alicui largiendam. Quaſi dicat; Non fuit autem quod hoc etiam ſermone meo offenderemini. Satis enim animadvertere poteratis, non me loqui de carne mea oraliter quoad ſubſtantiam manducanda, quaſi illam vobis ſive crudam ſive aſſam aut elixam, quod vos ſomniatis, præberi oporteat. Nihil enim ejuſmodi præſtare poteſt caro, ideoque non eſt opus ut illa ipſa os veſtrum ingrediatur, eamque vos deglutiatis, ſed ad id ut carnem meam manducetis, ſufficit ut ſpiritualiter id faciatis, id eſt mente veſtra vim ejus percipiatis. Quod enim *vivificat* id eſt vitam largitur & prorogat *Spiritus eſt*, id eſt ſpirituale ſit oportet. Spiritûs vox accipienda eſt non tantùm pro vi & efficacia divina, ſed etiam pro ejus effectu qui vim illam in ſe velut defert, qualis eſt doctrina Chriſti, ut ex ſequentibus apparebit.

Addit enim *verba quæ ego loquor vobis.* Quaſi dicat; quod facietis ſi doctrinam meam receperitis & in me credideritis. *Verba mea* id eſt mea doctrina. Non enim ita ſtrictè vox iſta accipienda videtur, ut tantùm ad ea de quibus controverſia eſt inſtituta pertineat, ſed ad univerſam Chriſti doctrinam extendenda, cujus particula quædam fuerunt iſta de quibus controverſia Chriſto fuit mota. *Spiritus ſunt & vita*, id eſt de ſpiritu & vita loquuntur, ut quidam interpretes explicant. Vel potiùs ita accipe, ut plenum hic velut Syllogiſmum faciat Chriſtus, & majori propoſitioni ſubjungat aſſumtionem & concluſionem. Ita: verba autem mea ſunt ſpiritus, igitur & vita. Quare hæc comedite, id eſt amplectimini & recipite. Ita carnem meam comedetis, & vitam conſequemini. Jam verba ſua id eſt ſuam doctrinam vocat ſpiritum, tum quòd à ſpiritu divino manat, tum quòd vim in ſe ſpiritualem continet, & quia quandoque cum ea ſpiritus ipſe divinus conjunctus eſſe ſolet. Ita vocem ſpiritus ſumi habes exemplum 2 Cor. 3. *vita ſunt* id eſt ſunt in cauſa ut homines vitam habeant nempe æternam, dum videlicet eam promittunt, & jus illam adipiſcendi conferunt: qua ratione inferius cap. 12. verſ. 50. *mandatum patris vitam æternam eſſe* dixit, quòd vitam afferret.

Verſ. 64. *Sed ſunt* &c. Quia poterant occaſione ſuperiorum Chriſti verborum ita iſti diſcipuli cogitare: Cùm igitur omnes tua verba audiverimus, omnes ergo vitam æternam habebimus; ideo ſubjicit iſta, ut huic illorum cogitationi occurrat, & oſtendat iſtam verborum ſuorum ut ita dicam manducationem, non eſſe ſitam in ſola eorum auditione & perceptione, ſed requiri amplius aliquid, nempe ut illis credatur, ac proinde illos cùm non omnes crederent, omnes etiam blandiri ſibiipſis minimè poſſe. Quaſi dicat: Sed ne vobis temere blandiamini, ſunt quidam è vobis qui non credunt, utut nomen meum profiteantur, & me pro doctore ſuo verbis agnoſcant, verbaque mea auribus hauriant. Credere verò verbis meis oportet eum qui cupit ut ipſi vitam

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

vitam adferant. Inſinuare videlicet apertè voluit quid verbis ſuis faciendum eſſet, quod tacite in conciſa ſuperiore oratione ſubintellectum erat. *Ex vobis.* Alloquitur diſcipulos illos qui murmurabant, quibus haud dubie permiſti erant etiam Apoſtoli, & ipſe Judas, quem quoque hic à Domino eſſe petitum patet ex ſubjectis Euangeliſtæ verbis.

Noverat enim. Ipſius S. Iohannis verba per parentheſin orationi Domini interjecta: quæ apponit ideò quia cùm aſſeruiſſet ipſe iſtos qui murmuraverant fuiſſe diſcipulos, adeoque credidiſſe (quomodo enim diſcipuli, ſi non crediderunt?) hîc autem Chriſtus affirmet quoſdam ex iis non credere; poterat aliquis non injuriâ cogitare, illos cùm antea credidiſſent, tum Chriſti iſto ſermone offenſos, credere deſiiſſe: adeoque non rectè factum à Domino qui tanti mali cauſam præbuerit. Occupat igitur utrumque horum S. Iohannes, dum cauſam indicat, ob quam Dominus incredulitatem quibuſdam exprobraſſet. Quaſi dicat; Nemini autem id Chriſtum dixiſſe mirum videri, aut in ſuſpicionem, quaſi hoc ſermone demum offenſi fidem abjecerint, venire debet. Multi enim inter illos qui nomen Chriſti profitebantur fuerunt, qui utut illius doctrinæ aſſentirentur, ipſumque pro propheta agnoſcerent; *non* tamen *credebant*, id eſt, non tamen ita animos eorum illius doctrina afficiebat, ut fides ipſa illis penitus infixa hæreret, quæ ſpem ſummi boni ex illius manibus conſequendi illis ingeneraret: ſed levicula quædam & quaſi ſuperficialis erat in illis perſuaſio, qua permoti, terrenum quid à Chriſto exſpectantes illum affectabantur. Non credendi vocem in ſignificatu pleniore uſurpat, ut illis etiam fidem adimat (neque pro fide aſſenſum ejuſmodi cenſeat) qui licet aliquam de Chriſto perſuaſionem habebant, ideoque ut aliquid boni ab illo perciperent, puta cibarentur ipſum ſequebantur, non tamen penitus & ex animo illi in omnibus aſſentiebantur.

Dicit autem noviſſe *à principio*, id eſt ſimulac iſti ad Chriſtum accederent, & illum pro propheta ſe agnoſcere teſtarentur. Non temporis ſcilicet tractu id explorabat, ſed ab ipſo profeſſionis uniuſcujuſque initio, mens ipſorum optime illi cognita & explorata erat. Superius cap. 2 dixit, Non opus ei fuiſſe ut quiſquam ei teſtaretur de homine: ipſe enim ſciebat quid eſſet in homine. Quod autem hîc aſſeruit, veriſimilius facit iſta adjectione quòd noverat etiam illum *qui eum proditurus eſſet*, id eſt qui ea eſſet animi verſutia & perverſitate ut ad id facile adduci poſſet, & quo Deus olim ad rem iſtam perficiendam eſſet uſurus, quemque jam velut eò deſtinarat: Non quidem neceſſariò, quod ad ipſius perſonam, ſed inſpecto interius recondito ipſius ob avaritiam ad omne ſcelus promto ac venali animo. Ut enim Deus non ita iſtam perſonam huic rei deſtinavit quin aliter fieri nullo modo poſſet, ſed tantùm eatenus quatenus per domeſticum prodi Chriſtum voluit, iſte autem inter domeſticos ad eam rem eſſet aptiſſimus: cùm omittere iſtud factum, imò etiam Chriſto penitus, magno licet niſu & molimine adhæreſcere poſſet, ſi vim ſibi facere animumque pravum corrigere voluiſſet; ita prænoverat etiam & prædixerat id Dominus, non tanquam ἐσόμενον, ſed tanquam μέλλον, inſpecta videlicet ipſius naturâ & animi inclinatione, non verò quaſi ineluctabili fati neceſſitate ad id facinus traheretur. Aliàs enim injuriâ in ipſum tantopere inveheretur, ut mox audiemus & alibi legimus.

Verſ. 65. *Et dicebat, &c.* Adhuc ſunt verba Iohannis, quæ propterea ſubjicit, quia continuum velut orationis Chriſti tenorem illa parentheſi interſecuerat. Itaque ſequentia verba ita legenda ut eodem ſpiritu & ſine interruptione cum prioribus prolata. Reddit enim in iis rationem cur ſuperius dixerat ℣. 44, *Nemo poteſt venire ad me niſi pater qui miſit me traxerit eum.*

Propterea quia ſcilicet ſunt quidam ex vobis qui non credunt, *dixi vobis*, verſiculo videlicet 44. Apparet enim reſpici ad verba colloquii ſuperioris. Nulla enim occurrunt præter iſta ℣. 44, quibus tale quid videatur comprehenſum. Unde colligitur, *datum eſſe à Patre* idem eſſe quod *trahi à Patre*, ac proinde audire ac didiciſſe à Patre. Ut ſenſus ſit; *Neminem poſſe venire ad Chriſtum*, id eſt credere in ipſum, *niſi fuerit ei datum à Patre*, id eſt, niſi donum ſibi à Patre oblatum recipiat, nempe niſi fidem quam ſibi vult inſerere Deus, tanquam ſingulare Dei beneficium, agnoſcat & amplectatur. Antecedens, nempe datio pro conſequente nempe receptione, vel potius cauſa, nempe oblatio beneficii & invitatio ad fidem, pro effectu ejus nempe acceptatione, poſita. Quod autem de ſuperiori phraſi *trahi à Patre* diximus, id hic etiam repetendum eſt, nempe ideo id in quo partes etiam noſtræ ſunt non poſtremæ, fidem videlicet noſtram, Deo hic tanquam ejus inſertori attribui, ut ſciremus non eſſe illam ita opus noſtram ut primum ad eam concipiendam principium ſit in nobis, ſed pendere à voluntate & gratia divina.

Verſ. 66. *Ex eo multi diſcipulorum ejus*, Ex illis videlicet qui murmuraverant. Eventus colloquii cum ipſis Chriſti. Quem ſubjicit tum ad confirmandum recte dixiſſe Dominum quòd quidam ex iis non crederent, id enim eventus docuit ſtatim; tum verò quia occaſionem præbuit ſequenti cum ſolis Apoſtolis colloquio Chriſti. *Abierunt retrò* id eſt relapſi ſunt ad priſtinum ſuum in religione ſtatum. Non tam enim videtur ad id reſpicere quod à Chriſto corporibus diſceſſerint, quàm quòd animis: etſi ne hoc quoque ſit excludendum, tanquam illius apoſtaſiæ conſequens: præſertim cùm addat, *nec amplius cum eo verſabantur*, tanquam ſcilicet cum magiſtro & doctore ſuo. Apparet eos qui aliquem pro doctore ſuo agnoſcerent ſequi etiam ipſum ſolitos. Chriſtum certe diſcipuli ejus ſequebantur, ut cœleſtem ex ipſius ore manantem ſapientiam avidis auribus combiberent.

Verſ. 67. *Dixit ergo*, Nempe cùm videret illos pedem retuliſſe. Particula *ergo* innuit factum iſtorum cauſam fuiſſe alloquii ſequentis Chriſti.

Num & vos vultis abire. Quo fine illos duodecim ita fuerit alloquutus, cum mentes omnium noſſet, diſputant interpretes, complures iſtius interrogationis cauſas afferentes. Inter quas hæ tres videntur præcipuæ. Prima eſt, quia voluit ſignificare nolle eos vi atque in gratiis apud ſe retinere, ideoque indicat liberum ipſis eſſe ut à ſe abeant, nec tamen propterea ſe animo dejectiori futurum, aut ab opere ſuo ceſſaturum. Quaſi dicat; Cum videatis tot diſcipulos me deſeruiſſe, poteſtis vos etiam ſi libet factum eorum imitari, ego neminem invitum apud me retinebo. Secunda eſt, quia voluit ipſis anſam præbere, ut animadvertentes nullam ſubeſſe juſtam deſerendi ſui cauſam tanto magis ipſi adhæreſcerent. Fit enim neſcio quo ingenio humano ut quæ prohibentur magis appetamus, & eo ipſo cùm alicui quidpiam faciendi & non faciendi copiam damus, ad illam omnino faciendam eum animemus: ubi præſertim nullam ſubeſſe cauſam videt cur id non faciat. Ita Joſua copiam fecit populo non ſerviendi Jehovæ, cap. 24. ℣. 19, 20, ut tanto magis eos adſtringeret Jehovæ. Et Elias, *Quouſque tandem claudicatis in duas cogitationes? Si Jehova eſt Deus, ite poſt illum: ſi verò Baal, ite poſt ipſum.* Certè autem noluit ut Baalem anteponerent Jehovæ. Tertia eſt quod voluerit ex ea occaſione elicere declarationem ipſorum, teſtem futuram quòd non vi aliqua adacti, ſed ſponte & propria inductione animi Domino adhæſerint.

Verſ. 68. *Reſpondit ergo ei Simon Petrus*, nomine videlicet etiam reliquorum. Vel quia natu reliquis major, eoque ei reliqui concederent, vel quia fervidior & audacior. Certe quod non ſuo tantum nomine iſta dixerit, patet ex ℣. 70 verbis, *reſpondit eis Jeſus.* Hoc enim ipſo indicatur ita verba Petri à Domino accepta & intellecta eſſe atque ſi mens eadem fuiſſet omnium.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Domine ad quem abibimus? te videlicet relicto. Quaſi dicat; Nemo eſt ad quem ire poſſimus. Ipſa interrogatione fortius negat ſe abiturum atque ſi ſimpliciter dixiſſet, non abibimus. Reſponſio cum cauſa conjuncta. Videtur enim tres cauſas voluiſſe afferre cur nolint ipſum deſerere: quarum prima ſit iſta quòd nullus ſit propter quem ipſum deſerere poſſint. Quanquam hæc verba ita accipi poſſint ut ſimplex tantum ſit aſſertio cum negatione ſimplici convertibilis. Ut dicere, nullus eſt quem te relicto ſequamur, idem ſit atque iſtud, te igitur non relinquemus aut deſeremus. Id quod duabus deinde comprobat cauſis. Quia & rem omnium præſtantiſſimam in ſuis manibus habeat Chriſtus ipſiſque polliceatur: & ipſe ſit omnium longe præſtantiſſimus. Illud eſt in his verbis, *verba vitæ æternæ habes.* Alludit proculdubio ad ea quæ paulo ante præceſſerunt, dum Chriſtus dixit, *verba mea ſpiritus & vita ſunt.* Iſtud *habes* emphatice dictum. Id eſt, non ſolùm proponis ſimpliciter, quod facere poterant etiam alii, ſed tibi eſt ejus annunciandæ & proponendæ provincia commiſſa, in tuis velut manibus cæleſtis iſta doctrina eſt repoſita. Cur igitur tantum bonum relinquamus? Ratio ſumta ab effectu. Quam primo loco poſuit, quia felicitatem ſummam habet ſecum conjunctam. Nihil autem potentius perſuadet quàm id quod cum bono & utilitate noſtra conjunctum eſt.

Verſ. 69. *Et nos credidimus*, Id eſt ut ſemel aſſenſi ſumus, ita etiam nunc credimus. Præterito uſus pro præſenti, ad denotandum inoffenſum & minime interruptum rei de qua loquitur tenorem & tractum. Altera cauſa ſumta à ſumma ipſius Chriſti perſonæ præſtantia. Poſtpoſuit autem fidei cognitionem, cum ait, *credidimus & cognovimus*, cùm tamen fides neceſſario cognitionem præexigat, ut indicaret fidem ſuam non levibus de cauſis ortam, aut etiam imbecillis fundamentis eſſe nixam, ſed ſolida & plena ejus præſtantiæ cognitione. Solet enim levibus quandoque de cauſis fides in aliquibus oriri, ideoque non eſt durabilis. Quaſi dicat; Nec levibus ad id argumentis adducti ſumus ut ei rei aſſentiremur ſed documentis irrefragabilibus edocti id verum eſſe deprehendimus & comperimus. *Chriſtum illum filium Dei viventis.* Hæc eſt auguſta illa Jeſu Domini præſtantia quam ſe in eo deprehendiſſe, ac proinde nolle ab eo recedere profitentur Apoſtoli. Poſita autem ſunt iſta duo *Chriſtum* & *filium Dei*, non tanquam diverſa, ſed tanquam æquipollentia, & quorum unum explicet aliud per appoſitionem, ideoque etiam non additur particula copulativa. Ideo quippe dicitur Chriſtus quia filius Dei, & ideo filius Dei quia Chriſtus. Neque enim videtur hic ad illam filiationis Chriſti cauſam reſpicere quòd ex ſpiritu ſancto eſt miraculoſe conceptus, quod forte tunc ignorabant Apoſtoli: ſed quòd Deo Optimo Maximo eſſet cùm chariſſimus, tum etiam ſimillimus, quà donorum ſibi collatorum ratione, quà vitæ puritate, ideoque etiam conjunctiſſimus. Vide pleniorem hujus rei explicationem, de uno Deo Patre, lib. 1. ſect. 2. arg. 31.

Dei viventis Epithetum hoc ſacra pagina Deo tribuit non tantùm ut illum vitæ authorem eſſe doceat, ſed etiam ut idolis & diis gentium opponat, quæ non vivunt ipſa, nedum aliis vitam conferant.

Verſ. 70. *Reſpondit eis Jeſus*, Quæritur hoc loco ab interpretibus cur ob ejuſmodi declarationem non laudet hic Petrum Dominus, ſed quodammodo tacitus illam prætervehatur, tantum oſtendens non omnes iſta confeſſione gloriari poſſe: cæterum de ipſa, an videlicet ipſi acquieſceret, ne verbulum adjicit. Videri autem poteſt Chriſtum id propterea feciſſe, ne ſi laudaſſet Petrum, cupidius ejuſmodi declarationem quæſiviſſe, aut etiam ſui ipſius laudem affectaſſe videretur: à quo ille fuit adeo alienus, ut quædam etiam miracula ſua taceri juberet, ne ſi divulgarentur, propter captandum popularem auram ab ipſo conficta crederentur. Jam quod ipſam reſponſionem attinet, cùm ait, *Nonne ego vos duodecim elegi?* nempe ut eſſetis mei Apoſtoli, corrigere quodammodo voluit Petri ſermonem, non omnium illorum eandem eſſe de ſe ſententiam & opinionem, utut eſſe debuiſſet. Quaſi dicat; Nonne ego vos duodecim tanto affeci beneficio ut vos è reliquorum omnium numero eligerem, & ad auguſtiſſimum munus mihi ſegregarem ac deſtinarem, ut mihi proximos eſſe vellem. *Et unus ex vobis eſt Diabolus.* Id eſt, & tamen inventus eſt inter vos unus adeo ingratus, & gratiæ meæ immemor. In vocibus *ex vobis* & *diabolus* ſunt emphaſes & vis ingens exaggerativa. *Ex vobis* inter vos quos ego ita arcte mihi adſtrinxeram, quos tantopere adamaveram, quique utpote domeſtici mei, omnium optime dicta factaque adeoque munus meum pernoſcere & æſtimare poteratis. *Diabolus* id eſt Diabolo ſimilis, ingenium ejus referens: videlicet qui non ex animo ſed ſuperficialiter tantùm credit, cujuſque animum nihil iſta omnia afficiunt, qui eſt animo peſſimo, & tali cui facile Diabolus id etiam ut me prodat perſuadere poſſit. Res enim veriſimilis eſt illum jam tum de prodendo Domino cogitaſſe, ſed poſtea demum id conſilii iniviſſe: quod etiam ſacræ literæ teſtari videntur. Reprehendit illum quod talis eſſet qualis eſſe minime debebat, animo videlicet verſuto, callido, avaro, & tegente pravitatem, mox occaſione oblata erupturam.

Verſ. 71. *Loquebatur autem* &c. Quia nomen iſtius diſcipuli non expreſſerat, ne quis de alio aliquo id protuliſſe Chriſtum putaret, qui tanto ſe ſcelere contaminaret, addit Apoſtolus de Juda Iſcariote id Chriſtum dixiſſe.

CAP. VII.

Capitis hujus partes duæ ſunt. Narrat enim Euangeliſta quid poſt proximum colloquium ſive ipſe Chriſtus fecerit aut dixerit, ſive circa ipſum evenerit, tum ante feſtum tabernaculorum in Galilæa, tum in feſto tabernaculorum Jeroſolymis.

Verſ. 1. *Poſthæc*, id eſt poſtquam iſta quæ capite ſuperiore recenſuit, eveniſſent. Prima eſt capitis pars ad verſ. 11. porrecta. Initio autem ſummatim indicat, ubi & quare poſt omnia iſta commorabatur, ut ſibi ſterneret viam ad ea quæ mox propoſiturus erat, & quorum cognitio ex his pendebat. *Ambulabat Jeſus*, id eſt verſabatur, morabatur. *In Galilæa*, ſive Capernaumi, ſive alibi in iſta regione. Cur verò ibi maneret exprimit, *non enim volebat in Judæa ambulare*, quod munus ipſius poſtulare videbatur, ut in loco celebri moraretur, unde tanquam è ſpecula conſpici, & facilius omnibus innoteſcere poſſet. *Quia quærebant eum Judæi interficere.* Ob illud videlicet miraculum quod ſupra retulit Euangeliſta cap. 5. Legimus enim expreſſe verſ. 16. *& ſtudebant eum interficere quod iſta feciſſet ſabbato.* Magis autem ob apologiam ipſius qua factum iſtud ſuum tuebatur, ut additur verſ. 18. Cur autem mortem ſubterfugeret quam ſe ſubiturum ſciebat, in cauſa eſt quia nondum tempus à Deo conſtitutum venerat. Maluit verò impetum Judæorum ita declinare, quum miraculo quandocunque & undecunque vellet elabi poſſet, ne miraculo præter neceſſitatem uti cogeretur: cùm præſertim in ipſa Galilæa aliquid interea boni præſtare poſſet. Etſi autem tempus mortis ipſius erat à Deo ipſi deſignatum, non tamen ita præfinitum abſolutè, quin hinc aliquid partibus Chriſti hoc eſt prudentiæ & ſapientiæ ejus eſſet reſervatum, ne ipſe etiam ſibi malum accerſeret, & ſe ſine neceſſitate periculis exponeret. Cæterum quam longum tempus iſtius in Galilæa commorationis Chriſti fuerit, non indicat Euangeliſta, ſed ex collatione verſiculi ſequentis cum verſic. 4. capitis antecedentis colligi poteſt. Ibi enim innuitur cum inſtaret tempus paſchatos illum Judæâ exceſſiſſe, hic autem indicatur prope fuiſſe feſtum tabernaculorum, ad quod demum aſcenderit Jeroſolymam. Nec igitur ipſo feſto Paſchæ, nec interjecto inter illud & ſcenopegia tempore, fuit in Judæa, ſed totum iſtud tempus tranſegit in Galilæa.

Verſ. 2. *Prope autem erat.* Invitationem Chriſti in

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Judæam, ac pòſt aſcenſum etiam relaturus, tempus deſcribit quod occaſionem invitationi præbuit. Jam Scenopegia feſtum eſt tabernaculorum, de cujus origine & inſtitutione lege Levit. 23.

Verſ. 3. *Dixerunt igitur*, quia nempe feſtum iſtud imminebat. *Fratres ejus*, Conſanguinei videlicet, ſive conſobrini, ſive alio cognationis gradu Domino conjuncti.

Digredere hinc & vade in Judæam. Quaſi dicant; Quid hic in locis iſtis obſcurioribus lates, ubi nomen tuum non ita Judæis innoteſcere poteſt, quin potiùs hinc abis, & Judæam ipſam ubi eſt lux & celebritas, petis?

Ut tui quoque diſcipuli quos diceris habere non paucos ibi tuæ doctrinæ faventes, & te pro magiſtro ſuo agnoſcentes.

Spectent opera tua, id eſt miracula, *quæ facis* quæ diceris hic facere, quemadmodum multa narrantur de te. Quo animo autem iſta dixerint iſti, Dominoque velut imperaverint, quærunt hìc interpretes. Ut autem ex eo quod inferius de eorum incredulitate aſſerit Euangeliſta, patet non eſſe id ab animo ſincero profectum, ita eſt veriſimile illos vel propriæ gloriolæ ſtudio id feciſſe, ſperantes id ſibi quoque glorioſum fore, ſi in ipſo velut orbis Judaici theatro conſanguineus ipſorum approbaretur, utpote cùm & ipſi eo profecturi eſſent: vel etiam ut invidiam à ſe amolirentur, qua non eſt prorſus incredibile ipſos deflagraſſe, quod ex conſanguinitate ipſorum unus populum turbaret, & novam ſectam introducere conaretur: ipſe verò ſi in loco illo illuſtri reprobatus & rejectus fuiſſet, hac ratione compeſceretur & ab inſtituto ſuo retardaretur.

Verſ. 4. *Nemo enim in occulto facit aliquid*, Nempe præclari & quod commendationem ac plauſum mereatur. Simpliciter enim accepta iſta oratio eſt falſa. Rationem ſui ſermonis adferunt. Quaſi dicant; Hoc quod jam facis cum inſtituto & intentione tua minime convenit, imò eſt illi contrarium. Qui enim vult conſpici & os populi mereri, qualis tu es, qui te vis pro magiſtro & propheta ab omnibus recipi, non patrat in angulo quicquam ejuſmodi quod ad famam & celebritatem nominis comparandam facit: ſed loca illuſtria è quibus tanquam è ſpecula ab omnibus conſpici queat ſectari & quærere ſolet. Oratio Euangeliſtæ videtur inverſa: pro eo quod ſcribere debuiſſet; Nemo qui quærit ipſe in celebritate eſſe, in occulto facit aliquid. Jam ἐν παῤῥησίᾳ quæ vox propriè libertatem in ſermone ſignificat, per ſynecdochen hic latius extendi videtur, ut celebritatem etiam denotet. Infra ℣. 26, παῤῥησίᾳ λαλεῖ aperte loquitur.

Si hæc facis id eſt miracula tanta quanta circumferuntur de te. Concluſio ex ratione ſuperiori educta. Eſt autem oratio de miraculis Domini ſubdubitantium.

Patefacito teipſum mundo videlicet Judaico, aſcende Jeroſolymam, quò totus velut mundus colendi Dei gratia venire ſolet: mundus puta Judaicus, omnes vel plerique Judæi. Non enim de gentibus, cùm ipſi eſſent Judæi eoque gratiam Dei extra ipſorum pomœria non extendi crederent, eos cogitaſſe par eſt.

Verſ. 5. *Nam ne fratres quidem.* Id eſt non ſolùm alii, ſed ne iſti quidem quos ob ipſum naturale vinculum magis veriſimile erat ipſum ſequuturos. Subjicit hæc Euangeliſta propter illa verba, *ſi hæc facis*, quæ innuebant illos ſubdubitaſſe de miraculorum Chriſti veritate. *Non credidiſſe* autem eos dicit voce fidei in pleniori ſignificatione ſumta. Habuiſſe enim eos aliquid fidei patet ex ℣. 3, quo aperte Chriſtum miracula facere affirmant. Sed ut ferè ſolent quibus magis mundus allubeſcit & res carnales ſapiunt, nutabant, & cum utique Chriſtum miracula facere negare non poſſent, non tamen ea tanta eſſe putarunt ut propter ea ipſi fidem penitus adjungendam exiſtimarent, atque ita magis in incredulitatem quàm fidem propenderent.

Verſ. 6. *Dicit ergo eis Jeſus.* Reſponſio Domini ad ſermonem cognatorum, qua negat ſe cum illis iturum. Primò autem cauſam adfert, cur non poſſit unà cum illis ire. *Tempus meum nondum adeſt.* Quaſi dicat; Alia ratio eſt mei, alia veſtri: vobis licet ſemper quando vultis eò proficiſci, mihi autem non ſemper id expedit. *Tempus meum* id eſt proficiſcendi eò. *Nondum adeſt* Non negat ſe etiam in Judæam profecturum, atque ita indicat, nolle ſe in angulo Galilææ latere & lucem hominum ſubterfugere, ſed tantùm nondum adveniſſe tempus quo vellet & poſſet tutò proficiſci. Apparet cognatos iſtos Domini anticipaſſe tempus profectionis, & ante ipſum feſtum voluiſſe venire Jeroſolymam, ſive ut neceſſaria ad feſtum ibi peragendum ſibi tempori compararent, ſive ut purificarentur ſi qui impuri inter eos eſſent. Legimus enim infra cap. XI, multos aſcendiſſe Jeroſolymam ante Paſcha eo fine ut purificarentur. Unde apparet uſitatum id Judæis fuiſſe, ſi qui inter illos eſſent impuri. Quia verò veriſimile eſt nil tentaturos fuiſſe adverſus Dominum in ipſo feſto, nam id etiam ipſi ut legimus alibi præcavebant, ne in feſto comprehenderetur, ideo in ipſo demum feſto aſcendit. Non verò prius, ne ſi animadverſus eſſet miraculo cogeretur manus ipſorum effugere. Ideoque neque publice aut cum cognatis: quia veriſimile erat Judæos, ſi voluiſſent ipſum comprehendere inter ſuos maxime ipſum quæſituros fuiſſe. Tamdiu igitur in Galilæa ſubſiſtit, nec cum ipſis etiam cognatis proficiſcitur, donec odia Judæorum detumeſcant, & omnes occaſiones ipſius comprehendendi Judæis ſubtrahantur.

Tempus autem veſtrum ſemper eſt paratum, Vobis ſemper licet eò ire, nullus vos metus retinet quominus eatis.

Verſ. 7. *Non poteſt vos mundus odiſſe*, Cauſam ſubjungit reſponſionis ſuæ, quæ ut illum metuere jubebat, ita cognatos liberabat à metu. *Non poteſt* autem dixit, Non quòd id eſſet omnino impoſſibile, ſed quia non veriſimile aut credibile. Non eſt cauſa cur vos odio proſequantur homines. Nam & mihi non adhæretis, & vitam illis conformem tranſigitis.

Verſ. 8. *Vos aſcendite.* Expolitio qua eadem quæ ſuperiori verſu dixit repetit.

Verſ. 9. *Hæc autem quum eis dixiſſet, manſit in Galilæa.* Dictum & factum. Docet Euangeliſta Chriſtum ita revera feciſſe ut verbis præ ſe tulerat.

Verſ. 10. *Ut aſcenderunt autem fratres ejus.* Incipit altera capitis hujus pars. In qua deſcribitur primo aſcenſus ipſius Chriſti Jeroſolymam: deinde quæ tum de ipſo alii dixerunt, tum quæ ipſe inibi, & ad ſuos inimicos & ad turbam dixit. Deinde particulæ plures partis hujus conſtitui poſſunt. Prima hoc verſiculo continetur, de aſcenſu Domini Jeroſolymam. Dicit autem poſt aſcenſum demum fratrum ſuorum ipſum aſcendiſſe. Cùm videlicet & de fervore illos jam aliquid ſuo remiſiſſe conjiceret, & extra periculum quà in itinere quà in ipſa urbe ſe futurum videret.

Ad diem illum feſtum puta in ipſo initio feſti, ſed ita ne quiſquam illum adeſſe conſpiceret, donec in medio feſti ad templum aſcendiſſet. Non enim ſtatim in templum veniſſe ſimul ac Jeroſolymam venit, collatio verſiculi hujus cum 14 ſuadet. Unde ſequitur illum incognito apud aliquem per tres puta dies in urbe delituiſſe. Niſi malis illum quidem paulò ante feſtum è Galilæa exceſſiſſe, & cum aliquid itineris confeciſſet, primo die feſti ſive Sabbato quieviſſe, & demum reliquum itineris abſolviſſe, atque ita non multo pòſt poſtquam urbem eſſet ingreſſus in templum aſcendiſſe. *Non manifeſtè ſed velut in occulto.* Ne videlicet in itinere inſidiis hoſtium ſuorum obvius & expoſitus eſſet, ex quibus poſtea miraculoſe evadendi neceſſitas ipſi imponeretur.

Verſ. 11. *Judæi ergo*, Particula altera: ſermones de ipſo varii, cùm hoſtium ipſius, tum turbæ. Hoſtium quidem quòd non conſpicientes illum quærerent ubi eſſet. Nam Judæorum nomine intelligendi videntur Jeroſolymitani, ad diſtinctionem Galilæorum, & inter eos maxime primores civitatis, nempe principes & ſacer-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ſacerdotes, cùm & à turba diſtinguantur apertè, & iidem eſſe videantur cum illis verſ. 13 nominatis, ſed & verſ. 15, quibus hoc expreſſe Dominus objicit quòd ipſum quærerent interficere. Cæterum cùm particula *ergo* ſuperiora reſpiciat, dici poteſt Iohannem innuere voluiſſe iſtos ſubolfeciſſe ipſius adventum in urbem, & iſta cùm ipſum nihilominus non viderent dixiſſe. Quaſi dicat; Cùm ergo ipſum adeſſe, inaudiviſſent, nec tamen apertè conſpiceretur, quærebant & dicebant &c. Niſi mavis ſimpliciter ita: Cùm ergo ſubſtitiſſet in Galilæa nec manifeſte conſpiceretur Jeroſolymis, quærebant & dicebant, *ubi eſt ille?* tanquam de noto loquuntur: nomen autem propter contemtum & indignationem non exprimunt, dicturi proculdubio, ubi eſt ille ſeductor & turbator populi?

Verſ. 12. *Et murmur multum erat.* Cùm primores inquiſitione & ſermone ſuo dediſſent occaſionem, etiam turba quæ ex variis locis religionis ergo confluxerat, de eo inter ſe confert: ſed non clara voce, verùm muſſitant, & clancularìis ſuſurris (cauſam mox audiemus) inter ſe agunt. Aliis quidem dicentibus *bonus eſt*, vir candidus eſt & rem agit integre, non eſt ſeductor. Bonitatem iſtam ad doctrinam potiſſimùm & fidem Domini in agendo referendam, indicio eſt contrarium aliorum de Domino judicium, qui bonitati iſti opponebant *turbam ſeducit* id eſt, veterator eſt, in errorem populum inducit, & à veris doctoribus ſeducit. Varia pro varietate animorum de Chriſto judicia.

Verſ. 13. *Nullus tamen palàm loquebatur de eo.* Etiam nomen ipſius in ore pluribus audientibus habere non audebant. Cauſam affert cur dixit murmur fuiſſe. *Propter metum Judæorum.* Jeroſolymitanorum puta & in iis maxime procerum. Id autem potiſſimùm de melioribus accipe: nam illis qui ſeductorem eum vocabant, quid poterat eſſe à Judæis periculi? Alii autem poterant vel correptionem & reprehenſionem aliquam, vel è ſynagoga ejectionem, vel denique acriorem animadverſionem metuere. *Metum* autem *Judæorum* dixit, quòd metuerent Judæos & ipſorum atrocitatem.

Verſ. 14. *Jam autem feſto mediante.* Tertio puta, aut potiùs quarto die, qui proprie medius feſti erat. Cùm Dominus exiſtimaret mora ipſa (nam ut diximus diutius aberat, & illi proculdubio ne in paſcha quidem illum adfuiſſe compererant) iras primorum deferbuiſſe, nec ignota eſſe poſſent ipſi tam diverſa de ſe turbæ judicia, & nonnullos ſibi æquiores animadverteret, nollet verò officio docendi deeſſe, *aſcendit* & ipſe *in templum, & docebat.* Tertia particula, qua & aſcenſus ipſius Domini in templum, & quæ tum ipſe ibi dixerit, tum quid circa ipſum contigerit narratur ab Euangeliſta. *Docebat* addit hoc tum ut cauſam aſcenſus Domini in templum indicaret, tum etiam idque potiſſimùm ut ſequentibus quæ mox traditurus eſt viam aperiret quæ ex iſta occaſione profluxerunt. Fuerunt autem complura, inter quæ prius erat poſterioris cauſa & occaſio, ut fere in colloquiis & converſatione mutua fieri ſolet.

Verſ. 15. *Et mirabantur Judæi.* Primores puta ſeu adverſarii ipſius. Mirabantur autem doctrinam ejus, *dicentes quomodo iſte literas novit*, id eſt tam egregia & præclara novit quæ nonniſi in literis ac ſcriptis continentur & ab iis tantum qui ſunt eruditi & literas didicerunt proficiſci ſolent. *Quum non didicerit*, cùm ſcholas non frequentarit.

Verſ. 16. *Reſpondit eis Jeſus*, Ex iſta hoſtium ſuorum admiratione arripit Chriſtus occaſionem doctrinam ſuam commendandi, & ſimul innocentiam ſuam oſtendendi, ac illorum perverſitatem quod ſe quærerent interficere coarguendi. Ac quod ad doctrinam attinet, docet minime id eſſe mirandum quòd talia doceret. Quaſi dicat; Non eſt quod miremini me tam illuſtria & præclara docere, quæ nonniſi ab iis qui literis inſudarunt & inde magnam eruditionis copiam ſibi collegerunt prodire ſolent, licet ſcholas non frequentaverim, quia *mea doctrina* id quod ego doceo, *non eſt mea* non eſt id à me excogitatum, nec ego id inveni ſumve ejus author. *Sed ejus qui miſit me*, ſed hauſi eam aliunde, & ab eo *qui miſit me*, patre videlicet meo cœleſti, qui iſtam doctrinam mihi tanquam legato ad vos ſuo dictavit & inſeruit. Non exprimit eum cujus iſtam doctrinam eſſe velit, ſed tantùm deſcribit, & vult ab illis quis is eſſet ſubintelligi. Deſcribit autem ita ut ſimul rationem afferat, cur illam doctrinam quæ non ſua eſſet ipſe nihilominus & ſciret & propagaret. Eſt autem in his verbis *doctrina mea non eſt mea* ἐναντιοφανεία ſive apparens contradictio, ſed quæ facile tollitur. Erat videlicet ipſius quatenus eam propagaret & promoveret, non tamen ipſius, quia non ab ipſo excogitata, ſed à Patre hauſta & demandata.

Verſ. 17. *Si quis voluerit.* Quia nuda aſſertione nihil proficitur ab eo qui apud aliquem eſt ſuſpectus, ideo ne rem ita ut aſſeruerat habere dubitarent, dupliciter id comprobat, primò quidem ex ipſorum perſona, deinde ex ſua. Ex illorum, dum indicat quo animo ad illam accedere deberent, confirmans judicium illos de ſua doctrina ſtatim facturos. Quaſi dicat; quodſi ita ut ego dico eſſe dubitatis, nec verbis meis fidem adhibetis, at vos mentem veſtram ad faciendam Dei voluntatem componite, quod vos facere teneri ne ipſi quidem inficias iveritis, & cum pietatis ac vitæ integritatis ſtudio ad meæ doctrinæ examen accedite, faxo ut ipſimet deprehendatis me nihil niſi quod mihi injunctum & commendatum eſt à Patre, docere. Hoc tantum ſubintelligit & velut in medio cogitationi ipſorum relinquit, pro eo ſubjiciens utrumque extremum. *Utrum ex Deo ſit* id eſt Deum habeat authorem, *an ego à me ipſo loquar*, an verò ego ipſe eam doctrinam excogitaverim. Eſt igitur multum in eo ſitum quo animo quis accedat ad doctrinam Chriſti: neque mirandum ſi in aliis multum in aliis verò nihil ea proficiat. Ipſa videlicet probitas animi & honeſtatis ſtudium ducit & invitat unumquemque hominem ad doctrinam Chriſti. Non poteſt enim probitas non eſſe probitati conformis. Sed & Deus etiam hominem ejuſmodi qui ſit animo candido & pietatis ſtudioſo ipſe ducit ac dirigit, nec patitur à recta veritatis via aberrare. Et poteſt quidem talis in aliquo errore verſari, non tamen ejuſmodi etiam & tanto qui ſit cum periculo ſalutis conjunctus.

18. *Qui à ſemet ipſo loquitur.* Aliud argumentum ab ipſius perſona petitum, quo deprehendere poſſint ſe non loqui à ſeipſo, ſed tantum ea quæ ipſi Deus commendaverat. Eſt autem quodammodo duplex. Prius tale: Qui à ſemet ipſo loquitur gloriam propriam quærit, Ego gloriam meam non quæro, Ergo ego non loquor à meipſo. *A ſemetipſo loqui* eſt doctrinam ut diximus à ſe inventam & excogitatam ſeu cerebri ſui figmentum proponere. *Gloriam ſuam quærit*, id eſt primò omnium gloriolæ vanæ cupiditas illum titillat: quanquam ne compendia quidem & opes hinc excludendæ. Hæc enim ſimul conjungi ſolent, & alterum abſque altero languet. Jam autem aſſumtionem non ſubjungit, ſed illis relinquit, qui ſubſumere facile poterant, animadvertentes ſingularem ipſius modeſtiam, quòd minimè eſſet ſui oſtentator, & qui premere etiam juberet miracula ſua, de quibus ſuſpicio aliqua eſſe poterat, nec niſi coactus ad authoritatem ſuam vindicandam deſcenderet. Poſterius argumentum eſt veluti inverſum. Qui quærit gloriam ejus qui miſit ipſum, hic verax eſt, nec injuſtitia eſt in ipſo. At ego ſum talis. Ergo &c. Et hanc etiam aſſumtionem reticet. Porrò voces *qui miſit ipſum* ad ſubjectum certum reſtringendæ ſunt nempe Deum. Aliàs enim propoſitio falſa eſt: cùm poſſit aliquis ſciens aliquid ab alio eſſe confictum ipſe tanquam verum urgere & inter homines ſpargere. *Verax eſt* candide agit. *Et injuſtitia non eſt in ipſo*, non ſeducit homines, non illudit credulitati humanæ. Idem cum eo quod ſupra dixit ex Deo eſt, non à ſe ipſo loquitur.

Verſ. 19. *Nonne Moſes*: De nexu horum verborum cum ſuperioribus laborant interpretes. Et quidem nonnulli putant nullum eſſe, nec eſſe quærendum ubi nullus

omnino

omnino ſit. Sed videtur tamen aliquis eſſe, iſque talis. Quia oſtendendo unde doctrinam ſuam hauſiſſet, ſimul etiam probaverat nihil eſſe cauſæ cur ſeductionis accuſaretur, commoda oblata occaſione ad recens ab illis ſibi objectum crimen redarguendum illiſque malitiam eorum quod ſe injuſte occidere vellent exprobrandam deſcendit. Quaſi dicat; Atque hinc jam colligere poteſtis me eſſe innocentem: quid igitur me occidere vultis, objicientes mihi crimen cujus ipſi jure longe meliori rei eſtis, ut qui legem ipſi non impleatis, qua tamen vos jactatis, & cujus zelum veſtro in me odio prætexitis. Eſt hic oppoſitio tacita inter Chriſti innocentiam & illorum intentionem.

Verſ. 20. *Reſpondit turba.* Videlicet quæ primoribus & Jeroſolymitanis erat intermiſta, & aliunde Jeroſolymam ad feſtum confluxerat. Nec enim ſi ex Jeroſolymitanis fuiſſet intentionem principum ſuorum ignorare poſſet. Nunc autem dicit, *dæmonium habes*, vel à dæmone obſeſſus es, vel ſimpliciter dæmonium per te loquitur. *Quis te ſtudet trucidare?* cur nobis objicis quod nobis non venit in mentem? cur nos calumniaris? Intoleranda injuria ſe affectos à Domino putant, ideoque in iſta tam atrocia verba erumpunt, & ſermonem Domini interrumpunt.

Verſ. 21. *Reſpondit Jeſus & dixit eis.* Reſpondiſſe dicitur licet revera nihil ad hanc objectionem reſpondeat, ſed potius inchoatum ſermonem ſuum pertexat. Unde iſta ita cum antecedentibus copulanda ſunt tanquam ea quæ ſecum cohæreant, interlocutione tantum Judæorum interrupta. Pergit enim in oſtendenda innocentia ſua, ſed ita ut ſimul poſſent colligere injuriâ ſe in iſta verba prorupiſſe, ex ipſa Domini ratiocinatione colligentes fuiſſe alios criminis hujus reos, ut ut ipſi ab illo eſſent liberi & immunes.

Unum opus edidi. Nempe quod illum ægrotum ſanavi. Quaſi dicat; Ego tantum unum opus quod vos carpitis feci; vos verò nonne longe plura facitis, quæ ſi hoc jure carpitur, eadem ratione excuſari minime poterunt.

Et omnes miramini, propter hoc. Id eſt, & id adeo vobis inſolens videtur, ut etiam indignari mihi (indignationis enim vocem inferius verſ. 23 videtur pro iſta admiratione ſubſtituere) ſuſtineatis, imò & occidere me velitis. Et ſane non eam hic admirationem intelligit quæ oriri ſolet ex cauſarum ignoratione, aut etiam rei alicujus inſignis præcellentia; ſed de ea quæ ex aliquo inſolito & inſpectato facinore & ſcelere provenit. Conjunximus autem voces διὰ τοῦτο cum voce θαυμάζετε, quia ſenſus eſt ſimplicior ſi ad hunc verſiculum rejiciantur, & ſimilem ſimilium vocum cum verbo θαυμάζειν juncturam habes Marc. 6. 6. Quanquam licèt etiam in ſequentis verſiculi initio legatur, ſi ſubaudiatur vocula ὅτι, & vocula καὶ explicetur per *etiam*, ſenſus optime conſtabit, in hunc modum: Propterea quod Moſes dedit vobis circumciſionem, etiam Sabbato circumciditis.

Verſ. 22. *Moſes dedit vobis circumciſionem.* Nempe Levit 12 verſ. 3, cùm ait, *Porrò die octavo circumcidetur caro præputii ejus.*

Dedit autem tanquam legiſlator, id eſt tradidit ut obſervetur.

Diximus verſiculo antecedente, (quod etiam ex collatione ipſius cum verſ. 19 liquere poteſt) tale quid ſubaudiri debere; vos autem longe plura ejuſmodi ſæpiſſime facitis, quæ multò magis reprehenſionem merebuntur, imò & legis tranſgreſſionem ſapient, ſi hoc quod ego feci, jure carpi & reprehendi poteſt. Id jam hoc verſiculo comprobat ab exemplo circumciſionis, quam ut legi modò laudatæ ſatiſfacerent, etiam Sabbato ſæpius peragere ſolebant. Quaſi dicat; Id verò quod jam dixi ita ſe habere, vel ſola circumciſio docuerit. Tanta eſt apud vos Moſis authoritas, ut quia ille circumcidi octavo die infantem juſſit, (licet non ille circumciſionem primus præceperit, ſed à patribus acceptam urſerit) Sabbati etiam religione vos minime impediri credatis, quominus tum etiam ſi dies iſte octavus in Sabbatum inciderit (neceſſe eſt autem incidere ſæpe) infantem circumcidatis, imò ne hanc legem violetis, Sabbato etiam quod jam contra me tanti facitis, circumcidere ſoleatis.

Non quod ex Moſe ſit. Correctio. Additur id à Domino, ne quis ex adverſariis ignorantiæ Dominum argueret, quòd Moſi tribueret rem ante ipſum longo temporis tractu in populo receptam & approbatam. Quaſi dicat; Id autem non eo dico quaſi primus ille hanc cæremoniam inſtituerit, ſcio enim illam eſſe *ex patribus*, puta Abrahamo qui primus ſignaculum circumciſionis accepit, & Iſaaco, Jacobo. Non eſt autem hic ſubaudienda particula ſuperior ὅτι, ſed potius ἐστι: vult enim ſimpliciter eam ex patribus eſſe.

Et Sabbato. Vocula *&* vel ita poteſt accipi, ut idem ſignificet quod *etiam*, quaſi dicat; Non exſpectatis donec Sabbatum prætereat, ſed Sabbato etiam circumciditis, nihil feſtivitatem ejus reveriti; vel ut idem ſignificet quod *ideo*. Utrovis autem modo accipias, res eodem recidit.

Verſ. 23. *Si circumciſionem accipit homo Sabbato.* Ex ſuperiori exemplo concludit à comparatis, ut oſtendat nullam ipſos juſtam offenſionis, nedum cędis ipſius, habere cauſam. Si igitur inquit vos, qui tantopere Sabbati obſervationem jactatis, & ejus religioſiſſimi obſervatores videri vultis, nihilominus tamen ut legi per Moſen latæ ſatiſfiat Sabbato hominem circumciditis, quod & ſæpius vos facere neceſſe eſt, toties videlicet quoties dies octavus infantis incidit in Sabbatum, aut feſtum Sabbato dignatione ſimile, & ſine labore quali quali fieri non poteſt, denique ad certi tantum membri ab eo quod ipſum impurum reddit liberationem pertinet; qua tandem fronte mihi ſuccenſere, aut quod longe horribilius eſt, vitæ meæ inſidiari poteſtis, qui & ſine ullo labore, & ſemel tantum, rem eam feci, quæ non ad membri alicujus, ſed ad totius hominis bonum pertinet? Sanavi enim eum. Feci autem id, majus quid quam eſt lex Moſis ante oculos habens, nempe Patris mei cœleſtis voluntatem, qui omnibus bene eſſe cupit. Vel potius; Feci autem id, maximè attendens quò præcipue lex iſta Moſis reſpiciebat, etſi id nonniſi per accidens iſtius cœremoniæ obſervationem conſequebatur, quatenus videlicet qui circumcidebatur ex numero populi Dei non excindebatur. Longe enim veriſimilius eſt eo cujus non poterat eſſe tanta neceſſitas, cum nonniſi per accidens prodeſſet, ideoque differri poſſet in alium diem, Sabbatum violari, ſi præſertim ſæpius fiat, & nec ſine labore manuum peragi poſſit; quàm eo quod & per ſe prodeſt, & ſine labore, ſolo verbo perfectum, ac ſemel tantùm factum eſt. Quare ſi me culpatis, vos prius culpetis oportet. Sin vos extra culpam eſſe talia facientes creditis; me quoque abſolvatis oportet, agnoſcatiſque temerè vos meo facto adeò indignari, ut de vita etiam mihi eripienda cogitetis. Hæc videtur eſſe vis comparationis & argumentationis Chriſti hoc verſiculo expreſſæ. Etſi non expreſſit in Apodoſi quidquam quod reſpondeat verbis in Protaſi poſitis *ut non ſolvatur lex Moſis*, quod nos fecimus. Unde non immerito quis ſuſpicari poſſit iſtud in hac comparatione à Domino non attendi, ſed illa tantum quæ diximus urgeri. Interpretati autem ſumus verba iſta ut finalem cauſam denotent circumciſionis Sabbato fieri ſolitæ: licet poſſint iſta verba ita quoque accipi; ſi circumciſionem accipit homo Sabbato, nec tamen ſolvitur lex Moſis, ut acceperunt alii: quia per illa *lex Moſis* ſignificaret hoc loco legem de Sabbato. Manifeſtum autem eſt legem circumciſionis hic intelligi.

Verſ. 24. *Ne judicate.* Occurrit tacitæ illorum objectioni. Poterant enim dicere, diſparem eſſe rationem Moſis & ipſius, & quod licuit Moſi, ipſi minime licuiſſe, eoque ſe nihil peccare qui Moſen hic ſequantur, peccaturos verò ſi auſcultent ipſi. Dicit igitur Dominus; Ne autem hoc vos moveat, quòd iſthinc eſt Moſes, hinc verò ego, quem illo minorem putatis,

tis,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

tis, rem æſtimate, non perſonam, & momenta rerum expendite, videbitis rem ita ut dixi habere, nec poſſe vos ulla ratione mihi crimen impingere, ut non citius ipſi ejus invidia deflagretis.

Secundùm ſpeciem id eſt ſecundùm proſopolepſian. Facies enim hominis Hebræis ſumitur pro qualitatibus externis in ſenſus incurrentibus: ſed generalius ſumi ſolet pro omnibus quæ ſunt extra cauſam, & judicis animum inflectere vel potiùs pervertere poſſunt.

Verſ. 25. *Dicebant ergo.* Cum videlicet illum cum Judæis & turba loquentem in templo viderent, voculâ enim *ergo* cauſa colloquii illorum de Chriſto inter ſe innuitur. Hanc verò quam diximus fuiſſe, indicant ſuperiora. Particula nova. Indicat tum quis ſermo civium Jeroſolymitanorum de Chriſto poſtquam illum viderunt fuerit, tum quod conſilium. Sermo his tribus verſiculis comprehenditur: Conſilum ℣. 30.

Quidam ex Jeroſolymitanis puta civibus qui tum in templo erant, non tantum ſenioribus aut Phariſæis. Mirantur enim illi quòd nihil iſti dicant.

Quem quærunt ſeu ſtudent *interficere*, nempe primores & ſeniores noſtri. Apparet conſilium Phariſæorum de Chriſto interficiendo notum fuiſſe Jeroſolymitanis, quod incognitum fuiſſe turbæ vidimus. Unde turbam etiam illam ab iſtis Jeroſolymitanis fuiſſe diverſam liquet. *Palàm loquitur*, id eſt apertè, in templo videlicet, celeberrimo urbis loco.

Et nihil ei dicunt, & tamen nihil audent contra illum. Dicendi voce intelligunt etiam mentem & conatus illorum.

Num verè cognoverunt, Id eſt num deprehenderunt & certis argumentis aſſequuti ſunt. *Primores* id eſt qui præſunt ſacris.

Hunc verè eſſe Chriſtum, id eſt non ſolùm id de ipſo jactari, ſed rem etiam ita habere. Muſſant inter ſe & cauſam inquirunt, cur nihil adverſus Jeſum tentarent ſeniores. Sed ut fit in ejuſmodi addubitationibus & rationum inter ſe concertationibus, quod rebantur ſe inveniſſe, iterum repudiant & infirmant verſu ſequente.

Verſ. 27. *Sed novimus unde hic ſit.* Quaſi dicant; ſed impoſſibile eſt hunc eſſe Chriſtum: novimus enim unde hic ſit, id eſt novimus ejus parentes & patriam. Parentes inquam, nam illi credebant Dominum eſſe Joſephi filium, quod etiam alibi expreſſe dicunt.

Cùm autem venerit Chriſtus. Ratio ex qua volunt evinci Jeſum non eſſe Chriſtum.

Unde ſit nempe parentes & patria ipſius erit incognita, ut quaſi de cœlo deſcendiſſe videatur. Notandum in plebe tantùm hanc fuiſſe de Chriſto opinionem, è cujus fœce erant ſine dubio iſti Jeroſolymitani. Primores enim natales Meſſiæ non potuiſſe ignorare vel illud evicerit quod reſponderunt Herodi de loco ubi naſciturus eſſet Chriſtus ſciſcitant: quod etiam aſſerunt alii rerum divinarum proculdubio peritiores infra ℣. 42: *Nonne ſcriptura dicit ex ſemine Davidis, & ex vico Bethlehem ubi erat David, venturum Chriſtum?*

Verſ. 28. *Clamabat ergo Jeſus.* Iſtos videlicet Jeroſolymitanorum ſuſurros audiens. Excipit autem ſermonem eorum, velut confirmans quædam ex illorum verbis, ſed ita ut illa in ſenſum ab eorum mente alienum ſuæ verò intentioni accommodatum traducat. Quaſi dicat; Rectè ſanè aſſeruiſtis vos noſſe unde ſim. Et id enim quis & quantus ego ſim noſtis, & id unde venerim, cujus videlicet juſſu atque authoritate munere iſto defungar. Illi ad ortum Chriſti ſecundùm carnem reſpiciebant, ideoque ſe noſſe unde fuerit Dominus aſſeverabant. Dominus verò reſpicit ad ſuum officium & miſſionem à Patre. Noſſe autem eos & quis Dominus fuerit & unde venerit, affirmat propterea quia ſi voluiſſent facile id animadvertere & deprehendere, facile authorem tam cœleſtis doctrinæ & tantorum miraculorum ſubodorari poterant. Quia verò ex iſto poſteriori, unde videlicet eſſet, pendebat cognitio prioris nempe quiſnam eſſet, ideo ei inſiſtit in ſequentibus, *& à me ipſo non veni.* Id eſt, & ſane non propria mea authoritate munus hoc quod obeo ſum auſpicatus, ad illudve mentem & manus adjeci.

Sed eſt verax qui miſit me. Id eſt ſed veni à Patre, illius authoritate & juſſu ac imperio ad hoc officium acceſſi. Maluit autem periphraſtice id exprimere, ut rationem ſimul adderet cur ſibi obtemperare, & in ſe credere deberent: quia videlicet miſſionis iſtius author verax eſſet, nec in fraudem eos vellet inducere.

Verſ. 29. Explicatio deeſt.

Verſ. 30. *Quærebant* ſeu *ſtudebant ergo.* Nempe Jeroſolymitani, verbis Domini irritati.

Et nemo injecit in eum manum. Id eſt, ſed nemo auſus eſt id re exſequi quod animo coquebat.

Quia nondum venerat hora ejus. Id eſt, quia nondum venerat tempus à Deo ei rei deſtinatum. Addit id ut indicet cauſam quæ impedierit quominus animo ſuo morem geſſerint & Dominum comprehenderint. Jam *horam* Hebræis ſignificare tempus alicui rei accommodatum aut deſtinatum notius eſt quàm ut explicari debeat.

Verſ. 31. *Multi vero ex turba.* Effectum intentioni Jeroſolymitanorum contrarium in ſubjectis aliis ſubjicit Euangeliſta, opponens turbam vel potius complures ex illa Jeroſolymitanis. Quaſi dicat; Etiamſi autem Jeroſolymitani talia agitarent animo, quos complures fuiſſe par eſt, non pauci tamen ex turba quæ videlicet ad feſtum confluxerat, aliter animati erant. *Crediderunt in eum.* Id eſt, dictis ejus aſſenſi ſunt, illum pro vero doctore agnoſcentes, ſive prophetam tantùm ſimpliciter eſſe putarunt, ſive illum promiſſum olim Meſſiam & Chriſtum eſſe crediderunt. Non enim ſatis apparet utrum iſtorum crediderint, & ſequentia verba illorum fidei teſtes utrumque ſenſum patiuntur.

Chriſtus quum venerit num plura ſigna. Vel quod aſſerant Chriſtum quem adhuc exſpectarent non editurum majora miracula: vel quaſi dicant: Num Chriſtum majora facturum miracula dicitur? quare hic Chriſtus omnino eſt.

ὅτι ὁ χριςός. Particula ὅτι redundat, ut aliàs non raro.

Verſ. 32. *Audiverunt Phariſæi.* Nova particula. Factum videlicet Phariſæorum: cujus cauſa irritatrix verſiculo ſuperiori eſt expoſita, ut indicat Euangeliſta ipſe. Metuebant videlicet ne (quod exprimitur alibi) ubi plures diſcipulos feciſſet Jeſus, ipſi relinquerentur. Quare licet aliquantulum deferbuerant, Chriſti ſermonibus redarguti, hic rurſum efferveſcunt, verentes ne hujus turbæ ſententiam ſequantur plures. Cæterum ut conſtet ratio his omnibus nexuſque inter relationes iſtas hiſtoricas appareat, illud animadvertendum eſt, in templo iſta omnia, non ſolum à Domino ſed & à Jeroſolymitanis & à turba & ab ipſis denique Phariſæis dicta & facta eſſe. Ac Chriſtum quidem in templo tunc fuiſſe indicat ℣. 28. Phariſæos autem ibidem ſive turbæ immiſtos ſive ab iis remotiores fuiſſe, ſequentis verſiculi verba docent: cùm teſtentur Chriſtum dixiſſe *eis* videlicet Phariſæis. Nam verſiculus iſte continet ea quæ ad propoſitum Phariſæorum retundendum faciunt. Unde conſequitur turbam etiam illa quæ vidimus dixiſſe in templo: cùm audiviſſe iſta dicantur Phariſæi. Niſi quis malit ita dici potuiſſe, quia ex relatione id aliorum acceperint & non ſuis ipſi auribus hauſerint. Sed huic interpretationi videtur obſtare particula *verò* verſic. 31. quæ cùm doceat opponi hunc verſiculum verſiculo 30, eo ipſo videtur ſubinnuere tam hos quàm illos indidem fuiſſe, atque in templo à Chriſti docentis ore pependiſſe.

Verſ. 33. *Dixit ergo eis* Phariſæis videlicet, deprocul tunc illos in templo miniſtros ad ſe comprehendendum expedientes intuitus, & ſermone ſuo vanum eſſe hunc illorum conatum indicare volens. *Adhuc pauliſper.* Quaſi dicat; Ne ſitis de me capiendo ſoliciti. Nam nunc quidem conatus veſter omnis irritus erit,

cùm

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

cùm quicquid vos faciatis comprehendere me non poteritis: vobis etiam invitis futurus ſum inter vos. Interim tamen ſcitote non diu id futurum, nec multum me temporis vobiſcum conſumturum: adeo ut potius ſatagere debeatis quo cognoſcere me poſſitis quis ſim antequam vos derelinquam, nedum de me comprehendendo conſilia inire debeatis.

Et ſeu *deinde abibo,* videlicet à vobis, idque per mortem, & quidem volens. Neque enim in aliena poteſtate ſita eſt vita & mors mea: ideoque vobis invitis & ringentibus aliquamdiu verſabor adhuc inter vos, ſed mox ultro me vobis comprehendendum offeram, ac deinde à vobis abibo in cœlum. Vox *abibo* emphaſin ut innuimus habet: docet enim non in ipſorum ſed in ipſius Domini poteſtate poſitum fuiſſe ut Dominum comprehenderent & occiderent.

Verſ. 34. *Quæritis me.* Addit id ut ipſos ad agnitionem ſui tanto magis alliciat. Quaſi dicat; pro eo igitur quod me comprehendere vultis, potius me ſectemini, & dicta mea veſtris auribus combibite. Poſtquam enim à vobis abiero, etiamſi me quæreretis & videre me velletis, non eſtis me amplius inventuri. Ita enim loqui ſolent Hebræi de re quæ ita eſt ab oculis ſublata ut amplius conſpici nequeat, ut Pſal. 10. 15. *Quæres impietatem ejus & non invenies,* pro, etiamſi quæreres impietatem ejus non tamen invenires, non amplius exſtabit. Et Pſal. 37. verſ. 10. Eſa. 41. 12. Oſe. 2. 7.

Verſ. 35. *Dixerunt ergo* Cùm iſta dici à Domino audirent. *Judæi* hoſtes videlicet Domini, puta Phariſæi & Jeroſolymitani. *Inter ſe* non alloquentes Dominum, ſed inter ſe muſſitantes, ob non intellectum Domini ſermonem. Memorat id ut indicet ſermonem iſtum ab illis non fuiſſe intellectum. Quod enim Chriſtus de abitu per mortem in cœlum dixit, id ipſi accipiunt de abitu ſimplici in regionem aliquam longinquam.

Nunquid in diſperſionem gentium iturus eſt? id eſt, Nunquid abiturus eſt ad Judæos inter gentiles diſperſos ac in illorum regionibus degentes.

Et Græcos docturus, id eſt & docturus eos qui inter Græcos habitant, ut Græcos dixerit pro Judæis Helleniſtis. Sed quia durius id eſt, nec exemplum fortè inveniri poterit hujuſmodi vocis *Græcorum* uſurpationis, ideo ſatius eſt iſta ſimpliciter accipi: quaſi dixerint, num Græcos id eſt Gentiles docturus eſt, ad eos abiturus: quorum διασπορὰν vocant, quod eſſent multi, & in varias eaſque longe porrectas regiones ſeſe extenderent.

Verſ. 37. *Ultimo autem die magno feſtivitatis,* die videlicet octavo, qui primo celebritate fuit par, unde magnum hic vocat.

Stetit Jeſus ut videlicet conſpiceretur ab omnibus.

Et clamavit ut nempe exaudiretur. Nova eſt particula qua indicatur tum animus Chriſti imperterritus, quòd licet ſciret miniſtros jam ad ſe comprehendendum eſſe miſſos, nihilominus tamen & palàm & audacter doceret, & quomodo id ipſi ceſſerit, quidque hunc ipſius ſermonem ſit conſequutum.

Si quis ſitit, id eſt ſi quis deſiderio refectionis ſpiritualis tenetur, vel ſimpliciter ſi cui deeſt id quo animum ſuum reficere & recreare poſſit. Sitis enim iſta & deſiderium refectionis ſpiritualis & ſimplicem defectum virium ſpiritualium ſignificare poteſt, etiamſi tandem nullo earum recreandarum deſiderio tangare.

Veniat ad me, id eſt credat in me, id quod proprium etiam acceſſum ad Chriſtum quodammodo præexigit.

Et bibat id eſt & ea ratione bibat id eſt hauriat aquam qua ſitim iſtam reſtinguere animumque ſuum reficere & refocillare queat. Facultatem bibendi largitur, ſed ut innuat, adventum ad ſe ſeu fidem in ſe conſequi iſtam bibitionem.

Verſ. 38. *Qui credit in me.* Explicat quo pacto quis ad ſe venire poſſit ut beneficii promiſſi particeps evadat, oſtendens ejus cùm præſtantiam tum certitudinem. Quaſi dicat; Ideo autem venienti ad me jus bibendi ſum largitus, imò eum bibiturum promiſi, quia quod ſcriptura promittit hominibus, ex illorum videlicet ventre flumina aquæ vivæ fluitura, id nonniſi in me credenti competit. Hic autem ad me revera venit qui in me credit.

Sicut dicit Scriptura verba quidem iſta non reperiuntur in nullo ex iis qui exſtant ſacrarum literarum codicibus. Exſtat tamen ſenſus. Vide Eſa. 55. verſ. 14, & 44. verſ. 3. Ezech. 32. verſ. 29. Joël. 2 verſ. 28. cap. 3. verſ. 18. Zach. 14. verſ. 8.

Flumina aquæ vivæ ex ventre ipſius fluent, id eſt copioſiſſime divino ſpiritu imbuetur. Quæ copia ex effectu indicatur: ut hic reddat ipſam cauſam quòd videlicet non ipſi tantùm ſit ſuffectura, ſed aliò etiam ſit eam derivaturus. Accipe id & de iis Spiritus ſancti donis quibus ſeipſos in ſpe fideque ſua ſuſtentabant & de iis quibus eadem in aliis vel excitabant vel conſervabant. Jam dicit *ex ventre* pro ex medio, ut idem ſignificet quod *Kereb* Hebraicum: vel propriè quidem, ſed ut ſit in tota phraſi metapbora, id eſt ex ipſo. Denique aquam vivam Spiritum ſanctum vocavit, non ob eam rationem ob quam aqua fontana vel ſcaturiens viva dici ſolet, quatenus videlicet ipſa ſubinde nova ex fonte ebulliens vel flumine decurrens motu ſuo vitam vigoremque præ ſe fert, ſed quòd vitam hominibus largiatur, eoſque vegetos & vividos ſpe & fiducia faciat. Quare vocis *viva* alia ratio eſt cum transfertur ad aquam, alia cùm ad Spiritum ſanctum.

Verſ. 39. *Hoc autem:* nempe vel illa quæ verſiculo proximo, vel quæ etiam illum antecedente 37 protulit.

Quem accepturi erant credentes in eum, Non ſolùm die Pentecoſtes, ſed conſecutis etiam temporibus.

Nondum enim erat Spiritus ſanctus. Hîc jam videtur Euangeliſta rationem ſuorum ipſius verborum reddere, quod non dixit *quem acciperent,* ſed *quem accepturi erant,* non in præſenti ſed in futuro. Quia videlicet nondum in hominibus dona Spiritus ſancti, præſertim paſſim, & in copia conſpiciebantur. Aliàs enim ratione originis & eſſentiæ ſuæ ſemper fuit.

Quia Jeſus nondum erat glorificatus. Noluit videlicet Deus Spiritum ſanctum hominibus conferri, quamdiu filius ſuus in terris exiſteret, quia præſente Domino non videbatur hominibus neceſſarius, imò quodammodo eſſet ſupervocaneus. Ideoque voluit illius donum reſervari initiis regni Chriſti, ut ſtatim ex eo appareret qualis quantuſque Dominus eſſet, & quam curam ſuorum gereret. Unde & Paracletus dicitur, quia velut in locum Chriſti abſentis ſuccedens, illius vices implebat. Sed nec ipſe Chriſtus ante mortem ſuam habebat poteſtatem illius hominibus largiendi. Verùm *dextera Dei evectus* (ut S. Petrus ait Act. 2.) *& promiſſum Spiritum ſanctum adeptus à Patre,* demum die Pentecoſtes eum effudit, vel ut S. Paulus ex Pſalmiſta ait, *Aſcendens in altum, captivam duxit captivitatem, & dedit dona hominibus,* Epheſ. 4. 8.

40. *Multi ergo è turba.* Deinceps perſequitur quis eventus iſtius ſermonis fuerit. Pro varietate autem hominum, varia de ſe excitavit judicia. Quidam enim dicebant, *verè hic eſt propheta ille,* id eſt unus ex prophetis. Niſi malis vim articuli urgendo (qui tamen num vim hîc aliquam habeat non ſatis liquet) dicere illos exiſtimaſſe præter Chriſtum exſtiturum aliquem prophetam inſignem, & illis qui anteceſſerant majorem, idque male accipiendo verba Moſis quæ ille de Chriſto protulit.

41. Alterum judicium de Chriſto erat melius, *Alii dicebant, hic eſt Chriſtus.* Iſti Jeſum confitebantur eſſe Meſſiam illum olim exſpectatum.

Tertium judicium malum, ex ſuppoſitione quidem non mala, ſed minus recte applicata ortum: *Quidam autem dicebant, Numnam è Galilæa Chriſtus venit?* Id eſt num è Galilæa oriundus erit, ibique naſcetur. Et quod

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

quod ad propoſitionem quidem, nempe, Meſſias non naſcetur in Galilæa, recte ſentiunt, & bene iſtam propoſitionem verſiculo ſequenti comprobant. Sed in aſſumtione, Hic Jeſus eſt è Galilæa oriundus hallucinantur. Quaſi ſcilicet qui alibi natus eſſet, non poſſit alibi poſtmodum degere, aut qui in Galilæa commoraretur, non poſſet è familia Davidica eſſe. Errandi occaſionem præbuit illis quod cùm Chriſtum in Galilæa ſæpius commorari viderent, ibi etiam natum eſſe crederent, adeoque illum verè Galilæum eſſe, nec poſſe natales ſuos ad Davidem referre arbitrarentur.

Verſ. 42. *Nonne Scriptura dicit*, &c. Michææ videlicet cap. 5. ℣. 2.

Chriſtum venturum id eſt ibi naſciturum.

Verſ. 43. *Diſcidium ergo*, id eſt diſſenſio. Effectum ſubjungit conſequens ex diverſitate judiciorum de Chriſto.

Verſ. 44. *Quidam autem ex ipſis.* Hi fuerunt omnium longe deterrimi: qui non jam rationibus certabant, ſed comprehendere Dominum volebant.

Verſ. 45. *Veniunt ergo.* Poſtquam perſequutus eſt quæ ultimo illo feſti tabernaculorum die Chriſtus dixerat, & quomodo id auditores acceptaverant, jam narrationis ipſius ſerie poſtulante indicat eventum intentionis Phariſaicæ pridie decretæ, & ℣. 32 expreſſæ. Quaſi dicat; Cùm igitur Miniſtri iſti à Phariſæis ad comprehendendum Dominum pridie miſſi, omnibus occaſionibus inhiarent, ſi quà tempus opportunum habere poſſent, nec pridie fortè id præſtare poſſent, ultimo autem feſti die talia ipſum dicentem audirent, obſtupefacti, & majeſtatem ejus reveriti, non auſi ſunt quidquam moliri adverſus eum, atque ita mandato dominorum ſuorum minime exhauſto ad Dominos ſuos redierunt. Quos illi conſpicati dixerunt, *Quare non adduxiſtis eum?* Quid eſt quod mandato noſtro non ſatiſfeciſtis? Quidnam vos inhibuit, quominus comprehenſum eum nobis ſiſteretis? Eam connexionem hic cum ſuperioribus eſſe videbit, qui & cauſam miſſionis Phariſaicæ, & tempus quo per illam ad comprehendendum Dominum fuerunt irritati conſideraverit, nec putabit ex abrupto hæc à Johanne & ſine ullo nexu eſſe prolata. Apparet videlicet cùm illi ad Dominum comprehendendum mitterent, & tum Dominum verbis, & poſtea ipſo in templum ingeſſu, & clamore, docere voluiſſe, conatus illorum eſſe fruſtra. Miniſtros autem inſidiatos quidem ipſi, ſed qui capere debebant Dominum, à Domino captos eſſe.

Verſ. 46. *Reſpondent miniſtri.* Rationem reddunt cur non ſint mandato ſuorum dominorum obſecuti.

Loquutus eſt homo, id eſt ullus ex hominum vulgarium, nedum eorum numero qui tanquam illicita auſi vinculis eſſent digni.

Verſ. 47. *Reſponderunt ergo.* Iniquo valde animo Phariſæi accipiunt verba quæ miniſtris expreſſerat majeſtas doctrinæ Chriſti. Et primo quidem oſtendunt quam inexſpectata ſibi fuerit illorum oratio, dum de priſtina illorum fide dubitant. *Num & vos ſeducti eſtis?* id eſt, Num & vos jam illius dolis & fraudibus fidem adhibuiſtis? Sanè oratio ejuſmodi non potuit niſi ab animo illius technis jam irretito proficiſci. Ita ſolemus dicere, ubi præter exſpectationem noſtram audimus aliquem ab illo laudari quem ipſi fore inimiciſſimum ſperaveramus.

Deinde ut ſcrupulum omnem ex illorum animis eximant, ſi quis fortè in illis hæſiſſet de præcellentia Chriſti, addunt, *Num quis ex primoribus*, &c. Quaſi dicant; Atqui non ſunt vobis longius quærenda argumenta quibus dignoſcere poſſitis quid hic ſtatuendum ſit vobis. Diſcipulos & ſectatores ejus intuemini. Num aliqui ex principibus & phariſæis illius doctrinæ adhæſerunt? Atqui hi legem norunt, & vobis etiam non reclamantibus omnium optime quid facto ſit opus ſciunt. Argumentum iſtud his etiam temporibus pleriſque familiare, imò ut illis videtur Achilleum. Tu lector videre potes quam vanum & elumbe. Sed dignum ſanè hac patella operculum, cùm adeò ſimiles habeant labra lactucas.

Verſ. 50. *Dicit eis Nicodemus.* Indicat quomodo inter ſeipſos adverſarii propter Chriſtum concurrerint. Ac primò, præpoſtero & temerario ſuorum ſociorum judicio intercedit Nicodemus. Qui quid eſſet hominis, ut lector noſſet, revocat Johannes in memoriam factum quoddam ejus, cujus ſupra meminit, cum ait; *Is qui venerat ad eum nocte*, ſimulque adjicit quiddam ad ipſius perſonæ præſtantiam ſpectans, *cùm eſſet unus ex illis*, nempe Phariſæis, iiſque, ut ſupra vidimus, præcipuis.

Verſ. 51. *Num lex noſtra judicat* id eſt condemnat. Iniquum & præpoſterum eſſe judicium illorum de Chriſto oſtendit, adeoque quantum in ſe eſt, ſuſpendere illud ad pleniorem rei cognitionem jubet.

Verſ. 52. *Reſponderunt.* Rationem non attingunt, ſed ut ſolent qui parum cauſæ ſuæ fidunt, ad furias properant, & ſuas viciſſim rationes objiciunt ipſi. Ac primùm hominem perſtringunt, *Num & tu Galilæus es?* id eſt è Galilæa oriundus qui hunc ſicut conterraneum tuum defendas. Deinde quaſi ratio à Nicodemo allata hic temere adhiberetur, addunt, *Scrutare & vide ex Galilæa prophetam non ſurrexiſſe.* Quaſi abſurdum eſſet id aliquando fieri quod nondum fuit. Atqui hac ratione cujuſlibet prophetæ authoritas elevari & in dubium vocari poſſet qui primus ex aliqua tribu, regione, familia, hoc officio fungeretur: nec liceret cuipiam nomen prophetæ ſibi uſurpare, cùm ante primum prophetam nullus propheta fuerit.

Verſ. 53. *Et profectus eſt unuſquiſque.* Diſſidio videlicet & altercationibus, ut fieri ſolet, inter ipſos obortis. Addit id ut oſtendat quis tandem finis iſtorum omnium illo die fuerit.

CAP. VIII.

Perſequitur facta & dicta Domini poſtridie feſti tabernaculorum. Sunt autem partes capitis duæ. Priori indicat quomodo mulierem in adulterio deprehenſam, judicio Phariſæorum exemerit. Altera colloquium Chriſti cum ipſis.

Verſ. 1. *Jeſus autem.* Verſiculus hic ut indicat adverſativa particula *autem*, ad caput antecedens proprie ſpectat, utpote cùm ibi in ipſo fine ſit indicatum quò ſe contulerant Phariſæi, poſtquam inter ſe de Chriſto altercari cæpiſſent. Hîc autem indicatur quò ſe Chriſtus etiam qui cum illis erat loquutus contuliſſet. Videtur autem à ſuperiore capite avulſum ut hic inchoaret, propter verſiculum ſecundum, qui cùm proprie caput hoc inchoet, (continet enim ingreſſum ad ſequentis hiſtoriæ relationem) non exprimit tamen nomen Jeſu, ſed tantùm ſubintelligit. Cæterum quia & ultimus capitis antecedentis verſiculus & hic uſque ad tredecimum, in nonnullis codicibus deſideratur, totaque adeò iſta de muliere adultera narratio in ſuſpicionem vocatur, de eo nonnihil nobis poſt alios dicendum erit: ſed ſtrictim. Jam enim ii docuerunt, non eum eſſe rationum hiſtoriam iſtam arvo ſacris codicis eliminantium vigorem, ut niſi aliunde fulciantur conſiſtere poſſint. Suppetunt verò etiam argumenta illam ita firmiter aſſerentia, ut mirum ſit ſupereſſe amplius quemquam qui dubium hic ei locum facere velit. Quod igitur primo loco dici ſolet, hiſtoriam iſtam à nonnullis veterum non agnoſci, Papiamque ejus authorem eſſe ab Euſebio ſcribi; id quod ad prius membrum oppoſitione aliorum qui eam agnoſcunt refellitur: quo ad poſterius verò ita, ut dicamus non ideo quidem illam non eſſe pro

ſcripturæ

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ſcripturæ Apoſtolicæ parte agnoſcendam, quia Papias etiam ejus meminit, ſi modò de eadem muliere hic & apud Euſebium ſermo ſit, quod tamen non poteſt neceſſario concludi, ſed ideò olim pro ſuppoſititia habitam quia Papias quoque ejus tanquam traditionis à ſe demum proditæ meminiſſet. Quod verò ſecundo loco minus veriſimile videtur quibuſdam Dominum ſolum in templo cum muliere remanſiſſe, vix eget reſponſionis. Cùm dici potuerit ſolus remanſiſſe cum muliere reſpectu accuſatorum, licet turba quam ille docere cœperat, & complures alii nihilominus in templo eſſent, & aliàs legimus ſolum Dominum cum muliere Samaritana colloquutum. Non plus momenti habet etiam tertium de lectionis varietate. Nam lectionis varietas eſt in verbis non in rebus: quam cernere eſt in aliis etiam ſacræ ſcripturæ locis. Eveniſſe autem poteſt ex eo quia cùm Papias eandem traderet, & Papiæ etiam eſſe putaretur, ad illius exemplar omnia à quibuſdam revocarentur. Quanquam id totum perquam eſt exiguum, ut conferenti apparebit. Connexionem autem longe difficilius eſſet oſtendere expuncta hac hiſtoria. Cùm enim ultima capitis antecedentis particula contineat Phariſæorum inter ſe de Chriſto altercationem, ad quam progreſſus erat Johannes eorum quæ Chriſti concionem conſequuta erant relatione, non ſatis apparet cur è veſtigio ſubjungeret, *Rurſum ergo dixit eis*. Quod verò dici ſolet, quomodo potuerit dici Phariſæos ipſi dixiſſe qui egreſſi fuerant, id & ita poterit conciliari, ut dicamus alios fuiſſe iſtos Phariſæos qui turbæ fuerint immiſti quam Chriſtus alloqueretur, præter accuſatores qui erant egreſſi, & ita ut dicamus illos rurſum fuiſſe reverſos, cum Chriſtus rurſum ad docendum populum rediiſſet, unde eum accuſatione ſua importuna avocaverant. Ultimum eſt quod durum videatur & non alibi memoratum illum in terra ſcripſiſſe. Sed cur durum? ſi ut videbimus Domini propoſito accommodatum. Et ſunt etiam alia his non abſimilia rarius & fortè ſemel à Domino facta: de quibus non eſt amplius dicendi locus. Satius igitur eſt eam partem cum pluribus retinere: non ob ſtyli tantùm cum Apoſtolico convenientiam, & connexionem ea retenta priorum cum poſterioribus faciliorem, ſed etiam ob ipſius rei majeſtatem, & proceſſûs Domini qui divinum quid non humanum ſapit ac ſpirat auguſtam præſtantiam. Ac de verborum quidem connexione ſuo loco: rerum connexionem quod attinet, quid veriſimilius quàm Phariſæos necem Domini anhelantes, cùm vi aperta nihil profeciſſent, & conatus ſuos in irritum cecidiſſe vidiſſent, alia Dominum via fuiſſe aggreſſos, & circumſpexiſſe ſi quo juris alicujus prætextu illaqueari & in odium omnium vocari poſſet.

Verſ. 2. *Et diluculo*. Poſtridie videlicet feſti tabernaculorum. Narraturus hiſtoriam de accuſatione mulieris adulteræ à Phariſæis inſtituta, & abſolutione ejuſdem à Domino pronunciata, rem orditur à circumſtantia temporis, ac loci, itemque occaſionis quam ad accuſationem arripuerant explicatione. Ac tempus quidem fuit poſtridie feſti tabernaculorum diluculum: locus autem templum. Occaſio quòd Chriſtus cum diluculo ipſo ex monte olivarum rediiſſet in templum. *Totus populus venit ad eum* ex iis videlicet qui ad feſtum aliunde confluxerant, nec adhuc domum ſe contulerant, ſed iter eo die ſuſcepturi templum prius orandi causâ ingreſſi erant. Hi igitur videntes Dominum in templo, omnes confluunt ad eum. Ipſe verò *ſedens docebat eos*, puta de fide in ſe & via ad immortalitatem ducente.

Verſ. 3. *Adducunt autem ad eum*. Id eſt, cùm viderent populum ab ipſius ore pendere, & fruſtraneos fuiſſe pridianos conatus ſuos de illo comprehendendo, ægerrime ferrent, hanc technam commiſcuntur & arte Dominum aggrediuntur. Accedunt videlicet tanquam & ipſi erudiri cupientes in hoc caſu, ut ſcirent quod facto opus eſſet. Tota autem hæc hiſtoria ad tres partes revocari poteſt: accuſationem videlicet Phariſæorum, judicium Domini, & ea quæ ſunt conſequuta. Ad accuſationem refero non modum tantùm accuſationis, ſed & perſonas, tum accuſantium, tum rei. Et perſonæ quidem occuſantes fuerunt *Scribæ & Phariſæi* videlicet primores & ex ordine ſenatorio. Rea *mulier in adulterio deprehenſa*. In modo accuſationis primum eſt quod illam ad Dominum adduxerint, & *in medio* videlicet inter Dominum & populum ad quem ille concionabatur, vel etiam in medio templi ſtatuerint: ipſa velut ad tribunal Chriſti mulieris adductione ſignificantes ſe judicium iſtius rei ad Dominum deferre, & illi vel condemnandam vel abſolvendam permittere. Alterum verba quibus accuſarint. Tertium animus quo id fecerint.

Verſ. 4, 5. *Dicunt ei*. Verba accuſationis per ſe plana quibus ſententiam Domini exquirunt de iſta muliere. *Præceptorem* autem vocant, ut oſtendant ſe illi cognitionem rerum & prudentiam tribuere, ac ab ipſo inſtrui velle.

In lege autem. Sane Levit. 20. verſ. 10, ubi de pœna adulterorum agitur, in genere tantum dicitur, qui adulterium commiſerit cum uxore proximi ſui, morte moriturum adulterum & adulteram, nec exprimitur ſpecies mortis: ſed colligi ſolet ex pœna irrogari præcepta tam ei qui compreſſerit virginem alicui deſponſatam, quàm ipſi quæ ſe comprimi paſſa fuerit, nec clamaverit. Tales verò expreſſe Deuteron. 22. verſ. 24 lapidari jubentur tanquam adulteri. Et hoc genus pœnæ quaſi explicandi cauſa ſubjicitur eis quæ dicuntur ibidem verſ. 22, generaliter de pœna adulterantium.

Tu ergo quid dicis? Quaſi dicant; Habemus nos quidem inſtructionem à Moſe qui tales lapidari præcipit, ſed quia videmus te multa innovare & prçcipere, tuam etiam ſententiam exquirimus, & cujus rei nobis author ſis, ſcire volumus.

Verſ. 6. *Hoc autem dicebant tentantes eum*, id eſt non animo probo & candido, aut diſcendi & informationis cupido, ſed animo perverſo & fraudulento.

Ut poſſent eum accuſare. Hac occaſione inhiantes ſi quà vocem aliquam ex ore Domini elicere poſſent, ut juris prætextu Dominum in eas inſidias præcipitarent quæ illis pridie non ſucceſſerant. Quod ſe facilius effecturos credebant quia res præſente populo agebatur, quem non videbatur Jeſus triſtiori ſententia à ſe alienaturus; ſed potiùs (cùm præſertim ad illum tanquam magiſtrum ſuum confluxiſſet) mitius aliquid in gratiam ipſius dicturus, atque ita contra triſtem Moſis legem dicens latus apertum hoſtibus præbiturus. Quia enim audiebant voces ex ore Domini prodeuntes miſericordiæ & beneficentiæ pleniſſimas, videbant etiam Dominum ſemper occaſione oblata populo benefacere, in eam ſpem adducebantur, fore ut hic etiam (niſi inconſtantiæ notam ſubire, atque ita populi mentes à ſe abalienare ſponte vellet) tale quid diceret quod Moſaicæ legis ſi non totalem relaxationem, certè mitigationem aliquam ſaperet. Quo protinus arrepto facile illum tanquam legis violatorem accuſare, atque ita primo quidem in invidiam vocare, deinde ad periculum vitæ adducere poterant. Interpretes nonnulli putant cornuto hic adverſarios ſyllogiſmo Dominum aggreſſos eſſe, ut utrumvis reſpondiſſet haberent cauſam ipſum criminandi: Inconſtantiæ quidem & levitatis, ſi miſericordiam erga peccatores profeſſus, & pœnitentiæ doctrinam ipſis annuncians, ſecundùm legem pronunciaſſet. Violationis verò legis, ſi in miſericordia ſibi conſtans non eſſe legi parendum dixiſſet. Licet autem fieri poſſit, illud etiam ipſos intendiſſe, veſimile tamen eſt hoc ſperaſſe, cum præſertim res apud populum ageretur, id quod iſta etiam verba inſinuant, *Tu ergo quid dicis?*

Jeſus autem incurvatus. Pertinet id ad alteram

hiſtoriæ particulam, judicium nempe Domini de iſta muliere, in quo divina Chriſti ſapientia elucеſcit. Videns enim proculdubio mentem ipſorum ſubdolam, & cruentis ipſorum manibus fœminam illam eripere, atque ita quod ſibi conſtaret facto oſtendere volens, ut vulpeculas iſtas ſuis ipſorum fraudibus caperet, nec ſtatim dat reſponſum, nec ejuſmodi quale ipſi ſperaverant. Sed primo quaſi non audiret quid dicerent vult à ſe judicii hujus invidiam amoliri. Deinde cùm inſtarent, reſponſionem ita temperat ut iſti confunderentur. *Incurvatus deorſum ſcribebat digito in terra.* Ut videlicet iſto ritu oſtenderet ſe aliis intentum & dictrictum eſſe, & præ ſe ferret aut ſe non audire, aut ſibi non vacare, certè non admodum quid illi dicerent curare; cùm præſertim jam ipſi ſententiam tuliſſent, & haberent judices qui cauſis ejuſmodi vacarent. Quæri hic ſolet ab interpretibus, primò quomodo in terra quæ ſolida fuerit, ſcribere potuerit, deinde quid ſcripſerit. Et illud quidem explicatu eſt facile, cùm potuerit dici ſcribere quia in terra figuras tantùm literarum digito duceret, etiamſi tandem illæ non conſpicerentur. Poſterius non item, quia & Euangeliſta tacet, & licet multi multa & varia hic ariolentur, talia tamen ſunt ut quam facile quis ipſis aſſenſum commodare velit, tam facile alius rejicere poſſit. Nam quod nonnulli (ut alios allegorizantes & neſcio quid comminiſcentes hic prætereeam) dicunt iſta ipſa verba ſcripſiſſe quæ poſtea protulerit, eo ipſo refelluntur quod iterum ſcripſiſſe dicatur: non ſit autem veriſimile eadem quæ jam dixerat ſcripſiſſe, cùm illi quibus iſtud in mentem venerat, velint Dominum ideo ſcripſiſſe quia primò dicere noluerit. Dicendum igitur videtur ſimpliciter Dominum uſum geſtu hominum meditantium & ſuis cogitationibus intentorum, ac nihil eorum quæ dicerentur agerenturve curantium, ſive literarum aliquarum figuras pinxerit, ſive minus. Solent enim homines meditabundi intra ſe velut abditi & cogitationibus ſuis immerſi, vel literas pingere, vel qualeſquales figuras delineare, non quòd illis attendant, ſed ut melius quodammodo illis quæ mente coquunt vacare poſſint. Idem igitur hîc facit Dominus, ut oſtendat, rem illam quam illi tanti facerent, & quam ad ipſum commodiſſimè in ſuas caſſes perducendum ſe reperiſſe gaudebant, ſe non admodum curare, & oblatum ſibi ejus arbitrium minimè contra quàm illi ſperaverant arripere velle.

Verſ. 7. *Quum autem.* Antequam reſponſionem ipſam Domini indicet, primò quid illi fecerint videntes Dominum ſcribentem, explicat, id autem eſt quòd nihilominus Domino inſtabant. Nolebant enim ſibi tam commodam occaſionem eripi. Quare Dominus ne ſimpliciter ſubterfugere videatur, atque rurſum præbeat ipſis materiam criminandi; quaſi declinans invidiam animi ſenſa promere defugerit, reſpondet ipſis *Qui veſtrûm immunis eſt à peccato*, puta ſive ſpeciei ſive generis ejuſdem, id eſt non tantùm qui non eſt adulter, ſed etiam qui non tenetur æquè gravi peccato & damnatione digno. Aliàs enim quemlibet removeret à judicando.

Primus in eam jaciat lapidem. Teſtibus id injunctum erat (ut legitur Deut. 17. 7.) ut ipſi primò lapidem jacerent in eum qui lapidandus erat. Ex eo hîc occaſionem arripit Dominus, ut non caſſes tantùm illorum effugiat, ſed ipſos etiam irretiat. Cum enim neque contra legem quicquam dicere, atque ita ſe illorum accuſationibus opportunum præbere, & mulierem è manibus ipſorum eripere, atque ita verba ſua cum factis conſentanea eſſe oſtendere vellet, rei arbitrium ad illos defert. Quaſi dicat; Quid mihi importuna accuſatione iſta moleſti eſtis? Jam profeſſi eſtis vos ſcire quid ea de re Moſes ſanxerit: Quod ego non moveo. Sed ſi quid ego hic præterea ſentiam ſcire vultis, ego ita cenſeam, ut cùm teſtes ipſi ſitis, quandoquidem in actu ipſam deprehendiſſe dicitis, ſitque hoc etiam in lege conſtitutum, ut manus teſtium ſit prima in lapidando, inter vos etiam qui vel ab hoc ipſo vel etiam hujuſmodi ſcelere ſe ſcit immunem, primus lapidem in eam projiciat. Obiter nota, omni crimine vacare debere eos qui alios judicare volunt: ſatiuſque eſſe ut ii qui ſceleribus ſunt polluti judicio ſe abdicent, quàm ipſi propterea judicandi alios judicent. In criminibus tamen civilibus & quorum pœnâ ſecuritas publica continetur, ſatius eſt ea à peſſimo etiam magiſtratu puniri, quàm impunita relinqui.

Verſ. 8. *Et rurſum incurvatus.* Sive ut oſtenderet non tanti ſe quæſtionem hanc facere, ut ei diutius immorari & ab eo quod animo volvere præſeferebat abſtrahi propter illam pateretur, ſive potiùs ut ſpatium illis de reſponſione ſua cogitandi, atque ita ſenſim & ſine pudore ſeſe Domino ſubtrahendi præberet.

Verſ. 9. *Auditis autem his.* Sequuntur ea quæ judicium Domini conſequuta ſunt. Quorum primum eſt quod *à conſcientia redarguti*, quæ videlicet teſtaretur ſimilium peccatorum ipſos crimine teneri, ſingulatim alius poſt alium exibant, id eſt non agminatim, ſed ſenſim prout hunc vel illum prius tacitus conſcientiæ morſus ſubmovebat, *initio facto à ſenioribus* ſive ætate, ſive etiam dignitate ac officio, ſive utroque, *uſque ad ultimos*, qui cum viderent adeo ſibi non fidere eos qui ipſis præirent, ipſi quoque facile cedebant.

Et relictus eſt ſolus Jeſus & mulier, reſpectu accuſatorum videlicet. Conſtat enim ex verſic. 2, totum populum ad Dominum confluxiſſe in templum, Dominumque illum docuiſſe: nonniſi autem accuſatores exceſſerunt.

In medio ſive templi, ſive loco inter Dominum & turbam intermedio.

Verſ. 10. *Quum autem.* Alterum quod ſubſequutum illam Domini reſponſionem, videlicet cum muliere colloquium & ejus abſolutio.

Nemo te condemnavit? id eſt nemo profeſſus eſt ſe lapidem in te miſſurum, atque ita te ream peregit. Aliàs enim jam eo ipſo illam condemnaverant quod legem contra ipſam protulerant, & dignam ſupplicio dixerant.

Verſ. 11. *Nec ego te condemno.* Cùm igitur illi ceſſaverint in accuſatione, & ipſa fuga ſe non audere te ream peragere demonſtraverint, nec ego ſententiam contra te feram. *Vade, & ne amplius pecca*, Cùm dicit vade abſolvit eam. Cùm addit *ne amplius pecca*, commeritam fuiſſe pœnam inſinuat, & ſimul ad pœnitentiam hortatur, minitans quodammodo niſi reſipuerit.

Verſ. 12. *Rurſum ergo eis Jeſus loquutus eſt.* Incipit alia pars capitis. Colloquium videlicet Domini cum Judæis, quod quia eſt interciſum, ut in colloquiis fieri ſolet, multas particulas habet. Hoc autem verſiculo præſtantiam dignitatemque ſuam ob oculos ipſis ponit, ut illos ad ſe alliciat, & ad credendum in ſe adducat. Cæterum quibus relatio ſuperior de muliere adultera ſuſpecta eſt, non vident quomodo verſiculus hic cum antedentibus conjungi queat. Putant enim vocula *eis* Phariſæos deſignari, quia etiam illi ſequenti verſic. 13 obloquuti fuiſſe traduntur, hos verò exceſſiſſe illa hiſtoria dicat. Sed non animadvertunt nihilo melius nexum apparіturum, etiamſi tota hæc hiſtoria expungatur. Cùm enim capite ſuperiori in eo deſierit, quomodo indignarentur Phariſæi quod famuli Jeſum non comprehendiſſent, adeo ut etiam inter ſe propter Dominum contenderint, nimis dilutum eſſe dicere, *Rurſum loquutus eſt eis.* Res tota expediri facile poterit, ſi dicamus vocula *eis* intelligi populum quem docere cœperat ſedens, ut vidimus verſ. 2. Quam Domini orationem quia interpellatione ſua interruperant Phariſæi, ideo Euangeliſta dicit *Rurſum*, id eſt poſtquam & Phariſæos amolitus eſt à ſe, orationis ad populum ſuæ interpellatores, & mulierem abſolvit.

Ego ſum lux illa mundi. Id eſt ego ſum doctor ille hominibus à Deo datus, qui pleniſſima rerum di-

vinarum

vinarum notitiâ imbuam non unum aliquem hominem, aut urbis nationiſve angulum, ſed univerſum mundum. Comparat ſe ſoli: quod ſicut Sol exoriens diſpellit omnes tenebras & luce ſua totum orbem illuſtrat, ita ille veniens in mundum diſpulit omnes ignorantiæ voluntatis divinæ tenebras, & luce cognitionis ac ſcientiæ totum mundum illuſtravit. Quaſi dicat; Id ego ſum hominibus quod Sol eſt mundo: puta ratione officii & doctrinæ, ut diximus.

Qui ſequitur me. Id eſt qui meam doctrinam recipit. Ex illa præſtantia ſui concluſionem educit ab utili, perſiſtens in metaphora à luce ſumta: etſi vocem lucis generaliter hic ſumere videatur, non tam ad ſolem ipſum alludendo, quàm ad faces: quòd ſicut faces ſequi ſolemus in tenebris, ita Chriſtum ſequi, id eſt doctrinam ejus amplecti, & pro cynoſura ac helice omnium actionum noſtrarum habere debeamus.

Non ambulat in tenebris. Non eſt verendum ne in ignorantia verſetur, & ubi pedem ulterius promoverit aberret, aut labatur & impingat. Occurrit cogitationi tacitæ. Poterant enim dicere: quid hoc ad nos quod tu es lux mundi? cui id fini & bono dicitur à te? Addit igitur Dominus non temere id à ſe dici, & intereſſe ipſorum id ſcire, quia tantus fructus ex eo poſſit decerpi ab eo qui ſe voluerit ſequi. Quo ipſo claſſicum canit, & ſignum ad doctrinam ſuam amplectendam ſuſtollit.

Sed habebit lumen vitæ. Id eſt cognitionem & ſcientiam quæ inſtruit ad vitam, puta æternam, eamque quodammodo parit, dum videlicet viam ad illam ducentem indicat & oſtendit.

Verſ. 13. *Phariſæi igitur.* Sive illi accuſatores paulò pòſt redierunt, & pudore abſterſo, ne penitus confuſi à Domino viderentur, Domino rurſus obloqui voluerunt; ſive alii ab iis, & qui fortè inter turbam illam erant. Ut enim non omnes quotquot fuerunt Phariſæi fœminam illam adduxerunt, ita nihil abſurdum eſt, ſi dicamus dum alii mulierem accuſarent, alios turbæ fuiſſe immiſtos, & ad accuſatores ſe tum non aggregaſſe. Sed poſtea ubi viderunt ſymmiſtas ſuos à Domino confuſos templo exceſſiſſe, ne ſolidam Domino victoriam conceſſiſſe viderentur, excipiunt ſermonem ipſius, proverbio ex uſu vulgari petito Dominum revincere tentantes. Quaſi dicant; Non eſt quod tibi nimium placeas iſtis quæ de te pleno ore prædicas. Ipſe enim noſti teſtimonium ex ore proprio profectum non eſſe *verum*, id eſt idoneum, ratum, firmum, & cui tutò quivis acquieſcere poſſit. (Aliàs enim poteſt aliquis etiam de ſe verum dicere, ideoque eſſe verum teſtimonium, ſed non ſolet eſſe firmum & ratum.) Quare cùm & tu (puta ipſe & ſolus) de teipſo teſteris, non potes id à nobis exigere ut teſtimonium tuum tanquam irrefragabilis authoritatis & fidei recipiamus.

Verſ. 14. *Reſpondit Jeſus & dixit eis.* Phariſæorum argumentum fuit tale: Qui de ſeipſo teſtatur aliquid, ipſius teſtimonium non poteſt eſſe firmum. Atqui tu id facis. Ergo teſtimonium tuum non poteſt eſſe firmum. Reſpondet Chriſtus dupliciter: Et primò quidem ad majorem, cùm oſtendit illam non eſſe univerſalem, nec in ſe valere poſſe.

Etiamſi ego, Quaſi dicat; Proverbium id cui vos innitimini, etiamſi aliàs verum ſit, in mea tamen perſona verum eſſe non poteſt, debetque teſtimonium meum pro rato & firmo haberi, etiamſi ſolus de me ipſo teſtarer. Ratio eſt, *Quia ſcio unde venerim, & quò vadam.* Id eſt quia ſum Deo conjunctiſſimus, & ut illius nomine ad vos veni, ita ad illum porrò reciturus ſum. Quaſi dicat; Ut enim licet Deo teſtari de ſeipſo, & facile hic conceſſeritis omnes proverbium iſtud veſtrum exceptionem pati: ita licet id etiam mihi qui ſum ei proximus: nec poteſtis vos teſtimonio meo invaliditatem objicere. Vis rationis eſt in vocibus *unde venerim & quo vadam,* quibus ſumma perſonæ iſtius teſtantis dignitas & præſtantia exprimitur. Vocula autem *ſcio,* idem valet atque ſi dixiſſet, Conſcius mihi ſum quis quantuſque ſim: longe videlicet major quàm ut authoritas dictorum meorum velut per ſe decidua, alterius alicujus hominis teſtimonio fulciri debeat: Veni enim à Deo Patre & ad illum redeo: illius ſum legatus, imò filius, illi conjunctiſſimus imò proximus.

Vos autem neſcitis. Quaſi dicat; Ego quidem jure nitor iſto, ſed vos nihilominus fidem teſtimonio meo non adhibebitis ſcio, quia *neſcitis* id eſt non vultis ſcire, *unde venerim & quo vadam,* id quod facile ſcire poteratis, non ſolùm ex miraculis & doctrina mea colligentes, ſed etiam ex ore meo audientes.

Verſ. 15. *Vos ſecundùm carnem judicatis.* Rationem affert ejus quod ultimo loco de ipſis aſſeruit. Quaſi dicat; Ideo autem neſcitis, quia *ſecundùm carnem judicatis,* id eſt, quia in ſententia ferenda exteriora tantùm rei reſpicitis, non rem ipſam, neque rationem ſed cupiditatem in conſilium advocatis, & ſecundùm hujus non illius dictamen pronunciatis. Voces *ſecundùm carnem* & ad rem judicandam referri poſſunt, ut ſenſus ſit, vos exteriora tantùm rei ſpectatis, ſeu qualis unaquæque res eſt ſecundùm carnem: & ad judicium, ut ſenſus ſit, judicium veſtrum carnale eſt, id eſt caro & cupiditas veſtra judicia regit. *Judicatis* id eſt, ſententiam fertis, pronunciatis, ſed ita ut condemnetis. Sub generali enim iſta enunciatione ſpecialis hæc ſubintelligenda eſt: ideo me odiſtis & damnatis, quia ad me ſecundùm carnem attenditis.

Ego non judico quenquam. Ego autem id non facio, licet id jure meliori facere poſſem. Suum factum illorum facto opponit, ut oſtendat quanto ſit æquior eis quam ipſi ei. Quaſi dicat; Vos id facitis quod vos non decet, quia tantùm corticem exteriorem rei intuemini. Ego verò qui vos intus & in cute novi, poſſemque de unoquoque veſtrum pronunciare, non tamen id facio. Quia vero ſe ut teſtem hic conſiderat, ideo vox *judico* in ſignificationem paulo à priori diverſam videtur deflexa, quatenus videlicet teſtibus competere poteſt, qui judicare dicuntur, dum ea coram judicio de reo teſtantur ſecundùm quæ judices ſententiam ferunt. Illis autem propriè vox iſta competebat, quia illi judicum partes ſibi arrogabant in ſententia de Chriſto ferenda.

Verſ. 16. *Quodſi etiam.* Rationem affert cur jure meliori ipſos judicare poſſit, id eſt hoc vel illud de ipſis pronunciare, atque ita ipſos damnare.

Quia ſolus non ſum. Non poſſum in judicio ferendo decipi ut vos, *Non ſum enim ſolus, ſed ego & qui miſit me,* id eſt quia mihi ſemper adeſt Pater, cujus ego inſtructionem & regimen ac judicium in omnibus ſequor, cùm ſim ipſius legatus, & ipſius ad vos nomine venerim.

Verſ. 17. *Sed & in lege.* Redit eò unde paulùm propter vocem judicandi deflexerat, & oſtendit, minorem etiam illius ſyllogiſmi, ſi ſumatur ita ut ab illis proculdubio ſumebatur, Tu ſolus de te ipſo teſtaris, eſſe falſam. Connectitur autem cum ſuperioribus hic verſiculus ita: Ut autem judicium meum non poteſt eſſe non firmum, quia ſimul cum Patre judico, ita etiam teſtimonium. Non enim ſolus de me ipſo teſtor, ſed eſt alius teſtis omni exceptione major qui una mecum teſtatur. Jam autem *in lege veſtra* id eſt quam vos tantopere jactatis, cujuſque zelum ſimulatis. Emphaſis. *Duorum hominum teſtimonium,* quanto magis meum, qui licet homo ſim natus, ſum tamen hominum numero propter meæ perſonæ amplitudinem eximendus: & patris mei, quem ne vos quidem dixeritis in comparationem aliquam cum ullo hominum venire poſſe.

Verſ. 18. *Teſtor de me,* & voce, & miraculis, & vitæ integritate.

Et teſtatur de me qui miſit me Pater, quatenus eam

mihi poteſtatem & ſapientiam tribuit, quam nonniſi à Deo eſſe quilibet cui modò ſinciput eſt ſanum fateri cogitur.

Verſ. 19. *Dicebant ergo ei.* Reſpondent Judæi Domino, ſed non ut aut refellant Domini dicta, quod facere non poterant, aut agnoſcant crimen, & pœnitentiam polliceantur, quod faciendum erat, ſed à perverſis ſperari non poterat: verùm quod homines malevoli ſolent, arrepto uno vocabulo carpunt Dominum, ut ſidem dictorum ejus elevent. *Ubi eſt tuus ille Pater?* Quem nam tu nobis Patrem à quo miſſus es commemoras, cujus teſtimonium tanti vis fieri ut illi omnino acquieſcere debeamus? Apparet illos conjeciſſe non loqui Dominum de Joſepho, quem illi Patrem eſſe Domini credebant, aliàs enim facilè ipſum rejeciſſent: & quia audiverant antè à Chriſto, ac ægerrimè tulerant. Deum eſſe ipſius patrem, ideo tale quid iterum hic audire volunt à Domino, ut Categorica reſponſione à Jeſu audita, arrogantiæ ſimul & blaſphemiæ coram imperita plebe eum inſimulare, atque ita ipſam in illum irritare poſſent.

Neque me noſtis. Quaſi dicat; Quid hanc quæſtionem quaſi difficilem, & cui ſolvendæ ipſi non poſſitis ſufficere, movetis, cùm me ante oculos habeatis, quem *ſi noſſetis* id eſt ſi quis quantuſque ſim expenderetis, *Patrem quoque meum noſſetis*, facile tacente etiam me colligere poſſetis quem ego Patrem meum vocaverim. Sed mirum non eſt iſtiuſmodi vos quæſtiunculas movere. Et me enim non noſtis, & patrem meum, licèt noſſe poſſitis. Me cognoſcite & patrem meum cognoſcetis.

Verſ. 20. *Hæc verba loquutus eſt.* Quia licèt ſubobſcurior ſermo Chriſti, id tamen ſubindicabat quo aperte prolato Domino inſidias ſtruere volebant Phariſæi, ut indicet Chriſtum iſta & animo præſenti dixiſſe in loco celeberrimo, ubi ſumma erat frequentia hominum, ut par erat *in templo* & *in gazophylacio* ubi veriſimile eſt magnam hominum eleemoſynas conferentium multitudinem fuiſſe, nec tamen Phariſæos quicquam ipſi nocere potuiſſe, quod ſubindicatur eo ipſo cùm dicit *& nemo prehendit eum*, unde apparet fuiſſe qui vellent id facere. Cauſa *quia nondum venerat hora ejus*. Id eſt, tempus à Deo præſcriptum & deſtinatum.

Verſ. 21. *Dixit ergo.* Nempe cùm videret illos ardere deſiderio comprehendendi ſui, cujus inſinuandi cauſa verba verſiculi antecedentis interjecit Euangeliſta, ſimulque indicandi unde cauſam habuerit ea quæ ſtatim relaturus erat proferendi. *Iterum* poſt illa verba quæ paulò ante retulerat, & quæ ipſis bilem in naſum conciverant.

Ego vado. Nempe ad Patrem, in cœlum, ſed per mortem. Quaſi dicat; Fruſtra vos inſidias mihi tenditis, & de me comprehendendo capita confertis. Non eſt id in veſtra ſitum manu. Etſi fiet quidem quod conſtituiſtis. Occidar ego à vobis; ſed mortis iſtius finis erit abitus meus ad Patrem: nec tam veſtræ id opus erit voluntatis, quàm mei ipſius arbitrii. Sed malo id veſtro eveniet maximo. *Quæretis me* tum enim mei videndi deſiderio tenebimini, & me videre voletis, audientes videlicet me ad patrem abiiſſe, & tot id ſignis ac prodigiis confirmari videntes. Sed fruſtra, *in peccato veſtro moriemini*, id eſt, non dignabor vos conſpectu meo, non conſpicietis me redivivum, atque ita habentes ob mei abſentiam quod perverſo cordi veſtro prætexatis, incredulitati ſceleribuſque veſtris relicti peribitis, nec ad frugem redibitis. *Peccati* voce vel incredulitatem intelligit, vel ſimpliciter improbitatem & omne ſcelus ut numerus ſingularis ponatur pro plurali, quod non eſt ſacris ſcriptoribus novum. *Quo ego vado* quia poterant dicere; Annon poſſumus te quoquo iveris conſequi? Quid igitur ais nos te fruſtra quæſituros? occupat Dominus, ut & ſupra, & negat illos poſſe ſe conſequi. Quaſi dicat; Ego quidem ipſe ad vos jam non redibo. Vos autem me ſubſequi non poteritis. Non eſt igitur quod ſperetis vos me poſtea viſuros, ac proinde non eſt etiam quod tantopere me interficere ſtudeatis, atque ita abitum iſtum à vobis meum quantum in vobis eſt acceleretis.

Verſ. 22. *Dicebant ergo Judæi.* Videlicet inter ſeſe. Superioris capitis 7 verſu 35 aliter loquuntur & aliam verborum Chriſti interpretationem afferunt.

Verſ. 23, 24. *Tunc dixit eis.* Sermo iſte Domini dupliciter cum antecedentibus connecti & explicari poteſt. Primò ſi dicamus, nullam hic à Domino rationem eorum quæ Phariſæi dixerunt haberi, ſed tacite illorum verba tranſmitti, ac tantum inchoatum ſermonen continuari, & cauſam dictorum afferri, quo altius in animos ipſorum deſcenderet. Quaſi dicat; Hoc dico propterea, quia *vos ex inferis eſtis*, nil niſi terrena ſapitis, & terrena cogitatis. *Ego ſum de ſupernis*, è cœlo profectus ſum & cœleſtia ſpiro, ac tota vita mea ſpiritualis eſt. *Vos eſtis ex hoc mundo*, id eſt mundana tantum ſapitis & cogitatis. *Ego* autem *non ſum ex hoc mundo*, ſum quippe ex ſupernis. Unde non eſt ſperandum vos me recepturos atque ita iram Dei effugituros. Si verò ſecundùm veſtrum palatum eſſem, reciperetis me: nunc vero tam diſſidemus à nobis quàm terra diſtat à cœlo. Et hæc eſt cauſa cur dixi vos morituros in peccatis veſtris. Nam ſi velitis id effugere ne in peccatis veſtris moriamini, neceſſario vobis credendum eſt me eſſe id quod jam vobis dixi, mundi videlicet doctorem & Meſſiam ſeu Chriſtum. Jam autem non is eſt genius veſter ut id credere poſſitis. Non effugietis igitur iram cœleſtem, & ſupplicia incredulitati aliiſque peccatis veſtris deſtinata. Et hæc eſt prima reſponſionem hanc explicandi ratio. Ad quam neſcio annon & illud poſſit addi, quod interpretum quidam arbitrantur hic etiam ejus rationem reddi, cur dixerit illos non poſſe eò venire quò ipſe abiturus eſſet, quia videlicet non poſſint credere. Niſi fortè hoc etiam in vocibus *moriemini in peccatis veſtris*, includitur. Deinde poſſunt iſta verba ita accipi ut cauſam afferat cur illum ſugillaverint. Quaſi dicat; Non mirum eſt vos talia dicere, quia eſtis terreni, &c. Sed hac ratione ſequentia erunt ita connectenda: Et hæc etiam eſt cauſa cur dixerim vos morituros in peccatis veſtris. Hoc enim obſtat quominus credatis, quia tales eſtis. Jam autem neceſſe eſt quemlibet in peccatis ſuis mori qui non crediderit mihi. Niſi igitur credideritis *me eſſe*, videlicet lucem mundi, doctorem & magiſtrum verum, moriemini in peccatis veſtris.

Verſ. 25. *Dixerunt ergo ei.* Ut ſolent qui carpere tantum aliena dicta volunt, minime reſpondent ad ea quæ ipſis objecerat, ſed ex occaſione ultimorum verborum, cùm dixit, *niſi credideritis quod ego ſum*, quærunt ex Domino, *Tu quis es?* quid igitur tandem de te exiſtimare, & quem te eſſe ſcire debemus? indica nobis, ut credamus tibi. Si verba aſpicias bene videntur procedere. Nam de re longe maxima & unice neceſſaria interrogant. Præcedere enim fidem debet cognitio. Sed quia ſæpius id jam à Domino audierant, potiùs tergiverſantur & Dominum captant, quàm ex animo ſciſcitantur.

Tum dixit eis Jeſus. Quid reſponderit Dominus, & quomodo Græca verba reſponſionis ipſius vertenda ſint, variè explicatur ab interpretibus: ut videre eſt inprimis apud Bezam, annotatione ſuper hunc locum. Rectiſſima autem & ſcopo ac intentioni Domini accommodatiſſima eſt iſta quam defendit ipſe, in qua particulæ ὅτι, diſtinguuntur, quarum illa ſit articulus poſtpoſitivus. Ea autem eſt talis *Id quod à principio dico vobis.* Quaſi dicat; Quid ex me iſtud exquiritis, quod jam dudum ex ore meo audiviſtis? Is ſum quem me vobis jam pridem dixi, videlicet me eſſe lucem mundi, magiſtrum & doctorem orbis. *A principio.* Videlicet non tantùm hujus colloquii vobiſcum,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

eum, ſed etiam muneris & officii mei. Utitur autem præſenti *dico* loco præteriti *dixi*, ut indicet ſe in eo quod ſemel dixit adhuc perſiſtere.

Verſ. 26. *Multa habeo quæ de vobis.* Laboratur & de horum verborum nexu cum antecedentibus ac conſequentibus. Videtur autem is eſſe ipſorum ſenſus & connexio, quaſi dicat; Ego quidem qui ſim, jam pridem dixi vobis, & ſatis id conſtare poteſt vobis. Vos autem qui ſitis, ego taceo, licet interea multa poſſim de vobis & moribus veſtris dicere, imò etiam vos & condemnare. Sed vos quod in me carpatis & damnetis, non habetis. Nam quod ad prædicationem & doctrinam meam attinet, quam damnare ſoletis, *ille qui miſit me*, cujus authoritate & juſſu illam annuncio, & qui mihi hoc munus injunxit, *verax eſt.* Ego verò nihil dico niſi ex ipſius ore hauſtum ac auditum. Unde neceſſe eſt vera eſſe, ac omni reprehenſione vacare omnia verba & dicta mea. Maldonatus voculam *ſed* in verbis *ſed qui miſit me* accipit pro *nam*, hoc ſenſu; Haberem multa de vobis dicere & ob ea vos condemnare. Quod ſi facerem, jure meo facerem. Nam qui miſit me verax eſt. Ex quo ſequitur, me etiam vera dicere, quippe qui nihil dicam niſi quod à Patre audiverim. Verùm præterquam quod multa in iſta interpretatione adjicienda ſunt in ipſo textu ſubaudienda, durius eſt vocem *ſed* ſumi pro *nam.* Et non videtur Dominus iſta ex ore Patris audiviſſe qualibus iſti moribus eſſent, ut fert iſta interpretatio, ſed potiùs videtur reſpicere ad illa quæ ab initio audivit à Patre, nempe doctrinam & legationem ſibi ab ipſo injunctam.

Verſ. 27. *Non cognoverunt.* Interjicit iſta Apoſtolus, ut indicet ex qua occaſione ſequentia verba Dominus protulit. Lectio hic eſt varia. Simpliciſſima autem iſta quam nobis exhibent plerique codices Græci, *Non cognoverunt eum loqui de Patre*, videlicet ſuo, id eſt Deo. Quaſi dicat; Cùm autem diceret veracem eſſe eum qui ipſum miſiſſet, unde colligi volebat ſua etiam dicta & judicia vera eſſe, non animadverterunt ipſum nomine mittentis iſtius Patrem ſuum id eſt Deum intellexiſſe.

Verſ. 28. *Dixit ergo eis.* Quaſi dicat; Cùm igitur Chriſtus videret, illos in iſtis verbis hærere, nec intellexiſſe de quo ipſis diceret, perrexit in ſermone ſuo, & ſubjecit ſequentia, explicationis & confirmationis antecedentium cauſâ.

Quum exaltaveritis. Quaſi dicat; Quod autem dixi, me ea demum loqui quæ ab eo qui miſit me id eſt à Patre audivi, id tum demum intelligetis & verum eſſe deprehendetis, quando me in crucem egeritis. Tum enim cognoſcetis me eſſe lucem mundi. Quo quid ſibi vellet velut explicaturus, ſubjungit, *& ex me ipſo nihil facere.* Faciendi verbo nunc utitur, cùm antea dicendi uſus eſſet, ex quo colligitur, tam late illud extendendum eſſe, ut etiam dicta & verba Domini comprehendat. Quaſi dicat; Nihil & dico & facio pro meo arbitrio & authoritate, *ſed prout docùit me Pater.* Hic rurſum pro voce faciendi ſubſtituit vocem loquendi. Unde patet, primariò ipſum reſpicere ad verba doctrinamque ſuam. Jam tum *cogniturus* ait, quia cauſam ampliorem id cognoſcendi eſſent habituri. Quia enim non omnes crediderunt, non omnes etiam actu & reipſa cognoverunt. Ita enim late hic vox cognoſcendi ſumitur, ut fidem etiam ſuo gremio comprehendat. Omnes tamen habuerunt cauſam cognoſcendi, & quod conſequens erat credendi. Tribuitur autem id exaltationi ſeu morti Chriſti, non quod ſola mors Chriſti eſſet id effectura, ſed quod propter mortem Chriſti eſſet id futurum, ipſa quidem cognitionem & fidem iſtam adjuvante, iis verò quæ illam ſunt conſequuta, reſurrectione videlicet & glorificatione, eandem perficientibus. Referunt huc nonnulli miracula quæ Chriſto moriente & mortuo contigerunt. Verùm ut ea non excluſerim, quia propter inſignem excellentiam & novitatem ſuam neceſſe eſt illa cordatiorum animis hæſiſſe, ita videtur Chriſtus reſpicere potius ad ipſam mortem (quæ inſigne documentum erat doctrinam Domini non eſſe ab ipſo confictam) & quæ eam ſubſequuta eſt reſurrectionem ac glorificationem. Unde inferius cap. 12, eandem plane ſententiam ſic extulit ℣. 32, *Ego ſi exaltatus fuero à terra, omnes traham ad meipſum.*

Verſ. 29. *Nam qui me miſit.* Quod dixerat ſe nonniſi ea loqui quæ Pater ipſum docuerat, nunc confirmat, tacitæ adverſariorum cogitationi occurrens. Poterant enim ita cogitare; Sit ita ſanè, docuerit te Pater; ſed quis nobis præſtabit, te non eſſe eorum oblitum, & nunc tibi relictum non errare. Quam proclivis eſt lapſus in iis quæ audimus, ſi ſoli tantùm memoriæ noſtræ fidamus? Non eſt id cogitandum, inquit Dominus. Nam *qui miſit me* id eſt Pater, *mecum eſt* id eſt ope ſua ſuccurrit mihi, me regit, & ſuggerit mihi omnia.

Non reliquit me ſolum, Non ita mihi munus hoc injunxit, ut me poſtea deſereret & mihi ipſi relinqueret. Cauſa & ratio; *quia ego quæ placita ſunt ei facio* id eſt ita ago ut in omnibus mandata ipſius exhauriam. Apparet hinc, utut Deus gratiâ ſuâ Chriſtum prævenerit, ſapientiâ eum divinâ imbuendo, & ſpiritûs ſancti donis cumulando, illum tamen conſtanti & nunquam interrupta pietate ac innocentia ſua favorem iſtum divinum retinuiſſe: quod etiam ex Cap. 15. verſ. 10 ejuſdem Euangeliſtæ diſcitur. *Facio* ad opera refer, & ad diligentiam in voluntate Dei annuncianda: *Semper* providens ne quid omittam aut ſubterfugiam quod ad ſalutem hominum faciat.

Verſ. 30. *Hæc ipſo loquente.* Cum audacia videlicet ejuſmodi & animi præſentia, ut licèt videret animos hoſtium ad ipſum comprehendendum intentos, id tamen nihilominus ageret quod ſui officii eſſet; quo accedebat quòd auditores operum ejus admirandorum recordarentur. Et hoc quidem de operibus puto addendum, quia non eſt veriſimile ſolum iſtum ſermonem tantum apud iſtos potuiſſe.

Multi crediderunt in eum. Eventus ſermonis Chriſti, quem & propterea addit, ut indicet quis fructus fuerit iſtius ſermonis ejus, & propterea quia præbuit cauſam ſequenti ſermoni Chriſti, adeoque colloquio ipſius cum adverſariis ſuis. Dicit autem *multi*, ut doceat in ea turba fuiſſe etiam eos qui non crederent, & quidem credentibus non pauciores.

Verſ. 31. *Dicebat ergo*, Cùm animadveret multos credidiſſe. *Iis Judæis qui crediderant ipſi* id eſt qui ipſum pro Meſſia, doctrinam verò ejus pro divina & cœleſti receperunt eique aſſenſi fuerunt. Additur id propterea quia non omnes quos tunc alloquebatur in eum crediderant, & ii qui crediderant immiſti erant infidelibus, ut appareret ad quos ex illa turba quæ ipſum audiebat iſta Chriſti verba pertinerent. Interim Chriſtus generaliter omnes alloquebatur, verba concipiens ita, ut licèt illi qui crediderant ad ſe tantùm illa pertinere conjicerent, & infideles tamen illa ad ſe trahere poſſent: hoc ſenſu; ſi vos doctrinam meam receperitis, ita ut in ea permaneatis. Quaſi dicat; Et Chriſtus quidem videns animos eorum qui in ſe crediderant, ad illos potiſſimùm ſermonem ſuum dirigebat, licèt multi etiam qui non crediderant, ad ſe eum applicare poſſent. Hortatur autem eos ad conſtantiam, propoſito præmio & fructu incomparabili. Admonitio ipſa exprimitur iſto verſiculo, *Si vos manſeritis in ſermone meo*, id eſt, ſi conſtanter mihi adhæſeritis, nec ulla ratione à præceptis meis vos avocari paſſi fueritis; *vere diſcipuli mei eritis*, revera id eritis quod nunc præ vobis fertis, quodque diſcipuli nomine ſignificatur. Quaſi dicat; Nunc quidem nomen inter meos diſcipulos eſtis profeſſi, ſed ſi id quod profeſſi eſtis reipſa eſſe vultis,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

oportet vos ita ſermoni meo aſſueſcere ut illius ductum ſemper ſequamini, imò ut ille in vobis habitet voſque regat in omnibus actionibus veſtris. Is enim eſt verè diſcipulus Chriſti, qui ſine cunctatione & tergiverſatione dictamen præceptorum Chriſti ſequitur, & infracto animi robore omnia quæ ſibi ab ipſo imponuntur perfert. Qui verò eſt inconſtans, & gradum citò revocat, aut etiam interjungit, vix diſcipuli nomen meretur.

Verſ. 32. *Et cognoſcetis veritatem.* Hæc verba quidam explicant ita ut per Hebraiſmum id ſignificent quod experiemini verum eſſe quod dico. Sed altius quid & auguſtius hic à Domino exprimi videtur. Fructus videlicet promanans ex conſtantia in fide. Quaſi dicat; Et ſubinde cognoſcetis uberius quæ nunc leviter intelligitis, quantaque in mea doctrina myſteria lateant plenius videbitis, quæ vos mirum in modum recreabunt. Neque enim ob temporis brevitatem, & eorum quæ ex ore Chriſti hactenus audiverant paucitatem, poterant aut præſtantiam promiſſorum Chriſti, aut divinitatem præceptorum, aut ipſius denique perſonæ majeſtatem pernoſcere; cùm ſciamus illos etiam qui ab ipſo initio prædicationis Chriſti lateri ipſius adhæſerunt multa poſt aſcenſum Domini didiciſſe: quanto plura verò his diſcenda & cognoſcenda erant, qui pauciſſima ex ore Domini hauſerant. Veritatis autem nomine doctrinam ſuam intelligit, ſeu Euangelium: quomodo etiam hæc vox uſurpatur ſuperius cap. 1.

Et veritas id eſt doctrina mea, *vos in libertatem vindicabit*, id eſt eximet vos ſervitute peccati & mortis: de qua poſteriori potiùs loquitur, licèt de illa videatur loqui, ſi verſ. 34 reſpicias, ſed hæc conſequenter tantùm hic includi videtur. Aliàs enim omiſiſſet fructum præcipuum; quod non eſt veriſimile. Porrò veritas liberat, quatenus vires confert & largitur, ut vincula ſervitutis iſtius diſrumpamus. Unde etiam Euangelium virtus Dei vocatur. Rom. 1. Jus autem nobis largitur ad vitam æternam & remiſſionem peccatorum conſequendam, quod unicuique robur addit ad excutiendam tyrannidem peccati & mortis.

Verſ. 33. *Reſponderunt ei.* Videlicet Judæi increduli, quibus immiſtos fuiſſe diximus fideles. Illi putantes ad ſe hunc ſermonem dirigi, nec ſcopum ipſius attendentes, more ſuo carpunt Dominum: & primò quia gens erat libertati aſſueta, imò omnis jugi humani impatiens, moleſte ferunt ultima Chriſti verba, quibus aſſeruit, ſuos demum diſcipulos verè liberos futuros, ſubindicans reliquos omnes eſſe ſervos. Argumentum illorum tale eſt; Qui nulli unquam ſerviverunt, de illis dici non poteſt illos in libertatem vindicari debere. At nos nemini unquam ſervivimus Ergo. Major propoſitio deeſt. Minor cum ſua probatione, quod videlicet ſemen Abrahæ eſſent, & concluſio, hoc verſiculo comprehenduntur. Porrò quod ad minorem attinet, in illa cùm ſe nemini ſerviviſſe aſſerunt, vel mentiti ſunt, ſi de ſervitute publica accipias; & tum enim Romanorum ſervi erant, ut illam ſervitutem Ægyptiacam & Babylonicam omittamus: vel de ſervili conditione privata erit accipienda. Quaſi dicant; Nos quos hic videmus nemini unquam ſervivimus, puta ſervitutem privatam.

Verſ. 34. *Reſpondit eis Jeſus.* Ad argumentum adverſariorum reſpondet per diſtinctionem ſervitutis, quæ & civilis eſt & moralis: & quia propoſitio principalis tum demum vera eſt ſi de qualibet ſervitute accipiatur, deſcendit ad minorem, quæ proſyllogiſmo tali fulciebatur: Qui eſt ſemen Abrahæ ille nemini ſerviit, ſervitutem puta privatam. Nos ſumus ſemen Abrahæ. Ergo. Et reſpondet ad utramque præmiſſarum; & primò quidem ad majorem, oſtendens illam eſſe falſam ſi de ſervitute morali accipiatur: quia etiam ſemen Abrahæ peccare poſſit. Qui verò committit peccatum, ſervus eſt peccati & mancipium, ita ut conditionem & conſequens illius ſubire cogatur, nempe mortem. Quare vult dicere, Etiamſi tandem ſemen Abrahæ ſitis, ſervili conditione vos eximere non poteſtis. Licet enim non ſerviviſtis ſervitutem civilem & privatam, eſtis tamen ſervi peccati, ejuſque maximi; nam me trucidare vultis innocentem, imò & cæterorum complurium.

Verſ. 35. *Servus autem.* Ne dicerent; ſi igitur de iſta ſervitute loqueris, non multum pugnabimus. At quid intereſt ab iſta ſervitute liberari, quantumve iſtud bonum eſt quod tui ſectatoribus polliceris? Ideo explicat conditionem hujus ſervitutis, ex quo conſpicitur permultum intereſſe ab iſta ſervitute vindicari. Conditio iſta ſervilis eſt in eo, quod *ſervus* id eſt mancipium, *non maneat in domo perpetuò*, id eſt excludi poſſit quando patrifamilias collibuerit, nec aut jus aut ſpem ullam firmam in domo illa permanendi, id eſt hæreditatem illius cernendi habeat. Uſurpat videlicet ſervi nomen in alia ſignificatione quàm aliàs ſolet, cùm homines ſervi Dei vocantur. Nam de cujus domo loquitur? de Dei. Atqui hujus reſpectu quilibet homo aliàs ſervus eſt. Imò ſervis peculiariter Dei promittitur illos habitaturos in æternum cum ipſo. Servum igitur vocat qui eſt peccati vinculis irretitus, quòd ſit eo loco & conditione apud Deum quo mancipia apud heros ſuos, quæ exigi pro libitu ab illis quocunque tandem velint poſſunt.

Filius autem Conditioni ſervili opponit conditionem filialem, ex qua vult colligi, quantopere interſit in numero filiorum Dei cenſeri, adeoque ſervitute ſpirituali eximi.

Manet perpetuò à nullo excludi poteſt, quia habet jus hæreditatis illius domûs adeundæ utpote filius herilis. Cæterum ita loquitur ambigue, ut videatur de quovis filio verba facere; ſed ſequentia oſtendunt à generali ſignificatione ad ſpecialem ipſum deſcendere. Vult dicere; Quare & vos, ſi tantum bonum conſequi vultis, in id incumbite quò filiorum numero adſcribamini. Quod non alia ratione aſſequemini quàm ſi in me credideritis qui principem locum inter filios Dei habeo, imò omnibus in me credentibus jus iſtud adoptionis conferre poſſum: quod ſequenti verſiculo explicat apertius.

Deſunt non pauca.

Verſ. 46. *Quis ex vobis.* Quia ſimplicem verſiculi ſuperioris aſſertionem, quòd veritatem diceret in dubium vocare, & ita cogitare poterant; Undenam conſtare poterit, aut quibus id argumentis probabitur quod tam audaciter aſſeritur? Ideo comprobat id hoc verſiculo, & ſimul nullam in ſe doctrinaque ſua cauſam eſſe oſtendit quod ſibi non crederent. Quod quidem ita proponit, ut antecedente tantùm ex quo ſequitur illum vera dicere, poſito, reticeat ipſam concluſionem, & loco ejus inferat id quod ex ea ſequitur. Sunt itaque hic duo quaſi Syllogiſmi incluſi. Prior eſt: ſi non dico veritatem, poteritis me convincere. Atqui non poteſtis me convincere. Ergo veritatem dico. Connexum reticetur, ſicut & concluſio. Vis autem illius eſt maxima: neque enim fieri poteſt quin ſi quis doctrinam aliquam ipſe confingeret, & pro divina venditaret, idque tempore longo, nec uno in loco, & coram pluribus faceret; in omnibus ſuis dictis ſibi conſtaret, nec contrarium iis quæ antea dixit poſtea effutiret: deinde ut iis eſſet moribus qui à nemine culpari & reprehendi poſſent. Quin ut doctrinam aliquam à ſe confictam pro divina hominibus obtrudere, maximæ improbitatis ſit argumentum: non juvat autem gratis improbum eſſe; fieri non poteſt quin ejuſmodi homo cupiditatibus ſuis obſequatur, & voluptatum, avaritiæ, ambitionis, ex iiſque pullulantium ſcelerum ſit mancipium. Aſſumtio ſeu antecedens eſt, *Quis ex vobis arguit me de peccato?* Id eſt, nemo. Negationi enim æquipollet iſta interrogatio, & vim habet majorem quàm ſi fuiſſet prolata ſimpliciter.

Arguit id eſt arguere poteſt, convincet. Præſens pro futuro.

De peccato. Peccati vox tam latè ſumitur hic ut mendacium etiam complectatur. Ut ex oppoſitione, *ſi autem veritatem dico* patet. Quaſi dicat; Vos ipſi licet mihi ſitis adeò infenſi ut ſanguinem meum ſitiatis,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

tis, dicite mihi, quidnam ejuſmodi aut in doctrina mea deprehendiſtis, cui mendacium, aut in vita & moribus, cui crimen ac ſcelus aliquod meritò objici poſſit. En vos provoco, à vobis convinci volo. Non parcetis enim ſcio mihi, neque diſſimulabitis, ſi quid ejuſmodi in me conſpicitis. Quod ſi id non poteſtis, agnoſcite igitur non dolis ac fraudibus me graſſari, & mendacio credulitati veſtræ illudere, ſed rem dicere & veritatis viam ſecare.

Si veritatem dico. Illatio ex ſuperiori concluſione, loco ipſius concluſionis poſita: ex qua Syllogiſmus poſterior talis emergit: Si veritatem dico, nulla eſt in me cauſa quod mihi non credatis. Atqui veritatem dico. Ergo.

Quare non creditis mihi? Id eſt, alibi quam in me ſit oportet cauſa incredulitatis veſtræ, quòd ſermonem meum rejicitis.

Verſ. 47. *Qui ex Deo eſt.* Poſtquam oſtendit non eſſe in ſe doctrinave ſua cauſam incredulitatis, probat cauſam eſſe in ipſis, quia videlicet non eſſent ex Deo. Argumentum hujus loci eſt tale: Si qui eſt ex Deo, verbo Dei audit, incredulitatis veſtræ cauſa eſt id quòd non eſtis ex Deo. Atqui prius verum. Ergo & poſterius. Neque enim aut id nunc erat in quæſtione num eſſent ex Deo, aut etiam num audirent: ſed ut verſiculus antecedens indicat, cùm in Chriſto nulla eſſet cauſa incredulitatis ipſorum, cur nihilominus non crederent. Quare qui alterutram ex illis concluſionem hujus loci eſſe volunt, non aſſequuntur ſcopum verborum Domini. Et illi quidem qui hoc quod ipſa verba præ ſe ferre videntur probari volunt, nempe illos non audire quia non ſint ex Deo, non animadvertunt hac ratione probatum iri obſcurum per æque obſcurum. Iſti vero qui hoc tantùm volunt concludi, illos non eſſe ex Deo, cùm verbis *propterea* & *quia* revincuntur, tum verſiculo antecedente, qui apertè indicat integram propoſitionem iſtam hic concludi, *propterea vos non auditis quia non eſtis ex Deo*: nec eſſe hic ſyllogiſmum Categoricum ut vulgò creditur, ſed hypotheticum. Jam videlicet probaverat id verſic. 44 illos non eſſe ex Deo, cùm docuerat illos eſſe ex Patre Diabolo; ideo hic iſtud quaſi pro conceſſo ſumit; etſi negari etiam non poſſit, hac quoque ratione iſtud ab effectu probari poſſe. Sed non is eſt ſcopus orationis Dominicæ.

Cæterum quod ad voces attinet, *ex Deo eſſe* eſt ex illo velut originem trahere, ut ſis ejus voluntati conformis, & cupias id quod Deus cupit. Et hæc eſt illa filiatio Dei imperfectior, quæ fidem etiam in Chriſtum præcedit, qua ex Deo eſſe dicitur is qui naturali probitate ſua in id propendet quod rectum & honeſtum eſt, quodque Deo placet.

Qui ex Deo eſt, id eſt qui Deo originem ſuam debet, qui Deum pro patre agnoſcit, mentem ipſius menti conformem habens, & eò ſponte propendens quod Deo placet. Quemadmodum ſupra vidimus, illum pro patre habere Diabolum qui cupiditates ipſius explet.

Verba Dei audit. Id eſt libenter auſcultat illa quæ à Deo proficiſcuntur quæ ipſi placent, atque porrò illa recipit & amplectitur. Audire hic non eſt tantùm aures ad alicujus ſermonem arrigere, ſed etiam illum approbare, animo recondere, & factis exprimere.

Verſ. 48. *Reſponderunt* &c. Quia illos non ſemel hac oratione Dominus redarguit, dum eos ex patre Diabolo eſſe aſſeruit, & non eſſe ex Deo, ac cupiditates Diaboli explere; ideò cùm non haberent quid iſtis jure reſponderent, mentem verò mutare nollent, ad convicia deſcendunt, & Samaritanum ac dæmoniacum Dominum appellant.

Nonne bene dicimus. Talia cùm de nobis loquaris, qui ſumus Dei & Abrahami filii, qui legem Domini cuſtodimus. Quomodo autem Dominum dixerint Samaritanum, non exprimitur. Sed fieri poteſt illos hac voce uſos ſæpius, ad conflandam Domino invidiam, & docendum, illum non eſſe verum Dei cultorem, ſed ſimulare tantùm & præ ſe id ferre: Ut Samaritani nomen, in religionis, non verò natalium (quod quidam opinati ſunt illos dixiſſe, quia Galilæa eſſet Samariæ contermina) opprobrium, ipſi tribuerent. Velut ſi hodie diceres aliquem Turcam, Judæum, qui tibi circa religionem errare videtur. Cùm enim Samaritæ eſſent ex gente Cuthæorum, & nihilominus pro Judæis cenſeri vellent, non ferebant id Judæi, ideoque neque ad ſocietatem templi Jeroſolymitani admiſſi ſunt ab ipſis. Unde poſtea illis templum Jeroſolymitano ſimile Sanaballates in monte Garizim ædificavit. Ad quod quia multi ex veris Judæis tranſfugerant, inde crevit majus erga Samaritas odium, & Samaritani cognomen adeo exoſum fuit olim apud Judæos, atque hodie apud Chriſtianos hæretici.

Et dæmonium habes. Diaboli id inſtinctu & impulſu loqueris. Idem legimus objectum Domino c. 7. ỽ. 20.

Verſ. 49. *Reſpondit Jeſus.* Modeſtiſſima ſimul & prudentiſſima reſponſio Chriſti. Neque enim aut commovetur convicio tanto, aut etiam dicit quod dicere meritò poterat: Ego vobis utrumque horum jure meliori objicere poſſum; quod juberet nunc alicui noſtrum in caſu ſimili ſplendida bilis. Sed ſimpliciter tantùm oſtendit, primò injuriâ ſibi id objici, deinde graviter eos iſto convicio peccaſſe. Subticet autem de cognomine Samaritani, quia cùm ad poſterius reſpondet, iſtud etiam à ſe amolitur.

Ego dæmonium non habeo. Injuriâ id mihi objicitis.

Sed honoro patrem meum. Ratio ab effectu, qua oſtendit ſe dæmonium non habere. Neque enim fieri poteſt, ut is qui honorat Deum, ſit inſtrumentum Diaboli, qui eſt hoſtis Dei.

Et vos inhonoraſtis me. Graviter peccaſtis convicio iſto me proſcindentes. Honorare enim me, propterea quia ego Deum ipſum honoro, debebatis.

Verſ. 50. *Ego verò non quæro gloriam.* Quia iterum objicere poterant; Apparet te gloriæ cupiditate teneri, quòd non potes verba noſtra ferre; occurrit Dominus & oſtendit non ſua ſed illorum cauſa ſe id dicere. Quaſi dicat; Quod quidem factum veſtrum non ideo dolet mihi quia gloriam meam quæram, & doctrina mea os populi mereri cupiam, ſed veſtri cauſâ, ne vos pœnam eamque atrociſſimam incurratis. *Eſt* enim *alius*, nempe Deus, pater meus, *qui quærat* gloriam puta meam, vult doctrinam meam à vobis recipi, ac me honorari.

Et judicet, id eſt injuriam meam vindicet, puniatque eos qui me contumeliâ afficiunt. Quod vobis etiam metuendum eſt, niſi reſipiſcatis, & ad me convertamini.

Verſ. 51. *Amen amen dico vobis.* Verba iſta dupliciter accipi poſſunt. Primò, ut dicamus Dominum ex abrupto redire eò unde fuerat digreſſus, propoſitum videlicet ſuum principale, ut doceat quanti ſit faciendus, & quanta commoda ſint ei exſpectanda, qui ſe pro doctore & magiſtro receperit. Deinde ut dicamus cauſam in illis afferri eorum quæ ultimo loco verſiculi antecedentis dicta ſunt, nempe habere ſe eum qui ſuam gloriam quærat, videlicet Deum. Si enim tantus eſt, ut qui ſermonem ipſius ſervaverit, non ſit periturus; non mirum eſt Deum gloriam ipſius quærere. Sed illud veriſimilius eſt, quòd videlicet redeat eò unde ipſum interlocutiones adverſariorum avocaverant. Quanquam ſimul etiam oſtendat, ſe non eſſe dæmoniacum, neque contumeliâ ejuſmodi affici ſe debuiſſe. Firmiter enim utrumque horum ex eo concluditur, ſi tanta manet utilitas diſcipulum & ſectatorem ſuum.

Si quis ſermonem meum ſervaverit. Id eſt ſi quis præceptis meis obſequutus fuerit, & promiſſis fidem adhibuerit. Servandi vox præcepta maxime reſpicit, ſed tamen ita ut promiſſis fides habeatur. Tum enim verè ſervatur Chriſti ſermo cùm & præcepta ipſius factis exprimuntur, & promiſſa fide exſpectantur.

Mortem non conſpiciet. Id eſt hunc fructum reportabit,

bit, ut liber ſit ab interitu : vel ut ſup. cap. 6. 50, mortem nunquam videbit. Mortis nomine intelligitur hic ea quæ verum interitum afferat, id quod nomen mortis triſte propriè ſignificat. Neque enim mors illa temporaria quæ ita vitam hanc perdit ut Spiritus interea noſter conſervetur, verus eſt interitus & perditio. Jam *videre* hoc loco per Hebraiſmum idem eſt quod experiri, ideoque in ejus locum ſubſtituunt Judæi vocem guſtandi ℣. 52, *mortem non guſtabit in æternum.* Ita dicitur *non videbit regnum Dei* id eſt non ingredietur : & Pſal. 16, quod repetitur Act. 2, *Non dabis ſanctum tuum videre corruptionem,* id eſt revera corrumpi : & mox, *neque caro ejus vidit corruptionem* id eſt ſenſit, experta eſt, non evenit illi corruptio.

In æternum id eſt nunquam.

Verſ. 52. *Dixerunt ergo ei.* Talia cùm dici audirent à Domino, nec frangere pervicacem animum vellent, nihil autem haberent quod regerere Domino poſſent, ad furias properant. *Nunc cognovimus* id eſt, Nunc tuo jumento malum tibi arceſſiviſti, & argumentum ipſe nobis certiſſimum ſuppeditaſti ejus quod tibi objeceramus, nempe quòd dæmon te regat & velut inſideat. Argumentum faciunt tale : Qui ſe majorem facit Abrahamo & prophetis ille dæmonium habet. Atqui tu talis es. Ergò. Adjungunt verò Abrahamo prophetas, ut res ſit tanto invidioſior, & ſpecioſius coram populo Dominum criminarentur. Deinde repetito Chriſti ſermone rem adhuc magis exaggerant, innuentes ipſum non ſe tantùm ſed cultores etiam ſuos Abrahamo & prophetis anteponere. Quaſi dicant ; Magnum quidem eſſet deliramentum, & à dæmone agitati hominis non leve documentum, tantis viris ſe tantùm ipſum præponere. At tu etiam diſcipulos tuos illis anteponis, dum illos mortem non guſtaturos pronuncias. Atqui *Abraham mortuus eſt & prophetæ.* Hîc latet ratio conſequentis proſyllogiſmi quo minor probatur, quæ talis eſt : Qui mortem non guſtaturos ait cultores ſuos, is ſe anteponit Abrahamo & prophetis, Atqui tu talis es. Ergò.

Verſ. 53. *Num tu major.* Ut rem tanto magis exaggerent, & ejus indignitatem iis qui audiebant oſtendant, inſiſtunt rei, addentes *Patre noſtro.* Quaſi dicant ; Utut tu negas nos ipſius liberos eſſe, ille tamen Pater noſter eſt.

Et prophetæ Anacoluthon. Pro *& prophetis qui mortui ſunt.* Hebraiſmus. Minus enim accurati ſunt in ejuſmodi locutionibus Hebræi : & ſæpe antecedens ſine relativo ponunt.

Quem tu teipſum facis? id eſt, quid tibi arrogas, & de teipſo tibi perſuades ac imaginaris. Concluſio nova : cùm illa debuerit eſſe, Ergo dæmonium habes : cui probandæ ſunt adducta illa de Abrahamo & prophetis. Sed ipſi quaſi illo jam probato interrogationis anſam ex aſſumtione quærunt. Quodſi igitur te prophetis & Abrahamo majorem putas, quid tandem de teipſo ſentis, quid tibi arrogas?

Verſ. 54. *Reſpondit Jeſus.* In ſuperiori argumentatione duæ quæſtiones fuerant, & velut concluſiones. Prima quòd haberet dæmonium. Altera quòd ſibi tantum arrogaret. Ad utrumque reſpondet hic Dominus, & prius quidem ad poſterius, oſtendens captionem eſſe in hac interrogatione ipſorum. Licèt enim unam rem continere videatur, revera tamen continet duas. Ita enim quantus eſſet Jeſus quærebant, ut innuerent Jeſum ipſum id ſibi arrogare. Cùm igitur ſimpliciter reſponderi hîc non poſſet, Chriſtus ita ſermonem ſuum temperat, ut & neget ſeipſum quicquam arrogare ſibi, & licet reticere videatur, nihilominus innuat ſimul quanta ſit, alio eoque omni exceptione majore teſte, dignitas & præſtantia ſua.

Si ego glorifico. Id eſt, Si mea tantùm ſententia, ſine alio teſte & authore, quicquam mihi arrogo, & meipſum laudo ac effero, meamve præſtantiam deprædico : *gloria mea nihil eſt,* laus iſta & gloria mea quam mihi tribuo, nulla eſt, falſa eſt. *Eſt pater meus.* Quaſi dicat ; Sed non ita eſt, non ipſe mihi quicquam ſponte tribuo. Proinde gloria mea non eſt nihil. Habet enim teſtem omni exceptione majorem, & contra quem ne hiſcere quidem audebitis, cùm etiam illum Deum veſtrum eſſe jactetis, & illo gloriemini. Glorificabat autem Pater filium, quatenus ut diximus teſtabatur operibus illis ſtupendis, cùm illa per ipſum & cum ipſo ederet, ipſum eſſe filium ſuum dilectum. Verba *quem vos dicitis Deum veſtrum,* addita ſunt, ut oſtendatur teſtem iſtum omni exceptione eſſe majorem, & ſimul occaſio ſternatur ſequenti objurgationi. Eo enim ipſo quia Patrem dicebant ſuum eſſe Deum, id eſt, pro Deo & benefactore ſuo agnoſcebant, illo nitebantur & gloriabantur, non poterant non teſtimonium ipſius amplecti & recipere. Quia verò utut illi Deo gloriarentur, non tamen illum agnoſcebant, ideo non dicit, qui veſter Deus eſt, ſed, quem vos dicitis Deum veſtrum eſſe, id quod ſtatim objiciet ipſis.

Verſ. 55. *Sed non noſtis.* Id eſt, ſed fruſtra id vobis arrogatis. Poſtquam ipſorum interrogationis impetum declinavit, retundit etiam ipſos. Quaſi dicat ; Quod quidem vos potius falſò vobis arrogatis, cùm nec Deum curetis, nec quæ ſit voluntas ipſius à me diſcere velitis. Non noverant videlicet Deum, vel quia ſimpliciter non curabant, vel quia voluntatem ipſius à Chriſto diſcere nolebant.

Ego verò ipſum. Occurrit tacitæ illorum cogitationi, quia poterant dicere : Quid verò tu? etiam de te idem dici poteſt. Negat id Dominus, & aſſerit contrarium, aſſertionemque iſtam exaggerat à contrario, *& ſi dixero me eum non noſſe.* Quaſi dicat ; In quo quidem adeò nihil mihi falſi arrogo & vendico, ut ſi contrarium dixerim, ſim futurus *veſtri ſimilis mendax,* qui non in hoc tantùm mendaces eſtis quòd Patrem Deum veſtrum jactetis, quem tamen nòn noſtis, ſed etiam quòd me dæmonium habere dicitis, qui Patrem honoro.

Sed eum novi. Rem eandem amplificat. Quaſi dicat ; Sed ut nemo id mihi objicere poteſt, ita nec ego contrarium dixero, ut qui mihi optime ſim conſcius quod illum noverim. Quod vel explicat in ſequentibus, *& ſermonem ejus ſervo,* ut particula *&* ſumatur pro *id eſt,* vel confirmat, qua ratione ſumetur pro *nam.*

Verſ. 56. *Abraham pater.* Abſoluta una parte diſſertationis adverſariorum, interrogatione videlicet cornuta, tranſit ad alteram, refutationem videlicet illorum argumenti. In qua ita verſatur, ut aſſumtionem quidem illam, quatenus in ea continetur ipſum Abrahamo eſſe majorem, tacite neget. Quæ ſola eminentiæ Chriſti præ Abrahamo comprobatione funditus evertitur, ſicut contrario ejus nitebatur. Porrò verba iſta dupliciter accipi poſſunt. Primò in modo indicandi, prout vulgò ſolet, ut effectus hîc aliquis abſolutè tribuatur Abrahamo, ex quo neceſſariò conſequatur illum eſſe Chriſto minorem. *Exultavit ut videret* id eſt cum magno gaudio affectavit & deſideravit videre, ſummo in id ſtudio & exſpectatione propendebat, pro magna felicitatis parte ponebat videre. Solemus videlicet rem aliquam magnam exſpectantes, ſpem ejus lætitia quadam præcipere.

Diem meum id eſt tempus meæ in terris converſationis & prædicationis. Hoc enim tempus alicujus dicitur quo ille floret, quodque ſibi præclaris facinoribus ſuis velut vindicat.

Et vidit, tanquam propheta, videlicet in ſpiritu, habens id revelatum ſibi per Spiritum ſanctum à Deo. Propter quam rationem prophetæ in Sacris Literis *videntes* appellantur. Nam quod quidam fide vidiſſe interpretantur, eo ipſo tollitur, quia viſionem iſtam neceſſe eſt omnino fidem præceſſiſſe. Quomodo enim videre geſtiret, niſi futurum crediſſet

diſſet atque fidem habuiſſet, ac proinde etiam ipſa fide velut vidiſſet? Quodſi eo ipſo quòd geſtivit videre jam fide vidit & tamen videre deſideravit, negari non poteſt, poſtquam vidiſſe etiam & hujus ſui deſiderii compos exſtitiſſe poſtea aſſeritur, excellentiori eum & perfectiori aliqua ratione vidiſſe. Ea autem eſt quòd Spiritus Dei in ipſo tanquam propheta inhabitans, diem iſtum Domini in imagine & figura aliqua ipſi oſtenderit & exhibuerit. Sed deinde poſſunt iſta verba ex proprietate idiomatis Hebraici ita accipi acſi eſſent modi conjunctivi. Cùm enim Hebræi nonniſi indicativi præteritum habeant, illo pro præteritis omnium modorum uti coguntur. Sed & Græci aoriſtis indicativi ſine particula ἂν quales hic ſunt, pro imperfectis & pluſquam perfectis ſubjunctivi non rarò utuntur. Quaſi dicat; Abraham pater veſter exultaſſet ut videret diem meum, & ſi videret utique gaviſus eſſet. Hujus interpretationis rationem vide cùm alibi apud noſtros, tum etiam Defenſione animadverſionum in aſſertiones Poſnan. cap. 9. pagina 268 & 269. Quanquam autem prior nihil in ſe contineat abſurdi, & fieri id potuerit, hæc tamen videtur illi ob hoc ipſum præferenda, quia non eſt veriſimile Chriſtum de re tanta ſine ſcriptura pronunciaturum fuiſſe, inter hoſtes ſuos præſertim. Nulla enim exſtat ejus rei nota in ſacris codicibus qui ad manus noſtras pervenerunt. Niſi forte dicamus Chriſtum reſpexiſſe ad viſionem illam Abrahamo Geneſ. 15 exhibitam, in qua etiam id quod hic aſſerit Chriſtus, viderit ille in typo & imagine liberationis poſteritatis ſuæ.

Verſ. 57. *Dixerunt igitur.* Quia nihil quod reſponderent habebant, & ab inſita ſua malitia diſcedere nollent, ad calumnias more ſuo convertuntur, oblata ſibi commodâ occaſione in verbis Domini, quæ plauſibiliter in alium ſenſum torqueri poterant. Sane non aſſeruit Dominus ſe Abrahamum vidiſſe, ſed tantùm quòd Abrahamus (ſi receptam interpretationem ſequamur) viderit diem ſuam, id quod ſine illo fieri potuit. Iſti verò quaſi illud dixiſſet ſtatim tanquam rem abſurdiſſimam excipiunt. Quaſi dicant; Quid jam abſurdius à te dici potuit? Tune Abrahamum quod de te aſſeris vidiſti? At quomodo id fieri potuit? cùm nondum annos habeas quinquaginta: ille autem ante tot annos eſt mortuus. Dicunt autem *annos quinquaginta nondum habes*, majoris exaggerationis cauſâ, cùm conſtet trigeſimum annum tunc Chriſtum non multum exceſſiſſe, ut videlicet plus etiam quàm erat Domino largiantur, & tamen impoſſibilitatem ipſius dicti oſtendant.

Verſ. 58. *Dixit eis Jeſus Amen* &c. Locus controverſiâ inter nos & alios nobilitatus. Volunt plerique omnes ita hìc à Domino Judæis reſponderi, quaſi dicat; Vobis id videtur impoſſibile me Abrahamum vidiſſe? Atqui ſcitote me prius quàm Abraham naſceretur fuiſſe, cùm ſim Deus æternus. Verùm iſtam interpretationem nec verba admittunt, neque res ipſa, ſeu id quod erat in controverſia. Nam quod ad verba attinet, cùm voces aoriſticæ modi infinitivi qualis hic eſt γενέσθαι, non præteriti tantùm ſed etiam futuri temporis vim habeant, ex verbo à quo illæ pendent quodnam iſtorum ſignificent dijudicari debet. Nam ſi verbum fuerit temporis præteriti, vox etiam aoriſtica tempus præteritum ſignificabit, etſi id non ſemper: ſin verò præſentis aut futuri, futurum omnino ſignificabit. Unde etiam factum eſt, ut vox eadem γενέσθαι ſimili imò eadem ſtructura verborum poſita alibi, ab ipſis etiam non per præteritum ſed per futurum ſit verſa: puta inferius cap. 13. ℣. 19, & cap. 14. ℣. 29. In quorum illo etiam adverbium idem quod hic poſitum eſt. Quod autem ad rem attinet, cùm vox γενέσθαι neceſſariò pendeat aut à priore verbo nempe *dico*, aut à poſteriore videlicet *ego ſum*; ſi præteriti ſignificationem habebit, neceſſariò, utrumvis dicas, præſens prius erit præterito, ſeu aſſeretur aliquid in præſenti de præterito tanquam nondum adhuc exiſtente. Nam qui dicit verbi gratiâ, *dico vobis priuſquàm fieret*, aut *ego ſum priuſquam fieret*, ille aſſerit aliquid in præſenti de præterito tanquam nondum adhuc exiſtente, atque ita præſens præterito prius facit. Atqui alterutro horum modorum verba iſta neceſſariò ſunt accipienda. Adde jam quòd (ut agnoverunt ante nos etiam alii) ne hac ratione quidem quidquam ad propoſitum Chriſtus reſponderet, & potius eos luderet, mentemque eorum ab eo de quo erat ſermo inſtitutus aliò deduceret & avocaret. Nempe illi litem intenderant homini quod ſe Abrahamum (ut illi calumniabantur) vidiſſe dixiſſet. Ipſe etiam de ſe ut homine loquebatur. Fatentur enim omnes *diem* Chriſti hîc vocari non reſpectu divinitatis, ſed reſpectu humanitatis, ſeu prædicationis ipſius in terris: nec id illa phraſi *Abraham vidit diem meum*, ſignificari, quòd vidiſſet Chriſtum eſſe Deum, ſed quòd vidiſſet qualis quantuſque eſſet Chriſtus cùm in terris verſaretur, & munus legationis à Patre ſibi injunctæ obiret. Quocirca ſi ut illi volunt reſpondiſſet, priuſquam Abraham naſceretur, ego ſum Deus, nec ad ſuam nec ad adverſariorum ſuorum mentem, reſpondiſſet, imò plane controverſiæ ſtatum mutaſſet, de ſe loquens ut de Deo, cùm illi dubitarent de homine. At vulgò volunt Chriſtum eis reſpondiſſe, & quidem directè. Et hoc quidem tanti eſt momenti, ut ſi quis contra rationes ex vi verborum ipſorum allatas vulgarem verſionem mordicus tueri velit, ad aliam nihilominus quàm quæ vulgò creditur interpretationem ſit confugiendum: ut Chriſtus dicat ſe fuiſſe prædeſtinatum à Deo antequam Abraham fuerit natus. Quæ reſponſio & veritati ipſi & verbis Chriſti quæ calumniabantur Judæi eſt accommodatior, imò & ipſorum Judæorum menti. Loquebantur videlicet de homine: ut igitur Chriſtus tanquam homo prædeſtinatus fuit antequam Abraham naſceretur, ita etiam ab Abrahamo per ſpiritum propheticum tempora ejus prævideri poterant. Ita ad calumniam quidem nihil reſponderet, ſed tantùm nihil abſurdi ſe dixiſſe quod Abraham diem ſuam vidiſſet oſtenderet, atque adeo ſe Abrahamo præſtantiorem eſſe doceret. Verùm non opus eſt ad hanc licet nihil falſi in ſe continentem & ab ipſa quæſtione non abhorrentem interpretationem confugere, cùm apertam vim verbis ipſis (ut conſtare poteſt ex iis quæ illam oppugnantes diximus) inferat: & verba iſta verſa quemadmodum ratio Grammaticæ poſtulat, & verti poſſe exempla oſtendunt, contineant ſenſum cataſtrophe hujus colloquii digniſſimum. Ea eſt talis, *Amen amen dico vobis priuſquam Abraham fiat, ego ſum*, hoc ſenſu, ut Dominus videns ſe nihil paternis ſuis monitis proficere, ſed omnia ſua ſequius accipi, eoque etiam impudentiæ adverſarios provehi ut ipſum calumniarentur, ad verba quidem iſta nihil plane reſpondeat, ſed ad principalem eos ſermonis ſui ſcopum revocet, & cum comminatione quadam etiam atque etiam moneat, ut maturè credant *ſe eſſe* videlicet lucem & doctorem mundi, videlicet *antequàm Abraham fiat*, id eſt ante quàm reipſa fiat id quod vox Abrahami ſignificat, nempe antequam gentibus fiat aditus ad gratiam Dei. Tum enim revera Abram ille videlicet homo qui ita vocabatur factus eſt Abraham, id eſt pater multarum gentium. Sed tum etiam cœpit aditus Judæis præcludi ad eandem gratiam, & populus iſte duræ cervicis rejici. Et ejuſmodi quidem reſponſione ac comminatione non propterea tantùm erant digni, quia tam aperte auderent Dominum calumniari, ſed etiam quia tantopere jactarent Abrahamum, & illius veluti injuriam cùm ſe illi Dominus anteferret ulciſcerentur: cùm tamen ad illum revera non pertinerent, nec genuina illius ſoboles eſſent. Quaſi dicat; Ego verò calumnia iſta veſtra tam impudenti miſſa, iſtud etiam

atque

atque etiam vobis dico & edico, ut credatis me eſſe lucem mundi, antequam promiſſio Abrahæ, quem vos falſò patrem veſtrum jactatis, impleatur, fiatque reipſa id quod nomen ipſius ſignificat. Tum enim jam pœnitentia veſtra erit ſera, nec tam facilis ad me aditus. Porrò verba *ego ſum*, idem valere atque ego ſum lux mundi, vel quid ſimile, docent loca Joh. 8. ℣. 24, & 28. & cap. 13. verſ. 19. Sed patet id etiam ex collatione verborum Chriſti apud Matthæum c. 24. ℣. 5, cum iiſdem à Luca & Marco ſcriptis. Quod enim iſti dixerunt Chriſtum monuiſſe, pſeudoprophetas dicturos de ſe *ego ſum* id ita ille extulit, *dicentes ego ſum Chriſtus*. Reſtat jam ut videamus quamnam vim habeant ea quæ potiſſimùm contra iſta afferri ſolent. Primò igitur omnium dicitur, hac ratione ad propoſitum non reſponderi. Quod quidem nos fatemur. Sed vidimus jam hujus rationis vim nec illos ſua verſione retenta declinare poſſe, cùm manifeſte ipſis fatentibus ſtatum quæſtionis ſecundùm illam mutet. Deinde non eſt id Chriſto inſolens: videmus illum aliquando indirectè tantum aliquando etiam nihil prorſus reſpondere. Vide ſi placet apud hunc eundem euangeliſtam cap. 4. verſ. 10 & 16. cap. 6. verſ. 26. cap. 12. verſ. 23, 35. cap. 14. verſ. 23. Et id quidem videmus etiam nonnunquam à Chriſto factum, cùm de re non parvi momenti quæreretur, & nulla anſa declinandæ reſponſioni daretur. Hîc verò (ut docuimus) ita cum iis procedendi ſanè cauſam habuit maximam. Dicitur ſecundò per hanc interpretationem induci Dominum verbo luſiſſe. Sed nec id mirum videri debet, cùm & hic præbuerint ipſi materiam, tantopere ſibi Abrahamum aſſerentes & ſe illius patrocinio tuentes. Feciſſe autem id Chriſtus legitur etiam alibi. Vide apud Johannem cap. 4. verſ. 10, 13, 32, 34, 35. cap. 6. verſ. 27 & 38. cap. 8. verſ. 37 & 39. In quibus idem verbum in eadem oratione aliter atque aliter uſurpatur à Domino. Quin & hoc non eſt inſolens ſacris ſcriptoribus ut à nomine tranſeant ad rem. Vide Eſa. 8. verſ. 8 & 10, ſi conferantur inter ſe. Ita in nominibus aliquando alluditur ad rem, ut in nomine *Jacob, Noemi, Petrus*. Reſtat ultima ratio ex ſequenti verſiculo petita quòd Dominum lapidare voluerint. Sed quàm elumbis? Nonne enim plures dari poterant cauſæ cur illi vellent Dominum lapidare, præter hanc quòd ſe Deum æternum eſſe diceret quod iſti volunt? Annon poterat illis videri Dominum blaſphemare, etiamſi non id ipſum dicere crederent? Sed ſi id etiam eos ſuſpicatos eſſe conſtaret, quid hodie volunt, num illico ſequeretur, id & non aliud iſtis vocibus Dominum intellexiſſe? quid ſi Dominus conſultò etiam verba iſta ita protulit ut cauſam haberent implendæ menſuræ improbitatis ſuæ, & quidvis aliud monſtroſi & abſurdi quàm quod Dominus dicebat animo ſibi fingerent? Quid ſi etiam quod Dominus volebat & intellexerunt, ideoque lapides corripuerunt? Sanè non potuiſſe illos ferre cùm aliquid de gentium converſione diceretur, & ad furias ac cædem ſtatim properaſſe, teſtantur iſti loci Matth. 21, 46 & 22, 15. Luc. 4. 28. Act. 22. verſ. 22.

Verſ. 39. *Suſtulerunt ergo lapides.* Sive ſenſum verborum Domini aſſequentes, ſive utique conjicientes aliquid in illis abſurdi adeoque blaſphemi, aut certè ipſis moleſti, latere. Eventus ſermonis Chriſti, impius videlicet ·. lverſus Chriſtum Judæorum conatus. Quia verbis Dominum convincere nequeunt, lapidibus conficere volunt.

Jeſus autem occultavit ſe. Id eſt proripuit ſe ſtatim ex oculis eorum, atque ita turbæ ſe immiſcuit, ſive quod alii volunt inviſibilem ſe illis præſtitit, detentis puta aliquantiſper ipſorum oculis, ne ipſum licet notum per medium ſui tranſeuntem conſpicerent, atque ita ictibus lapidum ad illum collimare poſſent. Miraculo certe res non vacavit, ut indicare videntur ſequentia, quum *tranſiſſet per medios ipſos*.

CAP. IX.

DEſcribitur hiſtoria ſanati hominis cœci à nativitate. Cujus tres ſunt partes. Prima continet ea quæ miraculum iſtud anteceſſerunt. Secunda miraculi ipſius patrationem. Tertia, ea quæ ſunt ipſam conſequuta, quæ ut ſuo loco videbimus fuerunt varia.

Verſ. 1. *Præteriens* id eſt, cùm ita manus hoſtium ſuorum declinans templum relinqueret, & obvius fieret turbæ ad templum properanti. Prima capitis pars, quæ ad verſ. 6 porrigitur. In qua primò tempus miraculi indicatur, ſimulque quodammodo locus innuitur. Cùm enim dicitur *præteriens vidiſſe*, non tantùm id ſignificari videtur quòd id fecerit in ipſo ferè fugæ ſuæ articulo, ſed etiam quòd id fecerit non procul à templo, in loco aliquo qui à pluribus frequentaretur, & quem tranſire neceſſe fuerit omnes templo exeuntes & templum ingredientes. Ejuſmodi enim loca obſidere ſolent iſta hominum mendicabula, quò facilius ſtipem à tranſeuntibus impetrare poſſint, & in tali loco potuit etiam cœcus ille aſſediſſe, vel etiam eò à cuſtode ſuo ductus fuiſſe.

Vidit caſune & fortuito in ipſum incidens, an potius ſpiritu ſuo talem hominem ibi adeſſe conjiciens, conſultò oculos in ipſum injecit? Hoc potiùs, ut videlicet ipſo in illum intuitu daret occaſionem diſcipulis ſuis illum intuendi, atque de illo aliquid vel ſciſcitandi, ut fecerunt, vel etiam petendi. Addit autem Euangeliſta, hominem iſtum fuiſſe *cœcum à nativitate*, ad oſtendendam miraculi & certitudinem & magnitudinem: ne aut ex compacto actum quis putaret, cum homine qui mercede inductus id ſimulaſſet, aut certè tale quid hic à Chriſto factum quod & à medicis fieri poſſet.

Verſ. 2. *Et interrogabant &c. Rabbi quis peccavit?* Id eſt poſtquam vidiſſent quòd Dominus cœcum iſtum intueretur, ut fortè etiam aliquantum ſubſiſteret, & circa illum moraretur: ac fortaſſe etiam aut ipſum ſanatum vellent, aut Dominum de illo ſanando cogitare arbitrarentur. Alterum eſt quod miraculum anteceſſit, & continet aditum ad miraculi patrationem, ſeu occaſionem, quæ fuit, diſcipulorum Chriſti de cauſa illius cœcitatis interrogatio. In qua quidem præſupponunt illi cœcitatem & ejuſmodi morbos aut mutilationes eſſe peccatorum pœnas. Quod vel ab ipſo Domino didiciſſe poterant, cùm ſæpius audirent, à Domino in hominum ejuſmodi ſanatione dici, *vade & noli amplius peccare*: vel etiam ex recepta omnium quam ipſa quoque ratio non improbaret opinione hauſiſſe. Cæterum quæri hic ſolet ab interpretibus quomodo illi de eo qui cæcus natus eſſet quærere potuerunt utrum ille peccaſſet, cùm ante nativitatem ne peccare quidem potuerit. Cumque varii varias ejus interrogationis cauſas adferant, ut diſcipulos vel excuſent, vel ſenſum illorum interrogationis aſſequantur, nobis ſimpliciſſimum videtur ſi interrogationem iſtam ita accipiamus quaſi dicant: Cùm ſciamus peccata eſſe cauſas ejuſmodi calamitatum, vellemus ſcire quis in hoc peccaverit, illene ipſe, quod eſt minus veriſimile, imò videtur nobis impoſſibile, an potiùs parentes illius, qui cùm ſint ipſi conjunctiſſimi, fortè ille ipſorum ſcelera luit, & in illo ipſi puniuntur? ut ita priorem interrogationis partem dicis tantùm cauſâ protulerint & ſtatim tranſmiſerint, ac in hanc propenderint, ulterius fortaſſe quæſituri, ſi in eam partem ut illi ſperabant ipſis aliquid reſpondiſſet.

Verſ. 3. *Reſpondit Jeſus.* Oſtendit Dominus non ſemper verum id eſſe quod illi pro fundamento immotæ veritatis ponebant, nempe omnem hominem propter peccata ejuſmodi calamitatibus affici, darique poſſe aliam harum rerum cauſam. *Neque iſte peccavit, neque parentes ejus*, puta ut cœcus naſceretur, ut non peccati illos expertes faciat, ſed peccata cœcitatis iſtius cauſam eſſe neget.

Sed ut manifeſtentur opera Dei. Sed ita natus eſt ut in illo glorificetur nomen Dei, & ex illius ſanatione pat:fiat omnipotentia & miſericordia Dei. Porrò cœcum

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

cum illum eſſe natum, ut in illo manifeſtarentur opera Dei, accipi poteſt vel ex eventu, quatenus ſcilicet alia quidem cauſa perſe interceſſerit, puta naturalis, ſed id poſtea ita acciderit ut per id manifeſtarentur opera Dei; vel per ſe quatenus ſcilicet Deus ſimpliciter tales homines tunc & in iis etiam iſtum exſtare voluerit, cauſas videlicet naturales non prohibendo, ſed permittendo, ut ita materia eſſet operibus ſuis.

Verſ. 4. *Oportet me operari.* Ex reſponſione ad interrogationem diſcipulorum, aditum ſibi jam ad miraculi ipſius illo tempore patrationem ſtruit. Poſtquam enim oſtendit aliam eſſe atque ipſi rebantur cœcitatis illius cauſam, eandem etiam dicit eſſe cauſam cur ipſe debeat illum tunc ſanare. Quaſi dicat; Cùm autem hæc ſit cœcitatis iſtius cauſa, ideo mihi etiam omnino & quidem hodie ſanandus erit. Ratio conſequentiæ eſt quia *oportet me operari*, id eſt quia mihi id incumbit, mei id muneris eſt. Non per alium Deus vult iſta opera edi quàm per me.

Donec dies eſt, id eſt dum tempus ei rei eſt aptum & accommodatum, videlicet quamdiu vivo. Alluſio ad operarios diurnos, qui die inclinante laborem intendunt, & quanto minus lucis reſtat tanto alacrius operantur, ne noctu laborare cogantur tempore ad labores obeundos minus opportuno. Ita duo hic probat Chriſtus. Unum quidem quod ſibi omnino ſit ſanandus, quia videlicet oporteat operari *opera ejus qui miſit me* id eſt Patris. Sed maluit ipſum deſcribere quàm ſimpliciter exprimere, ut ſimul cauſam indicaret cur ipſi incumbat opera Dei operari: quia ſcilicet ſit ejus legatus, & eo fine ab eo in mundum miſſus, ideoque ad ea facienda obligatus. Alterum quòd illo die & tempore, quia tum tempus eſſet accommodatum & opportunum, non diu autem eſſet futurum. Ideoque ſubjungit *venit nox*, id eſt tempus laboribus ineptum, mors videlicet ipſius. Quaſi dicat; Non multum autem reſtat temporis quo id facere poſſim ideo non procraſtinandum nec differendum eſt. Jam enim imminet mors mea. *Quando* pro in qua. Adverbium pro nomine cum relativo. Refertur autem non ad individuum, ſed ad genus. Mors enim Chriſti illi ſoli nox erat, non verò aliis qui tum debebant operari, quibuſque tum dies erat. Loquitur verò de operibus quæ edebat tanquam legatus. Nam poſt etiam multa edidit, imò omnia quæ ediderunt Apoſtoli ipſe edidit, ſed jam ut Rex populi ſui, non ut legatus. Quaſi dicat; Nocte autem nemo poteſt operari: vel ſimpliciter, quia ſunt quædam opera quæ lucem eamque diurnam neceſſariò requirunt, vel non ita commode ac facilè. Cæterum mirari quis poſſit, cur tam ſolicite cauſam hic reddat ejus miraculi quod editurus erat: nec enim videtur ratione vacare. Et putant quidem nonnulli, Dominum hac ratione ſuſpicionem ambitionis à ſe voluiſſe amoliri, ne quis exiſtimaret gloriolæ pruritu id ab ipſo factum. Sed videtur in ipſius temporis quo miraculum eſt editum ratione cauſa latere. Indicatur enim verſ. 14 Sabbatum tum fuiſſe. Ne igitur temere & præter neceſſitatem facere videretur quod tantam ipſi apud hoſtes ſuos invidiam conciliabat, rationem prius reddere voluit cùm ipſis diſcipulis ſuis, tum etiam cœco, & manuductori etiam ipſius quem proculdubio habuit.

Verſ. 5. *Quamdiu fuero in mundo.* Amplius oſtendit cauſam cur debeat operari, vel potiùs aliis ſignificantioribus verbis exprimit quod paulo obſcurius dixerat ante. Id eſt, Meum officium eſt ut luceam mundo, in hoc ſum & deſtinatus & miſſus. Id autem me præſtare oportet quamdiu ſum in mundo, id eſt quamdiu in terris ago. Quas quia brevi ſum relicturus, nullum tempus lucendi accommodatum eſt mihi prætermittendum. *Lux* autem erat ſeu lucebat & doctrina & operibus: doctrinâ quidem quatenus ea mentes eorum illuſtrabat, operibus verò quatenus illa penitus doctrinæ ipſius veritatem animis illorum infigebant, & fidem in Chriſtum ingenerabant.

Verſ. 6. *Hoc cum dixiſſet*, id eſt cùm ita ſibi aditum ad ipſius miraculi patrationem feciſſet. Secunda capitis pars, duobus verſiculis comprehenſa: Miraculi nempe ipſius patratio. In qua & modus exprimitur, ſeu media quibus uſus eſt in ipſius ſanatione, & ipſe effectus ſeu miraculum.

Spuit humi & fecit lutum. Commiſcendo videlicet ſalivam cum pulvere in ſumitate terræ exiſtente. Modus ſanations. Duo autem hic quæri ſolent. Primum cur mediis uſus ſit, & quidem ejuſmodi quæ aliquem temporis tractum requirerent, nec ſtatim, ſolo puta attactu, aut etiam ſolo verbo id feciſſet, ſed primum quidem ſpuiſſet, tum luto oculos illeviſſet, & denique à ſe ad piſcinam Siloam amandaſſet. Alterum eſt cur his & non aliis modis uſus eſſet. Ad primum dupliciter reſponderi poteſt. Primò quidem voluiſſe Dominum explorare fidem iſtius cœci. Legimus enim aliàs Dominum omnes quos vellet ſanare interrogaſſe an crederent. Non erat autem neceſſe ut eodem ſemper modo fidem eorum quibus opitulabatur exquireret. Ut igitur obſequium ipſius & ex obſequio fidem exploraret, jubet illum ad piſcinam proficiſci, nec alia re quàm aqua lutum abſtergere: quo videlicet haberet ſpatium alterutrum horum prætergrediendi, ſi ad mandatum Chriſti implendum impetus & non fides initio ipſum traxiſſet. Simile quid legimus factum ab Eliſæo in Naamane Syro. Secundò quia Chriſtus erat modeſtiſſimus, omnem ſuſpicionem affectatæ in iſto miraculo gloriæ amoliri à ſe voluit. Quia enim proculdubio cæcus iſte in loco aliquo ob commeantium frequentiam celebriori conſiſtebat, fieri non poterat quin ſi in illo ſtatim loco viſum recepiſſet ille è veſtigio exclamaſſet Deum glorificans, & Domino gratias agens, atque ita clamore ſuo complures ad ſe exciviſſet qui Domino circumfunderentur, ſubindeque plures ad ipſum concurrerent. Unde gloriæ id ſuæ cupidine & ambitione factum à Domino, quò ita à pluribus digito monſtraretur & adoraretur aliqui arbitrari, hoſtes autem etiam traducere poſſent. Amandat igitur illum à ſe, ut in alio loco beneficio accepto, alia ratione id palàm faceret. Cui fortè acceſſit etiam id quod iſtud fiebat Sabbato, ne hac ratione videretur ipſe ſponte hoſtes ſuos irritare, quos proculdubio adverſus ſe concitaſſet, ſi clamore aliquo exorto omnes ad ipſum accurriſſent idque prope templum. Quod verò attinet alterum, ſpuit quidem ut faciat lutum, luto autem illinit, ut cœcus ille ſciat non virtute id piſcinæ Siloam factum, ſed virtute Chriſti, qui ſputo ſuo oculos ejus alleverit. Luto autem utitur & non alio medio, ut doceat mediis ſe uti arbitrariis, & nullam in illis eſſe aut fuiſſe vim ad effecta iſta producenda. Quid enim commune luto cum oculorum apertione viſuſque collatione? Qua ratione olim Eliſæus aquas reddidit dulces ſale in eas conjecto, & ligno in aquam conjecto ferrum è fundo ad aquæ ſummitatem attraxit.

Verſ. 7. *Vade lava in piſcinam* εἰς pro ἐν poſitum. ut Mar. 2. ℣. 1. Act. 26. 20. Niſi malis eſſe trajectionem, pro vade ad piſcinam, & lava. Poſſet quis dicere νίψαι eſſe infinitivum, ut dicat vade lotum in piſcinam, niſi obſtarent verba cœci ℣ſ. 11. qui videtur ipſius Domini verba referre. *Siloam* mentionem ejus habes Eſai. 8. 6. Addit autem ejus interpretationem propter Græcos in quorum gratiam ſcribebat. Nam Judæis interpretari non erat opus. Propter quam etiam cauſam capite primo vocem Meſſiæ diximus ab ipſo explicari.

Verſ. 8, 9. *Vicini ergo.* Tertia pars capitis, ea videlicet quæ ſunt miraculum ipſum conſequuta. Sunt autem numero quatuor. Primum eſt, quomodo miraculum iſtud & vicinis & Phariſæis innotuit. Alterum, quomodo cum illo qui cœcus erat ſint Phariſæi colloquuti, adeoque quid ipſo factum. Tertium, quomodo ſe illi Chriſtus patefecit. Denique quomodo Phariſæis cœtitatem exprobravit. De primo ait, non temere id creditum, ſed prævia diligenti & accurata inquiſitione, inter vicinos, qui eum videre cernentes dubitabant uſque eò utrum is eſſet quem antea & cœcum eſſe & mendicare viderant, ut ipſe cogeretur de ſeipſo teſtari quòd is & non alius eſſet.

Verſ. 10.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Verſ. 10. *Dixerunt ergo ei.* Eo quod primum erat in iſta inquiſitione abſoluto, utrum videlicet is ipſe eſſet quem putabant, & non alius ipſi ſimilis, deſcendunt ad aliud, & inquirunt qua ratione viſum accepiſſet.

Verſ. 11. *Reſpondit ille & dixit.* Rem narrat ſimpliciter & ſine ulla honorifica Domini mentione.

Homo qui dicitur Jeſus, Etiamſi ut ex verſ. 17 patet, prophetam eſſe putaret, ne quid videretur gratiæ hominis dare, eoque rem ipſam ſuſpectam redderet.

Verſ. 12. *Dixerunt ergo ei.* Ut in rei quam exacte noſſe intereſt diligenti inquiſitione fieri ſolet, cognito facti authore, amplius, ubinam videlicet ille eſſet, exquirunt. Id autem proculdubio animo maligno, & ipſius comprehendendi cupido, ut ex ſequenti eorum facto, deductione videlicet ſanati ad Phariſæos conſpicitur. Reſpondit autem cœcus *Neſcio*, quia quum ipſe tam longe juſſu Domini fuiſſet profectus, non poterat ſcire utrum Dominus illo adhuc in loco moraretur, & veriſimile eſt non ſubſtitiſſe illic diutius, quia cùm Sabbato id feciſſet, facile colligere poterat, illos qui ob ſimile factum ipſum comprehendere voluerant, nunc multo minus ab eo ſibi temperaturos.

Verſ. 13. *Adducunt eum ad Phariſæos.* Ut videlicet de re tota judicent, & videant quid facto ſit opus. Narrat quomodo res iſta ad Phariſæorum etiam notitiam pervenerit.

Verſ. 14. *Erat autem Sabbatum.* Addit id Euangeliſta velut in parentheſi, ut initio ſtatim cauſam reddat eorum quæ propter hoc miraculum ſunt ſubſequuta, ſimulque innuat cur ad Phariſæos fuerit adductus. Notabis autem nullam hic mentionem fieri ab Euangeliſta ejus quòd cœcus laviſſet, id enim illis etiam fatentibus Sabbato facere licebat, ſed tantùm ejus quod Dominus fecit, nempe quod *lutum fecerit & aperuerit oculos ejus*, ut lutum etiam ipſum feciſſe Dominus videatur, propterea quod opus aliquod redolebat, ut haberent quod improbi & perverſi illi Phariſæi arroderent & exagitarent, quod que illos ureret.

Verſ. 15. *Rurſus ergo interrogarunt eum & Phariſæi.* Quod fieri ſolet in rebus magnis & aut curſum naturalem aut etiam noſtram exſpectationem ſupergreſſis, ut non contenti ſimus una & ſimplici inquiſitione, ſed eadem nobis ſæpius repeti & iterari velimus, velut attentius circumſpecturi num revera ſit ita nec ne, idem hic etiam fieri videmus. Veriſimile eſt vicinos iſtius hominis qui ipſum deduxerant ad Phariſæos, rem totam illis indicaſſe, quod innuit vocula *rurſus* & altera *etiam* (quaſi dicat, Non tantum autem vicini ſed & Phariſæi) nihilominus tamen etiam Phariſæi iterum in rem eandem inquirunt, proculdubio circumſpecturi an in omnibus relatio ipſius cum relatione vicinorum conſentiret, & annon aliqua veſtigia in ipſa titubationis deprehenſuri eſſent.

Verſ. 16. *Dicebant ergo.* Narrat deinceps quæ fuerint ſequuta Phariſæorum de tota ea re judicia. Et alii quidem occaſione ex eo arrepta quod Sabbato miraculum iſtud patraſſet, dicebant, *Homo iſte non eſt à Deo*, ſermone iſto vel in dubium rem totam ſimpliciter vocantes, quaſi non eſſet revera facta, ſed conficta, aut ſi facta nihilominus eſſet, non divina virtute, ſed aliqua arte magica procurata. Et hæc cauſa eſt cur alii meliores & factum ita omnino credentes, dicerent, *Num poteſt quiſpiam peccator talia ſigna edere?* Nam hi & verbis miraculum iſtud quod illi fortè elevabant extollunt, & minimè id fieri poſſe oſtendunt, ut tale quid ab eo qui non eſſet à Deo patraretur. Vox *peccatoris* hic pro eodem ponitur, quod eſt non eſſe à Deo. Qua phraſi Phariſæi rurſus inſinuatum volebant illum eſſe à Diabolo, non tamen id verbis exprimebant, ne tantam rem Diabolo manifeſte tribuere viderentur.

Verſ. 17. *Rurſus dicunt cœco.* Puta illi qui ſequius de Chriſto ſenſerunt & loquuti ſunt. Quaſi dicat; Cùm verò inter ſe conſentire non poſſent, & hi factum eſſe dicerent atque approbarent, alii verò prorſus negarent, provocarunt iſti ad judicium ipſius cœci, eo proculdubio conſilio, ut ille videns ad ſe provocari tanto liberius loqueretur; illi autem velut ex inſidiis venarentur ſi quæ vox imprudenti excideret, qua poſtea arrepta, aut miraculum ipſum in dubium vocare, aut certe illius magnitudinem elevare poſſent. Ita igitur illum adoriuntur: *Tu quid dicis de illo?* Quaſi dicant; Tu qui tantum ab illo beneficium accepiſti, unus omnium optime de illo judicare potes. Volumus ergo ex te percontari quid tu de illo ex factis illius ſentias & ſtatuas. Nam & quid tibi contulerit & quomodo, melius quàm cæteri noſti. Reſpondet autem ille *Propheta eſt.* Iterum ut ante ſimpliciter ne aliquid hominibus dare videretur ſtrictim ipſos abſolvit & directe. Prophetas autem vocabant olim homines qui à Deo miſſi eſſent, & peculiarem aliquam ab ipſo revelationem haberent, ſive prædicerent futura, ſive minus. Cæterum notabis *cœcum* hic vocari eum qui jam videbat, quia olim cœcus fuerat.

Verſ. 18. *Non crediderunt ergo.* Quaſi dicat; Cùm autem non ſolum non elicuerint ex ore ipſius pro ſententia ſua quicquam, ſed etiam præter exſpectationem ſuam judicium illius hominis de Jeſu ejuſmodi audiviſſent, rem etiam ipſam in dubium vocare cœperunt: quaſi nimirum ab illo ideo eſſet conficta ut ejus prætextu teſtimonium Domino tam honorificum exhibere poſſet. Unde tandem res devenit eò, ut parentes etiam ipſius percontarentur, ex illiſque rei veritatem exquirerent, ſimiliter illorum omnia dicta examinaturi, an in omnibus cum dictis illius hominis convenirent.

Verſ. 19. *Et interrogaverunt.* Tria interrogant. Primò an eſſet filius; Secundùm an fuerit cœcus natus; tertium, ſi & filius eſſet, & cœcus natus, quomodo nunc tandem videret.

Verſ. 20, 21. *Reſponderunt eis parentes.* Ad priora duo reſpondent directè, ad tertium verò directam reſponſionem ſubterfugiunt *neſcire* dicentes, non quod non crederent, aut ab illo non audiviſſent, ſed quia nec viderint ipſi nec interfuerint iſti negotio. Quaſi dicant; Nos juxta vobiſcum rem iſtam ſcimus: ille potiùs qui unus omnium optime ſcire poteſt quid ſecum ſit actum dicat vobis. Nam eſt ejus ætatis ut poſſit dicere, & de re iſta judicare. Ita non ſolùm mendacium quodammodo cùm ſe neſcire dicunt illis obtrudunt, ſed etiam rem totam derivant in filium: ne ſi ad directam reſponſionem cogerentur, aliquid ipſis excideret quod eis odium & invidiam conciliare poſſet.

Verſ. 22, 23. *Hæc dixerunt parentes.* Occurrit tacitæ lectorum cogitationi. Poterant enim cogitare, quidnam eſſet in cauſa quòd rem totam in filium rejeciſſent, nec ſenſum de ea ſuum aperuiſſent; num fortè à filio nihil de eo inaudiviſſent, aut ſi audiverint non crediviſſent? Aperit igitur veram cauſam, metum videlicet Judæorum, qui eum ejicere Synagoga conſtituiſſent qui modò Jeſum pro Chriſto agnoviſſet. Parentes illius cœci ſanati putabant iſti crimini hoc etiam eſſe vicinum ſi dixiſſent illum oculos filii ſui aperuiſſe, quia id ad honorem Jeſu pertinebat, ideo ne in caſſes Judæorum inciderent, maluerunt rem totam in filium rejicere. Judæos autem hoc & ſuperiori verſ. 18 vocat Phariſæos & primores ac principes Judæorum, aliàs enim ipſe etiam ille cæcus ſanatus & parentes ipſius Judæi fuerant. *Conſtituerant* id eſt communibus ſuffragiis ſtatuerant.

Verſ. 24. *Secundò ergo.* Cum videlicet nihil ex parentibus ipſius expiſcari potuiſſent quod in rem ſuam eſſet. Apparet illos cœcum amoviſſe cum advocaſſent parentes & ſine illo interrogaſſe. Cogitabant enim iſta ſeparata inquiſitione id ſe aſſequuturos, ut aliquid parentes abſque filio dicerent quod non uſquequaque cum ipſius dictis congrueret, atque ita fraudem deprehenderent, aut certe anſam arriperent rem totam in ſuſpicionem vocandi, & in illum cœcum tanquam mendaciorum in re tanta authorem animadvertendi. Cùm igitur minus ex ſententia proceſſiſſet ipſis inquiſitio cum parentibus, ipſum iterum advocant, & quaſi aliquid ex parentibus expiſcati eſſent ex quo concludi poſſet Jeſum eſſe peccatorem, atque ita ſenſim

depel-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

depellerent ipſum à ſententia ſua qua prophetam illum eſſe pronunciaverat, eum obteſtatione adoriuntur, *Tribue gloriam Deo*, quaſi dicant; Fatere verum, & da iſtam reverentiam Deo coram cujus facie es, ut propter illum id quod res eſt dicas. Eadem verba in materia ſimili leguntur Joſ. 7. 19, & Jer. 13. 16; etſi hujus loci alius etiam ſenſus eſſe poſſit. Ex quibus apparet, ſolennem hanc fuiſſe apud Judæos formulam cùm aliquem ad culpam agnoſcendam compellere vellent. Vide Bezam ſuper hunc locum: qui etiam locum 1 Sam. 6. 5 his ſimilem eſſe dicit.

Nos hunc hominem. Id eſt nos habemus certiſſima documenta, hunc hominem cui tu tam honorificum teſtimonium præbuiſti peccatorem eſſe: quare propheta eſſe non poteſt; & graviter peccatum eſt à te qui hunc ipſi titulum dediſti. Opponunt peccatorem prophetæ, idque de ipſo pronunciant ut illud extorqueant, & ſenſim rem eò deducant quaſi nec miraculum etiam fecerit, & totum iſtud opus ſuſpectum reddant.

Verſ. 25. *Reſpondit igitur ille.* Vidit quò tenderent iſto ſermone ſuo, ideoque acute ipſis reſpondet, & cum ironia quadam. Senſus eſt quaſi dicat; Quin ex eo ipſo colligere poteſtis non eſſe peccatorem ſed prophetam, quia oculos meos aperuit. Verùm hoc illis cogitandum relinquere maluit, ita ſermonem ſuum temperando ne cum illis videretur contendere, ideoque iſtius rei quam ſe noviſſe dixerant judicium à ſe amovet: illius ſibi tribuendo quæ illos unice urebat, non poterat enim ab illis ulla ratione ipſi extorqueri. Hoc modo: An ſit peccator, ego de eo nunc non diſputo, vos id melius videritis, judicium de eo mihi non ſumo, ſit ſane id in dubio: hoc unum dico & aſſevero me quum cœcus fuerim, nunc videre, idque ejus operâ. Neſcire ſe ironicè dicit (nam mox ſciviſſe rem aliter habere probabit) ne in arenam diſputationis cum illis deſcendere velle atque ſapientiam aliquam ſibi præ illis tribuere videretur: quod ipſum facile opportunum criminationibus illorum reddere poterat. Interim, ut monuimus, id dicit quod rem aliter habere demonſtrat. Modus loquendi uſitatus quando invidiam declinaturi id adverſario producimus quod cùm ille negare non poſſit, de illius etiam quod tantopere urſit veritate ſubdubitare cogatur.

Verſ. 26. *Dixerunt autem ei rurſus.* Quia hac anſa illum prehendere non poterant, aliâ tentant, & rurſum ſibi modum quo eſſet ſanatus referri volunt, ſi quid fortè ei excideret quod commode arripere & ventilare poſſent. *Quid fecit tibi?* Quaſi dicant; ſi modò dixeris nobis omnia & aperueris plene modum quo ille in ſanatione tui uſus eſt, nos ex modo ipſo colligemus & tibi planum faciemus rem ita habere ut diximus, nec divinum iſtud ſed magicum opus eſſe.

Verſ. 27. *Reſpondit eis*, Indignatus tandem ob tam moleſtam quæſtionem, audet etiam eos reprehendere & ſalſe ridere. *Jam vobis dixi.* Cur amplius id à me exquiritis? *& non audiviſtis?* cum interrogatione. Vulgata legit ſimpliciter *& audiviſtis.* *Cur iterum* quorſum toties eadem dicta vobis repetam?

Num & vos fieri vultis. Facile poterat conjicere quorſum iſta illorum toties repetita inquiſitio vergeret, nempe ut illum etiam à Chriſto abſtraherent, & miraculum iſtud ſi quà poſſent elevarent: at ille ut ægre ipſis faciat rem aliò detorquet. Quaſi dicat; Sane non video ullam cauſam eſſe cur vobis rem eandem toties repetam, niſi fortè *& vos* ſicut alii complures vultis nomen veſtrum inter illius diſcipulos profiteri. Id enim fortè tam accuratam hujus rei inquiſitionem poſtulaverit. Nam ſæpius nobis dici volumus quæ ſcire plurimum noſtra intereſſe credimus.

Verſ. 28. *Itaque convitiati ſunt ei.* Senſerunt aculeum, & cùm conatus ſuos non tantùm in irritum cecidiſſe, ſed rideri etiam ſe viderunt, ad convitia deſcendunt. Quæ autem illa fuerint non exprimit Euangeliſta. Apparet illos tale quid dixiſſe, Tu qui homo es nequam & ſceleratus ſis ſane ſi ita lubet ipſius diſcipulus.

Nos autem Moſis. Nos Moſem magiſtrum noſtrum agnoſcimus.

Verſ. 29. *Nos ſcimus.* Quaſi dicant, Et id quidem jure facimus, nam ſcimus Deum Moſi loquutum eſſe.

Hic autem unde ſit neſcimus. Id eſt, de hoc autem non conſtat nobis quod ſit à Deo miſſus. Non dicunt autem, hunc autem ſcimus non eſſe à Deo, vel, hunc autem ſcimus eſſe à dæmone, quod cogitabant: quia id nimis videretur impudens. Itaque ejuſmodi circumloquutione utuntur, interim illud nihilominus intelligi volunt.

Verſ. 30. *Reſpondit eis ille.* Ad convitia ſilet, ad proxime dictum reſpondet, & ratione convincit non poſſe illos ignorare unde ſit Jeſus, imò ex hoc ipſo miraculo colligere poſſe illum eſſe à Deo.

In hoc enim mirabile γὰρ poſitum pro enimvero. *In hoc* videlicet negotio. Quaſi dicat; At enim in hoc toto negotio id rurſus miraculo dignum quòd non agnoſcatis unde iſte ſit, cùm ipſum hoc ejus factum oculos unicuique veſtrum aperire poſſet, & docere illum non aliunde eſſe quàm à Deo.

Verſ. 31. *Scimus autem* Adfert inſuper argumentum quo probat Jeſum non eſſe peccatorem, ac proinde eſſe prophetam & Dei legatum. Jam enim vidimus iſta duo hic ſibi ita opponi, ut uno poſito tollatur alterum, & vice verſa. Eſt autem argumentum ejuſmodi. In gratiam peccatoris Deus res magnas non facit. At fecit in gratiam hujus. Ergo hic non eſt peccator. Major propoſitio hoc verſiculo continetur. Cæterum enunciatio iſta *Deus peccatores non audit* aut generalis tantùm eſt & tamen non ita univerſalis ut nullam penitus exceptionem patiatur, aut ita accipienda quemadmodum nos ferè illam in propoſitione quodammodo explicavimus, quòd videlicet non ſoleat res aliquas magnas & non tam ipſum quàm alios concernentes, in ipſius gratiam facere. Ipſum puta ut peccata ipſi condonet, aut ipſius miſeratur: id enim quia ad rem de qua agitur non pertinet pro excepto reputari debet. *Non audit* id eſt non exaudit, nihil in gratiam illius facit. Præſupponit videlicet iſte miraculum iſtud nonniſi à divina virtute proficiſci potuiſſe, adeoque Jeſum illud precibus à Deo impetraſſe.

Dei cultor θεοσεβὴς iſtud cum ſequenti *& voluntatem ejus facit* idem eſt: niſi quis illo ſignificari velit ſtudium pietatis, hoc verò actiones ex illo promanantes.

Verſ. 32. *Ab omni ævo.* Quaſi dicat; Videtis autem quantam rem iſte fecit. Probatio minoris. Dupliciter autem verba iſta explicari ſolent. Primò quòd nihil ejuſmodi unquam curſu & mediis naturalibus ſit factum, adeoque ſit miraculoſum. Secundò, & rectiùs, quòd ne miraculoſa quidem ratione id ab ullo antea hominum ſit factum.

Verſ. 33. *Niſi eſſet à Deo.* Concluſio cum ſua ratione. *Non poſſet facere quicquam* puta ita miraculoſi, & quod omnes creatas vires ſuperet. οὐδὲν *nihil* univerſale ad ſubjectam materiam reſtrictum.

Verſ. 34. *Reſponderunt & dixerunt.* Quia ad argumentum reſpondere non poterant, ad furias properant. Et primo quidem indignum facinus ab illo committi ajunt, qui cùm ſit ipſe docendus, doceat alios, & quidem illos qui ſoli docere poſſe putabantur. Eſt emphaſis in ſingulis vocabulis. *Tu in peccatis natus es.* Quaſi dicant; O rem indignam, & facinus infandum! Tu qui nihil aliud ab utero matris tuæ quàm peccare didiciſti, qui *totus* quantus quantus es homo ſceleratus & improbus es, *& doces nos* audes tibi id juris uſurpare, ut contra nos diſputes & *nos* qui ſcientiâ rerum divinarum aliis præimus, doceas quem pro peccatore habere debeamus, nobiſque in os reſiſtas. *Naſci in peccatis* Sermo hyperbolicus, Hebræis uſitatus, qui volentes exprimere aliquem ab ineunte ætate qualitate aliqua fuiſſe præditum, eave adeò delectatum ut velut agnata ipſi videatur, dicere ſolent ipſum illam ab utero habuiſſe, vel in illa natum eſſe, idque tam in bonis quàm in malis. Vide ſi placet Pſal. 22. ℣. 10, 11. Pſal. 58. ℣. 4. Pſal. 71. ℣. 5, 6. Job. 31. ℣. 10. Sirac. 1. ℣. 12 citante Druſio, ubi de ſapientia vel timore Domini eſt ſermo.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Eſa. 48. ỷ. 2 & 8: quibus addunt nonnulli Eſa. 49. ỷ. 1. Deinde à verbis ad factum tranſeunt, *Et ejecerunt eum foras.* Eventus colloquii & exemplum tyrannidis ac ingenii eorum qui cùm rationibus deſtituuntur ad vim properant. Foras autem ejectum putamus, non quòd eſſet Synagoga ejectus; Non enim aut id colloquium ipſis in Synagoga interceſſit, aut etiam legimus uſpiam voce *foras* Synagogâ ejectionem ſignificari: ſed putamus ſimpliciter ipſum conclavi illo in quo quæſtio illa habebatur extruſum & ejectum eſſe, in morboniamque quod ille ait abire juſſum.

Verſ. 35. *Audivit Jeſus.* Famæ videlicet beneficio, cùm non potuerit res tota iſta eſſe obſcura, & veriſimile eſt id tunc in ore pleriſque fuiſſe. Tertia tertiæ partis capitis hujus particula: Quomodo videlicet Dominus ſe iſti homini patefecerit & quid illi ſit loquutus.

Et cùm inveniſſet. Verba ita ſunt poſita acſi Dominus caſu in ipſum incidiſſet, & ita occaſione fortuitò oblata illi loquutus eſſet. Sed veriſimile eſt Dominum conſultò illum quæſiviſſe, & oculos circumquaque circumtuliſſe ut ipſum videre & ulterius erudire poſſet, cùm exploratum haberet quomodo ſe in initiis geſſiſſet, & quàm candide egiſſet, Dominum pro propheta agnoſcendo, & beneficium viſûs Deo atque ipſi imputando. Itaque poſtquam data copia illi loquendi, ſtatim his verbis eum adoritur, *Tu credis in filium Dei?* Non norat quidem ille filium Dei ſeu Meſſiam, ideoque nec credere poterat; ſed tamen proculdubio cum reliquis Judæis ipſum exſpectabat. Sed Chriſtus ita illum alloquitur quaſi ipſi jam de filio Dei ſeu Meſſia conſtaret, ut tanto citius eliceret vocem interioris ſenſus teſtem. Solemus enim etiam nos aliquem ad rem aliquam tracturi quædam in noſtris ſermonibus præſupponere quæ vim occultam ejus ad noſtram intentionem alliciendi contineant. Jam autem *filium Dei* pro Meſſia poſuit, quia proculdubio erat id inter Judæos, qui alios etiam filios Dei vocarent, ut Meſſiæ quoque hunc titulum tribuerent, & pro eodem uſurparent vocem Meſſiæ & filii Dei in præcipua ſignificatione.

Verſ. 36. *Reſpondit ille & dixit*, &c. Quaſi dicat; Quidni credam Domine, qui illius adventum exſpecto, ſed ipſum non novi. Tu proculdubio noſti qui ejuſmodi Sermone me adoriris, quare rogo aperi mihi, ut credam in ipſum.

Verſ. 37. *Dixit autem ei Jeſus, & vidiſti.* Id eſt, & jam vidiſti, puta poſtquam te alloqui cœpi. Quòd enim antè viderit nec Evangeliſta teſtatur, & ex ipſius cœci verbis aliud apparet, qui interrogatus de Jeſu ubinam eſſet, neſcire ſe reſpondit. Proculdubio enim poſtquam viſum adeptus eſt, ſtatim antequam Dominum vidiſſet, adductus erat ad Phariſæos, à quibus poſtea extruſus, nunc demum videt Dominum poſtquam Dominus incidit in ipſum.

Et qui loquitur tecum ille eſt. Id eſt, ego ſum. Illis tamen verbis uti maluit, quia majorem emphaſin habent quàm iſta. Quaſi dicat; Non eſt quod illum tibi commonſtrem, habes enim jam quod poſtulas. Iſte qui tibi loquitur ille ipſe eſt quem noſſe deſideras.

Verſ. 38. *At ille ait, Credo Domine.* Id eſt, in te fiduciam meam colloco, tibi adhærebo, te tanquam ducem ſequar in omnibus, à tua voluntate & directione pendebo, perſuaſus me illa felicitate cumulatum iri à te quam exſpectamus à Meſſia. Majus hic quid exprimitur quàm ſola receptio Chriſti doctrinæ pro vera. Et jam id fecerat cùm Jeſum eſſe prophetam confeſſus fuit. Quare τὸ credere in filium Dei tam latè hic accipiendum eſt ut fiduciam etiam neceſſariò in ſe quemadmodum diximus complectatur.

Et adoravit eum. Id eſt, Et veneratus eſt eum, in faciem vel genua procidens. Adorare enim aliquem eſt coram aliquo procidere, vel incurrare ſe ut honorem illi exhibeas. Atque hic quidem iſtius hominis cultus non fuit civilis, ſed religioſus, utpote ex fiducia in Chriſtum tanquam ſua cauſa profectus. Addidit autem id Euangeliſta, ut ab effectu probaret illum crediſſe in Dominum.

Verſ. 39. *Et dixit Jeſus.* Particula quarta & ultima tertiæ capitis partis, qua Phariſæos notat, & cœcitatem illis objicit. Porrò vulgata legit ita, *Et dixit ei*, quaſi ad illum tantùm ſermonem direxerit. Sed Græci codices pronomen *ei* non habent. Et veriſimile eſt Dominum generaliter hæc dixiſſe in loco aliquo publico (in templo, aut certe prope templum, nam non ſatis conſtat ubi) quia Phariſæi dicuntur ibi fuiſſe congregati. Occaſionem autem dedit ſermoni factum qua Phariſæorum quà iſtius etiam cœci nati: quorum illi cùm ſe acutùm cernere crederent, id eſt ſapientia cœleſti præditos eſſe, cœcos tamen ſe eſſe factum Domini improbando, & hominem cui beneficium ab ipſo contigerat à ſe extrudendo oſtenderint; iſte verò non ſolum viſu ſit corporali donatus, ſed etiam quia iſtius beneficii fuit gratus, mox amplius à Domino, illuminationem videlicet ſpiritualem acceperit. Quaſi dicat; Non eſt mirandum rem ita habere, quia is ſit finis ſui in mundum adventus ut homines pro moribus ſuis tractentur. Unde fiat ut opera ſua diverſos in diverſis aut potiùs contrarios in contrariis effectus pariant. Ad quam rem exprimendam utitur vocibus ex re quæ contigerat deſumtis, ad beneficium videlicet viſûs quòd cœcus ille acceperat alluſione facta. Porrò *judicium* hic nonnulli capiunt pro condemnatione. Sed obſtat huic interpretationi quod ſupra cap. 3. ỷ. 17 dicitur, *Non enim miſit Deus filium ſuum in mundum ut judicet mundum.* Niſi quis fortè dicat, capite tertio dici de condemnatione ſimpliciter, & nullo reſpectu ad futuram hominum reſipiſcentiam facto, ſed de ejuſmodi quæ non irreſiſtibili quidem vi ab ipſo irrogaretur, verùm quam moribus ſuis accerſiverint ſibi. Sed ſatius eſt vocem judicii latius ſumere, ut videlicet non pœnam tantum, ſed præmium etiam complectatur, ſeque hic Dominus velut judicem moralem conſtituat, qui ſecundùm meritum de uniuſcujuſque cauſa pronunciet. Quaſi dicat; Atque ita quidem & à Phariſæis & cum homine iſto factum eſſe, non eſt mirum. Ego enim veni ad diſcrimen inter homines conſtituendum, illoſque pro meritis & qualitatibus ipſorum tractandos, ut aliis quidem benè ſit, aliis male.

Ut qui non vident. Id eſt qui ſimiles ſunt iſti cœco antequam viſum adeptus eſt, hoc eſt cùm in ignorantia rerum divinarum verſentur non arrogant ſibi ſapientiam, quemadmodum iſte cœcus non arrogabat ſibi viſum antequam viſum accepiſſet.

Videant id eſt mentes illorum colluſtrentur & illuminentur ſapientia vera ac cœleſti, quemadmodum iſte colluſtratus eſt viſu.

Et qui vident. Id eſt qui ſibi ſapere videntur, cùm revera ſint cœci & in rerum divinarum caligine verſentur quemadmodum Phariſæi.

Cœci fiant. Id eſt in iſta ignorantia ſua relinquantur, aditus ipſis ad mentis illuminationem præcludatur. Atque hinc jam colligi vult Dominus non eſſe mirum quòd Phariſæi non agnoverint beneficium Domini, cœcus autem etiam illuminationem mentis ſit conſequutus. Eſtque hic ſimilis loquendi ratio illi cùm Chriſtus vocatur lapis offenſionis, quòd videlicet alii ipſi innitantur alii autem in ipſum impingant.

Verſ. 40. *Audiverunt autem hæc quidam.* Conjecerant proculdubio Phariſæi quid ſibi vellet iſto ſermone Dominus ſeque tangi ſubodorabantur, quare ſtatim cum iſta ſubſannatione proſiliunt, *Num & nos cœci ſumus?* Quaſi dicant; Ergo nos etiam penes quos ſunt claves ſcientiæ cœci tibi videmur? Atqui ut oculis corporis utimur, ita nemo nos ſapientiæ poſſeſſione dejecerit. Deliramenta ſanè loqueris.

Verſ. 41. *Dixit eis Jeſus.* Dupliciter iſta reſponſio Domini poteſt accipi. Primùm ſecundùm Maldonatum ita; *ſi eſſetis cœci*, id eſt, ſi ut in rerum divinarum notitia caligatis, ita vos cœcos eſſe ſciretis, nec ullam vobis ſcientiam arrogaretis, *non haberetis peccatum* ſcilicet incredulitatis, non maneretis puta

increduli,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

increduli, oculoſque infundenti ſe vobis cœleſti doctrinæ meæ luci aperiretis, atque ita viſum acciperetis. Nunc verò cùm cœcitas mentes veſtras obſideat, interim tamen *dicitis videmus* id eſt, ſcientiam vobis arrogatis, & oculos ad meam doctrinam clauditis, *peccatum veſtrum manet* in incredulitate veſtra permanetis, ac proinde porrò etiam cœci fietis. Deinde ſi phraſis *habere peccatum* ita ſumatur ut ſignificet idem quod reum eſſe peccati, quaſi dicat; ſi nullam omnino vobis voluntatis divinæ notitiam arrogaretis, iſtius peccati quòd me non recipitis, non eſſetis rei. Nunc verò rei eſtis, quia vobis notitiam voluntatis divinæ arrogatis, & me rejicitis.

CAP. X.

CApitis hujus partes ſunt duæ. Priori perſequitur ſermonem Chriſti in fine capitis antecedentis incoatum, quo ſimilitudine à paſtore ſumta docet ſe eſſe verum mundi doctorem & ſervatorem. Poſteriori enarrat colloquium aliquot menſibus poſt iſtum ſermonem cum Judæis habitum cuique ipſi Judæi occaſionem præbuerunt.

Verſ. 1. *Amen amen dico vobis.* Prior capitis pars ad verſ. 22. Quam antequam aggrediamur, cùm de nexu illius cum àntecedentibus, tum de occaſione dicendum aliquid videtur. Initiò autem conſtat, ſermonem hunc eſſe continuationem illius qui cœpit ad finem capitis ſuperioris: Unde quis dicere poſſit male eſſe ab illo, capitis diſtinctione avulſum. Niſi quis ne id quidem ſine cauſa factum dicat, quia videlicet in iſtis ad aliam quaſi materiam tranſierit, aliaque utatur metathora, ad quam ſequenti etiam colloquio alludat: ut quaſi ejuſdem materiæ ſermo iſte & colloquium ſecum jungi & copulari debuerint. Nexus autem videtur iſte. In genere quidem, quòd ut aliàs ſæpe ultro quæſiverit occaſiones muneris ſui commendandi & ad credendum in ſe auditores alliciendi, ita hic quoque idem fecerit. In ſpecie verò, quòd tacitis Phariſæorum cogitationibus qui ſolos ſe magiſtros & doctores eſſe crederent occurrere voluerit, docendo multum ipſos opinione ſua falli, cùm nonniſi ſibi paſtoris adeoque etiam doctoris nomen competere poſſit. Quanquam poſſet etiam quis dicere, ideò hæc ſubjunxiſſe ut oſtenderet quàm infelices ſint qui cœcitate iſta puniantur, cùm ipſe ſit verus & unicus paſtor ſeu ſervator hominum, ac proinde judicium iſtud non eſſe parvi faciendum. Sed jam ad ipſam Chriſti doctrinam accedamus, qua ſe mundi ſervatorem eſſe docet, ſimilitudine à paſtore deſumta. Eſt autem hic ſermo Chriſti interciſus. Nam primò quidem parabolam tantùm ipſam ſine applicatione ſeu protaſin ſine apodoſi proponit. Deinde quia iſtam ſecum agendi rationem non intellexerant auditores, apponit etiam apodoſin, ſed protaſi paululum id eſt etſi non ſecundùm rem ſecundùm verba tamen immutatâ. Cæterum etſi in priori ſermonis iſtius parte apodoſin non apponit, protaſi tamen ipſam involvit, ut apparet ex vocibus *Amen amen dico vobis.* Nam quia loquitur de re manifeſtiſſima & ex communi vita deſumta, non videtur propter illam verba iſta appoſuiſſe. Quis enim adeò bardus eſt qui iſta ignoret, quòd qui non ingreditur per oſtium ovium, puta plerumque & niſi aliter caſus aut neceſſitas poſtulet, (nam id hic addendum eſſe ne monendum quidem videtur) ſit fur &c. Vult igitur dicere, Etiam atque etiam affirmo, omnes eos qui provinciam populi divini docendi ſuſcipiunt paſtoribus eſſe ſimiles, debere iis qualitatibus muneris ſui authoritatem probare quæ in paſtoribus bonis conſpiciuntur. Quæ cùm in nullo eorum qui ſe pro Meſſia ſeu Chriſto venditantes in populum intruſerant, conſpectæ ſint, nulli etiam ipſorum ratio muneris ſui conſtitit. In me verò conſpiciuntur iſta omnia. Sum igitur paſtor bonus, omneſque ad meum nutum ſe componere, & me pro doctore ac ſervatore ſuo agnoſcere debent. Hic enim eſt ſcopus iſtius parabolæ, ut oſtendat ſe eſſe mundi ſervatorem, & licèt fuerint ante ſe alii qui ſe pro Meſſia venditarent, omnes tamen illos fuiſſe impoſtores, qui ſui tantùm id eſt gloriæ opum voluptatumque ſuarum, & non ſalutis populi rationem haberent. Ad quod docendum octo notas veri paſtoris ita ponit ut illas tacite ſibi vendicet, excludat autem ab illis alios. Id quod in poſteriori hujus ſermonis parte facit apertius, ut ſuo loco videbimus. In qua etiam ultimum octavum boni paſtoris attributum ponit, hic ſeptem tantùm recenſitis. Quorum primum eſt ingredi per oſtium in caulam ovium. Quod illuſtrat ex contrario, adeoque certam eſſe veri paſtoris notam docet, ut qui faciat aliter non poſſit paſtoris nomine cenſeri, cùm ait; *Qui non ingreditur per oſtium in caulam ovium; ſed aſcendit aliunde*, id eſt qui munus alios docendi ſibi uſurpat, & curam ovium id eſt populi divini regendi ſuſcipit non divina authoritate munitus, ſed propria cupiditate ad id tractus, *ille fur eſt & latro*, id eſt non id ut eos ſervet ſed ut perdat quærit, ſuaque curat non ovium, quemadmodum fures & latrones ſolent, ideoque nihil eſt ipſi juris in oves.

Ingredi per oſtium eſt ingredi ſeu docendi alios munus illorumque adeo curam in ſe ſuſcipere authoritate divina nixum & munitum, qualiſcunque tandem illa ſit. Pro muneris enim ratione & varietate varia eſſe poteſt. Etſi autem ſermo hîc ſit de ſummo paſtore, Chriſto videlicet, qui ingreſſus eſt per oſtium in caulam ovium quatenus eſt à Patre miſſus; poteſt tamen & ad alios accommodari, quatenus & illi egent authoritate quæ conveniat iſti muneri quod præ ſe ferunt. Et aliis miſſione quoque opus eſt, qui videlicet novi aliquid revelant, quales fuerunt prophetæ & Apoſtoli: quibuſdam verò ſatis eſt ſi iſtorum authoritate nitantur, & ſecundùm canones Apoſtolicos ad munus paſtoratus ſui accedant, quia videlicet nihil novi adferre, ſed tantùm illorum veſtigiis anxie ſe inſiſtere velle præ ſe ferunt.

Verſ. 2. *Qui verò ingreditur per oſtium paſtor eſt.* Id eſt, ille demum paſtor eſt. Non enim hoc vult, omnem qui ingrediatur ita eſſe paſtorem, cùm famulus etiam ita poſſit ingredi: ſed non ad unum actum aut etiam caſum reſpicit, verùm ad id quod plerumque & communiter fiat: ut ſenſus ſit; Qui munus ſervandi homines ſibi vendicat & per oſtium ingreditur, ille demum verus & legitimus eſt paſtor. Dicere autem vult, ego talis ſum: nam ſum cœleſtis & Paternæ miſſionis authoritate ſuffultus ac ſubnixus.

Verſ. 3. *Huic* id eſt huic demum, *aperit janitor.* Recenſet alias veri paſtoris notas, quas ita ſibi applicat ut aliis infuiſſe neget. Eſt igitur ſecunda veri paſtoris nota quod ei *janitor aperiat.* Quæ verba vel ita poſſunt accipi, ut perſona perſonæ reſpondeat, vel ita ut actio tantùm actioni. Secundùm priorem acceptionem ſenſus horum verborum erit, quòd vero demum paſtori Deus qui hîc janitoris nomine ſit intelligendus, jus ad ovium caulam ingrediendi faciat. Secundùm poſteriorem iſte ſimpliciter quòd illi tantum aditus fiat ad oves. Et ſanè quia vilius eſt janitoris nomen quàm ut Deum repræſentare poſſit, videtur potiùs actio hic actioni quàm perſona perſonæ comparari. Niſi quis velit, non omnia hîc debere conſiderari quæ ſunt janitoris (quia non currit ſimile quatuor pedibus) ſed tantùm id quòd jus habeat aperiendi. Jam *aperire oſtium* eſt adjumenta largiri ejuſmodi quibus ſe aliquis ovibus commendare poſſit. Et Chriſto quidem aperuit Deus, quatenus ei dona dedit ejuſmodi tantiſque eum inſtruxit dotibus, quibus & ſe & doctrinam ſuam ſufficientiſſime hominibus approbare, atque adeò ad illorum animos & intimos cordis receſſus penetrare poterat. Ut voce *aperiendi* non tam actus ipſe ſignificetur, quàm facultas illum actum exercendi.

Et oves vocem ejus audiunt, ſcilicet ut eam agnoſcant, animumque ad eam applicent. Nam alioqui etiam extranei cùm aures habeant poſſunt etiam eam vocem audire, verùm non arrigunt ad eam aures, ita ut ve-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

lint ipſi adhæreſcere. Tertium veri paſtoris requiſitum; per quod in applicatione ad Chriſtum illud intelligendum eſt quòd *oves* id eſt homines animi probi, & qui aut jam ſunt reipſa, aut certè apti ſunt ad id ut fiant diſcipuli Chriſti, agnoſcant hanc doctrinam eſſe ſervatoris eamque amplectantur, & illa invitentur ac alliciantur ad illi parendum, fidemque in eo collocandam.

Et ſuas oves vocat nominatim. Quartum paſtoris attributum: quod quidem in applicatione ipſa & reſpectu Chriſti omnino ad literam eſt intelligendum, nempe quòd unumquemque ſuorum de nomine Chriſtus novit, & eſt ſcrutator cordis uniuſcujuſque. Nam quod ad ovium proprios paſtores attinet, & ſi illi allaborent ex variis accidentibus nomina illis imponere, & ex iis ipſas agnoſcant, in magna tamen ovium multitudine impoſſibile videtur ut unamquamque ſingulatim noverint.

Et educit eas, puta ad paſcua, id eſt curat ut habeant paſcua. Quintum veri paſtoris attributum, de quo fuſius ipſe Dominus infra verſ. 9 & 10.

Verſ. 4. *Cumque ſuas oves emiſerit* puta ad paſcua, *antegreditur eas.* Sextum veri paſtoris attributum. Apparet id olim in more fuiſſe illis in locis ut paſtores anteirent gregem ovium ſuarum, quod etiam hodie in quibuſdam regionibus fieri videmus, ut paſtores ſibilo oves ad ſe ſequendum excitatas anteeant, illæ ſequantur, canes autem claudant agmen. Nec id ratione videtur carere. Nam apparet id ideo fieri, tum ut locum ipſis commodum & paſcua bona commonſtrent, atque ad ea deducant, tum etiam ut proſpiciant ne lateat alicubi hoſtis, periculumque ab iis depellant. Ita Chriſtus tanquam dux anteivit ſuos, tum ut voce atque exemplo oſtenderet quomodo ſe ad nutum ejus componere debeant, tum ut periculum ab iis depelleret.

Et oves eum ſequuntur ſeptimum attributum, præcedentis conſequens. Quod in applicatione idem ſignificat atque faciunt reipſa quod Chriſtus jubet. Aliàs enim ſequi Chriſtum eſt ſimpliciter illi ſeſe applicare & ipſum pro magiſtro agnoſcere. Sed hîc diſtinguenda eſt auditio, quæ fuit tertium requiſitum, à ſequutione, ut illâ tantùm ſignificetur aſſenſio & doctrinæ Chriſti pro vera receptio, ad illamque re præſtandam illectio: ſequutio autem ſignificet profeſſionem unà cum factis, & mandatorum Chriſti impletione.

Quia norunt vocem ejus. Id eſt quia notitia quædam eſt illis impreſſa paſtoris ſui, norunt quæ ſit vox paſtoris ſui, quæ non.

Verſ. 5. *Alienum autem nequaquam ſequuntur.* Proximum veri paſtoris requiſitum illuſtrat à contrario, docens illud omnino indicare quiſnam ſit verus paſtor qui verò minus. Quia videlicet voce ejus qui non ſit paſtor fugantur, nedum allici ad ipſum poſſint.

Verſ. 6. *Hoc proverbium.* Verba ſua Chriſti verbis interjicit Euangeliſta, ut innuat cauſam cur Dominus eundem ſermonem in ſequentibus iteraverit, doceatque interciſum fuiſſe, & his quæ hucuſque habuimus dictis, Dominum aliquamdiu interquieviſſe: & rurſum eundem explicatius proponere voluiſſe, quia ipſum auditores non intellexerant. Non intellexerant autem quia ſine applicatione fuit propoſitus: etſi poterant nihilominus ipſum intelligere ſi voluiſſent. Porro voce παροιμίας quæ proprie proverbium & ſermonem vulgi ore tritum ſignificat, pro parabola ponit, quia parœmiæ ſæpe habent comparationes tropicas & metaphoricas.

Verſ. 7. *Jeſus ergo rurſum dixit eis.* Cùm videlicet paululum à priori ſermone interquieviſſet, animadverteret autem illum non capi ab auditoribus. Repetit eandem parabolam cum applicatione, ſed ita ut paullum eam quoad verba immutet, non tamen quoad rem. Idem enim voce *oſtii* vult intelligi cùm ſe oſtium vocat, quod ſuperius cùm vocem paſtoris tacite ſibi attribuit. Ideoque ſtatim voce iſta *oſtii* omiſſa, voci paſtoris inſiſtit in eaque moratur. Antè videlicet *oſtium* conſideravit reſpectu paſtoris, nunc verò reſpectu ovium: nec aliud vult ſignificare quàm ſe eſſe medium per quod ſalutem homines conſequantur. Id quod etiam voce *paſtoris* ſignificatur: niſi quòd vox iſta innuit plura officium Chriſti concernentia, quàm illa. *Oſtium* autem ſe eſſe dixit *ovium* id eſt medium per quod ut ita dicam ingredi debeant homines animi probi, ſive jam doctrinæ Chriſti fuerint aſſenſi, ſive qui ad id faciendum ſint apti, & facturi ubi eis affulſerit occaſio. Idque confirmat fortiori more ſuo aſſeveratione.

Verſ. 8. *Quotquot ante me venerunt.* Puta Meſſiæ & paſtoris ſibi nomen ac officium arrogantes: quales fuerunt Judas & Theudas, ut apparet Act. 5. verſ. 36, 37. Nam venerant etiam ante Chriſtum prophetæ: verùm erant à Deo miſſi. Quin veriſimile eſt fuiſſe etiam quoſdam bonos & probos inter ipſos ſacerdotes qui præerant populo. Porrò hîc non ad verba reſpicit, ſed ad ſenſum. Quia enim ſub *oſtii* vocabulo rem paſtoris voce ſignificatam ſibi tribuit, ideo nunc ad id quod verſ. 1. dixerat reſpicit, & vult ſignificare illos non fuiſſe per oſtium ingreſſos, id eſt non habuiſſe jus & authoritatem poteſtatis ſuper Dei populum uſurpandæ, ac proinde fuiſſe impoſtores. Id quod etiam comprobat ex effectis, *ſed non auſcultarunt eis oves*, id eſt, ſed homines probi minime ipſis adhæſerunt illoſve ſunt ſequuti, turbabantur tantùm, non autem illos ſequebantur.

Verſ. 9. *Egò ſum illud oſtium.* Quod verſ. 7 aſſeruerat repetit & ab effectu comprobat, ſalutem repromittens ei qui per iſtud oſtium fuerit ingreſſus.

Per me ſi quis introierit, id eſt ſi quis mihi nomen dederit, & in me credens diſcipulus meus evaſerit, me pro magiſtro ſuo agnoverit, & me tanquam medio ad animæ bonum ducente uti voluerit.

Servabitur id eſt ſalutem æternam conſequetur.

Et ingredietur & egredietur id eſt tutò & ingredi & egredi poterit. Quia egreſſionem ingreſſioni opponit, aliter quàm paulò antè voce ingreſſionis utitur. Ibi enim ingredi & introire eſt diſcipulis Chriſti aggregari & in caulam Chriſti recipi: at hîc de iis qui jam in caula fuerint & Chriſtum pro paſtore ſuo agnoverint dicitur eos ingreſſuros & egreſſuros. Non ſignificatur autem egreſſione eos Chriſti jugum excuſſuros & à fide in eum defecturos. Videtur igitur alludi ad illum ingreſſum ovium quo ſe conferunt ex paſcuis domum, & egreſſum quo ex caula ad paſcua proficiſcuntur: quaſi dicat; habebunt quò ſe recipiant. Cæterum iſta in eodem verſiculo ejuſdem vocis alia atque alia uſurpatio docere poteſt, non eſſe mirandum quod ſuperiùs etiam vocem *oſtii* aliter atque aliter uſurpaverit.

Verſ. 10. *Fur non venit.* Quod modo dixerat illuſtrat à contrario, oppoſitionem inſtituens inter ſe & alios à fine, ut oſtendat omnes quotquot ante nomen Chriſti ſibi ambitioſe vendicaverant, impoſtores fuiſſe, quia videlicet ſua tantùm curaverint non ovium: quemadmodum fures ſolent, qui non eò veniunt ad oves ut illis bene ſit, ſed ut ſibi proſpiciant, oves furentur, mactent, vel etiam prodigant, nihil penſi habentes quid ovibus fiat, dummodo deſideria ſua expleant. Sui verò adventûs alium eſſe finem pronunciat, nempe *ut vitam habeant*, quotquot videlicet me pro doctore & paſtore ſuo receperit, & in meam caulam diſcipuli mei facti introiverint. Non contentus autem ſimpliciter vitæ promiſſione addit, *& abundè habeant* id eſt vitam cum rerum copia abundantem, omnifaria felicitate circumfluentem. Alludit ad oves & paſcua proprie dicta. Habent enim aliquando oves paſcua commoda quidem, ut in iis paſci poſſint, non tamen ejus ſint ubertatis ut pingueſcant & ſint bene habitæ. Poſſis autem id & ad vitam ſpiritualem referre in hoc ſeculo, quatenus qui Chriſto adhæreſcunt habent ejuſmodi animarum ſuarum cibos qui non ad ſatietatem tantùm ſufficiant, ſed etiam ad voluptatem & delicias ſpirituales. Sed veriſimilius eſt

Chri-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Chriſtum ad vitam illam ſempiternam divinis illis deliciis circumfluentem reſpexiſſe.

Verſ. 11. *Ego ſum paſtor.* In eadem ſimilitudine perſiſtens, metaphora paulò commodiore utitur, dum ſe paſtorem vocat, eumque *bonum*, ut ſe furibus paſtoris ſibi nomen vendicantibus opponat: denique *illum*, videlicet præcipuum, & olim à Deo hominibus promiſſum. Alludit ad dicta de ſe prophetarum, præcipue Ezechielis, qui cap. 34. 23 promittit paſtorem ſervum Dei Davidem. Talem autem ſe eſſe probat novo rurſus boni paſtoris requiſito, quod eſt ſi ſuperioribus accenſeatur octavum, cùm ait, *bonus paſtor animam ſuam ponit.* Quæ verba dupliciter accipi poſſunt, vel ut tantùm reſpiciant ad ipſum Chriſtum, & ex effectu aliquem eſſe bonum paſtorem arguant, non tamen omnem paſtorem eſſe talem: vel ut generalis iſta ſit pronunciatio, & ſit generalis boni paſtoris nota, hoc ſenſu, omnis paſtor bonus vitam ſuam propter oves in diſcrimen adducere non dubitat, & ſe in apertiſſimum periculum conjicere, ne oves ſuæ pereant. Syllogiſmus integer talis eſt: Quicunque animam ponit pro ovibus, ille eſt bonus paſtor. Ego animam pono pro ovibus. Ergo. Concluſio unà cum propoſitione continetur hoc verſiculo. Aſſumtio ſubſequetur demum verſ. 15.

Verſ. 12. *Mercenarius autem*, Propoſitionem, ſeu id eſſe requiſitum boni paſtoris ut ponat animam pro ovibus, oſtendit à contrario, exemplo videlicet mercenarii. Deſcribit autem idem ſubjectum tribus modis. Primò cum *mercenarium* vocat, deinde *qui non eſt paſtor* tertiò *cujus non ſunt propriæ oves*, ut rem de qua loquitur tanto melius explicet.

Videt lupum venientem pro cùm videt, ut Jacob. 1. 11. & albi non ſemel.

Verſ. 13. *Mercenarius autem fugit.* Id eſt, etiamſi videt ita futurum ut oves à lupo lanientur & diſſipentur, nihilominus fugit. Rationem ſuperioris dicti ſubjungit, *quia mercenarius eſt*, propter id ipſum quia mercede conductus eſt. *Et non eſt illi cura ovium*, parum penſi habet quicquid fiat ovibus, mavultque ſibi ipſi conſulere, quàm ſe in diſcrimen conjicere: quaſi dicat; Nec mirum ita mercenarium facere. Cùm enim non amore ovium illectus ad paſcendum illas acceſſerit, ſed ſpe mercedis, ſeipſum in diſcrimen conjiciendo, perderet id quod unice quærebat.

Verſ. 14. *Ego ſum paſtor ille bonus.* Propoſitionem ℣. 11. expreſſam repetit: quia poſitâ tantum majore ſyllogiſmi quo eam probare volebat illius illuſtratione longius provectus erat. Hic verò ſubjungit aſſumtionem, ſed ita ut ex priori ſermone aſſumat aliquid, oſtendens requiſitum illud paſtoris quod verſ. 4 & 5 expreſſerat, ſibi competere. Eſt autem iſtud, *Et agnoſco meas, & agnoſcor à meis.* Id eſt nam & ego oves meas amo ac diligo, & illæ viciſſim me amant, allubeſcitque illis vox mea ſimulac illam audiverint. *Et* poſitum pro *nam. Agnoſcendi* autem vox non nudam & ſimplicem cognitionem ſignificat, ſed quam ſequatur affectus animi, approbationem videlicet & dilectionem. Ut patet non ſolum ex protaſi priori ſermone quoad oves expreſſa, ſed & ex addita comparatione qua hunc ſermonem illuſtrat, cùm ait, *Prout me novit pater*, ubi de arctiſſimo inter patrem & filium charitatis vinculo ſermonem eſſe, rectè anotavit Beza. Senſus eſt, quaſi dicat; Ita ego illas favore meo complector, ut me pater, & me illæ ita diligunt ut ego patrem.

Verſ. 15. *Et ego animam.* Aſſumtio, cujus propoſitio erat verſ. 11. expreſſa. Porrò in hac aſſumtione majus aliquid latet quàm in propoſitione. Ita enim paſtor animam ponere ſolet pro ovibus, ut in diſcrimen tantùm ſe propter illas conjiciat, incertus an ſibi ſit tum moriendum, vix fortè facturus ſi id futurum certò ſciret, & fortè periculum fugiturus, oviumque perniciem ſuæ antepoſiturus, ſi ſibi omnino eſſe moriendum ſciret, ut qui videret, morte ſua minime ſe ovibus conſulturum, ſed ſe ſimul cum illis perditurum. Chriſtus autem ita animam poſuit pro ovibus, ut licet ſciret ſibi omnino mortem eſſe ſubeundam, non tantùm in diſcrimen apertum ſe conjecerit, ſed id etiam egerit, ut vitam omnino amitteret. Id autem fecit pro ovibus, quia hac ratione & fœdus Dei quod cum iis id eſt hominibus probis ac fidelibus ſanxit, & jus ſalutis æternæ conſequendæ acquiſivit: ut alia taceam, quæ mortem ejus ſint conſequuta.

Verſ. 16. *Alias etiam oves habeo.* Poſtquam ſe illum verum & olim promiſſum paſtorem eſſe docuit, nunc oſtendit quàm latè pateat hoc ipſius munus, etiamſi fortè tunc id minus eſt intellectum. Quaſi dicat; Nec tantum Judæorum & qui ſunt ſecundùm carnem ex Abrahamo prognati ſum paſtor, ſed gentium etiam, quæ vobis ad Deum pertinere non videntur. Earum etiam æque ac veſter, ſum doctor ac ſervator.

Quæ non ſunt ex hac caula. Id eſt, quæ non ſunt ex veſtra congregatione. *Caulæ* vocem hic aliter ſumit quàm ſuperius, pro repub. videlicet & communione aliqua reſpectu religionis conſiderata: ibi autem caulam ſumit pro Eccleſia, ut non eſſe in caula ſignificaverit ibi non eſſe ex numero diſcipulorum Chriſti. Rempublicam videlicet Judæorum & rempublicam gentium, reſpectu religionis eorum conſiderat tanquam duas caulas, ex quibus ipſe ſibi oves ſegregaturus, & in unionem fidei adducturus, facturus eſſet unam caulam.

Illas quoque oportet me adducere, ad me videlicet & caulam meam. Utrumque enim Chriſto faciendum erat in gentibus; docendæ erant fidem in Chriſtum, & Eccleſiæ ejus inſerendæ, ac cum Eccleſia ex circumciſione conflata uniendæ.

Et vocem meam audient. Hoc dupliciter explanari poteſt, vel ita ut *&* idem ſignificet quod *ut*, id eſt curandum eſt mihi ut illas adducam, & quidem ita ut vocem meam audiant; vel ſimpliciter & revera audient: ſive illas opponat Judæis, quaſi dicat, & non erunt ita refractariæ ut vos eſtis, ſed ſtatim me ſequentur, ſive tantum comparet cum illis, pro & audient me non ſecus atque vos.

Fietque unum ovile. Id eſt, ex ambobus populis evadet una reſpublica ſacra, quemadmodum eſt unus paſtor: vel & unus Paſtor illis quoque præerit, non illis alius & vobis alius, quemadmodum nunc videntur ſeparatos habere paſtores, hic unus utrumque populum reget.

Verſ. 17. *Propterea pater me diligit.* Hoc & ſequenti verſiculo tacitis adverſariorum cogitationibus occurrit. Primò enim poterant dicere, hoc quod ille pro nota ſui paſtoratus poneret temere ab ipſo fieri, ideoque non poſſe eam vim habere quam ille diceret. Removet igitur à ſe & iſto facto temeritatem, quia ſit ſibi id optime ceſſurum, & amorem patris propterea ſit conſequuturus, & hoc quidem prius. Quaſi dicat; Quod quidem factum ſugillari à vobis minime debet, adeò enim iſtius mihi ratio conſtat, ut propter hoc ipſum quia videt Pater me promto & alacri animo ad id accingi, me diligat, & ubi reipſa mortuus fuero, dilecturus ſit magis. Quod oſtendit ab eventu, *ut eam rurſus aſſumam.* Sum enim animam poſiturus ita ut eam ſim beneficio patris iterum recepturus: quod quidem luculentiſſimum erit amoris in me paterni documentum. Ubi ſimul tacitè occurrit alteri cogitationi. Nam poterant dicere; quò iſtum amorem paternum jactaret? cùm mors ſit finis, & ſibi moriendum adeoque pereundum videret. Oſtendit igitur maxime ſibi id profuturum, quia Patris potentiâ ſit revicturus. Id quod etiam explicat verſiculo ſequente.

Verſ. 18. *Nemo tollit eam à me.* Tertiò poterant dicere, Non poſſe illum promtitudinem hic ſuam jactare, quaſi ſponte ſe morti offerret, quam ob potentiam hoſtium quibus eſſet omnino impar nulla ratione effugere poſſet. Et hoc removet Dominus, ac dicit, *Nemo tollit eam à me*, id eſt, nemo hominum tantarum eſt virium & potentiæ ut animam meam extorquere poſſit à me invito. Quare non poteſtis id mihi objicere, quaſi invitus id ſubeam ad quod omnino neceſſitate cogar. *Nemo* inquam hominum, ut non excludatur voluntas Dei Patris. Quanquam etiam is ita

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

eam in arbitrio filii poſuerat, ut non videretur vim facturus fuiſſe ſi filius id facere noluiſſet, certe nullam adhibuit.

Sed ego pono eam à meipſo, id eſt, ſed ego ſponte, volens, lubens, promte eam pono.

Poteſtatem habeo. Effectum quem ſupra attigerat repetit iterum. Quia ut diximus poterat aliquis dicere, ſit ita ſanè ut dicis, tu tamen miſer es, quomodo enim emerges? Id etiam Chriſtus in ſua poteſtate eſſe dicit, quemadmodum in ſua ſit poteſtate illam ponere. Quaſi dicat; Quemadmodum autem nemo me invito vitam mihi eripere poteſt, ita nemo quominus eam recipiam impedire poterit. Indicat id etiam in ſua eſſe poteſtate ſitum: quanquam diverſa ratione. Eſtque in voce *poteſtatis* quædam antanaclaſis: in priori enim membro ſignificatur eâ facultas & jus cum actione quadam ejus cui dicitur ineſſe conjunctum, hîc verò jus tantùm ipſum ſine ulla ipſius actione, quandoquidem à Patre animam ſuam erat recepturus. Licèt autem totum id in manu patris erat poſitum, quia tamen ipſe Chriſtus erat in cauſa ut id omnino fieret, obligatus enim erat hoc facto pater, ideo ita dicere potuit: quia ibi etiam cum animam ſuam poneret, utut actionem ipſe ſuam adjungeret, ad id potiſſimùm reſpexiſſet quia non hoſtes ſui ſed ipſe eſſet in cauſa quòd mortem ejuſmodi ſubiret. Ita jus adoptionis noſtræ voce poteſtatis Joh. 1. ℣. 12 appellatur.

Hoc mandatum accepi. Quaſi dicat; Hoc ego præceptum habeo à Patre mihi datum ut animam ponam, ſed ſub ea ſpe ut eam iterum recipiam. Sub mandati voce & promiſſio comprehenditur: fuit enim iſtud mandatum conditionatum, id eſt promiſſionem ſibi habebat adjunctam, ſi impleretur. Temeritatem à ſe removet, & veriſimilitudinem eorum quæ ſuperius dixerat oſtendit. Quia enim mandatum id ipſi erat à patre ut moreretur, non igitur temerè ſe in mortis anguſtias conjecit: quia verò moriendo mandatum Patris implevit, & quidem animo promto atque alacri, conſentaneum eſt eum à Patre amari: quia denique ſub ſpe recuperandæ vitæ id erat ipſi injunctum ut mortem oppeteret, certum erat non male id ipſi ceſſurum.

Verſ. 19. *Diſſenſio igitur iterum.* Eventus ſuperioris ſermonis, varia Judæorum de illo judicia, aliorum quidem recta, aliorum verò mala & præpoſtera.

Verſ. 20. *Dicebant autem multi.* Judicium præpoſterum, cum convicio junctum, continens etiam dehortationem ab eo audiendo.

Verſ. 21. *Alii dicebant, Hæc verba.* Judicium rectum ſumptum ab adjuncto ſermonis Chriſti, & comprobatum à recenti facto Chriſti. *Num dæmonium poteſt*, ſcilicet verè, & ita ne ſubſit fraus & colluſio ulla.

Verſ. 22. *Facta ſunt autem.* Altera pars capitis, in qua aliud alterius temporis colloquium Chriſti cum ſuis adverſariis deſcribit, eventus etiam ipſius ut ſuperioris mentionem faciens. Colloquium autem iſtud deſcripturus, exprimit accuratiſſime tum tempus quo, tum locum in quo illud fuit habitum. Quod facit tum propter hiſtoriæ rationem, tum ut doceat colloquium iſtud in magna hominum luce & celebritate fuiſſe inſtitutum, & facile potuiſſe ad notitiam complurium pervenire. Ac ut temporis ita etiam loci meminit, tam remotioris quàm propioris. Tempus remotius eſt, quòd id factum erat feſto Encæniorum quod fuiſſe à Juda Macchabæo inſtitutum propter repurgationem templi, factæ poſt ejectum Jeroſolymis Antiochi præſidium, docent interpretes: quod etiam ab alia circumſtantia deſcribit, cùm ait, *& hyems erat.* Inſtitutum enim hoc feſtum erat menſe Caſleu, qui in noſtrum Decembrem maxima ex parte incidit. Locus remotior *Jeroſolymis* in urbe quæ fuit totius Judææ caput. Unde patet feſtum Encæniorum non oppidatim fuiſſe cebratum, ſed ad illud celebrandum confluere ſolitos ex aliis regionibus in ipſam urbem metropolitanam.

Verſ. 23. *Et ambulabat Jeſus.* Tempus & locus propior. Locus quidem porticus dicta Solomonis: tempus verò cùm in illa Chriſtus deambularet. Quæri hic à quibuſdam ſolet, cur Dominus tempore præſertim hyberno ibi deambularet? Quæ quæſtio futilis licèt ſit, dici tamen poteſt, Dominum ideo ibi deambulaſſe, quia ibi tunc maxima fuiſſet hominum frequentia, ut occaſionem aliquam illic de via ſalutis docendi haberet. Illud majoris videtur momenti, cur porticus illa Solomonis dicta, cùm ſciamus templum quod à Solomone exſtructum erat funditus fuiſſe deletum, & aliud in ejus locum fuiſſe exſtructum. Videtur autem porticus iſta ita dicta ad diſcrimen aliarum: complures enim proculdubio fuerunt. Et Maldonatus quidem putat porticum iſtam ita nominatam ideo, quia Rex Solomon olim poſt conſtructum & abſolutum impenſis populi templum, illam propriis impenſis parte montis complanata exſtruxerat, quæ fortè templo deſtructo vel eadem manſerat, vel alia in ejus locum exſtructa nomen vetus ad diſcrimen aliarum retinebat. Niſi quis malit porticum iſtam ita dictam, ad diſcrimen porticus ab Herode exſtructæ, qui novam inſuper porticum veteribus addiderat.

Verſ. 24. *Cinxerunt igitur eum Judæi.* Id eſt cum igitur eum in tanta hominum luce inambulantem viderent, quaſi occaſionem illius illaqueandi nacti circumſteterunt eum, dicentes, *Quouſque animam noſtram ſuſpendis?* Id eſt, quamdiu nos anxios & ancipites tenes, nec nobis aperte num tu ſis Chriſtus indicas? Quod ſuſpicamur nos quidem, ſed tamen nihil à te diſerti hac in re audientes, non audemus plene decernere, ne aberremus à vero. Volumus igitur à te audire apertè. Cæterum utut verba aliud præſe ferant, videntur anſam illius ad populum vel etiam ſeniores accuſandi quæſiviſſe. Legimus enim ſuperius decretum jam inter eos fuiſſe, ut ſynagogâ ejiceretur ſi quis confeſſus fuiſſet eum eſſe Chriſtum: quanto gravius futurum erat ſi id ipſe de ſe aſſeruiſſet? Ut igitur hanc vocem ex ipſo eliciant, rati tempus & locum idoneum ſe reperiſſe, in loco iſto celeberrimo circumfunduntur ipſi, quò & ipſe ob tantam hominum frequentiam citius id de quo quærebatur diceret, & illi teſtes haberent plures quibus ipſum coram judicio poſtea convincerent, ſi, quod credebant, apertam reſponſionem minime ſubterfugiſſet, ſed directe & ſimpliciter ſe Chriſtum eſſe dixiſſet.

Verſ. 25. *Reſpondit eis Jeſus.* Prævidens quo animo ipſum acceſſiſſent, & quid intus coxiſſent, ita reſponſionem ſuam moderatur, ut non uſurpet quidem iſta ipſa verba, Ego ſum Chriſtus, quod illi futurum crediderant, quæ in calumniam facilius trahere poterant; ita tamen aperte loquitur ut quid ſibi vellet facile animadvertere poſſent: ſimulque objicit illis tacite hypocriſin, quòd aliud intra ſe premant, aliud linguâ promant.

Dixi vobis. Quaſi dicat; Cur id me nunc quaſi rem antehac à me non auditam exquiritis? Jam pridem vobis, & quidem non ſemel ea dixi, ex quibus ſatis intelligere poteratis quid vobis eſſet de me ſentiendum, nec tamen creditis. Apparet igitur aliam ſubeſſe hujus interrogationis veſtræ cauſam, & non hanc quam nunc prætenditis. Loco autem verborum, Ego ſum Chriſtus, ſubjungit argumentum longe maximum, & contra quod ne hiſcere quidem fas ſit, quod doceat illum eſſe Chriſtum.

Opera quæ ego facio. Quaſi dicat; Quin etiamſi ego taceam, habetis tamen documentum invictæ authoritatis, & ejuſmodi quod invictis ac reluctantibus aſſenſum exprimere poſſit. Videte *opera* id eſt miracula *quæ ego facio, in nomine Patris mei*, id eſt, mandato ac juſſu Patris, & poteſtate viribuſque ab illo datis. Omnia enim vocibus *in nomine* comprehendi debent quæ Pater fecit ut miracula per Chriſtum fierent. Unde ſuprà cap. 5. ℣. 36 dicit, *Opera quæ dedit mihi Pater ut ea perficerem.*

Hæc teſtantur de me. Hæc ſatis loquuntur & clamitant quid de me ſit ſtatuendum, me videlicet eſſe

Chri-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Chriſtum. Nam talia nemo ante me fecit. Miracula videlicet Jeſu non tantum veram eſſe ejus doctrinam arguebant, ſed ipſum etiam eſſe Chriſtum clariſſime oſtendebant. Unde ſupra vidimus à turba dici, *Chriſtus cùm venerit, num ſigna plura edet iis quæ hic edidit?* Et ipſe Dominus dixit, *Niſi opera feciſſem in eis quæ nullus alius fecit*, &c.

Et non creditis, id eſt, nec tamen creditis. (Enunciatio diſcretiva.) Unde apparet aliam eſſe cauſam hujus nunc à vobis motæ quæſtionis.

Verſ. 26. *Sed vos non creditis*. Quaſi dicat; Non igitur in me quaſi id non dixerim vobis eſt cauſa infidelitatis veſtræ, ſed in vobis ipſis. Quod deinceps comprobat, ut ſimul oſtendat quanto bono ſe privent cùm in ipſum credere nolunt: quo ipſo illos tacite ad incredulitatem deponendam & fidem in ſe collocandam hortatur. Cauſam incredulitatis eſſe in ipſis indicat his verbis, *Non enim eſtis ex ovibus meis*. Ovium nomine aliàs diſcipuli Chriſti intelliguntur; quod hic non fit: aliàs enim id pro cauſa poneret quod ad effectum pertinet, & pro conceſſo ſumeret quod erat probandum. Eſſe enim diſcipulum Chriſti, eſt credere: vel potiùs fides eſt cauſa cur aliquis ſit diſcipulus. Quare hoc loco vox *ovis* ſignificabit eum qui tantùm ſit aptus ad id ut ſit reipſa ovis, id eſt diſcipulus Chriſti, in quo videlicet inſint qualitates ſimiles qualitatibus quæ conſpiciuntur in ovibus proprie dictis, id eſt, qui ſit manſuetus, tractabilis, non contumax, neque ſuperbus. Senſus igitur hujus loci eſt, ut ideo dicat eos non credere quia non ſint animo probo: quaſi dicat; Non eſtis ex eo genere hominum qui ſunt apti ad meam doctrinam recipiendam, & quales Deus eſſe voluit eos qui doctrinam meam erant recepturi.

Sicut dixi vobis. In ſuperiore videlicet colloquio meo, quod antea mihi vobiſcum fuit.

Verſ. 27. *Oves meæ*. Comprobat illos non eſſe ex numero ovium, ab effectu, quia videlicet non audiant vocem ejus nec eum ſequantur. Cæterum major tantùm propoſitio hic ponitur; aſſumtio verò tanquam nota ſubintelligitur.

Audiunt vocem meam. Id eſt, non tantum aures arrigunt, & quid verbis meis velim capiunt, id enim etiam illi faciebant, & mentem verborum Chriſti aſſequebantur; ſed etiam animum ad mea verba inclinant, mea dicta approbant, & pro veris agnoſcunt, id quod iſti non faciebant.

Et ego eos agnoſco, vel de ſimplici cognitione id cape, quod nemo poſſit Chriſtum fallere qui præ ſe ferat animum viri boni, quod faciebant iſti: vel de cognitione quæ eſt cum affectu, pro approbatione videlicet & favore. Illud tamen videtur potius.

Et ſequuntur me, id eſt, mihi parent, patiuntur ſe à me regi, me imitantur, quo ego duco, ſive voce, ſive exemplo, patiuntur ſe duci. Effectus auditionis.

Verſ. 28. *Et ego vitam æternam do eis*. Hic quidem jus & ſpem ejus largiendo, olim verò reipſa illam conferendo. Ut vox *do* in generaliſſima ſignificatione accipiatur. Niſi quis malit præſens hic poſitum pro futuro. Exprimit fructum ex fide in ſe promanantem, ut doceat quanto bono ſe privent dum in ipſum credere nolunt: quo ſimul tacite ipſos, ut ante monuimus, ad improbitatem deponendam & fidem ſibi adhibendam hortatur.

Nec peribunt in æternum. Occurrit tacitæ cogitationi. Poterant enim illud in dubium vocare, videntes etiam eos mori qui in Chriſtum crederent. Occupat igitur Chriſtus & docet hos utut perire videantur, non tamen revera perire, & utut ad tempus morti ſuccumbant, non ſint tamen in æternum perituri.

Neque rapiet eas. Iterum novæ objectioni occurrit. Poterat enim aliquis cogitare: Tu igitur unicus tam felix es ut nulla ex tuis ovibus pereat: quis fando de paſtore ejuſmodi audivit? Quid ſi vim aliquis inferat, annon illas in exitium præcipare poterit? Etiam hoc fieri poſſe negat, quia nemo poſſit eas ex manu ſua eripere. Ego illas aſſeram, manu tuebor. Intellige autem non poſſe perire oves Chriſti, quamdiu ſunt tales, nempe oves, & propter vim aliunde illatam. Poſſunt enim perire à ſe, quatenus poſſunt degenerare in hædos. Habent enim libertatem arbitrii. Nec recte hinc concluditur non poſſe quenquam deſinere eſſe ovem: quia tantum hic ſermo eſt de vi externa, quæ aliunde poſſit inferri ei qui ſit ovis, non autem de eo quod reſpectu ejus qui ſit ovis natura fieri poſſit.

Verſ. 29. *Pater meus*. Hujus quod ultimo loco dixerat rationem addit, neminem videlicet ex manu ipſius oves erepturum. Quia inquit Pater una mecum tuetur oves meas, & ad eas tuendas vires ſuas confert. Unde ſi quis vellet oves ex manu mea eripere neceſſe eſſet eas eripere ex manu Patris. *Qui eas dedit mihi*, qui eas meæ fidei commiſit, & proinde vult eſſe ſalvas. At quis erit talis qui eripiat, cùm Pater meus ſit *omnibus major*, id eſt potentior: & nemo illum fallere poſſit, ut aſtu illas intercipiat. *Neque* id eſt ac proinde nemo poterit eas rapere.

Verſ. 30. *Ego & Pater unum*. Quia poterat aliquis dicere: Sit ſane Pater omnibus major: quid tum? quid id facit ad te? Maxime inquit facit: quia ut voluntate ita operatione conſpiramus. Quia quicquid ego volo vult Pater, & quicquid Pater operatur per me operatur.

Verſ. 31. *Suſtulerunt ergo rurſus lapides*. Eventus: quo aperitur animus illorum, & conſilium cur ita Dominum interrogaſſent. Ille quidem malevolus, hoc verò ſanguinarium. Licèt autem non ita ipſis ut arbitrati fuerant reſponderat, reperiunt nihilominus in quo genuinum infigant & necem Chriſto intentent. Dicit autem Euangeliſta *rurſum*, ut revocet in memoriam idem illos etiam ante attentaſſe, ut legimus cap. 8. ℣. 59.

Verſ. 32. *Reſpondit eis Jeſus*. Quaſi dicat; Cùm autem jam manus ad corripiendos lapides mitterent, & ſe ad ipſum lapidandum accingerent, alloquutus eſt eos, ut videlicet furioſum iſtum illorum impetum paululum retardaret, ſi qua ad ſanitatem mentis reduci & à propoſito iſto revocari poſſent. Id quod facit ſummam iſtius conſilii abſurditatem ipſis oſtendendo. Utitur autem ironia non indecenti. Nam pro eo quod dicendum erat; quid mali deſignavi unquam, aut quod meum ſcelus nominare poteſtis, ut illud iſto ſupplicio luere debeam? hoc quidem ſubticet & ſubintelligi vult, contrarium verò ejus exprimit, cùm ait *Multa opera demonſtravi*, id eſt exhibui *vobis*. Quaſi dicat: cùm nullius mihi facinoris mali conſcius ſim, nec vos quicquam ejuſmodi nominare poſſitis, ipſi enim teſtes mihi eſſe poteſtis quàm multis & magnis vos beneficiis affecerim; fortè ideo me lapidare vultis quia tam beneficus in vos fui. Velim igitur dicatis mihi, quodnam beneficium meum tantopere diſplicuit vobis ut illud lapidibus mihi rependere velitis? Nam ſi quid nunc vobis in ſermone meo durius viſum, beneficia mea impediiſſe vos debebant ne ſtatim opinionem de me blaſphemiæ conciperetis, & in me ita inſurgeretis. Unde jam videre poteſtis quàm temerario & cœco in me feramini impetu, quamque abſurde agere incipiatis. *Oſtendi* pro exhibui, Hebraiſmus, ut *oſtendiſti dura*, & *oſtende nobis bona*.

Ex patre pro à patre, ut cap. 8. ℣. 42, pro cauſa efficiente. Cæterum eo ipſo commendat opera ſua, dum non ſolùm illa divinitus fuiſſe profecta docet, ſed etiam ita comparata fuiſſe oſtendit, ut & in ſe eſſent eximia, & ſingula beneficium aliquod complecterentur.

Propter quod διὰ ποῖον. ποῖον id eſt quale pro τί quod.

Lapidatis id eſt lapidare vultis. Voluntas pro facto.

33. *Reſponderunt*. Declinant vim ſermonis Chriſti, & ſe verò non eſſe ita abſurdos docent, ut propter benefacta illum lapidare velint, ſed ipſum ſermone ſuo qui fuerit blaſphemus id omnino meruiſſe.

Quia tu homo cum ſis. Hæc eſt illa cauſa cur te lapidare volumus, blaſphemia videlicet tam horrenda tua. Homo tu es, & tamen facis te numen aliquod, divinum quid tibi arrogas, arrogas autem opinione & verbis. Dei nomen ſumſerunt ita ut in hominem ca-

dere non poteſt. Cum autem expreſſe Chriſtus non dixerit ſe Deum eſſe, colligunt id proculdubio ex eo quia Deum vocaverat patrem ſuum, & quidem ratione præ cæteris eximia, quia dixerit ſe cum illo unum eſſe. Ad utrumque igitur horum reſpexerunt, ad illud tamen potius, quia Chriſtus ad illud tantum reſpondit: quanquam hoc etiam in illo revera continetur, & ex illo neceſſariò fluit. Cæterum vocula περὶ ſumitur hic pro cauſa impulſiva, & reſpondet Hebraico *Al.*

Verſ. 34. *Reſpondit eis Jeſus.* Si ſummam reſponſionis hujus colligas, duo revera Dominis ipſis reſpondit. Argumentabantur illi ita: Qui ſe Deum facit cùm ſit homo ille blaſphemat. Tu homo cum ſis facis te Deum. Ergo blaſphemas. Negat Dominus utramque præmiſſarum. Et in majori quidem diutius moratur, ut oſtendat poſſe hominem vocari Deum, nec tamen blaſphemiæ crimen propterea impingi poſſe; ac proinde etiamſi dixiſſet ſe eſſe Deum, non tamen blaſphemaſſet. Oſtendit autem id argumentatione ducta à minori ad majus: quia nulli hominum titulus iſte competere poſſit atque ſibi. Quodſi cuipiam tamen tributus eſt, multo magis eum ſibi tribui poſſe. Tributum autem fuiſſe ab ipſo Deo judicibus & principibus populi, Scripturæ teſtimonio docet. Argumentatio Domini integra eſt talis. Si ſine blaſphemiæ nota poteſt homo Deus nominari, falſum eſt omnem qui ſe Deum vocat cùm ſit homo, blaſphemare. Atqui prius verum, ergo & poſterius. Minorem probat exemplo Judicum, ex teſtimonio legis. Ex quo deinde tacite argumentationem nectit ejuſmodi: Si Judices vocari potuerunt ſine blaſphemia dii, multò magis ego. Atqui verum prius. Ergo. Ratio connexi conſiſtit in eo, quia ſunt me longe inferiores. Sed Dominus rationem iſtam ita ponit ut eam ad aliam reſponſionis ſuæ partem accommodare videatur. Præcedit autem argumentationis Domini aſſumtio, ſeu antecedens, ipſius Scripturæ teſtimonio nixa, & quidem cum emphaſi, dum addit, *in lege veſtra*, id eſt quam vos tantopere jactatis, & qua vos niti dicitis.

Ego id eſt Deus ipſe, *dixi vos dii eſtis* id eſt, vos deorum nomine cenſeri debere, vel Deos eſſe ſtatui.

Verſ. 35. *Si illos dixit Deos.* Hoc & ſequenti verſiculo continetur connexum ſeu major propoſitio argumentationis Dominicæ: ſed ita elata ut aliud conſequens in locum illius ſupponat. Conciſa nimirum argumentatione iſta oſtendere voluit Dominus eandem rationem eſſe ob quam & id quod ipſi objiciebatur potuiſſet ſibi jure tribuere, & id quod revera tribuiſſet tribui ipſi legitime debere. Cæterum quia ut diximus & per ſe patet argumentatur hîc Dominus à minori ad majus, cenſent quidam verbis iſtis, *Me quem pater ſanctificavit*, &c. oppoſita eſſe verba illa, *ad quos ſermo Dei factus eſt*: Ut quemadmodum iſtis contineatur ratio cur Jeſus & Deus & filius Dei vocari poſſit, ita his cur illi vocati fuerint dii. Sed non apparet ratio conſequentiæ, aliquem propterea deum eſſe quia Deus illum ſit alloquutus. Neque liquet Deum illos peculiariter aliquando alloquutum eſſe, ex qua alloquutione cùm titulus iſte tum res illo comprehenſa in illos derivaretur. Satius igitur eſt iſta verba ita accipere, ut ſint tantum deſcriptio ſubjecti à Domino non nominati neque expreſſi, quod quale quantumque fuerit ipſis cogitandum relinquat. Quaſi dicat; Si igitur homines ejuſmodi quos tum Deus ipſe alloquutus eſt, dei titulum habere poſſunt, qui quales fuerint vos ipſi aliunde noſſe poteſtis, judices videlicet, cauſis tantum forenſibus dijudicandis deſtinati, & admodum limitata poteſtate circumſcripti, mihi denique minime comparandi; quanto magis ego quem pater, &c.

Et non poteſt ſolvi ſcriptura. Id eſt, & ratum ac firmum neceſſe eſt ſit quod ſcriptura ſacra aſſeruit, nec quicquam contra eam excipere poſſitis.

36. *Me quem Pater.* Conſequens connexi ſuperioris, in quo rationem ponens cur ſe Deum vocare poſſet, jure longe quàm illi quos ipſe Deus hoc titulo dignatus eſt meliori; docet nihilominus ſe alium titulum, & qui minus eſſet calumniæ obnoxius ſibi tribuiſſe, filii videlicet Dei. Qui enim dicit ſe filium Dei, eo ipſo ſtatuit ſe à Deo cujus eſt filius dependere eique id quod ipſe eſt acceptum referre, nec poſſunt illius verba in eum ſenſum trahi atque ſi numen ſe ejuſmodi conſtitueret, quod à ſe eſſet & nulli ſubordinaretur, quomodo poſſunt accipi verba ejus qui ſe Deum ſimpliciter vocet. Eaſdem autem cauſas ponit cur & deum ſe nominare potuerit, & filium Dei nominaverit, ſanctificationem videlicet & miſſionem ſui: argumento ut diximus ducto à minori ad majus. Cæterum *ſanctificatio* iſta vel ſolam ex aliorum numero electionem & muneri ſuo deſtinationem ſignificat. Aliquando enim ſanctificare tantum eſt aliquem muneri alicui deſtinare, ut Jerem. 1. ℣.5: qua ratione executio ſeu terminus iſtius ſanctificationis erit miſſio in mundum. Vel non tantum deſtinationem quæ animo fiat, ſed etiam præparationem ad illud munus: quod nempe illum donis ad munus illud obeundum neceſſariis impleverit: Spiritu videlicet conſilii, prudentiæ, roboris &c. Quod ſi in hac voce non continetur, contineri tamen erit neceſſe in tota phraſi ſanctificationis & miſſionis in mundum. Ut miſſio in mundum iſtud etiam denotet donis ipſum & authoritate ejuſmodi fuiſſe ditatum ut cum dignitate perſonam hanc ſuſtinere & legationem iſtam obire poſſet.

Filius Dei ſum. Dixit id quando Deum patrem ſuum vocavit, & quidem non ratione vulgari, ſed ſingulari quadam & præ cæteris eximia, quando ſe unum cum Patre eſſe dixit. Eſt igitur ut ex hoc loco patet Jeſus Dei filius propter ſummam Dei erga ipſum charitatem, quàm primò ipſum muneri tanto deſtinando declaravit, deinde donis ad illud ſuſtinendum cumulando comprobavit, tum propter ſimilitudinem cum Deo, & arctiſſimam unionem: quæ ſimilitudo in ſapientia, potentia, & authoritate, divinis cernitur: quæ tanta fuerunt ut propter illa Deo ſimilior quàm hominibus fuerit, imò ipſi æqualis fuiſſe dicatur.

Verſ. 37. *Si non facio.* Reſponſionem ſuam confirmat argumento ab operibus ſuis petito. Quaſi dicat; Atque his quæ jam aſſero non propter verba tantum mea credi volo, ſed ad facta & opera mea vos revoco: hæc preſſius intueamini & conſiderate. *Si non facio opera patris mei.* Id eſt, ſi in operibus meis nihil eſt cernere quod teſtetur me eſſe Dei filium, & Deum eſſe meum Patrem, adeoque ſi nihil facio ejuſmodi quod nonniſi à Deo, quem eſſe Patrem meum dico, patrari poteſt, *nolite credere mihi* quòd videlicet aſſerui me eſſe à Patre ſanctificatum & in mundum miſſum, adeoque Deum eſſe meum Patrem, & me cum illo eſſe unum.

Verſ. 38. *Sin verò facio.* Illuſtrat idem à contrario. Quaſi dicat; Quodſi opera mea talia ſunt quæ teſtantur me genuinum eſſe Dei filium; *etiamſi mihi non creditis*, id eſt, etiamſi vobis non viderer dignus cujus nudis verbis fidem adhiberetis, at *operibus meis credite* quæ videlicet dictis meis teſtimonium præbent locupletiſſimum. Loquutio impropria, ſed emphatica.

Ut cognoſcatis & credatis. Finem, cur, vel modum, quomodo, operibus ſuis credere debeant exprimit, ita nimirum ut ſciatis & credatis *Patrem in me eſſe & me in eo*, id eſt me eſſe ita Patri conjunctiſſimum, ut quicquid ſalutem hominum concernens facere velit nonniſi per me faciat, & viciſſim, quicquid ego facere velim ope ipſius adjutus faciam. Phraſeos iſtius eadem vis eſt idemque illa continetur quod ℣. 30. *Ego & pater unum ſumus.* Colligitur id ex cap. 17. Si conferantur inter ſe ℣. 11 cum ℣. 21, 12, 23.

Verſ. 39. *Rurſus ergo.* Eventus reſponſionis Chriſti. Furor quidem lapidationis ad vim reſponſionis Chriſti paulatim reſedit, non tamen malevolentia & animus cædis Chriſti penitus exemtus: ideo cum lapidare non ſuſtineant, comprehendere tentant, accuſaturi proculdubio, & rem ad cognitionem judicum vocaturi.

Sed

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Sed exivit ex manu eorum. Sive miraculoſe, ut ſæpe aliàs, ſive ſimpliciter cùm illi id conſilium coquerent, nec plane decreviſſent, Dominus mentem illorum videns, mature ſe illorum furori ſubduxit.

Verſ. 40. *Abiitque rurſus trans Jordanem.* In locum videlicet deſertum, ut ita hominum frequentiam vitaret, & ab omni periculo tutus eſſet. Qui locus etiam deſcribitur à circumſtantia quadam propter fructum commorationis in eo dominicæ *in eum locum ubi erat Johannes baptizans primùm.* In Bethabara videlicet. Nam poſtea baptizabat alibi, nempe circa Salim in Ænon. Ut teſtatur Euangeliſta cap. 3. ℣ſ. 23. *manſitque illic* per aliquod videlicet tempus, nec aliò ſe contulit, vitandi videlicet ut jam diximus periculi cauſa.

Verſ. 41. *Multi autem veniebant.* Exprimit quo fructu fuerit ibi verſatus, quem proculdubio pepererunt ſermones & facta Domini Jeroſolymitana. Nec enim credibile eſt illos tum ſponte & ſine iſtis præviis Dominum acceſſiſſe.

Et dicebant. Locus ipſe memoriam Johannis excitat in ipſis, ita ut ſimul ipſum pro propheta recipiant, et Chriſto fidem adhibeant. Cùm enim ſignum nullum edidiſſe Johannem aſſerunt, eo ipſo indicant id quod authoritatem Johannis elevare poterat; ſed cùm addunt, *quæcunque de iſto* (nempe Jeſu) *dixit, vera erant*, id eſt ut tum vera erant ita nunc ſunt, vel ea vera fuiſſe experimento cognoſcimus; eo ipſo rurſus authoritatem non ipſi tantum Johanni, ſed etiam Jeſu Chriſto ſtabiliunt. Indicatur ergo hic primò ipſos Johanni, poſtea ipſius de Chriſto teſtimonio crediſiſſe.

Verſ. 42. *Et crèdiderunt multi illic*, tum propter Johannis teſtimonium, tum propter ipſius facta videlicet.

CAP. XI.

HOc capite hiſtoria reſuſcitati Lazari prolixe narratur, tum quia inter magna Chriſti miracula maximum continebat miraculum, tum verò quia & in media hominum luce, loco videlicet celebri, & paulò ante feſtum Chriſtique mortem contigiſſet, & denique Judæis de Chriſto interficiendo decernendi anſam dediſſet. Partes ut in aliis hiſtoriis ejuſmodi aſſolet, ſunt tres: antecedentia miraculum, forma ejus, & conſequentia.

Verſ. 1. *Ægrotabat autem quidam.* Prima pars capitis hujus, extenditur ad verſ. 38. In qua propter pleniorem tam illuſtris miraculi notitiam complura quæ illud anteceſſerunt commemorantur. Nam primò perſona ipſa cui beneficium illo miraculo fuerat collatum deſcribitur: deinde indicatur occaſio ad illud præſtandum Domino oblata, quæ fuit nuncius de morbo ipſius: tertiò quomodo illa fuerit uſus. Hîc verò rurſus indicatur, primò quomodo nuncium iſtum acceperit; deinde quomodo ſe iteneri commiſerit; tertiò quid in itinere, denique quid in ipſo loco ad quem properabat dixerit. Hoc verò verſiculo fundamentum dicendis ſubſternitur, cùm ait: *Ægrotabat autem quidam*, illo videlicet tempore cùm ille trans Jordanem in deſerto ageret. Hujus ægroti non contentus nomen expreſſiſſe, cùm ait *nomine Lazarus*. deſcribit inſuper eum à patria & conſanguinitate. Illud eſt cùm ait, *à Bethania*, quòd videlicet inde oriundus eſſet, & ibi habitaret: qua ratione ſuprà etiam cap. 1. Philippus dicitur fuiſſe *à Bethſaida civitate Andreæ & Petri*; Hoc cùm addit *vico Mariæ & Marthæ ſororis ipſius*, id eſt quem incolebat Maria & Martha, quæ ſorores ipſius erant: quomodo etiam loco modò laudato Bethſaida dicitur civitas Andreæ & Petri. Conjectura enim aut potiùs commentum illorum qui ex his loquendi formulis colligebant imò & docebant Petrum & Andræam, ut de Maria ac Martha taceam, civitates quibus dominarentur habuiſſe, futilior eſt quàm ut refutationem aliquam mereatur. Cæterum ex hac Lazari deſcriptione patet ſorores ipſius longe fuiſſe diſcipulis totique Eccleſiæ ipſo Lazaro notiores: id autem propter inſignes proculdubio earum virtutes, ob quas meruerant à Chriſto præ cæteris amari. Et ſanè ex ipſa frequenti, quæ hoc etiam loco ſatis innuitur, apud eas manſione Chriſti, hoſpitalitas illarum colligi poteſt: cujus diſerte in Martha Lucas mentionem facit. Maria verò ea fuit quæ ob factum ſuum, cujus hic etiam Euangeliſta meminit hoc privilegium obtinuit à Domino, ut quocunque ſonus euangelii eodem etiam facti illius notitia perveniret. Jam quod à nonnullis quæri ſolet, utra illarum junior fuerit, & utrum ætatis an dignitatis hîc ordinem fuerit ſequutus Euangeliſta, minutius eſt quàm ut ei immorari deceat. Videtur autem Martha fuiſſe ſenior, ut quam Scriptura tanquam matremfamilias in domo ſua commemorat. Maria verò ob factum quod mox exprimetur dignitatis & eminentiæ cujuſdam gratiâ prius eſſe poſita. Alibi autem Martha Mariæ præponitur.

Verſ. 2. *Maria autem.* Quia plures erant ejuſdem nominis fœminæ inter diſcipulos celebres, ideo hanc notam per quam à cæteris diſcriminari poterat apponit, à facto, quod poſterius quidem evenit, ſed hic per occupationem quandam commemoratur. Vel ſimpliciter ſenſus eſt, Maria autem erat ea quæ etiam poſtea unxit Dominum, ut ſuo loco referam; ut non tam hîc per anticipationem dicatur, quàm ſimplicetur factum commemoretur, quod ut notiſſimum, & propter quod nomen iſtius fœminæ celeberrimum erat, facile de quanam hîc ſermo eſſet unumquemque docere poterat.

Verſ. 3. *Miſerunt ergo ſorores* nempe Martha & Maria. Narrat jam quæ fuerit occaſio ad beneficium Lazaro præſtandum oblata, & quomodo de illius morbo reſciverit Chriſtus: Ea autem erat nuncius ſororum ultro ad Dominum miſſus, cum brevi quidem legatione, ſed quæ petitionem in ſe tacitè contineret. Nam & honorifico titulo ipſum compellant, cùm dicunt *Domine*, & de morbo Lazari referentes, pro ipſius nomine his verbis uti malunt *ecce quem amas ægrotat*, quæ in ſe tacitam petitionem beneficii ipſi conferendi continent. Ut enim miſeriis & afflictionibus eorum quos amamus facilè afficimur, ita libenter eis ſi qua poſſumus opitulamur. Non exprimunt quid velint, ſed ſubintelligi volunt à Domino ut ſe conveniat, & inviſat, ut apparet ex ℣. 21 & 32. Et videtur peculiaris hæc Ethnicis fuiſſe fides ut crederent Dominum etiam abſentem miracula patrare poſſe. Unde etiam ipſe in Iſraële fidem ſe ejuſmodi non inveniſſe dicit. Cæterum relativum πρὸς ἀυτὸν *ad eum* reſpicit antecedens remotius & in ſuperiori capite nominatum nempe Jeſum.

Verſ. 4. *Jeſus autem hoc audito.* Ex antecedentibus tertium, nempe quomodo nuncium de morte Lazari acceperit, quidve illi reſponderit. Eſt autem reſponſio ita à Domino concepta, ut non exprimat quidem aperte quid ſit facturus, & conſoletur tantùm tum nuncium tum diſcipulos, non eſſe verendum ne moriatur, interim tamen innuat ſe in eo facturum quid ejuſmodi quod illuſtrando nomini ſuo plurimum faceret: unde colligere poterant inſigne aliquod ipſi beneficium præſtiturum, adeoque priſtinæ valetudini eum reſtituturum. Verùm id non intellexerunt diſcipuli, ut nec hoc, *morbus iſte non eſt ad mortem*: proculdubio enim putabant Chriſtum dicere illum omnino in illo morbo non moriturum; at Chriſtus de morte ſtabili loquebatur: quia enim intra breve tempus erat ab ipſo reſuſcitandus, non erat illa mors pro vera morte habenda. Unde etiam inferius diſcipulos alloquens verſ. 11, dormire ipſum dicit: quod verbum quià non intellexerant, mortis demum vocabulo verſ. 14 utitur. Quaſi dicat; Non eſt verendum ne ex hoc morbo in eam mortem incidat quæ ipſum ita ut alios quos occupavit apud ſe detineat.

Sed pro gloria Dei, id eſt, ſed ad gloriam Dei tendit. Vocula ὑπὲρ finem per accidens hic denotat. Neque enim credibile eſt, ideo per ſe & primario hunc morbum divinitus ipſi fuiſſe immiſſum: (etſi nihil abſurdi contineat) ſed id dicitur propter eventum, quia materiam ſuppeditaturus erat ad majeſtatem & potentiam Dei agnoſcendam: idque ea ratione, quia præ-

bitura

bitura erat occaſionem *ut glorificetur filius Dei*, poſtquam videlicet miraculum eo ex mortuis reſuſcitando edidiſſet. Inde enim occaſionem habituri erant homines, cùm Deum ipſum celebrandi, tum Jeſum eſſe à Deo agnoſcendi. Qualis autem illa glorificatio fuerit videtur explicare ipſe ℣. 42, *ut credant me à te miſſum eſſe*, in quem enim finem iſta dixerat in eum etiam proculdubio ipſum excitaverat.

Verſ. 5. *Diligebat autem.* Peculiari videlicet charitatis & dilectionis affectu (amabat enim alioqui omnes) propter inſignem proculdubio illorum pietatem. Adjicit enim hæc Euangeliſta propter ſequentia quæ ſcripturus eſt, ut cauſam videlicet adferat, cur licet non ſtatim, iverit eò tamen, & diſcipulos periculum timentes ad eundum perpulerit.

Verſ. 6. *Ut ergo audivit, tum quidem manſit.* Id eſt cùm nuncius, ille ad ipſum pervenit: quia videlicet conſtituerat inſigne aliquod miraculum edere, ideo ut majorem ejus patrandi occaſionem haberet, aliquamdiu in loco illo ſubſtitit. Manſiſſe autem dicitur *duos dies* proculdubio ut interea exſpiraret Lazarus, & ita ipſi ſubminiſtraretur occaſio excellentis miraculi perficiendi. Recte enim videtur colligere Maldonatus ex ℣. 17, tum demum ſe itineri accinxiſſe poſtquam ille exſpiraverat, exſpiraſſe verò eo ipſo die quo de morbo ipſius Domino eſt ſignificatum.

Verſ. 7. *Deinde poſtea* biduo videlicet elapſo, & poſtquam ex temporis ratione cognovit ſat jam commodam occaſionem eſſe perficiendi quod deſtinaverat. *dixit diſcipulis.* Quia propter metum Judæorum, qui ut ſuperiori capite habuimus Dominum comprehendere voluerant, Jeroſolymis aufugerat, atque adeò univerſa cis Jordanina regione ceſſerat, ideo eos alloquitur Dominus, ut animos eorum ad iter præparet, & cauſa profectionis addita extimulet. *Judæam* vocat regionem cis Jordaninam κατ᾽ ἐξοχὴν opponens illam trans Jordaninæ, cùm & illa alioqui Judææ nomine cenſeretur. Addit denique *rurſus* quia eam velut reliquerant, & diutius trans Jordanem fuerant commorati. Notabis autem ſimplex ἄγωμεν poni pro compoſito ὑπάγωμεν, ut etiam alibi.

Verſ. 8. *Dicunt ei diſcipuli.* Quia metuunt ſibi & Domino à Judæis, dehortantur Dominum à conſilio itineris, propoſito periculo, quod etiam exaggerant, ut fieri ſolet in metu, cùm dicunt *modò*, licet fere jam duo menſes ab illo tempore effluxiſſent.

Verſ. 9. *Reſpondit Jeſus.* Hic verſiculus eſt obſcurior, & varie explicatur à variis. Simpliciſſima explicatio eſt iſta quòd periculi magnitudinem prætendentibus diſcipulis, vanum eſſe iſtum metum oſtendat, quia mors ſua non ſit in hoſtium ſuorum poteſtate poſita, ſitque certum ac definitum ſuæ vitæ tempus, ante quod, utut hoſtes ſui connitantur, non ſit ſibi ne ſe interficiant metuendum. Sed quia protaſis tantùm ponitur, apodoſis autem reticetur, ideo Domini ſermo eſt ſubobſcurior. Explicari autem debet ita. Quemadmodum duodecim horæ ſunt diei, & non plures nec pauciores (habita puta ratione illarum regionum ubi dies in duodecim ſemper horas dividebatur, unde pro partium anni mutatione horæ illis erant longiores aut breviores); ita eſt certum ac definitum vitæ ac mortis meæ tempus, ante quod ego non moriar, & ultra quod non vivam. Et quemadmodum qui tempore diei ambulat non impingit (puta plerumque, nam ad id quod caſu fieri poſſit non attenditur hîc) ita nec mihi eſt metuendum ne occidar quamdiu durat tempus iſtud diei id eſt vitæ meæ: fieri enim non poteſt ut ante illud occidar: Ac proinde cum nondum exſpiraverit imò luceat adhuc mihi lux diei iſtius, non eſt quod mihi periculum aliquod obtendatis, aut vitæ meæ metuatis.

Verſ. 10. *Si quis autem ambulat nocte.* Illuſtrat rem à contrario. *Ambulare in nocte* hîc ſignificat ambulare eo tempore quo non eſt ei datum à Deo. *Quia lux non eſt in eo*, quia luce non utitur. Cùm enim quis videt lucem, videtur lux quaſi eſſe in eo, cùm ſit medium per quod viſus ſe exſerat.

Verſ. 11. *Hæc ait, & poſtea.* Poſtquam metum periculi depulit, admovet inſuper arietem amoris, quo animos illorum expugnet, & ſtudium Judæam petendi in illis excitet. Ita autem verba ſua temperat, ut non ſolùm doceat non minores ſibi quàm illis rationes eſſe illuc proficiſcendi, cùm ait, *Amicus noſter*, id eſt quem vos juxta mecum amatis, ideoque ei conſultum cupitis; ſed etiam omnem jactantiæ ſuſpicionem fugiat, cùm non dicit ſimpliciter mortuus eſt, ut poſtea neceſſitate cogente, quia non intelligebant, ſed *dormit*; quæ vox innuebat quidem illum in morte non manſurum, mortemque illius eſſe ſomno ſimillimam, (qua ratione etiam puellam ut ſupra diximus dormire dixit) ideoque ſubjunxit *ſed proficiſcor ut à ſomno excitem eum*; non tamen glorioſæ captationem inſinuat, ſicut gloriari videretur ſi dixiſſet apertè, mortuus eſt, ſed volo eò ire ut ipſum à mortuis excitem.

Verſ. 12. *Dixerunt ergo.* Non intelligentes ſermonem Domini, quod ille iis permovendis ad iter corripiendum protulerat, id illi arripiunt pro ſe, ut Dominum ab itinere dehortentur: quaſi dicant; Non eſt igitur neceſſe ut illuc eas, bonum enim iſtud eſt ſignum ſanitatis futuræ. *Servabitur* id eſt, convaleſcet, non morietur.

Verſ. 13. *Hoc autem dixerat Jeſus.* Ne quis putaret Chriſtum etiam verba ſua in eo ſenſu protuliſſe quo diſcipuli acceperant, atque ita crederet ignoraſſe ipſum quid Lazaro factum eſſet, ideo interjicit verba ſua, ut lectori hunc errorem eximeret, quibus verum verborum Chriſti ſenſum aperit: quo etiam ipſo affert cauſam cur apertius poſtea idem Chriſtus diſcipulis dixerit. *Dormitio ſomni* eſt genitivus ſpeciei.

Verſ. 14. *Tunc ergo.* Quaſi dicat; Videns igitur illos verba ſua non intellexiſſe, *dixit eis Jeſus apertè.* Inſinuat cauſam cur apertius eadem quæ ante dixerat repeteret. Non addit autem aperte quidquam de reſuſcitatione, ob eandem cauſam ob quam impropriis antè verbis fuerat uſus, ne videlicet gloriari videretur: inſinuat tantùm id ipſum verſiculo ſequente.

Verſ. 15. *Et gaudeo propter vos.* Verſiculus iſte dupliciter exponi poteſt. Vel ita, & gaudeo propter vos quòd non fuerim ibi, ut credatis, id eſt quia inde eventurum eſt ut vos conſpecta ipſius reſuſcitatione, credatis me eſſe à Deo, ad quam fidem tam potenti documento vobis inferendam non eſſet tam luculenta occaſio, ſi ægrotanti adfuiſſem: non enim ipſum mori paſſus eſſem. Vel ita, & gaudeo propter vos, rem ſcilicet ita cecidiſſe, ut credatis quia illic non fuerim, ut videlicet ex eo ipſo quòd non fuerim ibi vos credendi occaſionem arripiatis. Sed ille ſenſus eſt ſimplicior.

Verſ. 16. *Dixit ergo.* Id eſt, cùm jam videret non poſſe hoc iter diſſuaderi Thomas, alloquitur condiſcipulos, *Eamus & nos*: quaſi dicat; Proficiſcitur ille ad certam mortem, ſed quid faciamus, quando illi ita ſententia ſedit animo, ſubeamus & nos periculum cum eo. Non enim eſt nobis deſerendus magiſter. Verba *cum eo* refero ad Chriſtum, non verò ad Lazarum, ut recte multis probavit Maldonatus, & ante illum obſervarunt etiam alii. Cæterum vox *Didymus* quæ idem quod etiam vox *Thomæ* ſonat, nempe gemellum, familiæ potiùs videtur nomen, aut etiam cognomen aliquod iſtius Apoſtoli fuiſſe, non autem quod revera fuerit ortu gemellus, ſi ita loqui licet.

Verſ. 17. *Venit ergo* ſcilicet eò quò contendebat. Breviter indicat iter Dominum abſolviſſe, cùm non addiderit illud ingreſſum eſſe, ſed tantùm expreſſerit quomodo ſe ad illud accingeret.

Et invenit eum ſcilicet Lazarum. Relativum ad remotius antecedens ſpectans.

Quartum jam diem. Si numeres ab illo tempore quo nuncius ad Chriſtum de illius morbo pervenit: quo die ſi (ut ante diximus) eſt mortuus, & Chriſtus altero die poſtquam itineri ſe commiſit ad illum locum pervenit, eveniet illud tempus quod hic ab Euangeliſta exprimitur.

In monumento habere id eſt jacere. Habere in aliqua re, pro verſari in illa, Hebraiſmus, ut ſuprà cap. 5 ℣. 5, *triginta & octo annos habens in infirmitate*, pro tot annis ægrotans, & cum illo morbo conflictans.

Verſ.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Verſ. 18. *Erat autem Bethania.* Interſerit id Euangeliſta propter ſequentia, ut cauſam reddat cur frequentes ibi adfuerint Jeroſolymitani, quos hîc κατ' ἐξοχὴν Judęos vocat. *Fere ſtadiis quindecim*, id eſt non plenis milliaribus Italicis duobus. Nam octo ſtadia conficiunt unum milliare Italicum, ut notum eſt.

Verſ. 19. *Multique ex Judæis*, nempe Jeroſolymitanis, ut jam monuimus, & ex verſiculo antecedente patet: ſive cognatis, ſive aliàs notis & familiaritate aliqua conjunctis. Hoc verò ipſum additur ad miraculi iſtius amplitudinem & certitudinem exaggerandam. Teſtes enim iſti omnes, ut poſtea videbimus, & quidem oculati tanti miraculi fuerunt.

Ut conſolarentur. Ut fere fieri ſolet in luctibus ejuſmodi. Apparet autem, ut etiam initio monuimus, ſatis notas Judæis, imò nobiles & in re lautiori mulieres iſtas fuiſſe: nec enim verſimile ſi pauperiores eſſent, tam multos ad illas conſolandas advolaturos fuiſſe. Cæterum notandus eſt hic Græciſmus πρὸς τὰς περὶ μάρθαν καὶ μαρίαν, pro ad Martham & Mariam, ut declaratur verſ. 31. & 45. Similem Græciſmum habes Act. 13. verſ. 13, & cap. 21. verſ. 8. Apud profanos autem ſcriptores eſt uſitatior.

Verſ. 20. *Martha ergo ut audivit.* Apparet illam ut matrem familias aliquid procurantem domo eſſe egreſſam. Opponitur enim *Maria ſedens* puta intus cum Judæis qui eas conſolatum venerant. Unde prius quàm illa reſcire de adventu Domini potuit, vel quia ipſe de ſuo adventu ſignificaverit, nunciumque præmiſerit, vel quacunque tandem alia ratione. Simulac igitur *venire* Dominum, id eſt appropinquare ad vicum illum (neque enim ipſum adhuc fuerat ingreſſus) audivit, *occurrit ei*, Mariâ non præmonitâ, vel quia tam inopinato Domini adventu commota præripere gaudium ipſa volebat, ſeparatim exquirens à Domino ſi quid adhuc ſpei ſupereſſet de fratre: vel quia Judæi circumſidebant illam, quos iratiores eſſe Domino ſciebat, & neceſſe erat tumultum aliquem excitare, ſi ſimulac audiverat Dominum appropinquare in ædes irruens Mariæ idem ſignificaſſet: Unde etiam poſtea nonniſi ſecretò & in aurem id ei aperit. Illud tamen eſt veriſimilius.

Verſ. 21. *Dixit ergo Martha Jeſu.* In ipſa ſtatim ſalutatione pandit ſuam querimoniam, ut fere fieri ſolet in magnis luctibus, quando ſalutamur ab iis qui nobis optime cupiunt, & quos potuiſſe nobis eſſe auxilio novimus. Accuſat autem non tam Dominum quòd non venerit, (ſi enim ut jam poſuimus illo die quo nuncius ad eum pervenit eſt mortuus, conjicere facile poterat Dominum omnino venire non potuiſſe, adeoque eſſe extra culpam) quàm ſuam infelicitatem, quòd Dominus fratri ægrotanti non adfuerit. Quaſi dicat; ô quàm male factum, quamque nos infelices, quòd tum non adfueris nobis quando nobis tuâ præſentiâ maxime fuerat opus! nec enim ad has incitas fuiſſemus redacti. Verba fidei, ſed oppidò quàm infirmæ ac debilis. Nondum videlicet pernoverat ſatis Domini cùm potentiam, per quam abſens etiam præſtare quicquid vellet poterat, tum etiam ſapientiam, per quam longiſſime etiam diſſitus quid aliquo ſuorum fuerit pernoſſe poterat: alias enim nunquam ita dixiſſet. Ethnicorum videlicet illa & non Judæorum fides erat, tantam Domino potentiam tribuere.

Verſ. 22. *Sed & nunc.* Querimoniam correctione quadam mitigat, oſtendens nondum tamen ſe plane deſperaſſe ut ut res ita ceciderit, ſimulque tacitam petitionem includit. Quaſi dicat; Verumtamen licet res eò devenerit, ut plane de fratre meo actum nec locus miraculo ullus ſupereſſe videatur; ſcio ego nihilominus tanta te apud Deum pollere gratiâ, ut quicquid ab eo petieris impetraturus ſis. Quo ipſo tacite petit, ſed verba petitionis reticet, & tale quid ipſi Domino cogitandum relinquit, ac ſi dixiſſet; Quare peto amorem illum tuum quo fratrem noſtrum proſequebaris, & nos adhuc proſequeris, ea ratione nobis demonſtra.

Verſ. 23. *Dicit ei Jeſus.* Quia nondum deſperaverat plane, & fidem aliquam conceperat Martha, ideo Chriſtus etiam ſpem aliquam ipſi facit, ſed oppidò quàm tenuem. Ita enim verba concipit, ut cùm neque tempus neque authorem reſuſcitationis quam promittit exprimat, aliò quàm quo Martha volebat trahi poſſint. Quod cùm propter modeſtiam facit, tum verò ut fidem ejus tanto magis exploret, ut ſequentia clarius docebunt.

Verſ. 24. *Dicit ei Martha.* Reſponſio iſta Marthæ indicat ſpem quidem aliquam ex Chriſti verbis concepiſſe, quia tamen aliò trahi poterant quàm quo illa volebat, ſenſum illum verborum præ ſe fert, ut tanto citiùs clarius reſponſum Chriſti pro ſua parte eliciat. Quaſi dicat; Illud quidem ego Domine dudum ſcio, illum die ultimo reſurrecturum; ſed ego quiddam aliud volebam à te audire, & ſcire an non nunc etiam reſurgere poſſit.

Verſ. 25. *Dixit ei Jeſus.* Hîc jam ſignificat ſe illum omnino mox reſuſcitaturum, nec opus eſſe exſpectare illum ultimum diem: interim tamen reſponſionem ita concipit, ut verba ad illam longe pòſt futuram reſurrectionem reſpiciant. Quod facit fidem Marthæ exploraturus, & reſurrectionis hujus fidem velut medium in ipſa vult inervenire, ſi voto potiri velit. Quaſi dicat; Non eſt neceſſe diem illum exſpectare: ubi ego ſum ibi eſt reſuſcitatio & vita. Quare nunc etiam penes me eſt, illum à mortuis revocare & vivum tibi ſiſtere. Sed hoc licet verbis his ſignificaverit, non tamen expreſſit, quin verba ad illam reſurrectionem longe pòſt futuram conformavit, innuens videlicet tantùm ſe nunc etiam rei tantæ præludere poſſe: cæterum illud primò de ſe ab illa credi debere.

Ego ſum reſurrectio & vita. Id eſt ſum cauſa & author reſurrectionis ac vitæ, maxime quidem illius futuræ, ſed ita ut nunc etiam tale quid præſtare poſſim. Declarat autem id in ſequentibus. Ac quoad reſurrectionem quidem, his verbis, *Qui credit in me.* Hanc verò fidem exigit hic à Martha, cùm aliàs in aliis ſimplicem tantùm requiſiverit, contentuſque fuerit ſi quis crederet ſe poſſe id à Domino obtinere quod peteret: quia Martha jam erat Chriſti diſcipula, itaque illam neceſſe erat longius progredi in fide in Chriſtum, nec in ipſius tantùm initiis ſubſiſtere. *Vivet* id eſt reviviſcet, vitam recipiet. Simplex pro compoſito. Ad illam futuram reſurrectionem reſpicit, non tamen ita ut excludat etiam illam quæ Marthæ fuit in voto.

Verſ. 26. *Et quiſquis.* Hoc declarat Chriſtus ſe eſſe vitam, oratione quàm prior eſt generaliore, in qua videtur correctio quædam ſubeſſe prioris enunciationis. Quaſi dicat; Quanquam quid dico etiamſi mortuus fuerit, imò ne morietur quidem qui in me crediderit, morte videlicet vera & æterna. Nam mors quam ſequitur reſuſcitatio ſomnus potius eſt quàm mors. *In æternum* id eſt nunquam.

Credis hoc? Id à te exigo ut hoc credas, ſi vis beneficium aliquod à me obtinere. Non hoc nunc à te requiro quod ad ſolum fratrem tuum pertinet, ſed quod ad omnes: Nam ſi hoc credis, multò magis illud.

Verſ. 27. *Ait illi, etiam Domine.* Reſponſio Marthæ, qua non ſolùm profitetur apertè id ſe credere quod ab ipſa Dominus requiſiverat, ſed generali quadam de Chriſto confeſſione addita, confirmat etiam reſponſionem ſuam. Profeſſio ſimplex & categorica eſt in his verbis *etiam Domine*, id eſt credo ſanè quod exigis à me Domine. Confirmatio ejus, *Ego credidi*, id eſt jam pridem enim illud credidi, *te eſſe Chriſtum filium Dei*, id eſt te eſſe illum Meſſiam qui ſis Deo proximus, ſimillimus, & chariſſimus, *qui in mundum venturus erat* qui divinis oraculis venturus à Deo promittebantur, munuſque ſuum in terris obiturus. Videtur ſignificare, ſe probe intelligere, Chriſti eſſe proprium à mortuis excitare: quare cùm illum eſſe Meſſiam & Chriſtum diu crediderit, id etiam jam olim de ipſo crediſſe. Niſi quis ita reſponſionem hanc accipere malit; Credo Domine, quia jamdudum credidi te eſſe filium Dei, ac proinde nihil falſi à te proficiſci poſſe. Ut

non

non tam id olim crediderit Chriſti eſſe à mortuis excitare, ac proinde etiam ipſius, quem Chriſtum eſſe credat; quàm ipſum eſſe Meſſiam & Chriſtum, ideoque illi etiam quod jam ex ipſius ore audiverat fidem adhibere.

Verſ. 28. *Et cùm hoc dixiſſet.* Pergens in relatione eorum quæ miraculum anteceſſerunt, refert quomodo Martha Mariam ſororem ſuam quæ adhuc neſciebat adeſſe Dominum de adventu Domini certiorem fecerit, ipſamque ad Dominum accerſiverit. Etſi autem ſponte id feciſſe videri poteſt, quia videlicet ſpeculam jam aliquam de futuro Domini beneficio concepiſſet, nec auderet amplius à Domino quærere, ſperans occaſione à Maria ſuppeditata apertius aliquid de eo ſe ex ore Domini audituram, ſive ſimpliciter gaudii ex tanto ſpei inopinatæ exortu plena noluit diutius ſororem ipſius eſſe exſortem, quod prima Euangeliſtæ verba inſinuare videntur, cum dicit, *cum hæc dixiſſet abiit*, quaſi ſcilicet ſponte & à nullo monita abiiſſet; intuenti tamen verba Marthæ quibus Mariam accerſit, dicens *Præceptor adeſt, & te vocat*, veriſimile eſt Dominum ipſum juſſiſſe ut illam accerſeret, ſimul ac confeſſionem iſtam edidit, Euangeliſtam autem id non expreſſiſſe, quia verba Marthæ relaturus erat quibus id inſinuaretur. Factum enim id à Domino videtur ut tanto magis Marthæ fidem exploraret, ad cujus confeſſionem videbatur jam exprimere Dominum aperte debuiſſe quid in animo haberet. Sed vult adhuc illam ſub cultro eſſe, ſimulque ſororis etiam ipſius fidem explorare. Porrò *clam* vocavit ſororem, inſuſurrando id videlicet ei, ne audirent Judæi, quia ſciebat illos eſſe Chriſto infenſos.

Verſ. 29. *Illa ut audivit ſurgit citò* id eſt non poteſt ſe continere præ lætitia, ſed ſimul atque Martha ipſam alloquuta eſt diſcedit ſtatim à Judæis, & confert ſe ad Dominum. Præſens pro præterito, ad celeritatem exprimendam poſuit.

Verſ. 30. *Nondum autem venerat.* Quia dixit Mariam ad Dominum propere abiſſe, exprimit ubinam tum eſſet Dominus, quòd videlicet ſubſtitiſſet adhuc in illo loco extra vicum ubi Martha ipſi occurrerat. Subſtitiſſe autem eo loci videtur, vel quia ſepulchreta tum erant extra vicos & oppida, ipſe verò noluit ſororum ædes ingredi antequam beneficium iſtud illis præſtitiſſet: vel quia voluit hac occaſione aliquos ex hoſtibus ſuis elicere ut intereſſent iſti miraculo. Qui pro odio ſuo in Chriſtum vel non ſequuturi ipſum ob infidelitatem videbantur, ſi prius in ædibus illarum manſiſſet, & poſtea ad ſepulcrum excitandi Lazari cauſa ſe conferre velle indicaſſet; vel etiam conſilium de illo comprehendendo initum ſtatim ad exitum perducerent. Hac autem admiranda ſapientia Domini his omnibus eſt occurſum, & cùm miraculum tam inſigne factum eſt celebre, tum in animis hoſtium longe alia effecta ſunt conſequuta, ut mox docente Euangeliſta videbimus.

Verſ. 31. *Judæi ergo* Abitionis Mariæ conſequens, Judæorum videlicet factum, qui illam Jeroſolymâ conſolatum venerant. Narratur autem ab Euangeliſta propter ſequentia.

Cum ea id eſt Maria. Relativum reſpiciens remotius non propius. Verſiculus verò ſuperior velut in parentheſi legendus eſt. Exemplum ſimile habes cap. 20. Nota εἰς poſitum pro πρὸς ut mox verſ. 38.

Verſ. 32. *Maria igitur.* Exprimit jam quomodo Maria Dominum ſalutaverit. Quia autem eadem plane qua & Martha querimonia utitur, veriſimile eſt illas ita inter ſe loquutas eſſe, ideoque apud Dominum etiam in has erumpunt voces.

Verſ. 33. *Jeſus ergo.* Reſponſio Domini ad ſalutationem Mariæ quam cùm inter lacrymarum ſingultus ut in fletu fieri ſolet proferri videret, (id quod de Martha non indicatur, quod indicio eſt in majori mœrore fuiſſe Mariam) non jam amplius colloquio ſimili quale cum Martha habuit indulſit, ſed primò *infremuit ſpiritu & turbavit ſeipſum.* Id eſt vehementi intimo dolore correptus eſt & ipſe. (Emphaſis.) Sive totius generis humani miſeriæ incertitudinique ſolatiorum hujus ſeculi, ſive privatim ſororum illarum dolori ingemiſcens & compatiens. Quare etiam rem compendi facit, & ſtatim interrogat:

Verſ. 34. *Ubi poſuiſtis eum?* ut videlicet rem pro verbis, & beneficium pro querimonia reponat, ſoleturque tandem afflictas illius morte ſorores. Quærit autem non quaſi perſe de loco ſepulcri reſcire non poſſet, ſi ſapientiam hic ſuam exſerere voluiſſet, ſed quia ad id non attendebat, neque ullo hic opus erat miraculo. Quare etiam non exſerit hic divinam ſapientiam ſuam. Qua ratione etiam infra verſ. 39, Tollite ait lapidem, licet unico id nutu ſuo præſtare poſſet, lapiſque ad ipſius imperium ſine ullo viſibili adjumento ſtatim ſe moviſſet.

Verſ. 35. *Lacrymatus eſt Jeſus.* Cernens videlicet jam ſepulcrum ipſum in quo ſitus erat ille mortuus. Tertium ex effectis in Domino Jeſu poſt querimoniam Mariæ conſequens.

Verſ. 36. *Dixerunt ergo Judæi* nempe qui Mariam ad Dominum properantem erant ſequuti. Narrat quomodo inimici Domini fletum Domini accepiſſent. Non male autem conjiciunt tenerrimo affectu Lazarum ab ipſo adamatum fuiſſe, ut patet etiam ex iis quæ tota hac hiſtoria ſubinde inſeruit Euangeliſta.

Verſ. 37. *Quidam autem ex ipſis dicebant, Non poterat hic &c.* Putant quidam his verbis in dubium ab ipſis vocari etiam ſuperius miraculum cæci ſanati, quod nuper tantas turbas dederat, tantumque ipſi omnium eorum odium conciliaverat. Quaſi dicant; ô ſi verum eſſet illud quod tantopere jactabatur, iſtum homini à nativitate cæco viſum tribuiſſe, profectò neutiquam amicum tantum ſuum cujus morte tantopere afflictatur mori ſiviſſet, mortique ejus occurriſſet. Longe verò eſt facilius, providere ne aliquis moriatur, quàm ut is qui nunquam uſum oculorum habuit, illis utatur. Quare cùm hoc non fecerit, illud quoque tantopere celebratum miraculum prorſus falſum & commentitium eſt. Quod non abhorret quidem ab ingenio Judæorum: videntur tamen hic aliud voluiſſe, incuſare videlicet Dominum, qui morti Lazari non occurriſſet, cùm rem longe factu difficiliorem in oculorum cœci apertione præſtitiſſet, adeoque mirari quòd amici officium deſeruiſſet.

Verſ. 38. *Jeſus ergo rurſum.* Puta ſive quia ſepulcro appropinquabat in quo amicus ipſius conditus erat, ſive cognitis illorum iſtis ſuſurris exacerbatus, *fremens apud ſemetipſum* id eſt vehementer indoluit.

Ad monumentum εἰς pro πρὸς.

Erat autem ſpelunca. Deſcriptio ſepulcri additur, propter ea quæ mox eſt narraturus, nempe ut anticiparet cauſam ejus cur lapis ibi fuerit, quem Chriſtus tolli voluerit.

Verſ. 39. *Ait Jeſus.* Cur non miraculoſe lapidem ſuſtulerit, jubendo videlicet ut loco cederet, aut ſimile quippiam faciendo, indicavimus ſuprà verſ. 34: quia non fuerit ſolitus præter ullam neceſſitatem miracula facere, ad quæ non oſtentationis ſed beneficii hominibus præſtandi cauſâ ſemper accedere ſolebat, idque fere tum ubi opus aliquod humanis peragi viribus nequibat, aut certè fidei hominum in ſe aut conciliandæ aut etiam confirmandæ maxime faciebat.

Dixit ei Martha. Quæritur hic quando iſta verba protulerit, utrum lapide jam ſummoto, poſtquam tæter odor nares ipſius adhalaſſet, an verò Chriſti ſtatim verba excipiens, & lapidis ſublationem anticipans: quaſi dicat; Non eſſe jam quod loco moveretur, cùm jam fæteret, pluſque jam ex eo mali in ipſum etiam Dominum quàm in ſe boni redundare poſſe: ideoque fruſtra operam in lapide iſto amoliendo conſumi. Utrumque non abhorret à vero. Credibile enim eſt illam, ſive ex eo quod in alliis cadaveribus ante quatriduum humatis evenire ſciret, ſive quod dum lapide remoto tætrum odorem naribus perſentiſceret, cauſam tanti fætoris Domino ſtatim indicando, ſubdubitare nonnihil de ejus excitatione cœpiſſe: quod etiam ipſa reſponſio Domini quodammodo inſinuat.

Verſ. 40.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Verſ. 40. *Dicit ei Jeſus.* His verbis continetur reprehenſio tacita cum admonitione ne fidem ſuam Martha labefactari patiatur, utut tamdiu mortuus ſit frater & fœteat. Quaſi dicat; Itane credere debes? & hæccine eſt illa fides tua quam præ te modò tuliſti? *Nonne dixi tibi* nonne te præmonui *ſi credideris* ſi fidem ei quod à te modo requiſivi habueris, *fore ut videas gloriam Dei*, id eſt viſuram te inſigne miraculum, quod cedet ad inſignem Dei gloriam: quia videlicet & immenſam Dei potentiam hominibus manifeſtabit, & me eſſe Dei legatum, ab eoque ad homines miſſum declarabit. Nihil igitur te hoc moveat, neque patiaris fidem tuam eo labefactari quod jam fœteat. *Gloriam Dei* dixit pro opere Dei glorioſo & ad ſummam ejus gloriam pertinente, per metonymiam effecti.

Verſ. 41. *Suſtulerunt ergo lapidem.* Dum videlicet illi iſta inter ſe loquuntur, iſti interea lapidem ſuſtulerunt. Accedit jam ad ſecundam partem hujus hiſtoriæ, formam videlicet ipſius miraculi, ſeu relationem ejus quomodo Lazarus fuit in vitam ab ipſa morte revocatus. Referuntur autem tria: primò quomodo Chriſtus ad ipſum iſtud miraculum faciendum acceſſerit. Secundò quo medio in eo patrando ſit uſus. Tandem effectum ſeu miraculum ipſum. Ac de primo quidem ita inquit Euangeliſta, *Jeſus autem attollens ſurſum oculos* &c. ubi oſtendit Chriſtum Patri hunc honorem coram ſpectatoribus tribuiſſe, ut ab illo hanc ſe potentiam hauſiſſe, non ſolùm oculis ad cœlum ſublatis inſinuaret, ſed etiam diſertis verbis indicaret, ita ipſum alloquentem Patrem introducens, *Pater gratias ago tibi quod me audiveris*, id eſt quòd mihi tantam potentiam & ſubminiſtres, & porrò ſubminiſtraturus es, qua effectui dare id quod intendi, atque ita nomen tuum glorioſum reddere potero. Quæritur autem hic an revera & quando Chriſtus oraverit, ut ſibi potentia miraculi hujus patrandi daretur à Deo. Ac licet id factum eſſe ab eo non ſit abſurdum, & quidem tum cum infremeret ſpiritu, & lacrymaretur; fieri tamen poteſt non proprie ipſum oraſſe, ſed deſideraſſe tantùm, ut deſiderium iſtud inſtar petitionis cujuſdam & ſimul exauditionis eſſet, quia data erat ei tanta poteſtas ut quicquid vellet præſtare poſſet. Quaſi dicat; Gratias tibi ago quod tanta mihi ſit à te ſuppeditata potentia, ut quicquid conſtitui præſtare & perficere poſſim.

Verſ. 42. *Ego verò ſciebam me ſemper à te audiri.* Occupat objectionem vel tantum cogitationem circumſtantium, ex ſuperioribus verbis orituram. Quaſi dicat; Hæc verò non eò dico, ô Pater, quaſi novum ſit id & inſolens de quo nunc tibi gratias ago. Nunquam enim dubitavi, & expertus ſum ſemper ſuppeditari mihi à te potentiam quandocunque voluero, neque ſubtrahere te mihi vires illas quas ſemel mihi contuliſti.

Sed propter turbam circumſtantem dixi. Id eſt, ſed quia turba circumſtat, hoc & facto & dicto meo ſignificare volui, me non magica arte, aut diabolica ope, ſed tua ipſius divina potentia fretum, eaque ſubnixum rem tantam & aggreſſum eſſe & perfeciſſe. Idque eum in finem, *ut credant me à te miſſum eſſe.* Nam ex hoc facto videntes tantam mihi poteſtatem à te eſſe collatam, facile colligere poterunt me tuum eſſe legatum, tuoque juſſu ac imperio facere quicquid facio.

Verſ. 43. *Et cùm hæc dixiſſet.* Rem ipſam accedit, & poſtquam oratione ſua animos circumſtantium ad credendum divinâ id futurum potentiâ præparaſſet, medio quidem alio nullo utitur, ſed tantùm *inclamat voce magna*, quia videlicet cum mortuo res erat, non ſecus atque ſi cum ſurdaſtro res eſſet, aut etiam cum eo qui in altiſſimo ſopore merſus eſſet. Proculdubio propterea ut oſtenderet omnibus, non alia id ratione factum, quàm ſolo juſſu nutu & inclamatione illa. Notabis etiam Chriſtum non exiſtentes vocare tanquam exiſtentes, id quod ipſi Deo tribuit ſcriptura.

Verſ. 44. *Tum qui fuerat mortuus* nempe Lazarus. Ipſum miraculum & effectum vocis Chriſti, quod eſt inſigne imò ſummum divinæ in Chriſto cùm inter homines degeret potentiæ. *Prodiit* id eſt ſurrexit aut conſtitit extra ſepulcrum: vinctus enim manus & pedes fuiſſe dicitur. Niſi forte dicas, non ita illa vincula adſtricta fuiſſe, ut veſtigia nullâ ratione ponere poſſet, ſed quod ægerrime, ut fieri ſolet quando aliquis eſt vinctus, ut ut compedes ſint laxiores. Unde etiam Dominus ut plenius miraculo fidem faceret dixerit; *ſolvite eum & ſinite abire*, quò ſcilicet nihil ipſum impediret quominus tutò veſtigia ponere & pedes extra pedes movere ac promovere poſſet.

Verſ. 45. *Multi ergo.* Tertia pars capitis, ſeu effecta miraculum conſequuta. Enumerantur autem tria. Primum hoc verſiculo continetur, quod multi ex ſpectatoribus tantum Chriſti miraculum cernentes *crediderunt in eum*, id eſt doctrinæ ipſius aſſenſi ſunt, illam pro vera, ipſum verò pro Dei legato Meſſia & Chriſto receperunt.

Verſ. 46. *Quidam autem.* Alterum conſequens ſeu effectum in aliis, quod novæ rurſus eique longe peſſimæ cogitationi & concluſioni occaſionem dederit. Id autem eſt factum aliorum ex miraculi illius ſpectatoribus, qui miraculum quidem viderant, & factum illud eſſe inficiari non poterant, fraudem tamen adhuc aliquam ſubeſſe ſuſpicantes, & utrum à Deo illa eſſet potentia dubitantes, aut etiam ſimpliciter non à Deo eſſe ipſam putantes, in Chriſtum non crediderunt, ſed rem totam ad Phariſæos detulerunt, ſive plenius de ea ab eis, tanquam legis divinæ peritioribus exquiſituri, ſive ſimpliciter quid is quem pro ſeductore haberent ante oculos ipſorum fecerit indicaturi.

Verſ. 47. *Coëgerunt ergo.* Poſtquam ſcilicet id ſibi relatum eſſet quod circa Lazarum erat à Jeſu factum. Effectum & conſequens ejus quod ſuperiori verſiculo relatum eſt. Tanquam in re maximi momenti, & in qua integritas ipſorum verteretur, cogunt concilium. Nec male quidem, ſi eo quo debebant animo ad id concilium deſcendiſſent. Verùm ut in poſterioris ævi conciliis ferè omnibus factum, longe deterrimo, & gloriæ Dei inimico. Quanquam in hoc quidem, ut mox aperiet Euangeliſta, rem ita moderatus eſt Deus, ut imprudentes id facerent quod è gloria Dei & re hominum maxime eſſet. Exprimuntur autem in hujus concilii deſcriptione tria. Perſonæ in illud congregatæ, conſultationes, & concluſio illarum ſeu decretum. Perſonas nominat, *Pontifices & Phariſæi* id eſt, homines in populo Judaïco præcipui, & ſumma authoritate, cùm ob ſanctitatis, tum ob ſcientiæ legis divinæ opinionem, præditi, & conſpicui, adeoque ii quos maxime decebat conſilium hoc cogere, ſi rem eo quo par erat animo, aut aggreſſi fuiſſent, aut etiam tractaſſent, quoſque ita aggreſſos eſſe & tractaſſe, ut hic proditur, maxime dedecebat, & quà vocatione quà exiſtimatione ipſorum indigniſſimum erat. Ἀρχιερεῖς autem vocat primarios ſacerdotes ſeu eos qui in familiis ſacerdotalibus eminebant, & inter eas erant præcipui, ut aliàs ſæpe. Aliàs enim hoc nomen ſoli proprie Pontifici maximo tribui ſolebat, cui videlicet jus erat ſancta ſanctorum ingredi. Jam conſultationes eorum, primò exprimuntur generaliter, deinde in ſpecie, cùm ſententia principis ſacerdotum affertur, in quam omnes pedibus iverint. Generaliter cùm ait, *& dicebant, quid faciemus?* aut *quid facimus?* utroque enim modo verba τί ποιοῦμεν verti poſſunt, ſenſu paulum diverſo. Verba enim *quid facimus?* accuſantium ſeſe mutuò, ſuamque ſegnitiem in eo quod ſemel ſtatuerant exſequendo incuſantium, eſſe videntur, & non de eo quid ſibi eſſet faciendum inquirentium & conſultantium. Quaſi dicant; Cur tam ſegnes & remiſſi ſumus in eo quod jam ſtatuimus exſequutioni tradendo, hominemque iſtum quem jamdudum comprehendi oportuit, tam libere graſſari, & ſuam doctrinam inter populum ſpargere permittimus? Scimus enim non ſemel jam ipſos Dominum prehendere & occidere voluiſſe, idque ipſis Dominum exprobraſſe, & eâ cauſâ illorum ſæpius conſpectum vitaſſe. Verba autem *quid faciemus?* conſultantium ſunt, & rationem qua Jeſus tandem coërceri poſſit inquirentium. Et huic interpretationi favere

videtur ſententia à Caipha dicta, qua inſinuatur illos nondum plane antehac de ipſo interficiendo omnino decreviſſe, ac ultimam quod ajunt ſententiam tuliſſe: licèt ſæpius, ut legimus, de illo comprehendendo cogitarint. Senſus erit, quaſi verbis iſtis rei magnitudinem & conſilii difficultatem exprimere velint. Idem enim valere videntur ac ſi ita dicerent; Jam non ſemel huic homini voluimus occurrere, omnes verò conatus noſtri in irritum ceciderunt. Ecce videtis quantopere malum gliſcit. Nunc igitur tandem aliquid decernamus, quo hæc contagio ſiſti, malumque ipſum exſtirpari queat. Jam enim eò ventum videmus, ut niſi mature occurramus, res in nervum poſteà ſit eruptura, malumque evadat immedicabile.

Nam hic homo id eſt Jeſus Nazarænus. Cauſam exprimunt propter quam concilium illud coëgiſſent, & quid facto opus haberent conſultandum eſſet. Sunt autem miracula Chriſti, ex quibus illi magna incommoda, imò ultimum exitium in ſe redundaturum oſtendunt, niſi iſtis obviam eatur. Quaſi dicant; Deliberatio iſta non eſt ejuſmodi quam aut negligere aut etiam differre debeamus: præ foribus cubat periculum, & quidem præſentiſſimum, niſi conſilium ſalubre, & quidem maturè antequam vires malum ſumat ineamus. Nam iſte homo quem nos hucuſque deſpeximus, & ſe jactare ſivimus, *multa ſigna edit*, id eſt multa patrat miracula & in dies majora videtur patraturus, niſi ei occurramus. Quod ſi fiet, certo certius periimus, neque ultimum exitium effugere poterimus.

Verſ. 48. *Si ſinamus eum ita* id eſt, ſi permittamus ei libere ſicut hactenus fecit inter nos & verſari & doctrinam ſuam ſpargere, ejuſque hominum animis inſinuandæ & commendandæ gratiâ plura ejuſmodi miraculoſa facinora patrare; *omnes ei credent* id eſt doctrinam ipſius pro vera, ipſum autem pro Dei legato adeoque Meſſia & rege ſuo recipient, eique nobis relictis penitus adhæreſcent. Sed quid inde incommodi? quodve periculum? Pergunt ulterius, *venientque Romani* ſcilicet cum exercitibus adverſus nos, ægreferentes nos regem agnoſcere eum qui non ſit nobis ab illis datus, ipſiuſque pro rege receptionem rebellionem adverſum ſe interpretantes. *Et delebunt & noſtrum locum*, id eſt funditus evertent, ſive templum, ut quidam volunt, ſive potiùs Jeroſolymam, quam illi locum ſuum nominant, quod eſſet totius gentis Judaicæ caput & metropolis. *Et gentem* nempe Judaicam. Hic jam pleniſſime exprimunt quid maxime metuerent, & cur tam ſoliciti de Jeſu miraculis eſſent. Cæterum ſenſerintne plane ita ut loquebantur, & metuerint arma Romanorum, ſi Jeſum populus pro Chriſto recepiſſet; an verò id prætexerint tantùm, reticentes id quod illos maxime ureret, quia videlicet ſibi ipſis & authoritati ſuæ metuerent, contemtam & abjectam futuram, Jeſu pro Chriſto recepto, perſpicientes; id quia rationes in utramque partem invenire poteſt, in medio relinquimus. Certe poſterius ab illorum ingenio non abhorret. Quod in iſta ipſorum ratiocinatione, ut ut tandem id intus foverent quod ore proferebant, maxime ſe exſerit. Cur enim metuerent ne omnes credant in Chriſtum? an quia id futurum eſſet contra Legem & voluntatem Dei? Minime. An ne Romanos in ſe irritarent? Atqui illud prius excutiendum erat, ſi ii erant pro quibus à populo & haberi & coli volebant, Legis nempe divinæ cuſtodes, & vel univerſus orbis, nedum Romani ſoli ſus deque habendi erant, ubi Chriſtum à Deo eſſe conſtitiſſet. Conſtare autem facile poterat, ſi rem non ex affectu, ſed ex verbo Dei æſtimare voluiſſent. Non abſimiles ſunt ratiocinationes ſucceſſorum iſtorum ſacerdotum, qui dum ſibi rebuſque ſuis metuunt, ne fraude qua circumventos mortales in caſſibus ſuis retinent detectâ, ipſi vileſcant & relinquantur, Rempublicam interim turbatum iri clamitant, ſi veritati locus ad nidulandum inter eos permittatur. De eo autem ut doctrinarum in quas debacchantur & quas pleno ore traducunt, accuratum examen ad Lydium verbi Dei lapidem inſtituatur, plane ſecuri ſunt. Quocirca eundem etiam eventum cum ratiocinationibus & conſultationibus ſuis exſpectare poterunt, quem experti ſunt iſti anteceſſores ipſorum. Oſtendit videlicet tum reipſa Deus, vanos eſſe conatis mortalium qui contra ſe ſuſcipiuntur, demonſtravit ſtultas eſſe cogitationes illorum quæ ipſius verbo non dirigantur, etiamſi in iis magnopere ſibi placeant, & ſapere videantur. Omnia enim plane contraria evenerunt conſiliis & deliberationibus ipſorum. Volunt Chriſtum occidi, quia metuebant nè omnes in ipſum crederent. At niſi occiſus fuiſſet, non crediſſent in eum tam multi. Nunc quia occiſus eſt traxit omnes ad ſe. Volunt occidi, ne ſi pro rege à populo recipiatur, inſurgant adverſum eos Romani. At inſurrexerunt ideo quia ipſum occiderunt, non facturi ſi Judæi tempus viſitationis ſuæ per Jeſum agnoviſſent.

Verſ. 49. *Unus autem ex ipſis.* Id eſt, cùm autem ipſi hærerent, nec ſe ſatis explicare poſſent in eo quid ſibi capiendum eſſet conſilii, unus ex ipſis &c. Refert ſententiam unius ex præcipuis, imò ipſius fortè capitis & directoris illius concilii, Pontificis videlicet Maximi, in quam poſtea pedibus iverint cæteri. Nominat autem ipſum primò, cùm ait *Cajaphas*, deinde deſcribit, *Pontifex maximus anni illius*, ut ſciretur à qua manu ictus ille venerit, & cur tam citò in ſententiam ipſius reliqui conceſſerint.

Hic deſunt non pauca.

Ioh. cap. 6. verſ. 37, 38, 39.

IN his verbis explicatur à Domino Jeſu, quanta benignitate ſit uſurus erga illos, qui in ipſum crediderint. Primò autem hæc doctrina proponitur. Deinde, confirmatur. Proponitur verſ. 37. in quo ſunt conſideranda tria. Primum. Quomodo deſcribantur ejuſmodi homines, qui ut Domino Jeſu credant, apti ſunt. Deinde, quomodo fides illa deſcribatur: & denique, quæ ſit illa benignitas, ſeu effectus benignitatis, quam illis Chriſtus exhibiturum ſe pollicetur. Poſſet etiam bipartita fieri diviſio. Nam primò deſcribuntur ii, qui in Chriſtum credunt. 2. Benignitas Chriſti erga illos, ſeu Benignitatis illius effectus. In priori duo ſunt iterum conſideranda. 1. Aptitudo & veluti acceſſus ad fidem. 2. Ipſa fides, ſeu fidei actus. Primum eſt ibi. *Omne quod mihi dat pater.* Quorum verborum hic ſenſus eſt proprius. Omnes illi quos meæ curæ pater committit ac tradit. Neutrum ſumitur per Maſculino. Deinde etiam effectus ponitur pro cauſa. Nam Chriſto à patre tradi, eſt effectus quidam, tum animi probitatis, quæ in iis exſtat, quum Chriſto à Patre traduntur, tum etiam laboris ut ita dicam, & curæ divinæ, quam Deus adhibet, idque per ipſum Chriſtum, ut homines probi animi, ad ipſum adducantur, & ſic ſub illius cura ac patrocinio, ab interitus periculo liberentur, & ſalutem æternam conſequantur. Quare, duo hic continentur. Alterum ex parte hominum, alterum ex parte Dei, quod etiam videtur apparere, ex collatione hujus loci, cum verbis ỷ. 44, 45. ubi quod hoc loco dicitur, Dari Chriſto à Patre, dicitur Trahi à Patre, & poſtea, Audire & diſcere à Patre. Nam idem planè effectus, nempe adventus ad Chriſtum iſtis verbis adſcribitur, & quidem etiam homines dicuntur θεοδίδακτοι, cujus verbi vis & ſic etiam cæterorum de quibus agitur, hæc eſſe videtur: Quòd iſti homines ita ſint dociles, & ad divinam quandam diſciplinam apti, ut facilè id animadvertant, & amplectantur, quod à Deo profectum eſt, & etiamſi quædam ſint, vel in doctrina ipſa dura, vel circa eam, aut cum ea quædam appareant, quæ vim quandam habent, ad homines ab ea abſterrendos, illi tamen nihil his moveantur, divinam nihilominus vocem in omnibus ſponte ſua agnoſcentes. Simili aliqua ratione Paul. ad Teſſal. ſcribens, nihil opus eſſe ut de charitate fraterna edoceantur & admoneantur, quia ipſi à Deo ſint edocti, ut alii alios diligant; quia etſi nulla fortè expreſſe doctrina, hac de re illis fuerit tradita, tamen ipſi, quia animo probo eſſent præditi, ſponte ſua animadvertiſſent, debere ſe

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

charitatem erga ſe mutuam ac planè fraternam exercere, atque adeò etiam reipſa exercerent. Quanquam illi hujus rei occaſionem aliquam fuerant adepti; ita hoc quoque loco, illi videntur dici, qui ſponte ſua quodammodo ea cognoſcunt, quæ cum Dei voluntate conſentiunt, quanquam occaſionem nacti per ea, quæ Chriſtus patris nomine, hominibus annunciavit. Nam id, non ſine doctrina Chriſti factum eſſe, indicant illa quæ ſubjiciuntur. *Non quòd quiſquam patrem viderit, niſi is qui eſt à Patre.* Quaſi dicat: Non quòd Deus cum quoquam planè immediatè loquutus fuerit, & illi voluntatem ſuam expoſuerit, ſed quòd mihi & per me aliis, eam revelarit. Videtur autem hæc vox θεοδιδάκτων, opponi iis, qui ab hominibus docentur, & peculiarem quandam doctrinæ, quæ à Deo proficiſcatur, qualitatem exprimere. Ea verò talis eſt, quòd Deus occultiori quadam ratione, quæ non omnibus pateat, docere ſoleat; unde etiam fit, ut eam doctrinam, non omnes, quanquam ſua culpa, percipiant, aut amplectantur. At homines, ſiquem revera docere velint, ac cupiant, omnia apertè ſolent explicare, & ea omnia removere impedimenta, quæ obſtare poſſunt, quo minus ea doctrina recipiatur. Deus autem contra agit, qui vel abſque voce aperta, hominis autem erudit quod tamen aut raro facit, aut nonniſi, in doctrina quadam imperfecta, quæ quodammodo naturalis eſt; vel ea in doctrina ſua vult exſtare, quæ hominibus non admodum probis, difficultatem parere, & illos ab ea abſterrere queant; cujus rei in hoc ipſo cap. habemus exemplum. Vel in ipſis doctoribus, talia vult exſtare, quæ eoſdem ab ejus doctrinæ receptione itidem poſſunt diſtinere; & quidquid contemtum parere poteſt; vel denique ea quæ homines pleroſque capiunt, qualia ſunt commoda mundi hujus, removet, & contraria potiùs ab auditoribus poſtulat, quæ omnia in Chriſti doctrina contigerunt; unde Chriſtus ad ſuam doctrinam id peculiariter refert, quod in prophetis ſcriptum erat, *Et omnes erunt docti à Deo*; quaſi nimirum antè, homines generatim à Deo docti non fuerint, cum tamen aliàs legem quoque Deus homines docuiſſet. Verum, quia in lege ſua, Deus egit apertius, & cum quadam ſingulari pompa ac majeſtate, qua omnibus terrorem incuteret, & venerationem quandam legis in animis eorum excitaret, eam tulit, præterea terrena addidit commoda, aliaque ſimilia, quæ pleroſque homines ad ſe alliciunt; ideo aliquomodo negari poteſt, homines qui legem fuerant amplexi, fuiſſe θεοδιδάκτους & rationem illius doctrinæ, non fuiſſe eam, quæ Deo ſit propria. Ut ergo ad locum noſtrum redeamus, ii demum dicuntur Chriſto traditi, à Patre, qui ita ſunt comparati, ut Deum etiam occultius agentem, & voluntatem ſuam illis exponentem, audiant, ejuſque ductum ſequantur. Ii enim protinus ad Chriſtum accedunt, animadvertentes ejus vocem, divinam eſſe vocem, & qui eam amplectatur, Dei ipſius doctrinam amplecti.

Alterum, hoc eſt, Deſcriptio fidei ipſiùs in Chriſtum collocatæ eſt: *Veniet ad me.* Deſcribitur per adventum quendam ad Chriſtum, & veluti ingreſſum in ejus ædes (opponitur enim ejectioni foras. Foras autem ejicituris, qui ex ædibus, aut loco aliquo veluti concluſo, extruditur.) Eſt apud me; id eſt in meis ædibus. Venit ad me; id eſt in meas ædes, quia quemadmodum is, qui ad aliquem venit, cum eo magis quam ante conjungitur, eſtque ea res, indicium quoddam benevolentiæ aut amoris cujuſdam, erga eum, ad quem veniamus, ſaltem plerumque; ita etiam qui fidem habet verbis D. Jeſu, cum illo conjungitur arctiſſimè, eſtque id amoris Dei, erga eum, argumentum.

Tertium eſt ibi. *Et venientem ad me, non ejiciam foras.* Effectus benevolentiæ Chriſti in eo collocatur, quod ait, Se eum non ejecturum foras. Perſequitur Chriſtus Metaph. jam cœptam, & benevolentiæ ſuæ ac benignitatis deſcriptionem, accommodat deſcriptioni fidei à ſe traditæ. Nam cum quis ad aliquem accedit, aut venit, præſertim in ejus ædes, tum locus ei rei eſt, ut vel admittatur, tamquam gratus hoſpes, vel etiam ejiciatur, aut expellatur. Prius iſtud benevolentia hoſpitis, aut Domini ædium, ſignum eſt erga hoſpitem advenientem; hoc contemtus. Quare cum D. Jeſus vellet dicere ſe ſingulari benevolentia & amore complexurum eum hominem, & eum in curam ſuam & patrocinium ſuſcepturum, & apud ſe locum daturum, vel in ſua familia, ait ſe eum non ejecturum foras. Videtur autem minus dici, quam ſit intelligendum. Nam quemadmodum non eſt hoc perfectum benevolentiæ hoſpitis, erga advenientem ſignum, quia illum non ejicit, ſed cum etiam eum humaniter excipit & amplectitur, & quibus poteſt modis, ipſius adventum ſibi gratum eſſe teſtatur; ita etiam non videtur eſſe hoc per ſe, ſat magnum benevolentiæ Chriſti, erga aliquem teſtimonium, ſi is eum non repudiet, neque à ſe repellat; ſed ſi etiam eum, cum ſingulari alacritate excipiat, & ſibi fovendum ſumat. Verum ut jam monuimus, hoc poſterius, licèt verbis non videatur expreſſum, ſi ea prima fronte conſideres, hic eſt intelligendum. Nam, qui non ejicitur à Domino Jeſu foras, is ipſius gratia plenè perfruitur. Maluit autem D. Jeſus, hoc modo loqui, quam dicere, ſe eum hominem libenter amplexurum, ut indicaret ſæpe magnam eſſe cauſam, cur advenientem ad ſe, repellere queat, nempe ob delicta varia, & nonnulla etiam in ipſum commiſſa, antequam quis Chriſtum agnoverit à Dèo profectum; quales tum temporis erant Judæi, & poſtea futuri erant, qui D. Jeſum etiam occiderunt, non tantùm, antea contemſerunt, & variis contumeliis affecerunt. Significat ergo D. Jeſus, ſe nullam habiturum rationem priſtinorum delictorum & injuriarum, ſed ita cum iis qui ad ſe venerint, acturum, ac ſi nil in ipſum deliquiſſent. Id quod plus etiam, ſi penitus conſideretur ſignificat, & plus conſolationis præbet, quam ſi dixiſſet, ſe, venientem ad ſe conplexurum. Potuiſſet enim aliquis cogitare, id de iis tantum intelligendum eſſe, qui D. Jeſum antea non offendiſſent, ſed ejus fuiſſent amici, cum hoc amicis ferè ſoleamus exhibere benevolentiæ. At cum dixit, ſe ejuſmodi hominem, non ejecturum foras, indicavit ſe eum quoque admiſſurum, qui eum offendiſſet, & commeruiſſet, ut foras ejiceretur. Nam, vel neceſſe eſſet cogitare, D. Ieſum, nimis eſſe inhumanum & crudelem etiam, qui etiam ſine culpa alicujus, putaret quempiam foras poſſe ejici, quod nulla ratione apparebat. Vel cogitandum erat, eum inimicos etiam ſuos hac oratione complecti, cum homines ab humanitate non prorſus alieni, nonniſi adverſus inimicos & quidem graviores, ea ſeveritate uti ſoleant.

Hactenus prima pars. Sequitur altera. Ubi iterum primò ratio ipſa, qua ſententia hæc Domini Ieſu proponitur, confirmatur. Deinde declaratur ac fulcitur ℣. 39. Quod ad confirmationem attinet, Ratiò petita ex fine muneris, divinitus ſibi impoſiti, & à ſe recepti. Sunt autem conſideranda duo. 1. Autoritas muneris, ejuſque deſcriptio. 2. Finis iſtius explicato. Primum eſt in verbis *deſcendi è cœlo*, ubi authoritatem conciliat muneri ſuo inde, quod id divinitus ſeu cælitus ſibi ſit impoſitum, revera etiam cœleſte ſit. Finis ipſe, declaratus eſt per antitheſin. Nam primo oſtenditur quis finis non ſit. Deinde quis ſit. Illud *non ut faciam voluntatem meam*: hoc eſt quod mihi aliàs placeret. Quale eſſet, inimicos meos ulciſci, & venientes etiam ad me, poſtea ejicere foras & prorſus repudiare; non quòd id voluerit D. Ieſus, ſed quòd velle id poterat, quemadmodum plerique homines ſolent, & caro etiam ipſius, per ſe id ſuaderet, licèt nullus apud ipſum ſuaſioni illi relinqueretur locus. Quis ſit finis ille, explicatur ibi; *ſed*, ſcilicet, ut faciam, *voluntatum ejus qui me miſit*, quæ in ſequentibus declarat. Quod ad ℣. 39 attinet; ibi finis ille declaratur, & ſimul ratio conſequentiæ ſuperioris argumenti explicatur, hoc eſt oſtenditur, cur D. Ieſus omnes qui ad ſe venerint, amplecti velit, eoſque non ejicere foras. Venire ad Chriſtum dicti ſunt omnes illi, quos ipſi dat Pater.

Hic primò conſiderandum eſt, Quidſit illud, aut quomodo exprimat Chriſtus illud quod declarare vult. Deinde, quomodo declaret. Definitum & definitio. Prius eſt, Hæc autem eſt, voluntas ejus qui miſit me patris: ubi id quod ante expreſſerat, non adjicit; nempe quis ſit ille, qui eum miſerit; nempe pater. Quod ad ipſam declarationem attinet. Primò oſtendit Dominus Jeſus ſe omnibus in ſe credentibus fœlicitatem æterna ex Dei conſilio præſtare debere. Suntque hic conſideranda duo. Primum, Cui fœlicitas debeat præſtari. 2. Qua in re conſiſtat. Prius ita, Ut omne quod mihi dat. Poſſet deſcriptionem effectui, qui ſequitur propiorem Dominius Jeſus exprimere nempe ſi dixiſſet. Omnis qui ad me venit; præſertim quia in verbis illis verſ. 37. ad quorum probationem hæc pertinent, ita hos deſcripſerat, Et venientem ad me. Verum, quia in eodem loco dixerat. Omne quod mihi dat pater, ad ſe venire, jurè potuit, hoc illius loco reponere, manente eodem ſenſu. Poſterius ibi. Nil perdam ex eo; ſed reſuſcitem. In duabus rebus, præſtantia illius fœlicitatis collocatur, vel ſi mavis per antitheſin explicatur. Nam primò interitum removet; ſeu Immunitatem abs interitu, illi ſe præſtiturum promittit, cum ait, Nil perdam ex eo. Deinde ipſam ſalutem, quam iis præſtare velit, pollicetur. Ubi primò conſideranda deſcriptio iſtius ſalutis. Deinde tempus. Deſcriptio eſt, Sed excitem illud. Via, ſeu medium ac cauſa proxima ſalutis expreſſa, ipſa ſalus intelligenda eſt, cum omnes illi, qui excitabuntur à Domino Jeſu, filii Dei ſunt futuri. Tempus eſt, Ultimo die.

Iohan. 10. *à verſ.* 1. *ad* 21 *finem.*

IN his verbis deſcribit nobis Johannes orationem Chriſti, qua docet ſe eſſe verum hominum præſertim proborum, Servatorem, animarumque curatorem à DEO datum: ejuſque orationis quoddam in auditoribus effectum. Orationis autem Chriſti duæ ſunt partes. Nam primùm ſe Servatorem eſſe hominum proborum docet, parabolâ quadam propoſitâ, ſeu potiùs ut propriè loquamur, parabolæ protaſi, non addita applicatione. Deinde totam comparationem explicat, & protaſin per partes quaſdam ita repetit, ut ſimul apodoſin ſeu applicationem adjungat. Prius facit verſibus quinque prioribus; quibus brevem clauſulam ſubjungit Johannes, qua exprimit eventum hujus parabolæ Chriſti, qui occaſionem ipſi præbuit eam quodammodo repetendi atque explicandi. Ad verba Chriſti quod attinet, certas quaſdam Servatoris hominum proprietates exprimit, oppoſitione contrariorum illuſtratas, ex quibus intelligi poteſt, ipſum nec quenquam alium eſſe verum hominum ſervatorem, & curatorem animarum. Proprietates autem commemorat numerò ſeptem: quanquam earum una, ut poſtea dicemus, pro emblemate quodam haberi poteſt, aut pro alterius ad rem maximè facientis probatione.

Utitur autem in tota hac re explicanda ſimilitudine à paſtore ovium ducta. Cujus primam proprietatem à contrario illuſtratam proponit ℣ſ. 1 & 2. Et contrarium quidem quo rem illuſtrare vult, prius exponit, deinde id quod illuſtrare ab oppoſito voluit. Rem autem aggrediens authoritatem primùm ſeu mavis fidem orationi conciliat, quum ait, *Amen amen dico vobis.* Deinde rem proponens, ait, *Qui non ingreditur per oſtium in caulam ovium, ſed aſcendit aliunde, ille fur eſt & latro.* Ubi contrarium rei explicandæ continetur. Res vero ipſa explicanda, proponitur verſu 2, cùm ait: *Qui verò ingreditur per oſtium, paſtor eſt ovium.* Quaſi dicat, Is demum paſtor eſt ovium, non ille. Ideo autem à contrario ſtatim incipit, quia ut antea quoque monuimus, ita ſe paſtorem ovium eſſe docere hîc inſtituit, ut ſimul alios amoveat, & hoc nomine indignos eſſe oſtendat. Eſt autem proprietas in eo conſtituta, quòd verus ovium Paſtor per oſtium ingrediatur, non aliunde. Per oſtium autem hoc loco ingredi, quia id reſpectu paſtorum dicitur, aut ſaltem pro paſtoribus ſeſe gerentium, non reſpectu ovium, ſignificat, ratione ac via legitima hoc munus ſuſcipere atque aggredi. Legitima autem ea eſt quæ à Deo ipſo eſt conſtituta, indeque ducit initium. Illa autem via reſpectu principis paſtorum à DEO conſtituti, de quo hîc revera ſermo eſt, eſt vocatio ſeu miſſio ac legatio divina. Siquidem nemo tantum munus ſibi arrogare niſi DEO vocante, & munus hoc ipſi nominatim imponente potuit: cùm ne illi quidem qui in hoc ei munere ſubſervierunt primi, & authoritate ipſi proximi, ſine divino peculiari mandato munus hoc ſuſcipere atque obire quiverint. Sed ſi latiùs hoc extendere & vulgaribus etiam paſtoribus hæc eadem accommodare volueris, ſufficiet ea ratio quæ certis eſt legibus ac canonibus in Sacra Scriptura comprehenſa, & fidelibus præſcripta. Etenim ſi quis ea in ſe habeat quæ canones illi in Doctore ac paſtore Eccleſiæ alicujus particularis requirunt, is per oſtium quoque ingredietur, hoc eſt legitima via ac ratione munus ſuum aggreditur: quandoquidem januæ ipſi loco eſt divina illa conſtitutio, ac permiſſio quemvis ad Doctoris & Epiſcopi munus admittens, qui & ad docendum aptus eſt, & vitæ eſt inculpatæ. Unde facile etiam æſtimari poteſt cur ſtatuendum ſit eum eſſe furem ac latronem qui aliunde quàm per oſtium ingrediatur: quandoquidem ut monuimus hîc de principe paſtorum revera ſermo eſt, quod munus ſi quis ſibi arroget, niſi fortè inſaniat, non poteſt non peſſimo id animo facere, nec niſi cum ſummo ovium id eſt hominum detrimento, ut furi ac latroni recte conferatur.

Secunda proprietas eſt expreſſa verſ. 3 initio, cùm ait, *Huic aperit janitor.* Quanquam id, tantùm pro præcedentis proprietatis probatione haberi poteſt: nempe quòd is demum ſit verus paſtor qui per oſtium ingreditur, quia huic demum janitor aperiat oſtium, non furi, non latroni, hominive ad oves nihil pertinenti. Sed interea tamen etiam huic rei id reſpondere poteſt, quòd huic demum qui verus eſt animarum curator & ſervator hominum, aditus aperiatur ad munus hoc perficiendum, & homines erudiendos atque ad ſalutem perducendos: quatenus illi ſubminiſtrantur vires, omniaque adminicula & ſubſidia ad functionem illius muneris neceſſaria. Quæ inſtructio, ſeu mavis adminiculorum ſuppeditatio, à legatione ipſa tanquam effectum à ſua cauſa diſtingui poteſt. Quod autem illi janitor aperiat, hîc autem DEUS paſtori aditum ad oves patefaciat, id quod attinet ad ſimilitudinem, per accidens eſt: nec neceſſe eſt, ut DEUS janitori reſpondeat, ſed ut inter effectus tantum utriuſque ſit comparatio, hoc eſt inter patefactionem aditus ad oves, illic proprie dictam, hic metaphorice ſic appellatam, quarum illa in apertione oſtii propriè ſic appellati conſiſtit, hæc in ſuppeditatione adminiculorum ſine quibus fruſtra hoc munus paſtor aggrederetur. Sed magis nobis placet ut hæc particula pro emblemate quodam habeatur, ſeu mavis pro illuſtratione ac confirmatione præcedentis. Aliàs ordo hujus & ſuperioris proprietatis inverteretur.

Tertia proprietas eſt, *& oves vocem ejus audiunt* ſeu agnoſcunt, & veri paſtoris ſui eam eſſe animadvertunt.

Quarta eſt, *& ſuas oves vocat nominatim.* Hoc eſt, ſi ad Chriſtum referas, ſingulas oves ſuas habet cognitas. Etenim ex effectu cauſa hic eſt intelligenda. In comparationis hujus apodoſi explicatur id infra verſ. 14.

Quinta proprietas eſt quòd *educat oves*, nempe ad paſtum, quod ipſius curam, quam pro ovibus gerit, ſignificat. Comprehendenda enim hic ſunt etiam ejus rei conſequentia, nempe quòd de paſtu illis proſpiciat.

Sexta eſt, quòd *cùm ſuas oves emiſerit antegrediatur eas.* Quod ad Chriſtum relatum, ſignificat eum

exemplo

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

exemplo præire iis quibus ſervandis eſt deſtinatus, & non doctrina magis quàm factis rectum illis iter oſtendere.

Septima & ultima non tantùm exprimitur, ſed etiam ratione additâ confirmatur, & à contrario, uti & prima, amplificatur. Exprimitur, dum dicitur, *oves eum ſequuntur.* Quod ad Chriſtum relatum, ſignificat homines ſervandos, hoc eſt probos atque ad virtutem propenſos ei adhæreſcere, & ad ipſius ductum ſequendum ſeſe applicare, & exemplum quoque ejus imitari: quanquam prius magis placet. Ratio eſt à tertià proprietate verſ. 3. expreſſa ducta, nempe *quia norunt* vel agnoſcunt *vocem ejus.* Hoc eſt, ſi ad Chriſtum referas, quia animadvertunt ex ipſius doctrina hunc eſſe verum ſuum ſervatorem, & animarum curatorem, hunc magiſtrum eſſe ac ducem ſibi à Deo datum: quandoquidem ex ipſius doctrina appareat, eam eſſe planè divinam. Id quod probi animi homines facile animadvertunt: quia illorum animis qui ſunt ad Dei mentem veluti conformati, doctrina Chriſti meram ſanctitatem ſpirans, & tam divinum pietati præmium proponens, illis mirum in modum allubeſcit. A contrario tum ipſa illa proprietas, tum ejus ratio illuſtratur verſ. 5. *Alienum autem non ſequuntur* &c. quæ ex præcedentibus intelligi poſſunt.

Hactenus parabola Chriſti verbis propoſita: cujus eventus in auditoribus exprimitur verſ. 6. qui præbuit cauſam ſequentibus. Sequitur nunc altera pars ſermonis Chriſti, in qua, tota parabola ſeu comparatio aliquo modo repetitur, & ad rem applicatur. Et primum quidem mutata aliqua ratione ſimilitudine paulò antè propoſita, oſtio ſeſe comparat, & omnes qui ſervari cupiant, non per alium quemquam ſervari poſſe quàm per ſe oſtendit. Deinde ad rationem qua ſimilitudinem illam ab initio ſui ſermonis propoſuerat, reverſus, ea quæ de paſtore bono dixerat, vel ſaltem eorum ſummam ad ſe transfert, ac ſibi convenire docet. Prius fit verſ. 7. & tribus ſequentibus. Ubi primùm ſermoni ſuo fide denuo adſtructa ſolennibus illis verbis, *Amen, amen dico vobis*, rem ipſam ſeu ſummam comparationis proponit. Deinde eam non uno modo illuſtrat, atque repetitam explicat. Proponit dum dicit, *Ego ſum oſtium.* Ubi neceſſe eſt oſtii nomen aliter accipi quàm antea ſumtum fuerat, cùm non obſcure aſſeruit, ſe, ut pote qui verus ſit paſtor, per oſtium ingredi, ſeipſum ab oſtio manifeſte diſtinguens: & ſi quis recte attendat, quod antea paſtoris nomine extulerat, hic oſtii nomine complectitur. Nihil enim hic *oſtium* ſignificat aliud quàm medium ſalutis adipiſcendæ, ſeu medium per quod ii qui ſervari velint omnia quæ ad ſalutem neceſſaria ſunt conſequi debeant, & ſine quo obtinere ea non poſſint: quemadmodum oſtium medium eſt per quod oves ad paſcua progrediuntur, & hoc pacto vitæ ſubſidia inveniunt, ut verſ. 9, explicabitur. Patet id etiam ex eo, quòd huic oſtio opponat fures ac latrones, quos antea verſ. 1 & 2, non oſtio ſed ipſi paſtori oppoſuerat, quod & Metaphoræ concinnitas poſtulabat. Cauſa autem cur hoc loco oſtio ſe comparare voluerit, ibi paſtori per oſtium ingredienti, alia oſtii ſignificatione, hæc eſt, quòd ibi primò ac præcipue ſeſe furibus ac latronibus voluerit opponere. Opponitur autem uti diximus paſtor furi, non oſtium. Quanquam in eo inter utroſque diſcrimen eſt, quòd ille per oſtium ingrediatur, hi autem aliâ viâ. At hic ſeſe ovibus quodammodo primò opponit, & tanquam unicum ſalutis adipiſcendæ medium illis ſeſe ſpectandum proponit. Quum ergo medium per quod oves ſalutem ſuam conſequuntur, hoc eſt paſcua ſalutaria, quibus vita ipſorum conſervatur, Chriſtus ipſe ſit, ideo ut ſe unum mediam ſalutis cauſam ovibus ſuis ſeu hominibus probis eſſe à Deo propoſitum doceat, oſtio ſe comparat. Verumtamen quia nihilominus hujuſmodi oſtium, ſimul eſt etiam paſtor, & eadem in re per ſimilitudinem deſignata utriuſque vocis vis eſt, ideo Chriſtus ſibi cùm oſtium ſeſe appellaſſet, fures nihilominus & latrones opponit quos paſtori antea oppoſuerat.

Ut igitur jam ad rei propoſitæ illuſtrationem accedamus, 1. à contrario rem illuſtrat, 2. eam repetens explicat, & cur ſe oſtium appellaverit aperit. 3. Rem hoc pacto explicatam aliquo pacto confirmat. Primum fit ỷ. 8. ubi ait, *Omnes qui ante me venerunt fures ſunt & latrones, ſed non auſcultarunt eis oves.* Ubi eos deſignat qui in hoc munus populum ſervandi ſive aperte ſive minus aperte ſeſe ingreſſerant, idve ſibi arrogaverant. Eorum autem improbitatem deſignat, dum ait eos fures ac latrones fuiſſe *Fures* quia alienas oves rapere atque ad ſe pertrahere fuerunt conati, & in rem alienam, manus veluti injecerunt. *Latrones* quia venerunt ut mactarent & perderent oves, ut dicitur verſ. 10: Quorum arrogantiam atque impiam audaciam ab eventu illuſtrat & redarguit, cùm ait, *ſed non auſcultarunt eis oves.* Quaſi dicat: quos non eſſe veros paſtores ex eventu ipſo apparuit, quod oves hoc eſt homines animi probi, eorum vocem non agnoverint, neque iis aures præbuerint, eorumve perſuaſionibus locum dederint; quod feciſſent ſi illi veri fuiſſent paſtores, cum paſtoris vocem oves audiant, ut dictum ỷſ. 3, 4, 5.

Rem deinde repetens & explicans, ita ait verſ. 9. *Ego ſum illud oſtium.* Hæc eſt repetitio propoſitionis. Explicatio autem, *per me ſi quis introierit ſervabitur, & ingredietur & egredietur & paſcuum inveniet.* Res ipſa paulò ante eſt explicata, & ſimilitudinis ratio demonſtrata. Sed obſervandum hic eſt, quod cùm dicitur *per me ſi quis introierit*, intelligendum eſt de introitu in ovile, quod Eccleſiam ſignificat, & de ingreſſu ovium non paſtorum accipiendum eſt, ut liquet. Quod autem poſtea dicitur, *& ingredietur & egredietur, & paſcua inveniet*; id additur ad explicandum illud quod dixerat *ſervabitur.* Quaſi dicat: nam quemadmodum oves per oſtium & ingrediuntur in ovile, ut ibi tutæ vel à lupis aliiſque feris, adde & furibus, vel etiam ab injuriis cœli ſint tutæ, & per idem egrediuntur ad paſcua quibus nutriantur ac vitam conſervent, ita eadem per me ſeu meâ unius operâ interveniente conſequetur, quiſquis meam doctrinam ſequutus in ovile fuerit ingreſſus, ſeu meis ſe diſcipulis aggregaverit. Nam & tutus erit à periculis hoſtiumque inſidiis, & pabulum habebit animæ ſalutare, omniaque ad ſalutem æternam neceſſaria.

Denique rem ita explicatam confirmat à fine ſui adventûs, quem à contrario iterum illuſtrat, ut ſimul id explicet quod ante dixerat verſ. 8. quòd qui ante ipſum venerint fures fuerint ac latrones. Hoc autem fit verſ. 10. ubi ait, *Fur non venit niſi ut furetur, & mactet, & perdat.* Hoc contrarium eſt rei quam vult illuſtrare, & ſimul explicatio ut diximus verſiculi octavi. Sed furis nomen hic etiam latronem complectitur. Subintelligitur autem hìc poſt verbum *perdat* nomen *oves.* Deinde alteram oppoſitionis partem ſubnectit, finem ſui adventus, iis quæ de ſe verſiculo 9. dixerat conſentaneum, exprimit illis verbis; *Ego veni ut vitam habeant, & abundanter habeant*, ſcilicet oves. Vitæ nomine non ipſam tantùm ſempiternam vitam complectitur, ſed & media ac ſubſidia omnia ad vitam illam conſequendam neceſſaria: ut videatur ea vox victum quodammodo deſignare, & paſcuis reſpondere, quibus vita ovium nititur, cùm vitæ abundantiam pollicetur ovibus ſuis. Quaſi dicat; Non tantùm habebunt ſubſidia quibus ſe utcunque ſuſtentent, ac vitam conſervent, ſed ideo veni ut omnia abunde illis ſuppetant quæ ad vitam & pietatem pertinent.

Sequitur alterum ſecundæ partis membrum, in quo ad ſimilitudinis rationem quam primo loco ſequutus fuerat, reverſus, eorum quę ibi dixerat ſummam ſibi applicat, quanquam cum quodam auctario. Etenim cùm

ibi ſe paſtorem tantùm verum ac legitimum eſſe oſtendiſſet, vel indicaſſet potiùs, & ſe furibus ac latronibus oppoſuiſſet, hîc ſe etiam fideliſſimum ac valde eximium paſtorem eſſe demonſtrat, ſeque mercenariis opponit, qui & ipſi paſtores quidem ſunt legitimi, ſed non tamen prorſus veri, aut admodum fideles, nedum eximii. Incipit hoc membrum à verſ. 11. & extenditur uſque ad finem verſ. 18. Ejus tres ſunt partes. In prima & ultima agit de præſtantia muneris ſui, atque adeo ſui ipſius, ratione habita proprietatum quæ in eximio ac fideli paſtore requirantur. In media de ejuſdem muneris præſtantia agit, ratione amplitudinis ipſius, ſeu multitudinis ovium ſibi concreditarum, hoc eſt hominum quibus ſervandis ſit à DEO deſtinatus. In prima parte rem & proponit & demonſtrat. Proponit verſ. 11. initio, *Ego ſum paſtor ille bonus*, quam propoſitionem poſtea alio argumento demonſtraturus, repetit initio verſ. 14. Demonſtrat duobus argumentis, à proprietatibus duabus vel tribus potiùs boni ac fidelis paſtoris petitis. Prius eſt quòd ponat animam pro ovibus: poſterius quòd & agnoſcat oves ſuas & ab éis agnoſcatur. Prius ita proponit, ut ejus primùm (ſi logicè agere velis) Majorem propoſitionem conſtituat, deinde interjecto ſecundo argumento ex ſecunda boni paſtoris proprietate petito, Minorem adjiciat. Nam primùm verſ. 11 & 12, per ſimilitudinem oppoſitione illuſtratam docet, boni paſtoris proprium eſſe ponere animam pro ovibus Deinde verſ. 15. aſſerit ſibi illam proprietatem convenire, ſeu animam ſe pro ovibus ponere. Quod ad illud attinet, in verſ. 11. ſimpliciter aſſerit bono paſtori hanc rem ineſſe: ſed verſiculi 12, ubi à diverſis atque oppoſitis priorem rationem illuſtrat, hæc eſt vis, ut oſtendat ſoli paſtori bono eam rem convenire: quia ne mercenario quidem (nedum furi ac latroni) conveniat, cùm is tamen aliqua ratione legitimus ſit paſtor. Poſterius argumentum proponit verſ. 14. *Et* (quaſi dicat Nam) *agnoſco meas* (oves) *& agnoſcor à meis:* & comparatione ſimilium, ſeu mavis parium, illuſtrat: *prout novit me Pater, & ego novi Patrem.* Hoc argumento interjecto, adjicit alteram argumenti prioris partem verſ. 15. *Et animam meam pono pro ovibus.*

Secunda pars quæ de amplitudine muneris Chriſti agit, exſtat verſ. 16, ubi ſignificat gentes quoque ad ſuam curam pertinere, & eas ſervandi munus ſibi à Patre datum eſſe, vel potiùs datum iri oſtendit: quæ res ab effectis illuſtratur, 1. *& illæ vocem meam audient.* 2. illius conſequens, *& erit unus grex, & unus paſtor*, quaſi dicat, ſicut ut unus paſtor.

Tertia pars eſt verſ. 17 & 18. ubi ad prius argumentum ſeu proprietatem boni paſtoris rediens, id illuſtrat, 1. ab effectu, 2. à cauſa efficiente. Illud fit verſ. 17. ubi duo effecta proponuntur poſitionis animæ pro ovibus, 1. dilectio Patris, ſeu charitas erga Chriſtum. 2. receptio animæ, ſeu reſuſcitatio. Qui duo effectus faciunt ad probandum, Chriſtum libenter poſiturum animam pro ovibus, quod nondum fecerat, nec patebat auditoribus. Quî enim non poneret animam pro ovibus, cùm id ipſi majorem Patris amorem eſſet conciliaturum, & animam recepturus eſſet, ac ſi nullum inde detrimentum accepturus? Hoc verò, nempe illuſtratio à cauſa efficiente continetur verſ. 18. ubi duplex cauſa oſtenditur: altera in Chriſto, nempe libera ipſius voluntas, altera extra Chriſtum, nempe mandatum Patris. Prior proponitur oppoſitione illuſtrata; *Nemo tollit eam à me, ſed ego pono eam à meipſo.* Ubi occurritur tacitæ cogitationi. Poſſet enim quis arbitrari, Chriſtum invitum id facere, remque ex hoſtium ejus qui animam illi ereptum irent arbitrio pendere. Quemadmodum contingit paſtori etiam bono, qui mallet non ponere animam, ſed cogitur: eripitur etiam invito ſæpe anima à feris, quibus obſiſtere non poteſt. Non ita Chriſtus. Igitur hac in parte bonum etiam paſtorem ſuperat, licet fidelem & ovium amantem. Deinde id quod dixerat confirmat: *poteſtatem habeo ponendi eam*; & à paribus illuſtrat, poſteriorem poſitionis animæ effectum verſ. præcedente 17 propoſitum, ut magis dubium, confirmaturus, dum ait; *& poteſtatem habeo rurſus eam ſumendi.* Quaſi dicat, id in mea quodammodo poteſtate habeo ut etiam eandem recipiam. Jus enim ad eam rem habebat, ex promiſſo ac decreto DEI firmiſſimo pendens, quod ipſi eripi non poterat. Altera cauſa poſitionis animæ, eſt mandatum Patris: *Hoc mandatum* nempe ponendi animam, *accepi à Patre meo.* Quanquam id conſiderandum eſt unà cum annexa promiſſione de anima iterum ſumenda: ita ut hic etiam effectûs illius confirmatio tacita contineatur, quin etiam ſimul probetur prior effectus, nempe quòd eum propterea ſit dilecturus Pater. Quî enim non diligat eum propterea quòd ſuum mandatum, alioqui tam durum exſequeretur filius?

Tandem oratione Chriſti obſolutâ adjungit ejus eventum ſeu effectum Johannes, nempe diſſidium Judæorum inde ortum. Quod proponit verſ. 19. & explicat ſpecialius per partes, ſeu ſententias contrarias, verſ. 20 & 21.

JOHANNIS CAP. XII.

* *

QUid fuerit alias inuſitatum, & tum peculiare. Uſitatum enim erat hoſpitum capita oleis & unguentis odoriferis inungi, ut conjici poteſt vel ex loco Lucæ 7. Pedes verò ungi non item. Factum autem id etiam eſſe ex ipſius quoque Marci hiſtoria, quæ ſine dubio eadem eſt cum hiſtoria Matthæi, elici poteſt: cùm ait, confracto alabaſtro unguentum eſſe effuſum in caput. Ex quibus verbis non temere quis colligat, ad pedes etiam id dimanaſſe. Cæterum convivii iſtius mentionem facit Johannes, non ſolùm quia occaſionem præbuit facto Mariæ memorabili, ſed etiam ut explicaret, quomodo animus Judæ avarus ſeſe prodiderit, quamque ille occaſionem ad Dominum ſacerdotibus tradendum arripuerit.

Et Martha miniſtrabat. Id eſt convivium illud apparabat, tanquam ipſius præſes & materfamilias.

Lazarus verò unus erat ex iis. Ille à Domino tantopere adamatus, tantoque ab eo beneficio auctus & cumulatus, fuit hujus convivii particeps. Commemoratur id propter ea quæ dicuntur infra verſ. 9.

Verſ. 3. *Maria ergo.* Quæ videlicet non eſſet ita ut ejus germana natu major occupata. Factum peculiare quod in illo convivio contigit: inſignis Mariæ cùm amoris in Chriſtum, tum modeſtiæ & humanitatis documentum. Quod ut Judæ animum ſuum prodendi, mulieremque carpendi occaſionem dedit, ita Chriſto, ſui defendendi neceſſitatem quandam impoſuit. Facti autem iſtius magnitudinem oſtendit, & non peperciſſe illam ſumtui docet, dum non exiguam aliquam portionem accepiſſe ait, ſed *libram*, non olei ut aliàs ſolebant, ſed *unguenti* ejuſque non vulgaris, ſed *nardi* quæ eſt odoris fragrantiſſimi, ejuſque non cujuſlibet, ſed *piſtici* quæ fuit pretioſiſſima: ideoque diſerte addit *multi pretii*, ut doceat non niſi à tenerrimo & ſingulari quodam in Chriſtum affectu factum id fuiſſe profectum. Porrò de voce πιςικῆς & ejus variis explicationibus, vide Bezam in Marc. 14. 3. Nobis omnium veriſimillima videtur Sculteti obſervatio, qui ex quodam Medico notat nardum Opiſticam (ab oppido cujus nomen eſſet Opis, quia inibi pararetur ſic dictam) fuiſſe omnium celebratiſſimam & optimam. Dici vero hic piſticam, per ablationem vocalis primæ, *o* propter euphoniam.

Unxit pedes Jeſu. Non quòd ſolos tantum pedes unxerit, ſed ad majorem ejus modeſtiam & charitatem erga Dominum indicandam, illo quod alias fieri ſolebat non memorato, hoc tantum quod erat inſolitum commemorat. Cujus tam charitatis quàm modeſtiæ Mariæ aliud documentum ſuperaddit, quòd non contenta tam pretioſum unguentum in caput & pedes Domini effudiſſe, inſuper *exterſit pedes ejus capillis ſuis*, quibus aliàs fæminæ ſuperbire & laſcivire ſolent. Voluit videlicet his externis ſignis oſtendere quàm vel omnes etiam opes omniaque ornamenta ſua libenter

in

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

in honorem Domini impendere parata eſſet, quàmque ut de Domino auguſte & magnifice, ita de ſe anguſte & tenuiter ſentiret. Ad majorem autem facti iſtius exaggerationem, addit adhuc Euangeliſta, *Domus autem impleta eſt odore unguenti*, quod & miram unguenti illius fragrantiam, & non exiguam copiam fuiſſe indicat.

Verſ. 4. *Dixit ergo quidam.* Conſequens illius facti, reprehenſio nempe à Juda Iſcariote, qua aliud præ ſe ferens animum ſuum avarum prodit, dum factum magnopere laudandum reprehendere audet. Cæterum quod alii Euangeliſtæ dicunt, plures diſcipulos hoc Mariæ factum ægrius tuliſſe, quod videtur noſtro contradicere, id vel ita accipiendum eſt, quaſi per Synecdochen integri pluribus eſſet tributum quod unius tantùm eſſet, qua ratione latrones conviciati Domino dicuntur, cùm tantùm unus id fecerit, & qua ratione Jonas dicitur deſcendiſſe ad latera navis & dormiſſe Jon. 1. 5, cùm nonniſi ad unum latus dormire potuerit: vel ita ut hic quidem primus ſignum ſuſtulerit, & in factum iſtud aperte inſurrexerit, cæteri autem oratione ejus ſpeciem honeſti præ ſe ferente inducti, neque rem penitius introſpicientes, illi quodammodo aſſentirentur neque contradicerent. Nominat autem illum primò cùm ait *Judas Simonis Iſcariotes*, deinde deſcribit, *qui erat eum proditurus*, vel ab eventu, quia id poſtmodum factum eſt, vel ex conſilio, quia ad id quodammodo velut erat deſtinatus, ipſeque jam tum de Domino prodendo cogitaret.

Verſ. 5. *Quare hoc unguentum.* Oratio Judæ reprehenſoria, qua ſugillat factum Mariæ. Eſt verò modus loquendi conciſus. Quaſi dicat; Cur in rem parvi momenti tantus ſumtus eſt factus? Sanè enim unguentum hoc trecentis denariis conſtabat. Quare ſi jam animus erat illud prodigere, ſatius erat id vendere, & pecuniam pro eo in uſus longe utiliſſimos in pauperum videlicet neceſſitates erogare. Quod certè fructum aliquem eumque maximum poterat Mariæ afferre. Hoc verò cuinam eſt uſui? quidve pro eo præmii quod eſt in caput & pedes effuſum? quos ſi honorare voluit, potuiſſet id certè oleo pretii longe minoris exquiſitiſſime & luculentiſſime præſtare.

Verſ. 6. *Dixit autem hoc.* Quia oratio Judæ plauſibilis erat, & ſpeciem aliquam honeſti præ ſe ferebat, viderique poterat vir bonus, & cui pauperes eſſent curæ; ideo antequam referat quomodo illi Dominus reſponderit, & Mariam ſit tutatus, ſuum de illius oratione judicium interſerit, fontemque iſtius dicti aperit, oſtendens non ab animo bono & pauperum curam habente, ſed malo & avaritiæ pleno id fuiſſe profectum, quem ille voluerit iſto plauſibili prætextu velare, reipſa autem doluerit bonum ſibi bolum velut è manibus fuiſſe ea ratione ereptum. Cùm enim ipſe pecuniam quæ Chriſto pro ejus alimento conferebatur portaret, videbat ad ſe etiam illam pecuniam redituram fuiſſe, unde ille poſtea quantum vellet abradere poſſet. Cæterum *marſupium* ipſi datum eſt à Domino portandum, ut ita vir malus & fur haberet alimentum avaritiæ ſuæ cujus erat mancipium.

Verſ. 7. *Dixit ergo Jeſus.* Quaſi dicat; Hæc cùm ita diceret Judas, & cæteri ſimpliciores aſſentirentur, ut qui nec animum Judæ perviderent, nec facti ipſius rationem animadverterent, Jeſus ad ejus dictum reſpondit. Reſponſio Domini qua factum Mariæ tuetur. Quod facit dupliciter: primò quidem dum oſtendit conſtare illi rationem facti. Deinde cum rationem à Juda allatam refellit, nec tanti eam eſſe oſtendit ut propter illam abſtinere ab illo facto Maria debuerit. Cæterum quod alii Euangeliſtæ inducunt Chriſtum pluribus reſpondiſſe, hic verò uni, id ex eo eſt quia unus tantùm apertè loquebatur, cæteri verò ut diximus aſſentiebantur tantùm, aut certè non erant principes iſtius reprehenſionis. Sed quicquid illi dicebatur id ad alios etiam pertinebat.

Sine eam. Quaſi dicat; Ne ſis ipſi moleſtus, noli in illam invehi, rectè fecit, & conſtat bene ratio iſti facto. Quandoquidem res ita cecidit ut videatur velut adſervaſſe hoc unguentum ad me perungendum & funerandum. Quodſi autem non reprehenderes (eſt enim id uſitatùm) aut certe reprehendendi juſtam cauſam non haberes, ſi poſt mortem demum meam corpus meum inungeret, certè multo minus nunc reprehendere debes: cùm multo magis vivo mihi unctio iſta prodeſſe poſſit, quàm mortuo. Jam autem mors mea inſtat, & illa aliquantum tantùm temporis antevertit (quod addit Marcus) ut velut conſultò ad me funerandum iſtud unguentum videatur aſſervaſſe, tempus autem mortis exſpectare noluiſſe, ſed aliquantum antevertere maluiſſe. Quod autem Dominus dicit Mariam id ad eum funerandum feciſſe, id etſi nonnulli ita accipiant, quaſi illa afflatú quodam correpta conſilio id fecerit, proſpicienſque inſtare mortem Domini, hoc exteriori ſigno ardentem in eum charitatem ſuam teſtari voluerit; veriſimilius tamen eſt id totum quod ad Mariæ mentem ex accidente fuiſſe, neque illam de morte Domini mox futura quicquam ſciviſſe. Solemus autem in familiari etiam colloquio rem ex eventu non ex intentione agentis judicare, eique gratias etiam agere quia aliquid fecerit quod in noſtrum bonum redundarit, imò etiam ei tanquam id intendiſſet adſcribere, etſi de eo ille ne cogitarit quidem, tantùm propterea quia res ita ceciderit, & hic eventus factum illius ſit conſequutus. Cæterum de voce ἐνταφιασμοῦ, & quòd non ſepulturæ, ut vulgò vertunt interpretes, ſed funerationis notionem habeat, videatur Beza & Piſcator.

Servavit Maldonatus hîc argutatur, quaſi dicat; dum ita effudit & prodegit eo ipſo ſervavit, perditura niſi effudiſſet.

Verſ. 8. *Pauperes enim.* Altera pars reſponſionis Chriſti, qua rationem Judæ ſpecioſam refellit. Senſus eſt quaſi dicat; Quando duobus neceſſario eſt benefaciendum, ſatius eſt illi benefacere quando ſe occaſio offert, cui poſtea benefacere licèt maxime velis non poteris, quàm illi quem etiamſi nunc neglexeris, ſæpius poſtea juvare, & beneficentiam in eum tuam expromere poſſis. Quare utut verum ſit curam habendam eſſe pauperum, ſatius tamen fuit mihi benefacere, quem non ſemper vobiſcum habebitis: mox enim à vobis abibo, & fruſtra poſtea voletis mihi ejuſmodi officia exhibere. Pauperibus autem quoties voletis poſtea benefacere poteritis, quia ſemper illi vobiſcum erunt, ſemper erit in promtu occaſio benignitatem eis exhibendi.

Verſ. 9. *Cognovit ergo.* Tertia primæ capitis partis particula, qua refert quid poſtea ſucceſſerit: nempe quomodo *multa turba ex Judæis* ſcilicet Jeroſolymitanis ad illum acceſſerit Bethaniam, ſimulque indicatur cauſa adventus, nempe ut viderent non ſolùm Jeſum, ſed etiam Lazarum. Quod ipſum indicavit propter ea quæ ſequenti verſiculo habebimus. Cæterum vocula *ergo* non vim illativam hic habet, quaſi hoc ex ſuperioribus ſequutum indicet, ſed tantùm ſimpliciter connexivam, quod non eſt in Sacris Scriptoribus inuſitatum.

Verſ. 10 & 11. *Conſultarunt autem.* Eventus ſeu conſequens illius Judæorum ad Lazarum itionis. Deliberatio ſacerdotum de Lazaro trucidando. Cujus cauſam exprimit ſtatim, quia multi ex Judæis magnitudine miraculi facti circa Lazarum à Chriſto perculſi, non ſolùm Lazarum viſitabant, ſed propter eum etiam in Chriſtum credebant, id eſt doctrinam ejus pro vera, & ipſum pro Dei legato ac populi magiſtro recipiebant. Animus illorum ſacerdotum erat animo Chriſti contrarius. Hic ſervavit eum qui perierat: illi autem eundem perditum cupierunt, propter idipſum tantùm quia ſervatus à Chriſto erat & vivebat.

Verſ. 12. *Poſtero die turba multa.* Secunda capitis pars quæ extenditur ad verſ. 20. in qua narratur quomodo Chriſtus urbem ſit ingreſſus more inſolito, & ut nunquam antehac fuerat ingreſſus. Cujus faciem depingit primò ex eorum qui ipſum deducebant multitudi-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

titudine. Ait enim fuiſſe *turbam multam*, id eſt homines multos, quos hic deſcribit à circumſtantia quadam, cùm ait, *quæ venerat ad diem feſtum*, ut inſinuet, non Jeroſolymitanos qui maxime debebant id officii Domino præſtitiſſe, ſed alios ad quos id minus pertinere videbatur. Deinde cauſam adfert que illos ad Dominum deducendum invitarit, *quum audiſſent Jeſum venire Jeroſolymam*, id eſt, non à Domino conducti, aut ab aliis incitati, ſed ſponte & ſimulac inaudiverunt illum urbi appropinquare. Mirabile Dei conſilium. Hoſtes ipſius verentur ne non veniat ad feſtum, & ideo rationes exquirunt ubinam inveniri & quomodo comprehendi poſſit. Deus autem invenit rationem quomodo illo ipſo tempore maxime ſolenni & inuſitata ſibi ratione urbem ingrederetur, hoſtibus ringentibus, nec tamen manus ipſi injicere audentibus. Ita tum maxime filii ſui honori proſpiciebat, cùm ipſum maxime everſum & oppreſſum adverſarii cuperent.

Verſ. 13. *Acceperunt ramos palmarum.* Tertiò indicat quid illa turba fecerit. Facta autem recenſet duo: primum quòd in manibus *ramos palmarum* tanquam victori & triumphatori præferrent. Alterum, quòd ipſi honoris ergo *obviam proceſſerint*. Referunt alii Euangeliſtæ & tertium, nempe quòd veſtimenta ſua Domino ſubſtraverint. *Et clamabant* puta non ſolùm in itinere & extra urbem, ſed in ipſa etiam urbe, imò & in templo, ut additur ab aliis. Quartò exprimitur quibus acclamationibus & ominibus Chriſtum proſequerentur. *Hoſanna* id eſt, opitulare quæſo, ſcilicet filio Davidis, ut expreſſe addunt alii. Solennis acclamationum & congratulationum quibus omnia proſpera regibus ſuis à Deo exoptabant, ritus, ideoque etiam peregrina voce ab Euangeliſta expreſſus: de qua plura ad Matthæum. Videntur autem hæc omnia deſumta eſſe ex Pſalmo 118. ℣. 25. *Benedictus* ſcilicet ſit à Deo, Deus illi benedicat, *qui venit in nomine Domini*, id eſt, qui venit juſſu & authoritate ac mandato Dei. Poſſunt autem iſta verba & ita accipi, ille rex Iſraëlis qui venit in nomine Domini ſit benedictus: & ita, ille qui venit in nomine Domini ut ſit rex Iſraëlis ſit benedictus. Sed prior ſenſus eſt potior.

Verſ. 14. *Nactus autem Jeſus aſellum.* Quintò deſcribit quomodo Chriſtus invectus ſit ſeu cui animali inſederit. Quod quidem plenius pertractatur à Matthæo, quem vide. Nec contradicit hoc illi quod & apud Prophetam & apud Matthæum legitur, ubi ſignificari videtur quaſi tam aſinæ inſederit quàm pullo. Illorum enim verba per ſynecdochen accipienda, quaſi dicat, inſidebat pullo aſinam conſectanti. Sed de his plenius illo loco. Sicut & de eo quod filium ſuum Deus aſino invehi voluerit, ad ſignificandum, illum fore regem pacis non belli, & mitem ac manſuetum, quod etiam utrumque in loco Prophetæ præſignificatur. *Sicut ſcriptum eſt*, nempe à Zacharia Propheta. Sextò oſtendit talem Chriſti in urbem ingreſſum, non temere ſeu fortuitò eveniſſe, ſed multò antè per Prophetam fuiſſe prædictum.

Verſ. 15. *Ne time filia Sion.* Teſtimonium Prophetæ: in quo citando non tam verba ipſa quàm rem illis comprehenſam reſpicit. A Matthæo citatur plenius, quem vide.

Verſ. 16. *Hæc autem non cognoverunt diſcipuli.* Hiſtoricæ narrationi interſerit quandam velut notam ſeu admonitionem, qua docet, diſcipulos *primò* id eſt ante mortem Domini & cùm hæc fierent, *non cognoviſſe*, ſeu non animadvertiſſe, Dominum ideo aſino vectum Jeroſolymam introiiſſe quia id à Propheta fuerat prædictum.

Sed cùm glorificatus eſſet Jeſus, vel ut de eo Petrus ait, dextera Dei Patris exaltatus, effudiſſet in eos donum Spiritus ſancti, qui eos in cognitionem ſcripturarum introduxit, *tunc recordati ſunt*, nempe ejus quod Chriſtus fecerat, *& quod hæc eſſent ſcripta de eo*, illum nimirum ita ingredi debuiſſe. Porrò verba *& ſeſe hæc illi præſtitiſſe*, dupliciter accipi poſſunt: vel ut referantur ad diſcipulos, qui cùm hunc aſinum tunc adduxiſſent Domino, poſtea cognoverunt, ſe cùm nihil tale cogitarent, Deo operam hanc præſtitiſſe, ut vaticinium illud impleretur: vel ut reſpiciant ad turbam, quæ advenientem Chriſtum ita honorifice excepit ut Propheta prædixit.

Verſ. 17. *Teſtabatur autem turba quæ erat cum eo.* Adhuc immoratur illi honorifico Chriſti in urbem ingreſſui, aliud factum turbæ commemorans, ad gloriam Chriſti pertinens. Cùm enim alii fauſtis ominibus & acclamationibus Chriſtum urbem ingredientem proſequerentur, *turba quæ erat cum eo* quando Lazarum vocavit è monumento, &c. *teſtabatur* videlicet de eo, eum eſſe prophetam & illum promiſſum olim Meſſiam, teſtabatur inquam dignum eſſe cui tales ſolennitates exhibeantur. Aut ſimpliciter, admiranda ejus opera recenſebat, eorumque ſe teſtem eſſe dicebat. Ita enim putamus verſiculum iſtum interpretandum eſſe, ut vox *teſtabatur* abſolute ponatur, & ὅτε legatur id eſt *quando* pro eo quod alii legunt ὅτι id eſt *quòd*. Præterquam enim quod vulgata ipſa verſio legit *quando*, & complures Græci codices habent ὅτε, verſiculus etiam ſequens qui cauſam aperit cur turba ei obviam proceſſiſſet noſtræ potius favet interpretationi. Teſtari verò aliquam rem eſſe factam, illius proprie eſt qui oculatus ejus teſtis fuit. At iſta turba verſiculo ſequenti audiviſſe tantùm dicitur eum hoc ſignum edidiſſe.

Verſ. 18. *Propterea etiam.* Cauſam denique aperit quæ illos ad tantum cujus ſupra meminerat honorem Domino exhibendum compulerit, miraculum videlicet in Lazaro à mortuis excitando editum.

Verſ. 19. *Phariſæi ergo.* Id eſt, cùm igitur iſta fierent, & Phariſæi id viderent atque audirent, mutuò ſe negligentiæ incuſabant, quòd tamdiu diſtuliſſent capere maturum conſilium, Chriſti conatibus occurrendi. Quaſi dicant; videtis quam noxia ſit noſtra cunctatio, quàmque iſtis tergiverſationibus, dum videlicet non audemus illum adoriri, malum iſtud aluimus.

Ecce mundus eum ſequitur. Id eſt, adeò multos ſectatores habet, & complures habiturus videtur, ut velut omnes cum illo conſpiraſſe videantur. Documentum illius quod ipſe cap. XI. verſic. 9 dixerat, nihil videlicet poſſe adverſarios fidelium etiam maxima potentia ſubnixos, quamdiu eis non fuerit permiſſum à Deo. Decreverant jam videlicet Chriſtum occidere, & negotium jam certis ejus comprehendendi dederant, nec tamen cùm ultro & quidem cum ſolennitate ad ſe venientem vident, manus ipſi injicere audent.

Verſ. 20. *Erant autem.* Tertia pars capitis, in qua narratur quid Chriſtus dixerit feceritque Jeroſolymis, quibus interjiciuntur quædam pertinentia ad eventum præteritorum. Particulæ ipſius ſunt tres. Primò enim indicatur colloquium Chriſti cum diverſis perſonis. Secundò quanta fuerit contumacia & incredulitas Judæorum, quòd licet tanta Chriſti miracula viderint, nihilominus tamen alii quidem penitus non crediderint in ipſum, alii verò crediderint quidem ſed non profeſſi fuerint. Tertiò refertur ſermo & admonitio Chriſti ad illos qui credere in ipſum nolebant, quo cauſis in medium allatis oſtendit eos neceſſario in ſe credere debere. Hoc autem verſiculo narratur occaſio primi quod habuit cum diſcipulis colloquii. Præbita autem ea fuit ab hominibus extraneis, qui Chriſtum conventum volebant, nec tamen ipſi per ſe illum accedere audebant, ſed per diſcipulos Chriſti aditum ſibi parare tentaverant. Quod deſcribit Euangeliſta ita, *Erant autem quidam Græci*, puta natione. Nam quod nonnulli putant ita appellari ab Euangeliſta Judæos illos qui inter Græcos diſperſi habitarent, quod non eſt inſolens, id conſiſtere non poſſe ex eo ipſo apparet quod eos ita deſcribat, *qui aſcenderant ut adorarent die feſto*; ſi enim Judæi omnino erant, quid opus erat ejuſmodi deſcriptione, cùm omnibus id ubicunque habitarent Judæis ex lege divina faciendum incumberet? Itaque potius inter alios quæritur, annon licet natione Græci & extranei, religione tamen proſelyti, & ita

Judaïco

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Judaïco populo per circumciſionem inſiti fuerint. Licèt autem id eruditi quidam ſtatuant, hac ipſa illorum deſcriptione moti, contrarium tamen nobis potius probatur: cùm ob rationem qua uſi ſumus oſtendentes illos non fuiſſe gente Judæos, tum verò quia non rectà ad Chriſtum ſe conferunt, ſed internunciis & velut parariis primò utuntur, mollem aditum quærentes ad Chriſtum per diſcipulos: qui etiam nec ipſi ſtatim audent rem Domino aperire, ſed prius re inter ſe communicata, & ſociatis velut operis. Quod nec illi nec iſti feciſſent proculdubio ſi ἕλληνες iſti aut natione Judæi aut certe religione proſelyti fuiſſent, cùm Chriſtus omnes Iſraëlitas ad ſe promiſcue vocaret, & illis ſeſe communicaret. Ut autem de iſtis Græcis taceam, quos veriſimile eſt ſuæ ſibi indignitatis, quia ad fœdus Dei non pertinerent, conſcios, minimè rectà Chriſtum accedere auſos fuiſſe; diſcipuli ideo etiam fortè prius rem inter ſe contulerunt, quia ſciverunt quid Chriſtus de gentilibus dixiſſet, & illorum quomodo petitionem aliquando accepiſſet. Porrò voces ἐκ τῶν ἀναβαινόντων *ex aſcendentibus* tam ita verti poſſunt ut vertit vulgata verſio & Eraſmus, *qui aſcenderant*, ut præſens ſit poſitum pro aoriſto, quàm ita ut vertit Beza, *qui aſcendere ſolebant*, ut ſignificetur non fortuitum aut caſualem adventum Jeroſolymam Græcorum iſtorum fuiſſe, ſed eum illorum fuiſſe morem & conſuetudinem. Solitos autem fuiſſe etiam incircumciſos gentiles ad templum Jeroſolymitanum aſcendere, adorandi, id eſt religionis cauſâ, ex hiſtoriis doceri poteſt, & patet ex illo Enuchi Candaces reginæ exemplo. Quod etiam futurum prædixerat Salomon, 3 Reg. 8. 41. & Eſaias 57. verſ. 7. Denique vox *adorarent* idem ſignificat quod colerent Deum ſecundùm præſcriptos in Lege ritus, holocauſtis & victimis, quod nonniſi in templo illo fieri licebat: aliàs enim Deum orare & adgeniculari ipſi licebat ubique locorum. Veriſimile eſt autem extraneos peculiarem aliquem in templo locum habuiſſe, à Judæis ſeparatum, quia non liceret illis eò quò Judæis ingredi.

Verſ. 21. *Iſti ergo venerunt ad Philippum.* Puta cùm in ipſum incidiſſent, ipſi autem rectà Chriſtum convenire non auderent. Ita nimirum facere ſolent ii qui ſuæ ſibi vilitatis ſunt conſcii, de illius autem quem conventum volunt honore & authoritate magnificè ſentiunt.

Vellemus Jeſum videre, id eſt cuperemus te conciliatore Jeſum ſalutare, alloqui, & notitiam cum illo contrahere. Metonymia.

Verſ. 22. *Dixit Andreæ.* Tanquam ei qui fortè ſibi erat maxime familiaris, aut qui ipſi primò occurrerat.

Rurſum Andreas & Philippus dicunt Jeſu, nempe deſiderium & petitionem Græcorum aperiunt, quidque ſit illis reſpondendum à Domino exquirunt. Apparet hinc quàm ſoliciti de illis fuerint, quia videlicet ſciebant quàm ſe alienum tunc à gentibus oſtenderet.

Verſ. 23. *Jeſus reſpondit eis dicens, venit &c.* Non directa ut quilibet videt reſponſio. Licèt enim verba per ſe conſiderata non ſunt difficilia, quia tamen reſpondiſſe dicitur, non eſt res expedita quid illis reſponderit, & an rejecerit illos omnino, an verò admiſerit. Nam aliquid tamen ipſum reſpondiſſe credibile eſt. Videtur autem feciſſe quidem ipſis ad ſe aliquem aditum, interim tamen ſignificaſſe, nondum planè tempus illud quo Græcis ad ſe pateret via adveniſſe, & licet jam appeteret ac maxima ſui parte inſtaret, aliquid tamen prius intervenire debere, quo perfecto pleniſſime omnibus gentilibus aditum ad ſe patefactum iri. Id autem erat mors ipſius truculenta. Quaſi dicat; Jam quidem venit tempus ut ego glorificer, & omnibus pateat me adeundi via, quare non eſt ulla cauſa cur à me arceantur iſti; interim tamen nondum planè eſt eis via ad me patefacta. Moriendum enim mihi eſt antè, & quidem mors dira pro hominum peccatis ſubeunda, ac tum demum plenus eis ad me aditus patefiet. Alii hunc ſenſum eſſe volunt, quaſi dicat; Non eſt quod nunc in me videndo ſint occupati, ſed mox erit quod videant, me videlicet morte affectum, invenient enim tum quod in me ſpectent. Alii denique omen & velut augurium glorificationis ſuæ Dominum ex iſta Græcorum petitione captaſſe volunt: quaſi diceret; quandoquidem jam extranei etiam ad me veniunt, jam inſtat tempus glorificationis meæ. Quod veriſimile quidem eſt; ſed niſi propter diſcipulos dictum ſtatuatur, conſiſtere nequit: cùm aliunde id optime cognitum & exploratum habuiſſe potuerit.

Venit hora id eſt, inſtat & appetit quadam ſui parte tempus iſtud: quare non ſunt amplius arcendi.

Ut glorificetur puta non ſolùm per aſcenſionem in cœlum & exaltationem, ſed etiam per prædicationem euangelii gentilibus eorumque ad Chriſtum converſionem.

Verſ. 24. *Amen amen dicò vobis.* Cùm verſiculo antecedente innuiſſet non poſſe nec debere amplius extraneos à ſe arceri, quia jam immineat tempus glorificationis ſuæ, nunc deinceps ſignificat nondum tum illos adhuc plenum ad ſe habere aditum, quia adhuc intervenire debuerit mors, qua devicta, & glotificatione obtenta, ille conſequuturus eſſet. Quaſi dicat; ſed nondum tamen plenum ad me habent aditum, quia moriendum mihi primum eſt, antequam glorificer: poſtquam autem mortuus fuero, cùm ipſe glorificabor, tum illis aditus pleniſſime patebit ad me quem nunc affectant paulò maturius. Rem per ſimilitudinem proponit: cujus protaſin tantùm exprimit, apodoſin autem vult à nobis ſubintelligi. Quæ talis eſſe poteſt: Ita nec ego qui munere prophetico in me ſuſcepto velut in terram cecidi, niſi moriar non glorificabor, ita videlicet ut & ipſe ad eam quæ mihi deſtinata eſt gloriam non perveniam, nec alios mihi vectigales faciam, atque ita manebo ſolus, & irritus erit omnis labor conatuſque meus. Comparat ſe videlicet grano tritici: cujus in terram miſſioni reſpondet muneris prophetici ſuſceptio ex conditione ut moreretur. Tritici autem in terram jacti diſſolutioni (quam hic mortem ejus appellat) reſpondet mors Chriſti.

Niſi fuerit mortuum, id eſt niſi per ſpiritum in illo ſemine latentem humore attracto & excalfacto diſſolvatur.

Nullum fructum adfert. Per fructum iſtum plerique videntur intelligere id quod ad ipſos homines tantum eſſet ex morte ipſius redundaturum, nullâ ipſius perſonæ Chriſti habita ratione, quaſi id tantum hic voluerit dicere, quòd non eſſet fidem in hominibus effecturus eoſque ad ſe pertracturus, atque ita labor illius omnis in hominibus Deo lucrifaciendis in caſſum eſſet abiturus, niſi mortem ſubiret, qua conſequuta fructum multum in hominibus ad ſe congregandis eſſet editurus. Sed videtur ad ſeipſum etiam reſpicere. Fructus enim & vigor grani, eſt ipſius grani ornamentum. Quaſi dicat; non glorificabor niſi mortuus fuero, ubi autem mortem oppetiero, glorificabor ipſe, in quo ſalus hominum continetur, quippe ea ratione omnes ad me traham, non Judæos tantùm, ſed etiam gentiles, atque ita fructum multum adferam. Non is igitur ſenſus eſt quaſi dicere velit, ubi mortuus fuero multi in me credent, qua ratione glorioſus evadam: ſed potiùs is; Cum ego ipſe glorificabor, & à patre meo ornabor, tum multos mihi producam filios, quod pars erit gloriæ meæ non exigua.

Verſ. 25. *Qui amat animam ſuam.* A ſe tranſit ad alios, & inde vult capere documentum diſcipulos quid & ipſis faciendum ſit ſi vera felicitate potiri velint. Etſi autem de aliis potius quam de ſe loqui videatur, oratio tamen iſta ita generalis eſt ut nec ſeipſum excludere voluiſſe cenſendus ſit. Quaſi dicat; Non ſolùm autem ego ad glorioſum illum ſtatum pervenire nequeo, niſi prius variis contumeliis affectus mortem eamque ignominioſiſſimam ſubeam, ſed omnium etiam hominum eadem eſt conditio: adeò ut quicunque *animam* id eſt vitam ſuam *amat* puta magis quàm me,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ut patet ex collatione verborum quibus uſi ſunt alii Euangeliſtæ eandem Chriſti ſententiam exprimentes. Amat autem animam ſuam magis quam Chriſtum, qui ubi eò ventum eſt ut aut vita retinenda & Chriſtus abnegandus, aut Chriſto adhærendum & vita amittenda ſit, mavult vitam ſuam retinere quàm Chriſto adhæreſcere. De tali igitur homine dicit Chriſtus quod vitam ſuam perdat, id eſt, utut ille videatur ſibi ad tempus conſulere vitamque ſuam conſervare, revera tamen eam amittat, quatenus eâ ſit privandus & morti eique æternæ adjudicandus. E contrario verò, *Et qui odit animam ſuam*, (& poſitum pro autem) id eſt, qui ubi eò res devenerit, ut alterutrum omnino ex commemoratis faciendum ſit, vitam potius in diſcrimen apertum projicere & ſe periculo mortis exponere, quàm me doctrinamque meam deſerere malit. *Odiſſe* vitam dicitur, non quòd ſimpliciter illam oderit qui hoc animo eſt affectus, ſed ſecundùm quid, & ſi res in comparationem veniat cum amore Chriſti, ut quia hunc anteponat vitæ ſuæ odiſſe quodammodo vitam ſuam videatur. Addit autem *in mundo hoc*, non tam locum exprimere volens in quo hoc ſit faciendum, quàm vitam hanc caducam, locumque ejus tacitè vitæ illi veræ & mundo futuro opponens. Quo tacitè inſinuare voluit hominem ejuſmodi animam ſuam non verè odiſſe, quia id reſpectu tantùm ſeculi hujus dici poſſit, reſpectu autem futuri minimè.

In vitam æternam cuſtodiet eam, id eſt, utut illam amittere videatur, revera tamen eam conſervat, & quidem ita ut eo ipſo cuſtodiat illam, quò tandem illi in vitam veram & nunquam ceſſaturam exeat, ipſeque ea perfruatur.

Verſ. 26. *Si quis mihi miniſtrat.* Adhortationem ex doctrina generali deducit. Quaſi dicat; Quare cùm ita res habeat, quicunque nomen ſuum inter meos ſervos profiteri vult, *me ſequatur*, ut in omnibus quæcunque illi præcipio, ita potiſſimùm in eo ut vitam etiam ſuam propter me profundere ſit paratus, ſeque mortis etiam periculo imò ipſi morti objicere non dubitet, quemadmodum me facientem videbit.

Adhortationi ſubjicit præmium quo ad ejuſmodi imitationem ſui vult ſervos ſuos inflammare, *Et ubi ego ſum, illic & miniſter meus erit*, nempe in cœlo. Id eſt, ejuſdem generis felicitate qua ego coronabor & ille coronabitur. Nam in illo loco nemini male eſſe poteſt: Eſt quippe locus veræ voluptatis & felicitatis. Sermo ſumtus è communi loquendi ratione, quando heri promittunt ſervis ſuis bene illis futurum, quandoquidem lateri ſemper ſuo ſint adhæſuri.

Sum præſens pro futuro, nempe *ero* propter ſummam rei certitudinem.

Miniſter. Repetitur antecedens pro *ille*, more Hebræorum. Eadem phraſi veræ felicitatis donum deſcribitur infra cap. 14. ℣. 3, & 17. ℣. 24.

Et ſi quis mihi. Et poſitum pro *nam.* Explicat enim & illuſtrat ſuperiorem promiſſionem. Niſi quis malit poſitum pro *imò*, quaſi quid auguſtius promittat, licet res ſit eadem: quod videlicet ita ſimul cum Chriſto apud Patrem ſit futurus, ut illius etiam curam habeat Pater, eique honorem quodam modo exhibeat. *Honorabit eum Pater*, honore videlicet quo ſuperior inferiorem afficere poteſt, oſtendendo videlicet quàm ſibi charus quantoque apud ſe in pretio ſit, atque ipſum magnopere evehendo.

Verſ. 27. *Nunc anima mea turbata eſt.* In alium ſermonem, rei tum iſti de qua cœperat loqui ſervientem cumque ea conjunctum delabitur: & oſtendit, ſe cogitatione mortis ſuæ de qua mentionem fecerat animo vehementer conturbatum eſſe. Quo ipſo pondus adhortationi ſuperiori adjicit, & animum ad mortem propter nomen ſuum oppetendam addit. Audientes videlicet exhortationem Domini facile cogitare poterant, non ita ſibi eſſe in proclivi mortem cruentam ipſius cauſâ oppetere atque Chriſto, adeoque dicere; Facile eſt tibi tam audacter de tua morte diſſerere, noſque ad eandem propter tuum nomen ſubeundam admonere, qui ita es jam animo obfirmatus ut nullo mortis horrore percellare, cuique per ludum fortè & jocum propter vires cœlitus ſubminiſtratas, iſta cum morte lucta peragetur. At longe alia eſt noſtrum omnium ratio, qui viribus ejuſmodi penitus deſtituimur. Oſtendit igitur Dominus non eſſe ſui etiam atque illorum diſparem hic rationem, adeoque facilè ſe perſpicere, quàm ipſis rem arduam & difficilem injungat. Eſt verò rationi maximè conſentaneum, propter hoc ipſum, ut videlicet in ipſo Chriſto exemplar haberemus, non aliàs tantùm ſed hoc ipſo maximè puncto Deum voluiſſe Chriſtum conturbari & animo percelli. Senſus & connexio cum antecedentibus videtur eſſe talis, quaſi dicat; Cùm autem alios ad id ut mihi miniſtrent, adeoque animam vitamque ſuam propter me perdant admoneo, adeò non ſum neſcius quàm arduam & difficilem ipſis rem præcipiam, ut ipſa mortis meæ conſideratione, & ſtatus ejus quem mox ſubiturus ſum imagine totus cohorreſcam ipſe.

Et quid dicam. Horum & ſequentium verborum ſenſus poteſt eſſe duplex. Unus quaſi dicat; adeoque anceps ac dubius ſum, ut propemodum neſciam quid ipſe petere & optare debeam: Num hoc? *Pater ſalva me ex hac hora*, id eſt libera me ab hac morte. Ut ſe corrigat ſtatim, & oſtendat non decere ſe id optare & petere: quia propterea venerit in horam hanc.

Reliqua deſiderantur.

Ioh. 13. 1. *ad* 18.

MOre receptum eſt hodiè inter Chriſtianos, ut facta & dicta Chriſti, quæ mortem ejus proximè anteceſſerunt, in hiſtrioniam quandam quotannis convertant, exiſtimantes, in eo ſitam eſſe Dei gloriam, ſi actiones Chriſti mimicum in modum effingant ac repræſentent, cùm interim facienda facere negligant. Nos verò ita actiones Chriſti conſideremus, ut eas nobis in ſalutis noſtræ commodum vertamus. Scopus hujus hiſtoriæ eſt, quòd voluerit Chriſtus diſcipulos ſuos, & nos eorum ſucceſſores, edocere modeſtiam cum charitate junctam; quæ duæ virtutes ita arctè inter ſe cohærent, ut una abſque altera nequeat eſſe perfecta. Ac primùm deſcribitur, quid impulerit Chriſtum ad hanc actionem, quâ exemplum modeſtiæ atque charitatis ſuæ diſcipulis exhibuit. Secundò ipſa actio. Tertiò colloquium Domini cum Petro ſuper hâc actione. Quartò quomodo Chriſtus explicet ſcopum hujus actionis ſuæ. Rem primam, quid impulerit Chriſtum ad hanc actionem, duobus modis exprimit. Primùm ℣. 1. *Antè feſtum Paſchæ, ſciens Jeſus quia venit hora ejus, ut tranſeat*, &c. Ubi & tempus, quo id factum eſt, deſcribitur, quòd id factum ſit antè feſtum Paſchæ, & cauſa impellens Chriſtum ad hanc actionem. De tempore non eſt nunc dicendi locus, cùm multò graviora hîc conſideranda veniant. Cauſa impellens hîc indicatur fuiſſe, Chriſti amor conſtans & perfectus ergà diſcipulos, quorum ſalutis erat ſtudioſiſſimus. *Quia venit hora, ut tranſeat ex hoc mundo ad Patrem.* His verbis exprimitur mors Chriſti: aliter enim tranſire ex hoc mundo ad Patrem non poterat, quàm per mortem. *Diligens proprios, qui erant in mundo*, nempè diſcipulos, quos in mundo erat relicturus, ipſe verò ex eo diſceſſurus. Joh. 17. 11 dicit: *Non ampliùs ſum in mundo*, id eſt, poſt pauxillum temporis non ero, *& hi ſunt in mundo, & ego ad te venio. Ad finem dilexit eos*, id eſt, ſicut anteà,ità & jam moriturus, in ipſo fine vitæ ſuæ, ſpecimen amoris ſui ergà eos edidit. Alii *ad finem* interpretantur *plenè, perfectè*; quæ interpretatio etiam admitti poteſt. Hinc petenda *conſolatio*, quòd ſicut mors Chriſti fuit tranſitus in gloriam Patris, ita & mors noſtra propter nomen Domini Jeſu ſuſcepta non ſit futura interitus noſter, ſed tranſitus in cœlum ad vitam æternam. Chriſtus nobis propoſitus eſt in exemplum tam ſanctitatis, quàm felicitatis noſtræ, ſi ipſi in ſanctitate fuerimus ſimiles. Non eſt, quod horreamus mortem

tem pro Chriſto, aut ullas calamitates & afflictiones hujus mundi, ſi veri ſimus Chriſtiani. Corroboremur igitur in Domino, & *intueamur fidei noſtræ ducem ac conſummatorem Jeſum, qui pro gaudio ſibi propoſito ſuſtinuit crucem, ignominiâ contemtâ, & ad dextram throni Dei conſedit.* Hebr. 12. 2. Diſcamus ab eo, quæ nos docuit, & facta ejus imitemur; & tunc qualem ille habuit tranſitum ad Patrem, talem & nos habebimus. Ex Chriſti amore ac dilectione capiamus quoque tum conſolationem, tum doctrinam, ut Chriſti exemplum ſequamur in dilectione, & quò ſumus morti propiores, eò majora ſpecimina charitatis ergà fratres edamus. Cumque ſemel ingreſſi ſimus curſum vitæ Chriſtianæ, ità curramus, ut ad finem uſque perſeveremus in currendo, nevè deficiamus.

Hactenus fuit prima cauſa quæ impulit Chriſtum, ut in re humili & ipſius dignitati minùs decorâ miniſtraret diſcipulis, quò eis amorem ſuum teſtaretur. Altera cauſa ſequitur, quæ expreſſa eſt ℣. 2, 3. *Et cænâ factâ, cùm diabolus jam miſiſſet in cor Judæ Simonis Iſcariotæ, ut eum traderet; ſciens Jeſus, Patrem omnia dediſſe in manus ſuas, & ſe exiviſſe à Patre & ad Patrem vadere:* id eſt, videns Chriſtus & conſiderans, jam appetere tempus gloriæ obtinendæ, quam ei aſſignarat Pater, nihilque aliud reſtare, quàm ut mortem obiret, ad quam ſe accingebat, duxit conſultum, ut diſcipulis ſuis inſignis modeſtiæ ſuæ exemplum relinqueret. Ponitur autem hîc præteritum pro futuro propter certitudinem. Hic & Joh. 5. 22, loquitur Chriſtus in præterito de re futurâ: *Pater neminem judicat, ſed judicium omne dedit filio.* Et ℣. 27, *Dedit quoque ei poteſtatem judicium facere, quia filius hominis eſt.* Ità etiam Joh. 17. *Ego gloriam quam dediſti mihi, dedi eis.* Quò propiùs jam inſtabat ejus exaltatio, eò magis ſe demittebat; & promoturus morte ſuâ opus ſalutis humanæ, voluit antè mortem jam propinquam exemplo ſuo diſcipulos ad ſubmiſſionem excitare: quia poſteà non ampliùs futurum erat tempus. Conſiderandum etiam hîc factum id à Chriſto, *cænâ jam peractâ.* Primùm comederunt Paſcha, in quo fiebat commemoratio illius inſignis beneficii, quod Deus exhibuit Iſraëlitis in Ægypto, cùm juſſit Angelo jugulanti primogenita Ægypti tranſilire & prætergredi domos eorum. Hanc cænam jam abſolverat Chriſtus; ſecuta eſt poſteà cæna Domini, quam Chriſtus inſtituit ad mortis ſuæ commemorationem. *Cùm Diabolus jam miſiſſet in cor Judæ Simonis Iſcariotæ, ut eum traderet.* Diabolo adſcribitur cauſa mortis Chriſti, non quòd coëgerit Judam, eoque nihil hâc de re cogitante effecerit, ut Judas Dominum ſuum proderet; habebat enim Judas liberum arbitrium, ut poſſet id facere & non facere, ſi voluiſſet: ſed quia avarus erat Judas ac fur, facilè eum per illecebras avaro ac furaci animo allubeſcentes ſeduxit, & voluntatem ejus ad conſentiendum huic facinori pertraxit. Poteſt Diabolus malas cogitationes injicere animis hominum, vel eas in ipſis excitare; ſed id nihil nocere poteſt piis ac Dei timore munitis. Injicit Satanas quaſi ſcintillas quaſdam in corda hominum: ſi cor ſit ſimile pyrio pulveri, mox igni corripietur, & exardeſcet; ſi verò ſit aquæ ſimile, ſcintillæ illæ illicò extinguentur. Cor aptum & proclive ad deteriora protinùs arripit injectas cogitationes. Judas inhiabat omni occaſioni lucri & quæſtûs ſive honeſti, ſive inhoneſti. Libenter igitur occaſionem ſe offerentem amplexus eſt, & dedit apud ſe locum cogitationi, quam cordi ejus Satanas injecerat. Caveamus nobis, ne concedamus locum & opportunitatem agendi in cordibus noſtris Satanæ: ſemper præ oculis geramus verbum Dei ejuſque promiſſa. Ubi viderit Satan, nos eſſe otioſos & ad malum pronos, iiſdem rebus nos capiet, ad quas nos inclinatos ac propenſos animo eſſe cernet. Itaque unicuique intereſt videre, ad quænam pronus ac proclivis ſit, atque ex hâc parte ſibi maximè cavere: nam illices mox ponet Satanas. Non poteſt homo abſque gravi culpâ ſuâ obſequi Diabolo. Cogere ad peccatum is neminem poteſt vi; & ſine conſenſu noſtro nihil poteſt efficere. Deus non vult bona opera in nobis efficere ſine noſtrâ voluntate etſi poſſet: Diabolus autem vellet mala in nobis efficare, ſi poſſet; ſed Deus non permittit ei, quia vult, ut ſit locus virtuti ac vitio. Præterea quò ſumus præſtantiores, vel dignitati alicui propiores, eò magis nos demittamus. Hoc idem etiam Ethnici docuerunt. Certemus cum Deo, ut quò ille magis nos donis ſuis extollit, nos tantò magis noſmet humiliemus ac deprimamus.

Porrò ſequitur ipſa actio Chriſti, quâ docuit egregias virtutes: *Surgit à cœnâ, & ponit veſtimenta,* nempè ſuperiora. *Et accipiens linteum, præcinxit ſe.* Prorſus ſe ità geſſit, ut famulus qui domini ſui pedes lavaturus, ſe præcingit linteo aliquo; atque ità aſſumſit formam ſervi. *Deinde injicit aquam in pelvim,* ipſe ſcilicet, propriis manibus id fecit, non juſſit ſibi afferri ab alio, vel porrigi; ipſe lavit pedes & abſterſit, ſervi inſtar.

Occaſione hujus facti ortum eſt cum Petro colloquium: *Venit ergò ad Simonem Petrum.* Fieri poteſt, quòd ab eo cæperit, eſtque id valdè probabile, nec verba ullo modo repugnant. *Et dicit ei ille: Domine, tu lavas pedes meos?* quaſi dicat. Quid hoc rei eſt? tu es meus Dominus; ego ſum tuus ſervus; & tu deberes lavare meos pedes? Non patiar, non feram. Indignum hoc eſt & te & me. *Reſpondet Jeſus, & dixit ei: Quod ego facio, tu neſcis modò, ſcies autem poſteà;* quaſi dicat. Sine modò, noli repugnare, eſt certa cauſa, cur id faciam, quam tu ignoras, ſed mihi conſtat facti mei ratio, & tu poſteà id videbis & agnoſces.

Reverebatur Petrus Dominum, & ipſum valde obſervabat: ſed tamen peccavit refragando & reluctando ei. Debebat cogitare, Dominum eſſe ſapientiorem, & meliùs ſcire, quid ipſum facere deceret. Nunquam eſt contendendum cum Domino, ſed ei promptè ſemper obediendum: quia nos errare poſſumus, ille nunquam. *Dicit ei Petrus: Non lavabis pedes meos in æternum.* Paulò pertinaciùs ſe geſſit. Ideò meruit acriori redargutione perſtringi. *Reſpondit ei Jeſus: ſi non lavero te, non habes partem mecum.* Id eſt, non eris amicus meus ampliùs. Durior videtur eſſe locutio, & non ſatis congruens cum charitate Chriſti, ut propterea tam rigidè agere cum Petro debuerit, etſi is non egiſſet pœnitentiam, cùm id ex modeſtiâ & reverentiâ Domini fecerit. Sed hîc Chriſtus per ſimilitudinem rei corporalis repræſentavit ſpiritualem: q. d. Tu non vis nunc à me lavari, & tamen niſi te lavero ſanguine meo, cujus rei imaginem nunc lotione pedum exhibeo, nullum habebis mecum commercium. Innuit ſe morte ſuâ peccata noſtra ablaturum. Tunc enim maximè aſſumſit formam ſervi cùm fuit raptatus manibus male feriatorum, & captus, & conſputus, & illuſus, & in crucem actus. Ità alibi dicitur, *Chriſtum veniſſe, ut miniſtret, & det animam ſuam pretium redemtionis pro multis.* Matth. 20. 28. Chriſtus lavit nos ſanguine ſuo à peccatis noſtris. Apoc. 1. 5. Hoc ſanguine Chriſti omnes lavari oportet, qui ſervari cupiunt. *Chriſtus dilexit Eccleſiam, & ſeipſum tradidit pro eâ, ut illam ſanctificaret, mundans eam lavacro aquæ in verbo, ut exhiberet eam ſibi glorioſam Eccleſiam, non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid hujuſmodi, ſed ut ſit ſancta & immaculata.* Eph. 5. 25. Ceremoniâ autem hâc voluit Chriſtus effigiare & figurare illud, quod debebat facere magnâ cum ignominiâ ſuâ. Dicit ergò Dominus: Oportet, ut te lavem, ſi vis meus eſſe amicus: tu verò recuſas etiam figuram & adumbrationem illius lotionis admittere; cùm id ſit longè minus. *Dicit ei Petrus: Domine, non pedes meos tantùm, ſed & manus, & caput.* Remiſit de ſuâ obſtinatione Petrus, ubi tam rigidam ſententiam audivit. *Dicit ei Jeſus: Qui lotus, eſt, non opus habet, niſi pedes lavare,* &c. Quaſi dicat: Non opus eſt, ut & caput & manus tuæ laventur, es enim ex parte jam mundus. Sed etſi aliquis mundus eſſet toto corpore, tamen in Judæa opus erat, ut pedes lavaret, ubi moris erat nudis incedere pedibus, vel ſoleas tantùm geſtare. Hinc tam multa in Sacris Literis de lotione pedum dicuntur. *Et vos mundi eſtis,* intellige, ex parte, & certo modo.

Sed

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Sed non omnes. Judas enim non erat mundus. Omnes indigemus lotione ac mundatione à Domino, ut fiamus ſponſa ejus ſancta, caſta, & Deo ac Chriſto ſimilis.

Reliqua eſt ultima pars hiſtoriæ, in quâ continetur ſermo Chriſti ad diſcipulos; quo exponit ſcopum ac finem hujus actionis, quid illa ſibi velit. Primùm autem viam ſibi ad hujus rei expoſitionem ſternit, cùm ait: *Scitis, quid fecerim vobis?* Vult Chriſtus, ut non ſimpliciter in externum illius actionis corticem oculos defixos teneant, ſed aliquid aliud ex illâ actione diſcant. Alioquin enim intelligebant, quid Chriſtus faceret, & videbant, quod tanquam famulus ac ſervus pedes eorum laviſſet. Sed Dominus hâc interrogatione eis dat anſam aliquid altius ac ſublimius de hâc actione cogitandi. Ità enim ſolemus per interrogationes attentionem audientium nobis conciliare. Ità Philippus interrogat Enuchum Act. 8. 31. *Intelligis, quæ legis?* indicans hâc interrogatione, ſe poſſe ei locum explicare, ſi vellet. Quod doctrinam ipſam attinet, quam hîc proponit Chriſtus, duo in eâ conſideranda ſunt. 1. Quid voluerit hâc actione ſignificare. 2. Quibus argumentis ac rationibus diſcipulos ſuos exſtimulet atque exhortetur ad hæc & ſimilia facienda.

Prius continetur verſ. 13, 14, 15. *Vos vocatis me, Magiſter, & Domine; & benè dicitis; ſum etenim.* Exprimit his verbis ſuam dignitatem, quam habebat, & quam diſcipuli quoque agnoſcebant. Ut enim oſtenderet ſuam humilitatem ſummam ac modeſtiam, priùs proponit ſuam ſummam præſtantiam. Non eſt mirum, ſi quis humilis & infimæ conditionis homo aliquid humile & demiſſionem redolens faciat: ſed in eo eſt vera humilitas ac modeſtia, ſi quis dignitate præſtans faciat rem dignitate ſuâ inferiorem. Propterea Apoſtolus quoque Chriſti humilitatem, quam in morte ſubeundâ demonſtravit, deſcribere volens, prius expreſſit ejus ſummam dignitatem & excellentiam Phil. 2. ℣. 6. *Qui in formâ Dei exiſtens, non rapinam arbitratus eſt ſe eſſe æqualem Deo. Sed ſeipſum exinanivit, formam ſervi accipiens* &c. A ſublimitate Chriſti deſcendit ad ejus humilitatem. Loquitur autem modeſtè de ſuâ præſtantiâ Chriſtus. Non dicit ſimpliciter: Ego ſum Dominus ac Magiſter. Sed ait: Vos me dicitis eſſe, vel ita me vocatis. Et hoc ipſos factitaſſe, ex Euangeliſtis conſtat. Cùm enim viderent, eum à Deo eſſe miſſum, & eſſe magnum illum Prophetam atque Meſſiam promiſſum ſeu Chriſtum; non ſunt contenti eum Magiſtri titulo ornare, ſed etiam eum Dominum ſuum vocitabant. Et ne quis exiſtimaret, eos hoc feciſſe è vulgari conſuetudine hominum, qui ſolent quemlibet appellare Dominum, addit Chriſtus: *Et benè dicitis, ſum etenim.* Magiſter ipſorum erat, quia eos docebat: Dominus verò quia aliquâ ex parte dominium ſuper ipſos habebat, ſed potiſſimùm quia Dei decreto ac conſtitutione erat deſignatus Rex ac Dominus cœleſtis. Dominium Chriſti perfectiſſimè cœpit ab ejus exaltatione, cùm factus eſt Dominus ac Chriſtus Actor. 2. 36. Sed jam etiam in terris aliquas dominii iſtius primitias habuit & exercuit. Nam ut Dominus mittebat diſcipulos, imperabat eis, & docebat eos tanquam poteſtatem habens. Ideò etiam dicit: *ſum etenim.* Jam tunc ſe Dominum eſſe agnoſcit, etſi nondum tam perfectè, ut nunc eſt, fuerit. Magiſter autem Chriſtus non vulgaris fuit, ſed perfectiſſimus & abſolutiſſimus, à quo diſci poterant omnia quæ ad ſalutem quoquo modo faciebant. Nobis ergò quoque ab eo & ab iis, qui ab illo edocti ſunt, diſcere plenam Dei voluntatem oportet. Etſi verò ſacra ſcriptura interdùm commendans nobis modeſtiam ac humilitatem animi, eam appellat ταπεινοφροσύνην, humilem ſenſum Phil. 2. 3. 1 Petr. 5. 5. vultque ut alii alios arbitremur nobis eſſe præſtantiores: tamen id non eſt ità ſimpliciter ac propriè intelligendum. Chriſtus voluit hîc nobis proponere perfectiſſimum exemplum modeſtiæ, & tamen diſcipulos ſuos ſe ſuperiores ac præſtantiores eſſe non dixit, nec dixit, ſed ſe aſſerit eſſe magiſtrum, illos eſſe ſuos diſcipulos, ſe dominum, illos eſſe ſuos ſervos. Non in eo igitur ſita eſt animi humilitas, ut ſtatu & conditione fias humilis, ſed in eo, ut licèt aliis ſis reipſâ ſuperior ac præſtantior, tamen ità te geras, tanquam inferior eſſes, ne te pudeat in neceſſitate aliis in ſervire. Tantum cavendum eſt, ne in dignitate conſtitutus plùs tibi tribuas & arroges, quàm reverà eſt: hoc enim cum modeſtiâ pugnat. Demus operam, ne nos ipſos magnifaciamus. Simus parvi in oculis noſtris, ut ſimus magni in oculis Dei. Deo omnia feramus accepta, qui nobis dona ſua impertitus eſt ad mutuam ædificationem, non ad fovendam animi noſtri elationem, ſed ad ſui nominis gloriam. Ipſi enim debetur ſoli gloria: nobis confuſio. Quò quis majoribus donis ornatus eſt, eò magis ſe ſubmittat & aliorum uſibus conſecret. Porrò oſtendit Chriſtus ſuam humilitatem, & finem hujus actionis ſuæ tam humilis. *Si ergò ego lavi veſtros pedes, Dominus & Magiſter:* quaſi dicat; Ego qui ſum Dominus ac Magiſter id feci propter vos ſervos ac diſcipulos meos, cur non igitur vos ſervi propter me Dominum veſtrum & propter alium conſervum veſtrum debeatis idem facere? Finem hujus actionis monſtrat: *Et vos debetis alii aliorum lavare pedes.* Ideò ego Dominus hoc feci, ut vobis exemplum relinquerem, quomodò alii aliis etiam viliſſima ſervitia præſtare debeatis. Non vult Chriſtus, ut comœdia quædam & hiſtrionia inter nos exerceatur; uti exercetur à Chriſtianorum nonnullis, qui humilem hanc Chriſti actionem in meram ceremoniam & ambitioſam quandam pompam converterunt. Ponit hîc Chriſtus unam ſpeciem humilis ſervitii pro omnibus ſpeciebus. Itaque in morbis, inque aliis neceſſitatibus non debet recuſare frater fratri, ſoror ſorori ſervire. *Qui voluerit inter vos eſſe primus, ſit veſter ſervus.* Matth. 20. 27, ſervire autem debemus alii aliis *per charitatem.* Gal. 5. 13. ſervire per charitatem, res jucunda eſt, & facilis: ſed ex coactione ſervire, moleſtum eſt ac difficile. Videte ut matres ſerviant parvis liberis ſuis, & graviſſimas noctu & interdiu moleſtias eorum cauſa perferant: & tamen quia ex charitate id faciunt, grata eſt eis hæc ſervitus, quæ alteri graviſſima & oneroſiſſima foret, ſi ad eam ab alio vi cogeretur. Charitas ergò ante omnia nobis intuenda eſt, cum quâ ſi conjunctus fuerit animus demiſſus ac modeſtus, nullum erit tam vile officium, quod alter alteri, cùm opus eſt, non ſimus præſtituri. Qui ſervit alteri, is habet alterum quodammodò pro ſuperiori. Sed nos alii aliis cedere nolumus, & contrà quam jubet Apoſtolus, nos præſtantiſſimos, alios omnes nobis inferiores ducimus. Hinc ſæpius rixæ, invidiæ & æmulationes oriuntur. Inſcribamus igitur pectoribus noſtris illud Apoſtoli monitum: *Ne ſimus inanis gloriæ cupidi, alii alios provocantes, alii aliis invidentes.* Gal. 5. verſ. 26.

Videamus jam argumenta, quibus Chriſtus hanc ſuam doctrinam diſcipulis perſuadere conatur. Primò ait: *Amen, Amen dico vobis, non eſt ſervus major domino ſuo, neque legatus major eſt mittente.* Non debet ſervus velle & poſtulare, ut meliori conditione ſit, quàm dominus ejus: non debet id recuſare, quod non recuſavit dominus ejus. Quod verò Chriſtus hîc dicit, eum, qui mittitur, non eſſe majorem eo qui mittit, imò indicat eum qui mittit eſſe legato ſuo majorem, id ad Chriſtum ipſum etiam referri poteſt, qui ſe miſſum eſſe à Deo & legatum ejus eſſe profeſſus eſt, Deus ipſi mandata dedit, Chriſtus ſe ſubjecit ejus voluntati. *Deſcendi de cœlo, non ut faciam voluntatem meam,* inquit Chriſtus ipſe, *ſed voluntatem ejus qui me miſit.* Joh. 6. verſ. 38. *Doctrina mea, non eſt mea, ſed ejus qui me miſit.* Joh. 7. 16. Fuit Chriſtus *obediens Deo uſque ad mortem, mortem autem crucis.* Phil. 2. 8. Undè patet falſitas doctrinæ hodiernorum Chriſtianorum, qui omnimodam æqualitatem inter perſonas Deitatis aſſerunt. Cur verò non etiam aliquando Filius & Spiritus Sanctus mittunt Patrem?

Argumentum alterum ducitur ab utilitate: *Si hæc*

nove-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

noveritis, beati eritis, ſi ea feceritis. Ad ſcientiam & cognitionem rei adjicite etiam factum, ut opere ipſo impleatis, quod ſcitis, & tum demùm beati eritis. Propter rei alicujus ſcientiam nudam nemo eſt beatus. Aditum tantùm & medium habet ad felicitatem ſerviens qui ſcit: ſed niſi faciat quod ſcit, & niſi medio illo ad felicitatem utatur, infelicior eſt qui ſcit, quàm qui neſcit. Undè dicit Petrus 2 Epiſt. 2. *Satius erat nunquam cognoviſſe viam juſtitiæ, quàm eâ agnitâ non obſervare ſancta præcepta.* Ut facere requirit ſcire, ità & ſcire requirit facere. Sine ſcientiâ factum non poteſt exiſtere, ſine facto ſcientia non poteſt valere. *Beati eritis*, nempe in æternum. Nam ubi erit modeſtia, ibi erit vera charitas, & omnes aliæ virtutes. Fides ſine operibus mortua eſt, ac proinde neminem ſalvare poteſt. Ad fidem requiritur ſcientia. Sic ergò ſcientiam & notitiam ſequatur fides neceſſe eſt, fidem bona opera. *Qui dicit ſe noſſe eum, & mandata ejus non ſervat, mendax eſt, & veritas in eo non eſt.* 1 Joh. 2. 4. *Qui ſcit benè facere, & non facit, peccatum ei eſt.* Jac. 4. ult. Deus det nobis velle, & perficere. Amen.

Iohan. 20. *à verſ.* 1. *uſque ad* 19.

IN his verbis exponit Johannes quomodo reſurrectio Chriſti innotuerit primùm ipſius diſcipulis: eo ipſo nimirum die quo Chriſtus reſurrexit, & matutino quidem tempore, hoc eſt paulo poſt quam reſurrexiſſet. Quanquam verò hic inprimis habetur ratio Apoſtolorum, & oſtenditur quomodo illi ſive per alios ſive per ſe eam rem primùm cognoverint; narratur tamen etiam quomodo aliis & quidem mulieribus quæ in Chriſtum crediderant, & per eas porrò ipſis Apoſtolis, eadem reſurrectio cognita fuerit.

Duplex autem cognitionis illius modus oſtenditur. Primus eſt imperfectior, qui in eo conſiſtit quòd deprehenderint Chriſti diſcipuli ſexus utriuſque, Chriſtum non amplius in ſepulchro jacere. Alter perfectior, qui conſtat certis reſurrectionis illius teſtimoniis. Etenim per quoſdam veluti gradus Chriſtus ad pleniorem reſurrectionis ſuæ patefactionem, habita præſertim ratione Apoſtolorum ſuorum eſt progreſſus, ut fidei ſuæ exercendæ occaſionem haberent. Ideo non protinus ipſis Apoſtolis, imò nec cuiquam ſuorum vivum ſeſe exhibuit, antequam ex aliis indiciis, licet minus apertis, de ipſius reſurrectione conſtare poſſet. Nam primò id tantùm deprehendi voluit, non adeſſe ipſius corpus amplius in ſepulchro, & hac de re primùm omnium mulieribus conſtitit, & per eas Apoſtolis. Hinc Apoſtolis idem fuit annunciatum, & ab ipſiſmet agnitum. Poſtea & Angeli qui Chriſtum reſurrexiſſe teſtarentur, & poſt hos ipſe Chriſtus apparuit, ſed mulieribus, ut per has iterum res ad Apoſtolos deferretur: quæ res magis quàm prior illa ad fidem ejus reſurrectioni habendam impellere poterat. Quum verò nondum illi crederent, ſaltem plerique, apparuit ſeorſim Petro, ea re inprimis indigenti, & duobus Emauntem euntibus; ut ea res ad cæteros delata fidem eorum excitaret: quumque nondum ita ut par erat crederent, ipſis tandem ejus diei veſpere apparuit, eorumque in credendo tarditatem reprehendit: cumque non adeſſet eo tempore Thomas, ejus pertinaciam ultimo demum loco inter Apoſtolos expugnavit. Poſtea demum ad majorem progreſſus cœtum, in Galilæa, ut apparet, pluſquam quingentis fratribus ſeſe oſtendit. Hac ratione exploravit ipſorum fidem: quæ major fuiſſet ſi memores ipſius dictorum, quæ ex ore ipſius antea audiverant, etiam ad primum ejus rei nuncium, licèt non tam apertis indiciis nixum crediddiſſent. Quæ ſubinde ſi ipſius meritum ſpectes, minor fuit, quanto diutius quantoque majora atque apertiora argumenta exſpectavit: licèt interea ob rei evidentiam eſſet firmior. Voluit nempe Chriſtus ad tempus ſaltem aliquod illorum virtuti hac in parte oſtendendæ materiam relinquere: quum poſtmodum eo rem noſtræ ſalutis cauſa perducere vellet ut de reſurrectione Chriſti dubitare non amplius poſſent. Itaque quum hoc poſterius ad noſtram ſalutem eſſet neceſſarium, de priori quidem cognitæ reſurrectionis Chriſti modo agitur uſque ad finem verſ. 10. De poſteriori verò inde uſque ad finem verſ. 18. Prioris membri iterum duæ ſunt partes: Primò enim narratur quomodo certa quædam fœmina Chriſti diſcipula cognoverit aliiſque indicaverit, Chriſtum ejuſve corpus in ſepulchro non amplius jacere. Deinde quomodo duo Chriſti diſcipuli ſeu Apoſtoli, & quidem præcipui idem exploraverint atque cognoverint. Prius narratur verſ. 1 & 2. ubi uti jam indicavimus, duo rurſus narrantur. 1. Quomodo illa rem iſtam quam diximus cognoverit. 2. Quomodo eam duobus Chriſti diſcipulis communicaverit, & ſic iis cauſam præbuerit idem inquirendi & oculis ipſis luſtrandi. Quam ob cauſam poſſet hæc particula referri ad ſequens membrum primæ partis: Ubi oſtenditur quomodo duo illi diſcipuli exploraverint ac cognoverint Chriſti corpus non amplius in ſepulchro jacere; quum illud hujus fuerit occaſio ſeu cauſa impulſiva. In priori particula deſcribitur diſcipula illa, nempe quòd fuerit Maria Magdalena, de qua apud Marcum dicitur, quòd ab ea ejecerit aliquando Chriſtus ſeptem dæmonia. cap. 16. verſ. 9. Quæ ſola hoc loco commemoratur, quia eam inter fœminas cæteras præcipuam fuiſſe, credibile eſt: unde & primo loco à tribus cæteris Euangeliſtis commemoratur: ac cæteris fortè incitamento ad ſepulchrum Chriſti adeundum, eumque ungendum fuit. Quò accedit quòd Johannes inferiùs quippiam narrare voluerit quod ad eam ſolam revera pertinuit, v̈ſ. 11. & ſeqq. uſque ad finem 19. Deſcribitur & tempus: primò laxius, dum dicitur id factum fuiſſe *una* hoc eſt prima *Sabbatorum*, ſeu ſeptimanæ: ſecundò anguſtius ac ſpecialius, dum dicitur id factum fuiſſe *manè, cùm adhuc tenebræ eſſent.* Et modus quo ad eam cognitionem pervenerit, nempe quòd *venerit* ad vel *in ſepulcrum.* Et denique res ipſa, ſeu mavis effectus, quòd *viderit lapidem ſublatum à monumento.* In quo continetur & ejus rei cognitio quod non exſtaret amplius in monumento Domini corpus, ut ex ſeq. verſ. intelligitur.

In poſteriori particula, ubi effectus continetur prioris, cauſa autem atque occaſio ſequentium, 1. oſtenditur ipſius diligentia quam adhibuerit, ut quam primum aliis eam rem annunciaret, quum dicitur eam cucurriſſe. 2. illi deſcribuntur ad quos primum venerit, & quibus proinde primùm rem hanc annunciarit: qui quidem ſunt Simon Petrus, & alius diſcipulus, nempe Chriſti, quem dilexerat Jeſus 3. Ipſa annunciatio, ejuſve modus, quòd dixerit ipſis, *ſuſtulerunt Dominũ meum* &c.

Sequitur jam alterum primæ partis totius hujus loci membrum, à verſ. 3 uſque ad finem 10. Ubi narratur quomodo duo præcipui ex Chriſti Apoſtolis, Petrus & Johannes eandem rem exploraverint ac cognoverint. Et primùm quidem narratur junctim quid fecerint ut rem hanc cognoſcerent, nempe quòd iverint ad ſepulcrum, quodque unà cucurrerint. Deinde ſpecialius narratur ac diſtinctius quomodo & hic & ille eo pervenerit, & rem cognoverit; & denique quomodo inde iterum reverſi fuerint. De priori nihil eſt neceſſe amplius dicere. Secundum exponitur verſ. 4. & ſeqq. uſque ad finem 9. ubi primo & ultimo loco de Johanne agitur, quomodo ille rem hanc exploraverit, medio autem quomodo Petrus. Nam de Johanne primum narratur quomodo ille rem quidem cognoverit, ſed nondum ita accurate inſpexerit: poſtea quomodo Petri exemplo motus, denuo, & quidem accuratius luſtraverit, & certam reſurrectionis fidem inde conceperit.

Prius fit verſ. 4 & 5. ubi dicitur, *Et ille alius diſcipulus præcurrit celerius quàm Petrus & venit primus* ſeu prior, *ad ſepulcrum, & cum ſe inclinaſſet, videt poſita linteamina, ſed non tamen eſt ingreſſus.* Quaſi dicat; ipſum tum contentum fuiſſe eo quòd deprehenderit Chriſti corpus non adeſſe, prout à mulieribus audierat, & viſis linteaminibus tantùm ſine corpore, jam ſatis quodam-

modo habuiſſe, nec dubitaſſe ita ſe rem habere ut Maria Magdalena dixerat. Quanquam dubitare aliquis hic poſſet, putaveritne Johannes linteamine viſo corpus Chriſti non adeſſe, & non minus illis viſis, quàm eo deprehenſo quòd ſudarium quod ſuper capite ipſius fuerat, ſeorſim eſſet poſitum, ut poſtea & ab ipſomet. & à Petro fuit deprehenſum, arbitratum fuiſſe corpus Chriſti illo linteamine adhuc eſſe involutum: quandoquidem poſtea demum verſ. 8. narratur eum quum poſt Petrum ingreſſus eſſet monumentum, & idem quod ille vidiſſet, credidiſſe: quaſi tum demum crediderit eum reſurrexiſſe, non antea. Id quod non ita videtur habiturum fuiſſe locum, ſi etiam antea cenſuiſſet corpus Chriſti ibi non exſtare. Sed non auſim hic quicquam aſſerere: amplius eſt deliberandum. Deinde de Petro narratur quomodo is tempore quidem poſteriùs, ſed interim tamen accuratiùs rem luſtrarit atque cognoverit; verſ. 6. & 7. Tertiò denique narratur, quomodo etiam Johannes, exemplo nempe Petri motus, accuratiùs rem luſtraverit & cognoverit, indeque fidem reſurrectionis Chriſti conceperit, verſ. 8. & 9. Ubi prmùm quomodo accuratius luſtraverit narratur, cùm dicitur, *eum ergo tunc etiam ingreſſum fuiſſe ſepulcrum, & vidiſſe*, nempe ea quæ Petrum vidiſſe in præcedentibus verſiculis dictum fuit. Deinde ejus rei effectus, nempe fides inde concepta, exponitur: & occupatione quadam objectionis illuſtratur. Exprimitur, dum dicitur, *& credidit*, intellige ex ſequentibus, Chriſtum reſurrexiſſe ex mortuis. Illuſtratio per occupationem objectionis eſt verſ. 9. *Nondum enim noverant ſcripturam quòd oporteat eum ex mortuis reſurgere.* Hoc eſt, quæ ſcriptura teſtetur quod oporteat ipſum ex mortuis reſurgere. Poterat enim aliquis ita cogitare: quo pacto hic dicitur eum tum demum credidiſſe, nempe Chriſtum ex mortuis reſurrexiſſe, quum ſcriptura id teſtetur, eaque res fuerit ipſi aliiſque diſcipulis à Chriſto antea prædicta, & aliqua ratione explicata. Reſpondet ipſos antea nondum intellexiſſe ea Scripturæ teſtimonia, atque adeo nondum exiſtimaſſe Chriſtum à mortuis, præſertim tam cito tertia nempe die reſurrecturum. Dicimus autem tam citò, quia alioqui de reſurrectione mortuorum vulgaris fuit inter Judæos, nec ignota diſcipulis Chriſti ſententia, de qua ab ipſo Chriſto toties audiverant: neque ulla eſt ejus rei ſignificatio, quòd vel non intellexerint, vel dubitaverint. At de reſurrectione Chriſti peculiari, aliorum piorum reſuſcitationem antegreſſura, nec ſcripturæ teſtimonia intellexerunt, nec Chriſti ea de re dicta: uti nec ea quæ de morte ſua antea dixerat: quemadmodum apparet ex Mar. 9. verſ. 10. & Luc. 18. verſ. 31. & ſequentibus tribus. His ita expoſitis, denique ſequitur, quomodo illi reverſi fuerint, verſ. 10. *abierunt ad ſeipſos* id eſt in locum ſuum ubi antea habitarunt.

Sequitur altera hujus loci pars: Ubi oſtenditur quomodo Maria primo loco commemorata, ex certis teſtimoniis Chriſtum reſurrexiſſe cognoverit, & rem eandem diſcipulis annunciaverit. Primò ergo de cognitione illa, ſecundò de annunciatione agitur. Ad prius quod attinet, duplici teſtimonio cum apparitione quadam conjuncto cognovit rem tam lætam Magdalena. Prius fuit duorum Angelorum, poſterius ipſius Chriſti. De priori agitur verſ. 11. & duobus ſequentibus. Ubi primò antecedentia illius rei exprimuntur, verſ. 11. nempe quod Maria ſteterit ad monumentum flens extra, & quum fleret inclinaverit ſeſe in monumentum. Deinde commemoratur viſio vel apparitio duorum Angelorum, verſ. 12. *Et videt*, inquit, *duos angelos in albis ſedentes, unum ad caput & unum ad pedes, ubi poſitum erat corpus Jeſu.* Quaſi dicat; habita nimirum ratione poſitûs corporis Chriſti. Tertiò alloquium iſtorum angelorum, ſeu cum fœmina illa colloquium, verſ. 13. nempe quod dixerint Angeli iſti mulieri huic, *Mulier quid ploras?* ipſaque reſponderit illis, *Quia ſuſtulerunt Dominum meum, & non novi ubi poſuerint illum.* Quanquam autem non ſatis ex hoc loco appareat, Angelos hos indicaſſe huic fœminæ Chriſti reſurrectionem, ſatis tamen id ex cæteris Euangelicæ hiſtoriæ ſcriptoribus conſtat. Quanquam fieri poteſt ut tunc quum hæc quæ Johannes hîc narrat dicta fuerunt, non protinus id ipſi dixerint; ſed poſtea potiùs: quandoquidem Chriſtus huic colloquio intervenit, idque abrupit. Qua de re in ſequentibus ſtatim agit Johannes: ubi narrat quomodo Chriſtus Mariæ apparuerit, & cum ipſa colloquens, mandata certa ad diſcipulos dederit. Quomodo apparuerit Jeſus Mariæ, aut ea ipſum viderit, dicitur verſ. 14. ubi ait Johannes, *Et cùm hæc dixiſſet, verſa eſt retro & videt Jeſum ſtantem, ſed non noverat quòd Jeſus eſt.* Poſtea ſequitur colloquium inter Chriſtum & ipſam. Et primùm ea illius colloquii pars quæ exſtitit ante quam illa Chriſtum cognoſceret, verſ. 15. Deinde altera pars in qua Chriſtus à Maria agnitus. Ubi primò narratur quomodo eam Chriſtus proprio compellavit nomine. Secundò quomodo illa Jeſu inde agnito eum honorifice viciſſim compellavit; *Rabbuni.* Et denique quid is ipſi mandaverit. Duo priora ſunt verſ. 16, poſterius verſ. 17. Qui locus in tota hac hiſtoria maximè eſt inſignis. In eo duo continentur. Primò enim rem certam prohibet Chriſtus, ratione ejus expoſita. Secundò rem certam ad Apoſtolorum ſingulare gaudium pertinentem mulieri præcipit.

Prius eſt illic. *Ne me tangas, nondum enim aſcendi ad patrem meum.* Ubi, ut ab aliis viris doctis animadverſum eſt, non ſignificatur eam non attigiſſe planè Chriſtum: quandoquidem ex Matth. cap. 28. verſ. 9. conſtat, mulieres, inter quas & hæc ipſa Maria Magdalena fuit amplexas fuiſſe ipſius pedes, & ipſum adoraſſe. Sed perinde eſt ac ſi dixiſſet Chriſtus, ne ſis in me tangendo atque amplectendo occupata, quaſi me non amplius viſura, & ultimum mihi amplexum datura, atque extremum vale dictura: ſeu, quod eodem recidit, Deſine me tangere: quemadmodum verbi gratiâ dicitur, Ne fleas, hoc eſt deſine flere, ſeu noli amplius flere Luc. 7. verſ. 13 *Nondum enim aſcendi ad patrem meum.* Quaſi dicat; nondum ego jam in cœleſtem illam ſedem ſum tranſlatus: ita ut nunc è cœlis veluti extra ordinem veniens tibi appaream, non amplius tibi conſpiciendus. Vel, Nondum illud, ut ita dicam, iter ſum ingreſſus ut ad patrem meum veniam: adhuc vobiſcum aliquamdiu commorabor: ita ut poſſis adhuc ubi volueris me amplecti. Id autem propterea Chriſtus fecit, ne illa diutius hac in re occupata, diſcipulorum gaudium moraretur, ſed ad eos quàm celerrime properaret, ac tam lætum illis nuncium afferret; qua de re ita ſtatim ipſi præcipit: *Abi verò:* quaſi dicat; quin potiùs abi, *ad fratres meos, & dic illis, Aſcendo ad patrem meum* &c. Ubi duo præcipit, quorum alterum alterius præparatio eſt, & ad iſtud aditus. Primum eſt ut eat ad diſcipulos: quos ita deſcribit, ut ſummum erga illos affectum atque amorem declaret, & eorum ſimul dignitatem exprimat, quum ait, *ad fratres meos.* Fratres enim ſuos appellat Chriſtus iſtos, quia & ſibi fratrum inſtar ſint dilecti, & eidem cum ipſo felicitati, à Deo deſtinati, quaſi cohæredes ſuos, & patrimonii cœleſtis participes dixiſſet. Hac autem ratione tanto eos libentius deſcribit, quòd eorum animos & morte ipſius contriſtatos, & conſcientia ſuæ ab ipſo in extremo ejus periculo fugæ dejectos, ac quodammodo proſtratos, erigere vellet; iiſque ſignificare, ſe non deſiiſſe ipſos deligere: nec tantum apud ſe ipſorum fugam ſuique deſertionem, & quorundam etiam abnegationem valere, quin ipſos & fraterno affectu ardentiſſimoque amore complectatur, & æternæ ſecum hæreditatis participes fore ſpondeat. Adeoque quanto propior erat cœleſti illi felicitati, ac gloriæ ad quam ſeſe mox evehendum eſſe, his ipſis verbis denunciari Apoſtolis voluit, tanto magis eandem, & ſingularem ſuum erga diſcipulos ſuos amorem, & cum iis conjunctionem ac neceſſitudinem teſtari. Ut ita conſtaret, non modo ante mortem non dedignatum fuiſſe diſcipulos ſuos, ſed ne poſt mortem quidem, quum ſupremæ felicitati atque imperio cœleſti eſſet proximus: nec credibile eſſe eum poſtmodum ipſorum oblivionem cepiſſe, eoſve vilipendiſſe.

Alterum eſt idque præcipuum, ut annunciet illis, illum non multò pòſt aſcenſurum eſſe ad patrem ac Deum ſibi cum ipſis communem. Ubi ratione dulciſſima, & ad Apoſtolorum animos mira lætitia implendos accommodatiſſima, deſcribit eum ad quem ſit aſcenſurus; dum eum & ſuum & illorum patrem, & eandem rem aliis verbis quodammodo repetens, Deum & ſuum & illorum vocat: hoc eſt ſummum benefactorem, qui potentiam ſuam ad ipſos juvandos ac beandos ſit converſurus; quemadmodum & ipſimet jam ex parte feciſſet. Quò accedit, quod quum his verbis ſignificare vellet, ſe non multo poſt ab ipſis diſceſſurum, indicare ſimul voluit id quod dolorem ipſorum quem ex ea re eſſent capturi minuere, atque adeo exſtinguere poſſet. Id verò eſt quod hac ratione ſignificaret & ipſi Chriſto & ejus diſcipulis hunc ipſius abitum profuturum. Quis enim dubitet, eum qui ad patrem ſuum Deumque ſuum abeat, ad ſingulare gaudium proficiſci? Præſertim ſi conſideres, quo pacto Deus Chriſti ſit pater; & quàm beata ſit illius ſedes, ac quantis voluptatibus referta: ac præterea quantum honoris filio chariſſimo in paterna domo ſit exſpectandum Quam ob cauſam ipſe Chriſtus dixerat diſcipulis; *Si diligeretis me, gauderetis utique quòd dixerim vado ad patrem; quia pater major me eſt.* Joh. 14. 28. Diſcipulis autem ideo profuturus erat hic ad patrem & ſuum & ipſorum acceſſus, quòd fieri nequeat, quin chariſſimus filius fratribus ſuis omnia quæ illis ſunt neceſſaria à patre benigniſſimo eodemque præpotenti Deo, impetret. Unde ipſe Chriſtus Joh. 14. verſ. 13. fructum ſui ad patrem abitûs inter alios hunc commemorat, *quòd quicquid diſcipuli ipſius petierint, in ipſius nomine, id ipſe ſit facturus, ut glorificetur pater in filio.* Nec alienum eſt à mente Chriſti, ut ſignificetur his verbis, quemadmodum ipſe in cœlos ſit abiturus in quibus pater ipſius habitet, ita ipſis quoque in cœlos apertum iri aditum, quum & ipſorum pater ſit Deus. Cur autem illis ad patrem non ſit aditus? præſertim ſi eorum primogenito acceſſus ad eum patuerit. Voluit autem Chriſtus propterea hoc loco commemorare ſuum in cœlum aſcenſum, partim ut ſignificaret, ipſis properandum eſſe ut ſeſe conſpiciant, eo præſertim loco quem ipſis deſignaverat, hoc eſt in Galilæa, ut ex Matth. cap. 28. verſ. 10. apparet, quæ verba videntur à Johanne hoc loco omiſſa, propter id ipſum quod apud cæteros Euangeliſtas exſtent: quanquam apud Marcum & Lucam de Angelis tantum quòd ea de re loquuti fuerint, narratur. Deinde ut ſignificaret, fore ut gloria ac dignitas ejus augeatur, & ipſe in cœlum tranſlatus cætera quoque peragat quæ ad ſalutem & diſcipulorum & aliorum hominum pertinerent. Id enim fieri non poſſe, niſi ipſe ad patrem abeat, jam ſat fuſe eos docuerat antea quam moreretur; ut ex cap. 14, & duobus ſequentibus apud hunc eundem Apoſtolum liquet. Quaſi dicat; Poſtquam jam omnia ad ſalutem veſtram aliorumque hominum ſpectantia, atque in terris verſanti mihi peragenda perfeci, ipſiuſque mortis victor evaſi, jam nihil reſtat aliud, quàm ut cætera quoque omnia perfecturus, ad patrem & meum & veſtrum abeam. Meum, ut ab eo ſuprema felicitate ac gloria doner, & ipſiuſmet felicitatis atque imperii fiam particeps: veſtrum autem, ut ab eo obtineam, omnia, veſtræ quoq; felicitati ſervientia, ac locum vobis apud eum parem.

Supereſt altera poſterioris membri particula, nempe mandati hujus, Chriſti, effectus, ſeu annunciatio: qua rem tam lætam Maria illa ad diſcipulos retulit, verſ. 18.

F I N I S.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Commentarius in magnam partem ACTORUM APOSTOLICORUM.

Acta Apoſtolorum dicitur hîc liber à potiori. Maximè enim Apoſtolorum geſta in eo commemorantur: licèt & alia, quæ ad conſtituendam Eccleſiam primitivam, & aliorum quorundam fidelium ſtatum nominatim pertinent, hinc inde inſpergantur. Complectitur autem hiſtoriam circiter 20 annorum. Partes ejus conſtitui poſſunt duæ. Prior extenditur uſque ad caput 13, in qua ea potiſſimum quæ in Judæa & Samaria geſta ſunt ab Apoſtolis, iiſve acciderunt, commemorantur, præmiſſis partim iis, quæ ad Apoſtolorum authoritatem ſpectabant; partim iis, quæ veluti fundamenta & initium quoddam ſunt eorum, quæ poſteriori parte de collectione Eccleſiæ ex gentibus continentur. Poſterior pars ea, quæ Pauli inprimis ac ſociorum ejus opera inter gentes vel præſtita fuerunt, vel iis acciderunt, complectitur.

IN CAPUT I.

Capitis hujus tres ſunt partes. 1. Tranſitio ab hiſtoria de Chriſto, ad hiſtoriam Apoſtolorum: 2. Aſcenſio Chriſti: 3. Electio & cooptatio Matthiæ in numerum Apoſtolorum.

Sermonem librum vertit Piſc. Non malè. Tam prolixus enim eſt iſte ſermo, ut librum conſtituat pœne integrum. *Cœpit.* Verbum hoc non initium tantùm ſignificat, ſed per Hebr. etiam ſequentia includit. Sic Marc. 5. 17, 20. VI. 7. X. 20. Luc. 3. 8, infr. 2. 5. Caſaub. notat hæc loca Gen. 2. 3. Luc. XI. 29. *Facere.* Sub factis Chriſti etiam paſſiones ejus comprehenduntur. Facta autem dictis præmittit, Lucas vel quia ſunt illuſtriora, & magnam doctrinæ Chriſti authoritatem conciliant; vel quia plura Chriſti facta quam dicta hiſtoria ſua Euangelica complexus fuerat.

Verſ. 2. *Uſque ad illam diem.* Diem aſcenſionis, ut ex ſequentibus & ex reipſa ſatis apparet, intelligit. *Per ſpiritum ſanctum.* Verba hæc vel cum præcedenti participio ἐντειλάμενος, vel cum ſequenti verbo ἐξελέξατο cohærere dici poſſunt. Si poſterius dicas, erit trajectio Sacris Literis non inuſitata. Vide Bez. Et hoc ſenſu apertiùs videtur Lucas authoritatem muneris Apoſtolici commendâſſe, quàm illo: quòd nimirum Chriſtus Spiritu ſancto plenus] Apoſtolos ad functionem eorum elegerit. Ἀνελήφθη vel receptus vel ſurſum aſſumtus eſt, in cœlum videlicet.

Verſ. 3. *Quibus ſe ſtitit vivum.* Cur Apoſtolis, non aliis promiſcuè, vivum ſe exhibuerit poſt reſuſcitationem Chriſtus cauſa eſt, quòd illi futuri erant teſtes reſurrectionis ipſius. *In multis ſignis.* Id eſt, certiſſimis ac planè infallibilibus argumentis (quæ τεκμήρια appellari ſolent) demonſtravit, ſe revera ex mortuis reſuſcitatum eſſe. *Per* 40 *dies* non quidem continuè, ſed ſæpiùs vel ſubinde. *Quæ de regno Dei*, id eſt de rebus ad regnum Dei ſpectantibus, de religione: quæ breviter alibi complexus eſt Lucas cap. 24. verſ. 46, 47.

Verſ. 4. *Et congregans.* Secunda pars capitis in qua aſcenſio Chriſti deſcribitur ab antecedentibus, modo, & conſequentibus. Antecedentia per colloquium Chriſti ante aſcenſionem cum diſcipulis habitum. συναλιζόμενος videtur potius mediæ ſignificationis eſſe, & indicare Chriſtum congregaſſe diſcipulos, quàm paſſivæ. Quamvis Beza diſſentire videatur. Verbum χωρίζεσθαι *ſeparare* in reciproca ſignificatione accipiendum eſt: *ne ſe ſepararent*, id eſt diſcederent. *Promiſſionem* promiſſio pro *promiſſo.* Sic infra cap. 2. ℣. 33. Hebr. 6. ℣. 12. Promiſſum verò Spiritus ſancti Servator intelligit: de quo prolixè Ioh. 14. 15. 16. *Quam audiviſtis* [*ex*] *me.* Mutatio orationis obliquæ in rectam. Sic infra cap. 17. ℣. 3. Luc. 5. ℣ſ. 14.

Verſ. 5. *Quia Johannes quidem.* Vel Chriſtus ipſe his omnino verbis uſus vel potiùs Lucas verba Chriſti ad ſimilitudinem verborum Baptiſtæ retuliſſe videtur. Verba Baptiſtæ extant Matth. 3. 11. *In aquæ* particula *in* in quibuſdam exemplaribus non habetur: redundat verò ex Hebraiſmo. Conf. Luc. 3. ℣. 16. Infra XI. ℣. 16. Verba autem Iohannis, quæ alias laxiorem ſignificationem habent, & ad alios etiam fideles, præter Apoſtolos pertinent, hîc ad ſolos Apoſtolos reſtringuntur.

Verſ. 6. *Interrogarunt illum*, &c. Quæſtio hæc non ex verbis Chriſti nata, ſed ideo Apoſtolis in mentem veniſſe videtur, quia eam rem ſubinde animo agitabant, maximè tum, cum exiſtimarent tempus regni Chriſti (quod illi carnale ac terrenum fore, ſibi imaginabantur, ut nominatim etiam ex petitione duorum fratrum Iohannis & Iacobi Matth. 20. videre eſt) jam inſtare. De iis enim quæ ſic animo volvimus, etiam cum minùs opportunum eſt, quærere ſolemus. *Reſtitues.* Sic loquuntur, quia penè ademptum erat tum temporis Iſraëlitis regnum.

Verſ. 7. *Non eſt veſtrum noſſe.* Id eſt vobis non licet ſcire, fruſtra eſtis ea de re ſoliciti, ut ſciatis. χρόνους καὶ καιρούς *tempora & opportunitates.* Quidam hæc diſtinguunt, ita ut *tempora* generalius, *opportunitates* verò ſpecialius quid, nimirum temporum articulos & commodas occaſiones denotent. Sed nihil abſurdi eſt, ſi ea ſynonyma eſſe ſtatuas. Loquitur autem de tempore adventus ſui ad judicium Chriſtus. Non enim ex opinione diſcipulorum ſed ex rei ipſius veritate illis reſpondet. Illud enim revera tempus eſt reſtitutioni Iſraëlis deſtinatum & à Prophetis ſub variis allegoriis prædictum. *Quas Pater poſuit in propria poteſtate*, id eſt quæ tempora Pater non tantum ſibi ſcienda reſervavit, verum etiam ita moderatur, ut ea vel protrahere vel contrahere prout ex hominum uſu eſſe videat, poſſit. Id quod etiam innuere videtur Petrus 2 Epiſt. 3. ℣. 9, dum ait: *Non tardat Dominus promiſſionem*, &c. Si enim tempus extremo judicio præciſè deſtinaſſet Deus, non expectata hominum pœnitentia tempus illud ingrueret, nec rectè dici poſſet, Deum longanimitate uti. Similiter de ultimis in Apocalypſi prædictionibus judicandum eſt. Etiamſi verò dicatur, Patrem poſuiſſe tempora & opportunitates in ſua poteſtate: non tamen hinc, excludendus eſt Chriſtus. Cum enim à Deo ſit conſtitutus rex populi divini & judex mortuorum ac vivorum, credibile non eſt, Deum diem judicii eum celare voluiſſe. Quanquam is dies poſt exaltationem demum ipſi innotuiſſe cenſendus eſt: quemadmodum & alia occulta Dei decreta. Vide de his Apoc. 5. ℣. 5.

Verſ. 8. *Sed accipietis.* Ratio connexionis triplex eſſe poteſt. 1. Ne ſitis propterea ſolliciti, quòd tempora reſtitutionis regni Iſraëlitici ignoretis. Ignorantiam enim illam abundè compenſabit donum Spiritus ſancti, qui vos omnia docebit & ducet in omnem veritatem. 2. Non eſt veſtrum curioſe inquirere in tempora reſtituendi regni Iſraëlitici: hoc potius conſiderate, de quo antea dixi, vos accepturos Spiritum ſanctum. 3. Ne ſitis ſolliciti, quod tempora reſtitutionis regni Iſraëlitici vos lateant, quaſi hac in parte felicitati

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

veſtræ quicquam deſit. Spiritus enim ſanctus vobis loco regni erit. Quanquam iſta omnia conjungi poſſint, ut ſit ſenſus: Ne ſitis tantopere ſolliciti de temporum articulis reſtitutioni regni Iſraëlitici deſtinatis. Veſtra enim res non eſt iſta ſcire. Quin potius hoc conſiderate vos accepturos S. S. qui vobis notitiam rerum ad ſalutem veſtram aliarumque neceſſariarum utiliumque abundè ſuppeditabit, ac loco regni cujuſdam vobis erit, & quidem longe præſtantioris ac melioris, quàm vos mente volvitis. *Virtutem Spiritus S.* Genitivus eſt vel ſpeciei, id eſt virtutem quæ eſt Spiritus S. vel effecti id eſt virtutem, quæ proficiſcatur ex Spiritu S. *Et eritis mihi teſtes.* Effectus virtutis Spiritus S. deſcribitur. Pertinent hęc ad authoritatem muneris Apoſtolici commendandam *Mihi,* id eſt de me, mea doctrina, factis, gloria. vide infrà c.4.33. *Et in Jeruſalem,* &c. Loca deſignantur, in quibus teſtimonium Chriſto perhibere debeant, & quidem per quoſdam veluti gradus. Hieroſolymæ debebat fieri initium. Illa enim erat metropolis Judææ, & reipub. ſedes. Id quod etiam olim à vatibus prædictum Eſai.2. 2, 3. Mich.4. 1, 2. *Et in omni Judæa,* id eſt, in reliquis terræ Iſraëliticæ locis, non tantùm Hieroſolymæ confinibus, ſed & in Galilæa. *Et Samaria* Samaritani erant Judæis finitimi, & in religione velut æmuli, eundem Deum, licet adjunctis idolis, cum Iſraëlitis, ſimilique modo colentes. Nam & templum in monte Garizim ſimile Hieroſolymitano extruxerant, & ſacrificiis aliiſque ritibus more Judæorum Deum ibi colebant. *Et uſque ad extremum terræ,* id eſt in toto terrarum orbe, etiam inter gentes.

Verſ. 9. *Et hæc cum dixiſſet.* Aſcenſionis modus deſcribitur in ſequentibus. In hiſtoria Euangelica Lucas his, quæ Chriſtum dixiſſe refert, addit, Chriſtum jamjam abiturum diſcipulis benedixiſſe, id eſt bene precando valedixiſſe. *Videntibus ipſis* id eſt non diſparuit, non fuit factus ἄφαντος ſeu inconſpicuus, ut alibi Luc. 24. 31; Sed ſenſim, ipſis conſpicientibus, fuit ſublatus. *Sublatus* ſcilicet divina quadam virtute, & quidem ad nubem uſque, quæ eum poſtea excepit & ab oculis diſcipulorum ſuſtulit. *Et nubes ſuſcepit eum,* &c. Simile quid Chriſto accidit, quod olim fidelibus in adventu Chriſti adhuc viventibus continget, qui, docente Apoſtolo 1 Theſſ. 4. 17 rapientur cum iis, qui à Chriſto ex mortuis reſuſcitati fuerint in nubibus, in occurſum Domini in aërem. Credibile autem eſt nubem hanc à diſcipulis aliquantulum viſam fuiſſe, quouſque nimirum acies oculorum humanorum potuit pertingere. Conſentaneum præterea eſt tum quoque Chriſtum, mortalis corporis exuviis depoſitis immortali corpore indutum fuiſſe. *Ab oculis ipſorum* ne videlicet ipſis amplius conſpicuus eſſet. Quanquam particula ἀπὸ etiam locum deſignare poteſt, quòd in ipſorum conſpectu à nube fuerit ſublatus.

Verſ. 10. *Cumque intenderent oculos in cœlum* id eſt cum diutius oculos in cœlum haberent defixos, rati, eum fortaſſe mox rediturum. Hoc enim ex verbis angelorum colligi poſſe videtur. *Viri duo* angeli, ut ex ipſorum habitu & ſermone facile eſt colligere. *In veſtitu albo* ut ſplendor eorum tantò illuſtrior eſſet. Angelorum autem miniſterio Deus hac in re eſt uſus, ut diſcipuli de aſcenſionis Chriſti veritate planè certi redderentur.

Verſ. 11. *Quid ſtatis* id eſt, fruſtra oculis in cœlum defixis Chriſti reditum nunc expectatis. Quin potiùs in urbem reditis, &c. *Hic Jeſus* Particula *hic* emphatica eſt, denotatque angelos in Dominum Jeſum digitum quaſi intendiſſe. *Ita veniet,* &c. in nube ſcilicet (vide Matth. 24. 30. XXV. 31. Apoc. 1. 7) glorioſa quadam & viſibili ratione.

Verſ. 12. *Tunc reverſi ſunt.* Conſequens alterum aſcenſionis Chriſti: quod quodammodo fluit ex priori. Proculdubio enim tacito angelorum monito excitati in urbem redierunt. Deſcribitur autem reditus iſte ita, ut primùm indicentur ejus termini, tum à quo, tum ad quem; deinde recenſeantur nomina Apoſtolorum; denique quid iidem cum aliis Hieroſolymis congregati egerint. Terminus ad quem, primo loco generatim, medio terminus à quo, poſtremo terminus ad quē ſpeciatim deſcribitur. *In Hieruſalem.* Reverſi ſunt Hieroſolymam, ut ibidem ex juſſu Chriſti expectarent promiſſum Patris. Vide ſuprà ℣. 4. *Ex monte qui vocatur Oliveti.* Terminus à quo. Mons oliveti vocatur, quia magna in eo fuit olearum copia. Additur deſcriptionis loco; *qui eſt prope Jeruſalem Sabbati habens viam.* Id eſt, diſtabat ab Hieroſolyma 2000 paſſuum. Tantum enim itineris ſpacium in Sabbato conficere licebat: quemadmodum alii notant. Eſt autē veriſimile Chriſtum non ex ipſo montis vertice in cœlum aſcendiſſe, ſed à latere potiùs, quod Bethaniam verſus ſpectabat. Bethaniam enim longiùs vertice montis Oliveti Hieroſolymis diſtitiſſe, alii notârunt: quam tamen non longiùs Hieroſolymâ, quam 15 circiter ſtadiis diſtitiſſe, ex Johannis cap. 6. 18 conſtat. ἔχον pro ἀπέχον ponitur.

Verſ. 13. *Et cùm ingreſſi eſſent.* His verbis quaſi aditus quidam ad ultimam capitis partem continetur. *Aſcenderunt in cœnaculum* locus ſpecialiùs deſignatur. Cœnaculum autem iſtud videtur à diſcipulis Chriſti fuiſſe conductum, ut tanto commodius illic convenire, & divino cultui, expectantes promiſſum Spir. S. vacare poſſent. Vix enim credibile eſt, aliquem diſcipulorum Chriſti ædes quaſdam proprias Hæroſolymis habuiſſe. Hinc & ipſe Chriſtus antea diſcipulos ablegavit, ut ſibi de diverſorio proſpicerent Luc. 22. 11, 12. *Ubi erant permanentes.* Id eſt ubi habitabant. *Petrus*: Catalogus Apoſtolorum in quo Petrus ut & alibi primas ſibi vendicat, ob ſingularem ſuam præ reliquis, quorum veluti dux erat dignitatem. *Jacobus.* Hic Johanni præponitur propterea fortaſſis quia illo fuit natu major. Primo autem loco hi tres recenſentur, quia Chriſto intimi, & ad illuſtriora quædam ſoli ab ipſo admiſſi fuerant: ut ad reſuſcitationem filiolæ Jaïri, Marc. 5. 37. Luc. 8. 51. ad transformationem ſuam in ſacro monte Matth. 17. 1. ad agonem in horo Matth. 26. 37. *Et Andreas.* Hic apud Matthæum cap. 10. 2. & Lucam ipſum cap. 6. 14, cum Petro conjungitur, propterea, quod illius frater erat. *Philippus & Thomas, Bartholomæus & Matthæus.* Alibi alius eſt eorum ordo. Nam apud Matt. cap. 5. 3 Thomas Bartholomæo, apud Marcum verò cap. 3. 18. & Luc. 6. 14, 15, etiam Matthæo poſtponitur. *Jacobus Alphæi* ſci. filius: ſic paulo poſt *Judas Jacobi,* ſci. filius. Quæ Ellipſis frequens eſt in Sacris Literis. *Simon Zelotes.* Sic appellatur etiam Luc. 6. 15; apud Matthæum verò & Marcum *Cananites* quod cognomen idem ſignificat quod Zelotes. Derivatur enim ab Hebræo *Kana* zelatus eſt. *Judas Jacobi.* Huic Matthæus & Marcus Simonem Cananitem poſtponunt. Eundem Matthæus Lebbæum, qui cognominatus eſt Thaddæus, Marcus Thaddæum ſimpliciter vocat.

Verſ. 14. *Hi omnes erant,* &c. Oſtenditur quid congregati unà egerint, nimirum quòd invigilârint precibus, fortaſſis cum jejunio conjunctis, ut Deus eos tueretur, maximè verò, ut promiſſum in ipſos Spiritum effunderet. Vox *unanimiter* notat eos non tantum animis inter ſe conſpiraſſe, ac ſine rixis & contentionibus cohabitaſſe; verùm etiam, & quidem potiſſimùm in negotio religionis, ſigillatim autem in precibus idem actitaſſe & deſiderâſſe. *Cum mulieribus.* Sic enim rectius vertitur, quod in Græco eſt, σὺν γυναιξὶ, quàm *cum uxoribus* ut Beza, & eum ſecutus Piſc. habent. Videntur autem illæ mulieres intelligendæ, quæ Chriſtum ſecutæ fuerant ex Galilæa, quæ recenſentur alibi Luc. 8. 2, 3. XXIII. 55. XXIV. 10. *Et Maria matre Jeſu.* Hæc nominatim ſigillatimque commemoratur ob excellentiam: quemadmodum alibi Petrus Marc. 16. 7. *Et cum fratribus ipſius.* Per *fratres* intelliguntur cognati ut rectè collegit Hieronymus ex collatione Marc. 15. 40. & Joh. 19. 25. cum Matth. 13. 55. Eorundem Chriſti fratrum fit mentio apud Matth. d. l. & c. 12. 46. & Ioh. 7. 3, 5, 10.

Verſ. 15. *Et in diebus illis.* Tertia pars Capitis de electione & vocatione Matthiæ in locum Judæ proditoris: ubi duo ſunt membra prius eſt ſermo Petri ad electionem iſtam inſtituendam adhortantis: poſterius modus ipſius electionis. Antequam verò ſermonem Petri ipſum deſcribat Lucas, priùs & tempus ſermonis inſtituti totiuſque quod geſtum eſt, negotii;

& ge-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

& geſtum dicentis & eorum numerum, qui ſermoni ac negotio iſti adfuerunt, commemorat. Tempus notatur verbis jam aſſignatis. Intelliguntur autem illi dies, qui interceſſerunt inter aſcenſionem Chriſti & feſtum Pentecoſtes: Quotus verò ille dies fuerit ſcire nihil noſtrâ intereſt. Licet Eraſmus id pridie Pentecoſtes factum exiſtimet. Sed id nos ſtatuere nulla cogit ratio. Ante diem verò Pentecoſtes illud fieri neceſſe fuit, ut Matthias in numerum Apoſtolorum allectus, cùm iiſdem tum temporis Spiritu ſancto imbueretur, & ad functionem Apoſtolicam planè idoneus redderetur. Geſtum dicentis deſcribit Lucas, dum addit: *Exurgens Petrus in medio diſcipulorum.* Surrexit autem procul dubio impulſu quodam divini Spiritus excitatus ad dirigendum futuræ electionis Apoſtolicæ negotium. Id quod etiam ipſe ſermo ejus oſtendit divina quadam ſapientia plenus: quandoquidem in eo locorum quorundam ſcripturæ veteris ſenſus myſticus ingenioſiſſime ab ipſo eruitur, & ad negotium præſens accommodatur. Præterea res ipſa poſtulabat, non niſi divinitus Apoſtolum, utpote legatum Dei in prædicando Euangelio, eligi. Non ſolent enim legati regum ab aliis, quam ab ipſis regibus eligi. Inſtinctu ergo divino factum eſt à Petro, quicquid in negotio electionis Matthiæ factum eſt. Nam ſi id ex peculiari mandato Chriſti fuiſſet ſuſceptum, dubium non eſt, quin idem à Luca fuiſſet commemoratum. *Erat autem turba nominum in idipſum quaſi* 120. Numerus eorum, qui tum ſermoni Petri, tum negotio toti adfuerunt deſcribitur: qui quidem per ſe contemnendus non eſt, ſed tamen; ſi dignitatem Chriſti ſpectes, ſatis exiguus. In numero autem eorum diſcipulorum, ſeptuaginta illos, ſi non omnes, pleroſque tamen fuiſſe credibile eſt. Per *nomina* intelliguntur capita: quemadmodum etiam Apoc. 3. 4. & XI. 13, nominatim enim capitum numerus iniri ſolet. Dicuntur autem *fuiſſe in id ipſum* id eſt, unà congregati nimirum ad preces habendas & alia, quæ ad cultum Dei ſpectarent peragenda. Occupare autem ejuſmodi tempus voluit Petrus, quo plures convenerant, partim ut in copia tanto melior poſſet inſtitui delectus; partim ut tanto plures tam ardui negotii teſtes adeſſent.

Verſ. 16. *Viri fratres.* Sequitur ſermo Petri, in quo paulatim ad ſuſcipiendum perficiendumque electionis Apoſtolicæ negotium progreditur. Primùm enim ejus cauſſas recenſet: deinde ex illis hortationem ſuam infert, & rem tractandam proponit. Compellat autem eos: *Viri fratres* recepto inter Judæos more. Vide inf. 2. 29, 37. VII. 2. XIII. 15, 26, 38. XV. 7, 13. XXII. 1. XXIII. 1, 6. XXVIII. 17. *Oportebat impleri ſcripturam hanc.* Prima cauſſa ſuſcipiendæ electionis, cujuſdam ex diſcipulis in locum Judæ, quod ille ex Apoſtolorum numero fuerit. Deducit autem eam ex vaticinio quodam Davidico. Dum verò inquit *oportebat impleri Scripturam hanc*, Oſtendit nihil ea in re, quod Iudas è numero familiarium & Apoſtolorum Chriſti fuerit, temere, ſed deſtinato Dei conſilio accidiſſe, idque jam olim ab ipſo per os Davidis prædictum fuiſſe. Notandum verò eſt, Deum tale quid decreto ſuo conſtituiſſe, non nominatim de Iuda, antequam naſceretur, & malus eſſet, neque ſimpliciter; ſed generatim de aliquo ex familiaribus Chriſti; & quidem cum conditione, ſi nimirum perverſus aliàs eſſet, & dignus, quo ad tam deteſtandum proditionis Chriſti facinus abuteretur; ac denique in optimum finem, nempe ſalutis noſtræ gratiâ. Quæ tria in omnibus ejuſmodi Dei decretis notanda ſunt. Per *Scripturam* autem *hanc*, cujus meminit Petrus, intelligitur id quod ſcriptum eſt ℣. 17: *quod annumeratus erat nobis*, &c. *Quam prædixit Spiritus S. per os Davidis.* Non enim ſcripturam propriè, ſed id quod ſcriptum eſt prædixit Spiritùs S. Prædixiſſe autem dicitur per Proſopopœïam in S. L. valde uſitatam. Qua ratione etiam Scriptura dicitur *prævidere* Gal. 3. 8 & *loqui* Ioh. 7. 38. & 19. 37. Rom. 4. 3. Gal. 4. 30. Senſus ergo verborum Petri eſt, ea Davidem Spiritu S. afflatum prænunciaſſe. *De Juda*, Non nominatim, ſed generatim. Nam quòd ea, ſi myſticum verborum Davidis ſenſum ſpectes, in Iudam quadrant, id totum ex eventu eſt. Secus enim aliter fieri non poteſt, quàm ut Deus cauſſa peccati Iudæ conſtituatur, Iudas autem reddatur excuſabilis: quippe qui voluntati Dei ipſius voluntatem ad prodendum Chriſtum occultè & intrinſecùs determinanti non potuerit reſiſtere, ac proinde coactus fecerit quicquid fecerit, & ſic ne peccarit quidem: cùm is demum *verè* peccare dici poſſit, qui poteſt etiam non peccare. Tum ergo demum Deus Iudam nominatim ad iſtud facinus deſignavit, cùm jam ipſe malus & in hoc peccatum ſponte ſua ob inſignem avaritiam ſuam, proclivis eſſet: & quidem ita, ut nihilominus ipſi liberum eſſet id non facere, licet juſto Dei judicio ob antegreſſa ſcelera ſibi relictus, Satanæque poteſtati permiſſus eſſet: ſi modo ſibi ipſi vim quodammodo facere, & Diaboli inſultibus maſculè reſiſtere voluiſſet. Deſcribit autem eundem Iudam Petrus ita: *qui factus fuit dux illis, qui comprehenderunt Jeſum* digitum intendens ad ea, quæ de ipſo commemorantur in hiſtoria Euangelica, quòd cum impia militum ac miniſtrorum populi Iudaici turba egreſſus, locum illis oſtenderit, ubi Chriſtus ſoleret pernoctare, eundemque oſculo prodiderit. Quod indicio eſt, eum velut anteſignanum ac ducem præceſſiſſe, aliiſque in capiendo Chriſto viam præiviſſe.

Verſ. 17. *Quòd annumeratus erat nobiſcum* ὅτι hic εἰδικὸν eſt. Denotat enim, quænam illa ſcriptura fuerit, cujus antea Petrus fecerat mentionem. Refert autem non ejus verba, ſed ſenſum eumque myſticum. Verba, quæ extant Pſal. 41. 10, ita in Hebræo habent: *Etiam vir pacis meæ, in quo fidebam, comedens panem meum, magnificavit ſuper me calcaneum.* Quibus verbis David conqueritur de perfidia vel plurium in genere, vel unius ſigillatim ex amicis ſuis, qui cum antea familiariſſime cum ipſo vixiſſent, & ad menſam quoque ejus adhibiti fuiſſent, poſtea tamen ipſum non modò perfidè deſeruerint, ſed & contra ipſum inſurrexerint variiſq; injuriis affecerint. Myſtico autem ſenſu verba hęc ad proditorē Chriſti pertinere, ipſe Servator noſter indicavit apud Ioh. 13. 18, ubi cùm dixiſſet, ſe ſcire quos elegerit: addit: *Sed ut Scriptura impleatur; Qui comedit mecum panem ſuſtulit ſuper me calcaneum:* quaſi dicat; Etiamſi duodecim ex vobis ad functionem Apoſtolicam elegerim: tamen unus ex vobis ſe munere iſto indignum, me proditurus, præſtabit, eodemque excidet. Id verò temerè non fiet, ſed ut impleatur Scriptura, quæ olim de me vaticinata eſt, fore, ut unus ex domeſticis meis adverſus me inſurgat, & me hoſtibus tradat. Atque hunc ſenſum Petrus verſiculi hujus 17 verbis exprimit, quod ad priora verba, *Qui comedit meum panem*, attinet. Nam ea propriè ad inſtitutum Petri pertinent: licet etiam reliqua in Iudam quadrent. Annumeratum verò fuiſſe Iudam reliquis Apoſtolis, ſatis ex hiſtoria Euangelica, præſertim ex locis ſuprà citatis, in quibus nomina eorum recenſentur, conſtat. *Et ſortitus eſt ſortem miniſterii hujus.* Metaphora eſt ab iis ducta, quibus hæreditas aliqua ſorte deſignata cedit vel ſi mavis, à ſacerdotibus, quorum functiones ſorte diſtribui ſolitas fuiſſe Lucas cap. 1. 9 innuit. Vocabulum *ſortis* cum voce *miniſterii* junctum, vel genus denotat, ut ita genitivus *miniſterii* ſpeciem exprimat, quaſi dicat; ſortem quæ eſt miniſterium; vel partem miniſterii Apoſtolici veluti totius alicujus. Senſus tamen eodem recidit, Iudam nimirum ex numero Apoſtolorum ac proinde domeſticorum Chriſti fuiſſe. Sunt autem hæc verba priorum hujus verſic. verborum explicatio quædam.

Verſ. 18. *Hic ergo.* Tranſit Petrus ad alteram cauſſam inſtituendæ electionis Apoſtolicæ inde deſumtam, quod Iudas miſerè perierit, ac proinde locum muneris ſui alteri alicui aſſignandi reliquerit. Sic autem inquit Petrus: *Hic quidem ergo acquiſivit prædium ex mercede iniquitatis.* Non pertinebant quidem hæc ad Petri propoſitum: verumtamen quòd cum interitu Iudæ ita fuerunt conjuncta, ut ejuſdem effecta fuerint, voluit eadem Petrus inſpergere, & quidem ideò, ut oſtenderet, nihil in eo, de quo loqueretur, negotio temerè factum fuiſſe. *Acquiſiviſſe* autem dicitur Iudas *prædium*, non conſilio aut reipſa, ſed ex eventu. Cauſſam enim

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ipſe duntaxat, præbuit, ut prædium iſtud emeretur, projectis in templum 30 argenteis, quos precii proditionis Chriſti loco acceperat. Vide Matth. 27. 5. ſeqq. Sic ſæpe verba actionem ſignificantia de eventu duntaxat intelligenda veniunt. *Ex mercede iniquitatis* ἐκ pro ἀντὶ, id eſt pro mercede. *Merces iniquitatis* vel per Hebraiſmum pro mercede iniqua, id eſt inique comparata ponitur; vel potius ἀδικία pro flagitio uſurpatur.

Verſ. 18. *Et pronus vel præceps factus* &c. Horrendum Judæ ſupplicium deſcribitur. Credibile eſt, eum fune jam præligato cum deſiliiſſet, fune rupto præcipitem factum ita in terram corpore impegiſſe, ut, ventre ac pectore rupto, viſcera maximam partem effunderentur.

Verſ. 19. *Et notum factum eſt ſeu innotuit* &c. Referenda hæc ſunt ad remotiora, quæ de acquiſito agro pro mercede injuſtitiæ, verſ. 17. dicta ſunt. Hoc enim eſt illius quoddam conſequens, ad fidem ei conciliandam comparatum. Quanquam etiam ea, quæ de horrendo Judæ interitu proximè commemorata ſunt non paucis innotuiſſe certum ſit. *Adeò ut appelletur*, &c. Comprobatur idem ex adjuncto prædii nomine *Propria dialecto. Dialectus* pro *lingua* ponitur, ut ſeq. cap. ℣. 6. Exiſtimant alii intelligi Dialectum Hieroſolymitanam, quæ diſcrepârit à Galilæorum dialecto [ut colligere eſt ex Marc. 14. 70.] qua uſus fuerit Petrus; alii verò, & quidem rectius noſtra ſententiâ, exiſtimant in his verbis emphaſin quandam eſſe, & indicari, facinoris à Juda commiſſi in propria Judæorum linguâ in nomine agri proditionis precio emti extare. *Akeldama* Chaldaicum vel Syriacum eſt, *Ager ſanguinis*, Metonymicè dicitur, quod precio ſanguinis emtus fuerit.

Verſ. 20. *Scriptum eſt enim.* Sequentia duo ex Pſalmis deſumta teſtimonia literali ſenſu ad hoſtes Davidis, vel ſaltem ad unum aliquem ex illis eumque inſignem ſpeciatim pertinent: myſtico autem ad Judam ſigillatim referuntur: quemadmodum ille locus qui ſupra ℣. 17 fuit adductus. *Fiat commoratio ejus deſerta*, &c. Verba petita ſunt ex Pſal. 69. 30. Senſus eſt: pereat ipſe cum tota poſteritate ac familia ſua. Quod quidem ſenſu primo execratio eſt hoſtium Davidis, qualis olim ſub lege fuit licita; myſtico autem ſenſu vaticinium potius de miſerabili Judæ & poſterorum ejus interitu ac maledictione. Quanquam hæc maledictio tacitam conditionem annexam habet, niſi videlicet à veſtigiis parentis receſſerit, & ejus flagitium inſigni pietate compenſarit. Non ſolet enim Deus impiorum parentum ſobolem, ſi nulla ipſorum culpa accedat, & ſi in viis ſuis ambulent, ſolius impietatis parentum cauſſa punire. Vide Ezech. 18. 2 ſeqq. *Et, inſpectionem ipſius.* Particula *&* vaticinium hoc ex Pſal. 109. 39, deſumtum cum ſuperiori copulat: Ideoque etiam ὑποστιγμὴ à ſequentibus ſejungenda eſt, quemadmodum etiam exemplaria multa habent. *Inſpectionis* voce, quæ in fontibus eſt *Pekudah*, munus ſeu functio intelligitur. Quemadmodum enim ea, quæ ſedulò curamus, crebro inſpicere ſolemus: ſic & officia muneris ſedulò facienda, ac crebrò quaſi oculis luſtranda ſunt. Intelligitur autem hîc, ſi ad Judam reſpicias munus Apoſtolicum.

Verſ. 23. *Oportet igitur.* Concluſio præcedentium, & propoſitio ſequentium, oſtendens, quæ agenda ſint; nimirum, aliquem in locum Judæ ad Apoſtolicum munus eligendum eſſe. Duo autem ſimul commemorat, alterum qualis, alterum quem in finem ſit eligendus. Particula *oportet* non tantùm ad præſentem illum actum, ſed etiam ad ea omnia, quæ tum qualitatem eligendi, tum finem electionis concernunt referenda eſt. Oſtendere enim vult Petrus non tantum aliquem in numerum Apoſtolorum cooptandum eſſe, verùm etiam omnino videndum eſſe quis & quo fine eligatur. *Ex iis qui nobiſcum convenerunt viris* oſtendit qualis ſit eligendus, nimirum, qui cum reliquis Apoſtolis ab ipſo initio Chriſti concionibus ac miraculis aliiſque ipſius & circa ipſum factis interfuerit, eorum auditor ſpectatorque extiterit. *In quo ingreſſus & egreſſus eſt.* Id eſt quo inter nos verſatus ac munere ſuo functus eſt. Sic enim phraſis hæc etiam alibi uſurpatur Deut. 28. 6. & 31. 2. 1 Sam. 18. 16, & 29. 6. 1 Paral. 27. 1. 2 Paral. 1. 10. Pſal. 121. 8. *Incipiens à baptiſmo Johannis uſque in diem* &c. terminum temporis utrumque, à quo, & ad quem, ut vocant, deſcribit. *A baptiſmo Johannis* illud tempus denotat, à quo Johannes ſuo munere perfunctus fuit. Tum enim Chriſtus ſuum munus Propheticum cœpit cum Johannes in carcerem conjectus fuit: ut patet ex Matth. 4. 12 ſeqq. *Baptiſmus* autem Johannis per ſynecdochen totum ipſius munus denotat, cujus illuſtriſſima & maximè in oculos hominum incurrens pars erat. *Qua aſſumtus eſt*, ſc. in cœlum de quo paulò ſuperiùs. *Teſtem reſurrectionis ipſius fieri.* Finis electionis, ut ſit teſtis reſurrectionis Chriſti. Hoc enim erat potiſſima Apoſtolicæ functionis pars, ut conſtat ex locis ſequentibus Act. 2. 32. 3. 15. 4. 33, & 5. 32 conf. præced. 10. 40, 41. 42. Reſurrectionis autem vox etiam reliqua, quæ eam conſequuta fuerunt, imperium videlicet, majeſtatem ac gloriam Chriſti in ſe complectitur. Quanquam qui reſurrectionem credit, etiam reliquis facile fidem adhibet. *Nobiſcum unum eorum.* Epanalepſis, qua perſpicuitatis cauſa, ob metatheſin, qua uſus fuerat utitur vel Petrus vel Lucas ſermonem Petri deſcripturus.

Verſ. 23. *Et ſtatuerunt duos.* Jam Lucas ad rem ipſam & modum electionis deſcribendum accedit. Duplex verò fuit electio: prior duorum, ex quibus alteruter eligeretur; poſterior unius ex illis. Quæri hic poteſt, cur Apoſtoli non potiùs Deo vel Chriſto rem totam commiſerint, quàm ipſi ad electionem Apoſtoli deſcendere voluerint. Facilis autem eſt reſponſio, primò quidem, quicquid factum eſt, divino inſtinctu ac gubernatione factum eſſe. Deinde voluiſſe Deum, ut prudentia humana hîc aliquem haberet locum, & ut multorum teſtimonio conſtaret, illos maximè dignos Apoſtolico munere fuiſſe, qui tam unanimi omnium conſenſu fuerint electi. *Joſeph appellatum Barſabam.* Nominantur qui fuerint electi. Sunt qui exiſtiment hunc Joſephum eundem eſſe cum Joſe, qui cognominatus fuit Barnabas, cujus ſit mentio infrà cap. 4. 36. Et ſanè magna eſt nominis Joſeph & Joſis, (quanquam & illic quædam exemplaria legant Joſeph) Barſabæ & Barnabæ affinitas. Verùm quia iſte Joſes infrà ſic deſcribitur, ac ſi nulla ejus antea fuiſſet facta mentio, non eſt credibile eum cum hoc Joſepho eundem eſſe. Ioſephum Matthiæ quod præmiſerit Lucas, hæc fortaſſe cauſſa eſt, quòd poſtea de ipſo nihil ampliùs dicturus, ſed de Matthia hiſtoriam pertexturus erat.

Verſ. 24. *Et precantes dixerunt.* Modus electionis deſcribitur, ubi cùm media, tum eventus commemorantur. Media fuerunt adhibita, duo, preces, & ſortes. Aoriſtus προσευξάμενοι cum verbo εἶπον conjunctus vim præſentis habet. Quod etiam aliàs fieri amat: vide Matth. 10. 5. 2 Pet. 2. 6, 15. Hebr. 1. 3. 7. 27. 9. 12.

Tu Domine cordium ſcrutator omnium, ſupple *hominum.* Domini nomine Deum intelligunt. Nondum enim ita majeſtatem Chriſti agnoverunt, ut auderent ad abſentem & in cœlis agentem preces dirigere: quod poſtea tamen ab ipſis crebrò factum, poſtquam Spiritus ſanctus Chriſtum glorificaſſet, id eſt, de gloria ipſius teſtatus fuiſſet. Deſcribunt vero ipſum hoc epitheto, quòd ſit *ſcrutator cordium omnium* hominum ſc. quia ad eam rem, quam ab ipſo precibus impetrare volebant ſcrutatione cordium opus erat. *Oſtende*, ſigno videlicet aperto. Non eſt autem credibile, eos Deo quaſi limites certos præſcripſiſſe, & ſimpliciter rogaſſe, ut omnino alteruter duorum iſtorum in numerum Apoſtolorum allegeretur; ſed ſi alteruter eorum ad tantum munus eſſet aptus, eoque dignus quod tanquam probabile ab ipſis ponitur. *Quem elegeris*, id eſt qui tibi placeat. *Accipere ſortem* electionis finis. Vox *accipere* etiam cum verbo *oſtende* conſtrui poſſet: ſed veriſimilius eſt eam cum antecedenti verbo

bo *elogeris* connectendam eſſe. *Sortem miniſterii hujus* vide ſuprà ỳ. 17, *& Apoſtolatus* particula & explicandi vim habet. Eſt enim in his verbis nihil aliud quam explicatio præcedentium. *Ex quo tranſgreſſus eſt.* Verbum παρέβη rectè hîc à Tigurinis redditum eſt prævaricatus excidit. Revera enim duorum verborum vim habet. *Ut abiret in locum ſuum*, id eſt, ut periret. Qui enim pereunt in locum aliquem migrare videntur ſupplicio eorum deſtinatum. Verba autem iſta ad eventum potiùs, quàm ad conſilium referenda ſunt. Revera enim Judas tranſgreſſione ſua id non quæſivit, ut periret.

Verſ. 26. *Et dederunt ſortes eorum.* Alterum electionis medium, ſortes. *Dare ſortes* hîc idem eſt quod jacere. Quis verò modus jaciendarum ſortium fuerit, quodammodo patet ex Prov. 16. 33 ubi ita ſcriptum eſt: *Sortes mittuntur in ſinum, ſed à Domino temperantur.* An verò etiamnum hodie in explorandis rebus dubiis atque occultis ſortibus uti liceat, dubitari non immeritò poteſt: cùm res iſta aliquid miraculoſi in ſe continere videatur. Sed ſciendum eſt in eo non peccari ſi primùm res ſit admodùm ardua, maximè verò quæ ad gloriam Dei inſigniter pertineat: deinde, ſi quouſque rationis acie pertingere poſſumus, progrediamur, & tum demum, ubi aqua nobis hæreat, Deum conſulamus: denique ſi preces ardentiſſimæ adhibeantur. In rebus enim levibus nodiſque qui prudentia humana diſſolvi poſſunt, Deum conſulere velle, eſt Deum tentare, & ſacroſanctum ejus nomen profanare. *Et cecidit ſors ſuper Matthiam.* Eventus precum & ſortitionis. *Et annumeratus eſt.* In Græco eſt συγκατεψηφίσθη quod propriè ſignificat ſuffragiis allectum eſſe. Sed hic ſimpliciter pro annumerari ponitur. Niſi velis dicere, ad id reſpici, quod antea antequam res Deo per ſortes decidenda committeretur, per ſuffragia electus ab Apoſtolis aliiſque fuerit: quod tamen dici non eſt neceſſe.

IN CAPUT II.

TRes ſunt hujus Capitis partes: 1. Hiſtoria effuſionis Spiritus Sancti in Apoſtolos, cum quibuſdam ejus eventis: 2. Oratio Petri & ejuſdem eventa: 3. quæ fuerit ratio vitæ fidelium in ipſo Eccleſię Chriſtianæ primordio.

Et cum compleretur. Pars prima de effuſione Spiritus ſancti in Apoſtolos cujus tum antecedentia, tum modus, tum denique conſequentia recenſentur. In deſcriptione verò antecedentium ſimul etiam tempus, locus & denique ſubjecta in quæ Spiritus ſanctus fuit effuſus, breviter commemorantur. Tempus initio ſtatim indicatur, cum ſcribit Lucas: *Et cum compleretur dies Pentecoſtes:* Complementum refertur ad dies quinquaginta, qui intercedebant, inter feſtum Paſchatos & Pentecoſtes: quaſi dixiſſet Lucas: cum veniſſet illa dies, quæ complebat numerum 50 dierum. *Pentecoſte* feſtum erat ſic dictum, quod quinquageſimo à Paſchatis feſto die celebrabatur. Vocatur alias feſtum ſeptimanarum. Septem enim Septimanis à Paſchate elapſis celebrabatur. *Erant omnes unanimiter in id ipſum.* Deſcriptio loci & ſubjectorum, ſeu ubi, & in quos effuſus fuerit Spiritus S. De loco vide ſuprà ap. 1. 13. Subjecta denotantur voce *omnes*. Exiſtimant autem eruditiſſimi quique interpretes per eos ſolos Apoſtolos intelligi: quorum etiam in fine præcedentis capitis ſolorum fit mentio, quemadmodum etiam nihil eſt in tota hac hiſtoria, ex quo colligi poſſit, etiam in alios tum temporis Spiritum Sanctum effuſum fuiſſe. Hoc tamen dici fortè poteſt, alios hic non excludi, ſed, quid Apoſtolis contigerit, tantùm commemorari. Additur autem deſcriptionis loco eos *fuiſſe unanimiter una*, id eſt, unum idemque egiſſe expectantes promiſſum Patris. Vide ſuprà cap. 1. 14.

Verſ. 2. *Et factus eſt ſubitò ex cœlo ſonitus.* Narrat his verbis Lucas, quid effuſionem Spiritus ſancti præceſſerit, & quæ adventantis ejus ſigna fuerint. Primum fuit ſubitò ex cœlo factus ſonitus, & quidem *quaſi ruentis* (in Græco eſt φερομένης quæ fertur) *flatus violenti*; id eſt, ejuſmodi ſonitus, qualis eſſe ſolet vehementiſſimi alicujus venti, ſummo cum impetu irruentis. Sonitum autem duntaxat, non verò ventum fuiſſe, particula ὥσπερ denotat. Hoc autem ſonitu Deus vim atque efficaciam Spiritu S. denotare voluit. Additur: *& replevit totam domum ubi erant ſedentes* quibus verbis ſignificatur, tantam fuiſſe ſonitus iſtius vehementiam, ut omnes domus illius, in qua erant congregati Apoſtoli angulos, intimoſque receſſus ac penetralia replerit.

Alterum ſignum adventantis Spiritus ſancti deſcribitur ỳ. 3. ubi ita ſcribitur: *Et viſæ ſunt illis diſpertitæ linguæ tanquam ignis.* Dum ait Lucas linguas illis viſas fuiſſe, indicat eas illis apparuiſſe in aëre veluti volitantes. Linguæ autem illis apparuerunt, ad denotandum linguarum donum, quod illis Spiritus ſancti efficaciâ contigit; *diſpertitæ* autem ut variarum linguarum ſcientiam ipſis impertitum iri ſignificaretur. *Linguæ* denique *ut ignis* vel idem denotant quod linguæ velut igneæ; vel quod linguæ ut linguæ ignis, id eſt flammæ. Sic enim flammæ ignis apud Hebræos appellantur. Vide Eſaiæ 5. 24. Iterum indicatur vis Spiritus ſancti. Quemadmodum enim ignis & lucet & ardet: ſic etiam Spiritu ſancto mentes hominum notitia divinæ voluntatis ac myſteriorum regni Dei illuſtrantur, & ad omnis generis pietatis officia ſingulari ardore ac vigore complentur. Id quod ipſorum Apoſtolorum exemplum, de quo paulò pôſt plura ad oculum abundè demonſtrat. *Et ſedit ſuper unumquemque ipſorum.* Non commemorat Lucas quis ſederit. Sed ex reipſa facilè videre eſt, Spiritum ſanctum intelligi ſub viſibili linguarum velut ignis ſpecie apparentem, ſive ſimul ſupra omnes, ſive certò ordine ſuper quemque Apoſtolorum conſediſſe. Neque verò mirandum eſt, efficaciæ divinæ, quæ per ſe ſubſiſtere non poteſt, qualis eſt Spiritus ſanctus, ejuſmodi effecta, quæ ſubſtantiis per ſe ſubſiſtentibus competunt, tribui. Poteſt enim iſthæc efficacia cum cœleſti quadam materia copulari, ac proinde ad motum illius moveri: quemadmodum, verbi gratia, in odoribus aliiſvè qualitatibus ſimile quid fieri ſæpè cernimus.

Verſ. 4. *Et repleti ſunt omnes Spiritu ſancto.* His verbis ipſa Spiritus ſancti effuſio deſcribitur, indicaturque divinum Spiritum larga copia opulentiſſiméque in Apoſtolos torrentis inſtar derivatum fuiſſe, adeò ut plane mutarentur, divinaque ac cœleſti quadam ſapientia aliiſque ſtupendis donis complerentur. Inter quæ non poſtremum fuit, quod ſtatim à Luca, velut effectum Spiritus ſancti, commemoratur, dum ſcribit: *Et cœperunt loqui aliis linguis.* Dum ait eos *cœpiſſe* loqui, non præciſe initium duntaxat miraculoſæ iſtius loquendi rationis, ſed & continuum ejus actum indicat: quo ſenſu etiam alibi verbum incipiendi uſurpatur. Vide ſuprà cap. 1. 1. *Linguæ aliæ* ſic dicuntur reſpectu vernaculæ. Significat enim Lucas, eos ejuſmodi linguis derepente uſos fuiſſe, quas nunquam antea noverant. Addit: *prout Spiritus illis dabat eloqui.* Indicatur non ipſos, ſed Spiritum ſanctum illorum linguas rexiſſe, ipſiſque & res & verba ſuppeditaſſe. Quanquam non eſt dubium ceſſantibus ejuſmodi Spiritus motibus, reliquias quaſdam eorundem mentibus infixas aliquantulum remanſiſſe. Conſtare hoc, quod diximus, aliqua ratione poteſt ex 1 Cor. 14. 14: ubi ita ait Apoſtolus: *Si enim orem lingua, Spiritus meus orat, mens autem mea infructuoſa eſt.* Quibus verbis Paulus ſignificat, ejus precationem, qui linguâ, peregrina videlicet, oret, non ab ipſius mente ac cogitatione, quam is in ſeſe excitet, proximè proficiſci; ſed totam proficiſci ex afflatu divini Spiritus, & verba & res ipſas ſuggerente, mentemque tum temporis ſuæ poteſtati atque arbitrio non relinqui, atque adeò nec verba formare, aut linguam ita regere, quemadmodum aliàs poſſet aut vellet, ut ſenſa ſua cum aliis communicaret. An verò Apoſtoli aut alii hoc dono ita prædìti fuerint, ut eo quovis tem-

pore ac quacunque in re pro arbitrio, non ſecus ac vernaculo, vel quovis alio ſermone, quem ſtudio & exercitatione addidiciſſent, uti poſſent, an verò tum demum, cum ſingulari afflatu corriperentur, alibi à nobis diſceptatum eſt, & allatis rationibus oſtenſum, poſteriorem ſententiam vero ſimiliorem eſſe. Adhuc primum effuſionis Spiritus S. effectum in Apoſtolis.

Verſ. 5. *Erant verò in Jeruſalem &c.* Sequitur alterum effuſionis Spiritus ſancti effectum in auditoribus & ſpectatoribus, & quidem pro eorundem diverſitate diverſum. Primùm verò deſcribuntur qui fuerint, ab adjunctis variis primò quidem, quòd habitaverint Hieroſolymis, dum ait Lucas, *in Jeruſalem habitantes*, ſive in diebus potiſſimùm feſtis, ſive ſemper: deinde partim à natalibus, partim ſi proſelytos iis adjungas, à religionis genere dum appellantur *Judæi* tum quòd à patriarchis ortum duxerant, tum quod religionem populo Iſraëlitico à Deo traditam ſequebantur: præterea à pietate, dum eos Lucas appellat εὐλαβεῖς *religioſos*, id eſt Deum metuentes, cultui divino dediti: denique addit Lucas *ex omni gente eorum [qui] ſub cœlo*: quibus verbis indicat, eos non fuiſſe Hieroſolymis natos atque educatos, ſed aliunde eò, ſive perpetuò, ſive potiſſimùm in diebus feſtis habitatum commigraſſe. Eſt autem præterea in his verbis Hyperbole ſacris etiam literis non inuſitata, quæ ex Synecdoche quadam generis ortum trahit. Similis hyperbole eſt Apocal. 21. 19 & alibi. Intelligendæ autem ſunt eæ gentes, quæ in regionibus Judææ proximis, nec admodum remotis agebant: quæ etiam ſpeciatim poſtea verſ. 9 & 10 commemorantur.

Poſtea ad alterum ſpectatorum genus progreditur Lucas, ex promiſcua plebe collectum, dum ſic ſcribendo pergit: *Facto verò hoc rumore.* Ubi primùm cauſſam, ex qua concurſus populi natus fuerit, indicat, rumorem videlicet hinc inde (ut famâ nihil ſolet eſſe velocius) in urbe ſparſum, de miraculoſa illa cœlitus delapſa voce, & ſubſecuto in Apoſtolis Chriſti effectu, quòd variis linguis, ſublimia quædam & humano ingeniò auguſtiora loquerentur. Rectè igitur vox φήμη à Beza *rumoris* voce eſt reddita. Non eſt enim credibile, ſonitum illum, quem ἤχους nomine expreſſit Lucas ſuprà verſ. 2. hac voce, qua nunc utitur, intelligi, cum certum non ſit eum ſonitum ubique in tota urbe fuiſſe auditum; neque ex illius ſonitus auditu ſtatim miraculoſi quid colligere potuerint illi ex promiſcua plebe, qui eum audierint, quin potiùs eam venti ſubſequentis quaſi prænunciam fuiſſe. Quanquam negare nolumus, ſoniptum illum cordationibus quibuſdam, vel curioſioribus anſam quandam præbuiſſe, percontandi, quid ille ſibi vellet, quid portenderet. Deinde ipſos auditores ac ſpectatores deſcribit eorundemque confluxum his verbis: *convenit multitudo* multitudinem vocat, ut eos à religioſioribus Judæis, quorum paulò ante mentionem fecerat, diſtinguat, per eam vulgus intelligens. His ita præmiſſis ipſum effectum commemorat eumque geminum: alterum magis communem; alterum priori ſpectatorum generi magis proprium. Ille verbo *confuſa eſt* exprimitur, quod ſignificat, hominum iſtorum animos fuiſſe obſtupefactos, ſuſpenſos, attonitos. Cui effecto cauſſam ſubjungit inquiens: *quia audiebant unuſquiſque propria dialecto loquentes ipſos ſc.* Apoſtolos. Hæc nimirum confuſionis ſeu ſtuporis illius in vulgo auditorum fuit cauſſa, quòd audirent, Apoſtolos prout vel in ſingulos vel in multos aut incidiſſent, aut datâ operâ ſermonem dirigerent, unumquemque vel multos eadem lingua utentes, ſua propria dialecto alloqui. *Dialecti* autem vox hîc non pro ſingulari linguæ alicujus idiotiſmo, quo ſenſu verbi gratia Atticam, Ionicam, Doricam in lingua Græca dialectum dicimus, ſed pro lingua quemadmodum etiam ℣. ſeq. ſumitur ut ex collatione ℣. 9 & ſeq. apparet.

Verſ. 7. Alium effectum commemorat Lucas ex priori natum, quanquam, ut videtur, viris religioſis magis proprium, dum pergit. *Obſtupeſcebant autem omnes, & mirabantur*: quibus verbis indicatur eos rei novitate graviſſimè perculſos, atque in admirationem raptos fuiſſe, cùm nimirum ignorarent, unde & qua ratione tam multarum linguarum earumque quæ variis efferebant linguis rerum notitia, tam ſubitò, obtigiſſet. Hinc etiam natum, quòd ſtatim addit Lucas, quòd dixerint alii ad alios: *Nonne ecce omnes iſti ſunt qui loquuntur Galilæi?* Quibus in verbis eſt trajectio quædam. Verbum enim *ſunt* ad vocem *Galilæi* proximè pertinet. Particula ecce admirationis indicium eſt.

Quæ verſu 8 ſequuntur, *Et quomodo nos audimus quiſque propria dialecto in qua nati ſumus*, ad complendam ſententiam verſu præcedenti pertinent. Rationem enim reddunt, cur meritò obſtupeſcant atque admirentur; quia nimirum Apoſtoli, quos ſcirent eſſe in Galilæa natos, neque ullius antehac linguæ exoticæ gnaros fuiſſe, quam plurimorum, inter quos ipſi auditores nati eſſent, populorum linguas longè diverſiſſimas callere, & cum ipſorum quovis lingua ipſius vernacula colloqui poſſe.

Verſ. 9 & 10. Recenſentur iſti populi: *Parthi, & Medi &c.* Quæ verba vel ipſorum auditorum ſunt, vel à Luca, ad rem tanto dilucidiùs explicandam atque exaggerandam, inſerta. Si ipſorum auditorum verba eſſe dicas, hoc ſignificant, alium dixiſſe ſe in Parthia, natum, alium, in media, & ſic deinceps. Ex hac verò populorum enumeratione apertiſſimè videre eſt, Apoſtolos, revera multis variiſque linguis locutos fuiſſe. In recenſendis autem populis iſtis Lucas ſic videtur progreſſus, ut eos tum ratione loci, tum ratione generis ſeu originis deſcripſerit. Si locum ſpectes hunc ordinem obſervavit Lucas, ut ab iis cœperit, qui longiſſimè in regionibus Judæam circumjacentibus diſſiti erant, & quidem orientem verſus, quales erant *Parthi*, *Medi*, notiſſimi ex hiſtoria partim ſacra, partim profana, Aſiæ populi; itemque *Elamitæ* per quos alii peculiares Mediæ populos, regionem Elam incolentes, alii Perſas intelligunt; & denique *qui incolebant Meſopotamiam*; quæ regio inde nomen traxit, quod inter duos fluvios admodum celebres, Euphraten & Tigrin ſit poſita. Initio ſic ab orientalibus regionibus facto Lucas ipſam *Judæam* nominat, terram illam ſanctam, in qua Judæi, à Juda Jacobi filio ſic dicti, tanquam peculio ſuo habitabant. Inde progreditur in Aſiam minorem, à Romanis olim ſic appellatam, mentionem primo loco faciens *Cappadociæ*, quæ Judææ ſeptentrionem verſus erat proxima, inde tendens ad *Pontum* regionem Cappadociæ, Armeniæ, Iberiæ, Ponto Euxino ac Paphlagoniæ conterminam, cujus olim rex fuit Mithridates, rerum Romanarũ ſcriptoribus celebratiſſimus. A Ponto poſthac *in Aſiam* pergit Lucas, regionem Aſiæ minoris peculiariter ſic dictam, cujus celeberrimæ inter alias fuerunt urbes, quarum fit mentio Apoc. 2 & 3. Eodem ſenſu etiam ſumitur vocabulum Aſiæ Cor. 2. 1. 8. Huic regioni vicina erat *Phrygia* quam ſubjungit Lucas, nec longè aberat *Pamphylia* quam ultimo loco inter regiones Aſiæ minoris commemorat, Judææ reliquis propiorem, *Ægyptoque* quam mox ſubjungit velut è regione oppoſitam atque ab ea mari mediterraneo divulſam. Ab Ægypto, regione ſatis nota, tranſit *ad partes Libyæ, quæ [eſt] ſecundum Cyrenen*, regionem, occidentem verſus in Africa ſitam, quę alias Cyrenaica dicitur, ad diſtinctionem Libyæ exterioris, quæ Ægypto vicina eſt. Hinc ad remotiores occidentis partes excurrit, dum mentionem facit *advenarum Romanorum*, per quos eos intelligit, qui Romæ degebant, non quidem incolæ ac cives, ſed accolarum duntaxat nomine. Poſtea interjicit ea, quæ ad genus & originem auditorum ſpectant, his verbis, *Judæi & Proſelyti.* Ubi Judæorum nomine eos intelligit, qui non tantum ex Judaicis parentibus nati, ſed etiam eorum religioni ſemper addicti fuerant; per *proſelytos* eorum, qui licet ex Judæis originem non traxiſſent, eorum tamen religionem amplexi, eorundemque ſacris per circumciſionem initiati, & ſic corpori Synagogæ Judaicæ inſerti erant. Tandem verſ. 11: ad auditorum ratione loci deſcriptionem redit Lucas, comme-

mo-

morans *Cretas*, qui in peculiari maris mediterranei inſula habitantes à reliquis veluti divulſi erant, & tandem *Arabes* finitimos Judææ meridiem verſus populos, ut ita quodammodo in orbem hæc populorum recenſio redeat. Quia verò recenſione iſta ſermonem auditorum velut interruperat, per Epanalepſin quædam ex ℣. 8, verbis paululum immutatis repetit, inquiens: *audimus loquentes ipſos noſtris linguis*, & tandem breviter indicat, quidnam Apoſtoli aliis linguis locuto fuerint, nimirum *magnalia Dei*, per quæ intelligendæ ſunt laudes ac præconia, quibus Apoſtoli, tum nomina, tum proprietates, ac denique facta Dei celebrarunt.

Verſ. 12. Lucas effectum ſuprà commemoratum repetit, ſermonem inde ortum addendo, inquiens: *Obſtupeſcebant verò omnes* ubi *verò* pro *inquam* poni videtur, quaſi dicat, obſtupeſcebant inquam omnes, *& dubitabant* vel *hæſitabant alius ad alium dicentes*, unde verò dubitatio iſta orta fuerit ſtatim indicat Lucas ſermone eorum per Mimeſin expreſſo: *Quidnam vult hoc eſſe*. Id eſt, quid hæc res portendit? quid hac de re ſentiendum aut ſtatuendum eſt? Atque hoc effectum in probioribus locum habuit.

Sequitur alterum, quod improbis fuit proprium, quod his verbis innuitur: *alii verò irridentes dixerunt: quia dulci vino pleni ſunt*; ubi eorundem & geſtus & verba exprimuntur. Geſtus quidem, quòd rem tam divinam, tam ſanctam, tam ſtupendam cachinnis exceperint, remque totam in riſum & jocum converterint. Verba verò, quòd Apoſtolis ebrietatis notam inurere haud dubitaverint, quaſi dixiſſent, ipſos neſcire, quid loquerentur, ipſos talia dulci vino lymphatos veluti mira quædam verba, quæ nec ipſi nec alii intelligerent effutire. Particula ὅτι, μιμητικὴ hoc loco eſt, exprimendo irriſorum iſtorum ſermoni ſerviens.

Adhuc prima pars capitis: ſequitur ſecunda, orationem Petri continens: quæ partim apologetica eſt, diluens calumniam eorum, qui Apoſtolis ebrietatis crimen objecerant; partim didactica, in qua veram ſententiam exponit, atque ulteriùs confirmat atque illuſtrat, fuſe inter alia de majeſtate atque exaltatione Chriſti diſſerens, ut auditorum animos ad fidem ipſi habendam permoveret. Antequam verò orationem ipſam recenſeat Lucas, primùm quaſi aditum quendam ad eam deſcribendam ſibi parat verſ. 14. his verbis: *Stans verò Petrus cum undecim, ſuſtulit vocem ſuam, & allocutus eſt eos dicens*. Petrus reliquorum undecim nomine verba facit ad auditores, quia reliquis autoritate forſan & ætate præibat. *Suſtulit* autem *vocem ſuam*, ut in tanta auditorum frequentia ab omnibus exaudiri poſſet. Poſtea Lucas orationem ipſam Petri ſubjungit: cujus ſcopus eſt, oſtendere auditoribus, quid rei ſit, quod tam variis linguis loquerentur Apoſtoli, illudque donum ab Jeſu Nazaræno profectum eſſe, de cujus etiam majeſtate & exaltatione inprimis prolixè ediſſerit, eo nimirum fine, ut eos ad fidem in ipſum perduceret. Antequam verò rem ipſam aggrediatur Petrus, exordiolo quodam utitur, in quo attentionem auditorum ſibi conciliat, inquiens: *Viri Judæi*, nimirum tum natione, tum religione, *& qui habitatis Hieroſolymæ*. Hos nominatim compellat, quia & frequentiores aderant, & reliquis celebriores erant. Intelligit autem eos qui vel perpetuam Hieroſolymæ rerum ſuarum ſedem habebant, vel feſti tempore. Quanquam illos potiſſimùm videtur intelligere Petrus, quaſi dicat & nominatim vos Hieroſolymitani. *Hoc vobis notum eſto* id eſt, ſcitote, hoc vobis ſignifico, manifeſtumque facio, *& auribus percipite*, id eſt, diligenter attendite, memorique mente recondite *verba mea*, quæ dicturus ſum. Quibus verbis tacitè ſe eorum animis inſinuat, indicat quæ ſe de rebus magni momenti atque ad inſignem eorum utilitatem ſpectantibus verba facturum.

Tractatio ipſa duabus partibus conſtat. Prior, quæ brevibus abſolvitur apologetica eſt, & verſatur in diluendo ebrietatis crimine, quod ab irriſoribus quibuſdam objectum erat Apoſtolis: poſterior verò didactica, in qua oſtendit Petrus, quidnam ea res, de qua dubitabant auditores, ſibi vellet, quod variis linguis loquerentur Apoſtoli: unde ſtupendum iſtud donum in eos manarit: inprimis verò divinitatem Chriſti magnificè commendat, & de ipſius miraculis, morte, reſurrectione atque exaltatione inſignitè diſſerit, atque oſtendit, ab eo donum iſtud Apoſtolis obtigiſſe. Quod ad priorem partem attinet, ea verſ. 15. comprehenditur, ubi ita loquitur Petrus: *Non enim, quemadmodum vos arbitramini, hi ebrii ſunt*. Ita objectum crimen diluit, ut, quia illud ipſum etiam attentioni auditorum obſtare poterat, ſimul oſtendat, non eſſe ullam cauſſam, cur falſis quorundam auditorum obtrectationibus paterentur ſe ab audiendo ejus ſermone abſtrahi, cum ebrietatis crimen illis injuria objiciatur, quaſi dicat. Ideo verò diligenter debetis attendere, quia non ebriorum ſermones, qui contemni poſſent, audituri eſtis. Niſi quis particulam γὰρ redundare velit. Sic enim ſimplex duntaxat objecti criminis inficiatio iſtis verbis contineretur, nec ulla attentionis cauſſa redderetur. Omnibus verò in verbis illis, *ut vos arbitramini*, id tribuit, quod quibuſdam competebat, uſitata Synecdoche: quaſi dicat, ut nonnulli veſtrum arbitrantur. Ne verò temerè objectum crimen negaſſe videretur Petrus, rationem negationis, affert à circumſtantia temporis petitam: *Eſt enim hora tertia diei*. Hora iſta tertia diei ferme noſtræ nonæ matutinæ horologii, ut vocant dimidii, reſpondet. Solebant enim Judæi dies ſingulos artificiales (ut ſcholæloqui amant) ſive longiores, ſive breviores: in duodecim horas diſtribuere, ut conſtat ex Joh. 11. 10. Quanquam longitudinis dierum in Judæa, quippe Tropico cancri admodum vicina, non magna eſt ratione longitudinis, ut eruditis notum eſt, diverſitas. Ratio autem Petri licet videatur hiſce temporibus noſtris, quo homines etiam ipſo fermè diluculo inebriari haud rarò ſolent, parùm roboris habere: tum temporis tamen ſatis firma fuit, cùm homines ne interdiu quidem, ſed noctu tantum inebriari ſolerent, ut conſtat ex 1 Theſſ. 5. 1. Et licèt fortaſſis quis tale quid auſus fuiſſet interdiu facere; ejus tamen, quia rariſſimè, & non niſi à profligatiſſimis fiebat ratione habitam fuiſſe credibile non eſt: nec quicquam tale de Apoſtolis cogitari potuit, quippe qui alias viri graves eſſent, quorum gravitas non permiſiſſet interdiu, inter tot hominum chiliades, & quidem non exiguo numero, ſi ebrii fuiſſent, comparere. Ut taceam, hodieque in nonnullis locis maximi probri loco duci, ſi quis ebrius præſertim media luce atque in conſpectu hominum appareat.

Crimen ebrietatis hac ratione amolitus, poſtmodum docet Petrus quid ſibi vellent ea, quæ ſibi aliiſque Apoſtolis contigiſſent. Continet autem hæc altera pars orationis Petri duo membra. In primo rem vaticinio Joëlis explicat atque illuſtrat; in altero verò ſpeciatim Chriſti miraculis, morte, reſuſcitatione ex mortuis & exaltatione ad dextram Dei commemoratâ, eum ipſum donum Spiritus ſancti in Apoſtolos effudiſſe magna animi præſentia aſſerit. Prius membrum à verſ. 16 ad 22 uſque extenditur, in quo primum verba Petri quibus vaticinium Joëlis ad rem præſentem portinere aſſerit conſideranda ſunt; deinde vaticinium Joëlis ipſum. Verba Petri quæ ℣ſ. 6. extant, hæc ſunt: *Sed hoc eſt, quod dictum eſt per Prophetam Joël*: quibus in verbis falſæ, quæ ab auditoribus quibuſdam improbis allata fuerat, cauſſæ veram opponit, complementum nimirum vaticinii Joëlis, ſeu preſtationem eique quod Deus olim per Joëlem populo ſuo promiſerat. Quaſi dicat, hæc eſt vera ac legitima cauſſa, quod Deus id, quod olim per Joëlem promiſit, nunc reipſa præſtitit.

Vaticinium Joëlis ipſum ex cap. 2. 28. & ſeqq. prophetia ipſius deſumptum verſ. 17 & ſeqq. ponitur. Etiamſi verò dubium non ſit, vaticinium hoc duplicem ſenſum habuiſſe, literalem alterum, qui ad tempora veteris fœderis ſpectavit, alterum myſticum: tamen quia ſenſus iſte literalis admodum dilutus fuit, is ipſe jam dudum fermè evanuit, ſolo myſtico, qui longè auguſtior eſt, remanente. Notandum & illud,

non omnia hujus vaticini verba, ſed ℣. 27. & 28 duntaxat propriè ad inſtitutum Apoſtoli pertinere: qua ratione etiam alibi dicta veteris teſtamenti à ſacris novi fœderis ſcriptoribus citari ſolent. vide inter alia Matth. 12. 18 & d. ubi verſus tantum 19 ad propoſitum Matthæi facit: & infrà hoc ipſo cap. ℣. 25, 26, 27, 28. ubi ℣. 27 Hebr. 1. 9. ubi poſteriora tantùm iſtius verſiculi verba ad rem probandam faciunt. Continetur autem verbis Joëlis primò duplex promiſſio, deinde etiam comminatio, quam medio inter promiſſiones loco collocavit Propheta, vel potiùs divinus Spiritus, quo actus Propheta iſthæc ſcripſit. Prior promiſſio his verbis comprehenditur ℣. 17. *Et erit* id eſt, eveniet, fiet *in ultimis diebus*. In Hebræo eſt *poſtea*, poſt divina nimirum ſupplicia, quæ ante hæc verba prolixè recenſuerat Propheta. Petrus igitur magis ad ſenſum quam ad verba reſpexiſſe videtur. Notatur autem his verbis tempus, quo vaticinium hoc complendum erat. *Dies* pro tempore, frequente Hebraiſmo, ponuntur. *Ultimum* autem *tempus* non ſimpliciter ultimum denotat, ſed tempora poſteriora, tempora novi fœderis, quæ etiam alibi ita appellantur. Hebr. 1. 1. Imò nec ad omnia novi fœderis tempora, ſed ad initia ejus duntaxat, hæc promiſſio, ſi de viſibili Spiritus ſancti dono ſermo ſit, trahenda eſt. Illud enim tamdiu durare debebat, donec eo doctrina Chriſti ſatis eſſet confirmata. Poſtea ceſſavit, ſolo inviſibili Spiritus dono adhuc permanente. Verba *(dicit Deus)* à Petro inſerta ſunt, ad autorem promiſſi ſignificandum & fidem ab ejus dignitate ac majeſtate conciliandam. Sequitur promiſſum ipſum: *effundam de Spiritu meo*, &c. quibus verbis non tantum promiſſum ipſum, ſed & ſubjecta, quibus illud præſtandum ſit, & denique effecta ipſius deſcribuntur. Promiſſum ipſum his verbis exprimitur: *Effundam de Spiritu meo.* In vocabulo *effundam* Metaphora eſt ab aquis aliiſve liquoribus deſumta, quæ etiam infra ℣. 33. à Petro uſurpatur, ad indicandum copiam & efficaciam hujus doni; fore nimirum, ut largiter atque opulenter fidelibus donum iſtud impertiatur, ad animos eorum à ſordibus peccatorum abluendos, & vigore ſuo refocillandos alacreſque ad omnia pietatis opera reddendos. Loco ejus quod hîc dicitur, *de Spiritu meo*, in Hebræo eſt, *Spiritum meum.* Senſus idem eſt, cùm enim pars Spiritus effunditur, totum etiam effundi opus eſt, cum divinus hîc Spiritus ſimilitudinem quandam habeat, cum totis, ut vocant, ſimilaribus, ſeu homogeneis, quorum ſingulæ partes & naturam & nomen ſui totius habent, velut aqua aliique liquores, cùm quibus hîc Spiritus ſanctus tacitè confertur. Particula ἀπὸ pro ἐκ ponitur quemadmodum & 1 Joh. 4. 13 in loco planè ſimili ad indicandum, Deum non totum ſuum Spiritum effuſurum ſuper omnem carnem, ſuperque ſervos & ancillas ſuas, ſed illius veluti partem aliquam. Eſt enim apud Deum immenſa illius copia, quæ in ipſo velut fonte reſidet, ab ipſo autem quando & quatenus vult procedit ac manat, haud ſecus ac lumen à ſole, aut calor ab igne in res ei admotas. Hinc etiam μερισμῶν ſeu partitionum ac diſtributionum Spiritus ſancti fit mentio Hebr. 2. 4. In quos verò Spiritus ſanctus ſit effundendus his verbis ſignificatur & quidem generatim: *ſuper omnem carnem* id eſt ſuper omnes homines, qui ſæpiſſimè carnis nomine in Sacris Literis intelliguntur. Quanquam verò hoc apud Prophetam nominatim de Iſraëlitis prædictum fuerit; nihil tamen prohibet, quò minùs hæc promiſſio etiam ad eos extendatur, qui Iſraëlitico populo velut oleæ fuerunt inſerti. Nec tamen hæc promiſſio ita latè extendenda eſt, ut omnibus promiſcuè hominibus, qualeſcunque fuerint, datum iri intelligamus; ſed potiùs ad eos reſtringenda, qui conditionem illam præſtiterint, quæ tacitè ſub hac promiſſione latet, nimirum ſi in Chriſtum credant, ejus doctrinam amplectantur ac profiteantur, ac ſecundum eam vitam ſuam inſtituere parati ſint. Unde infrà cap. 5. 32 Petrus ait, Deum dediſſe Spiritum ſanctum ipſi obtemperantibus. Quod ipſum etiam in ſequentibus notandum eſt, ubi unà cum effectis Spiritus ſancti etiam ſubjecta ſeu qui eum accepturi erant, ratione tum ſexus tum ætatis, tum ſtatus ac conditionis ſpeciatim diſtribuuntur. Hic verò pergit Propheta. *Et prophetabunt filii veſtri & filiæ veſtræ.* Num. 12. 6 modi Prophetandi à Deo ipſo recenſentur. Sic enim ibi inquit: *Audite quæſo, verba mea. Si fuerit propheta Domini inter vos, per viſum me ei manifeſtabo, aut per ſomnium loquar ei.* Omnes iſti prophetandi modi tanquam effecta Spiritus ſancti hîc commemorantur. Primus eſt prophetia: *Prophetabunt*, inquit per Joëlem Deus, *filii veſtri, & filiæ veſtræ*: ubi verbo prophetandi id indicatur, eos Spiritu correptum atque ita actum iri, ut extra ſe velut rapti divina myſteria eloquantur. Filiorum autem filiarumque nominatim mentio fit, ut indicetur, donum hoc utrique ſexui commune fore, Deum fore in promiſſo ſuo exſolvendo ita munificum ac liberalem, ut etiam ſequiorem ſexum tam inſigni ſpiritus ſui dono non dedignaturus ſit. Hoc etiam eventus ipſe comprobavit. Et quidem inf. cap. 21. 9 teſtatur Lucas Philippo Euangeliſtæ quatuor filias virgines fuiſſe, quæ prophetarint. Primum ergo Spiritus ſancti effectum eſt prophetia ſpeciatim ſic dicta, quatenus à viſionibus ac ſomniis diſtinguitur, & ſine illis etiam eſſe poteſt. Secundum ſunt viſiones, de quibus ita ait Propheta: *& adoleſcentes veſtri viſiones videbunt.* Per viſiones intelliguntur repræſentationes myſteriorum divinorum per varias figuras ac ſimulacra, quæ offeruntur prophetis ecſtaſi quadam velut extra ſe raptis, & quidem vigilantibus: qualis fuit illa viſio, quæ infrà cap. 10. verſ. 10 ſeqq. Petro, & Apocalypſis penè tota, quæ Johanni facta fuit. Has autem viſiones viſuros adoleſcentes propheta prædicit, quemadmodum ſomnia ſomniaturos ſeniores, in verbis mox ſequentibus, dum inquit, *& ſeniores veſtri ſomnia ſomniabunt*, ut oſtendat cui libet etiam ætati donum Spiritus ſancti datum iri. Quod autem adoleſcentibus nominatim viſiones, ſenioribus autem ſomnia attribuit divinus ſpiritus, id ad illuſtrationem tantùm ſpectat: cum dubium non ſit etiam adoleſcentes non modo viſiones vidiſſe, ſed etiam ſomnia ſomniaſſe, quemadmodum etiam ſeniores viciſſim. Voluit nempe ſpiritus divinus ſe cuivis ætati accommodare, & quia adoleſcentes alacriores eſſe ſolent, ſeniores autem quietem ac otia quærere, illis viſiones, his ſomnia adſcribere. Per ſomnia autem intelliguntur ſomnia divinitus immiſſa, rerum graviſſimarum prænuncia, atque inprimis ad religionis negotium ſpectantia: qualia fuerunt ſomnia Jacobi Gen. 28. 12. XXXI. 10, Joſephi Gen. 37. 5 & ſeqq. Salomonis 1 Reg. 3. 5. Daniëlis, Dan. 7. 1 ſeqq. Joſephi mariti Mariæ matris Domini Matth. 1. 20. 2. 13. Magorum ibid. verſ. 12. & aliorum. Hæc autem ſomnia ultimum ſunt Spiritus ſancti, quæ quidem hîc enumerantur, effectum: quibus etiam annumeranda ſunt reliqua, quæ ſpeciatim recenſentur à Paulo 1 Cor. 12. 8. ſeqq.

Tandem Propheta etiam ad diſcrimen ſtatus ac conditionis deſcendens, præcedentia quodammodo repetit ac declarat his verbis ℣. 18. *Et quidem ſuper ſervos meos, & ſuper ancillas meas in diebus illis effundam de ſpiritu meo.* In Hebræo eſt: *& etiam ſuper ſervos & ſuper ancillas* &c. Qua ratione res exaggeratur: quaſi dicat Deus: non tantùm ſuper liberos atque ingenuos, verùm etiam ſuper ſervos ac mancipia effundam ſpiritum meum. Particulas *meos* & *meas* Petrus declarationis cauſſa addidit, & quidem ut ſignificaret, non in omnes promiſcuè; ſed in eos qui ſe Deo addixerint ad ſervitium, donum hoc collatum iri: quemadmodum etiam infrà cap. 5. 32. expreſſe dicit, Deum dediſſe Spiritum ſanctum iis, qui obtemperaverint ipſi. Reliqua jam antè explicata ſunt. Verbum *Prophetabunt* hîc latiùs ſumi videtur, ut & Prophetiam ſpeciatim ſic dictam, & ſomnia ac viſiones in ſe comprehendat.

Promiſſioni huic ſubjungit Deus apud prophetam comminationem graviſſimam, qua iis, qui divinæ ſuæ volun-

voluntati per Chriſtum revelatæ obtemperare noluerint, graviſſima denunciat ſupplicia, quæ comminatio verſ. 19 & 20. extat his verbis: *Et dabo prodigia in cœlo ſurſum, & ſigna ſuper terram ſurſum* &c. Verba omnia ſunt allegorica, quibus more Prophetico deſcribuntur, atque exaggerantur graviſſima illa, quæ Deus immiſſurus erat impiis, ſupplicia, indicaturque ea tanta fore, ut videantur miracula tum in cœlis tum in terris edi. Duplicis autem generis prodigia commemorantur, cœleſtia & terreſtria, quæ deinde per ὑστερώσιν Hebræis familiarem explicantur. Terreſtria ſunt illa, cùm dicit Deus, ſe daturum *ſanguinem & ignem & vaporem fumi* hoc eſt, omnia cædibus atque incendiis completurum, regioneſque impiorum bellis ac vaſtationibus puniturum.

Cœleſtia recenſentur verſ. 20: *Sol vertetur in tenebras, & Luna in ſanguinem.* His verbis allegoricè, more Prophetico, ſignificat Deus, ſe graviſſimas calamitates inducturum, adeò ut videantur omnia denſiſſimis tenebris involuta. Simili modo calamitates ejuſmodi deſcribuntur. Eſai. 13. 10. quem confer cum anteced. & ſeqq. 34. 4. Jerem. 15. 9. Amos 8. 9. Apoc. 6. verſ. 12. Additur verò in ſequentibus hujus verſiculi verbis, quo tempore calamitates iſtæ ſint immittendæ, nimirum *antequam veniet dies Domini magna & illuſtris.* Per *diem Domini* literali ſenſu intelligitur tempus illud, quo Deus Iſraëliticum populum ſuum ob peccata ſua vel Joëlis tempore, vel paulò poſt, punivit; myſtico verò dies ultimi judicii, qui etiam alibi à Petro 2 Epiſt. 3. 12 dicitur *dies Dei*, quia nimirum Deus potentiam ſuam exerturus, & peculiare quoddam atque inſigne opus per Chriſtum peracturus eſt. Dicitur autem dies iſte *magnus & illuſtris* propter ea quæ tum temporis contingent valde magna atque illuſtria, ut ſunt, reſuſcitatio ex mortuis, deſtructio cœli ac terræ per ignem, piorum immortalitate indutorum in beatas cœli ſedes tranſlatio, impiorum verò in ignem illum æternum paratum Diabolo atque angelis ejus conjectio. Unde alibi hic dies appellatur à Paulo Tit. 2. 13, *apparitio gloriæ magni Dei, & Servatoris noſtri Jeſu. Chriſti.*

Poſtquam ita terruit impios Deus, viciſſim ſolatur pios his verbis, verſ. 21: *Et erit, omnis quicunque nomen Domini invocaverit, ſervabitur.* Quibus verbis promiſſio quædam generalis ad omnia novi fœderis tempora ſpectans continetur: cùm ſuperior ad primordia Eccleſiæ Chriſtianæ tantùm pertinuerit. Verba, *& erit*, ex Hebraiſmo redundant. Sic infrà Cap. 3. 23. Per *Dominum* hîc intelligitur Jehova, Deus ille unus ac ſummus. Quanquam Paulus ad Rom. 10. verſ. 13 ad Chriſtum id accommodat, quippe qui Deo ſubordinatus eſt, & per quem Deus invocatus ſalutem hominibus confert. *Invocandi* verbo Synecdochitè totus cultus Deo debitus, invocatione tamen, utpote quæ multum ad ſalutem conſequendam valet, non excluſa, intelligitur. *Servandi* autem voce non modo ratio & immunitas à periculis, quæ comminatus fuerat divinus ſpiritus impiis, verùm etiam collatio ſempiternæ ſalutis notatur: quemadmodum videre eſt ex loco Pauli ad Rom. paulò antea citato. Adhuc primum membrum ſermonis Petri.

Sequutur alterum membrum ſecundæ partis ſermonis Petri ℣ſ. 22 & d. in quo oſtendit & evincit, à Domino Jeſu à mortuis reſuſcitato & ad dextram Dei exaltato donum iſtud Spiritus ſancti miraculoſum in ipſos effuſum fuiſſe: ut ita majeſtatem ac divinitatem ipſius commendando eos adducat ad fidem in ipſum collocandam. Primò autem in ſequentibus verbis Chriſtum commendat ab iis, quæ in ipſo ante mortem divina apparuerunt. Deinde mortem commemorat. Denique ea, quæ mortem ipſius ſunt conſecuta, nimirum reſurrectionem atque exaltationem ad dextram Dei, & exinde profectam Spiritus ſancti effuſionem recenſet & demonſtrat. Antequam verò ad rem ipſam accedat, ſibi deduo attentionem auditorum conciliat, idque ideò, quia verba Prophetæ Joëlis illuſtraturus atque de Chriſto intelligenda eſſe oſtenſurus novam veluti telam orationis orditur, & quidem in re ejuſmodi, quæ ad ſummam audientium utilitatem ſpectabat. Principio autem eos compellat, *Viri Iſraëlitæ*, uſitato, ut videre eſt ex aliis locis, apud Iſraëlitas compellandi more. Vide ſuprà verſ. 14. Poſtea ipſos attentos reddere nititur Petrus dum inquit, *audite ſermones hos*: quibus verbis ab ipſis verba ſua non tantum auribus percipi, ſed & intimis animi ſenſibus recondi ac probè expendi cupit.

Sed ad ſermonem ipſum nos convertamus. *Jeſum Nazaræenum*, &c. Oratio hoc verſiculo pendens ſequenti demum abſolvitur. In his autem Petri verbis, ut diximus, divinitatem Chriſti commendat ab iis, quæ in ipſo ante mortem fuerunt conſpicua. Cur Jeſus appelletur *Nazaræus* ſatis notum eſt, quia nimirum à parentibus ibidem fuit educatus, ibidemque antequam munus ſuum ordiretur habitavit. Porro dum eum Petrus appellat *virum à Deo demonſtratum potentiis & prodigiis & ſignis*, ipſius præſtantiam ante mortem exprimit. Ubi ſimul ab initio ſtatim antea & cauſſam iſtius præſtantiæ indicat, nimirum Deum ipſius patrem. Hic enim ut alibi teſtatur Petrus, eum unxit Spiritu ſancto & virtute. Act. 10. 38. Dum verò dicit cum fuiſſe *demonſtratum* à Deo, vel id vult, eum inſigniter à Deo fuiſſe commendatum; vel à Deo evidenter comprobatum fuiſſe, verum eſſe id, quod Chriſtus ſæpe aſſeruerat, ſe eſſe à Deo miſſum ad ſervandum mortalium genus. Addit autem; *in Vos*, id eſt inter vos. Indicat eos rei illius ſpectatores fuiſſe: id quod ad fidem dictis conciliandam pertinet. Subjungit poſtea modum, ſeu media quibus Chriſtus à Deo fuerit demonſtratus, dum ait: *potentiis* ſeu *virtutibus*, *& portentis*, *& ſignis*. Omnia hæc idem ſignificant. Particula enim καὶ hîc non connectendi, ſed explicandi tantùm, ut alibi ſæpè, vim habet. Simili ferme modo hæc vocabula conjunguntur Hebr. 2. 4, ubi ſcribit divinus autor, Deum ſermoni euangelico teſtimonium præbuiſſe & ſignis, & portentis, & variis potentiis, & Spiritus ſancti diſtributionibus, ſecundum voluntatem ſuam. Eſt autem in vocabulo δυνάμεων Metonymia cauſæ. Ponitur enim pro ſtupendis illis miraculis, quæ divina virtute à Chriſto fuerunt patrata: quo ſenſu eadem vox ſæpiùs uſurpatur in ſacris literis. Vide inter alia Matth. 7. 22: XI. 20, 21, 23. 1. Cor. 12, 28, 29. Idem, ut dictum vox prodigiorum & ſignorum ſignificat. Ea vero Chriſti miracula fuere tot, ut Johannes ſcripſerit, cap. ult. ult. mundum non fuiſſe comprehenſurum libros, ſi ſingulatim quælibet deſcriberentur; & tanta, ut Chriſtus ipſe dixerit, Joh. 15. 24, neminem alium ea feciſſe. Ut taceam, ea reſidente & perpetuò in ipſo habitante virtute fuiſſe perpetrata. Unde apud Euangeliſtas legimus, Chriſtum, Marc. 5. 30. Luc. 8. 46, cùm mulier quædam ſanguinis laborans profluvio fimbriam veſtimenti ejus tetigiſſet, Chriſtum cognoviſſe, virtutem ex ſe ipſo exiviſſe: cap. 6. 19, & alibi teſtatur Lucas, virtutem ex ipſo egreſſam fuiſſe, & ſanaſſe omnes. Accedit denique & illud ad magnitudinem miraculorum Chriſti oſtendendam, quod pleraque ſolo juſſu ſuo ediderit. Unde etiam in forma Dei fuiſſe Phil. 2. 6, à Paulo ſcribitur. Subjungit Petrus: *quæ Deus fecit per ipſum*, ut oſtendat ea revera divina, quippe autore Deo patrata, fuiſſe. Idem de Chriſto aſſerit Petrus alibi, Actor. 10. 38: dum ait, eum tranſiiſſe benefacientem & ſanantem omnes, qui oppreſſi erant à Diabolo: *quia Deus* inquit, *erat cum illo.* Hinc etiam Chriſtus apud Johannem manifeſte ſua opera Patri cap. 14. 10 adſcribit. Idem etiam agnovit Nicodemus, Joh. 3. 2. neminem poſſe opera iſta facere, niſi Deus ſit cum ipſo. Tandem addit Petrus, *in medio veſtri*: id eſt in conſpectu veſtro, idque comprobat proprio ipſorum teſtimonio: *quemadmodum & ipſi noſtis*, quaſi dicat cujus rei ipſi non auriti tantum, ſed & oculati teſtes eſtis, quippe in quorum oculis ſua Chriſtus miracula ediderit.

Poſtquam Petrus Chriſtum ab iis, quæ mortem ejus antegreſſa ſunt ut dictum eſt commendavit, ad

mor-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

mortem ejus deſcribendam pergit ſequenti ℣. 23 idque non reſuſcitationis ſolum modo cauſſâ, quemadmodum alibi interdum fit, ut pote quæ ſine morte non potuiſſet fieri, ſed etiam & quidem multo magis exaggerandi ſceleris in trucidando Chriſto commiſſi gratiâ, ut tanto facilius & fortius eorum animos feriret, & ad dolorem tanti facinoris permoveret: quòd nimirum virum tam inſigniter inter ipſos à Deo ſtupendis operibus demonſtratum, accedente hominum impiorum opera è medio ſui ſuſtulerint. Ante omnia verò occurrit Judæorum objectioni, qui oggerere potuiſſent, Deum non fuiſſe permiſſurum, ut Jeſus ille Nazarenus, ſi tam inſignis tamque à Deo ipſo commendatus vir fuiſſet impiis mortalium manibus perimeretur, quin potius illud impediturum, hominumque illi male volentium manus ita conſtricturum, ne eas illi injicere, in eumque tam graviter, præſertim ad necem uſque ſævire poſſent. Sic vero huic objectioni occurrit: *Hunc definito conſilio & voluntate Dei traditum cum accepiſſetis*: quibus verbis oſtendit, id non temere ſed Deo ita volente ac decernente factum fuiſſe, tantumque abeſſe, ut citra vel contra voluntatem ipſius factum fuerit. Particula *hunc* per Epanalepſin poſita eſt, majoris perſpicuitatis & emphaſeos cauſſâ. Quaſi dicat; Hunc, inquam, talem & tantum virum, &c. Vocula *conſilii* pro decreto, ut alibi ſæpe, ponitur, vide Pſal. 30. ℣. 11. Eſai. 46. 10. Luc. 7. 30. Infr. 4. 28. XX. 27. Eph. 1. 11. Hebr. 6. 17. Jerem. 23. 20. *Definitum* conſilium idem eſt quod conſtitutum: quemadmodum etiam uſurpatur in aliis N. T. locis, Luc. 22. 22. Inf. 10. 42. XI. 29. XVII. 26. 31. Rom. 1. 4, ſive de conſtitutione quæ fit animo, ſive quære ipſa, ſermo ſit. πρόγνωσις ſeu *præcognitio* hîc idem ſignificat. Significat autem approbationem antea factam. Vidè Rom. 8. 29. XII. 2. 1 Pet. 1. 1, 20. ubi vel προγνώσεως nomen, vel verbum, à quo deſcendit, προγινώσκειν reperitur. In hac autem ſua præcognitione Deus non ad ipſa hominum malorum facta, quibus ad decretum ſuum exequendum abuſus eſt, ſed ad bonum quem inde pro ſua ſapientia elicuit, finem reſpexit. Quid alias in hujuſmodi Dei decretis, quæ ſine peccato hominum finem ſuum non ſortiuntur, notandum ſit ſuprà cap. 1. ℣ſ. 16 indicavimus. Notandum præterea eſt, hoc Dei decretum non tantùm ad proximè ſequens verbum ἔκδοτον pertinere, ſed etiam ad ea quæ ſequuntur, quippe quæ non minùs, quam illud, à prophetis fuerunt prædicta. Vide Eſai. 62. & Pſal. 22. Vocula ἔκδοτον *traditum* ad proditionem Judæ ſigillam referend videtur, qua factum, ut Chriſtus à Judæis velut acceptus, poſtea manibus impiorum ad excarnificandum eum traditus fuerit. Verba quæ ſequuntur, *per manus improborum* etiamſi ad participium λαβόντες quod anteceſſit, referri poſſent, veriſimilius eſt ad proximè ſequentia referri. Per *improbos* autem illos intelliguntur tum præfectus Judææ, Pontius Pilatus, tum improbi illius milites, & quotquot ſuam in exagitando, vexando, cruciando necando Domino Ieſu operam navarunt. Dicit autem Iudæos per improborum manus Chriſtum *affixum* ſc. cruci *ſuſtuliſſe* id eſt interemiſſe, ſatis manifeſtè eoſdem mortis Chriſti reos peragens: quandoquidem quod quis per alium fecit ipſe putetur feciſſe. Licet enim infrà Iudæos quadantenus excuſare videtur Petrus, cap. 3. 17, dum illos id per ignorantiam feciſſe ait: ſciendum tamen eſt, ignorantiam illam non ſimplicem, ſed affectatam fuiſſe, ut ibi pluribus oſtendemus.

Deſcripta jam morte Chriſti, ad reſuſcitationem ejus ex mortuis tranſit Petrus, quæ primum eſt mortis Chriſti conſequens. Quam ita deſcribit, ut ejus primò cauſſam efficientem, deinde formam, tum neceſſitatem, ac denique veritatem ob oculos ponat. Cauſſam efficientem his verbis indicat dum inquit ℣. 24: *Quem Deus reſuſcitavit*. Deus autem ille eſt Pater Domini Jeſu Chriſti, ut ex multis ſacrarum literarum locis inter ſe collatis conſtat. Vide lib. de uno Deo Patre ſect. 2. cap. 29. pag. 268 ſeqq. Forma partim verbo ἀνέστησεν reſuſcitavit quod ſæpè ſimpliciter poſitum reſuſcitationem ex mortuis denotat inf. ℣. 32. & cap. 3. 26. XVII. 31. Ioh. 6. 39, 40, 44, partim ſequentibus verbis, quæ velut explicatio quædam ſunt verbi ἀνέστησεν exprimitur, *cùm ſolviſſet dolores mortis*. Quæ loquendi formula deſumta eſt ex Pſal. 18. 5. ut quidem 70 habent. Nam in Hebræo vocabulum ab illis *dolorum* voce redditum eſt Cheblei: quod & *dolores*, & *funes* ſignificat. Quanquam ſi verbum ſolvendi reſpicias funium vox magis huc quadrare videtur, quibus magis verbum illud competit quàm doloribus, quo fortaſſis etiam ipſe Petrus in ſermone ſuo uſus fuit, licet Lucas vulgatæ 70 verſionis lectionem ſecutus fuerit. *Dolores* autem *mortis* ſic dicuntur vel (ut Piſc. exiſtimat) per hypallagen Hebræam, pro morte doloris, id eſt mortem, ad quam quis per dolorem adactus eſt; vel potius per Metonymiam cauſſæ, ſenſu eodem. Soluti autem dicuntur dolores mortis, quia Chriſtum à mortuis reſuſcitando vincula mortis ex dolore profectæ rupit Deus.

Neceſſitatem porrò reſuſcitationis Chriſti (quæ cauſſa impulſiva eſt, quæ Deum ad Chriſtum ex mortuis reſuſcitandum inter alias permovit) his verbis indicat Petrus: eò *quod non erat poſſibile teneri ipſum ab ea*, ſci. morte. Reſpicit ad decretum ea de re à Deo factum, & vaticinio Davidis de Chriſto comprehenſum. Quod etiam ſtatim confirmationis loco ſubjungit ex Pſalmo 16. 8 ſeqq. Antequam vero teſtimonium ipſum Pſalmi adducat, indicat ſe non ſua, ſed Davidis verba proferre, inquiens: verſ. 25. *David enim dicit in ipſum* id eſt, de ipſo, in ipſum oculos quaſi intendens. Poſtea ſtatim verba Pſalmi refert: *Proſpiciebam Dominum coram me ſemper*, &c. Priora hujus vaticinii verba ad principale Apoſtoli inſtitutum quidem non ſpectant: verum quia cum reliquis cohærent, ſimul cum reliquis adducta fuerunt: cujuſmodi exemplum etiam ſuprà vidimus verſ. 17 & ſeqq. Duplex autem eſt horum verborum ſenſus, literalis ut vocant, & myſticus. Ille ad Davidem, hic ad Chriſtum ſpectat, qui quidem non tantùm longè perfectior eſt, ſed & verbis magis convenit. Verbum προωρώμην in Hebræo eſt *poſui*. Dum verò inquit Pſalmiſta: *Poſui Dominum coram me jugiter*, duplex ſenſus eſſe poteſt. Alter de ſingulari Dei timore, qui tum in Davide Chriſti typo, tum in Chriſto ipſo loquitur, quaſi dicat. Ita Deum revereor, ut eum mihi ſemper quaſi præſentem ob oculos ponam, & omnes meas actiones ad nutum voluntatis ejus componam. Et hic ſenſus videtur eſſe altero melior. Alter verba illa ad ſpem ac fiduciam in divina providentia collocatam refert, quaſi dicat; Semper ſpem meam in Domino defigo, fretus divina ipſius providentia, ac paterna erga me cura. Pergit Pſalmiſta: *quia à dextris meis eſt*: quibus verbis cauſa illius vel timoris vel ſpei in Deum pro diverſitate utriuſque ſenſus continetur. Si priorem ſequaris ſenſus eſt quaſi dicat quia mihi ſemper præſtò eſt, & à latere quaſi adſtat, paratus ad opem mihi ferendam: ſi poſteriorem ſic intelligenda ſunt hæc verba; quia hucuſque expertus ſum illum mihi ſemper adeſſe atque opem ferre. Additur cauſſa finalis *ne commovear* id eſt, ne nutet mea felicitas, aut penitus concidat, ſed firma ſit ac ſtabilis.

Verſ. 26. *Propter hoc lætatum eſt cor meum, & exultavit lingua mea.* Hic novum quoddam ex jam dicta cauſſa emergens effectum commemorat David, gaudium videlicet ingens cordis ex conſideratione divinæ benignitatis in ferenda ope ortum trahens, & celebrationem divini nominis, quæ ex corde tanquam fonte in linguam erumpit & foras quaſi effunditur. Pro vocula *linguæ* in Hebr. eſt vox *gloriæ* quam non tantùm hoc in loco, ſed & alibi, ut Pſal. 30. 3. LVII. 9 pro lingua per Meton. effecti, quod lingua gloriari ſoleamus, uſurpari notârunt eruditi. Additur aliud effectum idque ad inſtitutum Petri propriè pertinens, his verbis: *ampliùs & caro mea habitabit ſub* vel *in ſpe*. Carnis vox pro corpore ponitur, uſitato Hebraiſmo.

Senſus

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Senſus autem iſtorum verborum ſi ad Chriſtum referantur, longè eſt auguſtior, quàm ſi ad Davidem. Ad Davidem enim relata hoc tantùm ſibi volunt, eum hac ſpe ductum fuiſſe, fore ut à periculis ipſi ratione corporis impendentibus ſit immunis: ad Chriſtum verò ſi referamus id volunt, eum mortuum non manſurum in ſepulchro, ſed quamprimum vitæ à Deo reſtitutum iri. Id quod etiam ex verbis mox ſequentibus, quæ vel confirmationis, vel illuſtrationis loco ſubjunguntur, ſatis apparet.

Verſ. 27. *Quoniam non derelinques animam meam in inferni* ſc. domum &c. Senſu primus, ſi ad Davidem referas hæc verba, hic eſt, non permiſſurum Deum, ut in periculo vitæ conſtitutus abſorbeatur ab inferno, ſeu in ſtatum mortuorum deveniat: ſecundus autem, qui Chriſtum reſpicit; non relinques me ita in ſtatu mortuorum, ut in eo detinear, ut diu in faucibus mortis atque inferni hæream. Verba εἰς ᾅδου elliptica ſunt, & ſupplenda addendo vocabulum οἶκον domum, aut ſimiles, ut etiam alii notarunt. Septuaginta interpp. habent εἰς ᾅδην, ut etiam nonnulla exemplaria hîc legunt. In Hebræo eſt *liſchol inferno*: ut ſenſus ſit, non permittes me inferno, ut me abſorbeat ſc. ſi de Davide, vel ut me detineat, ſi de Chriſto intelligas. Dici poteſt εἰς ᾅδου etiam idem ſignificare quod Hebræum *inferno*, tertiò caſu poſitum. Sic enim alibi quoque εἰς cum quarto caſu conſtructum, (qui in loco noſtro ſubaudiendus eſt) vim tertii habere. Vide Gal. 3. 14, ubi *in gentes* idem eſt quod *gentibus*, & 1 Petr. 1. 4. *in nos* idem quod *nobis*.

Addit Pſaltes: *Neque dabis ſanctum tuum videre corruptionem*. Dare hîc ponitur pro permittere. Pro vocabulo *ſancti* eſt in Hebræo *Chaſid*, quod *beneficum* ſignificat, & paſſivè etiam pro beneficiario uſurpatur. Sic ὅσια inf. cap. 8. 34. pro beneficiis uſurpantur in verbis à Paulo ex Eſai. 55. 3 citatis, ubi in fontibus eſt *miſericordiarum* vel *beneficentiarum* vocabulum. Idem tamen etiam pro Sancto ac pio uſurpari notant lexicographi. Significat autem hic *ſanctus* eum, qui Deo addictus eſt: quod quidem longè perfectiori ſenſu, ut aliunde conſtat, Chriſto, quàm Davidi competit. *Videre* porro idem hic eſt, quod ſentire ſeu experiri. Sic *videre mortem* Pſal. 89. 40. Luc. XI. 26. Joh. 8. 51. *Corruptionis* denique vocabulum de Davide uſurpatum dilutiorem ſenſum habet, quam de Chriſto. Nam ſi verba hæc de Davide intelligas, hoc ſibi volent, Deum non permiſſurum, ut ex periculis illis mortis aliquid ad ipſum redundet infortunii, quin potiùs Deum ab illis immunem præſtiturum ſalvumque atque incolumen ſervaturum: ſi verò de Chriſto, id indicant, quod Paulus etiam infra cap. 13. 35, 36 innuit, Chriſti licet vita functi corpus putredine corruptum non iri.

Reſtant ultima verba Pſalmi, à Petro citati, quæ continentur verſ. 28. *Notas feciſti mihi vitas vitæ*. In verbo ἐγνώρισας *notas feciſti* eſt enallage temporis. Aoriſtus enim pro futuro ponitur, ut ex Hebræo videre eſt ubi eſt: *notam facies ſemitam*. His autem verbis David ſpem ſuam exprimit, fore ut in periculis vitæ conſtitutus inde emergat, ratione ſibi à Deo oſtenſâ. Ad Chriſtum verò relata verba manifeſtum ſunt de ejus reſurrectione vaticinium, indicant, ipſum ex mortuis excitatum iri, & in vitam rediturum eſſe. Additur: *Replebis me lætitia cum facie tua*. In fontibus ita legitur: *Satietas lætitiarum cum facie tua*, ſenſu eodem. Continetur verò his verbis effectum vel conſequens ejus, quod in proximè præcedentibus dictum erat, nimirum ingens lætitia, quæ vel in Davide è periculis mortis liberato, vel in Chriſto à mortuis reſuſcitato exoritura erat. Imò, ſi de Chriſto ſermo ſit, videtur omnis ea gloria, quæ reſuſcitationem Chriſti conſecuta eſt, his verbis comprehendi, quippe ex qua longè omnium maxima in ipſum redundavit, atque etiamnum redundat lætitia. Verba *cum facie tua* indicant talem eam fore lætitiam, qualis inde naſcitur, cum Deus clementi aliquem facie reſpicit, id eſt, ſingulari benevolentia proſequitur: quam certè non exiguam eſſe lætitiam neceſſe eſt.

Teſtimonio hoc Pſalmi in medium adducto, idem in ſequentibus illuſtrat, & oſtendit, ad rem, de qua agat, probandam, revera pertinere. Occurrit autem ſimul tacitæ quorundam objectioni, exiſtimantium, verba illa in Davide ſolo jam olim impleta eſſe; ac proinde ad Jeſum illum Nazarenum nihil pertinere. Quia verò magna erat Davidis apud auditores autoritas, facilè fieri poterat, ut ea, quæ dicturus erat Petrus, invidiam illi apud eos aliquam conciliarent. Inſinuatione igitur utitur, & quaſi cum venia ad id, quod dicturus eſt, accedit, ne videatur ad quandam Davidis contumeliam ſpectare. Sic verò inquit verſ. 29. *Viri fratres licitum* [eſt vel ſit] *dicere cum libertate loquendi ad vos de patriarcha David*. Dum eos *viros fratres* appellat, ſolita compellatione utitur, de qua ſupra cap. 1. 16 vidimus. Ad voculam ἐξὸν addenda, quæ deeſt, vox ἐστὶ vel ἔστω: quaſi dicat quandoquidem viri cordati eſtis, licet vel liceat mihi liberè ad vos loqui de Patriarcha Davide. Davidem patriarcham vocat propterea, quod ille primus quaſi lucem in ſuam familiam intulerit, eandemque conſtituerit, ut pote primus populi divini rex ab ipſo Deo electus & conſtitutus, cum promiſſione perpetui in poſteritate ipſius regni. His præmiſſis poſtea rem ipſa ſubjicit, inquiens: *quòd & mortuus eſt, & ſepultus, & monumentum ejus eſt in nobis* id eſt inter nos, *uſque ad diem hanc*: quibus verbis rem ita exprimit, ut longè plura auditoribus colligenda relinquat, nimirum eum non de ſeipſo, ſed de alio loqui: quippe cùm nihil conſtet eum à mortuis excitatum, quin potiùs cadaver ejus corruptionem expertum eſſe: id quod Paulus apertè aſſerit in concione ſua Antiochiæ Piſidiæ habita, quæ extat Act. 13. vide ℣ſ. 36. Cum ergo verba iſthæc Pſalmi Davidi ſenſu pleno ac perfecto non competant (nam certo ſed dilutiori ſenſu eidem competere quæ dicuntur negari non poteſt, nec Petrus, licet videatur, ſimpliciter inficiatur) exinde vult colligi, ea ſi in quem alium, certe in Chriſtum quadrare. Quod quidem argumentum etiamſi non ſit apodicticum, rem irrefragabiliter concludens, id tamen, quod arguit, valde reddit probabile.

Verſ. 30. *Propheta ergo exiſtens* &c. In his ac ſequentibus verbis clariùs oſtendit, ad quem verba iſta Pſalmi pertineant. Præmittit verò ab initio quædam, quæ rem faciunt veriſimilem, ac primò quidem quòd David propheta fuerit, ac proinde mirum non ſit eum de rebus longè poſthac eventuris, & quidem maximi momenti, ac nominatim de Meſſia, valicinatum fuiſſe. Verùm quia cogitare quis poterat eum de alio aliquo, quàm de Chriſto verbis iſtis vaticinatum fuiſſe, addit: *& noſſet, quòd juramento juraſſet ipſi Deus, ex fructu lumbi ejus ſecundum carnem excitare Chriſtum*, &c. quibus verbis indicat, eum ſciviſſe de Chriſto, ac proinde non eſſe mirandum, eum de ipſo vaticinatum fuiſſe. Duo autem hîc notanda ſunt: alterum unde, alterum quid de Chriſto noverit David. Unde noverit ex illis verbis conſtat, quod Petrus aſſerit *Deum jurejurando juraſſe ipſi* &c. quibus indicat, notitiam illam ex ſingulari ipſius Dei promiſſo & quidem jurejurando confirmato profectam fuiſſe. Hujus promiſſi fit mentio 2 Sam. 7. 12. 1 Chron. 22. verſ. 10. juramenti autem nominatim cum promiſſo Pſal. 132. verſ. 11. Licet diffitendum non ſit verba illius promiſſi primo ſenſu ad Salomonem, Chriſti typum, referenda eſſe. Quid verò de eo juraverit his verbis continetur, dum ait, juraſſe Deum *ex fructu lumbi ipſius ſecundum carnem excitare Chriſtum*: quibus indicatur, pollicitum fuiſſe Deum Davidi, ſe ex Davidis poſteris aliquando producturum Meſſiam, populi ſui regem. Dum dicitur, Chriſtum excitatum iri *ex fructu lumborum Davidis* indicatur, eum ex poſteritate Davidis originem ducturum. In lumbis enim quaſi ſedes eſt genitalis illius ſeminis, ex quo naſcitur ſoboles. Quanquam id de Chriſto non ita intelligendum eſt, quaſi operâ viri alicujus interveniente naturali modo ex Davidis ſemine fuerit progenitus;

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

nitus; ſed quia natus fuit ex iſtiuſmodi fœmina, quæ in ſtirpem Davidicam velut inſerta, cum eo, qui ex poſteris Davidis oriundus erat in unum corpus coaluerat: quod alibi fuſius explicatum eſt. Vide Comment. in Matth. cap. 1.

Secundum carnem, quod additur, non divinæ alicui, ut vulgò volunt, in Chriſto naturæ; ſed ei, quod in Chriſto fuit ſecundum Spiritum, opponitur. Significat autem certum reſpectum in Chriſto, quatenus nimirum conſideratur in ipſo quicquid carnale ſeu naturale, adde & civile fuit, ut quòd homo humaniſque infirmitatibus obnoxius fuit, inter homines converſatus humana ratione fuit, & quæ ſunt ſimilia, atque innuit ea à Davide ejuſve poſteris ortum traxiſſe. Nam cætera, ut quod filius Dei fuit, obumbratione ſpiritus ſancti ex virgine conceptus & natus, à Patre ſanctificatus & in mundum miſſus, Spiritu ſancto & virtute unctus miracula edidit ſtupenda atque alia divina perfecit opera, id omne à Deo in ipſum fuit profectum. Sic ad Rom. 1.4 dicitur Chriſtus factus ex ſemine David ſecundum carnem, & definitus filius Dei in potentiâ ſecundùm ſpiritum ſanctificationis, ex reſurrectione mortuorum, & cap. 9. 5. Eſſe ex patribus, ſecundùm carnem, qui eſt Deus benedictus in ſecula. Simili quadam ratione Iſmaël ſecundum carnem dicitur genitus, Iſaac verò ſecundum Spiritum Gal. 4. 28. Alibi etiam fit mentio fratrum ſecundum carnem Rom. 9. 3 & Dominorum ſecundum carnem Eph. 6. 5. Col. 3. 22. Infinitivus ἀναςήσειν *excitare* ſine caſu, more apud Græcos recepto, poſitus ad Deum referendus eſt, ſignificatque, Chriſtum à Deo productum iri. Annectitur denique à Petro ſuſcitationis hujus ſeu productionis Chriſti finis, dum inquit: *collocare ſuper ipſius* Davidis videlicet *throno.* Verbum καθίσαι quod aliàs etiam neutraliter (ut loquuntur Grammatici) ponitur, & ſedere ſignificat, hic tranſitivè uſurpari videtur pro *collocare, ponere.* Senſus autem eſt, Chriſtum ideo à Deo productum fuiſſe ex poſteris Davidis, ut regium ejus thronum ſeu regnum occuparet, & populi divini rex eſſet. Quod quidem non ita intelligendum eſt, quaſi Chriſtus Davidi parenti ſuo in regno terreno ſucceſſurus, & terreno more regnaturus fuerit; ſed per analogiam ac ſimilitudinem quandam. Ita nimirum, ut quemadmodum David populi divini imperium à Deo acceperit, ejuſdemque rex fuerit, ſimiliter & Chriſtus poteſtate à Deo in populum ipſius accepta, eundem regis inſtar, verùm cœleſti ac divina ratione ſit gubernaturus. Quam ob cauſſam Chriſtus ipſe dicit ſe habere clavem id eſt poteſtatem atque imperium David. Apoc. 3. 7.

His velut fundamenti loco ſubſtratis jam rem ipſam Petrus perſequitur, ac manifeſtè oſtendit, de quonam in verbis Pſalmi locutus fuerit Propheta: ℣ſ. 31. *Prævidens*, inquit, *locutus eſt de reſuſcitatione Chriſti.* Prævifionem intelligit factam in Spiritu, cujus impulſu agitatus hæc verba protulit, ſive ipſe ea, ſi non plenè, ſaltem ex parte intellexerit, ſive non. Sufficit enim ſpiritum eò reſpexiſſe. *Per reſuſcitationem Chriſti* intelligit reſuſcitationem ejus ex mortuis, ut ex antecedentibus, ſcopo & conſequentibus ſermonis Petri ſatis apparet. Reliqua verba, *quod non derelicta ſit anima ipſius in inferni* [domo], *neque caro ejus vidit corruptionem*, quæ ex Pſalmo ſuperiùs citato depromta, ſuperiuſque explicata ſunt, ulteriori explanatione non indigent. Id obiter notari poteſt præterita hîc pro futuris poſita eſſe, more apud Prophetas frequentiſſimo, ad veritatem rei tanto certiùs aſſerendam.

Verſ. 32. id quod ſupra verſ. 23. de reſurrectione Chriſti aſſeruerat, & prolixè in ſequentibus vaticinio Davidis confirmarat, repetit inquiens, *Hunc Jeſum reſuſcitavit Deus*, idque mox ſuo aliorumque Apoſtolorum teſtimonio confirmat, dum ait: *cujus omnes nos ſumus teſtes.* Particula *cujus* neque ad proximum nomen *Dei*, neque ad remotius, *Jeſu*, ſed ad rem, de qua teſtari Apoſtolos aſſerit, referenda eſt.

Verſ. 33. Petrus ad rem, à qua in commemoranda Chriſti dignitate ac potentia ante mortem, morte ipſa, & reſurrectione ipſius nonnihil, ut auditores tantò faciliùs ad fidem Chriſto adhibendam pertraheret, digreſſus fuerat, redit manifeſteque aſſerit, à Jeſu Nazareno donum iſtud miraculoſum eſſe profectum. Qua quidem ratione iterum magnificè majeſtas Chriſti commendatur, ad percellendos auditorum animos. Quanquam jure dici poteſt, Petrum potiùs id egiſſe, ut Chriſtum ejuſq; majeſtatem commendaret, quàm ut oſtenderet, Spir. S. ab ipſo fuiſſe effuſum, & hoc potiùs illius cauſſa in medium attuliſſe. Scopus enim ipſius in toto hoc ſermone principalis hîc fuit, oſtendere Jeſum eſſe Chriſtum, ac proinde ejus doctrinam recipiendam eſſe id quod ex concluſione illius, quæ ℣ſ. 36 extat, evidenter apparet. Sic verò inquit: *Dextra igitur Dei exaltatus, & poſtquam promiſſum ſancti ſpiritus accepit à Patre, effudit hoc, quod vos nunc videtis & auditis.* Iterum majeſtatem Chriſti commendat, antequam rem ipſam ab eo profectam exprimat. Majeſtas autem illa gloria & poteſtate continetur, quam Chriſtus à mortuis reſuſcitatus à Patre fuit conſecutus. Priora verba nonnulli ſic vertunt, *ad dexteram igitur Dei exaltatus.* Verùm licèt ſenſus conveniat, verba tamen ejuſmodi tranſlationem non ferunt. *Dextra* igitur *Dei* hoc loco immenſam illam Dei virtutem ac potentiam, qua in exaltando Chriſto uſus eſt, ſignificat, quam etiam mirificè commendat Paulus ad Eph. 1. 19 & d. dum illis optat, *ut ſciant, quæ ſit ſupereminens magnitudo virtutis Dei in nos, qui credimus ſecundùm operationem potentiæ virtutis ejus, quam operatus eſt in Chriſto, ſuſcitans illum à mortuis, & conſtituens ad dexteram ſuam in cœleſtibus, ſupra omnem principatum, & poteſtatem, & virtutem, & dominatum, & omne nomen, quod nominatur non ſolùm in hoc ſeculo, verum etiam in futuro; & omnia ſubjecit ejus pedibus; eumque conſtituit caput ſuper omnia ipſi Eccleſiæ, quæ eſt corpus ipſius, & plenitudo ejus, qui omnia in omnibus adimplet.* Quibus etiam verbis graphicè exaltatio ipſa Chriſti deſcribitur. Et hæc Chriſti exaltatio eſt veluti Oceanus ex quo variorum donorum flumina in Eccleſiam Chriſti ejuſq; membra profluunt. Inter quæ dona merito primum ſibi locum vendicat S. S. cujus uberrimâ largiendi copiâ poteſtatem Chriſtus exaltatione ſua conſecutus eſt: quod etiam Petrus ſtatim velut partem quandam exaltationis Chriſti ſubjicit, inquiens: *& promiſſionem Spiritus S. accepit à Patre.* Ubi *promiſſionis* vocabulum Metonymicè pro promiſſo ponitur, quod ſupra etiam Cap. 1. 4 notavimus. Genitivus *Spiritus S.* ſpeciem denotat, quaſi dicat promiſſum, quod eſt Spiritus S. Promiſſum verò iſtud ita accepit Chriſtus, ut ipſe eundem effundendi poteſtatem acceperit: quod etiam verba mox ſequentia confirmant: *effudit id, quod nunc vos videtis & auditis*; quibus effectum exaltationis Chriſti, & res ipſa, quam auditoribus indicare voluit, continetur. In vocabulo *effundendi* metaphora eſt, ab aquis ducta, quemadmodum ſupra notavimus. Quid autem effuderit auditoribus ex effectis, quæ videbant in Apoſtolis, & audiebant ex eorum ore conſiderandum relinquit: ex quibus facilè erat perſpicere, ea non aliunde, quam ex divina quadam virtute atque efficacia proficiſci poſſe.

Confirmat Petrus quod dixit in ſequentibus. Sic autem verſ. 34 ait: *Non enim David aſcendit in cœlum.* Aſcenſionis in cœlum ante hac expreſſe non meminit. Latet autem illa nihilominus in voce exaltationis, ad quam veluti gradus quidam fuit. Hic autem verba aſcendit in cœlum per Synecdochen quandam Metonymicam ita latè ſumenda ſunt, ut totam Chriſti exaltationem in ſe comprehendant, quod ex oppoſitione, quæ eſt in ſequentibus verbis, manifeſtum eſt. Oſtendit ergo Petrus, Davidi ejuſmodi gloriam non contigiſſe, ſed Chriſto, de quo vaticinatus fuerit, idque in ſequentibus verbis dum ait: *Dicit vero ipſe.* δὲ pro ἀλλὰ ponitur quaſi dicat ſed ipſe de alio, nempe de Meſſia ait: Poſtea ſtatim verba Davidis ex Pſalmo CX. deſumta ſubjungit Petrus: *Dixit Dominus Domino meo*, ubi per *Dominum* primo loco poſitum Jehova, Deus ipſe ſum-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ſummus, Chriſti pater, intelligitur; per *Dominum* verò *ſuum* intelligit David Chriſtum, quem in Spiritu, ut Chriſtus ipſe Matth. 22. 43 teſtatur, Dominum ſuum appellavit, vocabulo *Adon* ab altero *Jehova* diverſo, ut eundem ab ipſo Jehova diſtingueret. Dominum autem ſuum appellat, quia id prævidit in Spiritu, eum tantum fore Dominum, cujus imperium etiam in mortuos extendatur (quemadmodum etiam Paulus Rom. 14. 9 teſtatur, Chriſtum ideo mortuum eſſe & reſurrexiſſe, & revixiſſe, ut vivis & mortuis dominaretur:) vel ſaltem, cui etiam ipſe, ſi viveret, parere ejuſque tanquam Domini ſui juſſa ſequi teneretur. Verbum *dixit* per Enallagen pro futuro *dicet* vel potius faciet ponitur. Hoc enim Dei dicere, ut & aliàs ſæpe, facere eſt: quaſi dicat David, effecturus eſt aliquando Deus, ut Meſſias Dominus meus ſedeat à dextris ipſius. Pergit cum Davide Petrus ℣. 34. *Sede à dextris meis.* Phraſis hæc Metaphorica eſt, à terrenorum regum conſuetudine ducta, qui quos primam maximamque poſt ſe autoritatem habere volunt, ad dextram ſuam collocare ſolent. Significat autem idem, quod ſummum poſt Deum dignitatis ac poteſtatis locum tenere, ſeu, ut Paulus uno verbo explicat, regnare 1 Cor. 15. 28, ubi de Chriſto inquit: *Oportet ipſum regnare, donec ponat omnes inimicos ſub pedes ſuos.* Vide etiam Matth. 26. 64. Luc. 22. 69. Eph. 1. 20. Hebr. 1. 3, 13. VIII. 1. Addit Pſaltes: *Donec poſuero inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum.* Quibus verbis terminus regni Chriſti, ſeu quam diu ſit regnaturus, deſcribitur: quemadmodum ex verbis Pauli paulò antè adductis patet, *Traditurus* nimirum aliquando eſt Chriſtus *regnum Deo & Patri, cum aboleverit omnem principatum, & poteſtatem, & virtutem,* ut dicto cap. 15 ad 1 Corinth. ℣. 24 teſtatur Apoſtolus. Ubi per principatus & poteſtatem & virtutes intelliguntur omnes, quicunque regnanti Chriſto adverſantur, potiſſimum verò Satanas cum toto ſuo exercitu, & quotquot Satanæ imperium ſequuntur, ut ſunt plerumque potentes hujus mundi, imò omnes impii. *Ultimus* autem Chriſti *hoſtis abolebitur mors,* ut teſtatur ibidem ℣. 26 Apoſtolus, quod fiet, cum Chriſtus in illuſtri ſuo adventu fideles ſuos ex faucibus mortis ereptos ſempiterna immortalitate donabit. Phraſin *ponere inimicos ſcabellum pedum,* ab eorum more, qui hoſtes ſuos acie victos ſub jugum miſerunt, vel potius ſupplicio affecerunt, ductam eſſe ſatis ex hiſtoria Joſuæ conſtat, in qua legimus, Joſuam cap. 10. 24. præcepiſſe omnibus ducibus belli, ut ponerent pedes ſuos ſuper colla quinque regum Cananæorum in ſpelunca quadam captorum, & ſupplicio afficiendorum. Indicatur ergo his verbis tam diu regnaturum, donec omnes inimicos ſuos ſibi ſubjiciat, ac ultimo tandem omnes ignis æterni ſupplicio afficiat. Etiamſi vero verba Pſalmi ita ſunt comparata, ut Deo non Chriſto hæc inimicorum ejus ſubjugatio ac pœna tribuatur: intelligendum tamen eſt, Deum iſtud omne per Chriſtum efficere ac porrò effecturum, tanquam eum, cui Joh. 5. omne judicium dedit, ac proinde Deo jure merito, velut principali cauſſæ, omnia tribui.

Concludit tandem ſermonem ſuum Petrus verſ. 36. his verbis: *Certò igitur nôrit omnis domus Iſraël &c.* ubi velut in ſummam colligit ea, quæ antea fuſiùs de majeſtate Chriſti dixerat. Primò autem rem aſſeverat, inquiens: *Certò igitur ſciat omnis domus Iſraël,* quibus verbis auditoribus perſuadere nititur, rem ita ac non aliter ſe habere. *Domus Iſraël* pro familia Iſraëlitica ponitur, ut *Iſraël* ſit Genitivus ſpeciei, niſi mavis ipſum Jacobum intelligere populi Iſraëlitici autorem. Deinde rem ipſam ediſſerit his verbis: *quòd Dominum & Chriſtum ipſum Deus fecerit, hunc Jeſum, quem vos crucifixiſtis. Dominus* & *Chriſtus* revera hic idem ſunt; licet prius poſteriori latiorem habeat ſignificationem. Intelligitur autem Dominus cœleſtis, & rex populi divini ſingularis: Dominus nimirum per quem omnia, & nos per ipſum: rex cui tradita eſt omnis poteſtas in cœlo & in terra, qui eſt arbiter vitæ ac necis noſtræ, & quidem ſempiternæ. Hunc autem *Deum feciſſe Dominum ac Chriſtum* aſſerit Petrus, id eſt, conſtituiſſe, poteſtate omni in cœlo atque in terra illi tradita. Nam quod alii volunt, verbo *fecit* declarationem duntaxat ſignificari, id veritati conſentaneum non eſt, ut alibi pluribus oſtendimus. Vide lib. 1. de uno Deo Patre ſect. 2. cap. 18. pag. 204 ſeqq. Hoc loco autem non eſt omittendum, Ambroſium & Hilarium lib. 1. de fide c. 7. in his ipſis Petri verbis pro voce Domini legere Dei nomen, quaſi Petrus dixerit: *Et Deum eum, & Chriſtum fecit Deus hunc Jeſum,* &c. Id quod etiam, ſi lectionem hanc repudiare velis, nihilominus ex illis verbis colligi firmiter poteſt. Vide lib. 1. de Uno Deo Patre d. cap. pag. 214. ſeq. Ultima verba, *hunc Jeſum, quem vos crucifixiſti,* propheterea addidit Petrus, ut illis denuò peccatum ipſorum ante oculos poneret, ac gravitate ejus oſtenſa, ſerium in animis ipſorum dolorem ac reſipiſcentiam excitaret.

Adhuc ſermo Petri, ſequitur ejuſdem effectum ac conſequens, quod Lucas his verbis deſcribit ℣. 37. *Poſtquam verò audiiſſent compuncti ſunt corde.* Oſtenditur, ſermonem Petri auditorum animos non prætervolaſſe, aut in extremis tantùm eorum auribus hæſiſſe, ſed altiùs in animum ipſorum penetraſſe, ſtimuloſque iis ejuſmodi infixiſſe, ut ſerio dolore perculſi, atque ad agnitionem facinoris ſui adacti, de eluendo iſto crimine & vita in melius mutanda ſeriò cogitarent. Id quod etiam ſermo eorum, ex hac animi perculſione natus docet, quem his verbis ſubjungit Lucas: *Dixerunt verò ad Petrum & reliquos Apoſtolos: quid faciemus,* vel, ut alii legunt, *faciamus, viri fratres.* Petri primo & nominatim fit mentio, quia is reliquorum omnium veluti nomine auditores affatus fuerat. Dum verò interrogant, *quid faciemus?* modum ac medium ſibi oſtendi petunt, qua ratione remiſſionem tanti ſceleris, in crucifigendo Chriſto, Domino ac rege ſuo, commiſſi poſſint conſequi.

Verſ. 38 & 39. Subjicitur reſponſio Petri, in qua docet auditores, qua ratione non modò remiſſionem peccatorum, ſed etiam donum Spiritus ſancti poſſint conſequi. Sic autem verba Lucæ habent: Petrus verò dixit ad illos, *Reſipiſcite, & baptizetur unuſquiſque veſtrum in nomine Jeſu Chriſti, in remiſſionem peccatorum,* &c. Duo his verbis docet Petrus: alterum eſt, quid faciendum ſit auditoribus; alterum quem inde fructum ſint habituri. Duo autem illis facienda proponit, quorum prius indicatur verbo *reſipiſcite,* quo id ab auditoribus exigit, ut in poſterum non modò mentem, ſed & totam vitam ſuam mutent in melius, ac ſecundum normam divinorum præceptorum componant. Hæc enim eſt uſitata verbi μετανοεῖν in ſacris literis ſignificatio: licet interdum pro animi tantùm in melius mutatione uſurpetur, & ab emendatione vitæ, tanquam fructu ſuo, diſtinguatur. Vide Matth. 3. 8. Act. 26. 20. Poſterius quod ab Auditoribus faciendum proponit Petrus eſt, *ut baptizetur unuſquiſque eorum in nomine Jeſu Chriſti,* quibus ab illis exigit, ut ablutione ſeu immerſione in aquam publicè profiterentur ac teſtarentur, ſe Chriſtum pro ſuo Domino ac magiſtro habere, ejuſque imperata facturos eſſe. Hic enim finis erat baptiſmi aquæ, ἐπὶ τῷ ὀνόματι hic idem eſt, quod εἰς τὸ ὄνομα, inf. cap. 8. 16. 1 Cor. 1. 13, 15. Fructus, quem conſilium ipſum ſequentes ſint conſecuturi, à Petro in ſequentibus indicatur dum addit: *in remiſſionem peccatorum.* Primus hic eſt fructus reſipiſcentiæ ac baptiſmo communis. De reſipiſcentia quidem res ex aliis tum veteris, tum novi fœderis locis manifeſta eſt. Vide inter alia inf. cap. 3. 19 & 5. 31. cui geminus eſt locus Luc. 24. 47. & inf. cap. 26. 18. Ad baptiſmum verò quod atttinet, ſciendum eſt, eidem remiſſionem peccatorum tribui, non quidem vi ipſius ritus externi, ſed profeſſionis nominis Chriſti, quæ cum hoc ritu ſi rectè peragatur, individuo nexu, eſt copulata. Remiſſionis autem peccatorum nomine liberatio tum à reatu, tum à pœna peccatorum intelligitur: cujus jus quoddam obtinent omnes, quicunque

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

in Chriſtum credunt, ac nomen illius profitentur, eodemque etiam jure reipſa perfruuntur, ſi fidem ſuam omnis generis pietate conteſtati fuerint. Sed & alium fructum auditoribus ſuis offert Petrus, ſi monitis ſuis obtemperarint: *& accipietis donum Sancti Spiritus*: quod etiam ſequenti verſiculo confirmat. Per *donum ſancti Spiritus* ipſum Spiritum ſanctum, qui tum temporis opulenter in Apoſtolos effuſus, ac porrò in alios fideles effundendus erat, intelligit. Ut Genitivus *Spiritus S.* ſit Genitivus ſpeciei quaſi dicat donum quod eſt Spiritus S. Sic inf. cap. 10. 45. conf. XI, 15, 17, 17. Solebat enim tum temporis donum iſtud fidelibus quam primum Chriſtum per baptiſmum aquæ profiterentur, conferri, licet non ſemper. Legimus enim interdum haud paulò poſt, interdum etiam ante baptiſmum Spiritum S. in credentes fuiſſe effuſum. Illius exemplum eſt infrà Cap. 8. 15 ſeq. hujus verò Cap. 10. 44. Non enim ita alligatum fuit hoc donum baptiſmo, ut ſine illo conferri haudquaquam poſſet.

Confirmat id, quod pollicitus fuerat auditoribus Petrus verſ. ſeq. 39 dum ait: *Vobis enim* [*facta*] *eſt promiſſio, & liberis veſtris &c.* Per promiſſionem verò illam intelligenda eſt promiſſio Spiritus ſancti, cujus proximè mentionem fecerat. Videtur enim Petrus omnino digitum intendere ad verba Joëlis ſuprà ab ipſo adducta ℣ſ. 17 ſeqq. Oſtendit autem, non eſſe cur auditores dubitent, ſe fructum, quem illis, ſi reſipiſcerent, & Chriſti doctrinam amplecterentur ac profiterentur, pollicitus erat, conſecuturos: cum illis ſingulari jure, ex pacto nimirum, & promiſſione ipſis facta debeatur. Simul autem ſignificat Petrus non ad ipſos tantum, ſed etiam ad ipſorum poſteros promiſſionem illam pertinere; imò nec ad illos tantum, verùm etiam ad gentes. Addit enim, *& omnibus qui longè ſunt, quoſcunque advocaverit Dominus Deus noſter.* Per eos enim, *qui longè ſunt*, gentes intelligi, ex c. 2. epiſt. ad Eph. ℣ſ. 14 & 15 patet. Quanquam enim Petrus, cùm hæc loqueretur, id non intellexiſſe videtur, quippe cui de vocatione gentium adhuc non conſtabat, ut ex Cap. 10. Act. manifeſtum eſt: dubium tamen non eſt, Spiritum S. linguam Petri gubernantem eo reſpexiſſe. Dicit autem Petrus eos *à Deo advocatum iri*, ſignificans Gentibus haud ſecus ac Judæis Euangelii doctrinam revelatum, eaſque hac ratione ad communionem beneficiorum, in ea promiſſorum invitatum iri. Simul vero innuit hoc beneficium, non ex aliquo gentium merito ſed ex ſingulari quadam Dei eos vocaturi gratia profecturum eſſe.

Verſ. 40. Lucas, antequam effectum iſtorum, quæ nunc explicata ſunt, verborum Petri ſubjungat, aliquid interſerit, ad ſermonem Petri pertinens. Sic verò ſcribit: *Aliis etiam ſermonibus pluribus obteſtabatur & hortabatur.* Oſtendit Lucas, Petrum non iſtis tantum, quæ recenſuerit, ſed & longè pluribus verbis uſum in ſermone ſuo ad populum habito. Dum verò dicit, eum obteſtatum fuiſſe, auditores videlicet, hoc vult Petrum auditores graviſſime, Deum velut in teſtimonium vocando, adhortatum fuiſſe. Quæ verò adhortationis illius ſumma fuerit, ſtatim addit Lucas, ſcribens Petrum dixiſſe: *Servamini à natione prava hac*: quibus verbis eos hortatur, ut ſeſe ſegregent ac diſcedant à reliqua Judæorum in Chriſtum credere nolentium, oblatamque divinam gratiam contumaciter repudiantium turba, ne eodem cum ipſis exitio involvantur, ſed potiùs ab eodem liberati, in perpetuum ſerventur. Verbum *ſervandi* duorum verborum vim habet. Hoc enim indicare voluit Petrus, auditores ab infidelibus reliquis ſe ſegregando ſeipſos ſervare debere. Per *nationem pravam* non tantùm vulgus Judæorum, doctrinam Chriſti recipere nolentium, ſed etiam, & quidem maximè, primores populi, Phariſæi ac ſcribæ intelliguntur. Alibi etiam infideles hoc epitheto inſigniuntur Phil. 2. 15.

Sequenti verſ. 41. pergit Lucas deſcribere ſermonis à Petro habiti effecta, his verbis: *Qui ergo libenter recipiebant ſermonem ipſius &c.* Primùm eos deſcribit, in quibus effecta, quæ ſubjuncturus eſt, locum habuerint: quòd nimirum libenter, ſeu alacriter ac cum gaudio quodam non tantùm verbis Petri fidem adhibuerint, ſed etiam animum eò induxerint, vitam in poſterum ad doctrinæ Chriſti præſcriptum inſtituere. Deinde effecta ipſa recenſet: quorum primum continetur verbo *baptizati ſunt*, quo indicatur eos ritu baptiſmi ſuſcepto publicè teſtatos ac profeſſos fuiſſe, ſe Chriſtum pro Domino ac magiſtro ſuo agnoſcere, ad ejuſque nutum ac præſcriptum poſthac velle vivere. Alterum effectum, quod ex priori illo veluti naſcitur continetur his verbis: *& appoſitæ* vel *additæ ſunt die illo animæ quaſi* vel *circiter ter mille.* His verbis indicatur eos, qui ſermonem Petri receperint, idque publicè per baptiſmum teſtati fuerint corpori Eccleſiæ inſertos fuiſſe. *Animæ* idem ſunt quod homines, quos aliàs appellare ſolemus capita, per Synecdochen membri. Innuitur vero ſimul & circumſtantia temporis, & adjunctum numeri.

Verſ. 42. *Erant verò perſeverantes &c.* Tertia pars capitis, in qua deſcribitur, quænam fuerit ratio vivendi ſive ſtudia & occupationes fidelium in primitiva Eccleſia. Primo autem Lucas ea ſtudia atque occupationes breviter recenſet; Deinde eadem paulò fuſiùs explicat. Prius facit hoc verſiculo ubi diverſa ſtudia enarrans, primò inquit: *Erant* verò *perſeverantes*, id eſt, perſeverabant (eſt enim in phraſi Lucæ Græciſmus, & ex parte Hebraiſmus) *in doctrina Apoſtolorum.* Indicatur his verbis, eos, quia doctrinam Chriſti nondum planè ac plenè perceperant, ejuſdem addiſcendæ cauſſa Apoſtolis adhæſiſſe, ſedulamque dediſſe operam, ut indies majores in ea facerent progreſſus, eandemaque quantum ſatis eſſet addiſcerent. Qua in re ſingulare eos ſtudium adhibuiſſe, verbum προσκαρτερεῖν ſignificat. Addit Lucas: *& in communione* per quam ea intelligitur bonorum omnium communio, quam poſtea pluribus verſ. 44 & ſeqq. perſequitur. Huic tertiò loco ſubjicitur & *in fractione panis* per quam non vulgaris illa, cujus ℣ſ. 46 fit mentio, ſed ſacra, quæ fit celebratione ritus Euchariſtici, intelligenda eſt, cum omninò de rebus ſacris hîc agatur, nec veriſimile ſit Lucam in eorum numero vulgare aliquid collocare voluiſſe. Eſt autem in phraſi hac Synecdoche membri. Pars enim ritus Euchariſtici ponitur pro integro: quemadmodum etiam fit Act. 20. 7. Ritus autem iſte fractionis panis, repræſentat fractionem corporis Chriſti, hoc eſt, dolores acerbiſſimos ac mortem ipſam truculentiſſimam, qua corpus Chriſti attritum & veluti comminutum fuit. Unde etiam apparet, hunc ritum non eſſe adiaphorum, ſed omnino adhibendum exemplo ipſius Chriſti, & Apoſtolorum. Vide Matth. 26. 26. 1. Cor. 10. 16. XI. 24. Quartò Lucas addit, *in precibus*, per quas publicas preces intelligit; ſub quibus etiam, ut alibi quoque fit, gratiarum actio, vid. Luc. 18. 10, 11. Act. 3, 1; 16, 13. Phil. 1. 3, 4: per Synecdochen quandam comprehenditur.

Verſ. 43. Lucas duo effecta commemorat: alterum generale, quod generatim ad omnes pertinet; alterum ſpeciale, ad Apoſtolos ſolos ſpectans, quod quidem cauſſa fuit illius prioris. Illud his verbis exprimit Lucas: *Factus eſt*, vel *fuit verò omni animæ timor.* Ubi per *omnem animam* omnes generatim homines, & quidem inprimis Hieroſolymitanos, qui erant extra numerum fidelium, intelligit. Dum verò ait illis *factum eſſe vel fuiſſe timorem* hoc indicat quòd reveriti ac quodammodo venerati fuerint Chriſtianos, ob ſingularem, quem in illis cernebant pietatis & charitatis fervorem, ac ſtupenda, quæ inter illos fiebant, opera, adeò ut nonnulli etiam cœperint eos magnifacere, in eamque mentem venire, religionem ipſorum ſacroſanctam atque à Deo ipſo profectam fuiſſe. Hinc etiam factum, ut non auderent quicquam adverſus eos moliri. Simile quid etiam infrà cap. 4. 33. & 5. 13 legitur. Alterum idque ſpeciale effectum Apoſtolorum ſequentibus verbis continetur; *& multa prodigia & ſigna per Apoſtolos fiebant.* Per prodigia & ſigna, Apoſtolorum miracula, quæ potiſſimùm ac quàm creberrimè in ſanandis ægrotis eluxerunt, intelli-

gun-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

guntur. Hic autem non obſcurè cauſſa timoris illius in populo, cujus antè mentio facta eſt à Luca, indicatur, adeò ut particula τὲ & pro *nam* poſita eſſe videatur. Omnino enim certum eſt, homines quam plurimos, cum viderent Apoſtolos non modo variis linguis magnalia Dei proferre, verùm etiam ſtupenda admodum miracula edere, timore ejuſmodi, quem jam deſcripſimus, correptos fuiſſe.

In ſequentibus pergit Lucas fidelium primævæ Eccleſia ſtudia deſcribere, dum ita inquit ℣ſ. 44. *Omnes verò credentes erant in id ipſum* id eſt *unà*. Credibile eſt, in his verbis ſermonem de publicis conventibus fieri, qui divini cultus peragendi gratia habebantur, iique tum privati, domatim hinc inde habiti, tum inprimis publici. Solebant enim ſingulis diebus unanimiter in templo confluere, ut ipſe Lucas infrà verſ. 46. ſcribit, & quidem in portico Salomonis, cujus fit mentio infra cap. 5. 12. Aliud ſtudii genus additur in ſequentibus hujus verſiculi verbis, quod etiam ſequenti verſiculo illuſtratur. Sic vero ſcribit Lucas: *& habebant omnia communia.* Omnia nimirum, quæ ſalva honeſtate, & rei ipſius natura ferente ad vitam tuendam communia eſſe poſſent, bona nimirum & facultates, ædes, ſupellectilem, victum, amictum & ſimilia: adeò, ut non tantum uſum ejuſmodi rerum, ſed etiam res ipſas aliis indulgerent. Ejuſdem communionis etiam inf. cap. 4. 32 fit mentio, ubi ita Lucæ verba habent: *Nec quiſquam aliquid* [*eorum*] *quæ poſſidebat, dicebat proprium eſſe: ſed erant omnia illis communia.* Illuſtraturus vero Lucas, quæ hoc loco de communione fidelium dixerat, addit ℣ſ. 45: *Et poſſeſſiones & ſubſtantias vendebant, & diſtribuebant illa omnibus* &c. Quibus verbis ſignificatur fideles, non tantùm bona ſua, ut vocant, mobilia, verùm etiam immobilia vendidiſſe, ut ita illis ſuppeteret quod fidelibus liberaliſſimè largirentur ac diſtribuerent, *prout cuique opus erat*, ut Lucas ait, quibus verbis ſignificat eos non id, utrum quis domeſticus, an extraneus, civis an peregrinus, cognatus an nullo cognationis vinculo junctús eſſet, aut alia, ſed ſolam cujuſque indigentiam ſpectaſſe, adhibita tamen conſideratione circumſtantiarum perſonæ & conditionis cujuſque. Deſcribitur itaque hoc verſiculo cùm medium ad iſtam communionem neceſſarium, tum modus ejuſdem. Iſtud prioribus verbis, dum bona ac ſubſtantias ſuas vendidiſſe, hoc dum diſtribuiſſe illa omnibus, prout cuique opus erat, dicuntur fideles. Laudabile autem fuit quidem hoc ipſorum inſtitutum, non tamen neceſſarium, aut ex Apoſtolorum juſſu aliquo, ſed potius ex abundantia quadam charitatis erga inopes fratres profectum. Hoc quidem neceſſarium erat, ut fratrum inopiæ ſuccurrerent, ſed ut id tam largiter atque effuſe facerent, neceſſarium non erat. Conſtat id partim ex manifeſta ratione, partim ex ipſis ſcripturis. Ex ratione manifeſta, quia ejuſmodi communio diuturna ac conſtans eſſe non poteſt, exhauſto tandem liberalitatis fonte, præſertim ſi ſoli religioni vacent homines, quod fideles illos primos feciſſe apertis indiciis conſtat. Unde etiam credibile eſt hinc factum fuiſſe, ut tandem in anguſtias redacti, tempore caritatis annonæ aliorum fidelium liberalitate ſublevandi fuerint. Ex ſcripturis verò manifeſtum eſt, arbitrio fidelium relictum fuiſſe, vellentne res ſuas in ejuſmodi uſum vendere nec ne. Id quod ex verbis Petri ad Ananiam conſtat: inf. cap. 5. 4. ubi ait: *Nonne manens*, prędium ſc. *tibi manebat?* quaſi dicat, nonne illud, antequam venderes planè tuum erat, inque arbitrio tuo poſitum erat utrum retinere velles an vendere? *& venditum in tua poteſtate erat*. Quaſi dicat etiam cum vendidiſſes, pretium in tua poteſtate erat, licebatque illud ad nos vel deferre vel non deferre. Ut taceam uſum aliorum veterum Chriſtianorum, & aperta documenta, ejuſmodi communionem in aliis extra Hieroſolymitanam Eccleſiis non viguiſſe. Ejuſmodi autem communio, qualis à Luca hîc deſcribitur laxior jure meritò appellari poteſt. Sed eſt alia ſtrictior, quam omnino ſemper inter Chriſtianos vigere neceſſe eſt, quæ in eo cerni debet, ut omnes, præſertim verò ditiores aliorum inopiæ ſuccurrant, & ex pręſcripto Chriſti etiam bona ſua vendant & dent eleemoſynas. Luc. 12. ℣ſ. 33. Ex quibus verbis manifeſtè apparet, teneri Chriſtianos etiam cùm jactura bonorum ſuorum aliis benefacere: id quod fit peregrinos atque exules in domum ſuam recipiendo, eſurientes cibando ac potando, nudos veſtiendo, aliiſque charitatis officiis. Quòd autem Communiſtæ, quos vulgò vocant, hæc, quæ à Luca ſcripta ſunt, ad ſuum inſtitutum trahunt, id nullo ſolido fundamento nititur. Præterquam enim quòd ex re libera rem omnino neceſſariam faciunt; neminemque in ſuam ſocietatem recipiunt, qui bona ſua in commune non conferat, id neutiquam probari poteſt, quòd multiplex eſt in ipſorum communione confuſio: ut quòd non ita, quemadmodum decebat pudori ac honeſtati in cubiculis præſertim conſulitur; naturali parentum erga liberos affectui, dum ab eorum conſortio avulſi ſeparatim educantur, vis quodammodo infertur; omnibus promiſcuè, nulla habita ratione vel valetudinis, vel temperaturæ corporis, iidem cibi idemque potus apponitur; ac denique ut alia taceam, omnes itidem promiſcuè laboribus manuum mancipentur, nulla eorum quæ ad liberália artium ac pietatis ſtudia adhiberi poſſent, ingeniorum ratione habita.

Initiò ℣ſ. 46. Lucas quodammodo explicat id, quod ſuprà de fidelibus, quòd unà fuerint, dixerat. Verba textus ſic habent: *Et quotidie perdurantes unanimiter in templo*: quibus indicatur, fideles, reliquis Judæis in templum, peragendorum ſacrorum cauſſâ confluentibus, eorundem morem ſecutos fuiſſe, atque ita Judaicæ adhuc Eccleſiæ velut adhæſiſſe, quàm diu ab ea non repellerentur. Quanquam credibile eſt, fideles peculiari in loco templi congregatos; præeunte aliquo ex Apoſtolis, cultum divinum auditu divini verbi ac fuſione precum peregiſſe. Poſtea aliud ſtudium ſubjungitur, his verbis: *frangentes domatim panem*: quibus verbis ejuſmodi convivia fidelium deſignari videntur, quæ charitatis erga pauperes exercendæ gratia inſtituebantur, quæ in veteri Eccleſia agapas appellabant. In quibus proculdubio etiam fractio panis Euchariſtici fuit celebrata. Pergit Lucas: *Capiebant cibum in gaudio & ſimplicitate cordis*, quibus verbis deſcribit, quibus moribus præditi fideles convivia illa celebrârint. Per *gaudium* autem illud non intelligitur gaudium aliquod carnale ac terrenum, ſed ſpirituale, gaudium in Domino, ut appellat Apoſtolus ad Phillipp. 4. 4: quo exultabant ac lætabantur, ſibi Chriſtum à Deo regem datum eſſe, ac per ipſum tot ac tanta ſpiritualia dona, ac beneficia contigiſſe, ac porrò obventura eſſe, qualia ſunt, Spiritus ſanctus, remiſſio peccatorum, vita æterna, &c. Sub hoc autem gaudio etiam laudes divini nominis & gratiarum actiones, velut effecta, continentur. *Simplicitas* autem *cordis* in eo conſiſtebat, quod nulla in illis erat hypocriſis, ſed omnia ſincero corde agebant, Deum pietate colentes, proximum verò charitate non ſimulata complectentes.

Verſ. ult. primùm novum fidelium ſtudium, ex gaudio cujus antea mentionem injecerat Lucas, profectum commemorat, dum inquit: *Celebrantes Deum*, id eſt, * * *

cœlum capere, uſque ad tempora reſtitutionis omnium &c. Quibus verbis indicatur, id, quod Chriſtus non ſtatim ad judicium veniat, haud temere, ſed conſilio Dei fieri, cum nondum venerint ea tempora, quę Deus adventui Chriſti ad judicium deſtinarit. Simul autem his verbis indicatur ubi nunc Chriſtus commoretur, & quam diu ibidem commoraturus ac tandem ad judicium venturus ſit. Prius indicatur his verbis: *quem*, videlicet Jeſum Chriſtum, *oportet cœlum quidem capere.* Particula *oportet* conſilium ac decretum Dei ſignificat. Per *cœlum* intelligitur, non iſtud aſpectabile, ſed cœlum tertium, paradiſus, ſedes ac domiciliũ Dei, lux inacceſſa, in qua Deus ipſe habitat. Aſcendit enim ſupra omnes cœlos, aſpectabiles videlicet, & conſedit ad dexteram majeſtatis Dei in ſupracœleſtibus, paraturus nobis

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

in domo Patris ſui locum. Verbum δέξασθαι activam ſignificationem habet, indicatque Chriſtum cœlo capi; non verò, quòd Chriſtus cælum capiat, hanc enim ſignificationem nec uſus verbi δέχεσθαι, nec res ipſa fert, ut dicas, quod Chriſtus cœlum ceperit, ſeu receperit; quin potuis dicendum, quòd cœlum Chriſtum ceperit vel receperit, non quidem veluti carcer aliquis, quemadmodum nonnulli explicationem hanc cavillantur ac ſuggillant; ſed veluti regia ſua, in & ex qua dominatur ac regnat. Quàm diu autem Chriſtus in cœlis ſit commoraturus ſequentibus hujus verſiculi verbis ſignificatur, dum addit Petrus: *uſque ad tempora reſtitutionis omnium, quæ locutus eſt Deus per os omnium ſanctorum ſuorum prophetarum à ſeculo.* Per tempora reſtitutionis intelliguntur ea tempora, quæ Petrus antea ℣. 19, *tempora refrigerationis* appellaverat, in quibus omnia, quæ veluti collapſa ſunt, reſtituentur vel potiùs in longè meliorem ſtatum transferentur, cùm nimirum Chriſtus ad judicium venturus ſuos fideles vel jam mortuos reſuſcitabit incorruptibiles, vel adhuc ſuperſtites immortali corpore induet, ſecumque, cœlis hiſce aſpectabilibus, terraque, atque omnibus quæ in eis ſunt, igni abolitis, in novum illud cœlum novamque terram, in qua habitat juſtitia, transferet, eoſque revera in novum ac longè meliorem ſtatum, quàm vel olim primorum noſtrorum in paradiſo parentum erat, collocabit, ut illic perpetuò vivant, ſempiterniſque deliciis perfruantur. Quanquam non videatur nobis abſurdum per vocabulum *reſtitutionis omnium*, intelligere complementum ſive impletionem eorum, quæ Deus olim per prophetas tradiderit: quo ſenſu admiſſo, omnia plana ſunt, nec quicquam difficultatis habent. Et ſanè vocem iſtam ἀποκαταστάσεως *complementi* voce reddi poſſe vel ex Syriaco interprete conſtat, qui ita, ſi Latinam Tremelli tranſlationem ſequamur, verba Petri reddidit: *Quem oportet cœlos excipere uſque ad complementum temporum omnium eorum, quæ locutus eſt Deus per os prophetarum*, &c. Voculam *omnium* ad ſubjectam materiam referendam eſſe monere vix opus eſt. Particulam ὧν Beza ad vocem temporum refert, ideoque vertit *de quibus*: ſed illud facere non eſt neceſſe, cùm optime cum proximè præcedentè particula cohæreat, eaque notet, quæ per Chriſtum reſtituenda ſunt. Verba *à ſeculo* licèt ad verbum *locutus eſt* referri poſſint, tamen cum proxima etiam voce quàm optimè cohærere poſſunt. Videtur enim omiſſus eſſe articulus, ac ſi dictum fuiſſet, προφητῶν τῶν ἀπ' αἰῶνος, quemadmodum expreſſè in cantico Zachariæ legitur Luc. 1. 70. Significant autem voculæ iſtæ à ſeculo idem quod olim, ex antiquis temporibus: quo ſenſu etiam leguntur Eſai. 64. 4. Jer. 2. 20. Prov. 8. 23. Huc uſque prima ratio, qua Petrus auditores ad reſipiſcentiam incitare voluit, porrigitur.

Sequitur altera, à teſtimonio Moſis aliorumque Prophetarum de Chriſto ducta: quam primò Petrus proponit ℣. 22. 23, 24: deinde ad auditores pertinere oſtendit ℣. 28 & ſeqq. Producit autem Petrus primò teſtimonium Moſis ℣. 22, dum inquit: *Moſes etenim ad patres dixit: Prophetam vobis excitabit Dominus*, &c. Particulæ μὲν γὰρ rationem reddi quidem indicant, ſed non proximè præcedentium, verùm propoſitionis principalis, quæ principio ℣. 19 extat: quaſi dicat Petrus; Ideo verò, præter jam dictam cauſſam reſipiſcere debetis, quia Deus aliquando patres veſtros per Moſen ita allocutus eſt; Prophetam, &c. Per *patres* intelliguntur Iudæorum majores, quibus Moſes legem olim in deſerto juſſu atque autoritate Dei tradidit. Teſtimonium ipſum extat Deut. 18. 18. atque ita, ut in textu adducitur habet: *Prophetam vobis excitabit Dominus Deus veſter*, &c. Senſus hujus vaticinii duplex eſt, literalis, ut vocant, & myſticus. Senſus literalis generalis eſt, & rationem continet, qua dehortatur Iſraëlitas Moſes, ne gentium more arioloſ alioſque divinos conſulant, cùm futurum ſit, ut Deus illis ſemper Prophetam, ſaltem aliquem ſit excitaturus, quem in rebus dubiis conſulere poſſint. Quemadmodum etiam ſemper in populo Iſraëlitico poſt Moſen Prophetæ à Deo fuerunt excitati, niſi fortaſſis populus peccatis ſuis id meritus fuiſſet, ut fames verbi divini, hoc eſt vaticiniorum propheticorum penuria illis immitteretur: quemadmodum tempore Heli accidiſſe 1 Sam. 3. 1, & Amos prophetam populo ſui temporis comminatum fuiſſe Amos cap. 8. ℣ſ. 11, 12 legimus. Senſu autem myſtico hæc verba vaticinium de Chriſto continent: quem ſenſum etiam tum temporis à Judæis ipſis admiſſum fuiſſe credibile eſt. Aliàs enim à Petro ac Stephano infra cap. 7. 37, non ita ſimpliciter adducta fuiſſent. Duo autem vaticinium iſtud membra habet. In priori Meſſias populo Judaico promittitur in poſteriori officium illi præſtandum deſcribitur. Promittitur autem Meſſias ita, ut primò ejus officium, ſecundò origo, tertio dignitas ſingularis, præter eam, quæ ex prioribus duobus elucet, deſcribatur. Officium ejus deſcribitur vocabulo *Prophetæ*: quo non vulgaris aliquis, ſed ſingularis atque eximius ſignificatur, qui nimirum hominibus latentem adhuc in myſterio divinam voluntatem annunciaturus eſſet. Origo ejuſdem innuitur duplex, divina, & (ſi ita loqui fas eſt) humana. Divina exprimitur his verbis, dum ait Moſes: Prophetam *excitabit Dominus Deus veſter*. Verbum *excitabit* hìc idem eſt quod dabit, exhibebit, mittet. Manifeſtè ergo dicitur Meſſiam non à ſeipſo venturum, ſed à Deo ſummo exhibitum atque miſſum iri. Quod quidem multum ad conciliandam illi auctoritatem facit. Humanam originem ſequentibus verbis indicat Moſes, dum addit: *ex fratribus veſtris*, quaſi dicat non alienigenam aliquem, ſed ex gente veſtra, ex poſteris Iſraëlis natum, vobiſque ſanguinis vinculo conjunctum. Verba denique *ſicut me* ſingularem quandam Chriſti præ aliis Prohetis dignitatem innuere videntur, eum nimirum ipſi Moſi, quo cum Deus ore ad os locutus eſt, ſimilem, imò ſuperiorem. *Moſes enim*, ut divinus autor Epiſtolæ ad Hebræos ait, cap. 3. ℣. 5, 6, [fuit] *quidem fidelis in tota domo ipſius* (ſc. Dei) *ut miniſter, in teſtimonium eorum quæ erant dicenda: Chriſtus verò tanquam filius ſuper domum ſuam.* Promiſſioni autem huic additur adhortatio, in qua officium Meſſiæ præſtandum deſcribitur, quæ additâ comminatione adverſus officium iſtud detrectantes ſequenti verſiculo illuſtratur ac confirmatur. Adhortatio his verbis continetur: *Ipſum audietis ſecundùm omnia quæcunque locutus fuerit ad vos.* Quibus verbis & officium ipſum & perfectio officii deſcribitur. Officium quidem verbo *audiendi*; quo non tantùm ipſe auditus, verùm etiam ejuſdem conſequentia, fides & obedientia, per Metonymiam in Sacris Literis frequentem, qualis etiam eſt in illis ipſius Dei verbis, in ſacro monte cœlitus delatis: *Hic eſt filius meus*, &c. *hunc audite.* Credendum igitur eſt promiſſis Chriſti, & mandatis ejus parendum, ſi officio noſtro ſatiſfacere velimus. Perfectio autem hujus obedientiæ quanta eſſe debeat his verbis indicatur: *ſecundùm omnia*, hoc eſt, in omnibus, *quæcunque locutus fuerit ad vos.* Nihil ergo ex dictis Chriſti in dubium vocandum, nihil quod faciendum præcepit omittendum.

Huic adhortationi Moſes confirmationis cauſſâ annectit comminationem, quæ ℣. 23 extat: *Erit verò, omnis anima, quæ non audiverit Prophetam illum exſcindetur ex populo.* Verbum *erit*, ut Piſcator etiam notavit, ex Hebraiſmo redundat ſic ſupra cap. 2. 21. *Omnis anima* quemvis hominem denotat. Per excidium intelligitur interitus ſempiternus, qui omnibus Chriſto obedire nolentibus eſt paratus, teſte Apoſtolo 2 Theſſ. 1. ℣. 8, 9. Senſu autem literali intelligitur irrogatio ſupplicii capitalis, quo prophetarum contemtores è populo exterminandi erant.

Teſtimonio Moſis ſubnectit Petrus teſtimonium aliorum Prophetarum dum inquit, ℣. 24. *Et vero omnes prophetæ à Samuële & iis qui deinceps* [fuerunt,] *quotquot locuti ſunt, etiam prænunciarunt dies hoſce.* Particula *&* proleptica eſt, δὲ autem pro ἀλλὰ ponitur, quaſi dicat non tantùm Moſes, ſed etiam alii prophetæ

à Sa-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

à Samuële, &c. de Chriſto teſtati fuerunt. Occurrit ergo tacitæ cogitationi auditorum, ne exiſtimarent, Moſen ſolum de Chriſto locutum fuiſſe; & præterea rationem ſuam magis adhuc, aſſumtis etiam aliorum prophetarum teſtimoniis, roborat. Quaſi dicat; Non ſolùm Moſes de Meſſia vaticinatus eſt, verùm etiam reliqui, qui eum ſecuti ſunt, ut Samuël, aliique poſt eum prophetæ, itidem de rebus hiſce in nomine Domini ediderunt oracula. De voce *omnium* vide quæ ſuprà diximus ℣. 18. Nominatim verò & Samuëlis mentionem facit, quia propheta valde inſignis fuit, quem Deus non modò ſæpius fuit allocutus, verùm etiam qui imperium in populo divino, quippe judex, habuit. Quid verò & quomodo Samuël nominatim de Chriſto prædixerit, ex Scripturis ſacris non apparet; niſi huc referre velis, quæ de unctione Davidis tanquam typi Meſſiæ futuri, in regem populi divini electi leguntur 1 Sam. 16, aut dicere malis, ea tempore Apoſtolorum adhuc extitiſſe, poſtea verò incuriâ hominum intercidiſſe. Eorum verò, qui poſt tempora Samuëlis in populo Iſraëlitico fuerunt, prophetarum vaticinia de Chriſto paſſim extant. Valde illuſtris eſt Prophetia Nathanis, quæ extat 2 Sam. 7. 12 & d. Ut taceam illas, quæ extant hinc inde in Pſalmis, Eſaia, Jeremia, & aliorum prophetarum ſcriptis. De quibus Petrus ait, quod *locuti fuerunt*, nimirum in nomine Domini. Particula καὶ hîc ſignificat *etiam* vel *itidem*. Per *dies hoſce* intelligit Petrus, per Metonymiam adjuncti, vel, ut alii volunt, ſubjecti, ea, quæ illis temporibus geſta ſunt. Loquitur autem de iis rebus quæ ad Chriſtum pertinent.

Verſ. 25. Et ſequentibus uſque ad finem capitis Petrus rationi ſuæ à teſtimonio prophetarum petitæ, vim ac robur addit, oſtendendo, eam ad ipſos primùm pertinere. Id verò non tantum oſtendit, ſed etiam illuſtrat ac confirmat. Oſtendit autem ℣. 25. *Vos eſtis filii prophetarum, & fœderis, quod pepigit Deus erga patres veſtros* &c. *Filios prophetarum ac fœderis* eos vocat propterea, quòd ad ipſos & prophetarum oracula, & fœdus à Deo cum majoribus ipſorum pactum pertineat; uſitato apud Hebræos more, quo filium alicujus rei eſſe ſignificat idem, quod ad eam pertinere, ejus participem eſſe. Sic etiam in novo fœdere mentio ſit filiorum regni, filiorum thalami, lucis, tenebrarum &c. Matth. 8. 12. IX. 15. 1 Theſſ. 5. 5. *Prophetarum* voce ipſorum vaticinia intelligenda ſunt, per Metonymiam cauſſæ. Διαθήκης vox, quæ propriè teſtamentum ſignificat, hic ut alibi ſæpe, tum in verſione Græca LXX Interpretum, tum in ſcriptis novi fœderis pro συνθήκη, id eſt pacto ſeu fœdere ponitur. Per *patres*, quemadmodum & ſupra ℣. 22. intelliguntur majores. De quonam vero loquatur fœdere Petrus ipſe explicat, dum addit: *dicens Abrahæ: Et in ſemine tuo benedicentur omnes familiæ terræ.* Quibus verbis promiſſio Abrahæ facta continetur; quæ extat Gen. 22. 18. Particula *in* quibuſdam exemplaribus abeſt, poſtea tamen verbo ἐνευλογηθήσονται continetur. *In ſemine* autem eſt idem quod *per ſemen* ut ex ſequenti verſiculo manifeſtum eſt: ex quo etiam apparet, quiſnam *ſeminis* nomine hîc intelligatur, nimirum Chriſtus, quod etiam diſertis verbis aſſerit Paulus Galat. 3. 16. Quo loco, ut ibidem dictum eſt, non modò Chriſtus veluti caput, ſed etiam fideles, tanquam illius membra intelliguntur. Verbo *benedicendi* omnis generis felicitas, qua nos Deus beavit ac beabit per Chriſtum, ut ſunt remiſſio peccatorum, vita æterna, aliaque cœleſtia munera, comprehenditur. Denique dum dicitur, in ſemine Abrahami benedictum iri *omnes familias terræ*, innuitur, non ſolùm Judaicum populum, verùm etiam gentes extraneas benedictionis illius participes fore. Plura de horum verborum ſenſu tum literali tum myſtico, vide in Comment. Epiſtolæ ad Galat. cap. 3. verſ. 8. & 16.

Reſtat, ut videamus quomodo Petrus id, quod modò dixerat, illuſtret ac confirmet. Sic vero inquit ℣. 26. *Vobis primùm Deus reſuſcitans puerum ſuum Jeſum miſit* &c. Oſtendit his verbis, Deum effectu ipſo oſtendiſſe atque etiamnum oſtendere prophetarum oracula & promiſſionem fœderis ad ipſos pertinere. Primò autem ſignificat Petrus hunc effectum *primò* ad ipſos pertinere, ad alios verò veluti ſecundario ac conſequenter. Iſraëlitis enim Deus peculiari fœdere ad præſtandum hunc effectum devinctus erat, cæteris extraneis quod ad fœdera & promiſſiones attinet ſine Deo exiſtentibus & ſpem non habentibus. Unde etiam infrà legimus cap. 13. 46. Paulum & Barnabam Antiochiæ Piſidiæ in Synagoga ad Judæos dixiſſe: *Vobis neceſſe erat primùm dici ſermonem Dei: quandoquidem vero rejicitis illum, & indignos judicatis vos ipſos vita æterna, ecce convertimus nos ad gentes.* Deinde cauſſas illius effectus recenſet, tum principalem, quæ eſt *Deus*, pater Domini noſtri Jeſu Chriſti; tum mediam, principali ſubordinatam. Principalis eſt *Deus*, quem Petrus deſcribit ab effectis duobus, quæ cauſſæ ſunt effectus, de quo paulò pòſt audiemus: Primum effectum continetur illis verbis: *reſuſcitans puerum*, hoc eſt, filium, *ſuum Jeſum* quibus verbis ſimul cauſſa media Deo ſubordinata in producendo effectu principali licet obliquè indicatur. *Reſuſcitandi* autem verbo reſuſcitationem ex mortuis intelligendam eſſe arbitramur, &, quæ eam ſubſecuta fuit ad dextram Patris exaltationem ac gloriam Chriſti. Verbo *mittendi* intelligitur effectus alter Dei, miſſio nimirum Chriſti, quæ facta eſt per Apoſtolos exaltato Chriſto, dum ejus doctrinam annunciarunt populo: quo ſenſu ad Epheſ. 2, Chriſtus dicitur veniſſe, & annunciaſſe pacem iis qui longè erant, id eſt gentibus, & qui propè, id eſt Judæis, quòd ſanè factum fuit per Apoſtolos. Tertio effectus ipſe exprimitur his verbis, *benedicentem vobis*, id eſt ut benediceret vobis: qui quidem finis ſeu effectus eſt proximè cohærens cum miſſione Chriſti. Qualis autem benedictio intelligenda ſit, paulò antè ℣. præced. diximus. Denique additur conditio, ſub qua benedictio iſta obtineri poſſit: *dum convertat* [ſe] *quiſque à malitiis ſuis.* Verbum ἀναϛρέφειν licèt referri videatur poſſe ad Chriſtum, ut indicetur, eum ſua miſſione id efficere, ut deſiſtant homines à pravitatibus ſuis; tamen veriſimilius eſt poni in ſignificatione reciproca, quemadmodum ſupra verſ. 19. uſurpari vidimus, quaſi dicatur, ſi modò unuſquiſque ſe convertat à peccatis ſuis, fore, ut benedictionem Chriſti conſequatur.

* * *

fuiſſe, quòd veſpera jam eſſet, ut ita conventus ſeniorum populi eo die commodè cogi, & quæſtio de Apoſtolis inſtitui commòde non poſſet, temporis ratione id non ferente. Hæc de effectis illætis.

Sequitur effectus ſeu eventus miraculi illius & orationis Apoſtolicæ lætus; nempe quòd multi ex illis, qui ſermonem illum audiverant, crediderint, hoc eſt doctrinam ac religionem Chriſti fuerint amplexi: quæ quidum multitudo illorum hominum ſpecialiùs explicatur, & ſic ipſius illius effectus tam læti magnitudo exprimitur, dum additur: *Et factus eſt numerus virorum quaſi millia quinque*: quorum verborum hic videtur eſſe ſenſus, à doctioribus interpretibus traditus, ad numerum trium millium, quæ ad primam Petri concionem religionem Chriſtianam fuerant amplexa, ut legimus ſuprà cap. 2. 41. acceſſiſſe nunc circiter duo millia, ita ut univerſus Chriſtianorum cœtus ad numerum 5000 virorum excreverit. Viri autem uſitato Hebraiſmo pro hominibus ſimpliciter accipi poſſunt, ita ut & mulieres comprehendantur. Niſi quis dicat, præter fæminas tot viros cœtum Chriſtianum conſtituiſſe. Sed non deſunt, qui ita hæc Lucæ verba accipiunt, ac ſi dixiſſet, ad hanc ipſam Petri concionem in templo habitam, capite ſuperiori, nempe 3. deſcriptam, circiter quinque hominum millia credidiſſe: quæ ſententia videtur fuiſſe Syriaci interpretis, qui ut Tremellius habet, ita hæc verba Lucæ convertit: *Et erant numero quaſi quinque millia virorum*, illi nempe, qui cùm audiviſſent ſermonem illum, crediderunt. Verùm prior interpretaiio verbo Græco ἐγενήθη eſt accommodatior. Aoriſtus enim hic Paſſivus non facilè reperietur poſitus pro ſimplici verbo

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

erat, aut *fuit*; ſed ſignificat *factus eſt* vel *fuit*. Dico non facilè: quia fieri poteſt, ut alicubi tamen reperiatur. Hactenus prima Capitis pars.

Sequitur altera, in qua narrari diximus ea, qua poſtridie acciderint, fuerintque effecta iterum eorum, quæ priori die contigerant. Eſt autem pars illa bimembris. In priori membro narratur, quo pacto quæſtio ac judicium de Apoſtolis fuerit in ſenatu Judæorum inſtitutum, & tota illa actio ſat fuſè deſcribitur. Deinde preces fidelium cæterorum, judicium illud conſequutæ, deſcribuntur.

Prius deſcribitur initio facto à ℣. 5. uſque ad 22 finem: ubi primum deſcribuntur perſonæ ad judicium illud pertinentes, unà cum circumſtantia temporis, & ut verba ferunt, etiam loci. Deinde totius illius judicii forma ac ratio; & denique eventus. Perſonæ ad judicium pertinentes, atque inprimis ipſi judices, deſcribuntur ℣. 5 & 6; perſonæ autem judicandæ hoc eſt, Apoſtoli, Petrus & Johannes, indicantur tantùm initio ℣. 7.

Priores illæ ita deſcribuntur, ut earum ordines ac genera quædam commemorentur ℣. 5, commemoratâ ab ipſo initio breviter circumſtantia ſeu adjuncto temporis, cùm dicitur, *factum eſſe poſtridie, ut convenirent ipſorum*, nempe Judæorum, *principes*, hoc eſt, primores, ſeu proceres, *& ſeniores, & ſcribæ in Hieruſalem*: quod ita à doctioribus quibuſdam interpretibus accipitur, quaſi dictum fuiſſet, ſcribas illos, qui Hieroſolymis habitarent, conveniſſe; ut εἰς Ἱερουσαλὴμ ſit, pro οἱ ἐν Ἱερουσαλὴμ per ἔλλειψιν & ἑτέρωσιν, qua de re vide Piſcat. Aliàs ſtatuendum eſſet, circumſtantiam loci ſic indicari, in quo convenerint principes & ſeniores, & ſcribæ illi; idque ita, ut Hieruſalem opponatur loco alicui extra urbem, hoc eſt, quantum conjicere licet, templo, quod extra urbem quodammodo erat poſitum, & ab ea diſtingui non immerito poteſt. An verò per principes illos ſignificentur eximii quidam Judæorum proceres, qui à reliquorum ſeniorum ac ſcribarum vulgo tanquam eximii diſtinguantur, an contrà ſeniorum ac ſcribarum nomen explicationis tantùm cauſſà addatur principum nomini, non ſatis liquet. Utrumque ferre videntur verba: quanquam prius eſt probabilius. Cenſent autem doctiſſimi quidam interpretes, intelligi hoc nomine eos, qui Synedrion conſtituebant. Verſu porrò ſexto ſpecialia quædam nomina, ſeu mavis perſonæ quædam, quæ ad conſeſſum ſeniorum pertinebant, exprimuntur, cùm addit: *Et Annam ſummum ſacerdotem, &c.*

Jam quod ad perſonas judicandas, ſeu reos attinet, illi indicantur initio ℣. 7 dum dicitur, judices illos, qui ſimul & actorum partes videntur ſuſcepiſſe, *eos*, nempe Apoſtolos, Petrum & Johannem, *ſtatuiſſe in medio*. Qua in parte jam judicii illius forma deſcribi incipit. Ea verò, quæ in tota hac judicii actione ſpectanda ſunt, ad tria potiſſimùm capita revocari poſſunt. Primum eſt quæſtio Apoſtolis tanquam reis propoſita, quæ criminis objectionem ſeu accuſationem quandam non obſcurè in ſe complectitur. Secundum eſt Petri ad eam quæſtionē reſponſio, ac facti ſui defenſio. Tertium ad ſententiam ſpectat, quæ in Apoſtolos fuit lata: quod membrum pluribus iterum particulis conſtat, ut ſuo loco videbimus.

Primum continetur illis verbis ℣. 7, quòd quæſierint judices illi antea nominati: *In quali potentia, aut in quali nomine feciſtis hoc vos?* hoc eſt cujuſnam viribus, & cujus juſſu atque auctoritate hunc hominem ſanaſſis? Satis autem apparet, non ideo illos hoc interrogare, quaſi ignorarent. Nimis enim manifeſtum erat, eos in Chriſti nomine hoc ſignum edidiſſe, eâque ratione ſignificaſſe, non tantùm ejus auctoritate, ſed & potentia hoc ſe miraculum edidiſſe: ſed ut reſponſum elicerent ejuſmodi, quod vel anſam illis præberet eos graviter, ſed ſpecie tamen ac prætextu juris puniendi; vel tale eſſet, quod hujus miraculi gloriam Chriſto adimeret. Etenim ita cogitabant, vel conſtanter eos aſſeveraturos, Chriſti auctoritate ac potentia hoc ſc. miraculum patraſſe; vel id negaturos, aut ſaltem, eo ſuppreſſo, Deo ipſi tam ſtupendi facti laudem tributuros, metu ac terrore à priori aſſeveratione deterritos. Si prius dicerent, putabant, ſe habituros egregium ad populum eos criminandi prætextum, & puniendi occaſionem: quia id, quod Deo uni eſſet adſcribendum, ad Chriſtum retuliſſent, & hoc pacto novum quendam Deum conſtituiſſent, ac in divinum numen contumelioſi atque injurii fuiſſent. Si poſterius, cogitabant, ſe habituros quod vellent, & hac ratione eos facilè in poſterum cohibituros, ne ampliùs de Chriſto quidquam prædicarent, & populum etiam ipſum ab eorum doctrina depulſuros; quandoquidem per Chriſtum jam negarent eſſe factum, quod antea tam audacter publicè aſſeruiſſent, quoque proinde magnam hominum multitudinem impuliſſent, ut in Chriſtum crederet. Itaque non ipſi quæ audierant, quæque ſciebant facta, illis objiciunt; ſed ut facultatem habeant utrumvis iſtorum dicendi, tantoque faciliùs aſſequantur, quod volebant, ipſos hac de re interrogant, & reſponſionem ex ipſorum ore eliciunt. Ita nimirum inſidioſum eſt adverſariorum Euangelicę veritatis genus.

Sequitur reſponſio ac defenſio Petri, illuſtrata partim à cauſſa efficiente, partim ab effectis eam conſequentibus. Nam primò omnium cauſſam efficientem, quæ Petrum ad reſponſionē iſtam impulit, eamq; illi ſuggeſſit, commemorat Lucas. 2. Reſponſionem ac defenſionem deſcribit. 3. Effecta ſeu eventa illa ſubjicit. Cauſſa efficiens continetur illis verbis cùm ait: *Tunc Petrus repletus Spiritu S. dixit ad eos*, hoc eſt Petrus afflatu quodam divini ſpiritus commotus atque impulſus ita loquutus eſt. Apparet, Spiritum S. in illo habitantem, Deo ac Chriſto ita procurante, vim ſuam in ipſo exeruiſſe, ejuſque mentem atque animum penitus occupaſſe, ut ei orationem hanc ſuggereret, & tum, quid illi dicendum eſſet, eum doceret, tum eundem animaret, ut fortiter atque intrepidè, neminem reveritus, necullum periculum metuens hæc proferret. Qua in re Chriſtus promiſſi ſui fidem implevit, quo pollicitus eſt Apoſtolis fore, ut cùm adducti fuerint ad præſides ac reges, alioſve magiſtratus, detur illis in ipſa illa hora quod loquantur; ſeu ſeipſum daturum illis os & ſapientiam, cui non poſſint contradicere neque reſiſtere omnes ipſorum adverſarii, quia non ipſi ſint futuri ii, qui loquantur, ſed Spiritus Patris ipſorum, qui in ipſis ſit locuturus.

Quod ad orationem Petri attinet, ea quatuor potiſſimùm rebus continetur. Primùm enim ponitur honorifica auditorum ſeu judicum compellatio. 2. Repetitur quæſtio propoſita. 3. Directa ad quæſtionem reſponſio. 4. Ejus amplificatio. Primum eſt ibi: *Principes populi, & ſeniores Iſraël.* Per populum & Iſraëlem idem ſignificatur. De voce principum diximus antea, uti & de ſenioribus, per quos ſenatores intelliguntur populi Judaici. Nam qui Hieroſolymis erant ſeniores, totius populi ſenatores ac proceres jure cenſeri poterant, cùm ad eos cauſſæ totius populi, & inferiorum ſubſelliorum tandem devolverentur, quum quippiam gravius ac difficilius occurreret. Hoc ergo pacto benevolentiam ſibi conciliat Apoſtolus, quà licebat ac decebat, muneris ipſorum dignitatem reſpiciens, non factorum merita, & hoc ipſo, quòd aliqua ratione ſignificat, id quod poſtmodum dicturus ſit, veritatis vi coactum dicere, id alioqui ſuppreſſurum, ſi conſcientia permitteret; quia ipſis, quos pro principibus ac ſenatoribus populi agnoſceret ac veneraretur, eſſet adverſum aut ingratum.

Quæſtionem poſtea repetit ℣. 9 cùm ait: *Si nos hodie dijudicamur*, ſeu quæſtio de nobis habetur, *ſuper beneficio hominis infirmi*, hoc eſt in hominem infirmium collato, *in quonam*, hoc eſt cujus potentia & auctoritate *hic ſit ſervatus*, hoc eſt facultate incedendi atque incolumitate donatus. Prima particula *ſi* poſita eſt pro ſiquidem, vel quandoquidem, εἰ pro ἐπεὶ, uti ab interpretibus eſt annotatum, quanquam cùm adhuc oratio pendeat, demum abſolvenda ℣. ſequenti, vim illa particula ſuam retinere poteſt, ſubauditis quibuſdam, ut alibi non ſemel fit, quum res, quarum manifeſta eſt veritas, conditionaliter efferuntur, præſertim in argumentationibus, & interim tamen intelligitur, id quod conditionatè effertur omnino verum eſſe. Qua de re vide inter alia Rom. XI. 24. 1 Cor. 15. 12 & ſeqq. Perinde enim eſt, ac ſi dictum fuiſſet: Si, uti ex interrogatione veſtra apparet, hodie quæſtio de nobis habetur ſuper beneficio &c. notum ſit vobis &c. De hac autem quæſtione nihil eſt ampliùs neceſſe dicere, cùm paulò antè ſatis ſit dictum.

Di-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Directa ad quæſtionem reſponſio continetur ℣. 10. *Notum ſit omnibus vobis, & toti populo Iſraëlitico, quod in nomine Jeſu Chriſti Nazareni, quem vos crucifixiſtis, quem Deus excitavit ex mortuis, in hoc* [inquam] *hic aſtitit coram vobis ſanus.* Ubi primùm oſtendit, quàm ingenuè hîc agat, quamque minimè ipſum hujus reſponſionis atque aſſertionis ſuæ pudeat: quandoquidem & illis ipſis, qui tum adeſſent, viris è toto populo præcipuis, & toti etiam populo Iſraëlitico ea de re conſtare velit. Simul etiam ſignificat, non parùm intereſſe omnium iſtud ſcire. Ita nimirum decet παῤῥησιάζειν Chriſti ſervos in rebus ad Dei Chriſtique gloriam atque ad hominum ſalutem plurimùm pertinentibus. Deinde autorem hujus miraculi apertè deſcribit, non modo nomine ipſius proprio, ſed & patria ipſius expreſſa, & commemoratis præcipiius quibuſdam & valde notabilibus, ac ſatis adhuc recentibus circa ipſum eventis: quorum prius illorum ipſorum judicum effectum fuerat; poſterius facti illius conſequens, ſed Dei tamen effectum. Prius indicat cùm ait: *quem vos crucifixiſtis*: quo ipſo & animum ſuum maſculum atque intrepidum oſtendit, qui audeat viris tantis, in quorum poteſtate eſſet, ipſum graviter punire, tantum facinus in os objicere, & illos, ut ſceleris hujus ipſos pœniteat, utque id per reſipiſcentiam eluant, hac ratione vult impellere, præſertim poſtquam audierint, quid Deus Chriſto ab ipſis tam crudeli, tam ignominioſa morte affecto, feciſſet; id quod alterum eſſe diximus eventum circa Chriſtum, qui ibi exprimitur quando ait: *Quem Deus ſuſcitavit ex mortuis,* Deum judicibus illis, & effectum Dei illorum effectui opponens. Vos, inquit, illum morte affeciſtis, & morte quidem tam dira, tamque infami; at Deus illum è morte ereptum vitæ reſtituit, & hac ratione oſtendit, ſe veſtris factis atque conatibus tam eſſe adverſum, quàm vos ipſius conſilio ac voluntati fuiſſetis. Hac autem ratione & Chriſtum illis commendat, & non modò, ut paulò antè diximus, illos impellere conatur, ut facinoris in eum admiſſi ipſos pœniteat, ſed etiam ut in Chriſtum credant, & ſimul tacitæ occurrit objectioni, quæ aſſertioni ipſius de ratione, qua ſanatus fuiſſet homo ille, opponi poterat. Cùm enim Chriſto ejuſque nomini hanc ſanationem tribueret; cùm & aliàs conſtaret, eum fuiſſe cruci affixum atque interemtum, & ipſemet id principibus illis in memoriam modò revocaſſet, objici poterat, quî mortuus rem tantam præſtare potuit? Reſpondet ergo, mortuum quidem antea fuiſſe, ſed non ampliùs eſſe, cùm ſit à Deo ex mortuis reſuſcitatus. Cùm verò ait, *in nomine Jeſu Chriſti* id factum eſſe, voce *nominis* complectitur totum id, quod illi duobus expreſſerant vocibus, potentiæ, & nominis, & ſic tum auctoritatem, tum potentiam ſeu vires una hac voce complectitur. Quòd verò ait, *in hoc* [inquam] non tantùm ideo per quandam epanalepſin repetit id quod dixerat de auctore ſeu cauſſa efficiente illius miraculi; quia quædam de Jeſu Chriſto interjecerat, ſed etiam ut tanto magis rem inculcaret, & quàm conſtanter id aſſereret, ſignificet. Denique ipſum effectum, de quo agebatur, oculis ipſis ſubjectum proponit, atque oſtendit, dum ait: *hic aſtat in conſpectu veſtro ſanus.* Non tantùm ait, eum ſanatum eſſe; ſed etiam rem adeò certam eſſe ſignificat, ut oculis ipſis cerni poſſit, dum eum digito demonſtrans ait, hic illum adſtare in ipſorum conſpectu ſanum, quo ipſo animos eorum tanto vehementiùs commovere ac percellere voluit, ne quid contra auderent hiſcere.

Directa reſponſione abſolutâ, ſequitur quarta atque ultima orationis Apoſtolicæ pars, quæ reſponſionis illius amplificationem continet. Ea verò deſumta eſt à ſingulari Jeſu Chriſti, quem miraculi illius autorem eſſe affirmaverat, dignitate, ℣. 11 & 12. Ea verò dignitas duplex eſt. Quanquam altera ex altera pendet. Prior eſt, quòd ad ſupremam dignitatem evectus caput evaſerit totius divini populi. Poſterior eſt, quòd per hunc unum ſalutem conſequi poſſimus.

Prior dignitas exponitur ℣. 11 verbis Prophetæ ex Pſal. CXVIII citatis, quo ipſo res tanto ſit protabilior, eo præſertim jam dicto, quòd Chriſtus poſt mortem tam truculentam ſit à Deo excitatus, & ipſius auctoritate ac potentia tantum miraculum ſit patratum, apertum divinitatis ejus documentum. Verba autem illa dignitatem illam muneris Chriſti regii ita exprimunt, ut à contrario illuſtrent, & occupatione quadam objectionis amplificent. Amplificatio illa præmittitur his verbis: *Hic eſt lapis ille pro nihilo reputatus à vobis ædificantibus.* Ubi verba illa *à vobis*, quæ in loco Pſalmi non extant, explicationis ergò ſunt à Petro addita. *Lapis* vocatur Chriſtus, quia ſit quippiam ad ædificium pertinens, & ad ædificium quidem firmum ac validum; quod hoc loco eſt Dei populus atque Eccleſia, capite etiam illius incluſo. Eum lapidem dicit *ab ædificantibus pro nihilo reputatum*; hoc eſt ita contemtum, ac ſi aptus nequaquam eſſet ad ſpirituale hoc ædificium, & indignus, qui in populo divino cenſeretur, & vel poſtremum in eo locum occuparet. Quod tunc inprimis contigit, cùm à primoribus Judæorum fuit etiam ad mortem damnatus. Quanquam & antea ab iiſdem rejectus, contemtus ac repudiatus ſæpe, imò ſemper fuit. *Ædificantium* autem nomine primores populi intelligi, Petrus his ipſis verbis oſtendit. Cauſſa appellationis eſt, quia quemadmodum architecti adificii opus gubernare ſolent, atque ii ſunt, qui vel inprimis noſſe videntur, quidnam ad ædificium ſit accommodatum, quid minùs: ita & hi primores populum, qui tum erat, divinum gubernabant, & maxime intelligere videbantur, quiſnam in eo populo locum habere deberet, aut ſecùs.

Huic hominum facto opponitur id, quod à Deo factum eſt, & contemtui humano, quem Chriſtus fuit expertus, dignitas ſumma, ad quam eſt à Deo evectus; cùm additur: *Qui factus eſt in caput anguli,* quaſi dicat; etſi ab hominibus, iiſque in divino populo præcipuis, fuerit ita repudiatus, ut pro indigno habitus fuerit, qui vel poſtremum in populo illo teneret locum, tamen ad tantam eſt à Deo dignitatem evectus, ut præcipua ejus populi pars evaſerit, pars, inquam, talis, quæ totam reliquam molem ſuſtineat ac fulciat, hoc eſt rex illius populi, qui quidem hoc loco eadem metaphora, qua in præcedentibus uſus eſt divinus Spiritus, dicitur *caput anguli*, hoc eſt lapis angularis præcipuus. Is autem infimus eſt, qui reliquos ſuper impoſitos ſuſtinet, & duos parietes inter ſe jungit utrique communis. Unde aliàs dicitur lapis ἀκρογωνιαῖος. Similis nempe rex eſt, & rex quidem potens ac ſapiens, huic lapidi, quia & ipſe totam regni populique molem ſua virtute, poteſtate, auctoritate, potentia ſapientiaque ſuſtinet, & ne collabatur, néve detrimentum aliquod capiat reſpub. ſuâ curâ efficit. Ipſo nempe nititur ſalus & incolumitas & ordinis concinnitas.

Poſterior dignitas priori illi ſuperſtructa, ſed ex ea pendens deſcribitur ℣. 12 ubi primùm exprimitur breviter; deinde uberiùs declaratur, ac quodammodo confirmatur. Exprimitur quando ait: *Et non eſt in alio ullo ſalus,* hoc eſt per neminem alium ſalutem conſequi quiſquam poteſt. In hoc uno ſalus omnium eſt repoſita, & ſalus quidem ſempiterna. Duo in hac aſſertione continentur: alterum affirmativum, nempe quòd in hoc ſit ſalus, hoc eſt quòd per Chriſtum ſalutem obtinere homines poſſint, breviter, quòd is ſit ſervator, & ſalutis ſempiternæ cauſſa media; alterum negativum, quòd præter eum nemo ſit alius, qui ſalutem illam impertiri nobis poſſit. Ut ita oſtendatur, hanc dignitatem Chriſto (intellige ſecundùm Deum) in ſolidum tribui debere, nec in illius ſocietatem quenquam venire: id quod ad dignitatis illius magnitudinem pertinet. Majoris enim dignitatis eſt, rem præſtantiſſimam habere vel impertiri poſſe ſolum, nec aliis eam eſſe cum illo communem. Declaratur autem, & aliqua ratione confirmatur ea dignitas, cùm ſubjicitur: *neque enim nomen eſt ullum ſub cælo datum in hominibus, in quo oporteat ſervari nos.*

Ratio

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Ratio à cauſſa efficiente deprompta eſſe videtur, quanquam indicata magis, quam expreſſa, nempe quòd Deus neminem alium præter Chriſtum, humano generi ſervatorem dederit. Sed ut verba, quoad neceſſe erit, ſingula conſideremus, *nomen* hoc loco ponitur pro ipſa perſona. *Nomen aliud* eſt alia perſona ſeu alius quiſpiam. Nam & ſuprà Cap. 1. 15. nomen pro perſonis ponitur. Et hîc cauſſa eſſe videtur aliqua, cur nominis vox fuerit uſurpata, quam doctiores quoque interpretes notârunt, nempe, quia in periculis ac votis illi ſoleant appellari, & nomina eorum exprimi, à quibus opem ac ſalutem expectamus. Quum verò dicit, *ſub cœlo*, id perinde eſt, ac ſi dixiſſet, uſpiam. Cùm enim de rebus humanis loqui ſolemus, quod ſub cœlo non eſt nuſpiam eſt; cùm homines ſub cœlo ſint, & locus hîc illorum ſit latiſſimè patens. Erit ergo hîc Synecdoche ſpeciei pro genere, locus nimirum ſub cœlo pro quovis loco. Quanquam & propriè poſſes illa verba accipere, ſi vox *dandi*, quæ ſubjungitur, non tam de ipſa datione, quàm de dationis declaratione accipere malis. Sed ea re nil eſt opus. Cùm verò ait *datum*, intelligitur à Deo hoc eſſe conſtitutum ac propoſitum: quo ipſo ſignificatur, non ipſum Chriſtum ſe pro ſervatore obtruſiſſe, aut obtrudere humano generi; ſed Deum ejus rei auctorem eſſe, & præterea in ea re donum ſingulare contineri, ac beneficium divinitus in homines collatum. Cùm additur, *in hominibus*, perinde eſt atque ſi diceres hominibus ſimpliciter. Nam & alibi *in aliquo* perinde eſt atque alicui, ex Hebræorum idiotiſmo *Beth* & *Lamed* inter ſe commutantium: de quo diximus Gal. 1. 16. Cùm denique inquit, *in quo oportet ſervari nos*, ſignificat eum, per quem nos ſalutem quærere debeamus. Neque enim tam de eo loquitur, quid Chriſtus facere debeat hominibus, à Deo datus, quam quid nos, ut ſalutem conſequamur. Quanquam & ipſe effectus hoc ſermone includitur. Quanquam & ita poſſis accipere, ac ſi dictum fuiſſet, per quem neceſſe eſt ſalutem conſequamur, ſi modò ſalvi eſſe debeamus.

Oratione Petri abſolutâ, ſubjunguntur ejus eventa, eaque præcipuè duo. Prius exponitur verſ. 13. nempe admiratio procerum iſtorum; cujus cauſſæ duæ præmittuntur procatarcticæ. Prima eſt, quòd viderint παῤῥησιάν, ſeu loquendi libertatem atque audaciam. Poſterior eſt, *quòd compererint eos eſſe homines illiteratos & idiotas*: quod poſterius poterat impedire audaciam illam animique præſentiam, ita ut tantò ea eſſet admirabilior, quòd nulla eſſet eruditione ſuffulta. Poſterius eventum eſt, quòd *nihil habuerint contradicere*, hoc eſt nihil potuerint contradicere orationi Petri proceres illi, quod eventum exprimitur verſ. 14, & illuſtratur à cauſſis inter ſe aliqua ratione contrariis; quarum altera ad contradicendum impellebat, altera contradicere impediebat. Prior eſt verſ. 13 extremo, quòd *cognoverint illos*, hoc eſt, Petrum & Johannem, *quòd cum Jeſu fuerint*, hoc eſt, cum illo verſari ſoliti fuerint, eique comites indiviſi adhæſerint. Hoc enim illos magis poterat reddere proceribus illis inviſos, ac porrò impellere, ut, ſi modo poſſent, tanto libentiùs illis contradicerent, eoſque erroris aut criminis alicujus arguerent. Poſterior eſt verſ. 13, quòd *viderint hominem illum cum ipſis ſtantem, qui ſanatus fuerat*. Quia enim res nimis erat manifeſta ipſiſque oculis ſubjecta, non durabat illis frons, ut auderent vel factum ipſum ſeu miraculum negare, vel facti autorem, cùm illi, per quos miraculum hoc editum eſſe conſtabat, aſſererent, ſe non aliò, quàm hoc auctore miraculum illud patrâſſe.

Reliquum eſt tertium, quod in tota hac quæſtione ſeu judiciali actione ſpectandum eſſe diximus. Id verò continetur iis rebus, quæ ad ſententiam decretumque ferendum ſpectant; quæ quidem aliquot ſunt numero. Primùm enim quædam ad eam rem præparatio deſcribitur; deinde ipſa de ſententia ferenda deliberatio; tertiò ejuſdem ſententiæ pronunciatio; & denique proteſtatio Apoſtolorum adverſus ſententiam ac decretum illud procerum. Primum eſt initiò verſ. 15. ubi dicitur, proceres illos *juſſiſſe illos*, nempe Apoſtolos, *extra concilium abire*, ut nimirum tanto liberiùs ſententias inter ſe conferre poſſent, & quippiam reperire, quod ſpeciem aliquam haberet recti. Secundum, hoc eſt ipſa deliberatio de ſententia ferenda, continetur poſtrema verſ. 15 parte, & verſiculis duobus ſeqq. Nam extremo verſ. 15. res ſummatim proponitur, dum dicitur, *eos inter ſeſe contuliſſe*, nempe, quid tandem decernerent in hac cauſſâ, & quid iſtis hominibus agerent. Deinde tota deliberationis ratio ac forma deſcribitur ℣ſ. 16, 17. Ea autem tribus conſtat membris. Primum eſt propoſitio, ſeu mavis quæſtio, quæ in deliberationem venit. Secundum conſtat cauſſis, quæ vel rem ancipitem faciant; vel, quid ſtatuendum ac decernendum ſit, doceant. Tertium conſtat ipſa concluſione ſeu decreto. Propoſitio eſt initio ℣ſ. 16. ubi ſcribitur, eos dixiſſe: *Quid faciemus his hominibus*. Secundum eſt reliquo verſ. 16, & 17 initio. Ubi primùm oſtenditur cauſſa, cur factum ipſum, de quo quæſtio fuerat inſtituta, negari ab illis non poſſet. Deinde cauſſa affertur ſententiæ, quam poſtea tulerunt, nempe, de reticendo penitus auctoris miraculi hujus nomine. Etenim cùm nollent ſuffragio ſuo rem ipſam aſſertionemque Petri comprobare, quia hoc pacto veluti ſignum ſuſtuliſſent omnibus in Chriſtum credendi, vel negandum illis erat hoc factum, vel facti auctor, ſeu miraculum ab Apoſtolis Chriſti autoritate & potentia patratum; vel ſaltem curandum, ut res ſilentio involveretur, habita præſertim ratione autoris iſtius miraculi; quare ad poſterius ſeſe convertunt. Prius ergo docent poſteriori ℣ſ. 16 parte, cùm ajunt: *Quia enim conſpicuum ſignum editum eſſe per eos manifeſtum eſt omnibus habitantibus Hieroſolymæ, & non poſſumus negare.* Satis apparet, quis illorum fuerit animus, quàm obſtinatus adverſus veritatem. Satis enim aperte indicant, ſe rem, licet ſibi compertam, negaturos fuiſſe, niſi omnibus Hieroſolymitanis fuiſſet comperta; ſique id negare ſine manifeſta impudentia potuiſſent. Tantum valet contumacia, &, ex qua hæc oriri ſolet, malitia & affectuum improbitas. Quod ad poſterius attinet, cauſſam afferunt initio ℣ſ. 17 decreti, quod poſtmodum ſequitur, quæ his eſt verbis comprehenſa: *Sed ne id ampliùs ſerpat* vel *ſpargatur in populum.* Significant his verbis rem quidem jam innotuiſſe omnibus Hieroſolymitanis, & in urbe ſatis latè ſerpſiſſe, ſed cavendum tamen eſſe, ne adhuc latiùs longiuſque hujus rei fama per populum Judaicum etiam alibi habitantem ſpargatur. Itaque rationem hujus rei ineundam eſſe. Quænam verò illa ſit, concluſio, eodem ℣. 17 ſubjuncta docet, quæ ſententiam ab ipſis ferendam, vel potiùs latam complectitur, cum ajunt: *Minaciter interminemur iis, ne poſthac ulli hominum loquantur in* vel *de nomine iſto.* Comminatione pœnarum adducendos cenſent Apoſtolos, ut autorem iſtius miraculi penitus reticeant, hoc eſt ut non tantùm hoc Chriſto miraculum non adſcribant, ſed ne ullam etiam apud alios Chriſti mentionem faciant; mentionem intellige ejuſmodi, quæ aliquam illius commendationem contineat, & eò facere poſſit, ut quippiam in ipſum credat.

Sequitur jam tertium, quod ad ferendam ſententiam pertinere diximus, ℣. 18. ubi decretum judicum ſeu ſenatus exprimitur, nempe quòd præceperint Apoſtolis, *ne omnino loquerentur vel docerent in nomine Jeſu.* Ubi verbum *docere* cenſeri poteſt ſubjunctum verbo *loqui* explicandi cauſſa, niſi prius latiùs patere velis, ut illa etiam dicta comprehendantur, quibus invocato aliqua ratione nomine Chriſti miracula edebant Apoſtoli. Hoc nimirum volunt homines veritati cedere neſcii, ut cùm ei reſiſtere non poſſint, ſupprimant tamen, eamque tenebris æternoque ſilentio obruant. Illud autem *in nomine Jeſu* ſubjectum ſeu materiam doctrinæ ſignificare videtur, quaſi dicas, de nomine Jeſu, ſeu ſimpliciter de Jeſu, ita nimirum, ut honorifica ipſius fiat mentio, & nomen ejus tanquam Sanctum ac divinum celebretur. Niſi malis id dictum pro juſſu atque authoritate Jeſu, hoc eſt, ita ut auctoritas Jeſu prætendatur, & ejus juſſu quippiam promulgari dicatur.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Sequitur porrò ℣. 19 & 20 proteſtatio Petri & Johannis adverſus ſententiam à ſenatu latam, in qua iniquitatem ejus & animoſè, & prudenter, & modeſtè oſtendunt. Nam iniquam eſſe ſententiam illam obliquè, ſed ſatis tamen apertè aſſerunt illis verbis, dum ajunt: *An juſtum ſit coram Deo vos audire magis quàm Deum, judicate.* Fortiter & animoſè in eo ſe gerunt, quòd audent apertè ſententiam illam repudiare, & iniquitatis accuſare, teſtarique ſe ei non obtemperaturos. Prudenter ac modeſtè, quòd non ſimpliciter dicunt, iniqua eſt veſtra ſententia, ſed ita rem proponunt, ut ad ipſorum judicium ac conſcientiam appellent, & argumentum ipſi quæſtioni ita innectant, ut nemo non poſſit videre, iniquum eſſe id, quod illi poſtulent. Quæ ipſorum & fortitudo, & prudentia, & modeſtia nobis quoque in rebus ſimilibus imitanda eſt. Diximus autem in hac oratione argumentum latere, quo iniquitas iſtius ſententiæ evincatur. Perinde enim eſt, ac ſi dixiſſent, decretum hoc veſtrum poſtulat, ut vobis magis obtemperemus quàm Deo. Id autem quàm ſit iniquum ipſimet videtis. *Juſtum* hoc loco ſumitur pro eo, quod rectum & æquum eſt. Ajunt autem, an juſtum ſit *coram Deo*: tacitè ſignificantes fieri poſſe, ut hominum affectu fortè aut improbitate excœcatorum judicio id videatur non iniquum; ſed Dei judicio, & rei ipſius veritate inſpecta id non poſſe non cenſeri iniquiſſimum. Confirmant autem orationem ſuam dum ſubjungunt ℣. 20; *Non poſſumus enim nos quod vidimus & audivimus non loqui.* Quibus verbis non probant totam ſententiam ℣. 19 propoſitam, nempe iniquum eſſe, ut magis obtemperent ſenioribus, quàm Deo; ſed id, quod in illis verbis tacitè continetur, nempe hoc ſenatorum decretum poſtulare, ut magis obtemperetur ipſis, quàm Deo; ſeu, quod eodem recidit, hanc ipſorum ſententiam poſtulare, ut id faciant, quod ſibi per Dei juſſum ac voluntatem non liceat. Etenim perinde eſt ac ſi dixiſſent, id quod nos de Chriſto ipſis oculis vidimus, & auribus noſtris audivimus, & ſic veriſſimum eſſe deprehendimus, nullo modo licet nobis reticere, & in Deum graviſſimè peccaremus, ſi ſilentio id vellemus involvere. Satis enim liquet, verba illa, *quæ vidimus & audivimus*, ad ſubjectam materiam, hoc eſt ad ea, quæ ad Chriſtum pertinent, reſtringenda eſſe. Verba autem illa, *non poſſumus*, ponuntur pro *non licet nobis*, ſeu mavis, *nullo modo licet*: quomodo non ſemel & in veteri, & in novo fœdere ea vox accipitur. Vide inter alia Gen. 43. 32, ubi quod eſt in Hebræo, *non enim poſſunt Ægyptii comedere cum Hebræis panem*, id rectè vetus Latinus interpres expreſſit: *illicitum eſt enim Ægyptiis comedere cum Hebræis*: & 1 Cor. 10. 21, ubi bis eo ſenſu voces *non poteſtis* uſurpantur. Idem etiam apud Latinos auctores deprehendere licet, ut non rarò commutentur inter ſeſe verba *poteſt* & *licet*. Quanquam ἐμφατικώτερον eſſe videtur, ſi dicas, *non poteſt*, quàm ſimpliciter, non licet. Poſſis autem, ſenſu vix quicquam immutato, illa verba accipere, ac ſi dictum eſſet, Non poſſumus per conſcientiam, ſeu conſcientia nobis nulla ratione permittit, ut reticeamus ea, quæ vidimus & audivimus. Dum verò id dicunt, perinde eſt, ac ſi dixiſſent, per Deum ejuſque voluntatem id ſe facere non poſſe, ſeu id ſibi non licere. Quare, cùm ſenatores illi velint, ut reticeant id, quod viderant & audierant; Deus autem contrà velit id nequaquam reticeri; ſequitur, ſenatores illos Judæorum velle, ut magis ſibi obtemperetur, quàm Deo, hoc eſt eo neglecto, quod Deus velit, id ab Apoſtolis fieri, quod ipſi jubeant. Id quod non poteſt non cenſeri valde iniquum ſeu pravum, atque adeo impium.

Tertiò loco ſequitur quædam veluti confirmatio ſententiæ latæ, & ea ratione ad expoſitionem eventus illius judicii tranſitur. Confirmatio illa exprimitur, cùm dicitur, quòd *minas addiderint*. Significatur enim eos nihil hac tam æqua, tamque pia proteſtatione Apoſtolorum permotos, ſuum tamen decretum urſiſſe, & minas inſuper addidiſſe, ſeu graves illis pœnas denunciaſſe, ſi ſecus faxint, quàm ipſi antea decreverint ac juſſerint. Minis nempe veritatis adverſariis qui viribus pollent, id efficere conantur, quod jure aut argumentorum robore conſequi ſe non poſſe vident.

Eventus autem judicii exprimitur illuſtratus cauſſa impulſivâ, cum tacita objectionis occupatione. Eventus ejus eſt, quod *eos dimiſerint*, nulla nimirum illis pœna inflictâ, cauſſa verò adjungitur, & quidem duplex, dum addit, *nihil invenientes, quomodo eos punirent, propter populum.* Quibus verbis tacitæ auditorum cogitationi aut objectioni, ut diximus, occurritur. Cogitare enim aliquis potuiſſet, quî factum eſt, ut ii dimitterentur impunè à ſenioribus, ſibi cauſſæque ſuæ adeo infenſis, præſertim cùm auderent ipſis in os reſiſtere, & adverſus ſententiam ab ipſis latam apertè proteſtari? Fierine potuit, ut tam infeſti hoſtes, proteſtatione hac irritati, eos ſine noxa dimitterent? Reſpondetur, hanc fuiſſe cauſſam, primùm quòd nullum reperirent ſpecioſum hujus rei prætextum. Quanquam hæc cauſſa non ita eos moviſſet, niſi acceſſiſſet altera cauſſa, nempe ne populum offenderent, & ſibi magnam apud plebem invidiam, atque adeò infamiam conflarent, & omnem juſtitiæ, æquitatis ac pietatis exiſtimationem perderent. Non curaſſent nimirum, etiamſi nullum prætextum juris habuiſſent, niſi populum ejuſque judicium ac ſermones fuiſſent veriti. Quare hæc poſterior cauſſa priori quoque vim addidit; ſeu mavis, hæc unica revera cauſſa fuit, ut eos dimitterent. Ita videmus ſpecimen quoddam animorum ac conſiliorum eorum hominum, quos non Dei metus, non amor veritatis, ſed ambitio & carnalis prudentia regit. Si quid recti faciunt, non æquitatis ſtudio ducuntur, ſed famæ tantùm id dant & gratiæ populi, ut ſuæ hoc pacto exiſtimationi atque auctoritati conſulant; longe aliter facturi, ſi per populum liceret.

Cauſſa verò illa, quæ effecit, ut impunè dimitterentur Apoſtoli, amplificatur aliâ cauſſa, & hæc rurſus aliâ. Nam oſtenſurus Lucas, cur propter populum ſeniores illi dimiſerint Apoſtolos, addit, *quia omnes glorificabant Deum ſuper eo, quod factum fuerat.* Significat enim, ſi quæ pœna fuiſſet Apoſtolis irrogata, eam populo non potuiſſe non videri iniquiſſimam, ac porrò non potuiſſe non eſſe cum maxima populi offenſione, ac invidia Seniorum apud plebem, & hujus adverſus illos indignatione conjunctam. Quandoquidem tantum aberat, ut pœnâ hoc factum putarent eſſe dignum, ut potius id habuerint pro inſigni atque admirando Dei beneficio, pro quo magnæ ipſi agendæ eſſent gratiæ; quodque proinde non tantùm obeſſe non deberet apud quenquam illis, per quos patratrum fuerat, ſed etiam plurimùm prodeſſet, ad omnium hominum amorem ac benevolentiam, adde & auctoritatem, admirationem, venerationem illis conciliandam. Videmus hîc ſæpe incorruptiùs populum de rebus divinis judicare, quàm eos, qui primatum ſibi in rebus ſacris vendicant, & doctorum paſtorumque munere funguntur. Hîc populus miraculum agnoſcit, & Deum hoc nomine celebrat: Seniores, pontifices, legis doctores, non modò non agnoſcunt, & laude meritâ privant, ſed etiam ſupplicio dignum judicant. Hæc autem cauſſa, ut diximus, aliâ iterum cauſſa amplificatur, dum additur ℣. 22. *Annorum enim erat amplius 40, &c.* Quibus verbis indicat Lucas, non potuiſſe hoc factum alicui alii cauſſæ præter Deum ejuſque potentiam, adſcribi, ac porrò omnes, quos affectus aliquis non excœcaſſet, non potuiſſe non miraculoſam hanc ſanationem judicare: quia nimirum clauditas illa tam diuturna fuerit, & ab ipſo matris utero per 40 ampliùs annos durarit. Itaque præterquam quod naturalis ea membrorum imbecillitas fuerat, ipſa quoque morbi longinquitas acceſſit, quæ eum humana ope incurabilem reddidit. Diuturna enim vitia difficulter tolluntur; & tandem, etiamſi naturalia non fuerint, in naturam tamen migrant, & cum ætate creſcunt atque indurantur. Et ſanè in hoc claudita-

tis

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

tis vitio magnum ætas momentum habet. Nam ſi in tenera ætate non corrigatur, cùm adhuc mollia ac flexibilia ſunt corporis membra; multo minùs emendari poteſt, membris ætate induratis, & flecti ac fingi ſe non ampliùs patientibus. Jam autem planè indurata ſunt in eo homine, qui quadrageſimum jam annum exceſſit. Ex quibus intelligitur, occurri hîc tacitæ cuidam objectioni, ſeu mavis ſuſpicioni, nequis fortè diceret, ſanationem hanc non fuiſſe miraculoſam ac ſupra naturæ curſum; vel ſaltem non ſatis firma ratione nixum populum, qui contra ſeniorum ſententiam divinum hic ſtatuerit miraculum, cùm naturæ limites res illa non excederet, poſſetque naturali aliquo remedio morbus tolli: quanquam & modus ſanationis ſatis ſuſpicionem illam refellit.

Sequitur jam alterum hujus capitis membrum, ex priori aliqua ratione pendens. Refertur enim hic, quomodo, audito hoc, ſeniorum facto, excitatus Chriſtianorum cœtus preces ad Deum fuderit. Continetur hoc totum ỷ.23 & ſeqq. uſque ad finem 31. Ubi tria iterum ſunt obſervanda. Primùm enim deſcribitur cauſſa iſtarum precum impulſiva; deinde precandi modus; & denique precum eventus, ſeu effectus. Cauſſa impulſiva exprimitur ỷ.23. *Dimiſſi autem illi venerunt ad ſuos*, hoc eſt cæteros Chriſtianos, Græcè eſt *proprios*: nulli enim homines magis ſunt proprii Chriſtianis, quàm Chriſtiani. Chriſtianus Chriſtiano domeſticus eſt, propinquus eſt, frater eſt. *Et narraverunt quæ principes Sacerdotum & ſeniores ipſis dixerant.* Ita nimirum juvat amicis ac fratribus narrare pericula, ſive quibus defuncti ſimus, ſive quæ adhuc impendeant, & minas adverſariorum, ut vel pro liberatione Deo agant unà nobiſcum gratias, vel conſilio, ope ſua, aut, cùm hæc deſunt, precibus apud Deum nos juvent.

Quod ad precandi modum attinet, primò refertur, quàm concorditer Deum fuerint precati fideles; deinde ipſa precationis verba recenſentur. Prius continetur illis verbis ỷ.24: *Iſti verò cùm hæc audiſſent, concorditer ſuſtulerunt vocem ad Deum.* Hic nimirum fructus, hic effectus eſſe debet eorum, quæ de periculo ſive communi omnium Chriſtianorum, ſive quorundam audimus, non ut lacrymis nos demus, non ut animis concidamus, & de cauſſa bona deſperantes, eam prodere cogitemus: ſed ut humana deſtituti ope, ad divinam confugiamus, hanc perſuaſi tum potiſſimùm incipere, cùm illa deſinit. Deſinit autem ferè tunc, cùm res eſt cum potentibus adverſariis, & maximè cùm ipſe magiſtratus auctoritate viribuſque ſuis opprimere veritatem ejuſque profeſſores nititur, quemadmodum hoc loco contigit. Nulla enim ſunt Chriſtianis, præſertim adverſus magiſtratum, arma, præter preces: quanquam ne hæ quidem adverſus magiſtratus reverâ à piis ſuſcipiuntur, ſed potiùs pro magiſtratibus, eorumque ſalute; nempe ut veritati reluctari deſinant, & ſi quid ejus profeſſoribus fuerint interminati, id ad exitum non perducant. Multùm autem roboris habet in precibus ad permovendum Deum piorum conſenſus, & animorum conſpiratio; quam hîc quoque Lucas expreſſit, dum ait, eos *unanimiter* vocem ſuſtuliſſe ad Deum: qua de re vide quid ipſe Chriſtus dicat Matt. 18. 19, 20. Dum verò dicitur, *eos ſuſtuliſſe vocem ad Deum*, ſignificatur, & quem precati ſint, & indicatur fervor atque ardor animi, unde vox hæc precationis eruperit. Quanquam ſtatuendum eſt, non confuſas fuiſſe piorum voces; ſed præeunte ex Apoſtolis aliquo, & quidem ut credibile eſt, ipſo Petro, reliquam multitudinem vel voce, vel ſuſpiriis ardentibus, vel etiam lacrymis, quas devotio expreſſerit, fuiſſe ſubſecutam.

Jam quod ad preces ipſas attinet, eæ tribus conſtant partibus. Prima eſt exordium, ſeu mavis compellatio ac deſcriptio ejus, ad quem preces diriguntur. Secunda eſt Narratio, ſeu expoſitio rei, quæ tum temporis urgebat angebatque fideles. Tertia eſt Peroratio, ſeu petitio auxilii divini, ad quam neceſſitas expoſita urgebat. Prima pars continetur illis verbis: *Domine, ſeu Here, tu [es] Deus, qui feciſti cœlum*, &c. Deum ſummum deſcribunt partim ab imperio ac poteſtate, quam in res omnes, atque adeò etiam in homines, habet, abſolutâ, quæ exprimitur *Domini* ſeu *Heri* voce; partim ab opere atque effectu maximè inſigni, quo potentia inprimis ejus animis ſubjicitur. Quod quidem opus eſt *creatio rerum omnium*; quarum ſpecies, ſeu mavis partes inſigniores latiſſimeque patentes recenſentur. Quam deſcriptionem partim ideo adhibent, ut laudem atque honorem Deo dignum tribuant, & qua veneratione illum proſequantur, & nunc quoque preces ad ipſum fundant, demonſtrent; partim ideo, ut ſignificent, qua freti fiducia ad ipſius auxilium confugiant, nempe, quod illum ſumma & poteſtate in res omnes, & immenſa potentia ac viribus pollere nôrint.

Secunda pars continetur ỷ.25, & tribus ſequentibus, ubi rem ac neceſſitatem ſe urgentem non ſimpliciter exponunt, ſed illuſtratam teſtimonio, & quadam ejus cauſſâ. Teſtimonium illud exponitur ỷ.25 & 26, deinde ad rem ipſam applicatur ỷ.27 & 28, ubi & cauſſa rei ſubnectitur. Teſtimonium illud petitum eſt ex Pſalmo ſecundo. Id verò non eſſe humanum, ſed divinitus profectum, ſignificatur, dum dicitur initio ỷ.25: *qui per os Davidis pueri* ſeu *ſervi tui dixiſti.* Cur autem ita loquantur, cauſſa ſatis nota eſt. *Puor* autem ſeu *ſervus Dei* dicitur David non ea tantùm ratione, quæ aliis quoque omnibus Dei cultoribus communis eſt; ſed etiam peculiari, quatenus & propheta erat, & rex ad populum ſecundùm Dei mentem gubernandum ac tuendum, variaque ejus conſilia exequenda delectus. Teſtimonio illi duplicem ſubeſſe ſenſum, literalem nimirum & myſticum, quorum ille ad Davidem, Jeſu Chriſti typum, hic ad ipſum Chriſtum ſpectet, ſatis jam eſt ab aliis obſervatum. Hoc tantum obſervandam eſt, conſpirationem illam regum, principum ac populorum non ad Saulica tempora pertinere, neque ad procerum Saulis adverſus Davidem coitionem; ſed ad ea tempora, quibus Palæſtini, Moabitæ, Syri & Ammonitæ, aliique reges ac populi adverſus Davidem conſurrexerunt, qua de re legitur 2 Sam. 8. & 10, & hoc quidem poſteriori potiſſimùm: quia conſpiratio hæc, de qua eſt in Pſalmo ſecundo, facta fuerat poſtquam jam eſſent à Davide ſubjungati reges ac populi illi. Subjugati autem leguntur c. 8. ſed cap. 10, de quorundam ſaltem illorum regum ac populorum coitione adverſus Davidem agitur, vide inprimis ỷ. 6. Notari in his Pſalmi verbis poteſt, primùm quantopere conſilia & affectus populorum hominumque potentium Deo ſoleant adverſari, quamque inviti Deo pareant ac porrò etiam illi regi, quem ſumma cum poteſtate Deus illi præfecit. Impatientes nimirum ſunt reges, principes, ipſique populi, jugi divini. Deinde illud notandum eſt, omnia illorum conſilia, molitiones ac conatus contra Dominum ejuſque Chriſtum eſſe inanes: utut callidè conſilia ſua inſtituant; utut viribus numeroque polleant. Unde hic dicitur, *illos meditari inania.* Non eſt enim ſapientia, non eſt prudentia, non eſt conſilium contra Dominum, Prov. 21. Sic nec potentia adverſus Deum ulla eſt.

Sequitur jam res ipſa, ſeu teſtimonii illius ad rem applicatio. Ubi primùm ſignificant, eventum iſti vaticinio reſpondere. Hic occaſio eſt de veritate oraculorum divinorum omnium diſſerendi. Deinde ſpeciatim oſtendunt, quomodo vaticinium iſtud eo tempore impleatur. Nam & locum exprimunt, ubi id fiat, *in civitate hac*; & Chriſtum illum Dei, adverſus quem coitio fiat, deſcribunt: *adverſus ſanctum puerum* ſeu *filium tuum Jeſum, quem unxiſti.* Tertiò nomina regum principumve, ſeu mavis regis unius, itemque principis hominiſve potentis, ac populorum adverſus Chriſtum Dei conſpirantium exprimunt, cùm ajunt: *& Herodes, & Pontius Pilatus, cum gentibus & populis Iſraëlis.* Ubi non tantùm ad rem præſentem reſpiciunt fideles, ſed etiam ad hiſtoriam mortis Chriſti, ubi Herodes & Pilatus conſpiraverant, & cum Pilato *gentes*, hoc eſt aliqui ex gentibus, ſaltem milites, per Synecdochen. *Populi* autem *Iſraëlis* dicuntur diverſæ illius tribus, quæ ſingulæ ſingulos conſtituere videbantur populos. Quanquam & aliàs ob multitudinem unus ille populus multorum inſtar cenſeri poterat, præſertim in varias regiones diſperſus.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ſus. Et denique finis iſtius conſpirationis notatur ℣.28, ubi & cauſſam efficientem ejus rei exponi diximus, dum dicitur; *ut facerent* vel *faciant quæcunque manus tua & conſilium tuum prius definiit ut fierent.* Quo quidem loco duo potiſſimùm ſunt obſervanda ad explicationem verborum ſpectantia. Primum eſt, quomodo manus Dei dicatur iſta definiviſſe: alterum, quomodo Deus dicatur antea definiviſſe ea, de quibus hîc ſermo eſt: quandoquidem illa mala fuerant, & ipſius voluntati adverſa. Sermo enim eſt de conſpiratione ac machinationibus hominum adverſus Deum & Chriſtum ejus, hoc eſt ſanctum ipſius filium Jeſum, quem unxerat, regemque cœleſtem conſtituerat. Ad prius quod attinet, *manus* ſumitur pro poteſtate, vel ſimpliciter pro facultate agendi, per metonymiam ſubjecti, ita ut in phraſi ſit ἐνδιαδὺς, *manus tua & conſilium tuum priùs definivit*, hoc eſt tu pro tua poteſtate aut facultate decreto tuo definiviſti, ſeu conſtituiſti. *Conſilium* enim pro decreto hîc ponitur. *Manus* vocem pro agendi facultate Hebraica conſuetudine ſumi, notum eſt: & ſæpe quidem nullam peculiarem vim habet; quanquam habet elegantiam. Sic cùm dicitur, cujuſpiam manum aliquid invenire, vel non invenire, perinde eſt, ac ſi diceretur, illum ipſum hominem aliquid invenire, vel non invenire. Illud interdum in mentem venit, quòd decreta ſoleant nonnunquam ab ipſis principibus manu ſcribi, aut ſaltem, ſi ab aliis fuerint ſcripta, manus ſubſcriptione confirmari. Unde per metaphoram cum metonymia conjunctam potuit dici manus Dei definiviſſe ſeu decreviſſe id, quod Deus ipſe decrevit ac conſtituit. Sed hoc in medio relinquimus.

Quod ad poſterius attinet, duo ſunt obſervanda. Primum eſt mala illa, de quibus ſermo eſt, per accidens boni quoque rationem habere, ſeu boni illis aliquid adhærere, quatenus ad finem referuntur divinæ gloriæ, aut humanæ etiam ſaluti ſervientem. Nam quod Chriſto ejuſque veritati ita fuerunt adverſati Herodes, Pilatus cum gentibus, & populo Iſraëlitico, id partim ad confirmationem doctrinæ Euangelicæ pertinuit, partim ad exercendam aut explorandam ipſorum piorum fidem, pietatem, patientiam ac conſtantiam: ut taceam, etiam ad pœnam quorundam, ipſorum impietate ac contumacia dignam ſpectaſſe. Ea enim res ſcandalo illis fuit & impedimento, quò minùs religionem Chriſtianam amplecterentur, ad quam aliàs, licet à probitate ac virtute alieni, miraculorum magnitudine ac multitudine quodammodo adigebantur. Deus ergo res illas, non quà malæ revera fuerunt, ſed quà bonæ, definivit ac conſtituit, ſeu mavis id, quod in illis boni eſſet decrevit; non id, quod malum. Hoc enim ab hominibus ipſis revera fuit profectum. Quod ut tantò rectiùs animadvertatur, alterum quoque addendum eſt, quod hîc obſervandum eſſe diximus. Id autem eſt, Deum non ſimpliciter atque abſolutè, ſed poſitâ hypotheſi tacitâque conditione, iſta olim decreviſſe, nempe iſta fieri debere, ſi, aut poſtquam extiterint homines ſponte ſua improbi, & digni, qui ad res tam impias, per accidens tamen utiles, adhiberentur. Itaque Deus non id revera decrevit, ut homines tam improbi eſſent; ſed ut ſponte ſua improbi facti, res hujuſmodi deſignarent. Qua de re alibi fuſiùs dicitur. Addi poteſt hic duobus tertium, quod ex ſecundo velut naſcitur; Deum non de hoc aut illo individuo nominatim, v. g. de Herode aut Pilato multis antè ſeculis decreviſſe, ut hæc illave mala deſignarent; ſed generatim tantùm illa definiviſſe: Poſtea verò, cùm exequendi tempus adeſſet, ex hominum improborum numero illos elegiſſe, qui ad decreta ipſius exequenda eſſent aptiſſimi.

Hîc notari in ſingulis quædam poſſunt. Primùm de loco, quòd in magnis urbibus, & quidem religionis etiam nomine claris, magnos ſoleat habere Chriſtus ejuſque veritas adverſarios. Secundò diſſeri poteſt de ſumma Jeſu Chriſti præſtantia ac majeſtate; quòd ſit *Dei filius*; quòd *ſanctus*, hoc eſt, & univerſa vita innocens, & divinis donis, ac nunc divina in cœlis majeſtate venerandus; quodque *unctus à Deo*, ubi potiſſimùm occaſio eſt diſſerendi de ratione, qua ad ſummum in cœlis imperium evectus ſit. Tertio cerni poteſt quomodo adverſus Chriſtum conſentiant principes, & populi religione inter ſe aliàs planè diſcrepantes, atque adeò mutuis odiis flagrantes; ut Herodes & Pilatus, gentes & populi Iſraëlitici. Quartò notari poteſt, etiam ea, quæ ſunt Dei voluntati maximè adverſa, Dei conſilio ac prudentia gubernari, & quatenus fini alicui bono inſerviunt, quodammodo effici. Dicitur enim hîc, adverſarios illos Chriſti coiviſſe, ut facerent quæ manus & conſilium Dei antè definierat, ut fierent. Cavendum autem cuivis eſt, ne ſeſe aptum, atque, ut ita dicam, opportunum efficiat, per quem Deus hujuſmodi decreta ſua exequatur, & quem per impia facinora veluti traducat, atque æterna ignominia notet, quemque porrò ſuppliciis majoribus dignum hoc modo reddat, & talem conſtituat, in quo exemplum iræ ſuæ ſtatuat, & potentiæ ſuæ documentum edat.

Sequitur tertia precum particula, hoc eſt, peroratio, ſeu mavis auxilii divini petitio, ℣.29 & 30 comprehenſa. Petunt autem tria. Primum eſt cùm ajunt: *Nunc igitur Deus intuere in minas eorum*: ubi ex antecedente intelligendum eſt conſequens, nempe ut Deus minas illas compeſcat, & ita cohibeat, ne ad exitium perduci queant; vel ſaltem, ne quicquam veritatis Euangelicæ curſui obſtent. Non id orant pii, ut Deus Seniores illos propter ea puniat. Vindictæ enim cupiditatem & Chriſtianis interdictam eſſe nôrant optimè, & alios ipſi docebant; norant tum pro hoſtibus orandum eſſe omnibus, tum verò nominatim pro magiſtratibus, in quorum numero & Seniores illi erant. Sed illud & jure poterant rogare illi, & hodie Chriſtiani poſſunt, ut Deus minas magiſtratuum cohibeat, nec in oppreſſionem veritatis erumpere patiatur.

Secundum quod petunt eſt: *& da ſervis tuis, ut cum omni libertate loquantur ſermonem tuum.* Hæc petitio videtur aliquo modo declarare primam. Eatenus enim videntur potiſſimùm Deum rogare, ut adverſariorum minas reſpiciat, ne eas tantam patiatur habere vim, ut propter eas ſervi ipſius, nempe Apoſtoli, ſermonem Euangelicum ſibi concreditum ſilentio involvant, aut timore præpediti minùs liberè prædicent. Opponitur hæc petitio directè Seniorum decreto. Illi enim interminati fuerant Apoſtolis, ne docerent, néve loquerentur cuiquam in nomine Chriſti. Pii ergo orant, ut Deus eum largiatur ſervis ſeu Apoſtolis ſuis animum ac fortitudinem, ut contemtis illis minis liberè atque audacter ſermonem Euangelicum prædicent ac promulgent. Non fruſtra autem hoc eos à Deo petiiſſe, ſequentes docent hiſtoriæ, atque adeò ex parte ℣ſ. 33 hujus capitis. Effecit id autem Deus, partim intus pectora illorum infracto robore fulciendo, & Spiritu ſuo animos illis addendo; partim virtutem illis ſubminiſtrando edendi miracula. Hæc enim mirum in modum illos animare poterant, ut intrepidè doctrinam Euangelii prædicarent, & auctoritatem illis conciliare apud populum, ut ſermonem illum tanto avidiùs audirent, tantoque libentiùs reciperent. Videmus hic multùm in eo eſſe ſitum, ut Euangelii præcones, tales præſertim, quales erant Apoſtoli, quibus tanquam fundamentis, aut petrâ immotâ, cæterorum hominum fides niti debebat, audacter atque intrepidè doctrinam Chriſti annuncient. Nam qui eum timidè prædicat, fidem ei derogare videtur, & ſpeciem præfert de ejus veritate dubitantis. Nam ſi verus eſt ille ſermo, ſi divinitus profectus, ſi immortalem vitam ſibi credentibus affert; cur auxilio divino fretus, cur ſpe tanti præmii ſuffultus, audacter eum non profiteris? cur periculum ejus cauſſâ adire horres? Hinc Paulus orat Epheſios, Vide Eph. 6. 19, 20 ut pro ſe preces apud Deum interponant, quò ſibi hæc fiducia loquendi divinitus ſuppeditetur. Itaque & hodie ſpiritum fortitudinis à Deo petere debent præcones Euangelii, & cæteri fideles precibus ſuis illos hac in parte juvare.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Tertium, quod petunt, eſt ℣ſ. 30: *Manu tua extenſa ad ſanandum, & ſigna & miracula edantur per nomen ſancti pueri ſeu filii tui Jeſu.* Ubi modus quidam exprimitur, quo efficere Deus debeat, ut ſervi ipſius ſermonem Chriſti liberè prædicent. Ut ita tertia hæc petitio declaret quodammodo ſecundam, ut ſecunda primam. Quomodo autem miracula id efficere potuerint, paulò antè eſt explicatum. Verba vix quicquam habent difficultatis. *Manum* enim *extendere* eſt vim ac potentiam ſuam exerere. Dum verò rogant, ut *per filium ipſius* miracula edantur, tacitè ipſum Chriſtum orant, ut potentiam hanc à Deo ſibi conceſſam, ad miracula edenda exerat, quoties ipſius nomen à ſervis ipſius invocetur, &, ut miraculum edat, rogetur. Hic modus animi fortitudinem inſpirandi Chriſti miniſtris, hodie ceſſat; cùm vis miraculorum olim per Apoſtolos editorum adhuc duret ac vigeat. Miraculorum loco eſt partim divina circa ipſos cæteroſque fideles cura ac providentia; partim pietatis, quo circumfulgere debent, ſplendor.

Precatione ipſa abſoluta, ſubjungit Lucas ejus effecta mox conſecuta ℣ſ. 31, & ea quidem numero tria. Primum eſt, quòd *cum eſſent precati concuſſus eſt locus, in quo erant congregati.* Concuſſio illa loci facta videtur à Deo partim ideo, ut ſignificaretur, quanta eſſet vis precum à piis modò fuſarum; tanta nimirum, ut iis permotus velit potentiam ſuam exerere, & terrorem incutere eorum adverſariis, & labefactare vim ac potentiam ipſorum, licet videretur inconcuſſa; partim ut eſſet ſignum ac prodromus quidam virtutis divinæ, ſeu Spiritus Sancti ipſos mox invaſuri ac repleturi, quemadmodum ſtatim ſubjicitur. Hic diſſeri poteſt aliquid de virtute ac potentia precum à piis ad Deum fuſarum; ad quam rem illuſtrandam egregiè facit, præter alios locos innumeros illud, quod legitur Apoc. 8. 3 & ſeqq. ubi dicitur, Angelum, qui preces piorum cum ſuffitu Deo quodammodo obtulerat, poſtea repleviſſe thuribulum igni altaris, & conjeciſſe in terram, & inde prorupiſſe voces & tonitrua, & fulgura, & motum terræ. Significatur enim, ex precibus ſanctorum profecta fuiſſe effecta impiis terribilia, iiſque orbem concuſſum commotumque fuiſſe.

Secundus iſtarum precum effectus eſt, cùm dicitur: *& repleti ſunt omnes Spiritu Sancto.* Quibus verbis ſignificatur, tum temporis Spiritum S. eos veluti invaſiſſe, & vim ſuam admirandam in illis exeruiſſe, ita ut arderent animis, divinæ ac cœleſtes cogitationes in ipſis concitarentur, loquerentur linguis, magnifica Dei facta prædicarent, prophetarent alii. Et hodie non idem quidem, planè effectus, ſed tamen ſimilis, piorum preces ſæpe conſequitur; ut nimirum ardore ſingulari accenſi, in Deum ejuſque gloriam, inque virtutem unicè ferantur; ut gaudio ex ſpe immortalis vitæ nato exultent, ut in illis cogitationes planè divinæ ac cœleſtes naſcantur, & ea ſæpè intelligant, quæ antea non intellexerant, & quodammodo prophetent. Et hi quidem duo effectus protinus ſunt preces conſecuti, neque videntur fuiſſe, præſertim ſi priorem ſpectes, per ſe diuturni, licet efficaciam etiam in ſequens tempus habuerint. Sed tertius, qui nunc ſequitur, effectus diuturnior fuit, & ad tempora poſt illum etiam diem conſecuta pertinet, cùm dicitur, quòd *locuti ſint ſermonem Dei cum libertate.* Etſi autem hic effectus ad Apoſtolos potiſſimùm ſpectavit, tribuitur tamen fidelibus generatim; partim quidem, quia quod fidelium præcipuis, veluti capitibus competit, generatim fidelium cœtui adſcribi poteſt; partim verò, quia cæteri quoque fideles, pro ſuo quiſque modo ac facultate, doctrinam Chriſti diſſeminarunt ac celebrârunt, eam libere ſunt profeſſi, de ea cum aliis diſſeruerunt, eamque illis perſuadere ſunt conati. Fecerunt autem id *cum libertate,* ſeu liberè atque intrepidè, nullo metu abſterriti aut præpediti, contemtis Seniorum aliorumque hominum potentium minis. Qua in parte jam conſecuti fuerunt id, quod vel inprimis à Deo paulò antè ſunt precati, cùm dixerunt: *da ſervis tuis, ut cum omni libertate loquantur ſermonem tuum.* Quæ autem hinc doctrina pateat, iſtic eſt dictum.

Sequitur altera pars hujus capitis, in qua felix ac beatus illius temporis eccleſiæ ſtatus proponitur ſpectandus. Ille autem duobus potiſſimùm rerum generibus continetur. Prius eſt earum rerum, quæ in fidelibus fuerunt ſitæ, aut ab illis profectæ: poſterius ea in re ſitum eſt, quæ extra ipſos fideles fuit poſita, nempe in affectu hominum extraneorum erga ipſos. Et hæc quidem conſequens revera fuit atque effectum rerum prioris generis, & ad illas amplificandas atque illuſtrandas à Luca exponitur. Quod ergo ad res prioris generis attinet, eæ rurſus ſunt duplices. Aliæ enim omnibus fidelibus fuerunt communes; aliæ Apoſtolorum propriæ, vel ſaltem Apoſtolis ſolis hoc loco attributæ.

Illæ exprimuntur ℣. 32. Sunt autem duæ; quarum prior poſterioris eſt cauſſa. Prior eſt ſumma piorum concordia atque animorum conjunctio; quæ exprimitur illis verbis: *Multitudinis autem eorum, qui crediderant, erat cor & anima una.* Ubi *multitudo* credentium quodammodo opponitur *unitati* cordis, ſeu animæ, & ad hujus concordiæ ſingularem quandam præſtantiam oſtendendam facit. Minùs enim mirum eſt, paucorum, duorum v. gr. trium, quatuor, eſſe cor unum, animamque unam, ſeu, ut loqui ſolemus, idem velle idemque nolle: quanquam & hoc inter homines à Chriſto alienos rarum eſt: ſed illud non modò rarum, & inuſitatum, ſed jure dixerim, antea inauditum, & ad hunc uſque diem inter homines à Chriſto alienos inviſum, *multitudinis*, hoc eſt aliquot millium hominum, unum eſſe cor, unam animam: eamque non in una tantùm alteraque in re, ſed in totius vitæ rationibus ita conſpirare, ut nulla inter eos diſſenſio, nullum diſcordiæ veſtigium extet. Proprius hic eſt Spiritus ac religionis Chriſtianæ effectus. Hujus eſt diſſita conjungere, inimica conciliare, diverſa unire. Unde non immeritò hanc ſuorum diſcipulorum teſſeram ac notam fore Chriſtus ipſe indicat Joh. 13. 15, & Patrem rogat, ut hanc in ſuis concordiam efficiat, quò cognoſcat mundus, ſe ab ipſo eſſe miſſum, cap. 17. 23. Ubi locus eſt de hujus conjunctionis ſingulari præſtantia & fructu diſſerendi, & quàm Deo ſit grata, quàm jucunda illis ipſis, qui eam inter ſe colunt, quàm ſalutaris, quàm accommodata ad divinam gloriam, ad communem piorum felicitatem, & ad aliorum hominum ſalutem procurandam, oſtendendi. Naſcetur autem in nobis, ſi multitudini illi ſimiles fuerimus fide. *Credentium* enim fuit cor atque anima una; & quidem ideo, quòd crederent. Fides enim charitatem & cætera conjunctionis ſpiritualis adjumenta ex ſe parit.

Poſterior ex duabus illis rebus toti fidelium cœtui communibus, quam prioris effectum eſſe diximus, eſt liberalitas aliorum erga alios: quæ exprimitur illis verbis: *Nec quiſquam aliquid eorum, quæ habebat, ſuum eſſe dicebat, ſed erant eis omnia communia.* Apud homines cordatos, & communi ſaltem ſenſu præditos, vix eſt neceſſe commemorare, hæc verba non de rebus quibuſvis, ſed tantùm de facultatibus, ſeu rebus, quæ nummo æſtimari ſolent, accipienda eſſe. Deinde illud etiam unicuique facilè patet, uſu potiùs, quàm proprietate res, quæ ad facultates pertinent, fidelibus fuiſſe communes: quia nimirum ii, quorum erat proprietas, earum uſum aliis quoque liberaliter indulgebant. Quanquam earum rerum, quæ ipſo ſtatim uſu conſumuntur, proprietatem retinere non poterant, cum uſum aliis concederent, & præterea dubium non eſt, quin rerum quarundam, quæ non protinus conſumuntur, ut veſtium aut ſupellectilis proprietatem ſæpe in alios quoque tranſtulerint, res ipſas iis donantes, aut in eorum uſus conferentes. Sed bonorum, ut vocant, immobilium proprietatem non protinus in alios contulerunt: neque id hoc ſermone comprehendi ex eo apparet, quod poſtmodum peculiariter commemoratur, ea fuiſſe à poſſeſſoribus vendita, & pecuniam in uſus aliorum diſtributam: & infrà Petrus Ananiæ dicit cap. 5. 4, prædium nondum venditum ipſi manſiſſe, hoc eſt in ipſius poteſtate fuiſſe. Hîc locus eſt diſſerendi de communione bonorum, quæ inter fideles eſſe aut poſſit, aut

debeat:

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

debeat : de qua vide lib. 4. de vera Relig. cap. 20. Sed illis, quæ eo loco dicuntur, nonnihil adjicere licet. Duplex conſtitui poteſt bonorum communio Chriſtianis hominibus digna, præter eam, quæ à Moravis, quos vocant, fratribus fuit inſtituta : altera perfectior, de qua hîc eſt ſermo ; altera imperfectior, cùm nimirum quiſque fidelium ita bona ſua poſſidet, iiſque utitur, ut paratus ſit, cùm uſus ita exigit, & impertiri aliis de ſuis, & ad communem eorum uſum eos aliqua ratione admittere, eos v. g. in ædes ſuas recipere, eos alere, iis ſuppellectilem, jumenta, ſervos, aliaque his ſimilia ad uſus neceſſarios, ſaltem ad tempus, commodare. Hæc communio rei naturâ inſpectâ durabilior eſt, & ætatem magis fert; prior illa fervidior, ut ita dicam eſt, & majorem habet impetum, licet minùs diu videatur poſſe durare; ſiquidem ipſius uſus ipſo quodammodo uſu minuitur. Poſterior iſta vitæ communi eſt aliquanto vicinior atque accommodatior : ſed prior eſt admirabilior & auguſtior. Quod vel inde apparet, quòd hoc loco tantopere commendetur, quodque ab hominibus divino ſpiritu plenis, ducibus ipſis Apoſtolis, hoc eſt, diviniſſimis ſci. viris, fuerit culta, in ipſo Chriſtianæ religionis primordio, in quo omnia eluxerunt auguſta, admirabilia, divina. Unde apparet, non ſemper in rebus ad liberalitatem ſpectantibus ita neceſſe eſſe ſervire ejus conſtantiæ ac durationi, ut non etiam fervori aliquid detur : modò ne id conſequatur, ut ii, qui uno veluti impetu ſua in alios contulerunt bona, vel aliis poſtea cogantur eſſe graves, vel in ſuos, aut etiam alienos injurii. Itaque ii, qui liberis ipſi carent, & præterea paupertatem ſtrenuè ferre ſunt parati, laudabiliter hujuſmodi liberalitatem exercent. Niſi ita ſe res haberet, ipſe Chriſtus malè feciſſet, qui juveni diviti ſuaſit, ut bonis ſuis divenditis, ea pauperibus dilargiretur : & Apoſtoli quoque, qui receperunt pecuniam, quam nonnulli pro prædiis ſuis divenditis acceperant, in uſus alienos diſtribuendam; inter quos fuerunt etiam, qui præter ea, quæ vendiderant, nulla alia habuerunt prædia, ut inferius apparebit.

Sequitur nunc, id, quod Apoſtolis erat proprium, verſ. 33 : *Et Apoſtoli magna potentia edebant teſtimonium reſurrectionis Domini Jeſu.* Quibus verbis continetur effectus precum antea fuſarum præcipuus, ut apparet ex collatione horum verborum cum ℣ſ. 29, *& à ſervis tuis* &c. uſque ad finem verſ. 30. Continetur autem hîc ſumma quædam prædicationis Apoſtolicæ, ſeu deſcriptio ejus quædam Synecdochica, nempe quòd *teſtimonium ediderint reſurrectionis Domini Jeſu.* Ubi reſurrectionis nomine etiam gloriam conſecutam intelligi debere notum eſt. Reſurrectio autem ideo nominatim commemoratur, quia hujus inprimis rei teſtes conſtituti fuerant Apoſtoli, eaque fundamentum eſt univerſæ religionis Chriſtianæ, & ſpei noſtræ in ea comprehenſæ; quod proinde probè firmandum erat, ut cætera tanto faciliùs tantoque tutiùs poſſent ſuperſtrui : unde diſſeri nonnihil poteſt de hujus doctrinæ hodieque inculcandæ & neceſſitate, & utilitate. Dum verò dicitur, Apoſtolos *magnâ potentiâ* edidiſſe ejus rei teſtimonium; ſignificatur, eos non tantùm fortiter ac conſtanter illam aſſeruiſſe verbis, ſed etiam, ut antea rogaverant, inſignibus ac ſtupendis miraculis, ſumma Dei virtute perfectis, confirmaſſe. Qua de re etiam antea nonnihil dictum.

Explicatis iis rebus, quæ in ipſis fidelibus erant ſitæ, ſubjungitur ea, quæ extra eos in aliorum hominum animis poſita erat. De ea verò diſſeritur à Luca in ſeqq. uſque ad finem capitis. Et primùm quidem exprimitur; deinde confirmatur atque illuſtratur. Exprimitur illis verbis : *& gratia magna erat ſuper eos omnes.* Gratiam intelligit populi, ſeu favorem plebis erga Chriſtianos. Qui quidem favor cum quadam eorum admiratione ac veneratione fuit conjunctus. Itaque non multùm abſimilis eſſe videtur hæc ſententia ab illa, quæ extat infrà cap. 5. 13. cùm ait : *magnificabat eos populus* hoc eſt, & magni faciebat, & magnificè extollebat, ſeu prædicabat. Hîc videmus, quanta ſit veræ virtutis ac pietatis, ac divinorum, quæ in Chriſtianis elucent, donorum vis ad gratiam & auctoritatem illis conciliandam. Quare etiamſi ab adverſariis, iiſque potentibus, nonnunquam premantur Chriſtiani, non deerit tamen illis apud alios gratia atque auctoritas, ſi modò rectè ſeſe geſſerint. Nam etſi miracula per Apoſtolos edita admirationem Chriſtianis ejus temporis magnam conciliarent : non poſtrema tamen ejuſdem rei cauſſa fuit Chriſtianorum omnium virtus ac præclara facta, ut ex ſeqq. intelligetur.

Progrediendum nobis nunc eſt ad ejuſdem rei confirmationem atque illuſtrationem. Confirmat enim id, quod dixerat, Lucas atque declarat, cauſſa ejus allata; & hanc iterum alia cauſſa comprobat atque illuſtrat. Cauſſa eſt expreſſa initio verſ. 34. *Nullus enim erat egens inter eos :* quia in illa bonorum communione, ac liberalitate divitum, nemo neceſſariis deſtituebatur. Apparet hinc, quantam vim habeat, inter alias virtutes beneficentia, ad famam piis honeſtam ac laudem omniumque amorem ac gratiam conciliandam. Apparet inde porrò, quid & nobis ſit faciendum, non modò famæ atque ædificationis aliorum, ſed & ſalutis ipſius cauſſa. Nempe, ne quenquam fidelium rebus ad vitam ſuſtentandam neceſſariis deſtitui patiamur.

Cauſſa hujus rei partim generatim deſcribitur; partim exemplo ſpeciali declaratur atque amplificatur. Prius fit illis verbis : *Quotquot enim erant poſſeſſores agrorum*, &c. uſque ad fin. verſ. 35. Vulgò nimirum Chriſtiani divites id fecerunt tum temporis, quod Chriſtus præcepit apud Lucam cap. 12. 23. *Vendite bona veſtra, & date eleemoſynam* &c. Dicitur enim *quotquot* erant poſſeſſores agrorum, aut domorum, vendentes adferebant pretia eorum &c. Hinc patet, quid & hodie divitibus ſit faciendum, ſi ſuæ ſaluti quàm optimè conſultum voluerint. Depoſuerunt autem pretia illa *ad pedes Apoſtolorum*, quàm humillimè quamque modeſtiſſimè ipſorum poteſtati pecuniam permittentes, ut eam, prout ipſis commodum videretur, in uſum pauperum diſtribuerent. Nondum enim conſtitutis Diaconis, ipſi Apoſtoli hanc curam ſuſceperunt, quæ poſtea fuit aliis commiſſa, ut infrà dicitur cap. 6. Notari hîc poteſt divitum iſtorum ſimplicitas animi ac liberalitas cum modeſtia ſingulari conjuncta. Cùm autem additur, *diſtributum hoc fuiſſe ſingulis prout cuique opus erat*, exprimitur effectus, liberalitatis illius divitum, & modus oſtenditur, quomodo eâ factum fuerit, ut nemo inter fideles egens extaret : ſimul etiam oſtenditur integritas & prudentia Apoſtolorum in pecunia illa diſtribuenda : quia ſingulis, prout opus fuerit, diſtribuerint. Hoc idem facere debent, & qui ſuam in pauperes pecuniam erogant, ut neceſſitati illorum impenſæ rationem accommodent; & multo magis ii, qui alienam pecuniam, aut publicam, in uſus pauperum collatam, diſtribuere debent. Cavenda nimirum illis eſt proſopolepſia, & indigentiæ cujuſque habenda eſt ratio.

Subjicitur huic rei declarandæ exemplum ſpeciale, verſibus duobus ultimis, ubi primùm perſona illa, in qua exemplum proponitur, aliquanto luculentiùs deſcribitur; deinde & factum ipſum, in quo exempli ratio conſiſtit, ſubjicitur. Prius fit ℣ſ. 36. *Joſes ergo, qui cognominatus eſt Barnabas* &c. Hic ideo tam multis deſcribitur, quòd & tam pius vir fuerit, ut propterea etiam inſigne nomen ab Apoſtolis retulerit; & poſtea in prædicatione Euangelica inter gentes extraneas ejus unà cum Paulo opera potiſſimùm enituerit. Unde tam crebrò illius fit cap. 13. & ſeqq. mentio. *Filius* autem *conſolationis* ideo videtur fuiſſe appellatus, vel quia ſua pietate factiſque præclaris alios ſubinde fuerit conſolatus, iiſque gaudium attulerit; vel quia ipſe conſolationis ac gaudii divini veluti hæres quidam eſſet, ac porrò futurus eſſet; vel etiam utramque ob cauſſam. Neq; verò vulgarium hominum, ſed ipſorum Apoſto-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

lorum judicio, hoc nomen obtinuit: id quod ad majorem ipſius laudem facit. Non caruerunt omine nomina Apoſtolis à Chriſto impoſita: non caruerunt proculdubio etiam ea, quæ ab Apoſtolis divino Spiritu plenis fuerunt aliis impoſita. Non exigua laus eſt, probari viris in Eccleſia & divinis muneribus & pietate inſignibus. Quare omnes operam dare debent, ut ab illis, tanquam laudatiſſimis viris, non tam reipſa laudentur, (ne forte ambitioni hic quicquam detur) quàm laudari mereantur: atque inprimis, ut piis omnibus ſint gaudio, factiſque præclaris eos ſubinde recreent atque exhilarent. Fuit autem illud quoque in hoc viro notabile, quòd *Levites* eſſet; & fortaſſis ideo id commemoratur, quòd ad illud uſque tempus vel nulli, vel pauci ex Levitis doctrinam Chriſti recepiſſent; eſtque credibile, Barnabam primitias Levitarum ad Chriſtum converſorum extitiſſe. Infrà quidem cap. 6 dicitur, magnam etiam turbam ſacerdotum obtemperaſſe fidei; ſed ante illud tempus nihil ejuſmodi, nec de ſacerdotibus, nec de Levitis legitur: imò quia id infrà nominatim commemoratur, apparet, antea admodum rara, vel propè nulla ejus rei exempla extitiſſe.

Factum autem ipſius exprimitur ℣. 37, *quòd cum haberet agrum vendidit eum*, &c. Significare videtur Lucas, eum non niſi hunc unum habuiſſe agrum, & tamen ei non pepercisse, ſed animo liberali eum in uſum pauperum vendidiſſe. Pertinet hoc ad commendationem ejus facti, ac porrò etiam ad laudem animi tam liberalis, atque amore fratrum ferventis. Similis ille hac parte fuit illi viduæ, quæ totum ſuum victum in gazophylacium contulit. Solet agellus iſtiuſmodi pauperibus eſſe admodum charus, ita ut inviti eo careant, & vitam ei dare videantur, cui illum donent. Itaque magnæ eſt charitatis atque liberalitatis eum vendere, ut aliis tantùm gratificeris. Videtur autem hoc exemplum tanto libentiùs hic commemorare Lucas, quòd poſtmodum commemoraturus eſſet exemplum huic aliqua quidem ratione ſimile, ſed alia rurſus ex parte diſſimile, nimirum Ananiæ & Sapphiræ, qui aliorum, ac fortaſſe hoc ipſo Barnabæ exemplo incitati, eandem liberalitatis laudem, ſed non eadem virtute ac ſimplicitate ſunt ſecuti, & cùm fallere conati eſſent divinum Spiritum in Apoſtolis habitantem, loco approbationis pœnam retulerunt. Quare generali illi ſermoni de liberalitate divitum in egenos exemplum voluit ſubjicere Lucas, primùm ſimile, deinde diſſimile, ut contraria juxta ſe poſita magis eluceſcerent. Sed hæc hactenus.

IN CAPUT V.

CApitis hujus partes ſunt tres: quarum prima agit de pœna Ananiæ & Sapphiræ, ob fraudem in intervertenda prædii venditi pecunia commiſſam; Secunda de felici Eccleſiæ Hieroſolymitanæ ſtatu, de quo etiam antehac non pauca habuimus; Tertia de perſecutione Apoſtolis à Senioribus populi Judaici illata.

Primæ partis duo ſunt membra. In priori conjunctim de Ananiæ ac Sapphiræ delicto agitur: in poſteriori disjunctim de utriuſque pœna.

Primum membrum continetur ℣. 1 & 2, ſic autem ſcribit Lucas: *Vir autem quidam Ananias nomine cum Sapphira uxore ſua vendidit poſſeſſionem.* Particula δὲ oppoſitionem denotat, & primam hujus capitis partem cum fine præcedentis capitis connectit. Poſtquam enim liberalitatem fidelium Hieroſolymitani cœtus eximiam exemplo ſpeciali eoque inſigni, Barnabæ nimirum, qui unicum agellum divendiderat, preciumque in commune contulerat declaraſſet, eandem nunc diverſo atque aliquatenus contrario exemplo, & pœna divina iſtud conſecuta illuſtrat: quaſi dicat, alio verò animo erat præditus Ananias cum uxore ſua Sapphira, qui vendito agro interverterunt aliquid de precio, &c. Perſonarum verò *Ananiæ* ac *Sapphiræ* nominatim meminit Lucas, ut hiſtoriæ ſua conſtaret tum integritas tum fides. In eo autem quod *vendiderunt poſſeſſionem*, materia atque occaſio peccandi cernitur. Κτῆμα eu poſſeſſio, inferiùs ℣. 3 & 8 ſpecialiori nomine χωρίον, id eſt, prædium, villa, ſeu ager cum ædificio, appellatur.

Verſ. 2. Peccatum ipſum exprimitur, ſic pergente Luca: *& intervertit*, hoc eſt clàm ſurripuit ac ſepoſuit [aliquid] *ex precio, conſciâ etiam uxore ſua*, id eſt, non tantùm ſciente, verum etiam conſentiente, & factum veluti prudens approbante. Nam aliàs eadem cum marito pœna affecta à Deo non fuiſſet, ſi ſciviſſet tantùm quid moliretur maritus, id vero ipſa improbaſſet ac deteſtata fuiſſet. Utrumque ergo, & maritum, & uxorem eadem culpâ laboraſſe indicat Lucas. Quæ ſequuntur ad continuandam fraudem pertinent, dum ita ſcribit: *& afferens Ananias*, nimirum ſolus, abſente uxore Sapphira, ut ex ſequentibus conſtat, *partem aliquam, ad pedes Apoſtolorum depoſuit.* Facile autem quivis videt, delictum non in eo fuiſſe, quòd partem duntaxat aliquam precii ad Apoſtolos detulit; poterat enim totum illud ſibi retinere, ut ex verbis Petri ℣. 4 videbimus: ſed quod aliquid clàm ſepoſuerat, & præ ſe ferret, ſe integram pecuniam afferre, ratus id Apoſtolos, licet divino Spiritu præditos clàm futurum. Non ergo tam defectu liberalitatis, quam dolo atque hypocriſi peccavit.

Peccato utriuſque conjunctim expreſſo, Lucas ſecundo loco disjunctim eorundem ſupplicium deſcribit, & primò quidem Ananiæ; deinde etiam Sapphiræ. Ananiæ ſupplicium deſcribit Lucas, ita, ut 1 graviſſimam illius delicti reprehenſionem à Petro factam recenſeat, 2 pœnam ipſam, 3 denique ejuſdem pœnæ eventa. Reprehenſio Petri ℣. 3 & 4 extat, ubi ſic loquens introducitur Petrus, & quidem ℣. 3. *Dixit vero Petrus: Anania, cur Satanas implevit cor tuum*, &c. Ubi primò Ananiam compellat; deinde peccatum ipſius exaggerat, & quidem à cauſſa impellente, dum inquit: *cur Satanas implevit cor tuum*, quibus verbis hoc delictum Satanæ ſuaſui atque impulſui adſcribit, eundemque velut impurum ſpiritum, puriſſimo Spiritui ſancto, quo Apoſtoli erant impleti opponit, ad indignitatem atque atrocitatem tanto magis amplificandam. Non eſt verò exiſtimandum, ſolum Satanam facti hujus impii autorem fuiſſe, nullamque in Anania culpam hæſiſſe. Verſu enim 4 ſequenti à Petro expreſſè dicitur, Ananiam *poſuiſſe in corde ſuo negotium hoc.* Sciendum namque eſt, Satanam ſuis ſuaſionibus aut occultis inſpirationibus, aliiſque modis, quibus homines ad peccandum incitat, vim hominibus afferre non poſſe, ſed liberum cuique & in ejus poteſtate poſitum eſſe conatibus ejus obſiſtere ac reluctari, imò eoſdem penitus irritos reddere poſſe, ſi nimirum animum homo habeat Dei timentem, ſuaſque cogitationis ab illecebris Diaboli, ad meditationem rerum divinarum ſtudiumque pietatis convertat, & præſertim ad preces confugiat. Quod etiam Ananias facere potuiſſet, ſi ſibimet ipſi vim facere, ac Diabolo haud obſequi voluiſſet. Dum verò dicit Petrus: *cur Satanas implevit cor tuum*, idem eſt ac ſi dicas, vel, quam cauſſam, quæſo, legitimam habuiſti, ut Satanæ tantum loci in corde tuo permitteres? vel, qui potuiſti in animum inducere, ut Satanæ ſuggeſtionibus locum dares? &c. Poteſt hic obiter notari, Satanam neminem, etiamſi maximè vellet, vi ad peccandum cogere poſſe; ſed id tantum in ipſius poteſtate ac viribus eſſe poſitum, ut vel varia hominibus objecta ſuggerat, vel phantaſiam ſeu imaginationem hominis per varias rerum ſpecies moveat ad hoc illudve peccatum animo concipiendum. Qua fermè ratione e contrario Deus hominum mentes ad omnis generis pietatem impellit, eaque in re ſæpenumero angelorum miniſterio utitur. Multùm nimirum poſſunt ſpecies rerum etiam abſentium ad phantaſiam noſtram permovendam, ut viri eruditi ſcriptis ſuis oſtenderunt. Quemadmodum verò Deus neminem invitum ad pietatem vel oblatione objectorum, vel ſpecierum menti impreſſarum vi cogit: ita nec Diabolus, etiamſi vellet, non poſſet tamen, Deo nequicquam id perhibente, ipſaque voluntatis humanæ libertate obſtante. Unde etiam fideles ei reſiſtere poſſunt. *Qui enim natus eſt ex Deo*, inquit Johannes,

conſervat

conſervat ſeipſum, & malus ille non tanget illum, 1 Joh. cap. 5. ℣. 18.

Tertiò peccatum ipſum commemorat dum inquit: *fallere te Spiritum Sanctum.* Verbum *fallere* in Græco eſt ψεύσασθαι quod proprie *mentiri* ſignificat. Verum hoc modo, ut modo à nobis redditum eſt, reddi rectè poſſe, doctiſſimus quidam inter adverſarios interpres animadvertit,* qui ita tranſtulit: *ut falleres Spiritum ſanctum*: reddi autem debere manifeſtum eſt ex ℣. 9, ubi idem Ananiæ & Sapphiræ crimen his verbis explicat Petrus: *Quid utique convenit vobis* (ſeu, quid eſt, cur convenerit inter vos) *tentare Spiritum Domini?* Unde apparet idem eſſe tentare Spiritum ſanctum, & Spiritum ſanctum ψεύσασθαι. Tentârant autem illi Spiritum Sanctum, quia perinde egerant, ac ſi explorare vellent, num Spiritus S. in Apoſtolis habitans, ſeu ipſi Apoſtoli Spiritus S. in ſe habitantis vi, fraudem animadverſuri eſſent nec ne. Unde idem, quem ſuperius laudavimus, interpres, qui ita reddiderat verba hæc, quæ nunc præ manibus habemus, *ut falleres Spiritum ſanctum*, ad eum modum illa poſtmodum explicat: *ut fallere conareris Spiritum ſanctum, id eſt, nos Apoſtolos, in quibus agit Spiritus, & quibus revelat, quæ opus eſt ad ædificationem Eccleſiæ. Metonymia adjuncti.* Cui explicationi planè aſſentimur. Aliam quidem horum verborum explicationem tradidit Eraſmus, & alii quoque ſecuti ſunt viri docti, quòd *mentiri Spiritum ſanctum* ſit ſimulare Spiritum ſanctum: Verum hæc explicatio nobis non probatur. Præterquam enim quòd factum Ananiæ, prædii nimirum venditio, ac precii ad pedes Apoſtolorum depoſitio, non erat certum indicium, aliquem Spiritu divino præditum eſſe; cum iſtud etiam homo Spiritu divino planè carens facere poſſet; non videmus, quomodo Spiritum S. mentiendo Ananias ac Sapphira tentaſſe Spiritum Domini dici poſſint. Denique Petrus hoc ipſo verſiculo 5 ſtatim explicat, quomodo Ananias & Sapphira Spiritum Sanctum fefellerint, dum inquit: *& interverteres aliquid de pretio prædii;* quæ verba ſatis oſtendunt, eum exiſtimaſſe, ſe latere poſſe; nec quicquam Apoſtolos Spiritu, licet divino præditos, fraudis ſubeſſe deprehenſuros.

Verſ. 4. In exaggerando crimine Ananiæ pergit Petrus, & oſtendit, primùm quidem, eum nullam habuiſſe cauſſam de crimine iſto vel cogitandi, dum inquit: *Nonne manens, tibi manſit, & venditum in tua poteſtate erat?* Quibus verbis ſimul objectioni Ananiæ occurrit. Poterat enim dicere: ſi totam pecuniam in commune contuliſſem, nihil mihi ipſi reſervaſſem. Reſpondet Petrus, Ananiam & prædium iſtud non vendere potuiſſe, & cùm vendidiſſet, precium nihilominus in ipſius poteſtate fuiſſe, ut illud vel ſibi ſervaret totum, vel partem duntaxat ejus aliquam ad Apoſtolos deferret, modo id ſine ulla fraude factum fuiſſet. Ex quibus Petri verbis manifeſtè cernimus, communionem iſtam bonorum non omnino ac ſimpliciter neceſſariam, ſed ex mera credentium liberalitate profectam fuiſſe, atque ab ipſorum arbitrio popendiſſe. Id quod contra communiſtas notandum eſt. In verbis autem Petri hoc quoque, quod ad explicationem eorum pertinet, obſervari poteſt, in iis mutationem aliquam rei ac precii eſſe, ac proinde verba alio atque alio ſenſu intelligenda eſſe. Nam priori loco, dum inquit, *nonne manens, manſit?* de prædio, poſteriori verò, cùm addit, *& venditum in tua poteſtate erat,* de precio loquitur.

Ratione hac præmiſſa Petrus inde reprehenſionem infert, inquiens: *quid, quòd poſuiſti in corde tuo rem vel negotium iſtud?* quaſi dicat, cùm igitur nullam juſtam criminis tui cauſſam habueris, quid quæſo, cauſſæ fuit, ut de eo committendo cogitares, quid te impulit, ad iſtud perpetrandum? Hic apertè Ananiæ tribuit id, quod ſuprà Satanæ tribuerat, ex quo apparet, Ananiam, modò voluiſſet, Satanæ ſuaſionibus locum non dare potuiſſe, ac proinde criminis omnino reum eſſe. Huic reprehenſioni alteram rationem exaggerandi crimen Ananiæ ſubjungit Petrus, à fine ᾧ ſeu ſcopo ultimo, in quem injuria iſtius peccati redundet petitam, & quidem à diverſo, per comparationem minoris illuſtratam, dum inquit: *Non es mentitus hominibus, ſed Deo.* Senſus verborum eſt: ne exiſtimes, hanc injuriam ac contumeliam criminis tui in nobis reſidere ac terminari: ulteriùs illa tendit, & in ipſius Dei contumeliam cedit. Ratio autem horum Petri verborum in eo conſiſtit, quòd divina illa efficacia, cujus afflatu Apoſtolis etiam ignota interdum revelabantur, Deo ſubordinata erat, ac proinde qui Apoſtolos divino Spiritu præditos conabatur fallere, perinde faciebat, ac ſi ipſum Deum fraude ſua ludificari vellet. Similis eſt huic locus 1 Theſſal. 4. 8: ubi cum dixiſſet Paulus, quæ præcepta illis dederit per Dominum Jeſum, & qua conditione illos vocârit, Deus, addit: *Itaque qui ſpernit, non hominem ſpernit, ſed Deum, qui etiam dedit Spiritum ſuum ſanctum in nos.* Quaſi dicat utpote qui Spiritum ſuum ſanctum nobis dedit, quo nos regi, & cujus impulſu nos loqui conſpicuum eſt. Quod autem plærique ex adverſariis noſtris ex his verbis, cum verbis ℣ſ. præcedentis, *mentiri te Spiritui ſancto,* collatis probare conantur, Spiritum S. eſſe Deum, & quidem ſumum, id fruſtra eſt. Id enim neque expreſſè hic aſſeritur, (quanquam nonnulli haud verentur dicere, Spiritum S. hîc expreſſè Deum appellari, quod tamen ipſi poſtea, vineta ſua cedentes, conſequutionibus oſtendere conantur) neque ulla legitima ſequela ex verbis iſtis elici poteſt. Simili enim ratione ex verbis Pauli, paulò antè citatis & ex verbis Chriſti Matt. 10. 40. Luc. 16; ad Apoſtolos dicentis: *Qui vos audit,* me audit, &c. colligere poſſent, Apoſtolos eſſe vel Chriſtum, vel ipſum ſummum Deum. Sequeretur etiam fideles eſſe ipſum Chriſtum, cum qui fideles perſequitur ipſum Chriſtum perſequi dicatur. Præterea non dicitur à Petro, Ananiam *mentitum eſſe Spiritui S.* ſed ut jam antè oſtendimus mentitum eſſe, hoc eſt fefelliſſe Spiritum S. Hæc autem duo multùm differunt. Illud enim finem ᾧ ſive *cui,* hoc vero objectum denotat. Denique, ut alia omittam, uno eodemque actu quis duobus mentiri poteſt, alteri mediatè atque impropriè, ut hic Spiritui S. in Apoſtolis habitanti; alteri mediatè ac propriè, ut Deo. Hæc de reprehenſione Petri, qua Ananiæ fraudem exaggeravit.

Sequitur nunc pœna ipſa quæ ℣ſ. 5 his verbis deſcribitur: *Audiens verò Ananias ſermones hos cadens expiravit.* Significatur eum ſubitò, ac repente dum adhuc loqueretur Petrus morte correptum animam exhalâſſe. Hæc enim eſt vis participii præſentis ἀκούων. Pœnam hanc virtute divina Ananiæ inflictam fuiſſe dubium non eſt, ſed utrum à Petro, an verò à Deo aut Chriſto ipſo immediatè virtus iſta fuerit profecta, ambigi poteſt. Poſterius autem magis eſt veriſimile, cùm prioris nullum extet in textu veſtigium. Voluit autem Deus aut Chriſtus hoc ſupplicio ſuis fidelibus aliis terrorem incutere, ne quis auderet vel illud ipſum, vel ſimile quoddam, quod ad convellendam muneris Apoſtolici auctoritatem, diviniq; in Apoſtolis Spiritus habitantis contumeliam ſpectaret, crimen admittere. Qui etiam terror ſtatim hoc factum ſuit ſubſequutus, ut mox videbimus, eventa ſupplicium Ananiæ conſecuta, conſideraturi. Eventorum autem iſtorum duo commemorantur. Primum eſt metus aliorum, alterum ſepultura Ananiæ. Metus hoc ipſo verſiculo commemoratur, dum ſcribit Lucas: *& factus eſt timor magnus ſuper omnes audientes hæc.* Primò timorem hunc illuſtrat Lucas ab adjuncta magnitudine, indicatque eum non levem aut panicum aliquem terrorem fuiſſe, ſed graviſſimum, quique animos hominum conſternârit adeò, ut exiſtimarent, ſibi maximopere cavendum eſſe, ne ejuſmodi delicto Deum aut Chriſtum offenderent, atque ad puniendum ſe irritarent. Deinde eundem timorem amplificat Lucas à ſubjectis, dum aſſerit *eum factum eſſe ſuper omnes*, id eſt, corripuiſſe omnes, quicunque de iſto ſupplicio audiverint, nimirum non eos tantùm, qui Eccleſiæ ſe adjunxerant, verùm etiam extraneos, quod infrà ℣ſ. 11. eventa mortis Sapphiræ deſcribens expreſſe Lucas commemorat.

Sepultura Ananiæ deſcribitur ℣ſ. 6 his verbis: *Surgentes verò juniores collegerunt eum, & elatum eum ſepelierunt.* Primum quinam, deinde quomodo eum

* Johan. Piſcator.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ſepelierint narratur. Qui ſepelierunt fuere *juniores.* Illi enim, quia robuſtiores erant, ad hanc rem erant aptiores, quàm alii: fortaſſis etiam aliàs uſitatum erat, ut juniores mortuos humarent. Dicuntur autem primò eum *collegiſſe*, hoc eſt corripuiſſe, atque è conſpectu aliorum ſuſtuliſſe; deinde eundem *extuliſſe*, extra urbem videlicet, in locum aliquem, ubi ſolebant ſepeliri defunctorum cadavera, ac tandem *ſepeliiſſe.* Hæc de Anania diſjunctim.

Idem fermè poſtea ſeparatim Lucas de Sapphira narrat. Nam primo circumſtantias quaſdam recenſet: deinde colloquium Petri cum Sapphira deſcribit; tertio Sapphiræ pœnam; & denique pœnæ eventa. Circumſtantias commemorat duas: primò tempus ita ſcribens: *& fuit quaſi* ſeu *circiter trium horarum intervallum*, id eſt, inter ea quæ cum Anania & cum uxore ejus geſta fuerunt, penè trium horarum interceſſit intervallum: deinde deſcribit Lucas occaſionem & aditum quendam ad ea, quæ poſtea Sapphiræ acciderunt, his verbis: *& uxor ipſius, ignorans quid factum eſſet, ingreſſa eſt*, nimirum in locum illum, ubi Petrus aliique fideles congregati erant. Id autem, *quòd ignoraverit quid factum eſſet*, nimirum ſci. marito ipſius, propterea commemorat Lucas, ut oſtendat, Deum pro ſua providentia ita rem direxiſſe, ut ipſius quoque ſcelus in apertum produceretur. Nam ſi ſciviſſet, quod marito ſuo acciderat, proculdubio vel conſpectum Apoſtolorum effugiſſet, vel alia ratione, quàm egit poſtea, egiſſet.

Colloquium Petri & Sapphiræ ℣. 8 & 9. narratur: in quo tria occurrunt: 1. quæſtio Petri, ad fraudem Ananiæ ac Sapphiræ in apertum protrahendam comparata, 2. reſponſio Sapphiræ. 3. Reſponſio Petri ad reſponſionem Sapphiræ. Quæſtionem Petri expreſſurus Lucas ita præfatur, ℣. 8. *Reſpondit verò ipſi Petrus*, ubi *reſpondere.* Idem eſt quod ſermonem ordiri, alloqui: quo ſenſu frequenter in ſacris literis uſurpatur, ut ſuprà etiam obſervavimus cap. 3. 12. Quæſtio ipſa ſic habet: *Dic mihi, an tanti prædium vendidiſtis?* Hac quæſtione, ut diximus, voluit Petrus fraudem tum Ananiæ tum maximè etiam ſuperſtitis uxoris Sapphiræ in apertum producere, ut omnes viderent, juſtiſſimo ſupplicio Dei Ananiam affectum fuiſſe, ac paulò poſt idem de ipſius uxore judicarent. Sequitur reſponſio Sapphiræ, de qua Lucas: *Illa verò dixit: Etiam, tanti.* Quibus verbis apertè fraudem ſuam prodit, ſeque ſceleris per maritum admiſſi compotem eſſe arguit, dum mendacium mariti ſuò etiam comprobat. Patet ſupereſt, ut tertio loco videamus quid Petrus reſponderit. Id vero ℣. 9 extat, ubi Lucas ſic ſcribit: *Petrus autem dixit ad ipſam: Quid [eſt] quòd conſpiraveritis, tentare Spiritum Domini*, &c. Duo hac reſponſione continentur: 1. exprobratio criminis. 2. denunciatio ſupplicii. Exprobratio criminis eſt in his verbis: *Quid eſt quod conſpiraveritis tentare Spiritum Domini?* ubi non tantùm oſtendit, Sapphiram ejuſdem criminis, cujus maritus fuerit, ream eſſe, quandoquidem conſutis dolis idem dicat ac faciat; verùm etiam crimen ipſum ita exprimit, ut ejus magnitudinem illi ob oculos ponat. Quid ſit tentare Spiritum Domini, jam ſuprà in explicatione ℣. 3 diximus, ut nihil opus ſit idem repetere. Illud fortaſſe hîc addendum eſt, verba hæc, non tam de Ananiæ & Sapphiræ conſilio atque intentione, quàm de vi facti intelligenda eſſe. Sperabant enim fore, ut ipſorum fraus atque hypocriſis ab Apoſtolis, divino licet Spiritu præditis, non deprehendatur. Exprobrationem criminis ſequitur denunciatio pœnæ, quæ his verbis continetur: *Ecce pedes eorum qui ſepelierunt virum tuum ad oſtium [ſunt], & efferent te.* Divino Spiritu afflatus hæc Sapphiræ Petrus denunciat, prævidens, quid mox futurum eſſet. Indicat autem eoſdem, qui maritum ipſius Ananiam ſepelierant, jamjam affuturos eandemque mortuam elaturos terræque mandaturos eſſe. Verbo enim efferendi tum mors anteceſſura, tum ſubſequens ſepultura per Metonymiam hic intelligenda eſt. Denunciationi huic etiam mox reſpondit eventus: Sic enim verſu 10 pergit Lucas: *Cecidit autem illicò ad pedes ejus*, ſci. Petri, *& exſpiravit.* Quibus verbis ſupplicium Sapphiræ deſcribitur. Idem verò illi irrogatum fuit ſupplicium, quod marito, quia pari ratione peccaverat.

Antequam hinc abeamus, & quæ pœnam hanc Sapphiræ irrogatam ſubſecuta ſunt, videamus, operæ pretium erit, paucis reſpondere iis, qui ex hoc Ananiæ & Sapphiræ ſupplicio hæreticidium adſtruere conantur. Sciendum igitur eſt primò, Ananiæ & Sapphiræ crimen non fuiſſe hæreſin; ſed fraudem ac dolum in contumeliam divini Spiritus ac Dei ipſius commiſſum, & quidem ex mera animi malitia, quæ ab hæreſi, hodie præſertim abeſſe poteſt, cùm quis ex mera quadam ignorantia mentis hæreſi laborare poſſit. Deinde non poteſt certò demonſtrari, ab ipſo Petro hanc pœnam Ananiæ ac Sapphiræ inflictam eſſe, quin potiùs, ut antea quoque monuimus, ſtatuendum videtur, eam immediatè ab ipſomet Deo vel Chriſto illis immiſſam fuiſſe. Huic ergo etiamnum hodie hæreticos puniendos relinqui debere ſequitur. Præterea & ſi maximè concederemus, ipſum Petrum divina virtute ac potentia armatum, Ananiam ac Sapphiram puniviſſe; alia tamen eſt ratio Petri, alia eorum, qui hodie hæreticos ſupplicio afficiendos putant, vel ipſi afficiunt. Petrus enim, utpote Spiritu ſancto plenus, in judicando errare non potuit; illi verò poſſunt, etiamſi quidam eorum id licet falſo, diffiteantur. Hinc ſæpe fit, ut quos hæreticos putant ſupplicio afficiant ipſi hæreticiſſimi. Denique etiam ipſa pœna Ananiæ & Sapphiræ fuit extraordinaria ac divinitus profecta, quâ uti adverſus hæreticos ſe poſſe, nemo hæreticidarum audebit aſſerere. Imò optandum eſſet, eos ejuſmodi pœnam hæreticis infligere poſſe. Sic enim conſtaret hæreticis ſe hæreticos eſſe, ſtatimque hæreſi relicta veritatem amplecterentur; ſi viderent paſſim atque ordinariè ſui ſimiles hinc inde, ad eorum, qui ipſos accuſarent hæreſeos, nutum, ſubitanea morte peremtos, pœnam delicti ſui dare.

His ita oſtenſis ea, quæ in hiſtoria ſupplicii Sapphiræ ſunt reliqua, videlicet ejuſdem conſequentia, paucis conſideremus. Horum vero duo ſunt. Primum eſt ejuſdem ſepultura, de qua Lucas: *Ingreſſi verò adoleſcentes invenerunt ipſam mortuam*; Ubi videmus Petrum verè prædixiſſe, *pedes eorum* id eſt, illos ipſos, *qui ſepeliverint virum* Sapphiræ, *ante oſtium eſſe, eamque elaturos eſſe* ſcilicet mortuam. *Et efferentes*, pergit Lucas, *ſepelierunt juxta virum ſuum:* quibus verbis reliquorum, quæ prædixerat Petrus, eventus ex parte continetur. Eam enim elatum ac conſequenter ſepultum iri Petrus apertè dixerat. Alterum conſequens eſt metus, & quidem magnus qui invaſit partim totam Eccleſiam, id eſt, fidelium doctrinam Chriſti profitentium, partim omnes, qui hæc de pœna nimirum Ananiæ & Sapphiræ audierant. Verba Lucæ ℣. 11. hæc ſunt: *Et factus eſt timor magnus ſuper totam Eccleſiam, & ſuper omnes qui audiebant hæc.* Quæ verba ulteriori explicatione non indigent, ſi addantur ea quæ diximus ſuprà ℣. 5. Hæc de prima parte.

In ſecunda parte deſcribitur à Luca feliciſſimus Eccleſiæ Hieroſolymitanæ ſtatus, quem etiam jam ante non ſemel deſcripſit. Vide ſupra Cap. 2. 41 ſeqq. & IV. 32, & d. Duobus autem hæc pars conſtat membris; quorum alterum ad Apoſtolos velut Eccleſiæ capita; alterum ad totam Eccleſiam ejuſque membra pertinet. Ita verò in narratione harum rerum Lucas progreditur, ut ſecundum membrum priori veluti per parentheſin inſerat, eodemque abſoluto ad primum pertexendum redeat. Quod ad prius membrum attinet, in eo primùm Lucas id, quod ad Apoſtolos ſpectabat, breviter exprimit: deinde fuſiùs illuſtrat ac perſequitur. Sic verò ſcribit verſ. 12: *Per manus verò Apoſtolorum fiebant ſigna & prodigia in populo multa.* Hic verbis ut diximus, exprimuntur ea, quæ ſpeciatim ad Apoſtolos pertinent. *Per manus Apoſtolorum* vel idem

eſt,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

eſt, quod per Apoſtolos, vel Apoſtolorum operâ ac miniſterio interveniente. Frequens Hebraiſmus. Per *ſigna & prodigia* intelliguntur miracula. Vide ſuprà cap. 2. 34. Facta autem dicuntur miracula iſta *in populo* id eſt, publicè ac palam, ipſo populo præſente ac ſpectante, & in multis ex populo. Confer. ℣ſ. 15 & 16. Exinde apparet, miracula illa non fuiſſe conficta, quippe quæ coram multis teſtibus fuerint patrata. Addit Lucas *multa* indicans, eorum non unum atque alterum duntaxat, ſed magnum numerum eaque crebrò fieri ſolita fuiſſe. Cujus rei documentum ſimiliter infra habebimus.

Antequam vero Lucas ad illuſtrationem eorum, quæ ſcripſit, deſcendat, velut in parentheſi ea, quæ ad totam Eccleſiam pertinent, commemorat. Tria verò recenſet. Primum his verbis continetur: *Et erant unanimiter omnes in porticu Salomonis.* Deſcribit fidelium ſtudium in frequentandis congregationibus publicis, quòd nimirum unus idemque non quorundam tantùm, ſed omnium fuerit animus, ut publicis congreſſibus intereſſent, atque ita uno ore ac corde Deum, celebrarent, invocarent, aliaque peragerent, quæ ad cultum divinum pertinent. Idem licet aliis verbis de fidelibus narravit Lucas cap. 2. 46,47. Denotatur hic etiam conventuum publicorum locus, *porticus Salomonis:* de qua vide ſupra cap. 3. 2.

Alterum quod ad totam Eccleſiam pertinet, deſcribitur ℣ſ. 13. ubi ita ſcribit Lucas: *Reliquorum verò nemo audebat adhærere illis.* Effectus hic eſt prioris in populo, qui Eccleſiæ ſe non adjunxerat, qui hoc loco reliquorum nomine intelligitur, ut ex verbis mox ſequentibus videre eſt, ubi loco relativi eſt nomen *populi.* Effectus autem eſt, quod non auſi fuerint illis adhærere, hoc eſt, ſeſe aggregare, & conſortio eorum immiſcere. Cauſſa hujus rei exprimitur verbis: *ſed magnifaciebat eos populus*, ubi ἀλλὰ pro γὰρ videtur poſitum. Indicatur autem populum reverentia ac veneratione quadam fidelium ductum non fuiſſe auſum cum illis familiariùs converſari. Sic enim fieri ſolet, cum autoritatem ac dignitatem alicujus ſuſpicimus.

Tertium eſt incrementum Eccleſiæ, & augmentum numeri fidelium de quo Lucas verſ. 14. *Magis autem apponebantur credentes Domino* id eſt, indies augebatur numerus fidelium. Quod exaggeraturus Lucas addit; *multitudines & virorum & mulierum:* quibus verbis indicat, non unum aliquem aut alterum, non aliquot tantum, ſed integras veluti turmes ad Eccleſiam acceſſiſſe, & quidem non virorum tantùm, verùm etiam mulierum, quod rem tanto magis exaggerat. Solent enim mulieres plerumque viris timidiores eſſe, ac proinde non tam facile religionem priſtinam mutando alicui ſeſe cœtui adjungere. Hæc de iis quæ ad totam Eccleſiam pertinent.

Reſtat, ut videamus ea, quæ ad prius membrum de Apoſtolis declarandum atque amplificandum pertinent. Recenſentur verò varia Petri miracula, per diſtributionem ſubjectorum tum agentium, ut ita dicam, tum patientium, eorundemque partim effecta & finem, partim adjuncta, itemque modum ſanationis peculiarem, illuſtrata atque amplificata. Primùm autem recenſentur effecta eorum, qui Hieroſolymis agebant, dum ita ſcribit Lucas: *Ut in plateas efferrent infirmos* id eſt ægrotos, primum effectum cum commemoratione ſubjecti ab adjuncto morbo: *& ponerent ſuper lectos & grabatos* effectum alterum. Quæ ſequuntur, *ut veniente Petro, vel umbra inumbraret aliquem eorum* & finem effectorum antè commemoratorum, & modum, quo ſanati fuerint ægroti, indicant, eo nimirum fine ægrotos iſtos in plateas elatos fuiſſe, ut umbra Petri prætereuntis inumbrati ſanarentur; cui rei etiam, ut in fine verſiculi ſequentis indicatur, reſpondit eventus. Verè miraculoſa hæc fuit ſanatio, & divinæ cujuſdam virtutis argumentum; quæ quidem non in ipſa umbra Petri, ſed circa eam ſeſe exeruit, ſive eam ab ipſo Petro divino Spiritu repleto egreſſam, ſive immediatè à Chriſto profectam dicas. Perperam autem hæc trahuntur ad ſanctorum reliquias, atque ea, quæ illarum virtute fieri dicuntur, miracula. Nam præterquam, quòd multæ ejuſmodi reliquiæ planè ſint fictitiæ, ut & miracula, quæ per illas patrata fuiſſe dicuntur; alia eſt ratio umbræ Petri viventis, alia reliquiarum mortuorum hominum. Ut taceam, non in ipſa Petri umbra virtutem aliquam fuiſſe, nedum in ſanctorum demortuorum reliquiis. Id denique dicimus, etiamſi tale quid olim circa reliquias ſanctorum demortuorum accidiſſet, id tamen jamdudum, ſatis confirmatâ miraculis Euangelii doctrina fieri ceſſaſſe.

Sed his omiſſis tranſeamus ad effecta eorum, qui circa urbem Hieroſolymitanam habitabant. De his ita ſcribit Lucas verſ. 15: *Conveniebat autem & multitudo earum, quæ circa, ſeu vicinarum urbium Hieroſolymam, ferentes*, id eſt advehentes *infirmos*, ſeu ægrotos, *& vexatos*, hoc eſt, obſeſſos, miriſque modis excarnificatos, *ab ſpiritibus immundis*, hoc eſt, dæmonibus. Quibus verbis deſcribuntur illi, qui fuerunt ad Apoſtolos delati ut ſanarentur, ab adjunctis morbis, & quidem ex parte à dęmonibus qui eorum corpora obſederant, velut cauſſis efficientibus, profectis. Tandem ſubjungit Lucas effectum in ægrotis iſtis à divina virtute vel à Chriſto immediatè, vel à Petro divina illa virtute à Chriſto donato, profectum his verbis: *qui ſanabantur omnes.* Quæ verba non tantùm ad eos ægrotos, qui ex vicinis opidis Hieroſolymam deducti erant, quorum proximè fit mentio, ſed etiam ad eos, qui Hieroſolymis erant, de quibus verſiculo præcedente, & præterea ad modum ſanationis peculiarem, inumbrante eos umbra Petri factam, referenda ſunt.

Sequitur tertia pars in qua duplex Apoſtolorum perſecutio, unà cum variis earundum adjunctis cauſis atque effectis deſcribitur. Prior perſecutio fuit, quod conjecti fuerunt in carcerem; poſterior quòd virgis cæſi. Illa ita à Luca narratur, ut primùm ejus autores ſeu cauſſas efficientes, deinde perſecutionem ipſam, ac denique varia ejuſdem eventa deſcribat. Autores perſecutionis iſtius deſcribuntur verſ. 17 his verbis: *Exurgens vero ſummus ſacerdos, & omnes qui cum ipſo (quæ eſt hæreſis Sadducæorum) repleti ſunt zelo vel æmulatione.* Ubi non modo ipſi auctores perſecutionis commemorantur, verùm etiam cauſſæ impulſivæ fit mentio, quæ eos ad perſequendos Apoſtolos permoverit. Autores fuerunt primò *ſummus ſacerdos* Annas proculdubio; qui dicitur *exſurrexiſſe* more loquendi deſumpto ab iis, qui negotium aliquod moliuntur, illudque jamjam ſunt executuri: deinde *qui cum eo*, id eſt reliqui ſacerdotes primores qui cum ipſo faciebant, qui eidem in religione ſectæ erant addicti. Id quod ſtatim indicat Lucas dum addit, *quæ eſt hæreſis* vel *ſecta Sadducæorum*, id eſt, qui Sadducæorum placitis adhærebant. Quinam Sadducæi, & quæ eorum in religione fuerint dogmata, jam ſuprà diximus c. 3. 1. Cauſſa quæ eos ad perſequendum Apoſtolos impulit fuit *Zelus* ſive *æmulatio*, quo eos repletos fuiſſe ſcribit Lucas. Malè nimirum illos habebat, neque ulla ratione ferre poterant, quòd Apoſtoli reſurrectionem Chriſti ex mortuis populo annunciando velut jugulum hæreſeos ipſorum peterent. Exiſtimabant igitur Sadducæi, ſe cauſſæ ſuæ quàm optimè conſulturos, ſi Apoſtolos eorumque doctrinam vi opprimerent, ne ita eorum auctoritas vileſceret & hæreſis tota exoleſceret, populo doctrinam Apoſtolorum amplectente.

Perſecutio ipſa verſ. 18 deſcribitur, ubi verba ſic habent: *Et injecerunt manus ſuas ſuper Apoſtolos*, id eſt, comprehenderunt Apoſtolos, *& poſuerunt eos in cuſtodia publica.* Verba ita plana ſunt, ut nulla explicatione indigeant. Pergamus igitur ad eventa, quæ quidem varia à Luca commemorantur. Sed inter ea generalia maximè conſtitui poſſe videntur duo, ad quæ cætera referri poſſint. Primum eſt liberatio Apoſtolorum è carcere; alterum judicium, ſive actio in conſilio Hieroſolymitano de Apoſtolis inſtituta. Liberatio ℣ſ. 19, 20 & parte 19 deſcribitur, & quidem ita ut primùm ſignificetur cujus opera ac miniſterio interveniente

fuerint liberati, nimirum *Angeli Domini.* Vocabulo *Angeli* in Græco non eſt additus articulus, ideoque verbum iſtud ita explicari ſimpliciter poteſt, aliquem ex angelis eos liberaſſe. *Domini* vox vel Deum, vel etiam Chriſtum denotat. Licet enim & hæc vox in Græco non habeat articulum; ſolet tamen hac etiam ratione de Chriſto interdum uſurpari. Deinde fit mentio temporis, quod *noctu* Apoſtolos liberarit Angelus è carcere, quod vel dormientibus, vel vigilantibus Apoſtolis fieri potuit. Tertiò narratur modus, quòd *aperuerit angelus fores cuſtodiæ,* nemine videlicet, ac ne vigilibus quidem (ut ex ℣ſ. 23 colligere eſt) ante fores excubantibus, præter Apoſtolos, animadvertentibus, quodque *eos eduxerit* nimirum ex carcere in urbem. Quartò exponitur mandatum Angeli ad Apoſtolos, quidnam illis è carcere eductis ſit faciendum; quod his verbis exprimit Lucas: Verſ. 20. *Ite, & ſtantes loquimini in templo populo omnia verba vitæ hujus.* Dum eos jubet *ſtantes loqui* eos hortatur ad fiduciam ac præſentiam animi, ne quenquam metuentes liberè loquerentur, & quidem *in templo,* non in angulo aliquo, aut domatim, ſed in publico ac celeberrimo urbis loco. Jubet autem præterea loqui *populo,* non uni alicui, aut alteri, ſed toti turbæ omnibuſque promiſcuè. Quidnam autem illis loquendum ſit tandem etiam annectit angelus, nimirum *omnia verba vitæ hujus,* nihil eos ſupprimere, ſed omnia apertè dicere jubet. Per *verba vitæ* intelligitur ſermo Euangelii, qui dicitur *verba vitæ,* vel quod de vita agat, vita nimirum ſempiterna, & de ratione eam conſequendi; vel quod credentibus vitam afferat. Illo ſenſu Genitivus vitæ eſſet Genitivus objecti; hoc verò effecti. Sic infrà Euangelium dicitur Act. 13. 16: *ſermo ſalutis,* & Chriſtus *verba vitæ æternæ,* quæ videlicet vitam æternam afferant, habere, Joh. 6. 68.

Quinto denique obedientia mandato Angeli præſtita deſcribitur verſ. 21, his verbis: *Cùm verò audiiſſent,* nimirum verba Angeli, *ingreſſi ſunt ſub diluculum in templum, & docebant.* Summo mane dum diluceſceret templum ingrediendo alacritatem ac promptitudinem ſuam in exequendo mandato divino, per angelum illis tradito, teſtati fuerunt.

Hac Apoſtolorum liberatione ex cuſtodia deſcripta, Lucas ad alia hujus liberationis eventa recenſenda progreditur, quæ ſunt veluti παρασκευὴ quædam ad judicium de Apoſtolis habitum. Eventum primum his verbis continetur: *Accedens verò ſummus Sacerdos, & quicum ipſo erant convocârunt Synedrium, & omnem,* hoc eſt, totum *ſenatum filiorum Iſraël. Synedrium* ſupremus erat ſenatus populi Iſraëlitici, conſtans ex LXXI ſenioribus, olim à Moſe in deſerto, ut legimus Num. XI. juſſu divino conſtitutus, qui graviſſimis de cauſſis judicare ſolebat. Per *ſenatum* vero intelliguntur reliqui ſeniores populi Iſraëlitici. Secundum eventum extat in ſequentibus: *& miſerunt in carcerem, ut ducerent,* id eſt, adducerent (ſimplex pro compoſito) *illos* nimirum Apoſtolos, judicii in illos exercendi gratiâ.

Tertium continetur verſ. 22 & 23; ubi ſcribitur, *Miniſtros cum veniſſent non reperiſſe illos in cuſtodia, revertentes verò annunciaſſe ac dixiſſe: Carcerem quidem invenimus clauſum in omni ſecuritate* id eſt quàm tutiſſime, quemadmodum & Beza reddidit. Quæ verba nihil difficultatis habent. Id tantum notandum eſt, hæc omnia quæ à miniſtris dicta ſunt ad miraculi quod in liberatione Apoſtolorum ex carcere contigerat, magnitudinem ac veritatem oſtendendam ſpectare, & oſtendere Apoſtolos nec ſua ſponte, nec aliorum hominum accedente operâ è carcere elapſos eſſe.

Verſ. 24. Novum eventum, quod proximi quoddam effectum eſt narratur, ita ſcribente Luca: *Cum verò audiiſſent ſermones hos,* miniſtrorum videlicet, quos ad Apoſtolos ex carcere educendos ablegârant, *ambigebant de illis, quid hoc futurum eſſet* id eſt quorſum res evaſura eſſet, vel ſimpliciter, *quid hoc eſſet,* quid ſibi vellet.

Verſ. 25. *Adveniens autem quidam, nunciavit eis &c.* Eventum aliud, cujus effectum eſt illud quod ſequenti ℣ſ. 26 commemoratur: *Tunc abiens tribunus* qui templi progugnaculo turri Antoniæ præerat, *cum miniſtris, duxit* id eſt adduxit (ut ſuprà ℣ſ. 21) *illos,* Apoſtolos videlicet, *non cum vi,* non adhibita violentia, qua facinoroſi coram judicio comparere nolentes adduci ſolent, ſed ea ratione, qua interdum etiam viri honeſti in judicium vocantur. Cauſſâ hujus rei ſtatim additur: *metuebant enim populum, ne lapidarentur.* Videbant nimirum populum, Apoſtolos ob tam multa tamque egregia miracula, totidemque beneficia iis, quos ſanarant, exhibita, & ob ſingularem vitæ innocentiam magnifacere. Verebantur igitur, ne populus eoſdem Apoſtolos vi defenderet, ipſis verò vim adhiberent, eoque furoris deſcenderet, ut auderet eos lapidibus obruere, quippe quos exiſtimaret ſumma cum injuria viris tam ſanctis, tamque divina virtute præditis, violentas manus inferre.

Verſ. 27. Novum recenſetur eventum, quod cum ipſo judicio, quod de Apoſtolis inſtituebatur, propiùs cohæret. Sic verò ſcribit Lucas: *Poſtquam verò illos duxiſſent* id eſt adduxiſſent, *ſtatuerunt illos in Synedrio.* Hæc de paraſceve ſeu præparatione ad judicium. Sequitur judicium ipſum: in quo conſideranda veniunt; primò crimina Apoſtolis objecta; deinde Apoſtololum ad ea reſponſio; tertiò eventa. Ad crimina Apoſtolis objecta quod attinet, primùm Lucas commemorat, quis objecerit, dum ita ſcribit: *& interrogavit illos ſummus ſacerdos, dicens.* Deinde ſermonem Pontificis, quo crimina iſta continentur ſubjicit ℣ſ. 28, his verbis: *Nonne denunciatione denunciavimus vobis* id eſt nonne ſeveriſſimè, additiſque minis graviſſimis interdiximus vobis, *ne doceretis de nomine iſto* id eſt de Jeſu Nazareno, quem præ odio, quo ipſum proſequebatur, & contemtu ne nominare quidem vult, *& ecce repleviſtis Hieroſolymam doctrina veſtra,* quaſi dicat tantum abeſt, ut interdicto noſtro parueritis, ut potius ab eo tempore magis magiſque doctrinam veſtram diſſeminare ſtudueritis, eoque rem deduxeritis, ut omnes fermè totius urbis angulos doctrina iſta veſtra perrepſerit ac compleverit. Primum hoc crimen eſt, quod auſi fuerint Apoſtoli interdictum primorum totius populi, de quo capite præced. ℣ſ. 18, contumaciter non tantùm negligere, verùm etiam contra niti, minis omnibus poſthabitis. Alterum crimen ſequentibus verbis continetur: *& vultis inducere ſuper vos ſanguinem hominis hujus,* Jeſu puta Nazareni, quem iterum indignum judicat pontifex, quem nominet. Verba autem iſta duplicem habere poſſunt ſenſum: vel quòd voluerint eos omnino ſupplicio divino ob trucidatum Jeſum Nazarenum involvere; vel quod eos omnino reos cædis illius voluerint peragere, atque evincere, eum ab ipſis injuſtè trucidatum fuiſſe. Et hic poſterior ſenſus vero videtur eſſe ſimilior. Hæc de criminibus quæ Apoſtolis objecta fuerant.

Sequitur Apoſtolorum reſponſio, ℣ſ. 29, 30, 31, 32. quam antequam recenſeat; ita ſcribit Lucas, *Reſpondens verò Petrus, & Apoſtoli, dicebant,* Ex quibus verbis apparet Petrum reliquorum nomine, quod etiam antea tum ante effuſionem Sp. S. ut videre eſt Matth. 16. 16 Joh. 6. 69. tum poſt illam, ut legimus ſuprà cap. 2 & 3. ſolitus fuit facere, reſpondiſſe. Eximit autem eum Lucas quodammodo ex aliorum Apoſtolorum numero, id quod etiam alibi fit (vide Marc. 16. 7.) ob ſingularem ejus præ cæteris eminentiam, quodque reliquis tum in ſermone, tum in aliis rebus gerendis præiret. Reſponſio ipſa duobus membris conſtat. In primo ad objectum crimen prius reſpondetur; in altero eadem reſponſio confirmatur, & quidem ita, ut Petrus id maximè dicat, quod illi dici prohibuerant. Ad crimen objectum Petrus his verbis reſpondet: *Obedire oportet Deo magis, quàm hominibus.* Idem reſpondet, quod antea cum Johanne adverſus primorum populi ſententiam proteſtatus fuerat, oſtenditque nihil in eo eſſe, quod fecerint annunciando etiam contra ipſorum interdictum, reprehenſione vel animadverſione dignum, utpote cum interdictum iſtud manifeſtè divinæ voluntati repugnet, id verò quod ab ipſis factum fuerit, eidem planè ſit conſentaneum. Satis igitur aperte Petrus objectum crimen diluit, nihilque in eo criminis oſtendit, juſtiſſima ejus rei cauſâ non obſcurè allata, quæ petita eſt à juſſu divino. Confirmat autem hanc ſuam reſponſionē Petrus in ſequenti-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

quentibus oſtenditque primùm quænam teſtari debeant ipſe ac reliqui Apoſtoli; deinde cur debeant. Quæ teſtari debebant Apoſtoli duplicis erant generis. Prioris ſunt ea, quæ Deus in Chriſto fecit; poſterioris quæ primores populi. In his verò exprimendis hoc ordine progreditur Petrus, ut ea quæ poſterioris ſunt generiis, iis, quæ ſunt prioris, inſerat. Eorum quæ Deus in Chriſto fecit, primum his verbis exprimitur, ℣ſ. 30. *Deus patrum noſtrorum ſuſcitavit Jeſum.* Deum primò deſcribit, & apellat *Deum patrum ſuorum*, Abrahami videlicet, Iſaäci, Jacobi, inprimis, ne videatur eum vilipendere, aut ab ejuſdem honore ac cultu homines avocare. Duplici autem de cauſſa Deus ſic appellatur, partim quòd patrum Iſraëlitici populi benefactor ſit, atque etiam pòſt mortem futurus eſſet; qua ratione Chriſtus ex eo, quòd Deus ſe Deum Abrahami, Iſaaci & Jacobi appellavit colligit, eos aliquando reſurrecturos eſſe ex mortuis: partim quòd ab iiſdem religioſe cultus fuerit. Quo ſenſu hic potiſſimùm accipi videtur, cum ad inſtitutum Apoſtoli ejuſmodi deſcriptio Dei inprimis faciat. Deinde effectum ipſum Dei in Chriſto exprimit Petrus, quod *ſuſcitaverit Jeſum, videlicet* ex mortuis. Quo ſenſu non rarò verbum ἐγείρειν uſurpari jam antea notavimus. Huic effecto Petrus, antequam ad alia progrediatur, inſerit, quid primores populi Chriſto fecerint: *quem vos*, inquit, *interemiſtis, ſuſpendentes in ligno.* Facto Dei ipſorum facinus opponit, ad indignitatem ejus tantò apertiùs oſtendendam; quò etiam ſpectat id, quod de mortis genere additur. Id enim maximè ignominioſum, & à Deo ipſo maledictum erat. Non obſcurè autem his verbis eos criminis trucidati ſumma cum injuria Chriſti reos peragit, atque ita ſimul ad alterum ſibi objectum crimen Petrus reſpondet.

Verſ. 31. Pergit Petrus in commemorandis iis, quæ Deus in Chriſto fecerit, & quidem ita, ut quaſi per gradus altius aſſurgat, & præſtantiſſimum effectum, exaltationem videlicet Chriſti commemoret, inquiens: *Hunc Deus principem & ſervatorem exaltavit dextrâ ſuâ* &c. Duo his verbis continentur. Primò quantam dignitatem Deus Chriſto contulerit; deinde quam eximium illi munus impoſuerit. Dignitas quam Deus Chriſto contulit his verbis exprimitur, quod Deus ipſum exaltârit, dum nimirum eundem ad ſe in cœlum aſſumtum gloria & honore coronavit, collocando eum ad dexteram ſuam in cœleſtibus, omniaque ipſius pedibus ſubjiciendo. Dicit autem Deum exaltaſſe Chriſtum *dextrâ ſuâ*, hoc eſt, virtute ac potentia ſua. Eph. 1. 19. d. Sic alibi dicitur Deus ſupereminentem magnitudinem virtutis ſuæ in Chriſto exhibuiſſe, dum ſuſcitavit eum ex mortuis, & conſtituit ad dexteram ſuam in cœleſtibus &c. Alii quidem aliter hæc verba Petri reddunt, nimirum ita: *Hunc* [inquam] *Deus dextrâ ſuâ evectum* [*conſtituit*] *principem & ſervatorem*: verùm nihil eſt opus à verborum Græcorum conſtructione recedere, aut aliter vertere, quam nos vertimus, cum ſenſus eorundem etiam ſit planiſſimus aliiſque Sacrarum Literarum locis maximè conſentaneus. Munus, quod Chriſto impoſuit Deus, indicatur his verbis dum dicitur, Deum exaltaſſe ipſum *Principem ac Servatorem*, id eſt, ut eſſet princeps ac Servator, *ad dandam reſipiſcentiam Iſraëli, & remiſſionem peccatorum.* Quanquam hic ipſo etiam munere Chriſti ſumma ejus dignitas continetur. Dicitur autem Chriſtus exaltatus princeps ac Servator, non quòd antea princeps ac Servator nulla ratione fuerit, ſed quòd non tam perfectè. Hinc in Epiſtola ad Hebræos cap. 5. 9 dicitur, quòd conſummatus, id eſt, immortalis redditus, factus ſit obedientibns ipſi omnibus cauſſa ſalutis æternæ. Antea quidem, cùm nondum eſſet exaltatus, divinam hominibus voluntatem Dei nomine annunciavit ac confirmavit, ſuoque ipſis exemplo in via ſalutis inſtar ducis præivit, qua in re Propheticum ipſius munus conſiſtit: poſtea verò longè præſtantiori ratione princeps ac Servator evaſit; dum videlicet non tantum ipſius ex mortuis reſuſcitati, in cœlum aſſumti atque immortalitate donati exemplo oſtenſum eſt, certam eſſe eam ſalutis viam, quam nos ingredi juſſerit, cùm ipſe veluti princeps ac dux noſter eandem ingreſſus ſalutem iſtam conſecutus fuerit; verùm etiam & quidem multo magis, quia omnis ſalus noſtra in manibus ipſius eſt poſita, dum nimirum ea, quæ ad ipſam ſpectant perpetuò curat atque adminiſtrat, eamque nobis aliquando reipſa daturus eſt. Additur in textu: *dare* ſeu *ut det reſipiſcentiam Iſraëli, & remiſſionem peccatorum.* Quibus verbis declaratur, qua in re munus Chriſti conſiſtat, ſeu quænam ſint ejus effecta. Verbum *dare* licet etiam ad Deum referri verborum Græcorum patiatur conſtructio: rectius tamen ad Chriſtum referri videtur. Quanquam ea, quæcunque à Chriſto hominibus dantur, per ipſum à Deo dentur. Dicitur autem Chriſtus *dare reſipiſcentiam*, non quòd hominibus nihil planè ad eam conferentibus eam infundat: (nam quorſum aliàs hominibus & quidem vel ſub ſpe præmii, vel ſub comminatione pœnæ præciperetur, ſi ſtudium eorundem atque opera ad ipſam non requireretur?) ſed quod illis occaſionem ac media reſipiſcendi, qualia ſunt, verbum Euangelii, donum Spiritus ſancti, & alia, ſuppeditet, ita tamen ut iis vel uti vel non uti in ipſorum relinquat arbitrio, ut ita & virtuti & vitio, ac proinde etiam præmio ac pœnæ locus eſſe poſſit. Dare autem dicitur Chriſtus *reſipiſcentiam*, & *remiſſionem peccatorum*; quorum illa noſtrum officium in ſe complectitur, hæc officii præſtiti præmium. *Reſipiſcentiæ* autem nomen tam latè hîc ſumendum eſt, ut non tantum animi mutationem in melius, quam vocabulum μετανοίας propriè ſignificat, denotet quo ſenſu à mutatione vitæ in melius, tanquam fructu ſuo interdum diſtinguitur Matth. 3. 8. Act. 26. 20. verùm totum officium noſtrum, hoc eſt, & animæ & vitæ mutationem in melius, & utriuſque mutationis fundamentum ac cauſſam fidem in Chriſtum ſub ſe complectatur. Quo ſenſu etiam ſupra cap. 2. 38. & III. 19. ſumi vidimus. Sic etiam ſumitur Luc. 24. 47 ubi Chriſtus ipſe inquit: ita ſcriptum eſſe, & ita oportuiſſe pati Chriſtum, & reſurgere ex mortuis tertia die, *& prædicari in nomine ipſius reſipiſcentiam, & remiſſionem peccatorum. Remiſſionis* autem *peccatorum* nomen ſimiliter paulò latiùs quemadmodum in nunc citato Lucæ loco, ita etiam hic, ſumendum eſt, ut non tantùm liberationem à reatu ac pœna peccatorum, maximè ab æterna, in ſe comprehendat, ſed etiam ipſius vitæ æternæ præmium, quod immediatè ex decreto Dei cum perfecta peccatorum remiſſione cohæret. Unde etiam Paulus Rom. 4. 6 ex Pſal. 32 dicit, beatitudinem eſſe hominis, cui Deus imputet juſtitiam ſine operibus, & ad comprobandum id ℣. 7 & 8. verba Pſalmi adducit: *Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata. Beatus vir, cui Deus non imputat peccatum.* Vox *Iſraëlis* cui dare dicitur Chriſtus reſipiſcentiam & remiſſionem peccatorum, hîc propriè de Iſraëlitis ſecundum carnem intelligendæ eſt. Quanquam neceſſe fuerit eos etiam Iſraëlitas ſecundum Spiritum fieri, ſi reipſa harum rerum fieri vellent participes. Nondum enim innotuerat Apoſtolis myſterium vocationis gentium, ut videre eſt ex Cap. X & XI hujus ipſius libri. Præterea Chriſtus nominatim ac propriè Iſraëlitis promiſſus ac miſſus erat; gentes verò poſtea demum ex miſericordia ſingulari Iſraëlitico populo veluti nativæ oleæ ut oleaſter quidam, inſertæ ſunt, ut docet Paulus Rom. XI. 17. Vide etiam cap. 15. 29. & Eph. 2. 11 ſeqq. 3. 4 ſeqq.

Adhuc docuit Petrus quid teſtari debuerint Apoſtoli, nunc etiam oſtendit eos omnino teſtari debere. Id verò non tantùm aſſerit Petrus, ſed etiam teſtimonio ſuo reliquorumque Apoſtolorum auctoritatem ac fidem conciliat. Aſſerit autem verbis prioribus ℣ſ. 32. *Et nos ſumus ipſius*, Chriſti nimirum, *teſtes verborum horum.* Verbum *ſumus* non ſimpliciter hic accipiendum eſt, ſed idem valet quod, eſſe debemus, quaſi dixiſſet Petrus: Jam verò ea quæ dixi, non decet nos ulla ratione ſupprimere, cùm teſtes eorum conſtituti

ſimus,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ſimus, atque ita officii ratione nobis incumbat, ea divulgare, palamque omnibus annunciare. Dicit autem Petrus ſe cæteroſque Apoſtolos eſſe teſtes Chriſti propterea, quia id erat ipſorum munus de Chriſto teſtari. Sic enim Chriſtus illis præceperat ſuprà cap. 1. 8. inquiens & eritis mihi teſtes & in Jeruſalem, & in tota Judæa, & in Samaria, & uſque ad extremum terræ. Vide etiam Luc. 24. 48. & Joh. 15. 27. *Verborum* nomine hoc loco intelligit Petrus, Hebræorum more res ipſas, res nimirum illas, de quibus jam antea ſummatim dixerat, quæcunque nimirum ad dignitatem munuſque Chriſti atque exinde pendentem hominum ſalutem pertinent. *Verbum* autem Hebraica loquendi ratione pro *re* poni, ex verbis Angeli Luc. 1. 37: *Non erit impoſſibile apud Deum omne verbum*, ſatis patet. Sed non contentus Petrus hoc, de quo vidimus, aſſerere, idem confirmat, Apoſtolorumque teſtimonio auctoritatem ac fidem conciliat, dum pergit: *& Spiritus vero ille ſanctus, quem dedit Deus obedientibus ipſi.* Particula δὲ peculiarem habet emphaſin. Tacitè enim Petrus teſtimonium Spiritus ſancti tanquam merè divinum, ſuo reliquorumque Apoſtolorum teſtimonio, quod humanum videri poterat, præponit atque quodammodo opponit, quaſi dicat. Neque vero nos Apoſtoli tantum his de rebus teſtamur, verùm etiam ipſe Spiritus divinus, teſtis omni exceptione major, cui utut nobis fidem habere detrectetis, jure tenemini adſtipulari. Digni quidem erant ſoli Apoſtoli, ob vitæ innocentiam atque integritatem, quibus fides adhiberetur: verùm ne quid haberet, quod ſuæ infidelitati prætexere poſſet hominum contumacia, Deus huic teſtimonio majus quoddam, ſui nimirum Spiritus teſtimonium addere voluit. Hoc ipſum Spiritus ſancti teſtimonium cum teſtimonio Apoſtolorum ipſe Chriſtus conjungit dicto apud Johannem loco c. 15. 26, 27. inquiens: *Cum verò venerit Paracletus*, &c. Non eſt autem exiſtimandum, Sp. S. ſeparatim ab Apoſtolis teſtatum fuiſſe, ſed per Apoſtolos, nimirum per eorum miracula, divinoſque ex illius afflatu profectos ſermones. Qualis afflatus etiam tum temporis ſeſe in Apoſtolis ſatis ſuperque exerebat, tanta cum animi præſentia de rebus tam ſublimibus differentibus, & primorum vel auctoritatem, vel minas haud quicquam verentibus. Simili ratione dicitur Apoc. 22. 17. Spir. & Sponſa, id eſt, ſponſa afflatu Spiritus percita dicere veni. Addit autem Petrus luculentam quandam Sp. S. deſcriptionem, dum inquit: *quem dedit Deus obedientibus ipſi.* Quibus verbis primùm fons atque origo hujus doni indicatur, dum eum Deus dediſſe dicitur; deinde etiam exprimitur, quibus eundem dederit, nimirum ipſi obedientibus, hoc eſt in Chriſtum credentibus, & ad doctrinæ ejus præſcriptum vitam ſuam in poſterum componere nitentibus. Obedientiam enim fidei hic intelligendum eſſe, alibi docuimus. Hæc de Apologia Petri reliquorumque Apoſtolorum. Reſtant eventa: quorum commemorantur quatuor. Priora duo ſunt paulò ſpecialiora, tertium vero genarale eſt totius judicii eventum; ultimum denique eventum eventorum iſtorum omnium in Apoſtolis. Eventum primum & quidem triſte commemoratur ℣ſ. 33 ubi ſic ſcribit Lucas: *Illi verò audientes frendebant* (propriè *diſſecabantur*) *& conſultabant interimere illos.* Duo hic quodammodo commemorantur eventa, quorum prius eſt cauſa poſterioris. Prior eſt indignatio ac fremitus primorum populi, quem proculdubio ſatis externis geſtibus, variiſque murmurationibus inter ſe prodiderunt. Quæ quidem indignatio ac fremitus inter alia potiſſimum exinde fuit exortus; quo Apoſtoli haud obſcurè eos perpetratæ cædis Chriſti reos peregiſſent. Ex hoc eventu conſecutus fuit alter, quod conſilia inter ſe, præſentibus & animadvertentibus ipſis Apoſtolis, inierint de iiſdem interimendis.

Hiſce eventis ſubjicitur inde enatus alius, & quidem lætior, quòd Gamaliel reliquorum cruentis conſiliis interceſſerit, idque effecerit, ut Apoſtoli dimitterentur. Antequam verò conſilium ipſum Gamalielis recenſeat Lucas, primùm Gamalielem deſcribit; deinde commemorat, quomodo ſibi velut aditum ad conſilium proferendum ſtruxerit. Gamaliëlem ita deſcribit: *Exſurgens autem quidam in Synedrio, Phariſæus, nomine Gamaliël, legis doctor, pretioſus* ſeu *honoratus omni*, id eſt, toti *populo.* Non fruſtra eum Lucas à tam variis adjunctis deſcribit; ſed propterea, ut occurrat eorum cogitationi, qui hæſitare poterant atq; ambigere, qui ille auſus fuerit, reliquorum ſuffragiis quodammodo reſiſtere, Apoſtoloſque haud obſcurè defendere, & qui factum ut ejus conſilium, apud tam potentes tamque infenſos Apoſtolis adverſarios locum inveniret, nimirum ob magnam ejus auctoritatem, quam habebat & in ſenatu & apud totum populum. Fuiſſe enim eum & aſſeſſorem Synedrii, & Phariſæum, id eſt, celeberrimæ inter Judæos ſectæ aſſeclam, & præterea legis doctorem ſeu profeſſorem publicum, ac denique in magno apud totum populum precio. Hujus Gamaliëlis etiam ipſe Paulus Apoſtolus aliquando ſe fuiſſe diſcipulũ teſtatur Act. 22. 3 ubi dicit, ſe enutritum fuiſſe Hieroſolymis ad pedes Gamaliëlis, & inſtitutum ad exquiſitam formam patrię legis. Quomodo autem aditum ſibi ad promendũ ſuum conſilium ſtruxerit Gamaliël, his verbis commemorat Lucas, quòd *juſſerit Apoſtolos pauliſper foràs abducere*, ſeu removere à Concilio. Id vero Gamaliël ideo fieri voluit, partim ut primorum populi auctoritati conſuleret, neque quicquam, præſentibus Apoſtolis, detraheret; partim ut ipſos Apoſtolos, quos è cruentis procerum reliquorum manibus eripere nitebatur, tanto commodiùs defendere poſſet. Solet enim adverſarios, præſertim potentes ac ſapientiæ opinione turgidos, vehementer offendere, ſi coram iis, quos adoriri & è medio tollere conantur, imprudentiæ alicujus inſimulentur, magiſq; irritare, ſi viderint aliquem pręſentes ſuos adverſarios vel excuſare vel, defendere. Singulari igitur Gamaliël, & hìc & in ſequentibus prudentia uſus eſt. Sed conſilium ipſũ videamus. Illud vero Gamaliël primum proponit: deinde rationibus confirmat ac munit. Proponit vero tum generatim, tum ſpeciatim: Generatim quidem ab initio, ſpeciatim verò in ipſo rationum medio. Illud fit ℣ſ. 35 ubi Lucas verba Gamaliëlis ita refert: *Viri Iſraëlitæ, cavete vobis ipſis ſuper hominibus his, quid ſitis facturi*: q. d. Ne ita fervidè agatis, quin potiùs ſedulò cavete, ne quid ex præpropero zelo in hoc cum hominibus iſtis negotio faciatis, cujus vos poſtea pœniteat. Conſilio ſuo ita generatim propoſito, accedit ad rationes Gamaliel, quæ hoc Dilemmate comprehenduntur: Aut negotium, h. e. ex hominibus, aut ex Deo. Si ex hominibus, diſſolvetur. Idque probatur duobus exemplis Theudæ, & Judæ Galilæi. Si ex Deo non poteſtis diſſolvere, & præterea contra Deum pugnabitis. Prius membrum præmittit Gamaliel, quia id erat primoribus populi gratius quàm alterum. Exiſtimabant enim omnino totum illud, quod fiebat ab Apoſtolis, ex hominibus eſſe. Præmittit autem probationem à duobus exemplis ſumtam, & quidem primo Theudæ dum ita inquit: *Ante hos enim dies ſurrexit Theudas dicens eſſe aliquem ſeipſum &c.* Primum notat Gamaliel tempus, *ante hos dies* inquiens id eſt ante hæc tempora. Tempora enim pro diebus poni jam antea notavimus. Deinde proponit ipſum exemplum, dum inquit *ſurrexiſſe Theudam.* Theudam hunc fuiſſe alium ab eo, de quo Joſephus lib. 22. Antiquit. Jud. cap. 2. ſcribit, ipſa temporis ratio oſtendit. Iſtum enim quadrageſimo demum ſexto poſt Chriſtum natum anno, ſub Cuſpio Fado pręſide ſurrexiſſe, ex hiſtoriæ ſerie conſtat. Hunc verò Judam Gaulonitem, quem Galilæum vocat Gamaliel, quique circa annum Chriſti octavum, quo tempore Archelao pulſo Judæa in provinciam redacta eſt, exortus eſt, ſecutum eſſe, manifeſtè ex ejuſdem verbis conſtat. Porro ejuſdem Theudæ tum conatum ac rerum ejus ſucceſſum, tum denique eventum deſcribit. Conatum dum inquit, *dicens eſſe aliquem ſeipſum*, id eſt, venditans ſe eſſe magni nominis virum, à Deo excitatum ac miſſum, ad liberandum è ſervitute Romana populum. Vox *aliquem*, quemadmodum etiam alibi *aliquid* aliquem vel aliquid magnum atque eximium ſignificat, ut alibi notavimus in Commentario ad Gal. cap. 2. verſ. 6. & VI. 3. Succeſſus his verbis

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

bis deſcribitur: *cui adhæſit numerus virorum quaſi* vel *circiter quadringentorum*, hoc eſt, quem veluti ducem atque anteſignatum ſecuti ſunt atque ab ejus partibus ſteterunt viri circiter quadringenti. Sed quis tandem fuit eventus? *qui*, puta Theudas *ſublatus eſt*, id eſt occiſus, fortaſſis vel à rege Heròde, vel à Romano præſide: *& omnes, quotcunque aſſenſerant ei*, id eſt, paſſi fuerant ſibi perſuaderi, ut ejus partes ſecuti tuerentur, *diſſoluti ſunt*, id eſt, diſperſi, diſſipati, profligati, *& facti ſunt in nihilum* id eſt redacti ad incitas, omnis eorum conatus fuit vanus atque irritus. *Nihilum* hîc non ſimpliciter ſed rei illius de qua ſermo eſt, reſpectu intelligendum eſt. Adhuc primum exemplum.

Alterum exemplum, quod probationis loco affert Gamaliël eſt Judæ Galilæi: de quo ita loquitur: *Poſt hunc*, Theudam videlicet *ſurrexit Judas Galilæus*, &c. Judam hunc Galilæum plerique exiſtimant eundem eſſe cum Juda Gaulonite, quanquam etiam non deſint qui velint fuiſſe diverſos. Vide præterita Druſii in hunc locum. Primum verò & hîc notatur circumſtantia temporis, tùm generaliùs cum dicitur poſt Theudam ſurrexiſſe ſeu exortus eſſe; tum ſpecialius dum dicitur ſurrexiſſe *in diebus* id eſt, tempore *deſcriptionis*. Hæc deſcriptio fuit altera: prioris fit mentio Luc. 2. 2. Quanquam & hîc eruditi inter ſe diſſentiant. Vide Scalig. in animadverſ. Euſeb. 160. 2. & 602. 1. Sethum Calviſ. in Epiſt. ad Keplerum, & Keplerum ipſum. Poſtea deſcribitur rerum ejuſdem Judæ Galilæi ſucceſſus: *& avertit populum multum poſt ſe* id eſt, multos eò pertraxit, ut à Romanis deficerent, inque ſua caſtra tranſeuntes res novas molirentur. Denique commemoratur eventus, tum ipſius anteſignani, dum inquit Gamaliël, *& ille periit* trucidatus videlicet; tum aſſeclarum ejus, *& omnes, quicunque aſſenſerunt* id eſt, eidem applaudentes adhæſerunt illi, *diſperſi ſunt*, id eſt, diſſipati ac profligati.

Exemplis hiſce probationis prioris membri dilemmatis loco adductis, ſpeciatim Gamaliël conſilium ſuum aperit, ℣ſ. 38 initio, dum ita ait. *Et hæc nunc dico vobis: abſiſtite ab hominibus iſtis, & ſinite illos*. Quibus verbis haud obſcure, prudenter tamen Apoſtolis patrocinatur, idque ſuadet, ut primores à ſanguinariis ſuis conſiliis abſtineant, eoſque miſſos faciant. Rationes conſilii ſui ſtatim ſubnectit per Dilemma, ut jam ſuprà vidimus. Cujus prius membrum his verbis *continetur*: *Quoniam ſi eſt ex hominibus conſilium hoc, aut opus hoc, diſſolvetur*. Ratio deſumta eſt partim à cauſſa efficiente, partim ab eventu ſeu fine: q. d. Si negotium hoc, de quo nunc agitamus conſilia, ab hominibus originem habet, iiſque ſolis nititur, non poterit diu ſubſiſtere, ſed opinione citiùs evaneſcet, ac planè redigetur in nihilum. Quæ quidem ratio non planè apodictica eſt, admodum probabilis tamen, in iis præſertim rebus, quæ non aliis quibuſdam, quæ jam antè extiterunt, fundamentis ſuperſtruuntur; ſed ipſa ſuis nituntur fundamentis, atque extra ordinem ſiunt. Quale erat negotium prædicationis Euangelicæ, cujus tum temporis planè nova ab Apoſtolis poſt Chriſtum ipſum jaciebantur fundamenta. Nam quòd, verbi gratiâ, doctrina Antichriſti per multa huc uſque ſecula duravit, non ideo factum fuit quod non fuerit negotium hoc ex hominibus; ſed quod fundamentis ejuſmodi, quanquam malè ac perperam, fuit ſuperſtructa, quæ ſunt inconcuſſa, doctrinæ nimirum Apoſtolicæ, cujus autoritatem etiam prætendunt, & ſpeciem quandam præ ſe ferunt illi, qui doctrinæ Antichriſtianâ ſunt addicti.

Huic priori Dilemmatis membro ſubjicit alterum Gamaliël, idque duabus rationibus munitum, dum inquit: *Si verò ex Deo eſt*, id eſt, Deum autorem habet, eidemque probatur, *non poteſtis diſſoluere iſtud*. Quibus prior ratio continetur, ab inutili ſumta quòd fruſtra ſe eidem ſint oppoſituri, quòd omnes ipſorum conatus futuri ſint irriti: cui additur altera; *ne etiam pugnare cum Deo comperiamini* quæ ab inhoneſto ducta eſt, quaſi dicat. Si negotium iſtud à Deo eſt, non modo fruſtra illud impedire vel opprimere conabimini, verùm etiam ad verſa fronte cum ipſo Deo pugnabitis, eidemque reluctabimini, quod impunè ferre non poteritis.

Huic Gamaliëlis conſilio ſubjicitur ℣ſ. 40. eventus, quique ſimul eſt eventus totius rei, quo etiam ex parte pars altera perſecutionis Apoſtolicæ continetur. Cujus quidam fuerunt veluti gradus. Primus his verbis continetur: *Aſſenſerunt vero ei* id eſt pedibus, quod dicitur, iverunt in ipſius conſilium. Secundus illis quibus exprimitur, quòd *advocarint Apoſtolos*, quos nimirum antea ſecedere aut abduci è concilio juſſerant. Tertius quod illos *ceciderint* virgis videlicet, qua in re altera pars perſecutionis Apoſtolorum continetur. Cui obſiſtere noluit Gamaliël, ne omnino cum Apoſtolis facere videretur, atque ita ſibi invidiam apud reliquos conflaret; vel potiùs quia exiſtimavit hac ratione reliquorum, qui fervidiores erant, populi primorum, nonnihil mitiores redditum, ac quadantenus exſatiatum iri. Quartus gradus eſt, quod Apoſtolis poſtquam cæſi eſſent *denunciârint*, id eſt, ſeveriſſimè prohibuerint, *ne loquerentur in nomine Jeſu* id eſt ut deſiſterent à prædicatione Euangelii, nec quicquam amplius ad quenquam, quod ad laudem Jeſu Nazareni pertineret, dicerent. Ultimus gradus eſt, quòd *eos dimiſerint*.

Tandem ſubjicitur duobus verſiculis ultimis & 42. eventus eventuum, ubi oſtenditur, quomodo Apoſtoli perſecutiones ſuperiùs commemoratas paſſi ſeſe geſſerint. Primùm ergo ſcribit Lucas: *Illi igitur ibant gaudentes à facie Synedrii*. Significatur his verbis Apoſtolos perſecutiones iſtas tanta animi conſtantia pertuliſſe, ut de iis non modò non conqueſti, verùm etiam vehementer lætati ſibique ipſis gratulati fuerint. Cujus rei cauſſa ſtatim additur, his verbis: *quòd digni habiti fuerant pro nomine ipſius*, ſc. Jeſu, (quod nonnulla exemplaria hoc loco pro pronomine ἀυτῦ legunt, licet in vulgata neutra vox extet) *contumeliâ affici*. Significatur his verbis, Apoſtolos pro ſingulari gratiæ vel Dei vel ipſius Chriſti argumento habuiſſe, quòd Chriſti cauſſa afflicti fuerant. Id enim verbum κατηξιώθησαν ſatis indicat. Ideoque id, quod per ſe ignominioſum erat, gloriam ſibi etiam duxerunt. Particula ὑπὲρ ut aliàs ſæpe finem denotat, ita ut *pro nomine Jeſu* idem ſit, quod gloriæ Chriſti & regni ipſius propagandi gratiâ.

Deinde addit Lucas verſ. 42. *Et quotidie in templo, & domatim non ceſſabant docentes & euangelizantes Jeſum Chriſtum*. Inde videre eſt Apoſtolos haud quidquam curaſſe principum populi interdictum, quin potiùs contra id ipſum non interdum duntaxat, ſed quotidie, & quidem non privatim tantum, ſed etiam publice, & quidem in celeberrimo urbis loco, in templo Euangelium Jeſu Chriſti prædicaſſe. Sic nimirum patrocinio Chriſti freti, nequicquam adverſariorum minas aut pœnas veriti, juſſa illius voluerunt capeſſere.

IN CAPUT VI.

DUæ ſunt capitis hujus partes. Prior eſt de electione Diaconorum, ſeu ejuſmodi miniſtrorum, qui neceſſitatis pauperum aliarumque rerum ad carnem ſpectantium in Eccleſia curam gererent: poſterior vero eſt de perſecutione unius ex illorum Diaconorum numero videlicet Stephani. Prior eſt veluti aditus ad poſteriorem; hæc autem pars quædam eorum, quæ ſequenti capite narrantur.

Prioris partis tria ſunt membra: Primum eſt de cauſſa atque occaſione quadam electionis Diaconorum: Secundum de eorundem electione: Tertium de eventu quodam generali, qui ad continuationem Hiſtorię pertinet. Cauſa atque occaſio electionis Diaconorum commemoratur ℣ſ. 7. ubi ita ſcribit Lucas: *In diebus autem illis, cùm multiplicarentur diſcipuli, factum eſt murmur &c.* Primò notatur à Luca tempus, indicaturque id illo ipſo tempore factum fuiſſe, quo illa quæ præcedenti capite deſcripſerat. Deinde occurrit Lucas quodammodo tacitæ cogitationi, qui factum fuerit, ut murmur iſtud inter fideles oriretur, dum addit *cum multiplicarentur diſcipuli*, ſignificans in tanto diſcipulorum, hoc eſt credentium numero facile fieri potuiſſe, ut tale

quid

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

quid contingere, unde murmur ejuſmodi oritetur. Tertio commemoratur ipſa occaſio ſive cauſa *murmur*, id eſt, expoſtulatio ac quærela videlicet quorundam inter diſcipulos ubi tria conſideranda ſunt: 1 quinam, 2 adverſus quos, & 3 qua de cauſſa murmurârint. Qui murmurârunt fuerunt *Helleniſtæ*, ſeu *Græcanici*, id eſt, fideles ex Judæis, qui inter Græcos erant nati, Græca utebantur lingua, in eademque ſacras literas legebant. Iſti murmurarunt *adverſus Hebræos*, hoc eſt, fideles ex Hebræis natos, quique lingua Hebræa qualiſcunque tum temporis erat, utebantur, in eaque ſacras literas legebant. Et hi præ illis quodammodo eminere videbantur. Unde etiam Paulus ipſe de ſe ſcribit, ſi vel confideret in carne ſe maximè habere in quo confidat, quippe qui ſit circumciſus octavo die, ex gente Iſraëlis, tribu Benjaminis, Hebræus ex Hebræis &c. Phil. 3.4,5. Cauſſa murmuris hæc fuit: *quòd negligerentur in miniſterio quotidiano viduæ illorum.* Verbum παραθεωρεῖσθαι hîc non ſignificat idem quod deſpicere, ut nonnulli vertunt, quis enim audeat hoc Apoſtolis, qui toti huic negotio de quo ſermo eſt præerant, adſcribere, quòd aliquorum fidelium viduas aſpernati fuerint? Neque credibile eſt Helleniſtas iſtos tam fœdam Apoſtolis labem adſpergere voluiſſe. Sed potius imprudentiam ejuſmodi, quę etiam in virum bonum cadere poſſit, præſertim in re ejuſmodi, in qua & quamplurimis in tanta credentium multitudine ſatisfaciendum erat, & negotium erat cum peregrinis, qui plerumq; ſolent eſſe minùs noti, & præterea timidiores in petendo, ut ſui habeatur ratio. Ut taceam alias, & quidem ſanctiſſimas graviſſimaſque Apoſtolorum occupationes, quibus ita diſtinebantur, ut non ita accuratè omnium rationem habere poſſent. Licet eorum, qui proculdubio Apoſtolis hac in re ſubſerviebant, culpa aliqua intervenire potuerit. Poſſet etiam dici ipſos peregrinos plerumque querulos eſſe, & exiſtimare, ſe ab iis inter quos degunt negligi. *Miniſterii* voce intelligitur diſtributio vel pecuniæ, vel aliarum rerum, quæ ad victum cultumque corporis erant neceſſariæ. Dicitur autem miniſterium iſtud *quotidianum*, quia ſingulis diebus, non in menſem, trimeſtre, annum, aliudve longum tempus neceſſaria inter fideles indigentes diſtribuebātur. Hęc de primo mēbro.

In ſecundo, ut diximus, ipſa electio Diaconorum deſcribitur & quidem ita, ut indicetur. 1. Quomodo ad eam hortati fuerint Apoſtoli. 2 Quomodo inſtituta fuerit. 3. Denique quomodo electi Diaconi fuerint confirmati. Antequam verò ipſam adhortationem Apoſtolorum proferat Lucas initio verſ. 2. commemorat, *Duodecim* hoc eſt, Apoſtolos *convocâſſe multitudinem diſcipulorum.* Id quod ideo fecerunt, tum ut ſuppeteret in tanta multitudine eligendorum copia, tum ut res totius Eccleſiæ fieret ſuffragiis. Adhortatio porrò Apoſtolorum duobus membris conſtat. Primò enim cauſſam ſuæ adhortationis afferunt, cum tacitæ cogitationis occupatione. Deinde ipſam ſubjiciunt adhortationem. Cauſſa adhortationis his verbis continetur: *Non placet nos relicto ſermone Dei miniſtrare menſis.* Reſpondent ſimul, ut diximus, his in verbis Apoſtoli tacitis aliorum cogitationibus, quî fiat, ut in poſterum miniſterio iſti, in curandis viduarum aliorumque pauperum inter fideles neceſſitatibus ad corpus eorum ſpectantibus, vacare ampliùs nollent: nimirum ideò quia non ſit laudandum, nec conveniat, & indignum ſit, ut longè præſtantiori digniorique ac magis neceſſario munere promulgandæ Euangelii doctrinæ poſthabito, menſis ſerviant, hoc eſt, de rebus ad vitam tuendam neceſſariis fidelibus proſpiciant. Eſt enim in his verbis Synecdoche quædam tum continentis pro contento, menſarum, pro cibis ac potu menſis imponi ſolitis, tum partis pro toto, id eſt, pro omnibus etiam iis quæ præter cibum ac potum ad cultum corporis pertinent.

Adhortatio ipſa extat verſ. 3 ubi ſic inquiunt Apoſtoli: *Diſpicite igitur, fratres viros ex vobis teſtatos ſeptem &c.* Volunt fratres ipſos diſpicere atque eligere ejuſmodi viros, qui apti eſſent ad munus iſtud ſuſcipiendum recteque gerendum, ut res omni ſupſpicione careret, nec quiſquam opinaretur, gratiæ aliquid datum fuiſſe. Volunt autem eoſdem ex numero fratrum eligi, & quidem tales, qui bonum teſtimonium haberent apud omnes, & de quorum fide, atque integritate toti conſtaret cœtui. Id enim vox μαρτυρουμένους, licet ſimpliciter poſita, ſibi vult. Quo ſenſu etiam infra cap. 10. 22. de Cornelio, & XVI. 2. verbum μαρτυρεῖσθαι de Timotheo uſurpatur. Volunt præterea eorum ſeptem eligi, quia tot exiſtimabant requiri ac ſufficere ad miniſterium iſtud obeundum, ac præterea numerus iſte aliàs celebris eſt in ſacris literis, ut vel ex Apocalypſi videre eſt, ubi ſeptem Spirituum, ſeptem angelorum, ſeptem tubarum, ſeptem phialarum fit mentio. Denique volunt etiam *plenos eſſe Sp. S. & ſapientia*, id eſt, ſapientiâ ſpirituali ſeu à Spiritu ſancto profecta abundè ornatos. Videtur enim in verbis Spiritu ſancto & ſapientia eſſe ἓν διὰ δύο. Ejuſmodi, inquiunt, viros ſe conſtituturos eſſe ſuper neceſſitatem iſtam, ut nimirum Eccleſiæ in curandis pauperibus, viduis, aliis ad hanc vitam ſpectantibus negotiis ſerviant.

Verſ. 4. Quodammodo ad id, de quo priùs dixerant redeunt, dicentes: *Nos verò in precibus & miniſterio ſermonis perſeverabimus.* Quibus verbis ſignificant, ſe onere iſto in curandis rebus ad temporalem fidelium vitam pertinentibus liberatos nihilo ſegniores fore in ſuo munere, quemadmodum fortaſſe nonnulli imprudentiores cogitare poterant, ſed ſummo ſtudio eidem invigilaturos. Duas autem ejus muneris veluti partes conſtituunt: preces, nimirum publicas, in quibus reliquis fidelibus præire ſolebant; & miniſterium ſermonis, hoc eſt, annunciationem doctrinæ Euangelii.

Electio verſ. 5. deſcribitur, ubi primum veluti aditus quidam ad eam, & effectus ex priori Apoſtolorum adhortatione natus deſcribitur, his verbis: *Et placuit ſermo coram tota multitudine* hoc eſt tota Eccleſia approbavit id, quod Apoſtoli faciendum ſenſerant. Huic ſubjicitur ipſa electio, ubi exprimuntur nomina eorum qui electi fuerint. Sic enim pergit Lucas: *& elegerunt Stephanum;* quem primo loco nominat, quia inter reliquos proculdubio eximiis quibuſdam dotibus eminuit, quas etiam indicat Lucas, dum eum nominat *virum plenum fide ac Sp. S.* quod etiam infra vſ. 8 ad ejus commendationem repetitur. *Plenus* autem *fide* dicitur, quòd non tantùm firmiter doctrinæ Chriſti aſſenſus, ſed eandem etiam audacter profeſſus fuerit, in eoque totus fuerit, ut eandem & alii permulti amplecterentur. Verſ. 8. loco Sp. S ponitur potentia, additurque edidiſſe Stephanum miracula & ſigna magna in populo; unde videre eſt quid Spiritus Sancti nomine hîc ſit intelligendum, nimirum divina illa virtus atque efficacia, cujus vi miracula edere poterat. Quorſum etiam pertinet divina illa ſapientia cujus infrà vſ. 10. fit mentio. Fortaſſis etiam ideo Stephanum præpoſuit Lucas, quia ab ipſo Domino Jeſu eo honore dignus fuerit habitus, ut primus inter omnes ſuos fideles teſtimonium ipſi perhiberet, & ita protomartyr eſſet. Stephano ſubjicit *Philippum*, qui infra cap. 21. 8 Euangeliſta, & unus ex ſeptem, puta Diaconis, fuiſſe dicitur. Ejuſdem fit quoque mentio cap. 8. Quod primus omnium Samariæ Euangelium prædicârit populumque ejuſdem urbis ad fidem in Chriſtum prædicatione Euangelii & patratione miraculorum adduxerit, quodque ejuſdem operâ Eunuchus dynaſtes Candacis reginæ Æthiopiæ ad religionem Chriſtianam amplectendam permotus fuerit. Reliquorum, *Prochori*, *Nicanoris*, *Timonis*, *Parmenæ & Nicolai*, nulla alibi fit mentio. De *Nicolao* autem ſigillatim commemorat Lucas, quod fuerit *proſelytus*, qui nimirum ex Ethnicis parentibus natus, Judaicam religionem fuerat amplexus, & quidem proſelytus Antiochenſis, id eſt, Antiochiæ Syriæ, quæ κατ' ἐξοχὴν Antiochia dicitur, natus.

Electioni tandem ſubjungitur confirmatio: cujus iterum veluti aditus quidam fuit, quod initio vſ. 6 ſcribitur, quòd *eos ſtatuerint in conſpectu Apoſtolorum* autoritate nimirum illorum ac benedictione confirmandos. Quæ confirmatio etiam mox deſcribitur: & quidem ra-

tione

tione duarum partium. Prior eſt, quòd *precati fuerint* Apoſtoli, hoc eſt Deum rogarint, ut vellet iis in novo iſthoç munere benedicere,& ejuſmodi ſapientiam largiri,qua eidem cum fructu ingenti præeſſe poſſent. Poſterior, quòd iis *impoſuerint manus*, quæ quidem actio, Apoſtolorum erat propria, cum qua collatio peculiaris cujuſdam gratiæ erat conjuncta. Sic infra cap. 8. 17 legimus, Samaritanos, cùm impoſuiſſent illis Apoſtoli manus, Spiritum ſanctum accepiſſe. Alterius generis eſt impoſitio manuum, quæ hodieque in initiatione miniſtrorum in uſu eſt, qua qui initiatur de manu ſeniorum velut in manum Dei precibus traditur, eique totum conſecratum eſſe debere oſtenditur.

Reſtat ultimum primæ partis membrum, eventus nimirum generalis, ad continuationem hiſtoriæ pertinens,de quo ita ſcribit Lucas ℣ſ.7. *Et ſermo Dei augebatur vel creſcebat* nimirum non ratione ſui, ſed ſubjectorum, ſeu hominum eundem amplectentium ac profitentium. Id quod etiam Lucas ipſe explicat, dum addit: *& multiplicabatur numerus diſcipulorum*, (qui poſtea Antiochiæ primum dicti ſunt Chriſtiani, ut legimus inf. Cap. XI. 20) *Hieroſolymis valde.* Huic ſubnectitur aliquid peculiare atque ſingulari admiratione dignum, his verbis: *multaque turba*, hoc eſt, non unus tantùm atque alter, non aliquot duntaxat, ſed magnus numerus, *ſacerdotum obediebant fidei*, hoc eſt, doctrinam Chriſti amplectebantur ac profitebantur. Sic alibi etiam *fides* pro doctrina Chriſti ſumitur ad Gal. I. 23. III. verſ. 23, 25. Obediendi verbum de obedientia fidei intelligendum eſſe jam non ſemel monuimus. Hæc de priori parte Capitis.

Sequitur altera de perſecutione Stephani, unius ex Diaconorum numero: in qua deſcribenda ita progreditur Lucas, ut I. exponat occaſionem, quæ iritaverit adverſarios ad Stephanum perſequendum. Deinde recenſet ejus adverſarios. Tertio commemorat quomodo eum accuſaverint adverſarii judicioque ſtiterint. Denique deſcribitur à Luca ſingularis Stephani alacritas ac lætitia, quæ in ejus vultu apparuit. Occaſio (ut ad prioris membri explicationem accedamus) quæ adverſarios ad perſecutionem Stephani incitavit, duplex in textu commemoratur, remotior & propior. Remotior indicatur ℣. 8. ubi ita ſcribit Lucas: *Stephanus verò plenus fide & virtute faciebat miracula & ſigna magna in populo.* Hoc nimirum malè habebat adverſarios, quod Stephanus tanta cum fiducia tantaque conſtantia doctrinam Euangelicam profitebatur, alioſque ad eam amplectendam hortabatur, atque eandem doctrinam ſtupendis miraculis confirmabat. *Fidei* nomine quid intelligatur jam ſuprà ℣.5 diximus, ubi etiam cætera, quę ad reliquorum verborum ſenſum pertinent attigimus.

Antequam verò Lucas propinquiorem perſecutionis Stephani occaſionem exponat, adverſarios ejuſdem Stephani primùm recenſet: ita ſcribens: *Exſurrexerunt verò quidam ex Synagoga quæ dicebatur Libertinorum, & Cyrenæorum, & Alexandrinorum, & eorum, qui ſunt ex Cilicia, & Aſia.* Hos omnes ex eadem Synagoga, quæ Hieroſolymis erat, fuiſſe, conjunctiſque viribus Stephanum adortos fuiſſe credibile eſt. Fuerunt autem proculdubio homines acutiſſimi, & tum in religione Judaica, tum in Philoſophia etiam Græca verſatiſſimi. In voce *Libertinorum* mutationem, aliquam literarum factam fuiſſe ſuſpicantur eruditi. Notant enim hos fuiſſe exteros illos, qui ades ſacras Lebrathas, & parœcias eò pertinentes, univerſumque conventum vocabant γάβρας, Epiphanio teſte. Nam, inquiunt, iſti omnes ad Synagogam eandem pertinentes Librathenun dicebantur, & ex eò corrupte Synagoga Lebertinorum dicta. *Cyrenæi* fuerunt ex Cyrene urbe Libiæ, cujus etiam ſuprà facta eſt mentio cap. 2. 10. *Alexandrini* dicti ſunt ab Alexandria, celeberrima Ægypti urbe, quæ etiam, ut notant eruditi, ſedes erat alterius diſperſionis Judæorum, quemadmodum Babylon prioris. *Cilicia* regio eſt Aſiæ minoris, cujus metropolis fuit Tarſus patria Pauli. Per Aſiam denique intelligitur regio illa quæ alias Ionia fuit dicta, cujus pars quædam fuit etiam Caria. Vide quæ ſuprà diximus cap. 2. 9. Hos *diſputaſſe* ſcribit Lucas *cum Stephano*, dum nimirum vel ipſius argumenta refellere conati ſunt, vel ipſe Stephanus eorundem argutias confutavit.

Quis autem fuerit hujus diſputationis eventus Lucas verſ. 10 exprimit, dum ſcribit: *Et non poterant reſiſtere ſapientiæ & Spiritui qui* Gr. *quo loquebatur.* Et hæc eſt etiam occaſio proxima perſecutionis Stephani, quod adverſarii ipſius non poterant illi ſatiſfacere, neque vel ejus argumenta convellere, aut quicquam ſolidi contra ipſius reſponſiones in medium afferre. Quem ergo arte ſua non poterant opprimere, calumniis & vi opprimendum ſibi putabant. Particula *&* ab initio ponitur pro *ſed*, quod ſæpè etiam fit alibi in ſacris literis. Dum verò dicitur, eos non potuiſſe reſiſtere ſapientiæ & Spiritui quo loquebatur, ſenſus eſt, eos nihil ſolidi afferre potuiſſe ad ea, quæ Stephanus divinâ ſapientia à Spiritu Sancto, cujus impulſu loquebatur, profecta proferebat. Eſt enim in his verbis *ſapientiæ & Spiritui*, ἓν διὰ δύο ut ſupra jam notavimus ℣ſ. 3. & præterea Metonymia adjuncti. Non enim propriè ſapientiæ aut ſpiritui, ſed Apoſtolis ſapientia & ſpiritu iſto præditis reſiſtere nitebantur.

Verſ. 11. *Tunc ſummiſerunt viros, qui dicerent ſe audiviſſe, eum dicentem verba blaſphemiæ*, Gr. *blaſphema, in Moyſen & Deum.* His & ſequentibus verbis deſcribitur, quomodo Stephanum accuſarint ipſius adverſarii. Primum autem quod ad modum accuſationis pertinet, hoc verſu commemoratur, quod nimirum ſummiſerint ſeu ſubſtituerint alios, qui ipſum accuſarent. Nolunt ipſi ad accuſandum deſcendere, declinandæ invidiæ cauſſa. Id quod malevolis, & præſertim Chriſtianæ religionis hoſtibus ſolenne eſt. Breviter autem ſimul recenſet Lucas, cujus criminis ii, qui ita ſubornati fuerant, Stephanum reum peragere voluerint, quòd nimirum *audiverint eum dicentem verba blaſphema in Moyſen, & Deum* hoc eſt quod ea auſus fuerit proloqui, quæ Moſe tanto propheta, ac proinde ipſo Deo indigna ſint, atque in ejus ignominiam cedant. (Hunc eorum verborum ſenſum eſſe, ſatis exinde apparet, quod nomen Dei ab illis proſtponitur, quod aliàs præponendum erat) quęnam verò blaſphema illa verba fuerint ℣ſ.14 & 15 falſorum teſtium ſermone exprimitur.

Verſ. 12. *Commoverunt itaque* Gr. Commoveruntque, *plebem*, ſeu *populum*, *& Seniores*, *& Scribas &c.* Secundum hoc eſt quod ad modum accuſationis pertinet, quod nimirum non modò plebem, ſed & primores populi, Seniores nimirum ac Scribas in Stephanum concitarint, eoque pertrahere conati fuerint, ut in ipſius necem conſpirarent, eumque veluti blaſphemum è medio tollerent. Tertium hoc ipſo verſiculo additur, dum ſcribit Lucas: *& concurrentes*, Græcè *inſtantes* (hoc eſt illi imminentes, in eumque irruentes. Sic ſupra cap. 4. 1.) *rapuerunt* Gr. *corripuerunt eum, & adduxerunt in concilium.* Præparatio hæc quædam fuit ad judicium de Stephano inſtituendum. Hæc autem tribui videntur non illis tantum, qùos ſubornarant illius adverſarii, verum etiam de populo, ſenioribus ac ſcribis ab illis adverſus eum concitatis. Facta autem fuerunt omnia vi atque impetu quodam.

Verſ. 13. *Et ſtatuerunt teſtes falſos*, &c. Quartum quod ad modum accuſationis Stephani refertur. In quò inſigne adverſariorum ejus ſcelus apparet, quale etiam ab hoſtibus ipſius Domini Jeſu admiſſum fuerat. In teſtimonio autem illorum continentur capita accuſationis ſeu crimina Stephano objecta. Cujus pars hoc ipſo verſiculo, reliqua ſequenti continetur. Ita verò verba teſtimonii habent: *Homo iſte non ceſſat verba blaſphema loqui* Gr. *loquens adverſus locum ſanctum & legem.* Dum inquiunt, *homo iſte non ceſſat loqui* crimina, quæ Stephano objiciunt, exaggerant falſi teſtes, quaſi dicat non ſemel iterumque hęc, quæ teſtamur locutus eſt, ſed ſæpiùs, neque etiamnum ceſſat eadem ſubinde effutire. Crimina autem, quæ ipſum admiſiſſe, licet falſo, teſtantur, commemorant duo. Quæ primùm obſcuriùs proponunt hoc verſu, deinde clarius exponunt ℣ſ. ſeq. Alterum eſt, quòd fuerit *blaſphema verba locutus adverſus locum ſanctum* h. e. adverſus Hieroſolymam, ur-

bem ſanctam divino cultui conſecratam, atque inprimis adverſus templum, quòd in illa urbe erat. Grandis hæc erat blaſphemia in auribus Judæorum; ſubinde, ut eſt apud Prophetam, ingeminantium, Templum Domini, Templum Domini, Templum Domini. Exiſtimabant enim Deum illic ſedem ſuam habiturum in ſeculum. Alterum crimen Stephano objectum eſt, quod verba blaſphema dixerit in Legem à Moſe nimirum, imo ab ipſo Deo per Moſen latam. Quæ iterum grandis erat apud Judæos blaſphemia, qua legem ſacroſanctam habebant, & quæ contra illam dicerentur in contumeliam ipſius Dei dici arbitrabantur.

Verſ. 14. *Audivimus enim eum dicentem: quoniam Jeſus Nazarenus hic deſtruet*, Gr. *diſſolvet, locum iſtum, & mutabit traditiones* Gr. *mores, quas* vel *quos tradidit nobis Moſes*. His verbis ut diximus crimina Stephano objecta clarius exprimuntur, atque oſtenditur, primò quidem, quomodo blaſphema verba adverſus locum iſtum id eſt Hieroſolymam & templum locutus fuerit, nimirum dum dixerit, Jeſum Nazarenum locum iſtum deſtructurum, ſeu aboliturum. Quod certe blaſphemum videbatur Judęis, Jeſum illum Nazarenum pro ſeductore habentibus. Ejuſmodi enim opus ipſum & vivere, & imperio admodum magno pręditum eſſe arguit, utpotè cum tribuatur ei demolitio ejus ſtructuræ, quę Deum ipſum autorem habuerat. Imò hoc ipſum in blaſphemię crimen trahere poterant, & fortaſſe trabebant, quod auderet Stephanus talia Jeſu Nazareno tribuere, quæ arguerent ipſum Deo adverſari, quippe cujus domicilium ac ſedem deſtructurus, atque ita ipſius arcem ac regiam hoſtili impetu invaſurus, eandemque expugnaturus ſoloque æquaturus diceretur. Deinde etiam exprimunt teſtes, quomodo blaſphema verba locutus fuerit Stephanus adverſus legem, dum pergunt aſſerere, Stephanum dixiſſe, Jeſum Nazarenum mutaturum h. e. aboliturum mores, quos tradiderit ipſis Moſes. Et hæc non levior Judæis viſa fuit blaſphemia, penitus perſuaſis, ne minimum quidem apicem in lege mutatum iri, ſed eam perpetuò valituram eſſe. Non conſtat autem, an omnino talia & non potiùs ſimilia dixerit Stephanus, ex quibus adverſarii talia collexerint. Hoc quidem certum eſt, etiam illa ipſa quæ à falſis teſtibus Stephano tribuuntur ab ipſo citra omnem blaſphemiam dici potuiſſe. Nam & revera Jeſus Nazarenus & Hieroſolymam & templum, quippe cui Pater omne judicium tradidit, deſtructurus, atque ita hoſtes ſuos puniturus erat, imò reipſa etiam Hieroſolymam ac templum deſtruxit ac hoſtes ſuos punivit: & præterea mutaturus erat, imo jam mutavit mores à Moſe populo divino traditos, quod quidem ad leges tum ceremoniales, tum forenſes attinet, multaque legi morali addidit. Verum etiamſi dicta hæc fuiſſent à Stephano, nihilominus tamen falſi teſtimonii nomine venirent, ut pote cùm illi ab adverſariis crimini data & blaſphemiæ nomine traducta fuerint.

Verſ. 15. *Et intuentes* Gr. *attendentes in eum omnes qui ſedebant in concilio, viderunt faciem ejus tanquam faciem angeli*. His in verbis ſingularis Stephani alacritas atque lætitia, quam ipſi ejus adverſarii judicum loco ſedentes in facie ipſius deprehenderint, deſcribitur: dum enim dicuntur *vidiſſe faciem ejus tanquam faciem angeli*, indicari videtur, Stephani faciem illis apparuiſſe humana auguſtiorem, ac ſingularem quandam lætitiam atque alacritatem à divino ſpiritu profectam in ipſo vultu ab iis deprehenſam fuiſſe, adeò ut haudquicquam ad adverſariorum accuſationem trepidaret, ſed hilari exporrectaq; fronte omnia exciperet. Quod verò de ſplendore faciei illius ab aliis hìc dicitur, nobis non videtur conſentaneum, quippe quod longè clarioribus verbis à Luca deſcribi potuiſſet. Similis aliqua ratione loquendi formula, quanquam dilutiori longè ſenſu extat Gen. 33. ℣ſ. 9. ubi Jacobus inter alia ad fratrem Eſaum ſic loquitur: *Ita vidi faciem tuam acſi viderem faciem Angeli*, ut quidem vertit Pagninus. Alii enim paulò aliter.

IN CAPUT VII.

IN hoc capite pertexitur hiſtoria perſecutionis Stephani. Deſcribitur autem primò Apologia, ſeu defenſio Stephani; deinde ejuſdem eventus.

Verſ. 1. *Dixit autem princeps Sacerdotum: ſi* id eſt an *hæc ita* [*ſe*] *habent*, His verbis Lucas, antequam ipſam Apologiam Stephani deſcribat, paucis oſtendit, à quo, & quomodo Stephano ſe defendendi copia facta fuerit, ne videatur temere ad illud provolaſſe.

Verſ. 2. *Qui*, Gr. *Is verò, ait: Viri fratres*, &c. Sequitur ipſa oratio apologetica Stephani: quàm antequam particulatim explicemus, prius ejus ſcopum paucis indicabimus. Omiſſis autem aliis, quæ nobis minùs probantur, ſententiis, eò tendere videtur Stephanus, ut partim ſe defendat, diluatque ea, quæ ipſi objecta fuerant, quaſi minùs honorificè de templo ac lege ſentiret; partim adverſarios ſuos accuſet atque oſtendat, eos planè majoribus ſuis eſſe ſimiles in perſequendis ac trucidandis prophetis aliiſque ſceleribus; partim ut doceat, pleroſque in populo divino inſignes Deoque inprimis charos viros per calamitates multas ad dignitatis ſuæ gradum emerſiſſe, atque à ſua ipſorum gente perſecutiones atque afflictiones varias paſſos fuiſſe, ac proinde Judæos mirari non debere, quòd eadem ratione Deus in filio ſuo Jeſu ad regium faſtigium evehendo uſus fuerit, eumque per ignominioſam crucem ac mortem & quidem ab ipſius propria gente ipſi illatam, pervenire voluerit ad ſummam gloriam. Hæc autem omnia ſic tractantur à Stephano, ut ab eo innuantur potiùs, auditoribuſque ex iis, quæ dicebat, colligenda relinquantur, quàm expreſſe dicantur, atque hinc inde excerpenda ſint potiùs, quàm ut continua ſerie ab eodem proferantur. Ut ita, quod à Chriſto ſæpiùs per Parabolas factum eſt, Stephanus hiſtoriam majorum populi Judaici texendo, Judæos obliquè potiùs, quam directè atque expreſſe perſtrinxerit, ne ſtatim ſermone ejus offenderentur, ac proinde nullum ipſi ſe defendendi ſpacium relinquerent. Interim tamen perſpicuè ſatis propoſuit omnia, ut facilè præſertim cordatiores animadvertere poſſent, quid ſibi vellet. Ut taceam illud ex ultimis orationis hujus verbis ſatis manifeſtum eſſe, ac longè manifeſtius futurum fuiſſe, ſi licuiſſet illi ſermonem diutiùs protrahere ac pertexere. Nos orationem nunc perluſtrabimus, ſingula, quæ ad ſcopum Stephani pertinent, ſuis locis annotaturi. Conſtat autem tota hæc oratio duabus partibus: Exordio licet breviſſimo, & Narratione.

Verſ. 2. *Qui* Gr. *Is verò ait: Viri fratres, & patres, audite*. His verbis continetur Exordium breviſſimum orationis Stephani: in quibus primò auditores honorificè compellat, dum eos appellat *viros fratres & patres*, ut oſtendat ſe honeſtè de iis ſentire. *Fratres* appellat ætate & dignitate ſibi pares, *patres* verò & ætate & dignitate ſe ſuperiores. Atque hoc ad benevolentiam conciliandam pertinet. Deinde eos verbo *audite* ad attentionem excitat, taciteque hortatur, ut non tantùm aures ſed & animum ad ſermonem ejus advertant. Reliqua hujus verſiculi verba Narrationis initium continent. Duæ autem conſtitui poſſunt ejus Narrationis partes, altera obliqua, quæ hinc ad verſum uſque 51 extenditur; altera directa quæ verſ. 51, 52 & 53 continetur. Obliquæ autem partis iterum quinque membra conſtitui poſſunt: primum de Abrahamo: ſecundum de Joſepho: tertium de Moſe: quartum de contumacia populi in deſerto: quintum de tabernaculo ac templo. * * *

IN CAPUT VIII.

DUæ ſunt capitis hujus partes. In priori narratur perſecutio Eccleſiæ Hieroſolymitanæ; quæ quidam effectus fuit perſecutionis Stephani: in poſteriori vero, quomodo occaſione illius perſecutionis latiùs fuerit propagata doctrina Euangelii. Deſcribitur autem hìc à Luca ſecundus veluti gradus propagatæ veritatis, dum eam per Samariam quoque divulgatam eſſe commemorat.

Verſ. 1. *Saulus autem erat conſentiens neci ejus*. De perſecutione Eccleſiæ Hieroſolymitanæ acturus, ſtatim Sauli, qui principalis ejus perſecutionis cauſſa fuit mentionem facit, ſimul commemorans, qua occaſione is ad perſe-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

perſecutionem fidelibus Chriſti, qui Hieroſolymis agebant, inferendam fuerit inductus, quia nimirum *conſentiens fuerit neci Stephani*, vel potiùs, quia ut Gr. verba habent, illi unà cum aliis eadem placebat, eandemq; illi juſte illatum exiſtimabat. Ita nimirum poſtquam ſemel deguſtavit fidelium ſanguinem, graviori ejuſdem ſiti fuit inflammatus, & ad manus iiſdem inferendas impulſus.

Verſ. 2. *Facta eſt autem in illa die perſecutio magna in Eccleſiam* quæ erat (Gr. *in*) *Hieroſolymis*. Hîc perſecutio ipſa, & quidem generatim deſcribitur, & primò quidem ab adjunctis, deinde à ſubjecto, & denique ab effecto. Adjunctorum duo commememorantur 1. tempus, quod notatur his verbis, *in illa die*, id eſt, illo tempore. Dies enim pro tempore, ut alibi ſæpiſſimè ſumitur. Neque enim eſt credibile tam magnam perſecutionem uno die excitari & peragi potuiſſe. Quod ſi tamen omnino verbis inhærere quiſpiam velit, neceſſe erit verbum *facta eſt* ita exponere, ut idem quod *cœpiſſe* ſignificet, adeò ut indicetur à Luca, eo ipſo die, quo trucidatus fuit Stephanus, perſecutionis illius initium factum fuiſſe. Alterum adjunctum eſt, quod perſecutio iſta dicitur *magna*, id eſt, non levis non exigua, non paucorum quorundam fidelium, ſed gravis admodum ac violenta, fidelium qui Hieroſolymis degebant, generatim omnium. Id quod ex ſequentibus manifeſtè apparebat. Subjectum perſecutionis fuit *Eccleſia quæ erat Hieroſolymis*. Verba Lucæ quibus hoc ſubjectum deſcribit, non ſunt ita intelligenda, quaſi innuere voluerit, aliam quoque Eccleſiam Chriſti præter Hieroſolymitanam, tum temporis fuiſſe; verùm ita, quòd eandem ab illis, quæ tum, cùm hiſtoriam hanc ſcriberet, hinc inde erant, diſtinguere voluerit. Effectus perſecutionis illius his verbis continetur: *Et omnes diſperſi ſunt per regiones Judææ & Samariæ, præter Apoſtolos*. Indicat perſecutionem fidelium exilia fidelium ſubſecuta, aut potius cum illa conjuncta fuiſſe, atque ita magnitudinem perſecutionis illius oſtendit. *Omnium* nomine generatim omnes intelligendi ſunt. Non eſt enim credibile, neminem planè fidelium Hieroſolymis, præſertim cum Apoſtoli illic ſubſiſterent, manſiſſe, vel ſaltem latuiſſe. Judææ nomine intelligitur regio Hieroſolymam circumjacens, ſic dicta per Synecdochen quandam membri, quo ſenſu etiam apud Johan. non unò in loco uſurpatur. Aliàs enim Judææ nomine tota terra ſancta, quæ & Judæam hanc ſpeciatim ſic dictam, & Samariam, & Galilæam utramque complectebatur, denotari ſolet. *Samaria* nomen habet à regionis metropoli, eſtque regio inter Judæam & Galilæam media, inquam olim Salmanaſſar Rex Aſſyriæ colonos Babylonios, Cuthæos alioſque populos extraneos traduxit, qui partim Jehovam Deum Iſraëlis, 4 Reg. 17. 24. partim deos gentium colebant, ac proinde Judæis exoſi erant. Vide Joh. 4. 9. In has igitur regiones fuerunt diſperſi fideles Hieroſolymitani. Excipit autem ex eorum numero Apoſtolos Lucas, inquiens, *præter Apoſtolos*. Hic dubitari poteſt, quomodo Apoſtoli Hieroſolymis manere potuerint. Nam latere illos potuiſſe, vix credibile eſt, cùm alii fideles latere vix potuerint, qui non ita erant exoſi Judæis, quemadmodum Apoſtoli; voluiſſe autem latere illos neutiquam eſt probabile. Quo enim fine latere, ac non potiùs cum aliis alio fugere voluiſſent? Si verò dicas illos apertè Hieroſolymis verſatos fuiſſe, videtur id ſine periculo ipſorum fieri non potuiſſe. Sed reſpondemus, reſpiciendum hîc eſſe partim ad Apoſtolorum conſilium, partim ad ea, quæ ipſos à periculo immunes præſtare poterant, & proculdubio præſtiterunt. Conſilium eorum fuit imbecilliores in fide animare, ac confirmare, ne ſub perſecutionibus labaſcerent, aut penitus Chriſtum desererent: quod fieri non potuiſſet, ſi ipſi cum aliis periculum refugiſſent. A periculo autem eos immunes pręſtare poterant primò ſingularis Dei ac Chriſti circa illos providentia. Deinde adhuc inhærebat primoribus populi conſilium Gamaliëlis, unde factum, ut Apoſtolis, veluti ducibus relictis, præſertim cùm eorum conſtantiam ac fortitudinem in periculis jam perſpexiſſent, promiſcuum fidelium gregem adorirentur, exiſtimantes fore, ut hac ratione illis à fide abſterritis, totum negotium religionis Chriſtianæ collaberetur. Accedit denique & hoc, quod Apoſtolis, qui miraculis ſuis apud populum inclaruerant, mirificeque illi ſeſe commendaverant, ſine tumultu ac concitatione plebis manus inferri haud poſſe credebant.

Verſ. 2. *Curaverunt* (Gr. *unà extulerunt*) *autem Stephanum viri timorati*, (ſic vulgata, quam ſequimur habet. Meliùs, *religioſi*) *& fecerunt planctum magnum ſuper eum*, (Gr. *eo*) ſepultura Stephani hîc à Luca velut in parentheſi deſcribitur, ut oſtendat, fideles perſecutione non fuiſſe abſterritos, quò minùs Stephano extremum charitatis officium præſtarent. Deſcribuntur autem illi qui ſepelierunt Stephanum dupliciratione. Primò quidem ab adjuncto, dum dicuntur *viri religioſi*, εὐλαβεῖς id eſt Deum metuentes, pii. Cujus rei argumentum ſatis evidens eſt id, quòd auſi fuerint, Stephani à Judæis trucidati corpus, & quidem ingruentibus aliorum etiam fidelium perſecutionibus terræ mandare. Planè ſimile eſt hoc ipſorum factum facto Joſephi Arimatheenſis, Domini Jeſu in cruce mortui corpus à Pilato petentis, & una cum Nicodemo honorificè ſepelientis. Altera religioſorum iſtorum virorum deſcriptio petita eſt ab effecto, dum ſcribit Lucas: *& fecerunt planctum magnum ſuper eum*: quibus verbis ſignificatur, eos & verbis & lacrymis uberrimis conteſtatos fuiſſe, quanto ipſum habuiſſent in precio, quam eximius ille Jeſu Chriſti ſervus, quàm utilis Eccleſiæ fuerit, & quàm graviter atque acerbe illius necem ipſi planè immerenti illatam ferrent. Quod tamen illos ſatis moderatè feciſſe dubium non eſt, cùm præceptorum Chriſti quæ inter alia etiam immoderatum luctum prohibent, vid. 1 Theſſ. 4. 13. probè gnari eſſent.

Verſ. 3. *Saulus verò devaſtabat Eccleſiam per domos intrans trahenſque viros ac mulieres, tradebat in cuſtodiam.* Redit Lucas ad perſecutionem fidelium Hieroſolymitanæ Eccleſiæ deſcribendam, & quidem ſpecialiùs primo autorem, deinde eos, qui perſecutionem patiebantur, ac denique modum perſecutionis deſcribit. Autor fuit Saulus, cujus jam & præcedenti cap. ỳſ. 58. & hoc ipſo mox ab initio mentionem fecerat. De eo autem porrò ſcribit, quòd *devaſtaverit Eccleſiam* videlicet Hieroſolymitanam, hoc eſt, diſſipaverit fideles, eoſque prohibuerit, quo minus vel publice, vel privatim cultus gratia convenire poſſent. Pertinet hoc ad modum perſecutionis deſcribendum: quemadmodum & illud, quod ſequitur *per domos intrans* quo ſignificatur, eum tanta rabie fideles ad cruciatus conquiſiviſſe, ut eos etiam domatim indagaret, atque in apertum, ſi quos è latebris eruiſſet, protraxerit. Illud verò etiam inprimis hanc ejus rabiem prodit, quod dicitur *traxiſſe* nimirum ad judicia populi Judaici *viros ac mulieres*, quibus verbis indicatur eum ne infirmiori quidem ſexui peperciſſe, quin in eum quoque bilem ſuam evomeret, omnibuſque modis id agere, ut religio Chriſtiana cum omnibus ſuis profeſſoribus radicitus extirparetur. Quo fine autem eos traxerit, ad judicia addit Lucas, videlicet *ut eos traderet in cuſtodiam* ſeu carcerem. Quod ipſum quoque ad modum perſecutionis pertinet. Non ſunt autem hinc excludenda ea, quæ infrà Paulus ipſe præter hæc de ſe refert, in ſermone ſuo ad regem Agrippam inquiens Act. 26. 9. & d. *Et ego quidem exiſtimaveram me adverſus nomen Jeſu Nazareni debere multa contraria agere. Quod & feci Hieroſolymis, & multos ſanctorum ego in carceribus incluſi, à principibus ſacerdotum poteſtate accepta: & cùm occiderentur detuli ſententiam* vel tuli ſuffragium. *Et per omnes Synagogas frequenter puniens eos, compellebam blaſphemare, & ampliùs* ſeu abundanter *inſaniens in eos perſequebar uſque in exteras civitates*. Tantum poteſt zelus qui non eſt ſecundum ſcientiam!

Verſ. 4. *Illi igitur qui erant diſperſi pertranſibant, euangelizantes verbum* Gr. *ſermonem*. Sequitur altera pars capitis, in qua deſcribitur eventus lætus triſtiſſimæ perſecutionis Eccleſiæ Hieroſolymitanæ, propagatio nimirum doctrinæ Euangelicæ. Ubi 1. deſcribitur, quomodo Eccleſia Samaritana fuerit plantata. Inde quomodo vir quidam illuſtris, Eunuchus videlicet reginæ Candaces dynaſta ad Chriſtum fuerit converſus.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Plantatio Eccleſiæ Samaritanæ primò generatim, deinde ſpeciatim deſcribitur. Generatim quidem deſcribitur hoc verſu, dum dicitur eos, qui erant diſperſi, nimirum ob perſecutionem à Saulo Hieroſolymis excitatam pertranſiiſſe, hoc eſt, peragraſſe varia loca euangelizantes, hoc eſt, prædicantes ſive annunciantes *ſermonem* ſcilicet Dei, ut infra verſ. 14 appellatur, per quem Chriſti intelligitur doctrina. Articulus igitur voci λόγου additus διακριτικὸς eſt. Annunciatio autem hujus ſermonis non fuit ſolennis; qualis facta per Apoſtolos; ſed minùs ſolennis, qua hinc inde diſperſi cum aliis de doctrina Chriſti & Apoſtolorum, eorumque miraculis, quibus doctrinam ſuam confirmabant, fuerunt collocuti, idque operam dederunt, ut alios etiam ad eandem amplectendam perducerent. Qualis annunciatio cuivis Chriſtiano, qui doctrinæ ſalutaris eſt gnarus permiſſa eſt. Imò eandem charitas, quam aliis ab ea alienis debemus, & amor divinæ gloriæ propagandæ ab omnibus Chriſtianis illam poſtulant. Atque ad hanc annunciationem Euangelii diſperſis illis nulla fuit opus miſſione; quemadmodum neque ulli eorum, qui doctrinam Chriſti Apoſtolorumque duntaxat repetunt, aliiſque inculcant: præſertim cum nemo doctores poſſit ad annunciandum Euangelium mittere, pręter Deum ac Chriſtum. Non eſt enim cujuſpiam hominis legatos regis cœleſtis, Dei ac Chriſti, mittere, ſed regis ſolius: quemadmodum terreni regis legatos nemo præter regem ipſum mittere poteſt.

Verſ. 5. *Philippus autem deſcendens in civitatem Samariæ, prædicabat illis Chriſtum.* Hoc verſu & deinceps ſpecialiter explicatur quod generatim dictum fuerat. Ubi iterum generale aliquid, quod in pluribus locum habuit occurrit: deinde ſpeciale quid in Simone Mago. Iſtud duo continet: primò, quomodo Eccleſia Samaritana plantata fuerit: deinde quomodo rigata. Hæc autem eo ordine tractantur à Luca, ut iis ſpeciale iſtud de Simone Mago exemplum inſeratur, ex parte, partim ſubjiciatur. Quod attinet ad primum quomodo Eccleſia Samaritana plantata fuerit, primùm ejus cauſſa efficiens hoc verſu deſcribitur, dum dicitur, *Philippum deſcendiſſe in civitatem Samariæ & prædicaſſe illis Chriſtum.* Philippus autem iſte non fuit Apoſtolus, ille enim cum reliquis Apoſtolis Hieroſolymis remanſerat, neque opus fuiſſet poſtea ab Apoſtolis mitti Petrum & Johannem, ut Samaritanis credentibus imponerentur manus accipiendi Spiritus ſancti gratiâ, cum illud Philippus Apoſtolus præſtare potuiſſet: ſed ille qui cap. 6. ỳ. 5, in catalogo Diaconorum recenſetur. Per Genitivum *Samariæ* non indicatur regio tota, ſed urbs ejus præcipua, ut ſit Genitivus ſpeciei. Dum verò dicitur Philippum *illis*, nimirum, qui Samariæ habitabant, prædicaſſe Chriſtum plantationis ejuſdem, medium ſive inſtrumentum indicatur, quod fuit prædicatio Chriſti. Prædicaſſe autem dicitur Chriſtum, hoc eſt doctrinam Chriſti, ſeu Chriſtum ratione doctrinæ ſuæ conſideratum. Ita ut in vocabulo Chriſti Metonymia quædam ſit Synecdochica, qua ratione etiam alibi uſurpatur, Epheſ. 4. 20. Col. 1. 20.

Verſ. 6. *Intendebant autem turbæ his quæ dicebantur à Philippo unanimiter.* His verbis continetur effectus prædicationem Philippi conſecutus. Dicuntur autem intendiſſe vel attendiſſe non tantùm ideo, quòd ſermoni ejus aures adhibuerint, verùm etiam quod eidem ſermoni crediderint atque aſſenſi fuerint. Quo ſenſu infrà de Lydia dicitur, Dominum ei aperuiſſe cor, ut attenderet iis quæ dicebantur à Paulo, Act. 16. 14. Dicitur præterea attendiſſe *turbas*, hoc eſt, ingentem hominum multitudinem, id quod ad amplificationem illius effecti pertinet. Verba quæ ſequuntur hoc verſu, *audientes & videntes ſigna quæ faciebat*, cauſſam continent, quæ eos impulerit ad fidem Philippi ſermonibus adhibendam, quod nimirum & audierant ex aliis, & ipſi videbant ſigna, hoc eſt miracula quæ vel alibi ediderat, vel ipſis videntibus edebat. Quæ nam verò illa ſigna fuerint, Lucas mox ſpecialiter declarat.

Verſ. 7 ſic ſcribens: *Multi enim eorum, qui habebant Spiritus immundos, clamantes voce magna, exibant multi autem paralytici & claudi curati ſunt.* Ubi duplicis generis miracula commemorantur. Unum eſt, quòd multi à ſpiritibus immundis, hoc eſt à dæmonibus obſeſſi, fuerint ab eorum tyrannide liberati. Dicuntur autem Spiritus illi *exiiſſe clamantes voce magna*, ut appareret eos revera, & quidem invitos egredi, neque ullus ea in re latere dolus, aut colluſio cum dæmonibus. Similia de clamore Spirituum immundorum legimus in Euangelica hiſtoria, vide Marc. 1. 24, 25. & 5. ỳ. 6, 7. Alterum miraculorum genus eſt, quòd multi *paralytici*, h. e. ſoluti artubus, & *claudi*, h.e. vel manibus vel pedibus capti, ſanati fuerint. Inſignia hæc fuere miracula ad confirmandam doctrinam Euangelii ſpectantia. Quorum etiam vis non tantùm in aliis multis, verum etiam in Simone Mago, homine inſigniter improbo ſe exeruit. De quo mox, ſeriem verborum Lucæ ſecuti, videbimus.

Verſ. 8. *Factum eſt ergo* Gr. *& factum eſt gaudium magnum in civitate illa.* Effectum hîc deſcribitur ex fide in Chriſtum in Samaritanis profectum, gaudium videlicet de tanto beneficio quod illis per Euangelii prædicationem fide exceptam contigerat. Articulus voci civitatis additus eſt ἀναφορικὸς. Refertur enim ad civitatem Samariam, cujus ſupra meminerat Lucas ỳ. 5.

Verſ. 8. *Vir autem quidam nomine Simon*, &c. Deſcriptâ plantatione Eccleſiæ Samaritanæ, Lucas, antequam ad rigationem ejus deſcribendam accedat, præmittit ſpeciale quid, & valde memorabile, quod in illa plantatione contigerat, nimirum de Simone Mago ad fidem Chriſti perducto. Ideo verò hoc commemoratur, tum quia vir iſte valde erat inter Samaritanos celebris, tum quia in ipſo homine inſigniter improbo vis miraculorum Philippi ſeſe exeruerat.

Primùm autem, nomine ipſius commemorato, commemorat Lucas qualis antea fuerit, ſic de eo ſcribens: *qui antè fuerat* Gr. *antè fuerat in civitate, magus,* Gr. *magicam exercens; & ſeducens gentem Samariæ, dicens aliquem ſe magnum.* Per civitatem intelligitur eadem, quæ ſuperiori verſiculo. Id quod indicat articulus in Græco additus. Dicitur autem fuiſſe magus, ſeu magicam exercuiſſe, hoc eſt, diabolica arte ea, quæ nec divina nec naturali virtute efficiebantur, præſtabat. Atque hac ratione factum eſt, ut *ſeduxerit*, hoc eſt, dementarit ac faſcinarit *gentem Samariæ*, hoc eſt, non tantùm incolas urbis Samariæ, ſed etiam totius regionis ſic dictæ. Tantum ſuis impoſturis effecit. Quorſum etiam pertinet quod additur à Luca: *dicens aliquem ſe magnum*, tribus verbis ſignificatur, eum ſibi divinam quandam auctoritatem arrogaſſe, ſeque pro inſigni aliquo divina virtute prædito viro venditaſſe. Quædam exemplaria omittunt vocem *magnum*. Senſus nihilominus manet idem. Eadem enim eſt vis phraſeos ſimplicis, *dicere ſe eſſe aliquem*, ut ſupra, ubi eadem occurrit, cap. 5. 36 notavimus.

Verſ. 10. *Cui auſcultabant* Gr. *attendebant, omnes à minimo ad maximum, dicentes: Hic eſt virtus Dei, quæ vocatur* (Gr. *illa*) *magna.* Effectus impoſturarum Simonis Magi his verbis deſcribitur iſque duplex. Prior eſt, quod illi attenderint, hoc eſt, ejus præſtigiis fidem dederint, ejuſque ductum ſecuti fuerint. Dicuntur autem illi attendiſſe *omnes, à minimo ad maximum*, hoc eſt, plerique omnes non tantùm vilioris tenuioriſve, verùm etiam dignioris ac ſublimioris conditionis homines. Non enim hic ad ætatem, ſed ad ſtatum voce minimi ac maximi reſpicitur. Id quod aliàs etiam in Sacris Literis uſitatum eſt. Deut. 1. 17. Pſal. 115. 13. Alter effectus eſt quod dixerint: *Hic eſt virtus Dei, quæ magna eſt, vel illa magna* quibus verbis teſtati fuerunt, quanta eſſet illius hominis apud ipſos auctoritas, quanti illum æſtimarent, dum nimirum putabant, Deum ſuam per illum virtutem exerere, & tam ſtupenda per ipſum opera patrare. Eſt enim in vocabulo virtutis vel *potentiæ* Metonymia adjuncti. *Virtus* enim *Dei* pro eo ſumitur, per quem Deus ſuam virtutem exerit. Id verò quod de Simone Mago falſo dictum fuit, de Chriſto veriſſimè effertur 1 Cor. 1. 24, dum appellatur *potentia Dei*, quia nimirum Deus in eo & per eum virtutem ſuam exeruit.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Verſ. 11. *Attendebant autem* (Gr. additur *ei*) *propter quod, ſeu ideò quòd multo tempore magicis dementaſſet,* ſeu *in ſtuporem rapuiſſet eos.* Ratio vel cauſſa hic redditur, unde factum fuerit, quòd illi attenderint, quia nimirum magicis ſuis artibus & quidem longo tempore faſcinarat, atque ita in admirationem ſui rapuerat, ut ad ejus incantationes ac carmina penitus obſtupeſcerent, ac velut extra ſe raperentur. Tantum, permittente interdum Deo, poteſt Satanas per ſua inſtrumenta in animis hominum efficere.

Verſ. 12. *Cum verò credidiſſent Philippo euangelizanti de regno Dei* vel, ut in Græco eſt, *ea quæ de regno Dei, & nomine Jeſu Chriſti, baptizabantur viri ac mulieres.* Hic id quod generale eſt cum ſpeciali exemplo quodammodo permiſcetur. Deſcribitur enim effectus, annunciationem Euangelii apud Samaritanos poſtquam crediderant ſubſecutus. Simul autem ſumma quædam eorum, quæ à Philippo illis erant enunciata, à Luca narratur, dum ſcribit eum euangelizaſſe de *iis quæ de regno Dei*, id eſt, & ad ſalutem ſempiternam & ad modum eam conſequendi pertinent, ut ſunt divina Chriſti tum promiſſa, tum præcepta & de *nomine Jeſu Chriſti* (particula enim περὶ ἀπὸ κοινὸ repetenda eſt, id eſt, de perſona atque officio ejus. Effectus autem ipſe eſt, quòd *baptizati fuerint*, hoc eſt, immerſione in aquam publicè profeſſi fuerint, ſe religionem Chriſtianam amplexos, Jeſum Nazarenum pro ſuo magiſtro ac Domino agnoſcere, *& viri & mulieres.*

Verſ. 12. *Tunc Simon* Gr. *Simon verò, & ipſe credidit, & cùm eſſet baptizatus, adhærebat Philippo,* &c. Redit hic ad ſpeciale exemplum Lucas & refert, etiam hominem iſtum ante hac tam perverſum in Chriſtum credidiſſe, hoc eſt, religionem ejus amplexum fuiſſe, & non tantum credidiſſe, verùm etiam fidem ſuam publicè cum aliis baptiſmo aquæ teſtatum fuiſſe ac præterea Philippo ſic adhæſiſſe, ut eum ſemper aſſectaretur, neque unquam ab ejus latere recederet, Tandem etiam cùm *videret virtutes & ſigna*, hoc eſt, miracula divina virtute patrata, *maxima*, ſeu ut in Græco eſt *magna*, *ſtupens admiratus fuerit* ſeu *obſtupuerit.* Quæ omnia effecta ſunt tum ſermonis tum verò imprimis operum divinorum ad confirmationem doctrinæ Chriſti à Philippo editorum. Tanta nimirum eſt vis divini ſpiritus, ut etiam impiiſſimorum hominum corda ſuis operibus poſſit percellere atque in ſtuporem rapere.

Verſ. 14. *Cum autem audiſſent qui* [*erant*] *in Hieroſolymis Apoſtoli, quia ſeu quod recepiſſet Samaria verbum* Gr. *ſermonem Dei, miſerunt ad eos Petrum & Johannem.* Hoc & ſequentibus verſiculis deſcribit Lucas rigationem Eccleſiæ Samaritanæ, ac primò quidem commemorat, à quibus facta fuerit. Principio autem oſtendit eos non proprio motu id quod fecerint feciſſe, ſed communi conſilio omnium Apoſtolorum, qui eos, poſtquam Hieroſolymis, ubi, ut ſupra ℣. 1 vidimus, reliquis fidelibus inde diſperſis, manſerant, audiiſſent, Samariam, id eſt, urbis Samariæ incolas, ſermonem Dei, hoc eſt, doctrinam Euangelii recepiſſe, ſeu fide amplexos fuiſſe, eo ablegârint, eo nimirum fine ut illis manus imponerent, atque ita Spiritus ſancti donum impertirentur, ut ex ſequentibus apparet. Conſilium autem iſtud proculdubio à Spiritu ſancto illis fuit ſuggeſtum.

Poſtea ſpeciatim refert Lucas quinam miſſi fuerint, *Petrus* nimirum & *Johannes.* Quinam illi fuerint hic nihil attinet dicere. Obiter hinc videre poſſumus, Petrum reliquis Apoſtolis non fuiſſe majorem, quippe à quibus ipſe & Johannes Samariam miſſus fuerit. Non ſolet enim legatus legante major vel ſuperior eſſe. Neque eſt quod dicas, Apoſtolos omnes ſaltem pares fuiſſe atque ita etiam æqualem ab æquali mitti poſſe. Nam totum Apoſtolorum, ut ita dicam, collegium majus fuit uno vel altero ex eorundem numero.

Verſ. 15. *Qui cùm adveniſſent,* Gr. *deſcendiſſent, oraverunt pro ipſis, ut acciperent Spiritum ſanctum.* Deſcribit hoc verſiculo itemque 16, qua ratione Petrus & Johannes legationem ſuam obierint. Ac primum quidem hoc verſu oſtenditur, quo medio uſi fuerint ad impetrandum id, quod ad rigandam Eccleſiam Samaritanam erat neceſſarium, nimirum, quod pro Samaritanis oraverint, ut acciperent Spiritum S. Precibus ergò opus erat ad impetrandum tum divinum donum. Unde videre eſt facultatem dandi Spiritus ſancti non in ipſorum Apoſtolorum, ſed Dei ac Chriſti manibus fuiſſe. Aliàs enim precibus ipſorum opus non fuiſſet.

Verſ. 16. *Nondum enim in quenquam illorum ſupervenerat* Gr. *in neminem illorum illapſus erat, ſed tantùm baptizati erant in nomen Domini Jeſu.* Occurrit hîc Lucas velut in parentheſi cogitationi eorum, qui exiſtimare poterant, Samaritanos ſtatim ſimul atque in Chriſtum crediderint ac baptizati fuerint Spiritum ſanctum accepiſſe, ac proinde fruſtra Apoſtolos eo fine, ut Spiritu ſancto donarentur ad illos miſſos ac profectos fuiſſe: Significat enim aliter ſe rem habere, eoſque nondum Spiritus ſancti donum tum temporis accepiſſe, licet in Chriſtum jam credidiſſent, fidemque ſuam baptiſmo aquæ palàm profeſſi fuiſſent. Atque hinc videre eſt Spiritus ſancti donum non omnibus, etiam legitimè baptizatis, ſtatim contigiſſe, ac proinde baptiſmo aquæ etiam legitime ſuſcepto alligatum eſſe, tantum abeſt, ut vi baptiſmi aquæ cuipiam conferatur.

Verſ. 17. *Tunc imponebant manus ſuper illos, & accipiebant Spiritum Sanctum.* Hic effectus precum Petri & Johannis, moduſque quo Eccleſio Samaritana rigata fuerit, deſcribitur. Impoſitio manuum erat ritus quidam, quo interveniente ſolebant Apoſtoli aliis Spiritus Sancti donum à Deo ſuis impetratum precibus impertiri. Non quod in ipſo ritu vis aliqua fuerit, ſed quia Symbolum erat indubitatum collationis Spiritus Sancti, indicans, eos, quibus imponebantur manus, tam certò Spiritum Sanctum accepturos, ac ſi in manibus Apoſtolorum repoſitus, illiſque impertiendus eſſet. Ejuſmodi autem manuum impoſitio ſolis Apoſtolis fuit propria. Vide quæ ſuprà diximus cap. 6. 6. Per *Spiritum* vero *ſanctum* hîc intelligitur ejuſmodi divina virtus & efficacia, qua donati non tantum aliis linguis loqui poterant, verùm etiam vaticinina, aliaque ſtupenda edere opera poterant, qualia commemorantur 1. Cor. 12. Firmiſſimum hoc fuit fidei Samaritanorum ad Chriſtum converſorum ſigillum, atque indubitatum veritatis doctrinæ Chriſti argumentum.

Verſ. 18. *Cùm vidiſſet* vel *conſpiciens autem Simon &c.* Hæc & ſequentia, quæ de Simone Mago narrantur, ſunt velut appendicula quædam, & eventus eorum, quę ad confirmandam Eccleſiam Samaritanam à Petro ac Johanne facta ſunt. Primùm autem deſcribitur à Luca hoc verſu Simonis illius magi facinus, quòd nimirum, poſtquam vidiſſet Sp. S. donum fidelibus per impoſitionem manuum conferri, obtulerit Petro ac Johanni pecuniam, proculdubio antehac magicis artibus, quibus populum Samaritanum ſibi conciliaverat, eundemque argento emunxerat, comparatam, ut & ipſi ejuſmodi poteſtatem concederent, ut impoſitis in alios manibus eoſdem Spiritu S. donare poſſet. Quod certè facinus animi planè profani, tam inſigne ac planè cœleſte donum, quod omni auro eſt carius, tam vile eſſe exiſtimantis, ut pecunia comparari putaret. Quemadmodum etiam ex reſponſione Petri ſatis evidenter apparet.

Verſ. 19. Petrus autem dixit ad eum: *Pecunia tua* Gr. *argentum tuum ſit tecum in perditionem &c.* Altera hujus appendicis particula, reſponſum Petri, quod partim denunciatione pœnæ, quam iſthoc ſuo facinore atque improbitate animi, meritus erat Simon Magus, partim adhortatione illius ad reſipiſcentiam conſtat. In denunciatione autem pœnæ Petrus, quadam imprecatione utitur, inquiens *Pecunia tua tecum ſit in perditionem.* Senſus horum verborum eſt: pereat pecunia tua, tantum abeſt, ut optârim eam in meum cedere commodum; & tu unà cum pecunia iſtac tua peribis, ſempiternoque,

niſi reſipiſcas, mactaberis interitu. Sic enim malumus poſteriora verba, ſecundum analogiam præceptorum Chriſti, & normam Chriſtianæ charitatis exponere, quam per imprecationem ſimplicem, quam vix videtur admittere Chriſtiana religio ac pietas. Quod ſi tamen omnino velis eam imprecationem eſſe, dicendum eſt, eam à divino Spiritu, quo afflatus erat Petrus profectam, atque ita extraordinariam eſſe, nec à quopiam Chriſtianorum in exemplum trahendam. Quod etiam de imprecatione Pauli 2 Tim. 4. 14, ſentimus. Apoſtoli enim hac in re Spiritus impulſum ſecuti errare non potuerunt, nobis autem errare ac peccare in proclivi eſt. Neque hîc Apoſtolorum exemplis, ſed regulis ſtandum eſt.

Deinde Petrus cauſſam affert hujus ſive imprecationis ſive denunciationis, *quoniam*, inquiens, *donum Dei*, id eſt, Spiritum ſanctum, *exiſtimaſti pecunia poſſideri*, vel potiùs te acquirire poſſe: vix enim verbum κτᾶσθαι paſſiva ſignificatione uſurpatum reperias.

Verſ. 21. *Non eſt tibi pars neque ſors in ſermone iſto.* His verbis Petrus tertio in ſua denunciatione pœnæ loco, explicat, quid perditionis nomine intellexerit. *Sermonis* nomine vel ſimpliciter ſermo Euangelii, vel per Hebraiſmum, negotium iſtud nimirum religionis Chriſtianæ intelligitur. Dum verò dicitur Simoni à Petro, *illi non eſſe partem neque ſortem in ſermone iſto*, ſignificatur illum nulla ratione vel doctrinæ Euangelicæ vel religionis Chriſtianæ ratione fructus participem, non eſſe, quod ille ſibi ex doctrina vel religione Chriſti aliquod emolumentum polliceatur. Cauſſam hujus rei ſtatim annectit Petrus, his verbis: *Cor enim tuum non eſt rectum coram Deo*: quibus indicat, eum eſſe hominem pravum ac perverſum, non ſincerum, ſed hypocritam. Cor enim rectum idem eſt, quod ſincerum atque ab omni hypocriſi alienum. Cujus ergo cor non eſt rectum, ille perverſus eſt atque hypocrita. Addit Petrus, *coram Deo*, ut ſignificet, ut-ut ſua perverſitate ac hyprocriſi non tantùm hominibus, ſed & ipſi Deo imponere velit, Deo tamen optimè perverſitatem atque hypocriſin eſſe perſpectam, nulloque pacto latere poſſe.

Verſ. 22. *Pœnitentiam itaque age vel reſipiſce ab nequitia tua hac, & roga Deum ſi fortè remittatur tibi cogitatio cordis tui*, &c. Sequitur Petri adhortatio, qua Simonem Magum hortatur, partim ad reſipiſcentiam, hoc eſt, mutationem animi in melius, ut nimirum abjecta omni perverſitate atque hypocryſi, rectè ac ſincerè cum Deo agat, & ad præſcriptum religionis Chriſtianæ ſuas actiones dirigat; partim ad preces, ut Deum roget, quò ipſi perverſa illa cordis cogitatio remittatur, hoc eſt, ne ipſum Deus propter perverſitatem cordis ſui puniat, vel ſaltem non ita graviter, ut meritus eſſet. Particula *ſi fortè* hoc loco non dubitationem aliquam ſignificat, quaſi nimirum Simoni Mago nihilominus, etiamſi revera reſipiſceret Deumque etiam rectè rogaret, de remiſſione peccati ſui dubitandum eſſet: hoc enim cum analogia novi fœderis, remiſſionem peccatorum etiam graviſſimorum (excepto peccato in Spiritum ſanctum, quale Simonem Magum commiſiſſe dici non poteſt, & peccato ad mortem, quale itidem Simoni, ſi reſipuiſſet, tribui non potuiſſet) omnibus reſipiſcentibus offerentis non convenit: ſed potiùs effectum certò ſecuturum, vel ut alii volunt, rem humanitus planè impoſſibilem eſſe. Eodem, modo uſurpatur Joh. 14. 12. Similis loquendi formula etiam habetur Joël. 2. 23 conf. ℣ſ. 19 ſeqq.

Verſ. 23. *In felle enim amaritudinis, & obligatione ſeu vinculo aut nexu iniquitatis video te eſſe.* His in verbis Petrus cauſſam ad hortationis ſuæ affert, oſtenditque ſe non immeritò Simonem ad reſipiſcentiam ac preus hortari. Cauſſa autem illa ab adjunctis Simonis Magi petita eſt. *In felle* Græce eſt *in fel* εἰς pro ἐν poſito, quemadmodum etiam alibi ſit. Vide Matth. 2. 23.

Act. 9. à verſ. 1. ad 10.

DEſcribittur hîc iter Pauli Damaſcum, & memorabilis in eo Domini apparitio, eamque ſequuta Pauli converſio. Partes tres. 1. Occaſio & apparatus itineris. 2. Iter ipſum, & quæ in eo memorabilia contigerunt. 3. Quid Damaſci Paulus egerit.

Occaſio itineris Pauli fuit in Chriſtianos malevolentia. Vocatur autem adhuc nomine Sauli. Id Hebræis poſtulatum ſignificat: fortè quia à Deo precibus parentum expetitus atque poſtulatus eſſet. Solebant enim Judæi liberis nomina rem aliquam ſignificantia indere. Cognominis ejus fuit primus Iſraëlitarum Rex, qui Davidem Chriſti typum ipſe quoque perſequutus eſt, non minus quàm hic noſter Chriſtianos. Quum inter Ethnicos prædicare cæpit, Paulus vocatus eſt, cap. 13. 9. fortaſſe quòd id nomen Ethnicis familiare, & Saulo tamen aſſonat. De pueritia & educatione ejus, vide Act. 22. 3. XXVI. 4, 5. vide etiam Philip. 3. 5.

Malevolentia ejus in Chriſtianos mire deſcribitur; *Spirabat adhuc minas & cædes contra diſcipulos Domini.* Metaphora ſumta eſt ab animalibus ferocibus. Minabatur necem deficere nolentibus. Hæ minæ variæ fuerunt, ſed illas comitabatur cædes. Vide cap. 8. ℣ſ. 3. XXII. 4. XXVI. 10, 11. Phil. 3. 6. 1 Tim. 1. 13. Prætextum autem ſæviendi ſine dubio habuit eum quem & Stephani accuſatores, ſup. cap. 6. 13, 14.

Notandus hîc mos, religionis zelo in alios ſævientium. Quem fruſtra ex Deut. 13. 10. defendunt, noſtrique temporis hæreticis accommodant: qui nec prophetas ſe dicunt ejuſmodi, qui notâ Deut. 18. 22, deſignatâ intelligi poſſint, nec ad alienos Deos ducunt: quod illis potius objici poſſet, qui ſolent in hæreticos, quos vocant, maximè ſævire. Religionis Chriſtianæ non ſunt arma carnalia, vide 2 Cor. 10. 4. Melior eſt Novi fœderis quàm veteris ſpiritus, Luc. 9. 55, 56. Hæreticum hominem vitare Apoſtolus jubet, Tit. 3. 10. eumque ita deſcribit unde facile nos ejus criminis alios convincere poſſimus. Porrò *diſcipuli Domini* nomen nonnullis ſolet eſſe peculiare. Monemur autem hoc nomine, tum dignitatis Chriſti, tum humilitatis, docilitatis atque obſequii noſtri. Antiochiæ Act. XI. 26. iidem appellati *Chriſtiani.*

Apparatus itineris. *Adibat ſummum ſacerdotem, & literas Damaſcum perferendas petebat, ad Synagogas.* Finis in ſequentibus ſubjicitur. Non ſatis habebat quod Jeroſolymis aut in Judæa in Chriſtianos ſæviret, in exteris quoque regnis eos perſequutus eſt. Damaſcus erat olim caput Syriæ, ſita ad latus Libani, quinque dierum itinere Jeroſolymis diſtans. Regem tunc temporis habebat Aretam, 2 Cor. XI. 32. Habitarunt autem Damaſci Judæi, à temporibus Benadadi, 1 Reg. 20. 34. Quanquam jam tunc illi per univerſum orbem terrarum diſperſi vixerunt: Ut tum ex itineribus Pauli, tum ex nominibus regionum, iſtorum Judæorum qui Jeroſolymis, ad feſtum convenerant, Act. 2. 9, 10. tum ex inſcriptione primæ Petri epiſtolæ, conſtat. Habebant autem ut ubique ita Damaſci Synagogas ſuas, in quibus Moſen & prophetas legebant, cultuique divino, quoad extra templum licebat, vacabant. Jam verò magna erat ſummi Sacerdotis apud omnes Judæorum Synagogas authoritas. Vide Deut. 17. 8. Malach. 2. 7. Quod enim in genere ſacerdotibus, id multo magis ſummis ſacerdotibus conveniebat. A ſummo igitur ſacerdote literas petebat Paulus: quas non dubium eſt quin facilè impetraverit. Summus Sacerdos ſupr. c. 4. 6. nominatur Ananias. An idem adhuc fuerit, haud ſatis conſtat: mea quidem non multum refert.

Nota, ipſos quoque religionis antiſtites, & quidem ſummos, religioni Chriſtianæ adverſatos. Eadem adhuc in mundo fabula agitur.

Ut quos inveniret viæ hujus, viros atque fœminas, ligatos Jeroſolymam perduceret. Non habebant illius temporis Judæi jus vitæ & necis, ne in Judæa quidem,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

dem, ut ipſi coram Pilato fatentur. Multa tamen illis licebant, per conniventiam magiſtratuum, in ſuæ gentis homines. Pilatus Chriſtum Judæis judicandum permittere voluit. Joh. 18. 31. Stephanum ejecerunt urbe, ſup. cap. 7. Gallio nihil curavit Soſthenis verbera, cap. 18. ẏſ. 17. Credibile tamen eſt plus eos Jeroſolymis potuiſſe, quàm Damaſci. Itaque Damaſco Jeroſolymam eos Paulus abducere cogitabat, ſine dubio, ni deficerent, occidendos. Ut non aufugerent in itinere, ligandi erant: quam ad rem comites ſecum plures duxit. Vide quid poſſit zelus, qui ex Saulo carnificem fratrum ſuorum fecerit. Et nota quòd non tantùm viros, ſed etiam *fœminas* ducere cogitabat. Cui ſexui alioquin & militaris ferocia parcere ſolet. Apparet autem tunc non ceſſiſſe fœminas viris in amplectenda conteſtandaque religione.

2. In itinere hæc acciderunt memorabilia, *quum Damaſco vicinus eſſet Saulus, fulſit circa ipſum lux de cœlo.* Hæc autem ab ipſius Domini Jeſu corpore fuit, aut ab illo ſaltem excitata. Splendet enim ipſius corpus ſupra ſolis ſplendorem. Cujus rei ſignum vide Matth. 17. 2. Confer. Apoc. 21. 23. Solent & angeli cum luce apparere. Luc. 2. 9. Act. 12. 7. Apoc. 18. 1. Quanto magis ergo ipſe Angelorum Dominus. Act. 16. 13, lux hæc ſuperaſſe dicitur ſolis ſplendorem. Ubi & hoc notandum, quòd in ipſo meridie reluxerit, quo ipſo magnitudo ejus arguitur. Obſervatu dignum eſt quòd hæc res contigerit quum jam Damaſco vicinus eſſet Saulus, quippe in fervente poſt ſuperatas itineris moleſtias nocendi deſiderio. Ita Dominus novit captare temporis momenta, quò & potentia illius ſit illuſtrior, & gratius auxilium. *Et procidebat in terram.* Ex conſternatione ſcilicet: nec ipſe tantùm, ſed & comites. Ut apparet ex cap. 26. 13. Ita Dominus Jeſus hoſtes ſuos proſternere novit. Vide Apoc. 6. 15, 16, 17.

Et audivit vocem dicentem, Saule, Saule, quid me perſequeris? Vox Domini Jeſu fuit, ut ex ſequentibus apparet. Bis autem Saulum appellat, ob majorem vehementiam. Sic Angelus quum Abrahami gladium in Iſaacum ſtrictum coërcere vellet, bis Abrahamum appellavit, Gen. 22. 11. Quærit cur ſe perſequatur? quippe qui nec illi, nec in genere cuiquam quicquam mali fecerit: quod certe non conveniebat homini Legis ſtudio ferventi. Magnam verò habet emphaſin, quòd ſe potiùs quàm fideles ſuos nominat, quos tamen Saulus propriè perſequebatur. Ratio ejus loquutionis eſt ex arcta Chriſti cum ſuis conjunctione, qui & membra, & corpus illius alibi dicuntur. Rom. 12. verſ. 4, 5. 1 Cor. 6. ẏſ. 15. XII. 12. Epheſ. 4. 16. v. 30. Confer Luc. 10. verſ. 16.

Ille verò dicebat; quis es Domine? Dominum vocat eum qui ſecum loquebatur, quamvis quis eſſet adhuc ignorabat. Quærit verò quis eſſet qui de perſequutionibus ſuis expoſtulabat. Lux nimia viſum ejus confuderat, ut Dominum Jeſum quem fortaſſe in carne antea viderat, jam non agnoſceret. *Dominus verò dicebat, Ego ſum Jeſus quem tu perſequeris.* Singula verba fulminis ictui ſimilia Saulo ſine dubio viſa ſunt. *Ego* & *Tu* opponuntur. *Ego* qui de cœlo tanta cum luce tibi appareo. *Tu* homo mortalis, & ille quidem qui legis ſtudium profeſſus. *Jeſum* ſe nominat, non Chriſtum, pro quo Saulus eum agnoſcere nolebat, imò qui Jeſu nomen ſummopere contemnebat & oderat. Hunc ille perſequebatur, quem amare, colere, imò & adorare debebat. Notandum ex his verbis, imò ex toto hoc loco, argumentum, quo probari poteſt cura Eccleſiæ, rerumque quæ in ea geruntur notitia, quam nonnulli Domino Jeſu derogare volunt. Idem patet ex hiſtoria Stephani, aliiſque apparitionibus Paulo factis, Act. 18. 9. XXII. 17, 18. XXIII. 11. 2 Cor. 12. 1. & ex Apocalypſi tota. *Durum eſt tibi contra ſtimulum calcitrare.* Allegoria eſt à bobus aut ab equis ſumta, illud ſignificans, illum quanto plus Chriſto nocere laboraret, tanto plus ſibi ipſi nociturum. vide Pſal. 2. 9. Eſa. 8. 14. confer cum loco Matth. 21. 44.

Tremens autem & pavens dicebat; Domine quid vis ut faciam? Non exiſtimarat cum ejuſmodi Jeſu ſibi rem eſſe: itaque potentiam ejus jam expertus tremit, conſcius quàm graviter in illum peccarit. Jam Dominum vocat, quem antea ſine dubio maleficum & impoſtorem vocabat. Quærit quid facere debeat: videbat non faciendum quod cæperat, quærit quid faciendum? Hoc bene. Agnoſcit Chriſti imperium, & ab illo legem exſpectat, offert ſeſe ad obſequium: facere aliquid cupit, non otiari ſub Domino. Fruſtra Chriſtum Dominum vocat qui voluntatem Patris ejus qui in cœlo non præſtat. Imitemur Pauli exemplum, & de peccatis admoniti, ad obſequium Domini nos componamus.

Et ait Dominus, ſurge & abi in civitatem, & dicetur tibi quid facere debeas. Ceciderat Saulus, itaque ſurgere eum jubet. Noluit ipſe Saulum in via docere, ſed in civitatem eum ablegat. Promittit ibi docendum; & non addit à quonam, voluit fidem ejus hac ratione probare. Ita Abrahamum abire Deus jubet in terram quam ipſi ſit oſtenſurus Gen. 12. 1. Jubet immolare filium, in monte, quem illi ſit indicaturus. Gen. 22. 2. Voluit autem ſimul Dominus oſtendere, non è cœlo ſe nunc Euangelium prædicaturum, & fruſtra eſſe qui id requirat. Homines in terris nobis audiendos, quibus ipſe ſermonem ſuum commiſerit. Sic Cornelium Angelus ad Petrum ablegat, Actor. 10. 5, 6. Fruſtra dives ille apud Lucam 16, Lazarum ad fratres ſuos è ſinu Abrahæ ablegare conatur, quum habeant Moſen & Prophetas. Acquieſcamus & nos eo diſcendi modo quem Deus nobis indulſit. Plura Domini Jeſu verba ad ſe recitat inf. cap. 26. 16. ſeqq. ipſe Paulus.

Viri qui unà iter faciebant, ſtabant muti. Ceciderant & ipſi, ut ſup. vidimus, ſed jam ſurrexerant. Stabant autem muti, ut ſolent admirabundi & attoniti. *Vocem quidem audiebant* dubium eſt cujus. Nam inf. cap. 22. ẏſ. 9. & 26. 13. dicitur eos vocem cum Saulo loquentis non audiviſſe. Nonnulli putant hîc ſermonem eſſe de voce Sauli cum Domino Jeſu loquentis, quam illi ſine dubio audiebant. Poſſet quoque dici, eos confuſam audiiſſe vocem Domini, non diſtinctam, quorum hoc hîc, illud infra affirmatur. Quod verò *neminem vidiſſe* dicuntur, ex eo colligitur Saulum vidiſſe eum qui ſecum loquutus erat, quod & inf. clarius affirmatur verſ. 17. Quomodo autem fieri potuerit, ut alius diſtinctam vocem Domini audierit, eumque viderit, alius verò non, quum tamen res non internâ ſed externâ viſione geſta ſit, in ſcholis curioſius diſputari poſſet. Credibile eſt ſenſum Sauli à Domino intenſum fuiſſe: quod idem & de Stephano dici poſſit cap. 7. verſ. 56. Agnoſcamus hîc Domini prudentiam, qui rem ita temperavit, ut ejus & ſocii Sauli teſtes eſſe poſſent, & relinqueretur tamen pertinacibus obloquendi occaſio.

Saulus verò ſurgebat è terra, apertis autem oculis, neminem videbat. Erant quippe oculi ejus velut ſquammis obſiti. Ita non tantùm in via res miraculoſa contigit, ſed ejus etiam effectus in ipſo Saulo per dies aliquot coram oculis omnium relinquebatur: quod faciebat ad conciliandam rei fidem. Poterat autem hæc corporis cœcitas ſymbolum eſſe illius cœcitatis qua uſque adhuc captus fuerat; ſicut lux circumfuſa internæ illius illuminationis.

Ducebant autem eum manu. Erat & hac de cauſa utile ne omnes Dominum viderent, ne & illis excæcatis defuiſſet qui cæcos duceret. Mira autem hæc eſt rerum converſio. Saulus antea Chriſti diſcipulos captivos Jeroſolymas ducere volebat Damaſco: nunc ipſe cæcitate captus ducitur Damaſcum, ad diſcipulos Domini. Ita ſæpe quod aliis molitur aliquis, in id ipſemet incidit: ut apparet ex Hiſtoria Hamanis & Mardochæi. Eſth. 7. 9. Principum Perſarum, & Daniëlis, Dan. 6. 13.

Sequitur ingreſſus Sauli Damaſcum, & quid ibi ei contigerit. *Et ducebant eum Damaſcum & erat cœcus per dies tres, neque comedebat, neque bibebat.* Interea vulgari de eo ſermo poterat, & fortaſſe haud pauci ad eum videndum accurrebant. Jejunium tamdiu, par-

tim ex conſternatione animi eſſe poterat, partim ex pietate ſuſceptum credibile eſt. Jejunium quid, & qua ratione, quoque fine ſuſcipiendum, aliàs dictum. Non leve autem jejunium eſt quod per triduum integrum durat. Tale erat illud Eſtheræ, Judæorumque Eſth. 4. 16, 17. &c.

Actorum 9. à verſ. 36. ad 43.

De Tabita ex mortuis à Petro ſuſcitata.

DEſcribitur hîc miraculum revocatæ in vitam piæ cujuſdam fœminæ. In qua narratione 4. Nobis veniunt conſideranda. 1. Mors illius ſuper qua miraculum deinde editum fuit. 2. Advocatio adventuſque Petri ad miraculum perpetrandum. 3. Miraculum ipſum ſeu reſuſcitatio fœminæ. 4. Denique effectus miraculum conſequutus.

Quod ad primum, circa illud notanda primò deſcriptio perſonæ mortuæ. Ea verò deſcribitur à conditione ſeu ſtatu quòd *diſcipula* fuerit, à loco habitationis, *Joppe*, à nomine *Tabitha*, à pietate denique, quòd *plena fuerit bonis operibus & eleemoſynis. Diſcipulã* quum vocat, Chriſtianam intelligit. Chriſtiani enim tum temporis in genere *diſcipuli* vocabantur. Cujus rei vel in hoc ipſo capite ſunt aliquot exempla: ℣ſ. 1. 10, 19, 25, 26, 38. Quamvis in Euangeliis alioquin duodecim Apoſtoli hoc nomine fere κατ᾽ ἐξοχὴν denotentur. Eſt autem diſcipuli diſcipulæve nomen, relatum, cujus correlatum eſt Magiſter, Chriſtus Matth. 23. verſ. 8, 10. Significatur autem hoc vocabulo profectus proficiendique in doctrina Chriſtiana ſtudium: à quo qui abhorret is ſe fruſtra diſcipulum Chriſti ſeu Chriſtianum jactat. Vox *diſcipulæ* indicat fidem, quam bonis operibus & eleemoſynis approbavit. Non viris ſolùm ſed & mulieribus competit Chriſtianiſmus. Diſcendi forma petenda à Magiſtro eximio Chriſto. Hæc prima laus, hoc ſanctæ vitæ initium, & omnium virtutum radix, didiciſſe à filio Dei quænam ſit vivendi ratio, & quæ vera ſit vita. *Joppe* quæ Hebræis Japho, oppidum à pulchritudine nomen habens, ad mare in promontorio ſitum, portu nobili, ad quem & Salomonis, & Zorobabelis curâ ex Libano ligna ad ædificationem templi applicita fuerunt. 2 Paral. 2. verſ. 16. 1 Eſd. 3. 7. ex quo & Jonas in Tarſis fugere voluit, Jonæ 1. 3. Jeroſolymis quinque milliaribus diſtabat: Macchabæorum tempore ſæpius de hoc portu dimicatum fuit. *Tabithæ* nomen Syriacum eſt, ab Hebræo *Tzebi* vel *Tzebijach*, quod ipſemet Lucas hîc *capream* interpretatur. Salomon maritam capreæ comparat Prov. verſ. 19. vide & Cantic. 2. 17. VIII. ult. de marito. Nomen non inconveniens, utpote quo & pulchritudo, & celeritas, & timor illi ſexui familiaris notatur. Multum autem ad laudem hujus fœminæ facit, quòd non tantùm *bonorum operum* ſtudioſa, ſed eorum *plena* fuiſſe memoratur. Præcipuæ fœminarum virtutes ſunt, pietas erga Deum, verecundia, caſtitas, modeſtia, ſobrietas, taciturnitas, prudentia rei familiaris, laboris ſtudium, obſequium erga parentes vel maritos, & miſericordia erga afflictos. In hac verò Tabitha, intet cætera illius bona opera commendatur ejus liberalitas *in eleemoſynis*. Magna beneficentiæ laus, quod teſte Spiritu Sancto piæ ac perfectæ vitæ ferè ſummam in ſe continet. Primum locum obtinet religio erga Deum ſeu fides, dehinc exercitium liberalitatis. *Eleemoſynæ* nomen ſignificat quicquid opis confertur in miſeros & pauperes. De officiis fœminarum, vide Prov. 31. 10. ſeqq. 1 Tim. 2. 9. ſeqq. Tit. 2. 3, 4, 5. 1 Pet. 3. 1. ſeqq. Exemplo iſtius Tabithæ ad præſtanda miſericordiæ opera incitari debemus, quæ verè bona opera eſſe teſtatur Chriſtus, Matth. 25. 34, 35, 36. Satius eſt viva Dei templa ornare veſtiendo, quàm ſaxea variis ornamentis. *Miſericordiam vult Deus, non ſacrificium.* Caprea admodum acri oculorum acie prædita: & noſtra Dorcas viſus acerrimi, quæ procul à cæleſtibus ſedibus hic in terris agens, nihilominus æterna pervidit, utpote quæ illa fidelibus ambierit operibus.

Sequitur cauſſa mortis ejus, morbus. *Accidit in diebus illis ut ægrotaret.* Temporis denotatio antecedentia reſpicit, quod Baronius in annum XL. Calviſius in XXXVIII. à nato Chriſto refert. Morbus ipſe non deſignatur: gravem tamen fuiſſe conſtat cùm lethalis fuerit. Nota hic, nec pietate nos à morbo, imò nec à morte, quæ Tabitham à morbo excepit, defendi. *Semel enim ſtatutum eſt homini mori.* Heb. 7. 27. Ipſa enim humanorum corporum temperies ad morbos porroque ad mortem nos trahit. Deinde multa nos circumſtant incommoda, multi obveniunt caſus, qui vitæ noſtræ curſum præcipitant: ut proinde non immeritò quis anhelet ad felicitatem novæ Jeroſolymæ, in qua Apoc. 21. 4. *mors amplius non erit.* Mortem ſequitur, quòd corpus defunctæ *laverint, & in cænaculo collocarint.* Mos lavandi defunctorum cadavera, & Græcis & Latinis uſitatus fuit; ut ex hiſtoriis eorum conſtat. Hebræis etiam uſitatum fuiſſe, ex eo colligere licet quòd ungerent corpora, quod ſine prævia lotione eos non feciſſe, veriſimile eſt. Itaque lotionis ejuſmodi præter alios & hunc fuiſſe finem credibile eſt, ut corpora unctioni præpararentur. Nam alioqui & ille potuiſſet eſſe finis, ut lotione, præſertim ſi calida aqua fieret, explorarent animæ reliquias, aut ut abluerent noxas in corpore admiſſas. Quod ad collocationem mortui attinet, circa eam is erat mos apud Romanos, ut in veſtibulo ædium fieret, calcibus ad januam protenſis. Hic dicitur *in cœnaculo* fuiſſe facta, loco nimirum multorum oculis patente. Eſt autem hic in genere illud obſervandum, Chriſtianis ritus publicos minimè interdictos, imò etiam ſi rationem probabilem habeant, ad exemplum aliorum non male uſurpari. Vide Gen. 50. 3, 26. Joh. 19. 39, 40. Quod in *cœnaculum* vel *ſuperiorem domus partem* detulerint cadaver, & quod ad Petrum miſerint, apparet aliquid eos ſperaſſe de recuperanda vita, ut quòd *laverint* illud, eo ad ſepulturam parabant. Mortuorum corpora lavabantur ut pura aliquando ad Dei tribunal ſiſterentur. Imò & quotidianæ ablutiones monebant, non poſſe quenquam placere Deo, niſi qui ſordibus ſuis purgatus eſſet.

Secunda contextus noſtri pars ſequitur, de advocatione adventuque Petri. Advocationi occaſionem dedit propinquitas, quoniam *Lydda vicina erat Joppæ & audierant Petrum ibidem eſſe.* Lydda oppidum erat haud procul Joppe diſtans, itidem ad mare ſitum, Dioſpolis poſt vocatum. Eò venerat Petrus in viſitatione Eccleſiarum, de qua ſup. ℣ſ. 32. ibidemque ſanaverat Æneam paralyticum. Non patitur autem viros ſanctos ſua virtus in obſcuro latêre, quæ famam circumfundit ad vicinos. Credibile eſt autem Joppenſes fratres non tantùm de adventu Petri in vicinum oppidum, ſed & de ejus in Ænea ſanato miraculo audiiſſe, eoque ad illum advocandum quoſdam ablegaſſe. *Ablegarunt* autem *duos*, ut eo gravior honoratiorque eſſet legatio. Ita calamitas ſæpe aliqua in cauſa eſt ut viros Dei ad nos accerſamus. Nos verò hos tales quocunque tempore lubenter & advocemus, & ultro venientes admittamus. In his enim Dominus Jeſus excipitur. Quo affectu Paulum Galatæ exceperint, vide Gal. 4. 14, 15. Cæterum obtemperat Petrus advocantibus, *ſurgit & proficiſcitur cum illis.* Notanda in Apoſtolo facilitas obſequii. Ita Dominus Jeſus ad centurionem ire voluit, qui id non modò non rogaverat, ſed etiam deprecabatur. Matth. 8. 7. vide etiam exemplum Eliſæi 2 Reg. 4. 25, 26, 30. Ingenioſi plerumque ſunt homines in excogitandis excuſationibus cur hoc illudve amicis negent. At charitas benigna eſt. 1 Cor. 13. 4. non quærit quæ ſua ſunt, verſ. 5. * Porrò quum adveniſſet Petrus Joppen, *ducunt eum* fratres *in cœnaculum*, ubi Tabithæ cadaver jacebat. Vide quàm officioſa ſit charitas. Ducunt Apoſtolum in rem præſentem, ut ſenſus res objecta melius moveat. Nec enim omnes ea ſunt fiducia qua ille Centurrio Matt. 8. *Et circumſtabant eum omnes viduæ flentes, & oſtendentes*

* Vide inf.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

illi tunicas & veſtes quas faciebat Caprea dum cum illis erat. Duo hic notanda veniunt. Primò liberalitas atque officioſitas Tabithæ, *quæ tunicas atque veſtes faciebat* non ſibi ſed *viduis*, aliiſque pauperibus. Ita enim hoc intelligendum oſtendit non modò Latina atque Syriaca verſio, ſed & contextus ipſe orationis. Quorſum enim viduæ omnes hæ Tabithæ opera Petro oſtentaſſent, ſi hæc ea ſibi paraverat. Potuiſſent enim id alii ejus cognati facere: quanquam nec multum id Petri interfuiſſet, ſi artificium non officioſitas in operibus iſtis conſpicua fuiſſet. Rara hæc in fœminis ſeculi noſtri laus eſt, quæ manus ſuas potius in ſuperbiæ fomentum quàm in pauperum ſolatium exercere malunt. Cujus rei fortaſſe non longe petenda exempla ſunt. Interim tamen non ſolum id fœminarum officium eſt ex quo Tabitha hic commendatur. Vide quæ Jobus de ſe cap. 31. verſ. 16. ſeqq. Quin omnes & viri & fœminæ id ad animum revocent, quòd cauſam admiſſionis in regnum cœlorum alleget Dominus Jeſus officioſitatem liberalitatemque erga indigos Matth. 25. verſ. 35. Imò quæ iſtis facta, ſibi facta interpretatur. Alterum quod hic notandum venit eſt quod *viduæ omnes* & quidem *flentes, Petrum circumſteterint, eique Tabithæ opera monſtraverint.* Cur verò viduæ potiùs, quàm alii? Hæ quippe liberalitatem Tabithæ expertæ inprimis fuerunt. Sunt enim viduæ præ aliis miſericordia atque ope dignæ. Vide legem de benignitate in viduas, Deut. 14, 28, 29, & 24, 19, 20, 21. Exemplum Jobi vide 24, 13 & 31, 16. Jacobus purum & immaculatum Dei cultum hunc vocat, quando quis orphanos & viduas in ſua calamitate viſitat, cap. 1. 27. Quod autem Lucas inquit *omnes viduas circumſtetiſſe*, eo & Tabithæ in omnes liberalitas, & viciſſim omnium in illam ſtudium amplificatur. Quod ait eas *circumſtetiſſe* eo ſignificatur pia quædam æmulatio, & quòd nulla alii concedere ſed ex æquo omnes Petro rem narrare ſatagerent. *Flentes* Fletus earum indicium fuit doloris quem mors fæminæ tam præſtantis & recordatio illius beneficiorum excitabat. Nec enim ut Stoici cenſebant indignum eſt homini mœſto flere mortem ſuorum. Imò potius præceptum nobis eſt *flere cum flentibus*. Rom. 12. 15. Imò Chriſtus ipſe ſuo exemplo nobis præivit Joh. 11. 34. Porrò quantò glorioſius id Tabithæ fuit quod poſt mortem illius oſtendebantur ejus in pauperes liberalitatis documenta, quàm ſi ſuæ domi periſtromata ac veſtes pretioſas ſplendidumque ſuperbiæ choragium in ſpectaculum reliquiſſet. Omne verò illud viduarum circa Petrum in commendanda Tabitha ſtudium, eò pertinebat ut illum tanto magis ad illius reſuſcitationem [tentandam] inflammarent. Fuit hæc gratitudo erga benefactricem. Non obſtrepunt Deo, nec clamitant rem eſſe indignam quod talis fœmina ſit mortua, ſed opem implorant, optando ejus vitam ad tempus prorogari, ut adhuc poſſit Eccleſiæ. * Etſi Petrus de miraculo potuerit eſſe dubius initiò, tamen fratrum precibus indulget dum ad eos venit, ſive ad levandum mœrorem, ſive ad eos piis exhortationibus confirmandos, ne iſtius mulieris morte fracti deficerent, ſive ad ſtabiliendam Eccleſiam recentem, poſtremò quia recuſando viſus fuiſſet ſuperbè fratres contemnere. Nota, quoties Deus virtutem ſuam aliquo miraculo per Apoſtolos exſerere ſtatuerat arcano Spiritùs impulſu eos direxiſſe.

Tertia pars contextûs miraculum ipſum continet, in quo iſta ordine ſequuntur. Primùm *expellit Petrus omnes* qui aderant, è cœnaculo. Imitatur aliquomodo magiſtrum, qui Jairi filiam excitaturus omnes ſecedere juſſit, præter parentes puellæ, diſcipuloſque ſuos quoſdam, Marc. 5. 40. Fugit uterque turbam: quanquam ut credibile eſt diverſam ob cauſam. Chriſtus quod miraculum latere vellet, ut apparet ex verſu ultimo cap. 5. Marci. Petrus autem ut in ſecreto tanto ardentius oraret. Diſtrahit enim turba animum, orationiſque ardorem reſtinguit. Ita & Dominus Jeſus oraturus ſecretum petiit Matth. 14. 23. & Marc. 6. 46. Secundò *procidit Petrus in genua, & oravit.* Ingeniculatio demiſſionis animi indicium eſt, qua meritò erga Deum ſummum homo ſuæ ſibi vilitatis conſcius utitur. Orat autem Petrus Deum ut Tabitham ſuſcitet. Norat quippe id ſuæ virtutis non eſſe. Quanquam nihil impedit credere, orationem hanc ad Dominum Jeſum fuiſſe converſam: utpote cujus opem paulò ante Lyddæ in ſimili caſu expertus fuerat, ut videre eſt ℣ſ. 34. ſup. vide & cap. 3. 6. cum quo confer ℣ſ. 16. Tempus ſibi ſumſit ad precandum, captata ſolitudine, quia adhuc dubius erat de eventu, quum ſuperius ad ſanandum Æneam rectà ſe conferret. Eodem facit quòd ſemotis arbitris rem aggreditur: aliàs ſi certus fuiſſet, præſtitiſſet intereſſe miraculo fideles. Eliſæus 2 Reg. 4. 32. ne matrem quidem pueri mortui admiſit, cui poſt orationem incubando vitam reſtitui volebat. Seceſſu iſto Petrus oſtendit rem hanc non fuiſſe in manu ſua, ne fortè quis virtuti ejus divinum opus cujus tantùm miniſter erat adſcriberet. Quoties oraturi in genua procumbimus, ſemper iſti externo cultui interior cordis ſubmiſſio reſpondeat. Tertiò *converſus* Petrus *ad corpus inquit, Tabitha ſurge.* Magna hæc fuit Petri fiducia, imperare mortuo viventium actionem. Similia fuerunt verba Servatoris ad Jairi filiam, Marc. 5. 41. *Thalita cumi.* Credibile eſt Petrum hanc fiduciam ex ipſa oratione concepiſſe. Solet enim Deus interdum piorum animos exauditionis fiduciâ implere. Alloquutio mortui Dei potentiam inſuſcitandis mortuis clare exprimit. Sic Ezech. 37. 4. oſſa arida eſt alloquutus. *Sic mortui audient vocem filii Dei.* Joh. 5. 25. Sed & hîc fuit Chriſti vox per os Petri emiſſa. Cæterum exempla reſuſcitatorum documenta ſunt poſſibilitatis reſurrectionis noſtræ. Quærunt hic nonnulli, an Tabithæ reſuſcitatæ anima in corpus è cœlo an ex inferno revocata fuerit? Reſpondent cum Pſalmiſta *ex inferno nullam eſſe redemtionem.* Nec credibile eſſe è cœlo ubi gaudiis divinis frueretur in hoc calamitoſum ſeculum revocatam videri. Ideoque eam fuiſſe in purgatorio. Sed commendatio tantæ pietatis non permittit credere, ad ſupplicium infernali ſimile vel ad tempus raptam fuiſſe. Itaque rectiùs nos inde concludere poſſumus, nec cœli bonis adhuc gaviſam, nec inferni cruciatibus vexatam, ſed è loco quietis ubi ſine ſenſu vel bonorum vel malorum fuerat, ad vitæ hujus fruitionem revocatam fuiſſe: qua qui mortem meliorem putat, is neſcit quid ſit vel vita vel mors.

Quartò, *illa aperuit oculos.* Hoc primum vitæ argumentum fuit. *Petrum intuita, reſedit*, hoc alterum. Quod nondum ſurrexerit, id vel verecundiæ vel debilitatis, ſive veræ, ſive opinione conceptæ indicium fuit. Ideo ſequitur Quinto, *Et data ei manu erexit eam.* Digna fuit Apoſtoli ſublevantis manum contingere, quæ ſuam pauperibus manum præbere non fuerat dedignata. Ita igitur Apoſtolus ei vel vires ad ſurgendum dedit, vel fiduciam ſui addidit, timoremque excuſſit. Eodem modo & Dominus Jeſus Jairi filiæ manum præbuit. Matth. 9. 25. Sextò, *Et vocatis ſanctis & viduis, vivam eam repræſentavit.* Hactenus ſecretum fuerat miraculum: jam teſtes ad illud advocantur. Ii ſunt ſancti & viduæ. Per ſanctos Chriſtiani vel fideles ejus loci intelliguntur, ut ſup. ℣ſ. 13 & 32. utpote à Deo in populum peculiarem ſegregati, moribus ſanctis divinis præditi. His Tabitham vivam repræſentavit, utpote illius obitu vehementer contriſtatis. Quanta verò iſtorum fuerit lætitia, patet ex reipſa. Scimus quæ jubila eſſe ſolent, ubi amicus peregre rediit, de cujus reditu aut vita deſperaveramus. Quid ergo ſi quis à mortuis excitetur, & quidem vitâ digniſſimus, imò & de nobis benemeritus, proindeque & porrò meriturus? Deus pauperum miſertus eorum votis ſanctæ fœminæ vitam conceſſit: & ut gloria ejus illuſtraretur: tum quòd ornavit Deus eo miraculo iſtas quæ illi inerant virtutes, tum quòd infirmos & novitios confirmationis indigentes, ad ampliorem profectûs materiam invitavit. Circumſtantiæ, miraculi certitudinem exhibent. Statuitio ejus oſtendit eam potiùs aliorum cauſa fuiſſe excitatam quàm ſua.

Quarta

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Quarta contextûs pars, effectus miraculi. Is duplex memoratur. Prior, *innotuit ea res per totam Joppen.* Quid mirum? res tam magna, tam inſolita. Scimus quæ fama interdum eſſe ſoleat, quum quis ope medici ex periculoſo aut prò incurabili habito morbo evaſerit. Facit autem ea fama ad aſſerendam narrationis veritatem, utpote cujus mirę recentis ſpectatrix, ac proinde & in poſterum teſtis tota Joppenſis civitas exſtiterit. Poſterior ex priore manans, *& multi crediderunt in Dominum.* Hinc quoque patere videtur, Petrum preces ſuas ad Dominum Jeſum direxiſſe, illiuſque virtute & nomine, Tabitham fuiſſe ſuſcitatam, idque Petrum, ut aliàs ſolitus eſt, palàm profeſſum. Ita ergo miraculi magnitudine motos multos in Jeſum Chriſtum credidiſſe. Finis enim miraculorum eſt fides & ſalus hominum. Joh. 20. 31. Miraculi hujus fructus multiplex, pauperum ſolatium Eccleſiæ pia matrona reſtituta, in cujus morte magna jactura erat. Multi ad fidem vocati, quum Petrus homines ad Chriſtum dirigeret. Miraculis Petri, ut Chriſti ita illius ipſius doctrina confirmata: quare de ea non eſt dubitandum. Quæ quidem ejus doctrina partim in hoc libro Actorum, partim in Epiſtolis ejus continetur. Nos quoque hujus aliorumque ſimilium miraculorum conteſtatione fidem noſtram confirmemus, & credamus eadem Chriſti virtute etiam nos aliquando prout ipſe promiſit, à mortuis excitandos; atque ſub iſta ſpe tam auguſta ex animo totiſque viribus noſtris illi ſerviamus. Amen.

Actor. cap. 16. *verſ.* 16, 17, 18.

LOcum hunc mihi explicandum ſumere libuit quod narrationem illi quę hodierno die in templis explicari ſolet cognatam contineat. Utrobique enim dæmon è puella expellitur, in vulgato contextu à Chriſto, in hoc noſtro à Paulo. Videamus primo occaſionem miraculi; deinde ipſam miraculi patrationem. De primo: Occaſio miraculi fuit occurſus Pythoniſſæ, Paulum & ſocios ejus inclamantis. Commemorat autem Lucas tempus occurſûs, & ipſam Pythoniſſam diligenter deſcribit, & clamores ejus repræſentat. Tempus occurſûs; *Accidit autem cùm ad precationem iremus;* Significat id præter opinionem Paulo eveniſſe, cùm inquit, *accidit*: Ne quis putet ancillam illam ſubornatam, fictumque miraculum fuiſſe, qualia multa noſtro Patrumque ævo jactata fuerunt. Precatio quam Paulus frequentabat à Judæis inſtituta fuit, & quidem extra oppidum, ut ex collatione verſ. 13. apparet. Horam precationi eandem credibile eſt deſtinatam fuiſſe quæ Jeroſolymis in jugi ſacrificio obſervabatur, primam puta matutinam, & tertiam veſpertinam. Vide Exod. 29. 38. Numer. 28. 2. Nominatur etiam hora precationis nona in Actis cap. 3. ℣ſ. 1. Nihil tamen hîc certi definiri poteſt. Petrus Act. 10. ℣ſ. 9. horâ ſextâ aſcendit in ſolarium orandi cauſâ. Daniel cap. 6. ℣ſ. 11. ter quotidie adorare Deum conſueverat: quod credibile eſt manè, circa meridiem, & veſperi eum feciſſe: ut de ſe expreſſe teſtatur David, Pſal. 55. verſ. 18. Laudabilis eſt ille mos quotidianarum & quidem ſæpius ex profeſſo ſuſceptarum precum, nobiſque imitandus. Pſalmo 119. verſ. 164. inquit Pſalmiſta ſe Deum quotidie ſepties laudare. Ubi tamen definitus numerus pro indefinito ponitur. Illud quoque notandum, Apoſtolum primoſque Chriſtianos haud ſtatim à Judęorum ſacris ſemet ſejunxiſſe. Petrus & Johannes templum frequentabant horâ precationis, Act. 3. 1. Diſcipuli unanimiter in templo perſeverabant. Act. 2. 46. In atrio Salomonis, Act. 5. 12. Vide ibidem quoque ℣ſ. 25. Paulus quocunque venit Judæorum ſynagogas ingreſſus eſt. Damaſci Act. 9. 20. Salamine Act. 13. 1. Antiochiæ, ibid ℣ſ. 14. Iconii. 14. 1 Theſſalonicæ 17. 2. ubi additur, conſuetudinem hanc ejus fuiſſe. Berœæ 17. 10. Athenis, ibid ℣ſ. 17. Corinthi 18. 4. Epheſi, cap. 18. 19. Ibidem iterum cap. 19. ℣ſ. 8. Quin idem & dies purificationis obiit, & in templo ſacrificavit, idque ex voto, de quo cap. 18. verſ. 18. alioſque eodem adhibuit, idque inſtinctu Jacobi, aliorumque ſeniorum Eccleſiæ, cap. 21. 24. . . . Hinc etiam fuit quòd Timotheum circumcidit cap. 16. 3. Dandum aliquid interdum eſt infirmis, nec importuno ſeceſſu eorum ædificatio deſerenda. Illud adhuc monendum, nonnullos *proſeucham* ad quam Paulus profectus ſit, de ipſo orationis loco, & hîc & ſup. verſ. 13, interpretari, prout utrobique & Syrus & Arabs verterunt. In qua acceptione vox hæc etiam ipſis Ethnicis innotuerat: ex quibus Juvenalis Sat. 3. *Cœdo ubi conſiſtas, in qua te quæro proſeucha?* Samaritis Judæorum æmulis extra urbes fuiſſe tales narrat Epiphanius, in hæreſi Meſſalianorum. Bonum eſt, ubi licet, habere loca peculiaria ſacris peragendis deſtinata, ubi plures ſimul tempore certo conveniant. Neque tamen religio Chriſtiana loco adſtricta eſt. Vide Joh. 4. 23, 24.

Pythoniſſa deſcribitur primùm à conditione atque ſexu quòd *ancilla* fuerit. Muliebris ſexus ſuperſtitioſior, affectibus vehementibus deditus, cui tamen vires deſunt, magis credulus, & incautus, eoque Diaboli fraudibus opportunior, & ad illius artes proclivior, quod experientia docet. Saul fœminam quæ Pythonis Spiritum haberet quæri juſſit, quam & Endori invenit. 1 Sam. 28. 7. Manaſſes 2 Reg. 21. 6. Pythoniſſas inſtituiſſe dicitur. Malitia hujus fœminæ notatur quòd *habuerit Spiritum Pythonis.* Python dicitur fuiſſe ſerpens, nomen habens vel Græce à putredine, ex qua natus fuit, vel ab Hebræo Pethen: quem Apollo ſagittis interfeciſſe perhibetur, qui inde dictus Pythius, cujuſque templum celebre fuit in urbe Phocidis Python, quæ & Delphi. Apollini autem Ethnici futurorum prædictiones aſſignarunt. Quin & ſpiritus ipſe fatidicus ex hominibus reſponſa dans conſulentibus, Python dicitur. Hebraice Ob ab utre, quod ex ventre tumido loqueretur. Unde etiam tales ἐγγαςρίμυθοι dicuntur. Inſita mortalibus curioſitas futura ſciendi: cui ſæpenumero prudente cauſarum ſive in natura ſive in vita civili obſervatione, ſatiſfacere licet. Quin & Deus ipſe per oracula prophetaſque multa hominibus aperire dignatus eſt. Ejus ſimia Diabolus idem variis modis tentavit, quo & curioſitati humanæ ſatiſfaceret, & ſibi authoritatem conciliaret. Hinc apud veteres tot oracula, augures, auſpices, ſomniorum interpretes, arioli, variaque magorum genera, & noſtro ævo Cingari, ſagæ, κοσκινομανθεῖς. Nos verò ſciamus nobis omnia iſta interdicta. Vide Levit. 19, 26, 31. & xx. 27. Deut. 18. ℣ſ. 10, 11. Eſa. 8. 19. Additur hanc ancillam *magnum quæſtum Dominis ſuis attuliſſe.* Id facile credibile eſt. Videmus quid & hodie circa talia fiat. Magni ſæpenumero intereſt ad ſtatum hominum recte inſtituendum ſcire rerum dubiarum exitus. Quin lucri ex divinationibus magnitudo, in cauſa quoque fuiſſe videtur, ut non unius hæc eſſet ancilla Domini, ſed plurium, qui lucrum dividerent, confer cum ℣ſ. 19. Delphici templi opes ex hoc quæſtu apud Antiquos celebrantur. Clamores Pythoniſſæ ita repræſentat Lucas, ut dicat illam proſequutam his verbis inclamaſſe, *Iſti homines ſervi ſunt Dei altiſſimi qui nobis viam ſalutis annunciant.* Quæritur meritò quî factum ſit ut dæmonis miniſtra tam honorificum Paulo ejuſque ſociis teſtimonium perhibuerit? Annon videri poſſit Satanas hoc ratione regnum ſuum deſtruxiſſe, quod tamen non eſt credibile eum voluiſſe. Confer Matth. 12. 26. Sed cogitemus, eum etiamſi in Angelum ſe lucis tranſformet, ut loquitur Paulus, 2 Cor. x1. 4. Mores tamen non mutare. Poſſunt autem cauſæ excogitari variæ, cur id factum ſit. Nonnulli putant coactum à Deo dæmonem invitum ut veritati teſtimonium perhiberet. Sed id haud eſt veriſimile, cùm Paulus ea re doluiſſe poſtea legatur. Fecit ergo id dæmon volens: ſive quod adulari Paulo, ejuſque gratiam venari voluerit, ut ne ab eodem expelleretur: ſive quòd verum dicendo authoritatem ſibi conciliare voluerit: ſive quod ſuſpectum apud bonos Pauli ſermonem reddere voluerit, ut qui cum ipſo colludere videretur: ſive quod ſperaret ſe Paulo poſt admiſſum ab eo tam honorificum ut credibile erat teſtimonium, tanto ſpecioſius detrahere poſſe: ſeu denique quòd

irri

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

irritato hac ratione Paulo ſperaret ſe occaſionem concitandæ in illum plebis adepturum, quod ultimum eventus ipſe comprobavit. Nos interea teſtimonium tanquam ab hoſte profectum æſtimemus, credamuſque Paulum ejuſque ſocios, fuiſſe Dei altiſſimi ſervos, qui viam ſalutis annunciaverint, eandemque ſcriptis ſuis ad nos tranſmiſerint, ac proinde eam viam inſiſtamus atque teramus. Magna eſt Dei bonitas ultro nos ad ſeſe invitantis, legatoſque ſuos eo fine ad nos mittentis, ut nobis viam deſignarent eamque & verbis & exemplo ſuo oſtenderent, quam ipſam alioquin noſtro Marte nunquam inveniſſemus. Ne repudiemus oblatam felicitatem, neque noſtræ ipſorum adverſemur ſaluti. Addit Lucas ancillam hanc per dies aliquot idem factitaſſe. Unde apparet dæmonis in propoſito pertinacia. Porrò ſimile teſtimonium Chriſto à dæmone eſt perhibitum. Vide Mar. 1. 25. Luc. 4. 34, 41.

De ſecundo. Ubi de miraculo ipſo, ac primò quidem quid Paulus fecerit, deinde quid ſequutum ſit. Paulum verò id quod à dæmone fiebat, habebat peſſime. Cauſa ægritudinis Paulinæ ut credibile eſt, eadem fuit quæ dæmonem ut negotium illi faceſſeret, movit. Quæri poteſt; cur ergo dæmonem prius ac potiùs ſtatim non expulit? Reſponderi poteſt, ab initio quidem id eum contemſiſſe. Deinde non ſemper fortaſſe in poteſtate Apoſtolorum fuit miraculorum editio, ſed exſpectanda fuit Chriſti indulgentia, temporiſque opportunitas. Dilatum autem à Chriſto miraculum fuiſſe videtur, tum ut innoteſceret tanto magis hoc dæmonis de ſe teſtimonium, tum ut ipſum miraculum tanto eſſet inſignius. Poterat hoc & ad excuſationem Pauli facere, quòd nonniſi diuturnâ moleſtiâ fatigatus, lucrum quod ex ancilla heri ejus faciebant exſtinxerit. *Convertebat ſeſe* ut pote ad ſequentem, prout ante dictum fuit, *& dicebat ſpiritui, Præcipio tibi in nomine Jeſu Chriſti, ut ab illa exeas.* Magna res quòd homo mortalis immortali dæmoni imperabat. Videmus quantum eo nomine lætati ſint diſcipuli, Luc. 10. 17. Quando autem inquit, *In nomine Jeſu Chriſti*, perinde eſt ac ſi diceret, ea authoritate quam Dominus Jeſus in te, & ego ab illo habeo. Nota quòd Dominus Jeſus in perpetratione miraculorum ne Patris quidem ſui nomen, à quo tamen omnem poteſtatem, ut ipſe fatetur Joh. 5. 19, habebat, ejuſque nomine ſe opera ſua facere ait Joh. 10. 25, allegat, ſed ſimpliciter quid fieri velit præcipiat. Apoſtoli verò rarò quid perpetrant quin addant, in nomine Domini Jeſu ſeſe id facere. Id argumento eſt, authoritatem operum majorem in Domino Jeſu quàm in illis fuiſſe. Cauſa dæmonis hujus expulſi præter illam generalem, ut deſtruerentur opera Diaboli, ut obſeſſis miſeris ſuccurreretur, ut veritas euangelica miraculo confirmaretur, hîc ſingularis eſſe potuit, quòd noluerit Dominus Jeſus veritatis teſtimonium à ſpiritu mendaci accipere, quòd noluerit cum impuro illo amicitiæ ſocietatem habere. Etiam Mar. 1. 25 & 34. Luc. 4. 35, 41, Dominus Jeſus dæmones quos expulit loqui vetat, ſed cauſa allegatur, quòd ipſum Chriſtum eſſe noſſent, quod tunc temporis nondum Dominus volebat innoteſcere. * * *

Rom. 12. 20.

PRæceptum hoc antecedenti cognatum eſt, & quodammodo ex eo deducitur, ut ex particula ratiocinativa apparet. Sumtum eſt ex Prov. Salomonis, cap. 25. 21. Eo docemur quomodo nos erga inimicos gerere debeamus, & ratio ſubjungitur quæ nos moveat ut præcepto pareamus. Atque ita duæ ſunt loci partes.

Primò præceptum ipſum ut *inimicum eſurientem cibemus, ſitientem potionemus.* Per inimicos hîc intelliguntur, non quos ipſimet odio proſequamur: nec enim nobis odiſſe quenquam licet, ne inimicos quidem, Mat. 5. 44; ſed qui nos odio proſequuntur, hoſtilibuſq; injuriis cauſam nobis dederunt ut illos odiſſemus, niſi interdictum Domini obſtaret. Quanquam enim Chriſtianus pacem cum omnibus colere debeat; ſunt tamen quidam ita pertinaces, aut maligni, ut & nulla de cauſa odium in innoxios concipiant, Pſ. 35. 7: 65. 9: 109. 3: 119. 161. Quin & hoc addo, inimicos hîc nullo nationis diſcrimine intelligendos, quod alioquin in Lege obtinebat. Lex enim utut beneficia quędam ejuſdem gentis inimicis tribui jubebat, Exod. 23. 4. collato cum Deut. 22. 1. Levit. 19. 16, 17, 18. Eadem tamen vetat ullum exhibere beneficium ſeptem populis Deut. 7. 2. quibus & Amalecitæ adduntur, Deut. 25. 17. & Ammonitæ atque Moabitæ Deut. 23. 6. Sublatus enim eſt per Chriſti crucem paries intermedius qui gentes antea diſtinguebat. Atque ita patet præceptum hoc latius apud Paulum noſtrum quàm apud Salomonem patere. Hos ergo tales inquit, ſi eſuriant, cibandos, ſi ſitiant, potionandos. Per cibum & potum intelliguntur omnis generis ſubſidia quibus inimicus noſter indigere poteſt, quæque nos illi præſtare poſſimus, v. g. veſtes, hoſpitium, conſilium, vel auxilium, in morbo, aut periculo, vel vitæ vel fortunarum, vel honoris. Voluit autem iſta duo beneficia in ſpecie nominare, quòd & maximè ſint neceſſaria, & in promtu ſita. Intelligendum autem eſt, hanc in inimicos beneficentiam, pro modo quum indigentiæ eorum, tum facultatum noſtrarum, temperandam, atque exercendam: ut aliis quibus aut æque aut magis etiam obſtricti ſimus, quod illis debitum eſt non decedat. Quid enim ſi inimicus noſter indigentiam ſuam malitiâ aut pigritiâ foveat? quidſi de induſtria noſtræ liberalitati gravis ſit, aut etiam amplius exigat quàm præſtare poſſimus? quidſi illud quod ſanguine aut Spiritu junctis nobis neceſſario debemus, ille petat? Hîc quippe ratio ipſa docet, liberalitatis hujus vim ceſſare. Inquit noſter Apoſtolus 2 Theſ. 3. 10. *Qui non vult laborare, nec manducet.* Et impoſſibilium nulla eſt obligatio. Ipſe quoque Apoſtolus, benevolentiæ gradus ſuos permittit. 1 Tim. 5. 8. Gal. 6. verſ. 10. Poſſet hîc objici; interdictum nobis *ne cibum capiamus cum ſcortatoribus, avaris, idololatris* &c. *qui fratres vocantur.* 1. Cor. 5. 11. Item 2. Joh. ℣ſ. 11. vetatur ne electa illa Domina, eos qui hanc quam ipſe propoſuit doctrinam, non afferant, domo recipiat, nec ſalutet. Poſſunt autem inimici noſtri alicui iſtorum eſſe affines. Ad hoc reſpondetur: Si ita contingat, ut iidem & vitiorum iſtorum ſint rei, & inimici noſtri, Chriſtiana prudentia ita rem temperandam, ut utrique tamen præcepto, ſi non κατὰ ῥητὸν, ſaltem κατὰ διάνοιαν ſatiſfiat. Vetamur cibum cum facinoroſis fratribus capere, ſed non vetamur tamen iiſdem in extrema neceſſitate cibum præbere. Satiſfiat ergo neceſſitati, & vitetur tamen familiaritas, quò pudefiat alter, & ad frugem reducatur. Ita & in recipiendo eo qui doctrinam Johanni adverſam attulerit, caveri poterit ne operum illius malorum participes reddamur: ſi nec familiariter eum recipiamus, nec niſi neceſſitatis reſpectu compulſi, & de diſſenſu noſtro palàm proteſtemur. Expendamus hanc religionis ſanctitatem atque perfectionem: à qua quàm longe abſunt plerique, etiam eorum qui tamen Chriſtiani audire volunt? inter quos tantum abeſt ut inimicis benefiat, ut ne quidem ſatis honeſtum habeatur illis non malefacere. Nos verò cogitemus illud Servatoris noſtri, Matth. 5. 43.

Videamus jam & rationem adjectam, *Hoc enim ſi feceris, carbones ignis congregabis in caput ejus.* Diſputant eruditi quid hoc in loco per carbones ignis intelligatur, & pro varietate ſententiarum loci ſenſus variatur. In duas tamen ſententias ferè abeunt: alii enim per carbones ignis intelligunt pœnas graviſſimas quibus obruantur, qui ne beneficiis quidem emolliti ab inimicitiis aut injuriis deſiſtunt. Obſtat tamen huic explicationi quòd non ſatis conveniat pietati Chriſtianorum ut iſta ratione ad benefaciendum adducantur, quò tantò graviores pœnas inimicis accerſant. Quocirca alii putant id potiùs ſignificari, futurum ut beneficentiâ noſtrâ animos inimicorum conſcientiamque commoveamus, ut eos malitiæ ſuæ pudeat: vel etiam ut emolliamus ac veluti liquefaciamus animos eorum, atque ita ab injuriis illos

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ita retrahentes, ad amandos nos incendamus. Poſſet fortaſſe utraque ſententia conjungi, & poſteriori indicato fini primo eſſe locum. Neque enim adeo abſurdum videri debet, ea ratione Chriſtianos ad beneficentiam erga inimicos moveri, quòd eorum pœna hac ratione ſit augenda. Nam & antecedens præceptum ſimili ferme argumento confirmatur, quo affectui humano vindictæ appetenti nonnihil indulgeatur. Sed ea tamen in Deum rejicitur: qui ſi eam in pertinaciter injurios tandem exercere velit, quis id pius ægre ferat, &c.

1 *Cor.* 3. *verſ.* 10 *ad* 16.

IN his verbis Apoſtolus, conſtituto inter ſe & cæteros Corinthios doctores diſcrimine, eoſdem monet, ut ſingulari, in iſto munere ſuo fide ac diligentia utantur. Primum autem rem univerſam proponit, deinde eandem confirmat, ac fortius urget. Proponit ℣ſ. 10. confirmat atque urget reliquis. Quod ad prius attinet, Primum diſcrimen illud inter ſe & cæteros doctores exprimit, deinde admonitionem illam, quam diximus ſubjungit. Diſcrimen iſtud, in illis continetur verbis *Secundum gratiam Dei quæ data eſt mihi, ut ſapiens architectus fundamentum poſui, alius autem ſuperædificat.* Ubi cernimus primum Apoſtolum id exprimere, quod ſibi eſſet proprium, deinde id quod aliorum Corinthiæ eccleſiæ doctorum. Proprium ipſius erat, quòd *ſecundum gratiam Dei, quæ data* ipſi fuerat, ut ſapiens architectus fundamentum poſuerit, & res quidem ipſa, in qua diſcrimen iſtud proprie conſtituitur, conſiſtit in collocatione fundamenti. Illa autem, quæ præmittuntur verba, ad hujus rei illuſtrationem pertinent. Continent enim cauſas rei, quam ſibi uni aſſerit, atque vindicat Apoſtolus. Incipit autem à cauſa prima atque ſuprema, quæ eſt gratia Dei. Dicturus autem aliquid Apoſtolus, quod ad ſuam commendationem pertineret, quam modeſtiſſimè ad rem accedit, & cauſam atque originem rei, totam ad Deum refert, & ipſius benignitati ita tranſcribit, ne quid ſibi ipſi gloriæ inde videatur decerpere. Poſſumus autem per Gratiam Dei, vel ipſammet Dei benevolentiam, favoremque gratuitum, atque adeò benignitatem intelligere. Vel ſatis uſitata in Sacris Literis metonymia, beneficium, ſeu bonum ex gratia Dei manans. Huic poſteriori interpretioni, faveret verbum *Data eſt.* Etenim non ipſa Dei gratia & benignitas cuiquam datur homini; ſed illius tantum effectum. Quodſi tamen proprietatem vocis gratiæ ſervare velis, neceſſe erit, ut in voce Dandi metalepſin agnoſcas, & intelligas eatenus datam eſſe divinam benignitatem Apoſtolo, eive obtigiſſe, quatenus ejus beneficentiæ fructus atque effectum, ſeu beneficium, ipſi obtigiſſet. Res eodem recidit, ſive hoc, ſive illo modo, verba interpreteris. *Secundum gratiam* autem eſt id, quod nos Latinè diceremus Pro gratia. Cauſam enim efficientem, illa particula Secundum: ita ſignificat ut ſimul conſenſum & convenientiam quandam indicet effectus cum cauſa, quæ ſubjungitur. Non ſemel autem Apoſtolus, tum ipſum munus Apoſtolicum, quo fungebatur, tum adjumenta ad id neceſſaria, hoc eſt ſapientiam, ſeu rerum ad religionem pertinentium ſcientiam, virtutemque patrandi miracula, & facultatem doctrinam Chriſti confirmandi, atque adeo omnia rerum harum effecta, & laborum ſuorum fructus, divinæ gratiæ imputat. Vide inter alia, Rom. 1. 5. & cap. 15, 15. Hac ipſa epiſtola 1 Cor. 15. 10. ubi aliquanto etiam fuſius ea de re agit, & quam indignus fierit tam præſtanti munere docet. ℣ſ. 8. & 9. Adde Gal. 2. 9. Epheſ. 3. 7, 8. & ne alia commemoremus 1 Tim. 1. 12 & ſeq. Imitandum eſt hoc nobis omnibus modeſtiæ exemplum, Quoties enim in mentem nobis veniunt, vel dona quibus à Deo ſumus ornati, vel res eorum adjumento à nobis perfectæ & præclare ſive in eccleſia, ſive alibi geſtæ, ſimul etiam in mentem venire debet, divina, unde hæc omnia profluxerunt benignitas, quoties etiam id nobis commemorandum venit, quod ad laudem noſtram pertinere poſſit, modeſtiæ memores, ita id exprimere debemus, ut id totum, ad divinam gratiam referamus, & ipſius benignitati, quidquid vel nobis, vel per nos aliis contigit, bonum adſcribamus. Quoties etiam opus aliquod aggredimur, meminerimus ad divinam benignitatem confugere, & à Deo rei fœliciter conficiendæ facultatem petamus, certi nos nunquam eſſe imbecilliores, ac lapſui propiores, quàm cum viribus noſtris confidere, & ingenio noſtro, pluſculum tribuere incipimus, nec agnoſcimus, divino nos auxilio vehementer indigere. Solet enim Deus eos, qui ſe non ſatis agnoſcunt, ſibi permittere, ſuumque illis auxilium ſubtrahere, ut ſeſe agnoſcant, & ſine ipſius ope, nihil poſſe, diſcant.

Expreſſa prima ſupremaque rei, quam ſibi in his verbis aſſerit Apoſtolis cauſa, ſubjungit aliam propiorem, à priori illa pendentem, cum ait. *Ut ſapiens architectus* hoc eſt, ut peritus architectus. Vox enim ſapientiæ, ita hoc loco accipienda, ut etiam opificibus accommodari poſſit, ex uſitata apud Græcos loquendi conſuetudine, qui ſapientem v. g. ſtatuarium, aut pictorem, aut architectum vocant eum, qui artis ſuæ benè eſt gnarus ac peritus; quamquam interim ſapientia, quam ſibi in his verbis revera tribuit, haud quaquam vulgaris fuit & opificibus etiam communis, ſed prorſus divina ac cœleſtis, Apoſtolo cum paucis aliis communis. Etſi autem particula *Ut* poſſit hoc loco ita à quopiam accipi, acſi meram tantum ſimilitudinem ſignificaret, quaſi dicat Apoſtolus Ego ut architecti ſapientes ac periti facere ſolent, fundamentum poſui; tamen veriſimilius eſt, perinde eam voculam eſſe accipiendam, acſi dixiſſet, utpote peritus architectus. Vel prout conveniebat mihi, utpote ſapienti architecto; quo ſenſu admiſſo, Apoſtolus ſeſe & architectum & ſapientem quidem architectum appellat; architectum quidem quia ad conſtruendam Dei domum ſeu templum, hoc eſt eccleſiam, ubivis terrarum conſtituendam, à Deo Chriſtoque fuerat electus, ac miſſus. Metaphoræ quæ voci ſubeſt, ratio, unicuique facilè patet. Sapientem autem & peritum architectum, ſe eſſe affirmat, quia ſingularum rerum divinarum ad eccleſiam conſtituendam ſpectantium ſcientia, & eximia quadam peritia, cui & prudentiam adjungere licet, fuerat donatus; unde diſcimus modeſtiæ, cujus exemplar quoddam fuit Apoſtolus, & cujus documentum, proximè præcedentibus verbis vidimus, haudquaquam repugnare, agnoſcere dona, divinitus in ſe collocata, eaque cum neceſſitas poſtulat, ita commemorare, ut eorum laudem Deo adſcribas. Nam, quod ad agnitionem eorum attinet, ea ideò aliquo pacto eſt neceſſaria, ne non agnita veluti ſitu obducantur, eorumque fructus pereat: quia fieri vix poteſt, ut quod te habere neſcis, eo utaris, aut id aggrediaris, ad quod te non ſatis inſtructum eſſe arbitreris. Quare, ut rectè colloces talentum, à Deo acceptum, fœnorique exponas, id te habere, fideique tuæ concreditum eſſe, agnoſcere debes. Sed cavendum interea eſt, ne cum id tibi tribuis, quod habes, ſimul etiam id tribuas, quod non habes. Itaque ſi verendum ſit, ne fortè mediocritatem ſervare poſſis, ſatius eſt te infra eam ſubſiſtere, quam eam ſupergredi. Etenim damnum illud, quod ex ignoratione tui, aut donorum divinitus tibi conceſſorum, fuerat metuendum, primum compenſabit neceſſitas, deinde aliorum qui illa dona in te agnoſcent, ſermones ac monita. Quas verò dotes in te non agnoſces, vel non ſatis agnoſces, in te deprehendent alii, eaque ſitu obſoleſcere ac hebeſcere, non patientur. Ipſa quoque neceſſitas, ſæpius te impellet, ut id aggrediaris, ad quod te, non ſatis aptum eſſe putes, cum neminem te videas aptiorem, ipſumque divinæ gloriæ, humanæ ſaluti conſulendi ſtudium efficiet, ut viribus tibi à Deo conceſſis utaris, ipſeque metus induſtriam excitabit, ac diligentiam acuet. Quod verò ad commemorationem attinet eorum quæ nobis à Deo conceſſa ſunt bonorum, ea non ſpontè quæſita,

ſed

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ſed ipſa neceſſitate expreſſa eſſe debet, & ea quidem neceſſitate, quæ ad divini nominis gloriam, aliorumque hominum ſalutem referatur, qualis ea eſt, cum cernis, autoritate ea labefactata, facilè aliorum fidem ac ſalutem nutare poſſe, idque agere homines malevolos, ut fama tui in ſuſpicionem adducta, ſimul etiam ſinceritatem convellant illius doctrinæ, quam tu aliis tradideras, ac commendaveras, id quod olim accidebat Apoſtolo, cum hæc ad Corint. ſcriberet. Non deerant enim apud Corinthios homines malevoli, qui Pauli apud Corinthios autoritatem convellere, eumque in contemtum apud eos adducere conarentur, idque agerent, ut Apoſtolo quodammodo excluſo, ipſi vacua in aula regnarent, & ſua commenta Corinthiis obtruderent, preſertim cum eloquentię viribus uterentur, & ſapientiam quandam ſpiritualem præſeferrent. Objiciebant autem Apoſtolo, quòd nihil ſublime, nihil quod eximiam quandam ſapientiam redoleret Corinthiis tradidiſſet, ſed prima Chriſtianæ religionis elementa, & quod ſine verborum cultu & orationis calamiſtris propoſuiſſet, id illi ruditati Apoſtoli imputabant, quaſi quæ Corinthios non docuiſſet, ea ipſemet ignoraret. Itaque Apoſtolus cum ſalutem ipſorum Corinthiorum in ſua auctoritate agi cerneret, eam ſibi cenſuit aſſerendam, & id quod vitio ipſi datum fuerat, in laudem potius ac commendationem ſuam convertit, quodque ruditati ipſius ac inſcitiæ adſcribebatur, id ſapientiæ potius, ac peritiæ tribuendum eſſe docet. Periti enim architecti eſt primo omnium ac diligentiſſimè in collocando ædificii fundamento elaborare, idque quam validiſſimè ponere, ac munire, non verò, ima parte ædium utcumque poſita, ad faſtigium properare, cum fundamento non probè jacto, cætera quæ ſuperſtruuntur, facilè collabantur, & ſæpe longè plus in eo negotii eſt, ut fundamentum rectè collocetur, quam ut reliqua conſtruantur, & ad ſuum faſtigium opus perducatur, id quod ſanè de collocatione fundamenti Eccleſiæ omnino ſtatuendum eſt. Plus enim in eo operæ eſt, ut homines religionis Chriſtianæ prorſus ignari atque expertes, ad Chriſtum ejuſque religionem amplectendam adducantur, & prima doctrinæ illius elementa imbibant, atque animis firmiter comprehendant, quàm ut jam Chriſtiani effecti, ac religionis hujus rudimentis inſtructi, ad ſublimiora ejuſdem myſteria diſcenda, paulatim deducantur. Quibus ita explicatis, vix quidquam reſtat ad rem ipſam, cujus cauſas, ab Apoſtolo expreſſas jam vidimus, explicandam. Ea verò eſt, quòd Apoſtolus ait ſe fundamentum poſuiſſe, fundamentum inquam religionis Chriſtianæ, ſimul & Eccleſiæ Corint. ad hanc enim reſpicit, ut ex prædictis verbis patet ubi ait: *Dei ædificium eſtis*. Fundamento enim religionis Chriſtianæ, in animis hominum plurium facto, ſimul jactum eſt & Eccleſiæ fundamentum, quæ cœtus eſt hominum, religionem Chriſti ſinceram, ſeu ſalutarem ipſius doctrinam profitentium. Itaque licèt ex ſequentibus ſatis apparet, fundamentum hic quodammodo opponi, aliis dogmatibus, quæ illi ſuperſtruuntur, atque adeò etiam, fundamentum, in certo quodam doctrinæ genere conſiſtere, nihilominus tamen ipſius quoque Eccleſiæ fundamentum, id eſt de quo loquitur Apoſtolus, quia ut dictum eſt, ipſi etiam homines, eatenus ædificantur, ut domus Dei evadant, quatenus doctrina religionis imbuuntur, & tum quidem Eccleſiæ fundamentum collocatur, cum illi primis Chriſtianæ religionis initiis imbuuntur, ad faſtigium poſtea perducitur Eccleſia, cum ad myſteriorum abſtruſiſſimorum in eadem religione comprehenſorum, notitiam inſtituitur. Quodnam verò illud ſit fundamentum, ipſemet in ſequentis verſiculi initio docebit Apoſtolus, ut nihil ſit neceſſe à nobis explicari. Ponebat autem id fundamentum Apoſtolus, primum docendo, tum ea quæ docebat, validè confirmando. Poſtquam jam vidimus, quid Apoſtoli fuerit proprium, ſequitur etiam videamus, quid aliis doctoribus conveniat, quod quidem ad Eccleſiæ conſtructionem ſpectat; id verò exprimitur ab Apoſtolo cum ait, *Alius autem ſuperædificat*, &c. Cum ſingulari numero utitur, *Alius*, non unum aliquem doctorem deſignat, ſed quemvis alium doctorem, qui ſibi in Corinth. Eccleſia ſucceſſerit, & in ea jam per Apoſtolum conſtituta, docendi munere functus fuerit, quod ſatis indicant ſequentia, ubi ait, *Quilibet autem videat, quomodo ſuperædificat*, &c. Hujus modi enim oratio locum non habet, ubi de uno tantum aliquo ſermo eſt; id oſtendunt & cætera, præſertim quæ habentur ℣. 13 & ſeq. Superædificare autem eſt aliquid adhuc, ad doctrinam Apoſtolicam, qua ſalutis noſtræ ratio revera continetur adjicere, & ſcientiam eorum, qui Chriſtianam religionem jam amplexi fuerant, augere, & hoc ſolùm olim, doctores illi Corinthiorum quos notat Apoſtolus, ibi præſtabant, præſtareque poterant. Id etiam ferè ſolum, hodiè præſtant ii, qui Eccleſiam docent: quanquam aliquid etiam operæ, in conſtituendis Eccleſiæ fundamentis, & ut ita dicam reſtituendis & reſtaurandis, inſumunt, dum vel eos, qui à Chriſtiana religione ſunt adhuc alieni, ad eam amplectendã adducunt, vel eos qui in rebus ad ſalutem neceſſariis adhuc erraverant, utut Chriſti nomen ac religionem fuerant profeſſi, rectiùs inſtituunt, & ab erroribus peſtiferis, plane liberant. Verùm, quia quidquid illi de rebus ad religionem Chriſtianam pertinentibus docent, id autoritate Apoſtoli nititur, & argumenta, quibus Chriſtiana religio hodie confirmatur, iis ſuperſtruuntur fundamentis, quæ olim ſunt ab Apoſtolis jacta, ideò jure dici poteſt, illos, tantum ſuperſtruere. Adeo enim validè ſunt olim jacta, ab Apoſtolis, religionis Chriſtianæ fundamenta, ut jure poſſint ea ad hodiernum uſque diem durare, & perpetuò duratura eſſe, quandoquidem ſtupendis Apoſtolorum miraculis, aliiſque rebus quibus doctrinam ſuam confirmarunt, adeò altè ea animis hominum impreſſerunt, ut etiamſi ejus notitia, denſis admodum tenebris fuerit involuta, penitùs tamen extingui, aut ex animis hominum evelli non potuerit: ſed exſtinctis priſtinis illis religionibus, quarum ortus ad Deum referri non poterat, ipſa adhunc uſque diem perſtitit, & aliquam etiam apud illos populos, qui ab illa olim deſciverunt, autoritatem retinet; interim tamen, ſi ſpectetur reſtauratio Eccleſiæ per ſe, & doctores hodierni, non cum antiquis, ac imprimis cum Apoſtolis, ſed inter ſe conferantur, jure dici poteſt, alios fundamẽtum Eccleſiæ, hic aut illic ponere, alios ſuperædificare.

Poſito diſcrimine, quid inter Apoſtolum ipſum & cæteros Eccleſiæ Corinthiæ doctores intereſſet, admonitionem illam, de qua ſupra diximus ſubjungit, dum ait: *Quiſque autem videat, quomodo ſuperædificet*, &c. Ubi quidem id velle Apoſtolum quivis cernit, ut omnes illi, qui poſt ipſum Corinthios docere eſſent conati, ſummam ea in re fidem ac diligentiam adhibeant, ac diligenter ſibi caveant, ne quid doceant à fundamento antea facto alienum. Dicit autem *quiſque*, ne quis ſe fortè exceptum putet, & nimia ſui opinione fortè faſcinatus exiſtimet ſe errare hac in re vel non poſſe, vel non facilè poſſe, nec multum ſibi in eo ponendum eſſe induſtriæ, ut errorem, aut lapſum effugiat. *Videat* inquit, hoc eſt, diligenter attendat, atque animum advertat, *Quomodo ſuperædificet*, hoc eſt cujuſmodi doctrinas adjiciat, illis, quæ ſunt jam antea fidelibus à me traditæ, & fundamenti inſtar, collocatæ, an nimirum ſint fundamento illi conſentaneæ necne, utileſne ad pietatem, an verò minus. Qua de re inſequentibus plura, ubi dogmatum illorum quæ fundamento religionis Chriſtianæ, ab Apoſtolis jacto ſuperſtruuntur diſcrimen videbimus expreſſe. Illud autem facile quivis per ſe animadvertit, dum Apoſtolus attentionem requirit in illis qui ſuperædificent, & diligenter expendi ab illis vult, cujuſmodi ſint ea dogmata quæ credentibus proponant, ſimul etiam ejus attentionis effectum velle incluſum, nempe ut caveant, ne quid falſi aut noxii tradant; imò & inutilia, ac parum frugifera vitent; contra verò id agant, ut quæ non modò vera, ſed & utilia ſunt proponant. Quid hinc depromi poſſit, vel ad docendos, vel ad admonendos auditores, eos imprimis, qui aliis docendis ſunt præfecti, facilè eſt cernere. Itaque immorari non libet.

Progrediamur, ad confirmationem & illuſtrationem

eorum, quæ hucuſque ab Apoſtolo, propoſita vidimus. Cum verò duo illorum capita eſſe vidimus, horum etiam, quæ ſequuntur ad illorum confirmationem pertinentia, duo ſunt capita. Primùm enim, confirmat Apoſtolus diſcrimen inter ſe & alios Corinthios doctores conſtitutum ℣. 10. Deinde admonitionem, quam diſcrimini illi ſubjecerat, rationibus ſubjectis firmat. Diſcrimen ergo illud, ea ratione comprobat, cum ait. *Fundamentum enim aliud, nemo poteſt ponere, præter poſitum, quod eſt Jeſus Chriſtus,* &c. ubi quædam tacita continetur objectionis occupatio. Cum enim Apoſtolus antea illud inter ſe & alios doctores diſcrimen conſtitueret, quòd ipſe fundamentum jecerit, alii ſuperædificent, ſatis eo ipſo indicans, ſe aliis fundamenti jacti laudem, non tribuere. Objicere quiſpiam ex illis doctoribus paulò arrogantior potuiſſet. Quid? Tune tibi ſoli, fundamenti poſiti gloriam arrogas? Nobis ne tu hanc laudem penitùs adimis, nec ullam in ea partem, nobis relinquis? & nos nobis partem aliquam in tam præclaro opere, jure vindicamus, qui docuimus v.gr. Moſen quoque eſſe ſequendum, & ceremonias illius obſervandas. Reſpondet Apoſtolus. Fruſtra alios hujus gloriæ partem decerpere, ac ſibi aſſerere. A ſe enim collocatum eſſe, in Corinthia nempe Eccleſia illud fundamentum, præter quod nullum ſit aliud, videlicet Jeſum Chriſtum; Itaque cæteris, nihil aliud fuiſſe relictum, quàm ut ſuper fundamento illo, alia dogmata exſtruerent. Quod ſi quis aliud aliquod fundamentum conetur jacere, illud falſum ac ſuppoſititium eſſe. Fundamenti nomine, hoc loco Paulus, doctrinam intelligit illam, ſine qua fides ac pietas, atque adeò ipſa ſalus, conſiſtere non poteſt, ſeu illa religionis ac pietatis rudimenta, ſine quibus Chriſtianum nomen, nemo verè tueri poteſt. Opponit enim hoc fundamentum, aliis quæ ſuperſtruuntur dogmatis, non quidem ad ſalutem cognitu prorſus neceſſariis, ſed tamen utilibus, quanquam & inutilibus, idque multò magis, opponit. Non eſt autem credibile, illum unum tantùm aliquod dogma, ſeu unum ut vocant fidei articulum, fundamenti nomine intelligere. Neque enim Apoſtolus unum tantum aliquem fidei articulum Corinthiis tradiderat, aut tradere debuerat, ſed omnia ſine quibus ſalus eorum conſiſtere non poſſet. Apoſtolorum erat, ex Chriſti mandato, diſcipulos facere, baptiſando illos in nomen patris filii & Spiritus ſancti, & docendo illos ſervare omnia, quæ ipſe illis præcepiſſet. Hoc ergo & Apoſtolo Paulo incumbebat; illa verò non uno fidei articulo ſed multis comprehenduntur, continentque in ſe omnia, quæcumque ſunt ad ſalutem prorſus neceſſaria. Ex quo intelligitur, quomodo intelligenda ſint illa verba, quibus Apoſtolus explicat, quodnam ſit illud fundamentum, cum ait, *Quod eſt Jeſus ille Chriſtus*. Satis enim apparet, non perſonam ipſam Chriſti intelligi (quomodo enim hæc à Paulo, vel à quovis aliò doctore collocari poterat) neque etiam id ſolùm, quòd Jeſus ſit ille Chriſtus, quanquam hoc primo omnium iſtis verbis includitur, atque intelligitur; ſed vel Jeſu illius Chriſti nomine per metonymiam cauſæ efficientis intelligitur doctrina Chriſti, quemadmodum Moſis nomine, legem intelligere ſolemus, quod inter alia fit 2 Cor. 3. 15 vel quod magis mihi probatur, quanquam videri poteſt, propè idem, doctrina de Chriſto & ea quidem maxime parte, quâ Chriſtus eſt, quæ metonymia potius eſt objecti, ſcilicet materiæ. Etenim quominus ſimpliciter per Jeſum Chriſtum, intelligamus doctrinam per Chriſtum traditam, illud videtur obſtare, quòd doctrina Chriſti, omnia in ſe complectatur, quæcunque ſunt à Chriſto tradita, maxima, minima, ad ſalutem prorſus neceſſaria, non neceſſaria ſed utilia tantùm. Hoc autem loco Apoſtolus Jeſum illum Chriſtum, quem fundamentum eſſe dicit, doctrinis aliquanto ſublimioribus, & ad ſalutem utilibus tantum, non neceſſariis, opponit. Adde, quod perire omnino videatur vis articuli, quem Apoſtolus nomini Χριςὸς voci Jeſus poſtpoſito præfigit. Quare veriſimilius eſt hoc loco, doctrinam de Jeſu Chriſto, & quidem, quatenus Chriſtus eſt, intelligi. Doctrinæ autem hujus nomen complectitur non tantum primum illud fidei Chriſtianæ caput, quòd Jeſus ſit Chriſtus, ſeu rex cæleſtis, à Deo conſtitutus, ſed etiam cætera, quæ cum eo ita ſunt conjuncta, ut ſine illis, nec ſatis intelligi queat, nec fides ei plena poſſit adhiberi. Ea verò ſunt ipſius diviniſſima promiſſa ac præcepta. Etenim cum ejuſmodi Meſſiam, ſeu Chriſtum Deus olim promiſerit, qui novum cum hominibus fœdus, eſſet facturus, & novis atque inuſitatis promiſſis allatis, quibus nova quoque præcepta adjungi par erat, inſigni populum Judaicum eſſet auctururs fœlicitate. Promiſſis illis ac præceptis non agnitis, non ſatis agnoſcitur Jeſus pro Chriſto. Quare doctrina, qua docetur; primùm Jeſum eſſe Chriſtum: deinde, quænam promiſſa attulerit; quænam item præcepta illis adjunxerit, rectè à nobis Jeſu Chriſti nomine hic intelligitur, & fundamentum conſtituitur, quod Apoſtolus aliquando ipſe poſuerit. Satis enim jam antea vidimus Apoſtolorum munus omnino fuiſſe, hominibus perſuadere, Jeſum eſſe Chriſtum, & ejus tum promiſſa inſignia, tùm præcepta, tradere, atque illa quidem ſperanda, hæc verò ſervanda proponere.

Ex his intelligitur, quid primò ac præcipuè populo Chriſtiano ſit inculcandum, & in Eccleſia, maximè urgendum. Id nimirum quod & Apoſtoli primò omnium urſerunt: ubi fundamentum hoc probè jactum fuerit, tum demum ad altiora progrediendum eſt. Sed ita tamen, ne dum altiora petimus, illa quæ ſunt maximè neceſſaria negligere incipiamus. Vide eadem de re ſupra cap. 3. ℣. 2, & Heb. 5. ℣. 12 & ſeq. Tranſeundum nunc eſt, ad alteram confirmationis partem, eam nempe, qua admonitionen extremo ℣. 10, poſitam roborat; quæ quidem confirmatio, continetur ℣. 10, & tribus ſequentibus, ubi oſtendit, quantum referat, quo quis modo ſuperædificet fundamento à ſe jacto, fore enim tandem cujuſque opus manifeſtum, & appariturum, utilene ſit an inutile, & vel mercedem reportaturum eum qui conſtruxerit, vel operis operæque impenſæ jacturam facturum. Hinc enim ſatis liquet, cuivis dandam eſſe operam, ut quam optima, quamque præclariſſima, ſuper fundamento ab Apoſtolis jacto, conſtruat, cavendumque ne id fortè ſuper eo collocet, quod probationis ignem ſuſtinere nequeat. Rem autem ita explicat Apoſtolus, ut primum diſcrimen inter ea dogmata quæ fundamento à ſe jacto ſuperexſtruantur conſtituat, Deinde, quis ſit utrorumque futurus eventus, effectuſque doceat. Diſcrimen dogmatum explicatur ℣. 12 cum ait. *Si verò quis ſuperædificat, ſuper fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretioſos, ligna, fœnum, ſtipulas,* &c. ubi videmus duo genera poni dogmatum (de dogmatibus enim hic ſermonem eſſe, ex ſupradictis ſatis liquet) alterum quod præclarum atque utile, alterum verò futile, atque inane. Illud genus comparat, auro, argento, lapidibus pretioſis, hoc lignis, fœno, ſtipulæ. Ideo autem dogmata preclara atque utilia auro argento, atque lapidibus pretioſis comparat, primum quidem, quia res illæ omnes, magni in vita communi æſtimantur, ſuntque admodum utiles, partim etiam quia ignis vim ſuſtinere poſſunt, nec in illum conjectæ conſumuntur. Sic enim & dogmata intelligenda ſunt, quæ admodum ſunt præclara, & ignem illum quo explorabuntur ſuſtinere poſſunt, non vero ad illum evaneſcunt: cum contra, ut ligna fœnum ſtipulæ, res ſunt & ſatis viles, & ignem ſuſtinere nequeunt, ſed ad illum, in fumum abeunt. Satis autem intelligi poteſt, cum Apoſtolus plura tum rerum pretioſarum, tum vilium genera enumeret, pretio aut vilitate inter ſe diſtincta, eum ſignificare in utroque etiam dogmatum genere, differentiam exſtare, & ex utilibus alia aliis utiliora ac præſtantiora eſſe, itemque ex futilibus, alia aliis inaniora, ut ſanè in reipſa facile cernere licet. Etenim quæ dogmata

ad

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ad fundamentum accedunt propius, & plus ad illud, vel confirmandum vel exornandum, atque illuſtrandum afferunt, cæteris ſunt utiliora ac præſtantiora; quæ minus eò faciunt, minus etiam ſunt præſtantia vel utilia, utut cæteroqui ſint fundamento conſentanea. Atque ut breviter rem totam dicamus, quidquid majorem vim habet ad fidem noſtram confirmandam, & ad ſpem immortalis vitæ in animis noſtris, vel excitandam vel ſovendam, ad pietatis denique ſtudium in nobis alendum, id inter dogmata utilia, magis etiam eminet; quemadmodum contra inter futilia, vilius ac deterius eſt, quod majorem quandam ad illa convellenda vim habet, ut ut tandem ea non penitus tollat. Namſi tolleret, jam non deberet collocari inter ea, quæ ſuper fundamento illo conſtruantur, de quibus ſolis hic ſermo eſt. Atque ut rem exemplis declaremus, inter utilia dogmata, potius eſt id, quo explicatur qua ratione per mortem Chriſti, nobis peccatorum remiſſio parta, quàm quo oſtenditur Sacrificium Chriſti expiatorium, de quo autor ad Hebr. loquitur, in cœlo potius fuiſſe perfectum quàm in cruce. Utilius etiam eſt ſcire, Poſſe hominem, Dei ope adjutum præceptis ejus parere, quam ſcire, An iſtium ad finem amplectendum, præter verbum divinum, & confirmationes externas ei additas, requiratur interna aliqua Spiritus ſancti efficacia, quam Deus ſimul occulta quadam ratione adhibeat, necne? Ex quibus etiam intelligi poteſt, quid de contrariis dogmatis ſit intelligendum. Quod enim utiliori opponitur, aut ab eo longius recedit, id deterius eſt eo, quod minus utili opponitur, aut ab utilibus, minus longè recedit. Et ut aliis quoque exemplis utamur. Tolerabilior eſt ſententia de precibus pro hominibus defunctis ad Deum fundendis, quam doctrina vulgaris de trinitate. Tolerabilius olim erat, quòd quidam putarent, Baptiſmum pro defunctis ſuſceptum, illis aliqua ratione prodeſſe poſſe, quàm quòd alii judicarent ſibi legem ceremonialem Moſis eſſe ſervandam, ſi ſalvi fieri vellent. Illud adhuc addendum eſt, antequam ab explicatione illorum verborum diſcedamus. Per lapides pretioſos, videri intelligendas eſſe gemmas, non verò illos tantum lapides, aliquanto præſtantiores, qui ad ædificia conſtruenda, adhiberi ſolent, quale eſt marmor, ut nonnulli videntur cenſere. Etenim, non eo videtur reſpicere Apoſtolus, quòd omnia talia, in conſtruendis ædificiis adhibeantur, Nam nec aurum vel argentum, adhiberi ad eam rem ſolet, ut nimirum tanquam partes ædificii fundamento ſuperſtruantur, etſi partes quædam ædificii, auro vel argento inducantur; ſed quia, ſi tanta eſſet cuipiam auri vel argenti copia, natura illorum metallorum ferret, ut ædificium inde conſtrueretur. Idem de gemmis quoque ſtatuendum eſt, præſertim cum tantam earum magnitudinem concipere liceat, quantam libet. Et ſanè in Sacris Literis ædificiorum ejuſmodi imagines proponuntur, quæ ex gemmis quoque conſtent. Eſa. 54. ỷ. 11, 12. Apocal. 21. ỷ. 18, &c. Neque etiam refert, quòd lapides pretioſi, auro & argento poſtponantur, Nam auro poſtponuntur etiam uniones 1 Tim. 2. 9, ubi eorum nomine omnes gemmæ, per ſynecdochen intelliguntur. Ideò autem id fieri videtur, quia aurum & argentum, inter res pretioſas, magis in communi uſu verſantur, & cum pretioſum quidpiam nominare volumus, primò ferè occurrunt. Itaque, non eſt arbitrandum per lapides pretioſos apud Apoſtolum omnino tale dogmatum genus intelligi, quod dignitate illis cedat, quæ auri atque argenti nomine deſignantur. Poſſunt autem gemmæ aliæ quidem auro, ejuſdem nempe magnitudinis ac ponderis præſtare, poſſunt etiam cedere.

Quid porrò ex his Apoſtoli verbis diſcendum ſit, non eſt obſcurum, nempe, Non tantum fugienda eſſe illa dogmata, quæ utilitatem nullam adferunt ad fidem ac pietatem, ac multò magis etiam, ſi illi aliqua ratione ſint noxia; ſed etiam dandam eſſe operam, ut quam utiliſſima populo divino proponamus, & ea magis urgeamus, ac crebrius inculcemus, quæ plus emolumenti afferunt. Non eſt eadem ratio Theologiæ, quæ ſcientiarum illarum, quas theoreticas appellamus, ubi id videtur maximè laudabile, quod non niſi ſummo ingenio comprehendi poteſt. Theologia enim practica eſt, & ad vitam, non ad eruditionem, aut diſputandi ſubtilitatem, omnia refert, itaque id hic maximè probandum eſt, quod ad vitæ ſanctimoniam plus conferat. Vidimus huc uſque, quomodo Apoſtolus diſcrimen conſtituerit, inter dogmata, fundamento à ſe jacto ſuperſtructa.

Nunc videamus etiam, qui ſit futurus, utriuſque generis dogmatum eventus. Primùm autem commemoratur ab Apoſtolo, eventus utrique generi communis; deinde utrique proprius, ac peculiaris. Ille commemoratur ỷ. 13, ubi primum exprimitur, deinde confirmatur, cauſa illius potiſſimum expreſſa. Exprimitur illis verbis, *Cujuslibet opus, manifeſtum fiet*, &c. hoc eſt, Apertum fiet omnibus, quale cujuſque doctoris opus fuerit, ſeu cujus ponderis dogmata, quæ fundamento à me jacto ſuperſtruxerit, verane an falſa, utiliane an inutilia fuerint, & ſi utilia, magis an minus. Non eſt cogitandum latiturum quid quiſque populum Chriſti docuerit, ac porrò, haud negligenter in ea re eſt verſandum, ſed ſumma fides ac diligentia adhibenda. Segnioribus, ac negligentioribus eſſe liceret, Eccleſiæ doctoribus, ſi ſufficeret nunc approbari ab auditoribus ſua dogmata & magni æſtimari, nec ſuo tempore, ſuis ac planè juſtis ponderibus, eſſent examinanda, aut ſi dogmata ſalutaria quæ nonnunquam etiam minus probari poſſunt, pretium ſuum non aliquando eſſent habitura, contraque futilia, quæ nunc magni æſtimari poſſunt, pretium ſuum amiſſura. At cum contra omnino ſit futurum, omnis negligentiæ ac ſegnitiei cauſa, illis ſubducitur. Hoc idem poteſt extendi, ad opera cujuſque Chriſtiani hominis, quæ fidei ſuæ, aut doctrinæ Apoſtolicæ, quam eſt amplexus ſuperſtruit. Quare excutiendus eſt omnis torpor, & ſtudium adhibendum, ut bonis operibus omnes diteſcamus, mala autem, quam diligentiſſimè vitemus, quandoquidem nihil illorum perpetuis erit involutum tenebris, nihilque tam occultum eſt, quod non ſit aliquando manifeſtandum, quemadmodum Luc. 12. 2 ait Chriſtus. Sequitur confirmatio rei, illis in verbis: *Dies enim aperiet; quia in igne revelabitur, & cujuſque opus, quale ſit, ignis probabit*, &c. ubi primum videre eſt, quid dies illa ſignificet, quæ dicitur manifeſtatura, quale cujuſque ſit opus; quid item ignis ille, per quem id ſit manifeſtandum. Si à Græco abeſſet articulus, voci ἡμέρα præfixus, credere poſſemus, diei nomine ſimpliciter ſignificari tempus, quo pacto ſolemus Latinè dicere dies docebit, cum ſignificare volumus, cum tempore, rei alicujus veritatem patefactum iri. Eſt enim, ut itidem vulgò loquimur, Veritas temporis filia. Sed quia articulus eſt voci illi præfixus, conſentaneum eſt, certum aliquem diem, ſeu certum quoddam tempus ea voce deſignari; hoc eſt, tempus illud, quod ei rei ſit accommodatum, aut à Deo deſtinatum. Tempus verò illud præcipue eſſe videtur, tempus ultimi judicii; cum Deus omnia patefacturus eſt, & pro ſuo cuique labore, mercedem dignam redditurus; de quo tempore, inferius cap. ſeq. loquitur Apoſtolus, ubi monet Corinthios, ne quid ante tempus judicent, alium nimirum Apoſtolum aut doctorem, alii ratione fidei ac diligentiæ præferentes, antequam veniat inquit, Dominus, qui etiam iluminabit occulta tenebrarum, & manifeſtabit conſilia cordium, & tunc laus fiet ſeu continget unicuique à Deo, hoc eſt, talem laudem cuique Deus per Chriſtum tribuet, quali eſt dignus, qui ipſe locus probabile facit, etiam hunc diem, de quo in loco noſtro agitur, de illo tempore eſſe intelligendum, quo Dominus eſt venturus, & omnia etiam occulta, in apertum producturus. Interim tamen nihil prohibet, quominus & ante illud tem-

pus alii ſint quidem dies, ultimi illius, veluti prodromi quidam quibus Deus id in apertum producat, quod aliquando plenius eſt perducturus, & futuri ſui de hominum operibus & variorum eccleſiæ doctorum laboribus judicii, aliqua det documenta, ita ut conſtare omnibus animadvertentibus poſſit, quam ſit ſententiam Deus olim laturus, quænam dogmata probaturus & præmio ac mercede aliqua dignaturus, quæ contra tamquam futilia, atque inania rejecturus. Et ſanè videmus, quorum dogmatum vis ac pretium, diu latuerat, ea poſtmodum, Deo ita volente ac curante, ita in lucem protrahi, ut cujus momenti ſint, omnibus conſtare facile poſſit. Non alienum eſt autem à re ut exiſtimemus Apoſtolum, diei quidem nomine, tempus ſignificaſſe, rei de qua agitur deſtinatum, ſed ſimul tamen etiam diem, nocti quodammodo oppoſuiſſe. Quaſi dicat; Utut nunc opera illa, de quibus loquor, veluti cæca nocte tecta lateant, nec qualia ſint, ab omnibus intelligatur, dies tamen aliquando ſuccedet, qua pervideri queant omnia, & qualia ſint, ipſis propemodum oculis cernì. Nam & 1 Theſ. 5. 1, idem Apoſtolus, poſtquam de die Domini, hoc eſt adventus Chriſti tempore, loqui cepiſſet, poſtea diem illam tenebris, ac nocti opponit, ℣. 4 & ſeq. cum inquit, vos autem fratres, non eſtis in tenebris, ut dies vos, tamquam fur deprehendat &c. Quare & hic intelligi poteſt, ſignificare voluiſſe Apoſtolum, fore ut tenebris, aut nocti huic, qua ſepulta fere latebat vis dogmatum quæ Eccleſiæ proponantur, ſuccedat clara dies, quæ eam in apertum producat. Sequitur nunc, ut videamus etiam, quid per ignem ſignificetur, & illud quidem facilè eſt oſtendere, ignem purgatorium, de quo apud Pontificios hic locus accipitur, non intelligi. Primùm, quia is ad dogmatum examinationem aut probationem, nihil facit. Hic autem de ea probatione ſermo eſt. Adde, quòd ex verbis ipſis, apparet, non mala tantum, aut inutilia dogmata, in hunc ignem ut ita dicam conjicienda, eoque exploranda eſſe, ſed etiam bona atque utilia, quæ auri argenti, ac pretioſorum lapidum nomine intelliguntur. At ignis ille purgatorius, ad peccata tantum, ut illi volunt venialia expianda, pertinet. Præterea, præcipui hujus dogmatis patroni contendunt, hic de die ultimi judicii Sermonem eſſe, cum dicitur, *Dies enim declarabit, quia in igne revelatur*, &c. Atqui iiſdem placet, ignem purgatorium in ultimo judicio ceſſaturum, vel cum infernali igne, eundem fore. Et ita quidem neceſſe eſt eos ſtatuere. Etenim poſt univerſale illud judicium, nemo amplius, vel in cœlum recipietur, vel in infernum detrudetur, nec quiſquam reſuſcitabitur amplius, aut cujuſquam anima corpore induetur, id quod fieri neceſſe eſſet, ſi poſt illud etiam tempus, ignis purgatorius duraret, in quo venialia peccata expiarentur; ſiquidem animæ quæ ibi expurgari cenſentur, poſtea demum in cœlum recipi creduntur, & ultimo die, corpore putantur induendæ, quod poſt ultimum demum judicium futurum eſſet, ſi illo adhuc tempore purgatorius ignis durare deberet. Aliam adhuc rationem videbimus, cum ultima hujus loci verba expendemus, cum verò illud apud omnes certum ſit, de igne illo id intelligi non poſſe, qui Diabolo & Angelis ejus, hominibuſque impiis paratus eſt, cum non tantum priores duæ rationes id haudquaquam patiantur, ſed etiam ultima hujus loci verba manifeſtè repugnent, quibus ſalus ei promittitur homini, cujus opus eo igni fuerit abſumtum; ſatis intelligitur, nullum ignem propriè ſic dictum intelligi hic poſſe. Nullus enim excogitari poteſt ignis proprie ſic dictus, de quo vel ſuſpicari liceat, eum ab Apoſtolo intelligi, & ad rem, qua de agitur idoneum eſſe: præſertim ſi à fictiſſimo purgatorii igne diſceſſeris. Etſi verò non defuerunt viri docti, qui ignem afflictionis & perſequutionis, intelligi hic putarunt, nos tamen eam ſententiam probare, haud quaquam poſſumus; nihil enim prohibet, quominus etiam is, qui falſa dogmata tuetur, perſequutionis ignem ſuſtineat, id quod experientia & hoc ſeculo & priſcis illis temporibus, ſatis comprobavit. Nam qui fundamenta Chriſtianæ religionis ſarta tecta conſervat, id quod hoc loco, de homine eo ponitur, qui ligna, fœnum, ſtipulas ſuperædificaverit, is vera in Chriſtum fide ſubnixus, quidquid illi incumbit oneris Euangelii cauſa, ſuſtinere infracto animo poteſt, quin etiam ipſorum falſorum dogmatum cauſa, ſi ea ipſe pro veriſſimis habeat, extrema quæque poteſt ſuſtinere: præſertim, ſi non propter ea ſola, ſed cum aliis verioribus conjuncta, periculum illi aut calamitas, ac mors denique ipſa intentetur. Experientia ut diximus, ſatis abundè confirmat. Ut taceam, hunc ignem, non omnes eos corripere, qui quidpiam fundamento ſuperſtruunt, & propterea iis doctoribus ferè magis metuendum, eſſet, qui dogmata quam maxime ſalutaria fundamento addunt, quam qui inania ac futilia, cum ignis hujus de quo loquitur Apoſtolis, diverſa ſit ratio. Propius autem à vera ſententia abſunt, qui doctrinam Euangelicam, aut Dei verbum, per ignem hunc intelligunt. Sed ut alia quædam prætercam, durum eſt dicere etiam aurum illud, argentum & lapides pretioſos, qui ſanè etiam Dei verbum ſunt, in verbo Dei manifeſtari. Nam ſi quis dicat, per verbum Dei, ſcriptum tantùm Dei verbum intelligi, id non facile erit ad mittendum, præſertim ſi habeatur ratio ejus temporis, quo Apoſtolus hæc ſcripſit. Neque enim minus, per verbum Dei ab Apoſtolis prædicatum, literis autem non conſignatum, examinari poterant doctrinæ ab aliis propoſitæ, quam per verbum ſcriptum; & præterea, cum ſcriptum, tum prædicatum Dei verbum, multa in ſe continet, quæ non tantum ad fundamentum ab Apoſtolis jactum ſpectant, ſed plurimum etiam illic continetur auri argenti, lapidum pretioſorum, qui fundamento ſunt ſuperſtructi, & hoc ipſo igne, de quo hic ſermo eſt, examinari debet. Sanè ipſa comparationis ratio videtur exigere, ut alius ſit ignis, alia ſtructura, & ſi doctrinæ intelligantur ſtructuræ nomine, ignis, doctrina non ſit. Taceo quòd ii qui Dei verbum ignis voce deſignari putant, per homines explorationem illam, quæ à Paulo intelligitur, fieri debere opinentur, cum tamen hominum judicium ſæpe erret, & in deteriorem crebrius partem vergat. At hic de ejuſmodi examinatione ſermo eſt, quæ erroris ſit expers, & quæ apud Deum ipſum ſit rata, ita ut cujus opus examen hoc ſuſtinuerit, præmium is à Deo referat, cujus verò opus reprobatum fuerit, ejus jacturam patiatur; quæ res ſi expendatur, apparebit, nihil veritati magis eſſe conſentaneum, quam ut ipſius divini judicii, ut ita dicam ignem hic intelligamus. Eo enim judicio tanquam igni quodam, explorabuntur, omnium doctorum opera, fundamento doctrinæ Apoſtolicæ ſuperſtructa, & quæ examen hoc ſuſtinebunt, ac judicio divino approbabuntur, præmium ei qui conſtruxerat afferent, quæ verò non ſuſtinebunt examen illud, atque adeò improbabuntur, eorum jacturam faciet is qui ea fundamento ſuperædificaverit. Neque verò novum eſt in S. L. ut exploratio divina, illi conferatur probationi, quæ igni fieri ſolet. Nam & Pſal. 17. 3. LXVI. 10, dicitur Deus, ut habet vulgata verſio igne examinaſſe vel Davidem, vel populum ſuum, ubi Græci interpretes habent verbum πυροῦν quod ab igni ductum eſt. Neque verò refert, quòd nuſquam fortè vox ignis, pro ipſo judicio divino ſumta reperiatur, modò commode & Sacrarum Literarum conſuetudini convenienter ſumi poſſit. Sæpe enim metaphoræ, aliæque figuræ, ac loquendi formulæ, non è conſuetudine communi, omnino petuntur, ſed ſæpe etiam ex ipſa re, & occaſione certa, veluti ſub manu naſcuntur, ubi ſatis eſt, à communi conſuetudine non penitus recedi, etiamſi aliàs ipſa figura, aut loquendi ratio, alibi non reperiatur. Ipſe enim locus & occaſio, quæ

ad

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ad eam invitaverat, ſi à communi loquendi uſu, non penitus abhorreat, eam commendat, ac defendit. Invitatus autem hoc loco fuerat Apoſtolus ad hanc metaphoram, alia metaphora atque allegoria, qua in hoc argumento, hucuſque fuerat uſus. Etenim Corint. Dei ædificium ſeu ſtructuram appellaverat ℣ſ. 9. inde ſe quoque architectum ſapientem vocaverat, qui fundamentum poſuiſſet, ubi ab eccleſia ipſa ad dogmata, quibus ea quodammodo conſtat, tranſit, & metaphoram ædificii tranſfert, ſiquidem alia dogmata fundamenti nomine deſignat, alia illa quæ fundamento ſuperſtruuntur. Et quia in ædificiis propriè ſic dictis, varia eſt ſtructura, materies, ita & in hac ſtructura ſpirituali, varia ſunt dogmata diverſi pretii atque uſus, quæ ut diſtingueret, diverſa genera enumeravit rerum, ad ſtructuram quoquo modo aptarum. Et quia porrò ſignificare voluit, fore ut dogmata illa aliquando probe examinentur, ut ex operariis, quiſque dignum opere ac labore ſuo fructum referat, conveniebat, ut allegoriam inſtitutam pertexens, & à metaphora cæpta, non penitus diſcedens, judicium illud, quo exploranda eſſent, ejus rei nomine deſignaret, quæ vim haberet examinandi illa materiarum genera, quibus dogmata iſta comparaverat. Ea verò res ignis eſt, quæ ita genera illa materiarum examinet atque exploret, ut ingens inter illa diſcrimen oſtendat, & quantum alia aliis præſtent, demónſtret. Etenim, alia in igne etiam perſiſtunt, alia ab eo conſumuntur, quorum illa in ædificiis, præſtare cæteris, nemo neſcit. Quare cum judicio divino (divinum autem etiam ipſius Chriſti eſt) dogmata illa ſint exploranda, & vel probanda, vel improbanda, ac porrò vel præmium pro illis dandum, vel contrà negandum, aptè Apoſtolus id ignis voce expreſſit. Convenienter autem id conſuetudini loquendi fieri, tum per ſe liquet, tum exemplis illis, quæ ex pſalmis adduximus, ſatis probatur, utut non eadem prorſus vox, eodem modo poſita reperiatur. Quanquam non deſunt viri * docti, qui & hoc in locis nonnullis factum contendunt. His ita conſtitutis, non eſt difficile ſenſum verborum Apoſtoli explicare. Ait ergo diem declaraturam, vel manifeſtaturam, nempe, quale ſit cujuſque opus, hoc eſt, in die judicii & præcipuè quidem illius ultimi, manifeſtatum iri, quale cujuſque opus ſit. Diei nempe adſcribit id, quod in die accidit; quo pacto, multa vulgò tempori adſcribere ſolemus, quæ in tempore accidunt, ſicut ſupra etiam diximus. Dicere ſolemus Dies docebit, Dies diem docet. Tempus hoc vel illud afferet, & ſi quæ his ſunt ſimilia.

Cum verò addit, *Quia in igne revelatur,* &c. in igne, eſt, per ignem, & verbum *Revelatur*, idem eſt, quod revelari ſolet; ſeu mavis, præſens pro quovis tempore indefinitè ponitur. Neque enim hic præſens pro futuro ſumitur, quaſi ſenſus ſit, Aliquando per ignem, id de quo agitur, revelatum iri; ſed oratio generalis eſt, & ſignificat, Ignem vim habere patefaciendi ac demonſtrandi, quale cujuſque ſit opus, latetque in his verbis, comparatio quædam ac ſimilitudo veluti contracta, quaſi dicat; Quomodo ignis proprie ſic dictus, demonſtrat qualia ſint opera, quæ ab architectis ædificiis, proprie nempe ſic dictis conſtruendis adhibentur, ſintne ſatis ſtabilia, & adverſus pericula munita, nec ne, ita etiam ignis quidam improprie ſic dictus eſt, qui opera illa Spiritualia de quibus loquimur, revelandi vim habet, & qualia illa ſint demonſtrandi. Unde poſtea ſubjungit, *Et cujuſcunque opus quale ſit, ignis probabit.* Ubi particulam, Et pro Itaque poni conſentaneum eſt, ut ſit veluti quædam concluſio, ex proximè præcedentibus manans, quaſi dicat; Itaque quale cujuſque ſit opus, ignis nempe divini judicii explorabit. Itaque particulam illam, quæ aliàs copulandi vim habet, non ſemel in Sacris Literis uſurpari, alibi, notavimus. Quæ doctrina ex his verbis peti poſſit, jam in ſuperioribus oſtenſum eſt. Etiam ad mores, quæ de dogmatibus hic diſſeruit Apoſtolus, trahi & accommodari à concionatore poſſunt.

* Joſ. Scaliger.

Hactenus de eventu utrique dogmatum generi, communi. Sequitur, utriuſque proprius. Etenim, diſcrimen illorum dogmatum, quæ operum nomine deſignat Apoſtolus, alluſione nimirum facta ad opera architectorum ut ſupra vidimus, in ſeq. conſtituit, dum alia dicit in igne iſto judicii atque explorationis manere, ac ſubſiſtere, alià verò comburi; & priorum eventum effectumque lætum fore ait, horum verò miſerum ac damnoſum. De priori ita ait ℣. 14. *Si cujus opus manet, quod ſuperædificavit, mercedem accipiet.* Ubi primum per opus, non quævis doctrina, ſeu quævis ſententia ad religionem Chriſtianam ſpectans, quæ populo divino fuerit ab aliquo tradita, intelligenda eſt, ſed dogmatum potius univerſorum, in quibus tradendis atque explicandis quiſpiam inſudaverit complexus. Neque enim credibile eſt, id velle Apoſtolum dicere, Peculiarem pro quovis vero ac ſalutari dogmate quod Eccleſiæ à quopiam ſit aliquando propoſitam mercedem, illi à Deo perſolutum iri. Nimis enim foret hæc facilis atque expedita præmii olim à Deo accipiendi ratio: ſed id potius ſignificat hic Apoſtolus, Deum pro opera fideli, & Eccleſiæ utili, præmium cuique perſoluturum eſſe, ſi nimirum multum diuque in ea re verſatus fuerit, multumque laboris exantlaverit, ut Eccleſiam docendo ædificaret. *Opus* autem illud manere dicitur, quod examen judicii divini ſuſtinet, & non repudiatur, ſed approbatur, utque rectum atque fructuoſum pronunciatur. Et hoc quidem intelligere facile eſt; illud difficilius, quid per mercedem ſit intelligendum, quam is qui talia docuerit, ſit relaturus. Vitam ipſam æternam hoc nomine accipere vix videmur poſſe, propterea quòd ille cujus opus non manſerit, ſed combuſtum fuerit, jacturam facturus operis ac laboris ſui dicitur, cum nihilominus ſit ſervandus, ut poſtea videbimus. Merces ergo hæc, non eſt utrique communis, ſed illi cujus opus permanſerit propria. Salus autem ſempiterna, utrique communis eſt. Quare ſalus ſempiterna, mercedis hujus nomine, non erit intelligenda. Quid ergo? Conſentaneum eſt, mercedis nomine hic intelligi, peculiarem aliquam dignitatis in futura vita gradum, quem illi ſint adepturi, qui non tantum pie ipſi vixerint, ſed alios etiam multos ad juſtitiam erudierint, & fidelem utilemque operam Eccleſiæ conſtanter præſtiterint. Nec injuria huc accommodari poſſunt illa, apud Daniëlem verba, quæ plerique ad reſurrectionem ultimam referunt, & myſtico quodam ſenſu, non incommodè referri poſſunt, ubi ait, multos de iis qui dormiunt in terræ pulvere, evigilaturos, alios in vitam æternam, alios in opprobrium & contentum ſempiternum. Qui autem inquit Dan. 12. 3, 4 docti fuerint, fulgebunt quaſi ſplendor firmamenti, & qui ad juſtitiam erudiunt multos, quaſi ſtellæ, in perpetuas æternitates. Neque enim abſurdum eſt, ut multi cenſent, gradus quoſdam præmiorum, ratione habita dignitatis ac gloriæ, in futura vita, conſtituere; imò id eſt & rationi, & non paucis S. L. teſtimoniis, admodum conſentaneum. Nam quid rationi magis eſt conſentaneum, & divinæ æquitati convenientius, quam pro inæquali labore, inæquale reddere præmium; nempe ſi in labore, non vulgaris, ſed notabilis admodum & eximia reperiatur inæqualitas? Nam ut hoc quoque hic ſtatim addam, Non eſt veriſimile, imò ne concedendum quidem, Deum minutiſſima etiam laborum ac pietatis virtutiſque humanæ ſpectaturum diſcrimina, & ſic infinita quoque mercedis ac dignitatis diſcrimina conſtituere. Hoc enim non deceret; imò ſtatuendum potius eſt, Majorem piorum hominum partem inter ſe, præmii ac mercedis ratione, planè æquatum iri: id quod Chriſtus videtur omnino ſignificaſſe, illis apud Matth. verbis, quæ exſtant ſub finem cap. 19 ubi inquit. *Multi autem erunt primi ultimi, & ultimi primi, &c.* quæ poſtea cap. 20 parabola explicat, ſimilitudine eorum, qui cum inæquali tempore laboraverint, æqualem tamen mercedem poſtmodum accipiant. Unde poſtea ſimilitudinem ad inſtitutum ſuum accommodans, ita parabolam concludit ℣ſ. 16: *Sic erunt ultimi primi, & primi ultimi.*

Multi enim vocati, ſed pauci electi, &c. Per vocatos illi videntur intelligi, quibus ordinarium tantum ut ita dicam præmium, non verò quidpiam præ cæteris ſingulare datur. Per electos illi, qui è cæterorum numero velut exemti, ſupra communem ſortem evehuntur, & peculiari aliquo præmio à Deo ornandi, quo illi multi eſſe dicuntur, hi pauci. Atque ut res tanto rectiùs intelligatur, & argumentum ſimul afferatur, noſtræ de præmiorum inæqualitate ſententiæ, animadvertendum eſt, Chriſtum inde in eum ſermonem fuiſſe delabſum, quòd ante Apoſtolis peculiare conſtituiſſet præmium, quod ideò eſſent à Deo reportaturi, quòd omnibus relictis, ipſum eſſent ſequuti. Ait enim in illa regeneratione, quando ſedebit filius hominis in throno ſuo glorioſo, ſeſſuros & ipſos, in 12 thronis, judicantes 12 tribus Iſraëliticas. Sed ne illi tamen ſoli viderentur, hujus ſuæ pietatis fructum aliquando reportaturi, etiam cæteris, qui aliquid ipſius cauſa reliquerunt, præmium in hac vita centuplum, & vitam aliquando æternam, conſtituit; Quo dicto, addit verba ſuperius citata. *Multi autem erunt primi ultimi, & ultimi primi*, &c. quaſi dicat; Non autem exiſtimandum eſt, omnino eos qui vel tempore, vel etiam laboris magnitudine primi fuerunt, ultimis prælatum iri. Omnes quidem dignam referent ſua pietate ac virtute mercedem; ſed multi tamen inter illos, utut tempore, ac laboris ratione impares, in præmio æquabuntur. *Pauci* erant, reſpectu tantæ multitudinis, qui ſingulare ac præ cæteris eximium reportabunt præmium, quale nempe illud eſt, quod vobis eſt deſtinatum. Neque enim illis qui plus laboraverint, injuria ulla fiet, quia præmium, quod illis dabitur, illorum nihilominus labori reſpondebit, imò ſi rem uti eſt expenderis, infinitis partibus ſuperabit. Illis tamen major exhibebitur gratia, qui cum minus laboraverint, illis in mercede æquabuntur, quemadmodum in parabola illa, nulla fit illis injuria, qui cum totum diem laboraverint denarium quem pacti fuerant accipiunt, etiamſi major benignitas contingat iis, qui cum unam tantum horam laboraverint, itidem denarium accipiunt, quemadmodum oſtenditur ℣. 12 & ſeq. Ex quibus jam duplex ſententiæ noſtræ argumentum peti poteſt. Alterum ex Apoſtolorum exemplo, quibus peculiare præmium Chriſtus, ut vidimus promiſit; neque enim illa ſeſſio in 12, thronis & judicatio 12, tribuum Iſraëliticarum, omnibus fidelibus communis erit. Dignitas autem iſta non exigua eſt, quæ in hoc promiſſo Chriſti continetur. Alterum eſt, quòd Chriſtus ſignificat, multos quidem laboris ratione inæquales, præmii ratione æquatum iri, ſed non omnes tamen. Ideò illic, multi, qui cum primi fuerint, ultimi ſint futuri, poſtquam eadem verba, cap. 20 repetiit, omiſſa voce multorum, paucos electos opponit. Præterea, cum ut in eodem cap. 20, legimus mater Johannis & Jacobi rogaret, ut alter ipſorum *ad dextram*, alter *ad ſiniſtram in regno* ejus ſederet, hoc eſt, alter ſecundum, alter tertium ab ipſo dignitatis ac honoris locum obtineret, non dixit Chriſtus, neminem fore, cui ea præ cæteris dignitas contingat, ſed potiùs dicit, illis id datum iri, quibus illud deſtinatum ſit à ſuo patre ℣. 23. Quin etiam, (quod quartæ rationis loco eſſe poteſt) modum poſtea oſtendit, quemadmodum quiſpiam inter illos magnus evadere poſſet, atque adeò primus, nempe dignitate, ſi nimirum ſe quam maximè humiliaverit & aliorum miniſter ac ſervus fuerit ℣. 26, 27, ubi quidem id quod voce magni & primi intelligitur, non de eminentia, ratione ipſius virtutis, ſed ratione dignitatis, quam per virtutem ſit aliquando obtenturus, accipiendum eſſe patet, ſiquidem in eo reſpicit ad petitionem illam duorum Apoſtolorum, eorumve matris, & contentionem ea occaſione inter Apoſtolos ortam ſopit. Idem verò revera docetur ſuperius cap. 18. ℣. 1 & ſeq. Præterea idem ſignificatur in illa parabola de ſervis, quibus Dominus decem minas diſtribuerit, ut ſe abſente quæſtum interea facerent, Luc. 19. Non enim fruſtra Chriſtus ait primo ſervo, qui decem minas fuerat lucratus, dixiſſe Dominum *ſis poteſtatem habens, ſupra* 10 *civitates*. Illi autem qui fuerat lucratus quinque; *& tuſis ſuper quinque urbes*; neque enim credibile eſt, nihil illam præmiorum differentiam hic ſignificare, ſed Dominum potius indicare voluiſſe, eum qui diligentior, in munere ſibi commiſſo fuerit & aliis plus laboraverit, plus etiam præmii relaturum, ut ita ad diligentiam, tanto magis eos excitaret, eorumque induſtriam acueret. Certè ſi quis id ad omnes omnino Dei ſervos extendere noluerit, ad Apoſtolos tamen, alioſque Eccleſiæ doctores, id pertinere conſentaneum omnino eſt. Non commemoro nunc illa in quibus iis, qui opes ſuas in egenos effuderint, nominatim theſaurus in cœlis promittitur; aut iis qui largiter ſeminaverint, larga etiam meſſis promittitur; quemadmodum contra ii, qui parcè ſeminaverint, parcè meſſuri dicuntur. Quia id poſterius fortaſſe etiam ad alia præmiorum & benedictionis genera, referri poteſt, quæ in hac vita locum habeant. Illud referri huc non immerito poteſt, quod ſupra hoc ipſo cap. 3, de doctoribus Eccleſiæ fidelibus ait ℣. 8. *Et qui plantat & qui rigat, unum ſunt, quilibet autem propriam mercedem accipiet, ſecundum proprium laborem*, &c. Omninò enim ſignificat, diverſam fore mercedem, pro diverſitate laboris. Facile enim patet, de mercede eadem hic agi, de qua & infra, in loco noſtro ℣. 14, de qua etiam infra cap. 4 ait, in adventu Domini, ſuam cuique laudem tributum iri à Deo. Pertinet huc & illud, quod de ſeipſo infrà ait Apoſtolus cap. 9. 18. Hanc ſibi fore mercedem (hoc eſt, mercedis cauſam) ut euangelizans, gratuitum ponat Euangelium Chriſti, ſatis apertè indicans, contra ſi faciat, mercedem illam, de qua loquitur ſe non adepturum. Itaque ſalutem ſempiternam, etiamſi id non feciſſet, conſequi poterat, ut ex eodem capite, ſatis apparet. Quare conſentaneum eſt, eum mercedis nomine, quidpiam aliud præter ſalutem ſempiternam intelligere, & ſic præmium quoddam non omnibus fidelibus commune. Adde iis, quod haud quaquam credibile eſt, Paulo, qui tot Chriſti cauſa labores, tot pericula, tot afflictiones, per tot annos ſuſtinuit, & tot gentes ac populos ad Chriſtum convertit, pluſque cæteris Apoſtolis omnibus laboravit, in præmio æquatum iri, latronem illum, qui in cruce pendens, atque in extrema vitæ ut ita dicam tegula hærens, in Chriſtum credidit, nihil illius cauſa perpeſſus, nulloque alio, quam quod à lingua proficiſci poterat opere bono perfecto, è vita migravit. Nimium enim inter utrumque ratione pietatis bonorumque operum intervallum eſt, ut nequaquam ſit credibile, inter quos tantum laboris eſt diſcrimen, nullum plane præmii fore. Denique cum videamus, in Angelico exercitu, magnum eſſe dignitatis diſcrimen, cum ex illis nonnulli aliis præſint, ſummum in ſuo genere locum obtinentes, unde principatus, aut principes Angelorum appellantur, alii his iterum inferiores, ſuperiores tamen reliquis, vocantur poteſtates, nonnulli etiam virtutes, ſeu potentiæ, ob inſigne quod habeant præ cæteris robur. Quis abſurdum putet, ſimile inter pios etiam aliquando, cùm Angelis pares, ut ait Chriſtus evadent, diſcrimen à Deo conſtitutum iri. Imò quis abſurdum non putet, tantum exercitum, tot inquam Myriadas, in certos ordines digeſtum non iri, nec ullos fore cæterorum veluti duces, ut in exercitu Angelico, qui alteram Hierarchiæ illius cæleſtis partem conſtituunt, fieri, futurumque videmus. Nam ut principibus angelorum illos ſubdendos ſtatuamus, tanta quæ illis in Sacris Literis promittitur dignitas prohibet. Tanta enim eſt, ut Angelis præferendi quodammodo videantur, tantum abeſt, ut præcipui Chriſtianorum duces, qui per tot difficultates in cælum ad ſupernam fœlicitatem ſunt eluctati, & infinitæ hominum multitudini, ad eandem capeſſendam ſignum ſuſtulerunt, & merito quodam ſuo, ad tantam fœlicitatem pervenerunt, putemus ſubjiciendos iis, qui ſine pulvere ut ita dicam ac ſudore, in cœleſti beatitate ſunt conſtituti. Sed de his plus ſatis. Illud reliquum eſt, ut pro ſe quiſ-

que

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

que maximè laboret, ut mercedem à Deo referat, quam copioſiſſimam, ſegneſcere nos pudeat in munere, quod forte ſuſcepimus docendi, quandoquidem labor noſter, ſine fructu non eſt abiturus.

Hæc de eventu, ſive effectu prioris dogmatum generis, ſequitur ut de effectu, alterius dogmatum generis loquamur, de quo agitur ab Apoſtolo verſ. 16. ubi rem ipſam primum exprimit. Deinde expoſitione quadam & tacitæ objectionis occupatione illuſtrat. Prius facit, illis in verbis. *Si cujus opus comburetur, jacturam faciet,* vel *Damnum patietur.* Alicujus opus comburi igne illo, cujus in præcedentibus facta eſt mentio, nihil eſt aliud, quàm divino judicio rejici atque improbari. Quia enim ea quæ ignis vim ſuſtinere non poſſunt in illum conjecta, aut illi admota comburuntur, ideò quæ vim judicii, quod igni fuit comparatum, ſuſtinere non poſſunt, ſeu in illo non poſſunt ſubſiſtere, comburi dicuntur. Effectus autem hujus rei eſt, quòd damnum ſubeat is, qui hoc opus conſtruxerat. Damnum verò illud conſiſtit in eo, quod ipſius operis operæque in illud inſumtæ pręmium perdat. Neque enim verbum ζημιοῦσθαι hoc loco ita accipiendum eſt, quaſi omnino ſignificet multari, aut puniri. Significat enim interdum etiam ſimpliciter Damnum pati, aut jacturam facere, & ζημία ipſum damnum ſeu jacturam, ut Phil. 3. 7, 8. Act. 27. 10, 21. Neque vero eſt quòd quis dicat. Omnino neceſſe eſſe, ut verbo ζημιοῦσθαι, quidpiam aliud ſignificetur, quam operis, operæque jactura, quia hæc videatur, in ipſa combuſtione comprehendi, cum opus illud pereat, quod comburitur. At verò id, quod verbo ζημιοῦσθαι ſignificatur, pro combuſtionis conſequente ponitur. Etenim, utut opus ipſum combuſtione pereat, non tamen protinus ejus pretium & merces laboris in illo conſtruendo inſumti perit. Nam ut inde capiamus hujus rei exemplum, unde ipſe Apoſtolus ſimilitudinem duxit, poteſt architectus aliquis, domum cuipiam conſtruere & ipſemet materiem ſuppeditare, ac tam pro hac, tum pro opera, in illo conſtruendo impenſa, pretium ac mercedem jure repetere, etiamſi ipſi ædium Dominus qui eas conſtrui juſſerat, vel conſultò comburere velit, vel comburi permiſerit, ſi modò ita prius eas conſtrui juſſerit, aut pro conſtruendis prætium promiſerit. Quare aliud eſt combuſtio operis, aliud jactura pretii. Quare ſimiliter de re ſimili judicandum eſt; nempe differre jacturam operis, atque operæ, à combuſtione operis. Quod ſi is qui Dominus eſt ædificii, opus tale juſſiſſet conſtrui, etiamſi id poſtmodum ipſe improbaret, & hoc pacto combureret, non tamen jure pretium operis ac laboris ipſi negaret qui conſtruxerat. Sed quia non tale voluit opus, non ex tam vili materia, conſtitutum, non ex talibus rebus, quæ ignis vim ſuſtinere non poſſent, ideo nullam ei debet mercedem, neque adeò perſolvet, qui tam vile opus conſtruxerat. Non debere autem verbum ζημιοῦσθαι accipi de pœna aliqua, quę infligenda ſit ei, qui tale opus conſtruxerit, apparet ex iis, quæ ſequuntur, *Ipſe autem ſalvabitur* &c. Etenim quæcunque illa pœna eſſet futura, quæ diverſa ſit ab operis ac laboris jactura, ea ipſam hominis illius perſonam attingeret. At nunc non rectè huic verbo opponerentur illa, *Ipſe autem ſalvabitur*, &c. Hæc enim verba ſignificant, antea quidpiam dictum eſſe, quod ad ipſam illius hominis perſonam, non pertineat. Nunc autem demum ſignificari, quid ipſo illo homine, ſeu ipſa illius perſona, ſit futurum. Ea enim vis eſt illorum verborum, Ipſe autem, &c. Quæ ſententia optimè conſtabit noſtra verbi ζημιοῦσθαι interpretatione retenta. Jactura enim illa, ad opus operiſque pretium ac mercedem laboris referetur. At ſalus hæc de qua in ſequentibus agitur, ad ipſum hominem: quaſi dicat; Opus quidem, operiſve pretium, ac laboris merces, illi peribit, ſed ipſemet tamen ſalvus erit. Et hæc eſt (ut ad poſterius jam tranſeamus) illa oppoſitio, qua rem illuſtrari diximus. Ubi quidem tacita quædam eſt objectionis occupatio, ſeu mavis ad quæſtionem quandam tacitam reſponſio.

Dicere enim quis poterat. Si ille homo operis jacturam faciet, malè cum illo agetur, peribit miſer. Vel, Quid ergo cum illo ipſo homine fiet? An ipſe fortè ſimul peribit? Reſpondet Apoſtolus, Non periturum ipſum, ſed ſalvum fore. De ſalute nimirum æterna, loquitur Apoſtolus: ubi quidem intelligendum eſt, tacitè hoc Apoſtolum ponere, quod etiam in præcedentibus poſuerat; nempe hominem hujuſmodi, qui ligna fœnum ſtipulas, ſuper fundamento Apoſtolico poſuerit, pie interim vixiſſe, & in Jeſu Chriſto ſartam eccleſiam conſervaſſe, & vitæ rationem convenientem, illi inſtituiſſe.

Quod poſterius etiam de illis, ut jam innuimus ſtatuendum eſt, quorum opus manſerit, quoſque perinde mercedem relaturos Apoſtolus dixit. Nam aliàs, ne illi quidem ſalvi futuri eſſent, & operis conſtructi mercedem relaturi qui aurea ut ita dicam dogmata, fundamento ſuperædificaverint, ſi vitam ſecundum doctrinam Chriſti, non inſtituerint. Notum eſt id, quod Chriſtus dicit Matth. 7. multos dicturos ipſi in illa die, Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus? & tamen iis ipſum dicturum, Numquam novi vos, diſcedite à me, qui operamini iniquitatem. Quanto ergo minus illi ſalutem ſibi polliceri poterunt, qui vana ac futilia dogmata, fundamento Apoſtolico ſuperſtruxerint, ſi cum pietate vitam non traduxerint. Verum quia ſalutem illis ita ſimpliciter pollicitus fuerat Apoſtolus, quorum opus utpote vanum ac futile combuſtum fuerit, dicere aut cogitare quis poterat, Ergo nihil illi perdunt. Omnia illi habebunt, qui ſalutem conſequentur. Quare hujuſmodi cogitationi occurrit Apoſtolus, & oſtendit, non fore id tamen, abſque inſigni iſtorum hominum detrimento. Deinde ſubjicit, *Ita verò ut per ignem.* Quaſi dicat non tamen ut paulò ante indicavi, ſine jactura, & haud levi detrimento. Evadent quidem illi, ſed veluti per ignem, aut ut Latini malunt loqui, velut ex incendio, hoc eſt, nudi atque omnibus aliis rebus, quibus antea abundare videbantur perditis, ita ut vix ipſi periculum aut interitum effugiant. Perſequitur enim & hic Apoſtolus, metaphoram ac ſimilitudinem, & cum ante ſignificaverit igne ipſorum architectorum aut fabrorum, ut ita dicam opus explorandum eſſe, in quo aliud quidem ſit permanſurum, aliud verò arſurum, nunc ſignificat ipſum illum hominem hoc pacto veluti per ignem tranſiturum, & ſic quia nihilo minus ſalvus evadat, evaſurum velut ex incendio, orbatum iis, quibus antea gaudebat rebus. Adde quòd hæc verba ſignificent illum ipſum hominem quoque in periculum quidem interitus venturum eſſe, quemadmodum illi contingit, cui per ignem ipſum, mediaſque flammas eſt evadendum. Itaque & hoc intelligere poſſumus Apoſtolum ſignificaſſe, ſingulari Dei benignitati, ipſius ſalutem imputandam eſſe: quin etiam non ita certò eum hominem, ſibi ſalutem polliceri poſſe, ſi præſertim aliquanto negligentius in munere ſuo ſe geſſerit, aut ob notabilem ipſius culpam factum fuerit, ut tam vile opus conſtrueret. Quo quidem loco non eſt neceſſe, ut voce ignis omnino intelligamus ignem illum, de quo antea loquutus fuerat Apoſtolus, præſertim quia articulus voci Græcæ non eſt præfixus. Poſſunt enim verba ſimpliciter uti ſonant per ſimilitudinem prolata intelligi, ita ut ignis nomine etiam ignis vulgaris intelligatur, quandoquidem non dicit Apoſtolus, eum hominem tranſiturum per hunc ignem, ſed ita eum ſaleum futurum, ſeu evaſurum *tamquam per ignem.* Hoc eſt, non ſecus ac ſi per ignem tranſiiſſet, atque evaſiſſet. Sed deinde ſi quis omnino velit, eodem modo ignem hunc accipi, quo paulo ante*, & particulas illas ſimilitudinis, ipſam rei uti loquuntur veritatem ſignificare, per nos id ei licebit. Etenim, per hunc ignem divini judicii, qui etiam conſumendi, ac perdendi, ſeu damnandi vim habet, illi tranſeundum erit, non ſine periculo interitus, & cum certa jactura operis, rerumve earum, quas alii

* Vide Volk. lib. 5. cap. 16. pag. 510, 511.

ſecum, in ſempiternam vitam, ut ita loquar, aſportabunt. Hinc autem intelligitur, tum quanta ſit Dei benignitas atque æquitas, qui nolit pietatis ſuæ mercedem illum perdere, qui multum tamen operæ in rebus vanis, ſeu futilibus dogmatis conſtruendis atque aſſerendis poſuerat. Simul tamen videmus, non eſſe ſuſque deque habendum quale opus conficias; ſiquidem homines ii qui in vanis dogmatibus exſtruendis fuerint occupati, utut ſalvi ſint futuri, jacturam tamen non levem facturi ſint, & ipſum etiam interitus periculum, quoddam adituri.

Cauſæ, cur bonis malè ſit in hac vita, cum ſit divina providentia, Muretus ex Chryſoſtomo.

I. Ne inflentur & ſuperbiant, ſed ſuam humanam fragilitatem videant.

II. Ne alii ob illorum præſtantiam qua à Deo ſunt ornati, in errorem rapiantur, & divinitatem illis adſcribant.

III. Ut ſe in illorum infirmitate divina potentia, magis exſerat.

IV. Ne hæc bona caduca, pro mercede pietatis ſtatuantur.

V. Ut hoc indicio ſit, aliam eſſe vitam, in qua cuique præmia reddenda.

VI. Ne deſpondeamus animum, adverſam fortunam experti, & Deum nos odiſſe ſtatuamus, cum Deo chariſſimos, talia perpeſſos videamus.

VII. Ut eos ſine tergiverſatione imitari poſſimus, tamquam eos, qui divinioris naturæ non fuerint.

VIII. Ut ſciamus, quibus in rebus fœlicitas conſiſtat.

IX. Ut in illis pateat fortitudo & patientia Chriſtiana. Miſeria enim, fortes arguit.

X. Ut ſic caſtigentur peccata.

XI. Ut eò ſuavior ſit illa vita, & gloria illuſtrior.

XII. Ut ea ratione impii, in ſua nequitia exſultantes, & divina judicia deridentes, excæcentur, indurentur, & iiſdem judiciis divinis, quaſi laqueis quibuſdam irretiti, attrocioribus ſuppliciis opprimantur, atque ita dignam ſua nequitia mercedem reportent.

I Cor. 3. verſ. 21, 22, 23.

His verbis docet Apoſtolus cur Corinthii non debeant ita ſeſe diverſis in Eccleſiæ Chriſti ſervis addicere, ut inde gloriolam inanem captantes, in varias ſcindi partes, & ab illis, poſthabitis aliis denominari cupiant. Conſideranda duo. 1. Modus dehortandi, ſeu mavis ipſa dehortatio ab hujuſmodi facto, 2. Rationes quibus illud diſſuadet.

Prius eſt in illis verbis, *Nemo glorietur in hominibus*, nempe ad eum modum quem ſuperiùs expreſſit Apoſtolus cap. 1. ℣ſ. 12. niſi quòd illic cauſam non indicaverit, ex qua hujuſmodi contentiones fuerunt ortæ inter ipſos, quam hoc loco non obſcure exprimit, gloriæ ſtudium videlicet ipſos eò impuliſſe. Nam proculdubio alios Doctores aliis præferebant, ut ſeſe præ aliis efferrent, quia ſcilicet digniores & præſtantiores magiſtros habuerint quàm reliqui: adeo ut quidam etiam Chriſti nomine ſint eam in rem abuſi, affirmantes ſe eſſe Chriſti, quaſi reliqui non eſſent, eo quòd non perinde fortaſſe ut ipſi vivam vocem ex ore ipſius audierint. Non decet igitur, inquit Apoſtolus, quemquam eo nomine inſoleſcere, & ſibi plus præ aliis attribuere, quia ab aliquo magno viro ſit religionem edoctus. Hic videre licet quàm pernicioſa ſit gloriæ cupido in Chriſti Eccleſia, contentionum mater. Vide Philip. 2. ℣ſ. 2 & 3. Adde etiam locum Eph. 4. 2. ubi non temere modeſtiam ſeu demiſſionem animi ad concordiam ineundam requirit Apoſtolus. Itaque qui à contentionibus abhorret, vitet ambitionem. Præterea notandum, etiam præſtantiſſimos quoſque ſervos Dei in terris, *homines* nihilominus eſſe: qua appellatione Apoſtolus hoc loco omnes unà ſecum demittit ac deprimit, & Deo atque Chriſto tacitè opponit. Hujus ſolius gloriæ ſtudendum, in hoc gloriandum. Ita tamen ne quis Chriſtum, ſervis ipſius, Corinthiorum more quaſi ex adverſo opponat. Dicebant enim quidam ex illis, *Ego ſum Chriſti*, quaſi ſcilicet non omnes eſſent Chriſti, qui ſanctiſſimum nomen & doctrinam ipſius profitentur. Chriſtus eſt omnium Dominus & Rex; ſervi ipſius quantumvis maximi, ſunt homines mortales.

Reprehendendi Pontificii, qui ſe Pontificios ſeu Papiſtas appellare non dubitant, denominatione ſumta ab homine mortali, ſuo Pontifice: vel, quod majus eſt, ita ſeſe illi addixerunt, ut in ipſo glorientur, tanquam in ipſo Domino Jeſu. Sed & Lutherani culpâ non carent, qui ſeipſos à Luthero Lutheranos appellari haud ægreferunt, imò ipſi ultro nulla neceſſitate cogente, ſe ita appellitant. Eſt Deo gratia quòd cœtus noſter plus hac in parte ſapiat, qui Chriſtianorum titulo contentus, à nullis mortalium denominari ſeſe unquam patitur. Hæc de ipſa hortatione Apoſtoli.

Poſterius, hoc eſt rationes ab Apoſtolo ad diſſuadendum hoc vitium productæ, ſunt duæ: quarum altera à dignitate & imperio quodam Chriſtianorum, altera ab eorundem ſubjectione, Deo & Chriſto debita petitur. Dignitas & dominium Chriſtianorum, partim in genere, partim in ſpecie deſcribitur. Generatim, *omnia namque veſtra ſunt*. Quæcunque cogitari poſſunt: exceptis tamen iis qui nobis imperant, aut etiam ſunt nobis pares. Illi ſunt Deus & Chriſtus: hi verò Angeli: qui licet nobis quodammodo inſerviunt, ſunt tamen nobis præſtantiores: ad tempus præſertim, quum aliquando Chriſti perſonam gerant. Omnia inquam, ſive temporaria, ſive æterna, ſive ſpiritualia, ſive carnalia, ſive bona, ſive mala, ſunt noſtra: quatenus noſtræ ſaluti ſerviunt, & in noſtrum commodum vertuntur; neceſſe eſt ad omnia hominibus Chriſtianis jus & aditum liberum patere, adeo ut omnibus noſtro bono uti liceat.

Conſolatio. Vide quantopere nos Deus dilexerit & extulerit, & ad quantam dignitatem Chriſtianos evexerit. Omnia ſunt illis ſubjecta à Deo. Cujus rei exemplum jam extat in Chriſto evidentiſſimum. Vide Hebr. 2. 7, 8. Homines hujus ſeculi, mancipia ſunt eorum quæ poſſident, & quibus inhiant, & unice delectantur: Chriſtiani ſunt Domini ac Reges omnium. O miſeram ſervitutem, quæ in cauſa eſt, ut exigua portio terræ homines privet hæreditate totius cœli, & vitæ æternæ! Jacob. 1. 9, 10. *Glorietur pauper in ſua ſublimitate*, imò & *dives in ſui demiſſione*, quæ in cauſa eſt tantarum divitiarum. *Quilibet in vocatione in qua vocatus eſt maneat*, ſive liber, ſive ſervus. 1 Cor. 7. 20. ſeqq.

Speciatim enumerat Apoſtolus, primùm perſonas, deinde res varias, quæ nobis ſubſunt. Perſonæ ſunt duplicis generis; quædam enim in cœtu, quædam extra cœtum Chriſti ſunt, quædam fideles, quædam infideles. Illi ſunt ſervi Domini Jeſu, quorum præcipuos Paulus recenſet, dum ait, *ſive Paulus, ſive Apollos, ſive Cephas*, id eſt Petrus. Ex quibus duo fuerunt Apoſtoli, præſtantiſſimi omnium; tertius nempe Apollos, non quidem Apoſtolorum munere fungebatur, ſed tamen dignitate Apoſtolis valde fuit vicinus. Initium autem facit à ſeipſo, non ut ſe præ aliis extollat, ſed ut tanto magis deprimat: gradatim enim altius aſcendit: adeo ut non ſolùm Petrum, verùm etiam Apollonem ſibi anteponat. Unde 1 Cor. 1. ℣. 12. Chriſtum in ultimo id eſt ſupremo gradu collocat. Qui locus rationem ordinis quo utitur Apoſtolus, hanc ipſam eſſe quam indicavimus, docet. *Paulus*, ille qui fuit in tertio cœlo, qui tantos Chriſti cauſa labores ſuſcepit, tot & tam gravia paſſus eſt, electum Chriſti organon, qui nomen Domini portabat coram gentibus & Regibus, qui plus omnibus Apoſtolis laboravit. *Veſter eſt*, id eſt, veſtri cauſa Eccleſiæ datus eſt, veſtræ ſaluti ſervit. *Apollos*, tantus vir, (vide Act. 18. 24, 25, 27, 28.) itidem, unde à Deo emolumenti cauſa conceſſus eſt uſibus Eccleſiæ, cui miniſtrat. *Petrus* tantus Apoſtolus, qui ideo etiam à petra denominatus,

qui

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

qui nominatim circumſionis Apoſtolus, quemadmodum ego præputii, conſtitutus eſt, nihilominus ſimiliter atque cæteri vobis quodammodo ſubeſt, vobis miniſtrat, veſtræ saluti ſtudet. Quemadmodum ſervi non quærunt quæ ſua ſunt, ſed quæ Dominorum, quibus miniſtrant, non ſibi nec ſuis emolumentis ſerviunt, ſed Dominorum; ita etiam nos omnes non noſtrum ſed veſtrum commodum quærimus. Huc facit locus 2 Cor. 4. 5. & cap. 1. verſ. ult. & 1 Pet. 5. 3.

Extranei voce *mundi* comprehenſi videntur. Veriſimile enim eſt perſonas perſonis opponi, id eſt homines mundanos ut ſic dixerim, Chriſtianis. Appellantur autem extranei voce *mundi*, partim quia ex illis potiſſimùm mundus conſtat, partim quia illi mundo rebuſque hujus mundi maxime addicti ſunt, imò toti immerſi. Licet autem mundus Chriſtianos maxime oderit & infeſtet; tamen duplici de cauſa Chriſtianorum eſſe dici poteſt. 1. Quia ex tanto hoſte incomparabile emolumentum in ipſos redundat. Dum enim promiſſa ipſius parvi æſtimant, dum ipſum vincunt, nec ſe ab illo ſuperari patiuntur, gloriam & coronam victoribus decretam accipiunt. Adde quòd in Chriſti adventu frangent homines hujus mundi virga ferrea. 2. Quia licet nobis ſint maximè infenſi, cogantur tamen quoties Chriſtus vult Chriſtianis inſervire, & quæcunque faciunt ſibique facienda proponunt, commodo Eccleſiæ Chriſti, quamvis inviti, atque uſui aptare. Chriſtus enim corda illorum moderatur, nec unquam permittit, ut illorum conatus ita ſuccedant quemadmodum ipſis libet, ſed prout expedit populo ipſius. Hinc ſæpe illorum conſilia diſſipat, bella inter ipſos excitat, ut interim pace fruantur fideles, & ut impii exterminentur plurimi: piis verò libertas major affulgeat. Reges, Cæſares, principes ſubſunt Chriſti populo. Non enim eis licet quidquam facere cum detrimento vero Eccleſiæ. Et quamvis interdum videantur mali aliquid nobis creaſſe, tamen *iis qui Deum diligunt, hæc omnia cooperantur in bonum*, teſte Apoſtolo, Rom. 8. 28. Ne igitur ſerviamus mundo, neque patiamur nos ad illum pertrahi: præſtat nos eſſe illius Dominos quàm mancipia. ô quàm beati ſunt Chriſtiani, ſi ſua bona norint! Infelices & ſtulti, qui malunt ſervire quàm imperare. Cæterum vox *mundi* poteſt etiam accipi, imò fortaſſe debet pro rebus mundanis. Adde etiam pro illo mundo futuro: non enim ille angelis ſubjectus, ſed nobis. Hebr. 2. 5. Ea quæ ſunt hujus mundi noſtra ſunt; quòd hæc omnia conculcent quando libet pedibus ſuis Chriſtiani. Mundus futurus eſt ipſorum, quia jam habent jus illius hæreditatis, ſanguine & poteſtate Chriſti partum. Gaudete, & iterum tertiumque gaudete omnes veri Chriſtiani. *Intelligite quæ auditis, & Dominus det vobis intellectum in omnibus.* 2 Tim. 2. 7.

Res à perſonis diſtinctæ deinceps ſuccedunt, 1. *ſive vita, ſive mors.* Poteſt autem nomine utriuſque non minus æterna quàm temporaria intelligi. Æterna vita eſt nobis promiſſa, inſcripta, fœdere divino ſancita, ſanguine Chriſti obſignata, reſurrectione ejuſdem oſtenſa, imò jam quodammodo donata. Eſt enim in illius manibus qui ideo mortuus eſt, ut ubi ipſe jam eſt, ibi & nos ſimus unà cum eo. Mors æterna neceſſe eſt ut nobis cedat, & tanquam captiva ad noſtrum triumphum olim ducatur. Vita temporaria ſervit noſtræ inſtitutioni in fide & pietate, utilis nobis eſt ad incrementum in Chriſti cognitione, & ad comparandam ſpem futuræ vitæ, adeoque ipſam ſalutem adipiſcendam. Adde quod liceat nobis cum illa agere quod libet. Si velimus licet eam Dei cauſa abjicere, contemnere, deſerere. Quodſi non ſit opus ut eam deſeramus, licet ea uti ad noſtrum ſalutare commodum. Mors temporaria noſtra eſt, quia præterquam quòd fieri poteſt ut eam non experiamur, ſi nimirum Dominus Jeſus nos vivos deprehendat; quantumvis nos attingat, nocere tamen nobis non poteſt, nec impedire quominus vitam æternam aſſequamur. Imò verò etiam ex parte nobis ad eam auxilio eſſe poteſt, quatenus eſt materia fiduciæ in Deum, quod nos Deo præcipuè commendat, credentes cum patre noſtro Abrahamo quòd & à mortuis poſſit nos Deus excitare. Quodſi ſit violenta, tanto magis ſervit noſtro commodo: Nam *qui perdiderit animam ſuam Chriſti cauſa, vivificabit eam.* Luc. 9. 24. & 17. 33. adeò certus eſſe poteſt ſuæ ſalutis, atque ſi in propriis ipſius manibus eſſet. Taceo quòd mors naturalis ſit quidam tranſitus ad vitam, & liberatio noſtri ab omnibus malis hujus vitæ: hæc enim minoris momenti videri poſſunt. Eja eja quantæ deliciæ, quantus honor, quantæ opes, poſitæ Chriſtianis, imò nobis! Vita eſt noſtra, quid igitur mortem metuamus? mors æterna eſt noſtra, triumphemus igitur de ea. Vita temporaria eſt noſtra, utamur igitur eâ ad noſtram ſalutem. Mors temporaria eſt noſtra, veniat igitur quando volet, non erit nobis terrori, Deo favente. Atque utinam digni cenſeamur à Domino, qui non tantum vitâ piâ, ſed & morte innoxia quantumvis truculenta nomen ipſius glorificemus.

2. *Sive præſentia, ſive futura.* Illa ſunt partim ſpiritualia, partim ad corpus ſpectantia. Spiritualia ſunt noſtra; Nam & verbum Dei vivum, & dona Spiritûs ſancti ſingulariſſima, & alia ejus generis quæ noſtræ utilitati & neceſſitati plurimum inſerviunt. Adde his, ſi libet, angelorum cuſtodiam, *qui mitti ſolent eorum cauſa qui ſunt futuri hæredes ſalutis.* Hebr. 1. ult. Quanquam hoc ad bonum temporale ſpectare videri poteſt. Quæ ad corpus pertinent, ſunt noſtra, ſive bona ſint, ſive mala. Bona, quia bene iis utimur. Mala, quia juvant noſtram ſalutem. *Afflictio* enim & res adverſæ *operantur patientiam, hæc verò probationem, probatio ſpem, quæ non confunditur.* Rom. 5. 3, 4, 5. Omnia ſunt in manibus noſtris, omnia utilia nobis, modò iis rectè uti velimus. Futura ſunt noſtra, quia *ea quæ oculus non vidit præparavit Deus diligentibus ſe.* 1 Cor. 2. 9. *Chriſtus abiit ut locum nobis pararet.* Joh. 14. 2. Exultate juſti in Deo, attollite corda veſtra, & elevate, ſi fieri poteſt, ut veſtram dignitatem cognoſcatis.

Hactenus prima ratio, ab imperio: ſecunda ratio ſequitur, à Chriſtianorum ſubjectione, qua Chriſto; & per ipſum conſequenter Deo ſumus ſubjecti. *Vos autem Chriſti, Chriſtus autem Dei.* Quemadmodum non decet nos gloriam captare mundano more ex iis qui nobis ſubſunt & qui ſervi noſtri ſunt; ita ſe quodam modo ſubmittere alii cuipiam quàm Deo & Chriſto qui pretio ſanguinis ſui Chriſtianos emit, & ſuos non alienos eſſe vult, inconveniens eſt. Soli Chriſto ſunt ſubjecti Chriſtiani, & per ipſum Deo. Non igitur ſeſe debent ſubjicere Paulo, Apolloni, Cephæ, & addicere tanquam novis Dominis, à quibus denominari debeant. Qua ratione *ſimus Chriſti*, ſatis notum eſt. Is enim nos ſibimet acquiſivit, & magno pretio comparavit. *Nemo noſtrum ſibi ipſi vivit, nemo ſibi moritur, ſive vivimus, ſive morimur, Domini ſumus.* Rom. 14. 8. In illius manibus ſunt noſtra corpora & animæ. Ne verò quis objiciat; Itane verò? Ergo etiam ipſius Dei imperio ſubeſſe non poſſumus, ſi Chriſti ſolius ſumus. Reſpondet Apoſtolus; atqui *Chriſtus eſt Dei.* Agnoſcit ille patrem ſuum pro ſuo Deo, pro ſuo capite, pro ſuo benefactore. Vide Apocal. 3. 12. 1 Cor. XI. 3. & ſimilia. Quare qui Chriſti eſt is etiam eo ipſo Dei eſt: Deus per Chriſtum nobis imperat. Doctrina. Quia ſumus Chriſti, obediendum eſt Chriſto. Conſolatio. Quia Chriſti ſumus non tantum ſervi ſed etiam amici, non poſſumus perire. Refutatio erroris. Ita Chriſtus extollendus, ne Deo patri pereat ipſius prærogativa: quod neſciunt adverſarii. *Confiteatur omnis lingua, quòd Chriſtus ſit Dominus, in gloriam Dei patris.* Philip. 2. verſ. 11. Amen.

1 Cor. 5. verſ. 7, 8.

VErba hæc & inſtituto noſtro, & diſciplinæ exercendæ egregiè conveniunt. Nam & qua ratione nobis

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

nobis paſcha celebrandum ſit, ex alluſione veteris ritus, & quomodo Eccleſia pura ab omnibus flagitiis tuenda ſit, egregie docet. Partes conſtitui duæ poſſunt; quarum unâ tradatur quomodo recte exordiendum ſit nobis paſcha noſtrum; alterâ autem quomodo deinde celebrandum.

Primò monet exordiendum nobis eſſe paſcha ab expurgatione veteris fermenti: cujus admonitionis duas ſubjungit cauſas: unam finalem, alteram impulſivam. Quid fermentum ſit in re domeſtica, notum eſt. Interdixerat autem Deus fermentum, tum in ſacrificiis quæ altari inferuntur, Levit. 2. ℣ſ. 11, 12. tum in quotidiano victu ſingulis annis per integros dies ſeptem, Exod. 12. 15. Item 13. 19, 20. Cauſa azymorum comedendorum in paſchate, orta videtur ex properatione Iſraëlitarum, cùm urgerentur ab Ægyptiis, primogenitorum ſuorum nece conſternatis: ut videre eſt Exod. 12. 39. Id poſtea Deus in legem vertit, ut memoria tam divinæ liberationis apud poſteros perpetuò exſtaret. Credibile tamen eſt in utroque ritu aliquid divinius jam tum adumbratum fuiſſe: quod in Novo Fœdere diſertius nobis explicatur. Omnis quippe miſtura rerum Deo adverſarum in cultu ejus tacite interdici videtur. Matth. 16. 6, jubet Dominus Jeſus cavere à fermento Phariſæorum & Sadducæorum, id ipſe ℣ſ. 12 de doctrina iſtorum deinde interpretatur. Lucæ 12, 1. Phariſæorum fermentum ipſe pòſt de eorum hyprocriſi explicat. Hoc in loco quem nobis explicandum ſumſimus per vetus fermentum mali mores, ad quos & ſenſus atque affectus, dicta item atque facta perverſa referuntur, intelligi debent. Occaſio ſub fermenti nomine iſta prohibendi Apoſtolo nata fuit ex ſimilitudine quàm præcedentibus verbis innuit. Ut enim fermenti parum totam maſſam fermentat, ita & mali mores facile ad alios ſerpunt eoſque inficiunt. Eadem vis etiam eſt in fermento pravæ doctrinæ: ut apparet Gal. 5. 9. Cum quo confer 2 Tim. 2. 17. & 1 Cor. 15. 33. Ut ne quid tale in Eccleſia Corinthiorum inoleſcat, jubet Paulus *expurgare vetus fermentum.* Ubi & epithetum *vetus* tacitam quandam rationem continet cur id fermentum exterminandum ſit. Solent enim vetera minus eſſe grata, tanquam putida, & interitui proxima. Significat autem ejuſmodi moribus quos cum fermento comparet, Corinthios antea deditos fuiſſe, quod etiam repetitur ſequenti capite verſ. 11. & cap. 12. 2. Miſer omnino fuit ſtatus illorum, cùm ante Chriſti agnitionem ejuſmodi moribus dediti forent: quem & in Epheſiis cap. 2. verſ. 1. & ſeqq. in Coloſſenſibus cap. 3. verſ. 7. imò & communiter in omnibus ad Titum 3 verſ. 3 deſcribit. Quo tanto magis laborandum eſt, ut vetus illud fermentum, prout monet Apoſtolus, expurgemus. Poteſt autem expurgatio ab Apoſtolo præcepta dupliciter intelligi: tum ut quiſque ex ſeipſo jubeatur deponere quicquid adhuc ex veteri homine reſiduum eſt: tum ut Eccleſia tota jubeatur e ſui medio ejicere ejuſmodi hominem qui ſuo fermento alios inficere poteſt. Utrumque doctrinæ Chriſti conſentaneum eſt. Nam & quilibet in eo laborare debet, ut peccatum circumſtans, ejuſque fomes concupiſcentia quæ in carne noſtra latet, plene excutiatur: & ſi quæ ovis ſcabioſa in grege Chriſti hæreat, ea eliminanda eſt, prout hoc capite & 2 Theſſ. 3. docetur. Eſt autem in phraſi alluſio ad ritum Judæorum, apud quos antiqua expurgandi formula hæc exſtat; Omne fermentum quodcunque hic eſt in poteſtate mea, quod neque vidi, neque abolevi, nullum eſſe tanquam pulvis terræ exiſtimator. Utinam nos eadem religione in vitiis non aliorum modò ſed in noſtris expurgandis verſaremur! Ut id tanto libentius faciamus, audiamus jam & rationes quas adhortationi ſuæ Apoſtolus ſubjungit. Earum prima finem expurgationis exprimit, quem aſſequi non poſſint Corinthii niſi vetus fermentum expurgent. Is eſt *ut ſint nova maſſa.* Poſſunt autem & ſic ea verba accipi, ut non tam finem quàm terminum & quouſque expurgatio *illa* pertingere debeat exprimant, nimirum ut nova quædam maſſa fiant. Per quam intelliguntur homines quorum ſenſus, affectus, mores, vitaque univerſa ita ſit in melius mutata, ut alii à prioribus & planè novi videantur: abluti quippe, & ſanctificati, & juſtificati in nomine Domini Jeſu, & in Spiritu Dei, ut eſt ſcriptum capite ſequente 6. verſ. 11. Si qui ergo fuerint antehac profani, Dei contemtores aut oſores, idololatræ, perjuri, injuſti in proximos, aut illiberales, ebrioſi, impudici, ambitioſi, ii ſint jam religioſi, Dei reverentes & amantes atque cultores, veraces, juſti, liberales, ſobrii, pudici, modeſti. Si ex his talibus coaleſcat corpus Eccleſiæ Chriſti, jam illi nova quædam maſſa erunt, grata Deo, ſupra omnes panes propoſitionis aut libamina quæ ſub Veteri Fœdere oblata illi fuerunt. Vide Marc. 12. 33. Cæterum ne offendat id Corinthios quòd jubeat eos fermentum expurgare, ut nova ſint maſſa, quo videtur eis exprobrare quaſi nondum eſſent regeniti, ſermonem ſuum Apoſtolus emollit, additque *ſicut eſtis infermentati* ſive *azymi.* Concedit ergo eos quidem renovatos, & interea tamen ut renoventur hortatur, quæ propemodum contradictionis ſpecies quædam eſt: ſed ea facile tolletur, ſi cogitemus quibus elogiis alios quoque efferre ſolet Apoſtolus, quos nihilominus graviter nonnunquam reprehendit. Oſtendunt quippe illa elogia virtutem Chriſti in electis, qualeſque per illam evadere debeant ac poſſint, ac partim quoque evaſerint; interea tamen & in illis defectus quidam reſtare poſſunt, qui ſevera reprehenſione aut admonitione corrigendi veniant.

Notemus hic Chriſtianos non ſtatim omnibus numeris abſolutos eſſe. Sunt enim non modò viri, ſed etiam juvenes, & pueri in Chriſto. Sunt in quibus pugnat adhuc cum carne Spiritus: qui damnandi non ſunt, modò Spiritus in illis ſi non ſemper plerumque ſaltem vincat. Notemus etiam quantopere nobis laborandum ſit, ut proficiamus in dies, & ſanctificemur toti, ac integer noſter Spiritus & anima & corpus inculpate in adventum Domini noſtri Jeſu Chriſti ſerventur 1 Theſ. 5. 23. Notemus denique quanta lenitate adhortationes inſtituendæ ſint, & laudes reprehenſioni miſcendæ, ut animi ægri medicinam tanto facilius admittant.

Altera ratio Apoſtoli apertior eſt qua nos ad parendum adhortationi ſuæ vult impellere: *Etenim Paſcha noſtrum pro nobis immolatum eſt,* nempe *Chriſtus.* Manet in eadem allegoria. Ingreſſus Paſchatis erat ab immolatione agni, poſtquam per dies ſeptem fermentato pane Judæis veſci non licebat: ita ait & pro nobis Paſcha quoddam imolatum eſſe, idque interpretatur de Chriſto. Nam Paſcha & pro feſto celeberrimo accipitur, Luc. 22. 1. Act. 12. 4. Mat. 26. 2. Marc. 14. 1. Joh. 2. 13 & 23: & non minus frequenter pro agno qui in ingreſſu feſti iſtius comedi ſolebat, ut Marc. 14. 12. bis item ℣ſ. 14 & 16. Luc. 22, 7, 11, 15. Joh. 18. 28. Nonnunquam & pro victima quæ ſeptem illis diebus immolari ſolebat, ut Deut. 16. 2. Omnes autem iſtę ſignificationes figuratæ ſunt, & Paſchatis nomen vel feſto vel ſacrificio tribuitur, quia memoriam ſervabant illius Phaſe ſive tranſitus angeli, de quo Exod. 12. 23. Solent enim ſignis rerum ipſarum rerum nomina tribui. Cùm autem Paſcha noſtrum vocat Chriſtum, ad agnum ſine dubio alludit, cum quo eleganter Chriſtus confertur, quippe agnus & ipſe aliquoties appellatus. Joh. 1. 29, 36. 1 Petr. 1. 19. & in Apocalypſi ſæpe: tum ob innocentiam, tum ob patientiam quam in morte præſtitit: vide Eſa. 53 ℣ſ. 7. Act. 8. 32: tum inprimis ob fructum jugis ſacrificii. Confer. Exo. 29. 38. & ſeqq. Num. 28. 3. Deinde quemadmodum agnus olim in Ægypto mactatus fuit, & quidem eo fine, ut Ægyptiis pereuntibus Iſraëlitæ ſervarentur: ita & Chriſtus in cruce mactatus fuit, quò nos à vaſtatore angelo tuti eſſemus. Denique quemadmodum illis demum agni mactatio in Ægypto profuit quorum poſtes & ſuperliminare ſanguine illius fuerunt irrigati: ita & Chriſtus nonniſi illis prodeſt qui ſanguine ipſius aſperſi fuerint 1 Petr. 1. 2. Imò qui

ſan-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ſanguinem ipſius biberint, Johan. 6. 53, 54: quod fit dum in illum credimus, & per fidem ſanguinis ab illo fuſi fructum haurimus.

Notetur hic quanti ſalus noſtra Chriſto conſtiterit, ut qui vitam illi ſuam impenderit, qua nihil homini carius, quantumque nos ob eam cauſam Chriſto debeamus. Vide & Rom. 5. 6. & ſeqq. Nimirum liberatio primogenitorum Iſraëliticorum à morte ſubita, ſanguine agni ſancienda erat. At liberatio noſtrum omnium ab æterna morte, & aſſertio in vitam interminabilem, in longe præſtantiore ſanguine procuranda erat; ipſius quippe unigeniti filii Dei Cùm itaque Paſcha pro nobis ejuſmodi immolatum ſit, annon meritò nos ad expurgationem veteris fermenti invitat? An verò non ſatis eſt Chriſtum pro nobis ſemel immolatum eſſe? Numquid illum rurſus crucifigemus ſanguinemque ipſius conculcabimus? *Lavamini, mundi eſtote, auferte malum cogitationum veſtrarum ab oculis Domini, quieſcite agere perverſe.* Eſa. 1. 16. *Purificate manus veſtras, peccatores, & reddite corda veſtra caſta, ô vos duplicis cordis.* Jac. 4. 8. *Purificemus nos ipſos ab omni inquinamento carnis & Spiritus.* 2 Cor. 7. 1. *Deponentes omnem malitiam &c.* 1 Pet. 2, 1, 2.

Satis jam de eo quomodo Paſcha noſtrum ſit exordiendum. Videamus jam quomodo id deinde celebrandum. Jubet nos Apoſtolus *feſtum agitare*, non utique per ſeptem tantum dies, ſed perpetuò. Vita enim hominis Chriſtiani perpetuum eſt feſtum, quod hilariter in honorem Dei etiam inter medios labores celebrat. Omnes enim dies pariter judicat, Rom. 14. 5. Non patitur ſeſe judicari in parte diei feſti. Col. 2. 17. Laboribus corporis ita deditus eſt, ut interea animus Deo ſemper vacet. Novit & corporis laboribus, ſi divino cultui officiant, moderari, cùm in fructu laborum iſtiuſmodi felicitatem minime ponat. Porrò docet Apoſtolus primùm quomodo non ſit nobis celebrandum feſtum hoc, deinde quomodo ſit celebrandum. Non eſt celebrandum *in fermento veteri.* Quod quid ſit explicat in ſequentibus, *neque in fermento malitiæ & improbitatis*, ſive *nequitiæ*. Sub duabus his vocibus quicquid eſt vitiorum complecti videtur: aliter quàm Rom. 1. 29. Ubi cum aliis pluribus eaſdem ponit. Videtur improbitas ſive nequitia addere malitiæ nocendi aliis proclivitatem. Cæterum quæ ſuperius dicta fuerunt de expurgatione fermenti veteris, eadem hic quoque eatenus referri poſſunt, quatenus ſine fermento iſto vita Chriſtianis agenda præcipitur. Hoc tantùm notandum, non ſufficere quòd quis bene cœperit, niſi pergat. Non ſatis repurgaſſe ſemel ſordes vitiorum, ſed curandum eſt ne illis rurſus unquam inquinemur. Vide 2 Petr. 2. 20. Tenenda eſt fides & bona conſcientia, quam nonnulli repellentes, fidei naufragium fecerunt. 1 Tim. 1. 19. Vide & Hebr. 3. 12. Huc pertinent quoque omnes Epiſtolæ ad Eccleſias Aſiæ in Apocalypſi: inprimis cap. 2. ℣ſ. 4, 5, 16. cap. 3. ℣ſ. 23 & ſeqq. Caveamus igitur, & cum timore ac tremore ſalutem noſtram operemur. Philip. 2. 12.

Sequitur quomodo ſit celebrandum iſtud paſcha. *In azymis, ſinceritatis & veritatis.* Malitiæ & improbitati ſive nequitiæ, probitas atque virtus opponitur. Sed ſignificantius Apoſtolus loquitur, cùm inquit, *in azymis ſinceritatis*, quàm ſi dixiſſet virtutis aut probitatis. Poteſt virtuti atque probitati adhuc aliquid admiſtum eſſe labis. Hanc verò per ſinceritatem excludit. Appoſitè verò ad continuandam de fermento allegoriam ſinceritatis mentionem facit. Eſt enim in fermentato compoſitio quædam ex vetere fermento & nova maſſâ. Hanc ſinceritatem Apoſtolus inculcat quoque Philip. 1. ℣ſ. 10, 11. Vide & 2 Cor. 6. 14, 15, 16. Item Matth. 5. 24. Exemplum Apoſtoli 2 Cor. 1. 12. Vetat Deus diverſis ſeminibus vineam conſerere, vetat bovem cum aſino aratro jungere, vetat veſtem ex lana atque lino induere. Deut. 22. verſ. 9, 10, 11. Adumbrare quippe jam tum voluit miſturam ſibi moleſtam. Unde diſcimus quanta in Chriſtiano perfectio requiritur.

Addit Apoſtolus, *& veritatis.* Veritas eſt proprie virtus ſermonis cum re conſentientis, ad quam & alibi noſter nos Apoſtolus hortatur. ut Epheſ. 4. 25. Quod ſumtum eſt ex Zachar. 8. verſ. 16. Hoc in loco quia ſinceritati jungitur, videtur integritatem animi quæ fuco atque ſimulationi opponitur ſignificare. Ita enim veritas & alibi uſurpatur. ut Heb. 10. 22. 1 Johan. 3. 18. Meritò autem Apoſtolus hanc integritatem nobis inculcat. Quid enim nos juvabit ſimulatio apud eum qui corda & renes ſcrutatur, quod non tantùm de Deo, toto Pſalmo 139, ſed & de Domino Jeſu, Apoc. 2. ℣ſ. 23 dicitur. Cui ibidem ℣ſ. 18 oculi inſtar flammarum tribuuntur. Vide Heb. 4. 13. Difficilis eſt evaſio cùm qui judex idem teſtis eſt. *Deus major eſt corde noſtro.* 1 Joh. 3. 20.

Poteſt tamen & alius eſſe ſenſus, ut veritas opponatur umbræ quæ in azymis veteris legis fuerit. Ita Chriſtus gratia & veritate plenus, & veritas per ipſum facta dicitur. Joh. 1. ℣ſ. 14, & 17. Sic Joh. 6. 32, *Pater meus verum vobis dat panem è cœlo.* Et Hebr. 8 ℣ſ. 2, Chriſtus dicitur miniſter veri tabernaculi. Lex enim umbram habebat futurorum bonorum, non ipſam imaginem rerum. Hebr. 10 ℣ſ. 1. Hic occaſio foret ampla, de ſignificatione omnium ceremoniarum Veteris Fœderis diſſerendi: Verbi gratiâ, circumciſionis, ablutionum variarum, ſacrificiorum, feſtorum, templi, ſacerdotii &c. Sed habenda temporis eſt ratio. Diſcamus in genere nulla nos re in pietate inferiores Hebræis eſſe debere, imò potiùs conniti, ut tanto illis ſuperiores ſimus, quanto umbræ corpori præſtant. Vide Ethicam Chriſtianam pag. 115, & 400.

1 Cor. 6. verſ. 2, 3, 4.

IN his verbis conſiderandum eſt, primò quid Apoſtolus probare velit. Deinde qua ratione id probare velit. Quid probet, ipſe ſatis expreſſit, in fine verſ. 2, ubi rationis ſuæ concluſionem ita effert; *Num indigni eſtis minimis judiciis*: quaſi dicat, digniſſimi eſtis qui de rebus tam exiguis quales ſunt eæ quæ ad hanc vitam pertinent, judicetis. Probat autem id eo, quia de rebus longe majoribus judicaturi ſumus, & olim cùm mundus atque angeli damnabuntur, veluti judices ſeſſuri, & ſententiam damnatoriam laturi. Nam vulgarem horum verborum interpretationem ſequimur: Niſi quòd ea quæ ab aliis ſejunguntur, conjungenda putamus. Duæ enim cauſæ videntur, ob quas dicitur nos mundum atque angelos judicaturos, quas alii ita ſejungunt, ut unam tantùm harum ad iſtud judicium putent ſufficere: atque ita alii hanc, alii illam hoc loco tantum commemorent. Prior cauſa eſt, quòd nos pietate noſtra ſeu noſtro exemplo damnaturi quodammodo ſimus impios qui *mundi* nomine intelliguntur, quia nimirum hoc pacto illis omnem excuſationem ſuæ impietatis ſimus erepturi. Qua ratione dicitur Noë fide ſua omnes ſuæ ætatis homines damnaſſe, Hebr. xi. 7. Et præputium, ex natura legem ſervans, dicitur judicaturum Judæum, qui per literam & circumciſionem ſit tranſgreſſor legis, Rom. 2. 27.

Et viri Ninivitæ, & Regina Auſtri, dicuntur reſurrecturi in judicio cum generatione iſta Judaica quæ ætate Chriſti vixit, & damnaturi illam: quia illi pœnitentiam egerint ad prædicationem Jonæ, cùm tamen hîc plus fuerit quàm Jonas; hæc verò venerit ab extremis terræ ut audiret ſapientiam Salomonis, cùm tamen hîc eſſet plus quàm Salomon, Matth. 12. 41, 42. Eodem ergo modo dici poteſt nos olim in judicio damnaturos mundum, & angelos, quia cùm mundus eandem ad pietatem habuerit occaſionem & vires, nec tamen eam pietatem præſtiterit, quam nos præſtitimus, omnis illi excuſatio noſtro exemplo adimetur, & apparebit eum ſua plane culpa in Chriſtum non credidiſſe, & in impietate ſua perſeveraſſe. *Angelos* autem, nempe malos, adhuc multo magis, quia illi longe majores vires ad obediendum Deo, ac longe majora

incita-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

incitamenta, impedimenta verò nulla revera habuerunt quominus Deo parerent: nos verò plurima, tum in corpore noſtro, affectibus variis & cupiditatibus obnoxio, tum extra nos, in hoc mundo & hominibus hujus mundi, ipſiſque malis angelis, adeoque exiguas ad Deo parendum vires, reſpectu iſtorum angelorum; nihilominus tamen Deo quem nunquam vidimus, paruimus, & uſque ad extremum vitæ ſpiritum adhæſimus, quem illi impie deſeruerunt. Quare his quoque omnem excuſandi ſeſe occaſionem exemplo noſtro eripiemus. Hæc ergo prior cauſa eſt, cur dici debeat nos olim mundum & angelos judicaturos. Poſterior eſt, dignitas noſtra ſumma, & noſtra cum Chriſto judice conjunctio, quæ faciat ut cenſeri poſſimus cum illo unà veluti judices aſſidere, & mundum angeloſquê malos, quos felicitate noſtra ac dignitate ſuperabimus, damnare. Verùm hæc poſterior ratio, niſi prior cum illa conjungatur, ſufficere non videtur. Quare breviter conjunctis his duabus cauſis, ita judicium hoc explicandum putamus; Nos olim cum Chriſto judice mundi ac dæmonum, dignitate conjunctos, mundum & dæmones, noſtro exemplo, quod ſententiæ loco ſit, damnaturos. Simili ratione, quanquam excellentiori Apoſtolis promittitur, eos *in judicio olim ſeſſuros ſuper* XII *thronos, & judicaturos* XII *tribus Iſraëlis.* Matth. 19. 28. Qua de re alibi diſſeruimus. Diximus autem excellentiori quadam ratione id de Apoſtolis aſſeri, quia ex eorum legibus quanquam à Chriſto traditis populus divinus judicabitur: id quod cum priori cauſa ob quam nos judices dicimur futuri, convenientiam quandam habet. Ad poſteriorem verò illuſtrandam illud aliquo modo pertinet, quod Chriſtus promittit, Apoc. 2, 26, 27. *Qui vincit & ſervat uſque ad finem opera mea, dabo illi poteſtatem in gentes, & paſcet eas virga ferrea, tanquam vaſa figulina conterentur.* Quanquam hoc propterea etiam dici videtur, quia is qui vincit, & ſervat uſque ad finem opera Chriſti, non tantùm olim cùm impii peribunt, ipſe rex quidam cœleſtis evadet, verùm etiam quia ipſe in cauſa quodammodo erit cur iſti pereant, atque à Chriſto qui verè illos paſcet ac conteret, diſperdantur; nimirum quia illi hoſtes ejus qui vicerit, fuerint. Verùm quia verba hæc ab aliis aliter explicantur; videndum eſt quænam interpretatio vel verbis ipſis vel loci circumſtantiis magis ſit conſentanea. Diſcrepantia autem potiſſimùm eſt in verbo *judicandi*, & *angelorum.* Nam quod ad prius attinet, *judicare* ab iis accipitur pro præſtantiorem eſſe, vel dignitate ſuperare. Verùm primò hanc ſententiam non facile ullo exemplo comprobabunt. Nam quod ad illud attinet, id quidem reperias in Sacris Literis, *judicare* ſumi pro regere; verùm ut ſimpliciter ſignificet dignitate ſupra alium eminere, id nuſpiam crediderim reperiri. Iſta verò ſignificatio verbi *judicandi* quam nos ſuprà ſumus amplexi, ſatis jam à nobis eſt comprobata, & exemplis illuſtrata. Deinde iſtud obſtat huic ſignificationi hoc loco, utut ea alibi exſtaret, quòd id verbum eodem orationis complexu, & ad angelos & ad res huic vitæ ſervientes referatur: & quidem ita ut poſterius ad prius manifeſtam habeat relationem, & illud ex hoc deducatur. Nam verſ. 3. ita loquitur; *An neſcitis quòd Angelos judicabimus? quidni ergo res ad hanc vitam pertinentes?* Nam etiamſi fatendum ſit paulo aliter de Angelis dici eos à nobis judicandos, aliter de rebus ad hanc vitam pertinentibus (de illis enim Metaphorice atque improprie, de his proprie effertur) non eſt tamen concedendum nimis remotas eſſe à ſe mutuò illas ſignificationes; ſed elegantem quandam inter ſe habere analogiam, quod in explicatione noſtra contingit. Siquidem utrobique *judicium* ſententiæ pronunciatio intelligitur; quanquam ibi impropria ſeu per ſimilitudinem ita dicta, hîc propria. At in altera illa ſignificatione id nequaquam deprehenditur: & ſic omnis ſermonis concinnitas atque elegantia, quam tamen ſequutus eſt Apoſtolus, perit. Talis enim erit ſenſus: An neſcitis quòd Angelis ſimus futuri præſtantiores, nedum negotia ad hanc vitam pertinentia, ſcilicet judicabimus. Præterea utut minus duriter dictum cenſeri debeat judicare mundum aut Angelos, eſſe, dignitate ſuperare mundum aut Angelos; tamen nimis videretur durus ille loquendi modus, quo ỳ. 2 utitur Apoſtolus, nempe *in vobis judicatur mundus.* At longe concinnius & conſuetudini ſermonis Apoſtolici convenientius eſt, ſi dixeris, illis verbis ſignificari, per vos judicatur aut damnatur mundus. Denique ut alia omittamus, & ad alterum quod hoc loco in diſputationem vocatur, nempe quid per *Angelos* hîc ſignificetur, tranſeamus; non videtur veriſimile, Apoſtolum per Angelos, bonos Angelos intelligere voluiſſe: id quod ſententia iſta requirere videtur, quæ vocem *judicandi* tantum de eminentia ratione dignitatis accipit. Nam quæ aliàs hic eſſet comparatio ſi id tantùm ſignificare voluiſſet Apoſtolus; Nos dæmonibus dignitate præſtituros: cùm ſciamus quàm infelices illi nunc ſint, poſtquam mali evaſerunt. Jam verò primùm eam ob cauſam non videtur veriſimile eſſe, Apoſtolum dixiſſe, nos Angelos bonos judicaturos, quòd ſi verbo judicandi, præſtantia & dignitas noſtra præ angelis, ut iſta ſententia requirit, ſignificetur; non quævis præſtantia fuerit intelligenda: ſed talis quæ cum imperio & dominio aliquo in Angelos ſit conjuncta. Talis enim dignitatis eminentia hoc verbo ſignificatur. At eo modo nos Angelis fore ſuperiores nullus Scripturæ locus docet, & nimis foret audax id aſſerere: neque etiam ab iis quorum ſententiam jam examinamus, aſſeritur. Ac præterea, etiamſi id verum eſſet, non tamen ab Apoſtolo videtur hoc loco fuiſſe aſſerendum, ubi tanquam de re Corinthiis etiam vulgò nota & admodum manifeſta loquitur, cùm inquit: *An neſcitis quòd Angelos judicabimus?* At Corinthiis vulgò notum fuiſſe nos imperium aliquod habituros in Angelos, haud videtur concedendum. Vix enim fieri poſſe videtur quin ſi res hæc Corinthiis generatim omnibus nota fuiſſet, & à viris divinis aperte ab ipſo etiam initio inculcata, eadem res in Sacris Literis ſæpiſſime vel ſaltem alicubi aperte fuiſſet explicata: ſiquidem ea res ad omnium Chriſtianorum conſolationem & ſingulare gaudium pertinuiſſet: fuiſſetque tale quippiam quod ab omnibus percipi haud difficulter potuiſſet. Eadem cauſa eſt cur etiamſi tandem ſimplicem tantummodo dignitatis præeminentiam atque ab imperio ſejunctam iſto verbo ſignificari poſſe concedamus, non tamen facile concedendum ſit, de ea hic ſermonem eſſe. Nam nec de eo quicquam certi conſtat nos aliquando Angelos reipſa dignitate ſuperaturos, & ſi quid tale eſt, id ſatis obſcure non tam in Sacris Literis ſcriptum eſt quàm ex illis colligitur, adeo ut eam rem tanquam admodum manifeſtam pro conceſſo hic ſumere non potuerit Apoſtolus. Cui illud quoque addendum eſt, quod ii qui eminentiam iſtam dignitatis ſupra Angelos intelligunt, aſſerere non audeant Angelos fore olim dignitate nobis inferiores, ſed tantùm noſtram conditionem olim futuram meliorem aut præſtantiorem quàm nunc ſit Angelorum. Sed Apoſtoli verba de eo loquuntur quod olim reipſa ſit futurum: & nimis eſt durum, ac prorſus inuſitatum talem aliquam eminentiam verbo *judicandi* ſignificari. Maximè ſi quis conſideret hoc loco ea ad quod idem *judicandi* verbum refertur nempe ea quæ ad vitam pertinent. Deinde illud quoque cum ſententia iſta parum convenit, quòd hoc loco judicium iſtud Angelorum, cum judicio mundi hoc eſt impiorum hominum olim futuro conjungitur: videturque plane abſonum Angelos bonos cum hominibus impiis aliquando damnandis hac in parte aliquo modo conferri aut comparari. At iſtud longe eſt probabilius, & convenientius, Diabolum & ejus Angelos cum hominibus impiis ratione futuri judicii conferri ac comparari: quum eadem ſit futura illorum conditio, ut Sacræ Literæ manifeſtiſſime docent: Inter alia vide Matth. 25 ad finem. Sed urgent illi Angelorum ſimplici nomine nuſpiam in Sacris Literis angelos tantùm malos intelligi. Reſpondendum videtur; Etiamſi id nuſpiam prorſus factum reperitetur; tamen quia hoc nomen ſpiritibus malis convenit, &

nonnun-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

nonnunquam ea voce angeli tam boni quam mali promiſcue intelliguntur, ut Job. cap. 4. verſ. 18. nonnunquam etiam adjecta aliqua voce aut explicatione ita appellantur mali ſpiritus; nil prohibet ibi ubi circumſtantiæ loci ſuadent, & res ipſa quæ angelis tribuitur inſtar limitationis & adjectionis eſſe poteſt, angelos malos intelligere. Talia enim ſunt ſubjecta qualia à prædicatis eſſe permittuntur, ut vulgo in Scholis loquuntur. Ita nemo mirari debet voculas quæ alibi adjiciuntur ad ſpiritus malos diſtincte ſignificandos, hoc loco fuiſſe neglectas, quia res ipſæ & circumſtantiæ, earum vicem ſupplerent. Eodem modo Rom. cap. VIII. 38 ſimpliciter angelorum nomine Angeli mali videntur ſignificari. Ii enim iſto in loco haudquaquam erant omittendi ubi ea recenſentur quæ aliquam ad nos felicitate noſtra excludendos vim habent, ſed vel potiſſimùm commemorandi, cùm ii ſint infenſiſſimi ſalutis noſtræ hoſtes, & id perpetuo agant ut ſalute nos excludant. Nam ſi quis dicat, Paulum tantum amplificandi & exaggerandi cauſa angelorum feciſſe mentionem, non quòd eos noſtræ perniciei incumbere indicare voluerit, atque adeo bonos Angelos intelligi hoc loco poſſe, quemadmodum proximè antea vitæ fecerat mentionem, licet ea nullam videatur habere vim ad nos ſalute privandos, id haudquaquam concedendum eſt. Nam etiamſi largimur Paulum quorundam hoc loco mentionem facere quæ per ſe ipſa ad rem non videantur pertinere & nullam vim habeant ad ſalutem nobis eripiendam, (quanquam id incertum eſt: cùm fieri poſſit, ut vita verbi gratiâ quæ minime omnium ad rem videtur pertinere, vita inquam hæc terrena aliquid ſaluti noſtræ afferat remoræ) tamen id tum demum fieri cenſendum eſt, cùm oppoſitum ejus quod ad rem per ſe facit antea fuit nominatum, & ſic ad alterum oppoſitum exprimendum occaſionem aliquam præbuit. At quum nulla talis eſt occaſio non eſt concedendum ullo pacto aliquid à Paulo nominatum quod ad rem non faciat, & fruſtra expreſſum cenſeri debeat. Hoc autem modo angelorum hoc loco facta eſt mentio nulla re præcedente quæ eorum mentionem facere ſuadeat, niſi res ipſa de qua ſermo eſt, id exigat ac requirat: ſtatuendùmque eſt, recte Apoſtolum nominata morte quæ maximam ex ipſius rei natura vim habere videtur, ad nos ſalute excludendos, angelorum nempe malorum, tum principum ac poteſtatum, quæ inter angelos iſtos eminent, & robur ad nos ſalute privandos maximum habent, (niſi quis magiſtratus humanos quoque his vocibus velit comprehendi,) nominaſſe tanquam ejus mortis efficientes cauſas præcipuas, cùm Diabolus eorum princeps, cui cæteri omnes ſubſerviunt, mortis ſeu mortiferum dicatur habere imperium. Unde neceſſe fuit ut per Chriſti mortem deſtrueretur, ſi nos morte ejuſque metu liberari debeamus, ut Heb. cap. XI. verſ. 14, 15. patet. Diximus autem, mortis mentione facta, angelorum ſubjectam eſſe mentionem, licet vox vitæ fuerit interjecta, quia vitæ hic exigua eſt habenda ratio, cùm vix veriſimile ſit Apoſtolum eam fuiſſe nominaturum, etſi aliquam vim in hoc de quo agitur negotio habere poſſit, niſi mortis prius feciſſet mentionem, quam per contrarium amplificare voluit: adeò ut ferè perinde cenſendum ſit ac ſi vox vitæ abeſſet. Progreditur autem Apoſtolus à genere ad ſpeciem potiſſimam, eo genere comprehenſam: quemadmodum & Petrus facit 1 epiſtola cap. III. verſ. ult. licèt ibi angelorum nomine boni etiam poſſint & debeant comprehendi.

Verùm ut ad locum ad Corinthios redeamus quod alii in voce *angelorum* metuunt, & in ſententia vulgari reprehendunt, id ipſi in *judicandi* vocabulo committunt, cujus nullum videntur afferre poſſe exemplum in eam ſignificationem accepti quam ipſi volunt, cùm tamen hic aliquod ſit exemplum & certa ratio quæ id fieri poſſe ſuadeat, & nulla ſit cauſa cur ab ea ſignificatione vocis *judicandi* quæ aliquot exemplis comprobari poteſt, diſcedatur, & inuſitata eligatur; imò rationes ſint quæ diverſum ſuadeant, & *angelorum* nomen pro malis accipiendum doceant.

Antequam ab his Apoſtoli verbis diſcedamus, aliorum quorundam objectio quam contra argumentum Apoſtoli prout à nobis explicatum eſt afferunt, diluenda eſt. Ajunt enim non ſequi ex eo quòd nos olim ſimus mundum & angelos judicaturi, nos quoque cauſas de rebus ad hanc vitam pertinentibus diſceptare poſſe, adeoque ad judicia hæc aptos eſſe: cùm fieri poſſit, ut is qui olim mundum eſt judicaturus, jus civile ignoret, & ſic in judicando fallatur. Qui autem hujuſmodi eſt, idoneus controverſiarum judex eſſe nequit. Reſpondeo, primò, Apoſtolum ex eo quod nos olim mundum & angelos ſimus judicaturi, non concludere ſimpliciter, nos idoneos eſſe controverſiarum de rebus ad victum pertinentibus judices: ſed tantum nos haudquaquam eſſe indignos qui de hujuſmodi rebus judicemus. Non ergo omnia idonei judicis attributa, ſed dignitatem tantum judici convenientem ex judicio noſtro futuro colligit Apoſtolus. Apparet enim eos qui apud Corinthios, ad judices infideles confugerunt, fideles ea in parte contemſiſſe, & indigniores judicaſſe, quàm ut eorum judicio ſeſe ſubjicerent. Quia nimirum dignitas quædam atque authoritas in judice requiratur, quam piis crediderunt deeſſe. In Magiſtratu autem infideli abunde crediderunt reperiri. Huic ergo illorum opinioni occurrit Apoſtolus, & ea quam expoſuimus ratione dignitatem ac præſtantiam Chriſtianorum aſſerit. Facultatem & ſcientiam juris ad eam rem neceſſariam interim præſupponens, de qua infrà demum agit verſ. 5. ubi ait; *Ita non eſt inter vos ſapiens neque unus qui poſſit dijudicare inter fratrem ſuum?* Præſupponit ergo illam ſcientiam in ſuperioribus verbis ideo, vel ejus rationem nullam habet, quia poſtmodum de ea eſſet dicturus, vel quia non eſſet veriſimile, ut ipſemet aſſerit, ne unum quidem adeò rerum peritum inter ipſos reperiri qui id præſtare poſſet. Idque tanto magis quia in iis controverſiis quæ inter Corinthios agitabantur, altera pars injuriam faciebat, altera patiebatur: quemadmodum ex verſ. 7. & 8. apparet. At tales controverſias dijudicare Chriſtianorum eſt propè omnium, ſaltem plerumque: cùm neceſſe ſit ut Chriſtiani ab omni genere injuriæ abſtineant, & ſic etiam quid juſtum quidve injuſtum ſciant. Quomode enim alioqui injurias vitarent? Non eſt ergo veriſimile Chriſtianos ejuſmodi cauſas diſceptare non poſſe: præſertim ſi cœtus aliquis ſit ex multis variiſque hominibus conſtitutus: qualis erat cœtus Corinthiorum. Quod ſi nihilominus interdum incidant controverſiæ difficiles, quas dijudicare non ſit cujuſvis, ſed ejus demum qui ſingularem præ cæteris juris cognitionem habeat; non prohibet Paulus quominus Corinthii aliquos ex infidelibus juriſconſultos in conſilium adhibeant, & demum judicium ferant, modò ne coram Magiſtratu infideli litigent. Nam illud nunc non dicam, quòd non fuerit neceſſe, ut Paulus hujuſmodi caſuum qui fortaſſe rariores ſunt, haberet rationem; cùm ſatis ſit eum generatim de judiciis ad hanc vitam pertinentibus loquutum eſſe. Præterea ad objectionem iſtam illud quoque reſponderi poteſt: Si argumenti Apoſtolici vis rectè expendatur, illud quoque inde colligi poſſe, Chriſtianos homines rerum ad juſtitiam pertinentium tantam quanta hic ſufficiebat, habere cognitionem, ita ut propterea ad judices infideles confugere neceſſe non eſſet: & etiamſi tandem Chriſtiani aliqua ratione vincerentur juris civilis

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

cognitione, ab infidelibus, eum tamen defectum ipſos juſtitiæ & ſanctitatis ſtudio, quo infideles longe ſuperant, abunde explere. Nam ſi Chriſtiani, olim, infideles & injuſtos exemplo ſuo damnare debent, apparet eos juſtitia & probitate, cujus in judicando non minor videtur eſſe uſus aut neceſſitas quàm peritiæ rerum civilium, infideles longe ſuperare: ac præterea, ut ſupra monuimus, eam juris notitiam habere, qua inter juſtum & injuſtum diſcrimen conſtituere queant.

Verba ℣.4. Non eodem modo ab omnibus leguntur, & accipiuntur. Alii enim per interrogationem quandam legunt, & verbum καθίζετε quod hoc loco ambiguitatem habet, pro præſenti indicativi accipiunt, & reddunt *conſtituitis*. Unde ejuſmodi emergit ſenſus: Judicia ergo ad vitam hanc pertinentia cùm habueritis, eos qui in Eccleſia contemti ſunt, id eſt infideles, eos inquam conſtituitis? quaſi dicat, Quàm indignum eſt vos id facere? Atque in hanc ſententiam ſequentia potiſſimùm verba eos videntur impuliſſe, quòd ſtatim ſequatur; *ad pudorem veſtrum hæc dico*. Quaſi dicat; Ego hoc dico ideo ut hujus facti veſtri vos pudeat. Alii ſine interrogatione hæc verba legunt, & verbum καθίζετε in imperativo ſumunt, ita ut hoc præceptum ſit Apoſtolicum, ex ſuperioribus deductum. Quaſi dicat; Quando ergo judicia habetis ad vitam hanc pertinentia, contemtos in Eccleſia homines conſtituite judices. Diſcrepant tamen hi ipſi inter ſe, quòd alii aliter accipiant vocem ἐξουθενημένων ſeu *contentorum, in Eccleſia*. Alii enim omnes fideles qui in Eccleſia ſunt per hoc verbum intelligunt, & eos ideo contemtos nominari arbitrantur, quià ab iis qui lites habuerunt, fuerunt antea contemti, & ſpreti, tanquam judiciis hujuſmodi indigni: ſiquidem non ad eorum, ſed ad infidelium judicium cauſas ſuas detulerunt. Alii verò contemtos in Eccleſia eos dici putant, qui ſunt in Eccleſia contemtibiles & veluti in infimo loco poſiti. Quaſi dicat Apoſtolus; Cùm habueritis judicia ad vitam hanc pertinentia, infimos potius & homines contemtibiles in Eccleſia judices conſtituite, quàm ut ad infidelium judicium confugiatis. Priorum ſententia de voce illa *contemtorum*, videtur Apoſtoli ſcopo verbiſque ſuperioribus ex quibus hæc deducuntur, valde conſentanea: præſertim cùm vox *contemtorum* propriè non de eo quod fieri poſſit, quemadmodum vox *contemtibilium* ſonat, ſed de eo quod factum ſit loquatur. Hoc unum, niſi fallor hic deſiderari à quopiam poſſet, quòd Apoſtolus dicat, *contemtos in Eccleſia*, quaſi hos contemtos ab aliis in eadem Eccleſia diſtinguat. Sed hoc non eſt neceſſarium. Poſſunt enim omnes qui ſunt in Eccleſia fratres hoc nomine ſignificari: quaſi dictum ſit; Eos quos antea contemſiſtis, eos nempe qui ſunt in Eccleſia, hos conſtituite. Deinde poſſunt nihilominus hi contemti in Eccleſia ab aliis quibuſdam qui in Eccleſia ſunt, nempe ab ipſis litigantibus, ſeu controverſias habentibus diſtingui. Poſteriori ſententiæ illud videtur obſtare, quòd Apoſtolus ſimpliciter loquatur, non verò comparatè: abſurdum autem ſit abſolutè dicere; Contemtos in Eccleſia & omnium infimos eſſe in Eccleſia conſtituendos judices. Nam primi potiùs & cæterorum prudentiſſimi judices conſtitui debent, ut ſequentia etiam verba indicant. Ne id nunc repetamus quod paulò antè de voce ἐξουθενημένων diximus. Quanquam illud quoque addi poteſt, vix veriſimile eſſe Apoſtolum hac voce deſcripturum ullum ex fidelibus ut eum contemtibilem, ſeu ut vox Græca ſonat pro nihilo reputandum dicat. Quod ad illorum ſententiam attinet, qui per contemtos in Eccleſia intelligunt infideles, iis objici ſolet quòd Apoſtolus ſi de facto Corinthiorum loqui voluiſſet, non videretur dicturus fuiſſe ἐὰν ἔχητε *cùm habueritis*, ſed potiùs ἔχοντες hoc eſt *habentes*, ſeu *quando habetis*. Illud enim ad futurum potiùs videtur reſpicere quàm ad præſens, aut ad id quod jam præteriit. Atqui illi volunt de re præſenti aut præterita loquutum eſſe Apoſtolum. Objici etiam fortaſſe poteſt, quòd vix dici queat, Infideles in Eccleſia Corinthiorum fuiſſe contemtos, ſed contemnendos potiùs, contrà quàm verbi fert ſignificatio aut poteſtas; à qua cùm nihil cogit diſcedere, haud temere eſt diſcedendum. Quod verò illi qui hanc ſententiam tuentur, ſequentia verba pro ſe adducunt, id infirmum eſt: cùm poſſint ea non ad præcedentia ſed ad ſequentia referri, hoc modo: *Ad pudorem veſtrum dico; Num ne unus quidem inter vos eſt ſapiens, qui poſſit inter fratrem ſuum dijudicare?* Quaſi dicat; Pudere vos debet, quòd videamini hujuſmodi facto indicare, ne unum quidem inter vos eſſe ſapientem, qui lites hujuſmodi inter fratres diſceptare queat. Probabiles quidem ſunt hæ conjecturæ: ſed nulla earum ita videtur firma ut non liceat quamcunque ex his ſententiis amplecti: & ſatius ſit rem in dubio relinquere; quàm quippiam conſtanter aſſeverare: niſi fortè quid cuipiam inciderit firmius.

I *Cor.* 7. *verſ.* 7.

IN his verbis explicat Apoſtolus ordinem qui ſit inter perſonas divinas, & humanas, ratione imperii & ſubjectionis: idque tum junctim tum diſjunctim. Nam primùm ordinem quendam conſtituit inter perſonas quaſdam humanas, & divinas. Deinde inter ſolas humanas; & denique inter ſolas divinas. Quanquam prius attentionem Corinthiorum excitat, dum ait, *Volo autem vos ſcire*. Deinde rem primam, quæ nimirum comparationem continet inter perſonas quaſdam humanas & divinas, vel potius unam ex divinis, exprimit, dum ait, *quòd omnis viri caput ſit Chriſtus*. Ubi per virum præcipue quidem videtur intelligere maritum; ſed interea tamen etiam cæteros mares complecti cenſendus eſt, utpote à natura ita factos ut & mariti fiant, & porrò capita ſint uxorum ſuarum. Dum autem ait, *viri caput eſſe Chriſtum*, nequaquam excludit fæminas, imò validiùs ut ita dicam, includit. Si enim Chriſtus caput eſt capitis mulierum, quidni & ipſarum mulierum? Quanquam fortè dici poteſt, Chriſtum, aliqua ſaltem ex parte, mediatè mulierum eſſe caput, virorum ita generatim loquendo, magis immediatè. Nam & per maritos illis aliqua ex parte imperat, licet alioquin multa ſint officia quæ æque immediatè ad uxores pertinent atque ad maritos, utpote ad peculiare officium uxorum erga maritos non ſpectantia. Cur autem Chriſtus caput dicatur viri, notum eſt. Quorſus autem hoc dicat, poſtea explicari poterit, ubi ſecundum hujus loci membrum viderimus, ad quod ſtatim accedimus. Continetur autem illis verbis, *Caput autem mulieris vir*. Ubi quemadmodnm antea per virum intelleximus maritum primò, deinde etiam marem quemvis, utpote qui maritus eſſe poteſt, & ut fiat, à natura factus eſt, ita mulieris nomine intelligimus primò uxorem, deinde quamvis fæminam, utpote à natura etiam ita factam ut uxor fiat, & ſic ſub marito ſit tanquàm ſub capite. Maritus actu caput eſt, uxor actu caput habet: quivis mas in cœlibatu adhuc conſtitutus, potentiâ naturali caput eſt, puella eadem potentiâ caput habet. Quid autem iſtud ſit, itidem notum eſt. Quorſum verò id dicat, ex ſequentibus Apoſtoli verbis apparet, in quibus id monet ut viri orantes, aut prophetantes capite ſint aperto, ut libertatem ſuam oſtendant, & nihil ſuper capite habere, hoc eſt ſuperiorem aliquem Dominum non agnoſcere oſtendant, & Dei imaginem hac in parte ſe gerere ſignificent: Contra autem ut mulieres orantes aut prophetantes caput tegant, & ipſo capitis tegumento ſe ſub aliena poteſtate eſſe, non vero ab alieno imperio ac dominio in terris liberas profitentur. Itaque media pars hujus loci ac comparationis in eo inſtitutæ per ſe ad rem facit;

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

eſt; Cæteræ illius confirmandæ atque illuſtrandæ cauſâ adduntur. Poteſt autem prior loci ac comparationis Apoſtolicæ pars, ita accipi; ut non tam per ſimilitudinem illuſtret eam quæ in medio eſt poſita, quàm ut tacitæ cuidam objectioni occurratur: præſertim quia omnino videtur ſubaudienda particula μὲν id eſt quidem. Quaſi dicat; Quod omnis quidem viri caput eſt Chriſtus, ſed caput mulieris vir: id eſt, Etiamſi vir quivis ſit ſub alieno imperio, nempe Chriſti, eo tamen nihil obſtante, vir iterum eſt caput mulieris. Aliàs ſi per ſimilitudinem id explicare velis, hujuſmodi erit ſenſus, quòd quemadmodum omnis viri caput eſt Chriſtus, ita viciſſim vir caput eſt mulieris. Verùm prior expoſitio ideo magis eſt vero conſantanea, quia particula *autem*, indicat oppoſitionem quandam eſſe inter hoc & prius membrum: atque adeo ex diſſentaneis, non ex conſentaneis rem illuſtrari. Quod verò ad tertium membrum attinet, in quo comparatio inſtituitur inter ſolas perſonas divinas, ſeu divinum imperium habentes, id iſtis continetur verbis, *caput autem Chriſti Deus*, quoniam in ſuo imperio Chriſtus à Deo dependet; non modò quia id à Deo totum accepit, verùm etiam quia ipſius nomine adminiſtrat, & ſecundùm leges ipſius generales omnia diſponit, idque agit ut voluntatem ejus ad exitum perducat. Cæteroquin in iis quæ generalibus illis legibus, (quibus addenda ſunt peculiaria de rebus ſingularibus decreta) definita non ſunt, liberrimus. Hæc autem pars ſimul ad illuſtrandam mediam per ſimilitudinem addita videtur, & ad primam etiam declarandam, & errori qui inde naſci fortè poſſet occurrendum. Neque enim hic obſtat particula *verò* quæ diverſitatem ſimpliciter hujus membri à priori indicat; quum in præcedenti itidem ſit poſita particula δὲ. Nam quod ad proximum membrum attinet, ejuſmodi inſtitui poteſt, ſimilitudo: quòd quemadmodum vir mulieris eſt caput, ita Deus Chriſti: ſed quod ad primum membrum attinet, cogitare aliquis poſſet, quia Chriſtus viri caput eſſe dicatur, jam virum Dei imperio eſſe exemtum, & Chriſti imperium nulli alii prorſus eſſe ſubordinatum. Caput enim id videtur eſſe quod nihil ſupra ſe habeat. Oſtendit ergo Paulus his verbis non eſſe Chriſti imperium ſimpliciter & abſolutè ſummum, ſed Dei imperio ſubordinatum: ac porrò etiam virum, licèt ſub Chriſti ſit poteſtate, tanquam capitis ſui, non tamen à Dei ipſius imperio exemtum eſſe. Imò vel ob id ipſum quia Chriſti imperio ſit ſubjectus, etiam Dei imperio ſubjectum eſſe, quum Deus ipſius Chriſti rurſus ſit caput. Qui autem caput eſt capitis, multo magis etiam eſt caput eorum quæ ſunt ſub illo capite. Idem denique etiam de muliere ſtatuendum eſt; quæ utut ſub imperio ſit viri, non deſinit tamen eſſe ſub imperio Chriſti: ſed vel ob id ipſum quod imperio mariti ſubſit, Chriſti imperio ſubeſt, ac porrò etiam Dei, qui Chriſti eſt caput.

1 *Cor.* 10. *verſ.* 16, 17, *ad p.* 84.

IN his verbis docet Apoſtolus quid ſignificet ritus Euchariſtiæ à Chriſto inſtitutus, ſeu quid aperte profiteantur ac teſtentur ii qui ritum hunc obeunt ac celebrant. Quia vero ritus hic duabus conſtat partibus, nimirum uſu poculi Euchariſtici, & comeſtione panis, ad eundem uſum deſtinati, ideo Apoſtolus de utraque parte ſeparatim agit, & quid declaret ac deſignet ſeorſim oſtendit, quanquam ſcopus principalis utriuſque rei idem eſt. Initium autem facit Apoſtolus ab uſu poculi Euchariſtici, licet ea pars ritus hujus ſacri ordine ſit poſterior, quemadmodum Domini Jeſu Chriſti inſtitutio ab Euangeliſtis ſat diligenter deſcripta, & à Paulo repetita, oſtendit, & ratio aliquomodo comprobat, quandoquidem, licet hæc comeſtio ſacra ſit, tamen ad vulgares cœnas, aut cibi ac potus uſum alluditur. Solent autem plerique eſculentis prius uti, quam poculentis. Initium nihilominus à poculo Euchariſtico facit Apoſtolis, vel propterea, quia de uſu panis ſacri, ſeu Euchariſtici, plura, quam de poculo dicturus erat, quemadmodum apparet ex ℣. 17. Solent autem S. L. non rarò id de quo plura dicturi ſunt, poſteriori loco exprimere ac deſcribere, licèt alioquin ordine præcedat, cujus rei inter alia illuſtre habes exemplum Apocal. 1. 5, collato cum præcedenti, ubi ob cauſam dictam, poſterius de Chriſto agitur, quam de ſeptem ſpiritibus: vel inquam ob cauſam dictam, à poculo fecit initium Apoſtolus, vel ideo quia poculum euchariſticum ac laudatorium, ſeu gratulatorium aptius reſpondet poculis illis, quæ in idololatricis conviviis, à quibus Corinthios hoc loco dehortatur Apoſtolus, diis falſis libabantur, aut in honorem iſtorum deorum circumferebantur, & à ſingulis convivis hauriebantur, maximè ſi homines eſſent affecti aliquo beneficio, ac gaudio ſingulari, quod illi ſuis diis imputabant, quibus propterea tum ſacrificiis, tum epulis, poſt victimarum oblationem, atque imprimis poculo illo gratulatorio, ſeu laudatorio, honorem habebant. At in uſu panis, minus apparet ea ſimilitudo, cum non appareat in conviviis iſtis, pane vel cibo aliquo inſignitè, honorem diis habitum, in conviviis iſtis. Dico inſignitè idque in conviviis, quia cæteroqui & carnes apponi ſolebant de victimis, ſeu idolothytis, & de cibis etiam aliquid demi ſolebat, quod poſtea diis libaretur, ac cremaretur. Cæteroqui cibum aliquem inſignitè fuiſſe in honorem deaſtri alicujus comeſtum, non apparet, ſecus quam in poculo.

Sed miſſo nunc ordine, de quo plus ſatis, verba ipſa conſideremus. Ea verò ſunt; *Poculum benedictionis, quod benedicimus, nonne communicatio vel communio ſanguinis Chriſti eſt.* Ubi, quod etiam in ſequenti parte obſervandum eſt, Primum deſcribitur altera hujus ſacri ritus pars. Deinde oſtenditur quam ſignificandi vim habeat. Deſcriptio alterius hujus partis, eſt ibi *Poculum benedictionis, quod benedicimus.* Per poculum hoc loco non tantum id quod in poculo continetur, nempe potus, ſed etiam illius uſus intelligitur, duplici metonymiâ. Quandoquidem, & continens pro contento, & res, pro rei uſu, quam rei adjunctum, vel ſi mavis effectum poſſis ſtatuere, ſumitur. Prius, apud omnes ſatis manifeſtum eſt. Poſterius ex eo patet, quia communicatio illa ſanguinis Chriſti, ad homines refertur, qui ſanguinem Chriſti participent, ut poſtmodum intelligetur, cum eorum verborum ſententiam examinabimus. Jam verò poculum, aut quod in poculo continetur, niſi ab hominibus uſurpetur, nequaquam communicatio ejuſmodi eſt ſanguinis Chriſti, quocunque tandem modo, verba iſta velis accipere, Quod idem etiam de pane, cujus poſtea fit mentio, erit intelligendum quanquam id ipſum videtur Apoſtolus, ſatis expreſſiſſe in ſequentibus, cum addit:

Poculum benedictionis, quod benedicimus. Quibus verbis, quæ uſum iſtius poculi univerſum revera complectuntur, non tantum diſcrimen exprimit hujus poculi, ab aliis prophanis, & ſic amplitudinem vocis *poculi* reſtringere vult ad poculum Euchariſticum, ſed etiam oſtendere, quomodo, ſeu quatenus etiam poculum iſtud ſit communicatio ſanguinis Chriſti. Quare ut Scholaſtici loquuntur, formaliter hæc verba ſunt accipienda, & non tantum intelligendum id poculum benedictionis, quod benedicimus eſſe communicationem ſanguinis Chriſti, ſed etiam eatenus, hoc poculum, eſſe communicationem ſanguinis Chriſti, quatenus eſt poculum benedictionis quod benedicimus, quod idem ſtatuendum eſt de pane quem frangimus; qua fractione, univerſus ille ritus, qui circa panem adhibetur, & ſic ipſa

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

quoque comeſtio per ſynecdochen quandam comprehenditur. Antequam autem ad ſequentia verba progrediamur duo hoc loco poſſunt obſervari. id eſt quòd euchariſticum ritum deſcribens Paulus, & quidem eatenus, quatenus ab omnibus Chriſti fidelibus celebratur, poculum haud quamque omittit, ſed primò etiam loco collocat, ſatis apertè oſtendens, illud ab omnibus Chriſtianis uſurpari ſolere, atque adeo uſurpandum. Nam ut ea hoc loco dicamus, quæ cæteris etiam à nobis poſtmodum explicandis, Lucem afferre poſſunt. Paulus hoc loco Corinthios, ab idololatria, ſeu ab epulis idololatricis dehortatur, idque hac ratione, quia illi ſint participes menſæ Dominicæ, & poculum Domini bibant. Non poteſt autem fieri, ſeu non liceat poculum Domini bibere, & poculum dæmoniorum, & participem eſſe menſæ Domini, ac dæmoniorum. Quemadmodum ex ℣ſ. 21. ubi totam hanc raciocinationem ſuam claudit, apparet, quod poſterius propterea affirmat Apoſtolus, quia is qui ex poculo Domini bibat, particeps ſit, vel eſſe ſe profiteatur ſanguinis Domini, & qui de pane iſto ſacro comedat, particeps ſit, vel participem ſe eſſe profiteatur, corporis Domini, quemadmodum contra is qui comedat idolothyta ipſiſque adeò dæmoniis ſacrificata, particeps ſit, vel eſſe ſe profiteatur dæmoniorum. Quaſi hoc pacto argumentaretur Apoſtolus: Qui particeps eſt menſæ ac poculi Dominici, is non debet eſſe particeps, menſæ ac poculi dæmoniorum. At vos eſtis participes, menſæ ac poculi Dominici. Ergo non debetis eſſe participes, menſæ ac poculi dæmoniorum. Majoris ſententia uti diximus continetur ℣ſ. 21; Minor verò ipſa, vel reticetur tamquam manifeſta, vel in iſtis de quibus nos agimus verbis, nempe ℣ſ. 16, & 17. aliquomodo comprehenditur. Majorem iterum hac ratione probat Paulus. Quicunque eſt particeps, vel participem ſe eſſe profitetur corporis & ſanguinis Domini, is non debet eſſe particeps, vel participem ſe profiteri dæmoniorum, atque adeò non debet eſſe particeps menſæ & poculi dæmoniorum. At quicunque particeps eſt menſæ & poculi Dominici, is particeps eſt, vel participem ſe eſſe profitetur, corporis & ſanguinis Domini. Ergo, qui menſæ & poculi Dominici particeps eſt, non debet particeps eſſe, vel participem ſe profiteri dæmoniorum, atque adeò, nec menſæ ac poculi dæmoniorum eſſe particeps, quandoquidem (nova enim hic latet argumentatio qua major ſyllogiſmi probetur.) Is qui particeps eſt menſæ & poculi dæmoniorum, particeps etiam eſt, vel ſe participem profitetur ipſorum dæmoniorum; ex quibus apparet Paulum hoc loco, tamquam rem manifeſtam ponere, & tamquam fundamentum ratiocinationis ſuæ univerſæ, collocare, quòd Corinthii non minus poculi quam panis euchariſtici, ſint participes, ſeu non minus ex illo bibant, quam ex hoc comedant; quod idem apertiſſimè conſtat ex cap. XI. initio facto à verſ. 25. uſque ad finem 29. Quo loco rationem ritus euchariſtici, à Corinthiis celebrandi, ex prima Domini inſtitutione deducit, & ad Corinthios manifeſtè accommodat, oſtendens id, quod Dominus ab initio Apoſtolis facere præcepit, cum ritum iſtum iſtitueret, idem Corinthios facere oportere, nec quidquam committere, quod ei inſtitutioni adverſetur. Qua ergo fronte auſi ſunt pontificii poculum euchariſticum laicis quos vocant eripere, tum contra primam inſtitutionem, tum contra Apoſtolicam ſententiam, tot ſeculorum uſu in Eccleſia comprobatam & corroboratam cum tamen alias jactent ſuam Eccleſiam, ritus & conſuetudinis ac moris Apoſtolici, adeò eſſe tenacem; nempe id faciunt, quia errorem ſuum alterum eumque longe maximum de ſacro hoc ritu tueri difficulter poſſunt, & vident vehementer ſuæ ſententiæ, de reali corporis Chriſti vivi & ſanguinem adhuc, ut illi credunt habentis, manducationi obſtare, quòd Dominus Jeſus ſeparatim panem, de quo dixit, quòd corpus ſit pro nobis traditum, aut fractum juſſit comedere; ſeparatim etiam è poculo, de quo dixit, quod ſit ſanguis ſuus, pro multis effuſus, Vel teſtamentum Novum, in ſanguine ſuo, bibere. Nam quorſum ajunt, & non malè quidem, biberetur ſanguis Chriſti, jam comeſto corpore Chriſti & ſic univerſo illo, quod in eo continetur, ſanguine ſimul ſumtum. Ita ſcilicet error errorem trudit, cum malunt homines in errore progredi, quam ab eo regredi: maluerunt pontificii mutilare ſacrum hunc ritum, & contra apertam Domini inſtitutionem & doctrinam, conſuetudinemque Apoſtolicam agere ac tollere apertum erroris ſui indicium, quam errorem ſuum damnare. Nam ſi hæc ratio valet, cur non valuit etiam tum, cum Chriſtus ritum hunc ſuum inſtitueret, cum Paulus eum Corinthiis traderet, cum Corinthii & Eccleſiæ cæteræ, eundem uſurparent. An cornicum illi oculos confixerunt, aut ſapientiores illi ſunt, quam Chriſtus & Apoſtoli, qui rationem hanc non videbant, nec potuerunt cernere, alteram cœnæ Dominicæ partem laicis inutilem, vel eorum reſpectu, ſupervacaneam eſſe? ut taceam Dominum Jeſum, cum de ſanguine ſuo, in euchariſtiæ inſtitutione loquitur, non de ſanguine, quatenus in corpore contineatur, & in venis diffuſus ſit, ſed de ſanguine poſtmodum effundendo, ac reipſa jam effuſo, loqui. Is verò cum ſanguis fuerit talis, natura ſua inſpecta, qualis aliorum hominum è corpore effuſus, atque in cruorem verſus, corruptus eſt procul omni dubio, non verò alicubi incorruptus aſſervatus, quod miraculum haudquaquam tacuiſſent, euangelii hiſtoriæ ſcribtores, cum longè minora circa eandem rem referant, ut videre eſt apud Johannem, in hiſtoria paſſionis Chriſti, imò etiam apud alios, qui multas circumſtantias paſſionis Chriſti referunt, quaſque abſque ſalutis jactura, imò etiam abſque rerum ad religionem verè pertinentium ſcientiæ detrimento, ignorare poſſemus. Quid ergo eſt, quòd illi ad ſanguinem iſtum, qui in corpore Domini remanſerit, nec effuſus ab eo fuerit, hic diſputant. Quare figuram potiùs in verbis Domini Jeſu, eamque valde uſitatam, agnoſcere debebant, quam temerario auſu, ſacram hanc ceremoniam violare ac mutilare: præſertim, cum tot ſint argumenta, quæ & abſurditatem inſignem, & impoſſibilitatem ſententiæ eorum, quæ illos in hanc temeritatem induxit, quot vix alia in re ulla, quantumvis abſurda, apparent, de quibus alio tempore diſſeruimus. Illud etiam hoc loco obiter notari poteſt, quòd ubicunque de ritu hoc Dominico diſſeritur, & altera ejus pars, quæ ad ſanguinem Chriſti adumbrandum pertinet, commemoratur, ſemper poculi tantum fiat mentio, nuſpiam autem potus genus certum exprimatur. Quanquam enim pluſquam veriſimile eſt, Dominum Jeſum in prima inſtitutione, vinum Apoſtolis bibendum dediſſe, tamquam potum iis in locis uſitatum ac ſalubrem; præterea qui egregiè adumbrare poſſet, ſalutarem iſtum animis noſtris potum, quemadmodum ex Luca colligi poteſt cap. 22. 18. tam ex Matth. & Marco locis parallelis, licet eo loco, ut plurimi jam obſervarunt, non de poculo illo euchariſtiæ Chriſtianæ ſermo ſit, ſed de eo, quod in paſchatis celebratione, cujus apud Lucam ℣ſ. 15 & 16, facta fuerat mentio, uſurpari ſolebat; credibile tamen eſt, non alio potus genere poſtmodum uſum eſſe Chriſtum, cum ſuam euchariſtian, ſtatim inſtitueret, eidem aſſidens menſæ; verum tamen quia in ipſa cœnæ ſeu euchariſtiæ Dominicæ deſcriptione, nuſpiam in Sac. Literis certum potionis genus exprimitur, ſed poculi tantum fit mentio, vide Mat. 26. 29 quo nomine intelligi poteſt, quivis potus, quo homines ad corporis ſuſtentationem, & virium refectionem, vulgò ſoleant uti, jure ſtatui poteſt, nullum certum potionis genus eſſe præciſe, ad ceremoniam hanc Sacram, rite celebrandam neceſſarium, licet interea non ſit facile diſcedendum à conſuetudine tot ſeculorum & initium ſuum, in prima ipſa euchariſtia habente, præſertim ubi vini copia eſt, habendaque hic eſt ædificationis ratio,

ac cavendum ne quemquam libertatis alicujus uſu offendamus; ut taceam, Non decere, ubi nulla cogit neceſſitas, conſuetudinem per ſe bonam relinquere, atque ab ea diſcedere, cum id ſine temeritatis nota, fieri vix queat. Sed de hac re, ubi nulla neceſſitas, apud populum, nihil attinet diſſerere. Illi, hæc ſcire debent, qui res ſcripturaſque divinas, acccuratius ſcrutari, ac cognitas habere debent, & ad caſus aliquos notitiam hanc reſervare.

Sed jam tempus eſt, ut ad ſequentia verba, quibus hoc poculum deſcribitur, & à vulgaribus ac prophanis ſecretum, ad euchariſticum reſtringitur, ejuſque uſus oſtenditur, accedamus, quæ ſunt: *Poculum benedictionis, quod benedicimus*, de quibus verbis fuſe egimus in ethic. Chriſtianis, ubi oſtendimus, hanc eorum ſententiam, nobis maximè probari, quaſi dixiſſet, Apoſtolus, Poculum benedictorium ſeu euchariſticum ac laudatorium, quod per hanc benedictionem ſeu laudationem, ac gratiarum actionem conſecramus ac quodammodo ſanctificamus. Cætera quæ ibi diximus, hoc loco nil attinet repetere, atque ita actum agere. Ideò autem nominatim vocat, poculum benedictorium, ſeu laudatorium, quod de pane poſtmodum agens, non repetit, quia ut ſupra monuimus, ad alia pocula gratulatoria, ſeu ut Pſal. 116, appellantur, pocula ſalutum alludit. Unde colligitur, quid potiſſimum agere debeant Chriſtiani homines, cum poculum iſtud ſumunt, nempe debere eos Deo ac Domino Jeſu gratias agere, pro ineffabili ipſius amore, quo impulſus, Deus quidem filii ſui unigeniti ac chariſſimi, Chriſtus verò ſuum ipſius ſanguinem pro nobis, ſeu ad peccatorum noſtrorum remiſſionem, ſalutemque noſtram ſempiternam, fundi voluit. Quapropter hortandi ſunt auditores, ut cum ad menſam Domini accedunt, & poculum hoc ſacrum ſumunt, id unum agant. Ex iiſdem etiam verbis ſatis colligitur quemadmodum etiam ex nomine Euchariſtiæ, hoc eſt, gratiarum actionis, quo priſca Eccleſia ritum hunc inſignivit, & recentior adhuc retinet, non eſſe hunc ritum inſtitutum, præſertim ut vulgo creditur, primario ac potiſſimum (quemadmodum quidem neceſſe eſſet, ſi reliquæ eorum ſententiæ, de ſubſtantia ſeu mavis materia hujus ceremoniæ, veræ eſſent) ad beneficium aliquod novum & maximè inſigne, à Deo Chriſtoque obtinendum, ſed ad beneficium, jam ante præſtitum, gratiarum actione celebrandum. Nam cum à potiori fieri ſoleat denominatio, & à potiſſimo proculdubio uſu Apoſtolus poculum hoc Domini deſcribſerit, non euchariſtia nominari ritus hic deberet, aut poculum benedictionis, ſeu gratiarum actionis appellandum, ſed alio potiùs nomine, quod beneficii divini acceptionem ſignificaret.

Obſervandum autem hoc loco illud quoque eſt, quòd cùm Paulus hoc loco dicat: Quod poculum benedicimus, quo verbo exprimere vult uſum hujus poculi, ſeu actionem Chriſtianorum circa poculum, non tantum ſe ſuique ſimiles intelligat, ſed ſe Corinthiis conjungat. Nam cum Paulus, uti diximus ex eo, quod Corinthii uſurpent unà cum aliis Chriſto addictis, poculum panemque euchariſticum, concludere velit, eos debere abſtinere, à poculis cibiſque idololatricis; haud eſt conſentaneum, eum iſtiuſmodi actionem circa poculum euchariſticum exprimere voluiſſe, quæ Apoſtolo aut ſacerdotibus, ut pontificii volunt ſolis conveniret, omiſſa ea, quæ omnibus Chriſtianis, atque adeò ipſis etiam Corinthiis, de quibus hic ait communis eſſet, nullam autem exprimit aliam, præter benedictionem. Quare benedictio etiam illa Corinthiis fratribus erat communis cum Apoſtolo. Quod idem ex reliquo etiam orationis curſu patet, & maximè ex verſ. 17. qui conferendus eſt cum præcedentibus, ubi eadem orationis forma Apoſtolus ſe cum Corinthiis conjungit. Hoc admiſſo, concidit id totum, quidquid hinc pontificii eliciunt, ad ſtabiliendum ſingularem quandam ſacerdotum, quos illi vocant, poteſtatem, quam illi benedicendo exerant, & qua ut illi loquuntur, conficiant ſacramentum corporis & ſanguinis Domini. Nam ſi benedictio hæc, communis eſt omnibus Chriſtianis euchariſtiam celebrantibus, ſatis conſtat, nullam poteſtatem, nullam vim ac potentiam, in poculum & panem euchariſticum exeri ab eo, qui benedicit, ſeu per ipſam benedictionem, quandoquidem ipſi volunt, vim ac poteſtatem illam, ſolis ſacerdotibus competere, laicis verò id, quod illis etiam tacentibus, res ipſa monet, haudquaquam communem eſſe. Adde hoc loco, illud quoque, quòd ex tota hac epiſtola & hoc imprimis loco, ſatis appareat, nullum apud Corinthios fuiſſe, vel Apoſtolum, vel Apoſtolorum ſucceſſorem, qui ſacerdotis munere, in toto hoc ritu fungeretur, & toti huic actioni, nominatim præeſſet, ac Chriſti perſonam, ut illi volunt, ſuſtineret; aliàs vel planè opus non fuiſſet Paulum quidquam monere circa hunc ritum, quia id ſatis ſciviſſet ille, vel Apoſtolus, vel ſacerdos, Apoſtolorum ut illi volunt, in rebus hujuſmodi, ſucceſſor; imò vix fieri potuiſſet, ut is permitteret adeò indigne tractari hunc ritum, ac tanta cum confuſione, quemadmodum inter Corinthios factum ſcribſit Apoſtolus; vel ſi id ignoraſſet, & iſta fieri permiſiſſet, hic vel ſolus, vel nominatim fuiſſet monendus ab Apoſtolo, ne qui huic toti actioni præeſſet, iſta fieri permitteret. Quodſi ergo, nemo iſtiuſmodi fuit inter Corinthios, & nihilominus quoque poculum benedictionis fuit uſurpatum, apparet vana eſſe & futilia, quæ de hac benedictione pontificii diſſerunt, & quæ exinde pandunt nobis miracula.

Vidimus hactenus primam particulam, primi membri, hoc eſt deſcriptionem primæ partis euchariſtiæ ſacræ; ſequitur altera ejus membri particula, in qua, vis ſeu ſignificatio, partis iſtius euchariſtici ritus exprimitur. Id autem fit in illis verbis. *Nonne communio, vel communicatio ſanguinis Chriſti eſt.* Interrogatione utitur Apoſtolus, quæ orationi, vim quandam addit, & oſtendit, rem adeò manifeſtam eſſe, ut ne is quidem cum quo res eſt, id negare auſurus ſit, ſed affirmaturus, ita ſe rem habere. Cum verò tribus potiſſimum modis, verba hæc accipi ſoleant; Nonnulli enim ita ea explicant, quaſi dixiſſet Paulus, in poculo hoc, ipſum Chriſti ſanguinem propriè contineri, ſive quia vinum aut potus, ſint mutatus in ſanguinem Chriſti, ſive quia ſanguis Chriſti, in, cum, & ſub potu illo contineatur, adeoque eum qui poculum hoc bibat, ipſum Chriſti ſanguinem, verè & realiter bibere. Alii verò ita explicant, Poculo hoc ſumto, ſpiritualiter ſumi Chriſti ſanguinem, & vim quandam atque efficaciam, inde manare ad eum, qui illum uſurpet. Alii denique ideo hæc dici aſſerunt ab Apoſtolo, quia poculi hujus euchariſtici uſus, ſit teſſera, ſeu ſymbolum ac profeſſio, communionis quam fideles inter ſe habeant in ſanguine Chriſti, id eſt in fructibus, ex Chriſti ſanguine ſeu morte cruenta, ad nos fluentibus. Cum inquam tribus his modis, verba hac accipiantur; Primus ſenſus, multis modis & abſurdus eſt, & prorſus impoſſibilis, & ſi poſſibilis eſſet, ſupervacaneus atque inutilis, quemadmodum alias oſtendimus. Secundus ſenſus, licet alias verbis his communio ſanguinis Chriſti, per ſe ſumtis, accommodari queat, ſi modò res recte intelligatur, hoc eſt ſi impropriè nihilominus accipiatur, participatio ſanguinis Chriſti; nempe, pro participatione fructuum, qui ex ſanguine Chriſti fuſo, hoc eſt ex morte ipſius cruenta ac ſanguinolenta fluunt, tamen huic loco, non convenit. Primum, quia hoc loco ſimpliciter, poculo huic benedicto adſcribitur, quod ſit communicatio ſeu participatio ſanguinis Chriſti, & ut ſupra oſtendimus Corinthiis ipſis hæc verba applicantur, ut appareat iis generatim tribui, quod participent ſanguinem Chriſti eo quo hic intelligitur modo. Atqui,

etiam illis ipſis, qui locum hunc ſecundo iſto modo accipiunt, fatentibus, non quivis qui poculum iſtud Dominicum uſurpat, ſpiritualiter particeps eſt corporis & ſanguinis Domini, quia ad eam rem requiratur, ut quis vivam habeat fidem, & ritè ſacram hanc ceremoniam tractet, id quod hoc loco, neutiquam præſupponitur in iis, qui ritum hunc celebrent, cum ſatis aperte ac ſatis graviter Apoſtolus eoſdem Corint. quibus hæc verba accommodantur, reprehendat, quòd indignè de pane hoc edant, & de poculo bibant, & judicium ſibi ipſis comederint comedantque, rei corporis & ſanguinis Domini, quemadmodum patet ex cap. XI. Quapropter, non poteſt hoc loco intelligi communio ſpiritualis, ac participatio ſanguinis Chriſti, ſeu fructuum mortis Chriſti cruentæ. Altera ratio hæc eſt, quòd hoc loco ſermo ſit de re, quæ nominatim fiat, in cœna Dominica, & ejus ſit proprium, imò quæ vi iſtius ritus peragatur, & ex quo pendeat. Atqui ſpiritualis illa participatio ſanguinis Chriſti, ſemper fit, aut fieri debet ab iis, qui nomen Chriſti profitentur, nec cœnæ Dominicæ eſt propria, aut ex ea pendet, non magis quam ipſa fides, per quam id fit; quanquam interea non negamus, etiam in hujus ritus celebratione id fieri; taceo quòd quandocunque in Sac. Lit. ceremoniæ alicui ſeu actioni corporeæ, atque externæ, de qua conſtat, quod ſua natura, nullo modo, rem ſpiritualem efficere queat, ſpirituale quidpiam, atque ad ſalutem animæ pertinens adſcribitur, nunquam id propriè intelligatur, ſed tropum quendam, nempe quòd rei iſtius ſpiritualis ſit vel adumbratio, vel ſignum aut ſymbolum, ſeu profeſſio. Quare cum ritus hujuſmodi ſit uſus poculi eucharistici, itemque uſus panis euchariſtici, intelligendum eſt, non propriè participationem ſpiritualem ſanguinis aut corporis Domini, illis adſcribi, ſed impropriè, nempe quòd ſit adumbratio quædam iſtius participationis, ejuſdemque ſymbolum quoddam ac profeſſio, qui tertius eſt modus, verba hæc Apoſtolica explicandi. Solent nempe figuræ & adumbrationes rerum nomina rerum ipſarum ſortiri, quod in quavis lingua ita uſitatum eſt, ut in puerorum etiam ore, iſtiuſmodi loquendi modi verſentur. Quamvis enim imaginem rei alicujus, appellare ſolent, nomine rei ipſius. Quapropter, cum ut alibi explicatur, potus ſeu mavis vinum, in poculo euchariſtico contentum, adumbret ſanguinem Chriſti effuſum qui inſtar potus eſt, & panis euchariſticus (ut de hoc ſimul agamus) adumbret corpus Chriſti pro nobis fractum, atque excarnificatum, ut quemadmodum panis & potus reficiunt corpora noſtra, ad vitam hanc animalem & terrenam, ita corpus Chriſti pro nobis traditum, & ſanguis ipſius pro nobis effuſus, nutriunt atque alunt animas noſtras ad vitam ſpiritualem atque ſempiternam. Ideo quicunque participat poculo hoc, adumbrat participationem ſanguinis Chriſti, & qui participat pane hoc, adumbrat participationem corporis Chriſti, & ſic iſta ſe ſpiritualiter facere profitetur, omnibuſque apertè teſtatur. Teſtatur inquam ſe, qui potum hunc, qui ſanguinem Chriſti pro nobis effuſum repræſentat, bibit, ſpiritualiter quoque bibere Chriſti ſanguinem, & ad vitam ſpiritualem atque æternam, eo refici ac recreari, ſe etiam qui de pane hoc comedit, qui corpus Domini pro nobis fractum atque excruciatum repræſentat, ſpiritualiter etiam comedere corpus Domini, idque in animæ cibum atque alimentum ſuccunque adeò & ſanguinem, ut ita loquar convertere. Hic ſenſus etiam loquendi uſui, & ſcopo Apoſtoli, eſt accommodatiſſimus & efficaciſſimus ad oſtendendum, Eos qui ritum hunc euchariſticum celebrant, haudquaquam participes debere eſſe poculi dæmoniorum, & ciborum idolis conſecratorum, ne hac ratione oſtendant, atque adeò profiteantur, ſe cum idolis, ipſiſque adeò dæmonibus, habere aliquid commune.

Iſtud adhuc addendum, ad horum verborum ſententiam penitus intelligendam, vocabulum communionis, quo utitur Apoſtolus, ſignificare uſum aut participationem rei alicujus, quæ aliis quoque ſit communis, ſeu quam alii quoque, ſimul participent, ac proinde etiam, ſi impropriè ſumatur, ſignificare adumbrationem & profeſſionem participationis rei, quæ pluribus ſit communis. Quare, qui poculum euchariſticum uſurpat, is non tantum ſignificat, ac profitetur hoc pacto ſe ſanguinem Chriſti ſpiritualiter bibere, ſed quia ritum hunc, unà cum aliis ſimul ſervat ac celebrat, iſtud bonum ſibi cum aliis eſſe commune, ſeque adeò communionem habere, ac conjunctionem, cum cæteris, qui eodem bono participent, idque hac ceremonia ſacra profitentur. Et huc ſanè Paulum altero velut oculo reſpicere, idque ſuis verbis comprehenſum velle, ex altero illius verborum membro, & declaratione illi adjecta, patebit.

Ex quibus verbis jam liquet, qualem oporteat eſſe eum, qui rite velit ad Domini menſam accedere. Nam cum ibi profiteatur, ſe mortis Chriſti cruentæ & fructuum inde provenientium, eſſe participem, cavere ſedulo debet ne Deo hic mentiatur, & ſic judicium ſibi bibat ac comedat. Id verò fiet, ſi fidem ſalvificam non conceperit ex morte Chriſti cruenta atque ad fœdus Novum ſanguine Chriſti ſancitum non pertineat. Qua de re fuſius dictum eſt in ethicis, unde cætera quæ huc pertinent petantur.

Patet etiam hinc, quantopere fallantur ii, & quam graviter ſæpe peccent, qui ideò hunc ritum obſervant, atque ad Domini menſam accedunt, ut ſanguinis corporiſque Chriſti fiant participes, cum niſi jam participes ſint, ritè ceremoniam hanc obire non poſſint, quandoquidem eo ipſo profitentur, ſe jam corporis & ſanguinis Domini participes eſſe, proque tanto beneficio à Deo ſibi præſtito, gratias ipſi agant. Quanquam id ipſum quoque vehementer in illis reprehendendum eſt, quod tantum bonum putant ſe hujus ceremoniæ ope conſequi poſſe, quod aſſiduo ſtudio, meditatione, diligenti labore ac precibus comparatur; eſtque vehementer dolendum, homines hujuſmodi rebus ita fidere, cum inde fieri videamus, ut pietatis ſtudium, valdè frigeat, quia tam facili via, ſalutaria bona, ipſamque adeò ſalutem æternam, quæ cuivis carnem Chriſti edenti, & ſanguinem ejus bibenti promiſſa eſt, conſequi ſe poſſe ſperant. Quapropter, error hic valde pernicioſus eſt, & quanto pernicioſior, tanto magis curandum optandumque eſt, ut ab eo revocentur homines.

Denique ex his verbis patet, Eorum animos, qui ſacrum hunc ritum unà obeunt (obire autem unà cenſentur, omnes Chriſtiani, licèt variis in locis ſint diſperſi, nec eodem tempore id facere queant) charitatis ſynceræ vinculo connexos eſſe debere, & inſtar membrorum unius corporis, inter ſe firmiter cohærere, quandoquidem hoc ritu communionem ejuſdem boni, ipſiuſque adeò ſalutis ſempiternæ, profitentur. Qua de re, plura dicentur in explicatione alterius membri, ad quod nunc accedemus. Id verò continetur in illis verbis. *Panis quem frangimus*, De voce panis nil attinet quidquam differere, cum vocis ſignificatio & res ipſa, adeò ſit manifeſta, ut ſenſu deſtitutus eſſe, & omnia in dubium vocare velle videatur, qui ea de re dubitet, adeò ut inexcuſabilis ſit pontificiorum error, qui eum non amplius panem, in ritu hoc poſt conſecrationem eſſe volunt, ſed ipſum Jeſu Chriſti corpus, pro nobis in mortem traditum; cui ſententiæ & verbi proprietas & ſenſus omnes quibus quacunque ratione dijudicare poſſumus, panem, eſſe panem, idque conſtanter, atque in omnibus hominibus ritum hunc celebrantibus, repugnant, ita ut qui in dubium iſtud vocare audeat, non poſſit, de ullare, cujus omnis cognitio à ſenſibus incipit, certus eſſe, nec ulla eſt cauſa, quominus omnia miracula, omniaque dicta Chriſti, & Apoſtolorum, aliorumque divinorum virorum in dubium vocet, cum ea vel uno tantum vel duobus, vel ſummum tribus ſenſibus ſint cognita. Hic autem minimum tres ſenſus, nempe viſus, guſtus, tactus; addi fortè poteſt etiam olfactus conſpirent, & panem, panem eſſe teſtentur. Qua quæſo ratione

tione Dominus Jeſus, ut reſurrectioni ſuæ fidem faceret, & ſe ſpiritum non eſſe oſtenderet probare diſcipulis ſuis voluit, ſe non eſſe ſpiritum; ſed carnem atque oſſa habere; nonne viſu & tactu? duobus nimirum tantummodo ſenſibus. Quodſi hi duo ſenſus, aliique his ſimul juncti, in re hac, ubique & perpetuo fallunt, nonne convellitur penitus Chriſti argumentum, & ſic reſurrectionis Chriſti certitudo, in dubium vocatur, ac porrò noſtra ipſorum reſurrectio, univerſæ religionis ac pietatis fundamentum. Johannes initio primæ epiſtolæ, cum vellet ſummam eorum, quæ aliis annunciaret, unà cum cæteris Apoſtolis, certitudinem exprimere, ait ſe ea audiſſe, vidiſſe oculis ſuis, contemplatum eſſe, & manu ſua illas palpaſſe, indicans ea, quæ his modis ſint cognita, fallere nullo modo poſſe. At fallere poterunt, ſi ita fallunt ſenſus tot, ſimul juncti, idque in omnibus, ubique, ac perpetuò. Quare, quod illi objiciunt iis, qui improprietatem in verbis, quibus ritum hunc inſtituit Dominus Jeſus, admittendum eſſe ſtatuunt, eos omnia Sac. Lit. dicta, in dubium vocare, quod tamen eſt falſiſſimum, cum multa, atque adeò infinita, ultrò agnoſcant, & agnoſcere jure omnes cogantur, quæ aliter atque ſonant accipi nequeant, id in illos majori jure poteſt retorqueri, nempe illos, non quidem animo, ſed vi hujus ſententiæ ſuę, non ſenſum tantum Sac. Literarum ſed omnium omnino & factorum & ſcribtorum dictorumque veritatem, ac certitudinem convellere, atque in dubium vocare. Sed eo miſſo, illud adhuc breviter moneri poteſt, debere uſurpari in hoc ritu panem, qui revera panis ſit, & vulgò pro pane habeatur, atque ad nutrimentum corporis cæteroqui uſurpetur, non verò iſtiuſmodi quidpiam, quod pro pane nemo habere ſoleat, nec ad nutriendum corpus alioqui adhiberi ſoleat, quod tamen faciunt pontificii & Lutherani. Eſt enim hic ſpectanda, rei adumbratio. Ideo enim adhibetur panis, in ſacro hoc ritu, ut deſignet neceſſarium animæ noſtræ cibum, qui eam alat, nutriat, ac reficiat, qualis cibus panis eſt uſitatus, non verò placentula, ac cruſtula, qualem hodie, iſti quos diximus, uſurpant. Quamquam enim hic error tantus non eſt, quanti alii, & ſi cæteroquin, nihil eſſet apud illos mali, ferri hoc facile poſſet; longè tamen ſatius eſt, errore omni carere, & ceremoniam hanc ita inſtituere, ut inſtitutioni Domini primæ & fini in quem inſtituta eſt, ſit quam accommodatiſſima.

Addit porrò Apoſtolus verba iſta, *Quem frangimus*, ut uſum iſtius panis exprimat, & eum aliquomodo à cæteris panibus diſtinguat, quaſi dicat, Panis ille, quem nos Chriſtiani, qua Chriſtiani ſumus, frangere ſolemus, & in ſolenni iſto ritu uſurpare. Nam per ſynecdochen quandam frangendi verbo, omnia iſta complectitur Apoſtolus, quæ circa panem fiunt in euchariſtia, quæque fractionem, vel comitari, vel conſequi ſolent; nempe gratiarum actionem, ſeu benedictionem & comeſtionem. Utitur autem plurali numero, de ſe & aliis fidelibus, ut in priori membro jam monuimus, loquens, non quòd ſinguli Chriſtiani ſemper frangere panem illum ſacrum ſoleant; ſed quòd vel ſinguli id faciant, vel unus aliquis aut plures, omnium nomine. Quod autem omnium fit nomine, id illis ipſis, quorum nomine fit, rectè attribuitur. Ad cujus rei confirmationem repetantur memoria illa, quæ ſupra de benedictione diximus, ubi oſtendimus non eſſe neceſſe, ut unus aliquis nominatim poculo benedicat, ac panem frangat; quaſi nimirum is Chriſti ipſius vices hac in parte ſuſtineat; ſed actiones has omnibus eſſe communes, licèt conveniens ſit ac decorum, ut unus aliquis cæteris hac in parte præeat, reliqui tacitè ſubſequantur, ut in benedictione, Vel ubi non ſatis decorum videretur, omnes idem agere, unus aut plures cæterorum nomine, id faciant, quod facto ſit opus, ut in fractione. Alia hic ratio eſt comeſtionis & bibitionis quæ ſingulorum debet eſſe propria, & adumbrare actionem uniuſcujuſque, in participando corpore, & ſanguine Domini, ſeu illo comedendo, hoc verò bibendo. Quemadmodum & gratiarum actio ſaltem tacita unicuique debet eſſe propria, licèt unus fortè apertè ea in re præeat; fractio autem, quia non exprimit aliquam actionem ipſorum fidelium, ſed id potiùs, quod infideles circa corpus Chriſti egerunt, ideò non eſt neceſſe ſingulos id per ſe facere, ſed ſatis eſt ab iis curari, ut id fiat.

Hinc autem perſpicitur fractionem panis in ritu euchariſtico, non eſſe omittendam, quandoquidem videmus & Chriſtum in prima inſtitutione, ex qua ratio hujus ceremoniæ, nobis potiſſimum eſt diſcenda, panem fregiſſe, & Apoſtolos cæteroſque Chriſti fideles in primæva Eccleſia inſtitutionem illam ſequutos, idem facere ſolitos: quemadmodum ex hoc loco conſtat, & ex eo quòd hic ipſe ritus nonnunquam per fractionem tantum panis effertur, ut Act. 2. 42, 46. Quin etiam Paulus verba inſtitutionis Dominicæ repetens, non fruſtra primam ritus hujus partem deſcribens, & verba Chriſti quæ protulit, tum cum panem diſcipulis porrigeret, referens, loco vocis traditur aut Datur quod habetur apud Lucam 22. 19 ipſe ponit verbum, Frangitur, rationem aliquomodo redditurus, cur per panem fractum, repreſentetur corpus Chriſti pronobis traditum; nempe, quia ipſum etiam Domini corpus, aliquomodo fractum, id eſt excruciatum & excarnificatum fuerit. Ex quo patet. Eos * qui fractionis ceremoniam negligunt, ceremoniam hanc ex parte mutilare; qui illorum error, ex alio errore traxit originem; nempe quia nec finem cœnæ Dominicæ verum ac proprium, nec ejus formam, rectè intellexerunt, ac de materia illius, aliter quam par eſt ſenſerunt. Quia enim putarunt, primarium ac proprium hujus ceremoniæ finem eſſe, confirmationem fidei noſtræ, & remiſſionem peccatorum, quam ad rem nihil fractio facit; Quia item cenſent, ſumi ipſum corpus ac ſanguinem Domini ſub pane & vino; ex quo corpore nempe & ſanguine Domini à nobis ritè percepto, omnis vis & efficacia quæ hic quæratur, manet ac profluat, ſive panis interea frangatur, ſive non frangatur, atque interim non animadverterunt, adumbrari tantum in hoc ritu res illas; inde factum eſt, ut fractionem panis ſupervacaneam judicent, quemadmodum quidem revera eſſet, ſi ipſum Chriſti corpus ſubſtantialiter exederetur, ut inde vis ſalutaris ad homines redundaret. Atqui contra potius fieri debebat, & ex eo quòd fractio, & primùm à Chriſto, & deinde ab Apoſtolis, aliiſque Chriſtianis, in primæva Eccleſia, omnino fuerit uſurpata, & ejus rei ratio, non obſcure à Paulo expreſſa, concludendum illis erat, adumbrari in hoc ritu corpus Chriſti fractum, & ſanguinem ejus pro nobis effuſum, & ſic non rerum iſtarum pro nobis traditarum ſubſtantiam exhiberi, ſed figuram quandam & imaginem, id quod finis & ratio, qui mediis largitur modum, ſatis apertè comprobat, quandoquidem Dominus Jeſus, ad ſui commemorationem, atque ut Paulus interpretatur, ad annunciationem mortis ſuæ, ritum hunc inſtituit, omiſſo eo, quem illi tamen primarium putant fine, qui tamen à Chriſto omitti nequaquam potuiſſet, ſi ita res haberet, ut illi volunt. Quid enim abſurdius eſſet, quam ſtatuere Chriſtum in prima ritus hujus inſtitutione, principali & maximè proprio fine prætermiſſo, minus principalem ac ſecundarium ſolùm expreſſiſſe. Nam quod nonnulli, imò plerique dicere ſolent, eum finem expreſſum eſſe, in verbis *Pro vobis*, vel, *In remiſſionem peccatorum*, in eo mirum eſt tantopere errare potuiſſe, atque in re aperta adeò cæcutiiſſe, cum maniſeſtiſſimum ſit, verba illa non ad comeſtionem panis, aut bibitionem poculi referri, ſed ad corporis Dominici traditionem, & ſanguinis effuſionem, ad quod demonſtrandum, nulla alia re eſt opus, quam verborum inſpectione, ut taceam, nullam hic confirmationis fidei, quæ à remiſſione peccatorum diſtinguatur, fieri mentionem. Quare cum finis hujus ritus verus ac proprius, ſit commemoratio Chriſti, ſeu annunciatio mortis ipſius truculentæ, cruentæque ſalutis

* Lutherani.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

noſtræ cauſa ſuſceptæ, facile colligi poteſt, in eo non exhiberi ſubſtantiam corporis & ſanguinis Domini, imò ne efficaciam quidem, ſed iſta tantum adumbrari. Quid enim ad commemorationem mortis Domini opus eſt comedere ac bibere ſubſtantiam corporis & ſanguinis Chriſti, aut efficaciam etiam ejus, tum temporis nominatim, ac peculiari ratione ſentire, quod antea factum non fuerit? ſed adumbratio rei & illius veluti oculis ſubjectio, ad ſolennem rei commemorationem ac celebrationem, vehementer pertinet. Huc ergo cum pertineat etiam panis fractio, ea nequaquam omittenda eſt.

Quodſi quis objiciat, Hac ratione ſequuturum, ut etiam effuſio ſanguinis omnino ſit repræſentanda, cum tamen nec ex verbis inſtitutionis, nec ex verbis Pauli quidquam ea de re appareat. Reſpondeo, Non omnino parem eſſe fractionis & effuſionis rationem, & nihilominus tamen quantum ſatis eſt, effuſionis quoque illius veluti veſtigium, in ritu iſto exhiberi atque oſtendi. Nam quod ad prius attinet. Si fractio omitteretur, poſſet, quidem panis ille Euchariſticus, repræſentare aliqua ratione, corpus Chriſti, quatenus nimirum ſignificaret corpus Chriſti, eſſe animi ſalutarem cibum, quemadmodum panis eſt corporis, ſed id non ſignificaret, quod hoc loco ſignificandum eſt, corpus Chriſti non ſimpliciter ſed eatenus tantum, quatenus pro nobis fractum atque excruciatum eſt, animæ noſtræ cibum eſſe, ac nobis ad ſempiternam vitam prodeſſe. Quia omiſſa panis fractione, nullum fractionis iſtius, ſeu cruciatus corporis Dominici exſtaret in pane Euchariſtico veſtigium; id eſt nil ſignificaret, eam præceſſiſſe. Atqui contra ſe res habet in poculo, ſeu potu Euchariſtico. Is enim non ſanguinem in corpore Chriſti, per venas hinc inde diffuſum repræſentat, aut repræſentare poteſt; ſed eum demum qui effuſus ſit, & potui factus ſimilis, ac propemodum aptus. Tum enim demum hauriri & bibi poſſit. Ex quo apparet, poſterius etiam, quod propoſuimus; nempe effuſionis etiam quoddam in iſto ritu exſtare veſtigium, & animis noſtris per iſtum potum, aliquo modo ſubjici. Quæ res tota, ut melius intelligatur, animadvertendum eſt, non tam id ſpectari in ſancto hoc ritu, ut repreſentetur ipſa fractio corporis Chriſti aut ſanguinis effuſio, quanquam alii aliter ſentiunt, quam ut repræſentetur ipſum Domini corpus fractum, & ſanguis effuſus, & ſignificetur quem uſum nobis præſtet corpus Domini fractum & ſanguis effuſus, ac quomodo rebus iſtis uti, ad animæ noſtræ ſalutem poſſimus. Jam verò uti diximus panis ille, nòn repræſentaret nobis corpus Chriſti fractum, ſeu fractionis iſtius, nullum in eo exſtaret veſtigium, niſi fractio in ritu hoc ſacro adhiberetur. At potus, qui in poculo continetur, repræſentat ſanguinem Chriſti effuſum, ſeu effuſionem iſtam factam eſſe animis noſtris ſubjicit, etiamſi fuſio iſta non repræſentetur, propter cauſam, paulò ante allatam. Sed de hoc plus ſatis.

Sequitur nunc ut videamus quam ſignificationem habeat, panis iſte Euchariſticus, ſeu panis illius uſus, atque adeò, altera cœnæ Dominicæ pars. Eam verò ſignificationem primum exprimit Paulus; Deinde ex parte declarat, ac confirmat. Exprimit in illis verbis *Nonne communio* vel *communicatio corporis Chriſti eſt.* Quorum verborum duplex eſt ſenſus. Alter, iſque principalis eſt, is qui exactè reſpondet, ſenſui verborum illorum, quibus poculi Euchariſtici ſignificatio fuit expreſſa, nempe, *Nonne communio vel communicatio ſanguinis Chriſti eſt.* Nulla enim ea in re eſt differentia, niſi quòd ibi ſanguinis, nempe, pro nobis effuſi, hic vero corporis ſcilicet pro nobis traditi ac fracti, fit mentio. Quapropter, quæcumque ibi dicta ſunt, hac una tantum obſervata differentia, quam nunc explicuimus, huc transferuntur. Quare hoc ſenſu nunc miſſo, ad alterum accedamus, quem nobis ſequentia verba imprimis ſuppeditant. Differt autem is à priori, in eo vel ſolùm, vel potiſſimùm, quòd in priori corpus Domini propriè accipitur; nempe pro eo Chriſti corpore, quod pro nobis traditum, ac cruci eſt affixum. In poſteriori verò quem ſequentia verba ſuppeditant, & ſolum urgent, impropriè; nempe pro corpore Chriſti myſtico ac ſpirituali, quod ipſius eſt Eccleſia ex multis hominibus tamquam membris quibuſdam conflata, ita ut quemadmodum omnes junctim ſumti, reſpondent toti Chriſti corpori, ita ſinguli fideles ſingulis membris, quemadmodum ab hoc Apoſtolo fuſiſſime explicatur infra hac Epiſtola cap. 12. 12 & ſeq. Quanquam alibi quoque non ſemel, hac metaphora corporis & membrorum de Eccleſia loquens, utitur. Vide Rom. 12. 4, 5. Epheſ. 1. 22, 23, & 4. 12, 15. 16, & 5. 30. Col. 2. 19. Quare ſenſus hic poſterior, verborum iſtorum quæ tractamus, hic eſt. Panem hunc quem frangimus, ſeu illius uſum, eſſe adumbrationem & profeſſionem quandam, communionis noſtræ, ratione corporis noſtri myſtici, ac ſignificare, nos corporis illius, eſſe participes; ſeu nos ita de nobis ſentire, idque profiteri. Ex illa autem, quam diximus, utriuſque ſenſus differentia, alia quodammodo proficiſcitur, quæ cernitur, in ſignificandi modo. Nam cum profitemur nos participes eſſe, corporis Chriſti pro nobis traditi, ſeu fructuum iſtorum, qui inde manant, ejus rei non habetur ratio, quòd non ſolum totus ille panis de quo ſinguli ſumunt, qui unà menſam Domini accedunt, uni totique corpori Chriſti reſpondeat, ſed etiam partes ſingulæ, ſingulis membris. Quandoquidem, quod ad priorem ſenſum attinet, nulla habetur ratio diſtinctionis inter totum & membra, cum nec fructus corporis Dominici pro nobis traditi, alius ſit totius, alius membrorum, aut pro membrorum ratione diverſus, & alius quidem fidelium hujus membri, alius alterius fructu, participet. Itaque ſi priorem iſtam ſignificationem ſpectes, panis quidem totus, qui frangitur, & inter plures diſtribuitur, totum Domini corpus ſignificat; partes verò, quas ſinguli ſumunt, id ſignificant & adumbrant, quòd quiſque participat de fructu, quem corpus Dominicum pro nobis fractum animis noſtris præſtat. Nam etſi totius corporis Dominici pro nobis traditi fructum, unuſquiſque percipit, non tamen ita percipit ut aliis tantundem non relinquat, totum nempe Domini corpus ſeu illius fructus, uſu eſt ſingulorum. At verò ſi poſteriorem ſignificandi rationem ſpectes, tum totus panis, totum Domini corpus ſignificat, ſingulæ verò illius partes ſingula membra, adeò ut qui partem illius capit, partem etiam corporis Dominici myſtici ad ſe pertinere, ſeu ſe ipſum, corporis illius membrum eſſe profiteatur. Hunc verò etiam ſenſum verbis his de quibus hactenus egimus contineri, ex ſequentibus, quibus iſtorum continetur quædam explicatio, apparet. Paulus enim omiſſo priori ſenſu, utpote manifeſtiori, & ex membro ſuperiori ſatis claro, poſteriorem nobis explicat, ad quam explicationem antequam accedamus, illud adhuc notandum eſt, etiam in priori membro, quidpiam eſſe, quod huic poſteriori ſenſui alterius membri, quodammodo reſpondeat, vel ſaltem id, unde conſequitur quodammodo iſtud ipſum, quod poſterior hæc ſignificatio complectitur. Diximus enim Paulum in ſuperioribus etiam verbis indicare Chriſtianos poculum Domini unà bibentes, ſignificare eos inter ſeſe communionem habere in ſanguine Domini, ſeu illius fructu, tanquam in communi bono, quandoquidem de eodem poculo, quod ſanguinem Chriſti pro nobis fuſum adumbrat, bibunt. At vero non poſſunt illi communionem habere in ſanguine Chriſti ejuſque fructu, niſi ſimul in unum veluti corpus coaleſcant, quandoquidem, qui fructu ſanguinis Dominici participant, illi ad N. F. ſanguine hoc confirmatum ac ſancitum, atque adeò ad remiſſionem peccatorum & vitam æternam in eo promiſſam pertinent. Quorum verò eadem eſt ſpes vocationis, ſeu ad quos eadem promiſſa divina, idemque fœdus pertinet, illos idem corpus vel conſtituere,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

vel ſaltem conſtituere debere, ſatis apertè confirmat Paulus in Epiſt. ad Epheſ. 4. 4. ubi cum dixiſſet, ut idem ſimus corpus & idem Spiritus, primæ ſtatim rationis loco id collocat, quemadmodum etiam vocati eſtis, in una ſpe vocationis veſtræ, & cætera quæ ſubjungit Apoſtolus, nempe, quòd unus Dominus, una fides, & reliqua cum hoc uno ita ſunt conjuncta, ut ſejungi ab illo nequeant. Qua propter etiam illi, qui ex eodem Domini poculo bibunt, profitentur id, unde pateat eos unum corpus conſtituere, vel conſtituere jure debere. Verùm quia in uſu poculi Dominici, res non ita oculis ſubjicitur, nec ita adumbratur, quemadmodum in comeſtione panis euchariſtici, qui corpus Domini adumbrat, & veluti membratim in ſingulos dividitur, ideò Apoſtolus in priori illo membro, ubi de poculo euchariſtico agitur, nullam hujus adumbrationis vel ſignificationis apertam fecit mentionem; ſed in poſteriori membro, in quo agitur de pane euchariſtico, fecit, quod eum ut diximus, ex Apoſtoli verbis, priorum explicandorum gratia addidiſſe, patet; ideò ad illa ſtatim accedemus. Ea verò exſtant verſ. 17: *Quia unus panis unum corpus, multi ſumus*; quæ iterum aliquomodo confirmantur cum ſubjungitur. *Omnes enim uno pane participamus.* Quod ad priora verba attinet, omiſſæ ſunt in iis particulæ comparationis, quod apud Hebræos eſt admodum frequens, cujus rei ignorantia, obſcuriſſimum fecit locum 1 Pet. 3. ℣ſ. 20. ubi ante ὅτε id eſt cum vel quando omiſſa eſt particula ὡς *quemadmodum* vel *ut*, quod fit etiam, 2 Petr. 3. 4, 5. ante verba, Ab initio creationis: & Pſal. 3. 1. & XI. 1. & 14. 4. & 22. 14. & 68. 18. Ita namque accipienda videntur hæc verba, ac ſi dixiſſet, quia quemadmodum unus eſt panis, ita nos multi unum corpus ſumus. Neque enim credibile eſt Paulum voluiſſe dicere, Nos multos, eſſe unum panem: partim quia id inſolens, & ab omni loquendi uſu remotum cenſeri debet, nam de multis quidem inter ſeſe conjunctis & arcto vinculo connexis, dicere ſolemus etiam vulgo, Eos unum eſſe corpus, & unum Reipub. corpus; ſed multos unum eſſe panem, nemo dixerit: partim inquam ob cauſſam dictam, id non eſt veriſimile, partim verò ideò, quia Paulus ſimilitudinis atque adeò adumbrationis, ac ſignificationis hujus de qua jam nonnulla diximus, rationem explicare debuit, atque adeò voluit. Oſtendere nempe debuit, quomodo iis qui de pane euchariſtico participant, unum ſeſe corpus Chriſtus myſticum conſtituere profiteantur; id verò non explicuiſſet, ſi ſimpliciter intelligi voluiſſet, nos eſſe unum panem, ſeu inſtar unius panis. Quod ſi tamen quis omnino urgeat, Paulum ita verba ſua intelligi voluiſſe, cum eo non multum pugnabimus, modò id fateatur, quod negari nequit, Paulum id dicere voluiſſe, nos qui multi ſumus, unum eſſe corpus, quemadmodum etiam unus ſit ille panis de quo participamus. Quaſi dixiſſet (conceſſo interim eo ſenſu, quem omiſſæ comparandi particulæ, poſtulare videntur) nos qui multi ſumus, inſtar unius eſſe panis, atque adeò inſtar unius corporis, quod unus ille panis adumbret ſeu deſignet. Deinde obſervandum eſt, verba poſteriora, *Unum corpus multi ſumus*, non tam de reipſa, quam de rei declaratione, accipienda videri: quod itidem Hebræis eſt familiare, ut nimirum rem, pro rei declaratione ponant: quaſi dixiſſet Apoſtolus, quia quemadmodum unus eſt panis, ita nos multos, unius corporis inſtar eſſe declaratur, atque oſtenditur. Ita verbum *Eſt* pro declaratur, oſtenditur, vel apparet, ſumitur apud eundem Apoſtolum Rom. 3. 26. ut ſit ipſe juſtus, id eſt Appareat, vel declaretur, & 2 Cor. 4. ℣ſ. 7. Ut eminentia potentiæ, ſit Dei, id eſt appareat, oſtendatur, non eſſe ex nobis. Neque enim quia unus eſt panis in cœna Dominica, noſque omnes, de eodem illo pane participamus, reipſa ſumus unum corpus, ſed tantum ita ſe rem habere declaramus. Paulus autem ut ipſa verba manifeſtè docent, ex eo quòd unus ſit panis euchariſticus, quodque nos omnes ex uno illo pane participemus, concludit nos unum eſſe corpus. Quare, niſi malè concluſiſſe cenſendus ſit, non de reipſa, ſeu rei veritate, ſed de declaratione ejus loquutus eſt. Quod autem ad rem ipſam attinet, nempe quomodo nos, qui multi ſumus, unum conſtituamus corpus ſeu inſtar membrorum unius corporis ſimus inter nos compacti, de eo videantur loca, hujus ejuſdem Apoſtoli, ſuperius à nobis indicata. Sed quia dicere quiſpiam poſſet, unum quidem panem euchariſticum eſſe, qui unum etiam corpus deſignet, ſed non apparere, quomodo nos qui multi ſumus, profiteamur nos, unum iſtud corpus myſticum quod adumbratur eſſe, Apoſtolus id amplius declarat, & quodammodo confirmat, cum ait, *omnes enim de uno illo pane participamus*: quaſi dicat cum unus ille panis euchariſticus, unum Chriſti corpus & naturale & myſticum ſignificet, nos qui ſinguli partem iſtius panis ſumimus, ſignificamus nos membratim quoque ad corpus iſtud myſticum pertinere; ſeu quod idem eſt, nos ipſos, membra corporis illius myſtici eſſe.

Ex his quæ de poſteriori ſignificatione alterius partis euchariſtiæ diximus, ſatis apparet, quam longè illi aberrarint à vero, qui ideò de pane euchariſtico dictum putant, quòd ſit communio corporis Chriſti pro nobis crucifixi, quia vel ſub ſpe panis, vel unà cum illo pane, ipſum Chriſti corpus realiter ſumi, atque oraliter manducari, vel ſaltem ſpiritualiter, aut etiam ratione efficaciæ cujuſdam accipi, non verò ſpiritualem iſtius corporis comeſtionem nobis cum aliis communem adumbrari. At ſi ita ſe res haberet, ſimpliciter ſtatuendum eſſet in altero iſtorum verborum ſenſu, nempe nos vel ore, vel alia quapiam ratione ſub ſpecie panis, aut unà cum pane, comedere corpus Chriſti myſticum, illudque unà cum aliis uſurpare, non verò noſtram cum aliis in Chriſti corpore myſtico conjunctionem ſeu communionem profiteri. At quivis cernit, quàm abſurda ſit ſententia illa, nec quiſquam hactenus exſtitit, qui tale quidpiam aſſerere auderet. Hoc autem, vel omnes, vel plerique hactenus conceſſerunt, euchariſtiam eſſe inter alia ſpiritualis noſtræ conjunctionis ſymbolum, ac fraternæ, quæ inter ejuſdem religionis, ſocios eſſe debeat charitatis, quanquam hic non ſit principalis ritus hujus ſacræ uſus. Quare idem ſentiendum eſt, de priori illa panis ac potus euchariſtici ſignificatione, nempe utrumque ſymbolum eſſe, ac teſſeram quandam comeſtionis ſpiritualis, Dominici corporis, & bibitionis ſanguinis illius, pro nobis fuſi. Deinde, cum videamus, quam arcta inter nos ſit conjunctio, ſeu cognatio ſpiritualis, ita ut inſtar membrorum ſimus, unius corporis, cumque hanc conjunctionem ritus euchariſtici celebratione profiteamur, danda nobis eſt opera, ut ita nos geramus, erga nos mutuo, quemadmodum membra ejuſdem corporis ſolent, nempe, ut uno dolente doleamus, lætante læbemur, quemadmodum docet Apoſtolus infrà cap. 12. utque alii aliis opem & auxilium feramus, & curam de nobis invicem ſuſcipiamus. Quidquid nobis virium impertitus eſt Chriſtus, id vicinis noſtris membris, imò toti corpori ſubminiſtremus, & ad illius uſum, & incrementum convertamus. Quemadmodum enim in membra, à capite, vis quædam influit, qua totum corpus vegetatur ac regitur, ſed in illa membra primo, quæ capiti ſunt viciniora; per ea deinde ad alia. Ita etiam à Chriſto, vis quædam ſpiritualis, in omnia membra corporis illius myſtici influit, ſed in alia primò, deinde per ea iterum ad alia permanat, aut permanare ſaltem ipſorum opera debet. Quemadmodum etiam non eadem eſt omnium membrorum facultas, non eadem functio. Quidquid autem facultatis, uni cuilibet membro ineſt, id uſui debet eſſe, omni membrorum, compagini ita ut totius corporis utilititati ſerviat, ita etiam non omnium qui in eccleſia ſunt, eædem ſunt facultates, eædemque functiones ac munera, ſi quæ autem ſunt illæ, omnium uſui parere debent, ita ut quod unus habet, omnes habere videantur, quemadmodum item,

unum,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

unum membrum alteri non inſultat, nec propterea ſpernit, aut abjiciendum putat, quia vel vilius eſt, vel infirmius, ſed potius quæ vilia ſunt, ſæpe judicantur magis neceſſaria, iiſque quæ ignominioſa videntur, plus addimus ac circumponimus ornatus, & quæ infirmiora ſunt, ea diligentius cuſtodimus, ita etiam nemo debet contemnere alium, ne maximus quidem ac præſtantiſſimus minimum & ſecundum carnem viliſſimum, nec repudiare infirmum, ſed potius aliorum vilitatem tegere, ac honorem illis conciliare, infirmitatem autem erigere ac confirmare, nemo etiam alteri dona quibus à Deo eſt ornatus invidere, nemo etiam quia non ſit iis donis præditus, quibus alii, deſperare, aut ſuſpicari debet ſe non eſſe membrum tam præſtantis corporis Chriſti, cum non ideo membrum illud non ſit de corpore, quod vel oculus non ſit, vel auris non ſit. Quare unuſquiſque locum quem in corpore Chriſti eſt nactus tueri ſtrenue debet, & ſi altius aſcendere nequeat, ſpe tamen firma teneri, fore ut una cum reliquis ejuſdem corporis membris ad gloriam ſempiternam, ad quam corporis hujus caput pervenit, ab eodem illo capite aliquando evehatur. Amen.

Idem locus 1 *Cor.* 10. *verſ.* 16, 17, *explicatus.*

CElebraturi cœnam Domini noſtri Jeſu Chriſti, utique diligenter expendere debemus quid ſibi velint ſacra illa ſymbola panis & vinum, & quo ſenſu tota hæc actio inſtituatur. Id nos verbis hiſce Paulus egregie docet: in quibus oſtendit quid reſpectu Chriſti hæc cæremonia ſignificet, quid item reſpectu noſtri ipſorum. Atque hæ hujus loci partes conſtitui poſſunt. Quarum prior ℣ſ. 16, poſterior ℣ſ. 17 continetur.

Cùm autem duæ ſint partes in Sacra Cœna, panis & vinum, de utraque ſeparatim quid ſibi velint, narrat; ita tamen ut eodem recidant. Communionem enim noſtram ambæ cum Chriſto inferunt. Cæterum cùm alioquin & Chriſtus ipſe apud Euangeliſtas, & noſter Paulus capite ſequente in inſtitutione Cœnæ Domini, panem prius, deinde vinum proponant, ordinem hîc immutavit Apoſtolus, & de vino prius, deinde de pane agit. Cujus rei cauſa eſſe poteſt, quòd cùm ex mentione panis, aliam hujus actionis ſignificationem quæ nos mutuò reſpiciat, deducturus eſſet, ſermonem iſtum interpoſitione ejus quod de vino memorandum erat, divellere noluerit. Non nudè autem commemorat Apoſtolus ſacræ cœnæ ſymbola, ſed ſingula certa actione circa illa uſitata deſcribit, ac deinde quid ſibi velint ſubjungit. De vino ergo ſic inquit, *Poculum benedictionis quod benedicimus.* Per poculum intelligit id quod poculo inerat, vinum nimirum, (is enim erat in illis locis potus uſitatus) manifeſta ſynecdoche. Quod notandum contra eos qui præfracte negant ullum in explicatione hujus actionis quam illi teſtamentum vocant, tropum. Similis tropus eſt verſ. 4 petra pro aqua. Potius autem in hac actione poculum quàm vinum nominatur, ut intelligamus non præciſe vinum requiri, ſi quæ ſit fortaſſis regio in qua vinum haberi nequeat. Interea tamen fateor, non facilè hic quicquam mutandum: cùm ubi non naſcitur eò tamen importari vinum & poſſit & ſoleat. *Poculum benedictionis* appellat, id eſt benedictum, phraſi Hebraica, Novi Fœderis ſcribtoribus ſatis uſitata. Verbi gratiâ *vas electionis.* Actor. cap. 9. verſ. 15. *œconomus injuſtitiæ,* Luc. cap. 16. verſ. 8. *Judex injuſtitiæ,* Luc. cap. 18. verſ. 6. Additur verò explicationis cauſâ, *quod benedicimus.* Benedictio varias habet ſignificationes. Nam & Deus hominibus benedicit, cùm beneficium illis exhibet, & homines Deo, cùm illum laudant, & homines hominibus, cùm bona illis precantur. Dicuntur & res benedici, cùm à profano uſu ſegregantur, & ad ſanctum finem deſtinantur. Sic Deus benedixit diei ſeptimo. Geneſ. cap. 2. verſ. 3. Sic & nos cibos quibus quotidie veſcimur benedicimus, gratiarum actione & precatione, ut colligere licet 1 Tim. 4. verſ. 4, 5. Nec enim fruſtra orationi Dominus inſeruit illud, *Panem noſtrum quotidianum da nobis hodie.* Quodſi id de cibis quibus quotidie veſcimur ad corporis noſtri ſuſtentationem dicitur, quanto magis id de ſingulari cibo & potu in cœna Domini dici debet. Quomodo verò in cœna Domini benedictio illa peragatur, docent ſatis Euangeliſtæ: quorum alii pro eo quod alii in hac actione dicunt Dominum *benedixiſſe,* ajunt eum *gratias egiſſe.* Per gratiarum ergo actionem, cui & precationem adjungere par eſt, poculum hoc benedicitur.

Nota autem quod Apoſtolus benedictionem hic ſicut in ſequentibus verbis fractionem, non certis in Eccleſia tribuit, ſed ut videtur omnibus in Eccleſia membris. Quanquam enim ordinis boni cauſâ unus cæteris hic præire ſoleat, non vidétur tamen id officium unius miniſterio alligatum. Nam quod in prima inſtitutione Dominus Jeſus & benedixiſſe & panem fregiſſe legatur; id eam habet rationem, quod novam hanc inſtitueret actionem, quæ quomodo peragenda eſſet, cæteri niſi ipſo miniſtrante ſcire nequibant. Interea quod ipſe fecit, nobis ſine diſcrimine imitandum propoſuit. Notetur etiam hoc quàm abjectis ſymbolis ſæpenumero utatur Deus ad maximarum rerum myſteria. Quid enim pane & vino vulgarius? Sic agni paſchalis comeſtio Iſraëlitis deſignabat liberationem à gladio angeli tranſeuntis, & ex ipſa ſervitute Ægyptiaca. Sic pleræque veteris teſtamenti ceremoniæ in ſpeciem humiles res maximas denotabant. Sic & baptiſmus noſter externus notat internam animi ablutionem. Notetur tamen & hoc, quod cùm Veteris Fœderis externæ ceremoniæ quædam ſumtum non exiguum requirerent, ut ſacrificia omnis generis, quædam & dolore magno aut ſaltem moleſtia aliqua conſtabant, ut circumciſio, & ablutiones in aqua frigida, ad præciſum tempus alligatæ; hac quoque in parte levius nobis onus fecerit Dominus Jeſus, qui parabilibus facilè rebus, & dolore ac moleſtia vacuis, imò naturâ ſuâ jucundis, externum noſtrum cultum conſtare voluit.

Sequitur quid ſibi ergo velit poculum id benedictum. *Nonne* inquit, eſt *Communio ſanguinis Chriſti?* Non affirmat ſimpliciter, ſed interrogat, ut fiduciam affirmationis ex ipſorum conſcientiæ teſtimonio petat: ſic & in ſequentibus. Quòd poculum dicatur communio ſanguinis Chriſti, id non poteſt proprie intelligi, & hîc neceſſariò alter tropus admittendus eſt. Sed vel ſic capiendum eſt, quòd ſit medium communionis, vel quòd ſit ſignum & adumbratio illius. Quod ſit medium communionis quamvis aliquo ſenſu concedi poſſet, quo quælibet actio à Chriſto nobis præcepta medium quoddam eſt quo communionem ſanguinis illius adipiſcimur; quia tamen hic poculo illi videtur ſingularis aliqua communionis ratio tribui, & præterea quia oportet eos qui hoc è poculo bibunt, jam antea communionem ſanguinis Chriſti habere, ut colligi poteſt ex cap. ſequenti, verſ. 27, 28, 29; magis conſentaneum eſt ut exiſtimemus, ſignum hîc & quandam adumbrationem communionis cum ſanguine Chriſti in poculo iſto exhiberi. Illi enim qui bibunt ex hoc poculo, eo ipſo oſtendunt & profitentur ſe in ſanguine Chriſti, cujus vinum fuſum eſt ſymbolum communionem habere, eumque ſpirituali illa ratione de qua Johan. 6 agitur, bibiſſe. Nec verò novum eſt in Sacra Scriptura ut ſignum rei quam deſignat nomine appelletur. Sic agni paſchalis eſus certa ratione comparatus dicitur tranſitus,

Exod.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Exod. 12. 11. Quod exemplum eò convenientius eſt, quòd paulò ante quàm cœnam ſuam inſtitueret Dominus, agnum illum cum diſcipulis comederat, eoque veriſimile ſit, voluiſſe eum ſermones circa agni illius eſum uſitatos imitari: præſertim cùm hæc ceremonia in illius locum ſucceſſiſſe putetur. Sic & Ezech. 5. verſ. 5, adumbratio ejus quod Jeroſolymis futurum erat Jeruſalem vocatur. Sic Gal. 3. 17, omnes baptizati Chriſtum induiſſe dicuntur, quod de re ut verba ſonant intellectum falſum eſt, de profeſſione rei & verum eſt, & Apoſtoli ſcopo ſervit. Sic ſepulti cum Chriſto in baptiſmo dicuntur, Coloſſ. cap. 2. 12. Eſt verò hoc argumento, ſignum potiùs quàm medium communionis hic dici poculum, quòd Apoſtolus argumentari videatur ex eo quod in omnium ſenſus incurrebat. Poculum enim illud quatenus bibi externe cernitur, non ſemper eſt medium iſtius communionis, cùm quidam judicium ſibi bibere illic queant, ſed ſemper tamen eſt ſignum, quo bibentes profitentur ſe communionem in ſanguine Chriſti habere. Cæterum notanda hic eſt Chriſti fidelium felicitas, quod ſanguinis Chriſti habere communionem dicuntur. Ea verò communio id vult, quòd eorum bonorum quæ ſanguine ſuo peperit Chriſtus & ipſi participes evaſerint. Chriſtus autem non ipſe tantùm propter paſſionem mortis, gloria & honore coronatus eſt, Hebr. 2. 9: Confer Philip. 2. verſ. 8, 9; ſed & nos ab execratione redemit factus pro nobis execratio, Gal. 3. 13: & ingreſſum in ſancta ſive cœlos ſanguine nobis ſuo dedicavit. Unde & pro nobis proque peccatis noſtris mortuus, ſeque pro nobis redemtionis pretium tradidiſſe, & noſtra peccata ſacrificio ſuo ad quod mors illius pertinet, expiaſſe, ſanguiſque ejus in remiſſionem peccatorum noſtrorum fuſus eſſe, & quæ ſunt ejus generis alia, dicitur. Poteſt hæc res non exiguo nobis eſſe ſolatio, cùm humanæ noſtræ vel infirmitatis vel indignitatis recordamur, quod in ſanguine ejus communionem habemus, qui ab omni labe remotus, ſine labe, ſeparatus à peccatoribus, & ſublimior cœlis factus eſt, Heb. 7. verſ. 26: qui & in iſta ſublimitate, ut hujus nobis communionis fidem faciat, fratres nos appellare non erubeſcit, Hebr. 2. verſ. 11. Notetur & hoc, quanti Chriſto ſalus noſtra conſtiterit, ut qui ſanguinem ei ſuum impenderit: non enim per ſanguinem taurorum & hircorum, ſed per proprium ſanguinem ſemel ingreſſus eſt in ſancta ſanctorum, æternâ redemtione inventâ. Hebr. 9. 12. 1 Petr. 1. 18, 19. Notetur & hoc, non vili loco habenda nobis iſta cœnæ Dominicæ ſymbola, quæ nobis ſanguinem & corpus Chriſti repræſentant: & ſtudioſe ad illorum fruitionem eſſe accedendum. Ne invideamus Domino Jeſu hunc honorem, quominus corporis & ſanguinis illius pro nobis impenſi memoriam, eo quo ipſe voluit ritu obeamus atque celebremus. Nec ſine cauſa factum eſt quod tam ſplendido nomine & Dominus ipſe & Apoſtolus noſter ornare voluerunt, id quippe facit ad majeſtatem hujus rei nobis commendandam. Præterea & hoc notetur, cùm per fruitionem externorum iſtorum ſymbolorum profiteamur nos communionem cum ſanguine Chriſti habere, dandam nobis eſſe operam, ne falſa profeſſione nos venditemus. Hominibus imponere poſſumus, at Deo & Chriſto non poſſumus. Probet unuſquiſque ſeipſum. Et Iſraëlitæ immundi non poterant comedere Paſcha, Num. 9. 10. Curare tamen debebant ut id ſequenti menſe comedere poſſent. Vide ibidem.

Alterum cœnæ Domini ſymbolum ita deſcribit Apoſtolus, *Panis quem frangimus*, eique tribuit quod ſit *communio corporis Chriſti*. Multa circa explicationem horum verborum dici poſſent quæ circa ancedentia dicta fuerunt. Sed quorſum ea repetitio apud memores? Res vilis panis æque ac vinum, ſed magni tamen myſterii index. Dicitur autem *frangi* ex more quidem Hebræorum, quorum tenues panes ac veluti placentæ, non ſcindebantur veluti noſtri, ſed frangebantur: ut apparet ex Marc. 6. verſ. 11. VIII. verſ. 6. Luc. 24. ẏſ. 30. Act. 27. 35. Unde & modus loquendi manavit frangere eſurienti panem, Eſa. 38. verſ. 7. Hîc tamen ea fractio myſterio non caret: quod & ex eo apparet quòd & corpori Chriſti, (licèt id revera fractum non fuit, ſecundùm typum agni paſchalis, Exod. 12. verſ. 46. Num. 9. verſ. 12.) fractio tamen tribuatur, 1 Corinth. 2. 24. Adumbrantur quippe hac fractione cruciatus varii quibus corpus Chriſti veluti fractum & contritum fuit cùm crucifigeretur. Ejuſmodi enim vexationes & in Sacris Literis fractiones ſeu fracturæ vocantur. Ut Proverb. 6. ẏſ. 15. Eſai. 30. verſ. 26. & XXXVIII. 13. Dan. 2. 20. Unde colligimus, fractionem illam non eſſe habendam pro re plane adiaphora, & quæ pro arbitrio noſtro vel omitti vel adhiberi poſſit. Quod enim ad finem hujus actionis adumbrandum pertinet, id nobis temere omittendum non eſt. Huc facit quòd tota hæc actio interdum non alio nomine vocetur quàm fractio panis: ut Actor. 2. verſ. 42. ubi vulgarem panis fractionem non intelligi ex eo patet, quod inter alias res ſacras commemoretur. Item Actor. 20. verſ. 7 & 11. ubi circumſtantiæ ſatis oſtendunt ſacram hanc actionem intelligi. Quod porrò de pane hoc fracto dicitur, eſſe eum *communionem corporis Chriſti*, id eo modo intelligendum eſt quo diximus poculum eſſe communionem ſanguinis Chriſti. Denotant nimirum & profitentur hac actione publice omnes qui eo pane participant, ſe communionem corporis Chriſti quod pro nobis traditum eſt habere, illiuſque paſſionum fructum, per veram in illum fidem percipere. Hinc eædem quæ ex antecedentibus verbis doctrinæ manant. Nam nec vili loco habendus eſt ſanctus iſte panis qui Chriſti nobis corpus ejuſque perpeſſiones adumbrat: Nec comedere debent ex eo quibus nulla cum Chriſto communio. Ita tamen ſeſe comparare debent omnes ut veſci eo digne poſſint, quo veſci nos Chriſtus juſſit, & cujus comeſtione paſſionum illius gloria celebratur. Diſcimus itidem hinc quanta ſit populi divini præſtantia, videlicet qui cum Chriſti corpore communionem habet, in quo omnium noſtrum ſolatium conſiſtit.

Altera hujus loci pars ſequitur: qua quid reſpectu erga nos mutuo ſancta hæc ceremonia ſibi velit oſtenditur. Quam ita cum antecedente connectit Apoſtolus, ut per eam proxime dictorum reddere velle videatur rationem. Id enim ſignificat particula *nam* vel enim. Hæc ratio ita videtur explicari poſſe. Poterat aliquis cogitare, quî fieri poſſet, ut in uno Chriſti corpore tam multi ſeu potius omnes quotquot in Chriſtum credimus communionem haberemus? Itaque contrariam aſſertionem firmat eo Apoſtolus quòd nos multi ſive omnes unum ſimus corpus. Id enim ſi admittatur, jam multitudo noſtrum communicationi unius corporis Chriſti non obſtabit. Syrus interpres illud *enim* hic reddit per *igitur*. Ut ſit ratiocinativa ſive illativa particula. Sicut Luc. 12 verſ. 58. Actor. 8. verſ. 39. Rom. 6. 19, XII. ẏſ. 3. & 15. ẏſ. 2. Optime autem hoc ſequitur: Si multi ſive omnes cum uno Chriſti corpore communionem habemus, & nos unum quodammodo corpus fieri. Sed quomodocunque ſeſe habeat connexio, videamus rem ipſam. Aſſerit Apoſtolus nos *unum eſſe corpus*, idque inde deducit quòd ejuſdem panis omnes ſumus participes. Cæterum ex priorum verborum explicatione ambiguum eſt, an Apoſtolus dicat, ſicut unus ſit panis, ita nos multos unum eſſe corpus, an verò utrumque nos eſſe dicat, panem ſcilicet & corpus unum? Priorem ſenſum ſequutus eſt Syrus interpres, & Beza. Et comparatio iſta certè minimè eſt abſurda. Sicut nimirum panis unus ex multis granis coaleſcit,

ita

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ita & unum corpus hoc myſticum ex multis variiſque membris conſtituitur. Et convenit ratio quæ ſubjungitur, *omnes ex eodem pane participamus.* Itaque quemadmodum unus eſt panis, ita & corpus unum nos omnes ſumus. Ea enim ſocietatis ratio eſt. Qui eandem artem tractant unum quodammodo corpus conſtituunt. Sic & qui eidem in religione cultui dediti ſunt: quod & per Judaicæ & per Ethnicæ religionis cultum patet.

Alteram cauſam amplexus eſt Piſcator: qui duo complectitur. Primum nos eſſe unum panem: deinde & unum corpus. Poſſet paulò durius videri nos unum eſſe panem; ſed cogitandum eſt nos illud quodammodo eſſe quo veſcimur. Itaque non abſurde dici poteſt, ſi omnes eodem pane veſcamur nos eundem quoque panem eſſe, & ita ſequens ratio concludere videtur. Unitati panis etiam cohæret unitas corporis. Quod enim unum corpus fuit antequam comederetur, id etiam comeſtores ſuos in unum quodammodo corpus conjungit. Uterque ſenſus eò recidit, ut nobis ſumma illa unitas quæ eſt & eſſe debet inter unius corporis membra per illius ſacri panis participationem inculcetur. Unde cognoſcimus ſacram hanc ceremoniam, non tantùm communionis noſtræ cum Chriſto, ſed etiam inter nos mutuo, ſymbolum ac teſſeram quandam eſſe. Pulchre de primitiva Jeroſolymorum Eccleſia ſcriptum eſt Act. 4. 32. *Multitudinis credentium erat cor unum, & anima una.* Ad hanc unitatem pertinet, primò idem ſenſus, ſi non de omnibus ac ſingulis minutioribus Chriſtianæ religionis partibus, ſaltem in omnibus illis quæ ſunt ad ſalutem nobis ſcitu neceſſaria, & in cæteris mutua quædam atque amica tolerantia. Tolerantia enim diſſenſus inimica. Conſenſus unitatem ſupplet. Vide 1 Cor. cap. 1. verſ. 10. Philipp. cap. 3. verſ. 15, 16. Requiritur deinde voluntatis atque affectuum quædam concordia, ſive in rebus erga tertium quendam, Deum præcipue, ſive in rebus erga ſe mutuis. Nam Deum colendi eique obſequendi idem in omnibus debet eſſe ſtudium, & erga alios, ſive fratres, ſive externos, par charitas, & inter duos ita alius aliorum affectibus ſubſervire debet, &c.

*   *   *

Sanè ut ab infidelium quoque conſuetudine, intellige nimia, & non aliundè, quàm ex eorum deſiderio profecta, abſtineamus, alibi nos monet Apoſtolus 2 Cor. 6. ℣. 14, & ſequentibus.

Verſ. 28. *Si verò quis vobis dixerit hoc eſt idolis immolatum, ne edite.* Jam docet, quando libertatis iſtius noſtræ uſus ceſſare debeat, nempe ſi quis nos moneat, hoc eſſe idolis immolatum: tunc enim ab ejuſmodi, cibo abſtinere debemus. Cur verò? *propter illum qui indicavit, & conſcientiam.* Id eſt, ne illum qui indicavit, & conſcientiam offendatis. Qui enim iſtud indicat, non fruſtra id facit, ſed apparet eum credere Chriſtiano idolothytis uti fas non eſſe. Nam cur alioquin iſtud faceret? Jam in ejuſmodi hominis præſentia nihilominus idolothyta edere quid aliud eſt, quam ſi infidelis ſit Chriſtianam religionem ludibrio & contemptui exponere, ſi fidelis animum ejus contriſtare, aut ut contrà conſcientiam idolothytis exemplum tuum imitatus, veſcatur, eum impellere?

Domini enim eſt terra & plenitudo ejus. Hæc verba repetita, aut librariorum incuria irrepſerunt, cùm neque ut teſtatur Beza in Claromontano eximiæ vetuſtatis & emendatiſſimo codice, neque in Syra, neque in Arabica interpretatione, imò nè in Latina quidem vulgata legantur: aut ſaltem eadem incuria cum in fine ℣. 27 ſcribi debuerint, huc tranſpoſita ſunt: Utrique incuriæ, ſed inprimis tranſpoſitioni anſam dare potuerunt, verba *propter conſcientiam* aliquoties ab Apoſtolo repetita, quàm facilis enim eſt in hujuſmodi ὁμοιοτελεύτοις deſcribentibus errandi occaſio? aut denique, ſi hîc quoque legi debent hanc vim habent, quòd non minus propterea debeamus alienæ conſcientiæ cauſſâ à certis cibis abſtinere, quòd Domini ſit terra & plenitudo ejus, quam propter hanc cauſſam nobis fas ſit quibuſvis cibis per ſe uti. Quia enim Domini terra eſt & ejus plenitudo, ac proindè omnes cibi, hinc apparet nobis fas non eſſe in ciborum uſu Deum offendere, & ejus gloriæ obſtare, quemadmodum paulò poſt ℣. 6 docemur, hoc autem fieret, ſi cibis cùm aliorum ſcandalo uteremur.

Verſ. 29. *Conſcientiam vero dico non tuam, ſed alterius.* Declarat ſua verba, quibus dixit nos propter conſcientiam, nunc teneri nunc non teneri ab idolothytis abſtinere. Docet enim ſe non intelligere propriam ejus qui hac in parte libertatis ſuæ probè gnarus eſt (de talibus enim hîc agit Paulus) conſcientiam, cum idolothytis uti perſe illi citum non ſit: ſed conſcientiam alterius, quæ idolothytorum eſu turbetur & offendatur, ſeu ut ſuprà Cap. 8. verſ. 12. loquutus eſt verberetur.

Cur enim libertas mea judicatur ab alia conſcientia? His verbis quemadmodum & ſequenti verſiculo rationem affert Paulus, cur tum demum cum quiſpiam monet hoc eſſe idolothytum, abſtinendum ſit ab ejus, eſu conſcientiæ alienæ cauſſa, quaſi dicat; Cur enim aliàs cum ſcilicet non moneor hoc eſſe idolothytum, libertas mea judicatur, id eſt, damnatur ab alia, id eſt, ab alterius conſcientia? Iniquè prorſus, fit iſtud. Non debet alterius conſcientia meam damnare libertatem. Ego libertate mea cujus mihi probè ſum conſcius utor, eâ non uſurus, ſi hoc idolothytum eſſe ab aliquò fuiſſem monitus, nè cujuſquam conſcientiam offenderem. Cur ergò libertas mea ab alterius tacita conſcientia qui hoc idolothytum eſſe novit eoque uti fas non putat, vapulat? Num ego idem quod ipſe ſentire & libertatem Chriſtianam æquè non agnoſcere teneor? Huc pertinet id quod in Epiſtola ad Romanos ſcriptum reliquit Apoſtolus: *Qui edit, non edentem nè nihili pendat: & qui non edit edentem nè judicet. Deus enim illum ſuſcepit. Tu quis es qui judicas alienum domeſticum? proprio Domino ſtat, aut cadit. Stabit autem. Potens enim eſt Deus ſtatuere eum. Qui edit, Domino edit.* (id eſt cum reſpectu ad Dominum edit) *gratias enim agit Deo: & qui non edit, Domino non edit, & gratias agit Deo.*

Verſ. 30. *Si verò ego gratia participo, quid blaſphemor, pro quo ego gratias ago?* Aliam rationem ſubjungit, quâ docet iniquum eſſe, ut is qui non monitus idolothytum libertate ſuâ utens, edit, reprehendatur. Ratio hæc eſt: quia ille pro cibo quem edit, gratias Deo agit. Unde apparet eum minimè profanum hominem eſſe aut ex aliquo religionis contemptu in quemvis cibum involare, licentiamque ſibi ſumere, ſed potiùs ſingularem Dei reſpectum habere, ejuſque reverentiâ imbutum eſſe.

Gratia participo. Id eſt, cum gratiarum actione quemadmodum ex ſequenti membro conſtat, in quo eadem cauſſa repetitur, cibum capio. *Gratia* ſumitur pro gratiarum actione.

Quid blaſphemor. Id eſt, quid reprehendor, quid tanquam impius ac profanus accuſor, quòd ſcilicet de eo participem pro quo ego gratias ago, ſeu quod cum gratiarum actione, & ſic cum divini numinis reſpectu ac reverentia participo, atque hoc eſt quod in eadem ad Romanos Epiſtola prioribus verbis ſimiliter ſecundæ rationis loco ſubjunxit Apoſtolus: *qui edit Domino edit* (id eſt cùm reſpectu ad Dominum ejuſque voluntatem ac gloriam) *gratias enim agit Deo: & qui non edit, Domino non edit, & gratias agit Deo.*

Verſ. 31. *Sivè igitur editis, ſivè bibitis, ſivè quid facitis, omnia in gloriam Dei facite.* Superiori tractationi de idolothytorum eſu generalem concluſionem, ac breve quoddam omnium quæ hactenus diſſeruit compendium ſubjungit, nempè, ut ſivè

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ſive edant, ſive bibant, quibus de rebus hîc egit, ſive denique aliud aliquid agant, omnia in gloriam Dei faciant, id eſt ad Dei gloriam tanquam ad ſcopum omnium actionum ſuarum reſpiciant, quod dupliciter fieri poteſt, vel ut Deus ex actionibus noſtris gloriam conſequatur: vel ſaltem nè quidquam per aliquam actionem noſtram ejus gloriæ decedat.

Verſ. 32. *Sine offendiculo eſtote & Judæis & Græcis, & Eccleſiæ Dei.* Explicat quodammodo quid ſit omnia ad Dei gloriam facere, nempe ità te gerere, ut nulli homini ſis offendiculo, nemini obſtes ad fidem in Chriſtum, ad conſtantiam in fide ac pietatis incrementum, nullis ſis peccandi & impingendi cauſſa. Dividit autem homines in tria genera, ſunt Judæi, ſunt Græci, ſub quorum nomine omnes Ethnici & tum à Judaica tum à Chriſtianæ religione alieni comprehendi poſſunt, & ab Apoſtolo per Synecdochen quandam ſolent; ſunt denique Chriſtiani. Nulli iſtorum quantum quidem in nobis eſt offendiculò eſſe debemus, tùm Judæis, tùm Græcis, tùm fidelibus infirmis quantum licet, quantumque res ipſa patitur obſequi debemus.

Verſ. 33. *Quemadmodum & ego omnia omnibus placeo, non quærens meam ipſius utilitatem, ſed multorum ut ſerventur.* Exemplum ſuum hac in parte nobis proponit Apoſtolus, id quodammodo reſumens, quod cap. 9. ℣. 19, & ſequentibus hac de re dixit. *Omnia* id eſt ſecundum omnia πάντα pro κατὰ πάντα Ellipſi Græcis conſueta. *Omnibus* id eſt, quibuſvis hominibus. *Placeo*, id eſt placere ſtudeo. Non enim omnibus ipſo effectu placebat, diſplicebat multis, ſed in cauſſa erat non Apoſtoli aliqua culpa, ſed rei impoſſibilitas. Non enim eadem omnibus, ſed ſæpè contraria diverſis placent. Itaque Apoſtolus ſic omnes ſuas actiones moderatus eſt ut ſi non poſſet omnibus, ſaltem pluribus, aut iis quorum major ratio habenda erat, placeret. Loquitur autem Apoſtolus de rebus & actionibus, quæ per ſe à Deo nec vetitæ fuerunt, nec præceptæ. Nam in talibus ſoli Deo & Apoſtolus placere ſtuduit & nos ſtudere debemus. Hîc illud Apoſtoli locum habet: *Si adhuc hominibus placerem, Chriſti ſervus non eſſem.* Gal. 1. ℣ſ. 10. *Non quærens meam ipſius utilitatem, ſed multorum.* Suæ privatæ utilitati communem multorum utilitatem opponit. Privatæ autem utilitatis ſuæ nomine intelligit id quod ſibi alioquin gratum ac ſuave eſſet, quò eum Chriſtiana libertas duceret: Communis verò utilitatis nomine intelligit ſpirituale quoddam maximumque bonum, nempe ſalutem multorum: ideò addit *ut ſerventur*: ità ut duplici nomine alienum commodum ſuo opponat, tùm quòd illud multorum ſit commune: hoc ſibi tantùm proprium: tùm quòd illud ſit Spirituale omniumque ſummum; hoc carnale tantum & exiguum.

Verſ. 34. *Imitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti.* Hic verſiculus planè cùm ſuperioribus cohæret, ideoque cum iis attexemus. Exemplo ſuo propoſito, monet Corinthios ut illud imitentur, quemadmodum & ipſe viciſſim hac in re Chriſtum imitetur. Unde fiet ut dum ſe imitati fuerint ipſum Chriſtum imitaturi ſint. Verè enim & Chriſtus non ſuum privatum & carnale commodum quæſivit, ſed ſuorum commodorum oblitus, maximis incommodis & malis noſtri boni ac ſalutis cauſſâ ſeſe volens objecit. Undè idem Paulus Chriſti hac in parte exemplum in Epiſtola ad Rom. cap. 15. ℣. 2, 3, omnibus imitandum proponit. *Quiſque noſtrum*, inquit, *proximo placeat in bonum, ad ædificationem. Etenim Chriſtus non ſibi ipſi placuit, ſed quemadmodum ſcriptum eſt, Opprobria opprobrantium tibi ceciderunt in me.* Idem facit etiam in Epiſtola ad Philipp. cap. 2. Poſtquam enim monuiſſet, *nè ſua quiſque ſpectaret, ſed etiam aliorum quiſque.* Subjicit: *Hic enim ſenſus ſit in vobis, qui & in Chriſto Jeſu.* In ſequentibus verbis ſummam Chriſti Jeſu humilitatem, & animi demiſſionem nobis deſcribens. Hæc enim facit, ut privati noſtri commodi obliti aliorum commodis ac ſaluti nos mancipemus.

IN CAPUT XI.

IN hoc capite agit Paulus de duplici quodam decoro in publico Eccleſiæ conventu obſervando quanquam poſterius ità comparatum eſt, ut ejus neglectus etiam cùm gravi peccato ac pœna ſit conjunctus. Itaque duæ ſunt iſtius capitis partes. In priore agit de eo, ut mulieres in publico Eccleſiæ conventu velatis ſint capitibus, quemadmodum è contrario, ut viri ſint capitibus apertis dum orant aut prophetant, quanquam de mulieribus inprimis ac præcipuè agit Paulus, quas, ut apparet, quidam hac in parte cum viris æquare ſunt conati. In altera agit, de convenienti ritûs Euchariſtici celebrandi modo.

Verſ. 2. *Laudo verò fratres, quòd per omnia mei memores eſtis, & ſicut tradidi vobis, traditiones retinetis.* Aditum ſibi parat Apoſtolus ad ſequens monitum de velandis mulierum capitibus proponendum, laudans eo nomine Corinthios, quod traditionum ſuarum ac proinde & iſtius traditionis memores eſſent. Apparet enim Corinthios in Epiſtola ſua ad Paulum ſcripta (manifeſtum enim eſt Paulum Epiſtola Corinthiorum provocatum, hanc iis Epiſtolam reſcripſiſſe:) eo nomine gloriatos fuiſſe, quòd in omnibus traditionum ac inſtitutorum ejus memores eſſent, ideoque ut mulieres capita ſua in Eccleſia velarent, quemadmodum ab ipſo traditum eſſet, urgerent. Itaque laudat hoc eorum factum Paulus, quo laudis œſtro eos incitat, ut tantò conſtantius ac diligentius id faciant.

Quòd per omnia mei memores eſtis, ſic verba Græca ὅτι πάντα μου μέμνησθε convertit vetus interpres, ità ut in iis ſit conſueta Græcis ellipſis, pro κατὰ πάντα quemadmodum paulò antè ſuper. cap. ℣ſ. 33. Iſtudque linguæ Græcæ convenientius eſt, quamſi verterentur, *quòd omnia mea meminiſtis.* Namſi hoc dicere voluiſſet, aliter loquuturus fuiſſe videtur nempe ὅτι πάντα τὰ ἐμὰ, vel πάντων τῶν ἐμῶν μέμνησθε. Qua verò ratione per omnia, aut in omnibus Pauli memores fuerint Corinthii, ſtatim explicat cùm addit:

Et quemadmodum tradidi vobis, traditiones meas retinetis. Ea ratione Pauli in omnibus memores erant, quòd traditionum ejus eſſent memores, eaſque retinerent. Traditionum nomine hoc loco intelligit præcepta viva voce non perſcripta iis tradita: quanquam etiam hæc vox ab ipſo Paulo de præceptis ſcripto traditis uſurpatur, 2 Theſſ. 2. 15. Non eſt verò cur Pontificii ullum ex hoc loco traditionibus quas illi verbum non ſcriptum vocant, præſidium ſperent. Quomodo enim probabunt tales in his Apoſtoli verbis traditiones intelligi quæ non certi tantùm temporis, aut certorum hominum reſpectu ſcriptæ non fuerunt, ſed quæ nunquam ſivè ab ipſo Paulo, ſivè ab alio aliquo Divino homine literis ſunt conſignatæ? Quid? Nonnè hæc ipſa traditio de capitibus mulierum in Eccleſia velandis, quæ anteà ſcripta non erat, hîc ſcripta eſt? Nonnè & ſequens traditio de ritûs Euchariſtici celebrandi modo, quæ anteà ab Apoſtolo Corinthiis oretenus erat tradita, hîc quoque in literas eſt relata, ℣. 23. Sic infrà cap. 15, ait Paulus ſe Corinthiis tradidiſſe inter prima ac præcipua, quòd Chriſtus mortuus fuerit pro peccatis noſtris, quòd poſt mortem & ſepultus & reſuſcitatis, & viſus tùm ab Apoſtolis, tum ab aliis multis tùm denique ab ipſo Paulo fuerit, Num verò hoc quòd Corinthii à Paulo dicto primùm acceperant, ſcrip-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

tum non extat? Fruſtra ergò Pontificii verbum illud ſuum non ſcriptum nobis obtrudere conantur, quòd non ſolùm nullam cùm ſcripto Dei verbo affinitatem habet, ſed etiam ab eo planè diſſidet. Fatemur quidem nos, multa non eſſe ſcripta, quæ vel à Chriſto, vel ab Apoſtolis aliiſque divinis viris tradita fuere; (num enim putamus, aut omnes Chriſti, vel Apoſtolorum conciones fuiſſe deſcriptas; aut nihil in iis particulare vel ſpeciale extitiſſe, quod in ſacris quæ extant monumentis non ſit expreſſum? An cùm nos multa ex ſcriptis divinorum virorum colligamus ac doceamus, quæ nuſpiam apertè ſcripta extant, credibile non eſt, ipſos etiam divinos viros ità ſagaces & ingenioſos fuiſſe, ut idem quod nos & viderint & docuerint?) ſed ea vel ſcitu factuvè ad ſalutem neceſſaria non ſunt: vel ſi ſunt, ex iis quæ ſcripta extant, facilè ab uno quoque elici ac colligi poſſunt. Nam ut omnes in ſpecie doctrinæ, omniavè præcepta ad amuſſim nobis traderentur, nihil erat neceſſarium: ſufficit, quòd ea quæ ratio noſtra per ſe aſſequi non poſſet, generaliaque principia ac multa etiam ſpecialia literis ſint prodita. Ex his enim facilè eſt quid Chriſtianæ religioni conſentaneum ſit, quidvè minus colligere. Adeò autem verum eſt omnia ad ſalutem ſcitu factuvè neceſſaria ea ratione qua diximus ſacrarum literarum monumentis conſignata eſſe, ut etiam valdè multa, quæ ad penitiora rerum divinarum myſteria pertinent, quæque à nobis ſinè ſalutis jactura ignorari potuerunt ſcripta fuerint, ut ita Dei Patris noſtri, & Domini noſtri Jeſu Chriſti ſingulari cura & providentia, non ſolum id, quod nobis neceſſarium eſt habere, ſed etiam in rerum divinarum cognitione abundare poſſemus. Nec eſt, quòd quis dicat, Sacras Literas ex certis occaſionibus, & de certis tantùm rebus ac materiis fuiſſe ſcriptas, nec ulli divinorum virorum propoſitum fuiſſe, ut compendium quoddam, aut corpus Chriſtianæ religionis traderet. Iſtud enim falſum eſt. Nam primùm lex Moſis, in qua Chriſtianæ pietatis principia quædam & elementa continentur, eo conſilio fuit deſcripta, ut populus divinus ex ea, omnia Dei inſtituta peteret, & regulam ejus colendi, eique ſerviendi haberet: Jam quæ Chriſtus legi adjecit, nonnè Euangeliſtæ diligenter ſunt perſequuti. Num vel Chriſtus quidquam ejuſmodi non docuit ad ſalutem ſcitu factuvè neceſſarium, vel illi omittere prorſus voluerunt, aut meminiſſe non potuerunt? at quàm multa vel parallela Chriſti dicta recenſent, vel quæ non recenſeri ſinè ſalutis diſcrimine poterant? Nonne Joannes etiam veluti auctarium quoddam eorum quæ Chriſtus docuit ſcripſit? Num hic, ſi quidquam ab aliis Euangeliſtis fuiſſet omiſſum ſcitu ad ſalutem neceſſarium, illud literis prodere aut non potuiſſet, aut noluiſſet? Quod verò attinet ad ea, quæ vel plenius vel apertius ab ipſis Apoſtolis docenda & inculcanda erant, nonnè in iis memoriæ prodendis diligens fuit Lucas, qui Apoſtolorum poſt Chriſti exaltationem acta, perſecutus eſt? Quid? Paulus Gentium Apoſtolus quàm multa ſcripta reliquit, de Legis ac Euangelii diſcrimine, ſeu quibus in rebus lex antiquata, & per Euangelicam Doctrinam emendata, fuerit. Et nè alia iſtius Divini viri hac de re monumenta commemorem, Epiſtola ad Romanos, nonnè hoc argumento prorſus inſignis eſt? Jam iſtis Divinorum virorum monumentis, addantur aliæ Epiſtolæ tum ab hoc ipſo Apoſtolo, tùm ab aliis ad varias Eccleſias, aut etiam ad omnes in univerſum Chriſtianos ſcriptæ, quæ ad manus noſtras pervenerunt, in quibus tot explicata ſunt Divinarum rerum myſteria, tot ſactiſſima præcepta tradita, ut qui ea omnia & cognitione comprehenderit, & opere compleverit, eum & ſapientiſſimum & ſanctiſſimum Angeliſque quàm hominibus ſimiliorem eſſe neceſſe ſit.

Verſ. 3. *Volo autem vos ſcire, quòd omnis viri Caput, Chriſtus eſt, Caput autem mulieris, vir, Caput autem Chriſti Deus.* Fundamentum in his verbis ſternit Apoſtolus præcepti de velandis mulierum capitibus in publico Eccleſiæ conventu, quemadmodum etiam ne viri contrà capita ſua obnubant. Hujus fundamentum eſt quòd Chriſtus ſit viri caput; illius verò quòd vir ſit mulieris caput.

Chriſtus eſt omnis viri caput. Quatenus in omnem virum abſolutum imperium & poteſtatem habet, ità ut omnis vir illi dicto audiens in omnibus eſſe debeat, quanquam etiam capitis nomine ſignificatur imperium & dominium abſolutum quidem, ſed tamen valdè benignum, & totum in curam ac bonum ejus qui ſubeſt directum, dominium tale, quale eſt in humano corpore capitis in ſua membra, quod propter ſummam capitis & membrorum conjunctionem mitiſſimum eſt. Iſtud tamen ità intelligendum eſt, ſi vir non ſolùm Chriſto adhæreat, eique per fidem conjunctus ſit, ſed etiam officium faciat, nec aliter quam membra capiti, Chriſto in omnibus obtemperet. Nam alioquin imperium illud benignum, convertitur ipſius viri vitio in imperium durum, cujus effectus eſt pœna & perditio. Porrò *omnis viri* nomine intelligitur virilis ſexus in univerſum. Sequentia enim, quæ ex hoc fundamento educuntur de non velandis virorum capitibus, mulierum autem velandis, non ad ſolos viros & fæminas in matrimonio viventes, ſed in univerſum ad virilem & fæmineum ſexum pertinent, quanquam viri duplicis ſunt generis. Nam vel actu ipſo caput ſunt mulieris, vel poteſtate, id eſt, in id nati, ut caput mulieris fiant. De illis præcipuè loquitur Apoſtolus, qui & ipſi jam caput ſunt, quemadmodum etiam ſequens membrum indicat in quo caput mulieris vir eſſe dicitur. Manifeſtum enim eſt iſtud nonniſi in marito & uxore actu ipſo locum habere, in cæteris autem tantùm poteſtate ac naturæ conditione perſe ſpectata. Non idcircò autem Chriſtus caput viri eſſe dicitur, quaſi non ſimul etiam ſit caput mulieris, & quidem non minus quam viri immediatè, ſed quòd virilis ſexus in univerſum nullum aliud caput in terris habeat, ſed tantùm Chriſtum, & in illo Deum: Muliebris autem ſexus virilem ſexum vel actu ipſo, vel poteſtate pro capite præterea habeat.

Caput verò mulieris vir. Hoc ut diximus actu locum habet in viro, qui maritus eſt, & muliere quæ uxor eſt, poteſtate in cæteris, quorum ea eſt naturæ ſors ac conditio, ut mares quidem dominari, fœminæ verò ſub Dominio eſſe debeant. Verùm quia viri rurſus Chriſtum pro capite ac Domino habent, cujus ſunt mancipia, hinc apparet, nec ipſos jus habere quidquam Chriſto contrarium fæminis imperare, nec fæminis fas eſſe, ut in talibus viris ſuis obſequantur, quæ ſuppremus & virorum & fæminarum Dominus vetat.

Caput verò Chriſti Deus. Hoc adjecit Paulus veluti ex ſuperfluo, & illuſtrationis tantùm cauſſâ, & ne quis putaret quenquam ideò quod Chriſtum pro capite habeat ab ipſius Dei dominio excipi. Nam ſi Deus ipſius Chriſti caput eſt, utique omnis qui Chriſto ſubjectus eſt etiam ipſi Deo ſubjectus erit.

Porrò Deus Chriſti caput eſſe dicitur, nòn quòd nunc Deus in Chriſtum imperium aliquod exerceat: Novimus enim, Patrem neminem judicare, ſed omne judicium dediſſe filio; Novimus eum omnem in cœlo & in terra ſibi datam habere poteſtatem: Novimus ei ſubjecta eſſe omnia nulla re excepta: Nam illum qui ſubjecit ei omnia ab hac ſubjectione excipiendum eſſe, res ipſa docet: Novimus filium olim demum Patri ſubjiciendum: Novimus denique eſſe Regem noſtrum & Dominum abſolutum: Sed Deus caput Chriſti eſſe dicitur, quòd Chriſtus ab ipſo dependeat, quatenus omnem poteſtatem & robur ab ipſo donatum ſibi habet, & imperium ſuum

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ſuum ſecundum generales quaſdam à Deo ſancitas leges adminiſtrat, quas ne Deus quidem ipſe, præſertim eas quibus alteri jus aliquod ſit factum, negligeret, quod verò ad omnia ſpecialia quæ innumera ſunt, attinet, quæ generalibus illis legibus definita non ſunt, aut etiam ad æquas legum relaxationes attinet, in iis omnibus liberrima poteſtate Chriſtus utitur. Breviter: Ideò Deus Chriſti caput eſſe dicitur, quòd Chriſtus non ſuo ſed Dei Patris ſui nomine, auctoritate & poteſtate ab ipſo accepta cunctis imperet, cuncta regat & adminiſtret, adeò ut non tam Chriſtus quàm ipſe Deus per Chriſtum regnare dici debeat. Unde apparet, etiamſi Deus caput Chriſti ſit, nihilominus nos debere in omnibus Chriſto obedientes eſſe, quippe cujus imperium nunquam Divinæ voluntati contrarium eſſe queat imò ipſius Dei imperium atque voluntas ſit. Notandum autem eſt de Chriſto, quatenus omnis viri caput eſt, id eſt in omnia imperium & dominium abſolutum habet, ab Apoſtolo dici, quod Deus ſit illius caput, & ſic quod ipſe etiam eatenus conſideratus non abſolutè ſummum ſit caput, ſed adhuc caput ſe ſuperius habeat. Jam verò vel quatenus Deus eſt imperium iſtud habet, vel quatenus homo, ſi quatenus Deus, utique non erit ſummus Deus, quippe qui altius ſe caput eatenus habeat, ſi quatenus homo, aut ſimul etiam ipſe Deus ſummus eſt, aut non eſt, ſi eſt, cur non dicit Paulus, Chriſtum, qui caput omnis viri eſt, eſſe ipſum Deum ſummum? hoc enim ſi verum id erat, omnino dicere debuit, ut rationem dicti ſui redderet. Cur non tantum iſtud non dicit, ſed eum tam apertè ab ipſo Deo diſtinguit & Deo tanquam capiti ſupremo ſubjicit? Si verò non eſt, cur id pro verò jactatur?

Verſ. 4. *Omnis vir orans, aut prophetans velato capite dedecorat caput ſuum.* Superiori fundamento poſito, nunc illi ſuperſtruit præceptum ſuum Paulus, ne viri in publico numinis cultu capita ſua velent, contra autem ut mulieres velatis ſint capitibus. Mos erat receptus inter Gentes, * ut non tantum mulieres, ſed etiam viri Deos ſuos colerent velatis capitibus, quemadmodum de Romanis ſcribit Plutarchus, majoris humilitatis & demiſſionis coram iis cauſſa, quo ſcilicet ſeſe eorum mancipia ac ſervos eſſe teſtarentur. Hunc morem reſpectu virorum abrogat Paulus in Chriſti Eccleſia, & publico Divini numinis cultu. *Omnis vir.* Non tantum ingenuus, ſed etiam alioqui ſervilis conditionis. *Orans*, ſive aliis in precibus præeat, & clara voce preces concipiat, ſive pro ſe tantum, ſeu tacitis animi votis preces ad Deum fundat. In precibus & oratione continetur etiam gratiarum actio, & laudes Divini nominis, continentur Pſalmi, hymni & cantiones Spirituales ac piæ, quibus in Eccleſia Deus & Chriſtus colitur.

Aut Prophetans. Prophetantis nomen latius hoc loco ſumi debet, quam ut ſignificet eum tantùm, qui peculiari Spiritûs ſancti afflatu aliquid pandat, ſed una ſignificat quemvis in Eccleſia docentem, aut populum exhortantem, quo pacto & Prophetæ nomen accipit Chriſtus Matth. cap. 10. verſ. 41. & Paulus, Prophetiæ. Rom. 12. verſ. 6.

Velato capite, κατὰ κεφαλῆς ἔχων. Quia Paulus de tali capitis tegumento loquitur, quod ſit ſervilis conditionis inſigne, hinc apparet eum non quodvis capitis tegumentum primò intelligere. Nam & pileo tegitur caput, nec tamen pileus capiti impoſitus ſervitutis indicium fuit. Pileo enim tegitur caput non ad indicandum ſervilem ſtatum, ſed ad caput ab aëris injuria defendendum. Verum & pileus, & alia defendendi capitis tegumenta per analogiam quandam huc reduci debent, quoties ceſſat cauſſa propter quam geſtantur, ſeu quoties iſta capitis defenſione non eſt opus: tunc enim tegumentum capitis veluti onus quoddam capitis eſt ac proindè pro Servitutis quodam ſigno cenſeri poteſt. Homines enim ingenui & in libertatem nati, ſemper niſi neceſſitas obſtaret & corporis cura, aperto capite incedere deberent. Unde & naturæ quodam inſtinctu ii, qui cum audacia quadam & auctoritate loqui volunt, detracto ac de poſito pileo aut alio capitis tegumento verba faciunt. Porrò non prohibet Paulus, quominus viri, qui ſervili ſunt conditione non ingenua alio loco aut tempore capita velent & ſervitutis inſigne geſtent, ſi hoc ſit more receptum; ſed tantum ne id in Eccleſia quoties Divino cultui vacant, ſeu aliquid quod ad eum ſpectat peragunt faciant. In Eccleſia enim eoque tempore ceſſat iſtud ſervitutis & ingenuitatis diſcrimen, & uterque tum virilis, tum fæmineus ſexus in ſuo naturali ſtatu in quo à Deo eſt conditus conſideratur. Ideoque cum virilis ſexus nullum in terris caput, naturâ ſuâ habeat, non convenit ut ſervitutis inſigne geſtet. Atque hoc eſt quod ſubjicit Apoſtolus: *dedecorat caput ſuum.* Non myſticum quod eſt Chriſtus, ſed ſuum proprium, naturâ ſervum ſe eſſe hâc ratione indicans, cùm tamen in libertatem ſit natus.

* Beza in hunc locum.

Verſ. 5. *Omnis verò mulier orans aut prophetans retecto capite dedecorat caput ſuum.* Nunc proponit id quod præcipuè urget, nempe ut mulieres, quoties in publico Eccleſiæ conventu apparent, & Divino cultui vacant capitibus ſint velatis, ſeu ſubjectionis ſignum in capite geſtent. *Prophetandi* verbum de mulieribus in Eccleſia prophetantibus uſurpatum ſtrictius accipi debet, quam ſuperiori commate cum de viris loqueretur Apoſtolus. Neque enim mulieribus in Eccleſia ſimpliciter docere aut exhortari liberum eſt: ſed tum demum quoties Divino afflatu concitæ loquuntur tum demum enim non ipſæ mulieres ſuâ ſponte; ſed Deus per eas loquitur, quem quominus per eas loquatur, nemo prohibere poteſt. Nec dubitandum videtur in primitiva Eccleſia ſæpè, etiam mulieres Divino Spiritu concitas, præſertim ſi quibus linguarum donum contigiſſet, in publico conventu fuiſſe loquutas, atque hâc ratione demum illis clara voce cæteris tacentibus & orare & loqui atque docere in Eccleſia, liberum eſt, quoties non ipſæ ſed Deus per ipſas miraculoſe loquitur. Per analogiam prophetantibus tum viris, tum fœminis, adjungendi ſunt alii quà viri qua fæminæ, qui prophetantes audiunt, cum Divini verbi auditio etiam pars quædam Divini cultus ſit. Unde quidam ſacrarum literarum interpretes, prophetandi verbum etiam ad auditores retulerunt, in hac verò poſteriori parte cum de mulieribus prophetantibus loquitur Apoſtolus, non aliam, quàm Divini verbi audiendi actionem deſignari putarunt, quod tamen durius eſt. *Dedecorat caput ſuum.* Non virum qui caput mulieris etiam eſt: ſed ſuum proprium caput id eſt ſeipſam, dum ſcilicet naturalem ſtatum & conditionem non ſervat, quandoquidem ea ſorte nata eſt ut virum pro capite ſuo agnoſcat.

Unum eſt & idem, ac ſi raſa eſſet. Probat id, quod dixit à pari quia ſi mulier caput non velet, perinde quodammodo eſſe ac ſi raſa prodiret in publicum. *Dico, quodammodo* quia non planè par ſit ratio. Turpius enim eſt mulierem radi, quam non velari. Sed Paulus communi & uſitato loquendi genere utitur dum illa unum & idem eſſe dicit, quæ inter ſe vicina ſunt, & quandam paritatem habent.

Verſ. 6. *Si enim non velatur mulier, etiam tondeatur.* Probat non velari mulierem, perinde quodammodo eſſe, ac ſi detonſa eſſet, quia ſi velamine non utitur nulla eſt cauſſa cur non etiam tondeatur. Nam quòd eam liberam facit à velamine, etiam ab alendis comis immunitatem illi concedit, quemadmodum in viris videre eſt, qui quia aperto capite poſſunt incedere, idcirco etiam caput detonſum aut raſum poſſunt habere.

Si verò turpe eſt mulieri tonderi, aut radi, veletur. Concludit argumentum ſuum, turpe ſcilicet eſſe mulierem non velari, cum turpe ſit eam tonderi ac radi. Nam comæ, quas ipſo naturæ inſtinctu tam ſtudioſe alunt fæminæ, ut nullo modo radi ſuſtineant, & in iis decus quoddam ſuum ſitum eſſe putent, nonnè fœminas monent capita ſibi omnino velanda eſſe, adeò ut ſi velamen capitis ab illis negligi poſſit, etiam nihil impedire quominus & comæ tonderi aut radi queant?

Verſ. 7. *Nam vir quidem non debet velare caput.* Cauſſam diverſitatis hac in parte inter virum & fæminam oſtendit Apoſtolus, cur ſcilicet vir non debeat velare caput fæmina autem debeat.

Quia vir eſt imago & gloria Dei: Mulier vero gloria viri eſt. Vir ita dicitur hoc loco Dei imago & gloria, ut id tacitè de muliere negetur, licèt & illa alia ratione etiam ad Dei imaginem ſit unà cùm viro condita. Imago enim Dei hoc loco vir dicitur, quòd exactam quandam imperii ac Dominationis divinæ imaginem referat, quatenus nihil eſt in mundo quod non ipſius imperio ac Dominationi ſubjectum ſit, ità ut quemadmodum vir Caput & Dominus eſt in mundo, ità Deus in univerſo, ideò Paulus non contentus *imaginis* voce, addit virum eſſe *Dei gloriam*, id eſt, in viri Dominio apparere quanta ſit gloria ac majeſtas imperii Divini, quòd ſcilicet nihil ſit in univerſo quod non ipſius poteſtati ac Dominationi pareat. Hinc conſequitur virum non debere Caput ſuum velare, nec ſervilis conditionis inſigne in Capite geſtare, & ſi id faciat in Deum ipſum quodammodo eſſe injurium. Alia ratio eſt mulieris quæ *Viri gloria eſt*, id eſt, in qua quanta ſit viri gloria ac dignitas, apparet, nempè quod cum omnes alias hujus mundi creaturas dignitate longè ſuperet, & viro ſimillima ſit, nihilominus illius poteſtati ac Dominio ſit ſubjecta. Itaque, vir quidem Dei gloria eſt dominatione. Mulier autem viri gloria eſt ſubjectione. Unde contrarii conſequuntur effectus, nempè virum quidem debere retecto capite eſſe, mulierem autem velato, adeò ut niſi id faciat, de viri gloria detrahat atque delibet.

Verſ. 8. *Non enim eſt vir ex muliere, ſed mulier ex viro.* Rationem affert cur vir potiùs, quàm mulier dominari & ſuperior eſſe debeat, quia vir eſt principium mulieris. Principium autem ſuo principiato cum ſunt ejuſdem ſpeciei, præſtantius eſt. Hæc Apoſtoli ratio includit etiam illam quam idem affert 1 ad Tim. 2. verſ. 13. *quòd Adamus prior ſit formatus, deinde Eva.* Quia enim prior formatus fuit tamquam omnium rerum à Deo creatarum Dominus, hinc apparet mulierem poſterius creatam.

Verſ. 9. *Neque enim conditus eſt vir propter mulierem, ſed mulier propter virum.* Novam rationem affert præſtantiæ viri ſuprà mulierem, quæ tamen ſimul eo pertinet cur mulier ex viro, non vir ex muliere formatus fuerit. Ideò particulæ καὶ γάρ, hoc loco idem valere videntur quod, *Nam &* vel *Nam etiam*, Hoc enim pacto eſt cauſſa ſuperioris dicti, & ſimul nova ratio principalis quæſtionis affertur. Nam & meritò factum eſt, ut cum mulier viri cauſſa, non verò vir mulieris cauſſa condi debuerit, illa potiùs virum quàm vir ipſam principium ſuum agnoſceret, & quia vir eſt finis mulieris, hinc apparet virum muliere longe præſtantiorem eſſe, ac proinde illi dominium, huic ſubjectionem convenire. Mulierem autem viri cauſſa conditam eſſe notum eſt ex Hiſtoria ſacra.

Verſ. 10. *Propter hoc debet mulier poteſtatem habere in capite propter Angelos. Propter hoc* id eſt, propter has cauſſas. *Debet mulier poteſtatem habere in capite.* Id eſt, caput velare, quod capitis velamen ſignum eſt caput à ſuperiori premi poteſtate, & idcirco illud Apoſtolus poteſtatem vocat, quia eſt ſignum poteſtatis.

Propter Angelos. Angelos nominat Paulus ut vel Angelorum reverentia ductæ mulieres id quod convenit faciant, nec Spiritus tam ſanctos offendant, qui ordinem ac decorum ab hominibus præſertim Chriſtianis, quos pro conſervis ac ſociis ſuis agnoſcunt, ſervari gaudent. Hinc autem apparet Angelos inter Chriſtianos præſertim in ſacris conventibus verſari, iiſque adeſſe, & eorum actiones ac facta obſervare. Quocirca & gaudere debemus tantos nobis comites ac defenſores addeſſe, & cautè circumſpectè, decenter ac convenienter agère, ne eos offendamus, & à nobis magno noſtro damno ac incommodo alienemus.

Verſ. 11. *Verumtamen neque vir abſque muliere, neque mulier abſque viro in Domino.* Quia mulieres depreſſerat Paulus, idcircò eas viciſſim erigit, & viris aliqua ratione exæquat, & primùm quidem reſpectu Domini id eſt Chriſti ejuſque religionis, deinde etiam reſpectu ipſius naturalis conditionis. Prius hoc verſiculo docet. Ait enim, neque virum abſque muliere, neque mulierem abſque viro, in Domino, ſcilicet eſſe; hoc eſt, tam virum quam mulierem ad Dominum, id eſt Chriſtum pertinere, & in felicitate per eum humano generi allata æquam ſortem ac ſocietatem habere. Malumus enim hâc phraſi *in Domino* non ipſum Deum ſed Chriſtum perpetuo Apoſtoli more intelligere.

Verſ. 12. *Quemadmodum enim mulier ex viro, ſic & vir per mulierem,* Oſtendit merito id fieri quod dixit cum in ipſa etiam naturæ conditione quædam ſit inter virum & mulierem paritas: quandoquidem quemadmodum initio formata fuit mulier ex viro, ſic poſteà per mulierem propagetur vir.

Omnia verò ex Deo. Id eſt, tum vir ac mulier, tum ea quæ ad utriuſque tam ſpiritualem quam carnalem ſtatum & conditionem pertinent, quod ipſum ſolatio eſſe debet mulieribus, quandoquidem omne id quod Deo autore ſit, pro rato & grato à nobis ſuſcipi debet.

Verſ. 13. *In vobis ipſis judicate, decorum eſt mulierem non velatam Deum orare?* Poſt expoſitas rationes, ad proprium ipſorum judicium remittit Corinthios Apoſtolus, & vult ut ipſimet rem expendant, an deceat mulierem non velatam in publico Divini numinis cultu verſari? Orationem enim pro aliis omnibus actionibus ad Dei cultum ſpectantibus, quæ à quovis publicè peraguntur, poſuit.

Verſ. 14. *Annon ipſa natura docet vos, quòd vir quidem ſi comam nutriat, ignominia illi eſt, mulier verò ſi comam alat, gloria eſt illi?* Cauſſam ſubjicere videtur cur eos ad ipſorum proprium, &c.

* * *

1 *Corinth.* XI. *verſ.* 7.

Vir imago & gloria Dei exiſtit, mulier autem gloria viri.

IN his verbis Apoſtolus oſtenſurus, virum orantem aut prophetantem non debere caput tegere, contrà autem mulierem id debere tegere, utriuſque dignitatem, ſed maxime mariti explicat. Duo autem ſunt loci membra; in primo enim dignitatem mariti explicat, ad Dei honorem aliquomodo relatam. In altero uxoris dignitatem, ad mariti honorem relatam.

Prius continetur illis verbis, quòd *vir imago & gloria Dei exiſtat.* Ubi duabus vocibus iſtam ut dictum eſt viri dignitatem explicat; quarum prior fundamentum continet ejus quod poſteriori voce ſignificatur. Primò enim virum nominat *imaginem Dei*, deinde ejuſdem *gloriam.* Cur imaginem vocet, notum eſt. Tribuit autem hoc viro peculiariter, quia cùm ratione imperii in res cæteras, homo Dei imago appelletur, perfectiori atque adeo propria quadam ratione vir imago Dei eſt, ſiquidem omnibus in terra rebus,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

etiam ipſi fœminæ, licèt alioquin imperii ac poteſtatis in res cæreras conſorti, imperet, nullumque in terris ita generatim loquendo agnoſcat ſuperiorem. Contrà autem fœmina, ut dictum eſt, naturaliter viro ſit ſubjecta: ac proinde licèt cæteris rebus imperet, non tamen pleniorem ac perfectiorem Dei imaginem exhibeat. Atque hic jam diſſeri poteſt de jure quod maritus habet etiam uxori imperandi, & omnia in familia pro arbitrio diſponendi: modò Deum ne offendat, cujus eſt *imago*, & ut ſtatim videbimus *gloria*. Nam ut jam ad hanc poſteriorem quoque vocem explicandam accedamus, *gloria Dei* duplici ratione vir appellatur. Primò ob id ipſum quod ſit imago Dei ejuſmodi, in qua imperium ac majeſtas divina veluti refulget, eumque omnium oculis ſpectandam ſubjicit. Qui enim cernit quantum viro liceat in his inferioribus, inde colligere poteſt quantum poſſit Deus in univerſo. Deinde ea ratione, quòd cùm tantum habeat in inferiora poteſtatis, nihilominus tamen Deo penitus ſit ſubjectus, eumque authorem ac Dominum ſuum ſupremum agnoſcat, omnibuſque factis teſtari debeat.

Poſterius horum verborum membrum illud eſt, *Mulier autem gloria viri eſt.* Non dicit fœminam etiam eſſe imaginem viri, quemadmodum antea dixerat virum eſſe imaginem Dei, quia fœmina pluſquam imago viri eſt, & potius unà cum viro imago eſt Dei, tanquam ejuſdem cum ipſo imperii in res cæteras quæ ſub Luna exiſtunt univerſas, ſocia. Imago autem alterius id rectius dicitur quod non ejuſdem planè rei ſed ſimilis tantùm eſt particeps. Appellatur autem *gloria viri*, ut ſimul & ipſius dignitas, & viri præ illa explicetur. Etenim gloria viri eſſe non poſſet, ſi nihil eſſet in ea ipſa dignitatis, nihil eximium, nihil præſtans: nec rurſus viri gloria eſſet, niſi vir illâ eſſet præſtantior, & propria fœminæ dignitas ad ejus dignitatem non referretur. Id ergo ſignificat Apoſtolus, fœminam, quum unà cum marito præſtantiſſima ſit terreſtrium creaturarum, imperio in cæteras omnes prædita, cum poteſtate quæ prope nimia eſſe videatur, nihilominus tamen marito eſſe ſubjectam. Magna enim in eo viri dignitas eſt eam ſibi habere ſubjectam quę rerum in terris univerſarum ſit Domina: quemadmodum Regis magna eſt in eo dignitas præſtantiſſimos alioquin principes habere ſubjectos. Itaque & maritus uxoris dignitatem agnoſcere debet, tanquam poteſtatis atque imperii ſui conſortis, nec eam illi eripere, quum ex ea ipſa dignitate honor ad ſe redundet, ſuaque dignitas illuſtretur: & rurſus ita dignitatis ſuæ ſibi conſcia uxor eſſe debet, ut eam ad mariti honorem penitus referat. Quod fiet ſi ei ut capiti ſuo pareat, ac ita omnia in familia adminiſtret, ne mariti voluntati aliqua ex parte refragetur, multò autem minus ut ipſi viro imperare velit. Itaque & maritus ſi uxorem ſuam contumeliâ afficiat, & dignitatem ipſi ſuam integram non relinquat, ſuâ ſeſe gloriâ privat: & contrà uxor ultra modum ſeſe effert, quum aut planè par marito eſſe vult, aut quod pejus, etiam ſuperior, eaque in parte in Deum eſt injuria, & ſuam illi dignitatem eripit, qui maritum ſuam imaginem ac gloriam eſſe voluit. Jam enim eum, quantum in ſe eſt imaginem Dei eſſe non permittit, dum eum non ſinit eſſe omnium rerum inferiorum Dominum abſolutum ac ſupremum, quemadmodum Deus eſt in univerſo. Itaque imaginem illam in eo veluti delet, & majeſtatem Dei in eo refulgentem obſcurat.

1 *Corinth.* 13. *verſ.* 1, 2, 3.

Apoſtolus occaſione de recto donorum ſpiritualium uſu, digreditur in charitatis commendationem, quam uſui illorum longe præponit. Commendat autem charitatem triplici argumentorum genere. Primò enim neceſſitatem illius concludit, comparatione inſignium aliquarum virtutum quæ ſine illa nil valeant. Secundò utilitatem illius deprædicat, varios ejus effectus recitando. Tertio denique durabilitatem ejus præ aliis quibuſdam virtutibus commendat. Nos primum illud argumentum propoſitum hiſce tribus verſibus excutiemus. Sunt autem virtutes cum quibus Apoſtolus hic charitatem comparat duorum generum: quædam enim prorſus ſunt divinæ benignitatis, quædam humanæ facultatis. Nos autem ſimplicius numerum earum perſequemur. Sunt autem numero ſeptem. Prima eſt facultas, *linguis hominum Angelorumque loqui.* Una præſtantia linguarum varietas, Gen. XI. 7, 8, 9. Credibile eſt autem temporis tractu magis eam in diſperſione populorum creviſſe. Eſt autem ea magnum impedimentum commerciorum remotiorum. Quum itaque in univerſum orbem propagandum eſſet Euangelium, Deus primis ejus præconibus variarum linguarum notitiam indidit. De qua vide Actor. 2. 4. & ſeqq. & x. 46. & XIX. 6. Quod & antea Dominus Jeſus eis promiſerat, Mar. 16. 17. vide & antecedente XII. & ſequente XIV. capite hujus Epiſtolæ. Erat autem res miraculi plena linguas abſque Magiſtro ſciri: cùm rerum vocabula non ſint ex natura, eoque non ut artes ac ſcientiæ ingenio perveſtigari poſſint. Quod de Angelorum linguis loquitur id triplici modo accipi poteſt. Vel enim hypotheſis eſt nuda, in qua non antecedentis ſed connexionis veritas requiritur, ut in illo Gal. 1. 8. *Si vel nos vel Angelus de cœlo aliud Euangelium annunciaret* &c. Vel eſt hyperbole, qualis in illo dicto Pſal. 78. ℣ſ. 25. *Panem fortium* id eſt Angelorum, *comedit vir*, quo notare præſtantiſſimum panem voluit. Vel denique per linguam Angelorum intelligendus eſt iſte modus quicunque tandem ſit quo Angeli animi ſui ſenſa cum aliis communicant. Quamvis autem & hominum & Angelorum lingua loqui res præſtantiſſima cenſeri debet, & hoc poſterius tanto præſtantius quantum Angeli hominibus præſtant; addit tamen; *ſi charitatem non habeam, factus ſum æs reſonans, aut cymbalum tinniens.* Per charitatem hoc loco affectus benevolus erga homines potiſſimum intelligi videtur; ut apparet tum ex deſcriptione proprietatum atque effectuum ejus ſubjuncta, tum ex ſcopo totius hujus commentationis, qui eſt iſte ut in uſu ſpiritualium Dei donorum, charitatis mutuæ habeatur ratio. *Æs reſonans*, omne inſtrumentum Muſicum ex ære factum ſignificat; ut ſunt tubæ, ſiſtra, organa preumatica, tintinnabula. *Cymbalum* erat hemiſphærium cavum, tinnitum pulſu reddens. Dicere vult, non majori id ſibi bono fore, quàm ſi æs aut cymbalum foret; quæ nullum ipſa fructum ex ſuo ſono capiunt. Quanquam autem ex hypothetico hoc enunciato concludi nequeat linguarum donum, ut & cætera quæ ſubjungit, ſine charitate in quoquam eſſe poſſe, reprehenſio tamen Apoſtoli, qua perſtringit hoc dono abutentes, capite ſequente, oſtendit iſta aliquando ſeparari poſſe. Ne igitur imagnopere ſuperbiamus linguarum variarum notitiâ; quæ ne ſapientiæ quidem nomen meretur, ſed illius tantùm, ut & aliarum ſcientiarum, inſtrumentum eſt: alioquin utut famam ipſius nobis conciliet, ipſam tamen non adfert.

Secunda virtus cum qua charitas comparatur, eſt *Prophetia.* Per eam intelligitur propriè facultas prædicendi futura, ut nomen indicat. Qualis fuit in Paulo, vide Actor. 20. 25, 29. Rom. XI. 25. 1 Cor. 15. 51. 2 Theſſ. 2. 3. 1 Tim. 4. 1. 2 Tim. 3. 1. cap. IV. 3. In Petro 2 Pet. 2. 1. cap. III. ℣ſ. 3. In Johanne, in Apocalypſi tota. In Agabo Actor. XI. 28. XXI. ℣ſ. 10, 11. In aliis Act. 20. 23. Significatur tamen per eandem & in genere divinam veritatem enarrandi peritia: ad quam & propheticorum ſcriptorum enodatio pertinet: prout ſumi videtur Rom. 12. 6. Hujus Epiſtolæ cap. 14. ℣ſ. 1. & ſeqq. Unde ſimul apparet quanta ſit hujus facultatis præ ſuperiore præſtantia, quæ uſum hominibus illâ majorem adferat. Poteſt tamen & prophetia ſine charitate exiſtere. Quid enim ſi quis in prophetando, non utilitatem aliorum, utut per accidens nihilominus prophetiam conſequatur, ſed ſuum commodum honoremve reſpiciat. Certe ſine pietate eam in aliquo conſiſtere poſſe, atque ita nihil prodeſſe, apparet ex Matth. 7. 22. collato cum ℣ſ. 23.

Erat Balaam, Propheta verax, & tamen improbus, utpote mercedem iniquitatis amans, ut apparet Num. cap. 23. ꝟſ. 24. 2 Petr. 2. ꝟſ. 15, 16. & Balacum docuit ſcandalum Iſraëlitis ponere, ut idolothytis veſcerentur, & ſcortarentur. Apoc. 2. 14. Sic Cajaphas eodem tempore & prophetabat, & decretum ſupplicii capitis in Chriſtum ferebat, Joh. XI. 50. Nos demus operam ut prophetiam ſi quæ nobis adeſt ad utilitatem populi Chriſtiani referamus.

Tertia & quarta virtus eſt, *cognitio myſteriorum, omniſque notitia.* Poſſent hæc ad prophetiam tanquam explicatio quædam ejus referri: quia tamen, 1 Corinth. cap. 12. verſ. 8, ſermo ſapientiæ & ſermo cognitionis, & cap. XIV. verſ. 6, revelatio & cognitio, à prophetia diſtinguitur; reſtat ut hîc ea pro diſtinctis à prophetia divini ſpiritus virtutibus capiamus. Quanquam in quo & à prophetia, & ipſæ inter ſe diſtinguantur, explicatu ſit difficile. Cognitio myſteriorum idem eſſe videtur cum ſapientia, cap. XII. 8. & cum revelatione cap. 14. 6. nominata, & notare eam de Deo ejuſque voluntate notitiam, quæ alioqui humano ingenio perveſtigari poſſet. Notitia verò ſubjuncta, eam quæ minus recondita eſt, & magis circa officii noſtri explicationem verſatur. Poſſe verò cognitionem à charitate ſejungi, apparet ex 1 Corinth. 8. 9, 10. Ea verò tantum abeſt ut nos juvet, ut potius gravioribus nos verberibus dignos reddat. Luc. 12. ꝟſ. 37. Vide etiam Jacob. 4. 14. Demus igitur operam ut noſtra ſapientia ſit eo modo comparata quo Jacobus eam deſcribit cap. 3. verſ. 17.

Quinta virtus eſt *Fides.* Fidei variæ ſunt acceptiones. Nam & aſſenſum in genere divino ſermoni præbitum, & in ſpecie fiduciam in Deum, Dominumque Jeſum, & ſpecialius fiduciam de ope divina ad perpetranda miracula ſignificat. Cùm omnem fidem hic nominet Apoſtolus, videtur latiſſime eam intelligere, prout omnes eas ſignificationes in ſe comprehendit. Certè non ſolum miraculorum fidem hic notari, inde veriſimile fit, quòd ſub finem capitis fidem cum ſpe atque charitate, nunc manere inquit, quod de miraculorum fide non intelligi ſatis conſtat. Interea quamvis fidem in genere hic intelligamus; ad miraculorum tamen potentiam eam potiſſimum referri, utpote quæ propter effectum mirabilem maximè ſit inſignis, & in oculos omnium incurrat, apparet ex ſubjuncta exaggeratione de montibus transferendis. Quis enim fidem alicujus tantam non maximopere ſuſpiceret? Cæterum quod hîc maximæ fidei montium tranſlatio tribuatur, cùm Dominus Jeſus Matth. 17. 20, eam fidei quæ ſit inſtar grani ſinapis, id eſt minimæ tribuat; in eo Apoſtolus noſter non tam rem ipſam quàm opinionem hominum ſpectaſſe videtur, qui fidem montes transferentem pro maxima haberent. Porrò fidem quæ eſt aſſenſus, ſine charitate nonnunquam eſſe, apparet ex Jac. cap. 2. 14. Ubi & dæmonibus aſſenſum ejuſmodi tribuit verſ. 19. Idem & de illa, & de fiducia, quotidiana docet experientia. Sed hoc tamen intelligendum eſt, de aſſenſu languido, & fiducia minus circumſpecta ſeu ſtulta potius. Nam alioqui, ubi aſſenſus eſt plenus, atque vividus, & fiducia prudens, charitas abeſſe non poteſt. Unde cognitioni Dei Dominique Jeſu vita æterna tribuitur Joh. 17. 3. Quod idem & de confeſſione, quòd Jeſus ſit Dominus, & fide quòd Deus illum à mortuis excitarit, affirmatur Rom. 10. 9. Unde & Apoſtolus noſter Tit. 1. 16. inceſſit quoſdam confitentes quòd Deum norint, quem tamen factis negent. Fidem miraculorum ſine charitate eſſe poſſe, etſi vel ad ejectionem dæmoniorum & ad perpetrationem operum valde mirabilium procedat, apparet ex Matth. 7. 22. Sed quid fides iſta ſine charitate prodeſt? *Nihil* inquit Apoſtolus noſter, *ſum.* Demus ergo & ipſi operam, ſi fidem habemus, ut ea per charitatem ſit efficax, Gal. 5. 6. Jac. 2. 14. ad finem, 1 Joh. 2. 3, 4.

Sexta virtus, *Omnem ſuam ſubſtantiam, in cibum,* puta pauperibus *diſtribuere.* Magna hæc profectò virtus, præſertim ſi cogitetur id quod dicit de omni ſubſtantia. Videmus enim quàm grave id acciderit illi juveni, Matth. 19. 21, 22. Videatur quoque exemplum Ananiæ & Sapphiræ, Actor. 5. 1, 2. Erat tamen ea in Eccleſia Jeroſolymitana Actor. 4. verſ. 32, 34. Mirum autem quomodo hæc virtus ſine charitate vel concipi poſſit, cùm uſui aliorum omnia ſua impendat. Docet tamen id exemplum hypocritarum, de quibus Dominus Jeſus, Matth. 6. 2. Qui proinde meritò præmittit admonitionem ibid. verſ. 1. Rectè monet Apoſtolus Rom. 12. 8. Qui diſtribuit ut id faciat cum ſimplicitate. Studeamus ergo beneficentiæ in alios, prout idem ad Rom. 12. 13. & Heb. 13. 16. Imò Dominus Jeſus Luc. XI. 41. XII. 33. Sed & operam demus ut ex charitate id faciamus.

Septima virtus eſt *dare corpus ſuum comburendum.* Durum hoc ſupplicii genus. Cui tamen Sidrachum Meſachum & Abdenagonem objicere Nabuchodonoſor voluit, Dan. cap. 3. verſ. 19. Eodem & Chriſtianos olim affectos aliquando fuiſſe, hiſtoria Eccleſiaſtica docet. Tacitus de Nerone ſcripſit libro Hiſtor. 15. eum Chriſtianos flammari, & ubi dies defeciſſet in uſum nocturni luminis uri juſſiſſe. Quid noſtro ævo in Hiſpania, Italia, Gallia, Belgio, imò & in Germania factum ſit, notum eſt. Quis neget autem inſignem plane hanc virtutem eſſe, ſi quis corpus ſuum comburendum, & quidem, ut hic intelligi par eſt religionis cauſa tradat? Summum enim id ſit conſtantiæ, patientiæ, & amoris in Deum atque Chriſtum documentum. Mirum tamen eſſet quenquam tanta virtute præditum charitate deſtitui. Et tamen credibile eſt quoſdam ex iis qui noſtro ævo hoc ſupplicio affecti ſunt, non immunes fuiſſe ab odio fratrum ſuorum, & idem quod ſibi factum eſt, aliis ob diſſenſum circa religionem, inferendum cenſuiſſe, aut fortaſſe etiam dum potuerunt inferendum curaſſe. Heu miſeri? Cur tantæ alioquin virtutis veſtræ pretium, injuſto fratrum odio perditis? Ait enim Apoſtolus ſine charitate nihil eam vobis prodeſſe. Nos ergo fratres ne in mediis quidem afflictionibus, charitatis obliviſcamur, exemplo & ſervatoris noſtri & ſancti Stephani, qui pro interfectoribus ſuis orarunt. Luc. 23. 34. Actor. 7. verſ. 60. Hoc vobis injungit Dominus Jeſus Matth. 5. verſ. 44.

Sequitur explicatio verſ. 4, 5, 6, 7, 8.

VIſum nobis fuit pergere in charitatis commendatione quam nuper orſi ſumus. Et nunc quidem illud argumentum excutiemus quod à proprietatibus atque effectibus charitatis utiliſſimis ſumitur. Qua enim ratione jejunium noſtrum Deo gratius efficiemus, quàm ſi charitatis illarumq; virtutum quæ ex charitate oriuntur, conſideratione, animos noſtros ad pietatem exſtimulemus. Sunt autem proprietates effectuſque charitatis quos Apoſtolus hîc recenſet, numero 16. Nos hæc ordine excutiemus.

1. *Charitas eſt longanimis.* Hæc virtus manſuetudini cognata eſt, & in iræ cohibitione verſatur, etiamſi juſta cauſa iræ nobis ſit præbita. Unde patet longanimem omnia quibus animus ad vindictam ſtimulari poſſit, ſine affectu expendere, nec injuriam ſuam ducere ſi quid vel ab inſciis vel ab invitis in ſe patratum ſit: veraſque injurias non nimium exaggerare, neque exactè numerare, ac multum humanæ infirmitati imputare, atque iis quæ excuſari nequeunt benevole ignoſcere, nec niſi tarde ad iram commoveri. Exemplo nobis eſſe poſſunt parentes nonnulli circa liberorum ſuorum peccata. Rectius tamen exemplum petere licet à Deo, qui longanimitatis nomine in Sacris Literis commendatur. Exod. 34. verſ. 6. 1 Timoth. 1. 16. 1 Petr. 3. 20. 2 Petr. 3. 9. Quod exemplum eo magis nobis conſiderandum eſt, quod niſi illud imitemur nobiſquoque Dei præcluſa ſit gratia. Porrò charitatem in cauſa eſſe ut quis ſit longa-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

longanimus, quilibet videt: & illo quoque Salomonis probatur, Prov. 10. verſ. 12. quod 1 Petr. 4. verſ. 5. repetitur, *Charitas operit peccatorum multitudinem.*

2. *Charitas benigna eſt*, ſive comis. Ea benignitas ſuavitatem quandam ſignificat, in vultu, geſtu, verbis, imò & promptitudinem officiorum, ut apparet Luc. 6. 35. Recenſetur inter fructus Spiritus, Gal. 5. verſ. 21. Natura hominem homini ad officia mutua obſtrinxit, quæ ut tanto libentius præſtemus, charitas efficere ſolet.

3. *Non eſt æmulatrix*, ſive non invidet. Zelus ſive invidia dolorem ſignificat ex alterius bono, quod poteſt eſſe varium. Vel enim eſt animi, vel corporis, vel fortunæ ut vocant. Animi quòd quis ſit ingenioſior, doctior, tenacioris memoriæ, diſertior, prudentior. Corporis quòd fortior, agilior, ſanior, formoſior. Fortunæ quod florentior opibus, honoribus, gratiâ hominum. Porrò dolorem ex alieno bono, ſequitur deſiderium alios illo privandi, inque ſe illud transferendi, & varii ad id efficiendum conatus, ſive verborum, ſive factorum. Nec enim verebitur invidus detrahere, calumniari, fraudare, rapere, furari. Invidia eſt avaritiâ pejor. De invidia vide Prov. 4. 30. xxvii. ℣ſ. 4. Jac. 3. 16. Recenſetur inter opera carnis, Gal. 5. 20, 21. Adverſatur maximè charitati, ut quæ amici commodis delectatur, eumque prout poteſt libenter promovet.

4. *Non agit perperam.* Protervia quædam notatur, contumeliam aliorum quærens, dictis factiſque petulantibus. Exemplum ejus rei in Chamo, Gen. cap. 9. verſ. 22. in Semei 2 Sam. cap. 16. verſ. 6. In juvenibus familiare vitium eſt, voluptatem ex alieno ludibrio quærentibus. Charitati maxime adverſatur, ut quæ honorem ac tranquillitatem aliorum non minus quàm ſuam ipſius amat.

5. *Non inflatur.* Metaphora eſt arrogantiam notans, qua quis vel ea ſibi tribuit quæ non habet, vel quæ habet, utut vilia, aut etiam fortaſſe vitioſa, magnifacit, ſeque ea de cauſa admiratur, omniumque præcomis dignum putat: quin & in geſtibus atque veſtibus pompam & oſtentationem ſectatur, laudes ſuas & lubenter audit, & ultro ipſemet ebuccinat. Eſt autem hæc arrogantia conjuncta cum aliorum contemtu. Raro enim qui ſe nimium æſtimat, aliorum virtutes æqua lance expendit: quin cùm circa ſua vitia, talpâ cœcior ſit, circa aliena Argus eſt aut lynx. Huc pertinet parabola de Phariſæo & publicano Luc. 18. 9. Vide quoque Matth. 9. 2. Hoc autem charitati vehementer adverſatur, quæ alieno honore lætatur. Charitatis & arrogantiæ oppoſitionem vide 1 Cor. 8. 1.

6. *Non agit indecore.* Decori in omni vita ratio habenda eſt. Huic ſe plerique ſatiſfeciſſe putant, cùm nil in ſe admittunt quod perſonam eorum dedeceat, de aliorum honore ſecuri. Hîc verò charitas eo nomine commendatur, quòd nil in alios perpetret quod eorum perſonam dedeceat, eoque cum reverentia quadam cum aliis verſatur, verbis eos geſtuque honorans. Exemplum vitii illius contrarii, vide in Nabale 1 Sam. 25. 10, 11. Vertitur etiam hoc ita: *Non eſt faſtidioſa*, quod & ad homines referri poteſt, quos vel genus, vel vitæ conditio, vel aliquod ſive animi ſive corporis vitium, vel infortunium aliquod depreſſit; & ad officia non admodum nobis honorifica, quæ fortaſſe à nobis exigantur. Itaque charitas ab hominibus & officiis vilibus atque abjectis nequaquam abhorret. Exemplum de hominibus, in Chriſto Matth. 9. 10. Luc. 15. 1. & cap. 7. 37. De officiis in eodem Joh. 13. ℣ſ. 4. De utroque in Samaritano Luc. 10. verſ. 33, 34.

7. *Non quærit ſua.* Natura nobis noſtri amorem inſeruit, qui per ſe culpandus non eſt: eſt enim & ad individui & ad ſpeciei conſervationem neceſſarius; ſed raro modus in eo ſervatur. Plerique ita ſuis ſtudent commodis, ut & in immenſum extendant deſiderium utilitatemque ſuam, quo jure quaque injuria, etiam cum aliorum læſione, proſequantur. Huc accedit quod commoda ſua ultra ſeculi hujus ambitum extendant. Hoc ergo meritò reprehenditur. Non enim habemus hic permanentem civitatem, Heb. 13. 14. Civitatis noſtræ jus in cœlis eſt. Phil. 3. 20. Quæ ſurſum ſunt, quærenda. Col. 3. 1. Quod verò ad hujus vitæ bona attinet, hæc ita habenda ſunt ac ſi non habeantur, 1 Cor. 7. 29, 30. eaque non ſolicite quærenda: multo minus cum aliorum neglectu & injuria, quæ charitati vehementer adverſatur. Imò magis quæ aliorum ſunt quàm noſtra nobis ſunt quærenda Rom. 15. 2, 3. 1 Cor. 10. verſ. 24. vide & Philip. 2. 4.

8. *Non exacerbatur.* Hoc primo cognatum eſt. Significat enim neque facile neque vehementer ad iram aliquem provocari, etſi magna ſuppeditata ſit cauſa. Id ne fiat, charitas prohibet: quæ omnia in meliorem partem interpretatur. Quin & cùm exacerbatur, non hominibus iraſcitur, ſed rei tantùm indignitatem dolet. Quod de Domino Jeſu ita capere par eſt quoties incanduiſſe legitur, ut Marc. cap 3. verſ. 5. & Joh. xi. 33.

9. *Non cogitat malum.* Græca verba duplicem poſſunt habere ſenſum. Primò enim ſignificari poteſt charitatem nil mali ſuſpicari, cùm de ſuo animo omnes metiatur; neque injurias accurate conſiderare, prout ſolent homines ex variis tum eorum à quibus læſi ſunt, tum ſui tanquam læſorum, tum læſionis ipſius circumſtantiis, iræ odiique cauſas accerſere, eaſque exaggerare. Deinde & hoc ſignificari poteſt charitatem nil mali cuiquam moliri aut machinari, quo vel vitæ valetudinique vel honori vel commodis alterius noceat, neque per ſe neque per alium, ac ne Magiſtratum quidem, vel Deum ipſum: eoque nec accuſat verbis, nec mala cuiquam vovet, aut imprecatur. Quodſi pœnam cuipiam irrogat, in ea non malum patientis, ſed emendationem potius publicumque commodum ſpectat; nec lubens id exſequitur, ſed cum dolore quodam. Quod in Neronis quinquennio notatur, Mallem neſcire literas dicentis, quum damnationi cujuſpiam ſubſcribere deberet.

10. *Non gaudet injuſtitiâ.* Duplici modo quis injuſtitia gaudere poteſt; vel quod ſcelere alicujus delectetur, vel quod damno gaudeat, quod ex injuſtitia ſive in lædentem ſive in læſum ſit redundaturum. Sunt enim quidam ita perverſo ingenio, ut lætentur calamitatibus aliorum, etiamſi nihil commodi ad ſeſe redeat: præſertim ſi quando ab iis læſi fuerint. Sunt alii illis pejores, qui & peccatis aliorum gaudent: ſive quòd innocentiæ gloriam illis invideant, ſive quod aliorum delictis ſuam virtutem elucеſcere putent. Noli lætari caſu inimici, Prov. 24. 17. Gloriatur Job ſe id non feciſſe cap. 31. 29. Pœnam talium, vide Siracid. cap. 27. verſ. 30.

11. *Sed gaudet cum veritate.* Cùm veritas hîc juſtitiæ opponatur, ex more Hebræorum pro juſtitia accipi videtur. Ut enim veritas eſt conformitas verborum aut mentis cum re, ita & juſtitia eſt actionum cum jure legibuſque conformitas. Porrò veritas per proſopopœiam gaudere dici poteſt, cùm illi locus eſt in terris, cùm ſuccedunt ejus conatus, nec ei præmia deſunt juſta. Itaque cum veritate gaudere eſt delectari incolumitate & felici ſucceſſu juſtitiæ, ſive hominum juſtorum.

12. *Omnia tegit.* Deſumtum hoc videtur ex Prov. 10. 12. quod allegatur 1 Petr. 4. 8. Duplici verò modo tegit quis aliorum vitia, partim non efferendo quæ latebant, partim excuſando, & in meliorem partem interpretando quæ innotuerunt. Utrumque tamen charitas facit certo modo. Nam qui aliena vitia apud alios non differit, non eum tamen intermittit privatim caſtigare: quin etiam ſi privata caſtigatio parum proficit, alios aſſumit qui ſua authoritate peccatorem in ordinem redigant. Vide Matth. cap. 18. verſ. 15, 16. Qui excuſat alios peccantes, cavere tamen debet, ne vocet malum bonum, & contra: adverſus illud Eſai. cap. 5. verſ. 20. ne ita tum peccantes in malitia confirmentur, tum ne

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

aliis ſcandala exhibeant. Conniventia Heli ad flagitia filiorum graviter caſtigata 1 Sam. 2. 27. & ſeqq.

13. *Omnia credit.* Non eſt quidem ſtulta charitas, eoque non credit incredibilia, neque plane dubia pro certis habet, nec omittit explorationem rei ignotæ legitimam, ſecundùm illud 1 Theſ. 5. 20. *Omnia probate.* Et 1 Joh. 4. 1. *Non cuilibet Spiritui credite, ſed probate Spiritus an ex Deo ſint.* Sed tamen non exiſtimat eſſe nodum in ſcirpo quærendum ut multi ſolent. Circa duas verò res in credendo difficiles eſſe ſolemus; primò ſi de virtute alicujus affirmetur vel promittatur quippiam, quod mores ſeculi aut etiam illius cui credenda proponuntur captum ſuperat. Deinde ſi quis de ſua aliorumve injuria vel miſeria queratur, & ad eam ſublevandam auxilium cujuſpiam implorat. Utrumque hoc charitati repugnat: quæ & de virtute aliorum honeſta ſentit, & ad opem miſeris ferendam prona eſt.

14. *Omnia ſperat.* Hoc eodem modo limitandum quo ſuperius. Sperat charitas omnia quæ modo ulla ratione ſperari prudenter poſſunt. Multi ubi quem veritati repugnantem, aut in peccatum lapſum vident, ſtatim omnem ſpem de eo abjiciunt. At poteſt ex Saulo perſequutore Paulus Apoſtolus evadere: & Petrus qui Dominum cum jurejurando abnegaverat, pro illius Euangelio vitam ſuam expoſuit. Vulgò ajunt, qui non eſt hodie, cras minus aptus erit. Charitas id invertit, qui minus eſt hodie, cras magis aptus erit. Videbat Paulus Judæos obduratos, & tamen nullum non movet lapidem, ut aliquos ex iis ſervet. Semper tibi pendeat hamus, quo minime reris gurgite piſcis erit. Totam noctem piſcati ſumus, nec quicquam cepimus, ad tuum tamen verbum, inquit Petrus ad Dominum Jeſum, demittam rete Luc. 5. 5.

15. *Omnia ſuffert.* Hoc & ad defectus atque vitia referri poteſt, quæ quis in aliis tolerat, & ad mala ſeu incommoda quæ quis ab aliis aut aliorum cauſa ſuſtineat. Ad prius pertinet illud Mimi, Amici vitia noveris non oderis. Cogitanda eſt infirmitas humana, & quàm nihil ſit ab omni parte perfectum. Fortaſſe & nobis multa deſunt, itaque ut ignoſci nobis ab aliis vellemus, ita & ipſi aliis ignoſcamus. Circa poſterius nobis ocurrat quæ matres incommoda ab infantibus aut eorum cauſa ſuſtineant, quæ tamen omnia charitas quodammodo edulcat. Cogitemus etiam quæ mala Dominus Jeſus noſtri cauſa exhauſerit: cujus exemplum nobis Petrus inculcat, 1 Epiſt. cap. 2. verſ. 21. & Johannes 1 Epiſt. cap. 3. verſ. 16.

16. *Charitas non excidit.* Poteſt hic eſſe ſenſus quod charitas ab officio nunquam deſiſtat, etiamſi voto ſucceſſus minus ſæpenumero reſpondeat. Ita Moſes pro Iſraëlitis ex libro vitæ deleri ſuſtinet Exod. 32. ℣ſ. 32. Paulus pro fratribus anathema fieri optat. Rom. 9. 3. Ita ſcilicet charitas nunquam ſibi ſatiſfacit. Sequentia tamen potiùs hunc ſenſum ingerunt, charitatem haud excidere dici eò, quòd durabilis ſit præ maximis Spiritûs ſancti donis, quæ ad tempus tantùm Eccleſiæ fuerunt collata: imò & præ fide atque ſpe, utpote quibus in altera vita non ſit futurus locus: quum tamen charitas nec illic deſitura ſit: quamvis plurima charitatis officia indigentiæ ſeculi hujus accommodata deſitura ſint. Amen.

2 Corinth. I. verſ. 3 ad finem 2.

IN his verbis celebrat Apoſtolus divinam benignitatem, ſibi tum aliàs tum non multò antè in Aſia præſtitam, ubi ipſum Deus ex ingenti periculo liberaverat, ſpem ſibi faciens ejuſdem etiam in poſterum beneficii ab eadem divina benignitate impetrandi. Duo autem potiſſimùm ſunt loci hujus membra. In priori generatim prædicat divinam benignitatem ſibi in omnibus afflictionibus propter Chriſti nomen incumbentibus præſtitam, ita quidem ut ejus rei fructum & ad alios fideles ac nominatim ad Corinthios redundare oſtendat. In poſteriori ſpeciatim deſcribit beneficium divinum quod in Aſia nuper fuerat expertus, ubi nimirum ex ingenti diſcrimine fuerat divina ope ereptus: ita quidem ut & tum cùm iſta ſcriberet eandem Dei benignitatem ſe experiri ſignificet, & ſpem ſeſe habere in poſterum quoque eandem ſe experturum.

Quod ad primum membrum attinet, id ab initio ℣ſ. 3 ad finem uſque ſeptimi extenditur. Ubi primo authorem beneficii in ſe collati, nempe Deum Optimum Maximum celebrat, & inſignibus quibuſdam titulis ornat. Deinde veluti ulterius eum deſcripturus ab effectis quorundam præſertim attributorum jam in præcedentibus expreſſorum, explicat beneficium ab eo in ſe collatum, & per ſe in alios quoque fideles ac nominatim in Corinthios redundans.

Celebratio illa divini nominis ac deſcriptio authoris beneficii in ſe atque alios collati continetur ℣ſ. 3. ubi ait: *Benedictus Deus & Pater Domini noſtri Jeſu Chriſti; pater ille miſericordiarum & Deus omnis conſolationis.* Δοξολόγιαν præmittit Apoſtolus in voce *Benedictus* intellige *ſit*, ut animum ſuum oſtendat, beneficii divini memorem, atque in authorem ejus gratum pietatiſque plenum. Quo ipſo exemplum nobis præbet, ut nos quoque acceptis à Deo beneficiis, & memori pectore ea contineamus ac recolamus, & ubicunque ſe offert occaſio ea laudibus extollamus eorumque authorem celebremus. Eodem modo orditur commemorationem divinorum beneficiorum in omnes fideles collatorum, Eph. 1. 3. Simili modo & Petrus 1 epiſt. 1. 3. Senſus autem vocis illius ſatis notus eſt: Id enim ſignificat, celebretur Dei nomen, laudibus extollatur atque evehatur Deus. Id nempe unum propemodum reddere poſſumus pro tantis beneficiis Deó, ut ejus nomen prædicemus. Impar quidem valde tantis beneficiis hoſtimentum: ſed quod ob idipſum Deus gratum habet, ſi animo alacri offeratur, quia majus præſtare non poſſumus. Si quid præter gratiarum actionem præſtamus, id in vitæ pietate conſiſtit, quæ in honorem divini nominis cedit.

Jam quod ad deſcriptionem attinet authoris beneficii in ſe collati cujus nomen prædicat, eum quidem primùm exprimit *Dei* nomine, quod per ſe quidem commune eſt, ſed illius ob ſummam excellentiam evaſit quodammodo proprium; de quo non eſt hic neceſſe plura dicere. Deinde triplici eum ornat epitheto ſeu titulo. Et primo quidem magis declarat quis ſit ille, cæteris duobus potius qualis ille ſit, & quàm in homines ſit benignus. Ac licet primus etiam titulus aliquomodo ad rem præſentem hoc eſt ad beneficium Paulo ſæpe exhibitum pertineat, ſiquidem de beneficio à Deo in Jeſu Chriſti ſervum collatò agitur; poſteriores tamen duo propius ad rem pertinent: ſiquidem cauſam exponunt iſtius beneficii. Primus ergo titulus eſt quod appelletur *Pater Domini noſtri Jeſu Chriſti.* Quæ verba ita connectuntur cum præcedenti nomine *Deus*, ut quemadmodum dictum eſt, declarent quis Dei nomine ſit intelligendus: quaſi dictum eſſet, Deus id eſt Pater Domini noſtri Jeſu Chriſti, vel, qui eſt Pater Domini noſtri Jeſu Chriſti. Ut particula *&* ſit hoc loco, ut alibi ſæpe, exegetica, quod etiam in locis duobus paulò antè notatis aliiſque ſimilibus obſervandum eſt. Cur autem Pater Domini noſtri Jeſu Chriſti appelletur, jam aliunde ſatis notum eſt, ut nil ſit neceſſe his explicandis immorari. Illud tantùm memoria repetendùm eſt quod paulò antè indicavimus, hanc deſcriptionem Dei non ideo tantùm adhiberi ab Apoſtolo, ut magis intelligatur quis ſit ille Deus quem celebrat; ſed etiam quia tum maxime illuſtris eſt, & ſummam Dei poteſtatem majeſtatemque exprimit, tum verò etiam non obſcure indicat eum maxime illos amare ac favore ſuo ſingulari proſequi qui Jeſu Chriſto adhærent, ei confidunt, eum amant ac colunt, ſiquidem Jeſu Chriſti ſit Pater. Non poteſt autem non amare Pater eos qui filium ipſius unicum chariſſimumque amant ac colunt. Unde & nobis Jeſum Chriſtum complectendum amandum ac venerandum eſſe diſcimus, ſi ſummi Dei amore perfrui cupimus. Joh. 16. 27.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Quod ad reliquos duos titulos quibus Deum ornat Apoſtolus attinet, eorum prior eſt quòd ſit, *Pater miſericordiarum*, id eſt, Pater miſericordiſſimus, ſi ita loqui licet, ſeu ſummè miſericors. Neque enim genitivus *miſericordiarum* genitivus effecti eſt, quaſi nimirum Deus miſericordiarum pater ideo dicatur quod miſericordiæ ab illo proficiſcantur, & ex eo ortum ſuum ducant, (quanquam id quoque, ſi vel de miſericordiæ effectis à Deo proficiſcentibus ſermo ſit, vel de affectu miſericordiæ in hominibus exiſtente, verum eſt) ſed Hebræorum more pro adjectivo ponitur, quemadmodum explicatum eſt: quo pacto verbi gratiâ Deus gloriæ id eſt glorioſus dicitur Actor. 7. 2. Sed hujus Hebraiſmi exempla paſſim occurrunt in Sac. Liter. *Pater* ergo dicitur reſpectu noſtri, quos ille & paterno amore complectitur, & ſibi ſimiles generat, atque aliquando perfecte generaturus eſt, ſimulque hæreditatem donaturus iis ante ſecula deſtinatam quos hîc Deus generavit filios, ſanctitate nimirum ac juſtitia ſibi ſimiles. *Miſericordias* autem dixit plurali numero, ad miſericordiæ divinæ magnitudinem atque ubertatem tanto melius exprimendam. Quo pacto etiam Jacobus, cùm patrem non luminis ſed *luminum* appellat cap. I. ℣ſ. 17, ut eum lucis pleniſſimum eſſe indicaret. Sæpe enim pluralia apud Hebræos rei copiam magnitudinemque indicant. Quid autem ſit Dei miſericordia, etiam vulgò notum eſt, quantum quidem cuique eſt neceſſe: ſignificatur nimirum ſingularis Dei promtitudo ad opem miſeris atque afflictis ferendam. Quanquam enim tam late non raro extenditur miſericordię nomen, ut univerſam Dei benignitatem complectatur; tamen miſericordia proprie exercetur erga miſeros, ut & ipſum nomen indicat, atque afflictos. Miſeros autem non eos tantùm appellamus, qui jam reipſa ſunt afflicti, & miſeria preſſi, ſed etiam eos quibus malum aliquod præſertim inſigne impendet: quales ſunt ii qui peccatis ſuis pœnas divinas ſunt promeriti, promeriti autem ſunt omnes homines, unde omnes divina miſericordia indigent, ut à peccatorum pœnis quibus ſunt obſtricti liberentur. Itaque non ii tantùm qui jam pœnas illas reipſa ſentiunt, miſericordiâ Dei fruuntur, cùm ab iis liberantur, verùm etiam illi qui nondum eas ſentiunt, atque ex ipſius benignitate nunquam ſunt ſenſuri. Hoc enim ipſum miſericordiæ eſt quòd à periculo ac reatu pœnarum ſubeundarum reddantur immunes Eſt autem duplex miſericordiæ hujus effectus: alter, & quidem miſericordiæ fere magis proprius, conſiſtit in avertendis malis, ſive jam præſentibus, ſive imminentibus: alter in bonis præterea largiendis, atque iis qui miſeri antehac fuerant impertiendis. Hoc Dei attributum paſſim in ſcripturis celebratur, atque haud ſcio an nullum crebrius in Sacris Literis inculcetur.: partim quidem quia ad nos conſolandos, ad ſpem noſtram ac fiduciam quam in Deo ponere debemus, excitandam, alendam ac firmandam, maximam vim habet, ac ſine eo eſſet, univerſa ſpes noſtra concideret; partim etiam quia nos maxime excitat ut Deum tam benignum ac miſericordem patrem, toto animi affectu complectamur atque amemus, ejuſque nomen prædicemus. Simul autem eò quoque facit, ut ejus benignitatem nobis imitandam proponamus, ſi quidem ipſius filii haberi volumus, & ejus miſericordiam penitus atque in omnem ævorum perennitatem experiri cupimus. Siquidem id & præceptum nobis eſt, ut miſericordes ſimus, quemadmodum pater noſter cœleſtis miſericors eſt, & miſericordes beati prædicantur, quia & ipſi miſericordiam ſint experturi, & contrà, judicium ſine miſericordia inſtitutum iri Jacobus minatur adverſus eos qui miſericordiam non exercuerint.

Poſſunt autem hoc loco commemorari inſigniora miſericordiæ divinæ planeque paternæ tum in univerſum genus humanum, tum erga nos ipſos nominatim effecta ac documenta, ad animos auditorum tum conſolandos, tum ad divini numinis amorem ac cultum excitandos. Et effecta quidem ſive ad ſpiritum ſive ad corpus pertinentia. Quo ipſo ſimul declarari poteſt quomodo Deus Pater noſter ſit, quod quidem attinet ad affectum illius erga nos paternum. Nam de hoc quidem potius diſſerendum eſt hoc loco occaſione nominis Patris, quàm de ratione qua Deus nos ex ſeſe generet, ſibique ſimiles efficiat. Quanquam & hoc ad rem facit, quatenus præſertim id divinæ erga nos benignitatis eſt effectus, & quidem præcipuus. Unde Johannes exclamat, *videte quantam charitatem nobis dederit Deus, ut filii Dei vocaremur*, & quæ ſequuntur. Continet autem hæc deſcriptio Dei quòd nimirum ſit pater miſericordiarum cauſam ſequentis, quæ jam numero eſt tertia, & ad inſtitutum Apoſtoli præſens maximè facit, nempe quod ſit,

Deus omnis conſolationis, Id eſt author omnis conſolationis. Quo pacto Deus pacis appellatur, non uno ſcripturæ loco, quia ſit author pacis: ſive pacis nomine concordia intelligatur ac tranquillitas, ut 1 Cor. 14. 33; ſive felicitas, ut 1 Theſſ. 5. 23. Heb. 13. verſ. 20. Per conſolationem autem intelligere poſſumus tum ipſum gaudium quod miſeris atque afflictis præſtat, quo triſtitiam ex calamitatibus ortam mitigat, imò delet; tum etiam res lætas, unde gaudium illud oritur, qualis eſt verbi gratiâ liberatio à periculo aut calamitate. Vocem autem *omnis* quæ adjuncta eſt nomini conſolationis, duplici itidem ratione interpretari poſſumus. Primò ut ſignificet Deum authorem eſſe omnis quæ in hominum animis exoriatur, modò alioqui ſit honeſta & divinæ voluntati conſentania, lætitiæ, rebus triſtibus ſupervenientis (hæc enim demum conſolatio eſt) aut etiam rerum proſperarum unde lætitia iſta proficiſcitur. Siquidem omnia bona quæ hominibus obtingunt, à Deo ejuſque benignitate in genus humanum redundant. Deinde ut ſignificet, non quidem nullam eſſe in animis hominum lætitiam res triſtes diluentem quæ à Deo non proficiſcatur, ſed Deum valde propenſum eſſe ad conſolandum, eumque eos quos ſolari velit nullo non gaudii ac lætitiæ genere complere. Itaque priori ſenſu magis amplitudo hujus divinæ benignitatis ſeu mavis beneficii exprimitur, & quàm latè id ſit diffuſum oſtenditur: poſteriori potiùs perfectio ejus ac magnitudo. Hinc primùm cernere licet quanta ſit Dei benignitas, præſertim erga afflictos, unde animi noſtri partim ad gratias Deo agendas, partim ad firmam in illo ſpem, cùm res præſertim adverſæ irruunt, collocandam, excitandi ſunt. Ferè enim eadem eſt vis hujus deſcriptionis Dei quæ & præcedentis, à qua, ut diximus, tanquam à cauſa ſua pendet. Confer cum hoc loco inter alia locum ejuſdem epiſtolæ inf. cap. 7. verſ. 7. Ubi itidem hoc epitheto inſignitur Deus, quòd conſoletur humiles ſeu afflictos: & illud Pſalmi 147. ℣ſ. 3. & 146, licet conſolationis non fiat mentio, verſ. 7 & ſeqq. ubi ejus beneficia in afflictos & ab omnibus deſertos commemorantur.

Hactenus deſcriptus eſt author beneficii tum in Paulum collati, tum per eum in alios etiam dimanantis: ſequitur nunc, ut videamus, quomodo explicetur illud ipſum beneficium quod in Paulum Deus hucuſque deſcriptus contulerat, & per eum quodammodo in alios. Primùm ergo Apoſtolus id beneficium in ſe collatum exprimit. Deinde quomodo id in alios etiam redundet, docet.

Prius facit illis verbis, *qui conſolatur nos in omni afflictione noſtra*, initio verſ. 4. id eſt, qui quoties affligimur toties ſuperveniente gaudio triſtitiam mitigat atque abſtergit. Præſtabat autem id Deus, partim lætitiâ per Spiritum ſuum in animo ipſius excitatâ, etiam tum cùm ob Euangelium graviſſime vexaretur, & duriſſimas perſequutiones ſuſtineret, partim cùm calamitates illas mitigaret, ac denique penitus tolleret, & ex iis Paulum eriperet. Ad quod poſterius maxime hoc loco videtur reſpicere Apoſtolus. Cùm enim dicit *nos* & *noſtra* ſeipſum potiſſimum intelligit: licet quia Timotheum in hujus epiſtolæ inſcriptione ſecum conjunxerat, communicatione quadam

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

dam utatur, & quæ ſibi vel ſolùm vel ſaltem potiſſimùm contingerent, etiam illi unà ſecum tribuit: etſi ut jam indicavimus in quibuſdam etiam eum habuerit malorum ac calamitatum ſocium, ſiquidem & itineris & prædicationis euangelii ſocium miniſtrumque eum habuerat.

Ex his verbis vix quicquam novi præter ſuperiora colligi poteſt: ſiquidem hic ſpeciale quidpiam tantùm exprimitur quod ſub tertio Dei epitheto ſeu deſcriptione, tanquam generali continetur, & ejus quodammodo eſt documentum. Apparet autem hinc quanta ſit Dei in ſervos ſuos, qui ſe illius cauſâ nulli non diſcrimini ac calamitati promte offerunt, benignitas, quanta circa illos cura ac providentia, quòd in nulla eos calamitate deſerat, ſed eorum triſtia lætitia ſuperveniente temperet ac mitiget, imò tollat ac penitùs exſtinguat: qua de re in ſequentibus audiemus, verſiculo potiſſimum quinto.

Nunc videamus quomodo Paulus beneficio Dei ſibi toties præſtito annectat beneficium in alios hoc pacto collatum. Id autem facit duplici ratione: primùm in genere, deinde in ſpecie. In genere dum docet ex beneficio in ſe collato fieri ut ad alios quoque afflictos, intellige fideles ac Paulo quoad afflictionum cauſas attinet aliqua ratione ſimiles, ſimile beneficium hoc eſt conſolatio redundet. In ſpecie autem dum docet ad Corinthios ſingularem ex ea re fructum redundare: nec tantùm ex beneficio in ſe collato, hoc eſt ex conſolatione qua ipſe in rebus triſtibus Dei benignitate fruatur, verùm etiam ex ipſis calamitatibus, quarum duritiem Deus conſolatione emolliat, atque aſperitatem tollat. Prius ita præſtat, ut & rem exprimat, & confirmet.

Exprimit dum ait, *Adhoc ut poſſimus nos conſolari eos qui in omni afflictione, per conſolationem qua conſolamur ipſi à Deo.* Annectit hoc beneficium in alios redundans beneficio in ſe à Deo collato tanquam finem quendam, oſtenditque quòd Deus ſeſe in omni calamitate ſoletur, eò pertinere, ut poſſit etiam aliis fidelibus in quavis calamitate conſtitutis conſolationem præbere; ſpe nimirum illis facta ejuſdem divinæ benignitatis, quam ipſe in ſuis calamitatibus toties expertus eſſet. Exemplo enim ſuo illos docere poterat, fore ut & ipſos Deus ſimili ratione conſolaretur in afflictionibus, atque illis præſentem ferret opem, atque è calamitate eos eriperet. Verba Apoſtoli ſatis ſunt plana, præſertim ſi animadvertas illud *in omni afflictione* ſignificare in quavis afflictione, ſeu cujuſvis generis afflictione. Non enim συλληπτικῶς ut loquuntur, ſed διαιρετικῶς id eſt non collective ſed diſtributive vox *omnis* hoc loco ſumitur. Deinde verba illa *per conſolationem* &c. cohærent cum verbo *conſolari* quòd paulò ante præceſſerat, quemadmodum per ſe quivis cernere poteſt. Paulò autem aliter ſumitur conſolationis vox cùm ſermo eſt de conſolatione quam Deus Paulo impertiverit, aliter cùm de conſolatione quam Paulus aliis impertiri potuerit. Illa enim fiebat à Deo non verbis aut exemplo, ſed præſenti favore atque ope quam Paulo præſtabat; hæc verò verbis & exempli commonſtratione à Paulo peragebatur. Hinc videmus Deum dum interdum uni atque alteri in Eccleſia benefacit, exemplum ſimul præbere velle cæteris omnibus, & veluti ſignum ad bene ſperandum iis erigere. Itaque & ii qui ſingulari aliquo Dei beneficio perfruuntur, id reticere non debent, ſed ubique prædicare, ut & ad alios ejus rei fructus dimanet, hoc eſt, & illi ſpem bonam lætitiamque animo concipiant, & ad perferendas omnis generis calamitates adeundave pericula tantò reddantur alacriores: & illi qui cernunt ſingularem Dei benignitatem in alios non debent eſſe tam incurioſi ejus rei ſpectatores, ut id ad ſe nihil pertinere arbitrentur, ſed ad ſe quoque id beneficium pertinere exiſtiment, ac ſpem colligant ſimilis beneficii à Deo cùm opus fuerit obtinendi.

Quod ad confirmationem attinet, ea continetur ℣ſ. 5, ubi ait, *Quia quemadmodum redundant paſſiones Chriſti in nos, ita per Chriſtum redundat* (vel abundat) *etiam conſolatio noſtra.* Ubi ita rationem reddit proximè præcedentium verborum, ut ſimul tacitæ cuidam objectioni occurrat, & ſimul beneficium à Deo in ſe collatum repetat atque amplificet. Objicere enim aliquis potuiſſet; Quomodo tu vel ipſe conſolationem à Deo percipis, vel etiam nos admodum conſolari tuo exemplo potes, cùm tot Chriſti cauſâ calamitates perferas? Contriſtare te Deus potiùs videtur, quàm conſolari, & nos potiùs triſtitiæ quàm conſolationis exemplum à te capere poſſumus. Reſpondet Apoſtolus, varias quidem calamitates ſibi Chriſti cauſâ eſſe perferendas, ſed non minorem etiam eſſe conſolationem quam in iſtis afflictionibus divina benignitati ſentiat. Itaque triſtitiam qua afficiatur, gaudio ſuperveniente abunde penſari, atque adeò obrui & exſtingui. Videmus igitur & repeti hoc loco à Paulo divinum beneficium in ſe collatum, & illuſtrari atque amplificari: partim quidem comparatione cum afflictionibus, dum non minus abundare conſolationem ſuam dicit quàm abundent afflictiones; partim commemoratione cauſæ efficientis impulſivæ iſtarum afflictionum, mediæ autem conſolationis, nempe Chriſti. Vocat enim afflictiones ſuas Chriſti afflictiones, quo quidem eas ex aliis afflictionum generibus veluti eximit & ab iis diſpeſcit. Chriſti enim vocat quia Chiſti cauſâ eas perferat, hoc eſt occaſione ejus rei quòd Chriſti euangelium prædicaret, ejuſque negotium ageret, atque adeò pro nomine ac gloria Chriſti: ut poſſit Chriſtus hoc loco haberi non tantùm pro cauſa impulſiva nempe procatarctica, ſed etiam pro cauſa finali, ea nimirum quam τέλος οὗ vocant, iſtarum afflictionum. Vide Act. 5. ℣ſ. 41. Philip. 1. 29. Significat ergo Apoſtolus ſe non loqui de afflictionibus quas vel naturæ curſu, vel alia aliqua de cauſa quæ cum Chriſti negotio nihil commune haberet, perferret, quales quidem fidelibus cum infidelibus ſæpe ſunt communes; ſed de iis ſe loqui quæ ob ſanctiſſimum religionis Chriſtianæ negotium ſibi incumberent, quaſque ſi officium Chriſto debitum prodere voluiſſet, effugere potuiſſet. Similis loquendi ratio eſt, qua idem Apoſtolus de ſeſe utitur infrà cap. 4. ℣ſ. 10, ubi ait ſe mortificationem Domini Jeſu in corpore ſuo circumferre, id eſt, ut ipſemet verſu ſequente explicat, ſubinde in mortem propter Dominum Jeſum tradi: quo loco & vita Jeſu ſumitur pro vita quæ à Jeſu Chriſto tanquam cauſa efficiente proficiſceretur. Non abſimilis eſt & illa loquendi ratio, cùm ſeſe *vinctum Chriſti* appellat, id eſt vinctum propter Chriſtum. Epheſ. 3. 1. & 2 Tim. 1. 8. & ad Philem. ℣ſ. 1. & 9. De conſolatione autem dicit, eam per Chriſtum in ſeſe redundare, vel abundare, quia ipſius Chriſti opera actioque ad eam rem interveniebat, & per eum Deus Paulum conſolabatur. Chriſti enim curæ à Deo ſunt omnia illa commiſſa quæcunque ad illius ſervos, maxime quatenus illius negotium agunt, pertinent. Ideo non ſemel liberatio Pauli ex periculis Chriſto adſcribitur, tanquam ei qui illius eſſet author. Nam partim ipſe Chriſtus id Paulo promiſerat, ut ipſemet Paulus refert Act. 26, 17, ubi inter alia air, Chriſtum ſibi dixiſſe, ſe velle eum eripere à populo & gentibus ad quos ipſum mitteret; partim etiam in hac ipſa epiſtola Paulus Chriſto liberationis ſuæ beneficium adſcribit, in qua, ut antea vidimus, conſolatio illa maximè conſiſtebat. Vide infrà cap. 4 ℣ſ. 10 & 11. Ubi etiam cernimus Paulum de traditione ſua in mortem ſeu mortis periculum dicere, eam fieri propter Chriſtum, ut cauſam impulſivam ejus traditionis denotaret: de vita autem id non aſſerere, ſed phraſi uti quæ latius pateat, & cauſam quoque efficientem alterius generis deſignare poſſit, dum vitam Jeſu appellat, hoc eſt ab eo profectam. Vide etiam infrà cap. 12 ℣ſ. 9 & ſeqq.

Hinc autem primò patet, quæ ſit conditio ſervorum Chriſti, & maxime eorum qui ſunt omnium præcipui: hæc nimirum ut in eos abundent afflictiones Chriſti. Itaque nobis non eſt exſpectanda in hoc mundo quies ac tranquillitas, ſed potiùs quanto diligentius Chriſti negotium urſerimus, tanto plures gravioreſque ſunt nobis exſpectandæ eo nomine afflictiones: ſed interim

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

etiam tantò major nobis eſt ſperanda conſolatio, quandoquidem non minor eſſe ea ſolet quàm afflictiones. Siquidem Paulus aſſerit quemadmodum abundent afflictiones Chriſti in ſeſe, ita etiam abundare ſuam conſolationem. Non eſt Deus pronior ad calamitates ſervis ſuis imponendas, quàm ad conſolationem iis præbendam: imò ad hanc quàm ad illas eſt longe promtior. Unde ſimul apparet, & Dei in Chriſti ſervos benignitas, & ipſius etiam Chriſti in eoſdem favor, & circa eos cura ac providentia: quandoquidem per Chriſtum, ut de ſe hîc Paulus loquitur, abundat fidelium conſolatio, qua afflictiones ipſorum mitigat earumque acerbitatem tollit. De qua Chriſti Domini providentia, & in auxilio fidelibus ſuis afflictis ferendo promtitudine, diſſeri hoc loco uberius poteſt: nempe non ignarus mali noſtri, didicit miſeris ſuccurrere. Vide Hebr. 2 & 4, circa finem utrobique, & cap. 5. confer inter ſeſe ℣ſ. 2 & 8 cum ſeqq.

Hactenus generaliter explicuit Apoſtolus fructum ad alios ex beneficio divino in ſe collato redundantem: ſequitur nunc ut videamus, quomodo ſpeciatim etiam idem explicet. Id enim quod in genere dixerat, nunc ad Corinthios nominatim applicat, ita quidem ut hoc pacto aliqua ratione tanquam exemplo confirmet id quod generalius antea dixerat, & ſimul non tantùm conſolationis ſibi præſtitæ fructum, ſed etiam ipſarum afflictionum quas perpeſſus fuerat, ad Corinthios dimanare doceat. Id autem utrumque præſtat, ut non tantùm quis ille ſit fructus ad Corinthios dimanans doceat, verum etiam rationem explicet cur ita ſe res habeat, atque adeò aſſertiones ſuas confirmet.

Incipit autem ab afflictionibus, quarum fructum ad Corinthios redundantem illis verbis complectitur ℣. 6, *Sive autem affligimur, pro veſtra conſolatione & ſalute*, ſcilicet affligimur. Duplicem quodammodo conſtituit fructum ex afflictionibus ſuis in Corinthios proficiſcentem, alterum præſentem, alterum futurum: qui quidem ita inter ſe ſunt connexi, ut poſterior ex priori, aliquomodo pendeat. Prior eſt, conſolatio; alter ſalus Corinthiorum. Ita autem cohærere videntur hæc verba verſ. 6 cum ſuperioribus, quaſi dixiſſet Apoſtolus; Non injuriâ autem dixi, ex conſolatione quam nos ipſi percipimus à Deo, etiam ad alios conſolationem redundare, eumque ipſum in finem nos conſolationem à Deo percipere, ut eam præbere aliis poſſimus, ſiquidem non tantum ex conſolatione quam in calamitatibus percipimus, ad vos nominatim hic fructus redundat, & redundare ex conſilio Dei debet; verum etiam ex ipſis afflictionibus quas perpetimur, & in quibus nos Deus ſolatur: Nam ſive affligimur, affligimur pro veſtra conſolatione &c. ſive conſolationem accipimus, accipimus eam pro veſtra conſolatione & ſalute. Ita autem fructum hunc utrumque ad alios manantem afflictionibus ſuis annectit Apoſtolus, ut oſtendat eum non tantùm effectum, ſed etiam finem eſſe ad quem Deus in afflictionibus illis ipſi imponendis reſpiciat ac collimet. Hæc enim eſt vis particulæ ὑπὲρ pro, qua in hoc ℣ſ. 6 bis utitur: quæ vis fuit etiam antea verborum ℣ſ. 4 *ad id ut poſſimus nos conſolari* &c. Etenim Deus cùm ſervis Chriſti præcipuis, ac nominatim Apoſtolis, tantas tamque graves afflictiones euangelii cauſâ immiſit, non tantùm proprium ipſorum bonum & explorationem fidei ac pietatis ipſorum, indeque conſecuturam felicitatem reſpexit, ſed præcipue totius Eccleſiæ & eorum qui ad Eccleſiam aggregandi eſſent bonum ſpectavit. Unde Apoſtolus non hoc tantùm loco teſtatur ſe aliorum fidelium cauſa affligi, verùm etiam alibi, præſertim cùm de vinculis ſuis loquitur, quæ Romæ patiebatur ob euangelii negotium. Unde ſeſe vinctum pro gentibus eſſe ait Epheſ. 3. ℣ſ. 1 & afflictiones ſe pro illis perferre, ibid. verſ. 13, & Col. 1. 24, ubi ait ſe gaudere in paſſionibus ſuis pro Coloſſenſibus eorumve ſimilibus, nempe fidelibus ex gentibus, & adimplere defectus afflictionum Chriſti in carne ſua pro corpore ipſius quod eſt Eccleſia. Et 2. ad Timoth. cap. 2, aſſerit ſe omnia ſuſtinere propter electos, ut & ipſi ſalutem conſequantur quæ eſt in Chriſto Jeſu, cum gloria æterna. Quia enim Apoſtolus non ſuæ tantùm ſalutis, ſed totius Eccleſiæ, atque inprimis ex gentibus collectæ, quarum erat Apoſtolus, negotium agebat, ideo etiam eò tam graves tamque multiplices ejus calamitates quas eo nomine perferebat, dirigebantur.

Jam ut ad utriuſque illius fructus ſeu finis afflictionum Paulinarum conſiderationem veniamus, duplici potiſſimùm ratione conſolatio Corinthiorum ex afflictionibus Paulinis proficiſcebatur. Primùm quia inde cernere poterant veriſſimam eſſe doctrinam quam à Paulo acceperant, ſiquidem is ejus cauſa tam multa tamque gravia mala perpetiatur: quod nunquam facturus fuiſſet, ſi eam veriſſimam eſſe non credidiſſet. Veriſſimam autem non credidiſſet, niſi etiam revera fuiſſet: neceſſe enim fuiſſet eam ab ipſo confictam, vel ſaltem conficta plurima quibus ſe adductum eſſe affirmabat, ut eam doctrinam & amplecteretur, & alios ad eandem amplectendam toto paſſim orbe hortaretur atque permoveret. Deinde quia ex iſtis afflictionibus Paulinis diſcere poterant, non eſſe ſibi metuendas illas afflictiones, neque in ipſorum exitium aut detrimentum aliquod ceſſuras, ſed potiùs in ſalutem, neque divinæ adverſus ſeſe iræ argumenta eſſe; ſiquidem tantus Dei Chriſtique ſervus, ei tam charus tamque fidelis, tam dura tamque multiplicia mala Deo permittente ac volente pateretur. Id enim non fieri ex odio erga eum divino, nec id in ipſius ceſſurum ſupplicium, ſed potiùs in ſummum aliquod ipſius bonum. Adde quod ipſa Pauli in afflictionibus illis perferendis conſtantia, eos erigere atque animare vehementer poterat. Addi poteſt his duabus rationibus & tertia, niſi quartam dicere malis, quòd Deus eas calamitates ideo immittebat Paulo, ut haberet tanto uberiorem occaſionem ipſum poſtmodum conſolandi, & maximam ſuam in ipſo benignitatem demonſtrandi, eum nimirum ex illis afflictionibus eripiendo. Quo pacto conſolatio hæc non proximus erit afflictionum illarum finis, ſed remotior: ita ut inter eum & afflictiones, conſolatio ipſius Pauli, ſeu ereptio ex periculo interveniat. Sed quia Paulus diſtincte hic de fructu atque effectu afflictionum & conſolationis ſuæ agit, credibilius eſt eum diſtincta conſolationis genera intellexiſſe, ſeu ad diverſos modos reſpexiſſe, quibus conſolatio illinc ex afflictionibus ſuis, hinc ex conſolatione ſibi à Deo præſtita ad Corinthios manaret: ita ut ad conſolationem Corinthiorum ex afflictionibus Pauli percipiendam, non intelligatur intervenire conſolatio quam in ſuis afflictionibus Paulus ipſe ſentiret. Quare priores duæ rationes à nobis expoſitæ magis loco huic quadrant, & maxime ſecunda, ut ex ratione apparet quam ſubjungit Paulus, qua oſtendit fructum ſuarum calamitatum ad Corinthios quoque pertinere, de qua paulò pòſt.

Interim enim paucis nobis eſt conſiderandus alter finis ſeu fructus quem Paulus ex ſuis calamitatibus ad Corinthios proficiſci aſſerit, qui quidem eſt *Salus.* Pendet autem hic ex præcedenti. Etenim conſolatio illa Corinthiorum, ex afflictionibus Pauli manans, ad illorum ſalutem plurimum faciebat. Ea enim ratione ad doctrinam euangelicam quam ab ipſo didicerant, firmiter conſtanterque retinendam, atque ad præſtandam in omnibus afflictionibus ejuſdem doctrinæ cauſa imcumbentibus patientiam animabantur ac vehementer commovebantur. Quæ res quantopere ad ſalutem fidelium pertineat, quivis facilè cernit. Sed nihil eſt neceſſe nos de ratione illa invenienda multum laborare, qua ſalus Corinthiorum ex Paulinis afflictionibus proficiſceretur, cùm eam ipſemet Apoſtolus ſequentibus ſtatim verbis indicaverit, cùm ait; *Quæ* ſcilicet ſalus, *efficitur in patientia earundem paſſionum* ſeu *afflictionum quas & nos patimur.* Hæc enim verba licet videantur deſcriptionem quamdam continere ſalutis illius quam ex ſuis afflictionibus ad Corinthios manare dixerat, tamen non ad eam explicandam & ejus naturam tanto melius illuſtrandam revera pertinent; ſed rationem

tantùm

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

tantùm ut diximus continent ob quam Paulus aſſeruerat, ſalutem Corinthiorum afflictionum ſuarum finem quendam ac fructum eſſe: quaſi dixiſſet, utpote quæ ſalus efficitur in patientia ſeu tolerantia earundem afflictionum. Itaque articulus participio ἐνεργουμένης præpoſitus eſt αἰτιολογικὸς, ut & alibi accidit. Rom. 1. ℣ſ. 18. & cap. 2. ℣ſ. 14: quanquam hoc poſteriori loco etiam excipiendi vim habere poteſt, quaſi dicat, licet legem non habeant. Sed hoc obiter. Ad rem noſtram quod attinet, ait Paulus, ſalutem Corinthiorum effici & velut comparari ac produci *in patientia* ſeu per patientiam ac tolerantiam *earundem afflictionum* id eſt, ejuſdem generis calamitatum, quas & ipſe & ejus ſocii perpetiebantur. Quaſi dicat; ideò aſſerui meas afflictiones ad veſtram conſolationem atque adeò ipſam ſalutem æternam pertinere, quia ſalutem illam eadem afflictionum ac patientiæ via conſequi debetis. Ad hanc autem patientiam præſtandam, mearum afflictionum ac patientiæ meæ exemplum vos plurimùm provocare poterit. Si Corinthiis licuiſſet ſine afflictionibus ſalutem æternam conſequi, non adeò multum eorum ſalutis interfuiſſet Paulum tam gravia tamque multiplicia mala veritatis cauſa perpeti: ſed quia non alia lege ac conditione illis fuerat oblata ſalus, quàm ut ipſi quoque ejus cauſa varias calamitates, ac denique truculentiſſimam, ſi Deo ita videretur, mortem perferrent, multum referebat Paulum ex quo illam doctrinam primùm didiciſſent, ipſis in exemplum proponi. Itaque eatenus potiſſimùm Paulus hoc loco aſſeruit ſuas calamitates ad ſalutem Corinthiorum pertinere, quatenus exemplo illius erigi ac firmari poterant, ne in ſimilibus afflictionibus animis conciderent ac labaſcerent, animumque deſpondentes pedem tandem referrent atque à veritate deficerent. Quæ cauſa eſt cur nos antea dixerimus ſecundam rationem à nobis propoſitam qua conſolatio ad Corinthios ex afflictionibus Paulinis manaret, maximè nobis videri ad rem pertinere, atque ad mentem Pauli accommodatam eſſe: ſiquidem conſentaneum eſt, eo modo ſalutem Corinthiorum ex illis afflictionibus profectam quo & conſolationem, ac viciſſim: quandoquidem ſalus per conſolationem illam ad Corinthios manare intelligitur.

Hinc videre poſſumus quæ cauſa fuerit cur tot tantaſque afflictiones Deus tum Paulo, tum aliis fidelibus Chriſti ſervis, atque adeò ipſi Chriſto impoſuerit, & quem nos inde fructum percipiamus. Non igitur otioſi earum ſpectatores eſſe debemus: ſed fidei robur inde capere, atque ad veritatem in ſummis etiam afflictionibus conſtanter tuendam animari, ac patientiam eorum imitari. Simul etiam videmus non alia nobis conditione ſalutem oblatam eſſe, quam ut ad omnis generis afflictiones juſtitiæ cauſa porferendas ſimus parati, & ſi ita Deo placuerit, eas re ipſa ſuſtineamus. Quod enim de Corinthiis dicit Apoſtolus, id ad nos quoque transferendum eſt, nempe ſalutem noſtram effici aut perficiendam eſſe, per patientiam ac tolerantiam afflictionum iis ſimilium quas Paulus aliique Chriſti ſervi olim perferebant. A Chriſto enim, & præcipuis ipſius ſervis, orbis Doctoribus diſcere debemus & quid facere, & quid pati, & quid denique conſequi debeamus. Quanquam à Chriſto potiſſimùm, tanquam ſummo ac primo omnium fidelium duce ac magiſtro: à quo & Apoſtoli omnia didicerunt. Oſtenditur autem hîc ſummus afflictionum noſtrarum & patientiæ fructus, ac earum ad felicitatem nobis comparandam vis atque efficacia, cùm dicitur ſalutem ἐνεργεῖσθαι ſeu effici ac veluti produci pararique in patientia ſeu per patientiam ac tolerantiam afflictionum. Cum quo conſentit illud quod infra legitur in hac eadem epiſtola cap. 4. verſ. 17, ubi ait Apoſtolus, momentaneam levitatem afflictionis noſtræ operari vel comparare nobis abundantiſſimum æternæ gloriæ pondus. Vide etiam inter alia 2 Theſſ. 1. ℣ſ. 5. & ſeqq. Etſi enim Deus univerſæ pietati ſalutem æternam conſtituerit præmium, tamen vel inprimis patientiæ, quæ pietatis pars eſt duriſſima hanc mercedem propoſuit.

Sequitur nunc ut videamus quomodo Apoſtolus fructum explicet ex conſolatione, quam in afflictionibus Dei beneficio percipiat, ad Corinthios manantem. Primùm autem fructum ipſum eumque duplicem exprimit. Deinde ejus certitudinem oſtendit. Fructus ille duplex idem eſt cum eo quem ex afflictionibus ſuis in Corinthios proficiſci dixerat, nempe conſolatio & ſalus: quorum poſteriorem ex priori pendere jam ante indicavimus. Itaque cùm res hîc ſit eadem, tantùm de modo quærendum eſt, quomodo uterque hic fructus ex conſolatione Pauli manarit: hic enim aliquomodo diverſus eſt ab eo quo idem fructus ex afflictionibus ejus manabat. Facile enim eſt intelligere, alio modo afflictiones Pauli ad conſolationem Corinthiorum pertinuiſſe, alio modo ipſius conſolationem, & contraria non eodem modo eundem effectum parere. Quo autem pacto conſolatio Corinthiorum, qui prior eſt fructus, ex conſolatione Pauli ipſius, in Corinthios redundare potuerit, atque adeò redundarit, facilè intelligi poteſt ex iis quæ verſ. 4 jam diximus. Ubi in genere oſtendimus, quomodo ex conſolatione Pauli, ad alios quoque conſolatio redundare potuerit. Duo tantùm hoc loco dictis ſunt addenda. Alterum eſt ad hanc conſolationem Corinthiorum non requiri ut ipſe Paulus eos hac de re admoneat, & ſuum illis exemplum, ut eos in afflictionibus exhilaret, ante oculos proponat; ſed ſatis eſſe Corinthiis conſtare quomodo Deus Paulum in afflictionibus fuerit conſolatus, & opem ei præſentiſſimam tulerit, atque ex calamitatibus eripuerit. Inde enim vel tacente Paulo ex ipſius conſolatione conſolationem & ipſi percipere poterant, pollicentes nimirum ſibi ſimilem Dei benignitatem ſeu conſolationem in ſimili calamitate conſtitutis. Alterum eſt quod Corinthii peculiari adhuc ratione præter eam quæ ad omnes Chriſtianos afflictos pertinet, & à nobis verſ. 4 explicata eſt, conſolationem ex conſolatione quæ Paulo contingeret, capere potuerint: quæ tamen ratio illis communis eſt cum aliis fidelibus, qui Euangelicam doctrinam à Paulo primum aut potiſſimùm didiciſſent. Nam ex conſolatione quæ Paulo toties contingeret, & miraculoſa plane ex maximis periculis atque ingentibus calamitatibus liberatione, intelligere facilè poterant ejus ſalutem atque incolumitatem Deo ac Chriſto curæ eſſe: ſiquidem non humanis auxiliis ſed divina tantùm ope eum ex tantis malis emergere, liquidò appareret. Inde autem porrò colligere poterant, eum verum ac fidelem eſſe Dei ac Chriſti ſervum, & ipſius negotium ſincere agere, ac doctrinam quam tanto conatu ubique ſpargeret, omnino divinæ voluntati eſſe conſuntaneam, atque à Deo Chriſtoque profectam. Quomodo enim aliàs tantæ Deo ac Chriſto curæ eſſet? cur toties divinum & quidem præſentiſſimum auxilium in ſummis malis experiretur? Neglectus potiùs ac deſtitutus à Deo ac Chriſto fuiſſet in iis malis in quæ ſeſe ipſemet, doctrinam falſam atque ementitam diſſeminans conjeciſſet. Quare ſolari ſe meritò poterant Corinthii, uti & cæteri hujus Apoſtoli diſcipuli, conſpecta divina circa ipſum in variis periculis & ærumnis providentiâ, & gaudere ſe verè divinum habuiſſe magiſtrum à quo religionis doctrinam accepiſſent, ſibique de tanta felicitate gratulari, ac porrò ſeſe animare ad eam doctrinam conſtanter ſectandam, & omni malorum patientia tuendam. Id quod ad ipſorum ſalutem, qui jam alter eſt fructus ex conſolatione Pauli ad eos dimanans, plurimum faciebat. Verùm enimvero magis reſpexiſſe cenſemus Paulum ad modum illum generaliorem, ℣ſ. 4 à nobis explicatum, quo conſolatio ad alios ex ipſius conſolatione redundaret, nempe quòd ex Pauli exemplo Corinthii diſcere poſſent, quid ſibi in ſimilibus afflictionibus eſſet exſpectandum, & ſpem bonam concipere, fore ut ſibi Deus opem in ærumnis pro veritate exantlandis ferret, non ſecus ac Paulo magiſtro ſuo tuliſſet. Id enim apparet ex ratione ℣ſ. 7 ſubjecta, qua dictum ſuum probat Apoſtolus. Interim tamen quod Paulus Corinthiorum magiſter erat, id vim quandam exemplo Pauli

Corinthio-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Corinthiorum reſpectu addebat. Magis enim ad Corinthios pertinere videbatur quid Paulo ipſorum magiſtro contigiſſet, & quidem in ea ipſa re quam ab eo tanquam magiſtro accepiſſent, quàm ad alios. Quæ cauſa etiam inter alias eſt cur id quod in genere antea dixerat, ad Corinthios nominatim accommodet, & ipſorum cauſa ſe & affligi & conſolationem à Deo percipere aſſerat. Quanquam enim non id intelligi vult Apoſtolus, non æque hunc fructum pertinere ad alios Chriſti fideles, atque ad Corinthios; non obſcure tamen indicat magis ad ſuos diſcipulos, inter quos non poſtremum certè locum Corinthii obtinebant, quàm ad alios pertinere. Itaque cùm hoc loco dicit, *pro veſtra conſolatione & ſalute*, aut aliis verbis ad Corinthios quos alloquitur, fructum ſuarum calamitatum ſimul ac liberationis accommodat, non cæteris ſuis diſcipulis, ſed aliis potiùs Corinthios tacitè opponit, vel in hac re quodammodo præfert.

Jam quod ad ſalutem Corinthiorum attinet, qui poſterior eſt conſolationis Pauli fructus, & ex conſolatione ipſorum Corinthiorum inde profecta manabat, non eſt difficile animadvertere quomodo ea ex conſolatione Pauli manaverit. Etenim conſolatio illa quam ex ipſius Pauli conſolatione percipiebant, eos ad conſtantiam in doctrina Euangelica atque ad tolerantiam omnium malorum quæ eo nomine ſibi incumberent, excitare atque adeo armare vehementer poterant. Quis enim ſpe divinæ opis quam in calamitatibus ſit experturus præſentiſſimam ſuffultus, omnibus periculis ac calamitatibus ſeſe offerre horreſcat? quis eam doctrinam non conſtanter tueatur, ob quam qui periclitantur divino auxilio foventur, & ſolatia parata ſemper habent? Quantum verò ad ſalutem noſtram momenti habeat in veritate conſtantia, & malorum omnium ejus cauſa incumbentium tolerantia, ex præcedentibus ſatis conſtat: ubi Apoſtolus docet ſalutem noſtram effici in patientia afflictionum. Et hæc quidem de fructu ipſo ex conſolatione Pauli ad Corinthios dimanante.

Reliquum eſt ut ejus certitudinem quoque videamus. Quam quidem ita explicat Apoſtolus, ut primùm oſtendat, ſe de eo certò perſuaſum eſſe. Deinde rationem addat cur ita de eo ſit perſuaſus ipſique Corinthii perſuaſi eſſe meritò debeant. Prius præſtat ultimis verſiculi ſexti verbis, *Et ſpes noſtra firma de vobis*. Quaſi dicat; Et ſanè firmiter ſperamus ac credimus vobis hunc fructum quem diximus reipſa eventurum, ac conſolationem quæ nobis à Deo præbetur, ceſſuram eſſe in veſtram conſolationem, ac porrò in ſalutem veſtram ſempiternam. Quanquam non vetamus quominus quis etiam paulò aliter hæc verba cum ſuperioribus connectat. Poſſet enim quiſpiam particulam *&* ſumere pro *nam*; non quidem ut intelligatur rationem hic reddi rei ipſius quæ ab Apoſtolo aſſeritur; ſed potius cur id Apoſtolus auſus fuerit aſſerere. Jure enim id fecit Apoſtolus: quandoquidem de ipſorum ſalute (ad hanc enim potiſſimùm videtur reſpexiſſe) bene perſuaſus eſſet, nec dubitaret Deum illis felicitatem ſempiternam cupere, ac porrò etiam ut eam conſequantur nihil non facere, ac nominatim ea quæ ipſorum magiſtro evenirent ad ipſorum ſalutem dirigere. Nihil etiam prohibet quominus contrario ferè modo particula καὶ ſumatur pro *itaque*. Hebræorum enim more pro variis conjunctionibus uſurpatur: atque inter alia nunc pro cauſalibus quas vocant, nunc pro concluſivis ſeu ratiocinativis; cujus rei exempla alibi vidimus. Neque verò id pugnat cum eo quod modò dictum eſt, quia hîc effectus rei ipſius intelligendus eſſet, hoc eſt ejus rei quòd Deus ſalutis Corinthiorum cauſa nunc affligeret, nunc iterum conſolaretur: & præterea ſpes quædam plenior firmior ac perfectior intelligenda eſſet, quàm foret ea quæ Paulum impelleret ut id de Corinthiis affirmaret quod in proximis verbis ab eo aſſeri vidimus.

Sed videamus jam etiam rationem Apoſtoli qua motus fuit ut ſic de Corinthiis eſſet perſuaſus quemadmodum dixerat, & ipſi etiam Corinthii meritò perſuaſi eſſe deberent. Ea verò exprimitur verſ. 7, cùm ait, *ſcientes quod ſicut participes eſtis paſſionum*, ſeu afflictionum, *ita etiam conſolationis*. Quibus in verbis conſolationis tantum expreſſam facit mentionem, ut videatur tantùm id probare velle, quomodo conſolationem Corinthii ex ipſius conſolatione percipere queant; ſed revera tamen etiam illud probat, quomodo ex eadem Pauli conſolatione ſalus Corinthiorum proficiſceretur: quia ut antea monuimus, ſalus Corintihiorum ex conſolatione Pauli eatenus manabat quatenus inde ad eos dimanabat conſolatio. Itaque dum conſolationem ad eos ex ſua conſolatione manare docet, tacitè etiam ſalutem indidem manare oſtendit. Antequam autem ipſius rationis vim conſideremus, prius animadvertendum eſt participium εἰδότες *ſcientes*, quod certitudinem rationis ſubjectæ exprimit, oſtenditque Paulum de hac ratione minime dubitaſſe. Eſt autem in hoc participio ad præcedentia verba relato, quoddam Solœcophanes: nominativus enim pro genitivo poſitus eſt, præceſſit enim in Græco pronomen ὑμῶν, cum quo participium hoc εἰδότες quod ad ſenſum attinet connectitur. Unde etiam nonnulli codices ut hoc Solœcophanes evitetur, totam illam particulam ultimam verſiculi ſexti *& ſpes noſtra firma de vobis*, rejiciunt in medium ejuſdem verſiculi, & ſubnectunt illis verbis, *quas & nos patimur*, quemadmodum apud Bezam videre eſt. Sed rectius noſtro judicio ſubjicitur utrique reliqui hujus verſiculi ſexti membro, in quo fructus partim afflictionum partim conſolationum Pauli ad Corinthios manans fuit expreſſus, meliuſque cohæret cum fructu ex conſolatione Pauli, quàm ex afflictione ipſius in Corinthios profecto, ac cum ratione quæ verſiculo hoc ſeptimo quem nunc tractamus adjicitur, quo apertius certitudo fructus ad Corinthios manantis demonſtratur, & ſic etiam fundamentum ſpei de Corinthiis Pauli oſtenditur. Illud autem Solœcophanes quod in enallage caſuum conſiſtit parum eſt curandum: Facile enim per Hebraiſmum excuſari poteſt: quandoquidem Hebræi cùm caſus revera non habeant, participia quæ per nominativum in aliis linguis exprimi ſolent, ſubjungunt nominibus aut pronominibus quorumcunque caſuum. Cujus rei exempla nec in hac ipſa epiſtola deſunt, ut cap. 8 v̄ſ. 19 in participio χειροτονηθεὶς & cap. 10 verſ. 5. Vis autem rationis Apoſtolicæ in eo conſiſtit, quòd pro certo habebat Apoſtolus, Deum Corinthiis in afflictionibus quas veritatis cauſâ illis impoſuiſſet non minus opem eſſe laturum atque adeò eos eſſe conſolaturum, quàm ipſi nempe Paulo opem tuliſſet, ac conſolationem præbuiſſet.

Quam quidem rationem illuſtrat comparatione parium quanquam in re contraria, cùm ait, *Scientes quòd quemadmodum participes eſtis afflictionum, ita etiam conſolationis*, ſcilicet eſtis vel eritis. Volebat nempe Paulus illos intelligere ex eo quod ſibi contigiſſet, eos certò colligere poſſe, quid ſibi quoque ſperandum à Deo atque exſpectandum eſſet, nec minus communionem conſolationis ad eos pertinere quàm pertineret communio afflictionum.

Apparet autem Corinthios tum temporis veritatis cauſâ afflictos fuiſſe, ſiquidem ait, *quemadmodum participes* ſeu ſocii *eſtis afflictionum* intellige mei, id eſt ſimiliter atque ego veritatis cauſâ vexor & vos vexamini. Niſi quis verbum *eſtis* indefinite ab Apoſtolo elatum velit, & quodvis tempus indefinite deſignare exiſtimet. Sed priori ſenſui favet & illud quod antea dixit verſiculo ſexto, ſalutem nempe Corinthiis effici per tolerantiam earundem afflictionum quas & ipſe patiatur. Tacite enim indicare videtur, & Corinthios jam tum pati. Conſolatio autem quam Corinthiis hîc pollicetur Apòſtolus, non de ea intelligenda eſt quam illi ex exemplo Pauli caperent, quæ etiam ante afflictiones locum habere

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

poterat, ſed de ea quam ipſe Deus illis eſſet ad exemplum Pauli præſtiturus, quæque non in ſpe liberationis à Deo obtinendæ, quemadmodum prior illa conſiſtebat, conſiſteret, ſed in ipſa liberatione: ita ut hæc conſolatio illius alterius ſit materia quædam ac fundamentum. Si enim de hac certò conſtet, illa altera facilè inde naſcitur, aut naſci certè debet. Si enim conſtet mihi, Deum in afflictionibus me conſolaturum, id eſt opem mihi laturum, & à calamitate me liberaturum, ſtatim conſolationem quæ in ſpe hujus divini auxilii conſiſtit, vel ſi mavis ex ea protinus naſcitur, percipio, & animum erigo, neque afflictionibus illis promte offero.

Quæ ex his verbis excerpi poſſint ſive doctrinæ, ſive conſolationes, facilè per ſe quivis cernit: & ex ſuperioribus intelligi poteſt. Nempe ex ducibus ac magiſtris in religione Chriſtiana primis, diſcendum eſſe nobis quæ ſit & noſtra & cæterorum Chriſtianorum conditio: ſiquidem ex ſua conditione Apoſtolus colligit quæ ſit & Corinthiorum futura, eoſque tum participes afflictionum eſſe aſſerit, & ſimul conſolationis participes fore promittit. Unde porrò oſtenditur, Chriſtianorum hoc ferè proprium eſſe, ut veritatis cauſa affligantur, ſimul etiam ut à Deo in ipſis afflictionibus mirifice recreentur, & opem ipſius præſentem ſentiant. Et hactenus quidem de prima loci hujus parte.

Sequitur altera pars quam ſpecialiorem eſſe diximus, utpote in qua de liberatione ex certo quodam & non ita pridem ſibi oborto periculo potiſſimùm diſſerit, ita quidem ut in poſterum etiam eandem Dei benignitatem ſibi polliceatur. Duæ autem ſunt hujus membri partes. Primum enim ipſum periculum ex quo ereptus fuerit explicat. Deinde de liberatione ex eo diſcrimine diſſerit. Et in priori quidem parte ita de periculo diſſerit, ut primò ejus magnitudinem, deinde cauſam ejus ob quam Deus in tantum diſcrimen eum incidere voluerit, exprimat. Illud præſtat verſ. 8, hoc autem verſ. 9.

Quod ergo ad prius attinet, ita inquit: *Non enim volumus vos ignorare fratres, de afflictione noſtra quæ contigit nobis in Aſia, quòd ſupra modum gravati fuerimus ſupra vires, adeò ut etiam de vita deſperaremus.* Quia hæc verba Apoſtolus per particulam *enim* cum ſuperioribus connectit, apparet eis ſuperiora confirmari, vel ſaltem illuſtrari. Nam cùm Paulus de conſolatione quam in ſuis afflictionibus ſentiat non pauca hucuſque diſſeruiſſet, poterat aliquis dicere: Cur tu iſta hoc loco commemoras, & quemadmodum redundent in te afflictiones Chriſti ita & conſolationem redundare aſſeris, & eandem Dei benignitatem in afflictionibus nobis quoque polliceris? Ad hanc ſive quæſtionem ſive objectionum tacitam Paulus his verbis reſpondet, ac docet non fruſtra ſe iſta hucuſque dixiſſe. Quaſi dicat; Non fruſtra autem tam multa hucuſque diſſerui de conſolatione divina quæ mihi in afflictionibus meis contingat. Etenim nunc nuper ingenti periculo fueram oppreſſus; ſed ex eodem ſingulari Dei ope ereptus ſum, ac vitæ quodammodo ipſi è præſentiſſima morte reſtitutus.

Narrationem autem de tota hac re inſtituturus, Corinthiorum attentionem excitat, dum ait, *Non volumus vos ignorare fratres*, nempe quia in ea re non parum erat ſitum quod quidem ad Corinthiorum utilitatem attinet. Conſolationis enim ac ſalutis eorum, ut hucuſque vidimus, intererat eos hoc ſcire: & quanto hoc periculum fuerat majus, quantoque illuſtrior Pauli ex eodem liberatio, quantoque res erat recentior, tanto magis afficere atque movere animos Corinthiorum poterat, & ſpe divinæ opis in ſimilibus afflictionibus majori implere. Quæ res etiam nos licèt à tempore Apoſtolorum longe abſimus movere debet, ut nolimus ignorare quod divinis olim viris totius orbis doctoribus aliquando contigerit: ut inde nobis exempla capiamus, & quid ſive metuendum, ſive ſperandum ſit, cognoſcamus.

Exprimit autem deinde locum ubi ea calamitas ipſi contigerit, dum ait, eam ſibi eveniſſe *in Aſia*. Intelligit eam Aſiæ minoris partem in qua Epheſus erat ſita, quæ non ſemel hoc nomine peculiariter deſignatur. Actor. 6. verſ. 9. cap. XVI. verſ. 6. cap. XIX. verſ. 10. & XXII. verſ. 26, 27. cap. XX. aliquoties verſ. 4, 16, 18. 1 Corinth. 16. verſ. 19. & 1 Petr. 1. verſ. 1. Quænam autem fuerit hæc calamitas atque periculum Pauli, adhuc dubitatur inter doctos. Nonnulli arbitrantur deſignari hic ſeditionem adverſus Paulum à Demetrio fabro argentario excitatam, de qua legimus Act. 19. verſ. 23 & ſeqq. Aliqui aliam afflictionem deſignari cenſent, quæ à Luca non fuerit deſcripta: ut ſanè non paucas calamitates ac pericula Pauli ingentia eſſe ab eo prætermiſſa, vel illa docent quæ ipſe Paulus infra cap. 2 hujus Epiſtolæ de afflictionibus ac periculis ſuis indicat.

Quicquid ſit modò Paulo credeamus aſſerenti in maximo ſe verſatum fuiſſe diſcrimine, & ab illo divina ope vindicatum, non multum noſtra intereſt ut ſciamus, quænam aut cujuſmodi afflictio hæc fuerit. Satis enim ex eo quod Apoſtolus exprimit doctrinæ ad cautionem ſimul ac conſolationem noſtram capere poſſumus.

Magnitudinem porrò iſtius periculi exprimens, ait ſe *ſupramodum fuiſſe gravatum, ſupra vires*, eamque ex effectu quodam in ſe enato illuſtrat, dum ait, *adeò ut etiam diſperaremus*, vel ut alii interpretantur, animi prorſus penderemus, *de vita*. Ubi quidem omnia ſunt ſatis plana, ſi illud primùm obſervaveris verba *ſupra vires*, de viribus Pauli naturalibus, ſive animi, ſive corporis, accipienda eſſe. Nam ſi ad illas reſpicias vires quæ divinitus illi ſubminiſtrabantur, non periculum ſupra vires, ſed vires ſupra periculum erant. Itaque non pugnant hæc cum illis ejuſmodi Apoſtoli verbis quæ exſtant in priori ad eoſdem Corinthios epiſtola cap. 10. ubi ex eo quòd Deus fidelis ſit, ſpem illis facit, fore ne permittat ipſos tentari ſupra id quod poſſint, ſcilicet ferre, aut ſuſtinere: ſed facturum cum tentatione etiam exitum, ut poſſint ſufferre. Patitur ergo Deus interdum ſervos ſuos ſibi fideliſſimos ipſe fideliſſimus, tentari gravarique ſupra vires, ſupra vires inquam ipſorum veluti proprias, ut ſuas illis poſtea vires inſpiret, ac efficiat ut quod non poſſunt poſſint tamen. Quanquam in eo etiam inter hunc & illum locum id intereſt, quòd in illo prioris epiſtolæ loco agatur de viribus patientiæ ac tolerantiæ, hîc verò de viribus quibus evadere periculum ac vitam tueri ſub tanti ingruentis mali onere Apoſtolus poſſit. Sunt nonnunquam pericula magna licèt, talia tamen quorum impetum ſuſtinere naturalibus viribus, eaque vel propellere, vel ſine vitæ jactura ſuſtinere, aut denique ubi vim illorum ſenſeris evadere poſſis. Sed hanc calamitatem nulla ratione, nulla humana ope, vel ſuſtinere, vel evadere ſe potuiſſe Paulus indicat. Itaque per δυνάμεως ſeu virium nomen comprehendere debemus non modò vires corporis, ſed & animi ac prudentiæ humanæ, quin & amicorum auxilium, & quicquid denique extra Dei opem cadit.

Deinde & illud obſervandum eſt quod ſubjicit Paulus ſe etiam *de vita deſperaſſe*, id ſimiliter intelligendum eſſe ratione habita humanarum aut naturalium Pauli virium, non divinæ opis, quam ſupra omnem periculorum vim eſſe probe noverat. Cujus poſterioris reſpectu infra cap. 4. ℣ſ. 8 eodem verbo uſus ait, ſe dubitare quidem ſed non deſperare, intellige in periculis. Unde nulla eſt inter locum utrumque pugna. Hîc enim ait, ſe deſperaſſe de vita, cùm nimirum ad ſe ſuaſque vires oculos referret: illic ſe deſperare in afflictionibus negat, ad divinam opem reſpectu habito.

Unde diſcimus, nobis quoque evenire poſſe, ut in ſimi-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

in ſimilia incidamus diſcrimina, ex quibus evadere, nulla ſive noſtra, ſive amicorum, aliorumve hominum ope, nulloque nos conſilio explicare poſſimus: idque non adverſari divinæ in nos benignitati ac fidei quæ ſe nobis obſtrinxit, ex ſequentibus facile diſcemus, ubi cognoverimus, & quem in finem id facere ſoleat Deus, & quem exitum ſæpe habeant ejuſmodi calamitates, quarum pondere ita premimur ut humeri noſtri tanto oneri ſint impares. Cauſam enim nos Paulus ſuo docet exemplo, dum finem ſubjicit in quem Deus collimarit, cùm tam grave Apoſtolo onus imponeret.

Quod quidem facit verſu 9, dum ita ait, *ſed ipſi in nobis ipſis* (id eſt in animis noſtris) *decretum mortis habuimus: ut ne fidentes eſſemus in nobis ipſis, ſed in Deo qui excitat mortuos.* Ubi primò animadvertenda eſt vis particulæ *ſed*, qua hæc verba ſuperioribus annectuntur, ſeu mavis opponuntur. Videtur autem comparata eſſe ad tacitam objectionem excludendam. Poſſet enim aliquis hîc dicere; Cur ergo mortem non oppetiiſti? quî interitum effugiſti, ſi tantopere fuiſti afflictionis onere preſſus, ut etiam de vita deſperares? Reſpondet Paulus non eò ſe fuiſſe tanto periculo preſſum ut reipſa etiam opprimeretur ac mortem oppeteret; ſed alio fine iſta ſibi divino conſilio contigiſſe, nempe ut omni ſpe ac fiducia de ſuis viribus ſequeſtrata, in uno Deo ſpes ipſius recumberet. Breviter, ita ſunt hæc annectenda ſuperioribus, acſi dixiſſet: Verùm non ideò id mihi contigit, ut, quemadmodum verebar, reipſa morerer; ſed ut decreto mortis apud meipſum jam lato, in ſolo Deo ſpem omnem repoſitam haberem. Cùm ergo ait; *Ipſi in nobis ipſis reſponſum* id eſt ſententiam ſeu decretum *mortis habuimus*, id vult dicere, ſe jam ita apud ſeſe concluſiſſe ac ſtatuiſſe, ſibi jam omnino moriendum eſſe, intellige, niſi ipſe Deus ſibi ſuccurrat, & veluti è machina quod dicitur appareat. Alludit ad judicia in quibus judices ſententiam capitis ferunt: Itaque vocat ἀπόκριμα ſive reſponſum, quia judices interrogati ac de ſententia requiſiti reſpondent, decretaque ferunt. Hoc ergo decretum ait ſeipſum apud ſe de ſeipſo tuliſſe. In quibus verbis repetitur aliquomodo effectus ille magnitudinis periculi Paulini ſub ipſum præcedentis verſiculi finem commemoratus. Idem enim revera eſt Paulum deſperaſſe de vita, & in ſeipſo decretum mortis habuiſſe.

Quod verò ad ipſum ejus rei finem attinet, is explicatur per oppoſitionem, cùm inquit, *Ut ne fidentes eſſemus in nobis ipſis*, id eſt ne in propriis noſtris viribus ullam ſpem poneremus, & iis nos evaſuros tantum periculum confideremus: *Sed ſuper* vel in *Deo, qui excitat mortuos.* Quod quid ſit unuſquiſque cernere poteſt. Deſcribit autem Deum ab opere ipſius inſigni, & uno ex præcipuis immenſæ ipſius potentiæ effectis: dum ait eum excitare mortuos. Ita autem deſcribit Deum, quia hujus ipſius operis veluti ſpecimen quoddam in ſe liberando tum temporis exhibuerat. Nam ex ipſa propemodum morte ereptum, vitæ reſtituerat, cùm ex tam gravi periculo, in quo præſentem omnia mortem intentabant, eum liberaret: Unde id mortis etiam nomine deſcribit, & quidem non vulgaris, dum ita ſubjicit; *qui ex tanta morte eruit nos.* Quapropter ut aliæ apud ſacros ſcriptores Dei deſcriptiones, & maximè apud Paulum, alioſque authores ſcriptorum Novi fœderis, ita & hæc Dei deſcriptio, rei de qua agitur accommodata eſt. Cùm autem Deus dicitur ille eſſe qui excitet mortuos, quanquam id de actu ipſo excitandi mortuos nulla habita ratione certi temporis, ſed reſpectu cujuſvis temporis indefinite intelligi poſſit; poſſis tamen etiam accipere de ſola vi atque efficacia, ſeu mavis potentia excitandi mortuos. Quaſi dicat; Ut in ſolo Deo fiduciam collocaremus, utpote qui poteſt, & quidem ſolus, mortuos excitare. Cauſa ergo hîc continetur fiduciæ illius, quam Paulus in Deo ſibi reponendam cenſuit, ac porrò ob quam & nos ſpem noſtram in Deo collocare debemus. Et hic quidem veluti ſummus eſt apex ac faſtigium noſtræ in Deum fiduciæ, ut credamus eum mortuos excitare & poſſe, & olim etiam velle, atque adeò nos quoque ſi ipſi paruerimus excitaturum.

Ex his diſcimus, cur etiam nobis aut aliis Chriſtianis non raro tanta periculorum moles Deo permittente incumbat, ut ſi humana ſpectent auxilia, pereundum ſibi eſſe exiſtiment. Nempe ideo id fit ut ſpem ſuam tum à ſeipſis, tum à cæteris rebus humanis omnibus abducant, eamque in Deo ſolo reponant. Et licèt exiſtimare nonnunquam poſſis, rebus tranquillis & ad animi ſententiam fluentibus te nulla alia in re præter ipſum Deum ac Chriſtum ſpem tuam collocare, facilè tamen fieri poteſt ut teipſum decipias. Non libenter agnoſcitur hoc vitium fidei noſtræ, quam in Deo ponimus, aut ponere nos cenſemus, ut ea humanis aliqua ſaltem ex parte nitatur opibus atque auxiliis, quæ ſi ſubducantur, fides jam collabaſcere, jam nutare incipit. Itaque ut noſtræ fidei ingenium ac robur tum cernamus, tum ut in uno Deo eam ponere diſcamus, omnia nobis nonnunquam eripit hujus vitæ præſidia, quibus ſublatis, ſi fides noſtra nihilominus ſubſiſtit, apparet eam genuinam eſſe ac probam; ſi concidat, eam adulterinam eſſe; ſi vacillare incipiat, aliqua ſaltem ex parte aliquid adulterinæ fidei illi fuiſſe admiſtum, intelligere licet. Qua de re vide inſignem quendam apud Acontium locum. Hoc loco recenſeri poſſunt illa quibus homines ferè confidere ſolent, & eorum vanitas infirmitaſque oſtendi, ut ita dedoceantur homines in illis ſpem collocare. Multa huc pertinent etiam Sacrarum Literarum loca. Ut Pſal. 62. & 146. & Jerem. 17. & Pſal. 33.

Hinc etiam diſcimus quid de Dei potentia potiſſimùm credere debeamus, nempe quòd is ſit qui excitare poſſit mortuos, eos præſertim quibus reſurrectionis ſpes eſt facta & Chriſti exemplo demonſtrata. Unde etiam ita fideles deſcribuntur Rom. 4. 24, quòd credant in eum qui excitavit Jeſum Dominum noſtrum ex mortuis. Hoc fuit culmen ad quod fides Abrahami, quam nos qui filii ipſius fieri debemus, imitari neceſſe eſt, aſcendit, ut apparet ex Epiſt. ad Hebr. cap. 2. ℣. 19. Qui hoc credit, ille ſat cauſæ habet cur in cæteris quoque rebus Deo confidat. Qui enim credit Deum mortuos quoque excitare poſſe, facile credit etiam ex aliis ſive periculis ſive calamitatibus, è quibus facilior eſt quàm è morte exitus, eripere poſſe. Quare nullo in periculo licèt maximo deſperandum eſt, ſed ad divinam potentiam omni periculo ſuperiorem oculi ſemper ſunt convertendi. Et hæc quidem de priori poſterioris hujus loci membri parte: in qua periculum ac calamitatem ſuam nuper ſibi obortam explicuit Apoſtolus.

Sequitur ut videamus, quomodo de liberatione ex iſto periculo aliiſque ſimilibus porrò diſſerit Apoſtolus. Id autem facit verſiculis duobus ſequentibus 10 & 11. In quorum priori liberationem ſuam ex periculis diſtinguit pro diverſitate temporum, eamque triplicem conſtituit, præteritam, præſentem ac futuram. De præterita ita loquitur, *qui ex tanta morte eripuit nos.* Mortem vocat periculum illud, quia præſentiſſimam videbatur mortem allaturum, adeò ut ipſa jam mors Paulo immineret. Ait autem *ex tanta morte*, ſive ut magnitudinem periculi ac diſcriminis, quod magis probo, ſive ut acerbitatem mortis ipſius ad quam periculum illud ducebat, exprimeret. Ex quo apparet, in nullo periculo quantumcunque ſit, deſperandum eſſe. De præſenti autem liberatione ita ait, *& eruit* ſive *eripit*, ſcilicet Deus ille qui excitat mortuos. Quod vel propterea ait Apoſtolus, quia nondum penitus defunctus erat eo periculo, vel quia nova illi ſubinde ſubnaſcerentur mortis adeundæ diſcrimina, in quibus præſentem Dei opem experiebatur. Nam ut ipſe Apoſtolus de ſe ad eoſdem Corinthios in priori Epiſtola ſcribit cap. 15.

verſ. 30, 31, quavis hora periclitabatur, quotidie moriebatur, id eſt mortis diſcrimen adibat, & ut infra ait hac 2 Epiſtola cap. 4. ℣. 10, ſemper mortificationem Domini Jeſu in corpore ſuo circumferebat. *Semper enim* (inquit) *nos qui vivimus in mortem tradimur propter Jeſum*, & rurſus, *mors in nobis operatur* ſeu *efficitur*. ℣ſ. 10, 11, 12. Quare cùm in iſtis periculis non deſtitueretur, ſed ſalvus tamen atque incolumis conſervaretur, ſubinde è morte eripiebatur. Unde etiam loco dicto ait, ſe ubique mortificationem Domini Jeſu in corpore ſuo circumferre, ſemperque in mortem tradi propter Jeſum, ut & vita Jeſu, id eſt vita atque incolumitas à Jeſu præſtita in corpore noſtro manifeſtetur ſeu appareat.

De futura autem liberatione ita agit, ut primùm ſuam de illa ſpem exprimat, deinde cauſas ejus adjuvantes ſubjungat. Spem ſuam exprimit dum ait; *In quem* ſcilicet Deum *ſperavimus*, pro ſperamus, præteritum pro præſenti, ut 1 Tim. 4. ℣. 10, & cap. 5. ℣. 5, *quòd adhuc eripiat*. Verba ſunt facilia. Moneri hic poſſunt auditores, ut diſcant, ex præteritis aut etiam præſentibus divinæ opis experimentis, de futuris etiam ſpem bonam concipere: ne ſimiles ſint vel Iſraëlitis olim, qui cùm tot haberent circa ſe divinæ curæ ac providentiæ documenta, ſubinde tamen aliqua difficultate preſſi, aut terrore aliquo perculſi, aut rumore quopiam turbati, animo concidebant, & veluti conſilii inopes animum deſpondebant, adverſus Moſem & Aaronem murmurabant, & ſuas miſerias quiritabantur: vel Chriſti diſcipulis, qui de panibus ſoliciti erant, viſis non ita pridem tot millibus hominum à Chriſto miraculoſe exiguo panum numero paſtis. Gravior verò eſt hæc diffidentia quàm ea eſt quæ tot firmamenta tamque evidentia documenta quibus niti poſſit non habet. Et hanc ferè intelligere ſolent Sacræ Literæ, cùm Deum vel tentatum fuiſſe, vel non tentandum eſſe dicunt.

Quod ad cauſas adjuvantes attinet, eas ℣ſ. 11 explicat: & quidem ita ut primùm doceat quinam illi ſint qui ſeſe ea in re juvare, nempe ut à Deo ex periculis liberetur, debeant. Deinde quo pacto juvare ſe debeant. Et denique unde modus ille ſe juvandi videatur vim accepturus, ut ad eum juvandum ſit tanto validior. Quod ad primum attinet, ita ait, *Adjuvantibus etiam vobis pro nobis*, id eſt, ſi & vos nobis auxilio fueritis, & unà nobiſcum fueritis adnixi ut nobis hoc divinum auxilium impetretis: vel quandoquidem & vos, uti quidem mihi perſuadeo, me adjuvatis. Modum deinde addit, cùm ait, *precatione*. Videntur autem verba illa *pro nobis*, cum hoc poſteriori nempe precatione potius jungenda eſſe, quàm cum præcedentibus: ut quidem & vetus interpres oſtendit, qui ita reddit, adjuvantibus & vobis in oratione pro nobis, & nonnulli recentiores interpretes faciendum cenſuerunt, qui hoc modo verba ordinaverunt, atque interpretati ſunt; unà conferentibus operam etiam vobis, per preces pro nobis, ut Piſcator, vel per deprecationem pro nobis, ut Eraſmus. Quanquam Beza cum prioribus conjungere maluit, hoc modo; vobis etiam unà pro nobis operam conferentibus ad deprecandum. Hinc apparet preces eſſe arma præcipua quibus in periculis ſit pugnandum: his divinum auxilium nobis eſſe impetrandum. Simul etiam videmus optime eum ſibi conſulere, qui non modò ipſe Deum oret, verùm etiam aliorum hac in parte opem, atque auxilium flagitet. Quandoquidem & Apoſtolus auxilium Corinthiorum non obſcure his in verbis implorat, & eos ut ſeſe precibus apud Deum juvare velint incitat. Quod quidem alibi quoque aperte facit, ut legimus Rom. 15. ℣. 30, & ad Epheſ. cap. 6. ℣. 19: adde etiam Philip. cap. 1. verſ. 19: quanquam ibi obliqua eſt & indirecta ut etiam hoc loco petitio: & 2 Theſ. cap. 3. verſ. 1. Sic etiam ad Philemonem ſcribens, multum ipſius aliorumque ipſi ſimilium precibus in ſe liberando adſcribit, cùm ait; *ſpero enim quòd per preces veſtras donabor vobis*. Sic & author divinus epiſtolæ ad Hebræos eorum ad quos ſcribit preces pro ſe flagitat cap. 13. verſ. 18. Quodſi autem & tantus Apoſtolus, & alii viri diviniſſimi, qui in tanta fuerunt apud Deum gratia, & qui omnia apud eum non ſibi modò ſed & cæteris omnibus impetrare poſſe videbantur, aliorum pro ſe preces deſiderarunt, iiſque ſe juvari & cupierunt & crediderunt, quid cæteris nobiſque adeò ipſis faciendum putabimus? Quare tanto magis nobis ad hæc auxilia, præſertim cum peciculis undique cingimur, ac velut in media morte poſiti ſumus, confugiendum eſt. Simul & illud cernimus non debere nos aliis præſertim petentibus hoc auxilii genus denegare, ſed promte etiam non petentibus ferre: nec cogitare, vel non indigere alios, præſertim homines eos de quorum pietate ſumus optime perſuaſi, hujuſmodi noſtro auxilio, vel nos indignos eſſe qui quidquam cuiquam à Deo exoremus. Refellit has cogitationis hæc Apoſtoli de Corinthiorum aliorumque fidelium pro ſe precibus perſuaſio, aut in iis flagitandis cura. Non rogaſſet enim ille omnes generatim ut pro ſe Deum orarent, niſi eorum preces ſibi vel neceſſarias, vel ſaltem admodum utiles eſſe ac fore credidiſſet. Non ignarus erat multos atque adeò pleroſque ex illis fore, qui cogitarent quàm longe ab ipſius dignitate ac ſanctitate abeſſent. Sed non tam verendum nobis eſt ne nos ab hoc officio aliis præſtando indignitatis noſtræ conſideratio & cum aliena ſanctitate comparatio abſterreat, quàm ne abducat ſegnities, & charitatis noſtræ in alios languor ac defectus: huic medicandum eſt, huic nonnunquam noſtram vilitatem fruſtra præteximus.

Interim & illud hac occaſione monendi ſunt ii qui preces aliorum pro ſe apud Deum interponi cupiunt, primùm ne ipſi interea ocioſi ceſſent, & alienis precibus fidentes ipſi Deum pro ſe ipſis orare negligant. Deinde adhuc multo magis, ne aliorum preces ſua impietate impediant, earumque fructum ſuis factis irritum reddant. Neque verò hîc Apoſtolus in ſolos Corinthios omne precandi & divinum auxilium impetrandi onus rejicit, ſed tantùm cum illis quodammodo communicat, & ſe quoque in eo laborare ſignificat, dum ait, *ſimul adjuvantibus etiam vobis*; quaſi dicat; Ego in eo perpetuò laboro, id ipſemet anxius ago, ut divinum auxilium mihi impetrem, Deumque ut me liberare porrò velit exorem: ſed id tamen cupio, ut vos quoque me ea in re juvetis. Non boni ſunt illi, & ſibi-ipſis inimici qui ſeipſos precibus non juvant: ſed deteriores ac ſibi inimiciores, qui aliorum etiam pro ſe precibus intercedunt, earumque vim impediunt.

Sequitur tandem quid precibus illis vim apud Deum addere potuerit atque adeò additurum fuerit, ad Paulum tanto magis juvandum atque ex periculis liberandum. Id autem exprimitur illis in verbis; *Ut ex multis perſonis profectum in nos beneficium, per multos* (ſeu *multas* ſcilicet perſonas) *gratiarum actione pro nobis celebretur*. Juvant ipſæ quoque preces per ſe ad divinum auxilium impetrandum, præſertim multorum. Nam multum apud Deum etiam conſenſus atque conſpiratio bonorum in re bona valet, ut intelligitur ex illis Chriſti verbis Matth. cap. XVIII. verſ. 19. Sed vim illis addit, quòd conſentaneum eſt fore ut illas etiam gratiarum actio conſequatur ab iiſdem præſtanda qui beneficium impetrarunt. Hoc ergo hîc vult Apoſtolus, fore ut preces ipſorum apud Deum multum efficiant, quia inde conſequuturum ſit ut per eoſdem, qui quidem erant multi, gratiæ agantur Deo pro beneficio in Paulum collato, ad quod obtinendum preces ſuas contulerant. Cohærent autem hæc verba quod ad ſententiam attinet, non

tantùm

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

tantùm cum proxime præcedentibus nempe primis hujus verſiculi 11 verbis, ſed etiam ſimul cum ſerie verſiculi præcedentis, id eſt cum illis, *in quem ſperavimus quod etiam adhuc eruet.* Finis ergo hic exprimitur ejus rei quòd Deus intervenientibus etiam Corinthiorum precibus Paulum ſit ex periculis liberaturus, nempe ut hac ratione laudem poſtea obtineat à pluribus, nempe ab ipſis etiam Corinthiis, & beneficium in Paulum collatum è multorum qui etiam id impetraverant gratiarum actione celebretur. Itaque quod antea diximus, hîc exprimi id quod precibus Corinthiorum vim apud Deum ſit additurum, non tam aperte eſt ab Apoſtolo expreſſum, quàm ex iis quæ exprimuntur colligendum. Conſideratio nempe finis hujuſmodi, qui quidem eſt gloria divini nominis, poſt beneficium præſtitum, conſequutura, movet Deum ut tanto facilius preces piorum exaudiat. Eſt autem animadvertenda in verbis Apoſtoli tranſpoſitio, quæ ea reddit obſcuriora: quam interpretes recentiores ut claritati ſententiæ conſulerent ſuſtulerunt, hoc modo verba iſta reddentes, *Ut donum ex multis perſonis in nos collatum per multos celebretur gratiarum actione pro nobis*, ſcilicet factâ. Donum autem ex multis perſonis in Paulum collatum dicitur, quia ex iſtarum perſonarum precibus ad Deum, profectum quodammodo fuerit, iiſque à Deo impetratum.

Ex his autem intelligimus primùm quanta vis ſit precum apud Deum, ab hominibus piis aut pietatis ſaltem ſtudioſis fuſarum: quandoquidem Paulus hoc loco beneficium à Deo in ſe conferendum ipſis perſonis orantibus adſcribit, dum ex iis id profecturum eſſe aut in ſe conferendum ait. Quod etiam videtur indicare Johannes 1 Joh. cap. 5. verſ. 16, ubi ait eum qui oraverit pro fratre peccante non ad mortem, daturum ei vitam. Quanquam non ignoremus eſſe, qui hæc poſteriora verba *& dabit ei vitam* ad Deum licèt non nominatum referenda cenſeant. Deinde & illud, plurium preces Deo eſſe gratiores, & ut antea dictum, conſpirationem piorum multum apud Deum poſſe. Denique omnino debere eos qui beneficium aliquod vel ſibi vel aliis à Deo impetraverint, id etiam gratiarum actione celebrare: ſiquidem Deus in eum finem beneficia talia præſtat, ut fructus ille gratiarum actionis ac celebrationis nominis ſui inde conſequatur. Et ſanè Paulus ita loquitur ut appareat eum perſuaſum fuiſſe, fore ut ii qui pro ipſo Deum oraverint, poſtmodum etiam, ubi id quod voluerint impetraverint, Deo gratias pro hac benignitate perſolvant. Et id quidem cujuſvis pii eſt officium: nec debemus eſſe ſegniores in agendis gratiis, quàm in precibus fundendis fuimus. Quodſi verò id in alienis beneficiis facere debemus; non minus vel etiam multo magis id faciendum eſt in iis quæ in nos ipſos conferuntur. Sed plerumque beneficii accepti gratia apud homines evileſcit; & petere quidem à Deo ſcimus, gratias autem referre neſcimus: nempe quia illud neceſſitas etiam docet, hoc verò pietas, quæ non eſt omnium, licet eſſe deberet.

2 Cor. 3. verſ. 4, 5, 6.

DIxerat Apoſtolus paulò antè ſeſe commendatiis literis neque apud Corinthios neque alibi egere, quandoquidem ipſimet Corinthii eſſent ei inſtar commendatitiarum literarum, utpote in quibus efficacia miniſterii ſui manifeſta eſſet. Ea occaſione prædicat miniſterium ſuum apud Corinthios, quod non atramento ſed ſpiritu viventis Dei, non in tabulis lapideis ſed carneis cordium peractum ſit. Ne verò arrogantior videri poſſet iſta gloriatio, lenit eam, gloriam ejus omnem in Deum transferendo. Id quod deinde apertius declarat, dum aptitudinem omnem ſibi adimit, & divinæ liberalitati adſcribit. Partes hujus contextus duæ conſtitui poſſunt. In priore oſtendit Apoſtolus, unde habeat eam gloriandi fiduciam quam paulò antè uſurpaverat. In poſteriore hoc ipſum amplius declarat.

De priore; *Fiduciam autem ejuſmodi habemus per Chriſtum ad Deum.* Fiducia hæc reſpicit vel res apud Corinthios ab Apoſtolo geſtas, vel ejuſdem de geſtis gloriationem, vel utrumque potiùs: ut ſenſus ſit; quod tantas res geſſerit, quodque de iis gloriari auſit, id ſe Deo per Chriſtum adſcribere, utpote à quo non modo Apoſtolicum munus ſed & vires ad idem rite fungendum acceperit: quemadmodum in ſequentibus declarabitur. Notanda hic Apoſtoli modeſtia, qui licet circa euangelii prædicationem multos labores ſuſtinuerit, multas moleſtias atque pericula exantlaverit, omnem tamen & agendi vim & gloriam actionum ſuarum Deo adſcribit. Sic 1 Cor. cap. 15. 10 inquit, *Gratiâ Dei ſum quod ſum*, &c. Imitemur hanc Apoſtoli modeſtiam, & cum eodem agnoſcamus *Deum eſſe qui operatur in nobis & velle & efficere ob beneplacitum.* Philip. cap. 2. 13. Quis enim quamvis acuto ingenio rationem hanc Deum colendi in Euangelio præſcriptam ſuo Marte excogitare potuiſſet? quis ad eam obſervandam voluntatem animi inclinaſſet? quis rem tantam digne præſtaret, niſi Deus primùm nobis ne cogitantibus quidem notitiam ejus obtuliſſet, eandemque deinde efficacibus argumentis nobis ad aſſenſum commendaſſet, eaque ratione ut illi nos ſubmitteremus impuliſſet, imò & vires deinceps nobis per Spiritum ſuum ingeſſiſſet, ad implendum opere quod ipſe mandaſſet, inter tot & carnis obſtacula, & adverſitates, aliunde incurrentes?

Notandum ſecundò & hoc, quòd quamvis Deo actionum ſuarum vim & gloriam Apoſtolus adſcribit, ex parte tamen derivet eam in Chriſtum, tanquam mediam cauſam. Nimirum quemadmodum ex uno Deo qui Pater eſt, omnia, ita viciſſim omnia per Chriſtum in nos deſcenderunt 1 Cor. 8. 6. Ipſe enim & Pontifex noſter eſt, per quem nos accedimus ad Deum cum fiducia, Epheſ. 3. 12. Ipſe & Rex noſter eſt, à Deo nobis præfectus, per quem ille omnem ſuam gratiam atque omnia ſua beneficia in nos effundit. Itaque meritò non modò cum Johanne *omnia per ipſum facta* confitemur; ſed & adhuc fieri, & porrò facienda eſſe. Ipſe enim eſt A & Ω primus & noviſſimus, Apoc. I. 11, 18. & XXII. 13. Porrò quod hic Apoſtolus circa vim atque gloriam miniſterii ſui, noſque illius exemplo circa rationem ſalutis noſtræ, idem & circa omnia vitæ hujus bona merito agnoſcimus. Quid enim habemus, imò quid ſumus? niſi à Deo. *In ipſo enim vivimus, movemur, & ſumus.* Act. cap. 17. verſ. 28.

In ſecunda parte declarat Apoſtolus id quod jam dixerat, amplius, partim adimendo ſibi aptitudinem ad rem tantam, partim Dei beneficentiæ eam adſcribendo. Inquit enim: *Non quòd idonei ſimus ex nobis cogitare quippiam, tanquam ex nobis ipſis.* Minimum inter ea quæ quis agere poſſit, ac primum eſt, cogitare. Sed hoc ipſum quoque Apoſtolus ſibi adimit. Unde quid de aliarum actionum momentis judicet, patet. Cæterum cùm cogitationum variæ ſint ſpecies (nam & cùm ad aliorum dicta attendimus, & cùm ipſi aliquid meditando invenire ſtudemus, cogitamus) hic de illis cogitationibus ſermo eſt quas quis ex ſeipſo promit, ut apparet ex verbis ſequentibus. Non ergo negat Apoſtolus ſe ad divinum ſermonem attendere eumque intelligere poſſe, niſi ſupernaturali lumine interius illuſtretur; ut quidam interpretantur: quos ſatis refellit hiſtoria Act. 9. ℣ſ. 5, 6. Sed hoc vult, ſe non poſſe ex ſeipſo quicquam excogitare magni, ad eam rem de qua ſermo fuit, opere complendum. Interim quia & hoc tamen in dubium venire poterat, annon quid tale excogitare poſſet, cùm certum ſit illum & fatigaſſe animum ſuum in excogitando qua ratione poſſet gloriæ divinæ per miniſterium Euangelicum prodeſſe, & ſine dubio non raro hoc illudve conſilium inveniſſe quo rem divinam promotum ierit, addit: *tanquam ex nobis ipſis* quo

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ipſo oſtendit, quamvis videri poſſet ipſe laboraſſe multum in excogitanda ratione promovendi Euangelii, & nonnunquam illi quoque non infeliciter ſucceſſerit conatus, non eſſe tamen ex ſe tantæ rei originem. Ex quonam ergo? *aptitudo noſtra ex Deo eſt.* Is enim & notitia rerum divinarum, quæ ad hoc opus neceſſaria erat, illum inſtruxerat, is corporis atque animi vires, alioqui fatigationi obnoxias vigore ſuo inſtaurabat, is occaſiones varias, quas avidus animus amplectebatur ſuggerebat, is denique & ſingulari Spiritus gratiâ illum & juvabat & inſtruebat, ac veluti armabat.

Notanda iterum hic eſt ſingularis Apoſtoli modeſtia, nobis ſemper & ubique imitanda. *Quis te diſcernit?* inquit idem: *quid habes quod non acceperis? Quod ſi verò illud accepiſti, cur gloriaris quaſi non acceperis?* Quam odioſa ſit Deo hominum gloriatio, apparet ex exemplo Nabuchodonoſoris Dan. 4. 29. De ſuperbia Babelis eamque ſubſequuta pœna, vide Eſai. 14. 11, 12. *Abominatio Domino cor ſuperbum* Prov. 16. 5. Idque cùm in quibuſvis vitæ rebus locum habeat, tum inprimis in ſacris & in ratione ſalutis noſtræ. Nota eſt hiſtoria de Phariſæo & Publicano Luc. 18. 9. *Gratiâ ſervati eſtis, per fidem: & hoc non ex vobis, Dei hoc donum eſt: non ex operibus, ne quis glorietur.* Epheſ. 2. 8.

Pergit deinde Apoſtolus in exaggeranda Dei erga ſe beneficentia, quam non tantum in conferenda ſibi aptitudine ad aliquid præclare excogitandum apparere dicit, ſed & univerſæ ſuæ aptitudinis ad munus Apoſtolicum atque Euangelicum, autorem facit. Inquit; *qui & idoneos nos fecit miniſtros Novi Teſtamenti* ſeu Fœderis. Novum fœdus eſt pactum gratioſum, inter Deum atque homines, Chriſto mediatore conſtitutum, in quo Deus remiſſionem peccatorum & vitam æternam hominibus pollicetur, & ab hominibus viciſſim pœnitentiam ac fidem ſtipulatur. Id novum dicitur reſpectu prioris veteris fœderis per Moſen cum Iſraëlitis icti, & proinde vetus dicitur Fœdus. Iſtius ſeſe Novi fœderis miniſtrum innuit Paulus. Erat enim Apoſtolus ſive legatus à Deo per Chriſtum inſtitutus, ut fœdus iſtud per orbem terrarum publicaret, hominesque ad illius communionem vocaret. Qua de cauſa etiam per orbem terrarum varia ſuſcepit itinera, annuncians ubique locorum Euangelium hujus fœderis: idque & vitæ innocentia & miraculis variis, & malorum variorum tolerantia confirmans, aliiſq; commendans. Ait verò ſeſe ut id præſtare poſſit aptitudinem ad id à Deo accepiſſe: quod qua ratione factum fuerit, jam ſuperius explicuimus. Ne verò leve putetur id beneficium, extollit comparatione muneris ſui præſtantiam, cum addit miniſtrum ſe eſſe, *non literæ ſed Spiritus.* Per *literam* intelligit doctrinam Veteris Teſtamenti in lege, utpote quæ ex parte ipſius Dei digito in tabulis lapideis conſignata eſſet. Deinde tota à Moſe literarum monimentis fuit tradita, & ita quidem tradita ut literis illis inhærens ad animos hominum parum penetraret. Itaque ipſum *literæ* nomen, legis quandam infirmitatem denotat. Per *Spiritum* intelligit doctrinam Novi Fœderis, ſive euangelium, ut quod totum ſpirituale eſt, & efficacia ſua ad animum hominis facile penetrat, eumque ſpiritualem efficit. Paululum diverſa *literæ* & *Spiritus* ſignificatio eſt Rom. 2. 27, 29, ubi per *literam* literalis legis ſenſus externum cultum requirens, per *ſpiritum* ſpiritualis ſeu myſticus qui interiorem hominis reformationem exigit ſignificare videtur. Cavendum autem eſt ne utramque iſtam ſignificationem, quanquam alias inter ſe cognatæ ſint, confundamus. Periculoſius peccant qui per literam univerſa quæ vocantur Biblia ex veteri Novoque Teſtamento conſtantia, intelligunt. Per Spiritum verò occultam, ſive ſui animi ſive etiam Eccleſiæ ut ajunt Catholicæ ſuggeſtionem. At hi ex ipſo contextu ſatis refutantur. Manifeſte enim Apoſtolus Novo fœderi interpretationis vice ſubjungit oppoſitionem literæ atque Spiritus, literamque à Novo fœdere ſegregat, ſpiritumque cum eo conjungit. Hi verò in unoquoque fœdere & literam & Spiritum concipiunt. Deinde ỳſ. ſequenti, ita deſcribit miniſterium mortis in litera, ut nemini obſcurum eſſe poſſit per hoc legem ſolam, nequaquam verò & Euangelium intelligi poſſe, quod iſti palam opponatur. Videtur autem Satanas magno aſtu perverſam hanc literæ ſpiritusque ſignificationem hominibus ſuggeſſiſſe, eo fine, ut paulatim eos à ſacro Dei ſermone abducat ad ſomnia ſive imaginationes mentium ſive ſuarum ſive alienarum. Notanda autem eſt hic præſtantia Euangelii præ Lege, quam iſtis nominibus Apoſtolus nobis ſtudet commendare. Ut verò hanc nobis præſtantiam tanto magis inculcet, addit: *litera enim occidit, ſpiritus autem vivificat.* Reddit autem rationem cur à Novo fœdere literam ſejunxerit, ſpiritumque ei tribuerit. *Litera* inquit, *occidit.* Is effectus Novo fœderi minime congruit. Quomodo verò litera, ſeu doctrina Veteris fœderis occidit, cùm lex ſive præcepta ad vitam data ſint, Apoſtolo ipſo fatente Rom. 7. 10? Reſponſio habetur in eodem Apoſtoli loco, cujus ea vis eſt, Legem quidem ad vitam datam, ſi quis eam ſervaſſet, ſed carnis vitio quod non modo eam non ſervet, ſed per eam ad peccatum irritetur, id fieri ut mortis potiùs nobis ſit cauſa, quam omnibus ſui non ſervantibus minetur. In ſcholis diceremus, literam iſtam occidere non per ſe ſed per accidens. Lex multa exigit & ad ea præſtanda vires non ſuppeditat, & interim tamen omnibus tranſgreſſoribus mortem ſine venia intentat. Contra *ſpiritus vivificat*, id eſt Euangelii doctrina ſpiritualis vitam nobis æternam confert. Nec enim rationem vitæ æternæ adipiſcendæ nobis proponit tantùm, ſed & eam proponit rationem quæ nobis non ſit difficilis, & ſi quæ ſit difficultas, eam partim ampla veniæ ſpe ſi quid delinquatur, mitigat, partim ſuggeſtis novis ſpiritus viribus nobis reddit ſuperabilem, quo utroque remedio Lex deſtituebatur. Notanda hic felicitas ultimi temporis quo Euangelium promulgatur, ſpiritusque ille vivificus omnibus offertur, cujus & nos participes ſumus facti. Quo nomine benedictus ſit Deus qui nos vocavit per filium ſuum Jeſum, in ſecula ſeculorum, Amen.

Explicatio loci 2 Cor. cap. 3. verſ. 6, 7, &c. ad finem ipſum paraphraſtica.

VErſ. 6. Deus nos alioqui & indignos & ineptos, dignos idoneoſque ad id fecit, ut eſſemus miniſtri atque precones Novi Fœderis cum hominibus pacti, quod non eſt ſimile fœderi antiquo ſeu Legi Moſaicæ: quæ ut literis quoad præcipuam ſui partem comprehenſa, & lapidibus inſculpta erat, ita nihil aliud quàm quod litera ſeu ſcriptura præſtare poterat, præſtabat: Id eſt ea quidem quæ facienda eſſent oculis exhibebant, ſed in animum non penetrabat, nec vim ea ſervandi largiebatur. Cùm contrà Novum Fœdus ſeu Euangelium quod in ſe doctrinam de fœdere iſto Novo continet, quemadmodum primo vi ſpiritus divini fuit animis inſculptum; ita vim quoque habet ſingularem; & in animos hominum penetrans vires eis largitur ad ea quæ præſcribit præſtanda. Unde fit, ut Lex quidem Moſaica cùm tam dura ſub comminatione mortis præcipiat, vires autem ad ea præſtanda non largiatur, mortem hominibus afferat: Euangelium autem cùm vires illas largiatur, & ſibi parentibus vitam æternam polliceatur, vitam eam hominibus præſtet, ſeu ut eam adipiſcantur cauſa ſit.

7. Jam verò ſi miniſterium ſeu prædicatio Legis, quod morti propemodum ſerviebat, eamque hominibus afferebat, literis tantùm primò comprehenſa, & lapidibus inſculpta, tanto tamen fuit cum ſplendore conjuncta, ejus cui miniſterium hoc fuerat commiſſum, ut non poſſent Iſraëlitæ qui ipſum audiebant, ſplendorem iſtum ferre, & irretortis oculis faciem Moſis intueri, ob tantum quo colluſtrata erat ſplendorem, quanquam unà cum Lege abolendum;

8. Annon multò magis miniſterium ſeu prædicatio Euangelii quod divino ſpiritu atque afflatu nobis primùm patefactum, vim ſuam in animos hominum exſerit,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

exſerit, erit conjunctum cum hominum gloria ac ſplendore, quo nos ejus miniſtri ornemur?

9. Etenim ſi illud miniſterium [doctrinæ illius quæ condemnationem hominibus affert] quod condemnationi ut ante diximus inſervit, fuit glorioſum ac ſplendidum; multo certe magis miniſterium [ejus doctrinæ quæ quod] juſtitiam ſeu à condemnatione liberationem hominibus affert, cum inſigni gloria conjunctum eſſe neceſſe eſt:

10. Adeo ut Legis miniſterium quod glorioſum ac ſplendidum à Deo redditum fuiſſe diximus, ſi conferatur cum miniſterio Euangelii, ejuſque ſplendore ac gloria, vix poſſit dici glorioſum fuiſſe ac ſplendidum, evaneſcente ejus claritate ad auguſtiſſimum hoc Solis jubar.

11. Neque verò id injuriâ: Nam præterquam quod diximus, illud fuiſſe condemnationis ac mortis, hoc juſtificationis ac vitæ miniſterium; iſtud quoque accedit quod Lex aboleri debuerit, Euangelium verò quod nos prædicamus, perpetuò debeat durare, nec unquam ad finem uſque mundi abrogari. At verò ſi id quod abolendum erat, fuit cum gloria conjunctum, multo glorioſius ac ſplendidius eſſe oportet id quod manere ac durare perpetuo debet.

12. Cùm ergo tantam habeamus [ſpem fore ut euangelium quod prædicamus, perpetuo duret,] fidendi & audacter agendi cauſam, magna in loquendo confidentia utimur, & libere aperteque in promulganda noſtra doctrina agimus.

13. Diſſimiles ea in re Moſi, qui velum imponere ſolebat faciei ſuæ, cum populo loquuturus, ita ut non poſſent Iſraëlitæ [in imas uſque partes introſpicere Legis aliquando abolendæ, atque adeo id ipſum animadvertere quod abroganda tandem eſſet.] videre, finem rei aliquando abolendæ, nec animadvertere legem aliquando abrogandam.

14. Unde factum, ut mentes eorum obſtupeſcerent, & vim legis non perviderent; cujus rei etiamnum exſtat experimentum: Etenim uſque ad hoc tempus, cùm legitur antiquum fœdus ſeu Lex Moſaica, idem ut ita dicam velum adhuc manet, & Judæorum oculis ac mentibus obſtat, nec retegitur: quia per Chriſtum demum ejuſque religionem tollitur atque aboletur, atque adeo iis demum pateſit, Legem deſinere debuiſſe, qui hanc religionem agnoverint, cum cæteri id videre adhuc nequeant.

15. Ad hoc inquam tempus uſque cùm legitur Moſis doctrina, velum quoddam non tam Moſi jam ipſi ejuſque doctrinæ obtenditur, quàm ſuper ipſorum Judæorum corda poſitum jacet, quominus rem penitus introſpiciant, ac cognoſcant.

16. Verùm quemadmodum olim Moſes cum à populo rediret ad Dominum ſeu cum Angelo eſſet loquuturus, tollebat velum faciei ſuæ impoſitum; ita etiam nunc quamprimum ſeſe corda Iſraëlitarum ad Dominum id eſt Jeſum Chriſtum ejuſque ſanctiſſimam religionem converterint, ſtatim velum illis impoſitum tolletur, & clariſſime cernent in Lege illud quod antea videre non poterant.

17. Etenim [religio ac doctrina Domini Jeſu Chriſti & ſpiritus ille de quo ſuprà ſumus loquuti. Ubi vero &c.] Dominus Jeſus Chriſtus is eſt à quo Spiritus ille de quo ſupra diximus, & cujus nos miniſtros ac diſpenſatores profeſſi ſumus proficiſcitur in eos qui ad ipſum ſe convertunt, eique ſeſe applicant: ubi verò ſpiritus ille quo tum ipſe Dominus fuit à Deo repletus, tum omnia ipſius membra per ipſum implentur, reperitur, ibi etiam libertas eſt ſpiritualis, [adeoque ſervitus iſta quam Lex hominibus imponit excluditur.] ita ut cuicunque ille contingit, eidem etiam hæc contingat. Libertati verò non convenit velum iſtud, ſervitutis cujuſdam ſignum.

18. Quapropter nos Chriſtiani omnes retecta facie omnibuſque impedimentis contemplationi ſeu cognitioni rerum ſalutarium exactæ obſtantibus, remotis, gloriam Domini Jeſu Chriſti in facie ipſius veluti relucentem, hoc eſt excellentiſſimam illam divinæ voluntatis cognitionem quam in ipſo Deus primò repoſuit intuentes, atque inſtar ſpeculorum quorundam excipientes, ipſi quoque imaginem ipſius recipimus, & ab ipſius ſplendore ſplendidi etiam ipſi reddimur, non ſecus atque olim conſpecto Dei angelo Moſes; hoc eſt ejuſdem divinæ voluntatis glorioſiſſimæ cognitionem adipiſcimur; id quod efficit Spiritus ille è Domino in nos manans.

2 Cor. 5. verſ. 1. uſque ad verſ. 10.

Paraphraſis, cum ſcrupulorum quorundam ſolutione.

IDeo autem dixi animum nos non deſpondere, etiamſi corpus hoc noſtrum corrumpatur, & momentaneam levitatem afflictionis noſtræ parere nobis excellentiſſimæ gloriæ æternum pondus: quia certò novimus, ſi terreſtre hoc noſtrum corpus in quo veluti domo quadam habitamus, quodque cujuſpiam tabernaculi inſtar eſt, cùm ſit invalidum, & mox diſſolvendum, deſtruatur, nos habituros ædificium ab ipſo Deo, nempe domum quæ non manu hominum ſit conſtituta, quæ æterna eſſe non poteſt, ſed æternam, & in ipſis cælis ubi nullus eſt corruptioni locus duraturam. Tantum enim abeſt ut in hoc terreno corpore ſolida poſſimus potiri felicitate, ut in eo ſemper ſuſpiremus ad ſtatum meliorem, id unicè deſiderantes, ut corpore noſtro quod ex ipſis cœlis habituri ſumus, tanquam habitaculo quodam ſuperinduamur. (Dico autem ut ſuperinduamur, ſi modò in adventu Domini, vivi ac corpore induti, non verò mortui, & corpore hoc exuti deprehendamur: alias enim corpore cœleſti tantùm induemur, non ſuperinduemur) Nam nos qui in fragili hoc tabernaculo habitamus, dum calamitatibus & afflictionibus premimur, ſuſpiramus: non quòd velimus corpus hoc per mortem exuere, ſed potiùs cupimus vivi glorioſo illo corpore ſuperindui, ita ut mortale hoc corpus abſorbeatur ab immortalitate, ſeu corpore incorruptibili, huic ſupervenienie, & illud undiquaque circumplectente. Neque enim vana hæc ſpes noſtra eſſe poteſt, cùm Deus is ſit qui hunc ipſum in finem nos reformarit, & veluti condiderit, tantæque felicitati deſtinarit: ac præterea ne quidquam de ea re dubitaremus, Spiritum ſuum tanquam arrham quandam dederit. Quapropter ſpe ac fiducia ſemper ſumus pleni, & cùm ſciamus nos quamdiu habitamus in corpore, procul habitare atque abeſſe à Domino Jeſu Chriſto, cum quo conjungi debemus. (Nam hactenus quamdiu in hoc corpore ſumus, fide tantùm felicitatem noſtram apprehendimus, non verò reipſa cernimus & oculis uſurpamus) Fiducia inquam & ſpe pleni ſumus, & magis nobis probatur ut migremus e corpore, & ſic habitatum eamus ad Dominum. Eaque de cauſa id ſtudioſe agimus, ut ſive in corpore habitemus, ſive ex eo migremus, ipſi placeamus.

Quæritur hoc loco quid intelligat Apoſtolus per vocem *ſuperinduendi*. Nos in paraphraſi ſatis oſtendimus id nihil aliud ſignificare, quàm eum qui corpore mortali adhuc ſit indutus, immortali corpore ſuperveniente, veluti veſte quadam undique circumplectente contegi, quo fiat ut corpus illud mortale quod ab immortali veluti ambitur ac contegitur, abſorbeatur, & in nihilum redigatur, & ſic immortale tantùm remaneat. Siquidem certum eſt unum eundemque hominem duplici corpore præditum eſſe non poſſe. Hoc ut pateat, primùm animadvertendum eſt, ſuperindutionem hanc referri ad corpus noſtrum quod ex cœlo ſumus habituri, ſeu cœleſti illo corpore tanquam habitaculo homines certos ſuperindutum iri. Ita enim loquitur Paulus ℣ſ. 2; *habitaculo noſtro quod ex cœlo eſt, ſuperindui deſiderantes*. Habitaculum autem illud eſſe corpus noſtrum quod ex cœlo ſumus habituri, ex oppoſito ℣ſ. 1. ſatis conſtat. Quanquam res ipſa per ſe ſatis eſt manifeſta. Nec poteſt, ut nonnulli arbitrantur, vel potiùs, quia aliàs ſententiam ſuam de corporibus noſtris futuris defendere non poſſunt, dicere

coguntur, ipſa tantùm immortalitas abſtractè ſumta, eo nomine intelligi. Dico abſtractè ſumta; quia ſi pro corpore immortali ſumatur, hoc ipſum eſt quod quærimus. Deinde quòd plus ſit *ſuperindui* quàm *indui*, patet ex collatione ẏſ. 2 & 3. Aperte enim Apoſtolus, tum *nos ſuperindutum iri, ſi modò induti non verò nudi reperiamur*. Indutum verò eſſe, & non nudum, nihil aliud ſignificare, quàm corpore mortali eſſe indutum, totius loci circumſtantiæ, tum vox ipſa *indutionis* indicat, quàm ad *habitaculum* quod corpus noſtrum dicitur, referri, antea docuimus. Quare vocem *ſuperinduendi* quoque ad habitaculum ſeu corpus aliud quàm quo circumdati ſumus referri, conſentaneum eſt. Nullum autem reſtat aliud præter illud ex cælo. Idem oſtendit vox oppoſita *exuendi*, qua in ſeqq. verſ. Paulus utitur, quam nihil aliud ſignificare quàm corpus hoc mortale deponere, ſeu mori, omnes ni fallor animadverterunt. Nec ſanè aliam ſignificationem locus admittit. Quanquam verò ex his ſatis jam conſtat, ſuperindutionem iſtam non ita eſſe accipiendam ut corpus illud quo jam induti ſumus, & quod tanquam veſte cæleſti illo habitaculo ſeu corpore circumdari ſeu ſuperindui debet, ſub iſto altero permaneat, ita ut duplici veluti veſte homo ſeu hominis Spiritus indutus cenſeri debeat: ſiquidem duo diverſa corpora, & quidem adeo interſe diſſimilia, uni eidemque homini convenire nequeant; tamen id præterea ex eo confirmatur quòd Paulus ſuperindutionis iſtius modum & rationem explicans, ait; *ut mortale abſorbeatur à vita*. Mortale autem nihil aliud niſi hoc corpus eſt. Indicat ergo Paulus ſuperindutionem iſtam corporis ita fore, ut corpus immortale, circumplectens hoc mortale, veluti ignis cujuſdam inſtar ſtatim abſorbeat & conſumat, ac id tantùm in nobis reſtet quod aptum natum eſt ut cæleſti tabernaculo indutum vivat in æternum. Ex quo apparet, metaphoram hanc quæ eſt in voce *ſuperinduendi*, non in eo conſiſtere quòd homo is qui dicitur ſuperindutus, duplici veluti veſte circumdatus, ſemper maneat; ſed quòd tum cùm primò immortali veſte indueretur, alia jam extaret veſtis quam immortalis illa circumplecteretur. Quemadmodum ſi fieri poſſet ut ignea aliqua veſtis, & contactu alias ſtatim veſtes conſumens, alicujus veſtibus ſuperinjiceretur, rectè dici poſſet, eum ſuperindutum fuiſſe, licet interior veſtis contactu igneæ ſuperinjectæ ſtatim fuiſſet conſumta, & ignea tantùm porrò remanſiſſet.

Ex ẏſ. 6 & 8. Oritur quæſtio cur Paulus aſſerat, nos *dum verſamur in corpore, peregre abeſſe à Domino*, contra ẏſ. 8 ita loquatur ac ſi tum cùm è corpore migramus, ſtatim habitatum eamus ad Dominum. Nam aliàs nulla erat cauſa cur Apoſtolus diceret, *ſibi magis probari è corpore migrare, & habitatum ire ad Dominum*, ſubaudi, quàm perpetuò in hoc corpore manere. Nam ſi ii qui moriuntur non habitant cum Domino ante ultimum illum diem, nulla eſt cauſa cur ex corpore propterea malit migrare, ut ad Dominum habitatum eat, quàm in corpore perpetuò manere, ſiquidem mortuus, ea in re ſe vivum non antevertet: ac præterea beatior videtur is qui vivit, ac Domino cum quo unus eſt Spiritus & quem perpetuò colit, cujuſquam præſentiam viciſſim ſentit perpetuò, propior eſt quàm mortuus, qui nihil horum præſtat. Præterea ipſemet Paulus ſup. ẏſ. 2. & 4. optaſſe videtur ut vivus potiùs immortali corpore indueretur, quàm mortuus, atque adeo ut uſque ad adventum Domini vivus permaneret.

Quod ad prius attinet, reſponderi poteſt, duplici de cauſa eos qui in Domino moriuntur propiores Domino cenſendos eſſe quàm ſint illi qui in Domino vivunt. Primò quia illorum ſalus jam in portu eſt, horum adhuc in fluctuoſo mari. Nam qui adhuc vivunt, ii omnes, generatim loquendo, à pietate ac fide deficere, & ſic ſalute æterna excidere poſſunt; qui autem in Domino mortui ſunt, nequaquam. Altera cauſa eſt ad quam Apoſtolus fortaſſe potiſſimùm reſpexit, quòd cum iis qui in Domino moriuntur perinde agatur, atque ſi ſtatim ad Dominum Jeſum in cœlos migrarent. Nam tempus illud quod inter mortem eorum & vitam futuram intercedit, eorum reſpectu pro nihilo eſt, ejuſque ratio hìc ab Apoſtolo habetur nulla. Nam quia tempus illud intermedium à mortuis nullo modo ſentitur, perinde iis quum reſurgent videbitur, atque ſi nunc primùm obdormiviſſent. In iis autem quæ ad felicitatem noſtram, aut miſeriam ei verè contrariam pertinent, non tam ejus habenda eſt ratio quod revera fit, quàm quod à nobis ſentitur: quum tota felicitatis & contrariæ miſeriæ ratio, in ſenſu noſtro ſit poſita: ita ut quod non ſentitur propemodum non eſſe cenſendum ſit. A mortuis autem non ſentiri tempus intermedium inter mortem & vitam, adeo eſt manifeſtum, ut ſi quis contrarium affirmet, ei dicendum ſit mortuos vivere, quod ſeipſum evertit. Documentum hujus rei nobis præbet imago mortis ſomnus: qui quò eſt altior ac profundior, & ſenſus magis devincit quominus mutationes ullas advertant, tanto brevior videtur dormientibus. Nam tempus tum ſentitur quum motus aut mutatio aliqua ſentitur: ubi mutationis alicujus nullus ſenſus eſt, ibi nec temporis ſeu durationis. Unde Ariſtoteles hac de re diſſerens, ait: Quando in dormientibus nullus eſt mutationis ſenſus aut cogitatio, ultimum vigiliæ ſomnum antecedentis momentum, cum primo momento vigiliæ, ſomnum conſequentis, ita ab illis qui dormierunt conjungi, ut unum illud faciant, & eximant tempus interjectum, quia id ſenſu non perceperint. Sicut igitur (inquit) ſi non aliud eſſet momentum, ſed unum & idem, non eſſet tempus, ita etiam quando non animadvertitur eſſe diverſum, non videtur eſſe tempus quod eſt interjectum. Phyſic. 4. c. XI. ex vet. diſtin. ſecundum Pacium XVI. tex. 79. Quod igitur in ſomno cernimus in quo tamen phantaſiæ noſtræ ſentimus mutationem, & imaginum mentis motum, quin etiam corporis ſenſus non prorſus ſtupet, & aliquæ reſtant ſenſionis reliquiæ; id multo magis ad mortem ubi nulla planè relinquitur ſenſio, transferendum eſt: ita ut dicere poſſimus, ſomnum brevius reddere tempus, mortem nullum. Concludendum ergo eſt, perinde agi cum iis qui in Domino moriuntur, ac ſi ſtatim ad Dominum migrarent, & ultimum vitæ mortalis punctum idem eſſet cum initio vitæ immortalis: Secus agitur cum iis qui in corpore mortali verſantur, qui ut revera à Domino abſunt, & loci intervallo disjunguntur, ita ſe abeſſe reipſa ſentiunt, & miſeriam ſuam, afflictionibus præſertim ut hic Paulus indicat onerati, agnoſcunt, & ad meliorem ſtatum ſemper ſuſpirant. Quòd verò ii qui adhuc vivunt alia quadam ratione videantur eſſe propiores Domino quàm ſint mortui, quia nimirum ſpiritu conjunguntur, id ad hunc locum ubi de corporali conjunctione ſermo eſt, nihil facit. Deinde, non ſunt comparandi vivi cùm mortuis quatenus hi mortui ſunt, & à Domino reipſa abſunt, cùm jam docuerimus, hujus temporis nullam hic rationem habendam eſſe, ſed ita ſunt conſiderandi iſti mortui atque ſi ſtatim ad Dominum migrarent. Hoc autem modo ſi conſiderentur mortui, nemo non videt eorum cum Domino conjunctionem longe majorem & propiorem eſſe ea conjunctione, quæ eſt inter Dominum & eos qui hic in ipſo vivunt. Hæc autem quæ de his Apoſtoli verbis nunc diximus, transferenda etiam ſunt ad locum Phil. 1. 23. *Cupio migrare, & eſſe cum Chriſto*. Nam ibi quoque ita loquitur Paulus ac ſi ſimul atque moreretur, futurus eſſet apud Dominum.

Quod ad alteram objectionis partem attinet, dicendum eſt, non ita accipienda eſſe verba Pauli ac ſi ſimpliciter ac quovis modo maluerit ſuperindui quàm exui, ſed eo tacitè poſito, ſi Dom. Jeſus non ita multo pòſt, ſeu intra illud ſpatium ad quod vitam hanc naturaliter perducere poſſet, venturus eſſet. Nam aliàs poſito eo quòd Dominus Jeſus poſt multa demum ſecula eſſet venturus, id quod Paulus futurum proculdubio prævidit, maluit is exuere hoc corpus quàm ad illud uſq; tempus in fragili hoc domicilio, graviſſimis calamitatibus onerato perdurare, & vitam in perpetuus ſuſpiriis exigere. Vel, ſi mavis, ita reſponderi poteſt, Paulum per ſe maluiſſe ſuperindui quàm exuto hoc corpore aliquando

tantùm

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

tantùm indui: ſed per accidens (hoc eſt ob diuturnitatem temporis & afflictionum gravitatem quas neceſſe foret ſuſtinere, ſi ad illud uſque tempus vivere deberet, quo poſſet ſuperindui, hoc eſt uſque ad adventum Domini Jeſu) hoc illi prætuliſſe, & corpus hoc deponere maluiſſe, quàm ſuperindutionem iſtam exſpectare.

Tertio naſcitur quæſtio de verbis ℣ſ. 9. *ſive incolentes, ſive peregre agentes*, an ea ſint accipienda reſpectu corporis, an reſpectu Domini. Nam in ſuperioribus utroque modo fuerunt uſurpata. Reſpondeo, ea proculdubio reſpectu corporis eſſe accipienda. Non modò quia ordo horum verborum, qui niſi aliqua ſuadeat ratio non eſt temere negligendus; ſed etiam quia ſermonis Apoſtolici elegantia & concinnitas id requirit. Aliàs quod ad rem ipſam attinet, ſententia loci eadem eſt, ſive hoc ſive illo modo ſumas. Nam quod ad ordinem attinet, prius ponitur vox *incolentes*, quàm *peregrè agentes*. At ſi priori voce intelligere velis habitationem apud Dominum, poſteriore abſentiam à Domino, ordinem naturalem rerum verbis iſtis ſignificatarum pervertes, hoc enim illo, naturæ ordine prius eſt. Quod ad concinnitatem ipſius orationis attinet, non ſatis elegans eſſe videtur, Apoſtolum dicere, ſe ambire, ut jam cum Domino habitantes ipſi placeant, quod tamen diceretur ſi hæ voces ad Dominum eſſent referendæ. Nam non eſt hoc anxiè quærendum ut jam apud Dominum habitantes, ipſi placeamus, cùm hoc illius ſit antecedens ac conditio, adeoque iſto nominato hoc jam ultro præſupponatur. At ſi hæc verba ad corpus referas, & ordo erit planus, & omnis inconcinnitas verborum aberit. Perinde enim erit, ac ſi diceres: Nos id ſolicite agimus ut ſive vivi ſive mortui in adventu Domini reperiamur, ipſi placeamus, atque ita præmio nobis deſtinato donemur. Poteſt & hæc addi ratio, quòd in his verbis contineatur poriſma ſeu conſectarium concluſionis argumenti Paulini quod in ſuperioribus verbis exſtruxerat. Quæſtio enim erat, An ſatius ſit, manere in corpore quàm migrare è corpore, nec ne? Concludit Paulus ſatius eſſe migrare, quàm in eo manere. Medius terminus eſt: Quia is qui manet in corpore, peregre abſit à Domino, & contrà qui migret è corpore habitatum eat ad Dominum: quod poſterius concluſioni argumenti ſui ℣ſ. 8 adjicit Paulus. Neque enim quæſtio erat Apoſtolo, an ſatius ſit habitare apud Dominum, quàm ab eo peregre abeſſe? Quis enim hoc neſcit? Quapropter cùm concluſio hæc ſit, ſi plene explicetur, ſatius eſt migrare è corpore, quàm in eo manere, apparet in conſectario hujus concluſionis, in quo verba è concluſione tranſſumuntur, & repetuntur, vocem *manendi* ſeu *incolendi* & *migrandi* ad corpus non ad Dominum debere referri.

Explicatio loci 2 Cor. 5. 11, 12. &c. ad 18.

S*Cientes ergo &c.* id eſt, Cùm ergo ſciamus cauſam, cur Deus ſit timendus, *homines ſuademus*, id eſt hominibus proponimus doctrinam Chriſti, & inculcamus eis euangelium, & ad illud amplectendum illos adducere conamur. *Deo autem manifeſti ſumus*, id eſt, Hominibus quidem ſalutarem doctrinam inculcamus, interim Deo ſumus noti, quod ita nos geramus, ut ſciamus ſemper Deo conſtare noſtram probitatem. *Spero autem quod* &c. id eſt quod & veſtris conſcientiis noſtra pietas ſit nota, & ſi ex conſcientia veſtra judicium de nobis ſit faciendum, ſpero vos dicturos quod bene nos geſſerimus, vide ſup. cap. 4. verſ. 2.

Non enim rurſus nos ipſos commendamus &c. Quaſi dicat. Ideo dixi veſtris conſcientiis hoc patere, quia non hoc agimus ut nos ipſos vobis commendemus, quaſi ignorantibus. Qui enim non novit hominem, ei commendatio eſt neceſſaria. *Sed* &c. quaſi dicat ſunt apud vos multi qui non ex animo gloriantur, ſed externe: quorum hominum vanitatem poteſtis meo exemplo retundere, qui verè glorior & non facietenus.

Sive enim &c. Eſt occupatio. Quaſi dicat. Aliis quidem poſſum videri inſanus, aliis ſobrie agere. Si quis putat hoc eſſe inſani hominis quòd multa de me loquor, hic furor meus in Dei gloriam ſpectat, excuſariq; id poteſt zelo Dei gloriæ; puto enim ea in re multum ſitum ut mea authoritas ſit ſalva. Aut etiam ſic, ſi ego hic aliquid pecco, Dei eſt non veſtra injuria. *Sive ſobrie agimus, vobis*, id eſt in veſtrum commodum. Ubique finis, ſed alter ad injuriam quaſi, alter ad commodum pertinet. Quocunque modo agere me putaveritis, non eſt quod iraſcamini, præſertim ſi ſobriè loquor: veſtra enim hæc eſt utilitas. Dato autem me eſſe inſanum, Dei hæc ſit injuria. Vide inf. cap. 11. ℣ſ. 16, *Ferte meam ſtultitiam.* Verum erat quod dicebat, interim etiam hoc ipſum hominis videbatur imprudentis.

Charitas enim Chriſti &c. Non tam videtur rationem reddere præcedentium proxime, quàm ſuperiorum & ſcopi totius: quanquam & hujus poſtremæ particulæ, quòd ſcilicet utilitati eorum conſuluit gloriando; maxime tamen ſuperiorum, præcipue cùm dixit ſe multa pati cauſâ doctrinæ Chriſti, tum etiam quòd ſuaderet euangelium. Totum caput huc ſpectat. Ita enim ſolet Apoſtolus agere, ut rationem afferat ſuperius dictorum, quanquam addat aliquid proxime quod eadem ratione probet, ut pateat tamen eſſe cohærentiam. Quod ad rationem attinet, ejus vis eſt; Ideo ego veſtræ & omnium utilitati ſervio, non ut ad Legem Moſis adducam homines, ſed ac Chriſtum, qui nos ita dilexit, ut illi pſeudapoſtoli ſe dicebant Judæos diligere. Quia charitas Chriſti nos ex utroque latere premit; Cùm ita apud nos concludamus, & ratiocinemur, &c. Vide de his Anti-Grot. cap. 9. partic. 7. Senſus eſt, Ita ago, nempe quòd commendo religionem Chriſtianam, mors enim Chriſti eò me adigit, ſi is eſt finis mortis Chriſti qui dicitur, omnes homines debent mori ſibi, id eſt priſtinis religionibus, & vitæ inſtitutis. *Et pro omnibus &c.* Quaſi dicat, quia vel quandoquidem pro omnibus mortuus eſt Chriſtus, ut qui vivunt, id eſt omnes homines, non tales maneant quales antea ratione morum & cultûs Dei, ſed ad ejus ſe nutum componant qui ſancire morte ſua voluntatem Dei voluit, & ad reſurrectionem pervenit, docuitque eam religionem ſequendam cujus cauſa fuerat mortuus.

Quare nos ab hoc tempore &c. Quaſi dicat; Quia ergo omnes debent vivere ei qui pro ipſis mortuus eſt &c. (Deſcriptionem Chriſti poſuit loco nominis: quæ deſcriptio cauſam indicat rei;) Ideo nos neminem amplius æſtimamus ex iis quæ ad carnem pertinent, ut quòd quis ſit Iſraëlita, circumciſus, exinde non æſtimamus ejus præſtantiam, nec cultorem eum Dei verum judicamus. *Noſſe* pro approbare aut cenſere. Hic intelligitur ratione religionis aut rerum quæ coram Deo valent: ut quod quis ſit ex Abrahamo, Iſaaco, Jacobo, quod legem ceremonialem ſervavit. Vide Philip. cap. 3. verſ. 4. ſeqq. *Si quis habeat fiduciam in carne* id eſt cur carne fidat, & de talibus ſeſe jactet quæ recenſet, ut eſt circumcidi octavo die &c.

Occupatio, ſed & Chriſtum putaſtis cenſendum ex Abrahamo, Davide; tum quod circumciſus fuit, & Legem Moſaicam ſervavit: hoc æſtimaſtis dignum laude in Chriſto, ergo idem in Chriſtianis cenſeatur. Reſponſio: Etſi Chriſtum ex iis cenſuerimus aliquando, nunc non amplius eum ex iſtis cenſemus. Nam etſi illa omnia talia fuerunt ſine quibus non fuit Chriſtus, tamen ad dignitatem Chriſti & munus ejus hæc nihil faciebant per ſe. Cur dicit, *Quod ſi aliquando cognoſcebamus &c.* Reſpondetur; Paulus utitur quadam communicatione, quaſi dicat, ſi nos Chriſtiani, imò etiam Apoſtoli, cenſuimus Chriſtum ex carne, tamen nunc jam amplius non cenſemus. Ut generatim de omnibus Chriſtianis ſumatur. Si de ſe Paulus dicat, ſenſus erit; Ego quidem de Meſſia antea cum eſſem Judaicæ religionis, hoc exiſtimabam quod futurus eſſet Rex hujus mundi, carnalis, &c. Aut etiam quòd Paulus ab initio Chriſtum etiam ex carnalibus prærogativis commendatum ſibi habuiſſet, & eundem commendaſſet.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

mendaſſet. Redit jam iterum ad Chriſtianos cæteros: *Quare ſi quis eſt in Chriſto*, &c. Quaſi dicat, quemadmodum Chriſtus non eſt ex carne cenſendus, ita & Chriſtiani: quia *qui eſt in Chriſto*, id eſt qui eſt Chriſtianus, *eſt nova creatura*, aut ex nova creatura eſt cenſendus, id eſt ex nova ratione cultus divini & vitæ à Chriſto præſcriptæ. Exinde debet Chriſtianus cenſeri, & talis eſſe. *Vetera* id eſt, antiqua legalia quæ ad cultum Dei olim pertinebant, & ad præſtantiam alicujus, *præterierunt*, jam abrogata ſunt, pro nihilo reputata, jam negligi debent. *Ecce omnia*, id eſt quæ pertinent ad cultum divinum, *facta ſunt nova*, renovata ſunt, novam rationem Deus præſcripſit per Chriſtum, qua ſit colendus.

Paraphraſis ejuſdem loci, 2 *Cor.* 5. 11. *ad* 18.

CUm ergo ſciamus, Dominum Jeſum adeo eſſe timendum, ob hoc ipſius tremendum judicium, cui nos omnes ſiſti oportet; [hominibus quidem noſtram pietatem probare conamur; ſed Deo illi omiſcio ea penitus patet] in hominibus ad Chriſtianam religionem ac fidem adducendis ita laboramus, ut Deo teſte & arbitro vivamus, eique noſtra pateat pietas. Quanquam ſpero nos & veſtris conſcientiis ita ſatiſfeciſſe, ut etiam illis noſtra pietas manifeſte pateat.

12. Neque enim quòd hactenus non pauca de noſtra erga Deum pietate & in officio fungendo fide diximus, eam ob cauſam id fecimus quaſi vellemus nos vobis ipſis demum commendare, eaque ratione efficere ut qui noſtras virtutes hactenus ignoraſſetis, in poſterum ſciretis: ſed tantùm occaſionem eo pacto voluimus vobis dare de nobis noſtraque pietate ac fide gloriandi, & ſic vos impellere ad eam prædicandam, ac commemoratis virtutibus illis, quarum vos probe eſtis conſcii, vos quodammodo inſtructiores reddere ad id, ut poſſitis aliquid opponere iis qui ſeſe verbis quidem jactant, & ſpeciem earum præferunt ut de quo glorientur habeant, cùm interim cor illorum reluctetur, ac reclamet conſcientia.

13. Nam etſi fortè laudes noſtras prædicando, videamur cuipiam inſanire, id tamen non ad veſtram aliquam pertinet injuriam, ſed ſi ita res ſe haberet, in Dei injuriam. At verò ſi ut arbitramur ſobriè ac prudenter ea in re egimus, in veſtram hoc utilitatem ſpectat, ad eamque id à nobis fuit relatum, quam ego, ut & aliorum hominum anxie ac ſolicite quæro.

14. Propterea quòd charitas illa Chriſti admiranda, qua nos, mortem pro nobis ſubiens complexus eſt, nos ad id faciendum adigit, ac plane cogit.

15. Cùm ita apud nos ratiocinemur, ac judicemus: Si unus ille mortem truculentam ſubiit, ut omnibus ſalutem æternam pararet, & verum ad ſupremam felicitatem iter oſtenderet ac muniret, omnibus hominibus moriendum quoque eſſe, ſeu cauſam ſufficientem eſſe datam, ut relictis priſtinis religionibus ac moribus, aliam quoque rationem Deum colendi ac vitam inſtituendi ineant. Quandoquidem eum in finem pro omnibus hominibus eorumque ſalute Chriſtus eſt mortuus, ut quotquot vivunt homines, non amplius pro ſuo arbitrio ac priſtina conſuetudine vivant; ſed vitam ac religionem ſuam penitus componant ad nutum ac præſcriptum Jeſu Chriſti, ut pote qui ut ſalutem illis pararet, ac viam ad eam felicitatem illis ſanciret, mortuus eſt: nec mortuus tantùm, ſed ut pleniſſima doctrinæ ejus fides conſtaret, etiam à Deo eſt ex mortuis excitatus, æternaque donatus gloria.

16. Quare cùm ſola Chriſti religio ſit amplectenda, & cultus divinus ab ipſo præſcriptus in poſterum omnibus ſit ſequendus; nos ab hoc tempore ex quo id agnovimus, neminem amplius in religionis negotio æſtimamus aut præſtantiam ipſius cenſemus ex rebus quæ ad carnem ſpectant, qualis eſt ex Abrahamo ortus, circumciſio, & reliquæ ceremoniæ Moſaicæ, quas iſti veſtri doctores commendant, & jactant. Quod ſi quis nobis objiciat ipſum Chriſtum, omnium fidelium ac Dei cultorum caput, ex quo de membris ipſius faciendum eſt judicium; ejus nos dignitatem aliquando ex hujuſmodi rebus carnalibus æſtimaſſe; ei id reſponſum volumus, nos aliquando quidem ita judicaſſe: ſed nunc melius edoctos, ex iſtiuſmodi rebus non amplius dignitatem ejus veram cenſere.

17. Quapropter eodem modo de iis qui Chriſto ſunt addicti judicandum eſt, & ſtatuendum, hominem Chriſtianum debere eſſe novam quandam creaturam, hoc eſt rationem cultus divini ac morum quam ſequatur, debere eſſe novam atque à veteri illa ſeu legali diverſam: ita ut res iſtæ carnales quæ olim in cultore Dei requirebantur, in ipſo non ſpectentur amplius. Vetera enim iſta, Dei conſilio & voluntate ſunt abolita atque abrogata: ecce omnia quæ ad religionem ſpectant facta ſunt nova atque à prioribus diverſa.

2 Corinth. 5. verſ. 14, 15.

EXplicat his verbis Apoſtolus, quantam in ſe ſuique ſimilibus vim habeat charitas Chriſti, eaque occaſione rationem ſubjungit, cujus intuitu ad officium adigamur. Itaque partes verborum duæ ſunt.

Vis charitatis Chriſti exprimitur, *Charitas Chriſti conſtringit nos*; quæ quidem accipi poteſt vel de ea charitate qua Chriſtus nos complexus eſt, vel qua nos Chriſtum complectimur. Quantopere nos Chriſtus amaverit, vel mors ejus argumento eſt, de qua paulò pòſt. Multum autem Chriſti amorem commendat, quòd & prior, & nil tale meritus, nos amaverit. Confer 1 Joh. 4. 10. & Rom. 5. ỳſ. 6, 7, 8.

Ideoque dubium non eſt, quin Chriſti charitas hoc ſenſu omnes illius veros æſtimatores vehementer obſtringat. Jam verò quantum Paulus Chriſtum amaverit, cui obſcurum eſſe poterit, labores & moleſtias & pericula conſideranti quæ ejus cauſâ ſuſtinuit? Idem de aliis Paulo ſimilibus judicium eſt, utpote eandem in illum amoris cauſam habentibus. Itaque & ea acceptione charitati rectè tribuitur, quòd nos conſtringat, & quidem ut cauſa proxima & immediata. Ad quid verò conſtringebatur Apoſtolus, ex antecedentibus petendum eſt, cùm quibus hæc verba ita cohærent, ut cauſa antecedentium in iis afferatur, quod indicat particula *Nam.* Dixerat verò Apoſtolus, ſe, quomodocunque ſeſe gerat, vel Deum illiuſque honorem, vel Eccleſiæ ſalutem ſpectare. Ad hoc verò ſeſe charitate conſtringi innuit: quod de utraque charitatis ſignificatione rectè accipi poteſt. Imitemur & nos, Pauli illiuſque ſimilium exemplum, Chriſtique charitate, utrocunque modo accepta, incitemur, ut ad Dei honorem, Eccleſiæque ejus commodum omnia noſtra conſilia actioneſque referamus. Illuc cogitationes, dicta, factaque noſtra tendant. Sive edatis, ſive bibatis, ſive quid aliud faciatis, omnia in gloriam Dei facite. 1 Cor. 10. ỳſ. 31. Nemo quærat quod ſuum eſt, ſed quilibet quod eſt alterius, ibid. verſ. 24. Ad hoc verò nos ducere debet charitas Chriſti, utpote cui patris ſui honos & Eccleſiæ ſalus grata eſt, quique ut utrumque nobis curæ haberemus præcepit.

2. Videamus jam & rationem ſubjunctam, quam charitas iſta in conſilio habuit qua ad ea qua diximus ratione agendum moveamur. Ea verò eſt quod indicat, *ſi unus pro omnibus mortuus ſit, omnes eſſe mortuos.* Non falli verò ſeſe hoc ſuo judicio, ſequentibus probat. Quis iſte *unus* ſit, *qui pro omnibus mortuus ſit*, quamvis hoc loco Apoſtolus non indicat, ex locis Scripturæ variis patet; nec obſcurè ex eo quòd morti reſurrectio paulò pòſt ſubjicitur, colligi poteſt. Chriſtum nimirum pro omnibus eſſe mortuum, intelligendum eſt. Quod quomodo accipiendum, diſceptatur. Plerique putant, idem hoc eſſe, atque ſi diceretur Chriſtum loco omnium eſſe mortuum: atque ita in his verbis commutationem eſſe perſonarum, Chriſtumque, ut omnium, ita etiam noſtri loco ſubrogatum. Nos verò commutationem hîc aliquam, perſonarum, atque loco noſtri factam commutationem Chriſti, vel ſubſtitutionem in ſufferenda morte, concedimus: modò &

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

illud addatur, in ipſa quoque morte commutationem factam eſſe, & pro æterna morte, quam nos debebamus, Chriſtum nonniſi triduanam, quod res docuit ſuſtinuiſſe. Et hinc quoque patet quo ſenſu vel negari vel admitti poſſit, Chriſti pro nobis ſatiſfactio, de qua tantæ alioquin ſunt lites. Meritò enim negatur, ſi Chriſtus ita pro nobis ſatiſfeciſſe dicatur, ut pœnas peccatis noſtris debitas, vel eaſdem, vel vi ſua æquipollentes, pependerit. Admitti verò poteſt, ſi ità dicatur ſatiſfeciſſe, ut mortem violentam atque ignominioſam ſuſtinendo, omne id quod illi Deus noſtri cauſâ impoſuit, quoque ut pater amans filii acquieſcere benigne voluit, præſtiterit. Sed quicquid de reipſa per ſe ſit, hoc in loco tamen ad commutationem non reſpici, patet tum ex vi Græcæ vocis ὑπὲρ quæ commutationem non denotat, ſed fructum atque commodum eorum qui ſubjunguntur, tum ex eo quod paulo poſt Chriſtus non modò pro nobis mortuus eſſe, ſed & reſurrexiſſe legitur: ubi commutatio locum non habet. Nec enim ita nos ipſi geſſeramus ut reſurrectio nobis deberetur, quam Chriſtus loco noſtri occupaverit: & ſi eam noſtri loco Chriſtus occupaſſet, nos ab ea excluderemur. Itaque dubitandum non eſt, cum Chriſtus pro omnibus hic mortuus dicitur, id fructum & utilitatem, quam omnes ex Chriſti morte capiant, reſpici. Fructus iſti varii ſunt: ſed ad duo capita revocari poſſunt. Nam Chriſtus nos morte ſua, primùm à peccatis, eorumque & reatu, & pœna, id eſt morte atque inferno, Diabolique tyrannide liberavit. Deinde per eandem nos gratiæ amoriſque Dei variorumq; in hac vita beneficiorum ſpiritualium, itemque reſurrectionis atque immortalitatis cœleſtiſq; gloriæ participes fecit. Quomodo verò fructus hi ex morte Chriſti fluant, quanquam prolixiorem tractationem requireret, breviter tamen ita concipi poterit, ſi conſideremus triplex Chriſti munus, & quam connexionem cum unoquoque horum mors Chriſti habeat. Eſt enim confirmatio atque obſignatio prophetici ejus muneris, eſt pars ſacerdotalis, & eſt aliquomodo cauſa Regii. Itaque ratione prophetici muneris mors Chriſti nobis ejus univerſam doctrinam confirmavit & obſignavit, atque ſic eo nos adduxit ut in illum crederemus, & peccatis relictis juſtitię ſtuderemus, quod unicum à nobis requiſivit Deus, ut cætera omnia quæ ſuperius nominavimus nobis impertiret. Ratione ſacerdotalis muneris ſe Chriſtus morte ſua tanquam victimam præparavit ad oblationem coram Deo, eamque ſequutam apparitionem continuam, per quam, immunitatem à reatu peccatorum, quam deinde immunitas à pœnis, & gratia atque beneficentia divina tum in hac tum in futura vita conſequitur, adipiſcimur. Ratione Regii numeris mors Chriſti in cauſa eſt, ut Chriſtus qui carnis atque ſanguinis noſtri particeps fuit, noſque non erubeſcit fratres appellare, poteſtate à patre accepta poſſit ipſemet nobis omnia iſta bona ſuperius commemorata actu ipſo conferre: quod eum pro amore ſuo erga nos, proque fide qua ſe nobis obſtrinxit, facere velle dubium non eſt. Atque ita patet quomodo Chriſtus pro hominibus in eorum utilitatem atque bonum ſit mortuus.

Illud adhuc expendendum, quòd Apoſtolus non pro paucis ſed *pro omnibus mortuum eſſe* dicat Chriſtum, quo univerſalitatem beneficii ejus prædicat, nullo vel nationum vel ſexus, vel ſtatus diſcrimine coërcitam. Non eſſe enim hanc univerſalitatem fructuum mortis Chriſti ad ſolos electos reſtringendam, ut nonnulli volunt, ex eo patet quòd Apoſtolus ex univerſalitate fructus mortis Chriſti, univerſalitatem officii hominum quotquot vivunt deducit: eoque & perſonam commutat, cumque de ſuo aliorumque ſui ſimilium judicio in prima perſona loquutus fuiſſet, ubi de officio hominum in genere ſubjiceret aliquid, tertiam ſubſtituit. Certè nulla hic fit electorum mentio, nec ullum in verbis his veſtigium apparet ea ad ſolos electos eſſe reſtringenda. Idem patet ex 1 Tim. 2. 6. cum quo confer ℣ſ. 1, 4, 5. & ex 1 Joh. 2. 2. Multiſque aliis locis, quos hîc enumerare, & à pravis interpretationibus tueri, longum eſſet. Hoc quidem verum eſt, beneficiorum ex morte Chriſti manantium non omnes actu eſſe participes, ob deficientem in illis conditionem, ſub qua oblata fuerant, eoque fit ut interdum Sac. Lit. reſtrictius de iis loquantur. Sed quanquam improbitas hominum, eventum quominus in omnibus obtineat impediat, non tollit tamen univerſalitatem gratiæ, quominus omnibus ex æquo pateat. Agnoſcamus fratres ſummum hoc Chriſti in nos beneficium, qui pro omnibus atque ita etiam pro nobis mortuus eſt. Cogitemuſque & genus mortis plenum doloris atque ignominiæ, & cruciatus qui illam antecesſerunt. Unde non immerito illius memoriam in Eccleſia ſolenni ceremonia celebrari Chriſtus voluit.

Expendamus jam quoque quid ſignificet quod ex Chriſti morte Apoſtolus deducit, & quomodo id ex ea ſequatur. Id verò eſt, *ſi unus pro omnibus mortuus ſit, omnes eſſe mortuos*. Res ipſa docet, cùm omnes dicit eſſe mortuos, id non de ea morte qua Chriſtus ſublatus eſt, ac ne de ſimili quidem, id eſt nec de violenta nec de naturali morte intelligendum eſſe. Quin ne is quidem ſenſus eſt, quem plerique tamen eſſe putant; Si unus pro omnibus mortuus ſit id perinde eſſe atque ſi omnes mortui ſint. Ea enim interpretatio nititur falſâ hypotheſi, quod unum pro omnibus mortuum eſſe, idem ſignificet quod loco omnium, quam nos ſuperiùs refutavimus. Et tamen ſine iſta hypotheſi nulla foret in iſta oratione, reſpectu vulgati ſenſûs conſequentia. Deinde etiamſi per Chriſti mortem id aſſequeremur ut omnes eodem modo mortui cenſeremur, quid inde tamen commodi aſſequeremur? cùm etſi quis vel naturali vel violenta morte tollatur, non per id tamen evadat, niſi aliud quid acceſſerit, pœnam peccatis maxime proprieque debitam, quæ eſt mors æterna. Denique ſic nulla eſt cum antecedentibus connexio, nulla conſequentia, ut quis ſeſe charitate Chriſti conſtringi dicat ad id ut non ſibi ſed Deo atque Eccleſiæ Chriſti ſtudio ſuo ſubſerviat, quia videlicet per Chriſti mortem ſe pro verè mortuo habeat. Sed verus horum verborum ſenſus ex collatione ſequentium ſatis patet, ubi Apoſtolus ait, eos qui vivunt non ſibi ſed Chriſto vivere debere. Ex collatione duplicis vitæ apparet duplicem quoque eſſe mortem, ut cùm quis vel ſibi vel Chriſto moritur: & quidem cùm ex morte Chriſti in ſequentibus concludat Apoſtolus, homines non ſibi vivere; ſic quoque intelligendum eos ſibi mortuos eſſe. Homines verò ſibi eſſe mortuos, nihil eſt aliud quàm nos ad commoda noſtra carnalia non eſſe intentos, nec cupiditatibus illis quæ nos vel ad divitias, vel ad honores vel ad voluptates perſequendum rapiunt, amplius vacare. Convenit cum hoc loquendi modo id quod legitur Rom. 6. 2. Gal. 2. 19. Col. 2. 20. & cap. 3. 3. 1 Petr. 2. 24. Ubi Chriſtiani vel ſimpliciter mortui, vel peccatis, aut legi, aut mundi elementis mortui dicuntur. Poſſet tamen objici, Non omnes pro quibus Chriſtus mortuus eſt, eo modo quo diximus mortuos eſſe. Sed reſpondeo loquutionibus actum ſignificantibus ſæpenumero tantùm vim atque efficaciam quam res aliqua ad actum producendum habeat, aut quid jure debeat fieri, ſignificari. Cujus rei exempla vide Rom. 6. 6. & cap. 7. 4. Imo & hoc ipſo capite ℣ſ. 17. Vide etiam Rom. cap. 11. ℣ſ. 26. Heb. 8. 11. Jam autem in eo quod Chriſtus pro omnibus mortuus ſit, vim atque efficaciam eſſe ut omnes mori, ea quam explicuimus ratione, & poſſint & debeant, cuinam dubium eſſe poteſt? Quis neget illos poſſe qui cogitant Chriſtum morte ſua univerſam doctrinam ſuam confirmaſſe, atque ita nos ad illi obtemperandum obſtrinxiſſe, memineruntque ad quantum dignitatis faſtigium per mortem ſuam ille qui caput eſt noſtrum pervenerit? Quis & debere illos neget, qui modò omnes illos fines ob quos Chriſtus mortuus eſt probe ad animum revocarint, & aliquo æquitatis ſenſu ſint prædITI? Porrò optime cum antecedentibus hic ſenſus convenit. Si enim ex unius Chriſti morte pro omnibus ſequitur omnes ſibi mortuos eſſe, aut eſſe ſaltem debere, utiq; qui hoc agnoſcit, is charitate ſeſe Chriſti conſtrictum ſentit, ad hoc ut non ad ſuum emolumentum ſed ad Deï honorem Eccleſiæque Chriſti utilitatem conſilia actioneſque ſuas referat.

Hoc reſtat adhuc ut ipſi nos examinemus ſinguli & expen-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

expendamus an & eam in nobis vim habuerit Chriſti mors ut nobis mortui ſimus, nihilve adhuc nos titillet proprii commodi ſtudium? an honori noſtro non invigilemus pluſculum? an voluptates, & quidem carnis quæ per ſe ſæpenumero fœdæ ſunt, non ſectemur? *Si cor noſtrum non condemnat nos*, &c. 1 Joh. 3. 20, 21. Caveamus ergo à malo, & mortem Chriſti ad animum ita nobis revocemus ut ex ea & ipſi mortificationem veram aſſequamur.

Quod verò Paulus ſe alioſque ita judicare inquit, ex morte Chriſti pro omnibus omnium mortificationem recte ſequi aut concludi, id argumenti vim auget, utpote quòd non obſcurum, ſed apud nos ipſos quorum cauſa deducitur, in confeſſo eſt. Non falli verò ſeſe judicio ſuo, probat ſequentibus, ad quæ accedimus. Ea verò non longa opus habent explicatione. Nam aut eadem quæ jam explicuimus verba in iis recurrunt, aut illis ſaltem ſimilia ſunt. *Et pro omnibus mortuus eſt*. Vocula *&* interdum eſt cauſalis, ac ſignificat idem quod *nam*, ut patet ex his locis; Luc. cap. 6. 32. Joh. 3. 13. Col. 3. 25. 1 Joh. 1. 2. & alibi. Repetit vero Chriſtum pro omnibus mortuum, mortiſque ejus finem addit, ex quo probare vult id quod antea aſſeruerat. Quomodo intelligendum ſit quod Chriſtus pro omnibus mortuus ſit, jam antè vidimus. Hujus verò mortis illius finem eum eſſe dicit, *ut qui vivunt, non amplius ſibi vivant, ſed illi qui pro iis mortuus eſt, & reſurrexit*. Mortis Chriſti finem dicit eſſe vitam hominum; ſed non communem hanc (iſtam enim habent jam illi quorum cauſa Chriſtus mortuus eſt, ut oſtendunt ea verba, *qui vivunt*) verùm vitam certo modo comparatam. Quo modo verò? *ut non ſibi amplius vivant*. Sibi vivere, eſt conſilia actioneſque ſuas eo referre ut ſibi bene ſit in iis quæ ad hujus vitæ ſtatum pertinent. Quod à pleriſque fieri videmus qui omni ſtudio id unum agunt, ut ad opes honores dignitates emergant, aut cum voluptatibus vitam tranſigant. Quum verò inquit, ut non *amplius* ſibi vivant, oſtendit antea eos ſibi vixiſſe. Quomodo Ethnici antehac ſibi vixerint, patet ex Rom. 1. 29, 30, 31, &c. & ex 1 Petr. 4. 3. Quomodo Judæi, ex Rom. 2. 17. ad 23. Alterum ob quod Chriſtus pro omnibus mortuus eſt, ut ei vivant. Id enim notatur ea phraſi, *qui pro ipſis mortuus eſt, & reſurrexit*. Chriſto vivere, eſt omnia conſilia atque actiones ita inſtituere ut Chriſto placeas, ad illius voluntatem, & cogitationes & dicta & facta componere. Hoc optime præſtabat iſte ipſe Apoſtolus vide Gal. 2. 20. Eſt verò id æquiſſimum ut ii pro quibus Chriſtus mortuus eſt, non ſibi ſed Chriſto vivant. Quod ut melius evinceret, non nominat Chriſtum cui vivere debeamus, ſed eum ita deſcribit quòd pro nobis mortuus ſit, & reſurrexerit. Addit verò morti reſurrectionem, ad quam ἀπὸ κοινοῦ ſubaudiendum, eam quoque pro nobis Chriſto contigiſſe. Quanquam enim videri poſſet ipſius bono eam tantùm ceſſiſſe, tamen ad nos ea quoque pertinet: adeo ut 1 Cor. 15. 17, 18 dicatur; *Si Chriſtus non reſurrexit, vana eſt fides veſtra, adhuc eſtis in peccatis veſtris, eoque & illi qui obdormierunt in Chriſto, perierunt*. Et Rom. cap. 4. 25, ait idem *Chriſtum traditum eſſe propter peccata noſtra, & reſuſcitatum propter juſtificationem noſtram*. Imò verò magis etiam reſurrectioni quàm morti Chriſti Apoſtolus noſter tribuit quòd condemnationem noſtram evadamus, Rom. 8. 34. Pro nobis ergo Chriſtus reſurrexiſſe dicitur, quia reſurrectione ſua plurimum nobis profuit. Nam per eam confirmata eſt ejus doctrina, inprimis promiſſa, quorum ipſa nobis reſurrectio ejus maximum eſt documentum. Itaque per eam nos ad illam amplectendam obſervandamque adducimur. Per eandem ſacerdotale Chriſti munus ex quo remiſſio peccatorum noſtrorum dependet, complementum accepit. Si enim in terris eſſet, ne ſacerdos quidem eſſet, Hebr. 8. 4. Rationem vide ibidem, & ℣ſ. 1, 2. & cap. 7. ℣ſ. 26. Per eandem ad regiam poteſtatem ſuam in cœlos tranſiit, per quam & ab hoſtibus nos tuetur, & dona in nos varia diffundit, & à mortuis nos ipſos aliquando ſuſcitabit, vitâque æternâ & gloria inenarrabili afficiet. Cauſa verò cur ſæpius mors à Chriſto pro nobis ſuſcepta quàm ejuſdem reſurrectio inculcatur, eſt, quod mors propriè ejus ſit opus: reſurrectio vero non ipſius ſed patris ejus. Et quod mors illi maximo dolore conſtiterit, quum reſurrectio illi cum gaudio obvenerit. Interea tamen reſurrectio Chriſti maximam vim habet ad efficiendum in nobis ut illi vivamus. Quis illi vivere, id eſt omnia ſua ad illius voluntatem atque arbitrium componere nolit, qui ſua ei reſurrectione tot commoda quot antea recenſuimus attulit. Imò quia reſurrectio Chriſto aditus ad novam vitam fuit, aliquanto concinnius ex ea noſtra quoque nova vita, quàm ex morte deducitur. Porrò ſi Chriſtus eo fine mortuus eſt ut non nobis ſed ipſi vivamus, rectè ſequitur nos nobis mortuos eſſe, id quod Apoſtolo propoſitum erat demonſtrare.

Illud tantum reſtat excutiendum an & in nobis mors Chriſti eum finem aſſequuta ſit, ut non nobis ſed ipſi vivamus. Quod ſi nondum factum eſt, demus operam ut fiat. Abnegemus nos ipſos, *abnegemus impietatem & mundanas cupiditates*, ut monet idem Apoſtolus Tit. 2. 12. ſeqq. *ac temperanter juſte & piè vivamus in hoc præſenti ſeculo. Exſpectantes beatam ſpem & apparitionem gloriæ magni Dei, & ſervatoris noſtri Jeſu Chriſti. Qui dedit ſeipſum pro nobis, ut redimeret nos ab omni iniquitate, & mundaret ſibi populum peculiarem zelatorem bonorum operum*. Amen.

2 Cor. 5. verſ. 16, 17.

IN his verbis docetur, unde ſeu qua ex re Apoſtolus putarit divini numinis cultorem ſub Novo Fœdere cenſendum eſſe. Hîc primùm duo ſunt conſideranda, 1. Quomodo hanc doctrinam Apoſtolus proponat, vel explicet. 2. Quomodo eam confirmet. Proponit autem duplici ratione. 1. In antitheſi, ut loquuntur, 2. in theſi: Hoc eſt primum docet unde ſub Novo Fœdere Dei cultor cenſendus non ſit: deinde unde revera ſit cenſendus. Prius iterum duobus modis præſtat, primò generatim, deinde ſpeciatim. Vel primò ſententiam hac de re ſuam Apoſtolus ſimpliciter proponit, deinde eam prolepſi illuſtrat.

Quod ad prius attinet, illud continetur ℣ſ. 16. vox *Quapropter*, indicat hanc ſententiam ex ſuperioribus tanquam concluſionem aliquam pendere. Eſt autem ratio hujuſmodi in ſuperioribus verbis comprehenſa, quaſi dicat Apoſtolus: Quia Dominus Jeſus in eum finem mortuus eſt, ut omnes viventes non ſibimetipſis amplius vivant, ſed illi qui pro ipſis mortuus eſt & reſurrexit: hoc eſt ut non amplius eam rationem Deum colendi & vivendi ſequantur, quæ ipſis placeat, aut cui hactenus aſſueverunt, ſed quæ Domino Jeſu placeat, & quæ ab eo tum morte tum reſurrectione fuit ſancita & conſtituta; jure nos Dei cultorem non amplius cenſendum putamus ex iis rebus quæ ad carnem pertinent. Ut ſunt v. g. ceremoniæ, & ſi quæ ſunt hujus generis: ſiquidem nulla earum fit in Chriſti doctrina mentio, nec quicquam illis inibi tribuitur momenti, ad id ut Deo placeamus. Quanquam in hac ratione poſſunt, aut etiam fortaſſe debent adjungi prima iſta verba *judicantes hoc quòd ſi unus pro omnibus mortuus eſt &c*. Quinimo & illa, *charitas enim Chriſti conſtringit nos*. Præſertim quia Apoſtolus in ſententia hac ſua verſ. 16. exponenda expreſſe addidit vocem illam *nos*, ita ut videatur in ea emphaſis eſſe. Quaſi dicat, quia *nos charitas Chriſti conſtringit*, & *quia ita judicamus, ſi Chriſtus pro omnibus mortuus eſt* &c. ideo *nos* inquam ab hoc tempore neminem probamus ſecundùm carnem. Secundò tempus etiam exprimit Apoſtolus ex quo ita ſentiendum judicarit, in verbis *à nunc* vel *ab hoc tempore*. Intelligit autem tempus illud ex quò charitas Chriſti ipſum conſtringere, & ipſe ut dixerat ita judicare cœperit: quemadmodum in ſequentibus etiam verbis: *Et etiamſi cognoverimus ſecundùm carnem Chriſtum, ſed nunc &c*. Quod ſi quis hæc verba non tam de eo quod Paulus ipſe cenſuerit, quàm quod reipſa

facien-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

faciendum fuerit, præſertim à Chriſtianis generatim, putet accipienda; tum iſtud *nunc* intelligendum erit de tempore Novi Fœderis: quemadmodum Rom. 8. 1. Sed prius videtur huic loco magis convenire. Apparet ergo inde, temporis præteriti aliam fuiſſe rationem. Tertiò dicit, *neminem*, quod poteſt vel ſimpliciter accipi, quaſi dicat nullum hominem, vel reſtrictè, quaſi dicat, neminem qui Dei cultor cenſeri velit: exprimit nempe inprimis gentis diſcrimen: quaſi dicat, ſive ille Judæus, ſive Ethnicus ſit. Videtur autem hîc abſolute potiùs accipi id vocabulum: nam reſtrictio iſta in ſequenti voce locum habere poteſt. Quartò ait *novimus* hoc eſt approbamus: intellige ratione cultus divini, aut omnium eorum quæ quoquomodo eo ſpectare videntur ut quis Deo probetur, & ab eo ſingulari quadam ratione ametur. Quinto *ſecundùm carnem*, hoc eſt ex iis quæ carnalia ſunt, 1. ortus ſeu natales ex Abrahamo, Iſaaco, Jacobo. 2 Ceremoniæ omnes, inter quas ordinem ducebat circumciſio.

Hactenus generatim ſententiam hanc expoſuit: ſpeciatim proponit in verbis ſequentibus, idque per quandam prolepſin. Objectio ipſa eſt in his verbis; *Si verò & cognoveramus ſecundùm carnem Chriſtum.* Potuiſſet enim aliquis objicere Paulo: Atqui tu Chriſtum, Ducem eorum omnium qui Dei cultores hodie cenſeri debeant, aliquando etiam cenſuiſti æſtimandum ex iis quæ ad carnem pertinent, nempe ex nobilitate familiæ Davidicæ, unde fuerit oriundus, ex eo quòd circumciſus fuerit, quòd Legi & ceremoniis fuerit ſubjectus. Hæc autem verba duplici modo poſſunt accipi. Nam vel *Chriſti* nomen hoc loco ſumitur abſolutè, ita ut non reſtringatur ad certam perſonam, ſeu ſubjectum illud quod Jeſu Chriſti poſtea exſtitit; vel ut certa illa perſona quæ Chriſtus eſt & dicitur, denotetur. Scholaſtici dicerent, vel formaliter ſumi vocem *Chriſti*, atque adeo abſtractè, vel materialiter & concretive. Si priori modo ſumatur, exigua eſt difficultas. Senſus enim erit, Paulum unà cum cæteris Judæis, antequam doctrina Chriſti innotuiſſet, Meſſiam ſuum quem ſperabant ex rebus ad carnem pertinentibus æſtimaſſe, aut æſtimandum cenſuiſſe: hoc eſt tum ex iis quæ paulò antè dicta ſunt, tum ex præſtantia aut potentia illius carnali, quam ſibi imaginabantur, externa verborum propheticorum ſpecie inducti. Si poſteriori modo, tum vel ſtatuendum eſt, Paulũ aliquando etiam poſtquam Chriſtum agnoviſſet, ac nondum doctrinam Chriſti & ejus religionis vim atque à Lege diſcrimen penitus percepiſſet, unà cum aliis qui è Judæis facti erant Chriſtiani, non parum tribuiſſe iis quæ in Chriſto ſecundùm carnem fuerunt conſpecta, & eorum nonnulla vi promiſſorum divinorum ab ipſo abeſſe non poterant, qualia fuerunt illa de quibus priore loco diximus. Id autem eo tempore factum fuiſſe, credibile eſt, antequam Paulus ad Gentes reipſa eſſet miſſus, atque adhuc inter Judęos verſabatur, & illorum converſioni incumbebat: quum videamus idem cęteris Apoſtolis contigiſſe, ut religionis Chriſtianæ à Lege diſcrimen penitus nondum perciperent, quum adhuc intra unius gentis Judaicę terminos Euangelii prædicatio contineretur. Vel vox illa cognoſcendi hoc loco non ſumetur ſtrictè, pro voce approbandi, ſed laxius pro voce cenſendi vel æſtimandi, ita ut judicium ſignificetur per ſe indifferens, adeoq; ejuſmodi quod vel in hanc vel in illam partem inclinaret, & vel approbare vel reprobare poſſet. Quaſi dicat; Etſi aliquando de Chriſto ſenſimus, aut Chriſtum æſtimavimus, ex rebus carnalibus, eamque ob cauſam illum repudiavimus, tanquam ea non habentem quę in Chriſto ſeu Meſſia noſtro exſtare deberent: aberat enim illa potentia & majeſtas ac pompa carnalis, & ejus loco ſumma erat infirmitas, quæ à Meſſia tã videbatur abeſſe debere quàm quod maxime.

Sequitur altera pars hujus prolepſeos, nempe reſponſio ad objectionem, in qua revera ſpeciatim id exprimitur quod antea in genere dictum fuerat: quum inquit; *Sed nunc non amplius cognoſcimus.* Diſtinguit Apoſtolus tempus, in eoque vim reſponſionis collocat. Verba ipſa ex ſuperius dictis ſatis intelliguntur.

Hactenus antitheſis: ſequitur theſis ſeu ſententia Apoſtoli affirmative propoſita. Ubi duo conſideranda. 1. Quomodo Dei cultorem ſub Novo Fœdere exiſtentem & Deo ſe approbantem deſcribat Apoſtolus. 2. Deinde quomodo modum cultus divini ex quo ille ſit æſtimandus exprimat. Primum eſt ibi, *ſi quis eſt in Chriſto*, id eſt ſi quis eſt Chriſtianus ut Rom. 16. ℣ſ. 7. Gal. 1. 22. 2 Cor. 12. 2. Alterum eſt ibi, *nova creatura*. Hæc duplici ratione conſiderari poſſunt: vel quatenus opponuntur divino cultui legali, vel quatenus priſtinæ noſtræ vivendi rationi adverſantur. Sed prior ſenſus magis proprius: quanquam nec poſterior eſt prorſus alienus, & uterque videtur hîc accipiendus, quamvis alter magis, alter minus. Nam ſequentia poſteriori ſenſui valde favent, uſque ad finem capitis. Quinetiam poſteriora verba ℣ſ. 15, *ut qui vivunt, non amplius ſibi ipſis vivant, &c.* Quod ad priorem ſignificationem attinet, *nova creatura* eam denotat (nam in concreto ſumitur hæc vox) quæ novam & antea inauditam rationem cultus divini ſequatur; qui & ſpiritualis ſit totus, & in ſuo genere planè perfectus: quum vetus ille & ceremonialis eſſet magna ex parte, & imperfectus; quod poſterius, nempe de imperfectione ratione moralium præceptorum inprimis dicimus: de ceremonialibus nihil dicere eſt opus.

Quod ad moralia attinet perfectio iſta cultus Euangelici præ legali in quatuor conſiſtit officiorum ac virtutum generibus. 1. Spectat ad Deum. 2. Alterum ad proximum, ſeu ad homines alios. 3. Ad nos ipſos. 4. Ad patientiam. Quanquam licet hoc quartum cum tertio conjungere, & illud poſtea dividere, in facienda, vel patienda, ſeu in ea à quibus abſtinere, & ea quæ ſuſtinere debemus.

Primi generis ſunt; 1. Quòd Chriſtus divino cultu, & omnibus iis quæ huc pertinent, ſit afficiendus & venerandus. 2. Quòd perpetuò orandum, perpetuò agendæ gratiæ Eph. 5. 20. 1 Theſſ. 5. 3. 3. Quòd juramenta voluntaria, ac de futuris, omnia prohibita. Secundi generis, 1. quod omnes, etiam inimici diligendi: ubi modus diligendi inimicos explicandus. 2. quòd eouſque diligendi fratres, ut animam etiam pro illis ponamus. 3. quòd vindicta omnis prohibita, & affectus vindictam ſuadentes. Poteſt huc aliquomodo referri divortii prohibitio. Nam & hoc cum charitate præſertim matrimoniali pugnat. Tertii generis eſt, 1. ut ſemper gaudeamus in Domino: quod gaudium ex perpetuo amore & ſpe immortalitatis naſcitur. 2. quòd amor rerum hujus mundi ſit prohibitus: & ſic omnis intemperantia (ad quam refer etiam polygamiam, cum perfecta caſtitate, quæ altera eſt temperantiæ pars, pugnantem) avaritia, & faſtus hujus vitæ: ac virtutes contrariæ, ut perfecta temperantia, contemtus divitiarum, modeſtia, præceptæ: in quibus rebus verè cernitur Magnanimitas. Quarti generis eſt patientia perfecta, in afflictionibus propter juſtitiam, id eſt veritatem & pietatem. Et huc pertinet abnegatio ſui ipſius atque abdicatio quædam, ac valedictio rebus omnibus nobis chariſſimis: de quo, Matth. 16. 24. & Luc. 14. 26. & 33. Itemque crucis portatio. Omnium autem horum conſummatio & complementum eſt, Chriſti imitatio, latè ſumta. Nam alia eſt ſpecialior, quę ad patientiam inprimis pertinet. Hactenus novam creaturam eatenus conſideravimus quatenus cultui legali opponitur. Sequitur ut videamus quomodo eadem priſtinæ vivendi rationi opponatur. Nam illi opponitur non ut rei malæ aut Dei voluntati adverſæ, ſed tanquam ſublimius himiliori, perfectius imperfectiori: at huic opponitur tanquam bonum malo. Hoc ergo poſteriori modo nova creatura ſignificat concrete ſumta eum hominem cujus animus ſeu mens, cujus voluntas, cujus actiones denique, penitus ſint reformatæ, & ad Chriſti præcepta compoſitæ, ita ut longe ſint à prioribus diverſæ.

Sequitur altera pars loci, confirmatio hujus doctrinæ: quæ magis eſt accommodata priori conſiderationi novæ creaturæ quàm poſteriori: quia illam loci hujus diximus magis propriam. Ea duabus partibus ſeu antitheſi quadam conſtat. Prior ad priorem doctrinæ hujus

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

partem, altera ad poſteriorem pertinet. Prior enim docet cur non amplius ſecundum carnem æſtimandi Dei cultores. Altera cur ex nova creatione ſeu novo colendi modo iidem ęſtimandi. Prius ibi, *vetera præterierunt*, hoc eſt vetus Dei colendi ratio, & ſi quæ ad eam ſpectant, quæ imperfectionem & humilitatem cultus divini & fœderis illius antiqui arguerent. Atque huc poſſunt referri non tantùm præcepta, ſed etiam promiſſa; (habent enim inter ſe proportionem, ita ut imperfecta imperfectis apponantur, & perfecta perfectis) & promiſſorum confirmationes, quæ etiam promiſſis conveniunt, eorumque perfectionem vel imperfectionem ſequuntur. Adde etiam Mediatorem, fœderis rationi & naturæ convenientem. Ex his etiam altera pars ſatis intelligi poteſt, nempe, *ecce facta ſunt nova omnia*. Alludit ad verba prophetica, Eſa. 43. 18, 19. *Ecce* dicit ad majorem attentionem excitandam. Vox *omnia* non tantum reſtringenda ad certum genus, verum etiam non de ſingulis ejus generis rebus, ſeu de minimis Novi fœderis particulis eſt accipienda, ſed generatim, vel ut ita dicam confuſe de toto Novo Fœdere, ejuſque partibus principalibus, quæ mutationem aliquam receperunt, ut ſunt præcepta, promiſſa, confirmationes, mediator.

Quod ad alterum modum attinet confirmationem hanc ſuperioribus accommodandi, quæ aptior eſt poſteriori novæ creaturæ conſiderationi; ſenſus verborum hujuſmodi erit, ac ſi dixiſſet Apoſtolus: ideo dixi hominem Chriſtianum novam debere eſſe creaturam, & depoſitâ priſtinâ vivendi ratione, novam plane ſequi debere, quia ex Dei voluntate vetera omnia quæ ad vivendi rationem ſpectant, ſublata ſunt, id eſt jure ceſſare debent: quum pleniſſima ſit a Deo cauſa hominibus præbita cur ea debeant abjicere. Contrà autem omnia à Deo nova ſunt conſtituta, omniaque ea facta quæ ad hominum vitam in melius reformandam pertinent. Verùm hîc attendendum eſt, vocem iſtam *vetera* quæ Græce eſt ἀρχαῖα, non debere referri ad ſingulorum Chriſtianorum priſtinam vitam: ſed generatim ad priſtinam hominum, totiuſque mundi à multis jam ſeculis, vel potiùs omnibus, vivendi rationem. Nam ἀρχαῖα non quælibet vetera denotant, ſed antiqua & priſca, quaſi dicat, initialia. Licet *dies antiqui* Act. 15. verſ. 7. pro breviori tempore uſurpentur, quaſi dicatur, ab ipſo initio prædicationis Apoſtolicæ. Nihil autem refert quòd tum temporis quum hæc ſcriberet Apoſtolus, reipſa vetera iſta magna ex parte non præteriiſſent, nec generatim omnia nova facta fuiſſent. Satis enim eſt, id Dei conſilium fuiſſe, & à Deo omnia ad eum finem ſpectantia fuiſſe parata: ita ut per illum non ſtaret quominus omnia reipſa nova fierent. Breviter, non de facto ſed de jure hæc ſunt accipienda: quo pacto ſuperiùs dicitur, *omnes eſſe mortuos* nempe pro quibus Chriſtus eſt mortuus. Atqui non omnes erant mortui, nempe ſibi, ſeu priſtinæ vivendi ac Deum colendi rationi, ſed jure tum mori omnes debebant. Hic ergo modus loquendi, non parum facit ad illuſtrandum illum Johannis locum, *mundus per ipſum factus eſt*, ſi id de hominibus hujus mundi generatim accipias. Et ne fortaſſe dicas hæc verba illum ſenſum non exigere, niſi eatenus quatenus ea referantur ad poſteriorem novæ creaturæ conſiderationem, quæ hujus loci minus ſit propria; animadvertendum eſt etiam priori ſenſu admiſſo, idem ſtatuendum eſſe. Neque enim tum temporis cultus legalis reipſa penitus ceſſarat: imò longe maxima Judęorum pars & totus populus Iſraëliticus cultum illum mordicus ſectabatur, ut apparet ex cap. IX. X, XI. ad Romanos.

2 Corinth. 6. uſque ad finem verſ. 10.

IN his verbis Apoſtolus muneris ſui functionem commendat. Sunt autem in iis conſideranda tria: 1. Quæ ſit dignitas illius muneris per ſe conſiderati. 2. Quis effectus illius muneris, reſpectu eorum qui Euangelium jam receperunt. 3. Quibus modis Apoſtolus munus hoc ſuum ornarit.

1. Primùm continetur primo verbo *Cooperantes*. In quo Paulus laborem ſuum, qui ad muneris ipſius functionem pertinebat, cùm alieno labore & operatione conjungit, ſeu comparat. Alii arbitrantur Paulum ſe hîc conjungere ratione laboris cum ipſis fidelibus, qui ſalutem ſuam operari debeant. Sed alii rectiùs Paulum cum ipſo Deo, qui ſalutem noſtram curet, & circa eam laboret, ſe conjungere ſtatuunt, quaſi dicat; Nos verò Deo cooperantes, & noſtram operam ſtudium, ac laborem ei in humani generis ſalute procurandâ & perficiendâ adjungentes. Reſpicit enim ad ea Paulus quæ ſuperiùs ad finem cap. 5 dixerat; Deum per ipſos hortari, nempe, ut homines reconcilientur Deo. Nunc aſſerit, ſe hac in parte Dei eſſe cooperarios; & adhortari itidem homines ne fruſtra gratiam Dei receperint. Simili ratione Paulus 1 ad eoſdem Cor. epiſt. 3. ỷſ. 9. ſe ſuoſque collegas Dei cooperarios appellat. Non conjungit autem ſe Paulus cum Deo tanquam in hoc opere ipſi parem; ſed tanquam Miniſtrum Domino, qui ſumma cum poteſtate operi toti præſit, & ejus miniſterio ad illud perficiendum utatur, ut vel ex loco modo dicto apparet, præſertim ſi quis incipiat ỷſ. 5, ubi ait, *Quis ergo eſt Paulus, quis verò Apollo? niſi Miniſtri*, per quos credidiſtis, & unicuique ut Dominus dedit: idque ipſum videtur Paulus hoc, de quo agimus vocabulo, nempe συνεργῶν aut συνεργεύντων voluiſſe exprimere, in ſignificatione quadam ſtrictiori illud uſurpans. Duplex enim ſignificatio eſt: altera Generalis, quâ omnes illi, qui ſimul eidem labori atque operi imcumbunt, ſive primi ſint authores in opere principes, ſeu adminiſtri aut cauſſæ ſociæ atque adjuvantes συνεργοὶ dicuntur: altera ſtrictior quæ ſociis tantum cauſſis & adjuvantibus vel adminiſtris competit, non verò etiam cauſſæ principali: & hoc poſteriori modo Apoſtolus utroque in loco voce hac uſus eſt; & in priori quidem epiſtola ſatis apertè, ubi ſe eatenus Deo poſtponit, quatenus ipſe cum collegis ſit illius συνεργὸς. Deum autem tanquam Dominum illius agri, in quo colendo laboretur, conſtituit. Interea tamen indicat hæc vox cooperandi vel cooperariorum Paulum in eo, de quo agitur, negotio, non fuiſſe inſtar inſtrumenti alicujus inanimati, qualis eſt ſecuris aut malleus reſpectu opificis, qui nihil ipſe agit, niſi quatenus ab ipſo opifice movetur; unde nullo pacto ipſius Opificis cooperarius dici poteſt, niſi admodum catachreſticè & præter omnium loquendi conſuetudinem, loqui velis: Sed ſe, licet autore & impulſore Deo, ſtudium ſuum & voluntatem, indeque etiam operam Dei operationi adjunxiſſe, & ſuo impetu, aliquid etiam hac in parte feciſſe: Ex quo jam ſatis apparet dignitas muneris Apoſtolici, ſi quidem in re omnium maxima, qualis eſt humanæ ſalutis & ſic etiam Divinæ gloriæ negotium, Dei & miniſtrum & cooperarium eſſe, maximæ eſt dignitatis. Itaque Paulus eadem hac voce, ſe partim cum Deo conjungit & dignitatem ſuam exprimit; partim ab eo diſtinguit, & quatenus in hoc negotio eo ſit inferior & indignior indicat. Etiamſi autem Paulus hoc loco de ſe potiſſimum loquatur, ut ex verſic. 4 & ſeqq. ſatis apparebit; tamen plurali numero utitur eam potiſſimum ob cauſſam, quod in Epiſtolæ inſcriptione Timotheum ſecum conjunxerit; adeoque figurâ illâ, quam Communicationem vocant Rhetores, cum hîc, tum alibi in hac Epiſtola, creberrime utitur, per quam Timotheo etiam eadem quodammodo tribuit, quæ ipſi propriè competunt. Idque tanto libentius, quod non pauca Timotheo tanquam ipſius germanio filio, cum Paulo eſſent communia; quæ hîc de ſeſe narrat Apoſtolus. Talis autem communicatio obſervari poteſt, & in aliis Pauli Epiſtolis: & imprimis in iis quæ ad Theſſalon. Quanquam alias quoque abſque iſta figurà, Paulus nonnunquam de ſe ſolo loquens, plurali utitur numero, uſitata omnibus bonis ſcriptoribus Synecdoche, ut inter alia apparet Rom. 1. ỷſ. 5.

2. Sequitur alterum loci membrum, reliquo ỷſ. 1, & 2 toto. Ubi 1. effectum illum muneris ſui, reſpectu eorum, qui Euangelium receperant, exprimit. 2. Deinde eundem illuſtrat & confirmat.

Expri-

Exprimit ibi *etiam hortamur*: vel, ut alii, *obſecramus ne in vanum gratiam Dei receperitis vos.* Cum dicit, *Etiam hortamur*, vel id vult dicere: Non tantum Deus hortatur; ſed etiam nos hortamur: Vel hanc hortationem quæ eo ſpectat, ne quis fruſtra gratiam divinam receperit, confirmat cum illa, quæ eo pertinet, ut quis cum Deo reconcilietur, & ſic gratiam divinam recipiat, de qua ſuperiori cap. erat actum. Quaſi dicat; Non tantum Deus hortatur per nos, ut homines ſibi reconcilientur, ſed etiam nos, poſtquam id factum eſt, hortamur porrò, ne ii, qui eam gratiam receperunt, fruſtra eam recepiſſe cenſeri queant. Vult ergo, ſi poſteriorum ſenſum, qui magis videtur eſſe conſentaneus ſcopo Apoſtoli, amplectamur, alteram partem functionis ſuæ Apoſtolicæ exprimere. Nam prima ejus muneris pars eſt, hortari homines, ut cum Deo reconcilientur, & ad Deum convertantur, ſpe remiſſionis peccatorum & juſtiſtiæ obtinendæ. Altera eſt ut ii qui jam hoc aliquâ ex parte fecerunt, cæptum urgeant, & fructum ejus rei partim proferant, partim conſequantur. Itaque prior ad illos pertinet, qui nondum crediderunt Euangelio: poſterior ad eos, qui jam crediderunt, pertinet. Quod ut rectiùs intelligatur, conſiderandum eſt, poſſe verba ℣. 20, cap. ſuperioris, ubi hortatur ad reconciliationem cum Deo generatim ſeu abſolutè accipi, ita ut non reſtringantur propriè ad Corinthios, quos alloqui alias videtur Apoſtolus; ſed habeantur pro ejuſmodi ſermone, quo Apoſtolus primo ſoleat uti, in muneris ſui exequutione, nempe tùm cùm ejus rei eſt occaſio. Eſt autem ea tunc, cùm homines adhuc à Deo ſunt alienati. Porrò vox παρακαλῦμεν duplici modo reddi poteſt, & ab interpretibus etiam diverſis redditur. Alii enim vertunt *Hortamur*, alii verò *Obſecramus*. Et ſanè utraque ſignificatio, loco eſt ſatis conveniens, præſertim cùm ſuperiùs cap. 5. verſ. 20, hac eadem voce fuerit uſus Apoſtolus, quanquàm ad Deum relata; & poſtea de ſe Chriſti nomine legatione fungentibus vocem rogandi uſurpavit. Tertiò finem & ſcopum ejus actionis ſeu cohortationis, ſeu mavis materiam in qua verſetur, exprimit Apoſtolus *ne in vanum*, &c. Per *gratiam Dei*, hoc loco intelligit Apoſtolus, Dei benignitatem per Chriſtum & Apoſtolos humano generi oblatam atque exhibitam; nempe non imputationem peccatorum ſeu juſtitiam Dei, morte Chriſti innocentiſſimi confirmatam, ut apparet ex verſiculo 19 & 21 cap. ſuperioris. Aoriſtus δέξασθαι non per præſens hoc loco reddendus eſt, ut alias fieri poteſt, ſed per præteritum perfectum aut plus quam perfectum, Recepiſſe, ſi infinitivum infinitivo reddere velis: vel Receperitis, ſi infinitivum reſolvere velis in ſubjunctivum. Nec enim Corinthios hortatur Apoſtolus, ut gratiam Divinam recipere velint; ſed ne fruſtra receperint, hoc eſt ne culpâ aut negligentiâ ſua committant, ut receptio illius gratiæ fruſtrà ab illis facta fuerit. Recipere autem gratiam illam Dei, eſt non tantum aſſenſum præbere gratiæ illi Divinæ oblatæ, & certum id eſſe, quod offertur, ſtatuere; ſed etiam ejus obtinendæ deſiderio, animum ad eam reipſa conſequendam adjicere, & conditiones illas, quæ ad eam rem ſunt neceſſariæ, amplecti, tùm animo tùm profeſſione. Idque nil eſt aliud quàm cum Deo reconciliari, ſi in ſignificatione minus perfecta, quæ alibi quoque occurrit, verbum id accipias, ut Coloſſ. cap. 1. ℣. 21, ubi pietas vitæ, reconciliationis finis ſtatuitur. Nam reconciliationis vox, ſignificat interdum ipſum illum actum conſtituendi & jungendi amicitiam, qui ab ejuſdem rei continuatione & effectu diſtingui poteſt. Et hoc modo poſſumus accipere verbum reconciliandi, capite ſuperiori verſ. 20, ſi orationem Apoſtolicam velimus eſſe generalem. Nam ſi ſpecialem eſſe velis, & ad Corinthios propriè ſpectantem, vox *reconciliandi* in perfecta ſignificatione, quæ conſtantem in Deum pietatem complectitur, accipienda erit. Addit autem vocabulo *recepiſſe* pronomen *vos* quò tum Corinthios, tùm omnes eos qui ejuſdem ſunt generis, hoc eſt eos omnes, qui perinde ut ipſi gratiam divinam receperunt, ſignificat. *In vanum* autem ſeu *fruſtra* is dicitur gratiam Dei recepiſſe in quo effectus ac fructus ejus rei non apparet, qui quidem eſt duplex. Alter quem ipſe proferre debet; alter quem conſequi. Ille ad officium ejus pertinet; hic ad præmium & felicitatem. Si prior abſit, Deus fruſtratur ſuo fine, quem quæſivit; ſi poſterior, homo: quanquam hic poſterior abeſſe non poteſt, niſi prior etiam abſit: & hoc quidem loco poſterior, primò videtur intelligendus, prior conſequenter. Quaſi dicat; Ne fructu & effectu, quem in receptione iſtius gratiæ divinæ ſpectaſtis, fruſtremini, & ſic gratiam illam divinam à vobis receptam, reipſa tamen non experiamini; quod fieret, ſi non viveretis piè; ſeu, ut ſupra fuerat loquutus capite 5, non moreremini, & vobis ipſis viveretis, non illi qui pro vobis mortuus eſt & reſurrexit; ſeu novæ creaturæ non evaderetis in Chriſto.

Hactenus expreſſit Apoſtolus alterum ſui muneris effectum ſeu functionis partem: ſequitur ejuſdem illuſtratio & confirmatio. Eſt autem illuſtratio petita ex ipſius Dei per Prophetam loquentis teſtimonio; quod primo proponit Apoſtolus, deinde ad rem ſuam ſeu præſens negotium applicat. Proponit ibi. *Dicit enim, Tempore accepto exaudivi te, & in die ſalutis adjuvi te.* Primò Ellipſis eſt in verbis, quibus teſtimonium ſe divinum citare indicat Apoſtolus, & ad illud explicandum tranſit. Non enim exprimit, quis dicat. Intelligendum autem videtur, Deum aut Dominum dicere. Non modo quia is, per Spiritum ſuum Prophetæ ori hæc verba inſeruit, & ſic eum ad illa proferenda impulit; ſed etiam quia ipſe Deus hic introducitur loquens. Similis Ellipſis extat etiam Epheſ. cap. 4 & 5, licet ibi nil conſtet Deum ipſum in ſua perſona loquentem introduci, præſertim priori loco. Extant autem hæc verba Eſa. cap. 49. verſ. 8, ubi, ut doctioribus interpretibus placet, primò ſermo eſt de liberatione populi Iſraël ex ſervitute & captivitate per certum quendam ducem ſeu ſervatorem qui ei negotio præficiendus ſit vel præfectus: quæ res typus fuit ſpiritualis noſtræ per Chriſtum ex ſervitute Sathanæ liberationis, ita ut jure Apoſtolus hæc verba ad hoc negotium accommodarit. Quod ad verba ipſius teſtimonii attinet, duobus modis eadem res explicatur, quanquam poſterior majorem emphaſin habet, & ſi ita placet, dici poteſt in priori cauſam, in poſteriori effectum ipſum exprimi. Utrobique autem & gratia divina hominibus exhibita, & tempus ejus rei opportunum exprimitur. Primò ergo dicit, *Tempore accepto exaudivi te.* Quem alloquatur Deus non ſatis conſtat. Alloquitur autem Deus vel Iſraëlem ſeu Dei populum, vel ejus populi caput, hoc eſt eum per quem Deus, populum ſuum ex captivitate liberaturus, & felicitati reſtituturus erat, in cujus perſonà ea proponuntur à Deo, quæ ad univerſum illum populum, cujus dux & caput eſt, pertinent; adeò ut nihil interſit ſive ducem ipſum divini populi, qui nunc Chriſtus eſt, ſive ipſum illum populum intelligas, per eum, quem Deus alloquitur, & particula *te* deſignat. Vox exaudiendi ſi ea verba ad ducem populi divini referas, in cujus perſona totus quoque populus quodammodo fuerit exauditus, propriè poteſt accipi de approbatione, ut ita dicam, precum ejus à Deo facta, & inclinatione voluntatis Divinæ, ad rem eam præſtandam, quam is rogarat. Sed ſi eam referas ad ipſum divinum populum, qui in captivitate animi aliquando fuerit conſtitutus, impropriè ea erit ſumenda, hoc eſt tantùm pro inclinatione voluntatis ad juvandum eum, cujus miſeriam videas, qui tuum auxilium & opem ipſam quodam-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

modo imploret. Erit ergo hic Metaphora, aut Metonymia quædam. Metaphora quidem, quia is, qui alterum in miſeria & calamitate conſtitutum juvat, infelicitatis ipſius miſertus, ſimile quippiam facit ei, qui alterius precibus movetur ad eum juvandum. Metonymia verò ſi effectum exauditionis ſeu auxilii præſtationem, per exauditionem intelligas. Illa enim hanc conſequitur. Quanquam ſi hiſtoricum ſenſum ſpectes, quem Propheta primò intendit, licet non potiſſimùm, magis propriè hæc vox accipi poteſt etiam reſpectu ipſius populi divini, qui in captivitate conſtitutus, Deum proculdubio precibus frequenter ſollicitavit, ut ſeſe ex captivitate eriperet. Sed quod ad populum divinum ſub Novo Fœdere attinet, præſertim eum qui ex Gentibus erat collectus, cujus hic potiſſimùm habet rationem Apoſtolus; tum cum is adhuc in captivitate ſua verſaretur nullæ illius preces ad Deum revera interceſſerant, quibus eum ad ſe liberandos impellerent; ſed ſi quid Deum in illis movit, id nihil aliud quàm eorum fuit infelicitas & miſeria.

Quod ad tempus attinet, utitur Apoſtolus voce καιρῷ, quod tempus opportunum ſignificat. Quod ad nomen *accepto* attinet, illud paulo aliter habetur in fonte. Extat enim ibi vox *beneplaciti* ſeu *benevolentiæ.* Quanquam eodem res recidit, utrovis modo legas. *Nam tempus benevolentiæ* ſeu *beneplaciti,* ſignificat tempus illud, quo Deo placet hominum reipſa miſereri, eoſque exaudire: vel tempus benevolentiæ ipſius hominibus exhibendæ deſtinatum. Idem ſignificat Paulus, dum illud tempus vocat acceptum, nempe tùm Deo tùm hominibus. Deo quidem quatenus ei placet, illo tempore auxilium ſuis ferre: Hominibus autem, quatenus eo tempore, benevolentia & auxilium illius experiuntur, & ſic tempus illud iis eſt lætiſſimum & gratiſſimum. Significatur autem iſtis verbis, Deum non ſemper actu ipſo exaudire aut juvare; ſed interdum ob juſtas graveſque cauſſas auxilium ſuum differre & in tempus commodum rejicere.

Quod ad poſteriorem loci partem attinet, in qua idem ἐμφατικωτέρως, ſeu mavis effectus ejus, quod priori loco dictum eſt exprimitur, ea eſt, *Et in die ſalutis adjuvi te.* Qua in re adjumentum iſtud vel auxiliatio conſiſtat, & ad quem ea proprie ſpectet ex dictis intelligi poteſt. Significat enim utrobique liberationem ex captivitate ſummaque calamitate: Illic quidem corporali, hic verò ſpirituali. Quod idem ſignificatur voce ſalutis, cujus ea vis eſt, ut non tantum boni alicujus præſtationem ſignificet, ſed etiam (idque interdum ſolum ac propriè) liberationem à malo vel præſente vel imminente; ità ut is quoque poſſit dici ſervari, cui nihil præterea boni conceditur, niſi quòd è calamitate eripitur, aut ab ejus periculo liberatur. Quanquam tamen, cùm quis ex ipſo malo eripitur, neceſſariò ejus mali contrarium ſeu bonum ponitur, ita rei ipſius natura ferente. Et ſalus quidem nobis, partim re ipſa contigit, dum ex æterni interitus periculo præſentiſſimo ac certiſſimo ſumus erepti, quò non pauca Sacrarum N. F. Literarum ſpectant loca: partim ſpe, quatenus nondum penitus ab eo ſumus immunes, reſtatque adhuc ultimus illius liberationis actus, qui in adventu Domini fiet, cum ex ipſa morte & inferni faucibus eripiemur, & extra omne interitus diſcrimen, &, ut ajunt, teli jactum conſtituemur. *Dies* autem *ſalutis* ut ex collatione cum præcedenti particula patet, pro tempore ſaluti deſtinato ſumitur. Hactenus ipſum teſtimonium divinum.

Ejus accommodatio ad præſens inſtitutum, ſubjicitur in his verbis, *Ecce nunc tempus acceptum, ecce nunc dies ſalutis.* Bis utitur voce ecce, ad attentionem tanto majorem, ut pote in re maxima & animadverſione digniſſima, maximeque neceſſariâ excitandam, ne quis forte tempus tam opportunum ad ſupremam felicitatem conſequendam prætermitteret. Utitur & ingeminatione in particula *nunc,* ut oſtendat ea verba, non tantùm olim fuiſſe impleta, ſed etiam nunc, hoc eſt ſub Novo Fœdere, imò maximè locum habere; ita ut dici propemodum queat olim illud tempus acceptum & diem ſalutis non extitiſſe; nunc verò demum reipſa adveniſſe: quia ſi comparatio inſtituatur inter illud tempus & hoc, & ea quæ vel in hoc vel in illo tempore hominibus à Deo contigerint, bona, priora iſta ferè pro nihilo ſint cenſenda. Quo pacto etiam alibi viri divini verba Prophetica citantes, & ad Novi Fœderis tempora accommodantes, negare videntur, imò quòd ad verba ipſa attinet, omnino negant, ea olim fuiſſe impleta in aliis, in quibus tùm impleta ſuo modo fuerant. Sed quia ſenſus ille primus & impletionis modus jam olim factus à Deo, fuit imperfectus aut figuratus; ut cum eo qui ſub Novi Fœderis locum habet, vix debeat conferri; & Spiritus divinus, qui Chriſti fuit Spiritus, linguam propheticam regens ad hunc poſteriorem potiſſimùm reſpexerit; ideò perinde loquuntur divini ſub N. F. viri, atque ſe verba iſta ſub V. F. nullum habuiſſent locum. Quod idem de hoc loco ſtatuendum eſt. Nam liberatio illa ex captivitate corporali, umbra tantùm fuit hujus liberationis & ſalutis noſtræ, quæ & animum ſpectat, & omni fine caret, ita ut inter illam & hanc comparatio vera ſit nulla, ſimilitudo autem exigua.

Addit autem aliquid Paulus verbis Propheticis, dum ea ad negotium ſuum accommodans non ſimpliciter ait, *Nunc eſſe tempus acceptum* ſeu δέκτον ſed εὐπρόσδεκτον ſeu benè acceptum. Parum nempe illi viſum eſt tempus illud ſimpliciter vocare δέκτον, licet vox hæc in perfectiſſimâ ſignificatione accepta, eundem poſſit habere ſenſum, quem vox εὐπρόσδεκτος; ſed voluit id apertiùs & ſignificantius exprimere Apoſtolus. Quomodo autem nunc ſit tempus ſalutis ſeu quo pacto nos ſalutem fuerimus jam conſequuti, aut jam conſequamur, paulo antè dictum eſt, quòd huc propriè pertinet. Ex his autem verbis jam apparet, quâ de cauſſâ Apoſtolus verba hæc Prophetæ adduxerit, nempe partim ad exaggerandam illam Dei gratiam, quæ populo divino contigerit ſub N. Fœdere: partim verò ut tacite hortetur ac moneat, curandum nobis eſſe ne gratiam iſtam divinam, fruſtra receperimus: quia nimirum certum aliquod ſit tempus ſaluti nobis conferendæ deſtinatum, quod ſi prætermittatur, fruſtra poſtea quæretur.

III. Supereſt tertium loci membrum, in quo Apoſtolus docet, quâ ratione ipſe aut etiam Deus per ipſum hanc muneris ipſius functionem ornarit atque adhuc ornet. Cujus iterum duæ ſunt partes. 1. Primum enim docet Apoſtolus, quid vitet ad dignitatem atque autoritatem muneris ſui tuendam. 2. Deinde quibus virtutibus aut dotibus divinis muneris ſui functionem commendet. Vel hoc pacto locum ſequentem dividere licet, ut *tria* conſtituantur membra. 1. Quibus virtutibus aut dotibus ipſe munus ſuum ornet. 2. Quibus in rebus inprimis virtutes illæ eluxerint, & per quas difficultates is in ſuo munere fuerit eluctatus. 3. Denique quomodo iis occurrat eave diluat, quæ ipſi objici ſolerent & auctoritatem ac dignitatem muneris ipſius obſcurare atque elevare. Primum duplici ratione præſtat, in Antitheſi & Theſi. Primò enim docet, quod vitet, auctoritatis officii ſui tuendæ gratia; deinde quod faciat ac in ſe demonſtret.

Quod ad prius attinet, id continetur verſic. 3, ubi ait; *Nullam ulla in re dantes offenſionem, ut ne reprehendatur miniſterium* quæ verba cohærent, ſi conſtructionem ſpectes, cum verbis primis hujus capitis, nempe *adhortamur,* &c. Quaſi dicat; Una cum Deo laborantes in ſalutis humanæ negotio etiam adhortamur, &c. nemini ulla in re dantes offenſionem. Unde viri Docti totum verſum ſecundum Parentheſi includunt, & verſum tertium

tium cum decimo conjungunt. Quid per offenſionem intelligat Apoſtolus facile eſt intelligere. Denotat enim ejuſmodi factum, quod prohibet, quominus quis vel veritatem recipiat, vel in ea conſtanter pergat ac progrediatur, aut in pietate ità proficiat quemadmodum eſſet opus. Summa: quicquid hominem in negotio Salutis impedit, & ſtudium ac profectum ejus remoratur: quemadmodum id, ad quod quis impingit curſum alicujus remoratur; cujus plures veluti ſpecies conſtituit Paulus Rom. cap. 14. ℣ſ. 21, ex parte etiam verſ. 13 & 15. Nam ℣ſ. 21 tria ponit id in quo Frater offendit, licet alias nomen hoc generaliter ſumatur, tùm eodem cap. ℣ſ. præcedente, tùm hoc noſtro loco, in quorum utroque nomina ſunt ab illo verbo deducta. Verum eo loco cùm apertiſſimè offenſionem diſtinguat à ſcandalo & infirmitate, apparet eum ſpecialius quidpiam denotare; id nempe, cùm quis alicujus facto ita offenditur, ut de veritate dubitare incipiat, aut ſaltem in cognitionis & pietatis curſu reſiſtat, nec ita ſtrenue ut cœperat aut facere debebat, pergat; licet nondum penitus ab ea reſiliet. 2. Id autem quo ſcandalizatur, frater, id eſſe videtur, quo ita movetur, ut à veritate etiam reſiliat: unde apparet hoc illo eſſe gravius. Nam defectionem à veritate interdum ſignificari voce illa σκανδαλίζεσθαι apparet ex collatione verborum Chriſti Matt. 13. ℣. 21. Lucæ cap. 8. verſ. 13. Nam quod eſt apud Matthæum ſcandalizantur, id apud Lucam eſt, deficiunt. 3. Denique id quo Frater infirmatur id eſſe videtur, quo is impellitur ad idem faciendum, ſed dubitante aut hærente conſcientiâ. De quo imprimis agitur 1 Corinth. cap. 8, licet ibi etiam uſurpetur interdum vox offenſionis & ſcandali. Ideo autem hoc infirmitatis nomine videtur efferri; partim quia id ex infirmitate conſcientiæ alterius proficiſcitur eamque arguit; partim quia illius pietatem & Dei metum nondum ſatis robuſtum, labefactat magis, & aliqua ex parte convellit. Hoc idem fortaſſe ſignificatur verbo *triſtari* eodem cap. 14 ad Rom. verſ. 15, nempe ab effectu iſtiuſmodi facti. Nam Frater is poſt factum dolet & triſtatur id ſe feciſſe, cùm vereatur, ne id Deo diſpliceat, & in eum hac ratione peccarit, quod expreſſit Paulus dicto loco 1 Cor. 8. 12, dum ait, illos qui infirmos ſuo exemplo ad aliquid hæſitante conſcientiâ faciendum adducunt, percutere illorum conſcientiam infirmam, hoc eſt vulnere & dolore magno afficere. Quanquam licet id latius extendere, & alia quadam ratione explicare, ut ita offenſionis latè ſumptæ ſpecies inde conſtitui queat; nempe ſi quis etiam in rebus liberis ita ſe gerat, ut id aliis fratribus valde diſpliceat, iique propterea triſtentur & doleant: eo quod id malè factum eſſe arbitrentur. Sed prior explicatio videtur loco magis conſentanea, atque inprimis iis quæ ſequuntur: *Ne cibo tuo illum perdas, pro quo Chriſtus mortuus eſt*: quæ verba iis reſpondent exactè, quæ ſcribuntur loco dicto ad Corinth. verſ. 11. Ubi de eo ſermonem eſſe diximus, quo Frater infirmatur, & ejus qui firmior eſt, exemplo impellitur ut id imitetur, quod iſtum facere videt dubiâ interim conſcientiâ. Hoc autem loco noſtro duæ priores potiſſimùm ſpecies accipiendæ ſunt.

Addit autem ad perfectionem ejus rei exprimendam negationem duplicem, quarum prior univerſalitatem ſimpliciter ſignificat; altera univerſalitatem materiæ ſive rei, in qua offenſio cernatur. Ait enim, *nullam in nullo* vel Latinè *in ullo*. Prius nulla amplius explicatione habet opus. Quod ad poſterius attinet, intelligendum eſt Apoſtolum hîc complecti omnia rerum genera, tùm per ſe illicitarum, tùm per ſe licitarum: quod non tantùm in rebus per ſe illicitis nullam aliis damus offenſionem, ſed ne in licitis quidem rebus illis, id quod priori particula univerſali non ita clare fuerat expreſſum: licet ea tàm latè poſſit extendi, ut id quoque in ea comprehenſum cenſeatur: Sed quia ea poterat univerſalitatem ſignificare in uno tantùm rerum genere, v.gr. rerum per ſe illicitarum, ideò Apoſtolus poſteriorem etiam adjecit, ut id quoque clarè exprimeret. Quomodo etiam antè in licitis rebus omnibus aliorum ædificationi conſuluerit, de eo prolixè ait Epiſt. 1. cap. 9 & 10. Ait autem *dantes offenſionem*. Nam fieri poterat ut quis acciperet quidem aliquod ſcandalum ex Apoſtoli factis ſed quia prorſus injuſtè, ideò Apoſtolus ait; non quidem neminem ex ſuis ipſius factis offenſionem accepiſſe; ſed ſe non dediſſe, hoc eſt tale quid feciſſe, unde infirmus aliquis non planè immeritò offendiculum aliquod caperet. Nota eſt enim diſtinctio ſcandali dati & accepti.

Explicato ſtudio ſuo in evitandis offendiculis, Finem etiam ejus rei explicat dum ait; *Ne reprehendatur miniſterium* per *miniſterium* ut patet, intelligens munus ſuum Apoſtolicum, quo eodem vocabulo utitur etiam ſuprà hac de re loquens cap. 3. ℣ſ. 6, & ſeqq. & cap. 4. ℣. 1, & 1 Tim. 1. 12. Quanquam vox ſuâ naturâ latior eſt, & ut à latiſſima ſignificatione diſcedas, & ad Eccleſiaſticas functiones reſtringas, ſignificat interdum omnis generis miniſteria, ſeu functiones quæ in Eccleſiâ obeuntur, ut 1 Corinth. 12. 5, quarum ſpecies enumerantur verſ. 28, 29. Paulò ſpecialius, de munere docendi & regendi Eccleſiam, vel ſi mavis, ipſa horum munerum functione & adminiſtratione ſumi videtur Epheſ. 4. 12. Cujus ſpecies prima ac potiſſima eſt, functio muneris Apoſtolici, ut ex ſuperiori verſic. & dicto loco 1 Cor. 12 ſatis apparet. Loquimur autem de Miniſteriis ſervorum Chriſti: Nam alias quoque de Chriſto vox miniſtri, licet ad certum ſubjectum, nempe ad circumciſionem ſeu circumciſos reſtricti uſurpatur Rom. 15. 8. Qua in parte ſimilis fuit Apoſtolis, vel potius Apoſtolus ipſe. Alia adhuc eſt ſignificatio itidem ſpecialis, diſtincta tùm à munere docendi & regendi Eccleſiam, cùm uſurpatur de iis qui pecunias publicas Eccleſiæ habent ac in res ad Eccleſiam ſpectantes diſtribuunt atque impendunt, aut iis qui ope Eccleſiæ egent ejus nomine ſerviunt, eorumque egeſtatem, infirmitatem ac morbos curant atque ſublevant; quæ ſignificatio ſatis nota eſt, & quidem Rom. 12. 7, ſatis apertè à munere docendi diſtinguitur. Quanquam non deſunt, qui id ibi generalius poſitum arbitrantur, ita ut munus docendi & aliis ad eorum neceſſarios uſus miniſtrandi, in ſe complectatur. Sunt ergo, ut rem breviter complectamur, ſignificationes hujus vocis ad Eccleſiam relatæ duplices: una generalis ad omnia Eccleſiaſtica munera ſeſe extendens; duæ ſpeciales, altera ad munus docendi pertinens, quæ καὶ ἐξοχὴν de Apoſtolico munere effertur; altera ad ea, quæ magis propriè miniſteria dici queunt, ſpectans: Et prior quidem illa ſignificatio ex ſpecialibus inde orta eſt, quia docendi munus inter omnia excellit & eminet: poſterior verò inde, quia magis propriè vox miniſterii eo accommodatur, quòd hîc plus ſit laboris atque operæ externæ, quæ hoc nomine vulgo exprimitur. Quid ſit reprehenſio miniſterii Apoſtolici facilè eſt intelligere. Reprehenſionem autem ejuſmodi intelligit Apoſtolus, quæ ullo pacto obſtare poſſit, quo minus ita eſſet efficax ad animos aliorum permovendos & ad veritatem pietatemque pertrahendos & in ea retinendos ac promovendos, ut eſſe deberet. Ex his autem liquet Apoſtolum in evitandis offendiculis, non tam de ſua perſona, quæ reprehenſionibus fieret obnoxia, & malè audire poſſet, fuiſſe ſollicitum, quàm de muneris ſui auctoritate, quam ſartam tectam eſſe, ſalutis univerſi mundi, ad quem legatione fungebatur Apoſtolus, plurimum intererat. Quod ad alios quoque qui munere aliquo in Eccleſiâ funguntur, præſertim munere docendi, accommodandum eſt. Quin etiam ad alios Chriſtianos, quatenus

illi Chriſtiani ſunt, & perſonam tam gravem atque excellentem ſuſtinent: iis enim eatenus potiſſimum offendicula vitanda ſunt, quatenus eorum munus, aut profeſſio religioque inde malè audire poſſet. Hactenus vidimus quid vitaverit Apoſtolus.

Sequitur ut videamus, quid boni etiam Apoſtolus, ad commendandum ſuum munus attulerit. In quo ſi priorem hujus tertii membri diviſionem ſequaris, tria ſunt conſideranda, quæ ſuperiùs in explicatione ſecundæ diviſionis dicta ſunt, unde peti poſſunt.

Quod ad Primam particulam attinet, ea duplici ratione explicatur. 1. Generatim. 2. Speciatim. Generatim ibi: *ſed in omni commendantes nos ipſos ut Dei miniſtri.* Illud *in omni*, vel ſignificat in omni rerum genere, ut opponatur illis verbis verſiculi 3. *in nullo:* vel ſignificat, omni re: redundante particula ἐν, quæ Hebræorum more inſtrumentum ſignificat; ſed apud Græcos & Latinos ſuperfluè, quum caſus ipſe inſtrumentum & modum actionis ſignificet. Si hoc poſteriori modo ſumatur, ſignificabuntur omnia virtutum & dotium ſpiritualium genera, quæ miniſterium Apoſtolicum vehementer decerent & commendarent. Aliis in locis verba hæc *in omni* ſignificant interdum, *In omni tempore,* ut inter alia 1 Theſſ. cap. 5. verſ. 18. ubi ἐν παντί reſpondet illis, in verſiculis tribus ſuperioribus πάντοτε, quod eſt ℣ſ. 15 & 16. & ἀδιαλείπτως ℣ſ. 17. Fortaſſe etiam Phil. 5. 6. & infra hac Epiſt. 7. 5. Senſus verborum alias eſt perſpicuus. Significat enim ſe in omnibus ita geſſiſſe & approbaſſe, ut appareret omnibus, ipſum eſſe Dei miniſtrum. Speciatim eandem rem explicat in ſeqq. uſque ad verſic. 7 finientem: Ubi numerat virtutes ac dotes varias, quibus munus ſuum ornarit, & omnibus ſe approbarit. Sunt autem numero Novem potiſſimum: quanquam id quod ultimo loco ponitur verſ. 7 iterum diſtingui poteſt, ut numero fiant Decem, licet Decimum iſtud non prorſus ſit ſpeciale, ſed aliquomodo generale.

1. Primo autem loco collocat *Patientiam*, quàm primo exprimit, indicata ſimul ipſius perfectione; deinde materiam ſeu ſubjectum, in quo ea fuerit exercita, ad ejus perfectionem clarius oſtendendam, & amplificandam, explicat. Prius facit in illis verbis, *In patientia multa*, In pro per ſumitur, aut potius redundat, eo modo quo paulo ante diximus. Pendet enim hoc nomen à verbo Commendandi, hoc pacto, *Commendantes nos ipſos patientiâ multa* ſeu per patientiam multam. Quid ſit Patientia notum eſt. Eſt enim virtus, quæ cernitur in ferendis adverſis, tum omnibus, tum inprimis in iis, quæ juſtitiæ cauſſâ nobis incumbunt. Unde nonnunquam in Sac. Literis N. Fœderis & fortaſſe ſæpius pro hac Patientiæ univerſæ ſpecie ſeu parte ſumitur, quæ in afflictionibus juſtitiæ cauſſâ nobis incumbentibus ſpectatur. Ejus munus eſt, ne afflictionum acerbitate aut magnitudine à veritate aut pietate, cujus cauſſâ affligeris, ulla in parte te patiaris abduci, nec quicquam vel cogites vel loquaris aut facias, malorum iſtorum effugiendorum, aut deponendorum cauſſâ, aut doloris impatientiâ ſtimulatus quod pietate tua & gravitate Chriſtiani hominis ſit indignum. Qualia eſſent, ſi Deum ipſum vel verbis ipſis vel animo ſaltem incuſares, & illi obloquereris, tanquam injuriam tibi faceret, quod calamitates iſtas immiſiſſet; vel conviciis appeteres eos aut mala imprecareris aut minareris iis qui te affligunt, vel denique aliis quibuſdam dictis factiſque animi tui mollitiem proderes, & à conſtantiâ dejectum te oſtenderes; quales ſunt ejulatus, querimonia perpetuæ, geſtus & planctus muliebres, & ſi quæ ſunt ſimilia. Quanquam enim non poteſt non dolere homo, cùm affligitur, & ſigno aliquo doloris acerbitatem teſtari, Patientia tamen iis admodum moderatur, & ita temperat, ut in ſummis etiam doloribus & cruciatibus conſtantiam & gravitatem homine Chriſtiano pro ejus ſtatu, conditione, munere, ætate, ac ſexu dignam retineas. Poteſt hoc paullò accuratius ad hunc modum explicari. Patientia generatim ſumpta in omnis generis afflictionibus cernitur, ejuſque effectus perpetuus eſt duplex. Alter reſpectu Dei, alter reſpectu noſtri ipſorum. Quod afflictiones illas, quæ per homines nobis afferuntur, attinet, ille quoque effectus, qui ad alios ſpectat, prioribus accedere debet. Quod ſi denique juſtitiæ cauſſâ affligamur, ille quoque addendus eſt, quem primò loco collocavimus, nempe ut juſtitiam hanc conſtanter tueamur. Breviter, Effectus primus patientiæ eſt is, ut conſtanter tuearis id, cujus cauſſâ affligeris, hoc eſt veritatem aut pietatem, nec ab ea te patraris abduci, id quod ii quærunt, qui te perſequuntur. Deinde ut cæteroquin & officium tuum facias, tùm erga Deum, tùm erga eos qui te affligunt, tùm denique erga te ipſum. Erga Deum, ne injuriæ illum accuſes, ſed animo æquiſſimo, tanquam à Patre beniginiſſimo impoſitam tibi calamitatem, ſuſcipias. Erga eos, qui te affligunt, ne quicquam vel animo optes, vel linguâ proloquaris, vel denique factis exequaris, quod illis ſit noxium. Erga te ipſum vero, ut dignitatem, gravitatem ac conſtantiam, in omnibus factis externis ſerves ac tuearis, ne quid muliebre, molle & ignavi fractique animi indicium uſpiam extet; & hæc poſteriora, primo excepto, quod proprium eſt afflictionum ob juſtitiam nobis incumbentium, in cæteris quoque afflictionum locum habent: quæ quidem hominum aliquorum culpâ nobis accidunt. Quodſi non hominum culpâ, ſed alia aliqua de cauſſa: duo iſta tamen, quæ ſpeciatim erga Deum & erga nos ipſos præſtanda eſſe diximus, obſervanda erunt. Complectitur autem hæc patientia, conſtantiam quoque & perſeverantiam; cum Græce ſit vox ὑπομονῆς, quæ expectationem etiam, & ſub onere permanſionem ſignificat. Vox *multa*, quam Apoſtolus addit, ad perfectionem patientiæ ſuæ exprimendam, videtur ſumenda pro *magna*: quemadmodum alibi non ſemel, ut cùm ſit mentio miſericordiæ Dei multæ 1 Petr. 1, aut multæ Dei longanimitatis Rom. 9. 22. Quodſi quis ad varietatem patientiæ non quidem per ſe conſideratæ; ſed reſpectu variorum objectorum ſeu variarum afflictionum & calamitatum, ea voce expreſſam reſpici dixerit, non admodum pugnabimus. Quamquam priùs magis nobis probatur, niſi quis fortè utrumque hîc intelligi velit.

Sequitur, ut videamus, quomodo Apoſtolus ab objectis eorumque varietate patientiæ ſuæ magnitudinem, amplificet. Id auem præſtat novem vocabulis, quorum primum generale eſſe videtur, cætera ſpecialiora. Primum eſt, dum ait *in afflictionibus*, ubi particula *in* propriam ſuam vim retinet, & ut jam diximus, objectum denotat. Neque enim hæc, quæ hîc ſubjiciuntur, proximè pendent à verbo Commendantes, quemadmodum vox Patientiæ; ſed potius proximè pendent à nomine Patientiæ, eique ſubnectuntur, tanquam ejus materia, quaſi dicat; *Commendantes nos ut Dei miniſtri, patientiâ magnâ aut multiplici, quam oſtendimus in afflictionibus, in neceſſitatibus*: ſeu *conſiſtente in afflictionibus in neceſſitatibus.* Afflictiones autem ſunt omnis generis mala & nocumenta, ſive illa corpus ipſum vitamve lædant, ſive bona externa, quæ fortunas appellare ſolemus, hoc eſt commoda aut honores famamque, aut perſonas nobis cariſſimas, quas itidem bonis externis annumeramus, ut uxorem, liberos, & ſi quæ ſunt ſimiles, nobis vel eripiant vel lædant. Dicuntur autem Græcè θλίψεις propterea, quòd nos ex utraque parte premant atque urgeant. Cujus vocabuli vim cernere licet ſupra cap. 4. 8. Etſi autem dixerimus vocem hanc generalem eſſe reſpectu ſequentium, præſertim quorundam (nam nonnulla ex ſequentibus, quæ magis videntur voluntaria, quàm aliunde illata, ut labores, vigiliæ, & jejunia quædam, non ita propriè nomen afflictionum merentur, quanquam non injuriâ ad illud genus referri queunt:) tamen poſſet etiam paulò ſtrictius ſumi, ita ut à neceſſitatibus & *anguſtiis* diſtinguatur, quemadmodum fit Rom. 8. 35, ut afflictiones ſignificent, quæ nos quidem vehementer premant, urgeant, & dolorem afferant, non tamen in locum ita arctum cogant, ut exitus non pateat. A *neceſſitatibus* autem ità diſtinguantur,

ut

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ut afflictio externum quendam dolorem afferat, qualis eſt ille, quando quis plagis aut vulneribus afficitur aut alias cæditur; neceſſitas autem cum rerum neceſſariarum inopia alia quadam ratione nos cruciet: Sed quicquid ſit, nihilominus tamen vox hæc generis rationem habebit reſpectu quorundam, quæ in ſequentibus ponuntur; nempe plagarum, carcerum, & exagitationum: Qua de cauſſâ faciliùs adducimur, ut credamus, omnium potiùs ſequentium, quàm quorundam tantùm genus ea voce exprimi: cùm nulla videatur eſſe cauſſâ, cur genus à ſuis ſpeciebus ſejungere maluerit, & nonnullorum tantùm genus exprimere; non verò omnium, cùm res ipſa per ſe id ferat. Nam etſi per ſe vox θλίψεως perfectionem calamitatis, qualem στενοχωρία ſignificat, non exprimat, ut apparet etiam ex loco ſuperiùs citato cap. 4 hujus Epiſt. ℣. 8: tamen eam quoque ſua latitudine comprehendit.

Quod ad ſpecialia vocabula attinet, primo loco ponitur *Neceſſitates*. Quo verbo videtur ſignificari penuria & defectus rerum neceſſariarum. Sic enim vulgo etiam loqui ſolemus, ut aliquem dicamus urgeri neceſſitate, aut in neceſſitate conſtitutum, cùm aliqua re neceſſaria eget. Quo eodem propè ſenſu dicuntur χρεία, Rom. 12, 13. Nam neceſſitatem vel χρείαν interdum opponimus rei ipſius copiæ aut poſſeſſioni vel adeptioni. Unde dicimus aliquem opus habere re aliqua, de eo inprimis, qui re illa caret, carere tamen ſine damno non poteſt; licet alias latius extenſâ phraſi eâ aut vocabulo, dici poteſt illis quoque nobis eſſe opus, vel ea nobis eſſe neceſſaria, quæ ita habemus ut carere iis non poſſimus. Etiamſi autem eadem videatur propemodum eſſe vis vocis χρείας & ἀνάγκης in hunc ſenſum acceptæ; tamen major videtur eſſe poſterioris vocis vis, quàm prioris: quemadmodum minor etiam videtur eſſe vis phraſeos, opus alicui eſſe re aliqua, quàm alicui eſſe neceſſe, vel aliquem neceſſe habere. Nam χρεία tunc eſſe videtur, cùm quis incommodè re aliquâ carere poteſt quâ tamen caret: ἀνάγκη, cùm vel nullo pacto niſi cùm jactura vitæ aut valetudinis, vel vix ac ne vix quidem quiſpiam re illa poteſt carere; qualis eſt veſtitus ac victus neceſſarius.

Secundo loco ponit *Anguſtias* Græcè στενοχωρίας, quæ vox proprie ſignificat aliquem in locum anguſtum in quo vertere ſe nequeat, vel ex quo effugere & exitum reperire non poſſit, eſſe coactum. Quare afflictiones aut diſcrimina graviſſima hic intelligit Paulus, in quibus ipſi ſi earum vis ſpectetur, & aliunde auxilium non affulſiſſet, de vitâ fuiſſet deſperandum, atque adeò omnino de eo actum fuiſſet, quia nullus exitus inde pateret. De ejuſmodi afflictione ſcribit ſup. cap. 1, 8, 9. Negat quidem ſupra 4, 5, ubi verbo ab hoc nomine deducto utitur, ſe in anguſtum fuiſſe coactum, contrà quàm hîc aſſerit; ſed aliter ibi, aliter hoc loco vocem hanc accipit. Ibi enim de eventu ſeu effectu ipſo loquitur: hic tantum de vi & efficacia ipſarum afflictionum per ſe conſideratarum. Senſus enim iſtius loci eſt; Ubique quidem vel ſemper prenimur & urgemur; ſed tamen non ità in anguſtum cogimur, ut exitus non pateat, & neſciamus quò nos debeamus vertere: ſiquidem Domini Jeſu auxilium latam nobis aperit viam & nos ex anguſtiis illis, quibus humanitus videmur concluſi, educit. At hoc loco ſignificat Apoſtolus ſe ità interdum calamitatibus undique fuiſſe circumcluſum, ut humanitus nullus pateret exitus. Sed non ait, nullum omnino patuiſſe, habita ratione auxilii divini.

Tertio ſequuntur *Plagæ*, de quibus ipſe infra, explicatiùs cap. XI. ℣. 23 & ſeqq. ubi Apoſtolus ſpeciatim rem illam explicans, primùm ait ſe à Judæis *quinquies* accepiſſe *plagas unde quadraginta* quæ plagæ proculdubio baculo infligebantur: poſtea addit, ſe ter virgis fuiſſe cæſum, quod Romanorum more fuit factum, qui non baculis revera, ſed virgis colligatis ea in re utebantur. Qua de re vide Act. 16, 22 & 23.

Quarto *In carceribus* vel *cuſtodiis*. Cujus rei exemplum, hoc loco dicto Act. 16. Sed ſæpiùs id ſibi contigiſſe teſtatur Apoſtolus infrà XI. 23. Poteſt autem vox Græca φυλακῆς latius extendi, quàm vox Latina Carceris, & alia etiam cuſtodiæ genera ſignificare, qualis fuit Pauli ab eo tempore, ex quo Hieroſolymis vinctus eſt, & Romam deductus ibique in catena detentus. Nam non in carcerem fuit conjectus Romæ; ſed dextra tantum manu catena vinctus, milite illi ad latus tanquam cuſtode appoſito, cujus manus ſiniſtra eadem catenâ conſtringebatur, ne uſpiam à vincto diſcederet, licet interea liberè huc illuc commeare poſſet. Quanquam fieri poteſt, ut egreſſu ex ædibus fuerit prohibitus. Sed tamen hoc loco per φυλακὴν carcer revera videtur ſignificari.

Quinto ponuntur ἀκαταστασίαι, quæ à diverſis diverſimode accipiuntur. Alii enim *ſeditiones* contra Paulum excitatas intelligunt, quarum exempla habemus Act. 14. 5, 19. XIX. 23 & ſeqq. Alii vocem hanc reddunt nomine *Exagitationum*, & intelligunt Paulum nuſpiam pedem figere potuiſſe, nec ullo loco tuto conſiſtere; ſed ſæpius expulſum & urbibus lociſque certis ejectum fuiſſe: quod ſignificavit 1 epiſt. ad eoſdem Corinth. ſcriptâ 4. 11, ubi ait καὶ ἀστατοῦμεν id eſt, *incertis ſedibus erramus*. Seu *nullo certo loco conſiſtimus*, nempe quia undiquaque ejicimur, nec conſiſtere nos patitur aliorum improbitas. Hujus ejuſdem rei exempla habemus locis paulò ante citatis ex Actis. Atque huc pertinent inprimis pericula illa in urbe ſeu urbibus, quæ partim à ſuis Gentilibus, partim ab Ethnicis concitabantur; de quibus infrà XI. 26. Et poſteriori modo nos interpretari & explicare hanc vocem malumus. *Seditiones* autem iſtas eatenus huc pertinere credimus, quatenus harum agitationum erant cauſæ.

Sexto commemorat *Labores*, qui duplicis generis cenſeri queunt, alii planè corporales, quibus victum ſibi parabat Apoſtolus, quos ſupra commemorat Epiſt. 1 cap. 4. 12. & Act. 20. 34, 35. & 1 Theſſ. 2. 9. & 2 Theſſ. 3. 8 & ſeqq. Alii ſpirituales quodammodo erant, & in prædicando Euangelio & ſalute aliorum curanda inſumebantur; præſertim cum Paulus domatim etiam noctu atque interdiu doceret, moneret, & hortaretur alios, ut apparet Actor. 20. 20 & 31. Cui poteſt addi locus 1 Theſſ. 2. 2. Nam labor eſt etiam magnus in prædicando Euangelio inſumendus, unde Paulus 1 Tim. 5. 17. dicit ſeniores, qui benè præſint duplici honore dignandos eſſe, maximè autem eos, qui *laborent* (ubi eſt verbum κοπιᾶν, à nomine eo, quo hîc utitur, deductum) in ſermone & doctrinâ; & poſtea ad eos accommodat dictum Legis, Bovi trituranti ne os obſtruas, &c. Huc etiam pertinere videtur locus in 2 ad eundem Epiſtolâ 2. 6. De hoc labore vide etiam infra cap. XI. ubi duobus vocabulis exprimitur ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ.

Septimo ponit *Vigilias*, quas eaſdem etiam commemorat infrà XI. 27. Iſtæ itidem, ut labores, conſtitui poſſunt duplices. Alias enim inſumebat in labores, quibus victum ſibi ſuiſque parabat, ut commemorat 1 Theſſ. 2. 9. Alias in prædicationem Euangelii, vel quod dies interdum non ſufficerent: vel quòd interdiu non ſemper ita tutum eſſet, noctu autem faciliùs poſſent convenire diſcipuli. Cujus rei exemplum Act. 20. 7. Vide etiam eodem cap. infrà verſ. 31, ubi ad Epheſ. ait ſe noctes dieſque non ceſſaſſe cum lacrymis erudire vel admonere unumquemque. Quod ſi quis velit, poterit etiam addere vigilias, quas in preces inſumebat: multò autem magis eas quas nonnunquam ſuſtinere cogebatur, cum periculum aliquod ſibi immineret, aut aliorum malorum acerbitas ſomnum negaret. Vide etiam Act. 16. 25, ubi duplicem ob cauſſam Paulum unà cum Syla vigilaſſe apparet; partim proculdubio, quòd carceris aſperitas ſomno non admodum eſſet accommodata, partim quòd orarent laudarentque Deum.

Denique Octavo loco commemorat *jejunia*, quæ infrà quoque commemorat XI. 27. Ubi poſtquam famis & ſitis feciſſet mentionem, jejunia crebra commemorat: hoc loco ubi ſeparatim non commemoratur fames & ſitis, licet jejunia latè extendere, ut &

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

voluntaria & involuntaria eo nomine comprehendamus. Voluntaria, cum vel Precum cauſſa, vel ut aliis erudiendis & docendis tantò commodius vacare poſſet, à cibo abſtinuit. Involuntaria, cum ob rerum neceſſariarum ſeu cibi ac potus inopiam jejunare coactus eſt. Quod commemorat etiam ſuprà 4. 2. & Rom. 8. 36. famem quoque commemorat, inter ea mala, quæ Chriſti cauſſa ſuſtineamus. Verum cum poſſit fames & ſitis ſeu cibi ac potus defectus comprehendi in voce ἀνάγκης ſuperiùs commemorata; poſſumus hoc loco voluntaria tantum jejunia intelligere; quemadmodum infra quoque fieri videtur capite XI, ubi poſtquam famis & ſitis feciſſet mentionem, peculiariter ſubjungit jejunia tanquam rem vicinam quidem, ſed tamen diverſam. Crediderim autem ea potiſſimum jejunia intelligenda, quæ ut aliis conſuleretur, & tempus ad eos erudiendos & ſalutem eorum curandam ſuppeteret, ab eo ſuſcipiebantur: quia hæc ad functionem ipſius muneris inprimis pertinebant, & ſtudium, ardorem, ac diligentiam in eo obeundo oſtendebant. Quanquam Precum quoque aſſiduitas magna Apoſtolici muneris pars erat, ut colligi poteſt ex Act. 6. 4. ubi Apoſtoli primo loco preces commemorant, tum Miniſterium ſermonis, cui utrique rei conſtanter vacare in eaque perſiſtere debeant. Itaque jejunia eum quoque in finem ſuſcepta jure hîc comprehendi poſſunt.

2. Hactenus Primam virtutem, quâ Apoſtolus munus ſuum ornavit, vidimus ſequitur Altera, dum ait *In Puritate ſeu caſtitate.* Quæ verba cohærent cum illis in Patientia multa. Siquidem, ut oſtendimus, intermedia illa ad Patientiæ amplificationem ab Apoſtolo fuerunt interjecta. Itaque Præpoſitio *in* ſignificat per, aut redundat, quemadmodum in verbis illis, cum quibus hæc proximè, quod ad ſenſum attinet, connectuntur. Etiamſi autem vox ἀγνότητος, quâ hîc utitur Apoſtolus, poſſit ſignificare puritatem vitæ in univerſum, quo pacto vox ἁγνὸς aut ἁγνίζω aliquoties in Sacris Literis uſurpatur, ut inter alia 1 Joh. 3. 3. & Jac. 4. & in hac ipſa Epiſtolâ 7. 1. quanquam hoc poſteriori loco ad certum negotium reſtringitur: tamen quia hoc loco inter ſpeciales virtutes collocatur, ſpecialem quoque eo nomine virtutem intelligere convenit. Ea verò eſt *caſtitas*, ad quam ſignificandam hæc vox aut conjugatæ adhibentur, ut infrà cap. XI. 2. & 1 Tim. 4. 12, ubi eſt vox Ἁγνείας & 5. 2 & Tit. 2. 5. De qua virtute vide Ethica. Cauſa verò cur hanc potiſſimùm virtutem ſuperiori nempe Patientiæ proximè ſubjunxerit Apoſtolus, hæc eſſe videtur: quod in verbis proxime antecedentibus materiam patientiæ explicans, ultimo loco poſuerit jejunia, quæ ad alteram Temperantiæ ſpeciem, quæ eſt Sobrietas ſeu moderatio in cibo & potu pertinent, quam rectè conſequitur caſtitas: quæ altera eſt Temperantiæ ſpecies, Sobrietatis filia; ne quid de eo nunc dicam, quòd cætera quoque, quæ præceſſerant, hoc eſt, afflictiones omnes atque inprimis labores aſſidui & vigiliæ, egregiè cum caſtitate conveniant, & voluptatum iſtarum, quibus caſtitas moderatur, non modo cupiditatem, ſed etiam memoriam ferè excutiunt. Quare etſi hanc particulam In caſtitate arbitremur connecti potiſſimùm cum illa, In omni patientiâ, tamen ea quæ ratione ordinis proximè antecedunt, hujus nexus videntur eſſe vinculum. Nam cum Patientiâ conjungitur caſtitas, ut virtus cum virtute; qui nexus eſt generalior. At cum jejuniis, ut Temperantiæ pars altera cum altera, vel ſaltem alterius partis effectu, qui nexus eſt ſpecialior: Poteſtque inde quiſpiam ſuſpicari, Paulum Apoſtolum cum jejunia commemoravit, duo ſimul facere voluiſſe, & partim Patientiæ materiam, partim novæ virtutis, hoc eſt, Temperantiæ effectum exprimere: quemadmodum ea, quæ præceſſerunt nempe labores & vigiliæ, non tantum Patientiæ objectum ſunt, ſed etiam effectus quidam ejus Patientiæ partis, quæ Tolerantia Græcis καρτερία dicitur. Siquidem eo differunt à cæteris quæ præceſſerunt, quod illa planè fuerint involuntaria, hæc ſæpè etiam voluntaria, & ſic cùm optimo fine fuerint ſuſcepta, virtutis cujuſpiam effecta. & hæc ſuperioribus, quæ de iſtis vocabulis diſſeruimus, addi volumus.

3. Tertia virtus eſt *cognitio* ſeu *ſcientia*, nam utroque modo vox γνώσεως reddi poteſt. Quarum altera accommodatior eſſe videtur ad deſignandum inquiſitionem & ſtudium res ignotas indagandi; altera ad adeptionem potiùs notitiæ rei. Illa actum magis, quam habitum denotat, hæc contra. Duplici autem modo hæc vox accipi poteſt. Plerique interpretes & fortaſſe omnes pro ſcientia rerum Divinarum accipiunt, quo pacto non tam virtus hæc eſſet Apoſtoli, quàm donum divinitus ipſi conceſſum, ad munus illius prorſus neceſſarium. Sed id nobis haud fit veriſimile, non modò, quia hîc ea reverâ commemorari videntur, quæ ipſe ex ſua parte licet non abſque Divina ope ad ſuum munus commendandum adtulerit, qualis non eſt ſcientia iſta rerum Divinarum ſeu ad ſalutem pertinentium; qualis hîc eſſet intelligenda, quæ ex ſolâ Divini Spiritûs virtute videtur profecta, non ſtudio acquiſita: Sed etiam, quòd abſurdum videatur Apoſtolum inter caſtitatem & longanimitatem, ſcientiam hanc rerum Divinarum interjeciſſe. Nam etiamſi non ſit quærendus in hac enumeratione virtutum nimis accuratus ordo; non tamen eſt concedendum, nimiam etiam eſſe confuſionem, & quippiam ab Apoſtolo dictum, quod ab ordine eo, quo plerique homines cordati in ſermonibus etiam extemperaneis utuntur; multo verò magis in ſcriptionibus, ubi meditandi majus eſt ſpatium, nimis abhorreat. Hoc verò factum eſſet ab Apoſtolo, ſi cognitio hoc loco, pro ſcientiâ rerum divinarum fuiſſet uſurpata, quæ non niſi valde generalem habet cum virtutibus, quibus interjecta eſt, nexum; quum ipſa arctius inter ſe cohæreant, cùm non modo virtutes ſint ſtudio acquiſitæ, ſed etiam morales: ſcientia vero iſta donum tantum ſit, & ad mentem & ad intelligentiam pertineat. Quare non videntur iſta, quæ arctiùs cohærent, eo, quod ab iis longius abeſt, interjecto fuiſſe dirimenda: Quærenda ergo eſſe videtur alia hujus vocis interpretatio. Ea verò eſt, ut hîc intelligamus Prudentiam & dexteritatem quandam, quâ quis potiſſimum in aliis regendis, eorum ſalute curanda, & infirmitate ſublevanda utatur: quæ etſi per ſe mentis ſit virtus; tamen tota eſt Practica, & ad actiones vitæ refertur, ac virtutibus iis, quæ hîc ſequuntur, lumen veluti præfert & monſtrat, quid aliorum cauſſa ſit faciendum. Quo admiſſo, jam ſatis apparebit, egregius hujus virtutis cum antecedentibus & ſequentibus nexus. Nam poſtquam Apoſtolus eas virtutes enumeraſſet, quæ ad nos primò & per ſe referuntur, qualis eſt Patientia & caſtitas una cum Sobrietate, quam antea tacitè vel ex parte commemoratam ab Apoſtolo fuiſſe diximus; jam ſubjungit eas virtutes, quæ ad alios potiſſimum ſpectant, inter quas ordinem ducit ea quam diximus, cognitio, quæ cæteras regit & moderatur, & quid ſequendum quid fugiendum ſit, monſtrat. De hac vide Ethica Chriſtiana, in voce cognitionis.

4. Quarta virtus eſt *Longanimitas*: quæ virtus in ira diu cohibenda cernitur, & ſic quoque illa diu differre docet, quæ iræ ſolent eſſe effectus. Durantibus diu cauſſis illis, quæ iram concitare poſſunt, & ad ea nos promovere, quæ alteri poſſunt eſſe noxia. Cauſſæ autem illæ ſunt offenſæ quævis ſive Publicæ ſive Privatæ: & Publicæ quidem illæ, quæ ad totam illam Societatem, cujus nos membra ſumus, ſpectant, quibus annumerari debent eæ, quæ ad Deum Chriſtumque per ſe videntur ſpectare, etiamſi tandem cœtus aliquis Chriſtianorum publicus non extet. Societas autem illa, quæ hîc potiſſimum reſpicienda eſt, eſt Eccleſia. Ad offenſas autem hujuſmodi pertinent partim errores in doctrina, qui cuipiam non videantur in fide ferendi ac tolerandi, qui nonnunquam vehementius movent quoſdam, qui Spiritu Chriſti

non

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

non reguntur, ad errantem odio proſequendum & à ſocietate cum fraternitate noſtra repellendum, quam delicta & flagitia aliqua: partim alia delicta, quæ veritati Divinæ maculam aliquam aſpergere, & toti Euangelio ignominiæ notam inurere, atque exemplo aliis nocere poſſunt. Ubi non exiguâ opus eſt moderatione ſeu longanimitate; præſertim ſi diutius hujuſmodi delicta durent. Tamdiu autem longanimitas ſuadet eos ferre, qui ità vel in doctrinâ vel in vita labuntur, quam diu vera in illis eſt imbecillitas. Nam ubi malitia apparet & manifeſtis indiciis deprehenditur, virtutis eſt hujuſmodi homines non ferre, ut apparet ex Apoc. 2. Quin etiam alias, cum quis inordinatè ambulat, etiamſi aliqua imbecillitas adhuc locum habere videatur; tamen *Longanimitas* moderanda eſt prudentiâ & amore tum erga gloriam Divinam, tum erga ſalutem aliorum, qui corrumpi ejus exemplo poſſunt, tum etiam erga illum ipſum, qui in vitio aliquo hæreat, & ſeveritate quadam decenti utendum; qua is ipſe quoque ad frugem revocari poſſit, & longanimitati nihilominus ſatiſfiat, ſi hominem non planè jam contemnas, ſed eum tanquam fratrem admoneas, neque odio aliquo illius ab ejus commercio abſtineas. Huc etiam pertinent offenſæ extraneorum, quæ univerſum cœtum petunt; ut calumniæ convicia, aliaque inſectationum genera. Quia verò Eccleſiæ membra potiſſima ſunt ſeniores & Miniſtri, qui cæteris regendo & docendo ſunt præfecti, unde offenſæ publicæ ad eos privatim quoque pertinere videntur, & in eos potiſſimum redundant: ideo his longanimitate inprimis eſt opus in hujuſmodi offenſionum genere. Inprimis etiam Apoſtolo erat opus, qui Dei negotium agebat, & in ejus gloriâ promovenda totus erat, unde non poterat non offendi, ſi quid adverſus Dei gloriam aut etiam aliorum ſalutem diceretur aut fieret. Quod ad eas offenſas pertinet quæ planè cenſendæ ſunt privatæ; non verò primò ad Deum aut Eccleſiam ſpectant, quanta hîc longanimitate ſit opus, ſatis docet Chriſtus Matth. cap. 18. & Luc. cap. 17. Huic opponitur ὀξυθύμια hoc eſt, celeritas in iraſcendo, & quædam impatientia, quæ non patitur ut diu feras eum qui offendit aut ullo pacto moleſtus eſt.

5. Quinta virtus eſt χρηστότης hoc eſt, *Benignitas*, quæ licet poſſit beneficentiam ſignificare, quemadmodum vox χρηστός de Deo elata Luc. 6. 35 ſumitur; tamen ſi quis pleraque loca conſideret, in quibus illud nomen vel ea quæ inde deducuntur, vocabula extant, perſpiciet, ſuavitatem quandam ſeu humanitatem, quam quis aliis exhibeat, eo ſignificari: & libenter Apoſtolus eam vocem longanimitati ſubjungit, ut 1 Cor. 13. 4, ubi eſt vox χρηστεύεται, hujus, quæ in loco noſtro, conjugata, & Galat. 5. 22. quo loco eadem diſtinguitur ab ἀγαθωσύνη, quæ cum pro ſpeciali virtute ſumatur, beneficentiam videtur ſignificare. Unde apparet χρηστότητα quippiam à beneficentia diverſum denotare. Et cum videamus χρηστὸν interdum, non tam id quod utile eſt, quam quod ſuave ſignificare 1 Petr. cap. 2. verſ. 3. Matth. XI. ult verſ. facile eſt colligere eam virtutem ibi ſignificari, quæ facit, ut aliis ſimus ſuaves & jucundi, in iis actionibus, quæ nobis cum aliis intercedunt, id quod humanitatis & comitatis eſt proprium: de hac virtute vide in Ethicis. Non eſt tamen reticendum hanc virtutem interdum tam latè extendi, ut manſuetudinem quoque complectatur, à qua tamen loco dicto Gal. cap. 5. diſtinguitur. Vide Epheſ. 4. ℣ſ. ult. ubi cum de condonandis delictis agitur, & virtutes illas commemorare voluit Apoſtolus, quæ iræ & vindictæ opponuntur, primo loco collocatur χρηστότης, quanquam ibi eſt vox concreta χρηστοί. Eodem modo ſumitur, cum de Deo uſurpatur Rom. cap. 2. 4. Ubi ponuntur tria, eodem fere ſenſu: χρηστότης, ἀνοχὴ & μακροθυμία. Ubi primo loco χρηστότης collocatur, ante μακροθυμίαν, quia ibi paulo aliter quàm in locis paulo antè commemoratis, ubi ei ſubjungitur, uſurpatur. Rom. cap. 2. verſ. 22. opponitur τῇ ἀποτομίᾳ ſeveritati Divinæ: vide & Tit. 3. 4. Rectè autem longanimitati ſubjungitur hæc virtus, quia plus videtur complecti quàm illa, & niſi illa præcedat, hæc locum habere non poteſt. Niſi quis enim iram norit diu cohibere, humanus & comis revera eſſe non poteſt: præſertim cum hæc virtus id quoque poſtulet, ut illis te ſuavem præbeas, qui te aliquando offenderunt & oſtendas nullam in te ſimultatem, nullas iræ reliquias hærere: ad quem effectum fortaſſe potiſſimùm & hîc & in locis ſimilibus reſpexit Apoſtolus. Ex quo apparet, hanc virtutem jure interdum ità latè extendi, ut manſuetudinem quoque ſeu placabilitatem in ſe comprehendat; quum eam niſi ſit ſimulata & vultu tantùm comitatem mentiatur, neceſſario præſupponat.

6. Sexto loce commemorat Apoſtolus *Spiritum ſanctum*; quod alii interpretes ad dona Spiritus Sancti miraculoſa ſeu aliquomodo viſibilia ad munus Apoſtolicum exornandum ſpectantia referunt. Alii ad animum verè purum & ſanctum & ab omni ſimulatione alienum; quorum neutrum probatur, & poſterius minùs quam prius; quod hujus ſignificationis nullum poſſit proferri exemplum, niſi valde dubium: Quod ad priorem ſignificationem attinet, cur eam non putemus admittendam cauſſæ ferè ſunt eædem, quales explicuimus antea, cum de ſcientia egimus, & propemodum hîc videtur cauſſa eſſe major. Nam hic Spiritus ſanctus in medio ponitur virtutum earum, quæ arctiſſimè ſunt inter ſe copulatæ, non tantùm genere quòd virtutes ſint, & quidem morales, quemadmodum antea erant caſtitas & longanimitas, ſed etiam ſpecialiùs, quod pertineant ad alios. Interjicitur enim inter benignitatem & charitatem non ſimulatam. Unde jam conjicere licet, Spiritus Sancti nomine talem virtutem eſſe intelligendam, quæ ad alios quoque proprie pertineat, & cum charitate magnam habeat conjunctionem, per Metonymiam efficientis. Spiritus enim S. pro effectu illius ſpiritus ponetur, non tali tamen, qui ab eo ſolo abſque hominis ſtudio & ardore proficiſcatur. Sed jam ulterius pergendum eſt, & conſiderandum, quænam hujus generis virtus, hoc loco denotari queat. Intelligi autem poteſt, tum ex ipſa hac appellatione & deſcriptione, quâ Apoſtolus utitur, & ex aliorum quorundam locorum, in quibus Spiritui Sancto una aliqua virtus peculiariter videtur adſcribi, talem inprimis virtutem denotari, quæ nihil videtur habere (ut ita dicam) humanum aut carnale, quod naturaliter etiam ab aliis hominibus fiat & exerceatur; ſed quòd planè ſit ſpirituale, & nonniſi divinitus & cœlitus nobi ingeneretur, quodque præterea in ſuo genere admodum ſit excellens & perfectum. Tale autem in eo rerum genere, in quo verſatur Apoſtolus, vix quicquam poteſt inveniri aliud, quam ferventiſſima quædam erga Chriſtianos quà Chriſtiani ſunt, charitas, in qua nihil ſpectetur carnale, nihil humanum, ſed id tantum, quod divinum eſt ac ſpirituale, ac proinde non ab humano aut mundano quodam ſpiritu, ſed à cœleſti ac verè ſancto poſſit proficiſci; præſertim, ſi quis ità ea in re ſe gerat, ut appareat illum hac in parte totum ſpiritu illo S. quo ſit imbutus, regi. Quare poſſumus hîc intelligere φιλαδελφίαν iſtam quam Petrus 2 Epiſt. cap. 1. in enumeratione virtutum Chriſtianarum, à charitate ſimpliciter dictâ, diſtinguit, & ei præmittit; quemadmodum etiam hoc loco charitas ſpiritui S. poſtponitur. Alibi Spiritui Sancto tribuitur gaudium aut conſolatio, quam quis ex rebus Divinis aut bonis iſtis & felicitate ſpirituali ac cœleſti, quæ divinitus ſibi vel jam contigerit vel oblata fuerit, capiat: qua de re vide Act. 9. 30. & XIII. ℣ſ. ult. ubi eſt, implebantur diſcipuli gaudio & Spiritu Sancto, quod perinde eſſe videtur, ac ſi dictum fuiſſet, gaudio ſpirituali ſeu ex Spiritu ſancto profecto, ut diſtinguatur à carnali ſeu mundano: quemadmodum ſuperiorem locum explicant interpretes nonnulli. Vide etiam Rom. 14. verſ. 17. & 1 Theſſ. 1. 6. licet non

deſint

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

de ſint qui locum iſtum Rom. 14. de gaudio accipiant, quod quis aliis Chriſtianis præbeat, & in rebus licitis illorum imbecillitati indulgens & ædificationi ſingulari ſtudens. Sed prior illa interpretatio ob loca ſimilia à nobis adducta, nunc mihi fit veriſimilior, licet poſterior aliquando fuerit probata. Tribuitur etiam Spiritui ſancto ardor ille & fervor, qui in precibus cernitur, iis præſertim, quæ totæ ad Spiritum ſpectant, ſeu in quibus ea à Deo petuntur, quæ ad fidei & ſalutis negotium pertinent. Qua de re vide Judæ ℣ſ. 20, Jungi etiam poteſt locus Epheſ. 6. 18. licet ibi non ſit vox Sancti; ſed tantùm Spiritus ſimpliciter: Itemque locus ejuſdem Epiſt. 5. 18, ubi vult ut impleamur in Spiritu, hoc eſt, Spiritu, redundante particula ἐν ut ſupra vidimus, ut opponatur ei quod dixerat, Ne inebriemini vino. Quæ ſit autem impletio iſta noſtri, ratione Spiritus, in ſequentibus explicat, ubi effectus commemorat hujus rei proprios: cum ait, Loquentes vobis mutuo Pſalmis & hymnis & cautionibus ſpiritualibus. Quæ mundamis aut carnalibus opponuntur: quod adhuc plenius explicat dum addit; Canentes & pſallentes in corde veſtro Domino: gratias agentes ubique vel ſemper pro omnibus in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti Deo & Patri. Ex quo loco etiam apparet, in hominis poteſtate eſſe, ut ſingulares quidam effectus Spiritus ſeu Spiritus ſancti in homine appareant; cum jubeat Apoſtolus ut impleamur Spiritu. Qua de cauſſa hoc noſtro loco Apoſtolus Spiritum ſanctum virtutibus inſeruit, ſignificans, proficiſci quidem id, quod hoc nomine deſignat, ex Spiritu ſancto; Sed non tamen ubique ſingulari hominis ſtudio; quod in omnibus virtutibus Chriſtianis apparet. Tum autem implemur Spiritu, & effectus Spiritus ſancti in nobis ſingulares apparent, cum ardorem quendam in nobis excitamus, & animus noſter commovetur in rebus ad Spiritum reſque cœleſtes ac divinas pertinentibus. Unde videmus de viris Divinis, tum inprimis dici eos Spiritu ſanctu fuiſſe impletos, cum vel ſingularis ardor illos corripuit, vel gaudium quoddam illorum animos invaſit. In quo animi motu ſingularis quædam vis Spiritus ſancti quo vel antea erant præditi, vel qui tum temporis illorum animis illabebatur, ſeſe exeruit. Vide Luc. 8. 41. & 67 ubi de Elizabetha & Zacharia & Act. 7. 55. ubi de Stephano; quanquam id totum poteſt cenſeri miraculoſum & 13. 9. ubi de Paulo. Nam duplici ratione poteſt aliquis impleri Spiritu. Vel ut aliquis impleatur dono aliquo cœleſti, quo antea carebat; vel ut donum iſtud, quod antea in ipſo erat, ſed tamen propemodum latebat, ſeſe exerat; & animum ejus virtute ſuâ impleat, ac tale quippiam in ipſo efficiat, quod per ſe nulla ratione efficere potuiſſet. Et prius quidem illud revera miraculoſum eſt, quanquam hodie quoque id non raro accidere credibile eſt; partim privatim, cum nos ad religionem & devotionem ſingulari quadam ratione componimus: partim verò & crebrius quidem, in publicis piorum conventibus, ubi Dominus Jeſus, qui illis intereſt, rorem iſtum gratiæ ſuæ vel odorem quendam ſuavem ſpargit, ac diffundit, qui ab iis tantum excipitur ac ſentitur, quorum animi ad eam rem jam ſunt præparati; præſertim cum ſunt admodum intenti & cogitationes veluti extra nos miſſæ, quæ id excipiunt & ad nos deferunt, imiſque ſenſibus inſinuant, quæ extra nos quodammodo fiunt: qui Spiritus inprimis docentium cogitationes & animos ferit, imbuit ac movet, cum ipſi fervent; partim natura hujus rei ita ferente, partim etiam ipſius Chriſti precibus omnium impulſi ſingulari voluntate & conſilio, præſertim cum ex Miniſtri ore & vultu cœleſte quippiam ſpirante, omnes Divini Spiritus rivos hauriant atque excipiant, ut ſatis ſit interdum docentem primùm gratiæ iſtius ubertate perfundere, & in eo fontem quendam aquæ viventis excitare, unde ſitientes auditorum animi rigentur & fæcundentur. Videtur autem non raro ita contingere, ut pro diverſitate animorum aut præparationis in animis extantis, diverſi etiam ſint influxus illi cæleſtes, ut alii quidem cognoſcant ea, quæ ſponte ſua nunquam indagaſſent, alii verò ardorem tantum majorem, & gaudium ex rerum Divinarum conſideratione, quia huic potiſſimum ſunt intenti eorum animi, & ad eam rem diſpoſiti, concipiant. Eſt ergo illud quoque quod per ſe miraculoſum videtur aliquo pacto in noſtra poteſtate; cùm id ex animi noſtri præparatione, accedentibus precibus pro ſua bonitate Deus pendere quodammodo voluerit. Quod ad poſteriorem modum attinet, is eſt magis ordinarius & uſitatus, adeoque & magis in noſtra eſt poteſtate, & à ſtudio noſtro pendet. Quo pacto jubet Apoſtolus 2 Tim. 1. ℣ſ. 6 ut Timotheus exſuſcitet donum illud Dei, quod in ipſo erat per impoſitionem manuum ipſius, quod donum Spiritus erat, ut ipſe Apoſtolus docet ℣ſ. ſequenti. Poteſt autem dici quempiam impletum eſſe Spiritu aut Spiritu ſancto, quo antea quoque fuerit præditus, ſive is Spiritus tantum ſit Euangelicus, omnibus Chriſtianis communis, ſive ab Euangelio diverſus, qui non eſt omnibus communis. Atque haud ſcio an Euangelium, cum plerumque, Spiritus nomine ſimplici appelletur, tum cum animum totum occupat, & vim ſingularem in eo exſerit Spiritus ſanctus dicatur, & ſic effectus quoque ille, qui inde manat, ac cauſſæ ſuæ nomen ſortitur, ut hoc loco contingere videmus; licet in Paulo, cum Spiritu illo Euangelico, alia quoque peculiaria Spiritus ſancti dona fuerint conjuncta, quæ vim ſuam cum priore illo in virtutibus præſertim certis excitandis, conjunxerunt. Id autem quod diximus ideò videtur fieri, quia tum temporis inprimis Spiritus ille Euangelicus hominem ſanctificat, & idem propemodum præſtat, quod Spiritus ille ſingularis ab Euangelico diverſus, in iis præſertim qui cognitione veritatis cœleſtis ſingulari ſunt præditi, eaque optimè uti norunt & ferventi alioqui ſunt animo. Sed ut ad locum noſtrum redeamus, per Spiritum ſanctum ut diximus, hîc intelligimus, ardentem erga fratres, quâ tales ſunt, amorem atque affectum, qui nihil carnale habet, ſed totus Spiritualis ac cæleſtis eſt, & vel ex Spiritu Euangelico ſolo, vel ex dono Spiritus ſancti ſingulari cùm Euangelica doctrinâ conjuncto naſcitur. Videturque magis actum & animi motum, quam habitum ſignificare. Complectitur autem inprimis deſiderium vehemens ſalutis ipſorum ac felicitatis æternæ atque arctiſſimæ cum illis conjunctionis, quod animum noſtrum penitus occuparit; indeque tum verbis tum vultu quoque ipſo aliiſque nonnullis actionibus externis ſeſe probat.

7. Septima eſt, *Charitas non ſimulata*, per quam videtur intelligere habitum quendam, ſeu virtutem ejuſmodi quâ non tantùm impellimur ad ſalutem aliorum æternam curandam, ſed ad alia omnia officia, quæ à nobis proficiſci poſſunt, ad hanc vitam pertinentia iis præſtanda, aut labores ac pericula pro iis ſuſcipienda, & ſiquæ ſunt ſimilia. Hæc autem exerceri à nobis poteſt etiam tum, cum ſingularis ille fervor quem Spiritus Sancti nomine intelligimus, non apparet, ſed animum haud ſatis promptum excitamus, & ad officia aliis præſtanda ſtimulamus. Sunt enim interdum quædam, qui vi ſuâ, abſque peccato tamen noſtro fervorem illum in nobis impediunt, ubi tùm Charitati eſt locus, ut cùm & indigno benefacimus. Hanc ut ſupra monuimus, Petrus quoque 2 epiſt. 1. cap. Charitati fraternæ ſubtexnit, vel tanquam ejuſdem generis proximi ſpeciem ab illâ diſtinctam, vel tanquam genus aut totum latius ſuâ natura patens, quàm fraterna Charitas. Quæ illius ſunt officia, magna ex parte conſtat 1 Corint. 13. Cur autem addat Paulus non ſimulata, cauſſa in promptu eſt, ideòque eam non attingo.

8. Octava virtus vel Virtutis effectus eſt, *ſermo veritatis*, per quam alibi Euangelium intelligitur, ſed hoc loco ſimpliciter, ſermo verax intelligendus videtur. Dedit enim Apoſtolus operam, ut ſermones ejus omnes, cum re vel ſaltem cum animo conſentirent,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

rent, neminemque vel ſtudio falleret, vel ex levitate aliqua mendacium diceret; quæ res miram quandam gravitatem ſpirat, & auctoritatem homini conciliat, præſertim Doctori cœleſtis veritatis. Contrarius contrarii effectus eſt. De veritate vide in Ethicis.

9. Nono loco commemorat *potentiam Dei* : per quam alii intelligunt vim Spiritus Divini, per quam admiranda patrabat Apoſtolus opera, ad Euangelii confirmationem pertinentia, de qua vide Rom. 15. verſ. 19. 1 Cor. 2. verſ. 4, 5. Nobis veriſimilius videtur fortitudinem divinitus Apoſtolo inſpiratam, & Deo vehementer probatam hoc nomine intelligi, de qua Eph. 3. verſ. 16. cap. VI. verſ. 10. Col. 1. verſ. 11; in quibus omnibus locis eſt vox Potentiæ, aut verbum inde deductum. Cauſſa autem non ea tantùm eſt, quam ſupra in aliis quoque hujus ordinis vocibus explicandis attulimus, quòd Apoſtolus virtutes ſuas hoc loco enumerare inſtituerit, eaque expreſſerit, quæ ipſe ad munus ſuum ornandum ſtudio ſuo attulerit; verùm etiam quia huic potentiæ Dei ſtratim ſubjicit: *Arma juſtitiæ dextra & ſiniſtra,* quæ fortitudini aptiſſimè adjunguntur. Fortitudinis enim eſt potiſſimùm pugnare & armis uti; ſpiritualis quidem ſpiritualibus, ut carnalis carnalibus; quo pacto etiam dicto loco Epheſ. 6. potentiæ vel robori, quod ad pugnam cum Sathana afferre debeamus, armatura Dei plena ſubjungitur. Dei autem potentia iſta dicitur, tùm quia à Deo præſcripta perfectaque fuerit, tum quia Deo vehementer probata fuerit, ut opus Dei, ac denique quia non humana ea fuerit aut carnalis, qualis bellica, ſed Divina, quæ in Divinis rebus cerneretur. Fortitudo autem hæc in periculis ac terroribus ob veritatem pietatemque nobis incumbentibus cernitur. De Fortitudine hac vide in Ethicis.

10. Denique ſubjicit *arma juſtitiæ dextra & ſiniſtra* quæ videntur proximè nimirum potentiæ Dei ſeu Fortitudini Chriſtianæ, ad ejus illuſtrationem amplificationemque ab Apoſtolo fuiſſe adjecta; præſertim cùm modum loquendi jam mutarit Apoſtolus, non enim ampliùs ait, in Armis juſtitiæ, quemadmodum ſuperius fuerat loquutus, ubi perpetuò uſus eſt particula *in* : ſed aut per arma q. d. quam Potentiam ac fortitudinem oſtendo, dum armis juſtitiæ dextris ac ſiniſtris pugno. Vel *per* idem valet quod *cum* ut ſæpè alias; vide ſupra cap. 3. verſ. 2. *Arma* autem juſtitiæ vocat ea, quibus juſtitiæ ſeu ſanctitati pietatique pugnatur, ſeu quod idem eſt, quibus juſtitia propugnatur. Similis eſt loquendi modus Rom. 6. 13. Quanquam arma juſtitiæ aut injuſtitiæ videntur ibi ſumi pro inſtrumentis, quibus juſtitia vel injuſtitia utatur.

Ait *dextra & ſiniſtra,* quia duplicibus opus eſt militi armis, aliis ad excipiendos aut repellendos ictus, aliis ad infligendos. Hæc dextra ſunt, illa ſiniſtra; dextra enim gladium ſiniſtra ſcutum tenere ſolent; quorum illo feriunt hoſtem, hoc tela ictuſque adverſarii excipiunt aut repellunt. Quinam autem ſit ille gladius aut ſcutum, docuit Paulus Eph. 6. 16, 17. Quanquam nihil prohibet, quominùs Apoſtolus hoc noſtro loco, per Arma dextra & ſiniſtra, omnem illam Armaturam ſpiritualem revera intellexerit, quæ partim ad repellendos ictus, partim ad inferendos ictus pertinet; licet brevitatis ac concinnitatis cauſſa tantùm dextrorum ac ſiniſtrorum armorum fecerit mentionem: cum præſertim videamus eum alibi quoque Armaturam illam ejuſve partes quaſdam, aliter collocare ac deſcribere 1 Theſſ. 5. ℣ſ. 8.

Quod ſi quis tamen ſuperiùs per *Dei potentiam* non fortitudinem animi ſed vim Spiritus Divini per quem miracula ediderit Apoſtolus, omnino intelligendam urgeat; Arma hæc eo pacto erunt accipienda, quemadmodùm infrà cap. 10. verſ. 8. nempe pro effectis iſtius Divinæ potentiæ quibus Apoſtolus ea, quæ Euangelio obſtabant, aut quibus viam obſtruere Euangelio laborabant, licet alias valde ſublimia munitaque oppugnabat ac demoliebatur, eaque nullas hebere vires ad Euangelii veritatem labefactandam, aut curſum ejus impediendum, oſtendebat; hominumque animos veluti captivos ducebat & Chriſto ſubjugabat; ac denique punire poterat contumaces ac refractarios. Verum non ſatis apparet, quomodo ea arma non tantùm dextra ſed etiam ſiniſtra fuerint; cum non tam ad adverſariorum tela depellenda, quàm ad munitiones aliorum demoliendas pertinerent. Hactenus virtutes ſuas, quibus miniſterium ſuum ornavit, enumeravit Apoſtolus.

2. Sequitur alera, quam ſuprà conſtituimus, poſterioris partis ſecundi membri, particula, in qua explicat, per quas difficultates fuerit eluctatus in muneris ſui functione Apoſtolus; quæ alium aliquem non ſatis animo obfirmatum ac robuſtum facilè tranſverſum abripere, & à recto curſu avertere potuiſſent. Sunt autem difficultates iſtæ inter ſe contrariæ, quas primò generatim opponit Apoſtolus, poſtea ſpeciatim.

Generatim, dum ait, *per gloriam & ignominiam.* Vocula *per* hoc loco ita accipitur, ut cùm dicere ſolemus, per medios hoſtes, per aquas, per ſaxa, per ignem: quaſi dicat Apoſtolus, quas virtutes, imprimis autem animi robur, juſtitiæque arma expedivi, per mediam gloriam atque ignominiam; utramque hanc perrupi, mihique iter aperui armis, per eaſque ſum eluctatus. Hæc autem nunc potiſſimùm commemorat, quia ſi quid aliud, certè gloria ac ignominia facillimè hominem à recto pietatis tramite poſſunt avertere; illa hominem inflare ſolet, hæc deprimere. Nonnulli gloriam contemnunt, ut Cicero teſtatur, ignominiam ferre non poſſunt: contra gloria ſuaviter ſe animis hominum inſinuat, eos titillat ac paullatim attollit faſtuque inflat: videntur nonnulli contemptum moderatiùs tuliſſe, quàm gloriam; illo non fuiſſe fracti, huic ſuccubuiſſe.

Speciatim ea exprimuntur ibi *per bonam famam & malam famam* hoc eſt per laudem & vituperationem, quarum illa gloriæ, hæc ignominiæ ſpecies eſt: hæc enim duo in verbis tantum cernuntur, gloria & ignominia etiam in factis. Mirum ſi quem hæc duo non corrumpant; illa quia mirificè nos oblectare ſolet, & vanam de nobis ipſis opinionem in animis noſtris excitare: hæc, quia boni viri officium eſſe videtur, famam malam omnibus modis vitare, ſectari bonam. Sed nec bona fama magni æſtimanda eſt, niſi rectè factis paretur, nec mala fama niſi malis: cum præter noſtrum meritum contingit, utraque ſpernenda & pro nihilo æſtimanda eſt. Id autem quod de mala fama ſeu de vituperatione ac conviciis ait, in ſequentibus explicat.

3. Reſtat Tertia atque ultima particula, in qua Paulus ea diluit, quæ contra ipſius auctoritatem à malevolis aut iniquis rerum æſtimatoribus afferri, ipſique objici ſolebant. Conſtat autem hoc totum, ſeptem membris, ac totidem oppoſitionibus: quodlibet enim membrum terminis conſtat oppoſitis, dum primùm Paulus exprimit quod ſibi objiciatur aut vitio vertatur, deinde quid ipſe reſpondeat atque opponat.

Primum membrum eſt, *Ut ſeductores & Veraces,* hoc eſt, pro impoſtoribus quidem habemur ac traducimur à malevolis, & tamen veraces ſumus, doctrinamque eam tradimus ac promulgamus, quâ nil verius eſt nil certius. Particula *&* interpoſita membris contrariis pro Adverſativa ſumitur quaſi dicat. Et tamen vel nihilominus tamen.

Secundum membrum eſt. *Ut ignoti & (tamen) noti* ἐπιγινωσκόμενοι hoc eſt, qui cognoſcimur: quaſi dicat; Objicitur mihi, quòd ſim homo obſcurus ac ignobilis, atq; ut ajunt, terrę filius. Atqui ego ſatis ſum notus, apertiſſimiſque argumentis conſtat me Dei eſſe ſervum atque legatum. Hujus enim evidentiſſima ſunt in doctrina moribus admirandis, factiſque meis documenta.

Ter-

Tertium membrum, *Ut morientes & ecce vivimus*, quaſi dicat; Objicitur mihi, quòd perpetuo in mortis verſer periculo, eaſque ſuſtineam calamitates, quæ mortis ſunt inſtar, aut eam facillimè afferre queunt, quòd non videatur cadere poſſe in eum, qui Deo adeò ſit clarus & verus ipſius ſervus, qualem ego me profitear: ſed cur illi hoc quoque non conſiderant, quòd licet toties propemodum moriar, toties in extremo vitæ diſcrimine verſer, nihilominus tamen adhuc vivam, & tot periculis defunctus ſalvus ſim atque incolumis. Cur quemadmodum ex mortis periculis, in quibus verſor, colligunt me non eſſe Deo charum: non colligunt etiam ex liberatione iſta à tot periculis ac mortibus, Deum mei ſingularem habere curam, qui me ex mortis faucibus ac præſentiſſimo interitu eripuit, adeoque me ipſi charum ejuſque verum eſſe ſervum? Neque enim magis ex periculis illud, quàm hoc ex liberatione colligitur. Quare jure mortibus illis, vitam meam ejuſque conſervationem toties repetitam oppono, quæ, quicquid illæ videntur habere offenſionis, penitus tollit atque elevat. Ait *Et ecce*, quaſi dicat; Atqui oculos tantum aperi & contra etiam vide, me vivere: vide ſupra 1. 9, 10, atque inprimis 4. 9, 10, 11. Quoties Paulus à præſenti mortis diſcrimine eripiebatur, toties è morte in vitam à Deo ac Domino Jeſu videbatur revocari; quæ Dei Chriſtique in ipſum charitas & circa eum providentia non ita apparuiſſet, ſi tot tantiſque periculis non fuiſſet objectus. Vide & infra cap. 12. 9, 10.

Quartum membrum eſt, *Ut caſtigati, & non occiſi* ſeu, *Ut qui caſtigamur & non occidimur*. Ferè idem quod proximè ante, aliis verbis repetit. Caſtigationem ſumit pro afflictione, quæ caſtigationi ſit ſimilis: quo pacto de Chriſto, Caſtigatio pacis noſtræ ſuper eum. Et Pſal. 22, *Et caſtigatio mea ſingulis matutinis*: pro quo nonnulli viri docti, Flagellatio mea vel afflictio, ponunt. Senſus eſt; Objicitur mihi, quòd ſemper flagris plagiſque ſubjiciar ac cædar, non ſecus ac ſi ſubinde à Deo caſtiger ob peccata aut ſcelera aliqua. At non cogitant iſti ipſi, me non occidi tamen à Deo; quod haudquaquam fieret ſi me odiſſet Deus, & tanquam ſeductorem puniendum cenſeret: potius enim me è medio tolleret, & extremo ſupplicio, tot præſertim occaſionibus ſeſe ultro offerentibus, me afficeret, non verò ex morte eriperet.

Quintum membrum: *Ut triſtitia affecti, ſemper autem gaudentes*, δὲ pro ἀλλὰ, Autem, pro ſed, quaſi dicat; Objicitur autem, quòd in perpetuis verſer doloribus, triſtibus & adverſis mihi ſubinde evenientibus: quod videtur hominis eſſe miſeri atque infelicis, quem Deus minimè curat. At cur non animadvertunt iſti, me nihilominus tamen ſemper gaudere etiam in afflictionibus: quod gaudium nonniſi ex ſingulari Dei favore ac Spiritus Sancti virtute & rectæ conſcientiæ fiduciâ, aut etiam ex Divino auxilio, quod mihi affulſerit, ut patet ex cap. 1. ℣ſ. 4, 5 naſcitur: pluſque eſt in perpetuo hoc gaudio roboris ad oſtendendum, me in ſtatu feliciſſimo verſari, Deoque, à quo ſolo ea felicitas proficiſcitur, charum eſſe; quàm in rebus adverſis quæ me premunt, ad contrarium oſtendendum.

Sextum membrum: *Ut pauperes, multos autem* (vel pleniùs, *ſed multos*: iterum eſt verò pro ſed) *ditantes*, quaſi dicat; Objicitur mihi paupertas: at non animadvertitur me nihilominus divinis, cæleſtibus ac ſpiritualibus bonis, nimirum rerum Divinarum ſcientiâ & conſequenter ipſa ſalute quàm plurimos locupletare atque augere; id quod paupertatem iſtam abundè compenſat. Eſtque hîc animadvertenda vox πτοχοὶ quæ non ſemper *pauperes* ſimpliciter, ſed mendicos etiam ſignificat, qui rectiſſimè opponuntur iis, qui multos locupletant: iſti enim ab aliis petunt & accipiunt, hi aliis plurima largiuntur.

Septimum ultimum membrum eſt, *Ut nihil habentes, & omnia poſſidentes*, quaſi dicat; Extrema egeſtas mihi objicitur: Atqui omnia, nimirum, quæ ad veras perenneſque divitias ſupremamque felicitatem pertinent, poſſideo. Quare etiamſi ſecundum carnem nihil habeam; omnia tamen ſecundum ſpiritum, quæ verè bona cenſeri debent, poſſideo. Poſſunt etiam huc referri illa 1 Cor. 3. 21, 22. Differt hoc membrum à ſuperiore: ibi enim aliorum potiſſimum habuit rationem, hîc ſui ipſius: ibi dixerat ſe multos locupletare, ſeu eos divites efficere, hîc ſe omnia tenere ac proinde ipſummet divitem eſſe. Fieri autem poteſt, ut poſtrema hæc objectio fuerit mota adverſus proximam reſponſionem: Dicere enim poterat quiſpiam; quomodo tu multos ditas ac locupletas, cum nihil ipſe habeas? Reſpondet Paulus; etiamſi nihil habeat ſecundùm carnem, aut ferè perinde ſit ac ſi nihil haberet, omnia tamen vera bona poſſidere, quibus alios quoque abundè ditare queat.

2 Corinth. 10. à verſ. 12. ad finem.

NOn enim audemus vel auſimus. Dixerat antea Apoſtolus ſe non eſſe talem qui alius ſit præſens quàm abſens ſe per Epiſtolam oſtendat, imò eundem ſe futurum erga illos opere qui fuit ſermone per Epiſtolam. Hoc idem his verbis pergit probare. *Non enim ſuſtinemus*, aut quaſi ironicè, non audemus cùm illi tanti ſint, &c. qui ſeipſos commendant: aut propriè non poſſumus id facere ut nos eis inſeramus & comparemus qui tam magnifica de ſe ſentiunt. Pòſt eos reprehendit; ſed non intelligunt iſti homines dum id faciunt quòd non habeant rationem aliorum, ſed ſeipſos tantùm reſpiciunt. Si conferrent labores ſuos cum aliorum laboribus, viderent alios ſe eſſe præſtantiores: ſua intuentur, nec intelligunt tamen quod ſuos labores ita magnifice efferendo non comparant laboribus eorum: *Nos autem non ultra modum gloriabimur*, aut ut Beza, non gloriabimur de eo quod Deus non eſt admenſus nobis: at prius præſtat. *Sed* gloriabimur *ſecundùm menſuram* id eſt pro modo & quantitate, regulæ, id eſt territorii illius & terræ quæ per regulam quandam fuit mihi admenſa admetiente Deo. *Canon* enim ſumitur vel pro ſorte terræ per regulam attributa, vel pro ipſa menſura. Dicit ergo Apoſtolus, ſe de illis hominibus ad Chriſtum per ſe adductis gloriaturum, non de alienis. Quaſi dicat, quod quouſque prædicaverit Euangelium Deus ei illas regiones & illos homines eſt admenſus, qui ipſi etiam eas vires dedit ut id faceret. Ubi Euangelium prædicavi, ibi dicam id me feciſſe. *Ut pervenirem uſque & ad vos*. Quaſi dicat, tantum mihi admenſus eſt Deus ut etiam vos Corinthios poſſem mihi vendicare, ut à Deo datos, per meum laborem. Beza paulò aliter ſubaudit, *gloriamur*: nos autem ſubaudimus hoc loco *ut*. *Non enim tanquam non pervenerimus ad vos* &c. Id eſt, quandoquidem dum ego id dico me perveniſſe ad vos, non ultra modum meum territorium nimis late protendo, quaſi vos non lucrifeciſſem Chriſto. *In Euangelio Chriſti*, id eſt prædicans Euangelium Chriſti. *Non in* &c. id eſt non gloriamur ultra modum de laboribus alienis, aut non gloriamur ultra menſuram, nec nobis tribuimas alienas eccleſias, ſed noſtras. *Imò ſpem* &c. quaſi dicat; imò verò ſpem habeo adhuc ubi veſtra fides in vobis creverit, me ratione meæ ditionis fore majorem, amplificatum iri meum territorium. Si veſtra fides creverit, ut à vobis adjuvari poſſim, aut etiam à vobis vacare. Auxilium duplex potuit habere Paulus à Corinthiis, aut per exemplum eorum, aut etiam quod occaſionem dare potuerint aliis, & ipſe illis potuerit uti etiam ad Euangelium diſſeminandum. *In abundantia* id eſt abundanter, vel ulterius. *Ad ea quæ ultra vos ſunt*, ita ut etiam ad regiones quæ ſunt ultra vos Chriſti religionem proferam aut Euangelium. Nec Paulus ſitum loci conſiderat, ſed vult dicere *alibi*. Quaſi dicat ut poſſim longius progredi. *Non in alieno* id eſt ne prædicem ubi alicui alii eſt attributa area. Alienum dicitur reſpectu hominum non reſpectu Dei.

Qui verò gloriatur. Quia de gloriatione dixerat, ego quidem non ut alii in alieno ſed in meo labore glorior: id tamen in Domino, quia id & Domino totum adſcribo,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ſcribo, & tantum mihi tribuo non amplius, quantum Deus dedit. Monet igitur ne quis glorietur de aliis rebus quàm quæ à Domino ſunt collatæ, & quæ revera ſunt Domini, non de divitiis, aut nobilitate generis, &c. Deinde ut ad Dominum omnia referat.

Non enim qui ſeipſum commendat, quaſi dicat; Non is qui ſeipſum commendat quaſi multum à Domino acceperit, is eſt commendatus, ſed in quem Dominus multa contulit. Aut etiam non rationem reddit, ſed ſuperiora amplificat. Quaſi dicat; Si ego me laudarem in alienis laboribus, nihil commendationis haberem, ſi nimirum Deus nihil in me contuliſſet. Illum Deus commendat, quem multis donis cumulat, & per quem multa præſtat. Is ſeipſum commendat, qui verbis ſe commendat.

Paraphraſis ejuſdem loci 2 Corinth. x. à verſ. 12 ad finem.

VErſ. 12. Non eſt de nobis exiſtimandum plura nos abſentes de nobis ſcribere quam præſentes opere præſtare queamus: abeſt enim à nobis ea vanitas ac jactantia. [Nec audemus nos inſerere nos veſtris illis tam præclaris Doctoribus, & cum iis nos conferre, qui &c.] Nec poſſumus in animum inducere ut ſimiles efficiamur illis veſtris Doctoribus, qui ſeſe magnifice jactant, ac laudes ſuas ipſimet prædicant: non animadvertentes, ſe dum id faciunt, ſeipſos tantùm reſpicere: nec alienas dotes à Deo ipſis conceſſas alienoſque labores æſtimare ac cum ſuis conferre. Quod ſi fieret, ſeſe illi longe inferiores eſſe perſpicerent, & ex ipſa comparatione tenuitatem ſuam agnoſcerent, ac ſupercilium ponerent. Quod quia non faciunt, & ſeipſos tantùm reſpiciunt; philautia atque arrogantia tam glorioſas ipſis voces excutit.

13. Nos verò haudquaquam committemus, [ut de iis regionibus ac locis quæ Deus nobis non eſt admenſus, quæque per euangelii prædicationem & religionis Chriſtianæ annunciationem noſtra non fecit, gloriemur.] ut ultra modum divinorum donorum nobis conceſſum, quidquam gloriemur, ſed [gloriabimur.] pro modo ac quantitate regionis ac territorii ut ita dicam, quod veluti regulâ quadam, ut in diſtribuendis ex hæreditate agris fieri ſolet, nobis admenſus eſt atque attribuit Deus, [ita ut etiam ad vos Corinthios perveniremus, ac terminos noſtros proferremus.] nos non tantùm alibi euangelium prædicaſſe, & eouſque territorium noſtrum extendiſſe; verum etiam ad vos Corinthios, euangelium Chriſti prædicando, perveniſſe, & ſic territorii noſtri terminos protuliſſe.

14. Neque enim quum id dicimus, & veſtræ Eccleſiæ conſtitutionem atque erectionem primam nobis tribuimus, ultra modum nos noſtrumque territorium extendimus, quaſi ſcilicet ad vos, euangelium prædicando terminos noſtros non protuliſſemus. Pervenimus enim etiam revera & ad vos Corinthios, euangelium Chriſti prædicando.

15. Quapropter non gloriamur [de iis locis, quæ Deus nobis admenſus non eſt, nec noſtræ veluti ditionis fecit.] ultra modum, hoc eſt de alienis laboribus, eos nobis vindicando. Imò verò ſpem habemus, fore, ut ubi veſtra fides incrementum ſumſerit, & penitus fuerit confirmata, in vobis, [per vos veſtrâque operâ.] majores adhuc acquiramus ditiones, & terminos noſtros ulterius adhuc proferamus.

16. Ita nimirum ut regionibus ultra vos ſitis euangelium prædicemus, nec opus habeamus ut de aliena veluti ditione aut portione regionibuſque ab aliquo alio jam euangelii doctrina excultis gloriemur.

17. Meminiſſe autem debet quiſque qui gloriatur, ut in Domino id faciat, ea ſibi tantùm tribuendo quæ Dominus revera in ipſum contulit, eaque non ſuis ſive viribus ſive meritis adſcribendo, ſed Domini potentiæ ac benignitati.

18. Neque enim is qui ſe magnificè jactat, protinus etiam laude dignus eſt; ſed is demum quem Dominus donis ornat, ac inſignem reddit.

2 Cor. 13. verſ. 5. Probate vos metipſos an ſitis in fide.

PYthagoræi ſingulis diebus ad veſperam examinabant vitam moreſque ſuos, ſeduloque inquirebant quò progreſſi eſſent, quid feciſſent, aut prætermiſiſſent boni, quid mali perpetraſſent, ſinguliſque percenſitis, bene quidem geſtis delectabantur, malas verò actiones ſuas ipſimet increpabant. Par eſſet, idem Chriſtianos facere quotidie; & quidem tanto melius, quanto melius iſti norunt bene vivendi rationem, & præmium virtuti propoſitum intelligunt. Sed quid vulgò fiat, notum eſt. Non tantùm enim privatim omnis ea cura inſuper habetur, ſed nec examen mutuum morum, vel admittunt vel uſurpant iidem amplius: quo tamen nullum ad continendos homines in officio poterat eſſe efficacius. De vobis fratres melius ſentio. Cùm verò ad diſciplinam morum publicam cupide & alacriter conveneritis, expendamus verba Apoſtoli modò prælecta, in quibus examen noſtri tam diligenter commendat. Duo autem iſta hîc expendemus. 1. Adhortationem Apoſtoli ad examen noſtri. 2. Judicium quod Corinthii poſt examen de ſe facere debuerint. Cui etiam 3. abſurdum ſubjungitur inde ſequuturum, niſi tale judicium fecerint. Circa adhortationem & examen duo iterum examinanda veniunt, 1. Circa quam rem; Deinde quomodo illud examen ſit inſtituendum. Res circa quam examen verſari debeat, eſt, *an ſimus in fide.*

Fides non uno modo in ſcriptura accipitur. Interdum fidelitatem ſignificat. ut Rom. 3.3. ubi de *Dei fide* ſermo eſt. Et ita quoque fortaſſe accipitur Gal. 5.22. ubi aliis particularibus virtutibus maximè proximum concernentibus admiſcetur. Interdum ſignificat fiduciam in Deum, ad promiſſa atque benevolentiam ejus potiſſimùm reſpicientem: quomodo accipi videtur quum fidei ſalus in Scriptura tribuitur: quod ex fidei Abrahami, qui credentium omnium pater dicitur, exemplo patet. Interdum verò doctrinam religionemque Chriſtianam in genere ſignificat: quomodo accipi videtur Gal. 1.23. III. 5, 23, 25. 2 Cor. 1.24. Rom. 1. 5, 8. 1 Theſ. 3. 10. Act. 6. 7. In ea ſignificatione hîc quoque ea vox accipi videtur, ut ſit ſenſus, explorate vos omnes, num ſitis Chriſtiani. Quanquam enim fidem ſine additione nominet, intelligit tamen ſine dubio fidem Chriſti, ſive quam Chriſtus docuit atque præſcripſit. Hæc enim per excellentiam *fides* dicitur. Quanquam enim & ſub veteri Fœdere fides obtinebat, tamen neque tam eximium objectum, neque tam clarum promiſſum habebat: atque adeo magis ex conſideratione benevolentiæ divinæ, quàm ex certo promiſſo naſcebatur. Ad hanc fidem requiritur notitia omnium partium Chriſtianæ religionis, præſertim neceſſariarum, itemque aſſenſus notitiæ accommodatus: qui ſi verus ſit, & non ſimulatus, pietatem neceſſario ſibi conjunctam habet. Quum enim Chriſtiana religio non tantùm promiſſa, ſed & præcepta, illis qui promiſſorum compotes evadere volunt, data, contineat, curamque Dei ac Chriſti vigilem circa actiones hominum earumque remunerationem atque pœnam nobis inculcet; qui fieri poteſt, ut qui iſta credit, pietati non ſtudeat? Eſt autem loquutio magis emphatica, quum jubet Apoſtolus nos explorare *an ſimus in fide*, quàm ſi dixiſſet, an fides ſit in nobis. Hæc enim loquutio præſentiam tantùm fidei ſignificat: illa verò tantam ejus abundantiam ut ea veluti contineamur. Similis loquutio eſt 1 Joh. 5. 20. Hinc diſcimus, non ſufficere, ut quis obiter religionem amplectatur, ſed cura atque accurratione opus eſſe. Non aſpergi ſed immergi debemus. Atque hæc quidem res eſt circa quam examen noſtrum verſari debet.

Examen autem iſtud quomodo tandem inſtituendum? Id verò duabus vocibus idem ſignificantibus, quanquam per diverſas metaphoras nobis inculcat. *Tentate vos ipſos, probate vos ipſos.* Ad examen hoc duo requiruntur: Accurata legis Euangelicæ cognitio, & diligens morum atque vitæ noſtræ ad illam exactio. Illa eſt inſtar regulæ atque menſuræ, quæ quo exactior tanto melior. Huic ergo rei diligenter invigilandum. Vide Pſal. 1. 2. 2 Tim. 3. 15. Confer 1 Tim. 4. 13. Act. 17. 2.

Joh.5.39. Turpe eſt civi ignorare leges Reipublicæ in qua vivit. Nec eſt quod quis hîc aut ingenii memoriæque ſuæ debilitatem, aut legendi imperitiam, aut temporis anguſtiam ac alias vitæ occupationes prætexat. Studeat quis modo ei rei, & præſtet quantum poteſt, id quod ei ſufficiet. Neque enim ab omnibus eadem eruditio requiritur. Sunt pueri, ſunt juvenes, ſunt & viri, in Chriſto. Non iniquus eſt exactor Dominus: ſed nec impotentiam nos ignaviæ loco prætexamus. Danda verò eſt opera, ne regulam legis divinæ inflectamus, præjudicio pravarum opinionum affectuumque noſtrorum. Quæramus ſcripturæ ſenſum in ſcriptura, non aliunde in eam inferamus. Nota eſt hiſtoria de Nadabo & Abiho, qui peregrinum ignem ad rem ſacram adhibebant, Levit. 10. 1. Num. 3. 4. Diſcipuli Chriſti nequiverunt intelligere quæ Dominus eis de paſſionibus atque morte, deque reſurrectione ſua prædicebat, Luc. 18. 34. Quid aliud in cauſa fuiſſe dicemus, quàm quod animum opinione de terreno Chriſti regno haberent occupatum? Ita & præcepta Euangelii, Mat. 5. 6, 7. atque alibi propoſita ſatis clarè, multi parum rectè intelligunt; quòd affectus ſuos ad eorum intelligentiam in conſilium adhibent, vel quòd pravum eorum ſenſum à parentibus aut magiſtris ſuis jam antè imbiberunt. Si hanc Euangelicæ legis regulam probe habeamus cognitam, non eſt cur de alia amplius ſimus ſoliciti. Gal. 1. 8. omnis homo mendax, Pſ. 116. 11. ſive ſinguli loquantur, ſive plures una in concilio coëant. Nec eruditio nos ab errore abſolvit. Nam & ſeniores Judæorum & Phariſæi, eruditi erant, qui tamen in Dominum Jeſum non credebant, Joh. 7. 48. Nec antiquitas errori patrocinari debet: ſiquidem jam Johannis ævo, pſeudoprophetæ & quidem multi, in mundum ingreſſi erant, 1 Joh. 4. 1. & Pauli tempore myſterium iniquitatis jam erat in opere, 2 Theſ. 2. 7. Ut taceam, quam multi ſemper & ipſi Domino Jeſu, & Apoſtolis reſtiterint, quorũ poſteritas ſemper populoſa atq; fœcũda fuit.

Poſtquam Euangelicam legem quis ſcrutatus probè fuerit, oportet ut & vitam moreſque ſuos ad illam exigat, examinetque: non modò actiones ſuas exteriores, quæ in oculos hominum incurrunt, itemque ſermones, ſed & tacitas animi cogitationes, itemq; conſilia, atque ſtudia, quàm probe cum regula euangelica conveniant. Vide hortationem Jeremiæ, Thren. 3. 40. Zophon. 2. 1. ubi quod in verſionibus quibuſdam habetur *colligite vos*, eſt vel verti poteſt *excutite vos*. Et in hoc præivit nobis exemplo David, Pſal. 119. 59. Hoc quum omni tempore ſit utile, tunc inprimis neceſſe eſt, quum quis ſacrum Domini panem & vinum ſumere vult. 1 Cor. XI. 28. Id quum & nobis nunc ſit propoſitum, appello conſcientiam veſtram, fratres, an probè vos examinaveritis, dignoſque menſæ Domini hoſpites vos exhibere poſitis. Si nondum id feciſtis, facite adhuc, tacitaque animi cogitatione è Sacris L. vobis ob oculos ponite, quem Deo cultum, amorem, obedientiam, quæ officia proximis debeatis: qua modeſtia, caſtitate, & ſobrietate, vita vobis fuerit exigenda. Simulque recogitate, an id, ſi non præſtiteritis ſemper, curæ ſaltem vobis habueritis? Nolite blandiri vobis ipſis, nolite per amorem veſtri, qui cœcus plerumque eſt, vobis imponere. ô Infelices, ſi veſtrum vos cor condemnat! Sed nec exinde vos abſolutos putate, etiamſi cor veſtrum vos non condemnet. Major eſt enim Deus corde noſtro, 1 Joh. 3. 21. Nondum Apoſtolus ſe juſtificatum exſtimabat etiamſi nullius rei ſibi conſcius eſſet. 1 Cor. 4. 4. Quod ſi ne nunc quidem vos tales deprehenditis, quales eſſe debeatis; ne tamen deſpondete animum, ne cum Caino queramini, majora eſſe peccata veſtra quàm ut remitti poſſint Gen. 4. 13. ſed cogitate apud Dominum Deum noſtrum eſſe miſericordiam, & veniam, Pſal. 145. 9. Nondum finitam eſſe, ſed quotide renovari. Thren. 3. 22, 23. Sed præterea, & apud veſtrum animum id firmiter vobis proponatis velle vos in poſterum ſaluti veſtræ invigilare, & Domino ſervire in ſanctitate & juſtitia omnibus diebus vitæ veſtræ; quo poſſitis in examine illo Domini tandem ſubſiſtere, de quo Matt. 25. verſ. 32, 33. Porrò quanquam ſuum cuique examen Apoſtolus imperare videtur, poſſunt tamen ea verba ad mutuum quod inter Chriſtianos verſari debet examen trahi. Non poteſt quidem hoc examen tam eſſe plenum ut illud prius; (nam de cogitationibus noſtris factiſque occultis, quis judicium ſibi ſumere poterit?) ſed tamen ſolet eſſe exactius ſæpe numero, quàm prius illud. Nec enim tam facile alii quàm ipſi nobis blandimur. Circa mutuum verò iſtud examen, præter peritiam legis Euangelicæ, requiritur integritas atque candor animi; ut nec diſſimulemus aliorum vitia, nec quæ nulla ſint fingamus, quin ut nec majora aut minora quàm revera ſunt reputemus. Deinde ut benevolo affectu omnia caſtigemus, non vindictæ aut nocendi ſtudio.

Veniamus jam ad alteram contextus noſtri partem, & expendamus quod judicium Corinthii de ſe facere debuerint. Id Apoſtolus per interrogationem explicat: *Annon cognoſcitis vos ipſos, quòd Jeſus Chriſtus in vobis ſit?* Affirmat interrogatio talis vehementius. Quòd Jeſus Chriſtus in Corinthiis fuerit, id duplici ratione intelligi poteſt, ordinaria atque extraordinaria. Ordinaria ratione Dominus Jeſus in fidelibus ſuis eſt, quum euangelii notitiam illis indit, quum ea deinde notitia in illis eſt efficax per pietatem, quumque Spiritu ſuo complet eorum animos. Extraordinaria ratione quum miracula vel inter ipſos vel per ipſos edit: hoc enim præſentiæ Domini indubitatum eſt argumentum. Dominus Jeſus in Corinthiis utraque ratione fuit; idque eos Apoſtolus vult agnoſcere. Poterant autem utrumque non difficulter cognoſcere: ſed tamen magis quòd extraordinaria ratione, quæ & in externos ſenſus incurrebat. Notandum eſt autem in verbis Apoſtoli, quòd non ſimpliciter interroget, Annon cognoſcitis quòd Jeſus Chriſtus in vobis ſit; ſed *annon cognoſcitis voſmetipſos, quòd Jeſus Chriſtus in vobis ſit?* Ex ſeipſis quippe ejus rei argumentum eos capere jubet, nec enim ſeipſos ignorare poterant. Solent quidem homines ſæpe vitia ſua ignorare, aut voluntaria ignoratione obterere: ſed non item virtutes. In his enim nimium ferè oculati ſumus. Nota eſt fabula de duabus manticis. Notanda hîc eſt præſtantia populi Chriſtiani, in quo Chriſtus ipſe hîc eſſe dicitur. Vide & Joh. 14. 20, 23. XV. 4. Notandum itidem poſſe Chriſtianos de Chriſti in ſe præſentia eſſe certos, idque, quod virtutis eorum eſt, agnoſcere: tantum abeſt ut id ambitioni aut temeritati alicui adſcribi debeat. Sed hoc fortaſſe non eſt neceſſe tantopere inculcare, quum plus hîc ſibi plerique quam par erat, arrogent. De vobis quid dicam, fratres? Annon Apoſtoli verbis interrogare mihi vos licet, Annon agnoſcitis vos ipſos, quòd Chriſtus in vobis ſit? Certè ſi notitiam veritatis cœleſtis expendamus, ea tanta eſt, ut cum diſcipulis Domini beatos prædicare liceat oculos atque aures veſtras, &c. Matth. cap. 13. 16. Quin & nunc temporis, præ aliis qui tamen Chriſtiani audiunt, ea lux vobis affulſit, ut cum Eſa. 60. 2. dicere mihi liceat, *Ecce tenebræ operiunt terram, & caligo populos: ſed ſuper te Dominus exorietur, & gloria ejus ſuper te conſpicietur.* Utinam reſpectu pietatis idem tam certò affirmare liceret, Dominum Jeſum in nobis eſſe! Neminem condemno, neminem quoque abſolvo. Novit Dominus ſuos. Ego per charitatem, quæ minime ſuſpicax eſt, optimè de ſingulis ſentire malo. Veſtrum eſt dare operam, ut ſi fortaſſe ipſimet vos nondum agnoſcitis, eam eſſe veſtram pietatem, ut ejus reſpectu affirmare auderetis Dominum Jeſum in vobis eſſe, id ſaltem in poſterum conſequamini. Detis quoque operam, ut Spiritus Chriſti in vobis habitet: ſiquidem *qui Chriſti Spiritum non habent, non ſunt ejus.* Rom. 8. 9. Sumite vobis in exemplum Apoſtolum, Gal. 2. 20. imò verò Corinthios ipſos hoc in loco. Unde non eſt cur quiſquam impoſſibilitatem ejus rei prætendat.

Sequitur ratio ab abſurdo, quod infert Apoſtolus, niſi agnoſcant Chriſtum in ſe eſſe: *niſi ſi reprobi vel rejecti eſtis.* Quum reprobos nominat, non intelligit abſoluto Dei judicio, ſine ullo peccati intuitu rejectos, & ad infernales cruciatus damnatos, ut hodie nonnulli reproborum nomen interpretantur. Enervaret enim

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

exprobrationem ſuam. Nec enim cuiquam jure exprobrari poteſt quod Deus ſine illius culpa patrat. Nec verò ullibi Scriptura *reproborum* nomen ea ſignificatione uſurpat: utpote quod Deum juſtiſſimum iniquitatis argueret, quippe ad exitium deſtinantis æternum eos qui nihil adhuc mali ſunt meriti. Vocantur in Sacris Literis *reprobi* quos Deus propter incredulitatem atque peccata ſua rejicit, & tanquam ſcoriam ab argento ſeparat. His talibus, quia culpâ ſuâ tales ſunt, meritò id exprobari poteſt, ſi qui ſunt reprobi. Id quod ex moribus eorum conſtare poteſt: quum de occultis Dei judiciis nemini liqueat. Optionem ergo dat Apoſtolus Corinthiis, an agnoſcere malint, Chriſtum Jeſum in ſe eſſe, an ſe eſſe reprobos. Sed quia poſterius nec de ſe quis facile fatetur, nec de aliis præſumere licet; inde inferre vult, Chriſtum in Corinthiis eſſe. *Niſi reprobi eſtis*, id eſt, niſi vel ipſimet omnem in Chriſtum fiduciam abjeceritis, & proinde à Chriſto rejecti ſitis, tunc demum non poſſetis explorare voſmetipſos, atque agnoſcere Jeſum in vobis eſſe. At in ſtatu adhuc ſalutis conſtituti, impoſſibile eſt ut id non agnoſcatis. Nota autem hic nexum duarum ſententiarum. Hinc enim concludere licet, eos in quibus Jeſus Chriſtus non ſit, reprobos atque rejectaneos eſſe. Unde apparet, quantopere nobis laborandum ſit, ut Chriſtus Jeſus in nobis ſit, idque ipſi ſine mendacio agnoſcere poſſimus. Concludo ex 1 Theſſ. 5. 23, 24. *Ipſe autem Deus pacis ſanctificet vos omnino perfectos, & integer veſter Spiritus, & anima, & corpus, inculpate in adventu Domini noſtri Jeſu Chriſti ſervetur. Fidelis eſt qui vocavit vos, qui etiam faciet.* Amen.

Galat. 3. *verſ.* 20, 21.

DUplici modo verba hæc ℣ſ. 20, videntur poſſe accipi. Vel ita, ut in iis, tum objectio, tum reſponſio ad eandem contineri cenſeatur; vel ita ut eadem habeantur, pro parte quadam objectionis, cujus concluſio quædam ſit, in verſu ſequenti 21, ubi etiam ad eandem eſt reſponſio. Quod ad priorem explicandi rationem attinet, Objectio quidem ipſa continebitur in illis verbis: *Mediator autem unius non eſt* Reſponſio verò in iis, Deus autem unus eſt. Objectionis vis, hujuſmodi fuerit. Quandoquidem mediator, cujus officium eſt, fœdus aliquod paciſci, non eſt tantum unius partis, ſed diverſarum, neceſſe eſt ut Deus qui Moſe mediatore uſus eſt (Dei enim nomine Angelos, quorum operam interveniſſe ad legem ferendam verſ. ſuperiore dictum eſt intelligit) cum aliis quibuſdam pactum aliquod conſtituerit, cum certa promiſſa, tum certas etiam conditiones ipſis propoſuerit, & eaſdem ſanxerit. Ea enim in omnibus fœderibus continentur. Quod autem à quopiam, atque adeo etiam à Deo promittitur, alteri parti, præſertim tam ſolenni ratione, id omnino ratum ac firmum eſſe debet, & adeò haudquaquam mutari. Quapropter, cum lex tum temporis à Deo per mediatorem iſtum lata fuerit, neceſſe eſt eam, apud eum ratam firmamque eſſe, contra quam in ſuperioribus diſputaverat Paulus, qui oſtendit rationem juſtificationem conſequendi in lege propoſitam ſub Euangelio haudquaquam eſſe ratam, ſed aliam eſſe ab ipſo humano generi promulgatam. Quod ad reſponſionem attinet, ejus hæc vis fuerit; Etiamſi Deus legem per mediatorem tulerit, neceſſe eſſe tamen, ut Deus nil promiſſis ſuis, ante legem, jam exſtantibus verè contrarium ſtatuerit, & ſic promiſſorum iſtorum vim ſuſtulerit; quandoquidem *Deus ſit unus*, intellige ratione voluntatis, hoc eſt ſemper ſibi ſimilis, & ſibi uſque quaque conſtans, qui à decretis ſuis ac promiſſis, quibus jus acquiritur aliis, nunquam recedat. Quapropter ſi hæc ſententia admittenda eſt, Apoſtolus in vocabulo *unius* argutus eſſe amavit, quod alibi quoque facit, ac ne longè abeamus, hoc ipſo capite verſ. 13, ubi diverſo ſenſu, maledictionem ad Judæos, diverſo ad Chriſtum refert. Illis enim maledictio, quam fuerant commeriti, erat mors æterna, maledictio cui Chriſtus fuit ſubjectus, fuit mors crucis, ut ex ipſo loco ſatis conſtat. Quare nihil videtur prohibere, quominus Apoſtolus aliter in prioribus verbis, aliter in poſterioribus, ſeu aliter in objectione, aliter in reſponſione, vocem unius acceperit; & in illa quidem, ad eſſentiam ſeu perſonam, in hac verò ad voluntatem retulerit, id quod ſolemus ſæpe facere, in reſponſionibus Laconicis, hoc eſt brevibus & argutis, ubi ſæpe unius vocis in alienam flexione, reſponſio tota continetur, nec interim tamen, quæſtionis terminos verè mutamus, aut ad rem non loquimur: ſed ſæpe ad rem accommodatiſſimè, propterea quod ſignificationis mutatione, vel corrigimus adverſarii verba, tamquam falſam ſententiam, ni commode, atque adeò aliter, quam adverſarius velit, accipiantur, continentia, vel tantam argumenti vim non eſſe, oſtendimus, ut id evertat, quod nos volumus: quod poſterius, ad hunc locum maximè pertinet. Nam cum objectio, unitatem eſſentiæ ac perſonæ divinæ urgeret, ad oſtendendum, Deum in ferenda lege, cum aliis pactum iniiſſe, quod ſalva ipſius juſtitia ac fide, mutari non poſſet, Paulus per quandam ἀνθυποφορὰν, urget unitatem ſeu conſtantiam divinæ voluntatis, quæ oſtendit, tantam ejus rei quam objectio urget, vim non fuiſſe, ut Deus quidquam contrarium antiquis ſuis promiſſis conſtitueret, & rationem juſtificationis, qua in Abrahamo fuerat uſus, quamque ſemini ipſius promiſerat, everteret. Ea enim requirit, ut promiſſum iſtud, omnino ſit ratum, & quidquid poſtea fecit, aut promulgavit Deus, utut in ſpeciem videatur ei adverſari, reipſa tamen, haudquaquam adverſetur, alias Deus mutabilis foret, & ea in parte non unus, ſed varius & multiplex. Quod ad aliam explanandi rationem attinet, ea hujuſmodi eſt. Quandoquidem lex per mediatorem lata eſt; Mediator autem non unius tantum partis eſt, ſeu perſonæ; Deus autem cujus ille mediator fuit, unus tantum eſt, apparet, Deum pactum quoddam iniiſſe in lege ferenda cum aliis quod ratum & firmum eſſe debeat. Unde conſequi videtur legem quæ rationem juſtitiæ per opera conſequendæ deſcribit, evertere & annihilare Dei promiſſa ante exſtantia, quæ ex fide juſtificationem ſemini Abrahæ datum iri pollicentur. Quid Paulus ad hæc reſpondeat, poſtea breviter attingemus nunc utra explicatio alteri videatur præferenda. Quamvis igitur prior, magnos habeat autores; & rei, de qua agit Apoſtolus, ſatis ſit accommodata, duo tamen imprimis ſunt, quæ poſteriorem, probabiliorem faciant. Alterum eſt, quòd in poſteriori, non ita multa ſint ſubaudienda, atque in priori, in qua breviſſimis verbis & objectio, & reſponſio ſtatuitur contineri, cum in poſteriori afferatur, non tantum illa, ſed & proximè ſequentia verba, objectionem tantum continere. Itaque ſimplicior, & minus quæſita eſſe videtur. Alterum eſt, quòd ſi in illis verbis, *Deus autem unus eſt*, reſponſio continetur, ad objectionem propoſitam, eaque à conſtantia divinæ voluntatis ducta, non videtur, ſatis commode poſtea ſubjungi: *Lex igitur eſt contra promiſſiones Dei*, ea enim indicant, hanc objectionem ex ſuperioribus deduci, & quidem ex re aliqua, ab Apoſtolo conceſſa, vel ſaltem, nondum refutata. Atqui id non apparet, ſi ita illa verba priora accipias, Deus autem ſemper eſt ſibi ſimilis, nec voluntatem ſuam verè mutat, & aliquid ſuis promiſſis contrarium ſtatuit. Nam ex hujuſmodi verbis, tantum abeſt, ut iſtiuſmodi objectio deduci queat, aut aliqua anſa, ad eam movendam, cuiquam fuerit data, ut potiùs occaſio ad eam movendam fuerit præciſa, quod poſterius ideo dicimus, ut illis quoque reſpondeamus, qui dicturi fortè eſſent, ex antecedentibus verbis quæ objectionem contineant, hanc interrogationem vel objectionem fluere. Nam, cum objectio illa, ſoluta jam fuerit, non fuit amplius occaſio ex eadem, alteram objectionem deducendi, nec id ſcriptoribus bonis, uſitatum eſt. Ita potius concludere debuiſſet Apoſtolus, & adverſarium urgere: Quomodo ergo lex eſt contra promiſſa Dei. Id enim

rectè concluditur ex eo, quòd Deus ſibi ſemper conſtet, nec voluntatem ſuam mutet. Cum enim & lex & promiſſa illa, ab eodem Deo fluxerint, neceſſe eſt, ut ſi Deus ipſe ſibi contrarius non eſt; lex promiſſa Dei non evertat, nec hæc illam. Ad hanc rationem, vix quidquam aliud videtur reſponderi poſſe, quod probabilitatem aliquam habeat, quam Paulum hoc veluti fundamento jacto, quòd Deus ſit ratione voluntatis unus & ſibi ſemper ſimilis, jam porrò objectionem adverſarii diſſolvat, & non tam objectionem ipſam, ex proximè dictis deducat, quam cauſam indicet, cur ad iſtam objectionem ſibi diſſolvendam accedat. Quaſi dicat; Quandoquidem ergo Deus unus eſt, & ſibi ſemper ſimilis, dices ne legem eſſe Dei promiſſis contrariam? Haudquaquam. Si cui hæc placent, & non videntur coactiora, iis uti poterit, & ſuo frui judicio. Quanquam verò animus nobis ab initio non fuit, quidquam dicere de ſequentibus in quibus Paulus reſpondet ad objectionem proximè propoſitam, ſive eam velis tantùm contineri ℣. 21, initio, ſive ſimul etiam toto ℣. 20, tamen quia res difficultate non caret, aliquid ea de re addemus, quod lucem verbis Apoſtoli afferat. Primum ergo Apoſtolus negat legem eſſe *contra promiſſiones Dei*; hoc eſt promiſſiones Dei evertere, & earum vim atque effectum tollere, ſeu ea etiam Dei reſpectu irrita reddere. Nam licet alia, & ex parte contraria juſtitiæ conſequendæ ratio fuerit in lege promulgata à Deo, ei rationi, quam promiſſiones divinæ, fuerant pollicitæ, non tamen lex, Dei promiſſa, fecit irrita, propterea quòd promiſſiones illæ, non reſpiciebant illud tempus quo lex viguit, ſed tempus, quod legem eſſet conſequuturum. Itaque non pugnant hæc inter ſeſe, nec contradictoria ſunt, ſiquidem reſpectu diverſorum temporum ſunt intelligenda. Contradictoriorum autem, aut eorum, quæ ſe mutuò evertunt, qualia ἀσύϛατα ſolemus appellare, ea eſt conditio, ut de eodem tempore, intelligantur.

Sed dicet quiſpiam, non hanc ſed aliam quandam reſponſionem, vel rationem, ob quam lex Dei, non ſit contra ipſius promiſſiones, afferre, hanc nimirum. *Si enim data fuiſſet lex, quæ poſſet vivificare, verè ex lege eſſet juſtitia; Sed concluſit ſcriptura omnia ſub peccatum, ut illa promiſſio, ex fide Jeſu Chriſti, daretur credentibus*, &c. Sed ſi quis rectè attendat, ea quam nos attulimus reſponſio, tacitè in his Apoſtoli verbis continetur. Id enim vult dicere Apoſtolus. Non fuiſſe in lege tradenda Deo id propoſitum, ſemini Abrahæ, vel etiam univerſis gentibus exhibere, quod olim ab ipſo promiſſum fuerit; ſed alia conditione, nec ideo dediſſe legem, ut ea perpetuo eſſet, ſed potius hac ratione viam ſibi ſtraviſſe, ad promiſſa illa, hominibus tanto plenius exhibenda. Ait igitur ſi fuiſſet à Deo, ejuſmodi lex data, quæ vim haberet tantam, ut iis tum piam, tum æternam vitam largiri poſſet, omnino ex lege hominibus datum iri juſtificationem, olim à Deo ſemini Abrahæ promiſſam. Namſi homines potuiſſent, vi ipſius legis, eam penitus ſervare, & vitam æternam conſequi, quid opus fuiſſet eam abrogare, & ejuſmodi rationem, juſtitiam conſequendi præſcribere, quæ aliqua ſaltem ex parte, fuiſſet longe imperfectior, eam nempe quæ eſt ex fide, quæ non requirit perpetuam, & omnibus numeris abſolutam vitæ pietatem, & mandatorum divinorum obedientiam, poteſtque in illum etiam cadere, qui vel millies ex legis ſententia, mortem ſit commeritus. Itaque non modò non fuiſſet aliqua, legem abrogandi cauſa, ſed etiam fuiſſet, eam non abrogandi magna. Neque enim Dei alias eſt, à perfectioribus ad imperfectiora progredi, ſed contra. Imbecillitatis humanæ ratio, & veluti neceſſitas quædam eo adducere Deum poteſt, ut id faciat, quæ hic nulla fuiſſet, ſi lex potuiſſet homines vivificare. Verbum autem *vivificandi* ita hic accipimus, ut ſignificet & vires ad vitæ pietatem in ea præſcriptam ſufficientes largiri, & vitam æternam ipſo actu tribuere. Nam interdum, de excitatione ad vitam ſpiritualem ſumitur; interdum de vitæ ſempiternæ datione. Illius rei exemplum habemus Epheſ. 2. 5. Coloſ. 2. 13. Hujus verò Johan. 5. 21. 1 Cor. 15. 22, quanquam paulò aliter legi, aliter Deo aut Chriſto tribuitur. Huic, quòd reipſa id faciat: Illi, quòd ipſius quandam vi fiat, vel potius non fiat. Hac utraque vi vivificandi caruiſſe legem, ſatis docuit Paulus Rom. 7, præſertim ſi conferas cum cap. 8 initio, ubi Chriſti Spiritus, ei hac in parte opponitur. Idem autem pronunciatur etiam aperte à Paulo 2 Cor. cap. 3. verſ. 6, & ſeq. ubi dicit *Literam occidere, Spiritum autem vivificare*. Id vero propterea, quòd Euangelium vitam æternam aperte pollicetur, & talem obedientiæ modum & rationem præſcribit, ad quam quivis, vi hujus tam divini promiſſi, ſi ejus ſpem firmam concipiat, pervenire poteſt, ita ut ad vitam piam primò excitetur, tum ejuſdem Euangelii vi, æternam conſequatur; propterea, quòd Deum quodammodo obligat, hoc promiſſo, ad eam dandam, partim quòd in homine effecerit illam conditionem, qua præſtita, ei ſit ex iſto Dei promiſſo, omnino danda immortalitas, Lex nec apertam vitæ illius futuræ habeat promiſſionem, nec ita facilem, atque æquam, ſed durum admodum obediendi modum præſcribebat, quem qui non obſervaſſet, ei mortem comminabatur. Itaque cum rem tam duram præciperet, vires interim hominibus ad eam præſtandam admodum imbecillibus, non largiretur, quid aliud faciebat, quam homines perimebat, morti illos addicendo. Quapropter Deus legem promulgando, non id egit, ut rem Abrahamo aliquando promiſſam hominibus præſtaret, & ſic alia ratione idem non exſolveret. Lex enim non erat aptum ad hanc rem perficiendam inſtrumentum, ob cauſam dictam; unde Apoſtolus per oppoſitionem ſubjungit, *Sed concluſit ſcriptura omnia.* Quaſi dicat; Lex homines non vivificavit, ſed potius homines omnes peccati reos arguit, & peccati pœnæ reddidit obnoxios, eum in finem, ut promiſſio illa Abrahamo facta, non legem ſervantibus, ſed credentibus potius exſolveretur, cum ipſa illa promiſſio fidem poſtularet, eam quæ Jeſu Chriſto autore, promulgata eſt.

Gal. 3. à verſ. 26 ad finem.

PRoponitur hîc nobis felicitas Chriſtianorum ſub Novo Fœdere: neque proponitur tantùm, ſed & aſſeritur atque probatur. Partes loci duæ. 1. Declaratio felicitatis Chriſtianorum. 2. Probatio rei tantæ. Prior eſt in his verbis, *Omnes enim filii Dei eſtis per fidem in Chriſtum.* In his verbis conſideranda primum connexio eorum cum antecedentibus. Particula *enim*, cauſalis, notat antecedentium reddi rationem. Dixerat paulò antè Apoſtolus, *poſtquam veniſſet fides*, id eſt, poſtquam doctrina fidei publicata, eique ex fœdere juſtificatio promiſſa fuit, non amplius ſumus ſub pædagogo: id eſt, jam nos Judæi non amplius diſciplinâ Legis quæ nos inſtar pædagogi & præceptis variis exercebat, & pænarum metu terrebat, coërcemur. Hoc inde probatur quòd Galatæ, & proinde etiam alii illorum ſimiles Gentiles, filii Dei eſſent, & quidem per fidem. Non poteſt autem, nec debet deterior eſſe Judæorum conditio, eandem fidem amplexorum. Atque ita ſe habet connexio.

Felicitatem Chriſtianorum ita declarat, ut & cauſam inſtrumentalem in ipſis exiſtentem ſimul commemoret. Felicitas verò hæc in eo conſiſtit, quum inquit, *omnes eſtis filii Dei.* In magno habetur quum quis eſt alicujus divitis aut nobilis filius: quid ſi principis, aut Regis alicujus? Hic verò Chriſtianis tribuitur quòd non regum hominum ſed totius mundi Regis atque etiam conditoris ſint filii. Eſt verò inter filios illud diſcrimen, quòd quidam adhuc impuberes ſint, atque proinde ſub tutoribus ac pædagogis agant, quorum ſtatus à ſervili non multum differt. Hic vero de talium filiorum ſtatu ſermonem non eſſe, collatio cum ante-

ceden-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

cedentibus oſtendit. Intelliguntur ergo hîc tales Dei filii qui eò ætatis pervenerunt,ut & intelligant bona ſua, hæreditatiſque ſuæ ſpem claram habeant, quique non onerentur puerilibus præceptis,nec ſervili metu contineantur; ſed tanquam conſilii rationiſque capaces, omnia conſilio atque ratione agant, virilibuſque virtutibus ſtudeant. Ut hanc Chriſtianorum felicitatem tanto magis æſtimemus, cogitandum eſt hæreditatem cujus ſpe hi filii Dei nituntur atq; omnia agunt, non eſſe poſſeſſionem terræ Chanaan, lacte & melle fluentis, nec terrenam benedictionem,qualem Deus Iſraëlitis Deut. cap.28. promiſit,(hæc enim inſtar crepundiorum,aliorumq; munuſculorum tantùm fuerant, qualia nos pueris donare ſolemus) ſed cœli poſſeſſionem,quippe Deo verè dignam, omniumque bonorum quæ in eo nobis Sacræ Lit. proponunt, & mens humana vel cogitando aſſequi poteſt. Eſt autem hoc animadvertendum,quoſnam hîc Apoſtolus alloquatur, Deique filios appellet: Gentiles nimirum,ut apparet ex cap.4.5.Ita ergo tantò major apparet illorum felicitas, ex prioris ſtatûs collatione. Noſtra eadem eſt ratio, qui quum ipſi ex Gentibus oriundi ſimus, non ex Judæis, filiorum jus apud Deum adepti ſumus. Itaque gaudeamus & ipſi felicitate noſtra, Deique beneficium in ea agnoſcamus.

Quod autem Galatas in genere alloquens, *omnes* Dei filios appellet, illud benigne interpretandum eſt. Credibile eſt enim multos inter ipſos non fuiſſe veros ac legitimos Dei filios: præſertim quum ab integritate fidei Chriſtianæ ad cerimonias Legis inciperent deficere; quo nomine graviter ab Apoſtolo reprehenduntur, præſertim in initio hujus capitis. Reſpicit enim Apoſtolus, non quid revera in illis fuerit, quod nemo exacte ſcire poteſt, ſed profeſſionem illorum, quam animi conſcientiæ reſpondere charitas jubet credere. Ita alibi paſſim eos ad quos ſcribit ſanctos vocat. Vide inprimis 1 Cor.6.11.

Porrò quum filii Deo tribuuntur, ſatis conſtat non ea ratione Deum liberos gignere, qua homines, aliaque animalia, per ſpeciei propagationem. Nec enim habet eâ ipſe opus, quum ſit immortalis. Quo argumento Dominus Jeſus probat neque nos in futura vita liberos ſuſcepturos, Luc.20.35,36. Imò & ejuſmodi generatio impoſſibilis eſſe cenſeri debet: quum eſſentia divina nec multiplicari poſſit (aliàs enim & plures eſſent Dii) nec eadem pluribus ſive tota ſive per partes poteſt eſſe communis. Eſt alia quædam divinior Deoque magis digna generatio, qua filios ſibi producit. Qua ratione Dominum Jeſum genuerit, qui peculiaris quidam filius Dei eſt, de eo nunc non eſt dicendi locus: Qua verò ratione alios ſibi procreet, id in noſtro contextu explicatur, quum additur, *per fidem in Chriſtum Jeſum.* Quid fides in genere ſit, exponitur Heb.XI.1. quod verſ.6.declaratur. Fides in Domino Jeſu, quæ etiam 1 Tim.3.13.& 2 Tim.3.15, ita dicitur, vel fidem per Dominum Jeſum præſcriptam, vel in eodem collocatam ſignificat: & tum aſſenſum univerſæ ejus doctrinæ adhibitum, tum inprimis promiſſorum ejus ſpem, in qua fiducia erga ipſum maximè cernitur, comprehendit: imò quum promiſſorum illius ſpem nemo hominum concipere poſſit, niſi à peccatis deſiſtat, & juſtitiæ ſtudeat, etiam pietatem eâ comprehendi exiſtimandum eſt, quoties fidei ſoli in nobis, juſtificationis aut adoptionis noſtræ cauſa tribuitur. Per hanc ergo fidem dicit Apoſtolus, Galatas, ac proinde omnes eorum ſimiles, Dei filios eſſe, ſive ad id perveniſſe ut filiorum Dei jure gaudeant. Quanquam enim in Lege Deus ab illis qui filii Dei eſſe vellent, Legis opera requiſiviſſe legatur, quia tamen ea opera nemo præſtabat, atque adeo præſtare vix poterat, propemodum inutilis erat illa declaratio, ut pote quæ effectum nullum producebat. Agnoſcamus grato animo hanc Dei benignitatem, qui per fidem nos in filios ſuos ſuſcipere ſeu adoptare voluerit, eamque fortiter amplectamur. Interea tamen caveamus, ne per fidem, imaginationem neſcio quam dogmatum, aut etiam mortuam pro viva amplectamur.Mortua verò eſt, quæ bonis operibus caret, ut S. Jacobus docet. Notemus & hoc, ad honorem Domini noſtri Jeſu Chriſti, quòd licet olim ſat eſſet in Deum credere, neque quicquam amplius vel de Abrahamo omnium fidelium parente, vel etiam in definitione fidei Hebr.XI. quæ fidem omnium qui ibidem poſtea celebrantur, reſpicit, legamus; nunc tamen & Jeſu Chriſti in fide nobis noſtra eſſe habendam rationem. Hæc enim *eſt vita æterna, ut* non tantùm *cognoſcamus Patrem, ſolum illum verum Deum,* ſed *& quem ille miſit, Jeſum Chriſtum.* Joh.17. vſ.3. Imò ut Petrus inquit Act.4.12. *In nullo alio eſt ſalus, neque ullum aliud eſt ſub cœlo nomen hominibus datum, in quo poſſint ſervari*, quàm Jeſu Chriſti.

2. Probat jam quod dixerat, omnes eſſe Dei filios per fidem. In ea probatione ſic progreditur. Docet ex baptiſmo in Chriſtum, qui nil aliud erat quam profeſſio fidei Chriſti, Galatas Chriſto unitos, atque ita Abrahæ ſemen, ac proinde benedictionis hæredes eſſe. Hoc autem nil aliud erat quàm eſſe filios Dei. *Quotquot enim in Chriſtum baptizati eſtis Chriſtum induiſtis.* Quid ſit baptiſmus propriè, videatur alibi. In Chriſtum baptizari eſt in eam profeſſionem aquæ immergi quòd Jeſum agnoſcas pro Chriſto atque Domino, quodque vale priori tuæ religioni ac vitæ dicto, ad Chriſti legem omnia tua conſilia & actiones componere velis. Atque ita eſt hic quædam initiatio, ſolenni cerimonia. Neque nova erat hæc ceremonia apud Judæos, ſed ut ex libris eorum conſtat, jam ante ut & nunc apud illos uſitata fuit, quoties Judaicæ religioni proſelytos initiabant, quos non ſatis erat circumcidi, ſed & baptizari neceſſe erat. Quod probè obſervandum, contra eos qui baptiſmum circumciſioni ſucceſſiſſe putant. Unde minus mirum quòd & Johanni Baptiſtæ eandem Deus ceremoniam præceperit, qua novæ vitæ rationi Judæos initiaret, & à diſcipulis Chriſti, tum ante mortem illius, tum poſt datum Spiritum ſanctum uſurpatam. Quorum illud ſine dubio Domino Jeſu approbante, hoc verò ſpiritûs illius inſtinctu, factum eſt. Quin commode hæc ceremonia illud ipſum adumbrabat, quod illi qui illam ſuſcipiebant per illam profitebantur. Immerſio enim in aquam, & ex eadem emerſio, erat repræſentatio quædam quòd ii qui baptizabantur, cum Chriſto & ſepeliri vellent, tanquam mortui peccato, & cum eodem reſurgere, Deoque vivere, & in novitate vitæ ambulare. Vide Rom.6.3.

Porrò *Chriſtum induere* non tantùm eſt Chriſti ſenſum moreſque, ſed ejuſdem quoque ſtatum conditionemque in gratia filiationis apud Deum ſuſcipere. Metaphora à veſtibus ſumta, quæ geſtantem ubique complexæ, ſtatum ejus conditionemque indicant. Fortaſſe & alluſum eſt ad baptizandi ritum, quem nudi ſuſcepiſſe videntur, eoque ſuſcepto veſtes denuo induebant, cum quibus jam ipſum Chriſtum induiſſe quodammodo videbantur. Interim & ante baptiſmum indui Chriſtus poterat, atque adeo debebat: quod in domo Cornelii ſine dubio factum eſt: cui etiam ante baptiſmum Spiritus ſanctus collatus fuit, ut legimus Actor.10.44. Et poſt eundem repeti poteſt, ut ex cohortatione Apoſtoli patet Rom.13.14. Quod autem Apoſtolus hanc Chriſti indutionem hoc loco cum baptiſmo ſeu potius cum baptizatis conjungit,non eum habet ſenſum, quòd per baptiſmum ipſum Chriſtus propriè induatur: ſed quòd baptiſmus argumento ſit, eos qui illum ſuſceperunt Chriſtum induiſſe: quod ipſum denique tam benigne intèrpretandum eſt, non quòd perpetuò ita fieret, ſed quòd ita fieri deberet, eoque ex charitate, nihil mali ſuſpicante, fieri quoque, niſi quid obſtet, præſumeretur. Poſſet tamen hoc etiam aliquo modo admitti, quòd per baptiſmum quis Chriſtum induat, quatenus baptiſmus eſt profeſſio Chriſti: ſine profeſſione verò, utut quis corde credat, Chriſti indutio nondum ſit perfecta. Vide Rom.X.10. Hoc tamen ita concedi poteſt, ut interea non negentur illi quoque Chriſtum induiſſe quia aliâ ratione quàm iſta in aquam immerſione Chriſtum publicè ſunt profeſſi.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Non eſt Judæus Declarat id quod dixerat omnes Chriſtum induiſſe, & oſtendit hac in parte, nec gentis, nec ſtatus, nec ſexus, ullum eſſe diſcrimen. Non ſine cauſa verò iſtud tantopere inculcat. Nam gentium quædam diſcrimina, Judæorumque præ Ethnicis quos hîc Græcos Apoſtolus vocat, quòd inter eos Græci excellerent, & apud pleroſque Græca lingua uſitata fuiſſet, prærogativa tanta antea fuerit, ut & Petrus poſt aſcenſionem Domini, poſtquam viſionem illam memorabilem, tunc demum quum à Cornelio vocatus, ab eo intellexiſſet, per Angelum eum ad ſe fuiſſe ablegatum, cognoviſſe ſe dicat, apud Deum non eſſe acceptionem perſonarum. Dominorum quoque præ ſervis atque mancipiis magna erant privilegia: adeo ut ſervis propemodum haud aliter quàm jumentis uterentur. Ita & virorum præ fœminis inter ipſos quoque Chriſtianos prærogativa eſt aliqua, de qua vide 1 Cor. XI. 7. Judaica quidem religio, & ex ea manans benedictio, ad viros primariò pertinuiſſe videtur: unde & his ſolis fœderis ſignum impreſſum fuit. At ratione ejus quòd quis Chriſtum induerit, Chriſtianuſque ſit, omnia illa diſcrimina ſublata ſunt. De nationibus, Petrus, loco allegato: de ſtatu, 1 Cor. 1.21. Epheſ. 6.8. Col. 3. 11, 25. Lætentur hac æqualitate cum Judæis Gentes, cum Dominis ſervi, cum viris fœminæ.

Omnes enim vos unus eſtis in Chriſto, Utcunque in communi vita diſcrimen & prærogativa hic remaneat, habitâ tamen Chriſtianæ religionis ratione, omne illud ſublatum eſt, imò omnes inſtar unius hominis ſunt. Notandum hîc non unitatem ſubſtantiæ, ſed qualitatis ſtatuſve ratione ſignificari. Itaque malum eſt argumentum, quum ex unitate ſimpliciter nominata ſubſtantiæ ſeu eſſentiæ unitas concluditur: quod vulgò fit in illo Joh. X. 30. & 1 Joh. 5. 7. At id & hujus loci & aliorum, exemplis refutatur. Vide Joh. 17. 11, 21, 22. Act. 4. 27. 1 Cor. 3. 8. 1 Joh. 5. 8.

Si verò vos Chriſti. Hîc concludit argumentum: quod ut intelligatur, animadvertendum eſt, pro eodem Apoſtolum habere iſta tria, induiſſe Chriſtum, eſſe unum in Chriſto, &, eſſe Chriſti. Chriſti verò eſſe non ſignificat hîc, eſſe illius in dominio, ſed eſſe membrum ſive partem illius. Id qui ſint, ait: Nos eſſe *Abrahæ ſemen.* Ratio conſequentiæ petenda eſt è verſ. 10. & 16 ſuperius. Quod ſi ſemen Abrahæ, Ergo & promiſſionis illius tantæ hæredes. Promiſſio Abrahæ facta variis in locis in libro Geneſeos legitur. Sed tamen ea hîc ſpiritualiter intelligenda. Quod ſi fiat, jam in idem recidit, eſſe Chriſti, atque eſſe Abrahæ filium & hæredem. Amen.

Epheſ. 2. verſ. 1. ad 11.

AD calcem ſuperioris capitis diſſeruit Apoſtolus de ſupereminenti magnitudine virtutis Dei, quam exeruit in Chriſto, dum eum ſuſcitavit è mortuis, ut exinde colligerent Epheſii, quantam virtutem etiam in illis Deus ſit exerturus. In hoc vero capite oſtendit Apoſtolus, aliquid ſimile in Epheſiis factum eſſe, quod factum eſt in Chriſto, dum ait eos olim mortuos eſſe à Deo reſuſcitatos, & collocatos in cælis, idque cum Chriſto, id eſt, eadem opera ac vi, qua Chriſtus reſuſcitatus & in cœlis collocatus eſt. Summa igitur horum verborum eſt: quòd deſcribat, quomodo Deus Epheſios ex miſerrimo ſtatu, in quo fuerant conſtituti, tranſtulerit in ſtatum lætiſſimum ac beatiſſimum. Itaque conſiderandus eſt:

1. Status infelix fidelium antè ſuſceptam in Chriſtum fidem.
2. Modus, quo ex eo erepti & in meliorem tranſlati ſunt.

Rem priorem oſtendit primò Apoſtolus in Ethnicis: deinde in Judæis. Duplices enim erant fideles Chriſti: alii ex Ethniciſmo ad Chriſtianam religionem accedebant, è quibus erant etiam Epheſii; alii ex Judaiſmo, de quibus etiam hîc loquitur Apoſtolus, quòd itidem miſerrima eorum fuerit antè Chriſtum conditio. De Ethnicis loquitur verſ. 1, 2. *Et vos cùm eſſetis mortui* &c. ubi Apoſtolus periodum non abſolvit, ſed verſ. 5 demùm, ſimul & Judæos complectens: *Et nos cum eſſemus mortui* &c. In ſermone de Ethnicis duo proponit. 1. Quis fuerit Ethnicorum ſtatus. 2. Quæ cauſa eos in hoc ſtatu detinuerit. Status exprimitur his verbis: *Et vos cum mortui eſſetis in peccatis & lapſibus.* Cum dicit: *Et vos,* reſpicit ad ſuperiora, in quibus de Chriſto egerat. Quaſi dicat: ſicut Chriſtum reſuſcitavit, ità & vos; de quo infrà. Cùm dicit, eos fuiſſe mortuos duplici modo id poteſt intelligi, ſicut etiam Apoſtolus intellexit; primùm de morte ſpirituali, cùm quis peccatis immerſus eſt, & mortuus eſt pietati ac bonis operibus. Mortuus enim is Deo eſt, qui peccatis deditus eſt, nihil eorum faciens, quæ Deo placent. Explicat quodammodo hanc mortem Apoſtolus, quando addit, *in lapſibus & peccatis:* oſtendens, in eo ipſo fuiſſe ſitam hanc mortem ſpiritualem, quòd fuerint dediti lapſibus atque peccatis. Deinde poſſunt hæc verba Apoſtoli intelligi de morte æterna, quæ peccati eſt conſequens, in quâ reipſa Epheſii non erant, ſed ei tamen erant deſtinati, & ad eam damnati. Mors æterna jus quaſi in eos obtinebat, quam non effugiſſent, abſque omni dubio, niſi Deus ipſorum miſertus, ex illius poteſtate eos eximere dignatus fuiſſet. *Stipendium* enim *peccati mors eſt* Rom. 6. 23. Hujus mortis reatu omnes Ethnici tenebantur, & nos, quotquot è fidelibus parentibus non ſumus prognati. Primus, mortui, quoad divinam gloriam, & res eas, quæ ſalutem noſtram ſpectant. Is fuit noſter ſtatus, ut nos mors debuerit abſorbere in æternum. Hoc ut probe conſideremus intereſt, quo poſſimus meliùs intelligere magnitudinem divinæ gratiæ. Qui non novit præteritam ſuam miſeriam, non poterit etiam noſſe & perpendere ſuam felicitatem. Qui parentibus orti ſunt fidelibus, agant gratias Deo, quòd non fuerint experti hunc miſerum ſtatum; quem tamen & ipſis conſiderare prodeſt, ut ſuam felicitatem intelligant. Metuant quoque ſibi, ne felicitate ſuâ excidant: ſic enim conditio eorum deterior eſſet conditione Ethnicorum.

Cauſas hujus infelicis ſtatus Epheſiorum duas profert Apoſtolus. 1. Seculum mundi hujus. 2. Principem poteſtatis aëris, id eſt, diabolum. In quibus, id eſt, lapſibus & peccatis *aliquando ambulaſtis ſecundùm ſeculum mundi hujus,* id eſt, ſecundum conſuetudinem hominum hujus ſeculi: quaſi dicat ita vixiſtis, prout vobis homines huic mundo dediti exemplo ſuo præiverunt, & vos variis illecebris traxerunt: homines vulgò ſunt pecudum inſtar, quæ ſequuntur antecedentium gregem. Idem faciebant Epheſii, quod videbant alios homines mundanos vitiis corruptos facere. Ita & hodie in mundo alii alios corrumpunt, & alii alios in malo imitantur: quod bene norunt, qui olim mundo ſervierunt. Magna eſt vis exemplorum, præſertim malorum. Seculum malum eſt, ubi multa ſunt mala exempla: ideo nunc quoque nobis metuendum eſt, ne corrumpamur, cùm tam multa paſſim obvia ſint mala exempla. Unum malum exemplum multum nocere poteſt; quid? cùm multa ſint talia exempla. Claudamus oculos noſtros, ne mundi corruptelam videant: quæ magis nocet contagione, quàm peſtis. Peſtis enim nonniſi propinqua inficit: at mala exempla etiam è longinquo nocent. Fugiamus ergo mundum, quantum fieri poteſt. Vitemus conſortium hominum mundanorum, & nonniſi ſumma neceſſitate coacti cum iis habeamus commercium. Jubet enim Spiritus Dei, ut exeamus ex mundo.

Altera cauſa eſt, diabolus, hoſtis juratus humani generis, qui fuit homicida ab initio, qui hoc unum agit, ut homines & temporaria & æterna morte perdat, ut quam plurimos habeat ſocios in igne illo inexſtinguibili. Cumque ſciat, humani interitus cauſam eſſe peccatum, eo intendit omnes nervos, ut ad peccandum homines inducat. Deſcribit autem Diabolum Apoſtolus dum eum appellat *principem, cui poteſtas eſt aëris,* & *Spiritum qui nunc operatur in filiis inobedientiæ.* Qua de-

ſcriptione

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ſcriptione exprimit, quanta ſit vis atque poteſtas diaboli, ne mirentur, ſe ab eo fuiſſe ſeductos, utque præterea videant turpitudinem & indignitatem prioris ſui ſtatus. Primùm ergo poteſtatem illius deſcribit, poſtea effectum iſtius poteſtatis in hominibus mundanis. Poteſtas exprimitur appellatione *Principis*. Cùm eſſet bonus Angelus, habuit ſibi ſubjectam magnam angelorum multitudinem: ubi degeneravit, & hi ipſum ſecuti ſunt, cùm debuerint eum deſerere. Alibi vocatur *Deus hujus ſeculi* 2 Cor. 4. 4. Non propriè, ſed quia homines ſe ei ultro ſubjecerunt ac ſubjiciunt, facientes voluntatem ejus. *Cui poteſtas eſt*. Quid mirum eſt, cum multum poſſe efficere? *In aëre*, id eſt, id eſt, ſuper dæmones ſeu reliquos malos ſpiritus, & ſuper homines hujus mundi. Eſt enim princeps mundi, Eph. 6. 12. ubi etiam dicitur, eſſe in cæleſtibus. Aër enim ſuperior vocatur cælum. In ſublimi habitat. Locum habet commodum & opportunum ad magna patranda. Eſt *ſpiritus* inconſpicuus. Homo hominem videns, facile ſibi ab eo cavere poteſt. At ille non eſt corporeus, ſed totus ſpiritus: ita facile poteſt homines ſeducere, ut mirum non ſit, eum habere homines ſibi in malo obnoxios. Adeſt ille hominibus, cùm ſunt ſoli, intereſt & multis ſimul exiſtentibus, poteſtque malas cogitationes hominum animis injicere, & cupiditates eorum incendere ad peccata, ad quæ eos pronos eſſe videt. Hic ergò fuit cauſa miſerrimi Epheſiorum ſtatus. Idem nunc quoque agit, nunquam quieſcit, ſed leonis rugientis inſtar circuit, quærens, ut aliquem devoret. 1 Petr. 5. ℣. 8. Quicunque credimus in Chriſtum, ſciamus, eum eſſe nobis infenſiſſimum, quia aliquando locum ejus in cælis, è quo ipſe excidit, occupare debemus. Multum ille poteſt, ſed tamen non amplius, quàm ei Deus permiſerit. Oportet, ut armis ſpiritualibus adverſus hunc ſpiritum inſtructi ſimus: præcipuè tempore perſecutionis & afflictionum.

Porrò deſcribit Apoſtolus effecta ejus. *Qui nunc operatur in filiis inobedientiæ*. Quaſi dicat; Sicut olim & in vobis operatus eſt. Sed nunc eſtis traducti ex tenebris in lucem. Non patitur nunc Chriſtus eum ità regnare, ut antea. Hoc illi licet, homines variis irritamentis ad peccatum allicere, ut eorum virtus tantò fiat illuſtrior. Hinc de iis dicitur, quòd vicerint malignum illum, ideò, quòd verbum Dei habitet in eis vireſque eis ſubminiſtret. Multa verò ademit Dominus nunc Satanæ, ut inter cætera, etiam oracula & reſponſa in delubris Ethnicorum. Hodiè tamen adhuc multa habet talia, à quibus libera eſt Chriſti Eccleſia. *In filiis inobedientiæ*, ſeu incredulitatis: quaſi dicat. In horum exemplo ſpectate, quales anteà fueritis, quid egeritis, & ad quæ facienda ducti fueritis. Videtis, illos nihil boni agere (ut ait infrà Apoſtolus cap. 4. 17.) Sed vos non decet ampliùs eorum more vivere. Non eſt difficile conjectura aſſequi, quomodo ſe gerant mundani homines, & quibus rebus operam, ſtudium ac tempus impendant. Sed maximè ſi legantur hiſtoriæ, id videri poteſt: nec abſque admiratione legi, quàm ad turpia & nefanda homines adduxerit Satan. Eminùs ſpectemus malitiam mundi, ut noſtram præſentem ſortem beatam videamus, Deoque gratias agamus, quòd nos ſanctificaverit, & è poteſtate diaboli eripuerit. Etiam in hoc populo, qui Chriſtianum ſe vocat, quàm multi ſunt, filii inobedientiæ, qui veritatem Dei non agnoſcunt, & Deo inobedientes ſunt.

Tranſit ab Ethnicis Apoſtolus ad Judæos: *In quibus & nos omnes converſati ſumus*. *Et nos*, id eſt, è Judæis oriundi. Innuimus ſuperius, in his duobus ſitum fuiſſe infelicem ſtatum Epheſiorum, tum quòd in peccatis fuerint, tum quòd morti ſempiternæ fuerint obnoxii. Idem igitur jam de Judæis quoque affirmat Apoſtolus, quòd inquinati fuerint peccatis, & iræ divinæ fuerint obnoxii non minus, quàm Ethnici. Confundit Apoſtolus Judæos cum Ethnicis, & rejicit illos in mediam horum turbam. Ait enim: *In quibus*, id eſt, inter quos & nos Judæi &c. Erant quidem Ethnici ſuo modo deteriores, ſed tamen & Judæi erant in eodem prædicamento, & quoad mores ab Ethnicis parum deſcrepabant, nec erant ſeparati à mundo, ſicut nunc Chriſtus ſeparavit populum ſuum. Converſati ſumus *olim*, nempe ante agnitionem veritatis. *In Cupiditatibus carnis noſtræ*. Indulſimus cupiditatibus noſtris. Viximus prout libuit. Et ne quis putaret, tantum fuiſſe in illis cupiditates otioſas, addit: *Facientes voluntatem carnis & cogitationum noſtrarum*. Amabant cupiditates, quamvis fœdas & deteſtandas, eaſque exequebantur, ſeu ductum earum ſequebantur. Hoc etiam indicat Petrus 1 Epiſt. 4. 3. *Sufficit vos, præterito vitæ tempore voluntatem gentium perfeciſſe, ambulantes in luxuriis, cupiditatibus, violentiis, comeſſationibus, potationibus, & nefariis idolorum cultibus*. Inquit eos voluntatem Gentium feciſſe, id eſt, idem quod Gentes voluerunt ac fecerunt, eos quoque voluiſſe ac feciſſe. Apparet Judæos etiam idololatriâ ſe polluiſſe in diſperſione. Namque tunc temporis in Judæâ nullam exercebant idololatriam: ideò Apoſtolus Rom. 2. ℣ſ. 22. loco idololatriæ objicit illis ſacrilegium. Ibidem etiam objicit illis furta & adulteria, & quòd Ethnicos ſcandaliſarent; quòd gloriarentur in Deo, & interim Ethnicis eſſent in vitâ ſimiles: quemadmodum & hodiè multi ſunt in Eccleſiâ, ſed non ex normâ divinæ vocationis viventes, ſunt dehoneſtamenta nominis Chriſtiani.

Ulterius ſubjungit, quid conſecutum ſit illam morum depravationem: *Et eramus naturâ filii iræ*, id eſt, obnoxii fuimus pœnæ, ac rei. Per iram enim pœnâ intelligitur. Filium autem alicujus eſſe, phraſi Hebræa ſignificat, jus habere ad aliquid. Ira divina habebat jus in Judæos. Ità dicuntur in Sacris Literis etiam *Filii Regni*: quanquam hic eſt quædam diverſitas. Hîc quidam putant agi de peccato originali, ſed Apoſtolus de eo hic ne ſomniavit quidem. Comparat Judæos cum Ethnicis, monſtrans, eos perinde peccaſſe, ſicut Ethnicos, & non minus pœnâ dignos eſſe, atque illos. *Naturâ*. Non dicit, à nativitate: etſi Scriptura alibi magnitudinem humanæ malitiæ inſinuans, dicat, eos erraſſe ab utero. Ita dicebant Phariſæi cæco nato: *Tu in peccatis natus es totus*. Ioh. 9. 34. ſed huc non ſpectat Apoſtolus, verùm hoc ſibi tantum vult, eos verè tales fuiſſe. Naturâ enim opponitur opinioni: ut & Gal. 4. 8, *qui naturâ non ſunt Dii*, id eſt, qui reipſa non ſunt Dii, ſed tantum opinione hominum. Non enim loquitur de iis, qui dono Dei erant Dii; neque agnoſcit, illos Galatarum Deos ullo jure Deos fuiſſe. Ità hîc quoque opinionem Judæorum refellit, ac ſupercilium retundit, qui Abrahamo & Lege ceremoniali ac circumciſione gloriabantur. Ideò Apoſtolus ait hæc omnia non obſtare quominùs ad eos ira Dei ac judicia ejus pertineant, vultque eos credere, quod naturâ, id eſt, verè ſint filii iræ. Ità Johannes Baptiſta imò Chriſtus ipſe quoque hanc eorum opinionem infringebat, ne dicerent: Non eſt, quòd timeamus judicia Dei, quia ſumus filii Abrahami. Imò, vos eſtis filii iræ, inquit Apoſtolus. Deinde ait Apoſtolus de fidelibus Judæis: Eramus filii iræ naturâ, non ſumus; indicat eos jam mutatos, & non ampliùs eſſe iræ filios. Quod autem naturale eſt, id non mutatur. Non ergò hic eſt de peccato originali ſermo, quem ajunt homines iſti, manere in fidelibus quoque uſque ad mortem. Cogitemus & nos fuiſſe olim filios iræ divinæ: quin & hodiè adhuc eſſe, ſi verè ac ſeriò non egimus pœnitentiam. Sed ſi mutavimus animum ac vitam in melius, non ampliùs ſumus iræ filii: idque nobis contigit ſummâ Dei gratiâ; abſque quâ fuiſſet, irâ Dei in nos jus adhuc haberet.

Sequitur deſcriptio ſtatus feliciſſimi, in quem ſint tranſpoſiti; ubi oſtendit. 1. Quid Deum moverit ad tranſmutandum ſtatum ac conditionem eorum. 2. Exprimit ipſum ſtatum beatum. 3. Finem & ſcopum monſtrat, ad quem Deus reſpexerit, & propter quem tantam gratiam Chriſtianis exhibuerit. Rem primam expreſſit his verbis: *Sed Deus qui eſt dives miſericordiâ*, Deus, inquit, ille Pater Domini noſtri Jeſu Chriſti, qui hunc ſuſcitavit ex mortuis, (quem hoc ipſo Apoſtolus manifeſtè diſtinguit à Chriſto) hoc fecit. Quid

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

eum moverit, indicat, cum dicit, eum cum eſſet miſericordiâ dives, multa ſeu magna charitate dilexiſſe nos. Idem indicat, cum bis ait: nos gratia Dei eſſe ſervatos ℣ſ. 5. & 8 & cum ℣ſ. 7. abundantes divitias gratiæ ejus commemorat. Non meminit hîc ullius meriti vel ſatiſfactionis. Quicquid enim cum Chriſto actum eſt, totum id ex merâ gratiâ Dei factum eſt. Ex gratia Dei propter noſtram ſalutem mortuus eſt, & poſtea reſuſcitatus eſt. Non mors Chriſti fuit cauſa gratiæ Dei: ſed Dei gratia fuit cauſa mortis Chriſti. Sic Deus dilexit mundum, ut filium ſuum unigenitum daret, nempe in mortem. Joh. 3. 16. Errant, qui ſentiunt, Deum tunc nobis fuiſſe iratum, cum Chriſtus moreretur. Deus enim ipſe per ſe ac ultro ira depoſita miſit filium ſuum in mundum, obtulitque nobis gratiam ſuam ſalutarem, inque ejus fidem ac teſtimonium tradidit filium ſuum in mortem. Non opus erat, ut quiſquam Deum nobis placaret, ſed hoc opus erat, ut nos videntes effecta divinæ erga nos gratiæ, ad eum converteremur, ipſi viveremus, ſicque ſervaremur. Si id verum eſſet, quod hodiè Chriſtiani credunt de meritis Chriſti, an fieri potuiſſet, ut id Apoſtolus hic omitteret? Quam facile potuiſſet Apoſtolus dicere: Deus motus merito ac ſatiſfactione filii ſui? Sed ne verbulò quidem ejus rei meminit. A Deo incipit Apoſtolus, in Chriſto deſinit, per quem res iſta ad exitum perducta eſt. *Miſericordia* reſpicit miſeriam. Quis verò poteſt eſſe miſerior eo, qui in peccatis atque ſimul in judiciis Dei demerſus, in faucibus hæret mortis æternæ. Ex his faucibus divitiæ miſericordiæ, & quidem abundantes ac ſupereminentes divitiæ nos eripuerunt. Non vulgaris aut exigua aliqua gratia, ſed ampliſſima & penè infinita ac immenſa nobis exhibita eſt. De hac gratia ac miſericordiâ Dei tantum detrahunt homines, quantum meritis ac ſolutioni plenariæ Chriſti pro peccatis noſtris adſcribunt. Quæ enim in eo gratia foret, ſi Deus quod ſuum eſt, recepiſſet. Neque gratia, neque remiſſio dici meretur, quando quis ſolutionem pro aliquo, quamvis ab alio, accipit. Nos verò conſideremus gratiam Dei, qui ultrò homines nihil minùs cogitantes prævenit gratia ſua: cum illi facerent omnia Deo contraria, Deus nihilominus ex mero beneplacito ſuo, miſertuſque interitus eorum, obtulit eis ſalutem, ideoque filium ſuum in mortem dedit, eundemque propter eos à mortuis ſuſcitatum in throno ſuo collocavit, & media omnia ſuppeditavit, per quæ homines ad notitiam veritatis pervenire queant. Hæreat hæc beneficentia Dei alte animis ac memoriæ noſtræ infixa, & pro ea celebremus Deum in æternum.

Poſteà Apoſtolus breviter iterata miſeriæ noſtræ mentione, exprimit ſummam noſtram felicitatem. *Et nos*, intellige, tam Ethnici, quàm Judæi. Suprà diſtinctè locutus eſt de Ethnicis & Judæis, nunc utroſque conjungit. *Cum in delictis mortui eſſemus*, utroque ſcilicet modo, qui ſuprà indicatus eſt. *Una vivificavit cum Chriſto.* Hic eſt ſtatus felix, in quem tranſlati ſumus à Deo per Chriſtum. Quæ verba duplicem ſenſum habent, & duas partes noſtræ felicitatis complectuntur, quemadmodum ſuperius etiam duæ partes infelicitatis noſtræ ſignificatæ fuerunt, & ratione peccati & ratione pœnæ. Ita nunc felicitas noſtra primùm in eo ſita eſt, quòd ſimus erepti ex morte Spirituali, ut animum ac voluntatem nacti ſimus ad vitanda peccata; deinde in eo, quod jus adepti ſimus ad reſurrectionem à mortuis & ad vitam æternam. Duobus autem modis hæc adepti ſumus per Chriſtum. 1. Dum in nobis Deus per eum effecit, ut velimus peccati jugum excutere. 2. Dum effecit, ut poſſimus, ut habeamus ſatis virium ad ſerviendum Deo. Sicut Chriſtus cum mortuus eſt, peccato mortuus eſt ſemel, nunc autem vivit Deo, id eſt, vitam divinam, quam vult Deus Chriſtum vivere, atque hæc vita ejus ſpectat ad gloriam Dei: Ità nos quoque peccato mortui, debemus vivere vitam talem, quæ ſit cum gloria Dei conjuncta. Spiritualis ergò vita ita in nobis effecta eſt, ut & voluntatem piè vivendi habeamus & facultatem, atque ſic regeniti ſimus per reſuſcitationem Chriſti à mortuis. Per hanc enim Deus nobis ingeneravit ſpem vivam 1 Petr. 1. 3. Spes autem iſta efficit, ut ſanctificemus nos ipſos, ſicut ipſe ſanctus eſt. 1 Joh. cap. 3. 3. Deinde nos etiam vivificavit cum Chriſto, dum aditum nobis ad vitam æternam aperuit per reſurrectionem mortuorum. Nam & promiſſionem vitæ æternæ Chriſti reſurrectione confirmavit, & exemplum ejus nobis in Chriſto exhibuit, & per eum tanquam per primitias nos conſecravit. 1 Cor. 15. 20. Per hominem mors, & per hominem reſurrectio mortuorum. Chriſtus eſt primitiæ eorum, qui obdormierunt. Omnes qui ipſi ſunt ſimiles, idem ſperare habent. Quia enim eſt ſimilitudo ac proportio quædam in obedientia, vult Deus, ut etiam ſit in præmio. Deus enim eſt benigniſſimus, & juſtiſſimus, quanquam benignitas hic prævalet. Chriſtus perfectè Deo ſervivit; nos verò ei ſimiles ſumus, quando nullo laboramus peccati habitu. Non eſt paritas, ſed eſt ſimilitudo. Dominus Jeſus etiam prior eſt reſuſcitatus, ut eſſet exemplum felicitatis, & ut eſſet noſter Dominus. Similitudo præmii in eo erit, quòd ſicut ille in æternum beatus eſt, ita & nos erimus. Nam ſi in hâc ſolum vita ſperamus in Chriſtum, miſerrimi omnium hominum ſumus. 1 Cor. 15. 19. Oportet ergò eſſe reſurrectionem. Dux noſter jam reſurrexit, & nobis idem promiſſum eſt. Dei autem juſtitia poſtulat, ut quod promiſit impleat. *Una cum Chriſto.* Non reipſa ſumus cum eo ſpirituales & immortales effecti, ſed Chriſti reſurrectio eſt medium ad hoc in nobis efficiendum: & quòd cum Chriſto reſurgere ac ſpiritualem vitam agere velimus, teſtati ſumus per baptiſmum. Rom. 6. 4. Col. 2. 12. Addit Apoſtolus, in parentheſi; *Gratiâ eſtis ſervati.* Inculcat hanc gratiam Apoſtolus, vultque hoc antè omnia notari, quòd perfectiſſimâ Dei gratiâ id factum ſit, quòd ſimus *ſervati*, id eſt, quòd & à peccatis ſimus liberi, & jus habeamus ad vitam æternam. Convertamus ergo oculos noſtros ad fontem omnis gratiæ. Ipſi acceptum feramus, quod & voluntas in nobis ad pietatem excitata ſit, & media ſuppeditata, & ſpes vitæ æternæ ingenerata. Repetit poſtea, quod *ſimus reſuſcitati cum Chriſto*, de quo jam egimus. Sed cum dicit, quòd ſimus *collocati in cœleſtibus in Chriſto*, ad felicitatem noſtram magis pertinet, quàm ad officium. Quanquam id ita explicari poſſet, quod debeamus cœleſtem vitam agere, ea quæ in cœlis ſunt quærere, ac ſapere Col. 3. 1, 2. ubi ſic argumentatur Apoſtolus: jam in vos recepiſtis, vos velle piè vivere, adeoque mortui eſtis peccato. Sicut ergò Chriſtus reſuſcitatus vivit in cælo, ita & vos capita veſtra ad cælum attollite. Sed meliùs tamen verba hæc de collocatione noſtri in cælis in textu noſtro ſumuntur de jure & privilegio ad immortalitatem. Ubi adoleverimus, ad hæreditatem noſtram cœleſtem admittemur. Habemus ibi Patrem noſtrum, ejus hæredes erimus, & cohæredes Chriſti. Nunc jus nos ad hæreditatem habere ſatis eſt. Poſtquam maturuerit noſtra pietas, reipſa adibimus hanc hæreditatem, & in cælis collocabimur tanquam filii Dei. Hanc Dei gratiam ſemper habeamus ante oculos. Maximè hac nos ſolemur in maximis afflictionibus. Si nos terra rejiciat, paratum nobis eſt cælum, ad quod tranſferemur, ubi nullus fletus, nulla mors, nulla habebit locum moleſtia, ubi videbimus gloriam Dei & Chriſti, ejuſque fiemus participes.

Finem iſtius gratiæ oſtendit Apoſtolus: *Ut oſtenderet in ſeculis ſupervenientibus eminentes divitas gratiæ ſuæ* &c. id eſt, ideò ſic nobiſcum egit Deus, quia conſtituit non ſolùm homines horum temporum, ſed & eos qui poſtventuri ſunt eripere ex ſervitute peccati, & in cælum transferre. Pepigit enim Fœdus cum univerſo humano genere. Voluit, in primis Chriſtianæ religionis profeſſoribus, quàm maximè conſpicua eſſe ſua beneficia; ideoque elegit peſſimos, ut poſteriora ſecula hoc ſe ſolarentur gratiæ Dei exemplo, & tanto citius ad Deum converterentur. Ita Paulus ait de ſe: *Propter hoc miſericordiam conſecutus ſum, ut in me primò*

oſten-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

oſtenderet Jeſus Chriſtus omnem longanimitatem, ut eſſem exemplar credituris in eum ad vitam æternam 1 Tim.1.16. ut nimirum videntes tanto peccatori gratiam exhibitam, & illi non deſperarent de divina clementia. Hoc idem nunc quoque Deus feci, & talia elegit tempora, ut homines ad ſe adduceret, quibus homines fuerunt corruptiſſimi. Quales enim fuerint majores noſtri, res nota eſt. Glorificemus Deum pro gratiâ divinâ noſtris temporibus exhibita, quam & impoſterum exhibere paratus eſt, ſi homines non fuerint ingrati.

Pergens ulterius Apoſtolus in cæpta materiâ, id quod dixerat de gratia Dei, quâ tranſlati ſumus è ſtatu miſerrimo in feliciſſimum, illuſtrat & amplificat, oſtendens, adhuc in eo magnitudinem gratiæ nobis exhibitæ, quòd 1. conditionem facilem & tolerabilem & æquam nobis Deus impoſuerit. 2. Quòd ipſe nos adjuvet, ut hanc conditionem impleamus. Id enim neceſſario ad ſalutem requiritur. Primùm igitur in genere gratiam proponit Apoſtolus, poſtea eam illuſtrat. Proponit repetens jam ſuperius prolata verba: *Gratia eſtis ſervati.* Ex gratiâ profecta ſunt omnia, quæ ad mutandum ſtatum noſtrum per Chriſtum facta ſunt, de quibus jam dictum antea. *Eſtis ſervati*, non reipſa: nam demum in adventu Domini continget fidelibus ſalus reipſa; ſed ſumus ſervati ſpe nunc in terris, poſtea in futuro ſeculo reipſa ſervabimur. Illuſtrat hanc gratiam Apoſtolus, cum addit, *per fidem*: quam opponit operibus. Fides eſt fiducia in Deo collocata per Chriſtum, quæ in eo conſiſtit, ut homo habeat firmam ſpem, ſe victurum in æternum, hacque ſpe impulſus piè vivat, vitiis abjectis & adſcitis in eorum locum virtutibus. Fidei iſtius anima eſt pietas, ac bona opera, ſine quibus fides mortua eſt, ſicut corpus ſine anima Jacob. 2. 26. In Chriſto Jeſu tantum fides valet, per charitatem efficax, quæ utramque facit paginam. Nam & Deum nemo poteſt diligere, niſi diligat proximum. Alibi obſervatio mandatorum Dei ponitur loco fidei, vel nova creatura, quando ſcilicet quis in melius mutat animum ac vitam ſuam. Confer cum Gal. 5. 6. ejuſdem epiſt. cap. 6. 15. & 1 Cor. 7. 19. Quanquam hæc tria diſtingui queant; tamen certum eſt, animam fidei eſſe obſervationem mandatorum Dei: & ubi iſta eſt, ibi demum eſt fiducia illa, ſine qua impoſſibile eſt Deo ſervire; cùm præcepta Dei ſint carni difficilia & moleſta, nempe ut non diligamus mundum, ut omnia mala perferamus propter nomen Domini. Hoc impoſſibile eſt præſtare, niſi cæleſti ſpe fulciamur. Neceſſe enim eſt, ut homo aliquid amet tanquam ſummum bonum ſuum. Itaque qui caret ſpe vitæ æternæ, eum neceſſario oportet amare terram & bona hujus vitæ. Sed qui habet ſpem futurorum æternorum bonorum, is purificat ſe ipſum, ſicut ille purus eſt. 1 Joh. 3. 3. Nemo poteſt habere ſalutarem fidem abſque operibus, neque opera abſque perfecta fide. Rem facilem & exiguam Deus à nobis exigit, ut nimirum credamus, nos in cælum tranſlatum iri, ſi ſub hac ſpe piè vivamus, etiamſi forte ante hac peccatis cooperti Satanæ ſervierimus, dignique perditione ob flagitia noſtra fuerimus. Præterita delicta etiam graviſſima condonat nobis Deus, dummodo poſt agnitam voluntatem ejus piè vivamus. Et nunc quoque etſi aliquando ceſpitemus aut labamur ex fragilitate, paratus eſt Deus ignoſcere, modo in nullo peccati habitu hæreamus, & è contrario habitum omnium virtutum contrahamus, ne excelſo brachio & ex malitia unquam peccemus. Hac fide atque obedientia, quæ ex iſta fide promanat, Deus nos juſtificat. Ut enim Deus homines peccatis inquinatos, nec ablutos, in cælum intromittat, neutiquam Deo convenit: & oportet eſſe extremæ impietatis hominem, qui tantum habens ſibi propoſitum præmium peccatis non vult valedicere, ſed cum illis vellet in cælum transferri. Nihil quidem operibus noſtris meremur, ſed tamen niſi opera faceremus, promiſſo præmio non potiremur. Gratiâ Dei non debemus abuti, ut illa nobis ſit fomentum vitiorum noſtrorum; ſed potiùs nobis debet eſſe incitamento ad pietatem. Vide Rom. 6. verſ. 1, 14, 15. Tit. 2. 2. Qui nimis ſibi dilatat gratiam Dei, is propriis manibus ſibi viam ad eam obſtruit.

Oſtendit deinceps, quanta ſit perfectio iſtius gratiæ divinæ; *Et hoc non ex vobis* &c. Non eſt hoc ex vobis, quod credatis in Deum, fiduciam in eo collocetis, ipſique obediatis. Deus enim vobis revelavit voluntatem ſuam, eamque validiſſime confirmavit, & ſic effecit, ut eam reciperetis. Homines de eo non cogitarunt: ſed Deus ſolem gratiæ ſuæ exoriri fecit, quem conſpicientes homines probi ingenii, amplexi eum ſunt. Non omnes credunt, non quòd ſufficientes cauſas credendi non habeant, ſed quod propter ſuam improbitatem credere nolint. *Hoc eſt judicium* &c. Joh. 3. 19. Mali lucem fugiunt, ne cogantur opera tenebrarum abjicere. Lux enim detegit ac manifeſtat opera tenebrarum. Nocte latent vitia, & nuditas: interdiu honeſte veſtiri oportet. Itaque mali amant noctem; at probi luce gaudent, ut appareant opera eorum cum voluntate Dei conſentanea. Hoc igitur modo fides eſt donum Dei: non eo, quo vulgo creditur, Deum infundere hominibus invitis fidem. Ille quidem donat nobis fidem: ſed tanquam hominibus ratione præditis. Liberam relinquit voluntatem noſtram. Satanas nos libenter cogeret, ſed non poteſt. Deus poſſet, ſed non vult. Vult ut ipſi ſponte ſerviamus: & in eo ſita eſt gloria Dei. Quando Deus maximas & certiſſimas promiſſiones nobis pròponit, tunc nos trahit ad fidem. Et hæc eſt illa tractio, de qua Chriſtus Joh. 6. 44. Etiam mundus ſic trahit homines ad ſe. Quod ſi quiſquiliæ hujus mundi tantum poſſunt præſtare, etſi ſint viles & incertæ, cur non etiam præſtantiſſima & certiſſima bona cæleſtia poſſint in nobis id quod Deus vult, præſtare? Id circo nos ſcriptura ad fidem adhortatur, quia illa eſt in noſtra poteſtate. *Vobis donatum eſt pro Chriſto, non ſolum in eum credere, ſed etiam pro illo pati.* Phil. 1. 29. Non vi id Deus effecit, ſed occaſionem & media & vires præbuit, ut crederent, & perferrent omnia Chriſti cauſa. Ita nobis Deus donat fidem, cum dat ſufficientes cauſſas credendi, quibus homo cordatus poſſit acquieſcere. Non agit nobiſcum, uti cum equis ac mulis. Proponit nobis vitam & mortem. Si quis mortem ac viam mortis eligat, jure perit ſua culpa, quia poterat piè vivendo adipiſci vitam æternam, ſed noluit. Hæc conditio, quam nobis Deus imponit, eſt res exigua reſpectu præmii. Onus ejus leve eſt, & adhuc ipſo nos in hoc onere portando juvat ac ſublevat.

Ita Apoſtolus illuſtrat gratiam Dei, oſtendens facilitatem conditionis nobis impoſitæ; quam porrò opponit conditioni arduæ ac difficili, quam Deus exigebat ſub veteri Fœdere. *Non ex operibus*. Sub lege Deus requirebat opera, id eſt, voluit, ut perfectè lex ſervaretur, & executioni mandaretur. Ideo dictum eſt: Maledictus omnis, qui non fecerit omnia. Talia opera erant meritoria, qualia Deus ſub novo Fœdere non poſtulat. Illis opponit Apoſtolus fidem, non eò quòd fides ſit abſque operibus, ſed quòd hæc fidei opera non mereantur vi ſua mercedem, quodque cum imperfectione & lapſibus conjuncta ſint. Atque hæc opera non tam ſunt noſtra, etſi etiam noſtra ſint, quàm Dei, qui ea in nobis efficit promiſſis ſuis. Illa opera veteris Fœderis erant hominum propria: quia cum promiſſa eſſent imperfecta, ſolo virtutis amore cogebantur homines Deo ſervire; quod tamen nemo perfectè præſtitit, præter Chriſtum. Gaudeamus nos non eſſe ſub illo Fœdere, ſed ſub Fœdere gratiæ. Etſi enim id per ſe juſtum ac æquum ſit, ne Deum unquam offendamus, Deus tamen habuit rationem noſtræ infirmitatis. Si per omnibus numeris abſolutam obedientiam deberemus ſervari, nemo noſtrum ſervaretur, quia omnes peccavimus. Finem poſtea hujus rei monſtrat Apoſtolus: *Ne quis glorietur.* Merita operum poſſent dare gloriandi anſam: ſed Deus vult, ut ipſi gloria in ſolidum tribuatur. Quanquam & gloriatio illa non foret juſta, eſſet tamen ſpecioſa. Quæ enim eſt proportio inter finitam rem ac infinitam? ſed tamen

ratione

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ratione pænarum, poſſet aliquis jure gloriari, qui perfectè Deo ſerviret. Pœna enim non poteſt irrogari, niſi propter peccatum. Ut igitur gloriationi nullus ſit locus, Deus fidem acceptare vult, in quâ opera non poſſunt eſſe perfecta propter noſtram imbecillitatem. Servi ſumus inutiles. Deus omnium bonorum operum in nobis eſt auctor, etſi non ſine noſtro labore, qui tamen admodùm eſt exiguus: & cogeremur nihilominùs hunc laborem ſuſcipere, etiamſi nobis tam amplum præmium non conſtituiſſet Deus.

Reſtant verba Apoſtoli verſ. 10. in quibus illuſtrat & probat ſuperiora, quòd nimirum Dei donum ſit fides noſtra, & quòd nos Deus ex fide juſtificet, non ex operibus. *Ipſius enim ſumus opus, creati in Chriſto Jeſu* &c. Non eſt hîc ſermo de veteri creatione. Hæc enim ad propoſitum Apoſtoli non facit. Sed eſt ſermo de nova creatione, quod indicant verba hæc addita: *In Chriſto Jeſu*, ſeu per Chriſtum. Creati autem ſumus per Chriſtum non ex toto & de integro, ſed tantum ratione qualitatis cujuſdam ad perfectionem noſtram ſpectantis. Ita etiam dicitur Pſal. 100. 3. *Ipſe fecit nos, & non ipſi nos.* Ubi non hoc vult dicere, nos non creaſſe nos ipſos. Quis enim id neſcit? Sed, nos factos eſſe populum Dei, non noſtro merito aut dignitate. Non ergo & hic loquitur de eo Apoſtolus, quòd nos Deus creaverit homines, quamvis id verum ſit, ſed quòd nos creaverit Chriſtianos. Hoc enim ad propoſitum ejus pertinet. Creati ſumus in Chriſto, id eſt, recreati vel reformati in animo ac moribus; quanquam animum maximè reſpicit Apoſtolus, quia addit: *Ad bona opera.* Agit Apoſtolus de tempore, quo nobis innotuit Euangelium. Hoc autem ad notitiam omnium Deus perduxit per Chriſtum. Hic enim eſt ille Dominus, per quem omnia. Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo nihil factum eſt, quod factum eſt. Joh. 1. 3. ubi agitur de mutatione religionis, quæ facta eſt inter Ethnicos & Judæos. Etſi enim etiam per Apoſtolos multa ſint facta ad hanc rem pertinentia, per Paulum inter Ethnicos, & per alios Apoſtolos inter Judęos: tamen nihil ſine Chriſto factum eſt; ut ipſe Dominus dixit eis alibi: *ſine me nihil poteſtis efficere.* Joh. 15. 5. Chriſtus eos corroborabat, dona ipſis largitus & miracula faciendi, & ſanctè vivendi, & atrocia patiendi pro nomine ſuo. Creati verò hoc pacto ſumus per Chriſtum, dùm nobis Deus per eum tradidit doctrinam cœleſtem, promiſſa & præcepta, & promiſſorum argumenta indubitata; quibus factum eſt, ut crederemus, & viam pietatis ingrederemur. De hâc creatione loquitur infrà quoque verſ. 14, 15. Item Cap. 3. 9. ubi dicit omnia Deum creaſſe per Chriſtum, id eſt, omnes homines reformaſſe, non Judæos tantùm, ſed & Ethnicos: quos utroſque ità immutavit, ut ex duobus unus fieret Chriſtianus populus, atque pariter omnes uni Deo ſervirent. Hoc Deus feciſſe dicitur, ſed intelligendum eſt, id eum non feciſſe abſque hominum ipſorum operâ ac voluntate. Non enim nobiſcum egit Deus, uti cum truncis, quemadmodum nonnulli aſſerunt, novam creationem eodem modo peragi, ut veterem: cùm hîc ingens ſit diſcrimen. Nam antè primam creationem, nos nondum eramus in mundo; antè ſecundam, jam ſumus & ratione ſumus præditi, quâ flectere voluntatem & affectus noſtros poſſumus in hanc aut illam partem. *Ad bona opera.* Oſtendit, in quem finem facta ſit iſta nova creatio & mutatio religionis. Poſteà oſtendit, id non ita factum eſſe, ut nos jam deſerat; addens: *quæ præparavit Deus ut in illis ambulemus.* Ità igitur ad bona opera creati ſumus, ut pietatem, juſtitiam, charitatem aliaſque virtutes nobis præſcriptas ſervemus. Qui non dat operam bonis operibus, fruſtrà gloriatur gratiâ Dei, vel, ut Apoſtolus ait, in vanum recepit gratiam Dei. 2 Cor. cap. 6. ỳſ. 1. Quicquid Deus fecit, fecit propterea, ut nos bona opera faceremus. Nihil omnia illa, quæ à Deo facta ſunt ac Chriſto, cuiquam proderunt, ſi pietatem non colat. Probat autem his verbis Apoſtolus, ea quæ ſuperiùs dixerat; quòd nos Deus non ex operibus juſtificet. Nam ſi nos Deus propterea iterùm creavit, ut bona opera faceremus, ſequitur, nos antea illa non feciſſe. Prætereà quia Deus ea præparavit, apparet, nos iis nihil mereri. Quòd ea non præſtiterimus anteà, ex eo liquet, quod ea Deus in nobis demùm efficere debuerit: & propterea longè abſunt à merito. Aliud eſſet, ſi ipſi noſtris propriis viribus ac motu ea feciſſemus: etſi ne tunc quidem, ut jam dictum eſt, poſſemus iis ut pote finitis æternum adeoque infinitum præmium mereri. Quantò minùs jam merito locus eſt, poſtquam peccavimus, & Deus ipſe auxilium nobis ad ea perficienda largitur? *Præparavit*, id eſt, viam ſtravit, impedimenta removit, media omnia ordinavit, leges præſcripſit, vires ſubminiſtravit. Fugiebat nos ratio, quâ Deo ſerviendum ſit; neſcivimus, quænàm ſint bona opera. Deus nos docuit per Chriſtum. Omnia nobis donavit, quæ ad vitam & pietatem pertinent: incitamenta ac ſtimulos nobis ſubjecit ad ſanctimoniam ſectandam, & ne quid nos in viâ moretur, curat. *Ut in illis ambulemus.* Vult ne parcamus pedibus. Cui via paratur, debet ipſe eâ viâ ire. Itaque cùm & hîc Deus paraverit bona opera, ut ea faciamus, ingrediendum atque calcandum nobis eſt hoc iter bonorum operum. Ambulandum nobis, imò currendum in hoc itinere eſt, non ſtandum. Ne ſimus contenti initiis pietatis, ſed ſubindè progrediamur ulteriùs, & ad altiora contendamus. Omiſſo initiali Chriſti ſermone ad perfectionem feramur. Hebr. 6. 1. Eorum quæ à tergo ſunt, obliviſcamur, & ad ea quæ à fronte ſunt totis viribus contendamus. Phil. 3. 14. Demus operam perpetuò, ne unquam Deum offendamus: ſi quandò id accidat, ne id fiat deliberato animo, ſed ex imprudentia, Deumque deprecemur aſſiduò, ne id nobis imputet. Ne ipſi nobis obices & impedimenta in via pietatis ponamus, imò curemus, ut quàm maximè expediti ſimus ad hoc ſtadium decurrendum. Ità ambulemus & curramus, ut ad metam pertingamus, ut brabeum accipiamus, 1 Cor. 9. 24. ut ad finem viæ noſtræ ac fidei perveniamus, qui eſt ſalus animarum. 1 Petr. 1. 9. Abjecto omni onere & peccato nos facilè circumcingente per patientiam propoſitum nobis ſtadium decurramus, idque faciamus intuentes in fidei noſtræ ducem ac conſummatorem Jeſum, qui pro gaudio ſibi propoſito ſuſtinuit crucem, ignominiâ contemtâ, & ad dextram throni Dei conſedit; ut nos quoque cum eo aliquandò in throno ejus conſideamus & æternùm regnemus Hebr. 12. 1, 2. Deus autem nobis currentibus adſiſtat per ſpiritum ſuum in Chriſto Jeſu. Amen.

Epheſ. 3. verſ. 13.

CONtinetur his verbis adhortatio ad conſtantiam in religione & doctrina Chriſtiana. Partes conſtituemus tres: In prima modum cohortationis: In ſecunda argumentum ejuſdem. In tertia deductionem ſeu rationem ejus; conſiderabimus. De prima. Adhortationis deductio notatur vocula *Quapropter*, quæ reſpicit antecedentia. Commemoraverat Apoſtolus creditum ſibi myſterium de vocatione gentium ad conſortium promiſſionum divinarum. Hinc ergo adhortationem ſuam deducit. Non enim ſufficiebat ad ſalutem gentium, quòd Deus hanc illis deſtinaret, quandoquidem non ſine ipſorum opera ſervare eos Deus conſtituerat; ſed opus erat ut oblatam à Deo gratiam ipſi quoque amplecterentur, & quidem conſtanter. Notandum verò hic eſt; primum ſalutis fontem eſſe Dei gratiam atque prædeſtinationem, ſine ea enim fruſtra à nobis omnia ſuſciperentur. Eoque tam diligenter id inculcat cùm rationem ſalutis noſtræ declarat Apoſtolus, ſup. cap. 1. ỳſ. 4, 5. Ex ea deinde petendus eſt actionum noſtrarum modus, non noſtro arbitrio fingendus. Inde Apoſtolus Judæos reprehendit, qui juſtificationem ex operibus legis quæ Deo non amplius allubeſcebant, ſectabantur. Rom. 9. 30. & ſeqq. Modus adhortationis exprimitur, *peto*, vel rogo. Potuiſſet Apoſtolus imperare nomine Dei, ac Domini noſtri Jeſu Chriſti, quod fecit 1 Theſſ. 4. 2, 11.

2 Theſſ. 4. 6, 10, 12. 1 Tim. 6. 13. & Timotheum id facere jubet 1 Tim. 1. 3. & 4. 11. & 5. 7. & 6. 17. & Tit. 2. 15. Sed mavult jure ſuo non uti. Eſt enim amans libertatis animus humanus: cui videtur vis fieri cùm quid imperatur. Itaque ad Philemonem ℣ſ. 8, 9 inquit, ſe quanquam imperare poſſet, tamen malle hortari ſive rogare, propter amorem. Videmus & alibi quàm cautus in imperando ſit Apoſtolus, 1 Cor. 7. 10, 25. 2 Cor. 8. 8. Ideo plerumque hortari mavult, quod & inf. facit cap. 4. verſ. 1. Non raro tamen & rogat, ut 2 Cor. 5. 20. Gal. 4. 12. 1 Theſ. 4. 1. & 5. 12. 2 Theſ. 2. 1. Quis autem tam blande roganti non libenter obſequeretur? præſertim ſi cogitet, quis, & quid roget. Rogat enim Apoſtolus Jeſu Chriſti, vas illud electum, de cujus præſtantia vix ſatis dici poteſt. Solent magnorum virorum preces imperii vicem habere apud animos æquos & generoſos. Rogat quoque aliquid non quod ſuo ſed quod noſtro ipſorum bono cedit. Notandum hîc qua ratione alios ad pietatem ducere debeant Eccleſiæ miniſtri, non imperio ſuperbo, ſed hortationibus & precibus blandis. Nec enim *dominari clero* debent, ut docetur 1 Pet. 5. 3. Unde conſtat quid judicandum de imperio Pontificis, qui vulgò Sanctiſſimus Dominus noſter audit, qui non tantùm ſuperbus eſt, ſed etiam violentiam armis exercet in Principes & Reſpublicas, atque his regnum ſuum ſtabilire conatur. Id quippe ſignificatum vult illis Petri verbis, *Ecce duo gladii hic*, Luc. 22. 38. Et voce illa Act. cap. 10. verſ. 13. *Surge Petre, & macta, & comede.* Scilicet omnes & omnia etiam violenter ad uſum tuum converte.

Argumentum adhortationis Apoſtolicæ ipſum eſt *ut ne ſegneſcatis*, vel ut alii vertunt, ne deficiatis. Quippe non ſatis eſt bene cœpiſſe, ſed & pergere & perſeverare oportet, uſque ad finem. Vide Col. 2. 23. 1 Tim. 4. 16. Hebr. 10. 38. Matth. 10. 22. XXIIII. 13. Heb. 3. 6. Apoc. cap. 2. verſ. 16. Imò non tantùm pergere decet, ſed & alacritatem vehementiamque bene agendi temporis progreſſu intendere. Quemadmodum ii qui in ſtadio currunt, quanto propiores ſunt metæ, tantò avidius curſum intendere ſolent. Exercitatio atque uſus ipſe facilitatem operis promovet. Interea tamen fatendum eſt, eſſe non pauca quæ alacritatem in nobis infringere poſſunt, & ſolent. Remigamus ferè adverſo fluvio: nam pietati noſtræ & Satanas, & mundus, & caro noſtra adverſantur: quam ſi planè non ſubvertunt, ſæpe tamen nonnihil convellunt. Sed inter cætera non exiguo nobis obſtaculo ſunt afflictiones variæ, non noſtræ tantùm, ſed & aliorum piorum veritatis divinæ profeſſorum. Quilibet enim ſibi bene eſſe vult. Itaque cùm vident homines ob profeſſionem euangelii ſibi multa mala impendere, diſſimulatione aut excuſatione ejuſdem mala iſta declinare ſtudent: quum aliis eadem incumbere vident, ſtatim ne exemplum ad ſe manet, metuunt. Alii etiam ſic argumentantur; Non poſſe eam à Deo profectam eſſe religionem, quæ ſuos profeſſores tam multis malis objiciat. Hanc occaſionem ſedulò ambiebant hoſtes Pauli euangeliique ab eo prædicati, eoque argumento veritatem doctrinæ ejus in dubium vocare conati ſunt. Videbant enim, Paulum ob doctrinam de juſtificatione per fidem ſine operibus Legis, multis periculis atque incommodis obnoxium. Hinc concludebant doctrinam illam haud eſſe veram, nec ipſum eſſe gratum Deo voluntatis ſuæ præconem: quippe quem tantis incommodis alioquin haud eſſet paſſurus premi. Id ergo cùm non ignoraret Apoſtolus, Epheſios hortatur, ut ne per ſuas iſtas afflictiones adducantur ad ſegnitiem, aut defectionem à doctrina fideque vera. Cæterum quàm multæ Apoſtoli noſtri afflictiones fuerint, docet hiſtoria Actorum Apoſtolicorum. cap. 13. 45, 50. & 14. 5, 6, 19. & 16 verſ. 19. & 17. 1. & 18. 12, 13. & 19. 23. & 21. 21. uſque ad finem libri. Ipſe quoque eas aliquoties commemorat, ut 2 Cor. cap. 4. verſ. 8. & XI. 23. Et 12. 7. ait hunc ſibi ſtimulum in carne datum, ut à Satana colaphis afficiatur. Hoc tamen in loco videtur Apoſtolus potiſſimùm reſpicere ad illam afflictionem quam ſuſtinebat in carcere Romano, quam in hac epiſtola aliquoties inculcat. Vide ſup. verſ. 1. & inf. cap. 4. verſ. 1. & 6. 20. Poſſumus autem hîc obſervare ex Apoſtoli exemplo, afflictiones & piis viris & amicis Dei nonnunquam obtingere, eaſque non ſemper eſſe iræ divinæ erga afflictos argumentum. Idem patet in multis aliis piis viris, ut in Jobo, in ipſoque Servatore noſtro Domino Jeſu. Habet Deus nonnunquam occultas quidem ſemper tamen legitimas cauſas, cur homines tales malis etiam atrociſſimis objiciat. Apoſtolus in deſcriptione ſuarum afflictionum finalem cauſam hanc commemorat quòd illæ cederent Epheſiorum bono, cùm inquit, *pro vobis*. Potuiſſet allegare gloriam DEI atque Domini Jeſu Chriſti, quæ non parum inde celebratur quòd vir tam eximius in illius ſervitio non refugeret tot mala perpeti. Potuiſſet dicere ſeſe tot pericula ſubire ob euangelii promotionem: cujus veritas certè non parum inde confirmatur, quòd illius profeſſores non dubitant ei vitam impendere. Potuiſſet quoque ſuum ipſius commodum ſpirituale ſalutemque oſtendere, quæ Epheſiis non debebat eſſe ingrata. Habent enim hoc afflictiones boni, ut carnis coërceant luxuriam. Vide 1 Cor. 9. 21, ut reprimant ſuperbiam 2 Cor. 12. 7, quin & peccata noſtra per illas quodammodo expiantur, ut innuit Apoſtolus 1 Cor. cap. XI. 32. Pronunciatum quoque generale Apoſtoli Act. 14. 22, quòd per multas afflictiones nos in regnum cœlorum ingredi oporteat, in ipſo locum habere poterat. Sed loco omnium iſtarum cauſarum eam commemorat quæ ipſos Epheſios attingebat, cum inquit, *pro vobis*. Quæri autem poteſt, quomodo pro Epheſiis Apoſtolus ſit afflictus? Sciendum autem eſt verbis *pro vobis* non impulſivam ſed finalem cauſam deſignari: quod etiam fit in illis loquutionibus, cum Chriſtus pro nobis paſſus aut crucifixus aut mortuus dicitur. Quanquam paſſio Chriſti pro nobis in eo ab afflictione Apoſtoli pro Epheſiis differt, quòd Chriſtus paſſionem ſuam. Deò ordinante ultro appetebat, noſtramque utilitatem quaſi ſcopum intendebat. Apoſtolus verò afflictiones ſuas non tam appetebat, quàm non refugiebat. Et utilitas Epheſiorum, non tam Apoſtoli conſilio, quam ex eventu eas conſequebatur. Interim tamen Epheſiorum bono Apoſtoli afflictiones cedebant; etenim cum intelligebant Epheſii Apoſtolum ob promulgationem euangelii inter gentes, tot ac tanta mala tam conſtanter ſubire, confirmabantur ipſi in agnita veritate, pro qua voluiſſet iſta pati vir prudens, & qui eorum quæ prædicabat fidem non ab hominibus ſed à Domino ſe accepiſſe dixerat. Quin & hoc Apoſtoli exemplo animabantur Epheſii, ut nec ipſi reformidarent illas adverſitates, quæ poſſent ob euangelii profeſſionem in illos incurrere. Hunc afflictionum ſuarum ſcopum Apoſtolus & alibi commemorat. Vide Philip. 1. 12, 13, 14. Col. cap. 1. 24. 2 Tim. 2. 10. Maluit autem hunc afflictionum ſuarum ſcopum Apoſtolus hoc in loco inculcare, quod is ſimul & rationem cauſamque ſuggereret, cur adhortationi Apoſtoli, Epheſii deberent præbere locum. Quomodo enim ob iſtas Apoſtoli afflictiones ſegneſcerent ac deficerent, quas ipſemet illorum bono ſubibat, ut ſcilicet per eas in doctrina fidei confirmarentur, & ad patientiam ſimilium malorum exemplo animarentur.

Subjungitur tamen & altera ratio quæ movere Epheſios debebat, *quæ eſt gloria veſtra*. Hæc verba duplicem admittunt ſenſum. Primò enim ad afflictiones proximè nominatas referri poſſunt, quas meritò dixit Apoſtolus Epheſiorum eſſe gloriam, id eſt gloriæ cauſam. Erat enim hoc Epheſiis glorioſum quòd Paulus Apoſtolus dum ipſis aliiſque gentibus euangelium prædicabat, mala ipſorum bono ſuſtineret. Sic utique & Chriſti afflictiones utpote noſtro bono ſuſceptas gloriæ nobis ducimus. Deinde poſſunt hæc verba referri ad totam præcedentem ſententiam;

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

tiam: ut ſenſus ſit, quòd Epheſii non ſegneſcant aut deficiant ob Apoſtoli afflictiones, id illis gloriæ cedere. Si enim aggreſſio rei honeſtæ glorioſa ſit, quanto magis perſeverantia in illa, & quanto ei plura ponuntur obſtacula, tanto ea glorioſior evadit. Nota non in ſolo hoc ſeculo ſeu mundo gloriam eſſe, ſed & in Eccleſia: verùm gloriam tamen alterius generis. Illa enim ut rebus temporariis comparatur, ita hujus ſeculi finibus coarctatur. Hæc verò prout cauſam habet longe ſublimiorem, ita etiam ad cœlum & in omne ævum protenditur. Ad hanc gloriam nos perducat Deus optimus Maximus per filium ſuum Jeſum Chriſtum. Amen.

Eph. 4. verſ. 1.

CONtinetur his verbis adhortatio ad vitam Chriſtiano homine dignam. Ubi duo conſideranda veniunt. 1. Modus adhortationis. 2. Res ea ad quam nos adhortatur. Eaque primum in genere propoſita, deinde in ſpecie. Circa modum adhortationis conſideranda tria, 1. deductio adhortationis ex antecedentibus, 2. perſona adhortantis, 3. ipſa adhortationis formula. Explicaverat Apoſtolus rationem ſalutis noſtræ, ſuperiùs cap. 1 & 2. ex prædiſtinatione & vocatione divina, itemque redemtione glorioſa, per Chriſtum facta cap. 3. preces ſuas pro ſalute Epheſiorum interpoſuerat: Jam ad adhortationes progreditur cap. 4. quas perſequitur & quinto & ſexto. Deducit autem hortationes ſuas ex ea ſalutis noſtræ explicatione quam ſuperius poſuerat. Nec enim ſatis erat quòd nos Deus vocaverit, Chriſtuſque redemerit, ſed & pietate noſtra inſuper opus eſt. Deus enim creavit quidem nos ſine nobis, ſed ſine opera tamen noſtra ſervare nos non vult. Unde diſcimus, tantum abeſſe, ut nos gratia, aut Dei, nos prædeſtinantis & vocantis, aut Chriſti, nos redimentis, ſegniores ad opera bona facere debeat, ut inde maximè nos ad pietatem colendam incitari par ſit. Si enim Deus & Chriſtus nihil quod ad nos ſervandos facit ſua ex parte omiſerunt, quid nos facere par eſt, quorum hic res agitur? Perſona adhortantis, *Ego vinctus in Domino*. Raro Apoſtolus in ipſo orationis curſu exhortationibus ſuis præmittere ſolet ſui ſtatus deſcriptionem. Sufficere enim poteſt ea deſcriptio quæ in omnium ferè Epiſtolarum initiis habetur, ut & in hac ipſa. Quis enim Chriſtianus Apoſtoli Jeſu Chriſti per Dei voluntatem conſtituti verba parvipendat? Cogitemus igitur rem magnam hîc agi cùm præter morem Apoſtolus ſtatus ſui deſcriptionem exhortationi præmittat. Similiter facit, Rom. XI. 13, & hîc ſup. cap. 3. ℣ſ. 1. Alibi non additâ ſtatûs ſui deſcriptione ſolum nomen ſuum inculcat, ut Gal. 5. 2. Philem. ℣ſ. 19. Notatu verò dignum eſt, quòd cùm multa de ſe commemorare poſſet, quibus adhortationi ſuæ authoritatem conciliaret, ut quòd eſſet Apoſtolus, quod Spiritu ſancto præditus eſſet, quod multa in euangelio cum laude geſſiſſet, quòd Epheſios in Domino genuiſſet, eoſque amore ſummo complecteretur, aliaque hujus generis, hîc vincula ſua inculcare maluerit, ut & ſup. cap. 3. ℣ſ. 1. Videtur autem ad carcerem ſuum Romanum reſpicere, de quo narratur ſub finem Actorum Apoſtolicorum. In illum verò Apoſtolus redactus erat, non ob ullum ſuum flagitium, ſed ob euangelium Jeſu Chriſti, ejuſque præconium, præcipue apud Gentes. Ea enim res Judæos in illum irritaverat, quorum operâ in Romanorum præſidum poteſtatem devenerat, à quibus deinde Romam eſt tranſmiſſus. Hinc ſeſe memorat vinctum *in Domino*, id eſt propter Dominum Jeſum Chriſtum: Is enim Domini nomine apud Paulum noſtrum plerumque intelligitur. Eam autem eſſe hoc loco particulæ *in* vim, apparet ex ſimilibus locis, ſup. cap. 3. 1. inf. cap. 6. 20. Philip. 1. 9. Eadem hæc vincula ſua commemorat, Philip. 1. 7, 13. & ſeqq. Coloſſ. 4. 3. 2 Tim. 1. 8. & 2. ℣ſ. 9. Videtur autem commemoratione vinculorum authoritatem adhortationi ſuæ velle conciliare: quo ipſo retundere velle videtur criminationem adverſariorum ſuorum, qui vinculorum ejus commemoratione ipſum doctrinamque ipſius gravabant. Non parum autem ponderis adhortationi alicujus accedit, cum adhortator earum rerum cauſa ad quas alios impellit multa mala patienter ſuſtinet. Hinc enim liquet illum ſerio agere qui ne per vincula quidem ab ea cura avertatur. Et plerumque altius in animum noſtrum deſcendunt, quæ ab hominibus in tali ſtatu conſtitutis nobis inculcantur, ut eorum pietas per afflictiones ſit conteſtata. Diſcimus verò hinc quæ fortuna ferè ſemper maneat in hoc ſeculo fideles Jeſu Chriſti ſervos, quippe omnis generis mala, & inter cætera carcer atque vincula. Oportet enim nos per multas afflictiones in regnum Dei intrare, Act. 14. 22. Et omnes qui volunt in Chriſto piè vivere perſequutionem patientur. 2 Tim. cap. 2. 12. Diſcimus præterea, non eſſe cur nos afflictionum noſtrarum pudeat quas ob religionem ſuſtinemus. Imò tantùm abeſt, ut nos ejus rei pudere debeat, ut quis inde poſſit & gloriari, Deoque gratias hoc nomine agere, 1 Petr. 4. 15, 16. 2 Cor. 12. 9. Et Apoſtolus Philip. 1. 29, gratiam id vocat. Cujus participes Apoſtoli Petrus atque Johannes, gaviſi fuerunt. Act. 5. 40. vide & Matth. 5. 10, 11, 12. 1 Petr. cap. 2. 19. & 3. ℣ſ. 14. Formula adhortationis; Non præcipit, ſed *hortatur*, imò ut nonnulli vertunt, *rogat*. Tam blanda agendi ratio fortius nos ad obtemperandum impellere debet. Qua de re dictum ad locum Eph. 3. ℣ſ. 13, ubi & exemplum hoc Apoſtoli diximus imitandum Eccleſiæ miniſtris qui pietatem cum fructu apud homines liberos & generoſos prædicare cupiunt.

Res ad quam hortatur Apoſtolus continetur hiſce verbis; *Ut ambuletis, ſicut convenit* vocationi qua vocati eſtis. Vox *ambulandi* in Sacris Literis certam vivendi agendique rationem ſignificat, & tam in bonam quàm in malam partem accipitur; Ut apparet vel ex hujus epiſtolæ locis, cap. 2. ℣ſ. 2, 10. c. 4. 17. c. 5. ℣ſ. 2, 8. 15. Eſt autem apta Metaphora, ab iis qui itinera faciunt ſumta. In qua notandus eſt terminus à quo, & ſcopus ad quem, & directus certuſque inter utrumque motus ſine longa declinatione ad dextram vel ſiniſtram. Hæc enim omnia in ratione vitæ quam quis ſibi deligit obtinent. Quin & quemadmodum ambulare dicimus eum non qui paucis aliquot paſſibus, ſed qui multis pedes promovet; item ut non negamus ambulare eum qui aliquando ceſpitat, modò ſurgat à lapſu, & in via pergat; Sic nec vitæ cujuſquam rationem à paucis aliquot actionibus denominamus, ſed ab iis quas quis plerumque exercet: Nec ſtatim vitæ ratio alia cenſetur, etiamſi quis paululum nutet. Ut autem rectè intelligamus quid ſit ambulare prout vocationi convenit, *vocatio* ipſa expendenda eſt. Autor ejus ſine dubio Deus ipſe intelligitur, qui nonnunquam abſolutè ſolet iſto nomine deſignari: ut Rom. cap. 9. 12. 1 Theſſ. 5. 24. interdum diſerte exprimitur, ut 1 Cor. 7. 15. 2 Theſſ. 2. 14. 2 Tim. 1. 9, aut Chriſtus, Gal. 1. 6. Ex quo poſſumus intelligere qualis hic requiratur ambulatio, ut quæ divinæ vocationi conveniens eſſe debeat. Quam Petrus clarius explicuit, 1 epiſt. cap. 1. ℣ſ. 15, 16. Et hîc ſup. cap. 2. verſ. 5 & ſeqq. Erat præterea vocatio hæc ex Ethniciſmo: Unde conſequebatur, ambulationen illi convenientem, longe diverſam eſſe debere à moribus gentium. Qua de re vide hîc inf. cap. 4. 17. & 1 Pet. 4. 3. Erat deinde hæc vocatio ad ſanctimoniam, 1 Theſſal. cap. 4. verſ. 7. denique ad communionem filii Dei, 1 Cor. 1. 9. ad pacem Dei Col. 3. 15. ad regnum & gloriam Dei 1 Theſſ. 2. 12. ad ſalutem, in ſanctimonia ſpiritûs & fide veritatis, 2 Theſſ. 2. 13, 14. ex tenebris ad mirificam Dei lucem 1 Pet. 2. 9. ad hæriditatem benedictionis, 1 Pet. 3. 9. ad æternam Dei gloriam, ibid. cap. 5. ℣ſ. 10. Cogitate fratres, an & ipſi ambulaveritis hucuſque quemadmodum vocationi veſtræ convenit. Si cor noſtrum nos non condemnat, libertatem habemus ad Deum, & ſi quid petierimus accipimus ab eo, quia mandata ejus ſervamus &

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

quæ placent coram ipſo, facimus. 1 Joh. 3. 21, 22. Cæterum diſcimus hinc, non ex cujuſvis arbitrio, nec ex Philoſophorum placitis, ſed ſecundùm eam rationem ad quam Deus nos vocavit, vitam noſtram inſtituendam eſſe. Fruſtra me colunt, inquit Deus, docentes doctrinas & mandata hominum. Mat. 15. verſ. 9. ex Eſa. 29. 13. Eſt autem id æquiſſimum, ut qui à Deo pietatis ſuæ præmium exſpectant, ab eo quoque pietatis ſuæ leges accipiant.

Sequitur jam exhortatio ſpecialis. Ejus ſcopus eſt ducere Epheſios ad tolerantiam mutuam, atque concordiam. Huic ſcopo præſtruit Apoſtolus tres virtutes, ad illum plurimùm conducentes, imò unicè neceſſarias, quas ordine videbimus. *Cum omni humilitate*, ſive ſubmiſſione animi. Ea virtus eſt cùm quis de ſe ſuiſque virtutibus moderate ſentit, non arrogando ſibi quæ non habet, nec ea quæ revera in ſe habet, ultra meritum extollendo. Gignitur hæc virtus in nobis, cùm expendimus nos ipſos, quales aut fuerimus, aut adhuc ſimus, aut porro futuri eſſemus, qualeſque eſſe debeamus. Item ſi aliorum qui nos ſuperant, virtutes ex merito æſtimemus: denique ſi cogitemus, quicquid in nobis eſt laudabile, id Deo acceptum eſſe ferendum, vide ſup. cap. 2. 10. & 1 Cor. cap. 4. verſ. 7. Effectus hujus virtutis exteriores ſunt, & ſermo, & geſtus, animi nil altum de ſe ſentientis teſtes, aliorumque cum quibus nobis negotium eſt, obſervantia. Porrò cùm *omnem* animi ſubmiſſionem Apoſtolus requirit, vel ad ſpecies ejus reſpicit, quæ quidem duæ conſtitui poſſunt: interior atque exterior. Vel ad perfectionem ejus, ut *omne* pro toto dicatur: quod magis placet. Unde patet quantopere huic virtuti ſtudere debeamus. Hinc non immerito cæteris præpoſita fuit. Ad hanc virtutem vocamur etiam Matth. 18. 3, 4. & xx. ℣ſ. 26, 27. Rom. 12. 3, 10, 16. Philip. 2. 3. 1 Pet. 3. 5, 6. Eſt autem hæc virtus magno ad tolerantiam concordiamque adminiculo. Nihil enim facilius homines inter ſe committit, concordiamque rumpit, quàm quòd alter ſupra alterum ſeſe efferat, aut honorem quem alius ſibi debitum putat, ipſi detrahat.

Duæ virtutes quæ ſubjunguntur inter ſe cognatæ ſunt. Ambæ enim circa iram moderandam verſantur. *Manſuetudinis* tamen proprium videtur, ut ne quis ſine cauſa legitima, nec gravius quàm pro merito, nec diutius iraſcatur. *Longanimitatis* autem ut etiam poſt datam cauſam iram tamen ſuſpendat atque differat. Ad utramque hanc virtutem pertinet ut quis dicta atque facta aliorum dubia in meliorem partem interpretetur; ut injurias non exaggeret ſupra meritum, ut offenſus non facile proſiliat ad vindictam, ut tractabilem ſeſe omnibus præbeat, ut vultu, voce, geſtu, animi benignitatem erga omnes teſtetur. Gignere hanc in nobis virtutem poteſt conſideratio humanæ infirmitatis, per quam fit ut alii in alios facile delinquant, item cunctatio circumſpecta in agendo (nil enim facilius iram frangit quàm temporis mora:) item æquitas naturalis, quæ jubet ut qui non tantùm ab hominibus, ſed & à Deo ignoſci nobis multa petimus, aliis viciſſim & ipſi ignoſcamus. Porrò quàm hæ virtutes ad tolerantiam concordiamque ſint utiles atque neceſſariæ, dubitari nequit. Amen.

Epheſ. 4. *verſ.* 7, 8, 9, 10.

HOrtatus fuerat Apoſtolus Epheſios ad unitatem atque concordiam, modumque ejus colendæ per animi ſubmiſſionem, lenitatem patientiamque oſtenderat, argumentiſque ſubjunctis ab ejuſdem corporis & Spiritus, & ſpei & Domini, ac fidei & baptiſmatis & Dei unitate hortationum ſuam confirmaverat. Uſus autem hujus adhortationis inſignis erat in Eccleſia primitiva, dum vigerent varia in ea Spiritus ſancti dona, quibus nonnulli ſeſe præ aliis efferebant, unde diſſidia in Eccleſia oriebantur. Itaque monet Apoſtolus, varia ſane dona à Chriſto in Eccleſiæ ſuæ membra eſſe collata, quæ tamen omnia ad communem totius corporis utilitatem referenda ſint, ut ex ſequentibus patet, atque ita pacis ſtudio minime debeant officere. Confirmat autem aſſertionem ſuam verbis Davidis in quibus cum ex interpretatione Apoſtoli adſcenſionis Chriſti mentio fit, cum quà diſtributionem illam donorum conjungit, quam deinde ex contrario deſcenſu illuſtrat, nos illorum quidem verborum cauſa potiſſimum hunc locum explicandum ſuſcepimus, interea omnia iſto in toto loco conſiderabimus. Primo videbimus admonitionem Apoſtoli de diſtributione donorum Chriſti. Deinde expendemus, quomodo eam ex verbis Davidis confirmat. Tertia conſiderabimus quomodo verba illa propoſito ſuo aptet, & ex contrario illuſtret.

Primo igitur diſtributionem donorum in Eccleſia proponit. Deinde modum ſimulque authorem eorum inculcat. *Unicuique noſtrum inquit data eſt gratia.* Per gratiam intelligi poſſunt varia illa in primitiva Eccleſia uſitata dona de quibus 1 Cor. 12. 13, 14, fuſe agitur, ubi commemoratur diſtributio Spiritus, ſermo ſapientiæ, & cognitionis, fides, donum ſanationum, operatio virtutum, prophetia. Hæc dicit Apoſtolus unicuique data, non quod omnia omnibus neque quòd ſingula ſingulis, ſed quod cuique vel multa vel pauca, vel unum ſaltem. Nam Apoſtolis quidem, atque aliis inſignibus Chriſti miniſtris & inſigniora & plura collata fuiſſe credere par eſt. Cæteri tamen iis non plane fuerunt deſtituti. Marc. 16. 17, in genere credentibus varias virtutes promittit Chriſtus, & Act. cap. 19. verſ. 2. Apoſtolus cum diſcipulos inveniſſet, ſtatim quærit an Spiritum ſanctum accepiſſent cum credidiſſent, quaſi debitum quodammodo omnium.

Poſſunt per hanc gratiam ſimul quoque intelligi varia munera atque officia in Eccleſia. Ita ſane latius iſta dona accipit Apoſtolus Rom. 12. 6, & in hoc cap. ad Eph. 1. 2, commemorantur Apoſtoli, prophetæ, Eccleſiaſtæ, paſtores, Doctoreſque. Ita & 1 Cor. 12. ℣ſ. 28, iſta commiſcet Apoſtolus. Atque iſta quoque munera non omnia omnibus, nec ſingula ſingulis, ſed aliis quidem ſingula, aliis vero & plura collata fuiſſe patet. Apoſtolorum enim munus ſine dubio cætera quoque omnia continebat. Cæterum & dona iſta Spiritus & munera in Eccleſia varia merito gratiæ nomine veniunt. Quis enim ea ſe meritum dici poteſt? id quod & ſeqq. innuit *de menſura doni Chriſti.* Quibus verbis author iſtius gratiæ indicatur. Chriſtus, & modus ejus Menſura, quæ Chriſto placeat. Inſignis eſt illa benignitas Chriſti in Eccleſiam, qui tam eximia in illam dona confert, officia diſtribuit. Eſt & argumentum hic ſimul excellentis Chriſti poteſtatis atque potentiæ. Hæc vere ſunt regalia imperii ſeu potius majeſtatis jura de quibus Politici diſputant. Eſt autem notatu dignum, quod pro ſuo arbitrio hæc unicuique Chriſtus admetiatur. Id enim ſignificat Apoſtolus cum inquit *de menſura.* Quod ſi igitur ab uno Chriſto varia illa ſive dona ſive officia Eccleſiæ muneribus conferuntur, non debet diverſitas ea inter ſe collidere. Imo cum ab arbitrio Chriſti ea diſtributio pendeat, debet & is, qui exigua quædam habet, iis eſſe contentus, & qui majora nactus eſt, eis non efferri, neque alios præ ſe contemnere, ſed unuſquiſque id quod habet, in commune ad Dei Chriſtique gloriam Eccleſiæque ædificationem in medium conferre. Nunc quidem temporis non reſtant viſibilia illa Spiritus ſancti dona in Eccleſia quæ olim, officia quoque nonnulla ut Apoſtolorum, prophetur Eccleſiaſticorum deſierunt. Interea tamen ne nunc quidem deſeruit ſuos Dominus Jeſus, ſed & nunc aliis alia dona atque officia licet non tam inſignia impertit, quæ in Eccleſiæ commune bonum conferri debent. Quin & alii aliis, ſive animi ſive corporis ſive fortunæ muneribus pollent, alii aliis in hoc orbe officiis atque dignitatibus ſunt præfecti, quæ cum ab uno omnia à Deo pendeant, eadem circa illa ratio eſt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Secundo confirmat jam dicta verbis Davidis, quanquam eum non nominet, *Quapropter dicit* ſubintellige David in Pſal. 68. 19. quanquam alii ex verſ. 30 in quo templi fit mentio, dubitent ſit ne David Pſalmi author. Sed in eo parum eſt ſitum. Poteſt etiam ſubintelligi ſcriptura. Cæterum verba quæ hic ex pſalmo allegantur in pſalmo quidem de Deo manifeſte loquuntur, neque tamen hinc concludendum Dominum Jeſum ad quem Apoſtolus ea accommodat, ipſum eſſe Deum. Sicut enim quo tempore ſcriptus eſt Pſal. Deus (qui locum alioquin non mutat) aſcendere dictus eſt, captivoſque duxiſſe, quia per Davidem ſive quemcunque alium gloriam ſuam antea veluti depreſſam humi extulit multoſque populos ſibi ſubjecit. Ita & in accommodatione Apoſtolica Deus qui erat in Chriſto mundum reconcilians ſibi ut Apoſtolus 2 Cor. 5. 19. in eodem aſcendiſſe & per eum captivos duxiſſe muneraque diſtribuiſſe recte dicitur. Loca ſunt ſimilia multa, quibus omnibus explicandis notetur recte de Deo dicta ad Chriſtum accommodari, cum per Chriſtum illa Deus peracturus eſt. Sic Actor. 13. ℣ſ. 47, ad ſe atque Barnabam Apoſtolus Eſaiæ verba accommodat, quæ alioquin ad Chriſtum ipſum proprie pertinent. Sed ad rem. Probat Apoſtolus id quod de Domino Jeſu dixerat, Chriſtum dona Eccleſiæ ſuæ diſtribuiſſe iis Pſal. verbis, in quibus & tempus, quo iſta Pſalmi diſtributio facta eſt, exprimitur, & aliud ejuſdem temporis effectum cum iſta diſtributione conjungitur.

Tempus *cum aſcendiſſet in ſublime*. Effecta illius temporis duo. Captivam duxit captivitatem, & dedit dona hominibus. Aſcenſio hæc & proprie & Metaphorice intelligitur. Nam Deus quidem metaphoricè aſcendere dicitur: cum veritas atque honor illius extollitur, aut cum ſervos ſuos, in quibus ipſemet honoratur, elevat: confer Pſal. 47. 8, 10. XCVII. ℣ſ. 8. Et Chriſtus è ſepulchro in hæc ſuperiora terræ loca atque ex iis in ſummum uſque cœlum aſcendit. Aſcenſio Chriſti in cælos deſcribitur Marc. 16. 19. Luc. cap. 24. 51. Act. 1. 9, 10, 11. Promittit eandem Chriſtus Joh. 20. 17. Eandem celebrat Petrus Act. 2. 34. & ad Hebr. cap. 4. 14. Pertinet vero hæc aſcenſio ad Chriſti excellentiam, qua ſegregatus à peccatoribus ſublimior cælis factus eſt Hebr. 7. 26. Fuit quidem & ante diluvium Henoch tranſlatus, ne videret mortem Hebr. 2. 5, & Elias in cœlum ſublatus 2 Reg. 2. 11. ſed non parum tamen differt aſcenſio Chriſti ab eorum tranſlatione: cum Chriſtum in cœlum ita tranſlatum conſtet, ut ibidem ad dexteram Dei ſederit: quemadmodum apud Marc. habetur, item Act. 2. ante allegato: vide & Act. 5. 31. 1 Petr. 3. 22. vide quoque ſup. cap. ad Eph. 2. 20, 21. Quantum autem ad excellentiam Chriſti res illa pertinet, tantum etiam ad noſtram conſolationem, ſi cogitemus non modo noſtram cum Chriſto communionem in natura fore, ſed etiam in gratia & felicitate.

Fructus aſcenſionis Chriſti prior: *Captivam duxit captivitatem*. Hoc alii ſic explicant: Chriſtum *captivos duxiſſe* eos, qui captivi fuerant antehac ſub Sathanæ & mortis imperio. Quamvis enim eos liberavit potius, poteſt tamen & eoſdem cepiſſe dici. Confer 2 Cor. 10. 5. Sed ex collatione Jud. 5. ℣ſ. 12. videtur potius eum hoſtes ſuos captivos duxiſſe. Hoſtis porro Chriſti eſt Satanas. Hebr. 2. 14, ejuſque angeli Col. 2. 15, quò pertinent & homines miniſtri Satanæ, tyranni atque ſophiſtæ. Item inferus atque mors Oſeæ 13. ℣ſ. 14. 1 Cor. 15. 25. Ceperat quidem hos hoſtes jam ante quoque debellare Chriſtus: Unde illud Luc. 10. 18. Exaltatione tamen Chriſti res omnis confecta eſt vide Joh. 12. ℣ſ. 31, 32. XVI. ℣ſ. 11.

Alter fructus *& dedit dona hominibus* in Hebræo eſt accepiſti dona in hominibus. Quæ verba bifariam cum Apoſtoli interpretatione conciliant. Aliqui ſic accepiſti dona inter hoſtes, quæ inter tuos divideres ut ſolet fieri. Aliqui ſic, accepiſti dona quæ inter homines divideres ut illud *in hominibus* ſit propter homines. vide ſimilia loca Exod. 25. 2. XXVII. ℣ſ. 20. 1 Reg. cap. 12. ℣ſ. 10. Quænam ſint illa dona jam ſuperius dictum eſt. Hæc acceptio donorum ſi de Deo accipiatur, id ita intelligendum erit, eum iſta in manus accepiſſe non ab alio ſed à ſeipſo. Si verò de Chriſto cum Apoſtolo noſtro interpretemur, ille quidem ea à patre accepiſſe dicendus erit ut ipſe fatetur Matth. cap. 28. 28.

Videamus jam tertio quo modo Apoſtolus verba pſalmi ſcopo ſuo accommodat, & ex contrario illuſtrat. *Cæterum illud aſcendit quid eſt niſi quod*, &c. Nec enim opus eſt, ut deſcenderit, qui aſcendit, cum potuerit ſemper inferius fuiſſe. Cujus rei exemplum eſt in Elia. Sed aut præſupponit Apoſtolus Chriſtum in cœlis antea fuiſſe, quod ſane verum eſt, vide Joh. cap. 3. verſ. 13. VI. verſ. 62. Hebr. cap. 1. verſ. 6: aut aſcenſum Chriſti non ex monte olivarum, ſed è ſepulchro orditur, in quod eum deſcendiſſe ex hac ſuperiore hominum civitate oportuit: id quod aſtruere videntur illa verba quod in inferiores partes terræ deſcenderit, per quæ ſepulchrum ſtatuſque mortuorum deſignari videtur. Notanda hic ſumma Chriſti humiliatio, de qua Philipp. 2. verſ. 8. Hebr. cap. 2. verſ. 9. Non fruſtra vero hanc humiliationem hoc loco inculcat Apoſtolus. Multum enim ad pacem atque concordiam colendam facit: unde & verſ. 2. cap. 8. eandem requiſiverat. Vide Philipp. 2. ab initio. Eodem pertinent & ſeqq. cum inquit, *qui deſcenderat ipſe eſt qui & aſcendit*: vult quippe nobis inculcare exemplum Chriſti, qui per humiliationem ſuam ad exaltationem pervenerit. De quo & Luc. 24. 26, ut & ipſi ſcil. cum ipſo humiliemur, ſi cum eodem exaltari velimus. Rom. 8. 17. Act. 14. 22. 2 Tim. 2. 12.

Exaggerat hanc Chriſti exaltationem cum addit: *longe ſupra omnes cœlos*. Hunc ſcilicet locum opponit inferioribus terræ partibus. Intelligit autem aſpectabiles illos cœlos ſupra quos Chriſtus evectus ſit. Penetravit enim ſine dubio ad tertium illud cœlum, in quod & Paulus raptus fuit 2 Cor. 12. 2. illamque lucem, in qua Deus in habitat 1 Tim. cap. 6. verſ. 16. regnum illud quod moveri non poteſt Hebr. cap. 12. verſ. 28. mundum illum futurum Hebr. cap. 1. verſ. 6. confer 2. verſ. 8. Cœlos illos novos, novamque terram, in quibus juſtitia habitat 2 Petr. 3. 13. Credendum autem eſt vere Dominum Jeſum aſcendiſſe, non vero, quam primum è terra ſublatus eſt, diſparuiſſe & ubique eſſe cepiſſe, ut nonnulli interpretantur. Repugnat enim id corporis humani naturæ, repugnat tot claris ſacrarum literarum locis, in quibus Chriſtus in cœlos aſcendiſſe inque cœlis eſſe dicitur. Nec ullus fingi poteſt honeſtus rei tam mirificæ fructus. Quo fine corpus Chriſti in rebus omnibus ſcilicet brutis atque inanimatis ponatur, aut quid hoc ad illius regnum, fideliumque conſolationem faciat? Sed putant nonnulli ſibi favere verba qua ſequuntur *ut omnia impleat*. Atqui ſi verba hæc ſignificant Chriſtum ſuo corpore omnia complere, quid opus erat ut eo fine aſcenderet. Impletio enim illa & inferiora & ſuperiora loca complectitur. Sed inquiramus veriorem aſcenſionis Chriſti finem, quem his verbis Apoſtolus exprimit. Nonnulli putant impletionem prophetiarum intelligi, quæ quidem ſæpe hoc verbo ſignificari ſolet, ſed ſi ſcopum Apoſtoli propius inſpiciamus, videtur hic anguſtius aliquid ſignificari: illud nimirum quod & verſ. 7 & 8. jam ſignificaverat, quodque verſo 2. deinde repetit. Implet Chriſtus omnia donis ſuis, dum cuique fidelium gratiam ſuam impertit, implet providentia ſua, dum officia in Eccleſia varia ad corporis univerſi bonum conſtituit, implet illuſtribus potentiæ ſuæ documentis. Confer 5. verſ. 38, 39. XVI. verſ. 7. Concluſio per cohortationem Apoſtoli Coloſſ. 3. ℣ſ. 1, 2, 3. & votum 1 Petr. 5. 10.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Col. cap. 3. *verſ.* 12.

VErum jejunium non tam maceratione corporis quàm ſincera pœnitentia ac pietate perficitur: ut conſtat ex illo loco Eſa. cap. 58. verſ. 5, 6. Quocirca cùm & nos publici boni cauſa quo etiam cujuſque privatum continetur jejunium nobis jam indixerimus; viſum mihi fuit hunc vobis locum explicare in quo Paulus ad virtutes plurimas Coloſſenſes exhortatur, quibus ſi ſtuduerimus, tum demum jejunium noſtrum Deo erit gratum. Duo autem nobis in hoc loco conſideranda veniunt. Primùm ratio generalis qua Coloſſenſes inducere conatur, ut virtutibus ſubjunctis ſtudeant. Deinde ſingularum virtutum ad quas eos hortatur, enumeratio, unà cum rationibus particularibus quibus nonnullas earum commendat.

De primo. Ratio generalis qua Coloſſenſes Apoſtolus ad virtutis ſtudium adducere conatur, ſumitur à perſonæ illorum qualitate, ut qui ſint *electi Dei, Sancti, & dilecti.* Electi Dei ſunt quos Deus ex communi numero hominum pro ſuo beneplacito elegit, quos vitæ & ſalutis æternæ participes faceret. Electio duplici modo conſideratur. Primò ut fiat in deſtinatione, quæ olim ante conditum mundum cœpit, & pro objecto habet non homines ſingulares, ſed in genere omnes in Chriſtum credituros. Secundò ut eſt actu: quæ licet ſingulares homines reſpiciat, non tamen quà ſunt hic aut ille, ſed quatenus ſunt fideles Chriſto, conſiderat. Atque ita electio, quanquam ex Dei beneplacito proficiſcatur conditionem tamen ab hominibus requiſitam includit: quæ cùm intendi & remitti poſſit, poteſt etiam electio, prout patet ex 2 Pet. 1. 10.

Sancti Dei, (repetendum enim eſt ἀπὸ κοινοῦ *Dei* nomen) dicuntur quos Deus ſegregavit, ex profano hominum vulgo, ſibique per ſpiritum ſuum conſecravit: quod omnibus illis obtingit qui puritati vitæ Euangelium Jeſu Chriſti amplexi ſtudent.

Dilecti Dei ſunt quos Deus gratuito amore complexus, beneficiis ſuis cumulare vult, & in hac & in futura vita; quæ illis ſingulariter competit, qui & ipſi viciſſim Deum Dominumque Jeſum diligunt, ejuſque præceptis obtemperant. Porrò magnum hoc eſt pietatis incitamentum, quòd quis ſit Dei electus, ſanctus, & à Deo dilectus. Electus es, itaque ipſe Dei vias elige ac ſectare. Electus es ſub conditione fidei; Ergo fidem tuam bonis operibus vivifica atque exorna. Electus es ad vitam æternam atque cœleſtem; Ergo illis moribus ſtude qui non dedeceant Angelorum concivem cœlique incolam. Vide Apoc. 21. 27. Sanctus es Dei; ergo & ipſe ſanctitatem Dei imitare. 1 Pet. 1. 15, 16. Segregatus es à profano hominum vulgo; ergo & à moribus ipſius diſcede, quibus ſufficiat antehac fuiſſe deditum, 1 Pet. 4. 3. Noli inſtar canis redire ad vomitum, & inſtar ſuis ad volutabrum. 2 Pet. 2. ℣ſ. 22. Conſecratus es atque obſignatus Spiritu ſancto; ergo noli eum contriſtare, atque ita à te expellere, Epheſ. cap. 4. verſ. 30. Dilectus es Dei; ergo cogita quòd ſimilitudo morum amorem aut excitet, aut ſaltem foveat. Cogita Deum tibi viciſſim diligendum. Id verò fruſtra tibi adſcribes ſine præceptorum ejus obſervatione 1 Joh. 2. ℣. 3, 4, 5. Cogita quanto indignior fuiſti cùm te Deus diligere cœpit, tanto illius iram in te gravius exarſuram ſi & nunc peccatis eum tuis lædere atque exacerbare perges.

De ſecundo. Virtutes ad quas Apoſtolus Coloſſenſes hortatur ferè ad officia quæ Chriſtiani mutuo ſibi debent reſpiciunt: quæ licet ſubtilius in claſſes quaſdam diſcerni poſſent, (ſunt enim quædam inter ſeſe maximè cognatæ) nos tamen ad numerum earum attendemus, qui eſt denarius. Eſt autem obſervandus modus loquendi quòd virtutibus iſtis velit nos Apoſtolus *indutos.* Metaphora eſt à veſtibus ſumta, quibus undique circumdamur contra injurias aëris, quibus itidem exornamur. Quin & ſtatus diſtinctioni veſtes inſerviunt, adeo ut cum nova veſtium forma novam quis perſonam induere videatur. Fortaſſis tamen & hac & contraria huic phraſi exuendi, alluſum eſt ad baptiſmi ritum, qui nudis olim conferebatur. Ita ut baptizandi veteres mores cum veſte vetere deponere, & baptizati cum nova novos induere viderentur.

Prima virtus qua Coloſſenſes Apoſtolus vult eſſe indutos eſt *miſericordia.* Ea verò eſt commotio animi ob miſeriam alterius ad eum ſublevandum nos incitans. Affectio hæc naturæ humanæ maxime congrua. Excitatur ea per ſenſum viſûs præcipue. Miſeriæ vitæ humanæ variæ ſunt, & quanto quæque major tanto magis nos movere debet. Nec parum ſtimulat hunc affectum ſi quis indigne & ſine ſua culpa aut merito patiatur. Non ſufficit autem interior animi commotio, ſed opera quoque ſeſe ad ſublevandos miſeros jungere debet: ita demum miſericordes erimus ad exemplum Dei, ad quod nos remittit Dominus Jeſus Luc. 6. 36. Vide de miſericordia etiam Epheſ. 4. 32. 1 Pet. 3. 8. Eſt autem in Apoſtoli verbis notandum, quòd emphatice *viſcera miſerationum* à nobis requirat. Eadem phraſis legitur Luc. 1. 78.

Secunda virtus eſt *benignitas* ſive comitas, moroſitati adverſa: quæ reddit nos amabiles omnibus, ſuavi quodam temperamento & vultûs & geſtûs, & ſermonis, obviiſque officiis. Oritur autem ex benigno erga omnes affectu, atque eo differt ab adulatione. Numeratur inter fructus Spiritus Gal. 5. ℣. 21. Virtus hæc homini quatenus eſt animal civile, maxime convenit, utpote qua civilis converſatio maxime coaleſcit. Moroſitas utut perſe non ita ſit vitioſa atque alia quædam vitia, maximam tamen hominibus aliis moleſtiam exhibet. Ita muſcæ magis moleſtæ quàm araneæ licet hæ magis nocentes.

Tertia virtus eſt *animi ſubmiſſio*, ea requirit ut quis nec arroget ſibi quod non habet, & quod habet ne nimis magni æſtimet, ſuæ vel prudentiæ vel viribus adſcribat, nec eo ſeſe apud alios jactet, ſive geſtu ſive voce. Juvare hanc in nobis virtutem poteſt conſideratio ſincera noſtræ indignitatis, & alienæ virtutis; tum exemplum Chriſti, ad quod revocamur, Matth. XI. 28, 29. Johan. 13. 14, 15. Philip. 2. 3, 4, tum promiſſum huic virtuti propoſitum, Matth. cap. 18. ℣. 4, & cap. 23. ℣. 12. & alibi.

Quarta virtus eſt *manſuetudo.* Hæc virtus iræ moderatur, prohibetque nos ne iraſcamur cùm non oportet, neque gravius quàm oportet, neque diutius quàm oportet. Multos muſca offendit, aut ex muſca elephantum faciunt, exaggerant injurias ſuas vario prætextu; inde ad vindictam proſiliunt, nec modum in ea tenere ſciunt. Virtutem hanc in hominibus fovere poteſt conſideratio humanæ imbecillitatis, quæ non ſemper ſatis eſt circumſpecta, temporis tractus poſt injuriam acceptam interpoſitus, divinæ clementiæ exemplum, ad quam in ipſa oratione Dominica provocamur, denique promiſſa divina, ut Matth. 5. 4.

Quinta virtus eſt *longanimitas.* Hæc virtus manſuetudini cognata eſt, eoque tantum differt quòd etiam poſt multas injurias, datis irarum cauſis, tamen ad vindictam non prorumpit. Hanc virtutem nobis Sacræ Literæ commendant, quæ nobis Deum ad iram tardum proponunt.

Sexta virtus, *ut alii alios ſufferamus.* Varia ſunt quæ nos in aliis offendere poſſunt, quæ tamen revocari queunt vel ad ſenſus, vel ad mores. Circa ſenſum & tarditas nos aliorum, & diſſenſus, ejuſque diſſenſus conteſtatio ſæpius offendit. Mores quoque aliorum nobis diſplicere poſſunt, vel quia non ſatis civiles, vel quia virtuti adverſi. Diſtinguendum autem diligenter inter vitia, tum circa ſenſum, tum circa mores, ut rectè definiamus quouſque ea toleranda ſint, nec ne.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Nam in Apocal. cap. 2. ỹſ. 2, laudatur Angelus Eccleſiæ Epheſinæ quòd *malos tolerare non poſſet*. Circa ſenſum in fratre omnia ferenda quæ non ſubvertant penitus honorem Dei atque Chriſti, verumque pietatis cultum. Vide Rom. 14. In moribus itidem, ſi quid videamus non ex deſtinata malitia, ſed vel ex infirmitate humana, vel ex inſcitia peccari.

Septima virtus, *ut alii aliis condonemus, ſi quis querelas adverſus alios habeat*. Variæ ſunt in vita humana aliorum in alios injuriæ, & nonnullæ quidem à volentibus illatæ, quas ſi quis ſemper ad animum revocare velit, nimium habebit negotii. Has ergo alii aliis condonemus, & quantum fieri poteſt oblivione obteramus. Magno ad id incitamento nobis eſſe poteſt exemplum Chriſti, quod & Epheſ. 4. verſ. 32. & hîc Apoſtolus ſubjungit cùm ait: *ſicut & Chriſtus condonavit vobis, ita & vos*. Cogitemus, quot modis, quàm graviter, ipſi Chriſtum offenderimus, qui tamen veniam peccatorum ab illo & petimus, & impetramus. Quid quòd & pro perſequutoribus ſuis oravit? Poſſit & ipſius Dei nos exemplum movere, præſertim ut proponitur Matt. 18. verſ. 23. & ſeqq.

Octava virtus eſt *charitas* quam *ſuper omnia* nobis inculcat. Ea eſt affectus animi interior, concitatus boni alicujus conſideratione, & ad bonum aliorum tendens. Vulgò homines ad amandum moveri ſolent vel forma corporis, vel beneficii alicujus fruitione aut ſpe. Chriſtiana charitas ſolam pietatem aut virtutem reſpicit: imò etiam ubi nihil invenit quod amari mereatur, benevole tamen affecta eſt, & commodum omnium quærit, deque ſuo etiam impertit, & id quacunque ratione promovet, aut in ipſis, aut apud alios, aut denique apud Deum. Pulchre verò charitatem vocat *vinculum perfectionis*, per hanc enim omnia inter ſe hominum officia continentur, & perficiuntur. Videatur elogium charitatis 1 Corinth. 13.

Nona virtus eſt *pax Dei*. Poſſet per Dei pacem intelligi pax quam cum ipſo Deo habemus, quam Chriſtus nobis peperit, de qua Rom. 5. 1. Poſſet etiam intelligi pax bonæ conſcientiæ, quam quis intra ſeſe teneat atque experiatur. Sed cùm cæteræ virtutes hoc loco ad alios referantur, præſtat & hic per pacem intelligere eam quæ cum aliis nobis intercedit. Hanc Dei pacem vocat, quòd Deo ſit grata, & ab illo præcepta, atque ſecundùm ipſius voluntatem colenda. Hanc vult Apoſtolus *regnare in cordibus noſtris*. In Græco eſt vox admodum ſignificans, id volens ut pax ſit inſtar agonothetæ, quæ & agendi modum præſcribat, & præmium aſſignet, atque diſtribuat. *Cordibus* autem noſtris pacem hanc inculcat: id enim ſi fiat, opere quoque ipſo lubenter exſeritur. Pax vulgò dividitur in publicam, & privatam. Publicæ bellum opponitur: privatæ, pugnæ, lites, & rixæ: quorum illud eſt manuum conſertio, iſta juris, hæc verborum extra judicium. Quum pax nobis commendatur, jubemur omnia iſta vitare, quibus vel ad bellum vel ad pugnam, vel ad lites, vel ad rixas, veniri poteſt. Id aſſequemur, ſi nec ipſi cuipiam offenſæ occaſionem præbeamus, & datam ab aliis occaſionem ipſimet non arripiamus. Imò ſi ipſimet alium forte læſimus, ipſi reconciliationem quæramus, ſi læſi ſumus, injurias remittamus, ſeu potius beneficiis penſemus. Quanquam autem pax cum omnibus colenda eſt, quoad licet, quod monet Apoſtolus, Rom. 12. 18, tamen inprimis inter ipſos Chriſtianos ea obtinere debet. Eo pertinet ratio quam ſubjungit Apoſtolus; *ad quam etiam vocati eſtis, in uno corpore*. Membra unius corporis optimè conveniunt inter ſe, mutuiſque ſeſe officiis ſublevant. At Chriſtiani quoque unius corporis membra ſunt, & ad hoc vocati. Vide Rom. 12. verſ. 4, 5. 1 Cor. 12. verſ. 12. & ſeqq. Vocatio autem iſta intelligenda eſt eſſe à Deo: atque ita Apoſtolus explicat cur *pacem Dei* vocaverit. Porrò *pacifici filii Dei vocabuntur*, Matt. 5. ỹſ. 9. Vide etiam Hebr. 12. ỹſ. 14.

10. Decima atque ultima virtus, *Gratitudo*. Hæc requirit agnitionem æſtimationemque legitimam accepti beneficii, ejuſque conteſtationem verbis factam, imò & remunerationem operis, ſi id ſit in noſtra poteſtate. Reſpicit *gratitudo* vel Deum vel homines. Quanto majus eſt acceptum beneficium, tantò ipſa quoque major. Ad illam ipſa nos vocat æquitas (eſt enim gratitudo juſtitiæ ſpecies) & quorumvis hominum ſenſus. Nonnemo Ethnicorum ajebat, quum ingratum dixeris, omnia vitia dixeris. Quin & illud gratitudinem in nobis provocare poteſt, quòd per eam homines ad benefaciendum porrò excitentur. Quilibet enim ſuum beneficium bene collocare ſtudet, nec melius id poteſt quàm apud homines gratos. Amen.

Analyſis verborum Pauli

2 Theſſ. cap. 1. à verſ. 3. ad capitis finem.

IN his verbis teſtatur Paulus Apoſtolus, atque una Silvanus ac Timotheus, quos ſecum in ſcribenda hac Epiſtola conjunxit Paulus, ſingularem erga Theſſalonicenſes benevolentiam, & intimum charitatis affectum. Teſtatur autem tribus potiſſimum modis. Primùm dum agnoſcit ſe perennes Deo debere gratias pro incremento virtutum Chriſtianarum quod in Theſſalonicenſibus cernere liceat, quodque ea de re apud alios Chriſtianos gloriari ſe profitetur. Deinde dum eoſdem in afflictionibus veritatis cauſa poſitos ſolatur, & ad eas fortiter ſuſtinendas animat; & denique dum Deum orat, ut ſalutis ſempiternæ negotium in iis cæptum ad finem perducat. Primus modus atque adeo primum hujus loci membrum continetur verſic. 3 & 4. ubi uti jam innuimus, duobus modis ſuum erga Theſſalonicenſes affectum exprimit Apoſtolus, nempe tum gratiarum actione, tum de iis gloriatione. Quanquam prior modus potior eſt, ac princeps, alter prioris quodammodo amplificandi cauſa videtur additus: qua de cauſſa ei inter principalia loci membra locum non dedimus. De priore agitur verſ. 3. de poſteriore verſ. 4. Quod ad priorem attinet, is primo proponitur, deinde ejus redditur ratio. Proponitur in verbis illis, *gratias agere debemus Deo ſemper pro vobis fratres*. Quo loco non immorabimur voci *fratrum*, qua Theſſalonicenſes compellat ac deſignat Apoſtolus, tum honorifice tum amanter. Eſt enim appellatio hæc ut notum eſt charitatis atque affectus propenſi indicium. Id tantum unuſquiſque ſibi inde capere debet, ut ſive coram ſive per literas abſens alloquatur homines Chriſtianos, ejuſdemque religionis participes, eos Apoſtoli exemplo quam honorificentiſſime quamque amantiſſime compellet, ut ipſa etiam vox charitatem ſpiret in animo latentem. Sed rem ipſam cernamus. Ait ergo Apoſtolus, *ſe debere pro Theſſalonicenſibus perpetuo Deo gratias agere*. Quæ verba intellectu ſatis ſunt facilia; eo præſertim animadverſo quòd vox *ſemper* ſeu perpetuo, nihil aliud ſignificet quàm ſubinde, & quàm creberrime ac frequentiſſime: nihil enim aliud quàm ſummam in re de qua agitur diligentiam exprimit. Quo eodem modo uſurpatur hæc vox cùm jubemur ſemper orare, aut cùm Apoſtolus profitetur ſe aliquorum ſemper ſeu quod perinde eſt, abſque intermiſſione, in precibus ſuis facere mentionem: loca unicuique ſatis ſunt obvia. Iſtud adhuc animadvertendum eſt, Apoſtolum cùm ait *ſeſe debere Deo ſemper agere gratias pro Theſſalonicenſibus*, non tantùm id velle indicare quod aperte dicit, ſe ad id faciendum obſtrictum obligatumque eſſe, ſed etiam ſe id reipſa quoque facere. Cogitandum hoc Theſſalonicenſibus reliquit Apoſtolus: norant enim illi Apoſtolum adeo memorem adeoque tenacem eſſe officii, ut quod agnoſceret ſe facere debere id reipſa etiam faceret ac præſtaret. Quare perinde propemodum eſt, ac ſi dixiſſet Apoſtolus ſeſe gratias ſemper agere Deo pro Theſſalonicenſibus: quemadmodum ſuperiore Epiſtola cap. 1. verſ. 2. dixerat. Niſi quod in noſtro hoc loco plus dixit quàm ibi: hic enim non

tantùm

tantùm factum ipſum expreſſit, ſed etiam facti neceſſitatem. Hinc primùm diſcimus inter alias rationes quibus noſtrum vel erga divinam gloriam vel erga alios teſtemur amorem, hanc eſſe & quidem ex præcipuis unam, ut gratias agamus Deo pro beneficiis in alios collatis, & ſanctiſſimum ejus nomen celebremus, noſque ipſum bonorum iſtorum quæ in alios collata cernimus, fontem agnoſcere profiteamur. Quod enim ipſi gratias agimus, id honori ipſius tribuimus; quòd verò pro beneficiis in alios collatis, id iſtorum hominum amori. Deinde ex iiſdem verbis diſcimus, non eſſe hunc liberum prorſus atque arbitrarium noſtræ erga alios charitatis effectum, Deo nempe pro beneficiis apud eos collocatis gratias agere, ita ut id vel facere vel omittere ſi libeat etiam liceat: ſed ut Apoſtolus de ſeſe ait, debere nos pro aliis Deo agere gratias. Obſtringunt enim nos beneficia in alios collata ad gratias Deo reddendas, perinde atque noſtra: quandoquidem beneficia in alios præſertim fratres noſtros collata, pro iis habere debemus quæ in nos ipſos ſint collata. Eſt enim frater mecum collatus, alter ego: utpote quem perinde ac meipſum diligere debeo. Quemadmodum autem amor quem erga ſeipſum unicuique inſevit natura, efficit ut potitus inſigni aliquo bono læteris, & amori huic adjuncta pietas jubet ut ejus boni authori gratias agas; ita etiam amor erga proximum, fratremque, qui amori ſui ipſius eſſe debet ſimilis, ac prout natura fert par, eique conjuncta pietas, facit ut & læteris de bono in alterum collato, & ejus authori Deo gratias agas. Pertinet huc locus. 1 Tim. 2. ℣ſ. 1. ubi non tantùm orare jubemur pro omnibus hominibus, ſed etiam gratias agere. Quod ſi pro omnibus hominibus, multo magis pro Chriſtianis. Sed homines ita ferè comparati ſunt, ut aliena nihil ad ſe pertinere putent: quanquam nihil humani, multo verò minus id quod ad homines Chriſtianos pertinet, à ſeſe alienum putare debent. Sunt Chriſtiani homines inter ſeſe ita coagmentati ſicut humani corporis membra, quorum ſi unum, ut Apoſtolus loquitur 1 Corinth. 12. ℣ſ. 16. honore afficiatur, ſimul lætantur ac gaudent omnia membra: ad ſe nempe pertinere cenſent ſingula quod uni ipſorum contigit. Quod idem in triſtibus quoque fieri idem teſtatur. Quare idem quoque Chriſtiani ſentire debent, & bona ſingulorum propria, communia ducere, ac pro iis divinum nomen celebrare: præſertim ſi ea ſint inſignia ac notabilia. Tertiò hinc intelligimus non ſatis eſſe ſemel atque iterum Deo agere gratias pro beneficiis, ſive in nos ſive in alios effuſis, ſed adhibendam etiam eſſe conſtantiam ac diligentiam. Nam Paulus non contentus dixiſſe ſe Deo gratias agere pro Theſſalonicenſibus, addit ſe id facere *ſemper.* Quod quo pacto ſit intelligendum, antea diximus. Quanquam enim non poſſint propriè ſemper aut aſſidue commemorari ſigillatim Dei ſive in nos ſive in alios collata beneficia; generatim tamen recenſeri & poſſunt & debent quam frequentiſſimè: atque inſignite ea quæ ad ſalutem ſempiternam ſpectant; quæ tamen ipſa quoque brevibus verbis concipi queunt. In his omnibus doctrinis, adhortationi quoque locus eſt: & ſi auditorum deſideretur officium, reprehenſioni, ac caſtigationi. Omnes enim doctrinæ practicæ, adhortationem caſtigationemque admittunt. Quod etiam in aliis quas porrò tradituri ſumus animadverti poterit. Hactenus rem ipſam ſeu effectum benevolentiæ Apoſtolicæ erga Theſſalonicenſes vidimus.

Nunc rationes & cauſas hujus effectus videamus. Hæ afferuntur duæ, ita inter ſe colligatæ, ut poſterior priorem fulciat. Prior eſt ibi, *quemadmodum dignum eſt.* Ab ipſa rei honeſtate ac decoro rationem facti reddit Apoſtolus. *Dignum eſt* ita facere, hoc eſt, id ita fieri convenit, ſeu æquum eſt ut id fiat, res ipſa id prorſus exigit, ac meretur.

Cur autem id aſſerat Apoſtolus, in ſequentibus ſtatim videbimus. Ad quæ antequam tranſeamus, illud diſcendum eſt; Maximam eſſe Chriſtianis hominibus ipſius honeſtatis æquitatis ac decori habendam rationem: ita ut quicquid convenire ac decere videant, id ipſum etiam facere ſe omnino debere agnoſcant, atque adeo reipſa etiam faciant. Nam ut idem docet Apoſtolus Philip. 4. 8. Si quæ eſt virtus, ſi quæ laus eam meditari ac ſtudioſe conſectari debent homines Chriſtiani. Animadverti etiam hinc poteſt, æſtimanda eſſe ab hominibus Chriſtianis divina beneficia, & diligenter ponderanda; ut quæ ſit illorum dignitas, quid ea à ſeſe exigant, intelligant: quomodo enim alias conſtare illis poteſt, dignum juſtumque eſſe ut pro illis Deo agantur gratiæ. Indignum eſt homines brutorum eſſe inſtar: quæ quum Dei fruantur beneficiis, autorem tamen non agnoſcunt, & quum ex rivulis bibant, ad ſcaturiginem non reſpiciunt, neque etiam quanti quidque ſit æſtimant.

Sed jam ad alteram cauſam veniendum eſt, unde effectus ſuperius à nobis expenſus, fuerat profectus, qui ſuperiorem quoque rationem fulcit. Ea verò continetur in illis; *Quòd ſupra modum augeſcit fides veſtra; & abundat charitas uniuſcujuſque veſtrum mutua,* ſeu in alios mutuò. Cauſa hæc, eſt incrementum virtutum earum in Theſſalonicenſibus quæ univerſum officium Chriſtianorum ambitu ſuo quodammodo complectuntur, & in quibus ſalutis cardo vertitur. Hoc quia Deo acceptum eſſe ferendum norat Apoſtolus, (id quod in his verbis ſubaudiendum eſt, tanquam omnibus notum) ideo æquum eſſe judicabat Apoſtolus, ut ipſemet pro tanto beneficio Deo perennes ageret gratias. Duas autem, ut liquet, virtutes, commemorat Apoſtolus, in quibus inſignes progreſſus faciant Theſſalonicenſes, adeoque duplex commemorat incrementum, duplicemque gratiarum actionis cauſam; fidem nempe, & charitatem fraternam: quibus in rebus non ſemel univerſum Chriſtianorum hominum officium collocatur. Inter alia vide locum nobilem Gal. 5. 6. & 1 Joh. 3. 23. Adjungi etiam poſſunt loci huic noſtro ſimiles Epheſ. 1. 15. & Col. 1. 4. Nam quod alibi fidei & charitati ſpes additur, vel interjicitur, tanquam tertia Chriſtianarum virtutum, id cum his rectè conciliari poteſt: ſolet enim ea hujuſmodi in locis fidei nomine tanquam proximus quidam illius effectus includi; aliquando etiam in charitate, tanquam ipſius cauſa. Quod poſterius aliquomodo apparet ex loco quem ultimò citavimus, ad Coloſſ. 1. verſ. 4, & 5. Primùm ergo ait, fidem Theſſalonicenſum ſupra modum vel vehementer augeſcere, atque incrementum capere. Per fidem, licet intelligi queat fiducia ac ſpes ſolida in Deo Chriſtoque collocata hauſta ex promiſſis ipſius in Euangelio comprehenſis; tamen ſi verſ. ſequente conſideres, ubi ejuſdem fidei mentio fit, & nonnulla alia Apoſtoli loca huic ſimilia, ac denique frequentiorem hujus vocis in Sacris Literis Novi Fœderis uſum, veriſimilius eſt hic intelligi aſſenſum Euangelii doctrinæ adhibitum: qui quum ſincerus eſt ac firmus, illam quam diximus fiduciam ac ſpem ex ſe neceſſario parit, ac quodammodo in ſeſe comprehendit. Fieri enim non poteſt ut promiſſis divinis per Chriſtum propoſitis vere firmiterque aſſentiaris (aſſentitur autem quiſquis doctrinæ Euangelii à ſeſe cognitæ aſſenſum præbet) quin ex iis ſpem concipias bonorum à Deo promiſſorum, & ſic Deo Chriſtoque promittenti penitus confidas. Dicit autem hanc Theſſalonicenſium fidem ſupra modum augeſcere, propterea quòd ſubinde magis atque magis aſſenſus hic eorum firmaretur, ac robuſtior ſolidiorque evaderet: id quod prodebat eorum in perferendis Euangelicæ doctrinæ cauſa calamitatibus ac perſequutionibus conſtantia & invicta patientia, quemadmodum ſequente verſiculo patebit. Quanquam etiam alia ratione fides iſta incrementum capere poteſt, quatenus plenius cognoſcitur doctrina illa cui adjungitur: idque procul omni dubio contigerat Theſſalonicenſibus.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Sed vix videtur ea eſſe hujus phraſeos vis, nec ex mente Apoſtoli in hoc loco. Hoc autem fidei incrementum Deo jure adſcribitur, qui eandem primùm excitavit: iiſdem enim quibus eam hominum animis primùm inſerit modis, vel ſaltem ſimilibus eandem fovet, alit, auget, atque ad faſtigium ſuum perducit: verbo nimirum ſuo, & ejuſdem verbi confirmationibus, quas vel exterius conſpicimus, vel intus in nobis ſentimus. Hinc videmus non tantùm fidem eſſe adjungendam doctrinæ Chriſti, verùm & progreſſus in eadem fide eſſe faciendos, ita quidem ut non tantùm augmentum ſumat, ſed etiam, ut de Theſſalonicenſibus Apoſtolus loquitur, ſupra modum augeſcat. Sunt nempe varii virtutum Chriſtianarum gradus, per quos homini Chriſtiano eſt aſcendendum ad earum apicem: nec conquieſcendum eſt in imo gradu, ſed aſcendendum ſubinde altius, & prima ſemper ſunt ſeſequenda, quæ ſi fortè ob virium imbecillitatem aut temporis brevitatem non aſſequaris, tum demum honeſtum erit in ſecundis aut tertiis conſiſtere. Hinc toties Apoſtolus cognitionis rerum divinarum, fidei ac charitatis atque adeo univerſæ pietatis incrementum optat aliis. Quemadmodum inter alia loca patet, Eph. 3. 16. & ſeqq. Philip. 1. 9. Coloſ. 1. 9. & ſeqq. 1 Theſ. 3. ℣ſ. 12, 13. & cap. 4. ℣ſ. 1 & 9. cap. 5. 23. Accommodari huc poſſunt aut etiam debent illa divini Authoris ad Hebræos verba quæ exſtant cap. 6. ℣ſ. 1. ubi monet ut relicto ſermone Chriſti initiali, ſeu primis Chriſtianæ doctrinæ rudimentis ad perfectionem feramur. Quod enim ibi de cognitione potiſſimùm dicitur, id ad omnes virtutes Chriſtianas accommodari debet, atque inprimis ad eam de qua hoc in loco agimus, fidem. Poteſt quidem nonnulla etiam hinc conſolatio peti ab iis quorum fides nondum ita robuſta eſt, ne propterea deſperent protinus, & fidem ſuam, quia à fide aliorum multum ſuperetur, nullam eſſe, & pro nihilo apud Deum cenſeri arbitrentur. Nam etiam hi Theſſalonicenſes non iidem ſemper fuerant, nec eadem fuit in iis ſemper fidii magnitudo: quæ à parvis progreſſa initiis, adeò poſtmodum excrevit. Tribuit illis in ſuperiore epiſtola Apoſtolus fidem, & fidem quidem veram, pro eaque gratias egit Deo, & tamen ſatis indicat hoc loco, eam ab illo quoque tempore mirum in modum creviſſe. Quod ſi ipſorum ſalus antea incerta non fuit, licet infirmior eſſet ipſorum fides, idem de aliis quoque ſentiendum eſt. Rectè dictum eſt à nonnullis, parvam etiam fidem, fidem nihilominus eſſe, ſi modò id addas, ut ea quoque ſit efficax, & omnis generis pietatem ex ſeſe producat, & calamitatum violentia non frangatur: hanc enim quamdiu habebis, tamdiu ſalus tua in tuto eſt. Sed hæc conſolatio non eſt dirimenda ab ea quam præmiſimus cautione ac cohortatione. Nam ſi quis progredi in fide nolit, ei verendum eſt ne regrediatur, & ne poſtea negligentiæ ſuæ det pœnas, ingraveſcentibus ob veritatem periculis, quia illud fidei robur quod parare per tempus poterat non acquiſierit: neque enim huic tam deſidi ac ſalutis ſuæ negligenti homini ſperandum eſt, Deum inuſitata quadam ratione ignaviæ ſubventurum, & quod ipſe ſponte ſua neglexiſſet, ſingulari aliqua & extraordinaria ope ſarturum. Diligentibus ac ſedulis libenter Deus ſubvenit.

Hæc de prioris virtutis nempe fidei incremento. Sequitur ut videamus quomodo alterius quoque virtutis nempe charitatis fraternæ augmentum Theſſalonicenſibus tribuat Apoſtolus. Id verò facit in illis verbis *Et abundat charitas uniuſcujuſque omnium veſtrum, mutua* vel in vos mutuò. Quid ſit charitas, notum eſt: eſt enim nihil aliud quàm affectus in alterum benevolus, ſeu ejuſmodi in alios propenſio ut iis optima quæque cupiamus: unde fit ut ſi ea ipſis obveniant, lætemur, ſi eveniant contraria triſtemur, ac præterea ut bonis illis potiantur, precibus, conſilio, operâ, ac denique ſi opus ſit etiam ſanguine efficere conemur, maximè quum de æterna illorum ſalute agitur, & ut illis ſint perpetua ac propria ſedulo laboremus, contraria verò amoliri ſumma ope nitamur. Hanc virtutem tum in hoc tum in aliis quos paulò ante laudavimus locis, Sacra Scriptura pro omnis generis pietate, quam fides doctrinæ euangelicæ adhibita in nobis efficit, ea præſertim quæ in agendo cernitur, (nam patientia afflictionum veritatis cauſâ incumbentium ab ea & hoc & aliis locis diſtinguitur) ponit: propterea quòd fieri poſſe non videatur ut quis hac virtute perfectè, quatenus quidem id in hominem Chriſtianum cadere omnino debet, ſit præditus, quin cæteras quoque habeat omnes: præſertim ſi quis conſideret quàm latè ejus pateant officia. Id quod vel ex nobili illo hujus ejuſdem Apoſtoli loco conſtat, qui exſtat 1 Cor. cap. 13. 4. & ſeqq. Nemo enim omnia illa charitatis officia præſtabit, quin cæteris omnibus virtutibus Chriſtiano homini præſcriptis ſit excultus. Qua de cauſa charitas Legis divinæ complementum ac veluti compendium quoddam eſſe perhibetur, ab Apoſtolo eodem, Rom. 13. 8. ſeqq. Gal. 5. 14. Et ut alia prætercam, vita ſempiterna ei promittitur homini qui fratres dilexerit 1 Joh. 3. 14. adde etiam ejuſdem capitis verſ. 18 & ſeqq. uſque ad finem capitis: in quibus eadem continetur ſententia, licet aliis verbis elata, & cap. 4. 7. aſſeritur eum hominem qui diligat alios, ex Deo natum eſſe ac Deum noſſe, & verſ. 12. dicitur Deus in talibus manere, ex quibus ſequitur, tales vitam æternam habituros. At vita æterna nemini niſi omni pietatis genere prædito vi divinæ promiſſionis dabitur, & ex mente S. Johannis aliorumque ſcriptorum ſacrorum nemo ex Deo natus eſt, nemo Deum novit, niſi qui mandata ejus ſervat, ut ex univerſis ejus epiſtolis conſtat: inſpiciatur vel caput 2 & 3. primæ Epiſtolæ. Eidem charitati tribuitur quòd opertura ſit multitudinem peccatorum, 1 Pet. 4. 8. At peccata noſtra non teguntur hoc eſt non remittuntur, niſi in luce ambulaverimus, ut Deus eſt in luce, ſicut teſtatur idem Johannes 1 epiſt. cap. 1. ℣ſ. 7. Quapropter etiamſi reliquæ virtutes natura ſua a charitate ſint diſtinctæ, ita ut in ipſius eſſentia non includantur; nihilominus tamen quia cum ea individuo ac indiſſolubili nexu videntur eſſe conjunctæ, meritò ea ſola nominata omnes intelliguntur, vel intelligi ſaltem queunt, niſi ex ipſo loco aliquid aliud conſtet. Hoc autem loco ubi præter fidem ac charitatem, fideique prolem patientiam, nulla alia commemoratur, non tantum nihil obſtat quominus cæteræ etiam omnes virtutes, charitati adjunctæ intelligantur; verùm etiam magna eſt cauſa cur hoc nomine tacitè comprehenſæ cenſeantur. Laxitatem autem hujus virtutis aliquo pacto reſtringit Apoſtolus ad eam quæ eſt erga fratres, quæque inter ipſos Chriſtianos Theſſalonicæ degentes mutuò exercebatur: non quòd iidem charitate in extraneos, & à fide in Chriſtum alienos non eſſent præditi; ſed quòd eam præcipuè in ſeſe mutuò ſeu in omnes Chriſtianos exercerent, & mutuis officiis certatim colerent, quodque hæc ſinceri in religionem Chriſtianam amoris, & ſingularis pietatis ſit indicium, ac Chriſti diſcipulis maxime digna. Qui enim ob id ipſum diligit alios, & quidem præ cæteris omnibus, nempe propter communem Chriſti religionem ac fidem, nulla rerum carnalium habita ratione, is oſtendit ſe ipſam Chriſti religionem maximi facere, ac ſincere amplecti, & eam prope ſolam in aliis amare. Interea tamen quiſquis ob communia ſacra & ejuſdem Chriſtianæ religionis ſocietatem alios diligit, is ejuſdem religionis vi impelletur ad cæteros omnes homines diligendos, quandoquidem hoc eadem illa docet religio. Quare quum Paulus ait Theſſalonicenſes abundare charitate inter ſeſe mutuo, tacite ſimul illis tribuit charitatem erga alios & ejuſdem abundantiam. Abundabat autem Theſſalonicenſium amor erga ſeſe mutuò, quatenus ſubinde intendebatur, & pluribus effectis pluribuſque officiis quibus ſeſe mutuò proſequebantur in dies ſeſe prodebat, & magis atque magis teſtatam ſe faciebat. His enim modis incrementum capit charitas, cùm & intus & extus intenditur, atque exuberat, intus affectu extus effectu: intus efferveſcit, extus ebullit atque declaratur per opera. Ait autem *uniuſcujuſque omnium*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ipſorum charitatem in alios abundare, ut non tantùm intendi charitatem illorum doceret, ſed etiam latiſſimè extendi, & non in uno tantùm aut altero, ſed in omnibus generatim ejus Eccleſiæ membris augeſcere doceret. Dico in omnibus generatim, quia admodum vero eſt ſimile Apoſtolum id de ſingulis atque univerſis pronunciaſſe quod de pleriſque conſtabat: cùm ſi quis eſſet in quo diverſum deprehendi poſſet, ejus nulla eſſet habenda ratio: quum reſpectu tantæ multitudinis in qua contrarium appareret, id non compareret, ac pro nullo cenſeretur. Quod propterea dicimus quia vix eſt credibile adeo probam ac felicem fuiſſe illam piorum ſegetem quin vel una aliqua in ea exſtaret ſpica, ut ille ait, nequam; neque credibile eſt ita exacte de ſingulis conſtare potuiſſe Apoſtolo, ut de unoquoque nominatim id aſſerere tam conſtanter poſſet, quemadmodum proprietas horum verborum poſtulare videtur. Neque enim prophetico aliquo Spiritu hæc enunciat Apoſtolus, ſed ex aliorum proculdubio relatione ac conſtanti fama, cæteriſque documentis, quibus charitas Chriſtiana arguitur. Quare conſuetus tum ſacris tum profanis ſcriptoribus mos videtur ab Apoſtolo uſurpatus, ut quod de longe maxima fidelium iſtorum parte verum eſſet, id de omnibus ac ſingulis pronunciaret.

Ex his diſcimus, charitatem non minus quàm fidem in hominibus Chriſtanis requiri, quæ eam animet ac ſpiritum ei indat, & ſine qua ea mortua ſit atque inefficax. Unde idem Apoſtolus loco quem ſuperius citavimus Gal. 5, dicit *in Chriſto Jeſu nihil valere præter fidem quæ per charitatem ſit efficax.* Qua de re nihil opus eſt plura hîc à me dici, præſertim cùm hujus rei documenta ex iis quæ paulò ante diximus peti queant: atque inter alios nobilis eſt locus 1 Cor. 13. ℣ſ. 2, 3, qui perſpicue oſtendit, ſine charitate nihil valere cætera omnia Chriſtiani hominis ornamenta, factaque, & ad ſalutem eſſe inefficacia. Secundò diſcimus, etiamſi omnes homines charitate proſequi debeamus, eam tamen primò ac præcipue à nobis deberi hominibus Chriſtianis, & in eos potiſſimùm exercendam eſſe: quam ob cauſam diximus hic commemorari charitatem Theſſalonicenſium non in cæteros homines ſed in eos nominatim qui ejuſdem ſint Eccleſiæ membra, ejuſdemque religionis participes. Quo pacto etiam idem Apoſtolus alibi, jubet in omnes beneficentiam exercere, ſed *maxime in domeſticos fidei*. Gal. 6. 10. Hac de cauſa idem Rom. 12, cum primum hortatus eſſet ad charitatem non ſimulatam, mox inſignitè præcipit ℣ſ. 10, ut fraterna charitate ſimus alii in alios propenſi, & naturalem inter germanos fratres charitatem æmulemur. Et Petrus 2 epiſt. cap. 1. ℣ſ. 7, poſt pietatem quæ Deum ejuſque gloriam proprie reſpicit, proximè collocat fraternum amorem, cui demum ſubjungit charitatem quæ ad omnes omnino ſpectat, & in qua magis ſpectatur effectus quam affectus, ſeu animi fervor, licet ipſa quoque ſincera eſſe debeat. In fratres uti jam ſuprà monuimus major eſſe debet animi propenſio ac fervor, majora etiam officia, quorum ſummum eſt ut animam etiam pro fratre ponas: qua de re in Ethicis dictum. Tertiò hinc perſpicimus, non initia tantum charitatis in nobis exſtare debere, ſed progreſſus etiam in eadem eſſe faciendos, horum Theſſalonicenſium exemplo, ad quos faciendum eos hortatus fuerat Apoſtolus, 1 epiſt. cap. 4. ℣ſ. 10, ubi cum dixiſſet eos ſeſe mutuò diligere, imò omnes qui eſſent in Macedonia fratres, addidit, *Hortamur autem vos fratres ut abundetis magis*. Hujus voti ſui compotem ſe factum eſſe Apoſtolus his verbis quæ præ manibus habemus oſtendit. Itaque cavendum eſt è contrario diligenter, ne illud nobis objici poſſit, quod Dominus Jeſus objecit Epheſinæ Eccleſiæ angelo, Apoc. cap. 2. ℣ſ. 4, nos primam dilectionem deſeruiſſe, & ab ea defeciſſe. Pertinent huc nonnulla ex iis quæ de fidei incremento ſupra diximus.

Denique cum ex his verbis perſpiciatur omnia generatim Eccleſiæ Theſſalonicenſium membra charitate hac excelluiſſe, adeoque vera vitæ pietate fuiſſe conſpicua, idem etiam in aliis Eccleſiis contingere poſſe, adeoque etiam nobis idem eſſe conandum, & tum quemque pro ſua virili parte in id incumbere debere, tum alios exemplo ſuo, ac ſalutaribus monitis excitare, ut ad eandem pietatis laudem apud Deum adſpirent, ut ita per omnia Eccleſiæ membra diffundatur virtus, nullum verò eorum ſit morbidum aut languidum. Et hactenus quidem priorem primi membri partem, prioremque ex iis benevolentiæ Apoſtolicæ erga Theſſalonicenſes effectibus quos in primo illo membro explicari diximus, conſideravimus: Sequitur ut ad alterum quoque effectum qui in primo illo membro exprimitur, & ſic ad poſteriorem membri ejus partem accedamus, quæ quidem prioris amplificandi cauſa adjecta videtur ab Apoſtolo. Explicaturus enim Apoſtolus magnitudinem atque incrementum earum virtutum quas hactenus expendimus, atque inprimis fidei, quam priore loco collocaverat, ab effectu rem illuſtrat, nempe ſua de Theſſalonicenſium patientia, quæ certiſſimum fidei ipſorum ſit argumentum apud alias Chriſti Eccleſias gloriatione. Qua in re ita progreditur Apoſtolus ut primò hunc effectum exprimat, deinde ſubjiciat ejus objectum, quod idem quoque cauſa ejuſdem eſt impulſiva. Prius facit in illis verbis, *adeò ut nos ipſi in vobis gloriemur, in Eccleſiis Dei.* Quæ verba ita ſunt capienda ac ſi dixiſſet, tantum capit incrementum veſtra fides, atque inde nata charitas fraterna, ut nos ipſi continere nos non poſſimus quin de vobis gloriemur ſeu vos laudemus ac celebremus paſſim in aliis Eccleſiis ac cœtibus Deo Chriſtoque ſacris. Illud enim *in vobis* perinde poteſt accipi acſi dictum fuiſſet de vobis: Niſi fortè malis ita id capere acſi dictum eſſet per vos, aut propter vos; quaſi nempe Paulus ipſe ad honeſtam ac Chriſtiano homine dignam ſui ipſius laudem hoc retulerit quòd hujuſmodi haberet diſcipulos, adeò in fide conſtantes. Pertinet enim ad laudem ipſorum Doctorum egregios habere diſcipulos. Unde ſuperius, priore Epiſtola cap. 2. ad finem, ita de iiſdem ſcripſit Apoſtolus: *Quis enim eſt noſtra ſpes aut gaudium, aut corona gloriationis, annon & vos coram Domino noſtro Jeſu Chriſto, in ipſius adventu? Vos enim eſtis gloria noſtra & gaudium.* Porrò autem Eccleſias Dei opponit Apoſtolus cœtibus & collegiis profanis, & quibuſcunque aliarum etiam religionum Synagogis aut conciliabulis. Hinc apparet poſſe hominem Chriſtianum & Eccleſiæ Doctorem laudibus celebrare ſuorum auditorum aut diſcipulorum virtutem, ita ut etiam illis ipſis quos laudat ea de re conſtet. Id verò eum in finem, partim ut alios eorum exemplo ad eandem virtutem ac pietatem incitet, eos nimirum apud quos illam prædicat; partim verò ut illi ipſi qui laudantur hac laude & approbatione Doctoris ſui inflammati, tanto acriùs cœptum virtutis ſtudium urgeant, ut tanto majores in ea progreſſus facere nitantur. Notum enim eſt virtutem laudatam creſcere. Id tantùm cavendum eſt ne in adulationis crimen vel ſuſpicionem etiam incurrat: quod fiet ſi aut immeritò laudet, aut nimis crebro laudet. Deinde ne forte præpropera gloriatione eos in ſtudio pietatis ſegniores reddat, & in cauſa ſit cur intumeſcant. Nam utut plerumque verum ſit illud quod antea diximus, vel ſaltem non raro eveniat nempe ut virtus laudata creſcat; non ſemel tamen accidit, in iis præſertim qui judicio non multum pollent, aut non ita longe ſunt in virtutis ſtudio progreſſi, ut opinione pietatis inflentur, & ſeſe jam ſatis probos, ſatis officio ſuo functos autument. Apparet ſane Paulum non quoſvis laudare ſolitum, nec niſi de robuſta adultaque virtute gloriatum. Arguunt id ipſa ejus hæc verba, quandoquidem dicit, *ſupra modum creſcit fides veſtra* &c. *adeò ut nos ipſi in vobis gloriemur* &c. Satis oſtendens ſe de vulgari fide ac charitate non fuiſſe gloriaturum: ſed nunc poſtquam tantopere creverit, facere non poſſe quin glorietur. Quare laus illa moderanda eſt prudentiâ, atque temperanda. Quodſi alter ſenſus verborum *in vobis gloriari* admittatur, perſpici poteſt, poſſe etiam virum pium aliquid in ſuam laudem dicere,

modò eam & modeſte prædicet, & non per ſe quærat, ſed ad Dei gloriam aliorumque ædificationem ac emolumentum unicè referat: quemadmodum Paulum Apoſtolum feciſſe nihil eſt dubium. Apparet etiam ubinam Chriſtianorum laudes potiſſimùm ſint prædicandæ, nempe in Dei Eccleſiis, ut inde & lætitiam & exemplum ſibi pii capiant.

Objectum porrò & cauſam impulſivam hujus gloriationis exprimit Apoſtolus cùm ita inquit, *de patientia veſtra & fide in omnibus perſequutionibus veſtris & afflictionibus quas ſuſtinetis.* Ubi duas exprimit virtutes in quibus gloriatio Pauli verſabatur, patientiam, & fidem: deinde eaſdem amplificat à materia in qua exercebantur atque eluceſcebant, nempe perſequutiones & afflictiones. Quod ad virtutes attinet patientiam priore loco collocat, tanquam manifeſtiorem, & oculis ipſis ſubjectam, cui deinde ſubnectit fidem, quæ ipſa per ſe ſub arbitrium oculorum non cadit, ſed in animis hominum latet abdita: verùm à priore illa quæ hujus effectus eſt arguitur, & quodammodo conſpicua redditur. Quare iſta Apoſtoli verba cum dicit *de patientia veſtra & fide*, &c. ita ſunt accipienda, ac ſi dixiſſet, gloriamur de veſtra patientia, & quæ ab illa arguitur ac demonſtatur fide, quam abundè comprobatis in omnibus afflictionibus veſtris. Quid autem ſit *patientia*, quid item *fides*, in Ethicis ſatis eſt explicatum. De eo non eſt opus amplius monere quomodo vox *fidei* hoc loco accipiatur: cùm id ſuperiore verſu jam ſit explicatum. Ex his autem verbis ſatis apparet, iſtud quod dixerat Apoſtolus, *Ita ut nos ipſi in vobis gloriemur* &c. Magis cohærere cum illo, *quia ſupra modum creſcit fides veſtra*, quàm cum iſto quod ſequitur *& abundat charitas* &c. Hæc autem verba vix ullum doctrinæ genus præbent, præter abhortationem ad eaſdem virtutes, de quibus gloriabatur Apoſtolus, conſectandas: cùm ex his verbis appareat, quàm præclaræ quamque laudabiles illæ ſint, quantaque prædicatione dignæ. Iſtud adhuc addi poteſt, patientiam in afflictionibus pro veritate ſuſtinendis, præſertim conſtantem, eſſe ſignum minimè dubium ſolidæ conſtantiſque fidei: quemadmodum impatientiam fidei dubiæ atque infirmæ, vel penitus nullius.

Quod verò attinet ad materiam in qua exercebantur iſtæ virtutes atque eniteſcebant, de ea ita loquitur Apoſtolus, *in omnibus perſequutionibus veſtris.* Hoc eſt quam patientiam atque adeo etiam fidem exſeritis atque probatis in omnibus perſequutionibus, iis nempe quæ ipſius veritatis cœleſtis quam profitemini cauſâ vobis inferuntur. Perſequutiones autem & afflictiones hoc loco pro iiſdem ſumuntur, & poſteriora verba priorum tantùm ſunt explicatio. Apparet autem varias afflictiones ac multiplices ſuſtinuiſſe Theſſalonicenſes: quandoquidem ait Apoſtolus *in omnibus afflictionibus*, hoc enim nonniſi de multis dicitur. Hinc quæ peti queant doctrinæ, cuivis patet. Nempe virtutem atque inprimis patientiam ac fidem in Chriſtum, argui malis ac calamitatibus, præſertim variis ac diuturnis, & ex iis penitus apparere: Ideoque eas Chriſtiano homini ubi opus eſt non eſſe defugiendas. Deinde non aliquas tantùm, ſed quaſvis, atque adeo multiplices ac varias ſuſtinendas eſſe ei qui patientiam ac fidem ſuam probare Deo ac hominibus piis debet: exemplo horum Theſſalonicenſium, qui in omnibus perſequutionibus fidem ac patientiam ſuam oſtendebant.

Hæc de primo loci hujus membro. Sequitur alterum in quo continetur ſecundus ex principalibus benevolentiæ Apoſtolicæ erga Theſſalonicenſes effectibus, qui eſt, quòd conſoletur Theſſalonicenſes in hujuſmodi ut vidimus afflictionibus & calamitatibus, pietatis ac religionis cauſâ conſtitutos. Conſolatur autem eos propoſito earum afflictionum effectu, partim ad ipſos, partim ad eorum adverſarios ſpectante. Is verò eſt quòd perſequutiones illæ tum indicium atque argumentum eſſent, tum etiam cauſa quædam partim felicitatis ipſorum Theſſalonicenſium, partim verò ſempiterni ſupplicii atque interitus eorum qui ipſos affligerent. Et primò quidem priorem afflictionum iſtarum effectum exprimit, nempe quòd eæ ſint indicium earum quas diximus rerum, ad judicium divinum pertinentium: deinde hujus prioris aliquomodo confirmandi gratiâ, ſubjungit etiam alteram.

Quod ergo ad priorem attinet, is continetur illis verbis: *Indicium*, vel demonſtrationem *juſti judicii Dei, adhoc ut digni judicemini vos regno Dei, pro quo etiam patimini.* Ubi primò generatim effectum illum exprimit: deinde ſpeciatim declarat, expreſſa alterâ earum rerum parte quas ab iſtis calamitatibus argui ſignificat Apoſtolus, ea nempe quæ ad ipſos Theſſalonicenſes pertinet. Prius eſt ibi; *indicium* vel *demonſtrationem juſti judicii Dei*: quæ verba antequam penitius conſiderentur, conſideranda eſt eorum cum antecedentibus conſtructio ac contextus: non enim ſatis apparet quomodo cohæreant; præſertim ſi Græca verba conſideres. Poterunt ergo duplici ratione connecti: vel ita ut per appoſitionem vox *indicium* ſeu *demonſtrationem* conjungatur cum præcedentibus, hoc modo, *quas* ſcilicet afflictiones, *ſuſtinetis*, *indicium* ſeu demonſtrationem, hoc eſt quæ ſunt indicium ſeu demonſtratio. Nam etſi relativum ταῖς dativi ſit caſus, ita ut ἔνδειγμα, quod vel eſt nominativi vel accuſativi, non videatur cum eo connecti poſſe; fieri tamen poteſt ut Apoſtolus perinde loquutus fuerit, atque ſi ea vox eſſet caſus accuſativi: quandoquidem pro accuſativo ob caſum ſui antecedentis per Græciſmum eſt poſita: alioquin enim dicendum fuiſſet ἃς ἀνέχεσθε, quas ſuſtinetis. Unde in Latino nullum σολοικόφανες apparet, cum vox ἔνδειγμα tanquam accuſativo caſu poſita, cum relativo *quas*, rectè per appoſitionem connecti queat. Quodſi hoc admittere nolis, dicendum eſt ἔλλειψιν hoc loco eſſe, Hebræis quorum conſuetudinem creberrime ſequi Apoſtolum nemo ignorat, admodum familiarem, nempe ut ſubaudiantur voculæ *quæ*, (ſcilicet afflictiones) *ſunt*, indicium vel demonſtratio. Hebrei unà particula *Aſcher* exprimerent, ſubintellecto verbo ſubſtantivo. In veteri Teſtamento admodum crebra ſunt ejus rei exempla. In Novo habemus Jac. 1. verſic. 18. initio, ubi quum præcedente verſiculo dictum eſſet, *apud quem*, ſcilicet patrem luminum, *non eſt tranſmutatio, aut converſionis obumbratio*; ſubjicitur, *Volens genuit nos* &c. pro, qui volens genuit nos. Et hæc quidem de verborum conſtructione. Quod ad eorundem ſenſum attinet, id ſibi vult Paulus, afflictiones quas veritatis cauſâ paterentur Theſſalonicenſes, argumentum eſſe ex quo appareat qualenam futurum ſit aliquando Dei de ipſis eorumque adverſariis judicium, ſeu qualis ſit futura ſententia illa quam juſte aliquando pronunciaturus ſit Deus. Vel, ſi mavis, eas eſſe indicium atque argumentum evidens, ex quo cernere liceat, ſequuturum aliquando Dei judicium idque juſtiſſimum, quo nimirum & ipſis præmia, & adverſariis ipſorum, hominibus impiis pœnam ſit decreturus. *Judicium* enim Dei hoc loco non pro pœna tantùm & damnatione ſumitur, ſed etiam eam complectitur ſententiam qua præmium decernitur ac merces rectè factis, ut ex ſequentibus apparet. *Juſtum* autem appellat judicium iſtud Dei, non modò quia juſtitiæ uſque quaque futurum eſt conſentaneum, nullamque cuiquam injuriam Deus in ferenda & exſequenda ſententia eſt illaturus, cùm præter aut ultra meritum neminem ſit puniturus, nemini etiam denegaturus præmium cui deberi videatur; ſed etiam quia juſtitia Dei, hoc eſt ipſius rectitudo & æquitas, poſtquam præſertim immutabile ipſius decretum intervenit, id ab ipſo requirit. De juſto hoc Dei judicio non uno loco in Sacris Literis legitur, atque inter alios in iis in quibus Deus aut Chriſtus ſecundùm uniuſcujuſque opera redditurus aut judicaturus dicitur.

Ex

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Ex his verbis diſcimus quantam vim habeant afflictiones piorum, quamque longe judicium de iis humanum à rei veritate diſcrepet. Nam ita homines ferè judicare ſolent, homines inquam ii quibus pietas cordi non eſt, afflictiones hujuſmodi arguere Deum humana non curare, & omnia temere ſurſum deorſum ferri, atque adeò Deum non eſſe, quòd videatur bonis malè, malis bene eſſe, quodque hi illis inſultare & eos affligere ſoleant, quum contraria utrorumque conditio videatur eſſe debere. Sane etiam David, vel Aſaph, Pſal. 73, indicat parum abfuiſſe quin ipſemet hîc judicio vehementer falleretur, cernens adeò ſecundam ac proſperam eorum fortunam quibus pietas cordi non eſſet, quique ſecuri ac ſine ullo Dei metu viverent. Hujus ergo rei indicium quoddam videntur hominibus male feriatis præbere piorum calamitates. At longe aliter ſe res habet; & longè etiam aliter Paulus Apoſtolus judicat. Is enim ex piorum calamitatibus quas iis machinentur aut inferant impii, colligit potiùs ſequuturum aliquando juſtum Dei judicium, quo fiat ut bonis bene, malis male ſit. Nempe non ſemper præſentia tantùm intuenda ſunt, ſed etiam futura, & cogitandum ſequuturam aliquando rerum omnium καταστροφὴν, nec paſſurum eſſe Deum ut bonis ſit malè, & malis facinora ipſorum ſint inulta. Quare hac ſpe, quoties aliquid mali ingruit, nos ſolemur, & argumentum inde capiamus ſequuturi Dei judicii. Deinde quum juſtum ſit futurum illud judicium, non eſt quòd quiſquam pietatis præmium ſperet, qui pietatem non exercuerit: aut effugiturum pœnam qui digna ſupplicio committere non deſtiterit. Nam ex factis ſuis unuſquiſque judicabitur: nulla hîc erit προσωποληψία & perſonarum acceptio, ſed factorum tantùm, quorum nomine etiam cogitationes includimus, ratio habebitur, & ſecundum eas ſententia feretur. Et hactenus in genere effectum afflictionum quas Theſſalonicenſes ſuſtinebant explicuit Apoſtolus.

Sequitur ut videamus quomodo ſpecialius hanc rem exprimat, atque eam judicii divini partem, quæ eſt lætior, quæque ad fideles Theſſalonicenſes pertinebat, efferat. Id autem fit in illis, *ad hoc ut digni ſitis vos regno Dei, pro quo etiam patimini.* Quaſi dicat; Afflictiones quas ſuffertis demonſtrant Deum ita juſte judicaturum ut vos dignos judicet reddatque, regno ſuo, cujus adipiſcendi cauſa etiam hæc omnia patimini. Verbum καταξιωθῆναι licet ſignificare poſſet dignum reddere, tamen rectius, hoc & aliis Novi Fœderis locis accipitur pro dignum judicare, dignari: ita ut etiamſi per te ipſum re aliqua dignus non ſis, eamque non fueris commeritus; nihilominus tamen eam ex ſingulari donantis bonitate adipiſcaris. *Regnum Dei* autem ſumitur pro felicitate ſuprema: quæ & eatenus Dei eſſe dicitur quatenus ab ipſo primum eſt profecta, deinde etiam quatenus vere divina eſt & Deo ipſo digna, & ei felicitati ſimilis qua ipſemet perfruitur. Regnum enim ut notum eſt, quia beatiſſimus in terris cenſetur ſtatus, & maximè ſublimis, ideo in Sacris Literis ſæpe pro felicitate ſuprema ponitur. Vox autem *Dei* ultimo loco collocata poſita eſt Hebræorum more pro relativo. Ita enim dicere potuerat, adhoc ut digni reddamini vos regno ipſius. Mentio enim Dei proxime hæc verba præceſſerat.

Hinc primò diſcimus nullius hominis tantam eſſe pietatem ut propriè loquendo mereri queat ſempiternam felicitatem: cùm Theſſalonicenſes quoque de quorum pietate paulo ante tot habuimus teſtimonia, eam non meruerint, ſed neceſſe habuerint ut Deus eos tanto bono dignos cenſeret, eamque illis pro ſua benignitate adjudicaret. Quanquam enim res jam promiſſa erat, & eatenus illis ſi in ſtudio pietatis perrexiſſent, daretur; tamen ſi rem ipſam ſpectes, eatenus ex gratia danda erat. Deinde expendi debet felicitatis quæ nos exſpectat quæque pietatis noſtræ præmium eſt, ſumma amplitudo ac ſublimitas, quandoquidem regnum appellatur, & quidem *Dei regnum*, quod omnibus hominum imperiis regniſque terrenis eatenus opponitur. Quum verò addit Paulus, *pro quo etiam patimini* rationem quandam aperit ob quam ſtatuendum ſit regnum hoc Theſſalonicenſibus à Deo adjudicatum iri. Perinde enim eſt acſi dixiſſet, utpote quum ejus obtinendi cauſa tanta ſufferatis mala. Non ſolet enim Deus piorum hominum vota & conatus ſuæ voluntati cæteroqui conſentaneos fruſtrari, & ut excellens eorum virtus præmio ſuo careat, perpeti. Ex his autem cognoſcimus, non ſatis eſſe ad patientiæ laudem dura atque aſpera ferre ac ſuſtinere, ſed id etiam requiri, ut honeſtum ob finem, & Dei voluntati conſentaneum, ea patiaris. Is autem partim Dei Chriſtique gloria, partim noſtra ipſorum ſuprema felicitas. Deinde animadvertendum non tantùm optima quæque eſſe facienda ſempiternæ felicitatis cauſa, ſed etiam extrema omnia perpetienda, dignamque eſſe hanc mercedem cujus gratiâ nihil non ſubeas, nihil non toleres: quum illius cauſa Theſſalonicenſes, ut vidimus, tot ſuſtinerent perſequutiones & afflictiones. Hæc de priori effectu afflictionum quem ad eas levandas, & Theſſalonicenſium animos erigendos, exprimit Apoſtolus. Sequitur alter, qui in re ipſa conſiſtit, quemque prioris illius quodammodo confirmandi cauſa ſubjicit Apoſtolus: Is verò eſt quòd eædem afflictiones parituræ ſint, inferentibus quidem pœnam ac ſupplicium, tolerantibus autem quietem ac felicitatem ſempiternam. Hunc effectum duplicem primò exprimit Apoſtolus, deinde illuſtrat & amplificat. Exprimit in illis ℣. 6 & 7 verbis: *Siquidem juſtum eſt apud Deum reddere affligentibus vos afflictionem, & vobis qui affligimini quietem, unà nobiſcum.* Ubi videmus primò ut Theſſalonicenſes utrumque effectum certum eſſe cognoſcerent, cauſam ejus impulſivam exprimi, quum inquit, *ſiquidem juſtum eſt apud Deum*, utrumque nimirum illud quod ſequitur. Cur autem juſtum hoc eſſe dicatur, jam antea indicavimus cùm de juſto Dei judicio ageremus. *Juſtum* nempe hoc loco non pro eo tantùm ſumitur quod jure fieri poteſt, & ab injuria omni eſt ſejunctum; ſed pro eo quod ut fiat ipſa juſtitia atque æquitas poſtulat, ita ut ſine iniquitate aliqua omitti nequeat. Duplici enim modo juſtum ſumitur, vel pro eo quod jure fieri poteſt, vel pro eo quod jure fieri debet: illud ſine injuſtitiæ nota omitti nonnunquam poteſt, hoc nunquam: illius generis eſt debitum exigere, hujus debitum reddere. Hoc autem loco poſteriore modo vocem juſti eſſe accipiendam, ex eo patet, quòd his verbis demonſtret Apoſtolus afflictiones Theſſalonicenſium demonſtrare, Deum juſto ſuo judicio ipſos pronunciaturum dignos regno ſuo. Id verò non demonſtraſſet, ſi id tantùm dixiſſet, jure id fieri poſſe, & non id etiam fieri jure debere: quandoquidem id quod fieri jure poteſt, quemadmodum indicavimus, poteſt etiam jure non fieri, ſeu jure omitti: ita ut niſi aliunde conſtet id futurum, ex eo ſolo id demonſtrari non poſſit quòd id juſtum ſit modo illo qui eſt imperfectior. Juſtum autem hoc eſſe diximus, ſeu æquum ut ita omnino fiat, non tam ex rei ipſius natura, quanquam ea aliquid habet quod ſuadeat, quàm ex Dei decreto aut promiſſo. Et promiſſio quidem ad præmium reddendum, conditione præſtitâ ſimpliciter obligat, nec ſine injuſtitiæ nota revocari poteſt: pœna verò ob comminationem ſimplicem non neceſſario exigenda eſt; nec juſtitia id per ſe poſtulat, ſed tum demum ſi decretum interceſſit, vel planè immutabile, vel ſaltem ideo immutabile quia nulla ejus ſit relaxandi cauſa, quæ ſi præberetur, relaxari fortaſſe ac mitigari poſſet, propterea quòd non prorſus eſſet abſolutum, aut præciſe factum. Decretum autem de puniendis iis qui non modò in contumacia & infidelitate perſeverarent, verùm etiam alios ob pietatem ac religionem in Deum affligerent, ac reſipiſcere tempeſtive nollent, factum eſt à Deo immutabile. Itaque eam ob

causam

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

cauſam rectum eſt & æquitati conveniens, ut iis tandem ubi ad extremum in contumacia hac perſeveravint, ſupplicium decretum infligatur. Quum verò hoc loco dicit Paulus, juſtum hoc eſſe non ſimpliciter ſed *apud Deum*, vel id tantùm vult, juſtum id eſſe ut à Deo fiat, Deo ipſi hoc jure convenire: vel Dei didicium, hominum opponit judicio: quaſi dicat; etiamſi fortè hominibus ſecus videatur, qui putant rectè illos agere qui vos affligant, ut pote extrema meritos; nihilominus tamen aliud eſt hac de re Dei judicium, contrarium potiùs ipſi videtur eſſe juſtum, nempe ut reddat iis qui vos affligunt afflictionem, vobis autem requiem. Et hic poſterior ſenſus qui paulò eſt uberior ac prægnantior, priorem in ſe complectitur. Quo loco animadverti poteſt quàm ſæpe Dei & hominum diſcrepent judicia, ut quod his videtur iniquum, ille juſtum eſſe cenſeat, & contra: id quod in ſuppliciis aliiſve malis quæ alii aliis religionis cauſa inferunt, ſæpiſſime contingit. Vide ea de re quæ Chriſtus dicat, Joh. 16. 2, 3. Nihil eſt errorum fœcundius quàm ſuperſtitio. Quare cavendum eſt diligenter hominibus, ne falſa religionis aut pietatis ſpecie decepti, graviſſimè peccent.

Sed jam effectus illi duo propius nobis ſunt conſiderandi. Eorum prior ſpectat ad Theſſalonicenſium adverſarios, qui eſt *reddere affligentibus ipſos afflictionem.* De qua afflictione ſit ſermo, facilè perſpici poteſt, tum ex oppoſito membro, tum ex reliquis quæ ſequuntur: nempe de ea qua Dominus Jeſus è cælis aliquando veniens illorum impietatem, & in pios immanitatem judicabit. De qua plura poſtmodum dicet Apoſtolus ℽſ. 8 & 9. De eadem diſſerit Rom. 2. 9. ubi conjungit afflictionem & anguſtiam. Ideo autem libentius *afflictionis* nomine uſus eſt Apoſtolus in deſcribenda pœna quam Theſſalonicenſium perſequutoribus inflicturus ſit Deus, ut convenientiam ejus cum delicto, & ſic æquitatem ſupplicii tanto clarius ob oculos poneret. Quam ob cauſam etiam *reddendi* vel retribuendi verbo eſt uſus. Affligebant illi pios, affligendi ſunt olim viciſſim: qua menſura menſi ſunt eadem illis remetietur. Quanquam afflictio illa diverſi erit ex parte generis: afflictio enim illata Theſſalonicenſibus corporis tantùm erat, ea verò quæ ipſis eſt metuenda perſequutoribus animi quoque interitum involvit. Nec tamen ideo iniqua eſt hæc compenſatio, quia afflictionem illam corporalem malitia adjuncta adeo aggravabat ut hujuſmodi illis ſupplicium meritò poſſet conſtitui. Hoc loco ſuppliciorum etiam metus incutiendus eſt auditoribus, eaque ratione omnes à peccatis avocandi: atque inprimis etiam ab omni crudelitate atque ab injuriis fidelium genti inferendis. Poteſt etiam hac occaſione nonnihil diſſeri de æquitate divinorum judiciorum, qui ſimilia ſupplicia ſimilibus accommodat delictis. Qua de re videatur etiam nonnihil, Apoc. 16. ℽſ. 5 & 6. collatis cum præcedentibus.

Poſterior effectus qui quidem pertinet ad ipſos Theſſalonicenſes, eſt quòd Deus illis ſit daturus quietem, quum nunc affligerentur, unà cum Apoſtolo & aliis ipſius ſimilibus, qui exprimuntur initio ℽſ. 7. Quales fuerint afflictiones illæ quas tum temporis ſuſtinebant Theſſalonicenſes, explicatum eſt ſupra. *Requies* autem eſt ab illis afflictionibus liberatio ac immunitas; cum qua conjuncta eſt vita ſempiterna, & cæleſtibus affluens gaudiis. Hæc enim nonnunquam requiei nomine in Sacris Literis intelligitur. Ut in illis Chriſti verbis Matth. XI. 29. & Hebr. 4. ubi copioſa de ea diſſeritur. Itemque Apoc. 14. 13. Itaque vocabulum hoc *quietis* plus habet in receſſu quàm prima fronte promittit. Addit autem Apoſtolus *nobiſcum*, vel unà nobiſcum: partim ut exemplo ſuo illos reddat alacriores, propterea quòd ipſe quoque affligeretur, ſed tamen immunitatis ab hujuſmodi afflictionibus aliquando futurus eſſet particeps: partim verò ut eos ſecum conjungens, & quam ipſe exſpectaret felicitatem eandem illis communem fore indicans, magnitudinem illius felicitatis, ipſorumque apud Deum dignitatem melius exprimeret: ita ut partim certitudinem, partim præſtantiam felicitatis ipſorum his verbis indicaret. Hinc petenda eſt conſolatio: quæ quum omnibus eſt neceſſaria, tum verò maximè iis qui affliguntur ob Chriſti nomen, (quanquam etiam aliis afflictis ſervit) fore aliquando ut ab his malis liberati, & ab omnibus vindicati doloribus, libertate glorioſa filiorum Dei gaudeant. Qua de re vide inter alia Rom. 8. ℽſ. 20. & ſeqq. 2 Cor. 4. 17. cap. 5. ℽſ. 2. ſeqq. Quare adhortandi ſunt omnes ne doloribus fracti ſuccumbant ac cedant, ſed potiùs contra eant audentius, ſpe melioris conditionis. Omnia enim adverſa, ſpes, præſertim tam certa mollit atque lenit. Deinde hinc diſcimus Chriſtianos generatim eandem manere felicitatem, licet cæteroqui dignitate ſint impares. Unde hoc loco Apoſtolus in quiete Theſſalonicenſibus danda eos ſecum conjungit, licet fieri queat ut inter ipſos dignitatis gradibus alii aliis excellant.. Unde illud quoque conſequitur, non debere eos qui ſe aliis Chriſtianis præſtare norunt, eos præ ſe contemnere, ſed libenter in iis quæ cum ipſis habent communia ſecum illos conjungere. Et hæc quidem de ipſis effectibus afflictionum. Sequitur eorum amplificatio; quæ partim utrique eorum eſt communis, partim alterutri propria. Nam primò conjunctim effectum utrumque illuſtrat Apoſtolus à circumſtantia temporis, quum ait: *in revelatione Domini Jeſu à cœlo cum angelis potentiæ ipſius.* Ubi ſimul etiam explicantur cauſæ efficientes iſtorum effectuum: quarum alia principalior eſt, alia verò minus principalis ſeu inſtrumentalis. Illa eſt, Dominus Jeſus. Hæc verò Angeli Domini Jeſu potentes. Quanquam etiam locus eſt expreſſus, unde comparere debeat Dominus Jeſus. *Revelatio Domini Jeſu* nihil eſt aliud, quàm illuſtris & conſpicuus ipſius adventus: qui eodem modo appellatur 1 Petr. 1. verſ. 7. forte etiam verſ. 13. Simili ratione deſcribitur, 2 Tim. 4. verſ. 1. & alibi. Coloſſ. 3. verſ. 4. Ideo autem Dominus Jeſus tum tanta in majeſtate comparebit ut id faciat Dei nomine, quod Deum facturum modò audivimus, nempe ut unicuique reddat ſecundùm ipſius opera; & impiis ac piorum perſequutoribus irroget ſupplicium, piis autem maximè afflictis ſempiternam afferat quietem: ipſi enim traditum eſt à Patre omne judicium Joh. 5. verſ. 22. Ait autem *è cœlo* ipſum appariturum, quia in cœlis nunc beatus degit: in quos quemadmodum aſcendit, ita etiam ex iiſdem appariturus & ad nos rediturus eſt. Ait deinde ipſum appariturum *cum angelis potentiæ ſuæ*, hoc eſt cum angelis ſuis potentibus: non modò ut tanto illuſtrior ac magnificentior ſit ipſius adventus, & ex eorum gloria, ipſi Domino Jeſu plurimum accedat honoris; verum etiam ut ipſorum utatur opera in impiis à piis ſeparandis, ac contra in colligendis piis, & ad ipſum adducendis. Qua de re vide Matth. 13. verſ. 41, 49, 50. & XIV. 31. Ita ut quietis ac ſalutis piorum etiam cauſæ quædam ſint angeli: quemadmodum quoque contrà ſupplicii impiorum. Potentes autem Angelos ideo vocat, quia magnæ ſunt illis vires, præſertim inter ſe conjunctis, perque eos plurima maximaque præſtat Dominus Jeſus, & præſtitit olim Deus ſub Veteri Fœdere. Quanquam alioqui nonnulli iterum inter eos peculiari ratione *virtutes* appellantur, propter ſingulare quod præ cæteris habent robur ac vires, ut Eph. 1. 21. 1 Petr. 3, ultimo. In quo utroque loco diſtinguuntur ab iis qui ἐξουσίας ſeu poteſtates appellantur.

Ex quibus verbis apparet in quod tempus rejectum ſit perfectum pietatis præmium, & requies fidelibus parata: non in tempus illud quod inter mortem uniuſcujuſque & adventum Jeſu Chriſti eſt interjectum, ſed in ipſum Domini Jeſu adventum, contra quàm hodie Chriſtiani vulgo ſentiunt. Et huc accommodare ſolent illum Apoc. 14. 13. locum, ſuprà à nobis citatum. Quem etiam non omnes rectè diſtinguunt: Nam vocem ἀπ' ἄρτι, ſeu à modo vel ab hoc tempore, quæ præcedentibus conjungenda eſt, ut ipſa verba ſequentia ſatis indicant cum ſequentibus conjungere ſolent:

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ſolent: quaſi dictum eſſet, à modò hoc eſt ab ipſo mortis tempore illi requieſcunt à laboribus ſuis. Nam etſi commodus hujuſmodi verborum poſſit eſſe ſenſus, non tamen hoc à divino ſpiritu dicitur. Certe abſona admodum & dura eſſet hæc verborum conſtructio, & ὑπερβαλον inſolens, ſi ita eſſent ordinanda verba, *à modo certè inquit ſpiritus ut requieſcant à laboribus ſuis.* Neque enim communis loquendi ratio iſtum adverbiorum ab initio ſermonis concurſum, & quidem adverbiorum ad diverſa verba referendorum, patitur. Et ſatis liquet particulam ναὶ ſeu *certè*, inchoare ibi periodum ac ſententiam. Quare ita ſunt ordinanda verba: *Beati qui in Domino moriuntur à modò*, vel ab hoc tempore; hoc eſt qui fidem in Chriſtum conſtanter retinentes, ab eo tempore quo Antichriſtus ita ſæviet, mortem violentam oppetent: nam in tuto prorſus erit illorum felicitas qui tantam malorum vim conſtantia ſua ac patientiâ vincunt. Dixerat enim antea: *Hic eſt patientia ſanctorum, hic qui ſervant præcepta* DEI *& fidem Jeſu.* Sed de tempore quo felicitas piis promiſſa, ſit eis exhibenda, dictum eſt à nobis in explicatione loci Heb. 12. ℣ſ. 23. ubi ſententiæ noſtræ veritatem multis argumentis comprobavimus. Idem etiam ſtatuendum eſt de cruciatibus quibus proſequuturus eſt Deus hominum impietatem: de cruciatitibus inquam non hujus vitæ, ſed futuræ, ſi modo ea vita eſt. Satis apparet tum ex hoc tum ex aliis locis, quemadmodum requies piis eſt promiſſa illo die, ita etiam afflictio impiis. Deinde conſideranda eſt hoc loco Domini Ieſu majeſtas, qui in cœlis nunc degens angelos omnes ſibi habet ſubjectos, unde dicuntur angeli ipſius potentes: cum quibus etiam aliquando ad judicium compariturus eſt, eoſque habebit ſententiæ à ſe latæ aliqua ex parte exſequutores ac miniſtros. Qua eadem de re videantur verba ipſius Chriſti Matth. 16. 27, & illa ejuſdem, cap. 13. ℣. 41, cap. 24. ℣ſ. 31, ſupra à nobis citata. In quibus omnibus locis Angeli dicuntur eſſe Angeli Chriſti, nempe ſubjectione. Quodſi Sacræ Literæ veteris Fœderis inde inter alia Dei majeſtatem demonſtrant quòd ſit Dominus Zebaoth hoc eſt exercituum, nempe angelicorum, quod ita Græci interpretes reddere ſolent ut eum vocent Dominum vel Deum omnipotentem, quaſi is qui dominus ſit angelicorum exercitum idem etiam omnia poſſit, omniaque imperio ſuo complectatur, quemadmodum ſanè ſtatuendum eſt; Certe hinc itidem Domini Jeſu majeſtas maxime elucet, quòd ipſe quoque exercituum angelicorum ſit Dominus, ſicut Pater, quodque ad dexteram Dei ſedeat, profectus in cœlum, ſubjectis ipſi angelis & poteſtatibus & virtutibus, ut ait Petrus. Inde certè meritò colligi poteſt eum omnia poſſe, omniaque alia quæ angelis ſunt longe inferiora imperio ſuo continere. Diſcamus inde revereri tam auguſtam ac tam ſplendidam Domini Jeſu ac tam ſanctorum angelorum faciem: idque cogitemus perpetuò ne in tam auguſta corona, ne in conſpectu tanti Regis tantorumque ejus miniſtrorum pudefiamus, ſed laudem potiùs à Domino Jeſu referamus, nomen noſtrum coram Patre ſuo & angelis confitentis, & nos pro ſervis ſuis fidelibus agnoſcentis. Denique hinc diſcamus confidere Domino Jeſu, & ipſius ope in omnibus rebus adverſis niti, cui tam potentes ſunt miniſtri, quos ad nos tutandos emittere ſemper poteſt, quique inſtar venti inſtarque flammæ celerrimè diſcurrunt, & juſſa ejus expediunt. Quare, ipſius præſidio tuti eſſe perpetuò poſſumus, & quum hoſtium ſpiritualium, cui nulla vis humana reſiſtere poteſt, potentiâ infeſtamur.

Hactenus conjunctim Apoſtolus utrumque effectum illuſtravit; nunc porrò ſeparatim id præſtat. Et primò quidem priorem illuſtrat, poſtmodum poſteriorem: illum ℣. 8 & 9. Ubi quatuor modis pœnam eam illuſtrat quæ ſit adverſariis Theſſalonicenſium infligenda. Primò enim modum ac qualitatem ſupplicii illius exprimit, deſignato ejus inſtrumento. Deinde ejuſdem ſupplicii objectum, hoc eſt eos quibus id ſit infligendum. Tertiò ejuſdem deſcribit durationem, ac denique cauſam efficientem principalem. Primum effert illis verbis, *in igne flammæ dantis vindictam*, &c. hoc eſt, qui Dominus Jeſus vindicat vel vindicaturus eſt tum temporis per ignem flammeum ſeu flammantem in eos qui non norunt Deum. Nam vocem *dantis* ad Dominum Jeſum, non ad flammam eſſe referendam, genus ipſius indicat. Per vindictam autem intelligit pœnam ac ſupplicium: quemadmodum etiam alibi, ubi Deo vindicta tribuitur. Et ſanè omnis pœna vindictæ generatim ſumtæ nomine comprehenditur: ut oſtenſum à nobis in Anti-Grotio. *Ignem autem flammantem* nominat, ut ejus vim ac vehementiam exprimat. De quo igne ſermo eſt, quum aliis locis non paucis, ubi in ignem conjiciendi dicuntur ii qui fructum non ferunt, tum inprimis Matth. 13. 42, & 50. XXV. 41, & in cæteris loci, ubi Gehenna ignis nominatur, ut Matth. cap. 5. verſ. 18. Mar. 9. ℣. 43, 45, 47. Itemque 2 Pet. cap. 3. ℣ſ. 7, 10, 12. Apoc. 20. 14. XXI. 8, & alibi. Intelligitur autem ille ignis, quo, ut ex Petri dictis apparet, cœlum & terra exurentur. Quod ſanè ſupplicium eſt graviſſimum. Idemque ignis deſtinatus eſt, ut in loco Matth. 25, à nobis citato dicitur, Diabolo & angelis ejus. Apparet ergo hinc ſupplicii illius gravitas atque acerbitas: quæ meritò nos ab omni peccati genere deterrere debet, ne in tam horrendum incidamus ſupplicium. Quare animo repetamus omnia Domini Jeſu monita quibus nos hortatur, ut ignem hunc extremum effugere nitamur; & ea quæ nobis ſunt chariſſima relinquamus potiùs, quàm ut iis uſi, ignis hujus ſupplicium luamus. Atque inprimis repetenda ſunt animo illa Petri Apoſtoli verba, quæ exſtant loco paulò antè allegato, 2 Epiſt. cap. 3. ℣. 11. *Cùm ergo hæc omnia ſolvenda ſint, quales quantoſque oportet exiſtere nos in ſanctis converſationibus & pietatibus*, &c. Hic etiam apparet denuo majeſtas ac poteſtas ſumma Domini Jeſu, qui hoc loco dicitur daturus eſſe vindictam & ſupplicium graviſſimum irrogaturus impiis. Unde ipſius metus ac reverentia tanquam judicis ſupremi à Deo nobis dati in animis noſtris oriri debet, quæ faciat ut nulla in re ipſum offendere audeamus.

Secundum, hoc eſt deſcriptio eorum quibus hanc pœnam Dominus Jeſus ſit inflicturus, continetur in iſtis verbis; *Iis qui non noverunt Deum & non obediunt Euangelio Domini noſtri Jeſu Chriſti.* Ubi per eos qui non noverunt Deum, & non obediunt Euangelio Domini Jeſu, iidem homines intelligi poſſunt: ita ut poſterior deſcriptio tantum ſit explicatio prioris: quaſi dicat, id eſt iis qui non obediunt Euangelio Chriſti: vel etiam diverſi intelligi poſſunt. Si priore modo, qui quidem videtur eſſe huic loco accommodatior, & ad mentem Apoſtoli accedere propius, verba iſta accipias, per eos qui Deum non norunt quique Euangelio non obediunt, tum ii ſunt intelligendi, & quidem primò ac præcipuè, qui Deum ejuſque voluntatem in euangelio revelatam agnoſcere nolunt. (Neque enim de iis ſermo eſt qui Deum noſſe non poſſunt, ſed qui non volunt) ac doctrinam euangelii prorſus repudiant. Quales erant Theſſolonicenſium adverſaaii, ad quos nominatim ac præcipue reſpicit Apoſtolus: ac de iis ſane vel inprimis dicitur quod non obediant Euangelio Chriſti, quia tantùm abeſt ut ei factis parere velint, ut idipſum admittere præfracte abnuant, eique ſeſe addicere nolint. Dicitur enim etiam is aliquando parere doctrinæ qui eam admittit, ei ſeſe addicit, & eandem ſequi apud ſe conſtituit, idque ore profitetur. Quo ſenſu *obedire fidei*, id eſt doctrinæ de fide dicitur. Hoc eodem modo videtur ſumi illud, *inobedientem eſſe Dei euangelio* 1 Pet. 4. ℣. 17, ubi infideles maxime notat. Sed deinde non excludendi ſunt ab hoc cenſu, ſed potiùs hac deſcriptione comprehendendi ii qui agnitæ doctrinæ euangelii ac receptæ opere ipſo non parent: qui itidem dici poſſunt Deum non noſſe. Quemadmodum

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Johannes docet non in uno loco, ubi oſtendit eum non noſſe DEUM, aut quod hac in re idem eſt, Dominum Jeſum, Deumque non vidiſſe, qui mandatis ejus non paret, atque inter alia qui charitate fraterna caret. Vide 1 epiſt. cap. 2. verſ. 3. 4. cap. 3. 6. cap. 4. 7, 8. & epiſt. 3. verſ. 11. Notum etiam eſt, alibi cognitionem Dei ſumi pro pietate, cauſam nempe pro effectu, vel ſaltem eam in ſeſe includere. Videantur loca plura apud Socinum, in ſolutione ſcrupulorum. Cauſa ejus rei eſt explicata in Ethicis Chriſtianis. cap. 2. Ea breviter hæc eſt, quòd cognitio Dei de qua Sacræ Literæ loqui ſolent in cognitione voluntatis illius potiſſimùm conſiſtit. Hæc autem ſi vera ac ſolida ſit, & animo ſemper obverſetur, neceſſario ſpem vivam immortalis vitæ ſub conditione pietatis promiſſæ parit, atque inde etiam obedientiam, ac vitæ pietatem. Quodſi alterum verba hæc explicandi modum ſequi velis, per eos qui Deum non norunt intelligendi erunt homines infideles, ſeu ii qui euangelium ipſumque adeò Deum in eo revelatum cognoſcere nolunt; per eos verò qui euangelio Chriſti non obediunt ii qui quum illud agnoverint, vitam tamen ſuam ad illius normam ac præſcriptum non componunt. Illud explicare non eſt opus, cur Jeſus Chriſtum vocet Dominum noſtrum, quum id nimis ſit apertum. Hic nihil aliud eſt faciendum quàm ut moneantur homines ad proſequendam veram Dei cognitionem, & obedientiam euangelio præſtandam: atque inprimis illud inculcandum eſt, ne falſa Dei cognitione, ſeu cognitionis illius opinione ſibi ipſis imponant, neve ſibi perſuadeant ſe Deum noſſe, quum mandatis ipſius non pareant. Oſtendendum etiam eſt, eos inprimis ſupplicium aliquando luituros, ac pœnas Domino Jeſu daturos, qui quum poſſint, nolint tamen euangelio ſeſe ſubjicere eique parere. Nam de his dici ſolet quòd non pareant euangelio, quibus id eſt revelatum, quique cauſam & occaſionem parendi habent, non de iis qui non habent. Illi habentur pro iis ſervis qui domini ſui voluntatem norant, ſed animum ſuum non paraverant ad eam exſequendam ac perficiendam: hi verò pro iis qui eandem magna ſaltem ex parte ignorarunt. Itaque illi graviùs longè, hi levius punientur.

Tertium, nempe ſupplicii duratio, exprimitur ibi, *qui pœnam* ſeu vindictam *luent, interitum æternum.* Quanquam enim in his verbis etiam ipſum ſupplicii genus eſt expreſſum, in voce *interitus* quæ extremam ejuſmodi hominum perniciem ſignificat, tamen potiſſimum durationem ejus infinito tempore duraturam exprimere, & hac quoque in parte gravitatem ac ſeveritatem ejus ante oculos ponere voluit Apoſtolus. Res ipſa ſatis eſt manifeſta, & aliis quàm plurimis Sacrarum Literarum locis teſtata. Quare nihil hic reſtat aliud quàm ut pœnæ hujus gravitas diligentius conſideretur: eaque ratione moneantur omnes ne momentaneum peccati fructum ſempiterna infelicitate velint redimere, & tanto propoſito metu in abyſſum hanc ſuppliciorum divinorum immenſam, ſponte ſua ruere.

Reſtat quartum amplificationis genus, in quo cauſæ efficientes principales ſupplicii hactenus explicati commemorantur. Idque fit in illis verbis, *à facie Domini & à gloria roboris ipſius.* Ubi duæ videntur exprimi cauſæ ſupplicii illius efficientes: altera in prioribus, altera in poſterioribus verbis. In prioribus Dominus Jeſus Chriſtus, vel, quod malim, juſſus ac ſententia ab ipſo tanquam Judice prolata. Nam Hebræa phraſi à facie alicujus id fieri vel progredi dicitur, quod vel ab eo ipſo cujus facies commemoratur fit, vel, quod non multum ab illo recedit, ipſo jubente, ac ſententiam ferente. Juſſus enim ac ſententia ab ore ac à facie judicantis aut decernentis proficiſci videtur. Unde David Pſal. 17. verſ. 2. ait judicium ſuum egreſſum eſſe à facie Domini. Aliàs à facie Domini montes contremiſcere, vel ſimilia dicuntur, quæ fiunt vel à Domino vel ob Domini adventum. Cujus rei non unum eſt in Sacris Literis veteris fœderis exemplum.

Hoc loco quia Dominus Jeſus tanquam judex conſideratur, qui vindictam ſumat de impiis, valdè convenit ut à facie Domini, ſignificet Domino jubente, ſententiam ferente, & exſequutioni mandante, vel ab ipſo Domino adveniente. Poteſt etiam eſſe emphaſis quædam in voce *faciei* quæ nonnunquam ſeveritatem quandam ſonat, & animis audientium inſinuat. Unde David Pſal. 34. verſ. 17. & ex eo Petrus 1 epiſt. cap. 3. verſ. 12. ait, *Oculos* quidem *Domini eſſe ſuper juſtos, & aures ipſius ad deprecationem ipſorum: ſed faciem Domini* (hoc eſt vultum ſeverum, qui iræ ſolet eſſe index) *ſuper facientes mala.* Quare, ſignificare videtur Paulus, ſententiam profecturam à vultu ut ita loquar Domini Jeſu irati, qua æterno interitui adjudicentur impii. Verùm quia non ſatis eſt ſententiam ferre ac pronunciare, ſed neceſſe eſt eandem etiam exſequi; ideo Paulus alteram quoque cauſam illius pœnæ in Domino Jeſu reſidentem exprimit, in illis, *& à gloria roboris ipſius* hoc eſt à robore ipſius glorioſo. Neque enim gloria Domini Jeſu robur habet, ſed robur ejus glorioſum eſt, ac proinde non robur de gloria, ſed gloria de robore prædicanda. Neque ſane pœna illa à gloria Domini Jeſu proficiſcetur, ſed robore ac viribus ipſius hominibus impiis infligetur. Eſt nempe obſervandum illud quod alibi quoque monuimus, non ſemper illum genitivum qui alteri ſubſtantivo ſubjungitur reſolvendum eſſe in adjectivum (quanquàm id aliàs eſt frequentius) ſed interdum ſubſtantivum id quod præceſſerat eſſe reſolvendum in adjectivum, genitivum verò ſubjectum ſubſtantivi rationem retinere, & ſubjecti locum habere. Quemadmodum cùm Paulus ait Rom. 7. 6. *ut ſerviamus non in vetuſtate literæ, ſed in novitate ſpiritûs*, id vult dicere, ut ſerviamus non in litera quæ vetus eſt, ſed in ſpiritu, qui novus eſt. Sic *abominatio deſolationis* Matth. cap. 24. ℣ſ. 15, ſumitur pro deſolatione abominanda, hoc eſt pro exercitibus abominandis qui deſolationem eſſent ac vaſtitatem terræ Judaicæ allaturi. Accedit ergo ad pœnam irrogandam impiis robur Domini Jeſu divinum, quo fiet ut omnes homines impii unâ cum Diabolo & angelis ejus illo igne inexſtinguibili, quo cœlum & terra exuretur, quem quidem Dominus Jeſus divina ſua potentia excitabit, & per univerſam hanc mundi machinam diſcurrere & omnia depaſci jubebit, pereant, nec ab interitu illo ac ſuprema infelicitate in æternum revocari queant. Hinc iterum diſcamus metuere ſeveram Jeſu Chriſti ſententiam, qui non tantùm ſupplicium poſſit decernere, ſed reipſa etiam irrogare, ac divina ſua potentia exſequi. Summam autem illius potentiam eſſe neceſſe eſt, qui hanc tam firmam univerſi molem poſſit igne conſumere, & quicquid eſt impiorum hominum perdere.

Et hactenus quidem potiſſimùm illuſtravit priorem afflictionum Theſſalonicenſium effectum, ad adverſarios ipſorum ſpectantem. Sequitur ut videamus quomodo eum amplificet effectum qui lætus eſt, & ad ipſos pertinet Theſſalonicenſes: quanquam eum ita effert ut videatur amplius illuſtrare priorem illum effectum, à circumſtantia temporis, quam antea vidimus. Quæ amplificatio jam quinta foret numero. Sed magis id ſpectavit Apoſtolus, ut per modum amplificandi ſuperioris, ab uno effectu ad alterum tranſiret aptius ac concinnius. Illuſtrat autem eum quem diximus effectum tribus modis. Primò ab alio effectu felici qui quidem ſpectat ad Dominum Jeſum. Deinde à ſubjecto quo ille effectus nititur, & in quo felicitas illa piis danda apparebit. Denique à tempore. Quod ad primum illuſtrandi modum attinet, is exprimitur duobus verbis, primùm quum ait, *quum venerit ut glorificetur*, deinde quum ait *& admirationi ſit.* Cur dicat *quum venerit* nempe Dominus, ſeu Chriſtus, jam antea explicatum eſt. Effectus autem ille eſt gloria Domini Jeſu, & admiratio qua percellentur ii qui tantam felicitatem tantamque gloriam ab illo in ſuos fideles conferri cognoſcent. Omnes enim cogentur admirari immenſam atque inſuperabilem Domini Jeſu potentiam qui fideles ſuos, qui à morte abſorpti

vide-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

videbantur, ex inferni faucibus ac clauſtris eripiet; nec tantum eripiet, ſed etiam incorruptibiles atque immortales, glorioſos, validos, ſpiritualeſque efficiet, facietque ut fulgeant inſtar Solis, in regno Patris ſui. Admirari etiam cogentur inexhauſtam & inexplicabilem illius bonitatem, qui tanto præmio, dignetur ſuos ſervos, aliàs indignos. Res enim magnas, & nunquam alioqui viſas, eas præſertim quas ne animo quidem complecti potuimus, admirari atque obſtupeſcere ſolemus. At quid majus, quid ſublimius, quid inuſitatius, iis quas diximus rebus? Nunquam certè oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis aſcenderunt, quæ Deus præparavit diligentibus ſe. 1 Cor. 2. 9, quæ Dominus Jeſus ſuis eſt exhibiturus. Illa autem admiratio erumpet in gloriam terrenis linguis inexplicabilem, illis tantum effandam quas ipſe tum ſuis dabit. Quis enim tam potentem Dominum, quis tam benignum non extollat laudibus? quis ejus nomen non celebret? Indicat autem Paulus hanc quoque eſſe adventus Domini Jeſu cauſam, & hunc finem in quem collimet, quod quidem ad ipſum attinet. Ex quo ſpei noſtræ quam concipimus de immortalitate olim à Domino Jeſu nobis danda, apparet firmitas ac certitudo. Cur enim putemus, Dominum Jeſum oblitum iri noſtri? Cur arbitremur eum omiſſurum id unde ſummus ipſius honor pendet? nec ipſius tantum, ſed etiam Patris ipſius, quem unice amat, & à quo unice amatur, & cujus gloriæ cauſâ omnia & olim fecit, & nùnc facit: ſui ergo & Patris ſui oblivíſceretur ſi oblivíſceretur noſtri: quare tam hoc eſt impoſſibile quàm illud. Et ſane vel ex his verbis apparet Dominum Jeſum gloriam ſuam amare & quærere, à Deo optimo Maximo ad dexteram ipſius exaltatum; quum eum in finem venire dicitur *ut glorificetur in ſanctis ſuis*. Æſtimanda etiam hoc loco eſt noſtræ felicitatis quam ſperamus magnitudo: quæ ſit effectura ut Dominum Jeſum quem venturum cum imperio & majeſtate ſublimi admiramur, magis adhuc poſtea admiremur, atque ita admiremur, ut nunc mirari non videamur, quemadmodum Apoſtoli verba innuunt. Et hæc de ipſo effectu. Subjectum verò quo nititur hic effectus, & à quo aliquomodo pendebit, partim generatim eſt expreſſum, partim ſpeciatim. Et generatim quidem duobus modis, primùm quum dicitur *in ſanctis ſuis*, deinde dum dicitur *in omnibus credentibus*, iidem homines utrobique intelliguntur: ita ut Paulus poſteriorem deſcriptionem prioris explicandæ cauſâ addidiſſe cenſendus ſit. Per *ſanctos* ii ſunt intelligendi, qui per veritatis cognitionem ſeu doctrinæ Euangelicæ receptionem ſeparati ſunt à profano hominum vulgo, & vi ejus religionis adacti, vitâ etiam ac moribus ab iiſdem ſemet ipſos ſegregarunt, & Dei ſervitio penitus addixerunt. Dicuntur autem Sancti Chriſti quia ipſi Chriſto etiam ſunt addicti, & quatenus ei adhærent, eumque ſequuntur, à profanis hominibus ſepati ſunt, ac ipſi Chriſto ſacri, ipſeque eſt illorum Rex ac Dominus. Per *credentes* autem hoc loco intelliguntur ii qui doctrinam Euangelicam ſincerò animo ſunt amplexi, eique verè ac firmiter aſſenſum præbuerunt: unde etiam conſequutum eſt ut vitam ſuam illi doctrinæ conformarent, ob eam cauſam quam explicuimus ſupra ad verſ. 8. Ubi oſtendimus, neminem poſſe voluntatem Dei in Euangelio revelatam vere cognoſcere eique aſſentiri, quin piè ſimul vivat. Quare quemadmodum alibi *credentes* ſimplicer poſiti ponuntur pro iis qui Euangelii doctrinam ſunt amplexi, ita etiam hoc loco: adeoque primùm intelligitur aſſenſus firmus Euangelio adjunctus, conſequenter autem, & hoc quidem loco, neceſſariò, includitur etiam hac deſcriptione vera pietas, ſine qua fides illa eſt mortua, nec ſervare hominem valet. Etenim Paulus hoc loco dicit Chriſtum *admirabilem fore in omnibus credentibus*, idque ea qua explicuimus ratione, nempe ut illis immortalitatem donet. At ſi fides & aſſenſus Euangelio præbitus à vitæ pietate ſejungatur, aſſeri non poteſt in omnibus credentibus hunc effectum exſtiturum, imò in multis admodum diverſum apparebit: quum multi ſint vocati, pauci autem electi. Hic ergo pluribus eſt explicandum, quantum referat eſſe ſanctum & in Chriſtum credere: quum quiſquis in eorum eſt numero in eo Dominus Jeſus admirabiles potentiæ ac benignitatis ſuæ effectus ſit exhibiturus. Adhortandi etiam ſunt omnes ut verè ſancti eſſe velint, & ita in Dominum Jeſum credere, ut id verè de iis affirmari queat, ſintque in eorum numero qui non tantum ex parte ſed toti ſint ſancti, & quatenus hîc in hominem cadit, inculpati. Ex iiſdem verbis apparet Domini Jeſu dignitas atque imperium, quòd ſancti dicantur eſſe ipſius, quemadmodum ſupra de Angelis diximus, jure nempe eximii dominii quod ipſi tum in Angelos tum in homines conceſſum eſt. Quanquam non tantùm dominii jure ſancti ſunt ipſius, ſed etiam ſtudio atque affectu quem ipſi ut debent, ita etiam præſtant. Nam cæteroqui non tantum ſancti verùm etiam profani ipſius ſunt: omnium enim eſt Dominus. Præterea illud quoque hinc perſpicitur, in ultimo Domini Jeſu adventu non uni atque alteri ſed omnibus fidelibus datum iri felicitatem illam quæ faciat ut admirationi ſit Dominus Jeſus & glorificetur. Alioqui ſi alii alio tempore felicitatem illam à Domino Jeſu accipiant, non in omnibus credentibus, ut hic dicitur tum temporis fieret admirabilis & glorioſus. Et ita generatim deſcripſit Apoſtolus effectus illius ſubjectum. Speciatim verò id facit in illis, *quòd creditum eſt teſtimonio noſtro apud vos*, &c. In quibus verbis id quod antea de omnibus credentibus generatim dixerat Apoſtolus, nunc nominatim ad Theſſalonicenſes accommodat, & rationem oſtendit cur ad ipſos quoque pertineat id quod generatim de omnibus piis pronunciavit. Eſt autem, ut quidem ſenſus à nobis indicatus poſtulat ellipſis quædam in his verbis, quæ parentheſi videntur incluſa, eaque eſt ſupplenda poteſtque commode ſuppleri ita, *ubi venerit*, ſcilicet Dominus, *ut admirationi ſit in omnibus credentibus* (atque adeò etiam in vobis) *quandoquidem creditum eſt teſtimonio noſtro apud vos*. Quaſi dicat, Ideo id quod de omnibus credentibus dico, ad vos quoque accommodandum eſt, quia vos in iſtorum eſtis numero, ſiquidem prædicationi noſtræ fidem ex animo habuiſtis. Quod ſupra explicuimus. Quicquid alioqui ſuppleveris, id durius videtur. Non ſemel autem prædicatio Apoſtolica vocatur *teſtimonium* nunc Apoſtoli, nunc Dei, nunc Chriſti: nam omnium horum erat. Quemadmodum etiam Euangelium, nunc Dei, nunc Chriſti, nunc ſuum appellat Apoſtolus. Vocat autem ideo *teſtimonium* Apoſtolus, quia non tantùm ſimpliciter id prædicabat, ſed etiam multis modis confirmabat, & non audita tantum ſed etiam viſa referebat. Apoſtoli enim teſtes erant Chriſti conſtituti. Unde neceſſe fuit Paulum, inter Apoſtolos cooptandum, non tantùm edoceri doctrinam Chriſti, verùm etiam Chriſtum ipſum videre, & ex eo ipſo audire quæ aliis traditurus eſſet, ut non tantum auritus ſed etiam oculatus eſſet teſtis. Quemadmodum autem Paulus hoc loco id quod credentibus generatim omnibus promiſerat ad Theſſalonicenſes accommodat, ita etiam nos idem factum ad nos ipſos, ſi conſcientia nobis teſtetur vera ſolidaque fide nos præditos eſſe, partim ad alios, in quibus veræ & efficacis fidei cernimus fructus, accommodare poſſumus, eaque ratione tum nos tum alios ſolari. Additur denique vel potiùs repetitur circumſtantia temporis, in his verbis, *in die illa*, hoc eſt in die ſeu tempore extremo: quod ſimpliciter dies illa dicitur quia maxime eſt inſignis ac præ cæteris notabilis, & operum magnitudine quæ in ipſa præſtabuntur, maximè illuſtris.

Et hæc de ſecundo totius loci membrò. Sequitur tertium atque ultimum, in quo tertius benevolentiæ Apoſtolicæ erga Theſſalonicenſes effectus exprimitur. Eum verò eſſe diximus quòd aſſidue pro ipſis oret, ut Deus ſalutis æternæ negotium in ipſis cœptum, pro benignitate ſua perficiat. Hoc verò totum continetur verſiculis duobus ultimis. Quo loco quatuor

ſunt conſideranda. Primùm effectus ipſe, hoc eſt oratio pro Theſſalonicenſibus aſſidua. Secundò ejus objectum, ſeu quid oret, quidve Theſſalonicenſibus à Deo voveat. Tertiò finis voti ac precationis. Quartò denique cauſa impulſiva, unde hic affectus manare debeat, quæque ſpem quandam faciat Theſſalonicenſibus, fore ut id obtineant quod ipſe illis à Deo precetur. Primum continetur illis Apoſtoli verbis *In quod etiam oramus ſemper pro vobis. In quod* id eſt quem in finem, quam ob rem. Cætera verba facilia ſunt. Vox *ſemper* quomodo intelligenda ſit, ex eo poteſt conſtare quod ſupra de eadem dictum eſt ad verſ. 3, adſiduitatem nempe ac ſummam in hac re diligentiam, ac quantum res ipſa fert conſtantiam ſignificat. Hinc diſcimus quàm aſſidui eſſe debeamus in precibus; & quidem in precibus non tantum pro nobis ipſis fundendis, ſed etiam pro aliis, hoc eſt in aliorum commodum. Qua de re in Ethicis Chriſtianis dictum eſt ſatis. Inprimis autem orare pro auditorum ſuorum ac diſcipulorum ſalute convenit iis qui alios vel adhuc docent, vel aliquando docuerunt: ut ita non tantum plantent ac rigent ipſi, ſed etiam incrementum à Deo impetrent. Aliæ adhuc doctrinæ eliciuntur ex his verbis, junctis cum ſequentibus, ad quæ conſideranda nunc accedimus. Succedit ergo ſecundo loco id quod impetrare à Deo Theſſalonicenſibus voluit Apoſtolus. Etſi autem tria videntur ab Apoſtolo commemorari, tamen ad duo potius videntur eſſe revocanda. Primum eſt ipſa felicitas ſuprema, alterum eſt medium quo ad felicitatem iſtam pervenitur. Prius continetur ibi, *ut vos dignetur vocatione Deus*, id eſt ut Deus vos ea dignetur felicitate ad quam vos vocavit, ſeu vobis ne cogitantibus quidem ex mera benignitate eam obtulit. *Vocatio* enim ſumi videtur pro re ad quam vocatus fueris. Neque enim id orabat Apoſtolus ut Deus eos vocare dignetur, (hoc enim jam præceſſerat) ſed ut eos dignaretur ea re ad quam eos vocaſſet. Vocarat autem eos ad ſuum regnum & gloriam, ut ſupra dixerat ad eoſdem Theſſalonicenſes, epiſt. 1. cap. 2. ℣. 12. Cum quo conſentit Petrus qui ait, 1 Ep. cap. 5. 10. Deum vocaſſe nos ad æternam ſuam gloriam. Idem ergo his verbis videtur ſignificare quod ſupra dixerat, ℣. 5, *ut digni judicemini vos regno Dei, pro quo etiam patimini*. Neque enim veriſimile eſt, ita accipienda eſſe hæc verba quemadmodum cuipiam forte videri queat, ut efficiat Deus quò digne ſeſe gerant vocatione quæ ipſis à Deo contigerit: id enim ipſos facere jam ſuprà poſuit Apoſtolus: & videretur aliquid additurus fuiſſe quo ſignificaret ſe id à Deo petere, ut quemadmodum hactenus fuiſſent, ita porrò pergerent eſſe digni vocatione divina. Ac denique vox ἀξιῶν non tam videtur ſignificare dignum efficere, vel facere ut ipſe ſe dignum præſtet, quàm dignum judicare ac pronunciare, ſeu dignari re aliqua aliquem. Non prorſus abſimili ratione vox *vocationis* ſumi videtur Epheſ. 4. 4. Deum autem ſuum vocat Apoſtolus, ut ſummam ejus erga ſe benignitatem, & viciſſim ſuam in ipſo fiduciam atque ſpem quam de ipſius bonitate concepiſſet exprimeret: & ea deſcriptione indicaret fore ut obtineant à Deo id quod oret, quandoquidem Deus quem orat ſuus ſit Deus. Ex his diſcimus, primò quidnam homines Chriſtiani vel ſibi vel aliis à Deo potiſſimùm precari debeant: id nempe quod ad ſupremam felicitatem pertineat, quod hic facit Apoſtolus. Magis enim id optandum eſt à Deo quod eſt majus & id maxime quod optimum. Nihil autem eſt cœleſti felicitate majus, & ſi ab ea diſceſſeris, nihil melius eis quæ ad eam ducunt: tum demum ſequuntur ea quæ ad hanc vitam ſpectant, eamque vel ſuſtentant, vel ornant, vel jucundiorem reddunt. Deinde illud quoque diſcimus, Chriſtianos homines etiamſi & fidem in Jeſum Chriſtum collocent, & charitatem exerceant, & in utraque hac virtute ſubinde creſcant, ac denique pro Dei regno patiantur, ac nihil non faciant eorum quæ ad illud obtinendum requiruntur; haudquaquam tamen tantam felicitatem mereri: ſed opus adhuc eſſe ut Deus eos tanto honore dignetur, idque adhuc precibus eſſe à Deo obtinendum. Nam iſta omnia quæ diximus, tribuerat Theſſalonicenſibus ſuperius Apoſtolus; & tamen ait ſe pro illis perpetuò orare, ut Deus eos felicitate ad quam eos vocaſſet, dignetur. Quanto ergo magis unuſquiſque pro ſe orare debet ut ſe Deus dignum tanto bono judicet. Simili quadam ratione monet Dominus Jeſus ut perpetuò oremus quo digni judicemur qui effugiamus omnia illa quæ fieri debent, in ipſius nimirum adventu, omnes inquam ab ipſo inferendas pœnas, & ſtemus coram filio hominis, Luc. 21. 36, licèt antea ſatis indicarit, piorum hominum officium ſemper à nobis præſtari debere; nempe licet omnia fecerimus quæ nobis ſunt præcepta, dicere tamen debemus, ſervi inutiles ſumus, quia id fecimus quod debuimus, hoc eſt ad quod faciendum jure obſtricti eramus, ita ut nihil extra, nihil præter debitum præſtiterimus, nihil quod gratiæ quod beneficio Deus imputare poſſet, ſiquidem quanti quanti ſumus Dei ſumus mancipia, & quicquid ipſius cauſâ facere poſſumus, id etiam facere debemus. Vide Luc. 17. 10. Quare ſi nihilominus felicitatem, præſertim ſupremam, & animis hominum incomprehenſibilem & lingua ineffabilem conſequi debeamus, neceſſe eſt ut illinc quidem Deus nos dignetur tanta beatitate, hinc verò nos & pro nobis alii flagitent, ut dignari nos Deus eâ velit. Quanquam etiam vox *vocationis* qua utitur Apoſtolus, ſignificat Dei voluntate factum eſſe, non jure aliquo aut merito noſtro, ut ad felicitatem illam capeſſendam vocaremur: ea enim eſt vis hujus vocis in S. L. Diſcimus etiam hinc, eum demum & ſibi & aliis ſpem certam facere poſſe, fore ut quod à Deo oret etiam exoret, qui poſſit Deum ſuum vocare Deum, ita ut de ipſius erga ſe benignitate nihil dubitet. Hoc autem eo pacto conſequi poſſumus, ſi ipſi quoque Dei gratiam omni pietatis genere ambiamus ac provocemus. Deus enim piorum & nomen ſuum colentium Deum ſeſe fore pollicitus eſt. Quare id nos quoque agamus ut & nos Dei ſimus & Deus noſter ſit.

Et hoc quidem primum eſt quod Theſſalonicenſibus à Deo precatur Apoſtolus, ipſa nempe ſuprema felicitas. Alterum, nempe medium ad felicitatem, exprimi videtur duobus modis, quorum poſterior prioris eſt explicatio. Primò cùm ait, *& impleat*, (ſcilicet Deus noſter) *omne beneplacitum bonitatis*, hoc eſt, & perficiat atque abſolvat id omne quod ex benigniſſima ſua voluntate in vobis jam cœpit. *Beneplacitum* enim, pro Dei beneplacito uſurpari ſolet, & metonymice pro eo quod ipſi placuit, quodque liberè vel decrevit, vel etiam fecit. *Bonitatem* autem pro benignitate ſeu beneficentia ponit Apoſtolus, & hic & alibi, ut Gal. 5. 22. Epheſ. 5. 9, & *beneplacitum bonitatis* accipit pro beneplacito ex benignitate profecto. Quia vero ait *ut impleat* Deus iſtud *beneplacitum*, & quidem *omne* id eſt totum; apparet eum de ea re loqui quæ jam à Deo cœpta erat, adeoque non de ipſa felicitate ſempiterna ſeu de immortalitate, quæ nondum in Chriſti fidelibus eſſe cœperat, ſed de mediis potiùs quæ ad illam ducant. Quanquam ſi quis ipſam felicitatem hic includere etiam velit, tanquam ejus rei de qua loquitur Apoſtolus complementum, cum eo non pugnabimus. Illud tamen certum eſt, non de hac ſola aut primò ſermonem eſſe, ſed de toto ſalutis negotio, ſeu de fide ac pietate in Theſſalonicenſibus cœpta. Ita ut ſimilia ſint hæc verba illis ejuſdem Apoſtoli, Philip. 1. 6, ubi ait ſe *confidere, eum qui cœperit in illis opus bonum*, nempe fidem ac pietatem, ſeu univerſum ſalutis negotium, *id perfecturum uſque ad diem Domini Jeſu Chriſti*. Et ut loquitur ad Corinthios, 1 Ep. c. 1. ℣. 8, *eos confirmaturum ad finem uſque irreprehenſibiles in die Domini noſtri Jeſu Chriſti*. Ex his verbis diſcimus iterum unde tota ſalutis noſtræ ratio pendeat, nempe ex ſolo Dei arbitrio, ac benignitate; ſine hac ſi fuiſſet, ſalutis viam nunquam eſſemus ingreſſi. Quo pertinet illud Apoſtoli ad Phil. c. 2. 13 ubi ait, *Deus eſt qui operatur in vobis & velle & operari, pro beneplacito*. Sed non tantum ab eo initium rationis ſempiternæ noſtræ felicitatis proficiſcitur; verum etiam ejuſdem progreſſus ac complementum. Nam Apoſtolus Deum orabat aſſidue ut Deus impleret ſeu perficeret in Theſſalonicenſibus omne beneplacitum bonitatis.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

nitatis. Niſi enim Deus nos ſalutis viam ingreſſos, porrò manuduceret, fulciret, corroboraret, & ad metam uſque duceret, delaſſati itineris ac viæ tam aſperæ moleſtiis, deficeremus animis, ac ad optatam metam non perveniremus. Itaque orandus etiam nobis eſt Deus, ut opus illud bonum quod in nobis cœpit, perficiat, id eſt ut in eo perficiendo nos juvet, & ubi noſtræ deficiunt vires, ſuas nobis indat atque inſpiret. Nam cæteroqui nos ipſi monemur ab Apoſtolo, *ut ſalutem noſtram cum timore ac tremore operemur* ſeu *perficiamus*: & quidem illo ipſo loco ubi ſubjicit Deum eſſe eum qui operetur in nobis & velle & operari pro beneplacito. Quod ideo monemus, ne quis putet Deum ſine nobis noſtraque opera id totum perfecturum. Alter modus, quo prior explicatur, continetur in his verbis *& opus fidei* (ſcilicet impleat) *in potentia*. Ubi *opus fidei* ſumit pro eo opere quod ſit fides, ut omnes prope doctiores interpretes videntur animadvertiſſe. Fidem autem ſumit non tantum pro aſſenſu veritati euangelii adhibito, ſed etiam pro ejus quem in nobis parit effectu, hoc eſt pro pietate quæ illius fructus eſt, ut ſupra quoque vidimus ad ℣ſ. 10. Omnia nimirum Apoſtolus fidei nomine includit quæcunque ſunt ad ſalutem æternam neceſſaria. Hoc ergo eſt totum illud Dei beneplacitum, opus fidei arduum, quod alibi quoque, ut paulò ante vidimus vocat opus illud bonum quod in nobis cœperit. Hoc ſi ad faſtigium fuerit perductum, jam impletum & omnibus numeris abſolutum eſt quicquid ad ſalutem noſtram pertinet, & quicquid ex benigna ſua voluntate Deus in nobis efficere voluit. Addit autem *in potentia*, id eſt per potentiam, nempe ſuam, ſeu potenter: ut ſimul indicet alteram ejus rei cauſam efficientem, in Deo exſtantem: antea enim expreſſerat alteram nempe benevolam ejus erga Theſſalonicenſes voluntatem, nunc potentiam quoque eidem adjungit, quia ad opus, præſertim tam arduum tamque difficile, non modò benignitate opus eſt, ſed etiam viribus, ut ita non tantùm id velis ſed etiam poſſis. Hanc utramque cauſam ſi junxeris, quin effectus ſit ſequuturus non eſt dubium. Eleganter autem potentiam commemoravit, poſtquam operis fecit mentionem: opus enim viribus ac robore potiſſimùm perficitur. Requiritur autem potentia ad fidem perficiendam & opus illius ad extremum uſque conſumandum, quia validis admodum arietibus quatitur atque impetitur fides noſtra, & tum quoque inprimis impetebatur, variis calamitatibus ac perſequutionum machinis fides Theſſalonicenſium: quo tempore requirebatur ut ſuo Deus robore hoc eſt Spiritu ſuo potente eos ſuſtentaret ac ſtabiliret. Qua de re ita loquitur ad Eph. 3. ℣ſ. 14 ſeqq. *Se flectere genua ad Deum, ut det eis ſecundùm divitias gloriæ ſuæ, ut potentia corroborentur per Spiritum ipſius in interiorem hominem, ut habitet* id eſt conſtanter perſeveret *Chriſtus* id eſt doctrina Chriſti *per fidem, in cordibus ipſorum.* Vide eadem de re in eadem Epiſtola cap. 6. verſ. 10. Ubi adverſus perſequutiones Epheſios armans, vult *ut corroborentur in Domino, & in robore virium ejus, induantque univerſam Dei armaturam.* Et ad Coloſſ. 1. verſ. 11. ubi iis optat, ut *in omni potentia roborentur, ſecundùm robur gloriæ ipſius*, id eſt Dei, *ad omnem patientiam, & longanimitatem cum gaudio.* Hinc videmus qua in re nobis potiſſimùm ſit laborandum, nimirum in opere fidei perficiendo. Deinde quanam re ad id complendum ſit opus, nempe divino cœleſtique robore, quod precibus aſſiduis ac crebris eſt obtinendum.

Sequitur tertia particula hujus membri, quæ docet quem in finem iſta petierit Apoſtolus. Finis autem explicatur duplex: alter ad Dominum Jeſum ſpectans, alter ad ipſos Theſſalonicenſes: qui tamen poſterior pro effectu magis videtur habendus. Prior eſt in illis, *ut glorificetur nomen Domini noſtri Jeſu Chriſti in vobis*, hoc eſt per vos, ſeu per id quod in vobis atque à vobis fit. Videtur autem non de ea gloria hic agere de qua actum eſt ſuprà verſ. 10 quæ ad Dominum Jeſum redibit in ultima demum die: ſed de ea quæ in hoc ſeculo, perſpecta fidelium ipſius conſtantia in fide ac pietate, redundat. Pertinet enim hoc ad ſingularem laudem ac gloriam Jeſu Chriſti, quod ii qui in ipſo ſuam fidem collocarunt, tam conſtanter ei adhæreant, ut nullis machinis ab eo abſterreri aut depelli queant, ac pietatem amare atque colere nunquam abſiſtant. Quemadmodum contrà, nomen Domini blaſphematur aut contemnitur ac deſpicitur, quum ſecus ſeſe gerunt ii qui nomen ipſi ſuum dederant. Sicut etiam ex pietate hominum Dei nomen profitentium, glorificatur Dei ipſius nomen: quemadmodum Chriſtus docet Matth. 5. ℣ſ. 16. & Petrus 1 epiſt. cap. 2. ℣ſ. 12. Et contra, ob eorundem impietatem, blaſphematur, quemadmodum Paulus oſtendit, Rom. 2. verſ. 24. & 1 Tim. 6. 1. Sane ipſa quoque doctrina Dei & Chriſti, vel laudatur ob recte facta eorum qui illam profitentur, vel etiam blaſphematur: ut apparet ex loco ad Tim. modò citato, & Tit. 2. 5. & 10. adde etiam locum hujus ejuſdem epiſtolæ ad Theſ. 3. 1. Commemorat autem Apoſtolus Chriſti tantam gloriam, tanquam finem ultimum eorum quæ Theſſalonicenſibus à Deo precabatur, non ut excluderet gloriam ipſius Dei, quæ in gloria Domini Jeſu Chriſti includitur: ſiquidem, quicquid iſti tribuitur honoris & gloriæ, id cedit ad laudem Patris ejus: quod oſtendit idem Apoſtolus Philip. 2. 11. Sed ideo ſolius Domini Jeſu fecit mentionem, quia Jeſu Chriſti nomen tum demum per aliorum quidem prædicationem, per aliorum vero fidem celebre reddebatur: quum Dei nomen non ita fuiſſet antea inauditum. Et præterea apud extraneos, atque inprimis apud Judæos, qui Chriſtum à Deo ſejungebant, & illius religionem ab hoc profectam eſſe negabant, multum interrerat ad Domini Jeſu laudem, vel contra etiam ignominiam, quo pacto ii ſe gererent qui ipſi Jeſu Chriſto eſſent addicti: non verò adeò multum ad Dei ipſius laudem ſive ignominiam, ut pote quum Judæis non viderentur revera Deo addicti qui euangelium Jeſu receperant. Quare hinc monendi ſunt omnes, ut & in fide conſtantiam, & in omni vita pietatem præſtent, qui ſanctiſſimam Jeſu Chriſti religionem ſemel ſunt amplexi: ne ignominiæ notam tam ſancto ejus nomini inurant, ſed potiùs laudem ac gloriam ei afferant. Et hic ſane modus glorificandi nomen Domini non minus eſt inſignis, imò verò etiam multo magis quàm is qui verbis tantum conſtat: longe enim majorem vim habent facta quàm verba. Idem etiam de ipſius Dei gloria quæ cum gloria Chriſti eſt conjuncta ſtatuendum eſt. Hinc Paulus monet, *ut & in corpore noſtro & in Spiritu Deum glorificemus.* 1 Corinth. 6. ℣ſ. ult. Ubi univerſam noſtram pietatem, quæ vel corporis noſtri vel Spiritus viribus atque opera perficitur, hac oratione complectitur. Quod ſi quis honorem dignum Deo præſtare nolit, is cogitet id quod annunciari ſummo ſacerdoti Heli voluit aliquando Deus, nempe ſe honoraturum quidem eum qui ſeſe honoraverit, ignominia autem affecturum eum qui ſeſe dedecore affeciſſet. 1 Sam. 2. 30. Et hæc quidem dicta ſunto de his verbis, ſi ea ita accipias quemadmodum nobis magis probatur. Quod ſi ea quis velit capere de illa gloria quæ ad Dominum Jeſum reditura ſit ex eo quod immortales ſit effecturus Theſſalonicenſes, vel ſaltem hanc quoq; laudem putet his verbis comprehendi, cum eo non pugnabimus. Quæ verò ad ejus rei explicationem pertinent, ea dicta ſunt ſuprà ad ℣. 10.

Hactenus prior finis: ſequitur alter, ibi, *et vos in ipſo* ſcilicet glorificemini, hoc eſt, & una etiam vos laudem referatis per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum, quòd tam ſanctam tamque præſtantem ipſius religionem ſequamini. Certe ſi hoc ad laudem Domini Jeſu pertinet quòd homines mortales religionem ipſius & amplectantur & conſtanter teneant, ac ſecundùm eam vivant; non minor eſt ea laus ipſorum hominum quod tam præſtans illis à Deo obtigerit donum, quodq; tam ſancta illis religio ſit à Deo patefacta, & illorum animis inſerta. Plus inde ornamenti ac dignitatis ad illos redit, quàm ab illis ad Dominum Jeſum. Is enim in ſeſe ſatis foret glorioſus, etiamſi hujuſmodi diſcipulos non haberet; ſed illi haudquaquam, ſi talem non haberent

rent Magiſtrum ac Dominum. Qua re commonemur ut conſtanter adhæreſcamus Chriſto, ac cogitemus, non de Chriſti tantum laude ac gloria, ſed de noſtra quoque hic agi, & non tantum ipſi, verùm etiam nobis tum temporis ſeri ac meti. Et propterea tanto in ea re ſtudio Chriſtiani debent uti, ut appareat eos ſuum quoque agere negotium, & quidem negotium omnium maximum, non quidem ut vanam aliquam captent gloriam, apud homines, ſed ut gloriam potius quærant apud ſolum Deum, quam Chriſtus etiam quæri voluit, Joh. cap. 5. verſ. 44. & cogitent, ſi nunc per euangelium ac doctrinam Chriſti evadant glorioſi, illis id olim in adventu Domini ceſſurum in laudem, gloriam, & honorem, ut Petrus ait, 1 epiſt. cap. 1. ℣ſ. 7. Quanta autem illa ſit futura gloria, de eo quod potuimus diximus ſuperius, partim ad verſ. 5. partim ad verſ 10.

Reſtat ultima tum hujus membri tum totius iſtius capitis particula, in qua exprimitur cauſa impulſiva: unde tum id quòd modò dictum fuerat, tum id quod paulò ante expreſſum eſt, proficiſci debuerit, nempe gratia Dei & Chriſti. Ita enim porrò ait Apoſtolus, *ſecundùm gratiam Dei noſtri, & Domini Jeſu Chriſti.* Verba autem hæc, ut jam indicavimus, connectenda videntur, non tantùm cum proxime præcedentibus, nempe, *& vos in ipſo*, ſed etiam cum iis omnibus in quibus votum ſuum expreſſit Apoſtolus, & quid Theſſalonicenſibus precaretur docuit, nempe, *ut vos dignetur* &c. Imò ad iſta magis videntur pertinere, quàm ad illa quæ iſtorum tantum ſunt conſequens, in quo non cernitur peculiaris Dei ac Chriſti gratia, ſed in eo tantum quod primo loco eſt explicatum, quodque vovit Theſſalonicenſibus Apoſtolus. Particula *ſecundùm* ita ſumitur quemadmodum interdum apud Latinos *pro*. Ut cùm dicimus aliquem pro ſua humanitate, pro ſua benevolentia aut benignitate hoc vel illud feciſſe: ubi cauſam efficientem impulſivam ea vocula exprimimus, ſed talem cui effectus egregie reſpondet. Exempla hujus ſignificationis in particula κατὰ non ſemel occurrunt in Sac. Lit. Inter alia vide Tit. 3. 4. 1 Pet. 1. 2, 3. Rom. 4. 16. Gratiam autem Dei & Chriſti commemorat, ut meritum omne excludat, & ex ſola benignitate ac libera voluntate proficiſci bona iſta doceat, ut notum eſt. Commemorat autem non tantùm Dei, quem Deum ſuum vocat, eandem ob cauſam ob quam ſuperius ℣ſ. 11; ſed etiam Domini Jeſu Chriſti gratiam; quam in ſalutationibus etiam ſuis quas ſingulis epiſtolis præmiſit, quin etiam in earundem clauſulis commemorat, ut ipſemet ſub finem hujus epiſtolæ teſtatur: licet verſu ſuperiore à Deo tantum expreſſe ea fuerit precatus quæ optabat Theſſalonicenſibus: quia quæ Deus hodie largitur, præſertim fidelibus ſuis, quæque ad ſalutem eorum ſpectant, ea omnia per Dominum Jeſum Chriſtum largitur. Eſt enim is Dominus ille per quem omnia. 1 Cor. 8. 6. & quemadmodum nihil olim ſine ipſo factum eſt, Joh. 1. 3. ita ne nunc quidem. Ita autem Deus per Chriſtum largitur bona ſuis, ut omnia iis qui in nomine ipſius Deum invocant Chriſtus faciat & præſtet, quemadmodum expreſſe teſtatur ipſemet Joh. cap. 14. verſ. 13, 14. & præſtet quidem non tanquam miniſter ac famulus, qui nullam habeat diſponendi ac diſpenſandi bona pro arbitrio ſuo poteſtatem, ſed tantum Domini juſſa exſequatur, unde ipſius gratiæ non eſt beneficium imputandum; verùm tanquam Rex cui omnis in cœlo & in terra poteſtas eſt conceſſa: unde gratiâ ipſius opus eſt ad beneficia divina ab eo obtinenda atque impetranda. Eaque de cauſa Deus voluit eum ita miſericordem fieri, ut tam libera poſtmodum poteſtate donatus, ad ſuccurrendum iis qui tentantur, eſſet fidelis, Hebr. 2. 17. Qua re non fuiſſet opus, ſi ipſius arbitrio hic nihil fuiſſet permiſſum, ſed ex Dei juſſu ac præſcripto omnia perageret. Hinc quantum tribuat Paulus, & quas gratias agat Domino Jeſu, qui ſe converterit, patet ex 1 Tim. 1. 12. & ſeqq. uſque ad finem 16. Hæc nos quoque facere debemus, qui ex iis quæ in nos conferuntur bonis nihil noſtris meritis debemus tribuere, ſed ea ſolius Dei ac Chriſti gratiæ imputare, & huic eidem Deo, ac Domino noſtro Jeſu Chriſto gratias agere immortales. Ei igitur ſit laus & gloria in omnem ævorum perennitatem. Amen.

Analyſis verborum Pauli,

2 Theſſal. cap. 3. à verſ. 6. uſque ad finem 15.

IN his verbis præcipit Apoſtolus de iis qui non ita ut Chriſtianos homines decet vitam ſuam inſtituunt; ac nominatim de iis qui otio indulgent, nec honeſto aliquo labore vitam tolerant. Docet autem, partim quo pacto cæteri Chriſtiani qui cum hujuſmodi hominibus vivunt erga illos gerere ſe debeant, partim etiam illis ipſis hominibus quid eos facere velit præcipit, & ab otio eos inprimis revocat. Prius illud facit partim in horum verborum initio, partim in fine. Poſterius verò medio loco interſerit. Quod ad primam horum verborum partem attinet, in ea iterum tria ſunt conſideranda. Primò præceptum Apoſtoli de hominibus iſtiuſmodi quos diximus vitandis. Secundò hujus præcepti rationes. Tertiò occaſio ejus Theſſalonicenſibus præſcribendi.

Præceptum continetur ℣ſ. 6, ubi ait Apoſtolus, *Præcipimus autem vobis fratres in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti, ut ſubducatis vos ab omni fratre inordinatè ambulante, & non ſecundùm traditionem quam accepiſtis à nobi.* Ubi tum modus præcipiendi, tum officium quod præcipitur ac præſcribitur expendendum eſt. Modus eſt in verbis primis, *præcipimus vobis fratres in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti.* Quo loco nihil dicemus de iſta appellatione *fratres* quæ præcepti ſeveritatem aliquantum mitigat ac mollit, cùm de ea & alibi jam dixerimus, & non magnæ ſit operæ quæ ejus ſit vis explicare, & doctrinas ſalutares inde deducere. Iſtud potius conſiderabimus quod apud Apoſtolum non ita frequenter occurrit, pertinetque ad ſeveritatem quandam præcepti, & ad authoritatem ei conciliandam. Ea duo ſunt, primum dum dicit *præcipimus*. Cur plurali utatur numero vix opus eſt monere: cùm res ſit non obſcura. Quodſi tamen cauſam quæras, ea duplex eſſe poteſt: altera communis huic loco cum multis aliis, nempe ut ſit enallage quædam numeri, quæ tum apud Græcos tum apud Latinos elegantiæ cauſa adhibetur. Qualis eſt inter alias Rom. 1. 5. III. 9. Altera huic epiſtolæ cum iis tantùm communis in quibus Apoſtolus ſecum alios quoque conjungit tanquam earum auctores: in quibus etiam crebrius plurali utitur numero, licèt interim de iis loquatur rebus quæ ad ipſum propriè pertineant. In hac autem epiſtola, ut in ſuperioris loci explicatione monuimus, ſecum conjunxit Silvanum & Timotheum, ut ex initio cap. 1. patet. Interim ipſius Apoſtoli revera erat tanquam veri Jeſu Chriſti legati fidelibus præcipere ac mandare. Alibi Apoſtolus fere utitur mitiori vocabulo, cùm officia Chriſtianis hominibus præſcribit, nempe adhortandi ſeu admonendi. Sed hoc loco ne fortè monitio hæc contemneretur, & propterea inſuper haberetur quòd res non videretur eſſe magni momenti quæ hoc præcepto contineretur; ideo Apoſtolus ſeveriore paulò voce utitur, & graviore quam ſit vox monendi, quæque ipſa majorem ſtatim loquentis authoritatem præferat. Non enim cui licet monere eidem etiam licet præcipere. Monere omnibus Chriſtianis convenit, etiam paribus, etiam inferioribus: præcipere nonniſi eorum eſt qui authoritatem habent in alios, & authoritatem quidem ejuſmodi quæ proficiſcatur ab imperio quod vel ipſi habeant in eos quibus præcipiunt, vel ii quorum nomine & authoritate præcipiunt: quod poſterius, ut ſtatim videbimus hic locum habet. Eſt enim præcipere proprius imperii effectus. Quam ob cauſam non facilè paſtores Eccleſiæ hoc verbo uti debent, cum auditoribus ſuis agentes, ne imperium aliquod in illos ſibi

videan-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

videantur arrogare, & in gregem qui divina ſorte ſibi contigit, dominari, id quod Petrus prohibet, 1 Petr. 5. 3; vel ſaltem ne videantur majorem quàm revera habeant authoritatem ſibi in illos arrogare. Res tamen ipſa eis convenit eatenus quatenus mandata Domini Jeſu atque Apoſtolorum ejus repetunt, & populo Chriſtiano inculcant, ac ſevere injungunt. Quo pacto Timotheo qui Euangeliſta erat, non tantùm permittitur ſed etiam præcipitur, ut aliis præcipiat ea quæ ad ipſorum pertineant officium. Vide 1 Timoth. 1. 3. & cap. IV. 11. cap. V. ℣ſ. 7. Interea id diſcere ex hoc verbo quo hoc loco utitur Apoſtolus, poſſumus, primùm ne nos ipſi quoque præceptum hoc Apoſtoli parvifaciamus, quemadmodum ferè fieri ſolet. Plerique enim ſatis eſſe arbitrantur ſi ipſimet à vitiis ſint immunes, etiamſi interea cum vitioſis, & ſicut Apoſtolus eos appellat, inordinate ambulantibus converſentur. Deinde illud quoque diſcimus, iis qui alios efficaciter monere volunt, nonnunquam intendendam eſſe vocem, & ubi verentur ne minoris momenti res eſſe videatur quam ut obſervetur, ſeverius eſſe agendum, & verbis ipſis oſtendendum, non eſſe id quod præcipitur parvi pendendum. Alterum quod authoritatem præcepto conciliat, licet interim prioris verbi vim & ſeveritatem quodammodo mitiget, eſt quod ait Apoſtolus ſe præcipere *in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti*, hoc eſt juſſu vel authoritate Domini noſtri Jeſu Chriſti. Partim enim id agit Apoſtolus, ne uti diximus præceptum hoc contemnatur, partim ne nimium etiam ſibi ſumſiſſe videatur, quum verbo præcipiendi eſt uſus, utrique rei Domini Jeſu authoritate interpoſita occurrit ac medetur. Illi quia Domini Jeſu Chriſti ſacroſancta eſt, & eſſe ſane merito debet apud omnes authoritas, ob ſummum quod in omnes habet imperium. Quare quicquid ipſius juſſu atque authoritate ab ipſius legatis præcipitur, id ſumma cum veneratione eſt recipiendum, ac ſumma cum diligentia præſtandum. Huic verò eatenus medetur, quatenus oſtendit ſe non propria confiſum authoritate, ſed authoritate aliena, hoc eſt Domini ſui atque ipſorum communis, qui ſeſe Apoſtolum ac legatum conſtituiſſet, iſta mandare ac præcipere: id quod eum merito & abſque arrogantiæ nota facere potuiſſe, omnes ad quos ſcribit Apoſtolus facile cernebant.

Hic diſſeri aliquid poteſt de ſummo Domini Jeſu in omnes imperio, ac poteſtate quam in Eccleſiam habeat, indeque oſtendendi, quanti omnia ipſius mandata, ſive ab ipſo ſive ab ipſius legatis nomine ejus propoſita, fieri apud omnes debeant, tanti nempe ut ne latum quidem unguem audeamus ab illis diſcedere. Diſſeri etiam nonnihil poteſt de authoritate Apoſtolica in præſcribendis Chriſtianorum hominum officiis, deque ea quam alii iiſdem in rebus habeant, ut Eccleſiæ paſtores. Tantum nempe præcipere potuerunt Apoſtoli Eccleſiæ, quantum præcipere juſſi eſſent, & quantum nominatim illis erat demandatum. Qua de cauſa Apoſtolus, cùm de virginibus & viduis & aliis quibuſdam rebus ſimilibus, non haberet præceptum Domini, non audebat etiam ipſe præcipere, ſed ſententiam tantum ſuam dicere, licet interim eam contemni nolit, quandoquidem Spiritum Dei habeat, & ſic ſalutare conſilium hominibus dare poſſit, aperteque ſententiam ſeu conſilium ſuum à præceptis Domini diſcernit. Vide 1 Cor. 7. ℣ſ. 6, 7, 10, 12, 25. & 40. Contra quàm illi faciunt hodie qui Apoſtolorum ſeſe ſucceſſores eſſe jactant.

Hanc modeſtiam ſervarunt etiam Apoſtoli Jeroſolymis congregati præcipientes nonnulla per ſe ἀδιάφορα & ad Chriſtianorum pietatem proprie non pertinentia: quanquam iis etiam interſeruerunt aliquid præſtitu omnino neceſſarium. Actor. 15. ℣ſ. 29. Ubi ajunt fideles benefacturos ſi iſta vitaverint quæ præceſſerant. Quanquam interea præcipere ea poterant, quatenus ad ædificationem eſſent neceſſaria, licet per ſe neceſſaria non eſſent ea quæ ibi præſcribuntur vitanda, præter ſcortationem, quam credibile eſt tum à quibuſdam licitam, nimis licentioſe, fuiſſe habitam, & inter adiaphora relatam, unde cum adiaphoris eam conjungunt Apoſtoli. Sed de his nunc diſſerendi fuſius non eſt locus.

Quod ad alios Eccleſiæ paſtores attinet, quibus tanta quanta Apoſtolis authoritas non eſt, iis nil aliud convenit quàm Chriſti & Apoſtolorum præcepta repetere, & tantum injungere quantum vel in illis ipſis expreſſe præcipitur, vel ex illis pro circumſtantiarum ratione recte colligi ac deduci poteſt: ita ut ii quibus præcipitur videre queant ea non ipſorum eſſe præcepta, ſed Apoſtolorum, & ipſius adeò Chriſti.

Sed jam videamus ipſum officium Chriſtianis hominibus hoc loco ab Apoſtolo præſcriptum. Id autem eſt, ut vitent homines non ita ut decebat viventes. Ubi conſideranda duo, primò quinam ſint ii homines qui vitandi ſunt: deinde quomodo vitandi. Quod ad prius attinet, illi primùm ſimpliciter deſcribuntur, deinde deſcriptio iſta ex parte declaratur. Vitare autem eos, eſt ab eorum commercio ac familiari cum iis congreſſu convictuque abſtinere; ita ut niſi fortè gravis aliqua atque urgens cauſa te adegerit ut cum illo colloquaris, eumve accedas, vel ipſum monere ut in viam redire velit, ac ad frugem revocare, ſit animus, id facere tibi ſit religio, nec adduci te patiaris, ut cibum cum ipſo capias. Qua de re vide quæ dicit Apoſtolus, 1 Cor. 5. 9. & 11. Quod tamen præceptum non obligat eos qui iſtiuſmodi hominibus cæteroqui ſunt ita obligati ut vitare eorum commercium ſalvo officio non poſſint: quales ſunt liberi reſpectu parentum, conjuges, ſervi, ac ſubditi, reſpectu dominorum ac Magiſtratuum. Eos ergo obligat hoc præceptum omnes, inter quos nulla ejuſmodi eſt obligatio. Deſcribens autem Apoſtolus eos qui ſunt vitandi, ita dicit, *ab omni fratre inordinate ambulante* quod poſtea aliqua ratione declarans, addit, *& non ſecundùm traditionem quam accepit à nobis*. In prioribus verbis primùm occurrit obſervandum nomen *fratris*. Neque enim dicit Apoſtolus, ſimpliciter ſubducere ſe debere Theſſalonicenſes ab omni homine qui inordinate ambulet, ſed *ab omni fratre qui inordinate ambulet*. Quod non eſt fruſtra ab Apoſtolo factum: indicare enim voluit non eſſe neceſſe ut Chriſtiani ſeſe ſubducant à commercio etiam extraneorum qui non ita ut par erat vivant, ſed tantùm ab eorum conſortio qui cùm fratres appellarentur, non recto incederent talo. Qua de re videndum eſt quid Apoſtolus ſcripſerit in priore ad Corinthios epiſtola, qui ſimile ipſius præceptum non rectè percipientes, opinati fuerant jubere Apoſtolum ut ab omnibus hominibus qui moribus eſſent corruptis ſeſe ſubducerent, & eorum commercio abſtinerent, quod tamen haudquaquam voluit Apoſtolus, qui ait ſe hoc reſtrinxiſſe ad eos qui fratres nominarentur, ita enim ait 1 Corinth. 5. verſ. 9: *Scripſi vobis in epiſtola, ne commiſceanimi cum ſcortatoribus, & non omnino cum ſcortatoribus mundi hujus, aut avaris, aut raptoribus aut idololatris: alioqui debetis* ſeu deberetis, *ex mundo exire. Nunc verò* (id eſt, Atqui) *ſcripſi vobis ne commiſceremini ſi quis frater nominatus, ſit ſcortator, aut avarus aut idololatra, aut convitiator, aut ebrioſus, aut raptor, ut cum ejuſmodi ne comedatis quidem. Quid enim ad me pertinet etiam extraneos judicare* &c. Quapropter hoc quoque loco apertè, ne quis errandi haberet cauſam ad fratres præceptum hoc ſuum reſtringit Apoſtolus, & eos demum hoc quo diximus pacto cæteris Chriſtianis vitandos eſſe docet. Fratris autem nomine quivis hoc loco cenſendus eſt qui eandem nobiſcum religionem profitetur, & communia habere Sacra creditur: quales olim erant omnes Chriſtiani nominis homines, ſeu quotquot euangelii doctrinam receperant, nondum in tot tantaſque ſectas diſcerptâ Eccleſiâ, ut alii pro aliorum fratribus non haberentur, quemadmodum hodie accidit. Hinc infrà eum qui ob vitam non convenienter doctrinæ Chriſti inſtitutã à conſortio fidelium fuerit excluſus, nihilominus vult admoneri *tanquam fratrẽ*. ℣ſ. 15. *Inordinate* autem *ambulare*, eſt non vivere ad præ-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ſcriptum & normam honeſtatis ac pietatis Chriſtianæ, ſeu ad præſcriptum Chriſti & Apoſtolorum ejus. Unde 1 Theſſal. cap. 5. ℣. 14, cùm præcipere vellet ut peccantes admonerent & corrigerent Theſſalonicenſes, loco peccantium poſuit inordinatos, cùm ſcripſit *admonete inordinatos*. Idem autem eſt inordinatum eſſe, & ambulare ſeu vivere inordinate.

Sed ut diximus ipſe Apoſtolus vocem *inordinatè* declarat, eaque de cauſa ita ſubjicit, *& non ſecundùm traditionem quam accepit à nobis*: Per traditionem intelligens doctrinam ſeu præceptum aliis propoſitum, ſive voce, ſive ſcripto. Tam latè enim ſuperiore capite hujus epiſtolæ vocem traditionis extendit Apoſtolus, cùm ait, *Quapropter fratres ſtate, & tenete traditiones quas edocti eſtis ſive per ſermonem ſive per epiſtolam noſtram.* Reſtringit autem traditionis nomen ad ea præcepta quæ ipſemet Theſſalonicenſibus propoſuiſſet, cùm ait, *quam* ſcilicet traditionem, accepit à nobis. Vox autem ambulandi nihil aliud ſignificat, quàm ut paulò antè innuimus, vivere, ſeu actiones vitæ inſtituere, ſeſe gerere: & non propriè unius actus, ſed conſuetudinis verbum eſt. Quemadmodum etiam ſumitur cùm dicitur, *ambulare ſecundùm carnem, ambulare ſecundùm ſpiritum, ambulare in luce, ambulare ut Chriſtus ambulavit*, & ſimilia. Quanquam ad eos etiam actus transferri poteſt, qui non ſecus atque habitus & conſuetudo denominare hominem ſolent, & ferè habitus alicujus ſunt interni indicia, aut ſaltem indicant, eum hominem qui actus iſtiuſmodi committit habitu contrario non eſſe præditum, ſed ad illum habitum cujus iſte actus eſt proprius διαθέσιν (diſpoſitionem) habere non exiguam. Id autem propterea eſt obſervandum, ne quis fortè putet, à quovis fratre qui vel ſemel labatur & alicubi impingat, aut ſecundùm etiam & tertiùm, eſſe omnino ſecedendum, & ab ejus abſtinendum conſortio. Inde enim facilè conſequi poſſet, univerſæ Eccleſiæ diſſipatio, præſertim ex novitiis veritatis profeſſoribus conſtitutæ, qui inveteratam peccandi conſuetudinem nondum penitus deſeruerunt: ceſſarentque monitiones & correctiones fraternæ inter eos qui adhuc in Eccleſia verſantur. Hinc diſcimus primùm quantopere ſit fugienda familiaritas hominis ejus qui cùm doctrinam Chriſti profiteatur, interea tamen ex ejus præſcripto vitam ſuam non inſtituit. Etenim ea quoque commercia ac conſuetudo quæ Chriſtianis hominibus cum infidelibus permittitur, interdicta eſt cum eo qui inter Chriſtianos ſeu fratres noſtros ex Chriſti præſcripto non vivat. Et tamen videmus alibi prohibere Apoſtolum, *Ne alienum trahamus jugum cum infidelibus*, 2 Cor. 6. 14, quibus in verbis arctior conjunctio ac familiaritas homini Chriſtiano cum infidèli non permittitur. Et nihilominus tamen Apoſtolus, ut ex 1 Cor. 5. 10, vidimus, permittit, ut cum infidelibus nos commiſceamus, ſeu cum iis pro re nata verſemur, & familiariter vivamus: quod non permittit homini Chriſtiano reſpectu alterius Chriſtiani, qui malè interim vivat. Itaque non protinus eas ob cauſas licet adire fratrem inordinatè ambulantem, ob quas licet adire hominem extraneum & à veritate euangelica alienum. Ut graviter iſti peccent qui hoc Apoſtoli præceptum negligunt, quod tamen fit in toto prope orbe Chriſtiano. Cùm autem Apoſtolus dicit ab *omni* fratre inordinate ambulante, omnem proſopolepſiam omne perſonarum diſcrimen, qùod jure impedire vel non queat vel non debeat effectum hujus præcepti, tollit, eandemque divitis & pauperis rationem hic eſſe docet. Imò interdum major eſt cauſa cur divitem vites, quàm cur pauperem: ſi vel majus ab illo contagionis periculum ſit, vel pejus ob illius delicta audiat Eccleſia; ſunt enim hæ inter alias cauſæ præcipuæ cur à conſortio Chriſtianorum non recte viventium ſit abſtinendum. Illud etiam jam monuimus, non protinus à quovis fratre qui peccet eſſe abſtinendum, ſed ab eo demum qui monitus reſipiſcere nolit, & conſueverit non ita ut decet vivere: niſi fortè unum aliquod ipſius factum ita ſit enorme, ut ferri in Eccleſia nec debeat, nec ut id fiat expediat: propterea quòd vel nimis magnam veritati cœleſti notam inurat, vel ad alios corrumpendos plurimum valeat: qua in re interdum etiam communis fama, & plerorumque hominum judicium eſt conſulendum. Quod verò *traditiones* hoc loco commemorat Apoſtolus, id non eſt ita accipiendum ac ſi hodieque exſtarent doctrinæ aliquæ ad ſalutem cognitu aut præſtitu neceſſariæ, quæ literis nunquam fuerint conſignatæ, ſed tantum per manus aliis traditæ per alios, & ſic ad nos tranſmiſſæ, quemadmodum Pontificii volunt. Nam primùm videmus Apoſtolum, etiam eas doctrinas ac præcepta vocare traditiones quas per literas docuiſſet Theſſalonicenſes. Deinde etiamſi per traditiones intelligeret quas oretenus tantum tradidiſſet Theſſalonicenſibus, non tamen inde ſequeretur, eadem illa non eſſe vel ab hoc ipſo Apoſtolo vel ab aliis ſcripta alibi vel ad alios. Traditiones enim hoc loco Apoſtolus appellat doctrinas ſuas reſpectu Theſſalonicenſium, quibus ab initio cùm præſens eſſet nonniſi oretenus præcepta Domini Jeſu explicuerat; interim tamen fieri poterat ut eadem poſtea vel ad illos ipſos ſcribens literis conſignaret atque inculcaret, vel ad alias ſcribens Eccleſias eadem ſcripto comprehenderet. Etiamſi autem deſcriptio eorum quos vitari vult Apoſtolus generalibus ſit concepta verbis; tamen ſi ſequentia ſpectes verba, comperies ea ad certum quoddam peccatorum genus hoc loco fere reſtringi nempe ad otium inutile atque ignaviam, quâ fiat ut quis nihil laborans alienum arrodat cibum. Rationem enim reddens Apoſtolus eorum quæ hactenus conſideravimus, ſuam diligentiam commemorat in exercendis honeſtis laboribus, quod omnes meritò imitari debeant.

Et hæc de ipſo præcepto. Sequuntur rationes, quæ duæ ſunt. Prima ut vidimus ab exemplo Apoſtoli ducta: quam & proponit, & occupatione objectionis cujuſdam illuſtrat. Prius fit verſ. 7 & 8. ubi primum docet ſeſe imitandum Theſſalonicenſibus eſſe. Deinde cauſam ejus rei reddit, ex ipſis factis depromptam quæ imitari mereatur. Prius eſt ibi, *Ipſi enim noſtis quomodo oporteat imitari nos.* Primum ad illorum ipſorum cum quibus agit, judicium, provocat Apoſtolus, cùm ait, *Ipſi enim ſcitis.* Vim enim majorem habent ea argumenta quæ apud ipſum adverſarium, vel eum qui docetur, ſunt in confeſſo, & quibus ipſemet aſſentitur, quàm ea quæ is ſponte ſua non agnoſcit. Unde diſcimus operam dandam eſſe, ut argumenta & rationes eas potiſſimum afferamus quæ ſunt manifeſta illi ipſi cum quo nobis res eſt. Nam utut aliàs eſſent firmiſſima ſi non eſſent clara notaque ei quem convincere volo, nihil effecero. Itaque non noſtro ingenio ac captui, ſed captui eorum cum quibus loquimur indulgere debemus. Quid enim prodeſt, ſi tu quidem rationibus tuis credas, is verò non credat quem velles in ſententiam tuam pertrahere? Quum verò ait, *quomodo oporteat imitari nos*, vel indicat ſimpliciter quòd oporteat imitari nos, vel quanto cum ſtudio ac diligentia oporteat imitari nos: hoc eſt quomodo vos debeatis vitam veſtram ad noſtram componere, idque agere ut nobis evadatis quàm ſimillimi. Neque enim imitari eſt alteri fieri omnino parem, ſed ſimilem. Unde etiam *Dei imitatores* fieri jubemur, Epheſ. 5. 1. De his etiam ipſis Theſſalonicenſibus dicit Apoſtolus 1 epiſt. cap. 1. verſ. 6. *Et vos imitatores noſtri facti eſtis, & Domini.* Qua de re videantur quæ diximus in Ethicis. Ex his apparet, quanto ſtudio debeamus conſiderare ac cognoſcere facta Apoſtolorum, quum tanto ſtudio etiam eos debeamus imitari: quomodo enim ejus imiteris facta, cujus vitam ignores? Deinde, hinc etiam perſpicitur, hominem Chriſtianum non in infimo pietatis gradu debere acquieſcere, ſed ad perfectionem ſemper ferri, idque perpetuo agere ut Chriſti ipſius Apoſtolis ſit quàm ſimillimus: id enim imitatio eorum poſtulat. At quanta eorum fuit ſanctitas! quanta pietas? Et licet non de omnibus hiſtoriæ exſtent, ſufficere tamen nobis poteſt hic Apoſtolus, qui & hîc & alibi ſuum exemplum credentibus

propo-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

proponit initandum. Et ſane quicunque vult in re quapiam excellere, ei convenit illum ſibi proponere imitandum qui in ea re maximè excelluerit, & ut ipſi quàm ſimillimus evadat perpetuò conari. Quare idem in pietatis ac virtutis ſtudio faciendum eſt. Hinc etiam videmus quid ſentiendum ſit nobis de iis rebus de quibus non habemus aperta aliqua in Sacris Literis mandata, vel etiam earundem prohibitiones. Sæpe enim cùm dubitamus quid de iis nobis ſit ſtatuendum, aut quid potius agendum, Apoſtolorum exemplum nos inſtruere, & dubitationem nobis eximere poteſt. Ea enim de quibus dubitamus utrum Chriſtianis hominibus conveniant, vel minus, Apoſtolorum aut ipſius etiam Chriſti perſonæ accommodemus, & expendamus utrum eam deceant, nec ne: quodſi decere videamus, nulla eſt cauſa cur nos etiam non deceant: niſi fortè ipſorum præ nobis dignitas peculiaris, & officii authoritas, diſcrimen inter nos & ipſos in rebus hujuſmodi faciat. Quodſi non deceant, ab iis abſtinendum potius eſt nobis, qui ipſorum imitatores eſſe debemus: ſaltem vehementer nobis debent eſſe ſuſpecta, & tantò quidem magis quanto vehementius ab ipſorum perſonis abhorrent. Huc referri debent choreæ, luſus varii, ut alea, & ſi quæ ſunt ſimilia. Et hæ quidem doctrinæ capiendæ hinc ſunt omnibus: illa verò peculiariter ad eos ſpectat qui alios docent, ut non tantùm ea quæ recta atque honeſta ſunt, verbis doceant, ſed etiam factis, poſſintque ſuum aliis exemplum poſtmodum in memoriam revocare, & ſeſe illis proponere imitandos. Ita nempe vivere eos decet, ut ad ipſorum auditorum judicium ac teſtimonium provocare queant, tales nimirum ſe fuiſſe quos ii meritò debeant imitari, quemadmodum hoc loco facit Apoſtolus. Longum eſt iter, ut ait ille, per præcepta; breve & efficax per exempla: firmius credimus iis quæ videmus, quàm quæ tantùm audimus; Magis nos movet viſa virtutis pulchritudo, quàm audita tantum: & certius credo præſtari poſſe id quod præſtitum eſſe video, quàm quod tantùm rationibus docetur præſtari poſſe. Illud autem præſtat Doctoris exemplum: ut taceam, ipſi doctrinæ magnam conciliari à docentis virtute ac pietate authoritatem.

Sed jam videamus quomodo Apoſtolus ratione ex ipſiſmet factis depromta doceat ſe meritò imitandum Theſſalonicenſibus eſſe. Proponit autem id partim negative partim affirmative: hoc eſt partim oſtendendo ſe ab iis rebus fuiſſe immunem quæ reprehendi jure debeant, nedum ut ſint imitanda, partim exprimendo quid reipſa fecerit quod imitari Theſſalonicenſes meritò debeant. Prius tum generatim tum ſpeciatim præſtat. Generatim dum ait, *quòd non inordinati fuimus* vel in ordinate viximus, *in vobis*, id eſt inter vos. Quæ verba quomodo ſint capienda, ex ſuperioribus ſatis conſtat. De re ipſa vide 1 epiſt. ad Theſſal. cap.2. & nominatim verſ. 10. Id tantùm inde diſcere debent, tum ii qui docent, ut ea in re Apoſtolum imitentur: tum ii qui docentur, ut & Apoſtolum & ſuos etiam doctores qui Apoſtolo ſunt ſimiles eadem in re ſequantur. Speciatim id facit Apoſtolus cùm ait, *Neque gratis panem comedimus à quopiam.* Ubi panis nomine omnia alimenta intelligi debent: imò per comeſtionem panis omnia quæ ad vitæ præſidium ac ſuſtentationem pertinent, etiam amictus. Id quod melius adhuc cognoſcitur ex membro oppoſito, ubi affirmate docet quid fecerit Theſſalonicenſibus meritò imitandum, ibi, *ſed in labore & moleſtia dies & noctes opus facientes*, ſcilicet comedimus panem, *ne quem veſtrûm gravaremus.* Quo loco non tantùm quid fecerit, ſed & quem in finem fecerit exponit Apoſtolus. Oſtendit enim primò ſe aſſidue laboraſſe, nec ſibi peperciſſe, eum in finem ne cuipiam ex fidelibus oneri eſſet, & ab aliquo res ad vitam ſuſtentandam neceſſarias petere & accipere cogeretur; ſed potius ut proprio labore vitam toleraret. Idem ſcribit etiam ſuperiore Epiſtola cap. 2. verſ. 9. Vid. etiam Act. 20. 32. & ſeqq. Hanc laborum tolerantiam in Apoſtolo imitari debent omnes Chriſtiani: quanquam diverſi diverſimode. Omne squidem laborare debent in victu honeſtè acquirendo, ſed ii qui alia honeſta ratione vitam tolerare non poſſunt quàm manuum labore, manus etiam operi debent admoliri, quemadmodum Apoſtolus fecit, & ita quidem ut noctes & dies quàm diligentiſſimè & quantum ejus fieri poteſt laborent: dummodo interea ea quæ ad regnum Dei & juſtitiam ejus pertinent non modò non negligant, ſed etiam primò & potiſſimum quærant. Neque verò quenquam ejus rei pudere debet, cujus non puduit Apoſtolum, civem Romanum, & genere nobilem. Quod autem opificii genus exercuerit, patet ex Act. 18. 3. Hoc idem præcepit Apoſtolus epiſtola ſuperiore cap. 4. verſ. 11. Nominatim autem hujuſmodi præceptum traditur iis qui aliquando ex rapto ut dicitur vixerunt, Epheſ. 14. 28. Ubi additur eos id quoque agere debere ut etiam homini egeno impertiri de ſuo queant. Apparet etiam hinc hominem liberaliter inſtitutum atque adeo quemvis Chriſtianum cavere debere ne cui ſit oneri, quod ipſum quoque curavit Apoſtolus. Itaque ſi quis doctoris fungi munere queat, nullo accepto ab auditoribus ſtipendio, id ut faciat, valde decet. Alioqui ſi vel munere iſto fungi prorſus nequeat ſi privato labore victum cogatur quærere, vel non ita commode queat omnes officii partes obire, ita ut neceſſe ſit eum non ſemel muneri ſuo deeſſe, ſatius eſt ut accipiat ab auditoribus ſtipendum, & aliquantulum oneris eis imponat, quàm ut ſaluti ipſorum deſit. Quantulum enim eſt, ut Apoſtoli verbis quodammodo utamur, quum aliis ſeras ſpiritualia, ab iis metere temporalia? 1 Cor. cap. 9. ℣ſ. 11; & quidem parce ac modeſte: qua de re nonnihil in ſequentibus, ad quæ nunc progredimur. In iis autem ut antea jam diximus, objectionem tacitam occupat ac diſſolvit. Poterat enim quiſpiam cogitare, ideo Apoſtolum labore manuum ſibimet victum acquiſiviſſe, quia ipſi non licuerit auditoribus eſſe oneri. Apoſtolus hanc cauſam removet, & aliam poſtea ſubſtituit, huc maxime pertinentem, id eſt eam quæ cogat alios ipſum hac in parte imitari. Amovet autem falſam cauſam, dum ait, *Non quòd non habeamus poteſtatem*, ſcilicet vos gravandi, ſeu res ad vitam ſuſtentandam neceſſarias à vobis exigere. Habuit ſane hanc poteſtatem Apoſtolus, ut copioſe demonſtrat 1 Cor. 9. ℣ſ. 6. & ſeqq. Cum quo conjungendi ſunt etiam illi loci, Matth. 10. 10. & 1 Tim. 5. 17, 18. Ubi hæc ratio affertur, quod dignus ſit operarius ſua mercede, quodque Deus ne bovi quidem trituranti voluerit os obligari, tantum abeſt ut Eccleſiæ Doctori velit denegari victum ex hoc ipſius labore. Vide etiam Gal. 6. 6. & ſeqq. Unde apparet non peccare eum Eccleſiæ doctorem aut paſtorem qui aliquid ab Eccleſia accipiat mercedis, modò id fiat non avare ac ſordide, nec cum ullius pauperioris oppreſſione, & ut nihil aliud quærat doctor, quàm ut ſine moleſtia ſe ſuoſque ſuſtentare queat, non ut ſumtuoſe ac luxurioſe vivat. Quanquam interea ut paulò ante jam monuimus libertate hac ſua uti non debet, ſi videat eam præbituram eſſe aliis ſcandalum, & aliorum ſaluti obfuturam. Quam ob cauſam Paulus ait, ſe Corinthi nihil accepiſſe, nec accipere velle, dicto 1 Cor. epiſt. cap. 9. ℣ſ. 12 & 18. Vide & Act. 20. 35, ubi oſtendit, infirmitati aliorum eſſe hoc pacto ſuccurrendum: præterquam quòd beatius ſit dare quàm accipere. Hinc autem apparet quàm non rectè faciant ii qui nihil aliud quàm libertatem ſuam crepant, & cùm ob aliquod factum reprehenduntur, liberum illud ſibi ac licitum fuiſſe dictitant. Qui præterquam quòd illicita ſæpe pro licitis habeant, etiam in eo non raro peccant quòd libertate ſua abutantur ad aliorum detrimentum, & alios intempeſtivo ejus uſu offendant, quo tempore ea quæ per ſe licita erant fiunt illicita. Non enim ſolùm rei ipſius, ſed & circumſtantiarum accurata eſt in actionibus habenda ratio: utpote quæ rem vel honeſtam vel turpem, licitam vel illicitam faciant, arguantque. Videmus hîc Apoſtolum libertate ac poteſtate ſua non fuiſſe uſum, idque non tam ſcandali evitandi cauſa, (id quod majorem ei impoſuiſſet neceſſitatem,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

tatem, à libertate ſua abſtinendi) quàm ædificandi, & exemplo ſuo aliorum diligentiam excitandi cauſa, ut ſtatim ſubjungit Apoſtolus. Poſtquam enim falſam laboris ac diligentiæ ſuæ cauſam amoviſſet, veram ſubjungit, dum inquit, *ſed ut nos ipſos typum* ſeu formam, *demus vobis, ut nos imitemini.* Vidit nempe Apoſtolus eſſe non paucos in ea Eccleſia, qui otio indulgerent: huic eorum morbo, exemplo ſuo mederi, & pudorem eis incutere voluit: ſi quidem cùm ipſe potuiſſet gratis adipiſci res neceſſarias, noluit tamen id facere, ut neceſſitatem quandam imponeret laborandi, & victum comparandi, iis qui aliter vivere honeſte non potuerunt, & quibus prorſus non licebat aliis eſſe oneri. Veriſimile autem eſt, cùm Theſſalonicenſes eſſent nobiliores, & præcipuam Macedoniæ urbem incolerent, ad otium fuiſſe proniores, nec libenter manus operi fuiſſe admolitos. Hoc enim vitii libenter huic hominum generi ſolet agnaſci. Hinc verò apparet Chriſtianis hominibus, & præcipue doctoribus convenire, ut ſuſcipiant interdum labores & negotia quibus ſuperſedere per ſe potuiſſent, ut aliis ſint exemplo, & ſibi non neceſſaria agere, ut alios doceant neceſſaria, & ſuo eos qui contra faciant exemplo pudefaciant, nec ullum eis peccati prætextum atque obtentum ullo pacto præbeant: quemadmodum hîc Paulum feciſſe vidimus. Patet etiam id quod ſuperius jam vidimus, doctorem ac paſtorem Eccleſiæ exemplar debere eſſe gregis, & viciſſim auditores debere illos ſequi atque imitari. Qua de re conſtat, & ex 1 Petr. 5. 3. & ex hoc noſtro Apoſtolo, 1 Tim. 4. 12. & Tit. 2. 7, 8.

Hactenus primam vidimus rationem, ſequitur altera, quæ eſt petita ab antegreſſo Apoſtoli præcepto, quod facit ut jam excuſationem non mereantur qui contra fecerint, & cæteri Chriſtiani meritò illorum vitent conſortium. Id autem exprimit illis verbis, *Nam & cùm eſſemus apud vos, hoc præcepimus vobis, quòd ſi quis nolit laborare, neque edat.* Ubi verba illa *neque edat,* (cætera enim per ſe plana ſunt) vel ita ſunt accipienda, ne ei cibus ſuppeditetur, ut edere queat, quo pacto revera hoc erit præceptum; vel ſaltem, dignus eſt qui non edat, nec requirere debet ut ſibi cibus ſuppeditetur; quod itidem vel præceptum revera eſt, vel id tacite in ſe complectitur. Ubi tamen ſi priore modo verba hæc accipiantur, non eſt intelligendum cibum non eſſe ſuppeditandum homini illi qui otioſus fuerat, cùm jam eò redactus eſt ut nunc etiamſi maxime velit, victum tamen amplius parare nequeat: contrarium enim præcipiet Apoſtolus infrà ỳſ. 13. ut ſuo loco videbimus: ſed quòd ſi poſſit labore manuum victum acquirere, cibus ei non ſit ſuppeditandus, ne hoc pacto deſidia ipſius alatur ac foveatur, ſed potiùs ut inopiâ ad laborandum adigatur. Et tum ſane indignum eſt otioſis cibum ſuppeditare, cùm vix ſufficere poteſt Eccleſia oneribus neceſſariis, & verè pauperes ac ope aliena indigentes ſuſtentare. Cujus rei rationem haberi vult Apoſtolus in viduis ut legitur 1 Tim. 5. 16. ubi non vult onerari Eccleſiam, ut verè viduis ſufficiat: idem multo magis hic obſervandum eſt ubi otioſi ventres id requirunt ut alantur. Unde apparet nihil in eo peccari ſi nonnullis Eccleſia cibum ſubducat, & vel nihil vel parum admodum eis ſuppeditet, quamvis pauperibus, propterea quòd ipſimet ſua culpa hanc paupertatem ſibimet ipſi accerſant, ac ſuæ fortunæ ut dicitur ſint fabri.

Hactenus rationes vidimus quibus Apoſtolus præceptum ſuum communivit, nunc tertio loco occaſionem ejus tradendi aperit, dum ait, *Audimus enim aliquos ambulare in vobis inordinate nihil operantes, ſed curioſe agentes,* ſeu aliud agentes. Dici ſolet vulgo, Ex malis moribus bonas naſci leges, id hoc loco accidit. Mali enim mores quorundam Theſſalonicenſium occaſionem præbuerunt Apoſtolo hanc legem tradendi & inculcandi Theſſalonicenſibus. Explicat autem malos illos mores ſeu vitium quorundam hominum primò generatim, dum ait eos *inordinate ambulare,* quod quid ſit, ſupra vidimus. Deinde ſpeciatim, dum id explanans ſubjicit, eos *nihil agere, ſed aliena agere.* Nam etiamſi aliena agere videatur eſſe aliquid agere, tamen id nihil eſt aliud quàm operoſe nihil agere: quanquam interdum ne operoſe quidem id fit; aliena enim agere perfunctorie facilè poſſumus. Indicat autem Apoſtolus id quod vetus dictum eſt, homines dum nihil agunt, male agere diſcunt. Nam quia mens noſtra prorſus conquieſcere non poteſt, inde fit ut ſi non agamus ea quæ fieri oportet, ea cogitemus ac moliamur quæ non oportet: ita ut ad vitiorum fugam vel inprimis pertineat otii fuga. Idem notavit Apoſtolus in viduis junioribus, de quibus ait 1 Tim. 5. 13. *ſimul autem etiam otioſæ, diſcunt circuire domos: non ſolùm autem otioſæ, verùm etiam garrulæ & curioſæ, loquentes ea quæ non oportet.* Ubi eſt vox περίεργοι, à qua eſt περιεργαζόμενοι, quo in loco noſtro utitur Apoſtolus. Aliena autem agere, vel περιεργαζέσθαι cenſendi ſunt ii qui vel rebus ſeſe immiſcent atque ingerunt ad ſe nihil pertinentibus, vel ea agunt quæ nullam illis vel aliis utilitatem veram afferant. Et hujuſmodi ſunt illi qui dum otiantur hinc inde diſcurrentes aliorum famæ obtrectant, rumores varios ſpargunt: interdum tum apud hunc de illo tum apud illum de hoc loquuntur, & quidem ad gratiam, animos hominum inter ſeſe irritant, odia atque immicitias ſerunt: nonnunquam etiam ſeſe miniſtros præbent rerum aut turpium aut noxiarum. Referri huc etiam poſſunt illi qui rebus ludicris & nullum verum in vita uſum habentibus, quæque animo diſſoluto ſolent perfici, victum ſibi quærunt. Ex his apparet homines etiam otioſos & nihil in vita utile agentes, inter homines inordinatè & non ex doctrinæ Chriſti præſcripto viventes, numerandos eſſe, & ad eos pertinere Apoſtoli præcepta, qui cæteros Chriſtianos ab ipſorum conſortio jubet abſtinere. Deinde etiam illud videmus quantopere ſit fugiendum otium iis qui pie atque honeſte vitam volunt traducere, cùm ut paulò ante diximus, qui nihil agunt male agere diſcant.

Hactenus prima pars hujus loci, atque adeo primum Apoſtoli præceptum. Sequitur altera, in qua ipſis hominibus otioſis quid facere ipſis neceſſe ſit præcipit; in illis verbis, *Iis autem qui ſunt hujuſmodi præcipimis, & hortamur* [eos] *per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum, ut cum quiete operantes* vel laborantes, *ſuum panem comedant.* Ubi & modus præcipiendi & ipſum præceptum, ſeu officium hominibus hujuſmodi præſcriptum, potiſſimùm eſt conſiderandum. Nam primùm dicit ſe *præcipere*: de cujus verbi vi, initiò hujus loci diximus. Addit etiam ſe *adhortari,* ut rem magis inculcet, & quàm ſerio hæc inculcet, quamque diligenter hæc velit obſervari, oſtendat. Addit præterea, *per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum,* hoc eſt authoritate Domini noſtri Jeſu Chriſti interpoſita, ſeu ipſius juſſu ac nomine: quemadmodum in priore præcepto proponendo loquutus fuerat, ſupra ỳſ. 6. Similem loquendi modum habemus ſuperiore Epiſtola, cap. 4. ỳſ. 2, ubi ait, *Noſtis enim quæ præcepta dederimus vobis per Dominum Jeſum*: hoc eſt juſſu & authoritate ſeu nomine Domini Jeſu. Quid hinc obſervari poſſit aut debeat, dictum jam eſt ỳſ. 6. Ipſum officium in eo conſiſtit dum ait, *ut cum quiete,* vel tranquillitate *operantes, ſuum panem comedant.* Quietem ſeu tranquillitatem iſtam opponit curioſitati illi & nimiæ odioſæque diligentiæ, qua fit ut aliis moleſtiam faceſſant, & turbas nonnunquam excitent. Vocem *operantes* opponit illi otio quod expreſſerat ỳſ. 11. illis verbis, *nihil operantes,* ſeu laborantes. *Panem ſuum* opponit alieno. Panis autem comeſtionem tam late extendit, quàm late extenderat ſuprà ỳſ. 8. Vult ergo Apoſtolus ut ab omni curioſitate & inquietudine homines hujuſmodi abſtinentes, labore honeſto victum ſibi quærant, nec alienas ſectentur menſas, ſeu aliis ſint oneri: qua de re jam non ſemel dictum eſt. Sed quia tam prolixe hac de re agit Apoſtolus, nobis etiam grave non debet eſſe id diligenter inculcare ac repetere.

Id

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Id in his verbis prope novum eſt, (niſi quatenus ſub finem ỷſ. 11 aliquomodo videtur præceptum) *ut quietam ac tranquillam vitam degamus*, id eſt, ut ne vel in turbido libenter verſemur, vel aliorum quietem turbemus, quàm diligentiſſime caveamus. Id autem facile præſtabimus, ſi alienis negotiis abſque neceſſitate nos non ingeramus. Quod tamen non ita latè extendendum eſt, ut putemus omittendas etiam eſſe monitiones & reprehenſiones ſalutares quibus videmus aliorum ſalutem indigere: eas enim omittere nobis non licet, cùm ab ipſo Deo nobis ſint præceptæ: quia tamen fieri poteſt ut dum noſtro officio ea in parte ſatiſfacimus irritentur ii cum quibus nobis eſt negotium, ideo adhibenda eſt prudentia, ac dexteritas, & ſingularis manſuetudo ac modeſtia, ut non exaſperare vulnus, ſed medicinam ei adhibere voluiſſe, teſtemur, & quicquid ſecus acciderit, id nulla noſtra ſed aliena culpa contigiſſe appareat. Non ſunt ergo tum audiendi homines, qui ne fortè aliorum incurrant iras aut odia, ad eorum peccata connivent, ea potiſſimùm ratione ſe excuſantes, quia ad ſe id nihil pertineat quomodo alii vivant, ſatis eſſe ſi ſibi ipſis caveant, tantum ſibi otii non ſupereſſe aliena ut curent. Tum demum alienorum negotiorum cura eſt relinquenda, quum noſtra opera aliis non eſt neceſſaria, vel etiam inutilis, nos autem interea utile aliquid in vita facere poſſumus, quemadmodum ſanè ſemper poſſumus. Et hæc de ſecundo Apoſtoli præcepto, ac loci hujus membro.

Sequitur tertium loci iſtius membrum, in quo Apoſtolus triplex Theſſalonicenſibus ab eo quod hactenus culpavit vitio alienis, præceptum tradit: ỷſ. 13 & duobus ſeqq. Quorum trium præceptorum primum, & ultimum, cæterorum quæ vel antea tradita ſunt vel poſtea tradentur ſeveritatem mitigant, medium autem ſeveritatem quandam docet in eos uſurpandam, qui modò propoſito præcepto non paruerint. Primum eſt ibi, *vos autem fratres ne defatigemini benefacientes.* Ubi niſi quis ita verba hæc accipere velit, ac ſi præcipiat Apoſtolus ut cùm cæteri Theſſalonicenſes honeſte ſe hactenus gerant, atque adeo labore ſuo victum ſibi quærant, ea in re porrò pergant, nec in hoc ſtudio recte agendi delaſſentur; ſtatuendum eſt ita verba hæc eſſe capienda, ut ad liberalitatis ac charitatis Chriſtianæ conſtantiam Theſſalonicenſes hortetur, quam exercere debeant, non tantùm in alios, verum etiam ſi ita videant neceſſe eſſe, in eos qui aliquando otioſi fuerant, & ſeipſos in eas rerum anguſtias conjecerant. Videtur enim in iſtis verbis non tantùm ad proxime præcedentia reſpexiſſe, ubi jubet homines otioſos labore proprio victum parare, & ſuum panem comedere, ſed etiam ad id quod huic conſentaneum eſt verſ. 10, ubi dixit Apoſtolus ſe præcepiſſe, *quod ſi quis laborare nolit, ne comederet*, in quibus verbis videtur prohibuiſſe liberalitatem in homines otioſos, & negaſſe iis ſuppeditandum eſſe victum: verùm quia in hac ipſa re aliquis tamen eſt modus, & nonnunquam miſerendum eſt hominis, cùm jam eo redactus eſt ut etiamſi maxime velit non poſſit tamen victum ſibi ſuiſve parare; ideo ſeveritatem orationis ſuperioris aliquantum mitigans hæc verba addit, ne videatur omnem prorſus in hujuſmodi homines liberalitatem prohibuiſſe,& à beneficentia Theſſalonicenſes abſterrerre voluiſſe. Etiamſi autem vox benefaciendi per ſe pateat latiſſime, & ad omne officii ac virtutis genus extendi queat; nihilominus tamen, tum in Græca tum in Latina lingua ad liberalitatem reſtringi ſæpiſſime ſolet. Similis plane locus eſt Gal. 6. verſ. 9, & 10. Ubi ait, *bonum autem facientes* ſeu benefacientes, *ne defatigemur: tempore enim proprio metemus non deficientes. Quapropter cùm tempus habemus operemur bonum adverſus omnes: maximè autem adverſus domeſticos fidei.* Ubi de beneficentia ſeu liberalitate ac benignitate in alios exercenda ſermonem eſſe, quivis per ſe videt. Eodem modo ſumitur benefacere, & diteſcere in bonis operibus. 1 Tim. 6. 18. Sic etiam fructus boni ſumuntur, Jac. 3. 17. Quod verò monet Apoſtolus ne defatigentur benefacientes, ſeu benefaciendo, ſubindicat facile tædium aliquod ſubrepere iis qui aliis benefacere cœperunt, & initia liberalitatis ſæpe fervere, poſtea paulatim frigeſcere: vèl quòd avaritiam non penitus dedidicerint, vel quòd ſibi metuere incipiant, decreſcentibus per beneficentiam facultatibus, ne ſibi aliquando deſit unde commode vivant. Ex quibus verbis diſcimus, primùm indignitatem ipſorum hominum non debere noſtram erga ipſos beneficentiam prorſus impedire; ſed tantum aliquamdiu ad ipſorum emendationem ac correctionem reſtringere: maxime cùm eorum miſeriam & calamitatem præſentem cernimus, & eo videmus deveniſſe,ut ſibi jam conſulere nequaquam poſſint. Magna nempe eſt charitatis Chriſtianæ vis, quæ facit ut Deum imitemur qui indignis etiam benefacit. Prima ac potiſſima benefaciendi cauſa eſt aliena indigentia & calamitas, ea vel ſola ad benefaciendum impellere Chriſtianos, imò homines, & poteſt & debet. Secunda & acceſſoria magis eſt, eorum quibus benefaciendum eſt dignitas: quemadmodum etiam conjunctio quæ iis nobiſcum intercedit. Secundò hinc diſcimus quanta ſit liberalitatis dignitas, quum ea ſibi peculiariter beneficentiæ nomen vindicet, quod aliàs generale eſt. Quanquam fatendum interim eſt, cùm benefacere de iis inſignite dicitur qui in alios ſunt benigni, vocem *boni* pro eo potiſſimùm ſumi quod aliis afferat commodum & emolumentum: quanquam interea honeſtatem quoque non minus quàm cæteræ virtutes in ſe comprehendit. Itaque duplici ratione bene facit qui in alios benevolus eſt: nam tum eatenus bene facit quatenus honeſte agit, tum eatenus quatenus aliis utilitatem affert. Ut taceam quantopere ſibimet ipſis tales proſint, quum eo pacto ſibi theſaurizent, ut ait Paulus 1 Tim. 6. 19, fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant vitam æternam. Denique hinc diſcimus cavendum eſſe inprimis, cùm in aliis virtutibus tum in beneficentia ne defatigemur, & à cœpto earum curſu deſiſtamus. Multos virtutis & honeſtatis pulchritudo ad ſe allicit, ſed poſtea deprehenſa ejus aſperitate quadam ac duritie, non pauci ab ea reſiliunt. Difficillima eſt in quaque re præclara, conſtantia.

Sequitur ſecundum Apoſtoli præceptum, quod docet qua ſeveritate uti debeant Chriſtiani homines adverſus illos qui non paruerint præceptis illius ſuperius traditis, ſeu qui inordinate ambularint, & nominatim qui otio indulſerint, nec de victu honeſte ſibi parando fuerint ſoliciti. Id autem facit ỷſ. 14, cùm ait, *Si quis autem non*, &c. Ubi tria ſunt obſervanda. 1. adverſus quoſnam homines hac ſeveritate ſit utendum. 2. qua in re illa ſeveritas conſiſtat, ſeu quo pacto caſtigare ejuſmodi homines cæteri debeant. 3. Denique quem in finem ſeu quorſum iſta ſeveritas ſit adhibenda. Primum continetur iſtis verbis, *Si verò quis non obedit ſermoni noſtro per epiſtolam.* Verba *per epiſtolam* conjungimus non cum ſequentibus ut quidam faciunt, ſed potiùs cum præcedentibus, ut recentiores ac doctiores nonnulli interpretes cenſent. Præſertim quia non videtur ſatis commodus fore ſenſus ſi cum ſequentibus verba iſta conjungantur: qua de re paulò pòſt. Vult ergo dicere Apoſtolus, ſi ea interpunctio admittatur quam nunc expreſſimus quæque nobis magis probatur; ſi quis ſuo ſermoni ſeu præcepto de vitando otio aliiſve peccatis, quod in epiſtola hac expreſſerat, obtemperare noluerit, ſed deſes atque otioſus eſſe perrexerit, aut quippiam aliud quod ipſum non decuiſſet fecerit, eum notandum eſſe. Quibus ex verbis diſcere poſſumus diligenter attendendum eſſe in Eccleſia, utrum omnes doctrinæ Chriſti & Apoſtolorum pareant nec ne: aliàs enim non facilè eos correxeris, & ad frugem revocaveris. Sed nihil eſt cur his diutius immoremur. Qua in re autem ſeveritas Chriſtianorum erga eos qui non recte vixerint exercenda, conſiſtat, exprimit Paulus illis verbis, *hunc notate, & ne commiſceamini ei.* Ubi *notare*, videtur eſſe in aliquem animadvertere, & ſententiam adver-

ſus

ſus illum ferre : quo pacto Cenſores notare quempiam ſolent. Videtur nempe velle Apoſtolus ut Eccleſia de hujuſmodi homine examen ac judicium inſtituat, & ſi delicti ſit convictus, ſententiam in illum ferat, ut pro tali ab omnibus agnoſcatur. Quibus verbis notatur publica Eccleſiæ iſtis temporibus diſciplina, quæ fiebat ut inſtitueretur examen morum: & qui peccaſſe deprehenſi eſſent, notarentur, & culpabiles ab omnibus agnoſcerentur. Quæ res hodie in univerſa prope Chriſti Eccleſia exolevit : magno cum gloriæ divinæ & ſalutis humanæ detrimento. Hujuſmodi autem inſtituendum eſſe judicium ac diſciplinam Eccleſiaſticam, non modò hic locus ſed etiam alii docent. Atque inter eos Matth. 18. ℣ſ. 17. 1 Cor. cap. 5. ℣ſ. 11. 2 Cor. cap. 2. ℣ſ. 5, 6. Hac ſtante ſtat bonus Eccleſiæ ſtatus, cadente cadit. Verùm jam antea innuimus ab aliis verba hæc conjungi cum præcedentibus, *per epiſtolam*, quaſi mandarit Apoſtolus ut Theſſalonicenſes talium nomina ad Paulum deferrent, atque per epiſtolam ipſi ſignificarent. Id quod vix eſt probabile : Quid enim erat opus ambagibus? cum ii ipſi homines poſſent ejuſmodi hominem coërcere, & in ipſum pro dignitate facti animadvertere. Hoc primum eſt. Sequitur alterum ſeveritatis effectum in verbis, *& ne commiſceamini ipſi*, hoc eſt ne cum ipſo familiariter verſemini: qua de re ſuperius nonnihil dictum eſt. Eodem modo loquitur 1 Cor. cap. 5. ℣ſ. 11. Itaque magis vitanda eſt familiaritas hominis Chriſtiani cum eo qui ex Chriſti præſcripto non vivat, quàm cum homine extraneo. Quam late autem id ſit extendendum videndum eſt ſup. verſ. 6. Hoc præceptum qui violant, diſciplinæ Eccleſiaſticæ nervos omnes ſolvunt, & rectum turbant ordinem, & nihil faciunt aliud quàm ut aliorum impediant emendationem, & ut ipſimet vitiorum contagione inficiantur in cauſa ſunt.

Sequitur finis hujus ſeveritatis, ac cenſuræ Eccleſiaſticæ, in illis verbis *ut pudefiat* : nempe is qui inordinate vixerit, & præcepto Apoſtolico non paruerit. In hoc autem pudore continetur hujuſmodi hominis emendatio ac correctio. Quem enim rei alicujus pudet, eum veriſimile eſt ab ea deſiſtere vel deſtiturum : cur enim in eo perſeveret quod ſibi dedecus & ignominiam videat afferre, & cujus ipſum jam pœniteat. Sunt quidem & alii fines hujus cenſuræ ac caſtigationis Eccleſiaſticæ, nempe ne alii exemplo & familiari conſuetudine hominis hujuſmodi inficiantur, ideo ab eo arcendi ſunt cæteri omnes : quum videamus nulla re facilius alios aliis ſua vitia affricare quàm per colloquia & familiarem congreſſum. Præterea etiam ille finis ſpectari ſolet, ut gloria divina & veritas cæleſtis, & Eccleſiæ fama à malevolorum hominum obtrectationibus & criminationibus vindicetur, ne habeant quo honeſtum Chriſtianorum hominum nomen diffament & traducant, ſi videant ea inter ipſos committi quæ nequaquam deceant; Itaque malevolis ipſorum ſermonibus omnis anſa eſt præcidenda, ſecluſo ab Eccleſiæ conſortio, homine eo qui peccaverit. Cùm enim vident alii non ferri eos in Eccleſia qui peccent, non habent quod jure in ea deſiderent. Sed non tantùm hæ ſunt cauſæ hujuſmodi cenſuræ Eccleſiaſticæ : verùm etiam illius ipſius qui peccaverat emendatio in ea ſpectanda eſt. Unde apparet hoc excommunicationis ut vocant genus, de quo hîc loquitur Apoſtolus, etiamſi in eos vel tantùm vel potiſſimùm ſit extendendum qui habitum vitii alicujus contraxerint; non tamen in eos ſolùm qui ſint inſanabiles uſurpandum eſſe, ſed etiam in eos qui ad frugem adhuc queant revocari, & quibus pudor hac caſtigatione incuti poteſt, qui ipſos à peccato abducat. Videmus hinc etiam non tantùm licere hominibus Chriſtianis id dicere aut facere quod pudorem incutiat aliis, ſed etiam id ipſum interdum eos facere debere, & id quærere ut in ruborem dent alios : non quidem per ſe quaſi ipſo aliorum pudore delectentur, ſed ut eos hoc pacto emendent. Qua ratione Apoſtolus etiam reprehenſione ſua contriſtaverat Corinthios, ut emendarentur. Vide 2 Cor. cap. 7. verſ. 8, ubi teſtatur ſe ejus rei non pœnitere, cùm tam bene res ceſſerit. Sed de ipſo etiam pudore legimus in priore ad eoſdem Corinthios epiſtola cap. 6. ubi verſ. 5. ait, *ad pudorem vobis dico*, quod itidem fecit ut eos indignitate rei avocaret à litibus coram infidelibus inſtituendis. Vide etiam cap. 15. verſ. 34. Patet etiam hinc quàm diligenter cavendum ſit, ne quiſquam ex fidelibus audeat cum eo qui hac cenſura Eccleſiaſtica ſit notatus familiariter verſari, ne is unius illius conſortio contentus, non magni æſtimet, cæteros congreſſum ſuum ac convictum vitare : præſertim cùm ſæpe fiat ut quidam inter Chriſtianos aliàs quoque cum pauciſſimis arctiorem quandam amicitiam ac familiaritatem colant, ita ut niſi omnes ab eorum conſuetudine abſtraxeris, non magis eos à conſortio fidelium arceas quàm ſi id nunquam prohibuiſſes. Id ergo cùm accidit, fructus ille impeditur, qui hac cenſura quæritur.

Reliquum eſt ultimum præceptum ad eos Chriſtianos ſpectans qui ipſi rectè vitam ſuam inſtituunt, quod quidem prioris ſeveritatem aliquatenus mitigat, & in quo proponendo tacitæ cuidam objectioni occurrit Apoſtolus. Id autem continetur in illis verbis : *Et non ut inimicum cenſete, ſed admonete ut fratrem.* Potuiſſet enim quiſpiam cogitare, hominem ab Eccleſiæ conſortio ita excluſum, jam hominis à fide alieni, atque adeo quales plerique infideles eſſe ſolent, inimici loco ducendum eſſe, & pro tali eum habendum cum quo nulla amplius cæteris Chriſtianis intercedat conjunctio ac neceſſitudo, nec ullum ei præſtandum eſſe officium, quod fratribus proprie præſtari debeat ac ſoleat. Hoc ne crederetur, neve à fidelibus fieret, nunc cavet Apoſtolus, dum monet primùm ne pro inimico habeatur is qui cenſura hac eſt notatus. Inimici nomine complectens omnes eos qui ſunt à fide alieni, propterea quòd ii plerumque inimici ac hoſtes Chriſtianorum eſſe ſoleant. Quanquam interea fieri poteſt ut Apoſtolus ideo inimici potius fecerit mentionem quàm alieni vel extranei, quia qui à conſortio Chriſtianorum ita jubetur arceri ut minus cum ipſo liceat verſari ac familiariter colloqui quàm cum homine extraneo, is poteſt videri inter inimicos relegandus, & pejore loco quàm quivis alius extraneus habendus. Deinde monet, qua potiſſimum ratione debeat ab extraneis diſcerni, & meliore inter Chriſtianos loco eſſe debere, dum ait *ſed admonete* ſeu caſtigate, *tanquam fratrem.* Quia enim per veritatis agnitionem à prophano hominum vulgo ſeparatus & Chriſtianis eſt adjunctus, eſtque in illo adhuc aliquod pietatis ſemen reliquum, quod ſi foveatur fructum virtutis proferre poteſt, ideo eatenus adhuc pro fratre habendus eſt, fraternoque jure gaudet, & meliore quàm extraneus eſt loco; dandaque cæteris Chriſtianis eſt opera, ut crebris admonitionibus cum ſingulari manſuetudine & charitate conjunctis, ipſum ad virtutis ſtudium excitent, nec patiantur veritatis ſemen in ipſius pectore ſparſum ſuffocari; ſed potius illud rigent, excitent, foveant, ut fructus proferat, & ſic ipſemet Chriſtianis hominibus penitus concilietur, atque ad illorum conſortium denuo redeat. Benigna nempe eſt ac humana Chriſtiana religio : non fera, non atrox, non vindictæ cupida : ſed cupida ſalutis omnium etiam eorum quos caſtigare jubet. Vide quo pacto Paulus velit ſublevari hominem à pluribus reprehenſum ac caſtigatum, & delictum ei condonari, ne ob vehementiorem triſtitiam abſorbeatur, ac deſperet. 2 Cor. 2. 6, 7, 8. cum tamen videatur ibi ſermo eſſe de homine inceſto, de quo ſermo eſt 1 Cor. 5.

Ex his autem verbis patet non liberari penitus hos Chriſtianos labore ac moleſtia corrigendi eum quem à conſortio ſuo removerint : cùm eum nihilominus tanquam fratrem admonere jubeantur. Cum ſæpe fiat

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ut nonnulli ideo quærant ut quiſpiam qui ſæpius peccaverit excludatur ab Eccleſia, ne ipſi toties eum monere cogantur; qui non tam hominem illum quàm ſeipſos ſpectant, & ſæpe vindictam etiam quærunt: quod hic vehementer eſt cavendum. Deus & Chriſtus nobis eſt hic imitandus, qui omnium ſalutem quærit, & ſumma utitur in nos longanimitate. Cui ſit laus & honor in ſecula. Amen.

Habes hîc amice lector, Commentarii in priorem ad Timotheum S. Pauli Epiſtolum fragmenta, & emendationes quaſdam, quæ in priori volumine deſiderantur.

ARGUMENTUM EPISTOLÆ.

SCopum Epiſtolæ hujus aperit Apoſtolus ipſe ſub finem capitis tertii ejuſdem Epiſtolæ, verſ. 14, 15. cùm ait, *Hæc tibi ſcribo, ſperans ad te venire citò. Si autem tardavero, ut ſcias quomodo oporteat in domo Dei verſari.* Quocirca hoc quaſi argumentum & ſumma hujus Epiſtolæ conſtitui poterit, quòd in ea Timotheum Epheſinæ tum temporis Eccleſiæ antiſtitem, ſeu mavis Eccleſiaſtæ munere illic fungentem, qui non ſolùm cæteris auditoribus, ſed ipſis etiam ſive urbis, ſive aliis circumcirca Epiſcopis ac ſenioribus Epiſcopus & inſpector ab Apoſtolo erat relictus, ſalutaribus monitis & præceptis inſtruit, quibus ille informatus, cùm ſibi ipſi tum aliis, quà auditoribus quà Epiſcopis attenderet, hoc eſt, & ſeipſum & alios in officio retineret: quò ut ad finem capitis quarti ℣ſ. 16 Apoſtolus ait, & ſemet ipſum ſervaret, & alios qui ipſum audirent. Cæterum Epiſtolæ hujus, eædem ſunt, quæ & aliarum, partes generales. Quarum prima continet ea quæ Epiſtolæ ferè ſemper præmitti ſolent: ut ſunt, ſubſcriptio, ſeu mavis Autoris deſcriptio, & inſcriptio, & ſalutatio. Secunda complectitur tractationem rerum ipſarum, in varia membra diviſam, quæ ad duo hæc capita facile revocari poſſent, quòd in ea præſcribat Timotheo, tum facienda, tum docenda, ſive quid & ipſe & alii quibus præerat, facere deberent; niſi eſſent ita miſtim ab Apoſtolo poſita, ut jam hujus generis aliquid jam illius proponat, nec ordine aliàs uſitato, uno penitùs abſoluto ad aliud tranſeat, ſed prout occaſio huic vel illi præcepto inſerendo ſe daret. Tertia Epilogus eſt, ſeu concluſio Epiſtolæ.

IN CAPUT I.

HUjus capitis duæ ſunt partes. Nam primò præmittuntur illa quæ pro exordio epiſtolæ haberi poſſunt: videlicet, nomen ac deſcriptio ejus à quo miſſa epiſtola, quæ more noſtro, nomen autoris epiſtolæ ſubjicientium non præmittentium, ſubſcriptio eſt, tum inſcriptio, ſeu deſcriptio ejus ad quem epiſtola ſit miſſa, & denique ſalutatio, ſeu votum. Deinde incipit principalis Epiſtolæ tractatio, cujus cùm ſint varia ut diximus membra, hic primum pertractat Apoſtolus, quo hortatur Timotheum, ut coërceat falſos quoſdam doctores, qui legem cum euangelio imperitè miſceant & confundant; cùm neceſſitatem hujus moniti exprimens, tum verò regulam illi proponens qua ſalutaris ac genuina Euangelii doctrina ab inutili aut aliena dignoſcenda ſit, ſimulque in quo legitimus legis uſus conſiſtat docens.

Verſ. 1. *Paulus Apoſtolus.* Hoc verſiculo continetur ſubſcriptio & deſcribitur is à quo conſcripta eſt epiſtola. Is autem eſt Paulus, qui cùm ut aliàs ſæpe, authoritati ſibi doctrinæque ſuæ adſtruendæ Apoſtolum ſe vocaſſet, quò illa evidentior eſſet, ſubjicit hujus muneris ſui efficientes cauſas, cùm principalem tum mediam. Illa eſt, *ſecundùm ordinationem* ſeu *mandatum, Dei ſervatoris noſtri.* Mandatum videlicet Dei Patris, qui ſeparavit ipſum ab utero matris ejus, & vocavit per gratiam ſuam, ut revelaret in ipſo filium ſuum &c. ut ipſemet ait Gal. 1. Vocat autem illum *ſervatorem noſtrum* quia ille eſt ſons & origo, ex quo tanquam prima cauſa defluxit ſalus noſtra: qua deſcriptione Dei Patris utitur etiam hac ipſa epiſtola cap. 2. verſ. 3, & cap. 4. verſ. 10, & Judæ verſ. 25.

Et Domini Jeſu Chriſti. Poſterior cauſa efficiens media Apoſtolatus Pauli, Jeſus Chriſtus, quem hic verbis licet à Patris deſcriptione diverſis, idem tamen aliqua ratione ſpirantibus, deſcribit, cùm ait *ſpei noſtræ.* Dicitur enim Chriſtus ſpes noſtra per metonymiam cauſæ efficientis, ea videlicet ratione, qua & *reſurrectio* & *vita noſtra* appellatur, Joh. XI. 25: cap. 14. 6. Col. 3. 4. Quia nimirum ille eſt cauſa ac fundamentum quoddam ſpei noſtræ quam fovemus de glorioſa immortalitate obtinenda. Non planè abſimili ratione Deus dicitur ſpes afflicti, hoc eſt is quo ſpes afflicti nititur, ſeu mavis in quo ſpem ſuam collocat afflictus, quo pacto foret metonymia ſubjecti.

Verſ. 2. *Timotheo germano filio.* Hîc continetur inſcriptio, & exprimitur is ad quem directa epiſtola: Timotheus videlicet Euangeliſta, Epheſi pro Epiſcopo quodam ab Apoſtolo in Macedoniam diſcedente relictus. Quem γνήσιον id eſt genuinum vocat filium, quia eſſet expreſſa effigies atque imago fidei ac pietatis Paulinæ, quem animo ac moribus non ſecus referret atque filii parentes ſuos externis corporis lineamentis & indole. Ideoque addit, *in fide*, rationem iſtius filiationis exprimens: quaſi dicat; non quidem ſecundùm carnem à me genitus, ſed ſecundùm ſpiritum, dum meâ operâ fuit ad fidem perductus, qua me æmulatur, & quodammodo exprimit. Fides hic ponitur cujus conſequens eſt pietas & ſanctimonia vitæ. Voluit hoc pacto Apoſtolus & commendare Timotheum, & tenerrimum quo in eum ferretur affectum exprimere, deſcriptione ætati etiam utriuſque conveniente: cùm ille jam in ætatis eſſet flexu, hîc verò in ἀκμῇ ac vigore. Quem affectum ſicut erga ipſum non ſemel expreſſit, & in hac epiſtola 1 Tim. cap. 1. ℣ſ. 18, & in poſteriori, 2 Tim. 1. 2. & cap. 2. 1. & 1 Cor. 4. 17. itemque Philip. 2. 22; ſic etiam erga Titum, Tit. 1. ℣ſ. 4. &c.

* * *

IN CAPUT VI.

CApitis hujus particulæ ſunt ſex. Prima ſervorum officia exprimit. Altera præmunit Timotheum adverſus malos doctores, quorum mores & adjuncta deſcribit. Tertia dehortatur Timotheum ab avaritia. Quarta commendat contrarias avaritiæ virtutes, eumque ad varia ipſius officia ducit. Quinta inſtruit de quibus divites ſpeciatim moniturus eſſet. Sexta velut in faſciculum ea de quibus ipſum monuerat colligens, breviter id quod ipſius erat officii repetit, & epiſtolam concludit.

* * *

Hoc verò: *Devitans profanas vocum inanitates* id eſt doctrinas illas impoſtorum, quæ & nihil in ſe religioſi continent, mereque ſunt mundanæ, & rerum ſunt vacuæ, ac circa verborum tantum apices, aut his ſimiles nugas & affanias occupatæ. Id quòd explicat, cùm addit, *& oppoſitiones illius falſo nominatæ ſcientiæ*, id eſt quæ ſcientiæ quidem aliquo prætextu velarentur, illiuſque colorem mentirentur, nil tamen veræ ſcientiæ in ſe continerent, & ſolis rixis ac concertationibus ſeſe oſtentarent ac gloriarentur.

Verſ. 21. *Quam quidam profitentes* &c. Ratio addita, cur ejuſmodi doctrinas vitare debebat, ab effectu earum pernicioſiſſimo ſumta: de quo ut de his verbis vidimus ſuprà cap. 1. ℣ſ. 6.

Gratia tecum. id eſt, adſit tibi favore & benevolentia ſua Deus, vel Dominus Jeſus. Epiſtolæ epilogus ſeu concluſio, omnibus Apoſtolicis epiſtolis uſitata.

Amen id eſt ita fiat.

Gratia tibi Domine Jeſu.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

JOHANNIS CRELLII FRANCI
Commentarius
in
II. Epiſtolam Pauli
ad
TIMOTHEUM.
Nec non
in
alia loca Epiſtolarum
APOSTOLICARUM
&
Apocalypſis
JOHANNIS APOSTOLI.

IRENOPOLI
Poſt annum Domini 1656.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

COMMENTARIUS
IN
POSTERIOREM S. PAULI
AD
TIMOTHEUM EPISTOLAM.

ARGUMENTUM.

INſtruit Timotheum Apoſtolus, quò muneri à ſe impoſito reſpondere illudque rectè adminiſtrare poſſet. Inprimis autem & præcipue hortatur ad ea quæ ipſius perſonam & officium concernebant, viam quæ illi eſſet premenda oſtendens. Deinde inculcat ea de quibus auditores ſuos commonefacere, & in quorum tum notitiam tum exequutionem eos introducere deberet. Denique quia nonniſi per arduam & confragoſam perſecutionum & afflictionum ſemitam ad illam juſtitiæ coronam pateat aditus, ſubinde interſerit ejusmodi monita quibus illum ad conſtantiam & fortitudinem, in doctrina Chriſti tùm profitenda tum promovenda animaret ac excitaret. Et ad hæc tria quaſi ſumma capita Epiſtola ipſa revocari poteſt: niſi quod illa ita inter ſe miſta ſunt, & ſine uſitato alias ordine, modò hoc modò illud poſitum, ſæpeque alterum alterius occaſione tantùm inſertum eſt ab Apoſtolo: ut longe difficilius ſit in iſta quàm in ſuperiori ordinis rationem oſtendere, & in certas quaſdam ſeſe methodice ſubſequentes particulas illam diſpeſcere. Cæterum quod in omnibus fieri aſſolet & in aliis etiam Apoſtoli obſervavimus Epiſtolis, idem hic quoque obſervandum eſt, tres quaſi generaliſſimas hujus Epiſtolii partes conſtitui poſſe. Quarum prima ſubſcriptionem ut vocant, inſcriptionem, & ſalutationem ſeu votum contineat. Altera ea quæ ipſius ſunt propria Epiſtolæ, quæque ad tria ſumma capita revocari ſupra diximus. Tertia denique ſit Epilogus, ſeu concluſio Epiſtolæ.

IN CAPUT PRIMUM.

CApitis hujus duæ ſunt partes. Quarum priori ſubſcriptio, inſcriptio & ſalutatio continetur. Poſteriori poſtquam ea quæ ad conciliandum Timothei animum pertinebant præmiſiſſet, ad ea quæ ipſius proprie erant officii & munus doctoratus reſpiciebant ipſum hortatur, ſubjungens narrationem nonnullorum quæ ſibi in Aſia contigiſſent.

Verſ. 1. *Paulus Apoſtolus Jeſu Chriſti.* Hoc verſu continetur ſubſcriptio ut vocant, ſeu deſcribitur author Epiſtolæ. Is autem eſt Paulus, qui ut & alibi dictum eſt, ita ſolicite ſeipſum deſcribit, ut obviam iret perverſis malevolorum ſermonibus, qui authoritatem ipſius elevabant, fidemque ipſius doctrinæ derogabant, quia ſine legalium ceremoniarum obſervatione homines ſervari poſſe gentibus annunciabat, unde & deſertor legis ab ipſis audiebat. Inde igitur nomini proprio adjungit dignitatis nomen, cùm ſe Jeſu Chriſti Apoſtolum id eſt legatum vocat. Quod ipſum munus etiam illuſtrat, & cauſæ ipſius efficientis primariæ, & objecti in quo ſimul finis inſinuetur commemoratione.

Per voluntatem Dei nempe Patris: ut oſtendat non ſe iſtam legationem temerè licet ſibi non eſſet demandata arripuiſſe, ſed eam ita volente Deo ſuſcepiſſe, quod & in aliis exprimit Epiſtolis. In ſuperiori autem dicit, *per mandatum* ſeu ordinationem. Voluntatis autem iſtius voce tum decretum de illo ab utero matris ejus factum, tum etiam actualis, ut ita dicam, muneris iſtius per Dominum Jeſum injunctio intelligitur.

Secundùm promiſſionem. Vocula κατὰ vix eſt ut hoc loco vim ſuam retineat; niſi dicamus illam eſſe determinativam objecti muneris Paulini, ut ſimul in illo includatur finis. Quaſi dicat; Qui ita jubente & volente Deo ſum legatus Chriſti, quatenus hominibus vitam eſſe promiſſam (puta illam æternam) annunciare debeo: vel ut vitam illam eſſe promiſſam annunciem: aut ſimpliciter ut illam hominibus nomine Dei promittam. Ita Tit. 1. ℣. 1. *Secundum fidem electorum Dei*, id eſt ut fidem eam quæ eſt electorum Dei annunciem.

Vitæ quæ in Chriſto Jeſu. Id eſt quæ ut primitus ab ipſo Chriſto hominibus nomine Dei promiſſa & oblata eſt, ita nonniſi per illum ipſis olim obventura eſt, ut qui nunc etiam vires hominibus ad illam apprehendendam inſpiret. Neque enim voces iſtas *in Chriſto Jeſu* propterea addidit ut quid vitæ nomine intellexerit explicaret, eamque vitæ huic temporariæ opponeret; ſed ne quis arbitraretur vitam, cujus ſimplici nomine æternam intellexit, à Paulo extra Euangelium religionemque Chriſtianam promitti, Paulumque adeò diverſam à Chriſto rationem vitam æternam conſequendi tradere. Id quod ſubolere nonnullis poterat ex eo quod monuimus ſuperius, quia ſecus atque alii, aperto videlicet vertice contra legalium ceremoniarum obſervationes præliaretur. Dicit igitur ſe eſſe legatum Chriſti ex Dei voluntate conſtitutum, ad idem illud urgendum, eandemque vitæ promiſſionem annunciandam, quæ olim à Chriſto hominibus ut annunciata, ita danda etiam eſt.

Verſ. 2. Timotheo dilecto filio. Inſcriptio, de qua egimus ſuperius. Filium, & quidem dilectum vocat ea qua in priori Epiſtola ratione, quia, ut inibi diximus, cum eſſet per fidem à Paulo genitus, viva & ſpirans imago fuit pietatis Paulinæ, eoque ut ipſe dignus qui à tanto viro diligeretur, & ab ipſo tenerrimè amaretur, ita ipſum viciſſim redamans, eundem affectum & promereretur & augeret.

Gratia, miſericordia. Ipſa ſalutatio iiſdem verbis concepta quibus & in priori Epiſtola ex qua iſtorum explicatio peti poterit. Niſi quòd hic Deum ſimpliciter vocat Patrem, ibi autem cum additione Patrem noſtrum. Quod notandum propter quoſdam impoſtores Judaico ſpiritu laborantes, qui ne cogerentur agnoſcere, Paulum in locis ejuſmodi gratiam & pacem à Chriſto quoque optare, occaſione additionis hujus ita verba interpretabantur quaſi à Deo ſolo iſta precaretur Apoſtolus, quem deſcriberet quod eſſet Pater noſter & Domini noſtri Jeſu Chriſti. Quod effugium perit in hoc quem præ manibus habemus, & ei ſimilibus locis.

Verſ. 3. *Gratiam habeo.* Incipit ipſa Epiſtola, & altera capitis pars. Cujus tria ſunt membra. Primò enim benevolentiam ſibi Timothei conciliat, aut potiùs quam habebat retinere ſtudet, eoque viam ſibi ad ſubſequentem adhortationem ſternit. Deinde eum hortatur ad ea quæ ipſius erant muneris ac officii. Et denique quid ipſi tum boni tum mali in Aſia contigerit, indicat: quod ipſius intererat ſcire, quia ex ipſius ii forte auditorum cenſu erant de quibus illa refert. Benevolentiam autem Timothei provocat, vel potius fovere & augere ſtudet, dum ardentiſſimi erga ipſum amoris ſui locupletiſſima documenta exponit. Ex quibus præcipua duo in fronte collocat, hoc verſiculo 3, indeſinentem videlicet cùm gratiarum actionem pro ipſo doniſque quibus abunde fuit

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

inſtructus à Deo, tum precationem, ut illa ipſi Deus perpetua eſſe vellet. Quorum utrumque, cum tanta præſertim ut hîc prædicat contentione & aſſiduitate, non poteſt niſi ab animo alterius bonorum cupientiſſimo eoque amiciſſimo proficiſci. *Gratiam habeo* nempe pro te iiſque donis quæ in te benigniſſimus ille omnium noſtrum Pater abunde contulit. Nam quod quidam ita hæc verba accipiunt quaſi pro eò gratias agere ſe hîc dicat Apoſtolus, quòd aſſiduò ipſius mentionem faciat, particulam ὡς per *quòd* interpretantes, idque exundantia quadam amoris in Timotheum Paulini excuſant, nimis coactum & duriuſculum eſt. Sed neque illa Piſcatoris conjectura uſquequaque bona eſt, qui cum ex ſimili huic loco, Rom. 1. 8, 9, 10, ſubintelligendas eſſe voces περὶ σοῦ agnoviſſet, addendas etiam inſuper cenſet ex illo loco voces iſtas, *Teſtis enim mihi Deus*, quaſi dicat, gratiam habeo pro te: Teſtis enim mihi eſt Deus, cui ſervio à majoribus cum pura conſcientia quod aſſiduam tui memoriam teneam, &c. Nimis enim multa ſubintelligi vult, nulla cogente neceſſitate. Nam quod ait, abſque hoc ſupplemento non liquere unde pendeat conjunctio ὡς, is ſcrupulus ea ratione quam ſuprà innuimus eximitur, ſi illam idem valere dicamus atque *prout*, duoque hîc à Paulo benevolentiæ ipſius erga Timotheum argumenta exprimi dicamus, quorum poſterius declaretur priori, ut mox explanabitur.

Cui ſervio. Adjungit hanc deſcriptionem Dei, non ad differentiam ejus de quo hic loquitur, ab alio aliquo qui Deus etiam ſit, ſed ut quo ipſe erga Deum animo eſſet exprimens, inſinuaret quo animo etiam Deum erga ipſum eſſe credi par eſſet, ſimulque precum apud illum ſuarum valorem, & propter eas benevolentiæ erga Timotheum ſuæ pondus tacite innueret. *Cui ſervio à majoribus* id eſt, quem colo & revereor, quaſi hæreditariò id à majoribus meis accipiens, qui etiam ipſi Deo ſervierunt. Serviendi vox latius hic ſumitur, ut non eam tantùm cultus divini partem complectatur, quæ ipſum proprie Deum reſpiciat, ſed omnia omnino pietatis à Deo præſcriptæ officia. Facit videlicet multùm ad aliquem gratioſiorem coram oculis Dei reddendum, ſi nimirum iis prognatus ſit majoribus à quibus velut hæreditario jure Deum piè pureque colendi rationem acceperit. Sed quod unumquemque in gratia Dei ponit, eſt ſi ipſi ſerviat *in pura conſcientia*, quod de ſe hic affirmat Apoſtolus, quia videlicet nunquam per ſimulationem & tergiverſationem aliquid contra interius conſcientiæ dictamen deſignaverit, ſed ſemper & in omnibus ejus ductum ac regimen ſequutus ſit. Multò autem illuſtrioribus verbis loquitur de ſeipſo alibi.

Prout ſine intermiſſione de te mentionem habeo. Subjungit aliud profuſi erga Timotheum affectus ſui documentum, quo ſimul illud ſuperius quodammodo illuſtratur, dum ex hujus exuberantia illius amplitudo oſtenditur: quod indicat conjunctio ὡς prout. Quaſi dicat; Toties pro te Deo gratias ago quoties oro, id verò facio ſine intermiſſione, nullæque preces abeunt in quibus non pro te gratias agam, prout ſine intermiſſione de te mentionem habeo, non tantùm generaliter cùm pro omnibus preces ad Deum fundo, ſed ſpeciatim te, ſive ore, ſive mente exprimens, *in precibus meis*, videlicet orans ut Deus dona illa tibi conſervet, imò adaugeat, omnique benedictionis genere te proſequatur. *Nocte ac die.* Id ad precum ipſarum aſſiduitatem indicandam additur, ut ſuperius ad gratiarum actionis & precum pro ipſo frequentiam. Poſſet enim aliquis ſine intermiſſione alicujus meminiſſe in precibus, nihilominus tamen rarò, quia in precibus negligentior eſſet, rariuſque eas ad Deum funderet. Eſt igitur hic extra amoris erga Timotheum fervorem, animi inſuper à Deo ſemper pendentis, in Paulo ejuſque in precibus pervigili cura locùpletiſſimum documentum.

Verſ. 4. *Deſiderans te videre.* Tertium amoris erga Timotheum Paulini documentum, quo ſibi animum ipſius pigneratur: deſiderium videlicet ipſius videndi. Quod illuſtratur & cauſis impellentibus, & finali. Impellentium procatarctica eſt ibi, *memor tuarum lacrymarum*, quibus videlicet ille genas ſuas cùm à Paulo diſtraheretur inundaverat, vel largius iis indulſerat. Quod ut ſignum mutui erga Paulum amoris erat, ita non poſtremum animi erga Timotheum Paulini authoramentum. Finis exprimitur ibi, *ut gaudio implear*, ubi ſcilicet oculos animumque meum tam cari capitis conſpectu recreavero, atque ita deſiderii ſitim reſtinxero.

Verſ. 5. *Recordationem accipiens.* Id eſt ante oculos ponens. Cauſa impellens interior, ut cupiditatis Timotheum videndi, ita illius in precibus & gratiarum pro ipſo actione aſſiduitatis, fides Timothei, quam illuſtrat à duplici adjuncto. Prius eſt *illius quæ in te eſt non ſimulatæ fidei*, id eſt ſinceræ & nulla hypocriſi incruſtatæ: quòd ſcilicet non ſolùm ex animo Chriſti religionem fuerit amplexus, ſed etiam ei pro virili paruerit in omnibus. Ita enim late vox *fidei* hic videtur extendenda, ut non aſſenſum tantùm ſed & pietatem quæ ejus conſequens eſt, in ſe complectatur. Poſterius, *quæ habitavit prius in avia tua Loide, & matre tua Eunice.* Id eſt qua etiam avia & mater tua prædita fuit, ut quoties te intueor, toties expreſſam quandam virtutis & fidei ipſorum imaginem videre mihi videar. Gratior videlicet neſcio quomodo ſolet eſſe illa virtus quam conſpicimus in poſteris majorum ſuorum orbitam anxio pede prementibus, & non tantùm corporis ſed animi etiam probitatiſque illorum ut ita dicam lineamenta referentibus. Poſſit autem quis ſuſpicari, ideo hæc verba addita, ut oſtenderet Apoſtolus unde conjecturam ſumeret de fide Timothei, quia ſtatim ſubjungat; *perſuaſus ſum autem quod in te quoque.* Quaſi dicat; Ardeo incredibili cupiditate videndi tui, quam excitant in me non ſolùm lacrymæ tuæ, quibus cùm à te diſcederem largius indulſeras, ut dulciſſimo conſpectu & alloquio tuo recreari poſſim, ſed etiam fides tua in Dominum Jeſum, quam nulla hypocriſeos & ſimulationis ærugine infectam, ſed puram & candidam eſſe, idque animo tuo penitus inſediſſe quod præ te fers, ex eo mihi perſuadeo, quod ſis iis prognatus majoribus apud quos fides iſta veluti domicilium quoddam ſibi fixiſſe videbatur.

Verſ. 6. *Quam ob cauſam.* Alterum poſterioris capitis partis membrum. In quo ex ſuperioribus deducit adhortationem ad urgendum munus doctoratus quod in ſe ſuſtinebat, in eoque ſi quid gravius ei propterea ingruiſſet, patientiam ac conſtantiam. Quaſi dicat; Tanto igitur erga te amore cùm flagrem, tantaſque ejus cauſas habeam, *ſuggero tibi*, continere me non poſſum quin illud tibi ante oculos ponam quod in rem maxime tuam eſt. *Excites donum Dei quod in te eſt.* Id eſt ſtudium alios docendi facultatemque ad id ſtrenue præſtandum, quod hactenus in te relanguiſſe videtur, intende, in eoque gnaviter perge. *Donum* iſtud non aliud erat quàm ut & ſupra innuimus quod donum cognitionis alibi vocat Apoſtolus, Doctoribus & Euangeliſtis peculiare, per quod illi non ſolùm notitiam rerum cœleſtium exactiorem conſequebantur, ſed etiam ad ea quæ mente ipſi conceperant aliis dextre explicanda habiles reddebantur. Poteſt autem doni nomine ſimul etiam id propter quod illud conferebatur, munus videlicet ipſum doctoratus & Euangeliſtæ intelligi. Quod quia excitare jubet Apoſtolus, ſuſpicio eſt Timotheum vel difficultate, vel quod magis crediderim, verbaque poſteriora innuere videntur, afflictionum illius nomine ingruentium metu, de illius ſtudio remittere cœpiſſe, ſi non penitus ab illo ſuperſedere cogitaſſe. Metaphora ſumta eſt à ſcintilla cineribus ſepulta quæ leni flatu excitatur ac flammam concipit; cui elegantiſſime comparatur donum illud Spiritus Sancti, qui igni etiam in S. L. aſſimilatur. Excitatur autem & velut augetur cum jugi & aſſidua meditatione ac in uſum quoties res poſcit revocatione: tum etiam ardentiſſimis precibus & oratione. Ex quo conſequitur, quod & alibi diximus, non eam videlicet illorum donorum fuiſſe rationem ut otioſis & oſcitantibus illis in quibus ipſa erant vim ſuam exſererent; ſed ut illa

exercere

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

exercere poſſent induſtriâ etiam & contentione illorum opus fuiſſe. Aliàs enim cur iſtud donum excitari juberet Apoſtolus?

Per impoſitionem manuum mearum. In priori epiſtola cap. 4. verſ. 14 dixit, *cum impoſitione manuum presbyterii,* ſed ibi ad ipſum potius munus reſpexit in quod à ſenatu illo Eccleſiaſtico fuit ordinatus: hic verò ad donum Spiritus ſancti, quod ex ipſius Apoſtoli manuum impoſitione ſequebatur. Diximus enim Paulum in ordinatione Timothei ſenatui Eccleſiaſtico cujus ipſe velut princeps erat præiviſſe. Ita eadem plurium actio diverſos peperit effectus, quorum unus, munus videlicet ipſum Apoſtolo cum presbyteris communis fuit, alter, donum videlicet Spiritûs ſancti, illi proprius & peculiaris.

Verſ. 7. *Non enim dedit nobis Deus.* Occurrit tacitæ Timothei cogitationi, ex conſideratione periculorum cùm omnibus Chriſtianis, tum vel maximè præconibus verbi divini impendentium proficiſcenti: quæ ut remiſſiorem fortè ipſum in munere adminiſtrando reddiderat, ita porrò ab eo revocatura videbatur: ſimulque licèt indirectè adhortationem ſuam roborat. Quaſi dicat; Nec eſt quod dum hæc à me audis animum tuum ea ſubeat cogitatio; Ut quid hoc in me donum augere ſtudeam, quod potiùs deponere mallem, cùm tot tam acerba tamque gravia cervicibus prædicantium euangelium immineant, & ſicut corpus umbra ita munus hoc omnia moleſtiarum & calamitatum genera, ipſaque adeò mors, eaque non rarò truculentiſſima conſequatur. Spiritus enim is quem Deus cœleſtem ipſius doctrinam amplectentibus, & præcipue illorum anteſignanis ac coryphæis, qualem te in Eccleſia ſua eſſe voluit, contulit & infudit, non eſt *Spiritus timiditatis,* non ejuſmodi eſt Spiritus qui metum & formidinem in animis noſtris operetur, eoſque in quorum pectoribus hoſpitatur meticuloſos reddat, & à profeſſione doctrinæ Euangelicæ propter diſcriminis horrorem avocet. Similis loquutio Rom. 8. 15. *Sed roboris* ſcilicet Spiritus, id eſt, qui in nobis operatur fortitudinem, & inconcuſſum ac invictum animi robur, omniumque præſentiſſimorum etiam & graviſſimorum periculorum contemtum. Vocem δυνάμεως pro animi robore & fortitudine ſumi habes exempla Epheſ. cap. 3. 16. Coloſ. 1. ℣ſ. 11. 2 Cor. 5. 7. & inprimis Eſa. cap. XI. ℣ſ. 2. ubi de Chriſto loquens, Spiritui roboris, conſilii ſpiritum addit, quem hic ſpiritum prudentiæ mox vocat. *Et charitatis* videlicet ſpiritum, qui charitatem erga proximum in nobis operatur: quæ ſicut in ſuperiori vult epiſtola, eſt ex puro corde, & conſcientia bona, fideque non ficta, minime eſt in ejus quem poſſedit animo otioſa, ſed ſummis etiam pro ſalute proximi periculis objicere ſe adeò non dubitat, ut propriam etiam vitam perſæpe vilem habeat, dummodo illi proſit. *Et prudentiæ* σωφρονισμοῦ vocem vetus interpres reddidit *ſobrietatem* quidam frugalitatem, alii ſanitatem animi vel moderationem: ſed ſimplicius eſt, ſi, ut alibi quoque ſolet, per vocem prudentiæ explicetur, ſitque idem Spiritus prudentiæ hoc loco quod Spiritus conſilii in loco Eſaiæ paulò ante laudato. Et ſanè perquam appoſitè rei de qua agit Spiritum ſubjunxit prudentię. Nam ut Spiritus fortitudinis omnem ex animo timiditatem fugat, audaciamque ad ſubeunda atrociſſima quæque ingenerat, neve illorum gravitati ſuccumbas fulcit & adminiculatur: Spiritus verò charitatis ut illis propter proximi ſalutem objicere & exponere te velis efficit; ita Spiritus prudentiæ eſt quaſi quidam rector & moderator omnium actionum, proſpiciens ne quid temere & inconſultè facias, aut improvido aliquo zelo in diſcrimen te conjicias, ſed ſuo quæque modo & ordine adminiſtres.

Verſ. 8. *Ne igitur te pudeat.* Ex ſuperiori aſſertione educit adhortationem ad conſtantiam in demandato ſibi munere & patientiam in afflictionibus ob illud imminentibus. Elegantiſſime autem effecta utriuſque Spiritûs ſubjicit: illius quidem quem fidelibus ineſſe negabat, ab ipſo removendo, horum autem inſtillando & inſinuando. Quaſi dicat; Quod cum ita ſit, id eſt, cùm Spiritus ille quo omnes doctrinam Euangelii amplexos afflavit Deus, non timorem aliquem in nobis pariat, ſed animi fortitudinem, charitatem, & prudentiam, ne committas & tu ut ſive propter metum, ſive etiam ob extraneorum contemtum & vilipendium erubeſcas illud munus quod humeris tuis impoſitum eſt, id enim eſſet Spiritu timiditatis & imprudentiæ agi. *Teſtimonii Domini noſtri* id eſt Euangelii, ejuſque aliis annunciationis & promulgationis. Quod ita periphraſtice deſcribere quàm propriis verbis exprimere maluit, ut ſimul tacitè rationem adhortationi includeret. Teſtimonium enim Domini noſtri dicitur Euangelium, vel quia teſtatur de eo qui eſt Dominus noſter, nempe de Domino Jeſu, vel quia is qui Dominus noſter eſt, primus illud annunciavit atque promulgavit, neque ipſius illum puduit. Priori interpretationi favent ipſa Domini ad Apoſtolos verba Act. 1. ℣. 8. Poſteriori id quod legimus apud ipſum Apoſtolum ſuperiori Epiſtola, cap. 6. ℣. 13. Utrumque autem ſimul conſiſtere & hic intelligi poteſt.

Neque (ſcilicet te pudeat) *mei.* Subjunxit hæc verba Apoſtolus excludendæ penitus omni tergiverſationi, & illi etiam Timothei cogitationi, qua utut propter majeſtatem Domini Jeſu, euangelium ipſum non erubeſceret, Pauli tamen unici ejus inter gentes promulgatoris & tanti promotoris vincula intuendo, eo deduci facile poterat, ut cùm ipſa illius perſona, tum verò illius monita apud ipſum vileſcerent. Quaſi dicat; ſed nec illud te turbare, aut ab eo quod tibi tantopere injungo dimovere debet, quod me qui hoc Euangelium urgeo, ad quod prædicandum te quoque duco, propterea vinctum eſſe audis. Non ſunt enim vincula hæc ejuſmodi ob quæ aut ego ipſe rubore ſuffundi, aut aliquem mei ob illa jure pudere debeat.

Qui ſum vinctus ipſius nempe Chriſti, id eſt ejus cauſa. Nam non ſum ob aliquod meum ſcelus aut culpam catenis oneratus, ſed propter ipſum Dominum Jeſum cujus negotium urgeo. Vocibus autem iſtis *erubeſcendi* quibus & alibi utitur Spiritus Sanctus, indicatur ſubeſſe aliquid illis rebus à quibus removentur, quod in ruborem aliquem ob illa dare poſſet, ſi aut ſummo jure agere velit, aut certe rem exteriori tantùm cortice intueatur. Prius in illis verbis locum habet, cùm de Chriſto aſſeritur, quòd non pudeat eum nos fratres ſuos vocare, poſterius in aliis huic noſtro ſimilibus locis. Porrò de vinculis Pauli dictum alibi: ubi oſtenſum fuit alligatum fuiſſe catena dextra manu ad ſiniſtram militis, qui illum comitabatur quoquo iret. Id enim ipſi conceſſum erat. Vide Actor. 28. ℣ſ. 16.

Sed compatere afflictiones euangelio. Effectui Spiritus timiditatis à quo dehortatus fuerat, opponit effectum Spiritus roboris ad quem hortatur. Eleganti autem tropo afflictiones quas propter euangelium perferrent Chriſtiani tribuit ipſi euangelio, quaſi quod illi patiuntur ipſum pateretur: ut tantò promtior eſſet ad omnia mala perferenda. Fit enim neſcio quo modo ut ſocii in calamitate dignitas ipſam calamitatem nobis faciat leviorem. Quaſi dicat; cùm quicquid duri & aſperi perferant illi qui nomen Chriſto dederunt, & inprimis qui aliis religionem ipſius commendare ſtudent, non alio nomine patiantur & perferant, quàm propter id quod urgent negotium, euangelium videlicet, adeo ut ipſum quodammodo euangelium in ipſorum perſona pati & affligi videatur; ne recuſes venire in ſocietatem cum tanta re quę ipſum Deum habet authorem, ſimulque quaſi cum illo quicquid evenerit duri & aſperi patere ac invicto animi robore perfer.

Secundùm virtutem Dei. Verba hæc vel vocem συγκακοπάθησον *compatere* reſpiciunt, ut medium exprimat Apoſtolus, ſive potiùs cauſam iſtius compaſſionis vel procreantem, vel certè adjuvantem, quaſi dicat; compatere fretus potentia Dei, eumque redoleant ſenſum qui eſt 1 Timoth. 1 verſ. 12, cùm gratias habere ſe dicit ei qui ipſum robuſtum efficit nempe Chriſto. Vel reſpiciunt ad vocem *Euangelii,* ut ante vocu-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

lam κατὰ ſubaudiatur vocula τῷ, quaſi de ipſo euangelio dicatur illud eſſe ſecundùm potentiam Dei, id eſt in eo maximè potentiam ſuam Deum exercuiſſe, ex hacque ejus præſtantia & commendatione ratio tacita ſumatur, cur illi compati, & ſimul cum illo perſecutiones defugere non debeat. Atque huic ſenſui favere videtur & ipſa quam ſubjungit Apoſtolus deſcriptio Dei, ab iis operibus quæ ille in euangelio exercuit, & ex quibus commendationem & dignitatem ſuam euangelium ſortitur.

Verſ. 9. *Qui ſervavit nos.* Eſt deſcriptio Dei Patris, ad inſtitutum Pauli maxime accommodata: rationem quippe exprimit potiſſimam quæ nos ad atrociſſima quæq; propter euangelium intrepide ſubeunda excitare & impellere debet: cùm illuſtria iſta noſque in veræ felicitatis apice collocantia opera Dei nonniſi in euangelio nobis referentur: nec quiſquam contumeliis euangelii ſeſe ſubtrahere poſſit, niſi illa quoque ſimul contemnat ac deſpiciat. Contemnere vero iſta nequit niſi hominem penitus exuat, nullumque eorum guſtum habeat ad quæ omnium vota & ſuſpiria anhelant. Primo autem generali vocabulo utitur, cum ait, *qui ſervavit nos*, voce ſervandi intelligens ea omnia quæcunque ſub Euangelio Deus in eum finem fecit ut nos ad ſe adduceret, atque ita nos de ſalute illa animarum nobis olim danda, dirisque teterrimæ ſervitutis compedibus quibus implicati tenebamur liberandis certos redderet. Deinde id quod generali voce expreſſerat, explicat ſpecialiori, rationem oſtendens qua nos ſervaverit, cum ait, *& vocavit*, id eſt, dum videlicet nobis illam æternam ſalutem per filium ſuum legatoſque ipſius obtulit. Quaſi dicat; qui nos in extrema miſeria coſtitutos & in explicabilibus triſtiſſimæ ſervitutis vinculis irretitos, ampliſſima felicitate cumulavit, & in lætiſſimam libertatem aſſeruit, adeoque pereuntibus vitam contulit, dum per dilectiſſimum unigenam ſuum legatoſque ipſius, nos ad ſerviendum ſibi liberaliter invitavit, & ſi mandatis ejus parere velimus, vitam illam æternam obtulit & promiſit. Vocationis enim nomine in Sacris Literis oblatio ſalutis hominumque ad Deo parendum invitatio intelligitur. Quam nobis ulterius velut delineaturus, primò commendat, & qualiſnam ea ſit exprimit, cùm ait, *vocatione ſancta*, id eſt, eximia, ſingulari, Deo digna, ab aliis omnibus ſeparata; tum ratione eorum quæ nobis in Euangelio offeruntur, tum quia finis illius ſanctus eſt. 1 Theſſ. 4. verſ. 7. Poſſis autem ſuſpicari, ſanctam etiam hanc vocationem dici reſpectu Judæorum vocationis, quæ cum nonniſi vulgaria hominibus offerret, nec tam perfectam ſanctitatem argueret, non ita commode ſancta dici potuit. Deinde originem ejus & cauſam quæ Deum ad illam moverit indicat, idque, falſam de qua forte aliquis ſuſpicari poſſet removendo, & veram aperiendo. Illud eſt, *non ſecundùm opera noſtra*, quæ videlicet vocationem noſtram anteceſſerint. Ita Tit. 3. verſ. 5. Quod intelligendum generaliter de univerſo genere humano. Quod ſi verò etiam ſpecialiter aliquando legatur Deum ad aliquem vocandum impulſum alicujus precibus & eleëmoſynis, quod de Cornelio teſtantur Sacræ Literæ, id ita accipiendum, non quòd illa meritoria ut vocant, & interna cauſa vocationis fuerint, quas hic excludit Apoſtolus, ſed tantùm exterior cum qua optime cohæreat iſta quam hic veram vocationis noſtræ cauſam ponit Apoſtolus, gratia nempe Dei, imò illam aliquando præexigat.

Sed ſecundùm proprium propoſitum Exprimitur vera cauſa quæ Deum ad nos vocandos moverit; nempe propoſitum ejus, & gratia, id eſt decretum ejus gratioſum, ex gratia proficiſcens, ſeu ut alibi loquitur, beneplacitum ipſius. Nam vox gratiæ fontem aperit ex quo decretum hoc ejus promanavit, ex ſola videlicet, ut alibi loquitur, φιλανθρωπία. Porrò propoſiti hujuſce divini, ut quidem illud à Paulo accipi ſolet, tres quaſi quædam ſunt partes. Prima eſt quatenus Deus conſtituit finem ad quem hominem perducturus eſſet, ſalutem videlicet, & propriè Paulo prædeſtinatio dicitur. Secunda, quatenus decrevit quo medio ad illum finem hominem ducturus eſſet, nempe per vocationem, & hoc proprie propoſitum dicitur. Tertia, quatenus illud quod antea concluſerat ad effectum perduxit, & hoc vocatio atque electio in latiori ſignificatione dici ſolet. Media ſignificatio, ut innuimus, hujus eſt loci.

Datam nobis id eſt dari decretam ac conſtitutam. *In Chriſto Jeſu*, per Chriſtum Jeſum ejuſque doctrinam. *Ante tempora ſecularia* id eſt ante jacta mundi fundamenta. Tertiò œconomiam & quaſi diſpenſationem iſtius gratiæ Dei nobis explicat, ut tantò magis eam nobis commendet, dignamque eſſe oſtendat propter quam euangelio compatiamur: quòd videlicet non repente eam aut ipſe Deus hominibus obtulerit, aut etiam Paulus quaſi à ſe confictam temerè urſerit, ſed quod jam inde ante conſtitutionem mundi ea ſit fidelibus decreta & conſtituta. Eſt autem hîc duplex tropus animadvertendus. Unus in voce *data* quem jam aperuimus, alter in voce *gratiæ*, quæ duplicem hic neceſſario ſignificationem ſubit. Nam ad vocem *propoſiti* relata, illam qualitatem quæ Deum ad decretum de nobis faciendum impulerit ſignificat, ad vocem verò *data* nonniſi effectum ipſius ſignificare poteſt, ut cuivis patet: neque enim illa ipſa proprie gratia nobis aut data eſt, aut dari potuit. Duplicis autem, vocis unius ſignificationis, pro diverſa ad priora & poſteriora relatione, exempla notavimus ſupra 1 Tim. cap. 6. verſ. 10.

Verſ. 10. *Manifeſtatam autem nunc.* Explicat quomodo gratioſum illud Dei propoſitum olim de hominibus factum, ipſis innotuerit. Et primò quidem generaliter, dum exprimit eum per quem Deus homines ad ſe vocaverit, deque ſuo decreto illos certiores fecerit. Deinde ſpecialius, cùm viam & rationem qua ille fuerat uſus exprimit. Illud eſt, *per apparitionem* id eſt adventum, *Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti.* Quod hoc loco exprimit, ut oſtendat non niſi per ipſum & in ipſo hanc gratiam nobis contingere poſſe, adeoque omnia mala illius religionis ergo perferenda eſſe. Hic ſervator noſter appellatur, quia & primus nomine Dei ſalutem nobis annunciavit atque confirmavit, & nunc in ſe eam oſtendit ac procurat, porroque eam daturus eſt. Hoc verò, *deſtruens quidem mortem* nempe æternam, quæ fuit ille tyrannus cujus teterrima ſervitute conſtricti tenebamur. Hanc deſtruxit ille, dum vires & aculeos omnes ei ademit, viamque qua ex illa eluctari poſſimus oſtendit. *Illuminantis autem vitam*, nempe æternam, quippe ipſe explicationis cauſa addit *& incorruptionem*, quæ illa felicitas eſt ad quam vocati ſumus. Illuminaſſe autem eam dicitur, tanquam olim nobis incognitam, & in pectoris divini receſſu latentem; quatenus videlicet eam revelavit, ac viam ad illam ducentem aperuit, & patere iter atque acceſſum ad illam hominibus, nomine Dei oſtendit.

Per euangelium. Hæc eſt illa via & ratio per quam Chriſtus, poſtquam apparuit, mortem quidem deſtruxit, vitam autem illuminavit, lætum videlicet illud nuncium, cum quo à Deo Patre ſuo ad homines miſſus fuit. In quo ille decretum de hominibus olim factum annunciavit, exuberantemque illam Dei gratiam, ſi à mortuis operibus ceſſare velint, ipſis obtulit, adeoque rationem oſtendit, quomodo æternæ ſervitutis jugo erepti, in veram libertatem & gloriam aſſerere ſe poſſent. Atque hinc etiam patet illud quod ſuperius monuimus, ad commendandum videlicet euangelium hanc deſcriptionem Dei poſitam eſſe, ut nimirum tantam ejus præſtantiam cernens & undique quaſi conſtrictus Timotheus, videret omnino compatiendum eſſe euangelio quod tanti nos boni compotes fecit.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Verſ. 11. *In quod poſitus ſum ego.* Dicta confirmaturus, ad perſonam ſuam ſenſim delabitur, ut & eorum quæ de euangelii præſtantia diſſeruit certitudinem oſtendat, & exemplo ſuo Timotheum ad conſtantiam in afflictionibus hortetur. Vis argumenti in eo eſt, quod in id poſitus fuerit, puta, à Deo per Chriſtum, id eſt, ad id eſſet vocatus, idque ei fuerit divinitus mandatum, ut eorum de quibus hactenus diſſeruit eſſet *prædicator* & annunciator, iſque non unus è multis, ſed *Apoſtolus*, id eſt, ipſius Dei & Chriſti legatus, quod illo priori præſtantius eſt, & ad fidem rei de qua agit accommodatius. Poteſt ſane aliquis rem aliquam cuipiam annunciare, licet ad illam annunciandam non fuerit peculiariter miſſus & deſtinatus: ſed longe majorem fidem meruit is cujus id muneris & officii eſſe ſcimus. Jam quia illi quibus præerat Timotheus, gentiles erant, & verò licet certa eſſent omnia illa quæ de beneficio Dei hominibus per euangelium oblato diſſeruerat, quia tamen poterant ſuſpicari, id ad ſe non pertinere, Paulumque utut Dei legatus eſſet, non ad ſe tamen à Deo eſſe miſſum, ideò ſubjungit, *Et magiſter gentium.* Quaſi dicat; Hæc autem omnia quæ de euangelii cui te compati volo, præſtantia dixi, non aliter ſe habere, vel id vobis fidem fecerit, quia ego Paulus ad idipſum ſum à Deo conſtitutus & electus, ut hanc admirandam Dei gratiam hominibus nomine ipſius annunciem, & in ea gentes præcipue erudiam ac inſtruam.

Verſ. 12. *Ob quam cauſam etiam hæc*, nempe vincula & probra ac contumelias patior. Quia dictorum certitudo ſola Pauli fide nudaque ipſius idque de ſe ipſo aſſeveratione nitebatur, quæ æque incerta videri poterant atque priora illa, ideo annectit rationem quæ & huic illius de ſe ipſo aſſeverationi, & per illam iis quæ de gratia divina diſſeruerat fidem conciliat. Ut enim fidem dictorum elevat glorioſa de ſeipſo prædicatio, ita eandem invitis etiam exprimit earum de ſe rerum conſtans aſſeveratio ob quas non modo nulla gloriæ aut commodi alicujus ſpes affulgeat, ſed etiam graviſſima quæque ſibi propterea perferenda videat, nec tamen ullis probris & contumeliis, ullis vinculis, & ſanguinis denique ipſius profuſione ab ea dimoveri ſe patiatur: ab iſtis omnibus malis liber & immunis, fortè etiam & præſtantiori conditione futurus, ſi ſilentium ſibi imperaverit, & ab iis quæ tantum ſibi malorum conciverint ſpargendis ſuperſederit.

Sed non confundor, id eſt, minimè propterea aut me infelicem eſſe deputo, aut etiam prædicationem euangelii tanquam rei probroſæ defugio animoque concido. Hic jam exemplo ſuo animat Timotheum ad id quod hucuſque rationibus perſuadere voluerat, expreſſerat autem verſu 8. Ubi eadem vox in ipſa adhortatione ponitur: quam etiam habemus Rom. cap. 1. verſ. 16. *Scio enim cui credidi*, id eſt, notum enim & exploratum mihi probe eſt qualis quantuſque ſit quem in hoc negotio authorem ſequutus ſum, cui aſſenſum meum commodavi, & in quo ſpem fiduciamque meam repoſui. Cauſam ſubjungit patientiæ & invicti in afflictionibus animi, quem ut rubore ſuffundere, de ſtatuque ſuo dejicere poterat illarum durities (unde etiam voce tali uſus eſt quæ ſubindicat eſſe aliquid in euangelii prædicatione propter quod illam quis erubeſcere poſſit, nempe afflictiones) ita rurſum erigebat, & in ſua quaſi ſede reponebat inconcuſſumque & infractum reddebat dum author illius propter quam patiebatur doctrinæ conſiderabatur.

Et perſuaſus ſum quia potens eſt. Quod generalius adeoque obſcurius dixerat, explicat nunc dilucidius: vocem δυνατὸς potens, ita ſumens, ut bonitatem etiam & ex ea promanantem voluntatem ſervandi complectatur. Neque enim ad ingenerandum imperterritum in afflictionibus animum ſufficit de viribus & omnipotentia Dei perſuaſio niſi velle idem ipſum quod poteſt noſtri cauſa facere perſpectum habeamus. Vocis hujus eam quam diximus ſignificationem habes Rom. 4. ℣ſ. 21, & XI ℣ſ. 23, & XIV. ℣ſ. 4, qui omnes loci volunt Deum omnino id velle facere quod poſſe in illis aſſeritur.

Depoſitum meum id eſt, ut quidam volunt, vitam æternam: quam depoſitum Pauli, adeoque fidelium volunt dici quia eam à Deo ſeſe obligante velut acceptam, apud eum rurſus per ſpem & fidem deponant. Sed præterquam quod paulò durior eſt iſta depoſiti de vita æterna interpretatio, nonniſi duriuſcule etiam voci ſervandi aut cuſtodiendi accommodari poſſe videtur. Ideo ſimplicior & verior eſt illorum interpretatio, qui depoſitum pro anima & ſpiritu accipiunt, quem apud Deum fideles deponunt quum morituri in manus Domini Spiritus ſuos commendant. Unde etiam voce eadem utitur Chriſtus moriens Luc. cap. 23. ℣ſ. 46. & Petrus 1 epiſt. cap. 4. verſ. 19, ſenſus eſt: Ideo ſub afflictionum pondere quo propter euangelii prædicationem premor, non fatiſco, neque propter vincula illud hominibus annunciare erubeſco, quia qualis quantuſque ſit is qui hoc muneris injecit humeris meis, quemque ego vocantem ſequutus, omnes in eo ſpes opeſque meas repoſui, exploratum probe habeo, novique illum non ſolum poſſe, quia vires habeat immenſas, ſed etiam velle, quia bonitate præditus eſt inexplicali; Spiritum meum quem ego ipſi tanquam depoſitum committo, cuſtodire & conſervare, *in illum diem* nempe judicii ultimi, ut illum mihi iterum reſtituat, meque cum filio ſuo, cum quo nunc patior, æternæ illius felicitatis compotem faciat. Eſt autem hæc cauſa animoſitatis Pauli ita comparata, ut ſimul ipſum Timotheum contra pericula & calamitates ob euangelium impendentes armet, mediumque inſinuet quo ille vires ad patientiam & audaciam ad munus ſuum intrepide obeundum colligere poterat.

Verſ. 13. *Exemplar habe ſanorum verborum.* Id eſt habeto velut brevem quandam ſynopſin & delineationem eorum quæ hominibus annunciaturus & in quibus illos inſtructurus es, ad quæ omnia verba tua quaſi ad regulam & amuſſim revoces. Poſtquam ad animoſitatem in prædicando, & conſtantiam in patiendo hortatus eſſet Timotheum, de fundamento ipſo ſuper quo iſta ædificanda eſſent admonet ipſum, nempe de conſervatione puritatis doctrinæ euangelicæ, quò & ipſe eam animo foveret doctrinam quæ nihil falſi ac pernicioſi in ſe contineret, & aliis eam inſtillaret. Sanorum autem verborum nomine doctrina euangelica nullo commenti fuco adulterata intelligitur: quæ cur ſana vocetur, diximus ad 1 Tim. cap. 6. verſ. 3. *quæ à me audiſti.* Quænam illa ſint verba ſana explicat, duplicemque quaſi notam illorum ipſe proponit. Quarum prior eſt, ut omnia dicta ſua ad illa revocaret quæ à Paulo audiverat, omnia quæ ab illis diſſiderent ſuſpecta habens. Quæ quia ſola Timothei memoriâ nitebantur, & verò facile evenire poſſit, ut non ſolùm ea quæ audivimus ſubtrahat nobis fugitiva oblivio, ſed etiam ea nos audiviſſe imaginemur quæ nunquam audivimus, unde proclivis ad lapſum via; ideo ſubjungit aliam certiorem delineationem, & veluti cynoſuram ac regulam ad cujus amuſſim exigi deberent omnes doctrinæ, cùm ait, *in fide & dilectione.* In priori epiſtola cap. 1. verſ. 5, ſolam charitatem finem eſſe mandati divini dicit, fidem tanquam requiſitum quoddam ejus ponens: ſed nimirum hîc paulò diſtinctius loqui videtur, fidei nomine complectens ea quæ ad cultum numinis divini, dilectionis verò quæ ad officia proximo debita ſpectant. *Quæ in Chriſto Jeſu.* Determinatio eſt vel utriuſque, tam fidei quàm dilectionis, vel quod verius eſt ſolius dilectionis (cùm fides proprie nonniſi iis tribuatur qui normam Euangelii ſequuntur) addita ad oſtendendum eas tantùm doctrinas eſſe verè Euangelicas quæ ita dilectionem urgerent ut eam

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Chriſtus præcepit, quæque illius doctrinæ & religioni tanquam fundamento cuidam inniteretur; adeoque omnes illas pro minime ſalutaribus agnoſcendas quæ licèt charitatem ſuadere viderentur, à doctrina tamen & religione Chriſti abducerent, aut certè illam abſque hac inſinuarent.

Verſ. 14. *Bonum depoſitum cuſtodi.* Præcipit diligentiam in conſervatione puritatis doctrinæ Euangelicæ ad quam ſuperius ipſum hortatus fuerat. Depoſiti autem nomine intelligit Euangelium, quia ipſi à Deo (quod de ſe priori Epiſtola aſſerit Apoſtolus) prædicandum, & tanquam pretioſiſſimus quidam theſaurus in hominum uſus effundendus, concreditum erat. Quod etiam bonum vocat, ad inſignem ejus præſtantiam oſtendendam, ſimulque cauſam indicandam cur tantò ſolicitius ipſi fuerit cuſtodiendum. Cuſtoditur autem depoſitum, ſi non modò totum non pereat, atque in uſum aliquem extra mentem deponentis convertatur, neque aliud in ipſius locum ſubſtituatur, ſed etiam ne quicquam de eo depereat, ſalvumque adeò atque inviolatum permaneat, & quaſi ſacroſanctum nullius manu artrectetur & inquinetur. Quæ omnia apprime ſunt cuſtodienda ei cui auguſtum illud doctrinæ euangelicæ depoſitum eſt concreditum. *Per ſpiritum ſanctum* medium & adjutorem exprimit, cujus viribus velut ſubnixus doctrinam euangelii ſartam tectam & ſine ulla labe conſervare poſſet. De quo ne diceret; illum autem unde indipiſcar, ſubjungit, *inhabitantem in nobis* id eſt in me & te omnibuſque adeò Chriſti fidelibus. Quaſi dicat; Ne autem diligentia tua in hoc depoſito aſſervando fruſtranea ſit, præſto erit auxilium ſpiritus ſancti, de quo dubitare non potes, cùm inhabitet cordibus omnium qui nomen ſuum Chriſto dederunt, præcipue verò eorum qui aliorum ſunt velut duces & anteſignani, qualis es tu atque ego.

Verſ. 15. *Scis hoc quod averſati ſint me* id eſt deſeruerint me, & erubuerint vincula mea. Tertium poſterioris capitis partis membrum, quo narrat nonnulla tum bona tum mala quæ ſibi evenerint à quibuſdam doctrinam euangelicam profeſſis, qui proculdubio ad ipſius Timothei curam pertinebant. Utraque eo fine, ne quia & multi erant & fortè etiam alicujus inter ſuos nominis, qui Paulum averſati fuerant, ipſe animo concideret, illorumque exemplum ſuſpectaret, ſed potius Paulum ab ipſis derelictum, alioſque qui ipſum non erubuiſſent, reſpiceret, & ab iis exemplum caperet. Etſi dici poſſit, eò quoque id commemorare Paulum, ne illi Pauli deſertores, more omnibus derelinquentibus & officii rationes negligentibus uſitato, ſuam culpam aut extenuarent, & aliquo ſpecioſo velo obtegerent, aut etiam in ipſum Paulum ejus rei crimen conferrent, & ſui purgandi cauſa apud alios traducerent. Sed prius veriſimilius eſt: præſertim cùm nihil addat, ſed ſimpliciter tantùm illorum factum exprimat, ſubjiciens id tam fervidis ad conſtantiam adhortationibus. *Omnes* puta, qui me præſente Romæ fuerunt. *Qui in Aſia* voce Aſiæ ſtrictiſſimè ſumta pro ea nimirum ejus parte in qua erat Epheſus, ut in Actis ſæpe. *Quorum eſt Phygellus* inter quos præcipui, & quaſi reliquorum capita ſunt. Apparet hos & dignitate præ aliis eminuiſſe, ut illorum exemplum facilè reliqui ſequi poſſent, & facem aliis ad averſandum Paulum præluxiſſe, adeoque longè inſigniora cæteris documenta mentis à Paulo alienæ exhibuiſſe.

Verſ. 16. *Det miſericordiam Dominus.* Priori facto contrarium ſubjungit, ſingulariter illud commendans; cùm illud prius, ob notoriam ejus ac inſignitam turpitudinem, ſimpliciter tantùm expreſſiſſet. Antequam autem exprimat hoc ipſum factum, primùm quantam laudem mereretur voto indicat, cùm miſericordiam à Domino non ipſi tantùm qui illud fecerat, ſed etiam omnibus illius domeſticis comprecatur, deinde illud ab effectu illuſtrat. *Quia ſæpe me refrigeravit*, id eſt meas afflictiones mitigavit, & frigidam ut ita dicam animo tot calamitatum æſtu languenti affudit. Tertiò à remotione cauſæ quæ ab illo facto arcere poterat. *Et catenam meam non erubuit*, qua ſcilicet ego Romæ vinctus detineor. Cujus hanc fuiſſe rationem teſtantur hiſtoriæ, ut captivi quidem dextram militis verò ei additi ſiniſtram illa haberet devinctam: catena verò longiuſcula erat, quò ſimul uterque incedere poſſet, & hic vinculorum modus erat inter honeſtiores. Id ipſum cauſa fuit illius quam initiò indicavit refrigerationis & ſolatii.

Verſ. 17. Denique ipſum factum exprimit, quod evidens illius ipſius quod ſolatii cauſam fuiſſe diximus, documentum erat. *Sed cùm Romam veniſſet, ſtudioſius quæſivit me, & invenit.* Et ſanè ut non vulgaris anſa videtur homini famæ & exiſtimationi ſuæ conſulenti non miſceri cum eo qui notatus elogio turpitudinis videtur, ſignumque criminis ſecum circumfert; ita eximia virtus non refugere ab eo quem propter cauſam bonam durius tractari noris, neque ejus vincula erubeſcere cum quo animus tuus adamantino nexu copulatus eſſe deberet, præſertim ſi tibi ſe offerat, aut etiam ſermo de illo te audiente incidat. Jam verò aliquem catenis oneratum, & publica opinione criminis nefandi reum, ſtudioſe inſuper quærere, nec finem quærendi donec inveneris facere, ſæpiuſque eum convenire, & in publico velut orbis theatro quanti illum facias teſtari, imò velut invidiæ qua ipſe flagrat aliquam in ſe partem derivare, id verò omnes vulgarium laudum titulos ſupergreditur, ultraque uſitatæ virtutis menſuram aſſurgit: maxime ſi is fuerit ab omnibus eandem animo cauſam foventibus penitus derelictus, nihilque adeò ipſi exterius adſit quod ad eum homines illicere & invitare poſſit, niſi ipſius fortè vilipendii & infamiæ qua premitur, contagium.

Verſ. 18. Ideoque iterum huic facto ſubjungit comprecationem ac votum. *Det illi Dominus invenire.* Voce Domini priore loco Chriſtum intelligens, qui ſolet voce κύριος cum articulo poſita ſæpiſſime denotari: poſteriore, Deum Patrem, qui voce eadem ſine articulo præſertim ubi ſubjective ponitur exprimi ſolet. *In illa die* judicii videlicet ultimi. Comprecatur id Oneſiphoro ut quemadmodum in maxima neceſſitate ſua non deſeruerat ſe, ita nec Deus illum tunc deſerat, ſed potius miſericordiam ei ſuam conferat, cùm ea ipſi maxime opus erit, videlicet cùm veniet Chriſtus unicuique reddere ſecundùm opera ipſius, & ut uno verbo dicam, ut ipſi vitam largiatur æternam. *Et quæcunque in Epheſo.* Ut tanto magis illud factum exaggeret, dignumque ut laude ita & miſericordia Domini oſtendat, addit illud non fuiſſe ex temeritate ortum, & ſine antegreſſa deliberatione ac conſilio, ex anteactis ipſius erga fideles, id quod *miniſtrandi* verbum indicat, actionibus, quarum teſtem ipſum Timotheum citat.

IN CAP. II.

PErgit in inſtituta Timothei exhortatione ad munus doctoris & euangeliſtæ ſtudioſe implendum. Quod facit, tum ad ea quæ præcipere deberet aliis ipſum ducendo, tum etiam quæ prohibere & limine Eccleſiæ arcere deberet, indicando, & ſimul qualem ſe ipſe quoad perſonam ſuam in iſto munere præſtare teneretur ſenſim inſtillando.

Verſ. 1. *Tu igitur fili mi.* Prior capitis pars, ad ℣ſ. 14 porrecta. In qua inſtruit Timotheum in iis quæ aliis precepturus eſſet, cujus iterum duo ſunt membra. Nam primò quæ privatim quibuſdam tradi, deinde quæ omnibus & ſingulis promiſcue annunciari ab ipſo vellet exponit. Prius membrum ad verſ. 8 extenditur. In quo ita exhortationem ad ea quæ illum privatim quibuſdam annunciare jubet inſtituit, ut non ſimpliciter & initio ſtatim illam exprimat, ſed & à fronte & à tergo quaſi communiat, eaque media exprimat quibus ille inſtructus tanto ad eam implendam eſſet aptior & alacrior futurus. Ac primò hortatur ad fortitudinem animumque virilem capeſſendum, ut audeat, deinde ad tolerantiam in labore, ne ſub onere concidat, neu tædium ipſi citò oboriatur. Illud eſt hoc verſiculo, cujus hic eſt ſenſus, quaſi dicat; Cùm igitur

tanta

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

tanta ſit tamque illuſtris & tam certis documentis nixa Euangelii præſtantia ac dignitas, non eſt quod illorum exemplum ſequare, qui mea vincula erubeſcentes, me averſati ſunt, ſed potiùs cùm me ipſum tum verò iſtum Oneſiphorum tibi ante oculos pone. *Et corroborare* id eſt ſume animum virilem & intrepidum, eumque in teipſo magis ac magis confirma & auge. *In gratia* id eſt per gratiam, *quæ in Chriſto Jeſu* quæ à Deo per Chriſtum Jeſum & oblata eſt, & procuratur, & tandem reipſa olim conferetur. Gratiam illam ineffabilem Dei, de cujus magnitudine capite ſuperiori diſſeruit, pro cauſa efficiente roboris & fortitudinis animi ponit. Niſi quis voce *gratiæ* abſolute poſita euangelium intelligi malit, ut alibi ſolet: in quo tamen aliquem corroborari nonniſi duriuſcule dici poſſit, cùm manifeſte ad animi robur ac fortitudinem reſpiciat Apoſtolus, nec niſi ea ratione tandem explicari queat quam jam indicavimus.

Verſ. 2. *Et quæ audiſti à me*, Id eſt quod ad veritatem videlicet euangelicam, ejuſque potiſſimum prædicationem & annunciationem. Eſt illud ipſum quod ab ipſo aliis vult exponi. *In multis teſtibus* id eſt inter multos teſtes, multis audientibus qui auriti & oculati teſtes meorum tecum ſermonum eſſe poſſunt. Δία pro *inter*, ut . . Explicat quæ ſint illa quę vellet aliis ab illo proponi. *Hæc committe* id eſt trade illorum fidei tanquam depoſitum concede. *fidis hominibus*. Quibus illa vellet proponi exprimit, dum eos à duobus adjunctis deſcribit, duo requirens in illis quibus hoc auguſtum lætiſſimi & ad omnium notitiam perferendi nuncii commiſſum credi deberet, quorum prius eſt *fidis* id eſt fide dignis, non qui propter anteactæ vitæ vanitatem non fuerint id meriti quominus illis fides adjungatur, & quò præcipue reſpexit Apoſtolus, qui fideliter ac ſine ulla ſive additione ſive detractione, ſincere puros putos, prout apud ſe velut depoſiti eſſent Apoſtolicos ſermones, & ipſi conſervaturi, & aliis indicaturi eſſent. Poſterius eſt, *qui idonei erunt & alios docere*, ſi videlicet & ingenio ad ea quæ ipſis inſtillantur penitius cognoſcenda valeant, & ad id quod ipſi comprehenſum animo tenent aliis cum facilitate & perſpicuitate quadam explicandum ſint dextri. Quorum utroque adeò conſpicui eſſe debent quibus provincia alios erudiendi incumbit; ut licet alioqui ſint fidiſſimi, & de omnibus quæ ſcienda ſunt ſufficientiſſime inſtructi, ſi tamen ſenſa animi ſui explicare commode nequeant, pro inhabilibus ad alios docendos cenſendi ſint. Pauciſſimis ea interiorum mentis receſſuum explicandorum dexteritas contigit, ut non ſolum omnia quæ animo comprehenderunt evolvere ſed inſuper etiam cum quadam decenti gratia, perſpicuitate, & potentia id præſtare queant, multoſque reperias ita ſuis cogitationibus involutos, ut licèt profundiſſima rerum cognitione ſint imbuti, balbutientibus tamen ubi ad orationem ventum fuerit quàm expedita lingua utentibus ſint ſimiliores.

Verſ. 3. *Tu igitur malum patere*, id eſt afflictionum aſperitatem & laborum tædia patienter devora ac concoque. Alterum medium quo inſtructus Timotheus, exhortationi verſ. 2 expreſſæ tantò promtius obſequi poſſet. Conſtantia videlicet in patientia & labore. Ut enim animus virium fiducia ſubnixus audaciam ad munus euangeliſtæ implendum, ita periculis infractus & laboribus infatigabilis, conſtantiam ad idem illud ſtrenuè ac ſine interjunctione ingenerat. Jam verò ut prius illud medium quod in ipſa fronte & velut in principiis collocavit, ita & hoc poſterius quo velut terga exhortationis ſuæ claudit, ex ſuperioribus, ut indicat vocula *igitur* educit: cùm ut imperterritus, ita periculorum laborumque tolerans animus, nonniſi ab ejuſdem ineffabilis gratiæ Dei jugi conſideratione proveniat.

Sicut bonus miles Jeſu Chriſti, tanquam is qui ſacramento Chriſti rogatus nomen in ipſius militiam dediſti, illumque tanquam miles unicum cui ſtipendia merearis ducem, & imperatorem tuum agnoſcis. Ratio ad patientiam conſtantiamque Timotheo perſuadendam ab ipſius adjuncto ſumta, profeſſione videlicet & vitæ ratione, quod videlicet eo ipſo cùm ſe ad diſcipulorum Chriſti numerum aggregaret, & multò magis cùm munus Euangeliſtæ ſuſciperet (ad quod præcipue reſpicit Apoſtolus) ſe militem eſſe Chriſti, ab illiuſque nutu & imperio pendere profeſſus fuerit. Jam autem in milite cùm animus ad res aggrediendas promtus, tum in omnibus ærumnis & doloribus patienter ferendis indefeſſus requiritur, ſi præmium ab imperatore deſtinatum conſequi, munerique & vocationi ſuæ reſpondere cupit; quorum utrumque in ſequentibus pluribus illuſtrat Apoſtolus.

Verſ. 4. *Nemo militans*. Occaſione vocis militis quæ ſint partes & præmia militantis explicat, quò & ipſius officii ratione & præmii illud conſequentis illicio ad patientiam conſtantiamque in laboribus & afflictionibus invitet Timotheum. Quaſi dicat; Tu Chriſti miles es, quandoquidem ei penitus addictus & authoratus es. Scis autem militem in id unice incumbere ut ejus à quo ſtipendium accipit gratiam conſequi poſſit, ideoque nemo militantium *implicatur vitæ negotiis* id eſt iis vacat occupationibus quæ licèt aliàs utiles & conducibiles eſſe videantur, extra tamen officii ipſius rationem ſunt, ad illudque impigre obeundum remoram facere poſſunt, ſed omnibus ejuſmodi qualiacunque tandem ſint, negotiis poſthabitis & omiſſis, in eo totus eſt *ut deligenti milites placeat*, illique induſtriam laboreſque ſuos militares approbare poſſit. Itidem, vult dicere Apoſtolus, faciendum eſt tibi, ut quandoquidem ſub Chriſti auſpiciis militas, militiam autem iſtam profeſſis indefeſſi labores exantlandi, & innumerabiles afflictiones ac calamitates perferendæ ſunt, tu etiam & laboribus infatigatum, & in periculorum patientia conſtantem te Duci & Imperatori tuo probes, atque ita gratiam ipſius æternam conſequare. Et hæc eſt prior Apoſtoli ratio, ab officio & partibus militantium ſumta: etſi in illa quoque ſaltem ex conſequenti poſterior, quam à præmio diximus ductam, inſinuetur. Gratiam enim & approbationem imperatoris in milite conſequitur præmium.

Verſ. 5. *Si autem & certet quis*, puta curſu, aut alio genere certaminis, quæ ſuperiori epiſtola corporales exercitationes vocavit. Ab una metaphora tranſit ad alteram, in qua poſterior Apoſtoli ratio continetur, & ut prius militi Timotheum æquiparans militum officio expoſito ad conſtantiam & patientiam eum impellere voluit, ita eandem nunc ipſi perſuadet, athletæ ipſum conferens, præmio legitime de certanti propoſito. Similitudo partibus ſuis explicata eſt: quaſi dicat; Et ut qui curſu, aut lucta, vel pugilatu certat, *non coronatur*, id eſt coronam, ex olea, vel pinu, aut apio, certantibus propoſitam non conſequitur, *niſi legitime certaverit*, id eſt niſi omnes muneris ſui rationes impleverit, talemque ſe in certamine præſtiterit qualem eſſe oportet cui brabeum deſtinatum eſt: Ita nec tu qui Chriſti athleta es, & bonum illud fidei certamen (ut primæ Epiſtolæ cap. 6. ỷ. 12 ait) certare debes, illam juſtitiæ coronam ſperare potes, niſi legitimè certaveris, id eſt prout ille brabei depoſitor vult, animum tuum patientiæ laboribuſque aſſuefeceris, & omnia afflictionum calamitatumque ſpicula tolerantiæ tuæ robore retuderis atque comminueris. Quare quod in illis efficit objecta oculis ſpes coronæ, corruptibilis, ut illam vocat 1 Cor. cap. 9, id in te efficiat animo tuo obverſans illa incorruptibilis juſtitiæ corona.

Verſ. 6. *Laborantem agricolam*. Tertia metaphora, eadem fini qua præcedens adducta, in qua Timotheum agricolæ comparat, ad muneris ipſius rationem propius accedendo, cùm illæ priores ſimilitudines extra illud unicuique qui Chriſto nomen dederit accommodari poſſint. Dupliciter autem hic verſiculus explicari ſolet: Primò ita quaſi vellet dicere Apoſtolus, prius debere agricolam laborare, tum demum laboris fructum percipere. Quorum interpretandi ratio, cùm trajectionem vocis πρῶτον requirat, eaque nonnullis inſolens videatur; ideo ſecundò ita iſta verba acci-

piunt alii, quaſi dicere vellet Apoſtolus, agricolam qui ſedulo laboraverit, primùm & ante omnes alios fructus ex agro provenientes percipere. Verùm & hæc interpretatio ſuis difficultatibus non caret. Nam præterquam quòd non uſquequaque ſimpliciter vera eſt, videtur præſupponere ſenſum à vero alienum, quaſi ſcilicet alius præter agricolam jus ad fructus ex agro ſuo provenientes habeat. Nos lite partium in medio relicta, tantùm dicimus non omnino abſurdum videri debere, ſi quis putet Apoſtolum conſulto ejuſmodi loquendi ratione uſum, ut uterque ſenſuum dictorum illi ſubeſſe poſſit: ideoque etiam ipſum Timotheum admonet, ut etiam atque etiam videat & cum animo ſuo perpendat atq; intelligat quid dicatur.

Verſ. 7. *Intellige quæ dico.* Id eſt, etiam atque etiam cogita & examina. Quia tribus ſimilitudinibus adductis, protaſes tantum earum ſine apodoſibus expreſſerat, ideo adjicit hanc exhortatiunculam, ut ſedulo conſideret, quo fine ea à ſe adducta & prolata ſint. *Intellige* pro conſidera: metonymia effecti. *Det enim tibi Dominus.* Votum per quandam correctionem, cum tacita inſinuatione, futurum id quod ipſi vovet ac comprecatur.

Verſ. 8. *Memor eſto.* Poſterius prioris partis membrum, in quo exponit illi quæ omnibus præcipere & inculcare debebat, ut apparet ex ℣ſ. 14. Præcipit autem revera duo, licet illa ita inter ſe jungat & devinciat, ut tanquam unum eſſe videantur, quin & verba ipſa ita concipit, ut non ad alios ſolùm, quid videlicet illis annunciaturus eſſet, ſed ad ipſum etiam, quid ante oculos ſemper eſſet illi habendum, hac præceptione reſpexiſſe videatur Apoſtolus. Ut ſenſus ſit; Memor eſto, & quoad teipſum, ut id ſemper ante oculos habeas, eoque ad conſtantiam in officio tuo animeris, & quo ad alios, ut id ipſis identidem inculces, quò Chriſti caſtra ſequuti ad illius obſequium ſeſe componere velint. *Jeſum Chriſtum excitatum ex mortuis*, nempe à Deo. Eſt enim Jeſu Chriſti à mortuis excitatio, eamque ſubſequuta à dextris Dei ſeſſio, totius fidei ſalutiſque noſtræ ſpei caput ac fundamentum: nec fieri poteſt, ut quis illam pectori (cum antegreſſa paſſione) infixam habens, duriſſima quæque in gratiam Chriſti ſubire detrectet, aut etiam vitæ diſſolutiori & omni omnino improbitati renunciare nolit. *Ex ſemine David.* Addit hæc verba ut oſtendat Jeſum à mortuis excitatum, illum regem fuiſſe qui olim Davidi promiſſus fuerat, ex ejuſque lumbis prodiiſſe, licet minimè ex ſemine virili conceptus fuiſſet. Quod ab iis qui Jeſum negabant eſſe illum à Deo promiſſum Meſſiam, in dubium fuiſſe vocatum, in ipſis Chriſtianæ religionis incunabulis, veriſimile eſt. Confirmat autem id authoritate ſui teſtimonii, cùm ait, *ſecundùm euangelium meum*, id eſt prout ego & tibi & gentibus annunciavi. Euangelium ſuum vocat, quatenus ejus inter gentiles unicus promulgator & propagator fuit. Vide Gal. 2. ℣ſ. 2.

Verſ. 9. *In quo.* Id eſt propter quod, nempe euangelium, ejuſque veritatis confirmationem. Quia nudi teſtimonii authoritas ad rei tantæ comprobationem minus ſuffectura videbatur, ideo illam alio inſuper tibicine fulcit, imo velut immotum ei fundamentum ſubſternit, ſuper quo quicquid ipſe ſuperædificaret inconcuſſum erat, fidemque omni exceptione majorem merebatur. Id autem erat afflictiones & vincula Pauli Apoſtoli, de quorum vi diximus ſuperius. *Malum patrio uſque ad vincula*, iſt eſt omnis generis contumelias, probra, afflictiones perfero, uſque eo, ut res ad vincula devenerit, egoque propterea catena oneratus ſim. *Quaſi maleficus*, id eſt tanquam qui maleficiis & ſceleribus meis id meruerim: cùm tamen non aliud crimen mihi objici jure poſſit, quàm quod hoc Euangelium annunciem. Eſt enim vocula ὡς ſimilitudinis, ut ajunt, non veritatis. Et veriſimile eſt variis fuiſſe Paulum calumniis oneratum, quo aliquid ſpecioſe vinculis ipſius prætexi poſſet: qua etiam invidia omnes olim Chriſtianos deflagraſſe conſtat. Unde & Tacitus ipſam quidem religionem exſecrabilem ſuperſtitionem, Chriſtianos verò per flagitia inviſos, & noviſſima exempla meritos vocat.

Sed verbum Dei non eſt vinctum. Interim tamen verbum divinum eſt liberum, per multorum mentes & pectora diffunditur, qui illud certatim recipiunt. Ne quis vincula iſta abrogere potius fidem Euangelio aut certe curſum ejus remorari cogitaret, occurrit his verbis Apoſtolus, oſtendens illa curſum ejus adjuvare, nedum illi aliqua ratione officerent, verbumque divinum eſſe liberum licet ille præco ipſius ligatus ſit.

Verſ. 10. *Propter hoc omnia ſuſtineo.* Amplius vincula ſua illuſtrat, eorumque eximiam utilitatem oſtendit, à fine eoque duplici: tum eo qui vocatur cui, *propter electos*, id eſt eos qui fidem Chriſti doctrinæ adjecerint, Deoque vocanti paruerint, propter quod electi, id eſt quaſi è reliquorum numero ac cenſu exemti dicuntur; tum eo qui cujus gratia dicitur, *ut & ipſi* id eſt quemadmodum ego ita & ipſi alii electi ſalutem conſequantur, vitam videlicet æternam. Conſequi autem ſalutem ex vinculis Pauli poterant, quatenus in illis velut in ſpeculo quodam certitudinem Euangelicæ doctrinæ perſpicientes, & ſimul exemplum Pauli ante oculos poſitum habentes, auguſta ejus majeſtate, & eximia quam proponit felicitate, ad illam & avide amplectendam & conſtanter in patientia retinendam illici & animari poterant, ex quibus demum per gratiam Dei ſalus promanat. Quam porrò deſcribit & ab ejus primo inter homines promulgatore, *quæ in Chriſto Jeſu*, id eſt cujus ut primus annunciator & procurator eſt Dominus Jeſus, ita olim dator futurus eſt. Et ab excellentibus adjunctis, *cum gloria æterna*, ut indicaret videlicet gravia licet & acerba eſſent quæ propter illam paterentur, eſſe tamen tanti propter illam pati.

Verſ. 11. *Fidelis ſermo.* Id eſt verus, & nihil falſi admiſtum habens, dignuſque cui omnes aſſenſum præbeant. Hic alterum videtur contineri dogma quod vult omnibus à Timotheo inculcari, etſi ita priori annexum tanquam eorum quæ dicta ſunt confirmatio quædam. Porrò verba iſta ita ſunt comparata, ut & antecedentia & ſequentia reſpicere poſſint: niſi quod ſi cum ſequentibus cohærerent, annectenda eis viderentur per particulam ὅτι, ut 1 Tim. 1. 15. Subjiciuntur igitur ſuperioribus per Epiphonema, quod ita in ſequentibus confirmatur, ut ſimul omnia quæ hucuſque diſſeruit corroborentur, & quaſi novum quoddam dogma Timotheo proponatur, quo ille adverſus calamitates & afflictiones in obeundo munere Eccleſiaſtico perferendas armetur & muniatur. *Si enim commortui ſumus* puta cum Chriſto, cujus à mortuis excitati memorem eſſe verſiculo octavo juſſerat, ad quem hic reſpicit. Id eſt ſi propter Chriſtum ejuſque nomen & gloriam, eamque omnino doctrinam quam ipſe truculenta morte obſignavit, aſperrimas moleſtias, graviſſimas afflictiones, diriſſimos cruciatus patienter & intrepide ſubeamus, vitamque adeò ipſam ſi res ita poſcat cum truculentiſſima & deteſtabiliſſima morte commutare ſimus parati, atque ita quaſi cum illo commoriamur. Præteritum pro præſenti, more Hebræis uſitato; ideoque in ſequentibus præſenti in futurum reſpiciente utitur. Jam ſimili huic loquendi formula dixit ſuperius *compati euangelio. Et convivemus*, puta cum Chriſto, id eſt non ſecus atque ille omnium miſeriarum & ipſius denique mortis jugo liberatus & ad vitam revocatus eſt, nos etiam diriſſimæ mortis faucibus erepti vitæ reſtituemur, & ſimul cum illo vivemus.

Verſ. 12. *Si toleramus*, Puta cum Chriſto. Nam id ſubaudiendum eſſe indicat oppoſitio. Id eſt ſi non ſecus atque ille animo maſculo & præſenti omnes variarum calamitatum & acerbitatum aſſultus ſuſtinuit & pertulit, nos etiam ſimiliter propter illum faciamus. Expolitio & priorum illuſtratio: niſi quod vox ſuſtinendi priori eſt generalior, & ad afflictiones potiùs reſpicit, illa verò magis eſt emphatica. *Et conregnabimus*, cum Chriſto videlicet. Id eſt, quemadmodum

dum ille à mortuis excitatus in ſolio Dei conſedit ibique regnat, ita nos vitâ per illum recuperatâ in ipſius ſolio conſidebimus, ſimulque cum illo regnabimus. Voce hac vitæ illius auguſta dignitas indicatur, ſimulque prior illa vox illuſtratur.

Si negaverimus puta Chriſtum, idque vel ore, vel etiam factis: non ſolùm ſi palàm religionem illius abjuremus, & in caſtra adverſariorum ipſius publice ſecedamus, ſed etiam ſi ore illum pro Domino noſtro agnoſcentes provinciæ tamen ab illo nobis impoſitæ onus detrectemus, periculaque & afflictiones illius nomine ſubire recuſantes, illis nos cum dedecore gloriæ divinæ ſubtrahamus, & denique vitâ noſtrâ cum illius hoſtibus conſpirantes, vel etiam illis aliquomodo applaudentes, minus nobis cum Domino convenire teſtemur. Expolitio à contrario, qua hujus præcepti neceſſitas etiam exaggeratur. *Et ille negabit nos.* Id eſt non agnoſcet nos pro ſuis in adventu videlicet ſuo illo glorioſo & terribili, hoſtiumque ſuorum numero aggregabit.

Verſ. 13. *Si infidi ſumus.* id eſt, ſi teſſeram fidei fregerimus, nec in data ſemel ipſi fide ad mortem uſque perſtiterimus. Eandem rem exaggerat & amplificat, in nos omnem culpam derivans, à Deo verò & Chriſto penitus amoliens, ſi nos cœleſti gloriâ excidere contingat. Ut ſimul tacitæ cuidam cogitationi occurrat, ne quis propter ſimilem in ſuperioribus loquendi rationem colligeret, ſi nos infidi ſimus, Dominus etiam infidus erit. *Ille fidelis permanet.* Deus videlicet & Chriſtus, id eſt, promiſſorum nihilominus tenax permanebit, nec quia nos in fide non permanſerimus, ideo ille etiam mentem animumque ſuum mutare, aut decreta ſua reſcindere putandus erit. *Negare ſeipſum non poteſt.* Id eſt, Non poteſt enim eorum quæ ſemel pollicitus eſt obliviſci, & promiſſa ſua revocare. Non enim id ad eſſentiam, ſed potiùs ad voluntatem ipſius referendum eſt. Quaſi dicat; Non poteſt enim non fidelis eſſe, & non meminiſſe eorum quæ ſemel pollicitus eſt. Contraria iſti negationi eſſe videtur illa phraſis quam de ſe uſurpat ipſe Deus, *Ero qui ero.* Similis autem huic noſtro loco, imò geminus ac germanus eſt ille Rom. 3. verſ. 3, 4.

Verſ. 14. *Hæc commone*, omnes videlicet qui tuæ fidei commiſſi & concrediti ſunt. Concluſio prioris hujus capitis partis: in qua quanta cum diligentia & ardore id facere deberet ad quod ipſum hortatur, exprimit, cùm ait, *teſtificans coram Domino*, id eſt, velut in teſtimonium advocato Domino, nempe Chriſto, qui voce Domini, præſertim cum articulo ferè ſemper intelligi ſolet ſub Novo Fœdere: quò tanti teſtis majeſtate & velut præſentia perterriti, tanto religioſiores ſint horum cultores & obſervatores. *Coram Domino* Hebraiſmus.

Non contendere verbis, vel de verbis. Utramque enim ſignificationem vox λογομαχεῖν recipit, hanc tamen potiùs. Niſi nimiam verborum contentionem, & ſine fine verbis diſceptandi ſtudium intelligas: quod tamen ab Apoſtoli inſtituto remotius eſt: qui, ut ex ſequentibus liquidius apparebit, de ejuſmodi concertationibus loquitur quæ de verbis inanibus & lana caprina, non autem rebus inſtituerentur, & præter ſonum ac ſtrepitum verborum, nihil magnæ rei aut boni ſucci revera in ſe continerent. Eſt alia capitis hujus pars, priori ita annexa, ut principium hujus verſiculi quo concluſionem prioris partis contineri diximus, ad illam etiam commodiſſime referri poſſit, imò & debeat. In qua explicat ea quæ à limine Eccleſiæ arcere debebat, hortaturque ut illis vigilantiſſime obſiſtat. Sed ita ut ſubinde huic hortationi, ad finem uſque capitis ſeſe porrigenti, pro occaſione alias interſerat adhortationes, ad perſonam moreſque ipſius immediate ſpectantes. *Ad nihil utile* ſubaudiendum *quod*, vel ſimile quid. Rationem reddit cur ejuſmodi verborum rixas, Eccleſiæ finibus exterminare debebat, ab adjunctis ſimul & effectis. Adjunctum eſt, quòd ſint ſteriles boni, nullaque ex iis prorſus utilitas redundare queat, puta quæ ſerviat ad ædificationem Dei, ut prioris Epiſtolæ capite primo dixit: niſi id quoque ad effecta referre malis. *ad ſubverſionem audientium.* Id eſt ad eos qui aures illis ſuas commodant ſupplantandos, & de ſtatu veritatis ac fidei dejiciendos. Metaphora. Subaudienda autem ante particulam ἐπὶ vocula *niſi*. Effectum exprimit ex iſtis logomachiis pullulantem, qui oſtendat quantopere illas aditu Eccleſiæ arcere debebat Timotheus.

Verſ. 15. *Stude teipſum probatum ſiſtere Deo.* Id eſt; Ipſe vero in id ſeriò incumbe atque diligenter elabora quò à Deo approbari merearis, ut ſi te ſiſtere coram tribunali Dei debeas, vel quando tibi coram illo comparendum erit, rectè adminiſtratæ provinciæ fideique conſtantiſſimè ſervatè laudem reportare, adeoque gratiam & approbationem Dei conſequi poſſis. Interſerit hanc parænesin inchoatæ doctrinæ, quo ipſum tantò magis præmuniat circumſpectioremque reddat; ne per oſcitantiam ſuam aut ipſe ab iſtis quos hic cohibere jubet illaquetur, aut etiam alios minus illis obſiſtendo illaqueari ſinat. Non contentus autem verbis generalibus, ut quid ſibi his vellet tanto meliùs enuclearet, ſubjicit ſpecialiora, quæ mentem ejus explicant planius. Primò cum ait, *operarium inconfuſibilem*, id eſt ut ſis ejuſmodi vineæ Domini cultor, & tam induſtrius ac ſedulus commiſſæ tibi provinciæ adminiſtrator, ne aut tui Dominum qui te ipſi præfecit pudeat, aut tu ubi tibi coram illo comparendum erit, conſcientia non impleti muneris confundare, atque ita rubore ſuffuſus non audeas oculos ad conſpectum Domini tui attollere. Utroque enim modo vox hæc explicari poteſt. Sed poſterior ſenſus ex priorum verborum collatione, hujus loci magis proprius eſſe videtur. Deinde quia & illud adhuc paulò generalius erat, addit, *rectè ſecantem verbum veritatis.* Id eſt, verbum Dei prudenter & ordine diſpenſantem, uſibus videlicet audientium ſeſe accommodando & inſerviendo. Alluſum quidam putant ad ſacerdotes certo ritu victimas ſecantes, earumque partes cuique ſecundùm præſcriptum reddentes. Sed ſimplicius eſt ſi ad demenſi & quotidiani victus unicuique aſſignationem & diſtributionem referatur: cùm ipſe Chriſtus Paſtores & ſeniores Eccleſiarum comparet ſervo quem conſtituerit Dominus ſuper familiam ſuam, ut daret illis cibum in tempore Matth. 24. ℣ſ. 45. Ut recte is ſecare dicatur verbum veritatis, qui & tantum ex iſto cibo unicuique det quantum ipſi debetur, non verò minus, & id planè quod ipſi debetur, non verò aliud. Ita quæ omnibus ſunt inculcanda, inculcabit omnibus, quæ paucis, paucis, qui egebunt inſtructione, erudiet, qui confirmatione, fulciet, qui conſolatione, ſolabitur, qui correptione, caſtigabit, & breviter prout uniuſcujuſque ſtatus, conditio, locus, & tempus poſtulabit, ita eos hoc ſalutari paſtu cibabit, & ſuum unicuique demenſum ac diarium, ſine fraude & circumſcriptione aſſignabit. Verbum veritatis genitivus ut vocant ſpeciei, id eſt verbum quod eſt veritas. Cujus nomine, & quidem cum articulo poſitæ, ſimpliciter intelligitur euangelium, quod κατ᾽ ἐξοχὴν dicitur veritas: non tantum quia nihil ei falſi admiſtum eſt, quomodo omnibus doctrinis humanis & ipſi Philoſophiæ opponitur, aut etiam quia non umbras rerum, ſed ipſas res complectitur, quomodo Legi; ſed etiam quia res diviniſſimas in ſe complectitur, ut in ipſa etiam materia ejus ſit ἐξοχή.

Verſ. 16. Profanas autem vocum inanitates κενοφωνίας, vel novitates καινοφωνίας id eſt logomachias illas, quæ & profanæ ſunt, quia nihil religioſi ſpirant, & inanitates vocum, quia ut antè diximus, nil aliud ſunt niſi torrens concitatæ in rerum inopia verborum copiæ, adeò ut cùm reſtibilis ſit ejuſmodi aliarum ex aliis ſubinde ſuccreſcentium nugarum ſeges, voces etiam, ſed quibus res non ſubſit in gratiam illarum fabricandæ ſint. Poſtquam ſatis Timotheum ſuperiori verſiculo præmuniit & ad diligenter providendum ne iſtæ logomachiæ in arvum Eccleſiæ irreperent, arrexit, nunc plenius iterum in illas invehitur. Primò autem ipſam qua illis obſiſtere jubet hortationem repetit:

Deinde illam rationibus roborat. Tertio id quod dixerat exemplis illuſtrat. Quartò id quod pro exemplo attulerat, refutat. Et denique cauſam aperit cur tam enormia ſcelera in Eccleſia reperiantur, ſimulque ex eo orituræ tacitæ cogitationi occurrit. *Cohibe* arce περιΐστασο quaſi circumſiſte, ne in Eccleſiam furtim irrepant provide. *Ad majorem enim procedent impietatem* id eſt, non ea enim fini ſtabit malum iſtud, ſed indies magis ac magis vires acquiret, ut in impiorum dogmatum portenta ſenſim delabatur & deſinat. Ratio prior ab effectu, quem in ſui cultoribus iſtæ logomachiæ producunt, & qui non contemnendas eſſe latentes hujus mali vires oſtendit, ut ut nihil impium prima ſpecie præ ſe ferant, quia tandem impietate terminentur. Non apparet autem de ipſiſne logomachiis, an de iſtis qui illis occuparentur iſta protulerit Apoſtolus. Hos tamen potius reſpexiſſe, cùm ratio loquendi, tum inferiora indicant.

Verſ. 17. *Et ſermo eorum ut gangræna paſtum habebit.* Ratio poſterior itidem ab effectu, ſed quem exſerant in iis quos nondum iſta labes pervaſit, idque per ſimilitudinem iſtas vocum inanitates gangrænæ comparans: quòd ſicut illa non conquieſcit in illa corporis parte quam ſemel occupavit, ſed paulatim longius ſerpit, novas ſubinde corporis partes comprehendens, eaſque quaſi depaſcens, donec totum ſenſim corpus inficiat, & ubi ſe in ipſa oſſa inſinuavit conficiat & abſumat; ita iſtius mali lues minime ſe eorùm quos jam ſui juris fecit finibus continet, ſed vires ſuas explicans & diffundens alios atque alios ſubinde corripit, nec graſſandi finem facit donec totam Eccleſiam depaſcatur & inficiat. Porrò notandum hic poni relativum pro antecedente αὐτῶν, quod & alibi obſervavimus.

Quorum eſt Hymenæus & Philetus. Id eſt, è quorum cenſu & numero ſunt, vel inter quos ſunt præcipui, Hymenæus & Philetus. Dicta exemplis confirmat, duos cæterorum quaſi anteſignanos & coryphæos nominans, qui ab iiſdem carceribus progreſſi in impiiſſimarum opinionum ſcopulos impegerunt. Id quod oſtendit primò generaliter.

Verſ. 18. *Qui circa veritatem aberraverunt*, ſcilicet tanquam à ſcopo, ut diximus ad 1 Tim. 1. ẏſ. 6, id eſt, qui euangelii, quod hic veritatem vocat, lineâ ac orbitâ exciderunt. Hujus autem erroris hoc exemplum producit, *dicentes reſurrectionem* jam eſſe factam, ac proinde non eſſe aliam exſpectandam. Qui error quàm ſit peſtifer, ſatis abunde liquet ex iis quæ de illo diſſerit Apoſtolus 1 Cor. 15, oſtendens adeò reſurrectione noſtram ſalutem & felicitatem niti, ut hujus ſpe ſublatâ, religioni etiam omnino renunciandum, neque Chriſto adhæreſcendum ſit. Quare etiam hîc ſubjungit, *& ſubvertunt quorundam fidem*, dum videlicet reſurrectionem jam eſſe factam aſſerentes, illam in qua cardo rei vertitur negant, quæque non caput ſolum & exordium, ſed medium etiam ſit, & pedes, omniaque adeò fidei ſpeique noſtræ. Apparet autem hinc, quod & alibi monuimus, multos olim ex gentilibus, qui nondum crapulam opinionum Philoſophicarum penitus edormierant, Chriſtianiſmum eſſe excellentiſſimam quandam Philoſophorum ſectam ſomniaſſe: ad quam poſtea cum auguſta ipſius majeſtate, donorumque in ea regnantium amplitudine illecti acceſſiſſent, & inter Chriſti cultores nomen ſuum profeſſi eſſent, omnia ad rationis ſuæ calculum atque captum revocare, fumiſque adhuc veterum nugarum animo obverſantibus, ad eorum amuſſim complura examinare voluiſſe: unde mox illi monſtroſi & ridiculi errores pullularunt, de quibus veteris hiſtoriæ monimenta teſtantur. Atque utinam neque hodie tantas ſimilium errorum in domo Dei reliquias cerneremus. Quare & quod ad reſurrectionem attinet, cùm ea captum rationis noſtræ ſuperet, nec verò rationis lumine quomodo id fieri poſſit aſſequi poſſent, ut ex illorum rationibus, quas 1 Cor. cap. 15. verſ. 35, indicat Apoſtolus, conſpicitur, omnia Spiritus ſancti de ea promiſſa ad ſpiritualem tantùm reſurrectionem reſtrinxerunt, reſurrectionemque jam factam fuiſſe aſſeruerunt, tum videlicet cùm veteri cultu abdicato novum auſpicati ſumus, & per eum peccatis mortui, ad vitam in ſanctitate tranſigendam velut revocati ſumus.

Verſ. 19. *Solidum tamen fundamentum Dei ſtat.* Refutaturus hoc exitioſiſſimum dogma, contrarium ejus ſtabilit, futuramque omnino reſurrectionem oſtendit, idque ſumtâ metaphorâ ab ædificiis, à qua poſtea tranſit ad metaphoram à ſigillis. Quòd ſicut quæ firmum & immotum habent fundamentum, ruinam non metuunt, neque labefactari ſuper illud bene ſtructa poſſunt, & ſicut ſigillum appreſſum certitudinis rei index ac nota eſt; ita immota eſt reſurrectio noſtra, nec ullis ſubrui machinis & cuniculis poteſt iſta ſpes noſtra, ſuper quam tota religio Chriſtiana fundatur, quæque ideo fundamentum Dei dicitur quia illam animis noſtris Deus ingeneravit, cùm omnibus ſui cultoribus vitam æternam repromiſit, ſolidum quiddam eſt & immotum, neque in dubium ejus certitudo vocari poteſt: quia appenſum habet hoc *ſigillum, novit Dominus qui ſint ſui*, id eſt, approbat & diligit Deus eos qui in ipſo ſpes opeique ſuas repoſuerunt, quique fide vera ac vitæ ſuæ innocentia & ſanctitate, ut pro ſuis ab ipſo per ejus gratiam agnoſcerentur obtinuerunt. Hanc vocis noſcendi ſignificationem habes Amos 3. verſ. 2. Pſal. 1. verſ. ult. Matth. cap. 7. verſ. 23. Rom. cap. 8. verſ. 29 Eſt autem hoc argumentum ſimile illi quo Chriſtus uſus eſt contra Sadducæos in re eadem: ubi ſimiliter ex eo quòd Deus ſe Deum nominat ſuorum ſervorum, non ſit autem Deus mortuorum, colligit illos olim victuros; ita hîc Paulus idem ex tenerrimo amore quo Deus Optimus Maximus cultores ſui proſequitur, colligit fieri non poſſe ut eos in terra derelinquat: quia paterno aliquem amore complecti, & miſerum eum ſinere, pugnant. Jam voce *Domini* Deum Patrem hîc intelligi, ex eo apparet, quia voci κύριος articulus non eſt additus. Poſſit verò quis ſuſpicari non tam hîc tranſitum facere Apoſtolum ab una metaphora ad aliam, quàm in una potiùs perſiſtendo, ad illud alludere quod vulgò fieri ſolet, quando fundamenta magno alicui ædificio jaciuntur, ut numiſmata & ſigna aliqua cum inſcriptionibus conditoris, loci, temporis, & votis, fundamentis ſubſternantur: ut tale ſit ſigillum hoc, *Novit Dominus qui ſunt ejus.* Verùm hoc cogitandum aliis in medio relinquimus.

Et abſcedat καὶ pro *itaque*, ut notavimus ſupra 1 Tim. 1. 12. Neque enim hæc vocula hoc loco eſt copulativa, quaſi aliud ſigillum priori annectat, ut quidam opinati ſunt, cùm nec vis conſequentiæ inde appareat, & præterea in futuro iſta enunciatio elata ſit. Sed potiùs eſt illativa, tanquam neceſſarium conſequens, ex priori concluſione ſcaturiens. Quaſi dicat; Cùm igitur tenerrimus in omnes ſuos omnipotentis Dei amor loquatur planeque clamitet, veros Dei fideles ex morte eſſe reſurrecturos, *abſcedat* itaque *ab injuſtitia* id eſt, valedicat omni impietati & vitæ impuritati, *quiſquis nominat nomen Chriſti*, id eſt, quiſquis ore ſuo illum pro Domino agnoſcit, & qui doctrinam ejus pro vera & cœleſti eſt amplexus. Non enim de ſola vocis iſtius uſurpatione ipſum loqui, palam eſt ex eo quia etiam hoſtes Chriſti acerrimi, acerbiſſimo eum odio proſequentes id nomen nominare poſſunt & ſolent, ſed in contumeliam. Non obſcurè autem illos reſurrectionis inficiatores injuſtitiæ notat.

Verſ. 20. *Cæterum in magna domo.* Occurrit tacitæ cogitanioni, ex iis quæ hucuſque de illarum doctrinarum fœditate diſſeruit, pullulanti. Poterat enim quis non injuriâ mirari, tam enormia ſcelera & tanta opinionum monſtra locum inter eos qui puriſſimum Dei cultum profitentur reperire potuiſſe.

Cauſam igitur tanti mali aperit, ſimulque ſcandolo inde orituro obviat, aliter fieri non poſſe oſtendens, ſumta ſimilitudine ab amplis heri locupletis ædibus. Quæ ſimilitudo contracte ab Apoſtolo ponitur, cùm protaſis tantùm ejus exprimatur, apodoſis autem ſubintelligenda relinquatur. Si autem omnibus ſuis partibus explicetur, talis erit: Quemadmodum in vaſta & opulenta divitis alicujus patriſfamilias domo, varia neceſſe eſt eſſe vaſa, variis illius uſibus deſtinata, & alia quidem aurea ac argentea, alia verò lignea & teſtacea, item alia honeſtis uſibus dicata, alia inhoneſtis; Ita etiam in hac ſpatioſa omnium ditiſſimi heri domo, Eccleſia videlicet, neceſſe eſt eſſe, *non ſolum vaſa aurea*, id eſt inſignes & excellentiſſimos Dei cultores, aureo ſanctimoniæ fulgore coruſcantes, ut ſunt Apoſtoli, Euangeliſtæ, doctores, *& argentea* id eſt, eos qui his proximi ſunt, eximia vitæ integritate viſendi; *ſed & lignea & teſtacea*, id eſt qui nondum ex cœno vitiorum evaſerunt, & cum illis adhuc luctantur, ſuntque inter poſtremæ notæ harum ædium vaſa. *Et quædam quidem* puta inter iſta poſteriora (nam in prioribus quamdiu talia ſunt non invenit locum iſta diſtinctio) *in honorem* quorum uſus eſt honeſtus, propter quem ipſa in precio & nunc ſint, & maxime olim futura ſint. Honoris enim nomine primariò intelligitur immarceſcibilis illa piorum hæreditas, illeque honor quem collaturus eſt olim cœleſtis paterfamilias omnibus quos menſæ ſuæ cœleſti adhibebit: etſi etiam non excludantur omnia alia hujus ſeculi dona, ex quibus fidelium dignitas & præſtantia conſpicitur. Non tam quippe ad illum honorem reſpicit qui ex illis illorumque recte factis ad Deum ipſum, quàm qui ad illos ipſos à Deo propter ipſorum pietatem redundat. Sicut in contrario cùm dicit, *quædam autem in dedecus*, non ejus hîc rationem habet quòd illi vivant ad dedecus religioni divinæ ipſique Deo cujus tamen ſe cultores profitentur; quàm ad illorum ipſorum contumeliam ac dedecus, in quod ſuiſmet actionibus juſto Dei judicio incurrunt. Eſſe igitur in dedecus ſignificat eſſe dedecoris & infamiæ plenum eaque coopertum: Dedecoris inquam illius & exitii æterni, deſtinati diabolo & angelis ejus: quamvis nec alia omnia hujus ſeculi mala & dedecora excludantur, quibus Deus impios aggravat & cœno pejus inquinat ac collutulat. Locus huic ſimillimus extat Rom. cap. 9. ℣ſ. 22 & 23. Niſi quòd ibi expreſſe deſtinatio iſta & in honorem & in dedecus adſcribatur ipſi Deo, hîc verò iſtud non exprimitur, & additur ut ex verſu ſequente apparebit, aliquid ex quo appareat, deſtinationem iſtam nec omnino abſolutam & immutabilem eſſe, & omnino opera actioneſque præexigere. Res nimirum ita habet. Ut præſcivit Deus tam bonos quàm malos in Eccleſia ſua futuros, ita & prædeſtinavit hos quidem ad dedecus, illos ad honorem. Sed quia præſcientia iſta habet fundamentum in re non omnino naturâ ſuâ immutabili, libertate videlicet arbitrii humani; ut ipſa ita etiam prædeſtinatio ex illa orta tacitam conditionem ſibi adjunctam habuit, ex qua immutabilitas utriuſque pendebat, ſi nimirum vim, ut ita dicam, quandam ſibi homines adhibere, & Deo auxiliatrices manus ſubinde porrigenti obſequi vellent. Verùm quia id etiam ipſum libertate arbitrii humani nititur, iterum ut præſcientiæ ita & prædeſtinationi iſti ratio conſtare poterat. Unde ſicut quoſdam in genere ita neminem in ſpecie vel ad hoc vel ad illud ut præſcitum ita prædeſtinatum eſſe ſequitur. Quod ſi quis hodie vel ad hoc vel ad illud in ſpecie deſtinari dicatur, id & nonniſi antegreſſis actionibus his vel illis, & cum adjuncta tacita conditione fieri intelligendum, ex qua non omnino immutabilis eſſe iſta deſtinatio colligitur: niſi ſi (quod in improbis juſto Dei judicio evenire poteſt) ob antegreſſorum ſcelerum enormitatem ſimpliciter ad dedecus deſtinetur. Quæ autem ſuperius diximus ea fidem à ſequentibus Pauli verbis ſumunt. Si enim iſta deſtinatio omnino eſt immutabilis, ſi nullam additam habet tacitam conditionem, imò ſi non reſpicitur in illa ad antegreſſas actiones, quomodo emundare ſeipſum, imò quomodo evadere vas in honorem, in poteſtate noſtra eſſe, innuere potuit Apoſtolus? Sed de his plenius alibi.

Verſ. 21. *Si ergo quis.* Quia ex ſuperiori diſcurſu poterat nonnemo colligere actum jam eſſe de iis qui eſſent vaſa in dedecus, & in tam miſero ac luctuoſo eſſe ſtatu eos, ut ex illo eluctari nequaquam poſſint, ſubjungit hæc verba Apoſtolus, oſtendens ſupereſſe viam his anguſtiis evadendi, ſimulque in unoquoque cauſam hujus aut illius ſtatus ſubeſſe inſinuans, ut quiſque ſit poſt Dei gratiam ſuæ fortunæ faber. Via iſta eſt, *ſi quis emundaverit ſeipſum ab iſtis*, doctrinarum videlicet profanarum & improbitatis ſordibus: hæc enim reddunt aliquem vas in dedecus (etſi quò vox *iſtis* reſpiciat, non expreſſit Apoſtolus.) Quaſi dicat; Neque verò animo ſtatim concidere debent, ſi qui ſunt ejuſmodi ut de illis quòd ſint vaſa in dedecus affirmari poſſit, aut etiam alii exiſtimare illos nunquam dedecoris iſtius vortices ſuperaturos. Ut enim ſeſe monſtroſis dogmatibus & impietate vitæ his caſſibus implicarunt, eamque perſonam volentes ſibi induerunt, ita eandem abjicere poſſint, ſi pernicioſis dogmatibus & impietati vitæ vale dicto, priſtinas ſuas ſordes abluerint, eoque tandem pervenire ſategerint, ut ſint *vas in honorem ſanctificatum*, id eſt ad id ipſum quaſi à Deo ſeparatum, ſelectum, & è cenſu ac numero reliquorum exemtum, uſibuſque divinis penitus deſtinatum atque conſecratum. *& accommodatum Domino* ſeu *hero*, id eſt quod utilitatem adferat ſuo patrifamilias. Quod etiam illuſtrat à cauſa, *ad omne opus bonum paratum.*

Verſ. 22. *At juvenilia.* Superioris diſſertationis occaſione, ad perſonam ipſius Timothei convertitur, oſtendens ipſi viam qua ille id effugere poſſet, ne eſſet vas in dedecus, & id conſequi ut eſſet vas in honorem. Jubet autem illa quę in illud infortunium unumquemque præcipitare poſſunt, *fugere* id eſt averſari atque ſtrenue devitare, nempe *juveniles cupiditates*, inprimis illas quæ ſunt libidinis incentiva, & deinde honoris atque gloriæ ſitim, quæ maxime in juvenili animo exæſtuant, regnumque ſuum poſſident, adeo ut illis velut diſcordibus ventis actus in ea ſæpe brevia & ſirtes impingat, quibus ſeſe explicare non facile poſſit.

In locum verò iſtorum jubet ſectari illa per quæ quilibet eò pervenire poteſt ut ſit vas in honorem. Reſpicit autem præcipue ad adjuncta & effecta illarum logomachiarum, his quæ ipſum ſectari jubet contraria. *Juſtitiam* id eſt vitæ integritatem. Generaliſſimè enim vox iſta hîc uſurpatur ut omnem omnino pietatem complectatur. *Fidem* nempe in Dominum Jeſum, ſive ea pro ſolo aſſenſu accipiatur, ſive ſimul cum fiducia in illo collocata, quam ſubvertere illarum doctrinarum promotores dixerat ſuperius verſu 18. *Charitatem* erga proximum, quam ſuperius cap. 1. ℣ſ. 13, regulam eſſe indicavit, ad quam doctrinæ omnes ſint exigendæ. *Pacem* id eſt concordiam, ac animorum conjunctionem, quæ charitatis effectus eſt, ab iis exſulans qui contentioſis illis vocum inanitatibus delectabantur. A quibus cùm inferius abhorrere jubeat Timotheum, taleſque averſari, ideo determinat cum quibus illum pacem colere velit; *Cum iis qui invocant Dominum ex puro corde*, id eſt qui ſunt ſinceri Chriſti cultores. Per invocationem autem tanquam partem, totum nempe cultus Chriſto debitus intelligitur: quia ubi iſta adeſt tanquam ejus præcipua pars, illum etiam adeſſe eſt neceſſe. Verùm quia non omnis qui invocat adeoque colit Chriſtum, verus illius cultor eſt, & poterant illi etiam quos hic fugere jubet idem præ ſe ferre, ideo adjungit illa verba *ex puro corde*, id eſt, ſincere, ſine ulla hypocriſi, quorum animis & pectoribus nihil interius ab iſto cultu alieni admiſtum eſt, propter quod illum exterius exhibeant, ſed quorum pectus contemplatione bonitatis & potentiæ Dei atque Chriſti, ex iiſque promanante amore & fiducia, fœtum hunc velut prolem ex ſe producit.

Verſ. 23. *Stultas autem.* Hucuſque hortatus fuerat ipſum

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ipſum ut caveret ne doctrinæ illæ vanæ in Eccleſiam admitterentur, neque aures illis à quoquam fidelium commodari pateretur; hîc amplius quid præcipit, nempe ut & ipſe fugiat ac vitet ejuſmodi *quæſtiones* ſive problemata ab illis doctoribus erroneis propoſita, ſive omnes cum illis ſermones & diſceptationes quæ illius eſſent coloris quem hîc ante oculos poſitum habemus. Vocat autem eas *ſtultas* id eſt ratione carentes, eique prorſus contrarias, licet fortè illa vel maxime niti illiuſque ſoboles eſſe ſuis parentibus viderentur. *Et ineruditas*, id eſt eruditionis prorſus vacuas, licet ab eruditione proficiſci viderentur, illiſque ſibi iſti placerent adeò ut veræ ſcientiæ apicem ſe contigiſſe arbitrarentur. Apparet autem Apoſtolum notare pſeudophiloſophicas ſententias, quarum uberrimus proventus erat iis in locis quibus præerat Timotheus. Atque utinam nos etiam cætera ſterilem avorum noſtramque ætatem non hîc juſto fœcundiorem vidiſſemus! Sane non eſt quod ad illius ſeculi Philoſophorum ſomnia & deliramenta eamus, ut quibus hæc elogia tribuenda ſint intelligamus. Reperies his haud meliora, non modio aut trimodio, ſed horreo quod ajunt toto congeſta, apud Magiſtros noſtros &c. Cæterum argumentatur hîc Apoſtolus, ut integrum Syllogiſmum ponat. Concluſionem quidem in iſtis verbis quæ jam examinavimus. Aſſumtionem ſequentibus, cùm ait; *ſciens eas gignere pugnas* nempe verborum, id eſt rixas & jurgia. Vix enim aliter fieri poteſt quin primò ad aculeata dicteria ac ſcommata, indeque ad contentiones & jurgia deveniatur, ubi aliquis eruditionis opinione tumens, mordicus tuetur aliquid quod etſi falſum, aliquando autem & ridiculum eſt, ſpeciem tamen eruditionis mentitur, & præſertim ſi eum habeat patronum qui tantùm de ſua exiſtimatione deceſſurum credit quantum ipſe de clamore & contentione remiſerit. Id verò etſi ubique cùm res eſt inter ſciolos & ſaperdas locum habet; maxime tamen ubi de iis digladiantur quæ ſubtilitatis prætextu futilitatem ſuam velant: tum enim perſæpe evenire neceſſe eſt ut ne ſeipſi quidem ne dum alter alterum intelligere poſſit.

Verſ. 24. *Servum autem Domini non oportet pugnare*, id eſt contendere, rixari. Non ſolùm ne ipſe jurgetur cum aliquo, aut dictis aculeatis aliquem perſtringat, ſed ne occaſionem quidem ad iſta ſubminiſtret. In voce *ſervi* eſt emphaſis: intelligit enim non quemvis Chriſtianum, ſed Eccleſiæ præeuntem, qui ob peculiarem rationem qua Chriſto obſtrictus eſt ſervus Chriſti dicitur. Etſi enunciatio iſta ad omnes etiam Chriſtianos extendi non tantùm poſſit, ſed & debeat, quia paſtores & Doctores ſunt typi gregis. Eſt hîc ſententia propoſitionis: quam illuſtrat, vel potiùs probat, à contrariis ſervi Dei qualitatibus & adjunctis, cum quibus ſtultarum iſtarum quæſtionum patronis minime convenit. *Placidum eſſe* id eſt lenem, mitem, carentem aculeis, nulla verborum aſperitate & acrimonia eos cum quibus agit à ſe abſterrentem, nedum contra ſe irritantem, ſed potiùs ſuavitate compoſitæ & modeſtæ orationis omnes ad ſe invitantem, ipſoque orationis colore ſpem animi ſibi optime cupientis unicuique facientem. Vocem hanc in eodem ſignificatu uſurpat de ſe Apoſtolus 1 Theſſ. 2. verſ. 7. Addit autem, *erga omnes*, ne quis tum tantùm teneri placidum eſſe paſtorem opinetur ubi ipſi cum placidis res eſt, licere autem in eos inſurgere & verbis ipſos durioribus excipere, qui ipſi ore adverſus illum infrunito fuerint. Διδακτικὸν, id eſt non tam qui aptus & habilis, quàm qui pronus ad docendum ſit, libenterque alios oblata occaſione inſtruat & erudiat, ut diximus ad 1 Tim. 3. verſ. 2. Hoc verò fruſtra requiras ab illarùm quæſtionum venditatoribus. *Tolerantem malos*. Ita rectius, quàm ut alii *tolerantem mala*, etſi hoc quoque in illo includatur. Vult videlicet ut patienter ferat omnia quæcunque homines mali mala ipſi intulerint, ſive ore petulantiori ipſum proſcindentes, ſive aliquo damno, moleſtia, contumelia afficientes, ut talia omnia Chriſtianè concoquat, neque illorum importunitate & malitia ad aliquod impatientiæ ſignum oſtendendum moveatur. Et his limitibus tolerantia iſta malorum circumſcribenda, nec ulterius extendenda: ne quis putet illum malos in Eccleſia etiam pati & tolerare perpetuo debere. Contrarium enim hujus apertè laudat Chriſtus in illo paſtore Epheſino Apoc. cap. 2. verſ. 2. Cui tamen inferius verſ. 3, tolerantiam etiam proculdubio malorum tribuit. Verum in poſteriori loco de priori tolerantia, in priori de poſteriori loquitur.

Verſ. 25. *Cum lenitate erudientem*, id eſt cum ſumma non verborum tantùm ſed & animi placiditate ac modeſtia, ne aut inſultare illis, aut ſe quidem efferre illos autem faſtidire & deſpicere, ſed tantum id ipſum quærere videatur, quo illi ad rectum veritatis callem illius colloquiis traducantur. ἀντιδιατιθεμένους, id eſt qui logomachiis illis & nugivendis quæſtionibus faſcinati ſunt ab illo averſi, & velut contrario animo affecti, ut Piſcator vertit. Etſi poſſis hac voce ſimpliciter intelligere eos qui contradicunt, quos ἀντιλέγοντας Tit. 1. verſ. 9 vocat. Eſt velut explicatio ſuperiorum, & in faſciculum quendam collectio, oppoſita illis vocum inanitatibus quæ neque erudiunt, & pro lenitate ac manſuetudine rabioſos clamores & infinita jurgia comites individuos habent. *num aliquando* μή ποτε pro εἴποτε ut Luc. 3. verſ. 15. Finalem cauſam ſubjungit, propter quam enumeratis adjunctis conſpicuum eſſe oportet eum qui Eccleſiæ gubernacula tenet, *det illis Deus pœnitentiam* id eſt ut iſta morum Epiſcopi lenitate, ſecumque agendi facilitate invitati, ſeriò inducant animum Deo ſibi gratiam porrigenti obſecundare, mentemque in melius mutare velint. Eſt loquendi modus, ut dicitur religioſus, quo primaria ejus quem intenderat effectûs cauſâ exprimitur, licet ad ſecundariam & inſtrumentalem inprimis reſpiciatur, Deoque in ſolidum id adſcribitur, quod tamen non niſi voluntate hominum tanquam neceſſaria media cauſa interveniente provenit. Neque enim de ſimplici voluntate aut extraordinaria aliqua datione Dei loquitur, per quam innuatur Deum quos antea pœnitentiam agere noluerit, poſtea ut id faciant velle: (ut ſenſus ſit, ſi quando Deus velit ut pœnitentiam agant) cùm id ordinaria voluntate ſemper velit Deus, ut indicat locus 2 Petr. 3. 9; ſed de ejuſmodi, quæ non Dei ſolum conatum ſed efficaciam etiam includit, quæ ab humana voluntate pendet, adeoque de ipſo eventu dandæque à Deo pœnitentiæ effectu. Lucem huic loco fænerari poteſt inſignis ille Deut. 29. ℣ſ. 4, locus in quo cùm ab ipſo capitis initio recenſuiſſet ſtupenda illa miracula quæ in gratiam populi Deus fecerat, ſubjungit, *& non dedit vobis Jehova cor ad intelligendum, & oculos ad videndum atque aures ad audiendum, uſque in præſentem diem*, id eſt, nec tamen vos à Deo hæc tanta beneficia promtiſſime vobis offerente grato animo accipere voluiſtis, ac licet vos tam variis & tam mirabilibus modis erudire, atque ad ſui ſincerum cultum pellicere conatus eſt, vos tamen & ſtupidi ac contumaces & increduli ad hunc uſque diem perſtitiſtis. Neque enim dediſſe munus proprie alicui dici poteſt is cujus licet promtiſſime & ex animo illud offerentis gratia ab ipſo ſpreta & repudiata eſt.

Ad agnitionem veritatis nempe euangelicæ eamque pleniorem & ut vulgò dici ſolet efficacem, id eſt quæ ſe in operibus bonis & innocentia vitæ exſerit. Finem μετανοίας ad quem illa tendit exprimit Apoſtolus. Eſt enim propriè mentis in melius mutatio, ut ipſa verbi notio indicat. Hæc autem licet aliquam cognitionem veritatis euangelicæ præexigat, non tamen illam perfectam omnibuſque numeris

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

numeris abſolutam, ex qua perfectionem etiam ſuam acquirit ipſa pœnitentia: quæ non in animi tantùm ſed vitæ etiam in melius mutatione ſita eſt. Cum itaque vitæ in melius mutatio ipſaque adeò pietas ex pleniſſima veritatis euangelicæ cognitione oriatur, imò ipſius nomine non rarò in ſacris literis veniat; ideo ipſam μετανοίας tanquam finem quendam poſuit Apoſtolus.

Verſ. 26. *Et ad ſobrietatem redituri ſint.* Repetendum ἀπὸ κοινοῦ, *ſi forte.* Expolitio. Illuſtrat à contrario quid per pœnitentiam in cognitionem veritatis intellexerit. Vox ἀνανήψωσιν non magis verti poteſt *reſipiſcant* ut habet vulgata verſio, quàm *ad ſobrietatem redituri ſint*, ut habent alii. Homines enim diſſoluti & in vitiorum cœno ſeſe voluntates ſunt peccati temeto velut onuſti, cujus crapulam tum edormiunt ubi illius illecebrarum vaporibus velut liberati, in odium Dei ſe incurriſſe & à recti ſemita deviaſſe animadvertunt. Videtur autem hæc vox eſſe, ut vulgò dici ſolet, prægnans, eamque animi ſobrietatem denotare, quam peccatorum nexu exſolutio & ab omni improbitate immunitas neceſſariò conſequatur. Addit enim, in aliam metaphoram ſed non adeo remotam tranſiens, *à diaboli laqueo* qui non alius eſt quàm duriſſima peccati variarumque cupiditatum ſervitus. Ut autem hominibus ebriis & vino madidis cadere, quòd pedes officio ſuo probè fungi nequeant, atque ita in aliquam foveam ſe præcipitare, & laqueum aut plagam induere, in proclivi eſt; ita ex illis ſeſe expedire & explicare, nonniſi ſobriis datur. Cujus ſervitutis non ſolùm duritiem ſed etiam occaſionem ex qua illius potiti ſint, expreſſiſſe videtur voce ἐζωγρημένοι, quaſi dicat vivi capti id eſt ſcientes prudentes. Denique & finem ipſius indicavit, *ad ipſius voluntatem* nempe Diaboli: id eſt, ut immaniſſima cupiditatum & peccatorum ſervitute oppreſſi, ad ejus nutum & imperium omnes vitæ ſuæ rationes componerent, eaque quæ ipſi collibuiſſent patrarent & deſignarent. Niſi quis vocem ἐκείνου ad Deum remotius nominatum referat, ut Piſcator facit, quem vide. Porrò eſt hîc elegantiſſima oppoſitio inter hunc & priorem verſiculum. Opponit enim Diabolo Deum, laqueo ipſius pœnitentiam & reſipiſcentiam, voluntati agnitionem veritatis, tranſitum ad pœnitentiam, captivitati Diaboli. Ex quo etiam conſequitur, quemadmodum vivos capit Diabolus & in ſua poteſtate detinet, id eſt ipſorummet vitio & culpa, ita Deum etiam malis dare pœnitentiam nonniſi volentibus, id eſt illos pœnitentiam tum demum verè & realiter agere, ubi ad ſtudium voluntatemque Dei qui omnes ex æquo pœnitentiam agere vult, ſuos etiam conatus induſtriamque & laborem adjunxerint.

IN CAP. III.

PRædicit corruptionem morum quæ non ita multo poſt invaſura erat Eccleſiam cujuſque jam tum ſemina quædam apparerent. Deinde Timotheum adverſus ea quæ prædixerat præmunit, & quomodo iſti corruptioni ſit obſiſtendum docet.

Verſ. 1. *Hoc autem ſcito.* Prima capitis pars ad ℣ſ. 10. Quaſi dicat; Ne autem mireris, me tam anxie & ſolicite ad fugiendas ejuſmodi futilitates te hortari, quaſi non eſſet aut tibi aut cuiquam ab illis tantopere metuendum, illud inſuper tibi notum facio, ex quo non temere id me, ſed maxima neceſſitate cogente facere colligere potes. Hæc eſt hujus cum ſuperiori capite connexio. Cæterum prædictionem quod attinet; Primò tempus quo implenda eſſet indicat. Deinde cùm in genere, tum etiam in ſpecie depingit corruptionem qua Eccleſiam infectam iri prædicit. Tertiò exemplum iſtius corruptionis, Eccleſiam jam tum licet occulte invadentis ſubjicit. Et denique quartò quæ hujus exempli vis & quis exitus eſſet futurus aperit. Tempus eſt, *in noviſſimis diebus* non quidem abſolute quoad mundi durationem; jubet enim hîc ut Timotheus iſtos averſetur, & cap. ſequente obteſtatur ut eandem ob cauſam tantò diligentius muneri ſuo inſiſtat. Quæ duo, ut illius ætate ſi non omnino, magna ſaltem ex parte implendam fuiſſe iſtam prædictionem indicant, ita nullum locum haberent, ſi quæ hic prædicuntur ad illius ætatem nihil omnino pertinuiſſent. Erit igitur id intelligendum reſpective, quoad rationem prædicationis euangelii: cujus noviſſimi dies dicuntur illi quibus deficiente ſacro Apoſtolorum choro, gubernacula tenebant Eccleſiæ illi qui in ipſorum locum ſucceſſerant. Quorum tempore, ut ipſa prædicatio euangelii (utpote jam confirmati, & ad omnium notitiam perlati) proprie ceſſavit, ita conſpiratio nefarii erroris, aperto, ut Hegeſippus ait vertice, præliari & Eccleſiam turbare cœpit. Et hoc ſenſu S. Johannes qui reliquis Apoſtolis ſupervixit, tempus illud quo Epiſtolam ſuam exaravit, horam ultimam vocat 1 epiſt. cap. 2. verſ. 18. Ita hora prima erit initium promulgationis euangelii ipſaque ut ita dicam incunabula ipſius. Media, progreſſus & per orbem terrarum Apoſtolorum operâ diffuſio ac diſſeminatio. Ultima iſta quam hic noviſſimorum, & epiſtola priori cap. 4, poſteriorum temporum nomine deſignari diximus. *Inſtabunt tempora difficilia.* Id eſt, quibus haud facilè erit in medium conſulere, viamque adeò ac rationem conſiliorum rectorum tenere, nempe propter exundantem in Eccleſia perverſorum hominum improbitatem; ut generalem iſtam phraſin explicat ipſe Apoſtolus, cum rationem hujus dicti explicare volens, ſubjicit;

Verſ. 2. *Erunt enim homines ſeipſos amantes.* Specialis explicatio morum corruptionis quæ in Eccleſia eſſet exoritura, & magna ſui parte jam tum ipſam populari incipiebat. In qua ita progreditur Apoſtolus, ut primò illud vitium nominet quod eſt quaſi fons omnis morum corruptelæ, tum vitia ex eo ſcaturientia ſibique adeo vicina recenſeat. Etſi ad finem properans hunc poſtea ordinem non videatur ſervare: Niſi quis in fine verſiculi quarti alio item fonte vitiorum agmen clauſiſſe exiſtimet ad quod illa referantur, inter quæ non ita ratio cohærentiæ apparere videtur. Sed nec illud prætereundum, non ſemper in ejuſmodi coacervationibus ordinem attendi, & præſertim ubi ad finem properat oratio. Si cui tamen illud quod prius diximus allubeſcat, vox φίλαυτοι generaliſſima erit, in qua continebitur & ſcaturigo omnium vitiorum. φιλαυτῶν enim nomine veniunt omnes qui ſibi plus tribuunt in pecuniis, honoribus, & voluptatibus corporeis, ut ait Ariſtoteles, libro Ethic. 9. cap. 8. Et φιλαυτία eſt exceſſus in nobis ipſis adamandis, tum quoad ipſam vitam, ejuſque conſervationem, tum quoad ipſius ſplendorem. Ex priori ipſius vena profluunt φιλάργυροι *pecuniæ cupidi*, qui unicum vitæ commode traducendæ nervum exiſtimantes eſſe pecuniam, non ſolùm accumulandarum opum ſiti inexhauſta tenentur, ſed etiam in earum diſpenſatione nimium ſunt adſtricti & ſordidi. Ex poſteriori ἀλαζόνες & ὑπερήφανοι, *glorioſi* & *ſuperbi.* Quoniam illi nimia ſuarum laudum prædicatione modum excedunt, ſive falſa ſibi affingentes ut Terentianus ille Thraſo, aut Plautinus Pyrgopolynices, ſive vera quidem de ſe commemorantes, ſed nec loco nec tempore conveniente, & ſine fine plenoque ore talia declamantes. Iſti, autem in cultu, geſtu, inceſſu, & externis cæremoniis, quantopere ſibi placeant ſeque æſtiment oſtendunt, licet alios infra ſe non deſpiciant, ſed ſibi aut ea quibus carent arrogant, aut ſi ipſis adſunt, majus tamen illis pretium quàm revera merentur ponunt, eoque nomine ſeipſos magnifaciunt & ſuſpiciunt.

Blaſphemi, id eſt maledici, qui lingua ſunt effreni, & ore virulento alios proſcindere amant, ſive illis mala quæque imprecantes, ſive naturæ

eorum vitia contumelioſe exprobrantes. Vitium ex eodem malorum fonte imò Oceano, ex nimia videlicet æſtimatione ſui profluens. Non facilè enim ad verba petulantia properabit, aut etiam proximum dente maledico rodet, cui cor modeſte ſitum eſt, nec peſtiferæ philautiæ litavit.

Superbiæ ſurculus eſt etiam *parentibus immorigeri*, eadem cum illa incunabula agnoſcens. Neque enim aliunde provenit debitæ parentibus pietatis ac obſequii denegatio quàm ex præſumtione ſeu arrogantia, nimiaque de ſe perſuaſione. Hos recte ſequuntur *ingrati*, etſi latius pateant accepti beneficii immemores iis qui debitum parentibus obſequium & reverentiam exuerunt. Tandem ἀνόσιοι, id eſt profani, prioribus longe deteriores, cum illis tamen cognatione quadam devincti: quia ut parentibus immorigeri debitam parentibus pro illorum inexhauſtis in ſui educatione ſuſceptis curis pietatem, ingrati verò omnibus qui de ipſis ſunt benemeriti animum memorem denegant; ita profani cultum & reverentiam illi qui omnes omnium charitates omnia beneficia, & denique poteſtatis ac dominii jura in nos complexus eſt, exhibere negligunt, nihil ſacri ducentes, & ad id tantùm quod adeſt quodque præſens eſt animo affixi, nulla Dei religioniſque cura tanguntur.

Verſ. 3. Ἄςοργοι *Sine affectione*, id eſt qui carent naturali illa affectione (ςόργας Græci vocant) qua unus ad alterum tenerius amandum propendet, ut parentes erga liberos, & vice verſa: imò omnes vinculo ſanguinis inter ſe copulati. Vitium ſuperiori vicinum, in eoque cum priori conſpirans, quòd utrumque id exuat ad quod occulta naturæ vi unuſquiſque noſtrum trahitur, ſolo tantùm objecto ab illo diſcretum.

Ἄσπονδοι id eſt, implacabiles, propriè neſcii fœderis, qui nunquam cum aliis in fœdera coëunt, nulla cum proximis ratione jungi atque ſociari volunt. Ab ἀσυνθέτοις quos Rom. cap. I. verſ. 31, commemorat Apoſtolus, hoc diſtincti quòd illi fœdere quidem cum aliis coaleſcere poſſunt, ſed citò & temere illud violant; iſti autem nullas pacis & concordiæ ſeu conjunctionis leges agnoſcunt, implacabilique ab aliis odio diſſidentes, iras immortales gerunt. Superioribus jure annexi, quia omnes homines ad ſocietatem mutuò inter ſe colendam deponendaſque offenſas ab ipſa quodammodo natura invitari videntur: ut qui nullo pacto & ratione cum altero convenire poteſt, μισάνθρωπος eſſe, hominemque quodammodo exuiſſe videatur. His jure optimo ſubjiciuntur *calumniatores*, id eſt, qui falſis criminibus famam alterius arrodunt, teterrima ſocietatis humanæ peſtis, ex animo ſociari neſcio pullulans.

Incontinentes, id eſt, qui in impuriſſimarum voluptatum cœno volutantur: cum intemperantibus fere iidem: Niſi quòd ut σωφροσύνην ad ſolam perſæpe ſobrietatem quæ appetitum bibendi coërcet, ſacri ſcriptores reſtringunt, ita ἐγκράτειαν ad caſtitatem. Quare & hîc ἀκρατῶν nomine rectè intelligentur ii qui in venerem putrent, quique ſeſe illicita libidine polluunt. Hîc jam ordinis ratio inter iſta crimina ceſſat.

Immites, id eſt, duri, aſperi, intractabiles, in omnibus ſuis negotiis & actionibus moroſi, quandam morum feritatem præ ſe ferentes, & qui plumbeas adverſus eos qui ipſos offenderunt iras gerunt, nec conquieſcunt donec animum vindictæ cupidum expleant. *Bonos non amantes*, qui nûllo bonorum hominum deſiderio atque amore ducuntur, neque illos conſpecta in ipſis virtus afficit, ut ob ipſam eos animo ſuo caros habeant.

Verſ. 4. *Proditores* Ex proxime nominato vitio facile ſequitur iſtud, cui obnoxii ſunt tum ii qui bonos in caſu neceſſitatis deſerunt, nec eos operâ aut conſilio juvant, tum inprimis ii qui illos in diſcrimen famæ, facultatum, imò & vitæ quandoque conjiciunt.

Præcipites id eſt, cùm in capiendis conſiliis & actionibus omnibus temerarii, tum in iram cœco impetu proni: ab ἀνήμεροις ita diſcreti quòd illi iram animo diu foveant, iſti autem citiſſimè exardeſcant, nullâ videlicet præviâ deliberatione & conſilio.

Inflati. Id eſt, qui ſuperbiæ typho turgidi alios præ ſe deſpiciunt: ab ὑπερηφάνοις eo diſtantes quod iſtorum tumor interius lateat; illorum autem magis ut diximus exterius ſeſe prodat: iſte cum aliorum contemtu ſit conjunctus, ille perſæpe humilitatis ſpecie & externorum officiorum oſtentatione aliis imponat, eorumque honorem & obſervantiam mentiatur & præ ſe ferat.

Voluptatum amatores magis quàm amatores Dei. Paronomaſia in vocibus φιλήδονοι & φιλόθεοι, ſed cui res ipſa ſubeſt. Generalibus vocibus agmen hoc perditorum illius ſeculi morum claudere voluit, ut tanto magis depravationem illius temporis ob oculos poneret. Quaſi dicat; in ſumma, tales erunt illorum temporum homines, qui de percolandis potiùs & deglutiendis cibis, corporeque ſuo voluptatibus variis titillando, quàm de Deo & religione ſint ſoliciti, magiſque ſibi cordi habeant animo cupidatibus ſuis obſequi quam Dei gratiam ullo modo ſibi conciliare. Poſſit autem quis dicere, ultimo loco hæc verba poſita, tanquam alium fontem ex quo aliqua ſuperius nominata vitia promanent quæ ad priorem non ita commode referri poſſe videntur.

Verſ. 5. *Habentes formam pietatis*. id eſt, exterioribus nonnullis actionibus ut voce, geſtu, ceremoniis & aliis levioribus pietatem ſignificantibus officiis, cultum & honorem Dei præ ſe ferentes, & ipſius numen religionemque adeò maxime ſibi cordi atque curæ eſſe oſtentantes, & qui ut Ethnicus ille ait, imaginem tantùm & ſolam, ut ſic dixerim, cutem virtutis effingunt, non autem illam in medullas immittunt. *Pietatis* vox ſtrictius hîc videtur accipi, ut eam virtutis partem complectatur tantùm quæ Deum ipſum ejuſque majeſtatem immediate concernit. Explicat enim hic illud quod antecedenti verſu dixerat, oſtendens non eos quidem voce ſermoneque id teſtaturos ac palam declaraturos, in majori apud ſe pretio eſſe corporis voluptates quàm Deum, ejuſque gratiam: (tales enim oppidò quàm pauci fuerunt; etſi ejuſmodi etiam monſtra reperiri utinam non audiremus aut non videremus ipſi;) quinimo exteriori ſpecie adeò numinis reverentiam præ ſe laturos, oreque Deum ſubinde crepaturos, & variis ceremoniis ſe demerendæ ipſius gratiæ unicè devotos eſſe oſtenſuros, ut illos cum Deo tertia quaque die, quod vulgari proverbio dicitur, loqui credas, interim tamen *virtutem ejus* nempe pietatis, *abnegantes*, id eſt, id in quo cultus & reverentia majeſtatis divinæ revera ſita eſt, ne attingentes quidem, & cùm Curios ſimulent, Bachanalia victuros, ventremque ſuum ac ejus fœdiſſimas, voluptates, re & effectu pro Deo habituros.

Et hos averſare. Vocula καὶ & poſita eſt pro *igitur*, ut factum eſſe etiam ſuperius monuimus, ad capitis ſecundi verſum 19. Prædictioni ſubjungit jam adhortationem: à qua poſſet quis alteram hujus capitis partem inchoare: niſi quòd ſequentia verba, quæ rationem hujus parænefeos continent, ſimul etiam ad ampliorem ſuperioris morum depravatorum deſcriptionis illuſtrationem faciunt.

Verſ. 6. *Ex his enim ſunt*. Dicta comprobat exemplo. Quod occaſione ſuperioris adhortationis videtur adduxiſſe, ut tacitæ Timothei cogitationi occurreret, qua prædictionem quidem iſtam ut pote rei poſt ſuum obitum demum exorituræ, minus ad ſe pertinere, adhortationem verò circa illam prorſus ſupervacaneam eſſe poterat arbitrari. Quaſi di-

cat;

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

cat; non enim eſt quod ſecurior ſis, ad teque minus quæ hucuſque diſſerui pertinere exiſtimes, quia noviſſimis demum temporibus iſta futura eſſe dixi. Jam enim malum iſtud præ foribus cubat, & cujus uberrimus olim proventus futurus eſt, ejus jam ſemina quædam in Eccleſia paulatim ſeſe exſerentia conſpicimus. Ex eorum quippe numero ac ſeminio ſunt & iſti qui &c. Quorum hîc & modum agendi atque alios illaqueandi, & mores graphice depingit Apoſtolus, quo Timotheus iis perſpectis, tanto facilius áb eorum artibus ſibi & Eccleſiæ cavere poſſet. Ut autem in ſuperioribus verbis magis de auditoribus videbatur loqui, & ea morum pravitate quæ paſſim in hominibus erat futura, ita hîc de ipſis doctoribus pravis & impoſtoribus. Artes autem illorum & modum agendi exprimit initio, dum ait, *qui irrepunt in domos*, id eſt qui ſenſim ſeſe inſinuant in notitiam & amorem hominum, adituſque ad eos & tempora captando, animos eorum fictæ quam præ ſe ferunt religionis oſtentatione venantur, atque *captivas ducunt mulierculas*, id eſt, inprimis autem artem ſuam experiuntur circa mulierculas, tanquam eas quæ ſolent eſſe magis credulæ, & ad fallendum, ut incautiores, magis expoſitæ. Illis retia tendunt, illas orationis devotæ, & cultus religioſi, corporiſque in obſervantiam numinis flexi ac compoſiti illicio in caſſes ſuas pertrahunt; quo faciliùs poſtea per illas viris imponere eoſque illaqueare queant. Mulierculas autem iſtas, & quoad mores, & quoad intellectum deſcribit. Illud facit hoc verſu: iſtud ſequenti. *Oneratas peccatis*, id eſt, & in hoc ipſo arte utentes quòd non eas aggrediantur quæ vitæ integritate ſunt conſpicuæ, ſed quæ ſub peccatorum quibus ſeſe implicarunt pondere gemunt, & conſcientiæ tormina ſentiunt, promittendo videlicet illis peccatorum remiſſionem liberaliter, & rationem oſtendendo qua illis ſecure indulgeant, neu ullam ipſorum conſcientiam habeant, aut pœnæ metu propter illa angantur. *Actas deſideriis variis*, id eſt, quæ non ſolum olim vitiis deditæ fuerunt, ſed nunc etiam variis cupiditatibus in animis earum regnantibus expoſitæ ſunt, & quæ libenter ſibi genioque ſuo indulgerent, atque ita vitam diſſolutiorem cum gratiæ Euangelicæ ſpe conciliare vellent.

Verſ. 7. *Semper diſcentes*, id eſt, quæ ſemper varia libenter ſciſcitantur & exquirunt quaſi rerum religioſarum cognitione ducantur; *& nunquam ad ſcientiam veritatis venire valentes*, id eſt, illud tamen quod maxime ſciendum & tenendum eſt nunquam recte diſcere poſſunt, nempe veritatem Euangelicam.

Verſ. 8. *Quemadmodum autem Jannes & Jambres.* Alii habent Mambres. Deſcendit ad deſcriptionem morum iſtorum ſeductorum, ut ſimul, quemadmodum monuimus ſuperius, inſinuet Timotheo rationes ob quas illos averſari & fugere debeat; ut vel hinc poſſit quis auſpicari partem capitis aliam, qua præmoneri diximus Timotheum adverſus corruptionem ab Apoſtolo prædictam. Initio autem iſtorum impudentiam notat, cùm eos comparat Janni & Mambri; quæ nomina Magorum fuerunt, ut notarunt alii, Moſi in Ægypto impudentiſſime reſiſtentium, & miraculis cum Moſe certare audentium. *Ita & hi reſiſtunt veritati*, nempe euangelicæ, impudentiſſime adverſus eos qui illius ſunt præcones inſurgentes. *Homines corrupti mentem*, id eſt, ſtolidi & mentis vitio laborantes: alterum illorum quod habuimus 1 epiſt. cap. 5. ℣ſ. 5, *reprobi circa fidem.* In illo loco prioris ad Timotheum dixit, *privatorum veritate*, id eſt, qui circa fidem ſunt rejectanei.

Verſ. 9. *Sed non proficient ultra.* Id eſt, ſed non diu illis artes ſuæ ſuccedent, non diu in Eccleſiam Dei graſſabuntur, neque adeò multos ſui ſectatores invenient, ut metuendum ſit ne mali vis totum Eccleſiæ corpus occupet. Exitum denique ac ſucceſſum illorum ſubjicit, & conſolatur ſimul ac præmonet Timotheum. *Nam amentia eorum nota erit omnibus.* Nam artes illorum ab omnibus deprehendentur, illorumque ſtoliditas omnibus liquido apparebit. Cauſam adjicit cur illos ætatem non laturos dixerat. *Sicut & illorum facta eſt*, nempe illius Iannis, & Mambris, quibus ut in impudentia & amentia ſimiles eſſe iſtos dixerat, ita ſucceſſum eventumque rerum ſuarum cum illis eundem habituros pronunciat.

Verſ. 10. *Tu autem.* Hinc jam aperte incipit alia capitis hujus pars, in qua diximus præmoneri Timotheum adverſus illam corruptionem jam tum in Eccleſia pullulantem, & ipſius authores, ne videlicet ab illis ſeduceretur, ſed potiùs illis ſeſe opponens omni virium contentione, videret ne quid detrimenti res Chriſtiana caperet: quemadmodum hoc capite ſequenti apertius, hic verò per quandam ex illo priori conſequentiam tractatur ab Apoſtolo. Præmunit autem eum & exemplo ſuo, & Sacrarum Literarum authoritate. Exemplum verſ. 10 & 11 exprimitur. *Tu autem aſſequutus es*, id eſt, perſpectam & accurate cognitam habes παρηκολούθηκας ut Luc. cap. 1. verſ. 3. *meam doctrinam*, id eſt, ea omnia quæ ego hominibus nomine Dei & Chriſti annunciavi, doctrinam videlicet Euangelicam, à ſe inter Gentes diſſeminatam. *Inſtitutionem*, id eſt, vitæ tenorem, omneſque actiones meas, quomodo me geſſerim, & vitam meam traduxerim. *Propoſitum*, id eſt, quo fine & intentione ita omnes meas actiones, mea dicta & conſilia dirigam & componam, quid hac & doctrina & vivendi ratione propoſitum mihi habeam. *Fidem*, firmiſſimum Euangelicæ doctrinæ aſſenſum, vel potiùs inconcuſſam fiduciam in Deum, ſpemque in ejus potentia & bonitate altiſſimè defixam. *Longanimitatem*, id eſt, in tolerandis variis hominum moribus minime præcipitem animum, ſed omnia ſperantem, omnibus credentem, à nemine penitus averſam voluntatem, verùm omnibus ſeſe accommodantem, propter eorum utilitatem ſpiritualem. *Dilectionem* quæ jam priori ardentior, cùm, etſi difficulter, poſſit tamen illa abſque hac eſſe, præſertim ſi in ſummo gradu, ut par eſt, dilectio intelligatur, & μακροθυμίᾳ tantùm pro ea tolerantia accipiatur per quam fiat ne penitus ab aliquo averſi ſimus, animumque citò de illius ſanitate deſpondeamus. *Patientiam* in rebus adverſis videlicet, quæ ſibi ob euangelium evenerant. Quæ quanta fuerit, ex afflictionum hîc enumeratis generibus, quorum & exempla hîc producit, vult intelligi.

Verſ. 11. *Perſequutiones* διωγμοῖς. Eſt autem διωγμὸς proprie cùm quis vel ejicitur aliquo loco & in exſilium pellitur, vel etiam crudelitatem hoſtium videns ſponte ſe perſequentium manibus ſubducit: quo ſenſu videtur uſurpari Rom. 8. ℣ſ. 35, & Matth. 13. ℣ſ. 50.

Paſſiones afflictiones quas in corpore proprio perferret, ut ſunt verbera, vincula, carcer. *qualia mihi facta ſunt in Antiochia*, Piſidiæ videlicet, quæ vicina fuit *Iconio*, & *Lyſtris*, hîc commemoratis. Quorum omnium hiſtoriam habes, Act. 13, & 14. Exemplis dicta comprobat. Quæ afflictiones quia, ut ex hiſtoria ſacra apparet, inſignes erant, ideo repetit, *quales perſequutiones ſuſtinui*, id eſt, quàm ego dira & atrocia perpuli, quàm in extremum vitæ diſcrimen adductus fui. *& ex omnibus eripuit me Dominus*, id eſt, non tamen illis ſuccubui, aut in ipſis perii, ſed in omnibus præſentem Chriſti opem expertus ſum, qui non paſſus eſt me ſupra id quod portare poſſem tentari, ſed procuravit ex tentatione proſperum & exoptatum exitum. Subjungit id, ut ſoletur cùm Timotheum tum alios etiam, ſpe ſimilis auxilii divini in afflictionibus, quę ipſis propter juſtitiam obvenire poſſent. Vide 2 Cor. 1. 3 & ſeqq.

Verſ. 12. *Et omnes autem.* Quia poterat Timotheus aut mirari talia tanto Dei ſervo contigiſſe, aut minus ad ſe forte id pertinere arbitrari, obviam it utrique cogitationi his verbis Apoſtolus, eandem omnium Chriſtianorum hac in parte ſortem & conditionem eſſe dicens: quaſi dicat; ne autem mireris talia mihi

eveniſſe, aut etiam tua id nihil intereſſe cogites: nemo enim ab eo quod ego in perſona mea exhibui, poteſt eſſe exſors & immunis. *Omnes* intellige generaliter, non quod nullus omnino poſſet eſſe extra perſecutionis periculum, ſed quod ei plerique omnes ſubjaceant. Jam particula καὶ juncta cum δὲ, disjuncta copulat ac auget, ut Joh. 6. ℣. 51: paulò aliter 1 Joh. cap. 1. ℣. 3. *Qui pie vivere volunt*, id eſt qui piè vixerint, Hebraiſmus: non de ſolo videlicet conatu pie vivendi loquitur. *In Chriſto Jeſu* id eſt ſecundùm doctrinam Chriſti. *Perſequutionem patientur*, per multas enim anguſtias & afflictiones oportet ingredi regnum cœlorum.

Verſ. 13. *Mali autem homines.* Suo exemplo opponit impios illos perverſarum doctrinarum patronos & buccinatores, ſuiſque moribus illorum mores. *Proficient in pejus*, in graviora quotidie ſcelera ruent, in extremamque improbitatem prolabentur. *Seducentes & ſeducti* alios in erroris anſam pertrahentes, ſed nec ipſi plus ſapientes, imò eundem errorem quem aliis ſuadent ipſi quoque errantes: cœci cœcorum duces.

Verſ. 14. *Tu verò permane in iis quæ didiciſti*, id eſt conſtanter in ea quam ſemel hauſiſti doctrina perſevera, neque ab illa te à ſeductoribus iſtis dimoveri patiaris. Ex exemplo ſuo, quod priorem eſſe rationem diximus, qua præmonet Timotheum, ne ſeduci ſe patiatur, infert concluſionem, vimque hujus argumenti plenius exprimit; ſed ita ut ſimul ei annectat aliud argumentum: ita ut verba iſta & priora re piciant, & poſteriora. Καὶ ἐπιστώθης, & quorum facta eſt tibi fides, quæ non ſolum prædicari tibi audiviſti, ſed etiam ad uberiorem eorum notitiam perveniſti, veriſſimaque & minime fucata eſſe deprehendiſti. Alii vertunt *quæ credita ſunt tibi*, id eſt quæ ſunt velut in ſinum tuæ notitiæ depoſita, ut illa fideliter tuerere, & nihil ex iis deperderes. Priori interpretationi magis videtur favere vocis Græcæ notio, poſteriori autem id quod ſtatim ſequitur. *Sciens à quo didiceris*, id eſt gnarus quo magiſtro & authore ad ejus doctrinæ notitiam perveneris, me videlicet, cujus perſpectam probe habes non ſolum dicendi ſed etiam vivendi rationem, ut ſupra dixerat. Vis argumenti tota eſt in his verbis, quorum pondus verſic 10 & XI. ſatis ſuperque oſtendit Apoſtolus.

Verſ. 15. *Et quia à puero*, id eſt jam inde à teneris unguiculis. Hyperbole. Infantiam poſuit pro ea pueritiæ parte quæ cognitionis eſſet capax. Eſt alterum argumentum quo Timotheum munit adverſus illos ſeductores, ab authoritate Sacrarum Literarum veteris Teſtamenti petitum. *Sacras literas*, veteris nempe teſtamenti. Erat quippe Timotheus matre Judæa natus, cujus ductu facile poterat ut in legibus patriis inſtitui, ita ad Sacrarum Literarum lectionem accendi. *Quæ poſſunt te ſapientem reddere ad ſalutem*, id eſt, quæ poſſunt te ſufficientiſſime inſtruere & earum rerum ſcientia complere quæ ad ſalutem conſequendam pertinent. *Per fidem quæ eſt in Chriſto Jeſu*, ſi nimirum ad illas fidem quæ ut à Chriſto Jeſu hominibus tanquam medium ſalutis adipiſcendæ monſtrata eſt, ita in illo eſt collocanda, adjunxeris, vel ſi ad illas principiis religionis Chriſtianæ inſtructus acceſſeris. Rationem conſequentiæ affert ab effectis, ex quibus ut commendatio ipſius ſcripturæ, ita vis argumenti Paulini pendet.

Verſ. 16. *Omnis ſcriptura*, nempe de qua loquor. *Omnis* pro tota, id eſt quidlibet ex illius libris & inſtrumentis. Quod in genere de Scripturæ Sacræ effecto dixerat, id apertius explicat & comprobat, tum ab authore illius, tum ab enumeratione ſpecialium ejus effectorum, qui ſunt velut partes ex quibus ille ſuperius expreſſus reſultat. Ita autem hæc verba diſpeſcenda eſſe, ut vox θεόπνευστος ad prædicatum pertineat, & non ſubjecti determinativa ſit, indicat particula καὶ illam ſubſequens. *Divinitus inſpirata* ſcilicet *eſt*, quia Dei Spiritu afflati illius authores monumenta ſua ad poſteritatem tranſmiſerunt: non quod ſingulos verborum apices omniaque verba prorſus Spiritus Sanctus illis dictaret; ſed quod perfectam eorum & numeris omnibus abſolutam ſententiam compleret: quod ipſi ab illo velut impulſi monumentis literarum conſignarunt. Etſi quod ad Prophetas, & præſertim in rebus magni momenti attinet, linguas etiam ipſorum rexiſſe, & verba ipſa illis inſtillaſſe videatur: ſed ita ut ſe ad aptitudinem & diſpoſitionem temperamenti uniuſcujuſque accommodaret, idque dicendi genus unicuique inſpiraret ad quod ille natura propenderet. Inde nimirum Eſaiæ ſublimior ſtylus, quàm verbi gratia Amoſi. Quæ diverſitas etiam in Sacris novi teſtamenti ſcriptoribus conſpicitur.

Utilis ad doctrinam, qua generalis eorum quæ in religionis negotio ſcienda faciendaque ſunt notitia continetur. *Ad redargutionem*, quæ in convincendis hominum erroribus, & falſæ doctrinæ à vera, diſcretione, conſpicitur. *Ad correctionem*, per quam hominum mores à recti tramite devii corrigantur & ad frugem reducantur. *Ad eruditionem quæ in juſtitia*, per quam ad uniuſcujuſque perſonam generales Doctrinæ quoad ea quæ unicuique facienda ſunt applicantur. Juſtitiæ enim nomine, ut alias ſæpe, omnium virtutum complexus ipſaque adeo pietas ac ſanctimonia intelligitur.

Verſ. 17. *Ut perfectus ſit Dei homo*, id eſt, ut in ſuo perfectionis gradu conſiſtat, *Dei homo*, id eſt qui habenas Eccleſiæ moderatur, ſervus Dei 1 Timoth. 6. verſ. 11. *Ad omne opus bonum inſtructus*, docendorum faciendorumque uberrima notitia ſit præditus. Quod per ſpecies recenſuerat, iterum velut in faſciculum colligit, & aliis verbis eundem quem verſu ſuperiori expreſſerat Sacrarum Literarum effectum repetit. Jam quod de Doctore Eccleſiæ hîc aſſeritur, ad quoſvis ſpeciatim Chriſtianos extendi debet. Si enim illi qui reliquis omnibus & rerum divinarum notitia & vitæ integritate præire debet, Sacræ Literæ ad eum ſalutari ſapientia complendum, perfectumque & ad omne opus bonum inſtructum reddendum ſufficiunt, quanto magis ſufficient illis in quibus non adeò abſoluta ſolet exigi ſapientia.

Cap. IV.

Pergit in adhortatione ad munus doctoratus ſtrenue obeundum, patientiamque ob ipſum in afflictionibus. Deinde ſubjicit privata quædam, tum ad ſe tum ad alios pertinentia, & denique epiſtolam concludit.

Verſ. 1. *Teſtificor igitur.* Prima capitis pars ad ℣ſ. 9. extenſa, qua hortatur ad diligenter obeundas omnes muneris ipſius partes, patientiamque in afflictionibus. Quæ ut tanto tenacius ipſi hærerent, initio obteſtatione pondus adhortationi conciliat, tum ipſam adhortationem ponit, & denique rationes illius ſubnectit. *Teſtificor igitur ego.* Quaſi dicat; cum igitur iſta quæ hucuſque diſſerui ita ſe habeant; ego Paulus, Doctor & Pater in Chriſto tuus, obteſtor te *coram Deo Patre, & Domino Jeſu Chriſto* id eſt velut in conſpectu illorum, illiſque quaſi teſtibus advocatis, te hortor & moneo, ne poſtea ignorantiæ excuſationem prætendere poſſis, qui teſtes erunt mihi quod tibi hoc præceperim. Eſt enim obteſtatio quaſi teſtibus adhibitis graviſſima alterius admonitio, ne ille velamen poſtea ab ignorantia, deſidiæ ſuæ quærere poſſit. Deo autem ſimpliciter nominato, Dominum Jeſum deſcribit, ab opere ipſius omnium glorioſiſſimo, & ſuæ hortationi accommodatiſſimo, oſtendens eundem fore judicem quem ſui moniti teſtem ciebat. *Qui judicaturus eſt vivos & mortuos*, qui ſententiam laturus eſt de vivis & mortuis omnibus, ac ſecundum opera ipſorum redditurus, iis quidem qui ipſi fideles fuerint vitam æternam, immorigeris autem & refractariis ignem inexſtinguibilem.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

bilem. *Secundùm apparitionem ipſius*, id eſt in illo adventu ſuo, κατὰ quippe tempus hoc loco ſignificat, *& regnum ejus*, cum videlicet maxima ipſius regni majeſtas & amplitudo eluceſcet, cum quantus & quàm glorioſus potenſque rex ille ſit, liquidò omnibus apparebit. Regnare enim tum dicitur Deus cum majeſtatem & gloriam ſuam aliquo notabili facto conſpiciendam præbet. Ut Apoc. 19. 6, regnaſſe dicitur Deus, quando ut ſuprà ℣ſ. 1, exprimitur, virtus & gloria ipſius maxime enituit; & veniſſe dicitur Chriſtus in regno ſuo Matth. 16. 38, quando ſe transformatum exhibuit Apoſtolis, quia videlicet tum, ut Petrus ait, acceperat à Deo patre honorem & gloriam, quandamque velut imaginem futuræ majeſtatis ſuæ in regno ſuo illis repræſentavit.

Verſ. 2. *Prædica verbum*, id eſt, annuncia euangelium. Eſt ipſa adhortatio qua monet ipſum ut diligenter muneri ſuo incumbat. Videtur autem eaſdem muneris ipſius partes conſtituere, quas fructus eſſe ſacrarum literarum ſuperiori capite aſſeruerat. Ita hoc primum generale quaſi erit cujus complexu reliqua coërceantur: niſi quis illud ad διδασκαλίαν tantùm referre malit. *Inſta tempeſtive intempeſtive*, id eſt doce ac etiam mone captatis omnibus temporum articulis, ſive videris aptum eſſe tempus acceſſumque & aditum facilem ad eum quem inſtruere vis, ſive minus: ſi nimirum metus ſit, ne fruſtra tempus exſpectes, omniſque occaſio tibi veram doctrinam ſpargendi peritura ſit. Alias enim ſatius eſt molles aditus quærere, & tum cæleſtem alicui doctrinam inſtillare, cùm ille ipſi vacaturus, ad ipſamque avida aure combibendam aptior futurus videtur. Diligentiam in ipſa prædicatione & cœleſtis doctrinæ propagatione videtur requirere. Sequitur enim illi affine, *argue* falſarum doctrinarum patronos cum ſuis figmentis convince, atque ita veritatem doctrinæ tuæ aſſere; id antea vocavit ἔλεγχον. *Increpa* id eſt eos qui vitæ fuerint diſſolutioris moribuſque depravatis objurga, & ad frugem revoca: Id ἐπανόρθωσιν ſupra vocavit. *Exhortare* id eſt pietatis & ſanctimoniæ amorem illis inſtilla, vociſque tuæ claſſico ad eam excita atque anima. *in omni longanimitate* id eſt non ſtatim deſinendo ſi forte quis non ſtatim aut perceperit, aut etiam aſſenſus fuerit ſermonibus tuis, neque ab exhortatione deſiſtendo, ſi fortè initio acrius reſtiterit, aut etiam in te acerbior fuerit, *& doctrinâ*, id eſt, omnia religionis capita aperiendo, eorumque explicationem cum admonitione ad virtutis ſtadium ſtrenue decurrendum jungendo. Hæc eſt illa παιδεία ἐν δικαιοσύνῃ.

Verſ. 3. *Erit enim tempus* id eſt, neque enim id tibi facere ſemper integrum erit, venietque tempus *cùm ſanam doctrinam*, id eſt, doctrinam euangelicam à corruptione liberam, *non ſuſtinebunt*, id eſt, averſabuntur. Quare nunc cum tempus eſt muneri tuo inſta, quo huic malo occurrere poſſis, ne etiam citò Eccleſiam invadat, & ubi invaſerit ne adeo multos ſui ſectatores inveniat. Cum enim iſtius mali fundamentum ſit in voluntate humana, quæ per ſe libera eſt, non fuit ipſius prædictio adeò immutabilis, quia & tempus ipſius differri & ipſum mitigari poſſet. Eſt ratio à ſumma neceſſitate ſumta, ob quam hortationis illius memor eſſe debeat. *Sed ſecundùm deſideria ſua ſibi ipſis coacervabunt magiſtros*, id eſt, non erunt tunc quidem homines ſine magiſtris & doctoribus, imò habebunt illos magno numero, verùm tales ſibi deligent qui ſint ad ipſorum guſtum, qui cupiditatibus illorum blandiantur, & voluptatis ac deliciarum hujus mundi, non pietatis & afflictionum viâ ad vitæ futuræ gaudia ducant, atque ita ipſis placentia loquantur. Unde ſubjungit Apoſtolus, *prurientes auditum*, id eſt, qui & ſemper nova audire velint, & nonniſi iis accommodent aures quæ ipſorum animos titillent & ſubſcalpenti voluptatis illecebra demulceant.

Verſ. 4. *Et à veritate quidem* nempe euangelica, *auditum avertent*. Expolitio ſive ἐπιμόνη, qua clarius explicatur id quod verſu ſuperiori dixerat. *Fabulas* autem vocat ut ſupra vidimus omnes doctrinas quibus cum euangelica veritate minus convenit, quia & veri ſunt ſteriles & anilibus puerilibuſque nugis perſimiles.

Verſ. 5. *Tu verò* ſuperiorem adhortationem repetit, ſed auctam duabus virtutibus quæ velut individui ſolent eſſe comites doctoratus: quarum una eſt vigilantia. *Vigila in omnibus*, ſis circumſpectus, etiam atque etiam provide ne quà per tuam incuriam hoſtis latenter irrepat. Altera patientia, *mala patere*, id eſt, quicquid adverſi propter nomen Domini evenerit maſculo & inconcuſſo animi robore perfer. *Opus fac Euangeliſtæ*, id eſt negotio munerique tuo quod eſt Euangeliſtæ diligenter & naviter incumbe. Euangeliſtæ autem fuerunt adjutores & veluti cooperarii Apoſtolorum: quorum munus erat ut ab Apoſtolis relicti vel etiam Apoſtolis ſuo muneri intentis, illi quæ ad ordinem in Eccleſia bonum pertinebant ordinarent, & ſi quæ obſcurius Apoſtoli protulerant illi explicatius enarrarent, & in erudiendo grege Domini elaborarent. *Miniſterium tuum impletum reddito.* id eſt, in id ſeriò incumbe, ut munere tuo ita defungaris quò & tibi ipſi & aliis ſatiſfacias, Deoque inprimis illud approbes. Eſt expolitio qua perfectio in Doctoratus munere ſignificatur.

Verſ. 6. *Ego enim.* Ratio adhortationis itidem à ſumma neceſſitate ducta, mortis videlicet Pauli vicinitate, ex qua totum iſtud quod Paulus ſuſtinebat onus in humeros Timothei reclinaturum eſſet. Quaſi dicat; Tanto autem magis id providere debes, quia ego *jam delibor*, id eſt morti vicinus ſum, unde id quod ego obeo munus, jam tuis lacertis incumbet: quare nunc jam illi acrius inſiſte, & utraque quod ajunt manu illud capeſſe. σπένδομαι, vox à ſacrificiis tranſlata quibus libamina adjungebantur, mortem violentam per metonymiam adjuncti, eamque Deo longe gratiſſimam innuens. Ratio tranſlationis ex locis huic geminis apparet, ut Philip. cap. 2. verſ. 17, & Rom. 15. 16. *& tempus meæ migrationis inſtat*, verbis planioribus quod ante paulò obſcurius dixerat explicat. Migrationis voce mortem deſcribens, ut ſignificaret mortem Chriſti fidelibus eſſe tranſitum quendam alio, nempe ad Chriſtum, ut ait 2 Cor. 5. 6 & 8. Migrationis autem voce reddendam eſſe vocem ἀναλύσεως indicat locus Luc. cap. 12. verſ. 36. Vide & Philipp. cap. 1. verſ. 23.

Verſ. 7. *Certamen bonum certavi*, id eſt ſtipendia meo imperatori cujus ſacramento rogatus eram debita penitus abſolvi, ſive athletico quod mihi demandatum erat munere defunctus ſum. Utriuſque enim tam militiæ videlicet quam athleticæ notionem vox ἀγῶνα ſubire poteſt. Cujus nomine nil aliud quam fides noſtra per Dominum Jeſum in Deo firmiſſime defixa intelligitur, ut explicat Apoſtolus ipſe, 1 Tim. 6. ℣ſ. 12. Cujus πληροφορίαν ad extremum retinere volenti non luctandum tantùm ſed etiam cruenta quandoque acie idque ſine miſſione cum Satana, mundo, carne, decertandum. Subjungit autem iſta & ſequentis verſus verba, ſive ut rationem reddat cur tam auguſtis libationis videlicet & migrationis vocibus mortem ſuam deſcripſerit, ſive quod potius eſt, ut tacitæ Timothei aliorumque cogitationi occurrat, ſimulque ad ſua veſtigia premenda eos animet, à quibus facile abſterreri poterant, miſerrimum eſſe illum arbitrantes, ut cui aſperrima quæque ob nomen Domini perpeſſo, ad extremum in vinculis tanquam ſcelerato latroni mors cruenta oppetenda eſſet, atque propterea inſtructio pietatis & patientiæ relangueſcere. Felicem igitur imò & beatum nedum miſerum eo nomine ſe prædicat Apoſtolus, quia videlicet mortem illam utcunque dura & acerba futura ſit, interminabilis ſummi gaudii poſſeſſio ſequatur. Verùm quia id ipſum in dubium vocari poterat, ideo licet hoc primario intendiſſet, initio tamen illud expreſſit quod eam fiduciam illi ingeneraret, ſpemque illi futuræ cœleſtis lætitiæ firmam faceret, id autem eſt fides ad extremum Domino Jeſu ſervata, ut ipſa vox oſtendit, quam addit. Sed prius rem eandem metaphoricis vocibus exprimere voluit, quòd eæ rem vividius exprimerent, & animo triumphi

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ſpe geſtienti aptioros eſſent. Quaſi dicat; Neque verò eſt quod quiſquam veſtrum audita mortis meæ vicinitate, quam ex meo ſermone violentam futuram conjicitis animo concidat, & ſive me cui in tantis anguſtiis tranſacta vita tam luctuoſo fine claudenda ſit, miſerum ac infelicem eſſe putet, ſive ipſe in ſtadio pietatis ſubſiſtat & interjungat. Tantum enim abeſt ut eo nomine miſerum & infortunatum eſſe arbitrer, ut potius geſtiam præ lætitia & ſeriò triumphem, quantoque migrationis meæ tempus vicinius eſt, tanto meam felicitatem propiorem, meque triumpho qui me manet, viciniorem eſſe compertum habeam. *Curſum conſummavi*, id eſt, jam ad metam propoſiti mihi curſus perveni, quem indefeſſo ſpiritu totum peregi. Metaphora à curſoribus, rem eandem exprimens, quam plenius perſequitur 1 Cor. 9. 24 & 26, item Philip. 3. 13, 14. Ad eandem alludit & Hebr. cap. 12. ℣ſ. 1, 2. *fidem ſervavi* id eſt, vel fidelis in omnibus Domino fui, tanquam diſpenſator Dei & miniſter Chriſti, 1 Cor. 4. 1, 2, vel fidem quam ſemel Domino dedi, ſpem meam in illo unice collocans, ad extremum illibatam & integram conſervavi.

Verſ. 8. *Reliquum.* Id eſt, Hoc igitur quod mearum erat partium cùm ſatis cumulate præſtiterim, atque officii mei rationes impleverim, nil aliud reſtat, quàm ut cœleſtis illius gloriæ particeps evadam; quæ eſt illud quod me nunc animo concidere non ſinit, imo lætum & erectum eſſe jubet. Ea in tuto eſt, nec ulla ratione in dubium vocari poteſt. *Repoſita* quippe *eſt mihi*, nempe à Deo Patre, id eſt deſtinata & aſſignata. Non ſolùm magnitudinem ipſius ſed & certitudinem exprimit. Illud cùm eam vocat *juſtitiæ coronam* nempe coronam quæ eſt juſtitia, ut Jac. 1. verſ. 12, *coronam vitæ*, & Apoc. 2. verſ. 10, & 1 Pet. 5, verſ. 4 *corona gloriæ*, pro corona quæ eſt vita & gloria. Genitivus ſpeciei. Alludit autem ut jam innuimus ad athletas, & quia certamen ſe certaſſe aſſeveravit, ideo coronam ſe exſpectare ait, victoribus athletis curſoribuſve dari ſolitam: niſi quod illa fuit marceſcibilis & peritura, ut ipſe Apoſtolus 1 Cor. 9, verſ. 25 eam vocat, iſta vero quam ſibi repoſitam dicit, ſit æterna corruptibilis, ut ibidem appellat, nempe ipſa immortalis gloria. Quam *juſtitiæ* nomine appellat, quia tum vere patebit, nos pro juſtis à Domino habitos, tumque nos non ſecus atque ſi juſti fuiſſemus tractatos ab illo fuiſſe, peccataque noſtra omnia deleta eſſe, gloriari poterimus, cùm vinculis mortis æternæ liberati, ad vitæ in cœlis æternæ tranſigendæ libertatem fuerimus aſſerti. Hoc verò, cum & datorem illius nominat ac deſcribit, & tempus quo ſibi eſſet obventura exprimit. Et dator quidem exprimitur his verbis, *quam reddet mihi Dominus*, nempe Jeſus, ille enim eſt qui redditurus eſt nomine Dei patris ſui unicuique ſecundùm opera ejus, ut qui eſt judex vivorum & mortuorum ab illo conſtitutus. Itemque cum addit ſtatim, *juſtus judex*; quorum etſi hoc ſolum magnam vim ad certitudinem præmii demonſtrandam habeat, cum ſcio in illius manu eſſe repoſitum qui mihi illud promiſit, eumque me habiturum judicem qui meæ cauſæ impenſius favet; longe tamen majorem cum audio illum eſſe juſtum, ita verò juſtum qui nec per malitiam, nec per ignorantiam quidquam injuſti committat, ut cui remotiſſima & intricatiſſima quæque aperta & manifeſta ſunt, quique ab omni cuiquam inferendæ injuriæ ſuſpicione eſt remotiſſimus. A quorum utroque non ſunt uſquequaque tuti judices mundi hujus: multique licet non per malitiam & perverſitatem, tamen per ignorantiam juris, quando ipſis imponitur, inferunt aliis injuriam. Tempus verò expreſſit his verbis, *in illa die* nempe extremi judicii, de quo habetur, Act. 17, *non ſolùm autem mihi.* Subjecit hæc verba, occurrens tacitæ aliorum cogitationi, ne quis putaret aliam ſui eſſe rationem quàm Pauli, ac proinde nec mirum eſſe ſi ille tanti præmii tam liquida ſpe ſuffultus mortem exſpectaret: ſibi id animi non adfuturum, quia forte non eadem ſe præmii ſpes maneat. Quaſi dicat; Quod autem de me dico, id non ita accipiendum eſt quaſi ad me ſolum pertineat, nec cujuſquam mecum commune eſſe poſſit. Eadem quippe eſt aliorum quæ & mei ratio, nec ſolum mihi eſt deſtinata iſta juſtitiæ corona, ſed omnibus etiam fidelibus. *Sed & omnibus diligentibus apparitionem ejus*, id eſt, qui fidem etiam ipſi non ſecus atque ego ad extremum ſervaverunt. Ii enim ſoli diligunt & exſpectant anxie apparitionem Chriſti, id eſt adventum ejus ad extremum judicium. Effectum ſeu conſequens ponit pro cauſa, ſeu antecedente. Unde Dominus ſigna extremi judicii prædicens, jubet ſuos attollere & erigere capita, & Paulus ad Rom. 8 ait, creaturam novam anxie exſpectare revelationem filiorum Dei: quin & Johannes in Apocalypſi dicit ſponſam & Spiritum dicere veni Domine: ut indubitata ſit veri Chriſtiani nota, anxia & ſpei plena exſpectatio adventus Domini Jeſu in judicium.

Verſ. 9. *Stude venire ad me cito.* Altera capitis pars, in qua familiaria quædam tractat, eaque trium generum. Nam quædam præcipit quæ ab illo fieri velit: quædam quæ ſibi evenerant indicat, & eorum occaſione ipſum monet aut inſtruit, & denique ſalutationes varias ſubjungit. Ab illo fieri vult tria, quorum hoc unum eſt, ut quamprimum ad illum venire maturaret.

Verſ. 10. *Demas me reliquit.* Rationem ejus quod verſiculo præcedenti præceperat exprimit, quia videlicet alii ipſum reliquerint, alios ipſe à ſe amandarit. Ac reliquiſſe ſe quidem dicit Demam iſtum quem ex epiſtola ad Philemonem apparet fuiſſe cooperarium Pauli & adjutorem in ſacro miniſterio. Cauſam etiam expreſſit, *diligens nunc ſeculum*, id eſt conſortio meo præferens negotia mundi hujus, & prædicationi euangelii, rerum hujus mundi procurationem, & rei familiaris promotionem. Non enim ita dilexiſſe mundum hunc putandus eſt ut ab ipſa etiam religione Chriſtiana prorſus deficeret, & ad priſtinæ ſuperſtitionis ſordes relaberetur, ſed quia animum adjecerat ad rem ſtruendam, cui in ſacro opere vacare minime poterat, ideoque hoc potius omittere, quam occaſiones rei amplificandæ amittere maluit. Hanc vocis hujus mundi ſignificationem, ut res ad vitam hanc neceſſarias complectatur, habes 1 Cor. 7. verſ. 31 ſeqq. Jacob. 2. verſ. 5. 1 Joh. cap. 3. 17. Hoc tamen ingens crimen fuiſſe in eo qui ſe Deo penitus addixerat & conſecraverat, apparet ex eo quod Apoſtolus ait 2 Tim. cap. 2. ℣ſ. 4. Cæterum rediiſſe Demam ad officium, veriſimile eſt, ſi poſterius eam quæ eſt ad Philemonem ſcripſit quàm hanc: ut quidem videtur, quia in ea Timothei tanquam ſibi præſentis facit mentionem, Philemonem autem, à Dema tanquam ſuo cooperario ſalutat. Quanquam & hoc ipſi obſtare videtur, quòd hic de morte ſua tanquam jamjam inſtante diſſerat, ibi verò ſe ſperare quod evaſurus adhuc è vinculis eſſet aſſerat. Ut tandem quid certi hac in re ſtatuendum ſit, non planè liqueat. Commemorat autem Demam iſtum & epiſt. ad Col. 4. 14. *& abiit Theſſalonicam*, ut ibi videlicet rem augeat, negotiaque ſua tanto melius procuret.

* * *

I *Tim.* 2. 4, *ad* 7.

POſtquam Apoſtolus ab initio hujus Capitis ad monuiſſet fideles, ut preces ad Deum fundant pro omnibus hominibus, & pro beneficiis divinis ei gratias agant, utque fauſta quæque atque inprimis ſalutem æternam omnibus exoptent: jam affert rationem iſtius admonitionis ſuæ, deſumtam ſummâ benevolentiâ Dei & deſiderio ſalutis humanæ, quod per Chriſtum teſtatus eſt. Si enim Deus, quem imitari debemus, tanto flagrat ſalutis hominum ſtudio, utique & nobis filiis ejus incumbit, ut hoc opus humanæ ſalutis votis ac ſtudio omni promoveamus. Perpendenda igitur in his verbis Apoſtoli ſunt duo.

1. Quomodò exprimat Dei deſiderium ac ſtudium ergà ſalutem hominum.
2. Quibus argumentis probet, tale ac tantum eſſe Dei ſtudium.

Primum continetur verſ. 4. Ubi tria occurrunt notanda.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

da. 1. Quid boni Deus hominibus velit. 2. Quàm latè pateat iſta Dei benevolentia. 3. Quomodò id Deus velit fieri. Quid Deus velit exprimens, duo nominat Apoſtolus: ſalutem & agnitionem veritatis. Quorum illud eſt bonum principale, hoc ſecundarium, & medium ad illud conſequeudum. Cùm dicit, Deus vult homines *ſervari*, de æternâ ſalute loquitur. Etſi enim Deus quoque velit, ut homines in his terris & in hâc vitâ conſerventur, tamen rationes additæ monſtrant, Apoſtolum hic de cœleſti ac immortali vitâ agere. Deſiderat ergò Deus & finem, & media ad eum ducentia. Quaſi dicat: Deus vult homines æternùm ſervari, ac propterea etiam cupit ut veritatem agnoſcant. Sine hoc medio enim ſervari non poſſent. Salus duo in ſe complectitur. 1. Liberationem ex miſerâ conditione. 2. Tranſlationem in ſtatum beatiſſimum, quo nihil melius atque ſublimius excogitari aut optari poteſt. Cùm autem morte æternâ nihil ſit horrendius, & vitæ æternæ gaudiis nihil ſit beatius: ſignificat Apoſtolus, Deum velle, ut homines eripiantur ex morte atque interitu ſempiterno, & in cœleſtia palatia transferantur, aç vitæ æternæ, omniumque gaudiorum divinorum compotes reddantur. Status iſte cœleſtis conjunctus eſt cum ſummâ gloriâ, cum ſummis delitiis. Videbimus enim ibi Deum ſicut eſt: & divinæ ejus naturæ erimus participes. Nullius hominis lingua ſufficiens eſt ad explicandas illius vitæ voluptates. Quia oculus non vidit, auris non audivit, & in mentem hominis non deſcendit, quid Deus paraverit diligentibus ſe. 1 Cor. 2. 9. Hoc igitur primum eſt, quod Deus deſiderat, quod & nos omnibus optare atque precari debemus, & pro quo tenemur ſemper Deo agere gratias. Si pro omnibus donis ac bonis gratiæ Deo agendæ ſunt, multò magis pro dono tam auguſto, & excellenti. Hujus doni ſpes in terris eſt maximum omnium bonorum, quæ habemus in mundo. Dicamus ergò cum Apoſtolo Petro 1 Pet. 1. 3. *Benedictus ſit Deus & Pater Domini noſtri Jeſu Chriſti, qui ſecundùm magnam miſericordiam ſuam regeneravit nos in ſpem vivam, per reſurrectionem Chriſti ex mortuis, in hæreditatem incorruptibilem, & incontaminatam, & immarceſcibilem, conſervatam in cœlis propter nos.* Ad hanc autem hæreditatem ac ſalutem ut perveniamus mediis opus eſt. Itaque oſtendit Apoſtolus, Deum velle, ut homines etiam medium ſalutis aſſequantur: id autem eſt *agnitio veritatis*. Per veritatem intelligitur Euangelium, ſeu doctrina Chriſti: ut ipſe Apoſtolus explicat Eph. 1. 13. Ita & Criſtus Joh. 1. ỹſ. 17. *Gratia & veritas per Chriſtum facta eſt*; ubi per veritatem deſignat Euangelium quod opponit Legi. Jure autem Euangelium veritas vocatur, non tantùm quia in ea nihil eſt falſi; ſed etiam quia eſt omni ex parte perfecta, ſive præcepta ſpectes, ſive promiſſa. Nulla doctrina quo ad perfectionem cum ea comparari poteſt. Lex quidem etiam nihil falſi continebat, & eo reſpectu etiam fuit veritas: ſed ratione perfectionis ſolum Euangelium eſt veritas, & hoc reſpectu Euangelium Legi oppoſitum veritas appellatur. In lege umbræ fuerunt rerum futurarum. Sub Euangelio eſt ipſa veritas; omnium umbrarum ac figurarum impletio facta eſt. Hanc veritatem cupit Deus ut homines agnoſcant. Non ſimpliciter vult, ut homines ſerventur, abſque omni labore ac cura ſuâ, ſed vult ut aliquid faciant, vult ut in Chriſtum credant, ac per eum in Deum, ut fidem bonis operibus probent ac demonſtrent, quæ ſunt anima fidei. Nemo autem poteſt habere fidem, niſi habeat cognitionem veritatis de Deo, de ejus attributis, voluntate atque operibus, nec non de Chriſto ejuſque doctrinâ. Deum cognoſcere debemus per Chriſtum, qui nobis perfectam Dei voluntatem revelavit, quid nimirum nobis promittat, & ſub quâ conditione. Hæc omnia in iſta veritate comprehenduntur. Qui hanc veritatem non novit, neſcit medium adipiſcendæ ſalutis. Cognitio verò iſta non debet eſſe theoretica, ſed practica: non tantum animo ac mente eam tenere, ſed & factis atque effectu ipſo eam demonſtrare debemus. *Non omnis, qui dicit mihi, Domine, Domine*, intrabit in regnum cælorum, ſed qui facit voluntatem Patris mei, qui in cœlis eſt. Matth. 7. 21. Qui vult habere promiſſa, debet facere præcepta. Hinc 2 Petr. 3. ỹſ. 9 dicitur, Deum nolle, ut aliqui pereant, ſed ut omnes ad pœnitentiam convertantur. Oportet ergo ut qui ſalvus fieri cupit, prius pœnitentiam agat, id eſt, mutet animum ac vitam ſuam in melius, ut animum à peccatis convertat ad pietatem, ut etiam reipſa peccata abjiciat, & faciat fructus dignos pœnitentiâ. Peccata extirpanda ſunt per pœnitentiam. Pœnitentia autem acquiritur per agnitionem veritatis. *Qui dicit, ſe noſſe Deum, & mandata ejus non cuſtodit, mendax eſt, & veritas in eo non eſt.* 1 Joh. 2. 4. Cognitio ſine pietate eſt inanis tantum perſuaſio, & magis nocet, quàm prodeſt. *Melius enim erat non cognoſcere viam juſtitiæ, quàm poſt agnitionem regredi à ſancto præcepto ſibi tradito. Talium conditio ultima facta eſt deterior priore; acciditque eis, quod vero proverbio dici ſolet: canis reverſus eſt ad ſuum ipſius vomitum, & ſuſlota ad volutabrum cœni.* 2 Petr. 2. 20, 21, 22. Qui novit promiſſa Dei & credit eis, is ſeipſum purificat, ſicut Deus purus ac ſanctus eſt. Si hanc cognitionem veritatis ut habeamus, Deus deſiderat, deſideremus & nos: ſed ita deſideremus, ut eam omni ſtudio ac diligentiâ quæramus. Non difficulter autem eam inveniemus, ſi probo ſimus animo. *Si quis voluerit voluntatem ejus facere, qui me miſit*, ait Chriſtus Joh. 7. 17. *Cognoſcet de doctrinâ, utrum ex Deo ſit, an ego à meipſo loquar.* Nos qui eam jam cognovimus, gaudeamus & amemus eam, dantes operam, ut in nobis ſit efficax & bonorum operum fæcunda. *Qui benefacit, ex Deo eſt; qui malefacit, non vidit Deum*, id eſt, non cognovit. 3 Joh. verſ. 11.

Quam late pateat divina voluntas, quâ vult homines ſervari, indicat Apoſtolus, cùm ait, eum velle *omnes* homines ſervari. Non Judæos tantum, non unam tantum nationem aliquam, ſed omnes gentes ac nationes Deus cupit ſervari. *Non eſt perſonarum acceptor Deus, ſed in omni gente, qui timet eum, & operatur juſtitiam, acceptus illi eſt.* Act. 10. 34. *Non eſt Judæus, neque Græcus, non eſt ſervus, neque liber, non eſt maſculus, neque fæmina, ſed omnes ſunt unus in Chriſto Jeſu.* Gal. 3. 28. Olim David gloriabatur: *Non fecit ſic ulli nationi, ut manifeſtaret ei judicia ſua*, ſicut manifeſtaverat populo Iſraëlitico. Pſal. 147. 20. Chriſtus etiam ad ſolos Judæos venerat, & Apoſtolis interdixit, initiò, ne irent in viam gentium. Sed poſteà juſſit eos ire in univerſum orbem, & Euangelium prædicare omni creaturæ: præcipuè autem Paulum conſtituit doctorem gentium. Præterea non habet nunc Deus rationem ſtatus ullius, non ſpectat vilitatem, non dignitatem, non paupertatem, non divitias, non ſapientiam, non ruditatem, non denique reſpicit anteactæ vitæ mores. Invitat ad ſe omnes laborantes, & oneratos: omnibus requiem æternam ac ſalutem offert. Eſt quod gaudeamus & Deo gratias agamus. Nam ſi Deus ſic agere perrexiſſet, ut cæpit, id eſt, ſi diſcrimen nationum nunc faceret, nos periiſſemus. Nunc Deus obduravit Judæos, Ethnicos ad menſam ſuam collocavit. O *altitudo divitiarum, & ſapientiæ, & ſcientiæ Dei! quàm incomprehenſibilia ſunt judicia ejus, & imperveſtigabiles viæ ejus! Quis enim cognovit ſenſum Domini? aut quis conſiliarius ejus fuit? aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei? quoniam ex ipſo, & per ipſum, & in ipſo ſunt omnia. Ipſi gloria in ſecula. Amen.* Rom. XI. 33. Continetur autem his verbis Apoſtoli argumentum validum contrà æternam reprobationem & damnationem ad interitum ſempiternum maximæ partis hominum: quam hodiè non pauci è Chriſtianis urgent ac defendunt. Vult Deus ut pro omnibus hominibus oremus & gratias agamus, nemine excepto, ne inimicis quidem. Ratio eſt, quia vult omnes homines ſalvos fieri. Si homines damnavit permultos ad interitum ab æterno: utique non vult omnes homines ſervari. Et cui bono forent orationes pro reprobis & immutabili decreto damnatis?

Conſiderandum tandem, *quomodò* Deus homines omnes velit ſervari. Non vi irreſiſtibili; non ita, ut humana malitia atque improbitas voluntatem Dei non poſſit immutare: ſed vult ità, ut & homines velint, vult ſub conditione, vult ut probitas & improbitas humana poſſit habere locum. Itaque offert ſalutem, ad eam invitat, juvat, media ſubminiſtrat: ſed in hominum poteſtate eſt iſta media recipere vel rejicere. Proponit hominibus aquam & ignem; liberum eſt unicuique alterutrum eligere. Hinc dicit Dominus: *Quoties volui congregare vos, ſicut congregat gallina pullos ſuos ſub alas ſuas, & noluiſtis.* Matth. 23. 37. Phariſæis & legiſperitis objicit, quòd *conſilium Dei aſpernati ſint adverſus ſemetipſos.* Luc. 7. 30. Apoſtolus Paulus ſimiliter Judæis exprobrat, quòd *ſeipſos indignos judicaverint vitâ æternâ* Act. 13. 46. Voluit igitur Deus ſincere, ſed non ità voluit Judæos, & hodie vult omnes homines ſervari, ſicut vult ſervare credentes in Chriſtum eique obedientes: quod faciet ipſe ſine fidelium operâ; nempe excitabit eos à mortuis transferet eos in cœlum, immortalitate donabit; non accedente eorum ulla operâ Deus erit ſolus agens hâc in re; fideles merè paſſivè ſe habebunt. At non ſic Deus vult homines ex infidelibus fideles facere & ex malis bonos. Oportet ut ipſi etiam voluntatem & operam ac laborem ſuum adhibeant. Satis eſt quod vires ſuggerere velit, ſi noſtræ vires deficiant. Sed quando homines viribus uti nolunt, ipſi ſibi obſtacula multa objiciunt; ſe Deo excuſant, tum non vult homines ejuſmodi ſervari, ſed decretum fert ejuſmodi: *Nemo virorum iſtorum guſtabit meam cænam* Luc. 14. 24. Propterea tot monita & adhortationes ad nos fiunt in ſcripturâ, ne nobis ipſis deſimus. *Hodiè ſi audieritis vocem Domini, ne obdurate corda veſtra.* Hebr. 3. 7. *Adhortamini voſmetipſos ſingulis diebus, quoad cognominatur hodie, ne quis obduretur ex vobis fallaciâ peccati.* Hebr. 3. 13. Cum habemus occaſionem ad ſalutem, aperiamus corda noſtra, non induremus, ne Deus ea juſto judicio ſuo magis adhuc induret: quemadmodum ſolet facere hominibus contumacibus & voluntarie improbis. Nemo igitur ſeducat ſemetipſum hoc dicto Apoſtolico, quòd Deus velit omnes homines ſervari. Vult enim, & ſuo modo etiam non vult. Vult ab initio, homineſque vocat, invitat, & omni illecebrarum genere trahit, ſed fruſtrà tentatis omnibus mediis eos ad ſanitatem revocandi, cum homines nolunt obedire, ipſe quoque non vult eos ſervari, ſed gaudet eorum pernicie, & iratus jurat, eos non ingreſſuros in requiem ipſius. Verum tunc non eſt quòd homines Deum accuſent, cum ipſi in cauſa & culpâ ſint.

Probat deinde Apoſtolus talem, ut deſcripſit hactenus, eſſe Dei voluntatem erga ſalutem hominum. Duobus autem id probat argumentis. Primum eſt: *Unus eſt Deus.* Unus non tantum eatenus, quòd non ſint plures, ſed etiam quod ſit uniuſmodi. Omnibus idem eſt tam Ethnicis quam Judæis, divitibus quam pauperibus: ut ait Apoſtolus Rom. 3. 29. *An Judæorum Deus ſolùm? annon etiam Gentium? Imò & Gentium. Siquidem Deus unus eſt, qui juſtificabit circumciſionem ex fide, & præputium per fidem.* Omnes ergò homines æqualiter Deus cupit ſervari. Quis verò ſit iſte Deus, docet Apoſtolus 1 Cor. 8. 6. *Nobis unus eſt Deus, Pater ille, ex quo omnia, & nos in illum*, id eſt, ille eſt primus auctor religionis Chriſtianæ, & ultimus finis, ad quem dirigitur fides noſtra, ad quem omnis gloria redundat. A quo uno Deo ibidem Apoſtolus Chriſtum manifeſtè diſtinguit, dum addit: *Et unu Dominus Jeſus Chriſtus, per quem omnia & nos per ipſum*, id eſt, qui eſt media cauſa ſalutis noſtræ, & per quem nos ad Deum accedimus, Deo ſervimus, eique ſacrificia laudum offerimus. Ità Chriſtus quoque ſe ipſum ab uno ſolo vero Deo diſtinxit apertè Joh. 17. 3. *Hæc eſt vita æterna, ut cognoſcant te* (Pater) *illum ſolum verum Deum, & quem miſiſti Jeſum Chriſtum.* Similiter Apoſtolus facit Eph. 4. 5, 6. ubi poſtquam dixiſſet; *Unus Dominus*, nempe Chriſtus, *una fides, unum baptiſma;* mox addit: *Unus Deus & Pater omnium qui eſt ſuper omnes & per omnia & in omnibus nobis.* Sed & hoc loco Apoſtolus evidentem diſtinctionem facit inter Deum & Chriſtum, cùm poſt verba, *Unus eſt Deus*, ſubjungit: *Unus & mediator Dei & hominum, homo Chriſtus Jeſus.* Quibus verbis continetur altera ratio ſeu argumentum, quo Apoſtolus ſuperiorem theſin ſeu aſſertionem ſuam probat. Sicut unus eſt Deus, ità etiam unus eſt mediator Chriſtus: quem deſcribit ab officio & à naturâ. Ab officio, quòd ſit Mediator Dei & hominum: à naturâ, quòd ſit homo. Mediator vocatur, quia Fœdus ſancivit inter Deum & homines. Ob eandem cauſam Moſes vocatur Mediator Veteris Fœderis. Gal. 3. verſ. 19. Non quòd Deum placaverit iratum: ut hodiè putant multi id circò Chriſtum mediatorem dici; ſed quòd fuerit hominibus interpres divinæ voluntatis. Ut autem Moſes fuit Veteris, ità Chriſtus eſt Novi Fœderis Mediator, quod eſt longè melius ac præſtantius, quia in melioribus promiſſionibus ſancitum eſt: Hebr. 8. 6. Ideò etiam ibidem dicitur Chriſtus excellentius miniſterium ſortitus eſſe. Perfectiſſimam voluntatem Dei nobis Chriſtus revelavit, & annuntiavit res in Deo abſconditas à ſeculo. *Deum nemo vidit unquam: unigenitus filius, qui eſt in ſinu Patris, ipſe enarravit.* Joh. 1. 18. Hæc mediatio potiſſimùm Prophetico Chriſti munere continetur: quanquam & nunc eſt Mediator, quatenùs eſt Pontifex noſter miſericors ac fidelis, quatenùs ſe medium interponit inter Deum & nos, iramque Dei à nobis avertit. Simul tamen eſt Rex noſter cœleſtis, in cujus manu ſunt præmia & pœnæ. Cùm ergò Chriſtus ſit omnium hominum Mediator, à Deo conſtitutus, quicunque tandem ſint illi homines, ſequitur Deum omnium hominum ſalutem cupere, ac proindè pro omnium hominum ſalute orandum eſſe. *Homo Chriſtus Jeſus.* Hinc apparet, non habere Chriſtum aliam naturam, quàm humanam. Quàm minùs honorificè & quàm contumelioſe is de Rege loqueretur, qui eum reſpectu Ducatûs alicujus Ducem tantùm ac Principem vocaret, nullâ Regiæ dignitatis mentione factâ? Ità & Apoſtolus non ſine præjudicio divinæ Chriſti gloriæ eum hominem tantùm ſimpliciter nominaſſet, ſi non homo ſolùm, ſed & Deus ſummus eſſet: præſertim cùm vulgò ſtatuatur, eum Mediatorem eſſe ſecundùm perſonam ſuam divinam. Eſt quidem Chriſtus etiam Deus, ſed non quoad naturam, verùm quoad officium: eſt enim Deus ideò, quòd ſit ab illo uno Deo, uti olim Judices ac Reges ſub Veteri Fœdere, ſanctificatus, id eſt, Spiritu Sancto, atque adeo virtute & ſapientia divina repletus, inque mundum miſſus Joh. 10. 35, 36. Si Regibus competit titulis Dei propter officium: multo magis Chriſto, cujus munus & officium eſt multo ſublimius? qui eſt Rex Regum, & Dominus dominantium, cujus pedibus omnia ſubjecta ſunt, præter eum qui ipſi ſubjecit omnia 1 Cor. 15. 27. Donavit illi Deus nomen, quod eſt ſupra omne nomen: Phil. 2. 9. Quod nomen nihil aliud eſt quam divinitas, ſeu divina poteſtas. Ergo Deus ipſi donavit divinitatem. Chriſtus proinde eſt Deus, non à natura, ſed ex dono Dei ſummi. Porro Apoſtolus poſterius hoc argumentum de Chriſto amplificat, & confirmat. *Qui dedit ſemetipſum redemtionis pretiam pro omnibus.* Pro omnibus hominibus Chriſtus æque eſt mortuus, ut omnibus hominibus cauſa ſalutis exiſteret. *Dedit ſeipſum*, ſcilicet in mortem, ſubiit ac ſuſcepit in ſe mortem. Sic ſumitur & alibi verbum *Dare* ſimpliciter poſitum, pro, dare in mortem. Vide Joh. 3. 16 & alibi. Homines hodie dicunt, Chriſtum dediſſe ſanguinem Deo, & perſolviſſe illi pretium morte ſua pro omnibus peccatis noſtris. Atqui ſcriptura teſtatur, Deum ipſum dediſſe Chriſtum in mortem Joh. 3. 16. Rom. 8. 32. Ergo non ipſe accepit pretium, qui dedit. Deus fuit prima cauſa dationis filii in mortem. Nihil hic factum eſt Dei cauſa, ut is placaretur, vel ut ei pretium aliquod ſolveretur. Cùm ergo Chriſtus dicitur dediſſe pretium redemtionis pro nobis, impropria eſt locutio, qua ſignificatur, eum liberaſſe nos è ſervitute ſpirituali moriendo, non ſe-

cus atque homines è captivitate liberantur, qui pretio redimuntur. *Pro omnibus*, non ſignificat loco omnium: quaſi ſcilicet id ipſum ſit paſſus, quod nos pati debueramus. Nuſquam id dicitur in Sacris Literis. Sed pro omnibus ſignificat propter omnes, omnium bono, propter omnium ſalutem. Ità quod Apoſtolus Rom. cap. 14. ℣ſ. 15. dixerat, *pro quo Chriſtus mortuus eſt*, id alibi nempe 1 Cor. 8. 11. dicit: *propter quem Chriſtus mortuus eſt*. Ita quod ſemel dicitur Chriſtum pro peccatis noſtris mortuum, id alibi dicitur, propter peccata noſtra eſſe factum. Ex quo patet, non poſſe ex voce *redemtionis* vel *pretii* colligi talem ſatiſfactionem pro peccatis noſtris, qualem hodiè credunt Chriſtiani. Non habet hîc locum propriè dicta redemtio. Deus nos emit & redemit. Emtori autem aut redemtori nihil ſolet ſolvi. Chriſtus emit nos Deo. Apoc. 5. 9. Ei autem cui res emitur, non competit ſolutionis pretium. Sed pretium dandum eſt ei, qui captivos detinet. At hîc in noſtrâ redemtione fieri id non potuit. Res enim illæ, apud quas fuimus captivi, non ſunt perſonæ. Fuimus enim capti & mancipati peccato: venundati ſub peccatum: ut Apoſtolus in perſonâ ſua loquitur de homine nondum renato Rom. 7. 14. & de Achabo ſimile quid legitur 1 Reg. 21. 20. Fuimus mancipia mortis æternæ. Poteſt quidem dici, nos etiam ſatanæ fuiſſe captivos; ſed illi certum eſt, nullum pretium eſſe ſolutum: etſi Auguſtinus & Ambroſius, Diabolum accepiſſe ſanguinem Chriſti, auſi ſint dicere. Indignus enim fuit diabolus, ut ipſe ſanguinem Chriſti aut ullum pretium acciperet. Voce redemtionis amat ſcriptura uti in impropriâ ſignificatione. Ità dicitur Deus redemiſſe populum ſuum ex Ægypto Exod. 15. 13. & Moſes vocatur Redemtor Act. 7. 35. Quamvis nec Deus, nec Moſes ullum verum pretium ſolverit pro populo, ſed eos, quorum captivi erant Iſraëlitæ, perdiderit. Hoc modo & Chriſtus nos redimit, dum perdit hoſtes noſtros. Eſai. 43. 3. dicit Deus: *Dedi in redemtionem tui Ægyptum, Æthiopiam & Sebam pro te.* Quis non videt eſſe impropriam locutionem. Sic Luc. 21. 28, inquit Chriſtus: *Levate capita veſtra, quia appropinquat redemtio veſtra.* Et Apoſtolus: *Nolite contriſtare Spiritum ſanctum, quo ſignati eſtis in diem redemtionis*, id eſt, reſurrectionis à mortuis, & perfectæ liberationis ab omni malo. Eph. 4. 30. Vide etiam Rom. cap. 8. ℣ſ. 23. ubi mentio eſt *redemtionis corporis noſtri*, id eſt liberationis à corruptione ac morte. 1 Cor. 1. 30. Chriſtus dicitur *factus eſſe nobis redemtio*, quia nos liberabit ab interitu. *Redemtionem* Apoſtolus ipſe explicat, nihil aliud eſſe quàm *remiſſionem peccatorum* Eph. cap. 1. verſ. 7. Col. 1. 14. Si remiſſio eſt facta: ergò non opus erat pro nobis ſolvere; præſertim ubi remiſſio facta eſt *ſecundùm divitias gratiæ*, ut ait Apoſtolus. Per ſanguinem itaque Chriſti cùm dicimur redemti, nihil aliud ſignificatur, quàm morte ac ſanguine Chriſti interveniente factum eſſe, ut liberaremur à morte ſempiternâ. Idque factum eſt primò eatenus, quòd morte Chriſti confirmatum & obſignatum ſit Novum Fœdus, in quo continetur promiſſio remiſſionis peccatorum & vitæ æternæ. Atque ideò ſanguis Chriſti vocatur ſanguis Novi Teſtamenti ſeu Fœderis: ideò aſſimilatur effuſio ſanguis ejus aſperſioni illi ſanguinis, quo confirmatum fuit Vetus Fœdus; quod totum umbra duntaxat fuit ejus rei, quæ per mortem Chriſti effecta eſt. Chriſtus confirmando Fœdus ſanguine ſuo, dedit nobis jus ad remiſſionem peccatorum: Deus ſeipſum quodammodo obligavit, ut nos certos redderet de promiſſorum ſuorum infallibilitate. Hinc dicitur ſanguis Chriſti clamare, & quaſi in memoriam Deo revocare promiſſa ejus Heb. cap. 12. 24. Chriſtus annunciavit nobis voluntatem divinam de nobis ſervandis, & ſic fuit mediator: poſteà ut annunciationi ſuæ fidem faceret, fudit ſanguinem ſuum propterea, atque ità ipſa morte ſuâ teſtatus eſt de promiſſorum Dei veritate. Secundò Chriſtus eatenus nos liberavit morte ſuâ à morte æterna, quia Chriſtus mortuus eſt, ut nos redimeret, id eſt, liberaret ab omni iniquitate, & mundaret ſibi populum acceptabilem, ſectatorem bonorum operum: Tit. 2. 14, ut nos liberaret è vana converſatione 1 Petr. 1. 18, è præſenti ſeculo malo: Gal. 1. 4. Hoc autem factum eſt, dum ſpem certam promiſſorum in animis noſtris excitavit Chriſtus, morte ſua promiſſiones obſignans. Qui habet autem hanc ſpem ſanctificat ſeipſum 1 Joh. 3. 3. Deinde dum Chriſtus hâc conditione mortuus eſt, ut peccatis mortui vivamus juſtitiæ 1 Petr. 2. 24. *Si in luce ambulamus*, &c. 1 Joh. 1. 7. Præterea dum mors Chriſti eſt teſtimonium & argumentum ſummi amoris erga nos Dei & Chriſti: quamobrem & nos viciſſim eos amare debemus, id eſt, mandata eorum ſervare. Denique dum in morte ſuâ nobis Chriſtus exemplum perfectiſſimarum virtutum reliquit, ut dilectionis, patientiæ, humilitatis, &c. ut ſequamur veſtigia ejus.

Tertia Chriſtus nos liberavit per mortem ſuam eatenus, quod fuſo ſanguine ſuo adeptus ſit poteſtatem omnem in cœlo & in terra, quâ nos aliquando è faucibus mortis & inferni eripiet. *In hoc Chriſtus & mortuus eſt & reſurrexit*, &c. Rom. 14. 9. Vide quoque Eſai. 53. 2. Non tantum autem Rex factus eſt Chriſtus & poteſtatem adeptus per mortem, ſed etiam per eandem factus eſt miſericors ac fidelis Pontifex, ut ipſe paſſus & tentatus in omnibus, potens ſit & iis qui tentantur auxiliari. Hebr. 2. 17, 18. Hiſce tribus modis, quos explicavimus, Chriſtus dedit ſeipſum redemptionis pretium pro nobis.

Illuſtrat, quod modo dixerat, Apoſtolus, oſtendens etiam ad Ethnicos ſpectare ſalutem & mortem Chriſti: *Quod fuit teſtimonium temporibus propriis.* Non ipſe Chriſtus pro omnibus in redemtionem datus fuit teſtimonium, ſed actio iſta, quòd ſeipſum dederit redemptionem pro omnibus, teſtimonium ſeu argumentum fuit divinæ benevolentiæ, quâ omnium hominum etiam Ethnicorum ſalutem deſiderat. *Temporibus propriis*, id eſt, certis & quibus hoc teſtimonium competebat, atque à Deo deſtinatum erat. Intelligit hîc tempora illa, quæ conſecuta ſunt exaltationem Chriſti. Tunc enim intellectum eſt, omnibus hominibus promiſcue patefactum eſſe oſtium ſalutis. Mors Chriſti fuit teſtimonium & pignus, quod Deus velit omnes homines ſervari. Si enim filio ſuo non pepercit propter nos, quomodo non etiam omnia cum illo donabit nobis? Rom. 8. 32. Vide etiam Rom. 5. 6, 10. Facilius eſt ſalutem dare hominibus, quàm Filium unigenitum dare in mortem. Hoc erat cum ignominiâ Dei & Chriſti conjunctum, illud cum utriuſque æternâ gloriâ. Dicamus ergo cum Johanne Apoc. cap. 1. 5. *Ei qui dilexit nos, & lavit nos à peccatis noſtris in ſanguine ſuo, & fecit nos Reges & ſacerdotes Deo & Patri ſuo, gloria & imperium in ſecula ſeculorum. Amen.*

In Hebr. 10. *verſ.* 26, *ad* 32.

IN his verbis, docet autor divinus, quam miſera, quamque infœlix conditio ſit Apoſtatarum, hoc eſt eorum qui Chriſtianam religionem, quam fuerant amplexi contemnunt atque deſerunt. Quo loco, tria ſunt conſideranda. 1. Quomodo autor divinus deſcribat Apoſtaſian, ſeu deſertionem ac contemtum Chriſtianæ religionis. 2. Quomodo deſcribat, miſeram illam atque infœlicem conditionem apoſtatarum. 3. Quomodo eandem demonſtret ac comprobet. Primum eſt ibi *Voluntarie enim peccantibus nobis poſt acceptam cognationem veritatis.* Ubi primò vox peccandi κατ' ἐξοχὴν ſumitur, pro peccato omnium maximo quod eſt Non credere in Chriſtum, de quo vide Joh. 16. 9. 2. Verum, quia quis poteſt, duplici ratione Non credere in Chriſtum, vel quia illius ſanctiſſiman doctrinam & religionem nunquam fuerit amplexus. Vel quia poſtquam eandem amplexus fuerat, repudiarit atque abjecerit, quod poſterius peccatum, propriè apoſtaſia dicitur, ideoque autor, ad hoc peccatum propius clariuſque deſignandum addidit, *Poſt acceptam cognitionem veritatis.* Per veritatem ut notum eſt doctrinam euangelicam intelligens, ut Joh. 1. 17. & alibi ſæpe, in Sac. Liter. N. F. idque patet ex oppoſitione: opponitur enim veritati

Lex,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Lex, verſ. 28, 29. Cauſæ appellationis etiam notæ ſunt. Ideo vero hoc addit autor divinus; partim quia ii ad quos ſcribebat, Chriſtianam religionem jam erant amplexi, nec amplius monendi, ut eam reciperent, ſed ne receptam abjicerent, partim quia tam infœlix conditio eorum, qui euangelium nondum ſunt amplexi, eſſe non videtur, atque illorum eſt, qui receptam deſeruerunt, licet illorum quoque ſit miſerrima. Nam quod de conditione illorum ait Petrus, qui pietatem quam amplexi fuerant deſerunt, poſteriorem illorum ſtatum, eſſe deteriorem priori, & ſatius fuiſſe, eos viam juſtitiæ non cognoviſſe, quam poſtquam cognoverant, receſſiſſe à ſanctiſſimo mandato ſibi tradito 2 Pet. 2; Id etiam huc rectiſſimè accommodatur: qua de re nonnihil dicemus infra explicatius. 3. Sed quia poteſt quis, à Chriſtiana religione præſertim, ad breve tempus deficere, vel ex quadam infirmitate, haudquaquam tamen excuſabili, vel etiam ex quadam judicii imbecillitate, ac præcipiti lapſu, itidem non excuſando, vel denique ultro, ſponte ac voluntariè, ubi nec fragilitas, nec incogitantia judiciique imbecillitas revera, locum habet ullum; ſed ſummus ſanctiſſimæ religionis cernitur contemtus, & obſtinata animi malitia; hunc poſtremum modum, qui in iſtis Hebræis, ſi Chriſtum deſeruiſſent, locum fuiſſet habiturus, deſignare voluit, divinus autor, voce, *voluntarie*. Voluntarie autem is peccare cenſendus eſt, qui ſciens prudens, à religione Chriſtiana, quam probe cognoverat, vel nulla, vel non magna vi adhibita reſilit, vel cum aliam ob cauſam antea reſiliiſſet, tum cum ad eam ſe recipere potuiſſet ac debuiſſet, ſuo arbitrio ac voluntate non redit; qua in re, ſumma cernitur malitia & maximus ſanctiſſimæ religionis, ipſiuſque Dei ac Chriſti contemtus. Ex imbecillitate verò aliqua is videtur Chriſtianam religionem deſerere, qui violentia tormentorum ac cruciatuum abreptus, aut terrore ingenti perculſus ac perturbatus, eam abnegaret, cujus rei tamen ipſum mox pæniteret; qua in re, tantus Chriſtianæ religionis contemtus non eſt, quantus ibi cernitur, cum quis id ſponte ac ultrò facit, ac tamdiu, quamdiu imbecillitati ea in re, locus eſſe poteſt, non videtur eo in ſtatu verſari homo ejuſmodi, ut reſipiſcere nequeat & ſic veniam delicti ſui impetrare. Quanquam interim, illud quoque certum eſt, eum hominem, niſi ſe recolligat quamprimum, & majori hac in re conſtantia utatur, omniaque Chriſti cauſa ferenda, ferat, atque ad extremum uſque ſpiritum ſuſtineat, in æternum periturum. Qua de re, vide Matth. 10. 21, 22, 28, 32, 38, 39 & cap. 16. à ℣ſ. 24 ad 27. Joh. 12. 24, 25. Reponendus enim eſt inter timidos illos, quorum pars eſt in ſtagno ardente igni & ſulphure Apoc. 21. 8. Quodſi etiam tum cum malorum violentia ceſſavit & animus à metu ſeſe poteſt recolligere, nihilominus in iſta apoſtaſia perſeverat, jam iis etiam annumerandus eſt, de quibus divinus auctor, hoc loco diſſerit; hoc eſt cenſendus eſt ſponte peccare, poſt acceptam notitiam veritatis, nulluſque illi ex vi fœderis datur ad Chriſtum receptus. Idem ſtatuendum videtur de iis, qui aliquibus ratiunculis ac ſophiſmatis decepti, & præcipiti quodam lapſu, aut temeritate abrepti, veritatem abnegarint. Nam ſi poſtea, ubi meditandi ſpacium habuerint, & re accuratius perpenſa errorem agnoverint, licet illis ad Chriſtum redire, & ſic peccati ſui veniam conſequi, non enim eodem modo errorem punit Deus, & malitiam contumaciamque præfractam; licet haud facile fieri poſſe videatur, ut quis ſola judicii imbecillitate, à Chriſtiana religione deficiat, præſertim ſi eam probe cognoverit, quod propterea addo, quia ſi quis eam leviter attigerit tantum, aut multis erroribus conſpurcatam cognoverit, quemadmodum ea hodie ubivis terrarum traditur, non eſſet mirandum, ſi quis putans errores doctrinæ Chriſti aſſutos, eſſe ipſiſſimam Chriſti doctrinam, eam propterea abjiceret, judicii quadam imbecillitate. Quanquam & illud veriſimile eſt, niſi aliud peccatum, aut ipſius hominis negligentia, quæ in re tanti momenti, veniam haud meretur accedat, non permiſſuram Dominum Jeſu benignitatem, ut cuiquam judicii imbecillitas, ſit fraudi, & vel non conceſſurum, ut ſanctiſſimam hanc religionem falſam eſſe arbitretur, vel eum facile in viam reducturum & erroris cauſam oſtenſurum. Dictis, illud addi poteſt, etſi hæc divini auctoris verba, proprie ad eos pertineant, qui Chriſtianam religionem prorſus abjiciunt ac damnant, poſſe quoque ad eos tamen non incommode extendi, qui cum Chriſtum alias profiteantur, ita tamen peccant, ut licet probe ſciant peccatum iſtud à Chriſto prohibitum, & ſi in eo hæſerint, vi N. F. vitam æternam ſeſe haud adepturos, id tamen ſuſque deque habeant, nec ab eo recedere cogitent. Ea enim res magnum Chriſtianæ religionis contemtum, ac N. F. & apertam in Deum ac Chriſtum impietatem ac hoſtilitatem ſpirat. Simili ratione id accipi poteſt, quod de abrogatione legis poſtea dicitur. Hactenus prima loci pars. Sequitur altera. In qua, miſera & in felix apoſtatarum conditio exprimitur, quæ continetur illis ℣ſ. 26, 27, verbis. *Non amplius*, &c. uſque ad verbum *adverſarios*. Duobus autem modis infelicitatem iſtam exprimit. Primò oſtendit, nullum apoſtatis reliquum eſſe modum, præſertim ordinarium, atq; in fœdere divino comprehenſum, quo divina ſupplicia effugiant. 2. Oſtendit quam grave atque acerbum ſupplicium, illis ſit metuendum. Prius facit ibi non *amplius pro peccatis relinquitur hoſtia* &c. Id eſt nullum exſtat ſacrificium ad peccata apoſtatarum delenda, eorumque reatum ac pœnam auferendam comparatum. Verba enim *Pro peccatis* ſignificare ad tollenda peccata, eorumq; reatum ac pœnam auferendam, tum alias notum eſt, tum oppoſitio docet. Sequitur enim *ſed terribilis exſpectatio*. Cauſa verò, cur ita loquutus fuerit divinus autor, hæc eſt, quia quemadmodum Deus ſub Vet. Fœd. certis quibuſdam ſacrificiis intervenientibus, ſolebat peccata ea, quorum remiſſio vi fœderis dabatur, condonare, ita hodiè quoque omnia peccata, quæ vi N. F. condonantur, vi ſacrificii Chriſti expiantur. Quare, cum divinus autor, ſignificare vellet, Apoſtatas ex vi fœderis remiſſionem peccatorum non conſequi, dixit, Non amplius relinqui pro peccatis hoſtiam, quaſi dicat: Nullus amplius reliquus eſt modus ordinarius, atque in F. N. comprehenſus, qui poſſit peccatum hoc apoſtaſiæ expiare, & ejus condonationem impetrare. Sacrificium Chriſti, quo omnia peccata, quibus in N. F. propoſita eſt remiſſio expiantur, non amplius illis prodeſt, quemadmodum profuerat antea, ad expiationem peccatorum, ante veritatis agnitionem admiſſorum, aliorumque lapſuum, in quos poſtmodum inciderant. Interim tamen non negat divinus autor, poſſe fieri, ut extraordinarie, ac præter vim F. N. talibus hominibus peccatorum contingat remiſſio. Verum, quam dubium illud ſit, vel exinde patet, quòd Deus divitias gratiæ ſuæ, N. F. incluſit, & per viſcera miſericordiæ ſuæ, remiſſionem peccatorum nobis obtulit. Quodſi apoſtatæ viſcera miſericordiæ divinę, & divitię gratiæ ejus non ſufficiunt, ad obtinendam peccatorum remiſſionem, quomodo aliquid amplius ſperare poteſt? Ei ne Deum majorem exhibiturum miſericordiam quiſpiam audebit aſſerere, qui per ſummam malitiam, Deum ipſum repudiaſſe, ac contemſiſſe cenſendus eſt, eumque mendacii arguiſſe? ut patet ex hujus epiſtolæ cap. 3. 12. & 12. 25. 1 Joh. 5. 10. Quamquam hoc loco *adverſarius* ſeu *hoſtis* nempe Dei ac Chriſti, κατ' ἐξοχὴν appellatur. Intelligendum autem eſt hoc loco, cum dicitur, Non relinqui amplius pro peccatis hoſtiam, non hoc revera velle divinum autorem, iſtiuſmodi apoſtatas, ſi ad Deum iterum fuerint converſi, atque in Chriſtum crediderint, non reperturos peccatorum remiſſionem: Hoc enim repugnat F. N. conditionibus ac promiſſis, cum in eo omnibus pœnitentibus ac in Chriſtum credentibus, peccatorum remiſſio offeratur, nec ullum exſtat exemplum, ubi Deus aliquem qui vere reſipuerit, præſertim ſub N. Fœd. à ſe repulerit, eumque in gratiam non receperit; Sed hoc vult divinus autor, Non exſtare ullam rationem in fœdere divino cum hominibus facto comprehenſam, qua iſtiuſmodi homines, qui

petulanter à Chriſto deſciverint, poſſint ac debeant, ad frugem, melioremque mentem revocari, & ſic veram peccatorum ſuorum remiſſionem adipiſci; ſed potiùs Deum, eo ipſo punire hujuſmodi apoſtatas, ſalvo ſuo fœdere, ne poſſint amplius (ut cap. 6 in re ſimili loquitur hic divinus autor) renovari ad pœnitentiam, eoſque hoc pacto, ad graviſſimam pœnam reſervare. Fieri quidem poteſt, ut dolore aliquo facti ſui tangantur, ex terrore divinorum ſuppliciorum orto, ſed ut verè reſipiſcant, id eſt animum ac vitam mutent, fieri non poteſt. Neque enim reſipiſcentia, ſine aliqua gratiæ divinæ ſpe, quam hujuſmodi hominibus eripit Deus exiſtit. Dolor ille, quia ex deſperatione quadam oritur, iis ad reſipiſcentiam non prodeſt, ſed ut de triſtitia mundi ait Paulus 2 Cor. 7, mortem operatur, eſtque illi ſimilis, quem in Juda exſtitiſſe legimus. Nam cum Deus adeò ſit miſericors, ut nullum verè reſipiſcentem à ſe rejiciat, idque ipſum, ut paulò ante monuimus ſub N. F. promiſerit, ideo ſi quem prorſus nolit in gratiam recipere, ei ſolet aditum ad reſipiſcentiam præcludere, eumque indurare, atque excæcare, cujus rei inter alia, habemus teſtimonium, in verbis Eſaiæ, quæ repetuntur Matt. cap. 13, 14, 15. *Auditu audietis, & nequaquam intellexeritis* vel *intelligetis, & videntes videbitis, & nequaquam conſpexeritis*, vel *conſpicietis. Incraſſatum eſt enim, &c.* Quem verò in finem, ita cum eis egit Deus, hoc exprimit propheta, dum addit. *Ne quando videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & convertantur, & ſanem eos*, quaſi nimirum omnino futurum fuiſſet, ut Deus eos ſanaret, ſi fuiſſent ad ipſum converſi, itaque ne id fieret, converſionis viam, juſto ſuo judicio, illis præcluſit.

Quodſi Deus alicui reſipiſcentiæ locum relinquat, imò occaſionem ipſi & auxilium ad eam rem præbeat, eo ipſo cenſeri debet, initium quoddam remiſſionis peccatorum ejuſmodi homini dandæ feciſſe; & tum porrò iſtiuſmodi homo, vi Fœderis Novi, ac per ſacrificium Chriſti, expiari à peccato ſuo cenſendus eſt, ac veniam ſcelerum ſuorum obtinere. Nam tùm ad N. F. is pertinet. Sacrificii enim vis, non in eo videtur conſiſtere, ut hominem ad reſipiſcentiam perducat; ſed ut reſipiſcenti, ac in Chriſtum jam credenti, remiſſionis peccatorum adipiſcendæ ſit cauſa.

Reſpondendum eſt Sacrificium Chriſti, eam quoque vim habere, ut à peccatis revocet homines, eorum conſcientias repurget à mortuis operibus, ad ſerviendum Deo viventi, ut dicitur ſupra cap. 9. ℣. 14, & hoc ipſo cap. 10, ab initio, ubi oſtendit divinus autor ſacrificia legalia hac vi caruiſſe, ac proinde ſacrificio Chriſti quod hanc vim habeat, adeoque illis ſit longè perfectius, cedere debuiſſe. Nam cum ſacrificiorum ſit expiare peccata, eorumque reatum, ac pœnam auferre, hoc verò nemini contingat, niſi reſipiſcat; contra verò omnibus qui reſipiſcunt contingat, illud demum ſacrificium, perfectè expiat peccata, quod non modò poſtquam homines reſipuerunt, reatum aufert, ſed etiam ipſa peccata tollit, & reſipiſcentiam efficit; præſertim, cum tanta ſit Dei miſericordia, & fœdus tam gratioſum, ut nemini reſipiſcenti, denegari jam poſſit remiſſio, idque unum tantum requiratur revera, ad eam obtinendam, ut homines ipſi reſipiſcant.

Adde, quòd hoc ipſum, cum alicui datur ſpacium & occaſio, ad reſipiſcentiam, non tantum via ſit ad remiſſionem peccatorum obtinendam, ſed etiam initium & pars quædam ipſius remiſſionis. Si enim illum Deus pro meritis punire vellet, præcluderet ei aditum ad id, unde perfecta peccatorum remiſſio, ex vi fœderis, conſequitur, eumque prout merebatur, excæcaret, & induraret, ut modo dictum. Patet id, quod de vi ſacrificii Chriſti in expiandis peccatis diximus, vel ex mortis Chriſti, quæ illius ſacrificii, quoddam initium eſt, vi & efficacia, quanquam vim ac robur, ex iis quæ eam ſunt conſequuta, maximè verò ex Chriſti exaltatione, quæ ſacrificii nomine potiſſimum comprehenditur, accipit. Confirmat enim mors Chriſti, divina promiſſa, eorumque ſpem nobis inſerit firmam, quam qui habet, purificat ſeipſum, ſicut & Deus purus eſt, 1 Joh. 3.

Accedit, quòd oblatio Chriſti, non eatenus nos tantum à peccando retrahit quatenus promiſſa divina nobis confirmat, ſed etiam quatenus per ſuam oblationem, id eſt in cœlos ingreſſum, & coram vultu Dei apparitionem, Dominus Jeſus tantam eſt adeptus pietatem, ut curam omnium eorum, qui ad novum fœdus quoquo modo pertinent ſuſcipere, & eos qui ſunt animo probo, atque ita ipſius oves, ad ſuum ovile, tamquam bonus paſtor adducere, eos porrò, cura ſua fovere, omniamque ad veram reſipiſcentiam pertinentia, iis ſuppeditare queat, quem in finem illi tanta eſt à Deo conceſſa poteſtas. Atque hæc ipſius cura, quam de noſtra ſalute coram Deo in cœlis degens ſuſcipit, ipſius oblatione latius extenſa, comprehenditur. Eſt enim oblatio Chriſti exequutio quædam eorum, quæ in N. F. continentur. Fœdus autem novum, non tantum eam vim habet, ut reſipiſcentibus veniam concedat, ſed hoc ipſum quoque efficit, ut homines reſipiſcant, cum ut hic divinus auctor ſupra cap. 8, & hoc ipſo cap. 10. ℣. 15, 16 ait, hoc ſit fœdus novum, quod Deus det leges ſuas, in corda noſtra, & in mentibus noſtris ſcribat, mentibus inquam eorum, qui animi ſunt probi, nec veritatem oblatam contemnunt, ac repudiant, vel acceptam, ultrò abjiciunt. Et propter hanc ſacrificii Chriſti cum fœdere novo conjunctionem ac nexum, auctor hic divinus, à ſacrificio Chriſti, his duobus capit. 8 & 10, ad fœdus novum tranſit, & viciſſim ab hoc ad illud, vel à ſacerdotio, ad mediatoris officium; vel contra. Quia nimirum illud, hujus eſt exequutio, ac perfectio quædam. Quare, ſi cui ex N. F. vi, pateat via ad reſipiſcentiam, ei ſacrificium Chriſti prodeſt, vel prodeſſe poteſt. Si non patet, nec ſacrificium Chriſti illi prodeſt, nec Dominus Jeſus, illius curam ſuſcipit, ut eum ad reſipiſcentiam vocet, ſed potiùs ex Dei voluntate tamquam ſeverus judex cum eo agit, eumque tamquam hoſtem ſuum punit, ac ſcabellum pedum ſuorum ponit. Vide ſupra ℣. 13. Luc. 19. 27, quem confer eum ℣ſ. 12, 14. Qua de re, mox plura.

Ut igitur ad rem redeamus, Rectiſſimè divinus auctor, cum docere vellet, hujuſmodi hominem, qui ſponte Chriſtum deſerit, non amplius poſſe renovari ad reſipiſcentiam vi Novi Fœderis, nec ullum reſtare modum à Deo propoſitum, quo poſſit hoc ſcelus ſuum expiare, & veniam adipiſci, ait non amplius relinqui pro peccatis hoſtiam. Sub lege, cum non reſtaret pro peccato hoſtia aliqua, jam vi Fœderis, remiſſionem adipiſci non poterat, ut David, qua de re vide Pſal. 51. Sed neceſſe erat extraordinarie id expiari. Sic ſub N. F. cum ſacrificium Chriſti, alicui ad expiationem peccati ſui, non prodeſt, vi fœderis expiari non poteſt. Et longè difficilius eſt, extra fœdus hodie impetrare remiſſionem peccatorum, quàm olim. Quia olim, fœdus erat rigidum, & nonnunquam æquitas aliqua videbatur poſtulare, ut illius ſeveritas relaxaretur. At quia in N. F. ſumma Dei benignitas continetur, & omnia quæ ad pietatem pertinent, abunde nobis data ſunt, non facilè poteſt quis fœderis, jam per ſe æquitatis pleniſſimi relaxationem ſperare. Relaxatio enim ac mitigatio, ibi demum locum habere ſolet, ubi eſt aliqua ſe veritas. At novum fœdus, gratia eſt, & dicitur, Joh. 1. 17, & Rom. 6. Ex dictis patet jam, quanta ſit infœlicitas eorum, qui Chriſtum agnitum ac receptum, petulanter repudiant, quòd nimirum novum fœdus ac Chriſti ſacrificium, quo homines ſanctificari & expiari, remiſſionemque ſcelerum ſuorum adipiſci ſolent, jam ad illos non pertineat, eorumque Chriſtus, non miſericors ſacerdos, ſed ſeveriſſimus judex ſit conſtitutus. Deterior ergo eſt longe illorum conditio, quamſi veritatem non fuiſſent amplexi. *Bonus eſt ſal* inquit Dominus Jeſus (id eſt, bonum ac præclarum eſt, eſſe meum diſcipulum) *at ſi ſal infatuatus fuerit* (id eſt, ſi vim ſuam amiſerit, quod fit ſi pietatem ac multo magis, ſi ipſam

quoque

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

quoque veritatem agnitam abjicias) *quonam ipſe condietur?* (id eſt qua ratione vim ſuam priorem recipiet? qua ratione hujuſmodi homo, denuo meus verus diſcipulus evadet) *neque ad terram, neque ad ſterquilinum, utilis eſt, foras ipſum ejiciunt* & ut eſt Matt. 5, conculcatur ab hominibus. Nulli amplius uſui eſt, deſertor Chriſtianæ religionis ac pietatis, tantum ad judicia divina, quibus conteratur ac perdatur, reſervatur. Ubi notanda verba, *Quonam ipſe* (ſal) *condietur*: quæ verba, id quod modò diximus, de Apoſtatarum infœlicitate, apertè confirmant, nimirum eos ad priſtinum ſtatum reverti, ac diſcipulos Chriſti, denuo fieri non poſſe. Unde Dominus Jeſus ibidem apud Lucam monet, ut ſi quis velit ipſius fieri diſcipulus, prius tamen rationes ſubducat, tantumne habeat animi ac virium, ut poſſit ad extremum uſque perdurare. Idem indicavit Joh. 15. 6. *Siquis non manſerit in me.* Nam cum Deus ejuſque nomine Dominus Jeſus, fruſtra inſumſerit laborem, in eo ad veritatem perducendo, ſiquidem eam agnitam, impropè repudiarit, non amplius laborem hac in parte, circa ipſum ſuſcipit, quemadmodum ſi quis agrum aliquem diu fruſtra ſe coluiſſe cernit, ab eò colendo porrò deſinit, eumque exſecratur. Qua ſimilitudine utitur hic divinus autor ſupra cap. 6, 7, 8, in re ſimili. Apparet ergo, poſteriorem hujuſmodi hominum conditionem, longe eſſe deteriorem priori, & ſatius futurum fuiſſe, ſi veritatem nunquam agnoviſſent. Nam ſic ad eam tamen pateret aditus iis, & cura Domini Jeſu, ejuſque oblatio, ad eos pertineret. Omnes enim homines animi probi, ſunt Domino Jeſu, à Deo traditi, ejuſque curæ commiſſi, ut ipſemet apud Joh. non uno in loco docet, & eorum neminem ad ſe venientem, ejicit foras cap. 6. ℣. 37, imò ipſe, ut antea monuimus, oves ſuas, quas ipſi commiſit pater, hinc inde diſperſas, voce ſua colligit, & in ovile ſuum congregat, cap. 10, & in illis oblatio Chriſti, vim ſuam exerere incipit, quia incipiunt jam ipſius, & ſic Dei populus eſſe Act. 18. 18. At Chriſtus eſt conſtitutus ſacerdos, ad expianda peccata populi, intellige ſui, ac divini. Quantò autem illi magis, populus Dei ac Chriſti evadunt, tanto plenius eorum peccata expiantur, omniaque illis ſubminiſtrantur à Chriſto, ad plenam remiſſionem peccatorum pertinentia. Verum enimvero, hoc ipſum quoque eſt cautè accipiendum, quod dicitur, deteriorem eſſe apoſtatarum conditionem poſteriorem priori, & ſatius futurum fuiſſe, ſi veritatem nunquam agnoviſſent. Nam fieri nonnunquam poteſt, ut æquè magna ſit improbitas in eo, qui oblatam veritatem reſpuit, & in eo, qui acceptam abjicit, atque adeo uterque eadem pœna ſit dignus. Nam ſi quis habeat, pleniſſimam agnoſcendæ viritatis occaſionem, eaque illi clarè, ac ſine errore proponatur, apertis documentis demonſtretur, ac præterea vel non multa, vel non magna ſint obſtacula, quominus eam recipiat, ſpatium ac tempus cogitandi detur, & lenitas Dei ac Chriſti diu expectet, ut eam recipiat, ſummæ improbitatis, ac obſtinatæ malitiæ eſt, eam non recipere, imò iſtiuſmodi homo pro eo cenſendus eſt, qui eam agnoverit, ſed abijecerit. Fieri enim non poteſt, quin ratio, ſive mens, quæ veritatem maximè amat, eum convicerit, & ſic veritati fuèrit aſſenſa, niſi quatenus obſtitit improbitas. Et ad hoc pertinet illa Chriſti parabola Luc. XI, de ſpiritu malo, ab homine egreſſo, ſed ipſius incuria, ad eum unà cum aliis ſeptem deterioribus, reverſo, cujus poſterior conditio priori fiat deterior. Ea enim parabola, reſpectu Judaicæ gentis, atque imprimis phariſæorum fuit prolata, qui occaſionem ampliſſimam habuerunt è Satanæ poteſtate ſe vindicandi, veritate Euangelii recepta; imò ſi Dei & Chriſti conſilium, & ſuſceptam circa illos operam reſpicias, jam fuerunt ab ejus vi liberati; ſed quia veritatem oblatam repudiarunt, & ſpiritum divinum blaſphemarunt, deterior fuit eorum poſterior conditio, priori; & quia in malitia ſua perſeverarunt, tandem fuerunt prorſus excæcati, indurati, atque à Deo magna ex parte rejecti, pœnaſque ſuæ pervicaciæ dederunt graviſſimas. Sunt enim hi verè inter Chriſti hoſtes, qui nolunt, ut is ſupra ſeſe habeat imperium. Qua de re, loco ſupra allegato, Luc. 19. Quapropter eatenus intelligendum eſt, eorum eſſe conditionem, qui veritatem nondum agnoverunt, meliorem, quatenus hi occaſionem, vel nullam, vel exiguam habuerunt, eam amplectendi, poſſunt eam adhuc poſtea occaſione oblata amplecti; deinde quatenus Deus, paulò diutius ſolet eorum reſipiſcentiam exſpectare; Quod partim eam ob cauſam facit, quia cum difficile ſit admodum religionem Chriſtianam amplecti, æquitate quadam utitur, nec ſtatim eum repudiat, qui rem difficillimam, non ſtatim præſtat. Omnia præclara ſunt difficillima (proindeque & conſtantia eſt difficillima) unde qui cæpit, dimidium facti dicitur habere, & omne principium grave eſſe vulgo perhibetur. At religio Chriſtiana, res eſt, omnium præclariſſima, & ſic difficillima. Difficillimum igitur ejus principium. Requiritur enim ad id, ut fias diſcipulus Chriſti, ut rationes tecum ſubducas, antequam hanc turrim ædificare incipias, ut omnibus rebus tuis valedicas, & chariſſimos parentes, fratres, ſorores, uxorem, liberos, pro Chriſto oderis, tuamque ipſius animam. Breviter, Te ipſum ab neges, ac crucem tollas, veluti ad ſupplicium jam iturus, & ſic ſequaris Chriſtum. Deinde quia fere ſit, ut ii, qui Chriſtianam religionem nondum ſunt amplexi, non ita bene eam habeant cognitam, nec ſuavitatem ejus adeò guſtarint, unde non mirum, ſi tanto ejus deſiderio non teneantur, Utrumque jam ceſſat in iis, qui veritatem divinam jam ſunt amplexi. Nam primùm ii, jam glaciem primam fregerunt, majoraque indies ſubſidia, ad pietatem pertinentia, ſperare poterant, ac indies res ipſis facta fuiſſet facilior. Deinde, illi jam guſtarunt iſtud bonum Dei verbum, ut auctor hic loquitur cap. 6, & virtutes futuri ſeculi, &c. Itaque tanto majori lactis hujus ſinceri deſiderio debebant teneri, & Dominum quem guſtarunt, quam ſuavis eſſet, amare. Sed ut diximus, ſi eò progreſſa fuerit eorum improbitas, qui ad vocem Dei corda ſua obdurant, donec præterierit iſtud hodie quo ingreſſus in requiem Dei patet, jam ii excæcantur peccati fallacia, jam de iis juravit Dominus, quòd non ſint ingreſſuri in requiem ſuam. Et hic ſane locus Pſalmi, Hodie, ſi vocem ejus audieritis, ne obduretis corda veſtra, ad utroſque ex mente auctoris, eſt accommodandus, tum ad eos, qui veritatem oblatam repudiant, tum ad eos, qui acceptam abjiciunt. Sed de his plus ſatis.

Sequitur alter modus, quo tam in fœlicem hujuſmodi apoſtatarum ſtatum exprimit, dum oſtendit quam grave illis ſit metuendum ſupplicium. *Sed terribilis quædam*, &c. Tria hic imprimis conſideranda ſunt, quæ infœlicitatem iſtiuſmodi hominum, ob oculos ponunt. 1. Metus pœnæ graviſſimus, vel id unde metus ille, verè debet proficiſci. 2. Ipſa pœna. 3. Deſcriptio iſtorum apoſtatarum, ex qua cuilibet patet, cur iſtiuſmodi pœna meritò hominibus hujuſmodi, ſit metuenda. Primum eſt: *Terribilis quædam exſpectatio judicii.* Exſpectationis vox catachriſtice hic ſumitur. Nam aliàs exſpectamus rem bonam, vel ſaltem, non malam. At hoc loco in re mala uſurpatur & pro metu ſumitur. Deinde, non tam de ipſo actu exſpectandi, vel metuendi videtur uſurpari, quam de cauſa metus, per metonymiam effecti; id eſt pro obligatione ad pœnam, ſeu pro ſtatu ejuſmodi, quo in pœna homini ſemper ſit metuenda: quaſi dicat; Iſtiuſmodi hominem, certò manet pœna, eique imminet, itaque nihil certius iſtiuſmodi homo exſpectare debet, quam ſupplicium. Cur autem ita videatur hæc vox accipienda hoc loco, cauſa eſt, quia interdum fieri poteſt, ut is qui Chriſtum deſerit, optimè ſecum agi putet, & nihil minus, quàm divinum ſupplicium exſpectet, præſertim ad tempus. Quanquàm veriſimile eſt, in pleriſque niſi excæcati ſint prorſus & mens illis non erepta, ſecus fieri. Conſcientia enim proculdubio, illos tandem redarguit, & metus divinæ iræ terret, ſucceditque deſperatio & dolor, qualem in Juda fuiſſe diximus, non ad reſipiſcentiam

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

tiam ſed ad pœnam. Tropus ſimilis, quanquam in re bona, eſt in eadem exſpectandi voce, ſupra hoc cap. ℣. 13. Impropriè enim dicitur Chriſtus exſpectare id, quod ipſe facturus eſt. Cur autem ita de eo loquatur ſcriptura, non eſt nunc explicandi tempus. Addit *terribilis*, quia terrorem incutiendi vim habet maximam, ac ſæpe etiam reipſa incutit, tum ob gravitatem, tum ob certitudinem ſupplicii: Additur vox *quædam*. Quæ ſi propter vocem exſpectationis fuit addita, improprietatem in illa quandam arguit, ut Jac. 1. 18, *primitiæ quædam*: ſi propter vocem *terribilis* ſingularem quendam terrorem, videtur indicare. Hactenus, de metu ſupplicii. Ipſum ſupplicium deſcribitur duobus modis. Primò, voce *judicii* id eſt damnationis ſeu ſupplicii, qua ratione vox hæc, ſæpe uſurpatur, præſertim cum de ſuppliciis iis eſt ſermo quæ ad hominem perdendum ſunt comparata, nec gratiæ locum relinquunt. Poteſt autem hoc accipi non tantum de judicio ultimo, ſed etiam de temporariis, atque adeò pro ſerie quadam pœnarum divinarum. 2. In verbis *Et ignis fervor, qui devoraturus eſt* hujuſmodi apoſtatas. *Ignis* ille non tantùm de igne propriè ſic dicto poteſt accipi, de igni inquam illo æterno & inexſtinguibili, quo Deus olim puniturus eſt impios, qui paratus dicitur diabolo & angelis ejus, & quo Petrus ait cœlum & terram conflagraturam in die judicii & perditionis impiorum hominum verum etiam pro aliis gravioribus ſuppliciorum divinorum generibus, quæ tum ingentem afferunt homini cruciatum, tum ad eundem omnino perdendum ſunt comparata. Nam inter alia ſuppliciorum genera, quæ miris modis hominem excruciant, eumque facillimè perdunt, ignis eſt, ac prope principem locum obtinet. Unde Deus iratus ac punire volens infra cap. 12, dicitur ignis conſumens. Addit autem hoc loco divinus autor vocem *fervoris* ad nomen *ignis*, ut ſuppliciorum divinorum, quæ apoſtatis imminent, ſummam oſtendat violentiam. Nonnunquam ignis aliquid corripit ſed lentè & miti quodam calore id depaſcitur paulatim, vel ejuſmodi eſt, ut exſtingui non magno negotio poſſit; ſed nonnunquam etiam celerrimè exſurgit, vicina omnia, momento citius comprehendit, & magna cum violentia abſumit. Hujuſmodi ſupplicium apoſtatas manet, quod illis haudquaquam parcet, celerrimè eos comprehendet, nec deſinet, donec planè perdiderit, quod indicavit apertius divinus autor, dum ſubjicit. *Qui* (fervor ignis) *devoraturus eſt adverſarios*. Nonnunquam ignis aliquid corripit, ſed exſtinguitur, & res incenſa, flammæ hoc modo eripitur. Hîc contra accidet. Nam ut Chriſtus ait, Ignis illorum non exſtinguetur, obſtare nemo poterit, quominus Dei ac Chriſti hoſtes, prorſus conſumat. Tertio, illos ipſos homines, quos ſupplicium iſtud divinum manet, denotat voce adverſariorum: intelligit autem adverſarios, ſeu hoſtes Dei & Chriſti, quos ille aliquando ſcabellum pedum ſuorum ponet, ac perdet, in quorum numero imprimis ſunt Apoſtatæ; ex qua deſcriptione, facile eſt colligere, quantopere illis divina ſupplicia, & imprimis æternus ille ignis ſit metuendus, cum Dei illius ſummi & Chriſti, ejus, ſint hoſtes, quibus David quoque graviſſimis verbis minatur Pſ. 2. Jam verò cum in omnes hoſtes graviter animadverti ſolet, tum imprimis in deſertores, qui ex amicis inimici ſunt facti, atque hoſtes, & ſua ſponte planè, in adverſariorum caſtra tranſierunt. Tales autem ſunt apoſtatæ, reſpectu Dei ac Chriſti.

Hactenus ſecunda loci noſtri pars. Sequitur tertia, in qua divinus auctor, id quod dixerat de infelicitate Apoſtatarum comprobat, quod præſtat in reliquis verbis omnibus. Comprobat autem partim ratione, partim autoritate, ſive divinis teſtimoniis. Ratione demonſtrat ℣. 21 & 29. Teſtimoniis ℣. 30, 31. Quod ad rationem attinet, in ea tria ſunt obſervanda 1. Unde ducatur. 2. Quid ex ea concludatur. 3. Quomodo fulciatur, & robur ejus oſtendatur, ſeu ut in ſcholis loquuntur, quæ ſit conſequentiæ ratio. Primum illis continetur: *Qui abrogarit vel contemſerit legem Moſis, abſque miſericordia in duorum aut trium teſtimonio moritur*. Ductum eſt, ut quilibet videt argumentum, ab ea ſeveritate, qua Deus ſub lege utebatur, in ejus contemtores. Quatuor autem in his verbis ſunt obſervanda. 1. Quale fuerit peccatum illud, quod Deus tum temporis adeò ſeverè voluerit puniri. 2. Quæ fuerit iſtius peccati pœna. 3. Quanta in ea exigenda adhibita fuerit ſeveritas. 4. Quanta nihilominus æquitas. Primum explicatur verbis *Qui abrogarit ſeu contemſerit legem Moſis*. Vox quæ reddita eſt abrogatio, vel contemtus, utramque hanc ſignificationem in S.L. habet, priorem in hac epiſtola cap. 7. 18. Poſteriorem inter alia loca 1 Theſſ. 4. 8. Quodſi priori modo velis ſumere, non planè propriè, ea fuerit accipienda. Non enim in alicujus privati hominis poteſtate erat, legem abrogare, id eſt efficere, ne illa quemquam amplius obſtringat (id enim propriè vox illa ſignificat) ſed in ipſius poteſtate erat, eam contemnere, repudiare, atque adeo etiam apud alios in contemtum adducere. Non ſatis autem conſtat, an de abrogatione, ſeu contemtu univerſæ legis, quæ apoſtaſia ſeu defectio propriè dicitur, quam Paulum docere olim, à Judęis credebatur, Act. 2. 21; An verò de contemtu unius alicujus, aut alterius legis tantum, hoc loco ſit ſermo. Non alienum videtur à ſcopo autoris, utrumque legis contemtam accipere, magis tamen priorem, cum & verba ipſa, ei ſenſui magis faveant, & in eo conſentiant interpretes doctiſſimi, hic de iis eſſe ſermonem, qui à Chriſtiana religione deficiunt, quam qui unam tantum, aut alteram legem per contemtum violant. Hujuſmodi apoſtaſia erat, cum quis è Judæis atheiſmum, aut gentiliſmum amplectebatur, aut alia ratione oſtendebat, nullam apud ſe legis Moſaicæ eſſe autoritatem. Quo loco obſervandum eſt, fieri potuiſſe, ut apoſtaſia iſta, unam aliquam legem à Moſe latam potiſſimùm peteret, ſed talem, qua convulſa univerſæ legis autoritas prorſus corrueret; qualis erat illa, de uno tantum Deo habendo ac colendo, Deut. 17. 2, quam ſi quis violaſſet, & alieno alicui Deo ſerviiſſet, jam à lege jure defeciſſe cenſebatur. De hujuſmodi loquitur Moſes Deut. 17, initio facto à ℣. 2 ubi ita legitur: *Cum inventus fuerit in medio tui, &c. vir ſive mulier, qui fecerit malum in oculis Domini Dei tui, ita ut tranſgrediantur fœdus ejus* (hic apoſtaſia illa notatur) *iveritque & coluerit Deos alios, & adoraverit eos, & ſolem vel lunam, vel quemcunque exercitum cœlorum, quod non præcepi, illudque indicatum tibi fuerit, & audieris & inquiſieris, & verum ac certum repereris, factam eſſe iſtam abominationem in Iſraël, educes virum hujuſmodi, aut mulierem etiam, & obrues eos lapidibus, ita ut moriantur. In ore duorum aut trium teſtium interficiatur, qui moriturus eſt, &c. exterminabiſque malum* (id eſt mali autorem) *è medio tui*. Vide etiam Deut. 13, ubi de iis ſermo, qui ad defectionem à Deo, alios ſollicitarent, qui ſine miſericordia jubentur interfici. Ipſa autoris noſtri verba, cum his collata, præſertim de duobus aut tribus teſtibus, ac ſeveritate, in mortis pœna exigenda, ſatis indicant, ad hujuſmodi peccatum, atque adeò ad hanc ipſam Dei conſtitutionem, eum hoc in loco reſpexiſſe. Quodſi quis tamen latius extendere voluerit, hæc autoris divini verba poterit includere nomine abrogationis legis, quodvis peccatum elato brachio, ſeu per ſuperbiam, ac contemtum legis, atque adeò etiam divinæ majeſtatis, unde legis pendebat autoritas, commiſſum. Qui enim eo modo, unam aliquam violabat legem, omnium jure cenſebatur reus. Nam qui cæteras tulerat, iſtam quoque tulerat, ita ut eadem eſſet illius ac cæterarum autoritas. Quare, qui illam ſpernit, cæteras eadem opera ſpreviſſe, vel facile etiam ſi res ferat, ſpreturus videtur. Quam in ſententiam differit nonnulla Jac. 2. 10, 11. Pro hujuſmodi autem peccatis cenſebantur, primò omnia facinora gravia atque enormia, in decalogo prohibita. Nam præter id, quod jam expreſſimus, de aliorum Deorum cultu in eo caſu, erat idololatria quævis, quæ poſſit admitti Deo interim vero non prorſus deſerto; blaſphemia, violatio ſabbati (quod peccatum ideò tam grave videbatur, quia Sabbata, ſignum erant fœderis, quod Deus cum populo pepigerat, qua de cauſa, etiam decalogo principi legis parti,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

præceptum de iis obſervandis inſertum eſt, unde qui Sabbata negligebat, Dei fœdus videbatur ſpreviſſe) parricidium, homicidium quodvis ſpontaneum, adulterium, plagium, falſum teſtimonium in crimine capitali, & alia quæ ipſa natura refugit, quorum aliqua commemorantur Deut.27, inter execrationes quæ pronunciari debuerunt in monte Hebal. Deinde huc pertinebat, contemtus legum, de expiationibus latarum, maximè illius ſolennis de qua Levit.16, & cap.23 ejuſdem libri ℣. 27, & ſequent. qua omnia peccata per ignorantiam, aut humanam aliquam fragilitatem admiſſa, ſi quæ fortè aliis ſacrificiis non fuiſſent expiata, tollebantur, & maculæ impuritateſque carnales eluebantur, quam qui negligebat, is contemtor legis divinæ poterat cenſeri, utpote qui non curaſſet expiari ea, quæ adverſus Dei legem, fortè ignorans commiſiſſet, aut quam pro immunditia aliqua, lex declaraſſet, cum expiandi propoſita ac præcepta eſſet ratio facillima. Sunt & alia nonnulla ad ceremonias pertinentia, quæ nullam ſub lege habebant expiationem, ut pollutio quædam templi, rerumque ſanctarum, quia Dei majeſtatem propius videbantur attingere, & contemtum aliquem divini numinis arguere. Deus enim ſuam ac legis autoritatem, etiam in rebus non magni, ſi earum natura ſpectetur, momenti, ſartam tectam volebat, ideoque ſui numinis, ac legis ſuæ contemtum, nonniſi mortis pœna, volebat expiari, quo pertinent imprimis illa Dei verba Num. 15. 30, 31. *Anima illa, quæ commiſerit elata manu, ſive ex indigenis, ſive ex peregrinis, Jehovam afficit iſto probro omnino exſcindetur anima illa, è medio populi ſui, quia verbum Jehovæ ſprevit, & mandatum ejus irritum fecit. Omnino exſcindetur anima illa. Iniquitas ejus in ea eſt.* De hujuſmodi tranſgreſſionibus loquutus eſt autor noſter ſupra cap. 2. ℣. 2. Cætera delicta, per incogitantiam, aut fragilitatem hominibus uſitatam admiſſa, ſacrificiis certis expiabantur, ut tum ex lege conſtat, tum ex hoc noſtro autore, qui pontificem legalem, pro ignorantiis obtuliſſe ait cap. 5 & 9: unde interdum in lege dicitur, Expiabit eum ſacerdos, & remittetur ei, quia error eſt. Vide hoc eodem loco Num. 15. 25, qua de re Socin. part. 2, de Ser. cap. 12. Legis ergo Moſaicæ, licet terrenæ, licèt in multis imperfectæ, licèt æterni boni promiſſione deſtitutæ, licèt aliquando deſituræ, contemtus, tam graviter à Deo puniebatur, quid de contemtu euangelii dicemus? quæ doctrina prorſus, & omnibus numeris abſoluta, æternæ fœlicitatis promiſſo nobilitata, & in æternum duratura eſt.

Obſervari autem hoc loco poteſt, non tam graviter offendere Deum peccatum ipſum, quam contemtum verbi majeſtatis divinæ qui peccato eſt adjunctus. Unde grave peccatum, per incogitantiam admiſſum, nonnunquam facilius à Deo condonatur, quam leve, ſed cum contemtu quodam præcepti alicujus divini admiſſum. Quanquam nonnullá peccata ſunt, quæ à contemtu divini numinis, ſejungi nequeunt, quæ graviſſimè etiam ulciſci Deus ſolet.

Hactenus prima particula horum verborum quæ peccatum ipſum exprimit. Sequitur altera, in qua pœna iſtius peccati exprimitur, continetur id voce *moritur* per quam mors violenta, quæ ab hominibus delinquenti poſſit infligi, eſt intelligenda patet id verbis partim ex Deut. partim ex Num. paulò ante adductis, patet etiam ex ipſius noſtri autoris verbis, dum ait id fieri debuiſſe *in ore duorum aut trium teſtium.* Nam ſi de morte æterna ſermo eſſet, quid opus fuiſſet, duorum aut trium teſtimonio. Ea nimirum à Deo ipſo, & ipſius nomine à Christo infligitur. Huic verò, humano teſtimonio, non eſt opus. Omnia vindex Dei ac Chriſti cernit oculus, eaque etiam videt, quæ ſub aſpectum noſtrum non cadunt; notitiamque noſtram penitus effugiunt. Quodſi mors æterna conſequebatur, ea non pro pœna, ſed pro naturali quodam mortis violentæ, aut alterius cujuſvis conſequente, debebat haberi, quod tamen per divinam benignitatem adhuc tolli poteſt. Pœnæ enim ſub lege conſtitutæ, præſertim ſi literalem verborum ſenſum ſequaris, nonniſi temporariæ erant, quemadmodum & obedientiæ præmia, in eadem propoſita. Quapropter facile fieri poteſt, ut Deus eum, quem lex ob unum aliquod delictum, capitis ſupplicio affecit, ex mortis æternæ vinculis eximat, ſi aliàs fidem habuerit. Poterat nimirum is, qui Sabbatum v. g. ſemel violaſſet, ut ille, qui lignorum aliquid eo die collegerat, aut etiam qui adulterium ſemel commiſiſſet, vel homicidium, ut David, eamque ob cauſam, mortis pœnam incurriſſet, Deo antea pro viribus paruiſſe, & multos alios, qui eam pœnam non ſubiiſſent, pietate ac religione viciſſe, quem non eſt veriſimile, in æternum periturum, cum videamus, Deum ſemper ex fide, homines juſtificaſſe, licèt id non ſemper hominibus revelarit. Ex dictis autem, illud etiam patet, cum de remiſſione peccatorum ſub V. Fœd. conceſſa, ſermo eſt, de remiſſione tantum pœnarum temporalium, eſſe ſermonem. Sub. N. Fœd. æternæ potiſſimùm pœnæ condonatio, intelligenda eſt. Ut enim pietatis præmium, æternum eſt, ita etiam impietatis pœna, quam remiſſio tollit. Non eſt autem prætermittendum, quod divinus autor dicit, in præſenti *moritur* cauſa eſt, vel quòd id tum temporis adhuc fieri ſoleret, urgentibus Moſaicæ legis autoritatem Judæis, vel quod *Moritur* accepit, pro mori debet. Nam verba ſimpliciter, atque in modum aſſertionis elata, nonnunquam id ſignificant, quod fieri debet, ut Mat. 2. Ubi Chriſtus naſcitur, id eſt Naſci debet. Tertiò, Severitas in illa pœna exigenda exprimitur illic *ſine miſericordia.* Nulla enim doloris, aut reſipiſcentiæ habebatur ratio. Nullus expiandi peccati reſtabat modus, ex vi fœderis. Omnino iſtiuſmodi homo tollendus erat. Et Deut. 13 mandatur, ut ſi te vel frater germanus, vel filius, vel filia, vel uxor, vel amicus, quem ut animam tuam diligas, ad aliorum deorum cultum ſollicitarit, ne parcat ei oculus tuus nec miſerearis, ſed omnino occidas; manus tua prima ſit in eo, ut eum interficias, tum manus totius populi, &c. Vide ibidem alia, de urbe exſcindenda, in qua ſcelus ejuſmodi fuerit repertum. Quodſi judices aut populus officium facere negligerent, ipſe Deus faciem ſuam contra ejuſmodi hominem ponebat, eumque ut dignus erat, plectebat, quemadmodum ſe in lege profitebatur facturum. Quodſi tamen pœna alicui remittebatur, id extra ordinem, & præter fœderis rationem, ſingulari aliqua Dei gratia contingebat. Unde interdum apoſtaſiæ, id eſt cultus aliorum Deorum condonatio populo, per prophetas fuit oblata à Deo, ex ſingulari ipſius benignitate, imprimis tum, cum vel univerſus populus, vel major ejus pars, illo peccato ſe contaminaſſet, ne populum univerſum, aut magnam illius partem, cogeretur perdere. Deo nimirum qui ſupra legem eſt, legem relaxare pro arbitrio licebat, judicibus ac populo ſub lege conſtituto, non licebat.

Ex his autem patet, Miſericordiam, non eſſe proprietatem in Deo naturaliter ac propriè reſidentem. Nam quædam ſunt actiones Dei, in quibus nulla utitur miſericordia, ſed ejus contrario, nimirum ira & ſeveritate. At à naturalibus Dei proprietatibus & perpetuo in ipſo reſidentibus nulla ejus actio recedere poteſt, & quando earum objectum exſtat, neceſſario exeruntur, & nunquam earum contrarium poteſt in Deo exiſtere. Quartò, Æquitas eſt in eo *in duorum aut trium teſtimonio.* Noluit Deus, tam ſeverum ſupplicium permitti, vel ſolius magiſtratus, vel privati cujuſquam libidini, ne etiam innocentes, qui invidiæ malorum, plerumque ſunt obnoxii, hoc modo facilè oppimerentur, ſed voluit, Teſtibus, minimum duobus, aut tribus convinci reum, & ea quidem lege, ut in falſos teſtes, jure talionis animadverteretur, ut quam pœnam alteri intentaſſent, eam ipſi perferrent. Vidimus id ſupra præceptum, Deut. 17, ubi de apoſtaſia agitur, & alibi, ubi de peccatis ac criminibus in genere, Deut 19. 15 & ſeq. *Ne ſurgat teſtis unus contra aliquem, in quacunque iniquitate, in quocunque peccato, & in quocunque ſcelere, in quo peccatum fuerit, ſed in ore duorum teſtium, aut in ore trium, ſtabit accuſatio,* & poſtea, de pœna falſi teſtis, loquitur, quam ita vult exigi, ne parcat iſtiuſmodi

homini,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

homini, oculus magiſtratus. Eadem lex etiam à Chriſto, eccleſiæ, fratris in fratrem delictum vindicaturæ, eſt conſtituta, Matt. 18. Ea ſe uſurum profitetur Paulus 2 Cor. 13. 1. Unde apparet, legem hanc eſſe æquiſſimam, cum nihil niſi æquiſſimum à Chriſto ſit Eccleſiæ præſcriptum, & ab Apoſtolis uſurpatum. Ex eo autem patet, occulta crimina, olim ſub lege, per tormenta exquiri non ſolita, ſed teſtibus vel argumentis apertiſſimis, fuiſſe in apertum producta. Quo iniquiores ſunt hodie Chriſtiani, qui, ne ſcilicet innocentem puniant, eum prius crudeliſſimis tormentis, quæ ipſa morte nonnunquam ſunt acerbiora ſubjiciunt, ut rem explorent. Nonne id ipſum quod fugiunt, faciunt? Nolunt innocentem punire. At ne id faciant, graviſſimè jam puniunt, ne quidquam de eo dicamus, tormentorum vim, non ſemper veritatem, ſed ſæpe mendacia expreſſiſſe, & multos maluiſſe mori, quam ea ſubire. At lex Moſaica, ſeveriſſima fuit. Cur ergo Chriſtiani, ſunt non dico ſeveriores, ſed planè crudeles, qui manſuetiſſimi eſſe deberent, & quibus charitas, omnibus aliis rebus, debebat eſſe antiquior? Sequitur alterum, in hac ratiocinatione autoris divini. Supplicio dignus cenſebitur qui filium Dei conculcarit. Illorum ipſorum ad quos ſcribit, judicium appellat, tamquam in re admodum manifeſta, dum ait; *Quanto putatis deteriore.* Deterius, id eſt acerbius & gravius ſupplicium ei debet imminere, qui Chriſtum repudiarit, quam qui Moſen. 1. Quia huic mors tantum violenta infligebatur, illi mors æterna. Quis autem neſcit, hanc illa, longe eſſe graviorem? Violenta mors, etiam ob delictum aliquod inflicta, non neceſſario mortem æternam, ſecum trahit, ut ſupra docuimus, ſi Dei voluntatem reſpicias, licèt naturæ vi, omnino ſecum eſſet tractura, nec prorſus hominem excludit ab æterna felicitate, contra quam in æterna accidit. Adde quòd etiamſi tandem is, qui mortem violentam ſuſtinuit vi legis, etiam in morte æterna maneret, tamen id pro illius pœna, non eſſet habendum, ſed pro naturali quodam mortis violentæ conſequente. Nam ei demum mors æterna pœna eſt, cui licuiſſet eam effugere, & cui ad vitam æternam, ac beatam immortalitatem patebat aditus. Hæc nimirum demum ſumma pœna eſt, cui licuiſſet eam effugere, à ſumma fælicitate, quæ tibi oblata fuerat, & ad quam pervenire potuiſſes, in æternum excludi. Deinde, ideo etiam gravior deſertori Chriſtianæ religionis imminet pœna, quam legis; quia antequam ultima illa pœna infligatur, aliæ quæ mortis violentæ acerbitatem ſuperant ei imponuntur. Nam omnis ei ſpes gratiæ divinæ, quam antea habuerat, adimitur, reditus ad priſtinum ſtatum negatur, quod inter acerbiſſima Dei ſupplicia, numerandum eſt, conſcientiæ vermis, qui vel mille mortes ſuperat, ejus animum ſubinde rodit, ac lancinat, imminetque terror perpetuus divinorum ſuppliciorum, cum aliqua tempeſtas, aut periculum ingruit, omnia illi infeſta videntur, nihil tutum, nihil ſecurum, reſtant multi corporis dolores, omne damnorum, luctuum, contumeliæ, tormentorum, mortis denique acerbiſſimæ genus. Quot ſunt ſuppliciorum divinorum genera, quæ in eundem hominem poſſunt effundi, tot ei ſunt metuenda, qui Chriſtum deſerit. At mors violenta, brevi momento peracta, longe levior erat his ſuppliciis, præſertim ſimul junctis. Non ait autem ſimpliciter divinus autor, ejuſmodi apoſtatam, gravius ſupplicium laturum, ſed dignum judicatum iri, acerbiori ſupplicio, ſimul cogitandum relinquens, eum etiam reipſa iſtam pœnam ſubiturum. Nam in antecedente, intelligitur conſequens. Si quis dignus judicetur, præſertim peculiari, ac perfecta quadam ratione, ut hoc loco accidit, aliquo ſupplicio, quid facilius cogitatu, quam eundem, etiam iſtud ſupplicium ſubiturum. Dignus enim cenſebitur iſtiuſmodi ſupplicio, non eo modo, quo omnes qui peccant ſupplicio digni judicantur. Etiam ii qui in ignorantia divinæ voluntatis verſantes, peccant, aut ii qui olim ſemel in legem deliquerant, elato brachio, ſine miſericordia, etiam factum dolentes, ad ſupplicium rapiebantur (nam cum punirentur ex divino mandato, neceſſe eſt illos, ea pœna dignos fuiſſe judicatos) ſed ita, ut tum decreta divina in N. F. propoſita, tum rei ipſius æquitas, videantur pœnam iſtiuſmodi hominis poſtulare. Et hæc videtur eſſe cauſa, cur divinus auctor maluerit dicere, iſtiuſmodi hominem, graviori ſupplicio, dignum judicatum, quam ſimpliciter, eum acerbiorem pœnam laturum, ut ſimul hujus rei æquitatem indicaret, & oſtenderet, iſtiuſmodi hominem pœnam hanc planè commeritum, quod non expreſſiſſet, ſi ſimpliciter dixiſſet, eum acerbiorem luiturum pœnam. Nam non protinus qui pœnam luit, etiam juſte luit, eo præſertim modo, quo hic intelligendum eſt. Quare ſi divinus autor, hoc poſteriori modo loquutus fuiſſet, æquitatem pœnæ, non expreſſiſſet. Certum quidem eſt, Deum nonniſi juſte unumquemque punire; ſed aliud eſt juſtè aliquid fieri, aliud indicari etiam verbis id juſtè fieri. Quòd ſi quis velit ideo etiam divinum auctorem, hoc pacto quo loquutus eſt loqui maluiſſe, quòd non planè ſit impoſſibile, unum aut alterum, ex iſtiuſmodi hominibus propter certam aliquam cauſam, tam gravi ſupplicio eximi, etiamſi eo dignus cenſeatur (nam cum de pœna agitur, poteſt quis ea dignus cenſeri, & interea tamen, niſi quid obſtet aliud, reipſa non puniri, ſed remiſſionem peccati, ſeu delicti impetrare, & quidem ſalva juſtitia) licèt id ex vi fœderis novi non fiat, non admodum repugnaverim. Alias in Sacris Literis dignum aliqua re cenſeri, præſertim cum de re bona, ſeu præmio aliquo ſermo eſt, ſolet non tantum ſignificare, ſtatutum iri de aliquo, eum jure quodam, præſertim ex promiſſo divino, poſſe id repetere, ſed etiam eum omnino id conſequuturum, quo dignus cenſeatur, ut Luc. 21. 36. 2 Theſſ. 1. 5.

Sequitur tertium in hac Apoſtolica argumentatione conſiderandum. Nimirum quomodo rationem ſuam, ex ſeveritate ſub lege uſitata ductam fulciat; ſeu quæ ratio ſit conſequentiæ in argumento. Poſſet nimirum aliquis quærere, Quomodo ex eo, quòd Deus tam graviter tranſgreſſores aut deſertores legis punivit, conſequitur longe graviori ſupplicio Chriſtianæ religionis deſertores, dignos judicatum iri? Hoc oſtendit Apoſtolus, in illis verbis: Qui filium Dei conculcarit, & ſanguinem fœderis, per quem fuerat ſanctificatus communem duxerit, & ſpiritum gratiæ contumelia affecerit. In quibus verbis, gravitatem ſceleris, quod ii admittunt, qui à Chriſto deficiunt explicat, atque adeò oſtendit hos apoſtatas dignos eſſe longe graviori pœna, quam fuerint deſertores, aut tranſgreſſores legis Moſaicæ. Quo nimirum gravius eſt ſcelus aliquod, tanto majori ac graviori dignum eſt ſupplicio. Tria autem affert ad gravitatem hujus impietatis oſtendendam; quæ omnia eo redeunt, ut oſtendat Apoſtatam, res ſanctiſſimas, per quas ad notitiam veritatis, & divinæ gratiæ in ea comprehenſæ pervenerat, atque ad fœliliſſimum quendam ſtatum perductus fuerat ſumma afficere ignominia. Itaque in ſingulis iſtis tribus particulis duo conſideranda ſunt. 1. Præſtantia rerum quam apoſtata contumelia afficit. 2. Facti ipſius indignitas; ſeu ignominia, qua Apoſtata ipſam afficit. Primum, quòd ejuſmodi homo, *filium Dei conculcet*; ubi ut jam diximus, & dignitas perſonæ & indignitas facti, ſeu contumelia iſtius perſonæ ſpectanda eſt. Dignitas, dum ait *Filium Dei*; quaſi dicat, non Moſen, quo ſe legis ſectatores jactant. Huic nimirum hic imprimis, opponitur hoc loco filius Dei, ut ex verſu præcedenti apparet; non alium aliquem prophetam, legis interpretem contemnit, ac contumelia afficit, imò etiam, non ex angelis aliquem, quorum opera, lex fuit Moſi tradita Act. 7. Gal. 3 & ſup. Hebr. 2, ſed eum, qui ſecundum Deum, primum authoritatis ac poteſtatis obtinet locum, eſtque ipſi Deo, omnium chariſſimus contemnit, ac contumelia afficit. Quo loco explicandum eſt, quid ſit eſſe filium Dei; nimirum illum ſingularem, qui hoc nomine ſimpliciter poſito, hic & alibi intelligitur, & quantam id in ſe dignitatem, divinitatemque contineat, idque partim ſimpliciter atq; per ſe, partim comparatè, ut facit

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

hic divinus autor, quem cap. 1, primum prophetis in genere, per quos Deus olim cum patribus loquutus eſt, partim angelis, per quos lexerat tradita Moſi, opponit, quo pertinet etiam particula cap. 2, ab initio. Sed cap. 3. Moſi imprimis eum longiſſimè præfert, tamquam filium ſervo ac famulo, tamquam eum qui domui præſit, Illi, qui eidem inſervit, quæ comparatio huc imprimis ſpectat. Simili modo ait Chriſtus Joh. 3, vel ipſe Johannes, dum oſtendit cauſam, cur is jam judicatus ſeu condemnatus ſit, qui in filium Dei non credit; quia inquit non credidit, in nomen unigeniti filii Dei. Quaſi dicat; Non prophetam aliquem vulgarem, non aliquem ex Dei ſervis, ſed unigenitum ac chariſſimum Dei filium, quem talem eſſe, multis documentis conſtabat, vel conſtare cuivis poterat, repudiavit ac rejecit. Contumelia autem ac contemtus, tanto gravior eſt, quanto major dignior ac præſtantior eſt is, qui contumelia afficitur.

Facti indignitas, ipſaque contumelia, exprimitur verbo *conculcaverit*. Vix cogitari poteſt major contumelia, quam eſt ea, ſi quem pedibus conculces. Ea enim pedibus calcamus, quæ pro rebus viliſſimis habemus. Quanta ergo rei indignitas, quanta contumelia, ſi chariſſimum Dei filium conculces pedibus, eum qui honore ſummo poſt Deum, eſt digniſſimus, indigniſſimis modis tractes, ac ſumma quæ ferè cogitari poteſt contumelia afficias. Ipſam Dei pupillam tangit, qui unctos ejus tangit. Quid dicendum eſt de eo, qui non vulgarem aliquem Dei unctum, ſed filium Dei unicum & chariſſimum, & illum Chriſtum, ſeu unctum Dei, perfectiſſima ratione ſic dictum, non tangit, ſed conculcat? Annon ipſum Deum, ejus patrem, contumelia ſumma dicitur affeciſſe? Qua ratione, cum Chriſtus confixus fuit ipſe Deus cenſetur confixus, & verba de Deo apud prophetam elata, ad hanc rem accommodantur, videbunt in quem pupugerunt. Supra cap. 6, in re ſimili dixerat autor, quòd ii qui poſt veritatem agnitam relabuntur, ſibimet ipſis crucifigant filium Dei, & publica infamia afficiant, quod huc quoque rectè accommodatur. Ideò autem tanti ſceleris immanitas, jure tribuitur, Chriſtianæ religionis deſertori, atque hoſti; quia cum is ſanctiſſimam doctrina cujus annunciator atque autor Chriſtus exſtitit, falſam atque erroneam dicit (qua enim ratione aliàs eam deſerere, aut abnegare cenſendus eſſet) eo ipſo, non modò Chriſtum, filium illum Dei ſingularem, atque unigenitum eſſe negat, ſed ne vulgarem quidem Dei filium eſſe ſtatuit, ac clamat. Siquidem ejus nomen tamquam ſeductoris, ac falſi prophetæ, traducit, eumque hoc ſuo facto, digniſſimum judicat, qui tanquam impoſtor, divino nomine, per ſummum ſcelus ad falſam religionem populo perſuadendam abuſus, cruci fuerit affixus, itaque quantum in ſe eſt, *illum denuo cruci affigit, eumque pedibus conculcat*; ſiquidem de Chriſto affirmat, ob quod Chriſtus, ſi id verum eſſet, foret crucis ſupplicio digniſſimus, digniſſimuſque qui pedibus conculcaretur. Metitur ergo Spiritus ſanctus gravitatem ſceleris, non ex eventu, ſed vi ipſius facti, quemadmodum etiam dicitur aliquos Deum irridere, aut Dominum provocare, non quod id reipſa faciant, ſeu effectu ipſo, ſed quòd vis factorum, quæ reprehendit Apoſtolus, ſit ejuſmodi. Eodem modo, dicuntur aliqui, mutare gloriam incorruptibilis Dei, in ſimilitudine imaginis hominis corruptibilis, aut veritatem in mendacio, vel mendacium. Vis facti eſt hujuſmodi, non effectus. Hoc primum eſt, quod ad gravitatem hujus ſceleris oſtendendam pertinet. Alterum eſt, quòd hujuſmodi Apoſtata ſanguinem fœderis, per quem fuerit ſanctificatus, communem duxerit. Ubi iterum, tum rei, quæ ignominioſe ab apoſtata tractatur, præſtantia, tum facti indignitas, eſt conſideranda. Res ipſa eſt ſanguis Chriſti, id eſt mors ipſius cruenta, licet Chriſtum ipſum non nomines, ſed ex reipſa, & deſcriptione addita, ſatis intelligitur. Præſtantia ejus ſanguinis, primùm eo exprimitur; quod ſanguis fœderis dicitur; fœderis inquam novi & æterni Matth. 26. 28, infra Hebr. 13. 20. Quia nimirum Deus ſanguine uſus eſt, ad fœdus hoc cum hominibus ſtabiliendum, ac ſanciendum, id eſt ad promiſſa ſua in eo propoſita confirmanda, & pignus quoddam eorum nobis dandum; atque adeò (quod ex priori conſequitur) ad homines impellendos, ut fœdus illud amplecti, & conditiones in eo ſibi impoſitas exſequi velint, ac denique ad promiſſiones, hominibus conditiones iſtas præſtantibus, reipſa exhibendas; quanquam primæ cauſæ reſpectu, ex qua ob fœderis rationem, ſecunda tertiaque conſequitur, potiſſimum ſanguis fœderis, dici videtur, eaque ratione confertur cum ſanguine antiqui fœderis, id eſt ſanguine ejus animalis, quo fœdus antiquum fuit ſancitum, apertè quidem ſup. cap. 9. 18, & ſeq. quæ confer cum præcedentibus. Obſcurius paulò infra cap. 12. ℣. 24. 1 Pet. 1. 2, quæ omnia confer cum Exod. 24. Qua verò ratione ſanguis Chriſti, novum fœdus confirmarit, aliunde petatur.

Sequitur ut videamus, alterum modum, quo ſanguinis hujus præſtantiam exprimit. 1. Auctor, quod quidem à priori, tamquam effectus à ſua cauſa pendet, eſtque comprehenſus in illis verbis. *Per quem fuerat ſanctificatus*, nimirum antea cum Chriſtianam religionem amplecteretur. Sanctificatio conſiſtit in quadam emendatione, ac repurgatione ab impuritate, præſertim ſpirituali, & ad conſcientiam pertinente; quin etiam in ſeparatione quadam à rebus vulgaribus ac prophanis, & conſecratione rei vel perſonæ, in uſus divinos. Hoc loco licet vocem quam latiſſimè extendere, ita tamen, ut ſanctificatio hæc ad animum hominis ac conſcientiam, non ad carnem quemadmodum ſub lege accidebat, referatur. Nam ut autor hic divinus ſupra dixit cap. 9. Si ſanguis taurorum & hircorum & cinis juvencæ, aſpergens inquinatos, ſanctificat ad carnis puritatem, quanto magis ſanguis Chriſti qui per ſpiritum æternum ſeipſum obtulit inculpatum Deo, purgabit conſcientiam noſtram ab operibus mortuis, ad ſerviendum Deo vivo? Sed tamen etiamſi hoc ſanctificationis vocabulo, omnis emundatio, quæ ad conſcientiam animumque pertinet, intelligi poſſit, maxime tamen intelligenda eſt hac voce expiatio peccatorum, ſeu liberatio ab eorum reatu ac pœna, quatenus quidem eam in hac vita adipiſci poſſimus. Includitur tamen, etiam emundatio ab ipſa peccatorum labe, atque adeò ſeparatio noſtri, à prophano hominum vulgo, quæ fit per veritatis agnitionem ac profeſſionem pietatis; ſed eatenus potiſſimum, quatenus hæc emundatio & ſanctificatio, ad purgationem noſtri à reatu peccatorum refertur, atque ad eam via quædam eſt, & medium ejuſmodi, quod remiſſio peccatorum ex decreto Dei neceſſario conſequitur. Hujuſmodi repurgatio, quæ tum in repurgatione peccatorum, tum in emundatione noſtri, ab ipſis eorundem ſordibus conſiſtit intelligitur, ac ſanguini Chriſti adſcribitur, in verbis paulò ante adductis cap. 9. 14. Qua de re vide Socinum de Serv. part. 2. cap. 14. pag. 146, 147. Cur autem hoc modo ſanctificationis vocabulum putemus accipiendum, cauſa eſt, quod ut diximus, effectus hic ſanguinis Chriſti ex eo pendet, quod idem ſit, ſanguis fœderis. Quare, ſanctificatio ea eſt intelligenda, quam ſanguis Chriſti, homini mortali præſtat eatenus, quatenus fœderis ſanguis eſt; & is etiam ſanctificationis modus imprimis accipiendus eſt, qui congruit ei rationi, ob quam ſanguis Chriſti, potiſſimum ſanguis fœderis dicitur. Diximus autem, eum ideò potiſſimum dici ſanguinem fœderis, quia id confirmet ac ſanciat, & promiſſorum in eo contentorum, veluti pignus quoddam ſit; unde, cum tanta ſit promiſſorum iſtorum dignitas, ut nemo ea contemnere queat, conſequitur, ut nos etiam ad fœdus illud amplectendum & conditiones, ejus præſtandas adducat; qua in re ſi perſeveremus, ejuſdem ſanguinis Chriſti vi, ac fœderis in eo confirmati, plenam peccatorum remiſſionem, reipſa adipiſcimur. His vero in rebus conſiſtit ea ſanctificatio, quam hic intelligi diximus. Hoc divinus auctor vult dicere; Hominem, iſtum, qui à Chriſto tam turpiter deficit, antea ſanguinis Chriſti vi, ad amplectendum divinum

fœdus,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

fœdus, ac promiſſiones in eo comprehenſas, fuiſſe adductum, eaque re, à vulgo hominum prophano ſeparatum, ac Deo viventi, ejuſq; ſervitio conſecratum fuiſſe, quo in ſtatu ſi perſeveraſſet, ejuſdem ſanguinis Chriſti vi, à pœnis peccatorum non modò tutus, ſed & ſecurus fuiſſet, atque adeò etiam fuit, quamdiu in fœdere iſto perſeveravit. Tutum dico reipſa quia nullum divinum judicium ipſi imminebat, obſtante nimirum divino promiſſo, in fœdere comprehenſo, & ſanguine Chriſti, quo tamquam ſigillo, hoc Dei diploma confirmabatur; qua ratione meliora dicitur clamare, quam ſanguis Abel, quia non ut ille vindictam ab eo flagitat; ſed potius, ut is promiſſionis ſua memor, remiſſionem peccatorum nobis largiatur, ad quam confirmandam ex ipſius voluntate, fuit fuſus. Itaque pignoris cujuſdam inſtar eſt, quo Deus ad eam ſi in fœdere perſeveremus præſtandam, obſtringitur. Adde, quòd Chriſtus, per ſanguinem ſuum tantam adeptus eſt poteſtatem, ut remiſſionem illam, ipſemet nobis præſtare poſſit, effectuſque eſt miſericors ac fidus pontifex in iis, quæ apud Deum, ad expianda peccata populi, ſup. cap. 2. Securum dico fuiſſe, quod ad animum ipſius attinet, quia eodem Chriſti ſanguine freto, nunquam illi metuenda fuit peccati pœna. Breviter, ſpe certa, jam obtinebat peccatorum remiſſionem; re ipſa etiam aliquo pacto fruebatur, quatenus ea in hanc vitam cadit, eratque in eum ſtatum, vi ſanguinis Chriſti traductus, ut eam planè ac perfectè alioquin, ſi in eo perduraſſet, fuiſſet adepturus. Hic ergo eſt præſtantiſſimus, ac omnium maximus ſanguinis Chriſti effectus, ex quo apparet, eum ſanctiſſimum eſſe, atque ab omnibus haberi debere, non vero nullo pacto prophanum eſſe cenſendum, qui enim aliàs tam divinū potuiſſet præſtare effectum?

Sequitur ut poſtea quam iſtius ſanguinis præſtantiam vidimus, videamus etiam indignitatem ſceleris, quod in eum ab apoſtata admittitur. Ea vero explicatur illis verbis qui ſanguinem iſtum *communem duxerit*. Commune opponitur ſancto, & ſignificat rem profanam ac vulgarem, vel etiam impuram, quæ duo ferè concurrunt. Sic, communibus manibus edere, eſt illotis ac impuris manibus id facere. Sic ſupra cap. 9. 13. ubi Latine eſt Inquinatos in Græco eſt vox, ab eo deducta nomine, quod commune ſignificat, ita ut reddere poſſis communes factos, eique opponitur ſanctificatio, ac puritas. Vide & Act. 21. 28. Hoc ergo vult dicere, divinus autor; Hominem ejuſmodi, qui Chriſtianam religionem, atque adeò fœdus illud novum deſerit, & mendacii falſitatiſque arguit, ſanguinem Chriſti, quo fœdus illud fuit confirmatum, quoq; ipſe fuerat, à profano hominum vulgo per veritatis notitiam ſeparatus, peccatis eorumque pœnis repurgatus, pro ſancto minimè habere, ſed pro vulgari ac profano, qui ad tam ſanctum uſum, à Deo minimè fuerit adhibitus, imò pro planè impuro: ſiquidem is fuerit, ſanguis impoſtoris, & in eum finem ab ipſo profuſus, ut falſæ doctrinæ auctoritatem aliquam conciliaret, qua nulla poteſt major eſſe illius ſanguinis contumelia. Eſtque hic elegans quędam contrariorum commutatio; Sed quæ magnam apoſtatarum arguit impietatem. Sanguis fœderis ipſos ſanctificarat, & ex profanis, ſanctos ac puros effecerat, ipſi contra ſanguine hunc, profanum atque impurum judicant, atque adeò quantum in ſe eſt, polluunt. Hæc de ſecundo, quo gravitatem atque impietatem apoſtaſiæ, divinus autor oſtendit.

Sequitur tertium, quod in illis verbis continetur. *Et ſpiritum gratiæ contumelia affecerit*, dignitas rei, in quam injuria fertur eſt, quòd ſit ſpiritus gratiæ, per ſpiritum hunc divinus auctor intelligit, eam Dei virtutem & efficaciam, quam Deus ad confirmandum euangelium, ac demonſtrandam novi fœderis veritatem adhibuit, unde à Johanne 1 epiſt. 5, inter teſtes divinos numeratur, & hoc ei elogium peculiariter tribuitur, quod ſit illa veritas, quia ejus teſtimonium de Domino Jeſu, ejuſque euangelio adeò ſit manifeſtum, tamque apertæ veritatis, ut is ipſa veritas cenſeri debeat, licet alias etiam aqua, id eſt vitæ ac doctrinæ Chriſti puritas, quæ hoc ad Hebr. loco tacite tantum in voce filii Dei commemoratur, & ſanguis (id eſt mors cruenta Chriſti) qui hic aperte eſt expreſſus, & fœderis ſanguis appellatur, magnam vim habeant, ad euangelii veritatem demonſtrandam, & ſanguis is aliqua ex parte, ob ſpecialem ſuam cum promiſſis fœderis conjunctionem, in iis confirmandis, majorem etiam vim habeat, quam ſpiritus; ſed tamen ſi evidentiam, quæ aliquomodo hominum ſenſus perſtringit reſpicias, habet ſpiritus ille divinus aliquid præ ſanguine, & ſanguinis vim etiam fulcit. Hinc autor ille divinus ſupra cap. 2, cum de confirmatione euangelii & ſalutis æternæ in eo comprehenſæ ageret, ſolius divini ſpiritus, & effectuum ejus miraculoſorum meminit, dum ait, Quomodo nos effugiemus (quominus ſcilicet puniamur) ſi tantam neglexerimus ſalutem; quæ cum incæpiſſet annunciari per Dominum, ab iis qui audierant, in nos confirmata fuit, atteſtante Deo, cum ſignis & miraculis, tum virtutibus, & Spiritus ſancti diſtributionibus, ſecundum ſuam voluntatem. Ubi, tum Spiritus ſancti diſtributionum facit mentionem, ea proculdubio intelligens dona, quæ euangelicæ doctrinæ auditoribus quoque, tum eam eſſent amplexi diſtribuebantur; qua de re non ſemel in actis legimus; imprimis verò 1 Cor. 12 & 14. tum ſignorum miraculorum ac virtutum, quæ ſpiritus etiam divini ſunt effecta, ut ex multis Sac. Lit. locis perſpicitur, & per eos imprimis exerebantur, qui doctrinam euangelicam annunciabant. Quodſi velis huc etiam referre effecta iſtius ſpiritus, quæ Deus in ipſo Chriſto excitando, & ad dexteram ſuam collocando exeruit. (Ut patet Rom. 14. 1 Petr. 3. 18, quæ confer cum 2 Cor. 13. 4.) multò major iſtius ſpiritus præſtantia, & ad confirmandum euangelium vis apparebit. Qua de re vide Socin. in 1 Joh. 5, ubi de ſpiritus teſtimonio. Vocat autem hunc ſpiritum, divinus autor, ſpiritum gratiæ, ad illius vim ac præſtantiam tanto magis illuſtrandam. Duplici autem id modo videtur accipi poſſe. Sic Piſcator Joh. 1. 17. 1 Petr. 5. 12. 1. ut vox gratiæ, denotet objectum circa quod verſetur, quaſi dicat; Quod de gratia nempe Dei, in euangelio revelata teſtatur. Vel ſi mavis, de ipſa doctrina euangelii, quæ gratia dicitur, quod gratiam Dei omnium maximam, nobis offerat, atque annunciet; Eodem pacto accipi poteſt 1 Joh. 4. *Spiritus erroris*, & *ſpiritus veritatis*, id eſt ſpiritus, qui errorem aut veritatem docet, inſpirat, atque urget, ut ſit genitivus objecti, niſi malis ab effectu dici ſpiritum erroneum vel veracem: res eodem recidit. Sic ſpiritus Chriſti apud Petrum 1 epiſt. 1. 10, pro ſpiritu qui de Chriſto teſtatur, & totus ut ita dixerim Chriſtum ſpirat, ſi ejus præcipuam intentionem ſpectes, ſumitur. Iſto, quo diximus modo, ſi hoc loco accipiantur verba *ſpiritus gratiæ* elegans erit ſenſus; nimirum iſtiuſmodi hominem qui euangelium, quod ipſa gratia eſſe videtur, ob promiſſa benigniſſima ac longe maxima, in eo comprehenſa, reſpuit, ſpiritum illum divinum, qui de gratia iſta apertiſſimum præbet teſtimonium, ſumma afficere contumelia: quæ deſcribtio hujus ſpiritus eſt, ad rem de qua agimus accommodatiſſima. Sed poteſt tamen fortaſſe, alius quoque ſenſus eſſe verbi gratiæ ſpiritui adjunctii ut nimirum ſumatur adjective, quaſi dicat, Sp. gratioſum, ſeu ex ſingulari Dei gratia donatum. Eſt enim ſingulariſſimum ac præſtantiſſimum Dei donum, & excepta vita æterna quæ mortali homini nondum datur, nullum eſt eo majus. Quæ deſcribtio, itidem ſatis accommodata ad rem de qua agitur, cenſenda eſt, præſertim ſi ſtatuatur, divinum autorem pro conceſſo ſumere, iſtiuſmodi hominem, qui veritatem euangelii, tam turpiter deſerit, ipſum quoque cum euangelium eſſet amplexus, Spir. S. fuiſſe participem quemadmodum in re ſimili, videtur ponere ſuprà cap. 6. 4. Hoc enim pacto, evidentiſſime apparet iſtius hominis ſcelus, qui eam doctrinam repudiaſſet, ex cujus auditu, ut Paulus loquitur Gal. 3, ſpiritum, tam præſtans Dei donum, ex ſingulari ipſius benignitate profectum, accepiſſet, quod in ipſius animo, apertiſſimum divinitatis ac veritatis doctrinæ iſtius perhiberet teſtimonium, adeò ut non ſine ſumma impietate, & qua-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

dam in Deum hoſtilitate, poſſet ejus teſtimonium ſpernere, & doctrinam eo confirmatam repudiare. Verùm tutius eſſe videtur Spiritus vocem latiſſimè accipere, pro univerſa Dei virtute, qua Deus euangelium, ſeu ſermonem gratiæ ſuæ, ut in Sac. Lit. appellatur confirmarat, ſive is in ipſo Chriſto, ſive in Apoſtolis, aliiſque euangelii præconibus, ſive in ipſis ejus auditoribus, ac profeſſoribus, fuerit conſpectus, & ſtatuere, Gratiæ ſpiritum dici, quia de ea apertum tulerit teſtimonium, ſive exterius, ſive interius in illius animo, qui veritatem euangelicam fuerat amplexus.

Hactenus rei dignitas ac præſtantia; ſequitur indignitas ſceleris, qui in eam admittitur ab apoſtatis, qui exprimitur verbo *contumelia affecerit* verbum Græcum, admodum eſt prægnans, & ſignificat injuriam cum contumelia conjunctam, ex deſtinata voluntate profectam, ac cum aliqua animi voluptate, ac delectatione, alteri illatam. Hæc verò contumelia in eo conſiſtit, quòd Spiritus ille, qui ipſa veritas eſt, mendacii ac impoſturæ, ab iſtiuſmodi homine, qui Chriſtianam religionem abjicit, arguitur, atque adeò accuſatur, & diabolo, qui mendacii parens eſt adſcribitur, cum tamen ſit diviniſſimus, divinitatemque ſuam, apertè unicuique oſtendat. Nam ut dictum eſt, ſpiritus ille de gratia euangelica, quam iſtiuſmodi homo, tamquam falſam abjicit, apertiſſimum præbet teſtimonium. Quodſi euangelium illud falſum eſſet, mendax foret ille ſpiritus, atque erroneus, qui ejus veritatem, tantopere urget. Committunt ergo apoſtatæ peccatum ejuſmodi, quod blaſphemia Spiritus, ſeu in Spiritum ſanctum, nec in hoc, nec in futuro ſeculo remittitur, contra quam in aliis omnibus delictis accidit. Unde Dominus Jeſus Luc. 12, cum ℣ſ. 9, dixiſſet: *Qui abnegaverit me coram hominibus abnegabitur coram angelis Dei*, ſubjungit ſtatim ℣ſ. 10. *Et omnis qui dixerit verbum, vel ſermonem, contra filium hominis, remittetur ei; ſed ei qui contra Spiritum ſanctum blaſphemaverit, non remittetur.* Quia nimirum iſta abnegatio filii Dei, à blaſphemia Spiritus ſancti ſejuncta eſſe non poteſt, imò illius ſpecies quædam eſt. Siquidem is, qui Chriſtum abnegat, ſciens prudens, doctrinam illius, Spiritus ſancti teſtimonio confirmatam ob quod ipſe quoque eam fuerat amplexus, falſitatis arguit. Alia quidem nonnunquam dici poſſunt in filium hominis, quæ majeſtatem ipſius lædunt, præſertim ab eo, qui veritatem doctrinæ ejus non agnovit, qualia eorum erant dicta, qui ipſum olim vini potorem ac comedonem, contumelioſe nominabant, quæ ſine blaſphemia vera Spiritus fieri poſſunt; ſed abnegatio Chriſti, non poteſt. Nam hæc propius petit ipſum divinum Spiritum, doctrinæ Domini Jeſu, teſtimonium perhibente, ac propterea à ſciente veritatem ejus doctrinæ, proficiſcitur, quæ demum proprie dicta blaſphemia eſt, licet etiam ignorans poſſit quiſpiam dici blaſphemare, ut Paulus; ſed minus propriè. Itaque ita videtur velle dicere Chriſtus, non tantum is qui me abnegaverit, tantam incurret pœnam, ſed omnes etiam reliqui, qui blaſphemaverint Spiritum ſanctum, tam gravem incurrunt pœnam, ut illis remiſſio nulla ſit ſperanda. Vel particula *&* ſumi poteſt pro nam ut apud Hebræos ſæpe accidit, qui particula & pro variis conjunctionibus utuntur. Exempla hujus ſignificationis habes, ſi conſulas Hebræum textum Gen. 41. 21. Et aſpectus. Exod. 2. 10. Et dixit, id eſt, dixit enim 1 Reg. 18. 4. Et fuit, & alibi non ſemel in Vet. Teſt. In novo, notavit Beza Joh. 2. 13. Et erat prope, id eſt, Nam: & cap. 3. 13. Rom. 1. 23. 1 Joh. 1. 2, & cap. 3. 4. Quare ſenſus erit, Nam omnis qui dixerit.

Ex his autem patet veritas eorum, quæ antea de gravitate ſupplicii, quod apoſtatas manet, dicta ſunt. Nimirum illis, nullam amplius reſtare pro peccatis hoſtiam, ſed terribilem quandam exſpectationem judicii, ſiquidem ipſe Chriſtus teſtatur, hujus generis peccata, remiſſionem non habere, & quidem ut eſt, apud Matthæum, neque in hoc, neque in futuro ſeculo; ſeu ut eſt apud Marcum in æternum. Hos enim tanquam hoſtes ſuos, ut eos hic vocat divinus autor, ac perduelles, à gratia ſua repellit Deus, nec eorum curam ut reſipiſcant amplius ſuſcipit, ſi quidem id quod in Deo eſt diviniſſimum, & ex quo ejus potentiam ac majeſtatem apertiſſimè licet cognoſcere, nimirum ejus Spiritum blaſphemant, ac contumelia afficiunt. His adjunge illa etiam, quæ hic præceſſerunt, nimirum eos filium Dei, quo nihil eſt Deo conjunctius, quo nihil divinius Deus humano generi dedit, qui in ipſius olim forma ſuit, & nunc multò magis divinæ majeſtatis imaginem in ſe exhibet, cum in dextra throni ejus collocatus, omne ab eo judicium accepit; Hunc inquam eos pedibus conculcare, atque indigniſſimis modis ei inſultare, eos ſanguinem fœderis novi, quo ipſi profani atque impuri, à ſcelerum ſordibus, eorumque reatu fuerant purgati, ac ſancti effecti, pro vulgari, profano, atque adeò impuro habere. Quid majus hujuſmodi ſcelere atque impietate fingi poteſt? Nonne jure in hoſtium ac perduellium numero haberi debent, & tamquam ii, qui in ipſam Dei majeſtatem involarunt, graviſſime ac ſine ulla miſericordia puniri merentur?

Hactenus prius argumentum vidimus, quo divinus autor demonſtrat, quam grave ſupplicium maneat eos, qui à Chriſtiana religione deficiunt. Sequitur alterum, quod à teſtimoniis divinis imprimis eſt petitum, in quibus Deus profitetur ſemetipſum pœnam ac vindictam, de hoſtibus populi ſui ſumturum, quod majori jure ad pœnas, quas Deus de iis qui à populo ſuo electo, ſub N. Fœd. deficiunt, deque ſuis ac filii ſui hoſtibus, ac perduellibus, ſumturus ſit refertur. Hoc vero argumentum, continetur verſ. 30, 31. in quo tria ſunt conſideranda. 1. Quomodo teſtimoniis iſtis autoritatem conciliet, & ejus, qui illa eſt effatus, potentiam, atque in dictis conſtantiam, animis legentium aliquomodo ſubjiciat. 2. Ipſa illa teſtimonia divina, quæ ad rem ſuam citat, divinus autor. 3. Epiphonema, ſeu concluſio brevis, qua Divinus autor, ſupplicii divini magnitudinem illuſtrat, ut tanto magis Hebræos, ab apoſtaſia deterreat. Primum eſt ibi. *Novimus enim eum qui dixit*, quaſi dicat; Ego atque vos una mecum, partim ex lege, cujus olim auditores ſectatoreſque fuimus, partim ex doctrina euangelica docti, probe ſcimus, qualis quantaſque ſit is qui dixit mihi &c. Is vero eſt Deus ille ſummus. Vult autem duo in Deo ad hoc negotium de quo agitur pertinentia conſiderari, Potentiam ac conſtantiam ſeu veritatem. Potentiam, propterea, ut cogitent, neminem eſſe, qui ejus manus quæ longæ ſunt, & quemcunque in locum pertingunt, effugere; neminem qui ſontem ex ejus manibus eripere, atque extorquere poſſit, ac præterea poſſe Deum, longe majores ac graviores pœnas alicui infligere, quam homines poſſint, per quos olim Deus ſolebat exigere pœnas defectionis à lege Moſis, mortem nempe violentam. Conſtantiam autem ſeu veritatem, ideo, ne putent Deum fruſtra fuiſſe iſta comminatum. Nam non eſt Deus ejuſmodi, quem dictorum ac decretorum ſuorum pœniteat. Decretum eſt Deo punire eos qui à Chriſto deficiunt, eſtque id decretum, tum natura ſua æquiſſimum, ac rectitudini admodum conſentaneum, ut ſatis eſt oſtenſum ex gravitate hujus ſceleris, & juramentum quoddam Dei interceſſit, quo ad pœnam ejuſmodi obligantur ii, qui gratiam ſub N. Fœd. revelatam repudiant, ne in regnum Dei ingrediantur, quæ pœna, etiamſi alia abſint, eſt omnium graviſſima; qua de re hîc autor ſupra cap. 3. & 4. At juramentum, eſt ſignum immutabilis Dei voluntatis ſup. cap. 6. 17, 18, nec ſalva rectitudine poteſt violari. Quam ad rem pertinet etiam id, quod dicitur eo in loco, unde divinus hic autor, teſtimonia ſua hîc deſumſit, nimirum Deut. 32. *Ego occido & rurſus vivifico; ego vulnus infligo, & ego medeor, nec eſt qui ex manibus meis eripere poſſit, cum elevavero manum meam in cœlum, & dixero, Vivo ego in æternum, cum exacuero fulgorem gladii mei, tum manus mea apprehen-*

prehendet judicium, rependamque ultionem hoſtibus meis, ſimulque odientibus me rependam. Intelligendum tamen eſt, Etiamſi definitum ac immutabile Dei decretum interceſſerit, quo apoſtatæ quamdiu tales ſunt, ad pœnam obligantur, non tamen proinde certum eſſe, tale quoque decretum, id eſt definitum ac prorſus immutabile exſtare, de iis ita puniendis, ne reſipiſcere ullo pacto queant. Generatim id fieri, æquitate id ſuadente, certum eſſe debet, & eatenus, hanc quoque pœnam immutabilem eſſe, ſtatuendum videtur, ſed non in univerſum, ac ſine ulla prorſus exceptione, præſertim ſi alicujus apoſtaſia, non adeo longe ab incogitantia, aut imbecillitate abſit, ut æquitati non videatur eſſe præcluſa via. Ubi autem æquitas aliqua locum habet, ibi niſi aperte conſtet immutabile prorſus decretum interceſſiſſe; non licet nobis adeo audacter aſſerere, contrarium prorſus eſſe impoſſibile; licet illud quoque hîc addi poſſit, ſine precum alienarum ope, ac piorum interpellatione, vix ulli apoſtatæ reditum ad reſipiſcentiam aperiri, etiamſi tandem hîc æquitatem aliquam, locum habere velimus. Ut autem tota hæc res melius intelligatur, conſiderandum eſt, Eſſe quædam Dei decreta, vel effata, minas continentia, quæ Deus nonnunquam ſalva ſua juſtitia mutat, nimirum cum homines facti pœnitet, aut metu divinæ iræ percelluntur, ut inter alia apparet ex comminatione Achabo, per Eliam denunciata, & Ninivitis per Jonam, cujus pœnituiſſe Deum dicitur Jonæ 3 ad finem. Vide etiam Hier. 18. *Repente loquar*, & Ezech. 33. 14 & alibi. Alia eſt ratio promiſſionum divinorum. Nam dum aliquid promittitur, eo ipſo acquiritur jus alteri, quod ab eo auferri ſine injuria non poteſt. Omne promiſſum cadit in debitam, recte ajunt vulgo. Itaque etiamſi promittere eſt liberum, tamen liberum non eſt promiſſa frangere; ſed in comminationibus aliter accidit, ubi non de alieno jure agitur, ſed de jure ipſius Dei de quo remittere, niſi quid aliud obſtet poteſt, quantum vult, nec illi fit ea in re injuria. Non enim alicui adimitur bonum, quod ei debebatur, ſed malum, quo dignus erat, aufertur, vel non infligitur. Sed ſi tamen delinquentes tales ſint, ut ipſa rectitudo omnino ſuadeat, eos eſſe puniendos, idque vel ex rei ipſius natura, ſeu ipſa ſceleris gravitate inſpecta, ut accidit in iis, qui Dei majeſtatem aperte ac conſtanter violant, & ipſius perduelles eſſe perſeverant; vel ob decretum definitum, non pendens ab aliqua conditione, quod de iis puniendis exſtet; quale illud eſſe videtur de quo egimus, nimirum de apoſtatis, ſaltem generatim ita puniendis, ne ad reſipiſcentiam poſſint redire; Comminationes ejuſmodi, quatenus plane definitæ ſunt, non mutantur à Deo. Hactenus vidimus, quomodo auctoritatem quandam conciliat teſtimoniis adducendis, Divinus ſcriptor.

Sequitur alterum, id eſt, ipſa teſtimonia, divinaque effata, de pœnis, quas Deus ipſe hoſtibus ſuis ac ſuorum, ſit inflicturus. Sunt autem duo licet ex eodem ſcripturæ loco deſumta, nimirum ex Deut. 32. Prius exſtat verſ. 35. Poſterius verſ. 36. exemtis verbis intermediis. Prius eſt, *Mihi ultio, ego rependam dicit Dominus.* Verbis prioribus non tantum ſignificatur jus ad puniendum, vel potentia ac robur, ſed & decretum ac voluntas, quaſi dicat; Ad me pertinet punire. Ego eam rem mihi reſervavi, atque ad me ipſum pertinere volui. Unde addit, *Ego rependam*, id eſt, Ego vindicabo ſcelera hoſtium populi mei, qui effectus eſt ejus, quod in verbis prioribus eſt expreſſum. Dum vero ſubjungit *Ait Dominus*, autoritatem orationi huic conciliat, quia eam protulerit Dominus ſeu Jehova. (hoc enim Dei nomen à Græcis, voce κύριος, reddi ſolere, notum eſt) qui nomen hoc à conſtantia voluntatis imprimis eſt adeptus, atque adeò à certitudine eorum, quæ ſe facturum dixit, quanquam potiſſimùm in promiſſis. Trahi quidem id nomen poteſt etiam ad conſtantiam ac perennitatem eſſentiæ, ſed ad voluntatem magis proprie pertinet, ut patet ex Exod. 3 & 6. Eſt ergo in hoc teſtimonio emphaſis maxima, in vocibus *Mihi* & *Ego*: opponuntur enim eæ voces hominibus, ac ſignificant pœnæ genus, non humanum ſed prorſus divinum; ſive quod non ab hominibus infligitur ſed à Deo, & ut Paulus de re ſimili loquitur, de cœlo revelatur ſuper hominum impietatem Rom. 1. 18. Pœna illa, quæ deſertoribus legis infligebatur per magiſtratum, humana erat, atque uſitata. Pœna apoſtatarum divina erit, ac minime vulgaris. Licet enim Deus & hominum operâ nonnunquam utatur in pœnis de apoſtatis ſumendis, tamen maximam partem, ſeu id quod graviſſimum in illo ſupplicio eſt, mortem nimirum æternam, & à ſuprema fœlicitate depulſionem, ipſemet per filium ſuum, quem judicem conſtituit divinum, & tanta, quantam ipſe exerturus eſſet, ea in re inſtruxit potentia, exigit, ac præterea pœnas, quas per homines exigit, ita gubernat, ut à divina manu pondus accipiant, ſentiaturque Deum eſſe qui puniat. Non parum enim refert, à qua manu ictus veniat. Novit Deus, quo tempore, quave ratione punire hominem, quam graviſſimè licet per homines poſſit. Etſi autem olim quoque ſub lege, Deus hæc verba protulerit, de Judæorum hoſtibus, tamen quemadmodum ea omnia quæ ſub lege fiebant, umbræ quædam erant eorum quæ ſub euangelio, ita & illa pœna hujus. Quemadmodum gravius eſt ſcelus, deficere à populo Dei ſanctiſſimo, ſub N. Fœd. quàm ab illo antiquo, qui hujus figura tantum erat. Gravius item filium Dei conculcare, quàm Moſen; gravius ſanguinem fœderis novi, quam veteris; gravius ſpiritum gratiæ, quam ſpiritum ſervitutis ac timoris, contumeliâ afficere; ita & pœna ſceleris iſtius gravior eſt, quam hujus.

Ex his autem verbis patet, Deum ſibi vindictam defectionis ab euangelio reſervaſſe, nec ordinarie hominibus mandaſſe. Sub. V. Fœdere ubi terrena erant omnia, & lex tota, ad diſciplinam quandam politicam, in qua divinus aliquis cultus, à terrena fœlicitate non abhorrens vigeret, ac vi retineretur, erat compoſita; Deus per magiſtratum pœnas ſolebat ordinarie exigere. Nunc cum divina ſint omnia, per ſeipſum. Nullo prætextu excuſant ſe ii, qui hæreticos quos ipſi pro talibus ſæpius immerito habent, occidunt, & magiſtratui id politico, à Deo mandatum aſſerunt, nullo ſcripturæ dicto. Producunt ex lege præceptum de apoſtatis è medio per magiſtratum tollendis. At ex hoc loco ſatis apparet, aliam hac in parte novi; aliam antiqui fœderis eſſe rationem. Adde, quòd alius ſit hæreticus, alius apoſtata; hic religionem Chriſtianam prorſus abjicit, ille eam adhuc profitetur, licet in uno alterove capite ejus, ad ſalutem neceſſario, erret. Quare, non protinus ea, quæ de apoſtatis dicta ſunt, ad hæreticos ſunt protrahenda. Neque verò divinam ſapientiam videtur decuiſſe, ut pœnam hæreticis infligendam commendaret magiſtratibus. Nam cum religio Chriſtiana ita ſit comparata, ut potentibus ſecundum carnem, non arrideat, 1 Cor. 1. Jacob 2. ſi pure annuncietur; contra verò pauperes hujuſmundi, elegerit Deus, ut ſint divites in fide, & hæredes illius regni: quia nimirum religio hæc, ſtatui ac moribus pauperum melius congruit, cum ea jubeat mundum, & ea quæ in mundo ſunt non diligere, ſed ſpernere, ac præterea crucem tollere, & ad omnis generis calamitates contumelias, tormenta, temetipſum ſemper parare, quæ homines potentes, vix ac ne vix quidem à ſe impetrant; hinc non facilè accidit, ut magiſtratus, qui inter homines ſecundum carnem ſunt potentiſſimi, eam amplectantur, vel ſaltem ut puram ac ſinceram amplectantur, ſed multis erroribus permixtam, idque in rebus ad pietatem vitæ ſpectantibus, quod nihil aliud eſt, quam hæreſes eos facilius amplecti, ſi Chriſtiani fiant, quàm ſinceram doctrinam. Quia tamen nihilominus illis ſua doctrina videtur eſſe optima, veriſſimaque, illa verò quæ contrarium docet, eſtque pietati convenientior hæretica, hinc accidit, ut ſi perſuaſi ſint Hæreticos eſſe puniendos, atque è medio tollendos, vi hu-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

jus ſententiæ ſuæ adigantur, ad eos qui puriorem doctrinam amplectuntur, veroſque à Deo Chriſtianos perſequendos ac tollendos. Quare hoc præceptum divinum, nihil aliud effeciſſet, quam ut magiſtratus, plerumque ac fere ſemper, veros Chriſtianos vexarent, atque occiderent; rariſſime verò Chriſtiani veri, hæreticos tollerent, cum ut dictum eſt, ii plerumque & minus potentes, & numero pauciores, ac præterea mitiores, atque à vi, cæde, ſanguineque alieniores eſſe ſoleant. At ſi Deus hoc præceptum dediſſet, proculdubio ideo dediſſet, ut hac ratione hæretici, ipſæque adeo hęreſes, tollerentur, Chriſtiana verò religio, fines ſuos indies latius protenderet, cujus contrarium tamen accidiſſet, natura religionis Chriſtianæ, inſpectis hominum plerorumque moribus, ita ferente. Non ſolet Deus illis exequutionem ſuorum mandatorum præſertim in tanta re, tamque gravi, committere, quæ & ad vitam hominum, & ad infinitorum ſalutem æternam pertinet, quos ea in re plerumque erraturos perſpicit. Alia eſt, aliorum ſcelerum ratio, quæ dignoſci à quovis facillime poſſunt, ratione ipſa ac communi ſenſu hac in re præeunte, & uſu ipſo quemvis docente, qualia ſunt, homicidia, adulteria, furta, falſa teſtimonia, & ſi quæ ſunt ſimilia, quæ in iis quoque Rebuſpub. quæ vel nullam, vel exiguam veri Dei cognitionem habuerunt, aut habent, legibus fuerunt prohibita, & ad huc caventur puniumturque, & quidem ab iis nonnunquam, qui iiſdem vitiis laborant. Nam turpitudo eorum manifeſta, facit, ut ea in aliis damnent, licet ipſi ob affectum aliquem, ob lucrum, voluptatem, honoremque vanum, ea admittunt, neque hîc judicii eſt imbecillitas, ſed defectus probitatis.

Ex iis etiam quæ diximus, patet, rectiſſime hæc verba à Paulo adduci Rom. 12. ad oſtendendum non debere nos malum pro malo reddere, nec hoſtes noſtros ulciſci, ſi quidem Deus in his verbis ſibi vindictam hoſtium populi ſui vindicat, ſibique reſervat, non verò hominibus permittit, multo minus certis aliquibus hominibus perpetuo mandat.

Hactenus prius teſtimonium, ſequitur aliterum, quod exprimit autor Divinus dum ait, *& rurſum Dominus judicabit populum ſuum.* Emphaſis iterum maxima, vel ſaltem magna eſt, in voce Dominus, cujus vim jam vidimus, quaſi dicat; Non homines ſed ipſe Jehova, Deus ille ſummus, ac in decretis ſuis exequendis conſtantiſſimus judicabit ſuum populum, atque adeo ſuo, ut ita loquar more, ac ratione ſuæ majeſtati ac potentiæ convenienti hoſtes ſuos populique ſui ulciſcetur. Non eodem autem modo accipiuntur ab interpretibus verba iſta, *Judicabit populum ſuum*, adeoque nec eodem modo, ad ſcopum autoris accommodantur, ſed potiſſimum tribus. Simpliciſſimus, & loco, unde teſtimonium hoc depromtum eſt convenientiſſimus eſſe videtur ſenſus, quem Vatablus vidit & notavit, ut vox *Judicabit* ſumatur pro vindicabit, quaſi dicat; Dominus ulciſcetur populum ſuum de inimicis ſuis, ſeu de hoſtibus populi ſui pœnas ſumet. Nam dum quis hoſtem alicujus plectit, alterum illum cujus is hoſtis eſt, vindicare dicitur, atque adeo ex quodam Hebraiſmo Judicare.

Neque eſt, quod quis dicat hunc ſenſum, ad auctoris propoſitum nihil facere, cum hic non de hoſtibus populi divini, ſed de deſertoribus Chriſtianæ religionis, adeoque de Dei ac Chriſti ipſius hoſtibus, eorumque pœna, ſit ſermo. Reſponderi enim poteſt. Primò, Fieri vix poſſe, nec facile contingere, ut quis Dei ac Chriſti hoſtis ſit, præſertim κατ' ἐξοχὴν, ut hoc loco contingit, nec tamen idem quoque populi Dei ac Chriſti interea fiat hoſtis, propter ſummam quæ eſt inter populum hunc & Deum Chriſtumque conjunctionem. Ita enim fieri ſolet, ut qui regis alicujus hoſtis eſt, ſubditorum quoque ejus, ſumma fide regem colentium, eique obſequentium, ſit hoſtis, & ubi poteſt iis noceat. Hinc Chriſtus Joh. 15, cum non pauca dixiſſet de odio mundi, adverſus ſuos diſcipulos, addit verſ. 24. *Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum, quia non noverunt eum, qui me miſit*, hoc eſt non approbant, non diligunt. Non norunt autem, id eſt non diligunt, approbantque Deum ii imprimis, qui Chriſtum deſerunt & conculcant. & cap. 16. Veniet hora, ut omnis qui vos occiderit, putet ſe cultum præſtare Deo, hoc verò facient vobis, quia non norunt patrem, neque me; id eſt ut ſupra cap. 15, 24 dixerat, oderunt & me & patrem, & 1 Joh. 3. Ideo mundus non novit nos, quia non novit eum, id eſt Deum & patrem noſtrum. Adde, quod apoſtatæ ſeu deſertores, hoc habere ſoleant proprium, ac ferè perpetuum, ut oderint eos ac vexent, quos deſeruere. Unde vulgare ortum eſt proverbium; Omnis apoſtata, eſt perſequutor ſui ordinis. Solent enim ii; qui aliquos deſeruere eo imprimis fidem facere, ſe ſincero animo id feciſſe, dum eos à quibus deſciverunt perſequuntur, præſertim cum improbus eſt animus, ut in omnibus apoſtatis accidit, de quibus divinus autor loquitur. Deinde reſponderi poteſt, etiamſi tandem is, qui Chriſtianam religionem, populumque adeo Dei deſeruit, non ſit hoſtili in Chriſtianos animo, vere tamen eum hoſtibus populi Dei annumerari, ad quos tranſfugit. Tranſfuga, etiam ſi hoſtili non ſit animo, adverſus eos à quibus deſcivit, tamen hoſtibus annumeratur, & eadem, imò plerumque majori pœna afficitur. Denique etiamſi concedatur nullo pacto dici poſſe, Apoſtatas eſſe hoſtes populi divini, jure tamen optimo, verba illa Dei apud Moſen, ad apoſtatas poſſent accommodari. Nam non tantum par ſcelus eſt, ſed etiam majus, eſſe ipſius Dei ac Chriſti apertiſſimum hoſtem, idque ſcientem ac prudentem, quam eſſe hoſtem ipſius populi divini, ac Chriſtiani primò ac per ſe, Dei verò ac Chriſti, nonniſi conſequenter. Nam qui majeſtatem Dei ac Chriſti recta petit, in eamque involat, deterior eſt eo, qui mediatè tantum & per alienum ut ita dicam latus, præſertim ſi ipſum Deum ſe eo pacto petere ignoret, Dei ac Chriſti populum hoſtiliter aggreditur, ideo tam grave eſt ſcelus, quia hac ratione Deus ac Chriſtus vehementer lęduntur. Quodſi ergo quis Chriſtum ipſum conculcet, & hoſtili animo in eum feratur, & ſic ipſam majeſtatem Dei contemnat, cum Deus ac Chriſtus ita ſint conjuncti, ut ſint unum, & filius lædi non poſſit, quin pater, cujus illum eſſe filium chariſſimum apertis patet argumentis, lædatur, ac graviſſimè offendatur, quid inquam de hujus impietate eſt ſtatuendum? Quod ſi illius ſcelus, tanti æſtimat Deus, ut non humana aliqua pœna expiari debeat, ſed dignum ſit ſua ipſius animadverſione ac pœna, certè non modò pariter, ſed etiam multo magis credendum eſt, hujus, id eſt apoſtatæ ſcelus, dignum illi viſum iri, in quod ipſe ultricem ſtringat gladium & vindices admoveat flammas, manuque ſua correptum ſontem ad ſupplicium trahat, ac diverſis cruciatibus ſubjiciat. Hic primus eſt, verborum iſtorum ſenſus.

Alter ſenſus eſt, ut vox Judicabit ſumatur proprie, pro ſententiam feret Deus, de populo ſuo, eamque exſequetur, his tribuet præmia, illis pœnas irrogabit. Hoc enim judiciis proprie eſt. Jam ſi Dominus hoc facturus eſt, certe imprimis deſertoribus & apoſtatis, qui pœna ſunt digniſſimi, inter eos qui populus Dei, vel ſunt, vel fuerunt, pœnas meritas infliget. Populus Dei in hoc ſenſu, ſumetur, pro omnibus iis qui Dei cognitionem habent, & ejus nomen, vel ad huc profitetur, vel profeſſi ſunt. Poſſunt enim etiam hi, qui reipſa populus Dei eſſe deſierunt, populi Dei nomen, ea ratione adhuc ſortiri, quia fuerunt. Sic ſervi Chriſti ii dicuntur, qui videntur eſſe deſiiſſe Apoc. 2. verſ. 20. Relinquuntur ſæpe nomina rebus amiſſis. Sic cœcus dicitur, qui eſſe deſierat Joh. 9. 17. Poſſet etiam admiſſa hac vocum Populi Dei ſignificatione, vox Judicabit, ſumi ſtrictius pro Puniet, quæ pars eſt tantum judicii, propriè ſic dicti, vel alterum effectorum ejus genus; & tum ſubaudiendum foret, Deum judicaturum populum ſuum, ſi nimirum non ita ſe gerat, ac decet; peſſimè autem ſe gerunt apoſtatæ. Dicitur autem populum ſuum judicaturus, peculiari quadam ratione, quia hi cum divinæ voluntatis

notitiam

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

notitiam habeant, judicio verè ſunt obnoxii atque ad pœnam optimo jure obſtringuntur, cum quid adverſus Dei voluntatem delinquunt. Ubi non eſt lex, ibi non eſt tranſgreſſio. At ubi lex eſt, ibi vires acquirit peccatum. Potentia enim peccati lex. Hinc ſervus qui voluntatem Domini novit nec facit, multis plagis mulctabitur; qui non novit, paucis. Qui novit facere bonum & non facit, peccatum ei eſt, id eſt peccati reus eſt. Jac. 4. ult. Vide etiam Joh. 9, verſ. ult. & 15, 22, 24. Conſid. Rom. 1, ℣ſ. ult. & cap. 2, 12. ubi ii qui ſine lege peccarunt, ſimpliciter dicuntur perituri, ſed qui in lege peccarunt, per legem dicuntur judicandi ſeu damnandi. Unde apparet, quanta religione ac timore nominis divini, eos oporteat uti, qui divinæ veritatis notitiam habent, præſertim plenam ac ſingularem. Qui verò propiores ſunt fœlicitati ſi pareant, tanto propiores ſunt ſupplicio, ſi non obtemperent: Quo propiores deo tanto propiores interitui, niſi cum timore ac tremore, ſalutem ſuam operentur, vel ut hic divinus autor infra cap. 12 loquitur, niſi ſerviant deo, cum pudore ac metu, quia Deus noſter eſt ignis conſumens, nempe cum irritatus exardeſcit. Ignis autem tanto facilius quemque corripit, quo ſibi eſt propior.

Tertius iſtorum verborum ſenſus eſt quem Beza tradit: *Dominus judicabit* id eſt reget ac gubernabit populum ſuum. Nam judicare, pro Regere, Hebraica conſuetudine, non ſemel in Sacris Literis dicitur. Ad gubernationem autem iſtam pertinet, tum bonos præmiis afficere, tum ſontes ac imprimis tranſfugas & populi divini deſertores, punire. Hæc de altero teſtimonio.

Sequitur Epiphonema, in quo autor Divinus gravitatem ſuppliciorum divinorum exaggerat, vel potiùs exprimit tantum; id verò continetur, in illis verbis *Horrendum eſt incidere in manus Dei viventis* &c. Incidere in manus Dei viventis, id eſt incurrere in ipſius Dei manus. Ab ipſo ad ſupplicium deſtinari, imò corripi, conſtringi, atque ad pœnam rapi, quemadmodum dicuntur malefici ac ſontes, in manus regis, aut principis, aut hoſtium incidere, cum ab illis comprehenduntur, ita ut jam vindictam de illis ſumere præceptum ſit, atque adeò jam ſupplicio deſtinentur. Deſcribit autem Deum, addita voce *viventis*, ut ejus vim, efficaciam ac robur, animo lectoris ſubjiciat, atque eo pacto cogitandum relinquat, ſupplicia ipſius, haudquaquam ſpernenda eſſe. Vivens autem cum dicitur Deus, non tantum ſignificatur ſimpliciter eum vitam habere, ſed habere κατ' ἐξοχὴν, quemadmodum alia multa, quæ de Deo & quidem ſolo dicuntur ſunt accipienda, ut qui ſolus habeat immortalitatem, ſolus ſit potens, ſolus ſapiens, ſolus bonus. Nimirum eum habere vitam illam à ſeipſo, & quidem perpetuo, & ſi quid uſpiam ſit vitæ, ac roboris, id ab ipſo manaſſe ac manare. Eodem modo cætera quoque ſoli Deo, per excellentiam adſcribuntur, ſunt intelligenda. Diximus autem vitæ nomine, cum de Deo dicitur, hoc præſertim loco, etiam vires ipſius, ſeu vim & efficaciam, debere intelligi, quia aliàs hæc deſcribtio Dei parum ad rem de qua agitur, id eſt ad pœnarum inflictionem videretur pertinere. Eleganter autem, vitæ nomine iſta quoque intelliguntur. Nam ea quæ vitam habent, vim quoque aliquam & efficaciam, & ſic motum operationemque habere ſolent; unde viva, pro efficacibus, ac motum operationemque habentibus, mortua pro invalidis & inefficacibus ſumi ſolent. Sic ſupra hic autor dixerat cap. 4, Vivum eſſe ſermonem Dei & efficacem; & ſic panis vivus Joh. cap. 6 dicitur. Quanquam ea voce peculiaris efficacia intelligenda eſt, & vivus ſumitur pro vivificante, ſeu vitam largiente. Viva aqua, quæ vivificat, apud eundem cap. 4. & 7. & ea quæ naturalem ſuam vim retinet, qualis ea eſt, quæ origini ſuæ eſt propior. *Viva oracula* Actor. 7. *Vivus lapis* 1 Pet. 2. Contra. Fides mortua, quæ veram ſuam vim & efficaciam, non habet, aut perdidit. Dicitur ergo Deus vivens, tum ob vitam, tum ob robur, vires & efficaciam vitæ conjunctam, quæ à ſeipſo perpetuò habet, & omnibus aliis ſufficit ac ſuppeditat. Ex quo apparet, non languidè eum puniturum eos, quos corripiat, nec quemquam ſe ex ipſius manibus extricaturum, quem ſemel corripuerit, aut corripere voluerit, non fore pœnas eas ſimiles pœnis, ab hominibus inflictis, aut infligendis, qui cum mortales ſint, ſupplicia quæ animo moliebantur, morte prçventi ſæpe non poſſunt exequi; vel viribus deſtituti, coguntur omittere, aut minora quam vellent, infligere. Nonnunquam è manibus elabuntur, aut extorquentur vi illi, quos ſuppliciis deſtinarant. Nihil tale in Deum illum viventem cadit. Et vita & robur illi perpetuò ſuppetit. Nemo ſibi impunitatem polliceri poteſt, qui in ejus inciderit manus. Ait *autem Horrendum* eſſe, ſeu rem terribilem admodum *incidere in manus Dei viventis*, duplicem potiſſimum ob cauſam, quam & hic & ſupra jam attigimus, quæ ex ipſius divina potentia imprimis pendet, cum ipſe aliquem corripit, nec jam amplius humana, ſed ſua pœna, id eſt ſibi conveniente, dignum judicat, graviſſimo eum mactare ſupplicio, facile eſt colligere, quo major eſt Deus, ac potentior homine, tanto graviora eſſe ſtatuendum eſt ſupplicia Dei ipſiuſque majeſtati convenientia, quam humana, obſervata tamen æquitate ac juſtitia, quam Deus ubique ſervat, nec in pœnis irrogandis unquam deſerit. Neque enim prorſus, pro virium ſuarum ratione, ſed etiam pro juſtitiæ ſuæ modo, quæ ex merito ac gravitate ſceleris pendet, punit Deus. Solet autem Deus cum quis cum recta petit, & ipſius majeſtatem lædit, pœnam ſe ſuaque majeſtate dignam adhibere. Altera cauſa eſt, Quia ex Dei manibus, nemo vel ſeipſum, vel alium aliquem poteſt eripere. Poteſt quidem homo, reſipiſcentia, precibus, humilitate Spiritus, & cordis contritione, eleemoſynis, jejuniis, pœnas divinas effugere, ac redimere, ſed nec hoc eſt Eripi ex Dei manibus, ſed exorari, & præterea hæc omnia, juſto Dei judicio eripiuntur apoſtatis, qui hoc ipſo puniuntur, quod pœnam effugiendi, omnis illis præcludatur via. Nulla, ut dixit divinus autor, relinquitur pro peccatis victima. Reſtant aliorum deprecationes, ſed eæ in delicto ejuſmodi ſaltem plerumque invalidæ cenſeri debent, & dubii admodum roboris. Nam preces, quas efficaces fore ſpes eſt, debent eſſe comparatæ ſecundum Dei voluntatem. At ſi voluntatem Dei, nobis de hoc negotio revelatam conſideres, ea precibus hujuſmodi adverſatur. Siquidem apertiſſimè Dominus Jeſus teſtatur, hujuſmodi peccatum, in æternum remiſſum non iri, cum omnia cætera peccata remittantur. Sapienter Divinus Johannes, cum loquitur de eo qui ad mortem peccat (quo nomine hi quoque jure comprehenduntur, de quibus hic divinus autor loquitur) id eſt qui ea ratione peccat, ut hoc peccatum illi omnino non tantum poſſit, ſed etiam vi comminationum divinarum, ſub N. Fœd. propoſitarum, debeat afferre mortem, non jubet, ut pro illo quiſquam oret. Non prohibet quidem prorſus ne ores, ſed nec jubet, imò ita loquitur ut videatur ſatis indicare, vix pro illo eſſe orandum, cum nulla ſit ſpes, nos exauditum iri. Quorſum enim ores, niſi ſpes ſit aliqua, ut tuas preces, ſaltem non contrarias decretis divinis, fore arbitreris. Itaque ne decere quidem adeo videtur pro iſtius modi homine orare; præſertim ſi apertè conſtet, eum malitia ſua prorſus excœcatum eſſe, iſque diutius in ſua impietate perſeveret, ſingularemque pertinaciam in eo liceat deprehendere. In initiis, cum res videtur adhuc aliquo modo integra, nec ad ſummum jam pervenit, vel hominis malitia, vel Dei judicium, plus licere, docemur exemplo Pauli pro Judæis jam magna ex parte rejectis, ex cœcatis, atque induratis, orantis Rom. 10. 1. & ſalutem ipſorum curantis cap. 2. 14, Sed cum malitia hominum, & ſic judicium quoque divinum longius progreſſum eſt, ac robur videtur acquiſiviſſe, vix videtur decere, pro hoſtibus Dei orare, ne cum ipſo Deo, pugnare velle videamur; præſertim cum tam apertum exſtet decretum Dei, aut comminatio, hujuſmodi peccatum remiſſium

miſſum non iri. Hic autem non immeritò quæſierit aliquis, cur divinus hic autor dixerit, Horrendum eſſe in manus Dei incidere, & quidem ita, ut non obſcurè indicet, gravius ac horribilius eſſe, in manus Dei viventis incidere, quam in manus hominum, cum David contra olim videatur judicaſſe, 2 Sam. 24. 14. 1 Par. 21. ỷſ. 12, & ſatius duxiſſe, in manus Dei incidere, quam in manus hominum. Nam cum tria illi propoſita eſſent pœnarum genera; fames ſeptennalis, bellum ac fuga coram hoſte trimeſtris, peſtis triduana; quarum prima & ultima, divinæ erant ſeu ab ipſo Deo infligendę; quamquam prima etiam variis hominum injuriis poterat facere obnoxios, Media vero humana; David eam maluit eligere, quæ ab ipſo tantum Deo infligeretur, idque his verbis, Incidamus obſecro in manum Domini, quia multæ miſerationes ejus, & in manus hominis ne incidam. Itaque peſtis eſt poſtea immiſſa populo. Hoc ſane non fruſtra David ita ſenſit, nec ſpe ſua, quam de miſericordia Dei conceperat, eſt fruſtratus. Nam pro tribus diebus, unius tantum diei peſtem immiſit populo, ut conſtat ex verſ. 15, 16, 18, 27. Dicendum videtur; Non dixiſſe Davidem, ſemper aut quovis modo incidere in manus Domini, ſatius eſſe, quam in manus hominum, (nec ſanè id verè dici poteſt, ut ſupra abunde demonſtratum eſt; ubi docuimus poſſe ac ſolere Deum ipſum, præſertim ſub novo fœdere graviores pœnas exigere, quam homines infligant) ſed verba ejus referenda eſſe ad illa pœnarum genera, quę ipſi tum proponebantur, & ad ea quæ ejuſdem ſunt generis. Ea verò temporaria erant omnia, nec ad ipſum prorſus perdendum, ſed potius caſtigandum pertinebant, ita ut miſericordiæ divinę, magnus relinqueretur locus. Quo tempore ſatius longe videretur, in manus Dominum incidere, qui ut benignus pater, modum in caſtigando ſervare novit, quemque facile pœnitet mali, quemadmodum ſanè eo tempore pœnituit, ut legimus verſ. 16. quàm incidere in manus hominum, qui vindictæ cupiditate incenſi, nullum crudelitati modum ſciunt ponere. Sed divinus autor, ad ſingularem quendam modum minimeque vulgarem, incidendi in manus Dei viventis, eſt loquutus, ad quem nec reſpexit David, nec ullo pacto verba ipſius ad eum pertrahi poſſunt, aut debent: nimirum ad eum modum, quum alicujus ſcelus non pœnam aliquam humanam atque uſitatam videtur poſtulare, ſed talem quam nemo niſi Deus poſſit infligere, ſitque divinæ ipſius potentiæ ac majeſtati conveniens, qualis eſt imprimis æterna, quæ non ad hominem caſtigandum, ut illæ Davidis, ſed ad eum penitus perdendum, comparata eſt. Hoc pacto in manus Dei incidere, non tantùm non levius cenſeri debet quàm incidere in manus hominis, ſed, ut ratio unumquemque docet, nihil ea re poteſt excogitari gravius ac terribilius. Quod ſi quis nolit agnoſcere, ei ſtatuendum eſt, vel Deum minus poſſe in homine puniendo quam homines, vel eum ſemper minori pœna velle eſſe contentum, etiam in extreme contumacibus, ac impiis, quàm ſint pœnæ quas homines hominibus infligant: quorum utrumque eſt abſurdum. Addi poteſt, ſi verba Authoris ſimpliciter conſiderentur, non habita ratione comparationis tacitæ, quæ in illis latet, dici poſſe, nullam eſſe inter illa & Davidis verba contrarietatem, etiamſi utrobique de iiſdem pœnis eſſet ſermo. Poteſt enim aliquid horrendum eſſe, & tamen aliquid aliud eo eſſe horribilius: dantur enim inter horrenda gradus. Verum de hoc ſatis. Nos operam demus, ne in manus Dei viventis incidamus, ſed aliquando in amplexus ac ſinum patris noſtri benigniſſimum recipiamur, in quo ſuaviſſime in omnem ævorum perennitatem conquieſcamus. Amen, Amen, Amen.

Hebr. 10. *verſ.* 23, 24, 25.

Teneamus confeſſionem, &c.

ADhortatur divinus ſcriptor Hebræos ad ſolennem religionis Chriſtianæ cultum. Nam & confeſſionem illis ſpei ſuæ inculcat, & mutuam obſervationem, ſuique aggregationem: & ſuam hanc admonitionem rationibus breviter ita munit, ut nemo illi refragari debeat. Nos verò iſta ordine tractabimus, ductum Authoris ſequuti. Et 1. quidem agemus de confeſſione, 2. de obſervatione mutua. 3. de aggregatione fidelium.

Confeſſio fit & publice & privatim, ab interrogatis, & non interrogatis, verbis, & factis. Nam ut Deum factis abnegare poſſumus, Tit. 1. 16, ita & factis confiteri. Credendum verò eſt, de omnibus confitendi modis ſcriptorem hunc loqui, eoſque à nobis exigere: ſic tamen ut prudentiæ Chriſtianæ ſit locus, quæ perſonarum cum quibus nobis res eſt, locique & temporis diſcrimine actiones noſtras variat. Cur verò non contentus interno animi noſtri cultu, externam quoque noſtram profeſſionem & confeſſionem Deus à nobis exigat, hæc eſt cauſa, quòd externa iſta profeſſio, ac confeſſio ad honorem ejus plurimùm conferat. Internum enim cultum noſtrum, alii homines qui cordium cognitores non ſunt, intelligere atque æſtimare nequeunt: externum poſſunt. Hinc in lingua Hebræa, confiteri Deo, idem eſt quod Deum laudare. Hunc ergo honorem, nemo Deo, nemo Domino Jeſu invidere debet, qui illum ſibi præſtitum tam ſplendide compenſaturi ſunt. *Ore*, inquit Paulus Rom. 10. 10, *fit confeſſio ad ſalutem.* Vide & ỷſ. 9. Et Dominus Jeſus dixit, Matth. 10. 32. *Qui me confeſſus fuerit coram hominibus, confitebor & ego eum coram Patre meo qui eſt in cœlis.* Notanda eſt autem Emphaſis in phraſi, *Teneamus* ſive *retineamus.* Sic & ſup. loquitur, cap. 4. 14. Eodem pertinet, quum additur, *indeclinabilem* ſive *non vacillantem* confeſſionem retinendam eſſe. Nimirum ſignificatur multa ſæpe pericula confeſſoribus creari, inf. ỷſ. 32, quod noſtra tempora ſatis docuerunt: quibus labefactari poſſunt homines inſtabiles. Sed nobis contra obnitendum. Tu ne cede malis, ſed contra audentior ito. Habet hîc humana caro multas excuſationes, multoſque prætextus; ſed *Deum nemo fallet, quod ſeminaverit homo id & metet.* Poſſem hîc allegare exempla multorum Judæorum, qui conſtanter Deum confeſſi, in maximas calamitates inciderunt: Sidrachum, Meſachum, & Abednego, ipſum Danielem, alioſque. Sed ſufficiat nobis, Apoſtolus & ſummus ſacerdos confeſſionis noſtræ, Jeſus Chriſtus, ut vocatur Hebr. 3. 1. qui ſub Pontio Pilato bonam illam confeſſionem confeſſus eſt, 1 Tim. 6. 13. ut diſcipulos & Apoſtolos illius taceam, Paulum inprimis. Cæterum confeſſionem hanc divinus ſcriptor appellat *ſpei*, inquiens, *confeſſionem ſpei.* Non ſine cauſa eſt quòd ſpem potiùs quàm fidem nominavit. Nimirum eo ipſo perſuadere magis confeſſionem nobis voluit. Spes enim ad bonum aliquid futurum tendit, quod ad ſeſe pertinere, quiſnam confiteri nolit? Fides quamvis & ipſa futurum illud bonum reſpicit, tamen non tam in ipſum bonum, quàm in boni datorem tendit: ac præterea, ad præterita quoque reflectitur, & præſentia comprehendit. Simili prudentiâ Petrus dixit, 1 epiſt. cap. 3. 15. *Eſtote parati ſemper ad reſpondendum cuilibet petenti rationem ejus ſpei quæ in vobis eſt.* Cæterum illud bonum in quod ſpes Chriſtianorum tendit, varium quidem & multiplex eſt, prout multa & in hac & in futura vita Deus illis promiſit; (*pietas enim promiſſionem & hujus & futuræ vitæ habet* 1 Tim. 4. 8.) Interea tamen non eſt dubitandum, quin ad futuræ vitæ felicitatem, tanquam illorum omnium quæ ſperamus præſtantiſſimum, præcipue ſcriptor noſter reſpiciat. Sed ne quis poſſet obtendere, ſpes hominum ſæpe fallere, eoque ſtultum eſſe hujus ſpei cauſa periculis ſeſe objicere; divinus ſcriptor certitudinem *ſpei* noſtræ in ſequentibus deducit, atque ita valida ratione ſuam admonitionem ſuffulcit, inquiens, *Fidelis eſt qui promiſit.* Homines multa ſæpe ſperant, de quibus nullum habent promiſſum, imò etiam contra recuſationem eorum in quorum manu ſua bona vident, ſæpe obnituntur: ſic eos ſpe ſua falli, quid mirum eſt? Alii promiſſis quidem innituntur, ſed ſæpe fit, ut promiſſores quod promiſerant, præſtare aut non poſſint, propter impotentiam, aut nolint, propter infidelitatem. Hîc oſten-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

oſtenditur & eſſe qui promiſerit quod ſperamus, & eum quod promiſit præſtare velle, quum ſit fidelis. Quod poſſit, id reticetur, quia de eo minus poterat eſſe dubium. Per promiſſorem enim hunc, vel Chriſtus, vel potius Deus ipſe intelligitur: cujus potentiam ignorare Hebræi homines non potuerunt, tot maximis operibus conteſtatam. At dubitare poterant, an eam curam Deus ſuorum gerat, eiſque bonum illud quod ſperarent præſtari vellet. In quam dubitationem adducere eos poterat, quòd tot calamitatibus propter Chriſtianiſmum ſubjecti, deſerti à Deo videri poterant. Sic enim miſeri plerumque judicamus. Unde & ſervator ipſe dixit, *Deus meus, Deus meus, cur me dereliquiſti?* Non quòd ipſe ſeſe verè à Deo deſertum exiſtimaret, ſed quòd eum in ſtatum eſſet redactus in quo derelictus à Deo videbatur. Huic autem dubitationi Scriptor noſter opponit promiſſoris fidelitatem. Ad hanc fidelitatem ſive Dei ſive Chriſti alibi quoque remittimur. 1 Cor. cap. 1. ℣ſ. 9. *Fidelis eſt Deus, per quem vocati eſtis ad communionem filii ſui Jeſu Chriſti.* 1 Theſ. cap. 5. verſ. 24. *Fidelis eſt ille qui vos vocavit, qui & faciet illud.* 2 Tim. 2. verſ. 13. *Si nos infidi ſumus, ipſe* Chriſtus, *fidelis manet, abnegare ſemet ipſum nequit.* Huic ergo tam firmo fundamento quum poſſimus inniti, concipiamus utique ſpem certam futurorum bonorum, non ſecus ac ſi ipſimet jam ea teneamus. confer. 1 Corinth. cap. XI. verſ. 1. Sed hanc ſpem ne habeamus occultam, verùm liberè coram mundo profiteamur, quicquid etiam eo nomine malorum nobis obtingere poſſit. *Adhuc enim puſillum, quantumcunque is qui venturus eſt veniet, neque tardabit.* Inf. verſ. 37.

Hactenus prima admonitio, ad confeſſionem ſpei noſtræ. Sequitur altera: *& obſervemus alii alios.* Cujus finis eſt ut nos amemus, *ad charitatem, & bona opera.* Hæc obſervatio & ad mores, & ad fortunas referri poteſt. Nam ut à poſteriori prius incipiam, debent utique Chriſtiani alii aliorum fortunas reſpicere, ita ut ſi quis in egeſtate, aut alia quaqunque calamitate conſtitutus ſit, alii ei conſilio ſive auxilio adſint, eumque expediant: idque eo ſtudio ut alius alium provocet ad charitatem erga afflictum exercendam, atque ei ſubveniendum piis atque benignis operibus. Hanc ad rem & inferiùs nos hortatur is ſcriptor, cap. XIII. verſ. 16. *Beneficentiæ & communicationis ne obliviſcamini: talibus enim victimis delectatur Deus.* Et Rom. cap. XII. verſ. 13. *uſibus ſanctorum communicantes.* Eſt autem hæc obſervatio eo magis neceſſaria, quòd quidam in ſuis malis ita ſæpe ſint verecundi, ut opem aliorum implorare non audeant, quibus ultro occurrendum eſt obvia benignitate. Obſervetur hîc ſimilitudo membrorum ejuſdem corporis, ipſis Sacris Literis uſitata, quorum quodlibet ſponte ad alterius opem advolat. Rom. XII. verſ. 4. 1 Corinth. XII. verſ. 24 &c. Poteſt deinde & ad mores hæc obſervatio pertinere, & eos quidem vel bonos vel malos. Nam ſi boni ſint aliorum mores, ita illi ſunt obſervandi, ut eorum reſpectu incitemur ad charitatem erga eos, & ad opera bona exemplo eorum patranda. Debet enim æmulatio & ſancta quædam invidia inter Chriſtianos verſari, ut alius alium vincere pietate cogitet. *Affectate dona potiora* 1 Cor. 12. 31. Mali verò aliorum mores actioneſve obſervari debent, non ut eis obtrectemus, aut convitiemur, ſed ut eos corrigamus. Magnus eſt hac in parte defectus in pleriſque Chriſtianorum cœtibus, è quibus mutua ejuſmodi obſervatio omniſque diſciplina ſublata eſt. Quum ea tamen non hîc modò ſed & alibi nobis ſeriò ſit præcepta. Matth. 18. 15, inquit Servator, *Si peccaverit in te frater tuus, vade, & argue eum inter te, & ipſum ſolum. Si te audierit lucratus es fratrem tuum* &c. Gal. 6. 1. *Fratres, ſi præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos ſpirituales corrigite talem, in ſpiritu lenitatis,* &c. Vulgò metuunt ne hac ratione diſſidium & odium excitetur: at ſcriptor noſter vult id tendere *ad acuendam charitatem, atque bona opera.* Et certè quid magis charitatem in nobis accendere, bonaque opera promovere poteſt, quàm ſi alter alterius emendationi invigilemus, & mutuò nos in officio contineamus? Sumus enim amore noſtri plerumque in rebus noſtris cœci, & vitia noſtra non ita animadvertimus tanquam in anteriori, ſed tanquam in poſteriori & à tergo pendente mantica, poſita. Quàm facilè autem in tanto malorum morum contagio etiam ſanctis alioqui hominibus defectus aliquis obrepere poteſt? Quàm verò utile, ſi ſtatim adſint viri boni & prudentes, qui & defectus nobis noſtros oſtendant, & ad eoſdem excutiendos hortentur? Si gratiam iis habemus, qui nobis ab itinere fortè aberrantibus rectam viam ultro oſtendunt; quanto magis iis obſtricti ſumus, qui nos à recta virtutis via deflectentes ad officium revocant? Quin & cautius vitam inſtituimus, quum ſcimus aliorum nos cenſuræ obnoxios, & alacrius bonis operibus incumbimus, quum ſcimus nunquam nobis teſtes & approbatores virtutis noſtræ deeſſe. Hoc ergo ne negligamus alter alteri præſtare officii. Neque nos turbet, quòd quidam curioſitatem hanc vocent: dummodo id non diſpliceat ei qui dixit, *Ne ſua quiſque ſpectate, ſed unuſquiſque etiam quæ ſunt aliorum.* Hoc modò caveamus, ne videamur odio aliorum vitiis eorum eſſe intenti: ſed ex amore, nec cum acerbitate ſermonis, ſed ut ait Apoſtolus, *lenitatis cum ſpiritu* reprehendamus. Contrà, illi quoque qui reprehenduntur, ne ſint ſuſpicaces, nec in deteriorem partem rapiant aliorum reprehenſiones, etiamſi tandem falſas: ſed cogitent, ex bono ſuique ſtudioſo animo eas proficiſci. Poteſt quidem objici, habere unumquemque quod agat in ſeipſo, eoque non poſſe in aliis obſervandis occupari. Sed reſponderi poteſt, obſervationem aliorum non obſtare obſervationi noſtri ipſorum: quin contrà hæc potiùs per illam promovetur. Fit enim interdum, ut quæ ipſi in nobis non animadverteramus, ea nobis in aliis innoteſcant, in quibus pro mendis agnoſcimus ad quæ in nobis ipſis amore noſtri connivebamus: aut etiam per alios, quòd noſtræ reprehenſionis libertate excitati vicem nobis reddant. Eſt verò & hoc notandum, quòd ſingulis in Eccleſia hanc obſervandi curam imponat divinus ſcriptor, non ſolis Antiſtitibus, quos vulgò ſuarum animarum curatores appellare ſolent: quanquam quod omnibus convenit, his multò magis. Unde 2 Tim. 4. 2. *Prædica ſermonem, inſta, tempeſtive intempeſtive, argue, objurga, cum omni patientia, & doctrina.* Tit 1. 13. *Redargue eos acriter, ut ſani ſint in fide.* Et ad presbyteros Epheſinos, *Attendite ad vos ipſos & totum gregem,* Act. cap. 20. ℣ſ. 28.

Sed jam ad tertium. *Non deſerentes* &c. Et hîc primò animadvertendum, quid facere non debeamus, deinde quid faciendum, denique ratio cur ita ſit agendum. Quid non agendum; *Non deſerentes aggregationem noſtri mutuam.* Quam adhortationem ne quis ſupervacuam exiſtimet, exemplum contrà agentium allegat; *ſicut mos eſt quibuſdam.* Fieri poteſt quòd hi quum Hebræi eſſent, offenſi fuerint quòd videbant Gentibus quoque ad Eccleſiam Chriſti aditum dari, nec eos tamen ad ceremonias Legis cogi, quas Hebræis hiſce valde cordi fuiſſe ex tota hac epiſtola apparet. Quantum enim ea res alios quoque Judæos ad Chriſtianiſmum converſos offenderit, apparet ex Act. XI. 2, 3. XV. 2. XXI. 20. De non converſis ſatis id patet Act. cap. 22. ℣ſ. 21, 22. Apparet quoque ex hac ipſa epiſtola, & ex hoc ipſo quidem capite, ℣ſ. 32. & ſeqq. iſtos Hebræos ob euangelii profeſſionem variis calamitatibus obnoxios fuiſſe: itaque fieri poteſt ut earum effugiendarum cauſa congregationem Chriſtianorum deſeruerint. Quid enim afflictiones hîc poſſint, docet egregie ſervator Matt. 13. 31, in parabola. Exempla noſtro ævo nimis ſunt obvia. Quin & fieri potuit, ut illa ipſa obſervatio mutua, de qua ſuperiore verſiculo dictum, & cum qua in Græco hic verſiculus modo loquendi cohæret, non ſatis eis grata fuerit. Nam ſive obſervationem

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

tionem illam ad fortunam referamus, poterat divitibus moleſtum eſſe quòd aliorum indigentiæ ipſorum bona patere debebant: ſive ad mores, poterant alii hanc moleſtiam alios monendi atque caſtigandi ſubterfugere; aliis etiam ipſa ab aliis cenſura moleſta eſſe poterat. Quid hodie hîc fiat, notum eſt. Sed quæcunque illis ſeſe ſubducendi cauſa fuerit, vetat divinus Author ne aggregationem mutuam deſeramus. Cauſa verò cur Eccleſiam deſerere non debeamus, triplex allegari poteſt. Prima ad Deum, ſecunda ad nos, tertia ad alios reſpicit. Nam & Dei honor eſt major, ſi illum non ſoli in angulo aliquo, ſed cum aliis in congregatione multorum colamus. Et nos ipſi in cœtu aliorum rectius ædificari poſſumus, partim ſermone, ſive publicè ad omnes, ſive privatim ad nos directo, partim exemplis. Denique aliis hoc debemus, ut eos & ſermone & exemplo noſtro, atque inprimis illa obſervatione de qua verſu antecedente, ædificemus. Cui ergo Dei honos, ſuaque ipſius ſalus, aliorumque ædificatio cordi eſt, is ſeſe à cœtu fidelium ſubducere non debet.

Jam quid agendum? *ſed adhortantes* ſubintellige alii alios. Exponuntur hæc verba præcedentibus. Significatur hiſce una ex illis tribus cauſis quas paulò antè diximus, cur populus Chriſtianus coire debeat: quam præ cæteris memorat, quia ſuperiori verſiculo ſubſervit. Non dubium eſt quin adhortatio iſta ad virtutem & pietatem colendam inſtituta eſſe debeat. Sunt autem hujuſmodi adhortationes in populo Chriſtiano admodum neceſſariæ. Facilè enim torpemus ſine illis, aut etiam relabimur ad priſtinos mores, affectibus nos noſtris intus, & tot occaſionibus extus, invitantibus. Notandum verò quòd non uni alicui, v. g. concionatori, ſed in genere omnibus hanc adhortandi provinciam imponit. Credibile autem eſt ſcriptorem reſpexiſſe ad morem primitivæ Eccleſiæ, in qua non unus tantùm verba faciebat, ſed plures, idque per vices: ut apparet 1 Cor. 14. 26 &c. Et optandum ſanè eſſet vigere ea ſpiritûs dona in pluribus, ut idem mos etiam nunc in Eccleſia poſſit conſervari. Interea ſervandum eſt omnibus hoc divini ſcriptoris præceptum: & ſi ſinguli concionari aut non poſſumus aut nolumus, alios tamen pro re nata adhortari ad pietatem & publice & privatim debemus. Nemo enim talentum ſibi à Domino concreditum ſub terra defodere debet, nemo lumen ſuum ſub modio abſcondere. Matth. 25. 35. 5. 15. Sunt Chriſtiani fermento ſimiles, qui & alios fermentare debent. Simile Apoſtoli præceptum. 1 Theſ. 5. 11. &c. & ſup. Heb. cap. 3. verſ. 13.

Ratio adjuncta, *idque eo magis quòd videtis illum diem appropinquare.* Videtur tempus aliquod deſignare quo judicium grave imminet illis qui officium in Chriſtianiſmo non fecerint. Id quod & ſeq. verſ. 27. indicat; & verſ. 29, 30, 31. Scimus autem ſolenne ad hoc tempus eſſe diem adventus Domini in mundi hujus fine. *Deus conſtituit diem in qua judicaturus eſt mundum in juſtitia*, &c. Act. 17. 37. vide & 2 Pet. 3. 10. & 2 Theſſ. cap. 1. ℣ſ. 6. &c. Nec obſtat quod dicitur jam tum eum diem appropinquaſſe, idque Hebræos illius ævi vidiſſe. Quum enim ſapiente Dei conſilio occultus ſit ille dies, etiam angelis, in cœlo, Marc. cap. 13. 32, etiam ipſimet Domino Jeſu, quamdiu in terris verſatus fuit; quid mirum eſt illum huic Scriptori, atque aliis illius temporis propinquum viſum fuiſſe? Hinc nimirum eſt, quod Apoſtolus Paulus ita interdum de ſe atque aliis ſui temporis loquitur, quaſi poſſent & ipſi tempore adventûs Domini ſupereſſe. 1 Theſ. 4. verſ. 17. 1 Cor. 15. 52. Pro judiciis quibus hanc propinquitatem colligerent, haberi poterant nonnulla à Domino Jeſu deſignata indicia, quæ quanquam die illo jamjam adventante inſigniora futura ſint, tamen & aliis temporibus aliquomo videntur. Deinde utut à ſcripta hac epiſtola ſeſqui mille anni jam interceſſerint, id tamen tempus non tollit propinquitatem, ſi collatio cum univerſo tempore à mundi exordio inſtituatur. *Unus dies apud Dominum ut mille anni, & viciſſim.* 2 Pet. 3. 8. Præterea & hoc obſervandum, non dici hîc illum diem propinquum, ſed appropinquantem: quod dicere potuiſſet hic ſcriptor etiamſi ſciviſſet eum nondum eſſe propinquum. Interea nobis cogitandum venit, quanto jam ille dies nunc ſit propinquior, & quanto nos ſtudio præparare debeamus, ut in illo poſſimus conſiſtere. Nolim autem diſſimulare, poſſe etiam hîc in alleganda propinquitate reſpectum eſſe ad diem illum deſolatæ Jeroſolymæ, totiuſque politiæ Judaicæ ſublatæ. Id enim & ad Hebræos illos præcipue pertinebat, &, ut eventus docuit, temporibus illis vicinum fuit. Non minimum autem argumentum hinc peti poterat, ad perſuadendum Hebræis ut cum aliis ad Chriſtianæ religionis cultum coirent. Nobis ſimilia judicia Dei ob oculos verſantur.

Intellexiſtis triplicem Authoris admonitionem, ad confeſſionem ſpei, ad obſervationem, atque ad aggregationem mutuam. Ex iis quæ dicta ſunt, ipſimet jam veſtra ſponte colligere poteſtis, quàm recte à nobis fiat, quòd hunc in locum ſacrorum cauſa convenerimus: idque nobis in poſterum quoque curæ habendum. Quum enim confeſſio non tantum ſingulatim, ſed etiam junctim cum aliis, nec tantum privatim ſed etiam publicè edenda ſit; id autem in Eccleſiis aliis nobis non liceat; utique recte factum eſt quòd ipſimet inter nos coierimus, ad edendam atque conteſtandam coram omnibus ejus ſpei confeſſionem quæ in nobis eſt. Deinde & obſervatio iſta mutua, qui fieri poteſt, niſi alicubi inter nos conveniamus, ubi colloquium ſuper iiis quæ obſervavimus, inſtituamus? Denique expreſſe jubemur, & aggregare nos, & mutuò nos adhortari: quod ubi alioquin nobis nunc liceat non video. Ab omnibus enim aliis Eccleſiiis excludimur, & in pleriſque non viget illud inſtitutum cujus potiſſimùm cauſa noſter ſcriptor hic Chriſtianos convenire jubet. Non eſt ergo hæc noſtra ſeceſſio habenda pro ſchiſmate: quum omne ſchiſma ſit voluntarium: Nos autem neceſſitate coacti ſeceſſionem faciamus. Interim proteſtamur, nos hac noſtra ſeceſſione alias Eccleſias non damnare, aut ita ab illis ſecedere ut qui novam aliquam ſectam condamus: ſed hoc tantùm agimus, ut & ipſi Deo cultum exhibeamus debitum, & ipſimet nos in iis quæ ad ſalutem noſtram pertinent eo modo quem cenſemus optimum exerceamus. In hoc ſancto inſtituto ut nobis Deus benedicat, ille jam orandus nobis venit. Amen.

Hebr. 12. verſ. 22. ad finem.

IN his verbis id agit divinus ſcriptor, ut Hebræos ad quos ſcribit permoveat ad conſtantiam in Chriſtiana religione, & pietatem ex ejus præſcripto colendam. Præſtat autem id duobus modis, quibus prope perpetuo ſacri ſcriptores uti ſolent. Hoc eſt partim rationibus ſeu argumentis, partim monitionibus, hoc eſt & dehortationibus, & adhortationibus, quibus partim quid fugiendum, partim quid ſequendum ſit exprimit. Duas autem hac partes, quemadmodum alibi quoque fit in Sacris Literis, miſcet divinus autor. Etenim à ratione exorſus, mediis & monitionibus, rationem aliam interjicit, ac denique eaſdem ratione claudit. Ita ut dehortationes & adhortationes argumentis undique, atque ut ita dixerim, tum a fronte, tum à tergo communiat. Quod ſi velis rationes illas, in brevem quandam ſummam colligere, omnes ad duo poſſunt referri capita. Aliæ enim alliciunt, aliæ terrent. Illæ præſtantiam nobis proponunt ſtatus ac conditionis noſtræ, atque adeo fœlicitatis tum ejus cujus jam ſumus facti participes, tum ejus quam adhuc exſpectamus, atque adeò monent, ne tanta fœlicitate, culpa noſtra, nos ipſos privemus, ſed potius, quod adepti ſumus, firmiter retineamus, ad id verò, quod adhuc reliquum eſt, vera pietate in Deum contendamus, ac graſſemur. Hæc verò ſuppliciorum metum nobis incutiunt, infligendorum illis, qui divinam gratiam ſibi oblatam, aut jam exhibitam aſpernari, vel eam irreverenter habere audeant.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ALIA LOCI HUJUS DIVISIO.

TOtum autem illud præſtat partim dehortando, partim hortando, quanquam nec dehortatio, nec hortatio ſimplex eſt, ſed rationibus utrinque communita. Nam primum rationibus adductis dehortatur ab obſtinatione animi aut contumacia adverſus euangelium, quæ cernitur in iis, qui vel auditum cognitumve repudiant, vel ei alioqui non obediunt. Deinde itidem rationibus allatis, hortatur ad retinendam firmiter euangelii doctrinam & pietatem in Deum, quam ea poſtulat. Rationes autem, quibus tum dehortationem, tum adhortationem ſuam communit hic autor, ad duo referri poſſunt capita, & utrinque ſibi mutuo reſpondent. Primum enim collocat, eas, quæ alliciunt, quæque præſtantiam conditionis illius, ad quam vocati ſumus, nobis ante oculos ponunt, tum interjecta vel dehortatione, vel exhortatione, eas collocat quæ terrent, ac divinorum ſuppliciorum metum iis qui ſecus fecerint proponunt. Sed jam ad ipſa divini autoris verba accedamus eorumque ſequamur filum.

Primum ergo rationem proponit autor, & dehortationi quam ſubjuncturus eſt, inſtar validi fundamenti ſubſternit, ductam à ſingulari præſtantia conditionis illius, in quam tranſlati fuerant Hebræi iſti, quibus hæc epiſtola eſt ſcripta, cum euangelium Chriſti receperunt, quamque adeò adipiſcuntur omnes, quicunque Euangelium recipiunt, ac Chriſto ſuum dant nomen. Ea verò conditionis noſtræ præſtantia explicatur enumeratione ac deſcriptione earum rerum ac perſonarum, ad quarum communionem admiſſi fuerant olim Hebræi, ad quos inſtitutus eſt hic ſermo, & admittuntur omnes, qui Chriſtianæ religioni ſeſe conſecrant. Ea verò enumeratio ac deſcriptio, conſtat alluſione quadam perpetua, ad ea, quæ in promulgatione legis Moſaicæ olim contigerunt, & conditionem admodum duram populi Iſraëlitici, cui lex illa ferebatur, de qua ſuperioribus quatuor verſiculis egerat divinus ſcriptor. In qua tamen alluſione, non tantùm ſpectanda eſt ſimilitudo ſive rerum ſive perſonarum, quæ in utroque comparationis membro occurrunt; ſed etiam, idque multò magis, diſſimilitudo, & harum præ illis præſtantia, vel ſaltem arctior cum illis conjunctio, quam olim fuerit, in legis promulgatione. Et primò quidem divinus hic ſcriptor communionem cum rebus aut perſonis enumerandis, quam adepti eſſent Hebræi illi Chriſtiani, uno verbo exprimit. Deinde res perſonaſque ipſas, quarum participes facti, vel ad quarum communionem & amicitiam quandam admiſſi fuerant. Communionem illam exprimit illo verbo.

Acceſſiſtis quo alludit ad acceſſum Iſraëlitarum ad radices montis Sina, cum lex inibi promulgaretur, cujus facta fuit mentio ſupra verſ. 18, ubi ait, *Non enim acceſſiſtis palpabili monti* &c. Acceſſus autem ille, quemadmodum jam innuimus, paulo aliter cum ad res refertur, aliter cum ad perſonas intelligendus eſt. Cum ad res, ſignificat communionem, ſeu participationem rerum iſtarum, cum ad perſonas, conjunctionem cum illis, atque amicitiam, atque adeo communionem fœlicitatis, qua vel fruuntur, vel fruituræ ſunt perſonæ illæ, vel etiam quam promittunt, quod ob Chriſtum mediatorem N.F. qui inter perſonas ultimo loco commemoratur, addimus. Acceſſus autem ille, olim quidem in populo Iſraëlitico, officii potius erat, quam fœlicitatis, & præceptus potius, quam permiſſus. At in nobis fœlicitatis potius eſt, quam officii, & permiſſus, vel magis vel ſaltem æquè, ac præceptus. Præceptus eſt eatenus, quatenus nonniſi religionem Chriſtianam amplectendo, ad rerum ac perſonarum enumeratarum communionem pervenire licet; amplecti autem eam religionem omnes jubemur, cæteroqui nil niſi fœlicitatem ac benignitatem acceſſus hic continet, atque adeò admiſſio potius eſt, quam acceſſus. Hoc ergo loco, partim explicanda eſt divina benignitas, qui aditum hunc ad res tam præclaras, atque adeo ad ſeipſum nobis patefecerit, quæ tamen plenè explicari non poteſt, niſi ſequentia etiam conſiderentur, ideoque breviter tantum hoc loco perſtringenda eſt; partim monendi omnes, ut poſtquam aditus hic nobis à Deo patefactus eſt, adire etiam velint. Sed jam veniendum eſt ad conſiderationem rerum ac perſonarum, ad quarum communionem admiſſi ſunt Chriſtiani, in quarum enumeratione, non admodum requirendus eſt ordo, quem ob id ipſum neglexiſſe videtur magna ex parte autor, quod in eo parum aut nihil eſſet ſitum. Primo tamen locum fœlicitatis noſtræ commemorat, ut tanto elegantius acceſſum Chriſtianorum opponat acceſſui Judæorum. Nam cum hi acceſſerint ad montem palpabilem, hoc eſt Sina, illos dicit acceſſiſſe *ad Sion montem*. Qua in re duplex eſt oppoſitio, quarum utraque oſtendit, meliorem eſſe noſtram, quam Judæorum cum legem acciperent, conditionem. Nam monti Sina, qui ſitus erat in deſerto, loco aſpero atque horrido, opponit Sionem montem, qui ſitus erat in terra Chananæa, populo Iſraëlitico promiſſa, eratque adeo celeberrimus, & maximè illuſtris, in tota illa regione locus, ut facilè appareat, longè melius eſſe ad hunc accedere, quam ad illum. Deinde, quod multò eſt majus, per Sionem montem, intelligit hic divinus autor montem quendam ſpiritualem, quem Sion mons terreſtris, olim adumbrabat. Opponit enim eum monti palpabili, ſeu ei, qui manibus poſſet contrectari. Unde colligi poteſt, ſpiritualem quendam montem, qui manibus contrectari haud poteſt, hic intelligi. Sed jam porrò videndum eſt, quidnam illud ſit, quod per montem illum Sionem intelligitur. Neque enim id uſquequaque liquet, præſertim quia non ſatis apparet, utrum divinus auctor per montem Sion idem intellexerit, quod poſtea per civitatem Dei viventis, nempe Hieruſalem cœleſtem, quemadmodum quidem plerique interpretes videntur ſentire; an verò aliquid diverſi. Neutra ſanè ſententia quidquam habet abſurdi, ſed tamen poſterior, quæ duo iſta diſtinguit, videtur probabilior, & proprietas verborum, quatenus quidem ea in myſtico ſenſu habet locum, ei favet. Nam aliud Sion mons eſt, aliud urbs ſeu civitas ad eam ſita. Nec fruſtra ſanè auctor hic, addidiſſe videtur Sioni nomen montis, ac poſtea Jeruſalem adjuncturus, eam appellaſſe urbem, ſeu civitatem, ut ita vocibus ipſis diſtingueret, atque oſtenderet, quemadmodum olim alius fuerit mons Sion, alia urbs Hieroſolymitana, ad eum montem ſita, ita etiam hic aliud à ſe intelligi per montem Sion, aliud per urbem, ſeu civitatem Dei viventis, quæ eſt Hieruſalem. Adde, quod hac ratione, elegantius opponetur Sion Sinæ, tamquam mons monti. Quapropter videndum nunc eſt, quid per Sionem, à civitate Dei viventis diſtinctum, intelligi queat. Nam quid per eum ſit intelligendum, ſi idem ſit, quod civitas illa Dei viventis, poſtea intelligetur, ubi conſideraverimus, quid per civitatem iſtam indicare voluerit divinus auctor. Omnia autem diligenter circumſpicientibus, nihil apparet, quod per Sionem, ab Hieroſolyma cœleſti diſtinctum, intelligi queat, præter cœlum ipſum: idque duplicem ob cauſam hoc pacto deſcribitur, partim, quia maximè eſt ſublimè, ita ut per montem præaltum repræſentari queat, partim quia in monte Sionis, olim fuit regia Davidis, aliorumque regum Judæ; quin etiam tempore Davidis, arca fœderis ibi fuit ſita, & tabernaculum, ibidem fuit fixum: ubi autem arca erat, ibi Deus ipſe cenſebatur habitare, inter Cherubinos nempe; unde Deus dicebatur habitare in Sion, aut mittere auxilium de Sion, quia nimirum ibi, peculiari ratione præſens, preces exaudire, & auxilium hinc inde dimittere cenſebatur; in cujuſmodi locis, Sion pro ipſo cœlo, à quibuſdam interpretibus, ſumi ſolet. Qui tamen ſenſus, non literalis eſt, ſed myſticus, qui hic nobis ſpectandus eſt. Quare, ut de hac poſteriori cauſa, quæ potior eſt priori (prior enim,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

omnibus montibus eſt communis) aliquid dicamus, ideo cœlum reſpondet Sioni, quia ibi ſedes eſt regis noſtri cœleſtis, nempe Chriſti, qui ſedet ſuper throno Davidis patris ſui, & regnat ſuper populo Jacob, hoc eſt, Eccleſiæ cum ſummo imperio præſidet, eodemque in loco, reſidet etiam ipſe Deus, indeque auxilium mittit, ibi illius eſt tabernaculum. Acceſſus autem ad cœlum, nunc quidem animo ac ſpe, olim reipſa montem hunc conſcenſuri. Qua ex re, quanta appareat Chriſtianorum fœlicitas, lingua exprimi non poteſt, tamque longè id ſuperat captum noſtrum, quanto ſublimius eſt cœlum, hac terra: interea id inculcandum eſt, quod Paulus monet ut ea quæ ſurſum ſunt quæramus ac ſapiamus, ubi Chriſtus eſt, in dextera Dei ſedens. Verumtamen, ſi quis propiorem ſimilitudinem hic quærat, & acceſſum ejuſmodi ad cœlum, qui aliquanto magis reſpondeat acceſſui populi Judaici, ad montem Sina, eum in finem divinitus præcepto atque inſtituto, ut vocem Dei loquentis ibi audiret, & legem inde acciperet, dici poteſt Chriſtianos homines, ad montem hunc Sionem, hoc eſt cœlum acceſſiſſe, quatenus Deum ex ipſo cœlo, euangelium ſuum, & ut ita dicam legem novam promulgantem audiverunt, ſiquidem infra ỳ. 25, de hac promulgatione euangelii loquens divinus autor ait, Deum ex cœlo oracula edere; itaque monet, ne nos eum, qui de cœlo loquitur, vel oracula ſua promit averſemur, opponens eum Deo, ſuper terra loquenti, ſeu oracula & præcepta ſua promulganti. Quodſi admittatur, alludere videtur divinus autor, ad illud Eſai. cap. 2. verſ. 2, 3, ubi ait: Et erit in noviſſimis diebus præparatus mons domus Domini, in vertice montium, & elevabitur ſuper colles, & confluent ad eum omnes gentes, & ibunt populi multi, & dicent, venite, aſcendemus ad montem Domini, & ad domum Dei Jacob, & docebit nos vias ſuas, & ambulabimus in ſemitis ejus; quia de Sion exibit lex, & verbum Domini, de Jeruſalem. Licet enim hæc verba, poſſunt accipi, de terreſtri etiam Sione, & Hieruſalem, unde primum promulgari cœpit euangelium, tamen ad Sionem & Hieruſalem cœleſtem, accommodari per allegoriam, non ineleganter poſſunt. Sed jam ulterius eſt progrediendum, & conſiderandum, quid per civitatem Dei viventis, ſeu Hieruſalem cœleſtem intelligendum ſit, unde ſimul intelligetur, quid de Sione monte ſit intelligendum, ſi ſtatuatur, eum cum hac civitate Dei viventis, eundem eſſe. Quod licèt, ut ſupra vidimus, durius ſit, & verbis ipſis, minus ſit conſentaneum, tamen ferri aliqua ratione poteſt, propterea, quod in ipſis etiam Sacris Literis, Sion nonnunquam capiatur pro Hieroſolyma, per Meton. ſubjecti pro adjuncto. Si quidem pars quædam urbis, in monte Sion, fuit poſita. Intelligenda igitur videtur, per civitatem hanc Dei viventis, ſeu Hieroſolymam cœleſtem, eccleſia, ſeu mavis Reſpublica ac politia populi divini, eaque tum in terris adhuc degens, tum in cœlos, unde originem ducit, aliquando transferenda. Nam ſi dicas, eam intelligi propterea hic non poſſe, quod hi, ad quos hæc epiſtola fuit ſcripta, dicantur ad eam acceſſiſſe, cum tamen illi ipſi eccleſiam conſtituerent. Animadvertendum eſt, eccleſiam ſolere in Sacris Literis conſiderari, inſtar loci alicujus, & ab iis qui in Eccleſia ſunt, præſertim à ſingulis ſeparatim ſumtis, diſtingui, utpote qui in ea verſentur, aut ad illam acceſſerint, idque propterea, quia ordo & forma illius eccleſiæ, à ſubjecto ſuo ſeu materia, hoc eſt ab ipſis perſonis, quæ eccleſiam illam conſtituunt abſtrahi, & inſtar civitatis, vel urbis alicujus conſiderari poteſt. Et hoc ſanè pacto ſumitur nova illa Hieruſalem ſeu civitas à Deo deſcendens in Apoc. 21, & 22. Nam quòd per eam Eccleſia ſeu Reſpub. populi divini ſit intelligenda vel ex eo ſatis apparet, quod ea appelletur ſponſa, agni uxor Apocal. 19. 7, 9, 10, quod conferatur cum ſequenti. Hæc enim, nulla eſt alia præter Eccleſiam. Quodſi quis putet intelligi poſſe ipſum cœlum, is vel ex eo refutabitur, quòd civitas illa dicatur deſcendere è cœlo à Deo, ibidem, & hoc etiam loco, quem præ manibus habemus, non obſcurè indicatur, ipſum cœlum, per hanc urbem, non eſſe intelligendum, quod Hieruſalem cœleſtis appelletur. Aliud enim eſt id, quod cœleſte eſt, aliud ipſum cœlum; quamquam haud negaverimus poſſe etiam ipſum cœlum, præmiſſa aliqua appellatione alia cœleſte dici, ut ſi habitaculum cœleſte dixeris; ſed probabilius tamen eſt id, quod cœleſte dicitur, à cœlo ipſo diſtingui. Adde, quòd hac ratione, facilius erit diſtinguere hanc civitatem à Sione monte, quod faciendum eſſe, probabilibus rationibus ſupra docuimus, & elegantior erit alluſio ad Sionem montem & Hieroſolymam illi ſubjectam, vel adjectam.

Sed jam, hoc ita poſito, videndum eſt, cur Eccleſia, *civitas Dei viventis, & Hieruſalem cœleſtis* appelletur. Nemo non videt, alluſionem hic eſſe, ad urbem Hieroſolymitanam terreſtrem, quæ itidem urbs Dei viventis fuit appellata, ut videre eſt Pſal. 46, cui adde Matth. cap. 5. ỳ. 35, ubi dicitur, urbs magni regis; nempe Dei. Urbs autem ſumi poteſt, vel pro ſtructura ædificiorum ac murorum, quam urbis nomine interdum ſolemus ſignificare, vel potius pro Repub. ordine ac communione, hominum, eum locum ſeu urbem incolentium. Eccleſia autem ideo urbs appellari poteſt, quod ſit quædam etiam Reſpub. & communitas multorum, eodem jure, iiſdemque privilegiis, ac commodis utentium, & convenienti quodam ordine, inter ſeſe junctorum, qui ordo facit, ut & ſtructuræ urbis alicujus, eleganter reſpondere queat, & multò magis ipſi Reipub. ſeu ſocietati hominum, eandem urbem incolentium. *Dei viventis* autem *civitas* olim dicebatur Hieroſolyma, quia hanc urbem ſibi peculiariter delegerat Deus, in qua, ut S. L. loquuntur nomen ſuum poneret, in qua perpetuo, id eſt, quamdiu legalis cultus duraturus eſſet, habitaret, tabernaculo ſuo terreſtri, ibi collocato, in quo peculiari quadam ratione Deus præſens aderat, unde etiam, eo in loco publicis ac ſolennibus ſacrificiis, ac ceremoniis coli volebat, eamque conſtituerat metropolin, & caput univerſæ Reipub. Iſraëliticæ, ac primariam etiam ſedem fœlicitatis, populo illi promiſſæ; qua de re paulò poſt, plura. Jam verò multò magis Eccleſia civitas eſt, Dei viventis, quandoquidem in ea ſola Deus præſens adeſt, hic quidem favore ac gratia ſua ſingulari, aliquando verò, ubi hæc Reſpub. in cœlum transferetur, ipſemet præſens ei aderit, vel potiùs nos illi conjungemur, in ea ſola, Deus ritè celebratur, in ea fœlicitatis veræ ac ſolidæ ſedes eſt. Non multum diverſo ſenſu, appellatur etiam templum Dei viventis 1 Corinth. 3. ỳ. 16. 2 Corinth. 6. ỳ. 16. Epheſ. 2. ỳ. 21. Deum autem viventem, opponere ſolet S. S. idolis mortuis, vel potiùs inanimis, ac prorſus omni vita carentibus, adeoque vita ac facultate juvandi, vitam, aut ſalutem concedendi, deſtitutis. Deus autem verus ac ſummus, non modò vitam habet, eamque ſempiternam, omnique tum principio, tum fine carentem, ſed etiam ipſe, omnibus vitæ fons eſt atque autor, & cum ipſe vitam à nemine habeat, eam omnibus aliis largitur, ita ut nulla uſpiam ſit vita, ſive temporaria, ſive æterna, quæ ab ipſo tota non proficiſcatur.

Appellat eam porrò D. auctor *Hieruſalem cœleſtem*, quemadmodum etiam facit in Apoc. loco ſuperius dicto, & ad Galat. cap. 4. ỳ. 26, quæ verba per appoſitionem ſuperioribus ſunt addita, ut explicetur, quænam ſit illa urbs, vel civitas Dei viventis, ideo conjunctio nulla eſt interjecta. Significat autem *Hieruſalem*, Viſionem pacis, vel civitatem pacis, hoc eſt fœlicitatis, quietis ac tranquillitatis. Ita enim pacis nomine, apud

Hebræos

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Hebræos creberrimè intelligi ſolere, nemo eſt qui ignoret. Jam verò eccleſia, quemadmodum jam monuimus, ſedes eſt ac civitas fœlicitatis, quietis ac tranquillitatis perfectæ ac ſolidæ, ſeu locus, in quo omnes, quotquot in eo verſantur, pacem ac beatitatem vident, hoc eſt ſentiunt & experiuntur. Addit autem vocem *cæleſtis*, ut à terreſtri Hieroſolyma, ad quam Judæi quoque, qui legem acceperant, tandem pervenerunt diſtinguat, quo pacto, dicto paulò ante loco Hieroſolymam ſupernam opponit eidem Hieroſolymæ, quæ tunc exſtabat. Dicitur autem cœleſtis Eccleſia, partim quia ex cœlo originem ducit, partim verò, idque multò magis, quia non terrena eſt, non materialis, aut carnalis, aut mundana quædam civitas, ſed ſpiritualis, divina, atque ut ita dicam, cœlo ipſo digna, utpote, cujus vinculum cœleſte divinum ſit, ac ſpirituale, jura cœleſtia, privilegia etiam cœleſtia. Non enim ad hujus vitæ commoditatem colligitur eccleſia, quemadmodum omnes urbes terreſtres, quæ ideo colliguntur, ac conſtruuntur, ut in majore hominum copia, major etiam ſit rerum ad uſus communes neceſſariarum copia, utque ſeſe tanto facilius, adverſus hoſtes atque injurias externas, defendere queant. Sed non id ſpectat Eccleſia Chriſti, præſertim per ſe; ſed potiùs, ut eodem Spiritu Deum laudent omnes, alii aliis ad pietatem vitæ, ſint ſubſidio, & communibus viribus hoſtes ſpirituales debellent, atque à ſe arceant. *Cæleſtis* denique dicitur, quia & nunc cœlo deſtinata, & in eo aliquando reipſa collocanda eſt. De hac autem civitate, videnda ſunt etiam loca, apud eundem hunc autorem cap. XI. ℣ſ. 10, 16. Quanquam iis locis, de Repub. ea, quæ in cœlis parata eſt fidelibus, ſi myſticum ſenſum ſpectes, quem divinus hic autor ſolum ibi reſpicere videtur, ſermo eſt, non verò de Eccleſia, quæ in terris verſetur. Quodſi literalem etiam quendam illis verbis ſubeſſe ſenſum putaveris, Hieroſolyma terreſtris erit intelligenda. De magnificentia autem ac ſplendore ejus urbis, adeoque felicitate eorum, qui ejus ſunt cives atque incolæ, vide ultimo Apocalypſeos caput, ubi ejus imago quædam, nobis depicta eſt.

Hinc doctrinæ excerpi poſſunt iſtæ. 1. Cum Eccleſia dicatur urbs, ſeu civitas, indicatur conjunctionem debere eſſe, ac ſocietatem, inter Eccleſiæ membra, non verò quemquam fidelium, ſibi tantum vivere. Præterea, in ea etiam, certum ordinem eſſe, certis eam legibus gubernari. Præterea, cum urbs dicatur Dei viventis, præſtantia Eccleſiæ ſumma apparet, & ejus ut ita dicam incolarum, ſumma fœlicitas. Qua enim in urbe, Deus habitat, idque favore ac gratia ſua, ea non poteſt non eſſe beatiſſima, & omnium bonorum divinorum copia redundare. Sed ſimul etiam inde perſpici poteſt, eam debere eſſe ſanctiſſimam, ejuſque incolas, vera pietate eſſe debere exornatos, tamquam Dei cives, & in ejus oculis, ſemper verſantes, eique proximos; quin etiam, Deum ſeverè vindicaturum in eos, qui civitatem hanc turbare, vaſtare, aut demoliri, ſive vi, ſive fraude, ſive ſcandalis, aut diſſidiis audeat. Quo pacto Paulus minatur etiam iis, qui templum Dei violare ac corrumpere, non vereantur. Deus enim ille, qui illi præſidet, vivens eſt ac validus, longè diſſimilis idolis, ac inanimis ſimulachris, falſiſque gentium diis. Ampliùs, Cum urbs ea ſit, ſedes pacis ac fœlicitatis, inde etiam beatitudo eorum, qui eam incolunt, perſpici poteſt. Sed præterea etiam, pacem & concordiam in ea regnare convenit, & in cœlis quidem, ea ſponte ſua futura eſt, cum autem adhuc in terris ſita eſt, ut pax ea vigeat, omnibus ejus civibus, eſt curandum. Denique cum ea ſit cœleſtis, cœleſtem civium ejus vitam eſſe oportet, cœleſteſque ſpes ac curas, qua de re ſupra, cum de Sione ageremus. Sequitur etiam, terreſtrem ac mundanum ſplendorem in ea urbe, non eſſe requirendum, nec ex eo æſtimari eam ulla ratione poſſe. Sed hæ doctrinæ poſſunt fortaſſe commodius, ſingularum vocum explicationi ſubjici, ut ita cognitioni rerum, exhortationes ſubinde interſpergantur, & oratio hoc pacto, veluti animetur, & non tantum mens auditoris detineatur, ſed etiam affectus & religio in eo excitetur.

Sequuntur nunc, apud auctorem D. perſonæ, ad quarum conjunctionem, & amicitiam, admiſſi olim fuerunt, & nunc admittuntur Chriſtiani. Sunt autem eæ, omnium quæ uſpiam ſunt excellentiſſimæ, atque præſtantiſſimæ. Partim enim commemorantur perſonæ divinæ, hoc eſt Deus & Chriſtus, partim angelicæ, partim denique humanæ, hoc eſt, homines pii ac fideles, iique partim vivi, partim vita defuncti, eorumque Spiritus. Quanquam non eo quo nunc nos fecimus ordine, eæ proponuntur à divino auctore. Illud autem obſervatione dignum eſt, ab auctore hoc, cum perſonas omnes cœleſtes ac terreſtres, commemoraret divinus auctor, nullam inter eas factam eſſe mentionem Spiritus Sancti, qui tamen vel imprimis fuiſſet commemorandus, ſi perſona eſſet divina. Certè multò magis, quam perſonæ angelicæ, aut humanæ; ſed non in hoc tantum loco, ejus mentio prætermittitur, verum etiam in aliis non paucis, in quibus ejus mentio, omnino fuiſſet facienda, ſi ut creditur, perſona eſſet divina, & quidem patri & filio, per omnia æqualis. Qualia ſunt Mathæi XI. 27. Marc. 13. 32. Joh. 17. 3. Apoc. 5. 13: quibus adde ſalutationes Apoſtolicas, ubi gratia & pax à Deo Patre, & à Chriſto flagitatur. 1 Theſſ. 3. ℣. 11. 1 Tim. 5. 21, & Apoc. 3. 5, ubi angelorum fit mentio, cum multò magis deberet fieri, Spiritus ſancti, ſi vera eſſet vulgaris de eo ſententia. Adde etiam illa 1 Tim. 6. 13, & 2 Tim. 4. 1. Epheſ. 5. 5. Coloſſ. 2. 2. 2 Theſſ. 1. 12.

Sed ad verba autoris revertamur, qui inter perſonas, primo loco collocat angelos, dum ait. *Et myriadibus angelorum.* Non exprimit numerum myriadum, ut intelligi poſſint myriades quam plurimæ, atque adeò illud, quod eſt apud Danielem cap. 7. verſ. 10, ubi ait, Deo miniſtraſſe millia millium, & decies millies centena millia adſtitiſſe ei, hoc eſt mille milliones. Nam alias myrias una, continet dena millia. Sumitur nempe numerus definitus, ſed is ingens, pro numero indefinito, & noſtri reſpectu, innumerabili. Ideo autem tantam angelorum commemorat multitudinem, ut tanto anguſtiorem & admirabiliorem hunc cæleſtem exercitum eſſe cognoſcamus, tantoque magis gaudeamus, nos, tot ſanctiſſimorum ac beatiſſimorum Spirituum ſocios eſſe effectos. Quod, qua ratione fiat, mox videbimus.

Interea, illud animadvertendum eſt, videri hunc divinum auctorem, alludere etiam in his verbis ad ea quæ olim in monte Sina contigerunt. Nam etiam ibi angeli quam plurimi, præſentes adfuerunt, unà cum angelo illo, qui Dei perſonam ſingulari quadam ratione, tum ſuſtinebat, & in quo nomen ſuum Deus (ut ipſe loquitur) poſuerat, atque in hunc ſenſum ait David Pſal. 68. Currus Dei viginti millia, millia angelorum, Dominus inter eos (ſicut in) Sinai in ſanctitate, vel ut vulgata habet ſimpliciter, Dominus in eis in Sinai, in ſancto. Quo ſpectat etiam illud quod Stephanus aſſerit, Judæos accepiſſe legem ad, id eſt, per diſpoſitiones angelorum Actor. cap. 7. verſ. 58, & Paulus, Legem eſſe ordinatam per angelos, Gal. 3. Unde etiam Judæi, legem ſuam extollebant eamque euangelio Chriſti præferebant, quod ea per angelos eſſet Moſi tradita, qua de cauſa, hic divinus auctor, cap. 1, & initio ſecundi neceſſe habuit oſtendere, excellentiam Chriſti, per quem euangelium eſt revelatum, præ

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

angelis, ut inde pateret, magis eſſe attendendum euangelio, quam olim legi. Quamquam hoc, quem tractamus loco, divinus auctor, angelos non tam videtur conſiderare, tamquam promulgatores alicujus doctrinæ, quam ut eos, qui promulgationi aſſiſtant, & ad quos populus doctrinam primum accipiens, quodammodo acceſſerit. Verùm etiamſi inter populum Iſraëliticum & Chriſtianum, hac in re, aliqua interceſſerit ſimilitudo, magna tamen iterum in ea ipſa eſt diſſimilitudo. Nam omnes angelorum myriadas in monte Sina adfuiſſe, haudquaquam eſt credibile, ideoque non ad omnes acceſſerunt Iſraëlitæ, Chriſtiani verò ad omnes. Deinde ita Iſraëlitæ ad angelos acceſſerunt, ut tamen eorum aditu prohiberentur, & ne propius accederent, tum ſeveritate edicti, tum ipſa terribili rerum ſpecie arcerentur. At nunc Chriſtianus populus, ita acceſſit ad myriadas angelorum, ut cum illis arctiſſimè ſit conjunctus & in eorum ſocietatem cooptatus, ac veluti receptus; id verò duplici potiſſimum ratione. Primò, quia pax per Chriſtum eſt conſtituta inter cœleſtia & terreſtria, hoc eſt angelos & homines, & fœdus quoddam ſanguine ipſius ſancitum, ita ut angeli, qui antea ab hominibus, ob eorum ſcelera averſi fuerant, poſtea, conſpecto Dei patris, ac principis ſui in eos amore, quem morte filii ſui pro ipſis impenſi, fuerat conteſtatus, eoſdem poſtea, Dei ſui exemplum ſequuti, amare cæperint, maximè, poſtquam dux ſalutis noſtræ, ejuſdem nobiſcum naturæ particeps, ipſorum angelorum caput, ac Dominus, eſt effectus; ex quo ipſo, neceſſe fuit, ut nos quoque, qui eidem capiti, tamquam membra adhæreſimus, pro ſuis agnoſceret. Quare nunc angelorum quodammodo effecti ſumus ſocii, ipſique noſtri evaſerunt amici; & qui olim inſtar Deorum cum hominibus agerent, ſeque ab illis adorari paterentur, ii nunc conſervi ſanctorum piorumque, ſe profiteri non erubeſcunt, & cultum adorationemque ab illis ſibi exhiberi nolunt. Qua de re nota ſunt illa Apocal. 19, 10 & cap. 22. ỷ. 9. Qua de re videatur Ribera, ad iſta loca. Deinde ea quoque ratione ad angelos acceſſimus, quòd ſpes nobis facta eſt, ejuſdem cum illis beatitatis, gloriæ, atque immortalitatis; unde etiam Chriſtus ait, Eos qui reſurrecturi ſunt, fore ſimiles, vel æquales angelis Dei cœleſtibus Matth. cap. 22. verſ. 30, & Luc. cap. 20. verſ. 36. Sed hæc conjunctio noſtra cum angelis, tum demum verè ac perfectè apparebit, in adventu Domini Jeſu cum angelis gloriæ ac potentiæ ipſius. Hinc primum æſtimanda eſt iterum noſtra fœlicitas, præſertim conſiderato eo, quod poſteriori loco diximus; quamquam etiam id, non in poſtrema fœlicitatis parte ponendum eſt, quod priori loco eſt explicatum; nempe amicitiam inter nos & angelos conſtitutam eſſe. Nam ſi vel regum aliorumve potentum, vel hominum, virtute aut ſapientia clarorum, aut aliorum, qui nobis utiles eſſe queant, amicitia gaudemus, cur non multo magis angelorum, quia potentes ſunt, atque adeò dii in Sacris Literis appellantur, & Dei filii & ſancti, & ſapientes, & immortales ac beati, quique ſolent ad nos juvandos mitti, & puſillis etiam inter fideles adjungi, quemadmodum apparet ex cap. 1, hujus epiſtolæ. Matth. cap. 18. ỷ. 10, quibus adjungi etiam poteſt locus Pſal. 34. Hinc etiam tanto majorem ſpem concipere poſſumus, fore ut ab illis juvemur, quandoquidem amici noſtri & conſervi effecti ſunt. Sed præterea, cum ad tam ſanctorum Spirituum ſocietatem, eandemque cum illis beatitatem ſumus admiſſi, par eſt omnino, ut ſanctitate quoque illis evadamus ſimiles, & eodem quo illi modo Deum, laudemus, colamus, eique ſerviamus, nec committamus ut noſtra culpa, tam ſanctæ amicitiæ vinculum rumpatur.

Conſideranda etiam eſt hoc loco, majeſtas Dei & Chriſti, cujus miniſtrorum ac ſatellitum, ad ejus juſſa ſemper paratorum, tot ſunt myriades, quam non eſſe poſtremam eminentiæ divinæ partem, vel illud indicat, quod toties in Veteri Fœdere hanc ob cauſam, dicatur, Dominus exercituum, cum ea in re, faſtigium potentiæ, & imperii illius, ob quod Deus appellatur, conſiſtat, indeque non obſcure colligitur, Deum promtum eſſe, auxilium hominibus ferre, cui tot, tam fortes, tamque agiles miniſtri, ſemper ſint ad manum; quod idem ad Chriſtum, nunc eſt tranſferendum, qui etiam nunc eorum utitur miniſterio, ad juvandos fideles ſuos, ſupra cap. 1. verſ. ultimo; & olim cum ad judicium venturus eſt, illis in re omnium maxima, eſt uſurus, nempe ut colligant fideles, atque in aërem attollant, & ruinæ orbis eximant. Qua de re, vide inter alia, Matt. 13.

Refutanda hic etiam eſt prophanorum hominum impia vox, qui niſi ipſi ipſorumque ſimiles, in cœlum admittantur, cœlum vacuum, deſertumque fore dictitant, ſed hæc nota ſunt.

Verſ. 23. Pergit auctor divinus, & ab angelis progreditur ad homines, eoſque omnium præſtantiſſimos, ac diviniſſimos, inter quos, eos priori loco commemorat, qui tunc magna ex parte, in vivis erant, cum ait, Illos ad quos ſcribit, *acceſſiſſe ad panegyrin*, ſeu conventum ſolennem, *& Eccleſiam primogenitorum, in cœlis deſcriptorum*, per quos licèt alii quidam, intelligant patriarchas alioſque pios, qui ſub V. Fœdere vixerant, tamen id haud conſentaneum eſt, cum ii potiùs intelligendi ſint, ſub eorum nomine, ad quorum Spiritus, eoſdem Chriſtianos, paulò poſt dixit acceſſiſſe divinus autor. Ibi enim complectitur mortuos, qui antea Deo confiſi fuerant, ac paruerant, ut poſtea videbimus. Qua re per hos primogenitos, alios intelligi patet. Adde, quòd vox primogenitorum, præſertim cum collatio fit, cum iis, qui ſub Novo Fœdere vixerunt, illis qui ſub V. Fœdere vixerunt, haud conveniat. Nam ſub N. demum Fœdere, homines, revera effecti ſunt Dei filii: Primogeniti autem illi ſunt, qui inter filios, nempe Dei, primi ſunt ac præcipui. Quare longè rectius, eos hic intellexeris, qui ſub Novo Fœdere primi fuerunt, tum tempore, tum etiam dignitate, ac prærogativa, inter cæteros Chriſtianos, ac Dei filios, quales cenſendi ſunt *apoſtoli*, & prophetæ, nempe N. Fœd. euangeliſtæ, paſtores ac doctores, & cæteri, qui primitias Spiritus, ut loquitur Paulus, acceperunt, & in primitiva Eccleſia, præ cæteris omnibus, divinorum donorum copia, muneris dignitate, ac pietate eminuerunt; quorum quidem magnus fuit eo tempore numerus, cum fundamenta Eccleſiæ jacerentur; & initia euangelii, reddenda eſſent inſigniora. Nam non paucos aliquos, v. g. ſolos apoſtolos, eſſe intelligendos, illud docet, quod eorum πανηγύρις quædam, hoc loco, conſtituatur, πανηγύρις autem ſunt, ſolennes ac celebres, magnæ alicujus multitudinis, ſeu ut vox ipſa ſonat, univerſorum conventus, quemadmodum notum eſt.

Dicit autem divinus auctor, eos eſſe in cœlis deſcriptos, quod nihil aliud ſignificat, quam eos à Deo cœleſtibus ſedibus, eſſe deſtinatos. Quod enim ait in cœlis eos deſcriptos, id non tantum ſignificat, à Deo, vel apud Deum eſſe deſcriptos, qui in cœlis ſit, ſed etiam, eos ibi, tamquam cives recenſitos, ac deſcriptos eſſe. Quomodo etiam Dominus ait, apud Lucam cap. 10. ỷſ. 20, diſcipulorum ſuorum nomina, eſſe conſcripta in cœlis; cui explicationi, hoc quidem loco, vehementer favet vox ἀπογεγραμμένων, quæ non ſimplicem ſcriptionem, ſed recenſionem, ſeu cenſum civium, ſignificare ſolet. Quo pacto uſurpatur apud Lucam cap. 2, ubi de cenſu, ſub Auguſto facto, ſermo eſt verſ. 1, 2, 3, 5. In aliis locis, ubi aſſeritur, aliquos eſſe ſcriptos, in libro vitæ, aut non ſcriptos, ſimplex eſt

vox

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

vox γεγραμμένοις. Quare hic ſermo eſſe videtur, de recenſione primogenitorum, tamquam cœleſtium civium, qua in re, quorſum alludatur, poſtea videbimus. Nunc illud tantùm adjicere libet, ſi quis nolit hanc ſignificationem vocis ἀπογεγραμμένων admittere, cenſeatque hunc locum ſimilem eſſe illis, ubi ſimpliciter dicuntur eſſe aliqui ſcripti in cœlis, aut in libro vitæ, neceſſe eſſe, ut hic aliquid ſubaudiatur; nempe illud ipſum, quod nunc diximus, eos in libro vitæ fuiſſe deſcriptos. Nemini enim dubium eſt, quin id voluerit dicere divinus auctor eos de quibus eſt ſermo, ad cœleſtem fœlicitatem fuiſſe deſtinatos, adeoque idem voluiſſe exprimere, quod alibi ſcriptura ſolet exprimere per ſcriptionem in libro vitæ. Quare hoc ipſum, nempe *in libro vitæ* deſcriptionem hanc eſſe factam, ſubaudiendum hic erit, ſi priorem explicandi rationem admittere nolis. Nam cæteroqui poſſet quis ſcribi in cœlis, nempe à Deo, idque in bonam partem accepta hac phraſi, nec tamen protinus vitæ cœleſti deſtinari. Nam per ſe, nihil aliud hæc phraſis ſignificat, quam Deum, alicujus ita eſſe memorem, & præmium ei aliquod deſtinare, non ſecus acſi libro, vel pugillaribus aliquibus, ejus nomen haberet deſcriptum, ducta ab hominibus diligentioribus ſimilitudine, qui quorum meminiſſe volunt, eorum nomina in codicillos, aut pugillares referre ſolent, ne fortè excidant: quemadmodum olim Mordochæi fides erga regem, fuit in acta regia relata, quibus perlectis, rex ad eum remunerandum fuit excitatus. Et his quidem vocibus, ſummam dignitatem eorum, quos intelligit divinus auctor, expreſſit, ut inde etiam, eorum, qui ad illos accederent, dignitas ac fœlicitas ſit tanto magis conſpicua. Eorum autem multitudinem, ac ſimul etiam conjunctionem inter ſeſe, duabus vocibus expreſſit; quarum altera eſt πανηγύρις, cujus vocis vis, jam antea eſt explicata. Altera verò Eccleſia, hoc eſt concio, quæ hoc in loco idem ſignificat, quod πανηγύρις. Utraque enim vox, multitudinem & frequentiam haud vulgarem; maximè prior, ſignificat; ſed multitudinem in unum locum, ſive propriè, ſive etiam impropriè collectam. Quæ omnia, ut tanto rectius intelligantur, & elegantia verborum, divini autoris, tanto magis pateat, conſiderandum eſt, quorſum hic reſpiciat, atque alludat. Nullum autem eſſe poteſt dubium, quin reſpexerit, ad illam panegyrin, ſeu congregationem populi Iſraëlitici, ad montem Sina, quæ peculiari quadam ratione ſeu κατ' ἐξοχὴν, Eccleſia in Sacris Literis appellatur, cujus rei exemplum habemus Actor. 7. ℣. 38, ubi ait Stephanus: Hic ſcilicet Moſes eſt, qui fuit in Eccleſia, in deſerto, cum angelo, qui loquutus eſt illi, in monte Sina, & patribus noſtris. De qua congregatione, vide Exod. 19, & Deut. 4. 10, ubi Græci V. T. interpretes habent τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐκκλησίας, id eſt Die, ſolennis illius concionis, ſeu panegyrici conventus, populi Iſraëlitici. Etiamſi verò primogeniti illi, de quibus hic eſt ſermo, nunquam ut credibile eſt, in unum locum omnes convenerint, quemadmodum olim populus Iſraëliticus, nihilominus tamen, utut corporibus diſſiti, animo ac Spiritu, fuerunt inter ſe conjuncti, ita ut unam quandam panegyrin & Eccleſiam conſtituerent. Nec mirum videri debet, eam vocem, quæ ad carnalem populum relata corporis conjunctionem ſignificet, ad ſpiritualem Dei populum tranſlatam, ſpiritualem conjunctionem ſignificare. Quod verò attinet ad nomen primogenitorum, dubitari poteſt, utrum divinus autor, ad typum aliquem in V. T. reſpexerit. Eſt enim quod ſuadeat, eſt etiam, quod diſſuadeat. Suadet illud, quòd in cæteris, videamus divinum autorem alluſiſſe, ad umbras legales, & non fruſtra is videatur uſus eſſe, inſolita alias deſcriptione fidelium Chriſti primariorum, dum eos primogenitos appellavit. Unde ſuſpicari licet, eum concinnitati alluſionis, aliquid hic indulſiſſe. Et ſanè habemus aliquid de primogenitis in V. Fœd. quod ad eos de quibus ſermo eſt, non malè quadrat. Etenim ex eo tempore ex quo Deus Ægypti univerſa primogenita, per angelum ſuum delevit, primogenita Iſraëlitarum autem conſervavit, omnia eorum primogenita, ſibi conſecrari voluit, quemadmodum legimus Exod. 13, & Num. 3, ac poſtea cum in deſerto eſſet populus, voluit, præter cenſum totius populi, peculiariter etiam inſtitui cenſum, omnium primogenitorum. Eorum autem poſtea loco, voluit ſibi conſecrari, & in uſum ſuum addici Levitas, quos rebus ſacris operari, & cultui ſuo, voluit inſervire; quorum præcipui ſacerdotes erant, cæteri ſacerdotibus proximi, inter quos certi iterum gradus erant, & ſinguli aliquam habebant circa ſacra functionem. Qua de re legatur dicto loco cap. 3, Num. verſ. 12, & ſeq. 40 & ſeq. His ergo primogenitis Iſraëlitarum vel Levitis, qui in eorum locum fuerunt repoſiti, & in uſus divinos conſecrati, non malè reſpondent præcipui inter Chriſtianos, qui ſacris imprimis operabantur, & Deo penitus erant conſecrati. Quo accedit, quòd illi primogeniti fuerint, ut loco dicto legimus, recenſiti, & numerus eorum certus, in libros relatus. Hic verò ad cenſum à divino autore reſpici, ſupra diximus; quamquam aliàs hæc ratio poſtrema, nihil prohibet, quominus ad univerſum Iſraëlitarum populum, cujus cenſus tum temporis fuit actus, reſpici queat. Et illa quidem ſunt, quæ alluſionem hanc ſuadent. Sed ne quid diffiteamur, illud non ſatis ei favet, quòd hic reſpiciatur ad panegyrin iſtam, totius populi Iſraëlitici, non verò ad conventum aliquem, primogenitorum tantum. Nec ſanè, cum populus ad montem Sinai accederet, ſeparati erant primogeniti, à reliqui populi Iſraëlitici turba, cum cenſus populi, ſecundo demum anno fuerit factus, ex quo egreſſi fuerant ex Ægypto. Lex verò fuit lata, aliquot ſeptimanis poſt egreſſum. Quare, niſi quis dicere velit, in hac alluſione ac ſimilitudine, iterum eſſe diſſimilitudinem non exiguam, non poterit ſuſtineri, alludi hic, ab autore, ad primogenitos filiorum Iſraël. Et quamquam nos hic, nihil certi affirmare audemus; dici tamen non abſurdè poteſt, id voluiſſe divinum autorem: Acceſſiſtis vos ad panegyrin, non quidem promiſcuæ plebis, qualis fuit olim ad radices montis Sina, ſed filiorum Dei primogenitorum, ac præſtantiſſimorum, quorum typum geſſerunt primogeniti Iſraëlitarum à Deo peculiariter ſelecti, & ipſi conſecrati, eorumque cenſus, non in terris factus eſt, in libroſque aliquos ab homine, nominaque ipſorum conjecta, ſed Deus ipſe in cœlis, eorum nomina in librum vitæ retulit, eorumque cenſum quendam egit. Quo pacto autem Hebræi iſti, ad hanc panegyrin acceſſerint, ſtatim in doctrinarum explicatione dicemus.

Quæ ex his verbis doctrinæ excerpi queant, facile patet. Nam primum ſatis patet id, quod divinus autor imprimis ſpectavit. Quanta ſit dignitas, quantaque fœlicitas eorum, qui ad diviniſſimos, qui umquam fuerunt homines, ſi Chriſtum excipias, acceſſerunt, & cum iis fuerunt conjuncti, tum quòd unam cum illis Eccleſiam conſtituant, eorumque fratres, ex eodem patre cœleſti, geniti ſint, ejuſdemque cum illis gloriæ, aliquando futuri ſint participes; quo pertinet, locus ille inſignis Pauli 2 Tim. 4. 8. Inde porrò conſequitur, nos etiam, moribus ac ſanctitate, iis debere eſſe ſimiles.

Præterea, hic aliquid diſſeri poteſt, de conjunctione fidelium, quam inter ſe colere debeant, ob nomen panegyris & Eccleſiæ, tum de modo, quo homines pii, ad ſupremam fœlicitatem deſtinentur, ob particulam iſtam in cœlis deſcriptorum, ubi & vera ſententia explicari, & falſa refutari poteſt.

Antequam verò, divinus autor à præcipuis divini hominis cultoribus, qui ſub Novo Fœdere exſtiterunt, ad eos tranſeat, qui fuerunt ſub veteri, eorumque ſpiritus, Deum ipſum interjicit medium, & hos ab illis, hoc pacto diſpeſcit, cujus ordinis, aliam quoque rationem, ſi modò ejus certa conſtat ratio, poſtea videbimus.

Ita autem de Deo loquitur, divinus hic ſcriptor. *Et* ſcilicet acceſſiſtis, *ad judicem Deum, omnium*, quo loco, non ſatis conſtat, utrum eo modo ordinanda & conſtruenda ſint verba, quo apud ipſum autorem collocata ſunt, an verò tranſpoſitio quædam ſit verborum. Etenim, ſi prout poſita ſunt, ab autore verba ea, conſtruas, vox judicis, erit inſtar ſubjecti, de qua per appoſitionem dicitur, quod ſit Deus omnium. Sed longe probabilius eſt, tranſpoſita eſſe verba, atque adeò ita ordinanda; Acceſſiſtis ad Deum judicem omnium. Veriſimilius enim eſt, autorem divinum voluiſſe, cum ſubjectum ipſum, quod Deus eſt, nomine aliquo denotare vellet, conſueto Dei vocabulo, uti voluiſſe, quam nomine judicis, quod nunquam ſimpliciter poſitum, pro Deo uſurpari crediderim. Adde, quòd niſi tranſpoſitio hæc admittatur, vix ullus eſſe poſſit, horum verborum ſenſus, quam, eos acceſſiſſe ad Deum tamquam judicem, ſeu eum, qui pro ipſorum factis, ſit laturus ſententiam, ac mercedem redditurus. Hæc enim, cum vox judicis abſolutè ponitur, ejus vis eſſe ſolet. At hæc ſententia, loco huic, non videtur quadrare, partim quod plus videatur terroris habere, quam favoris aut lætitiæ, cum tamen cætera, quæ hic commemorat divinus autor, merum Dei ſpirent favorem, tum quod Hebræi iſti, nondum videantur acceſſiſſe ad Deum tamquam ad judicem, quod ſenſus tamen ille poſtulat, cum hic reſpiciat, ad acceſſum illum, qui fit tum temporis, quo veritatem euangelii quiſpiam eſt amplexus. Quare, ſatius eſt ſtatuere, tranſpoſita fuiſſe à divino autore verba, eaque ita conſtruenda, ac ſi dixiſſet, Et ad Deum, judicem omnium. Et de voce quidem Dei, nihil eſt opus hic diſſerere, ſed illud conſiderandum reſtat, cur Deum hic judicem, & judicem quidem omnium appellarit. Poteſt autem vox judicis, duplici ratione ſumi, vel propriè, vel impropriè. Propriè quid ſignificet, notum eſt omnibus. Impropriè ſignificat eum, qui gubernat ac regit, propterea, quòd ejus inter alia officium, idque unum ex præcipuis eſt, judicare; hoc eſt ſententiam de aliorum factis ac negotiis, tum ferre, tum exequi, unde judices dicebantur olim rectores populi Judaici, ab una eaque præcipua officii ſui parte; & hac ratione veriſimile eſt, accepiſſe hoc verbum Abrahamum, cum dixit de Deo, illum eſſe judicem univerſæ terræ, qui locus, huc imprimis pertinet. Eo modo intelligunt verbum hoc judicandi, viri quidam docti Pſal. 110. verſ. 6. ubi de Chriſto dicitur, quòd judicabit in nationibus, hoc eſt, Potenter regnabit, ſeu judicium ac potentiam inter illos exercebit. Et Zachar. 3. verſ. 7. ubi ita angelus Dei nomine, dixit ad Jeſum, ſeu Joſuam. Si in viis meis ambulaveris, judicabis domum meam; id eſt, fungeris officio, ſummi ſacerdotis, & ſic in templo, quod eſt domus mea, gubernabis. Hic ſenſus, ſi hoc loco admittatur, id cenſebitur dicere voluiſſe divinus autor. Acceſſiſtis ad Deum, qui ſummus eſt omnium hominum rector ac monarcha, cum quo amicitiam qui contrahit, & ad eum accedit, ejus beatiſſima eſt conditio. Quid enim ei deeſſe poteſt, qui tantum monarcham ſibi habet propitium ac faventem, quid illo fælicius, qui eam quam ipſe Deus habet vitam, aliquando eſt adepturus. Voce autem *Omnium* hoc loco, quemadmodum jam indicavimus, homines ſunt intelligendi. Cum autem dicit *Omnes*, excludi vult diſcrimen imprimis populorum, quaſi dicat; Non tantum, veſter eſt moderator ac rector, ſed etiam omnium aliorum populorum, atque hominum, quæ deſcriptio, licèt ſemper Deo convenerit, tamen imprimis ſub Novo Fœdere, ubi Deus, maximo documento oſtendit, ſe rectorem eſſe omnium, dum præcepta ſua, ſuamque voluntatem, omnibus omnino hominibus patefecit, & ut ſibi parere vellent, multis modis impulit, quod ſub lege non fecerat. Itaque hic quoque alluſio eſſe poteſt ad id, quod olim tempore Moſis, atque adeò univerſi antiqui fœderis factum. In qua, tum ſimilitudo, tum diſſimilitudo quædam apparet. Nam & Judæi, olim ad Deum acceſſerunt, legem ab ipſo accepturi, & cum eo fœdus pacturi; ſed acceſſerant tamquam ad judicem ac gubernatorem unius populi, non verò univerſorum; ſiquidem ipſis ſolis, tum legem ferebat, non jubens interim ac curans, ut ea ad alios etiam populos propagaretur; ex quo ipſo etiam ſatis patuit, legem illam, non eſſe uſquequaque perfectam, aliàs enim cur non potius omnibus populis fuiſſet revelata. Quapropter, tacitè divinus autor, præfert hac in parte, conditionem Chriſtianorum, conditioni Judæorum veterum, & euangelicam doctrinam ac religionem legi. Non abſimilis foret ſenſus, ſi ordinem verborum ſimpliciter ſequutus legas, Deum omnium, niſi quod vox Dei, hoc modo conſtructa, magis videatur ſignificare, Dei in omnes benevolum affectum, ac benignitatem, quaſi dicat, acceſſiſtis ad illum judicem, qui omnium peræque, Deus eſt, in omnes peræque benignus ac munificus; quo pacto etiam Paulus dicit, unum eſſe Deum, tum Judæorum, tum gentium Rom. 3. circa finem. Quo ipſo vult oſtendere, juſtificationis aſſequendæ rationem, non tantum ad Judæos, ſed ad omnes populos promiſcuè pertinere debere; cui ſimilis alter locus, apud eundem Apoſtolum 1 Tim. 2. 5.

Sed jam tempus eſt, ut videamus, quæ ſit futura, verborum divini autoris vis, ſi vox Judicis propriè ſumatur; ea verò hæc eſſe videtur: Acceſſiſtis ad Deum, amicitiamque cum illo, ut ita dicam iniſtis. Quid verò eo vobis poſſet contingere optatius. Is enim cum ſit judex omnium hominum, idque non tantum vivorum ſed etiam mortuorum, quod nunc demum revera ac perſpicuè per euangelium revelatum eſt, non poteſtis non ab eo abſolui, ſi in hac cum ipſo amicitia ac fœdere, permanſeritis. Magnum reo perfugium eſt, in favore judicis, præſertim ſi is ſit ſimul liberrimus, ac ſi de ipſius revera jure agatur, de quo remittere illi liceat, quantum velit; unde Paulus ita diſſerit Rom. 8. *Quis accuſabit electos Dei?* quaſi dicat: Quis id audebit facere, cum apertum ſit, neminem quidquam profecturum. Addit enim, Deus eſt, qui juſtificat. Quaſi dicat, Deus, qui ſupremus eſt, judex, is electos à reatu omni abſoluit. Diximus autem, omnium nomine, non tantum viventes homines debere intelligi, verum etiam mortuos, quod & rationi per ſe eſt admodum conſentaneum. Siquidem, diſcrimen piorum & impiorum omnium, in hac vita, nonniſi ex parte apparet; imò, ferè melior impiorum, quam piorum videtur eſſe conditio, adeò ut neceſſe ſit aliquod reſtare, etiam poſt mortem, Dei judicium; & per euangelium, inter cujus rudimenta, judicium æternum à divino autore collocatur ſuprà cap. 6. 2, manifeſte demum fuit declaratum. Huic autem poſtremæ interpretationi, videntur favere ſequentia, ut poſtea intelligetur.

Ad doctrinas quod attinet, quæ ex his verbis deduci queant. Primum quanta hinc pateat Chriſtianorum fœlicitas, in ipſa eorum explicatione dictum eſt. Deinde, hinc Dei imperium ac majeſtas ſumma patet, qui Deus eſt ac judex omnium tum vivorum, tum mortuorum; unde porrò perſpicitur, quanta cum reverentia ipſum adire, eique ſervire oporteat. Præterea ex eo, quod judicium ſit exerciturus etiam poſt mortem; tum ſpem concipere debemus cœleſtis præmii, ſi ipſi paruerimus, tum metum ſupplicii, ſi contumaces fuerimus.

Subjungit porrò autor, Hebræos illos, Acceſſiſſe etiam *ad Spiritus juſtorum conſumatorum*, idque quantum ſuſpicari licet hac occaſione, quòd Deum judicem omnium, hoc eſt & viventium & mortuorum vocaſſet. Nam ſi Deus etiam mortuos judicabit, & dignum ipſorum factis præmium eis reddet, conſequens eſt, ut

illi,

illi, qui antehac etiam vitam cum pietate finierunt, præmium aliquando à juſto hoc judice accipiant, atque adeo etiam Chriſtiani cum illis conjungantur. Quare, quia illi eandem fœlicitatem cum illis exſpectant, & ejuſdem quodammodo cenſendi ſunt eſſe ſortis ac conditionis, meritò ad illos eorumque Spiritus, acceſſiſſe dicuntur. Sed paulò propius, verba autoris conſideremus. Vocat eos, de quibus loquitur juſtos, nomine ſcilicet generali, quod illis quoque jure tribuitur, qui ante Chriſtum, piè vixerunt. Quo pacto ſupra cap. XI, idem auctor Abelem, quem primo inter fideles loco collocarat, juſtum appellat ℣.4. At paulò ante, cum de iis loqui vellet, qui ſub N. Fœd. vixerunt, præſertim ſi ſpectes ea, quæ Deus illis manifeſtè revelavit. Juſti autem dicuntur ille qui vel ab ineunte ætate, ad finem uſque vitæ, pro viribus Deo paruerunt, & nec peccati alicujus habitum contraxerunt, nec forte enorme quippiam in Deum admiſerunt; vel ſaltem, etiamſi in peccato aliquo hæſerint, ſeſe tamen poſtea emendarunt, & exutis priſtinis moribus, eam vitæ rationem inierunt, quæ divinæ voluntati, quatenus eam, vel per naturam, vel per revelationem aliquam habuerunt cognitam, conveniret, ac priſtinorum ſuorum delictorum, aut enormium quorundam factorum ac lapſuum, pietatis curſui intervenientium, veniam à Deo ſunt conſequuti, & pro juſtis à Deo habiti. Eo modo Lot dicitur etiam juſtus, 2 Pet.2, & Zacharias atque Eliſabet, & Joſephus & Simeon,& alii ſimiles, Luc.1.Mat.1. Dicit autem eos eſſe conſummatos, ſeu perfectos redditos; vel quòd pietatis curſum jam abſoluerint; vel quia immortalitati, perfecta jam ratione ſint deſtinati. Nam utroque modo, vox perfectionis uſurpatur in S. L. qua de re dictum eſt Phil. 3. 12. Utraque ſignificatio, loco ſatis apta eſt, ſed aptior tamen poſterior. Hac enim ratione exprimetur etiam fœlicitas eorum, de quibus eſt ſermo, atque adeò etiam eorum, qui ad illos acceſſerint, & in eundem quodammodo ſtatum fuerint tranſlati: accedit, quod hic auctor, libenter hanc vocem uſurpet de immortalitate, quemadmodum à nobis explicatum eſt dicto loco. Verum enim verò intelligi non poteſt immortalitas, quam actu ac reipſa habeant; ſiquidem eo ſenſu dictum eſt ſupra ſub finem cap. præcedentis, illos nondum retuliſſe promiſſionem, hoc eſt beatitatem, ſeu immortalitatem nobis promiſſam, Deo aliquid melius pro nobis providente, ne ſine nobis conſummarentur. Nondum ergo actu ipſo, eos fuiſſe conſummatos, ſeu immortales effectos, indicat divinus auctor. Quare ſi nihilominus immortalitas, conſummationis voce, hoc loco eſt intelligenda, neceſſe eſt eam non de actu, ſed de jure immortalitatem conſequendi, ſeu deſtinatione ad immortalitatem accipere, & de deſtinatione quidem ejuſmodi quæ jam prorſus ſit immutabilis, nec ſub conditione aliqua in certa adhuc pendeat; ſed quæ jam ſit abſoluta, ut pote, quæ conditionem jam præſtitam ponat. Dicit autem divinus autor Hebræos illos acceſſiſſe, non ad ipſos illos juſtos conſummatos, ſed ad eorum Spiritus, ut indicet, Eos tum temporis, non amplius fuiſſe in vivis, & nihil eorum exſtitiſſe, præter Spiritus. Eſt enim vox hæc Spiritus, apta admodum ad ſignificandum, eos qui mortui ſunt, cum Spiritus ut jam indicavimus ſolus poſt mortem ſuperſit; & ut Salomon loquitur, ad Deum redeat, redieritque: quemadmodum vox animæ libentius uſurpatur de hominibus vivis, propterea quòd anima ea demum revera ſit, quæ corpus animat, & vitam ei præbet; unde etiam creberrimè pro ipſa vita ponitur, nonnunquam etiam pro Spiritu vitali, qui per corpus diffuſus illud vivificat ac vegetat; unde in Sacris Literis legimus, Dominum Jeſum ac Stephanum, Spiritus ſuos commendaſſe, illum quidem Deo, hunc verò Chriſto. Quamquam eadem ſignificatione Petrus ait, Eos qui patiuntur ſecundum voluntem Dei, debere Deo commendare animas ſuas, qui locus in Sacris Literis, dici poteſt, eſſe ſine exemplo, quatenus de morituris eſt ſermo. Sic etiam dicitur, Dominum Jeſum, emiſiſſe Spiritum, cum moreretur. Huc poteſt etiam referri jure locus ille 1 Cor. 5. 5. Nam indicare videtur Paulus eum hominem adeò affligi debere à Satana, ob tam enorme flagitium, ut tandem etiam moriatur, ſed nihilominus tamen ipſius Spiritus, ſi interea temporis, dum ad mortem paulatim duceretur reſipuerit, in ultimo die ſervetur, id eſt glorioſo corpore, gaudiis cœleſtibus perfruatur. Nec refert, quod eventus, non reſponderit. Potuit enim poſtea, ſeveritas decreti illius, interveniente ſingulari quadam pœnitentiæ ſignificatione ac dolore, mitigari ac relaxari, quemadmodum quidem factum eſſe patet, ſi in poſteriore epiſt. cap. 2, de eodem homine eſt ſermo. Sed ad locum noſtrum revertamur. Quando acceſſerint Hebræi iſti, ad Spiritus hoſce ſanctorum conſummatorum, jam ſatis eſt explicatum. Eatenus enim acceſſerant, quatenus in eundem ſtatum quodammodo fuerunt tranſlati, iiſque annumerati, quia ad eandem fœlicitatem, quæ juſtos illos viros manebat, erant per euangelium vocati, eique poſtquam id amplexi fuerant, deſtinati, quanquam ea conditione ſi perſeverarent in fide Jeſu Chriſti, & iſtorum de quibus ſermo eſt juſtitiam, in ea, uſque ad finem vitæ perſeverantiam, imitarentur. Breviter: Nulla alia in re acceſſus ille ad Spiritus iſtos conſiſtit, quam quòd, ut hunc auctorem divinum loquentem audivimus, Deus de nobis, vel pro nobis providerit, ne juſti illi viri, ſine nobis conſummarentur, ſeu immortales evaderent. Hæc autem particula, nihil videtur habere, quod ei in acceſſu Iſraëlitarum ad montem Sinai reſpondeat. Cum enim terrena tantùm, ibi proponerentur promiſſa, iis qui accedebant, non poterant dici acceſſiſſe ad Spiritus eorum, qui rebus humanis exemti, immortalitatem tantum exſpectarent.

Hic primum, iterum excitandi ſunt homines Chriſtiani, ad conſiderationem fœlicitatis ſuæ, quæ illis cum præſtantiſſimis omnium ſeculorum viris futura eſt communis. Deinde, Hominem poſſe eſſe juſtum. Denique diſputari poteſt, de ſtatu eorum, qui cum pietate mortui ſunt eorumque ſpiritibus, utrum nunc fœlicitate fruantur, necne.

Poteſt autem his potiſſimum argumentis oſtendi, mortuos, ſeu eorum Spiritus, actu ipſo, gaudiis cœleſtibus, non potiri. 1. Quia Paulus 1 Cor. 15. 32. Satis apertè docet, Si mortui non reſurgunt, validuram illam vocem impiorum hominum *edamus, bibamus, cras enim morimur*, & nullum fore fructum, ſuorum periculorum & afflictionum, quas ſuſtinuerat ℣. 30, & ſeq. & nos fore miſerrimos omnium hominum ℣. 19. At ſi Spiritus piorum hominum, etiam ante reſurrectionem perfrueretur gaudiis cæleſtibus, cauſa eſſet maxima, imò talis, qua nulla major, cur à voluptatibus illis abſtinere, & pietatem duram atque aſperam ſequi, omniaque mala, Chriſti cauſa perpeti debeamus, nec miſerrimi omnium hominum, ſed potius fœliciſſimi cenſendi ſimus, cùm gaudio illo Spiritus, nil poſſit fingi majus, neque optatius.

Eodem pertinet 2, quod Paulus, ideo omnia ſe pro nihilo reputare, eorumque jacturam pati, & Chriſti etiam morti conformari optat Phil. 3, ut ad reſurrectionem mortuorum perveniat. At ſi Spiritus noſtri, atque adeò nos ipſi cœleſtibus diviniſque gaudiis, abſque reſurrectione perfrui poſſumus, nil erat, cur ejus cauſa, rerum ſuarum jacturam faceret, & mortem ſuſcipere vellet, tam diram, atque ignominioſam, quam fuerat mors Chriſti.

Et ſane, quod tertiæ rationis loco eſſe poteſt, planè nulla poteſt excogitari cauſa juſta, cur reſurrectio ſit expetenda, aut nobis à Deo fuerit promiſſa, ſi Spiritus noſter, poteſt & Deum per ſe videre, & gaudiis cœleſtibus potiri, atque in æternum hoc pacto, cum Deo & Chriſto, & ſanctis angelis verſari. Nam in gaudio ipſo ac lætitia, beatitudo noſtra, revera conſiſtit. At gaudium iſtud, corporis acceſſu, non augebitur, ſi Spiritus ipſe per ſe, gaudere poteſt, & diviniſſimis voluptatibus perfrui. Gaudium enim omne per ſe, in Spiritu reſidet, non in corpore, quod tamen

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

men medium quoddam eſt ad voluptatem in ſpiritu excitandam. At ſi ſpiritus perſe, illa percipere poteſt, abſque iſto medio, quorſum illi additur corpus; imo, corpus impediet potiùs, illam functionem ſpiritus. Quo enim eſt liberior, tanto actionibus ſuis incumbere poterit expeditius ac conſtantius, ſi agere, & munere aliquo fungi perſe poteſt: quod magis adhuc urgendum eſt adverſus eos, qui putant, hæc carnea & oſſea corpora, ſpiritibus noſtris adjunctum iri, quæ ſanè nonniſi inutilia forent ſpirituum noſtrorum onera. Quid? An putas beatiores fore angelos, ſi iis corpora ejuſmodi agglutinarentur, quam nunc ſunt ſine iis, quandoquidem ſpiritus noſtri, corpore penitus ſoluti, angelicæ ſubſtantiæ creduntur ſimiles: quod tamen, quatenus ea ſimilitudo, ad rem præſentem ſpectat, falſum eſt.

Præterea 4, cum Dominus Jeſus Matth. 22. & Luc. cap. 20. ex eo concludit Abrahamum, Iſaacum & Iacobum reſurrecturum, quia Deus poſt eorum mortem, eorum ſe Deum appellaverit, hac uſus ratione, quia Deus non ſit Deus mortuorum, ſed viventium. Conſtat, de mortuis non poſſe dici, eos actu vivere, aut etiam eorum ſpiritus, qui proprie & accurate loquendo, nec mori nec vivere dici poſſunt. Nam alioqui planè everteretur Domini Jeſu argumentum. Potuiſſet enim dici Deum nulla habita ratione reſurrectionis ſequuturæ, potuiſſe ſe vocare, Deum Abrahami, Iſaaci en Iacobi, tamquam viventium, quia illorum ſpiritus, qui ſoli revera vivere queant, nunc actu apud Deum vivant,& Deum benefactorem ſuum eſſe perfecta ratione experiantur. At Dominus Ieſus reſurrectionem ipſorum, hac ratione oſtendere volebat, & debebat. Ubi id inſignite animadvertendum eſt, quod jam aliquando innuimus, in eo revera ſitam eſſe vim argumenti Domini Ieſu, quod cum Deus, vocat ſe Deum Abrahami, Iſraaci, & Iacobi, id velit dicere, ſe eſſe ſingularem ipſorum fautorem ac benefactorem, quæ hujus phraſeos frequens in Sacris Literis vis eſt. Benefactorem autem mortui alicujus, quamdiu is eſt mortuus, neminem eſſe poſſe, quod tamen falſiſſimum foret, ſi ſpiritus humani, per ſe, atque actu ipſo, poſt mortem viverent, & gaudiis cœleſtibus perfrui poſſent. Hoc enim pacto Deus perfecta ratione benefactor, atque adeò etiam Deus foret, eorum hominum, quorum ſpiritus ad cœleſtia gaudia admiſſi ſunt, ac proinde Abrahami etiam, Iſaaci & Iacobi fuiſſet jam olim Deus, ex quo fuiſſent mortui, ita ut ad veritatem dicti illius divini, nulla ſit opus reſurrectione, quod tamen Dominus Jeſus ponit, ac tanquam firmamentum ſuæ rationis, pro conceſſo ſumit. Quare, cum Dominum Jeſus ſubjungit, omnes Deo vivere, non vult dicere, eos vivere actu, ac reipſa; ſed vitæ, à Deo, qui id efficere poſſit, deſtinatos eſſe, unde is jure ſe appellare poſſet, illorum Deum; atque hanc ipſam ob cauſam, non dixit ſimpliciter, illos vivere, quod tamen dicere poterat, ac debebat, ſi illorum ſpiritus revera vixiſſent, ſed vivere Deo, eo, quo nunc eſt explicatum modo.

Denique 5. Si pietatis præmium, tam perfectum, tam divinum, atque omni cogitatione majus, ante reſurrectionem hominibus contingeret, cur Sac. Lit. ad pietatem nos excitaturæ dicerent, pietatis præmium verum in reſurrectione nobis datum iri, ut cum Chriſtus dicit ad Phariſæum illum, Rependetur tibi in reſurrectione juſtorum: & Paulus, tum de ſe, tum de aliis, qui diligunt adventum Chriſti, ſibi atque illis datum iri coronam juſtitiæ, in die illa, hoc eſt, die judicii: Et Petrus Senioribus fideliter functis officio ſuo, promittit immarceſcibilem coronam gloriæ, tum, ubi apparuerit princeps paſtorum, qui idem etiam ait, ſalutem paratam eſſe revelari, in tempore ultimo cap. 1. ut alia ſimilia, hic omittam. Nam longè majorem vim habiturum eſſet præmium illud in nobis, ſi ſtatim poſt mortem, nobis daretur, & dandum eſſe diceretur. Plurimum enim valet, tum præmii magnitudo, tum dandi celeritas; unde vulgo, Qui cito dat, bis dat. Quare, dixiſſet potius, Dominus Ieſus, Statim tibi, rependetur poſt mortem, ſpiritu tuo in cœlos recepto, & ſic in cæteris, ſi vera eſſet vulgaris ſententia. Certè id & creditu fuiſſet facilius, cum etiam inter ethnicos, ſimilis quædam viguerit opinio, de animabus, quæ poſt mortem, vel gaudiis perfruantur, vel cruciatus ſuſtineant, & ad virtutem pietatemque excitandam efficacius.

Amplius 6. Cum Dominus Jeſus Lazarum à mortuis excitavit, Petrus Tabitham, viduam piam, alii Apoſtoli proculdubio etiam alios, cum iis hæc fuerit à Domino data poteſtas, certè nullo eos affeciſſent beneficio, ſed potiùs eos, ad ſummam miſeriam retraxiſſent, ſpiritibus eorum è cœlis revocatis, ubi æternis & ſummis gaudiis fuiſſent perfruituri. Jam illi perfuncti fuerant vitæ miſeriis, ac cruciatibus, mortem antecedentibus. Jam, ſi vulgari illi ſententiæ credimus, conſpectu divino, ac cœleſti conſortio perfruebantur, certè invidiæ fuiſſet, eos in hanc vitam revocare, ubi denuo & calamitatibus & morti ſubjicerentur. Certè, ſi ullum eſt maleficium, hoc eſt, privare aliquem ſummis voluptatibus, & efficere, ut cogatur commutare fœlicitatem ſummam, cum miſeria, & præterea ſubeat pereundi periculum. At illi, beneficium præſtiterunt, hominibus à ſe excitatis, non maleficium.

Sequeretur etiam 7, nobis eſſe properandum ad mortem, & ſtulte nunc facturum aliquem, qui ea ratione Deum roget, ne mori ſeſe patiatur, quia mortui non ſint laudaturi Deum, quemadmodum David orat, quem illi in eodem beatorum numero collocant. Nam & falſa eſſet illa ratio, quia ſpiritus illi beati, longe magis laudarent Deum, non ſecus atque angeli, quam viventes, & præpoſtera eſſet, ac ſtulta illa petitio, quæ maxima nos voluptate prohiberet. Neque enim (ne quis hoc forte objiciat) purgatorii alicujus, à Davide habita fuit ratio, ſed mortis ſimpliciter, unde interdum dicit, Pulverem non laudaturum Deum, eodem ſenſu, quia nimirum homines, cum in pulverem rediguntur, id præſtare nequeant; quo ipſo ponit, corpore in pulverem redacto, functiones hominis, nullas eſſe, quamdiu nimirum alio corpore, non induuntur, cujus David, nullam habuit in iſtiuſmodi locis rationem.

Claudat tandem 8, rationum agmen, locus jam bis à nobis commemoratus ſup. cap. 2, ſub finem, ubi ait divinus auctor, juſtos ſub Vet. Fœd. homines promiſſionem nondum eſſe adeptos, Deumque id providiſſe, ne ſine nobis perficiantur.

Progreditur divinus autor ulterius, & perſonam eam commemorat, quæ ad hoc negotium vel imprimis pertinet, cum inquit: *Et* ſcilicet acceſſiſtis *ad Fœd. Novi mediatorem Jeſum*, quibus verbis alludit ad Moſen, antiqui Fœd. mediatorem, qui ad montem Sina, inter Deum & homines, veluti medius intervenit, & Dei fuit in lege ferenda, ac fœdere illo pangendo interpres, atque internuncius, quemadmodum conſtat ex Deut. 5. 5. Levit. 26. ad finem. Gal. 3. 19, quibus adde Hebr. 8. 6, ex quo idem non obſcure colligi poteſt. Huic ergo reſpondet Chriſtus, qui Dei fuit interpres ac internuncius ad Novum Fœd. quod in melioribus promiſſis ſancitum eſt, quam vetus, nobiſcum feriendum. Hanc enim eſſe vim, vocis mediatoris, ſatis perſpicuè oſtendit Socinus par. 1. de Ser. cap. 7, & Antigrot. cap. 8. Quare mediator, mediatori, fœdus fœderi, novum nempe veteri, hic opponitur. Quantum autem præſtet Novum Fœd. veteri, aliunde notum eſt, & explicuit hic autor, imprimis cap. 8, verbis Hierem. eam in rem adductis, ex quo patet, quanto præſtantior ſit Chriſtus, ratione officii hujus, quam Moſes. Quanto enim excellentius eſt fœdus, tanto excellentior etiam mediator. Excellentia autem fœderis imprimis ſpectatur in promiſſis, quæ etiam hic auctor imprimis commemorat. Officium hoc Chriſti, nihil aliud eſt, quam officium propheticum, eo tantum differunt hæ appellationes, quod prophetæ nomen ſit generalius, mediatoris ſpecialius. Nam mediator omnis Dei & hominum (de hujuſmodi enim mediatore loquitur) eſt propheta, ſed

non

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

non contra. Non enim omnis propheta, ad fœdus pangendum mittitur, quemadmodum apparet in omnibus prophetis Vet. Fœd. Moſe ſolo excepto. Mediator autem non quivis eſt propheta, aut voluntatis divinæ interpres ad homines miſſus; ſed is demum, qui ad fœdus percutiendum, atque à Deo ſtabilem inter Deum & homines concordiam conſtituendam mittitur, qualis præter Moſen & Chriſtum, eſt nullus. Solet quidem Chriſtus, ea etiam ratione mediator dici, quatenus etiam nunc, veluti medius inter Deum & homines intervenit, & pontifex noſter eſt, apud Deum pro hominibus intercedens; ſed id non eſt ex uſu Sacrarum Literarum, & huic loco, ubi apponitur fœderis mentio, non eſt accommodatum, quemadmodum etiam ex ſequentibus verbis apparebit. Acceſſio autem ad hunc mediatorem, in eo conſiſtit, quod quis ex ipſius ore, fœderis iſtius conditiones, ac promiſſa audiat, atque amplectatur, eaque ratione ab eo fœderi aſcribatur; quo pacto etiam Iſraëlitæ ad Moſen acceſſerunt, fœderis antiqui promiſſiones ac leges promulgantem, ac Dei nomine ſancientem. Poſſis etiam illud adjungere, quod Chriſtiani homines, in ipſa fœlicitatis ratione, cum ipſo Chriſto, Novi Fœd. mediatore conjungantur, & quemadmodum ab eo primum fœlicitatis æternæ promiſſum acceperunt, ita eadem ex ipſius exemplo primum didicerunt, & ad ſe quoque pertinere deprehenderunt, tamque præſtanti fœderi ſunt adſcribti, tum quod in fœlicitate, non cum Moſe, qui fœlicitatem quam promiſit non adiit, ſed cum Chriſto, qui beatitatem, quam aliis Dei nomine pollicitus eſt, ipſe primus fuit adeptus, conjungitur. Hæc illuſtrari poſſunt amplius, oppoſitione Vet. & Novi Fœderis.

Concludi etiam ex hoc loco poteſt, Chriſtum non eſſe Deum illum ſummum, cum ejus ſit mediator, & ad homines internuncius, nec ſuo, ſed alieno nomine fœdus pepigerit, cui rei illuſtrandæ ſervit imprimis locus 1 Tim. 2. 5. Refutari etiam poteſt hoc loco, error eorum, qui Chriſtum mediatorem ideo dictum putant, quòd Deum nobis placavit, qua de re vide Socinum dicto ſupra loco.

Deduci etiam hinc poteſt illud, cum Novum nunc fœdus ſit inter nos & Deum conſtitutum, vetus eo ipſo fuiſſe abrogatum, ut docet hic idem auctor ſup. cap. 8. ỷ ſ. ult. adeoque inſtituta Vet. Fœd. non amplius nos obligare, niſi eatenus quatenus approbantur, ac denuo veluti ſanciuntur in Novo. Sanciuntur autem ea demum, quæ ad mores pertinent, & ex natura rei, ad pietatem ſpectant, cætera omnia pro antiquatis habenda ſunt. Eodem modo, nec comminationes legales nos obligant, quæ cum N. Fœd. ejuſque ſumma æquitate ac benignitate, non poſſunt conſiſtere.

Tandem divinus auctor ſubjicit rem cum perſona, quam ultimo loco commemorat, adeo conjunctam, ut ad illius declarationem tantum pertinere videatur, dum addit: *Et* ſcilicet acceſſiſtis, *ad ſanguinem aſperſionis meliora loquentem quam Abel.* Ex quo loco (ut in tranſitu hoc indicemus) patet, poſſe eleganter res perſonis adjungi, & res quidem, perſonis conjunctiſſimas, ac per quas illæ quidpiam operentur, quemadmodum eſt hic ſanguis conjunctus Chriſto. Quare mirum non eſt, ſpiritum ſanctum licet perſona non ſit, Deo ac Chriſto conjungi, cum ſit virtus ipſius, per quam ea operatur quæ ad ſalutem noſtram ſpectant. Per ſanguinem autem hunc, ſignificari Chriſti ſanguinem, nemo eſt qui dubitet. Vocatur autem *ſanguis aſperſionis*, quia per ipſum fiat aſperſio, ſeu, eo conſperguntur quodammodo homines, ad Chriſtum mediatorem N. Fœd. accedentes, eaque ratione N. Fœd. adſcribantur, quod quo pacto fiat, paulo poſt, quantum opus erit, declarabimus.

Dicitur ergo *ſanguis aſperſionis*, per Hebraiſmum. Quaſi dicat: Sanguinem aſpergentem, vel quo quis conſpergitur. Alluditur autem in his verbis, ad ſanguinem illum fœderis antiqui, quo Moſes conſperſit populum Iſraëliticum, ad radicem montis Sinai ſtantem, eumque hac ratione fœderi iſti, quod tunc pangebat adſcribſit, & oſtendit, tum demum ratum habiturum id, quod eis promiſiſſet, ipſos verò viciſſim obſtrinctos fore, conditionibus fœderis illius ſervandis. Qua de re, vide Exod. 24. 8. & apud hunc ipſum autorem ſup. cap. 9. 18 & ſeq. ubi prolixè totam hanc ceremoniam explicat divinus ſcribtor. Ad eandem aſperſionem, alluſiſſe videtur Petrus 1 epiſt. 1. 2. ubi ait nos electos, ad obedientiam & ad aſperſionem ſanguinis Jeſu Chriſti, quamquam fieri poteſt, ut ad alias aſperſiones legales, ſeu ad ſanguinem quarundam victimarum, quo peccatores ac contaminati ſub lege, aſpergebantur, & expiabantur, alluſerit. Aſperſio autem hæc ſanguinis Chriſti, tum reipſa fit, cum homines ex fuſione ſanguinis Chriſti, ſeu morte ipſius cruenta, & illorum quæ eam ſunt conſequuta, veritatem promiſſorum N. Fœd. perſpiciunt, eaque ratione ad fœdus illud amplectendum & conditiones ejus ſervandas, adducuntur, quod quo pacto fiat, eſt à nobis explicatum initio Antigrot. Quanquam in loco Petri, ſi ad aſperſionem hanc alluſiſſe cenſendus eſt, per aſperſionem illam ſanguinis Chriſti, non tam id fuerit intelligendum, quod ad hominum officium pertinet, quam quod ad illorum fœlicitatem ex N. Fœd. pactione pendentem, hoc eſt jus remiſſionis peccatorum, quod ii adipiſcuntur, qui fœdus hoc cum Deo ineunt, atque adeò ipſa peccatorum remiſſio, quam conſequuntur ii, qui Deo ex præſcribto illius fœderis obediunt. Duo enim videtur exprimere velle Apoſtolus, quorum alterum ad noſtrum ſpectet officium, alterum ad fœlicitatem in N. Fœd. promiſſam, illud obedientiæ nomine complectitur, hoc aſperſionis ſanguinis Chriſti. Verum divinus autor, hoc non contentus, addit quidpiam ad commendationem hujus ſanguinis, mirum in modum pertinens, ut ita oſtendat, quanta ſit eorum fœlicitas, qui ad hunc ſanguinem accedunt, & eo veluti conſperguntur, dum ait:

Meliora loquentem præ Abel. Ubi videmus auctorem hunc, ab una alluſione ac ſimilitudine tranſiiſſe ad aliam, ſed ita, ut priorem non prorſus deſeruerit. Nam cum vellet dicere ſanguinem hunc Chriſti, quo conſpergamur, & quo N. Fœdus fuerit à Deo ſancitum, de longe melioribus Dei promiſſis, nos certos reddere, quam ſanguis ille, quo Moſes conſperſit olim populum Iſraëliticum, & antiquum fœdus ſanxit, ait eum meliora loqui, quam Abel, tacitè interim id adimens ſanguini illi V. Teſt. quod meliora loquatur, quam Abel. Quid autem illud ſit, quod Abel, hoc eſt ipſius ſanguis ut Gen. 4. legimus, olim fuit loquutus, ex ipſa hiſtoria ſatis patet. Clamavit enim ad Deum, ut vindicare vellet in Cainum, fratricidam, tam grande ſcelus. Hoc eſt, effuſio illa ſanguinis Abelis Deum ad vindictam de Caino fratricida ſumendam exſtimulabat & provocabat, non ſecus ac ſi ſanguis ipſe effuſus, è terra ad Deum clamaret, & Cainum accuſando, ultionem poſtularet. Hoc ſanguine vix quidquam melius & hominibus utilius jucundiuſque clamavit ſanguis ille Vet. Fœd. quandoquidem idem ſanguis Iſraëlitas omnes perpetuo ad legi parendum obſtringebat, atque adeò ob quamvis ejus, tranſgreſſionem, pœnæ atque exſecrationi ſubjiciebat, adeò ut cum nemo legem ſervarit, ſanguis ille vindictam videatur clamaſſe, atque adeò adverſus omnes poſtulaſſe. At verò ſanguis Chriſti, quo benigniſſimæ Dei promiſſiones in Novo Fœd. comprehenſæ, & ſub æquiſſimis conditionibus nobis oblatæ, fuerunt ſancitæ atque confirmatæ, atque imprimis remiſſio peccatorum omnium, etiam graviſſimorum, quemadmodum paulo ante diximus, cenſendus eſt ad Deum perpetuo clamare, ut promiſſorum ſuorum memor, quorum confirmandorum cauſa eum fundi ipſemet voluit, nobis qui in Chriſtum credimus, atque à Deo etiam ipſis Chriſti parricidis, peccata condonare velit. Etenim obligant Deum, tum ipſæ promiſſiones, tum ea, quæ illarum confirmandarum ac ſanciendarum cauſa fieri voluit, inter quæ præcipuum eſt mors Chriſti cruenta, qua propter hæc Deum quodammodo obligat ad promiſſiones illas præſtandas.

Quæ

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Qua de re videatur Antigrot. cap. 1. Meliora ergo, hoc eſt nobis jucundiora, ſuaviora atque utiliora loquitur ſanguis Chriſti, quam Abel, illiuſve ſanguis. Ex quo tamen non eſt colligendum, quaſi etiam ſanguis Abelis, aliquid boni, hoc eſt, jucundi, atque commodi fuerit loquutus nempe aliis, ſeu Caino (vindicta enim in hoc genere non eſt) ſed potius ut in hujuſmodi comparationibus, non ſemel fieri ſolet, contrarium de Abelis ſanguine eſt ſtatuendum; quomodo loquitur etiam Petrus 1 epiſt. cap. 3. 17: *Melius eſt, ut benefacientes patiamur, quam malè facientes.* Atqui iſtud haudquaquam bonum eſt, ob male facta pati, ipſi præſertim patienti; maximè, ſi ut hic intelligitur, ejus correctio non ſpectetur, & extremum fortè de eo ſumatur ſupplicium. Hinc inſignis iterum patet Chriſtianorum hominum fœlicitas, pro quibus ſanguis Chriſti ad Deum clamat, atque ut ita dicam intercedit, atque à ſuppliciis divinis liberat. Et licet Deus, decreto ſuo ſatis impellatur ad id quod decrevit, nobis præſtandum, ipſius tamen promiſſiones, ac Chriſti ſanguis, qui id quod Deus decrevit, nobis aperte ante oculos ponit, ſecuros nos reddit, à divinorum ſuppliciorum metu.

Ex hoc etiam loco colligi poteſt, concedi aliqua ratione poſſe, Deum ad remiſſionem peccatorum actu ipſo nobis dandam, à morte Chriſti cruenta moveri; Qua de re videantur ea, quæ ſcripſimus in Antigr. c. 1. 8 & 10. Sed deinde, etiam illud hic notari poteſt, Nemini prodeſſe, hunc ſanguinis Chriſti clamorem, niſi ei qui illo fuerit conſperſus, quod qua ratione fiat, paulo ante indicavimus.

Denique hinc diſci poteſt, proſopopœian non eſſe in Sac. Lit. infrequentem, qua rebus, quæ perſonæ non ſunt, perſonarum tamen tribuuntur propria. Siquidem hoc loco, ſermo, ſeu loquutio, tum ſanguini Chriſti tribuitur, tum Abelis, nempe poſt mortem. Qua de re, vide etiam Hebr. XI. 4. Sic, quamquam paulo alia ratione, tribuitur ſermo Sacræ Scripturæ, legi, aliiſque rebus, clamor etiam tribuitur, ei ſimilis, qui ſanguini Abelis, animabus eorum, qui fuerunt occiſi, propter Dei ſermonem Apoc. 6. 10. qui locus ex hoc noſtro intelligi poteſt. Non mirum ergo, ſi ſpiritui etiam ſancto, per proſopopœiam interdum tribuitur, quod loquatur.

Hactenus vidimus primam rationem, qua divinus auctor, eos ad quos ſcribit, ad conſtantiam in Chriſtiana religione, voluit compellere. Sequitur nunc, ut ipſam adhortationem, vel potius dehortationem, qua monet, ne Chriſtianam religionem repudiare audeant, videamus. Ea verò continetur illis verbis: *Videte ne recuſetis illum qui loquitur.* Videte inquit, hoc eſt cavete, quo verbo ideo utitur, ne fortè rem hanc parvi pendant, & pro levi delicto habeant recuſationem ejuſmodi; hoc eſt religionis Chriſtianæ deſertionem. Per loquentem autem, quis hoc loco ſit intelligendus, dubitari poteſt, quanquam apud nos res dubia eſſe nequit; ſed quia in proximè præcedentibus mentio facta eſt loquentis Chriſti ſanguinis, ideo pleriq; interpretes aliarum eccleſiarum intelligunt Chriſtum, non animadvertentes, ſanguini loquutionem, vel ſermonem illum fuiſſe tributum, idque per proſopopœian: hic verò ſermonem eſſe de eo, qui vel per ſe, vel per alium oracula propriè fundat, non vero per proſopopœian aliquam loqui dicatur, quemadmodum ſequentia ſatis oſtendunt; ex quibus intelligitur, Deum hic intelligi, qui è cœlis nobiſcum loquatur & qui olim cum lex ferretur, terram commovit, nunc verò promiſit, ſe non tantum terram, ſed etiam cœlum commoturum, quem nullum eſſe præter Deum, ſatis conſtat. Chriſtum verò non debere intelligi, ex eo ſatis conſtat, quòd is nec olim in lege ferenda, terram commoverit, neque ejus opera, ad eam rem intervenerit, ut tum ex reipſa ſatis intelligitur, tam imprimis, ex epiſtolæ Hebr. cap. 2, ubi euangelium eatenus legi præfertur, quod hæc per angelos, illud per Chriſtum, qui Dominus nunc & caput angelorum eſt, fuerit traditum; quo pertinent etiam alia loca, in quibus aſſeritur Deum per angelos, miniſterio Moſis interveniente, legem tuliſſe. Adde, quod hoc loco Chriſtus, non obſcure confertur cum Moſe. Vet. Fœd. mediatore, & populum conſpergente, non verò cum angelo, Dei perſonam ſuſtinente, & populum alloquente, qui idem terram tum temporis commovit, cum in montem deſcenderet; quod quia Dei potentia ac juſſu fecit, ideo Deo hæc actio jure attribuitur; interea tamen non negamus, tacite Chriſtum nomine loquentis, eſſe comprehendendum, utpote per quem ſeu in quo, ut divinus hic autor loquitur, Deus nobis ultimis his temporibus eſt loquutus, ac cujus vox, ipſius Dei vox fuit. Deus enim non fuit ipſe cum hominibus loquutus, iiſque voluntatem ſuam in euangelio comprehenſam revelavit; ſed filium ſuum, qui omnia nobis enarravit, audiri juſſit, quem qui audivit, audivit illum, qui ipſum miſit. *Recuſare autem loquentem*, eſt nolle amplius attendere ſermoni, nempe euangelico, ab eoque aures, animumque avertere, quod quidem duplici ratione fit; vel cum quis nunquam audivit vel audire voluit; vel cum quis amplius audire deſinit, ſeu amplius audire non vult, quod poſterius hic locum habet. Hebræi nimirum hi hactenus quidem attenderant divino ſermoni, nempe euangelico, ſed verendum erat, ne in poſterum audire abnuerent. Videtur autem autor divinus alludere ad recuſationem Iſraëlitarum, qui cum adeò terribili voce Deus, ejuſque angelus, eos è monte alloqueretur, omniaque illis metum incuterent, rogarunt Moſen, ne ipſoſmet Deus alloqueretur amplius, ſed ut Moſes, verba Dei accepta, poſtmodum ad ſe referret, quod expreſſit ſuprà divinus autor ℣ſ. 19, ubi ait eos qui audierant vocem illam verborum recuſaſſe (eſt nimirum hic verbum παρῃτήσαντο, quo etiam hoc loco, utitur divinus ſcriptor) ne amplius ſibi fieret ſermo, hoc eſt, ne Deus ſeſe alloqui pergeret, quamquam recuſationis illius alia fuit ratio, quam hujus, & illam quidem approbavit Deus, cum nec quidquam haberet in ſeſe abſurdi, & tota ex terrore proficiſceretur. Ab hac verò, graviter dehortatur divinus autor, cum abſurdi plena ſit, nec ex terrore, cum vox illa divina, ſit omnium ſuaviſſima, proficiſcatur, ſed ex malitia, ac divinæ gratiæ contemtu; quanquam præterea fieri poteſt, ut divinus autor, non tantum reſpexerit, ad iſtam recuſationi quam diximus, ſed etiam ad eam, quæ poſtea fuit conſequuta; quamquam in illa prima quodammodo adumbrabatur, & veluti prætudio quodam ſubſequutura ſignificabatur; nempe, quod eam Dei vocem audire, hoc eſt, ei obtemperare recuſarint, quam ob cauſam, divinam incurrerunt pœnam. Sed in hoc negotio noſtro, non tantum ſcelus eſt, obtemperare nolle, ſed etiam, nolle amplius aures arrigere, ad tam ſuavem Dei vocem, quod fit, cum quis euangelium ſpernit, & jam alio cogitat.

Quænam hinc petendæ doctrinæ, unicuique ſatis patet. Excurri hic poteſt, ad auditionem verbi divini commendandam, & oſtendi, quantopere peccetur ab iis, qui vel penitus avertunt ab eo aures, vel ut hic divinus autor loquitur ſupra cap. 5. 11, ſegnes fiunt auribus, aut ut propheta, auribus graviter audiunt, & quibus manna hæc cæleſtis, eſt faſtidio. Urgendum etiam eſt verbum illud, *Vedete* quod quam vim habeat, ſupra dictum eſt. Plerique enim, parvi æſtimant, contemtum verbi divini, & hoc ægrotantis ſtomachi faſtidium eſt. Ita propoſita dehortatione, ſubjunguntur duæ rationes, quibus ea fulciatur. Prima eſt ducta ab effectu pernicioſiſſimo, ſeu pœna graviſſima, quæ ſit conſequutura eos, qui ſecus fecerint, quam hactenus docuit, divinus autor. Primo ergo, id quod minus eſt, hoc eſt, exemplum populi Iſraëlitici, ob violatam ac contemtam legem puniti ponitur; tum ſubjungitur, [Si quis velit paulò accuratius de his verbis agere, poterit iſta tria ordine conſideranda proponere. 1. Quiſnam intelligatur, per eum qui in terris oracula edidit. 2. Quidnam ſit eundem recuſare, & denique quid ſit non effugere.] id quod majus eſt, hoc eſt comminatio pœnæ, nobis metuendæ, ſi

euan-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

euangelium repudiaverimus, aut violaverimus. Illud fit, in iſtis verbis. Si nimirum illi non effugerunt, qui recuſarunt eum, qui oracula in terra edebat; quorum verborum idem eſt ſenſus, qui illorum cap. 2, ejuſdem epiſtolæ ℣ſ. 2. ubi ait divinus autor: Si enim ſermo ille per angelos pronunciatus factus eſt firmus, & omnis tranſgreſſio atque inobedientia accepit juſtam mercedis retributionem &c. Et illorum cap. 10. 28. Qui repudiaverit legem Moſis, ſine miſericordia in duobus aut tribus teſtibus, moritur. Quamquam eſt nonnulla inter hæc & illa verba, diſcrepantia. Hæc enim de Apoſtaſia à lege leguntur, illa de quavis tranſgreſſione legis, elato brachio facta. Hoc, capitis 12 loco, nil prohibet, quominus utrumque ſignificetur, quamquam alias ſcopus poſtulare videtur, ut de priore, verba hæc, accipiamus. Videtur enim Apoſtaſian à lege, conferre cum apoſtaſia ab euangelio. Præterea, is magis proprie dicetur recuſare loquentem & oracula edentem, qui ne audire quidem vult, amplius, ejuſque ſermonem penitus repudiat, quam qui tantum aliquid contra ejus mandata, licèt fortè grave flagitium admittit. Utitur autem hic divinus autor, eodem verbo παραιτήσασθαι, in deſcribendo hoc peccato, quo ante fuerat uſus, cum hiſtoriam latæ legis exponeret, & dicere vellet, populum noluiſſe, ut Deus ſeſe amplius alloqueretur verſ. 19. quemadmodum jam antea innuimus, non quod illud ipſum factum Iſraëlitarum fuerit hac pœna, quam ob recuſationem, vel repudiationem illam, populo inflictam fuiſſe, hic indicat, dignum, ſed quod huic repuditationi fuerit ſimile, & ejus veluti quoddam præludium, atque imago, licet non eadem ſit meriti ut ita dicam, in utroque facto, ratio, quemadmodum ſuperius expoſuimus.

Sed hoc loco, illud imprimis conſiderandum eſt, quis intelligatur per *eum, qui ſuper terra, oracula edidit*. Interpretes quidam intelligunt Moſen, ſed male, partim quia vox χρηματίζεσθαι ſeu oracula edere, non ſoleat uſurpari de prophetis; ſed vel de Deo, vel de angelis, Dei nomine loquentibus Matth. 2. verſ. 12. Rom. 10. verſ. 4. Deinde, quod ſatis manifeſte hic reſpiciatur ad angelum, qui è monte, populum alloquebatur, ſeu mavis ipſum Deum cujus perſonam ſuſtinebat, quem audire amplius noluerant Iſraëlitæ, non verò ad Moſen, quem illi non repudiarant, imò potius rogabant, ut ipſe Deum adiret, & poſtea mandata ipſius ad ſe deferret. Denique eſt plane veriſimile, eum hoc loco appellari χρηματίζοντα ἐπὶ τῆς γῆς, cujus vox tum temporis terram concuſſit ℣ſ. 26. Hic verò Deus ipſe fuit, vel angelus, Dei perſonam geſtans, cujus actiones, Deo, cujus nomine ac voluntate omnia faciebat, adſcribuntur. Neque eſt, quòd quiſquam dicat, autorem hunc, omnino duas diverſas perſonas deſcribere, quarum altera, olim ſuper terra, vel in terra, oracula ediderit: altera nunc è cœlo. Non enim duas diverſas perſonas, ſed ejuſdem potius perſonæ, diverſam agendi, & oracula edendi rationem modumque deſcribit. Quaſi dicat ſi illi non effugerunt, nempe pœnam ac ſupplicium, qui repudiarunt Deum ſuper terra oracula edentem, atque adeo humilia & terrena quodammodo loquentem, quanto magis graviuſque nos puniemur, qui Deum non ſuper terra, ſed ex ipſis cœlis nobis loquentem, ac cœleſtia nobis oracula fundentem, fuerimus averſati; quo pacto etiam poſſis dicere; Si eorum Apoſtolorum magna eſt dignitas, quos Chriſtus in terris adhuc mortalis verſans, elegit, quanto major ejus quem jam immortalis ex ipſo cœlo, ad hoc munus vocavit.

Cum ergo jam ſit conſtitutum, quiſnam ſit intelligendus per eum, qui oracula ſuper terra ediderit, nunc porrò videndum eſt, cur dicatur oracula ſuper terra ediidiſſe. Si verborum proprietatem reſpicias, nil aliud videtur ſignificari, quam locus actionis, verum non eſt dubium, quin aliquid amplius voluerit ſignificare divinus autor, quod oſtenderet, legem euangelio, quod è cœlis ipſis fuerit proditum longiſſimè cedere, & præſtantia ſuperari. Quia tamen haud videtur negari poſſe, ad locum etiam, in quo fuerint edita hæc oracula, reſpici, cum id verba aperte præ ſe ferant, utrumque his verbis comprehendi, concludere licet; nempe, tum locum, in quo lex fuerit edita à Deo, tum ejuſdem ſi cum euangelii cœleſtis ſublimitate conferatur, humilitas, terrenum quid ſapiens ac ſpirans, ita ut illud quidem primo & aperte verbis autoris ſignificetur, hoc verò tacite, tamquam prioris conſequens quoddam. Etenim eam ob cauſam in terris, Deus legem illam videtur tuliſſe, quia ipſa quoque terrena erat, atque ad cœleſtia haud pertingebat. Euangelium verò è cœlo, quia ipſum quoque totum cœleſte, ac ſublime eſt.

Sed dicet aliquis; Ipſum quoque euangelium, in terra promulgatum eſt, non verò ex ipſis cœlis, à Deo pronunciatum: adeò ut hac in parte, nulla poſſit conſtitui inter legem & euangelium differentia, imò cum angelus Dei nomine loquens, montis faſtigium, tamquam locum quendam altiorem, cœloque propiorem, de induſtria occupaverit, è quo legem pronunciaret, cujuſmodi nil factum eſt à Chriſto, videtur lex potius è cœlo pronunciata, euangelium in terris.

Reſpondemus Angelum illum, qui legem è monte Sinai promulgavit, non ſecus fuiſſe loquutum, ac ſi ipſemet Deus ſummus eſſet, qui pro ſua auctoritate legem illam ferret, & eo quoque pacto, de angelo illo loquitur Moſes, nec eum tanquam legatum, diſtinguit à legante; ſed ipſius legantis nomen ei tribuit, cujus etiam majeſtatem, tum verbis tum factis referebat. Itaque videbatur Deus ipſe de cœlis in terram ſeſe demiſiſſe. Qua re ſignificabatur; Deum, non cœleſtia tum temporis cum hominibus loqui, ſed terrena, & quodammodo humana. At euangelium promulgaturus aliter egit, aut agi voluit Deus. Etenim ipſe, ita promulgavit doctrinam hanc, ut conſtaret ipſum non in terras deſcendiſſe, ſed in cœlis reſidentem, miſiſſe legatum, qui ipſius nomine, doctrinam hanc promulgaret, qui quidem ita egit, loquutuſque eſt, ut ſeſe manifeſte à Deo, qui ſe miſiſſet, atque è cœlis ablegaſſet, verbis factiſque diſtingueret, & externa ipſius ſpecies, ipſaque natura, apertiſſimè id etiam docebat, nec ea circum illum refulgebat majeſtas oculis expoſita, ut olim circa angelum, quæ efficere poſſet, ut crederetur, eſſe ipſemet Deus ſummus, licet alias operibus diviniſſimis, ſatis oſtenderet, ſe non vulgarem, ſed eximium eſſe Dei legatum, atque ut Paulus ait, in forma Dei eſſet. Itaque, Deus è cœlis, non modo reipſa promulgavit, ſed etiam promulgaſſe viſus eſt euangelium, ut oſtenderet, ſe non ad terras, ſeſe nunc demittere, & humana terrenaque loqui, ſed cœleſtia, & ſublimi ſua majeſtate digna.

Reſtat ut conſideremus, quid ſit, quod dicit autor, Eos qui recuſaverint oracula ſuper terram edentem, *non effugiſſe*, id verò non eſt obſcurum nihil enim vult aliud, quam eos pœnam, non effugiſſe; ſed ſupplicium illis fuiſſe à Deo inflictum, quemadmodum jam ſupra monuimus, cum attulimus loca ſimilia ex cap. 2. & 10, hujus epiſtolæ. Ideo autem dicit eos non effugiſſe, pro eo quod dicere poterat, eos ſupplicium luiſſe, quia credi poterat, eos fuiſſe evaſuros, vel quoſdam etiam evaſiſſe pœnam. Ex his jam ſatis patet, quomodo intelligenda ſint, verba illa, in quibus eſt argumentationis hujus concluſio, ſeu comminatio pœnæ illis propoſitæ, qui Chriſti euangelium deſerunt, quæ quidem ſunt illa: *Multo magis nos* ſcilicet non effugiemus, qui illum, qui è cœlis ſcilicet oracula edit averſemur. Potuiſſet etiam illa loqui, & quidem ex conſuetudine ſermonis Latini clarius, multo minus nos ſcilicet effugiemus, ita ut non ſit opus repetere particulam negativam ἀπὸ κοινοῦ, una cum verbo effugiendi. Poteſt enim eadem argumentatio etiam cenſeri eſſe, à majori ad minus, hoc eſt, ab eo quod magis eſt probabile, ad id quod minus eſt credibile. Credibilius enim eſt, eos evitare pœnam, qui recuſant audire illum, qui in terris, terrenaque loquitur, quam illum qui è cœlis ac cœleſtia. *Averſari*, hoc loco, reſpondet verbo ſuperiori recuſare, & nihil aliud videtur ſignificare, quam ſeſe ab aliquo avertere, vel aures ab

aliquo

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

aliquo avertere. Non multo alia ratione uſurpat hoc verbum 2 Tim. 1. 15, ubi ait: *Omnes qui in Aſia, me ſunt averſati*, quod non videtur intelligendum, quaſi odio illum fuerint perſequuti, ſed potius, quod cum ante viſi eſſent ipſi favere, aut etiam reipſa faviſſent, ipſum deſeruerint, quippe quod eos puderet Pauli, propter vincula: unde doctiores interpretes non reddunt verbum iſtud averſari, ſed avertere ſe, nempe à Paulo. Quod ſi quis tamen malit hoc loco, vocem ἀποστρεφόμενοι reddere per averſari, hoc eſt, abhorrere ab aliquo, id ei per nos licet.

Quænam hinc ſint eruendæ doctrinæ, vix opus eſt dicere. Patent enim per ſe: diſſerendum enim hic eſt de ſumma ac plane cœleſti euangelii præſtantia, præ lege, cœleſti inquam. Quia quantum cœlum abeſt à terra, tantum videtur euangelium à lege, ſi hiſtoricum ac literalem ejus ſenſum reſpicias, differre; maxime quia illud cœleſtem promittit fœlicitatem, hæc terreſtrem; unde etiam illud præcepta præſcribit cœleſti fœlicitati conſentanea, & quatenus per rei naturam fieri poteſt, analoga. Hæc etiam terrena quodammodo & humana, atque ad civilem quandam ſocietatem accommodata. Inde exaggeranda eſt eorum improbitas, qui euangelium Chriſti deſerunt, ac denique, quæ quantæque pœnæ maneant hujuſmodi deſertores. Quot autem ſint earum genera, alias notum eſt, & hoc loco explicare, prolixum foret.

Hactenus primam rationem vidimus, qua dehortationem ſuam firmavit divinus autor. Sequitur altera, priori quodammodo affinis, in qua tacitæ cuidam objectioni occurrens, majorem euangelio, quam lex olim habuerit auctoritatem conciliat, & eo pacto, maximum ſupplicii metum incutit iis, qui euangelio deſerto, ad legem tranſierint, ſimul tamen rationem iſtam explicans, ſeu verba prophetica, quibus ea continetur, aliquo modo declarans, viam ſibi ſternit ad rationem adhortationis ſubſequuturæ, à præſtantia fœlicitatis nobis oblatæ petitam. Quare hæc tria nobis hic ordine erunt conſideranda 1. Quæ ſit objectio illa, cui occurrat Divinus autor, ſeu quidnam ſit illud, quod legi magnam potuerit conciliare autoritatem, & eos qui illam deſerere vellent, terrere, aut ſi forte jam deſeruiſſent, ad eandem revocare. 2. Quid huic objectioni reſpondeat, atque ex adverſo opponat; ſeu quidnam ſit illud, quod majorem adhuc euangelio auctoritatem conciliare poſſit, aut debeat, majoremque terrorem incutere illius, quam legis deſertoribus. Tertio denique. Quomodo reſponſionem hanc ſuam, propheticis verbis conceptam declarans & longius deducens, ſequentibus viam ſternat; ſeu ad fœlicitatis in euangelio nobis propoſitæ excellentiam demonſtrandam, gradum ſibi muniat. Primum eſt ibi *cujus vox terram commovit tunc* hoc eſt, cum legem ferret, & ſuper terra oracula ederet; qua de re ſcriptum eſt nonnihil Exod. 19, ubi dicitur totum montem Sinai vehementer contremuiſſe, vel ut Hebraicum verbum ſonat, expaviſſe, eo tamen ſenſu, quo dictum eſt. Quia enim ii homines qui expaveſcunt, contremiſcere ſolent, ideo mons cum tremuit, viſus fuit expaveſcere. Hoc autem ideo Dei voluntate ac virtute factum eſt, ut ipſe quoque populus, ad montis illius radices ſtans, & tremorem illum, non tantum oculis videns, verum etiam in terra cui inſiſtebat ſentiens (fieri nimirum non poteſt, quin monte tremente terra quoque contigua tremeret) contremiſceret atque expaveſceret ad vocem Dei loquentis, eamque magna cum veneratione exciperet, crederetque graviſſima ſe incurſurum ſupplicia, ſi vocem hanc Dei ullo pacto aſpernaretur, Deumque id haudquaquam impune laturum eſſe. Hoc ergo Judæos facile retinere poterat, ne legis diſciplinam deſererent, ad euangeliumque tranſirent; quin etiam Hebræos iſtos, qui id jam fecerant, ab euangelio ad legem revocare. Quapropter huic nodo, fortiorem adhuc cuneum reperit divinus autor, & terrorem opponit terrori, majorem minori, majoremque Dei virtutem ſub euangelio exertum iri docet, quam olim exeruerit in lege ferenda, adeò ut longe magis nunc ſit metuenda euangelii deſertoribus pœna, quam olim legis deſertoribus. Id verò in iis verbis:

Nunc verò promiſit dicens. Adhuc ſemel ego concutio, non tantum terram, ſed etiam cœlum; quæ verba exſtant Agg. 2. 7, 22; quamquam poſteriori loco non habentur verba illa *adhuc ſemel*, & in priori addita ſunt poſt illud *adhuc ſemel* hæ voculæ *puſillum ipſum*. Ita enim habetur ibi. *Sic dixit Dominus exercituum. Adhuc unum* (id eſt ſemel) *puſillum ipſum*; id eſt non multum ad id reſtat temporis, & ego tremere facio cœlos & terram, & mare & aridam. Sequutus eſt autor hic divinus Græcam Vet. Teſt. interpretationem, tum temporis paſſim inter Judæos receptam. Ea vero, non exprimit verba illa puſillum ipſum; ſed tantum ſimpliciter, ut hic habemus, habet ἔτι ἅπαξ, quanquam non deſunt viri Hebraicæ linguæ periti, qui verba illa ita interpretantur, ac ſi dictum eſſet: Adhuc unum exiguum; id eſt adhuc parum temporis reſtat, cum ego commovebo &c. Sed quia etiam illam interpretationem Hebraica verba permittunt, quam Græci interpretes olim fuerunt ſequuti, ideo divinus hic autor, ne videretur verba Sacroſancta depravare, ſi aliter ea citaſſet, quam vulgo ex Græca tranſlatione citabantur, ac præterea verſio hujuſmodi, aliquid in ſe egregium continebat, quod ipſe poſtmodum hinc eruit, ideò hanc potius, quam aliam quampiam interpretationem ſequi maluit. Et licet ipſum non fugeret, adhuc aliquid in Hebræo exſtare, quod in hac Græca tranſlatione non continetur, nempe verba iſta *Puſillum ipſum*, tamen partim, quia id ad propoſitum ipſius non pertinebat, partim verò propter cauſam jam dictam, ne videretur ſcilicet Sacræ Scripturæ dicta depravare, ſi quid Græcorum verſioni adderet, ea omiſit. Quod verba illa prophetæ, concutio, ſeu tremere facio cœlum & terram ita proponit, additis comparationis imparium notis, ac ſi dixiſſet, non ſolum terram ſed etiam cœlum, in eo unicuique conſtare poterat, nil prorſus addi ſenſui prophetico. Res enim eadem in verbis prophetæ, & vulgari Græca interpretatione continetur. Maluit tamen ita loqui, quemadmodum loquutus eſt, ut tanto elegantior eſſet oppoſitio, vel ſi mavis comparatio, inter id quod olim fecit Deus, cum legem ferret, & inter id, quod nunc ſe facturum pollicitus eſt: Cum enim dixiſſet, Dei vocem olim commoviſſe terram, recte ſubjicit., eundem Deum, nunc, non tantum terram ut olim fecerat commoturum, ſed etiam quod olim non fecerat, cœlum. Antequam vero de ſenſu horum verborum ex propheta citatorum aliquid dicamus plenius, non eſt negligenda particula *nunc* in verbis illis. *Nunc autem promiſit*, quæ opponuntur voci *tunc* in ſuperioribus poſitæ. Significat autem vocula hæc nunc, tempus euangelii ſeu novi fœderis, late hoc nomine extenſo, ita ut complectatur omne id tempus, quod ab initio hujus fœderis, ad ejus uſque finem, hoc eſt, uſque ad reſurrectionis noſtræ tempus extenditur; quo pacto ſumitur hæc vocula, inter alia, 1 Cor. 13, ℣ſ. ultimo; imo etiam duobus precedentibus, quanquam in illis eſt particula ἄρτι. quæ eandem ibi vim continet. Non eſt intelligendum tempus, quo Deus, hæc promiſſionis verba protulerit, licet id verba prima fronte præ ſe ferant; ſed tempus ad quod verba promiſſionis reſpiciant, ſeu tempus quo res promiſſa ſit exhibenda, quaſi dixiſſet, hoc verò tempore commoturum ſe promiſit Deus, non tantum terram, ſed etiam cœlum, ut ita rem, quæ ſub euangelio fieri debeat, opponat ei, quæ ſub lege, vel in ejus promulgatione fuerat facta. Nam alioqui promiſſio hæc facta fuit ſub lege, aliquot ante euangelium promulgatum ſeculis: & parum ſanè retuliſſet, ſi id tantum voluiſſet dicere divinus autor, ſub euangelio, hoc Deum promiſiſſe, niſi etiam ſub euangelio,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

gelio, id præſtandum dixiſſet. Neque enim hoc pacto oſtendiſſet, quod tamen eum voluiſſe oſtendere, nemo non videt, majorem hac in parte euangelii, ſeu Novi Fœd. quam legis eſſe præſtantiam, quod ibi Deus, terram tantum commoverit, hoc verò tempore promiſerit, etiam cœlum ſe commoturum. Majus enim eſt reipſa commovere terram, quam promittere tantum, ſe commoturem non ſolum terram ſed etiam cœlum. Nec enim promiſſio hujuſmodi potentiæ eſt, quemadmodum illud factum. Atque haud ſcio, an D. autor, voluerit hac particula nobis quodammodo exprimere vim vocularum, quas à Græcis interpretibus omiſſas diximus; nempe *puſillum ipſum.* Id enim jure potuit D. autor dicere, Deum, id nunc ſeſe facturum, eſſe pollicitum, quia dixerit parum adhuc temporis reſtare. Nam etſi ſatis longum videatur interceſſiſſe, atque adhuc interceſſurum tempus, inter promiſſionem hanc, & ejus exhibitionem, tamen ſi myſticum, ac reconditum verborum ſenſum ſpectemus, quem quidem ſpectavit D. autor, pro exiguo admodum tempore habendum eſt, quidquid ad mundi finem uſque fluit.

Atque ut jam ad ipſam verborum propheticorum explicationem accedamus, duplex eorum eſt ſenſus. Alter literalis ſeu hiſtoricus ut vocant, alter myſticus, quem hic ſpectavit autor, qui verborum proprietati longe magis eſt conſentaneus, quam ille, imo is ſolus ei conſentaneus eſt, cum alter ille, quem literalem ſolemus appellare, prorſus ſit allegoricus. Nam quod ad priorem illum ſenſum attinet, ſignificatur illis verbis, inſignis quædam rerum mutatio, & tanta omnium populorum commotio, ut cœlum ac terra videantur tremere, & ut Latini etiam ſolent loqui univerſus orbis concuti. Etenim de ejuſmodi re, loquitur propheta, quæ adventum Chriſti eum, qui jam præteriit, antecedere debuerit. Additur enim apud prophetam: *Et movebo omnes gentes* (hæc nempe eſt illa commotio cœli, terræ, maris & aridæ) *& veniet deſideratus omnibus gentibus* (hoc eſt Chriſtus) *& implebo domum iſtam* (nempe templum ſecundum poſt reditum è ſervitute Babylonica conſtructum) *gloriâ, dicit Dominus exercituum.* Quod ad poſteriorem ſenſum attinet, quem divinus autor, hoc loco ſpectavit, id ſibi volunt hæc verba, Deum aliquando reipſa concuſſurum cœlum, & aliquando etiam terram, ita ut è cœlo, etiam ſtellæ ſint caſuræ, ac denique cœlum ipſum ac terra peritura, quemadmodum in ſequentibus, in quibus verba hæc ſua explicat, indicabit. Ea de re vide Matt. 24. 29, & Luc. 21, 26.

Sed jam ipſum D. autorem verba hæc quodammodo explicantem, atque illuſtrantem audiamus. Ita autem inquit; *Iſtud verò adhuc ſemel, ſignificat eorum quæ concutiuntur tranſpoſitionem, utpote factorum, ut maneant ea, quæ non concutiuntur:* in quibus tria facit autor. 1. Vim explicat ſub voculis *adhuc ſemel* quoquodammodo latentem, atque oſtendit, cujuſmodi illa cœli ac terræ commotio ſit futura. 2. Quænam hujus rei cauſa; & denique, à contrario rem illuſtrat. Quod ad 1. attinet, ita inquit; *Iſtud verò adhuc ſemel, ſignificat eorum quæ concutiuntur tranſpoſitionem.* Ubi meritò quæri poteſt; Utrum autor divinus, verba illa tantum explicet, an verò ex iis, id quod aſſerit, concludat, ſeu utrum ſenſum hunc, ex illis ipſis vocabulis exprimat, an verò aliunde ſibi revelatum iis inferat. Illud ſuadere videtur, quod auctor dicat, *Iſtud adhuc ſemel* hoc ſignificare, Hoc verò, quod non appareat, quomodo ex iſtiuſmodi particula, id colligi queat, aut quomodo etiam in ea, id omnino ſignificatum fuerit. Nobis media ſententia inter has duas, vel potius ex utraque quodammodo conflata placet; nempe ut partim ex vi iſtarum vocularum id aſſerat autor, partim tamquam aliunde notum addat, & loco inſerat. Nam niſi aliunde conſtaret, rem ita ſe habere, ex his ſolis verbis, neceſſario colligi haud poſſet, imò vix, etiam conjectura aliqua deprehendi. Sed cum jam aliunde id conſtet, haud difficulter conjici poteſt, eo Deum in his verbis reſpexiſſe, cum dixit *adhuc ſemel.* Nam ſi poſt illam commotionem cœlum ac terra, diutius adhuc durare deberet, quæ cauſa eſſet, cur ſemel tantum Deus, ea ſe commoturum ac concuſſurum diceret, ſive ea aliquando penitus vellet tollere, ſive in æternum conſiſtere. Nam ſi tollere vellet, eo ipſo etiam vellet concutere. Si verò ea in æternum eſſent conſtitura, qui fieri poſſet, ut in æterno tempore, non contingeret illud, quod antehac contigerat; nempe ut ea concuterentur aliquando. Quare poſtquam res hæc fuit divinitus revelata, & aliunde nobis innotuit, non obſcurè ex his voculis colligi poteſt, Deum eo tempore, quo ſe adhuc ſemel, concuſſurum dicit cœlum & terram, velle illa tranſferre, hoc eſt delere, unde conſequitur, ea poſtmodum, non amplius commotum iri. Et hoc pacto, jure potuit dicere, divinus autor, *Iſtud adhuc ſemel*, ſignificare rerum iſtarum tranſpoſitionem ſeu tranſlationem. Cum verò ait, *Ea quæ concutiuntur.* Præſenti utitur pro futuro, hoc eſt pro iis, quæ concutienda ſunt, ut τῶν σαλευομένων poſitum ſit pro τῶν σαλευθησομένων, quæ enallage temporum etiam alibi occurrit, atque inter alia 1 Cor. 1. 18, & 2 Corinth. 2. 15. Quo utroque loco οἱ σωζόμενοι ponuntur, quemadmodum etiam fit Luc. 13. 23, & οἱ ἀπολλυμένοι, pro ἀπολουμένοις; id eſt perituris, ſeu iis qui perire ob malitiam debent. Vox verò tranſpoſitionis (Græcè μετάθεσις) ſeu tranſlationis, hoc loco ſignificat amotionem, atque è medio ut ita dicam ſublationem, hoc eſt interitum & abolitionem. Quia enim ea, quæ propriè tranſponuntur ſeu transferuntur, deſinunt eſſe in eo loco, ubi antea fuerunt, ideo etiam ea quæ tolluntur penitus ſeu abolentur, tranſponi, ſeu tranſferri dicuntur, quia deſinant eſſe ibi, ubi antea fuerant. Non multo diſſimilis eſt Latinorum loquendi ratio, cum res aliqua dicitur tolli, vel etiam è medio tolli. Quæ enim propriè loquendo tolluntur, aut tolluntur è medio, ea non ſimpliciter eſſe deſinunt, ſed tantum deſinunt eſſe, ubi fuerunt antea. Simili ratione uſurpat hic autor, vocabulum hoc tranſponendi ſeu tranſferendi cap. 7. 12, ubi ait. Tranſlato enim ſacerdotio, ex neceſſitate etiam legis tranſlatio ſit, hoc eſt legis abrogatio & exſtinctio quædam. Nam in priori horum verborum membro, poſſis forte proprietatem verbi aliquando ſervare. Videtur autem hæc verbi ſignificatio orta eſſe, ex Hebræorum conſuetudine, ubi verbum *Hehæbir* hoc eſt fecit tranſire ſeu tranſtulit & tranſpoſuit, idem ſignificat, quod abſtulit, quando uſurpatur in iſtis locis, Fac tranſire à me opprobrium. Vel, tranſire fecit peccatum, hoc eſt abſtulit. Quo etiam modo Chriſtus rogavit, ut tranſiret, vel transferretur à ſe calix, vel poculum. De hac loquendi ratione, vide Antigrot. cap. 5. partic. 14. Ac ne à re, de qua hic agimus longius diſcedamus, huic ſimili ratione dicitur, cœlum & terram præterituram Luc. 21, cui loco adde Mat. 5. 18. Luc. 16. 17. Quod autem verbum hoc tranſpoſitionis, ſeu tranſlationis, non poſſit propriè accipi, ſatis unicuique liquet. Aliàs enim ſignificaret D. autor. Deum cœlum & terram, alium in locum tranſlaturum, quod vanum eſſe, nemo non videt, ac præterea Sac. Lit. ſatis apertè indicant, qualis ſit futura hæc tranſlatio, atque imprimis Petrus 2 Epiſt. cap. 3, qui oſtendit cœlum ac terram, omniaque elementa, igni conſumtum iri. Quo tamen ipſo loco, ſimili utitur verbo cum ait. Cœlos cum impetu tranſituros; & in verbis Pſal. 102, ab hoc auctore noſtro citatis ſupra cap. 1 dicitur, cœlos perituros. Adde, quod hæc tranſpoſitio eorum quæ commovenda ſunt, opponitur permanſioni eorum, quæ non commovebuntur. Unde apparet, tranſlationem iſtam, pro corruptione & conſumtione earum rerum poni, quandoquidem permanſio illa, nil ſignificat aliud, quam durationem exiſtentiæ rerum iſtarum, quæ non commovebuntur. Quare tranſlatio illa,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ſignificat res eas, quæ commovebuntur, non permanſuras, nec amplius duraturas. Denique ratio quam autor ſubjungit, cur res illæ aliquando concutiendæ, ſint transferendæ, quia nimirum ſint factæ, idem ſuadet. Neque enim inde quòd res illæ factæ ſint, intelligi ulla probabili ratione poteſt, eas in alium locum transferendas eſſe, ſed eas, quemadmodum aliquando factæ ſunt, ita aliquando corruptum iri, & ut aliquando non fuerunt, ita porrò, non amplius futuras eſſe. Ex quibus jam facilè patet, quanto illuſtrius ſit hoc Dei factum eo, quod in lege ferenda apparuit, patet & longè magis eſſe metuendum iis, qui euangelium deſeruerint, ſive non paruerint, quam iis qui legem Moſaicam ſpreverint. Illa enim commotio exiguæ partis terræ, ſeu unius montis, terrorem quidem incutiebat, ſed pœnam non inferebat: verum è longinquo tantum oſtentabat. At hæc commotio, de qua in his prophetæ verbis loquitur Deus, pœnam ipſam contumacibus, impiiſque hominibus afferet, & omnem effugiendi locum, modumque eripiet. Quis enim interitum effugiet, univerſo hoc noſtro domicilio pereunte, niſi quem Deus ea dignabitur gratia, ut ruinæ eum ſubtrahat, & in novas ſedes, de quibus poſtea audiemus, ante transferat.

Hoc etiam loco refutari poteſt illorum ſententia, qui putant cœlum & terram, non conflagratura, aut peritura, ſed in meliorem potiùs ſtatum tranſlatam iri. Differi autem hoc loco poteſt, de ſumma Dei potentia, quæ ut in rebus his omnibus conſtruendis ac creandis fuit conſpicua, ita etiam in illis deſtruendis; quanquam hoc per ſe minoris videtur operæ, quam prius, ſimul etiam cerni poteſt, potentia Jeſu Chriſti, per quem Deus id efficiet, ut apparet ex loco illo Heb. 1, ſupra à nobis citato.

Sequitur ut videamus alterum, in hac explicatione D. autoris comprehenſum; id verò eſt ratio, ſeu cauſa quædam, cur ea quæ aliquando ſunt concutienda, etiam debeant transferri, atque è medio tolli. Ea verò continetur in illis verbis, *utpote factorum.* Quæ verba, difficultate ſua non carent; unde factum, ut doctiſſimi quique interpretes, per ea quæ concutienda ſint, ac transferenda, intelligant inſtrumenta ſervientia ceremoniis legalibus, atque adeò ipſas ceremonias legales. Unde verba hæc *Ut pote factorum*, ita explicant, utpote effectorum manibus hominum ex caducis materiis, quaſi dixiſſet ὡς χειροποιήτων hoc eſt, utpote manufactorum, quo pacto autor hic appellat tabernaculum illud vetus ſuprà cap. 9. verſ. 11, 24. Qui id tamen interim non animadvertunt, autorem hunc, per ea quæ commoventur intellexiſſe cœlum & terram; quod licèt ipſi explicent de angelis & hominibus, tamen ut mittam explicationem iſtam conſiſtere non poſſe, idem nihilominus illis obſtat. Quo enim pacto oſtendent, non tantum homines, ſed etiam angelos, tranſlatum, hoc eſt abolitum iri, idque ideò, quia ſunt facti, ac præterea nulla eſt inter hæc & illa cohærentia. Homines & angeli commovebuntur. Ergo inſtrumenta illa ceremoniarum illarum legalium abolebuntur. Quapropter, à proprietate verborum antecedentium, nihil diſcedentes, aliam inibimus rationem, nodum hunc expediendi. Id verò fiet, ſi mediam ingreſſi viam, nec nimis latè extenderimus, verbum *factorum*, nec nimis, ut alii fecerunt, reſtringemus. Etenim, ſi nimis latè extenderis, comprehendes etiam res incorruptibiles à Deo productas; quæ tamen eorum numero, quæ abolebuntur, comprehendi nequeunt. Cur verò ita reſtringi, ut alii volunt, non debeat, cauſas jam vidimus. Eſt autem ratio iſta, quam nobis ineundam diximus, quodammodo duplex, licèt eodem ferè redeat. Prima eſt, ut illa demum facta dicantur, quorum materia aliquando rudis, formam ſubſtantialem, quam nunc habet adepta eſt, formam inquam materialem, ut vocant, ſeu à materia inſeparabilem. Eſt enim vox hæc faciendi propria artificum, qui ex rudi aliqua materia, opus efformant ac producunt, quod proinde etiam deformari, ac corrumpi denuo poteſt, ſeu priſtinam formam amittere. Quare cum Deus quoque res omnes, quas oculis cernimus, tamquam opifex quidam, ex rudi atque informi materia, quemadmodum ſcriptum eſt ſupra verſ. 32 effinxerit, ac formaverit, eæ natura ſua corruptibiles ſunt & formam priſtinam amittere, ac in primum fere ſtatum relabi queunt. At quæ incorruptibilia ſunt à Deo producta, ea non videntur producta ex materia rudi atque informi, nec producenda, ſed ex materia jam in ſeſe perfecta, & qualitatibus iis jam prædita, quæ ex ejus parte requiruntur ad ſubſtantiam, quæ ex ea componi debet conſtituendam, ita ut nihil aliud reſtet, quam ut ei detur forma quædam ſeparabilis, ac ſpiritualis, quæque adeò ipſamet, ſubſtantia quædam eſt incorruptibilis, ſed nondum completa, & ad operationem, quam Deus per eam quærit ex ſeſe ſufficiens. Ex cujus cum materia conjunctione, ſubſtantia divina admodum, & natura ſua incorruptibilis oritur, ita tamen incorruptibilis, ut ſi ſupremus rerum omnium architectus, qui eam compoſuit vellet, diſſolvere poſſet. Eſt enim hoc divinæ potentiæ, ut nihil non deſtruere poſſit, quod putuit conſtruere, & eminentiæ ſupra omnia, ut ipſe ſolus ſit neceſſario, cætera tamdiu, quamdiu ipſe voluit. Quanquam voluntatem ſuam ita obſtringere libere poteſt, ut aliqua velit eſſe perpetua, nec ſalva fide ac juſtitia, quæ in ipſo eſt naturalis, ac immutabilis, ea deſtruere queat, licèt aliàs vires in ipſo ad deſtruendum ſint ſufficientes, id quod de hominibus Chriſtianis, à Deo ad vitam æternam electis ac deſtinatis dici debet, idemque de angelis bonis, rectè ſtatuitur; interim tamen ea, quæ hoc modo à Deo deſtrui poſſent, meritò dicuntur, natura ſua incorruptibilia; partim, quòd naturâ ſuâ ad interitum & corruptionem nullo modo vergant, atque inclinent, quemadmodum res ſublunares, quas etiamſi externæ cauſæ non corrumperent, tamen cum ex contrariis conſtent, & quidem inæqualiter inter ſeſe contemperatis, ipſamet paulatim ſeſe labefactant, & conſumunt, partim verò, quòd nil ſit extra ſupremum rerum omnium autorem, quod ea deſtruere queat. At omnia, quæ oculus noſter videt, ignis aliquando conſumet. Et hæc quidem prior eſt reſponſio, ſeu explicatio difficultatis ante propoſitæ. Altera, quam priori non multum diſſimilem eſſe diximus eſt, ut ea dicantur facta, quæ ex materia variabili, & ad originem ſuam ſemper vergente, producta ſunt, adeò ut invita quodammodo & reluctante earum materia, in eo ſtatu, in quem per creationem perducta ſunt, conſerventur, formamque ſuam retineant, qualia ſunt, maximè ſublunaria; ſed nec cœleſtia corpora, quæ oculis cernimus, longè ab illis abſunt. Quare non mirum eſt, ea aliquando deſtrui. Poteſt enim huc quodammodo accommodari iſtud vulgatum. Nullum violentum, diuturnum. At quamdiu res, ex hujuſmodi materia conſtantes in ſuo ſtatu conſervantur, vis quædam adhibetur materiæ; quare eæ res diuturnæ, vel ſaltem æternæ eſſe non poſſunt, ſeu, mirum non eſt, eas aliquando à Deo, qui illas produxit, deſtrui. Hoc autem ad res incorruptibiles à Deo productas, accommodari nequit, ſiquidem hæ non conſtant ex hujuſmodi materia, quæ ad priſtinum ſuum ſtatum propendeat, & totius compoſiti corruptionem quodammodo appetat.

Hoc loco differi poteſt, de fragilitate rerum omnium à Deo productarum, maximè ſublunarium, quarum nos pars potiſſima ſumus, earumque rerum, quæ in noſtra ſunt poteſtate, & quibus vita noſtra nititur, ut ita diſcamus ea omnia contemnere, & relictis fluxis & caducis, æterna ac ſtabilia quæramus, ad quæ nos ſtatim hic perducit autor, dum id quod dixerat à contrario illuſtrat, dum addit. Ut

maneant

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

maneant ea, quæ non commoventur. Particula *ut* hoc loco, non finem revera ſignificat (quid enim ad permanſionem ſeu perpetuam durationem eorum, quæ non commoventur facit, quod ea quæ commoventur, amoveantur ac deſtruantur) ſed eventum, ſeu ut loquuntur conſequentiam, quaſi dicat; ita hæc deſtruentur, ut ſola poſtmodum reſtent ea, quæ non concutiuntur. Qua ratione dicere poſſis, ædificium ruinoſum fuiſſe deſtructum, ut fundamentum, quod ſolidum & firmum erat maneret, ubi non finis ſed eventus, ſeu, quid conſequutum fuerit indicatur. Manere autem hoc loco, eſt durare, ac porrò perſiſtere atque adeò perpetuò ac æternum, ut res ipſa ſatis indicat. Cum verò dicit, ea quæ non concutiuntur, præſens, ut ante quoque factum fuerat, poſitum eſt pro futuro; quaſi dicat, Non concutienda, videnturque impotentiam naturalem ad concutiendum, verba hæc ſignificare, perinde ac ſi dixiſſet, ea qua concuti non poſſunt, aut non poterunt: cur autem non poſſint, ex iis aliquando conſtare poteſt, quæ hactenus de eorum contrariis diximus. Quia nimirum illa facta ſint, hæc verò non facta, ea nempe ratione, quam explicuimus; quanquam aliqua inter ea eſſe, quæ nullo planè modo ſint facta, nec negare auſimus, nec aſſeverare. Quæ nam verò illa ſint in ſpecie, quæ ab autore verbis his generatim includuntur, id non eſt difficile conjicere; ſed quia ea de re, in ſequentibus, quorum fundamentum quoddam hic ponit autor, nobis erit dicendum, ideo ad illa ſtatim tranſibimus, ut jam prælibemus fœlicitatem iſtam, ad quam nos paulatim D. autor, adducit, & cujus dulcedine nos allicit, ad præſtandum hominum Chriſtianorum officium. Nil nempe fœlicitati noſtræ oberit, mundum hunc univerſum deſtrui, & habitaculum hoc noſtrum removeri, reſtabit nihilominus nobis locus, in quo perenni fœlicitate perfrui nobis licebit. Manebunt enim aliæ, quæ concuti non poſſunt ſedes, ad quas nos Deus transferet. Atque hic eo planè modo, videtur agere, D. autor, quo divus Petrus, qui cum in tertio poſt. epiſt. ſuæ cap. ſatis fuſè diſſeruiſſet, de horribili, totius hujus mundi interitu, ne nos ad deſperationem aliquam adigeret, ita cogitantes: Quo verò nos tum temporis, vertemus, ubi nos poſthac manſuri ſumus, domo hac noſtra penitus deſtructa; hanc ſubjicit conſolationem, & alias nobis ſedes commonſtrat: Novos autem cœlos inquiens & terram novam ſecundum promiſſum ipſius exſpectamus in quibus juſtitia habitat. Quare jam animo ſedes iſtas luſtremus, ad ſequentia autoris verba conſideranda tranſeuntes, in quibus, ut ſupra jam monuimus, partim rationes exponit, quibus ad officium noſtrum faciendum adducamur, partim id ipſum, quod officii noſtri ſit explicat, & cum duas, ut itidem jam monuimus rationes proponat, eam quæ ſpe præmii nos allicit, adhortationi ſeu officii noſtri præſcriptioni præmittit. Eam verò, quæ metu pœnæ terret, poſtponit. Priorem, illis verbis complectitur. Quapropter regnum quod concuti non poteſt accipientes. Quæ verba cum ſint conjuncta cum verbo *habeamus*, ſeu *teneamus*, poſſunt ipſa quoque per modum exhortationis prolata cenſeri, quaſi dictum fuiſſet; Quare regnum quod concuti non poteſt, accipiamus (hoc eſt fide firma complectamur, eique veluti manum injiciamus) & teneamus gratiam: & hæc quidem prima pars eſt officii noſtri, quæ ſimul tamen cauſam continet, cur cæteras quæ ſubjunguntur officii noſtri partes, exequi debeamus. Sed deinde, hoc quoque modo accipi poſſunt, acſi dictum eſſet; Quapropter cum regnum quod concuti non poteſt, nobis oblatum ſit, atque adeo nos illud recipiamus, vel ſi ita mavis, accepturi ſimus, ut præſens poſitum, ſit pro futuro, teneamus gratiam. Si prior explicatio retineatur, quæ ſanè neutiquam abſurda cenſeri debet, animadverti hic poteſt. S. ſcripturam, etiam ad id recipiendum, quod ad noſtrum bonum propriè pertinet, quodque ſponte noſtra, ac ſummo cum gaudio amplecti deberemus, hortari, propterea, quod nonnulli in eo amplectendo, ſint ſegniores, vel quia bonum illud, tanti, quanti fieri debet, non æſtimant, idque propterea, quia id non perpendunt, neque conſiderant, atque à labore, qui in eo adipiſcendo cernitur abhorrent, vel fidem rei promiſſæ non habent. Quod ſi poſterior ſenſus admittatur, tum vel conſequens ponitur pro antecedente, aut etiam illud in ſeſe includit; hoc eſt, ita accipitur, ac ſi dictum eſſet; Cum regnum hujuſmodi, nobis ſit à Deo oblatum, idque nos jam ſpe ac fide, quodammodo apprehenderimus, vel præſens pro futuro ſumitur, quemadmodum paulò antè explicuimus. Per regnum autem iſtud, tum locus fœlicitatis noſtræ futuræ, tum ipſa fœlicitas, qua ibi perfruituri ſimus, videtur intelligenda. Hæc, quia id nomen regni, ejuſque in Sacris Literis uſus requirere videtur, ac præterea, iſta revera eſt, quam nos accipimus, vel accepturi ſumus. Ille, tum quia rectius illi videtur convenire epitheton ἀσαλεύτȣ, quod regno adjungitur (nam de rebus corporeis, recte videtur dici, quod vel concuti, vel non concuti queant; de ſtatu verò & conditione rei, vel minus eleganter, vel ſaltem impropriè, tum quia id aliquando videtur poſtulare oppoſitio quæ eſt inter res concutiendas & abolendas, quæ ſunt cœlum, terra & ea quæ in illis continentur, & inter eas, quæ non ſunt concutiendæ. Et ſanè regni nomen identidem etiam locum ſignificat, in quo quis regnat, vel ſaltem, eum in ſe complectitur, ut ſi dicam; In toto Poloniæ regno, hoc aut illud fieri, vel non fieri. Cur autem regni nomen, in hoc negotio uſurpet cum aliis, hic D. ſcriptor, notum eſt, nempe quia tum locus, tum ſtatus ille, verè regius, hoc eſt ſublimis admodum eſt, & beatitate ſolida circumfluit. Regnum enim, pro ſtatu fœliciſſimo in terris, habere ſolemus, in quo omnia ſint, quæ homines expetere, ac magno labore, quærere ſolent, honor, voluptas, opes. Quapropter, terrena ad cœleſtia transferentes, cum ſtatum illum fœliciſſimum exprimere volumus, regnum appellamus: ſed in re nota, morari nil opus eſt. Rem ipſam potiùs intueamur, quæ non perinde nota eſt, imò cujus minor pars eſt id quidquid animo concipimus. Hanc nec oculus vidit, nec audivit auris, nec in cor hominis aſcendit. Sed hæc quiſque pro ſuo judicio amplificabit, & auditoribus commendabit. Cur autem dicat autor, regnum hoc concuti non poſſe, aut concuſſum non iri, ex ſuperioribus ſatis conſtat, hoc nempe, nec locum illum fœlicitatis, nec fœlicitatem ipſam, ullo pacto labefactatum, multò minus ſublatum iri; ſed & hanc & illum ſtabilem, immotumque manſurum, ubi comparatio inſtituenda eſt, inter regna terrena, quæ & nunc multis modis concutiuntur, bellis ac tumultibus, ac variis calamitatibus, quibus etiam reges de ſolio deturbantur, & omnia aliquando, cum totus orbis concutietur, abolebuntur. Unum hoc regnum, quod nos adipiſcemur, quodque ab æterno poſſedit Deus, & à multis jam ſeculis Chriſtus, inconcuſſum eſt, eritque ſemper. Hinc inferenda adhortatio, ad regni hujus poſſeſſionem acquirendam. Quodſi regni cauſa, nihil non faciendum putant homines, quod facili momento concuti poſſe, ipſimet vident, quid hujus regni cauſa faciendum eſſe putabimus?

Sequitur nunc adhortatio, ſeu officii noſtri præſcriptio, cujus duæ conſtituuntur partes. Prior eſt, conſtantia in religione Chriſtiana. Altera eſt, vera in Deum pietas ac religio quæ omnis generis bona opera, vel in ſe includit, vel ſecum trahit. Prior continetur in his verbis *teneamus gratiam.* Nam quod alii putant id velle dicere autorem *grati ſimus*, id non admodum probatur, maximè quia ſequitur, per quam ſerviamus acceptè Deo, cum pudore & metu, id quod gratiarum actioni, parum convenit. Et licet tandem *per* velis accipere pro *cum*, quod tamen

vix hic faciendum eſt, tamen ne ſic quidem ſatis concinna videbitur autoris oratio. Interim tamen dignum eſt id homine Chriſtiano, ut Deo perpetuo agat gratias, pro tanto in ſe immerentem collato beneficio, eamque ad rem, nos non ſemel hortantur Sacræ Literæ, atque imprimis Paulus Col. cap. 1. verſ. 12. & cap. 3. 15, 17. Qua in re, ſuo nobis exemplo etiam præit, tum alibi, tum imprimis, in prima parte cap. 1. initio facto à ℣ſ. 3. Nam cum Deo nihil aliud reddere queamus, ſaltem id quod poſſumus, reddere debemus, nempe gratiarum actionem & laudem, quod ſacrificium Deo eſt admodum gratum, ut apparet, tum aliunde, tum imprimis ex Pſal. 50, tum ex ipſo autore cap. 13. verſ. 15. Sed verior horum verborum ſenſus, is eſſe videtur, quem ſupra, interpretatione noſtra non ſemel expreſſimus, quæ eſt, *Teneamus gratiam* ubi per *gratiam* intelligenda viderur, vel ipſa Dei benignitas, in religione Chriſtiana declarata, ac nobis oblata; vel quod magis nobis probatur, ipſa Chriſti religio divinæ benignitatis ac clementiæ pleniſſima, ut ita eam legi, quæ Dei ſeveritatem nobis propoſuit, opponat, adeoque Hebræis illis cogitandum relinquat, annon longè ſit ſatiùs, hanc religionem tam benignam tenere, quam ad legem Moſaicam, adeò duram ac ſeveram redire. Hoc pacto Joh. cap. 1, euangelicæ hiſtoriæ, gratiam & veritatem legi opponens, ait eam per Chriſtum eſſe factam, & gratiam nobis eſſe datam, pro gratia. Paulus quoque gratiam legi opponit Rom. 6. Sed inſignis præ aliis locus eſt 1 Pet. 5. 12 ubi ait ſe teſtari, hanc eſſe veram gratiam Dei, in qua, vel ut eſt in Græco in quam illi ad quos ſcribit, ſteterint, hoc eſt hanc eſſe veram illam, ac divinæ benignitatis pleniſſimam religionem, quam iſti fuerint amplexi, & hactenus conſtanter retinuerint. Nec alienum à vero videtur, eandem quoque, nomine gratiæ intelligi, in ejuſdem Apoſtoli poſteriore epiſtola, ſub ipſum finem, ubi ait creſcite in gratia & cognitione domini noſtri, & ſervatoris Jeſu Chriſti: Qua ipſa religionis hujus deſcriptione, cauſam complectitur magnam, cur eam retinere, & conſtanter ei adhærere omnes velit. Quis enim divinam gratiam, arctè complectendam, ac retinendam non putet? Verbum autem tenendi quam vim habeat, & per ſe patet, & jam non ſemel à nobis indicatum eſt. Atque hoc loco diſſerendum eſt aliquid, de conſtantia in Chriſtiana religione, ad quam omnium malorum tolerantia, neceſſaria eſt, ad eamque auditores ſunt adhortandi. Quod ad alteram officii noſtri partem attinet, ea continetur in illis verbis: Per quam, ſcilicet gratiam, ſerviamus acceptè Deo, cum pudore & metu. Ubi duo imprimis conſideranda ſunt; tum quid facere jubeamur, tum quo pacto. Illud eſt, cum jubemur ſervire Deo, in Græco eſt verbum λατρεύωμεν, quod ſervitutem quidem quamvis ſimpliciter ſignificare poteſt, atque adeò totum id, quod Deo ex ipſius præſcripto debemus, complecti; ſed tamen uſus Sac. Lit. hoc verbum ad ea peculiariter accommodavit, quæ ad cultum ac honorem divini nominis præcipuè ſpectant, unde etiam tum demum ad reliquas pietatis noſtræ partes tranſfertur, cum eæ inſtar victimæ cujuſdam Deo oblatæ conſiderantur, ut fit Rom. 12, ab initio qua de re, videatur in ethicis. Nec quidquam prohibet, quominus ſtrictè hic verbum iſtud accipias, ut ita λατρεία hæc opponatur cultui legali ſeu ceremoniali, & ſic oſtendatur, etiamſi quis deſerat cultum iſtum legalem ſeu Moſaicum, non tamen ſimpliciter à cultu divino, ejuſque ſervitio diſcedere. Ubi monendi ſunt auditores, ne ſibi in religione Chriſtiana, abſolutam quandam libertatem polliceantur, ſed Deo ſe debere ſervire, ac cultum exhibere meminerint; ubi poteſt vox hæc ſerviendi, latius extendi, ad omnia miniſteria, quæ Deo ſunt à nobis præſtanda, & oſtendi, nos quanti quanti ſumus, Dei ſervos ac mancipia eſſe, tum creationis, tum redemtionis jure; de quo poſteriore, vide inter alia 1 Cor. 6, verſ. ult. & cap. 7. verſ. 23, ubi tamen Chriſti fit mentio, cujus ſervi ſimus. Is enim cum Deo hac in parte unum eſt. Et ut hoc quoque nunc addamus, cum hoc loco vult divinus autor, ut Deo ſerviamus, Chriſtum haudquaquam excludit, ſed potiùs includit, quandoquidem nonniſi per eum, Deo debemus offerre victimam laudis perpetuo, ut infra idem monet & Petrus 1 Ep. cap. 2. ℣. 5, & alibi S. L. pluribus in locis, ubi in nomine Chriſti, Deo gratias agere jubemur, qua de re, quantum opus erit, differi poterit ad populum. Deus autem ideò ſolus nominatur, quia huic primò cultus debetur, iſque eſt ultimus honoris, quem Chriſto etiam exhibemus, finis ac ſcopus: quod quia notum eſt, ideo ei non immoramur. Quod ad modum attinet ſeu rationem, qua Deo ſervire debeamus, is non uno modo exprimitur. Primum in iſtis voculis, *Per quam* ſcilicet *gratiam*, ſerviamus. Quod licèt ita accipi poſſit, ac ſi dictum eſſet, Quam tenentes, ſerviamus Deo, tamen probabilius eſt, ut ita accipiantur, ac ſi dictum eſſet; Ex cujus præſcripto, ſeu ſecundum quam, Deo ſerviamus, & prope eodem modo illud ſumitur, quod ante adduximus ex eodem autore infra cap. 13, ubi jubemur per Chriſtum Deo laudes ſemper offerre; hoc eſt ex Chriſti præſcripto, ſeu tamquam ipſius diſcipuli, atque adeo per Chriſti, tamquam ſacerdotis noſtri manus, victimam hanc Deo afferamus. Quod idem de loco Petri, & aliis quibuſdam ad quos reſpeximus, ſtatui poteſt, licèt interea, pars aliqua iſtius laudis, imò laus univerſa, ſed alio quodammodo, ad Chriſtum redundare debeat.

Monemur his verbis, non quemvis cultum, hodie Deo gratum eſſe, ſed eum demum, qui per Chriſtum exhibetur Deo, atque ex ejus præſcripto.

Alter modus ſerviendi Deo, ſeu mavis, altera modi deſcriptio eſt in voce *accepte* Græcè εὐαρέστως. Quaſi dicat, beneplacenter: quæ vox duplici ratione, cum iis quæ præceſſerunt conjungi poteſt; vel ita, ut novum quendam modum complectatur, ſeu novam qualitatem ſervitii Deo præſtandi, diverſam ab ea, quam proximè expendimus, vel ut ejus tantum conſequens quoddam tantummodo contineat, non ſecus, ac ſi per quandam appoſitionem, fuiſſet verbis illis *per quam* adjecta, quaſi dicat; D. autor; Cultum exhibeamus Deo ſecundum religionis Chriſtianæ præſcriptum, quæ res vehementer Deo placebit; ſeu, Quodſi fecerimus, tum demum gratum erit Deo ſervitium ac cultus hic noſter, ipſi exhibitus. Et hic quidem ſenſus, haudquaquam mihi diſplicet, propterea, quòd hoc pacto, cultus divinus, euangelicæ doctrinæ conformis, tacitè præfertur legali, ita quidem ut ille ſolus revera, Deo placere dicatur, hic non item. Id quod eò pertinet, ut Hebræi iſti, ad quos ſcribitur, tantò conſtantiùs euangelicam doctrinam, & cultum divinum in ea præſcriptum retineant, ad legalem verò illum redire nunquam cogitent. Cur enim relicto eo Dei cultu, qui ipſi eſt gratiſſimus, ad eum redire velis, qui ipſi haud placet, imò ne olim quidem per ſe placuit, quemadmodum non pauca, etiam V. Fœd. dicta teſtantur. Videatur inter alia Pſal. 50. Eſai. 1. Hic ſenſus ſi retineatur, doctrina inde depromi poteſt, de cultu ſpirituali, qui ceremoniali longè ſit anteferendus, tum etiam exhortatio ad ejuſdem ſtudium, quandoquidem Deo admodum ſit gratus, cui placere, ſumma eſt hominis fœlicitas, ſeu fœlicitatis cauſa. Verum ſi priorem ſenſum malis ſequi, & arbitrari, novum quendam & à priori diverſum ſervitii Deo præſtandi modum hic exprimi, perinde accipienda fuerint autoris verba, ac ſi dixiſſet; Quam, ſcilicet gratiam, ſeu religionem Chriſtianam tenentes, ita ſerviamus Deo, ut ei officium hoc noſtrum ac cultus placeat, vel, ita ſecundum euangelicæ doctrinæ præſcriptum Deo ſerviamus, quemadmodum Deo gratum & acceptum eſt. Itaque minus jam continebitur in vocibus illis *per quam*, ſcilicet gratiam; quam in hac voce εὐαρέστως. Illæ enim ſimpliciter tantum ſignificabunt ſervitium Deo præſtitum, ſecundum

euan-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

euangelii præſcriptum, ſeu ab eo, qui euangelium profiteatur, ſive interea uſquequaque & exacte præſcriptum illius ſequatur, ſive minus. Hæc verò, perfectionem ejus rei includat, quæ in eo conſiſtit, ut quis quantum in ipſo eſt, & omni ex parte id faciat, quod Deus in Euangelio præſcripſit, & ſibi ab hominibus exhiberi voluit; quod ſi fiat, tum demum in ejus ſervitio penitus acquieſcit Deus, & eo delectatur. Multi enim ſunt, qui ita Deo ſerviunt, licèt euangelicam doctrinam ſequantur, ut interea, vel unum, vel plura eorum omittant, quæ Deus in eo præſcripſit, adeò ut haudquaquam dici poſſit, eos εὐαρέστως ſeu acceptè Deo ſervire. Unde, quænam adhortatio peti poſſit, unicuique patet, omnes nempe pietatis partes obſervandæ ſunt, cum qui unum omittit, univerſæ operæ, perdat precium, ac, quod quidem ad ſalutem æternam attinet, perinde ſit, ac ſi Deo non ſerviviſſet. Quid autem ſtultius, quàm cum ferè omnia præſtiteris, uno ferè neglecto efficere, ut nil præſtitiſſe videare.

Denique, modus iſtius ſervitii Deo præſtandi, exprimitur in illis verbis, *Cum pudore & metu*, ubi tamen ſimul, media duo continentur, quorum ope id poſſimus conſequi, ut ſerviamus Deo εὐαρέστως, adeò ut hæc propemodum, vocis illius tantummodo explicandæ cauſa, videantur addita: quaſi dictum eſſet, nempe cum pudore & metu. Vel, id quod conſequemini, ſi cum pudore & metu, Deo ſervieritis. Videtur autem vox pudoris, pro reverentia, quam in divino cultu adhibere debeamus poſita, nihilque videtur ſignificare aliud, quam ut ita in divinis oculis verſemur, & muneris noſtri partes, ab ipſo nobis demandati exequamur, ne vel minima in re, ipſum offendamus, eive diſpliceamus, & ut ita dicam, exiſtimationem noſtram, apud ipſum, quacunque ratione delibemus, aliqua turpitudinis nota, in nobis apparente. Hoc enim pudoris eſt ingenium, cavere, ne quid aliorum oculis in te appareat turpe, atque occultandum, atque inde animis aliorum obverſetur id, quod tu, vel neſciri, vel tegi omnino velles. Quapropter effice, ut quam cautiſſimè in aliorum, quos optimè de te perſuaſos eſſe velis, & à quibus contemni nolis oculis, te geras; & quidquid turpe eſt, quidquid indecorum, quam potes maxime, vites. Hoc ſi quis ad divina referat, nil id erit aliud, quam reverentia ſumma, divini numinis. Et ſane, quid magis decet, hominem coram Deo verſantem, atque imprimis tum, cum in cultu ipſius, eſt occupatus, (quanquam in eo ſemper eſſe debemus) quam ut eum ſummopere revereatur, & nil vel facere, vel cogitare etiam audeat turpe & indecorum. Quodſi homines reveremur, & peccare in eorum oculis erubeſcimus, cavemuſque quam diligentiſſimè, ne exiſtimationem apud illos noſtram lædamus, & ne quidquam in nobis appareat indecori, cur non Deum potius ejuſque ſanctiſſimos oculos revereamur, qui mediis etiam cogitationibus intereſt, in cujus gratia ac benevolentia erga nos, omnis noſtra ſita eſt beatitas. Quod ad metum ſeu timorem attinet, is pudori vicinus eſt, ſed ad pœnas proprie ſpectat. Pudor tenerior eſt, metus vehementior; ſed hic, à gravioribus potiſſimum delictis homines arcet; ille, etiam à levioribus. Et ſi inter hos affectus comparatio ſit inſtituenda, melioris eſt, pudore duci potiùs, quam metu; ſed poteſt uterque affectus conjungi, imò nihil eſt quod vetet, utramque vocem pro eadem re accipere. Cur autem cum metu, coram Deo verſari debeamus, ex ſequentibus ſatis patebit, ad quæ, antequam accedamus, hoc addere libet, quod etiam in his duobus requiſitis, nempe pudore & metu, quæ in cultu divino ſint à nobis adhibenda, videatur alluſiſſe divinus autor, ad cultum illum legalem, in quo eadem etiam aliquando requirebantur, atque imprimis à ſacerdotibus, qui ad Deum, ut ſcriptura loquitur accedere, & ſacrificia illi offerre debebant. Id enim illi facere debebant cum pudore, ac reverentia ſingulari, metuque divini numinis. Etenim ſi quid turpiter, aut parum verecunde in miniſterio ſuo, atque adeò in oculis ipſius Dei admiſiſſent, verendum illis erat, ne morte id luere cogerentur. Et de pudore quidem conſervando, eo potiſſimum tempore, cum ad aram eſſent acceſſuri ſacerdotes, monitum exſtat, Exod. cap. 20 & 28, utrobique circa finem capitis. In quorum locorum poſteriori, comminatio additur, fore ut ſi ſacerdotes contra egerint, iniquitatis rei moriantur. Requirebat enim Deus tum ab omnibus ſingularem majeſtatis ſuæ reverentiam, tum verò maximè in ſacerdotibus, præſertim tum, cum ut diximus ad ipſum accederent, miniſtraturi, atque in conſpectu ipſius verſarentur. Unde legimus Levit. 10, poſtquam filii duo Aaronis, ignem alienum, ſeu prohibitum in aram intuliſſent, Domino ſacrificaturi, eamque ob cauſam egreſſus ignis à Domino, eos devoraſſet, ita ut morerentur, dixiſſe Moſen ad Aaronem; Hoc eſt, quod loquutus eſt Dominus, ſanctificabor in iis, qui appropinquant mihi, hoc eſt, in ſacerdotibus ad me accedentibus, ſanctum me & venerandum exhibebo, ſeu oſtendam, quam ſanctè, quantaque cum reverentia ego coli debeam, ad quam rem, tantò credibilius eſt auctorem reſpexiſſe, quod poſtea, ejuſdem Moſis verba, quæ exſtant Deut. 4. ℣. 24, citans hanc rationem afferat, cur tanto cum pudore ac metu, Deo ſit ſerviendum, ſeu cultus exhibendus, quia is ſit ignis conſumens. Alludens aliquomodo ad hanc conſumtionem filiorum Aaron, qui ideo quod incautius in cultu divino ſeſe geſſiſſent, igne à Domino egreſſo fuerint conſumti, quanquam nihil eſt neceſſe, ut Moſes etiam ad hanc hiſtoriam reſpexerit. Moſis autem verba hæc ſunt: Dominus Deus tuus, ignis conſumens eſt, Deus æmulator. Affert autem hoc propterea, ut moneat Iſraëlitas, caveant ſibi, ne quando obliviſcantur pacti, cum Deo initi, & faciant ſibi ſculptam ſimilitudinem eorum quæ fieri Dominus prohibuit. Ratio autem hæc eſt. Quia Deus id ferre non poterit, ſed ira accenſus, inſtar magni alicujus ignis, te conſumet ac perdet. Divinus hic autor, perſonam hoc loco mutat. Nam loco ejus quod ibi eſt Deus tuus, ipſe habet, Deus noſter, qua in re, hæc vis eſt, ut ſignificet, hunc eſſe illum, qui à nobis ſit colendus, tum ſolus, tum ea ratione, qua ipſe præceperit, quanquam etiam hoc intelligi poteſt, quòd is ſit ſummus noſter benefactor, qui ſuam potentiam ac poteſtatem, ad utilitatem noſtram veram convertat. His autem modis, ſolet dici, Deum, eſſe Deum alicujus. Quod autem dicitur ignis conſumens, id explicatur apud Moſen, cum dicitur, Deus æmulator, id eſt qui ferre non poteſt rivalem, & indignetur, cultum alii cuipiam præter ſe exhiberi, atque adeò puniat ac perdat eos, qui id facere audeant. Non ergo dicitur ignis conſumens, quòd actu ſemper ſit talis, ſed quod, ſi cauſa illi detur, hoc eſt, ſi irritetur, talis eſſe ſoleat. Alluſit autem fortaſſis Moſes, eò, quòd Deus legem ferens, in igne apparuerit, & ex eo fuerit populum alloquutus, non modò majeſtatem ſuam oſtenſurus, verum etiam ſeveritatem, atque adeò terrorem, populo incuſſurus. Quam autem varia, quamque gravia ſoleant eſſe ſupplicia divina, imprimis adverſus deſertores, aliàs explicatum eſt. Vide inter alia Heb. cap. 10. verſ. 27, ubi etiam commemoratur fervor, ſeu æmulatio ignis, qui conſumturus ſit adverſarios, nempe Dei, per quos apoſtatæ ibi intelliguntur, quem locum peculiari analyſi illuſtravimus. Quæ hinc doctrinæ peti poſſint, ita notum eſt, ut nihil ſit opus, id à nobis explicari.

In Iacob. I. *verſ.* 1, *ad* 5.

EPiſtola iſta Jacobi complectitur in ſe monita pietatis varia & apprime utilia. Scripta enim eſt ad Judæos, qui ſuſceperant Euangelium, ſed ut ex ipſa Epiſtola liquet, minus conſentaneam Euangelio vitam inſtituebant, contenti notitia divinæ voluntatis, negligentes autem officiorum ſuorum, libertate quoque ſua Chriſtiana abutentes, eamque in licentiam vertentes. In verbis prælectis ſpectandus eſt 1. Aditus ad monita. 2. Primum hujus Epiſtolæ monitum. In aditu conſideranda 1. ſubſcriptio ſeu nomen Auctoris. 2. Inſcriptio, ſeu deſcriptio eorum, ad quos exarata eſt Epiſtola. 3. Votum ſeu ſalutatio.

Jacobus Dei ac Domini Jeſu Chriſti ſervus. Non uſquequaque convenit inter ſcriptores, quinam fuerit hic Iacobus. Duo enim fuere Apoſtoli hoc nomine dicti: quorum alter fuit Iacobus Alphæi, alter Iacobus Zebedæi filius. Quidam exiſtimant, præter hos duos fuiſſe tertium, qui fuerit Epiſcopus Hieroſolymitanus; quanquam alii ſentiant, Epiſcopum hunc Hieroſolymitanum fuiſſe Jacobum Alphæi filium, ſeu Jacobum minorem. Ideò autem Jacobo Zebedæi non adſcribunt hanc Epiſtolam, quia is ferme in ipſis primordiis naſcentis Eccleſiæ occiſus fuit ab Herode. Sed quicquid ſit, ſive Auctor hujus Epiſtolæ Apoſtolus fuerit, ſive Epiſcopus Hieroſolymitanæ Eccleſiæ, parum refert. Magnus tamen & divinus vir fuit. Sunt qui hinc colligant, eum non fuiſſe Apoſtolum, quod ſibi nomen Apoſtoli non præſcribat: ſed cum ſe appellat ſervum Dei & Domini Ieſu Chriſti, perinde id accipi poteſt, quam ſi ſe Apoſtolum vocaſſet; cum Apoſtoli fuerint præſtantiſſimi ſervi Chriſti. Qui negant, Jacobum hunc fuiſſe Apoſtolum, ſtatuunt tamen eum proximum fuiſſe Apoſtolis. Fuerunt enim præter Apoſtolos plurimi alii inſignes viri à Chriſto adhuc in terris verſante miſſi ad prædicandum Euangelium, è quorum numero hunc Epiſcopum putant fuiſſe præcipuum. In eo itaque cum ſe *ſervum Dei & Domini Jeſu* vocat, aut Apoſtolatus ejus aut Epiſcopatus includitur.

Ad quos ſcripta ſit Epiſtola, inſcriptio indicat: *Duodecim tribubus diſperſis.* In terra Judæa tunc tantum erant duæ tribus Judæ & Benjaminis, reliquæ non redierant in Judæam, & ex his duabus non omnes reverſi ſunt. Ad diſperſos etiam Judæos ſcribit Petrus 1 Epiſt. 1. 1. Ad eoſdem eiſque ſimiles dirigit hanc Epiſtolam ſuam Jacobus. Non ſcribit autem ad eos, quos perſecutio ob nomen Chriſti ubique diſperſerat ac disjecerat, ut quidam exiſtimant: ſed tamen ſcribit ad Chriſtianos ac fideles, quia & ſe ſervum Chriſti vocat, & illos fratres ſuos verſ. 2.

Votum ac ſalutationem abſolvit uno verbo more Græcorum: χαίρειν, id eſt, gaudere, vel bene agere ac valere, ſubintellige, optat aut precatur. Iſta ſalutatione potiſſimum bona valetudo optatur: & hanc fas nobis eſt hodie quoque populo Dei à Deo precari. Etſi enim Apoſtoli gratiam & pacem plerumque precentur fidelibus, quibus verbis ſpiritualia dona potiſſimum intelligunt: tamen non inſolens eſt etiam Apoſtolis ſanitatem corporis precari. Vide Actor. 15. 29. 3 Joh. 2. Quod ſi quis tamen potius voce hac à Jacobo *gaudium* in genere optari ſtatuat, per me quidem licet; & tum verbo hoc omnia quæ tam quoad Spiritum quam quoad corpus læta ſunt, comprehendentur.

Jam ſequitur ipſum monitum: *Summo gaudio ducite, fratres mei, quoties in tentationes varias incideritis.* Adhortatur ad patientiam afflictionum propter Chriſtum. Ubi 1. Vult, ut cum gaudio patiantur fideles, quicquid obvenerit. 2. Ut patientia eorum ſit perfecta & conſtans. Poſtea & media acquirendæ patientiæ monſtrabit: ſed in hoc noſtro prælecto textu duæ tantum illæ partes modo dictæ continentur.

Quoad primam partem, monet eos, & monitionem ſuam confirmat. *Summo gaudio ducite.* Proprie ex Græco ſonant verba: Omne gaudium ducite. Omne, id eſt, ſummum & maximum gaudium eſſe reputate. Ita Paulus Apoſtolus quoque ait: *In omni oratione* Eph. cap. 6. ℣ſ. 18. ubi non intelligit varios modos orationum, ſed vult orationem eſſe perfectam & coram Deo efficacem. Pro magno gaudio ducendas eſſe afflictiones propter Dominum Ieſum, etiam ipſe Dominus docuit Matth. 5. 12. & Petrus 1 Epiſt. 4. 13. *In tentationes.* Id eſt, afflictiones propter Chriſtum & juſtitiam; quæ ita vocantur, partim propterea quod tunc Satanas tentet nos & quærat ſubvertere atque à fide aut pietate abducere; partim quod nos Deus tentet, ſed alio fine, ut nimirum exploret fidem noſtram, uti ſubjungit ſtatim: *ſcientes, explorationem fidei veſtræ efficere patientiam.* Cum dicitur Deus tentare homines, non eſt id eodem ſumendum ſenſu, quo diabolus dicitur eoſdem tentare, quod ſcilicet cupiat eos ad peccatum inducere ac ſolicitare. Sed intelligendum eſt Deum occaſionem tantum ad peccandum aperire, id verò hoc fine, ut homo fidei ac virtutis ſuæ edere queat ſpecimen, utque à Deo non deſciſcat, etiamſi poſſit. Talem ergo occaſionem ſi habeamus, gaudere debemus, eamque nobis in materiam virtutis convertere.

Ratio monitum confirmans eſt: *ſcientes, explorationem fidei* &c. Ratio hæc ſumta eſt ab utili. Oſtendit enim, quod afflictiones, quæ explorant fidem noſtram efficiant patientiam: quæ ſane magna utilitas eſt. Videtur Jacobus hic contrarium dicere Paulo, qui Rom. cap. 5. verſ. 4. ait; *patientiam operari probationem.* Sed non ſunt iſta ſibi contraria. Aliter enim ſumitur apud Jacobum vox *explorationis*, & aliter apud Paulum vox probationis. Vox explorationis ſumitur à Jacobo, pro afflictione, per quam fides noſtra in apricum producitur. Probatio autem ab Apoſtolo Paulo ponitur pro effectu afflictionis. Poſt toleratas enim à nobis afflictiones, & Deus videt noſtram conſtantiam & probatam fidem noſtram, & nos ipſi videmus, quantum in fide profecerimus. Hinc dicitur fides efficere patientiam. Qui enim habet fiduciam in Deo repoſitam, illa eum patientem reddet. Nam etſi habeat occaſionem abjiciendi fidem, tamen eam non rejiciet, & ſic fiet patiens. Fidens promiſſis Dei erit ipſi obediens, omniaque perferet non coactus, ſed ſponte ad id adductus per fidem. Indè naſcitur probatio, ut homo ſit jam probatus & coram Deo & apud ſeipſum. Ex quo tandem oritur ſpes. Non enim jam ſic ſecum ratiocinari poteſt homo: ſi habuero fidem, ſervabor; ſed hoc modo: Quandoquidem habeo fidem, prout oſtendi afflictiones ſuſtinendo, & ipſe jam expertus ſum, certò ſervabor. Non addit hic Jacobus alias utilitates afflictionum, ſicut Paulus præcipuam hanc utilitatem earum exprimit 2 Cor. 4. 17, quòd pariant excellentis gloriæ æternum pondus. Sed & Jacobus eandem utilitatem paulò infrà commemorat ℣. 12. *Beatus vir, qui ſuſtinet tentationem, quoniam cùm fuerit probatus, accipiet coronam vitæ, quam promiſit Dominus diligentibus ſe.* Magna igitur eſt cauſa gaudendi, & ut Chriſtus ait, exultandi. Fieri quidem non poteſt, ut nos afflictiones iſtæ initiò non contriſtent ac conturbent. Caro enim ſumus & ſanguis. Sed tamen modò quis credat promiſſis Dei, rationis ductum ſequens, cum gaudio etiam mortem ſubibit, nedum minora mala. Firmemus animum ad ſuſcipiendas Chriſti cauſâ omnis generis afflictiones. Ne putemus, nos felices eſſe, quia non patimur. Benè quidem nobis conſultum eſt ſecundùm ſpiritum, quia nondum ſumus parati, nondum armati ſumus univerſa armaturâ Dei, ut interea hæc arma nobis comparemus; & in veritate corroboremur: ſed major foret felicitas ſi parati eſſemus & pateremur propter nomen Domini. Patientiam autem noſtram exerceamus & exploremus nunc in afflictionibus, quæ non propter Chriſtum nobis accidunt, quandò nimirum vel verbis, vel facto aliquo, ex aliâ quàm religionis cauſâ lædimur. Si enim hoc ferre nequeamus, multo minùs ferremus, ſi quid Chriſti cauſâ contingeret.

Porrò admonet Jacobus ad conſtantiam in patientia verſ. 4: *Patientia autem opus perfectum habeat, ut ſitis*

perfecti

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

perfecti & integri, in nullo deficientes. Vult ut reipſa appareat nos eſſe patientes, ut non incipiamus tantum pati, ſed etiam, uſque ad finem perduremus. Magna eſt imperfectio, poſtquam bene cæperis deſinere, & à veritate deficere. Qui perſeveraverit ad finem, ſalvus erit Matth. 24. 13. Præterea vult, ne quid mali admiſceatur patientiæ. Fit enim aliquando, ut quis ſit adeo veritatis amans, ut quidvis potiùs ſuſtinere malit, quam eam abnegare; ſed interim in illis afflictionibus impatienter ſe gerit & non Chriſtianè. Etiam hiſtoriæ teſtantur, quoſdam in perſecutionibus conſtitutos acriter inſectatos eſſe ſuos adverſarios, eis maledixiſſe, ac dira imprecatos eſſe, minas & convitia ingeſſiſſe. At hic Chriſti exemplum imitandum eſt, qui paſſus eſt pro nobis, relinquens nobis exemplar, ut ſequamur ipſius veſtigia, qui convitiis affectus, non viciſſim convitiatus eſt, cum malis afficeretur, non minabatur. 1 Petr. 2. 21, 23. Qui ut ovis ad mactationem ductus eſt, & ut agnus coram tonſore ſuo mutus, ita non aperuit os ſuum Actor. 8. 32. Etiam hoc pertinet ad perfectionem patientiæ, quo etiam reſpicere videtur Jacobus, ut ſciamus, cur & quam ob cauſam patiamur, ut veritatem recte teneamus, & tueri queamus. Patientia noſtra cum gloria Dei debet eſſe conjuncta: itaque dare debemus operam, ut ſciamus rationem reddere noſtræ fidei, ita ut alii ædificentur. Aliqui interdum ſibi malum accerſunt ea defendendo, quæ non erant defendenda. Sciendum eſt, quomodo unicuique prudenter & competenter reſpondendum ſit, maxime autem magiſtratui. Ideo Petrus monet 1 Pet. 3. 15. ut unicuique reſpondeamus *cum manſuetudine & timore.* Neminem debemus irritare, nemini dare anſam, ut nos juſte malo afficiat. Vult enim Deus, ut manifeſte pateat, populum ejus innocenter pati. Caute de veritate loquendum eſt; qui incaute loquitur, videtur blaſphemare. Vult Jacobus, ne ullus ſit in patientia defectus. Chriſtianus enim ad perfectionem omnem aſpirare debet, & eo pervenire poteſt, ne quid ei deſit. Patientia cum ſit virtus eximia, requirit etiam perfectionem. Dum ergo tempus nobis ſuppetit, enitamur, ut in ſcientia & prudentia proficiamus, & nos in patientia exerceamus, ut cum ad rem ventum fuerit, ut afflictiones ferendæ ſint Chriſti cauſa, id quam convenientiſſime facere poſſimus. Nam hîc multi peccant, dum ad finem non perſeverant, bona initia malo fine corrumpentes: & cum re non poſſint, verbis ſemet ulciſcuntur. Alii ſunt re conciliari neſcii, & plumbeas iras ad mortem uſque gerunt. Caveamus hæc vitia, & memores ſimus illius moniti Apoſtolici: 1 Pet. 4. 19. *Qui malis afficiuntur ex voluntate Dei, tanquam fideli conditori commendent animas ſuas, benefaciendo:* id eſt, nihil mali perpetrando, ob quod puniantur, ſed potiùs ita ſe gerendo, ut par eſt, atque inprimis, ut juxtà Chriſti præſcriptum etiam eo ipſo tempore quo patiuntur, benedicant maledicentibus ſibi, benefaciant iis qui oderunt ipſos, orentque pro iis qui ipſis infeſti ſunt, & perſequutur eos. Matth. 5. 44. Deus hæc in ſcribat omnium noſtrum cordibus. Amen.

* * *

Primò, Quomodo, facillimam iſtam ſapientiam aſſequendi rationem præſcribat. 2. Quomodo etiam eam rationem commendet, ſimulque nos ad eam arripiendam tacite ſtimulet, ac urgeat. Prius continetur in verbis, *Si quis veſtrum.* Quibus in verbis & cauſam impellentem, ad viam hanc tantò avidius capeſſendam exprimit, & unde ac quo pacto eam aſſequi debeamus docet. Cauſa impellens eſt ſapientiæ defectus, de quo ita, *ſi quis veſtrum.* Ubi imprimis, quid ſit iſta, de qua loquitur ſapientia, videndum eſt; unde facilè patebit, quid per defectum ejus intelligat autor divinus. Sapientia, quam quidem S. Literæ N. Fœd. hoc nomine dignari ſolent, nihil aliud eſt, quam ea mentis virtus, qua myſteria ad religionem pertinentia, atque imprimis ea, quæ ad ſalutem ſint neceſſaria comprehendimus. Quemadmodum enim quævis rectè conſtituta Reſpub. mundana, ſuis olim conſtabat, & nunc etiam conſtat legibus, quibus & præmia & pœnæ ſolent adjici; ita etiam noſtra Reſpub. Chriſtiana, quam cœleſtem vocat Apoſtolus, habet certas leges, quarum ſummus nomotheta, eſt ipſe Deus; habet præmia diviniſſima, earum obſervantibus propoſita, habet & pœnas tranſgreſſoribus conſtitutas, licèt illa magis, quam has inculcet. Ea verò omnia Deus per filium ſuum, toti mundo revelavit. Erat nimirum antea hominibus prorſus incognita, & niſi eam nobis ſervator noſter patefeciſſet, nulla ratione cognoviſſemus, naturæ nimirum noſtræ conditionem, multis modis ſupergredientia, ideoque pro ſummis myſteriis jure haberi poſſunt, quæ qui habet cognita, ſapiens meritò cenſetur, & quo melius, quoque perfectius, tantò ſapientior. Unde etiam Chriſtus, propter revelatam nobis Dei voluntatem, factus nobis à Deo ſapientia in Sacris Literis dicitur. Et hæc quidem ſapientia à Jacobo hic intelligitur, ſed non ſola, verum juncta cum quadam prudentiæ parte, id quod ex circumſtantiis loci patet. Loquutus eſt enim proxime præcedentibus verbis de patientia, ad quam illos ad quos ſcribit hortatur, oſtendens eam eſſe aptiſſimum medium, ad ſalutis opus, quod erant aggreſſi perficiendum, & omnibus numeris abſolvendum. Sed quia dicere quis poſſet, hic quoque ſapientia opus eſſe, quomodo ſe quis in tentationibus & periculis juſtitiæ cauſa ſubeundis gerere debeat, propterea jam ejus quoque aſſequendæ rationem præſcribit. Quod quilibet jam videt, quomodo limites prudentiæ ingrediatur; quæ nihil aliud eſt, quàm noſſe quam optimè, tum ſibi tum aliis conſulere, in aſſequendo bono, quod tibi propoſueris; quia tamen nemo cuiquam rectum conſilium ſuppeditare poteſt, quin idem notitiam rerum ad aſſequendum ſummum bonum pertinentium habeat, ſapientia cum prudentia ita connexa eſt, ut hæc ſine illius ope conſiſtere non poſſit. Hinc jam ſatis patet, quid ſit ſapientia deſtitui. Nihil nimirum eſt id aliud, quam ignorare, aut quantum patientia conferat, ad aſſequendam, totius vitæ noſtræ Chriſtianæ ſupremam fœlicitatem, aut quomodo tuas actiones in periculis & afflictionibus Chriſti cauſa ſubeundis, moderari debeas, ne tanto bono excidas, quod tibi propoſitum animadvertis; cujus rei ignoratio, quam ſit noxia, ex adverſo autem ejus notitia quam utilis, quam neceſſaria, quivis videt: quare nulla præmiſſa ejus ampliori commendatione, jam ad hujus ſapientiæ comparandæ medium conſiderandum, veniamus. Id in verbis iſtis, *poſtulet à Domino*; exprimit Apoſtolus. Quia ſapientia hæc, naturam longe ſuperat, ideo eam precibus vult à Deo efflagitari, quanquam interim, haudquaquam ſtudium uniuſcujuſque in ea, ex diligenti verbi divini meditatione comparanda excludit, ſed tantum, ſi quid ſtudio ac labore noſtro conſequi nondum potuerimus, id ut cœlitus ſuppleatur, petendum eſſe monet. Oratio ergo, ſeu precatio eſt, qua id, quod viribus noſtris perfici non poteſt compleatur, ſed ea non quævis, verum eo quo S. L. docent modo, ad Deum fuſa. Certæ nimirum conditiones nobis in iis proponuntur, quæ in precibus, ſint adhibendæ. Prima eſt, quam hic ſtatim ipſe autor ſubjungit, ut petamus in fide, ſeu cum fide, hoc eſt ut ferè omnes, ea verba capere ſolent, cum firma quadam perſuaſione de Dei potentia & benignitate, ob quam futurum ſit, ut vel omnino id impetres, quod petis, vel ſaltem tum, ſi id tibi ſit utile, aut aliis aliquibus Dei conſiliis & decretis non repugnet; de quali fide loquitur Chriſtus apud Matth. cap. 21. ℣. 21, 22, ubi cum dixiſſet diſcipulis, *Si habueritis fidem*, &c. poſtea addit. *Et omnia quæcunque*, &c. hoc eſt: ſi credideritis vos id obtenturos, ut ex verbis iiſdem à Marco deſcriptis apertius patet, quæ ſunt cap. 2. 24, ubi ita ea efferuntur, *Omnia quæ orantes petitis*, &c. Alia precum conditio eſt, ut eæ ſint fervidæ, id quod ſignificavit idem autor cap. 5, dum dicit, Multum valere: hoc eſt cum quadam virium

atque animi contentione, & quodammodo laborioſe peractam, quod fit, cum animus in eo eſt totus, ut Deum exoret, & vehemens eſt rei quæ petitur, deſiderium. Tertia precum conditio, Conſtantia. Quanquam vero ea duplici ratione conſiderari poſſit, vel nimirum cernitur in eadem re, quam à Deo velimus impetrare, vel licèt res ſint diverſæ, quas precamur, tamen in iſta precatione adhibetur conſtantia, atque aſſiduitas, conſtantiæ nomine comprehenſa; tamen prior illa, huc maximè pertinet, qualis ea eſt, quæ nobis exprimitur à Domino Jeſu, in exemplo viduæ pertinacis, impium iſtum judicem urgentis, donec id impetraret, quod vellet, ut legimus Luc. 18. Quanquam alias poſterior quoque adhibenda eſt omnibus ſecundum Apoſtoli ſententiam 1 Theſſ. 5, ubi monet, ut ſine intermiſſione precemur. Atque hæc de informatione precum ipſarum ſufficiant. Nihil nunc de eo dico, quid petendum ſit. Id nimirum quod ad rem præſentem pertinet, ſatis eſt à Jacobo hic expreſſum. Sapientiam nimirum hic petendam monet. Nihil etiam de eo dico, qualis ille eſſe debeat, qui aliquid impetrare velit. Satis nimirum manifeſtum eſt, neminem niſi probum & juſtum ſpem certam habere, ſe impetraturum, quod petit. Peccatores nimirum à Deo, non exaudiri, ſed facientes voluntatem ipſius, etiam ille cœcus ab ortu, notum ſibi habuit, ac perſpectum. Quare habeamus nobis preces, quæ ſunt optima quæque à Deo impetrandi, ſingulare medium, quam commendatiſſimas, conditionum iſtarum non immemores, quæ ad exorandum eum, omnino requiruntur. Ad quod faciendum, quia nos invitat in his verbis, ipſe divinus ſcriptor, ideò jam porro ſequentia ejuſdem verba examinemus, in quibus ſingularis ab eo precum commendatio continetur, dum inquit: *Petat à Deo, dante omnibus ſimpliciter.* Commendat autem duplici potiſſimum ratione. Primum cum docet nos in vanum non laborare, ſed preces noſtras ſuum finem aſſequi; idque exprimit, tum in deſcriptione Dei, cum inquit Dante omnibus, tum ſub finem, ſatis lucide, & dabitur ei. Prioribus illis, ingentem Dei liberalitatem exprimit, dum inquit eum dare omnibus. Qualitas iſta, eſt ſolius Dei propria. Atque ut hic de Deo dicitur illum omnibus dare ſimpliciter, ita 1 Tim. 6. 17, dicitur, dare aut largiri omnia ad fruendum & quidem copioſe, in quo etiam nemo Deo æquiparari poteſt. Homines quidem Deum etiam in eo aliqua ratione referunt, ſed quam paucis, aut qualia dare poſſunt? Ille eſt, qui omnibus benefacit, fons tamen liberalitatis ejus nunquam areſcit nunquam exſiccatur. Deinde à modo dandi ſingulari, quem & proponit & à contrario illuſtrat. Proponit, dum inquit dat ſimpliciter, contrario exornat, inquiens & non exprobrat; quaſi dicat divinus autor, Non eſt Deus ſimilis mortalium hominum, qui ſunt valde difficiles ac tardi ad dandum. Vel ubi dederint, plerumque beneficia ſua exprobrant, quo ipſo mire confundunt, & in ruborem dant accipientes. Sed ſummus ille univerſi architectus, facilem ſe humanos præbet in uſus nec cuiquam beneficia ſua exprobrat, imò in eos qui ſunt grati, ſubinde plura ac majora congerit ac cumulat. Quare tanto jam nobis ſint commendatiores preces, per quas nobis ad Deum tam munificum, tam benignum, aditus patet, à quo ſapientia & præſtantiſſima quæque bona ſine ullo metu ruboris, conſequi poſſumus, ei pro hoc tanto beneficio, gratias agamus. Cui nunc etiam ut pro aliis infinitis, ita pro hoc etiam peculiariter, ſit laus & gloria in perpetua ſecula. Amen.

Iacob. I. *verſ.* 5, *ad* 9.

Monitum ſuum de patientia ſuperius traditum continuans Jacobus, monſtrat his verbis modum, quo ad perfectam patientiam pervenire queamus. Occurritque hic quodammodo tacitæ objectioni. Poſſet enim aliquis dicere: Quid ego faciam in afflictionibus conſtitutus? requiritur ad eas ferendas patientia, & quidem perfecta, requiritur ſingularis ſapientia & prudentia, qua ego ſum deſtitutus. Quo me ergo vertam? Reſpondet Jacobus: *Si cui veſtrum deeſt ſapientia, petat à Deo, qui dat eam omnibus ſimpliciter, & non exprobrat: & dabitur ei.* Oſtendit quid faciendum ſit homini afflictiones patienti, nempe orandum. Hic eſt modus perveniendi ad patientiam perfectam & ſapientiam.

1. Hunc modum Jacobus proponit. 2. Eundem confirmat ab effectu. 3. Quomodo orandum ſit, ſeu quales debeant eſſe preces, docet.

Sapientia in omni vita & actionibus Chriſtiani hominis eſt neceſſaria, ſed maxime in afflictionibus, ut noris obſervare circumſtantias, & verbis moderari. *Si quis in ſermone non impingit, hic perfectus eſt vir, qui poſſit freno moderari etiam totum corpus.* Jac. 3. 2. Potiſſimum cum ſuperioribus & in eminentia conſtitutis, ſed & cum omnibus hominibus, caute agendum eſt. Sapientiam hanc comparare jubet Jacobus precibus. Etſi enim Chriſtianus debeat etiam ſapientiam acquirere per exercitium, legendo, meditando, audiendo verbum Dei, per obſervationem exemplorum, per colloquia cum peritis. Sed hæc media ſunt ſecundaria. Primarium eſt, quod hic tradit Jacobus, ut oremus. Sine hoc enim priora nihil valent. Hoc verò ſine illis etiam aliquando ſolum omnia poteſt præſtare: ut videmus factum in Apoſtolis, quibus promiſſa fuit ſapientia & os, cui reſiſtere non poſſent adverſarii, idque citra ipſorum laborem, non tamen ſine precibus. Illi debebant eſſe fundamentum: itaque debebant eſſe omni ex parte ſapientes. Verum dictum illis eſt: *Cum tradent vos, ne ſitis ſoliciti, quomodo aut quid loquamini; dabitur enim vobis illa hora, quod loquamini. Non enim vos eſtis, qui loquimini, ſed Spiritus Patris veſtri eſt, qui loquitur in vobis.* Matth. 10. 19, 20. Hodie autem labore noſtro & diligentia opus eſt. Dat tamen & nunc Chriſtus fidelibus ſuis, quando neceſſe eſt, ſpiritum ſuum, ut prudenter & animoſe loqui ſciant, ac unicuique prout decet reſpondere; etiam idiotis & indoctis ſæpe largitur eum, dum modo diſcant veritatem & in ea ſe exerceant, dum tempus eſt. Non dabit enim Dominus ei, qui pacis tempore occaſiones diſcendi negligit. Qui tempore opportuno rerum divinarum cognitionem colligit ac conquirit, ei Deus per ſpiritum ſuum ea quæ didicit, revocabit in memoriam, & addet etiam plura, quam didicit. Qui eſt ſeduſus verbi Dei auditor, experietur, quod aliquando talia ipſi in mentem venient, de quibus alias non cogitaſſet. Sed ſtudio noſtro non poteſt comparari perfecta ſapientia: à Deo illa petenda eſt. Facit autem ſpem obtinendæ ſapientiæ, cum ait: *Et dabitur ei.* Idque confirmat deſcribens Dei bonitatem: *Qui dat omnibus ſimpliciter,* &c. Simpliciter, id eſt, liberaliter. Alii ſic exponunt, quod det omnibus ſimpliciter, id eſt, nemine excepto, non faciens delectum inter homines, non reſpiciens, an quis ſit pauper, abjectus, & vilis conditionis. Sed melius videtur eſſe, ut ſimplicitas hîc pro liberalitate ſumatur: ut & alibi in Sacris Literis accipitur. Fit enim plerumque, ut homines parci & avari, cum eſt occaſio dandi, diſtractum gerant animum: vident quidem dandi neceſſitatem, & ratio eos ad dandum ſtimulat, ſed rurſus eos retrahit avaritia, dum cogitant, ſibi deceſſurum, quicquid aliis dederint. At qui dat ita, ut ſui reſpectum non habeat, ſimplex eſt. Ita ſimplicem eſſe, eſt vere liberalem eſſe. Hinc Apoſtolus monet Rom. 12. Qui diſtribuit, faciat id in *ſimplicitate.* Et 2 Cor. 8. 2. laudat Macedonicas Eccleſias, quod profunda eorum paupertas exundaverit in divitias ſimplicitatis eorum, id eſt, liberalitatis. Quo major fuit eorum paupertas, eo major fuit eorum liberalitas.

Et non exprobrat. Exprobrationem opponit ſimplicitati. Qui enim illiberales ſunt, & ad dandum difficiles, ſolent data ſemel, commemorare ſæpius cum acerbitate, & exprobrare accipientibus, etiam ſine cauſa ingratitudinem objicere: aut ſi in minima re delinquant, protinus beneficia ſua crepant & illis inculcant. Deus multo aliter facit. Beneficia beneficiis cumulat

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

mulat ſine diſcrimine, ne ingratis quidem ea denegans.

Subjicit poſtea doctrinam de eo, quales debeant eſſe preces. *Petat autem in fide*, id eſt, cum fide. Ubi conſiderandum 1. quid per fidem hic intelligatur, & quid ſit orare cum fide. 2. Cur cum fide orandum ſit. Fides quæ cum oratione conjuncta eſſe debet, dupliciter poteſt intelligi: quanquam alter ab altero non multum eſt diverſus. Primò ita, ut qui orat, ſit certus, Deum & poſſe & velle id facere, quod petit. Certitudo tamen iſta non eodem modo ſe in omnibus habere debet. De Omnipotentia Dei nulla ratione dubitandum eſt. Si de ea dubitas, quid oras? Voluntatis Dei alia eſt ratio. De eo quidem etiam, quod Deus promiſit, neutiquam dubitare licet. Sed tamen cum promiſſa iſta non ſint facta niſi piis, quod ſciebat etiam ille cæcus ab ipſa nativitate Joh. 9. 31. Vide etiam 1 Joh. 3. 21, poteſt hic locum interdum habere dubitatio, non de bonitate aut veracitate Dei, ſed de eo dubitare poſſum, an ſim dignus exauditione, an talis ſim, qualem me eſſe oportet, an ad me pertineant promiſſiones divinæ. Qui ſe talem eſſe ſentit, is fidere ac credere poteſt, ſe certò exauditum iri. De ejuſmodi dubitatione hîc non loquitur Jacobus, cum quis de ſua pietate dubitat. Cum enim illa proficiſcatur ex animo humili ac modeſtò, interdum etiam ex infirmitate judicii, quod quis ſe indignum beneficii judicet, Deus eo non offenditur: modò ne quis de Deo dubitet. Poſtea ſi quis oret aliquid, quod à Deo promiſſum non eſt, hîc etiam merito dubitari poteſt, an Deus id velit facere. Propterea & Chriſtus cum quadam dubitatione oravit: ſed non quod ego volo, fiat, ſed quod tu vis Pater. De tali quoque dubitatione Jacobus non agit. Nam & Chriſtus dubitavit quodammodo, & tamen exauditus eſt. Sed loquitur Jacobus de dubitatione, illa, quâ aliquid detrahitur vel omnipotentiæ, vel ſapientiæ, vel bonitati, vel fidelitati ſeu veracitati divinæ. Talis dubitatio eſt vehementer reprehendenda. Qui ſic dubitat, eſt vir duplicis animi. At illa dubitatio, qua quis de ſe & de rebus non promiſſis à Deo dubitat, reprehenſionem non meretur. Habet Deus ſuas rationes & cauſas, cur non ſemper ea largiri velit, quæ petimus. Petimus interdum ſanitatem, rerum noſtrarum proſperum ſtatum; Deus tamen denegat, quia videt nobis eſſe melius, ut ſanitate corporis vel proſperitate careamus. Pater non dat cultrum petenti filio ſuo tenello. Habet etiam Deus decreta ſua, quibus non vult quicquam facere contrarium. Ita Samuëli dixit: Noli orare pro Saule, quia eum rejeci. Ita Deus dixit ad Jeremiam: *Etiamſi ſtaret Moſes & Samuël coram me, non eſt anima mea ad populum iſtum.* Jerem. 15. 1. Ita & Paulus ab initio cum ſpes eſſet aliqua converſionis, oravit pro Iſraële ac ſalute ejus; ſed quod effectum optatum non ſit ſortita oratio ejus, ſine dubio id culpa Judæorum factum eſt. Poteſt aliquis etiam ſpiritualia bona non ſemper impetrare: ut ſi quis hodiè dari ſibi poſtulet Spiritus ſancti miraculoſa dona atque effecta. Decreta enim Dei non ferunt, ut nunc talibus documentis veritatem confirmet, qualibus nunc non eſt opus. In ejuſmodi igitur rebus poteſt locum habere dubitatio, dum modo non ſit cum imminutione Dei gloriæ vel attributorum ejus conjuncta. Imo qui in ejuſmodi rebus Deo confidit, de ſe autem diffidit, ſapientiam Deo tribuit, eumque debito honore afficit. Hanc fiduciam in Deum ſemper nos habere oportet, quia ſemper nobis orandum eſt. Argumenta quibus fiducia noſtra erigatur & nitatur, ex verbo Dei petenda ſunt. Conſiderandum, Deum poſſe nos juvare etiam in extremis poſitos, eum ſcire noſtras neceſſitates, & intelligere noſtra vota ac deſideria. Conſideranda etiam Dei benignitas ac fides in promiſſis. Danda quoque opera, ne de pietate noſtra dubitemus, ſi faciamus quod noſtri eſt officii. Alioqui ſi ſumus impii, merito dubitamus, utrum impetraturi ſimus: imò credere ac certi eſſe debemus, Deum non facturum voluntatem noſtram, quia nos quoque ejus voluntatem non facimus. *Deus facit voluntatem timentium ſe, & orationem eorum exaudit.* Pſal. 145. 19. Si fiducia adſit in Deum, omnia obtinebimus, quæ ipſe nobis promiſit, multa quoque quæ non promiſit. Multum enim in talibus poteſt oratio juſti efficax, inquit Jacobus, loquens de oratione pro ægrotis. Denique non agit hic Jacobus de fide infirma aut parva, ſed tantum de mala dubitatione. Poteſt eſſe parva fides, & tamen eſſe vera. Si habeatis fidem ſicut granum ſinapis, &c. Matth. 17. 20. Etiam debilis fides, dummodo non dividat cor, non illico eſt mala, aut nulla. Altera ſignificatio vocis *Fidei* eſt, ut accipiatur pro certa perſuaſione de veritate religionis Chriſtianæ. Qui enim patitur & orat ſapientiam à Deo, debet de religione Chriſtianâ non dubitare, animumque ſuum ita obfirmare, ut doctrinæ Chriſti adhæreat, & ne morte quidem truculentiſſima ſe ab ea dimoveri patiatur. Sed fortaſſis Jacobus magis ad priorem *fidei* ſignificationem in verbis hiſce ſuis reſpexit.

Rationem deinde affert, cur tali cum fide conjuncta debeat eſſe oratio: quia niſi adſit fides, oratio non exaudietur. Hoc iterum probat: quia homo dubitans ac fide carens eſt inconſtans, ſimilis fluctibus marinis, qui huc illuc jactantur; Secundo, quia talis eſt duplex animo, δίψυχος. Nam qui dubitat de promiſſis Dei, vel de bonitate ejus, is animum modo huc, modo illuc vertit, & modo credit, modo non credit: Non adhæret Deo firmiter, ſed nunc ad mundi, nunc ad Dei partes ſe inclinat. Claudicat modo in hanc, modo in illam partem. *Inconſtans eſt in omnibus viis ſuis*, id eſt, in omni vita ſua, in omnibus actionibus ſuis, ad religionem ac pietatem ſpectantibus, vel etiam in genere, in omnibus rebus etiam extra religionem. Qui enim in religione inconſtans eſt, etiam in aliis rebus non eſt conſtans. Homines oderunt inconſtantes, quanto magis Deus? Si quis ergo talis eſt in precibus, non inveniet gratiam in oculis Dei. Diſcamus fidere Deo. In religione ſimus bene radicati; ne de ea vel minimum dubitemus. Ne ſimus ſimiles ſemini, quod cecidit, in loca petroſa, ubi non habet altitudinem terræ, ideoque etiam profunde radices agere non poteſt, & quamvis cito exoriatur, tamen fervente ſole exuritur & exareſcit. Applicemus animum ad percipienda Chriſtianæ fidei documenta: nevè hac in parte tempori aut labori parcamus. Ne occupemur circa ea, quæ mundo placent, Deo diſplicent. Deo cor. noſtrum totum conſecremus. Diligamus eum ex toto corde noſtro, & ex tota anima. Ne dividamus cor noſtrum inter Deum & mundum. Nemo poteſt duobus Dominis ſervire. Nemo poteſt oculos ad cœlum habere obverſos, ac ſublatos, & ſimul ad terram demiſſos. In omni actione noſtra ad Deum reſpiciamus, ut ipſi placeamus, & ab eo ſalutis æternæ aliquando compotes reddamur. Quod faxit per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum. Amen.

Iacob. I. *verſ.* 9, *ad* 12.

TAmetſi Jacobus in hac ſua Epiſtola non adeo accurate ſervet ordinem in tradendis præceptis ac monitis: poteſt tamen monitum ejus, quod hiſce prælectis verbis continetur, cum antecedentibus ita connecti. Monuerat ſuperius fideles, ut animo forti ſuſtineant afflictiones, quibus cum ut plurimum egeni ac tenuioris ſortis homines ſint obnoxii, ita tamen ut nec ditiores ſint ab iis immunes, utrumque hunc ſtatum tam pauperum quam divitum monendum ſibi duxit, ut hac ſua humiliatione glorientur, id eſt, ut eam æquiſſimo ferant animo. Monitum hoc Jacobi eſt mundanis hominibus paradoxon ſeu opinioni ac ſententiæ carnalium hominum adverſum. 1. Monet humiles ac pauperes. 2. Divites. Ad pauperes ſpectant hæc verba: *Glorietur autem frater humilis in ſublimitate ſua.* Qui humiles ſeu viles ſunt, non habent quo glorientur, quia nullam habent dignitatem & præſtantiam. At qui frater eſt, etſi humilis atque abjectus ſecundum carnem, habet tamen quo glorietur: quia

in

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

in ſublimem dignitatem evectus eſt à Deo per Chriſtum. Deus elegit ignobilia mundi & contemta, & ea quæ non ſunt 1 Cor. 1. 28. Elegit pauperes hujus mundi, divites in fide, & hæredes regni ſui Jac. 2. 5. Qui autem eſt hæres regni Dei, habet utique quo glorietur. Nulla enim præſtantia, nulla dignitas hac major poteſt hominibus contingere. Alibi nobis Spiritus ſanctus gloriari prohibet, ſed tamen commendat nobis gloriationem in Domino. Et hæc gloriatio potiſſimum competit humilibus & comtemtis in mundo Chriſtianis. Nam ſic ait Apoſtolus: *Videte vocationem veſtram, fratres, quod non multi ſint ſapientes ſecundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles. Verum quæ ſtulta ſunt mundi, elegit Deus, ut pudefaciat ſapientes: & quæ infirma ſunt mundi elegit Deus ut pudefaciat valida,* &c. *ne glorietur caro ulla in conſpectu ejus,* id eſt, ne homines ſuis ornamentis carnalibus glorientur, quod nimirum ſint ſapientes, nobiles ac potentes, quodque adeò aliquid ipſis inſit, quamobrem eos Deus elegerit. Ne igitur illi criſtas erigerent, & pauperes vilioriſque conditionis homiues contemnerent, propterea Deus elegit pauperes, talemque viam ad vitam æternam hominibus propoſuit, quam facilius ingrediuntur pauperes, quam divites, & magni in mundo, qui plerumque alta ſpirant, mundum hunc ejuſque voluptates ac ſplendorem amant. Addit vero Apoſtolus: *Sed ex eo,* id eſt, ex Deo *vos eſtis in Chriſto Jeſu; qui factus eſt nobis ſapientia à Deo, & juſtitia, & ſanctificatio, & redemtio;* id eſt, Deus per Chriſtum vos fecit ſapientes, ac juſtos, id eſt, ita Deus vobiſcum vult agere tanquam cum juſtis ac prorſus innocentibus; fecit vos ſanctos, & olim vos redimet ſeu liberabit à morte & omni mali genere. Hoc autem quo fine factum eſt? *Ut, ſicut ſcriptum eſt, qui gloriatur, in Domino glorietur.* 1 Cor. cap. 1 verſ. 26, ad finem. Licet igitur gloriari, ſed ita ut Deo omnia adſcribamus, Deo debitam laudem tribuamus. Ita Hebr. cap. 3. verſ. 6. monemur, *ut fiduciam & gloriationem ſpei uſque ad finem firmam retineamus,* ut nimirum habentes ſpem cœleſtium bonorum, gloriemur idcircò, quod jus ad ea habeamus, quod ad ea pertineamus. Gaudium iſtud & gloriatio in Domino efficit, ut Deo agamus gratias, eumque meritis laudibus ſemper evehamus. Apoſtolus ait Rom. cap. 5. verſ. 2. *Gloriamur in ſpe gloriæ Dei, & non hoc ſolum, ſed etiam gloriamur in afflictionibus: & in Deo ipſo, per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum, per quem reconciliationem accepimus.* ℣ſ. 11. Jam Deum ipſum habemus, quem qui habet, omnia habet. Lætemur ergo omnes, & maxime humiles & egeni, qui non habent aliam gloriandi cauſam. Ne judicemus de rebus ſecundum carnem; ne efferamur animo, quod ſimus aliis in rebus hujus mundi præſtantiores. Ante omnia ſpectemus in hominibus pietatem, rerum divinarum ſcientiam. Nemo talem deſpiciat ac floccipendat, qui ex Deo natus eſt, imo quacunque ratione poteſt tali inſerviat. Gloriemur omnes, nos eſſe ex Dei gratiâ Reges cœleſtes. Conſideremus magnitudinem & certitudinem hæreditatis glorioſæ in cœlis nobis repoſitæ. Tranſit porro Jacobus ad divites, quos monet, ut magnificiant ſuam conditionem in quam per fidem in Jeſum Chriſtum redacti ſunt. Hoc monitum 1. Proponit. 2. Confirmat. Proponit his verbis: *Dives autem glorietur in humilitate ſua.* Dives opponitur humili: divites enim tantum ſunt in pretio in mundo, & ſine divitiis nemo eſt præſtans. Pauper ubique jacet, ac ſpernitur: ideoque meritò humiles ac viles ſumuntur pro pauperibus. Etſi quis ſit ſplendido genere ortus, ſi careat nummis, pro nihilo habetur. Vult ergo Jacobus, ut dives glorietur in humilitate ſua. Quod videtur eſſe ſibi contrarium: nam præſtantia opponitur humilitati, ex humilitate autem gloriari, videtur eſſe abſurdum. Sed ut in ſuperiori membro, ita & hic pulchre omnia congruunt. Divites ſolent gloriari rebus terrenis: Jacobus aliam viam monſtrat eis, quam inſiſtere debeant; quæ ſtultitia eſt hominibus mundo deditis, qui nihil niſi terram ſpirant. Cum ergo quod hic docet, Jacobus non ſit conjunctum cum quæſtu & emolumentis eorum carnalibus, ad quæ omnes cogitationes eorum directæ ſunt, ut in mundo ſummis perfruantur deliitis; propterea hoc pro ſtultitia reputant. Itaque hic Jacobus proponit particulam illius ſapientiæ, veræ, quæ ſtultitia eſt mundo. 1 Cor. cap. 1. ℣ſ. 18, 23, 24. Loquitur autem Jacobus de humilitate divitum tali, quam nos docet doctrina Chriſti, quamque in ſe ſuſcipere tenentur omnes divites in Eccleſia. De Chriſtianis enim hæc verba intelligenda eſſe, res ipſa docet, & appellatio fratris. Itaque hominibus illuſtribus ac opulentis adimit ſpiritum elatum, & faſtum, quo ſe aliquid majus eſſe cæteris hominibus putant: vultque ut ſe humilient, ac ſubmittant, ut ſint ſimiles hominibus pauperibus & abjectis, ut non amplius deſiderent quam ad vitam ſuſtentandam neceſſarium eſt, ne ambiant honores, ſplendores hujus mundi, ac voluptates, ne imitentur exemplum illius divitis, ante cujus fores derelictus ab omnibus jacebat Lazarus. Hoc eſt quod præſcribit Euangelium divitibus; ut exuant ſuperbiam, quam modeſtiſſime de ſe ſentiant, ut divitias ſuas in beneficentiam convertant, etiam vendentes bona ſua, ſi ita neceſſitas poſtulet, dentque eleemoſynam, ne quenquam in Eccleſia etiam egentiſſimum dum modò ſit pius, ſupercilioſe deſpiciant, ſed potius humilibus ſe attemperent Rom. cap. 12. 16. ut ſuſcipiant pauperem fratrem tanquam fratrem, cum eo colloqui ac familiariter agere non dedignentur. Coæquavit omnes doctrina Chriſti & divites & pauperes. Hos extulit, illos depreſſit ac humiliavit: in iſta humilitate nihilominus eſt magna ſublimitas; & debent divites eadem ſublimitate gloriari, quâ & pauperes, ſed Jacobus ejus nunc non meminit, & de eo non loquitur, quia vult nos docere rem, quæ diſplicet mundo. Ideò, inquit, debent gloriari, quod ſint humiles facti, quia per hanc humilitatem evadent glorioſi. Divites ni ſe humilient, peribunt; quodſi ſe humiliaverint, ad ſublime faſtigium dignitatis promovebuntur. Qui habet divitias & dignitates ſecundum carnem, ne glorietur iis, ſed eo glorietur, quod propter doctrinam Chriſti ſit minus ſplendidus, minus honoratus apud homines, quod gratiam hominum Chriſti cauſa amiſerit. Nihil autem revera amittet: quia dignitas ſpiritualis major eſt carnali. Deinde rebus carnalibus hujus mundi bene uti diſcet, quibus hodie omnes divites vulgo abutuntur.

Confirmat monitum ſuum addita ratione, quæ ducitur à damno & incommodo: *Quia ſicut flos herbæ tranſibit,* ſcilicet dives. Similitudine utitur. Flos eſt res pulchra, ſed non diu durans & caduca. Et hanc ſimilitudinem poſtea latius explicat: *Exortus enim eſt ſol cum ardore, & exaruit herba,* &c. Dives niſi ſe reformari per doctrinam Chriſti & ad humilitatem redigi patiatur, tanquam flos interibit. Divites Chriſtiani non debent ea via incedere, quam vulgo omnes divites mundani calcant ac terunt. Habent enim illi peculiares vias ſuas; inſolenter ſe gerunt, ambitioſi ſunt, pleni oſtentationis ac vanæ gloriæ, voluptates ſectantur, ac impatientes ſunt. Quicunque hac via incedunt, peribunt in æternum cum mundo & hominibus mundanis. E contrario ſi ſe dives ſubmittat & fiat humilis, poteſt conſequi illam ſublimitatem, quæ humilibus deſtinata eſt, quia & ipſe humilis factus eſt. Qui mordicus retinens eſt ſublimitatis mundanæ, perdet eam, & ſimul æternam ac cœleſtem, quam aſſequi poterat. Qui de mundana ſublimitate ſe demittit, nec ipſam in totum amittet, & ſempiternæ fiet ſublimitatis compos. *Exortus eſt enim ſol cum ardore, & exaruit herba, & flos ejus decidit,* &c. Quaſi dicat, Quemadmodum cum exoritur ſolis æſtus, exareſcit herbæ flos ac decidit, ita etiam agetur cum divitibus,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

tibus, qui divitiis ſuis nolunt ex præſcripto Chriſti uti. Nam & caſus ſunt innumeri, qui poſſunt divitem ſpoliare divitiis; & multo magis, ſi accedant judicia Dei, & tandem mors, omnia interire neceſſe eſt. Hinc Petrus in eandem ſententiam, quam hîc Jacobus expreſſit, loquitur 1 Petr. 1.24: *Omnis caro ſicut fœnum, & omnis gloria hominis ſicut flos fœni; exaruit fœnum, & flos ejus decidit.* Homo omnis levi ex caſu poteſt interire, & quicquid in mundo habet eximii ac pretioſi, id eſt ſimile flori herbæ, ut ſapientia carnalis, opes, iiſque ſimilia, quæ una cum homine pereunt; interdum verò etiam adhuc ante mortem, vivo homini auferuntur. Divites igitur ne glorientur iſtis rebus terrenis ac perituris, ſed glorientur ſua humilitate, ac proinde ſint humiles, non ſtatu ac conditione, ſed animo atque in actionibus ſuis. Coronas ſuas debent homines illuſtres in cordibus ſuis ſubjicere pedibus Chriſti, ut ab eo coronam vitæ æternæ obtineant. Ratio ipſa dictat, non eſſe res iſtas mundanas amandas, niſi forte ratio ſit corrupta vel occæcata cupiditatibus carnis. At rationi illuſtratæ notitia veritatis ac doctrinæ Chriſti terrena omnia ſordent, & vileſcunt præ æternis ac inæſtimabilibus bonis futuræ vitæ. Ne fidamus igitur divitiis neque noſtris, neque alienis. Memores ſimus illius moniti Davidici: *Nolite confidere principibus, nec fiduciam habere in filiis hominum, in quibus non eſt ſalus. Exibit ſpiritus eorum, & revertetur in terram ſuam; die eodem peribunt cogitationes eorum* Pſal. 146. 3. Faxit Deus, ut non ſpectemus ea quæ cernuntur, ſed ea quæ non cernuntur: nam quæ cernuntur temporaria ſunt, at quæ non cernuntur, æterna 2 Cor. 4. ult. Amen.

Iacob. I. verſ. 25.

Superius deſcripſerat Jacobus ingens damnum, quod ſubeunt ii, qui verbum Dei audiunt & non ſtudent id executioni mandare; oſtendens, eos ſeducere ſeipſos, dum exiſtimant ſe placituros Deo ejusque gratiam ac favorem conſecuturos, quia verbum ejus audiunt, & interim non obtinebunt, quod ſperant, ideò quòd non faciant voluntatem Dei: non faciant autem propterea quod poſtquam audierint, obliviſcantur. Cum quis faciem ſuam videt in ſpeculo, non poteſt illa imprimi memorię ejus tam fideliter, quam ſi alterius vultum intueatur abſque ſpeculo. Ita & auditorum iſtorum, non facientium voluntatem Dei, memoriæ non infigitur altè verbum Dei; ſi quid adhæreat, parvum id eſt admodum, & non diu manet, ſed excidit; adeoque illi ad cognitionem illam non perveniunt, quam conſequitur ſalus. Videntur ſibi aliquid ſcire, cum revera nihil ſciant. Jam ex adverſo oſtendit Jacobus utilitatem eorum, qui verbum Dei ita audiunt, ut etiam id faciant; docetque quid facere debeat is, qui velit conſequi optatam felicitatem ex auditione verbi Dei. Ubi tria conſideranda. 1. Quomodo audiendum & conſiderandum ſit verbum Dei. 2. Quid auditioni verbi Dei debeamus adjungere. 3. Quæ utilitas ex eo fluat.

Primum exprimitur his verbis. *Qui verò introſpexerit in perfectam legem libertatis.* Quandoquidem ſupra auditorem verbi Dei comparaverat cum homine ſeſe contemplante in ſpeculo, continuat hanc ſimilitudinem, inque ea perſiſtit, eum qui cum fructu audit verbum Dei aſſimilans homini in ſpeculum diligenter inſpicienti. Dicitque illum loco ſpeculi introſpicere in perfectam legem libertatis. Lex libertatis eſt Euangelium: quod vocatur Lex, quia nobis aliquid mandat ac præcipit. Qui velit inſpicere libros Novi Teſtamenti, inveniet eos eſſe plenos præceptorum variorum; nonnulla quoque inveniet in Veteri Teſtamento ad mores ſpectantia, præcepta, etſi brevius poſita. Legis proprium eſt mandare ac præcipere. Multa ſunt in Novo Fœdere nova præcepta tradita, quæ ſunt addita ad præcepta Moſis; prout cuivis patet ex Matth. 5, & aliis locis. Paulus Apoſtolus quoque Euangelium appellat legem Gal. 6. 2, ubi mandatum de charitate vocat *legem Chriſti.* Et Jac. 2. 12 dicitur: *ſic loquimini, & ſic facite, ut per legem libertatis judicandi.* Quæ verba de lege Moſaica intelligi nequeunt, ſed de Euangelio. Non enim judicabimur ſecundum Moſis legem. Male ſane ageretur nobiſcum, ſi nos Deus juxta Moſis legem judicare vellet. Scriptum enim in ea eſt: *Maledictus omnis, qui non cuncta, quæ ſcripta ſunt in Lege fecerit.* At nos non fecimus cuncta. Indicat autem Jacobus diſcrimen, quod eſt inter Legem Moſis & legem Euangelii: & quidem duplex. Primò cum Euangelium vocat *perfectam legem.* Differt valde Euangelium perfectione à lege Moſis. Multa enim Chriſtus addidit, ut eſſet perfectior noſtra ſanctitas in terris. Fuit quidem & Moſaica lex ſuo modo perfecta; Sed quia ibi erant bona terreſtria promiſſa, Deus pro juſtitia & æquitate ſua minus etiam perfecta præcepta præſcripſit: Nunc cum promiſſa ſint perfectiſſima, merito etiam præcepta perfectiora data ſunt. Ne quis autem voce *legis* terreatur, & rigorem aliquem ac ſeveritatem præceptorumque difficultatem ſub Euangelio pertimeſcat, qualis ſub Moſis lege fuerat, addit alterum diſcrimen Jacobus, appellans Euangelium perfectam legem *libertatis*, indicans, non tanquam ſervos ac mancipia nos eſſe tractandos ſub Euangelio. *Non accepiſtis*, inquit Paulus Apoſtolus, *ſpiritum ſervitutis iterum in timorem, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba, pater* Rom. 8. 15. Etſi igitur perfecta ſit lex Euangelii, quia perfecta continet præcepta, ita ut nulla virtus omiſſa ſit; perfectum quoque exemplar Chriſti nobis ſit propoſitum, ad quod quam proximè debemus accedere, tamen lex noſtra eſt lex libertatis. Quæ libertas duabus in rebus conſiſtit, quemadmodum etiam ſub Veteri Fœdere ſervitus in duabus rebus ſita erat. Primò quia Euangelium liberavit nos à maledictione, ac porro à timore mortis. Illic vi Fœderis ſi quis grave delictum commiſiſſet, puta idololatriam, homicidium, adulterium, &c. protinus excidebat Fœdere, maledictus erat, nec poterat juſtificari, omnis ejus pietas præterita nihil ipſi proderat, nihilque erat reliquum, quam ut eſſet perpetuo in timore mortis, tanquam mancipium aliquod. At nunc Deus præterita peccata nobis omnia ſub Euangelio condonat, ut propter ea nobis non ſit metuenda maledictio, & mors æterna; & quamvis obedientiam à nobis poſtulet, non tam exactam tamen requirit, & omnibus numeris abſolutam; vult acquieſcere, ſi faciamus quantum poſſumus; poſſumus autem multa, Deo auxiliante, qui etiam auxilium ſuum nobis diſerte promiſit. Poſſumus igitur nullo teneri habitu peccati, poſſumus ſecundum carnem non ambulare, ſed ſecundum ſpiritum vivere, poſſumus ea non admittere, quæ pugnant cum fide in Deum & cum timore ac reverentia ejus. Non habet nunc caro noſtra tantum roboris ac virium, ut poſſit ſpiritum noſtrum vincere, dum modo animus ſit probus & omni malitia ac perverſitate vacuus. De hac libertate vide Gal. 5. 13. Secundo libertatis lex eſt Euangelium, quia non ſumus amplius ſubjecti jugo infinitarum ceremoniarum. Plura erant mandata Moſaica quam ſexcenta, eorumque maximam & potiſſimam partem conſtituebant partim ceremonialia, partim forenſia & ad politiam Judaicam ſpectantia. Moralia præcepta, quæ ad virtutem ducebant, pauciſſima erant. Sola igitur moralia tantum nobis nunc ſunt obſervanda; illa reliqua duo genera præceptorum ad nos nihil pertinent. Fuerunt illa grave jugum, quod nec ipſi, nec patres eorum ferre poterant, ut inquit Apoſtolus Act. 15. 10. Semper erant in metu, &, ſi quid minimi admiſerant ex ignorantia vel fragilitate, ſtatim opus erat ſacrificiis. Præterea magna fuit ſervitus, id facere, quod naturalis ratio non jubet, cujuſque æquitatem non perſpicit animus. Licuit quidem Deo talia præſcribere; non enim illa erant per ſe inhoneſta ac turpia. Uſus eſt Deus herili poteſtate ſua talia præcipiendo. At nunc præcepta talia ſuſtulit Chriſtus, ea ſolum præſcribens, quæ homines liberos decent, & cum ratione ſunt conſenta-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

nea. Deus, & Chriſtus, & Angeli ſunt liberrima agentia, ultro faciunt ea quæ decora ſunt: tali libertate & nos Deus ſub Novo Fœdere vult gaudere, non tamen licentia. Magnum enim eſt inter libertatem & licentiam diſcrimen atque intervallum. Sapientiſſime & juſtiſſime Deus hac in parte egit nobiſcum. Perfecta dedit promiſſa, perfecta quoque præcepta; ſed interim habet etiam infirmitatis liberorum ſuorum rationem: vult ut non ſervili animo ipſi ſerviamus, ſed filiali, ſponte non coacte, non inviti, ſed alacriter & cum gaudio, non tam formidine pœnæ, quam amore Patris noſtri cœleſtis, & ſpe gratiæ atque amoris ejus. In hanc legem libertatis nobis inſpiciendum eſt, conſideranda perfectio præceptorum, conſideranda & ſapientia Dei & benignitas in promiſſis. Non eſt quod de difficultate præceptorum Chriſti conqueramur. Sumus homines liberi, ſed non debemus libertatem quaſi velamen malitiæ habere. Utrumque attendamus, & legem hic eſſe, & libertatem. Legem timeamus & à malo abſterreamur: libertate nos ſolemur, quando labimur ex infirmitate. Hactenus fuit pars prima.

In altera parte oſtendit Jacobus, quid auditioni verbi Dei debeamus adjungere. *Et permanſerit.* Permanſionem hanc opponit Jacobus illi inſpectioni in ſpeculum, qua quis contemplatus eſt quidem ſe ipſum, ſed mox abiit: de quo ſupra ℣ſ. 24. Hic verò dicit de bono auditore verbi Dei, quod is introſpiciat, quaſi pronus atque inclinato corpore, & poſtea non abit, ſed permanet, quaſi ante ſpeculum. Semper gerit legem ante oculos, id eſt, ſemper ejus memor eſt, ne quid contra eam faciat. Quæ videntur in ſpeculo, ſimulac remotum fuerit ſpeculum, evaneſcunt. At quæ ſemper in oculis habemus, ea animo imprimuntur ac tenaciter adhæreſcunt. Ita igitur & nos audire debemus verbum Dei, non tanquam in tranſcurſu, non obiter ac perfunctorie, ſed attente, & efficaciter, ne id animis noſtris unquam excidat.

Tertia pars, ubi utilitas verorum ac proborum auditorum verbi divini explicatur, ſic habet: *Hic non auditor obliviosus exiſtens, ſed factor operis, beatus in opere ſuo erit.* Æquitatem rei videns talis auditor, ſtudet verbum Dei ad effectum perducere. Hoc & nobis faciendum eſt; ut quæ nunc ſunt verba, ea poſtea fiant opera, ubi hinc abierimus. *Beatus erit*, non propterea, quod audivit, quia & prior audivit, ſed quod audiens fecerit. Itaque *in opere ſuo* beatus erit, ſignificat propter opus ſuum, ſuppoſita tamen gratia divina, quæ eſt cauſa beatitudinis. Etiam per opera noſtra debemus ſervari, ac beati evadere, quæ ſcilicet nituntur fide ac fiducia in Deum. Opera cum fide non pugnant. Jac. 2. 14, uſque ad finem. Interdum fides ſola ponitur, tanquam cauſa bonorum operum. *In Chriſto Jeſu nihil valet, niſi fides per charitatem efficax* Gal. 5. 6. NB. efficax, ergo non mortua eſſe debet, non ſine bonis operibus. Aliquando effectum fidei ponitur opera, inque eis fides includitur, ut hîc, & 1 Cor. 7. ℣ſ. 19. Ita etiam cum dicitur, Deum redditurum unicuique ſecundum opera Rom. 2. 6, & pietatem ad omnia eſſe utilem 1 Tim. 4. 8, & ſine ſanctimonia neminem viſurum eſſe Dominum: Hebr. 12. 14, in pietate & ſanctimonia fides continetur, quia hac eſt illius fons, & hanc potiſſimum Deus reſpicit. Ita etiam dicit Apoſtolus: Qui talia faciunt, non poſſidebunt regnum Dei. Fructus autem ſpiritus ſunt, charitas, gaudium, &c. adverſus iſta nulla eſt lex. Gal. 5. 21, & ſeqq. Si ſecundum carnem vixeritis, moriemini. Sin ſpiritu opera carnis mortificaveritis, vivetis. Rom. 8. 13. Nimirum ubi eſt pietas ac bona opera, ibi etiam eſt fides: ubi non eſt pietas nec fides vera eſſe poteſt, ſed tantum eſt fides diabolica, ad ſalutem inutilis. Jac. 2. 19. Ne decipiamus igitur nos ipſos. Non ſatis eſt noſſe voluntatem Dei, & multa verba de Deo facere: ad judicium majus hoc tantum prodeſt. *Qui ſcit bene facere & non facit, peccatum ei eſt.* Jac. 4. ult. Introſpiciamus ergo in legem libertatis: non in legem ſolam defigamus oculos, neque in ſolam libertatem, ſed in utramque. *Vos in libertatem vocati eſtis, fratres, modò ne libertatem detis occaſionem carni.* Gal. 5. 13. Deus quidem bonus eſt, ſed ſimul quoque ſapiens; cum impuris vivere non vult. Quis ex hominibus honeſtis fœtidam & immundam ſuem admitteret in ſuum conclave? & creditis, Deum admiſſurum in cœleſtia palatia ſua hominem pollutum ac inquinatum cœno peccatorum. Coram Deo turpior & fœdior eſt homo peccatis deditus, quam ſus uto maculata. Magno æſtimat Deus ſuum palatium. Nec mirum: quia eſt excellentius, quam ſi palatium aliquod ex mero auro in terris exſtrueretur. Ajunt quidam, poſſe quidem fidem cum operibus conjungi, ſed opera non eſſe neceſſaria ad ſalutem. Sed qui ſic credit, quomodo erit pius? Hæc eſt vera fides, credere, quod opera ſint neceſſaria: ex tali fide ſequetur pietas. Et quid magis poteſt neceſſitatem operum ad ſalutem oſtendere, quam quod abſque iis ſalus nequeat contingere? Sine ſanctimonia enim nemo videbit Dominum. Heb. 12. 14. Ad hanc faxit Deus, ut perveniamus, & per eam ad ſalutem. Amen.

Iacob. I. *verſ.* 26.

IN ſuperioribus Jacobus monuit, ut non auditores tantum, ſed & factores verbi divini ſimus: porro addit cautionem, ne quis ſe factorem verbi putet, cum non ſit; ſeu, genus quoddam auditorum producit in medium, qui non ſunt factores verbi, quamque in peſſimo ſtatu verſentur, oſtendit. In ſequentibus etiam docet, quænam ſit vera religio, quæ omnia, quæ ad faciendam voluntatem Dei pertinent, in ſe complectatur. Sed nos nunc tantum agemus de ℣ſ. 26. in quo continetur cautio de iis qui ſe factores verbi putant, cum non ſint. Ubi conſiderandum 1. Ad quos hæc cautela potiſſimum ſpectet. 2. Quidnam ſit iſtud, quod cavere maxime debeant. 3. Damnum, quod incurrent, niſi caverint.

Primum quos ſibi velit inprimis cavere exprimit: *Si quis videtur religioſus eſſe inter vos.* Religioſus eſt, qui Deum reveretur, eum libenter colit, & quæ ad gloriam ac cultum ejus ſpectant, facit. Hæc eſt pietas ſtricte ſumta, quæ officia ad Deum directe ſpectantia complectitur. Officia enim Chriſtianorum trifariam dividuntur. Alia ſpectant ad Deum, & ſita ſunt in religioſo cultu Dei. Alia ad proximum noſtrum, & ſita ſunt in juſtitia & dilectione proximi. Alia denique ad nos ipſos, & ſita ſunt in modeſtia ac temperantia. Hæc tria officiorum genera videtur Apoſtolus expreſſiſſe Tit. 2. 12, monens, *ut ſobriè, & juſte, & pie vivamus in hoc ſeculo.* Ubi per ſobrietatem intelligit virtutem, quæ nos ipſos reſpicit, & modum in uſu voluptatum corporis præſcribit: juſtitia habet reſpectum ad proximum, jubetque reddere unicuique quod ſuum eſt, ac ſimul charitatem comprehendit, quæ etiam de noſtro aliis largiri jubet: pietas tandem Deum cultumque ejus reſpicit. Non loquitur autem Jacobus hic de iis, qui ſunt verè religioſi, ſed ait: *Si quis videtur ſibi eſſe religioſus.* Nam vere religioſi ac pii, neque Deum, neque hominum quenquam lædunt: itaque ad eos hoc monitum Jacobi minus pertinet. Sed illi qui ſpeciem tantum religionis ac pietatis in ſe habent, hoc monito maxime indigent. Eos ergo admonet, qui ſibi opinione pietatis blandiuntur & imponunt. Opinio vero iſta oportet, ut aliquam habeat originem. Oritur proinde ex initiis nonnullis pietatis, vel ex aliqua ejus ſpecie. Qui enim nulla ex parte pius eſt, vel religioſus, is ſibi talis eſſe videri non poteſt. Sed cum quis libenter frequentat, ſacros cœtus, aures præbet verbo Dei, orat devote ac ſubmiſſe in publico, is præbet ſpeciem religioſitatis, & ex parte etiam facit quod pium eſt: itaque mirum non eſt eum ſibi pium ac religioſum videri. At is interim ſi negligat alia pietatis officia, miſere ſeipſum decipit, una manu ædificans & altera mox idem diruens. Hoc ipſum igitur & nos obſervemus. Audire verbum Dei eſt via ad felicitatem: eſt optima pars, quam qui ſibi cum Maria elegerit,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

rit, non auferetur ab eo Luc. 10. ult. Officium quoque noſtrum eſt laudare Deum, idque nunquam eſt omittendum. Hoc enim aliis omnibus officiis noſtris præſtat, quia directe fertur in Deum, tametſi alia officia poſſint eſſe majora ac difficiliora; ut cum quis dura & adverſa patitur, vel abſtinet à rebus illicitis propter Deum. Sed caveamus, ne contenti ſimus hâc pietatis parte, ut religioſi ſimus in conventu fidelium, vel ut extra eum aliquid boni loquamur, & oremus. In aliis quoque omnibus rebus Deum revereamur: ne de nobis dici poſſit, quod olim de Judæis dictum eſt: *Appropinquat mihi populus hic ore ſuo, & labiis me honorat, cor autem eorum longe abeſt à me. Fruſtra proinde colunt me.* Eſai. 29. 13. Matth. 15. 8.

Quid illud ſit, quod hîc potiſſimum caveri vult Jacobus, & à quo fideles dehortatur, exprimit: *Non refrenans linguam ſuam.* Unum vitium nominat, quod familiare eſt iis, qui alioqui verbo Dei delectantur: quanquam & alia in eis multa eſſe poſſint. Sed plerumque tamen homines iſti cultui divino dediti, cavent ſibi à turpibus & flagitioſis factis: at linguæ intemperantiâ peccare minoris ducunt. Alios enim carpere ac ſugillare amant; ſi quem admoneant, nimia verborum aſperitate utuntur, & delinquentes in eo, in quo ipſi non delinquunt, protinus damnant & atrum calculum in eos ferunt. Videnturque ſibi tum inprimis eſſe religioſi, & zelo quodam pietatis duci; cùm interim zelus iſte ſit amarus, quem Jacobus infrà cap. 3. verſ. 14, acriter reprehendit: *Si zelum amarum habetis & contentionem in corde veſtro, ne gloriamini, neque mentimini adverſus veritatem. Non eſt iſta ſapientia ſuperne deſcendens; ſed terrena, animalis, diabolica. Ubi enim zelus eſt & contentio, ibi eſt inquietudò, & omne opus pravum.* Ubi etiam docet, quam pacifica, & quam manſueta ſit vera ſapientia. Oportet igitur, ut qui volunt non videri tantum, ſed eſſe quoque reipſa pii ac religioſi, ſeipſos bene excutiant, ne in alienis vitiis lynces ſint, in ſuis talpæ, ne dum aliorum peccata acriter perſtringunt, ipſi in peccatis ſuis ſibi blandiantur. Meminiſſe debent moniti illius Apoſtolici: *Fratres ſi etiam præoccupatus homo fuerit in aliquo delicto, vos ſpirituales corrigite talem in ſpiritu lenitatis; conſiderans teipſum, ne & tu tenteris. Alii aliorum onera portate, & ſic implete legem Chriſti.* Gal. cap. 6. 1. Qui ſibi videntur eſſe religioſi, delinquentes etiam ex fragilitate, ferre nolunt, ſed ad vivum omnia reſecant. At qui verè pius eſt, tolerat tales, miſeretur eorum, non ad deſperationem adigit, ſed erigit ac ſolatur, atque ita oneris eorum partem portat, metuens ſibi, ne ipſe eodem vel ſimili morbo corripiatur, tantoque diligentius ſibi cavet, memor ſuæ imbecillitatis. Qui ſpecie tantum pii ſunt, exiſtimant ſe eſſe perfectos, obliviſcuntur ſe eſſe homines & lapſibus æque obnoxios, ac ſunt alii. Verum revera pii, norunt ſe eſſe homines & humani à ſe nihil alienum ducunt. *Charitas omnia tegit, omnia credit, omnia ſperat, omnia ſuſtinet.* 1 Cor. 13. 7. Poſſunt autem etiam alia eſſe linguæ vitia, tam Deum, quam proximum lædentia. Poteſt quis intemperantia linguæ adverſus Deum peccare, quando Deum blaſphemat, aut talia de Deo loquitur, quæ ipſius bonitati, ſapientiæ ac perfectioni adverſantur: ut cum quis dicit, ſe cum tentatur, à Deo tentari. Quod dictum impium Jacobus ipſe ſuprà graviter redarguit ac profligavit ℣ſ. 13, & ſeqq. Linguâ etiam peccatur adverſus Deum, quando quis nomine ejus ſanctiſſimo abutitur, vel in rebus falſis jurans, vel ſine neceſſitate etiam in veris. Adverſus proximum autem varie linguâ delinquitur. Huc enim ſpectant calumniæ, convitia, mendacia, contentiones, obtrectationes, obſcæni ſermones, & alia permulta. Mundus iniquitatis ineſt linguæ, & quaſi Ilias malorum, ſi eam non refrenes. Cæterum hic ea potiſſimum linguæ vitia intelligenda ſunt, quæ committere ſolent, qui ſemipii ſunt, non plane impii ac irreligioſi.

Poſtea Jacobus oſtendit, quo damno afficietur is, qui linguam ſuam freno non coërcet: *Sed ſeducens cor ſuum, hujus vana eſt religio.* Seducit ſeipſum, quia putat ſe pium eſſe, cum non ſit; ſe Deum religioſe colendo ei gratum & acceptum eſſe, cum propter linguæ intemperantiam non ſit. Vana eſt ejus religio, quia nullum præmium, ſaltem perfectum, quod eſt vita æterna, reportabit à Deo pro ſua religioſitate, quod fuerit diligens verbi Dei auditor, quod crimina in aliis odio ſummo ſit proſecutus, quod ſedulus in laudando & orando Deo fuerit. Videamus & nos, ne nos ipſos decipiamus: ne imitemur Phariſæos, qui propter initia quædam pietatis nimis multum ſibi tribuebant. Ita Deum colamus, ut etiam ea omnia vitemus, quæ ipſi diſplicent. Nullus inter præcepta ejus delectus faciendus eſt; ſed omnia ſunt obſervanda. Forte alicui poſſet exiguum peccatum videri, *non refrenare linguam*: Sed hic videmus doceri à Jacobo, illud tam grave eſſe, ut omnem religionem ac pietatem hominis irritam & inanem reddat. Non ſunt ea quæ loquimur, parvi pendenda. *Ex ſermonibus tuis*, inquit Chriſtus, *juſtificaberis, & ex ſermonibus tuis condemnaberis.* Matth. 12. Et Jacobus infrà cap. 2. 12. monet: *Ita loquimini & ita facite, ut per legem libertatis judicandi.* Actum eſſet de nobis, ſi Deus vellet imputare nobis ea omnia, quæ verbis peccamus: ſed non imputabit, dummodo habitum malè loquendo non contrahamus, neque ex malitia peccemus. *Qui vult vitam diligere, & videre dies bonos, cohibeat linguam ſuam à malo, & labia ſua, ne loquantur dolum. Declinet à malo, & faciat bonum; quærat pacem, & perſequatur eam. Nam oculi Domini ſunt intenti in juſtos, & aures ejus ad preces eorum; vultus verò Domini adverſum eos, qui faciunt mala.* 1 Petr. cap. 3. verſ. 10, 11, 12. Largiatur nobis Deus gratiam ſuam, ut & linguam & omnia membra corporis noſtri poſſimus exhibere & facere non arma injuſtitiæ peccato, ſed arma ſeu inſtrumenta juſtitiæ Deo, per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum. *Amen.*

1 *Petri.* 3. *verſ.* 18, *uſque ad finem Capit.*

Argumentum & Partitio Loci.

IN his verbis duo continentur Primo commendatur ſingularis, patientia & longanimitas Domini Jeſu deinde explicatur ratio evadendi divina judicia quæ immorigeros manent.

Primum caput continetur ℣ſ. 18, 19, 20. Cujus iterum ſunt Duo membra 1. enim commendatur ejus patientia, quam exercuit adhuc mortalis ſeu ante reſurrectionem & glorificationem ſuam 2. laudatur illa ejus Patientia, & longanimitas, quam exercuit immortalis effectus. Prius fit in poſtrema parte ℣ſic. 18. *Mortificatus quidem carne, ſpiritu autem vivificatus.* Ubi iterum duo afferuntur ad illam rationem illuſtrandam: primum quid paſſus ſit Chriſtus, ſeu qua in re patientiam illam oſtenderit; ſecundum quid per eam ſit conſequutus, ſeu quis patientiæ illius fructus fuerit. Prius in iſtis verbis *Mortificatus quidem carne*, poſterius ibi; *Vivificatus autem ſpiritu*: quorum verborum ſenſus hic eſt, Chriſtum licet propter infirmitatem carnis necatus fuerit, divina tamen vi ac potentia, ad immortalem vitam poſtmodum eſſe reſtitutum. Patet hoc ex loco Parallelo 2 Cor. 13. 4, quem huic noſtro reſpondere alii quoque animadverterunt; *Etiamſi crucifixus fuerit ex infirmitate, ſed vivit ex potentia Dei.* Beza totum hunc locum (nempe Petri) quaſi exprofeſſo ita explicat Paulus, 2 Cor. 13. ℣ſ. 4, his verbis, ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ζῇ ἐκ δυνάμεως θεοῦ. Hæc ille, licet per ſpiritum divinum, intelligat Chriſti naturam. Ex eodem autem loco patet, Primò carnem non tam ſignificare corpus, ipſum paſſionis ſubjectum, quam imbecillitatem illius. [De qua re vide Eſa. 3. 1, 3. XL. 6. 1 Tim. 3. 16, ubi itidem eſt oppoſitio, inter carnem & ſpiri-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

tum, quem locum confer cum 2 Cor. 4. 7. Item Hebr. cap. 2. 14., 5. 7. ỳſ. 16 & 28, inter ſe collatis.] Quæ fuit cauſſa quædam efficiens, licet ſecundaria, iſtius mortificationis, & ita ſpiritui ſeu potentiæ Divinæ quæ vivificationis cauſſa efficiens fuit, tanto elegantius potuit opponi. Secundo nihil in eo abſurdi eſſe, quod per carnem caro quidem Chriſti intelligatur, per ſpiritum autem, Dei ſpiritus; cum Paulus dicto loco 2 Cor. 13, infirmitati ipſius Chriſti, ex qua fuerit crucifixus, opponat virtutem non ipſius Chriſti ſed Dei, quem à Chriſto manifeſte diſtinguit. Similis quædam oppoſitio eſt in loco ante citato 2 Cor. 4. 7, quanquam hic idem ſpiritus, Chriſti quoque ſpiritus ab eo præſertim tempore evaſit, ex quo illius vi eſt vivificatus; qua de re paulò poſt. Notandum etiam de voce vivificatus, eam non tantum ſignificare Chriſtum in vitam fuiſſe revocatum, quod factum eſt tertia, poſtquam mortuus fuerat die, ſed etiam quod immortalem vitam fuerit adeptus, quod ſignificatur hoc verbo Joh. 5. 21. Rom. 8. 2, & voce *Reviviſcere* Rom. 14. 9, ubi de ipſo Chriſto ſermo. Verum etiam hoc ex collatione cum loco 2 Cor. 13 patere poteſt, non tantum vitam ipſam immortalem nudè conſideratam intelligi, ſed etiam virtutem illius omniaque cum ea eſſe conjuncta, quæ immortalis exſerat. Nam Paulus iſtis verbis; *Licet crucifixus ſit ex infirmitate, tamen vivit ex potentiâ Dei*, probare vult vel declarare illud, Chriſtum erga Corinthios non eſſe infirmum, ſed potentem eſſe in ipſos, vel in ipſis magnam virtutem exercere: hoc verò non ſatis rectè illuſtraſſet, ſi tantum vitam Chriſti immortalem, quam ex Divinâ potentiâ habeat, commemoraſſet, & non etiam vim quandam efficiendi Divina & admiranda fuiſſet complexus *Vitæ* nomine; quæ vox aut quæ illi ſunt junctæ alias etiam aptæ ſunt ad ſignificandum aliquid, quod agendi & operandi vim habeat; imo quia re ipſa agat & exerceat aliud; quod cuivis S. literas legenti fiet manifeſtum. Vide inter alia Hebr. cap. 4. verſ. 12. quanquam hoc etiam vocibus *ex potentia Dei* apud Paulum, aut voce *ſpiritu* apud Petrum contineri poteſt: quaſi dicat Paulus, nunc vivit immortalem vitam, tantaque operatur, quibus ſeſe vivere oſtendit, ex divina potentia, cujus factus eſt particeps, ut antea fuerat imbecillitatis: ſic Petrus; Vivificatus, atque adeo potens effectus ſpiritu divino, cujus factus eſt particeps, quique ejus veluti proprius evaſit.

Sequitur Secundum Primi capitis membrum, in quo oſtendit Apoſtolus, quanta uſus ſit Chriſtus patientia & longanimitate, poſtquam immortalis jam evaſiſſet. Id vero continetur ỳſ. 19 & 20, ubi conſideranda hæc Quatuor. 1. Quomodo Apoſtolus exprimat tempus ac modum, quo Dominus Jeſus uſus eſt iſta lenitate 2. Quomodo deſcribat eos, erga quos ea lenitate eſt uſus 3. Qua in re illa lenitas ſeu benignitas Chriſti conſiſtat, ſeu mavis, oſtenſa fuerit. 4. Quomodo Apoſtolus hanc rem exemplo è Veteri Teſtamento petito, illuſtret.

Primum eſt ibi *in quo* (ſpiritu) *profectus prædicavit.* Vocem profectus licet etiam ad Tertium membrum referre. Quid per illum ſpiritum intelligatur dictum eſt, nempe Divina Potentia, qua ex mortuis reſuſcitatus & immortalis factus eſt, quaque ipſa virtute à Deo fuit donatus, ita ut ejus propria quodammodo evaſerit, in eoque habitet, cujus vi omnia nunc quæ ad ſalutem humanam pertinent moderatur ac gubernat: ob quam cauſſam etiam hoc loco Petrus, eam carni Chriſti in qua fuit mortificatus, opponit, & Paulus l. d. infirmitati Chriſti, tanquam quippiam in ipſo Chriſto exiſtens; non quòd jam tum cum mortuus eſſet ac nondum à Deo vivificatus, in ipſo exſtiterit, ſed quod tum cum vivificaretur, hoc eſt, ex mortuis reſuſcitatus immortalis evaderet, ita in eo vim ſuam exſeruerit ut in eum tranſfunderetur inque eo habitare inciperet, quod ſignificavit etiam Paulus Rom. 1. 4, cum ait Chriſtum, *qui factus fuerat ex ſemine David ſecundum carnem* (id eſt, ſi humanum ac carnalem ipſius ortum, ad quem vulgo reſpicimus, & ex quo quemque cenſemus, ſpectes) conſtitutum eſſe Dei Filium in potentia ſeu potentem, Secundum Spiritum ſanctificationis, ex reſurrectione mortuorum. Verbis *ſecundum ſpiritu* non tantum cauſſam efficientem exprimens, quæ extrinſecus exiſtens, eum Filium Dei adeò potentem effecerit, cum à mortuis eſſet reſuſcitatus: quo enim ſpiritu ipſe fuit ſuſcitatus, eo fuit à Deo tum temporis donatus ac ſanctificatus, & à cæteris creaturis ſejunctus, Deoque evaſit ſimilis potentia ac virtute, ita ut ipſe quoque alios reſuſcitare ac Dei filios conſtituere potuerit, adeoque etiam cætera efficere, quæ ad eum finem referuntur [ſunt forte hi ſeptem illi Dei & Chriſti ſpiritus, per quos Chriſtus Eccleſiam ſuam gubernat, confer Apoc. cap. 1. verſ. 4. III. 1. 5. 6.] In hoc ergo ſpiritu dicitur Chriſtus veniſſe & prædicaſſe, id eſt, vel cum hoc ſpiritu, vel per hunc ſpiritum; nam utrumque patitur vocula *in* per Hebraiſmum, cujus exempla crebra in Sacris Literis & Novo Teſtamento. Si priori modo ſumas ſignificabitur Chriſtum hoc tum feciſſe cum à mortuis reſuſcitatus ac immortalis factus Divinaque potentia donatus eſſet; quod pertinet ad oſtendendam ſummam Chriſti lenitatem, ac manſuetudinem, & patientiæ ipſius, quam nobis imitandam proponit Apoſtolus, perfectionem: quod non tantum juſtus pro injuſtis paſſus tum cum adhuc caro eſſet & infirmitate circumdatus: ſed quod tum etiam, cum virtute divina vivificatus eſſet, eaque donatus tam potens evaſiſſet, ut poſſet pro meritis parricidas ſuos pœnis digniſſimis ulciſci; tamen id haudquaquam fecerit, ſed potius ultro eos per legatos ſuos veluti adierit, & gratiam illis ſuam liberationemque, ab omnibus pœnis obtulerit. Exemplo, ut nos quoque non modo cum infirmi ſumus, patienter injurias feramus, verum & eam adepti vel potentiam ac vires, vel occaſionem, ut poſſimus nos vindicare, ulciſci tamen injurias noſtras ne audeamus; ſed potius inimicorum noſtrorum ſaluti ſtudeamus, idque agamus ut exitio eripiantur. Si accipias pro per eum ſpiritum; ſignificabitur Chriſtum non quidem ipſum, ſeu, ut loquimur, in perſona ſua eos adiiſſe & iis prædicaſſe, ſed virtute ſua id feciſſe, dum nimirum legatos ſuos Apoſtolos virtute ex alto induit, ſapientia ac miraculoſa virtute inſtruxit, eoſque ad homines refractarios miſit. Nam, quod dicitur, *profectus*, vel ut interdum ſumitur vox Græca, *veniens*, non ita accipienda eſt, ac ſi Chriſtus ipſe, ſeu (ut loquuntur) in propria perſona veniſſet; ſed quòd per Apoſtolos ſeu Legatos ſuos venerit, qui ipſius perſonam ſuſtinebant, quemadmodum olim Deus in Chriſto venit: confer Malach. cap. 3. verſ. 1. & Matth. cap. XI. verſ. 10. Marci cap. 1. verſ. 2. 3. Talis loquendi modus Epheſ. cap. 2. verſ. 17, ubi etiam agitur de re huc pertinente, quatenus ſermo eſt de Euangelio Judæis poſt Chriſti exaltationem annunciato, ubi ait, *Et veniens annunciavit pacem*; ipſe enim per ſe ipſum non annunciavit pacem iis, qui ſunt longè, hoc eſt, Ethnicis, ſed per Apoſtolos; quare dicitur veniſſe in Legatis ſuis. Sed inprimis huc pertinet locus Act. cap. 3. verſ. ult. *Vobis (Judæis) primum Deus reſuſcitato filio ſuo, miſit eum benedicentem vobis, ſi quiſque converſus fuerit ab improbitatibus veſtris.* Ubi dicitur Deus Chriſtum poſt reſuſcitationem primum miſiſſe Judæis, idque ita ut illis benediceret ſi reverterentur à ſuis peccatis: Non quòd eum ipſum miſerit, ſed quod ipſius nomine pœnitentiam & remiſſionem peccatorum offerri juſſerit: non ſecus ac ſi ipſum Chriſtum miſiſſet. Eſt autem in hac voce *profectus* vel veniens vis aliqua, quæ pertinet ad oſtendendam ſummam Chriſti manſuetudinem, nimirum quod non expectarit, donec hoſtes ſui ad ſe converſi gratiam ſuam ambirent & priores quærerent, ſed quod ipſe ſeſe veluti demiſerit, eos ultro adierit, iis gratiam ſuam prior obtulerit, id quod ſummæ eſt in tanto principe ac rege clementiæ: quod adhuc magis patebit, ſi conſideraverimus, quales iſti fuerint,

quos

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

quos adiit. [Ex quibus patet, hanc vocem poſſe omnino ad tertium membrum referri, nempe ad explicationem illius benignitatis Chriſti, quam hoſtibus ſuis exhibuit.] Hoc poteſt etiam ſupra dici. Ex his autem patet non eſſe hic ſermonem de re, quam Chriſtus fecerit antequam à mortuis reſuſcitaretur (ut Pontificii contendunt) nec de deſcenſu ipſius ad inferos, quod factum eſſe putant iſto triduo, quo fuit ſepultus, ſed de re quæ facta fuerit ab eo tempore, quo ſpiritu illo fuerat præditus, quo fuit vivificatus. Patet etiam divina Chriſti potentia & imperium, quod ſpiritus divini vi exercet, per quem ad homines venit, iiſque præſens adeſt. Quodſi dura cui hæc videatur vocis *profectus* explicatio, quanquam revera elegans ac concinna cenſeri debet, poteſt ita eam accipere, ac ſi dixiſſet, *Profectus in cœlum* ut infrà ℣ſ. 22, ſeu ad Patrem; qua ratione tempus tantum deſcribitur, quo hæc Chriſti lenitas fuit exſerta, & voces *in quo ſpiritu*, magis cum voce *prædicavit* cohærerent; quam cum voce *profectus*; quanquam idem fieri poteſt priori explicatione retenta.

Secundum membrum, hoc eſt, deſcriptio eorum, quibus exhibita eſt iſta Chriſti longanimitas & clementia, eſt ibi: *Etiam iis qui in carcere ſpiritibus, qui aliquando immorigeri fuerant.* Particula *etiam* licet poſſit jungi cum voce *abiens* vel *prædicavit*, quaſi dicat iſto ſpiritu non tantum vivificatum fuiſſe Chriſtum, ſed etiam ejus vi abiiſſe, ac prædicaſſe ſpiritibus iſtis: tamen rectè videtur connecti cum proxime ſequentibus, hoc eſt, *iis in carcere ſpiritibus*, quaſi dicat, non iis tantum prædicavit qui pœnam non videntur tantopere commeriti, ſed his etiam ſpiritibus judicio divino digniſſimis: quod pertinet ad exaggerandam hanc Chriſti benignitatem: Quod verò eos deſcribit voce ſpirituum, id duplici ratione poteſt accipi, primo, ut vox ea ſumatur ſimpliciter pro hominibus, quemadmodum ℣ſic. ſequenti animæ ponuntur pro hominibus, pars nimirum pro toto, qua de re infra plus. Sed deinde etiam ſumi id poteſt pro hominibus tum, cum hæc Petrus ſcriberet, *mortuis*, per anticipationem ſive prolepſin. Solemus enim res ſæpe nominare non quales tum fuerint cum id fieret de quo ſermo eſt, ſed quales tum ſunt cum nos loquimur. Sic ait Noëmi ad nurus ſuas Ruth. 1. 9. Dominus vobiſcum faciat miſericordiam, quemadmodum vos cum mortuis, (hoc eſt, filiis meis qui nunc ſunt mortui) & mecum feciſtis. Sic etiam hoc loco tribuitur his ſpiritibus quòd aliquando fuerint immorigeri, quemadmodum omnes interpretes accipiunt, & accipere coguntur: non de Spiritibus poſtquam corpore exuti fuiſſent, ſed de ipſis hominibus, quorum fuerunt ſpiritus, cum viverent. Uſurpant autem Sac. Lit. ſpirituum vocem libenter, cum de mortuis aut morituris loquuntur, animæ cum de vivis. Animæ nomine vel vita ipſa ſolet denominari vel facultas, ex qua actiones ad animalem hanc vitam pertinentes erumpunt: raro pro ſpiritu, qui poſt mortem manet ſuperſtes, & propter hanc cauſam, cum de mortuis aut morituris ſermo eſt, crebro ſpiritus vox uſurpatur, inter alia vide Hebr. 12. 23: ſic ſpiritum ſuum Chriſtus Deo, Stephanus Chriſto commendavit. Sic apud Salomonem, ſpiritus redit ad illum qui dedit eum. Spiritibus ergo hoc eſt, hominibus majorem partem (nam quod de majori parte verum eſt, id indefinite aut generatim de omnibus dicitur) tum temporis mortuis prædicavit. Qua deſcriptione videtur ideò uſus, ut eos ſpeciatim indicaret, qui Chriſti mortis, de qua paulò ante loquutus fuerat, auctores fuerunt. Valde enim credibile eſt, non parum temporis inter ſcriptionem hujus Epiſtolæ & mortem Chriſti interceſſiſſe. Cum appareat hanc Epiſtolam ſcriptam eſſe tum, cum jam multis in regionibus, ut ex capite 1. liquet, Euangelium obtinuiſſet, adeò ut multi aut etiam plerique eorum, qui mortis Chriſti veri fuerant auctores eſſent mortui, quos ipſos videtur voluiſſe deſignare Petrus, ut tanto clarius oſtenderet quanta fuerit clementia Chriſti, qui non tantum ejuſdem nationis hominibus, aut etiam poſteris parricidarum ſuorum ſed his etiam ipſis gratiam ſuam annunciari juſſerit; quod fecit inprimis per hunc ipſum Apoſtolum Petrum ut apparet ex Actor. 2. 23. III. 13, 14, 15, 17 & ſeq. 26. IV. 10. VIII. 30, &c.

Hoc adhuc addi poſſe videtur, poſſe etiam priorem ſignificationem vocis *ſpiritus* hic retineri, ut nimirum *ſpiritus* ſimpliciter ſumatur pro hominibus, quemadmodum vox anima, non habita ratione ejus, quòd tum, cum Petrus hæc ſcriberet, reipſa fuerint mortui. Potuit verò vel ideò *ſpiritus* voce, hîc uti Petrus, quòd prædicatio hæc Chriſti ad ſpiritum & mentes iſtorum hominum revera pertineret (quod videtur Socinus voluiſſe indicare, in hujus loci paraphraſi) quemadmodum etiam inprimis ratione ſpiritus in carcere quodam tum detinebantur, vel quod tum cum Dominus Jeſus illis prædicaret, mortuis eſſent ſimiles, ſeu ſpiritualiter mortui: qua ratione dicitur de hominibus hujuſmodi, eos eſſe in monumentis, ut Joh. 5, ſic etiam de iis, qui in miſera ſunt conditione poſiti loquitur Sanctus ſpiritus tanquam de mortuis; ut de iis qui in captivitate Babylonis apud Ezechiëlem cap. 37, & Daniël 12, quod in pulvere dormiant. Potuit ergo hic Petrus voce *Spiritus* alludere ad vocem *mortuos*, cum alias voce Animarum fuiſſet uſurus; utpote in hac ſignificatione Synecdochica in Sacris Literis frequentiſſima. Iſtud denique addi poteſt in multis imò correctioribus vulgatæ editionis codicibus pro *ſpiritibus* legi *Spiritu*; ſic in Bibliis Vatabli legitur; notata tamen in margine diverſa lectione, ut notat Lucas Brugenſis in variis ſuis lectionibus Biblicis; ut ſignificentur ii, qui quoad ſpiritum fuerint in carcere, ſeu in quadam captivitate, quæ animum concerneret.

Secundo, eoſdem erga quos tanta lenitate Chriſtus uſus eſt, deſcribens ait; *Qui in carcere*, hic ſubaudiri poteſt erant vel ſunt. (quanquam prius videtur magis probandum) Hic carcerem accipiunt Pontificii, pro neſcio quo, Limbo, in quo Patrum ſeu Patriarcharum animæ fuerint concluſæ: ſed Spiritus ſanctus teſtatur ſpiritum redire ad Deum, & ipſi alias contendunt ſanctos ſtatim poſt mortem in cœlum abire, alios purgatorio expiatos eodem migrare. Sed præterea nulla ratione oſtendent, locum eſſe aliquem, qui carcer dici mereatur, in quo piorum ſint animæ poſt mortem. Quod ſi accipere id velint (ut quidem nonnunquam videntur, cum locum hunc ad deſcenſum Chriſti in infernum & ad expugnationem clauſtrorum infernalium accommodant) de inferno, id eſt, ut illi accipiunt de loco, ubi impiorum animæ cruciantur; itidem erroris convincentur, cum ipſi fateantur ex iſto ſuo inferno non eſſe redemptionem; at hi Spiritus, qui ibi fuerunt, ex hoc carcere redimi potuerunt; cur enim alias illis prædicaſſet Chriſtus: Deinde infernus ille Pontificius non tam carcer dici meretur quam ultimi ſupplicii locus: Denique in iſto Pontificio inferno non fuerunt animæ Patrum, de quibus, licet falſo, loqui hîc credunt Apoſtolum Pontificii.

Reſtat ut noſtram ſententiam explicemus: Ea verò eſt, quòd iſti homines quibus Chriſtus benignitatem iſtam exhibuit, vel, ut Socinus, malitiæ & ignorantiæ vi, quodam quaſi carcere, tanquam iræ Dei captivi detinerentur, vel extrema ſupplicia fuerint meriti, eamque ob cauſſam morti jam à Deo deſtinati, & veluti in carcerem quendam conjecti, ex quo deinde ad ſupplicium raperentur ſeu educerentur. Subeſt enim ſimilitudo quædam his verbis, Magiſtratus enim maleficos, quos ſuppliciis deſtinat, in carcerem prius ſolet conjicere & ibi vinctos detinere, donec commodum videatur eos inde ad ſupplicium rapere. Eadem metaphora vel ſimilitudine utitur Petrus 2 Epiſt. 2. 4, ubi de Angelis, qui peccaverunt, ait, quod eos Deus catenis caliginis in tartarum (quaſi carcerem quendam ſubterraneum, ut ſolet accidere iis, qui gravia ſcelera perpetrarunt) detruſos tradiderit ad damnationem ſervandos: quanquam in eo eſt differentia inter hunc carcerem ſpirituum illorum, & inter vincula hæc & carcerem Dæmonum, quod hi immutabili prorſus decreto Dei ſint ſupplicio deſtinati; iſti vero homines deſti-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

nati quidem, ſed ſub pœnitentiæ conditione, ut olim mundus cui diluvium minatus erat Deus, quo exemplo mox utitur Petrus;& Ninivitæ (poteſt enim etiam is qui in carcerem eſt conjectus & ſupplicio deſtinatus, imò etiam is cui ſententia mortis jam eſt deſtinata, poſtea vel gratia principis vel ob preces alicujus pro ipſo, liberari à ſupplicio) & propter hanc cauſſam etiam Chriſtus illis prædicavit, ut nimirum ſi reſipiſcerent eximerentur ex hoc carcere & libertati reſtituerentur, eſſentque à ſuppliciis divinis immunes. Talis, ut antea indicavimus, eſt Judaicus ille populus qui Chriſtum Euangelium annunciantem repudiavit & occidit; cui Dominus Jeſus non ſemel exitium & excidium urbis extremamque vaſtationem & ablationem ab illis Agri Dei minatus eſt, ita tamen ut daret pœnitentiæ locum: qua de re poſtea. Ex quo apparet lenitas, ſumma ut Dei ita etiam Chriſti, de quo hîc expreſſe eſt ſermo, qui etiam iis gratiam ſuam offert, qui extrema ſunt ſupplicia meriti, & eorum reſipiſcentiam expectat.

Quodſi verò malis ſubaudire vocem *ſunt*, quaſi dicat Petrus: qui jam ſunt *in carcere*; tum hæc verba accipienda ſunt, de immutabili prorſus decreto de iis ſupplicium ſumendi, ut de Dæmonibus modo diximus: ii enim qui mortui ſunt nec reſipuerunt, judicio reſervantur. Nam licet multi eorum vix effugerint pœnam, tamen partim de illis etiam ſupplicium ſumptum eſt, cum in illorum popularibus ac poſteris de ipſis fuit ſumpta pœna; partim extremo interitui aſſervantur, & quod illorum ſimilibus continget, idem de illis fiet judicium. Ita enim de hac materia deque ipſo Judæorum exitio loqui ſolent Sa. Lit. Ex quo patet ſeveritas Dei in extreme contumaces. Tandem enim omnis ſpes gratiæ intercipitur immorigeris & tantum reſtat terribilis expectatio judicii, cateniſque conſtringuntur iſtiuſmodi homines, & ſupplicio aſſervantur.

Tertiò ait: *Qui aliquando inobedientes fuerant* vel *fuerunt*. Iſtud *aliquando* accipiendum videtur de tempore quo Chriſtus ipſe iis Euangelium prædicavit: inobedientes autem fuerunt adeò, ut non tantum ejus doctrinam non reciperent, ſed etiam eundem occiderent: quare meriti ſunt, ut veluti in carcere quodam ad divina ſupplicia aſſervarentur. Quodſi placet etiam de tempore quod ſequutum eſt, accipere (quod tum fieri poterit commodius, ſi legas, qui ſunt in carcere) adhuc aucta eſt illorum improbitas vide Rom. 10. 16, 21 & 1 Theſ. 2. 15, 16. Ex his autem verbis apparet quantopere fallantur Pontificii, qui hoc referunt ad ſpiritus Patrum iſtorum piorum, qui olim vixerunt, eorumque ex neſcio quo limbo liberationem; cum Perus expreſſe loquatur de ſpiritibus immorigeris & contumacibus.

Sequitur Tertium membrum, nimirum qua in re iſta, Chriſti clementia & longanimitas conſiſtat; *Prædicavit* vel ſi id etiam huc velis referre *veniens* vel *profectus prædicavit*. De voce *veniens*, quanta ejus vis ſit, quod ad illuſtrandam Chriſti benignitatem pertinet, jam antea dictum eſt. Voce prædicationis id nos intelligere par eſt, quod hac voce in Sacris Literis Novi Fœderis plerumque ſolet ſignificari; nimirum, prædicationem Euangelii, prædicationem remiſſionis peccatorum ſub conditione pœnitentiæ; qua de re vide Lucæ 24. 47. Quomodo autem id factum fuerit abunde teſtantur acta Apoſtolorum; ex quibus nos ſupra loca nonnulla adduximus. Quod vero Pontificii hîc intelligunt, quaſi Chriſtus iſtis Patribus in limbo neſcio quo concluſis, dixerit ecce ego adſum, quem exſpectaveratis; præterquam quòd jam oſtendimus, de ſpiritibus iſtorum Patrum nullo modo loqui Apoſtolum, ſed impiorum; nec ullo loco Scripturæ oſtendunt tale aliquid illis ſpiritibus dixiſſe Chriſtum, nec id ſimplici Prædicationis nomine intelligi poſſe oſtenditur: ac præterea, cum Spiritus redeat ad Deum, quid opus eſt Chriſtum ſpiritibus ibi prædicare. Adde quod ſpiritus illi poſt mortem non intelligunt, nec ita vivunt, ut illis aliquid prædicari queat. Nam ſi viverent, enervaretur argumentum Chriſti Matth. 22, & Lucæ cap. 20, qui ex eo quòd Deus ſe vocavit Deum Abrahami Iſaaci & Jacobi, non ſit autem Deus mortuorum ſed vivorum, concluſit eos omnino reſuſcitari, atque adeò in vitam revocari oportere. Si enim jam ſunt vivi illorum Spiritus, ita ut audire prædicantem & intelligere poſſint, quid opus eſt reſurrectione ad hoc, ut Deus illorum Deus dici poſſit? nam etiam non poſita reſurrectione Deus, quatenus eorum Deus eſt, vivorum Deus erit, non mortuorum. Deinde quorſum illis prædicaretur? Deus enim ideò ſolet curare ut hominibus prædicetur, ut ſi illi credant ac reſipiſcant, virtutis ſuæ edant ſpecimina: At illi, ſi credere poſſunt (ponamus enim) ſi Chriſtus illis in carcere illo prædicavit, non potuerunt non credere propter rei certitudinem & evidentiam: quod virtutis ibi opus?

Sequitur Quartum membrum; hoc eſt, amplificatio (quemadmodum) *cum ſemel expectaret*. Nemini mirum videri debet ſuppleri vocem comparationis. Nam hujuſmodi voces non ſemel ſubaudiuntur in Sac. Literis. Et hæc ipſa quidem particula ſubauditur 2 Pet. 3. 4. *Nam ex quo* &c. *omnia ita permanent* ſicut *ab initio creationis*: nam quominus ſimpliciter accipias obſtant verba præcedentia, *ex quo Patris*. Sic Pſa. XI. 1. *Quomodo dicitis, animæ meæ Fuge, in montes* (ſicut) *Avis*, ubi Græci interpretes ſuppleverunt particulam ὡς, quæ hic etiam ſubauditur. Nam ſi hoc referas ad eoſdem de quibus antea ſermo, quid hæc ad ſcopum Apoſtoli? qui vult commendare Chriſti lenitatem, & patientiam adverſus illos qui ipſum morti tradiderant, ut nobis quoque eandem commendet? quid verò hoc ad illum mundum antiquum, qui de Chriſto ne audivit quidem, nedum ut patientia adverſus illos opus fuerit uti Chriſto. Deinde cur his potiſſimum diceretur Chriſtus hîc prædicaſſe poſt mortem (nam ita hoc foret accipiendum, ſi hoc ad illos ſpiritus eſſet referendum) hominibus tam improbis, tam extreme contumacibus, cum eos Deus per tantum temporis ſpatium ad pœnitentiam vivos jam vocaſſet, cum antea tales eſſent, ut Deum pœniteret, quòd homines creaſſet? Cur non potius aliis aliquibus minus improbis & contumacibus Chriſtus prædicaret, quos Deus non exſpectata illorum reſipiſcentia ſuſtulit? Ac præterea ne ipſi quidem Pontificii volunt his eſſe prædicatum Euangelium, ſed Patribus. Eſt ergo comparatio qua Petrus, tum Chriſti erga ſuos parricidas lenitatem ac longanimitatem, tum illorum contumaciam illuſtrat & oſtendit, non mirum videri debere Chriſtum tam parum apud illos profeciſſe; cum idem olim acciderit. Ad amplificandam quidem Chriſti lenitatem, hoc modo referuntur hæc verba: Quemadmodum Deus olim ſumma lenitate uſus eſt erga mundum adeò ſceleratum, ut eum pœniteret, quod creaſſet homines; cum illis dedit ſat longum pœnitentiæ ſpatium, nimirum 120 Annorum, & juſſit Arcam ædificare in judicii futuri ſuper contumaces argumentum, ſolatium autem & auxilium reſipiſcentium, quod tamen paucis profuit: ita Chriſtus non minori nunc uſus eſt lenitate, cum hominibus tam contumacibus gratiam adhuc obtulit; cum velut in carcere concluſi ad judicia divina aſſervarentur, tum eos adiit, & ad reſipiſcentiam vocavit. Vel ſi malis hoc ad exaggerandam iſtorum contumaciam dictum; hoc modo fuerint hæc verba accipienda quaſi dicat: Quemadmodum olim cum Deus delere vellet genus humanum propter ſcelera, certum tamen illis reſipiſcentiæ tempus præfigeret, & longanimitate ſingulari uteretur, atque in certum ſignum futuri Diluvii arcam juberet ædificare, quâ poſſent ſalvi evadere ii qui reſipiſcerent; & tamen generatim omnes manſerunt contumaces, & octo tantum animæ fuerunt ſervatæ in arca, aquis eam ſubvehentibus ac ferentibus: ita etiam iſti homines, cum illis Deus per Chriſtum ſcelerum remiſſionem offerret, & ad reſipiſcentiam omnes revocaret, licet ſupplicii divini indicia certa exſtarent, contra autem, ea evadendi ſpes certa oſtenderetur; generatim tamen omnes contumaces fuerunt, eamque divinam gratiam ſpreverunt, pauciq; omnino divina ſupplicia evaſerunt. Cum dicit *ſemel*, duplici ratione id poteſt accipi. 1. Ut opponatur hoc factum Dei huic facto Chriſti, atq; adeò ipſius Dei per ipſum q. d. Ibi Deus

id

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

id ſemel fecit; nunc Chriſtus iterum. 2. vel ſignificat, Deum ſemel uſum lenitate iſta, quia determinavit certum tempus, quouſque vellet uti miſericordia, quo elapſo jam noluerit repetere lenitatem ſuam, eamque ulterius producere. *Cum appararetur Arca* poteſt hoc fortaſſe intelligi de toto tempore illo, quo Dei longanimitas exſpectavit, ſed crediderim probabilius eſſe intra iſtud temporis ſpatium id factum: paratam quidem Arcam paulò longiori tempore veriſimile eſt, & forte poſtquam parata eſſet, aliquamdiu ſtetiſſe in ſignum futuri Diluvii. Verba *per aquam*, alii putant tantum ſignificare, in media aqua ſeu per medias aquas, ita ut undique aqua eſſet infra arcam & deſuper deplueret: tali ratione accipitur particula *per aquam* infra 2 Epiſt. cap. 3. 5. Nam Græci διὰ ſumunt pro μεταξὺ ut notat Beza ad 2 Tim. 22. Sed rectius accipitur pro cauſa media, nempe, quod ipſa etiam aqua fuerit aliquod hujus ſalutis vel liberationis à ſuffocatione adjumeutum; quia nimirum Arcam ſuſtulit ac ſuſtinuit: vide notas in Bibl. Vat. Hoc verò ideò probabilius eſt, quod poſtea hæc res, quod nimirum per aquam ſervatæ ſint iſtæ paucæ animæ, comparatur cum baptiſmo, tanquam antitypo qui nos ſervet & à judiciis divinis liberet, adeoque eſt cauſa inſtrumentalis ſalutis noſtræ.

Secundum caput eſt ℣ſ. 21, 22. Ubi duo conſideranda 1. quæ ſit iſta ſalus, de qua Petrus loquitur & ejus conſequendæ rationem exponit, quæ res facilis eſt. Hic nota vocem ſalutis ſignificare ſemper liberationem aliquam vel è malo vel ſaltem è periculo. 2. quæ ſit via iſta. De hac vero via ita agit. Primo illam comparatione illuſtrat; Secundo eam exprimit & explicat: Tertio oſtendit unde ea proficiſcatur, vel unde ea tantam vim habeat, ut poſſit nos ſervare.

Primum eſt ibi. *Cujus* (rei) *antitypon*, per id cujus antitypus eſt Baptiſma, intelligit Apoſtolus id, quod præſtitit aqua in allevatione arcæ, adeoque in conſervatione iſtarum animarum, quæ erant in arca: hujus enim rei antitypus eſt baptiſmus. Antitypon qui alibi ſumitur pro typo, ut Hebr. 9. 24, Apoſtolus hîc vocat corpus figuræ ſeu typo reſpondens, & veluti è regione oppoſitum, ſeu rem eam, quæ figura illa fuerit adumbrata. Ex quo ipſo jam facile intelligitur, per baptiſma, hoc loco, non externam illam ceremoniam, quæ aqua elementari peragitur, intelligi; ſed quippiam ſpirituale, quod corporis habeat rationem, & iſti figuræ opponi meritò poſſit: nam ceremonia iſta externa, ipſa figura eſt & adumbratio rei ſpiritualis, ut explicat Paulus Rom. 6, nec plus in ſe habet veritatis, quam olim illa allevatio Arcæ & ſuſtentatio per aquam: imò hæc quia non adumbravit illam liberationem è diluvio, ſed reipſa, divina ope accedente eam tribuit, plus videtur habuiſſe in ſe veritatis, quam hæc externa cerimonia.

Reſpondere autem baptiſmus noſter dicitur ei rei, quæ per aquam facta, & cum ea ſimilitudinem aliquam habere; non tantum quia hic baptiſmus fit per aquam quandam ſpiritualem in verbo Epheſ. 5, quemadmodum iſthic aqua intervenit ad allevationem Arcæ, qua ſervatæ ſunt animæ; ſed etiam quia hic baptiſmus ſalutem tribuit animabus noſtris, ſecundum divinam gratiam, quemadmodum id quod olim aqua præſtabat, cauſa quædam fuit media, quæ divina accedente ope, animas iſtas ſervavit. Rectè autem poteſt baptiſmus ei quod olim factum, opponi tanquam veritas figuræ, corpus umbræ: Nam hoc longe præſtantius eſt, quam id quod olim factum eſt. Baptiſmus enim noſter ſpiritualis eſt, & ad animum pertingit, eſtque res verè divina: allevatio iſta per aquam facta, res externa & ad corpus pertinens, & per ſe conſiderata, res naturalis fuit ac terrena: præterea illa ſalutem præſtitit corporis ſeu ad hanc vitam pertinentem ac temporariam; Hæc ſalutem præſtat animæ æternam.

Secundum. Sed videamus, quomodo tum exprimat, tum explicet iſtam rationem adipiſcendi ſalutem Apoſtolus.

Exprimit voce *baptiſmi* impropria, ut tantò commodius poſſit eam opponere ei, quod per aquam olim eſt factum, & hoc iſtius facere antitypon. Intelligit autem baptiſmum, ut mox videbimus, ſpiritualem quo animi abluuntur ſordes ſeu peccata; ſive illa in corde tantum lateant, ſive etiam externo actu ſe prodant, & corpus ea ratione polluant: nam hac ratione dici poteſt, hunc *baptiſmum eſſe ablutionem ſordium ac pollutionum corporis* ſed ſpiritualium vide 2 Cor. 7. 1. & Hebr. 10. 22. Sed audiamus ipſum Apoſtolum ſua verba explicantem.

In explicatione autem iſta duo præſtat. 1. docet, quid non ſit iſte baptiſmus 2. quid ſit.

Prius continetur ibi· *Non depoſitio ſordium carnis.* Res eſt facilis: quo magis reprehendendi ſunt illi, qui cum baptiſmum in Sacris Literis hinc inde nominari audiunt, & quidem tanquam rem ad ſalutem noſtram pertinentem, etiamſi nullum additum ſit indicium baptiſmi aquæ, qui externus eſt, & ſordes corporis abluit: tamen hunc protinus intelligunt. Cur non potius Spiritum ſanctum vel ſpiritualem baptiſmum quem Petrus nobis explicat, & ſalutem nobis per Dei gratiam præſtare aſſerit intelligunt, & tutius ac minore cum erroris, atque adeò ſalutis ſuæ periculo? Vel etiam cur Spiritus baptiſmum, ſi res alias ferat, non intelligunt potius; cum hic baptiſmus Chriſti ſit proprius, & aquæ baptiſmo, quo Johannes diſcipulos ſuos initiare ſolitus eſt, opponatur? Vel cur non intelligunt baptiſmum doctrinæ, cum & hujus mentio fiat in Sacris Literis, iſque ſit ad ſalutem neceſſarius? Vel denique, ſi aquæ baptiſmus omnino alicubi videatur intelligendus, videaturque de re ejuſmodi ſermo eſſe, quæ ad ſalutem ſit neceſſaria, cur non potiſſimum profeſſionem iſtam apertam nominis Chriſti & receptionem doctrinæ ipſius, quæ iſto baptiſmo peragitur, eſtque ad ſalutem per ſe conſiderata neceſſaria, intelligunt?

Poſterius præſtat his verbis: *Sed interrogatio bonæ conſcientiæ in Deum* ſeu *erga Deum.* Sat obſcure videtur Apoſtolus explicaſſe, quid ſit iſte baptiſmus, qui nos ſervet: ſed ſi conferamus hanc explicationem partim cum voce ea, quam explicat Apoſtolus, partim cum membro explicationis oppoſito, hoc eſt, cum eo quod Apoſtolus dixerat, non eſſe hunc baptiſmum ablutionem ſordium corporis; res melius intelligetur. Vox quam explicat eſt baptiſmus ſeu immerſio quædam ablutionis faciendæ cauſſa, ſeu mavis ablutio quædam. De ablutione ergo ſeu repurgatione quadam ſermo eſt: Sed quia addit Apoſtolus, hujus rei explicandi cauſſa non intelligi à ſe repurgationem ſordium carnis; facile intelligitur eum, cum addit *ſed bonæ conſcientiæ interrogatio* hoc velle dicere; Sed ablutio ſeu repurgatio ac depoſitio ſordium animi. De qua ablutione vide Epheſ. 5. Tit. 3. Hebr. 10. 22. Hoc ergo conſiderandum reſtat ut rem ipſam videamus; cur hanc repurgationem ſordium animi hoc modo deſcripſerit, & quænam iſtorum verborum propria vis ſit. Videtur ergo Apoſtolus conſequens poſuiſſe pro antecedente, ſeu effectum pro cauſſa. Interrogatio enim illa bonæ conſcientiæ erga Deum, ex ablutione illa ad faſtigium ſuum (illud nimirum ad quod neceſſarium eſt homini ſuæ ſalutis amanti pervenire) perducta effloreſcit. Itaque cum ad eam perventum eſt, homo id habet quod ex ipſius parte ad ſalutem conſequendam, & ad effugienda divina judicia eſt neceſſarium. Hoc ut rectius intelligatur, conſideremus primum quid ſit bona illa conſcientia, tum quid ſit illa interrogatio in Deum bonæ iſtius conſcientiæ. Conſcientia tum in communi ſermone, tum in Sac. Literis, non tantum ſignificat memoriam factorum noſtrorum, ſed etiam idque multo magis, judicium de factis noſtris, quatenus ea vel honeſta ſunt vel inhoneſta; laude præmiove digna, aut vituperatione atque pœna: ex quo judicio vel ſpes vel metus, lætitia vel triſtitia conſequitur, quæ omnia interdum conſcientiæ nomine comprehendimus, hoc eſt, tum judicii illius antecedentia tum conſequentia. Nam conſcientia

revera in judicio iſto, hoc eſt in approbatione & improbatione factorum noſtrorum conſiſtit: eam antecedit memoria in præteritis (nam & in præſentibus conſcientia habet locum, in futuris eatenus quatenus ea jam omnino agitamus) conſequuntur lætitia, ſi bona; triſtitia, ſi mala; itemque ſpes ac metus, præſertim in illis qui Deum ejuſque voluntatem de compenſandis hominum factis norunt. Ex his facile eſt intelligere, quid ſit bona conſcientia, quam Johannes 1 epiſt. 3, deſcribit breviter, ſi cor noſtrum nos non condemnet, (quod quid ſit poteſt fuſius explicari) jam quod attinet ad iſtam interrogationem bonæ conſcientiæ in Deum, ea nihil videtur eſſe aliud, quam id quod Johannes quoque ſubjungit tanquam effectum, bonæ conſcientiæ, nempe parrheſia, quam habemus erga Deum, quæ ſignificat quandam fiduciam adverſus Deum, eamque tantam, ut libere & audacter ſine ullo repulſæ metu audeamus omnia, quæ promiſit piis, bona ab eo poſtulare, nec ab eo pudefacti diſcedamus. Ac ſanè verba quoque aliquomodo ſunt vicina. Parrheſia enim illa ad Deum & veluti audacia quædam Deum alloquendi vicina eſt interrogationi ad Deum, de qua hic Petrus. Atque ut tandem rem expediamus, talis fiducia animi erga Deum ſignificatur, ut illum audeas ſtipulari & verbis veluti conceptis obſtringere ad præſtanda tibi promiſſa ſua, reſurrectione, & exaltatione Chriſti confirmata, itaque eum interrogare; Jam ne mihi, Deus dabis vitam illam quam iis promiſiſti, qui reſipiſcerent, & qui tibi puro corde ſervirent, & quæ reſuſcitato & exaltato tuo filio nobis demonſtraſti? Ecce peccatis nuncium remiſi: ecce animum ab omnibus ſordibus repurgavi: quid reſtat, quam ut mihi id præſtes, quod promiſiſti? Quare interrogatio ad Deum, eſt interrogatio, qua utimur illum veluti alloquentes. Videtur autem modus loquendi petitus, ex conſuetudine antiqua ſtipulandi, ubi certis verbis ac interrogationibus alter alterum obligabat, ad aliquid ſibi præſtandum: vel ex Hebræa loquendi conſuetudine, ut vult Beza, qui ita ſcribit: ἐπερώτημα vocat τὴν ἔντευξιν ſive αἴτησιν, poſtulationem & interpellationem, quæ ab Hebræis *Scheela* dicitur. Additur autem εἰς θεὸν apud Deum ex ratione conſtructionis apud Hebræos uſitatæ. Sic enim dicunt *Schaal be Elohim* id eſt, poſtulavit apud Deum, pro, poſtulavit à Deo, ſive quæſivit ex Deo. Hoc ergo vult Petrus dicere (ut breviter rem totam repetamus.) Hic baptiſmus nos ſervat, cum nos ita repurgamus animum ab omnibus ſordibus, ut cor noſtrum conſcientiaque noſtra nos haudquaquam condemnet, ſed potius hanc ipſam inſpiret fiduciam, ut ad Deum libere atque audacter, audeamus accedere, & promiſſorum ipſius fidem implorare, eorumque impletionem flagitare. Hæc enim eſt ſpes illa, quæ non confundit, ut ait Apoſtolus Rom. cap. 5, de ea ſpe loquens, quæ ex probatione noſtri naſcitur. Eſt enim duplex ſpes noſtra, altera generalis, quæ antecedit officium atque adeò approbationem noſtram, de qua loquitur Petrus cap. 1. ℣ſ. 13, & quæ requiritur ad nos ad pietatem excitandos, ut patet ex Joh. 3. 3, *qui habet hanc ſpem in eo*, &c. Sed hæc eſt generalis, & quod ad me attinet, à futura conditione pendens, eſtque talis: Deus omnibus reſipiſcentibus vitam æternam certo dabit, atque adeò & mihi, ſi reſipuero. Altera ſpes perfectior, quæ ſequitur probationem noſtram, hæc eſt: Deus mihi dabit vitam æternam, quia jam reſipui, & talis ſum qualem eſſe me voluit: & hæc non confundit. De tali ſpe ac fiducia exindeque nata alloquendi Dei ut ita dicam, audacia, loquitur Petrus. Unde apparet, quouſque hîc Chriſtianus in ablutione animi ſpirituali progredi debeat, ſi ſalutem certò velit conſequi: Et hoc ipſum docere voluit Apoſtolus, ac propterea loco ablutionis ſordium animi, repoſuit hanc bonæ conſcientiæ interrogationem erga Deum. Ab hac explicatione, quod ad rem ipſam attinet, non videtur diſcedere Socinus, & auctor annot. in Bibl. Vatabli, qui ἐπερώτημα volunt eſſe teſtimonium ac reſponſum quoddam bonæ conſcientiæ erga Deum, ut antecedens ponatur pro conſequente hoc eſt, interrogatio pro Reſponſo; quod etiam vult Caſtellio ſed alio forte ſenſu. Sic Socinus de aquæ baptiſmo. Fit, ut animi ſordibus ablutis atque depoſitis, bonæ conſcientiæ noſtræ erga Deum teſtimonium in nobis ipſis ferri ſentiamus. Ubi ut apparet, voces in Deum cum voce conſcientiæ non cum voce interrogationis conjungit; ut in eo ſit ſenſu quem explicuimus.

Reſtant adhuc (præter alias) duæ explicationes 1. ut ſignificet ſtipulationem quandam, qua utimur erga Deum, cum veluti cum eo paciſcimur & eum ſtipulamur, ut nobis velit promiſſam illam vitam largiri, ſi animum à ſordibus abluamus, & bonam conſcientiam præſtemus: quod poteſt dici eſſe bonæ conſcientiæ cauſſa, cum eam comprehendat, & eam ex ſe pariat, & hæc ſtipulatio quia eſt cauſſa ablutionis ſordium animi apte reſpondet baptiſmo. 2. Altera explicatio, ut ſignificetur exploratio conſcientiæ noſtræ aſſidua, conſcientiæ, inquam, bona coram Deo, quâ fiat, ut ab omni labe animus repurgetur.

Sequitur Tertium, hoc eſt, unde proficiſcatur hæc ſalutis ratio, vel etiam, unde & qua ratione vim ea habeat, nos ſervandi. *Per reſurrectionem Jeſu Chriſti.* Duplici ratione poſſunt, ut jam innuimus, connecti hæc verba præcedentibus 1. ut nectantur cum verbo ſervandi, quaſi dicat; Baptiſmus hic ſervandi vim habet, quia reſurrectio & exaltatio Chriſti interceſſit, qua ſe Deus primo veluti pignore dato obſtrinxit ad ſalutem nobis dandam. Deinde cum Deus Chriſtum ad tantam ſublimitatem evexerit, ut is ſit in dextra Dei, ſubjectis ipſi Angelis, Deus certe id jam fecit, unde ſalus noſtra, ſi modo repurgati fuerimus à ſordibus animi, neceſſario conſequatur, adeò ut eam jam quodammodo nobis præſtitiſſe cenſeri debeat. Eſt autem ſalus noſtra poſita in manibus ejus, qui non erubeſcit nos fratres ſuos appellare, &c. Atque hæc poterunt latius diduci. Et hæc eſt veluti Arca qua ſubvehimur per aquam ſeu baptiſmum ſpiritualem, atque adeò enatamus ex omnibus divinis judiciis ipſaque morte æterna. 2. Sed & poſſunt hæc verba conjungi cum voce baptiſmi (ſi cætera quæ ſequuntur, legas in parentheſi) vel cum explicatione ejus, hoc eſt, interrogatione bonæ conſcientiæ. Si cum voce baptiſmi immediate conjungas, ſimplex erit ſenſus: ſi cum explicatione ejus ſeu interrogatione bonæ conſcientiæ, propemodum duplex. Si cum baptiſmi voce; ſenſus erit nos iſtam ablutionem conſequi per reſurrectionem Domini Jeſu Chriſti ejuſque exaltationem; quia hæc ſpem certam in Deo poſitam ſalutis æternæ immortalitatiſque nobis ingenerat: qua de re eleganter Petrus in hac eadem epiſt. cap. 1. ℣ſ. 1 & 21; quæ loca afferenda. At qui habet hanc ſpem in Deo, purificat ſeipſum ſicut ille purus eſt. 1 Joh. 3. & 2 Corinth. cap. 7. 1, Si verò connectas cum interrogatione conſcientiæ in Deum, duplex quodammodo eſt ſenſus. Alter is quem modo diximus, unde habeamus iſtam bonam conſcientiam; ſeu unde fiat, ut conſcientia noſtra repurgetur, & cor noſtrum, nos non condemnet; nimirum quia ſpem ex reſurrectione Chriſti concipiamus vitæ æternæ, unde liberatio à peccatis ac bona conſcientia naſcitur.

Alter ſenſus eſt, ut ſignificetur his verbis unde fiat ut nos cum bonam habemus conſcientiam audeamus ita Deum interrogare de noſtra ſalute eamque ab illo poſtulare. Quaſi dicat; At qua fiduciâ nos ita interrogamus & flagitamus Deum? quid hanc ſpem noſtram ita erigit, & animos iſtos nobis facit? Reſurrectio Domini Jeſu Chriſti: hac nitimur, hæc facit ut audeamus cum tanta fiducia promiſſorum ejus fidem implorare, cùm eorum tam certum ac evidens dederit pignus. Largitur enim reſurrectio Chriſti duplicem iſtam ſpem, de qua antè diximus, & illam generalem, quæ antecedit noſtrum officium, & eam quæ ſequitur. Sicut & mors Chriſti ſpem remiſſionis peccatorum; nam & antequam pareamus Deo, ſpem hanc præſtat, & poſtea. De poſteriore loquitur Joh. 1 Epiſt. cap. 1. *Si in Luce*, &c.

Reſur-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Reſurrectio Domini Jeſu poterit hic duplici modo ſumi. 1. Latè, pro omnibus iis, quæ eam conſequuta, adeò ut ea quæ ſubjiciuntur à Petro ad explicationem & amplificationem ejus pertineant ſimul ad oſtendendum, quomodo perfecta ea ſit, & quanta in ſe contineat. Sed 2 fortaſſe rectiùs hic accipitur magis ſtrictè, ac propriè nempe per revocationem ad vitam eamque immortalem. Qua ratione videtur accipi ſupra cap. 1. ℣. 21, ubi præter reſuſcitationem gloriæ ejus meminit. Sed evidenter itàſumitur Rom. 14. 9, ubi imperium ejus divinum pro fine reſuſcitationis & vivificationis ejus ponitur. Maximè autem huc pertinet locus Rom. 8. 34, ubi agit & de certitudine ſalutis electorum, ubi quædam habet Paulus cum Petro communia, quædam peculiaria; ut & Petrus hîc ſua. Videatur locus & explicetur gradatio. Ex eodem autem locò etiam explicetur, cur mortis hic non ſit facta mentio: nimirum, quia reſurrectio ejuſque conſequentia plus faciunt ad ſalutem noſtram ejuſque ſpem nobis parandam; & mors, ideò maximè (licet non ſolùm) huc faciat, quia iſta eam ſunt conſequuta. Cætera hic non explico, tanquam alias noſtris nota & familiaria. Hoc tamen addo, cum facit mentionem Angelorum, poſſunt intelligi & boni & mali, ſed maximè boni: deinde per poteſtates & virtutes intelliguntur, illi, qui inter hos eminent, ne quis putet, tantum vulgares Angelos Chriſto ſubjectos; ſed etiam principes eorum, de quibus pluribus verbis Paulus Eph. 1. ℣. 21. Coloſſ. 1. 16, & xi. 16. Omnium miniſterio Chriſtus pro arbitrio utitur, omnes ei parent, omnium ille caput eſt. Poſſunt autem per *poteſtates & virtutes* iidem Angelorum principes intelligi, propter diverſas qualitates ad eundem tamen finem pertinentes; poſſunt etiam diverſi intelligi. Si iidem, intelligentur Angeli præcipui ſeu Archangeli, qui velut ſunt duces quidam cœterorum. Ut malorum Angelorum unus dux eſt, qui dicitur Diabolus, cujus cœteri dicuntur Angeli atque emiſſarii, quorum opera ille utitur: ita etiam in bonis Angelis ordo eſt & dignitatum gradus; non quòd illi ſuis veluti legionariis militibus abſolutè imperent, ſed ex mandato Dei, & nunc Chriſti, illi cœtera diſponunt, & vel mandata regis ſui ad illos deferunt, vel per illos exſequuntur. Dicuntur ergò poteſtates propter quandam imperii vel gubernationis ſpeciem, quam habent in cæteros Angelos, ſed limitatam & reſtrictam, & ſuperiori ſubjectam, non ἀνυπεύθυνον. Virtutes propter robur & vires adjunctas, quibus poſſent imperata exſequi & & cæteris veluti præeſſe. Quodſi malis diverſos intelligi, tum per *poteſtates* ii eorum intelligendi tantùm, qui veluti ſunt duces, qui regi Chriſto parent, & propter quandam imperii particulam ità dicuntur. *Virtutes* autem ſunt alii, qui magno robore pollent, & ad res arduas ac magnas exſequendas à Deo ac Chriſto adhibentur. Vult ergo Petrus ſignificare divinum Chriſti imperium ejuſque magnitudinem, cùm ei Spiritus omnium potentiſſimi ac roluſtiſſimi, quibus Deo excepto nihil majus eſt, pareant: atque inde oſtendere, ſpei noſtræ certitudinem, cum ea ſit poteſtas ejus, cui omnia parent, cujus imperio cùm hi potentiſſimi Spiritus ſubſint, nihil eſt quod reſiſtere poſſit; imò qui horum etiam ſpirituum operâ ſuos olim congregabit ad ſe, & ex incendio illo, quod mundum manet (quemadmodum olim diluvio) ereptos in aërem transferet, indeque in cœleſte palatium: à malorum verò Spirituum vi, (quos alioquin delebit) & nunc imperio ſuo coërcet, hic quidem cuſtodit, aliquando autem pleniſſimè vindicabit.

De verbis Chriſti Johan. 3. 7, 8. Verborum iſtorum Chriſti hunc arbitror ſimplicem eſſe ſenſum: Non tibi mirum abſurdumve videatur quod dixi, denuò nos debere naſci, etiamſi qua ratione id fieri queat, non videas. Ecce ventus paſſim ſpirat, tuque ipſius ſonum auribus clariſſimè percipis, ita ut de re dubitare nequaquam poſſis; nec tamen ſcis unde omninò proficiſcatur, aut quorſum tendat. Quemadmodum (intelligitur) res certa eſt de vento, nec de illo dubitas, quamvis originem & locum in quem tendat, ignores; ita etiam ſe res habet, cum quovis, qui ex Deo generatur, ſeu cum generatione ex Spiritu, de qua tibi dixi. Res nempe, certa eſt, & de quâ haudquaquam dubitare debeas, etiamſi rationem ac modum, quo id fiat, non acccipias.

* * *

Ad locum Jeremiæ 23. ℣. 5, 6, in quo arbitraris nomen Jehovæ Chriſto tribui, unde conſequatur eum eſſe Deum illum unum: Reſponſionem habes in libro contra Wujekum, Claſſe 4. Argum. 2. Quod verò tu ajis, *De Chriſto prophetam loqui monſtrare ſubjectum, quod ſit Germen Davidis, quòd appelletur rex benè regnaturus, quod dicatur ille Jehova, qui & noſtra eſt juſtitiâ, quorum nullum de Iſraëlici dici poſſit.* Non enim advertis primùm, à te pro conceſſo ſumi ſubjectum enunciationis ejus, quæ continetur in poſteriori verſ. 6 parte, eſſe Germen illud Davidicum, de quo verſu 5 dictum fuerat, quod ſit futurus, rex benè regnaturus, &c. Atqui initio verſ. 6 novum interjicitur ſubjectum, nempe Juda & Iſraël, ad quod tanquam propiùs, rectè referri queunt, atque adeò debent, poſtrema illa ejuſdem verſic. verba, de quibus eſt controverſia. Conſentaneum enim eſt, prædicatum quodvis ad propius potiùs ſubjectum referri, quàm ad remotius, niſi forte gravis obſtet ratio, quæ an hic ſit aliqua, partim ex d. l. contr. Wujekum animadvertere, poteris, partim mox videbimus. Itaque dum tu duo diverſa prædicata, inter quæ novum ſubjectum interponitur, conjungis, & ad unum ſubjectum refers, in compoſitionis, ut dixi, fallaciam incurris. Deinde illud te unà cum aliis decipit, quòd verba iſta poſtrema ℣. 6 ita reſolvenda ſtatuis, ac ſi dictum eſſet, eum de quo ſermo eſt, vocatum iri Jehovam, qui noſtra eſt juſtitia: quod quia in Judam & Iſraëlem non cadat, arbitratus es, id de germine Davidis eſſe intelligendum. Atqui, ut alia quædam hic mittam, tùm ex loco ſimillimo apud eundem Prophetam, ubi eadem verba ſecundum Hæbraïcam veritatem, quam nonnulli interpretes fideliter expreſſerunt, manifeſtè ad Hieroſolymam referuntur; tum ex aliis ſimilibus Scripturæ locis, quorum aliquos in d. l. contra Wujekum habes annotatos, videre potes; nihil eſſe, quòd cogat iſto modo verba Prophetæ reſolvere: imò eſſe quod diſſuadeat. Eſt enim animadvertendum, verba hæc, *Jehova juſtitia noſtra*, conjunctim ſumenda eſſe, & inſtar unius nominis, quod materiale nonnulli vocant, habenda, quod etiam de ea re efferri poſſit, quæ Jehova ſimpliciter haudquaquam appellari poſſit: quodſi verò nomen hoc reſolvere velis in voces illas ex quibus componitur, non per appoſitionem verba *Juſtitia noſtra* cum nomine *Jehova* conjungenda fuerint, ut tu aliique omnes faciunt, ſed integra ex nomine hoc enunciatio conſtituenda, ſubaudita vocula *eſt*. Hoc pacto, Jehova eſt juſtitia noſtra. Quare nec ſubjectum aliquod aliunde fuerit aſſumendum, de quo tum vox Jehova tum Juſtitia noſtra prædicetur; ſi quidem ipſa Jehovæ vox ſubjecti locum obtineat. Exemplis, quid velim, intelligetur melius: ſi quis vexillum hodie aliquod, cujus inſcriptio ſit, Deus fortitudo mea, dicat, hoc eodem nomine vocari, aut id re ipſa ita vocet (ut ſi dicat, vexillum iſtud Deus fortitudo mea eſſe ab hoſtibus captum, aut aciem præceſſiſſe) non ſignificabit, vexillum iſtud eſſe Deum, qui ſit fortitudo ipſius, ſed totum hoc complexum, quod integram ſententiam ſeu enunciationem in ſe continet (nempe Deus eſt fortitudo mea) pro nomine illius, vexilli uſurpabit. Solent nempe Symbola iſtiuſmodi, integram ſententiam breviter enunciantia, quæ quis libenter vel de ſe vel de alia aliqua re aut perſonâ uſurpat, migrare in nomen aliquod iſtius ſive rei ſive perſonæ, de qua uſurpantur, aut quæ eorum quæ inibi dicuntur, monumentum aliquod exhibeat: cujus rei vel in Germanicâ noſtra lingua exempla licet reperire. Sed ne intra profana tantùm conſiſtamus, aut aliunde potiùs quàm ex

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Scripturâ linguaque ſancta petamus exempla, deprehendes idem in nominibus Hebraicis, quæ in Sacris Literis leguntur; Inſpice tantum interpretationem nominum iſtorum, quæ ad calcem Latinæ Bibliorum Verſionis adjici ſolet, aut ab aliis peculiari libello, atque adeo fuſius eſt pertractata. Inprimis autem ea vide Nomina, quæ ab El incipiunt, quam vocem Deum ſignificare noſti. Sic Elcana ſignificat Deus Zelotes, Elias Deus Dominus, ſive Jehova: Elimelech Deus meus Rex. In quibus omnibus ſubauditur vocula *eſt*. Elnathan Deus dedit, quod integram ſententiam ſeu enunciationem manifeſte continet. Quare ſi voces illas ex quibus nomina hæc conſtant, dirimere à ſe invicem velis, non debes nomen Dei aut Domini ſeu Jehovæ enunciare de homine illo, de quo nomen ex hac voce compoſitum efferebatur; ſed eo debet intelligi unus ille Deus, de quo dicitur, quod ſit Zelotes aut Dominus (vel contra de Domino, quod ſit Deus) vel Rex, vel quod dederit eam nempe perſonam, aut rem quæ ſubauditur. Sic nomen *Immanuel*, quod ut notum eſt, ſignificat *Nobiſcum Deus*, ab hominibus Chriſtianis pro nomine proprio uſurpatur (hinc Immanuel Chryſoloras, Immanuel Tremellius; Imperatores etiam quidam Canſtantinopolitani & Reges Luſitaniç hoc nomine fuerunt appellati) non quod quiſquam eorum (ſit Deus ille qui nobiſcum eſſe dicitur, ſed quod voces iſtæ in unum nomen coaluerint, continentes in ſé vim integræ orationis, nempe *Deus eſt nobiſcum*, ſeu nobis propitius adeſt. Exemplum etiam habes luculentum Geneſ. 22. 14. Et vocavit Abraham nomen loci illius (ubi immolare voluit filium) *Jehova videbit*, ubi nemo non videt, non Jehovam fuiſſe appellatum locum iſtum, ſed totam hanc enunciationem pro uno nomine ſumptam, loco iſti fuiſſe inſtar appellationis propriæ attributam. Sic Exodi 17. 15. Et ædificavit Moſes altare, & vocavit nomen ejus, Jehova vexillum meum ſcil. eſt, & Judic. 6. 24. Et ædificavit ibi Gedeon altare Domino, & vocavit illud Jehova pax (ita enim eſt in Hebræo) hoc eſt pacis eſt auctor: quanquam etſi legere velis Jehovæ pax, ut nonnulli faciunt, ſubaudietur itidem vocula eſt, ut ſenſus ſit, Domini ſeu Jehovæ eſt pax, hoc eſt, ab ipſo proficiſcitur pax ſeu ſalus ac felicitas. Vide verſic. præced. Sic Ezech. 48. 35. Et nomen urbis [erit] ex eo die Jehova illic ſcil. eſt. Mitto alia quædam ad hujus rei illuſtrationem pertinentia; qualia ſunt nomina integram interrogationem continentia, ut Michaël quod ſignificat, quis ſicut Deus? & illa quæ ex eventu ſequuturo deſumuntur, & orationem continent imperativo modo elatam: quale iſtud Eſa. 8. 3, ubi jubetur propheta vocare filium ſuum, *Accelera ſpolium detrahere, feſtina prædari*: quæ Hebraicè paucioribus Syllabis longeque rotundius efferuntur, ut nemo mirari debeat, plura verba integram orationem complectentia, pro uno quopiam nomine in dicto Jeremiæ loco, pro Judæ & Iſraëlis nomine ſumi, licet enunciationis illius ſubjectum de eo efferri ac prædicari per ſe nequeat. Illud autem ex allatis à me exemplis obſervari velim, rebus illis, quibus aliquid contingit novi, aut ut contingat, optamus, itemque locis, in quibus quippiam evenit inſolitum, quin etiam rebus ac perſonis, per quas id contingit, ſignis denique ſive antecedentibus ſive conſequentibus rerumve inuſitatarum monumentis, nomina hujuſmodi indi ſolere compoſita, eventum illum aut ejus votum ſignificantia. Quare ut ad locum noſtrum dicta commodemus, quia eo tempore quo Germen iſtud Davidicum eſſet ex oriturum, & benè regnaturum in terra Judaica & Iſraëlitica, ipſaque adeò urbe Hieroſolymitana quæ gentis caput erat, Deus juſtificaturus eſſet populum ſuum, & ablatis, ex mera ſua benignitate, illius peccatis, eum tanquam juſtum at inſontem tractaturus; ideò populus ille, cui tanta felicitas contingeret, vocandus erat *Jehova juſtitia noſtra*; nempe ex oratione, quam ipſe populus de felicitate hac ſibi gratulans, & ejus gloriam uni Deo adſcribens, frequenter in ore eſſet habiturus, & inſtar proverbii ac Symboli cujuſpiam uſurpaturus, vel ſaltem uſurpare deberet. Hæc enim per mimeſin, ex ipſius populi perſonâ dicuntur, & ejus profeſſionem de divina erga ſe benignitate continent. Similiter intelligendum eſt de Hieroſolyma, hoc eſt, de populo Hieroſolymitano cap. 33, ejuſdem prophetiæ. Neque verò neceſſe eſt ut ſtatuamus, hoc ipſo nomine poſtea populum aut vulgo urbem fuiſſe appellatum, præſertim ab aliis extra populum iſtum exiſtentibus. Sed ſatis eſt cauſſam ſufficientem datam fuiſſe hominibus ita loquendi & nomen hoc uſurpandi: quemadmonum nec Hieroſolyma vulgo dicta eſt Jehova illic, quomodo nominanda apud Ezechielem dicitur: nec ut eſt apud Eſaiam civitas juſti, urbs fidelis, nec de Chriſto vulgo uſurpata, & ne nunc quidem uſurpantur ea nomina, quibus inſigniendus dicitur Eſaiæ 7. 9, nec illud ipſum quod hoc loco extat, quodque vultis de Chriſto intelligendum. Ex dictis illud etiam apparet, etiamſi tandem de Chriſto hæc intelligerentur, non tamen inde ſequuturum Chriſtum ſeu germen iſtud Davidicum eſſe ipſum Jehovam, non magis ſanè quam Hieruſalem, vel Juda & Iſraël. Id tantùm ſignificaretur, Germen illud Davidicum cauſſam fore mediam ejus rei, quæ nomine iſto *Jehova juſtitia noſtra* [eſt] exprimitur. Hoc eſt Jehovam per ipſum juſtificaturum populum ſuum, ut proinde ipſi hoc eſt germini illi, ex tanto beneficio à Deo per ipſum in populum collato, jure potuerit hoc nomen imponi. Quo pacto etiam Immanuel debuit appellari hoc eſt nobiſcum Deus, non quia ipſemet is eſſet Deus, qui ſit nobiſcum futurus, ſed quia per eum & cum eo Deus eſſet, nobis adfuturus, ſeque nobis propitium ac maximè benignum exhibiturus. Quia verò hujuſmodi nomina ex eventu, ut vidimus, ſolent imponi, quod de hac appellatione, qua de agimus, ex eo ipſo, quem citaſti, loco conſtat; ex eo facile eſt intelligere, ea non deſumi ſolere ex re, quæ cuipiam naturaliter ac neceſſariò inſit; quod tamen hoc loco fieret, ſi germen illud Davidicum diceretur Jehova; quia nimirum eſſentiam ipſius Jehovæ in ſe haberet. Quin etiam illud inde non obſcurè colligitur, verba illa potius ita eſſe reſolvenda, ut totam enunciationem contineant, quam ut per appoſitionem tantum elata intelligantur. Illo enim modo eventus quidam certus, nempe quod Jehova populum ſuum juſtificet, primò ac potiſſimum ſignificatur: hoc vero modo, non principaliter ſed veluti acceſſorie tantum; principaliter enim ſignificaretur, eum eſſe Jehovam, id quod perſonæ contineret commendationem, non vero eventum exprimeret: id vero quod additur, juſtitia noſtra, prioris tantum illuſtrandi cauſſa adhiberetur.

Quod attinet ad Spiritus ſancti, ut ajis, perſonalitatem, quam conaris oſtendere: nullum eſt dubium, quin de eo Spiritu loquaris, qui in ipſo Deo ejuſve eſſentia naturaliter reſidet, non vero de quodam ejus effectu hoc eſt de virtute atque efficacia ab eo in homines manante, quam Spiritus ſancti nomine in Sacris Literis creberrime appellari, omnes videntur agnoſcere. Cum ergo primum argumentaris à requiſitis perſonæ, quę omnia Sp.S. vis competere, & eorum primum facis eſſe ſubſtantiam: Vel ſubſtantiam ſumis pro re ſubſtantiali atque ad ſubſtantiam conſtituendam pertinente: quo pacto differentias ſubſtantiarum, eſſentiales, ſubſtantias appellant, ut rationem v. gr. hominis, vel eam accipis pro ſubjecto quodam, hoc eſt, pro ne ejuſmodi quæ per ſe ac ſeparatim ſubſiſtat, aut ſubſiſtere apta ſit. Si priori modo, concedimus Spiritum illum, qui in Deo naturaliter ineſt, ſubſtantiam eſſe. Sed id te nihil in hac cauſſa juvat, ut ex ſeqq. apparebit. Perſonam enim neceſſe eſt ſubſtantiam eſſe, ut ſubjectum (ſubjecti nomen abſolute accipio, nulla habita ratione accidentium, quæ ei inſunt: quo pacto etiam ex eorum ſententia, qui nullum planè in Deo agnoſcunt accidens, Deum ſubjectum diceres) quod per ſe ſubſiſtere aptum ſit vel potius actu ipſo ſubſiſtat. Quanquam enim Tu id fortaſſe in ultimo requiſito, quod eſt, eſſe ens completum:

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ram, complexus es: tamen quia hic primus ferè latet error, ex ambiguitate vocis ſubſtantiæ natus, ideò hic ſtatim detegendus fuit. Unde jam intelligis, ſi poſteriori modo ſubſtantiæ nomen accipias, à nobis negari idque jure, Spiritum ſanctum eſſe ſubſtantiam; eſt enim in alio naturaliter, nempe in Deo ejuſque ſubſtantia, nec ab ea ſeparatim ullo pacto conſiſtere poteſt. Ex quo jam ſtatim etiam apparet, quid de altero requiſito, nimirum quòd ſit ſubſtantia prima, ſentiendum ſit. Id enim nulla alia ratione concedi poteſt, quàm quatenus intelligitur, Spiritum S. eſſe rem quandam ſubſtantialem, ſingularem atque individuam, non genus aut ſpeciem: quo pacto etiam diceres hanc rationem Petri aut Pauli v. gr. eſſe ſubſtantiam primam. Patet etiam aliquomodo, quid de tertio ſit ſtatuendum; nempe quod Spiritus S. ſit rationalis. Neque enim Spiritus S. rationalis eſt, ut quod, ſed ut quo (utor uſitata ſcholarum diſtinctione) qua ratione ipſam quoque rationem ſeu intellectum rationalem diceres, non quod ipſamet propriè ratiocinetur aut ratiocinandi atque intelligendi vim habeat: ſed quod homo ratione atque intellectu ratiocinetur atque intelligat, aut intelligere poſſit. Reſpondet enim Spiritus ſanctus, de quo ſermo eſt, facultati ac potentiæ, non ſubjecto facultatem habenti atque utenti. Uſitatiſſimum autem eſt ut facultati actiones tribuantur, quæ propriè conveniunt ſubjecto facultatem illam habenti. Sic intellectus dicitur aliquid percipere aut cognoſcere; Mens judicare ac diſcernere: Voluntas velle (ut 1 Petr. 3. ℣. 17) aut decernere quippiam: Anima hominis triſtari, gaudere, &c. cum tamen hæc omnia compoſito proprie conveniant, ſeu homini animam habenti, ut docent Philoſophi. Hoc autem, quo diximus, modo, aut ſimili quopiam, qui perſonæ non ſit proprius (ut de eo ſimul loquamur ſpiritu, qui à Deo manat, & in homines effunditur; eſtque ſpiritus in ipſo Deo naturaliter reſidentis effectus quidam, ei per analogiam reſpondens, deque actionibus quæ illi in S. L. attribuuntur) vel ex eo, quem primum adduxiſti, loco 1 Cor. 2, diſcere licet. Nam verſ. 11, in quo confirmatio quædam vel illuſtratio continetur ejus, quod verſ. 10 à te citato dictum fuerat, ait Apoſtolus; quis enim novit hominum, quæ ſunt hominis; niſi Spiritus hominis qui in ipſo eſt: ita etiam ea quæ ſunt Dei, nemo novit niſi Spiritus Dei. Neque enim ſpiritus hominis ipſe cognoſcit aut novit quippiam propriè, ſed eo cognoſcit aut novit quippiam homo, quo pacto Marcus de Chriſto loquitur 2. verſ. 8. Quare ſimiliter de Spiritu Dei ſtatuere licet, vel ſaltem nihil aliud vi illius comparationis concludere atque in præcedentibus aſſerere voluit Apoſtolus, quàm Spiritu Dei cognoſci, ea de quibus ſermo eſt. Quanquam ea ipſa quoque verba, quæ adducis verſ. 10, ſatis oſtendunt, Spiritui Divino hic non propriè, ſed metonymicè cognitionem tribui. Dicitur enim ibi *Spiritus* (nimirum Dei) *omnia ſcrutatur, etiam profunditates Dei*, hoc eſt conſilia & decreta ipſius maximè arcana, & in ipſo veluti profundo abdita ac retruſa. Nam ſi de illo Spiritu loquaris, qui in ipſo ineſt naturaliter, is nequaquam ſcrutatur atque explorat ea, quæ in Deo latent abdita. Sed is ipſe eſt, in quo ea primò inſunt, & abdita latent: quemadmodum profunda (ut ita Apoſtoli ſermonem imiter) hominis, hoc eſt abdita ejus conſilia, in Spiritu ac mente ipſius latent, nec Spiritus illius ea dicitur ſcrutari, ſed ſcire ac tenere. Neceſſe enim eſt diverſum eſſe id, quod ſcrutatur, ab eo in quo id primò latet, quod ſcrutari quiſpiam dicitur: præterquam quòd verba illa, *etiam profunditates Dei*, ſatis indicant, quo pacto Spiritus Dei hoc loco conſideretur. Quodſi de illo Dei ſpiritu ſermonem eſſe velis, qui à naturali, de quo hactenus egimus, Dei ſpiritu manat & hominibus communicatur, originis autem ac fontis ſui naturam quodammodo retinet, & quæ in eo latent, humanis mentibus imprimit, ſeu, ut ea cognoſcant, efficit: quemvis videre arbitror, eum proprie loquendo, haudquaquam ſcrutari aut cognoſcere, quum perſona non ſit, cujus id eſt proprium. Neque enim eſt, quod quis dicat, eum eſſe tertiam illam, quæ creditur, divinitatis perſonam. Quandoquidem effectus quidam eſt Spiritus in Deo naturaliter reſidentis. Hic autem Divinitatis perſona atque adeo Deus ſummus eſſe nequit; cum hic prorſus ſit ἀναίτιος, nec ab ulla cauſſa dependeat: adde, quòd tertia illa, quæ ſtatuitur, Divinitatis perſona, eſſentiam Divinam, nunquam egreditur; ille autem, quem diximus, Spiritus egreditur. Animadvertunt improprietatem hanc in verbis Apoſtoli, quidam Sac. Lit. interpretes, licet alioquin acerrimi ejus, quam tueris, ſententiæ defenſores. Beza enim vult ideò dici Spiritum ſcrutari profunda Dei, quia per illum doceamur etiam abditiſſima, ſicut Rom. 8. verſ. 26, dicitur poſtulare, quòd nos ad poſtulandum impellat. Quanquam verò poſtea addit, ſi Spiritum hoc loco malimus non pro ipſo Spiriritu ſancto, ſed pro ipſius vi & afflatu accipere, ſimpliciter hoc eſſe accipiendum. Non video tamen, quomodo metonymiam queat effugere. Quandoquidem ille Spiritus ſancti afflatus, quemadmodum paulò antè oſtendimus, propriè ſcrutari aut cognoſcere non poteſt, ſed tantùm efficere, ut ii, in quibus exiſtit, ſcrutentur ac cognoſcant. Plura quidem dici poſſent, ad intelligentiam loci hujus pertinentia; ſed ne & Epiſtolæ modum & munus reſpondentis nimis excedam, ad ſecundum tranſeo ex Teſtimoniis tuis, quibus probare conatus es Spiritum ſanctum eſſe rationalem: id verò exſtat 1 Corinth. cap. 12. Verſiculum tu non annotaſti: arbitror autem te potiſſimum reſpexiſſe ad verſ. 11, qui ab aliis quoque inprimis urgeri ſolet, ubi dicitur, quòd Spiritus ille diſtribuat privatim cuilibet prout vult. Hujuſmodi enim actio rationem & intellectum in eo Spiritu omninò videtur præſupponere. Quæ ratio ſi firma eſt, multæ res aliæ, quæ perſonæ nequaquam ſunt, rationales atque adeo perſonæ erunt. Nam ex iis ſingulis, quæ charitati tribuuntur cap. ſequent. ejuſdem Epiſtolæ, liceret concludere, eam eſſe rationalem: cùm unumquodque eorum rationem præſupponat in eo, cui propriè tribuuntur; atque illa inprimis, *Charitas non cogitat malum* (id quod tacitam contrarii affirmationem continet, & cogitandi facultatem omnino poſtulat) *omnia credit, omnia ſperat*. Scriptura dicitur prævidiſſe Deum ex fide gentes juſtificaturum Galat. 3. 8. Sermo Chriſti dicitur judicaturus eum, qui verba ejus non recipit Johan. 12. 48. Atqui hæc non minùs rationem atque intellectum requirunt, quàm id, quod Spiritui ſancto loco à te citato tribuitur. Ac ne aliunde petamus exempla, habes in hoc eodem cap. 1 Cor. 12. 25. Ubi de membris corporis humani, quod poſtea verſic. 27 & ſeqq. ad membra Myſtici corporis Chriſti accommodatur, aſſeritur, alia pro aliis curam gerere, quæ omnia figuratè dici nemo ignorat. Ac de ipſo Dei Spiritu figuratam ejuſmodi loquutionem habes, eo, quem Beza ſuperiùs citaverat, loco Rom. cap. 8, ubi emphatice admodum ipſe Spiritus dicitur interpellare pro nobis ſuſpiriis inenarrabilibus, additurque eum, qui ſcrutatur corda, ſcire, quis ſit ſenſus Spiritus (hoc eſt quid Spiritus ſpectet ac deſideret) quòd ſecundum Deum interpellet pro ſanctis. Ubi ſi ſpectes verba, videbitur ipſemet Dei Spiritus, qui ibi tum à Deo, apud quem interpellat, quique ejus ſenſum intelligit, tum à Sanctis, pro quibus interpellat, diſtinguitur, propriè Deum orare, ad eum ſuſpirare, & aliquid ab eo deſiderare: quæ actiones non ſunt niſi rei rationalis: & tamen res ipſa unumquemque monet, id de Spiritu S. propriè dici non poſſe. Nam ſi Spiritum ſanctum pro perſona divina velis accipere, quo pacto dici poteſt, eum orare aut pro aliquo interpellare, nempe apud Deum; cum ponatur eum eſſe ipſummet Deum, ex ſe ipſo dona omnibus diſtribuentem? quomodo dici poteſt, eum ſuſpirare? Deum ipſius ſenſum intelligere? Si vero pro effectu

illius

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

illius Spiritus, ſeu aflatu divino ſumas, cum is perſona nequaquam ſit, quomodo ei has actiones propriè tribues? quanquam etiamſi perſona eſſet, non protinus ei propriè tribui poſſent. Quare reſtat, ut quemadmodum ſupra Bezam dicentem audivimus, metonymice id de Spiritu Sancti dictum intelligamus, quia enim is in hominibus ea efficiat, quæ illi hic tribuuntur, & tùm cum homines Chriſtiani afflictionum & periculorum magnitudine perturbati, neſciunt quid, quove pacto orare debeant, illis id ſuggerat, & ſuſpiria in illorum cordibus excitet, quæ licet verbis exprimi nequeant, à Deo tamen qui corda ſcrutatur, intelliguntur, & voluntati ipſius conſentanea eſſe agnoſcuntur. Quare cum hæc actio à Spiritu divino tanquam cauſſa præcipua oriatur, ideo Spiritui S. tribuitur. Hæc cum alibi agnoſcantur, cur non agnoſcuntur in locis ſimilibus, atque adeò in eo, de quo agimus, 1 Cor. 12: qui eo tantùm à priori differt, quòd in illo actio hominis, in hoc verò actio Dei propria Spiritui tribuitur. Eſt enim Spiritus divinus partim in ipſo Deo, partim in hominibus, quibus donari dicitur, & quidem partim dependentiæ ratione, partim etiam ratione analogiæ, idem. Quemadmodum ergo, quatenus in hominibus eſt, actiones hominum ei tribuuntur, quæ illius virtute & efficacia peraguntur: ita etiam, quatenus in Deo eſt, Dei actiones ei adſcribuntur, quæ ipſius vi perficiuntur. Et hoc quidem 1 Cor. 12, loco, facilius id quod dixi, agnoſci poterat, niſi præconcepta obſtaret opinio, quàm in aliis quibuſdam locis à nobis adductis. Nam d. l. Rom. 8 preces, quæ Spiritui Sancto adſcribuntur, ſatis apertè ſanctis, quibus eæ tamen proprie conveniunt, adimuntur: & Joh. 12. 47, 48, judicium illud, quod ſermoni Chriſti tribuitur, Chriſto ipſi, cui tamen id propriè competit, certam ob cauſſam (nempe quia ipſe prima damnationis illius cauſſa non eſſet) adimitur. At in loco noſtro, ea donorum diſtributio, quæ Spiritui S. tribuitur, haudquaquam adimitur ei, cui propriè competit, nempe Deo, cujus is eſt Spiritus, imò potius paulò ſuperius apertè ſatis adſcribitur, dum ita inquit Apoſtolus: & diviſiones operationum ſeu facultatum ſunt, (loquitur autem de facultatibus ſeu donis illis ſpiritualibus, quæ Spiritum inferius ait diſtribuere) ſed idem eſt Deus qui operatur illa omnia in omnibus: cum quo conſentit præter alia locus Hebr. 2. ℣. 4. Simul atteſtante Deo ſignis, &c. & Spiritus Sancti diſtributionibus ſecundum ſuam voluntatem. Neque enim hoc loco Spiritus ſanctus (quod fortaſſe quiſpiam non ſatis locum conſiderans arbitrari poſſet) ſpectatur, tanquam diſtributor, ſed tanquam donum (quod cœteroquin expreſſum non foret) diſtributum à Deo, Euangelicæ doctrinæ ea ratione atteſtante. Dicit autem eum id feciſſe ſecundum ſuam voluntatem, quod ad Corinth. Spiritui ipſi tribuitur: quia aliud donum ſpirituale huic, aliud alii, & rurſus, alia menſura huic alia alteri dederit: quod alibi Chriſto, qui acceptum à Patre ſpiritum ipſius nomine effudit, quique ea ratione muneribus diverſis in Eccleſiâ obeundis diverſos præfecit (hoc autem eſt unius illius Domini, hoc eodem loco 1 Cor. 12. 5) adſcribitur. Confer inter ſe 1 Cor. 12. 28 & ſeqq. & Epheſ. 4. ℣. 7, 8, 11. Quia verò id vi Spiritus divini factum eſt, ideò id Spiritui ipſi metonymicè tribuitur. Vide adhuc nonnulla de hoc loco, præſertim quod ad ſuperiora verba attinet, in anti Wujeko pag. 489, & contra Eutropium locis in catalogo notatis.

Sed jam tempus eſt, ut tertium locum videamus, qui extat Actor. 13. 2. Dixit Spiritus S. ſeparate mihi Barnabam & Saulum ad opus ad quod eos vocavi. Ubi vel ex eo probas, Spiritum Sanctum eſſe rationalem quia dixerit, ſimpliciter, vel quia iſta, quæ vidimus, dixerit: vel ex utroque. Prior ratio nulla eſt, niſi etiam concludere velis legem aut Scripturam eſſe ratione præditam, atque adeò perſonam, quia non ſemel loqui aut dicere quippiam in Sacris Literis legitur. Eodem modo oraculum dicit Rom. XI. 4. Adhortatio differit Hebr. 12. 5, ſanguis Chriſti loquitur ibid. ℣. 24. Vox Abelis clamat ad Deum Geneſ. 4. ℣. 10. Cœli enarrant gloriam Dei & opus manuum ejus annunciat firmamentum, dies diei eructat verbum, &c. Pſ. 19 & alia ſimilia. Quid uſitatius, quam quod vulgo dicimus, res ipſa loquitur? Quod ad poſteriorem rationem attinet, nec illa robur aliquod habet. Alioquin enim ſimiliter concludere liceret, oraculum eſſe ratione præditum, eſſe perſonam, eſſe ipſum denique Deum, ſiquidem id loco paulò antè citato Rom. XI. 4. dixiſſe legitur, reliqui ſeu reſervavi mihi ſeptem millia virorum, &c. quis enim alius eos ſibi reſervaverat præter Deum? Eodem modo cum dicitur loco itidem paulò antè allegato Hebr. 12. 5. Exhortationem nobiſcum tanquam cum filiis differere: fili mi, ne contemnas, &c. an protinus concludes, exhortationem habere filios, ſeu nos inſtar filiorum amare & alloqui? Atque ut propiore utamur exemplo, & ei de quo agimus, viciniore: Cum ad finem ſingularum Epiſtolarum Domini Jeſu ad Eccleſias Aſiaticas mittendarum Apoc. cap. 2 & 3 legis: qui habet aurem, audiat, quid Spiritus dicat Eccleſiis: num inde concludes, ea quæ in illis Epiſtolis dicuntur, ex Spiritus illius divini perſona dici: ſeu ad eum tanquam ad perſonam aliquam verè referenda eſſe? Annon liquet, omnia illa ex perſona Chriſti dici, & eum ſolum eſſe, qui ibi loquatur? Inſpice tantùm inſcriptiones. Quid ergò dices? Spiritum hunc ipſum Chriſtum eſſe? haudquaquam: ſed reſpondebis arbitror, quemadmodum ea, quæ oraculum dixiſſe legitur, non ad oraculum ipſum propriè referenda ſint, ſed ad illum, qui illud edidit, aut edi ſuaſit; quemadmodum item ea, quæ exhortatio differere legitur, non ad ipſam exhortationem revera, ſed ad exhortantem ſint referenda: ita etiam, quæ Spiritus ibi dixiſſe Eccleſiis ſcribitur, ad eum referenda eſſe, cujus is fuerit Spiritus, quique per eum Eccleſiis fuerit loquutus, nempe Chriſtum. Tribui autem illa oraculo, quia iſta per oraculum fuerint prolata: exhortationi, quia per modum exhortationis: Spiritui, quia per Spiritum ſeu Spiritualem afflatum ac revelationem ea fuerint revelata, ac velut pronunciata. Hoc idem ergo reſponſum tibi puta ad illum, Actor. 13, locum, ac rationem poſteriorem inde petitam. Verba nempe illa: Separate mihi, &c. referenda eſſe ad eum, ex cujus perſona Spiritus ſanctus loquutus cenſetur, & à quo is fuit viris divinis inſpiratus. Is verò eſt Deus ac Chriſtus. Hunc enim Paulum ejuſque collegas ad munus Euangelii gentibus prædicandi delegiſſe ac miſiſſe, adeò notum eſt, ut lumen in meridie accendere velle viderer, ſi id probare conarer. Tribuitur autem hæc oratio Spiritui ſancto: quia ejus inſtinctu atque afflatu prolata fuerit: quemadmodum eandem ob cauſſam, omnia alia Prophetarum dicta Spiritui ſancto tribuuntur, licet ea ex aliena perſona fuerint prolata, nec Spiritus ſanctus tanquam perſona aliqua, ea fuerit proloquutus. Sic infra 20. ℣. 23 dicit Paulus; *Spiritus ſanctus per* [ſingulas] *civitates teſtatur dicens, quod vincula*, &c. nempe quia Prophetæ per Spiritum S. ſeu afflatu divino impulſi, id dicerent ac teſtarentur: ut quodammodo declaratur infra 21. ℣. 4 ubi dicitur, diſcipulos quoſdam Paulo dixiſſe per Spiritum, ne aſcenderet Hieroſolymam, hoc eſt (ut explicant viri docti, idem de Spiritu ſancto vobiſcum ſentientes) divina Spiritus revelatione. Vide etiam ea quæ de Agabo leguntur eod. cap. ℣. 11. Simili ergo ratione Spiritus S. illa quæ Act. 13 legimus, dixiſſe cenſendus eſt: quia nimirum Prophetis, qui Antiochiæ tum temporis fuiſſe ℣. 1, non fruſtra dicuntur, Deus ea per Spiritum ſanctum revelavit, ac per illos aliis annunciari voluit. Repentino enim ut veriſimile eſt, afflatu correpti Prophetæ illi iſta pronunciarunt, niſi malis alia quadam ratione vocem quampiam, quæ iſta pronunciaret, extitiſſe. Quanquam verò plura adhuc ad hujus rei declarationem addi poſſent, tamen modum mihi aliquem ponendum cenſeo. Id unum tantum addo, quod ad plura loca Scripturæ accommodari queat. Si omninò velis Tertiam quandam Di-

vinitatis

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

vinitatis Perſonam à Patre & Filio diſtinctam, iſta protuliſſe: quæro, unde conſtare potuerit, illam ipſam Perſonam, non verò Primam aut Secundam verba hujuſmodi pronunciaſſe? An fortè dixit; Ego Spiritus hoc pronuncio? Haudquaquam. Neceſſe ergo fuiſſet, effectum aliquem aut ſignum extitiſſe, quod id oſtenderet? At quale id eſſe potuit, quod non Patri aut Filio, aut utrique poſſet accommodari? An non ſatis apparet, Divinos viros non id voluiſſe exprimere, quænam perſona Divina id dixerit; ſed eo, tanquam re manifeſta inter Chriſtianos, poſito (norunt enim omnes neminem niſi Deum per Chriſtum, ſeu Chriſtum Dei nomine iſtud facere: cum Deus Pater ſit ille ex quo omnia, Chriſtus is per quem omnia) indicare tantum velle, quo pacto ea Deus & Chriſtus pronunciarit, & unde conſtare potuerit, Deum ita revera velle ac præcipere, ut ita hominibus his auctoritas ſua conſtaret. Id autem breviter ſimul & empliaticè ſignificarunt, cum dixerunt, Spiritum Sanctum ita locutum; ſi ea admittatur explicatio, quam nos attulimus, nimirum, quòd ea viri divini, cœleſti affectu correpti pronunciarint. Sic Apoſtoli, cum conſtare vellent præcepta ſua, non ſua revera, ſed à Deo Chriſtoque ſibi inſpirata eſſe. Actor. 15. 28 dixerunt, *Viſum eſt Spiritui Sancto & Nobis*, hoc eſt, ut viri docti explicant veſtrarum partium, nobis ex Spiritus S. instinctu; cum alias nulla cauſa eſſet, cur non potius dicerent; Deo aut Chriſto id viſum eſt & nobis. Nec minus Dei aut Chriſti cenſenda fuiſſent illa præcepta, quam Spiritus Sancti: etiamſi veſtra ſententia foret admittenda: ſed de hoc loco plus ſatis.

Ex dictis intelligi etiam poteſt quartus locus, quem citare proculdubio voluiſti, 2 Sam. 23 (tu habes 33) ℣. 2, ubi ita ait David: Spiritus Domini loquutus eſt per me, & ſermo ejus per linguam meam. Nihil enim id aliud eſt, quàm ſi dixiſſet; Ego Spiritus Divini impulſu loquutus ſum, eo linguam meam regente atque impellente prophetias ac pſalmos edidi. Nam quod poſtea additur: Dixit Deus Iſraël mihi &c. in quo nonnulli præſidium aliquod cauſſæ ſuæ collocant, probare inde volentes, Spiritum ſanctum eſſe Deum Iſraëlis, quò tu tamen, vix videris reſpexiſſe, cùm ideò tantùm locum hunc attuleris, ut oſtenderes Spiritum ſanctum eſſe rationalem: hoc, inquam, aliud eſt Davidis elogium, non verò prioris tantùm repetitio. Aliud enim eſt Divinum Spiritum per Davidem loquutum eſſe, nempe aliis: aliud verò, Deum ipſimet Davidi loquutum. Quare ex horum verborum collatione inter ſe, haudquaquam colligi poteſt Spiritum Domini eſſe ipſum Deum Iſraëlis: quod per ſe ipſum quoque abſurdum cenſeri debet. Deinde etiamſi ſenſus utrorumque verborum, ſi rem ipſam ſpectes, idem foret, non tamen protinùs ſequeretur, Spiritum ſanctum eſſe illum Deum Iſraëlis, qui poſtea nominatur: ſed tantùm Deum Iſraëlis per Spiritum ſuum vel Davidi vel per Davidem aliis loquutum eſſe; & Spiritum illum Deo hac in re fuiſſe ſubordinatum, ita ut ejus ſermo, pro ipſius Dei ſermone ſit habendus. Nam ſi ita, ut iſti faciunt, concludere liceret, probari etiam poſſet, Spiritum ſanctum eſſe Deum Patrem: Deus Pater loquutus eſt per Davidem (Actor. 4. confer verſic. 25 cùm 27) Spiritus ſanctus loquutus eſt per Davidem. Ergo Spiritus ſanctus eſt Deus Pater: vitium hujus argumentationis quis non videt? Hæc de Tertio Perſonæ requiſito à te conſtituto.

Quartum Perſonæ requiſitum facis eſſe ens completum, ens autem completum à Scholaſticis, quorum hic terminus eſt proprius, id dicitur, quod non eſt in alio, nec tanquam pars, nec tanquam proprietas vel accidens aliquod: eſtque adeò ultimum ſubjectum, quod de nullo alio dicitur ſed de ipſo omnia: quod alio nomine ſuppoſitum vocant. At Spiritus ſanctus in potiorem ſignificationem acceptus in Deo eſt ejuſve ſubſtantiâ. Cumque ex veſtra ſententia nec pars ſit ſubſtantiæ Divinæ, nec proprietas, ut nos volumus; quid aliud vobis erit, quam accidens? Quomodo ergo ens completum? Sed probas tu eum eſſe ens completum: quia, inquis, eſt alius à Patre & Filio. Joh. 15. (fortaſſe ſcribere voluiſti cap. 14 cum in hoc ſolo legatur vox alius de Spiritu S. uſurpata.) Atqui 1. non dicitur ibi Spiritum S. eſſe alium à Patre, quod tamen hoc loco, ubi probandum eſt, Spiritum ſanctum eſſe ens completum, hoc eſt ſeparatim ab aliis rebus omnibus ſubſiſtere, non verò ineſſe in alio quopiam, potiſſimùm oſtendendum erat, ei præſertim qui contra noſtram ſententiam eſſet diſputaturus. Quandoquidem nos cenſemus (id quod per ſe quoque unicuique probabile videri debet) Spiritum ſanctum, qui Dei Spiritus ac virtus dicitur, in Deo, qui Pater eſt, reſidere, & ejus proprietatem quandam eſſe. Diſtinguitur quidem ibi Spiritus Sanctus à Patre ſatis manifeſtè: ſed tamen alius ab eo, qua in re tu præſidium cauſſæ tuæ collocas, non dicitur, ſed tantùm alius à Chriſto, idque non ſimpliciter, ſed paracletus. Se enim paracletum etiam tacitè vocat, quia diſcipulis ſuis, quamdiu illis præſens adfuerat, ſingulari fuerit ſolatio, cujus abitu jam inſtante, quia vehementer contriſtabantur, veriti, ne gaudio, quod ex ipſo hactenus cœperant, penitus ſibi eſſet in poſterum carendum, ideò ſuo loco ac vice alium illis paracletum, ſeu conſolatorem pollicetur; revera autem id illis pollicetur, ſeipſum alia in poſterum ratione ipſos conſolaturum, quàm hactenus feciſſet. Quaſi dicat; Nolite triſtari abitu meo, nec arbitrari defuturum vobis, poſt diſceſſum meum Conſolatorem, rogabo enim Patrem, ut alium vobis conſolatorem meo loco mittat: hoc eſt ego ipſe alio in poſterum modo vos conſolabor, non ore ut hactenus, ſed ſpiritu, quem à Patre acceptum vobis mittam, vos alloquens non corpore ſed virtute Divinâ, quam in vos effundam, vobis præſens. At cur Spiritum S. alium à Patre paracletum vocaret, nulla erat cauſſa. Sed deinde mirum eſt, non animadverti in hoc ſermone Chriſti, qui infra ipſemet 16. 25, eundem adhuc perſequens, ait, ſe in parœmiis hæc loqui, & tempus iſtud opponit illi quo jam apertè diſcipulis de Patre, ſeu rebus ad Patrem ſpectantibus, ſit annunciaturus; non animadverti inquam, uſitatiſſimam alioqui Sacris Literis proſopopœiam, qua fit ut Spiritus ſanctus cum Chriſto tanquam Dei legato & diſcipulorum, ſuorum, ut dixi, conſolatore comparatus, inque ipſius locum veluti ſucceſſurus, ipſe quoque tanquam Dei legatus, ac diſcipulorum Chriſti conſolator conſideretur. Animadverterunt enim viri docti, & quivis tùm in ſacris tum in profanis auctoribus obſervare per ſe facilè poteſt, comparationes parere figuras multas ſolere: comparationem autem rei cum perſona, proſopopœiam libenter parere. Hoc pacto Chriſtus loco ſuperius citato Joh. 12 ſermonem ſuum ſecum ipſo comparans, & ſibi quodammodo opponens, eum tanquam judicem quendam conſiderat, & de eo non ſecus ac de perſona quapiam loquitur. Nam cum dixiſſet: ſi quis audierit verba mea & non crediderit, ego non judico ipſum, &c. ſubjicit: qui ſpernit me, & non recipit verba mea habet eum qui ipſum judicet. Sermo quem loquutus ſum, is judicabit eum in extremo die. Etenim verba illa, habet eum qui ipſum judicet, omninò de perſona aliqua loqui videntur. Neque enim ideò maſculino genere eſt uſus, quia λόγος ſeu ſermo eſſet maſculini generis, cum eo nomine nondum fuiſſet uſus, nec ad id in conſtructione poſſet reſpicere, ſed quia ſui ipſius, qui perſona erat, loco Sermonem illum tanquam judicem quendam conſtituere vellet, eique incredulorum hominum damnationem adſcribere; ideò adhuc generatim, & indiſtinctè de eo agens, tanquam de perſona judicaturâ loquitur, potuiſſetque Chriſtus non minùs, quàm infra, ubi de Spiritu ſancto agit, addere vocem alium hoc pacto: Ego non judicabo illum, ſed alius erit qui ipſum judicabit, nempe ſermo ille quem ego loquutus ſum. Quis enim negarit Chriſtum rectè & eleganter ita loqui potuiſſe? Nec tamen quiſquam adeò fuiſſet imprudens, qui colligere inde voluiſſet, Sermonem illum eſſe ens completum, eſſe Perſonam aliquam à Chriſto diſtinctam.

Et

Et ne nunc commemorem eum loquendi modum ſeu exemplum à Socino contra Eutropium allatum, huic ſanè rei aptiſſimum: Annon David qui Pſal. 119. 24. præcepta Divina vocat viros conſilii ſui (hoc eſt conſiliarios ſuos) ut Hebræa veritas habet, quam Lutherus cum receptioribus quibuſdam interpretibus expreſſit, ita potuiſſet cuipiam, conſiliarios ipſius laudanti dicere; Ego verò habeo alios adhuc eoſque longè ſapientiores conſiliarios, Divina nempe præcepta. Illi me conſiliis ſalutaribus ſemper inſtruunt. Hoc pacto poſſet quis Libros, vivis eos præceptoribus opponens, appellare eos, alios ab iſtis Magiſtros. Plura adhuc exempla afferri poſſent, ſed iis contentus nunc ero. Cuperem te hac occaſione inſpicere commentarium ſanè perquam doctum Cornelii Janſenii Profeſ. olim Lovanienſis in Salomonis Proverbia cap. 8, ubi cauſſam reddit cur per proſopopœiam ibi de ſapientia loquatur Salomon, eamque tanquam mulierem, quandam introducat, omnes homines ad ſe invitantem, ut inde agnoſcas, unde in proſopopœias hujuſmodi Sacri ſcriptores delabantur. Et quia forte liber non eſt ad manum, initium verborum viri illius adſcribam. Quoniam, inquit, jam introduxerat Salomon, (nim. cap. 7) mulierem procacem, invitantem, ad ſe juvenes ſermone blando & petulanti: è regione ejus convenienter jam introducit ſapientiam velut alteram, mulierem, invitantem ad ſe homines ſermone, qui meritò efficacior eſſe deberet, &c. Inferius autem dicit. Per proſopopœiam de Sapientia ſic in genere comprehenſa (nim. Divina & humana) loquitur, ei tribuens nunc ea, quæ in hominibus operatur, nunc ea, quæ cum Deo & ipſa divinitate operatur, quaſi perſona aliqua eſſet, & res à Deo & hominibus diſtincta, &c. Eadem proſopopœia jam cœpta fuerat 7. ℣. 4, ubi pulchra quædam idem auctor habet, ex quo loco poſſes itidem loquendi modum eruere, ei ſimilem, de quo agimus. Nam ſi quis juveni cuipiam formam ac pulchritudinem fœminæ alicujus laudare vellet, eumque in amorem illius pellicere, dicere is ex Salomonis præcepto poſſet: Ego verò aliam habeo amicam, illa, quam tu laudas, longè pulchriorem, Sapientiam inquam, hæc Soror mea eſt, hæc cognata, hæc ſponſa mea. Sed exemplorum ſatis. Ad illud redeo, quod antea dixeram: vehementer me mirari, hanc proſopopœiam ab iis non fuiſſe animadverſam, qui quocunque ſe vertant, figuram in hoc ſermone Chriſti, & quidem ex proſopopœia manantem agnoſcere, & miſere ſe torquere coguntur. Nam cum infra cap. 16. 13. Chriſtus in eadem orationis forma perſiſtens, de Spiritu illo paracleto dicat: *Non loquetur à ſemetipſo ſed quæcunque audierit, loquetur* & verſ. 14. *Ex meo accipiet & annunciabit vobis*, quod repetit verſ. 15; quo pacto hæc ad tertiam illam Divinitatis perſonam, hoc eſt ad ipſum Deum altiſſimum, cujus eſt ex ſe ipſo omnia ſcire, & à nemine quicquam accipere, accommodari queant? Annon manifeſtum eſt, ideò hæc de Spiritu ſancto dici, quia ei perſona fuerit impoſita Legati à Deo ad homines mittendi, & in locum ac munus Chriſti veluti ſucceſſuri, ut quæ diſcipuli ex Chriſti ore nondum ſatis didiciſſent, ea ipſis plenè patefaceret? neque ſanè commodior ei perſona hic imponi poterat. Quia verò legatus, ſi verax eſſe velit, & munere ſuo fideliter perfungi, non à ſe excogitata, ſed à mandante audita aliis annunciare debet: ideò Chriſtus, ut Spiritum hunc veracem eſſe & indubitatæ fidei doceret, ac nil niſi quòd Deus eos de ſua voluntate ſcire vellet, ipſis patefacturum ſignificaret, ideò dixit eum quæ audierit loquuturum, non vero loquuturum à ſemetipſo. Sed ne videretur ſolius Patris & non ipſius quoque Chriſti dicta ac mandata patefacturus, aliamque adeo ab ipſius religione doctrinam traditurus, addit, eum de ſuo ſumpturum ac diſcipulis annunciaturum: ſi quidem omnia quæ Pater habet, ipſe quoque habeat, ut pote cui Pater omnia, ut alibi legimus, tradidit. Vides elegantiſſimam ſimul ac ſapientiſſimam Chriſti, ut ipſe dicta ſua appellat, παροιμίαν, quam poſtea reipſa ſatis explicuit, ubi tempus advenit, quo jam perſpicuè de Patre, rebuſque ad eum ſpectantibus (inter quas ſanè eſt ipſius ſpiritus) erat diſcipulis annunciaturus, quod tùm fieri cœpit, cum hunc ipſum Spiritum in illos effudit. Annon enim eatenùs illa omnia fuerunt impleta, quatenus dono illo ſpirituali ac cœleſti virtute induti Apoſtoli, divina myſteria ad Chriſtianam religionem ſpectantia plenè cognoverunt, res futuras ſciverunt & prædixerunt, ac denique ex ſpe futuræ felicitatis & Divini erga ſe amoris ſenſu ſummam ceperunt conſolationem, ac lætitiam, cum hæreditatis ſuæ arrham, qua obſignabantur in diem redemptionis, in pectoribus ſuis geſtarent? Nihil certè horum Spiritus ſanctus ita, ut perſona ſolet, peragere poſtea viſus ac deprehenſus eſt: quam ergo meliorem horum verborum interpretationem quærimus?

Ex his jam aliquomodo patet Reſponſio ad ſecundum Argumentum, quo probare niteris Spiritum ſanctum eſſe perſonam, ex Notis Grammaticis petitum: quarum primam facis vocem *alius* Joh. 14; (tu iterum habes 15) ſecundam, generis variationem. Per hanc enim (inquis) Scripturæ uſitatum eſt perſonas deſignare, ità verò, quando præcedit in Græco textu nomen ſubſtantivum Neutrius generis, & ſubjungitur pro nomen Maſculini generis, ut Geneſ. 3. 15. σπέρμα αὐτός. Matt. 28. 19. πάντα αὐτούς. Similiter Galat. 3. 16 & alibi. At talis variatio generum interdum fit, quando S. Scriptura de Spiritu ſancto loquitur Joh. 14. Pater dabit vobis τὸ πνεῦμα ἐκεῖνος. Joh. 15. τὸ πνεῦμα ὃ. At enim ſi Scriptura per Proſopopæiam de Spiritu ſancto loquitur, quid mirum ſi ea ſermonis ratione, de ipſo verba faciens utitur, qua uti ſolet tunc, cum de perſonis propriè ſermo eſt. Si quidem Proſopopœia hoc eſt perſonæ fictio in eo ipſo conſiſtit, ut de eo, quod Perſona non eſt, ita loquamur ut de perſona. Sunt ergo notæ illæ Grammaticæ, proſopopœiæ illius pars quædam, vel, ſi ita mavis, ejus conſequens, nec magis negari poteſt, eas poſſe uſurpari de re, quæ perſona non ſit, quam poſſe nos de eadem per proſopopœiam loqui. Ac præterea, quod ad primam notam à te conſtitutam attinet, non uſurpatur uſpiam vox alius de Spiritu ſancto abſolute, id quod, niſi figura aliqua ſubſit, perſonæ ſolet eſſe indicium: ſed conjuncta cum voce paracletus, à qua divelli non debet, adeoque vox iſta *alius* per ſe vim, non habet perſonam ſignificandi; ſed eatenus tantum habere videtur, quatenus vox Paracletus cui adjungitur, eam videatur ſignificare. Nam cæteroqui dicere quoque poſſis, ἄλλος λόγος, ἄλλος ψαλμὸς, ἄλλος θεμέλιος, & alia infinita, quæ tamen nequaquam perſonam ſignificant. Atqui ex voce Paracleti id concludi non poſſe, Socinus jam docuit, & ex iis quæ ſupra diximus, intelligi poteſt; atque inprimis ſi exempla ſpectes, ex eo Pſalmi loco, ubi David præcepta Dei conſiliarios ſuos vocat, vel, quod apertius etiam perſonam videtur exprimere, vivos conſilii ſui. Quanquam & ille Salomonis locus, ſi præjudicium abſit, ſatis manifeſtus eſt, ubi ſapientia, ſoror, ſponſa, amica, appellatur, ſuaſque puellas habere & emittere dicitur. Nam qui ad Chriſtum priora illa accommodant, non animadvertunt eum nuſpiam inſtar mulieris in S. L. introduci, nec cum ſorore, ſed cum Fratre primogenito; non cum ſponſa ſed cum ſponſo comparari, nec reſpectu quorumvis, ſed Chriſtianorum tantum. Quod ad alterum indicium attinet, præter id quod generatim reſponſum eſt, animadvertendum eſt, jure negari poſſe, eam, quam tu ponis, mutationem generis de Spiritu S. uſurpatam eſſe. Nam quando pronomen ἐκεῖνος de Spiritu S. uſurpatur, vel nulla alia vox, ad quam referri debeat, proximè præceſſerat, ſed ad ea, reſpicitur, quæ aliquantò antè dicta fuerant, atque adeò, ut ſtatim dicemus, ad vocem παράκλητος, quod fit Joh. 16. 13, vel expreſſè præceſſerat vox iſta παράκλητος, aut ejus loco eadem vox ἐκεῖνος. & quidem tanquam ſubjectum principale, ſeu principalis deſcriptio ſubjecti, unde fit, ut licet poſtea per appoſitionem,

ad rem magis declarandam, addatur τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, vel τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, tamen pronomen relativum, non cum hoc propiore, ut pote acceſſorio, conveniat ratione generis; ſed cum remotiori tanquam cum ſubjecto ſeu antecedente, ut diximus, principali. Vide cap. 14. 26. XV. 26. XVI. 14, quam loquendi rationem haud ſanè inuſitatam, nos ſuperius imitati ſumus cum de loco Pſal. 119 ageremus, & exinde exemplum formaremus ei loquendi rationi ſimile, qua Chriſtus hic utitur; quod nemo, ut arbitror, reprehenderit. Quod verò etiam ſcripſiſti cap. 15, ſcriptum eſſe, τὸ πνεῦμα ὃ: quaſi nimirum articulus maſcurini generis præpoſitivus vocem πνεύματος ſequeretur, in eo memoriæ lapſus eſt. Nam ℣. 26, qui ſolus eſt in eo cap. locus, ad quem reſpicere potuiſti, articulus præpoſitionis ὃν maſculino genere ſequitur proximè vocem παράκλητος, & poſt vocem πνεύματος ponitur articulus poſtpoſitibus ὃ neutrius generis, quod etiam fit cap. 14. 26. Mirum autem eſt, ſi propterea hæc generis mutatio accidit, quia Spiritus S. perſona ſit, quæ ratio ubique locum haberet, atque ibi inprimis, ubi proprietas ſermonis alias maximè ſervatur, nec paræmia aliqua cernitur, eam tamen variationem, cum de Spiritu S. ſermo eſt, nonniſi in hoc uno ſermone Chriſti, tribus his capp. comprehenſo, in quo parœmiis, ut diximus, ſe uſum ipſe teſtatur, deprehendi: cum tamen ea toties occurrat in voce ἔθνος, quæ exſtat in duobus locis à te citatis Mat. 28, ex quo tu tantum vocem πάντα commemoras, & Gal. 3, idque non tantum apud unum Sacrum Scriptorem, ſed apud varios. Annon inde apparet, non eam ob cauſſam id factum, quia Spiritus S. perſona ſit, ſed quia, cum Dominus Jeſus parœmiis uti vellet & non apertè ſed figuratè atque allegoricè loqui, proſopopœiam à ſe ſemel cœptam, uſque ad orationis finem perſequi, eidemque ſermonis figuræ preſſius inſiſtere voluit, quæ cauſſa cum alibi locum non habeat, ideò variatio illa generis in eadem re alibi non deprehenditur. At in voce ἔθνος paſſim, atque ibi vel inprimis, ubi nulla proſopopœiæ ſuſpicio, ea variatio accidit; propterea quod ea dictio perſonarum certarum multitudinem ſignificet, quæ cauſſa ubique locum habet; licet ea interim non cogat, ut ſemper effectus hic, nempe generis mutatio, ſequatur, ſed ſuadeat tantùm ut id ſæpius fiat. Iſtud obiter notandum arbitror de loco Geneſ. 3. 15, à te adducto, iſtam mutationem generis, non tam ideò ibi factam videri, quod per vocem σπέρμα perſona intelligatur (alioqui enim debuiſſet potius plurale maſculinum uſurpari, ut in voce ἔθνος contingit. Si quidem vox ſeminis, ibi eſt nomen collectivum, & progeniem ſignificat, quemadmodum ex oppoſito ſerpentis ſemen liquet) quin quod pronomen relativum Hebr. *Hu* & nomen *zara* id eſt ſemen, ad quod refertur, maſculini ſit generis. Accidit enim interdum interpretibus, ut linguæ illius, ex qua aliquid transferunt, veſtigia ita ſequantur, ut idem genus in altera lingua retineant, quod in illa repererint, unde transferunt: Similiter & caſum; quod utrumque Veteri Latino Bibliorum interpreti non ſemel contigit. Quanquam aliam rationem affert Vatablus poſtquam enim dixiſſet, 70 verterunt *ipſe* Chriſtum intelligentes, addit: aut αὐτὸς non refert σπέρμα, ſed τὸν σπορὸν, quod ſit ejuſdem, cum dictione σπέρμα ſignificationis, idque Hebraico more. Sed hac de re non multum tecum contenderim: cum eo etiam, quod vis, conceſſo, ſatis ad rationem tuam fuerit à me reſponſum.

Illud non puto prætereundum, quod tamen addis: Ea argumenta quæ ex ratione ſumuntur, pro nihilo te habere, in hoc arduo negotio. Et ſi Scriptura tibi diceret, quæ rationi impoſſibilia vel contraria videntur, te crediturum. In quo mihi videris tua ipſius vineta cædere. Nam unde quæſo principale tuum argumentum, quo probare niteris, Spiritum S. eſſe perſonam, depromptum eſt? Unde iſta attributa perſonæ? Subſtantia, ſubſtantia prima, rationalis, ens completum. Annon ex ratione, atque adeò ex media Philoſophia? Unde colligitis in divina eſſentia eſſe perſonas? an quia id Scriptura apertè dicat? haudquaquam: ſed quia ex iis quæ Scriptura dè Deo, Chriſto & Spiritu S. dicit, definitione, ut arbitramini, perſonæ adjuti, ita colligitis, atque ita altera ſaltem ratiocinationis veſtræ propoſitio, perſonæ nimirum definitio, aut quippiam ſimile, ex ratione eſt. Deinde ipſe argumentandi ac concludendi modus, quem tum in hoc, tum in aliis omnibus religionis myſteriis adhibetis, unde niſi ex ratione eſt? Quodſi argumenta ex ratione ſumpta, in arduis hujuſmodi negotiis pro nihilo apud te habentur; unde ſcis, etiam argumentandi modum in hujuſmodi rebus te non fallere? Ubinam in Sacris Scriptum eſt, quod libet eſſe aut non eſſe; de qualibet re veram eſſe affirmationem aut negationem, quibus principiis omnis omnino diſputatio ac veritatis aſſertio nititur. Annon manifeſto tu aliique omnes facto ipſo oſtenditis, tale eſſe rationis lumen, ut non poſſit non cum veritate, & quæ hoc nomen maximè meretur, doctrinâ Chriſti conſentire, ut ut eam per ſe invenire & cognoſcere non potuerit? certe Deus in iis omnibus, quæ nobis in verbo ſuo revelavit, rationis lumen rectumque judicium, & communem, ut vocant, ſenſum præſupponit, ſine quo nihil eorum, quæ in S.L. continentur, intelligere poſſumus, præſertim ubi figurati occurrunt loquendi modi, aut res per conſequentiam aliquam ex S.L. eſt deducenda. Niſi ita ſe res haberet, cogeremur abſurdiſſima quæque ſtatuere, & contradictoria etiam admittere, atque, ut alia quam plurima prætéream, Deo corpoream tribuere figuram, membraque non hominum tantum ſed & brutorum; cum ea illi in S. L. ſexcenties, idque apertiſſimis verbis tribuantur, expreſſè verò nuſpiam adimantur: ita ut nonniſi per argumentationem, cujus altera ſaltem propoſitio ex ratione petitur, contrarium demonſtrari poſſit. Quodſi argumentatio ea firma eſſe poteſt in negotiis maximè arduis, cujus altera propoſitio ex ratione eſt; cur non etiam ſi utraque? Cur quæſo non creditis cum pontificiis, panem Euchariſticum eſſe corpus Chriſti? poculum eſſe ſanguinem ipſum Chriſti, aut ipſum N. Teſt. quod nemo credit? An fortè alicubi S. L. dicunt, panem non eſſe corpus Chriſti? aut poculum non eſſe ſanguinem vel teſtamentum? an apertiora ſunt teſtimonia, quibus vos Trinitatem perſonarum divinarum probatis, quàm illa inſtitutionis verba, quibus Pontificii nituntur? Annon ideò ab illa Pontificiorum ſententia recedis, quia res ipſa ſtatim appareat abſurda? quid verò abſurditatem illam deprehendit ac monſtrat, præter rationem? Annon veſtri etiam in iſto negotio illo utuntur argumento contrà Pontificios aſſerentes panis ſubſtantiam abeſſe, remanere tantum accidentia; quòd accidentia non poſſint conſiſtere ſine ſuo ſubjecto, eaque de cauſſa nec de ſubjecto in ſubjectum tranſire. Quanquam dum tu ita, ut vidimus, loqueris, tacitè pro conceſſo ſumis, contrarium ejus, quod noſtri argumentis à ratione ductis convellere ſoleant, in S.L. dici, & ſic ipſa nos S. L. dicta oppugnare, non verò ex illis potiſſimùm earumque apertiſſimis teſtimoniis argumentari. Veſtri potiùs hoc nomine ſunt accuſandi, quòd tam aperta S. L. verba ſimpliciter non admittant, Nobis unus eſt Deus Pater ille ex quo omnia, & nos in illum &c. 1 Cor. 8. Unus eſt Deus, unus etiam mediator Dei & hominum, homo Jeſus Chriſtus 1 Tim. 2. Unus Deus & Pater omnium Eph. 4. Hæc eſt vita æterna, ut cognoſcant te (Pater) illum ſolum verum Deum, & quem miſiſti, Jeſum Chriſtum Joh. 17. Quid his locis apertius? cur non ſaltem aliqua æquè aperta verba hic opponunt, & contentione facta (quod quidem rationis fiet lumine) ſtatuatur, utra eligi debeat ſententia? Cur non oſtendunt ſimiliter alicubi ſcriptum, Deus eſt trinus in perſonis? cùm toties ſit ſcriptum, Deum eſſe unum: cumque hoc ſine illo credere ad ſalutem nequaquam putetis ſufficere? Cur non oſtendunt ſimiliter ſcriptum, Chriſtum aut Spiritum S. eſſe illum unum Deum, aut ſolum eſſe Deum illum verum, quemadmodum de Patre ſcriptum, de quo minor eſſe poterat dubitatio.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Cur publicè fiant Copulæ Matrimoniales?

QUia vinculo conjugii nullum eſt arctius? Nam ut una tantum uxore contentum eſſe oportet hominem Chriſtianum, & cum ea perpetuò vivere; ideò veriſimile eſt antiquitatem Chriſtianam, non ſatis habuiſſe initia iſtius conjugii fieri ſimplici & privato utriuſque conjugis promiſſo; ſed etiam inſuper evidens hujus rei, idque publicum & ſolenne & multiplex extare voluit teſtimonium: quale eſt hoc, quod quotidie inter Chriſtianos celebrari videmus. Recte itaque faciunt ii, qui jure in differenti quæ ad honeſtatem & politiam conſervandam pertinet, & ab hominibus prudentibus antiquitus inventa eſt, id obſervant, quod maxima pars Chriſtianorum, inter quos degunt, obſervat. Nempe publica promiſſio & quaſi votum: Dextræ porrectio: Annulorum & Munuſculorum donatio.

Præterea quantumvis ſatis interdum habeant S. L. ſi præcipiant viro, ut amet uxorem ſuam, perinde ac ſe ipſum: Uxori verò, ut virum vel metuat vel eidem obediat. (Nam in re manifeſta ſimplex oratio ſufficit: & pietatis ſtudioſos ſic monuiſſe eſt eis prolixa oratione rem perſuaſiſſe.) Tamen quia tempora mutantur, mutantur autem in deterius, & cùm illis etiam homines, conſultum eſt publico commodo, ſi omnia, quæ ad eum, quem debet uxori vir, amorem ſpectant quaſi enumerentur; & viciſſim ea etiam, quæ ad eam, quam viro debet uxor, obedientiam pertinent, recenſeantur. Ad Amorem autem quem vir uxori ſuæ debet, pertinere videtur omnium primum ut ſalutis illius quantum ejus per eum fieri poteſt, ſit ſtudioſus vel ſaltem nulla in re eidem obſit aut noceat. Deinde ut honorem eidem exhibeat. Quia non tantum viro ſubdita ſit, ſed etiam ita ſubdita, ut ſimul omnium ſocia & proxima à Rege Viro. Et non habet hæc conjugalis conjunctio aliquid ſibi ſimile inter omnes quæ ſunt in hoc mundo conjunctiones. Honor autem ità exhibetur; ſi non tractetur, ut alius qui nobis ſimpliciter ſubditus eſt: ſed ſemper ratio ejus habeatur, quod ſit ſocia & nobiſcum una caro. Hujus rei contrarium eſt ſævire in uxores; quod nominatim prohibitum eſt, ne faciant viri Chriſtiani. Tum ut caſtitati ita ſtudeat, ne thalamus conjugalis unquam polluatur: ut omnium quæ habet vir, bonorum participem uxorem faciat, eamque nulla in re adverſa deſerat.

Ad obedientiam quam uxor viro debet, pertinet primum generaliter, ut in omnibus quæcunque Chriſti Euangelio non contraveniunt, abſolute illi parere, & ex illius arbitrio vivere velit. Cum quo pugnat, Auctoritatem in Maritum quoquomodo ſibi ſumere 1 Tim. 2. Deinde ut & Mentis & Corporis Caſtitatem ſacroſancte viro ſervet 1 Petr. 3. 2. Tum ut eundem vereatur & revereatur. Epheſ. 5. ℣. ult. Tandem ut pariter nulla in re adverſa virum deſerat.

Interrogandi ſunt itaque utrique coram Deo ipſo & Jeſu Chriſto, coram ipſis Angelis & facie omnium, qui adſunt, hominum Chriſtianorum & honeſtorum (qui teſtes ſint futuri eorum quæ ibi fiant.) An alter alteri ſponte ſua & ex animo hæc promittat & ſpondeat.

Tum addendum: Eſt igitur hujus rei præter hæc omnia, quæ ſunt maxima; hæc etiam externa Dextræ porrectionis & Annulorum donationis ceremonia vel conſuetudo: ultimum teſtimonium. Concluſio ſit Oratio.

* * *

Reſponſio ad M. Cornelii Marci argumenta, quibus probare nititur, Chriſtum eſſe Deum illum unum, & Spiritum ſanctum eſſe perſonam.

POſtquam Literas tuas vidi, vir Reverende juxtà ac doctiſſime, quem ego patris loco ſemper tum propter alias animi dotes, tum inprimis propter ſingularem illam modeſtiam & mores ad religionem ac pietatem compoſitos dilexi, & adhuc, licet in negotio religionis diſſentientem, diligo, dici vix poteſt quantopere fuerim gaviſus. Ex iis enim deprehendi, & ſalvum te eſſe, & referre illum tuum erga me affectum, & (quod longè majoris æſtimo) in pietatis amore veritatiſque divinæ ſtudio, haudquaquam refrixiſſe. Quæ res effecit, ut & Deo tum pro tua incolumitate, tum pro egregio hoc erga ipſum animo gratias agerem, &, quod antehac quoque feceram, ut ea bona tibi vellet eſſe propria, vota conciperem. De ea quoque felicitate multum tibi gratulor, quod eum nactus ſis collegam, cum quo de rebus divinis tutò colloqui, & in ſententias de religione vulgo receptas liberius inquirere poſſis, quod hodie apud paucos licet; plæriſque non tam illam religionem, quam veram eſſe cognoverint, ſed quæ illis naſcendi ſorte obtigerit, importuno quodam zelo vel amantibus vel amorem ejus oſtentantibus. Faxit Deus, ut ea animi moderatio apud omnes tandem obtineat: quod ſi fiat, ſpes me tenet fore, ut veritatis jubar, quod hactenus opinionum variarum nube tegitur, omnium oculis illuceſcat, & ſuo ſplendore tenebrarum opera fuget ac diſpellat. Veſtrum eſt, quos Deus hanc moderationem animi docuit, eandem aliis, qua poteſtis, ratione, inſtillare, & veritatis ac pietatis iter, quod ingreſſi eſtis, ſtrenuè perſequi; rati felices vos fore, ſi aliis quoque ad eandem rationem ineundam auctores, extiteritis: & tanto quidem magis, quanto pauciores in ea re laborant, & quanto plura vel obſtacula vel pericula vobis objiciuntur. Eluctundum enim eſt, per anguſtum illum pietatis tramitem ad ſupremæ felicitatis faſtigium, & ad gloriæ coronam non otioſis certantiam ſpectatoribus ſed victoribus propoſitam.

Ne reſponſio mea epiſtolæ modum nimium excedat, in plerorumque argumentorum tuorum, præſertim de Chriſto allatorum, ſolutione ad eos noſtrorum libros te remittam, quorum tibi copiam eſſe novi, additis iis, quæ præterea ad rationes tuas convellendas, vel rem clarius explicandam pertinere videbuntur. Ad locum igitur Jerem. 23. 5, 6, reſponſionem habes in libro contra Wujekum, &c. &c.

* * *

1 *Petr.* 4. *verſ.* 1.

IN his verbis adhortatur nos Petrus ad pietatem Chriſtianis hominibus dignam. Ita autem hortatur, ut partim pietatem illam deſcribat, atque explicet, partim rationes afferat cur eam ſequi debeamus, partim denique impedimentum quoddam quod hominibus Chriſtianis ad pietatem aſpirantibus objici ſolet amoliatur. Quanquam non eo ordine quo nunc nos uſi ſumus ea proponit Apoſtolus. Nam primam partem cum ſecunda ita miſcet, ut à ratione quæ ad pietatem nos impellere debeat exorſus, eidem pietatis deſcriptionem aliqua ex parte tum intexat, tum aliam rationem ſubjungat quæ pietatem illam nobis perſuadere debeat. Etenim cum Apoſtolus duas vellet conſtituere pietatis partes, alteram internam ſeu in animo conſiſtentem, alteram externam atque in factis ipſis ſitam; ita rationem primam huic partitioni accommodat, ut primam argumenti ſui partem priori pietatis membro accommodet, ac præmittat, alteram verò alteri. Quapropter primo videbimus primam rationis Apoſtolicæ partem ac veluti fundamentum, tum deſcriptionem primi pietatis membri quod alterius quoddam veluti membrum eſt, tum ſecundam rationis Apoſtolicæ partem priori aliquomodo innixam, ac denique alteram pietatis partem ex priori proficiſcentem.

Quod ergo ad primum attinet, id continetur illis in verbis, *Chriſto ergo paſſo pro nobis carne*. Argumentum, ut patet, ductum eſt ex Chriſti morte pro nobis ſuſcepta, cujus in ſuperiori capite facta fuerat mentio ℣. 18. Unde reliqua poſtea quæ ibidem ſubjunguntur

fluxerunt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

fluxerunt. Ad ſuperiora enim Apoſtolum reſpicere, ſatis indicat particula *igitur*, qua hic utitur Apoſtolus. *Pati* ergo *carne* hoc loco idem eſt atque mortificari ſeu occidi carne; quo loquendi modo uſus eſt dicto loco Apoſtolus: adeoque vox paſſionis in perfecta ſignificatione, caro autem, ut notum eſt, pro corpore ſumitur. Maluit autem illa voce quàm hac uti Apoſtolus, ut id quod de Chriſto dictum fuerat, per ſimilitudinem ad carnis noſtræ ſeu appetitus mortem quandam tacitè transferret, eaque in re nos Chriſto ſimiles eſſe debere oſtenderet, ut poſtea videbimus. Non dicit autem Apoſtolus ſimpliciter Chriſtum eſſe paſſum, ſed addit, *pro nobis*. Quas voces alii ita accipiunt quaſi dictum eſſet loco noſtri, quod ita rurſus explicant, ut velint Chriſtum pro omnibus noſtris peccatis demeritis noſtris æquales pependiſſe pœnas. Id quod vel ex hoc ipſo loco, ne aliunde rationes advocemus, refellitur. Etenim Petrus ex morte Chriſti pro nobis ſuſcepta concludit nos quoque mori debere, & peccatis vale dicto, Dei voluntati in reliquum vitæ tempus obtemperare. At ſi illa eſſet iſtorum verborum ſententia, quam volunt alii, nihil hic noſtra pietate eſſet opus: ac tantum abeſt ut id quod Petrus colligit inde queat deduci, ut contrarium multo facilius inde concludi queat. Quare alia, & pietati & ſcopo conſilioque Apoſtoli verſ. 2, magis conſentanea nobis quærenda eſt interpretatio. Eam verò nobis ſuppeditat Paulus: qui quod ad Rom. 14. 15, dixerat, *pro quo Chriſtus mortuus eſt*, id 1 Cor. 8. 11, in eadem materia verſans ita effert, *propter quem Chriſtus mortuus eſt*. Quare *pro nobis* idem eſt quod *propter nos*. Propter nos autem ille perfectiſſima ratione moritur, qui ſalutis noſtræ cauſa moritur, ut nos à morte liberati vitam adipiſcamur eamque æternam. Quo vero pacto id factum fuerit à Chriſto, id explicatum habes ab initio Anti Grotii. Quomodo autem ex morte Chriſti pro nobis ſuſcepta ſequatur, ad eam vitæ pietatem quam commendat Apoſtolus adſpirandum eſſe, partim ibidem explicatum habes, partim paulò poſt dicemus, ubi videbimus quid ex hac ratione colligat Apoſtolus. Nunc antequam alio abeamus, diligenter nobis expendenda eſt ſumma Chriſti erga nos charitas, propter quos mortem eamque tam diram atque infamem adiit: ac ipſius etiam Dei erga nos charitas, ex cujus voluntate ea fuit à Chriſto pro nobis ſuſcepta. Quæ res fiduciam erga ipſum noſtram excitare, noſque ad laudes ei perpetuo pro tanto beneficio dicendas, eumque viciſſim ardentiſſime amandum exſtimulare debet. Amor verò iſte erga Deum & Chriſtum in obſervatione mandatorum ejus conſiſtit. Joh. cap. 14. ℣. 21, 23. 1 Joh. 5. 3. Præterea cum res ipſa monſtret, mortem Chriſti nobis de ea non ritè cogitantibus pietatem quam nobis perſuadere vult Apoſtolus haudquaquam inſerere, neminerimus diligenti meditatione mortis Chriſti fructum participare, ac ut Chriſtus Johan. 6 loquitur, carnem ipſius comedere & ſanguinem bibere. Hac enim demum ratione pietatem in nobis mors Chriſti gignet. Neque verò cogitemus, mortem à Chriſto ideo ſuſceptam, ut nos eam tantum peractam eſſe credamus; ſed ut inde ad officium noſtrum, quemadmodum Petrus hic facit, noſmet excitemus.

Hac prioris rationis parte expoſita, infert Apoſtolus admonitionem, qua primam pietatis partem in animo conſiſtentem nobis commendat, dum ait, *Etiam vos eadem cogitatione armemini*. Id eſt id animo penitus infigite, & firmiter apud vos decernite, vos quoque carne paſſuros, ſeu mortem quandam carnis ſubituros. Vult enim Apoſtolus nos mortem meditari morti Chriſti ſimilem, quanquam diverſi generis, quæ eodem tamen nomine, eademve loquendi formula exprimi poteſt, ſed diverſa ratione ſumta. Utrobique enim paſſio ſeu mors carnis eſt: ſed illa quam Chriſtus ſuſtinuit mors eſt corporis proprie, hæc autem appetitus ſeu carnalium affectuum. Vult autem Apoſtolus armari nos hac cogitatione ad mundi varias illecebras, & firmari aut decreto ſanciri id quod nos facere jubet.

Hinc diſcimus primò veram pietatem ab animo eſſe ordiendam: & plurimum, imò propè dixerim poſt Dei gratiam totum in eo ſitum eſſe, ut velis piè vivere. Rectè huc accommodari poteſt illud vetus, Animus hominis quicquid ſibi imperat obtinet: Præſertim quum volentibus & laborantibus auxilium divinum nunquam deſit, ſi ardentibus precibus id implorent. Quandoquidem Deus promiſit ſe facturum quicquid ſecundum ejus voluntatem petierimus. Quid autem magis eſt ſecundum ejus voluntatem, quàm ut peccatis mortui ipſi vivamus? Rom. 6. ℣. 11. Sed deinde animadvertendum eſt, non quodvis animi decretum ad pietatem ſufficere, ſed firmum ac penitus animo infixum. Qua de cauſa Petrus armandi verbo eſt uſus. Denique rem eſſe duram ac moleſtiæ plenam appetitum ſubigere, & carnales coërcere affectus: quandoquidem ea morti in Sacris Literis comparatur, & morti quidem violentæ, qualem Chriſtus ſubiit. Unde alibi jubemur crucifigere carnem cum concupiſcentiis. Gal. 5, & Coloſſ. 3, mortificare membra noſtra quæ ſunt ſupra terram. Hic autem, antequam ulterius progrediamur, conſiderandum eſt quo pacto hoc quod modò conſideravimus ex morte Chriſti pro nobis ſuſcepta concludat Apoſtolus; alias deductionis hujus rationes expoſuimus alibi. Apoſtoli deductio eo videtur niti, quòd Chriſtiani homines etiam ratione vitæ ac morum, quo nomine affectus quoque nunc complectimur, Chriſti morti conformari debeant. Id quod vel in baptiſmate olim profiteri ſolebant, immerſione in aquam, & quadam ſepulturæ, quæ mortis eſt conſequens, imagine. Quam rationem explicat Paulus Rom. 6, ubi eadem quæ hic Petrus, ſed fuſius perſequitur.

Hæc de priori pietatis parte. Ad poſteriorem acceſſurus, rationem quemadmodum ſupra diximus iterum præmittit, ſed rationi priori innixam. Ea verò continetur in iſtis verbis, *quia qui paſſus eſt in carne ceſſavit à peccatis*. Quanquam non diffitemur, hanc rationem poſſe etiam ut quidam vulgò cenſent, & verba prima fronte videntur poſtulare, haberi pro confirmatione præcedentium. Quaſi dicat Apoſtolus; ideo debetis eadem cogitatione armari, ut nimirum pati velitis in carne, quia hoc pacto eum conſequemini fructum, ut à peccatis ceſſetis. Siquidem quiſquis in carne paſſus eſt, à peccatis ceſſavit. Magna autem felicitas eſt, à peccatis eſſe immunem: hæc enim ſunt quæ conſcientiam inquietam reddunt, hæc quæ divinis ſuppliciis nos objiciunt, hæc quæ ſpem ſalutis adimunt. Verùm ſi rem penitius conſideres, apparebit hæc verba propemodum in parentheſi eſſe legenda, & ſequentia cum ſuperioribus cohærere, ac veluti conſequentiæ rationem reddere. Quaſi dicat Apoſtolus; vos quoque eadem cogitatione, nimirum ut in carne pati velitis, armemini; & quandoquidem quiſquis paſſus eſt in carne ceſſavit à peccatis, vos reliquum vitæ tempus non ex hominum cupiditatibus tranſigatis, ſed peccatis jam vale dicto, Deo ejuſque voluntati totum hoc tempus conſecretis. Cauſa autem cur ita cenſeamus hæc inter alias eſt, quia verba verſiculi 2 quæ omnino cum ſuperioribus cohærent, non bene cohærent cum proxime præcedentibus, de quibus nunc agimus. Etenim ea loquuntur etiam de illis qui verè ac propriè ſunt mortui, atque adeò etiam de Chriſto, peccatorum nomine impropriè accepto. Eſtque in illis generalis oratio, qualis eſt apud Paulum dicto jam ante loco Rom. 6. verſ. 7, ubi ait; *qui enim mortuus eſt, juſtificatus eſt à peccato*, id eſt à jure ac imperio peccati eſt liberatus. Jam verò ad illos qui propriè mortui ſunt, ac multo minus ad Chriſtum accommodari poſſunt verba hujus verſ. 2, *ut non amplius hominum cupiditatibus, ſed voluntati Dei reliquum in carne tempus vivatis*. Ne de ratione ſequenti ℣. 3 comprehenſa, quæ idem comprobat, quicquam hic dicamus. Quod ſi hanc interpretationem ſequi velis, noſtra verſio Polonica aliquantulum eſt mutanda, idque ſi Græciſmum retinere velis, una tantùm literâ mutatâ. Nec quiſquam hic moveri debet quòd nos tum numerum tum perſonam verbi

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

mutemus : ſiquidem infinitivus Græcus nec perſonam neque numerum habet, itaque pro ratione nunc hanc nunc illam perſonam itemque numerum recipit. Sed nunc tempus eſt ut rem ipſam conſideremus, & ſummam verborum expendamus. Diximus jam verba hæc generalem continere ſententiam, quæ tum ad illos qui proprie loquendo in carne ſunt paſſi, hoc eſt mortui, adeoque ad Chriſtum, peccati nomine impropriè ſumto, pertineant, tum ad eos qui impropriè loquendo in carne ſunt paſſi ſeu mortui, id eſt ad eos qui appetitum, ejuſque motus ſeu affectus compreſſerunt, & vim eis quam habebant ademerunt. Nam primò, certum eſt, eum qui verè ſit mortuus à peccato jam ceſſaſſe, cùm nihil amplius jam agere, & ſic nec peccare queat. Quod ad Chriſtum attinet, ille eatenus à peccatis ceſſavit, impropriè dictis, quatenus ab afflictionibus ipſaque morte qualem peccatores ſuſtinere merentur ac ſolent, jam porrò liberatus eſt. Quo pacto Paulus quoque eo quem huic ſimillimum eſſe diximus loco, nos admoniturus ut moriamur peccatis, & quidem ſemel, ita ut ad ea nunquam revertamur, eodem utitur exemplo, atque ait verſ. 9 & ſeqq. *Chriſtus excitatus ex mortuis non amplius moritur, mors ei non amplius dominatur; quod enim mortuus eſt, peccato mortuus eſt ſemel*, id eſt ſemel peccato ſeu morte atque afflictionibus peccatum conſequi ſolitis, defunctus, atque ab iis porrò liberatus eſt; *quod autem vivit, vivit Deo. Ita & vos reputate vos ipſos mortuos quidem eſſe peccato, viventes autem Deo, in Chriſto Jeſu Domino noſtro.* Quod denique attinet ad eos qui improprie paſſi vel mortui ſunt, carne, hoc eſt, appetitum ſuum edomuerunt, illi quoque à peccatis ceſſarunt. Omnia enim peccata ab affectibus & internis animi motibus oriuntur: quemadmodum Chriſtus docet Matth. 15, ubi ait ℣. 18 & ſeqq. *Quæ egrediuntur ex ore, ex corde egrediuntur, & illa communem*, hoc eſt pollutum *reddunt hominem. Nam ex corde egrediuntur cogitationes malæ.* Quapropter in id incumbendum eſt Chriſtiano homini atque id conanti ut à peccatis ſit immunis, ut appetitum & affectus ſuos primò coërceat, iiſque vim adferat. Ita enim fiet ut ſponte ſua peccata ceſſent, & voluntati locum relinquant. Agnoſcitur etiam hinc poſſe hominem ceſſare à peccatis, quod nonnulli conſtanter vel potius pertinaciter pernegant. Eſt autem ut locus ſatis oſtendit, non de cogitatione hic ſermo, ſed de effectu, ſiquidem hic cogitationis illius de qua ſuperius fuit ſermo effectus explicatur.

Sed jam tempus eſt ut ad alteram pietatis Chriſtianæ partem quæ in opere ipſo conſiſtit accedamus. Ea verò eſt explicata ℣. 2. Ejus autem, ut alibi ſæpe fit, duo conſtituuntur membra: alterum eſt peccata priſtina vitare, alterum, id quod rectum eſt ac Dei voluntati conſentaneum facere. Ait enim primò, *ut non amplius cupiditatibus hominum*, nempe reliquum in carne tempus vivatis. Cùm ait, non amplius id faciant, indicat eos antea id feciſſe. Tales enim omnes generatim fuerunt Chriſtiani, antequam Chriſtiani fierent: ſed alia debet eſſe vitæ ratio poſt veritatem agnitam, alia ante acta: quod ſuprà Petrus indicavit cap. 1. ℣. 14, & ſeqq. Cupiditates hominum Petrus opponit Dei voluntati, & ſic quoque vitam ſecundùm illas traductam, vitæ ex Dei voluntate actæ: Homines intelligens carnales, quales quidem ſunt plerique: eaque de cauſa Apoſtolus ſimpliciter loquitur, eiſque non ut Deo voluntatem tribuit, ſed cupiditates, propterea quòd ex affectu vivant, non ex voluntate, quam ratio gubernat ac ſapientia. Hinc monemur ut diligenter caveamus quicquid hominibus vehementer placet, & iis quidem maximè qui à Deo longius abſunt. Alia hominum eſſe ſolet cupiditas, alia Dei voluntas: quod huic placet, illis plerumque diſplicet, & contra. Audire Apoſtoli dictum atque attendere ii inprimis debent qui hominum hujus mundi favorem nimis amant, iiſque unice placere ſatagunt, & ſæpe conſcientiam illis ſuam gratificantur. Inſidioſa eſt hominum amicitia, & magno ſæpe emitur impendio, ipſius nempe ſalutis. Quare valeant illæ excuſatiunculæ, quibuſdam nimis familiares, Gratificandum fuit amico, indulgendum eſt & aliis. Sed his jam miſſis, vel potiùs animo penitus jam infixis, aliam pietatis partem in opere conſiſtentem conſideremus, quæ eſt, *ut Dei voluntati reliquum vitæ tempus tranſigamus*, id eſt quicquid ſupereſt vitæ hujus caducæ, id Deo conſecremus, & illius nutui in omnibus nos attemperemus. Quæ res quia facilis eſt intellectu, & quæ inde peti debeant doctrinæ omnibus eſt perſpicuum, ideo ei non immorabimur.

Explicatis pietatis partibus, & prima ratione qua nos ad eam hortatur Apoſtolus viſa, nunc ad alteram rationem accedendum eſt, qua ad eandem nos excitat Apoſtolus. Quam quidem jam innuit verbis præcedentibus, dum *reliquum vitæ tempus* commemoravit: ſed eam latius deducit, dum ita ſubjicit: *Sufficit enim nobis præcedens*, &c. ubi ex eo quòd tantum jam temporis in peccatis variis contriverimus, colligit jam tandem Deo eſſe vivendum, & reliquum ei vitæ tempus impendendum. Præteritæ autem vitæ improbitatem tum generatim explanat, tum ſpeciatim, enumeratis certis peccatorum generibus, in quibus hactenus vixiſſent ii ad quos ſcribit. Primum facit in verbis prioribus, dum ait; *Sufficit enim nobis per præcedens vitæ tempus voluntatem gentium patraſſe.* Loquitur autem Apoſtolus accommodate ad vulgi ſententiam, quod credit aliquid eſſe in peccato boni: quaſi dicat; ſi putatis ſuave eſſe peccare, & aliquid ei rei ideo impendendum eſſe temporis, cogitate, jam ſatis ei eſſe datum, ſufficiat tempus illud ſatis longum quod peccando contriviſtis. Cùm ſi rem ſuo pondere examines, dicendum fuiſſet, atque ita proculdubio fuiſſet dicturus Apoſtolus; Dolendum vehementer eſt tantum temporis vos dediſſe gentium cupiditatibus, & illorum voluntati tamdiu fuiſſe obſequutos. Quanquam Petrus per communicationem quandam non *vos* dicit, ſed *nos*, ſe quodammodo includens, ad aſperitatem orationis emolliendam. Hoc autem loco gentes reponit pro hominibus, propterea quod his indulgendo potiſſimum peccaſſent ii ad quos ſcripſit Petrus, utpote inter quos vixerant, & à quibus plurimum labis traxerant, utpote corruptiſſimis. Scripſit enim Petrus ad Judæos origine, ſed Chriſtianos factos, per varias gentes quas ab initio enumerat cap. 1 diſperſos. Cogitandum nempe unicuique eſt, quantum temporis, vel aliud vel male agendo perdiderit, eaque cogitatione veluti calcaribus quibuſdam incitandus eſt animus ad reliquum temporis, tanquam naufragas tabulas, colligendum, & quicquid adhuc reliquum eſt vitæ tanto majori cum pietate tranſigendum. Quotus verò quiſque eſt qui non plurimum tempus & quidem florentiſſimam ætatem dicaverit ſuis cupiditatibus & hominum ſtudiis. Rectè hic uſurpaveris illud quanquam Ethnicum, Magnam vitæ partem elabi male agentibus, majorem nihil agentibus, totam aliud agentibus. Cogitandum ergo nobis eſt illud Pauli, tempus in poſterum eſſe contractum, punctum eſſe quod vivimus, & puncto nos minus Deo dare, qui immenſum illud beatiſſimi ævi ſibi parentibus deſtinavit.

Hactenus in genere vitæ priſtinæ improbitatem deſcripſit Petrus; ſequuntur vitia ſpecialia in quibus hæſerunt ii ad quos ſcripſit Apoſtolus. Ea verò ſunt duplicis generis, partim ad voluptates corporis belluinas quibus vulgo indulgent homines, ſpectant, partim ad honoris divini violationem. Voluptates porrò illæ ſunt duplices: Aliæ ſunt eæ quas honeſte nominare non licet, aliæ in cibo & potu potiſſimùm verſantur. Prioris generis vitia enumerat duo, alterum externum & in factis conſiſtens, alterum internum ſeu in animo ſitum. Illud exprimitur in voce *laſciviarum*, hoc eſt libidinum & impurarum voluptatum, quo nomine omnes comprehendit voluptates venereas, quæ ſunt extra legitimum ac verecundum matrimonium: quarum variæ quidem ſpecies

enu-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

enumerantur in Sacris Literis, quia vulgo tum nimis erant notæ ac pleriſque familiares; ſed quas optandum eſſet perpetuis obrui tenebris, & à piis omnibus ignorari. Ad illas autem evitandas, id ſat eſt quod diximus. Qui enim ſcit nil aliud licere quàm quod legitimi ac verecundi matrimonii cancellis eſt circumſcriptum, is reliquas omnes hujus generis voluptates qualeſcunque tandem ſint evitandas eſſe ſciet, & ſi volet, certabit. Hoc vero quod in animo diximus conſiſtere, exprimitur voce *cupiditatum*; quæ licet ſua natura latius pateat, hoc tamen loco ad earum voluptatum de quibus hic agitur deſideria reſtringenda eſt: quemadmodum etiam fit Coloſſ. 3. ℣. 5, in voce *cupiditatis malæ*: quanquam & aliæ ſint malæ, ut nimia honorum aut opum cupiditas. Eſt autem cupiditas hæc non pro primo appetitus motu & ad rem turpem inclinatione cui voluntas non aſſentiatur intelligenda; ſed de ea quam voluntas vel decreto ſuo approbet, utut tandem ad effectum non perducatur, vel in animo foveat eaque ſeſe oblectet atque titillet, utut decretum de ea perficienda non acceſſerit: id quod ad alias quoque cupiditates turpes transferendum eſt. Primus ille appetitus motus qui nonnunquam nolentibus obrepit & ſubito excutitur, quanquam mali quidam eſt fomes, peccatum tamen nondum eſt, ſed virtutis exercendæ materia: quanquam danda eſt opera ut animus aliis honeſtis curis aut meditationibus diſtentus ab illis quam minimum ſollicitetur. Quam ad rem temperantia victus, divinarum rerum tractatio, & precum aſſiduitas plurimum valet.

Quod ad alterum vitiorum genus attinet, in voluptatibus corporis occupatorum, tria enumerat Apoſtolus, quorum primum & ultimum cernitur in potu, medium etiam in cibo aliiſque rebus cum hoc voluptatum genere conjunctis. Primum grave admodum eſt ac craſſum: tertium paulo ſubtilius & viris cæteroquin honeſtis familiare. Primum eſt expreſſum nomine *vinolentiarum*, quo intelligit vini bibendi libidinem, quæ cerebrum turbat, & rationem ad tempus excutit. Quanquam cum vino jungenda ſunt omnia reliqua potus genera quæ ſingularem inebriandi & cerebrum mutandi vim habent. Ex ſpecie enim nobiliori totum genus eſt intelligendum. De altero quod in potu nominatim cernitur, poſtea docebimus. Prius enim id quod his interjecit Petrus, quodque tum in cibo tum in potu veriatur conſiderandum eſt: illud verò *comeſſationum* nomine ſignificatur ab Apoſtolo. Sunt autem comeſſationes convivia, non illa in quibus ad neceſſitatem editur, jucundis ac honeſtis admiſtis ſermonibus, qualia etiam inter Chriſtianos eſſe poſſunt, & nonnunquam etiam neceſſe eſt; ſed in quibus omnia ad voluptatem corporis referuntur, idque tantum agitur, ut edatur ac bibatur quantum gulæ placet: luditur præterea, ſaltatur, aut alia fiunt ſimilia, quibus ſe homines carnales oblectare ſolent, quanquam ita ut etiamſi forte ſaltatio abſit, nihilominus tamen comeſſatio ſit. Quod ad alterum eorum vitiorum attinet quæ in potu tantum cernuntur, id exprimitur voce *potationum*: quod quia Apoſtolus à vinolentiis interjecto comeſſationum nomine disjunxit, diverſum id à priori licèt aliàs cognato vitium eſſe apparet. Cùm verò vinolentia eam ut diximus ſignificet ebrietatem quæ rationem turbat, & mentem ad tempus eripit, potationis nomen quod lenius eſt, ejuſmodi vitium ſignificare apparet quod minus ſit priori turpe, hoc eſt potationem ejuſmodi quæ etſi mentem non eripiat, modum tamen juſtum qui in potu obſervandus eſt ſupergrediatur. Modus autem ille eſt, ut ad valetudinem ac neceſſitatem potum adtemperes, non ad voluptatem, quæ expleta jam naturæ neceſſitate quæratur. Atque hoc illud eſt quod dicere ſolent, quempiam pluſculum adbibiſſe. Quanquam verò is qui hoc vitio laborat, aut peccatum hoc aliquando, admittit, non ita ſeſe obruat poculis, ut neque mens, neque lingua, neque pes, officio ſuo fungi valeat; fieri tamen non poteſt quin animus illius tum temporis gravetur, & etiamſi ſeſe attollere velit ad rerum graviorum cogitationem ac meditationem, ad eam tamen rem ſit ineptior: niſi fortè longa bibendi conſuetudine id fuerit aſſecutus, ut multum etiam vini ferre queat. Quibus tamen quicunque eſt moribus, eum temulento ferè ingenio eſſe neceſſe eſt: adeo ut ſimpliciter dici queat, hoc vitium ſemper, ut Dominus Jeſus loquitur, cor gravare. Solent autem hoc vitio laborare ii qui voluptatibus carnalibus ſunt dediti: quales quidem ſunt plerique omnes qui divinam veritatem ignorant, honeſtiores tamen videri volunt, atque ex parte etiam ſunt. Vinolentia enim illa, ſua turpidine viros honeſtiores à ſe abſterret: hæc autem potatio hilaritatis & ſuavitatis ſpecie ſe commendat. Sed quo ea eſt inſidioſior, & quo facilior eſt in eam lapſus, tanto eſt ab ea cavendum diligentius: præſertim cum ob cauſam jam dictam tot repererit ubique ſectatores tum defenſores. Quid, inquiunt, obeſt, aliquantulum ſeſe exhilarare, & genio nonnihil indulgere? Exigit id humanitas erga alios, maxime hoſpites. Ita nempe virtutis nomen prætexitur vitio: ſed velum hoc ei detrahit Petrus, & proprium ei reddit nomen atque ordinem, dum potationes conſtituit partem vitæ ejus quæ gentium voluntati ſit conſentanea, divinæ vero adverſa.

Ultimo loco commemorat Petrus illud peccati genus quod Dei honorem apertè lædit, dum commemorat *nefarias idololatrias*. Duo nempe ſunt peccatorum genera ad quæ homines inprimis ſunt procliviores, & quæ in illis maxime vigent qui divinæ voluntatis notitiâ carent, ac fere impune inter illos perpetrantur. Ea nimirum quæ ad voluptates corporis pertinent, & Idololatria: quemadmodum experientia nimis (proh dolor!) apertè docuit, hodieque docet. Eſt autem Idololatria vitium ejuſmodi quo fit ut quis colat id quod divinam poteſtatem non habet: quanquam propriè ſimulacrorum imaginumque cultus eſt. Qua de re ſatis prolixe egimus in Ethicis, ex quibus ea quæ hic dici poſſent petantur. Vocat autem idololatrias illas *nefarias*, non tantùm quod per ſe grande ſcelus ſit honorem numini debitum ad res alias ac nominatim ad ſimulacra transferre, verùm etiam ideo, quòd Deus tam ſevere eo peccato interdixiſſet Judæis, quales hi fuerant ad quos ſcripſit Petrus. Mirum autem cuipiam videri poſſet, Petrum hoc ſcelus tribuere Judæis, cum videatur ea natio ab eo ferè tempore ex quo è captivitate Babylonica rediit, ab hoc peccato fuiſſe immunis: niſi fortè ſub Antiochi perſequutione, quæ tunc non adeò diu duravit. Verumtamen quia Petrus hoc Judæis crimen impingit, dubium non eſt quin ejus peccati rei fuerint non pauci hinc inde Judæi, per extraneas rationes habitantes; idque ſanè eſt verſimile. Nam etſi Judæi in ſua regione, hoc eſt in ipſa Judæa, idololatriam nec exercerent nec ferrent, eſt tamen pluſquam credibile eos Judæos qui in medio idololatrarum habitabant, exemplo eorum, & partim metu, partim etiam quorundam amore inductos fuiſſe, ut idololatriam nonnunquam ſaltem committerent, atque inter alia epulis idololatricis intereſſent, & ſic ejus ſceleris participes fierent. Adde quod veriſimile eſt Magiſtratus in quibuſdam locis vim illis intentaſſe, eoſque metu ſuppliciorum atque injuriarum ad impia ſacra adigere voluiſſe. Judæos autem ut pacem redimerent, illis ſæpe fuiſſe gratificatos. Quo accedit quod eo jam tempore nimis magnus ſoleret haberi honos Principum Romanorum ſeu Cæſarum ſtatuis, quem provinciarum præſides quo quiſque vellet eſſe Principi gratior, tanto magis urgebant. Quare fieri vix potuit ut Judæi ubique tam forti eſſent animo ut non aliquid facerent religioni ſuæ ac præceptis divinis adverſum.

Vidimus hactenus duas priores hujus loci partes, ſequitur tertia, in qua Apoſtolus objectionem

quandam occupat, ſeu, quod perinde eſt, impedimentum quoddam pietatis hactenus à ſe præſcriptæ removet. Primo ergo videndum eſt quomodo impedimentum iſtud ab Apoſtolo exprimatur, deinde illud removeatur. Prius fit ℣ſ. 4, dum ait, *In quo peregrinantur non concurrentibus vobis in eandem luxuriæ profuſionem, blaſphemantes.* Ex quibus apparet illud obſtaculum ſolere objici illis, qui cum antea aliorum hominum cupiditatibus fuiſſent obſequuti, & una cum iis variis peccatis atque ſceleribus indulſiſſent, poſtea ab iis eorumque conſuetudine ſeſe abſtrahant, & à priſtinis ſceleribus recedentes, virtuti ac pietati reliquam vitam conſecrent; quòd eorum cum quibus antea impietati incubuerant primò admirationem excitent, tum indignationem linguarum & convitia in ſeſe concitent. Solent enim homines ii qui vitia jam adamarunt, illis vehementius iraſci qui ſcelerum, ut ita dicam, ſocietatem antea ſecum coluerant, ſi pietati ſe poſtea dedant, quam iis qui ſemper pie vixerant. Quod ad verba attinet, verbum *peregrinari* hoc loco idem eſt quod admirari quippiam tanquam rem novam: quomodo infra verſ. 12. Apoſtolus eandem vocem uſurpat. Quod enim peregrinum eſt novum eſt atque inuſitatum: nova autem & inuſitata mirari ſolemus. Per *profuſionem* autem *luxuriæ*, profuſam luxuriam, ſeu vitam luxui ac omnis generis voluptatibus deditam intelligit Apoſtolus. *Blaſphemare* autem eſt hoc loco convitiari, ut alibi ſæpe. Adhortandi ſunt hoc loco omnes quotquot in Chriſto volunt pie vivere, ac mundum relinquere, ut animum obfirment adverſus vitia & convitia hominum male feriatorum, quæ illos ob pietatem excipiant. Eſt enim pietas impietati ſemper inviſa. Cui infirmior eſt animus quàm ut veterum ſuorum ſodalium atque amicorum iras ſuſtinere ac convitia ſpernere queat, is pietatem conſtanter colere non poteſt. Atque inprimis omnes machinas pietati noſtræ expugnandæ adhibet Satanas, & qui in illius caſtris militant, tunc cum ab illis ad Deum Chriſtumque tranſimus, & priſtinis ſignis relictis, pietati nomen damus. Nam cum mutatio eſt recens, novitate ſua magis percellit aliorum animos, & niſi ipſorum cupiditatibus gratificari velis, vehementer irritat. Furit Satanas bolum ſibi hunc eripi è faucibus, indignatur mundus ſe improbitatis atque impietatis ab eo qui ſe deſerit damnari. Admonendi ſunt etiam ii quos mundus nimium amat, colit, laudat, ut ſibi ipſis eo nomine fiant ſuſpecti, & de pietate ſua vehementer ſint ſolliciti. Cum enim mundus tantopere ſoleat iraſci hominibus cum pietate viventibus, & eos conviciis inceſſere, non eſt admodum credibile, eos veram illam & rigidam pietatem colere, qui contraria omnia experiuntur, & propitio fruuntur mundo. Sed jam videamus quomodo Apoſtolus impedimentum hoc pietatis amoliatur, & animos eorum ad quos ſcripſit adverſus hunc arietem muniat. Prior ad eos imprimis ſpectat qui convitiis inceſſere audent homines Chriſtianos pietati ſtudentes: Altera ad ipſos potiùs Chriſtianos. Illa petita eſt ab effectu pernicioſo iſtiuſmodi convitiorum in Chriſtianos homines conjectorum: hæc autem à fine annunciati nobis euangelii. Quod ad priorem attinet, ea continetur illis verſic. 5 verbis; *qui reddent rationem illi qui in promtu habet judicare viventes & mortuos*: hoc eſt punientur à Deo aut Chriſto graviſſime, atque æternum damnabuntur: non modò ob alia ſua peccata ac flagitia, verum etiam ob hujuſmodi in vos ob pietatem odia ac convitia. Reddere rationem, hoc loco & Metaphora eſt, & metonymia. Metaphora omnibus patet. Metonymia in eo eſt quòd antecedens ponatur pro conſequente. Quia enim ab illis ratio exigetur hujuſmodi factorum aut dictorum quam illi reipſa reddere ac præſtare nequibunt, conſequens eſt ut puniantur. Nam cum dicitur eos rationem reddituros, non eſt intelligendum eos juſtam factorum rationem reddituros; ſed illos coactum iri rationem reddere, & ipſo jure incumbere illis ut id faciant; verùm cùm id facere nequeant, eos, ut jam diximus, pœnas daturos. Uſurpatur autem hæc phraſis eodem ſenſu Matth. 12. 36. Sed Rom. 14. 12, & Heb. 13. 17, vel laxius ſumitur, ac pœnam quam quis perſolvere debeat in ſe non complectitur neceſſario, vel ſubaudiendum eſt, ſi quid deliquerit, & aliquid pœna dignum admiſerit. Non nominat autem hoc loco Apoſtolus eum, cui homines iſti de quibus ſermo eſt rationem ſint redditurí, ſed circumloquutione quadam deſcribit, dum ait, eos reddituros rationem ei qui in promtu habet ſeu paratus eſt judicare vivos & mortuos. Quæ deſcriptio tum Deo tum Chriſto accommodari poteſt, & parum refert, ſive hunc, ſive illum, ſive denique utrumque, unius perſonæ ſeu judicis inſtar conſideres; eaque ipſa de cauſa Apoſtolus nec Dei nec Chriſti nomen videtur expreſſiſſe, ſed ea deſcriptione eſſe uſus, quæ ad utrumque eorum accommodari poſſit. Significat autem ea phraſis Deum Chriſtumve non tantùm poſſe, ſed etiam velle judicium exercere. Judicium autem non modò in viventes, qualia humana eſſe ſolent, ſed & mortuos: in quos hominibus nulla eſt amplius poteſtas, niſi quædam imaginaria. Adde quòd viventibus & mortuis expreſſis, omnes in univerſum homines intelligi ſoleant. Judicare autem, eſt de iis ſententiam ferre & exſequi, imò exſequendo ut ita dicam ferre, hoc eſt vel prœmium illis impertire virtutis, vel pœnas peccati infligere. Vis autem ratiocinationis Apoſtolicæ, ad objectionem allatam, ſeu impedimentum pietatis amovendum, hæc eſt, quòd improborum hominum judicia, pietatem noſtram convitiis inceſſentium haudquaquam ſint curanda, cùm illi ob hæc ipſa graviſſimè ſint à Deo puniendi. Si quid eſſet in iis laudabile, meritò homo Chriſtianus commoveri deberet: ſed quia ea adeò ſunt perverſa atque improba, ut iram ac ſupplicia Dei provocent, & damnationem illam extremam mereantur, ſtultiſſimum eſſet iis quicquam moveri. Quod vero de judiciis hominum ac calumniis & convitiis docet Apoſtolus, id de omnibus reliquis factis quæ ad piorum injuriam ſpectant judicandum eſt. Inſultant quidem hic piis impii; ſed vindicta præ foribus excubat: imminet ultor ſcelerum omnium Deus, qui per Chriſtum eos etiam inprimis perſequetur qui ſanctos ipſius, hoc eſt pupillam oculi ipſius attigerunt. Sed nobis quoque cogitandum eſt, ſiſtendos nos eſſe aliquando coram tribunali divino Chriſti, ſive vivos, ſive mortuos, & omnium factorum dictorumque rationem nobis eſſe reddendam juſtiſſimo judici. Quare cùm terrorem hunc Domini, ut Paulus ait, norimus, id agere debemus ſemper ut Domino noſtra facta probemus. Probabimus autem ſi ea conſcientiæ noſtræ cui leges Domini ſunt inſculptæ, probaverimus, & nos in oculis ipſius qui omnia pervident ſemper verſari crediderimus.

Hæc de priori ratione qua Petrus impedimentum iſtud pietatis amovet: ſequitur altera quæ continetur verſ. 6, ubi ait Apoſtolus; *In hoc enim etiam mortuis euangelium eſt annunciatum, ut judicentur* (vel judicarentur) *quidem ſecundum homines carne*; *vivant* vel viverent *autem ſecundùm Deum Spiritu.* De quo quia alibi ſatis fuſe à nobis actum eſt, ideo tantùm breviter hic ea delibabimus quæ ad ejus intelligentiam pertinent. Primùm autem in eo conſiderandum venit nomen *mortuorum*, quod vel proprie vel improprie hic ſumitur. Si propriè, quemadmodum in fine verſiculi ſuperioris, intelligendum eſt, non id Petrum dicere, mortuis eo tempore quo mortui fuerunt fuiſſe prædicatum euangelium. Quis enim hoc unquam fando audivit? aut quis illius prædicationis foret finis Deo dignus, etſi tandem id rerum natura ferret? aut quomodo denique in mortuos quamdiu tales ſunt, cadere poteſt illa diſtinctio carnis & Spiritus, qua poſtea utitur Apoſtolus; ſcilicet qua ratione illi ob euangelium prædicatum ſecundùm homines carne judicantur? Nam etſi illis euangelium eſſet prædicatum, id tamen quia hominibus ignotum eſſet, haudquaquam ab iis qui hominum nomine intelliguntur crederetur ullo

modo

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

modo id efficere ut hominum judicio mortui iſti judicarentur. Non inquam ita intelligenda Petri verba eſſe: Sed ea ratione potius, quaſi dicat Petrus, iis qui nunc ſunt mortui euangelium aliquando fuit annunciatum. Adeò ut deſcriptio hæc iſtorum quibus euangelium fuit annunciatum, non intelligatur eſſe ſumta ex illorum conditione & ſtatu in quo fuerint poſiti tum cùm illis euangelium annunciaretur; ſed ex eo in quo fuerint collocati tunc cùm hæc Petrus ſcriberet. Cujus rei exemplum habes in eadem mortuorum voce, Ruth. 1. verſ. 8. Quis autem ſenſus ſit futurus, aut quæ vis orationis Apoſtolicæ, ſi alteruter horum ſenſuum vocis *mortuorum* ſumatur, poſtea videbimus, ubi ſequentia verba explicuerimus, ad quæ nunc accedemus. Inter ea primò conſiderandæ ſunt voces *carnis* ac *Spiritus*. Caro hoc loco ſignificare videtur ut alibi in Sacris Literis, tum vim appetitus, ex quo varia peccata quæ per corpus exercentur manant, tum ipſa hæc ejus effecta ſeu opera quæ hominibus ſolent eſſe grata: & ſpiritus contra ſignificare videtur mentem ſeu rationem, præſertim euangelio Chriſti colluſtratam, & quæ eam ſequuntur opera. Qua utraque de re vide ad Gal. 5. ubi non pauca de carne & ſpiritu, & utriuſque operibus ſeu fructibus, dicuntur. Deinde conſiderandæ ſunt voces *judicandi*, & *vivendi*: quæ itidem inter ſe opponuntur. Eſt enim hic trimembris ut poſtea plenius apparebit, oppoſitio. Vox *judicandi* etſi non videtur plane amittere nativam ſuam ſignificationem; tamen quia opponitur verbo vivendi, ideo conſentaneum eſt eam mortem quandam in ſe comprehendere, mortem inquam carnis, (dicitur enim, *ut judicentur carne*) de qua ſupra ſermo fuit, cum dictum eſt de paſſione in carne improprie ſic dicta verſ. 1. Interim tamen quia & nativa ejus ſignificatio, & verba iſta *ſecundum homines* id poſtulare videntur, non eſt excludenda penitus propria ejus vocis ſignificatio, vel ſaltem illa ſumenda quæ à nativa ſignificatione non ita longe recedit. Ea verò eſt ut ſignificet damnationem quandam: adeo ut verbis iſtis *judicari carne* cauſa ſimul & effectus comprehendatur. Cauſa eſt mors illa carnis, effectus eſt damnatio; ſed damnatio *ſecundum homines* (hoc eſt ut jam tertio loco hanc quoque phraſin explicemus) quod attinet ad hominum ſententiam, ſeu mavis ab hominibus. Quæ condemnatio antea expreſſa fuerat à Petro verſ. 4. cum dixit homines à virtute alienos blaſphemare eos qui ad eandem luxuriæ profuſionem una cum illis non concurrant. Quod attinet ad verbum *vivendi* quod opponitur voci damnandi, quemadmodum illud efficit ut vox judicandi ſignificet & mortem quandam, ita contra vox judicandi vel damnandi efficit ut vox vivendi comprehendat etiam judicium quoddam ſeu approbationem damnationi illi contrariam: quaſi dicat; & vivant quoad ſpiritum ſuum, ideoque approbentur Dei ipſius judicio ac ſententia. Quanquam, ut hoc quoque nunc addamus, illud *ſecundum homines*, & *ſecundum Deum*, non tantum de ſententia aut judicio ſive hominum ſive Dei, ſed etiam de voluntate intelligi poteſt, ſeu ut Petrus ſuperius fuerat loquutus, de illorum cupiditatibus, hujus autem voluntate, verſ. 2. Ac fortè utrumque ſimul intelligitur: & quemadmodum vocum iſtarum judicandi & vivendi duplex eſt ſententia, ſed inter ſe apta, ita ut altera alterius ſit conſequens; ſic quoque credibile eſt eſſe illorum verborum quæ illis adjiciuntur, *ſecundum homines* & *ſecundum Deum*.

Jam tandem videndum eſt quæ ſit vis totius hujus orationis Apoſtolicæ, ſive proprie ſive improprie vox mortuorum ſumatur. Si proprie ſumatur, hic erit ſenſus, quaſi dixiſſet Apoſtolus; Non debetis cogitare novum id eſſe quod vobis dixi contingere pietatem ſequi volentibus, & inexſpectatum. Nam non tantum vobis ſed etiam iis qui ante vos vixerunt at nunc mortui ſunt, ab ipſo initio eum in finem eaque conditione euangelium eſt annunciatum, ut quoad carnem, quam homines hujus mundi ſolum ſpectant, quæque eſt illorum ſenſibus obvia, mortui, ab hominibus eam ob cauſam damnarentur ac blaſphemarentur, tanquam ipſis jam prorſus inutiles, ac ſibi ipſis quoque quaſi inutiles ac mortui. Sed nihilominus tamen ſpiritu, cujus vis occulta eſt, & ab hominibus hujus mundi non ſpectatur, viverent ſecundum Dei voluntatem, ejuſque judicio approbarentur. Quodſi malis nomen mortuorum improprie ſumere, hic erit ſenſus; Non tantum hominibus probioribus, ſed etiam illis qui Deo ac virtuti penitus mortui fuerant, & cum cæteris hujus mundi hominibus in ſceleribus plane demerſi, annunciatum fuiſſe euangelium, eo fine eaque conditione & lege, ut quoad carnem &c. [repetantur ſuperiora] Itaque his verbis Apoſtolus partim amolitur ſcandalum illud ſeu pietatis obſtaculum quod hominibus pietatem ſequi volentibus objicitur, partim breviter id totum complectitur quod antea ab initio hujus loci dixerat de eo quod nos quoque in carne pati ſeu mori debeamus, & non amplius ſecundum hominum cupiditates vivere, ſed Dei voluntati reliquum vitæ tempus conſecrare debeamus, nil morati hominum judicia ac contumelioſas illorum voces quibus pietatem noſtram inſectentur.

Quænam verò hinc poſſint peti doctrinæ, partim ex ſuperioribus colligi, partim per ſe unicuique conſtare poteſt.

1 *Petr.* 4. *verſ.* 17, 18.

IN his verbis Apoſtolus, ex afflictionibus quibus Chriſtiani tum temporis deberent ſubjici, concludit graviſſimam pœnam manere impios. Duæ ergo ſunt partes loci. In priore de afflictionibus agit quibus homines Chriſtiani ſubjici debeant. In altera, deducit inde, quàm gravia ſupplicia impios maneant. Quod ad prius attinet, id continetur verbis prioribus verſ. 17. Quæ antequam preſſius conſideremus, prius illud videndum eſt, quomodo cum ſuperioribus, quorum rationem continent, ut particula *quia* indicat, connectantur, & qua ratione illa confirment. Videntur autem non tam ad proxima referri, quam ad totum id quod præceſſerat, initio facto a verſ. 12. ubi monuerat Petrus Chriſtianos, ne commoverentur novitate afflictionum quas Chriſti cauſa perferre cogerentur. Id quod poſtea rationibus confirmarat, inprimis verò eo quod felices illi ſint, qui hujuſmodi afflictiones perferunt, adeoque Deum laudare debeant eam ob cauſam. Jam ergo in his verbis cauſam quandam videtur afferre, cur Deus eo tempore iis ad quos ſcribit hoc eſt Chriſtianis ex Judaico populo iſtas afflictiones imponat, & ſimul docet eos quodammodo gaudere debere, quod nunc ſtatim affligantur. Cauſa autem hæc eſt, quia jam tempus eſſet à Deo deſtinatum afflictioni populi Judaici. Conſtitutum autem fuerat à Deo, ut docet Chriſtus Luc. 21. ut Chriſtiani homines prius à cæteris Judæis Euangelio refractariis affligerentur, ut ita menſura iniquitatis impiorum iſtorum impleretur, & juſtiſſimam Deus haberet cauſam, cur illos poſtmodum perderet: quia nimirum nec ignorantiam ſuam excuſare poterant, quum cauſas habuiſſent & occaſionem maximam veritatem diſcendi & amplectendi, & eorum improbitas quæ in piis affligendis apparuiſſet, apertiſſimo documento argueretur. Quapropter ii qui tum temporis affligebantur, eam ob cauſam lætari quodammodo poterant; quod ipſi in eorum eſſent numero qui non ad finem iſtius divini judicii reſervarentur, ſed qui primi veluti ad judicium raperentur. Eos enim Deo charos eſſe oportebat.

Jam ut ad verba ipſa enucleatius conſideranda nos convertamus, tria hîc potiſſimum ſunt conſideranda. 1. Quomodo deſcribantur homines Chriſtiani. 2. Quomodo illorum afflictiones. 3. Quæ cauſa cur ab illis initium afflictionum fieri debeat. Primum eſt in verbis, *domus Dei*. Ita autem appellantur, vel quia familia ſunt Dei, vel quia habitaculum quoddam Dei, ejuſque ſpiritus. Ad quam poſteriorem rationem multi

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ſunt loci. 1 Cor. 3. 16. VI. 19. 2 Cor. 6. 16. 1 Tim. 3. verſ. 15. & Hebr. 3. 6.

Secundò afflictionum deſcriptio exprimitur voce *judicii.* Vocantur autem *judicium*, quia judicio propriè dicto, de quo poſtea loquuturus eſt Apoſtolus, afflictiones illæ ſunt ſimiles. Quare ut Apoſtolus tanto facilius eas Chriſtianorum afflictiones, quas veritatis cauſa perpetiuntur (de his enim ſermonem eſſe hæc verba cum pręcedentibus collata manifeſtè oſtendunt) cum impiorum pœnis conferret, eas judicii nomine appellavit. Simili ratione Paulus, Gal. 3. 13. *Chriſtus factus eſt exſecratio.* Vide & Hebr. 6. 8. in eadem voce exſecrationis, quę vox magis reſpicit ad homines quàm ad terram. Item 2 Cor. 4. 9. in voce παιδίας ſeu caſtigationis, quum loquatur de afflictione propter Chriſtum. Tertiò, cauſa illa eſt, quia jam *tempus ſit*, Græcè καιρὸς hoc eſt tempus opportunum, & ei rei deſtinatum. Quomodo deſtinatum jam eſt explicatum. Cauſa iſta partim reſpicit ad ipſos fideles, partim ad infideles. Ad fideles, quia jam ſatis habuerunt temporis ad veritatem pleniùs addiſcendam, & ſe in ea confirmandos, atque ad patientiam armandos, ita ut jam tempus eſſet, eorum conſtantiam & fidem explorandi. Quod ad infideles, ii duplices conſtitui poſſunt, alii ſanabiles, alii inſanabiles. Sanabiles ut ſequuturo judicio eriperentur, hac ratione poterant ad veritatis amorem pertrahi, ob conſtantiam Chriſtianam in afflictionibus perferendis. Inſanabilibus autem occaſio præbebatur ad impietatem & crudelitatem ſuam in apertum proferendum. Qua de re ſuperius dictum.

Doctrina 1. De dignitate Chriſtianorum quod ſint domus Dei, & officio ſimul quo dignitatem iſtam tueri debent: de quo fere in omnibus locis ſupra citatis, ſed maxime in epiſtola ad Corinthios utraque.

Doctrina 2. De gravitate afflictionum populi Chriſtiani, & ſimul reprehendendum perverſum judicium illorum qui Chriſtianos ob eas cenſent infelices.

Doctrina 3. Solere Deum quum vult aliquam regionem punire, prius permittere ut Chriſtiani affligantur: partim in bonum, partim in malum aliorum. In bonum, ſi ſanabiles, in malum, ſi inſanabiles.

Doctrina 4. Non ſemper Deum ſolere immittere afflictiones propter veritatem. Unde Petrus, *ſi vult voluntas Dei, ſi neceſſe eſt.* 1 Petr. 1. 6. cap. III. 17. Solet Deus opportunitatem captare, & præter infideles quos ſpectat, ſolet etiam fidelium habere rationem, & tum potiſſimum eos ſubjicere afflictionibus quum ſatis virium habent. Quanquam nonnullos ab ipſo initio affligit, ut Theſſalonicenſes.

Alteram partem bis exponit. 1. In poſteriore parte verſ. 17. Utraque verba integram argumentationem continent. Antecedens eſt, *& ſi prius à nobis*, ſcilicet incipit judicium Dei: quod poſtea ita exprimit, *& ſi juſtus vix ſervatur.* Juſtus pro pio: nam opponitur impio & peccatori. Iſtud *vix ſervatur* nihil aliud eſt, quam magna cum difficultate, ſeu non ſine afflictionibus ſervatur. Eadem enim ſententia horum verborum quæ illorum quod *à nobis incipiat judicium* hoc eſt afflictiones, ut ſuperius declaratum. Qui autem has afflictionis ſubit, vix videtur ſervari; hoc eſt ægre, ſiquidem partem aliquam judicii divini experitur, & prope videtur, ſi humanum ſenſum ſpectemus, ut planè pereat. Conſequens iſtius argumentationis eſt ibi, *quinam finis* &c. Ubi duo conſideranda. 1. Deſcriptio iſtorum quos pœnæ manent graviſſimæ. 2. Quomodo gravitas iſtarum pœnarum indicetur, & cogitanda relinquatur. Illud *qui non obediunt Dei euangelio.* Ubi duplex hominum genus intelligitur. 1. Ii qui planè repudiant Chriſti doctrinam, & hi quidem potiſſimùm videntur intelligi. 2. qui licèt receperint, non tamen ſecundum illam vivunt. Amplificat autem rem dum vocat *Dei euangelium*; quaſi dicat, non hominis alicujus, ut iſti putant, ſed ipſius Dei vocem ſpernunt, & ſpernunt quidem non vocem quamlibet, ſed *euangelium* hoc eſt lætiſſimum ac feliciſſimum nuncium. Deinde deſcribit eoſdem duabus verbis, *impius, & peccator.* Quæ verba hoc loco videntur pro iiſdem accipi: licet alias ita diſtingui poſſint, ut prius ad contumeliam in Deum, & religionis contemtum, alterum ad alia peccatorum genera referatur. Gravitas pœnarum indicatur, 1. ibi *quis finis* id eſt quis finis tandem accidet iis qui non obediunt &c. 2. ibi, *ubi comparebit?* quaſi dicat, coram judicio Dei ne comparere quidem audebit, non eſt quod ullo modo ſperet ſe pœnam evaſurum.

Conſequentiæ autem ratio ſatis facilis eſt. Nam ſi Deus ne iis quidem parcit qui ei parent ex animo, adeoque ei ſunt chariſſimi, ſed illis graviſſimam imponit afflictionem, & quidem priuſquam ad cæteros tranſeat; quis non videt, multo minus eum parſurum impiis, ſed potiùs graviſſima ſupplicia iis inflicturum.

Hinc doctrinæ. 1. Poteſt eſſe quiſpiam juſtus ſeu pius, & tamen judicia Dei ſeu afflictiones ſubire.

2. Singularis pietas requiritur ad ſalutem: ſiquidem juſtus vix ſervetur, & judiciis divinis ſit veluti proximus.

Nota, hic quidem de temporalibus judiciis ſermonem eſſe, ſed talibus quæ æternum judicium erat conſequuturum.

Doctrina. Quo diutius differtur pœna, eo gravior eſſe ſolet: quum Deus impios ad extremum reſervet.

Doctrina, ex voce *impii.* Qui euangelium repudiant, quantumvis Deo adhæreant, ut Judæi, pro impiis cenſendi.

2 *Petr.* 1. *verſ. 5, ad* 8.

CONtinent hæc verba Apoſtoli adhortationem ad Chriſtianam ſanctitatem: ubi conſideranda 1. Adhortatio Apoſtolica. 2. Deſcriptio pietatis ac ſanctitatio Chriſtianæ: quæ continet in ſe auream catenam virtutum Chriſtianarum, quæ ſi à nobis in collo ſemper geſtabitur, maximo nobis ornamento erit coram Deo & hominibus minime malis.

Adhortatur Apoſtolus his verbis: *Ad hoc ipſum verò vos, omni ſtudio collato, adjicite fidei veſtræ virtutem.* Superius dixerat omnia nobis donaſſe Dei potentiam; hîc vero addit, nobis quoque omne ſtudium eſſe adhibendum: ſubindicans, etſi Deus fecerit ex parte ea quæ ad pietatem & vitam æternam faciunt, nihilominus adhuc noſtrum propium ſtudium ac laborem requiri. Ita enim Deo placuit temperare ac dirigere ſalutis noſtræ negotium, ut non prorſus à noſtra cura ac labore pendeat, ſed potiſſimum & maxima parte ex ipſius divina gratia: ſed noluit etiam, ut gratia ipſius totum efficeret, noſtrumque ſtudium & operam excluderet, ut eſſet locus virtuti, nec non præmio & pœnæ. Virtus ac pietas in eo eſt, ſi cum poſſis non facere aliquid, tamen facias, quod bonum eſt; & cum poſſis facere, quod malum eſt, tamen non facias. Deus nobis ſalutem æternam obtulit, viam quoque, quæ ad eam ducit, monſtravit: docuit nos rationem, qua ipſi ſerviamus. Spem ſummi & excellentiſſimi boni nobis poſuit ob oculos. Quid non propter ſpem boni alicujus faciunt homines? Miles, in exemplo, ſpe inductus ſtipendii, vel prædæ, vel gloriæ objicit ſe hoſtium pilis ac telis, & in præſentiſſimam ruit mortem: cum tamen ſpes illa incerta ſit valde, & multo incertior, quàm mors cruenta; præterea etſi eum ſpes non fallat, etſi aſſequatur, quod ſperavit ac tanto labore quæſivit, quantulum id eſt, quàm vile, quam tanto labori ac diſcrimini minimè reſpondens? At hîc præmium eſt præſtantiſſimum, quo majus nullum ſperari atque optari poteſt: nihil item eſt eo certius. Deus enim fallere neſcius id promiſit, morteque Chriſti confirmavit, quæ de Dei ſummo ac immenſo erga nos amore teſtatur, nec non reſuſcitatione ejuſdem & exaltatione; cujus etiam in manu Deus omnia repoſuit, quæ ſperamus. Deus nobis revelavit veritatem, tenebras mentis noſtræ diſcuſſit, obſtacula pietatis

remo-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

removet, Spiritum ſanctum nobis largitur. Ita omnia nobis ex ſua parte donavit, quæ ad vitam & pietatem ſunt neceſſaria; ſed nondum eſt finis. Quid adhuc requiritur? Ecce ait Petrus noſtrum ſtudium requiri: & quidem *omne*. Ubi autem eſt omne ſtudium, ibi nihil ſupereſt amplius, quod quis facere poſſit. Videamus verò, an nos omne ſtudium noſtrum huc conferamus. Alius nihil agendo & genio ſuo indulgendo, vel ad vitia ſua connivendo putat ſe aſſequi poſſe vitam æternam; ſed miſere ſe ipſum deludit. Si in rebus terrenis opus eſt labore & induſtria, quanto magis in cœleſtibus. Homines tamen vulgo terram magis ferunt in oculis, & terrena curant, cœleſtium plane incurioſi; ideo etiam pauciſſimi ea habent. Anguſta eſt via quæ ducit in cœlum, & pauci inveniunt eam, pauciores etiam qui in ea perſeveranter perdurent, & ad metàm uſque perveniant: idcirco monet, Chriſtus, ut contendamus, & enitamur, aliique alios prævenire ſtudeamus. Mirum verò eſt, quod cum homines terræ plurimum, cœlo minimum ſtudii ac laboris impendant, nihilominus ſibi cœlum certo deſpondeant. Sed fortaſſis aliqui, ſi optio daretur, aliquot florenorum millia mallent ſibi contingere quam cœlum. Adeo quid cœlum ſit ignorant: adeo terrenis affixi ac dediti ſunt. O cæcos homines ac miſeros! Chriſtus dicit: primum quærite regnum Dei, & juſtitiam ejus, & hæc omnia adjicientur vobis. Matth. 6. 33. Videamus, ne nos contra & inverſo ordine agamus, ne primum & ante omnia quæramus terram & res terrenas, & poſtea credamus nobis cœleſtia adjectum iri. Quiſque attendat, quantum temporis ſalutis ſuæ ſtudio impendat. Utinam eadem cura quæreremus ſalutem, qua res hujus mundi! Somnus ſibi vendicat magnam partem vitæ noſtræ; quid curæ de victu, de re familiari? Aliis etiam peccata multum temporis auferunt: quantulum id eſt, quod inſumimus in res divinas. Atqui unum eſt neceſſarium. Luc. 10. 42. Panis quidem eſt neceſſarius: ſed magis neceſſaria eſt ſalus æterna. Panis interibit, ſed cœleſtia bona manebunt in æternum. Non prohibet quidem Deus, quominus & panem quæramus, modo ne omne tempus ei quærendo inſumamus, ut cogitationibus de pietate, de rebus divinis, de præceptis ac promiſſis Dei eorumque confirmationibus nullus ſit locus. Nullus dominorum terrenorum ſervo aut famulo ſolvit mercedem pro eo quod dormiat, multo minus pro eo, ſi quid contrarium voluntati ſuæ faciat. Semel itaque admotis ad aratrum Domini manibus, ſtrenue laboremus. Ipſa brevitas vitæ nos ſoletur; quod labor noſter non ſit diuturnus futurus: brevi nos ſolvet è jugo, & poſt temporarium laborem in ſempiternam requiem nos introducet. Etſi verò omne ſtudium conferre jubeamur in ſalutis curam, non eſt tamen, quod quis putet nos labore noſtro poſſe vitæ æternæ præmia mereri. Nimis enim exiguus eſt labor noſter, etſi maximus eſſet, ſi cum ſalute æterna comparetur. Finiti ad infinitum nulla eſt proportio. Stultus merito cenſeretur, qui ut regnum conſequeretur, nollet aſſem impendere: at multo ſtultior eſt, qui non vult vitam ſuam impendere ſtudio regni cœlorum. Regnum enim cœlorum melius eſt ac præſtantius quam infiniti mundi, & vita noſtra temporaria ejus reſpectu ne aſſem quidem valet.

Sequitur deſcriptio virtutum Chriſtianarum, in quibus ſita eſt pietas & ſanctitas vera: earumque ſeptem recenſet, quarum fundamentum prius ponit Apoſtolus, & poſtea fundamento iſti virtutes ſuperſtruere jubet. Fundamentum eſt fides. Adjicite, inquit, *fidei virtutem* &c. Poteſt & hæc fides pro virtute numerari, ut ita octo virtutes hic in univerſum ab Apoſtolo nominatæ ſint. Sed ad fidem hic Apoſtolus non hortatur eos ad quos ſcribit: præſupponit enim eos jam habere fidem; nam ad fideles ſcribit. Itaque fidem quam jam habebant, pro fundamento quaſi ponit, & ad ſeptem virtutes eos hortatur. Intelligit autem per fidem Apoſtolus aſſenſum doctrinæ Chriſti. Hic eſt primus gradus ad ſalutem, ut ſciatur, quid Deus promittat, & quid ab hominibus requirat, utque fides promiſſis & præceptis ejus præbeatur. Si quis enim iis non credat, quomodo Deo ſerviet? aut ſi quis ignoret voluntatem Dei, quomodo eam faciet aut exequetur? Quantum igitur ad ſalutem neceſſarium eſt, ut ſciat & credat quiſque, dare tenetur operam, ut quàm perfectiſſimè Deo ſervire poſſit. Nos quoque hoc fundamentum jam poſuimus. Deus nobis revelavit arcana ſua & doctrinam cœleſtem, eique jam ſumus aſſenſi. Eſt quod exultemus in Domino, eique gratias agamus: tantum videamus ut fides iſta in nobis vera ſit & firma; ne tantum opinemur nos credere, ſed reipſa credamus. Multi in ore tantum fidem habent: at ejus ſedes propria eſt in animo. Alii aſſenſi ſunt religioni Chriſtianæ, & fidem hanc profitentur, quia ita à parentibus, vel magiſtris ſuis in pueritiâ edocti ac inſtituti ſunt: interim firmamenta ipſa & rationes ac confirmationes, quibus doctrina Chriſti nititur, ignorant. Hæc non eſt vera fides, ſed tantum opinio.

Propterea non poteſt eſſe durabilis & conſtans; præſertim perſecutionis tempore. Oportet ut benè radicata ſit fides, utque validiſſimis nitatur argumentis, tanquam petræ inconcuſſæ, quam nulli adverſitatum turbines, nullæ humanarum argutationum machinæ queant ſubvertere. Præterea ex eo vera fides cognoſcitur, ſi viva ſit, ſi efficax, ita ut peccata exſtirpet è nobis, ut affectus noſtros ac cupiditates refrenare poſſit. Alioqui ſi ita credimus, ut ſimul peccatum foveamus in animis, ut cupiditates regnent in corporibus noſtris, non fidem habemus, ſed cadaver tantum fidei, quod nulli eſt uſui. Sit ergo nobis curæ, ut vera fide ſimus prædιti, ut ex animo credamus, Deum velle nos ſervare, ſi ipſi obediamus. Atque hujuſmodi fidem habentes, adjungamus ei *virtutem*. Alibi hæc vox ſignificat complexum eorum omnium, quæ honeſta ſunt. Hic verò peculiaris virtus intelligitur, quia eam ab aliis ſequentibus virtutibus Apoſtolus diſtinxit. Intelligi igitur debet hoc loco per virtutem virilitas ſeu fortitudo. A viro virtus eſt mutuata nomen: & hoc ſenſu apud Græcos & Latinos ſcriptores ſæpe uſurpatur. Inſignis & illuſtris eſt hæc virtus, & militi Chriſti omnino neceſſaria, ne ſe abduci vel abſterreri patiatur à via ſalutis. Hæc primum fidei adjungenda eſt, tanquam cuſtos ejus: niſi enim hæc adſit, Satanas, mundus, aliique adverſarii facile fidem ex animo pellent. Opus ergo eſt animo forti & magno, ut nullas adverſitates, nullos hoſtiles impetus ac impreſſiones Deo freti timeamus. Hanc fortitudinem Chriſtus ab omnibus ſtatim requirit, qui ad eum accedunt, & diſcipuli ejus fieri volunt. *Si quis vult poſt me venire*, inquit, *abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam, & ſequatur me.* Matth. 16. 24. *Si quis venit ad me, & non odit patrem ſuum & matrem ſuam, & uxorem, & liberos, & fratres, & ſorores, adhuc autem & animam ſuam, non poteſt meus eſſe diſcipulus. Et qui non valedicit omnibus poſſeſſionibus ſuis, non poteſt meus eſſe diſcipulus.* Luc. 14. 26, 33. Ita oſtendit Chriſtus, tam neceſſariam eſſe hanc virtutem, ut ſine ea nemo poſſit eſſe Chriſtianus. Ergo & nos hac virtute armemus animum. *Quotidie portemus crucem* Chriſti vel noſtram, ut monet Chriſtus apud Lucam cap. 9. 23. id eſt, paratum geramus animum ad adeunda quævis pericula, ad ſuſtinendas afflictiones, etiam graviſſimas, & mortem denique ignominioſiſſimam Chriſti cauſa: idque Chriſti exemplo, qui etiam crucem ſuam portavit, & reipſa deinde in crucem ſe agi paſſus eſt. Sic nos quoque animo debemus nunc ferre crucem, & poſtea, ſi ita Deus voluerit, reipſa ſubire ob nomen Chriſti qualecunque genus acerbiſſimæ mortis. Qui ad hoc non habet obfirmatum animum, & dolorem, ignominiam, mortem nimis perhorreſcit, is facile fidei patietur naufragium. Sed væ ei, qui fidem abjicit, & placat invidiam virtute relicta. *Quicunque abnegaverit me coram hominibus, & quemcunque puduerit ſermonum meorum*, ait Dominus, *eum & ego abnegabo coram Patre meo, qui in cœlis eſt, & ejus me pudebit, cum veniam in gloria Patris mei cum ſanctis Angelis.* Matth. 10. 33. Marc. 8. 38. *Nolite timere*

eos qui

eos qui occidunt corpus, animam autem non poſſunt occidere: ſed potius timete eum, qui poteſt & animam & corpus perdere in Gehenna.

Virtuti modo dictæ ſubjungit Apoſtolus *ſcientiam*: quæ eſt perfectior cognitio doctrinæ Chriſti, quam ea eſt, quæ ad fidem ſeu aſſenſum doctrinæ Chriſti adhibendum requiritur. Ut enim credamus in Chriſtum, & religionem Chriſtianam amplectamur, ſufficit noſſe neceſſaria ad ſalutem, & argumenta percepiſſe animo, quibus illa nituntur. Sed poſtea ubi virtute ac fortitudine, concepta in animo fides, fuerit circumſepta ac circumvallata, pleniori ſubinde cognitioni rerum divinarum ſtudendum eſt. Ita Apoſtoli precati ſunt jam fidelibus hanc cognitionem. Ut Eph. 1. 17. precatur Apoſtolus Paulus Epheſiis, ut eis Deus Domini noſtri Jeſu Chriſti, Pater gloriæ, det Spiritum ſapientiæ & revelationis, in agnitione ejus, illuminatos oculos cordis ipſorum ad ſciendum, quæ ſit ſpes vocationis ejus &c. Et cap. 3. 18. precatur, ut poſſint comprehendere cum omnibus ſanctis, quæ ſit latitudo, & longitudo, & profunditas, & altitudo, atque cognoſcere charitatem Chriſti omni ſcientia ſupereminentiorem, utque impleantur in omnem plenitudinem Dei. Coloſſenſibus quoque idem precatur, ut impleantur agnitione voluntatis divinæ, in omni ſapientia & intellectu ſpirituali, utque creſcant in ſcientia Dei. Coloſſ. 1. 9, 10. Auctor verò Epiſtolæ ad Hebræos vitio vertit illis, ad quos ſcribit, fidelibus, quod cum pro temporis ratione oportuerit eos jam doctores eſſe, rurſus opus fuerit doceri eos, quæ ſint elementa initii eloquiorum Dei, factique ſint indigentes lacte, & non ſolido cibo. Hebr. 5. 12. Etiam Petrus ipſe in fine hujus Epiſtolæ ait: *Creſcite in gratia & notitia Domini noſtri & ſervatoris Jeſu Chriſti.* Non ſemper alphabeto tantum inhærendum, ſed altius ſubinde ſcandendum eſt. Qui non proficit in ſcientia rerum divinarum, ne in pietate quidem proficiet. Pari paſſu ambulant, cognitio & pietas. Quanto illa eſt perfectior, tanto hæc quoque altius poteſt aſcendere. Præterea quo major eſt ſcientia, eo magis non noſtræ ſolum, ſed & aliorum ſaluti conſulere poſſumus. Quomodo enim alioqui veritatem aliis commendare, errores vero confutare poſſemus? Hanc ergo cognitionem pleniorem ut acquiramus, ſedulo incumbamus: eamque hauriamus ex Sacris Literis eas nocturna & diurna manu verſantes. In iis enim continetur via ad ſalutem perfecte deſcripta. Non ſatis eſt, quod audiamus verbum Dei in Eccleſia, ſed ipſi legere & evolvere ſacrum codicem debemus. Si quis legere neſciat, curet eum ſibi ab alio legendum. Quid prodeſt theſauros ſapientiæ & intelligentiæ divinæ inæſtimabiles contineri in Sacris libris, ſi nos iis non utamur? Quid prodeſt etiam alios abundare in Eccleſia iſtis theſauris, ſi in noſtris animis magna ſit eorum inopia? Quiſque eo contendere & aſpirare debet, ut poſſit evadere aliorum in rebus divinis magiſter. Etſi enim eo non perveniat, neque id aſſequatur, in magnis tamen & voluiſſe ſat eſt. Ad prima tendentem honeſtum eſt in ſecundis aut tertiis conſiſtere. Verum poteſt etiam hic per *ſcientiam* intelligi prudentia, quæ apte fortitudini ſubjungitur: ne nos temere in periculum conjiciamus, ſed ſciamus, ubi fuga declinare liceat periculum, ubi non. Non fruſtra Jacobus quoque ad patientiam & conſtantiam fideles adhortans, ſapientiam ſeu prudentiam vult cum patientia conjungi. Cum enim dixiſſet: *Patientia perfectum opus habeat, ut ſitis perfecti & integri, nulla in re deficientes*; addit: *ſi quis veſtrum autem deſtituatur ſapientia, petat à Deo, qui dat omnibus ſimpliciter.* Jac. 1. 4, 5. Prudentia in afflictionibus opus eſt, ut veritatem ſciamus defendere, ut rationem fidei noſtræ reddere queamus quam dexterrime, neminem offendentes vel perſtringentes; maxime quando coram magiſtratu veritatis cauſa agenda eſt. Imprudens & intempeſtivus zelus non raro homines irritat, & à veritate facit alieniores. Temperandus itaque zelus eſt prudentia. Ideò Apoſtolus quoque utiliter monet: *ſapienter ambulate erga extraneos, tempus redimentes. Sermo veſter ſemper ſit cum gratia, ſale conditus, ut ſciatis quomodo oporteat vos unicuique reſpondere.* Coloſſ. 4. 5, 6. Poſt ſcientiam nominat Petrus & commendat *temperantiam*, quæ verſatur circa voluptates carnis. Non omnes voluptates corporis ſunt illicitæ: ſunt aliquæ conceſſæ etiam ſub Euangelio; ſed iis moderate utendum eſt: alioqui propter abuſum fiunt illicitæ. Virtus iſta habet duas filias, ſobrietatem & caſtitatem. Illa docet ſervare modum in cibo & potu capiendo, ne prægraventur corda crapula & ebrietate, ut ſemper apti ſimus ad ſacras meditationes & preces ad Deum fundendas. Hæc vero refrenat libidinem, & reſiſtit impudicitiæ. Videtur Apoſtolus hic temperantiam conjungens cum ſcientia, eo potiſſimum reſpicere, ne ſcientia noſtra etiam in rebus indifferentibus & alioqui licitis abutamur ad offenſionem infirmorum fratrum. Quod tunc in initiis euangelii ſæpius contingebat, cum Ethnici cum Judæis in unam Eccleſiam Chriſti coaluiſſent. Ethnici enim edocti ab Apoſtolus idolum nihil eſſe, promiſcue utebantur idolothytis: qua re offendebantur vehementer Judæi, qui ab idolothytis abhorrebant, iiſque veſci conſcientioſum ſibi ducebant. Multumque ea res negotii faceſſivit Apoſtolis, inprimis autem Paulus plurimum laboravit, quo huic ſcandalo mederetur, præcipiens iis qui ſcientiam habebant, ut etiam à re alioqui licita abſtinerent, propter ædificationem infirmiorum. Qua de re agit non uno in loco. Vide Rom. 14. totum. Cap. 15. 1, 2. 1 Cor. 8. totum. Cap. 9. 19. ad finem. Cap. 10. 23. ad finem. Diſcamus & nos hanc temperantiam. Si licitis etiam aliquando abſtinendum eſt, multo magis ab illicitis. In omni vita ſervemus ſobrietatem & caſtitatem: ne tranſiliamus limites nobis hac in parte præſcriptos. Satis multa nobis conceſſit Deus: potuiſſet nos arctioribus multo limitibus circumſcribere, non tantum pro jure dominii, ſed etiam propter ſummam promiſſorum ſublimitatem. Benignitate igitur iſta divina acquieſcamus, & debitum in omnibus modum ſervemus. Ne nos corrumpant exempla hominum mundanorum intemperanter viventium: ne concurramus cum iis ad eandem luxuriæ profuſionem. 1 Petr. 4. 4. Ne communicemus operibus infructuoſis tenebrarum, ſed ea potiùs redargnamus. Epheſ. 5. verſ. 11.

Temperantiæ jubet Apoſtolus adjicere *Patientiam.* Jam olim iſta duo conjunxit Ethnicus Philoſophus: ſuſtine & abſtine. Abſtinere eſt temperantiæ, ſuſtinere patientiæ. Verſantur autem duæ iſtæ virtutes circa res ſibi invicem contrarias. Temperantia enim verſatur circa voluptates, patientia circa dolores. Illa facit, ne rebus carni gratis ac jucundis abducamur à via pietatis & veritatis: hæc, ne moleſtis, aſperis ac duris ab eadem deterreamur. Eſt autem patientia virtus diverſa ac diſtincta à fortitudine, de qua actum ſuperius. Fortitudo enim cernitur in periculis & malis imminentibus ac demum venturis: patientia verò in malis jam præſentibus. Malum adventans non pertimeſcere fortis eſt: in malis ipſis & afflictionibus prementibus perdurare, patientis. Complementum igitur fortitudinis & perfectio eſt, patientia. Fit enim non raro, ut quis ſit fortis ante periculum, vel antequam malis afficiatur, in ipſis verò afflictionibus trepidare incipiat, aut ſuſtinendo deficiat. Ut ergo fortitudo perfecta ſit, patientia opus eſt, ſuſtinendaque frigora, æſtus, exilia, inopia, nuditas, verbera, ignominiæ, carceres, mortes. Et in his omnibus nihil committendum eſt, quod ſit contra conſcientiam, quod impatientiam, vel deſperationem ac diffidentiam erga Deum redoleat. Neque ſolum in perſecutionibus ob veritatem patientia iſta habet locum, ſed etiam in aliis omnibus injuriis.

Hactenus Apoſtolus recenſuit virtutes, quæ nos ipſos ſpectant. Nunc affert in medium virtutem, quæ Deum reſpicit; dum monet, ut patientiæ adjiciamus *pietatem*: per quam non intelligit totam ſanctimoniam Chriſtianam, quemadmodum alibi non uno loco vox hæc ſumitur, ſed hîc ſtrictius accipitur pro particulari

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ticulari quadam virtute; quandoquidem hîc Apoſtolus eam diſtinguit ab aliis virtutibus. Nihilque aliud ea deſignatur, quam religioſitas, ſeu virtus Dei Chriſtique honorem, cultum, & amorem unice urgens. Reverentia & amor erga Deum debet eſſe filialis. *Filius honorat patrem ſuum*, ait Deus apud Prophetam, *& ſervus dominum ſuum. Quodſi pater ſum, ubi eſt honor meus? Et ſi dominus ſum, ubi eſt reverentia mei?* Malach. 1. 6. Et Petrus 1 Epiſt. 1. 17. monet: *ſi Patrem cognominatis eum, qui citra perſonarum reſpectum judicat ex cujuſque opere, cum timore tempus commorationis veſtræ agite.* Ad hanc virtutem etiam pertinet, ut libenter oremus, Dei laudes celebremus, de rebus ſacris meditemur, quæcunque ad promovendam ac conſervandam gloriam Dei faciunt, ea libenter curemus. Exigit id Dei majeſtas, bonitas & ineffabilis φιλανθρωπία, ut quicquid poſſumus & habemus, gloriæ ejus conſecremus.

Virtutem quæ verſatur circa cultum Dei, excipiant adhuc duæ virtutes ad proximum ſpectantes. Prior eſt *amor fraternus*. Poſt Deum ac Chriſtum, proximum in amore noſtro locum habere debent fratres, nempe in Chriſto, qui ſunt eodem nobiſcum Patre cœleſti nati, non è ſemine corruptibili, ſed ex incorruptibili, per ſermonem Dei vivum & manentem in ſecula. His ergo bene velle, & optare optima, atque inprimis æternam ſalutem debemus: unde ſequitur, ut quod optamus, etiam reipſa, ubi opus eſt, & poſſumus, faciamus. Amor iſte eouſque debet extendi, ut etiam animam ſeu vitam noſtram pro fratre ponere parati ſimus, maxime ubi de æterna ejus ſalute agitur. Sicut Chriſtus pro nobis non dubitavit animam ponere, ita debemus & nos pro fratribus animas ponere 1 Joh. 3. 16. Et ſi animam fratris cauſa debemus impendere, multo minus ipſi denegare debemus res minoris pretii. Summa debet eſſe inter fratres concordia, & unitas animorum: qualis fuit in Eccleſia Hieroſolymitana, ubi *omnium fuit cor unum, & anima una.* Act. 4. 32. Hæc eſt teſſera Chriſtianiſmi. *Ex hoc cognoſcent omnes, vos eſſe diſcipulos meos, ſi charitatem habueritis alii erga alios.* Joh. 13. 35. Neminem etiam è fratribus debemus contemnere. Etſi enim ratione variorum donorum ac officiorum, inter nos ſit inæqualitas: eatenus tamen omnes pares ſumus, quod ſimus Filii Dei, Chriſti ſervi, quod pari ſpe omnes gaudeamus beatæ immortalitatis ac gloriæ cœleſtis. Quem ergo Deus in cœlis olim honoraturus eſt, cur nos eum contemnamus?

Reſtat ultima virtus, *charitas*; quæ non ad fratres ſolum, ſed ad omnes homines porrigitur. Amor habet gradus. Primo ac ſummo loco Deum debemus diligere, in qua dilectione etiam Chriſtus includitur; poſtea fratres ſeu ejuſdem religionis Chriſtianæ conſortes: poſt hos etiam alios homines: & tandem quoque inimicos, qui nobis male volunt. In eo ſitus eſt Chriſtianiſmus noſter, ut hos omnes diligamus. Qui hos diligit, ſeipſum diligit: ſibi enim & ſaluti ſuæ optime conſulit. Magis quidem fratres ac domeſticos fidei diligere debemus, quam alienos: ſed major virtus eſt, etiam eos diligere propter Deum, qui nobiſcum non tam arcte juncti ſunt, imo qui nobis etiam cauſas ſe non diligendi præbent. Quanto minus enim hîc eſt carnalis reſpectus, tanto virtus eſt Deo gratior.

En habemus auream catenam ex præſtantiſſimis virtutibus Chriſtianis conflatam. Hac nos ornemus coram Deo, qui aliquando quoque capitibus noſtris coronam vitæ æternæ imponat in illuſtri adventu Domini noſtri Jeſu Chriſti, cui cum Deo Patre ſit laus, & gloria in omnia ſecula. Amen.

Iudæ verſ. 22. & ſeqq.

HOrum verborum duæ ſunt partes. Prior continet admonitionem ad curam alienæ potiſſimum ſalutis habendam, atque eripiendos interitui eos qui ei ſunt admodum vicini: ſed ea cautione adhibita, ne dum alienam ſalutem curamus noſtram ipſorum negligamus. Altera continet celebrationem divini nominis, atque adeo hujus epiſtolæ ultimam clauſulam. Quod ergo ad priorem loci partem attinet, ea uti jam indicavimus, duobus iterum conſtat membris: quorum alterum, quod quidem potius eſt, ad alienæ ſalutis curam revera ſpectat, alterum ad noſtram. Quia verò cura ſalutis alienæ poſtulat ut cum diverſis diverſimode agatur, primum medium quoddam præſcribit, quo ſit utendum, ut conveniens cujuſque morbo remedium adhibeatur. Deinde diverſos modos quibus cum diverſis ſit agendum exprimit.

Medium illud continetur verbo *dijudicantes*, quaſi dicat, judicio ac diſcrimine inter eos qui in magno interitus periculo verſantur, adhibito. Non enim eodem modo omnes ſunt tractandi, non idem omnium morbis remedium convenit. Quod verò ad modos illos diverſos attinet, qui quidem ſunt duo tantum numero; prior ille eſt dum ait, *& aliorum quidem miſeremini.* Quia Judas hæc verba opponit illis, *alios vero in timore ſervate*; apparet aliquanto ſtrictius verbum *miſerendi* eſſe accipiendum, quam alias ejus fert natura. Nam cæteroquin & eorum miſeremur quos in timore ſervamus. Nonne enim eorum interitum dolemus, & eo dolore impulſi, ad eos juvandos, & exitiali flammæ eripiendos accurrimus? Quid verò id aliud eſt quam miſereri? Cum ergo hujuſmodi alios ſervandi modo divinus vir miſericordiam opponat, apparet ſtrictius ut diximus, miſerendi verbum accipiendum eſſe, nempe ut ſignificet nos leniter cum quibuſdam agere debere: ita ut eos ſolemur potiùs, quam terreamus, & erigamus potiùs quam deprimamus. Quia nimirum ita ſunt comparati, ut deſperatione potiùs à reſipiſcentia avocentur, quam animi quadam contumacia ac ferocia. Nonnulli enim cum peccarunt, ita anguntur animo, ut vix ſibi receptum ad gratiam divinam patere putent, ob delictorum magnitudinem, aut tantum virium ſibi non fore credant, ut peccati jugum penitus excutiant, & pietatis curriculum conſtanter abſolvant. Hi ergo ſolatio ac ſpe ſunt erigendi; id quod miſericordiæ magis eſt conſentaneum, quam id quod in altero illo lapſos ſervandi modo præſcribendo S. Judas præcipiet. Nam miſericordia ab omni duritie, quoad ejus fieri poteſt, abhorret, & non tantum id ſpectat ut aliis proſit, atque ex calamitate aut pernicie eripiat, verum etiam ut quam molliſſimis poſſit ad eum finem perveniat mediis. Itaque qui alios ſervat eoſdem terrendo, ratione tantum finis habita miſericors eſt, ratione autem medii quo ad illum finem pervenit, per ſe miſericos non eſt. At qui lenibus mediis ad finem eundem pervenit, alterique commodum parat, is & finis & mediorum ratione habita miſericors eſt. Itaque is qui hoc modo agit quia perfectiori quadam ratione aliorum miſeretur, ei quodammodo opponi poteſt qui priori modo agit. Quo autem pacto deſperatio aliis ſit eximenda, & quænam ſolatia eorum ægritudini ſint adhibenda, ex iis quæ paulo ante diximus conſtare facile poteſt. Quidam enim deſperant aut dubitant de remiſſione peccatorum à Deo obtinenda, quidam de viribus quibus ad vitam penitus emendandam, atque ad pietatis conſtantiam eſt opus, vel etiam de re utraque. Priores illi de fine dubitant, utut tandem media adſint, poſteriores de mediis. Itaque utrique petita è Sacrarum Literarum myrotheciis medicina refocillandi ſunt. Ita ut prioribus oſtendatur ſpes veniæ, ſi reſipiſcant; poſterioribus ſpes auxilii divini, ſi modo ipſi conatum quem debent adhibeant. Utrumq; ſolatii genus conſtat maxime promiſſionibus divinis, & exemplis, ſive in Sacra ſcriptura expreſſis, ſive etiam alias notis, aut ante oculos verſantibus; præſertim quod attinet ad eos qui de viribus dubitant quibus ad pietatem colendam eſt opus.

Alter modus alii hominum peccantium generi conveniens, exprimitur in illis verbis, *alios in timore ſervate*, & ſimilitudine quadam illuſtratur, dum additur, *ex igne rapientes*. Modus in eo conſiſtit, ut eos quos iſta re indigere judicio adhibito deprehenderimus, terreamus, ac terrore incuſſo, eos ad frugem revocemus,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

atque ita ſervemus, ſeu ab interitu vindicemus. Voces enim *in timore* hoc loco non videntur ſignificare ut nos cum timore ac metu id faciamus, quaſi nimirum ille metus ac timor ad nos ipſos referri debeat, ſed ut per timorem ac metum aliis incuſſum id præſtemus. Hoc enim modo, ut vidimus, miſerationi hic ſervandi modus recte opponitur. Sunt enim nonnulli aliquanto ferociores, ac petulantiores, qui nimis ſecure vitiis ſuis indormiunt. Hi ſuppliciorum divinorum metu & interitus vicini terrore è ſomno ſunt excitandi: eorumque forte contumacia ac durities duriore hoc malleo frangenda eſt. Etiamſi autem terror hic maxime oriatur ex vicinitate, ut diximus, interitus, ac ſuppliciorum divinorum, duos tamen quodammodo fontes habet. Alter eſt quod ipſa per ſe peccata grave ſupplicium atque interitum mereantur, ac porro niſi reſipiſcas, eo omnino te ſunt involutura. Alterum eſt quod verendum ſit, ne reſipiſcendi tempus atque occaſio, aut vires ad eam rem neceſſariæ juſto Dei judicio tibi eripiantur. Quod utrumque itidem divinis potiſſimum comminationibus, & exemplis doceri poteſt. Occaſione autem verbi *ſervandi* diſſeri hoc loco poteſt de præſtantia hujus quod nobis Judas hic commendat officii, quod nimirum ſalutem, ſalutem inquam ſempiternam aliis hoc modo præſtare poſſimus. Qua de re vide etiam locum Jacobi, qui exſtat in ipſo Epiſtolæ ejus fine. Aliquid etiam conjunctum habet cum his verbis ille Johannis locus, 1 Epiſt. cap. 5. 16. ubi de precibus agitur quas pro iis fundere debeamus qui peccant peccatum non ad mortem.

Jam quod attinet ad declarationem hujus modi per quandam ſimilitudinem, dum addit Judas *ex igne rapientes*, ea ita videtur eſſe comparata, ut non injuria ſentiri poſſit, aliquid adhuc addi, quod ad modum pertineat homines contumacius aliquanto peccantes, ſervandi, nempe ut quam celerrime id faciamus, quemadmodum fieri ſolet quando ex incendio aliquem rapimus. Sed nihilominus tamen etiam modum illum in præcedentibus jam expreſſum, quod nimirum terrorem incutiendo aliquos ſervare debeamus, illuſtrat aliquomodo; & ejus ſive æquitatem, ſive neceſſitatem quandam declarat. Nam quemadmodum dum ex igne aliquem rapimus, non ſemper molliter illum tractamus, ne dum ipſi parcere volumus, eum perdamus; ita etiam dum aliquem exitio ita vicinum videmus, ut niſi ſuppliciorum divinorum metu revocetur, mox ſit periturus, non debemus mollia remedia adhibere, ne nimia lenitate illum perdamus, & crudele quoddam miſericordiæ genus in eum exerceamus. Indicat ergo Judas his verbis periculi magnitudinem, dum perinde cum quibuſdam agi ſignificat, atque ſi in media propemodum flamma verſarentur: & porrò etiam oſtendit quanta cura quanta celeritate illi ſint ex hoc periculo eripiendi: neceſſe eſſe ut non ea erga ipſos utamur lenitate qua erga alios, quorum morbus leniora ac lentiora remedia admittit.

Et hactenus quidem ad curam alienæ ſalutis, ſalutis inquam eorum qui ob peccata ſua in magno interitus diſcrimine verſantur, nos hortatus eſt Judas. Subjicit jam etiam id quod ad noſtræ ipſorum ſalutis curam pertinet; Cui tum alias ſemper incumbere debemus, tum etiam eo inprimis tempore, cum in aliis emendandis verſamur, dum addit, *odio habentes & tunicam à carne maculatam.* Ubi jam alio metaphoræ aut ſimilitudinis genere utitur Judas, id nos docturus, ut quam diligentiſſime caveamus, ne aliorum peccatis ipſimet inficiamur, eorumque exemplo ad ſimile aliquod peccati genus inducamur. Similitudinem autem petit ab iis, qui ne peſtilentia aut alia quapiam lue per contagionem inficiantur, quam diligentiſſime ſibi cavent à veſtibus rebuſque ſimilibus quæ contactu corporis lue infecti & ipſæ pollutæ ſunt ſeu infectæ. Earum enim contactu facile & ipſi infici poſſunt; Itaque dum alios lue infectos curant, & eos ab interitu vindicare conantur, res hujuſmodi vitant, ne eodem malo corripiantur. Similiter ergo & nobis faciendum eſſe monet Judas, ut dum alios ſpectamus peccantes, eoſque corrigere atque emendare conamur, diligenter nobis à peccati contagione caveamus. Neque enim minus contagioſa ſunt peccata quam peſtilentia, aut aliæ quædam lues. Et quod mireris, nonnunquam dum peccata aliorum reprehenduntur, ipſa cogitatione ſe nobis inſinuant, & carni facile adlubeſcunt: ejus præſertim generis peccata de quibus Judas ſuperius egerat, inprimis nempe quæ ad voluptates carnales pertinent. Satis jam apparet, non eſſe hîc ſingula verba ad rem propoſitam applicanda, & quid per tunicam nominatim ſignificetur, ad rem noſtram pertinens, quid item per carnem, inquirendum; ſed ſententiam verborum omnium ſimul junctorum ſpectandam, & per ſimilitudinem ad propoſitum accommodandam eſſe. Hac occaſione diſſeri poteſt de vitando improborum conſortio. De vi exemplorum quanta ea ſit, præſertim malorum. Similem autem cautionem addit Paulus de re ſimili agens, in epiſt. ad Galat. 6. ab initio. Cum enim monuiſſet, ut *ſi quiſpiam in aliquo delicto præoccupetur, ſpirituales eum emendent, cum ſpiritu lenitatis*, ſubjicit, *ſpectans teipſum, ne & tu tenteris.* Quanquam alio ex parte ſcopo, nempe ut nos ipſos quoque ſimilibus lapſibus obnoxios eſſe cernentes, tanto majori cura, tantoque majori lenitate in aliis corrigendis utamur. Et hæc de priori parte.

Sequitur pars altera, nempe Doxologia ſeu celebratio divini nominis. Ubi duo ſunt iterum conſideranda. 1. Deſcriptio ejus cujus nomen celebrat. 2. Modus quo celebrat.

Deſcriptio continetur illis verbis, *ei autem qui poteſt* &c. In quibus 1. à proprietatibus admirabilibus eum deſcribit quem laudat. 2. Deinde nomine ejus expreſſo, ab effectu etiam præſtantiſſimo & nobis omnium ſuaviſſimo commendat. Quanquam etiam in deſcriptione prioris proprietatis, effectus ejus ſimul commemoratur. Sunt autem proprietates illæ duæ, potentia, & ſapientia. Quanquam potentia hîc ad certum effectum nobis maxime ſalutarem refertur, dum inquit: *Illi autem qui poteſt cuſtodire vos inoffenſos, & ſtatuere in conſpectu gloriæ ſuæ irreprehenſibiles in gaudio.* Cum potentiam ipſius commemorat, tacite videtur etiam complecti ejus voluntatem, ſeu ad rem quæ commemoratur propenſionem: quaſi dicat; qui & poteſt id præſtare, & porro, ſi modo vos quoque officio veſtro non deeritis, id etiam præſtabit. Atque hoc modo alibi quoque verbum *poſſe* de Deo uſurpari ſolere, ab aliis eſt animadverſum. Effectus autem illius potentiæ eſt *cuſtodire* fideles *inoffenſos* &c. Id eſt efficere ne inpeccatum, præſertim ejuſmodi quod ſalutem illis adimat, incidant. Unde porrò ſequitur ut eos coram ſe ſiſtat, præſertim in Chriſti adventu, coram gloria ſua irreprehenſibiles cum gaudio. Nam etiamſi vox *inoffenſi* poſſit etiam ita accipi, ut ſignificet pietatis conſequens, hoc eſt immunitatem à ſuppliciis divinis; tamen & verbi vis magis iſti interpretationi favet quam attulimus, & magis videtur ſcopo Judæ conſentaneum eſſe, ut dicat Deum poſſe illos à lapſibus & peccatis cuſtodire, quam ab ipſis ſuppliciis divinis: ſi conſideres quid illos proxime monuerit, nempe ut ſibi à contagione peccati quam diligentiſſime caveant. Conſentaneum enim eſt Judam hac Dei deſcriptione illis ſpem facere, fore ut Deus ipſe ea in parte auxilium iis ferat, & niſi ipſimet ſibi defuerint, eos à peccatis immunes conſervet. Hinc autem porro conſequitur, ut eos in conſpectu gloriæ ſuæ irreprehenſibiles ſtatuat. Poteſt autem id intelligi, vel de quovis tempore, vel nominatim de eo quo homines eſt judicaturus: præſertim ſi verba iſta, *in conſpectu gloriæ ſuæ* non cum ſequenti voce *irreprehenſibiles* ſed cum præcedenti *ſtatuendi* verbo, connectas. Valde enim hæc ſententia quod Deus ſit conſtituturus fideles in conſpectu gloriæ ſuæ, convenit cum eo quod aliquando Deus fideles ſuos ad tribunal ſuum ſit conſtituturus, quando Chriſtus ipſius nomine judicaturus eſt, & in gloria ipſius appariturus. Licet non negemus etiam in hoc ſeculo Deum ſiſtere fideles coram conſpectu gloriæ ſuæ, hoc eſt in conſpectu ſui ipſius qui

glorioſus

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

glorioſus eſt, irreprehenſibiles. Diximus autem poſſe illa verba *in conſpectu gloriæ ſuæ* conjungi etiam cum ſequenti voce *irreprehenſibiles*, ut ita ea opponantur hominum judicio. Poteſt enim quiſpiam in conſpectu hominum eſſe irreprehenſibilis, qui non ſit in conſpectu Dei. Vide ſimilem locum Col. 1. 22 & 1 Theſ. cap. 5. ỳſ. 23. Licet ibi alia ſit phraſis. Et Apocal. 14. verſ. 5. Eſſe autem irreprehenſibilem, eſt naturale conſequens ejus quod antea poſitum fuit, nempe immunem eſſe à lapſu vel offenſione. Rurſus autem antecedens quoddam eſt juſtificationis. Qui enim irreprehenſibilis eſt, ille juſtificandus eſt, licet forte nondum ſit juſtificatus. Addit autem *in exultatione*, hoc eſt cum ſumma lætitia ac gaudio, fructum ejus rei iterum exprimens. Nam & hic gaudent pii recta conſcientia, & ſpe immortalitatis, inde concepta freti: ſed eo maxime tempore id fiet, cum fructum pietatis ſuæ metent, & in quanta apud Deum ſint gratia, quantamque felicitatem ex ejus benignitate adepti, reipſa ſentient. Nec eſt negandum, hunc effectum etiam in præſenti ſeculo aliquomodo habere locum: quanquam longe perfectius in futuro, cum pietas illorum inoffenſa, & ut ita dicam irreprehenſibilitas plane perfecta erit; & fideles coram Deo vere ſtatuentur, & irreprehenſibiles agnoſcentur.

Eſt hic occaſio differendi, tam de eo quouſque in pietate divina ope progredi poſſimus, quam etiam de eo à quibus lapſibus immunes eſſe debeamus, ut aliquando irreprehenſibiles coram oculis Dei conſtituamur: & denique quantus ſit pietatis fructus: ubi de gaudio quod oritur ex recte factorum conſcientia, diſſeri poteſt. Inprimis autem agendum eſt de modo quo Deus nos cuſtodiat irreprehenſibiles, ſeu nos juvet ut pietatem conſtanter colamus.

Altera proprietas eſt ſapientia, quæ ita Deo aſſeritur, ut *Soli* competere dicatur, quia nimirum ſolus ex ſeipſo, & quidem perfectiſſima ſapientia eſt præditus. Fieri poteſt ut propterea hanc proprietatem commemorarit Judas, ut oſtenderet non tantum vires eſſe Deo ad id quod dixerat præſtandum, ſed etiam rationem illum ac modum noſſe id efficiendi, utut nos illum ignoremus. Fieri etiam poteſt, ut non tam ideo hanc Dei proprietatem commemorarit, quia ad præſens ipſius inſtitutum peculiariter pertineat, quam quia admirabilis ſit hæc Dei proprietas, tum aliis omnibus in rebus, tum inprimis in tota ſalutis noſtræ ratione perſpicue elucens. Qua de re etiam hic diſſeri poteſt.

Hactenus proprietates Dei expendimus, ſequitur, ut videamus deſcriptionem Dei ab effectu deſumtam omnium ſuaviſſimo, qui comprehenditur vocibus *ſervatoris noſtri*. Nam ut de ipſo nomine *Dei* hic diſſeramus, nihil eſt neceſſe. Servatorem autem noſtrum vocat, quia & ipſa ſalus, & omnia ejus adipiſcendæ media ab eo primo proficiſcuntur. Hæc de deſcriptione illius cujus nomen celebrat Judas.

Sequitur modus ejus celebrandi, quum inquit, *Gloria & majeſtas, robur & poteſtas, & nunc & in omnia ſecula, Amen.* Ubi & quid Deo tribuendum ſit, exprimit, & quamdiu: ita ut non tantum gloriæ divinæ rationem, ſed & conſtantiam ac perpetuitatem verbis ſuis complectatur. Poſſet autem quis non injuria ſtatuere, duo tantum hic eſſe quæ Deo tribui velit Judas. Idem enim eſſe gloriam & majeſtatem, idem etiam κρατὸς & ἐξουσίαν, præſertim quia priora duo vocabula particula copulativa inter ſe connexuit, ſimiliter & poſteriora duo. Sed poſſunt tamen illa inter ſe diſtingui, & quatuor fieri membra, uti ſunt & verba. Hoc modo, *gloria* ſumi poterit pro laude quæ à nobis hominibus aliiſve creaturis in Deum proficiſcatur, hoc eſt pro celebratione & prædicatione tum admirabilium ipſius proprietatum, tum effectorum præſtantiſſimorum. *Majeſtas* autem ſumi poteſt pro ſplendore quodam qui in Deo refulget, ſummaque excellentia, quæ ei venerationem apud omnes conciliat. Rurſus vox κρατὸς ſignificare poteſt robur, vires, ac potentiam inſuperabilem, qua omnia quæ vult efficere poteſt: licet etiam imperium alioqui denotare poſſit aut ſoleat. ἐξουσία ſignificat imperium, atque imperandi ac regnandi jus, quod Deus in res omnes exercet. Diverſimode autem hæc Deo tribui vult Judas: gloriam enim vult à nobis in Deum reipſa proficiſci, eique exhiberi, majeſtatem autem, robur & poteſtatem, ita vult tribui, ut in eo agnoſcatur, & ei ineſſe verbis affirmetur, atque oratione ubiq; celebretur. Quæ differentia etiam alibi in ſimilibus δοξολογίαις animadvertitur. Vide Apocal. 5. verſ. 13. & 7. ỳſ. 12. Ubi benedictio vel generale quippiam eſt, reſpectu ſequentium, vel ſignificat etiam votum quoddam ab hominibus profectum, quo optent ut omnes in perpetuum Deum laudent. *Gloria* autem id eſt quod paulo ante expreſſimus, nempe prædicatio divinorum attributorum, aut effectorum. Quanquam hic ad effectorum celebrationem reſtringenda videtur: ſiquidem peculiariter commemoratur ſapientia, potentia, & robur, quod Deo ſit tribuendum. Poteſt autem celebratio illa & verbis peragi, quibus quidem omnium frequentiſſime ſolet; ſed poteſt tamen etiam alia re fieri, quæ verborum ſit loco, hoc eſt factorum divinorum repræſentatione & adumbratione quadam: ſive ea ad nos ipſos ſive ad alios pertineant, ſive cæteroquin læta ſint, ſive minus, modo ſint eximia ac præſtantia. *Gratiarum actio* autem eſt tantum celebratio beneficiorum in nos aut alios quibus bene cupere debemus, profectorum. *Honor* autem in veneratione conſiſtit, & demiſſione quadam animi & corporis coram Deo etiam ſine omni ſermone peragi poteſt. Δυνάμις autem videtur poni pro ἐξουσία, hoc eſt pro poteſtate atque imperio, cum diſtinguatur à voce ἰχὺς quæ *robur* ſignificat.

Supereſt perpetuitas laudis, quam Deo tribui Judas cupit, *& nunc, & in omnia ſecula. Amen.*

FINIS.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

COMMENTARIUS
in maximam partem
APOCALYPSEOS JOHANNIS.

* * *

COlendum. *& voces* ſive tubæ clangor, ſive voces articulatæ ſed terribiles, *& tonitrua* ἓν διὰ δύο, pro tonitruorum. Par. *& ſeptem lampades.* Iſtas lampades veriſimile eſt eſſe angelos qui ſint tanquam oculi Dei quia quaſi luceant Deo & per eos videat Deus, cum illos ad miniſteria adhibet, & providentiam per eos tanquam oculos ſuos adminiſtrat, ut ſint velut exterius medium viſus, quemadmodum lampas.

Verſ. 6. *Tanquam mare vitreum.* Significatur mundus, qui tam ſit coram Deo pellucidus, ut ipſius oculis pateat, & nihil ſit in eo quod ipſum effugere queat. *in medio throni* id eſt intra thronum, ſed tamen ita ut circumſtarent: vel ſimpliciter in medio ſpatii inter thronos viginti quatuor & illum unum. *quatuor animalia plena oculis ante & retro.* Animalia iſta homines eſſe patet ex cap. 5. verſ. 9. videntur autem illis ſignificari paſtores Eccleſiarum, qui debent eſſe velut Argi oculei, & in omnes partes intenti ut nihil illos ex auditorum factis fugiat. Numeri hujus ratio videtur peti ex numero animalium Ezechielis. Deſcribitur autem in ſingulis per partes quod omnibus competebat, quia per illa communitas velut paſtorum deſignatur.

Verſ. 7. *Leoni* quia debent eſſe fortes & animoſi. *vituli* quia & laborioſi, & mactationi ad victimam parati. *habens faciem quaſi homo*, quia debent eſſe humani, manſueti, & prudentes. *aquilæ* ob alacritatem & in exequendo celeritatem. Alii, ob perſpicacitatem. Denique & potiſſimum, quia illorum animi non debent humi ſerpere, terrena ſapere, ſed ad cœleſtia evolare, illis delectari.

Verſ. 8. *Singula alas habebant.* Alas habere dicuntur, quia debent eſſe promti ad munia ſua obeunda. *Sex* autem, ut tanto velocius in omnes partes ſe flectere poſſint, non ſint ſegnes, cunctatores. *In circuitu & intus plena ſunt oculis* id eſt & intus ſub alis, quia debent eſſe in omnibus circumſpecti, oculati, providi, vigilantes. *die ac nocte dicentia.* Officium paſtorum, perpetuo verſari in laudibus Dei, & ſuo exemplo alios ad numen Dei concelebrandum incitare. Per ſynecdochen univerſum illorum officium adumbratur.

Verſ. 10. *Procidebant* ſunt incitamento ſenioribus ad Deum laudandum, quia cum ſint ab illis plantati, illi videntes iſtos ſuum officium implere, & recte ſibi ipſorum inſtitutionem ceſſiſſe, laudant etiam pro ipſis Deum.

Verſ. 11. *Accipere* vox acceptionis improprie ut patet ſumitur.

IN CAP. V.

HOc capite indicat per quem revelatio decretorum Dei latentium circa res Eccleſiæ contigerit, deſcribitque ſecundam cui hodie cultus à Chriſtianis debetur perſonam.

Verſ. 1. *Librum ſcriptum intus & foris.* Librum videlicet occultorum Dei decretorum. Nam ideo dicitur obſignatus. Fuerunt autem iſta quæ hic revelantur Johanni, ſcripta *intus & foris*, id eſt, ante & retro, ſeu ex utraque parte. Alluditur ad Ezech. 2. verſ. 10. Vide Bezam. *Obſignatum*, quia fuerunt ſecreta, nec illa Deus ante ſciri volebat. *Sigillis ſeptem*, quia veluti diverſæ partes diverſis ſigillis erant obſignatæ.

Verſ. 2. *Et vidi angelum fortem.* Aditus ad oſtendendum per quem illa decreta ſint patefacta: neminem videlicet inventum qui id facere potuerit, præter Chriſtum. Et eſt plane explicatio tituli hujus libri, cap. 1. verſ. 1. expreſſi.

Verſ. 5. *Vicit*, id eſt, vincendo dignus evaſit, vel obtinuit, ut aperiret. Verbum prægnans. Vide explicationem verſ. 9. *Leo* propter fortitudinem & robur. Alludit ad Gen. 49. ℣ſ 9. *Radix* pro virgulto enato ex radice. Metonymia efficientis. Conſuetum Hebræis ut radix appelletur etiam virga quæ ſuccreſcit ex radice. Vide Eſa. cap. XI. ℣ſ. 1. & 53. ℣ſ. 2. Oſe. 14. ℣ſ. 6. 1 Macchab. cap. 1. verſ. 11. infra cap. 22. ℣ſ. 16.

Verſ. 6. *Agnum* & quia innocens, & quia victima fuit. *Tanquam occiſum*, quia apparebant in eo ſigna mactationis, & vulneris alicujus. *Habentem cornua ſeptem.* Intellige multiplex robur & potentiam Chriſti, qua & ſuos tuetur, & hoſtes ferit. *Oculos* providentiæ & ſapientiæ, quia per eos videt. Reſpicit ad cap. 4 ℣. 5, ubi *lampades* vocantur. *Spiritus* id eſt angeli. Niſi quis malit potentiam Dei multiplicem intelligi. *Miſſi.* Alluſio ad verba Zachariæ: quod velut percurrant univerſam terram.

Verſ. 7. *Et accipit*, id eſt, cognovit illa decreta Dei. Factum id cum Chriſtus in cœlum aſcendens ad dexteram Dei conſedit.

Verſ. 8. *Et cum accepiſſet.* Id eſt, poſtquam illi data eſt facultas cognoſcendi illa Dei ſecreta. *Ceciderunt* permoti videlicet tanta ejus potentia. *Habentes citharas & phialas.* Per iſta ſignificatur promtitudo ad laudes & gratias Deo agendum. Acceperunt igitur illas, quia ad laudes Deo gratas erant apti, illiſque occupati.

Verſ. 9. *Dignus es accipere & aperire.* Id eſt qui cognoſcas & reveles myſteria. *& redemiſti Deo nos in ſanguine tuo*, id eſt effeciſti ut nos Deo manciparemur, quod tibi ſanguinis tui impendio conſtitit.

Verſ. 10. *Et feciſti nos Deo noſtro reges.* Id eſt feciſti ut eſſemus coram Deo quaſi reges quidam, ratione rerum ſpiritualium: puta quia ſumus & mundo & hominibus & Satana ſuperiores. *Et ſacerdotes*, quia officium Chriſtianorum eſt ſacrificia ſpiritualia Deo offerre.

Verſ. 12. *Accipere virtutem* id eſt ut illi tribuatur prædicatio potentiæ, ut videlicet prædicetur ipſius potentia, &c.

Verſ. 13. *Et omnem creaturam.* Alllegoria. Non quod omnes res creatæ id dicant, ſed quod omnes dicerent ſi ſenſum ac ſermonem haberent. Niſi quis ad rationales tantum creaturas iſta reſtringat. Ita *in cœlo* erunt angeli, *in terra* homines viventes, *ſub terra* mortui, *in mari* inſulani.

IN CAP. VI.

INcipiunt jam revelationes, in quibus ita procedit Spir. S. ut primo in genere velut ſummatim omnia colligens aperiat: deinde quæ obſcurius ante & velut carptim indicavit poſtea apertius & per partes explicet. Id quod inſtar cujuſdam regulæ obſervandum eſt volenti aſſequi aliquem nexum iſtorum, & ſenſum eorum quæ hic dicuntur.

Verſ. 1. Primi ſigilli apertio indicat felicia primitivæ Eccleſiæ Chriſtianæ tempora. Prędicationem videlicet euangelii, & converſionem multorum. *Tanquam vox tonitrui* quia vox Eccleſiæ terribilis & late ſonat.

Verſ. 2. *Equus.* Ad celeritatem denotandam. *Albus* quod lætum quiddam nunciet. Triumphantium enim

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

is color. *Sedens ſuper illum*, vel ipſe Chriſtus tanquam princeps prędicantium euangelium, vel in una perſona omnes euangelii prædicatores. *arcum* ut animos hominum configeret. *coronam* quia victoriam erat obtenturus.

Verſ. 3, 4. Alterius ſigilli apertio, vel perſequutionem quæ ſubſequuta eſt ſtatim, ut plerique volunt, denotat; vel potiùs pœnam quam Deus immittere decreverat euangelii ſui contemtoribus. Dicitur enim, *ut alii alios interficiant*, quod non ita recte ad perſequutionem accommodatur. Ideo *equus rufus* nominatur qui ſanguinem colorem referret. Bellum igitur denotat.

Verſ. 5. Prædicit famem. Ideo *nigrum equum* nominat, quia funus eſt triſte quiddam, & quia homines famelici nigreſcunt. *Stateram* quia appenſurus veluti erat cibum & ad menſuram daturus.

Verſ. 6. *Vocem*, alloquentem videlicet ſeſſorem illum. *Chœnix* id eſt menſuram iſtam tanti vendi, & frumenti caritatem induci curabis. At ne homines penitus intereant, ſed habeant quo refocillentur, vino & oleo parces, nec illa ut frumentum corrumpes.

Verſ. 8. Novum ſupplicii genus, & quidem multiplex, ſuperioribus comitatum. *Pallidus* viridis quaſi color, ſed ad pallorem inclinans, luridus mortis color, ſimilis colori foliorum quæ jamjam caſura ſunt. *Mors* quia morte puniturus erat, & quidem multiplici. *Infernus* quia infernus id eſt ſtatus mortuorum excipit mortem. *eis* id eſt morti & inferno. *morte* id eſt peſtilentia. Vult ſignificare varios modos quibus Deus homines è vita tollere ſolet. Alluditur ad Ezech. 14. 21.

Verſ. 9. *Sub altari.* Vel illo ipſo tempore fuiſſe occiſos intelligit: vel occiſos paſſim cum prædicaretur euangelium. Et hoc poſterius potiùs ſignificari videtur. Ait enim *quouſque*. Significatur autem multos eſſe occiſos propter euangelium. Ait verò *ſub altari*, cum tamen victimæ ſupra altare poni debeant. Alludi enim videtur ad id quod cineres victimarum ſub altare caderent. Erant videlicet iſti mortui & velut in cineres redacti. Ut hic *animæ* pro cineribus è corporibus illarum ponantur. *teſtimonium*, quod videlicet de Jeſu ediderunt illi martyres. Doctrinam intelligit quam fuerant profeſſi. Jam *animæ* introducuntur tanquam viverent, quemadmodum ſanguis Abelis clamare dicitur.

Verſ. 10. *Clamaſſe* dicit, quia perinde eſſet ac ſi clamarent: re ipſa videlicet id poſtulante, quia multi jam erant occiſi. *Sanctus*, vel proprie, vel ſumma majeſtate verendus.

Verſ. 11. *Datæ ſunt ſingulis.* Videtur denotare voluiſſe, multos quidem ab Ethnicis propter euangelium fuiſſe occiſos, non tamen Deum tum voluiſſe fieri finem perſecutionum. Interim tamen id dediſſe ut agnoſceretur paſſim illos fuiſſe innocentes, doctrinam verò propter quam occiſi erant veriſſimam & divinitus profectam, ipſos denique olim immortalitate donatum iri. *dictum* eſt, quaſi dicat, veniet tempus cum vindicabimini, nunc paullum quieſcite; teſtimonio quod vos manet contenti: debent enim interea alii etiam occidi.

Verſ. 12. *Terræ motus magnus.* Inſignis rerum commutatio, & triſtis rerum facies. Ita enim loqui ſolent prophetæ, cùm lugubrem regionis alicujus ſtatum triſtemque faciem prædicunt. Vide Joël. 2. 10. Eſai. cap. 9. verſ. 10. & cap. 34. verſ. 4. Reſpicitur ad illam imperii Romani faciem cum colliderentur inter ſe, Maxentius, Gallienus, Conſtantinus. [Exodium deſcribi videtur orbis Ethnici & ſupplicium illius, cui alia orbis facies ſub Chriſtianiſmo ſucceſſit.] Alii ad defectionem ſub Antichriſto iſta referunt. Et *ſolis* quidem voce intelligi volunt Deum Patrem, *Lunæ* filium, *ſtellarum*, doctores Eccleſiæ *cœli* Eccleſiam ipſam & cultum Dei.

In Cap. VII.

Videtur hucuſque finis factus fuiſſe orbi Ethnico. Nunc porrò quid fieri debuerit poſtquam orbis factus eſt Chriſtianus, enarrabit. Quia verò narraturus erat plagas orbi Chriſtiano infligendas, primo præmittit quædam de protectione Dei erga cultores ſuos, quam obſignationis voce adumbrat.

Verſ. 1. *Et poſt hæc* ergo non de ultimo judicio in proxime præcedentibus egit. *quatuor angelos* videlicet malos, qui voluerunt prohibere ne *ventus* ſalutaris doctrinæ Chriſti flaret, & ſic oriretur corruptio inter homines: ut videlicet præ æſtu flacceſcerent, & ſic inficerentur omnes. Ventorum quippe eſt & reficere ſuo flatu & aërem repurgare. *ſuper quatuor angulos terræ*, id eſt, ut penitus prohiberent doctrinæ ſalutaris prædicationem. Ideo addit, *neque ſuper mare* licet in mari facillime venti exitentur. *Neque in arborem ullam* quamvis leviſſimum etiam venti flatum facillime ſumma arborum cacumina ſentiunt. Significatur videlicet iſto verſu, ſtatim poſt orbis Ethnici finem incubuiſſe orbi Chriſtiano verbi divini amotionem, ſed Deum obſtitiſſe. Quaſi dicat; & mox atra nox, atque denſiſſima ignorantiæ rerum divinarum caligo incubabat hominibus: ſed Deus tamen pro ſua ſingulari providentia & paterno favore voluit primo quoſdam cuſtodire, & ex aliorum numero eximere, ne illis noceretur neu ſeducerentur, ut videlicet eſſent qui doctrinam ipſius amplecterentur.

Verſ. 2. *Ab oriente Sole* quia videlicet lætum nuncium afferebat, & velut ſalutare ſidus affulſit.

Verſ. 3. *Quoad uſque ſignem.* Colliguntur ſimul quaſi jam exſtiterint, cum tamen fuerint ſparſi per totum illud tempus regni Anti-Chriſti. *Servos* nempe & qui jam tales eſſent, & qui apti eſſent ut Deo ſervirent, quos Deus voluit luce ſua ſignare. *in frontibus*, quaſi viſibile ſignum geſſerint, ne illis angeli illi nocere poſſent. Alluſio ad illam ſignaturam in Ægypto, & Ezech. 9. vide infra cap. 14. verſ. 1. Quaſi dicat, non eſt permiſſurus Deus ut omnes ſupplicium luant.

Verſ. 4. *Centum quadraginta quatuor*, id eſt, aliquam multa millia. Numerus certus pro incerto. *ex omni tribu filiorum Iſraël.* Populus Iſraëliticus repræſentat populum Chriſtianum. Inde hoc numero infra cap. 14. omnes Chriſtiani ſignificantur. Cæterum tribus Dan hîc omittitur, fortaſſis quia noviſſima caſtrorum vel colligens caſtra dicebatur, unde tanquam minima & contemta omittitur, 1 Chronic. Tribus autem iſta maxime idololatriam promovit, & prima defecit à puritate religionis. At Deut. 33 Simeon omittitur.

Verſ. 8. *Joſeph* id eſt Ephraim.

Verſ. 9. *Poſt hæc vidi.* Videntur hîc jam illi fideles deſcribi qui poſt tempora Antichriſti, vel potius illo ruente & veritate rurſum hominibus exoriente, futuri eránt. Quaſi dicat; Non in eo tantùm ſtatu rem Chriſtianam futuram, ſed poſt illos jam nominatos 144000, exſtituros etiam alios, & quidem ingentem eorum numerum, triſtemque illam Antichriſtiani regni tragœdiam lætiſſima cataſtrophe concluſam iri. *ex omnibus gentibus* Synecdoche. Simili ratione euangelium omni creaturæ prædicari jubetur. *coram throno.* thronus pro inſidente in throno id eſt Deo, ut peccavi in cœlum. q. d. ſerviebant Deo tanquam miniſtri, & quidem honorati. *Stolæ albæ* ſanctitatis vitæ ut ℣ſ. 14 explicatur. *palmæ* ob victoriam in afflictionibus: ex afflictione quippe magna veniſſe dicuntur ℣ſ. 14. Id verò non ad ſingulos referendum, ſed ad totam communitatem.

Verſ. 10. Deſcribit qua re occupati fuerint illi. *Salus Deo*, quaſi dicant, ſalus noſtra eſt accepta referenda Deo, & agno id eſt Chriſto. Vel, Deo ſit laus, & agno, qui ſalutem nobis dedit.

Verſ. 13. *Hi qui amicti.* Quia mirum erat, poſſe poſt tam infelicia tempora exoriri tot Chriſtianos, interrogat, unde nam illi? quaſi dicat, unde tot eruperunt, tam cito, tam inopinato.

Verſ. 14. *Ex afflictione magna.* Dum videlicet Antichriſto repugnant. *Et laverunt ſtolas*, id eſt comparaverunt ſibi vitæ ſanctimoniam, per ſanguinem Chriſti.

Verſ. 15. *Ideo ſunt ante thronum Dei,* id eſt, Deus eis opportunitatem ſui colendi, & pacem largitur. Quanquam verba hæc, & maxime ſequentia futuro magis ſeculo conveniunt. Ita vero iſta deſcribit, ac ſi hæc vita ſit futuræ illi continuata.

Verſ. 17.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Verſ. 17. *Agnus qui in medio throni* id eſt tantus Dominus tantuſque Rex, qui eſt in ipſo Dei throno. *ad vivos fontes* id eſt fontes aquarum viventium & vegetarum.

In Cap. VIII.

EXequutio illius quod moliebantur illi quatuor angeli, ſed ſub alia imagine.

Verſ. 1. *Silentium* Pauſa ut in dramate, ut Johannes requieſceret & ſe aptaret ad meliorem ſequentium attentionem.

Verſ. 2. *Septem angelos* id eſt præcipuos. Forte ſunt illi ſeptem ſpiritus de quibus ſupra. *ſeptem tubæ* quia cum principum decreta pronunciantur tuba cani ſolet, ut populus convocetur; ideo ad promulganda Dei judicia angeli cum tubis inducuntur.

Verſ. 3. *Et alius angelus venit.* Aliqui Chriſtum intelligunt, quia ſit pontifex qui conſecret preces noſtras. Sed poteſt hic ſola tantum actio attendi, nempe quod divinitus aliquid concedi ſoleat fidelibus, ut preces illorum ſint gratiores Deo: θυμιάματα enim non ſunt hic preces, ut ſupra, ſed id quod divinitus conceditur (quemadmodum olim aris addebatur thus ut fumus earum eſſet gratior) dum nimirum id efficit ut preces noſtræ ſint ardentes in ſpiritu, & Dei majeſtati convenientes. *ante altare* videlicet ſuper gradus altaris. *& data ſunt ei incenſa multa* id eſt illa quæ faciunt ut gratia concilietur precibus: quemadmodum ſi res fragrantes addantur rebus igni conſumendis, fragrantem ſpargunt odorem. *de orationibus ſanctorum ſuper altare*, id eſt ut ea precibus ſanctorum adderet quæ erant poſitæ ad aram, ut ita ſuffitus fieret ad thronum precibus ſanctorum.

Verſ. 4. *Fumus incenſorum de precibus*, id eſt datorum ſeu additorum precibus ſanctorum.

Verſ. 5. *Et facta ſunt tonitrua.* Effectus precum terribilis hominibus impiis. Significat etiam preces fidelium fuiſſe cauſam minarum & ſuppliciorum Dei: non quod illi iſta petierint, ſed quod hic ſoleat effectus ſequi. Qua ratione Luc. 18. dicitur, nonne Deus faciet vindictam electorum ſuorum clamantium ad eum die & nocte, & longanimitate utetur adverſum eos? *in terram* ubi videlicet indicia iræ Dei eminuerunt.

Verſ. 7. *Et facta eſt grando.* Credibile eſt hac allegoria pœnas ſpirituales intelligi. Nam videtur oſtendi quomodo corrupta fuerit doctrina Chriſti, cujus corruptio pervaſerit in totum mundum, nec tamen penitus tota fuerit corrupta, ſed tantum præluſerit Antichriſto. Progreſſa autem eſt à terra ad mare, ad flumina, tandem ad ipſum cœlum, ita ut nulla hominum pars hac corruptione vacaret: homines enim hac allegoria ſignificantur. *grando & ignis* ut Pſal. 78. 48. Alluſio ad plagas Ægyptiacas: quia verò pœnam iſta denotant, ideo iſtis quæ pœna ſunt adſimilat. *ſuper terram* quia in hac maxima pars habitantium. *arbores* qui in doctrina Chriſti adoleverunt. *gramen* juventus, vel qui recens Chriſtum receperunt. Vide hîc Napeirum.

Verſ. 8. *Mons magnus igne ardens*, id eſt doctor ingens, vel error magnus. Ulterius progreſſa corruptio ad inſulanos, ad quos à mediterraneis pervaſit.

Verſ. 12. Gradus obſcuratæ poſtmodum penitus veritatis. vide cap. 9. verſ. 2.

In Cap. IX.

HIc continetur hiſtoria omnium eorum quæ ad deſcriptionem Antichriſti generalem pertinent.

Verſ. 1. *Stellam de cœlo cecidiſſe.* Vel Machometum intelligit, quod Napeiro placet, vel Anti-Chriſtum. Uterque certe à Chriſti doctrina defecit, & ita de cœlo decidit. [*De cœlo, in terram*, celeritas cadendi intelligitur] *& data eſt ei clavis* id eſt, ut haberet poteſtatem abyſſi.

Verſ. 2. *Et aſcendit fumus*, id eſt errores craſſiſſimos, triſtiſſimumque rerum ſtatum in orbem Chriſtianum invexit.

Verſ. 3. *Et de fumo putei exierunt locuſtæ.* Saraceni, Arabes, Turcæ, ſuſceptis erroribus Machometis, & Tartari ſub imperio Othomanico.

Verſ. 4. *Ne læderent fœnum terræ, neque omne viride*; id eſt Chriſtianos ſalutarem Chriſti doctrinam retinentes. *qui non habent ſignum Dei* id eſt, ſectatores Anti-Chriſti.

Verſ. 5. *Ut cruciarent* nempe in ſervitutem abducendo, & remis addicendo. *menſes quinque* nam & locuſtæ quinque menſibus calidioribus durare ſolent. Centum quinquaginta annos Napeirus intelligit: quem toto hoc capite vide. *ut cruciatus ſcorpii.* id eſt indies augetur, & crudelior evadit.

Verſ. 6. *Quærent homines mortem.* De iis videtur dictum qui ad naves ſeu triremes ſunt ablegati. Eligent potius mori quam vivere. Jerem. 8. 3.

Verſ. 7. *Tanquam coronæ ſimiles auro*, propter victoriam inſignem ac dominationem. *& facies earum tanquam facies hominum.* Ab initio in Europam ab Imperatore vocati, humanos ſe præbebant.

Verſ. 8. *Dentes quaſi leonum* quia omnia vaſtabant.

Verſ. 9. *Et ſonitus alarum* ob celeritatem & impetum victoriæ.

Verſ. 10. *Et aculei erant in caudis.* In receſſu venenum fovent, ut hominibus doctrinæ Machometanæ virus inſtillent. *menſes quinque.* Ut ſit res notabilior, ideo hoc iterum exprimit.

Verſ. 11. *Et habent ſuper ſe regem* &c. Turca & Machometes ex interpretatione ſignificat vaſtatorem.

Verſ. 14. *Solve quatuor angelos.* Coërcebat enim eos Deus. Saracenos, Arabes, Turcas, Tartaros intelligit, ſub imperatore Othomano, Anno Chriſti 1296: plane ſexto ſeculo, in uno 245 annos, ut Napeirus facit, computando.

Verſ. 15. *Qui parati erant in horam.* id eſt quocunque tempore illis volet Deus uti & quamdiu. *ut occiderent tertiam partem.* Tertiam enim orbis Chriſtiani partem occuparunt.

Verſ. 16. *Numerus exercitus equeſtris.* Equitatu enim pollent, eoque innumero.

Verſ. 17. *Habebant thoraces igneos.* Ferocia notatur & crudelitas: quaſi dicat; igneis pectoribus pro gravi armatura utuntur. *Ignis* ira adverſus Chriſtianos, *fumus* ſuperbia animuſque elatus. *Sulphur* fœtor doctrinæ Machometanæ. Fieri poteſt ut etiam tormenta bellica his ſignificentur:

Nam Verſ. 18 addit, occiſam eſſe illis tertiam hominum partem.

Verſ. 19. *In ore ipſorum & in caudis.* Quaſi dicat; Inſidioſi ſunt, nec tantum aperto Marte nocent, etiam fugientes pugnant, & obverſo tergo, ac ſi in tergo quoque & in caudis capita haberent. Vel etiam caudarum nomine falſi doctores in occupatis provinciis ab iis relicti ſignificantur.

Verſ. 20. *Et cæteri homines.* Quaſi dicat. Non tantum Antichriſtianus orbis reſipuit, & idololatriam aliaque ſcelera depoſuit.

In Cap. X.

TRanſitus à præcedentibus ad ſequentia. Quia ut primo ipſe Chriſtus apparuit, ita hic aliquis nomine ipſius, qui futura Johanni eſſet enarraturus.

Verſ. 1. *Et vidi alium angelum.* Angelus iſte repræſentat quidem Chriſtum, id eſt majeſtatem illius ſuſtinet, non tamen eſt ipſe Chriſtus, ideoque ſe diſtinguit à Chriſto, tanquam ipſius legatus. Dicit autem fuiſſe *ſeptum nube* vel quod non fuerit omnino agnitus, vel ad majeſtatem ipſius indicandam. Nam quod Chriſtus in nube ſit venturus, majeſtatis eſt. Quo pertinet etiam *iridis* mentio, quanquam poſſit nihilominus ſignificare ſingularem Chriſti benignitatem & clementiam hominibus ab illo oblatam, ſi modo recipere vellent. *Facies ut Sol.* Et hoc ad majeſtatem facit: quanquam poſſit dici, faciem ejus Solis æmulam fuiſſe, quia lętum aliquid annunciaverit. Nam lumen læti aliquid habet. *Pedes ſicut columnæ ignis*, partim ad ſplendorem & majeſtatem quod infimæ etiam ejus partes ſint ſplendiſſimę, partim ad ſignificandum robur, quod longe poſſit ponere pedem, quemadmodum de regibus dicitur illos longas habere manus, quod is omnia ſub pedibus habeat. *Ignei* vero ad

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

terrorem hoſtibus incutiendum, quos pedibus ſuis premat & velut exurat calcando. Indicat eum cujus hic imaginem angelus iſte repræſentat, nempe Chriſtum, totius orbis Dominum eſſe.

Verſ. 2. *Et habebat* veluti traditurus, ideo mox dicit *accipe, libellum* myſteria videlicet ſequentia & prophetias continentem. Eſt ut initio monuimus tranſitus à præcedentibus ad ſequentia, quorum hic velut exordium ponitur. Ideo dicit verſu ultimo, *oportet te iterum prophetare* id eſt alias prophetias enarrabis. *poſuit*, quia nempe voluit docere, Dominum ſuum cujus imaginem gerebat eſſe totius orbis Dominum. *dextrum in mari* quia majoris potentiæ documentum dominari in mari.

Verſ. 3. *Et clamarit voce magna.* Id eſt provocavit tonitrua ut loquerentur & enunciarent terribilia nempe judicia Dei. *ſicut leo*, quia tremenda vox erat, & quæ exſequutioni debebat ſtatim mandari. *loquebantur ſeptem tonitrua*, id eſt velut tonando vocem ediderunt. Tonando autem, quia non ſuave quiddam ſed terribile dixiſſent. Videntur autem eloquuta illa ſupplicia quæ poſtea effuſione phialarum ſignificantur: quæ quia aperte tonitrua iſta dicerent, ideo ne ſtatim intelligerentur obſignare jubetur.

Verſ. 4. *Obſigna* id eſt occulta apud te & contine. Synedoche ſpeciei pro genere.

Verſ. 5. *Et Angelus.* Alludit ad Dan. cap. 12. ℣ſ. 7.

Verſ. 6. *Tempus non erit.* Vel tempus tale quale nunc eſt, ut ſunt anni tempeſtates, dies & nox; tempus iſtud formatum qualitatibus phyſicis, ut Gen. 8. 22. Vide Riberam. Vel nulla amplius intercedet mora (nam χρόνος etiam moram ſignificat, unde χρονίζειν morari, & morbi chronici id eſt diuturni:) ſed in fine ſeptimæ tubæ complebitur myſterium Dei.

Verſ. 7. *Vocis* quæ videlicet continget in fine earum rerum quas eloquuta ſunt tonitrua. *implebitur myſterium Dei.* Id eſt ſecretum illud Dei decretum, de gaudio cœleſti piis dando, cujus initium quoddam futurum eſt exſtincto Antichriſto.

Verſ. 8. *Et vox.* Cujus ſupra verſ. 4. fecit mentionem. *Vade, accipe*, ſymbolum quod Deus velit ipſi amplius patefacere myſteria ſua.

Verſ. 9. *Et faciet amaricari ventrem tuum, ſed in ore.* Id eſt cognitio quidem myſteriorum te delectabit, ſed interim re penitius inſpecta affliget cor tuum, quia multa triſtia & funeſta in ſe continet: tyrannidem videlicet & perſequutionem Antichriſti. Alludit ad Ezech. 2. verſ. 8. & deinceps verſ. 10. & cap. 3. verſ. 1. & deinceps verſ. 14.

Verſ. 10. *Oportet te iterum.* Id eſt, ea quæ dixi hactenus, ſunt prophetica, ſed neceſſe eſt adhuc te plura & ſcire & dicere. *Iterum* reſpectu antecedentium prophetiarum. *in gentibus* id eſt, de gentibus, vel contra gentes &c.

In Cap. XI.

TOtum negotium Antichriſtianum breviter exponitur: quod per particulas in ſequentibus planius explicabitur. Initio autem videtur oſtendere quam pauci futuri eſſent veri Chriſtriani & qui veritati adhærerent, toto tempore regni Antichriſti.

Verſ. 1. *Et datus eſt mihi calamus*, menſorius, videlicet, & longiuſculus. *ſurge & metire*, id eſt metiendo velut determina, quantum ſpatii ſint occupaturi, ſeu quam multi aut pauci veri cultores Dei futuri: ut cognoſcas quam late patere tunc deberent limites Eccleſiæ. Jam autem anguſtum erat templi ſpatium præ atrio, quod hic ejicere jubetur.

Verſ. 2. *Atrium ejice foras* id eſt, non metiendo velut rejice, & oſtende ad templum non pertinere: ne conjungas illud cum templo: ab Antichriſto enim occupabitur. *datum eſt gentibus*, id eſt, hominibus profanis, Antichriſti cultoribus, qui Gentes hic vocantur, utut Chriſti doctrinam ore profiterentur: qua ratione etiam Judæi impii gentes vocantur: Pſal. 10. ℣ſ. 16. & Pſal. 9. verſ. ult. Pſal. 59. verſ. 6, 9. Docet illos ad templum & Eccleſiam Dei veram non pertinere, utut pro ea ſe gerant.

Apocalypſ. cap. 12. uſque ad verſ. 12.

IN hoc capite duæ continentur viſiones Johannis, quibus ſignificatum fuit, fore ut divina veritas, ejuſque profeſſores, graviſſime à Satana oppugnati, victoriam de illo reportent glorioſam: ſed ita ut ingrato orbi veritas iſta ad tempus non exiguum eripiatur. Primùm autem res tota proponitur: Deinde plenius ex parte illuſtratur atque explicatur. Prius fit per 6. primos hujus capitis verſiculos. Ubi tria nobis proponuntur ſpectanda. Primò imago veritatis euangelicæ, ejuſque vis ac conatus in hominibus ad ſe pertrahendis, & veluti formandis atque ad arbitrium ſuum fingendis. Deinde imago Satanæ ejuſque conatus in veritatis profeſſoribus perdendis, hoc eſt à veritate abducendis, & ſempiterna ſalute privandis. Denique eventus utriuſque conatus, hoc eſt tum veritatis, tum Satanæ.

Primum continetur ℣. 1, & 2. Etenim ℣. 1, ipſa veritas euangelica, in pulcherrima & maxime illuſtri imagine nobis ſpectanda proponitur. In verſ. autem 2, ipſius vis & conatus in hominibus ad ſe pertrahendis iiſque formandis, & Deo quodammodo pariendis. Ait ergo primùm Johannes, aditum ſibi ad rem narrandam parans, vel potiùs, rem ſpecialius mox exponendam generalibus verbis proponens: *Et ſignum magnum apparuit in cœlo.* Signum ſumit pro imagine aliquid ſignificante, uti & paulò poſt ℣. 3, *magnum* autem dicit, quia valde illuſtris ac conſpicua valdeque ſplendida imago illa fuerit. Ita enim malumus hanc vocem accipere quam de quantitate ſimpliciter interpretari: Quanquam & hanc non exiguam fuiſſe, credibile eſt; ut res tanto magis fieret conſpicua, & animum Johannis magis feriret. *In cœlo* autem dicitur apparuiſſe, non modò propter id quod ſequitur ad ornatum hujus fœminæ pertinens, quòd nimirum Sole circumdata, lunam habuerit ſub pedibus, & capiti impoſitam coronam, 12 ſtellis conſtantem; ſed etiam ut ſignificetur de re hic agi cœleſti, ſive originem ſive naturam ſpectes. Ita ergo re generatim indicata, ſpecialius poſtea eandem explicat, dum docet, quale id ſignum fuerit. Ita inquiens; *Mulier amicta Sole*, ſcilicet apparuit: *& luna ſub pedibus ipſius*, &c. Per mulierem iſtam, non intelligi Mariam virginem, Ribera etiam docuit. Quanquam ratione utitur valde infirma, vel potius nulla. Sed ratio ſatis apparet ex eo quod infrà dicitur, Mulierem iſtam fugiſſe in deſertum, ubi ali debeat per dies mille ducentos ſexaginta, quod Mariæ non convenire, ubi ad eum locum ventum fuerit, ſatis apparebit. Adde, quòd filius qui ex ea natus dicitur, ſignificet omnes veritatis profeſſores, ut tum ex aliis quæ hoc capite dicentur apparebit, tum inprimis ex iis quæ dicuntur verſ. 17, ubi ſemen iſtius mulieris dicuntur ii qui ſervant mandata Dei, & habent teſtimonium Jeſu Chriſti. Taceo, quòd non appareat quo pacto Maria habeat ſuper capite ſuo coronam 12 ſtellarum, per quas 12 Apoſtolos intelligi, ne Pontificii quidem doctiores ignorant. Taceo & illud quòd quum in his capitibus de rebus futuris agatur, plane abſurdum ſit ſtatuere de Maria hic agi quomodo illa Chriſtum pepererit, & Chriſtus in cœlum tranſlatus fuerit, ipſa autem Herodem verbi gratia fugerit. Hæc enim omnia jamdudum præterierant: nec neceſſe erat ea in hac prophetia Johannis exhiberi. Interim tamen non eſt negandum, ad Mariam ejuſque partum quo Chriſtum eſt enixa hic alludi, & ad ea ſimul quæ paulo poſt partum ipſi contigerunt, & filio ab ipſa in lucem edito. Etenim & hæc fœmina quæ hic deſcribitur, utut prægnans tanquam virgo ſpectata proponitur, utpote quæ ſertum habeat capiti impoſitum; & fœtui ipſius ſimulac in lucem fuiſſet editus inhiaſſe dicitur draco, ut olim Satanas per Herodem inſidiatus eſt Chriſto. Unde conſequutum fuit ut Maria cum marito & puero fugere cogeretur. Præ-

terea filius dicitur ex hac muliere natus, ut Maria filium peperit: & hic filius dicitur eſſe paſturus gentes virga ferrea, quod Chriſto convenire nemo ignorat. Adde, quod idem ille filius dicitur fuiſſe raptus ad Deum, & ipſius thronum, quod Chriſto maxime proprie, quatenus quidem proprietas habere locum hîc poteſt, convenire nemo ignorat. In tempore quo hæc contigerunt differentia eſt aliqua, ex qua ipſa intelligitur de Maria hic ſermonem revera non eſſe: quandoquidem ipſa narrationis ſeries, & quæ infra leguntur verſ. 13. uſque ad finem capitis, ſatis docet, prius raptum fuiſſe illum filium ad Deum ejuſque thronum, quam fœmina hæc in deſertum fugeret: quum Maria una cum filio in Ægyptum olim fugerit, & poſtea demum Chriſtus in cœlum receptus, in Dei throno fuerit collocatus. Alluſio ergo ad Mariam & Chriſti ex ea nativitatem, & eorum quæ utrique contigerunt hiſtoriam agnoſcenda eſt, non proprietas. Quum verò alii per hanc fœminam intelligant Eccleſiam, id licet cæteroqui abſurdum non ſit, loco tamen iſti non videtur congruere; propterea quod ſatis intelligetur infra per ſemen hujus mulieris intelligi Chriſtianos homines, qui Eccleſiam conſtituunt, qui ab hac fœmina tanquam matre ſua, etiam cum unius inſtar hominis conſiderantur, (nam alias ſingulos fideles Eccleſiæ filios dici nihil prohiberet: ſed cum omnes unius hominis inſtar conſiderantur id fieri abſurdum eſſet) aperte deſtinguuntur. Accedit quod pleriſque fidelibus ob profeſſionem veritatis occiſis, aliis autem hinc inde adhuc inter homines diſperſis, dicitur hæc fœmina in deſertum fugiſſe, ut ibi aleretur. Jam verò quo pacto Eccleſia profeſſoribus veritatis interemtis ſupereſt, aut iis inter homines verſantibus, ipſa in deſerto eſt, ibique alitur? Adde quod non de fœmina illa dicitur, ſed tantum de fœminæ illius prole ſeu filio quod paſturus ſeu recturus ſit gentes virga ferrea. Si enim fœmina hæc ipſam Eccleſiam ſignificat, cur ei quoque id non tribuitur? Convenientius ergo eſt, ut aliud quippiam intelligamus, cui hæc omnia quæ in hac de fœmina iſta narratione continentur, egregie conveniant. Id verò eſt cœleſtis illa veritas, quæ homines Chriſtianos veluti parit ac fingit: cui quomodo ea omnia conveniant quæ in hoc capite de iſta muliere narrantur, in ipſius totius viſionis explicatione apparebit. Hoc pacto & Novum Teſtamentum apud Paulum ad Gal. 4. verſ. 22. & ſequentibus comparatur Saræ, matri Iſaaci, quanquam una cum loco unde hoc fœdus quodammodo prodiit, & in quo receptum hujus fœderis filii habent, ut in commentario ad eum locum eſt explicatum. Sic & apud Solomonem Proverb. 8. & ix. illic ſapientia, hic ſtultitia, fœminarum quarundam inſtar introducuntur loquentes.

Hujus deinde fœminæ ornatus ac ſplendor inſignis deſcribitur, luminibus cœli ſplendidiſſimis conſtans. In quibus recenſendis, non poſitum ſed magnitudinem ac ſplendorem quem terris impertiunt, ſequitur. Quum enim inter luminaria cœleſtia maximum ac ſplendidiſſimum ſit nobiſve appareat Sol, huic proximum Luna: quæ licet ſtellarum apparentium minima fere ſit, tamen ob vicinitatem nobis poſt Solem apparet maxima, & plurimum lucis impertit. Unde magnum etiam luminare una cum Sole, à Moſe Gen. 1. appellatur. Poſt Lunam reliquæ ſtellæ apparent, loco quidem ſuperiores, ſed luminis ratione quod nobis præbent minores: inde hunc in iis etiam recenſendis ordinem ſequitur Johannes.

Per *Solem* intelligendus videtur Deus ille ſummus, utpote inter cœleſtes perſonas & majeſtate ſplendidiſſimus, & fons omnis lucis qua mortales colluſtrantur, hoc eſt & ſapientiæ & ſanctitatis & beatitatis. Unde & *pater luminum* hoc eſt ſumma luce circumfulgens eamque aliis impertiens à Jacobo dicitur, nec obſcure cum Sole hac in parte comparatur, qui cùm ſit aſtrorum omnium maximus ac ſplendidiſſimus, terram maxime omnium colluſtrat, & cœteris etiam ſtellis lumen impertit. Sole hoc *amicta* vel circumdata dicitur illa fœmina, ſi imaginem propoſitam ſpectes, ideo, quia cùm Sol ut diximus ſit inter cœleſtia lumina maximus, ac præterea medio inter ſtellas & Lunam loco poſitus, omnium commodiſſime ad mulieris ornatum ita referri potuit, ut eam amicire ac inſtar cujuſdam ſtolæ circumdare videretur, & corpus ipſius, præter caput & pedes forte & manus contegens, maximam ornatus hujus mulieris partem conſtitueret. Si rem hac imagine deſignatam ſpectes, ideo Deo veluti amicta eſt divina veritas, quia Deus optimus maximus veritati Euangelicæ ſplendorem de ſua majeſtate maxime omnium largitur, & ſuam illi majeſtatem quodammodo circumdat, hoc eſt ei authoritatem ac venerationem conciliat: propterea quod ipſe ſit illius autor, ipſe eam ſua olim potentia confirmaverit, & adhuc confirmet. Ita ut Euangelica veritas ideo ſit à nobis maximi facienda, & magna cum reverentia tum recipienda, tum tractanda, quia plane ſit divina. Hæc ergo prima ac præcipua ornatus hujus mulieris pars eſt. Altera eſt *luna* quam dicitur habuiſſe *ſub pedibus ſuis*. Cur ſecundo eam loco poſuerit, & ſtellis quibus caput hujus mulieris fuit inſignitum præpoſuerit, cauſa jam paulò antè dicta eſt, nempe quia Luna ratione ut loquuntur apparentiæ & lucis quam nobis fœneratur, Soli eſt proxima, & luminare ſtellis majus. Infimo autem loco ideo eam collocat, quia & poſitus Lunæ, licet maximi poſt Solem luminaris in cœlo infimus eſt, & terris maxime vicinus. Itaque non dignitatis in eo habita eſt ratio, quod imo loco collocata eſt: quandoquidem dignitatis habita ratione ſecundo loco recenſetur, & præterea ſi ob poſitum Lunam contenderis eſſe ex luminaribus his dignitate infimum; neceſſe etiam erit ut ſtellas ipſi Soli præferas, quandoquidem ſtellæ hæ fuerunt ſupra caput poſitæ, atque adeo ſupra ipſum Solem, qui ſtolæ loco fuit: quum tamen quiſque videat, ſive Deum, ut nos volumus, ſive Chriſtum ut alii contendunt, intelligas, ſolem ſtellis illis præſtantiorem eſſe. Quare non eſt quod quiſquam ex poſitu hoc arguat Lunam quippiam deſignare inter hæc luminaria, dignitate poſtremum, atque adeo Chriſtum per eam intelligi non poſſe. Accomodavit ſeſe nempe divinus ſpiritus in his luminaribus mulieri huic veluti applicandis atque adjungendis, ordini horum aſtrorum in ipſis cœlis, quum in cœlo hæc mulier Johanni apparuerit. Itaque cum iſthic Luna infimum locum teneat, medium Sol, ſupremum ſtellæ, eodem ordine ac poſitu luminaria hæc mulieri adjuncta atque applicata Johanni oſtendit. Quanquam interea hic Lunæ poſitus aliam quoque habere poſſit ſive cauſam ſive vim ſignificandi, ut paulò poſt dicemus. Nunc enim nobis explicandum eſt, & cur Chriſtus Lunæ comparari recte queat, & quomodo poſſit dici mulier illa eum habere ſub pedibus. Lunæ propterea comparatur Chriſtus, quia quemadmodum Luna poſt Solem luminare eſt ut ante explicuimus maximum, quod accepto lumine à Sole veluti alter quidam Sol efficitur, & plurimum lucis terris impertit, eſtque ita comparata, ut eam mortales contueri facilius quam Solem queant; ſic Chriſtus ſecundum Deum in cœlis maxima circumfulget majeſtate quum illi ſit potentia & ſapientia & bonitate & imperio proximus: ſed ita ut hanc majeſtatem ſplendoremque ſuum Deo totum referat acceptum, & acceptam à Deo lucem nobis mortalibus impertiat, & nos ad ipſius majeſtatem oculos facilius attollere, & in ipſo majeſtatem ipſius Dei veluti blandius refulgentem conſpicere poſſimus. Accedit & alia ratio quæ ad Lunæ poſitum pertinet, nempe quòd Luna inter magna cœli luminaria ſit terris vicinior, imò inter omnia luminaria: id quod Chriſto reſpectu Dei qui ſolis inſtar eſt, apte accommodari poteſt. Eſt enim nobis naturæ ratione conjunctus, & ita cœleſtis naturæ eſt, ut nobis tamen etiam natura ſit conjunctus. Quare non mirum, ſi divinus ſpiritus imum Chriſto locum tribuendum putavit. Reſpectu ſtellarum ratio

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

hæc locum non habet. Unde jam intelligi poteſt, cur hæc mulier dicatur habuiſſe ſub pedibus Lunam, habita præſertim ratione imaginis. Quod autem ad rem ſignificatam attinet, poſſet quiſpiam arbitrari hoc non eſſe Chriſto dignum, propterea quod id dicamur habere ſub pedibus quod nobis eſt ſubjectum, quodque etiam conculcare nobis ac proterere liceat, aut etiam quod proterere vel vilipendere ſoleamus. Sed nihil prohibet aliam etiam huic phraſi vim ineſſe, ſeu alia quadam ratione hunc loquendi modum mulieri huic reſpectu Chriſti accommodari. Primum enim fieri poteſt, ut nihil aliud ſignificare voluerit divinus ſpiritus, quàm Lunam quoque huic mulieri fuiſſe adjunctam ac veluti applicatam, ita ut ipſi de ſuo lumine ſplendorem impertiretur, eamque colluſtraret. Quemadmodum etiam id quod Sol corpus contexit, non caput aut pedes, rurſus ſtellæ caput ornarint non aliam partem corporis, in reipſa nihil ſignificat, ſed ſola applicatio, atque ut ita dicam adjunctio hic ſpectatur, & ſignificatur veritatem Euangelicam ſplendoris ac majeſtatis divinæ, itemque ſplendoris ut poſtea videbimus Apoſtolici, fieri participem: & illius quidem majeſtatem, horum verò authoritatem ipſi quoque veritati auctoritatem ac venerationem conciliare. Poſitus tamen datus fuit ipſi naturæ aſtrorum quibus Deus aut Apoſtoli exprimuntur conveniens. Quare nihil prohibet quominus idem in Chriſto factum eſſe cenſeas. Quum enim Luna eſſet huic mulieri applicanda, atque adjungenda, nulluſque ei alius reſtaret locus ſatis aptus, habita præſertim ratione poſitus Lunæ in cœlo, eam pedibus ipſius ſupponi oportuit. Capiti quidem non debebat applicari: nam alias non modò fuiſſet ſupra ſolem, planè ineptè & contra naturæ ordinem ponenda, ſed & faciem non minus contexiſſet ac Sol corpus, atque ita imago mulieris non apparuiſſet. Supra pedes etiam non potuiſſet poni, quia ſic cum Sole fuiſſet quodammodo confuſa. Quare pedibus ſubjecta fuit. Sed deinde & ea potuit accedere ratio, quòd Chriſtus quem per Lunam deſignari cenſemus, ſit veritatis euangelicæ fundamentum, ac firmamentum, cui illa valide innititur. Is eſt qui eam & olim ſtabilivit, & adhuc ſtabilit. Tanto autem minus hæc res abſurditatis habet, quòd non Eccleſiam ex hominibus conſtantem, ſed ipſam veritatem Euangelicam per hanc fœminam deſignari credimus, quam ſupra Chriſtum ſtatui, ita nimirum ut ipſi innitatur, facilius dici poteſt, quam ſi de Eccleſia id dicas, de qua tamen nihil prohibet idem pronunciari. Ut ergo breviter ſententiam horum Johannis verborum Lunam ſub pedibus hujus mulieris poſitam fuiſſe aſſerentis explicemus, vel potiùs repetamus, id ſignificat, Chriſtum quoque cui veritas Euangelica penitus innitatur ei de ſua majeſtate authoritatem ac venerationem largiri: quandoquidem ideo veritas Euangelica tanti æſtimanda eſt, quod eam Chriſtus, tantus non modò olim propheta, ſed nunc etiam Rex cœleſtis, ſumma ſecundum Deum majeſtate ac gloria circumfulgens, & tradiderit olim primus, & confirmaverit, eamque perpetuo foveat, fulciat, ac ſtabiliat. [Obiter notetur diverſa ratione Chriſtum, diverſa autem ipſius Eccleſiam firmamentum veritatis eſſe 1 Tim. 3. ỷ. 15, Chriſtus eatenus quatenus & veritatis illius inter homines auctor eſt, & cauſa ſecundum Deum primaria auctoritatis illius ac fidei quam ea meretur. Eccleſia verò eatenus quatenus ejus auctoritatem ac veritatem agnoſcendo, eamque veritatem profitendo, quandam veluti ſedem præbet, & auctoritatem illam veritatis quodammodo fovens, eam hominibus aliis in ſe conſpiciendam exhibet, tanquam in illuſtri quodam loco ac columna poſitam. Quare ſi authoritas Chriſti, quod tamen impoſſibile eſt, concideret, authoritas etiam euangelicæ doctrinæ penitus concideret atque evaneſceret. At ſi concidat Eccleſia, non quidem authoritas doctrinæ Chriſti plane perit, ſed ſeſe non ita conſpiciendam præbet, & veluti de ſtabili ac illuſtri ſede dejecta, humi jacet, proſtrata, contemta, atque abjecta. Quanquam ita ut ab hominibus oculatis ac prudentibus agnoſci nihilominus, & à contemtu vindicari iterum poſſit. Perinde ut aurea ſtatua quæ antea firma quadam in ſede atque in columna aliqua valida præaltaque fuerat poſita, ſi dejiciatur, contemta quodammodo jacet, præſertim ſi luto conſperſa ac pulvere fœdata ſit; pretium tamen revera non perdit, utut fortaſſe non ab omnibus, aut denique à nemine agnoſcatur: Sed fieri tamen poteſt ut quis diligentius eam contemplans auream eſſe & meliore loco dignam agnoſcat, & ſuo iterum loco reponat. Alia autem ratione hic Chriſtum fundamentum veritatis dicimus, alia Paulus eum fundamentum appellavit 1 Corinth. 3. ỷ. 11. Etenim hoc loco Chriſtus non conſideratur ut pars iſtius veritatis, quemadmodum fundamentum eſt pars domus totius; ſed tanquam auctor veritatis Euangelicæ, quatenus nimirum ea ab hominibus agnoſcitur agnoſcive poteſt, & ut cauſa efficiens authoritatis quam ea doctrina habet. At Paulus in illo ad Corinthios loco Chriſtum metonymice ſumit pro ea veritatis ſeu doctrinæ Chriſti parte quæ fundamentalia ut loquuntur ejus capita, ſeu dogmata ad ſalutem omnino neceſſaria complectitur: ita ut Chriſtus illic conſideretur ut pars divinæ veritatis, ſed pars ejuſmodi quæ reliquarum ſit veluti fundamentum, hoc eſt cui alia dogmata ad ſalutem per ſe non neceſſaria veluti ſuperſtruantur. Itaque triplex inter eam qua nos hic utimur fundamenti ſignificationem & inter illam Apoſtoli dicto loco apparet diſcrimen. 1. Quod nos Chriſtum proprie hic accipimus, Paulus illic impropriè, & quidem per metonymiam cauſæ efficientis, aliqua etiam ex parte, ſubjecti. 2. Quòd nos hic Chriſtum fundamentum dicimus quia ſit cauſa efficiens tum doctrinæ Euangelicæ tum authoritatis quam ea habet: Paulus vero dicto loco Chriſtum fundamentum dicit, quia ſit pars prima ac præcipua veritatis euangelicæ, ac primo omnium tum proponenda, tum diſcenda. 3. Unde & tertium protinus diſcrimen patet, quod nos Chriſtum non ut partem veritatis Euangelicæ ſpectamus; Paulus autem tanquam partem.]

Sequitur nunc tertia ornatus hujus mulieris pars, cum dicitur fuiſſe *ſupra caput ipſius coronam* hoc eſt ſertum, *ſtellarum duodecim*, hoc eſt ex ſtellis 12 conſtantem. Per ſtellas 12, intelligi 12 Chriſti Apoſtolos, vel numerus ipſe ſatis indicat. Etiamſi enim ad Apoſtolorum illorum præcipuorum numerum poſtea decimus tertius acceſſit Paulus; numerus tamen à Chriſto primum inſtitutus, tum propterea, quòd rotundior ſit, & præterea ob 12 tribus Iſraëliticas magis in rebus ſacris celebratus, & quia primo omnium inter Chriſtianos innotuit, etiam poſtea fuit retentus, Paulo cum ipſis veluti computato: qui prope unus omnium illorum vices apud Gentes obiit, eas Judaicæ genti ſeu 12 illis tribubus veluti inſerens, ut ejus gentis bonorum à Deo illi deſtinatorum participes fierent. Unde & infra cap. 21, videmus muri urbis illius cœleſtis fundamenta numerari 12, in quibus ſcripta fuerint nomina 12 Apoſtolorum Agni. Comparantur autem Apoſtoli ſtellis, quia quemadmodum poſt Solem & Lunam nulla alia ſunt illuſtriora luminaria quam ſtellæ, & in numero ſunt non terreſtrium luminarium ſed cœleſtium; ita poſt Deum ac Chriſtum nulla ſunt illuſtriora in religione lumina, nobis aliqua ratione conſpicua quam Apoſtoli: & illi de ſua auctoritate ac ſplendore, auctoritatem quoque ac ſplendorem venerationemque veritati cœleſti conciliant: quam ob cauſam etiam dicuntur inſtar coronæ alicujus capiti hujus mulieris impoſiti. Etenim quia tum ex miraculis Apoſtolorum, aliiſque divini ſpiritus donis, quæ in ipſis eluxerunt, itemque ex ſingulari illorum ſanctitate, & in afflictionibus ob veritatem perferendis conſtantia ac patientia, eorum eluxit auctoritas; eo ipſo doctrinæ quoque quam inter homines promulgarunt quamque iſtis rationibus ſtabilitam

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

litam voluerunt, effulſit auctoritas, atque adhuc effulget; ideo inquam inter alia fidem ac venerationem apud omnes meretur Chriſti doctrina, quia tam divinos viros quorum authoritas undique effulſit, habuit præcones ac defenſores. Itaque hac veluti corona ſeſe jactat divina veritas, & de iis meritò gloriatur. Apoſtoli hic conſiderantur ratione habita muneris & rerum iſtarum quæ illis authoritatem muneri ipſorum convenientem conciliarunt: quales fuerunt ipſorum miracula, & reliqua divini ſpiritus dona quæ in ipſis eluxerunt, ſanctitas vitæ, conſtantia & patientia in afflictionibus. Doctrina autem ipſorum hinc animo ſejungenda eſt: continetur enim hæc in ipſa illa fœmina quam hæ ſtellæ ornarunt. Authoritas enim Apoſtolorum quæ in eo conſiſtit quod pro Dei Chriſtique legatis habendos eſſe apparuit, conciliavit & doctrinæ ipſi authoritatem, quæ in eo conſiſtit quod & ipſa pro divina ſit agnoſcenda, & ſumma cum veneratione recipienda, retinenda, exſequenda. De poſitu harum ſtellarum, jam antè ſatis eſt dictum. Quod autem coronam quandam confecerint, id & concinnitas rei, & ſignificatio aliquomodo requirebat. Concinnitas rei, quòd ſtellæ illæ, cum plures eſſent, inſtar pulcherrimorum florum inter ſe nexæ, ſertum quoddam elegantiſſimum conficere poſſent, quodque cum nulla amplius reſtaret hujus mulieris pars quæ ornatu indigeret, eumve admitteret, præter caput, ſertum ſeu corona ei ornando fuit omnium accommodatiſſima. Præſertim cum & virgini, licet divina virtute veluti prægnanti conveniat, & corona eximii ornamenti genus ſit. Quæ duo poſtrema, etiam ad rem hac ſtellarum imagine ſignificatam pertinent. Apoſtoli enim ut vidimus inſigne ſunt veritatis euangelicæ ornamentum, hoc eſt inſignem ei conciliant dignitatem ac venerationem; & puritatem atque integritatem ejus intemeratam illibatamque arguunt. De quo poſteriori ſupra nonnihil diximus, quum docuimus alluſionem quandam hic eſſe ad Mariam virginem, quæ illibata pudicitia Chriſtum fuit enixa.

Ornatu ac ſplendore iſtius fœminæ id eſt veritatis euangelicæ, viſo, jam porrò etiam videndum eſt quomodo ſit deſcripta illius etiam vis ac conatus in hominibus ad ſe pertrahendis, iiſque veluti pariendis. Quæ res deſcribitur verſ. 2 his verbis: *& in utero habens clamat, parturiens & cruciatus patiens, ut enitatur.* Significatur his verbis veritatem euangelicam non eſſe nec debuiſſe eſſe ſterilem, ita ut nemo eſſet qui ei adhæreret, & ab ea veluti formatus, Dei evaderet proles; ſed & hanc vim habuiſſe veritatem euangelicam ut homines ad ſe pertraheret, & ſic Chriſtianos efficeret, ac morum ſanctitate ornatos dignos Dei filios redderet: nec efficaciam tantum hanc illi fuiſſe, ſed eam ideo etiam hominibus fuiſſe propoſitam, & in id illius & authorem Deum ac Chriſtum, & præcones poſt Chriſtum Apoſtolos incubuiſſe, ut quàm plurimi ad ejus cognitionem, & porrò ad vitæ rationem ei conſentaneam adducerentur. Dolor autem ille ac cruciatus, & ab illo expreſſus clamor, ſignificat quanta id cum difficultate, quanto cum labore, ac contentione, imò etiam doloribus ſummiſque moleſtiis eorum fuerit conjunctum qui Deo ita jubente in hanc rem incubuerunt. In quo numero primus fuit Chriſtus, deinde ipſius Apoſtoli, aliique viri divini qui eorum fuerunt in veritate promovenda adjutores: quorum ſumma exſtitit & in docendo fides ac diligentia, & in ea ubique ſpargenda hominibuſque inculcanda labor, anxiaque cura ac ſolicitudo, & in illa tuenda ac propugnanda conſtantia, patientia, milleque moleſtiæ, pericula, tormenta, ac mortes denique acerbiſſimæ. Sanè vel unus Paulus documento eſſe poteſt: de cujus laboribus, noctes ac dies exantlatis, anxia ſalutis alienæ cura, periculis innumeris, atque immenſis, ſatis & Acta Apoſtolorum, & ipſius Epiſtolæ loquuntur. Atque inter alia inſignis eſt & huc aptiſſime quadrans in epiſtola ad Galatas locus, ubi ita eos affatur, cap. 4. verſ. 19: *Filii mei quos iterum parturio, donec formetur in vobis Chriſtus*, hoc eſt donec Chriſti veluti forma in vobis exprimatur, jam propemodum fraude quorundam deleta. Tribuitur autem hoc totum veritati euangelicæ quia ipſa ſub fœminæ imagine fuerat Johanni oſtenſa: fœminarum autem ſolarum eſt parere: cumque partus ſine dolore fieri non ſoleat; quicquid doloris fuit exhauſtum in hominibus ad veritatem pertrahendis, & eis veluti refigendis ac formandis, id veritati attribuitur. Poteſtque id fieri per metonymiam effecti, ſeu metalepſin nominare malis: nempe quia illi qui veritatis euangelicæ fuerunt ſecundum Deum ac Chriſtum ſive auctores, ſive promotores, ac patroni, iſtos labores moleſtias doloreſque ea in re pertulerunt. Quanquam non injuria dici poteſt, hoc quod de dolore iſtius fœminæ & clamore inde orto dicitur, emblema tantum eſſe: hoc eſt, nihil habere quod ei in re quam divinus ſpiritus denotare voluit omnino reſpondeat: ſed tantum ſervire concinnitati figuræ ſeu imaginis quæ ad rem ſignificandam adhibetur. Voluiſſe enim divinum ſpiritum id tantum ſignificare, veritatem euangelicam, & eam habuiſſe vim, & ideo à Deo propoſitam eſſe, ut homines ad ſeſe pertraheret, eorumque animos ac mores refingeret: Id quod eo ſignificatur quòd prægnans fuerit & parturierit. Quia verò partus propriè dictus ſine dolore perfici non ſolet, è dolore autem oritur clamor, ideo etiam hæc mulieri illi attribui potuerunt. Præſertim quia vix alia ratione in imagine hac cernere potuit Johannes eam parere velle: quum cæteroquin eſſet amicta Sole, nec videatur ipſi apparuiſſe aliquis uteri tumor.

Accedendum nunc eſt ad alterum primæ partis membrum, in quo deſcribitur veritatis euangelicæ adverſarius Satan, ejuſque vis ac conatus in veritatis profeſſoribus perdendis, ac ſalute ſempiterna privandis. Deſcriptio ipſius continetur verſ. 3, & parte priori quarti. Primum autem ut verſ. 1, ita & hoc, generalibus verbis rem proponit Johannes, dum ait: *Et apparuit aliud ſignum in cœlo.* Deinde in ſequentibus rem ſpecialius explicat. De voce *ſigni*, dictum eſt ſatis verſ. 1. Quod autem dicitur id in cœlo apparuiſſe, id primò quidem ſimplicem habet ſenſum, nempe quod Johanni hæc imago in cœlo ſeu ſublimi illo loco in quo aſtra ſunt poſita apparuerit; ſed in re quoque ſignificata videtur habere quod reſpondeat, nempe Satanam qui per iſtam imaginem deſignatur, cum veritas euangelica primum appareret, in rebus ad religionem pertinentibus locum adhuc ſuum tenuiſſe, & velut in ſublimi poſitum fuiſſe, antequam inde dejiceretur, & à Chriſtianis devictus, ſede ſua quodammodo exturbaretur. Etenim regnum quoddam videtur inter homines antea obtinuiſſe, præſertim inter gentes extraneas, quarum ſacra, ſi modò hoc nomen merentur, Satanas gubernavit, & quæ fuerunt ab illis ſacrificia oblata, ea dæmoniis immolata fuiſſe, Paulus teſtatur, 1 Cor. 10. 20. Neceſſe autem etiam ob eam cauſam fuit ut Draco hic mulieri inſidians, in cœlo collocaretur. Etenim cum mulier illa plane cœleſtis eſſet cœleſtique ſede digniſſima, Draco quoque illius fœtui in primis quem enixura eſſet, inſidians, & deglutire eum volens, fuit in cœlo ponendus. Nam alioquin ſi in terris aut non longe à terris fuiſſet collocatus, longe ab illa muliere, inſidiari ejus fœtui non potuiſſet, nec ullam ejus devorandi ſpem concipere.

Jam ut ad ſpecialem ejus imaginis deſcriptionem accedamus, ita depingitur Satan, ut ejus in primis crudelitatem ac potentiam, addere licet & aſtum, oculis quodammodo ipſis cernere poſſimus. Etenim draconis eum imagine nobis ante oculos ponit, cujus adjuncta, deinde etiam partes, earumque ſive adjuncta ſive etiam effecta quædam enarrantur. Quæ ſingula antequam videamus, illud animadvertendum eſt hoc loco, non ſolum principem dæmoniorum videri nobis ſub hac draconis imagine depictum, ſed una cum aliis quoque principibus qui ſunt imperii illius ſocii atque adminiſtri, quemadmodum paulo poſt apparebit. Draconi autem ideo divinus ſpiritus comparavit Satanam, quia draco crudeliſſimum

ac

ac venenatiſſimum ſimul eſt animal, ac maxime terribile: cumque in ſerpentum ſit genere, aut etiam ex ſerpente veluti natum, etiam aſtu valet. Quæ omnia in Satanam apprime quadrant. Eſt enim crudeliſſimus, ac in perniciem noſtram ſemper intentus, habetque in ſe exitiale ac letiferum plane venenum: hoc eſt vires atque artes quibus nobis extremam perniciem, niſi Deus prohibeat, & nos ipſi nobis caveamus, comparet; Et aſtus illi ineſt, qui ad venenum quoque illius referri, aut cum eo conferri non immerito poteſt. Unde etiam jure nobis eſt metuendus, & diligentiſſime ab illo cavendum. Adjuncta porro ejus duo exprimuntur, nempe quod fuerit & *magnus* & *rufus*; quæ res, illas quas diximus qualitates ob quas Draconi Satan comparatur magis augent. Et primum vires illi inſignes quibus ille ad nocendum nobis utitur eſſe demonſtrat. Quanquam enim & ipſa *draconis* vox aliquid ſerpente grandius denotat; ſunt nihilominus & dracones alii aliis majores, grandiores, ac porro etiam validiores, magiſque metuendi. Itaque oſtenditur Satanæ magnas admodum ad nocendum vires eſſe. Quod vero *rufus* dicitur, id majorem ipſius crudelitatem ac nocendi cupiditatem ſignificat. Nam quum natura ſua omnis draco crudelis ſit, non eſt tamen dubium, alios aliis eſſe crudeliores, & nocentiores. Rufus autem iſte color crudelitatem majorem, & vim veneni igneam videtur indicare.

Jam porro ut ad partes ejus accedamus, earumque adjuncta vel effecta; primum capita cum ſuis adjunctis deſcribuntur, deinde cauda, ejuſque adjuncta effectaque. *Capita* dicuntur illi fuiſſe *ſeptem*. Adjuncta capitum iſtorum ſunt, *cornua decem*, (quanquam hæc quoque pro partibus draconis haberi debent) & *diademata ſeptem*, capitibus illis impoſita. Per capita illa intelligi videntur principes ac ſuprema capita exercitus illius malignorum ſpirituum: præſertim cum poſtea dicatur, ſingula capita habuiſſe ſingula diademata, quæ ſunt regiæ ſupremæve poteſtatis indicia: quanquam & alias capitum nomen ac figura ſignificationem iſtam habere poteſt. Commemorantur autem *ἀρχαὶ* ſeu principatus malorum illorum ſpirituum inprimis ad Eph. 6. ℣ſ. 12. & Col. 2. verſ. 15. Quibus locis adjungi poteſt & ille 1 Cor. 15. verſ. 24. Ubi dicitur Chriſtus aboliturus omnem principatum: qua de re in Commentario. Adde & ad Rom. cap. 8. 38. Neque enim eſt quod quis dicat, cum Sacræ Literæ ſignificent, unum eſſe malignorum ſpirituum principem, cujus cæteri dicuntur eſſe angeli, ut Matth. 25. 41. dicitur, & verſ. 7. hujus capitis, de quo poſtea agetur, & Paulus ad Epheſ. 2, commemorat principem poteſtatis aëris, unum aliquem qui cæteris omnibus ſumma cum poteſtate præſit denotans; non poſſe plures eſſe illorum ſpirituum principes, ſeu ſumma capita, ſupremamve in ſuo genere poteſtatem habentia. Etenim fieri poteſt, ut plures quidem ſint qui ſupremam poteſtatem in eo exercitu habeant, & interim tamen unus eorum prærogativa quadam præ cæteris gaudeat, & authoritate, uti & angelorum ſubjectorum multitudine, ac robore, cæteris omnibus antecellat: qui proinde interdum ſimpliciter princeps malorum ſpirituum appelletur. Fieri enim vix poteſt quin inter plures eodem cæteroqui poteſtatis ac imperii genere præditos unus aliquis emineat, & ſi inter illos ſit ſocietas, aliquis eorum ſit fœderis princeps. Quid quod ex hoc ipſo loco aliquomodo colligi poteſt, neceſſe omnino eſſe ut aliqua ſaltem ſit virium inter illa capita imparitas. Etenim cum *capita* tantum fuerint *ſeptem*, *cornua* autem *decem*; neceſſe omnino eſt ut quædam tantum ſingula habuerint cornua, & minimum quidem quatuor, reliqua tria, bina: vel ut nobis veriſimilius videtur, unum ex illis habuerit 4. reliqua verò ſingula tantum. Niſi quis dicere velit, unum habuiſſe tria, alterum duo, cætera quinque ſingula. Sed ut dixi, credibile valde eſt, unum ex illis capitibus cæterorum ſingula viribus admodum ſuperare. Quod fiet, ſi unum ex illis capitibus dicatur habuiſſe cornua 4. Sic enim unus ex illis principibus habebit duas tertias partes exercitus cæterorum principum omnium ſimul junctorum. Unde non injuria ille interdum unus totius illius ſocietatis atque exercitus princeps dici poteſt. Sic olim Romani Latinos in fœdus, adſciverunt, ut Latini quidem non ſub imperio Romanorum revera eſſent, ſeu eorum evaderent ſubditi; ſed Romani tamen fœderis eſſent principes, & ſub eorum vexillis ac ſignis Latini quoque militarent, & imperatorem in bello à Romanis conſtitutum, quanquam non ſine ipſorum quoque ſuffragiis, & ipſi agnoſcerent. Cauſa autem cur non videatur hic unus aliquis imperium habere in cæteros omnes, ita ut hi ſint illius ſubditi, hæc eſt. 1. Quòd nomen principatus, quod quibuſdam ex malis ſpiritibus tribui vidimus, id ferre non videatur: cùm ea vox ſupremum in ſuo genere imperium ac poteſtatem denotet: præſertim cùm ab *ἐξουσίαις* ſeu poteſtatibus in locis ſuprà annotatis diſtinguatur. 2. Quia capita hæc Draconis 7, quæ hoc loco enumerantur, dicuntur habere etiam 7 *diademata*. Diadema autem regiæ ſeu ſupremæ poteſtatis ſignum eſt: quæ non cadit in eum qui alteri ſui generis ſubeſt.

Jam ut de *cornibus* dicamus, quæ capitum ſunt adjuncta, per illa vel ipſum robur ac vires ſignificantur Satanæ, quibus ad feriendos ac proſternendos eos utitur, quos ſuſcepit impugnandos, vel ii qui vires illas in ſe quodammodo habent, quibuſque Satanas ad feriendos ac proſternendos hoſtes ſuos utitur. Sic Agnus dicitur habere ſeptem cornua, ſuperius cap. 5. verſ. 6, quibus denotatur robur ſeptemplex ſeu mavis robuſti ſeptem ſpiritus Chriſti, per quos ille hoſtes ſuos ferit. Infra cap. 13, introducitur ſimilis huic Draconi beſtia, quæ dicitur habuiſſe capita 7, & cornua 10, & ſupra cornua ejus decem diademata: quæ poſtea explicantur, cap. 17. verſ. 12, ubi dicitur, decem cornua quæ vidiſti, decem reges ſunt, qui regnum nondum acceperunt, ſed poteſtatem ut reges unam horam accipiunt cum beſtia. Sed hoc loco non cornua ipſa dicuntur habuiſſe diademata, verùm capita: cornua autem capitibus regio diademate inſignitis addita ſtatuuntur, ut vel miniſtri quidam horum capitum præcipui, ac valde robuſti, quibus principes illi ad feriendos inimicos ſuos utantur, intelligendi ſint, vel, quod nobis magis probatur, robur ac vires iſtorum capitum ſive principum in iſtorum exercitibus ſeu legionibus ſubjectis conſiſtentes, quibus hoſtes ſuos, impetant, oppugnent, ac proſternant, vel proſternere ſaltem conentur. Unde iterum apparet, quam metuenda ſit hæc bellua, tam immanis tamque crudelis, vel potiùs is qui per hanc belluam ſeu draconem deſignatur, Diabolus.

De altero capitum iſtorum adjuncto, nempe de *diadematibus ſeptem*, quid ſignificent, jam dictum eſt, ut id repetere nihil ſit opus. Sane cap. 13, videmus cornua diadematibus inſignita reges ſignificare, quòd id regium fuerit apud veteres inſigne. Non idem planè eſt diadema quod corona, ſed faſcia quædam qua caput redimiebatur ſeu circumligabatur.

A capitibus porrò ad caudam progreditur Johannes, verſ. 14. *Et cauda ipſius trahit tertium ſtellarum cœli, & projecit illas in terram.* Ubi non ſatis conſtat, utrum cauda etiam per ſe aliquam ſignificandi vim habeat, an verò tantum ideo commemoretur, ut ſimpliciter ſignificetur Satanam multos admodum qui ſtellis cœleſtibus fuerint ſimiles in partes ſuas pertraxiſſe, & effeciſſe ut ſeſe ſequerentur, non ſecus ac draco hic cauda viſus eſſet traxiſſe poſt ſe tertiam ſtellarum partem. Poſſis & ita rem explicare, ſignificare Johannem, Satanam omni ex parte viribus valere, & caudam quoque illius, licet mollior eſſe videatur ac flexibilior, adeo tamen eſſe validam ut tertiam partem ſtellarum trahere potuerit, atque adeo ſecum traxerit, & in terram projecerit: Ita ut non quidem res aliqua certa huic caudæ reſpondeat,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

deat, ſed ſimpliciter ſignificetur, quàm ſit ab omni parte ad nocendum potens. Et hoc poſterius magis nobis probatur quàm prius. Quod verò de aſtu à nonnullis dicitur, qui per caudam ſignificetur, id propterea nobis non probatur, quòd non videantur illi homines qui per ſtellas ſignificantur, aſtu circumventi, vel ſaltem non tam aſtu, quàm vi ac perſequutionum gravitate, ut paulò poſt dicetur. Minus autem adhuc illorum probanda eſt ſententia, qui per caudam Antichriſtum nominatim intelligunt. Apparet enim Satanam & caudam hanc habuiſſe, & ea ad ſtellas trahendas dejiciendaſque uſum fuiſſe, antequam Antichriſtus exoriretur: hoc eſt ante illos dies 1260, quibus mulier iſta in deſerto vivere cœpit. Adde quòd quum cauda infimum ac viliſſimum abjectiſſimumque in re quapiam ſignificare ſoleat, non ſatis video cur Antichriſtus pro omnium infimo Satanæ inſtrumento cenſeri debeat. Sanè apud Eſaiam cap. 9. ℣ſ. 15. qui locus à nonnullis ei rei probandæ citatur, propheta quidem docens falſitatem, dicitur eſſe cauda, non quòd cauda ſemper prophetam falſum ſignificet, ſed quòd tum temporis contingeret, ut nulli alii eſſent viliores, coram Deo præſertim, in populo Iſraëlitico, quàm falſi prophetæ. Id potiùs hoc Eſaiæ teſtimonio comprobatur, caudam ſumi pro re viliſſima atque abjectiſſima: Uti & apud Moſen, Deut. 28. verſ. 13. & 44. Ut jure ſtatuere poſſimus, id ſignificare velle divinum Spiritum, Satanam undiquaque eſſe ad nocendum ſatis inſtructum, ut nihil ſit in ipſo tam vile tam abjectum, quin ad nocendum, & quidem etiam iis qui ſtellarum cœleſtium inſtar ſunt, valeat. Unde apparet quantopere hîc hoſtis ſit metuendus, quamque miraculoſum cenſeri debeat quod hæc mulier & ejus proles vim illius effugerint, imò etiam, ut infra videbimus ejus proles ipſum vicerit. Jam ut ad effectum hujus caudæ progrediamur, is exprimitur illis verbis, quod traxerit, (præſens enim *trahit* pro præterito traxit, poſitum videtur) tertiam ſtellarum cœli partem, eaſque in terram projecerit. Qua in re manifeſta eſt alluſio ad verba quæ apud Danielem exſtant, cap. 8. verſ. 10. de Antiocho Epiphane pronunciata. Dicitur enim ibi eum ſeſe magnificaſſe contra exercitum cœli, hoc eſt populum Judaicum, adeo ut dejecerit in terram de exercitu illo, & de ſtellis ipſis, eaſque conculcaret. Ubi per ſtellas intelliguntur illius populi principes, ac viri maxime inter cœteros illuſtres, qui in Republica, vel inter eos qui Sacris fungebantur inſtar ſtellarum quarundam effulſerint, quos Epiphanes ille partim ſuſtulit, devictos, partim etiam à verò Dei cultu ad idololatriam, à Lege Dei ad profanam gentium ſuperſtitionem pertraxit. His viris inter Judæos illuſtribus, aut nominis ac dignitatis ſplendore quodam, aut ſapientiæ fama claris, reſpondent in hac Johannis prophetia viri in Eccleſia Chriſti inſignes, atque inprimis Eccleſiarum, ut eos Chriſtus vocavit Angeli, hoc eſt cuſtodes illis divinitus appoſiti, hoc eſt Epiſcopi ac Doctores. Hos enim Chriſtus ſupra cap. 1. ℣ſ. 20. per ſtellas ſignificari aſſeruit. Quare id hoc loco vult ſignificare divinus ſpiritus, Satanam effecturum ut magnus paſtorum ac Doctorum Eccleſiæ numerus, cui & aliorum in Eccleſia inſignium virorum multitudo adjungi poteſt, ab ipſo devictus, partes ipſius ſequatur, & à cœleſtibus curis ad terrenas, ſeu mavis è cœleſti ſtatu in infimam teterrimamque ſortem dejici ſe patiatur. Quod argumento eſt, quantopere cæteris hoſtis hujus potentia ſit metuenda.

Hoc pacto cum deſcripſiſſet Satanam divinus ſpiritus, ipſius quoque conatum in Chriſtianis hominibus perdendis & ſalute æterna privandis deſcribit, his verbis: *Et draco ille ſtetit coram muliere quæ eſſet paritura, ut ubi peperiſſet, prolem ejus devoraret.* Quod dicitur ſtetiſſe draco ille coram muliere, id non tam per ſe quidpiam ſignificat, quam cum eo quod ſequitur conjunctum, nempe quod inhiaverit fœtui hujus mulieris Draco, hoc eſt quod Satan id egerit ut ſimulatque veritas Euangelica homines aliquos ad ſeipſam pertraxiſſet, eoſque reformaſſet, eos ipſe ſua crudelitate à fide ac pietate abductos æternum perderet, ſeu devictos exitio ſempiterno involveret. Neque enim abſorbere aut devorare illam prolem, hoc loco eſt vitam ei temporalem eripere, ſed perniciem ſempiternam afferre: quod tum demum fit quum quempiam Satanas vincit, & ſua crudelitate à Chriſto abductum in ſuas partes pertrahit.

Sequitur jam tertia pars primi membri, nempe qui fuerit illius conatus eventus, tum veritatis euangelicæ, tum adverſarii ipſius nempe Satanæ, hucuſque deſcripti. Primo autem exponitur eventus illius conatus quem veritas Euangelica in hominibus ad ſe perducendis ac reformandis adhibuit. Secundo de eventu conatuum Satanæ agitur. Ille lætus ac felix eſt, & his verbis exprimitur verſ. 5. *Et peperit* ſcilicet fœmina illa, *filium maſculum, qui paſturus eſt omnes gentes virga ferrea.* Significatur autem, veritatem Euangelicam id perfeciſſe quod quærebat ac conabatur, vel potius quod quærebat Deus ac Chriſtus, & veritatis Euangelicæ præcones: pertraxiſſe nimirum homines ad veritatem amplectendam, & mores ad ejus præſcriptum componendos: quod cum fit, homines è veritate illa veluti naſcuntur. Ut autem tanto magis oſtendatur, quam felix ille conatus, ſeu mavis conatus illius eventus fuerit, proles veritatis deſcribitur ac commendatur. Primo dicitur eam peperiſſe *filium, maſculum.* Quod non multos memorat, ſed *filium* tantum ſingulari numero, id datum eſt ſimilitudini, ſeu rei ſub cujus imagine partus ſpiritualis exprimitur: quandoquidem fœminæ ut plurimum ſingulos tantum fœtus uno partu eniti ſolent. Adde alteram cauſam, quod hoc pacto elegantior ac concinnior eſt alluſio ad Mariæ virginis partum, ac Chriſti unius nativitatem. Satis enim ex ſequentibus apparebit ad Chriſtum virginis filium hic alludi, & hanc prolem cum illo conferri. Cæteroquin ſatis apparet ex verſ. 17. hujus capitis, ſemen hujus mulieris non unum aliquem hominem fuiſſe, ſed multos: quandoquidem dicitur draco bellum geſſiſſe cum reliquis de ſemine ejus mulieris qui obſervant mandata Dei & teſtimonium habent Jeſu Chriſti. Quod vero dicitur peperiſſe filium *maſculum*, ubi vox alterutra videtur quodammodo redundare, in eo partim alluſio eſt ad Chriſtum, quem Maria peperit, partim maſculus prolis euangelicæ veritatis animus ac robur ſignificatur. Quod verò ſubjungitur, *qui paſturus eſt omnes gentes virga ferrea*, id ad eandem rem melius declarandam pertinet, ac ſummam illius prolis dignitatem oſtendit, in certo quodam ac valde inſigni illius effectu poſitam. Alluſionem hîc iterum eſt ad Chriſtum Mariæ vel potius ipſius Dei filium, de quo Pſal. 2. dicitur, quod paſcere debeat gentes virga ferrea, hoc eſt duro eas imperio coërcere, & ſi contumaces ac rebelles eſſe pergant, inſtar vaſorum fictilium confringere ac perdere. Sed idem tamen ſuperius cap. 2. verſ. 26 & 27, promittitur illi qui vicerit & ſervaverit uſque ad finem opera Chriſti. Ait enim Chriſtus, *Dabo illi poteſtatem ſuper gentes, & paſcet eas in virga ferrea, tanquam vaſa figulina conteruntur*, id eſt conterentur. Ubi dubium non eſt quin ad futurum demum ſæculum reſpiciat, quandoquidem de eo ſermo eſt, qui uſque ad finem, hoc eſt ad mortem uſque opera Chriſti ſervaverit. Huic præmii loco promittitur poteſtas tanta in gentes ut eas virga ferrea paſcat, & vaſorum figulinorum inſtar confringat. Sed hoc noſtro loco nihil prohibet quominus etiam ad hoc ſeculum id referatur. In quo præludium atque imago quædam cernitur futuræ illius ſupra gentes poteſtatis & victoriæ quam de iis pii referent, atque interitus quem illis afferent. Etenim cum pii de gentibus omnibus hoc eſt omnibus terrarum populis fidem Chriſti non habentibus, victoriam referunt,

nec

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

nec ſe ab illis, à fide ac pietate variis licet armis omnique machinarum genere oppugnati, depelli patiuntur, hac ipſa ratione, utut ipſi occidantur, gentes tamen proſternunt, & interitus ipſorum cauſa ſunt: non ſecus atque ſi eos virga non molli aut fragili, ſed ferrea ac duriſſima caſtigarent ac contunderent. Sed longe pleniori ſenſu hæc promiſſio implebitur in futuro ſeculo, cum pii ad immortalem vitam ac gloriam tranſlati, cum Chriſto regnabunt, gentibus omnibus ipſorum cauſa proſtratis ac perditis, & ipſorum poteſtati quodammodo ſubjectis. Quia enim pii interitus ipſorum cauſa quædam erunt, quanquam per accidens, partim quod exemplo eas ſuo ſummæ contumaciæ atque impietatis arguent, & omnem excuſationem illis adiment, quod non crediderint piis illis facem præferentibus & exemplo præeuntibus: partim quia ab illis fuerunt oppugnati, & varie afflicti: quæ afflictio piorum, æternum affligentium interitum meretur; hinc recte dicitur, quanquam non ſine tropo, pios poteſtatem quandam habituros in gentes, & eas eſſe paſturos, ſeu mavis coërcituros virga ferrea, & vaſorum fictilium inſtar confracturos. Præſertim quia illi è morte erepti, cum Chriſto capite ſuo, qui id revera potentia ſua eſt effecturus, penitus conjungentur, & judicium una cum illo quodammodo exercebunt. Unde Paulus ait nos mundum & angelos denique, nempe malos, judicaturos, ſeu damnaturos, 1 Cor. 6. Metaphoram hic eſſe ductam à paſtoribus qui pecus virga aliquando coërcent & petulantiam ac contumaciam reprimunt, ſatis unicuique apparet. Sed in eo à metaphora diſceditur, & in ſimilitudine diſſimilitudo oſtenditur, quod illi non ferreo baculo ſed ligneo, qui quidem verè baculus ſeu virga eſt, utuntur. Ea quæ proxime ſequuntur, poſſunt quidem non minus quam ea quæ modò explicuimus ad dignitatem hujus prolis oſtendendam referri (uti ſane magnam demonſtrant) & ſic ad eventum pertinere conatus fœminæ illius, ſeu veritatis euangelicæ; tamen jure haberi poſſunt pro parte aliqua eorum quæ ſpectant ad declarandum eventum conatuum Satanæ, de quo etiam ℣ſ. ſequente agitur. Eſt autem eventus conatuum Satanæ quodammodo ambiguus: partim enim ipſius deſiderio reſpondet, partim verò haudquaquam, & quidem magis ipſius cupiditati adverſus cenſeri debet, quam ei conſentaneus. Eſt autem eventus ille duplex: prior vertitur circa prolem iſtius mulieris, qui Satanæ conatui valde fuit adverſus; poſterior autem circa hujus prolis parentem, veritatem. Prior exprimitur illis verbis; *& rapta fuit proles ipſius ad Deum & ad thronum ejus.* Irritus fuit Satanæ, & ipſi valde ingratus, quia non tantum abſorbere ac perdere hunc mulieris filium non potuit, ſed in locum longe feliciorem atque ad beatiorem ſtatum proles illa veritatis fuit tranſlata. Verumtamen id illi nihilominus gratum fuit, quod cedere ille filius fuerit coactus. Significat autem iſte raptus ad Deum & ad ipſius thronum, quod pii quibus inſidias ſtruxerat Satanas, quoſque ſuis artibus atque inprimis violentia, à fide ac pietate deterrere, & ſempiterno exitio involvere voluit, utut per mortem ex oculis hominum ſeſe ſubducere, & hoc pacto violentiæ Satanæ cedere cogantur, interea tamen haudquaquam pereant, & ſic à Satana veluti abſorbeantur; ſed potius ad Deum transferantur, & in ipſius throno cum Chriſto collocentur. Cedit enim ipſis mors veritatis ac juſtitiæ cauſa ſuſcepta in tantum apud Deum præmium ac felicitatem, ut Deus eos propterea in cœlum aliquando ſit recepturus, & in throno ſuo collocaturus, quandoquidem Chriſti thronus Dei thronus eſt. Iis autem qui vicerint promittit Chriſtus ſe eos collocaturum ſecum in throno ſuo, quemadmodum & ipſe vicerit, & conſederit cum patre ſuo in throno ipſius. ſup. cap. 3. verſ. 21. Regnabunt enim una cum Deo ac Chriſto, hoc eſt ſumma felicitate ac gloria una cum Deo ac Chriſto in beatis ipſius ſedibus perfruentur. Dicitur autem *rapta eſſe* hæc proles ad thronum Dei propterea quod è periculo celeriter eripi viſa fuit Johanni, cum ei inhiaret draco. Neque enim refert quod non protinus fideles in cœlum ita tranſferantur ut in Dei Chriſtique throno conſideant, & regno, hoc eſt regia quadam felicitate ac gloria divinæ ſimili fruantur. Nam nihilominus aliquomodo perinde eſt, atque ſi ſtatim eo transferrentur à morte: propterea quod & certo atque immutabiliter hæc illis felicitas ſit deſtinata, eoſque maneat, & tempus quod interjectum eſt, eorum ſenſum planè effugiat, ac pro nihilo ſit cenſendum. Adde quod hoc loco imaginis concinnitati fuit aliquid tribuendum. Etenim ut proles illa recens nata, fauces atque hiatus draconis ipſi imminentis effugeret, neceſſe fuit ſimulatque eſſet in lucem edita, celeriter inde abripi, & in locum tutiorem transferri. Nullus autem tutior eſt locus quàm Dei ſedes ac thronus, ad quem nullus patet cuiquam hoſtium aditus. Eſſe autem hic iterum alluſionem ad Chriſtum, Mariæ & ipſius Dei filium, nemo non videt. Is enim non modò tum fuit ereptus ex inſidiis Satanæ vitam ipſi eripere volentis, cum Herodes ipſum inquiri atque interimi juſſit; ſed multo magis tunc cum è morte ereptus, in cœlum tranſlatus fuit, & in ipſo Dei throno collocatus, imperium in omnia obtinuit. Itaque ſi Chriſtum reſpiciamus, hic raptus ipſius ad Deum & thronum ejus antecedens eſt ejus quod præceſſerat, quod nimirum paſcere debuerit gentes virga ferrea.

Sequitur altera pars eventus conatuum Satanæ, quæ circa veritatatem, prolis illius parentem vertitur verſ. 6. Succeſſum eatenus habuit conatus Satanæ circa mulierem, quatenus eam fugere coëgit, & è ſocietate hominum exterminavit eorumque oculis eripuit. Sed eatenus irritus atque inanis fuit, quatenus eam non ſuſtulit penitus è medio ac perdidit, verum ea nihilominus ipſius inſidias effugit, & in tutum locum ſeſe contulit, ubi per multos dies alatur atque ſuſtentetur. Cur illa mulier fugerit, aut quo pacto, inferius explicabitur plenius verſ. 13 & ſeqq. ubi hæc viſionis iſtius pars uberius deſcribetur. Fuga autem illa *mulieris in deſertum*, nihil aliud ſignificat quam quod veritatis euangelicæ notitia inter homines paulatim fuerit exſtincta, ita ut perinde fuerit ac ſi ex hominum oculis in locum quendam deſertum atque ab hominum ſocietate ac conſpectu remotum abiiſſet, ita ut difficulter etiam inveniri ac conſpici à quoquam poſſet. Nam & hoc ad fugam illam veritatis pertinet, quod non tantum evanuerit veritatis euangelicæ inter homines notitia, ſed ita etiam obſcurata fuerit veritas ut non facile à quoquam cerni poſſet. Quum verò dicitur mulierem illam *habuiſſe illic*, nempe in deſerto *locum paratum à Deo, ut ibi alerent eam*, hoc eſt ut ibi alatur, *dies mille ducentos ſexaginta;* id ſignificat non penitus exſtingui debuiſſe veritatem, ſed ita à Deo conſervari ac cuſtodiri, ut mille quidem ducentos ac ſexaginta annos in hominum conſpectum ut ita dicam non prodiret, ſed obſcurata ac ſepulta maneret; poſtea tamen iterum conſpiciendam ſeſe hominibus præberet, illiſque innoteſceret. Id verò ea ratione factum eſt, quod in iſtis ignorantiæ tenebris, poſtquam Chriſtianum quoque orbem errores peſtiferi occupaverint; nihilominus Sac. Lit. manſerunt ſalvæ atque incorruptæ, ac ſingulari Dei providentia ſartæ tectæ ad manus tandem noſtras pervenerunt, in quibus veritas euangelica continetur, & inde diſci à nobis poteſt. Adde quod non tantum illæ Sacræ paginæ fuerunt conſervatæ, ſed & earum authoritas exſtingui haudquaquam potuit. Semper enim pro ſacris ac divinis & fidem apud omnes merentibus fuerunt habitæ, duravitque ad noſtra uſque tempora vis earum rerum quibus veritas euangelica Sacris Literis comprehenſa olim fuit confirmata. Itaque perinde eſt ac ſi veritas quæ in ſolitudinem remotam profugiſſet, illic fuiſſet ſingulari Dei providentia atque cura ſuſtentata, ne moreretur, ſed ut tandem reverti ad homines poſſet, & in ipſorum conſpectum prodire. Manſit enim veritas, ſed manſit ita ut ab hominibus tamen tum non agnoſceretur,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

retur, donec tandem Dei benignitate illis iterum fuit patefacta. De diebus iſtis jam diximus, per illos ſignificari, annos, ut fit apud Danielem in 70 illis hebdomadibus, quæ inter ſermonem illum Angeli cum Daniele, & inter Chriſti mortem, ac quæ eam mox ſequuta eſt, unctionem ſeu evectionem ad regnum, intervenire deberent. cap. 9. ℣ſ. 24 & ſeqq. Docuit id ipſe eventus. Etenim ſi quis rem recte æſtimet, tamdiu ſepulta fuit ſalutaris veritas, ſi à temporibus Concilii Nicæni vel non multo pòſt ſequutis initium facias. Circa ea enim tempora reliquum quidem fuit aliquid de ſemine iſtius veritatis (nam infrà etiam poſt fugam mulieris, reliquias ſeminis illius remanſuras fuiſſe ſignificatur verſ. 17.) licet ea jam hominum oculos effugere & vehementer obſcurari cœperit, traditionibus humanis ſubinde creſcentibus, & auhoritate humana magis magiſque invaleſcente, & veritatem ejuſque aſſertores opprimente, donec nullæ amplius reliquiæ ejus ſeminis quod veritas Euangelica peperiſſet, ſupereſſent.

Hucuſque primam hujus capitis partem, & reliquæ etiam partis ſummam vidimus. Sequitùr nunc altera pars capitis, in qua prior uberius explicatur. Id autem fit duplici ratione. Primò nova quadam viſione interſertâ. Secundò poſtremâ viſionis prioris parte fuſiùs deſcriptâ atque expoſitâ. Viſio illa nova deſcribitur à verſ. 7. uſque ad finem verſ. 12. In qua illud inprimis declaratur quod in priori viſione dictum fuerat de conatu Satanæ in prole veritatis ſeu veritatis profeſſoribus perdendis, & de infelici ejus conatus ſucceſſu ſeu eventu, quanquam piis admodum læto atque optato. Oſtenditur enim quomodo fidem ac pietatem profeſſorum veritatis euangelicæ fruſtra oppugnaverit, & ab iis maſcule repulſus cladem ingentem acceperit. Res autem iſtà nobis inſtar belli ſeu mavis prælii, & eorum quæ prælium conſequi ſolent, depingitur. Et primum quidem rei ſummam breviter complectitur Johannes, deinde eam fuſius ac ſpecialius explicat. Illud præſtat initio verſ. 7. ubi dicit, *factum eſſe bellum*, ſeu prælium *in cœlo*. Dum dicitur hoc prælium in cœlo eſſe commiſſum, ſignificatur ſacrum hoc bellum fuiſſe, & circa religionem reſque divinas occupatum, non vero terrenum ac vulgare, qualia in orbe terrarum multa ab hominibus geruntur. Rem deinde uberius explicans, primum exercitus duos adverſos una cum ſuis ducibus deſcribit. Deinde eventum pugnæ, ſeu cladem alterius partis exprimit: & denique ἐπινίκιον ſeu prædicationem illius piorum victoriæ de hoſte teterrimo reportatæ, ac veluti triumphum quendam deſcribit, & pugnæ breviter mentionem facit.

Primum ibi fit, *Michaël & angeli ipſius bellum geſſerunt*, ſeu pugnaverunt *cum Dracone, & Draco bellum geſſit* ſeu pugnavit, *& angeli ipſius*. Dux alterius partis dicitur fuiſſe Michaël, milites, angeli ipſius. Alterius autem partis dux, dicitur fuiſſe Draco, milites, ipſius angeli Videtur autem omnino eſſe hic alluſio ad id quod olim factum fuit, cum Satanas ob ſuum in Deum peccatum ac contumaciam, una cum angelis ſibi adhærentibus, è cœlo fuit detruſus. Eſt enim credibile Deum ad eam rem adhibere voluiſſe Angelorum quoque exercitum, ut princeps angelorum alium principem, & exercitus angelicus alium exercitum angelicum ſed contumacem atque impium, Dei virtute ac potentia fretus vinceret, & de beatis illis ſedibus pelleret. Et ſi quid hic divinare licet, videtur vel ob id ipſum, princeps angelorum qui Satanæ fuit oppoſitus, nomen Michaëlis fuiſſe adeptus, quod Satanæ pro Deo ſe quodammodo ferenti, & ipſi ſeſe aliqua ratione æquanti, ſemet oppoſuerit, atque hanc ipſius arrogantiam repreſſerit. Significat enim nomen *Michaël* Hebræis, *Quis ſicut Deus?* quaſi dicatur, Quis ſeſe Deo æquare audeat? Videtur enim Satanas illius mali exercitus dux, reliquorum angelorum conſortium veluti dedignatus, eoſque pares ferre nolens, à cæteris ſeceſſiſſe, & peculiare ſibi regnum inſtituere voluiſſe, ſeque hac in parte Deo quodammodo æquare conatum fuiſſe. Quod verba Judæ verſ. 6, aliqua ratione ſignificant, quum dicit eos *non ſervaſſe ſuum initium* hoc eſt ſtatum primævum, ſeu in quo fuerant ab initio à Deo collocati, *ſed reliquiſſe proprium habitaculum*. Videntur itaque mali illi angeli ita ſe geſſiſſe, ac ſi pars exercitus è caſtris diſcederet, & peculiaria ſibi caſtra conſtitueret, ſuoque ductu rem gerere vellet, ſpreto imperatore qui toti exercitui præſit, ejuſque poteſtate contemta. Cujus factionis dux merito cenſetur ſeſe velle ſummo imperatori æquare: quandoquidem ſuo arbitrio non ex imperatoris illius voluntate rem gerere velit, ututi tandem aliqua ratione ipſius majeſtatem agnoſcere velle videatur, nec ſe pro hoſte protinus gerat. Sed ut ad locum noſtrum revertamur, alluſionem quidem hic cenſemus eſſe ad id quod olim in cœlis fuit inter angelos geſtum; at non id hîc nobis narrari ſtatuimus, verum quippiam aliud ſub illius pugnæ imagine nobis deſcribi. Infra enim in epinicio ſatis manifeſte oſtenditur, exercitum hunc Michaëlis, non angelos revera ſed homines Chriſtianos fuiſſe, quandoquidem dicitur, eos viciſſe draconem ſeu Satanam propter ſanguinem agni, & propter ſermonem teſtimonii ipſius, & non dilexiſſe animam ſuam uſque ad mortem: ne de præcedentibus verbis quicquam dicam, quibus oſtenditur, auſpicio non Dei tantum ſed & Chriſti hanc victoriam fuiſſe reportatam, & Satanam ibi conſiderari, non ut angelorum ſed ut hominum piorum adverſarium. Quapropter dubium non eſt quin angeli illi Michaëlis ſignificent non proprie dictos Angelos, ſed homines pios Angelis ſimiles. Quodſi angelorum nomine non proprie dicti Angeli intelligantur, jam non tantum veriſimile ſed prope neceſſarium eſt ut per *Michaëlem* quoque non ipſe Michaël Archangelus proprie intelligatur, ſed is qui illi ſimilis eſt, & non minus dux eſt hominum Chriſtianorum, eorumque imperator à Deo conſtitutus quam Michaël eſt ſuorum angelorum. Is autem eſt Chriſtus, ſuorum fidelium Dux atque Imperator ſummus, à ſupremo rerum Monarcha datus. Unde non immerito infra verbis Paulo ante citatis dicitur, eos propter ſanguinem Agni viciſſe: quaſi dicat, illos ducem hac in parte habuiſſe ipſum Chriſtum, qui ſanguinem ſuum veritatis cauſa olim profuderit, & ejus conſtantia ac fortitudine ſimul ac victoria quam ſanguine fuſo reportavit, fretos, pugnam hanc cum Satana fortiter commiſiſſe, & palmam ſanguine ſuo impenſo vitaque projecta obtinuiſſe. Duplicem autem ob cauſam *Michaëlis* potius nomine quam alterius alicujus Archangeli Chriſtus hujus exercitus Dux fuit deſcritus. Prima cauſa jam indicata eſt, nempe quia olim quoque, uti fert conjectura, Satanæ ejuſque Angelis oppoſitus à Deo fuit dux Michaël, una cum Angelis ſibi attributis, & hoſtem illum impium debellavit ac profligavit. Sic enim & Chriſtus nunc cum ſuis fidelibus Satanæ ejuſque exercitui eſt oppoſitus, ut cum eo pugnans illum iterum quodammodo cœlo dejiciat, & regno quod circarem religionis habuerat inter homines, dejectum, proculcet. Quo accedit quod etiam alibi Michaëli cum Satana certamen fuiſſe legimus Judæ verſ. 9. Quaſi hic Archangelus Satanæ inprimis à Deo fuiſſet oppoſitus. Altera cauſa eſſe videtur, quod Michaëli olim cura populi divini nempe Judaici peculiariter fuerit demandata. Unde apud Danielem cap. 10. ℣ſ. 21. princeps ejus populi dicitur, ut alii Angeli principes, vel Græcorum vel Perſarum. Quare cum Chriſtus ſit princeps populi divini cui cura illius peculiariſſima ratione eſt à Deo demandata; nullius Angeli nomine aptius quàm Michaëlis fuit deſcriptus. Hæc ergo de Duce melioris partis deque ejus exercitu dicta ſunto. Pugnæ autem ipſius mentionem ita facit, ut tantùm commemoret quemnam oppugnarint illi, cùm dicitur eos *cum Dracone belligeraſſe*, ſeu pugnaſſe. Ubi nomine Ducis etiam exercitus ipſius intelligitur, uſitata in vulgari etiam ſermone loquendi ratione, qua ſolemus Duce nominato ſimul etiam exercitum ejus

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

intelligere. Ut cùm dicitur hunc aut illum Imperatorem cum altero pugnaſſe, eum profligaſſe, & ſi quæ ſunt his ſimilia. Eſt nempe pugna Chriſtianis hominibus, quos per Michaëlis angelos intelligi diximus, non cum carne & ſanguine, ſed cum principatibus & poteſtatibus illis malignis; ut fuſius docetur, Eph. 6. ℣ſ. 12. propterea quòd Satanas ipſorum quoque maximus, ac quodammodo proprius eſt adverſarius: quod & Petrus indicavit 1 Epiſt. cap. 5. verſ. 8. Quo verò armorum genere pugnent Chriſtiani cum iſto Dracone ſeu Satana, dicto ad Epheſios loco fuſe docetur. Eſt autem utrobique ſermo de illa pugna quæ committitur inter Satanam & homines Chriſtianos tunc cùm ille perſequutiones adverſus eos excitat ut ex verſ. 11. ſatis apparet.

Jam quod ad alterius partis tum ducem tum exercitum attinet, id exprimitur illis verbis, *& draco belligeravit, & angeli ipſius*, intellige, cum Michaële & ipſius angelis. Quis ſit iſte Draco, jam antea diximus. Per angelos ipſius omnino videntur intelligendi dæmones illi ſubjecti. Hi enim Draconi iſti tanquam imperatori ſuo militant, eique in oppugnandis Chriſtianis hominibus, & perſequutionibus adverſus eos excitandis, ne de aliarum inſidiarum atque certaminum generibus nunc quidquam dicam, ſubſerviunt. Quod ſi quis putet, quemadmodum per Michaëlem huic Duci oppoſitum Chriſtus, per ipſius angelos Chriſtiani intelliguntur, uti oſtendimus, ſimiliter per Draconem ſeu Diabolum Michaëli oppoſitum, aliquem hominum impiorum anteſignanum, per ipſius angelos, aſſeclas illius anteſignani intelligi debere; præſertim cum Satanas non per ſeipſum ſed per homines ſoleat nos oppugnare, & perſequutiones adverſum nos excitare; Animadvertendum eſt Sacr. Lit. ſolere nobis nihilominus conſtituere Satanam hac in parte adverſarium: uti in illis tum Pauli ad Epheſios, tum Petri locis eſt manifeſtum. Idque propterea, quod Satanas homines malos ad fideles perſequendos atque oppugnandos incitat, & totum hoc certaminum genus quæ moventur adverſus Chriſtianorum fidem ac pietatem, gubernet. Quanquam & alia quę Mundus facit ad nos à pietate abducendos, Satanæ adſcribi ſolent. Quo accedit quod nimis aperte ℣ſ. 9. per Draconem hunc Satanas deſcribitur, & ea illi tribuuntur quæ nulli hominum competunt. Jam ſi per Draconem intelligitur Satanas, omnino veriſimile eſt per angelos ipſius dæmones illi ſubjectos intelligi, ut utrobique ejuſdem ſint generis & Dux & milites. Præſertim cum, ut jam ante indicavimus, Angeli illi mali, Satanæ ſtrenuam in Chriſtianis oppugnandis operam præſtent: nec tam ipſe per ſe quam per hos ſuos emiſſarios, ipſos adoriatur. Interim haud negamus intelligi poſſe, aut etiam debere, Satanam & ejus angelos per homines impios nos oppugnare; licet hi ipſius Satanæ aut angelorum ejus nomine hic non intelligantur. Id enim pertinet ad ipſum modum pugnæ hic non expreſſum. Pugnam autem ipſam ac certamen uno iterum verbo expreſſit, dicens etiam Draconem *pugnaſſe* ſeu belligeraſſe, uti & angelos ipſius. De pugnæ vero genere ac modo jam ſatis eſt dictum.

Sequitur nunc alterum quod in hoc bello conſiderandum diximus, nempe pugnæ eventus, ſeu alterius partis clades, quæ exponitur ℣ſ. 8. & 9. Ubi primum oſtenditur Draconem cum ſuo exercitu victoriam non obtinuiſſe: deinde etiam toto ut ita loquar campo, imo univerſa regione cœli in qua pugnaverat, pulſum eſſe. Prius eſt ibi quum dicitur; *& non potuerunt*, hoc eſt non prævaluerunt adverſus Michaëlem ejuſque angelos, vincere Chriſtum ejuſque ſectatores non potuerunt, ut pote Chriſti divina virtute confirmatos: non magis quam olim Michaëlem & Angelos ejus, cum Deus cœlo illos ſpiritus malignos pelli vellet. Poſterius, primo proponitur, deinde uberius explicatur. Proponitur cum dicitur, *neque locus eorum repertus eſt amplius in cœlo.* Quod nos ſimpliciter diceremus, neque eos amplius in cœlo locum habuiſſe, ſeu eos cœlo prorſus fuiſſe pulſos atque ejectos. Qua in re quæ ſit alluſio ad ejectionem primam Satanæ & Angelorum ipſius è cœlo, ſatis jam eſt à nobis indicatum. Significari autem videtur Satanæ jam fuiſſe vim illam ademtam qua antea homines ſibi quodammodo ſervire coëgit, & tanquam Deo cuidam ſacrificare, & ſuum in religione præſcriptum ſequi. Etſi enim poſtea quoque per ſatis longum tempus denuo regnum videtur occupaſſe; id tamen ſumma quadam hominum ipſorum deſidia atque improbitate contigit: non quod vires illis deeſſent ſeſe à Satanæ imperio ac jugo ſibi impoſito penitus vindicandi, aut quod Satanas vires haberet tantas, ut vel invitos ſibi ſervire cogeret. Quales aliqua ratione antea habuiſſe dici poteſt; præſertim inter Gentes, cum Deus eas per tot ſecula veluti neglectas, ſuis viis ire permiſiſſet. Cæteroqui non fruſtra dixit Chriſtus morti jam vicinus, Satanam *jam judicatum eſſe*, eumque *ejectum iri foras*. Joh. 12. 31. & 16. 11. Et Paulus pronunciavit, DEUM *exuiſſe principatus & poteſtates, & eas oſtendiſſe palàm, triumpho de iis ducto, per ipſum*, nempe Chriſtum, vel *per ipſam*, hoc eſt crucem Chriſti. Col. 2. 15. Antea igitur vires tantas habuit Satanas, ut homines vix ac ne vix quidem ex ejus ſervitute vindicare ſe poſſent. At poſtquam illæ per Chriſtum ejuſque crucem illi fuere ademtæ, homines ei ſponte ſua vires ad ſeſe conſtringendos præbent. Adde quòd etſi videatur Satanas aliqua ratione erexiſſe thronum ſuum dejectum ac proculcatum; eo tamen ſublimitatis aſcendere non potuit, quò ante Chriſtum inter gentes aſcenderat. Neque enim illam tam nefariam πολυθεΐαν gentium reſtituere potuit quin unus tantum DEUS agnoſceretur, ac Chriſtus pro unico Servatore haberetur; licet veteris illius polytheiæ & idololatriæ imaginem reſtituerit. Itaque antea in cœlo tanquam Deus quiſpiam videtur habitaſſe, poſtea autem ubi vires ſuas aliquantulum recollegit in imagine tantùm cœli.

Uberior hujus rei explicatio continetur verſ. 9. Ubi diſtinctius deſcribuntur ii qui cœlo fuerant ejecti, & locus exprimitur in quem fuerunt conjecti. Etenim expreſſe & Dux exercitus impii nominatur, & non uno modo deſcribitur, & ipſius Angeli expreſſe commemorantur, una cum ipſo dejecti, & locus nempe terra nominatur, in quam ille dejectus fuerit, & hi una cum illo. Dux exercitus impii deſcribitur, primum metaphorice, deinde proprie, expreſſis illius nominibus quibus in Sacris Literis appellatur, & à perpetuo quodam effectu ac ipſi proprio deſignatur. Deſcriptio metaphorica duplex eſt. Altera ea eſt quam jam ſuperius vidimus, cum appellatur, *Draco ille magnus*. Cujus denominationis ratio jam eſt à nobis antea explicata. Altera deſcriptio metaphorica, illi vicina, & jam aliquid tamen de proprietate retinet, cum dicitur *ſerpens ille antiquus*. Ubi ſerpentis nomine, ipſius aſtutia ac fraus peſtifera venenataque deſignatur. Et haud dubie alluditur ad hiſtoriam primorum parentum, quos ſerpens, & in ſerpente hic ipſe fraudium ac dolorum architectus ſeduxit. Quæ cauſa etiam eſt inter alias vel præcipua cur dicatur ſerpens ille *antiquus*: nempe, quia jam olim, atque adeo ab ipſis mundi generiſque humani primordiis ſerpentina ſua aſtutia fuit ad homines perdendos uſus, & primos noſtros parentes in fraudem inductos una cum omni poſteritate mortis æternæ ſervituti ſubjecit. Eo autem ipſo ſignificatur quantopere hic hoſtis ſit metuendus, qui veteratorias has artes per tot ſecula jam exercuit. [Serpentum aſtus in eo videtur conſiſtere quod pericula evitare ſolertiſſime norint, & ſibi vitæque ſuæ optime proſpicere. Et valde mihi ſit veriſimile, niſi tantas Deus inter homines & ſerpentes inimicitias poſuiſſet, facile fieri potuiſſe ut & ſermones hominum addiſcere atque intelligere, præſertim de rebus ſenſui ſubjectis poſſent, ſeu de iis quæ concipi non adeo difficulter etiam à rudibus poſſunt. Cum videamus etiam alia quædam animalia quaſdam hominum voces intelligere, & exinde actiones quaſdam ſuas gubernare: quin etiam voces humanas imitari. Jam vero divinus ſpiritus in Geneſi docet, cap. 3. ℣ſ. 1. Serpentem fuiſſe animalium

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

malium vel beſtiarum terreſtrium ingenioſiſſimum. Quanta ſit vis ingenii in Elephanto, grandi cæteroquin animali, in epiſtola quadam docuit Lipſius. Vide & horas ſucciſivas Camerarii. Similia de canibus & equis Lipſium ſcribentem vide. Similiter ergo de ſerpentibus cenſendum erit, ſi illi omnium animalium ſunt aſtutiſſimi: Sed nunc ea ingenii ipſorum vis non ita apparet, ſeu non ita ſeſe exſerere poteſt, ſublato inter illos & homines commercio.]

Propriis deinde nominibus illum hoſtem deſcribens, ait, *qui vocatur Diabolus & Satanas*. Quanquam enim per ſynecdochen generis, quam nonnulli antonomaſian appellant, hoc nomen attribuitur dæmoniorum principi; tamen jam ipſius proprium quodammodo evaſit, & non dubium eſt quin propria nominum iſtorum ſignificatio ipſi maxime conveniat. Tribuitur autem illi utrumque κατ' ἐξοχὴν, quia utraque in re excellit; & ſi qui ſunt calumniatores, aut adverſarii, nempe DEI, iis ſpiritus iſte malignus & exemplo præivit, & occulto hortatu atque conſilio. *Diaboli* hoc eſt calumniatoris nomen, duplicem ob cauſam videtur ſortitus. Prior eſt quòd ipſum Deum jam inde ab initio mundi generiſque humani calumniari eſt auſus apud primos parentes: quaſi invidia Deum impuliſſet, ad interdicendum illis uſu arboris ſcientiæ boni & mali, quia nimirum veritus ſit ne illi ſimiles ipſi cæteriſque cœleſtibus ſpiritibus evaderent, quod futurum cerneret ſi de arbore illa ſcientiæ ederent parentes noſtri. Quæ ipſius calumnia tanto fuit notabilior atque inſignior, quod hac ratione interitum parentibus noſtris primis totique humano generi attulit. Ut meritò propterea diaboli ſeu calumniatoris nomen invenerit: præſertim cum nec poſtea hanc improbitatem nocendique artem dedidicerit: & huc reſpiciens Chriſtus dixit eum eſſe mendacem ab initio: Joh. 8. 44. Altera cauſa eſt, quod ut paulò pòſt ℣ſ. 10 dicitur, ſit accuſator piorum, & quidem talis qui quacunque arte poſſit eos velit evertere, & à divina gratia excludere, quos accuſet. Solet autem interdum voce διαβάλλειν ſignificari accuſare, utut verum ſit crimen quod quis objecit: ut apparet ex Lucæ 16. ℣ſ. 1. At tanto magis accuſatori calumniatoris nomen convenit, ſi varias artes ut reum peragat alterum adhibeat, quod Diabolum facere paulò pòſt videbimus. Alterum verò nomen nempe *Satanæ* Hebræum eſſe, & adverſarium ſignificare eruditis notum eſt. Quia verò adverſarius nomen eſt relatum, hoc loco cum peſſimum quippiam denotat, Dei adverſarium atque hoſtem, & eorum omnium qui Deo adhærent deſignat: ita ut quo quis Deo eſt propior, quantoque charior ac conjunctior, tanto magis Diabolum experiatur hoſtem. Conjunctiſſimus autem Deo eſt Chriſtus, poſt Chriſtum Angeli boni, ac homines Chriſtiani, quos peculiari quodam odio ille proſequitur. Unde ipſorum nominatim adverſarium dici à Petro, ſuprà vidimus. Sequitur tertio loco deſcriptio illius ducis impii, à proprio & perpetuo ipſius effectu, nempe quod *ſeducat orbem totum*, hoc eſt in eo totus ſit ut univerſum hominum genus in errores, & multò magis in peccata ac ſcelera impellat, utque & ipſi Deo fiant rebelles efficiat. Eo enim illum & concepta jam olim impietas, atque in Deum odium, deſperatione gratiæ recuperandæ confirmatum atque exſtimulatum impellit. Ex quo iterum apparet, quàm metuendus ſit, quamque diligenter cavendus hic hoſtis.

Deſcripto ad eum modum impii exercitus duce, commemoratur & locus in quem fuerit dejectus, dum dicitur *projectus eſt* (inquam) *in terram*. Ubi per Epanalepſin repetitur vox ἐβλήθη, initio hujus verſiculi poſita; ob hyperbaton longius, inſerta prolixiore draconis illius deſcriptione. Quod autem dicitur in terram fuiſſe conjectus, id noſtro judicio nihil ſignificat aliud quam quod ex ſublimi quodam ſtatu in humilem admodum fuerit præcipitatus, ita ut jam humi quodammodo ſerpere cogatur, habita ratione tantæ tamque ſublimis poteſtatis atque imperii quod antea in homines Deo ita permittente ac veluti connivente ſibi uſurpaverat: Quandoquidem terra reſpectu cœli, humilis vel potius humillimus eſt locus. Unde & apud Latinos humi repere aut ſerpere, eſt humili loco ac conditione eſſe: tollere autem ſeſe humo, eſt ad meliorem conditionem adſpirare, ac contendere. Quomodo autem id factum fuerit, jam antea eſt explicatum, cum egimus de illis verbis ℣ſ. 8. *Neque locus ipſorum repertus eſt amplius in cœlo.* Quanquam nonnihil adhuc forte dici poterit, ubi perveniemus ad illa ℣ſ. 12. verba, *Væ illis qui habitant in terra & mari, quia deſcendit Diabolus ad vos &c.* Non habet nunc Satanas locum amplius ubi vires ſuas fractas exercere poſſit, niſi apud homines nil niſi terram ſpirantes, & ſeipſos humo ut ita dicam tollere atque in cœlum erigere nolentes. Ex his jam ſequentia quoque facile intelligi poſſunt, ubi quod de Duce impii exercitus dictum fuerat, de ipſo exercitu quoque pronunciatur, dum dicitur, *& angeli ipſius projecti ſunt*, intellige, in terram. Nam ut antea imperii ac dominatus principis ſui fuerunt participes, ita poſtea etiam ignominiæ ac contemtus, ejuſdem ſui Ducis. Antea illi inter homines quodammodo regnabant, & tanquam minores quidam dii ab hominibus Ethnicis ubivis terrarum colebantur: devicto autem ipſorum principe & de faſtigio regni ſui deturbato, etiam ipſi ſunt deturbati, nec amplius tantis honoribus afficiuntur, ſed contemti ac viles quodammodo jacent.

Sequitur tertia viſionis ſecundæ pars, nempe Epinicion, quo victoria tam præclara tamque ſalutaris fidelibus, infidelibus autem noxia, celebratur. Ad quod recenſendum, primo aditum ſibi parat, & quo pacto quove ex loco illud cani audiverit, indicat. Deinde ipſum nobis Epinicion à ſe auditum refert. Aditum ſibi parat illis verbis ℣ſ. 10, quum ait, *Et audivi vocem magnam dicentem in cœlo.* Quia & plena voluptate ac lætitia, & digna omnium mortalium notitia hæc victoria erat, ideo voce magna ſeu admodum clara quæque audiri undique poſſet, fuit pronunciata. Pronunciata autem fuit *in cœlo*, atque adeo ab iis quorum ſtatus eſſet quodammodo cœleſtis, quique cœli poſſent cenſeri incolæ, hoc eſt ab hominibus ut apparet piis: quandoquidem illi qui hoc epinicion canunt appellant Chriſtianos qui Diabolum devicerunt fratres ſuos. Non angeli, quia hi nunquam homines fratres appellant. Fuerunt autem illi qui ita cecinerunt vel reliqui ex ſemine iſtius mulieris, quos poſt iſtam pugnam ſuperfuiſſe, infra verſ. 17 legimus: vel, quod magis aliquanto nobis probatur, illi ex Chriſtianis qui 24 ſeniorum, & 4 animalium nominibus atque imaginibus in eadem Apocalypſi deſcribuntur. Nam & hæc animalia homines deſignare, & quidem Chriſtianos, patet ex cap. 5. ℣ſ. 9. Deſignantur autem per ſeniores illos & per animalia, Chriſtianorum primi ac præcipui, qui proinde à cætero Chriſtianorum aliorum, utut piorum, utut martyrum, cenſu diſtingui poſſunt, atque adeo in hoc ipſo libro diſtinguuntur, ut apparet ex cap. 7. ℣ſ. 13 & ſequentibus, & cap. 14. ℣ſ. 3. præſertim ſi & antecedentia & conſequentia inter ſe conferantur. Et ſeniores quidem illi ſignificare videntur tum Apoſtolos Chriſti 12, tum prophetas Novi Fœderis, Apoſtolis proximos: quibus numerus certus ad ſimilitudinem Apoſtolorum, concinnitatis cauſa tribuitur. Per animalia autem Epiſcopi ac curatores Eccleſiarum; præſertim qui in primitiva Eccleſia vixerunt, & uberioribus divini ſpiritus donis fuerunt perfuſi. Hi aliquoties coram Dei throno ceciniſſe, Deumve adoraſſe, aut laudaſſe dicuntur: ut nihil ſit abſurdi, ſi ſtatuas eoſdem vel aliquem ex illis hanc vocem pronunciaſſe, de qua nunc agimus. Neque vero huic interpretationi obſtat, quod Apoſtoli ac prophetæ aliique divini viri quos hic præcipue intelligendos putamus, cum hæc pugna committeretur mortui fuerint. Etenim per proſopopœiam nihilominus ipſi loquentes introduci potuerunt: quia hæc oratio, ipſorum perſonæ, animo, ac conditioni eſſet accommodata, ita ut ſi adfuiſſent, ejuſque pugnæ fuiſſent inſpectores, id fuiſſent omnino dicturi. Eo ſane pacto & ſeniores illi introducuntur loquentes etiam iis de rebus quæ longe poſt ipſorum mortem contingere debuerunt, ſuntque

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

in hoc libro deſcripta ; ut in loco ſuperius indicato cap. 7. verſ. 13 & ſeqq. Qua de re nonnulla adhuc dicturi ſumus inferius verſ. 12.

Sequitur ipſum Epinicion, cujus tres ſunt partes. In prima & ultima effecta commemorantur tam præclaræ victoriæ : in ſecunda ejus victoriæ ratio ac cauſæ explicantur. Prima eſt in illis verbis : *Nunc facta eſt ſalus , & potentia , & regnum Dei noſtri , & poteſtas Chriſti ejus.* Ubi effectus exprimitur hujus victoriæ, ad Dei Chriſtique gloriam inprimis ſpectans. Eſt autem hic , quod tum temporis apparuerit ſalus Dei, hoc eſt auxilium divinum quod Deus hominibus ſibi addictis præſtitit, ut eos ab interitu ſempiterno, quo illos involvere conabatur Satanas, vindicaret. Quanquam etiam ita poſſis, ſenſu vix quidquam mutato, exponere, ac ſi dixiſſet divinus ſpiritus : Nunc Deus ſalutem revera hominibus præſtitit, & ſe præſtare quoque velle docuit. Deinde & potentia ipſius ſeu robur ſummum apparuit , quandoquidem Dei virtute factum eſt ut Chriſtiani homines cæteroqui tam infirmi, tam validum tam potentem tamque aſtutum hoſtem vicerint. Apparuit etiam regnum Dei, hoc eſt ipſius imperium ac jus quod in omnia habet : quandoquidem non paſſus eſt ſibi velut è manibus extorqueri homines ſibi addictos, & ſe homines eorumque animos ſibi vindicare, ac ſuo ſibi jure aſſerere demonſtravit. Tum inprimis Deus regnare cenſetur cum adverſarios atque æmulos ſuos ſubmovet, & ne illi in hominum animis quodammodo regnent , efficit. Hoſtes autem iſti ſunt Satanas & fictitii Dii omnes atque idola. Hi enim tanquam rivales quidam Dei cenſentur, qui Dei imperium & honorem veluti invadunt, ſeu ad quos Dei imperium atque honor illi imperio conveniens præter jus faſque defertur. Appellant autem illi qui loquuntur Deum ſuum, hoc eſt benigniſſimum ſuum parentem , ſummumque benefactorem , quemque proinde ipſi viciſſim ut tanto benefactore dignum eſt, colant. Addit deinde, *& poteſtas Chriſti ejus.* Quaſi dicat ; Simul etiam apparuit Chriſtum imperare ac regnare in cœlis, & ſibi quoque eo jure quod à Deo obtinuit homines vindicare, nec pati velle ut ſibi eripiantur. Vocant autem Chriſtum , Dei ſui Chriſtum, quæ phraſis & alibi in Novo Teſtamento de Domino Jeſu exſtat, & in Veteri Fœdere de regibus à Deo unctis crebrius uſurpatur. Significatur autem hac ratione manifeſtius Jeſum fuiſſe à Deo unctum ſeu Regem divini populi conſtitutum. Unde non mirum eſt eum & cum Deo conjungi, & ſimul apparuiſſe dici tum Dei regnum tum Chriſti poteſtatem, atque ad utriuſque gloriam pertinuiſſe hanc tam præclaram Chriſtianorum victoriam : quandoquidem Deus per Chriſtum à ſe conſtitutum regnat, & dum hujus poteſtas elucet, ſimul & Dei elucet imperium, imo etiam ab eo tempore quo Chriſtus eſt ad dexteram Dei collocatus, viciſſim : præſertim cum de rebus agitur ad religionem pertinentibus.

Sequitur pars epinicii altera, ubi ratio illius victoriæ, ſeu mavis propior ipſius effectus, qui prioris illius cauſa eſt, & victoriæ ipſius cauſæ referuntur. Quorum illud fit iſtis verſ. 10. verbis, *quia dejectus eſt accuſator fratrum noſtrorum qui accuſabat eos coram Deo noſtro dies ac noctes.* Hæc inquam res tantopere pertinuit ad demonſtrandam ſalutem quæ à Deo hominibus præſtetur, & patefaciendam ipſius potentiam ac regnum, & poteſtatem Chriſti oſtendendam. Significatur enim his verbis quantum bonum conſequuti ſint hac victoria Chriſtiani, ſeu mavis à quanto malo fuerint hoc pacto liberati. Arguit enim id deſcriptio hoſtis illius qui profligatus ac de cœlo in terram dejectus fuerit, quod una voce κατεβλήθη ſignificatur. Deſcriptio autem eſt quod appellatur accuſator fratrum eorum qui hic loquentes introducuntur, & ratio illius accuſationis atque aſſiduitas exprimitur. Quinam ſint illi *fratres* facile cernitur ex ſequente verſu, dum dicitur eos *non dilexiſſe animas ſuas uſque ad mortem.* Ubi de illis qui mortem veritatis cauſa oppetierunt ſermonem eſſe quivis cernit. Sed illud non ſatis liquet, quo pacto Satanas ipſorum *accuſator* dicatur, aut cur hac potius ratione quàm alia hoc loco deſcribatur : quum magis rei propoſitæ ac ſimilitudinis concinnitati convenire videatur, ut hoſtis vel adverſarius nominetur, cum de pugna & victoria hic agatur. Rationem qua Diabolus accuſator hominum Chriſtianorum dicatur , attigerunt nonnulli ex interpretibus , eaque cognita facile etiam intelligitur alterum de quo dubitari poterat, cur nimirum hoc pacto Satanas hic deſcribatur. Intelligendum igitur eſt metaphorice potius quam proprie Satanam accuſatorem noſtrum aliorumque Chriſtianorum dici, quia ſimilis ſit accuſatori. Accuſator enim id agit ut reum quempiam apud judicem peragat , atque ut damnetur puniaturque efficiat. Satanas quoque in id perpetuo incumbit ut homines reos apud Deum peragat, atque ut ab eo damnentur & ſupplicio æterno afficiantur , efficiat. Sed in eo differentia eſt, quod accuſator id faciat verbis, crimen quod à reo ſit commiſſum demonſtrando atque exaggerando : at Satanas homines ad ipſum crimen ſeu delictum adducendo , & variis artibus efficiendo ut in Deum peccent, & ſic damnationem ac ſupplicium ſempiternum mereantur. Poſſit fortè & illud addi, quod Satanas ſuo quodammodo exemplo ſeu damnatione ac ſupplicio quod ſuſtineat, videatur accuſare homines, ac Deum incitare ut ipſos quoque puniat, quemadmodum ipſum puniverit. Sed utraque accuſationis ratio ceſſat, devicto à nobis Satana. Etenim cùm à nobis vincitur Satan ceſſat prior accuſandi ratio, quandoquidem ea quæ nos reos apud Deum peragere, & ſupplicio ſempiterno reddere nos poſſent obnoxios, hoc pacto ceſſarunt. Neque enim vincit Satanam ſed ab eo vincitur qui peccare pergit. Altera quoque accuſationis ratio ceſſat victo Satana, ea præſertim ratione quæ hîc intelligitur, ut nimirum quiſpiam non piè tantum vivat, ſed & truculentiſſimam mortem veritatis cauſa oppetat. Etenim tum temporis juſta apparet cauſa, cur Deus Satana punito homines Chriſtianos in gratiam recipiat, eoſque à pœna abſolutos beatis illis ſedibus dignari velit unde ipſum detruſerit. Quandoquidem tunc apparet quantum ſuperent pii homines Satanam, & quanto leviora ipſorum peccata cenſeri debeant, præ ipſius contumacia atque impietate, ob quam irrevocabili Dei decreto è cœlo fuit eliminatus : quoniam ipſe quum ſpiritus eſſet, & non modò vires ad parendum Deo haberet ſufficientiſſimas, ſed & incitamenta ad eam rem longè maxima atque efficaciſſima, impius tamen in Deum exſtiterit, nullo hoſte qui ab obedientia Deo præſtanda ipſum depelleret, propoſito, nullis ipſe fraudibus, nulla arte circumventus, ſed ſua planè ſponte rebellis Deo factus. At homines & naturâ adeo infirmi, atque ad peccandum proni, carne circumdati, Deo nunquam viſo, nec felicitate illa cœleſti unquam conſpecta, Deum tamen eſſe, & ſupremæ felicitatis præmium pios manere, credentes, Deo conſtanter paruerunt, & excuſſo peccati jugo, ipſius ſe totos ſervitio mancipaverunt, quum perpetuò variis hujuſmodi illecebris ad peccata ſolicitarentur, & variis armorum generibus ab ipſo Satana, tam potente tamque aſtuto hoſte oppugnarentur. Hæc inquam cauſa exſtitit magna cur Deus Chriſtianos abſolveret hodieque abſolvat, & in eum locum collocet unde Satan exciderat, etiamſi ipſi graviter aliquando à Satana incitati peccaverint & Dei iram promeruerint. Animadvertendum autem , non dici Satanam accuſatorem Chriſtianorum reſpectu ejus temporis quo jam revera Chriſtiani ſunt , non profeſſione tantum ſed & moribus : vel ſaltem non reſpectu ejus temporis quo illi victoria de Satana reportata officio ſuo penitus ſunt defuncti. Ita enim verba hæc ſunt reddenda ut factum eſt ab interpretibus , *qui accuſabat illos coram Deo*, non *qui accuſat*, ut alias participium κατηγορῶν quod & præſentis eſt temporis , & præteriti imperfecti , ferret. Significatur enim hac victoriâ de Satana relata , ejuſque è cœlo ejectione factum eſſe

ut

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ut jam non amplius eos accuſet quos antea perpetuo accuſaverat. Ex quibus jam intelligitur cauſa cur hoc loco Satanas ad iſtum modum fuerit deſcriptus. Etenim licet divinus ſpiritus hoc loco ab una metaphora ſeu ab una ſimilitudine ad aliam tranſierit, rem tamen ipſam non deſeruit: quandoquidem ratio qua Chriſtianos ille antea ſolitus fuit oppugnare, & eorum ſaluti inhiare, eo eſt comprehenſa quod ſit ipſorum accuſator, vel aliquando fuerit. Illud adhuc antea dictis de ratione accuſandi addendum eſt, non eſſe neceſſe ut verba illa de ipſo effectu accuſandi accipiantur; cum poſſint de ſolo conatu Satanæ quem hac in re adhibeat, intelligi: nec tantum id fieri poteſt, ſed etiam fieri eſt veriſimile. Præſertim cum divinus ſpiritus id explicans quomodo Satanas ſit accuſator Chriſtianorum, addat illa verba qui accuſabat illos *coram Deo noſtro, dies & noctes* oſtendens, non tantum apud quem Satanas eos accuſaverit, nempe apud illum qui cæteroquin ſummus eſt eorum benefactor, & in cujus gratia omnis noſtra felicitas eſt poſita; ſed etiam ejus hac in parte aſſiduitatem ac diligentiam ſummam exprimens, cum addit. *dies & noctes*, hoc eſt perpetuo, aſſiduo. Etenim non eſt credibile id velle Johannem dicere, Satanam effeciſſe reipſa ut homines illi de quibus ſermo eſt, dies ac noctes peccarent, & ſic damnationem ſempiternam aſſidue promererentur; ſed tantum eum hanc in rem aſſidue incubuiſſe, nec ulli operæ ulli labori pepercisſe. Quo ipſo ſignificatur quam metuendus hic fuerit hoſtis, quantumque bonum hac victoria fuerint conſequuti homines Chriſtiani qui eum de cœlo dejecerint, & accuſatorem ſuum à judicis ut ita dicam conſpectu atque aditu ſubmoverint, effecerintque ne accuſare ipſos amplius poſſit. Ex iiſdem autem verbis haud obſcure intelligitur non proprie iſtam accuſationem eſſe accipiendam. Etenim ſi ea conſideremus quæ in Sacris Literis leguntur de Satana, atque adeo hoc ipſo capite nobis deſcribuntur, haudquaquam apparet in eo dies ac noctes occupatum eſſe Satanem ut homines proprie loquendo apud Deum accuſet, & delicta noſtra ad eum deferat; quod etiam non magnum habiturum eſſe uſum, ſatis pro ſua aſtutia cernit: ſed illud potiùs videmus, in eo aſſidue verſari Satanam, ut homines ſeducat, ut ad peccata incitet, ut à veritate ac pietate abducat ac depellat. Hoc illi ſtudium paulò ante quoque fuerat tributum, cum dictus fuit non modo ſerpens ille antiquus, qui veteratoriis ſuis artibus jam ab initio mundi homines circumvenire ac perdere ſategerit, ſed etiam dicatur quod *ſeducat orbem univerſum*, quaſi hæc ſit perpetua illius occupatio: qui ipſe locus cum hoc collatus, eum quodammodo interpretatur, & oſtendit eatenus Satanam eſſe accuſatorem hominum perpetuum quatenus in eo perpetuo ſit ut univerſum humanum genus in fraudem pelliciat, atque in errores ac peccata impellat. Interea tamen nolimus negare, Satanam nonnunquam etiam proprie loquendo homines accuſare, & eorum crimina ad Deum ita deferre ut eum ad vindictam ac ſupplicium de iis ſumendum incitet: cùm videamus eum Jobi quoque pietati detrectare apud Deum fuiſſe auſum, conatumque efficere ut ejus virtutem ac pietatem aliquomodo ſuſpectam haberet, aut non tanti faceret, quanti eam hucuſque æſtimarat. Quare nihil prohibet eum interdum etiam verbis coram Deo facta eorum carpere, & vel delicta eorum exaggerare, vel eorum pietatem maligne rodere quos Deo cæteroqui charos eſſe videat. Quam ob cauſam, ab ipſo ſtatim initio, cum de ratione ageremus qua Satanas accuſator Chriſtianorum dicatur, diximus metaphorice potiùs quam proprie Satanam accuſatorem noſtrum aliorumve Chriſtianorum dici: eo ipſo ſignificantes, nos haudquaquam negare Satanam etiam proprie loquendo nos accuſare apud Deum..

Sed jam progrediendum eſt ad cauſas hujus victoriæ conſiderandas, quæ exponuntur verſ. 11. *& ipſi* hoc eſt fratres illi noſtri, *vicerunt ipſum* hoc eſt accuſatorem illum, *propter ſanguinem agni, & propter ſermonem teſtimonii ſui, & non dilexerunt animam ſuam uſque ad mortem.* Ubi duplices exponuntur ejus victoriæ cauſæ: duæ fidelibus aliunde ſuppeditatæ, & propemodum extra ipſos poſitæ, una autem in ipſis ſita, & ad ipſorum officium ac pietatem pertinens, & ex prioribus illis pendens; quæ poſſit etiam haberi pro ipſa victoriæ ratione, ſeu ipſo vincendi actu. Priores illæ ſunt, ſanguis agni, & ſermo teſtimonii ipſorum. Per *ſanguinem agni* quid intelligatur, liquet: intelligi enim mortem Chriſti cruentam cuivis apparet. Qui cur *agnus* appelletur, vulgo etiam notum eſt: partim enim ob innocentiam ac manſuetudinem ita appellari conſtat, partim propterea, quod inſtar victimæ mactatus fuerit, ac porro etiam Deo oblatus. Quam autem vim habuerit ſanguis Chriſti in victoria hac fidelibus comparanda, id licet non æque ſit vulgo notum, non obſcurum tamen eſt iis qui in Sacris Literis ſunt exercitatiores. Duplicem autem inprimis vim habet mors Chriſti cruenta, ad victoriam de qua hic ſermo eſt, Chriſtianis parandam, ſeu mavis ipſos ut fortiter pugnent adverſus Satanam, eumque vincant, animandos armandoſque. Primò quia ſpem illis firmam largitur remiſſionis peccatorum ac vitæ ſempiternæ: partim quod univerſæ doctrinæ Chriſti confirmatio eſt, partim quod exemplo eſt, poſſe homines per mortem ad ſempiternam vitam perque dolores ac tormenta ad ſummam beatitatem æternaque gaudia, per ignominiam ad ſummam gloriam, pervenire. Nam quod reſurrectio glorioſa & exaltatio Chriſti mortem fuerit conſequuta, id tanquam aliunde ſatis notum intelligitur, etiamſi mors ſola aperte hic ſignificetur, cujus cauſæ alibi explicantur. Secundo quia ipſius quoq; patientiæ ac conſtantiæ exemplum nobis præbet, in morte etiam truculentiſſima perferenda: quod tanto illuſtrius eſt quia exemplum iſtud exſtat & in magiſtro noſtro & in Rege noſtro. Quę ratio differt à poſteriore parte prioris, quia hic nulla habetur ejus rei ratio, quod mortem Chriſti cruentam pręmium tam amplum fuerit ſequutum, quodq; hoc pacto promiſſio divina de reſurrectone ac felicitate noſtra fuerit comprobata; ſed ſimpliciter tantũ habetur ratio, Chriſti virtutis ac patientiæ, & afflictionũ tam graviũ in quibus ejus patientia enituit.

Jam quod ad alteram cauſam attinet quæ eſt *ſermo teſtimonii ipſorum*, nempe Chriſtianorum, ea eſt, noſtra quidem ſententia, doctrina euangelica, de qua Chriſtiani homines teſtari ſeu quam profiteri debent, atque adeo profitentur. Quæ doctrina quantam vim habeat ad homines animandos atque ad omnem patientiam armandos, ſatis liquet: quandoquidem patientiam illam non tantum præcipit ac commendat, ſed & præmium illius longe maximum proponit, & ſpem illius certam facit. Hæ autem duæ cauſæ aliquomodo id explicant quod ſupra figuratis licèt verbis dictum fuit, Chriſtum quem Michaëlis nomine deſignatum docuimus, hujus exercitus & pugnæ fuiſſe ducem, & Chriſtianos, ipſius eſſe angelos, ac ſub ejus ſignis militare, ejuſque auſpiciis victoriam obtinuiſſe. Nam quod Chriſtus hujus pugnæ dux fuerit id inprimis indicat, quòd illi de quibus ſermo eſt, propter ſanguinem ipſius viciſſe dicuntur, & exemplo Chriſti, qui aliquando ſanguine ſuo fuſo pulcherrimum certamen certavit, Satanamque devicit freti atque incitati fortiter & ipſi pugnaſſe. Adde quod propter ſermonem euangelicum quem profiterentur, dicantur victoriam illam reportaſſe: quæ teſſera eſt eorum qui ſub ſignis Chriſti merent.

Jam ut de illa victoriæ cauſa agamus, quæ in ipſis hominibus Chriſtianis eſt poſita, & ex prioribus illis enata, ea exponitur illis verbis, *& non dilexerunt animam ſuam uſque ad mortem.* Quaſi dicat; Non tanti æſtimarunt vitam ſuam, nec tam habuerunt charam, quin eam profundere & mortem etiam violentam ſubire parati eſſent. Id quod Chriſtus requirit, dum vult ut abnegemus nos ipſos, utque crucem noſtram tollamus. Quanquam hæc divini ſpiritus verba etiam

ita poſſunt ſumi, ut ipſum effectum ſeu victoriæ modum ſignificent, quaſi dictum eſſet, eos non dubitaſſe animam ſuam ſeu vitam reipſa profundere, ac mortem ſubire, nec ita de vita retinenda fuiſſe ſolicitos, quin eam veritatis cauſa impenderent. Sic ſolemus dicere, aliquem non renuiſſe mortem oppetere, quum reipſa uſu ita ferente, oppetiit. Itaque virtutem illorum ac pietatem ſingularem his verbis complectitur, quod rem chariſſimam projicere, & contrà acerbiſſimam, nempe mortem, ſubire, Deo ac Chriſto ita jubente honeſtiſſimam ob cauſam, non dubitaverint.

Sequitur tertia hujus Epinicii pars. Ubi iterum effecta hujus victoriæ explicantur, & quidem ad alios potius quam ad illos ipſos qui vicerant, pertinentia. Ea autem partim læta ſunt, partim triſtia ac luctuoſa. Læta ad cœleſtes pertinent, triſtia ad terreſtres, ſeu terræ atque inſularum incolas. Illa exponuntur initio verſ. 12, idque per modum exhortationis, *propter hoc lætamini cœli, & qui in ipſis habitatis.* Ubi poſteriora verba ſunt priorum explicatio. Ideo enim cœli jubentur lætari, quia lætari jubentur illi qui in cœlis habitant. Niſi quis hoc putet datum abundantiæ lætitiæ & gaudii quo fuerint elati illi qui hoc epinicion cecinerunt, ut etiam ipſos cœlos licet vita atque intelligentia carentes lætari juſſerint. Quo pacto & David ſæpe res inanimatas aut intelligentia carentes ad laudes Deo dicendas, ob exundantiam lætitiæ, & ardorem ſui erga gloriam divinam ſtudii, hortatur. Intelligi autem poſſunt per eos *qui in cœlis habitant* & Angeli, & homines etiam pii, illorum veluti ſocii, qui hanc victoriam obtinuerunt, quique in cœlo quodammodo verſari cenſendi ſunt, propterea quod hæc illis ſedes ſit à Deo deſtinata, & quamdiu vitam degunt cœlo dignam in cœlo jam propemodum eſſe videntur. Sed de Angelis quod diximus res dubia eſſe non videtur, quandoquidem novimus eos tantopere lætari cum vel unus peccator reſipiſcit, ut docet Chriſtus Lucæ cap. 15. Quanto ergo magis cum tantæ Chriſtianorum copiæ ſervitutis ac tyrannidis Satanicæ jugo penitus excuſſo, hoſtem hunc ſuum à quo antea victi fuerant vincunt ac proſternunt, & ea victoria ſibi ad ſupremam felicitatem iter aperiunt. Verum ut putemus hoc loco alios quoque cœli ut ita dicam incolas intelligendos, facit quædam ſimilitudo hujus loci cum illis verbis quæ infra habentur cap. 18. verſ. 20. Ubi cum de ſupplicio Babylonis eſſet actum, additur, *Lætare ſuper ipſa cœlum, & ſancti Apoſtoli ac prophetæ.* Itaque poſſes hoc loco per eos qui in cœlis habitant, ſanctos, inprimis Apoſtolos ac prophetas, alioſque illis dignitate ac ſanctitate vicinos intelligere: præſertim eos qui jam curſu pietatis expleto velut in cœlos migrarant. Neque vero his quicquam obſtat quod putemus vel ipſos illos ſeniores & 4 animalia, vel aliquem, aut aliquos ex illis hæc verba pronunciaſſe. Etenim nihil prohibet cœtum aliquem hominum ſeipſum mutua quadam cohortatione ad gaudium excitare: & multo magis id convenit, ſi unus tantum ex cœtu aliquo loquatur, vel utut plures loquantur, ſi nihilominus ſint & alii ad quos gaudium idem pertineat: ut hoc loco præter Apoſtolos ac prophetas ſunt & Angeli & alii homines pii, qui pro cœlorum incolis, ut diximus, haberi poſſunt.

Sequitur nunc effectus triſtis ac luctuoſus, ad terræ ac maris incolas ſpectans, his verbis denunciatus, *Væ illis qui habitant*, vel *vobis qui habitatis terram & mare, quia deſcendit Diabolus ad vos, habens iram magnam, ſciens quod exiguum tempus habeat.* Ubi infelicitas quæ illos homines maneat primum indicatur particula *væ.* Deinde deſcribuntur illi ad quos infelicitas hæc pertineat, & denique ipſa infelicitas ejuſve cauſa explicatur. Particula illa *væ* ſignificat male cum illis actum iri, & aliquid valde triſte, cumque ipſorum pernicie conjunctum iis imminere, quod quid ſit in tertia particula videbimus. Deſcriptio illorum ad quos hæc infelicitas pertineat, eſt quum dicuntur *habitantes terram* vel *in terra, & in mari.* Mare hoc loco pro locis maritimis ſeu inſulis in mari poſitis ſumitur. Intelliguntur autem nomine horum qui terram continentem ac maritima loca incolunt, omnes de cœlo non ſoliciti, ſed terræ rebuſque terrenis addicti atque immerſi. Ratio autem infelicitatis ipſorum in eo conſiſtit, *quod deſcenderit ad ipſos Diabolus, habens iram magnam* &c. Ubi rationis etiam ratio exponitur quæ incitet Satanam, ut terrarum & maris incolis valde noceat, non tantum ipſius ira ſeu indignatio, ſed etiam iræ illius irritamentum, quod ſciat ſibi *parum temporis ſupereſſe.* Ira autem illa intelligitur quam concepit Satanas ex clade tam ignominioſa ſibi illata à Chriſti exercitu, ac tam turpi & triſti è cœlis lapſu. Hac autem ira commemorata qua incenſus deſcenderit ad incolas terræ ac maris Satanas, ſimul intelligendus relinquitur ejus rei effectus hominibus illis valde pernicioſus quem ipſis imminere dixerat. Qui enim fieri poteſt, ut iram ſuam tantam tam validus ac crudelis Draco non exſatiet illorum pernicie atque interitu, cum nemo jam ipſius violentiæ ſit obſtiturus, hominesque terreni effugere ipſius hiatus nequeant. Intelligitur autem Satanam poſt illam cladem quam accepit ab hominibus cœleſtibus curis addictis, hoc eſt Chriſtianam religionem profitentibus ac ſequentibus, & in cœlo quodammodo verſantibus, omnem ſuam vim converſurum fuiſſe in perniciem cœterorum mortalium, qui non habuerunt veritatis amorem ut ſervarentur. Servari tamen poſtea potuiſſent, niſi Satanæ odium in perniciem illorum accenſum ac variæ ipſius artes interveniſſent. Nam poſtquam tantam de ipſo victoriam obtinuerunt Chriſtiani, ut multæ eorum myriades non tantum alia perſequutionum genera fortiſſime ſuſtinerent, ſed & mortes acerbiſſimas atque exquiſitiſſima tormenta patientiſſime ferrent, nec ſe à profeſſione doctrinæ Euangelicæ abſtrahi ulla ratione paterentur; non potuit fieri ut Gentium impietas hunc Chriſtianorum impetum amplius ſuſtineret: ſed neceſſe fuit veterem illam ſuperſtitionem atque idololatriam Chriſtianæ religioni cedere. Hinc factum videmus ut poſt tot tamque diras perſequutiones religio Chriſtiana mirum in modum creverit, & ipſos perſequutores ſuos tandem in ſuas partes pertraxerit, effeceritque ut homines præſtantiſſimi ac denique ipſi Imperatores Chriſtianæ religioni faſces ſuos ſubmitterent. Jam ſi Satanas non incubuiſſet in perniciem hominum, & paſſus fuiſſet religionem Chriſtianam vigere incorruptam, totus orbis facillimum jam olim habuiſſet ad ſempiternam vitam aditum, omnibus in eandem religionem ac pietatem conſpirantibus, omni prope in terris adverſario omnibuſque impedimentis maximam partem ſublatis. Quare cum non potuerit efficere ut illi Chriſtiani qui ſalutarem adhuc Chriſti doctrinam tenebant, eam ob perſequutiones deſererent, hac re incitatus tanto diligentius in hominum cœterorum qui ob terrenas auras veritatem antea ſpreverant atque contemſerant, eamque non tantum recipere noluerant, ſed ejus etiam profeſſores vexaverant, perniciem incubuit, & in illis acerbitatem odii ſui quantum licuit explevit.

Tanto autem ardentius ea in re laboravit, quod vidit parum ſibi jam porro temporis ſupereſſe, ac fore ut poſt tempus non adeo magnum, & veritas rurſus innoteſceret, & ipſe Satanas penitus tandem deleretur. Etſi enim tempus illud ſatis magnum eſſe videatur nempe 1260 annorum, tamen ut taceam id Satanæ potuiſſe adhuc eſſe ignotum, cupiditati ipſius id nimis breve eſt, & propemodum tantundem eſt, ac ſi dies illi, ut ita dicam, annui, eſſent revera tantum ut ſic dicam diurni, & tres tantum annos ac dimidium abſolverent.

Viſione hac abſolutâ, in qua illud inprimis fuit explicatum quod verſ. 4. & 5. dictum fuerat, de conatu Satanæ in fidelibus Chriſti perdendis, & irrito ejus conatûs eventu, jam revertitur ad ultimam prioris viſionis particulam verſ. 6 deſcriptam. In qua oſtenditur quomodo eidem Satanæ conatus ejus ſucceſſerit,

quem

quem adhibuit ad ipſam veritatem Euangelicam exſtinguendam. Ad quam rem aditum ſibi jam ſtruxit Johannes, verſu præcedente, 12, ubi minatus fuit grande malum incolis terræ ac locorum maritimorum propterea quod ad ipſos deſcendiſſet Diabolus, magna ira atque indignatione accenſus. Etenim in iſtis quæ ſequuntur ratio exponitur qua incubuerit Satanas in perniciem iſtorum hominum, & ſimul quid quantumque ea in re profecerit oſtenditur. Id autem duplici ratione. Primò quod in eo fuerit ut veritatem penitus exſtingueret. Secundò quòd ejus etiam profeſſores ſi qui adhuc ſupereſſent, è medio tollere laboraverit.

Prius exponitur à verſ. 13, uſque ad finem 16. Ubi & conatus Satanæ deſcribitur in veritate exſtinguenda, & conatus illius eventus. Conatus ipſius exprimitur partim verſ. 13, partim 15. Eventus itidem partim 14 partim 16 verſiculis. In verſ. 13 iſtis verbis deſcribitur conatus ille Satanæ, *Et cum vidiſſet* vel videret *Draco quod conjectus eſſet in terram, perſequutus eſt mulierem quæ pepererat maſculum illum.* Ubi etiam iſtius conatus cauſæ exponuntur. Conatus ipſe exſtinguendi veritatem, continetur his verbis *perſequutus eſt mulierem.* Id verbum poteſt vel latius extendi, ut ſignificet quodvis adverſitatis aut violentiæ genus quod adhibuerit Satanas ad eam penitus tollendam: Ita ut quod poſtea narratur verſ. 16, quòd nimirum ex ore ſua aquam inſtar fluvii emiſerit, ut eam rapi à flumine faceret, ſit ſpecialior quædam hujus perſequutionis explicatio. Vel *perſequi* hoc loco eſt inſequi, idque hoſtili animo, ut nimirum noceat alicui ac comprehenſum affligat. Fieri enim poteſt ut Johanni apparuerit imago Draconis magno impetu mulierem inſequentis, eamque devorare aut diſcerpere volentis. Quo pacto ſignificabitur variis modis Satanam veritatem perdere conatum fuiſſe eique inſidias ſtruxiſſe, atque in ejus perniciem incubuiſſe. Cauſæ autem quæ illum ad hanc rem impulerunt, fuerunt duæ. Prima in ipſo exſtitit, quòd viderit atque apud ſe expenderit ſe è tam ſublimi loco in terram fuiſſe dejectum, & ex tam alto dignitatis gradu veluti deturbatum. Uſſit nimirum illum ignominia & pudor acceptæ cladis. Altera cauſa eſt in ipſa muliere, utpote quæ pepererit illum maſculum, à quo nimirum ille tam pudendam tamque dolendam accepiſſet cladem. Etenim cum animadvertit Satanas tantam veritati Euangelicæ vim ineſſe, ut ejus aſſeclas nullò machinarum nullo acerbitatum genere expugnare, & à pietate colenda abducere poſſet, non potuit non ipſi illi veritati vehementer indignari, & eam exſtinctam cupere, ac porro in eam rem omnibus viribus omnique conatu incumbere.

Sequitur jam conatu ita primum deſcripto, prima quoque deſcriptio eventus iſtius conatus, ℣ſ. 14. ubi dicitur, *Et datæ ſunt mulieri duæ alæ aquilæ magnæ, ut volaret in deſertum, in locum ſuum, ubi alatur ibi, tempus & tempora & dimidium temporis, à facie ſerpentis.* Ubi quædam ſunt de verbis notanda. Primum articulus in Græco voci *aquilæ* & *magnæ* præpoſitus, non eſt διακριτικὸς nec ullam excellentiam ſignificat, ſed indefinite ponitur; cujus rei alibi quoque exempla annotavimus. In Libro de Deo in voce θεὸς. Deinde cum dicitur *in deſertum, in locum ſuum,* poſteriora verba explicatio ſunt quædam præcedentium. Niſi malis poſteriora quippiam ſpecialius denotare, quaſi dicat, in deſertum ubi certus quidam locus ei fuit aſſignatus à Deo. Præterea verbum τρέφεται *alitur,* ſumitur pro ali debet, ſeu ut Caſtellio ſenſum ſequutus vertit, alenda. Actus nimirum ponitur pro officio, ſeu eo quod fieri debeat. Eſt etiam redundantia unius particulæ locum deſignantis, cum dicitur *ubi alitur ibi,* quæ redundantia non eſt Hebræis inuſitata. Porro nomen *temporis* per Synedochen generis ſumitur pro certa temporis ſpecie ſive parte, & quidem perfectione quadam inter cæteras eminente, hoc eſt pro anno. *Tempora* autem plurali numero poſita duos annos ſignificant. Id enim quod inter plura minimum eſt, hoc loco eſt ſumendum, ut poſtea videbimus. Unde porro etiam intelligitur, *dimidium temporis* ſignificare dimidium annum, ſeu ſemeſtre. Nam ut breviter hanc explicationem confirmemus, tota hæc deſcriptio temporis eadem eſt cum illis diebus mille ducentis & ſexaginta, quibus mulier illa in deſerto alenda dicitur ſup. verſ. 6. nec quiſquam dubitat idem tempus utrobique deſignari, & res ipſa ſatis indicat. Jam verò tot dies efficiunt annos tres & dimidium; ſi cuilibet anno attribueris 360, utpote qui conſtet 12 menſibus, quorum ſinguli conſtent diebus 30. Quæ ratio olim veteribus fuit uſitata, cum nondum eſſet accurata ratio anni conſtituendi, ſeu mavis ſolaris curſus per Zodiacum inventa, aut publice conſtituta. Denique verba illa *à facie ſerpentis* tranſpoſita ſunt, & diremta, vel ab illis *ut volet in deſertum in locum ſuum,* ut intelligendum ſit eam volaſſe à facie ſerpentis, hoc eſt à conſpectu ſerpentis, ne nimirum ſerpens ei nocere poſſit, vel à verbo *alitur,* quaſi dictum eſſet ali debet ita ne ſerpens illam cernere multo autem minus illi nocere poſſit. Jam ut ad rem ipſam veniamus, ea ſuperius à nobis ſatis eſt expoſita verſ. 6. unde ea quæ diximus repeti poſſunt: hoc loco quædam tantum adduntur ad rem aliquanto melius ante oculos ponendam. Quanquam ea propemodum pro emblematibus magis quam pro veris hujus picturæ partibus quæ aliquid per ſe ſignificent, haberi poſſunt. Etenim hoc loco deſcribitur fuga illius mulieris in deſertum, hoc eſt, ut antea diximus occultatio ſeu obſcuratio divinæ veritatis, per tempus ſat longum. Et primo quidem media huic mulieri ad fugam ſuppeditata deſcribuntur, ſecundo modus fugæ, tertio terminus, quarto finis. In quibus verbis etiam tempus ſeu duratio iſtius fugæ vel potius exſilii definitur. Primum eſt illis in verbis cum dicuntur *datæ eſſe mulieri duæ alæ aquilæ magnæ.* Id quod duo ſignificat. Primo quod indicetur, aliena cura atque auxilio nempe divina ope factum eſſe ut mulier tum illa ſubducere ſeſe poſſet, ne à Satana perimeretur, hoc eſt ut veritas divina penitus exſtingueretur, ſed in Sacris Literis deſcripta conſervaretur, & ea fundamenta manerent ſarta tecta quibus ſalutaris veritatis notitia ſuperſtrui poteſt: non ſecus atque ſi mulieri cui Draco ingens ac ſævus immineat, alæ aptarentur, quibus illa adjuta avolare atque aufugere poſſet. Alterum quod hic ſignificatur eſt quod & celeriter & in locum longe diſſitum aufugere debuerit, id quod tamen poſtea melius in ipſo fugiendi modo ejuſque termino ſignificatur. Indicatur tamen etiam commemoratione iſtorum mediorum quæ mulieri huic ad fugam ſunt ſuppeditata, nempe duæ alæ aquilæ magnæ. Hæc enim media ad fugam, non quamvis, non ad curſum, ſed ad volatum ſunt accommodata: qui motus ipſe per ſe & ſat pernix eſt, & ad longinqua itinera, perque loca avia inſtitui poteſt. Dicuntur autem alæ fuiſſe *duæ,* propterea quod duæ ſingulis volatilibus ſint alę;una volatus perfici non poteſt. Additur autem ad facultatem avolandi tanto majorem ſignificandam quod datæ ſint fœminæ illi alæ non alterius alicujus avis, ſed *aquilæ,* cujus volatus valde pernix eſt, & ſublimis: qua de re videantur quæ Ribera ex Sacris Literis hac ipſa de re ad locum hunc notat. Quo accedit quod non qualiſcunque aquilæ, ſed *magnæ* dicuntur datæ fuiſſe alæ, ut ſignificetur eam ad fugam celerrime atque in locum valde longinquam capeſſendam redditam fuiſſe aptiſſimam. Quanquam ſimul & imagini illius mulieris quam ſatis grandem fuiſſe apparet, alas accommodare, & modum earum ac quantitatem, illius ſtaturæ convenientem exhibere neceſſe fuit. Jam verò modus iſtius fugæ mediis iſtis accommodatus ſignificatur, dum dicitur. *ut volaret,* de quo jam dictum eſt. Quia verò hic motus ut diximus eſt valde pernix, unde etiam quem celeriter iter conficere videmus, eum volare dicimus, vel advolare; ſignificatur veritatem euangelicam poſt illas Chriſtianorum perſequutiones, celeriter ex oculis hominum ſubduci atque occultari, hoc eſt obſcurari debuiſſe. De termino autem iſtius viæ, qui tertio loco commemora-

tur, qui eſt *deſertum*, & locus ei illic deſtinatus, jam ſuprà ſatis diximus. Uti & de eo quod quarto loco commemoratur, nempe de fine iſtius fugæ qui eſt ut alatur illa mulier per certum tempus: quod ſi verba reſpicias, trium annorum eſſe diximus & dimidii, ſi ſenſum, tot annorum quot diebus hi anni cum ſemeſtri conſtant. Illud tantum ſuperius expreſſum non fuit quod hic additur, *à facie ſerpentis*: quod ſignificat veritatem euangelicam ita ſe debuiſſe ex oculis hominum ſubducere ne Satanas ei nocere eamve exſtinguere poſſet. Qui cur ſerpentis nomine deſcribatur, ſuperius verſ. 9, viſum eſt.

Sequitur jam altera deſcriptio conatus Satanici in veritate divina exſtinguenda, quam verſ. 15 contineri antea diximus. Ubi ſpecialis quidam modus explicatur quo Satanas eam tollere voluerit: cui poſtea ℣. 16 eventus ſubjicitur. Modus ille eſt, quod ejecerit, ſeu emiſerit aut evomuerit ſerpens ille poſt mulierem ex ore ſuo aquam ut fluvium, ut eam rapi à flumine faceret. Cum mulier illa fugeret, ut ei tamen noceret, neque interitum effugeret, tantum aquæ Draco ille ingens ex ore ſuo effudit, ut mulierem impetu ſuo & aſſequeretur, & abriperet atque ſubmergeret. Quæ quidem aqua à pleriſque creditur ſignificare perſequutiones ingentes, quas Satanas excitaverit adverſus Chriſtianos, ut veritatem Euangelicam, vel ut illi cenſent Eccleſiam, penitus tolleret atque exſtingueret. Sed ſi conſideremus & ſuperiora quæ in ſecunda hujus capitis viſione dicta fuerunt, & quæ ℣. 17, adhuc dicentur, apparebit perſequutiones adverſus fideles excitatas, atque ad opprimendum comparatas, diſtingui ab hujus aquæ ex ore Draconis emiſſione: Neque hic de ea ratione veritatem divinam opprimendi agi quæ conſiſtat in oppugnandis veritatis profeſſoribus, per quorum veluti latus veritas petatur; ſed qua ipſa veritas euangelica quam per hanc mulierem deſignari ſupra vidimus, directè oppugnetur. Ea vero nulla eſt alia quàm quum variis erroribus veritatem obruere atque exſtinguere nititur Satanas. Quare per aquas illas & quidem tam copioſas, ex ore Draconis erumpentes, & flumen quoddam rapax conficientes, intelligimus multiplices errores peſtiferaſque doctrinas quas Satan veluti ex ore ſuo evomuit, ut veritatem cœleſtem hoc pacto penitus tolleret: qui quidem errores celeri impetu diffuſi fuerunt, & niſi Deus ſingulari ratione eorum vim impediiſſet, facile veritatem ſubmergere penitus potuiſſent.

Videamus nunc etiam eventum hujus conatus, qui ℣. 16 his verbis exprimitur: *Et*, hoc eſt *ſed*, per Hebraiſmum, *juvit terra mulierem* ſeu auxilium illi tulit, *& aperuit terra os ſuum, & abſorpſit fluvium quem ejecit* vel evomuit, *Draco ex ore ſuo.* Ubi ſignificatur conatum hunc Satanæ, ſi id reſpiciamus quod inprimis quærebat, irritum quidem fuiſſe, ſed alia tamen ratione non irritum. Quandoquidem terra fluvium illum abſorpſerit, ita ut mulierem fugientem attingere non poſſet. Interim tamen quia terra dicitur abſorpſiſſe illum fluvium, ſignificari videtur, fuiſſe tamen eos qui errores illos tam multiplices tamque peſtilentes quos aquæ iſtius nomine ſignificari diximus, imbiberint, ac receperint, nempe homines terrenos, de quibus actum ſuperius ℣. 12. Quanquam id quod dicitur de *terra*, quæ *ore ſuo aperte*, hoc eſt dehiſcens, fluvium illum abſorpſerit, poteſt tantum pro emblemate haberi; ita ut nihil aliud toto hoc verſu ſignificetur, quàm aquam illam, hoc eſt errores, veritatem euangelicam non attigiſſe, neque obruiſſe, aut perdere potuiſſe. Deum enim effeciſſe, ut impetus ille errorum veritatem non attingeret, ſed alio converteretur. Quod ut ſignificaretur, neceſſe aliquomodo fuit, ut oſtenderetur in hac imagine quorſum tamen illa aqua tam copioſa è Draconis faucibus emiſſa fluxerit, aut qui factum fuerit, ut in mulierem à Dracone directus ipſius impetus, ab ea tamen abluſerit, ſeu ad eam non pervenerit. Modus autem huic rei depingendæ aptiſſimus fuit, ut ſtatueretur hiatum terræ fuiſſe apertum, in quem fluvius ille elaberetur, & ſic penitus abſorberetur. Sed ſi quis tamen hanc quoque imaginis illius partem peculiarem ſignificationem habere contendat, jam diximus quid intelligi poſſit. Poſſet autem quiſpiam hoc loco dubitare quo pacto dicatur terra adjuviſſe fœminam illam, abſorpto fluvio è faucibus Draconis emiſſo, quandoquidem mulier illa dicitur alis fuiſſe inſtructa, ut in deſertum avolaret. Nam ſi illa per aërem avolaſſe ſtatuitur, etiamſi tandem terra non abſorpſiſſet illud flumen, non videtur tamen id mulierem attingere, eive nocere potuiſſe: ſiquidem credibile non eſt, tantam vim aquæ ex faucibus Draconis erupiſſe, ut per terram manans etiam illam aëris partem attingeret, per quam mulier volaret. Hic ex duobus quæ dicemus alterum reſpondendum eſt. Primum eſt anticipationem quandam fuiſſe in præcedentibus, in quibus actum fuit de fuga illius mulieris, alis jam acceptis, & hoc quod de fluvio iſto narratur præceſſiſſe; ideo tamen ſubjunctum fuiſſe, ut redderetur quædam ratio ejus quod dictum fuerat ultima parte verſiculi 14, eam nimirum fœminam avolaſſe à facie ſerpentis. Unde talis erit connexio verſ. 15, cum præcedente: Nam ejecerat ſerpens poſt mulierem ex ore ſuo flumen &c. quaſi dicat Johannes: Cauſa enim fuit magna cur ea eſſet ſubducta ex oculis ſerpentis illius: quandoquidem ille aqua copioſiſſime è faucibus ſuis emiſſa, voluit eam ſubmergere: quanquam divina providentia factum eſt ut terra aquæ illi dehiſceret, & ſic mulierem illam periculo liberaret. Anticipationes ſanè non ſunt in Sacris Literis inuſitatæ; & exemplum habuimus hoc ipſo capite verſ. 6, quod enim ibi de mulieris fuga narratur in deſertum, id ſequutum fuit revera pugnam quæ poſtea narratur, & dejectionem Satanæ è cœlo, uti manifeſte apparet ex verſ. 13 & ſeqq. Neceſſe autem hic eſt ſtatuere, mulierem illam antequam in deſertum fugeret, jam in terram ſe aliquomodo demiſiſſe. Alterum quod dici hic poteſt, eſt, quod nihil videatur prohibere, quominus ſtatuatur Satanam poſtea demum emiſiſſe illam aquam ad ſubmergendam mulierem poſtquam illa in deſertum jam aufugiſſet, & ſic e cœlo ſe in terram demiſiſſet: quemadmodum ſeries narrationis, ſi anticipationem nullam hic agnoſcere velis, poſtulat. Deſertum autem nonniſi in terra fuiſſe ſtatuitur. Sed illud tamen durum eſt, quod hoc pacto ſtatuendum ſit, potuiſſe ſerpentem videre illum locum, quum tamen videatur ideo ſubducta fuiſſe mulier, ut ab eo ne cerneretur quidem: & Satanam potuiſſe flumen in tam longinquum locum è faucibus emittere, cum tamen locus longe diſſitus hic pingi videatur. Quanquam vero nonnihil ad hæc dici poteſt, amplius tamen cogitandum.

Supereſt alter modus quo veritatem euangelicam oppugnare, & eam quodammodo ulciſci voluit Satan, nempe per latus eorum quos ipſa ad ſe perduxiſſet, ſi qui adhuc eſſent in terris reliqui. Is autem modus exprimitur verſ. 17: *Et iratus fuit Draco ſuper mulierem, & abiit ut faceret bellum cum reliquis ſeminis ipſius, ſervantibus mandata* DEI, *& habentibus teſtimonium Jeſu Chriſti.* Ubi primùm exprimitur cauſa impulſiva hujus conatus. Deinde ipſe conatus hoc eſt oppugnatio fidelium Chriſti, per quorum latus petiit Satanas ipſam veritatem euangelicam. Cauſa eſt quòd *itatus fuerit ſuper muliere illa* hoc eſt ipſi mulieri, quòd nimirum non tantùm maſculum illum peperiſſet, ſed poſtea quoque dentes ſuos vimque in ſe directam effugiſſet. Moleſtiſſimum enim fuit Satanæ veritatem euangelicam & tot homines ad ſe pertraxiſſe atque invictos adverſus omnem ipſius vim & aſtum reddidiſſe, & cum eorum pleroſque per acerbiſſimas mortes ſuſtuliſſet, ipſam tamen veritatem exſtingui penitus non poſſe. Quare in iram verſus, de veritate euangelica alia qua poſſet ratione vindicare ſe voluit, & cum ipſam veritatem interimere non poſſet, ad ejus prolem ſeu ejus profeſſores pios, perpetuo oppugnandos atque interimendos ſe convertit. Hoc enim unum ſupereſſe vidit, quo ulciſci quodammodo

veritatem

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

veritatem divinam poſſet. Conatum autem illum Satanæ exprimens, dicit eum abiiſſe ut faceret bellum, ſeu ut pugnaret cum reliquis ſeminis illius. Ubi quid per bellum illud aut pugnam ſignificetur, ex verſ. 7 ſatis apparet. Significantur autem perſequutiones quas excitavit ſubinde Satanas adverſus eos qui poſt obſcuratam veritatem euangelicam adhuc hinc inde ſupereſſent qui illam tenerent, aut hinc inde forte exorirentur. Ubi duobus modis homines Chriſtiani deſcribuntur. Primò dum dicuntur reliqui eſſe ex ſemine iſtius mulieris. De ſemine ſeu prole iſtius mulieris dictum eſt ℣ſ. 5. ſatis. Reliqui autem hi dicuntur reſpectu eorum de quibus actum fuit ℣ſ. 7. & ſeqq. de quibus dictum fuit eos non dilexiſſe animam ſuam uſque ad mortem verſ. 11. Poſſunt autem, imò etiam noſtro judicio, debent per reliquias has ſeminis illius intelligi non tantum ii qui ex veteribus Chriſtianis acceptam à majoribus veritatem ſalutarem adhuc retinerent, & piè ſecundum eam viverent; ſed etiam illi qui licet nemine quem ipſi quidem vidiſſent præeunte, eandem veritatem ſalutarem amplecterentur ac profiterentur quam primævi illi Chriſtiani tenuiſſent quamque ſanguine ſuo obſignaſſent. Nam & hi pro reliquiis iſtius ſeminis haberi jure poſſunt. Semper autem, durantibus etiam illis 1260 diebus myſticis hoc eſt annis, perſequutiones graviſſimas excitavit in eos Satanas qui ex ignorantiæ tenebris emergere vellent, & veritatem puriorem amplexi eam profiteri auderent. Quales quidem hinc inde non pauci exſtiterunt, quorum alii ad veritatis ſalutaris cognitionem propius acceſſerunt, alii abfuerunt longiùs: in quos tanta exarſit Satanæ ira, ut eos in primo ferè ortu per Anti-Chriſtum ejuſque aſſeclas vel penitus opprimeret, vel graviſſime oppugnaret. Altera autem deſcriptio illorum veritatis profeſſorum conſtat duabus eorum proprietatibus ſeu qualitatibus in quibus vera Chriſtianiſmi natura conſiſtit. Eæ ſunt quòd *ſervent mandata* Dei, *& habeant teſtimonium Jeſu Chriſti.* In priore vitæ pietas, in poſteriore eorum religionis profeſſio ſeu profeſſionis conſtantia ſignificatur. Hoc loco enim teſtimonium habere Jeſu Chriſti videtur ſignificare, conſtanter retinere teſtimonium ſeu profeſſionem Jeſu Chriſti ſeu mavis doctrinam Jeſu Chriſti. Etſi enim alioqui habere teſtimonium, ſignificare ſolet, alium vel alios de quopiam teſtari; tamen id ad hunc locum quadrare non videtur: cùm nec ſatis appareat quomodo illi habuerint teſtimonium à Jeſu Chriſto, & vix reperias hanc phraſin ita ut modò diximus uſurpatam, ut dicatur quis habere teſtimonium alicujus, ut hoc loco teſtimonium Jeſu, quòd Jeſus de illo teſtetur: Sed potiùs habere teſtimonium ab aliquo, ut 1 Tim. 3. 7. Ac præterea omnino videtur hîc aliquid de Chriſtianis pronunciari, quod ad ipſorum officium pertineat; illud autem eſt quòd retineant firmiter teſtimonium Jeſu Chriſti. Poteſt autem *teſtimonium* illud dici *Jeſu Chriſti*, vel quia de Jeſu Chriſto ſit, ut Jeſu Chriſti nomen ſit genitivus objecti, vel ut denotet teſtimonium à Jeſu Chriſto profectum, ſeu id quod teſtatus eſt Jeſus Chriſtus, ut *Jeſu Chriſti* ſit genitivus cauſæ efficientis, quo pacto teſtimonium iſtud ſumeretur pro doctrina Chriſti. Eodem pacto infra eadem phraſis uſurpatur cap. 19. verſ. 10. Quanquam ibi paulò ſpecialius ſumitur, quia ſolis prophetis ibi revera tribuitur, ut tum ex illo ipſo loco, tum ex collatione verſ. 9. cap. 22. apparet. Cauſa verò cur hæc proprietas alteri illi nempe obſervationi mandatorum Dei poſtponatur, licèt ſuâ naturâ videatur præcedere (prior enim eſſe videtur veritatis profeſſio quam obſervatio mandatorum Dei) duplex eſt. Primò quia cum in prioribus verbis Dei facere voluerit mentionem, mandatis ipſius commemoratis, hîc verò Jeſu Chriſti, cujus teſtimonium commemorat, conveniens videbatur Dei mentionem mentioni Chriſti præponere, ut & ſuperius videmus verſ. 10, & alibi in hoc libro ſat crebro. Secundo quod cum obſervatio mandatorum Dei ſimpliciter ſpectata latius pateat, & illis etiam fuerit communis qui ſub veteri Fœdere Deo paruerunt, & præſcripta Legis Moſaicæ obſervarunt, poſterius verò Chriſtianis tantum hominibus conveniat, maluit quod generalius cenſeri poſſet præponere, & id quod ſpecialius eſſet poſtponere, & hac differentia ut ita dicam ſpecifica, Chriſtianos ab aliis hominibus piis qui Ante-Chriſtum ab initio mundi vixiſſent, diſtinguere.

Appendicula.

Nihil hîc Johannes addit de læto infelicium illorum temporum eventu, ſeu de reſtitutione veritatis, & ex deſerto ad homines reditu. Id enim facturus eſt demum capite 14. Interea plenius cap. 13 deſcripſit quomodo ſibi divinitus fuerit oſtenſa conditio illorum temporum quibus mulier illa in deſerto abdita latuit. Quemadmodum apparet ex iſtius cap. 13. 5. ubi dicitur belluæ illi quæ Johanni apparuiſſe illic narratur, datam fuiſſe.

* * *

Verſ. 5. *Et datum eſt illi* &c. effecta beſtiæ deſcribuntur. *Os loquens magna*, jactantia, & blaſphemia. *poteſtas*, rerum gerendarum videlicet. *bellum facere.* quædam exemplaria verbûm *belli* non habent.

Verſ. 6. *Et aperuit* &c. Declaratio præcedentium. *Menſes* 42. ſuprà ℣ſ. 9. *& tabernaculum ejus* Eccesiam, vel cœlum ipſum, *& eos qui in cœlis habitant.* pios, qui animis ſuis velut in cœlis habitant.

Verſ. 7. *Vincere*, trucidare, opprimere. *Super omnem familiam* &c. Synecdoche hyperbolica.

Verſ. 8. *Adorabunt eam omnes* &c. generatim omnes, quam pauciſſimis exceptis. *quorum nomina non ſunt ſcripta* &c. homines improbi. *agni mactati, ab origine mundi.* Metatheſis, qualis 1 Cor. 9. 10. XV. 2, 19.

Verſ. 9. *Si quis habet aurem* &c. Diligenter attendendum monet.

Verſ. 10. *Si quis in captivitatem ducit.* Rib. quaſi dicat, Sinite ita graſſari beſtiam ejuſque aſſeclas, dabunt illi aliquando pœnas graviſſimas. *Hic eſt patientia* &c. Rib. Hic ſpectabitur patientia &c. Nap. Hic cauſam habebunt ſancti patientiæ &c.

Verſ. 11. *Aliam beſtiam*, Antichriſtum, qui idem cum falſo Propheta, inf. 19. 20. *aſcendentem è terra*, quia triſte & dirum quid denotatur. *cornua* poteſtatem. *Agno* Chriſto. Nec refert quod in Græco non ſit articulus. Sic enim infra quoque 14. 1. ponitur. *Loquebatur ut draco*, vox ejus eſt venenata, crudelis, & ad perdendum comparata: *Draco* vel draconem ſimpliciter, vel Satanam denotat.

Verſ. 12. *Coram illa*, illa ſpectante. *Et facit* &c. Quia vidit ſuam potentiam ſine imperio prioris beſtiæ non poſſe conſiſtere, dedit operam, ut ipſius imperium haberetur ſacrum.

Verſ. 13. *Et facit ſigna* &c. vel per Synecdochen inſigne aliquod miraculum intelligitur, quale eſſet, ſi ignis delaberetur è cœlo; vel quia efficit, ut illi, qui ipſi nocere velint, peſſumeant non ſecus, ac ſi fulmine percuſſi eſſent; vel denotantur anathemata cum effecto, quod ſortita ſunt.

Verſ. 14. *Facere imaginem*, &c. Ut imperium priori ſimile conſtituatur, *& vixit*, in Carolo M.

Verſ. 15. *Et datum eſt illi*, beſtiæ ſecundæ. *Spiritum* vim & facultatem, ut vegetum eſſet. *& ut loqueretur*, juberet, mandaret, imperaret. *qui non adorarint* id eſt qui ſe ei non ſubmiſerint, ac conſcientias ſubjecerint; ut religionem imperii amplecterentur.

Verſ. 16. *Characterem in manu* &c. Aperta profeſſio, quod ad imperium iſtud pertinerent, denotari videtur.

Verſ. 17. *Emere aut vendere*, negotiari tractare negotia. Vide Bullam Mart. 5. ſubjectam Concilio Conſtant. Tom. 2. Concil.

Verſ. 18. *Hic ſapientia*, materia ſapientiæ. *Numerus*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

rus hominis, humanus, quo homines iti ſolent; omnino propheticus. Sic inf. 21. 17 menſura hominis.

In Cap. XIV.

INdicatur ſolatii loco in hoc capite, fore quoſdam ſub ipſo Antichriſto, qui Deum ac Chriſtum cultu-ri ſint.

Verſ. 1. *In monte Sion.* In loco, ubi Eccleſia eſſe debebat, & ante fuerat. *Habentes nomen patris ſui* qui ſunt Dei, & illum aperte profitentur.

Verſ. 3. *Tanquam cantionem novam*, non planè novam; ſed tanquam novam: quia tum temporis erat inſolita &c. *Et nemo poterat.* Conf. ſup. XI. 19. inf. cap. 15. 8.

Verſ. 4. *Qui mulieribus ſe non polluerunt.* Caſtitas eorum deſcribitur, qui tum temporis, ubi rara erat, iſta virtus, vixerunt. *Qui ſequuntur agnum*, qui ſequuntur Chriſti mandatum & exemplum, *ab hominibus*, ex hominum numero, ἀπὸ pro ἐξ, *primitiæ Deo.* Ut inſtar primitiarum Deo & Chriſto conſecrentur.

Verſ. 6. *Et vidi* &c. Tempora labentis Antichriſti deſcribuntur in ſeqq. *alium Angelum.* Reſpici videtur ad cap. XI. 15. Deſcribuntur autem illi, qui dehortantur homines ab idololatria, poſt tenebras Antichriſtianas.

Verſ. 7. *Date illi gloriam*, illi, non idolis. **Judicii**, ſupplicii Antichriſti, & quæ conſequentur.

Verſ. 8. *Et alius angelus.* Effectus priorum deſcribitur. *Babylon, urbs magna.* Inf. cap. 18. ult. *Vino excandeſcentiæ.* Id eſt fervidiſſimo, Hebr. Chama. Alluditur ad philtra. Vinum eſt doctrina peſtilens, ſcortatio, idololatria, & ſcelera quæ eam ſequuntur.

Verſ. 9. *Et tertius Angelus.* Vel ad totum tempus Antichriſti, vel ad tempora caſui illius proxima hæc referri poſſunt.

Verſ. 10. *Miſti*, Rib. infuſi. Solebant enim olim, cum vinum infunderent miſcere. *Meri.* Non enim erunt ſupplicia illa clementia temperata. *Et cruciabuntur* &c. Explicatio priorum, facta alluſione ad extremum judicium, cujus initium eſt interitus Antichriſti.

Verſ. 11. *Fumus cruciatus* id eſt, ignis quo cruciabuntur.

Verſ. 12. *Hic patientia.* Hic ſpectabitur patientia &c.

Verſ. 13. *ſcribe*, quia res notatu digniſſima. *Qui in Domino moriuntur.* Id eſt, ut etiam in morte ipſorum appareat fides in Dominum. *A nunc* id eſt, ab hoc tempore, quo Antichriſtus cadet.

Dicit ſpiritus, ut &c. Ellipſ. [fore] *ut* &c. ex *laboribus*, moleſtiis *opera vero eorum*, δὲ pro γὰ. Opera comitum & ſtipatorum inſtar introducuntur.

Verſ. 14. *Et vidi, & ecce* Judicium deſcribitur caſum Antichriſti ſecuturum: per quod intelligi videtur & extremum, & ejus præludium. *Coronam auream*, quia rex eſt: *& in manu ejus falx* &c. id eſt, accinctus eſt ad perſolvendum præmium piis.

Verſ. 15. *Ex templo*, ex loco ubi Deus reſidet. *Mitte falcem* &c. Pars prima judicii: quaſi dicat collige pios in horreum cœleſte, quia jam tempus eſt.

Verſ. 16. *Projecit falcem*; quia non ipſe, ſed per angelos facturus erat.

Verſ. 17. *Et alius angelus* &c. Judicii pars altera, ſupplicia impiorum.

Verſ. 18. *Habens poteſtatem ignis.* Infra cap. 16. 5. fit mentio Angeli aquarum. Poteſt autem intelligi angelus iſte, per quem Deus exſequitur ſua ſupplicia. *Vindemia uvas*, corripe ad ſupplicia. Eſt præterea hic alluſio ad Eſa. 63. 1. Thren. 1. 5. Jud. 3. 13.

In Cap. XV.

VErſ. 1. *Signum* hæc vox pro imaginibus aliquid repræſentantibus ponitur. *Quia in ipſis conſummabitur* &c. Ratio redditur, cur dixerit ultimas: quia tunc finem habitura ſint divina in hominum genus ſupplicia.

Verſ. 2. *Et vidi.* In ſeqq. deſcribitur ἐπινίκιον eorum, qui fuerunt liberati ex tyrannide Antichriſti; alluſione facta ad liberationem populi Iſraëlitici ex ſervitute Ægyptiaca. *Mare vitreum* &c. Alii genus hominum intelligunt, qui pios perſequuntur. Ignis enim perſecutiones notare ſolet in Sacris Lit. Alii intelligunt ſupplicia divina, maxime vero lacum ardentem igni & ſulphure, inf. 19. 20. Quod poſterius magis eſt veriſimile. Poſtquam enim ea effugerant pii, laudes Deo canunt &c. *Ex numero*, [nempe] *ex numero.* Piſcat.

Super mare, in littore. *Citharas Dei* id eſt, à Deo ipſis datas, vel ad honorem Dei pertinentes, ſacras, non profanas.

Verſ. 3. *Cantionem Moſis* ſimilem cantico Moſis, ſed ita conformatam, ut merito canticum agni poſſet dici. *Veræ* [ſunt] *viæ tuæ* id eſt rectæ, ab omni pravitate alienæ ſunt actiones tuæ.

Verſ. 4. *Quia ſolus ſanctus*, ὅσιος, auguſtus, venerabilis. *Quia omnes gentes venient*, &c. Particula hæc referenda videtur ad totam orationem præcedentem. Quaſi dicat; Quis te non timeret, &c. Nam omnes gentes ad templum tuum venient, &c. Δικαιώματα juſta judicia, ſeu facta.

Verſ. 5. *Apertum eſt templum*, aperta janua, explicantur juſta Dei facta, quæ in epinicio celebrantur. *Templum tabernaculi*, Genit. Speciei Piſc. *Tabernaculi teſtimonii*: vel quod ibi tabulæ teſtimoniorum divinorum, id eſt legis, aſſervabantur; vel potius quia tabernaculum congregationis alia punctandi ratione ita appellari poterat; propterea videlicet quòd Deus ibi teſtabatur de ſua voluntate. Intelligitur autem per tabernaculum Eccleſia. Illa enim in cauſa fuit, ut ii, qui veritatem ſpreverant, punirentur.

Verſ. 6. *Habentes* ab eventu ſic appellat; nondum enim habebant phialtas. *Zonas aureas*, quæ faciunt ad ſplendorem & ornatum. Quod autem cincti fuerunt, indicat, eos paratos fuiſſe ad opus perficiendum.

Verſ. 7. *Et unum ex 4 animalibus*, &c. Indicatur, homines fideles in cauſa fuiſſe, ut punirentur impii. *Septem angelis*, &c. Confer hæc cum cap. 8, verſ. 2 & ſeqq. & IX. 1, ſeqq.

Verſ. 8. *Et repletum eſt templum fumo* &c. Alluſio ad conſecrationem templi à Salomone **factam, 1 Reg. 8.** ℣. 10, 11, item ad hiſtoriam Eſ. 6. 4, vel etiam ad deſcenſum Dei in montem Sinai. Indicare etiam videtur, Deum præcluſiſſe iſtis ſuppliciis viam quaſi quominus in Eccleſiam ingrederentur, antequam finirentur divina ſupplicia.

In Cap. XVI.

VErſ. 1. *Et audivi vocem.* A Deo ſupplicia iſta profecta eſſe oſtenditur. *Phialas.* Alluſio eſſe videtur ad plagas Ægyptiacas. Non eſt autem neceſſe has plagas Apocalypticas ratione temporis planè diſtinctas eſſe; ſed fieri potuit, ut una adhuc durante, acceſſerit altera.

Verſ. 2. *Primus* &c. Napeirus Imperatores Ethnicos, qui perſecuti fuerant Eccleſiam, intelligit. Poſſunt fortaſſe intelligi exulcerati hominum animi, qui mutuis in ſeſe bellis ſævierunt.

Verſ. 3. *Secundus.* Napeirus intelligit de incurſionibus Gothorum & Vandalorum in Italian. Forte effuſio ſanguinis, id eſt, cædes intelliguntur.

Verſ. 4. *Tertius.* Corruptionem orbis per Mahomethum intelligit Napeirus. *Angelum aquarum* cui poteſtas aquarum fuit tradita.

Verſ. 5. Καὶ ὁ ὅσιος. Beza, ἐσόμενος. Ταῦτα ὅτως, Rib.

Verſ. 6. *Sanguinem illis dediſti bibere.* Similis phraſis Eſai. 49. ult.

Verſ. 7. *Alium*, ex angelis iis, qui mediis ſacris interſunt.

Verſ. 8. *Quartus.* Napeirus intelligit incrementum errorum in oriente per Mahometum, in occidente per Antichriſtum. Fortè augmentum malorum denotatur.

Verſ. 10. *Quinti.* Napeirus intelligit de incremento Maho-

Mahometis per Turcas; unde factum fuerit, ut mala ingentia in imperio orientis & occidentis orta fuerint. *Et manducabant linguas* &c. moleſtia intelligitur graviſſima.

Verſ. 11. *Et blaſphemarunt* &c. quaſi dicat. Tantum abeſt ut reſipuerint, ut potiùs in ſua idololatria perrexerint.

Verſ. 12. *Regum ab ortu ſolis*. Sup. cap. 9. 14. appellantur quatuor angeli.

Verſ. 13. *Et vidi* &c. Nap. intelligit incitamenta Diabolica; vel potius homines, qui incitarunt reges ad bella, fortaſſe ſacra. *Similia ranis*. Alluſio ad ranas Ægyptiacas.

Verſ. 14. *Die illa magna* &c. Dies ſuppliciis divinis deſtinatus intelligitur.

Verſ. 15. *Ecce venio* &c. Hortatur Chriſtus homines ad ſanctitatem vitæ, ne involvantur divinus ſuppliciis.

Verſ. 16. *Armageddon*. Piſc. intelligit montem Megiddo, cujus fit mentio 4 Reg. 23. 29, 30. 2 Chron. cap. 35. 22. Zach. 12. 11. Druſius habet *Hormageddon*, excidium exercitus eorum.

Verſ. 17. *Septimus*. Interitus regni Antichriſti hac plaga deſcribitur. *Factum eſt* id eſt, inſtat finis, peracta ſunt omnia.

Verſ. 18. *Et factæ ſunt voces* &c. Deus immiſit ſua ſupplicia, homineſque terruit. *Et terræmotus*, &c. magna rerum mutatio ac perturbatio.

Verſ. 19. *In tres partes*, factiones.

Verſ. 20. *Omnis inſula fugit*, id eſt inſulæ defecerunt. *Et montes*, Nap. majora regna.

Verſ. 21. *Grando magna*, Deus inſignibus ſuppliciis homines perdidit, haud ſecus ac ſi grando talentaria cecidiſſet.

In Cap. XVII.

SUmma hujus & ſeqq. duorum capp. ab ipſo Angelo hîc exponitur; judicium ſci. meritricis Babylonicæ: quod breviter antea cap. præced. ℣ſ. 19 deſcriptum eſt.

Verſ. 1. *Meretricis magnæ* &c. Romam intelligi patet ex ℣ſ. ult. Eſt præterea hic alluſio ad Jer. 51. 13. d. *Super aquas multas*. Vide inf. ℣ſ. 15.

Verſ. 2. *Scortati ſunt*. Idololatriam & alia ſcelera exercuerunt.

Verſ. 3. *In ſpiritu*, animo, imaginatione &c. *Super beſtiam*, imperium R. *coccineam*: quia nimirum ſanguine inſontium rubet, & alias crudeliſſima eſt, *plenam nominibus blaſphemiæ* id eſt blaſphemorum: quaſi dicat ubique religio blaſphema viguit. *Capita ſeptem* inf. ℣ſ. 9. *cornua decem* inf. ℣ſ. 12.

Verſ. 4. *Et mulier* &c. Splendor urbis deſcribitur. *Habens aureum poculum* &c. more meretricum philtra propinantium. *Abominationum* vel doctrina abominanda; vel flagitiis inde ortis, *& impuritatum* idem hoc eſt cum præced.

Verſ. 5. *Myſterium*. Vox hæc vel per appoſitionem ad vocem *nominis* referenda eſt, vel ſeorſim ſcripta facit ad indicandum, illa eſſe myſtica. *Babylon*, ob ſimilitudinem imperii ac tyrannidis in populum Dei &c. *Mater ſcortationum* quia ſcortationes & ſpirituales & propriè dictas in orbem invexit. In Græca eſt vox πορνῶν, quod recentiores vertunt ſcortationem, ac ſi ſcriptum eſſet πορνιῶν.

Verſ. 6. *Ebriam ſanguine* id eſt crudelem, quæ trucidavit fideles, & quidem valde multos. Inde enim ebria eſt. *Sanctorum & martyrum* Ambo videntur eſſe iidem.

Verſ. 7. *Cur miratus es*. Hebr. Præteritum pro Præſ. ℣ſ. 8. *Beſtia*, quæ deſcripta fuit cap. 13. Vide Janſonium: reliqua ſuprà. *Erat*, ita loquitur, ac ſi res jam extaret. *Et non eſt*, ad Auguſtuli tempora refert Nap. *& aſcendet ex abyſſo* in Carolo M. & Ottonibus. *Admirabuntur* cum veneratione ſci. & obſervatione. *Eorum nomina omnino ſunt ſcripta* &c. homines improbi, qui ne apti quidem fuerunt, ut ſcriberentur in numerum electorum.

Verſ. 9. *Hic mens* &c. Sup. 13. 18. quaſi dicat. Hic campum habebit mens ſapientiam oſtendendi.

Verſ. 10. *Reges 7. ſunt*. Vide Tacit. 1 Annal. *Reges* pro imperiis Dan. 7. 23. conf. ℣ſ. 23. VIII. 21. d. *unus eſt*. Imperium R. *alius* P. R. *Exiguum [tempus] oportet ipſum manere*. Ad hujus loci explicationem ſervire poteſt locus cap. 12. 12. Reſpici autem videtur ad numerum ſuprà à Johanne deſcriptum, & ad tempora regnantium fidelium.

Verſ. 11. *Et beſtia quæ erat* &c. Corpus cum capite quaſi confunditur.

Verſ. 12. *Decem reges* &c. Iſti ex ruina R. imperii fuerunt orti, ſi ſequamur Nap.

Verſ. 13. *Unam ſententiam habent*: Præſ. pro fut. *dabunt poteſtatem ſuam beſtiæ*, quatenus videlicet à P. R. regentur, ac poteſtatem ſuam tradent R. imperio ad juvaudum P. R.

Verſ. 14. *Belligerabunt* &c. Latè hæc extendi poſſunt ad totum tempus regnantis Antichriſti. *Et qui cum illo*, Chriſto ſci. id eſt ipſorum cauſſa ſua judicia exeret Chriſtus.

Verſ. 16. *Et carnes ipſius commedent* &c. Huc pertinet cap. 19. 18.

Verſ. 17. *Deus enim dedit in cor* &c. Duo hic dicitur Deus dediſſe in corda ipſorum: prius ad proxima refertur; poſterius ad remotiora. Quaſi dicat; Quemadmodum robur ſuum dederunt beſtiæ &c. ita etiam &c.

In Cap. XVIII.

VErſ. 1. *Habentem poteſtatem magnam*. Unde Johanni de hac poteſtate conſtiterit, dubium eſt. An quia princeps aliquis angelici exercitus fuit? an quia peculiari aliqua poteſtate ad judicia Dei in excidio urbis exequenda fuerit ornatus?

Verſ. 2. *Clamavit in robore*, id eſt fortiter. *Cecidit, cecidit*. Geminationes ejuſmodi in rebus & lætis, & admirandis adhiberi ſolent. *Et facta eſt domicilium dæmonum* &c. Nihil prohibet hæc proprie intelligi, cum ſoliti fuerint olim dæmones in deſertis ejuſmodi locis habitare, ad terrorem hominibus injiciendum, & eos ad idololatriam alliciendum. Forte etiam coguntur illic interdum pœnæ cauſa commorari. *Et cuſtodia*, receptaculum.

Verſ. 3. *Quoniam ex vino* &c. Cauſa ſupplicii, *& negotiatores terræ* &c. id eſt ita luxui fuit dedita, ut inde negotiatores fuerint ditati.

Verſ. 4. *Exite* &c. Docetur, quomodo fideles ſeſe gerere debeant. Exeundum eſt autem proprie, ut Loth exivit è Sodom. Gen. 19. 15, *ne participes fiatis peccatorum ejus*. Rib. rectè per peccata pœnas intelligit.

Verſ. 5. *Secuta ſunt ejus peccata uſque in cœlum*, Multa ac gravia fuerunt. Sic Jerem. 51. 9.

Verſ. 6. *Reddite illi*. Id eſt vos in cauſa eſtis, ut reddatur illi. Similis loquendi ratio Pſal. 84. 7. *ipſa reddidit*. Compoſitum pro ſimplici. Sic Hebr. *Gamar*, retribuit. *Duplicate illi dupla*, ſatis abunde pœnarum rependite. *Duplum* non ratione meriti; ſed earum rerum, quæ aliis injuſte intulit.

Verſ. 7. *Quantum ſe glorificavit*, quam inſolenter ſe geſſit. *Sedeo regina* tanquam Domina mundi. *Vidua non ſum*, populoſa ſum, color ab omnibus. Thren. 1. 1.

Verſ. 8. *Una hora* id eſt repente, Eſa. 47. 9. *mors*, cædes, *luctus*, qui ex orbitate naſcitur.

Verſ. 10. *A longè ſtabunt* &c. vel non audebunt, vel non poterunt illi opem ferre. *Urbs firma* propter opes, potentiam, multitudinem hominum.

Verſ. 12. *Lignum thyinum*, ex thya arbore, Rib. thynum potius dicendum exiſtimat.

Verſ. 13. *Corporum*. σώματα mancipia denotant; ψυχαὶ gladiatores, quia animas veluti venales habebant. Rib.

Verſ. 20. *Lætare ſuper illum cœlum* &c. Προσωπ: & alluſio ad Jer. 51. 48. Notetur & in ſeqq. mutatio perſonæ.

Verſ. 21. *Et ſuſtulit angelus* &c. Celeritas ſupplicii ſignificatur, quodque inde non ſit emerſura indicatur. Alluſio ad Jerem. 51. 63 ſeqq.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Verſ. 22. *Et vox citharœdorum* &c. Illuſtratio interitus per conſequens.

Verſ. 23. *Negotiatores tui* &c. Luxus indicatur, quòd ita ditati fuerint mercatores, ut magnatibus fuerint ſimiles. *Veneficio*, erroribus, ſuaſionibus, promiſſis, &c.

Verſ. 24. *Et omnium* illius enim inſtinctu omnia fiunt. *mactatorum* veritatis cauſa occiſorum.

In Cap. XIX.

IN prima parte cap. congratulationes piorum de excidio urbis magnæ deſcribuntur; in ſecunda ſupplicium Antichriſti; & qui eum ſecuti fuerint.

Verſ. 1. *Vocem.* Lugubribus ſatatorum vocibus lætæ piorum voces opponuntur. *Salus*, Laus ſalutis. *Et potentia*, prædicatio virtutis & potentiæ.

Verſ. 2. *Quoniam vera* ſuprà 15. 3. XVI. 7. *judicia* ſupplicia. *In ſcortatione. In* redundat per Hebr.

Verſ. 3. *Et fumus. Et* pro *nam.* Alluſio præterea ad Eſai. 34. 10.

Verſ. 4. *Amen*, ita fiat.

Verſ. 5. *Et vox è throno* &c. Non apparuit, quis vocem ediderit; interea tamen divinitus profectam fuiſſe indicatur. Veriſimile autem eſt fuiſſe vocem alicujus ex 4 animalibus. Illa enim dicuntur fuiſſe in throno.

Verſ. 6. *Parvi & magni* viles & excellentes. Deut. cap. 1. 17. inf. ℣ſ. 18. *Et audivi* &c. effectus vocis. *tanquam vocem populi multi*: Quia non vidit illos & præterea non fuit humana, ſed grandior; quorſum & ſimilitudo ſpectat. *Regnavit Dominus* regem ſe eſſe oſtendit, Piſc.

Verſ. 7. *Venerunt nuptiæ agni* id eſt, inſtat feſtivum illud tempus, quo florebit, deleto Antichriſto, eccleſia hîc in terris, & olim in cœlis. Initia ejus ſunt in terris, complementum erit in cœlis.

Verſ. 8. *Et datam eſt illi* &c. Oſtenditur, ornatum illum aliunde fuiſſe profectum. *Byſſinum enim* particula γὰρ explicandi vim habet. δικαιώματα recte facta Rom. 5. 18.

Verſ. 9. *Et dicit mihi.* Angelus ſci. *ſcribe.* Scribi voluit, quia res magna & certa eſt. *Vocati* ii idem ſunt cum ſponſa.

Verſ. 10. *Hi ſermones.* maximè reſpici videtur ad felicitatem piorum. Quanquam etiam referri poſſint ad interitum Anti-Chriſti. *Veri* irrevocabiles. *Teſtimonium enim Jeſu* &c. Quia teſtimonium illud ex ſpiritu prophetico proficiſcitur. *Prophetiæ* Genitiv. effectûs.

Verſ. 11. *Cœlum apertum*: quia proditurus erat, dux cœleſtis cum ſuo exercitu. *Equus albus* victoriam denotat. Sic ſupra cap. 6. 2, 3. *Vocatus.* id eſt qui eſt. Hebr. *fidelis & verax.* Hæc propterea videntur addita, quia hoc ipſum in cauſa fuiſſe videtur, cur illum fuerit ſecutus fidelium exercitus. Fidelis & verax ratione doctrinæ dicitur, juſtus præterea eſt in præmiis & pœnis diſpenſandis. *Et belligerabit* cum hoſtibus ſcilicet ſuis eos debellaturus. Inſtar ducis enim hîc introducitur.

Verſ. 12. *Oculi ejus ſicut flamma* &c. Significatur eum eſſe perſpicaciſſimum valdeque terribilem. *Diademata multa.* Rex enim regum eſt, & omnia regna illi ſunt ſubjecta. *Habens nomen* &c. Fortè nomen ſermo Dei, Rex regum &c. Confer verſ. ſeqq. & 16. Credibile autem eſt alicubi in veſtibus ſcriptum fuiſſe. *quod nemo novit*, perfectè ſcilic. Sic ſupra de fidelibus cap. 2. 17.

Verſ. 13. *Et indutus veſte* &c. Alluſio ad Eſai. cap. 63. verſ. 1. vide ſuprà cap. 14. verſ. 18, 19. *Sermo Dei*, quia veluti os Dei eſt.

Verſ. 14. *Et exercitus* &c. fideles. Confer ſuprà cap. 17. verſ. 14. *Induti* &c. Introducuntur inermes: quia fide tantùm & innocentia vitæ pugnant.

Verſ. 15. *Gladius acutus.* Vide cap. 1. 16. & 2. 12. *Gentes* homines inprobi gentibus ſimiles. ſup. XI. 2. & 17. 14. Pſal. 9. 26. & 10. 16. & 59. 6, 9.

Calcat torcular, executor eſt divinorum judiciorum.

Verſ. 16. *Et habet ſuper veſtem* &c. Titulis aliis inſignitur, ut conſtet, eum certo victurum hoſtes.

Verſ. 17. *Angelum unum* id eſt quendam. *In ſole* id eſt in loco illuſtriſſimo, ut ab omnibus conſpici atque audiri poſſet. *Dicens omnibus volucribus* &c. Alluſio ad loca Ezech. 39. 7. Zeph. 1. 7.

Verſ. 19. *Et vidi* Altera producitur acies. *beſtiam* ſub qua etiam imago ejus intelligenda eſt, *reges terræ*, Decem cornua.

In Cap. XX.

COntinentur in capp. ſeqq. vaticinia de temporibus interitum Antichriſti ſecuturis.

In hoc autem cap. narratur 1. lætum aliquid, de mille annis; 2. triſte de bello Gogi & Magogi; 3. de judicio ultimo, ſub quo etiam ejus initia comprehenduntur.

In prima parte 1. oſtenditur, quomodo Diabolus, perſecutionum ſub Antichriſto autor, fuerit coërcitus; 2. effectum ejus rei.

Et vidi. Non ſingula hîc ſpectanda ſunt; ſed potius res tota.

Verſ. 2. *Draconem*, ſub quo, tanquam capite, etiam membra comprehenduntur.

Verſ. 3. *Et obſignavit*, Dan. 6. 17. Matth. 27. 66. *ne ſeduceret.* Per ſeductionem hanc maximè intelligitur incitatio ad bella. Conf. ℣ſ. 8. *gentes*, impii ſed maximè extranei ſunt intelligendi.

Verſ. 4. *Et vidi thronos* &c. Effectus Satanæ coërcitionem conſequens. Indicatur, homines ſimiles iis, qui ſunt ab Antichriſto oppreſſi, emerſuros. More judicii res deſcribitur, quia hoc veluti præmium eſt quoddam eorum, qui antea tam gravia ſub Antichriſto erant perpeſſi. *Et judicium* &c. id eſt, facultas judicandi. *Animas ſecuri percuſſorum*: vel ſimile quoddam hominum genus intelligitur; vel ii, qui ſimili ſpiritu, cum illis qui ſub Antichriſto fuerunt oppreſſi, ſunt præditi. *propter teſtimonium*: poteſt active & paſſive accipi. *Et vixerunt*; Piſcat. revixerunt. *regnarunt cum Chriſto.* Erit ſimilitudo inter ipſos & Chriſtum. Nam & ipſi glorioſi ac felices erunt.

Verſ. 5. *Cæteri verò mortui* &c. Intelliguntur homines reliqui præter illos, de quibus jam dictum. Qui dicuntur non revixiſſe, quia non erit tantus eorum numerus, quantus fuit ſub Antichriſto. Nec tamen ejuſmodi judicium inſtituetur, ut videantur penitus damnandi. *Non revixerunt.* Reviviſcent quidem, ſed non ut regnent, ſed ut puniantur.

Verſ. 8. *Gog & Magog.* Magog filius Japheti fuit, vide Gen. 9. per Magog autem certum eſt Scythas intelligi. Per Gogum autem poſſunt intelligi populi feri, qui à Scythis originem traxerunt, ut Parthi, Turcæ, aliique barbari.

Verſ. 9. *Et aſcenderunt* &c. Ex angulis terræ in medium terræ prodibunt. *Caſtra ſanctorum* id eſt Eccleſiam Chriſti. Alluſio ad caſtra Iſraëlitici populi; quibus poſtea reſpondit Hieroſolyma. Similem locum vide Hebr. cap. 13. verſ. 12, 13. *civitatem dilectam* [Deo. ſcilicet]. *Et deſcendit ignis* &c. Supplicia divina. Alluſio ad Ezech. cap. 38. verſ. 22. cap. XXXIX. verſ. 6. Fieri poterit, ut Deus ipſos inter ſe committat, aut peſtem illis immittat, ut colligi poteſt ex Ezech. cap. 38. verſ. 21.

Verſ. 11. *Et vidi thronum.* Judicium univerſale deſcribitur poſt gentes barbaras deletas. *album*, ob ſplendorem & lucem. *Sedentem ſuper ipſum* id eſt, Deum ℣ſ. ſeq. ita tamen uti Chriſtus in Deo intelligatur Confer cap. 21. verſ. 5. *à cujus facie fugit terra* &c. Novam rerum faciem ſecuturam indicatur, ſi ad initia eorum, quæ hic deſcribuntur, reſpicias.

Verſ. 12. *Libri aperti ſunt.* Videntur libri intelligi,

in

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

in quibus impiorum hominum nomina & facta ſunt ſcripta. Opponuntur enim libro vitæ.

Verſ. 13. *Et mors & infernus.* Terræ mors & infernus tribui videntur, quia plerique in terra moriuntur.

Verſ. 14. *Hæc eſt altera mors.* Partic. οὗτος videtur referenda ad verbum λίμνην. Ponitur autem in genere Maſ. more Sac. Lit. uſitato, quo relativum ſequenti ſubſtantivo reſpondet. Quanquam alii ad vocem θάνατος vel ᾅδης referunt.

In Cap. XXI.

DEſcribitur in hoc capite, & in initio ſeq. felicitas, quæ ſupplicium Dei in præced. commemoratum ſequetur, non tantum in hoc, ſed etiam in futuro ſeculo.

Verſ. 1. *Et vidi cœlum* &c. Mutatio ingens deſcribitur. Cum enim inſignis eſt aliqua mutatio, etiam loca, & alia mutari videntur.

Verſ. 2. *Et ego Johannes.* Nominis ſui meminit, ad faciendum rei fidem. *Vidi.* Dubium eſt, an bis viderit; an verò breviter id, quod poſtea uberius deſcripturus eſt, innuat. Neutrum abſurdum eſt. *Civitatem*, Eccleſiam militantem, ſi hoc ſeculum reſpicias, ſaltem ratione conditionis ejus; ſempiternam verò felicitatem, ſi futurum. *Jeruſalem ſanctam.* Suprà cap. 3. 12. Gal. 4. 26. *Paratam*, omnibus inſtructam: quod ſimili ſponſæ illuſtratur. Eſt autem alluſio ad locum Eſai. 61. 10.

Verſ. 3. *Tabernaculum Dei.* Alluſio ad tabernaculum V. T. & ad locum Levit. 26. 10, 12. *Et ipſi populi ejus erunt*, Deus illorum curam geret. *populi*, quia multi eorum erunt. *Deus ipſorum.* Quidam vertunt (ut) *Deus ipſorum.* Sed ſimpliciter etiam legi poſſunt verba, Deum fore Deum ipſorum.

Verſ. 4. *Et abſterget Deus*, Comparate hæc intelligenda ſunt. Si ad hoc ſeculum referantur, ceſſaturas eſſe perſecutiones indicatur. *neque luctus*, dolor animi, *neque clamor*, injuria ſcilicet oppreſſorum.

Verſ. 5. *Scribe* &c. Hæc ad præced. ℣ſ. 3 & 4. pertinent.

Verſ. 6. *Facta ſunt.* Suprà 16. 17. vel certò fient. *ſitienti*, cuivis cupienti. *ex aqua vitæ*, quia vigorem habet ac refocillat. *gratis* ut aqua dari ſolet.

Verſ. 7. *Qui vincit* &c. Suprà 2. 26. *ero illi Deus*, bene factor.

Verſ. 8. *Timidis autem.* Qui timore ſupplicii non audent veritatem profiteri. *infidelibus*, qui credere nolunt. *abominabilibus*, qui execranda faciunt. Denotatur ſequentium genus. *& homicidis*, id eſt homicidis. *ſcortatoribus.* Tam latè extendenda hæc vox ut omnes impuritati deditos ſignificet. Sic Matth. 5. 32. adulteros denotat. *ipſorum pars.* ipſorum hæc ſors & conditio opponitur hæreditati.

Verſ. 10. *Et ſuſtulit me* &c. Simile ſupra cap. 17. verſ. 1, 3.

Verſ. 11. *Habentem gloriam Dei*, id eſt, Divino ſplendore refulgentem. Deus enim ipſe eam illuminat. Inf. verſ. 23. *Et luminare ejus*, Deus & Chriſtus. Si de hoc ſeculo intelligas, providentiam & gratiam divinam indicat; *ſimile lapidi pretioſiſſimo*, propterea quòd oculos non lædit, ſed gratiſſimus eſt. *Jaſpidi cryſtallizonti* cryſtallum referenti.

Verſ. 12. *Habentem murum magnum*, ſignificatur urbem fore tutam, & neminem poſſe irrepere aliunde, ſi de hoc ſeculo intelligamus; ſumma vero ſecuritas, ſi de futuro.

Apocalypſ. Ioh. cap. 21. verſ. 1 ad 9.

IN verbis his, deſcribit Iohannes, quo pacto ſibi fuerit patefactum quæ ſit futura rerum facies, & quæ ſive piorum, ſive impiorum conditio, partim poſt ſublatam, non tantum Antichriſti tyrannidem, ſed aliarum gentium, quæ Chriſti religionem penitus deſeruerant, infidelitatem; partim denique, poſt hujus mundi finem. Nam iiſdem verbis, conjunctim hæc deſcribuntur, ita quidem, ut nonnulla magis quadrent, ad illa tempora, quæ finem mundi adhuc ſint antegreſſura, nonnulla verò magis futuro ſeculo conveniant, cujus initium erit, ab hujus mundi fine. Primo autem deſcribitur fœliciſſimus piorum ſtatus. Deinde, miſerrimus impiorum. Prior deſcribitur, per 7. primos verſiculos, in quibus Johannes aſſerit, partim viſibili quadam ſpecie ſibi adumbratum fuiſſe fœlicem illum piorum ſtatum; partim oratione, ſeu voce cœlitus miſſa explicatum, qua eadem poſterior quoque, hoc eſt ſtatus impiorum infœliciſſimus hoc loco, fuit Iohanni patefactus; quamquam, nec ſpecies illa viſibilis, nec vox illa, quantum ex aliis prophetiæ hujus locis conjicere licet, fuit ejuſmodi, ut corporeis oculis atque auribus perciperetur, ſed internis animi ſenſibus objiceretur; Iohanne, ut alibi loquitur, in ſpiritu exiſtente, & extra ſe rapto. Quod igitur ad ſpecialem illam viſionem attinet, in ea depictus fuit piorum ſtatus, ſpecie loci pulcherrimi, amœniſſimi ac ſplendidiſſimi, in quem pii ſint aliquando immigraturi, & æternum hæreditaturi, ut inibi beato ævo fruantur. Locus autem deſcribitur duplex. 1. Communis; deinde proprius; quorum ille laxior eſt, & hunc in ſe comprehendit; ille per cœlum & terram novam, hîc per urbem Hieroſolymam novam deſcribitur. De priori agitur verſ. 1. cum utique natura ſua præcedat. De poſteriori verſ. 2. ubi primum, res ipſa ſimpliciter exprimitur; deinde aliquomodo declaratur, ac confirmatur. Exprimitur ſimpliciter ibi: *& vidi cœlum novum & terram novam.* Primo ait ſe vidiſſe cœlum iſtud ac terram, explicans quo pacto ea perceperit, & in eorum notitiam pervenerit, nempe, quod ſpecies quædam eorum interno ejus ſenſui, ſeu mavis viſui fuerit objecta, atque ita à ſeſe percepta. Qua de re nil opus eſt plura diſſerere, cum præter nudam cognitionem, parum fructus, ad rudiorem auditorem, poſſit inde pervenire. Quod verò attinet ad rem ipſam, à Johanne perceptam ac cognitam, quæ eſt loci aliquando exſtituri imaginem ac ſpeciem, ea deſcribitur cœli ac terræ nomine. Habitaculum enim hominum commune, & latiſſime patens, eſt mundus hic, cœlo & terra conſtans, & reliqua omnia ambitu ſuo complectens. Qua in re explicanda, ſi ad ea reſpiciamus tempora, quæ finem mundi adhuc ſunt anteceſſura, nulla eſt difficultas, ſed in eo tantum quomodo tunc, & cœlum novum & terra nova ſit exſtitura, quemadmodum hoc loco prædicitur. Intelligendum igitur eſt prophetico more, cujus eſt res novas & inuſitatas, eaſque inſignes, inſigni etiam ratione, ac magnifice deſcribere, Cœlum novum & terram novam, tunc dici poſſe, cum rerum prope omnium ſtatus mutatur, vel in genere humano, quod in hoc univerſo, patet latiſſime, & cui totus hic mundus ſubſervit, inſignis quædam exiſtit variatio. Itaque ſi poſt duriſſimam ſervitutem, qua genus humanum fuit oppreſſum, ſequatur aurea libertas; ſi poſt denſiſſimas ignorantiæ tenebras, lux veritatis clariſſima oboriatur; ſi poſt ingentem luctum, ac infinitas calamitates, ingens ſuccedat lætitia, & beatiſſimus hominum ſtatus, tota rerum omnium facies, videtur mutata, & cum omnia ante viderentur lugere, poſtea ridere videntur, atque adeo cœlum & terra, mutari, & vultum alium induere. Solemus enim mutationem, quæ in nobis accidit, quæque intus apparet, loco etiam in quo verſamur tribuere, & eum nunc lætum, nunc triſtem dicere, quodque intus apparet, in rebus etiam extra nos poſitis imaginari, ita ut ſtatu noſtro mutato, locus quoque ipſe extra nos mutatus videatur. Hoc pacto apud Eſa. cap. 65. & 66. legimus, Deum promiſiſſe, ſe creaturum cœlum novum & novam terram. Hieroſolymam etiam, ut in priori loco habetur, creaturum lætitiam, id eſt effecturum ut ea, nil aliud eſſe videatur, quam merum gaudium, cum ante triſtis, deſolata, ac luctuoſa fuerit; quibus verbis, ſi literalem eorum ſenſum ſpectes, nil aliud ſignificatur, quam Deum inſignem fa-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ѐturum eſſe, hominum, ac nominatim etiam populi ſui Judaici & urbis Hieroſol. mutationem, eorumque miſeriam verſurum in fœlicitatem ac lætitiam; atque ad eum locum hic proculdubio reſpicitur, & majori jure, verba iſta, ad hanc rerum mutationem, de qua apud Johan. ſermo eſt, accommodantur, quam olim de illa, quam diximus Judaici potiſſimum populi ſtatus mutatione, fuerant intellecta. Nam mutatio illa, nec tam inſignis fuit, & ad carnem tantum, ſeu terrenæ vitæ ſtatum pertinuit, nec tam late patuit, quam late hæc, de qua in Apoc. eſt ſermo. Hæc enim ad ſpiritualem potiſſimum vitam pertinet, quanquam interim etiam terrenam hanc vitam, nonnihil contingit, & non ad unum populum, ſed ad omnes ſpectat; quanquam interea, tanto libentius hujuſmodi verbis, uſus eſt Spiritus divinus, ut alia adhuc longe major atque inſignior rerum mutatio, ea nempe, quæ finem hujus mundi ſubſequutura eſt, ſimul exprimi poſſit, ea nimirum, qua fiet, ut huic mundo ſuccedat alius, plane novus mundus nempe ille futurus, qui à Petro quoque poſteriori epiſt. 3. 13. Eodem pacto deſcribitur, dum ait, explicato hujus mundi interitu ac diſſolutione, *Novos autem cœlos, & terram novam, ſecundum promiſſum ejus expectamus, in quibus juſtitia habitat.* Vocatur autem locus illæ *cœlum & terra* per ſimilitudinem quandam cum præſenti hoc noſtro habitaculo, in cujus locum quodammodo ſuccedit, nobis ex hoc in illud tranſlatis. Quia enim præſens hoc noſtrum habitaculum, cœlo & terra conſtat, ideo futurum illud habitaculum, cœli & terræ nomine deſcribitur, licet alias totum nihil ſit aliud, quam cœlum, Satis enim, non ex uno, ſed ex multis ſcripturæ locis patet, nos in cœlis aliquando habitaturos; quare cum proprie cœlum tantum ſit, non proprie ſed improprie cœlum ac terra ſimul, appellatur. Novum autem cœlum & nova terra dicitur eo pacto, quo etiam dicitur mundus, ſeu habitabilis futura Heb. 2. Nempe reſpectu noſtri, & reſpectu præſentis hujus, quod nunc incolimus habitaculi. Nobis enim, ille mundus futurus eſt, qui nunc præ ens eſt Deo & Chriſto, & beatis angelis. Nobis novus, qui hactenus, hunc tantum mundum incolimus, illum oculis nondum cernimus.

Reliqua verſ. 1. verba, ut diximus, explicationis & confirmationis cujuſdam cauſa, adjecta ſunt, cum inquit, *Primum enim cœlum & prima terra præteriit, & mare non eſt amplius.* Ubi ſi priorem ſenſum hujus loci ſpectes, nil aliud vult dicere, divinus ſpiritus, quam ſtatum illum rerum, qui ante fuerit, ſublatum eſſe, quemadmodum ex iis, quæ jam diximus de prioribus verbis, intelligi poteſt. Ubi tamen obſervandum eſt; adjectum eſſe à Johanne etiam mare propterea quod hoc unum ſit ex præcipuis mundi univerſi partibus, unde nonnunquam præter cœlum & terram, peculiariter commemoratur, alias terræ nomine, cui incumbit, comprehendi ſolet, ut in prioribus hujus loci verbis contingit. Interim tamen illud quoque notandum eſt, ſi priorem hujus loci ſenſum ſequamur, ſubaudiendam eſſe vocem Primum, quæ adjecta fuit reliquis partibus, cœlo nempe & terræ, quaſi nempe dictum fuiſſet, Et prius mare, non amplius eſt. Non eſt autem hoc loco, curioſe inquirendum, quænam in ſingulis his partibus nominatim facta ſit, vel fieri debeat mutatio. Neque enim ſingula ſeorſim, ſed omnia ſimul ac conjunctim ſumta, conſideranda ſunt, in priori hujus loci ſenſu, hoc eſt, intelligendum eſt, univerſum quodammodo mundum eſſe mutatum, vel mutari aliquando debere, mutato hominum omnium ſtatu; de qua mutatione, antequam deſinamus dicere, illud adhuc adjiciendum eſt, eam non futuram ejuſmodi, ut vim cuipiam ſit facturus Deus, & eum coacturus, ut ſtatum ac conditionem ſuam in melius mutet, ſed tantum cauſam ſufficientem, & occaſionem præbiturum eſſe Deum, ut ea mutatio reipſa fiat, adeo ut probabile ſit, eam etiam, vel in multis, vel in pleriſque etiam conſequuturam, quemadmodum ſane conſequetur in omnibus qui non prorſus ſunt improbo futuri animo, nec oculos ſuos, ad veritatis jubar claudant. Ad quod enim efficiendum, omnia facit Deus, quæ ſalvo hominum arbitrio fieri queunt, ea ita in prophetis prædicantur, atque ſi reipſa, atque effectu eſſent futura. Cujus rei exemplum habemus, inter alia, in verbis Hierem. quæ citantur Heb. 8. 11. Quin etiam in verbis Pauli Rom. 2. 26, cum ait omnem ſeu totum Iſraëlem ſervatum iri. Non pauca hujuſmodi exſtant apud Eſai. cum de Chriſti temporibus vaticinatur. Et hæc de priori horum verborum ſenſu. Quod ad alterum ſenſum attinet, intelligendum eſt, hoc quod ſpectamus cœlum ac terram, quæ prima dicuntur, reſpectu eorum quæ ſucceſſura ſunt, ſeu in quæ nos ſuceſſuri, prorſus deſtructum iri, & mare jam plane non futurum. Et ſane, admodum ſapienter Dei ſpiritus, maris mentionem facturus, omiſit vocem *primum* quam adjecit cœlo & terræ, eamque ad priorem ſenſum complendum, ſubaudiri maluit, quam expreſſe ponere, ne poſteriorem ſenſum excluderet. Nam ſi dixiſſet expreſſe, prius mare abiiſſe, tacite etiam indicaſſet, aliud mare, in hujus locum ſucceſſurum, ſeu fore aliquid in cœlis, quod mari huic reſpondeat; quale nihil proculdubio futurum eſt. Cœlo & terræ, erit tamen quod reſpondeat, erit enim aliquid quod ſupra nos, & quod infra nos; illud quod tegat, hoc aliqua ratione fulciat; quorum illud cœlo, hoc terræ reſpondet. Mari vero quod fluidum eſt, & nonniſi navigantibus locum uſumque ſui concedit, quid erit quod reſpondeat? Quapropter ſimpliciter dicit divinus ſpiritus, *Mare non eſſe*, ſeu non fore *amplius*. Ex his verbis hunc primum percipimus fructum, ne deſperemus, fœliciora aliquando ſucceſſura tempora, & majus veritatis incrementum, propterea, quod anguſtis adhuc terminis ea videatur contineri, & à potentioribus premi. Speremus potius, aliam rerum faciem inducturum Deum, effecturumque ut iis etiam, qui in umbra mortis ſedent, & in denſiſſima ignorantiæ caligine, ſol veritatis oriatur, & per totum orbem, radios ſuos ſpargat ac diffundat.

Nos ſpe quadam jucunda, hanc futurorum ſeculorum fœlicitatem percipiamus, & tamquam præſentem cum Johanne quodammodo videremus, lætemur (quidquid enim Deus promiſit, id adeò certum eſſe apud nos debet, tamquam reipſa jam exſtaret) & poſteris ea de re gratulemur. Quin etiam, cum non exigua jam ejus fœlicitatis fundamenta collocet Deus, & per eos qui veritatem agnoverunt, & ex tenebris Anti-Chriſti emerſerunt, præparet ea, quæ reliquarum etiam gentium converſioni, futura ſunt uſui, nos officio noſtro, & poſterorum fœlicitati, ne deſimus, demuſque operam, ut veritas ab omnibus erroribus repurgata ita niteſcat, ut non poſſit non eſſe admirationi infidelibus: eandem præterea, vitæ pietate ornemus, ut inde verbis ac rationibus, hinc factis, alios ad Chriſtianæ religionis ſocietatem pertrahamus. Sed deinde, quod ad alterum verborum ſenſum ſpectat, ſummum inde ad nos redit gaudium, quod novas nobis eaſq; beatiſſimas Deus paraverit ſedes, in quas nos aliquando tranſferet. Quare, nil metuamus orbis hujus incendium, cum reſtet nobis novum cælum, & nova terra. Pereat ſanè hic mundus, & in eo & cum eo impii, piorum ſedes in corruptibilis eſt, & ut autor ad Hebr. cap. 12 ſub finem ait, concuti nullo pacto poteſt. Verum hæc ſpes, tum demum ad nos pertinebit, ſi fœlicitatem noſtram, in terris non repoſuerimus, nec terrena, ut Paulus loquitur, ſapuerimus, ſed illa, quæ ſunt ſurſum, ubi Chriſtus eſt in dextera Dei ſedens. Quiſquis enim ſpes ſuas, hoc ſeculo terminavit, ejus etiam omnis fœlicitas, tum cum mundus hic exuretur, in fumum abibit. Quapropter ita nunc in terris verſari debemus, ut cogitemus, nos cœlorum eſſe cives, ac municipes, hic peregrinos & exules, & cœleſtem quæramus patriam. Diſcimus etiam ex his verbis, poſteriori ſenſu acceptis, quem ex

Petro

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Petro rectiſſime intelligimus, reipſa, totum hunc mundum deſtructum iri. Non enim ut alii volunt, tantum repurgatum, & in meliorem formam mutatum. Sed de hoc alias.

Hactenus vidimus deſcriptionem loci communis; ſequitur deſcriptio loci proprii verſ. 2, ad quam accedens Joh. veluti fidem narratione ſuæ conciliaturus ait: *Et ego Joh. vidi urbem*, &c. Nam dum partim ſuum ipſius nomen exprimit, tamquam teſtis, minime fallacis, partim modum, quo rem, quam narrare inſtituit, cognoverit, nempe viſionem commemorat, veritatem eorum quæ ſubjicit, nobis perſuadet. Duo enim ſunt imprimis, quæ fidem orationi ac teſtimonio alicujus conciliant. Primò, ſi conſtet, hominem illum cœteroqui fide dignum eſſe, de quo ſuſpicio ſit nulla, eum ſcientem prudentem, mendacia cuipiam obtrudere velle. Deinde ſi conſtet, eum rem optimè noſſe, atque imprimis ſi conſtet, eum ſpectatorem eorum quæ narrat, fuiſſe, & ſic non auritum ut dicitur, ſed oculatum eſſe teſtem. Prius, ut jam indicavimus, docet Joh. dum ſeipſum, ſuumque nomen aperit, qui ea fretus autoritate, qua inter Chriſtianos tum pollebat, & apud omnes meritò pollere debebat, ita de ſe ſcribit, quanquam in tertia perſona ac veluti de altero loquens, cap. 19 hiſtoriæ ſuæ euangelicæ verſ. 35. *Et qui vidit teſtatus eſt, & verum eſt ejus teſtimonium, & ille novit, quòd vera dicat, ut vos credatis.* Et rurſus cap. ultimo ℣. 24. *Hic eſt diſcipulus ille, qui teſtatur de his, & ſcripſit hæc, & novimus, quod verum ſit teſtimonium ejus.* De poſteriore jam dictum eſt ſatis. Quare, nihil jam reſtat aliud, quam ut plenam narrationi ipſius, præſertim tam lætæ, fidem adjungamus; quod ſi fiat, & ſummum inde percipiemus gaudium, & ad ea facienda compellemur, quæ nos ex Dei benignitate, cœleſtis illius urbis, de qua audiemus, cives atque municipes efficiant. Hæc paucula præfatus Johannes, ipſum illum locum deſcribit his verbis: *Vidi* inquit *urbem ſanctam Hier. novam deſcendentem à Deo, è cœlo, paratam, tanquam ſponſam ornatam, viro ſuo.* Ubi primum diligenter conſiderandum eſt, quid per urbem iſtam intelligatur; neque enim omnes inter ſe conſentiunt. Sunt qui cœlum ipſum, æternæ fœlicitatis ſedem, per eam intelligunt, cui ſententiæ, illud primum obſtat, quod verſ. 10, cœlum ipſum, ſeu beatorum ſedes, fuerit deſcripta, per cœlum novum, & terram novam, quemadmodum ibi vidimus. Et ſanè quemadmodum Hieroſol. vetus, diverſa fuit, ab hoc præſenti terrarum orbe, in quo fuit conſtructa, ita & Hieroſol. hæc nova, ab orbe illo futuro, quod nihil eſt aliud, quam cœlum. Denique, illud quoque huic ſententiæ obſtat, quod tum hoc loco, tum infra verſ. 10, quemadmodum etiam ſupra cap. 3. 12, de hac urbe dicitur, eam deſcendere à Deo, ex cœlo, cœlum autem ipſum, quomodo è cœlo deſcendere diceretur? Nam etſi illud, non ſatis propriè dicatur, nihilominus tamen, ſi cœlum ipſum intelligere voluiſſet, divinus Spiritus, haudquaquam ita videretur loquuturus, ut & probabilitati, & elegantiæ narrationis conſuleret.

Sunt alii, qui ſtatuunt, hanc urbem, nil eſſe aliud, quam Chriſti Eccleſiam: quibus illud imprimis favere videtur, quod ea infra verſ. 9 dicatur ſponſa, agni uxor; confer cum verſ. 10. Jam verò, nulla alia ſponſa, aut uxor agni eſt, præter eccleſiam: ne commemorem id, quod ℣. 14, narratur ejus urbis murum 12. habere fundamenta, quibus inſcripta ſint, 12 nomina Apoſtolorum agni; quæ verba ſignificant fundamenta ejus urbis eſſe 12 Chriſti Apoſtolos. Hi vero Eccleſiæ ſunt fundamenta, quemadmodum indicat Apoſtolus qui ad Epheſ. ſcribens, ait ipſos ſuperædificatos eſſe, ſuper fundamento Apoſtolorum & prophetarum; hoc eſt, quod fundamentum ſit Apoſtoli & prophetæ, exiſtente ſummo lapide angulari, ipſo Jeſu Chriſto, cap. 3. 20. Neque ſane, hæc ſententia prorſus rejicienda eſt, ſed rectius tantum atque accuratius explicanda. Eccleſia, duobus accipi poteſt modis: vel pro ipſis hominibus Eccleſiam conſtituentibus, vel pro eorum inter ſe conjunctorum ut ita loquar, forma ſeu ſtatu, conditione, ordine. Urbs hæc de qua, tum hic, tùm alibi loquitur Joh. Eccleſia eſt, non priori, ſed poſteriori modo accepta. Nam ipſi homines, Eccleſiam ſive in terris, ſive olim in cœlis conſtituentes, non pro ipſa urbe, ſed pro incolis ejus urbis, in tota hac narratione ſumuntur, ut tum ex verſ. 3, tum ex aliis 24, 26, 27, apparet. Neque enim quod quis fortè cogitare poſſet, urbs hoc loco, ſignificat ipſos cives, inter ſeſe junctos, ſeu ipſam Rempub. ſed ſtructuram urbis, ex ædificiis conſtantem, quemadmodum ejus deſcriptio, quæ infra hoc cap. exſtat, unum quemque docere poteſt. Quare cum hoc loco Eccleſia quidem ſit intelligenda, nec tamen intelligi debeant illi homines, qui Eccleſiam conſtituunt, quos poſſis eccleſiæ materiam appellare, reſtat ut ejus intelligatur forma, ſtatus, conditio, atque ordo, quanquam interim non eſt prorſus excludendus locus ille, qui ſplendorem ac dignitatem ſingularem, eccleſiæ huic conciliare queat, quatenus id facit, ſed tamen ipſe locus per ſe, minimè intelligendus eſt. Hoc ita conſtituto, nova ſuboritur quæſtio, ac difficultas, utrum nimirum intelligenda ſit tantum Eccleſia in cœlis triumphans, an verò etiam hæc quæ in terris, militans dici ſolet; alii hanc, alii illam ſequuntur ſententiam. Nos ſecundum ea, quæ ab initio conſtituimus, utramque ſententiam putamus conjungendam, ita tamen, ut quod ad eccleſiam in terris exiſtentem attinet, ea intelligatur, quæ prope peracta jam militia triumphare incipiat, & cœleſti ſit ſimillima. Nam cœleſtem omnino intelligendam eſſe, præter alia maximè inſignia, quæ ei hoc & ſeq. cap. tribuuntur, illud quoque docet, quod vincenti, ejus promittatur hæreditas infra verſ. 7, & ſupra cap. 3. 10. Jam verò illi præcipuè victorum nomen merentur, qui ad finem uſque vitæ, ſtrenue depugnantes, ſervaverunt opera Chriſti, ut ipſe ſuperius loquutus eſt cap. 2. ℣. 26, & animas etiam ſuas, pro ſanctiſſimo ejus nomine profuderunt, quibus non amplius, hujus quæ in terris degit Eccleſiæ ſed ejus quæ in cœlis eſt exſtitura hæreditas, convenit, ac præmii loco promittitur. Quod verò eccleſia in terris adhuc verſans, non ſit penitus excludenda, ſed etiam includenda, planum facient quædam, quæ in hac ipſius deſcriptione videbimus, & nonnulla etiam, quæ infra leguntur: quale illud, quod antea quoque commemoravimus; nempe, hujus urbis fundamenta eſſe 12 Apoſtolos agni, quod magis ad eccleſiæ in terris adhuc degentis ſtatum, quadrat, quam illius, quæ in cœlis olim exſtitura. Adde etiam illud, quod dicitur, reges terræ, illaturos gloriam & honorem ſuum in ipſam, quaſi ipſi nempe dignitatem ſint conciliaturi ſua majeſtate, ac dignitate, quam habent regia. At illa, in futuro regno ceſſabit, & tamquam obſcurum lumen, ad cœleſtis gloriæ fulgorem, penitus evaneſcet, nec quidquam ei gloriæ, proprie loquendo conciliabit, quod idem etiam ſtatuendum eſt de eo, quod dicitur verſ. 26. Et *ferent gloriam & honorem gentium in eam.* Adde his illud quod legitur cap. 22. verſ. 2, quod folia arboris vitæ, in platea ſeu foro illius urbis plantatæ, pertineant ad ſanationem gentium, quod ægre ad ſolam eccleſiam in cœlis triumphantem, accommodari poteſt. Non negamus hujuſmodi verba, ad eam quoque ſuo modo, accommodari poſſe; ſed nimis duriter loquuturum fuiſſe Spiritum Sanctum ſi ad eam ſolam reſpexiſſet. At, ſi ſententia noſtra admittatur, quæ utramque eccleſiam conjungat, nil eſt cenſendum abſoni, & à conſuetudine divini Spiritus alieni, ſi de re duplici loquens, quanquam inter ſeſe ſimili, ejuſmodi uſus eſt verbis, quorum alia magis ad hanc, alia magis ad illam, queant accommodari; & ſic alia magis huic, alia illi ſenſui magis quadrent; quod etiam alibi in Sacris Literis deprehendi poteſt, ubi duplex eorundem verborum eſt ſenſus; qua de re, nunc non eſt fuſius differendi locus. Illud adhuc addi poteſt, quod ad intelligentiam illorum quæ de hac urbe dicuntur, non parum

videtur facere, ita de hac urbe loqui Spiritum ſanctum, ut Judaico populo imprimis videatur parata unde 12 portis ejus, nomina 12 tribuum filiorum Iſraël etiam dicuntur inſcripta verſ. 12; quinetiam, gentium & regum terræ, peculiariter ſit mentio, non tamquam indigenarum, ſed tamquam inquilinorum ſeu advenarum infra verſ. 24 & 26. Ne illud nunc commemorem, quod 12 tantum agni Apoſtoli, qui Judaico populo nominatim erant deſtinati, fundamenta muri ejus urbis conſtituuntur, cum decimus tertius, nempe Paulus, peculiariter fuerit Apoſtolus gentium. Horum autem omnium, quanquam ea quoque eſt cauſa, quod ad vet. Hieroſ. & populum Iſraël. cujus ea præcipua erat ſedes, vel ſaltem Rempub. ejus populi, in Eccleſia deſcribenda alludatur, quodque gentes, illi populo fuerint veluti inſertæ, & in illorum propria venerint, veniantque bona, ipſis à Deo primo deſtinata; tamen hæc quoque vel præcipua hic videtur eſſe cauſa, quod ſi reſpiciamus ad Eccleſiam hujus ſeculi, de iis credibile ſit Spiritum divinum vaticinari temporibus, quibus Judæis oſtium fidei aperietur, & totus Iſraël, ut Paulus loquitur, ſervabitur, quo tempore Judæi, tamquam proprii hujus urbis cives atque hæredes, primas in ea tenebunt. (Eſt enim euangelium potentia Dei in ſalutem omni quidem credenti; ſed Judæo primum, deinde etiam Græco, ſeu ethnico) & ſic gentes reliquæ credentium inibi quidem habitabunt, ſed aliquomodo inquilinis & advenis ſimiles erunt. Similes dico advenis, non advenæ, quia id alioqui negat Apoſtolus Epheſ. 2. ℣. 19. Sed de hoc, uniuſcujuſque ſit judicium. Nunc illud reſtat conſiderandum, cur formam ac ſtatum Eccleſiæ, hic quidem aliquatenus triumphare incipientis, ibi verò perfectè triumphaturæ, urbis nomine deſcribat, & ſub figura ſtructuræ magnificæ, atque ampliſſimæ, Joh. ante oculos poſuerit, id quod locum proprie dictum, magis quam ſtatum & conditionem rei, videtur ſignificare. Cauſa hujus rei, ea eſſe videtur, quod cum Deus Johanni vellet demonſtrare, ſummam fidelium Chriſti fœlicitatem, iis quæ ſuperius diximus temporibus exſtituram, noluerit ea tantum verbis deſcribere, ſed etiam imagine quadam propoſita, veluti repræſentare, ac depingere, cum magis afficiant, magiſque animis imprimantur viſa, quam audita tantum. Cum verò poſſet ipſos homines magnificè ornatos depingere, ut majori involucro res tegeretur, locum ſumſit ampliſſimum, magnificentiſſimum, ſplendidiſſimum, & iis rebus quæ ad jucunditatem & amænitatem pertinent, abundantiſſimum, in quo fœliciſſimum Eccleſiæ ſtatum delinearet, & videndum exhiberet, præſertim, cum jam alibi, perſonas ipſas Joh. ante oculos poſuiſſet. Urbem autem ſumſit potius, quam aliam minorem ædificiorum conjunctionem, propterea quod urbes ſplendore, reliqua omnia ejus generis antecellant, quemadmodum etiam capacitate & amplitudine, itemque firmitate, & ab hoſtium incurſionibus ſecuritate, quæ omnia in iſta Eccleſiæ fœlicitate, ſunt neceſſaria. Status enim ille, & ſplendidiſſimus eſt, & omnes admittit, & capit, & omnes quidem ſimul; & denique adverſus vim hoſtium atque impetum, ſecurus eſt. De hac urbe poſſis etiam illa accipere loca Gal. 4. 26. Heb. XI. 12, & 12. 22. Quanquam alia de cœleſti illa urbe, vel potiſſimum loquuntur, alia potius de eccleſia, quæ licet origine ſua cœleſtis ſit, in terris tamen adhuc exiſtit.

Vocat autem Joh. *urbem* hanc *Sanctam*, opponens eam aliis omnibus urbibus prophanis, & multi mode contaminatis, ac pollutis. Sancta enim dicitur, quòd nequaquam ſit labe aliqua contaminata, ſed à rebus omnibus prophanis ac vulgaribus ſegregata, ac Deo ejuſque cultui, penitus dedicata. Hoc enim modo res dici ſanctas, alibi * à nobis eſt explicatum. Simili ratione fuit appellata, urbis hujus umbra, Hieroſolyma terreſtris, quemadmodum inter alia legimus etiam in N. Teſt. cap. 4 Mat. ℣. 5, & 27. ℣. 53. Verum nominis ſeu appellationis cauſa ita differt, ut ab umbra corpus. Sanctitas enim illa externa erat, ac terrena; hæc quæ in loco noſtro intelligitur, interna, ſpiritualis, ac cœleſtis. *Sancta* enim ideo dicitur, quòd nil in ſe admittat pollutum impietate, ac morum improbitate; quodque ipſe Deus ac Chriſtus, ibi ſit futurus præſens, & ibi perpetuò colendus, quemadmodum apparet partim ex iis quæ hic ſequuntur; partim ex verſ. ultimo. Vide etiam cap. ſequentis verſ. 3 & 15. Quanquam rurſus, hæc eadem ſanctitas, pro temporum ratione, ad quæ refertur, ipſa quoque diverſa eſt, & perfectionis gradu à ſe ipſa differt. Major enim proculdubio erit, ac perfectior ſanctitas eccleſiæ, in cœlis olim exſtituræ, quam ejus quæ in terris, licet cæteroqui, pro humanæ conditionis ac imbecillitatis ratione, optimæ atque perfectiſſimæ.

Ex his jam apparet, quales eos eſſe oporteat, qui tam ſanctum locum incolere volent, ſanctos nempe eos eſſe, & moribus inculpatis oportet. Qua de re, poſtmodum plura. Videatur etiam Pſal. 14. Itaque exhortandi ſunt omnes, ut ſanctitatem, eamque non vulgarem, ſed cœleſtem ſectentur, ſi hujus urbis cives aliquando velint evadere.

Pergit Johannes, & urbem hanc ſanctam, alia ratione deſcribit, & paulo ſpecialius, quæ ea ſit, explicat, dum ait, *Hieroſolymam novam*, Hieroſolymam vocat, propter ſimilitudinem & analogian, quam habet cum umbra, ſeu figura ſua Hieroſolyma terreſtri, quæ in eo potiſſimum conſiſtit, quod urbs hæc, præcipua eſſet populi divini, hoc eſt Judaici ſedes, quodque ea cultui divino peculiariter, eſſet deſtinata, utpote in qua unicum Dei templum eſſet ſitum, in quo Deus habitare dicebatur. Hæc enim urbs, de qua hoc loco ſermo eſt, populi divini ſub N. Fœd. qui Iſraël Dei eſt, & cum populo antiquo, in hac viſione comparatur, ſedes propria eſt, atque unica, divino cultui deſtinata, ita ut extra eam Deus rite coli nequeat. Ipſe denique Deus, ut infra dicitur, in ea habitat. Alia nonnulla, de nomine hujus urbis, & de ratione, cur Eccleſia ita appellari queat, & quas inde doctrinas, debeamus capere, dictum eſt in explic. loci Heb. 12. 22. Vocat autem eam novam ad dinſtinctionem veteris in terra Palæſtina exiſtentis.

Addit præterea, unde illa profecta fuerit, dum ait, *Deſcendentem à Deo è cœlo*, quibus verbis etiamſi id tantum indicare videatur Johannes, quid ſibi viſum fuerit (viſum autem fuit, urbem aliquam magnificentiſſimam, ex ipſis cœlis in terram deſcendere) tamen ſi cauſam ſpectes, cur ita Johanni ſpecies ejus urbis fuerit objecta, ut è cœlis videretur deſcendere, ea fuit illius rei cauſa, quod ſi Eccleſiæ ſive in terris, ſive in cœlis exiſtentis formam ac conditionem intuearis, illa primum à Deo conſtituta, & in ipſius ut ita loquar mente formata, poſtea ab ipſo hominibus patefacta eſt, & iiſdem oblata, ita ut videatur à Deo, ex ipſis cœlis, ubi ille habitat deſcendiſſe ad homines, & cum antea ab eorum oculis remota, iiſque penitus incognita eſſet, poſtea cœlitus innotuiſſe, & aditu in eam patefacto, ad eos veluti ſeſe demiſiſſe. Deus nempe, urbis hujus opifex & architectus eſt. Heb. XI. ℣. 10, & cap. 3. ℣. 4, is eam primum conſtruxit, is eam hominibus patefecit, is aperuit ac publicavit, tum ipſi omnis ejus rei gloria, reddenda eſt. Ex iiſdem autem apparet, nil vulgare, nil terrenum, in hac urbè eſſe, utpote quæ è cœlò deſcenderit. Quare, nec cives ejus, terreſtres, ſed cœleſtibus moribus, præditos eſſe oportet.

Addit denique Johannes, Illius ſplendorem & magnificentiam, dum ait, *Paratam, tamquam ſponſam ornatam viro ſuo*; id eſt, Ita erat condecorata, & omni ornamentorum genere inſtructa, quemadmodum ſponſa ſolet ornari, cum viro ſeu ſponſo jungenda, & in ipſius domum deducenda eſt. Solent autem ſponſæ, ut notum eſt, quam ſplendidiſſimè, quamque pul-

cherrimè

* In Ethic. & Paraphraſibus.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

cherrimè ornari, ac veſtiri. Ex quibus verbis, id potiſſimum diſcimus, tum eccleſiam, quæ aliquando in terris adhuc exſtitura eſt, omni donorum cœleſtium copia, omniumque virtutum ornamentis fore clariſſimam, tum verò multò magis eam, quæ in cœlis olim triumphatura eſt, non virtutibus tantum, ſed multò magis etiam divina quadam gloria, circumfulſuram, ita ut nihil ei deſit, quod ad ſummam dignitatem, ſplendorem, ac magnificentiam pertineat. Splendebunt enim juſti tamquam ſol, in regno patris ſui, ut habetur Mat. 13.43, vocavitque nos Deus in regnum ſuum, ſuamque gloriam 1 Theſſ. 2. 12. Vel ut Petrus 1 Epiſt. 5. 10 ait, in æternam ſuam gloriam, cujus ſpe nos gloriari dicit Apoſtolus Rom. 5. 2. Qui idem affirmat corpora quæ aliquando adepturi ſumus, futura in gloria, ſeu cum gloria 1 Cor. 15.43, cum nunc ſint decoris expertia & prope ignominioſa. Chriſtus enim è cœlis veniens, transformabit corpus noſtrum humile, ſeu abjectum, ut fiat conforme corpori ſuo glorioſo Phil. 3. 21. Hic autem ornatus, nemini contingit, niſi prius etiam induat ornatum ſponſæ Chriſti, ſeque ab omni labe repurget, quod quidem Chriſtus ipſe, quantum in ſe eſt facit. Repurgat enim eccleſiam ſuam, lavacro aquæ in verbo, ut conſtituat eam ſibi ipſi glorioſam eccleſiam, non habentem maculam aut rugam, aut quidpiam ejuſmodi, ſed ut ſit ſancta & inculpata. Quanquam autem hoc loco non dicit Johan. hanc urbem eſſe ſponſam, ornatam viro ſuo, ſed tantum ejus ornatum comparat, cum ornatu ſponſæ, generalius ſumtæ, unde nec articulos in textu apponit, quos apponit infra verſ. 9, cum eam ſponſam agni appellat, tamen hac metaphora uſus eſſe videtur, quia ea urbs, ejuſque ornatus, ornatum exhibet ſponſæ Chriſti, ſponſo huic ſuo, vel jam, vel mox exhibendæ, & in thalamum ejus deducendæ, vel jam deductæ atque exhibitæ. Quare liceret, nonnihil hoc loco diſſerere, de ornatu ſponſæ Chriſti, tum eo, quem ipſa ſecum ad ſponſum afferre debeat, quamquam ſponſi opera paratum, de quo ſupra cap. 19. ℣. 7, 8, tum eo, quo poſtea ab ipſo ſponſo induetur ac donabitur, quanquam res eadem, poteſt etiam illo modo explicari, qui verbis Johannis, eſt accommodatior.

Hactenus retulit Joh. quomodo ſibi eccleſiæ futuræ ſtatus per ſpiritualem quandam viſionem, fuerit expreſſus, nunc quomodo idem, verbis quoque cœlitus demiſſis fuerit explicatus, ſubjicit à verſ. 3, uſque ad finem ſeptimi. In quibus verbis, etſi id potiſſimum agit Johan. ut doceat, quanta ſit piorum beatitas, nihilominus tamen, alia etiam quædam quæ huc pertineant, ſibi indicata aſſerit, adeò ut tria poſſint conſtitui verborum iſtorum membra. In primo, ipſa illa fœlicitas Eccleſiæ, exprimitur. In ſecundo, ejus certitudo demonſtratur, tum aliis modis, tum imprimis, oſtenſo ejus autore; in tertio docetur, quibuſnam hæc felicitas ſit deſtinata.

Antequam autem ipſa verba referat, oſtendit primùm, quo pacto & unde ea cognoverit, & ſic aliquomodo præfatur aditum ſibi ad narrationem ſequentem ſtruens, dum ait: *Et audivi vocem magnam ex cœlo dicentem.* Simplex verborum ſenſus, & rem uti geſta eſt, ſeu geri aut fieri Johanni viſa eſt ſignificans, facilis eſt. Quod ſi aliquid myſterii hic ſubeſſe putes, ſtatui poteſt, vocem magnam ideo à Johanne auditam, quod res hæc clariſſime proponi, atque omnibus innoteſcere debeat, utpote quæ ad homines Chriſtianos, mirum in modum conſolandos pertineat. Vox enim clara ſeu magna, exaudiri ac cognoſci, tum à pluribus, tum facilius poteſt. Ex cœlo vero, partim eandem ob cauſam, cum cœlum is ſit locus, unde vox miſſa, ad omnium aures pervenire poteſt; partim verò ad faciendam, verbis inde auditis, fidem. Quod enim è cœlo emittitur, à Deo proficiſcitur, à quo nihil niſi quod certiſſimum, veriſſimumque ſit, proficiſci poteſt. Quæ omnia eo pertinent ut tanto diligentius, verbis his auſcultemus, ea perpendamus, ac denique fidem illis tanto majorem adhibeamus.

Sed jam ipſa verba è cœlo pronunciata, quibus florentiſſimus piorum ſtatus exprimitur, videamus. Quorum quidem duæ ſunt partes, in quarum priori explicatur, quid boni piis debeat contingere, in poſteriori, à quibus malis ii ſunt liberandi docetur. Illud fit iis in verbis. *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum ipſis, & ipſi populi ipſius erunt, & ipſe Deus erit cum illis, Deus ipſorum.* Quibus in verbis partim excitatur attentio, voce *ecce* qua veluti digitum intendit, divinus ſpiritus, in rem Johannis oculis ſubjectam, hoc eſt in urbem, quæ ipſi fuerat exhibita. Rem ipſam quod attinet, totum id, quod piis hoc loco promittitur, continetur arctiſſima, ac jucundiſſima, Dei cum hominibus conjunctione; ex qua quidquid eſt fœlicitatis, in homines redundat.

Ait igitur; *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus*, id eſt: Hæc urbs, quam vides, eſt tabernaculum, ſeu habitatio Dei ſimul atque hominum, quod ſtatim explicat, dum addit. *Et habitabit cum illis.* Quaſi dicat; In quo tabernaculo Deus una cum hominibus, commorabitur. Videtur autem in his verbis divinus Spiritus alludere ad vetus illud tabernaculum, per Moſen olim conſtructum. Nam in eo quoque Deus habitare dicebatur, & aliquo quidem modo, etiam cùm hominibus. Nam in exteriorem quidem ejus partem, admittebantur omnes qui erant ex populo, divino cultui vacantes; in interiori verò ſubinde verſabantur ſacerdotes. In intima, quam ſemel in anno pontifex ingrediebatur, Deus ſuper propitiatorio reſidere cenſebatur. In hujus tabernaculi locum, ſucceſſit Chriſti Eccleſia, tum præſentis tum futuri ſeculi. Quamquam ipſum quoque cœlum, tabernaculo interiori reſpondet. Quare, perinde videtur loqui divinus Spiritus, ac ſi dixiſſet; Ecce, loco veteris iſtius ac terreni tabernaculi, in quo Deus inter homines, ac propemodum una cum illis habitavit, habetis aliud, idque cœleſte tabernaculum. Locus ad quem videtur alluſiſſe divinus ſpiritus exſtat Levit. 26. 11, 12. ubi ait Deus: *Ponam tabernaculum meum in medio veſtri, & non abjiciet vos anima mea. Ambulabo inter vos, & ero Deus veſter, voſque eritis populus meus*; quanquam tabernaculum Dei, eo loco, non materiale illud, Moſis juſſu conſtructum ſignificare videtur, ſed habitaculum ſimpliciter metaphorica loquendi ratione, quaſi dicat; Habitabo inter vos, non ſecus ac ſi tabernaculum meum, in medio veſtri fixiſſem.

Addit porrò: *Et ipſi populi ejus erunt, & ipſe Deus*, &c. Id eſt: Ita inter ſe conjungentur Deus & homines, ut hi quidem ſint proprius ipſius populus, ipſi penitus addictus, ipſe verò cum illis maneat, ac conjuctus ſit, tamquam Deus, hoc eſt benefactor ac protector ipſorum. Quæ verba, magis videntur accommodata, ad Eccleſiæ in terris adhuc degentis ſtatum, quam ad cœleſtis, ſeu ejus, quæ in cœlis aliquando exſtitura eſt. Nam de hac rectius diceretur, ejus habitaculum fore cum Deo, & ipſam cum Deo habitaturam, non verò Deum cum ipſa; quin etiam illa verba, *Et ipſi populi ejus erunt*, ex uſu S. L. magis videntur referenda ad homines, cultui ac ſervitio divino, adhuc incumbentes, quam exantlatis jam omnibus laboribus, eorum mercede tantum perfruentes. Sed tantem poſſunt hæc omnia, ad eccleſiam in cœlis degentem referri, cum nihilominus dici queat, Dei ibi fore habitaculum cum hominibus & eum cum ipſis habitaturum. Nam ſi homines habitabunt una cum Deo; & Deus habitabit cum hominibus & commune utriſque erit tabernaculum. Præterea, populus divinus, non deſinet eſſe populus divinus, aut ipſi penitus addictus, quin imo cultui quoque ipſius, qui tamen minimè laborioſus ſit addictus. Ut taceam verba illa, *& ipſi populi ipſius erunt* ita poſſe accipi, ut ſignificarent homines fore Deo charos, & ipſi conjunctos, ita ut ſequentia verba, rem eandem aliis verbis explicent. Quanta verò hæc ſit fœlicitas, quæ his verbis explicatur, facile à quovis intelligente perſpici poteſt. Nam ſive ad hoc ſeculum referas, illam Dei cum hominibus conjunctionem atque

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

habitationem, ſive ad futurum, ſummam ea in ſe complectitur hominum fœlicitatem. Nam quod ad hoc ſeculum attinet, tum Deus nobis præſens adeſſe, tum nobiſcum habitare dicitur, cum ſuo nobis favore, ſua ope & auxilio præſens adeſt, nos curat, nos protegit, & omni bonorum copia ditat. Bonorum autem illa copia, hoc quidem loco, non tam de terrenarum rerum, quam de cœleſtium affluentia, intelligenda erit. Quid ergo illis poteſt eſſe in terris beatius cum quibus Deus habitat? hi vero ſunt illi, qui in eccleſia Chriſti vivunt, quæ templum eſt, ac domus Dei viventis, quemadmodum docet inter alia Paulus 1 Cor. 3. ℣. 16, 17, cum quo loco conferatur cap. 6. ℣. 19. 2 Cor. 6. ℣. 16. Epheſ. 2. ℣. 21, 22. 1 Tim. 3. ℣. 15. Hebr. 3. ℣. 6. 1 Pet. 4. ℣. 17. Quod vero ad futurum ſeculum attinet, quid auguſtius, quid optatius eſt, quam in cœleſti tabernaculo, una cum ipſo Deo, ſupremo rerum omnium monarcha habitare, ac perpetuo vivere? Nam primum ipſe locus tam auguſtus, tam ſplendidus, magnam conciliabit habitantibus voluptatem, ſed multo magis is, qui in eo reſidet, nempe Deus, cujus conſpectu inſatiabiliter perfruentur, & à quo perpetui voluptatis ac lætitiæ rivi manabunt. Quodſi fœlicitatis loco duci ſolet, ſi cui perpetuo contingat, cum principe aliquo habitare, & ejus conſpectu ac conſortio perfrui; quid de iis cenſebimus hominibus qui cum rege regum, ac Domino dominantium, æterno conjungentur tempore, & ejus conſpectu gaudebunt. Quare nil reſtat aliud, quam ut tantæ fœlicitatis deſiderio capti, omnibus viribus eo connitamur, ut in hoc Dei tabernaculum recipiamur, quod quidem fiet, ſi in hoc tabernaculo Dei, quod in terris exiſtit, ita nos geſſerimus, ut digni fuerinius ejus incolæ, & ſingulari cum reverentia, in conſpectu Dei, fuerimus verſati. Deinde, quanta ſit piorum fœlicitas, ex eo quoque patet, quod Deus ille ſummus, ipſorum Deus fore dicatur, hoc eſt, quod ſit futurus illorum ſummus benefactor ac protector, ita ut quidquid poteſt bonorum à Deo in ipſos proficiſci, id reipſa etiam ſit profecturum. Quid autem non poteſt præſtare Deus? Quapropter pii, merito in Deo gloriari poſſunt, ut loquitur Apoſtolus Rom. cap. 5. verſ. 11, hoc eſt, gloriari eum eſſe ſuum, ad ſeſe proprie pertinere. Sed ex eodem hoc loco, illud quoque diſcere debemus, tum demum Deum fore noſtrum Deum, & nobis adfore, ſi nos quoque populus ipſius fuerimus, & ita nos geſſerimus quemadmodum populo illius dignum eſt. Promiſſa enim Dei nobis propoſita, omnia conditionata ſunt, & ſi ad effectum debeant perduci, noſtrum officium poſtulant. Hæc de priori fœlicitatis noſtræ parte. Sequitur altera, quæ conſiſtit, in immunitate ab iis malis ac calamitatibus, quibus pii antea fuerint ſubjecti, quæ quidem prioris partis eſt conſequens. Ex eo enim quod Deus præſens ſit adfuturus hominibus tamquam ipſorum Deus, conſequetur, ut ab omnibus calamitatibus liberentur.

Hæc autem immunitas, primo generatim explicatur, deinde ſpeciatim. Generatim, cum ait: *Et delebit*, vel *abſterget Deus, omnem lachrymam ab oculis eorum*, hoc eſt quidquid eſt lachrymabile, quidquid fletum ciere poteſt, & hactenus quidem lachrymas ciere conſuevit, id ab hominibus tollet, atque avertet Deus. Comparat divinus Spiritus Deum tacitè cum matre, quæ lachrymulas filioli ſui, aut filiolæ, abſtergere ſolet, & ut flere deſinat, hortari ac ſolari. Summa ergo Dei in homines charitas, & paterna planè benignitas, his verbis inſinuatur, & ſingularis inde manans, hominum beatitas. Verumtamen, quemadmodum cætera hujus loci verba, ita etiam hæc, duplici ratione ſunt accipienda, pro diverſitate temporum ad quæ referuntur. Nam de futuro quidem ſeculo, abſolute ſunt accipienda, cum nihil prorſus in cœlis ſit futurum, lachrymabile, nihil flebile, ſed læta omnia, & gaudii plena. Sed ſi verba hæc, ad hujus adhuc ſeculi Eccleſiam referas, ea ſunt reſtringenda, ad ea mala, quæ præter naturæ curſum, ſeu naturalem noſtram conditionem, nobis eveniunt, & ab improbitate hominum, eorum imprimis, qui à veritate divina ſunt alieni, proficiſcuntur. Effecturus enim eſt Deus, ut poſt illam humani generis reformationem, pace ac tranquillitate fruatur Eccleſia. Quanquam nimirum vix umquam, in hoc ſeculo eſt ſperandum, ut nil prorſus homines pii patiantur mali, nec ulla ex parte infeſtentur ab improbis, qui nunquam penitus deerunt, tamen id quod parum eſt, pro nihilo cenſetur. Et cum nil gravius perpetientur Chriſtiani generatim omnes, nil lachrymabile, nil flebile pati cenſebuntur. Simili etiam ratione explicanda ſunt ſequentia, in quibus ſpeciatim explicat divinus Spiritus illa mala à quibus immunes ſint futuri homines pii, quæ quidem ſunt iſta. *Et mors non erit amplius, neque luctus, neque clamor, neque labor erit amplius*, id quod aliqua ratione confirmatur, vel illuſtratur: *Quia priora abierunt.* Abſolute inquam hæc omnia ſunt accipienda, ſi hæc ad futurum ſeculum, & ſtatum Eccleſiæ in cœlis degentis referas. Nil enim iſtorum prorſus locum ibi habebit, vel habere poteſt, cum ea ſint infœlicis hujus ſeculi propria; ſed ſi ea, ad Eccleſiæ, in terris adhuc verſantis ſtatum licet alias fœliciſſimum referas, ea ita ut ante diximus, ſunt reſtringenda, & ad ea mala, quæ ab hominibus improbis, veritatis maximè caula inferuntur, coarctanda: Quapropter mors accipienda fuerit, pro morte violenta, luctus autem & clamor, pro eo luctu ac clamore, qui oriri ſolet, ex aliis calamitatibus, quæ nobis ob hominum improbitatem, incumbunt, qualis eſt, cum aliorum mortes lugemus: aut cum cæteroqui graviſſimè vexamur, in exilium agimur, bonis ac fortunis omnibus exuti in paupertatem conjicimur extremam, liberorum & amicorum egeſtatem, aliaque mala cernimus, & ſi quæ ſunt his ſimilia. *Labor* denique ſumi poteſt, pro cruciatu, qui corporibus noſtris admoveatur. Ita enim ſumitur hæc vox, in hoc ipſo libro, ſupra cap. 16. ℣. 10, 11. Et hæc ſunt illa priora, quæ tunc ſunt abitura; illa nempe, quæ priori ſtatui, & eorum temporum conditioni, quibus tum Antichriſti reliquiæ adhuc extiterunt, tum aliarum gentium duravit infidelitas, & à doctrina Chriſti averſio, fuerunt conſentanea; alius tum rerum ſtatus, alia rerum facies erit, cum tam illuſtris, tam ampla dabitur omnibus hominibus in Chriſtum credendi facultas atque occaſio. Sed longe laxius hæc verba extendenda erunt, ſi prima iſta referantur ad omnia ea, quæ in hoc ſeculo ſunt. Omnia enim luctuoſa, omnia quæ ex mortali ac corruptibili conditione noſtra naſcuntur, hac voce comprehendenda erunt. Hinc jam facile eſt æſtimare, quanta ſit piorum in cœlis aliquando victurorum beatitudo. Remove nimirum has calamiiates, remove mortem, remove luctum & clamorem, remove dolorem ac cruciatum, quid eſt, quod gaudium ac lætitiam eorum, turbare queat. Hæc ſane ſunt, quæ terrenam hanc vitam, licet alias cum cæleſti haudquaquam comparandam, triſtem atque inſuavem reddunt. Hæc ſi abeſſent, perpetua quadam voluptate, circumflueremus. Sed nunc quia hæc vitam noſtram perpetuo infeſtant, efficiunt etiam, ut ejus propemodum pertæſi, minus eam amemus, nec de ea retinenda tantopere ſimus ſolliciti. Sed ad meliorem fœlicioremque aſpiremus, & præſentis jactura, futuram redimere, in lucro ponamus.

Sequitur nunc, ut ſecundo loco videamus, certitudinem eorum quæ hactenus dicta ſunt, quæ partim nude exprimitur, partim aliqua ratione confirmatur: quæ eatenus potiſſimum oſtenditur, quatenus, cauſa effectuum eorum omnium certiſſima, demonſtratur. Quatuor enim ſunt hujus membri particulæ; quarum prima & ultima, de cauſa efficiente, iſtorum omnium loquitur, duæ mediæ apertius, de veritate iſtorum omnium loquuntur.

Prima

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Prima particula eſt ibi: *Et dixit ſedens ſuper thronum. Ecce nova omnia facio.* Quis per eum, qui ſuper throno ſedet, intelligendus ſit, facile unus quiſque perſpicit; nempe Deus ille ſummus, Pater Domini noſtri Jeſu Chriſti, ut conſtat ex cap. 4. & 5. in quo poſteriori, manifeſte is diſtinguitur à Chriſto verſ. 7. & 13. Ideo autem hoc pacto deſcribitur, quia Johanni ita fuit per viſionem adumbratus. Adumbratus autem fuit ideo, quia Deus imperium ſummum in omnia obtinet, & res omnes ſuo nutu gubernat. Nam in thronis ſedere, regum eſt, ac principum potentium, quorum non eſt, inſtar famulorum ac ſervorum, diſcurrere, ſed majoris autoritatis gratia, in ſplendidis conſidere thronis, & juſſu, imperio, nutuque ſuo, omnia quæ ad regnum pertinent, adminiſtrare ac diſponere. Hoc quoties nos cogitamus (cogitare autem debemus ſemper) toties divinam hanc majeſtatem adorare, & animi noſtri, ut ita dicam genua, coram tanto rege ac monarcha flectere debemus, itaque nos comparare, ut eum revereamur, ejus dicto ſemper audientes ſimus, ejuſque nutibus omnibus obſequamur. Quod autem ad locum noſtrum attinet, id in nobis efficere rei hujus conſideratio debet, ut firmiter iis credamus, quæ tantus rerum monarcha pronunciaſſe hoc loco dicitur. Quodſi enim regibus facilius adhibetur fides, quam hominibus vulgaribus, quidni ſummo rerum principi ac monarchæ, ſumma à nobis adhibeatur fides? Quid verò is pronunciaſſe à Johanne ſcribitur? *Ecce* (inquit) *nova omnia facio.* Vox *omnia* pro diverſitato temporum ad quæ reſpicitur, diverſimode capienda eſt. Nam ſi referatur ad hoc ſeculum, reſtringenda eſt ad ea omnia, quæ ſtatum eccleſiæ Chriſti concernunt, ad quam omnibus hominibus tum patebit aditus; quamquam fieri poteſt, ut figurata loquendi ratione, vox ea complectatur, omnia aſpectabilia, non quod omnia prorſus innovanda ſint, ſed quod perinde futurum ſit, acſi omnia innovarentur. Mutato enim ſtatu ac conditione hominum, præſertim univerſorum, mutari omnia, ac locus denique ipſe, aliam faciem inducere videtur, quemadmodum ſupra diximus de cœlo novo, & terra nova differentes. Quænam autem ſint res illæ, quæ vere mutabuntur, conſtare poteſt, ex duobus ſuperioribus verſiculis præſertim verò ex quarto, ubi cum enumerata fuiſſent quædam mala; additum eſt, *Quia priora abierunt.* At, ſi hæc verba referas ad futurum ſeculum, latius hæc ſunt extendenda, quemadmodum etiam diximus, de verbis ſuperioris verſiculi: quamquam non tantum iſta mutabuntur, verum etiam alia; locus nempe ipſe, ut vidimus verſ. 1. non tantum quia alius atque alius appariturus ſit, ſed quia alius reipſa futurus; quin etiam ipſa hominum materia mutabitur, ex qua mutatione illud conſequetur, quod verſ. 4. eſt expreſſum. Hîc animo repetendæ ſunt doctrinæ, quas verſiculis nunc allegatis propoſuimus, cogitandumque, Si cupiamus, ut ſtatus noſter aliquando penitus innovetur, debere nos hîc mores noſtros renovare, eo pacto, quo Apoſtolus docet Rom. 12. verſ. 2. Epheſ. 4. verſ. 22. & ſeqq. Coloſſ. 3. verſ. 9, 10.

Sequitur altera hujus membri particula, quæ continetur ibi: *Et dicit mihi,* id eſt præterea dicit, ſeu dixit mihi. *Scribe quia hi ſermones, veri & fideles ſunt.* Scribere hæc Johannem juſſit, in perpetuam rei memoriam & certiorem ejus fidem, addita ratione, quia ſermones illi quos hactenus explicuimus veri ſunt ac fideles, ſeu fide digni ac certi, ſuppreſſa interim alia ejus rei cauſa, ſine qua hæc vim tantam non haberet, nempe, quod ſermones ii contineant res, ſcitu vehementer utiles, imò neceſſarias humano generi, ac jucundiſſimas. Ex quo primum id colligi debet, quod ad rem præſentem pertinet, nempe cum Deus hæc ſcribi à Johanne voluerit, & poſteritatis etiam memoriæ prodi, eadem à nobis legi quoque, ac diligenter conſiderari debere. Quorſum enim alias fuiſſent ſcribta? Deinde, ſi ſermones hi veri ſunt ac fide digni, à nobis etiam indubitata fides illis eſt adhibenda. Quod ſi quis putet, ſupervacaneum eſſe monere propterea quod omnes fidem iis adhibeant, is non conſiderat, facilius id eſſe dictu, quam præſtitu. Nam ſi omnes his dictis, fidem vere adjungerent, etiam id omnibus viribus contenderent, ut ea fœlicitate potirentur, de qua ſermo fuit hactenus, cum ea ſperni à ſciente prudente, nequeat. Atqui videmus, proh dolor, perpaucos eſſe, qui eo vere aſpirent, qui ea faciant, quæ ad felicitatem hanc conſequendam ſunt neceſſaria. Is enim demum vere eo adſpirat, qui nihil eorum omittit, quæ ad tantum bonum adipiſcendum ſpectant. Sed præterea, illud quoque hinc animadverti poteſt. Si Deus ea, quæ modo audivimus quia certa ſint ac vera, ac ſimul ſcitu neceſſaria, Literis conſignari à Johanne voluit, nullam eſſe cauſam, cur non cætera omnia, quæ ad ſalutem ſunt neceſſaria, quæque is per Chriſtum, alioſque divinos viros pronunciavit, ſcribi, ac Literis prodi voluerit. Certe par hic eſt omnino ratio. Quapropter, vehementer illi errant, qui putant exſtare aliquod verbum Dei non ſcriptum, quod in ſe contineat res ad ſalutem omnino neceſſarias, quæ in verbo Dei ſcripto non comprehendantur, nec ex eo, ſanæ rationis adhibito judicio colligi clare, ac perſpicue queant. Hoc ſi obtineatur, quam multa concident religionis ipſorum capita, quæ ipſimet fatentur in Sacris Literis clare haudquaquam contineri?

Sed ad tertiam particulam pergamus, quæ quidem eſt ibi. *Et dixit mihi. Factum eſt:* hoc eſt amplius ſeu Adhæc dixit mihi verbum autem iſtud factum eſt, duplici ratione poteſt accipi, vel ut ſummam rei certitudinem tantummodo denotet, quaſi dicat; Adeo certo id, quod modo dixi futurum eſt, nempe omnia me facturum nova, ut perinde cenſeri debeat, atque ſi id jam factum eſſet. Novum non eſt in Sacris Literis, & maxime in ſermonibus propheticis, de rebus certo futuris, ita loqui divinum ſpiritum, atque ſi jam facta eſſent, & præterito de illis uti tempore. Hoc pacto, ſi verbum iſtud accipiatur, quid inde nobis ſit diſcendum jam vidimus, cum de certitudine ſermonum divinorum, locuti ſumus. Apud Deum nempe, non facilius eſt dicere, quam facere. Quare non minus dictis ipſius credere debemus, quam factis eſſemus credituri: quamquam credituri non eſſemus, ſed viſuri. Altera, verbum iſtud accipiendi ratio eſt, ut perinde ſit acſi dictum fuiſſet, iis quæ ante dixi peractis, omnia fuerint facta. Nihil enim porro reſtabit faciendum, quod ad homines ſuprema fœlicitate donandos pertineat. Potuit autem vel propterea hoc verbo uti Deus per ſpiritum ſuum in iſta viſione loquens, quia ita res ob oculos tum ponebatur, ac ſi reipſa fieret, ac gereretur. Quare novo cœlo, & nova terra introducta, & Hieroſolyma illa è cœlis in terras digreſſa, potuit Deus dicere factum eſt: Jam finis eſt eorum, quæ vel in terris ad fœlicitatem eccleſiæ pertinent, vel in cœlis aliquando exſtitura ſunt. Sed huic rei non immorabimur.

Sequitur quarta particula, quæ cum prima, eodem contextu fuit pronunciata, quæ quidem eſt illa. *Ego ſum α & ω, principium & finis:* poſteriora verba, priora explicant, & alpha pro initio, omega pro fine poni docent: propterea, quod illa initialis, hæc finalis alphabeti apud Græcos ſit litera. Sed id ipſum, quod explicationis cauſa affertur, explicatione quadam indiget. Vulgaris eſt ſententia; ideo Deum (nam de hoc ſermonem eſſe, omnes animadvertunt) appellari initium, quia ab æterno exſtiterit, & omnes res anteceſſerit; ſed

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ii non animadvertunt, non eadem ratione, Deum poſſe dici finem, quod poſt omnes ſit exſtiturus, cum velit & angelos & homines ſecum æternum vivere. Quare, ita potius ſtatuendum eſt, Deum dici α & ω principium & finem quia res eas de quibus ſermo eſt, hoc eſt omnia, quæ ad ſalutem noſtram pertinent, quod idem ad alia quoque univerſa extendi poteſt, & cœperit, & ad finem ſit perducturus, ita ut ſolus utramque ut ita loquar paginam, in toto hoc negotio faciat. Non ita orſus eſt Deus ſalutis noſtræ rationem, ut alius quis abſolveret, & ſuccederet, ipſi hac in parte, minime ſubordinatus, nec ita ad finem perducet, ut alius ante ipſum, negotium hoc fuerit orſus. Ipſe in ea re primus fuit, idem etiam ultimus eſt. Quo pacto etiam apud Eſaiam Deus de rebus ſimilibus loquitur. Simili ratione, de Chriſto quoque dicitur ſupra cap. 1. verſ. 11. quod ſit α & ω primus & ultimus;. quæ poſteriora verba exſtant etiam verſ. 17. nempe quia ipſe primus ſalutis noſtræ rationem orſus eſt, ipſe ultimus eam perficiet, nec cuiquam ulli hac in parte, munere ſemel ſuſcepto cedit. Quamquam alia aliquatenus ratione, Deus ſummus, alia ratione Chriſtus Dominus, primus & ultimus eſt, in re eadem. Deus, tamquam ſuprema cauſa, Chriſtus, tamquam media, & ſupremæ iſti ſubordinata. Neque ea in re, vel Deus, cum primus & ultimus nominatur, Chriſto opponitur, vel Chriſtus Deo; ſed potiùs alter alteri conjungitur. Opponitur autem uterque iis, qui ipſi minime ſunt ſubordinati. Deus quidem, omnibus ſimpliciter, Chriſtus autem præter Deum omnibus, cui ipſe eſt ſubordinatus. Et & alia quædam verba hæc explicandi ratio, ut Deus ideo dicatur principium, quia ſit prima efficiens cauſa; finis verò, quia ſit cauſa finalis ultima, ad quam univerſa ſalutis noſtræ ratio tendat; ſed prior quam attulimus interpretatio, divini ſpiritus menti, longe magis videtur conſentanea. Iſtarum autem rerum conſideratio eo pertinet, ut tanto firmius credamus id fore, quod hoc loco prædicitur. Deus enim qui ſemel rem hanc cœpit, inſtitutum ſuum nequaquam deſeret; ſed quemadmodum id ad finem perducere poteſt, ita etiam reipſa perducet. Itaque quemadmodum Dominus Jeſus ſupra Johannem, timere vetuit, ac bono eſſe animo juſſit, propterea, quod ipſe ſit primus & ultimus, qui ſalutis noſtræ opus & cœperit & ad finem ſit perducturus; ita etiam hic nobis faciendum eſt, cum idem de Deo audimus ſalutis noſtræ cupidiſſimo, qui quidquid hac in parte facturum ſe dicit, per Jeſum Chriſtum efficiet. Ad id etiam hujus rei conſideratio prodeſſe debet, ut omnem fœlicitatis acceptæ laudem, ad Deum, tamquam primum illius autorem, ac ſupremum conſummatorem referamus, & ei pro tanto beneficio gratias agamus.

Hæc de ſecundo membro. Sequitur tertium, in quo exprimitur. Quibuſnam, tanta, quantam hactenus vidimus fœlicitas contingere debeat. Id verò duobus modis exprimitur. 1. Illis verbis, quæ ſuperiori etiam membro, annecti poſſent, cum in iis quoque cauſa hujus beatitatis efficiens, exprimatur. *Ego* inquit, Deus, *ſitienti dabo ex fonte aquæ vitæ gratis.* Seipſum Deus ait daturum aquam illam vitæ, quia ab ipſo primum hoc beneficium manat, licet per Dominum Jeſum, ſeu Dominus Jeſus, Dei nomine id ſit facturus. Unde ſupra cap. 7. dicitur; quod agnus qui eſt in medio throni, ſit paſturus fideles ſuos, & deducturus eos, ad viventes fontes aquarum. Alter, nempe alterum, ut paulo ante diximus, non excludit, ſed potiùs propter ſubordinationem includit. Ait autem ſe, ſitienti, hoc eſt, vehementer cupienti, ac deſideranti, daturum. Vehemens enim eſt potus inſitiente deſiderium. Unde alibi Dominus Jeſus, hac metaphora uſus, dicit. Beatos eſſe eos, qui eſuriant, ac ſitiant, juſtitiam, id eſt vehementer eam deſiderent. Et ſane, ſi recte rem expendas, nil prope dixerim aliud requiritur ad id, ut gaudiis cœleſtibus perfruaris, quam ut ea vehementer deſideres. Deſiderium enim illud te conquieſcere non patietur prius, quam id totum feceris, quod ad ſitim illam reſtinguendam, tua ex parte requiritur. Hîc ergo primus eſt, ad fœlicitatem ſupremam aditus, & omnis officii noſtri fons atque origo. Accommodavit autem divinus ſpiritus, deſcriptionem eorum, qui tanto bono, de quo hic ſermo eſt, potituri ſint, deſcriptioni iſtius ipſius boni. Deſcribit enim illud, per aquam vitæ. Aquæ autem deſiderium, ſitis eſt. Quod porro ad bonum iſtud, id exprimitur his verbis: *Dabo* ſcilicet ſitienti *ex fonte aquæ vitæ:* ubi non tam ſingula verba, quam ſenſus verborum, ſimul junctorum conſiderandus videtur. Neque enim ſeparatim aliquid videtur dicendum, de fonte, illius aquæ, ſeparatim de aqua; quaſi aliud ſit, ex fonte illius aquæ bibere, aliud ex illa ipſa aqua quæ de fonte iſto manet; ſed perinde cenſendum eſt, acſi dixiſſet; Dabo illi de aqua vitæ, ex fonte ſuo manante; quæ aqua fuit oſtenſa Johanni, ut legitur infra, cap. 22. ẏſ. 1. ubi ita ait; Et oſtendit mihi, ſcilicet angelus, purum flumen aquæ vitæ, ſplendidum, ſeu clarum tamquam cryſtallum, egrediens ex throno Dei & agni; unde apparet, fontem illius aquæ, quodammodo conſtitui thronum Dei & agni, vel ipſum Deum atque agnum. Quod verò ad illam ipſam aquam attinet, ea dicitur aqua vitæ, propterea quòd vitam pariat, quaſi vivificam dicas, quemadmodum panis vitæ Joh. 6. pro pane vivifico. Quid autem per hanc aquam vivificam intelligendum ſit, non ſatis liquet. Quodſi ad hoc ſeculum, verba hæc referas, poteris per eam intelligere Spiritum ſanctum: quandoquidem de eo expreſſe legimus, quòd aqua vivens, ſeu vivifica, ſit appellatus, ut apparet ex illis Chriſti Ioh. 7. 37 &c. verbis: *Si quis ſitiat, veniat ad me & bibat. Qui credit in me, quemadmodum dixit Scriptura, flumina ex ventre ipſius fluent, aquæ viventis. Hoc autem dixit de ſpiritu, quem accepturi erant credentes in ipſum. Nondum enim erat Spiritus Sanctus, quia Jeſus nondum fuerat glorificatus.* Cum hoc autem ſpiritu conjuncta eſt etiam doctrina Chriſti, & ex utroque manans ſpes immortalis vitæ, quæ mirificè animos hominum recreat, & reficit, ac deſiderium illorum reſtringuit. De qua aqua diſſerit Chriſtus apud eundem Ioh. cap. 4. Sed ſi ad futurum ſeculum verba hæc referas, verba hæc, non tantum metaphoricè ſunt accipienda, ſed etiam metonymice, & intelligendum ei datum iri, ex fonte aquæ vivificæ, cui ipſa dabitur immortalitas, & ex ea perpetuum manans gaudium. Quo eodem modo dicitur, vincenti daturus Dominus Ieſus edere de ligno vitæ, ſupra cap. 2. ẏſ. 7. quia nimirum illi dabitur vita perennis, atque immortalis, ei ſimilis, quam aliquando arbor vitæ in medio paradiſi Dei plantata, gignere poterat: niſi quis ſubtilius velit hæc conſiderare, & per fructum illius arboris, quemadmodum etiam hoc loco per aquam illam vivificam, intelligere cauſam, quæ in nobis perpetuam illam vitam pariat ac ſuſtentet, & unde jugiter cœleſtia fluunt gaudia. Quemadmodum enim aliquid in nobis eſt, quod vitam hanc temporariam pariat, & jugiter ſuſtentet, ita etiam aliquid olim erit, quod immortalem vitam in nobis efficiat, ac perpetuo conſervet, quanquam illud, non extra nos poſitum erit, nec externo revera auxilio indigebit, alias immortales revera non foremus, ſed ſemel nobis datum, æternum in nobis perdurabit, nec auferri à nobis poterit. Placuit aliquando, & ne nunc quidem prorſus diſplicet, ut per aquam illam vivificam, ſive ea ad hoc, ſive ad futurum ſeculum referatur, intelligatur immortalis vita, & cum ea conjuncta gaudia, ſed in hoc quidem ſeculo, ſpe tantum percepta, & partim per ſpiritum illum ſanctum, partim per euangelium Chriſti, animis noſtris influens. In futuro autem, reipſa nobis data. Addit denique divinus ſpiritus, Deum daturum ex fonte illius aquæ *gatis*, id eſt abſque ullo pretio, alludens ſimul ad id, quod vulgo fieri videmus, ut aqua publica ſit, & abſque precio unicuique concedatur. Idem dicitur inf. c. 22. 12. Contra, cum Dominus Jeſus loquitur, de

auro

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

auro igni probato, conſulit nobis, ut illud ab ipſo emamus ſup. cap. 3. 18. cum tamen non minus pretioſa ſit hæc aqua, quam illud aurum, ſimilitudini hac in parte aliquid tribuens, ſed ita, ut utriuſque metaphoræ, ſit aliquod in reipſa, de qua agitur fundamentum. Et hoc quidem plane proprie dicitur, quod gratis eà nobis Deus largiatur, quia nullum vel à nobis ipſis, vel ab alio, noſtro loco ac nomine precium ullum revera accepit. Rurſus autem emitur aurum à Domino Jeſu, quia aliquid ſaltem, quod precio cuipiam reſpondet, ad id comparandum requiritur. Studium nempe, ac labor noſter.

Ex his diſcimus 1. Qua re nobis imprimis ſit opus, ſi ſempiterna vita & gaudiis cœleſtibus, perfrui velimus, nempe ut quam maximum tanti boni deſiderium, in nobis excitemus, & inſtar ſitientium ad illud anhelemus. Ita enim facile futurum eſt, ut inſtar cervæ ſiti ardentis, curramus ad illum fontem aquæ vivæ, nec conquieſcamus, priuſque ſitim illam noſtram reſtinxerimus: non reſtinguemus autem plene, priuſquam ſuprema illa fælicitate potiamur. Deſiderium autem tanti boni, in nobis excitabimus, ſi hanc vitæ aquam, velut prægustaverimus, & prælibaverimus, hoc eſt, ſummam ejus ſuavitatem animis noſtris perceperimus; quod fiet, ſi de ea dies noctéſque cogitabimus. Plerique quidem ſibi perſuadent, ſe cupere tanto bono potiri; ſed non omnes, imò perpauci, revera ſitiunt hanc aquam, cum ita languide cupiant, & leviſſimam etiam voluptatem ſuavitati hujus aquæ vivificæ, ante ponant; atque hinc ſit, quod tam pauci ad cœleſtem vitam, ut par eſt, aſpirent, atque contendant, ac proinde etiam, eo perventuri ſint. Utinam tantum in animis noſtris, aquæ hujus deſiderium excitare poſſemus, quanto ſæpe tenemur, aquæ hujus terrenæ, è qua ut Domini Jeſus loquitur, qui biberit, iterum ſitiet, cum ex illa, quam ipſe dare ſolet, qui biberit, ſititurus non ſit in æternum, ſed aqua illa, futura ſit in ipſo, fons aquæ ſalientis, in vitam æternus Joh. 4. verſ. 13, 14. Sed nos corpori magis addicti ſumus, quam animo, ea cauſa eſt, cur magis de aqua ea ſimus ſolliciti, quæ corpori reficiendo ſervit, quam, quæ animæ, cum fieri contra deberet. Deberet ante oculos nobis eſſe id, quod de pane vitæ, idem Chriſtus apud Johannem docet, eum nempe, qui illum comederit, in æteruum victurum, cum contra Patres Judæorum, qui manna illud è cœlis lapſum comederunt, mortui fuerint, & nil illis cibus tam præſtans ad vitæ perpetuitatem profuerit.

Denique, conſideranda eſt hoc loco, ſumma Dei benignitas, quæ gratis nobis tantum bonum largitur, ſeu abſque ullo noſtro merito, imò etiam abſque alieno. Nam ſi alius quiſpiam, noſtro nomine, vere fuiſſet meritus, gratis eam Deus non daret. Quicunque enim pretium, à quocunque tandem acceperit, is quod dat, gratis non dat. Hac occaſione poteſt aliquid diſſeri, de merito Chriſti ejuſque ſatiſfactione, ſed breviter.

Alter modus, quo deſcribuntur ii, quibus tanta fœlicitas deſtinata, continetur iis verbis, *Qui vincit, hæreditabit omnia, & ero illi Deus, & ipſe erit mihi filius.* Quibus tamen verbis, quemadmodum & ſuperioribus ipſa quoque fœlicitas, quæ ſuperius fuit explicata, exprimitur. Homines verò ii, quos fœlicitas ea maneat, deſcribuntur nomine vincentium, quæ vox iterum pro diverſitate temporum, aliter atque aliter eſt accipienda, hoc eſt, nunc perfectiori, nunc imperfectiori ratione, & perfectiori quidem, ſi ad futurum ſeculum referatur; imperfectiori verò, ſi ad præſens. Nam ſi de præſenti ſeculo accipiatur, is victor appellabitur, qui ita ſuperaverit hoſtes ſuos ſpirituales, atque imprimis hunc mundum, & calamitates, quas homines hujus mundi, ipſi oppoſuerant, ut eum à veritate divina, abſterrerent, ut nullo modo paſſus fuerit ſeſe ab ejus amore ac profeſſione abduci. Qui enim talis fuerit, is eo tempore, cum ſublatis Anti-Chriſti erroribus & aliarum gentium infidelitate, eccleſia Chriſti illuſtris conſtituetur, adibit hæreditatem ſanctæ illius urbis, omniumque bonorum ſpiritualium, quibus ea affluet. At ſi per hæreditatem omnium, poſſeſſionem cæleſtis fœlicitatis, quæ futuri ſeculi eſt propria, intellexeris, is demum victoris nomen merebitur, qui hoſtes ſuos penitus vicerit, neque uſque ad mortem, iis ſuccubuerit; ſed potiùs ſi res tulerit, fortiter pro nomine Chriſti, occubuerit, & mortem acerbam ferendo, vicerit. Nam cum omnes, qui peccati jugum excuſſerunt, & ſic carnem cum concupiſcentiis edomuerunt, atque ut Paulus ait, crucifixerunt, mundi hujus illecebras omnes ſpreverunt, & omnes Satanæ machinas, quibus animum ipſorum expugnare tentaverat, eluſerunt, victores appellari merentur, præſertim ſi uſque ad finem vitæ, palmam hanc ſibi eripi non patiantur, tum verò ii imprimis victores cenſentur, qui ne mortem quidem violentam juſtitiæ cauſa, ſubire detrectaverint, ſed eam alacri animo, pro Domini ſui nomine ac gloria adierint. Unde facile eſt intelligere, quid noſtri ſit officii, quidque perpetuo meditari, & opere ipſo præſtare nos oporteat, ſi cœleſtium bonorum hæredes fieri cupiamus. Pugnandum nempe eſt cum hoſtibus noſtris, & primo quidem nobiſcum ipſis, hoc eſt, cum carne noſtra, quæ nos externis noſtris hoſtibus prodit. Nihil enim vel Satanas, vel mundus adverſum nos poſſet, niſi caro cum illis colluderet, ac conſpiraret. Difficillima autem unicuique ſecum pugna eſt: propterea, quod noſmetipſos, vehementer amamus, & durius in nos conſulere horremus. Sed quo difficilior pugna eſt, tanto glorioſior eſt de ſeipſo parta victoria, nec ullus præclarior triumphus, eſt eo, quem quis de ſeipſo ſubjugato reportat: quare, contundendum eſt, ut Paulus de ſeipſo loquitur corpus, & in ſervitutem redigendum. Quod quidem fiet, ſi ſpiritus Chriſti in nobis habitabit. Nam, ſi quidem Chriſtus in nobis habitat, corpus quidem mortuum erit peccato, ſpiritus autem vivet juſtitiæ, ut docet idem Apoſtolus Rom. 8. Similiter etiam, ſi fides in nobis habitabit, mundum vincemus. Hæc enim eſt ea victoria, quæ vincit mundum ſeu ejus victoriæ cauſa 1 Joh. 5. ſi Dei ſermo in nobis habitabit, validi erimus & vincemus illum malignum, ſeu Satanam. 1 Joh. 2. 14. Nil eſt difficile credenti, & certaminis hujus brabeum, quod Chriſtus agonotheta nobis oſtentat, ſemper ante oculos habenti. Quantum in hac victoria, de qua hic ſermo eſt, ſitum ſit, ſi quis plenius velit cognoſcere, perlegat concluſiones ſingularum epiſtolarum Domini Jeſu, quas ad eccleſias Aſiæ ſcripſit Dominus Jeſus, quæ deſcribuntur ſupra cap. 2. & 3.

Quod ad deſcriptionem fœlicitatis, quæ hoc loco annexa eſt, attinet, ea duplex eſt. Prior ibi: *Qui vicerit hærettitabit omnia.* Per omnia iſta, intelligenda ſunt, tum urbs illa, ſuperius deſcripta, tum ea omnia quibus illa abundat bona, quæ qualia ſint, ex hactenus dictis, ſatis apparet, quanquam uberius id totum deſcribitur, reliquo hoc capite, initio facto à verſ. 10. quinetiam initio cap. ſequentis, per aliquot verſiculos, quæ omnia quatenus tempus tulerit ac neceſſitas poſtulaverit, perlegi, ac breviter percurri poterunt. Cum vero dicitur, victorem hæreditaturum omnia, ſignificatur eum, pleno ſtabilique jure, ea adepturum, ac poſſeſſurum, qua voce, non ſemel utitur ſpiritus divinus, cum de futura noſtra fœlicitate ait; quanquam in ea ſimul, reſpici eò ſolet, quòd nos Dei filii ſimus, à Deo adoptati, ac proinde etiam hæredes, ut Paulus diſputat Rom. 8.

Hic denuo poſſunt excitari auditores, ad deſiderium & ſpem tantæ fœlicitatis, poteſtque contentio fieri, inter bona cæleſtia & terreſtria, interque ſtabilitatem poſſeſſionis illorum, & inſtabilitatem, atque incertitudinem poſſeſſionis horum.

Illud

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Illud etiam non eſt prætermittendum, quod cuivis vincenti promittatur, quod ſit hæreditaturus omnia, cum tamen omnes ſint hæreditaturi. Nempe, ita bona illa cœleſtia comparata ſunt, ut perinde ſit, ac ſi ſinguli omnia tenerent, cum unius cujuſque tanta ſit futura fœlicitas, ut majorem capere non poſſit, nec ideo, quod hic omnibus perfruatur, alteri quidpiam inde ſit deceſſurum. Ita enim exuberat cœleſtium bonitas, ut omnes expleat, & tamen redundent, contra quam in terris accidit, ubi ſi unus poſſidet omnia, cæteri eorum poſſeſſione excluduntur. Altera deſcriptio illius fœlicitatis eſt, vel ſi mavis illius quædam cauſa, cum porro addit divinus ſpiritus, *Et ero illi Deus, & ipſe erit mihi filius.* Ideo enim is qui vicerit hæreditabit omnia, quia Deus, illius erit Deus, & ipſe Dei filius, quemadmodum jam ex parte monuimus. Sed tamen ſi hæc de effectu ipſo intelligentur, idem quod priora verba, in ſeſe complectentur. Deum enim alicui eſſe Deum ſignificat, ut ſupra vidimus, Deum, eſſe ſummum illius benefactorem, & ſua ad illum beandum potentia uti. Rurſus, quempiam eſſe Dei filium, & hoc & non paucis aliis ſcripturæ locis, ſignificat, Deo inſtar filii, charum eſſe & eo eſſe loco ac conditione, qua filium eſſe oporteat. Neque enim hoc loco ſermo eſt, de re, ad officium noſtrum pertinente, qualis eſt ſimilitudo, quam ratione ſanctitatis cum Deo habere debemus, quæ nos Dei filios conſtituit; ſed de re, quæ ad conditionem, fœlicitatemque noſtram ſpectet, & præmium ſit laboris, atque officii noſtri. Quantum hinc ſolatii fluat, quivis videre facile poteſt. Quanta autem dignitas eſt, adeo Deo eſſe charum, ut Deus, tibi ſit Deus, & tu ipſius filius, ut jure cum Johanne exclames. Videte, quantam charitatem nobis dederit pater, ut filii Dei dicamur 1 Joh. 3. verſ. 1. Atque hæc multis modis amplificari pro concione queunt; ſed quanto plus eſt hac in re gaudii, tanto plus etiam eſſe debet virium, ad nos monendis, ut vincere velimus, cum nonniſi victori, hæc ſint promiſſa, atque ut cum Deus nos pro filiis ſuis agnoſcere, atque habere velit, nos quoque ita nos geramus, ut filii ipſius, merito dici poſſimus, hoc eſt, ſanctitate ipſi evadamus ſimiles, & tamquam benigniſſimum noſtrum patrem, ardentiſſime amemus; quod fiet ſi mandata ejus obſervemus. Hæc enim vera in Deum charitas eſt 1 Joh. 5. verſ. 3. Obiter hic obſervari poteſt, in Græco, voci filii, præpoſitum eſſe articulum, cum tamen hoc loco, generale ſit vocabulum. Similis eſſe videtur uſus articuli Matt. 18. verſ. 15. in voce ὁ ἀδελφὸς, atque imprimis verſ. 17. in nominibus ὁ ἐθνίκος, ὁ τελώνης.

Abſolvimus hactenus priorem, majoremque hujus loci partem, quæ eſt, de fœliciſſimo piorum ſtatu, partim in hoc, partim in futuro ſeculo. Sequitur nunc miſerrimus impiorum ſtatus ac conditio verſ. 8. ubi tum aliquot impiorum genera enumerantur, tum miſerrimus illorum ſtatus deſcribitur. Quod ad prius attinet, tria potiſſimum eorum videntur exprimi genera, quorum tertium in alias iterum ſpecies ſeu genera diſtribuitur. Primum eſt, hominum *timidorum*, per quos non ii ſunt intelligendi, qui natura ſunt meticuloſi, & in periculis trepidare ſolent; ſed ii qui tantum valere ſinunt metum calamitatum, tormentorum & mortis acerbiſſimæ veritatis cauſa propoſitæ, ut vel veritatem amplecti eam ob cauſam nunquam audeant, vel ubi amplexi fuerint, ab ea deficiant, eamque profiteri non audeant, à quo timore Chriſtus diſcipulos ſuos dehortatur Matth. 10. ubi ait. Ne timueritis ab iis, qui occidunt corpus, animam autem non poſſunt occidere, & 1 Petr. 3. verſ. 14. nam quod alias, ad naturalem illum timorem ac trepidationem attinet, quæ tamen haudquaquam tantarum eſt virium, ut quis à recto deſciſcat, videmus eam, in ipſum quoque Dominum Jeſum cecidiſſe qui ipſemet de ſe ait, Animam ſuam turbatam eſſe Joh. 12. 27. imo etiam turbatam eſſe, uſque ad mortem, & alia his ſimilia, de ipſo teſtantur euangeliſtæ. Unde facile perſpici poteſt, nihil id conſtantiæ ac fortitudini Chriſtianæ, demere laudis apud Deum, ſi quis periculi magnitudine terreatur, imo ita obfirmet animum, ut à veritate aut pietate, nulla ex parte dimoveri ſe propterea patiatur; imò propemodum laude dignior eſt, ejus conſtantia, qui licet ob naturalem quandam imbecillitatem, vehementer percellatur, imminente periculo, nihilominus tamen perduret, & nil ſe, religioneque ſua indignum committat, quam qui ob naturalem quandam animi magnitudinem, nullo in periculo trepidet, & abſque ullo metu, mortis diſcrimen adeat. 1. Ille enim nihil naturæ imputat, hic multum. 2. Illius conſtantia, validioribus arietibus concutitur, quam hujus, & tamen non minus, quam hæc perſtat. 3. Quanquam & illud animadvertere licet, viros nonnunquam majores, & cæteroqui validiores, magis in hujuſmodi certamine trepidaſſe, quam imbecilliores, quales alias ſunt plerumque homines imbecillioris, aut ſexus, aut ætatis, propterea quòd horum imbecillitatem Deus, majori quodam fulſit ac firmavit robore. Virtus enim Chriſti, in imbecillitate perficitur. 2 Cor. 12, & in iis magis apparet, divina id fieri virtute, quòd tam alacri, atque imperterrito animo, extrema ſubeant diſcrimina, quam in firmioribus. His autem, minus eſt opus ſubſidio, & ſatius eſt tum, eos ſibi quodammodo relinqui, & præter id, quod ante ex Chriſtiana religione compararant robur, alio extraordinario, non armari. Ita enim melius illorum apparet fides, conſtantia, atque in Deum pietas, melius etiam, quantum doctrina, ac religio Chriſti ſanctiſſima, in hominibus efficere queat. Quare ut ad rem noſtram redeamus, ii demum timidi ex mente divini ſpiritus, hoc loco cenſendi ſunt, quos metus tranſverſos agit, & à recto tramite abducit. Ideo autem horum mentionem hoc loco fecit Joh. & quidem initio, quia non pauci proculdubio tales fuerint, ſintque exſtituri eccleſiæ renaſcentis tempore, & ex Antichriſti tyrannide exeuntis, aut infidelitatem gentilem abjicientis. Eo enim tempore, graviſſimæ, ut tum res ipſa unumquemque monet, tum hic Apoc. liber abunde docet, exiſtere debuerunt, & ex parte adhuc exſtituræ ſunt aliquando perſequutiones, adverſus eos, qui Antichriſti jugum vel excuſſerunt, vel adhuc excutient, quive gentilibus erroribus relictis, Chriſtianam religionem amplectentur. Nam Antichriſtum tyrannidem ſuam ſtabilire velle, nec poſſe pati, ut ab eo tot hominum millia deſciſcant, eos etiam qui errores veteres adamaverint, eos ferro & igni velle defenſos, & Satanam ægerrime ferre, hunc ut ita dicam, bolum ſibi è faucibus eripi, quivis facile perſpicit. Quare cum non omnium is ſit animus, eaque fortitudo ac conſtantia, ut perſequutiones, calamitates ac mortem denique acerbam, veritatis cauſa ſuſtinere velint, quis non videt, illius mutationis de qua diximus, tempore, multos exſtituros fuiſſe, atque adhuc exſtituros eſſe timidos, atque ignavos, quos hic divinus ſpiritus deſignat, & hos quidem ab initio collocat, ne quis fortè putet rem levem eſſe, timore victum cedere, & tantum iis, qui prorſus nolint veritatem amplecti, aut in apertis ſceleribus hæreant, ſempiternam perniciem, repoſitam eſſe arbitretur. Quapropter adverſus timorem perpetuo obfirmandus eſt animus, & fortitudo ac conſtantia Chriſtiana comparanda, quæ in eo cernitur, ut noſmetipſos abnegemus, id eſt vitam ac corpus noſtrum, pro alieno quodammodo ducamus, ejuſque nullam habere rationem decernamus, tamquam ſi ad nos haudquaquam pertineret. Quinetiam crucem tollamus, & quidem quotidie, id eſt ita animum comparemus, ut non tantum ad aliud aliquod levius vel calamitatis vel mortis genus; ſed ad genus mortis acerbiſſimum, ſimul & ignominioſiſſimum, quale crucis olim fuit, parati ſimus, idque ita, ut mortem non è longinquo proſpiciamus, ſed tamquam præſentem intueamur, non ſecus atque ſi inſtar maleficorum, crucem in humeros tolleremus, ad ſupplicii locum eam deportaturi,

eaque

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

eaque in re, Chriſti ducis noſtri veſtigia ſequamur, qui tum cum hæc diceret animo, poſtea etiam corpore, ac reipſa, crucem fuſtulit, eamque in locum, morti ipſius deſtinatum detulit, & ei fuit affixus. Si quis eum animum, nondum ſibi comparavit, is Chriſti diſcipulus eſſe non poteſt, id eſt, talis non eſt, qualem eſſe eum oportet, qui Chriſti diſcipulus fieri velit. Nam vel Chriſti diſcipulus, nulla ex parte evadet, vel eſſe deſinet, ejuſque conditio, deterior erit conditione ejus qui nunquam veritatem agnoverit. Qua de re vide ultimam partem Luc. 14. 26, 33, 34.

Sed jam tempus eſt, ut ad alterum impiorum genus accedamus, quod continetur, nomine *infidelium* quo intelliguntur ii, qui veritati divinæ, in lucem denuo productæ, & ex Antichriſti, ac gentilitatis tenebris erutæ, fidem adhibere noluerint, quomodo hoc nomen, tum in Sacris Literis tum in communi ſermone, apud Chriſtianorum vulgus accipi, nemo ignorat. Diſtinguuntur enim hi, tum à timidis, qui fidem adhibuerant veritati, ſed ab ejus profeſſione, ob metum fuerant abducti, tum ab exſecrabilibus, ſeu iis, qui variis ſceleribus fuerint polluti. Hic oſtendi poteſt, ex Sacris Literis, quantum fuerit opus, quam grave ſit peccatum, veritati non credere. Nam cæteroqui in piorum cætu, minus de hoc, quam de priori, id eſt, de timiditate, eſt dicendum, niſi forte eatenus, ut gaudeant, ſe in eorum numero non eſſe. Indicatur ergo hoc loco, non ita veritatem tum temporis patefactum iri, ut omnes prorſus cogantur ei fidem habere, eamque amplecti, ſed perſeveraturos nihilominus in infidelitate eos, in quibus Deus hujus ſeculi, excæcaverit mentes, ut loquitur Paulus, ne illis ſplendeat illuminatio euangelii, gloriæ Chriſti 2 Cor. cap. 4. 4. Quos enim excæcat amor peccati, cujus autor eſt Diabolus, ii lucem veritatis, peccato cuivis, vehementer adverſantis, cernere nequeunt; ſuntque inſtar veſpertilionum, ad lucem ſolis meridiani.

Sequitur impiorum genus, quod continetur voce *Exſecrabilium* vel *Abominandorum* quod quia, tum à timidis tum ab infidelibus diſtinguitur, facile eſt intelligere, id de iis eſſe intelligendum, qui opere ac factis impietatem exercent, ut quemadmodum priora duo vitia ad veritatis cognitionem ac profeſſionem ſpectabant, ita hoc ad vitam & mores. Verum, quia exſecrabilem eſſe, non certum aliquod impietatis genus deſignat; ſed conſequens quoddam omnium ſcelerum ac flagitiorum eſt (omnes enim qui aliquod impietatis genus exercent, Deo ſunt abominabiles, & hominibus eſſe debent) ideò recte ſtatuitur, genus eorum quæ ſequuntur ſcelerum, vel potius ſceleratorum nempe homicidarum, ſcortatorum, veneficorum, & idololatrarum; poſſis etiam dicere, mendacium, quod poteſt confirmari collatione verborum, ultimorum hujus cap. ubi ſceleratorum genera illa, quæ hic enumerantur non recenſentur, ſed generali nomine eorum, qui aliquid faciunt commune ſeu pollutum, quique faciunt abominationem, ſeu exſecrationem includuntur, quibus nominatim adduntur ii, qui faciunt mendacium, fortaſſe propterea, quod potuiſſet quiſpiam arbitrari, peccatum hoc, quod verbis tantum committitur, levius eſſe, quam ut nomine exſecrationis, ſeu abominationis comprehendatur. Quare, ne fortaſſe quiſpiam putaret, id à poſſeſſione aut ingreſſu futuræ Hieroſol. homines minimè arcere, nominatim id exprimere maluit ſpiritus divinus, quam generali illa oratione includere, ne præteritum putaretur, quod vel propterea minimè prætereundum erat, quod ibi, ubi veritas divina locum non invenit, veritas prope omnis exſulare ſoleat, & mendacia paſſim regnare. Quare, illud jam ſit à nobis conſtitutum, per exſecrabiles homines eos intelligi, quorum vita eſt ſcelerata, ita ut eos Deus & pii omnes merito averſentur. Quanquam autem hoc non de quibuſvis, qui aliqua in re peccare conſueverunt, hoc loco videatur dici, tamen ad quoſvis, aut cujuſvis generis peccatores, extendi non injuria poteſt. Omne enim peccatum, Deo eſt abominabile, & hominem etiam ipſum, præſertim ſi peceatam ipſum agnoſcendi & reſipiſcendi occaſionem habeat, eidem abominabilem reddit, alium quidem magis, alium minus, pro ipſorum delictorum gravitate, ita tamen omnes averſatur Deus, ut nolit illos, in cæleſte illud domicilium intromittere, ſed velit eos æternum perire. Quo loco diſſeri poſſunt quædam, ad peccatorum odium conciliandum, & oſtendi, quam fœda, quamque inviſa ſit res Deo, peccatum, ac proinde quantopere hominis animus ab eo debeat abhorrere. Inquinamenta nempe carnis, aut ſpiritus, ſunt peccata, ut ea Paulus appellat, quare quemadmodum abhorrere ſolemus à rebus fœdis, & turpiter conſpurcatis, ita multò magis à peccatis; & quanto ea graviora ſunt, eo magis; quanquam nullum leve, nullum contemnendum cenſeri debet. Nihil enim parvum, vel contemnendum, quod ſempiternæ vitæ poſſeſſione, te excludere, & in æternum interitum, conjicere te poſſit. Sequuntur jam ſpecies, quas vocant, ſeu genera iſtorum exſecrabilium, ſeu hominum ſceleratorum, eaque ſi mendaces etiam, hoc nomine complecti velis, numero quinque. Primum eſt *homicidarum.* ubi primò animadvertendum eſt, particulam *Et* quæ interjicitur vocibus exſecrabilium & homicidarum, perinde eſſe accipiendam, ac ſi dictum eſſet, id eſt. Vel nempe, hoc pacto, Et exſecrabilibus, hoc eſt homicidis & ſcortatoribus &c. Quinam autem ſint homicidæ, vulgò notum eſt, ii nempe, qui homines præter jus faſque occidunt. Neque enim hoc nomine magiſtratus v. g. qui maleficos capitis ſupplicio afficiunt, quos ita Dei lex punire jubet, comprehenduntur: licèt de eo nihil nunc dicamus, utrum id ex Chriſti diſciplina facere liceat, nec ne; hoc tantum aſſerimus eos homicidarum nomine non comprehendi; quatenus jure, quod vel lege divina, vel natura ipſa nititur, id faciunt, ſed ſi ii injuria id faciant, ut cum eos qui divinam veritatem profitentur, eamque negare nolunt, publica licet autoritate, è medio tolli curant, quod idem multo magis de privatis ſtatuendum eſt, quibus ne alias quidem quempiam occidendi poteſtas, præſertim ordinarie permittitur. Et ſanè, non injuria quiſpiam id ſuſpicari poteſt, ideò homicidas primo loco commemorari, inter exſecrabilium hominum genera, quòd inter eos qui Hieroſolymam cœleſtem ingreſſuri non ſunt, plurimi ſemper exſtiterint, & porrò etiam exſtituri ſint, qui veritatis divinæ profeſſoribus necem moliantur, atque adeò afferant; quemadmodum tum Sac. Lit. dicta, tum experientia ipſa, abunde docet. Nam qui veritatem ac pietatem oderunt, facile etiam oderunt veritatis ac pietatis ſtudioſos, imò aliter fieri vix poteſt, quemadmodum etiam intelligitur ex cap. 2. Sapient. & Joh. 7. 7. & 15. 19, 21. & 16. 2, 3. 1 Joh. 3. 12, ut rectiſſimè dictum ſit à Paulo, omnes, qui in Chriſto Jeſu, pie vivere volunt, perſequutionem paſſuros 2 Tim. 3. 12, ſed non ſunt tamen hinc excludendi cæteri etiam homicidæ, qui alia quavis de cauſa, alios è medio tollunt, aut tollere etiam è medio conantur, quod peccatum ſub lege, imò & ante legem, nonniſi ſanguine homicidæ, expiari voluit Deus, & terram ſanguine hominis effuſo, pollui aſſeruit. Graviſſimum ſanè ſcelus eſt, eum qui ad imaginem Dei ſit conditus, & ejus majeſtatem ac gloriam quodammodo repreſentet, è vita tollere, eaque de cauſa inter ſcelera quæ Deus in decalogo prohibuit, ad proximum ſpectantia, primo loco homicidium eſt collocatum. Dico inter ſcelera quæ prohibuit, ſeu inter peccata ut vocant negativa, & latiſſime patentia. Nam id quod præceſſit affirmativum eſt, & ad liberos tantum ſpectat. Hinc ergo moneri poſſunt omnes, ut ſibi quam diligentiſſimè caveant tum ab ipſa cæde, tum ab iis omnibus quæ ad cædem tendunt, qualia ſunt vulnera, plagæ, aut quæ hæc ipſa etiam antecedunt, ut ſunt rixæ, indignatio, atque ira exæſtuans, atque odium, quod ipſum pro homicidio in Sac. Lit. reputantur, cum ut ait Johannes, qui odit fratrem ſuum homicida ſit 1 Epiſt. cap. 3. verſ. 15. ubi ait: Et noſtis, quòd omnis homicida non habet vitam æternam in

ſeipſo

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ſeipſo manentem, id eſt, ſpem illius vitæ nullam habet, nec eam adipiſci poteſt.

Sequitur alterum exſecrabilium genus, nempe *Scortatores* per quos hoc loco adulteri etiam atque adeo omnes, qui impuram libidinem exercent, intelligendi ſunt. Neque enim adulteros præſertim poſtquam homicidarum feciſſet mentionem, omiſiſſet divinus ſpiritus. Simili ratione, accipitur hæc vox 1 Tim. 1. verſ. 10. ubi etiam homicidis ſubjunguntur ſcortatores, & quidem ita, ut ad decalogi præcepta, in quibus adulterium nominatim prohibetur, manifeſta quædam ſit relatio. Videatur etiam Mat. 5. 32, & 19, 9 ubi ſimili ratione, vocabulum ſcortationis ſumitur, Adde & Rom. 1. 29. Quamquam nonnunquam, ut in locis ad Rom. & ad Timot. à nobis citatis, videtur hoc vitium diſtingui ab illis libidinum generibus quæ naturæ fines, prorſus excedunt; ſed hoc loco nihil prohibet, etiam illa comprehendere, cum nihil hic ſit, quod ea excludi, aut à ſcortatoribus diſtingui arguat; quemadmodum in duobus illis locis contingit, in quibus vel antea, vel poſtea demum eorum fit mentio. Eſt autem hoc ſcelus, Deo admodum abominandum. Unde Petrus poſteriori epiſtola cap. 2. cum dixiſſet ℣ſ. 9. Dominum noſſe, pios quidem ex tentatione eruere, injuſtos autem, ad diem judicii puniendos ſervare, addit, *maxime autem eos, qui poſt carnem in cupiditate pollutionis ambulant*; id eſt, qui libidines impuras ſectantur. Teſtatur id primus mundus, diluvio ob ſimile peccati genus immiſſo deletus. Teſtatur Sodoma & Gomorra igne cœleſti hauſta. Teſtatur populus Iſraëliticus in deſerto punitus 1 Cor. 10. 8. His adde ſcripturæ dicta, in quibus nominatim, hominibus impuris, ſcortatoribus, adulteris, divina ſupplicia propoſita eſſe docetur. Vide Epheſ. 5. 5, 6. 1 Theſ. 4. 3. & ſeq. uſque ad fin. 7. & ad Heb. 13. 4. ubi nominatim dicitur, *Scortatores autem & adulteros judicabit*, hoc eſt puniet *Deus*. Nuſpiam autem magis hoc peccati genus regnare ſolet, quam ubi falſa regnat religio, vel ſuperſtitio potius, atque idololatria, quemadmodum liber Sapientię docet, qui aſſerit hujuſmodi ſcelera ex idololatria quodammodo manaſſe. Monendi ergo hic ſunt omnes, atque imprimis ii, quibus integer eſt ſanguis, & quorum ætas juvenilis eſt ac florens, quique proinde variis jactari ſolent cupiditatibus, & ad voluptates illicitas accendi, ut ſibi ad hoc ſcelerum genere, quam diligentiſſime caveant, corpus aſſiduis laboribus coerceant ac doment. Temperantia ac victus moderatione, vigiliis, piis meditationibus ac precibus, illud ita ſubigant ne luxuriet, idque adeo faciant, quod monet Paulus ſub finem cap. 13. ad Rom. ut carnis curam non faciant, vel habeant ad concupiſcentias. Nam ſi ſcelus ipſum vitandum eſt, irritamenta etiam vitii, quinetiam & occaſio cavenda eſt. Utamur etiam eo Domini Jeſu conſilio, imo præcepto, quod iis tradidit, qui ne in corde quidem ſuo, aut oculo libidinoſo, adulterium committere velint, ut ſi oculus ipſorum dexter, eos ſcandalizet, eum eruant, & à ſe projiciant, itemq; dexteram ſi eos ſcandalizet abſcindant, & à ſe projiciant; hoc eſt, eorum membrorum uſu, licet alias jucundiſſimo, ſeſe privent, ſi ille ad peccatum aut libidinem illis ſit futurus in citamento, & ſimiliter aliis etiam rebus, licet chariſſimis, earumve uſu potius abſtineant, quam in peccatum incidant. Qua de re in Ethic. dictum eſt.

Sequitur tertium exſecrabilium genus, nempe *Veneficorum* id eſt eorum qui diabolica ope, ad quidpiam efficiendum utuntur, de quo eſt à nobis ſatis dictum in Ethic. unde quiſque tantum ad populum proferre poterit, quantum viderit eſſe neceſſarium, & ad ædificationem atque inſtructionem populi Chriſtiani, utile. Hoc quoque peccatum, libenter cum idololatria, ac falſo Dei cultu conjungitur. Nam & vicina ſunt hæc peccata, & ubi idololatria regnat, dæmones imperium quoddam exercent. Ubi autem hi regnant, quid mirum homines impios, aut curioſos eorum, ope multa efficere velle, eoſque in auxilium vocare; unde etiam videmus, ibi hoc impietatis genus, maximè vigere, ubi ſuperſtitio & idololatria, maximè viget. Poteſt hic pauci oſtendi, quam exſecrabile hoc ſit ſcelus, quamque Deo inviſum, quod quidem oſtendere eſt facile. Quid enim poteſt excogitari abominabilius, quam cum Dei ac pietatis omnis hoſte, commercium ullum habere? Et hic monendi ſunt auditores, non tantum ut ab ipſo veneficio abſtineant, quod impetrare facile eſt, cum vix fieri queat, ut quiſpiam qui veritatem divinam fuerit amplexus, tanto ſe ſcelere contaminet, ſed etiam ne unquam ejuſmodi hominum operâ, vel in rebus occultis inveſtigandis, vel in rebus ullis ſanandis, utantur, & ne vim etiam aliquam tribuant rebus iis, in quibus nullo modo apparet, naturalem virtutem, atque efficaciam ineſſe, ad morbum, v. gr. aliquem curandum. Hæc enim ad alia pejora viam ſternunt. Et illud quidem in lege, graviſſimè fuit prohibitum, mortis etiam pœna conſtituta, tum venefico, tum veneficorum conſultori.

Quartum hominum exſecrabilium genus conſtituunt *idololatræ* quales quam plurimos eorum, qui veritatem ſalutarem amplecti nolunt, eſſe, pluſquam credibile eſt. complectitur autem idololatria, non modo ſimulachrorum, ſed etiam quorumvis numinum falſorum cultum. Breviter, quidquid primo & ſecundo decalogi præcepto, prohibetur, Qua de re, uberrime a nobis explicatum eſt in Ethic. unde ea peti poſſunt, quæ populo Chriſtiano utiliter propani queant. Hortandi hic ſunt auditores, ut à peccato hoc, ſint quam alieniſſimi. Quem in finem, haud pauca Sac. Lit. tum Veteris, tum novi teſtamenti loca, congeri poſſunt, in quibus, ab hoc peccati genere, divinus ſpiritus nos dehortatur, ſupplicia idololatris comminatur, aut iſtiuſmodi pœnarum exempla proponit. Videantur inter alia, ea quæ habet Paulus 1 Cor. 10, ubi non tantum ab ipſo ſimulachrorum cultu nos avocat, verum etiam ab omnibus iis, quę arguere poſſent, nobis cum idolis, eorumve cultu, eſſe quidpiam commune.

Reſtat ultimum, hominum impiorum, ac Deo exſecrabilium genus, qui ſunt *Mendaces*. Mendaces ii cenſendi ſunt, qui contra animi ſui ſententiam loquuntur, & ſic ſcientes prudentes fallunt: quanquam etiam illi accenſeri mendacibus ſolent, qui tum, cum quidpiam promiſerunt, fallere non cogitarunt, & ſic quod verbis expreſſerunt, animo quoque cogitarunt; ſed poſtea fidem non ſervant, ac promiſſi ſui, nulla habita ratione, animum mutant, atque id quod polliciti ſunt, præſtare nolunt. Nam quamdiu quiſpiam promiſſo ſuo obſtringitur, ſi animum mutet, verba ſua, mendacii arguit, quibus ſe id facturum dixerit, quod ubi tempus advenit, facere nolit, atque adeò non ſit facturus. Itaque alii quidem mendaces ſunt qui tum cum quidpiam proloquuntur, aliter ſentiunt, alii verò, qui poſtea aliter ſentiunt, ac faciunt, quam ſe ſenſuros ac facturos dixerant. Sed hac quoque de re in Ethic. dictum eſt. Ait autem Iohannes, non ſimpliciter mendacibus repoſitam eſſe partem, in ſtagno ardente igne & ſulphure, ſed omnibus mendacibus, ne quis forte aliquod mendacii genus, ita leve æſtimet, ut arbitretur, vel ſe, vel alios propterea haudquaquam perituros, quia verò ita vulgare eſt inter homines mendacium, plerumque vili penditur, & pro nihilo fere habetur; quamquam in aliis id quiſque ſolet reprehendere graviſſime, & ſibi objectum moleſtiſſime ferre. Huic igitur errori occurrit divinus ſpiritus, ut intelligamus, neminem ex iis, qui mentiendi libidine teneantur, ſupplicium illud ſempiternum effugiturum, & ſic tanto magis illud caveamus, atque inter alia, ut fidem potiſſimum in promiſſis ſervemus, quæ pars eſt veracitatis, quam vocant, non poſtrema. Proponi hic etiam poſſunt comminationes quædam ex Vet. Fœd. qualis eſt illa, quæ eſt Pſal. 5. ubi Deus odiſſe dicitur omnes eos, qui mendacium loquantur. Sed nihil eſt opus, aliunde comminationes conquirere, cum hic graviſſima proponatur. Enumeratis enim impiorum generibus, ſupplicium etiam ipſum ſubjungitur, quod illis proponitur ſeu infœlicitas, qua aliquando ſunt damnandi, idque in illis verbis:

Pars illorum in ſtagno ardente igne & ſulphure. Ubi duplicem ejuſmodi ſupplicii deſcriptionem habemus,

qua-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

quarum poſterior, prioris eſt quædam explicatio. Quod ad priorem attinet, per ſtagnum illud ardens igne & ſulphure, id eſt igne ſulphureo, qui videtur eſſe omnium ardentiſſimus & vehementiſſimus, & ad exſtinguendum difficillimus, videtur intelligi ignis ille ultimus, quo impii ſunt comburendi ac cruciandi, & quo etiam mundus hic conſumetur, ita ut hic ipſe mundus, igni ſuccenſus, ſit ſtagnum illud ardens igni ſulphureo. Nam & ſtagni nomen & ſulphuris, metaphoricum hic eſſe, facile quivis poteſt intelligere. Ignem autem quo hic mundus conſumetur, eundem eſſe cum illo, quo impii cruciabuntur, non obſcure patet ex 2 Pet. 3. 7, itemque 10 & ſeq. Satis enim inde apparet, iſtum ignem, eos demum effugituros, qui cum pietate ac ſanctitate vixerint, cœteros verò, eo conſumtum iri. De hoc ſtagno vide ſupra cap. 19. ℣. 20, & 20. 10. Cum verò ait Johan. partem iſtorum hominum impiorum, fore in illo ſtagno, nil aliud ſignificat, quam hoc ſtagnum, illis repoſitum eſſe, eoſque manere; & quemadmodum paulò ante dictum fuerat, Victorem, hæreditaturum omnia, nempe Hieroſol. illam cœleſtem, & quæcunque ſunt in ea bona; ita contra hæreditatem, ut ita loquar, & partem impiis deſtinatam, fore ſtagnum iſtud. Quod enim alicui aſſignatur, vel deſtinatur, id *pars*, vel portio illius in S. L. dicitur, metaphora ducta, vel ab hæreditatum diſtributionibus, ad quas hoc loco videtur reſpicere, vel à diſtributione ciborum, quos patresfamilias, ſingulis ſuis domeſticis aſſignant, ac tribuunt. Quam verò grave hoc ſit ſupplicium, quamque horrendum, facile quivis æſtimare poteſt, præſertim, cum id æternum ſit futurum, nec ulla reſtituræ ſit liberationis ſpes, quæ cæteroqui miſerrimos etiam ſolatur. Quare, monendi hic ſunt omnes, ut ſi ſupplicium hoc effugere velint, fugiant etiam vitia, ac impietatum genera, tum paulò ante commemorata, tum etiam omnia. Inſani hominis eſt, momentaneum peccati fructum non modo ſempiternæ fœlicitatis jactura, ſed etiam nunquam finiendo ſupplicio redimere.

Quod ad alteram ſupplicii hujus deſcriptionem attinet, nempe quod hæc ſit *mors ſecunda*; Animadvertendum eſt, in hac prophetia, duplicem tum mortem, tum reſurrectionem indicari. Indicari dico, non expreſſe commemorari. Nam reſurrectionis quidem primæ fit mentio, ſed ſecundæ expreſſis verbis nuſpiam. Contra ſecunda mors commemoratur, ſed prima κατὰ ῥητὸν nuſpiam; re tamen ipſa, ſatis indicatur. Nam cum mors, reſurrectionem neceſſario præcedat, neceſſe eſt, ut ſi reſurrectio quædam prima eſt, mors etiam ſit aliqua prima, quam per reſurrectionem evadas. Quanquam hoc ipſum etiam ſatis eſt, quod ſecunda mors commemoratur. Secundam enim qui dicit, primam præſupponit, ut loquuntur. Quemadmodum etiam qui primam reſurrectionem commemorat, ille etiam ſecundam minimum exiſtere poſſe, vel etiam omnino exſtituram ſignificat. Quanquam autem hoc loco non foret neceſſe explicare, quæ ſit mors prima, ſed tantum quæ ſecunda, operæ pretium tamen eſt, etiam illud cognoſcere. Colligi autem id poteſt, ex ſuperiori cap. ℣. 4 & ſeq. ubi de prima reſurrectione, quæ primam mortem ſequitur, verba fiunt. Dicuntur autem ibi, animæ ſecuri cæſorum propter teſtimonium Jeſu; & propter ſermonem Dei, & qui non adorarunt beſtiam, neque imaginem ejus &c. revixiſſe & regnaſſe cum Chriſto 1000 annos. Reliquos autem mortuos, non revixiſſe donec finirentur mille anni; & additur,

Hæc eſt reſurrectio prima, ubi ſi reſurrectionis vocabulum proprie acciperetur, & intelligeretur, eos ipſos qui aliquando ſub Antichriſto fuerant occiſi in vitam rediiſſe, mors illa quæ præceſſit, quam primam eſſe diximus, nil aliud foret, quam mors temporaria, quam ſubeunt etiam homines pii; & mors quidem corporis. Verum cum ſatis conſtare videatur præſertim ex iis quæ apud Paulum, de reſurrectione noſtra leguntur, 1 Cor. 15, unam fore omnium qui Chriſti ſunt reſurrectionem, & nimis hoc foret, evidens Dei miraculum, quo vim faceret hominibus & eos ad credendum adigeret, ſi tanta hominum jam olim occiſorum multitudo, idque eodem tempore è morte reſurgeret, & mille annos regnaret, niſi quis fortè, id putet occultum fore, & hominum oculis inconſpicuum, cum tamen appareat, eos in terris victuros. Hinc inquam colligi poteſt, reſurrectionem hanc, impropriè eſſe accipiendam. Probabile autem eſt, nil aliud ſignificari quam fore, ut cum ab Antichriſto, ob veritatis divinæ profeſſionem, multæ hominum myriades fuerint occiſæ, indeque acciderit, ut nemo propemodum exſtaret, qui ſalutarem veritatem profiteretur, poſt tempus non exiguum ex Antichriſti tenebris emergant alii, priorum ſimiles, qui eandem quam illi doctrinam amplectantur ac profiteantur, ita ut priores illi, qui olim fuerant occiſi, propemodum videantur revixiſſe. Ita enim interdum ſolemus loqui, cum videmus poſt mortem alicujus, alium ei ſimilem exurgere, ut dicamus, illum qui mortuus fuerit, revixiſſe; quæ ſanè loquendi ratio, à prophetico ſermone, haudquaquam eſt aliena. Quapropter mors illa, quæ hanc reſurrectionem anteceſſit, reſpectu priorum quidem, corporalis eſt ac temporanea; reſpectu verò eorum qui in illorum locum poſtea ſucceſſerunt, ſpiritualis. Sed quia hi poſteriores, cum prioribus quodammodo confunduntur, & pro iiſdem cenſentur, ita mors prior conſideratur, quaſi nihil aliud fuiſſet, quam violentus ille, atque ad tempus durans, piorum ab Antichriſto occiſorum interitus, quanquam interea nil prohibet, quominus etiam aliorum piorum, qui ſub Antichriſto non vixerant exſtinctio ad tempus durans, mortis primæ nomine cenſeatur; quin etiam interitus impiorum, uſque ad judicii diem durans, ſeu mors eorum temporaria, à ſempiterno interitu disjuncta, præſertim ſi velis mortem ſecundam, de qua nobis agendum eſt, etiam reſpectu horum, ſecundam dici. Ita enim omnino poneretur præceſſiſſe in iiſdem, mortem primam. Et poſſis ſanè, huc referre illum impiorum interitum, de quo ſupra non uno loco actum eſt, ubi judicia divina in impiis effuſa, fuerunt explicata, initio facto, à cap. 6, uſque ad hunc ipſum locum. Nam & cap. præcedente, fit mentio gentium, ex quatuor terræ angulis congregatarum, adverſus ſanctorum civitatem & igni cœleſti conſumtarum. Et cap. etiam 19 fit mentio, eorum regum, atque exercituum, qui fuerint occiſi à Domino Jeſu, gladio, cum nihilominus tamen diſtinguatur hoc ſupplicium, à conjectione in lacum ignitum, ardentem ſulphure, vide ℣. 20, 21. Hæc autem mors impiorum, cum interrumpatur ea reſurrectione, cujus fit mentio cap. 20. 20 & ſeq. quæ proculdubio Johanni eſt ſecunda reſurrectio, mors ſecunda illa eſt, quæ hanc reſurrectionem conſequitur, quemadmodum ſanè apparet ex eodem loco, atque imprimis, ex tribus ultimis verſiculis, inter ſe collatis, adeò ut mors prima ſit omnis ille ſive piorum, ſive impiorum interitus, qui ſecundam hanc reſurrectionem eorundem præceſſit. Neque enim neceſſe eſt, ut quemadmodum primam reſurrectionem, prima etiam mors præceſſit, ita ſecunda ſecundam propterea quòd ita loquatur divinus ſpiritus, ut appareat, non ad eoſdem homines, ſed ad diverſos referri reſurrectionem primam & ſecundam. Nam qui primæ reſurrectionis, facti fuerunt participes, illi vixiſſe ſtatuuntur, uſque ad reſurrectionem ſecundam; nempe per mille annos, quibus reliqui mortui, non debuerunt reſurgere, quemadmodum apparet ex ℣. 4. 5, & ſeq. capitis præcedentis. Quare, qui ſecundæ reſurrectionis cenſentur fieri participes, ii ante, non bis, ſed ſemel, quemadmodum & illi qui primo reſurrexerant, ſtatuuntur fuiſſe mortui.

Sed hic non exigua oritur difficultas. Nam cum ſecunda illa reſurrectio ejuſdem generis eſſe videatur cum prima, quemadmodum indicare omnino videntur verba modò citata cap. præcedentis ℣. 4, 5, prior autem illa reſurrectio ſpiritualis fuerit, etiam hanc ſecundam ſpiritualem ac improprie dictam fore, neceſſe erit; quodſi admittatur, nec verba ipſa Joh. ſub finem præcedentis cap. ſcripta, ſatis ei videbuntur congruere, nec

facile intelligi poterit, quid ſit illa mors ſecunda. Quæ difficultas, ita videtur tolli poſſe, ut dicamus Johannem in deſcriptione illa ſecundæ reſurrectionis alluſiſſe ad reſurrectionem proprie dictam, quam omnes pii expectant, imo etiam impii, quatenus poſt mortem corporis, ad judicium ſiſtentur, quemadmodum etiam alibi facit in re ſimili, ut apparet vel è cap. 6, ubi ita deſcribit tempus quoddam judicii divini, cui tamen finis mundi, non ſtatim ſit ſucceſſurus, quemadmodum ex cap. 7 & ſeq. apparet, non ſecus ac ſi ultimum judicium deſcriberetur. Idem in aliis quoque rebus, hoc libro deſcriptis accidit. Itaque nihil prohibet, quominus Johannes cum deſcribere vellet reſurrectionem quandam improprie dictam, reliquorum hominum, præter eos, qui ſub Antichriſto vixerant, & ab eo occiſi fuerant, ad ultimam illam reſurrectionem alluſerit, imo etiam hanc cum illa quodammodo conjunxerit, quod ſanè omnino videtur eſſe ſtatuendum, & nos in totius loci hujus explicatione, pro conceſſo ſumſimus, cum diximus deſcribi hic ſtatum, tum piorum tum impiorum, ſequuturum poſt colluſtratas euangelii luce omnes terras, & reſtitutos quodammodo omnes homines, qui vixerunt antea, quam in illis partibus, lux veritatis extingueretur; ſimul etiam deſcribit ſtatum eorundem poſt hujus mundi finem atque adeò, poſt ultimum judicium, conſequuturum. Quare, per mortem ſecundam, intelligendus erit, infœliciſſimus ille ſtatus, atque interitus hominum impiorum, qui poſt illatam omnibus terris euangelii lucem, impie vixerunt, æternum duraturus, ita ut poſſis hoc nomine comprehendere, miſeriam hominum impiorum, & ſupplicia divina omnia, etiam in hac vita, illis immiſſa, ſed maximè, ignem illum extremum, quem ſempiternus eorum interitus conſequitur. Nam hic ignis omnino comprehendendus eſt, cum quo conjungendæ ſunt iſtæ impiorum pœnæ, quæ vel ignis illius loco ſunt, vel ad eum quodammodo ducunt; nec ſanè quiſquam hactenus fuit, qui dubitavit, æternam mortem hoc nomine comprehendi, quam ignis ille afferet, quo impii ſunt puniendi, ſed nihil prohibere, quominus alia quoque ſupplicia, quæ æternus interitus ſit conſequuturus, intelligantur, apparere videtur ex eo, quod ante illum ultimum diem, & ſic ante ignem iſtum, quo conflagraturus eſt hic mundus, dicatur conjicienda eſſe beſtia & pſeudo propheta, qui ſeduxerat homines, nempe Antichriſtus in ſtagnum iſtud ignitum itemq; Satanas. Hinc diſcimus, quantopere nobis ſit cavendum ab omni impietatis genere, cum tam grave ſupplicium ei ſit conſtitutum. Gaudeamus nos, qui partem habemus in prima reſurrectione, quandoquidem ſuper eos, non habet mors ſecunda poteſtatem ſeu imperium, ut dicitur ſup. c. 20, 6. h. e. eos ſubjicere non poteſt, niſi fortè ſponte ſeſe ei vellent mancipare, hoc eſt vincere nolint hoſtes ſuos ſpirituales. Nam ut ait Chriſtus ſup. cap. 2. 11. Qui vicerit, non lædetur à morte ſecunda. Pugnemus igitur ſtrenue ac vincamus, ut à morte ſecunda liberati, vitæ corona denemur. Amen.

CONCIO JOH. CRELLII

Ex Rom. 8. verſ. 28, uſque ad 33.

PRÆFATIUNCULA.

MEmoriæ noſtræ infixa hærere debent illa Domini Jeſu Servatoris noſtri verba, ſancto ore ipſius ad ſolatium diſcipulorum ejus dilectorum pronunciata, quæ nobis deſcripſit S. Johannes cap. 15. ỷ. 15. *Jam non amplius vos dico ſervos. Nam ſervus neſcit quid faciat Dominus ejus. Vos autem dixi amicos, quia omnia quæ audivi à Patre meo nota feci vobis.*

His enim verbis ſignificat quæ ſit dignitas eorum quibus ipſe revelat ea quæ à Patre ſuo audivit: jam quippe non agit cum illis ſicut cum ſervis, ſed ſicut cum amicis. Debemus nos æſtimare magnopere felices, quòd nobis manifeſtaverit verbum ſuum ſanctum, quòd nos ita dilexerit. Magnum hoc ſolatium noſtrum eſſe debet, quod nos eo fine congreget, ut ex verbo ejus doctrinas & admonitiones & conſolationes nobis utiliſſimas audiamus. Debemus illi eo nomine gratias agere, ejuſque laudes celebrare, invocantes nomen ejus, ut nobis in tali negotio opem ferat. Et nunc in hunc locum congregati ad talia tractanda, oremus eum ut nobis auxilio ſuo adeſſe dignetur, ut de iſtis ſacris oraculis partim ita ut oportet ad ædificationem loqui, partim commode audire queamus, ad ejus ſanctam gloriam & noſtram ſalutem æternam, &c.

Sicut caput iſtud totum eſt in hac ad Romanos epiſtola quaſi pretioſorum unionum contextus, ita hæc verba nunc prælecta poſſunt in hoc capite, præcipui unionis inſtar haberi. In quibus Apoſtolus diſſerit de conſilio Dei circa felicitatem hominum eorum qui ex præſcripto Jeſu Chriſti vitam agunt, & propter ejus nomen patiuntur. Quemadmodum autem officium ipſorum eſt bipartitum, ita ut una pars ejus ſpectet ad omnem vitam atque actiones, altera autem ad perpeſſiones; ita etiam felicitas poteſt conſiderari ut bipartita, aliqua enim pars ejus contingit Chriſtianis in hoc ſeculo, altera verò eos manet in illo ſeculo futuro: ſicut etiam alibi Apoſtolus ait *pietatem habere promiſſionem vitæ præſentis & futuræ.* 1 Tim. 4.

Conſiderabimus autem primum quomodo proponat doctrinam de felicitate Chriſtianorum. Secundo quomodo eam doctrinam probet.

Doctrinam iſtam proponit hiſce verbis: *Scimus autem diligentibus Deum omnia cooperari in bonum, iis qui ſecundum propoſitum vocati ſunt.* In quibus verbis rurſus ſpectabimus tria. Primo quomodo conciliet authoritatem iſti ſuæ doctrinæ, per quod ejus certitudinem indicat. Secundo quomodo nobis deſcribat eos quibus iſta felicitas convenit. Tertio quomodo exprimat ipſam felicitatem.

Authoritatem iſtius doctrinæ ſuæ ejuſque certitudinem incluſit Apoſtolus iſto verbo, *Scimus*: quaſi dicat, certo perſuaſus ſum ea de re, quod ita & non aliter ſit eventura. Tali modo loquendi ſolent uti Apoſtoli quando volunt alicujus rei certitudinem exprimere. Sicut etiam quondam Dominus Jeſus habuit peculiarem loquendi modum quo doctrinarum ſuarum certitudinem aſſeverabat, *Amen amen dico vobis*: hoc eſt verè ſeu pro certo dico vobis. Hoc porrò verbum *ſcimus* non tantum reſpectu ſolius Pauli Apoſtoli ſcientiæ debet intelligi, ſed etiam reſpectu aliorum Chriſti Apoſtolorum: & denique reſpectu quoque cæterorum fidelium Chriſti certitudinis accipi poteſt. Attamen perfectius certitudo iſta accipitur reſpectu Apoſtolorum, quàm cæterorum fidelium. Etenim Apoſtoli ſancti non tantum eatenus habuerunt certam de hac felicitate ſcientiam, quod illis datæ fuerunt primitiæ Spiritus S. ſicut dictum eſt ſuperius ỷ. 23, qui eos introduxit in omnem veritatem, ſicut eis ipſe Dominus Jeſus promiſerat Joh. 16. 13; ſed etiam eatenus quatenus ex ipſo ore Domini talia affatim audierunt, & ſpectarunt. Vide 1 Joh. 1. ỷ. 1 & 5. 2 Pet. 1. 16, 17. Reſpectu autem ipſius Pauli Apoſtoli iſta certa ſcientia eo nititur, quod ei Dominus Jeſus id ſingulari modo revelarit, quem etiam ſingulari modo vocavit ad munus Apoſtolicum, jam in cœlum exaltatus: quo ſuperabat alios Domini Apoſtolos, quos D. Jeſus in terra habitans vocavit ad Apoſtolatum. Sed Paulus de ſe ſcripſit, ſe euangelium quod prædicabat non accepiſſe ab homine, ſed id didiciſſe per revelationem Jeſu Chriſti. Gal. 1. 11, 12. Qui Chriſtus Dominus eum è terra in cœlum aſſumſit, & ibi eum informavit de eo quid hominibus eſſet prædicaturus, ac voluit eum è proximo videre & guſtare cœleſtem felicitatem. Id Paulus habuit præ aliis Apoſtolis, ideoque etiam Dominus plura ei quàm aliis impoſuit. Sicut ipſe de ſe ſcripſit 1 Cor. 15. 10, quod plus aliis Apoſtolis laboraverit: & plus etiam paſſus eſt aliis, ſicut ipſe hac de re gloriatur, 2 Cor. XI. 22, 23, ad finem. Nihil verò ei ad gratiam Domini obfuit quod tam multa paſſus fuerit, omnia iſta ſpectarunt ad ejus Apoſtolici muneris præſtantiam.

Miræ ſunt viæ Domini, mire ſapiens conſilium Chriſti circa iſtum Paulum, qui cum eſſet magnopere blaſphemus, contra ipſum Chriſtum, & Eccleſiam ejus crudeliter

crudeliter perſequeretur, nihilominus eum Dominus ad ſe vocatum & converſum, myſteriis doctrinæ ſuæ cœleſtis implevit, eamq; illi gratiam exhibuit ut ipſum Dominum Jeſum jam in cœlis regnantem videret, de quo ipſe gloriatur. Quilibet nunc qui illius ſcripta myſteriorum cœleſtium plena legit, mirari iſta cogitur: ac celebrare potentiam ſapientiam atque bonitatem Domini Jeſu, qui ex inimico ſuo capitali fecit eximium ſervum ſuum. Quapropter de nemine deſperemus: poteſt enim Dom. etiam ex iis qui ejus veritatem ipſiuſq; confeſſores maxime oppugnant, non tantum communes veritatis ſuæ confeſſores efficere, verùm etiam ſelecta & eximia vaſa ad gloriam ſuam conſtituere.

Deinde iſtud ex hoc loco diſcamus; Doctrinam Apoſtolicam non inniti quibuſdã humanis documentis & ſubtiliter deductis argumentis, ſed authoritati certę revelationis divinæ, atq; Script. Sacræ: quæ non obnoxia ſunt errori ſicut ſunt doctrinæ humanæ. Bonis ac firmis fundamentis ſuperſtructa ſunt iſta quæ nobis in S. Lit. Apoſtoli reliquerunt. In cœlo hęc nata ſunt, non in humanis cerebris. Ideoque relictis humanis commentis ac dogmatibus erroneis, hiſce doctrinis contenti ſimus quas Apoſtoli certa ſcientia cognitas, nobis reliquerũt.

Sed & nos ipſos ſcire iſta oportet, ac certo eſſe perſuaſos de certitudine iſtius doctrinæ Apoſtolicæ, de qua hic potiſſimum agitur, quod nobis omnia quæ Dei cauſa ſervientes ei agimus, & quæ propter eum patimur, ſint in bonum convertenda. Id verò tum fiet ſi nobis comparaverimus hoc quod in nobis debet ad talia excitare alacritatem. Quod indicat Apoſtolus Eph. 6. *præcincti lumbos veritate.* Nempe ut certo perſuaſi ſimus veriſſima eſſe ea quæ nobis Dominus Jeſus ſervator noſter in ſancta Euangelii ſui doctrina propoſuit. Tum etiam ob oculos nobis ponamus ipſum Dominum Jeſum, & exemplum vitæ ejus ſanctæ, atque etiam ejuſdem patientiæ, & eam conſequutæ beatitatis. *Qui ſuſtinuit crucem, & ignominiam contemſit, & in dextera ſolii Dei conſedit.* Hebr. 12. Conſideremus etiam illud quod S. Petrus ſcripſit. 1 Petr. 1. 13. *Ideo præcincti lumbos mentis veſtræ, ſobrii exiſtentes, perfecte ſperate in eam gratiam quæ allata eſt vobis in revelatione Jeſu Chriſti.* Qui hanc certam perſuaſionem non habet, is non poteſt recte vivere ſecundum præcepta Domini, & tempore afflictionum atque perſecutionis facile à veritate divina deficit. Debemus autem pacis tempore hoc nobis comparare, ut poſſimus ſubſiſtere tempore cujuſlibet afflictionis. Sumamus *ſcutum fidei* id eſt habeamus certam fiduciam de vita æterna ex gratia Dei obtinenda: quam nobis excutere conatur Satanas adoriens nos tentationibus, & gravibus afflictionibus, volens nos adducere ad dubitationem de promiſſis Dei. Qui etiam ipſum Dominum Jeſum aggreſſus eſt, non tantum cum eum tentaret in deſerto, ſed etiam poſtea. Ut igitur poſſimus tales à Satana immiſſas oppugnationes ſuſtinere, comparemus nobis dum tempus habemus iſtam certam perſuaſionem atque fiduciam: & comparemus eam ex Sacra Scriptura. Conſideremus dicta Apoſtolica, & præcipue iſtius ipſius Pauli, qui inter alia precatur fidelibus Eph. 1. 16, 18, ut habeant illuminatos oculos mentis ſuæ, ut ſciant quæ ſit ſpes vocationis Dei, & quæ divitiæ gloriæ hæreditatis ejus in ſanctis. Idem eadem ſcientia & fiducia animum ſuum firmabat atq; in afflictionibus ſolabatur. ut 2 Tim. 1. 12. *Propter quam cauſam etiam iſta patior, & non pudefio. Scio enim cui crediderim, & perſuaſus ſum quod potens ſit depoſitum meum cuſtodire in illam diem.* Similiter nos cum Paulo Apoſtolo dicamus.

Sed jam conſideremus hujus primæ partis ſecundam particulam, id eſt quomodo nobis deſcribat eos qui volunt & debent eſſe compotes veræ felicitatis. Deſcribit autem eos duplici modo: unus modus deſcriptionis ſumtus eſt ab illorum officio, alter vero modus ab ea Dei actione quam cum iis facere eſt dignatus.

Prima deſcriptio continetur in iſtis verbis, *diligentibus Deum*, in quibus expreſſit nobis medium conſequendæ veræ felicitatis, quod in eo ſitum eſt ut quis Deum diligat. Dilectio verò Dei ſita eſt in obſervatione & exſequutione mandatorum Dei. Sicut nos ipſe Dominus Jeſus docuit, Joh. 14. 21. Qui habet præcepta mea, & ſervat ea, is eſt qui diligit me. Et deinde ibidem verſ. 23. Si quis me diligit, ſermonem meum ſervat, & 24. qui me non diligit, ſermones meos non ſervat. Ita etiam dicitur 1 Joh. 2. 5. Qui ſervaverit ejus ſermonem, vere in eo charitas Dei perficitur. Et ejuſdem epiſtolæ cap. 5. ℣ſ. 3. Hæc enim eſt charitas Dei, ut præcepta ejus ſervemus. Quippe dilectio alicujus in eo opparet ſi quis id quod illi placet faciat. Ergo etiam is Deum diligit qui voluntatem ejus præceptis ipſius comprehenſam facit atque exſequitur. Qui verò diligit Deum, is debet etiam diligere Dominum Jeſum, filium Dei unigenitum, atque ita eum diligere ſicut ipſum Deum. Nam ſi quis non diligit Dominum Jeſum Chriſtum, ſit anathema, inquit Apoſtolus, 1 Cor. 16. 22. Qui nunc Deum diligere ſe diceret, & non diligeret Dominum Jeſum, hujus dilectio nullius eſt apud Deum valoris. Præterea debemus diligere proximos & fratres noſtros, ſicut nobis ipſe Dominus mandatum dedit, quod etiam novum præceptum ſuum vocavit, & teſſeram atque ſignum diſcipulorum ſuorum verorum nuncupavit. Joh. 13. 34, 35. Qui autem non diligit fratrem & proximum ſuum, is nec Deum diligit, 1 Ioh. 4. 20. Omnis enim qui diligit eum qui genuit, diligere etiam debet & diligit eum qui ex iſto genitus eſt. Cognoſcamus igitur dilectionem noſtram erga Deum ex dilectione fratrum noſtrorum, ſi eos diligimus. Quodſi iſtos non diligimus, etiam Deum non diligimus. Nam quomodo fieri poteſt ut diligamus Deum quem non videmus, cum fratrem noſtrum quem videmus, non diligamus? Qui hic diligit parentes, diligit etiam eorum liberos, ſed qui non diligit imo odit liberos alicujus, non diligit etiam parentes. Igitur indicium & argumentum quo probari poteſt an nos Deum diligamus, eſt dilectio noſtra erga fratres ex eodem Deo genitos. Exploremus igitur per id noſmetipſos. Non ſolum autem amicos noſtros, ſed & inimicos diligere debemus, ſi volumus eſſe filii Dei altiſſimi, ſicut nos docuit Dominus Jeſus Mat. 5. 44, 45. quoniam & Deus Pater noſter, tales quoque diligit. Quodſi inimicos noſtros diligere propter Chriſti præceptum tenemur, quomodo fratres noſtros non diligere aut etiam odiſſe nobis licebit?

Deſcendamus hic in nos ipſos, & cum noſtra conſcientia, rationem ineamus, num in nobis ſit vera erga Deum dilectio. Num Deum noſtrum ex toto corde, ex tota anima amamus? An habemus in eo unicam voluptatem & delectationem cordis noſtri, ut cogitemus & conſideremus Dei potentiam, ſapientiam, atq; bonitatem? Et contra an cum videmus aliquid fieri ad probro afficiendam Dei gloriam, id nos dolore afficit atque affligit animas noſtras? & quando ægre procedunt negotia ad gloriam Dei ſpectantia, an inde dolorem capimus? Et num oramus Deum ut gloriam ſuam purget ab omnibus maculis quibus eam Satanas adſpergit, & ut ſtrenue procedat veritatis divinæ notitia, ad Dei gloriam & populi ejus ſalutem? Num porro cernentes aliquid cum propagatione veritatis divinæ atq; gloriæ ejus conjunctum, inde gaudemus atq; lętamur, & Deum pro eo celebramus? Num deſideramus Deum & gloriam ejus, ſicut cervus fatigatus ſitiens deſiderat rivos aquarum, ſicut de ſe teſtatur David Pſ. 42.? Num de eo diligenter cogitamus ut Deo placeamus? Num in id poſſeſſiones & valetudinem & vitam noſtram impendere parati ſumus? Quodſi aliter ſeſe res habet, expergiſcamur, & ne nos ipſos falſa opinione dilectionis erga Deum decipiamus. Excitemus nos ipſos ad diligendum Deum, ponentes nobis ob oculos ſubinde magnam ejus dilectionem, qua nos indignos dilexit. Omnia propter nos fecit, quęrens nos & ſalutem noſtram. Dedit nobis verbum ſuum ſanctũ, in quo nobis revelavit promiſſum vitæ æternę, & ut tum promiſſum iſtud tum ſuam erga nos dilectionem confirmaret, tradidit in tormenta atrocia & mortẽ ignominioſam filium ſuum dilectiſſimũ. Eidẽ ad dexteram ſuam collocato, dedit in manus felicitatẽ noſtram & temporariam & æternã. Sp. S. qui eſt donũ Dei ſingulare, nemini denegat qui eum ambit, ad confirmandã beatam ſpem vitæ æternæ. Muro providentiæ ſuæ nos

circumdat, tuetur nos ab inimicis noſtris & à caſibus miſerandis atque luctuoſis. Ecce & nunc argumentum ejus erga nos dilectionis experimur omnes qui hic aſſidemus audientes ex verbo ejus doctrinas, monita, & ſolatia. Jam propter peccata noſtra incideramus in fauces Satanæ atque mortis æternæ, ille autem nos eripuit, ex poteſtate tenebrarum, & tranſtulit ad lucem ſuam admirandam. Et hodieque quamvis ei non ita ut oportet ſerviamus, ille tamen nobis parcit, & benigne nobiſcum agit, & in noſtris infirmitatibus nos fulcit, nobiſque opitulatur. Non inficiamur nos ſervi ſalutis veſtræ apparere in vobis aliquam erga Deum charitatem; cujus argumentum eſt & hoc ipſum quod conveneritis & congregrati ſitis ad peragenda ea quæ ſpectant ad gloriam Dei. Tum etiam quod à mundo iſto ſpecioſo diſceſſeritis (& faxit Deus ut ſerio diſcedatis) atque ad Eccleſiam hanc vilem & contemtam vos adjunxeritis: quod pro corona & ornamento capitis veſtri habeatis quando vobis aliquid adverſi evenit propter hanc veritatem divinam, quam confitemini. Credo quod de ea nonnunquam colloquamini, & Sacras Scripturas legatis, & nonnihil ad promovendam iſtam veritatem divinam impendatis. Metuimus tamen ne in præceptis divinis delectum quendam habeatis, interdum facientes quod Deo placet, interdum autem carni veſtræ gratificantes, quodque ei moleſtum eſt agere & ſuſtinere detrectantes. Non eſſet hoc diligere Deum ex toto corde & totis viribus. Pertentemus & exploremus in nobis omnia, forſan deprehendemus facile quid nobis deſit ad perfectam Dei & Domini Jeſu dilectionem. Probemus quoque & examinemus corda noſtra, num in iis ſit debita charitas erga proximos & fratres noſtros? quorum cauſa etiam vitam noſtram quando opus eſt impendere debemus: quodſi vitam, quanto magis partem facultatum atque poſſeſſionum? Num donis quæ à Deo habemus libenter fratribus inſerviamus? Num non noſtra ſolum ſpectemus atque curemus, ſed etiam ea quæ ſunt aliorum, etiam in rebus quæ alioqui licent ſed non ædificant, de libertate noſtra cedentes, etiam viliſſima miniſteria fratribus præſtare non detrectantes? Denique num etiam inimicos noſtros ut Dominus præcepit, diligamus? Num injurias ab iis illatas toleranter perferamus, Deum pro illis oremus, in quo nobis Dominus noſter præivit, iiſque pro malefactis benefacta reddamus? Dubito an talia præſtemus. Et tamen hæc facere neceſſe eſt eum quicunque Deo placere atque gratiæ ipſius ſalutaris compos fieri cupit.

Jam nobis progrediendum eſſet ad conſiderandum alterum modum quo populus Dei ſub Novo Fœdere deſcribitur. Sed ut ab ordine verborum Apoſtoli non diſcedamus, videamus quomodo nobis expreſſerit id quod ad iſtius populi divini felicitatem pertinet. Hoc autem continetur in his verbis, *omnia cooperantur in bonum.* Eximia eſt iſta deſcriptio, tum populi divini, tum eidem convenientis felicitatis. Quis eſt qui non optet ut ei omnia in bonum convertantur? Conſiderandum autem huc eſt nobis primum quænam ſint omnia iſta de quibus hoc loco dicitur. Deinde quomodo iſta cooperentur in bonum. Per *omnia* iſta intelliguntur non tam ea quæ corpori læta & cum voluptate conjuncta ſunt; nam talia Deus populo ſuo ſub Novo Fœdere non promiſit, quin potius afflictiones & mærores propter nomen divinum, plerumque populum iſtum comitantur. Quanquam & læta interdum Deus populo ſuo largitur; quæ etiam ei debent in bonum verti, ut his utantur ad bonos uſus, Deo ejuſque gloriæ his miniſtrantes, eique pro his gratias agentes; non autem abutantur ad malum, nam ſic hæc eis conferrent ad plagas eis à Deo inferendas, & ad ipſorum exitium. Sed hic debent intelligi maxime ea omnia quæ ad religionem Domini Jeſu, & ad afflictiones popter nomen ejus pertinent. Ita alibi de ejuſmodi rebus loquitur idem Apoſtolus 1 Cor. 3. ſub finem. Omnia ſunt veſtra, ſive Paulus, ſive Apollos, ſive Cephas, ſive mundus, ſive vita, ſive mors, ſive præſentia, ſive futura, omnia ſunt veſtra. Conſideremus jam quomodo iſta cooperantur in bonum. Primum videnda læta, deinde triſtia. Læta ſunt duplicia, vel ad ſpiritum, vel ad corpus ſpectantia. Ad ſpiritum pertinent iſta; quando Dominus fidelibus ſuis id largitur per ſpiritum ſuum ſanctum in corda eorum miſſum & cum ſpiritu eorum conjunctum, ut habeant certam & firmam ſpem vitæ æternæ: quando eis tribuit per eundem eximiam myſteriorum ſuorum notitiam: atque per hæc efficit in eis pietatem inſignem, & bonam conſcientiam, corroboratque eos in homine interiori. Unde percipiunt magnam lætitiam in cordibus ſuis, ſuperantem omnia terrena oblectamenta. Ea porrò quę ſpectant ad ſolatia hujus vitę & ad corpus noſtrum, ſunt hæc; quando Deus concedit populo ſuo pacem corporalem, & varia hujus mundi commoda, quamvis ea non promiſerit: quod homines Deo obligat ad præſtanda officia, ut operam dent gloriæ divinæ, eique ſerviant; ędificantes ſeipſos in domum ſpiritualem. Quemadmodum id faciebant illi ſancti anteceſſores noſtri, ſicut nobis deſcriptum eſt Act. 9. 31. Illæ igitur Eccleſiæ per totam Judæam & Galilæam, & Samariam, habuerunt pacem, ædificantes & ambulantes in timore Domini, & in conſolatione Spiritus ſancti replebantur. Eo fine enim Deus hominibus largitur pacem, ut ii pro ea gratias ipſi agentes, bene & pie ea utantur.

Quomodo autem res adverſæ cooperentur in bonum populo Dei, jam videamus. Eæ verò quædam nobis eveniunt ut confeſſoribus nominis Domini Jeſu, propter quem patimur: quædam autem nobis accidunt ita ut aliis etiam hominibus. Per quas Deus aut explorat patientiam aliaſque virtutes noſtras, aut nos pro peccatis noſtris punit. Quando per adverſa & afflictiones exploratur virtus noſtra, tum hæc nobis ea ratione cooperantur ad bonum, quod nobis per ea offeratur occaſio oſtendendæ noſtræ erga Deum fiduciæ, & patientiæ. Cum enim quiſpiam afflictiones tolerat, habet quo gaudeat, & glorietur. Unde S. Jacobus ait cap. 1. Beatus vir qui ſuſtinet tentationem, nam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ, quam promiſit Dominus diligentibus eum. Sicut etiam inquit S. Paulus Rom. 5. nos gloriari in afflictionibus, ſcientes quod afflictio tolerantiam operetur, tolerantia autem probationem, probatio autem ſpem. Spes autem non pudefacit, quia charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum ſanctum qui nobis eſt datus. Difficile eſt ut quiſpiam acquirat tolerantiam ac perſeverantiam, niſi fuerit exercitatus per afflictiones, ex tolerantia autem provenit probatio ſeu virtutis exploratio. Dicit ulterius probationem operari ſpem. Quamvis homines Chriſtiani capiant ſpem ſuæ felicitatis ex auditione verbi divini, tamen niſi alia acceſſerint, eam ſpem poteſt eis quidlibet auferre, ideoque eatenus non poſſunt eſſe certi de ſua felicitate. Sed poſtquam fuerint explorati, per varia adverſa, vel quoad poſſeſſiones, vel pacem, vel famam bonam, vel valetudinem, vel vitam, ſi hæc patienter toleraverint, jam concipiunt ſpem firmam atque certam, Deum eis ſalutem collaturum, quando jam id quod eis à Deo eſt impoſitum ſuſtinuerunt. Porro dicit, hanc ſpem non pudefacere, nempe eum non iri fruſtratum, ſed certo potiturum eo quod Deus ei promiſit. Nam ejus rei ſpecimen jam ſpectat in ipſo Domino Jeſu Chriſto, qui poſtquam ſuſtinuit crucem, & ignominiam contemſit, in dextera throni Dei conſedit. Ita hic Apoſtolus ait, iſta fidelibus Dei cooperari ad bonum, ac præcipue ad vitam illam æternam, quando non tantum ſuperato peccato pie vivunt, ſed etiam quando ſuperatis atrocibus Satanæ oppugnationibus victores evadunt, pro quo accipient deſtinatam victoribus coronam æternæ felicitatis. Ne igitur animos noſtros angant & contriſtent ea quæ nobis propter nomen Domini eveniunt adverſa. Non fortuitò hæc nobis eveniunt, ſed ex Dei permiſſione: non patimur iſta propter aliud niſi propter Deum & noſtram ſalutem. Convertuntur hæc nobis in gloriam & honorē. Sicut inquit S. Petrus, 1 Pet. 1. 7. Ut exploratio fidei veſtræ multo pretioſior auro pereunte, quod etiam per ignem exploratur, inveniatur in laudem, & honorem, & gloriam, in revelatione J. Chriſti. Ne igitur Deo nobis

id

id imponente ut adverſa patiamur, ea pati detrectemus. Non ſunt hæc vere mala, quia non obſtant ad beatitatem veram atque ſummam conſequendam, imò potiùs adjuvant. Sicut non obfuerunt Domino Ieſu, ſed profuerunt. Imò verò Deo agamus gratias ea ex parte, quod hæc ſit gratia ejus, quando nobis contingit pati afflictiones immeritò, 1 Pet. 2. 19. Donum hoc eſt Dei ut ait S. Paulus Philip. 1. ỳſ. 27, ut non tantùm in Chriſtum credamus, ſed etiam pro eo patiamur. Nam hoc totum in noſtrum bonum eximium convertetur. Eatenus quoque res adverſæ atque afflictiones conferunt fidelibus ad bonum, quod eo tempore quando ii in afflictionibus deſeruntur ab aliis, Deus eis aſſiſtit, ad eos appropinquans. Sicut aſſiſtebat ipſi Domino Ieſu, & aliis ſervis ſuis. Sicut & ipſe Dominus Ieſus adfuit Stephano martyri ſuo. Actor. VI. & VII. Experti ſunt id & alii diſcipuli Ieſu Chriſti. Expertus eſt & iſte ipſe Paulus, quando fuit ab omnibus derelictus. 2 Tim. cap. 4. verſ. 16, 27. Expertus eſt & in mari, naufragio imminente, Actor. 27. verſ. 23. quando angelus Domini ei adſtitit. Oſtendit ſe Dominus Ieſus & Iohanni in exſilium pulſo & deportato in inſulam Patmon, propter ſermonem Dei, & teſtimonium Ieſu Chriſti. Apoc. 1. 9, 10. revelavit ei tunc ibi ſua ſecreta, per vocem è cœlo demiſſam. Magis inſignis evadit providentia Dei, quando fideles ejus incidunt in afflictiones, Deus autem eis auxiliatur, quam quando in pace degunt. Proinde non continuo male eſt quando nobis dolenda eveniunt: ſemper etiam in mediis malis bene eſt quando Deus vult, in eoque vertitur & magna gloria Dei, & noſtra magna felicitas. Igitur aſſueſcamus in tempore huic doctrinæ: & præſertim quando iſta veritas divina quam profitemur magis expolitur, quando videmus Satanam in id eſſe intentum cum ſua caterva infernali, & cum omnibus inſtrumentis ſuis hominibus malis, ut nobis ob confeſſionem noſtram varias immittant afflictiones, ut ſimus ad talia parati. Induamus armaturam ſpiritualem quam nobis deſcripſit idem Apoſtolus Epheſ. 6. ut poſſimus ſuſtinere omnes hoſtium noſtrorum impetus. De quo qui non cogitant, ii ad Eccleſiam Chriſti non pertinent. Nihil per hanc præparationem perdemus: nam ſi pax nobis continuetur, Deo ejus authori gratias reddemus; ſin autem pace diſturbata certamen ingruerit, nos erimus parati ut certemus audacter, & Dominus nobis opem feret ad victoriam feliciter obtinendam. Plura ſæpe homines perdunt propter res terrenas, & dolores perpetiuntur, pro quibus poſtquam mortui fuerint nullam accipient compenſationem. Sed is qui Dei & Chriſti cauſa ſuſtinuit afflictionem, & in Domino eſt mortuus, accipiet coronam victoriæ, quam Dominus promiſit iis qui ipſum diligunt.

Res autem luctuoſæ quę hominibus Chriſtianis eveniunt, aut propter explorandam eorum virtutem ac patientiam, aut quas Deus immittit propter eos ob peccata caſtigandos, quomodo eis ad bonum opitulantur? Primo, quando Deus eos explorat, quando aliquid incommodi eos urget, illi verò id patienter ferunt, non fortuito caſui id adſcribunt, ſed Deo, ei gratias agentes, cum Jobo dicente, Dominus dedit, Dominus recepit, ſit nomen ejus benedictum: pro iis quæ hic adimuntur meliora ſe in cœlis apud Patrem ſuum repoſita habere cogitantes. Si talem homo quiſpiam malignus verbis mordacibus inſectetur, famam ejus aut domeſticorum ejus lacerans, is verò cum Davide ſervo Dei, dicit, Obmutui, non aperui os meum, quia tu hoc feciſti. Pſ. 39. Id verò in nobis ſpectare debemus, annon vel Deo vel hominibus cauſam dederimus ut tali modo tractemur: ut & Deus pro peccato noſtro nos puniens talia nobis immitteret, & homines injurias ſibi à nobis illatas ulciſcerentur. Quodſi cauſam vel anſam talium prębuimus, ne pro injuria reputemus quod nobis talia eveniant, ſed dicamus illud quod eſt apud Prophetam Mich. 7. 9. iram Domini perferam, nam peccavi contra eum. Si autem quis conſcientia atteſtante ſentiat ſibi innocenti inſtar Jobi adverſa immutti à Deo, ita ſibi moderatur ut nullatenus Deum offendat, nec in officio ſuo Chriſtiano exorbitet, dicens, immerito quidem hæc mihi eveniunt, ſed Dominus explorat meam patientiam, ego verò id ab eo ſuſcipio, rogans, ne me ſinat in pietate vacillare. Ita omnia quæcunque homini pio eveniunt, etiam quæ mala videntur, in bonum ei convertuntur.

Videamus jam alteram piorum hominum deſcriptionem; quæ eſt ſumta à magna gratia Dei quam hominibus exhibuit. Continetur autem in his verbis; *qui ſecundum propoſitum vocati ſunt*. Ubi primùm videndum eſt quid ſit iſta vocatio, deinde quid ſit eam fieri ſecundum propoſitum. Vocatio iſta notat id quòd Deus homines ſervare volens, per vocem euangelii annunciatam ad ſe atque ad veram fidem ſuſcipiendam invitaverit, illi autem id ſuſceperint. Hi dicuntur vocati. Ad quos enim Deus miſit euangelium ſuum, ii autem id non ſuſceperunt, ad eos non ſpectant ea de quibus hic Apoſtolus loquitur. Tales vocati alibi in Sacra Scriptura dicuntur etiam electi, ut 2 Theſſ. 2. 13, 14. elegit vos Deus ab initio ad ſalutem, &c. ad quod vocavit vos per euangelium noſtrum, ad adeptionem gloriæ Domini noſtri Jeſu Chriſti. Quod autem dicitur eos eſſe ſecundum propoſitum vocatos, ſignificatur, Deum cum propoſuiſſet atque conſtituiſſet ut homines ſervaret, ſimul conſtituiſſe quonam modo & medio id perficere velit, nempe, ſi homines fecerint ea quæ Deus antea ut facerent conſtituit, eiſque impoſuit faciendum ſi ſalvi velint eſſe. Similiter loquitur idem Apoſtolus Eph. 2. 10; ipſius enim ſumus factura, creati in Chriſto Jeſu, ad opera bona quæ antea præparavit Deus, ut in eis ambularemus. Hæc autem opera bona ſunt ea quæ fides in Dominum Jeſum Chriſtum, & per eum in Deum, producit. Sicut nos ipſe Dominus docuit, in ſermone ſuo ad illas turbas quæ eum interrogarunt quid faciendum ipſis eſſet ut operarentur opera Dei? Reſpondit Jeſus & dixit eis, Hoc eſt opus Dei ut credatis in eum quem ipſe miſit. Joh. 6. 28, 29. Proinde quicunque non eſt ſecundum propoſitum Dei vocatus, qui vocationem & electionem ſuam non efficit firmam [per bona opera] 2 Petr. 1. 10. Is non pertinet ad tales vocatos quibus omnia cooperantur in bonum, ut ſint conformes imagini filii Dei. Voce iſta *vocationis* utuntur Apoſtoli, ut exprimant magnam Dei gratiam, & magnam hominum indignitatem. Nam quando homines ea de re non cogitarunt, quando in tenebris & in umbra mortis ſederunt, ut dicitur Matth. 4. 16, exorta eſt eis lux magna: tunc eos Deus è tenebris evocavit ad lucem ſuam admirandam, 1 Petr. 2. 9. Quid verò Deum impulit ad eam gratiam offerendam? Num noſtra dignitas? num Chriſti meritum? ut vulgo ſtatuitur. Non noſtra dignitas, nec meritum. Nam in eo ſtatu fuimus quem deſcribit Apoſtolus Eph. 2, ut eſſemus mortui in delictis, & filii iræ, natura, ſicut & reliqui. Non etiam meritum Chriſti: Nam gratia Dei erat parata ante omnia ſecula, promiſſa & data eſt ante tempora ſecularia Tit. 1. 2. 2 Tim. 1. 9. ſecundum proprium propoſitum & gratiam. Atque ut idem Apoſtolus ſcripſit Tit. 3. 5. ſecundum miſericordiam ſuam ſervavit nos, per lavacrum regenerationis &c. Tam magnam gratiam & dilectionem Deus hominibus oſtendit, quantam non oſtendit angelis, qui poſtquam peccaverunt, mox à Deo deturbati ſunt in tenebras æternas ad exitium. Hominibus autem tantam dilectionem exhibuit ideo, ut quo ſunt ea indigniores tanto velint eſſe gratiores, & ut Deum laudibus celebrent, pro tam magna præſtantia quæ iis eſt eventura in futuro ſeculo, ſupra angelos etiam ſanctos. Nam non tantum Angelos judicabunt, ut dicitur 1 Cor. 6. 3, ſed etiam eatenus præſtantiores Angelis ſunt futuri, quatenus ſunt ſeſſuri in throno Dom. Jeſu, cum ipſo, Apo. 3. 21. & cohæredes regni illius cum eo exſtituri in æternum. Angeli autem ſunt ſervi qui adſtant ante faciem Dei & Chriſti. Porrò ſervus non manet in domo in æternum, filius autem manet. Homines verò Deo dilecti ſunt filii Dei, qui manebunt in domo ejus ſicut hæredes, in æternum. Admiremur tam magnam Dei gratiam, dicentes cum Davide, Pſal. 8. Quid eſt homo? ô Deus, quod eum tanto

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

honore affeceris? Quilibet noſtrum dicere debet, Mi Deus, num ego dignus fui tanta gratia tua, ut me tantopere diligeres? Deus verò quid ad hæc? Ego ſum Pater veſter, vos eſtis liberi mei, ego vobis paravi hæreditatem æterni regni mei. Nos autem dicamus, Nos ſumus ſervi tui indigni, & mancipia tua. Debet in nobis magna animi ſubmiſſio reperiri, ut agnoſcamus, nihil in nobis fuiſſe quod Deum ad tantam erga nos charitatem excitaret; non tantum ex Adamo qui factus eſt ſervus peccati prodiimus, ſed etiam ipſi Deum ſæpe offendimus. Qui hæc conſiderabit, is ſeſe coram Deo humiliabit, & ſemper Deum hanc ob cauſam laudabit. Laudemus igitur & nos nomen Dei ſanctum, quòd nos fecerit tam magnæ gratiæ ſuæ participes, & ſecundùm ejus propoſitum vivamus. Nam qui ita ut debet non vivit, is non eſt ſecundum Dei propoſitum vocatus. Oportet ut vocationem & electionem noſtram per bona opera firmam efficiamus.

Jam conſideremus quomodo Apoſtolus probet atque confirmet iis qui ſecundùm Dei propoſitum ſunt vocati, quique Deum diligunt, omnia ad bonum cooperari. Id vero exprimitur verſ. 29, 30, 31, 32. Ubi primò ipſam probationem oſtendit. Secundo eandem declarat. Tertio denique eam probationem urget. Quod ad ipſam probationem attinet, ea continetur verſ. 29. Ubi vult oſtendere omnia ad bonum cooperari iis qui ſunt ſecundùm ejus propoſitum vocati. Quia Deus eos vocavit quos præcognovit, quos autem *præcognovit*, id eſt dilexit, eos etiam prædeſtinavit, prædeſtinavit autem ſervare, & quidem ita ſervare ut ſint conformes imagini filii ejus. Quem autem Deus ita dilexit ei non poteſt male eſſe, is non poteſt non eſſe felix. Ergo iis quos Deus diligit omnia in bonum convertentur. Verbum iſtud *præcognoſcendi* non ſignificat Deum nos prius quam in mundo eſſemus jam cognoviſſe, ut quidam volunt, quod eſt contra rationem. Sed id ſignificat quòd Deus homines quos è terræ pulvere producturus & creaturus erat, ita diligere conſtituerit, ut eos voluerit ex iſta valle terrena ad cœli excelſa perducere; quod efficere decrevit per filium ſuum, quem etiam in hoc præcognovit ante conditum mundum, 1 Petr. 1. 20. ut iis tum viam eò ſpectantem oſtenderet, tum eodem ipſos deduceret. Ita igitur verbum iſtud ſumi debet, ſicut etiam alibi apud Sacros ſcriptores ſumitur. Sicut & ipſe Dominus Jeſus id ſumit, quando dicit, Joh. 10. verſ. 14, quod cognoſcat oves ſuas, id eſt diligat eas, ſicut eum pater cognoſcit, id eſt diligit. At contra homines impios non novit, id eſt non diligit, non habet eos pro ſuis, quibus dicet, *nunquam novi vos.* Matth. 7. 23. & 25. 12. Et 2 Tim. 2. 19, dicitur, *Firmum ſtat fundamentum Dei, novit Dominus qui ſint ſui.* Ita etiam Rom. XI. 2. *Non rejecit Deus populum ſuum quem præcognovit*, id eſt antea dilexit. Et 1 Cor. 8. 3. *Si quis diligit Deum is cognitus eſt ab eo*: Id eſt dilectus, ſeu eum Deus quoque diligit. Sic etiam Deus dixit Prophetæ Jerem. 1. 5. *Priuſquam te crearem in utero cognovi te*: id eſt dilexi te. Sic per Oſeam cap. 13. 5. Deus dixit de illo populo Iſraëlitico, *Ego te cognovi in deſerto, in terra valde ſicca*; Id eſt ego te dilexi, nam ibi beneficia Dei quæ iſti populo exhibuit, commemorat.

Dicit hic porro Apoſtolus de Deo, *quos præcognovit, eos etiam prædeſtinavit ut ſint conformes imagini filii ejus.* Quod intelligendum eſt tum de felicitate fidelium Chriſti in futuro ſeculo, tum etiam de ſanctitate eximia, qua debent eſſe ſimiles Domino Jeſu Chriſto, debent induere Jeſum Chriſtum, debent eum ſequi atque imitari, & ambulare ſicut ille ambulavit. Sed intelligendum eſt quoque de ſimilitudine afflictionum Jeſu Chriſti. Sicut in ſuo exemplo oſtendit idem Apoſtolus, Philip. 3. 10. *Ut cognoſcam eum, & vim reſurrectionis ejus, & communionem perpeſſionum ejus, conformis morti ejus.* Sicut Dominus Jeſus mortuus eſt ſemel, ita nos debemus mori peccato, ut docet idem Apoſtolus Rom. 6. 4. ad verſ. 12. Et 2 Cor. 5. 14, 15. Charitas Chriſti conſtringit nos, judicantes hoc, quod ſi unus pro omnibus mortuus eſt, utique omnes mortui ſunt, & pro omnibus mortuus eſt ut qui vivunt non amplius ſibiipſis vivant, ſed ei qui pro ipſis mortuus eſt & reſuſcitatus. Quod autem reſpectu illius futuri ſeculi debeamus eſſe ſimiles Domino Jeſu, de eo loquitur idem Apoſtolus, Philip. 3. 21. Qui transſformabit corpus humilitatis noſtræ ad id ut fiat conforme corpori ejus glorioſo &c. Et ſicut portavimus imaginem illius primi Adami terreni, ita portabimus & imaginem illius cœleſtis 1 Cor. 15. 49. Qui factus eſt in ſpiritum vivificantem, ibid. 45.

Sed occurrens Apoſtolus, ne quis exiſtimet in omnibus penitus nos ſimiles fore Domino Jeſu, addit iſta verba, *ut ſit ipſe primogenitus in multis fratribus.* Quibus verbis oſtendere vult, quod Dominus Jeſus qui ſicut perfectiſſimus filius Dei perfectiſſime etiam divinam voluntatem implevit, ideo quoque perfectiſſimam felicitatem divinam hæreditate obtinuerit. Nam is & in hoc ſeculo fuit primogenitus inter multos fratres, cum Deus eum primum filium ſuum perfectiorem aliis filiis Dei genuerit. Deinde is primus legem Dei perfecte implevit, vivens pie & ſancte, in quo aliis fidelibus præivit. Nam nullus hominum æque ſanctus fuit ut ille, & æque Deo obediens: quia etiam nullus tantam tanti præmii cœleſtis ſpem, quantam ille, habuit. Præterea eminuit & in eo ſicut primogenito, quod eximias divinas qualitates in ſe habuerit, ut ſapientiam perfectam, & potentiam atque poteſtatem excellentem, per quam miracula divina patrabat, ideoque in forma Dei jam tunc fuiſſe dicitur. Quod autem attinet ad tempus ab ejus reſurrectione, tunc vero perfectius ejus primogenitura apparuit, ſicut de eo dicitur Apoc. 1. 5. Quod ſit primogenitus ex mortuis. Ita etiam Paulus dicit 1 Cor. 15. verſ. 20, & 23. Chriſtum primitias eorum qui dormierant, ſeu mortui erant, eſſe factum, cum eſt è mortuis excitatus; & primitias (nempe reſurgentium) eſſe Chriſtum, deinde ſequuturos eos qui ſunt Chriſti, in illo adventu ipſius. Similiter etiam Col. 1. 15. dicit, eum eſſe primogenitum omnis creaturæ. Quod tunc præcipue effectum eſt quum Deus altiſſimus ei vitam dedit immortalem, eumque ad dexteram ſolii ſui collocavit, & omnia pedibus ejus ſubjecit, ut is omnes judicet, regat, eiſque quibus vult vitam æternam largiatur. Atque eo modo is eſt primogenitus inter multos fratres. Iſti porro *fratres* Domini Jeſu Chriſti, quos ita ipſe nominat, quamvis ii hoc titulo ſint indigni, cujus rei omnes pudere debet, quamvis illum ejus rei non pudeat, ſunt omnes ii qui piè vivunt, imitantes Dominum Jeſum, quanquam ille eis multum præcellit. Propterea dicuntur ejus fratres, quod ſint ex eodem Deo nati, per ſanctum ejus verbum.

Ii autem ex Deo nati ſunt cenſendi, qui in omnibus quantum poſſunt faciunt voluntatem iſtius patris ſui; quod nos in hoc ſeculo tam perfecte ut oporteret facere non poſſumus. Quanquam perfectiore modo fient fratres in illo futuro ſeculo, quando evadent reipſa hæredes regni Dei, & cohæredes Chriſti, ſicut dictum eſt ſuperius verſ. 17. In omnibus tamen primatum obtinebit Chriſtus, ſicut noſter Dux & Rex. Hic autem iſtius ſermonis occaſione cognoſcere poſſumus quas ob cauſas Jeſus ſit filius Dei. Non ob id quod, ut hodie plerique ajunt, natus ſit ex eſſentia Patris ante omnia ſecula. Sed quod (præter conceptionem è Spiritu Sancto) Deo ſimilis fuerit præ cæteris filiis ejuſdem, vitæ ſanctitate, & deinde quòd eum Deus ante omnes primum à mortuis ita reſuſcitavit, ut eum in cœlum aſſumſerit, ac immortalem effecerit, & regni ſui participem atque poſſeſſorem, præ aliis omnibus, quorum ille frater nominatur. An verò poſſent alii homines eſſe Jeſu Chriſti fratres eo modo, cum ex Dei eſſentia generari nequeant, ſicut Ieſus Chriſtus generatus eſſe vulgo aſſeritur? Quapropter etiam hinc apparet Ieſum non eſſe talem Dei filium qualis paſſim eſſe exiſtimatur.

Conſideremus verò noſtram magnam felicitatem,

ejuſque

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ejuſque certitudinem, quæ in eo conſiſtit, quod is quem non pudet nos pro fratribus ſuis agnoſcere, factus ſit æternæ felicitatis & compos & largitor. Quapropter & nos certi eſſe poſſumus nos eandem ex gratia ejus, per manus ejuſdem accepturos: quandoquidem id in manibus habet is qui eſt primogenitus inter multos fratres, nempe Dominus Jeſus. Quodſi nos tantum terrenis bonis contenti eſſe deberemus, Domino Jeſu cœleſti beatitate perfruente, non eſſet conveniens inter Dominum Jeſum & nos reſpectu felicitatis comparatio. Num enim ſic ille poſſet recte dici primogenitus inter multos fratres? cum mortalis conditio non ſit immortaliti comparanda. Quoniam vero Deus altiſſimus hoc poſuit in manibus ejus qui nos ita dilexit, ut pro nobis animam ſuam poneret, ut habeat plenam ſuper omnia poteſtatem in cœlo & in terra, ita ut omnibus quibus vult quoſque gratia ſua dignos judicat, vitam æternam largiri poſſit; ô quantum eſt iſtud ſolatium nobis mortalibus, ſervis ipſius? Ne ſimus ſoliciti, ſed bene ſperemus & confidamus, quando in cœlo regnantem habemus eum qui nos eximiè dilexit & diligit. Quemadmodum fratres Joſephi, poſtquam reſciverunt tempore famis, eſſe in Ægypto fratrem ipſorum germanum, illis opibus & frugum copiæ præpoſitum, ſpem bonam conceperunt. Tuebitur iſte & conſervabit nos tempore cujuſlibet periculi, ſed præcipue tempore illius maximi tumultus atque turbationis, toti orbi terrarum ſupervenientis, &c.

Sed jam conſideremus, quomodo iſtam ſuam confirmationem Apoſtolus declaret. Id verò continetur ℣ſ. 30. dum ait, *Quos autem prædeſtinavit, hos & vocavit*, &c. Id eſt, Quos antea conſtituit ſervare, & ſalvos efficere, eos etiam ad id vocare decrevit. Hoc autem intelligendum eſt, non de unoquoque homine nominatim eſſe decretum, ſed de genere humano, quod DEUS ad cœleſtem felicitatem ducit per veram fidem ac vitæ ſanctimoniam, & per varias afflictiones. Dicit primùm quòd DEUS homines *vocet*. Id verò facit per euangelium & verbum ſuum ſanctum, præcipiens excellentem pietatem, & promittens hominibus peccatoribus peccatorum remiſſionem, ſi eorum egerint pœnitentiam, & jam porrò peccare deſtiterint, ita ut eis polliceatur omnium judiciorum atque pœnarum averſionem, tum in hoc ſeculo tum in futuro, & donationem vitæ æternæ in regno ſuo cœleſti. *Quos autem vocavit, hos & juſtificavit*, Hoc eſt iſtos vocatos & vocationem ſuſcipientes eique obedientes, ita recipit in gratiam ſuam, ac ſi ipſi eſſent homines juſtiſſimi, qui ne ſemel quidem unquam peccaverint: adeò ut ſi in iſta ſua vocatione conſtanter perſeveraverint, eamquè vitæ pietate condecoraverint, poſſint confidere Deum eos ut juſtos in æternum tractaturum. Quandoquidem juſtificatio iſta in futuro demum ſeculo complementum & finem aſſequetur. Hic autem in terris quidvis eam homini auferre poteſt, niſi ſit valde cautus & circumſpectus. Tunc autem fiet juſtificationis explementum, quando Deus homines ab omnibus pœnis reipſa liberabit, & vitam eis æternam donabit. Progreditur Apoſtolus in argumenti iſtius declaratione, & per gradus aſcendens, gradum gratiæ Dei erga fideles ſupremum exprimit in his verbis, *hos & glorificavit*. Id autem poteſt referri & ad hoc ſeculum, & ad futurum. In hoc præſenti ſeculo Deus ſuos glorificat, quando eos certos reddit per ſpiritum ſuum ſanctum quòd ſint evaſuri participes vitæ illius & gloriæ æternæ, cujus ſpem in cordibus ſuorum gignit, eoque ſpiritu fideles obſignat, & dat eis arrhabonem æternæ felicitatis. 2 Cor. 1. 22. Eph. 1. 13, 14. Per quem ſpiritum Deus in cordibus fidelium habitat. Ita enim ait Dominus Jeſus, Qui habet mandata mea, & ſervat ea, is eſt qui me diligit. Qui autem me diligit, & ego diligam eum, & diligetur à Patre meo, & ad eum veniemus, & habitationem apud eum faciemus. Joh. 14. 21, 23. Sed perfecto modo intelligi debet iſta glorificatio in illo ſeculo futuro, quando fideles admittentur ad gloriam divinam, cœleſtem, æternam: quando eos Dominus Jeſus collocabit in ſolio ſuo, Apoc. 3. 21. atque ad menſam ſuam, ita ut tranſiens miniſtret eis Luc 12. verſ. 37. Seſſuri ſunt in duodecim thronis, judicantes duodecim tribus Iſraëlis. Matth. 19. 28. Quod quamvis primario ſumi debeat de Apoſtolis, tamen aliquomodo poteſt referri ad omnes Chriſti fideles. Comedent fructum ex arbore vitæ, quæ eſt in medio paradiſi Dei, & ex illo manna abſcondito, & habebunt poteſtatem ſuper gentes, ut eas paſcant virga ferrea, &c. Apoc. 2. 7. XVII. 26, 27. Sed quis enumeraverit omnia iſta eximia præmia, quorum magnus numerus à ſpiritu divino relictus eſt in Sacris Literis ad ſolatium fidelium? Juvat tamen aliqua talia adhuc memorare, præſertim quæ in Apocalypſi Johannis indicantur. Ubi deſignatur & locus iſtius felicitatis, civitas illa excellens Jeroſolyma è cœlo deſcendens Apoc. cap. 21. videatur caput iſtud totum. Ubi etiam exprimitur, à quibus malis ibi liberi ſint futuri ℣ſ. 4. ut & cap. 7. 16. Deinde exprimuntur quoque gaudia quibus ibi ſint perfruituri. Cap. 22. ℣ſ. 2, 4, 5. Talia cogitantes conſolemur nos in afflictionibus, & gaudeamus quod nobis Deus talia promiſerit, & jam in Domino Jeſu exhibuerit. Conſideremus hanc quæ nos exſpectat excellentem felicitatem, & ſerviamus Deo in novitate vitæ, prout ipſe propoſuit & conſtituit, ut etiam participes fiamus ſecundum ejus propoſitum atque conſtitutionem, iſtorum bonorum quæ nobis eſt pollicitus. Et quoniam ille nos tantopere dilexit, nos quoque eum diligamus, atque ita omnia quæ ejus cauſa faciemus & patiemur in bonum nobis convertentur.

Videamus jam iſtorum verborum partem ultimam, in qua illud argumentum ſuum ita declaratum Apoſtolus urget, quod facit ℣ſ. 31 & 32. Poſtquam diſſeruit de magna præſtantia populi Dei, vocati ad vitam æternam, & de ejus præſtantiæ certitudine, jam ita exclamat: *Quid igitur dicemus ad iſta?* Quaſi dicat, Num adhuc dubitabimus iſta nobis ex gratia Dei eſſe eventura? *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* Quum dicit *ſi* non loquitur cum dubitatione, ſed hoc vult indicare; Quoniam Deus ita conſtituit, ut nos quos ad ſe vocavit, peccatis præteritis nobis condonatis atque remiſſis glorificet, quiſnam Deo nos ſervare volenti adverſabitur? Non ideo hoc dicit quaſi nullus ſit talis adverſarius, & nihil tale quod nobis bonum illud ſummum eripere conetur: ſunt enim multi qui noſtræ ſaluti adverſantur; Sed quod nihil nobis obſtare poſſit, quominus ſalutem, ſi Deus nos è gratia ſua dignos ea cenſuerit, reipſa conſequamur. Neque mors, etiam violenta, neque homines hujus mundi, neque Satanas cum ſuo exercitu &c. ſi modò nos Deum verè diligamus. Nam quando Deus omnipotens nobis adeſt atque favet, quiſnam nos è manibus ejus eripiet? Dominus Jeſus Joh. 10. 28, 29. dixit, ſuos non perituros in æternum, & neminem eos ex manu ipſius erepturum, quia pater ejus qui illos ipſi dedit, major eſt omnibus, ita ut è manu Patris nemo eripere poſſit. Quaſi dicat; Quoniam Deus pater mihi dedit oves meas, ut earum curam atque tutelam geram, & dem eis vitam æternam, idcirco nemo eas poteſt è manibus meis eripere. Nam qui è meis manibus eas eripere vellet, oporteret ut is è manibus Patris mei eriperet. At quoniam fieri non poteſt ut ex Patris mei manibus quiſquam eripiat, ideo etiam ex meis manibus non eripiet. Nam ego & Pater unum ſumus.

Audiamus verò quomodo Apoſtolus certitudinem felicitatis populi Dei urgeat atque comprobet, ℣ſ. 32. Ubi confirmationem ſumit, à maxima Dei quam populo ſuo oſtendit, charitate. Tria autem hîc exprimit. Primò in quo nobis Deus charitatem ſuam teſtatus fuerit. Secundò quemodo eam ſit teſtatus. Tertiò denique qua ratione hinc Apoſtolus id quod vult concludat. In quo nobis eam charitatem teſtatus ſit, expreſſit hiſce verbis, *qui etiam proprio filio non pepercit.* Fecit id Deus in filio charitatis ſuæ, ſicut eum vocat idem Apoſtolus Col. 1. 13. id eſt in filio chariſſimo, Domino noſtro Jeſu Chriſto. Quem filium ejus *pro-*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

prium appellat, non ob id quod hodie vulgo exiſtimatur, quia ſit natus ex ipſa Dei eſſentia ante omnia ſecula. Sed dictione iſta *proprius* indicatur eum eſſe non alienum ſed omnino ſuum: & opponitur etiam aliis Dei filiis, quoniam iſte perfectiſſimo modo fuit & eſt filius Dei. Id autem ideo, quia ſingulari modo à Deo fuit genitus, dum per ſpiritum Dei ſanctum in utero virginali eſt conceptus. Deinde quia Spiritu ſancto in ipſum demiſſo fuit præditus, per eumque ſanctificatus, atque Deo quam hominibus in qualitatibus eximiis ſimilior factus, ut in potentia admiranda, & ſapientia, & ſanctimonia. Denique, quia Deus eum mortuum à mortuis reſuſcitavit, atque hæredem & poſſeſſorem omnium in cœlo & in terra exiſtentium effecit, dum eum ad dexteram ſuam divinam in cælo collocavit, ut eum omnes in cœlo & in terra exiſtentes adorarent. Quod Dominus Jeſus potuiſſet alio modo quam per tam ignominioſam atque atrocem mortem ſuam conſequi, potuiſſet eum Deus ſimpliciter abſque morte in cœlum aſſumere, ut pote eum qui nullum peccatum admiſit. Sed factum id eſt conſilio Dei, propter hominum commodum, propter fidem & ſpem noſtram firmandam, propter exhibendum nobis in eo exemplum & afflictionum ac patientiæ, & reſuſcicationis atque glorificationis conſequutæ: quia quæ illi adverſa Deo permittente evenerunt, etiam nobis evenire poſſunt, ut videamus quemadmodum illi iſta nihil ad felicitatem obſtiterunt, ita neque nobis obſtitura.

Quonam autem modo Deus id egit? *ſed pro nobis omnibus eum tradidit*, nempe in mortem. Permiſit ut ita in filium ejus ſævitia exerceretur, ut crudeliter necaretur. Quod Deus altiſſimus fecit propter nos & noſtram ſalutem, non ob noſtram dignitatem, ſed ut ſuam erga homines charitatem oſtenderet. Qua ratione vero hoc ſit intelligendum, quod eum *pro nobis* tradiderit, ita paucis explicari poteſt. Primum ut fœdus novum quod ipſe Deus nobiſcum per iſtum filium ſuum Dominum Jeſum pepigit, ita per ſanguinem Domini Jeſu confirmaretur. In quo nobis promiſit, ſe omnia peccata præterita remiſſurum, ablatis à nobis eorum pœnis, & daturum nobis vitam æternam. Hoc Dominus Jeſus attulit atque Dei nomine ſpopondit, & ad hujus promiſſi confirmationem vitam ſuam impendit, ac mortem diram ſubiit. Jam vero cujus rei ita aſſertæ cauſa quiſpiam mortem ſuſtinet atrocem, eam veram eſſet oportet. Nam propter mendacium à ſe confictum nemo ſanę mentis mortem horrendam pertulerit. Deinde per iſtam mortem diram Jeſu Chriſti filii Dei quam is Deo Patre volente noſtri cauſa ſuſtinuit, declarata eſt nobis magna tum Dei patris tum ipſius filii charitas: ut nos ea agnita mutua erga eum charitate flagremus. Charitas autem noſtra erga Deum & Dominum Jeſum in eo ſita eſt ut præcepta ejus faciamus, atque à peccatis deſiſtentes pie vivamus. Quoniam talibus tantum Deus in euangelio Domini Jeſu, ſe peccata remiſſurum ac vitam ęternam donaturum promiſit, qui peccatorum pœnitentia acta ab iis deſtiterint, & in poſterum ſancte vixerint. Hinc S. Johannes Apoſtolus epiſt. 1. cap. 1. ℣ſ. 7. ſcripſit, ſi in luce ambulaverimus, ſicut Deus eſt in luce, communionem habemus inter nos, & ſanguis filii ejus Jeſu Chriſti purificat nos ab omni peccato. Denique, quia filius Dei per iſtam mortem ſuam, atque eam conſequutam reſuſcitationem, acquiſivit & adeptus eſt tantam poteſtatem, ut nos à pœnis divinis quas peccatis noſtris commeriti ſumus liberare, eaſque & inprimis mortem æternam à nobis avertere, atque vitam æternam nobis donare poſſit. In hoc enim Deus eum è morte reſuſcitatum, primarium ducem & ſervatorem exaltavit dextera ſua, ut det reſipiſcentiam Iſraëli, & peccatorum remiſſionem. Act. 5. ℣ſ. 31. Ita etiam ipſe Dominus Jeſus dixit, Joh. 17. 2. rogans Deum ut eum glorificaret, ut omnibus quos ei Pater dedit ipſe daret vitam æternam. Et per hoc nobis Deus dedit ad fidem adjumentum, quando id quod nobis promiſit, non tantum in exemplo ducis noſtri Domini Jeſu exhibuit, ſed etiam ut id nobis conferat in ejuſdem manu collocavit. Unde S. Petrus ait 1 Pet. 1. 21. quod Deus Chriſtum è mortuis excitaverit & gloriam ei dederit, ut fides noſtra & ſpes eſſet in Deum.

Tandem conſideremus qua ratione Apoſtolus inde noſtræ felicitatis certitudinem evincat. Id autem facit in his verbis, *quomodo non etiam cum eo omnia nobis donabit?* Per iſta autem *omnia* non intelligit omnes omnino res qualeſcunque tandem ſint, ſed eas quæ ad ſalutem noſtram ſpectant. Has enim Dominus Jeſus Dei munere eſt adeptus, has etiam nobis cum eo & per eum donabit. Ita vero argumentatur S. Paulus; Si Deus propter nos id fecit ut ad cruciatus atroces traderet filium ſuum dilectiſſimum eique non parceret, ut nobis per id charitatem ſuam teſtaretur; quomodo nobis non donabit ea quorum cauſa eum ad tam ſævos cruciatus & mortem ignominioſam tradidit? Si propter nos Deus id fecit quod cum dolore (ut ita dicam) cordis ejus Paterni conjunctum fuit; quomodo non faciet illud quod cum ipſius æterna gloria & nominis ejus honore conjunctum erit? Proinde certa atque indubitabilis eſt noſtra ſalus & æterna beatitudo. Quapropter inde ſolatium capientes, agamus pro eó ſubinde gratias Deo & Domino Jeſu, ac vivamus in novitate vitæ ſecundum ejus voluntatem, ut poſtea cum eo in æternum vivere atque in cœlis regnare queamus. Amen.

Concio ex loco Hebr. 12. verſ. 1, 2.

DIci ſolet vulgato adagio, Non minor eſt virtus quàm quærere, parta tueri: Seu, Magnam quidem prudentiam eſſe ſi quis quidpiam magnum ac eximium ſciat acquirere, ſed multo majorem eſſe ſapientiam rem acquiſitam noſſe retinere. Idem dici poteſt de ſanctiſſima iſta veritate, quam nos ex gratia divina non ſine magna difficultate cognovimus ac recepimus, in quo magna cujuſque Chriſtiani hominis apparet ſapientia; Sed multo major in eo cujuſlibet non ſolùm ſapientia ſed etiam virtus agnoſci poteſt, quando gratiam divinam in hac ſancta veritate acquiſitam retinet, atque in ea non abſque magno negotio agnita, atque cum vitæ periculo ſuſcepta, ad mortem uſque perſeverat: atque is tantùm qui hoc perficit, ſalvabitur. Ad hanc verò perſeverantiam, atque in iſta Sancta quam recepimus fide conſtantiam, nos ducit atque hortatur Spiritus divinus, in iſtis verbis. In quibus duo conſiderabimus. Primùm cauſas, quibus nos ſpiritus Dei ad hoc adducere ſtudet. Secundò ipſam adhortationem.

Primum illud deſcribitur nobis horum verborum initio: *Ideoque & nos tantam habentes circumjacentem nobis nubem teſtium.* Et deinde ℣ſ. 2. Adhortatio autem ipſa in medio eſt interjecta. Cauſæ ſunt duæ: Una ſumta eſt ab exemplis illorum antiquorum cultorum Dei celebrium, anteceſſorum noſtrorum. Altera verò ſumta eſt ab exemplo ipſius Domini Jeſu. Itaque eo ordine quo nobis iſte Author hoc deſcripſit conſiderabimus, eumque ſequentes, cauſam priorem prius, tum deinde ipſam adhortationem, & denique cauſam alteram expendemus. Quod ad priorem cauſam attinet, ea nobis indicáta eſt hiſce verbis: *Ideoque & nos tantam habentes circa nos jacentem nubem teſtium.* Quæ cauſa petita eſt ab exemplo illorum antiquorum Dei cultorum, qui priſcis illis ſeculis ante nos fuerunt, quique ab exordio mundi fiduciam in Deo collocaverunt. Initio facto ab Abele juſto, ut eum Sacra Scriptura appellat, uſquæ ad tempora Domini Jeſu, & poſtea. Qui propter hanc fidem atque fiduciam, quam in Deo collocatam habuerunt, multa ſunt perpeſſi. Quorum hic magnum catalogum Author divinus ſuperius capite undecimo commemoravit. Quos propterea vocat *teſtes*, quia illi teſtati ſunt, de ſua erga Deum fidelitate, in officiis ſuis Deo ex fiducia in ipſum præſtandis; ſed etiam teſtimonia perhibuerunt de magna Dei erga ſe fidelitate: quod ea quæ promiſit ſit præſtiturus: quam obrem etiam omnia, eo volente ac jubente & fecerunt, & facere erant parati. Quod nobis perſuadere volens ſpiritus Domini, in perſonis iſtorum fidelium Hebræorum, ad quos ſcripta eſt iſta Epiſtola, exempla illorum antiquorum nobis ob oculos ponit; ut nos

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

quoque tali modo ſimus Deo fideles, ei fidentes quòd ipſe ſit remunerator eorum qui ipſum quærunt: quodque non ſolum in hac vita, ſed etiam poſt hanc vitam & poſt mortem, paratus ſit donare illam felicitatem æternam iis qui propter ipſum non tantum alia patiuntur ſed etiam ſanguinem ſuum effundi ſinunt. *Nubem* autem appellat iſtos teſtes, ideo quod eorum eſſet valde magna ac denſa multitudo: de quibus ſuperius ſcripſit, quod tam multi fuerint, ut ſi omnes eſſent memorandi, tempus eum deficeret. Sic ipſe Deus peccatorum multitudinem nubi aſſimilavit. Eſa. 44. 22. Porrò illi antiqui cultores Dei quamvis non haberent tam magnas cauſas ad id impellentes, ſicut nos habemus, tantum promiſſa temporaria, felicitatem terrenam, vitam longævam; tamen ita conſtanter Deo ſervierunt, & tam multa idcirco ſuſtinuerunt, afflicti & in exſilium pulſi fuerunt, ut in ovinis & caprinis pellibus per ſpeluncas oberrare coacti fuerint, ſicut dictum eſt ſuperius, & poſſeſſionem ſuarum direptionem cum gaudio ſuſceperint. Nonne multo magis nos talia perpeti debemus? qui non terram Chananæam, ſed illam novam terram cœleſtem in qua habitat juſtitia, non vitam diuturnam, ſed æternam, non delicias & fortunas terrenas, ſed voluptates cœleſtes & beatitatem vere divinam promiſſam habemus. Hinc nobis capienda eſt doctrina. Exemplis hominum piorum & ſanctorum, debemus noſipſos in ſpiritu ædificare, eos in fide, ſpe, pietate, & patientia imitari. Nam ſi illi iſta potuerunt facere & pati, multo magis nos talia ſimiliter exſequi poſſumus, qui perfectiora quàm illi habuerunt promiſſa habemus. Quicquid bonum, cum Sacris Dei oraculis conſentiens antiqui illi homines fecerunt, idem nos omnino facere tenemur. Sed non omnia quæcunque illi fecerunt nos facere debemus. Nam multa fuere quæ ii egerunt & dixerunt, quibus adverſatur doctrina Domini Jeſu Chriſti: quæ ſi quis Chriſtianus hodie faceret, periret in æternum. Ideo tutiſſimum eſt imitari Dominum Ieſum, & ejus ſanctos Apoſtolos. Hi quod fecerunt & dixerunt, quod etiam nobis ut faciamus mandarunt, hoc eſt officium perfectiſſimum, hoc neminem fallere poteſt.

Jam conſideremus ipſam Spiritus divini adhortationem, quę in his verbis eſt comprehenſa, *pondus deponentes omne, & circumſtans nos peccatum, per patientiam curramus propoſitum nobis agonem.* Proponens nobis iſte Sanctus Author, admonitionem ad conſtantiam in religione Chriſtiana, & volens eam conſtantiam optime exprimere, duo exſequitur. Nam primùm nobis oſtendit media per quæ eam obtinere debeamus, deinde ipſam conſtantiam ſeu perſeverantiam exprimit. Nempe duo nobis præcipit, primum quid relinquere debeamus, deinde quid facere teneamur. Primum medium quo ad id uti debeamus, in his verbis expreſſit, *pondus deponentes omne, & circumſtans nos peccatum.* Atque hoc eſt quod debemus relinquere, quod nobis poſſet eſſe impedimento. Sumit hic ſimilitudinem ab iis qui in ſtadio propter brabeum decurrunt: qui ideo ut poſſint eo expeditius currere, onere ſeſe levant, abjicientes omnia quæ eos gravant, etiam ea quæ aliàs eis poſſent prodeſſe, ut poſſint optatam curſu contingere metam, & brabeum accipere propoſitum. Ita nobis hic proponit doctrinam, ut iſtorum curſorum exemplo curriculum iſtud Chriſtianum exſequamur, & perſeveranter decurramus. Jubet nos deponere omne pondus ſeu onus. Per verbum *deponendi* docet ut non tantum ad tempus aliquod id ponamus, ſed in perpetuum abjiciamus & abnegemus, atque ad id reſumendum non revertamur. Hoc eſt illud quod dicitur Rom. 13. ℣ſ. 12. *abjiciamus igitur opera tenebrarum.* Et Tit. 2. 12. *ut abnegemus omnem impietatem, & mundanas concupiſcentias.* Pondus iſtud ſeu *onus* eſt peccatum omne, quod nobis hic deſcripſit primum improprie, deinde etiam proprie. Improprie per onus poteſt intelligi peccatum, propterea quia hominem in hoc curriculo nihil magis poteſt inhibere, quam peccata, quæ ſunt velut ſarcinæ quædam quæ nos premunt, ut expedite in hoc curriculo currere nequeamus, neque hanc ſanctam fidem Chriſtianam ſuſcipere, nec eam retinere. Nam ſicut inquit Dominus Jeſus Joh. 3. 19. *quia mala erant hominum opera, ideo dilexerunt magis tenebras quam lucem.* Deinde jam magis proprie loquens iſte Author quaſi dictum ſuum exponit, dum addit, *& circumſtans nos peccatum.* Qui peccata abjicere nolunt, ii finem fidei Chriſtianæ non conſequentur. Non autem tantum quædam peccata ſunt abjicienda, magna & enormia, quæ etiam Mundus punire ſolet, ſed etiam minima: non tantum quæ factis perpetrantur, ſed etiam dictis, ut maledicta, convitia, exſecrationes, mendacia &c. quæ nobis ſpiritus Domini vetat: nec tantum quæ ore ſed etiam quæ corde & animo committuntur, ut iræ, odia, invidiæ, hypocriſes, doli, &c. quæ nobis in doctrina Chriſti ſatis indicantur. Breviter loquendo, quoniam religio Chriſtiana nihil aliud eſt niſi ipſa pietas, cui peccatum ſapit & ſuave eſt, is non facile in hac religione perſeverat. Dicitur autem peccatum nos circumſtare, quo indicatur multas nos ad peccandum habere cauſas & occaſiones, undique. Capitalis ille inimicus noſter Satanas, circumambulat nos perpetuo ſicut leo rugiens, ut nos perdat. Habet præterea ſervos ſuos qui ſimul cum eo noſtrum exitium machinantur, ut ſunt mundus, & caro noſtra propria. Mundus nos ad ſe allicit, illecebris ſuis: nos autem non debemus diligere hunc mundum. Nam mundus iſte in malo jacet. Noſtra quoque caro excitat in nobis varias cupiditates ad peccandum; quas nos debemus comprimere, mortificare, & crucifigere. Hæ quamdiu in aliquo vigent, eique dominantur, nondum is abjecit à ſe onera, proinde difficile eſt ut is curſu metam aſſignatam contingat & brabeum à Chriſto propoſitum accipiat. Poteſt etiam hoc aliter intelligi reſpectu propoſiti hujus Authoris & negotii ejus cum illis ex Hebræis novis Chriſtianis, qui ad Legem Moſaicam à qua jam diſceſſerant, rurſus reverti volebant. Circa quod hîc iſte Author plurimum laborat, volens eos in religione Chriſtiana retinere: exhibens eis tum ejus per quem iſta religio eſt tradita, nempe Jeſu Chriſti præſtantiam, tum ipſius hujus religionis certitudinem atque perfectionem, & ex altera parte imperfectionem illius legis antiquæ, ſtudens eos ab illa avertere. Cum igitur ait, *onere omni depoſito* videtur intelligere illa omnia dogmata ritualia in Lege deſcripta: quæ tam multa fuerunt & tam gravia, ut ea nemo poſſet exſequi. Unde etiam Apoſtolus ſcripſit Rom. 3. *ex operibus Legis non poſſe ullam carnem juſtificari.* Fuit ibi labor gravis & præmium exiguum. Fuit ibi onus quod nemo potuit ferre; unde ait S. Petrus Act. 15. 10. hoc fuiſſe jugum, quod non potuerint ferre neque illi antiqui Patres, neque Apoſtoli, & alii ex Judæis diſcipuli Chriſti. Quamobrem etiam Dominus Jeſus dixit, *venite ad me omnes laborantes, & onerati, & ego faciam ut requieſcatis*, Matth. XI. 28. Quoniam igitur iſti Hebræi rurſus volebant ad illam legem reverti, voluit illis iſte Author indicare ibi nihil fuiſſe niſi laborem irritum totius vitæ, & onus quod non poſſent ferre, quum tamen hoc mente agitarent ut eo reverterentur, & abjicerent religionem Chriſti, quod eſt magnum peccatum. De quo ſcribit idem c. 6. 4. & c. 10. 26. Talibus nihil aliud erat exſpectandum quam horrenda judicia Dei. Proinde & ii omnes qui etiamſi non abjiciant prorſus doctrinam Chriſti, tamen ex ejus præſcripto non vivunt, ſunt perituri. Unde habemus doctrinam: hominem quemvis modo ipſe velit poſſe, divina ope accedente, efficere ea omnia quæ Deus ipſi præcipit. Nam impoſſibilia Deus nemini imponit, neque ab hominibus requirit. Nemo etiam debet cauſari ſe non poſſe aliter facere, ideo quod talem habeat naturam & conſuetudinem. Sed tu debes mores iſtos malos, & carnis tuæ cupiditates crucifigere ac mortificare. Potuerunt id facere alii, & tu potes.

Sed jam videamus alterum medium quod hic nobis proponitur, in quo præcipitur quid ſit faciendum: *per perſeverantiam* ſeu *patientiam, curramus in propoſito nobis curriculo.* Iſtud alterum medium eſt perſeverantia in religione Chriſtiana. Hæc eſt via ducens ad cœlum, perſeverare in fide vera, & fiducia, etiam in perpeſſionibus afflictionum propter Chriſtum. Ipſe nobis præivit

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ac ut ipſum ſequeremur præcepit; *Qui vult poſt me venire* (inquit) *abneget ſemetipſum, & accipiat crucem ſuam, & ſequatur me.* Mat. 16. 24. *Chriſtus paſſus eſt pro nobis, relinquens nobis exemplum ut ſequamur veſtigia ejus.* 1 Pet. cap.2.21. Ad talia debet ſe præparare & accingere quiſque, qui Deo ſervire ſtudet. Nam *per multas afflictiones oportet nos ingredi in regnum cœlorum.* Act. 14. 22. *Omnes qui volunt pie vivere in Chriſto Jeſu, perſequutionem patientur.* 2 Tim.3. 12. Specialis hæc eſt gratia Dei quando pacem largitur populo ſuo: ſed ſemper ita fore non habemus ullum privilegium. Habemus autem præceptum ut omnia adverſa perpetiamur, & denique mortem quoque acerbam ſuſtineamus.

Ipſam conſtantiam exprimit, dum ait, *curramus in propoſito nobis agone* ſeu *ſtadio.* Sicut qui in ſtadio currunt, in id unum intenti ſunt, nihil aliud tunc ſpectant, non parcunt valetudini ſuæ, dummodo curſum conficiant, & ad calcem decurrant, non reſpectant retro quantum jam ſpatium curſu emenſi fuerint, ſed proſpectant quantum adhuc ſit emetiendum. Ita homines Chriſtiani, qui ſtadiodromis comparantur, debent ſibi non parcere, nihil aliud ſpectare, ſed currere, etiamſi vitam hanc perdant, ut aliam vitam lucrentur. Non ſufficit incipere currere, & poſtea ſubſiſtere, ſed curſus eſt continuandus, ex uno loco in alium eſt ſtrenue progrediendum, ab una virtute ad aliam virtutem eſt aſcendendum, & in eo ſtudio ad mortem uſque perſeverandum. Danda eſt opera ut ex bonis ſubinde fiamus meliores, & ſimiles quantum fieri poteſt efficiamur Domino Jeſu, ut poſſimus *creſcere in virum perfectum, ad menſuram ſtaturæ completæ Chriſti.* Eph.4.13. Ne in ullius peccati habitu hæreamus, & omnium virtutum habitus contrahamus, in iiſq; per gradus ad perfectionem contendamus. Quamvis autem videamur jam nobis eſſe perfecti, tamen non debemus nobis ipſis confidere, neque in pietatis ſtudio ſubſiſtere. Imitemur S. Paulum, qui etſi propter Dominum multa paſſus fuit, complens perpeſſiones Chriſti pro Eccleſia Col. 1.24. & omnia quæ ei lucro erant in mundo, propter Chriſtum damni loco reputavit, ut poſſet occurrere reſurrectioni à mortuis; tamen de ſeipſo dixit ſe nondum comprehendiſſe, neq; perfectum evaſiſſe, ſed inſequor (inquit) ut comprehendam, ſicut etiam comprehenſus ſum à Chriſto Jeſu, id unum ago, ut eorum quę retro ſunt obliviſcens, ad ea vero quę ante ſunt me extendens, ſecundum ſcopum inſequar ad illud brabeum ſupernæ vocationis Dei in Chriſto Jeſu. Phil. 3. Idcirco & nos ita debemus currere ut contingamus metam. Meta autem nobis hęc eſt, ut in pietate permanentes deveniamus ad mortem, vel ad adventum Chriſti. Ut poſſimus bona conſcientia atteſtante dicere de nobis quod etiam dixit S. Paulus 2 Tim.4. Certamen bonum certavi, curſum conſummavi, fidem ſervavi. Quod reſtat, repoſita eſt mihi juſtitię corona, quam reddet mihi Dominus in illa die ille juſtus judex &c. Quapropter nunquam ceſſemus, ſed perpetuo quod opus eſt agamus, laboremus in vinea Domini uſq; ad veſperam, tolerantes onus diei & æſtum, ut poſſimus accipere illum denarium vitæ æternæ laborantibus promiſſum.

Jam ſuccedit altera cauſa qua nobis idem ad quod hic hortatur perſuadere conatur, petita ab exemplo Domini Jeſu, quæ exprimitur ℣ſ. 2. *Aſpicientes illum fidei primarium ducem & conſummatorem, Jeſum, qui pro gaudio ſibi propoſito ſuſtinuit crucem, contemta ignominia, atque in dextera throni Dei conſedit.* Conſideremus hic primo quomodo nos hac cauſa velit ad id adducere. Secundo quomodo nobis deſcribat Dominum Jeſum, & ejus magnam dignitatem. Tertio in quo eum imitari debeamus. Primum eſt ibi, *Aſpicientes illum.* Debemus hoc exemplar ſemper aſpicere & intueri, atque conſiderare quid Dominus fecerit & paſſus ſit. Nam hæc noſtri cauſa ſuſtinuit, ut nobis exemplum atque ſpecimen relinqueret. Quæ ſi non conſideremus, nihil in nobis efficient ea quę is noſtri cauſa eſt perpeſſus. Secundum nempe quomodo nobis deſcripſerit Dominum Jeſum continetur in his vocibus dum eum vocat, *primarium ducem & coſummatorem fidei.* Nominat autem eum ita, primum ideo quia ille primus nos docuit fidem perfectam in Deum, deinde, quia non tantum docuit, ſed etiam præivit nobis in fiducia erga Deum perfecta, & ex ea manante eximia vitæ ſanctimonia: docuit nos factis ipſis quomodo Deo perfecte ſervire debeamus, & ex ejus mandato perfecte pie vivere, ut ei complaceamus. Quamvis autem etiam olim ante legem & ſub lege fuerit fides; tamen non fuit ita perfecta: propterea quia etiam non fuerunt tunc tam perfecta promiſſa. Non ſolum autem præivit nobis Jeſus in doctrina, & in pietate, ſed præivit etiam nobis in ea ad quam nos in doctrina ſua ducit, afflictionum perpeſſione: vadum iſtud ſanguinolentum pervaſit, & fortiter pugnans per horrendas hoſtium ſuorum acies permeavit.

Porro *conſummatorem fidei* vocat eundem Dominum Jeſum, ideo quia non tantum ipſe fidei ſuæ finem eſt conſequutus, ſed etiam in eo eſt, idque peragit ut fides in nobis effectum ſortiatur, auxilium nobis ad id ſuppeditat per ſpiritum ſuum, & eo tendit ut fidei noſtræ finem id eſt ſalutem animarum & vitam æternam nobis tribuat. Id curat ut populum ſuum, cujus ductor eſt, introducat in illam terram novam, ubi Deus habitationem ſuam habet, ubi & iſte ipſe dux noſter ſedet in illo excelſo monte Sionis cœleſtis, in glorioſa majeſtate ſua, & ibi noſtrum negotium agit coram Deo altiſſimo, ut nos eripiat ex pœnis divinis horrendis. Hæc eſt ejus cura. Sicut Diabolus nominatus eſt *accuſator fratrum* propterea quod id perpetuo curet ut homines in peccatum inducat, atque inde eos ſuppliciis divinis obnoxios reddat & in ęternum perdat. Ita contra Chriſtus Dominus in eo eſt ut ſimus liberi ab omnibus peccatis, & ut à judiciis divinis liberemur, atque conſequamur finem fidei noſtræ ſalutem animarum. In eo perfectiſſima Domini Jeſu circa populum ejus cura continetur, & maxima ejus dignitas apparet. Quodſi ille eſt tantus & talis noſter Dominus, noſtrum officium eſt eum colere & venerari. Si ille nobis in fide ac pietate præivit, nos eum debemus imitari. Nam ita ipſe ore ſuo dixit: Si ego Dominus veſter & Magiſter pedes veſtros lavi, & vos debetis alii aliorum pedes lavare. Joh. 13. Debemus ab omnibus viris ſanctis diſcere fidem, pietatem, aliaſque virtutes: ſed præcipue à Domino noſtro Jeſu Chriſto & ab ejus ſanctis Apoſtolis.

Jam conſideremus quid hoc loco nobis in Domino Ieſu proponatur imitandum. Id vero expreſſum eſt nobis in hiſce verbis: *Qui pro gaudio ſibi propoſito, ſuſtinuit crucem, ignominia contemta, & in dextera throni Dei conſedit.* Ubi primum docetur, quid permoverit Dominum Jeſum, ut hæc adverſa ſuſtineret. Secundo, quomodo in eo quod patiebatur conſtans fuerit. Tertio qualis fuerit finis & exitus hujus ipſius conſtantiæ, vel quomodo ea ipſi bene ceſſerit. Primum quid eum ad id adduxerit, exprimitur, *qui pro gaudio ſibi propoſito.* Gaudium ei fuit à Deo propoſitū, quòd deberet evadere perfectus Dominus cœleſtis, & non tantum poſſeſſor ſed etiam largitor vitæ æternæ: ideo omnia contemſit, & dedit animam ſuam redemtionis pretium pro multis. Hoc enim ita fuit in Dei conſilio conſtitutum, & ob id Jeſus à Deo miſſus fuit. De quo ita ſcriptum eſt Eſa. 53. *Si poſuerit pro delicto animam ſuam, videbit ſemen prolongabit dies, & voluntas Domini proſper abitur in manu ejus &c.* Hoc eſt ita Deus de illo apud ſe conſtituit atque decrevit, ut ſi hoc quod Deus ei mandavit, ac non tantum faciendum ſed & patiendum commiſit, atque aſſignavit, ſuſtinuerit, per id conſequi debuerit talem ac tantam excellentiam atque poteſtatem, ut poſſet omnes qui in ipſum crediderint, liberare ab omnibus ſuppliciis divinis, & compotes eos facere felicitatis æternæ, in regno Patris ſui, ea potentia quam ab ipſo accepit. Vide Phil. cap. 3. 21. Atque propterea libenter ſuſcepit iſtas afflictiones, per quas tale præmium erat obtenturus. Igitur & nos hęc conſideremus, tale gaudium ſemper ob oculos habeamus, ejuſque meditatione velut condimento quodam ſuavi edulcemus nobis omnes amaritudines quæ nobis iſtam ſanctam Chriſti religionem ſectantibus eveniunt. Ipſe Dominus Jeſus Chriſtus dixit, onus ſuum eſſe leve, & jugum ſuum eſſe ſuave, Matth. cap. 11. 30. maxime reſpectu præmii conſequentis.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Et Apoſtolus ejus ſcripſit Rom. 8. 18. non eſſe dignas perpeſſiones temporis præſentis illa gloria quæ eſt erga nos revelanda. Et 2 Cor. 4. 17. Momentanea levitas afflictionis noſtræ excellenter excellens æternum pondiis gloriæ nobis operatur. Illi ſancti viri Dei qui nos olim anteceſſerunt, qui per fidem operoſam Deo placuerunt, quorum prolixus ſuperius recenſetur catalogus, tam magna & tam multa gravia ſuſtinere non recuſarunt, propter ſpem boni cujuſdam magni quod à Deo exſpectabant, etiamſi promiſſiones eximii præmii expreſſas non haberent. Nos verò, cum habeamus promiſſionem expreſſam illius ſupremæ beatitatis, quam nobis Deus per Dominum Jeſum fecit, atque in eo ipſo nobis exhibuit & demonſtravit, atque per eum nobis eandem ſe daturum eſt pollicitus, erimuſne Deo refractarii, nec divinis ejus mandatis obtemperabimus?

In quonam autem Dominus Jeſus Deo ita obſequens fuit? Ecce exprimitur, *ſuſtinuit crucem, ignominia contemta.* Per crucem, quamvis poſſint intelligi omnigenæ afflictiones, vexationes, & contumeliæ, quas Jeſus munere ſuo in terris fungens ſuſtinebat; tamen nominatim ſignificatur illud crudele tormentum, & mors ejus atrociſſima, quam cum eſſet, vivus, ſanus, & vegetus, tam ſævo modo paſſus eſt, & ita inter immanes dolores vitam ſuam finiit. De qua afflictione imminente ſciens, dixit ſuis, *Triſtis eſt anima mea uſque ad mortem:* ac Deum oravit cum clamore valido & cum lacrymis ut ipſum liberaret. Et in cruce pendens, voce lamentabili vociferatus eſt, *Deus mi Deus mi cur me dereliquiſti?* Quid his potuit evenire atrocius? Quid altera ex parte ignominioſius? Ut prætereamus alia, quam contumelioſe tractabatur, cum ut latro comprehenderetur, ac vinciretur, huc illuc duceretur; cum facies ejus ſancta conſpueretur, colaphis percuteretur, cum ipſe virgis & flagris cæderetur, ex urbe educeretur, inter duos latrones ſuſpenderetur, & cum jam in cruce penderet, ludibriis ſcurrilibus exagitaretur, felle potionaretur? Quid talibus fuit contumelioſius? Præterea ſi quis tali morte crucis tolleretur, exſecrabilis non tantum hominibus ſed & Deo dicebatur ſub Lege. Sicut inquit Apoſtolus Gal. 3. 13. ex Deut. 21. 23. *Exſecrabilis omnis ſuſpenſus in ligno.* Hanc autem exſecrationem Dominus noſter ſuſtinuit. Quamobrem & nos cum huic Domino ſerviamus, nihil nobis melius in terra polliceamur. Paſſus eſt iſta Dominus noſter, & nos ſimilia pati ſimus parati, etiam mortem ſæviſſimam atque ignominioſiſſimam. Examinemus nos ipſos num ad talia perpetienda promti ſimus atque parati. Num apud nos locum habeant illa Domini verba, *qui vult poſt me venire, abneget ſemetipſum, & ſumat crucem ſuam quotidie, & ſequatur me.* Simus tali animo armati ſi volumus ejus eſſe diſcipuli. Tranſiit Dominus noſter ante nos vadum iſtud ſanguinolentum, & iſtud ut ſic dicam mare rubrum, expandit vexillum ſuum rubeum ſanguine tinctum. Nos autem ſub hoc ejus vexillo militaturi, *prodeamus ad eum extra caſtra, opprobrium ejus ferentes,* quod interdum eſt aliquibus ipſa morte acerbius atque gravius. Mallent non pauci mortem potius oppetere quam honore omni ſpoliati, in infamia ac in contumeliis vitam ducere. Sed ad talia omnia perpetienda paratus eſſe debet is qui vult eo pervenire quo Dominus noſter Jeſus Chriſtus pervenit.

Videamus jam quod reſtat tertium, quomodo iſta Domino Jeſu ſucceſſerint. De hoc ita dicitur, *& in dextera ſolii Dei conſedit.* Ex tam magna ignominia pervenit ad magnam honoris excellentiam, atque ſublimem gloriam, dum conſedit in throno regali Dei patris ſui, ad ejus dexteram, cum eximia majeſtate. Jam obtinet dominium ſuper omnia, & ſuper omnes inimicos ſuos, habet in manibus ſuis *claves inferni & mortis,* habet datam ſibi poteſtatem omnis judicii vivorum & mortuorum. Cum ante ſolus Deus unicus populo ſuo ita dominaretur ut negotium ſalutis ejus gereret; nunc loco ejus id gerit Chriſtus Dominus, ita regens atque gubernans populum ſuum ut in hoc regimine non exſpectet ſubinde ſicut alii ſervi Dei, ipſius mandata. Hæc autem Jeſus propterea obtinuit quia fuit Deo *obediens uſque ad mortem, mortem autem crucis,* ut ſcriptum eſt Phil. 2. Quodſi & nos ſimilem honorem atque gloriam conſequi volumus, ſimus Deo & ipſi Domino Jeſu fideles atque obedientes, uſque ad mortem & quidem etiam atrociſſimam, ut nobis obveniat id quod Dominus iſte ſuis promiſit. Dixit Apoſtolis, *vos eſtis qui permanſiſtis mecum in tentationibus meis. Et ego diſpono vobis, ſicut diſpoſuit mihi Pater meus, regnum. Ut edates & bibatis ad menſam meam in regno meo &c.* Luc. 22. 28, 29, 30. Similem verò beatitatem pollicitus eſt etiam aliis ſervis ſuis ſemet ſequentibus, ac præſertim adverſa ejus cauſa perpetientibus. Matth. 5. 10. & alibi. Curramus igitur patienter atque perſeveranter in propoſito nobis ſtadio, ſimus Deo in omnibus fideles uſque ad mortem. In quo Deus nobis opem ferat per ſpiritum ſuum ſanctum. Amen.

Iacobi cap. 3. verſ. 17, 18.

IN his verbis S. Jacobus commendat nobis rerum divinarum ſcientiam quæ debet inveniri in omnibus Chriſtianis, & præcipue in iis qui alios docent. Ubi duo conſideranda. Primò quomodo nobis deſcribat iſtam ſcientiam ſeu ſapientiam. Secundò qua ratione eam commendet. Deſcribit iſtam ſcientiam his verbis, *Illa quæ de ſurſum* [eſt] *ſapientia.* Sapientiæ nomine nuncupat ſcientiam rerum divinarum, quæ ſpectat noſtrum ſummum bonum. Ut & 1 Cor. 2. ℣ſ. 6. ſeqq. Ubi etiam vocat eam ſapientiam Dei; ſicut & Eph. 3. ℣ſ. 10. Hæc eſt eximia & perfecta ſapientia, ſcire quid ſit ſummum bonum, & viam ad id ducentem noſſe. Summum bonum eſt vita æterna: via autem eo ducens eſt vera pietas. Dicit autem quòd hæc ſapientia ſit *de ſurſum* ſeu ſuperne, id eſt ex cœlo, à Deo. Ut ſuperius c. 1. ℣ſ. 17. *Omne datum bonum, & omne donum perfectum ſuperne eſt, deſcendens à Patre luminum.* Ita etiam de Jeſu Chriſto dicitur quod ſit *ſuperne veniens,* Joh. 3. 31. id eſt, ut ibidem declaratur, *ex cœlo.* Opponit ita hanc ſapientiam veram illi falſæ, de qua ſuperius ℣ſ. 15 dixit quòd non ſit ſuperne adveniens, ſed *terrena, animalis, dæmoniaca.* Idque dicit contra illos qui vane jactabant ſe eſſe ſapientes, & opinabantur ſe poſſe merito aliorum eſſe doctores. At ipſorum ſapientia non erat divina, ſed terrena, conveniens iis qui tantum terrenas res cogitant & ſpirant, ac profecta à Satana. Hæc autem de qua hic ſermo eſt, ſapientia, dicitur eſſe *ſuperne,* id eſt ex cœlo: quodſi ex cœlo, ergo non ex terra. Non ſuis viribus eam homines ſunt aſſequuti, ſed data eſt eis è cœlo, per ſpiritum Dei, ut dicitur 1 Cor. 2. 10. Quia vero ex ſpiritu Dei prodiit, ideo etiam ad ſpiritus noſtros pertinet, & quia à Deo profecta eſt, ideo adverſatur ſatanę. Hanc ſapientiam cœleſtem ut adipiſcamur, debemus curare omnes, & nominatim ii qui docent, ut poſſint bene aliis præire, & dum alios in cœlum ducunt, ipſi eo pervenire. Quo ſpectat etiam prudentia, ut norint quomodo alii ſint ad felicitatem iſtam ducendi. Curemus igitur hanc ſapientiam: & quamvis habeamus ejus principia, tamen demus operam ut in ea ſubinde proficiamus, & ſciamus quomodo nos recte gerere debeamus, & quomodo perveniendũ ſit ad cœlũ, ubi habitat Pater noſter cœleſtis: qui orandus eſt ut nobis hanc ſapientiam donet, ſicut eam donavit olim Apoſtol. & aliis viris ſanctis.

Sed ut eam tanto magis curemus, jam conſideremus quomodo eam hic nobis S. Jacobus commendet. Commendat autem eam duplici modo. Primum ex ejus qualitatibus ſeu effectis, deinde vero ex ejus fructibus ſeu commodis ex ea prodeuntibus. Quod attinet ad effecta, ea ſeptem hic expreſſa ſunt à ſpiritu divino. Primum eſt quod ea ſapientia ſit *caſta,* ſeu pura, id eſt immunis ab illo peccato quod nominatim appellatur impuritas, ſeu à libidine, quæ hominem præcipue polluit, atque per temperantiam & abſtinentiam, cohibens impurarum voluptatum cupiditates. Sed ſæpe hac voce notatur id quando homo eſt liber ab omnis generis peccato. Hinc de variis peccatorum quæ ex corde prodeunt ſpeciebus dicitur quod hominem polluant coram Deo. Is igitur eſt iſtius ſapientię à Deo profectę effectus, quod hominem ab omnigeni peccati macula purum reddat: quum

ipſa

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ipſa ſit pura, & non poſſit quidquam impurum tolerare. Ejus ope homines ſeſe purificant ſeu mundant à maculis peccatorum. Quod indicatur, 1 Joh. 3. ℣ſ. 3. & 2 Cor. 7. 1. & 2 Tim. 2. 21. Is tantum à peccato liber eſt qui ſapientiam iſtam à Deo profectam bene conſiderat eaque eſt præditus. Dicitur ergo eſſe pura, quia purum efficit hominem. Sicut etiam de charitate dicitur, 1 Cor. 13. quod ſit longanimis ſeu patiens, quod omnia ſufferat, quia charitas eſt cauſa iſtius patientiæ ac tolerantiæ. In quo ſapientia id non efficit ut ſit purus, is ſtultus eſt & non novit Deum. Verum is ſapiens eſt qui ita purus eſt ut ſit liber à peccato, is bene ſibi conſuluit, quando in eo hæc ſapientia genuit puram ac bonam conſcientiam, is bene ſperare poteſt de vita æterna, & de viſione Dei, iis qui puro corde ſunt promiſſa.

Secundus hujus ſapientiæ effectus indicatur quod ſit *pacifica*: id eſt efficiat hominem pacificum, ad pacis & concordiæ ſtudium ducat. Hoc opponit ei quod ſcripſit ſupra verſ. 13. & 14. contra zelum amarum & contentionem ponit è regione pacis ſtudium. Quod in eo ſitum eſt ut pacem quæramus atque ſectemur. Id autem intelligendum eſt duplici modo. Nam primum eſt pax quædam communis, ad quam nos ſpiritus divinus hortatur, dum vult ut quantum ex nobis eſt cum omnibus hominibus pacate vivamus Rom. 12. 18. & Hebr. 12. 14. cum omnibus, non tantùm cum bonis, ſed & cum malis. Non tantùm ut eos non inquietemus, nec rixarum ac turbarum cauſam præbeamus, ſed etiam ut eis benefaciamus, ac pro iis Deum oremus. Sed præter hanc pacem communem, eſt ſingularis pax Chriſtiana, ut ii qui Deum & Chriſtum norunt, cum aliis talibus vivant conjuncte, in unitate ſpiritus, in vinculo pacis, Epheſ. 4. 3. Etiamſi aliquis habeat diverſam ſententiam in iis rebus quæ non tollunt fundamentum fidei atque religionis, ut pacifice toleretur. Rom. 14. 19. Ad quod requiruntur homines animi ſubmiſſi atque modeſti, tum etiam aliis virtutibus eo ſpectantibus præditi, de quibus poſtea dicetur. Teſſera Chriſti diſcipulorum eſt charitas & concordia, ut ipſe Chriſtus dixit ad hanc ſuos magnopere & ſæpe cohortans. Ubi hæc abeſt, ibi locum habet contentio & tumultuatio, & omnis prava actio. Datæ ſunt nobis multæ & magnæ cauſæ quæ nos ad vivendum in pace mutua atque concordia debent impellere. Nam vocati ſumus una vocatione, omnes debemus conſidere ſimul in ſolio Domini Jeſu. Quod ſi quis non curat concordiam in terris, non eſt dignus qui fruatur illa concordia in cœlis. Habemus etiam unam fidem, unum Dominum, Jeſum Chriſtum, unum Deum patrem, Epheſ. 4. qui eſt Deus pacis 1 Cor. 14. Quidni igitur in pace, unitate & concordia vivamus? caveamus diſcordias, rixas, eaſque fugiamus, contra verò pacem etiam fugientem ſectemur.

Tertius effectus, *modeſta*, quamvis vox iſta poſſit etiam merito exponi *æqua* ſeu obſervans æquitatis. Eo ſignificatur animus moderatus, ut etiamſi aliquid adverſi eveniat homini, tamen animo non conſternetur, ſed moderate omnia ferat. Sicut etiam Phil. 4. poſtquam Apoſtolus monuit ut gaudeamus in Domino ſemper, etiam tum cum adverſa multa nobis eveniunt, ſubjicit ut modeſtia ſeu æquitas noſtra nota ſit omnibus hominibus, nempe ne etiamſi mala nos vexent, animum deſpondeamus, nec nos ipſos anxie affligemus. Eximia hæc eſt virtus quando aliquis æquo ac moderato animo tolerat, etiamſi grave videatur, quod Deus in eum immittit, ſive ei valetudo, ſive poſſeſſio bonorum fortunæ, ſive honor, adimatur. Sed poteſt etiam hac voce notari æquitas, quæ cernitur in eo quando quis pacis cauſa de jure ſuo decedit, nec id ſtricte perſequitur, aut mordicus retinet, paratus potius injuriam pati, ut monet Paulus 1 Cor. 6. 7. Eodem pertinet, ut quis in dijudicandis cauſis, cum peccantibus ac delinquentibus non admodum dure agat, ſed moderate; parcendo eorum infirmitati. Vide Gal. 6. 1.

Quartus effectus eſt, *ſuadibilis*, voce iſta ſignificatur, eum in quo illa cœleſtis ſapientia habitat, non eſſe in opinionibus ſuis retinendis pertinacem, atque pervicacem, ſed ſinere ſibi ſententiam meliorem perſuaderi; ita ut quod juſtis rationibus probatur, ei fidem adhibeat. Ita debent agere inter alios ii qui alios reprehendunt & verbis caſtigant, ut ſi accuſati ſeſe juſtis rationibus excuſent, dent locum eorum excuſationibus, nec obſtinate & pervicaciter adverſentur. Sicut charitas omnia credit 1 Cor. 13. 7. ita & hæc ſapientia.

Quintus effectus, *plena miſericordiæ, & fructuum bonorum.* Videntur hîc duo exprimi. Primò fons factorum, deinde ex hoc fonte manantia facta. Fons iſte eſt miſericordia. Hoc nomine notatur affectus ille quo quis alterius afflictionem cernens commovetur ad opem ei ferendam, ut eum vel ex malo in quod jam incidit eripiat, vel ne in id incidat, inhibeat. Debent Chriſtiani, electi Dei ſancti & dilecti induere viſcera miſericordiæ. Col. 3. 12. Miſericordia autem habet locum tum in iis quæ ad ſpiritum tum quæ ad corpus pertinent. Hic videtur præcipue reſpectus haberi ejus rei quæ ad ſpiritum ſpectat. Nempe ii qui alios docent ac monent, debent ſuper eos qui in peccatum incidunt, habere miſericordiam. Sicut docet S. Judas, ℣ſ. 22. *Hos quidem miſeremini dijudicantes.* Tum etiam ut reſipiſcentibus & ſeſe convertentibus, miſericordiam exhibeant. Sicut fecit Dominus Jeſus & Apoſtoli ejus. Hoc quoque ad miſericordiam pertinet ut quis injuria affectus non ulciſcatur, etiamſi poſſet, verum ignoſcat, & paratus ſit offenſas remittere. Deinde ex hac miſericordia ut ex fonte promanant fructus boni. Nempe quando quis egentibus benefacit: ut eſurienti dat cibum, ſitienti potum, hoſpitem ſuſcipit, nudum veſtit &c. Matth. 25. 35, 36. Qui ita agit, is ſapiens eſt. Ita Luc. 10. affectus miſericordiæ cum effectis exprimitur in illo Samaritano, qui illius vulnerati miſertus acceſſit ad eum, & non ſine moleſtia atque impendio effecta miſericordiæ ei exhibuit. Oportet ut diteſcant Chriſtiani in operibus bonis: 1 Tim. 6. 18. Dicitur autem iſta ſapientia eſſe *plena fructuum bonorum*, nempe quod ea in homine qui ipſa præditus eſt efficiat quaſi puteum inexhauſtum beneficentiæ.

Sextus effectus, *non dijudicans*, nempe quod iſta ſapientia non faciat diſcrimen inter perſonas, ſeu non habeat reſpectum perſonarum. Sicut dicitur ſupra cap. 2. *Fratres mei ne in proſopolepſiis habete fidem Domini noſtri Jeſu Chriſti glorioſi.* Id eſt, ne cum hac fide habeatis ſimul reſpectum perſonarum: ut hominem præ homine non contemnatis. Ibidem ℣ſ. 4. dixit, *Annon dijudicaſtis*, ſeu diſcrimen feciſtis, *in vobis ipſis, & facti eſtis judices cogitationum malarum?* id eſt in cogitationibus veſtris decretum malum feciſtis, pauperes præ divitibus contemnentes: cum Deus elegerit pauperes, ut mox addit. Hoc requiritur maxime in iis qui alios docent, ne aliter judicent divitem aliter pauperem, ſed ſimile peccatum ſimili modo caſtigent tam in divitibus quam in pauperibus; ne vel pauperes vilipendant, & injuriam eis faciant propter paupertatem, nec divitibus propter divitias parcant. Alias plus licet Domino aliquatenus quam ſervo, licet Domino ſervum delinquentem punire, non autem vice verſa. Sed non de eo hic agitur. Huc pertinet quod ſicut charitas ita ſapientia iſta non facile condemnet proximum propter quidlibet. *Tu quis es qui judicas* ſeu damnas, *alienum domeſticum?* ſeu famulum. Rom. cap. 14. verſ. 4. Non raro fit ut aliquis alium judicet hominem malum, indignum gratia Dei, cum non ſit talis, ſed tantum illi videatur. Nihil autem delinquit is qui ex manifeſtis operibus dijudicat aliquem ſecundum leges Domini Jeſu, ſi videat illum non pie vivere. Sed ſi ex affectu, ſecundum ſuum proprium arbitrium judicet proximum, cum contemtu, is non eſt ſapiens ſecundum Deum. Proinde etiam hunc ſapientiæ ſupernæ effectum obſervemus, ne externas qualitates in hominibus ſpectemus, neque ſecundum eas temere judicemus.

Septi-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Septimus effectus, *& ſine ſimulatione.* Significat hominem iſta ſapientia præditum, non ſimulare, ut aliud corde premat aliud verò ore promat, & factis præ ſe ferat, non geſtare larvam pietatis. Sed nominatim circa proximum debet eſſe *charitas non ſimulata*, ut non aliud ſimuletur aliud agatur: Ne quis fingat ſe diligere alterum cum revera non diligat. Oportet ut homines Chriſtiani abjiciant omnem malitiam, & omnem dolum & hypocriſes ſeu ſimulationes, & invidias, & omnes obtrectationes, ſicut monet S. Petrus Epiſt. 1. cap. 2. ℣. 1. Qui non habent veram ſapientiam, ii cum videant charitatem commendari, & tamen eſſe difficilem, quamvis eam revera non habeant, nihilominus ſpeciem ejus præſeferunt; quæ eſt turpis hypocriſis, Deo & hominibus abominabilis, ac talium pars erit cum hypocritis.

Sed jam conſideremus alterum modum quo ſapientia iſta commendatur. *Fructus autem juſtitiæ in pace ſeritur*, &c. Non recenſet multos ex ea prodeuntes fructus ſeu multa commoda, ſed tantùm unum, nempe pacem. Volens magis inculcare pacem atque concordiam inter fideles Chriſtianos eſſe conſervandam, cum jam dixiſſet ſapientiam iſtam eſſe pacificam, hic rurſus de pace loquitur. Tria autem hic dicit. Nam primo exprimit ipſum commodum ſeu emolumentum. Deinde indicat qua ratione id eveniat. Denique cui conveniat. Commodum iſtud ſeu operæ pretium eſt *fructus juſtitiæ.* Significatur tale præmium quod conſequitur juſtitiam ſeu pietatem: quæ juſtitiæ nomine inſignitur & alibi, & Epheſ. 5. 9. Hoc verò præmium eſt immortalitas. Sicut etiam S. Paulus loquitur de corona juſtitiæ 2 Tim. 4. 8. In qua continetur ſumma felicitas. Dicit autem *in pace* indicans illam felicitatem eſſe cum pace conjunctam. Qui nunc hic in pace libenter vivunt, ii etiam tunc ibi erunt participes pacis, id eſt felicitatis quæ ſæpe pacis nomine deſignatur. Quomodo autem hæc felicitas comparatur, atque acquiritur? *In pace ſeritur.* Nempe ii qui pacem ſectantur & colunt, ſerunt ſibi felicitatem æternam, velut ſemina ejus per pacem ſpargentes. Ubi duo indicantur verbo ſerendi ſeu ſeminandi. Primum quod felicitas iſta fidelibus non ſtatim dabitur; ſed ſicut aratores ſemina ſpargunt & poſtea provenientem ex eis fructum diu exſpectant, ita etiam iſti. De hac agricolarum exſpectatione patiente, & de exemplo ab eis capiendo loquitur etiam inferius cap. 5. ℣. 7. Ita debent fideles Chriſtiani ſementem facere, ſuorum erga Deum officiorum ac bonorum operum, & exſpectare aliquamdiu patienter ut metant fructum ſuo tempore in cœlis. Secundum quod hoc verbo ſeminandi indicatur, eſt, nos multo plus quam ſeminamus accepturos: ſicut arator poſtquam ſevit, non tantum id ipſum quod terræ commiſit recipit, ſed fructum inde enatum multo uberiorem atque copioſiorem. Itaque ſeramus hanc pacem, bona operantes, & quidem non parce, ut poſſimus tempore proprio metere abundanter. Vide Gal. 6. 8, 9, 10. Tertium quod hic indicari diximus, eſt, cui id emolumentum ſit eventurum, *iis qui faciunt pacem.* Dominus Jeſus olim diſcipulis ſuis dixit, alios laboraſſe circa ſementem, ipſos autem in laborem eorum ingreſſos eſſe meſſuros, Joh. 4. 38. Sed hic qui ſementem faciunt iidem ſunt meſſuri, atque ex illa ſemente fructum accepturi. Qui pacem colunt & pacifice agunt, ii ſunt felicitatem eximiam conſequuturi, ut Chriſtus ipſe ait, *Beati pacifici, quia ii filii Dei vocabuntur*, id eſt erunt. Mat. 5. 9. Quicunque ea quæ ad pacem veram ſpectant curat atque agit, is evadet particeps eximiæ ac perpetuæ pacis, id eſt æternæ felicitatis. Itaque ſectemur pacem, & ea quæ ſunt pacis, Rom. 14. 19, & cum aliis, & maxime cum iis qui invocant Dominum ex puro corde 2 Tim. 2. ℣. 22. Et Deus pacis largiatur nobis ex gratia ſua pacem in æternum. Amen.

Concio in 1 *Corinth.* 10. *verſ.* 31.

PRo tempore hoc præſenti & commodo noſtro ſpirituali ſumemus conſideranda verba Pauli, 1 Epiſtolæ ad Cor. 10. 31. *Quicquid facitis, omnia in gloriam Dei facite.* Quam præclara quam eximia ſint verba iſta divini Apoſtoli, prælecta, quivis facile perſpicit, qui modo novit, quantum in eo momenti ſit poſitum, ut quis finem ac ſcopum omnium ſuarum actionum propoſitum habeat, quo tota ipſius vita tendat ac collimet. Hoc certe quanti ſit æſtimandum, vel inde quivis cordatus animadvertere poteſt, quod miſeram gentium olim conditionem nobis Sac. Lit. delineare volentes, ſatis habuerint dixiſſe, eos in ignoratione verſatos fuiſſe, neſciviſſe nimirum, quid agerent ſe dignum, quo ſe ex hac miſera conditione & mortis imperio in feliciorem ſtatum vindicare poſſent. Sed quid opus eſt commendatione verborum Apoſtoli? qui ea benè perceperit, omnia officia ſua noſſe, jure merito dici poterit: qui præſtiterit, vitam æternam procul omni dubio poſſidebit. Dicam paruis eorum ſummam & argumentum. Ea eſt, ut ex jam dictis cuivis patet, quod nobis Apoſtolus noſter, in iis canonem & regulam certam præſcribat, ad quam omnes vitæ noſtræ actiones componere & dirigere debeamus. Quamvis enim proxime præcedentia conſideranti, eum non ita generale præceptum dare, quod ad omnes actiones ſit extendendum, videri poſſit, quia tamen verba præ ſe conſiderata, hunc uberiore ſenſum admittunt, & alias veriſſima eſt hæc eorum interpretatio, operæ pretium erit, ita generatim hæc ejus verba conſiderare. Duo autem præcipue in iis conſideranda veniunt. Primo quomodo totam vitam noſtram deſcribat Apoſtolus. 2. Quomodo ſcopum & regulam etiam totius noſtræ vitæ proponat.

Totam vitam noſtram prima Apoſtoli verba continent. *Quicquid agitis*, generatim *actionis* verbo omnia vitæ noſtræ officia complectitur. Licet ea, aliàs in cogitationes, dicta, & facta diſtinguere ſoleamus; vel ut alibi facit Apoſtolus, in dicta & facta. Hic facta ſola nominat, verum ea ita latè extendit, ut dicta quoque complectantur; quod etiam ibi facit ubi tamen ſtatim dicta à factis diſtinguit, Col. 3. 17. Cogitationum autem hoc loco non meminit, quia de externis factis ipſi propriè ſermo eſt, quod ſi eas tamen hic comprehenſas velis, dicendum erit: Cogitationes, quas apud nos plenè decrevimus, pro factis apud Deum cenſeri & reputari. Ut igitur paulò diſtinctius de factis hiſce noſtris loqui, ſimulque officia noſtra pervidere melius poſſimus; ſciendum eſt, ea duplicis eſſe generis: vel enim vitam hanc noſtram temporariam, omnibus communem reſpiciunt: vel vitam illam cœleſtem, ad quam ſoli Chriſtiani aſpirare, ſibi pro ſcopo propoſuerunt. Vitæ hujus caducæ actiones rurſus ſunt multiplices, ad tria tamen potiſſimum capita revocari poſſunt, ratione finis, ad quem diriguntur: vel enim ad bona fortunæ, vel ad honores & dignitates, vel denique ad voluptates carnales referuntur; & in tria iſta hac ratione, quicquid eſt in mundo à Divino ſcriptore Johanne, dividitur. Vitam vero Chriſtianam ne putet ſe quiſpiam melius diſtinguere poſſe, quam eam divinus Apoſtolus diſtinxerit, dum inquit: *Nunc manet Fides, Spes, Charitas*, per *fidem* intelligit, quâ firmiter credimus ea omnia, quæ nobis Deus revelavit, ad religionem quoquomodo ſpectantia, atque inprimis ad ſalutem prorſus neceſſaria. *Spes* nihil aliud eſt, quam deſiderium boni futuri, cujus potiundi rationem vel ex Dei promiſſo, vel ex conſideratione ejus potentiæ, vel exemplorum quorundam habeas. Ad extremum *Charitas* omnium Dei mandatorum ſummus apex ac faſtigium cæteras Chriſtianorum actiones in fide ac ſpe non comprehenſas complectitur, & ad vitæ quoque omnis actiones extenditur quæ Chriſti diſcipulorum indicium eſt infallibile. Hæ ſunt totius vitæ noſtræ actiones, quarum quia plerumq; non eum quem debemus, ſcopum proponimus, ſed vel putamus nos in vita pri-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

vata ſeu communi à legibus Chriſti doctrinæ exemptos, vel religione ad alium finem, quàm deceat, abutimur, quod futurum prædixerat Apoſtolus, nos autem eventu ipſo ſatis comprobari ſatis cernimus, religionem Chriſtianam in mercatum converſam: propterea inquam longe ultiſſima eſt iſta regula, quam hic præſcribit Apoſtolus, ut ſciamus, omnium noſtrarum actionum ultimum ſcopum longè alium eſſe debere. Ad eam igitur conſiderandam jam cum Deo bono accedamus. Ea continetur in verbis. *Omnia,* &c. Nullam omnino vitæ noſtræ partem exceptam vult, ſed omnium eundem ſcopum ac finem gloriam nimirum illius ſummi architecti proponit. Ea quippe eſt religionis Chriſtianæ natura, idque loco doctrinæ nobis eſſe poteſt, ut vitæ etiam hujus temporariæ actiones diſponat, agenda & omittenda demonſtret, per ancipitia fluctuantium dirigat curſum. Atque hoc eſt quod de ſe Apoſtolus inquit Gal. 2. 20: *Vivo autem, non amplius ego, vivit autem in me Chriſtus: quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo filii Dei.* Tum quod in aliis poſtulat in Epiſtola ad Tit. cap. 2. 18. *Illuxit gratia Dei, exercens nos, ut abnegata impietate, & mundanis concupiſcentiis, ſobrie, juſtè & piè vivamus in præſenti ſeculo.* Sed ut ad rem ipſam accedamus regula iſta, quam hic toti vitæ noſtræ præſcribit Apoſtolus, non tam eſt intellectu quam factu difficilis, quo autem difficilior, tanto præſtantior, tanto pulchrior: vult nempe totius vitæ noſtræ, gloriam divinam, ſcopum ultimum eſſe propoſitum, ut huc omnes conatus, omnes vires noſtras conferamus, quo nomen Dei noſtri celebretur. Verum ut in ſpecie id ad actionum noſtrarum ſupra factam diviſionem accommodemus; vitam hanc terrenam, ejuſque omnes actiones ita moderari tenemur, ut & nobis & aliis non modo nullo ſint impedimento ad conſequendum hunc ſcopum actionum noſtrarum ultimum, verum etiam adjumento. Atque hoc eſt, quod à nobis Dominus Jeſus poſtulat, dum inquit: *Ita luceat lux veſtra coram hominibus, ut videntes homines veſtras actiones* &c. Quæres qua ratione id fieri poſſit, ut homines ex actionibus noſtris cauſam Deo gloriam tribuendi ſumant? Duplex potiſſimum eſſe videtur ratio: Prima, cùm conſideratis noſtris actionibus uſquequaque divinæ voluntati conſentaneis; apud animum ſuum decernunt, non poſſe eſſe malam arborem, quæ tales edat fructus, in cauſam hujus rei diligenter inquirunt, cumque humanam induſtriam & prudentiam non ſufficere videant, multo minus Dæmonem qui omnia ad Dei ignominiam facit, ejus autorem eſſe, fit ut in agnitionem Dei ipſius virtutum veniant, coram eo ſe demittant, virtutemque amplectantur. Et certe tanta vis eſt pietatis, ut Petrus Apoſtolus fœminas non adhibito ullo ſermone, exemplo tantum ſolo maritos ſuos lucrari poſſe aſſerat. Alter, ex bonis operibus noſtris in aliis effectus ad Dei gloriam redundans, eſt, quod etiamſi varias ob cauſas non ſtatim homines alii ad divinam veritatem accedant: eam tamen ſaltem agnoſcant & approbent in quibuſdam, quandoque etiam imitentur: quæ cum à Deo juſſa ſint, iis præſtandis neceſſario divinorum præceptorum obedientia, & porro ipſius Dei glorificatio continetur. Nam ut paulò uberius de iis quæ jam dicta ſunt, diſſeramus; homines iſti, qui bona opera noſtra animadvertunt, quæ ſatis conſtet Deo primo autore primaque cauſa eſſe facta, fieri non poteſt quin ſimul etiam in admirationem ſummæ ejus ſapientiæ & ineffabilis benignitatis rapiantur. Sapientiæ quidem quod animadvertant nullum judicii humani acumen tale quid ad invenire potuiſſe, quod homines tam ſanctos redderet, quod à Deo mortalibus injungitur. Inexplicabilis verò benignitatis: quod homines aliis, ſi naturæ conditionem ſpectes, nihilo fortiores, & à vitiis alieniores, longè tamen præſtent, iis virtutibus, quæ ipſam humanam conditionem ſuperare videntur, & Angelicum quippiam & divinum omnino ſapere videntur. Sed hæc de actionum noſtrarum ad terrenam hanc vitam ſpectantium informatione dicta ſufficiant. Quod ad actiones vitam illam immortalem pro ſcopo habentes attinet, de iis nihil neceſſe eſt quidpiam dicere, cum cuique ſit per ſe manifeſtum, ea quæ alta petunt, nil terreni etiam ſapere debere. Unicum hoc addam, pro concluſione totius hujus tractatus; Æquiſſimum eſſe ut ad Deum fontem & originem omnium rerum, omnis laus & gloria ex iiſdem tanquam ad ſcopum ſuum redundet & feratur. Prout Apoſtolus inquit: Ille enim eſt ex quo omnia: in Actis autem, in Deo vivimus, movemur & ſumus, ipſius enim & genus ſumus, ille in nos ſummum jus poteſtatemque obtinet. Glorificemus igitur Deum in corpore noſtro, & anima noſtra, quæ ſunt Dei. Eidem, nunc etiam pro inſigni hoc, quo nos per hoc tempus affecit beneficio, ſit laus & gloria in ſecula. Amen.

Concio in Epiſt. ad Phil. cap. 4. verſ. 13.

UT ex verbo divino ſingulare ſolatium capiamus verba divini Apoſtoli in Epiſt. ad Phil. c. 4. ℣. 13, extantia, conſideranda ſumemus, quæ ſic habent. *Omnia poſſum in eo qui me corroborat Chriſto.* Ea eſt religionis Chriſtianæ natura, ut ſit admodum ardua & difficilis, carnique noſtræ valde inſuavis & inimica. Quod ipſe Chriſtus, noſter in via ſalutis dux, palam omnibus, ſtatim ab initio doctrinæ ſuæ, faciebat: inprimis verò Matth. cap. 7. *Quam anguſta* inquit *eſt porta & ſtricta via ducens ad vitam.* Qua de cauſa idem aliquo modo repetens apud Lucam cap. 13 hortatur, *ut enitamur, intrare per anguſtam portam.* Anguſtam autem vocat duplicem ob cauſſam, primò quod omnibus nos carnalibus cupipitatibus ſpoliet & exuat, quæ cum propemodum à natura nobis ſint inſitæ, naturam hac ratione ipſam edomare ac frangere jubemur, quod quam arduum quàm difficile ſit, qui modo rationem adhibet in conſilium, facilè perſpicit: Altera cauſa eſt, quod non tantum pie vivere ſed & acerbiſſima quæque juſtitiæ cauſa pati debeamus. Chriſtum nimirum ducem ſequentes, qui noſmetipſos abnegare, crucem naſtram quotidie portare & ſe ſequi juſſit, Lucæ 9. verſ. 23. Et ſatis clarum eſt Apoſtoli dictum 2 Epiſt. ad Timoth. cap. 3. ℣. 12. *Qui volunt pie vivere in Chriſto Jeſu perſecutionem patientur.* Hæc eſt Dei voluntas, hoc conſilium, ut per anguſta ad auguſta veniamus: ſummæ ejus æquitatis, & ſapientiæ argumentum. Quod cum ita ſit, niſi nos variis in hac via ſalutis tam ardua & difficili, ſolatiis ex verbo divino petitis, & ſubſidiis ſublevaremus, facile vel in deſperationem ſupremæ felicitatis, conſequendæ incideremus, vel difficultate ac moleſtia deterriti, omnem ejus curam abjiceremus. Atque in eum ſane finem verba iſta Apoſtoli, brevia quidem at ſatis ad conſolandum efficacia, ſumſi conſideranda, ut quod ſibi olim fuiſſe auxilio profitetur Apoſtolus, idem nos ad noſtri conſolationem trahamus. *Omnia poſſum* inquit, &c. In quibus verbis oſtendit, unde tantas ipſe fuerit conſequutus vires, ut omnes pietatis atque officii partes explere poſſet. Duo autem potiſſimum in iis ſunt conſideranda. 1. Quomodo vires ſuas deſcribat, quas habeat ad omnes pietatis atque officii partes explendas. 2. Quomodo etiam fontem & autorem earum oſtendat. Prius facit, dum inquit: *Omnia poſſum* ubi & quam late ſe vox *omnium* extendat, & quid per hoc ſuum *poſſe*, intelligat Apoſtolus diligenter eſt videndum. Ac primum quidem, quid voce *omnium* denotare velit divinus ſcriptor, qui modo præcedentia verba diligenter perpendit, facile animadvertere poteſt. Nam ut ea, quæ ſpeciatim ab eo enumerata ſunt, in pauca contraham, omnia ea intelligit Apoſtolus, quæ admodum ardua videbantur factu, neceſſaria tamen aut vehementer utilia ad munus Apoſtolicum ſibi à Chriſto impoſitum rite peragendum, & ad finem felicem perducendum. Ea ſunt, ut in ſpecie aliquid de iis dicamus, ſpernere generis nobilitatem, natalium ſplendorem, quæ Paulo ad ſumendam hanc provinciam quod ad carnem attinet, vilem admodum, humilem, maximeque contemptui obnoxiam,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

obnoxiam, impedimento poterat eſſe; moderate utramque fortunam ferre, nec ob rerum omnium abundantiam luxuriare, nec inopiâ frangi, ſuaque ſorte contentum eſſe, quod hic inſigniter commemorat Apoſtolus: pertinaci item ac improbo labori non cedere, omnium vero maxime, afflictiones varias, cruciatus, ipſumque adeo periculum mortis non defugere, quæ omnia non ſecus ac umbra corpus, hoc ejus munus comitabantur, quæ efficere poterant, ut animum deſponderet, munuſque adeo ipſum abjiceret, vel ſegnius obiret. Quæ omnia in hac ſua quidem ad Philip. Epiſtola ſparſim enumerat, dum de generis quidem nobilitate ſic loquitur cap. 3. *Si quis videtur confidere in carne ego magis.* De ſuis calamitatibus partim in cap. 1, ubi vinculorum ſuorum injicit mentionem, partim in hoc ipſo cap. 4. 12. Sed neſcio an alibi plenius & uberius iſta contineantur, quam in poſteriori ad Cor. Epiſtola cap. XI, à ℣.22. *Hebræi ſunt*, &c. ô magnanimum Dei ſervum; ô ſtrenuum Chriſti militem, ô invictum laborem, ô pericula inexhauſta! quis unquam mortalium tot labores Chriſti cauſa pertulit? quis tot moleſtias, tot calamitates ac pericula devoravit? Ille ille veriſſimè *omnia potuit* id eſt, ut una eademque opera phraſin ipſam explicemus, omnia adverſa, Chriſti cauſa fortiter ſuſtinuit, labores verò ac difficultates omnes perrupit, munuſque ſuum ſtrenue geſſit, animoſe adminiſtravit. Quod tum in prælecto ad Cor. loco tum in hac ſua ad Phil. Epiſtola ipſe de ſe diſertè ſæpenumero teſtatur.

DOCTRINA I.

HIs ita conſideratis, videndum eſt, ſi quas inde doctrinas eruere poſſimus. Primum autem conſiderandæ nobis noſtræ, quo ad carnem conditionis, ſingularis occaſio præbetur. Quod via ſalutis, quam ſumus ingreſſi, ſit variis laboribus, difficultatibus, moleſtiis, calamitatibus, periculis, obſita, ipſam adeo mortem cruentam, & horribilem; eum, qui hanc viam inſiſtit, ſi opus ſit, ſubire cogens. Hoc eſt Dei conſilium, hæc voluntas, ut per labores ad regnum, per cruciatus, ad voluptates, per mortem ad vitam pervadamus: quo tanto manifeſtiorem ſuam faciat omnibus ſapientiam & benignitatem, noſtræque in ſe fiduciæ, luculentius capiat argumentum.

Hoc quoque ex iſtis Apoſtoli verbis videre poſſumus; Quod etiamſi iſta omnia quæ nobis Chriſti ſalutiſque noſtræ cauſa perferenda ſunt, admodum ſint ardua, admodum inſuavia, non ſint tamen omnino præſtitu impoſſibilia. Hanc enim viam plenam calamitatibus, non tantum Chriſtus ipſe, per omnia nobis aſſimilatus, ingreſſus eſt, & feliciſſime eſt emenſus; ſed etiam omnes propemodum Apoſtoli ejus ſequuti, opus ſuum diris mortibus coronarunt. Hac infiniti alii poſt eos martyres, quorum pleni ſunt Hiſtoriarum libri, iter ſibi ad cœlum patefecerunt. Adeo ut quod Poëta quidam de ſuo Hercule, id nos de Chriſtianis meliori jure prædicare poſſimus. Perrupit Acheronta Chriſtianus labor. Nihil mortalibus arduum eſt.

Sed an propriis viribus nixi tam ardua tamque præclara gerere poſſumus? minime verò, niſi vires & auxilium cœlitus accedat. Ipſe dux noſter Chriſtus, antequam mortem pertulit, ab angelo recreari & ſublevari neceſſe habuit.

Quare nunc quoque eſt ita erga genus humanum benignus, ut nemini ex ſui obedientibus auxilium ſuum divinum deneget. Quæ quot & quanta ſint, quia nobis ſequentia Apoſtoli verba conſiderandi occaſionem præbent, ideo jam ad eorum examinationem veniamus: quorum ſumma eſt, quòd nobis Apoſtolus quibus viribus nixus, omnia poſſit, demonſtret: verba ejus ſic habent. *In eo qui me corroborat Chriſto.* Ubi autorem virium ſuarum primum exprimit. Poſt etiam quomodo ſit autor ſuarum virium docet. Autorem virium ſuarum, nominat *Chriſtum.* Ille enim eſt, qui quemadmodum ſalutis noſtræ negotium in terris orſus eſt, ita nunc quoque cœlis ſublimior factus, ejus curam gerit, idque unice agit, ut illud ad exitum perducat. Ille imbecillitatis noſtræ non immemor, variis nos auxiliis, in via hac ſalutis ardua, fulcit ac ſublevat: in quo eo majorem fiduciam collocare poſſumus, quod ſciamus, ipſum quoque quamdiu in terris degit, iiſdem calamitatibus obnoxium divinis auxiliis eguiſſe & ſublevatum fuiſſe. Quo etiam nos autor Epiſtolæ ad Hebr. ſolatur cap. 2. ℣. 17. *Chriſtus debuit per omnia fratribus aſſimilari, ut miſericors fieret & fidelis*, &c. Sed jam porrò quomodo Chriſtus virium Apoſtoli autor fuerit videamus, hoc continetur in verbis *qui me corroborat:* cœlitus vires ſuas Chriſtus immittit, quibus fideles ſuos in hac via admodum ardua fulcit ac corroborat, pro diverſitate perſonarum ac muneris eorum, diverſas. Nam primos olim legatos ſuos, quia & munus adeò præſtans gerebant, & primis, ut ita dicam, odiis hominum erant expoſiti, majorem etiam in modum armarat ac inſtruxerat iis ſubſidiis, quibus ſubnixi toti mundo Euang. ipſius prædicarent, nulla cruciatuum creberrimorum mortiſque adeò ipſius violentæ habita ratione: inprimis verò Apoſtolum Paulum, utpote qui in prædicando gentibus Euangelio, quod munus cæteri diviſis inter ſe operis omnes in populo Judaico obibant, ſolus in univerſo fere orbe in ſe ſuſtinere debebat. Quare & quæ illi, olim à Chriſto fuerint auxilia, & quæ nunc mortalibus communiter contingant, operæ pretium erit paucis conſiderare. Nam ne nunc converſionem ipſius ad Chriſtum, quæ & ipſa plane miraculoſa fuit ac divina commemorem, quis non cernit vel in eo, eum ad munus ſuum ritè adminiſtrandum auxilii Chriſti divini ſatis habuiſſe, quod, ut ipſe de ſe ſatis aperte teſtatur, 2 Cor. 12. 1, 2, in tertium uſque cœlum ab eo fuerit raptus, ibi divinam voluntatem edoctus, viderit ea, quæ eloqui fas non erat mortalibus: ſed & poſtea varia divinæ ejus in ſe benevolentiæ & benignitatis cujuſdam incredibilis infallibilia cœperit ſigna, evidentiaque experimenta. Cum aliquandò à ſe ſeceſſum Satanæ, qui eum aſſiduè expalmaret, oraret, à Chriſto tale ſe reſponſum tuliſſe affirmat, ibid. ℣. 9. *Sufficit tibi gratia mea.* O vocem vere benignam! quæ quid non in corde ſincero præſtare valeat? Sed cum longè ſit alia noſtri ratio, neque talia ſubſidia nobis & auxilia à Deo ſperanda ſint, ſufficiunt enim ea, quæ communiter nunc mortalibus, obtingunt; ideo ad eorum diligentem conſiderationem animum noſtrum convertamus. Ea ſunt primum quæ jam nobis in Euangelio contigerunt, & quæ ſubinde ex conſideratione verbi Dei petere poſſumus; qui enim novit his ſubſidiis uti, ille & mentem cognitione voluntatis divinæ colluſtratam habebit, adverſus denſam ignorantiæ caliginem quæ tetris dogmatibus animum ejus diſtinere poterat, & animum divinis præceptis ſubactum ad præſtanda omnia Deo grata, quæ ipſum æternæ felicitatis hæredem efficient. Deinde ſunt etiam varia Dei ac Chriſti promiſſa, inprimis autem vitæ æternæ ſpes, quæ & ipſa plurimum habet virium ad imbecillitatem noſtram ſublevandam, ac omnis generis pietatem vitæ, ac ſanctimoniam in nobis ingerendam. Quis enim omnes in vita Chriſtiana labores ac moleſtias devorare nolit, quis ſancte ac pie vivere, ad breve tempus recuſet, ut æternum quietus, ac beatiſſimus eſſe poſſit? Quare veriſſimum eſt illud Johannis, *Qui habet hanc in eo ſpem*, loquitur autem de immortalitate, *ſanctificat*, &c. Ad extremum maxime proprium Novi Fœderis auxilium eſt donum Spiritus Sancti: quod quia eſt longe præſtantiſſimum ac plane divini, rarius etiam, & non niſi tum, cum eo plurimum egemus, ubi vires noſtræ fatiſcunt, nobis eo Chriſtus ſuccurrere ſolet, imprimis in variis calamitatibus, afflictionibus, ac periculis conſcientiæ cauſa ſubeundis, tum enim de ſumma noſtræ religionis ac ſalutis agitur, ne malorum mole deterriti vel veritatem divinam prorſus abnegemus, vel aliquid in officium noſtrum peccemus, ſicque ad interitum præcipitemur. Succurrente autem nobis hoc auxilio divino fit ut animoſe pericula adeamus, patienter etiam ea ad extremum uſque perferamus. Nam, ut inquit

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Apoſtolus Rom. 8. 26, *ſimiliter ſpiritus ſimul adjuvat* &c. Quare etiam ſi ea, quæ nobis in hoc vitæ noſtræ Chriſtianæ curſu, optatam metam contingere cupientibus, perferenda ſunt, admodum ardua difficilia, ac propemodum impoſſibilia, prima ſpecie appareant, quia tamen accedentibus his Dei ſubſidiis levia & facilia præſtitu redduntur, reſumamus vires animoſque, *corroboremus nos in Domino & poteſta virtutis ejus*, ut inquit idem Apoſtolus Eph. 6. 10, quò viam ſalutis ingreſſi, animoſe progredi & conſtanter ad extremum uſque vitæ noſtræ habitum in ea perſiſtere poſſimus. Efficiat id dux & conſummator ſalutis noſtræ Jeſus Chriſtus, ad ſuam & Patris ſui cœleſtis gloriam & noſtram æternum ſalutem. Amen.

Concio in Iac. 4. verſ. 5.

PRo tempore hoc præſenti, ſumemus conſideranda verba Jacob. cap. 1. ℣. 5. *Si quis veſtrum deſtituitur ſapientia, poſtulet à Deo dante omnibus ſimpliciter & non exprobrante.* Cœleſte quiddam eſſe ac plane divinum ſapientiam, tum ſapientiſſimus mortalium Solomon, qui eam in cœlo natam, altiſſimi illius pro em vocat, aperte docet, tum ordinata omnium ten porum ab origine prima ſeries comprobat. Magni er.im ab omnibus fuerunt æſtimati, qui ante tempora Chriſti ſapientiæ veræ fontis, ejus nomine clarebant, illi præſtantiſſimi mortalium, illi lumina quædam toti.is orbis vocabantur. Sed quam etiam arduum, quam difficile fuerit, ad faſtigium ſapientiæ pervadere, ſtatim jam tum cuivis conſtabat; & ſola eorum paucitas qui ea præditi eſſent, clarè teſtabatur. Quod ſi hominum mortalium, qui rationis facem ſibi præferentis ductum ſequebantur, ſapientia, tam præſtans, ideoque ſimul, tam ardua paratu tamque difficilis erat, ſecundum illud vulgare, difficilia quæ pulchra: quanto præſtantior quanto ſublimior erit iſta, quæ ipſo Deo autore, cœlitus delapſa, per filium ipſius, ultimis hiſce temporibus, eſt mortalibus revelata: quantò magis ad eam aſpirandum, quæ non terrenum aliquod bonum, quemadmodum prior illa, ſed divinum plane ac cœleſte, ſibi propoſitum habet. Verum quia quanto ſupra terrenam illam, hæc præſtantiâ & dignitate excellit, tanto etiam natura propemodum ipſa ita ferente, difficultate eandem ſuperat, ideo multum ille mihi ſapere videtur, qui quoad ipſius rei natura patitur, facillimam ejus aſſequendæ rationem diligenter inquirit. Et hoc etiam unicum eſt, quod me ad ſumendum hunc locum impulit, quia in eo author hujus Epiſtolæ divinus docet, quâ viâ & ratione facillimo negotio ſapientiam nobis comparare & aſſequi poſſimus. Verba autem ipſius penitius inſpicienti, duo potiſſimum in iis conſideranda veniunt.

Primo quomodo facillimam iſtam ſapientiam aſſequendi rationem præſcribat. 2. Quomodo etiam eam commendet, ſicque nos ad eam arripiendam tacitè ſtimulet ac urgeat. Prius continetur in verbis *ſi quis veſtrum*, &c. quibus in verbis & cauſam impellentem, ad viam hanc tanto avidius capeſſendam exprimit, & unde ac quo pacto eam aſſequi debeamus, docet. Cauſa impellens eſt ſapientiæ defectus, de quo ita *ſi quis veſtrum* &c. Ubi inprimis quid ſit iſta, de qua loquitur, ſapientia, videndum eſt: unde facilè patebit quid per defectum ejus intelligat autor divinus. Sapientia quam quidem Sac. Lit. N. F. hoc nomine dignari ſolent, nihil aliud eſt, quam ea mentis virtus, quâ myſteria ad religionem pertinentia, atque inprimis ea, quæ ad ſalutem ſint neceſſaria, comprehendimus. Quemadmodum enim quævis recte conſtituta Reſpub. mundana, ſuis olim conſtabat & nunc etiam conſtat, legibus; quibus & præmia & pœnæ ſolent adjici, ita noſtra etiam Reſpub. Chriſtiana, quam cœleſtem vocat Apoſtolus, habet certas leges, quarum ſummus Nomotheta, eſt ipſe Deus, habet prœmia diviniſſima earum obſervantibus propoſita, habet & pœnas tranſgreſſoribus conſtitutas, licet illa magis quam has inculcet, ea verò omnia Deus, per filium ſuum toti mundo revelavit. Erat enim antea hominibus prorſus incognita, & niſi eam nobis ſervator noſter patefeciſſet, nulla ratione cognoviſſemus, noſtræ nimirum naturæ conditionem multis modis ſupergredientia; ideoque pro ſummis myſteriis jure haberi poſſunt, quæ qui habet cognita, ſapiens merito cenſetur, & quo melius, quoque perfectius, tanto ſapientior. Unde etiam Chriſtus, propter revelatam Dei nobis voluntatem, factus nobis à Deo ſapientia in S. L. dicitur. Et hæc quidem ſapientia à Jacobo hic intelligitur, ſed non ſola, verum juncta cum quadam prudentiæ parte. Id quod ex circumſtantiis loci patet. Loquutus eſt enim proximè præcedentibus verbis de patientia, ad quam illos, ad quos ſcribit hortatur, oſtendens eam eſſe aptiſſimum medium ad ſalutis opus quod erant aggreſſi perficiendum & omnibus numeris abſolvendum. Sed quia dicere quis poſſet, hic quoque ſapientiâ opus eſſe, quomodo ſe quis in tentationibus & periculis juſtitiæ cauſa ſubeundis gerere debeat, propterea jam ejus quoque aſſequendæ rationem præſcribit. Quod quilibet jam videt, quomodo limites prudentiæ ingrediatur, quæ nihil aliud eſt, quam noſſe quam optimè tum ſibi tum aliis conſulere, in aſſequendo bono, quod tibi propoſueris: quia tamen nemo cuiquam rectum conſilium ſuppeditare poteſt, quin idem notitiam rerum ad aſſequendum ſummum bonum pertinentium habeat, ſapientia cum prudentia ita connexa eſt, ut hæc ſine illius ope conſiſtere non poſſit. Hinc jam ſatis patet, quid ſit ſapientia deſtitui. Nihil enim eſt id aliud, quam ignorare, aut quantum patientia conferat ad aſſequendam totius vitæ noſtræ Chriſtianæ ſupremam felicitatem, aut quomodo tuas actiones in periculis & afflictionibus Chriſti cauſâ ſubeundis moderari debeas, ne tanto bono excidas, quod tibi propoſitum animadvertis. Cujus rei ignoratio quam ſit noxia, ex adverſo autem ejus notitia quàm utilis quàm neceſſaria, quivis videt. Quare nulla pręmiſſa ejus ampliori commendatione, jam ad hujus ſapientiæ comparandæ medium conſiderandum veniamus. Id in verbis iſtis *poſtulet à Deo* exprimit Apoſtolus. Quia ſapientia hæc naturam longè ſuperat, ideo eam precibus vult à Deo efflagitari, quanquam interim haudquaquam ſtudium uniuſcujuſque in ea, ex diligenti verbi divini meditatione comparanda excludit: ſed tantùm, ſi quid ſtudio ac labore noſtro conſequi nondum potuerimus, id ut cœlitus ſuppleatur, petendum eſſe monet. Oratio ergo ſeu precatio eſt, qua id, quod viribus noſtris perfici non poteſt, compleatur: ſed ea non quævis, verùm eo, quo S. L. docent, modo, ad Deum fuſa. Certæ enim conditiones nobis in iis proponuntur, quæ in precibus ſint adhibendæ. Prima eſt quam hic ſtatim ipſe autor ſubjungit, ut petamus in fide ſeu cum fide hoc eſt ut ferè omnes ea verba capere ſolent, cum firma quadam perſuaſione de Dei potentia & benignitate, ob quam futurum ſit, ut vel omnino id impetres, quod petis, vel ſaltem tum, ſi id tibi ſit utile, aut aliis aliquibus Dei conſiliis & decretis non repugnet: de quali fide loquitur Chriſtus apud Mat. 21. 21, & 22. ubi cum dixiſſet diſcipulis, *Si habueritis fidem* &c. poſtea addit: *Et omnia quæcunque* &c. hoc eſt ſi credideritis vos id obtenturos, ut ex verbis iiſdem autem Mar. deſcriptis apertius patet quæ ſunt cap. XI. 24. ubi ita ea efferuntur *omnia quæ orantes petitis* &c. Alia precum conditio eſt, ut eæ ſint fervidæ: id quod ſignificavit idem autor c. 5, dum dicit: *multum valere* &c. hoc eſt cum quadam virium atque animi contentione, & quodammodo laborioſe peractam, quod fit cum animus in eo eſt totus, ut Deum exoret, & vehemens eſt rei, quæ petitur, deſiderium. Tertia precum conditio eſt, conſtantia: quanquam vero ea duplici ratione conſiderari poſſit (vel enim cernitur in eadem re, quam à Deo velimus impetrare, vel licet res ſint diverſæ, quas precamur, tamen in iſta precatione adhibetur conſtantia atque aſſiduitas, conſtantiæ nomine comprehenſa) tamen prior illa huc maximè pertinet, qualis ea eſt, quæ nobis exprimitur à Domino Jeſu in exemplo viduæ pertinacis impium iſtum judicem urgentis, donec id impetraret, quod vellet, ut legimus Luc. 18. Quanquam

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

alias poſterior quoque adhibenda eſt omnibus, ſecundum Apoſtoli ſententiam ad Teſſ. 5. ubi monet ut *ſine intermiſſione precemur*: Atque hæc de informatione precum ipſarum ſufficiant, nihil nunc de eo dico, quid petendum ſit.id enim quod ad rem præſentem attinet, ſatis eſt à Iacobo hic expreſſum.Sapientiam enim petendam eſſe monet. Nihil etiam de eo dico qualis ille eſſe debeat, qui aliquid impetrare velit, ſatis enim manifeſtum eſt, neminem niſi probum ac ruſtum ſpem certam habere ſe impetrarum quod petit. Peccatores enim à Deo non exaudiri, ſed facientes voluntatem ipſius, etiam ille cæcus ab ortu, notum ſibi habuit ac perſpectum. Quare habeamus nobis preces, quæ ſunt optima quæque à Deo impetrandi, ſingulare medium, quam commendatiſſimas, conditionum iſtarum non immemores, quæ ad exorandum eum omnino requiruntur. Ad quod faciendum quia nos invitat in his verbis ipſe divinus ſcriptor, ideò jam porro ſequentia ejuſdem verba examinemus. In quibus ſingularis ab eo precum commendatio continetur, dum inquit *petite à Deo dante omnibus ſimpliciter*. Commendat autem duplici potiſſimum ratione: primum cum docet, nos in vanum non laborare, ſed preces noſtras ſuum finem aſſequi, idque exprimit, tum in deſcriptione Dei, cum inquit, *Dante omnibus*, tum ſub fine ſatis lucidè, *Et dabitur ei*. Prioribus illis ingentē Dei liberalitate, exprimit, dum inquit: *eum dare omnibus*. Qualitas iſta eſt ſolius Dei propria: homines quidā Deum etiam in eo aliqua ratione referunt, ſed quā paucis aut qualia dare poſſunt? ille eſt qui omnibus benefacit, fons tamen liberalitatis ejus nunquam exſiccatur. Deinde à modo dandi ſingulari, quem & proponit, & à contrario illuſtrat. Proponit dum inquit: *Dat ſimpliciter*, contrario exornat inquiens: *& non exprobrat*. q. d. divinus autor non eſt Deus ſimilis mortalium hominum, qui ſunt valde difficiles ac tardi ad dandum, vel ubi dederint, plærumque beneficia ſua exprobrant, quo ipſo mire confundunt & in ruborē dant accipientes. Sed ſummus ille univerſi architectus, facilem ſe humanos præbet in uſus, nec cuiquam beneficia ſua exprobrat, imo in eos qui ſunt grati, ſubinde plura ac majora congerit ac cumulat. Quare tanto jam nobis ſint commendatiores preces, per quas nobis ad Deum tam munificum tam benignum aditus patet, à quo ſapientia & præſtantiſſima quæque bona ſine ullo metu ruboris, conſequi poſſimus: ei pro hoc tanto beneficio gratias agamus. Cui nunc etiam ut pro aliis infinitis ita pro hoc etiam peculiariter ſit laus & gloria in perpetua ſecula.

Concio in 2 Corinth. 4. verſ. 17.

SUmemus conſideranda verba Pauli 2 Cor. 4. 17. *Momentanea levitas* &c. Tota vita noſtra Chriſtiana, à ſervatore noſtro Domino Jeſu Chriſto confertur cum via quadam ſtricta & impedita: tum alias ob cauſas: tum ideo inprimis, quia iter hoc veluti ſalebræ quædam ac ſentes obſident, afflictiones variæ ac pericula, quæ nobis juſtitiæ cauſa ſubeunda ſunt, & nobis potiſſimum viam hanc difficilem arduam ac impeditam reddunt. Quare ſapientis eſt, quales nos eſſe omnes vult Apoſtolus, id inprimis operam dare, ut quicquid eſt, quod nos in via ſalutis moretur & ſiſtat, vel amoliamur, vel vincamus, ſicq; recto tramite ad propoſitam metam feramur. Hoc facit multis in locis ipſe Chriſtus, hoc ducem ſuum in eo ſequuti Apoſtoli, inprimis etiam divinus iſte Apoſtolus Paulus, cum alibi ſingulariter, tum verò inſignite in hoc à nobis prælecto loco, ad quem quo ad quiſque poteſt optime intelligendum, & animo comprehendendum, tanto magis excitetur, quanto præſtantior, quanto utilior eſt. Ego, quod mearum eſt partium, quantum viribus admodum adhuc infirmis, polleo, tantum ad eum illuſtrandum afferam. Ut autem jam exordiar ejus explicationem, nihil aliud in eo anteſignanus iſte Apoſtolorum agere videtur, quam aſperitatem afflictionum, quas Chriſti cauſſa ſubeat, emollire, & ſic cauſam oſtendere, ob quam infracto eas animo ſuſcipiat ac perferat. Quo loco duo ſunt conſideranda. 1. Quomodo rem hanc proponat Apoſtolus. 2. Quomodo eandem illuſtret ac confirmet. Prius facit ỳ. 17 toto. Ubi duobus modis afflictiones illas, quas diximus, emollit. 1. Dum earum ipſarum vim elevat, & admodum tolerabiles eſſe oſtendit: deinde dum incomparabilem earum fructum proponit. De priori ibi: *Momentanea levitas*, &c. Ubi & mala ipſa exprimit, & eadem nimium extenuat. *Mala* exprimit dum inquit, *afflictionis noſtræ*, id eſt tum meæ, tum mei ſimilium, quales inprimis erant ipſius in munere Euangelium prædicandi collegæ ac ſocii, quanquam id ad omnes Chriſtianos extendi poteſt. Omnium enim Chriſtianorum, quo ad carnem eadem fere eſt ratio, & quemadmodum ipſe ſervator noſter recte concludit, non eſſe diſcipulum ſupra magiſtrum, ſi anteſignani in hac expeditione, hoc ad cœlum iter, variarum afflictionum plenum; ingreſſi ſunt, conſentaneum eſt nobis eandem ad cœlum viam eſſe propoſitam. Sed videamus quo pacto horum malorum vim elevet Apoſtolus, verba ejus ſic ſe habent: *Momentanea*, &c. Quanto melius quam antiqui Philoſophi! Illi enim præterquam quod ea ſpe præmii, quæ maximam hic vim habet, carebant, in adverſis alterutrò horum ſe ſolabantur, dum perſuaſum ſibi eſſe dicerent, dolores ſi maximi fuerint, breves, ſin diuturni, leves futuros. At enim brevitatem temporis, malorum gravitas ibi ſupplebat, hic levitatem doloris, tædium moræ penſabat. Ubi autem levitas ſimul & brevitas, in afflictione concurrit, ubi præmium omnium maximum conſequuturum ſperatur, perfectum ſolatium & ad perferenda mala omnia incitamentum eſt. Utrumque autem horum in malis juſtitiæ, cauſa ſubeundis, locum habere docet Apoſtolus, quanquam comparatis ad futuræ gloriæ durationem & pondus: Primum afflictiones iſtas vocat *momentaneas*. Etiamſi enim univerſam vitam durarent, nihilominus momentaneæ cum æternitate gloriæ futuræ comparatæ recte dici poſſent. Sed nunquam continuas fidelium fuiſſe calamitates, in ſacris legimus, nec unquam futuras, eſt credibile, ſed per intervalla hoſtes noſtri nos impetunt, & non niſi tum cum eis à Deo permiſſum fuerit: ſed etiamſi nunquam intermitterent, nonne momentum eſt, quod vivimus, quid ergo ſi adhuc aliquid momenti hujus, calamitatibus decedat! Jure igitur hac ratione ab Apoſtolo deſcribuntur. Quod ſi conſideres id, quod in iſtis afflictionibus maxime horremus, & ultra quod crudeliſſimorum tyrannorum ſævitia progredi non poteſt, mortem nimirum ipſam, quis non videt æquiſſimo jure id momentaneum dici poſſe. Puncto temporis enim advenit, & dum advenit tranſit: quo ſemel defuncti, æterna quiete ac pace fruimur. Quare etiamſi tandem graviſſimæ eſſent calamitates iſtę, quæ nobis æternam hæreditatem adire volentibus, ſuſtinendæ ſunt, perferendæ tamen eſſent tanti boni cauſa, quia momentanea ſunt, quid cum inſuper ſciamus *leves* etiam eſſe? hoc enim quoque de iis docet fallere neſcius Apoſtolus. Et certe, licet prima fronte intuenti, ardua ea videantur, ſi tamen rem ipſam penitius conſideres, & omnia divina quæ noſtrę hac in parte imbecillitati ſuccurrunt, auxilia, perpendas, levia eſſe ac mollia, fateberis. Ac primum in nobis ad patientiam corroborandis ac muniendis non parum valet noſſe, hanc eſſe Dei voluntatem, ut recte agentes varia patiamur, ab hominibus impiis mala; plus roboris ad nos adverſus quævis mala communiendos, ſpes immortalitatis habet, quam Deus nobis ingenerat, & ſic animos noſtros per contemptum horum terrenorum totos ad cœleſtia erigit & avocat. At verò omnium maximum ſubſidium, & quod omnibus etiam ſummis cruciatibus prævaleat, eſt donum Spiritus Sanctus quo præſtantiſſimo bono in afflictionibus peculiari quadam ratione & omnium uberrime nos communit, & non ſecus ac quidam alipta robuſtos ſuos athletas, hoc cœleſti oleo, non dicam perunctos, ſed penitus imbutos, cum variis afflictionibus committit. Quis igitur his ita conſideratis non facile admittet, non tantum breves verum etiam leves eſſe iſtas Chriſtianorum afflictiones, ad quas perferendas tantis ſubſidiis, à benigniſſimo Deo inſtruamur? Verùm antequam hinc longius abeamus, duo ſe nobis potiſſimùm ex præcedentibus conſideran-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ſideranda offerunt, alterum nos conditionis noſtræ admonens, alterum ad conſolationem pertinens. Conditio noſtra in terris quod ad carnem, ea eſt, quod ſimus odiis mundanorum hominum ſubjecti; calumniis, obtrectationibus, variis etiam periculis, morti denique adeo ipſi, quæ nobis veritatis cauſa ſubeunda ſit, obnoxii. Hæc Dei eſt erga nos voluntas, hoc conſilium, à quo cum nec ſuum unigenitum, quem impenſiſſime amabat, exemptum voluerit, ſed eum per hoc iter durum & aſperum ad immortalitatem perduxerit, longè minus aliam viam nobis eodem perveniendi eum patefacturum, ſperandum eſt. Quod cum ita ſit, non ut reſcindatur divinum hoc decretum, quærendum eſt, ſed cogitandum quibus nos modis ſolemus. In hoc autem Apoſtoli loco ad manum eſt inſigne ſolatium, quod reſpectu futuri præmii afflictiones iſtæ momentaneæ ſint, & præſertim ſi accedant ea ſubſidia, quæ modo enumerata fuerunt, quæque Deus nemini ex ſuis denegat, leves atque ad perferendum faciles. Robuſtus aliquis athleta facilè onus ſuſtinebit, cui ferendo infirmus alter par non eſſet: Ita etiam cœlitus viribus inſtructi, ſine moleſtia perferemus ea in quibus fortaſſe viribus propriis nixi ſuccumberemus. Sed tempus monet, ut jam porrò alteram membri primi partem videamus, in qua nobis divinus hic Apoſtolus præmium iſtarum afflictionum mirum in modum exaggerat, dum inquit: *ſecundum excellentiam*, &c. Cum verba ſatis commoda ad exprimendam rei magnitudinem habere non poſſet, uſus eſt phraſi inſolita, tali tamen, ex qua quivis rei iſtius, qua de agitur excellentiam & dignitatem colligere poſſit. Videre autem eſt in verbis Apoſtoli egregiam quandam oppoſitionem qua contraria de ſumma noſtra felicitate, iis quæ de afflictione dixerat, enunciat. Primum autem *afflictioni* ipſi opponit *gloriam*, quam appoſitè, quis non videt? quia enim in calamitatibus deprimimur, quodammodo, & dedecore afficimur, futurum afferit Apoſtolus, ut quicquid nobis honoris, in hac mortalitate decedit ac detrahitur, totum id abundè nobis in cœlis ſuppleatur ac recompenſetur. Sed quis mortalium ſummum illud bonum verbis exprimat? aut explicet adjunctam rei gloriam ac dignitatem? infinita eſt iſta bona, qua re non mirum eſt, ſi ea mens humana finita capere, & multo minus ſi lingua elinguis effari non poſſit. *Quæ oculus non vidit, quæ auris non audivit*, &c. inquit Apoſtolus, & Johannes ait, *nondum apparuit quid aut quales futuri ſumus*. Quia tamen id quantum imbecillitas ingenii noſtri capere poſſet, ſervator noſter, interpres maximus divinorum myſteriorum, nobis patefecit, & ſcriptis conſignari voluit, quæ ad illuſtrandam hanc noſtram futuram gloriam faciant, aliqua ex iis afferre non pigebit & fortaſſis erit operæ precium. Quis mortalium non obſtupeſcat, illud audiens, quod ſervator noſter diligentibus ſe promittit, dum inquit Joh. 12. 26. *Qui mihi ſervit, me ſequatur, & ubi ego ero, ibi & ſervus mecum erit, & ſervientem mihi honorabit Pater.* O præſtantem fidelium gloriam! ô inauditam & inſperatam dignitatem! quis unquam mortalium hoc non dicam ſperare, ſed votis etiam tacitis optare auſus fuiſſet? quia tamen ab eo cujus in ore dolus non eſt inventus promiſſa ſunt, pro certiſſimis habenda ſunt. Simile quiddam ſe etiam facturum quod ad honorem fidelium pertineat, pollicetur Luc. 12. 37. Sed quis aut illius quod nobis Pater noſter cœleſtis exhibiturus eſt, ſplendorem & gloriam, aut hujus quod dux & conſummator ſalutis noſtræ Jeſus nobis præſtiturus, præſtantiam ac dignitatem exprimat?

Secundo *momentaneo æternum* opponit Apoſtolus, ſine ulla comparatione. Quid enim finito magis adverſum, quam infinitum, quid magis ab eo diſſitum? Æterna eſt iſta gloria, quam pro momentaneis afflictionibus ſumus reportaturi. Quod ſi vitam hanc variis calamitatibus obnoxiam, optamus quàm diutiſſime prolongari, in bonis quidem conſtituti, perennis & conſtantis felicitatis avidi, in adverſis autem ſpe melioris fortunæ erecti; quantò major erit illa felicitas, quæ & præſtantiſſimis bonis erit cumulatiſſima, & nunquam fundum eſt ac finem habitura. Præterea ut lancem iſtam, in qua felicitatem collocarat, magis adhuc deprimat, afflictionem autem elevet, *grave pondus* oppoſuit, *levitati* illi, (de qua ſuperius) contrarium. Per quod, utut allegoriæ in qua hic perdurat ab Apoſtolo conſulatur, multum tamen hoc valet ad oſtendendam rei præſtantiam, & dignitatem: quæ enim eximia ſunt, habere pondus dicuntur, & è contra quæ exigua ſunt, levia vocamus. Jam autem cœleſti illo bono quid præſtantius? omnia bona terrena etiam maxima, indigna ſunt, quæ cum minimis illius vitæ in comparationem veniant, nedum ut ea ſuperare videatur. Tantum bonum omnibus conſtanter Deo ſervientibus eſt propoſitum. *Denique in illis verbis*, quæ apud Apoſtolum prima ſunt, oppoſitio eſt elegans, ſi ea ita diſtinguantur, ut verba *ſecundum excellentiam, ad afflictionum momentaneam levitatem* pertineant: illa vero *in excellentiam, ad gloriæ pondus*. Addit Apoſtolus: *Operatur nobis*, non quod patientia noſtra ſit cauſſa ſufficiens hujus tanti boni, aut illud promereatur, ſed quod eam ex Dei benigna voluntate ſuprema felicitas certiſſimo conſequatur, adeo ut is qui in afflictionibus Chriſti cauſâ ad extremum perdurat; jus, nihilo ad eam infirmius, quam ſi operis mercedem exigeret, habere videatur. Et hæc hactenus, alia in aliud tempus differemus.

Concio in 2 Cor. 4. 17.

IN loco quem præ manibus habemus Pauli Apoſtoli: *Momentanea levitas*, &c. vidimus, & quænam ſit ejus ſumma, & primam ejus partem abſolvimus. Summa fuit, quod aſperitatem afflictionum juſtitiæ cauſa ſuſceptarum emolliat Apoſtolus, tacite cauſam ingerens, cur eas tam invicto ſuſtineat animo. Diviſio hujus loci fuit bipartita. In cujus parte priori, quomodo rem hanc proponat Apoſtolus jam vidimus, eamque hactenus abſolvimus. Reſtat altera hujus loci pars, quam nunc, cum Deo bono conſiderandam aggrediamur, in qua divinus Apoſtolus, quod de fructu afflictionum ſuarum, prorſus infinito atque incomparabili dixerat, magis adhuc illuſtrat & confirmat in verbis: *Non contemplantibus nobis*, &c. quibus in verbis objectionem tacitam, quæ contra proximè dicta poterat afferri, occupat, atque ad eam reſpondet. Dicere enim quis poterat: quo pacto aſſerere tu audes, afflictiones illas, quas perfers infinitam æternamque gloriam parere? cum manifeſto cernamus, ipſiſque oculis conſpiciamus, eas ignominiam contumeliamque multiplicem afferre. Ad quam objectionem primo reſpondet Apoſtolus: deinde reſponſionis rationem affert. Reſponſio eſt comprehenſa in illis verbis: *Non contemplantibus*, &c. quaſi dicat; ſi ſpectes ea quæ oculis ſunt ſubjecta, haud ſum neſcius, afflictiones illas, de quibus loquor, ignominiam potius parere, quam gloriam. Verum nos non ſpectamus ea, quæ oculis his cernuntur, ſed ea quæ oculis corporeis cerni non poſſunt. Per antitheſin rem explicat, ut cernitis, Apoſtolus, & primum docet quid non ſpectet: deinde quid ſpectet. Illud facit cum de ſe & aliis ſui ſimilibus inquit: *Non contemplantibus nobis, ea quæ videntur.* Per *viſibilia* intelligit præſentia, terrena, quæ oculis uſurpare, manibus etiam palpare poſſumus, bona nempe ea, quæ homines animales, mundani, carnales pro ſummis ducunt, in iiſque veram felicitatem ſuam collocant. Cum enim nos ad patientiam ſuo exemplo incitet, facile intelligitur eum de talibus hic bonis loqui, quæ incautos deterrere valeant, quę nulla alia ſunt, prętereа, quę in pretio ab hominibus mundanis habentur. Talia ſunt dignitates & honores, qui imbecillium hominum infirmos adhuc mentis oculos ſuo fulgore perſtringunt, divitiæ, quæ homines inſatiabiles cupidine habendi ineſcant, & voluptates quæ blanda ſui dulcedine non bene contra dura & aſpera armatis ſe inſinuant, & teneros adhuc pertentant animos. Et iſta prout vulgaris ſententia eſt, intelligit divinus

ſcriptor

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ſcriptor Johannes, dum docet, *in mundo tria iſta eſſe, cupiditatem carnis* id eſt voluptatem; *cupiditatem oculorum;* id eſt divitias, *& faſtum vitæ* i. e. honores & vanam hujus mundi gloriam. Hæc ſunt quaſi idola quædam hujus mundi, quæ homines carnales adorant, & venerantur, quęque maximo ipſis ſunt ad vitam æternam impedimento. *Facilius eſſe* inquit ſervator noſter *camelum per foramen acus tranſire, quàm divitem in regnum cœlorum ingredi.* Idem etiam Phariſęis & primoribus populi inprimis ad ſe recipiendum fuiſſe impedimento, quò gloriam hujus mundi, divinâ magis adamaſſent, clariſſime teſtatur. Voluptatem quoque ejuſdem eſſe farinæ, in parabola de ſeminante Luc. cap. 8. verſ. 14. aperte profitetur. Sed quid opus eſt multis? Quotidiana id experientia clamat & teſtatur. Sed hæc infra fortaſſe commodius dicentur. Nunc quid ſit *viſibilia iſta contemplari* paucis expendemus. Quod ex jam dictis cuivis patet. Eſt enim nihil aliud quam quod plerique mortalium faciunt, ut terrena iſta bona ſibi pro ſcopo ac fine totius vitæ proponant, ea ſequantur, in iis plenè acquieſcant, quòd in ea non ſecus ac viſus noſter in ſuum objectum cæca quadam cupiditate ferantur. Sed hæc plana ſunt: quin potius, relicto eo quòd mundanorum eſt, quid noſtri ſit officii, quidque hic adverſa Chriſti cauſâ perferre volentibus, faciendum eſſe doceat, in ſui perſona Apoſtolus, videamus. Id continetur in verbis, *Sed inviſibilia,* ubi reſumendum ex antecedentibus *contemplantibus.* Per quæ quid intelligat quivis ſenſatus Chriſtianus facile perſpexerit: intelligit enim ſupremam illam felicitatem, quæ in cœlis eſt fidelibus repoſita, divitias regni illius cœleſtis, divinam gloriam, & voluptates ſtabiles ac perennaturas. Inviſibilia autem vocat iſta bona [non tam quòd nullius unquam hominis etiam perſpicaciſſimi mentis oculus ea videre, aut animus conjectare poſſet, niſi ea Deus nobis revelaſſet, quanquam & hoc alias verum eſt: quam quod ne nunc quidem] quòd ea oculis hiſce terrennis uſurpare non liceat, ſed in futuro demum ſeculo, quis ſit eorum ſplendor, quæque præſtantia, viſuri ſumus & agnituri. Unde illa quæ nuper audiviſtis, Apoſtoli verba: *Quæ oculus non vidit* &c. Jam quid ſit inconſpecta iſta contemplari, facile ex eo, quod de viſibilium contemplatione dictum eſt, quivis colliget. Eſt enim nihil aliud quam beatam illam immortalitatem cum omnibus ejus, ut ita dicam, ornamentis, ſibi prò ſcopo totius vitæ proponere, ad eam collimare, & ſupremam felicitatem ducere: quòd quanto melius quanto prudentius faciant, iſti, quam priores illi, quibus in mundanis hiſce rebus poſita ſors eſt, quia ſequentia Apoſtoli verba indicant, his miſſis porrò jam ad eorum conſiderationem veniamus. In quibus reſponſionem ſuam ad objectionem antè allatam firmat Apoſtolus, & rationem æquiſſimam reddit, cur ita fuerit animatus ut nihil duri & aſperi vitæ æternæ cauſa perferre abnueret, nec ulla terrenorum bonorum ratione habita, vitam etiam prodigere eſſet paratus, idque in verbis: *Nam contemplata.* Firmiſſima profecto ratio qua & terrenorum bonorum vilitatem ſummam oſtendit, & cœleſtium illorum dignitatem ac præſtantiam aſſerit ac tuetur, dum illa vocat caduca, fluxa, & ad tempus, & hoc breviſſimum, duratura, hęc ſtabilia firma & æternum perennatura. Viſibilia inquit ſunt *temporaria,* etiamſi quàm maxima, quam plurima ſint, ita ut nec ad faſtigium eorum nec ad copiam quicquam amplius deſit, omnibus tamen, mors, illa ultima linea humanarum rerum, finem imponit, quandoque etiam, ne dicam ſæpiſſime in media felicitate, poſſidentem, inter ſollicitudinem & egeſtatem deſtituunt. Non eſt inauditum, diademate, ſceptris & coronis claros, fulgentes ac potentes, in imam ſortem, ſuæ miſeriæ, infelicitati, calamitatibuſque ſuperſtites, deveniſſe. Verum ut ut bona iſta cum vita ipſa extendantur, quid intereſt? cum pallida mors æquo pede pulſet, pauperum tabernas, regumque turres, ac ſceptra ligonibus æquet. Audiamus Principis ſapientum hujus ſeculi Solomonis de terrenis hiſce bonis ſententiam, audiamus, inquam, & ejus dictis firmiter credamus, tanto magis quod errare hac in parte non potuerit: nam neque de ignotis tulit ſententiam, opulentiſſimus ſui ævi, mortalium, neque defectu judicii laboravit, ſapientiſſimus. Iſte, ut Sacra Hiſtoria teſtatur, ſua ſapientia, & Paterna hæreditariaque dignitate ac potentia, quicquid mundus hic dignitatum ac honorum, utilitatum & divitiarum quicquid illecebrarum, aut voluptatum habuit aut habere potuit, in ſumma, quicquid erat fulgens, præſtans ac eximium ad ſe traxit & derivavit, quanta maxima voluptate potuit, eſt uſus, & ſe ſe indies oblectavit, copiam bonorum & peritiam ad exquiſitas voluptates illa convertendi, ſuppeditante, ſolertia. Hic medio bonorum omnium mundanorum pelago innatans ac immerſus, exitum horum omnium trutinans ac perpendens, animadvertens quod idem ſceptra & coronas, qui mendicos atque calamitoſiſſimos quoſque, idem doctos & ſapientes, qui imperitiſſimos & ſtolidiſſimos, maneret, cum maxime, inquam, fulgeret, cum in mediis ut ita dicam deliciis ac voluptatibus verſaretur, tamen in protrita illa, vulgi etiam ore, verba prorupit, & omnium temporum ac ætatum memoria digniſſimam, de terrenis hiſce bonis, tulit ſententiam. *Vanitas vanitatum & omnia vanitas.* Majorum bonorum firmiorum ac ſtabiliorum ignarus Rex, de terrenis hiſce rectiſſimum pronunciavit judicium. Nos autem quibus longè auguſtior felicitas ac ſolidior eſt revelata, humilia iſta & abjecta ſpreviſſe ne ſimus contenti, verum ad cœleſtia illa mentes animoſque noſtros erigamus, quæ hic etiam inſignite commendat Apoſtolus dum inquit *inconſpecta æterna.* Homines mortales inter bona iſta terrena vitam placidam ac quietam in maximo pretio habent, illam quam longiſſimam, unice exoptant. Quod ſi tam caducum & fragile bonum, tanti tamen fit ab hominibus; quanto majoris eſt facienda beata immortalitas, quæ bonis omnibus iiſque præſtantiſſimis cumulatiſſima, nullum finem unquam nec terminum eſt habitura, adeò ut longè meliori conſilio Paulus Apoſtolus iſta bona ſibi elegerit, quam faciant ii, qui terrenis hiſce bonis fluxis incertis & mutabilibus acquieſcunt. Sed hæc de verborum ipſius explicatione dicta ſufficiant. Doctrina, quæ inde peti poſſit, prima eſt, quid ſentiendum ſit de terrenis hiſce bonis, quæ incautorum animis ob ſuam præſentem jucunditatem blandiuntur & ſe inſinuant: Id nimirum, quod ſint temporaria, in quæ nobis adhuc ſuperſtitibus, varii caſus & infortunia jus habent ac poteſtatem, ut autem hoc non ſit, mors omnibus voluptatibus & deliciis humanis, certiſſimum malum, ſupremam manum injicit, & omnibus nos ſpoliat ac exuit. Alterum quod ex verbis Apoſtoli diſcere poſſimus eſt; Maxime prudentis eſſe bonis hiſce fluxis & mutabilibus, contemptis & ad ſolam tantum neceſſitatem relatis, longe ſolidiora bona, longe certiora, quæ ſint extra omnem fortunæ aleam, & extra, ut ajunt, teli jactum poſita, firmiter amplecti, huc vires omnes, omnia ſtudia ac conatus conferre, ut aliquando eis potiaris. Neminem generoſi animi delectant humilia & ſordida, magnarum rerum ſpecies ad ſe trahit. Quid autem majus, cœleſti illo regno ac vita ſempiterna? quid præſtantius, quid ſublimius, Dei illius & filii ipſius, ad quam vocamur, felicitate? Quare in eam curam ſedulo incumbamus, imo hoc unice agamus; ut aliquando in poſſeſſionem hujus tanti boni veniamus. Deus autem pro infinita ſua miſericordia, favore ſuo divino, conatus & labores noſtros pervehat, ad ſui nominis gloriam & noſtram æternam ſalutem. Amen.

Concio in Philipp. cap. 3. verſ. 7.

VErba Pauli Apoſtoli ad Phil. 3. ℣ſ. 7. ſumemus conſideranda. *Quæ erant mihi lucro hæc arbitratus ſum, propter Chriſtum, damnum* &c. Quantum in rebus arduis & difficilibus perferendis virium nobis addere

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

dere poſſint, magnorum virorum exempla, qui pares aut etiam majores labores invicto animo ſuſtinuerint, non neſcius, locum iſtum Pauli Apoſtoli in quo nobis ſuam, quam in Chriſtiana religione amplectenda oſtendit, magnanimitatem deſcribit, conſultò excerpſi conſiderandum, ut nos quoque pari in ſorte conſtituti, ejus animo rebus in arduis ſublimi ac infracto perſpecto, ad eandem fortitudinem ac conſtantiam incitemur. Quia vero magnanimitas in rebus humanis certa ratione & cum judicio contemnendis cernitur; ideo Apoſtolus, ut virtutis hujus ſpecimen, in ſe nobis exhibeat, primum docet, ſe res alioqui magnas contemſiſſe. 2. ſe id graviſſimam ob cauſam feciſſe. Prius facit, dum inquit: *Sed quæ erant mihi lucro* &c. Ubi duo iterum ſunt videnda. Primò quænam ſint iſta quæ contempſerit Apoſtolus 2. quomodo eorum contemtum deſcribat. Contemſit ea omnia, quæ in prælectis verbis ſibi fuiſſe lucro aſſerit, quæ quænam ſint, in ſuperioribus verbis expreſſerat ℣ſ. 4. *Si quis videtur alius confidere in* &c. Bona talia, quibus ante Chriſtum cognitum nulla propemodum majora cuiquam accidere poſſent. Ab Iſraële cariſſimo Dei ſervo, genus ſuum ducere. Eſſe de tribu una ex præſtantiſſimis, in cujus territorio templum ſitum, Hebræis avis & parentibus oriundum eſſe, denique circumcidi legitimè, Judæis valde glorioſum erat, & quoad carnem nihil videbatur magis exoptandum. Quid dicam Phariſæum eſſe, zelo fervere erga religionem patriam à Deo olim traditam; & ſecundum legalem juſtitiam, inculpate vivere! Unde in hoc eodem ſacro codice, quibuſdam ad Chriſtum recipiendum carnalem generationem quâ ſuperbirent, impedimento fuiſſe, legere licet, quoſdam autem ita mordicus Moyſi, vitæ ſuæ priſtinæ inſtitutis, ceremoniis, legis denique operibus adhæſiſſe, ut ægerrimè ab eis divellerentur, vel iterum ad ea relaberentur, vel ſaltem cum Chriſti doctrina ea jungerent ac conciliarent. Paulus Apoſtolus hæc omnia animoſe ſpernit, dum inquit, *Quæ erant mihi lucro, hæc arbitratus ſum propter Chriſtum damnum.* Ac iteratò, *Sed profecto & exiſtimo omnia damnum eſſe propter eminentiam cognitionis Chriſti:* ne quis putaret ei hoc incogitanti excidiſſe, aut factum ei ſuum nunc diſplicere, idque tanquam temerarium damnare. Deinde cum ipſi hoc adhuc levius videretur, ita ea deprimit, ut magis jam non poſſit, dum ait ea *ſe pro ſordibus reputare.* Ea quæ ipſi lucro fuerunt, ſibi præ Chriſto damna fuiſſe dicit, eleganti quadam oppoſitione, id eo proculdubio, quod quicquid bonorum ſub lege vel à majoribus accepiſſet, vel ſtudio acquiſiviſſet, ad bona Euangelii collatum, damni cujuſdam potius quam lucri rationem haberet, & dignum eſſet, quod pro detrimento à quovis cordato reputaretur; Vel potius perdendum ac projiciendum exiſtimaretur. Quemadmodum eadem etiam *ſordes* vocat, non aliam, crediderim, ob cauſam, quam quod quicquid erat, inter ea bona ſpecioſum & eximium, luce & ſplendore Euangelii accenſa, ita eviluerit, ut ſordium loco ducendum videretur, ac pro nihilo reputandum. Ut autem oſtenderet Apoſtolus, ſe non temerario quodam impulſu, ut id faceret, ſed gravibus cauſis inductum fuiſſe, jam eas enumerat, id quod ſecundo loco nobis conſiderandum propoſuimus. Id continetur in verbis, non continue ſubſequentibus, ſed prioribus interſertis, dum primò quidem generaliter inquit, *Quæ erant mihi lucro, hæc arbitratus ſum propter Chriſtum damnum;* poſtea paulo enucleatius, *Sed profecto propter eminentiam cognitionis Chriſti Jeſu Domini mei:* ad extremum iiſdem propemodum iteratis concludit: *propter quem omnia damnum ſubii & exiſtimo, ut Chriſtum lucri faciam.* Per quæ quid intelligat Apoſtolus, facile quivis colligit. Primo ergo & ultimo loco *Chriſtum* ponit, quem ut lucri faceret, iſta omnia ſe contemſiſſe ait; quod quid ſit, ex eo apparet, quod ſecundo loco dixit, cum *eminentiam cognitionis Chriſti Domini* ſui commemorat. Per quam eum doctrinam ſervatoris noſtri, in qua divina voluntas hominibus patefacta eſt, intelligere, circumſtantiæ loci monent: accedit quod hac ratione Chriſti doctrinæ Moſaicæ illi Legali elegans oppoſitio conſtabit, ad quam omnino reſpexiſſe videtur Apoſtolus. Quod ſi quis per Chriſtum in verbis ultimis præmia quæ ſibi habet propoſita doctrina Chriſti, intelligere velit, ei non repugnarim. Iſta autem quanti fecerit Apoſtolus, tum ex hoc loco, tum ex aliis clariſſime patet, inprimis autem in Epiſtola ad Epheſios. Ubi duobus in locis cognitionem Chriſti mire celebrat, & eam illis ad quos ſcribit, unice optat. Primo quidem cap. 2. ℣ſ. 16. *Non ceſſo gratias agens pro vobis.* Tum cap. 3. ℣ſ. 16. *Ut det vobis ſecundum divitias gloriæ ſuæ virtute corroborari.* Non potuit ſatis multa atque emphatica verba congerere Apoſtolus, quibus ſummam rei, qua de agebat, dignitatem ac præſtantiam oſtenderet: Quemadmodum David, ille Pſaltes, ad exprimendum judiciorum Dei vim immenſam, abyſſum eorum, profundam eſſe dicit: quemadmodum idem juſticiam ac veritatem Dei volens laudibus altiſſime evehere, dicit illam quidem nubes contingere, hanc vero montes ſuperaſſe, quemadmodum beneficiorum Dei mare immenſum vocat; ita etiam Paulus Apoſtolus ad exprimendam cognitionis Chriſti dignitatem ac præſtantiam ei longitudinem, latitudinem, profunditatem, & altitudinem tribuit. [Verum etiam cum ſciamus, eum non ſemel Chriſti doctrinam ratione Legis, inſtar cujuſdam corporis reſpectu umbræ, conſiderare, non video quid in eo ſit abſurdi, ſi eum ad oſtendendam hujus ſuæ collationis veritatem, quatuor iſtas corporibus proprias dimenſiones de ea enunciaſſe credamus.] Sed ut ut ſit, voluit tamen Apoſtolus ſummam quandam doctrinæ Chriſti præſtantiam ac dignitatem & immenſam quandam amplitudinem deſignare. Quæ cum ita ſint, quis non videat, valde prudenter ab Apoſtolo factum, qui umbras corporibus, ſordes margaritis precioſiſſimis commutarit. Sapientia vera, inquam, & cœleſti, quod bonum in terris præſtantius aut divinius? Ejus umbram antiqui illi Philoſophi tantopere adamarunt, ut quidam quo ei tanto commodius vacarent, omnibus ſe corporis & fortunæ bonis exuerint, quidam autem ea præ ſua ſapientia, contempſerint. Quod ſi illi terrenam iſtam ſapientiam, cujus ipſi autores erant, quæ circa res viles verſabatur, quæque temporarium aliquod bonum ſibi propoſitum habebat, tanti tamen faciebant; quanto æquiori jure Paulus Apoſtolus cætera omnia præ ſua iſta ſapientia, contemnere potuit, quæ à Deo ipſo autore profecta, circa cœleſtia verſatur, & cœleſtem ſibi ac divinam propoſitam habet felicitatem, quæ non tantum ſuper antiquam illam Philoſophorum, cujus autores erant homines, verum etiam ſuper Legalem, cujus inventor fuit ipſe Deus, ſe effert dignitate ac præſtantia. Umbræ tantum quædam ſub Lege ac imagines conſpiciebantur futurorum. In Chriſto Jeſu omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ ſunt reconditi, in Chriſto Jeſu omnis plenitudo Deitatis habitat corporaliter: ille eſt ſplendor gloriæ & character ſubſtantiæ Dei, ut inquiunt Sac. Lit. Sola igitur doctrina Chriſti, comprehenſæ ſapientiæ dignitas ac præſtantia, cur cætera omnia vili penderet, movere potuit Apoſtolum. Quid ſi adhuc felicitas, ad quam iter commonſtrat, in conſiderationem veniat, cujus etiam ipſe proculdubio rationem habuit; quod bonum illi comparari poterit? Sed jam vos, qui magnanimum hoc Apoſtoli factum proculdubio mecum tacitis animi ſententiis approbatis, appello, qui non tantum veritatem hanc divinam, nobis pro infinita ejus miſericordia revelatam, cum cæteris pariter eſtis amplexi, quo pacto multorum hominum odiis & injuriis confeſſioni hujus infenſis vos expoſuiſtis, verum etiam ejus eſſe præcones, ac defenſores conamini, quo ipſo majorem in modum hoſtium ejus infeſtos animos in vos concitaſtis, qui ut tanto commodius muneri huic, cui vos conſecraſtis, vacaretis, mundo huic & ejus variis illecebris ac delinimentis, quibus incautos homines ineſcat, renunciaſtis. Erigite, inquam, mecum mentes animoſq; veſtros, ut quid aut quam ob cauſam

feceri-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

feceritis, perpendatis. Ne putetis vos magnum aliquid Dei cauſa feciſſe, ſordes & quiſquilias abjeciſtis, imo quid dico abjeciſtis; bonis omnium maximis, omnium præſtantiſſimis permutaſtis. Quare ne unquam ita conturbemini, aut animo dejiciamini, ut vos cœpti veſtri aut conſilii pœniteat. Veriſſima ſunt promiſſa ex ipſius Chriſti ore, fallere neſcio, profecta, quibus ſe illis, qui aliquid ejus cauſa prodegerint, centuplum recompenſaturum, in terris, in cœlo autem vitam æternam daturum obſtrinxit. Ei nos totos devoveamus & conſecremus: in eo ſpem noſtram omnem & fiduciam collocemus. Tu autem benigniſſime Jeſu, adauge fidem noſtram, luce tua divina mentes noſtras colluſtra, ſapientia cœleſti animos imbue, ut doctrinæ tuæ præſtantiam ac dignitatem, tanto melius pervidere, eam firmiter amplecti, ex ejus præſcripto vivere, hic in terris; in cœlis autem æternæ illius felicitatis, hæredes eſſe poſſimus, ad nominis tui ſacroſancti gloriam, & Patris illius tui cœleſtis, cum quo vivis & regnas, in perpetua ſecula. Amen.

Concio in 1 *ad Corinth. cap.* 14. *verſ.* 20.

PAuli Apoſtoli verba conſiderabimus: *Fratres ne pueri efficiamini ſenſibus, ſed malitia puraſcite, at ſenſibus perfecti eſtote.* In his verbis ſingulare quiddam Pauli Apoſtoli monitum continetur, quo Corinthios ad perfectionem in prudentia ac pietate Chriſtiana hortatur. Quemadmodum autem prudens medicus, per ſe ingrata & inſuavia pharmaca edulcat prius, quam ægro proponat; Ita etiam prudens hic animarum curator, Apoſtolus, monitum hoc ob admixtam reprehenſionem aliquanto inſuavius, lenit ac commendat, dum eos quibus illud præſcribit, *fratres* appellat, quo & arctiſſimam ſuam, cum ipſis conjunctionem, & ardens quoddam in eos ſtudium ac amorem expreſſit, nobiſque imitandum hoc ſuum exemplum propoſuit, ſi velimus noſtris apud alios monitis & adhortationibus aliquid perficere. Præceptum ſuum Apoſtolus in duobus conſtituit. Docet enim primò à quo ſit abſtinendum. Deinde quid ſit faciendum: prius facit, dum inquit, *Ne pueri efficiamini.* &c. Per quæ verba quid intelligat, qui totius hujus capitis contextum conſiderat, facile animadvertit. Varia quippe in eo officia ad rectum & ſalutarem donorum ſpiritualium in Eccleſia uſum pertinentia, præſcribit, quæ ut tanto rectius præſtentur, prudentiam Corinthiis, commendat, monetque, ne ſenſibus fiant pueri. Autor enim Epiſtolæ ad Hebr. eos ad quos ſcribit, cum potuiſſent aliorum eſſe magiſtri per ætatem, pueros lacte opus habentes fuiſſe conqueritur: quibus verbis eos parvos admodum in cognitione Chriſti progreſſus feciſſe indicat, ſimulque ſtimulat, ut non contenti his initiis, ad ſolidiorem rerum divinarum cognitionem progrediantur, ſicque in virum perfectum, qui eſt Chriſtus Jeſus, adoleſcant, prout alibi Paulus Apoſtolus optat ſuis diſcipulis. Sed de his infra commodius dicetur. Quare jam ad ipſum Apoſtoli præceptum conſiderandum venio. Illud autem duplex eſt. Primum ad noſtræ voluntatis mutationem pertinens. Alterum ad mentis noſtræ perfectionem refertur. Prius continetur in verbis, *Sed malitia puraſcite.* Quaſi diceret Apoſtolus, ſi tamen pueri vultis eſſe, eſt in quo vos pueros eſſe oporteat, nempe in malitia, per hanc autem cum omnis gravia peccata intelligit Apoſtolus; tum inprimis habitus peccandi. Hos enim ſcimus prohiberi potiſſimum in Sacris Literis, & vel maxime cavendos eſſe, æternam hæreditatem adire volentibus. Vult nos in malitia pueraſcere, id eſt admodum eſſe rudes ac ineptos ad peccandum, & perinde nos gerere ac ſi neſciremus peccare. Quemadmodum tenera adhuc puerorum ætatula, nativa quadam eſt munita contra peccatum innocentia, ita ut etiamſi velit, peccare tamen non poſſit; ita etiam nos crebris actionibus & exercitatione, virtutis acquiſito habitu, contra peccatum adeò nos armare debemus, ut cum poſſimus peccare, nolimus tamen, honeſtatis amore & ſpe beatæ immortalitatis à vitiis nos retrahente. Alterum præceptum Pauli Apoſtoli renovationem mentis noſtræ concernens, continetur in verbis, *At ſenſibus* &c. In perpertua quadam allegoria perdurat Apoſtolus. Et jam ſenſibus perfectos nos eſſe cupit. Senſus autem eſt; Enitamini ut quam maxime judicio ac prudentia polleatis: ſeu virili quadam prudentia ſitis præditi. Perfectos enim hoc loco pueris opponit, & adultos ſive viros intelligit. Rectiſſime autem Apoſtolus iis officiis, quæ in Eccleſia Chriſti ſervanda præſcripſit, prudentiam connexuit, quia ea his omnibus quaſi nauclerus quidam præeſt, actiones diſponit, agenda & omittenda demonſtrat. Perfectos ergo nos eſſe, vult ſenſibus atque adultos, nec eſſe contentos, qualicunque in rebus ad religionem ſpectantibus judicio, ſed ad majorem indies perfectionem aſpirare. Quemadmodum puer non deſinit creſcere, donec ad juſtam magnitudinem perveniat, vel ſi deſierit, turpe eſt & dolendum: Ita quoque nos quod ad mentis ac rationis uſum attinet, indies majus ac majus ſumere incremendum debemus, donec in virum perfectum excreſcamus, ſi æternam adire hæreditatem velimus. Prudentiæ, ad quam nos hic hortatur Apoſtolus proprium munus eſt, noſſe actiones vitæ recte gubernare, & tum ſibi tum aliis, in rebus ad ſalutem ſpectantibus, rectum dare conſilium. Quare ſi volumus dicto Apoſtoli obedientes eſſe, prout omnino debemus, danda eſt opera, ut tum diligenti verbi divini meditatione, tum exercitatione varia, mentem noſtram ea informemus, erudiamus ac perficiamus, ut quicquid ad vitam cum pietate traducendum pertinet, norimus, omneſque noſtras actiones, præſertim cum in Eccleſia aliquid eſt negotii, recto judicio moderemur, quin etiam alios ſalutari conſilio inſtituere queamus. Sed his ita ad explicationem verborum Apoſtoli allatis; videre jam ex iis primum licet, quam arduum ac difficile ſit religioni Chriſtianæ conformiter vivere. Peccatorum habitum exuere, ad quæ à natura proni ſumus, durum & aſperum eſt: non exigui etiam laboris eſt caute ac prudenter in rebus ad ſalutem religionemque pertinentibus verſari. Utrumque tamen faciendum eſt, niſi noſtra felicitate excidere malimus. Magna tamen inde ſecundo religionis Chriſtianæ præſtantia, ac dignitas eluceſcit, ad quam nemini, niſi virtutibus inſtructo, quibus nihil ſub ſole clarius, patet aditus, in qua nemo, niſi divina ac cœleſti prudentia præditus digne verſari poteſt. Quare hanc nobis unice commendatam habeamus, hanc amemus. Deus autem nobis opituletur pro infinita ſua miſericordia, cui laus, honos, & gloria, in ſempiterna ſecula. Amen.

Supplementum, hujus Analyſeos: Reprehendendi 1. ii qui cum in prudentia Chriſtiana proficiendi tempus habuerint, in ea tamen parum profecerint: itidemque in cognitione divinorum myſteriorum. 2. Ii qui in Eccleſia quicquid affectus juſſerit effutiunt, nihil penſi habentes, an ad ædificationem ac concordiam id faciat, nec ne. 3. Denique ii, qui in peccatorum defenſione pluſquam viros ſe præſtant, in virtute exercenda pluſquam pueros. Hic ſcientiam ſibi de eſſe conquerentes: ibi aſtutia abundant.

Concio in 1 *Epiſt. Ioh. cap.* 5. *verſ.* 4.

SUmma eſſe videtur: unde fiat, ut homines Chriſtiani pietatem tam duram ac tot difficultatibus ſeptam colant. Partes conſtitui poſſunt tres. 1. quomodo deſcribantur homines Chriſtiani. 2. quomodo deſcribatur eorum pietas tam dura ac tot difficultatibus implicita 3. quomodo ejus pietatis cauſa efferatur. 1. eſt ibi *omne quod natum eſt ex Deo*, quanquam in iiſdem verbis aliquo modo jam continetur etiam pietatis illius de qua ſermo eſt cauſa, vid. ſuprà cap. 3. verſ. 9. 2. eſt ibi: *vincit mundum.* 3. ibi: *Et hæc eſt victoria.* Quod ad primum attinet, homines Chriſtiani deſcribuntur *quod ex Deo nati ſint.* Mundani homines

ſi à

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ſi à regibus aut Principibus terrennis ortum ducant, non habent majores præſtantiores ac ſublimiores, ad quos ortum ſuum referant: homines Chriſtiani ad Deum ipſum Monarcham illum cœleſtem armipotentem originem ſuam revocant. Sunt enim prout vocantur ab Apoſtolo, nati ex Deo, altiſſimi illius eximia quædam propago. Quod non eſſe propriè accipiendum, quivis, cui ſana eſt ratio, videt; nihilominus tamen ita ſumendum eſt, ut ſingularis inde noſtra dignitas, ac præſtantia eluceſcat. Generatio nempe ex ſemine Dei incorruptibili, quod eſt verbum ejus, qualem generationem nobis deſcribit imprimis Petr. 1 Epiſtola cap. 1. ℣ſ. 13: *Renati non ex ſemine corruptibili, ſed incorruptibili, per verbum Dei vivi & permanentis in æternum*; non quod ſemen iſtud divinum nos regeneret invitos, aut parum admodum id curantes, quemadmodum falſò à quibuſdam putatur, ſed quod, ubi in animos noſtros excultos ac faciles tanquam in terram fertilem incidit, tantarum ſit virium, ut nos, voluntatemque noſtram fingere ac refingere poſſit, atque ita ſubigere, ut ex peccatoribus cultores Dei, ex inimicis ejus, filii ejus accepti exiſtamus. Hic potius quàm infra commendanda eſt dignitas hæc, tum ex ſua ſublimitate, tum ex fructu, nempe hæreditate bonorum divinorum ac cœleſtium; hortandique omnes, ut ad eam aſpirent, quæ quidem in medio eſt poſita. Altera quam hoc loco deſcribit Apoſtolus qualitas Chriſtianorum, ab eorum præclariſſimo opere deſumta eſt, quod de iis dicat eos *vincere mundum*, quod quid ſit, ubi quid per mundum ſibi voluerit explicuerimus, patebit. Mundi nomine intelligit Johannes, omnia quæcunque in hoc mundo occurrunt, ad nos à pietate abducendos vim aliquam habentia, ſive grata carni, ſive ingrata; ſive adverſa, ſive ſecunda. Et illa quidem quæ carni grata ſunt, ut plæroſque homines à pietate abducunt, Johannes in hac eadem ſua Epiſtola tripartito dividit, dum inquit: *In mundo eſſe cupiditatem carnis, oculorum, & faſtum vitæ.* Hoc eſt volupta carnis &c. Hæc tria ſunt eſcæ & incantamenta totius pene orbis, quæ homo Chriſtianus, progenies Deo digna, vincere debet, hoc eſt, quatenus ab officio ac pietate illum abducant, proculcare, contemnere, atque ita ſe ex eis reducere, ita ſibi temperare, ut omnino præcidat amputanda, cæteris autem ita moderate utatur, ut ea ad ſolam neceſſitatem referat, aut quatenus ei in beata illa ſede adeunda poſſunt eſſe adjumento. Quæ vero carni ingrata ſunt & à pietate adducendi atque abſterrendi vim habent, varia ſunt: minæ, ipſaque incommoda ac damna, ſive bonorum ac facultatum noſtrorum, ſive honoris ac famæ ſive corporis ac vitæ; adde etiam eas, quæ in conjugibus, liberis amicis, nobis inferri poſſunt injuriæ. Hic contemtus bonorum terrenorum inſerendus animis auditorum: & animandi iidem ad omnium malorum tolerantiam. Quæ cum ita ſint, quis niſi plane vecors, cum videat utrumque horum, ut & Dei ſimus proles, & de mundo victoriam reportemus, magnam partem in noſtra eſſe ſitum poteſtate, non ſummo ſtudio nitatur, ut & tantæ dignitatis ac præſtantiæ cujus ſunt filii Dei, & tam glorioſi facinoris, quod victores mundi patrant, particeps eſſe poſſit? quis uſque adeò in ſe injurius eſſe velit, qui ſibi felicitatem illam, ut ſic dicam invideat, quæ hæredes Dei manet, & coronam victoribus in cœlis repoſitam, incorruptibilem, incontaminatam, & immarceſcibilem negligat?

Sed jam tempus monet, ut ſecundam concionis noſtræ partem videamus, in qua cauſa efficiens, operis fidelium glorioſiſſimi ab Apoſtolo affertur, dum inquit: *Et hæc eſt victoria.* Ubi modus loquendi Sacris Literis non inſuetus obſervandus eſt. *Victoriam* ſumi pro cauſa efficiente victoriæ: quod huic inprimis autori uſitatum eſſe deprehendendere licet. Ita enim in deſcriptione Euangelii Jeſu Chriſti Domini noſtri *Hæc eſt vita æterna ut cognoſcant* &c. cum tamen hæc ſit cauſa potius & medium vitam æternam adipiſcendi. Ita alibi: *Hoc eſt judicum*, cum tamen cauſſam tantum judicii ſeu pœnæ divini impellentem id eſſe ſciamus. Plane eadem ratione hic etiam inquit, *Hæc eſt victoria*, hoc eſt id quod efficit ut victoria, omnium pulcherrima, omnium glorioſiſſima potiamur, & mundo huic omnes in ſuas partes pertrahenti obnitamur. *Fides noſtra*, quæ cum multas habeat in Sacris Literis ſignificationes, tres tamen ſunt, quantum obſervare hactenus licuit, præcipuæ. Nam primum pro aſſenſu tantum, qui in mente conſiſtit, divinis potiſſimum promiſſis adhibito ſumitur. 1 Cor. cap. 13. Deinde ſumitur pro aſſenſu illo cum deſiderio rerum promiſſarum conjuncto, & ſic ſpem tanquam partem quandam in ſe continente, ut Gal. 5. Denique ſumitur pro aſſenſu ac deſiderio rerum à Deo promiſſarum cum obedientia mandatorum, ſine qua promiſſa deſiderata, conſequi non licet, conjuncto, & ſic charitatem quoque ac pietatem univerſam in ſe complectitur ut in locis plæriſque Epiſtolæ ad Rom. & Gal. ubi de juſtificationis ratione diſputatur. Sunt autem diverſa hæc fidei genera vel potius gradus quidam, ita inter ſe connexi, ut ſi primus ſit firmus, cæteri duo illi neceſſario ſuperſtruantur. Hoc loco prima illa fidei ſignificatio accipienda eſt, ut docent verba ſequentis ℣ſic. ubi Apoſtolus fidem hanc explicans, ita ait: *Quis eſt qui vincit* &c. Recte autem pronunciavit Apoſtolus hanc fidem eſſe victoriam quæ vincit mundum, ſeu victoriæ hujus cauſſam: quia qui credit Jeſum eſſe Dei filium, is neceſſario etiam omnibus illius promiſſis fidem adhibet, ac ſpem immortalitatis vitæ concipit, quam qui habet, is purificat ſeipſum ſicut & Deus purus eſt, ſup. cap. 3. ℣ſ. 3. Hic hortandi ſunt auditores ad vitæ pietatem, ut hoc pacto fidem hanc ſuam probent omnibus, ac demonſtrent, ſe vere credere. Jeſum eſſe Dei filium: oſtendendum etiam, fide illum vera carere, in quo effectus hic non reperiatur. Sed nihil errorem hunc aliorum morati, quantum in nobis eſt, demus operam ut veræ fidei participes exiſtamus, qua probe inſtructi, mundo hoc perverſo & mutabili ſuperiores evadamus, tandemque in cœlis tanquam victores beata illa immortalitatis gloria coronemur. Quo in propoſito noſtro nobis opituletur Deus, per unigenam ſuum. Cui una cum patre debetur honos & gloria in ſempiterna ſecula. Amen.

Concio in Ioh. 1 Epiſtolæ cap. 3. verſ. 3.

SUmemus conſideranda verba, *Et omnis habens ſpem hanc &c.* Cum ſciamus ex Dei decreto, atteſtante autore Epiſt. ad Hebr. Sine ſanctimonia neminem Deum viſurum, nihil tam neceſſarium eſt, quam de eo inſtituere ſermonem quod nos ſubinde ſanctiores & probiores reddere valeat. Cujus rei hæc verba Apoſtoli prælecta inſignem nobis præbent occaſionem, ut pote in quibus nil aliud quam modus quidam ac ratio nobis inſerendæ & augendæ indies pietatis deſcribatur. Quare duo iſta inprimis ſe in eis conſideranda offerunt. Primo via & ratio aſſequendæ pietatis 2. ipſius pietatis deſcriptio. Prius continetur, *Qui habet hanc ſpem* &c. Verba ex ſuperioribus ſupplenda, ad quæ referuntur ibi: *Dilecti nunc nati Dei* &c. quare perinde eſt ac ſi dixiſſet Apoſtolus, qui ſperat ſe Deo aliquando ſimilem futurum, purificat ſeipſum.

Eſt autem Apoſtoli non vulgaris loquendi modus diligenter notandus, firmitatem & certitudinem ſpei iſtius omnimodam poſtulans. Vult enim nos habere ſpem, & quidem *in Deo*, tanquam fonte & autore boni iſtius ſperandi. Ex quo apparet, ſpem eum in perfectiori quadam ſignificatione quam alias Sacris Literis moris eſt, capere, pro ea fiducia promiſſis divinis adhibita quæ certis argumentis & fulcris nitatur. Quod innuunt voces iſtæ, *In Deo*: perinde enim eſt acſi dixiſſet, qui habet ſpem divinis promiſſis, & variis eorum confirmationibus ac argumentis ſuperſtructam. Non tantum enim nobis à Deo promiſſam vitam æternam habemus, quod ipſum cuivis cordato ſuffeciſſet, verum etiam truculentiſſima ac ignominioſiſ-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ſima unigeniti filii ejus morte confirmata, cujus innocentiſſimo ſanguine N. hoc quod cum hominum genere per eum fœdus pepigit, ſanxit & comprobavit, qui etiam ideo ſanguis Novi Fœderis in Sac. Lit. appellatur. Neque hoc ſolum fecit, quo noſtram fidem erigeret, verum etiam à mortuis eo ſuſcitato, ad dexteram ſuam evexit, & in cœlis collocavit, omnibus ejus pedibus ſubjectis, ut legere eſt in Sac. Lit. Unde tum imaginem & exemplar futuræ noſtræ felicitatis capere poſſumus: cum ſciamus id nos manere, quod anteſignano noſtro jam contigit: & indubitatam ejus promiſſis, fidem adjungere, quod eum, qui per omnia noſtri ſimilis fuit, ad tantam potentiam, in eum finem ut nos ſalutis æternæ compotes reddat, evectum eſſe credamus. Quæ cum ita ſint, firmis ſatis, quod ad Deum attinet, noſtra ſpes nititur argumentis. Ut pii evadamus, eo præterea opus eſt, ut nos nobis eam noſtram efficiamus, & ut inquit Joh. ſpem iſtam habeamus, quod nulla alia ratione fit, quam divinis iſtis fulcris ac rationibus, quibus, hanc ſpem noſtram confirmavit, conſiderandis, & præceptis etiam ſanctiſſimis ejus implendis, ſine quo æternam adire hæreditatem nequaquam poſſumus. Alterum quod ex dictis colligere licet, eſt certiſſimum eſſe præmium nobis deſtinatum, non tantum enim eſt à Deo promiſſum, quod ipſum cuivis qui modo quid eſſet Deus, novit, ſufficeret, verum etiam ita morte Chriſti ſancitum ac confirmatum, ita reſurrectione & à dexteris Dei collocatione comprobatum, ut nullus dubitationi amplius locus relinquatur. Atque hæc de prima parte dicta ſufficiant. In ſecunda parte jam ipſa pietas, cujus conſequendæ prior medium erat, exprimitur. Ea continetur in verbis, *Sanctificat ſeipſum* ubi duo itidem conſideranda ſunt. Primo enim ipſa ab Apoſtolo pietas exprimitur, poſtea etiam ejus innuitur ſumma quædam perfectio. Pietas ibi: *Sanctificat ſeipſum.* Hoc eſt ab omni labe & macula peccatorum, quibus ſe antehac ſive unius ſive plurium coinquinarat, ſeſe repurgat, & qui antehac Satanæ, mundo huic, carni ſuæ ſe mancipaverat, receptis Dei promiſſionibus, totum ſe ei conſecrat, & voluntati ejus permittit, & non amplius ſibi ipſi, ſed ei à quo eſt, ex vana mundi converſatione redemptus, vivit. Ex quo videre eſt primum, quales plerique homines ad novum Fœdus recipiendum accedant, quod impuri & variis peccatorum maculis aſperſi ac irretiti. Nam ne nunc de gentibus quicquam dicamus, quos omnes propemodum tales fuiſſe nimis eſt clarum, ipſi etiam Judæi plærique tales fuere, neque enim in lege Moſaica ulla vis fuit, quæ eos à peccatis retraheret: aut præmia tantarum virium, ut ad conditiones Legis præſtandas allicerent ac pertraherent. Solius N. F. proprium eſt, imprimis vero promiſſorum ejus, homines ex ſervitute peccati, & quæ ea comitatur mortis, in libertatem vitæ pietatis, ac proinde etiam beatæ illius immortalitatis vindicandi ac aſſerendi. Ex iis etiam, quæ dicta ſunt craſſum quorundam è Chriſtianis noſtris errorem deprehendere licet, exiſtimantium ſub N. F. vitæ pietatem ac ſanctimoniam ex parte noſtri ad ſalutem neceſſariam non eſſe, imo impoſſibilem, ſufficereque voluntatem tantum ac ſtudium ad exequenda Dei mandata propenſum afferre, pietatem aliunde advenientem, nobis applicandam eſſe: atqui & alibi creberrime, & hoc in loco apertiſſimè, actiones nos à peccato retrahendi, & piè vivendi, nobis ipſis Sac. Literæ tribuunt, imo jure quodam ſuo à nobis exigunt. Sed hoc gravi errore, non tantum Sac. Lit. manifeſto ſed etiam ipſi ſanæ ratione repugnante, miſſo, antequam ad ſequentium conſiderationem abeamus, qua ratione ſpes iſta, de qua hic loquitur Apoſtolus, beatæ immortalitatis, ſanctimoniam iſtam ac pietatem nobis ingeneret, videamus, ſimulque quam vera ſit, ejus ſententia perpendamus. Videtur autem ideò vel inprimis hoc ei tribuendum eſſe, quod cum bonum iſtud, cujus ſpem à Deo habemus, ſit adeò præſtans ac ſublimeut, qui modo illud firmiter credit, ſi ſit cæteroqui ſanus, nulla ratione illud ſpernere poſſit; dubium non ſit, quin idem ſit piè victurus, cum ſciat ſe illud bonum abſque pietate nullatenus conſequi poſſe. Hoc tantum diligenter curandum eſt, ne ſpes iſta levi aliquo impulſu ſit in nobis excitata, ſed quæ firmis, & quoad ejus fieri poteſt, perfectiſſimis nitatur argumentis. Norma quædam ac perfectio noſtræ pietatis continetur in verbis, *Quemadmodum ille ſanctus eſt.* ſci. Deus, de eo enim in proxime præcedentibus verbis fuerat locutus. Summa quidem perfectio & prima fronte rem intuenti propemodum præſtitu nobis mortalibus impoſſibile videtur. At ſi penitius conſideremus, & cum divina voluntate expendamus, ſatis æqua & facilis conditio invenietur. Ac ne nos verborum ſplendor terreat, quibus ita ſancti eſſe quemadmodum Deus eſt jubemur, memoria noſtra idem præceptum fuiſſe Judæis illis ſub Lege repetamus, qui quidem varias ſibi à Deo ceremonias ac ritus externos, per quos Deo ſanctificarentur præſcriptos haberent, eo ipſis, quemadmodum Deum, ſanctis eſſe licebat: quantò magis nos idem præſtare poterimus, quorum pietas ac ſanctimonia multis partibus illorum præſtat cerimoniis. Quare ut verborum ipſorum vim jam intueamur, non aſſequi ſanctimonia Deum, hoc enim impoſſibile, ſed imitari jubemur, quę imitatio noſtra hodie ſub N. F. in eo conſiſtit, ut nullius peccati amplius habitu nos obſtringamus, ſed potius omnium virtutum habitum nobis comparemus, & ut ab ipſis etiam peccatorum actibus, quoad ejus fieri poſſit, nos liberemus; ſicque ad extremum uſque vitæ noſtræ perſiſtamus: quod ſi interim per imprudentiam & fragilitatem nobis labi contingat, Deus iſta omnia, ſi alioquin cor ſincerum ipſi probemus, imbecillitati humanæ condonat. Quibus ita conſideratis, primum præſtantiam, N. F. promiſſorum præ Legis pollicitationibus videre poſſumus: cum enim hæ neminem vi ſua ad Legis præſtandas conditiones adducere potuerint, hodierna promiſſa id abunde poſſunt, eo tantum opus eſt, quod ſæpius inculcare non nocet, ut eis firmiter credamus & aſſentiamur. Ex jam dictis etiam inſignis noſtra ſub N. F. conſolatio fluit: Quod varii lapſus, infirmitates, multoſque imperfectationes, nulla ratione juſtificationem noſtram coram Deo impediant: tantum nihilominus danda eſt opera, ut ab illis nobis ſedulo caveamus, & quoad poſſumus liberemur: alioquin enim fragilitas in malitiam, ignorantia in ſtudium & datam operam verſa, nequaquam nos coram Deo excuſabit. Spes beatæ immortalitatis immota, viva & efficax, nos in hac via ſalutis, quam ſumus ingreſſi, ſoletur & erigat, & ab omnibus peccatis & maculis liberet, ac repurget. Deus autem auxilio ſuo cœleſti noſtræ ſuccurrat imbecillitati, ad nominis ſui gloriam & noſtram æternam ſalutem. Amen.

Verba Petri in 1 *Epiſt.* 5. 5. *explicanda ſuſcipiemus.*

D*Eus humilibus dat gratiam.* Prudens ac ſolers architectus ædificium aliquod aut turrim ſublimem extructurus, ante omnia de fundamento eſt ſollicitus, quod tanto firmius, tanto profundius facit, quantò ipſa in eo erigenda ſtructura celſior ac ſublimior eſt futura, quantoquè pluris intereſt, quibus tanta res nitatur radicibus ac firmamentis. Eſt cur nos quoque ſolers hoc hominum genus imitemur: Paulus ſiquidem Apoſtolus nos tabernaculum eſſe Dei viventis. Petrus autem nos in domum ſanctam, Deo acceptam, vult exædificari. Quid hac ſtructura magnificentius, quid ſublimius? Ejus materia non ligna, lapides, tegulæ, elementa, non ipſum denique aurum ac lapides precioſiſſimi; Sed Chriſtianæ virtutes, quibus nihil ſub ſole ſpecioſius, omnino eſſe debent, nec aliis partibus, quam ipſis hominibus his virtutibus profectis & abſolutis, conſtare poteſt. Quare ſi volumus, præclarum hoc opus rite aggredi ac perficere, (prout certe cuivis Chriſtiano faciendum eſt, imprimis à nobis qui aliorum in via ſalutis duces & anteſignani, eſſe adlaboramus) prima de fundamento cura eſt ſuſcipienda. Hoc nullum fore aliud quiſquam hactenus cordatus eſſe voluit, nedum ut ego ad invenire debeam, præter virtutem eam, quæ non ſatis Latinè, ex uſu tamen ſatis, humilitas nuncupatur, alii modeſtiam appellant. Dignum tam

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

tam ſublimi ſtructura fundamentum, quod quò firmior illa futura eſt, tanto altius defigi debet. Ab hac virtute primus, ut ita dicam, in hac ſalutis noſtræ via dux, Dominus Jeſus, muneris ſui exordium duxit, & cum primum in prædicandum hominibus Euangelium ora reſolvit, beatos pauperes ſpiritu, hoc eſt animo demiſſo ac humili præditos pronunciavit, prout Matth. 5. legere licet. Hanc prout idem alibi ſcribit, primis illis ſuis diſcipulis, ſe ducem ſequi volentibus præcipue commendavit, & ad imitandum in ſe propoſuit: *Diſcite à me, inquit quod mitis ſim, & humilis corde.* O præclarum & omnibus numeris abſolutiſſimum exemplar: quod quivis videre poteſt, qui modo, qua ratione hic in terris ſervator noſter munus ſuum peregerit, conſiderat. In opere hoc Dei, cujus voluntatem exequi, cibus ipſi erat & paſtus animæ ſuaviſſimus, alimento ſibi ducebat, non modo indeffeſſa cura ac ſtudio fuit uſus, verum etiam indigniſſima quæque æquo animo ſuſcepit ac pertulit, in hoſtes alioqui ſibi infenſiſſimos, mitiſſimus ac clementiſſimus, pro quorum æterna ſalute, ſe tandem ad contumelioſiſſimam & atrociſſimam mortem demiſit: adeo ut optimo jure Eſaiæ illam in ipſo prophetiam fuiſſe impletam Euang. potuerit dicere, *Ecce* &c. Sed ne in exemplo hoc ſervatoris noſtri de humilitate hac uberius poſtmodum nobis dicenda, nunc quodam modo præcipiamus, aliquid tantum de ejus præſtantia ac utilitate, delibaſſe ſuffecerit. Jam ad verba Apoſtoli conſideranda deſcendamus, in quibus nobis hanc eandem virtutem fructu ejus inſigni nobis propoſito commendat. Ubi duo in conſiderationem revocabimus. Primò quæ ſit virtutis hujus, quam humilitatem animi vocat Apoſtolus, natura atque ingenium: deinde quodnam præmium qui fructus. Quod ad prius attinet, ut virtutis hujus vim tanto rectius ac majori cum utilitate pervidere poſſimus, quid ſit hæc virtus, & quam late ſe diffundat, quæque ejus partes, penſiculatius expendamus, adjuti ope & auxilio ſervatoris Dei, & Chriſti Domini noſtri.

Humilitas igitur nihil aliud eſt, quàm ea virtus, quâ & modeſtè de noſtra ipſorum dignitate ſentimus, & honores ab aliis nobis deferendos moderatè appetimus. Cũ enim alterutrum horum nos inflare ſoleat, vel quod aliquid nobis eximia laude dignũ ineſſe putemus, vel quod honores appetamus, qui utrumque moderari novit, is modeſtus cenſendus eſt. Ex quo quaſi quodam ſtipite, duo veluti rami pro germinant, diverſa hujus virtutis officia producentes, quorum alterum Deum, alterum homines ipſos reſpiciat. Coram Deo, ut creaturam coram ſuo creatore facere par eſt, curandum eſt, ut nos quam ſubmiſiſſimè geramus, & non tantum nihil nobis quod ejus dignitati ac gloriæ deroget vendicemus, verum etiam nihil non faciamus, quod ad amplificandam nominis ejus gloriam pertinere videatur. Quod ut tantò facilius à nobis impetremus, ſumma ejus majeſtas, ſupremumque in omnia imperium diligenter conſiderandum, ſimulque noſtræ ſortis ac conditionis vilitas ſedulò eſt inſpicienda. Ille eſt ſummus cunctorum. Monarcha, qui ſuopte nutu ac libera voluntate omnium rerum molitus habenas, quicquid bonorum aut felicitatis eſt, ſive ſublimia illa loca ætheris incolentium, ſive in humilioribus hiſce ſedibus degentium, tanquam ex vaſto mari flumina ac fontes omnes derivantur, ita ab hoc ſupremo Parente promanat ac exundat. Summa igitur ejus poteſtas ac tremendum imperium facile nos ab iis omnibus, quæ mandatis ipſius adverſantur, & elati animi ſunt indicia, retrahet, quod ſciamus ſevere eum in præfractos ac contumaces vindicaturum; quemadmodum ejus bonitas ac providentia ad obſequium ipſi præſtandum alliciet ac inſtigabit, quod certò perſuaſi ſimus eum virtutem, miniſteria noſtra, & quicquid in ea colenda laboris inſumpſerimus, abunde nobis compenſaturum. Sed ut ſpes iſta futuri boni abeſſet, nonne jam ſatis habemus cauſarum, cur Deo noſtro morigeros ac obſequentes nos præbeamus? Ille nobis vitam hanc non tantum dedit: ſed etiam tuetur ac prorogat; ille vires ac valetudinem largitur, ille omnia quæ vitæ uſus poſtulat, abunde ſuppeditat, at majora longeque præſtantiora animi bona: ille lumen limpidiſſimum rationis in nobis accendit, ille ingenium acre & acutum, judicium dextrum ac perſpicax, memoriam facilem ac fidam inſevit. Quare longe æquiſſimum eſt, ut ad eum tanquam horum omnium authorem ac largitorem maximus etiam ex iis fructus ac utilitas redundet ac referatur. Jam qui talem erga Deum animum gerit, haud difficulter etiam ad homines eundem derivabit. Nec incommodè mihi hic illud Joh. Apoſtoli quadrare videtur, dicentis, qui diligit Patrem, eum etiam ejus progeniem amore complexurum: ita qui Deum colit ac veneratur, non eſt dubium quin idem ſit ſubmiſſione ac modeſtia erga præſtantiſſimum in terris opus ejus ac creaturam uſurus. De qua paulò accuratius dicturis, ejus vim ac naturam in eo potiſſimum conſiſtere aſſerimus, ut honore alios proveniamus, & ſi res & neceſſitas poſtulet, ad viliſſima etiam miniſteria illis exhibenda nos demittamus. Non enim, ne quis forte decipiatur quod moris & vulgo eſt hominibus, in externo corporis habitu & geſtibus ad modeſtiam hypocriticè compoſitis hæc virtus conſiſtit, ſed in ipſo animo ſedem ſuam ac domicilium defigit, unde poſtea per iſta externa ſe prodit indicia, ut ſi uſus & neceſſitas exigat, viliſſima etiam aliis præſtare miniſteria non defugiamus; & quod præclariſſimè quidem Ethnicus, ut quanto majores ſumus, tanto nos ſubmiſſius geramus. Cujus rei, ut & aliorum exemplum ſe nobis perfectiſſimum præbuit, dux ſalutis noſtræ Chriſtus, dum ſervorum ſuorum Apoſtolorum pedes lavit, ſeque ad viliſſimum miniſterium abjecit. Non depoſuit ille eam, quam præ cæteris habet, dignitatem ac præſtantiam, ſed perinde ſe geſſit, ac ſi omibus inferior eſſet. Qua in re ſe imitari Apoſtolos eo in loco nominatim juſſit. Alibi autem eis de primatu inter ſe contendentibus eumque ſollicite ambientibus memoratu digniſſimum dat conſilium, inquiens: *Maximus veſtri cupiens eſſe, fiat omnium ſervus.* Deus te ſupra alios extulit, honore, dignitate aliis facile antecellis, cave ne propterea eos contemtui habeas aut alto ſupercilio deſpiciendos putes, ſed indoleas potius eorum calamitati, quod non tam benigne cum eis actum fuerit, nec tam quo pervenerint, quam quo potuerint pervenire, conſideres, interim tamen Dei ipſius altiſſimi, quam in ſe omnes exhibent, imaginem in iis colas, ſuſpicias, ac venereris, eis quaqua ratione ſuccurras ac opituleris, non dubius, quicquid in te bonorum dignitatis atque honoris collatum ſit, te id non tuum proprium ducere debere, ſed ut tanto magis ad Dei gloriam cedat, in ejus partem alios etiam inferioris conditionis oportere admitti. Sed jam nos verborum Apoſtoli ſeries & ordo, ad conſiderandum modeſtiæ fructum ducit. Is continetur in verbis, *Deus humilibus dat gratiam.* Hoc adeo verum eſſe ipſa docuit experientia, ut olim jam apud Ethnicos etiam fidem meruerit: fama enim vulgavit, quendam inter hos propriam Dei in cœlis actionem deſignare volentem, dixiſſe, nihil eum facere aliud quam ut alta premat, humilia evehat. Et verò quantam hoc in ſe felicitatem contineat, nemo eſt qui ignoret. Ab hominibus in terris dignitate ac magnitudine ſuper alios ſeſe efferentibus, vulgaria in alios deſcendere beneficia non ſolent. Indignum quippe hoc magnificentia ſua ducunt, ſuamque liberalitatem ad ſuæ gloriæ faſtigium attemperant. Quanto ergo majora illa bona ſunt exiſtimanda, quæ à Monarcha illo cœleſti ad nos deveniunt? non eſt dubium, quin quanto altius ſuper omnes potentes, majeſtas ipſius ſe extulit, tanto etiam ſint majora, tantoque auguſtiora. Juvat tamen in latum hunc divinæ benignitatis campum aliquantum expatiari, & per ſingula ejus beneficia modeſtis & demiſſis inprimis promta, jucunda contemplatione ire, quæ quia generali & indefinito gratiæ nomine autor hic complexus eſt, non incommode ad

omnia

omnia Dei promiſſa ex vi Nov. Fœd. fluentia, extendi poteſt. Quæ quia quo ad vitam hanc terrenam ſuſtentandam ſtrictiſſima & anguſtiſſima ſunt, eorum ſufficientem tantum, & neceſſariam ad vitam hanc tuendam copiam in ſe continent; imprimis autem ad animum & futurum illud ſeculum referuntur: quæ bona cum ſint longe prioribus illis præſtantiora ac ſublimiora, ideo illis omiſſis ad horum conſiderationem animum ac mentem advertamus. Eſt primo loco perfectiſſima ac pleniſſima voluntatis divinæ ac myſteriorum ea contentorum cognitio, qua quis in abdita Dei conſilia inquirere, ea ſcrutari ac rimari poteſt, quæ inprimis humilibus & contritis corde, Dei ſpiritu patent. 2. Eſt ſuprema illius felicitatis noſtræ ſpes, quam ex conſideratione potentiæ ac bonitatis in nos divinæ ſimulque promiſſorum in Novo Fœdere nobis præſtitorum, firmiſſimam concipere poſſumus, eaque omnia hic in terris nobis adverſa, dura, aſpera, moleſta vincere ac ſuperare. Tertio eſt cœliſtis ille ac plane divinus Spiritus ſanctus, qui & cognitionem illam ſacratiſſæ voluntatis divinæ auget, & promiſſa ejus inprimis vitæ immortalis, in cordibus noſtris obſignat, quique in calamitatibus ac periculis nobis juſtitiæ cauſâ ſubeundis potiſſimum ſuccurrit. Quarto eſt læta ac hilaris conſcientia, ex vita ad nutum & voluntatem Dei altiſſimi compoſita, quæ cujus animum inſedit, perrenni gaudio implet, quæ omnia mala, & inſuavia facile extinguit, ac penitus exterminat. Denique faſtigium his omnibus imponit, ſuprema illa ad quam ſumus vocati, beatitas, quæ ipſa, ut ſi cætera abeſſent, ſatis magnum momentaneæ hujus demiſſionis præmium eſſet. Quæ major dignitas, quæ præſtantior felicitas cogitari etiam poteſt, quam ad ſupremæ illius ſedis faſtigium evehi ac pervadere, & perennibus perfrui voluptatibus? Quæ quia non tantum deſiderium noſtrum infinities ſuperant, verum etiam ſuper humanum ſunt captum, ideo de illis dicere nunc ſuperſedeo. Verum iſtud nequaquam præterire viſum eſt, non injuria omnem felicitatem noſtram huic uni virtuti tribui poſſe, cum ejus ambitu omnium virtutum chorus, quodammodo contineatur, vel ſaltem eam conſequatur. Quare ſublimem ac eximiam illam virtutem eſſe neceſſe eſt, quæ & cæterarum omnium fons quidam eſt ac origo, & felicitatis ſupremæ mortalibus cauſſa: adeoque ſumma ope ablaborandum eſt, ut ejus participes eſſe poſſimus. Deus autem nos juvet pro infinita ſua gratia & miſericordia, per unigenitum ſuum Dominum & ſervatorem noſtrum. Amen.

Concio in Matth. cap. 16. *verſ.* 24.

EUangelii ſervatoris noſtri Domini Jeſu particula à Matth. cap. 16. ℣. 24, deſcripta ſic ſe habet: *Qui vult me ſequi* &c. Cum cognitio Dei & Chriſti Domini ſalvivifica, inprimis in notitia voluntatis utriuſque conſiſtat, nullam in rem æquius eſt, tempus & operam inſumere, quam in eam, quæ nobis divinam voluntatem conſiderandi, occaſionem præbet. Quod cum de verbis prælectis jure dicatur, ad eorum diligentem examinationem animum advertamus. In iis autem Chriſtus docet, quo animo quiſque doctrinam ac religionem ipſius amplecti debeat, & quo pacto ſe ad eam firmiter retinendam ab ipſo initio munire. Ubi conſideranda duo. 1. Quibuſnam hominibus hoc præceptum præſcribat Chriſtus: deinde quidnam iis præcipiat. 1. Eſt ibi: *Si quis vult me ſequi,* hoc eſt, ſi quis meus vult fieri diſcipulus: ſi quis meus in doctrina ac vita vult fieri aſſecla, meque ducem à Deo ſibi datum agnoſcere, atque amplecti. Ducem ſe nimirum in via ſalutis ſervator noſter præbens, iis qui ſub ſuis ſignis mereri vellent, præcepta quædam præſcribit, vide Luc. 14. ℣. 26, & ſeqq. Quorum primum eſt, ut Abnegent ſeipſos, hoc eſt vitam hanc corpuſque ſuum Chriſti cauſſa ſpernant, itaque ſe componant, ut etiamſi ob ſanctiſſimam ejus religionem vita hæc perdenda ſit, id haudquaquam abnuant, & de ea veluti aliena non ſint amplius ſolliciti. Quod enim abnegamus id non amplius pro noſtro agnoſcimus, idque extra curam noſtram ponere ſolemus, nec retinere laboramus. Quod ſi vulgariorem ſententiam horum verborum ſequi malis, ita ea erunt, accipienda ut illa Apoſtoli Tit. 2, ubi jubet abnegare, impietatem & mundanas concupiſcentias, hoc eſt ut eas penitus abjiciamus ac vitemus, & nihil cum illis amplius commune habere velimus. Quod enim abnegamus cum eo nihil nobis amplius volumus eſſe commune. Quia enim antequam clara lux Euangelii per ſervatorem Dominum Jeſum hominibus affulſiſſet, lex non erat tantarum virium, ut homines à peccatis retrahere poſſet, eaque de cauſſa, plærique hominum ſub ea viventium gravibus vitiis ac flagitiis cooperti, erant: ac præterea & longe perfectior & abſolutior Deo ſerviendi modus à Domino Jeſu debebat inſtitui, propterea jure ab omnibus requirere potuit, ut ſemetipſos abnegarent, qui antehac mundo ac ejus illecebris variiſque delinimentis dediti fuiſſent, qui cupiditatibus carnalibus ſerviiſſent, qui denique nil niſi terrenum & carnale hactenus ſaperent, & vitam hanc terrenam cum ejus oblectamentis felicitatis loco haberent, ut his omnibus ſpretis & abjectis ſeipſos quodammodo negarent & exuerent. Quare non immerito alibi quoque ſervator noſter, hunc vivendi ſub Euang. modum, vocat Regenerationem. Apoſtolus autem dicit: *In Chriſto Jeſu neque circumciſionem neque præputium valere quicquam, præter novam creaturam.* Unde liquet quanta in eo difficultas ſita ſit. Oportet quippe nos vel ipſam expugnare naturam, quæ ſemper ad vitia pronior aſſuetudine peccandi confirmata, non minus hominibus ad voluntatem Dei ſe componentibus negotium faceſſit, non leviorem moleſtiam exhibet, quam ſi corpore nos iſto exuere & novo circumponere vellemus. At non ſunt leviora reliqua Servatoris noſtri, quæ nobis hoc loco tradit, præcepta. Quorum ſecundum eſt in verbis *Tollat crucem ſuam.* Fortitudinis noſtræ Chriſtianæ perfectiorem quendam gradum nobis præſcribit. Quæ virtus quia non minus cœteras difficultate quam præſtantia ſuperat; ideo etiam hanc inſignite nobis Sacræ Literæ commendant. Ita Servator noſter ſtatim jam tum in exordiis prædicationis ſuæ inculcat; *Beati perſequutionem*, &c. Et alibi ſui cauſa omnia relinquentibus præmium proponens, cum centuplum amiſſorum bonorum eos hic in terris recuperaturos dixiſſet, conditionem hanc Novi Fœderis *cum afflictione* addere non omiſit. Ita Paulus Apoſtolus: *Qui volunt pie vivere* &c. alibi verò; *Per multas nos afflictiones.* Hoc loco autem quem tractamus utitur Chriſtus, impropria loquutione, valde tamen rei accommodata: *Tollat crucem ſuam.* Hoc enim antiquis moris erat, ut ad hoc grave pœnæ genus damnati, crucem ſuam in locum ſupplicii humeris ſuis deportarent, hoc onus in ipſo mortis confinio cruci ſuffigendis imponebatur. Quare loquutio iſta ex priſco more deſumpta, ad denotandum, nos ad quaſvis afflictiones, atque adeò ad truculentiſſimæ & ignominioſiſſimæ mortis genus, promtiſſimos & paratiſſimos eſſe debere, plurimum valet, idemque omnino denotat, ac ſi Chriſtus dixiſſet, non aliter vos ad varia mei cauſſa mala ſuſtinenda expeditos eſſe volo, quam ſi crux vobis eſſet aſſidue circumferenda, cum fides veſtra, juſtitia, gloria mea poſtulat, eique eſſetis affigendi. Vel potius: ita jam animum componat, quiſquis diſcipulus meus fieri vult, ac ſi jam ad ignominioſiſſimam & truculentiſſimam mortem, qualis eſt mors crucis, eſſet rapiendus, & ut ii facere coguntur, qui ad ſupplicium iſtiuſmodi ducuntur, crucem ſibi impoſitam animo jam ſaltem ferat, quaſi jamjam eam mortem laturus. Per gradus enim quoſdam aſcendit Chriſtus, & fortitudinis Chriſtianæ perfectiorem gradum ſuperiori addit. Poſſet enim quiſpiam ita vitam ſuam contemnere, ut

tamen non ad quodvis mortis genus paratus; eſſet: poſſet etiam mortem eam longe proſpicere, & animum ad vitam multo demum tempore poſt relinquendam præparare. Cui rei his verbis occurrens Chriſtus vult ut parati ſimus tum ad teterrimum mortis genus, ſubeundum, tum ſtatim ſubeundum, ſi ita res poſtulet. Ut ergo paulò fuſius de hac virtute loquar, ejus vis eſt, ut parati ſimus Chriſti cauſa non tantum varia mala, moleſtias & afflictiones innumeras, ſed ipſam etiam cruentam, eamque acerbiſſimam mortem ſuſtinere, & ubi neceſſitas exegerit, patienter etiam omnia iſta perferamus: cum enim tantum ac tam præſtans præmium Deus virtuti poſuiſſet, ut nullum jam illo præſtantius nec ſublimius, cogitari poſſet, par erat, ut nos quoque illi noſtram probitatem ac conſtantiam quam maxime probaremus. Ea autem nullibi magis quam in afflictionibus, potiſſimum in morte Dei cauſa ſubeunda eluceſcit. Dum autem vita ſupereſt, etiamſi eam inter varias afflictiones exigas, habes aliunde ſemper aliquid, quo te ſoleris & erigas, at nihil in terris reliquum eſt ſpei, quem torrens iſte afflictionum & malorum ducit ad mortem; ſoli Deo fidat, in eo ſpem ſuam collocet oportet. Unde quanta etiam ad Deum laus & gloria redundet, ecquis non videt? quam ille læto ac hilari vultu intuetur tam magnanimos ac fortes ſuos milites? Qui ad nutum ſui imperatoris, cum graviſſimo ac maximo hoſte congredi non dubitant, atrociſſimis malis obluctari non recuſant, imo lubenti animo vitam ipſam profundunt. Unde jam major adhuc quam antea in Deum pietatis ac religionis difficultas patet. Non enim tantum abnegare noſmet ipſos, id eſt naturam propemodum ipſam frangere jubemur, verum etiam hoſtili quodammodo ac inimico in noſmet ipſos eſſe animo, ut mori etiam, cum fides, cum juſtitia poſtulat, nequaquam dubitemus. At tertio diſcipulis ſuis Chriſtus *ſe ſequi* jubet. Quæ verba licet ita accipi queant, ac ſi dixiſſet Chriſtus: atque in ea re nempe in ferenda cruce, me ſequatur, qui idem nunc facio animo, aliquando reipſa facturus: tamen latius etiam extendi queunt, prout quidem vulgaris fert ſententia, in qua ſatis aptus officiorum, quæ præſcribi videantur, apparet ordo. Primo enim quid eos abjicere voluerit, docuit; ſecundo ad virtutem eximiam præſtandam animavit: nunc jam ad alia eorum officia eos extimulat. Idque in verbis *ſequatur me*. Quæ impropria eſſe nemo non videt. Sententia eorum receptior eſt, ut Chriſti diſcipuli ejus vitæ innocentiſſimæ ac ſanctiſſimæ ſe quam maxime accomodent. Quemadmodum enim proprie loquendo alterum ſequi volens, ejus veſtigia quam maxime premat neceſſe eſt: ita nos ducem ſalutis noſtræ ſequuturos, ejus vitæ actionum viam inſiſtere omnino neceſſe eſt. At verò ut vita ſervatoris noſtri inter cæteras mortalium ſanctitiſſimorum facillime emicuit: ita in ipſa ejus vita ſingulares quædam virtutes eminuerunt, quas etiam in eo inprimis nos ſequi decet. Digna eſt, quæ à nobis primo loco donetur, cum etiam ab ipſo Chriſto eundem obtinuerit, ſingularis ejus humilitas. Eam enim nominatim in ſe imitandam ſuis diſcipulis propoſuit. Ea tam ſublimis tam excellens fuit in Chriſto, ut nulla jam celſior reperiri poſſe videatur: Patri ſuo cœleſti (quod etiam inter ſingularia ejus humilitatis documenta collocat Apoſtolus) fuit obediens uſque ad mortem, mortem autem crucis. Cum vitam ſatis longam inter convitia & calumnias, labores varios, & anguſtiam, Deo ſuo morem gerens, exegiſſet, eam tandem longe graviſſimis cruciatibus ac tormentis clauſit. Idem etiam nos noſtri eſſe officii ducamus: obedientia Deo Patri noſtro cœleſti præſtanda, nihil nobis ſit antiquius; coram eo nos quam maxime ſubmittamus: ejus voluntati noſtram plane addicamus: mortem denique ipſam eamque truculentiſſimam ac ignominioſiſſimam, ſi neceſſe ſit, ſuſtinere illius cauſa non recuſemus: ſalutis humanæ, præcipue fratrum cauſa, nihil non faciamus: quam modeſtiſſime de noſtra dignitate ſentiamus: & ubi res & tempus poſtulat, ad viliſſima etiam miniſteria eis præſtanda nos demittamus. Cujus rei ſervator noſter ſe nobis inſigne præbuit exemplum, dum ſervorum ſuorum hoc eſt, Apoſtolorum pedes lavit. Sed in eo etiam non minus, quam prior iſta virtus, relucet ſingularis eximia in Deum fiducia, cujus ne alia pene innumera documenta commemorem, duo tantum haud ſcio an præcipua, in præſentia promere conſtitui, ejus præſtantem in deſerto conſtantiam, & memoratu digniſſimam in morte fortitudinem ac patientiam: ubi duos potiſſimos ad hominum animos expugnandos arietes fortiter excepit, & à ſe depulit ſervator noſter. Primum enim à mille technarum artifice inſtructas in deſerto inſidias, blandicias, fallacias, ita fortiter & animoſe ſuſtinuit, itaque ſe ei oppoſuit, ut etiam eum à ſe abegerit, nedum ut minima in ſe Patri ſuo cœleſti diffidentiæ ſigna exhibuerit. Cum vidiſſet veterator ille ſibi artes has malo ceſſiſſe, contulit ſe ad alia duriora remedia, & jam minas afflictionum graviſſimarum intentare, mortemque crucis ignominioſiſſimam primum animo ſubjicere, deinde propius admovere, & reipſa denique permiſſu altiſſimi inferre cœpit. Sed quantum profecit? In angore graviſſimam mortem præcedente, inſigne fiducia in Deum argumentum elicuit, dum ardentibus ad Deum precibus, conſolationem ſervator noſter, impetrat. In mediis cruciatibus etiam quid aliud quam vocem ſingularem ejus in Deum fiduciam ſpirantem extorſit? qua etiam præſens numinis divini auxilium ſibi magiſter noſter impetravit, & hanc veluti ultimam in terris ſuæ in Deum fidei teſſeram & argumentum reliquit.

Hanc quoque virtutem ejus ad nos transferamus. Ea ſe imprimis in omnibus periculis exerere debet, ut ad Deum ſolum confugiamus: quod ſi differat auxilium, non ſtatim animum deſpondeamus, ſed firmam ſpem in eo collocantes, patienter ejus opem expectemus. Magis adhuc ſe exhibere debet, in variis in quæ incidimus calamitatibus ac afflictionibus, ut non aliunde, quàm ab eo ſolo pendeamus, & liberationem ardenter cum ſumma patientia efflagitemus: omnium verò maxime, elucet, in morte cruenta, quam quis Dei ac juſtitiæ cauſa ſuſcipit. Egeſtati noſtrę interdum ope & auxilio humano ſuccurritur: periculis etiam nos aliquibus eripere poſſunt amici, at qui fidei cauſa morte defungitur, nihil habet in hominum auxiliis, reliquum ſpei: Deo ſoli confidat, in ejus bonitate & miſericordia ſpem collocet oportet. Quare in eo noſtræ fidei anchoram defigamus, illum præſidium ac perfugium noſtrum unicum ducamus ac profiteamur. Ex hac ſervatoris noſtri eximia in Deum fiducia fluxit, etiam alia non poſtrema virtus, ejus indefeſſum in precibus ad Deum fundendis ſtudium ac cura. Unde etiam nobis certam rationem ac modum orationis præſcripſit, & præterea tum ſuo exemplo, tum admonitione ad preces quam creberrime ad Patrem noſtrum cæleſtem fundendas; author nobis fuit & incitator. Ille prout Euangeliſtæ de eo teſtantur, loca ſola & ſeceſſus amavit, quo tantò commodius precibus vacare poſſet: noctes etiam integras in iis exegit, hancquè ſuam in virtute hac omnium pulcherrima juxta ac difficillima, conſtantiam, ultima illa ſua fere in terris ante obitum ardentiſſima, pro mortatibus precatione pulcherrimè clauſit. Eam nos in duce & anteſignano noſtro imitari debemus, & quidem tanto magis, quanto difficilior eſt, quantoque majoris nobis commodi ac utilitatis eſt cauſa. Difficile eſt corpus hoc noſtrum, humile & ad terram abjectum ad cœleſtia erigere ac tollere: ſua mole premit animum, ut ſe exerere non ſine moleſtia queat. Sed cum tantopere id expediat, vis etiam quædam adhibenda eſt, ne nos tanto commodo, per noſtram ipſorum incuriam defraudemus. Faſtigium

omni-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

omnibus in eo imitandis virtutibus ſumma ejus ac perfectiſſima fortitudo ac patientia impoſuit, qua omnia mala dura ac adverſa, ſibi ex Dei patris voluntate per homines ſceleratos immiſſa, æquiſſimo ac manſuetiſſimo animo ſuſtinuit. Ille prout omnes Euangeliſtæ ſancti in eo conſpirant, variis eorum injuriis divexatus, convitiis, calumniis, blaſphemiis nefandis appetitus, ad mortem denique omnium atrociſſimam ac contumelioſiſſimam per ſummum eorum ſcelus adactus, non modo nihil, quod aliquam redoleret impatientiam admiſit, aut in nefarios ſuos parricidas, aſperioribus verbis aut durioribus minis horribilia Dei judicia, ob id ipſum commeritos, invectus eſt: verum etiam (inauditum antehac factum & admirandum) Deum pro illis deprecatus eſt utque hoc ipſis Pater ſuus cœleſtis non imputaret, enixis ab eo precibus contendit, in graviſſimis & exquiſitiſſimis tormentis ad Deum ſolum reſpexit, ei ſe ſuamque animam ultimo, quem duxit, ſpiritu commendavit. O perfectiſſimam forditudinem! ô inauditam & prope inimitabilem patientiam! Danda tamen eſt opera, ut quoad ejus fieri poteſt, eum hac etiam in parte imitemur. Ea eſt noſtra, quo ad carnem in terris conditio, ut pie alioqui viventes, multa mala & adverſa patiamur. Manſuetudine inprimis opus habemus. Eam enim facile dolores ac calamitates, nobis per ſummam injuriam ab aliis illatæ excutere poſſunt. Si tamen animum intenderimus, quemadmodum Deus filio ſuo, auxilium imploranti, in hoc malorum terrenorum maximo, non defuit: ita hic per ſuos cruciatus edoctus nobis in iiſdem calamitatibus conſtitutis promtiſſimè ſuccurrit. Et hæc de imitatione ſervatoris noſtri dicta ſufficiant: ille ipſe pro infinita ſua gratia & miſericordia efficiat, ut ejus virtutes hic in terris repræſentantes, ejus etiam cujus nunc parciceps eſt, felicitatis aliquando conſortes eſſe poſſimus, ad nominis ſui gloriam, & Dei Patris ſui, cum quo ei ſit laus & gloria. Amen.

* * *

IN verbis Euang. nuper prælectis, ſuccedunt rationes validæ, quas ſuperioribus præceptis ſervator noſter ſubjungit, quibus voluntatem noſtram tentat & urget, ut ad ea ſervanda animum noſtrum inducamus. Ac ſi vulgarem priorum verborum ſenſum ſpectes, ſolius de cruce ferenda præcepti rationes firmas affert, ſin peculiarem illam cordatiorum interpretum attendas, rationes iſtæ toti loco ſerviunt. Ita enim inquit Servator noſter: *Qui enim voluerit animam ſuam* &c. Hoc in ſeqq. magis adhuc amplificat ac diducit. A ſummo nimirum vitam Chriſti cauſa ponere recuſantium incommodo, ex adverſo, à præcepto ejus parentium ingenti commodo ac felicitate, firmum ſatis ducit argumentum. Primum autem diverſum hoc hominum genus deſcribit, tum utriuſque longè diverſiſſimum eventum proponit, ac priores prius, dum inquit, *Qui voluerit animam ſuam ſervare.* Hoc eſt, qui ad mortem cruentam, mei cauſa ſuſtinendam perductus, eam ſubire renuerit ac recuſarit, putans ſe hac ratione animæ ſuæ optime conſulturum, ſed vehementer fallitur, ita enim inquit Servator noſter *perdet eam,* hoc eſt loco mortis temporariæ, in quam omnes mortales neceſſario incurrunt; quamque qui Chriſti cauſſa vitam profundunt, animoſe occupant, in grave judicium Dei, mortis æternæ, omnibus voluntati ejus inobedientibus propoſitum, incident: qua ratione veriſſime animam ſuam perdent, quam ſe ſervaturos opinabantur. Unde jam ſingularis cautio peti poteſt. In rebus divinis ad ſalutem noſtram pertinentibus, non ſemper eſſe humano judicio ſtandum, quam proclive enim eſt mortalibus labi, & in errorem incidere? vitam hanc, quam diutiſſime tueri ac conſervare velle, videtur aliquid in ſe continere rationis, quanquam ne hoc quidem eſt noſtrum, in ejuſdem enim vita hæc noſtra momentanea manu ac poteſtate eſt, in cujus ſempiterna illa ac immortalis; ſed ut ita ſit, quid tamen intereſt, vitæ huic comparcere, eamque aliquouſque prorogare velle, cum id ſit quandoque æterno exitio ac interitu penſandum? Longe prudentius ſibi conſulunt, qui vitam ſuam Chriſti cauſa profundunt. De quibus ita ſervator noſter: *qui autem perdiderit,* hoc eſt, qui ita in vilipendium animam ſuam adduxit, ut eam prodigat, qua ratione ad tempus ea deſtituatur vel ex opinione malorum, eam perdat, idque faciat quatenus eſt meus diſcipulus, & ſanctiſſimæ Chriſtianæ religionis profeſſor, pro hac vita miſera & momentanea, beatam illam ac immortalem reportabit. Quanto melius ac conſultius eſt, divinæ voluntati ac conſiliis ejus, quam humanis adhærere? quanto felicior horum hominum, quam priorum illorum, ut ut prima fronte deterior videatur, ſors eſt? Quis non libenter velit vitam temporariam ac caducam, ſempiterna ac ſtabili commutare? quis divitias ac voluptates incertas ac multo luendas, certiſſimis ac perennibus atque cum ſempiterna gloria conjunctis? Talem commutationem inſtituunt, qui vitæ huic ſuæ caducæ non parcunt, hac tamen conditione; ſi id non ſuo aliquo merito ſuſtineant, ſed Chriſti ac juſtitiæ cauſa ipſis contingat. Quia in præcedentibus ſervator noſter, ſervare volentem animam ſuam, eam perditurum dixerat, ne forte quis hanc jacturam levi ſibi duceret, ideo nunc ſummam ejus magnitudinem ac gravitatem oſtendit; dum eam cum bono, maximi apud homines mundanos momenti comparat, idque jacturæ animæ longe poſthabendum docet, inquiens; *Quid enim prodeſt homini* &c. Felicem illum ac fortunatum homines prædicant, cui magna aliqua terrenorum bonorum portio obtigit, quantoque major, tanto beatiorem, tanto feliciorem, quod ſi aliquem eo uſque fortuna provexit, ut totius mundi habenas moliatur, inter rari exempli felicitatem id connumerari ſolet. Ac de Magno quidem Alexandro, fide digni autores perhibent, eum ad hoc uſque faſtigium velis fortunæ fuiſſe ſubvectum, ut totum ſibi mundum (orientalem quidam volunt) ſubjungarit. De Romanis quoque eos toti mundo imperaſſe, compertum habemus. Sed quid aut illi profuit ultra oceanum poſſidere, aut his terra marique dominari? Quamdiu ipſi ſteterunt, gloria eorum viguit, fortuna eorum omnium admirationi fuit, poſt mortem, nomen etiam & fama eorum interciderunt. Quare prudenter admodum, ſapientiſſimus ac opulentiſſimus Rex Salomon, hanc hominum conditione expendens, ac eundem omnium etiam neſcio quibus non ornamentis præditorum exitum cernens, vanitatis omnes, etiam maximas voluptates ac divitias damnavit. Etenim ſi vel ipſam ſanam rationem in conſilium adhibeas, nullam aliam de bonis iſtis ſententiam audies; caduca ſunt, fluxa aut volubilia. Fortuna dum maxime ſplendet, frangitur, in hoc eos, qui ſe ejus poteſtati permiſerunt attollit, ut caſu graviore ruant: ſummis enim negatum eſt ſtare diu. Quare prudenter ſane ſervator inquit, *Quid prodeſt homini ſi totum mundum* &c. idemque quodammodo repetit, aut potius urget & amplificat, dum inquit, *aut quam dabit homo commutationem* &c. quaſi diceret, ſi poſſet aliqua inter bona iſta terrena & animam humanam commutatio inſtitui, alicujus eſſent uſus, ſed cum hæc non detur, nullo plane in precio ratione hujus tantæ jacturæ ſunt habenda. Etiamſi neſcio quot auri tonnas poſſideas, etiamſi opulentia divitias Ægypti, aut Croeſi opulentiſſimi Regum, aut Alexandri ſuperes, non tamen ideò vivacior eris, non animam tuam ab interitu vindicabis. Quare tanto ma-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

jor tanto ſolicitior cura animæ eſt habenda, qua nihil carius eſt & precioſius, quamque nullo terreno ab interitu æterno, redimas impendio. *Venturus enim eſt filius hominis in gloria*, &c. poſſunt enim verba hæc vel cum proxime præcedentibus connecti, ac ſi Chriſtus diceret, neminem impiorum divitiis ſuis æternum interitum effugiturum, quandoquidem futurum ſit tempus judicii ejuſmodi, ubi nulla talium habenda ſit ratio, ſed ſolarum vitæ actionum, pro quibus dignum quiſque relaturus ſit præmium: vel ad ea referri, in quibus Chriſtus tum de conſervatione animarum horum qui eas perdiderint, tum de abolitione, ſervare volentium dixerat. Poterat enim quis fidem dictis ejus derogare, judicii præſertim ultimi ignarus, & cum idem omnes homines mortis exitus maneat, quando diſcrimen hoc piorum & impiorum ſit futurum meritò quærere. Reſpondet igitur in his verbis ſervator noſter, docetque judicium futurum, diſcrimen illud allaturum. Ubi tria nobis veniunt conſideranda: primo quis futurus ſit, judicii illius extremi adminiſtrator. 2. Quali cum apparatu & gloria. Tandem quomodo illud adminiſtraturus. Prius exprimitur ibi *venturus enim eſt filius hominis*, &c. Eum alibi Paulus vocat virum, dum de hoc eodem extremo judicio ita inquit Act. 17. 31. *Statuit diem* &c. Quod de Jeſu illo Nazareno, mediatore N. F. Domino ac Rege noſtro intelligendum eſſe, quia nemo eſt qui dubitet, ideo nunc ejus rei demonſtrationi ſuperſedeo. Illud prætérire ſilentio nequaquam poſſum, vel ex ea etiam ejus deſcriptione poſſe nos quid de eſſentia ejus ſentiendum ſit colligere. Cur enim ſi verum eſt quod quidam ſtatuunt eum eſſe natura Deum, ubi de præclariſſimo, ſuo opere loquitur, ſe filium hominis nominat, cur aliunde quaſitis onamentis, adventus ſui ſplendorem deſcribit? ſuffeciſſet dixiſſe ſe Deum verum eſſentia ac natura venturum: Eum enim omnis ſplendor, honor ac gloria neceſſario comitaretur. At tantum abeſt ut id dicat, ut potius ſe in gloria Patris ſui venturum aſſeverare non erubeſcat. Is igitur qui eſt natura verus homo venturus eſt, eum nos pro Rege, Domino ac Judice noſtro agnoſcere, ac firmiter credere debemus. Jam quanta cum gloria ac ſplendore venturus ſit videamus. *In gloria Patris ſui cum*, &c. Ubi & ſingularis Chriſti majeſtas, & ejus comitatus deſcribitur. Prius per gloriam patris Domini noſtri Jeſu Chriſti, Patris illius cœleſtis, qui lumen habitat inacceſſum, quemque oculus humanus non vidit unquam, nec quamdiu eſt mortalis, videre poteſt. Quare omnium illius gloriam ampliſſimam & auguſtiſſimam eſſe neceſſe eſt: verum quæ illa ſit, aut quanta eloqui & enarrare volenti, cœleſti & plus quam Angelica lingua opus eſt, terrena mortalium nihil hic præſtare valet. Quare jam ad comitatum ſervatoris noſtri progrediar. De hoc ita inquit: *cum Angelis ſuis*. Suos vocat, quia ſimulatque cœleſtis regni potitus eſt, regimini etiam ejus ac dominio ſtatim ſubjecti ſunt, quemadmodum multis in locis 55. teſtatur, quorumque opera cum nunc ad opem & auxilium ferendum ſalutem hæreditare debentium utatur, tum vel inprimis eam ad exitum perducturus eos miniſtros & adiutores eſt adhibiturus. Prout aliquid hac de re habes diſertius in Epiſtola 1 ad Theſſ. 4. verſ. 15. *Hoc enim vobis dicimus*. Et in Apoc. aliquid adhuc planius quivis legere poteſt. Propero ad normam judicii inſtituendi videndam, ſi quidem in ea plus ſitum eſt, ea continetur, in verbis, *Et tunc reddet unicuique*. Actionum noſtrarum in judicio ſuo ferendo ſingularem index noſter habiturus eſt rationem, quod multis in locis teſtantur Sacræ Literæ. Præclare Paulus Rom. 2. verſ. 6. *Deus reddet unicuique ſecundum*, &c. Sed neſcio an uſpiam præclarius magiſque graphice nobis tota hæc materia deſcribatur, quam eam ipſe ſervator noſter in Euang. apud Matth. cap. 25. depinxit verſ. 31. *Cum venerit filius hominis in gloria ſua* &c. Magnum igitur hoc noſtrum omnium ad virtutem ac pietatem colendam incentivum eſſe poteſt, ſimulque inſigne repagulum vitiorum, quod ſciamus judicem illum noſtrum ex ſingulorum actionibus ad ſententiam de ipſorum ſuprema felicitate vel extremo infortunio ferendam, normam ac regulam ſumturum. Simul videre poſſumus non exiguum eorum errorem, qui pietatem ac virtutem adeo vili loco habent, ut nullius in ſalutis noſtræ negotio, precii eam eſſe velint, eam ſervator noſter ſecundum Dei gratiam ac miſericordiam, cauſam eſſe ſalutis noſtræ dignatur. Nos apud quos magni ſemper fuit, & eſſe debet pietas, hunc aliorum errorem nihil morati, ut ea etiam, potiſſimum autem effectibus ex charitate manantibus, qui tum inprimis habituri ſunt locum, ut vidimus, præditi ſimus, diligenter curemus. In quo ſtudio noſtro nos Deus noſter juvet ad gloriam ſuam, noſtram autem æternam ſalutem. Amen.

Concio in Rom. 4. verſ. 25 ultimo.

C*Hriſtus traditus eſt propter*. Præclare admodum ſervator noſter apud Johan. euang. cap. 6. verſ. 48. ſeipſum panem vitæ vocat: id quod non de ipſius perſona revera intelligendum eſſe, ſed de iis, quæ vel docuit Chriſtus, vel ſalutis noſtra cauſa fecit, paſſus, aut conſequutus eſt, nemo ignorat eorum, qui pleniorem paulò divinæ veritatis notitiam ſunt adepti. Ea enim ſi quis aſſiduo in animo voluit ac verſat, diligenti conſideratione digerit & in ſuccum quodammodo ac ſanguinem convertit, mirum eſt quemadmodum ipſum alant, reficiant ac recreent in vita ſpirituali, mirum quanto ſint ad beatam illam & immortalem conſequendam adjumento. At verò cum ſanctiſſimæ ac perfectiſſimæ Chriſti doctrinæ conſideratio, una cum iis quæ ad ejus confirmationem ad mortem uſque ſervatoris noſtri facta ſunt, plurimum hac in parte valeat: haud ſcio tamen an inter alimentum, hoc ac paſtum animę noſtræ principem locum diligens mortis Chriſti, & conſequutæ poſt eam gloriæ meditatio obtineat: Unde etiam eodem loco Dominus Jeſus, carnem & ſanguinem ſuum verum cibum & potum appellat, innuere proculdubio volens, mortem ſuam una cum iis, quæ eam ſunt conſequuta, ejuſque accuratam conſiderationem, ac ut ita dicam, digeſtionem nos in vita ſpirituali perfectiſſima ratione alere ac reficere. Quare haud dubie nobis laboris impenſi ratio conſtabit, ſi in conſideratione mortis Chriſti ac glorioſæ reſurrectionis aliquid temporis & operę inſumſerimus; ſumta ex verbis Pauli prælectis occaſione: in quibus nobis ſingulares duarum iſtarum maxime illuſtrium Dei cum Chriſto, in ſalutis noſtræ negocio actionum, mortis nimirum & reſurrectionis cauſam atque inprimis fructum ac utilitatem exprimit. Ac prioris prius, dum inquit *Chriſtus traditus eſt* &c. per hanc enim traditionem eum nihil aliud, quam in mortem traditionem intelligere, tum alia apud eundem Apoſtolum loca, in quibus eodem loquendi modo utitur, quæ quidem omnibus ſunt obvia, tum oppoſita huic traditioni reſurrectio, cujus fructum poſterius horum verborum membrum explicat, docet. Quod igitur Chriſtus mortem diriſſimam & ignominioſiſſimam ſubierit, dicit Apoſtolus *id factum eſſe propter peccata noſtra*, quæ verba non ſunt ita accipienda, quemadmodum ea à noſtris alii cœtibus diſſidentes capere ſolent, ac ſi ſignificarent Chriſtum ideo mortuum eſſe, ut pro peccatis noſtris irato Deo ſatisfaceret, & ad extremum uſque teruncium, debita noſtra perſolveret: ſed quemadmodum ipſa vox *propter* indicat, Chriſtum cauſa vel occaſione peccatorum noſtrorum mortuum eſſe, nimirum. Vox autem *peccati* prout cuivis facile eſt obſervatu, duplicem in Sac Lit. patitur ſenſum: vel enim ſignificat actus habituſve ipſos peccatorum, hoc eſt, voluntatis divinæ tranſgreſſiones, vel effectum peccatorum, pœnam nimirum ea ſubſequentem. Hoc loco etiamſi utramque ſignificationem non incommode ſuſtinere poſſit, in priori tamen potiſſimum ſignificatione videtur ſumenda. Nam ſi peccatorum nomen

ſume-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

ſumeretur pro eorum pœnis, ſenſus vix poſſet eſſe alius, quam Chriſtum mortuum eſſe, ut nos à peccatorum pœnis liberaret, quod nihil foret aliud quam id, quod reſurrectioni adſcribitur, hoc eſt Chriſtum mortuum eſſe propter juſtificationem noſtram. Etenim juſtificatio illa nihil eſt aliud, quam à pœnis peccatorum liberatio. At veriſimilius eſt Paulum aliud velle dicere in prioribus verbis, aliud in poſterioribus. Quare conſentaneum eſt, vocem peccatorum proprie ſumi, ac pro ipſis divinæ voluntatis tranſgreſſionibus poni. Verum nihilominus duplex poterit eſſe horum verborum ſenſus: quia duplici modo particula *propter* accipi poteſt, vel de cauſa impulſiva traditionis Chriſti in mortem, vel de cauſa finali. Si priorem ſenſum ſequi velis, ita erunt verba Apoſtoli capienda ac ſi dixiſſet: Chriſtum ideo in mortem traditum, quia id peccata noſtra, poſito divino de ſalute nobis offerenda dandaque decreto, quodammodo requiſierint, ſi quidem nec ſpem ſalutis firmam alioqui concipere, nec eandem conſequi potuiſſemus. Si poſteriorem ſententiam amplecti malis ea erit: Chriſtum ideo in mortem eſſe traditum, ut à peccatorum jugo liberaremur, eaque in nobis extinguerentur, eaque ratione nos ad ſanctitatem veram, ſine qua nemo Dominum videbit, traduceremur. Nam ut de utroque nonnihil adhuc dicamus; Quia ante Novum Fœdus in quo ſe benigniſſimum toti mundo Pater noſter cœleſtis exhibuit, gravibus ſe mortale genus ſceleribus obſtrinxerat, qua ratione iram divinam & ſupplicia ejus jure merito horrere cogebatur, ſi benigno huic Fœderi fidem adjicere debebamus, in quo ſe Deus omnium peccatorum noſtrorum clementiſſime obliturum pollicetur, ſimulque ſub conditione emendatioris vitæ poſtmodum vitam æternam promittit, neceſſe fuit Deum tale aliquid facere, quod inſperatiſſimam hanc divini gratiam nobis peccatoribus confirmaret, & quia per imbecillitatem noſtram metus erat ne conditionibus Fœd. non ſatiſfaceremus, ſed iterum in peccata relapſis nobis, gratia hæc divina in irritum caderet, vis etiam quædam & robur nobis erat indendum, quo à peccatis impoſterum abſtineremus. Utrumque hoc Pater noſter clementiſſimus, nobis in morte ſui filii præſtitit. Primum enim Chriſtus Dominus, morte ſua præſertim tam atroci ac ignominioſiſſima, qualem ſuſtinuiſſe credimus, Novum Fœd. hoc quod cum mortalibus Dei nomine pepigit, mirum in modum confirmavit. Quis enim veriſſima eſſe omnia dubitabit, quæ is, qui ſapientia cœleſti inter mortales emicuit, vitæ innocentia omnes quotquot etiam futuri ſunt ſuperavit, in cujus ore dolus non eſt inventus, non tantum, quoad vixit conſtante aſſeveratione, & multorum malorum à perverſis hominibus hoc nomine ſibi illatorum perpeſſione confirmavit, verum etiam cum ex Dei voluntate eo uſque malitia eorum progrederetur, ut truculentiſſima ac ignominioſiſſima crucis morte ejus conſtantiam expugnare tentaret, eam etiam, quo nobis omnes de ſuæ doctrinæ veritate dubitandi anſas præcideret, habenti animo ſuſtineret. Quare cum ita morte Chriſti, univerſa ipſius doctrina, adeoque etiam ſingularis illa de remiſſione peccatorum noſtrorum, Dei gratia in doctrina illa comprehenſa, nobis ſit confirmata, & ſpes vitæ illius immortalis, quæ revera cum priori beneficio idem eſt, (Tum enim perfectam peccatorum remiſſionem, cum & vitam æternam conſequemur) ingenerata ſit, ſimul etiam magna nobis eſt data cauſa, cur nos à peccatis ad ſerviendum Deo noſtro abducamus. Quis enim jam ſpe tanti præmii, concepta, quod ſine vitæ ſanctimonia nequaquam ſe adepturum novit, audebit in peccatis diutius perſeverare? Præclare Joh. Apoſtolus, *qui habet ſpem hanc in Deo* (quod nimirum eum ſit aliquando viſurus & futurus ei ſimilis,) *purificat ſeipſum quemadmodum ille purus eſt.* Quis enim niſi plane ſit rationis expers, tantum bonum ſpernere audeat? non ſpernere autem eſt per vitæ pietatem ac ſanctimoniam digne ſe tam ſublimi vocatione gerere.

Deinde morte Chriſti ſingularis nobis tum Dei Patris noſtri, tum etiam ipſius ſervatoris in mortales charitas eſt conteſtata ac comprobata. Dei quidem, quod dilectiſſimum filium ſuum, quo nihil unquam carius habuit, nec eſt habiturus, noſtri cauſſa qui gravium peccatorum ac divinorum judiciorum mancipia eramus, quo nos ab æterno inter itu vindicaret, immortalitati autem aſſereret, diris cruciatibus, ac morti ignominioſiſſimæ objicere non recuſarit: Chriſti vero quòd huic voluntati divinæ obſequutus, animam ſuam noſtri boni & emolumenti cauſſa poſuerit. Unde Paulus inquit: *Deus ſuam nobis charitatem commendat, quod cum eſſemus adhuc peccatores, Chriſtus pro nobis eſt mortuus.* Quare licet cum eodem Apoſtolo in alio loco argumentari, *qui proprio ſuo filio non pepercit, ſed eum pro nobis tradidit, quomodo nobis cum eo non donabit omnia?* Si præpotens ille Deus, tantopere peccatores inimicos ſuos dilexit, ut eorum ſalutem unigeniti ſui impendio redimere non dubitarit: quomodo eis ad ſe converſis ſibique penitus jam addictis, gratiam hanc in Novo Fœd. oblatam, ſubtrahet, quam nullo ſuo cum detrimento, imo cum magna ſui nominis gloria ad exitum eſt perducturus? quomodo Jeſus Chriſtus, qui per mortem factus eſt Pontifex ad expiandum peccata populi, nunc exaltatus, & ſine malorum ſuorum noſtra cauſſa ſuſceptorum potitus, priſtinæ ſuæ in nos charitatis immemor, huic ſuo muneri deerit, aut noſtri obliviſceretur? Quæ cum ita ſint, magnum ſane eſt in morte Chriſti, remiſſionis peccatorum noſtrorum certitudinis argumentum: ſed non minor etiam eadem mors Chriſti eſt aries ad expugnanda corda noſtra ut à peccato liberi, Deo noſtro qui nos tantopere dilexit, ſerviamus, & ſic peccatorum jugum excutiamus. Quid enim aliud ita præventi gratia divina, quid ita undique ut ſic dicam circumſepti ac circumdati beneficiis ejus divinis facere debemus, quàm ut exclamemus: *charitas Chriſti comprimit nos ut ita dijudicemus, quod ſi unus pro omnibus mortuus eſt, utique omnes mortui ſumus. Mortuus autem eſt, ut nos non amplius nobis vivamus, ſed ei qui pro nobis eſt mortuus.* φίλτρον, ut ajunt, amoris eſt amor, quare niſi impiè ingrati in Deum noſtrum eſſe malimus, redamabimus amantem: redamare autem alia ratione, quam voluntati ejus parendo non poſſumus. Hæc eſt charitas Dei, inquit Joh. 1. cap. 5. 3. ut mandata ejus cuſtodiamus. Chriſtus eodem pacto etiam inquit: *Qui mandata mea habet & ea cuſtodit is eſt qui me diligit.* Quis autem non libenter tantos Monarchas, ſummos ſuos benefactores aliqua ratione demereatur? quis non amore proſequatur? cum autem proſequi non poſſimus, quin mandatis eorum pareamus, par eſt, ut in id totis viribus incumbamus. Præterea mors Chriſti Domini hac ratione etiam ſingulare eſt contra vitia amuletum, quod cum ſciamus Chriſtum, ut nos à peccatis abſtraheret, morti tam atroci à Deo objectum fuiſſe, vel ex eo conſtet, quam res tetra ſit & abominanda coram Deo vitium omne ac turpitudo, quam ut è nobis extirparet, tantum ejus rei cauſa facere impendium non dubitarit. Quare quis tam contumax in ſuum creatorem erit, qui in eo quod tantopere odit, ac averſatur perſeverare audeat? imo quomodo omnes non accendemur, ut virtuti potius incumbamus, quæ eſt gratiſſima in oculis ejus & præmium nobis eſt allatura ſempiternum. Denique mors Chriſti hac ratione nobis eſt ad vitam piam & ſanctam ſingulari adjumento, quod circa eam & in ea celſiſſimæ quædam juxta ac difficillimæ virtutes, quibus nos, ad cœlum contendentes, inſignitos eſſe oporteat, reluceant, inprimis autem eximia ejus tolerantia ac patientia, qua dolores crucis acerviſſimos, & mortem omnium ignominioſiſſimam conſtanter ſuſtinuit ac pertulit, iter hoc grave & moleſtum, variis difficultatibus ac periculis circumſeptum feliciſſimè emenſus eſt. Quare cum longe facilius ſit ſequi, quam præire, nobis hac rationi viam commonſtravit, & vere ducem ſe ſalutis

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

æternæ præbuit, ut eundem tramitem ingreſſi virtutum difficillimarum, ipſiuſque adeo ſi res exigat, mortis violentæ, tandem gratia & miſericordia Patris noſtri cœleſtis adjuti, in optatiſſimo illo cœleſtis felicitatis portu, conquieſcere poſſimus. Quid ergo reſtat amplius, quam ut eum ſtrenue ſequamur ducem, & depoſito peccatorum onere, citato gradu ſtadium nobis propoſitum decurramus? Si Deus id morte chariſſimi filii ſui, quo impendio nihil majus, quæſivit, ut à peccatorum jugo liberaremur, cur ejus conſilium non ſequimur? cur Deo nos tanto auctoramento invitati, vel potius nobis ipſis deſumus? Agite igitur [exhortatio addenda & fortaſſe amplificanda, remotis iis quæ vitia nobis ſolent commendare.]

Supereſt ut aliquid de poſtremis Apoſtoli verbis dicamus; quæ ſunt: *reſurrexit propter juſtificationem noſtram.* Ubi primum reſurrectionis nomen omnia illa complectitur, quæ eam ſunt conſequuta, ſeu univerſam Chriſti gloriam, quæ ipſi ex mortuus in vitam revocato contigit. Deinde vox juſtificationis ex more Sac. Literarum accepta, nihil revera diverſum à remiſſione peccatorum noſtrorum ſignificat. Eſt enim juſtificatio noſtra tam benigna Dei nobiſcum tranſactio, ut nos qui injuſti ſumus, ac nocentes, tanquam juſtos ac innocentes tractet, peccata noſtra clementer condonando, ac vitam æternam conferendo. Quare cum Apoſtolus dicit *Chriſtum reſurrexiſſe propter juſtificationem noſtram*, ſenſus eſt; Hunc finem eſſe reſurrectionis Chriſti, ut nos beneficiorum divinorum Fœd. Novo incluſorum, inprimis autem omnium maximi, vitæ noſtræ ſempiternæ, participes per ipſum fieremus. Propterea autem Apoſtolus hunc effectum peculiariter hoc loco reſurrectioni Chriſti attribuit, quod per reſurrectionem revera Chriſtus, imperium ac poteſtatem in omnia conſequutus eſt, adeoque tunc demum reipſa nos ſalvandi adeptus eſt poteſtatem: mors ipſius conditio tantum quædam fuit ipſi à Deo impoſita, qua præſtita poteſtatem hanc acquiſivit ac per reſurrctionem actu ipſo obtinuit. In quo ipſo etiam ſummam Dei in nos charitatem, ac benignitatem agnoſcere debemus, quod non ſemet ipſum hujus tantæ ſuæ, quam nobis obtulit, gratiæ eſſe largitorem, ſed Chriſtum ſuum eſſe voluerit, in eo enim imbecillitati humanæ ſingulariter conſuluit: erga eos enim quibus major nobiſcum intercedit cognatio neſcio quo majori ſemper fiducia ducimur, quam erga eos cum quibus ingens aliqua nobis diſſimilitudo intercedit.

Si à Deo ipſo eſſet nobis felicitas noſtra obtinenda, etiamſi non poſſemus ipſi non credere, fortaſſe tamen comparatione ſummæ ipſius majeſtatis cum vilitate noſtra, an illi tantopere res humanæ curæ ſint futuræ, addubitaremus: ſed poſtquam is unum è medio noſtri naturæ noſtræ participem, per varios dolores, cruciatus afflictiones, mortemque adeo truculentiſſimam, ad tantum faſtigium evexit, ut eum Regem nobis & ſervatorem præfecerit, fidem in nobis erexit, ac ut cum Paulo loquar, nos cum eo excitavit: quomodo enim de auxilio ejus in calamitatibus noſtris dubitabimus, quomodo defuturum ſaluti noſtræ vel ſuſpicabimur, qui ipſe non ignarus mali, per has ſuas calamitates, miſeris ſuccurrere didicit? quem finem etiam afflictionum ejus fuiſſe, non obſcure Sac. Lit. inprimis author Epiſtolæ ad Hebr. divini docet, dum inquit: Chriſtus debuit fratribus per omnia aſſimilari. Quare ex his omnibus, quæ jam dicta ſunt, clare perſpicere poſſemus, Deum nihil plane eorum amiſiſſe, quæ ex parte ipſius ad confirmandam divitem hanc ejus in nos collatam gratiam N. Fœderi inſertam pertinent, nihil non quod incredulitatem ac infirmitatem noſtram mirum in modum fulciret ac ſtabiliret feciſſe. Unde etiam gratos nos ac memores hujus tanti beneficii præſtare eſt neceſſe, nulla autem alia ratione poſſumus, quam ſi obſequentes nos ac morigeros divinæ ejus voluntati præbeamus: ad quod ſedulo faciendum, cùm aliis rationibus nos excitare debemus, tum vel imprimis diligenti mortis Chriſti meditatione, ac ut ita dicam, ruminatione omnium ex ea manantium fructuum & inſignium utilitatum. In reſurrectione autem Chriſti Domini tanquam in vivo quodam exemplari ac ſpeculo, noſtram futuram felicitatem intueri, magnamque ex poteſtate ipſi data in cœlis ac in terra fiduciam capere, fore, ſperantes, ut ille nos æternum ſalvet, ſi nos quoque firmam ac ſtabilem vocationem noſtram ad extremum uſque perduxerimus. Qua ex parte cum dubia ſit admodum ſalus noſtra (ſi enim nos noſtro officio non defuerimus, nequaquam de Deo & Chriſto Domino dubitandum eſt) in eam curam ſedulo incumbamus, ut eam ex parte noſtra, quam optime ac firmiſſime communiamus. Hic murus aheneus eſto, nil conſcire ſibi nulla palleſcere culpa. Deus autem ille ſummus, qui filium ſuum pro nobis tradidit &c. Spem immortalitatis in animis noſtris ſpiritu ſuo obſignet &c. Cui cum filio & per filium gloria in ſecula. Amen.

Concio in Epiſt. ad Coloſſ. cap. 3. ab initio.

Verba Pauli Apoſtoli in Epiſtola ad Coloſſ. cap. 3. ab initio ſumemus conſideranda. *Si igitur conſurrexeriſtis Chriſto* &c. Qui ſcopus eſt totius ferme Sacri Codicis, ut nos ad vitæ pietatem ac ſanctimoniam paſſim hortetur ac incendat, idem etiam eſt horum Pauli verborum, quemadmodum etiam eandem formam exhortandi hoc in loco retinet, quam in plæriſque aliis ſervare videtur, ut nimirum ſuam admotionem validis rationibus fulciat ac corroboret. Quemadmodum enim in tota vita noſtra Chriſtiana nihil eſt tam neceſſarium, quam pietas ac ſanctimonia, ita nihil tam difficile, & quod nobiſcum non naſcatur, ſed ſummo ſtudio acquiratur, ac indefeſſa cura retineatur. Quare jure merito nos Sac. Lit. quam creberrime ad eam extimulant, optimoque conſilio hujus modi exhortationes validis communiunt ac firmant, rationibus. Hoc in loco à fronte & à tergo ſuæ admonitioni Apoſtolus robur addit: quare nos quoquè ductum verborum ejus ſequuti, primam rationem videamus. Ea continetur in verbis; *Si conſurrexiſtis* per quam cum Chriſto reſurrectionem quid Apoſtolus intelligat, ex aliis Sacrarum Literarum clarioribus locis in quibus de eodem agitur, inprimis autem ex iis, quæ idem Paulus Rom. cap. 6. ab initio hac eadem de re diſſerit, facile eſt percipere, cum inquit: *Quid ergo dicenus* &c. *ut quomodo excitatus eſt Chriſtus* &c. Ubi quemadmodum per mortem in qua etiam nos Chriſto conformatos aſſerit, intelligit abſtinentiam à peccato, ut ſimiles mortuis omni ſenſu carentibus, ad omnem iniquitatem ac malitiam veluti obtorpeamus, ſicque animum noſtrum obfirmemus ne ullis ullius illecebris ac delinimentis capiatur aut ducatur: ita etiam reſurgere nihil eſt aliud, quam ut verbis ipſius Apoſtoli pleniſſimis utar, in novitate vitæ ambulare, ſeu ad vitam piam ac ſanctum reſurgere, ut quemadmodum idem Apoſtolus alibi inquit, amplius non nobis ipſis vivamus, ſed ei qui pro nobis mortuus eſt & reſurrexit 2 Cor. 5. 15. Poteſt etiam reſuſcitatio iſta intelligi de reſurrectione ad eandem cum Chriſto vitam, nempe cœleſtem illam ac immortalem, non quidem quæ reipſa jam in nobis fuerit perfecta, ſed quæ in ſpe ejus rei firma, & veluti jure, quod ad eam adipiſcendam habeamus, conſiſtat: de qua Paulus ſatis diſertè alibi loquitur, dum inquit: nos jam eſſe per Chriſti reſurrectionem in cœlum illatos. Verum ex præcedenti cap. hujus Epiſtolæ, ex quo verba noſtra excerpta videntur, vel ejus quædam eſſe quaſi concluſio, apparere videtur priori potius modo reſuſcitandi verbum eſſe hoc loco accipiendum. Ita enim ait ℣ſ. 13. *Vos mortuos exiſtentes*, quod non eſſe proprie accipiendum ac ſi jam reipſa id ac effectu ipſo fuerimus conſequuti; nemo eſt opinor qui ambigat: ſed de efficacia

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

caciâ ac virtute, quam nobis Chriſti reſurrectio largitur ad hoc ut & nunc pii vivamus, & aliquando beatam immortalitatem conſequamur: vel etiam de profeſſione tantum, qua profeſſi ſumus, nos velle impoſterum totos Chriſto conſecrare, ac cœleſtem vitæ rationem ſequi, quemadmodum Chriſtus à mortuis reſuſcitatus, cœleſtem nunc vivit vitam ac vere divinam, quæ in immortalitate conſiſtit. Qua de re hic idem Apoſtolus Rom. 6. Chriſtus inquit reſurgens ex mortuus non amplius moritur, mors illi non ultra dominatur, quod enim mortuus eſt, peccato mortuus eſt ſemel, quod autem vivit, vivit Deo: Ita etiam vos &c. addito verſ. 11. Dicimur ergo non reſurrexiſſe ſimpliciter, ſed *cum Chriſto* partim quia ſimilis eſt noſtra reſurrectio ſpiritualis, reſurrectioni Chriſti, partim quia virtute reſurrectionis Chriſti, nos ad vitam piam ſumus excitati; ita ut tum cum Chriſtus reſuſcitaretur, noſtra quoque reſurrectio quodammodo fuerit perfecta. Etenim per Chriſti reſurrectionem, indidit nobis Deus virtutem & efficaciam, qua nos à peccatis retrahere poſſimus, promiſſis divinis nobis abunde confirmatis, eorumque ſpe animis noſtris inſerta, effecit etiam in nobis ut piam vitam ac ſanctam profiteremur, & ſic à mortuis operibus tenebrarum nos reſurrecturos teſtaremur, quo beatam illam immortalitatem reipſa aliquando conſequi poſſimus. Utrumque hoc, quod diximus, nempe quod reſurrectionis Chriſti tanta ſit vis ad nos à morte ſpirituali ad pietatem vitæ excitandos, eaque à nobis agnoſcatur, & quod nos profeſſi fuerimus, nos ad vitam piam reſurrecturos & vitam Chriſti eam quam per reſuſcitationem adeptus eſt, æmulaturos, magni eſt ad exhortationis Apoſtoli confirmationem, de qua poſtea acturi ſumus, monenti. Si enim tanta vis eſt reſurrectionis Chriſti, ad pietatem in nobis efficiendam, decet etiam nos ex parte noſtra officio nobis impoſito ſatiſfacere, & adjumento illo pietatis, quod à Deo nobis ſuppeditatum eſt uti: præſertim ſi nos id facturos jam fuerimus profeſſi, niſi aut fatui, qui divinam gratiam ſuperbè contemnamus, aut leviſſimi ac temerariſſimi, qui à tam præclaro propoſito conſultò diſcedamus, audire malimus. Quod quia non cadit in homines ſana ratione præditos, ſatis firmiter Apoſtolus ſuam exhortationem infert. Ad quam priuſquam accedamus; ex hoc Apoſtoli exemplo videre poſſumus, maxime Miniſtrorum ac in verbo divino præeuntium munus eſſe, ut tum ſibi ipſis tum aliis vitam piam ac ſanctam, quaqua via ac ratione id tentantes, inprimis reddant commendatiſſimam, in qua cum ſumma ſalutis noſtræ vertatur, ita tamen ad eam tardi ſumus, ut nunquam ſatis doceri poſſit; nunquam autem ſatis dicitur, quod nunquam ſatis diſcitur, inquit Seneca Philoſophus. Hic addenda eſſet etiam exhortatio ad conſiderandam quam devotiſſime ac creberrimè Chriſti reſuſcitationem, ſiquidem tanta illius, ſit vis ad pietatem in nobis generandam &c. Item, ut ſubinde memores ſimus promiſſorum, noſtrorum quibus nos, Chriſto obſtrinximus, & ſtatus ac conditionis noſtræ, in quam tranſlati ſumus, quid ea poſtulet, quam vitæ rationem exigat. Exhortatio ipſa Apoſtoli continetur in verbis illis, *quæ ſurſum quærite*. Ubi 1. quid faciendum ſit monet: deinde à contrario rem illuſtrans, quid omittendum ſit docet, & utramque admonitionis partem rationibus munit. Priorem bis proponit, id eſt dum ait *ea quæ ſurſum quærite* deinde cum ait: *ea quæ ſurſum ſapite*. Ubi primum quid per ea, quæ ſurſum intelligat videamus: tum quid ſit illa quærere aut ſapere. Per ea *quæ ſurſum ſunt*, tum beata illa ac immortalis, ad quam vocati ſumus, vita in primis intelligi debet, tum etiam vita pia ac ſancta, ſine qua nequaquam priorem illam aſſequi licet, intelligi poteſt. Nam cœleſtem illam noſtram felicitatem commodè ita ab Apoſtolo deſcribi potuiſſe, nemo eſt qui ambigat. Vitam etiam noſtram piam jure optimo ita ab Apoſtolo deſcribi potuiſſe, apparet, inde quod tam præclara ſit ac ſublimis, ut jure divina ac cæleſtis cenſeri poſſit. Quemadmodum contra, peccata, huic vivendi rationi ad quam nos hoc loco vocat Apoſtolus, adverſa, vocat *membra noſtra quæ ſunt ſuper terram*. verſ. 5. Sed jam videamus quid ſit *quæ ſurſum quærere aut ſapere*. Bis enim idem diverſis verbis exprimit. Magnam hujus rei neceſſitatem, hac ſua iterata adhortatione oſtendit Apoſtolus: imprimis autem vocabulo *quærendi* indefeſſam ejus curam ac ſtudium ſignificavit. Cum enim quippiam quærimus, ſi præſertim magni ſit momenti, ab hac cura non prius abſcedimus, quàm inveniamus, aut nulla ſpes amplius reſtet inveniendi. Sed eſt tanti curam iſtam ac ſolicitudinem ſubire tantorum bonorum cauſa, quæ & perfectiſſima ſunt, quibuſque nulla majora ac ſublimiora vel cogitari poſſunt. Vita cœleſti ac divina, beata illa ac immortali gloria, quid celſius, quid ſublimius eſſe poteſt? vita pia ac ſancta quid præclarius? Quare cùm omnibus per Chriſti reſurrectionem ad beatas illas ſedes aditus eſt patefactus; qui omnem pietatem ac ſanctimoniam profeſſi ſumus, hanc inpoſterum quoque quæramus neceſſe eſt, ſi reipſa tantum bonum conſequi velimus. Verbum autem *ſapite* ut alibi ita etiam hoc loco ſignificat *deſiderate*, *ſpirate*, ſuperna illa unice cogitate. Hanc ſuam exhortationem magis adhuc confirmat Apoſtolus, dum in prioribus verbis, ea, quæ ſurſum eſſe dixerat, magis adhuc declarat, in poſterioribus autem exhortationem ſuam à contrario illuſtrat, ubi dicit: *Ubi Chriſtus eſt in dextera Dei*. Inſignis ſane loci illius commendatio, ſimulque magni momenti ratio, cur ea quæ ibi ſunt, ſectari ſummo ſtudio debeamus: ſingularem quippe noſtræ illius felicitatis, ad quam aſpiramus, certitudinem exhibet, quod ibi habeamus noſtrum Meſſiam, ſervatorem ac Regem noſtrum, qui nobis lætum hoc de remiſſione peccatorum noſtrorum nuncium, & noſtra in cœlis hereditate, annunciavit, qui variis rationibus confirmavit, qui tanto amore mortale genus eſt proſecutus, ut hujus rei tanto magis confirmandæ gratia, mortem etiam diriſſimam ſubire non recuſarit, is ad cœlos ipſos evectus eſt. Dixit autem ipſe, ubi futurus ſit ipſemet, ibi ſervos quoque ſuos fore. Sed præterea, non ſolum in cœlis degit nunc Chriſtus, verum etiam ſedet in dextera Dei, hoc eſt ſublimem in omnia tenet poteſtatem, ac imperium: verba enim iſta *ſedet in dexteris* &c. de regimine ipſius intelligenda eſſe, docet Apoſtolus, quod ita explicat 1 Cor. 15. pro eo enim quod Pſal. habet *ſede* &c. reponit, oportet enim eum *regnare* &c. Is igitur qui caput noſtrum eſt, nos illius corpus, qui ſponſus eſt, nos illius ſponſa, qui ut author Epiſtolæ ad Hebr. inquit, nobis fuit per omnia aſſimilatus, is inquam in divino ſolio collocatus omnia nutu ſuo temperat. Quæ cum ita ſint, magnum inde nobis oritur ſolatium, ac ſingulare incitamentum, ut exhortationi Paulinæ obſecundemus, & ea quæramus, quæ & tam excelſa ſunt ac eximia ut in cœlis ſint, ubi Rex noſter eſt, & tam certa, ut in manibus miſericordis noſtri Pontificis ſint repoſita. Sed jam videamus quomodo adhortationem iſtam à contrario illuſtret, & quid ommittendum ſit hominibus Chriſtianis, doceat, poſtquam quid iis ſit faciendum monuit. *Quæ ſurſum* inquit *ſapite, non quæ ſuper terram*: quaſi dicat antequam eſſetis per reſurrectionem Chriſti ad vitam cœleſtem veluti excitati, licuit quodammodo terra occupari, at nunc longe alia eſt ratio, poſtquam felicitas nobis cœleſtis promiſſa, & reſuſcitatione Chriſti atque in cœlis thronoque Dei collocatione confirmata: quare decet ut tam ſublimi vocatione vos digne geratis, ac cœlum ſpiretis ac ſectemini. Sequitur hujus rei ratio: *mortui eſtis enim*: per quam mortem quid intelligat, ſupra jam innuimus: nihil enim aliud, quam ut omni peccato ac injuſtitiæ ſeu priſtinæ rationi vivendi moriamur, mundo & cupiditatibus ejus renunciemus, ut de nobis id vere dicere poſſimus

quod

quod Paulus Apoſtolus de ſe dixit *mundum ſibi & ſe mundo eſſe crucifixum*: quibus verbis nihil aliud denotare voluit Apoſtolus, quam nihil ſe amplius cum mundo commune habere, nec mundo quicquam ſecum commercii eſſe, idem etiam nos eſſe profeſſos docet Apoſtolus, dum inquit *mortui eſtis*, hoc eſt ad omnes peccatorum illecebras vos mortuis ſimiles fore, quaſi eas non ſentiatis, nec illis tangamini, recepiſtis, ſeu Chriſti doctrina quam recepiſtis una cum iis, quæ eam confirmant, tantarum eſt virium, ut vos à vita terrena bona ſpectante, revocare & abſtrahere poſſit. Ne quis tamen ex eo colligeret, eos hac ratione omni prorſus vita deſtitutos eſſe debere, ſubjicit Apoſtolus, *Et vita veſtra abſcondita* &c. ubi quid per vitam ejuſque in Deo occultationem intelligat videamus. Per *vitam* de qua Apoſtolus, tum futura noſtra felicitas, quæ hoc nomine frequenter in Sacris Literis, venit, tum vita pia ac ſancta intelligi poteſt: de utraque enim jure dici poteſt, *eam eſſe cum Chriſto in Deo abſconditam*: hoc eſt quemadmodum Chriſtus quamdiu in cœlis reſidet, ab oculis noſtris remotus in Deo occulitur; ita etiam utraque hæc vita noſtra eſt in Deo abſcondita: ac prior quidem quod in eo tanquam in ſuo authore reſideat, ex ejuſque conſilio tam diu in manibus Chriſti ſit futura, donec ejus revelandæ nobiſque ex ingenti ejus gratia conferendæ præſtitutum tempus veniat. Vita autem noſtra, quam ducere debemus, ſpiritualis, in Deo abſcondita jure optimo, vel ideo dici poteſt, quod caligantes mortalium oculos fugit & in paucorum admodum ſenſum incurrit, qui ei aliquod pretium ponant: Quia igitur quæ in cœlis ſunt apud Deum à noſtris oculis quam longiſſimè removentur: ideo vita noſtra in Deo eſſe jure merito dici poteſt, cum adeò ab humanis oculis ſit remota ut pauciſſimi ſplendore ejus capiantur. Propterea inquit Johannes Apoſtolus, *mundus non novit nos, quia Deum non novit.* Petrus autem prima Epiſtola cap. 4. Ethnicorum vitâ, eis ad quos ſcribit graphice depicta, cum eos ad ſanctiorem, vitam exhortatus fuiſſet, ſubjungit *in quo admirantur non concurrentibus*, &c. Ita nimirum pauci eſſe ſolent veræ pietatis ac ſanctimoniæ cultores, ut eorum reſpectu vix ac ne vix quidem in terris eſſe dici mereantur. Nos cum ſciamus vitam noſtram abſconditam eſſe in Deo, par eſt, ut in eo etiam cor noſtrum defigamus, eam quoad fieri poteſt hîc in terris repræſentemus, & oculis hominum aliorum viſendam præbeamus, ad Dei gloriam, noſtram autem æternam ſalutem. Ad extremum quando tandem vita noſtra ſit apparitura docet Apoſtolus, dum inquit *cum Chriſtus revelabitur*, &c. Poterat enim quis quærere, quando tandem, vita illa æterna ſimus perfruituri & pietatis noſtræ dignitas apparitura. Objectioni huic occurrens, tempus vitæ noſtræ manifeſtationis cum Chriſti manifeſtatione conjungit. Ubi valde appoſite ad rem, qua de agitur, Chriſtum deſcribit, & apparitionis ipſius in nobis effectum. Prius ibi *vita noſtra.* Id eſt cauſa vitæ noſtræ, ſeu qui ejus eſt primus ſecundum Deum autor, quique eam habet in manibus ſuis repoſitam, qui eam nobis eſt aliquando, inprimis autem beatam illam ac immortalem redditurus. Poſterius ibi: *Tunc & nos*, &c. *glorioſi* qui nunc ignoramur, ab omnibus paſſim contemnimur, & flocci pendimur, tunc glorioſi conſpiciemur. Deus enim per filium ſuum collata in nos ſuprema felicitate, quantum vitæ huic noſtra, quam hîc duxerimus, piæ pretium ponat, manifeſto declarabit. Quare nihil moremur, aliorum de nobis judicia, qui quod ex externis ſententiam de nobis ferunt, cum ſatis humilem hac ex parte noſtram ſortem videant, miſerrimos nos & abjectiſſimos reputant, veniet tempus, quo optatiſſimo fine omnium noſtrorum laborum, contemptuum, calamitatum, potiemur, abducamus tantummodo animum à terrenis ad cœleſtia, in his omne noſtrum ſtudium & animos noſtros defigamus. In quo propoſito nos Deus noſter juvet pro infinit ſua gratia & miſericordia. Amen.

FINIS.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

INDEX RERUM,

Phraſiumque S. Scripturæ memorabilium. In hoc Tertio JOHANNIS CRELLII operum Tomo comprehenſarum.

In quo á. primam, b. ſecundam paginæ columnam denotat.

A.

IN Abrahamo quomodo benedicendæ dicantur omnes gentes? 139 a.
Accipere pro captare 65 a.
Accuſare improprie 65 b.
Acontius citatur 207 b
Actus pro facultate 215 b.
Adhortari nos mutuo debemus quotidie donec hodie cognominatur 300 a.
Adoratio quid proprie ſignificet? 98 a. pro omni cultu Dei externo ſumitur 59 a. 117 a.
Adventus Domini cur prope fuiſſe dictus ſit 300 a quomodo deſcribatur à Paulo? 250 b. cur dicatur illuſtris? ibid. ejus exſpectatio nota Chriſtiani veri 282 b.
Adverſarii veritatis etiam convicti non fatentur errorem 55 a.
Afflictio quid? 222 b.
Afflictiones: ob eas nemo commoveri debet, cum in hoc poſiti ſint Chriſtiani, & prædictum quoque ſit ab Apoſtolis 239 b. ſed ſunt argumentum futuri judicii Dei 249. a. eæ perpetiendæ ſalutis cauſa 204 a. 240 b.
Ἀγνότης quid? 234 a.
Agricolæ ſimilis Chriſtianus 271 b.
Agricultura juſtiſſimus acquirendi victus, modus 51 a.
Ἀναζωπυρεῖν quid? 223 b.
Aliquis pro eximio 154 b.
Ambulare quomodo ſumatur? 240 b. 258 a.
Amor ſui non culpandus ſed moderandus 199 a, b.
Ἀναλύσις pro migratione 281 b.
Ananiæ hypocriſis 148 b. ejus pœnam à Petro inflictam eſſe non conſtat 149 b.
Angeli qualis naturæ 49 a. cogitationes bonas hominibus poſſunt injicere 17 a. certi, ſingulis eccleſiis præfecti eſſe videntur, qui eas curant ibid. Angelorum myriades quænam ſint ad quas Hebræi acceſſiſſe dicuntur? 303 b. cœtibus Chriſtianorum interſunt 196 b. Chriſto ſubjecti 250 b. 251 a.
Anguſtia quid? & quomodo ab afflictione differat? 223 a.
Anima, Tabithæ mortuæ unde revocata 165 b.
Antichriſti doctrina cur diu duret? 155 a.
Antiquiora non ſemper meliora 6 b. 59 a, b.
Aoriſtus cum verbo præterito vim præſentis habens 126 b.
Apollo: ejus in Eccleſia dignitas 176 b.
Apoſtaſia eſt vel plena ac voluntaria, vel nondum conſummata 286 a.
Apoſtatæ annon converſionis & gratiæ divinæ ſpem habere poſſint? 286 b.
Apoſtolorum exemplum an in omnibus ſequi liceat? 162 a. eorum munus quale fuerit? 126 b. eorum authoritas in operibus mirandis minor quam Domini Jeſu 167 a.
Appetitus à voluntate differentia 41 b.
Argumenta afferenda manifeſta 258 b.
Ariſtoteles citatur 212 b.
Arma juſtitiæ quid 227 a.
Arrogantiæ vitium charitati adverſum 199 a.
Articulus εἰδολογικὸς 204 a.
Aſcenſio Chriſti 242 a, b.
Aſia ſtrictius accepta, pro Epheſo 128 b. 206 b.
270 a.
Ἀσπόνδοι qui? 278 a.
Ἀστοργοι qui? 278 a.
Ἀσυνθέτοι qui? 278 a.
Avaritia quid? 50 b. 52 a. in divitibus magis conſpicua: etſi non iniquis mediis diteſcant 51 a. id vitium fallax, habens prætextus ſpecioſos 50 a.
Avarus etiam non parcus in hoc vitio eſſe poteſt 51 a, b.

B.

BAptiſmus fiebat immerſione, in flumine 3 b. ei remiſſio peccatorum quatenus attribuatur? 35 b.
Baptiſmus Johannis ponitur pro ejus munere toto 126 b.
Baptiſmi varii apud Judæos ante Johannem fuerant & quales? 4 a. baptizabantur ab eis proſelyti circumciſi 233 b.
Baptiſmus aquæ per ſe non magni faciendus 5 a.
Baptizare in Spiritu S. quid? 4 b. baptizabantur olim nudi 233 b. 243 b.
Baptizati in Chriſtum in mortem ejus ſunt baptiſati, Chriſtumque induiſſe dicuntur 233 b.
Barnabas vir pietate inſignis 147 b.
Benedixiſſe panes & piſces quomodo Chriſtus legatur 67 a. quomodo de Deo ſumatur? qui dicitur nos benedixiſſe in omni benedictione ſpirituali inſuper cœleſtibus in Chriſto 190 a, b.
Benefaciendi vox ad liberalitatem reſtringitur ſæpe 261 b.
Beneficia quomodo danda? 52 a.
Beneficentiæ vis 147 b. 164 a.
Beneplacitum bonitatis, quid? 254 b.
Benignitas pro comitate 199 a. 225 a. 243 b.
Bethlehem dicitur terra Judæ, & Ephrata, & quare 2. b.
Beza citatur 88 b. 97 a. 101 a. 114 b. 115 b. 123 a. 128 a. 195 a. 294 a. 297 a. 325 a. corrigitur 124 b.
Blaſphemare, quomodo ſumatur, & unde dicatur 10 b.
Blaſphemi qui? 277 b.
Bonis cur male ſit in hac vita, cauſæ 176 a.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

C.

Cœleſtis cur vocetur Jeroſolyma? 303 a.
E Cœlo Chriſtus quomodo deſcenderit? 71 b.
Captivam ducere captivitatem, quid? 242 a.
Caput viri Chriſtus quomodo? 194 b. Chriſti Deus ibid. & 195 a.
Capitis velamen quatenus ſervitutis indicium 195 a, b.
Caro opponitur ſpiritui 325 a, b.
Caſtitatem ſervavit Paulus 224 a.
Ceremoniæ, dilectioni & aliis moralibus cedere debent 54 b.
Cur eas Deus aliquando vigere voluerit? 61 a.
Certantes ſe in omnibus continent, continereque debent, eis ſimiles Chriſtiani 271 b.
Χαίρειν quid? 318 a.
Charitas ſine ſimulatione eſſe debet: ea quid? 226 b. 246 a. ejus commendatio ibid. b. & quid ſit? 244 a. ejus effecta 198 b. & d.
Χρηστότης quid? 225 a.
Chriſtus quomodo ſapientia implebatur & in ea proficiebat? 22 a. b. benedicendi formulas aliis Judæis inuſitatas habuit 47 a. impetum Judæorum ante tempus mortis declinabat 78 b. ejus ſapientia 86 a. fuit Dominus adhuc in terra aliquatenus, poſtea perfectius 120 a. omnia per ipſum quomodo? 209 b. Legibus Dei circa ſalutem hominibus dandam quatenus adſtrictus, vel non 61 a. & d. ejus acta pueritiæ & adoleſcentiæ cur non deſcripta? 19 b. & 20 a. diſcipulus vere quis? 90 a. Chriſti afflictiones id eſt propter Chriſtum 202 b.
Chriſtiani non ſtatim abſoluti 178 b.
Chriſtiani in periculo præſertim à Magiſtratu conſtituti, preces ad Deum adhibere debent 144 a. 145 b. ab eis ritus publici rationem probabilem habentes non male uſurpantur 164 b.
Chriſtiana Religio pauperum ſtatui melius convenit 295 b.
Cicero citatur 227 b.
Clamor, quis culpandus 12 b.
Cœpit facere, pro fecit 123 a.
Coactio carnalis in religione locum non habet 58 a.
Cogitare quidpiam ex nobis ipſis, quomodo non ſimus idonei 209 b.
Cognitio 198. a. pro prudentia 224 b. cur ſumatur pro pietate? 252 a.
Cognitio ſui 230 b. veritatis qualis requiratur ad ſalutem? 283 a, b.
Commune pro immundo 293 a.
Communio omnium rerum ſequitur ex omnimoda æqualitate amoris erga proximum: qualis Jeroſolymis olim fuit, non abſolute neceſſaria 137 a. qualis nunc inter Chriſtianos eſſe poſſit aut debeat 146 b. 147 a.
Communiſtarum inſtitutum reprehenditur 137 b.
Concilia quædam Pontificum non bono animo congregata 109 b.
Concordia Chriſtianorum qualis? 146 b.
Condonare alii aliis debemus 244 a.
Confeſſio Chriſti fit in ſalutem: ejus diverſi modi 298 b.
Congregatio noſtra non deſerenda dicitur, ſicut conſuetudinis ſit quibuſdam, ſed admonere nos jubemur 299 b. 300 a.
Congregationis Chriſtianorum cauſæ 16 a, b. & 17 a, b.
Conjugium licitum etiam Epiſcopis 48 a.
Conſilium pro decreto 132 a.
Conſolationis Deus, ſcilicet author 201 b.
Conſummati quomodo dicantur juſti mortui? 307 a.
Controverſiis litigantium de terrenis dijudicandis Eccleſiæ Paſtores non facile ſe immiſcere debent 49 b.
Converſantes non recte cum peccatoribus exemplo Chriſti ſe defendere nequeunt 32 b.
Converſionis requiſita 1.
Conviviis extraneorum intereſſe quomodo liceat Chriſtianis 54. a, b.
Cooperarii Dei dicuntur Apoſtoli & miniſtri Eccleſiæ 218 b.
Corona in corruptibilis Chriſtianorum quæ ſit? 282 a.
Creatio nova 238 a.
Credere omnia charitas quatenus jubeat? 200 a.
Cultus religioſi locus fixus ſub Novo Fœdere nullus 16 a.
Cymbalum quid 197 b.

D.

DÆmon Paulo Apoſtolo teſtimonium honorificum cur dederit? 166 b.
Damaſcus urbs & ſedes regis Syriæ 162 b.
Dare, rogatur Deus Epheſiis, ſpiritum ſapientiæ ac revelationis 276 b. 277 a.
Dari aliquem Chriſto à Patre, quid ſignificet? 71 b.
David cur Patriarcha dictus 133 b.
Davidis regnum Chriſto datum quomodo? 134 a.
Decretorum Dei circa hominum peccata modus 125 a. 145 a. ea minas continentia mutantur interdum ſalva juſtitia 295 a.
Definitum pro conſtitutum 132 a.
Demas quomodo Paulum reliquerit, ſeculo præſenti dilecto 282 b.
Depoſitum cuſtodire jubetur Timotheus, & quale 270 a. depoſitum Pauli cuſtodiendum à Deo quodnam? 269 b.
Deſcenſus Chriſti Eph. 4. 9, quis? 242 b.
Deum amare quinam maxime debeant 28 a. Deus Pater, quomodo connectatur 200 b. pacis, quomodo Deus dicatur? 201 b. ei pro beneficiis benedicendum 200 b. ejus potentia eximia in mortuis excitandis 207 b. quomodo velit omnes homines ſervari 284 a.
Diabolus cogitationes malas hominibus poteſt injicere, & quomodo? 119 a. 148 b. ejus potentia in hominibus ſeducendis 234 b. 235 a.
Diaconi, eligendi, quales eſſe debeant 156
Dialectus pro lingua ſumitur 126 a. 128 a.
Διαθήκη quid ſignificet? 139 a.
Διδακτικός, quid? 176 a.
Dies Domini, quis peculiariter dicatur? 131 a.
Dies ſeculi, tempora ſignificant antiqua 3 b.
Dies noviſſimi qui? 277 a, b.
Dignum eſſe ſupplicio quid ſignificet? 291 a, b.
Dilectio Dei in quo conſiſtat 41 a. ſub Novo Fœdere fidem in Chriſtum comprehendit 42 a, b. perfectior quam ſub Vetere 42 b.
Diſciplinæ Eccleſiaſticæ quis ſit finis aut ſcopus? 262 a.
Diſcipulorum Chriſti nomine quid notetur? 162 b. 164 a.
Divites non altum ſapere debent, neque ſperare in divitiarum incertitudine, ſed in Deo illo vivente, præbente nobis abunde omnia ad fruendum, bene item agere, diteſcere in bonis operibus, faciles eſſe ad impertiendum, & pronos ad communicandum, theſaurizantes ſibi fundamentum bonum, ut apprehendant vitam æternam 51 b.
Divitum mundanorum mores 322 b.
Divitiarum ſtudium Deo ſervire non permittit 40 a. vide Mammonas.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Doctores auditoribus ſcrupulos publice proponentibus reſpondere debent 20 b.
Doctrinam fictam pro divina venditans poteſt coargui 90 b.
Dogmata poſt Apoſtolos exorta, quo loco habenda, & eorum differentia 171 a.
Dominus cum articulo in Græco, Chriſtum deſignat more Paulino 270 b. Jeſus quomodo factus Dominus? 135 a, b.
Donum Timotheus negligere non debebat, quod datum ipſi erat per prophetiam, cum impoſitione manuum miniſterii 266 b.
Druſius citatur 97 b. 155 a.
Dubitatio in precando quænam non reprehenda? 321
In dubiis argumentis veritas præponderans eligenda 45 b.
Δύναμις quid ſit? 131 b. 267 a.

E.

EBrii noctu inebriantur 129 b.
Eccleſia à Chriſto quibus modis gubernetur 62 b. & d.
In Eccleſia primitiva non unus verba faciebat, ſed plures per vices 300 a.
Effudiſſe dicitur Deus Spiritum Sanctum copioſe in homines per Jeſum Chriſtum, ut juſtificati illius gratiâ hæredes efficerentur ſecundum ſpem vitæ æternæ 130 a.
Εἰς pro ἐν 95 b. 162 a. pro πρὸς 108 a. cum caſu quarto, habet vim tertii 132 a.
Electi qui? vide 243 a.
Ellipſis figuræ exempla 219 b. 248 b.
Eraſmus citatur, & refutatur 149 a.
Et pro ſed 227 b. pro nam 216 a. 294 a. pro, id eſt 127 a. 200 b. pro particula illativa 274 b. 278 b.
Euangelica lex, cognoſcenda accurate 229 b. 230 a.
Euangeliſtæ quinam dicantur, quomodo differant? 281 b.
Euangelium ſuum cur vocat Paulus 272 a. cur dictum verba vitæ 152 a. ejus doctrina audacter annuncianda cur 145 b. non è cœlo nunc exſpectanda 163 b.
Euangelici cultus moralis præ legali perfectior, in quibus officiis conſiſtat 217 b.
Euchariſtico in ritu poculum ab omnibus Chriſtianis uſurpandum. 184 a, b. eum uſurpando non ſimus participes corporis & ſanguinis Chriſti 186 b.
Ευδοκία 15 b.
Examen ſui Chriſtianis inſtituendum 229 b. 230 a.
Exemplorum vis magna 234 b.
Expiatio ſolennis quo fine conſtituta? 290 a.
Externa facta non omnia ſunt adiaphora 60 b.

F.

A Facie Domine quid ſignificet? 252 a, b.
Facta quomodo omnia per Chriſtum dicantur & quæ dicantur abolenda 314 a, b.
Fama quatenus ſpernenda? 227 b.
Fœminarum virtutes præcipuæ quæ? 164 a.
In fœminis cur præcipue vitium ſcortationis notetur 26 a.
Fermentum expurgandum quodnam? 178 a.
Feſtum Chriſtianorum quale? 179 a.
Fides pro aſſenſu in doctrina 245 b. juncta cognitioni 78 a. in precante quæ requiratur? 321 a, b. pro doctrina Chriſti 157 a.
Fidei ſignificationes diverſæ 6 a. 198 a. 229 b.
Fides à ſanandis requiſita qualis 9 b. talis quod Chriſtus abſens miracula patrare poſſet, non Iſraëlitis ſed Ethnicis peculiaris 105 b.
Fides in Deum & Chriſtum quid in ſe complectatur 233. a. 237 a. donum Dei quomodo eſſe dicatur 237 b.
Fides incrementum capere poteſt & debet 246 a.
Fiduciæ noſtræ in Deum ſpecimen ſpectandum quum humana auxilia ſubducuntur 207 b.
Filius Dei quis in Scripturis dicatur? minor titulus quam Deus 104 b. filius Dei & Chriſtus idem denotant, & quid inde ſequatur, ejus præſtantia 291 b. 292 a.
Filii Dei homines quomodo 49 a, b.
Filii incredulitatis, inobedientiæ, iræ, regni, teſtamenti, &c. dicuntur 235 b.
Filii Prophetarum & Fœderis qui? 139 a.
Filii hujus ſeculi apud Lucam diverſa ſignificatione 48 a.
Fletus jejunio jungendus 2 a.
Fluctuatio in fide aut religione, vide Dubitatio.
Fœdus novum: extra id remiſſio peccatorum difficilior quam extra vetus 287 b.
In Forma alia quomodo ſe Chriſtus manifeſtaverit 45 b. & 47 a.
Fractio panis quid notet 136 b. 137 b. non omittenda 187 b. 191 b.
Fratres Domini qui 124 b. fratres nominati Chriſtiani 244 b.
Fundamentum qui habet, ab Eccleſiæ ſocietate jure arceri nequit 170 a, b.

G.

GAmaliel quis? 154 b.
Gangrænæ ſimiles ſermones vani 274 a.
Γὰρ, quomodo uſurpetur 191 b.
Gaudium ex malis alienis improbum 199 b.
Generatio in æternis locum non habet 49 a. quomodo generet Deus filios 233 a.
Genitivus ſubſtantivo ſubjunctus non ſemper in adjectivum reſolvendus 252 b.
Gloria pro lingua 132 b.
Gloriæ cupido pernicioſa contentionum mater 176 a. ea facile hominem à pietate avertit 227 b.
Gloriatio qualis conveniat Chriſtianis? 322 a.
Glorificatio Dei quid denotet 255 b.
Gradus præmii in futura vita fore probabile eſt 173 b. 174 a, b.
Græci pro Ethnicis 116 b. & d. 234 a.
Gratia divina, pro donis Chriſti & muneribus in Eccleſia 241 b. cur etiam Chriſti dicatur 256 a. pro doctrina Chriſti, gratia divina plena 316 a.
Gratia Dei tum generalis tum ſpecialis præveniens fidem noſtram requiritur ad eam, non abſque ſtudii noſtri ad iſtam gratiam applicatione 73 a. Paulo data quæ? 168 a. ad eam referenda noſtra bona & benefacta 168 a, b. 209 b. 236 b. ea non abutendum 237 a, b.
Gratitudo quid? 244 a, b.
Gratiæ agendæ Deo pro aliis 245 a.

H.

HÆreſis quid, ejus prætextu ſævire in alios Chriſtianis non convenit 162 b. 295 b. 296 a.
Hæreticorum pœna capitalis ab hominibus inferenda,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

renda, ex Ananiæ & Sapphiræ pœna non recte probatur 150 b.
Helleniſtæ qui? 156 a.
Hendiaduo figura 157 b.
Horæ olim quomodo diſtributæ? 129 b.
Humilitas eſt medium ad concordiam 55 b. vide Modeſtia. quid ſit & unde gignatur 241 a. 243 b.
Hyperbole figura 128 a.
Hypocriſis ſeu juſtitiæ coram hominibus oſtentatio, vana 40 b.

I.

JAcobus, qui ſcripſit Epiſtolam quis? 318 a.
Idololatria quid? 341 b.
Jehovæ nomen quid notet? 295 a.
Jejunium quotuplex, & quale religioſum? 2 b.
Jeruſalem pro Eccleſia 302 a, b.
Jeſus Chriſtus dominator in Iſraële quomodo? 3 a. Eccleſiæ curam gerit 163 a.
Ignis quo baptizandi dicuntur homines, quid denotet? 4 b.
Ignis nomine cur Spiritus Sanctus ſignificatus? 7 a. & Deus 317 b
Ignis probationis non eſt ignis purgatorii 172 a. igne quomodo omnis homo ſaliendus dicatur 14 a, b.
Ignis infernalis pœna manet impios 251. 289 a.
Ignorantia in rebus religionis reprehendenda 60 a.
Imago Deo non ponenda cur? 61 a.
Imago Dei vir quatenus? 196 a.
Imitari quos debeamus 258 b.
Implet Chriſtus omnia quomodo? 242 b.
Imprecari an hæreticis liceat, exemplo Pauli & Petri 162 a.
In redundat 222 a.
In aliquo pro alicui 142 a.
In omni quid ſignificet? 222 a.
Incontinentes qui? 278 a.
Incorruptibilitas quid? 314 b.
Induiſſe Chriſtum quomodo baptizati in eum dicantur? 233 b. induere virtutes 243 a, b.
Infantes qui dicantur? 280 a
Infirmis interdum aliquid indulgendum 166 a, b.
Inflati quinam dicantur? 278 b.
Ingredi & egredi quid? 126 b.
Inimicus etiam cibandus potanduſque 167 a, b.
Inſidiæ adverſariorum veritatis Euangelicæ 140 a, b.
Invidia quid? 199 a.
Joannes Baptiſta non id præcepit quod Legis diſciplinam admodum ſuperaret 5 b.
Joppe quid? 164 a.
Joſephus in Ægypto typus Chriſti 57 a.
Ira quatenus prohibeatur 199 b.
Judæorum Pontifices Chriſto infenſi ſibi ab ejus doctrina metuentes alia prætexuerunt, ſed conſilia eorum callida Deus contra ipſos vertit 110. a, b. ii ab Ethnicis parum diverſi moribus 235 a, b eorum ad Chriſtianiſmum converſio futura qualis? 58 a.
Judæ Iſcariotis proditionis præcognitio à Chriſto qualis fuerit? 77 a. de ea prædictio non nominatim facta à Davide 125 a, b.
Judex pro Rectore 306 a. omnium Deus ibid.
Judicare quid? 87 b. 296 a, b. 297 a. Sancti quomodo mundum judicaturi dicantur, & Angelos? 199 b. 180 a. pro vindicare 296 a.
Judicium pro jure ſeu legibus 12 a. & 13 a.
Judicium extremum: ejus dies in Dei Patris poteſtate, non excluſo nunc Chriſto 123 b.
De Judiciis Dei diſſertatio 7 b. & ſeq.
Judicans alios ipſe crimine vacare debet 86 b.
Juſti reſipiſcentia non indigentes, qui? 33 b.
Juſti conſummati, ad quorum ſpiritus Hebræi acceſſiſſe dicuntur, quinam ſint? & quinam eorum ſpiritus eſſe dicantur 307 a. quibus præmium à Chriſto promittitur, qui? 56 a.
Juſtificare ſeipſum quid? 42 b. & 43 a.
Juſtitiæ corona quid? 282 a.
Juſtum dupliciter accipitur 249 b.
Juveniles cupiditates quæ? 275 b.

K.

KAì vide & pro *etſi* 71 a. pro *quia* 75 b.
Κενοφωνίας quid 273 b.

L.

LAborandum eſt Chriſtianis 52 a. 259 b. labores duplices 223 b.
Lapides pretioſi à Paulo intelliguntur gemmæ 171 a.
Λατρεία, quid? 316 a.
Lavit nos Chriſtus ſanguine ſuo cujus lotionis figura fuit lotio pedum diſcipulorum 119 b.
Laudanda virtus aliorum quatenus? 247 b.
Levitæ à Sacerdotibus quomodo diſtincti 43 b.
Sub Lege dona Dei hominibus data minora quam ſub Novo Fœdere 36 a.
Legis obſervatio per Chriſtum non abolita, tantum rigor ei detractus 42 b.
Lex libertatis perfecta Euangelium 323 a. b.
Libertate ſua quomodo non uſus ſit Apoſtolus 259 b.
Lingua Angelica, quid Paulo dicatur, 197 b.
Lingua peregrina ex Spiritus Sancti afflatu, quatenus locuti 127 b.
Linguarum notitia cur data 197 b. ſapientiam non affert ibid.
Linguæ vitia 325 a.
Litera quid ſignificet? 210 a.
Logomachiæ, quid? Et quæ mala ex iis naſcantur? 273 a.
Longanimitas quid? 198 b. 224 b. 241 a. 243 b. 279 b.
Lotio mortuorum uſitata 164 b.
Lutherani à Luthero ſe denominantes reprehenduntur 176 b.
Lux inſignis à Chriſto refulgens 163 a.

M.

MAldonatus citatur 12 b. 14 a. 89 a. 98 b. 106 a, b.
Mammonas injuſtus cur dicatur
Manſuetudo quid 39 a.
Manus pro agendi facultate 241 a. 243 b.
Manuum impoſitione conſecratio 145 a.
157 a. 161 b.
Super Mare ambulatio Chriſti quonam modo facta videatur? 68 b.
Maria virgo: eam in Chriſtum authoritatem etiam nunc habere, male ſtatuitur à Pontificiis 21 b.
Matrimonium vide conjugium.
Mediator, Dei & hominum, quomodo Chriſtus homo dicatur 284 b.
Mediatoris munus, in quo conſiſtat? 308 b.
Mens quid ſignificet 41 b.
Mercatura vix abſque peccato exercetur 51 a.
Meritum proprie dictum ad vitam æternam nullum 48 b. 238 b.

Meta-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Μετανοεῖν quid? 135 b.
Metaphora 281 b. 282 a.
Militi ſimilis Chriſtianus 271 b.
Miniſterii Eccleſiaſtici ſignificationes 221 b.
Miracula. eorum loco nunc Chriſtianis quid? 146 a.
Miracula olim doctrinæ Chriſti fulcra 54 b. Chriſti qualia? 64 a. 131 b. non probant Chriſtum eſſe Deum altiſſimum 67 b.
Miſericordia Dei quæ & qualis? 201 a. non proprietas Dei naturalis 290 b. miſericordia quid? 243 b.
Miſſione non opus iis qui Apoſtolorum doctrinam repetunt 160 a.
Modeſtiæ indoles 55 a,b. 120 a,b.
A Morbis ut & morte non exemti etiam pii 164 b.
Mors quomodo Corinthiorum eſſe dicatur? 177 a, b. propter Chriſtum etiam acerbiſſima ſubeunda 58 b. non eſt interitus ſed tranſitus ad vitam æternam 118 b.
Mors vere quænam 92 a. violenta non neceſſario inferebat æternam 209 a, b. 291 a.
Mortis Chriſti fines & effectus 214. b. 215 a. ea pro omnibus ſuſcepta quomodo? 215 a, b.
Mortui delictis & peccatis, quomodo Epheſii fuiſſe dicantur 234 b. cum Chriſto, quinam dicantur? 215 b. quomodo eis Euangeliſatum dicatur 349. in Domino, cur propiores Domino cenſeantur, quam illi, qui in Domino vivunt? 212 a, b. eorum Spiritus ante reſurrectionem gaudiis cœleſtibus non frui probatur 307 b, & d.
Moſes de Chriſto quatenus ſcripſit 65 b
Mulieres Diaboli fraudibus opportuniores 166 b.
& Doctorum falſorum 279 a.
Multus pro magnus 222 b.
Mundus quomodo Corinthiorum eſſe dicatur? 177 a.
Mundanarum rerum amor obeſt ad vitam æternam 57 b.

N.

Natura Dii pro revera & reipſa tales, non opinione tantum 235 b.
Neceſſitates quid 223 a.
Negare Chriſtum quid? 273 a.
Neronis quinquennium laudabile 199. b.
Neutrum pro maſculino 71 a. & 72 a.
Nihil ad ſubjectam materiam reſtrictum 97 b.
Nomen pro perſona 142 a.
In Nomine Chriſti agere, quid? 167 a.
Non poſſumus pro non licet nobis 143 a.
Noſſe pro approbare 274 b.
Non noſſe Deum qui dicantur 251 b. 252 a.
Novum Teſtamentum ſeu Fœdus quid? 210 a.
Nunc, quomodo ſumatur 312 b.

O.

Obſervare debent Chriſtiani alii alios quomodo 299 a.
Odiſſe, pro minus amare quam Chriſtum 58. b. 118 a.
Offendiculum quid? Et quomodo à ſcandalo differat 221 a.
Omnis diſtributive 202 b.
Omne pro maximo 318 b.
Omnes pro pleriſque 280 a.
Omnes homines ſervari quomodo Deus velit 283 b.
Per Opera legis quænam aut qualia opera Paulus intelligat 237 b. ad beatitatem quatenus faciant 324 a.
Opera Dei id eſt Deo grata 70 a.
Oratio obliqua mutata in rectam 123 b.
Otium vitandum 260 b.
Ovium Chriſti diverſa ſignificatio 103 a.

P.

Πανήγυρις, quid? 304 b. 305 a.
Panis fractus, communio corporis Chriſti dictus non deſinit eſſe panis 186 b.
Panes à Chriſto turbis dati ubi creverint 67 a.
Parentum impiorum cauſa prolem piam Deus non punit 26 a.
Paſcha noſtrum quid? 178 b.
Patientia quid & quæ ejus effecta? 222 a, b. 319 a.
Pauli afflictionum fructus 203 b.
Pauperes pro afflictis 25 a.
Pax inter fructus Spiritus numeratur, & quid ſit? 244 a. colenda cum quibus præcipue? 275 b.
Pro Peccante ad mortem non orandum cur? 297 b.
Peccatores quatenus Deus non exaudiat? 97 b.
Peccatrix pro meretrice cur ponatur? 26 a.
Peccatum maximum non credere in Chriſtum 285 b.
Peccata poſt fidem commiſſa, an itidem remittantur à Deo, prout ea quæ fidem præceſſere? 25 a, b.
In peccatis naſci quid ſignificet? 97 b.
Peccatorum remiſſio quibus mediis obtinenda? 26 a.
Pentecoſte quid? 127 a.
Per quid ſignificet 2 Cor. 6. 8. 227 b.
Perſecutio, vide crux, & afflictiones, quid? 279 b. 280 a.
Petrus cur nomine reliquorum diſcipulorum Chriſto reſponderit? 77 b. cur primo loco inter Apoſtolos? 124 b. 152 b. non major aliis Apoſtolis 161 a.
Pietatis forma quæ? 278 b.
Philippus diaconus 156 b. 160 a.
Piſcator Joh. citatur 149 a. 192 a. 266 a. 276 b. 277 a. 293 b.
Placita quæ leges appellentur 19 b.
Planctus quid? 2 b.
Plenus ſpiritu dicitur etiam is cui adhuc ſpiritus addi poteſt 22 b. 23 a.
Plutarchus citatur 195 a.
In pœna quid ſpectandum 199 b.
Pœna impiorum interitus æternus 152 a.
Pœnitentia vera & plena quid? 276 b. perfectior vel imperfectior 6 a.
Populus interdum rectius judicat de rebus divinis quam primores 143 b.
Poſſe quomodo intelligatur 65 a. 269 a, b.
Potentia Dei in Paulo 2 Cor. 6. 7 quid? 227 a.
Præceptorum aliquorum divinorum neglectus quatenus veniam à Chriſto obtinere poſſit 62 a.
Præcipere eſt eorum qui habent authoritatem cum imperio 256 b.
Prædeſtinatio non ſine conditione 275 a, b.
Præſens pro futuro 313 b.
Præteritum pro futuro 134 a. 208 a. 272 b.
Preces. earum à piis fuſarum potentia 146 a. 208 a, b. eæ ſuſcipiendæ quotidie ſæpius 166 a. earum conditiones 319 b. 320 a.
Primogeniti in cœlis deſcripti qui? 304 b.
Quod Principes alicui doctrinæ non adhæreant, ideo eam eſſe falſam, argumentum vanum 83 a, b.
Principium principiato præſtantius quatenus 196 a.
Pro non ſignificat vice ſeu loco alicujus 74 b. 155. b. 203. a. 285. a.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Probitas quænam ad Chriſti doctrinam ſuſcipiendam requiritur 6 a, 80 b.
Proditores qui? 278 a, b.
Promiſſio pro promiſſo 123 a.
Propheta, quis dicatur? 96 b. 195 a.
Propheta Iſraëlitis promiſſus quis? 138 a, b.
Prophetandi modi 130 b.
Prophetia, ejus ſpecies 197 b. poteſt eſſe ſine pietate ibid. & 198 a.
Propheticorum dictorum certitudo, unde pendeat? 24 a.
Proſelyti qui dicti? 128 b.
Proſopopœiæ exempla 310 a.
Proximus quis in V. & Novo Teſtamento, & quomodo diligendus? ſignificat amicum 45 a.
Prudentia vulgi more etiam vafriciem complectitur 38 b.
Prudentia quid? 319 b. Apoſtolorum 143 a.
Pudorem incutere aliquibus interdum licet & decet 262 a, b.
Pudor quid notet? 317 a.
Pythagoræorum examen ſui 229 b.
Python quid? & Pythoniſſæ 166 b.

R.

Reconciliationis cum Deo ſignificatio duplex 219 a.
Redemptio per Chriſtum qualis & quomodo facta ſit, & quid voce redemtionis denotetur? 284 b. 285 a.
Regnum Dei quid? 249 a.
Regnum quod concuti non poteſt 315 b.
Relativum pro antecedente poſitum 274 a.
Religionis antiſtites religioni Chriſti adverſati 162 b.
Religioſus opinione quis? 324 b.
Reliquiarum Sanctorum miraculoſa effecta, ex umbra Petri per quam ægri ſanati, non recte probantur 151 a, b.
Remiſſio peccatorum quid, & quotuplex? 10 a, b. 153 b. noſtram erga Deum charitatem quatenus præcedat vel ſequatur 29 a. non fit abſoluta niſi poſt abſolutam reſipiſcentiam 35 a.
Reprobi qui? 230 b. 231 a.
Reſipiſcentia, pro vitæ quoque mutatione in melius 135 b. quid complectatur 4 a. 153 b. eam quomodo Chriſtus det? ibid. ejus nomine in Sacris Literis quid proprie notetur 33 b. ejus progreſſus 34 a, b.
Reſtitutio omnium quid ſignificet? 138 a.
Reſurrectio, per reſurrectionem in S. Scriptura intelligi ſolet ea quæ eſt ad ſtatum beatum 48 b. ea non eſſet opus mortuis ſi animæ piorum abſque corporibus poſſent frui voluptatibus 272 a. ejus ſpem olim ſubvertentes 274 a.
Reſurrectio Chriſti magnam vim ad fidem accendendam habet 56 a. majus robur habet quam mors ejus 216 a. ejus patefactionis gradus diverſi 121 a.
Requies pro gaudiis cœleſtibus 250 a. non ante adventum Chriſti piis dabitur ibid.
Ribera citatur 304 a.
Rixæ quid? 12 a.
Rogat Paulus Chriſtianos adhortans ad officia 238 b. 239 a.

S.

Sabbati violatio cur grave peccatum habita? 289 b. 290 a.
Sale omnis oblatio ſeu victima ſalienda dicitur, & quomodo? 14 a, b. ſalem quomodo Diſcipuli habere jubeantur ibid.
Sal Chriſtianus quatenus 59 a.
Salus quid ſignificet? 220 a. 283 a. ea tota pendet à Dei benignitate 254 b.
Samaritæ qui & quomodo à Judæis alieni 43 b. 59 a. 91 b. 124 a. 159 a.
Sanctificatio quomodo ſumatur? 292 b.
Sancti cur Chriſtiani dicantur? 165 b. 243 a. 253 a.
Sanguis Chriſti cur ſanguis fœderis 292 a, b. aſperſionis, ad quem Hebræi acceſſiſſe dicantur, meliora loquens quam Abel, quid? & quomodo ſanguine Chriſti aſpergamur? 309 a, b.
Sapientia Chriſtiana quæ 319 a, b. ejus acquirendæ media 320 b.
Satan Deo permittente multum poteſt 161 a.
Saulus quis 162 b.
Scandalum quid & quotuplex ſit? 221 a, b.
Scientia requiritur ad facta, ſed ſine factis non valet 121 a.
Scriptura S. Veteris T. ſæpe etiam ad alias res vel perſonas in N. Teſtamento, accommodatur, cum literali ſenſu de longe aliis rebus vel perſonis egerit 242 a. quomodo divinitus inſpirata, & quis ejus uſus 280 a, b.
Seculum, mundi hujus, quid? 234 b.
Seculum futurum quid & quod erit abſque matrimonio 48 b. & cur? 49 a.
Secundum carnem quid limitet, & cui opponatur? 134 a.
Sedere ad dextram Dei, quid 135 a.
Semper pro creberrime 244 b.
Septenarius numerus celebris 156 b.
Sequi paſtorem Chriſtum quid ſignificet? 100 a.
Sermo veritatis quid? 226 b.
Servator Chriſtus dicitur præſtantiori ratione poſt exaltationem 153 a, b.
Servus à Chriſto quis intelligatur 90 b.
Servus Dei Chriſtus excellenter 11 b.
Si non ſemper dubitationem indicat 140 b. *Si forte* quid ſignificet? 162 a.
Signum ſignati nomine appellatur 190 b. 191 a.
Similitudinis particulæ ſæpe omittuntur 189 a.
Simplicitas pro liberalitate 320 b.
Simulatio Chriſti qualis 46 b. & 47 a.
Sinceritas in Chriſtianis requiritur 179 a.
Sion, pro cœlo 301 b.
Sobrietas animi quæ 273 a.
Solis obtenebratione notantur calamitates graviſſimæ 131 a.
Solicitudinem quam Chriſtus prohibeat 52 a, b.
Solœcophanes, 205 b.
Somnia divinitus immiſſa 130 b.
Sortibus uti quatenus liceat 127 a.
Sperat charitas omnia quatenus 208 a.
Spes à fide quomodo differat? 298 b. ejus confeſſio ibid.
Spiritualis cultus Dei quis? 60 b.
Spiritus oppoſitus literæ, quid ſit 210 a, b. ſpiritus gratiæ quid? 293 a, b.
Poſt mortem ſuperſtes, diſtinctus ab anima 307 a. 327 a.
Spiritus Deus, quomodo 61 a.
Spiritus Sanctus cur aqua viva vocetur 83 b. 267 a. cur Chriſto in terris verſante non conferebatur hominibus? 83 b. Igni ſimilis quatenus? 127 b.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

eſt totum homogeneum 130 a. ejus partitio ibid. eo repleri quid ſignificet? 143 b. 136 a. 226 a, b. ejus donum non alligatum baptiſmo 136 a. 161 b. non in manibus Apoſtolorum 161 b. ad pietatem quomodo excitet 5 b. quomodo teſtatus de Chriſto cum Apoſtolis 154 a. ejus ſignificationes diverſæ 6 b. 225 b.
Spiritus Sancti dono continentur omnia in oratione Dominica comprehenſa 32 a. quod Spiritui Sancto mentitus ſit Ananias & ſimul mentitus Deo, inde non evincitur Spiritum Sanctum eſſe Deum 147 b.
Spiritus Sancti blaſphemia in Apoſtatis 294 a. is inter perſonas cœleſtes omiſſus 303 b.
Spiritus in carcere quinam ſint 1 Petr. 3. 19. 327 a. de perſonalitate Spiritus Sancti 332 b.
Stephanus Diaconus eximius 156 b.
Superbi quinam ſint? omnibus inviſi 277 b. probris afficiuntur 55 a.
Superbia hominum Deo exoſa 210 a.
Superindui quid ſit? 211 b. & d.
Synedrium quid? 152 a.
Synodorum utilitas 19 a.

T.

TAcitus hiſtoricus citatur 198 b. 272 a, b.
Tangi ſe à Maria Chriſtus quatenus noluerit? 122 b.
Tempus ultimum, quid ſignificet? 130 a.
Tentare pro elicere quod carpas 41 a. & 85 b.
Tentationes, vide etiam afflictiones, pro afflictionibus enim non raro ſumuntur 318 b.
Teſtes cur requiſiti 290 b.
Teſtimonium Dei, pro Euangelio & teſtimonium Domini 267 b.
Θεοδίδακτοι, qui? 111 a.
In Theologia maxime probandum quod ad ſanctimoniam maxime confert. 171 b.
Tolerantia aliorum 243 b. 244 a. malorum qualis 276 a, b.
Tormenta ad crimina exquirenda ſub Lege Moſaica non fuere 291
Traditiones Pontificii inepte ſtabiliunt 193 b. & an traditionum non ſcriptarum neceſſitas confirmari queat? 258 b.
Trahi à Deo Patre, quid ſignificet? 72 b. & 73 a, b.
Trajectio verborum, ſenſum reddit obſcuriorem: ejus exempla 209 a.
Tranquilla vita Chriſtianis degenda quomodo 261 a.
Tranſlatio pro abolitione 313 b.

V.

VAtablus citatur 296 a.
Venire quomodo Chriſtus poſt Joannem dicatur 4 a.
Venire in mundum quid notet? 67 b.
Verbum Dei ad pietatem quomodo excitet? 5 b.
Verbum pro re 154 a. idem non eodem modo in eadem oratione uſurpatum 94 a. 100 b. 231 a, b. Vide vocabulum. Verba citata non omnia ad propoſitum ſpectantia 130 a. veritatis quomodo recte ſecandum? 273 b.
Veritas pro Euangelio 283 a. ejus cognitio qualis requiratur ad ſalutem? ibid. a, b. pro notitia rerum ad religionem ſpectantium, & pro ſinceritate, vide 179 b. 199 b.
Verum, quomodo ſumatur? 87 a.
Viduæ curandæ 165 a.
Vigiliæ Pauli diverſæ 223 b.
Vincti quomodo alligari ſoliti 270 b.
Vindicta pro pœna 251 b.
Vir gloria Dei, quomodo? 197 a.
Virtus 2 Petr. 1. 5. quid ſignificet? 340 b.
In Virtutibus progreſſus faciendus 246 a.
Viſiones Propheticæ quales? 130 b.
Vita æterna ut quis abutatur & ea excidat, non prorſus impoſſibile 40 a. ea an in Veteri Fœdere promiſſa 64 b.
Vitandi inordinate ambulantes Chriſtiani 257 b.
Vitia aliorum tegenda quatenus? 199 b.
Vivere Deo, quid? 216 a.
Vivus quomodo dicatur Deus? 297 a. 302 b.
Vivificare quid? 232 a, b.
Per Umbram Petri quomodo ægri ſanati? 151 a, b.
Unitas non ſignificat eſſentiæ unitatem 234 a.
Unus quomodo Deus? 284 a.
Vocatio noſtra quid & quæ ejus circumſtantiæ 240 b. 268 a. ſumitur pro eo ad quod vocati ſumus 254 a.
Voluptatum amor turpis 278 b.
Ut relatum non ad conſilium ſed ad eventum 127 a. 315 a.
Uxorum officium erga viros 197 a.

Y.

Υπέρ πυός, quid denotet? 203 a. 215 a.

Z.

Ζημιωθῆς quid? 175 a.

INDEX ALTER
Locorum S. Scripturæ qui in hoc opere explicantur, illuſtrantur vel curſim attinguntur.

GENESIS.

Caput	Verſ.	Pag.
XXII.	18	139. *a.*

DEUTERONOMIUM.

Caput	Verſ.	Pag.
XVII.	2 & d.	289. *b.*
XVIII.	18	138. *a, b.*
XXIX.	4	276 *b.*

1. SAMUELIS.

Caput	Verſ.	Pag.
VII.	6	2. *a.*

2. SAMUELIS.

Caput	Verſ.	Pag.
XXIII.	2	335. *a.*
XXIV.	14	298. *a.*

PSALMI.

Caput	Verſ.	Pag.
II.	1	144. *b.*
XVI.	8	132. *b.*
XLI.	10	125. *b.*
CIX.	39	126. *a.*
CX.	1	134. *b.* 135. *a.*

ESAIAS.

Caput	Verſ.	Pag.
II.	2	302. *a.*
XLIX.	8	219. *b.*

JEREMIAS.

Caput	Verſ.	Pag.
XXIII.	5, 6	331. *b.*

JOEL.

Caput	Verſ.	Pag.
II.	12	1.
	28	129. *b.* & d.

MICHÆAS.

Caput	Verſ.	Pag.
V.	6	2. *b.*

AGGÆUS.

Caput	Verſ.	Pag.
II.	7	312. *b.*

MATTHÆUS.

Caput	Verſ.	Pag.
II.	6	2. *b.*
III.	11	3. *b.*
IV.	11, 12	4. *b.*

VI. 33

Caput	Verſ.	Pag.
VI.	33	53. a.
IX.	1 & d. ad 9.	9. a.
XII.	18 & d.	11. a.
XIII.	15	287. a.
XVI.	28	281. a.
XX.	16	173. b. & 174. a.
	26	174. a.

MARCUS.

Caput	Verſ.	Pag.
IX.	49	13. b.

LUCAS.

Caput	Verſ.	Pag.
II.	14	15. a, b.
	41 & d.	15. b.
IV.	18,19	24. a.
VII.	36 & d.	25. b.
X.	25 & d.	40. b. & d.
XI.	5 & d.	30. b.
XII.	10	294. a.
	13 & d.	49. b.
XIV.	1 & d.	54. a. & d.
	16 & d.	56. a. & d.
XV.	totum	32. & d.
XVI.	1 & d.	37. a. & d.
XX.	34 & d.	48. a.
XXIV.	13 & d.	45. & d.

JOHANNES.

Caput	Verſ.	Pag.
I.	3	238. a.
III.	7,8	331. a.
	19	237. b.
	34	7. a.
IV.	20 & d.	59.
V.	21	61. b.
	35 & d.	63. & d.
	39	64. a.
VI.	totum	66. a. & d.
	37,38,39	110. b. & d.
VII.	totum	78. & d.
VIII.	totum	84. & d.
IX.	totum	94. b. & d.
X.	totum	99. a. & d.
	1 & d.	112.
XI.	totum ferè	105. a. & d.
XII.	2 & d. fere dim.	114. b. & d.
XIII.	1 & d.	118. b. & d.
XX.	1 & d.	121. a. & d.

ACTA APOSTOL.

Caput	Verſ.	Pag.
I.	totum	123. & d.
II.	totum	127. & d.
III.	21 & d.	137. b. & d.
	ult.	326. b.
IV.	à vſ. 4. ad fin.	139. & d.
V.	totum	145 & d.
VI.	totum	155. & d.
VII.	1, 2	158.
VIII.	1 & d.	158. b. & d.

Caput	Verſ.	Pag.
IX.	1 & d.	162. b.
	36 & d.	164. & d.
XIII.	2	334. b.
XV.	7	218. a.
	28	335. a.
XVI.	16 & d.	166.

Ad ROMANOS.

Caput	Verſ.	Pag.
VI.	13	227. a.
VII.	10	210. b.
VIII.	38	181. a.
IX.	22 & d.	275.
XII.	20	167. a. & d.
XIV.	17	225. b. 226. a.
	21	221. a.

1. ad CORINTHIOS.

Caput	Verſ.	Pag.
I.	26 & d.	322. a.
III.	9	218. b.
	10 & d.	168. & d.
	21 & d.	176. & d.
V.	5	307. b.
	7 & 8	177. b. & d.
VI.	2 & d.	179. b. & d.
VIII.	6	284. a.
X.	13	206. b.
	16,17	183. & d. & 190. & d.
	28 & d.	192 & d.
XI.	1 & d.	193. & d.
	3	182. b.
	7	196. b. & d.
XIII.	1 & d.	197. a. & d.
	4 & d.	198. b. & d.
XIV.	26 & d.	300. a.
XV.	24	135. a.
	26	135. a.

2. ad CORINTHIOS.

Caput	Verſ.	Pag.
I.	3 & d.	200. a. & d.
III.	4 & d.	209. a. & d.
	6 & d.	210. b. & d.
IV.	4	235. a.
	8	206. b.
	10	202. b.
V.	1 & d.	211. b. & d.
	9	213. a.
	11 & d.	213. & d.
	14 & 15	214. b. & d.
	16 & 17	216. b. & d.
VI.	1 & d.	218. a. & d.
X.	12 & d.	229. b. & d.
XIII.	5	229. & d.

Ad GALATAS.

Caput	Verſ.	Pag.
III.	20,21	231. a. & d.
	26 & d.	232. b. & d.
IV.	8	235. b.

Ad EPHESIOS.

Caput	Verſ.	Pag.
II.	1 & d.	234. a. & d.
	3	235. b.
III.	13	238. b.
IV.	1	240. a. & d.
	7 & d.	241. & d.
V.	18	226. a.

Ad PHILIPPENSES.

Caput	Verſ.	Pag.
I.	23	212. b.
	29	237. b.

Ad COLOSSENSES.

Caput	Verſ.	Pag.
III.	12	243 & d.

2. ad THESSALON.

Caput	Verſ.	Pag.
I.	3 & d.	244. & d.
III.	6 & d.	256. & d.
	10	260. a.

1. ad TIMOTHEUM.

Caput	Verſ.	Pag.
II.	4 & d.	282. b. & d.
VI.	20	263. b.

Ad TITUM.

Caput	Verſ.	Pag.
II.	12	324. b.

Ad HEBRÆOS.

Caput	Verſ.	Pag.
X.	23 & d.	298. a. & d.
	26 & d.	285. & d.
XII.	22 & d.	300. b. & d.

JACOBI.

Caput	Verſ.	Pag.
I.	1 & d.	318. a. & d.
	5	319. a. & d.
	5 & d.	320. a. & d.
	9 & d.	321. b.
	25	323. a. & d.
	26	324. b. & d.

1. PETRI.

Caput	Verſ.	Pag.
I.	10	203. b.
III.	18 & d.	325. & d.
IV.	1	338. b.
	17,18	343. b.

2. PETRI.

Caput	Verſ.	Pag.
I.	5 & d.	344. b.

1. JOANNIS.

Caput	Verſ.	Pag.
V.	16	209. a.

JUDÆ.

Caput	Verſ.	Pag.
I.	22	347. a.

APOCALYPSIS.

Caput	Verſ.	Pag.
II.	26	180. a.
XIV.	13	250. b. 251. a.

Errata in Tomo Tertio operum Exegeticorum Joh. Crellii.

Pag.	linea	error	correctio.
3. b.	32 à fine	Quid	Quis
	22 à fine	Noc	Nec
7. b.	24 à fine	poſitis	poſtremis
9. a.	14 à fine	evibus	quibus
16. a.	28	quæ	æquè
18. a.	29	eum	ea
	19 à fine	He	ſe
19. b.	29	nunque	nunquam
21. b.	45	pietatis	poteſtatis
23. a.	28 à fine	Etenim,	Etenim reſpectu ætatis proprie
	29 à fine	non tam	non tantum
39. b.	8 à fine	evadinis	evanidis
41. b.	24 a fine	impellare	impellere
45. a.	34	Lucæ 25.	Lucæ 24.
b.	11	lapſo	rapto
128.	18 a fine	cordationibus	cordatioribus
131.	20	antea	authorem
232.	29	ſigillam referenda,	ſigillatim referenda
237.	16 a fine	pro aſteriſmis, pone,	In cap. 3. vſ. 21
239.	46	eodem modo	In cap. 4. vſ. 4.
141.	2	protabilior	probabilior
162.	4 a fine	preus	preces
169. a.	25 a f. & b. 24 a f.	facto	jacto
182. b.	23	1 Cor. 7. 7.	1 Cor. 2. 3.
184. a.	6	haud quamque	haudquaquam
189. b.	25	ſpe	ſpecie
	28	accipi	accipi putant,
206. a.	13	deque	meque
212. a.	17 a fine	cujuſquam	cujuſque
214. b.	27	meritus	meritos
226. a.	31	ubique	abſque
234. b.	29	frimus	fuimus
241. b.	9	prophetur.	prophetarum
266. & d. pro 2 ad Tim. poſitum eſt ſupra paginas, 1 ad Timoth.			
281. a.	11	Matth. 16. 38.	Matth. 16. 28.
287. b.	9	pietatem	poteſtatem
296. a.	2	a Deo	adeò
312. b.	26	ponuntur,	ponuntur pro σωζομένοις
314. b.	6	ſupra vſ. 32.	Sap. XI. 17.

JOHANNIS CRELLII FRANCI

Operum

TOMUS QUARTUS

Scripta ejuſdem

DIDACTICA & POLEMICA

Complectens.

Acceſſerunt nonnulla

antehac inedita,

NEMPE

1 Problemata N. cum ſolutionibus CRELLII.
2 Solutio trium quæſtionum a Stoinio propoſitarum.
3 Excerpta ex Epiſtolis.
4 Reſponſio ad quæſtionem Gittichii, an Chriſtus in cælis ſublatus, idem ſit numero qui in terris degens fuerat.
5 Diſcurſus de Pietate.
6 Diſcurſus de Felicitate.

IRENOPOLI
Poſt annum Domini 1656.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
108 A 6 [1]